

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM
QUI
AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR AISOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DEORUM INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID

UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO

SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORIVM QUINAM PATRES

ET IN QUIDBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMIXTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIQUE IN TODO OPERIS DECURSU CONSTANTIA

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SECCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ETATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA;

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. —

VENIUNT MILLE FRANCIS DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINÆ; OCTINGENTIS ET
MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINÆ. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES, TUM
ORIENTALES EQUIDEM AMPLECTITUR; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR

PATROLOGIÆ TOMUS CXLVII.

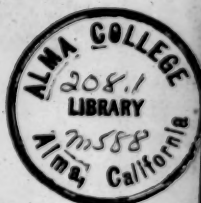
IOANNES ARCHIEPISCOPUS ROTHOMAGENSIS, ALPHANUS SALERNITANUS ARCHIEPISCOPUS, ARNULFUS CLERICUS MEDIO-
LANENSIS, BERTHOLDUS CONSTANTIENSIS, BRUNO MAGDEBURGENSIS CLERICUS, MARIANUS SCOTTUS, LANDULFUS
CLERICUS MEDIOLANENSIS, GEBUINUS LUZDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS, GUALTERIUS MELDENSIS, EUSEBIUS BRUNO
ANDEGAVENSIS, EPISCOPUS, SANCTUS GERALDUS SILVÆ MAJORIS PRIMUS ABBAS, JOANNES FISCAMNENSIS ABBAS,
THOMELLUS MONACHUS HASNONIENSIS, RENALLIUS MAGISTER SEDIS BARCINONENSIS, FOLCARDUS SITHIVENSIS MO-
NACHUS, GUAIFERIUS MONACHUS CASINENSIS, THEODERICUS PADERBRUNNENSIS CANONICUS.

TOMUS UNICUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1853

7987

PATRICK
QUESTIONS

1977-1978

107-108-109

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED DATE 08-01-2001 BY 60322 UCBAW

SÆCULUM XI.

JOANNIS

ABRINCENSIS PRIMUM EPISCOPI,

POSTMODUM

ARCHIEPISCOPI ROTHOMAGENSIS,

ALPHANI SALERNITANI ARCHIEPISCOPI,

OPERA OMNIA.

ACCEDUNT

ARNULFI CLERICI MEDIOLANENSIS, BERTHOLINI CONSTANTIENSIS, BRUNONIS MAGDEBUR-
GENSIS CLERICI, MARIANI SCOTTI, LANDULFI CLERICI MEDOLANENSIS,

CHRONICA.

Intermiscetur

GEBUINI LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPI, GUALTERII MELDENSIS, EUSEBII BRUNONIS
ANDEGAVENSIS, EPISCOPORUM, SANCTI GERALDI SILVÆ MAJORIS PRIMI AB-
BATIS, JOANNIS FISCAMNENSIS ABBATIS, THOMELLI MONACHI HASNONIENSIS,
RENALLI MAGISTRI SEDIS BARCINONENSIS, FOLCARDI SITHIVENSIS MONACHI,
GUAIFERII MONACHI CASINENSIS, THEODERICI PADERBRUNNENSIS CANONICI,

SCRIPTA VEL SCRIPTORUM FRAGMENTA QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERICI UNIVERSE,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 7 FRANCIS GALICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1853

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLVII CONTINENTUR.

JOANNES ABRINCENSIS PRIMUM EPISCOPUS, POSTMODUM ARCHIEPISCOPUS ROTHOMAGENSIS.
Liber de officiis ecclesiasticis, col. 27.

ARNULFUS CLERICUS MEDIOLANENSIS.

Gesta episcoporum Mediolanensium, col. 286.

THEODERICUS PADERBRUNNENSIS CANONICUS.

Commentatio in Orationem Dominicam, col. 334.

BERTHOLDUS CONSTANTIENSIS PRESBYTER.

Chronicon, col. 343.

JOANNES FISCAMNENSIS ABBAS.

Libellus de Scripturis et verbis Patrum collectus, col. 446. — Libellus alter, col. 459. — *Eistoire*, col. 464.

APPENDIX.

Præfatio Joannis hominis Dei, col. 478. — Chronicon Fiscamnense, col. 479. — Catalogus abbatum Fiscamnensium, col. 483.

BRUNO MAGDEBURGENSIS CLERICUS.

De bello Saxonico, col. 400.

THOMELLUS MONACHUS HASNONIENSIS.

Historia Hasnoniensis monasterii, col. 587.

RENALLUS MAGISTER SEDIS BARCINONENSIS.

Versus de corpore Christi, col. 600.

MARIANUS SCOTTUS.

Chronicon, col. 624.

LANDULPHUS SENIOR CLERICUS MEDIOLANENSIS.

Historia Mediolanensis, col. 818.

APPENDIX.

Catalogus archiepiscoporum Mediolanensium, col. 954. — Joannis Petri Puricelli dissertatio, col. 970.

S. GERALDUS SLYÆ MAJORIS PRIMUS ABBAS.

Vita S. Adalardi abbatis, col. 1046.

FOLCARDUS SITHIVENSIS MONACHUS.

Vita S. Bertini, col. 1084. — Vita S. Joannis Beverlacensis, col. 1161.

OPUSCULA DUBIA.

Vita S. Audomari, col. 1177. — Vita S. Oswaldi, col. 1187.

EUSEBIUS BRUNO ANDEGAVENSIS EPISCOPUS.

Epistola ad Berengarium, col. 1201.

GEBUINUS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Epistola ad Rodulphum Turonensem archiepiscopum, col. 1209.

GUALTERIUS MELDENIS EPISCOPUS.

Epistola ad Rodulphum Turonensem archiepiscopum, col. 1213.

ALPHANUS SALERNITANUS ARCHIEPISCOPUS.

Carmina, col. 1219. — Sermo in evang. : Cum transiret Jesus, etc., col. 1269. Vita et passio S. Christinæ, col. 1269.

GUAIFERIUS CASINENSIS MONACHUS.

Carmina, col. 1283. — Vita S. Secundini, col. 1293. — Vita S. Lucii papæ et martyris, col. 1301.

JOANNES

ABRINCENSIS PRIMUM EPISCOPUS

POSTMODUM

ARCHIEPISCOPUS ROTOMAGENSIS.

NOTITIA HISTORICA.

(Gallia Christiana novæ editionis, tom. XI, pag. 31.)

Mortuo Maurilio, clerus Rotomagensis Lanfrancum Cadomensem abbatem sibi archiepiscopum elegit, qui, teste Orderico Vitali, recusavit, totisque satagit viribus et apud eundem clerum, et apud Normannorum ducem Guillelmum, et apud summum pontificem Alexandrum II, ut Ecclesie viduæ præficeretur Joannes episcopus Abrincensis; quod et assecutus est, Romam ordinationis hujus licentiam petendi causa a duce missus, unde pallium cum licentia deportavit.

Joannes vero episcopus apostolica legatione recepta, et omnium comprovincialium episcoporum cunctorumque etiam ejusdem Ecclesie canonicorum electione communi consensu facta, metropolitani adeptus est sedem, quemadmodum legitur in actis archiep. Rotom. Transiit igitur a sede Abrincensi, unde et plerumque *Joannis Abrincensis* nomen sortitus est, ad sedem Rotomagensis Joannes, filius Radulphi comitis Baiocarum et Ibræi, fratris uterini Richardi Normanici ducis, cujus archiepiscopi in curiam xiii Kalendas Martii 1070 tracta est causa de cella S. Andoeni de Gisortio inter monachos Sancti Leutfredi et Majoris Monasterii. Anno 1072 in majori basilica sua concilium habuit cum suis suffraganeis pro restituenda ecclesiastica disciplina.

Hic vero, ex actis archiepiscoporum Rotomag., fuit vir progenie nobilis, liberalibus imbutus disciplinis. Is alias satis strenuus, animi fuit impatientissimus. Crudescibat in eo hic morbus, et, ut ita dixerim, exaggerabatur tum carnis nobilitate, tum prælationis dignitate. Solent enim hic duo plerumque positi in culmine in flexum usque superbiæ, ipso potentie fastigio lenocinante, corrumpere: adeo ut normæ obliiti justitiæ, unde animi sui furem videntur pascere, hoc zelo justitiæ velint deputare. Evenit autem aliquando, ut hi tales, non patres, sed crudeles exactores, occulto Dei judicio coram ipsis, quos injuste vexaverunt, corripiantur:

A quatenus exemplariter correpti, et posteris similibus sint terrori, et parvulis spei. Quod lotum in hoc de quo agitur Joanne archiepiscopo dirima censura exhibuit in eo, quem is adversus sancti Andoeni cenobitas inconsulte tumultum exercuit. Quod non derogatorie, non insultatorie, sed consultiore censurimus scribere. Primo, quia insolitum, incredibile, et quasi monstro simile, tantum tumultum, tantam turbam eo die sine sanguine accidisse. Secundo, ut loco nobilissimo, et ab omni jure seu consuetudine archipræsulum hujus urbis privilegio Caroli Magni libero sit memoriale, quo se probent nec in magnis excessibus ipsorum aliquid justitiæ debere. Causa erat, qua Guillelmus Normannorum comes et Anglorum rex gloriosus Cenomannis cum expeditione sua morabatur. Aderant ei inter reliquos proceres iste Joannes sedis hujus archiepiscopus, ut vir excellentis ingenii, et non mediocri consilii: Nicolaus quoque reverendus abbas supradicti cenobii. Imminebant celeberrima totisque votis excipienda sanctissimi Andoeni dies natalitia: et quia moris est ut archiepiscopus ipsa die inibi missarum solemnia celebret, non pro ulla quidem vel ipsius jentaculi vicissitudine, sed quasi in recompensationem consecrationis suæ, quam nonnisi in præfata ecclesia cuivis sedis memoratæ licet accipere; missione a rege petita redibat concite, abbate prænominato interim ad occupationem remanente. Quid plura? adest dies veneranda, clerici majoris ecclesie solito eo conveniunt: et quia præmisso auxilio venturum se mandaverat, solemne missarum interim differtur. Post aliquandiu vero a communi consilio, ne quid tantæ diei subtraheretur, dum veniat, initiat. Tanta vero morositate, tanta id factum est devotione; ut non mirum totis animis hostem humani generis ad hanc lætitiæ turbendam exarsisse: qui maximo sibi lucro credidit accedere, sic illud veneno suæ nequitie tempus inficere, quod interim

sibi dolebat oesperare. Finito itaque *Kyrie* cum duobus rhythmis, exacto *Gloria in excelsis Deo*, quod inceptam ab abbate Richardo Sagiensi chorus celebrissime fuerat executus cum laudibus suis (id vero totum expendebatur in præstatione archipræsulis), ecce accurrit ut turbo tempestatis, omnem confundens gratiam illius celebritatis. Hic namque totam mentis indignationem animo concipiens, quod non usquequaque fuisset expectatus, torvis oculis, ore furibundo cunctis maledixit; conversusque ad ipsos monachos excommunicavit, ex auctoritate Dei et sua officium præsens interdicendi cessare fecit, abbatem ab altari evellens, divini officium ministerii prohibuit. Mœroris erat plenum et stuporis cernere tantæ festum lætitiæ, tot et tantas voces eam præconantes in subitum silentium obmutuisse. Ipse ad complendum se officium præparat: clericis suis, ut a loco incepto peragerent, imperat. Nihil hic reticendum fore censemus, quod dum alteri parti favendo dissimulamus, alteri totum derogando imputare videamur. Verum falsi astipulatione non indiget. Fratres, etsi decorem sibi tanti gaudii præcipi dolentes, pontificali tamen auctoritati cedunt, festivis se ornatus exuunt, satis cum tumultu ecclesiam egrediuntur; huc quidam, pars illo, alii alio succedunt, invicem et ad suos super suo pudore mœrentes conqueruntur. Cum subito quidam mœroris impatiens, dubium quidem an ex ipsis, vel eorum famulis, plus furoris, minus consilii animo colligens, turrim properat, majus ecclesiæ signum pulsat. Hinc forum otior advolat: archiepiscopum sancti Audoeni glebam ad majorem ecclesiam asportare velite proclamant. Prosiliant omnes e domibus, alius gladium, hic bipennem, diversi quod primum manibus occurrerat, arripiunt; ecclesiam cum furore irrumpunt. Quidam curiositate acti, celata monasterii conscendunt, quedam ex tabulatis auferunt: quid sic furens populus agere vellet, rimantur. Plurimi ejus intentionis erant, ut quia eis tantæ continuationem lætitiæ interrupisset, nec sibi perficere liceret. Archiepiscopus circumcirca furentium se turmis appeti expavescens, plus tamen desuper imminentes metuens, ab altari ad valvas monasterii fugam arripuit: vix elapsus infra ambitum earum ipsis prius clausis se recepit: undique circum se sedilia et formas aggerari fecit. Nonnulli tamen partis ipsius arreptis candelabris, cereis et perticis, in monachos efferati, sed ab eis non segner excepti, pudet dicere, quam fædo exemplo res eo die debuit determinari. Constitit satis ipso die meritum sancti omnibus adfuisse, qui hinc sævientium manus comprimendo, hinc archiepiscopum cum suis eo periculo eximendo, tantum nefas non parvo cunctis miraculo potuit avertere. Nam tanta subito nubis caligo id spatium sanctuarii, quod loculi sanctorum continebantur, obtinuit, ut vix vel a curiosis oculorum acie corripui potuerit. Rei congruit miraculum. Quia enim sacræ Scripturæ diversis in locis per nubem nunc delinquentium cæcitas, nunc Domini protectio figu-

ratur; jure hoc in ipsa nube portendebatur. Hinc nempe insensibiliter furentium nubium velut fumus ascendens, divinæ gratiæ serenum turbabat: hinc manum Domini reatu ipsorum ad ferendum provocat sanctus Audoenus meritis suis protegendo continebat. Dicto nil subripit quod retrahatur: tantum ratio ipsa a toto pendens suffragatur. Ipsi sane, cujus patientiæ sit Altissimus redditor, acstimmare licuisset, ni se in sua pertinacia continens a consideratione rationis animum revocasset. Sed animositatis ejus immanitas non destitit eo usque, quo se invehens irruit in se. Igitur vicecomes civitatis archiepiscopum sic circumventum ut audivit, veritatem ne quid inconsultus adversus ipsum ageretur, et ipse post nocte argueretur; militarem manum cogit, regis bannum omnibus præstendit, suppetias accurrit; jam nil reluctantem, imo sibi penitus diffidentem periculo eximit. Iis tumultuum dementiis exacta est dies tantæ celebritatis.

Æstimet qui valet quæ facies tunc fuerit curiæ cœlestis, quam indigne tulerit sui præcellentissimi civis Audoeni sic confusam, sic fœdatam, sic præreptam diem suæ remunerationis. Æstimet quid exstiterit miseriæ, tantum patronum nil penitus in filiis suis quod Domini faciem placaturus offerret, eo die accepisse. Nos ignorantes divini secretum consilii omittimus, de hominibus humana pensamus. In tanta multitudine discreta sexu, ætate et ordine, non credimus defuisse, et qui mente carnali se minus nocuisse penituerint, dum nil medium, quin tam speciali gaudio privati forent, attenderint; et qui sanioris consilii, peccatis suis eam turbam imputaverint, vota sua prærepta gemuerint, a suo patrono veniam suspirantes super suis æcibus erubuerint. Fratres in crastinum de suis eligunt, per quos abbati suo quod factum fuerat, innotesceret, et regem super hoc suggesturus adiret; sed archiepiscopi nuntius præcesserat, invidiam omnem in monachos retorserat: sic infecto negotio reditum est. Rex licet post ipsius archiepiscopi et quorumdam aulicorum instinctu animo in monachos motus; rem tamen ex æquo pensans, hinc immoderatam arrogantiam, hinc inconsultum tumultum iustis librationibus præponderat. Jubet igitur statim ecclesiam ab archiepiscopo reconciliari. Quod cum satis irato et reluctanti animo abnueret, rex Michaeli episcopo Abrincatensi loci reconciliationem inunxit; pudorem vero suum, in futuro vindictam prætendens, dissimulavit. Quatuor igitur monachos loci, quos et factionis auctores audierat, totidem aliorum cœnobiorum abbatibus commisit, quatenus et archiepiscopo satisfaceret, et illi in peregrinatione sua luèrent, quod minus consule peccasset. Non multo post tamen, et rationis consideratione, et petitu abbatis ipsorum flexus, in præsentiam sui eos revocavit, et Ecclesiæ reconciliatos reddidit. In his omnibus semper apud ipsum cautum exstitit, ne quid sibi archiepiscopus, quasi sub ecclesiastico vigore, in causis hujus ecclesiæ insolenter arroga-

verit. Imo postquam gemino fratrum eorumdem exsilio satisfecit, rem in consilium ponit, concilium cogit; quod abbatiam suam irato et tumultuanti animo intrasset; quod totius turbæ causa et materia exstisset; quod loci reconciliationem sibi denegasset, iudicio primatum suorum trecentas libras exegit. Delicti satis hæc vindicta exsolvisset, si iatime facti pœnituisset, Dominique patientiam non neglegendam putasset. Sed animi rancorem nec tunc primura adversus Sancti Audoeni cœnobitas occurrerat, et hoc modo potuit potius exaggerari, quam leniri. Trium annorum spatium evolutum erat, et semper repulsam sui dolore continuo secum corrodebat, congruenti sane exemplo suspensus, velut evangelicæ illius scilicet fructus. Unde sic quidam,

Exspectata tribus fructum non attulit annis.

Cum post id temporis redeunte eadem festivitate, paucis ante mensibus paralyti percussus, sed ab hac infirmitate jam respirans, ad solemnitatem venit, et quia per se missam celebrare non potuit, Gisleberto Ebroacensi episcopo vices suas commisit: ipse in medio cantorum specie prætoris stetit. Ut vero evangelium cœpit legi, horribile dictu! sic ab intimis humoribus in secretiorem meatum profluentibus est subito angustatus, ut raptim urina procurrens, lineam usque superpellicialem indumentum omne infecerit, pavimentum etiam quo stabat, per quam humectaverit. Hinc post fidelium oblationes, cum amplius dissimulare non posset, ecclesiam egressus, pudore non oportet dici quantum et mœrore confusus, ad sua reversus est. Quod ut primum ad aures populi percrebuit, quis æstimare, quis dicere suffecerit, in quas et quantas voces se derепente sparserit? Omnes tamen in commune Domini magnificentiam sanctique Audoeni meritum personabant: jure hunc ab integritate præsentis lætitiæ sic ignominiose repulsum, quam olim indigne nîvis perturbaverat, acclamabant. Nemo nobis succensere habet, si vera dicimus, quia nemini examini iudicis omnium, in cuius manus horrendum est incidere, improprium scimus, et ex aliena culpa pœnam incurrere valde formidamus. Sed enim iudicia Domini, quæ velut abyssus multa sunt, mirari, ipsum in tam sancto viro prædicare, quo affectu pietatis iisdem devote sibi famulantes protegendo semper foveat, plus est sacrilegii ingrato silentio tegere, quam ut dicatur, reverentiæ. Cæterum non parum intentionem piam dirigit, studendum continue Domino servire in timore, et exsultare ei, sed cum tremore: sobrie pensare, quam nitidum templum ipsi nosmet scilicet exhibere debeat, si adeo zelans hujus exterioris cultus in visibilibus templis appareat. Non enim inhabitantes propter locum, sed propter inhabitantes locum Dominus elegit. Verum, ut cœpta prosequamur, per alios tres annos adeo ipso incommodo laboravit, ut neque jam administrationis infulis deservire potuerit. Cum tandem regia auctoritate, imo consultu omnium pulsatus, episco-

patu dedit, et ad quamcumque patrimonii sui villam, S. Philiberti dictam, secedit, ubi et aliquantisper supervixit. Duodecimo vero sui præsulatus anno viam universæ carnis ingressus, hominem exivit. Inde tamen ad propriam sedem refertur.

Hactenus scriptor ille, quem, si minus circumspice verbisque asperioribus præsulem tractavit, tantum abest ut laudemus; ubi vero in incommodo naturali miraculum videre sibi visus est absque revelatione, non possumus non reprehendere. Sed quo nomine afficiendi sunt editores historie Matthæi Paris, qui tam in utraque editione Londoniensi annorum 1571 et 1640, quam in editione Parisiensi anni 1644, hanc notulam scribere in margine: *Monachi Sancti Audoeni Joannem archiepiscopum Rotomagensis occidit!* Scriperat minus inconsiderate ipse Matthæus ad annum 1073: *Invaserunt Sancti Audoeni monachi Joannem archiepiscopum Rotomagensis missam celebrantem festivitatem ejusdem sancti cum armata manu rirorum.* Sed ad ultimos præsulatus annos quod spectat, tradit Ordericus Vitalis, pagina 550, illum subita passione percussus, turba spectante, ad terram dejectum esse, et biennio quo supervixit, elinguem exstiusse

Joannes decorem domus Dei impense coluerat, cujus egregium hodieque superest monumentum in libello divinatorum officiorum ad usum metropolitane ecclesiæ, Maurilio decessori suo oblato. Plura etiam concilia celebravit; primum anno 1072, de quo jam diximus; alius anno 1074, in quo prioratus S. Victoris apud Caletes ad abbatias erectus; ipse vero quod presbyteris suis concubinas prohibuisset, lapidibus petitus est fugaque salutis consulere coactus, quo de re Ordericus Vitalis. Subscripsit anno 1074 diplomati Wilelmi regis pro ecclesia Bajocensi. Anno 1075 Cæciliam virginem, filiam Guillelmi Nothi, Deo sœcavit in basilica Fiscampnensi. Adfuit, anno 1077, dedicationi basilicarum S. Stephani Cadomensis, et Beatæ Mariæ Becçensis. Eodem anno jussus a Guillelmo rege; noluit sepelire Hugonem Lexoviensem episcopum. Denique ad finem, tam episcopatus quam vitæ ejus quod spectat; abdicare coactus est, tam propter offensam regis quam propter paralytim aut urinæ incontinentiam. Ad id vero exsequendum Gregorius VII papa Hubertum legatum ad regem Anglorum miserat, pridie Nonis Aprilis, indictione prima, quæ cadit in annum 1078, ut inquireret an ille pro sua ægitudine episcopale onus sustinere posset; quod si tanto oneri impar reperiretur, alius in ejus locum canonice eligeretur Successorem tamen non habuit, nisi mense Julio anni sequentis, duobus ante obitum ejus mensibus, exactis archiepiscop. Rotomag., quæ cum duodecimo præsulatus anno mortem illam consignet, initium episcopatus ab ipsa decessoris morte computent necesse est; quando e contrario Ordericus Vitalis, qui sibi constare non videtur, illud modo in annum 1069 rejicit, modo in annum 1072 ubi

tumulatum esse ait in baptisterio basilicæ suæ ad Aquilonem v Idus Sept. Trinas ad eum Lanfrancus Cantuariensis archiepiscopus, unam vero Hildebertus Cenomanensis episcopus litteras scripsere, quas post Acherium et Bibliothecam Patrum vulgavit Pommeragus, Concil. Rotomag., pag. 78 et seqq. et Beslinus parte II, pag. 15 et seqq. Hoc epitaphium ejus recitat Ordericus :

Metropolita tuus jacet hic, urbs Rotomagensis,
Culmine de summo, quo moriente ruis,

Ecclesiæ minuuntur opes, sacer ordo tepescit,
Provida religio quem sua constituit.
Hic neglecta diu canonum decreta reformans,
Instituit caste vivere presbyteros,
Dona Dei sub eo venalia nulla fuere;
Huic et opes largas contulit Ecclesiæ.
Lingua diserta, genus, sapientia, sobria vita
Huic fuit, exiguus quem tegit iste lapis.
Nona dies septembris erat, cum carne Johannes
Exspoliatus obit : sit sibi vera quies.

R. P. JOANNIS

ABRINCENSIS EPISCOPI, DEINDE ROTOMAGENSIS ARCHIEPISCOPI

LIBER

DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS

AD MAURILIUM

ROTOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM,

Primum ex codice ms. cœnobii Salicosani in lucem editus, nunc ex ms. codice bibliothecæ Bigotianæ auctus et emendatus; notis D. Joannis Prevotii, Rotomagensis ecclesiæ cathedralis canonici, et recentioribus observationibus illustratus;

In quo varia antiquitatis ecclesiasticæ monumenta, hactenus inedita, ex mss. codicibus nunc primum in lucem prædeunt.

(ROTOMAGI. Impensis et typis Bonaventuræ Lebrun, typographi et bibliopolar, in aera Palatii, sub signo S. Bonaventuræ, cum approbatione doctorum et privilegio regis. M. DC. LXXIX.)

PŒFATIO.

Solemne habent omnes qui de re aliqua scribendum susceperint, quædam præmittere sive ut laborem legentibus commendent suum, sive ut instituti a se operis rationem exponant. Quem morem neque penitus convellere, neque omnino custodire propositum est. Quid enim necesse est librum extollere, quem et dignitas auctoris, et ipsa per se doctrinæ commendat utilitas? Divina in eo tractantur officia, ritusque quibus illa celebrantur: in quibus inest, Augustino teste (*epist. 119, ad Januar., c. 7; lib. IX Conf., c. 7; serm. 16; inter Paris.*), quædam eloquentia salutaris admonendo discentium affectui accommodata, qua frigidus a calore Spiritus Dei excitatur animus, dum fides quæ oculum habet in corde, ad id quod accipit visibili lumine, gaudet invisibili veritate. Horum vero expositionem tanti fecit idem eximius, neque satis unquam laudandus Ecclesiæ doctor, ut eam universi mundi hujus imperiis, etiam inusitata felicitate pacatis, præferendam esse censuerit (*epist. 119, ad Januar., c. 16*). Hæc cogitanti dudum in votis fuerat, ut distractum iam, neque

B facile obvium Joannis Abrincensis primum episcopi, dein archiepiscopi Rotomagensis, opus iterum prodiret in lucem: ne nativo decore nudari patriam, et scripture perituli plerosque carere contingeret. Verum cum non satis ex animi sententia procederet eventus, tacitus felicioris expectabam opem, qui imperfecto operi ultimam imponeret manum, et multis truncato partibus faceret medicinam. Cum inter hæc audio typographum ad novam hujus editionem se accingere, pupugit ea res animum, reluctantemque impulit eo vehementius, quod typographus consilium suum clam me esse noluit, sed hortatus est ut operam adjungerem meam. Illiberalis visum esset animi eam opportunitatem, quam ad optatum negotium administrandum dabat Deus, corruptam sinere, neque in illud pro virili parte incumbere. Unum me morabatur ceptisque obstabat, quod etsi non indiligenter amicorum lustraram bibliothecæ et scrinia excusseram, nullum tamen numeris omnibus absolutum, imo ne melierem quidem Salicosano codicem nancisci licuerat. Quare

diversus animi, quid consilii caperem fluctuabam, ut enim sapienter monet Theodoricus rex apud Cassiodorum (lib. iv Var., epist. 31), *ad finem debet perducere quæ prudentium intentio visa est suscepisse; defectus namque rerum aut consilium titubare, aut vires arguit defecisse, quia sicut perfectam laudem ad finem perducta pariunt, ita vituperationem generant quæ in mediis conatibus agra deseruntur*. Sed quamvis exitus labor ille non habuerit expeditos, non despondit tamen animum, et quod priore via parum prospere cesserat, altera aggredi statui. Itaque exquisitis undequaque veteribus ad Rotomagensis Ecclesiæ usum codicibus manuscriptis, qui pierumque verbis Joannis Abrincensis ita consonant, ut non ovum ovo similis esse videatur: eorum subsidio varios ejus locos illustrari, et quædam quæ in edito deerant libro, in margine suppleri posse, verba cogitavi. Neque sefellit opinio. Sacrarum enim vestium expositionem quæ in fine editi libri exstabat mutila, integram reperimus in expositionis divinarum officiorum codice ms. annorum 500, quem benigne pro suo more concessit V. cl. Emericus Bigotius. Neque hic stetit viri non minus humanitatis dote quam eruditionis et natalium splendore conspicui in me benevolentia: nam instructissimæ bibliothecæ suæ copiam fecit, neque aliquid habuit reconditum ad eam rem pertinens, quo me non uti tanquam re mea voluerit. Præstitit præterea ritulem Ecclesiæ Rotomagensis librum ms. annorum circiter ducentorum, ex quo sacrarum octo processionum ritus exscripsi, earum scilicet quæ sunt die Dominica Palmarum ad Sanctum Gildardum, in qua defertur corpus Christi in feretro reconditum, die sancto Marco sacra, tribus Rogationum, et ascenditis in cælum Christi, ut captivam duceret captivitatem, cui recens absolutus interest reus; die solemnî corporis Christi, et in festivitate S. Audoeni, quæ cathedralis ecclesiæ clerus ad ejusdem sancti basilicam progreditur. Si quæ autem occurrant, varæ discrepantesque lectiones, eas in margine, ex cathedralis ecclesiæ ordinario ms. in ejus sacrario servato, notatas lector inveniet.

Ex eodem pariter varios excerpſi ritus, qui jam in metropolitana ecclesia nonnullisque paræcialibus servantur ecclesiis, quorum tamen non meminit auctor noster. Ad hos confugere licebit iis qui matrem ecclesiam sacrarum rituum ducem sequi voluerint, omnemque ex ejus exemplo, ut par est, exsorbere, si quæ inciderit, difficultatem, servatis tamen primùm cæremoniis in rituali præscriptis.

Ex eodem et ordinario ms. Bigotiano sancti chrismatis et sancti olei desumptas benedictiones exhibemus.

Neon ex eodem Bigotiano codice ordinem in lotionem pedum tum pauperum, tum clericorum; officium missæ sicce, ut vocant, in die Parasceves celebrari solitum; et ejectionis et reconciliationis

A penitentium ritum, quem utrumque, quia ad eandem rem pertinet, simul representamus.

Ex antiquo pontificali ms. bibliothecæ cathedralis annorum ut minimum 700 adjunximus allocutionem archidiaconi ad D. archiepiscopum pro absolutione penitentium, quæ incipit: *Adest tempus*, et legitur in cathedrali ecclesiâ Rotomagensi; iis concepta est verbis quæ paternam omnino benignitatem pietatemque spirant. Differt ab ea quæ habetur in Ordine Romano, neque hactenus, quod sciam, in lucem emissâ est.

B Excipit hanc tabula paschalis quæ cæreo paschali affixa fuit anno Domini 1678. Eam scribere scribendamve curare ad ecclesiæ cathedralis cancellarium pertinet. Idem est quotannis in ea tenor verborum, mutanturque tantummodo notæ arithmeticæ sive numerales.

Varios insuper deprompsimus ritus ex rituali ms. ecclesiæ cathedralis ducentorum, plus minus, annorum, qui quia jam obsoleti sunt et inusitati, ideo eos a superioribus, de quibus locuti sumus, sejunximus.

C Hos inter eminent officium infantum, officium stellæ, et officium sepulcri, quorum meminit Joannes, et quorum damus ritus, verba cantumque, quæ omnia sumpsimus ex duobus mss. codicibus bibliothecæ Bigotianæ annorum circiter 200, ad usum ecclesiæ Rotomagensis. Hæc officia pluribus in provinciis usu recepta erant, de his enim scribunt Joannes Beletus, Guillelmus Durandus et alii rerum sacrarum tractatores.

Suppeditavit nobis vetus Pontificale bibliothecæ cathedralis 700 annorum ordinationem episcopi in provincia Neustriacâ, una cum cæremoniis precibusque super eum in ejus consecratione resitandis, meminitque Ecclesiæ Rotomagensis dum a consecrando hanc professionem exigit: *Vis sanctæ Ecclesiæ Rotomagensis*, etc.

In hujus Pontificalis fine eorum nomina continentur, quos aut citari, aut etiam excommunicari oportebat, quos inter recensentur monachi proprietarii; quæ referre extra rem esse non credidimus.

Episcopalem admonitionem ad ordinandos habuimus ex Pontificali ms. bibliothecæ cathedralis annorum 500, in quo multa observatione digna reperiuntur. Præ cæteris quod ad subdiaconatus 18 annos, ad diaconatus 20, ad sacerdotii ordinem 24 et 25 requiratur.

Insuper ex eodem damus benedictionem abbatibus cum omnibus precibus super abbatem ordinandum fundendis, in qua mentio fit obedientiæ episcopis exhibendæ, quamque in conspectu ecclesiæ pollicebantur abbates. Sub ejus finem habetur hujus professionis obedientiæ formula, quæ sorte eadem est quam Hugo Ambianensis, archiepiscopus Rotomagensis, exigere solebat, sicut ab Innocentio II in concilio Remensi mandatum fuerat.

Neon ex eodem ordinationem abbatibus canonico-rum et abbatissæ sanctimonialium desumpsimus.

Exciipiendæ pariter visæ sunt tres antiquæ benedictiones pontificales ex vetustissimo pontificali ms. 700 saltem annorum bibliothecæ cathedralis. Prima est in dissolutione synodi, cujus tres priores versus exstant in Ordine Romano. Duarum posteriorum primam continet codex infra missam quæ in Nativitate Domini celebratur media nocte, alteram infra missam Sabbati sancti. Ejusmodi benedictiones impertiri solebat episcopus infra missarum solemnibus, antequam hæc verba proferret: *Pax Domini sit semper vobiscum* (vide Bona, lib. II *Rer. liturg.*, c. 16). Supradictæ non habentur in sancti Gregorii Sacramentorum libro.

Quibus subnectendam credidimus institutionem canonici regularis prioratus S. Laudi Rotomagensis, ex processionali ms. et collectario hujus domus transsumptam. Uterque codex ætatem præsefert annorum 160. Ex ea institutione patet annuam probationem non fuisse requisitam, sed postquam susceptus fuerat candidatus, cum positus vestibus sæcularibus, regulares induisse. Eæ erant talaris tunica, lineum indumentum et caputium: de birreto, et almucia quæ nunc sinistro brachio imponitur nulla sit mentio. Deinde fuis nonnullis precibus, professionem emittebat hac verborum forma præconceptam: *Ego frater N. offerens trade me ipsum divinæ pietati in ecclesia B. Laudi servitutum secundum regulam S. Augustini, et promittō obedientiam domino N. priori præfatæ ecclesiæ, et successoribus ejus canonice intrantibus*. Exinde admissus ad osculum prioris et sociorum, jurejurando firmabat se ordinis statuta servaturum, et arcana capituli secum habiturum, neque cuiquam extraneo patefacturum. Ubi observare licet eos tum assiduitatem, seu ut vocant, stabilitatem in eadem domo fuisse professos.

Viam parat hæc institutio ad ordinarium, sive velus rituale totius anni ad usum canonicorum regularium ejusdem ecclesiæ, quod in multis scriptori nostro consentiens est. Canonici enim regulares, ne parum ois nomen congrueret suum, viderenturque minus canonibus obsequentes (*concil. Venet. a. 1465, c. 15; Epæon. a. 517, c. 27; Gerund. a. 517, c. 1; Bræcar. II, a. 563, c. 1; Tolet. IV, a. 633, c. 2; Tolet. XI, c. 3; Rotomag. a. 1189, c. 1*), quibus cautum erat ut ordinem quem ad celebranda divina officia observant metropolitani comprovinciales custodiant, ad diocesanos ritus se conformabant, idem recitabant officium, eosdem psalmos hymnosque concinebant, additis etiam ad finem antiphonarum canoris repetitionibus quas *pneumatæ* vulgo vocant. Summa denique erat eorum cum cathedralis ecclesiæ Rotomagensis canonicis societas atque consensio, ut ex variis ordinarii hujus loci perspicuum fiet. Quadringentorum est annorum codex quod indicant tum character quod exaratus est, tum quod cum omnes sigillatim ferias recensent, prætermittit tamen festivitates SS. Brunonis, Domini, Francisci, Ludovici Francorum regis, imo et corporis Christi diem fe-

atum, cujus loco feria quinta post diem Dominicam sanctissimæ Trinitati sacram (cui dedicata fuit hæc ecclesiæ) officium de feria fieri indicat. Majorem præterea huic codici auctoritatem conciliat quod qui eum exscripsit, ex antiquioribus libris illum se transtulisse in præfatione significat. Illud in eo præcæteris observatione dignum, quod apud canonicos regulares usque receptum erat, ut diebus hebdomadæ sanctæ aliorumque per annum solemnium pervigilio ad celebranda religiosius quæ recolant mysteria brevibus mutisque se cohortationibus accenderent, et per adventum a carnibus et sagimine abstinere.

Expositionem Canonis missæ et divinorum officiorum incerti auctoris nunquam antea editam, et quæ in multis Joanni nostro congruit, tradidit nobis ex bibliotheca Bigotiana codex ms. annorum 500; ejus auctor et antiquus et in Amalarii lectione adeo versatus est, ut ejus brevior merito dici possit. Breves notas adjecimus quæ ejus intelligentiam juvant. Ex hoc codice eam partem expositionis sacramentorum vestium hausimus, quam desiderari in edito libro supra monuimus; quam tamen hic exstare passi sumus, neque suo loco avulsam contextui Joannis inseruimus, ne dicti codicis series interturbaretur, quam, ut exstat, bona fide representare potius habuimus.

Post hæc instrumenta duarum celeberrimarum foundationum capellanorum scilicet collegii Albanensis ex tabulario archiepiscopatus, et collegii Clementinorum ut vocant, ex ejus chartophylacio, excerpta ideo addidimus, quia divinum officium *cantatio eorum semper* (*Psal. LXX*), horumque *portio est septies in die confiteri Domino* (*Psal. CXVIII*) et *psallere nomini Altissimi* (*Psal. IX*). Primum horum collegium Petrum de Colle-Medio Rotomagensem primo archiepiscopum eximiiis suis statutis notissimum, dein cardinalem et episcopum Albanensem agnovit auctorem anno Domini 1245; alterum anno 1350 erectum Petro Rogerio, qui ex Rotomagensi archiepiscopo summus demum pontifex electus est, dictusque Clemens VI, gaudet conditore. Capellani vero sic ab utroque instituti sunt ut in divinis exequendis officiis accedant canonicis adjutores, non ut canonici, quod forte arbitrantur, ab illis celebrandis se liberos factos putent; cantabiles enim sunt iis justificationes Dei in domo sanctificationis ejus (*Psal. CXVIII; Isai. LXIV*), quibus insistere eo magis tenentur, quo jussit eos divina officia per se, non per substitutos, obire concilium Tridentinum sess. 24, *De ref.*, c. 12. Cum insuper Christus eos increpaverit, qui *alligant onera gravia et importabilia, imponuntque ea in humeros hominum, quæ nolum digito movere* (*Matth. XXIII, 4*). Inter ea quæ in his monumentis observanda veniunt non infimum locum tenet, quod eo etiam tempore communem in cibo, potu, somno cultuque vitam clerici vixerint, quæ aliquandiu interrupta feliciter restituta fuerat die 1 Aprilis, anno 1666, et tam sapienter omnia dispo-

mensæ frugali sacra lectio non deesset; eam tandem mense Decembri anno 1668 direptam et destructam dolemus.

Sex præterea sermones, primum de observantia qua populi pastores colere debent, et de officio pastorum clericorumque cæterorum; reliquos decem quinque, qui de munere agunt, quod incumbit pastoribus, docendi populi, perditosque hominum mores et scelera arguendi; de sanctitate qua eminare sacerdotes, quamque integram et intactam custodire debent etiam a tempore suscepti baptismatis; quibus dotibus virtutibusque ornari, quæ vitia tum ipsi tum inferioris ordinis clerici vitare teneantur, quibus a sacerdotio defectibus arceantur, quod sacerdotes non verbo solum, sed opere simul et exemplo oporteat prædicare, scientia præditos esse qua alios doceant, peccata peccantesque gravibus verbis sine timore sed cum fiducia increpare, paratos denique esse conveniat ad vitam pro commissarum sibi ovium salute profundendam, adeo persecutionem mortemve formidare ab eorum sorte alienum est. Denum postquam quibus teneantur astricti officii sui vinculis edocuit, ad perpendendam impositi sibi oneris gravitatem his verbis, *Considerate ergo onus vestrum*, auctor hortatur. Quis ille fuerit quæri potest, cum nomen auctoris præ se non ferant: Si quid in re dubia conijcere licet, forte fuerit Ivo Carnotensis episcopus. Nam inter eos de quibus loquimur tres alii exstant in nostro codice ms. Bibliothecæ Bigotianæ 500 annorum, qui jam sub ejus nomine non semel prodierunt; loquendi præterea genus idem, dictioque consimilis iis sermonibus quos de rebus ecclesiasticis edidit Ivo, præsertim sermones de pastoribus cum eo quem habuit ille in die festo cathedræ S. Petri congruunt. Alia quæ consonant referre supervacaneum duximus, tum ne lectori fastidium pareremus, tum quia id facile studiosus experietur. Certe diffiteri nemo potest quin si sint alicujus episcopi, loquitur enim ad sacerdotes tanquam potestatem habens, et quasi rationem de eorum regimine redditurus, quo sit ut synodici sermones esse videantur; suum tamen ea in re iudicium cuique sit liberum per me licet, quibus ducti argumentis ea opinione teneamur, exposuisse satis habemus. Neminem, opinor, pigebit operæ in iis legendis positæ, cum nondum editi fuerint, monitisque abundant minime contemnendis.

Expositionem baptismatis et Eucharistiæ ex eodem codice ms. subjungimus.

His qui de disciplina agunt sermonibus, appendicis instar Induximus in animum annecti, posse statutum synodale Bajocense anno 1518 sub reverendo in Christo Patre D. Ludovico de Canossa editum, et tunc typis Gothicis excusum; simulque Ebroidense anno 1576 promulgatum a Claudio de Sainctes, qui concilio Tridentino interfuerat, necnon et provinciali Rotomagensi anno 1581, cujus canones in ordinem redegerat, patriæque lingvæ in

A rudiorum gratiam reddiderat. Virum hunc eximium Spiritu Dei ductum fuisse, domusque ejus zelo exæstuassee decreta probant, in quibus ubique emicat eloquium Dei ignitum vehementer, et depravatos cleri populique mores castigandi, ac devios a fide fratres in unum summi pastoris ovile adducendi desiderium ingens. Prædictis statutis pretium etiam fecit raritas, quæ gratiam semper inveniens (ut Tertulliani verbis loquar) *concupiscentiam concitat habendi* (lib. 1 *De cultu fem.*, c. 9); concitavit enim vero in viris illius diœcesis pietate doctrinaque insignibus, quorum adducti precibus ea hic exhibemus.

Ultimum ideo occupant locum ii ritus qui in cathedrali ecclesia coram D. archiepiscopo celebrantur, quia et tempore posteriores, et vernacule editi sunt: constituti fuerant anno Domini 1632, die Martis sexta Aprilis, capitulo congregato per juramentum et domos. Hos ex ejusdem capituli monumentis excerptos hic tradimus.

Ex his omnibus, aliisque veteribus, sed editis, tum Rotomagensis, tum comprovincialium ecclesiarum libris notas confecimus, quas ii viri quorum consiliis non parere religio fuisse, necessarias judicaverunt ad majorem auctoris nostri elucidationem (cujus utinam libros *de stola et dedicatione ecclesiarum*, necnon *manipulo* reperire et edere potuissemus, de quibus loquitur scripta ad eum epistola Lanfrancus) eas Joannis libro subjecimus iis intertextas, quas Joannes Prevotius, nunquam sine honore nominandus, in idem opus e ms. Salicosano codice erutum ediderat (*in Collect. concil. Rotomag.*, p. 78); ut autem erudito viro sua laus integra constet, Prevotianas distinximus his characteribus *Pr.* dignoscendas, quibus epistolam ejusdem ad D. Franciscum II Rotomagensensem archiepiscopum adjunximus. De nostris nihil dicimus, *auris enim viri dicta adjudicat et probat* ut habetur apud Job (*Job xii et xxxiv*). Stylus simplex nihil habet affectati nitoris, sed non ideo forte minus rebus sacris exponendis idoneus: *Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea si hoc potest? quando nil querimus nisi patere quod clausum est* (S. AUGUST. lib. iv *De doct. Christ.*, c. 11). Dictio certe placuit amicis sive illi examine non fallunt, sive charitate falluntur, cupimus autem ut cæteri sic censeant. Erunt forte qui minuta nimis et ipso usu trita observari querantur; verum omnia hæc illi sibi dicta non putent siveque similibus, sed iis qui ritus nostros omnino non norunt, sicutque tam in nostris moribus peregrini, quam a nostro jure sunt liberi; cogitent mendicium esse fluviorum cursum qui illustrium tantum satiare valet ardorem, meminertque apostolum non solum infirmis infirmum, sed et omnibus omnia factum. Alii forsitan antiquis nos nimis inhærere moribus criminabuntur, sed

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

et ipsa antiquitas, ut habet commentarius Ambro-

siastes (in cap. III Epist. II ad Timoth.), robur est A
novitatis. Veteres porro sic veneramus referimusque
ritus, ut usitatos quos præscribere præsules nostri
nunc servemus colamusque ex animo, divini memo-
res oraculi : Non contemnas cum senuerit mater tua
(Prov. XXIII). Si tamen alicubi labi contigerit (ho-
mines enim sumus, humani nihil a nobis alienum
putamus) labet sic cum Hieronymo denuntiare
(S. Hier., l. I in Mich., c. 2) : A quolibet cupio discere
quod ignoro, libenter me discipulum ejus profitebor,
dummodo doceat et non detrahat; nihil enim tam
facile quam otiosum de aliorum labore disputare.
Unumque votum nostrum erit quod fuit quondam
S. Augustini : Deleat in me fraternus animus (ait ille
Deum alloquens [lib. X Conf., c. 4]) quod dolendum
doces, animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus
cujus os loquitur vanitatem; fraternus ille qui cum
approbat me gaudet de me, cum autem improbat me
contristatur pro me, quia sive approbet me, sive im-
probet me, diligit me. Prolixam jam satis præfatio-
nem non aliis quam Salviani verbis juvat concludere
(SALVIAN. in epist. ad Salonium) : Requirit forsi-
tan aliquis quis ille auctor sit : potest hoc quidem
quæri, et recte quæritur ut inquisitio valet ad fructum
aliquem pervenire. Cæterum si infructuosa est, quid
neceesse est ut laboret curiositas cum profectum curio-

sitatis non sit habitura cognitio? In omni enim volu-
mine profectus magis quæritur lectionis quam nomen
auctoris; et ideo si profectus est in lectione, et habet
quisquis ille est quod potest instruere lecturos, quid ei
cum vocabulo quod junare non potest curiosos? Dein
studiosi silentii reddens rationes : Prima, inquit,
veniens a mandato Dei quo præcipimur vitare omni-
bus modis terrestres gloriæ vanitatem, ne dum hu-
manæ laudis aurulam quærimus, præmium celeste
perdamus. Secunda causa : Scilicet ne auctoritatem
salubribus scriptis personæ suæ paritas derogaret,
omnia enim amodo dicta tanti existimantur, quantum
est ipse qui dixit. Siquidem tam imbecillia sunt judi-
cia hujus temporis, ac pene tam nulla, ut qui legant
non tam considerent quid legant quam cujus legant,
nec tam dictionis vim atque virtutem quam dictatoris
cogitent dignitatem. Idcirco igitur scriptor ille abscon-
di et latitare omnibus modis voluit, ne scripta quæ in
se habent plurimum salubritatis, minora forsitan fie-
rent per nomen auctoris. Denum his verbis cum eo
concludimus, et lectorem precamur ut ore Domi-
num Deum nostrum, et orando impetret ut libellus
pro ecclesiæ Christi conscriptus tantum apud Deum
scriptori suo prosit, quantum eum prodesse ipse omni-
bus cupit. Vale.

ELENCHUS EORUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

Joannis Abrincensis episcopi liber De officiis eccle-
siasticis, pag. 1.
Observationes ad eundem librum, 88.
Epistola D. Joannis Prevotii de eodem libro ad D.
Franciscum II Harlaem Rotomag. archiep., 157.
Processio cathedralis ecclesiæ ad S. Gildardum Do-
minica in Ramis palmarum, 159.
Processio ad S. Audoenum in festo S. Marci, 163.
Processio ad S. Eligium feria 2 Rogationum, 165.
Processio ad S. Gervasium feria 3 Rogationum, 169.
Processio ad S. Trinitatem de Monte feria 4 Ro-
gationum, 171.
Processio in Ascensione Domini, 172.
Processio in festo Corporis Christi, 175.
Processio ad S. Audoenum in festo ejusdem sancti, 174.
Fragmenta ordinarii cathedralis ecclesiæ Rotoma-
gensis, 175.
Benedictio chrismatis, 184.
Mandatum, seu lotio pedum, 186.
Officium diei Parasceves, 188.
Expulsio publice penitentium, 193.
Reconciliatio penitentium, 195.
Sermo archidiaconi ad archiep. Rotomag. pro recon-
ciliatione penitentium, 196.
Tabula paschalis cereo paschali affixa, 198.
Cæremonia quadam ex ordinario Ecclesiæ Rotomag.
quæ non observantur, 200.
Officium infantum in die Innocentium, 202.
Officium stellæ, seu trium regum, cum cantu, 206.
Officium sepulcri Dominica Resurrectionis, cum
cantu, 211.
Ordinatio episcopi, 215.
Nomina vocandorum et excommunicandorum, 221.
Monitio episcopi ad ordinandos, 225.
Benedictio abbatibus monachorum, 228.
Benedictio abbatibus canonicorum, 237.
Benedictio abbatibus, 240.
Benedictio episcopalis in solutione synodi, 244.

Benedictio episcopalis ad missam in nocte Natiuitatis
Domini, 245.
Benedictio episcopalis ad missam in Sabbato sanc-
cto, 246.
Vetus ordo ad instituendum canonicum reg. in eccle-
sia S. Landi Rotomagensis, 247.
Ordinarius vetus canonicorum regularium S. Landi
Rotomagensis, 254.
Expositio incerti auctoris super Canonem missæ se-
cundum Amalarium, 361.
Ejusdem auctoris expositio divinorum officiorum, 385.
Fundatio X clericorum collegii de Albania in ecclesiâ
cathedrali Rotomag. anno 1245, 422.
Fundatio XVI clericorum collegii Clementinorum in
eadem ecclesiâ anno 1350, 432.
Sermo 1 ad populum de honorandis presbyteris, 444.
Sermo 2 ad pastores Ecclesiæ, de officio pastoralis, 453.
Sermo 3 ad sacerdotes, 459.
Sermo 4 ad sacerdotes, 465.
Sermo 5 ad sacerdotes, 475.
Sermo 6 de sacerdote, 481.
Expositio baptismatis et eucharistiæ, 488.
Synodus Bajocensis anno 1518, celebrata per R. P.
Ludovicum de Canossa Bajocensem episcopum.
append. 1.
Synodus Ebriocensis anno 1576 habita per R. P.
Claudium de Sajncies, Ebriocensem episcopum.
app. 9.
Epistola ejusdem ad illustrissimum cardinalem Caro-
lum a Borbonio Rotomagensis archiepiscopum,
ibid.
Forma professionis decani ruralis, app. 59.
Bulla Urbani papæ de ordinibus et residentia, app. 60.
Litteræ Gregorii papæ X super eodem, app. 61.
Cæremones qui s'observent en l'église cathédrale de
Rouen en présence de monseigneur l'archevêque,
app. 61.

SCRIPTORUM VETERUM DE JOANNE TESTIMONIA.

B. Lanfrancus Cantuariensis archiepiscopus in epistola ad Joannem II Rotomagensem archiepiscopum.

Domino merito sanctitatis insigniter efferendo Joanni Normannorum archiepiscopo, Lanfrancus indignus vocari episcopus, bene ceptis meliora connectere. Quidquid sanctitas vestra de stola scripsit multum mihi placuit, nec unquam displicuit; sed quod subjunxit quia ad dedicandam ecclesiam episcopus processurus sacris vestibus ex institutione episcopalis ordinis debeat esse indutus, atque in expositione ipsarum sacrarum vestium casulam posuit, valde stupui, quia tale aliquid me unquam vidisse meminisse non potui. Porro quod in dandis ordinibus soli subdiacono dari manipulum perhibuistis, ubi hoc acceperitis rogo me vestris litteris instruat; a quibusdam enim id fieri audio, sed utrum id fieri sacris auctoritatibus præcipiatur meminisse non valeo.

Ordericus Vitalis, Uticensis monachus, ecclesiastica Historia lib. v.

Hic filius Radulphi Bajocarum comitis præsul Abrincatensis Ecclesiæ fuit, et inde ad archiepiscopatum assumptus, x annis tempore Alexandri et Gregorii VII paparum claruit.

Guillelmus Pictaviensis Lexoviorum archidiaconus, in Gestis Guillelmi ducis Normannorum et reris Anglorum.

Statuit enim summe idoneos pontifices, Hugonem Lexovii, proprium fratrem Odonem Bajocarum, Joannem Abrincarum. Quorum in electione penes judicium ejus probitas ipsorum valuit, non altitudo natalium proximorum ipsi. Joannes Radulphi comitis filius, jam pridem laicus ordine, eruditus litteris; elero, imo rectoribus cleri admirandus, innotuerat vita religiosa. Non illius desideria specie sacerdotialis gradus honorem, sed illum vota præsulum ambierunt collegam sibi consecrandum.

Willelmus Gemeticensis monachus, Hist. Normann. lib. vii, cap. 38.

Joannes Abrincatinx urbis præsul, vir ingenuitate plurimum conspicuus, sapientia spirituali feliciter imbutus, prudentia seculari summe præditus; secundum quippe nobilitatem generis, comitis Rodulphi filius.

Ibidem de Rodulfo patre Joannis.

Accepit autem mulierem quamdam vocabulo Erambergam, speciosam valde, natam in quadam villa Calcini territorii, quæ dicitur Cavilla [Cachevilla]. Genuit vero ex ea duos filios, Hugonem postea episcopum Bajocensem, et Joannem Abrincatensem, qui ad ultimum fuit Rotomagensis archiepiscopus.

Ordericus Vitalis, eccles. Hist. lib. iv.

Post mortem antistitis sui Maurilii Rotomagensis Ecclesiæ Lanfrancum Cadomensem abbatem sibi præsulum elegit; et rex Guillelmus cum optimatibus suis, omnique populo libentissime concessit. Sed vir Deo devotus, et humilitati studens, tanti primatus sarcinam refutavit, et sibi ad hunc apicem toto conatu Joannem Abrincatensem præsulum præferre satagit. Porro ut canonice fieret ista conjugatio, Roman adit, prædictæ ordinationis licentiam ab Alexandro papa impetravit; sacrum quoque pallium, unde et ipsi et toti Normanniæ gloriandum erat, cum licentia deportavit.

Joannes itaque de sede Abrincatensi, quam vii

annis et iii mensibus rexerat, assumptus est; et metropolitani Rotomagensis factus est. Hic ardore virtutum in verbis et operibus multipliciter fervebat, nimioque zelo in vitia, ut Phinees, sæviebat. Quantum vero ad sæculi dignitatem attinet, magis nobilitatis lampade cluebat. Erat enim filius Radulphi comitis Bajocensis, qui frater fuerat uterinus Richardi senioris ducis Normannorum. Decem itaque annis metropolitani regimen fortiter et diligenter gessit; multumque contra impudicos presbyteros pro auferendis pellicibus laboravit: a quibus, dum in synodo concubinas eis sub anathemate prohiberet, lapidibus perensus aufugit, fugiensque de ecclesiæ: Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam (Psalm. lxxviii, 4), fortiter clamavit.

Gesta archiepiscoporum Rotomagensem, ex mas. codicibus S. Mariani et S. Andree.

Defuncto Maurilio Guillelmus rex Anglorum, Lanfrancum abbatem Cadomensem, quem postea Cantuariensi metropoli præfexit, Alexandro pape misit, postulans ejus clementiam ut ei assensum præberet quatenus ejus auctoritate Joannem Abrincensem episcopum metropolitani ecclesiæ præficeret, eique, ne aliqua occasione in hoc resisteret, litteris apostolicis mandaret. Ipse vero ejus petitioni, quia devotam vidit, acquievit, et litteras inde pontifici misit. Verba quæ litteris continentur hæc sunt:

« Alexander episcopus, servus servorum Dei, Joanni Abrincensium venerabili episcopo apostolicam benedictionem. Destituta Rotomagensi Ecclesiâ pastore, comperimus Sedunensis episcopi, et Lanfranci abbatis relatione, te ex electione principis tui, dilectissimi filii nostri Guillelmi regis Anglorum, ob vitæ et morum probitatem ad majorem sedem promovendum, si ex auctoritate sedis apostolicæ fuerit assensus, cui Deo auctore præsidemus. Nos igitur moti illorum precibus, ob salutem illius ecclesiæ, et omnium in tuis partibus, volumus, atque dilectioni tuæ apostolica auctoritate præcipimus, ut quod divina dispensatio de te providit non contradicas, et electioni tuæ te obedientem exhibeas. Admonemus itaque fraternitatem dulcedinis tuæ [atque, dulcedinem fraternitatis tuæ], ut si in modico fuisti fidelis, in majori bene operari non desinas, populum divini verbi pabulo reficias, ut merearis audire illam benignam vocem Domini dicentis: *Exge, serve bone et fidelis, quia super paucis fuisti fidelis, supra multa te constituam* (Matth. xxv, 23). De cetero secretiorem animi nostri voluntatem planius audies per nostrorum legatorum veridicam relationem. »

Joannes vero ejus apostolica legatione recepta, et omnium comprovincialium episcoporum, cunctorumque etiam ejusdem ecclesiæ canonicorum electione communi consensu facta, metropolitani adeptus est sedem. Hic vero fuit vir progenie nobilis, liberalibus imbutus disciplinis.

D. Anno 1061 Joannes episcopus Abrincensis mense Septembri.

Anno 1069 Maurilio succedit Joannes filius Rodulphi comitis fratris Richardi qui prius Abrincensi Ecclesiæ vii annis et tribus mensibus præfuit, et postea rogatus Alexandri pape, concedente Guillelmo principe Normannorum et rege Anglorum, adeptus est cathedram Rotomagensis Ecclesiæ.

Anno 1079 obiit Joannes Rotomagensis archiepiscopus.

Anno ab incarnatione Domini 1079 Joannes ar-

chiepiscopus octavo [undecimo] anno regiminis sui A defunctus est, et in baptisterio basilicæ ad aquilonem tumulatus est. Monumentum ejus (1) ex albo lapide factum est, in quo hujusmodi epitaphium solerter insertum est.

*Metropolis tua jacet hic, urbs Rotomagensis,
Culmine de summo quo moriente ruis:
Ecclesiæ minuantur opes, sacer ordo tepeſcit,
Provida relligio quem sua constituit.*

(1) Hujus nullum hodie videtur vestigium.

*Hic neglecta diu canonum decreta reformans,
Instituit caste vivere presbyteros.
Dona Dei sub eo venalia nulla fuisse,
Huic et opes largus contulit ecclesiæ.
Lingua diserta, genus, sapientia, sobria vita
Huic fuit, exiguus quem tegit iste lapis,
Nona dies Septembris erat, cum carne JOANNES.
Exspoliatus obit: sit sibi vera quies. Amen.*

JOANNIS

ABRINCENSIS EPISCOPI

LIBER

DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

AD MAURILIUM ROTOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

1 (1) Domino vere sancto, et meritis honorando, MAURILIO venerabili (2) sanctæ Rotomagensis Ecclesiæ archiepiscopo, (3) JOANNES Abrincacensis, omnium episcoporum meritis infimus, corpore et spiritu totius obedientiæ munus.

Quoniam tuæ paternitatis sanctitatem de ecclesiasticæ dignitatis profectu semper sollicitam, ejus lapsu nimio mœrore afflci, sæpissimis inde mecum habitis quæstionibus comperi; hocque dolorem tibi augmentare ejus reparatione flagrantem, quod vires ad hoc tuæ subtraxerat imbecillitas agitudinis, parvitas mea tuæ sanctissimæ **2** optioni suffragari, non aliquo fastu succensa, sed pia compassione commota appetiit: ut quod negligentium pastorum depravatur incuria, tuæ sanctæ religionis repararetur vigilantia. Hinc tua auctoritate fretus sententias sanctorum Patrum aggressus, diversarumque Ecclesiarum mores et consuetudines prospectans, et ea, quæ ad divini cultus officia pertinent, quodque in se mystice continent, nihilominus considerans, quamdam quasi confectionem ex ea diversitate composui, quam omnibus adhuc occultam tuæ sagacitatis repræsentare examini, ut susceptum opusculum inspicias, et inspiciendo eam, precor, diligentiam adhibeas, qua te nobis eum esse significes, quem in paternitate ac magisterio sat decenter exhibes. Tua quippe refert, ut si aliqua sint quæ valeant paterno affectu velis annuere, si vero contra, vigilantis magisterii censura corrigere. Quod si uile et ratum tua auctoritate censetur, (4) postquam de metropolitana sede stillare videbimus, canonum statuta sequentes, nostræ propinare studebimus.

B Propositum sanctæ religionis in primis oportet clericos in moribus, habitu, et incessu (5) juxta Carthaginense **3** concilium (iv, c. 44 et 45) canonicè observare: scilicet, ut clerici coronas, non al. sconsas, sed patentes habeant: (6) variis nec rubris utantur indumentis, cappis in ecclesia nunquam nisi nigris. Unum tempus, et una dies sit semper eis radendi. Huic præcepto inobediens districtum subjaceat correptioni. (7) Quod caput nostrum ex apostolica doctrina in superiori parte radimus, superfluas temporalesque cogitationes de mente, quæ per caput exprimitur, resecare jubemur. (8) Per coronam capillorum, quam in inferiori parte portamus, temporalia, sine quibus præsens vita non transigitur, concordî ratione regere, et eis ordinata discretionem uti admonemur. Quod ne capillorum superfluitas aures vel oculos cooperiat, sacra religio observat; ne aures cordis vel oculos ad bonum operandum sollicitudines et divitiæ hujus sæculi impediant, ut summopere provideamus, designat. Quod vero (9) barbam radimus, per quam virtus corporis designatur, nos mentis feritatem amittere, et juxta Apostolum (1 Cor. xiv, 20) parvuli in Christo effici debere figuramur.

Hoc ergo expedito, horæ noctis et diei juxta canonicam institutionem certis temporibus observentur; et canonici ad ecclesiam **4** devote congregantur a quibus ita ut scribitur, per totum anni circulum ecclesiastica officia agentur. Quia vero quatuor elementis subsistentes, Dominum nocte ac die offendimus, dignum est ut quater nocte et die in hymnis, et psalmis, et orationibus Dei omnipotentiam, antiquorum exempla sectantes, placare stu-

deamus; Esdras enim a captivitate Babylonica reversus (11 *Ezdr.* ix, 3) populum Israeliticum (10) quater nocte et die domino psallere ad ejus misericordiam provocandam instituit. Propheta vero David septies in laudem Domino se dixisse, et media nocte ad confitendum Domino surrexisse, nobis indicit (*Psal.* cxviii). Has namque horas, scilicet Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Vesperas et Completorium, Nocturnas et matutinale Officium, ad psallendum Domino sancti Patres præ cæteris elegerunt. Primam vero, quia finis est noctis et initium diei. Hæc hora omni tempore, exceptis diebus tribus passionis Domini, et septem diebus Paschæ, cum oratione Dominica, et Symbolo, et Capitulo, et Collecta completur. In hac quia noctem cum salute transeginus, pastori nostro gratias debemus reddere, et quidquid mali quinque sensibus corporis contraximus, precibus et lacrymis ejus misericordiam **5** postulando delere; id insuper exorare ut imminenti die ab omnibus malis gregem suum dignetur defendere, et quinque sensus corporis nostri in beneplacito suo dirigere. Idcirco (11) quinque psalmos canimus : sed trina sanctæ Trinitatis glorificatione connectimus, ut sensus nostri ejus fide muniantur. (12) Quibus fidem catholicam a B. Athanasio Alexandrino patriarcha expositam adjicimus, ut contra omnia adversa visibilia seu invisibilia sit nobis inexpugnabilis clypeus. (13) Tertiam vero, quia in ea Spiritus sanctus super apostolos descendit; Sextam, quia in ea Salvatore nostrum crucifixerunt Judæi; Nonam, quia in ea idem Salvator in cruce pendens spiritum emisit. In his tribus horis (14) bis tres psalmos cum trina glorificatione sanctæ Trinitatis canimus : fidem enim sanctæ Trinitatis mente et corpore tenere ac venerari debemus. Has quoque cum responsorio, et versu, et (15) oratione Dominica, et precibus, et psalmo, *Miserere mei, Deus*, genuflectendo, et oratione complemus : exceptis festis, in quibus oratio Dominica, et preces cum psalmo et genuflectione prætermittuntur. Finitis his diurnalibus officiis, (16) nocturnalia succedunt, in quibus Vesperæ prima hora consistit. **6** In hac, quia finis est diei, et initium noctis, ut in prima, quinque psalmos propter quinque sensus corporis canimus : ut quidquid per eos in die offendimus, psalmorum deprecatione nobis dimittatur; et iidem sensus nostri imminente nocte a Domino in beneplacito suo dirigantur. Unusquisque psalmum cum antiphona cantetur, ut instituit beatus Ignatius patriarcha Antiochenus. Per psalmum, qui alternantibus choris cantatur, bona fratrum opera designantur : per antiphonam, quæ ab uno incipitur et a cæteris communiter cantatur, charitas exprimitur, quæ fidelium mentes in unum connectuntur. Hinc a sacerdote, qui vicem Christi gerit, lectio, id est exhortatio populi, ne deficiant, sed in bono opere perseverent, dicitur : quam responsum, id est bonum exhortati populi opus, et hymnus, id est laus Dei, prosequitur : et versu

A dicto (17) hymnus sanctæ Mariæ, humilitatis, et obediencie, et spei exemplo nos corroborans, Dominicæ incarnationis memoriam ad exercendam fidei nostræ devotionem nobis reducit. Incipiente versus juxta quod Dominus præcepit Moysi (*Exod.* xxix, 13), (18) incensum super altare a sacerdote offertur : sicque, ut in cæteris horis, (19) cum oratione Dominica et precibus, exceptis **7** festis oratione vero semper completur.

(20) Quia vero post Vesperas non statim quiescimus, sed terrenis operibus et necessitatibus corporum, quæ absque * omnino exerceri nequeunt, quidquid in illis deliquimus, per completorium emendamus. In hac quippe hora secundum elementa corporis nostri, quibus Dominum offendimus, quatuor ad placandum Dominum psalmos canimus, quibus, post capitulum hymno dicto, (21) hymnum iterum justi Simeonis adjicimus, ut a Deo custoditi et illuminati in pace quiescamus. Postea ut in prima, (22) oratione Dominica, et Symbolo, et confessione, nos contra noctis invidias munientes, horam cum precibus, et oratione complemus (23) quam lectio præcedit de exemplis sanctorum Patrum, ad excitandas in bono animas fratrum.

(24) Media nocte, juxta Prophetam (*Psal.* cxviii), ad confitendum Domino surgere debemus. Populum enim sedentem in tenebris, et umbra mortis venit Christus redimere, natus de virgine, noctis in tempore, quam etiam sua illustravit resurrectione. In hac, quia somno dominante hucusque conticimus Dominum deprecamur, ut labia nostra ad laudem suam pronuntiandam **8** aperire dignetur. Post, ut in cæterarum primordio horarum, ipsum in nostro opere (25) adiutorem invocamus. Postque hymno ad eum placandum dicto, (26) duodecim psalmos canimus, ut per duodecim horas noctis a Domino ab omnibus malis tucamur. Et quia hæc custodia per sex ætates mundi necessaria fuit, eosdem psalmos sex antiphonis copulamur. Per antiphonas, ut diximus, charitas exprimitur. Versu ad excitandos animos dicto, et oratione Dominica ad mundanda corda finita, benedictione a sacerdote accepta, tres lectiones leguntur, quarum unamquamque responsorium subsequitur. Lectionibus prædicamus, responsis bona opera, quæ sequi debent, designantur. Sex enim ætates tribus temporibus, id est, naturalis legis, legis literæ, et legis gratiæ concluduntur. Quod idem Dominicis diebus et festis per tres nocturnas figuratur. Quod vero in primo nocturno in Dominicis diebus duodecim psalmos cum trina glorificatione sanctæ Trinitatis canimus, quatuor una glorificatione, et una antiphona copulamur, duodecim patriarchas, ex quibus Judaicus Dei populus propagatus est, ad memoriam reducimus : qui in quatuor virtutibus, scilicet prudentia, fortitudine **9** justitia et temperantia fulgentes, easque Trinitatis fide et charitate connectentes, Domino devote servierunt : quorum exemplis debemus instrui. Per secundum nocturnum significantur hi qui sub lege

fuertunt eadem fide et charitate muniti. Per tertium, hi qui sub gratia fuerunt eisdem virtutibus illuminati. Per novem lectiones, quibus *Te Deum laudamus*, scilicet laudem Dei, coniungimus, nos horum trium temporum exempla ita imitari prædicatione et opere debere designatur, ut novem angelorum ordinibus conjungi mereamur, ut ex nobis decimus restauretur, qui divinis incessabiliter inhæreat laudibus.

(27) Per Officium matutinale recolimus baptismum plebis Israeliticæ, per quem noster figuratur, qui in vigilia matutina Exodi factus est, dum necatis divina potentia hostibus, rubrum mare transierunt. In hoc etiam Dominicam resurrectionem recolimus, quam summo diluculo angeli nuntiaverunt mulieribus. In hac hora quinque psalmos ad munendum quinq; corporis sensus canimus. Post sacerdotis lectio, quæ capitulum vocatur, nos in bono opere perseverare hortatur: cui nos obedientes hymnum Domino resonamus. **10** Versu quoque excitati, hymnum Zachariæ concinimus, in quo Dominum nos visitasse, et redemptionem per Abraham nobis promissam complevisse, collaudando prostitemur. Versu incepto, juxta quod Dominus Moysi præcepit (*Exod. xxix*), sacerdos incensum super altare adolebit; sicque ut in Vesperis, antiphona cantata, (28) cum oratione Dominica, et precibus, et oratione finitur. In festis vero oratio Dominica et preces non dicuntur. Quo finito ut in cæteris horis Dominus benedicitur, et ab omnibus sibi grates referuntur. Aliud quoque mysticum gerit hoc officium. Per primum psalmum primitiva de Judæis Ecclesia designatur; per secundum de gentibus; per tertium, cui unus psalmus sub una *g'loria* adijcitur, uterque populus, gentilis et Judæus, qui in fine mundi una fide, una lege conjungentur. Per quartum, quem pueri in camino ardenti cecinerunt, Antichristi tribulatio, quam uterque pro Christo patietur populus. Per tres psalmos *Laudate*, qui sub una *gloria* conjunguntur, tres ordines, qui per Job, Daniel et Noe exprimuntur cum Christo in laude et gloria regnaturi, (29) Signo pulsante, antequam laxetur, ad Primam, vel ad omnes horas noctis et diei, fratres congregentur, (30) ubi religiose **11** consistentes, non hac aut illac se moventes, nec alicui confabulantes, neque bini simul, nisi competentibus horis, sedentes, (31) et ad *Gloria Patri*, ad altare se inclinando vertentes, (32) chorum non exeant, majores absque decani, minores absque licentia cantoris. Qui autem legere perrexerit, non medium chori, quousque (33) ante et retro inclinet, transeat; nec cum strepitu, sed decenter pergat, ut in incensu et habitu eorum religio semper appareat. Qui vero ex una parte ad alteram summa quidem necessitate ierit, ante tantummodo stans quidem reverenter inclinet. Violator hujus propositi legitimæ subiacet correctioni. Hymno dicto psalmi cum antiphona ad eos pertinente dicantur: post quos *Quicumque vult*, cum antiphona sanctæ Trinitatis canteat, (34) ex-

aplis diebus Nativitatis Domini usque ad octavam Epiphaniæ, et diebus Pentecostes. (35) Subsequente capitulo *Domine miserere*, in seralibus diebus, festivis autem *Regi sæculorum*, responsorium cum versu sequitur, et dictis precibus, (36) confessione facta cum precibus ibi pertinentibus, oratione subjecta hora compleatur. (37) Prima finita in capitulum fratres conveniant. Martyrologii lectio legatur, (38) ne aliqua sancti festivitas in crastino celebranda **12** negligenter omittatur. Versu, *Pretiosa est in conspectu Domini*, dicto, beatæ Mariæ, sanctorumque intercessionem postulata, tumque Deo in eorum auxilio invocato, oratione Dominica completa, cum sacerdotis oratione, ibi finiatur. Inde recitetur (39) lectio regulæ canonicalis, (40) seu pastoralis, (41) vel alicujus regularis libri. Deinde culpæ examinentur: examinatio canonicaliter exerceatur. Post ad ecclesiam redeant, et missam matutinalem canant. In ea hæ orationes dicantur: prima *Fidelium Deus*, secunda, *Deus, qui inter apostolicos*, tertia, *Deus venia largitor*, post cæteræ quæ fratribus placeant.

Signo indicante Tertia canitur. Missa diei hora tertia, excepto jejunii tempore, celebretur. Hora enim tertia linguis Judeorum crucifixus est Christus: jejunii tempore hora nona, in qua Christus emisit spiritum. Missa vero diei hoc ordine celebretur. In Primis in seralibus diebus duæ campanæ pulsantur, (42) in festis omnes. Ad *Gloria Patri*, choro introitum a beato Cælestino institutum canente, sacerdos in vestiario, cæterique ministri sanctis vestibus juxta ordinem induantur, scilicet alba, stola et dalmatica: diaconus: alba, et tunica, et manipulo subdiaconus: **13** reliqui tantum albis, scilicet (43) duo acolythi, unus qui cantet graduale, et deferat candelabrum; alter qui *Alleluia*, et ferat thuribulum. (44) Psalmo dicto, incipiente choro *Gloria Patri*, sacerdos cæterique ministri sic ad altare procedant. Diaconus præcedat presbyterum, subdiaconus præcedens diaconum ferat Evangelium, (45) ceroferarius cum cereo præcedat subdiaconum, portitor thuribuli ceroferarium. Dum ergo ante altare venerint, subdiaconus Evangelium ponat super dextrum cornu altaris, ubi usque ad Evangelium manebit. Per altare Jerusalem designatur, in qua ab initio adventus Domini evangelica doctrina resonuit, et inde usque ad publicum exivit, ut scriptum est: *De Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem* (*Isa. ii, 3*). Postea subdiaconus ad sinistram sacerdotis transeat, diaconus ad dextram; ubi confessione invicem facta, (46) diaconum et subdiaconum osculetur sacerdos; primum enim Christus pacem apostolis dedit, per eos orbi transmisit. Postque (47) sacerdos cæterique ministri retro coram altari breviter orent stantes ordine suo. Deinde primum ab oratione surgens inclinanti sibi inclinet diacono, diaconus inclinanti subdiacono, subdiaconus inclinanti sibi choro. **14** Diaconus vero post inclinationem utraque altaris cornua deosculans,

sacerdoti medium altaris osculanti Evangelium osculandum offert; evangelio enim Christus praevaricationis chirographum delens, pacem mundo dedit: cujus praeconibus utrumque populum, Judaicum quippe et gentilem sibi reconciliavit. Quod altare sacerdos osculatur, significat gentem Judaeam in Jerusalem morantem, quam Christus sibi reconciliavit; per evangelium, gentilem populum. Dehinc pergit sacerdos ad dextrum cornu altaris: dexteram enim Christus semper egit vitam: dextera enim vita acquiritur caelestis gloria. (48) Diaconus post eum eandem imitando vitam [fort., viam] consistat, quousque ei sedere innuat. Sessio episcopi juxta decreta Urbani papae [epist. de cathedr. episc. IV, c. 35], et Carthaginense concilium cæteris celsior debet fieri, in qua cathedra pontificalis honorifice constituatur: episcopus enim Graece, Latine *superintendens* interpretatur: ideo altior, sicut vinitori, ad custodiendam vineam Domini sabaoth, ei locus praeparatur, quam, incipiente *Kyrie eleison*, episcopus cum ministris suis ascendat, quorum alii stent, alii sedeant. Per eos qui sedent membra Christi designantur in pace quiescentia; per eos qui **15** stant, in certamine posita. *Gloria in excelsis Deo* cum incoperit, vel orationem dixerit pontifex, ac sacerdos ad orientem vertatur; non quia ibi solum sit Dominus, qui ubique non locorum spatiis, sed majestatis potentia praesens est, sed quia ab oriente lux oritur, qua cæterae partes illustrantur: sic a Deo summum bonum, quo totus orbis illuminatur. Per salutationem sacerdotis et responsonem populi eorum communis et charitativus ostenditur affectus, alternatim monens et optans ut in eis semper maneat Christus. Quod solus episcopus salutando populum *Pax Domini* dicit, (49) ostendit eum esse vicarium Christi, qui resurgens a mortuis, pacem apostolis nuntiavit. Ministrorum quantuscunque fuerit numerus, major pars in dextera, minor in sinistra [f. add. parte]: utraque enim benedictio scilicet temporalis et aeterna, nobis a Deo est postulanda, licet instantius sempiterna. Ceroferarii vero usque ad *Kyrie eleison*, (50) ab austro ad aquilonem candelabra teneant, quo incepto ibidem dimittant. Per austrum, qui est ventus calidus, Spiritus sancti fervor designatur, qui veri solis ortu, ab oriente ad occidentem, mundum illuminando, diffunditur. Unus vero tertius in medio ponatur, per **16** quem, ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine Domini, Dominum adesse designatur (*Matth. xviii, 20*). Per hoc quod (51) incepto *Kyrie cerei* deponuntur, nos, dum Dominum exoramus, contrito corde humiliter optere demonstratur. Salutante presbytero populum, ibidem teneant. Oratione finita, ab oriente ad occidentem collocent; duobus enim Testamentis illuminantur quatuor partes mundi. (52) Septem candelabra in festis significant septem dona Spiritus sancti. (53) Incipiente subdiacono Epistolam, sacerdos juxta altare sedeat, et diacono in loco suo sedere innuat: (54) subdiaconus vero, excepto tempore ministra-

tionis suae, in choro maneat. (55) Epistolam responsonum opportunis temporibus tractus vel *Alleluia* sequuntur. Per responsonum quod alternatim cantatur, activa vita designatur, in qua Ecclesia, bona operando, promeretur aeternam gloriam, quae per *Alleluia* figuratur; per tractum, qui nullo respondente cantatur, et in melodis suis similitudinem fert genitus, vita contemplativa, in qua perfecti viri peccata plorando, soli Deo vacando, morantes, eandem excellentius quidem gloriam promerentur. Pneu-
ma sequentiae, quod post *Alleluia* cantatur, laudem aeternae **17** gloriae significat, ubi nulla erit necessaria verborum locutio, sed sola pura, et in Deo semper intenta cogitatio. (56) Per tabulas osseas, quas cantores tenent in manibus, fortis bonorum operum perseverantia, qua divinis oportet inhærere laudibus, designatur. Lectores Epistolae et Evangelii, et cantores gradualis et *Alleluia*, in festivis diebus in pulpitu ascendunt: debent enim pastores et doctores praedicationem suam juxta prophetam excitare (*Isai. xl, 9*), et opera ad instruendum Dei populum, ut in eis illud Dominicum impleatur praeceptum: *Luceant opera vestra coram hominibus, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est* (*Matth. v, 16*). Diaconus cum pulpitu ascendit, celsius consistat ceroferariis: Evangelium enim Christi legem et prophetas praecellit; per thuribuli vero portitorem, qui in eodem loco cum diacono consistit, designatur fragrantia doctrinae et magnalium Christi. Crucem, quam incipiente Evangelio frontibus nostris imponimus, ad expellendas omnes pravæ suggestiones facimus, crux enim pellit omnes adversitates animi. In eadem hora (57) oportet episcopos et abbates baculos de manibus deponere in auditu verbi Domini, et ante Dominum devotos humiliter stare. Tempore **18** quo ministri casulis induuntur, oratione finita (58) subdiaconus exuta casula Epistolam legat, qua lecta iterum induat, et corporale ad altare deferens diacono tribuat: quod ille in altari disponat. Incepto tractu aut *Alleluia*, diaconus casulam exuat, et sub dextro armu super-
quæ sinistram ponat, dextrum post discoopertum habeat; brachium enim Domini, quod in lege erat absconsum, nobis patefecit Evangelium. Quod (59) casula induitur diaconus, significat mysticum sub lege tempus; quod exiit, figurat tempus sub gratia, [f. in quo] mysteria revelantur. Propinquant Evangelii termino sacerdos thymiana in thuribulo ponat, quo (60) incensato altari, ante Evangelium deferatur. Per thuribulum, quod fragrantiam odoris emittit, fama bonorum, quæ doctrinam praecessit. Diaconus benedictione a sacerdote accepta, ab altari Evangelium accipiens, (61) super sinistram armum imponat. Per sinistram enim armum vita temporalis designatur, in qua oportet Evangelium praedicari; et subdiaconus ante eum pulvinar deferat. Per pulvinar quod praecedit, lex figuratur, quæ Evangelium praecessit; per plumas quæ intus occultantur, mysteria, quæ in lege continebantur; per

levitatem plumæ, præcepta **19** veteris legis levia ad comparationem novæ: in illa enim dicitur: *Non occides* (Exod. xx, 13), in nova vero, *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* (Matth. v, 22). Sicque (63) præcedentibus ceteroferario thuribulique latore, cum processione ad pulpitem pergat, et supposito Evangelio ac incensato, versus ad aquilonem Evangelium legat: per aquilonem enim infidelitas gentium designatur, quibus Evangelium ab apostolis igne Spiritus sancti accensis prædicatur. (63) Quo lecto candelabra extinguantur: immolatione enim veri Agni, typici cessavit immolatio, et cætera mysteria, quæ in lege continebantur et prophetis per candelabra designatis. (64) Incensum sacerdoti in thuribulo offeratur, et Evangelium primum a subdiacono sibi porrectum osculetur, quod post a diacono osculetur: et in festivis diebus a subdiacono omni clero, incenso præcedente, præsentetur. Evangelio lecto populus a sacerdote salutetur; offerenda incipiat, (65) quam finitam versus sequatur. Interim vero panis et vini oblatio a subdiacono diacono, a diacono offeratur presbytero; (66) cantor aquam linteæ coopertam in festis diacono deferat, quam diaconus vino misceat: dulci enim cantoris modulatione, populus pia devotione et **20** divino amore accenditur, et sic ad Dominum currit, et unum corpus in Christo efficitur. Per vinum Christus, per aquam populus, per linteum cooperturam aquæ labor modulationis cantoris, quo liberatur populus a cogitationum pravitate: lino enim labor exprimitur. Aqua mista vino, populus adunatus Christo; vinum sine aqua Christus est; aqua sine vino, populus sine Christo. (67) Aliis diebus ministret eam acolythus. (68) Sacerdos oblationem ita componat, ut in dextera parte hostiæ calicem constituat: a dextro enim latere Domini sanguis defluxit et aqua: sique corporali cooperta (69) incensum desuper offerat, et sic diacono præbeat; diaconus vero in circuitu altaris deferat, postea sacerdoti, deinde ministro reddat, ut clero populoque deferat. Præterea accipiens patenam de altari, subdiacono porrigat; (70) subdiaconus vero, si fuerit, acolytho. Non licet enim quidquam sacri ab altari auferre alicui, nisi diacono, vel sacerdoti. Tunc coram altari oret inclinatus sacerdos solus, postulando ut dignus possit accedere ad altare, et insistere cultibus divinis, ne fiat illi quod factum est Bethsamitibus, qui temere viderunt arcam Domini (*I Reg. vi, 19*). Christus enim antequam pateretur, sæpe solus pernoctans **21** in oratione oravit, non pro se, sed pro nobis. Cæteri vero ministri stent in oratione ordine suo. Post quæ versus ad populum orare moneat, conversusque ad altare secretam orationem dicat: qua completa, *Vere dignum*, devota mente dulcique voce proferat, in cuius fine hynnum, *Sanctus, sanctus, sanctus*, a beato Sixto institutum chorus respondeat; diaconus et ministri ad *Te igitur* perseverent retro sacerdotem, usque *Sed libera nos*; inclinati Domino enim patienti mîserere et timore sui compatieban-

A tur apostoli. Per inclinationem diaconorum significatur mæstitia apostolorum; per subdiaconorum, sanctorum mulierum. Subdiaconi vero similiter inclinati sint in aspectu sacerdotis, per quos exprimuntur sanctæ mulieres, quæ patiente Domino, fugientibus discipulis, licet timore et pudore percussæ, in his, quæ de eo fiebant, erant intendentes; sed Domino de cruce deposito ac sepulto, inde recesserunt, et aromata sepulchræ paraverunt; ita subdiaconi ab eo loco discedant, et corpori ac sanguini Christi ministrare satagant, efferentes patenam per manum diaconi sacerdoti ad frangendum in ea corpus Domini. Hoc expleto sacerdos (71) Dominici corporis et sanguinis consecrationem **22** juxta sanctorum Patrum institutionem puro et humili corde compleat. Dum ergo ad *Nobis quoque peccatoribus* venerit, alius vocem suam proferat, et pectus suum percutiat. Vocis enim exaltatione per consecrationem gentium exprimitur professio; per pectoris tusionem, Judæorum pectora sua percutientium lamentatio. Ubi ergo ad hæc verba venerit, scilicet, *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona*, tunc diaconus accedat, et dextera manu dextrum cornu corporalis accipiat, cum sacerdote discooperiat. Sacerdos, *Per ipsum*, dicendo (72), oblata quatuor partes calicis tangat. Immolatione enim corporis Christi redempta sunt quatuor climata mundi. Item (73) oratione finita uterque calicem levant, et simul ponant et cooperiant. Inde (74) altare diaconus osculetur, deinde dexteram sacerdotis scapulam: **C** Per scapulam sacerdotis lapis designatur, in quo angelus ad sepulcrum resedit. Semper enim angelus credendus est adesse immolationi corporis Christi. Per diaconum Joseph exprimitur, per sacerdotem Nicodemus; per elevationem de altari hostiæ, depositio Christi de cruce; per depositionem iterum in altari, sepultura Christi. Post quæ sacerdos orationem Dominicani alta voce proferat. **23** Per exaltationem Dominicæ orationis demonstratur nostræ unitas fraternitatis (S. Cyr. de orat. Dominica): *Deus enim Pater noster, pacis et concordie magister, sic nos unum pro omnibus orare docuit, quomodo in uno omnes portavit*. Clero, *Sed libera nos a malo*, respondente, officium consecrationis perficiat. **D** *Sed libera* dicto, diaconus et subdiaconus se erigant, et oculos in Dominici corporis consecrationem intendant; ait enim evangelista, quia *noti ejus a longe stabant, sua pectora percutientes*. (Luc. xxiii, 49). Ubi ergo ad locum, *Da propitius pacem*, venerit, qui manili indutus tenerat, [add. patenam] subdiacono (75), subdiaconus diacono, diaconus sacerdoti offerat, in qua sacerdos corpus Domini tripliciter dividat, quarum partium unam sacerdos calici immittens, *Pax Domini*, alta voce dicendo, proliis subdat secreta: *Fiat commistio corporis et sanguinis Domini nobis accipientibus in vitam æternam* (76). Alia se, diaconum subdiaconumque communicet. Tertiã viaticum, si opus fuerit in patina usque ad finem missæ reservet. Per particulam oblatae im-

missæ in calicem ostenditur corpus Christi, quod resurrexit a mortuis; per comestam a sacerdote vel populo, vivificantem eos in Deo, Christi cum discipulis suis post resurrectionem conversatio. Tertiam, quæ **24** remanet in altari, vocat sancta Ecclesia viaticum morientis; ut ostendatur non eos debere deputari morientes, sed dormientes qui in Christo moriuntur, dum tali tantoque ductore ad æternam vitam perducuntur (77). Si autem opus non fuerit, tertiam sacerdos, aut unus ministrorum accipiat. Non autem intincto pane, sed juxta definitionem Toletani concilii seorsum corpore, seorsum sanguine, sacerdos communicet, excepto populo, quem intincto pane, non auctoritate, sed (78) summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis permittitur communicare. Dum ergo sacerdos ministris communionem porrigit (79), unumquemque primitus osculetur, et post qui communicandus est, manu sacerdotis osculata, communionem ab eo accipiat. Postremo vero particulam, quæ in calice remansit, sacerdos sumat: et post diacono calicem ad mundandum, et sumendum quod remansit, porrigat, qui in sinistram cornu altaris calicem cum patena deferat, ubi (80) partem sibi accipiat, et partem subdiacono tribuat. Post mundato utroque utrique participent. Acolythus vero alterum calicem sacerdoti ad mundandos digitos deferat. Subdiaconus autem ad mundandum calicem et patenam **25** diacono serviat. Post mundationem patenæ et calicis acolythus utrumque mantili involutum teneat, usque ad completionem primæ post communionis, suæque cæteri ministri officia. Sacerdos, ut supra diximus, partito corpore Domini, *Pax Domini*, alta voce proferat (81), a quo unus canonicorum pacem accipiat, quam in utroque choro majoribus distribuat. Ipsi autem cæteris ita porrigant ut nullus de loco moveatur, sed a superiori accipiat et inferiori tribuat. Unus minorum utriusque chori a majoribus accipiat, et juxta præceptum ordinem cæteris distribuat. Hoc autem firmiter teneant, juxta apostolum, *honore invicem prævenientes* (Rom. xii, 10), ut dantes pacem et recipientes semper inclinent, per osculum pacis designatur nostræ utilitas fidei (82). Chorus vero psallat, *Agnus Dei*, quod Sergius papa tempore confractionis corporis Domini cantare præcepit, cujus Agni immolatio mundum redemit. Quo incepto candelabra illuminentur. Agni passione illuminatus est mundus (83). Diaconus autem si casula utitur, quam sibi, ut supra diximus, circumdederat, choro, *Agnus*, bis repetente, iterum induat. Sacerdos salutato populo orationem dicat. Cui iterum salutanti populum, diaconus, *Ite*, **26** missa, tempore suo aut, *Benedicamus Domino*, succinat (84). Clero respondente, *Deo gratias*, officium finiat.

Missæ vero, ut prædictum est, juxta sanctorum instituta Patrum hora tertia celebranda est: ipsa enim hora crucifixus Christus linguis Judæorum; secundum communem consuetudinem potius hora sexta, quia in ea passus est manibus persecutorum; tempore ieiunii hora nona, quia in ea emisit spiri-

um. Qui autem necessitate ante Tertiam vel post Nonam non perpetue, sed desiderio sacrificandi missam celebrant, non sunt reprehendendi; legitur enim Leonem summum pontificem diluculo missam celebrasse. Missa pro defunctis absque *Gloria* et *Alleluia*, et pacis osculo celebretur. Sunt quedam ecclesiæ, in quibus exceptis depositionibus, solum per Kalendas mensium missæ festive celebrantur mortuorum. Nos vero quotidie, exceptis festis, et (85) diebus Pentecostes, pro eis Domino sacrificamus, anniversarios dies festive recolimus. Vesperas et Matutinas absque *Deus in adjutorium*, et *Domine labia*, et *Gloria Patri*, celebramus in depositionibus et festis cum novem lectionibus.

27 EXCEPTIO.

In Adventu vero et Septuagesima usque ad diem Cænæ, et quatuor temporum Sabbatis et agendis mortuorum festis (86), diaconus et subdiaconus induantur casulis; si autem in eisdem temporibus festivitas evenierit, dalmaticis et tunicis; similiter in die Cænæ, et Sabbato Paschæ. In omnibus festis induantur duo ceroferarii. Graduale, *Alleluia*, vel tractum bini et bini cantabunt clerici (87). *Gloria in excelsis*, in festis excepto Adventu, et Quadragesimæ tempore, semper post *Kyrie eleison*, sacerdos ad orientem versus incipiat, quod Telesphorus papa, ea quæ angelicam* prosequuntur adjiciendo, instituit; et Symmachus papa omni die Dominica, et natalitiis martyrum cantare præcepit (88); et sic altare incensando, secrete cum ministris dicendo finiat: post quæ in loco suo juxta altare resideat, et diacono Ecentiam sedendi tribuat. Hymnum vero præfatum chorus celebriter canendo expleat. Dicto hymno, sacerdos salutato populo orationem dicat. Ordo vero missæ supra scriptus * per totum servetur. Sed in his diebus (89), *Credo in unum Deum*, a sacerdote inceptum cantabitur, scilicet omnibus diebus Dominicis, **28** et octo diebus Paschæ, et Pentecostes, et Nativitatis Domini, et in die Epiphaniæ et Ascensionis, et in cunctis sanctæ Mariæ festis, excepta Annuntiatione, et sancti Joannis Baptistæ nativitate, omniumque apostolorum, et S. Crucis, sanctique Michaelis, et in Omnium Sanctorum festivitate, et Dedicationis ecclesiæ. Sabbato Paschæ vel Pentecostes non cantetur, neque ullis festivitatibus, sed semper Evangelium salutatio sacerdotis subsequatur. Diebus omnibus, excepto jejuniis tempore, sexta missam sequatur; (90) nona sua hora dicatur. In vespertis, et matutinis plures campanæ sigillatim sonent; postremo ut in missa dux, et sic incipiatur vespertina. Unusquisque psalmus cum antiphona cantetur (91), quos capitulum, dehinc hymnus sequatur, qui nunquam prætermittatur. Et (92) feriales hymni, nisi in festis et diebus Pentecostes, semper cantentur. Dicto versu, *Magnificum*, cum antiphona cantetur, et cum (93) *Kyrie eleison*, et oratione Dominica, flexis genibus, precibus finiant: et non solum vespertina, sed omnes noctis et diei horæ, exceptis Pentecostes et festis diebus. Sacerdos cum cæteris se peccatorem cognoscens

genueflectat. Quia vero vicem Christi gerit, dum **29** ad orationem venerit, surgat et orationem stando dicat. Stare vero pugnantis est: pugnat ergo sacerdos Christi orationibus contra hostem antiquum pro populo sibi commisso. Si autem alicujus sancti venerit festivitas, oratio tantum sine precibus sufficiat. Et si festum trium lectionum fuerit, in matutinis invitorium et (94) hymnus de sancto cantetur, nocturna tota dicatur, versus de sancto cum responsoriis, et matutinae laudes cum hymno absque precibus celebrentur; lectiones vero de historia legantur. Missa vero, si denotatum libris officialibus officium habuerit, de sancto erit; sin autem, Dominicalis cantabitur; oratio vero, et *Alleluia*, de sancto dicatur.

Ab Adventu usque ad Nativitatem in conventu memoria tantum S. Mariæ virginis, omniumque sanctorum celebretur. A Nativitate usque ad octavam Epiphaniæ tantum sanctæ Mariæ. Ab octava Epiphaniæ usque ad caput jejunii (95) memoria sanctæ Mariæ, angelorum, Joannis Baptistæ, sancti Petri, Joannis evangelistæ, sanctorumque apostolorum et beati Stephani, omnium martyrum, S. Martini, omniumque confessorum, sanctorum virginum, omniumque sanctorum in vespers **30** et matutinis semper recolatur. (96) In missa vero, exceptis festis, secunda oratio de omnibus sanctis; tertia pro episcopo; quarta pro cunctis sibi commissis; (97) quinta pro principe et omni populo. In missa pro defunctis, prima omnium defunctorum; secunda episcoporum; tertia fratrum et sororum; quarta pro commissis. Ab octavis Pentecostes usque ad Adventum Domini hæc eadem memoria cum sanctæ Crucis veneratione celebrabitur. In his ergo temporibus, (98) si in Dominicis festivitas novem lectionum alicujus sancti venerit, vespere, et matutinae, et missa de sancto celebrabuntur. Vespere etiam ipsius sancti de sancto finientur; et si in die Dominica festivitas trium lectionum venerit, unde officium, vel passio habeatur, invitorium et hymnus de sancto dicetur; sex lectiones cum totidem responsoriis de historia legentur; post tertium nocturnum, versu de sancto dicto, Evangelium de eodem pronuntiatur, et alie lectiones cum matutinis laudibus de sancto celebrabuntur; si autem proprium officium defuerit, Dominicalis missa cantabitur; oratio vero et *Alleluia* de sancto celebrabitur. Si novem lectionem venerit, totum officium de sancto complebitur. Ab Adventu ergo usque ad Nativitatem, **31** et a Septuagesima usque ad Pentecosten, si festum novem lectionum in Dominicis venerit, officium noctis et diei nunquam mutabitur; festivitas vero in crastinum celebranda reservabitur. Sancti vero de quo tres tantum lectiones celebrantur, si festum in ipsa die venerit, memoria tantum de eo fiat. A Paschate usque ad octavam Pentecostes memoria tantum sanctæ Crucis, et S. Mariæ, et Omnium Sanctorum, in vespers, et matutinis fiat. Agenda mortuorum sic per totum annum celebretur, excepto a Pascha usque ad Pente-

A costen, et a Nativitate usque ad octavam Epiphaniæ et omnibus festis, ut a Kalendis Novembria usque ad caput jejunii vespere tantum dicantur post vespertas diei, post matutinas laudes vigilia mortuorum cum matutinis laudibus eorum; (99) a capite jejunii usque ad Kalendas Novembria, vespere et vigilia mortuorum post vespertas diei, post matutinas laudes pro defunctis: quod officium post matutinas laudes in quarta feria passionis Domini finiatur. Ibi vero (100) cum novem lectionibus festive celebretur, quia non amplius usque in octavam Pentecostes dicetur. Hoc idem fiat in vigilia Nativitatis Dominicæ: non enim amplius celebrabitur usque ad octavam Epiphaniæ.

32 Prima Dominica Adventus Domini, Sabbato in vespers responsorium: *Ecce dies veniunt*, dicitur (101) quod altero præcedente Sabbato in pronuntiatione Adventus Domini, a duobus cleris cappis indutis primitus celeberrime cantabitur. Quod in isto quidem Sabbato adventus hymnus *Conditor alme*, subsequitur. Capitulum vero, et versus, et antiphona de Adventu dicantur. Ab hac hora usque ad octavam Paschæ (102) processio ad crucifixum nulla fiat. Matutinae cum proprio invitatorio, hymnis, et responsoriis, et antiphonis festive celebrentur. Matutinum cum prophetis sex antiphonis, et tribus ultimis apostolicis per diversa nocturna dicatur. In primo nocturno liber Isaïæ incipiat, qui per totum Adventum usque ad Nativitatem legatur; sed in secundis nocturnis de sermonibus Patrum, in tertiis de expositionibus Evangeliorum: similiter in quarta et sexta feriis, et Sabbato temporalis jejunii, et vigilia Nativitatis Domini. Si festivitas in Dominicis his evenierit, ut supra diximus, in crastino celebranda reservetur. In his Dominicis, et in his quæ sunt a Septuagesima usque in Pascha, *Te Deum laudamus*, non cantabitur; sed ejus loco nonum responsorium repetetur. Ordo seralium dierum, ut **33** ut supra notavimus, servetur. In Dominicis finita prima processio sic fiat, ut tantum a crucifixo divertat, in qua antiphonæ Adventus processionales, aut alique responsoria cantentur.

DE DOMINI NATIVITATE.

D Solemnitas Nativitatis Domini ita celebretur. (103) A duobus cantoribus cappatis chorus regatur: (104) a quibus, dicto capitulo, responsorium, *O Juda*, celebriter decantetur. Hymno dicto; *Veni redemptor*, antiphona cum trina repetitione super *Magnificat*, cantetur: duobus thuribulis altare incensetur. Ad matutinum (105) omnes campanæ prima noctis vigilia pulsantur; deinde binæ et binæ consonando consequuntur. (106) Invitorium a quatuor clericis cantetur; hymnus sequatur. Chorum ut in vespers duo regant. Omnia responsoria cantent bini et bini, (107) tertium, sextum, nonum cappis induti; (108) in secundo, quinto et octavo, et ad *Te Deum laudamus*, sed et ad *Benedictus*, altare incensetur. (109) Lectiones primi nocturni de prophetis erunt, secundi de sermonibus Patrum, tertii de exposi-

done Evangeliorum. (110) Tria Evangelia in cappis, **34** incenso, et candelabris præcedentibus, pronuntientur. Finito nono responsorio, (111) major ecclesiæ sacerdos, si fuerit, dalmatica indutus et casula procedat, et Evangelium genealogiæ Christi secundum Matthæum festive legat; quo lecto, *Te Deum laudamus*, alta voce incipiat, et post (112) clerus et populus, brevi mora intercedente, lavatum exeat. Deinde clerici sacris vestibus induti (113) missam celebrent cum laudibus, et sequentia, quam (114) secretarius ecclesiæ celebret, secundam vero cantor, tertiam præsul aut decanus. Ideo in nocte angelis missam cantare Telesphorus papa instituit, quia in ea natus est Salvator mundi, et quia seipsum erat oblaturus hostiam sanctam pro totius mundi salute, et in ea partum Virginis, in ejus laude *Gloria in excelsis Deo*, cantantes, nuntiaverunt pastoribus angeli. Qua peracta, matutinas laudes compleant. Quibus completis (115) cantor antiphonam, *Ecce completa sunt*, incipiat; cui oratio congruens commemorationis sanctæ Mariæ succedat. (116) Incipiente diluculo altera missa eodem modo celebretur, ut prima. Lucis vero exordium altera canitur, quia, juxta Isaïæ vaticinium, ipsa die lux orta est nova populis sedentibus in tenebris (*Isa. ix, 2*), seu propter visitationem pastorum ad præsepe Domini, in quo invenerunt panem angelorum, **35** quo reficiuntur animæ sanctorum. Post tertiam vero semper in Natali Domini fiat processio, quæ ut fuerit finita, major missa celebretur. (117) In vespers hymnus: *A solis ortus*, ut in matutinis laudibus canatur: cui responsorium, *Verbum caro*, præponatur. Finitis his vespers, (118) diaconi diaconalibus vestibus induti procedant cum cereis, canentes aliquod responsorium de sancto Stephano, cujus natalis orditur celebratio. Subsequatur antiphona cum *Gloria Patri*, et oratione dicta compleatur vespertina synaxis. (119) In matutinis ut præcedenti nocte pulsentur campanæ. A quatuor diaconis cappatis cantetur invitorium, conservato cætero præcedentis noctis ordine in lectionibus et responsoriis, et cantorum numero. Tria tamen responsoria non cantentur in cappis. Evangelium pronuntiet diaconus dalmaticatus, thymiamaterio et cereis præcedentibus. Duo diaconi in dalmaticis chorum regant, qui, altare incensando, *Te Deum* incipiant. Ante nocturnum, et in laudibus cantentur hymni præsentis festo congrui; *ad Benedictus*, antiphona ter repetatur. Missa in cappis celebretur. Qui chorum regant, et graduale vel *Alleluia* cantabunt: sed et Epistolam vel Evangelium legent, utantur dalmaticis. **36** Finitis diaconalibus vespers, recolatur (120) cum antiphona et *Gloria Patri*, memoria Nativitatis.

(121) Deinceps procedentibus sacerdotibus cum casulis et cereis, cantando responsorium *In medio ecclesiæ*, cum quadam antiphona et oratione, officium finiatur. Matutinale officium ut prioribus duabus noctibus per omnia a presbyteris tamen est

A agendum. Missa diluculo matutinalis celebretur, ut authentico Missali demonstratur; et similiter in nativitate sancti Joannis Baptistæ: uterque enim ab exordio lucis seipsos obtulerunt Deo sacrificium, virginitatis evangelista, abstinentiæ Baptista. Major missa in cappis, quibus officiales, qui sunt (122) sacerdotes, utantur casulis. Vespers ut supra finitis, finitur sacerdotale officium.

(123) Incipiente officio infantum, in omnibus, ut a diaconis in suo, agendum, licet, ut in morte Domini, *Te Deum*, et *Gloria in excelsis*, et *Alleluia*, in aliquot ecclesiis ex more antiquo omittatur; quia ut Christus occideretur, tot parvuli occidi jubentur; et illis occisis sit mors Christi secundum æstimationem Herodis: tamen quia placuit modernis, **B** placet et nobis ut cantentur. Subdiaconi et diaconi tunicis et **37** dalmaticis utantur, quamvis apud quasdam Ecclesias hac die [*f. add. usus*] casularum habeatur.

(124) In festo sancti Silvestri sex primæ lectiones de sancto, tres ultimæ de nativitate; missa matutinalis de sancto; major, nativitatis. Cæteris vero diebus usque ad octavam a duobus clericis in cappis cantetur invitorium. Novem psalmi cum totidem antiphonis; (125) lectiones tres cum tribus responsoriis a binis et binis concinendis. *Te Deum laudamus* cantetur; et missæ officium (126) cum laudibus et sequentia est agendum. Octavæ sancti Stephani, ut festum Dominicale; (127) sancti Joannis, ut festum apostoli; Innocentium, ut dies Dominicalis. (128) Dies Circumcisionis, qui est octavus nativitatis, celebretur ut festum sancti Joannis, exceptis casulis et missa matutinali. Ideo præcipue festivitates octo diebus coluntur, quia sex ætatibus vergitur mundus; septima ætas est usque ad universalem resurrectionem requies animarum sanctorum; octava, regnum Dei post resurrectionem sempiternam: et ideo octava dies agitur celebrior, quia in ipso regno Christi gloria erit sempiterna, et ineffabilis exultatio. Et iterum dum sanctorum festa celebramus, in die solemnitas eorum animarum requiei **38** congaudemus, in octavo eorum in gloria resurrectioni.

(129) Dies Epiphaniæ ut dies Nativitatis celebretur (130) absque invitorio. Lectiones primi nocturni de prophetis erunt; secundi, de sermonibus Patrum; tertii, de expositione Evangeliorum. Invitorium quidem in die Epiphaniæ prædecessores nostros arbitror non dixisse, ideo quod per præmissionem invitationis ab Herodianis operibus discrepare videntur; qui ea die ad hoc Scribarum et Phariseorum fecit invitationem, ut Dominus noster Jesus Christus ab eisdem investigatus, perfide necaretur; sed (131) non omnino omittitur quin in ordine psalmodum recitetur. Sæpe enim Christus a pia Virgine matre, ac beato Joseph cæterisque suis ubique fidelibus, licet non palam propter persequentium rabiem, tamen occulte colebatur. *Deus noster refugium*, et sequentes psalmos cum antiphonis al-

lelulaticis in tertia nocturna cum responsoriis baptisterii ideo dicimus, quia in tertio tempore, scilicet gratiae, venit Christus. Finito nono responsorio, (132) sacerdos dalmaticatus et casulatus procedat, et Evangelium genealogiae Christi secundum Lucam solemniter legat. In Nativitate Domini ejus generatio ab Abraham 39 patre fidei et obedientiae, usque ad Joseph virum Mariae, quae Christum fide concepit et peperit, descendendo contexta legitur. Christus enim fideles quærens de sede majestatis ad ima descendit, Patrique usque ad mortem obediendo, qui perierant redemit. In baptismo vero ejus, ipsis generatio ab Ilii filio adoptivo usque ad Adam, qui gloriam primum sibi concessam peccando amisit, septuaginta septem generationibus ascendendo contexta legitur. Septuaginta enim septem undenario numero septies dicto colliguntur. Per undecim vero, quod est Decalogi transgressio, peccata, et per septenarium septem dona sancti Spiritus exprimuntur: per quæ, originali peccato, quod ab Adam contraximus, cæterisque omnibus in baptismo deletis, filii Dei adoptivi efficiuntur, sicque bona operando, fide et obedientia ad eandem gloriam, quam Adam plasmatus accepit, pervenimus. Deinde (133) stellæ officium incipiat. Processio autem ut in die Nativitatis semper eadem die fiat. Reliquis diebus usque ad octavum, officium diurnum et nocturnum (134) absque *Te Deum laudamus* et *Gloria in excelsis*, compleatur. Octavus dies in capis, ut festum apostoli celebretur. In crastino festum 40 sancti Remigii, Hilarii et Felicis celebretur.

Transactis festis, in Dominicis usque ad Septuagesimam processio ita fiat ut ad crucifixum diverstat. Antiphonæ processionales, vel responsoria ejus temporis cantentur, quæ ante chorum finiantur. (135) Introeuntibus chorum, cantor antiphonam aut responsorium incipiat de sancto, cujus est ecclesia. Dominicalibus et ferialibus noctibus Epistolæ Pauli legantur; responsoria de psalmis cantentur; exceptis autem Dominicis et festis, preces et agenda mortuorum agantur. Quia vero dies inter Circumcisionem et Epiphaniam exponere prætermisimus, hoc in loco interserere commodum arbitramur. In crastino Circumcisionis Domini celebramus octavum sancti Stephani more Dominicali; in tertia die, sancti Joannis, ut festum apostoli; in quarta, sanctorum Innocentium, ut sancti Stephani. (136) Vigilia vero Epiphaniae, quam plebes diverse colunt, (alii enim jejunt, et alii prandent) nobis jejundum congruum videtur: nullam enim celsitudinem reverentiæ hujus diei reperimus, quam in omnibus diebus Purificationis sanctæ Mariæ (137) in quibus per aliquot dies jejuntamus. Et quia tanta solemnitas 41 nobis imminet, in qua se tota Trinitas mundo manifestavit, oportet nos purificari. Simplex vero jejunium cum bonorum operum fructu vera est purificatio mentis.

Dies vero Purificationis sanctæ Mariæ festivo, ut

A As unctionis, celebretur, exceptis vigilia et octavis processio ita fiat, ut cereis et candelabris positus in altera, si fuerit, ecclesia, (138) ad eam clerus et populus antiphonam: *Ave gratia*, cantando religiose pergant, ibique candelas ab episcopo vel sacerdote sacratas [*id est*, benedictas] accipiant. Quibus accensis, cantor antiphonam, *Lumen ad revelationem*, incipiat; qua finita, *Adorna thalamum*, cantantes, ad matrem ecclesiam per claustrum, aut in circuitu ecclesiae redeant. Deinde responsorium, *Accipit*, cantantes, ante chorum finiant; (139) versus sequatur a duobus clericis cantatus: post repetendo antiphonam chorum intrent, et sic missam cum laudibus et sequentia festive celebrent. Si autem festivitas ipsa evenierit infra Septuagesimam, pro *Alleluia*, tractus dicatur: sequentia vero sine *A'leluia*, subsequatur. In Hypopanti, quæ dicitur *præsentatio Domini*, lumen Domino præsentamus, quia in eadem die Christus lumen sempiternum a beato 42 Simone in templo præsentatur, per lumen in manibus bona opera designantur.

Dominica Septuagesimæ ita celebretur, ut in (140) præcedente Sabbato ad vespertas vice hymni cantetur sequentia: *Cantemus cuncti melodum*. In matutinis (141) invitatorium alleluaticum; psalmi cum suis antiphonis et responsoriis suis cantentur. (142) In primo nocturno heptaticum incipiatur quod usque ad primam Dominicam Dominicæ passionis legatur: ita tamen ut in Dominicis tres primæ lectiones de eo legantur, in secundo nocturno tres de sermonibus Patrum, in tertio de expositione Evangeliorum. In Septuagesima, *Te Deum laudamus*, celebrato, (143) matutine laudes cum alleluaticis antiphonis et hymno finiantur. A Septuagesima usque in Pascha (144) in matutinis per Dominicas noctes duo psalmi mutantur: *Miserere mei, Deus*, et *Confitemini Domino*. Peccata enim nostra plangere oportet, *Miserere mei, Deus*, dicendo. Quibus vero cordis planctu deletis, charitatis fiducia accensi debemus laudare Dominum, et invicem hortari Domino confiteri quoniam bonus est. In prima vero in loco *Confitemini, Dominus regnavit*. Post matutinum commemoratio sanctæ Mariæ, omniumque sanctorum item cum alleluaticis 43 antiphonis tantum fiat. (145) Post *Benedicamus cum Alleluia* pronuntietur, nec ultra ad Sabbatum Paschæ audiat, sed in ejus loco *Laus tibi, Domine*, et in missa tractus cantetur. Quod ab ipsa die, *Te Deum* et *Gloria in excelsis*, et *Alleluia*, usque ad Pascha intermittitur, et in loco *Alleluia*, quod Hebraicum cæteris linguis celsius, *Laus tibi, Domine*, quod humiliter est, dicimus, (Græca enim et Latina, cæteræque linguae ad comparisonem Hebraicæ pauperes vocantur) afflictio, quam in his septuaginta diebus contritione et humilitate cordis pro peccatis nostris exercere debemus, qua vera libertate adepta ad hæreditatem celestis patriæ redire mereamur, designatur. Tot enim annorum tempore plebs Israelitica delictorum poenitentia in captivitate peracta, ad propria rediisse

describitur. (146) Septuaginta enim dies a Dominica quæ Septuagesima dicitur, usque ad diem Sabbati post Pascha computantur. Licet enim in Pascha jugum servitutis nostræ Christi morte deletum sit, tamen non perfectam libertatem usque ad verum Sabbatismum, per quod sempiterna requies designatur, consequemur. Dum enim in hoc corpore subsistimus, mutis carnis voluptatibus et sæculi curis aggravamur. Quod per 44 sex dies Paschæ, id quibus graduale et *Alleluia* cantamus, figuratur. Per graduale enim, ut prætulimus, actualis bonorum operum vita; per *Alleluia*, æterna animarum gloria bono opere acquisita. Postquam vero ad præfatum Sabbatismum, quod per hoc, in quo absque responsorio duo *Alleluia* cantantur, designatur, pervenimus regnum Dei, in quo duplicem, scilicet corporis et animæ gloriam possidebimus, et perfecta libertate acquisita, in cœlesti Jerusalem, omni servitute et operis onere deposito, cum Christo rege nostro, in ejus laudibus semper vacantes. perpetualiter regnabimus. (147) Ipsa die in processione, *Ecce charissimè*, vel aliæ [f. add. antiphonæ] congruentes huic temporis cantentur, et in aliis Dominicis usque ad diem Quadragesimæ. Illi ergo dies usque ad caput jejunii, ut præcedentes, excepto *Alleluia*, celebrentur. Ad vespertas responsorium, *Spes mea*, cantetur. Sexagesima in tertia feria paschalis hebdomadæ finitur. Habet vero ipsa quarta feria quamdam convenientiam cum quarta ætate mundi in qua David et Salomon nobilissimos reges regnaverunt, per quos Christus rex pacificus designatur. Ipsa ætas gloriosa sanctissimi templi ædificatione designatur. In hac Christus resurgens ex 45 mortuis, ex duobus populis unum nobilissimum Deo Patri templum ædificavit. Per Sexagesimam afflictio et poenitentia exprimitur. Sexaginta enim [f. add. dies] ad viduas, quarum vita in tribulatione consistit, referuntur. In tribulatione et afflictione carnis nostræ peccata nostra pœnitere debemus, ut omni sorde peccatorum expiati, et mentis puritate sanctisque operibus ornati, unum in Christo templum efficiamur. Quinquagesima in die Paschæ finitur: et ipse est quinquagesimus, quem mystice quondam figurabat quinquagesimus, scilicet jubilæus, remissionis et libertatis annus. In hac enim die, hoste Christi morte triumphato, ab ejus servitute populus Christi est ereptus et veræ libertati redditus. Quicunque ergo post baptismum obsequendo vitiiis, se diabolice iterum subdidit potestati, cordis contritione et carnis maceratione commissa deleat, et Decalogum quinque sensibus servare studeat, ut in die sanctæ resurrectionis hostili servituti ereptus perfectam libertatem consequi mereatur. De Quadragesima a die Dominica post Quinquagesimam Cœnæ finitur. Hæc vero diversus in se continet sensus. Primum quia juxta Moysi et Eliæ [f. add. exemplum], id est, legis, prophetarum (Exod. xxiv, 34; III Reg. xix), et Jesu Christi redemptoris nostri instructionem 46 sectantes, quicquid corporis

nostri quatuor elementis subsistentis cogitatione et actu contra Decalogum contraximus, quotidiana afflictione emendemus. Tot enim diebus secundum physiologos humanum corpus intra matris uterum adita nativitate die compaginatur. Tot enim [f. dierum] circulo, carnem nostram macerando et bona operando, oportet nos unum corpus compaginari cum Christo. Quod autem juxta Gregorium (*homil. 16 de temp.*) triginta sex dies jejunii in se continent sex hebdomadæ, demonstrat [f. add. nos] decimas dierum anni debere cordis contritione et carnis maceratione Deo immolare. Post tempus vero beati Gregorii ad complendum numerum Dominici jejunii (148) quatuor dies a sanctis Patribus sunt additi. Quod vero a capite jejunii usque ad Pascha inter Dominicales et feriales quadraginta et sex dies abstinentiæ computantur, significat nos debere tot diebus templum Christi vitiorum impetu in nobis destructum, bonis operibus nos excolendo, restaurare, quot diebus templum Domini a Babylonis destructum, a populo Dei restauratum esse perhibetur: quadraginta enim et sex annis reedificatum est templum. Per Babylonios vitia exprimuntur. In capite jejunii (149) legantur 47 sermones Patrum, a capite jejunii usque ad diem Cœnæ, ita, exceptis Dominicis, servetur. Post matutinas laudes (150), laudes mortuorum tantum celebrentur. Quibus finitis (151) septem psalmi, cum litanis et orationibus, prostratis fratribus, decantentur. Post tertiam vero missa pro defunctis, post nonam missa celebretur diei. (152) Prima vero post solis ortum cantetur. Capitulum post tertiam reservetur, quod missa matutinalis sequatur: et mox (153) sexta dicta parvum intervallum fiat. Nona hora sua dicatur, quam missa diei sequatur, (154) qua finita vespere mortuorum dicantur; quas sine intervallo subsequatur vespertinale diei officium. Ante completorium, significante campana fratres in ecclesia congregentur; (155) vigilia mortuorum agatur; deinde (156) lectio collationis recitetur. Iterum pulsante signo completorium dicatur. Unamquamque horam diei sequatur pro fratribus unus de istis psalmis: *Ad Dominum cum tribularer; Levavi; Letatus sum; Ad te levavi; Nisi quia Dominus; Qui confidunt; In convertendo;* pro defunctis semper *De profundis*. (157) In omnibus horarum precibus semper *Miserere mei, Deus*, cui si placet (158) unum psalterium psalmorum subjungatur. In vespere 48 et matutinis nulla sanctorum commemoratio fiat; sed in ejus loco (159) dicatur pro peccatis, scilicet in matutinis: *Vivo ego, dic Dominus*, et oratio: *Exaudi, Domine, supplicium preces;* in vespere antiphona: *Quis scit si converteris,* quam oratio: *Preces nostras,* subsequatur, nisi tantum (160) in vespere Sabbati et matutinis, vel missa Dominicæ diei, in quibus est sanctorum agenda memoria, quorum festa in præterita evenierint hebdomada, secundum Laodicensis concilii decreta (can. 49) quæ cum aliis quampluribus statuunt aliter in Quadragesima nullius sancti recitare festa. Sanctæ

Dei Genitricis annuntiationem licet Toletana concilia (x. c. 4) hoc tempore celebrari prohibeant, sed anticipandam octava ante Nativitatem Domini die decernant. Amen absque vestrae prudenti sagacitatis censura non audemus huic observationi inserere.

In capite jejunii nona dicta clerus et populus ante altare, ab unoquoque confessione singulariter facta, et poenitentia accepta, prosternantur, et sic ab episcopo vel a majore ecclesiae sacerdote absolvantur. Post (161) incipiente episcopo antiphonam *Immutemur*, (162) cinerem cum aqua benedicta tribuat, et sic cum antiphonis vel responsoriis afflictioni congruis ad quamdam **49** ecclesiam vel oratorium pergant: ubi dum pervenerint, finitis antiphonis, terrae se cuncti prosternant, et orationem Dominicam dicant. Sed (163) ante processionem (164) poenitentes ejiciantur. Sicque *Miserere mei, Deus*, cum precibus et oratione finiantur [f., finiant].

Hic surgentes duo pueri litaniam incipiant. Hic ordo usque ad diem Palmarum quartis et sextis feriis servetur. In sequenti Sabbato, vel Ramis palmarum, quibus officia desunt, non hesternae feriae, sed officium praecedentis Dominicae celebretur. Primis duabus Quadragesimae hebdomadis, (165) hymni in vespere *Ex more docti mystico* in nocturnis et laudibus *Summi largior*, et *Audi benigne*, cantentur. In aliis duabus, *Ecce tempus*, *Clarum decus*, *Jesu quadragenariae*. Aliis duabus, *Vexilla Regis*, *Pange lingua*, *Lustra sex*. Ultimis hebdomadis omnes horae diei cantentur cum responsoriis ibidem denotatis. A prima Dominica passionis usque ad diem Paschae legatur liber Jeremiae prophetae, Dominicis diebus tantum in primo nocturno. In quo tempore in introitu, neque in tertiis responsoriis in fine, *Gloria Patri*, dicatur, sed ejus loco responsorium repetitur. Antiphonae processionales: *Cum sederit, Christe, Pater*, *In die cum venerimus*, in Dominicis **50** quadragesimalibus ad processionem cantentur. In quarta feria quartae hebdomadae, varietas fit (166) per adjectionem unius lectionis et unius responsorii; ipsa enim die scrutinium fit, in quo fide et moribus instruuntur catechumeni. Ob hoc (167) traditur eis oratio Dominica, et symbolum, quod in sancto Sabbato Paschae debent reddere. (168) In Sabbato quod Palmas praecedit, episcopum aut majorem ecclesiae pedes pauperum lavare ecclesiasticus ordo praecepit, et fratrum unumquemque, si potest, unius pauperis; ipsa enim die lacrymis Maria lavit pedes Domini, et quod ipsa fecit in capite, nos in membris debemus facere. Ipsa ergo die quandoquidem officium vacat, cantetur officium Dominicae non hesternae. Per duas hebdomadas passio Domini celebratur, id est per duo tempora: primum per Noe figuratur, et post per Christum completur; et per duo tempora, scilicet legis naturalis et legis litterae, iusti licet bona promererentur, usque ad tempus gratiae cruciabantur, morte enim Christi tempus gratiae inchoavit. Dies

A palmarum ita celebretur. (169) Post tertiam clerici cum ramis palmarum ad processionem pergant, qua finita officium festive celebretur. Tractum **51** quatuor clerici in cappis cantent. Passio Domini ipsa die, et tertia, et quarta feria, et sexta in omnibus ecclesiis legatur, et in omnibus passionibus, excepta sextae feriae (170), *Dominus vobiscum* dicatur, *Et cum spiritu* respondeatur; sed cum dicit diaconus *Passio Domini*, nemo respondeat *Gloria tibi, Domine*. Ob hoc ergo ipsa die passio legitur, quia in ea Jerosolymam venit propria voluntate passurus. Decima enim die primi mensis agnus qui immolandus erat in pascha, in veteri lege jussus est domum introduci, id est, quinto die ante diem passionis. In quarta feria lectio legatur, quoniam responsorium sequatur, secundam lectionem tractus. His duabus lectionibus, dupla mors primi parentis, quae simpla Christi morte deleta est, significatur: quod hac die, quia in ea mors Christi consilio Judaeorum tractata est, recohitur. Per quinque versus tractus, quinque sensuum praevagationis redemptionis figuratur, et in passione quo citius *Velum templi scissum est* dicitur, (171) cortina ante altare deponatur. Ipsa die vespere mortuorum et vigilia non dicantur; sed in vespere ipsa die, ut in festis, (172) omnes pulsantur campanae ob reverentiam Dominicae cener, et vespere festive celebrentur. Post completorium **52** usque ad Sabbatum Paschae non dicatur *Gloria Patri*.

C In quinta feria in nocturnis primitus campanae sigillatim post (173) omnes simul pulsantur. Ante quidem viginti quatuor candelae a retro altare incenduntur, quae secundum psalmos ac lectiones extinguantur. In primo nocturno, lectiones de Jeremiae lamentationibus legantur; in secundo de expositione psalmi: *Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor*; (174) in tertio Evangelii expositio. Incipiente cantore antiphonam *Traditor autem*, (175) quae etiam sola remansit candela extinguatur, et *Benedictus* alta voce cantetur; quo finito, duo clerici, stantes retro altare, *Kyrie eleison* incipiant, quod ter alta voce pronuntient: duo alii in medio, in introitu chori sint alii duo. Et finita prima trina *Kyrie eleison* repetitione, mediis nihil dicentibus, ultimi, dulci voce. *Domine, miserere* respondeant. D Chorus *Christus Dominus* usque ad finem succinat. Item bini *Christe eleison* una vice dicant, medii *Qui passurus adventisti* respondeant. Item alia vice primi *Christe eleison*, medii vero *Qui expansus in cruce*. Item *Kyrie* primi medii dicant: *Qui prophetae prompsisti*; ultimi et chorus quod primum. Item primi ter **53** simul *Kyrie eleison*, nihil respondentibus mediis; ultimi et chorus quod primum. Eodem modo celebrentur matutinae cum suis lectionibus et responsoriis in die parasceves, et sancto Sabbato Paschae. Ex quo vero ultima candela ad *Benedictus* extinguatur, lumen in ecclesia usque post ignis benedictionem non accendatur. In die cenerum psalmi in omnibus horis, absque comple-

torio, (176) alta voce et cum tono cantentur. In tertia, et sexta, et nona, psalmus suum responsum sequatur: et (177) dicto versu ab aliquo puero, cum silentio fiant omnia quæ sequuntur. Ipso die hora sexta populus ad ecclesiam conveniat. Si episcopus fuerit, (178) convocato pœnitentium, et absolutio, chrismatis et olei consecratio, juxta episcopalem ritum ordinetur: ubi vero defuerit, in primis (179) tam clerus quam populus prostrati in terra cum lacrymis et gemitu absolutionem criminum a majore sacerdote accipiant: et post cum processione in porticum, *Miserere mei, Deus*, dicendo, ad novum ignem de petra excussum pergant, quem cum aqua benedicta ac incenso benedicant. (180) Quod in his tribus diebus novus ignis de petra excussus in ecclesia accenditur, et inde per ceteras domos **54** Christianorum deletur, lux deitatis, quæ in carne Salvatoris latuerat usque ad passionem, et per passionem ac resurrectionem in ecclesia, id est in cordibus fidelium resplenduit, et post, eisdem novam doctrinam evangelizantibus, mundo insonuit, mystice ostenditur; quod in hasta fertur, Christus in cruce suspensus; quod in serpente, idem Christus, qui per serpentem in eremo figuratur. Mox ignem accipiat sacerdos in hasta cum cereo, reveraturque ad altare, psalmum *Dominus illuminatio* cantando. Sonantibus cunctis campanis officium inchoetur, et indutis duobus cantoribus cappis, diacono dalmatica, subdiacono tunica, festive celebretur. (181) Si episcopus fuerit, *Gloria in excelsis* cantetur; sin autem, non. In hac vero die olei consecratio celebratur, et pœnitentibus absolute tribuitur. Quinta enim ætate venit ad nos Christus, oleo lætitiæ præ participibus suis unctus, quærere sibi cohæredes, quos eadem unctione unctos, regni sui faceret consortes: quod facere eum posse nulli dubium est absque oleo, qui cuncta creavit ex nihilo. Sed quia juxta Apostolum (*Hebr. xi, 3*) ex visibilibus invisibilia intelligantur, per arborem oleæ, quæ pacis insigne vocatur, et fructum fert, cujus **55** pinguedine lassi et infirmi recreantur, et luminis gratia paratur, mysterium geri disposuit, quo peccatorum vulnere sauciati et virtutum robore debilitati, salutis æternæ restituerentur, et, fugatis peccatorum tenebris, veram in cordibus pacem ferentes, fidei lumine illuminarentur. Ipsa enim die, veteri legi, quæ peccata puniebat, finem dedit, et primum sacrificium corporis et sanguinis sui, quo peccata solvuntur, instituit. Altaria etiam nudantur, quia comprehenso Christo, qui per altare figuratur, *discipuli relicto eo fugerunt* (*Matth. xxvi, 56*), et timore percussi triduo latuerunt. Quod vero ab ipsa die (182) usque missam noctis Dominicæ, non sit sacramentorum consecratio, observatur juxta illud quod Dominus ait: *Non bibam de hoc genimine vitis, usque dum bibam illud novum in regno meo* (*Matth. xxvi, 29*). Regnum Christi fuit gloria suæ resurrectionis: et ipsa die manducavit coram discipulis suis. Significatur etiam quod isto biduo non

A celebratur sacrificium, biduana mœroris afflictio, et jejunium apostolorum. *Agnus Dei* non dicitur; pax non accipitur: quod etiam sexta feria servetur, falso enim pacis osculo traditur. In loco *Agnus Dei* communio *Dominus Jesus* cantetur. Quo finito (183) sacerdos, manibus tenens **56** calicem, antiphonam *Calicem salutaris* incipiat. Hic sonent omnes campanæ, quæ non amplius pulsantur, usque ad *Gloria in excelsis*, in Sabbato sancto Paschæ: sed (184) loco earum percutiantur tabulæ; et (185) sex psalmi sequantur, scilicet: *Credidi, Ad Dominum, Eripe me; Domine, clamavi; Voce mea, Benedictus*, cum antiphonis suis. His finitis, sacerdos *Cœnantibus* incipiat, et dum *Magnificat* cantatur, altare incensetur, et sic vespere communionis oratione finiantur. (186) Ipsa die plures hostiæ consecrantur, quibus clerus et populus communicetur; (187) et medietas hostiarum absque vino in crastino reservetur, unde (188) iterum communicentur. Ipse vero hostiæ a sacerdote et ministris altaris indutis, cum processione, scilicet cum cereis et incenso, super quoddam altare honorifice deportentur, ubi cum nitidissimis linteaminibus optime recondantur. Ibi semper lumen usque ad ultimæ candelæ extinctionem in matutinis ardeat.

Post prandium autem iterum ad ecclesiam omnes conveniant, (189) nudantes altaria, cantantes aliquod responsorium, de vino et aqua benedicta abluant, (190) sola aqua parietes et pavimenta. Per ecclesiam quæ aqua benedicta abluit mentes **57** fidelium, qui sacra confessione et lacrymarum inundantia mundari debent, designantur. Ait enim Apostolus: *Templum Dei sanctum est quod estis vos* (*1 Cor. iii, 17*). Per abluionem pedum, humanorum mundatio affectuum. Quo acto (191), in quadam domo conveniant, et Dominico exemplo mandatum faciant. Majores vero, linteis præcincti, *Cum Dominus Jesus* incipientes, cæterorum pedes lavent, et linteis tergant, cantantes antiphonas quæ ibi pertinent. Similiter aquam manibus subministrent cum manutergiis. Hoc idem ab uno cæterorum et majoribus fiat. Quo finito, diaconus cum processione, dalmatica, cæterisque vestimentis indutus, cum cereis et incenso accedat, et evangelium *Ante diem festum* voce quidem lectionis legat. Quo lecto, diaconus taceat, et ita cum eadem processione ad portandam charitatem (192) in refectorium pergant; et iterum diaconus evangelium ubi dimisit incipiat, et usque ad passionem perlegat. (193) Unicuique fratrum vel episcopus, vel decanus, phialam vini exhibeat. Quo expleto, ipse et diaconus, et cæteri ministri resideant, et completorium cum silentio dicant. (194) Mandatum pauperum mandatum fratrum præcedat, quod nullo modo prætermittatur, **58** et charitas eis juxta posse impendatur. In his tribus diebus omnis doctrina pastoris, scilicet: *Domine, labia mea aperies*, et *Deus in adjutorium*, silebit. Recessit pastor noster Christus, arietes gregis jam pastores Eccle-

sive predestinati disperguntur. Grex Christi timore percussus plebeio more Dominum suum veneratur. Quod viginti quatuor candelæ juxta psalmos, et lectiones, et hymnum Zachariæ, extinguuntur, apostolorum nocte ac die mœstitiam designat: et iterum extinctio trium dierum mœstitiam septuaginta duorum discipulorum.

In sexta feria (195) omnes horæ, exceptis matutinis, in ecclesiam conveniendo cum silentio dicantur. Post matutinum fratres in claustris, aut, si doest, in ecclesia, (196) psalterium cum litanis communiter dicant, quo dicto omnes intra ecclesiam cum silentio privatas orationes faciendo usque ad officium sedeant. Hora nona percutiuntur tabulæ ut in matutinis: omnes et ad ignem benedicendum clerici ut hesternæ die pergant cum processione. Igne accepto ad ecclesiam redeant, et officium incipiant. (197) Officium a lectione libri Exodi inchoetur, tractus sequatur: postea cum genuflexione a sacerdote **59** dicatur oratio *Deus, a quo et Judas*; post sequatur altera Osee lectio, deinde tractus *Eripe me*; deinde passio Domini secundum Joannem legatur, ad quam Dominus vobiscum non dicat diaconus, nec Gloria tibi, Domine, respondeat clerus: ipsa enim die omittenda est salutatio in membris, quæ a traditore discipulo in capite falsa præcessit. Dum autem venerit ad locum ubi dicitur: *Partiti sunt vestimenta mea*, (198) duo diaconi nudent altare sindonibus, quæ prius sub evangelio fuerant posita. Altare significat Dominum, sindones apostolos, qui comprehensum Dominum relinquentes fugerunt. More autem lectionis passio legatur, (199) excepta voce Domini quæ in aliis dicatur, quia finita major sacerdos solemnes orationes [f., dicat]. Oravit enim Christus in passione sua pro persecutoribus suis, dicens: *Pater, dimitte illis* (Luc. xxiii, 34); et in eis orationibus genuflectatur, excepta [f., excepto] Judæorum, qui falsa genuflexione Dominum illuserunt. Quibus expletis (200) duo sacerdotes, casulis induti, antiphonam *Popule meus* cantantes, velatam crucem afferant: quibus alii duo, cappis induti, in medio choro stantes, Græcos versus *Ayrie* respondeant, omnesque alii *Sanctus* dicant, quod ter repetunt. Hoc ter repetito, **60** sacerdos veniens ante crucem antiphonam, *Eccce lignum*, incipiens, crucem discooperiat, quam mox ut viderint lacrymabili corde prostrati in terra adorent. Post sacerdos et subdiaconus se prosternentes adorent crucem, post illos omnis clerus, dehinc populus. Adoratio omnium ita fiat, ut (201) unusquisque venter in terra hæreat; dum enim juxta Augustinum in psalmo xliii genuflectitur, adhuc restat quod humilietur; qui autem sic humiliatur ut totus in terra hæreat, nihil in eo amplius humilitatis restat. Quo peracto crucifixus in commemoratione sanguinis et aquæ fluentis de latere Redemptoris, (202) vino et aqua lavetur, (203) de quo post sacram communionem chorus [f., clerus] bibat et populus. Post responsorium: *Sicut oris ad occisionem*,

A cantando, ad [f., locum] aliquem delerant in modum sepulcri compositum, ubi recondatur usque in diem Dominicum. Quo colloco, antiphona *In pace in idipsum*, et responsorium *Sepulto Domino*, cantetur. Post (204) ministri crucis casulis induti afferant ad altare cum vino non consecrato reservatum corpus Domini, ubi a sacerdote incensetur, et ibi tantum *Oremus: Præceptis salutaribus*, usque *Sed libera nos a malo*, a sacerdote dicatur. *Pax Domini* **61** taceatur, pacis enim osculo traditur Christus. Postea (205) a majore ad minorem omnes communicentur. Post tabulis percussis vespæ sigillatim dicant, et sic (206) ad refectionem panis et aquæ pergant. Ad completorium redeant, quod sigillatim dicant.

In Sabbato sancto omnis ecclesia cum altaribus B pareatur. Omnes horæ diei ut in Parasceve cum silentio celebrentur. In his tribus diebus Gloria Patri non cantatur, quia tridua in his sepultura Domini celebratur: per mortem enim designatur humiliatio, per gloriam exaltatio. Quia vero in Dominica, quæ per noctem tertia dies sepulture Domini computatur, propter gloriam resurrectionis non potest sepultura Domini celebrari, tertia celebratio constituitur a sanctis Patribus in die Cænæ Domini, in qua se pro omnibus suis passurum apostolis innotuit, quia carnem suam ad vescendum in crastino passuram, sanguinem quoque effundendum simul eis tradidit. (207) Nona hora diei (208) percussis tabulis ad ecclesiam concurrat populus. Et sic clerus cum processione ad ignem benedicendum pergat: et eo benedicto atque incensato, ce- C reus unus accendatur, qui ab episcopo aut a sacerdote, cum diacono **62** in quadam hasta, in cuius summitate effigies serpentis habeatur, (209) cantante clero: *Dominus* vita sua (*Hic desunt haud pauca*), id est, gaudium animæ et gloria incorruptibilis corporis: albæ enim vestes gloriam resurrectionis designant. (210) Alba licet baptizatis uti, chrismali non nisi sacerdotes [f., in] cultibus, quidam divinis. Post lumen datur in manibus, per quod Spiritus sanctus accipitur, quo bona operari mereatur. Per albedinem vestis munditia mentis designatur. Per lumen quod manibus accipitur, bona opera figurantur. (211) Quod per septem dies albæ vestes et chrismales portantur, cursus hujus vitæ, in quo semper bono opere caudidi esse debemus, exprimitur: de quo Salomon ait: *Omni tempore vestimenta tua sint candida, et oleum de capite tuo non deficiat* (Eccle. ix, 8). Per oleum caritas designatur. Sex enim ætatis mundus vergitur; requies animarum septima ætas computatur. (212) Per octavam quæ vestes deponuntur, regnum Dei, in quo caritas cæteraque bona opera cessabunt, designatur, et beata immortalitate vestiemur. Post (213) duobus aliis Sancta Maria, *intercede pro nobis*, tertiam litaniam incipientibus, ad chorum redeat clerus: in cuius fine *Agnus Dei* cantetur, et sic **63** omnes cerei illuminentur: quia per Agnum Dei illuminatus est

mundus. Post versus *Suscipe deprecationem nostram*, cum *Gloria Patri* dicatur, et iterum *Agnus Dei* repetatur. Deinde *Kyrie eleison* sequatur : (214) post *Gloria in excelsis*, altare incensetur, et pulsantibus omnibus campanis alta voce finiatur. Oratione præterea dicta et lectione lecta (215), duo cappati in pulpito *Alleluia*, *Confitemini*, celebre cantent. Quo finito, duo seniorum in albis tractum, *Laudate Dominum* cantent. Per hoc Sabbatum, et *Alleluia*, quod sequitur tractus, prima vita, quæ non fuit æterna, sed lapsa est in ærumna, designatur. Per *Alleluia* enim gloria, et per tractum lamentatio figuratur; per graduale, quod *Alleluia* sequitur, sex ætates hujus mundi, in quibus bona operatione sic ad æternam vitam pervenitur; per octavum Sabbati, in quo duo *Alleluia* cantantur, quibus duplex corporis et animæ gloria designatur, octava beatitudo, quæ absque mœroris consequentia æterna manebit, exprimitur. Evangelio lecto, nec *Credo*, nec offerenda dicantur. Dicto *Dominus vobiscum* a sacerdote, respondet chorus : *Et cum spiritu*; dicto etiam, *Oremus* super oblata, et *Vere dignum*, totum officium missæ solito celebretur. Dum ergo sacerdos *Pax* 64 *Domini* dixerit, pax non accipitur. *Agnus Dei*, nec communio sequitur; sed (216) communicato clero et populo vespere cum uno psalmo, *Laudate Dominum omnes*, et cum antiphona alleluistica dicantur. Post sacerdos antiphona *Vespera autem* incipiat, et (217) *Magnificat* cantato, et altari incensato, officium cum oratione post communionem finiat. Quod in Sabbato Paschæ non incensum, sed thymiama secundum ordinem Romanum offertur, aromata quæ a mulieribus parata sunt significantur. Quod offerenda, nec *Agnus Dei* cantatur, silentium mulierum, quæ pavore percussæ Dominicam resurrectionem latenter nuntiaverunt, designatur. *Sanctus* vero, scilicet angelorum cantus dicitur, quia Domini resurrectionem non tacuerunt, sed aperta voce prædixerunt mulieribus. Diaconus *Ite Missa est* dicat, chorus *Deo Gratias* respondeat. (218) Hoc peracto quoddam responsorium ad hoc pertinens cum versu cantetur, et post incensum benedicatur. (219) Post prandium redeant ad completorium, quod per, *Deus in adjutorium*, incipiat, et tres psalmi : *Cum invocarem*, *In te, Domine*, *Ecce nunc*, cantatis absque capitulo et versu ut in vespere, *Nunc dimittis*, cum antiphona alleluistica cantetur, et oratione dicta finiatur.

65 ORDO PASCHÆ.

(220) Decima hora noctis pauci clerici induti veniant, et crucifixum cum incenso et thymiamate levantes, antiphonamque *Surrexit Dominus de sepulchro* [i. e. cantantes], loco suo honorifice constituent. Post cunctis campanis sonantibus, januas ecclesiæ aperiant, et matutinas incipiant. Matutinale officium duo cantores induti cappis regant. Invitatorium a quatuor clericis cappatis cantetur, quod tres psalmi cum antiphonis subsequantur. (221) Diaconus dalmaticatus evangelicam lectionem pronun-

tiat. Alii duo in cappis alias duas lectiones legant. (222) Unumquodque responsorium a binis clericis indutis cantetur. (223) Post tertium responsorium officium sepulchri celebretur. Quo peracto, *Te Deum laudamus*, altari incensato, cantetur, et post unumquodque responsorium incensetur. Post matutinæ laudes cum quinque psalmis, et suis antiphonis, et capitulo, et *Benedictus*, cum trina antiphonæ repetitione celebrentur. (224) Finita oratione cantores benedicant Dominum cum gratiis. Prima, tertia, sexta, nona et completorium, cum psalmis, et graduale, et oratione dicantur. (225) Post capitulum 66 spargendo aquam benedictam antiphona *Vidi aquam* dicatur. (226) Tertia cantata processio per claustrum, et in circuitu ecclesiæ fiat, et responsorium, *Maria Magdalene*, aut aliqua processionalis antiphona diei cantetur, deinde *Sedit angelus*, ita ut ante crucifixum finiatur, ubi versus cantetur : quo finito, ad chorum, *Christus resurgens*, canentes redeant, et (227) officium diei celeberrime compleant. Vespertinale officium ita celebretur. Primum ministri Ecclesiæ induantur, et post (228) cum processione, scilicet cum cruce et incenso, cereis et textu ante crucifixum veniant, et ibi absque *Deus in adjutorium*, (229) per *Kyrie eleison*, vespere incipiant, et cantato ter *Kyrie eleison*, et *Christe eleison*, dum iterum *Kyrie eleison* inceperint, ad chorum redeant, et tres ibi psalmos cum antiphona alleluistica dicant. Post duo clerici graduale cantant. Qui vero chorum rexerit *Alleluia* diei psallant. C Dicto versu, *Magnificat*, cum trina repetitione antiphonæ celebretur, et dicta oratione, (230) *Benedicamus Domino* ab his qui *Alleluia* cantarunt dicatur. Post incepta a cantore alleluistica antiphona, (231) psalmum *Laudate, pueri, Dominum*, cantantes ad fontes pergant : ibi dicto graduale absque versu, pueri 67 *Alleluia, Laudate, pueri*, cantant. Per baptismum enim quem in fonte suscipimus, ad bonum opus quod per responsorium exprimitur, pervenimus : per bonum opus ad gloriam, quæ per *Alleluia* designatur. Versum responsi propter nullam significationem, sed pro vitando fastidio solum vitamus. Per *Laudate, pueri, Dominum*, quod in eundo ad fontes dicitur, baptismus recolitur. Per *In exitu Israel* canticum Israeliticæ plebis, transitus maris Rubri, quo liberata est de potestate Pharaonis, per quod iterum baptismus figuratur. Per Pharaonem enim diabolus exprimitur, per mare Rubrum baptismus : per baptismum enim de potestate diaboli liberamur.

Hi vero sex dies paschales, in quibus responsorium cum *Alleluia* canimus, tempus Christianorum designant, in quibus bona opera agimus quibus ad gloriam perveniamus. Per Sabbatum et tempus quod sequitur usque ad Pentecosten, in quo absque responsorio duo *Alleluia* canimus, regnum Dei, in quo absque ullo tempore duplici gloria, scilicet corporis et animæ, glorificabimur; et iterum per sex dies in quibus responsorium cantatur, sex ætates in

quibus bona operantur; per septimum et octavum, requies animarum, et regnum **68** Dei, in quibus jam non operabimur, sed laude et gloria perfruemur. Quo finito, dicta oratione, *In exitu Israel* cum alleluaticis antiphona canentes, ad crucifixum redeant. Ibi iterum *Alleluia, Redemptionem misit Dominus*, vel *Christus resurgens*, a duobus clericis cantato, oratio dicatur. (232) Iste antiphonam *Lux perpetua* concinentes, et chorum intrantes, officium cum oratione de sanctis, et *Benedicamus Domino* finiant. Hic ordo per totam hebdomadam usque ad Sabbatum in albis servetur: et in matutinis cantetur *Te Deum laudamus*: et post *Benedictus*, ad crucifixum processio fiat, in qua *Christus resurgens* cantetur: versus ante crucifixum, *Dicant nunc Judei*, et oratio de cruce dicatur. Inde, ut in vespere, antiphonam *Lux perpetua* canentes, chorum ingrediantur, et cum oratione et *Benedicamus* officium compleatur. Omnes isti (233) dies septem in cappis cum laudibus et sequentia, excepta processione missæ, uno modo festively celebrentur. Sed in Sabbato in albis loco gradalis alterum *Alleluia* cantetur; et in vespere *Deus in adiutorium*, et quinque psalmi, capitulum, responsum, *Surrexit Dominus de sepulcro*, et hymnus *Chorus novæ Jerusalem* dicatur; et (234) ad crucifixum post vespere, non ad **69** fontem fiat processio, in qua de resurrectione cantetur. Completorium ipsa die cum psalmis suis, et hymno, et *Nunc dimittis*, et (235) oratione Dominica et symbolo celebretur. (236) Dies octavus, ut primus celebretur; sed omnes horæ diei cum capitulis et versibus ibi pertinentibus, ut per totum annum, dicentur, et in vespere *Deus in adiutorium*. Officium diei gradali carebit, sed duo *Alleluia* habebit. In ipsa die et in omnibus Sabbatis, in vespere quinque psalmi cantatis, (237) responsum, *Surrexit Dominus de sepulcro*, a duobus cantetur, hymnus *Chorus novæ* sequatur, et sic cantato *Magnificat*, officium cum *Benedicamus Domino* compleatur. In aliis Dominicis absque responso hymnus *Ad eam* dicatur. Eodem modo horæ diei omnes ab hac usque ad Pentecosten celebrentur. Completorium cum **69** psalmis et hymno *Jesu redemptor sæculi*, et antiphona alleluatica ad *Nunc dimittis*, cantetur. In omnibus Dominicis usque ad Pentecosten (238) unaqueque nocturna cum una antiphona alleluatica dicatur; (239) sex lectiones de Apocalypsi legantur, et tres de resurrectione. Si autem in his sanctorum Patrum statutis minime resisti aliquibus videtur, propter noctium brevitate, ad evitandum fastidium, **70** in nocturnis novem tantum psalmos psallere concedimus. Quia octodecim existunt, novem una Dominica, et novem dicantur alia. (240) Nonum [*deesse videtur*, responsum] ob honorem resurrectionis a duobus clericis cantetur. Quo finito, sacerdos altare incensando, *Te Deum laudamus* incipiat, et hoc dicto (241) matutina laudes cum una antiphona *Angelus autem Domini*, et capitulo, et hymno *Aurora lucis*, et *Benedictus*, et

A antiphona *Et valde mane*, et oratione finiantur. Post, ut in hebdomada paschæ, processio ad crucifixum fiat. *Christus resurgens*, cum versu præfato cantetur. Et in vespere Sabbatorum, et (242) in Dominicis matutinis, ab ipsa die usque ad Dominicam ante Nativitatem semper fiat processio, in qua ante Pentecosten cantetur de resurrectione, post Pentecosten de cruce. Officium diei (243) sine tropis, et laudibus, et gradali, (244) cum duobus *Alleluia*, et sequentia celebretur. Missa matutinalis sit resurrectionis: cui autem placuerit, Dominicalis; major vero semper resurrectionis. Cantus processionalis sit resurrectionis, et crucis. Post octavam Paschæ, (245) quandiu responsum *Dignus* ex cantatur, Apocalypsis legatur. Quo finito canonicales epistolæ usque ad diem Ascensionis sequantur. (246) **71** Per dies feriales in nocturna sex psalmos (cum trino *Gloria Patri*, et una antiphona psallant et tres lectiones cum responso ejusdem temporis legantur. Missam Dominicalem per totam hebdomadam cantant, nisi festa sanctorum occurrerint. (247) Unum tantum *Alleluia* cantetur ob jucundam animarum requiem, qua tantum fruuntur ante universalem resurrectionem: in festis duo, ad memoriam, post iudicium non tantum animarum, sed æternæ gloriæ etiam corporum. Si autem evenierint, ut in alio tempore celebrentur, minora cum tribus, majora cum novem lectionibus. Si autem in Dominicis hujus temporis festivas evenierint, in crastino celebranda reservetur. Officium generale pro defunctis, ut prædiximus, nisi in alicujus depositione aut anniversario non celebretur. Litaniam major si infra octo dies Paschæ evenierit, nullum jejunium, nulla abstinencia, nec aliqua ejus mentio fiat, nisi festiva tantum processio. (248) Si autem alio tempore evenierit, omnes, exceptis parvulis et infirmis, jejunent; et missa cantata, post sextam cum processione (249) ad ecclesiam sancti Petri sancti Audoeni pergant, in qua sacerdos cum cæteris ministris sit absque casula indutus. Rogationales antiphonæ cantentur: **72** quo dum pervenerint, responsum aut antiphonam de sancto dicant, et oratione a sacerdote finita, idem *Kyrie eleison* incipiat, et oratione Dominica ab omnibus cum silentio dicta, preces cum *Miserere mei, Deus*, subsequantur: qua finita ad ecclesiam, aliquam litaniam cantantes, redeant; et, (250) nona dicta, comestum pergant. (251) Simili modo dies Rogationum celebrentur. Si autem in diebus Rogationum sanctorum, quorum officium habetur, festivas evenierint, post primam missa de eis cantetur.

Inventio sanctæ Crucis ita celebretur. Invitatorium et tres ultimæ lectiones de cruce dicantur, cum matutinis laudibus. (252) Sex primæ lectiones cum totidem responso de sanctis dicantur, quorum ipsa die festivas celebratur. Tertia responsoria de istis, et tria de cruce [*f.*, a] binis clericis cantentur. Officium cum laudibus et sequentia festiva

celebretur. (253) Processio ad crucem in vespere, A
et matutinis, et missa fiat.

Ascensio Domini ita veneretur. (254) In vespere
cantor chorum regat; duo clerici cappati responso-
rium canant, qui cantaverint chorum regant. Hym-
nus sequatur, *Magnificat* cum trina antiphonæ repe-
titione **73** finiatur. Oratione dicta, vespere cum
Benedicamus finiatur. Processio ad missam tan-
tum fiat. In matutinis omnes campanæ ut in Pascha
pulsentur, invitorium a quatuor clericis cappatis
cantetur; hymnus sequatur; novem psalmi cum to-
tidem antiphonis, novem lectiones cum totidem
responsoriis celebrentur. Unumquodque responso-
rium bini clerici canant. Secundo, quinto, octavo,
et ad *Te Deum laudamus* altare incensetur. Matuti-
næ laudes cum hymno, et trina antiphonæ repe-
titione ad *Benedictus*, cum *Benedicamus* finiatur.
(255) Post tertiam processio fiat. Postea omnes pro
posse ecclesiæ ornati officium cum laudibus et se-
quentia celebrent. Vespere ut in vigilia agant. Hu-
jus solemnitatis octavus dies non celebreretur, ut
Paschæ, colitur, sed lapsum..... [f. deest ut fe-
stum apostoli] celebrabitur: quæ non solum octo,
sed decem diebus recolitur, ad instar apostolorum,
qui post ascensionem Domini semper in cælum
mentibus intenti, adventum prestolabantur. Spiritus
sancti. Siquidem omnibus his octo diebus, *Te*
Deum laudamus, et *Gloria in excelsis Deo*, et duo
Alleluia cantabuntur. Ab Ascensionis die usque ad
Dominicam in qua (256) historia, *Deus omnium*,
cantatur, (257) Actus apostolorum **74** legantur,
deinde libri Regum sequantur.

In vigilia Pentecostes ut in Sabbato Paschæ, abs-
que cerei benedictione, et vespere in missa cele-
bretur. (258) Octava hora diei populus ad ecclesiam
conveniat. Prima lectio *Tentavit Deus* major legat.
Hanc ideo sequitur cantus, quia per fidem, quæ [f.
add. præ] cæteris [f. add. in] Abraham laudatur,
sempiterna letitia acquiritur. Tractus, *Cantemus*
Domino, a duobus clericis cantetur; post sacerdos
orationem, *Deus, qui in Abraham famuli*, dicat: et
secundam lectionem, *Audi Israel*, aliquis major le-
gat. Tractus *Attende cælum*, ut primus, cantetur:
quem oratio, *Deus, qui nobis per prophetarum ora*,
sequatur. Item legatur *Apprehendit septem*, tertia
lectio: et post tractu, *Vinea facta*, cantato, dicatur
Deus qui nos ad celebrandum præsentem. Finita ora-
tione, quarta vero lectio *Nuntiavit Moyses* legatur.
Tractus *Sicut ceruus*, et oratio postea, *Omnipotens*
sempiternæ Deus, qui hanc solemnitate, sequatur.
Post totum officium ut in Sabbato [f. sancto] per-
agatur; sed et *Agnus Dei*, et communio cantetur, et
(259) pax accipitur. In vespere cantor indutus
chorum regat, responsorium a duobus clericis cap-
patis, scilicet *Apparuerunt* **75** cantetur, et iidem
succentores postea habeantur. Psalmi quinque cum
una antiphona cantentur, dicto capitulo et hymno
Magnificat cum trina antiphonæ repetitione can-
tetur, et oratione sacerdotis, cum *Benedicamus*, a

succentoribus dicto finiantur. (260) Post vespere et
matutinas ipsa die memoriam resurrectionis per-
agant ad crucifixum.

DE PENTECOSTE, QUALITER CELEBRETUR.

In solemnitate Pentecostes totum officium noctis
et diei ut in die Paschæ, absque officio sepulchri, si-
ne gradali et fontis processione, ser-
antem cum hymnis et responsoriis dicantur. Cele-
bratio hebdomadæ fiat, ut paschalis septimanæ.
(261) Dies octavus, ut primus celeberrime agatur,
et idem officium noctis et diei ex toto compleatur.
Hi qui ab episcopo accipiunt manus impositionem,
septem diebus debent observare chrismatis unctio-
nem; est enim septiformis gratiæ Spiritus sanctus,
et ejus celebritas atque mysterium jure septem
diebus colitur. Hoc tantum distat inter Pascha et
Pentecosten, quod in matutinis Paschæ nullus
hymnus, in hoc duo cantantur. Et **76** hora ter-
tiana sonantibus cunctis campanis. Post *Deus in adjuto-
rium*, (262) hymnus a tribus clericis cappatis altare
incensantibus inchoetur; ecclesia tota illuminetur,
et clerici omnes pro posse ecclesiæ induantur, et
donec hymnus cantatur, (263) flores diversi coloris
ad instar charismatum Spiritus sancti desursum
immittantur, et sic tota hora festive celebretur.
Processio ipso die fiat ut in die Paschæ. In crastino
et per totam hebdomadam [f. si] (264) aliquis
sancti festivitas venerit, de sancto cantetur. Sin
autem, matutinæ dicantur cum psalmis [f. lectioni-
bus et] responsoriis. (265) Missa in tertia feria de
angelis, et in cæteris diebus missæ institutæ in li-
bro officiali. Proxima Dominica cum novem psalmis
et antiphonis, cum novem lectionibus et responso-
riis celebretur in honore sanctæ Trinitatis, eadem
celsitudine qua dies ascensionis; sed (266) Epistola
legatur *Vidi ostium*, et *Erat homo ex Pharisæis*
Evangelium. In crastino (267) incipiatur Regum
cum suis responsoriis historia, et Paralipomenon,
quæ legatur usque ad Kalendas Augusti; et per
totam hebdomadam cantetur missa Dominicalis. A
Kalendis ipsis liber Ecclesiastes usque ad decimum
octavum Kalendas Septembris. Ab ipso die liber **77**
Job usque ad Kalendas: et a Kalendis Septembris
usque ad medium mensem (268) liber Tobie et
Esdræ. Ab ipsa die, usque ad Kalendas Octobris,
Esther et Judith, et ab ipsis Kalendis liber Macha-
bæorum usque ad Kalendas Novembris: a quibus
usque ad adventum Ezechiel, Daniel et duodecim
prophetarum. Ab ipso tempore, quo celebratio san-
ctæ Trinitatis, usque ad Adventum Domini, in Domi-
nicis et ferialibus diebus ordo ecclesiasticus serve-
tur ut supra inter octavum [scil. diem] Epiphaniæ
et Septuagesimam prænotavimus, excepto quod post
vesperas cantetur vigilia mortuorum, et (269) post
matutinas tantum laudes defunctorum. Ad proces-
sionem crucis de cruce cantetur (270) in vespere
Sabbati, et Dominicalibus matutinis: ubi finita
ejusdem oratione, memoria, sicut placuerit, celebretur
resurrectionis: et processio diei a crucifixo non

divertat; sed finita processionali antiphona, cantor antiphonam aut responsorium incipiat, quod ante crucem finiat. Inde revertentes ad chorum, sancti, cujus ecclesia fuerit, antiphona cantetur, et sic tertia dicatur, et officium diei compleatur.

Quatuor tempora ut tempus Quadragesimæ celebrantur. In Sabbato autem quando **78** ordines dantur, cantor chorum regat. Ad unamquamque orationem, præter ultimam, diaconus *Flectamus genua* dicat, scilicet lectionem trium puerorum, qui solum Deum adorantes, coram statua Nabuchodonosor genua flectere respuerunt. (271) Ultimam benedictio non sequitur (272) propter Dominicæ noctis honorem, in qua ipsa die officium missæ completur. Quia vero quatuor elementis, scilicet igne, aere, terra et aqua subsistimus, dignum est ut Quatuor Temporum jejunii maceratione omnia corporis vitia temporum varietatis administratione in nobis pululantia reseceamus. Et tribus diebus unumquodque jejunium colimus; quia toto corde, tota anima, tota virtute, quibus sanctam Trinitatem, unum Deum, eo docente, diligere iubemur, nos his quatuor elementis subsistentes in beneplacito suo regere debemus. Quod quia non absque re sit quod primum prima Sabbati primi mensis, secundum secunda Sabbati quarti, tertium tertia Sabbati septimi celebratur; quartum vero non in quarta Sabbati decimi, in qua Nativitas Domini celebratur, sed ob ejus reverentiam in præcedenti colitur, ut in divinis sanctorum Patrum paginis reperitur, ad evitandum fastidium nostro operi inserere **79** omisimus. In his itaque temporibus, in Sabbatis post nonam, (273) in missa vespertinali quidem hora, quæ pars est Dominicæ resurrectionis, a beato Leone summo pontifice, cæterisque sanctis Patribus, ordinum consecratio fieri constituitur, quæ jejunis a jejunantibus conferatur. (274) Ante nonam vero fieri sacra auctoritate prohibetur. Et iterum unumquodque tempus tribus diebus jejunamus, quod tribus consistit mensibus. (275) In die vero Dominica episcoporum ordinatio celebratur. In ipsa enim creatus et redemptus est mundus; in ipsa super apostolos descendit Spiritus sanctus. Unumquodque gradale unus clericus ante altare canat. Responsorium, *Benedicite*, et tractus a binis clericis cantetur, et in fine missæ, *Humiliate capita*, non dicatur. Quatuor Temporum in quarta feria duæ lectiones leguntur; quoniam hi qui ordinandi sunt, ut notitiam legis et prophetarum habeant, admoneri debent, et secundum apostolum fulgere doctrina et sermone (*1 Tim. v. 17*).

DE FESTIVITATIBUS SANCTORUM.

Oportet nos festivitates sanctorum discernere qualiter celebrentur, ne sint nobis fastidiosæ, si superflue agimus; aut si nimis reticemus, eorum juveni-
80 bus careamus. Quibus quamvis una in regno Dei sit gloria, tamen secundum ordinis primatum, aut corporum affinitatem, sunt nobis eorum festa celebranda. In primis festa beatæ ac gloriôsæ virginis genitricis Dei Mariæ celeberrimo studio decet vene-

rari, sed præcipue illud, quo Dominus noster Jesus Christus secum eam in suum clarissimum colium transvexit. In vigilia hora nona missa festive cum una cappa in choro celebretur. Omnis-jejunet populus. In hac igitur festivitate (276) in vespers binæ et binæ pulsantur campanæ. In vespertinis psalmis quinque antiphonæ cantentur. Capitulo dicto (277) responsorium duo cappati canant, et iidem ex utraque parte chorum regant cum cantore, donec Dominum benedicant. Hymnus dicatur; cum duobus thuribus altare incensetur. *Magnificat* cum trina antiphonæ repetitione dicatur. In matutinorum initio omnes campanæ pulsantur. Quatuor clerici invictatorium cantent, bini unumquodque responsorium. (278) Diaconus cappa indutus cum processione pergat ad pronuntiandum Evangelium: secundo, et quinto, et octavo [add. responsorio], et ad *Te Deum laudamus* altare incensetur. In noct. et mat. hymni dicantur. Ad *Benedictum* antiphona ter repetatur. Post tertiam **81** ad processionem in elastro, aut ubi defuerit, in circuitu ecclesiæ pergant. Officium missæ festive celebretur. (279) Omnes clerici pro posse ecclesiæ induantur, et missa cum laude et sequentia festive celebretur. (280) Clerus, et cui ex populo placuerit, communicetur. Diei vespere fiant ut vigiliæ. Omnes ergo dies usque ad octavam more Dominicali celebrentur, excepto quod (281) in nocturnis quatuor lectiones legantur. *Te Deum laudamus* cantetur. Dies octavus ut apostolica festa celebretur. Eodem modo et nativitas ejusdem, et purificatio, et annuntiatio, et sancti, cujus ecclesia fuerit. et (282) omnium sanctorum: sed et aliæ ejus festivitates absque vigiliis et octavis, et sancti ejusdem vigilia, si confessor fuerit, omnium sanctorum, octavis. In crastino omnium sanctorum fiat festiva celebratio omnium mortuorum, in qua (283) non dicatur hymnus aut invictatorium. Bini clerici cantent unumquodque responsorium: (284) duo regant chorum, duo cappati gradale, quatuor cantent tractum. Matutinæ, et (285) horæ diei nullomodo prætermittantur, sed has serialiter dictas agenda mortuorum festiva sequatur. Prima dicta, tres psalmi, scilicet *Ad Dominum 82* cum tribularet, *Levavi*, *Lætatus sum*, in tono dicantur, et versu dicto, *Kyrie eleison* cantetur. Oratione Dominica finita cum primo tantum cap. *Requiem æternam*, oratio sequatur. Eodem modo in cæteris horis, exceptis [f. vespers] et matutinis. In tertia, *Ad te levavi*, *Nisi quia Dominus*, *Qui confidunt*, versiculus erit: *A porta inferi*. In sexta, *In convertendo*, *Nisi Dominus edificaverit*, *Beati omnes*, *ŷ. Non intres in judicium*. In nona, *Sape expugnaverunt*, *De profundis*, *Domine, non est*, versiculus: *In memoria æterna*. (286) In completorio, *Deus misereatur*, *Deus in adiutorium*. *Domine, exaudi orationem meam*, auribus, versiculus: *Requiem æternam*.

(287) Festivitas nativitatis sancti Joannis Baptiste, et passiones apostolorum Petri et Pauli, et Andree, et in monte Gargano memoria beati Mi-

chaelis, et sancti Martini depositio, uno modo celebrantur. In his solemnitatibus campanæ binæ et binæ pulsantur: quinque psalmi in vespere cum una antiphona tantum cantentur. Responsorium duo cappati canant, qui postea chorum regant, donec Dominum benedicant. Cum uno thuribulo altare incensetur. (288) Invitatorium in matutinis a tribus clericis cantetur. Responsoria bini et bini cantent. in nocturnis et laudibus **83** hymnus cantetur. Processio non fiat. Unaquaque die usque ad octavam, nisi major festivitas interciderit, de illis cantetur, et tota matutina dicatur. (289) Dies octavus ut dies Dominica celebratur.

Solemnitates cæterorum apostolorum, et evangelistarum, et exaltationis sanctæ crucis, et decollatio sancti Joannis, et (290) dedicatio sancti Michaelis in Mari, et ad Vincula sancti Petri; et conversio sancti Pauli, et sanctorum martyrum Laurentii, Mauricii, Dionysii, Nicasii, sanctorumque confessorum; ordinatio Gregorii, Augustini, Hieronymi, Nicolai, Gildaldi; translatio sancti Benedicti, æquali ordine celebrantur. In horum festivitibus (291) in vespere et matutinis chorus non regatur. Responsorium a duobus clericis cappatis cantetur. Ad *Te Deum laudamus*, et ad *Benedictus*, altare incensetur. Invitatorium duo cappati canant: unumquodque tertium responsum a binis cantetur: (292) officium cum laudibus et sequentia celebratur: et quotidie usque ad octavam eorum tantum memoria recitetur. In octavo die, nisi alicujus sancti festivitas venerit, de ipsis cantetur, et matutina dicatur. Hæ sanctorum festivitates, quæ more Dominicali **84** celebrantur, excepto quod (293) matutina non dicatur: Silvestri, Sebastiani, Vincentii, Agnetis, Cæcilie, Agathæ, cathedra sancti Petri, Gervasii: translatio sancti Martini, Wandregisili, Germani; inventio sancti Stephani, Remigii, Georgii, Leodegarii, (394) Romani, Audoeni, Bricii, Lucie virginis, et aliæ quæ placuerint, et omnium sanctorum pontificum qui huic Ecclesie præfuerunt.

DE DIE DOMINICO.

Dies Dominicus ita celebratur. In sabbato psalmi diei cum antiphonis suis cantatis, et dicto capitulo (295) responsum a duobus clericis absque cappis cantetur, quod hymnus sequatur. Et ad *Magnificat*, altare incensetur. In matutinis invitatorium a duobus absque cappis cantetur, quod hymnus sequatur. Novem lectiones et novem responsoria dicantur; *Te Deum laudamus*, excepto adventu et quadragesima, dicatur. Hymnus in nocturnis et laudibus dicatur. (296) In matutinis, exceptis præfatis temporibus, una tantum antiphona cantetur; post primam processio fiat, ut prædictum est. Officium quibus cantoribus celebratur. Ministri ita

^A induantur. Diaconus dalmatica, **85** subdiaconus tunica, duo in albis, qui candelabra, et unus, qui thuribulum deferat. Gradale duo in albis canant, et duo cum cappis *Alleluia*.

Quia vero de divinis mysteriis tractavimus, oportet discernere quibus sacris indumentis ministraturi induantur. Amictus igitur primum est indumentum quod ideo collo circumdamus, quatenus vox, quæ per collum egreditur, ab omni prava locutione muniat: ut juxta Prophetam cor nostrum custodiamus, ne in lingua nostra delinquamus. Secundum, camisia linea, quæ alba, vel poderis, vel talaris nuncupatur..... nodum corporis arcta totum corpus absque..... quod nimio labore perducitur, mentis et corporis munditia designatur, quæ multo jejuniis, et vigiliis, et orationibus, bonorumque operum exercitio acquiritur. Per stricturam..... cor, cunctaque membra corporis..... talarem vero longitudinem..... consummationem, per rugarum devitationem, quibus..... complexiones..... puritas fidei catholice, per..... Per stolam, quæ dicitur orarium, jugum Domini suave, et onus ejus leve, per quod designatur..... stolæ puritas..... Per longitudinem usque ad pedes virtus **86** humilitatis. Per balteum quo lumbi restringuntur, castitas designatur..... Deinde sequitur tunica, de qua dixit Dominus ad Aaron: *Facies tibi tunicam hyacinthinam* (Exod. xxviii, 31). Hæc vero sub dalmatica induitur, et..... nominatur. Hyacinthus vero rarus est, nec densitate obtensus, nec rutilat æqualiter: sereno enim cælo sit perspicuus, et pallidis est, variis, et quasi ætherei coloris. Per æthereum et varium colorem designat vitam sacerdotalem, quæ supernis solum incessanter intenta desideriis, conversationem juxta Apostolum debet semper habere in cælis (*Philipp.* iii, 20). Per coloris mutationem fraternam compassionem, ut Apostolus ait, *Gaudere cum gaudentibus* (Rom. xii, 15). Quod propria est pontifici, significat rationem sublimium non patere nisi perfectis. Per hoc quod est vestis interior, et non cingitur, virtutes animæ soli Deo cognitæ sine intermissione semper habendas. Per dalmaticam vero, quæ candida..... [*f*, candida est, et] lineis coccineis ante et retro a summo usque deorsum decoratur..... munditia cum utriusque Testamenti prædicatione, et Dei proximique dilectione, designatur, quibus fulgere debent sacerdotes atque diaconi. Per duodecim simbras, quas utraque lineæ **87** in se continent, duodecim rami virtutum, qui ex charitatis radice.....: quos etiam Apostolus enumerat, dicens: *Charitas patiens, benigna est* (I Cor. xiii, 4), et reliqua. Tertia vero lineæ, quæ.....

Reliqua desiderantur in codice Salicisano (Gall. de Saulceuse), unde hæc excerpta sunt.

OBSERVATIONES

AD LIBRUM

DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

88 (1) *Domino vere sancto, et meritis honorando, Maurilio.* Operis ætatem statim ex inscriptione deprehenditur. Cum enim Joannes noster Abrincenses infulas ante annum Christi 1061 non inierit, ut superius observavimus, Maurilius autem in pontificatu annum 1067 haud excesserit, extra dubium est librum qui superstitei dicatus est, intra illius septennii tempus scriptum fuisse. De Maurilio notæ sanctitatis antistite (qui primum Deiparæ templum perfecit et dicavit) præter ea quæ exstant apud vulgatos auctores, Guillelmum Pictavinum in gestis Guillelmi ducis, Willelmum Gemeticensem l. vii Hist. Norman., c. 24 et 38; Ordericum Vitalem eccles. Hist. l. iv et v, Willelmum Malmesburiensem De gestis regum Angl. lib. iii, et alios, consulenda sunt gesta archiepiscoporum Rotomagensium ex ms. codice eburneo ecclesiæ metropolitanae; quibus, quod hac parte prolixiora sint, omissis, duo notatu digna huic loco inseruisse non pigeat. 1. In antiquo libro pontificali ejusdem ecclesiæ formulam exstare professionis fidei de veritate carnis et sanguinis Christi in Eucharistia contra Berengarium ejusque successores in concilio provinciali, *presidente huic sanctæ sedi* (verba sunt formulæ) *venerabilis memorie Maurilio*, latam, quam integram hic describere supervacaneum duximus, quod religiosissimi D. archiepiscopi beneficio, una cum doctissimis ejus scriptis in lucem jam prodierit. **89** 2. Locum illum, qui Maurilii primum, deinde Guillelmi cardinalis de Stotevilla, sepulcro quondam illustris, nunc mutata rerum facie vacuus in navi basilicæ visitur, clero Rotomagensi semper venerationi fuisse, hacque de causa solere statis diebus thurificari. Ejus autem rei ratio non modo ex antistitis sanctitate petenda est, cujus ille tantam posteris opinionem reliquit, ut locus is vulgo *S. Maurilii tumba* diceretur: verum etiam ex antiqua traditione, qua sibi persuasum habuere majores nostri altare maximum antiquitus ibidem fuisse constitutum, ut aperte indicant litteræ canonicorum Rotomagensium ad eundem cardinalem, quarum exemplum in ecclesiæ scriniis asservatur. JOANNES PREVOST.

(2) *Sanctæ Rotomagensis ecclesiæ.* Familiaris religiose antiquitati loquendi modus, cujus tot exempla passim occurrunt in sacrarum ædium monumentis, maxime vero domesticis, ut cæcutire videantur in meridie qui id improbant aut nesciant. Ne longius evagemur, hujus veritatis testes omni exceptione

A majores proferri possunt, Carolus Calvus Francorum rex in diplomate pro rebus ejusdem ecclesiæ: *Riculfus venerabilis Rotomagensis archiepiscopus detulit serenitati nostræ præceptum avi nostri divæ memorie domni imperatoris Karoli, in quo continebatur, quod ad petitionem sanctæ recordationis domni archiepiscopi Kemigii prædecessoris sui quasdam villas viris sanctæ suæ metropolis ecclesiæ Rotomagensis canonicis in aula S. Mariæ Domino deservientibus, etc., delegasset.* Ricardus Normanniæ dux in charta pro monasterio Fiscannensi: *Accitis totius nostræ diocesis episcopis, Roberto scilicet sanctæ Rotomagensis ecclesiæ archiepiscopo, necnon et Radulfo sanctæ Bajocensis ecclesiæ præsule, etc.* Robertus Normanniæ dux cognomento magnificus, et Robertus Rotomagensis archiepiscopus in charta de rebus ejusdem ecclesiæ: *Placuit nobis res sanctæ ecclesiæ Rotomagensis, quæ capitalis et metropolis est regni nostri, etc., confirmare.* Philippus I Francorum rex in diplomate archivi archiepiscopalis dato anno Christi 1091: *Concedo abbatiam S. Mellonis de Pontisara domno Willelmo Rotomagensi archiepiscopo, et omnibus successoribus suis, et dono in futurum, ut eam de me et successoribus meis perpetuo teneant ad honorem et exaltationem sanctæ Rotomagensis ecclesiæ.* Ludovicus XII rex in litteris concessionis duorum modiorum salsis in gratiam canonicorum Rotomagensium datis Blasii anno Christi 1506: *His denique temporibus huic sanctæ ecclesiæ Rotomagensi præest, volente Deo creatore, Georgius de Ambasia noster consanguineus carissimus, sanctæ sedis apostolicæ et Romanæ ecclesiæ cardinalis, legatusque de latere nobis probatissimus, nostrique imperii patricius et consiliarius fidelissimus. Pn.*

(3) *Joannes Abrincensis.* Sic Bajocensis, et Parisiacensis, pro Bajocensi et Parisiensi passim ejus ævi scriptoribus. Rectius forte Abrincatensis, ut apud Ordericum ecclesiast. hist. lib. iii, iv, viii et xii. Porro de Joanne, præter testimonia superius ad libri limen allata vide eundem Ordericum lib. iv et v, et Mathæum West monasteriensem ad annum Christi 1073 et 1079, quibus adderem anonymum S. Audoeni monachum, nisi Joanni parum æquus videretur. Pn.

(4) *Postquam de metropolitana sede stillare videbimus.* Concilium Rotomagensis celebratum sub Waltero de Constanti archiepiscopo A. C. juxta veterem Gallie calculum 1189, 3 idus Februarii can. 1: *Antiquorum Patrum nostrorum vestigiis*

adhærentes in primis decernimus, ut omnes suffraganeæ ecclesiæ nostræ in legendo et psallendo usum hujus sacrosanctæ ecclesiæ metropolitanæ imitentur. Pa.

(5) Item concilium oletanum xi, can. 3.

Juxta Carthaginense concilium. Quartum scilicet, can. 44 et 45, quorum alter ad tonsuram, alter ad habitum pertinet. Prioris mentem ne quis suo arbitrio interpretaretur, placuit concilio iv Toletano tonsuræ formam disertis verbis ita præscribere can. 41: Omnes clerici, vel lectores sicut levitæ et sacerdotes, detonso superius toto capite, inferius solam circuli coronam relinquunt: non sicut hucusque in Galliciæ partibus facere lectores videntur, qui prolizia, ut laici, comis, in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania hucusque hæreticorum fuit. Unde oportet ut pro amputando ecclesiæ scandalo, hoc signum dedecoris auferatur, et una sit tonsura, rei habitus, sicut totius Hispaniæ est usus. Qui autem hoc non custodierit, fidei catholicæ reus erit. Astipulatur huic instituto omnium fere locorum et temporum consensus, 91 ut mirum non sit, si tam severe in ejus contemptores ecclesiasticæ leges animadverterint. Testantur id antiqua provinciæ nostræ decreta, atque in primis concilium Rotomagense sub Waltero can. 3: Sacerdotes et clerici coronas habeant patulas et decentem crinium circumferentiam. Istius constitutionis transgressores ab ecclesiasticis beneficiis suspendantur. Qui vero beneficia non habuerint, et ita comam nutrierint, privilegio careant clericali. Præcepta nova Petri de Colle-medio archiepiscopi, qui sedere cœpit anno Christi 1257: Cum in tonsura et maxime habitu differre debeant a laicis sacerdotes, in quibus plures invenimus istis temporibus delinquentes, præcipimus quod omnes coronam magnam habeant, et tonsuram altam et bene rotundam. Et qui in his de cætero invenietur culpabiles, gravius punietur. Concilium apud Pontem-Audomari habitum anno Christi 1267. [sedente archiepiscopo Odone Rigaltio], clericos, etiam uxoratos, ad deferendum tonsuram et habitum clerico congruentem trinis monitionibus adigi præcipit, et addit: Denique si post præmissas monitiones aliqui clerici in apostasia tonsuræ et habitus permanserint et contingat quod pro suis excessibus a secularibus iudicibus capiantur, in criminibus comprehensi; non præcipimus eos per censuras ecclesiasticas liberari. Eadem fere sanxit concilium aliud ibidem anno Christi 1279 [Collect. conciliorum Rotomag., pag. 276] celebratum. Tepescente demum disciplina, canonici Rotomagenses in capitulo generali anno Christi 1311 hæc de tonsura et habitu statuerunt: Ut quanto ecclesiæ nostræ cæteras nobilitate præcellit, sic ejus ecclesiastici servitores majori honestate a cæteris distinguantur: statuimus ut universi canonici, capellani, et clerici chori nostri tonsuram amodo deferant congruentem, in quantitate fere similem tonsuræ puerorum de altari, a quibus circa hoc antiquæ consuetudinis servatur honestas. Nec quisquam prædictorum amodo constituto deferat so-

luta. Item statuimus, quod quicumque ad missam, evangelium et epistolam, in tabula scriptus fuerit, tonsuram ac barbam se radi faciat: alioquin in officio suo nequeat ad altare, donec rasus fuerit, ministrare: decernentes ut hoc statutum, et omnia alia edita in hoc capitulo generali, inter illa statuta numerentur, quæ quilibet canonicus in sua receptione jurat servare. Plura de tonsura Isidorus De ecclesiast. offic. 92 lib. ii, cap. 4; Albinus Flaccus Alcuinus, lib. De div. offic.; Amalarius item De ecclesiast. offic., lib. ii, cap. 5; Rabanus Maurus De institut. clericorum lib. i, cap. 3; Rupertus abbas Tuitiensis De div. offic., lib. iii, cap. 25; concilium Agathense can. 20; Stephanus II papa in responsis in Carisiaco villa ad annum Christi 754, can. 18; concilium Aquisgranense A. C. 816, lib. i, qui est de institutione canonicorum, cap. 4; Coyacense anno Christi 1050; West-monasteriense anno Christi 1173; Eboracense anno Christi 1195; Oxoniense anno Christi 1222; Londinense anno Christi 1257; Ravenn. i, anno Christi 1286, rubr. 3; Ravenn. iii, anno Christi 1314, rubr. 10; Ravenn. iv, anno Christi 1317, rubr. 4; ac demum Patrum ætate Rotomagense anno Christi 1581, tit. De episc. et capit., § 7, et ut. De curat. et aliorum offic., § 9, et Remense anno Christi 1585 tit. De clericis in gen., § 18. Pa.

(6) Variis nec rubeis utantur indumentis. Plurimis conciliorum decretis idem fuit prohibitum. Unde autem heteromallon rubeum in cappis hiemalibus canonicorum sumpserit exordium non liquet, huic enim instituto repugnat.

(7) Quod caput nostrum ex apostolica doctrina in superiori parte radimus. Primis temporibus radere caput minus usitatum fuisse videtur quam tondere, nam S. Hieronymus in caput XLIV Ezechielis ait: Peraspice demonstratur ne rasis capitibus sicut sacerdotes cultoresque Isidis et Serapis nos esse debere; hujusque usus moralem rationem affert S. Gregorius lib. ii Pastoralis, cap. 7, et lib. i Regist., ep. 24. Ex apostolica autem doctrina dicitur descendere, sive quia tonsuram gestamus exemplo S. Petri, ut habet ordo Romanus; isque ita in memoriam Dominicæ passionis attonus est, ut legitur apud Bedam lib. v Hist., c. 22, sive quia eam Petrus instituit, ut tradunt Gregorius Turonensis lib. i De mirac., cap. 28, concilium Triburiense can. 20, et Gemma animæ lib. i, c. 193.

(8) Per coronam capillorum, quam in inferiori parte portamus. Hinc planum est clericos circulum crinium in modum coronæ olim deferre solitos, sicut hodie gestant Franciscani. Idem quoque præcipitur in synodo Ebroicensi a. 1576, cap. 3, de vita et honestate curatorum et aliorum ecclesiasticorum, art. 3, et in Rituali seu Manuali Rotomagensi 93 1651 edito, part. i, pag. 383, in hunc modum: Clerici professionis suæ memores Dominicæ coronæ signum in capite religioso deferant ac nunquam dimittant. Qui secus fecerint, tanquam ecclesiasticæ desertores militiæ, sacrorumque canonum contemptores districtæ,

correctionem subiaceant, et ab ecclesiasticis conventibus cum dedecore efficiantur; item ut capillorum pars inferior in coronæ speciem præcidatur, ita ut oculi et aures pateant. Ibidem pag. 409.

(9) *Barbam radimus.* De rasura barbæ vide Ordinem Romanum, et Rituale Rotomagense ibidem.

(10) *Quater nocte et die.* Alludit haud dubie ad id quod legimus lib. II Esdræ, c. 9, *Legerunt in volumine legis Domini Dei sui quater in die, et quater confitebantur*; sed quod psalleretur quater in nocte, neque exstat in Hebraica veritate, neque in editione LXX Interpretum, neque in Latina vulgata. Quapropter hanc additionem videtur Joannes noster mutuatus ab Amalario lib. IV De ecclesiast. officiis c. 3, eamque Amalarius desumpsisse ex Beda in Esdras, quem ibi laudat.

(11) *Quinque psalmos canimus, sed trina sanctæ Trinitatis glorificatione connectimus.* Per quinque psalmos cum trina glorificatione intellige psalmum: *Deus in nomine*, et quatuor octonaria seu divisiones psalmi: *Beati immaculati*, quas divisiones etiamnum sub duplici glorificatione canimus, cui consonat Gemma animæ lib. II, c. 60 et 61. Quod etiam videtur in Psalterio Rotomagensi anno 1507, in alio item psalterio Parisiensi anno 1540 apud Franciscum Regnault, in diurnali Lexoviensi anno 1542, in Breviario Parisiensi anno 1557, et in Breviario Abrincensi an. 1592 editis. Fortasse tum temporis in ecclesia Rotomagensi seriales psalmi non recitabantur ad horam primam, ut videtur in Breviariis Parisiensi et Abrincensi supradictis: alioqui non quinque, sed sex essent numerandi.

(12) *Quibus fidem catholicam a B. Athanasio expositam adjicimus.* Symbolum S. Athanasii in Ecclesia Rotomagensi per totum annum, nullo excepto die, olim decantabatur, ut videtur in ordinario ms. ad usum Rotomagensis ecclesiæ, ex bibliotheca clarissimi et eruditissimi viri D. Emerici Bigot; cui etiam consonat Gemma animæ lib. II, c. 59, his verbis: *Fidem*, Quicumque vult, quotidie ad primam iterat (ecclesia), **94** quam Athanasius Alexandrinus episcopus rogatu Theodosii imperatoris edidit. Item in Breviario Rotomagensi anno 1491 edito per totum annum etiam in feriis dicitur. Habetur quoque in Psalterio Rotomagensi an. 1507 et 1586, in Diurnali Lexoviensi anno 1542, in breviario Rotomagensi sub cardinali Carolo Borbonio Rotomagensi archiepiscopo anno 1578 editis, et ut Diurnali Carthusianorum legitur quotidie ad Primam; item in Breviariis Parisiensi et Abrincensi præfatis, quod symbolum D. Franciscus de Harlay I in Breviario Rotomagensi ad Dominicas de tempore redegit.

(13) *Tertiam vero.* Aliam præterea rationem de Tertie, Sextæ Nonæque officiis offert Isidorus De ecclesiast. offic. lib. I, cap. 19. *Horam*, inquit, *tertiam, sextam, et nonam Daniel et tres pueri supplicationibus deprecaverunt, scilicet ut ab ortu diei in tempus precatationis tres horæ porrectæ Trinitatis nobis reverentiam declararent.* Pr.

(14) *Bis tres psalmos.* Idem hic accipe quod supra, id est, psalmi hujus per octo versus sex divisiones.

(15) *Oratione Dominica, et precibus, et psalmo, Miserere mei Deus, genuflectendo.* Hæc habentur in Breviario Rotomagensi edito anno 1491, in Psalteriis Rotomag. A. 1507 et 1586, in Breviario Rotomagensi anno 1578, in Diurnali Lexoviensi anno 1542, in Breviariis Parisiensi, Abrincensi, Fontebraldensis ordinis an. 1586, et in Diurnali Carthusianorum. Hæc tamen in ecclesia Rotomagensi non servantur, exceptis feriis Adventus, Quadragesimæ, quatuor Temporum et jejuniis, in quibus non dicitur psalmus *Miserere*, nisi in Vesperis.

(16) *Nocturnalia succedunt, in quibus Vesperæ.* Apud antiquos Vesperas ad noctem pertinuisse, et ejus initio recitari solitas constat, imprimis ex S. Hieronymo ad Lætam: *Assuescat*, inquit, *accensa lucerna reddere sacrificium vespertinum.* Isidorus lib. VII Origin., c. De officiis: *Vespertinum officium est in noctis initio.* Concilium Emeritense can. 2: *Vespertino tempore post lumen oblatum dicitur vespertinum*; et innumerus aliis scriptoribus tum Græcis tum Latinis, apud eminentissimum cardinalem Bona De divina psalmodia c. 10, sect. 5. Unde officium vespertinum a concilio Toletano I, can. 9, dictum est *lucernarium*, a **95** sancto Basilio cap. 29 lib. De Spiritu sancto, *lucernaria gratiarum actio*; a Cassiano lib. III De institut. renuntiant. c. 3, *lucernalis hora.* Et licet ante noctem Vesperas agi voluerit sanctus Benedictus c. 41 Regule, idque jam suo tempore in usu positum fuisse testetur Amalarius De ordine antiphon. cap. 6, ut ante solis occubitu celebraretur vespertinale officium, illud tamen ad noctis initium quando ad dormitionem accedimus retulit Hugo Victorinus lib. II De offic. ecclesiast., c. 5, etiam Joanne nostro posterior.

(17) *Hymnus sanctæ Mariæ.* Per hymnum sanctæ Mariæ intellige canticum *Magnificat*: Ita enim apud Amalarium lib. 4, c. 7, de vespertinali synaxi pro eodem cantico usurpatur.

(18) *Incensum super altare offertur.* Sic quoque ibidem Amalarius: *Intendat summus sacerdos qui vicem tenet Aaron in ecclesia, quia debeat incensum offerre Domino super altare; post hoc sequitur hymnus sanctæ Mariæ.* Et Guillelmus Durandus Ration. div. offic. I, v, c. 9, de vespers. Item Rituale Rotomagense anno 1631, p. 1, pag. 592. *Altare juxta consuetudinem ecclesiæ cathedralis turificatur extra missam a celebrante cappa induto, genuflexo, triplici ductu cum osculatione in omni quidem officio, excepto simplici et seriali ad Benedictus et Magnificat; (postea ab acolytho celebrans et chorus) in triplici cero, etiam ad hymnum: Te Deum, ab eodem celebrante, et ante primam lectionem homilia a diacono, et in nocte nativitatis Domini ante octavam etiam et nonam lectionem ab eis qui lecturi sunt, similiter cappa indutis et genuflexis; qui ritus in ecclesia*

cathedrali et quampluribus civitatibus Rotomagensis parochialibus ecclesiis observatur

(19) *Cum oratione Dominica et precibus, exceptis festis.* Ita apud Carthusianos, antiqua Breviaria et Psalteria Rotomagensis ecclesie, necnon Lexoviensis, Parisiensis, et Abrincensis. Nunc autem, ut supra monuimus, non dicuntur preces nisi in feriis Adventus, Quadragesimæ et diebus jejunii.

(20) *Quia vero post vespas.* Ex hoc loco apparet Joannis sæculo Completorium separatim a vespertino officio persolvi consuevisse. Quem sinceræ antiquitatis usum 96 optandum esset in collegiis canonicorum et per urbanos saltem titulos restitui. Pa.

(21) *Hymnum justi Simeonis.* Scilicet canticum Nunc dimittis, hymnus enim pro cantico a sacrorum rituum interpretibus aliquando usurpatur, ut supra declaravimus, quod etiam de hymno Zachariæ intelligas.

(22) *Oratione Dominica, et Symbolo et confessione nos munientes.* Exceptis triplicibus, duplicibus, et intra octavas.

(23) *Quam lectio præcedit de exemplis sanctorum Patrum.* Idem habetur in Ordinario Rotomagensis ms. per totam quadragesimam. Ita quoque sanctus Benedictus in Regula cap. 42, quod a monachis sancti Benedicti religiose observatur; legitur enim sive de gestis ipsorum, sive de operibus.

(24) *Media nocte ad confitendum Domino surgere debemus.* Sic S. Hieronymus in epitaphio sanctæ Paulæ: *Mane, hora tertia, sexta, nona: vespere, noctis medio, per ordinem psalterium cantabant.* Et sanctus Athanasius lib. De virginitate: *Media nocte surgito, et laudato Dominum Deum tuum.* Item sanctus Augustinus serm. 55 de tempore: *Rogo vos, ad vigilias maturius surgite.* S. Isidorus De ecclesiasticis officiis lib. I, c. 22 de vigiliis, Radulfus decanus Tungrensis De canonum observantia proposit. 14, alique divinatorum officiorum expositores.

(25) *Adjutorem invocamus; postque hymno dicto.* Significare videtur statim post versum: *Deus in adjutorium, dici hymnum, et omitti solitum invitorium in officio feriali, cujus usus, si ita tollit, ratio me fugit;* scribit enim Durandus Ration. I. v, c. 3, et I. vi, c. 72, non omitti Invitorium, nisi in officio Epiphaniæ, tridui ante Pascha, et officio defunctorum quando funus non est præsens, secutus antiquos de sacris officiis tractatores ordinem Romanum, Alcuinum De Cæna Domini, Amalarium I. iv, c. 21, Honorium I. iii, Gem. animæ, c. 88.

(26) *Duodecim psalmos canimus.* Quod observat Ecclesia Rotomagensis in feriis extra tempus paschale. In Dominicis vero diebus duodecim psalmi canuntur in primo nocturno, quorum cuilibet versus: *Gloria Patri* subjungitur, licet apud Joannem nostrum quatuor psalmi una 97 glorificatione copulentur; cui consonat Guill. Durandus Ration. divin. offic. lib. v, c. 3.

(27) *Per officium Matutinale.* Intellige laudes, eo enim nomine ab officiorum divinatorum expositoribus

A sæpe nuncupatur. *Matutini officium appellant quod vocamus Laudes,* ait Radulfus Tungrensis proposit. 14. Hujus tamen vocis apud auctorem nostrum ambigua est significatio, nam in ordine diei Paschæ per officium matutinale nocturnum intelligit. *Matutinale,* inquit, *officium duo cantores cappis induti regant. Invitorium a quatuor, etc. Post matutinæ Laudes,* ubi Laudes ab officio matutinali distinguit; initio autem operis matutinale officium sumit pro Laudibus, illud enim perspicue sejungit a nocturno, et cæteris aliis omnibus horis quas ibi sigillatim recenset: quam acceptionem, quæ omnium maxime propria est iudicio eminentissimi cardinalis Bona c. 5 Divin. psalmol., sect. 1, et ad antiquorum mentem accommodata, hoc loco retinet.

B (28) *Cum oratione Dominica et precibus.* Ita et in Ecclesia Rotomagensi ante sexaginta annos id observabatur, ut patet ex Breviariis an. 1491, 1578, et Psalteriis Rotomag. an. 1507 et 1586; item in Parisiensi, Lexoviensi et Abrincensi Ecclesiis olim recitabantur, ut constat ex Diurnali Lexoviensi an. 1542, et antiquis Breviariis Parisiensi et Abrincensi.

(29) *Signo pulsante.* Concilium Aquisgranense c. 31: *Mox enim ut auditum fuerit signum, festinato omnes ad ecclesiam convenient, quam non pompæ aut inhoneste, vel incomposite, sed cum reverentia et Dei timore ingrediantur.* Vide epilogum ejusdem concilii c. 45. Pa.

C (30) *Ubi religiose consistentes, non hac aut illac se moventes nec aliqui confabulantes.* Hic attendant clerici quanta modestia in ecclesia Dei consistere debeant, sicut enim statuit concilium Aquisgranense anno 816, c. 151: *Omnes igitur ab otiosis sermocinationibus auditum pariter castigent et linguam: in ecclesia cum timore et veneratione stantes, aut orent, aut cantent, aut audiant.* Et Grodovangus Metensis episcopus in Regula canonicorum, c. 26: *Mox audio signo omnes canonici festinent ad ecclesiam; et non pompæ, aut inhoneste, vel incomposite, sed cum Dei timore ingrediantur eam: nec cum baculis aut fustibus in choro, exceptis debilibus, 98 sed religiose illis standum et psallendum est.* Postea ipse conqueritur quod clerici negotiis secularibus se implicantes ad divinum officium peragendum viderentur inepti.

D Mox, inquit, *ut ecclesiam ad divinum officium peragendum intraverint, ita fatigati videntur, ut nec orationi vacare, nec ad psallendum stare valeant; sed potius sedentes, non divinis, sed vanis solent instare loquelis.* Et statuta antiqua capituli cathedralis ecclesie Parisiensis: *Ibi simplices et erecti stent, careant a confabulatione, cachinno et risu, psallant graviter et modeste coram Deo, memores eorum facta aliis minoribus ministris exemplum fore.* Plura de psalmodia et cultu Dei statuit concilium Basileense sess. 21, § 3, 4 et 6. De confabulatione autem et divagatione in ecclesia vide concilium Rotomagensis anno 1522 habitum, sedente Georgio II de Ambasia, tit. 1, cui consonat Rituale Rotomagensis an. 1651 p. 1,

pag. 387 : *ntra chorum nulla fiant colloquia, non sint qui risu, aliove incompósito, seu minus modesto actu, rem divinam turbent : non qui cum ceterorum scandalo dormiant, vel litteras, aut alias scripturas legant : non qui privatim officium vel alias orationes recitent, etc.*

(31) *Et ad Gloria Patri, ad altare se inclinando vertentes. Idem præcipit Rituale Rotomagense an. 1651, p. 1, pag. 388. Ita tamen ut surgant ad ̑. Gloria patri et Sicut erat, in principio horarum, et in fine invitatorii, psalmorum et canticorum, et ad eundem versum Gloria Patri in fine responsiorum. Quod ex parte servatur in ecclesia cathedrali, stant enim omnes, vel surgunt quotiescunque cantatur : Gloria Patri, soli vero de minima sede vertunt se ad altare : at in plurimis urbis et diocesis parochialibus ecclesiis vertunt se et inclinant omnes.*

(32) *Chorum non exeant, majores absque decant, minores absque licentia cantoris. Idem Rituale Rotomagense : Quando celebratur officium, nullus e choro discedere præsumat, nisi officii causa, vel urgente gravi necessitate. Nunc in cathedrali ecclesia quilibet canonicus injussu decani vel cantoris pro suo placito egredi potest post primi psalmi recitationem ; verum (excepto pane quem sic percipit ad matutinum) omnes fere alias distributiones amittit, nisi regrediatur in chorum antequam officium absolatur.*

99 (33) *Ante et retro inclinet, Sic etiam Rituale Rotomagense an. 1651, Profunde inclinant versus altare, et faciunt reverentiam ante et retro. Item in veteri ordine ad recipiendum canonicum cathedralis ecclesie Parisiensis : Factis versus orientem, deinde versus occidentem debitis inclinationibus. In ecclesia autem cathedrali Rotomagensi fit reverentia versus altare et chorum alterius partis. Id sic intelligendum puto, Ante altare et retro, scilicet ante crucifixum in navi constitutum, vel ante decanum qui prope januam consistebat, ut solet in festis triplicibus. Eo enim modo a monachis Grandimontensibus observatur hæc inclinatio, quæ etiam in antiquioribus consuetudinibus Cluniacensis monasterii sæpissime legitur. Spicil. t. IV.*

(34) *Exceptis diebus Nativitatis Domini et Pentecostes. Quibus temporibus antiphona de tempore paschali sumebatur, sicut habetur in breviori Rotomag. an. 1491 et 1578, et psalteriis an. 1507 et 1586, in quibus legitur : Nota quod per totum annum dicitur ad Quicumque aliqua antiphona de superscriptis excepto tempore paschali ; et in Diurnali Lexoviensi an. 1512 : In tempore paschali post psalmos et Quicumque antiphona, Alleluia : Non enim hic agitur de symbolo Quicumque, quod ex ordinario Rotomagensi MS. et istis Breviariis et Psalteriis per totum annum etiam in feriis habetur.*

(35) *Subsequente capitulo : Domine miserere, in feriis diebus. Nunc autem in feriis per annum dicitur capitulum : Pacem et veritatem.*

(36) *Confessione facta cum precibus. Preces non*

dicuntur, nec fit confessio in festis triplicibus, duplicibus, nec infra octavas.

(37) *Prima finita in capitulum fratres conveniant. Regula canonica S. Grodogangi episcopi Metensis de hora prima. Hoc expleto conveniunt ad capitulum quotidie, et ex ista institutione, quam propter illorum utilitatem Deo auxiliante fecimus, in unoquoque die aliquod capitulum relegant, præter diem Dominicum, et quartam, et sextam feriam et solemnitates sanctorum, in quibus relegant tractatus, et alias homilias, vel quod ædificet audientes, etc. Et episcopus, vel archidiaconus, vel qui in loco illorum præses videtur, ibidem quod jubere habet, jubent, et quod corrigere, corrigat, et quod 100 faciendum sit, ordinare studeat. Post lectionem reclinant alas mensis et lunæ, et sanctorum, quorum festa crastinus excipit dies, etc.*

Concilium Aquisgranense A. C. 816, l. 1, cap. 123 De institutione canonicorum : *Ut quotidie ad collationem veniant, ubi et hanc institutionem et aliarum Scripturarum sanctorum lectiones perlegant, et pro admissis veniam postulent, et sententiam pro qualitate admissi suscipiant ; ubi etiam de communi profectu et utilitate Ecclesie pertractent. Consuetudines Ecclesie Rotomagensis scripte tempore Ricardi de Constantiis decani ante annos 400 ex veteri codice ejusdem Ecclesie : In capitulo finita lectione prout decet, debet legi tabula, quæ debet ordinari et conscribi secundum exigentiam temporis, et prout convenit singulis dignitatibus et ordinibus canonicorum et servientium in choro, quæ postea non debet immutari. Postea solet fieri compotum, et tunc et ibi solent recipi excusationes canonice, vel reprobari ; ibi etiam faciendæ sunt gratiæ vel a decano, vel ab hebdomadario, si quæ sint faciendæ. Post hæc solent recitari maramiæ et offensæ diei et horarum præcedentium, et ibi puniri. Item qualibet die Veneris debent convenire omnes canonici in capitulo hora capituli, et ibi finitis præmissis debent tractari negotia Ecclesie : nec se debent absentare canonici, neque tractatum impedire, nisi finitis negotiis, vel licentia accepta a decano, vel hebdomadario, si decanum abesse contigerit. Et ibi debent observari honor, honestas, commodum Ecclesie, sine simulatione et personarum acceptione, et absque fidelitatis et consancientiarum latione. Et qui non venerit, vel sine licentia recesserit, panem unius diei amittit. Pn.*

Item statuta antiqua Ecclesie Parisiensis : *Inde ad capitulum progrediuntur, ubi gestis sanctorum et diptychis defunctorum perlectis fiunt preces pro eorum requie. Postea, ter petito Dei adjutorio, subjungitur versus cum collecta, et lector, data benedictione, legit canonem seu caput regulæ quod omnes cum summa reverentia auscultant sedentes ; iterumque data ab hebdomadario benedictione secedunt... Omnibus sextis feriis audit capitulum defectus chori in hebdomada, et delinquentes examinentur, et errata corrigantur. Ordinariam Rotomagense MS. ex bibliotheca Bigotiana, pag. 3. Dehinc in capitulo, et ibi*

audiatur lectio de Martyrologio. ¶ Pretiosa est in conspectu Domini. Mors sanctorum **101** ejus. Oratio : Sancta Maria, etc. Per Dominum. Amen. Deus in adiutorium ter dicatur : Gloria Patri. Sicut erat, Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Et veniat super. Et respice in servos. Et sit splendor. Oremus : Omnipotens sempiternus Deus dirige. Dominus vobiscum. Benedicamus. Dehinc legatur obitus si fuerit, et dicatur De profundis, et preces ibi pertinentes, ut in Obituario notantur. Quo peracto puer dicat : Jube, domne, benedicere. Benedicito : In viam mandatorum suorum dirigat nos omnipotens Deus. Amen. Sequatur lectio de sermonibus vitæ clericorum.

(58) Ne aliqua sancti festivitas in crastino celebranda omittatur. Sic Rituale Rotomagense an. 1651, p. 1, pag. 402 et 459. Item Grodogangus in regula canonicorum, c. 18 de hora prima : Quotidie ad capitulum omnes clericos venire constituimus, ut anima verbum Dei audiat; et episcopus, vel archidiaconus ibidem quod jubere habet, jubeat, et quod corrigere, corrigat, et quod faciendum sit ordinare student. Post lectionem recitantur ætas mensis et lunæ, quorum festa crastinus excipiet dies. Et Petrus de Honestis in regula canonicorum : Cum fratres post Primam in capitulo mane conveniunt, lector petita benedictione, mensis terminum, ætatem lunæ, feriam sequentis diei et festa more solito pronuntiet. Unde mirum videri potest quod in quibusdam Ecclesiis in quibus Martyrologium legitur, ejusdem diei festum annuntiatur; cum decantatis primis Vesperis, Nocturnis, Laudibus et Prima, jam majori ex parte officium fuerit celebratum.

(59) Lectio regulæ canonicalis. Scilicet Grodogangi Metensis episcopi, vel concilii Aquisgranensis.

(40) Sen pastoralis. Videlicet S. Gregorii papæ Libri pastoralis curæ ad Joannem episcopum civitatis Ravennæ.

(41) Vel alicujus regularis libri. De sententia sanctorum Patrum, de Vita clericorum post Martyrologium Rotomagense editis, aut de sermonibus eorundem hic agitur. In Ordinario enim ms. cathedralis ecclesiæ legitur : Et sit lectio de sermonibus Vitæ clericorum; aliquando : Legatur de residuo expositionis, id est, homiliæ.

(42) In festis omnes. In festis solemnioribus omnes campanæ, in duplicibus et semiduplicibus tres tantum pulsantur.

102 (43) Duo acolythi, unus qui cantet graduale, et deferat candelabrum, alter qui alleluia, et ferat thuribulum. Sic quoque Rituale Rotomagense an. 1651, pag. 599. Qua vero de causa quidam ritum illum improbant ignoro, cum in nostris habeatur institutis. Hinc etiam patet per ferias olim in Ecclesia Rotomagensi tantum fuisse ceroferarium unum in celebratione missæ; nunc autem duo toto anni tempore.

(44) Psalmo dicto. Id est, versu ex psalmis de-

A sumpto; sic enim testatur Honorius, l. 1, Gem. animæ, c. 87 : Celestinus papa psalmos ad introitum missæ cantari instituit, de quibus Gregorius papa antiphonas ad introitum missæ modulando composuit. Unde adhuc primus versus ejusdem psalmi canitur, qui totus olim ad introitum decantabatur.

(45) Ceroferarius. Qui apud Græcos acolythus nuncupatur, sicut testantur Alcuinus, cap. De tonsura clericorum, et Amalarius Fortunatus De ecclesiasticis officiis, lib. 1, cap. 10; Ivo quoque Carnotensis, serm. 2 De vita ordinandorum. Item Gemma animæ lib. 1, De antiq. ritu miss., cap. 178.

(46) Diaconum et subdiaconum osculetur sacerdos. Nunc autem in confessione inclinat se tantum ad illos, nec osculatur. Is tamen antiquus est ministrorum osculandi ritus, cujus meminere ordo Romanus in quatuor ordinibus missæ, Amalarius, lib. III De offic. ecclesiasticis, c. 5; Honorius lib. 1; Gem. animæ, c. 7; Hugo Victor, in Speculo eccles., c. 7, ideo (ut opinor) quod cum Tertulliano, l. De orat., cap. 10, nefas ducerent ad sacrificium pacis accedere sine pace; ad quod ut paratiores et idonei magis accederent signum reconciliationis præmittebant : quod indicat Missale Ecclesiæ Sarisberiensi editum Parisiis anno 1555, in quo habetur : Deinde osculatur diaconum et subdiaconum, dicens : Habete osculum pacis et dilectionis, ut apti sitis sancto altari ad perficiendum officia divina.

(47) Sacerdos cæterique ministri retro coram altari orent, etc. Hæc non sunt hodierni usus in Ecclesia Rotomagensi.

(48) Diaconus post eum eandem imitando viam consistat quousque ei sedere innuat. Hoc statuerat concilium Laodicenum can. 20, et Rituale Rotomagense an. 1651, p. 1, pag. 598. Nec stante presbytero diaconus aut subdiaconus **103** contra sanctos canones sedere præsumat, sed presbyter sedens innuat eis ut sedcant.

(49) Ostendit enim esse vicarium Christi. Eadem ratione Amalarius, lib. III, De eccles. offic., cap. 5 : Introitus episcopi ad missam, qui vicarius est Christi, ipsius adventum nobis ad memoriam reducit; et cap. 10 de sede episcopali : Episcopus, quia vicarius est Christi in omnibus memoratis superius, debet et hic ad memoriam nobis inthronizare Christi ascensionem et sedem. Sic Christi vicarii sacerdotes apud Hormisdam papam, epist. 60. Pr.

(50) Ab austro ad aquilonem candelabra teneant. Ita Alcuinus, De celebratione missæ : Cantore incipiente Kyrie eleison collocantur cerei in ordine a parte australi ad septentrionem ab acolytho, ostendente hoc facto quod misceretur sit Dominus omnipotens mundo in meridie et septentrione. Nunc vero ponuntur ad orientem in Ecclesia Rotomagensi, excepto Evangelii tempore.

(51) Incepto Kyrie cerei deponuntur. Ita ordines passim, et Amalarius, libro III, cap. 7. Pr. Item rituale Rotomagense pag. 441.

(52) Septem candelabra. Septenarium hunc cero-

ferariorum numerum ex Apocalypsi petiit (de quo videndus Ordo Romanus) miramur apud nos in missis pontificalibus exolevisse, ubi æqualis diaconorum et subdiaconorum numerus perseverat, in usu olim fuisse constat ex veteri Libro pontificali disertis hisce verbis: *In die ordinationis episcopi, manissime pulsetur et cantetur Prima: postquam eatur ad capitulum ibique a decano, archidiacono, cantore et cancellario ordinentur qui debent procedere ministri, sicut in majoribus mos est festivitatis: hoc est, duo acolythi cum thuribulis, duo subdiaconi cum crucibus, septem acolythi cum candelabris et cereis, septem subdiaconi cum Evangeliorum libris, septem diaconi cum sanctis reliquiis, duodecim presbyteri induti planetis, etc. Pa.*

De septenario acolythorum numero in missis pontificalibus legendum Rituale Rotomagense anno 1651 editum, p. 1, pag. 444. Et Gemma animæ, lib. 1, c. 4, sic habet: *Postquam campanæ sonaverint pontifex ornatus procedit, quem septem acolythi cum luminibus præeunt. Hunc ritum restituendum censet Rituale Rotomagense an. 1651, p. 1, pag. 502.*

104 (53) *Incipiente subdiacono epistolam, sacerdos juxta altare sedet. Sicut et hodie fit apud Carthusianos, quo in loco celebrans audit Epistolam, Graduale, Alleluia et Evangelium. Ex quibus constat novissime omnino hunc morem introductum, ut sacerdos celebrans legere teneatur ea quæ a diacono aut subdiacono leguntur, aut quæ a choro succinuntur.*

(54) *Subdiaconus excepto tempore ministracionis suæ in choro maneat. Id apud Carthusienses monachos non tantum a subdiacono observatur, verum etiam a diacono, qui ubi primum in ministerio altaris non desideratur, ad locum suum in choro revertitur, et cum aliis missæ decantat officium.*

(55) *Epistolam, responsorium, tractus, vel alleluia sequuntur. Per responsorium intelligas graduale, sic a Joanne et aliis divinarum officiorum expositioribus nuncupatum, quod Epistole respondeat.*

(56) *Per tabulas ossens. De his tabulis vide Amalarium, De ecclesiast. offic. lib. III, cap. 16. Pa.*

(57) *Opportet episcopos et abbates baculos de manibus deponere. Item docet Amalarium, lib. III, De ecclesiast. offic., cap. 18: Usque ad istud officium baculis sustentabamur; modo, ut a portet seruos ante Dominum stare, humiliter stamus deponentes baculos e manibus. Illud a cantore cathedralis ecclesiæ Rotomagensis observatur.*

(58) *Subdiaconus exuta casula Epistolam legat. De ista casula quam vocamus planetam plicatam sic habet Ordinarium Rotomagense ms. pag. 3: In Dominicis autem Adventus Domini et in Dominicis a Septuagesima usque ad Pascha, sint ad missam diaconus et subdiaconus in casulis, et ad Epistolam tollat subdiaconus casulam, lecta Epistola induat eam. Et diaconus ad Evangelium exuat casulam, et se more stolæ in sinistro humero palliet, sicque maneat usque in fine missæ. Et Amalarium, l. III, c. 15:*

A Ministri casula se exuunt, quando lectoris sive cantoris officium assumunt. Item Gemma animæ l. 1, c. 252. Et Hugo a S. Victore, De special. miss. observat., l. III, c. 9 sic loquitur: In diebus autem Adventus Domini et Quadragesimæ ministri non utuntur hujusmodi vestibus (scilicet dalmatica et tunica) sed casulis. Tamen quando proprium officium assumunt casulis se exuunt, quia in 105 proprio officio, id est legendo Epistolam vel Evangelium, eos qui ad prædicandum a Domino missi sunt repræsentat. Casula autem talia significat opera quæ in itinere observari non possunt; significat enim per latitudinem suam charitatis amplitudinem. Hæc autem exigitur et in loquendo propter quod collo circumdatur, in operando quia super utrumque brachium replicatur, et in cogitando quoniam pectus inde tegitur, et in portando aliorum onera eo quod humeri inde ambiuntur. Quæ in cathedrali Rotomagensi in Dominicis Adventus et Quadragesimæ observantur, præterquam in Dominica Palmarum, in qua ministri utuntur dalmatica et tunica, ut in Rituali Rotomagensi, an. 1651, p. 1, pag. 451 et 466, et in Missali Rotomag., an. 1668, De ritu celebrandi missam, præscribitur.

(59) *Casula induitur diaconus. Casula non tantum diaconorum et subdiaconorum in ministerio altaris peculiare vestimentum, verum etiam omnium clericorum olim commune erat ornamentum, teste Amalarium, l. II De ecclesiast. offic., cap. 19, De casula: Casula vero quæ pertinet generaliter ad omnes clericos, debet significare opera quæ pertinent ad omnes. Item Ordo Romanus in Cæna Domini: Statim duo acolythi parati cum nigris casulis incipiant exspoliare altaria usquequod finitur Vespera, postea tollantur. Quibus consonat Ivo Carnotensis, lib. De rebus ecclesiasticis, serm. De significationibus indumentorum sacerdotalium.*

(60) *Incensato altari. Altare non incensatur immediate ante lectionem Evangelii, nec defertur pulvinar a subdiacono ante diaconum ad legendum Evangelium, licet idem habeatur apud Guill. Durandum Ration. div. offic., lib. IV, c. 24 De Evangelio.*

(61) *Super sinistram armum imponat. Id est, supra sinistram pectoris partem. Item legitur apud Amalarium, l. III, c. 18: Diaconus portat Evangelium in sinistro brachio, etc.*

(62) *Præcedentibus ceroferario thuribulique latore, cum processione. Id est, in modum processionis. Unus autem (ut legimus supra) olim erat in missæ celebratione per ferias ceroferarius in Ecclesia Rotomagensi, cujus vestigium videtur in nostro Rituali., p. 1, pag. 411.*

(63) *Quo lecto candelabra extinguantur. Idem docet Amalarium, lib. III, De ecclesiast. offic., c. 18: Evangelio reposito post lectionem in loco suo cerei extinguuntur, quia, finita 106 prædicatione Evangelii, lex et propheta cessabunt. Amalarium astipulatur G. Durandus, Ration., l. IV, c. 24. et expositio mis-*

sæ subsequens ex ms. codice Bigotiano deprompta. **A** Nunc autem remanent accensi per totum missæ officium, quo finito celebrans et ministri in sacristiam recedunt, præcipientibus duobus ceroferariis cum cereis ardentibus.

(64) *Incensum sacerdoti in thuribulo offeratur.* Id est, incensetur: quod de thurificatione altaris non est intelligendum.

(65) *Quam finitam versus sequatur.* Ordinarium ecclesiæ metropolitane: *Statutum est in Ecclesia Rotomagensi per totum annum versus offerendarum secundum suum ordinem cantare, et sub anathemate jussum ne dimittantur propter clerici negligentiam, nisi presbyter fuerit promptus ad: Per omnia.*

(66) *Cantor aquam linteo cooperatam in festis diacono deferat.* Idem Alcuinus in libro De divin. officiis hisce verbis edocet: *Cantores more leuitarum, qui omnia necessaria tabernaculi providebant, quærant aquam ad fontem, et servant eam cooperatam usque ad tempus sacrificii, et sic eam mundam offerunt.* Gemma animæ similiter de antiquo ritu missarum l. 1, c. 38. De cantoribus: *Unus cantor oblata cum favone et vinum cum ampulla offert, alter aquam vino admiscendam præbet.* Id non est hodierni usus.

(67) *Altis diebus ministret eam acolythus.* In hac nostra diocesi tam in feriis et Dominicis, quam festivis diebus ab acolytho offertur.

(68) *Sacerdos oblationem ita componat.* Micrologus, De eccles. observat., cap. 10. *Oblata in corporali posita, calix ad dextrum laici oblata ponatur, quasi sanguinem Domini suscepturus, quem de latere Domini profuissis credimus.*

(69) *Incensum desuper offerat.* Juxta decretum concilii Rotomagensis sub Joanne I, archiep. Rotomag., c. 1: *Ut tempore quo Evangelium legitur, finitoque offeritorio super oblationem incensum in mortem videlicet Redemptoris nostri ponatur, decrevimus.* In ecclesia cathedrali incensatis oblati et altari, incensato etiam sacerdote, in circuitu altaris defert diaconus, qui incensatis regum tumulis et altari sanctæ Mariæ acolytho reddit thuribulum, qui nec eorum nec populum thurificat.

107 (70) *Subdiaconus vero, si fuerit, acolytho.* Eodem modo Ordo Romanus, de officio missæ: *Quando inchoat canonem venit acolythus sub humero habens sindonem in collo ligatam, tenens patenam ante pectus suum in parte dextera usque ad medium canonem.* Et Gemma animæ de antiq. ritu miss., c. 48: *Acolythus iuxta canonem patenam involutam tenet, quam hic subdiaconus defert.* Hunc ritum observat Parisiensis Ecclesia; verum in Ecclesia Rotomagensi, non acolythus, sed patenam tenet subdiaconus.

(71) *Dominici corporis et sanguinis consecrationem.* Consecrationis nomen duobus modis apud liturgicos accipitur, vel pro conversione panis et vini in Christi corpus et sanguinem, vel pro ipsa, ut mystice loquamur, corporis et sanguinis commistione. Priori sensu intelligendus est sanctus Ambrosius, lib. IV, De sacramentis, cap. 4, cum ait: *Quo-*

modo potest, qui panis est, corpus esse Christi? consecratione. Consecratio igitur quibus verbis est, et cujus sermonibus? Domini Jesu. Et paulo post: *Non erat corpus Christi ante consecrationem; sed post consecrationem dico tibi quod jam corpus est Christi.* Ad posteriorem de quo hic sermo, referenda sunt verba illa S. Laurentii ex libro. I officiorum ejusdem Ambrosii, cap. 41: *Cui commisti Domini sanguinis consecrationem, cui consummandorum consortium sacramentorum.* Sic enim constanter legendum est hoc loco, et in actis ejusdem S. Laurentii, ex antiquis codicibus, non *sanguinis dispensationem*, ut perperam habent recentiores. Nam Domini sanguinis consecratio, id est, cum parte oblatæ in calice commistio, diaconi custodiæ et ministerio commitebatur. Quod munus consummandorum *consortium sacramentorum* aptissime ibidem appellatur. **Pa.**

Et concilium Aquisgranense habitum A. D. 816, p. 335, edit. Sirmondi, cap. 7: *Sine ipsis sacerdos nomen habet, officium non habet, nam sicut in sacerdote consecratio, ita et in ministro dispensatio sacramenti est, etc.* Eadem Isidorus, lib. II De offic. ecclesiast., cap. 8.

(72) *Oblata quatuor partes calicis tangat.* Idem habetur apud Ivonem Carnotensem, epist. 235, et in Ordine Romano, in antiquo ordine missæ: *Pontifex e latere tangit calicem duas faciens cruces.* Tres nunc formantur cruces; movent autem rubricarum Missalis commentatores cavendum, **108** ne oblata labium calicis tangat hostia, ne fragmenta inde flant, et inter alios Bartholomæus Gavantus ibi.

(73) *Oratione finita uterque calicem levant, et simul ponant et cooperiant.* Hodie diaconus non levat calicem, sed tantum discooperit, et post elevationem cooperit. Olim calix levabatur a sacerdote et diacono, simul et deponebatur; verum non solus calix, sed etiam hostia in patena calici superposita, ut planum est ex Ivone Carnotensi, epist. 235. Adverte autem apud auctorem nostrum nihil legi de elevatione corporis et sanguinis Christi seorsim, ut hodie fit simul atque panis et vinum consecrata sunt, ut a populo circumstante adorentur: quem ritum non puto adeo esse antiquum, cum nec in Sacramentario S. Gregorii, nec in Sacramentariis excusis, nec apud Pamelium reperitur, quemadmodum nec in veteribus Ordinibus Romanis, neque apud Alcuinum, Amalarium Walafridum, Rabanum, neque in expositione missæ inferius edita, nec apud Micrologum, qui elevationis corporis, quæ fit simul cum calice antequam oratio Dominica recitetur, mentionem facit.

(74) *Altare diaconus osculetur, deinde dexteram sacerdotis scapulam.* Hæc non observantur in Rotomagensi Ecclesia.

(75) *Subdiaconus diacono.* Hunc ritum retinet Ecclesia Rotomagensis, sed Gemma animæ, lib. I, cap. 48 sic habet: *Acolythus infra canonem patenam involutam tenet, quam hic subdiaconus defert: subdiaconus præbet archidiacono, quam ipse osculatam uni de dia-*

conibus ad tenendam, et corpus Domini in ea confringendum porrigit.

(76) *Alia se diaconum subdiaconumque communiceat.* Eadem enim hostia diaconus, subdiaconus et populus communicantur, ut inferius demonstratur.

(77) *Si autem opus non fuerit, tertiam sacerdos, aut unus ministrorum accipiat.* Qui enim sacris altaribus olim ministrabant sacramenti hujus participatione digni judicabantur. Quod autem ad laudationem Toletani concilii spectat, Joannes noster videtur hic memoria lapsus, non enim in Toletano, sed in Bracharenensi concilio in exstat hæc prohibitio.

(78) *Summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis.* Digna Mauriliani sæculi religione cautio; sed minus probata **109** intinctionis consuetudo, quam vitandam monet Micrologus, cap. 49, ac paulo post abrogavit concilium Arvernense A. C. 1095, dum sanxit ut corpus Dominicum et sanguis Dominicus singulatim acciperetur. Diutius viguit abusus ille apud Anglos, nam in concilio Westmonasteriensi A. C. 1175 inhibetur, ne quis quasi pro complemento communionis intinctam alicui eucharistiam tradat. Pa.

(79) *Unumquemque primitus osculetur, etc.* Ordo Romanus De officio missæ et vetus ms. Benedictionale bibliothecæ cathedralis Rotomagensis huic loco concordant: *Presbyteri ergo et diaconi osculando episcopum corpus Christi ab eo manibus accipiant, subdiaconi autem osculando manum episcopi ore accipiant corpus Christi ab eo.*

(80) *Partem sibi accipiat, et partem subdiacono tribuat.* Sic Ordo Romanus et vetus ms. Benedictionale ibidem: *Ipse autem diaconus tenens calicem et fistulam stet ante episcopum, usqueadum ex sanguine et corpore Christi quantum voluerit sumat, et calicem et fistulam subdiacono commendat; et eidem diacono nimis caute procurandum est, ne quid in calice aut patena sanguinis vel corporis Christi remaneat. Ille et sequentia non usitantur in Rotomagensi Ecclesia.*

(81) *A quo unus canonicorum pacem accipiat, quam in utroque choro majoribus distribuat, etc.* Osculum pacis olim in fine sacrificii dabatur, ut appareret populum ad omnia quæ in sacris mysteriis aguntur et in Ecclesia celebrantur præbuisse consensum. In Ordine enim Romano De officio missæ hæc leguntur: *Expleta benedictione (scilicet episcopali post Da propitius pacem) veniens presbyter accipiat pacem ab episcopo eandem cæteris oblaturus.* Item Alcuinus, De divinis officiis, tit. De celebratione missæ: *Imprecata igitur pace incipiens a sacerdote dat sibi mutuo omnis Ecclesia osculum pacis, ut omnibus vera pax unitis fiat in eis locus Dei; et libro De significatione vestimentorum: Ab his personis dantur oscula mutuo in ecclesia, quæ nullius titillationem libidinosæ suggestionis cogunt excitare.* Item docet Amalarius, lib. in De ecclesiast. offic., cap. 52 De osculo pacis; Carolus Magnus, lib. i Capitul. apud Ansegisum, cap. 53. In Decretalibus Innocentii papæ: *Ut pax detur ab omnibus confectis Christi sacramentis.* Item Walafridus

A Strabo, De rebus ecclesiasticis, c. 22: *Pacem ante communionem dari Innocentius 110 papa decretis suis instituit.* Micrologus De eccles. observat., c. 18, Radulfus Tungrensis, De canonum observ., proposit. ult.; Gemma animæ, lib. 1, De antiquo ritu missæ, c. 90 De canone, et c. 62 De pace Domini; Joannes Beletius in sua divinorum officiorum explicatione, c. 48; G. Durandus Mimatensis episcopus, lib. iv, Ration. div. offic., c. 53 De pacis osculo. Item Joannes Stephanus Durantus, De ritibus Ecclesiæ catholice, lib. ii, c. 54 De osculo pacis, expositio missæ ex vetusto codice; et Olo Cameracensis episcopus in Expositione canonis: *Finis et consummatio sacrificii fit de pace, ut maneamus in pace; unde et in consummatione sacrificii osculum pacis sumimus, quo et nostrum in sacrificio assensum participatione offerimus, et quod debeamus in pace manere, significamus.* Quibus consonant Ordinarium Rotomagensis ms. pluribus in locis, Missale Parisiense ms. 300 circiter annorum, in cujus canone, post *Agnus Dei*, sic legitur: *Pax tibi, frater, et omnibus Christianis fidelibus.* Missalia Rotomagensis Ecclesiæ A. C. 1516, 1527, 1576 et 1604, et Rituale Rotomagensis sub Carolo Borbonio an. 1586 in canone missæ: *Hic capiat pacem si capi debeat, dicendo: Pax tibi, frater, et Ecclesiæ sanctæ Dei.* Missale autem Ecclesiæ Sarisburiensis in Anglia anno 1555 editum in canone sic habet: *Hic deosculatur sacerdos corporalem in dextera parte et summitatem calicis, et postea diacono dicat: Pax tibi et Ecclesiæ Dei. Responsio: Et cum spiritu tuo.*

C *Diaconus a dextris sacerdotis ab eo pacem recipiat, et subdiacono porrigat: deinde ad gradum chori ipse diaconus pacem poriet rectoribus chori, et ipsi pacem choro portent uterque suæ parti, incipiens a majoribus. In festis vero et feriis quando chorus non regitur, pax a diacono choro apportatur per duos extremos de secunda forma.* Rituale vero Rotomagensis an. 1654, p. 1, pag. 400: *Præterea eadem auctoritate archiepiscopali cautum est, ut in omnibus missis (præterquam pro defunctis) post orationem: Domine Jesu Chris e qui dixisti, etc., pax detur. In ea vero danda in missis solemniibus serretur ordo a memorato Joanne II in Libro rituali (quem ante annos 570 ipse tum Abrincensis episcopus venerabili Maurilio archiepiscopo et decessori suo obtulit) ita præscriptus: Sacerdos, etc.* Item Missale Rotomagensis anno 1668, De ritu celebrandi missam. Hujus quoque mystici pacis o-culi meminerunt prisci Patres: **111** Auctor libri De Ecclesiastica hierarchia cap. De communionem; Justinus martyr, Apolog. 2, circa finem; Tertullianus, lib. De Orat.; S. Gregorius Nazianzenus, orat. 3 De pace; S. Chrysostomus, lib. 1 De compunctione cordis, homil. 5; De proditiōe Jude ad finem, et homil. 51 ad populum Antiochenum; S. Hieronymus ad Theoph. Alexandrinum; S. Augustinus in serm. De vigilia Paschæ; S. Paulinus Nolanus episcopus, Carm. ad Cyther. et Isidorus Hispalensis De divinis officiis, cap. 15. Suprascriptis testimoniis videtur osculum vel instrumentum pacis in missæ sacrificio

dandum, ut in pluribus ecclesiis parochialibus diocesis Rotomagensis observatur: quem ritum in ecclesia cathedrali Rotomagensi inusitatum utpote antiquum et laudabilem multi de capitulo revocari in votis habuerunt, sed nondum restitutus est.

(82) *Chorus psallat Agnus Dei, quod Sergius papa tempore confectionis corporis Domini cantare præcepit.* Sic Alcuinus, lib. De divin. offic. et Amalarius, l. iii, De ecclesiast. officiis, c. 33 hisce verbis: *Sergius papa constituit ut Agnus Dei cantaretur, sicut scriptum est in Gestis pontificalibus. Hic statuit ut tempore confectionis Dominici corporis Agnus Dei a clero et populo decantetur.* Item Walafridus Strabo De rebus ecclesiast. c. 25, Micrologus De eccles. observat., c. 18, et Gemma animæ, l. i, c. 90.

(83) *Diaconus si casula utitur, iterum induat.* Idem Gemma animæ, l. i, c. 251 De diaconi casula: *Peracto ministerio diaconus casula induitur.* Idem Ritale Rotomagensis anno 1651 editum indicat, p. 1, pag. 466.

(84) *Clero respondente Deo gratias officium finiat.* Hinc notandum in fine missæ nec benedictionem super populum dari, nec Evangelium Joannis olim legi consuevisse, sicut nec hodie apud Carthusianos: quod etiam sequentia indicant. Gemma animæ, l. i, c. 3. Ite missa est, licentia; Deo gratias, interjectio gratulandi. His quippe peractis populus grates Deo reddit, et ad propria redit. In Missalibus vero Rotomagensis Ecclesiæ an. 1516, 1527 et 1576, habetur benedictio, sed non Evangelium Joannis, et in Missali Rotomag., an. 1604, sub Carolo a Borbonio habetur: *Vertit se ad populum, et ei benedixit manu, interim exiit casula dicendo: Dominus vobiscum, et Evangelium secundum Joannem.* In 112 Missali autem Parisiensi ms. 300 circiter annorum, in veteri Romano 200 et in Missali Ecclesiæ Sarisberiensi an. 1553, nec benedictio nec Evangelium habentur, sed tantum, *Placeat tibi, sancta Trinitas.* Missale Sarisberienae præscribit: *Placeat tibi sancta Trinitas, qua finita erigat se sacerdos signans se in facie sua, dicens: In nomine Patris, etc. Et sic inclinatione facta, eo ordine quo prius accesserunt ad altare in principio missæ, sic induti cum ceroferariis et cæteris ministris redeant; et statim post Deo gratias incipiantur in choro hora nona, quando post missam dicitur: sacerdos vero in redeundo dicat Evangelium: In principio.*

(85) *Diebus Pentecostes.* Id est, tempore paschalis Quinquagesimæ. Sic Amalarius, lib. iv, cap. 29 et 46, et alii. Pa.

(86) *Diaconus et subdiaconus induantur casulis.* Joannis tempore casulæ diaconi et subdiaconi videntur in usu fuisse per ferias Adventus et Quadragesimæ, nunc autem in Dominicis tantum ejusdem temporis; et in feriis agendis mortuorum, et Sabbatis Quatuor Temporum utuntur alba, manipulo et stola, ut etiam legitur in Ordinario Rotomagensi ms., pag. 3: *In feriis prædicti temporis sint in albis ad missam, et in vigiliis sanctorum, et jejuniiis Qua-*

tuor Temporum, Septembris, Adventus et Quadragesimæ.

(87) *Gloria in excelsis in festis, excepto Adventu et Quadragesimæ tempore.* Olim in festis tempore Adventus et Quadragesimæ *Gloria in excelsis* non decantabatur, ut hinc patet, et ex Alcuino, lib. De divin. offic., tit. De Purificatione S. Mariæ: *Ipsa die non cantatur Gloria in excelsis Deo, si infra Septuagesimam evenerit;* et ex Missalibus ad usum Rotomagensis Ecclesiæ an. 1513, 1516, 1527, 1576 et 1604, in quibus legitur in festo Purificationis: *Gloria in excelsis, nisi Septuagesima fuerit.*

(88) *Etsic altare incensando.* Hæc thurificatio nostra adhuc ætate fiebat a diacono genuflexo. Pa.

In nostra diocesi incensatur altare dum a choro cantatur *Kyrie eleison*, quod notat Guill. Durandus, Ration. div. offic., l. iv, c. 10. *Post datum osculum episcopus seu sacerdos accipiens de manu diaconi thuribulum sacrum incensat altare.* Item Ritale Rotomagensis, p. 1, pag. 393. In omnibus festis (exceptis simplicibus) in Ecclesia Rotomagensi, dum cantatur *Gloria in excelsis*, ab acolytho thurificatur choro.

113 (89) *Credo in unum cantabitur, scilicet omnibus diebus Dominicis, etc.* Sic fere Ordinarium Rotomagensis a 200 circiter annis conscriptum, ex bibliotheca Bigotiana.

(90) *Nona hora sua dicatur.* Scilicet tertia post meridiem hora, quod observat ecclesia metropolitana Rotomagensis, exceptis jejunii diebus, in quibus hæc hora ut in monasteriis ante meridiem anticipatur.

(91) *Quos capitulum, dehinc hymnus sequatur.* Hic non fit mentio responsorii: *Tu exurgens, Domine*, quod canitur per totum Adventum in Dominicis et feriis, et assignatur in Ordinario Rotomagensi ms., p. 5, in Breviariis ad usum Rotomagensis Ecclesiæ, an. 1491 et 1578 editis, et in novissimis. Fortasse tempore Joannis in nostra provincia nondum fuerat decantatum; nec ubique (ut testatur Amalarius libro De ordine antiphon., c. 80) decantabatur, sed tantum in quibusdam peculiaribus ecclesiis.

(92) *Feriales hymni semper cantentur.* Nunc cantatur per ferias Adventus ad Vesperas hymnus: *Conditor*, ut notatur in antiquo Diurnali Lexoviensi, et in Breviariis Rotomag., an. 1491, 1578 et in novissimis.

(93) *Kyrie eleison et oratione Dominica, flexis genibus, precibus fiant.* Idem habetur in Breviariis Rotomag., an. 1491, 1578, et in psalteriis an. 1507 et 1586, et in Breviariis Parisiensi a. 1557, et Abrincensi 1592, in quibus dicuntur preces in singulis horis per ferias, sed et in Ordinario Rotomagensi ms., pag. 6 legitur: *Feria secunda (Adventus scilicet) ad Primam hymnus: Jam lucis: Ant. Veni. Psal. Deus in nomine, etc., Ant. Gloria tibi, Trinitas. Quicunque. Capitulum: Domine miserere. Responsorium: Jesu Christe, non dicatur, sed dicto capitulo sequatur versus: Exsurge, Domine; ad Kyrie eleison*

sint prostrati. Pater noster, et dicantur vices, etc. *A* In capitulo sicut pranotatur.

(94) *Hymnus de sancto cantetur*, etc. Nunc de eo fit tantum commemoratio in primis Vesperis, Laudibus et missa.

(95) *Memoria S. Mariæ, angelorum, Joannis Baptistæ*, etc. Hæc memorie non fiunt in Ecclesia Rotomagensi, sed tantum de cruce, de sancta Maria, de patrono, de sancto Romano et de pace.

(96) *In missa vero*, etc. Non quinque ut hic, sed tres ut plurimum orationes nunc præcipiuntur in missa de feria, **114** totidemque in missa pro defunctis, non quatuor, ut hic notatur.

(97) *Quinta pro principe*. Hoc apostoli præceptum de obsecrationibus et orationibus pro regibus faciendis constantissime præ cæteris semper tenuit Ecclesia Rotomagensis, regum lactata uberibus, et regum mater. Hinc illud Hugonis III archiepiscopi ad Ludovicum VII Franciæ regem, epist. 202, De rebus Franc., tom. IV scripti. Hist. Franc.: *Novit Deus, quod in omnibus synodis, ecclesiarum consecrationibus, conventibus, missis, memoriam vestri facimus in orationibus nostris quoniam vos plurimum diligimus*. Hinc Rotrodus, Hugonis successor, apud Petrum Blesensem canonicum Rotomagensem, epist. 28 De eodem Ludovico. *Recordetur (inquit) dominus rex Francorum Rotomagensem Ecclesiam suam esse, quæ pro illo assidue, tanquam pro rege suo unico, specialiter interpellat*. Hinc etiam in Ordinario ejusdem Ecclesiæ identidem præscribitur, ut si D. archiepiscopus celebret, fiat memoria papæ et regis. Hinc denique in eadem missa archiepiscopali solemniter illa canonicorum ad cantum, *Christus vincit*, acclamatio. *N. regi Francorum pax, salus et victoria. Pa.*

(98) *Si in Dominicis festivitas 9 lectionum alicujus sancti evenierit*, etc. Hæc in nostra diocesi non observantur, nisi sit festum duplex aut triplex.

(99) *A capite jejunii usque ad Kal. Nov. Vesperæ et Vigiliæ mortuorum post Vesperas diei*, etc. In ecclesia cathedrali per Quadragesimam Vigiliæ mortuorum immediate ante Completorium una cum Laudibus persolvuntur tertia post meridiem hora.

(100) *Cum novem lectionibus festive celebretur*. In metropolitana ecclesia officium defunctorum sub una tantum nocturna celebratur, præterquam in die depositionis defuncti, ut in Rituali Rotomagensi notatur.

(101) *Quod altero præcedente Sabbato cantabitur Responsorium Ecce dies Dominica præcedente Adventum in statione processionis ante crucifixum canitur*, non autem Sabbato præcedenti ad Vesperas, ut hic describitur, sed in Ordinario Rotomagensi *ms.* nulla fit mentio.

(102) *Processio ad crucifixum nulla fiat*. Scilicet in Sabbatis; nunc tamen in cathedrali ecclesia fit processio post Vesperas **115** Sabbati per totum annum, in qua canitur responsorium: *Sancta et immaculata virginitas*, cui prosa: *Inviolata*, subjungitur, et psalmus: *De profundis*, musicæ, ex funda-

tionem domini de Grigneuseville, (licet musica in luctu importuna sit narratio) quæ fundatio facta est pro Sabbatis Adventus et Quadragesimæ, aliis vero temporibus pro primis Sabbatis ejusque mensis.

(103) *A duobus cantoribus cappatis chorus regatur*. Cappa enim cantorum proprium est ornamentum, quod olim habebat caputium quo caput tegeretur, sicut apud Honorium, l. i Gem. animæ, c. 227, de cappa legitur: *Cappa propria vestis est cantorum*. Per hanc vestem sanctam conversatio præmonstratur, ideo a singulis ordinibus portatur: hæc in supremo habet caputium quod designat supernum gaudium. Hodie istud caputium in humeros descendit, nec in capite defertur.

(104) *A quibus responsorium O Juda decantetur*. *B* Olim a duobus hoc responsorium decantabatur, postea ad tres numerus excrevit, ut constat ex Ordinario Rotomagensi *ms.*, pag. 16: *Tres de majoribus in cappis. A. O Juda et Jerusalem. Antiphona cum trina repetitione. Antiph. Ecce jam venit. Psal. Magnificat psalmodizetur de sexto (nunc de 6 tantum) et quinto tono: interim altaria incensentur a duobus presbyteris in cappis, et postea a duobus pueris chorus. Numerus cappatorum qui responsorium in festis triplicibus canunt a ternario ad quaternarium numerum hodie extenditur.*

(105) *Omnes campanæ prima noctis vigilia pulsantur*. Olim tres in nocte vigilæ, ut testatur Honorius Augustodunensis in libro Gem. animæ, De antiquo ritu miss., lib. II, c. 4, 2, 7 et 11. *C* Prima enim vigilia decima circiter hora serotina agebatur, secunda media nocte, tertia una circiter hora ante diluculum. Tres vigilas sic indicat S. Hieronymus in epistola ad Eustochemum, de custodia virginitatis: *Noctibus bis terque surgendum*; et G. Durandus, *Rationdiv. offic. lib. v, c. 3, De Nocturnis*, perspicue omnino eas demonstrat disertis hîsce verbis: *Sciendum est quod in primitiva Ecclesia ministri Ecclesiæ ter de nocte interpellati surgebant ad ditinum officium celebrandum. Surgebant enim primo circa primum somnum, quando vulgus solet ire dormitum; secundo circa mediam noctem; tertio paululum ante diem: sic ordinantes officium, ut nocturnæ finitæ et lectiones cum suis **116** responsoriis perlectæ essent priusquam lucesceret; apparente vero aurora pulsantibus campanis cantabant: Te Deum laudamus, et matutinas Laudes. Ad primum nocturnum pontifex et ministri Ecclesiæ surgebant, quæ sine invitatorio cantabatur, pro eo quia nullus ad hanc invitabatur. Et vocabatur vigilia, quia habuit initium a pastoribus vigilas noctis super greges suos servantibus. In præcipuis tamen solemnitatibus populus tota nocte in Dei laudibus persistebat; sed illud sublatum est, et jejunium loco illius vigilæ ordinatum. Ad secundum nocturnum surgebant ministri simul et conjugati, tam mulieres quam viri: quæ cum invitatorio dicebatur, ad significandum angelos invitantes pastores ad videndum regem natum. Ad tertium surgebant omnes communiter; sed postea algesciente charitate, cum omnes*

tam ministri Ecclesiæ quam populus surgere ad nocturnum officium pigritarent, statutum est ut omnes media nocte surgerent, et totum noctis officium continue cantaretur, et plures adhuc illa hora surgunt (ut fit in ecclesia cathedrali Parisiensi, et in plurimis monasteriis). Quia vero quidem nocturnis deliciis plus quam Dei servitiis vacantes institutionem huiusmodi non servabant, consequenter statutum est ut saltem tempore ultimi nocturni omnes surgant. Rursus in memoriam dictæ devotionis antiquorum ter in nocte surgentium tres nocturnos dicimus, qui et inde nomen et originem habuerunt. In ecclesia vero cathedrali Rotomagensi in festis solemnioribus officium nocturnum cum Laudibus hora quarta matutina cum dimidia, in aliis triplicibus quinta, in duplicibus et semiduplicibus quinta cum dimidia, in simplicibus autem et feriis sexta persolvitur.

(106) Invitatorium a quatuor clericis cantetur. Invitatorium a quatuor clericis, scilicet cappis indutus, canitur, ut habet Ordinarium Rotomagensis ms., p. 47: *Ad matutinum invitatorium quatuor de maioribus in cappis: Christus natus est. Psal. Venite.*

(107) Tertium, sextum, nonum cappis induti. Tertium et sextum respons. a tribus cappatis canuntur, nonum autem a quatuor qui cantaverint invitatorium.

(108) In secundo, quinto et octavo. Ordinarium Ecclesiæ in rubrica de Matutinis festorum triplicium: *Altaria incensentur et chorus ad secundam, et quintam, et octavam lectiones, et altare ad Evangelium. Ps.*

117 In ecclesia cathedrali et in aliis parochialibus ecclesiis diocesis Rotomagensis, ad responsoria nunquam thurificatur chorus in nocturnis.

(109) Lectiones primi nocturni de prophetis erunt. Scilicet de prophetia Isaïæ, ut habetur in antiquis Breviariis ad usum Rotomagensis Ecclesiæ, quæ etiamnum leguntur hæc in nocte sine titulo. Notandum autem quod in ecclesia cathedrali Rotomagensi toto anni tempore, etiam æstivali, deferitur lucerna ardens a puero præcedente acolythum qui defert lectionarium: quod nocturnas vigilias de nocte dicendas demonstrat.

(110) Tria Evangelia in cappis, incenso et candelabris præcedentibus pronuntiantur. Quæ omnia observantur in Rotomagensi Ecclesia, et incensatur altare antequam quisque legat Evangelium, ut prescribit Ordinarium Rotomagensis ms., pag. 17: *Septima lectio, octava et nona cum candelabris et thuribulo, et incensatur majus altare.*

(111) Major ecclesiæ sacerdos dalmatica indutus et casula. Eo die sicut in Epiphania, non dalmatica, sed casula tantum induitur sacerdos, comitante subdiacono, ut notat Ordinarium Rotomag. ms., p. 17: *Finita prosa quidam sacerdos revestitus omnibus indumentis sacerdotalibus, cum ipso subdiacono tunica revestitus, cantet ante altare Evangelium: Liber generationis. Finito Evangelio dominus archiepiscopus, aut decanus, vel alius de maioribus de dextro choro, incipiat*

ante altare cum candelabris et thuribulo: Te Deum.

(112) Clerus et populus lavatum exeant. De ista lotionem nihil reperio in Ordinario et in libris officialibus ms. ad usum Rotomagensis Ecclesiæ, nec apud officiorum divinatorum interpretes. Illic forte irrepsit librarii error, qui lavatum exeant, pro salutatum est, scripserit; hujus enim salutationis ad præsepe mentio fit in officialibus libris et in Ordinario Rotomagensi ms. in hunc modum: *Finito Te Deum, peragatur officium pastorum hoc modo secundum Rotomagensem usum. Præsepe sit paratum retro altare, et imago sanctæ Mariæ sit in eo posita. In primis quidam puer ante chorum in excelso in similitudine angeli Nativitatem Domini nuntians ad quinque canonicos quindecim marcarum et librarum, vel ad eorum vicarios de secunda sede; pastores intrantes per magnum ostium chori, per medium chori transeuntes, ad locum in quo paratum est **118** præsepe accedant cantantes hunc versum: Pax in terris, etc. Salutent pastores Virginem... Tunc viso puero pastores adorent eum. Finita missa, sacerdos qui missam cantaverit veriat se versus pastores, et dicat: Quem vidistis, pastores? dicite, annuntiate nobis in terris quis apparuit. Pastores respondeant: Natum vidimus, etc.*

(113) Missam celebrent, quam secretarius ecclesiæ celebret, secundum cantor, tertiam præsul aut decanus. Sic quoque Ordinarium Rotomagensis ms. tribus diversis presbyteris tres missas assignat, non eidem (ut vulgo fit in ecclesiis parochialibus). Dominus archiepiscopus si præsens fuerit cantet missam, aut decanus. Sequatur missa de luce quam cantet unus de sinistro choro... (Post processionem) archiepiscopus cum septem diaconis et totidem subdiaconis et aliis ministris cantet missam. Similiter a tribus diversis presbyteris tres missæ debent decantari apud Carthusianos, ex cap. 5 Statut. antiq.

(114) Secretarius ecclesiæ. Qui et custos apud Rotomagensis et sacrista, nunc autem usitatori et ab Isidori tempore in sacra jam adscito nomine thesaurarius dicitur. Ps.

(115) Cantor antiphonam: Ecce completa sunt, incipiat. Ordinarium Rotomagensis ms. Benedicamus cantetur a pastoribus, Verbum Patris hodie; quo finito pastores cantent hanc antiphonam in pulpito: Ecce completa; archiepiscopus vel sacerdos dicat versum: Post partum. Oratio: Deus qui salutis. Benedicamus, tres pueri. Hæc subla sunt in Ecclesia Rotomagensi.

(116) Incipiente diluculo altera missa eodem modo celebretur. Nunc vero more duplici celebratur in ecclesia cathedrali, quæ, Laudibus peractis, ibi statim decantatur, in parochialibus vero ecclesiis oriente sole.

(117) In Vesperis hymnus: A solis ortus. Hodie canitur in primis Vesperis hymnus: *Veni, Redemptor*, ut habetur in Ordinario Rotom. ms. et in vetustis Breviariis et Psalteriis.

(118) Diaconi diaconalibus vestibus induti. Hunc diaconorum et sequentes presbyterorum et puero

rum ritus fusius exphecat Ordinarium ecclesie metro- politane, ubi inter cætera in festo S. Stephani præscribitur, ut in processione (si festum in Dominica evenit) diaconi in cappis sericis sint in superiori parte processions versus portam S. Romani, et omnes **119** alii sint cappis suis nigris versus pulpitum : et ita fiat a sacerdotibus et pueris in die S. Joannis et SS. Innocentium. Item ut ad missam omnes diaconi in cappis in medio chori chorum regant ; ut diaconus legat epistolam : Stephanus plenus, et in loco ubi dicitur : Clamavit voce magna dicens, duo diaconi cantent prosam : Stat ut agnus inter lupos. Tres diaconi : Sederunt principes. *ŷ* Adjuva me. Ut omnes diaconi cantent : Alleluia. *ŷ* Ecce video celos, in medio chori in modum coronæ, etc. ; denique ut lecto Evangelio pronuntiet quidam diaconus in cantu : **B** Credo in unum Deum. Pa.

Diaconi procedant cum cereis. Scilicet ad altare S. Stephani, ut habetur in Ordinario Rotomagensi ms., p. 20 : Finitis Vesperis, omnes diaconi ecclesie in supericiis, tenentes cereos ardentis in manibus veniant per chorum cum processione bini et bini usque ad altare S. Stephani, cantando responsum : Sancte Dei pretiose. Tres diaconi cantent versum : Ut tuo. Quo finito incipiatur antiphona : Beatus Stephanus, levita. Tres diaconi *ŷ* Gloria, etc. Oratio : Omnipotens sempiternus Deus. In reditu, ant. Nesciens mater, vel responsum de S. Maria ad placitum, et finiatur in choro. Duo diaconi cantent *ŷ* Post partum, vel Speciosa. Oremus. Deus qui salutis. Benedicamus ad placitum. Hujus processions usus sublatus est in Rotomagensi Ecclesia ; eam tamen sic describit Processionale Bajocense anno 1624 editum : Finitis ultimis Vesperis d'ei istius (scilicet Nativitatis Domini) petit processio fontes per superiorem exitum chori ; subdiaconus autem festivo indutus brachium sancti Stephani cum sindone sericea, et ea rubra, defert cantaturque responsum sequens : Lapidis torrentis, etc. Hæc tantum in ecclesia cathedrali observantur. Prosa : Cælos vidit, etc. Deinde incipit archichorista antiphonam sequentem : Infunde, etc. ; postmodum progreditur processio in navem ecclesia, cantando responsum : Felix namque, cum versu et Gloria Patri, et prosa : Inviolata. In reditu *ŷ* Descendit sine versu. In eodem Processionali Bajocensi habentur processiones tribus sequentibus diebus post Vesperas et Tertiam. In veteri vero Ordinario, seu Ceremoniali ms. canonicorum regularium S. Landi Rotomagensis ordinis S. Augustini, post Vesperas et Laudes.

(119) In matutinis ut præcedenti nocte pulsantur campanæ. **120** Festum S. Stephani nunc more duplici celebratur ; invitatorium a duobus cappatis canitur qui chorum regunt in nocturnis et Laudibus. Sequentes ceremonie scilicet in festis S. Stephani, S. Joannis evangelistæ, et sanctorum Innocentium penitus obsolevere. Non incongruum tamen nobis videtur referre quæ in Ordinario ms. habentur in hac festivitæte. Dum nona lectio legatur omnes diaconi

A pergant ad vestiarium, quæ finita exeant de vestiarium cum cereis ardentibus cantando *ŷ* O martyrum gemma, et ante altare ad modum coronæ cum versu et prosa a tribus diaconibus finiatur : quo finito incipiatur Te Deum, etc., ut supra. In festo S. Joannis evangelistæ eosdem ritus processionales describit Ordinarium Rotomagensis ms.

(120) Cum antiphona et Gloria Patri, memoria Nativitatis. In Ecclesia Rotomagensi fit memoria Nativitatis cum antiphona, versu et oratione, sublato versu Gloria Patri.

(121) Deinceps procedentibus sacerdotibus. Magna S. Joannis antiquitas apud nostrates presbyteros veneratio : cujus variae rationes peti possunt ex variis ejus prærogativis, quæ sacerdotali ordini admodum conveniunt. Sed hæc potissimum arridet, quod solus inter apostolos senioris nomen epistolis suis præfixerit. De missa matutinali in nativitate S. Joannis Baptistæ vide Amalarium De officiis ecclesiasticis, lib. III, cap. 38. Pa.

Hæc autem missa peculiaris erat et omnino diversa ab ea quæ post Tertiam celebratur, ut ex Missali Parisiensi ms. 500 circiter anorum planum est, et ex veteri Ordinario ms. canonicorum regularium S. Landi Rotomagensis.

(122) Sacerdotes utantur casulis. Quantum istæ casulæ a nostris differrent colligi potest ex Rabano **C** I, de institut. cleric., c. 21, De casula. Septimum (inquit) sacerdotale indumentum est, quod casulam vocant : dicta est autem per diminutionem a casa, eo quod totum hominem tegat : Græci planetam nominant. Cui consonat Gemma animæ, De antiq. ritu miss., l. 1, c. 207, De casula. Casulæ antiquitus erant rotundæ, et limbus earum super brachia errabundus totum corpus circumibat. Hujusmodi duæ in sacristia ecclesie cathedralis Rotomagensis asservantur casulæ, de materia quidem plicabili (ut indicat Rituale Rotomagensis) quarum altera **121** quæ est violacei coloris utitur celebrans in Sabbato sancto Paschæ, et vigilia Pentecostes, dum leguntur prophetiæ ; altera vero coloris albi induit sacerdos cantaturus genealogiam in festis Natalis Domini et Epiphaniæ, ut venerandæ hujus antiquitatis usus omnino non depereat. Eapropter Rituale Rotomagensis præcipit ut sacrarum vestium ea forma servetur, quam Patrum institutio, et cathedralis ecclesie veneranda præscribit antiquitas, videlicet ut casulæ seu planetæ in tantam hinc inde amplitudinem extendantur, ut brachia tota saltem obtegant ; ideoque ex commoda et plicabili materia fiant, ut facile per fimbrias levare possint, nec celebrantem impediunt. p. 1, pag. 386. Hæc retulisse sufficiat, ut inde discant qui ecclesiasticis ornamentis provident hodiernum usum non tenere, sed potius ecclesiasticis legibus obtemperare, et ad veterem formam ea reducere.

(123) Incipiente officio infantum. Id est puerorum. Sic Carthaginenses lectores infantuli apud Victorem Vitensem lib. II, et in Martyrologio ad III Idus Julii. De officio infantum, quod diutius in Ecclesia vixit,

plura Ordinarium hac die, (Pa.) quod post observationes ex eodem Ordinario Rotomagensi ms. describimus.

(124) *In festo S. Silvestri 6 primæ lectiones de sancto, tres ultimæ de Nativitate.* Idem habetur in Breviariis Rotomag. a. 1491 et 1578, quibus Ordinarium Rotomagensis ms. concordat de lectionibus pariter et missis, et Ordinarium ms. canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis. Nunc tres primæ lectiones de Epistola ad Romanos, tres secundæ nocturni de Vita sancti Silvestri, et tres tertiæ nocturni de expositione in Evangelium: *Sint lumbi*; et vice versa missa matutinalis de Nativitate, major de S. Silvestro celebratur.

(125) *Lectiones tres cum tribus responsoriis.* Hodie novem in Breviario Rotomagensi lectiones cum totidem responsoriis leguntur.

(126) *Cum Laudibus et sequentia.* Sequentia et Laudes ex hac missa sunt ablatae.

(127) *Sancti Joannis octavæ ut festum apostoli.* Nunc ut festum Dominicale receditur, sicut et octavæ sancti Stephani et sanctorum Innocentium.

(128) *Dies circumcisionis celebretur ut festum S. Joannis.* More 122 triplicis 2 classis celebratur in Ecclesia Rotomagensi. Ad Vesperas duo cappis induti chorum regunt, responsorium a quatuor in cappis decantatur, et duo de majoribus thurificant altare. Similiter ad Matutinum quatuor in cappis invitorium canunt et novum responsorium, et per Nocturnas et Laudes chorum regunt. Ad missam cantor in cappa intonat introitum, duo cappati de secunda sede graduale, quatuor de majori sede cappis induti *Alleluia* cum versu succinunt. In secundis Vesperis omnia ut in primis, sed ab uno tantum celebrante altare thurificatur.

(129) *Dies Epiphaniæ ut dies Nativitatis celebretur.* Excepto quod in septima tantum lectione altare thurificatur.

(130) *Absque invitatorio.* Idem docet Alcuinus, lib. De div. offic., tit. De Epiphania: *In hac die (inquit) unum cœlitimus ex his quæ in Nativitate Domini celebramus, hoc est invitatorium.* Idem cum Alcuino Amalarius lib. iv De Eccles. observat., c. 33, et libro De ordine antiphon., c. 21. Item Micrologus, c. 40: *In Epiphania ad Nocturnas juxta Romanum Ordinem invitorium retinemus, ut a dolosa invitatione Herodis discrepemus.* Eo die invitatorium non legitur apud Honorium Gem. animæ, nec apud Beletum, lib. De div. offic. c. 37, nec apud Durandum; libro enim sexto, c. 16, De festo Epiphaniæ ait: *Invitorium etiam non dicitur propter quatuor rationes.* Et in Breviario Dominicanorum: *In Epiphania ad Matutinum non dicatur invitorium neque hymnus.* Item in Ordinario ms. canonicorum reg. S. Laudi Rotomagensis: *Ad Matutinum invitorium et hymnus non dicuntur.* Nunc vero invitatorium dicitur, quod a 200 circiter annis in Ecclesia Rotomagensi institutum legitur ex Ordinario ms. Bigotiano, p. 33.

(131) *Non omnino emittitur, quin in ordine psalmodum recitetur.* Consonat quod legere est apud Durandum loco supra citato: *Licet ergo hac die non dicatur invitorium, tamen psalmus invitorius, scilicet: Venite exsultemus, in tertio nocturno ad septimam antiphonam dicitur.* In Breviario Dominicanorum: *In tertio nocturno antiphona: Venite adoremus, etc. Psalmus ipse.* Et in Ordinario ms. canonicorum S. Laudi Rotomagensis: *In tertio nocturno antiphona: Venite, psalmus ipse, stando vsallatur totus.*

(132) *Sacerdos dalmaticatus et casulatus procedat.* Sic legitur 123 in ordinario Rotomagensi ms. p. 33: *Finito nono responsorio sacerdos revestitus sacerdotalibus vestibus canit hoc Evangelium ante altare, et subdiaconus cum eo, sicut notatur in Nativitate Domini: Factum est cum baptizaretur. Finito Evangelio incipiat archiepiscopus, vel sacerdos hebdomadarius ante altare cum candelabris et thuribulo vsal. Te Deum.*

(133) *Stellæ officium incipiat.* Per officium intellige spectaculum, seu (ut vocabant) mysterium, quo apparitionis stellæ et adorationis magorum historia populo exhibebatur. Eodem sensu accipiendum est officium sepulcri, de quo inferius in ordine Paschæ. Hæc et alia sequiorum temporum inventa, quæ diutius apud majores nostros perseverasse docet Ordinarium, castigatio ætas jure postea abrogavit, ne sacri ritus in ludos scenicos et ineptias defluerent. Pa.

In Ordinario Rotomagensi ms. vocatur *officium trium regum*; post Tertiam olim fieri solitum; illud subjungimus officio infantum.

(134) *Absque Te Deum laudamus et Gloria in excelsis.* Hodie dicuntur in diœcesi Rotomagensi, sicut fieri solet intra octavas.

(135) *Introentibus chorum cantor ant. aut ñ incipiat de sancto cuius est ecclesia.* His Dominicis vacantibus ad introitum chori dicitur ñ *Te laudant, vel Confirmatum est*, aut *Nesciens mater*, ut notatur in Ordinario ms., vel etiam de sancto patrono, ut habetur in Processionali Rotomagensi, aut aliqua antiphona de beata virgine Maria.

(136) *Vigilia vero Epiphaniæ.* Hanc de vigilie illius jejuni Joannis sententiam olim apud nos tenuisse, processu vero temporis religiosum morem abusu, an indulgentia, exolevisse, vel inde constat, quod eadem fere legere sit in Ordinario, cum quodam tamen temperamento: [*In crastino, vigilia Epiphaniæ quam plebes diverse colunt, alteri prandent, alteri jejunant, nobis autem jejunando colore congruum videtur. Quia enim tanta solemnitas nobis eminet in qua se tota Trinitas mundo præmanifestavit, oportet nos ante purificari:*] sed Ecclesia Rotomagensis non jejunat propter solemnitatem Nativitatis Domini. Pa.

(137) *In quibus per aliquot dies jejunamus.* Hinc apparet in Ecclesia Rotomagensi olim jejunium per aliquot dies ante 124 purificationem in usu fuisse posi-

tum; ejus etsi vestigium nullibi apud expositores divinarum officiorum deprehenderimus, nec in Ordinariis nostris et officialibus libris mss., legitur tamen in Missali Parisiensi ms. 300 annorum, et in veteri Breviario ordinis Fontebraldensis: *Vigilia Purificationis*; quod ad jejunium proxime accedit.

(138) *Ad eam clerus et populus pergant.* Hodie ad aliam ecclesiam non pergit clerus, sed in motu processionis canitur hæc antiphona: *Ave, gratia plena.*

(139) *Versus sequatur a duobus clericis cantatus.* Nunc a quatuor in pulpito canitur; quod in omnibus festis triplicibus observatur.

(140) *Præcedente Sabbato ad Vesperas vice hymni cantetur sequentia:* Cantemus cuncti melodum. Ejus loco in Sabbatis dicitur hymnus: *O lux, beata Trinitas*, in Vesperis, usque ad Sabbatum ante Dominicam primam Quadragesimæ, quod etiam præscribit Ordinarium Rotomag. ms., p. 46.

(141) *Inviatorium alleluaticum.* Inviatorium sine Alleluia canitur, cessat enim in Vesperis Sabbati præcedentis.

(142) *In primo nocturno heptaticum incipiat.* Ordinarium ms. Ecclesiæ Rotomagensis: *In Septuagesima incipiat liber Genesis, et legatur tam ipsa quam ceteri libri legales usque ad passionem Domini; scilicet liber Exodi, liber Levitici, liber Numeri, liber Deuteronomii, liber Josue, liber Judicum, liber Ruth, per hebdomadam tres lectiones: in secundo nocturno tres lectiones de sermone; in tertio nocturno tres lectiones de expositionibus.* Breviatum Rotomagense an. 1491, p. 1: *A principio Septuagesimæ usque ad passionem Domini legitur de libris Moysi, Josue, Judicum, et Ruth, per ferias tres lectiones.* In Rotomagensi diocesi nunc legitur de libro Genesis usque ad Cineres; per totam Quadragesimam leguntur expositiones Patrum in Evangelia: in Dominicis vero legitur in primo nocturno de libro Genesis et de libro Exodi.

(145) *Matutine laudes cum alleluaticis antiphonis.* Hodie a Vesperis Sabbati ante Septuagesimam cantato ultimo *Benedicamus Domino*, et *Deo gratias* cum duplici Alleluia, in quocunque officio usque ad Pascha Alleluia dimittitur; *Te Deum, Gloria in excelsis*, et *Ite missa est* non dicuntur, nisi in festis per Quadragesimam. Idem præscribit Ordinarium ms.

125 (144) *In Matutinis.* Scilicet Laudibus: Laudes enim Matutinum vocabantur, ut liquet ex sacrorum rituum expositoribus; nos vero Nocturnas et Laudes quia conjunctæ fuerunt uno nomine Matutinum vocamus.

(145) *Post, Benedicamus cum Alleluia.* Id ipsa Joannis ætate correctum fuit ab Alexandro II papa, qui Alleluia in Sabbato ad Vesperam jussit dimitti ante Septuagesimam, ut docet Micrologus De eccles. observat., cap. 47. Pn.

(146) *Septuaginta enim dies.* De mystica hæc dierum significatione vide Alcuinum, libro De divinis officiis, ejusque et Caroli Magni epistolas; Amalarium,

A lib. 1, cap. 1, 2, 3 et 4; Rabanum Maurum, De institut. cler., lib. II, cap. 54; Hugonem de S. Viatore, De special. miss. observat., lib. III, cap. 46. Pn.

(147) *Ipsa die in processione.* Ecce charissimi. Hoc responsorium in pluribus Ecclesiis ob longitudinem respicitur, licet in Processionali Rotomagensi notetur, et in Ordinario ms., p. 47, in hunc modum: *Sequitur processio* & Ubi est Abel, cum versu et regressu. In statione. Ecce, charissimi, dies. *Versus in pulpito:* Ecce mater nostra. Ut videatis. *Ad introitum chori* & Igitur perfecti sunt, cum versu et regressu (in cathedrali finitur in navi ecclesiæ, nec intrat in chorum clerus). Quibus finitis dominus archiepiscopus faciat sermonem ad populum, et post canitur Tertia

(148) *Quatuor dies a sanctis Patribus sunt additi.* Ut testantur Amalarium, l. 1 De ecclesiast. officiis, c. 7, De jejunio, et Guill. Durandus Ration. divin. offic., l. VI, c. 28.

(149) *Legantur sermones Patrum.* Seu homiliæ, vel expositiones Patrum in Evangelia quæ leguntur per ferias Quadragesimæ.

(150) *Laudes mortuorum tantum celebrentur.* Idem legere est apud Radulfum Tungrensem libro De canonum observantia, proposit. 29: *Generalis* (inquit) plurimum usu est, ut Vesperæ et vigiliæ dicantur die præcedenti, et Laudes die sequenti post Matutinas. Sed post nocturnum pro defunctis, dicuntur pro iisdem Laudes in ecclesia cathedrali ante Completorium.

(151) *Septem psalmi cum litanis.* Non dicuntur hæc die post Laudes septem psalmi pœnitentiales, sed post Nonam sine litanis. In Quadragesima vero qualibet feria quarta dicuntur 126 quindecim psalmi graduales Laudibus peractis, feria sexta psalmi pœnitentiales septem cum litanis et precibus, dummodo officium sit de feria.

(152) *Prima post solis ortum canitur.* Horam indicat hymnus: *Jam lucis orto sidere*, etc., sed in ecclesia cathedrali hora octava Matutina cum dimidia canitur.

(153) *Sexta dicta parvum intervallum fiat.* Diebus jejunii et Quadragesimæ nullum fit intervallum, sed statim dicitur Nona, quæ sua hora dicenda est (ut notat Joannes Abrincensis). Quæ autem sit hora qua Nona dicenda sit, vix ullus antiquarius ignorat: est enim tertia pomeridiana: ipsa hora dicitur Nona in ecclesia cathedrali, sed diebus jejunii quatuor horis anticipatur, scilicet una antemeridiana. In Quadragesima expleta Nona quæ tertia post meridiem hora cantabatur, postea missa, et Vesperæ psallebantur, quibus expletis clerus et populus ad refectionem, eamque unicam, pergebant, ut testantur S. Basilius, orat. 4, De jejunio; S. Joannes Chrysostomus, homil. 10 in Genesim; S. Augustinus, serm. 56 de temp.; S. Ambrosius, serm. 33; S. Bernardus, serm. 3 in Quadragesima; Micrologus De rebus ecclesiasticis, c. 49, et concilium Rotomagense A.

C. 1072, presidente Joanne II, canone 20 idem præcipit: *Statum est ut nullus in Quadragesima præcedat antequam hora nona peracta vespertina incipiat, non enim jejunaui qui ante manducat. Hoc de jejunio decretum religiosissime servant monachi Benedictini abbatis S. Cyranii, unica refectione contenti ab Exaltatione S. Crucis usque ad Quadragesimam hora nona, scilicet tertia post meridiem; in Quadragesima vero post Vesperas, scilicet sexta vespertina.*

(154) *Qua finita Vesperæ mortuorum dicantur, etc.* Sic quoque Ordinarium Rotomagense ms. *In agendis mortuorum ita fiat singulis diebus: Ante Vesperas dicatur: Placebo, exceptis Sabbatis et festis triplicibus.* Hanc consuetudinem semper retinuerat ecclesia cathedralis Rotomagensis usque ad annum præteritum, quo Vesperas diei anteposuit Vesperis defunctorum, quæ immutatio facta est pro quadragesimali tantum tempore propter nimietatem officiorum.

(155) *Vigilia mortuorum agatur.* Hic concordat Ordinarium ms., in quo sic legitur p. 53: *Post prandium sequitur vigilia mortuorum.*

127 (156) *Lectio collationis recitetur.* Collatio ista per totam Quadragesimam recitabatur ante Completorium, ut legitur in Ordinario ms., pag. 53 et 56. *In his quatuor diebus* (scilicet a capite jejunii usque ad Dominicam I Quadragesimæ) *lectio legatur ante Completorium De dialogo Gregorii, etc.* Sic tenens usque ad Cænam Domini. Item feria 2 Quadragesimæ, ante Completorium usque ad Ramos palmarum legantur expositiones per serias; et in Dominicis Quadragesimæ: *legatur lectio de residuo expositionis ejusdem diei.* Hæc spiritualis collatio in clero et populo postea in corporalem collationem sive cœnulam transmutata est, de qua vide Francolinum, De tempore horarum canonicarum, c. 58, n. 10.

(157) *In omnibus horarum præcibus semper Miserere mei Deus.* Idem exstat in Breviariis A. 1491 et 1578, in Psalteriis A. 1507 et 1586; quibus astipulatur Durandus, Ration. divin. offic., I. vi, c. 52 De Dominica I Quadragesimæ: *Hoc tempore dicitur regulariter octies in canonicis horis psalmus ille penitentialis, Miserere mei, Deus.* In Ecclesia autem Rotomagensi ille psalmus dicitur tantum in Vesperis feriarum. Adventus, Quadragesimæ, et IV Temporum, nec dicuntur psalmi illic assignati per horas, sed dicto capitulo dicuntur præces ut in Breviario Rotomagensi, quibus oratio diei cum versu *Benedicamus Domino* in fine subjungitur.

(158) *Unum psalterium psalmorum subjungatur.* Hic quemdam psalmorum numerum intellige, non integrum psalterium, quod indicat Radulfus Tungrensis libro De canonum observ., propos. 21, in hunc modum: *Et quia in sancta Quadragesima sancti Patres voluerunt officium Ecclesiæ cum aliis bonis operibus omnimode augmentari, ideo in augmentum divini cultus ejusdem temporis, diebus feriatis Quadragesimæ et novem lectionibus vacantibus, dicta*

A prima legitur psalterium hoc modo. Recepta cum processione venia, incipit sacerdos: Deus in adjutorium; Gloria; Laus tibi; deinde quotidie leguntur decem psalmi de psalterio bini, et bini sub uno Gloria; post ultimum, Laus tibi; versus, Intret; deinde litania tota: qua dicta omnibus prostratis dicuntur preces majores cum septem psalmis et orationibus supradictis, et ad Per Dominum surgant omnes.

(159) *Dicatur pro peccatis in Matutinis: Vivo ego, etc.* Hæc **128** sublata sunt in Ecclesia Rotomagensi, tam in Laudibus matutinis quam in Vesperis.

(160) *In Vesperis Sabbati, etc., sanctorum agenda est memoria.* Nulla olim tempore quadragesimali festivitas, sed in Vesperis Sabbati et Dominica die sanctorum agebatur memoria quorum festa evenirent in hebdomada, sicut statuerat concilium Laodicense, c. 49: *Non oportet in Quadragesima natalitia martyrum celebrare, sed eorum in Sabbato et Dominica tantum memoriam fieri.*

(161) *Incipiente episcopo antiphonam: Immemur.* Eam cantor hodie inchoat quam chorus prosequitur.

(162) *Cinerem cum aqua benedicta tribuat.* Idem prescribit vetus Ordinarium ms. canonicorum regularium sancti Laudi Rotomagensis, in feria quarta Cinerum. Non aspergitur hodie aqua benedicta in cinerum impositione. Cineres benedicti in signum penitentiae imponuntur, quia olim in cinere et cilicio penitentia agebatur (de quibus instruendus est a pastoribus populus) in cujus testimonium Ecclesia hæc die canit antiphonam: *Immutemur habitu in cinere et cilicio; et in cathedrali, Rotomagensi ecclesia in ejectione publice penitentium a diacono hastili appensum portatur cilicium juxta illud Durandi Ration., lib. vii, cap. 55: Cinis et cilicium arma sunt penitentium.* De expulsiōe penitentium videndus sermo egregius Ivonis Carnotensis episcopi, De capite jejunii, inter ipsius opera jam editus.

(163) *Ante processionem.* Quæ expulsis penitentibus fit ad altare S. Stephani in eadem ecclesia, cantando responsorium; cum autem processio pervenerit ad capellam S. Stephani, omnibus genuflexis (olim etiam prostratis, ut ex veteri Ceremoniali ms. constat), dicuntur preces et orationes, ut in feria secunda Rogationum: quibus finitis litanie breves integre a duobus de secunda sede cantantur choro respondente, qui ordo 4 et 6 feriis usque ad feriam sextam in paraseve exclusivè servatur, quarta feria ad altare S. Stephani, sexta ad altare S. Joannis.

(164) *Penitentes ejiciantur.* Hæc Durandus, Ration., lib. vi, c. 28: *Penitentes namque tunc ab Ecclesia cum processione et cruce ejiciuntur, et in die Cæne in eadem recipiuntur.* De ejectione autem publice penitentium et convocatione in **129** Ecclesia Rotomagensi, vide quid prescribat Ordinarium ms. post nostras observationes.

(165) *Hymni in Vesperis: Ex more docti mystico, etc.* Idem hymni habentur in Breviariis Rotomag., an. 1491, 1578, et in Psalteriis an. 1507 et 1586; sed quotidie in Vesperis usque ad primas Vesperas Dominicæ Passionis, exceptis festis, dicitur hymnus: *Audi, benigne conditor*, et ad Matutinum hymnus: *Ex more docti*; ad Laudes vero: *Jam Christe sol justitie*.

(166) *Per adjectionem unius lectionis et unius responsorii.* Per responsorium intelligas graduale, ut jam diximus. Idem legit Amalarius, l. 1, De eccles. offic., c. 8, De secunda varietate 4 hebdomadæ quadragesimæ: *In quarta feria quartæ septimanæ varietas per adjectionem unius lectionis et unius responsorii.* Eadem die agitur scrutinium tertium quod maximum est inter septem scrutinia..... Eadem die instruuntur de auctoribus et initiis quatuor Evangeliorum.

(167) *Traditur eis oratio Dominica et symbolum, quod, etc.* Amalarius ibidem: *Eadem die percipiunt orationem Dominicam et symbolum ad reddendum in Sabbato sancto Paschæ.* Idem docet, Guill. Durandus, Ration. divin. offic., l. vi, c. 46, De quarta feria quartæ hebdomadæ.

(168) *In Sabbato quod palmas præcedit pedes pauperum lavare ecclesiasticus Ordo præcepit.* Hinc in Sacramentario et Antiphonario vetus diei inscriptio: *Sabbato vacat, dominus papa elemosynam dat.* Qua de re consule Amalarium, l. 1, c. 9, et Rupertum abbatem Tuitiensem, De div. offic., l. v, c. 6. Pr.

His subscribit Durandus, Ration. divin. offic., l. vi, c. 66, De Sabbato ante Palmas: *In hoc enim Sabbato intendere consuevit dominus papa pauperibus Christi dando elemosynam, et mandatum celebrando.* Item Gemma anime, l. iii, c. 71.

(169) *Post Tertiam, clerici cum ramis palmarum ad processionem pergant.* Hic altum silentium de processione ad S. Gildardum, in qua defertur a duobus presbyteris corpus Christi in feretro reconditum: cujus institutionis licet fixum tempus statui non possit, saltem legitur idem ritus in Decretis B. Lanfranci Ordinar., c. 1, sect. 4, et in veteri Ordinario ms. canonicorum S. Laudi Rotomagensis. Hujus processionis ritum post observationes ex Ordinario Rotomagensi ms. describimus.

130 (170) *Dominus vobiscum dicatur.* Ita ordinaria mss., libri officiales mss. et Missalia quædam; jam vero nulla die ad passionem dicitur *Dominus vobiscum*.

(171) *Corina ante altare deponatur.* Idem præscribit Ordinarium ms. canonicorum S. Laudi Rotomag. Ita quoque Ordinarium ms., p. 74: *Ad passionem Domini corina pendens inter choros et altare non moveatur usque ad: Et velum templi scissum est, et tunc trahatur ab utraque parte et scindatur per medium, et amplius non reponatur.* Hæc in ecclesia cathedrali Rotomagensi observantur.

A (172) *Omnes pulsentur campanæ.* In ecclesia cathedrali more semiduplici, ut in Sabbatis Vesperæ celebrantur, nec omnes campanæ sonant, sed tres tantum, ut in Dominicis; et duo cappati chorum regunt, sicut in duplicibus; in quibus concordat Ordinarium ms., p. 74: *Ad Vesperas non dicatur: Placeo, sed festiue pulsetur sicut in Dominica ob reverentiam Dominicæ Cænæ, et festiue cantetur et antiphonæ super psalmos cum neuma finiuntur.* Ant. Beatus vir. Psal. Nisi Dominus edificaverit, etc., secundum ordinem, et duo de secunda sede in cappis nigris de serico regant choros; (nunc autem in cappis violacei coloris) duo de majori sede in cappis. *¶ Circumdederunt, et ad Magnificat altare et choros thurificauerunt.* Benedicamus ab uno ut in semiduplicibus canitur. Item in veteri libro officiali ms. ad usum Ecclesiæ Rotomagensis legitur: *In Vesperis omnes campanæ ut in novem lectionibus pulsentur ob reverentiam Dominicæ Cænæ.* Idem præscribit Ordinarium ms. canonicorum S. Laudi Rotomagensis.

(173) *Omnes simul pulsentur.* Liber officialis Rotomagensis ms. ex bibliotheca Bigotiana: *In quinta feria, in nocturno primitus campanæ sigillatim, post omnes simul pulsentur.* Idem quod supra.

(174) *In tertio Evangelii expositio.* Non legitur de expositione Evangelii, sed de Epistola I B. Pauli ad Corinth., c. xi.

(175) *Quæ sola remansit candela exstinguatur.* Ita Ordinarium ms., p. 75. *Psalms, Benedictus festiue cantetur, et candela quæ sola remanserat exstinguatur.* Idem Liber officialis Rotomagensis ms. et addit: *Ex quo vero ultima candela ad Benedictus exstinguatur, lumen in ecclesia usque post ignis benedictionem non accendatur.* His tamen diebus in Ecclesia Rotomagensi in arca reservatur ut postea reveletur, quemadmodum **131** apud Durandum legitur Ration. div. offic. l. vi, c. 72. *Candela autem quæ in medio est non exstinguatur, sed in fenestra vel arca accensa servatur occulte, ut postea reveletur, et ecclesiam illuminet.* In breviariis vero Rotomag., an. 1491 et 1578. *Et candela quæ remanserat abscondatur.*

D (176) *Alta voce cantentur.* Nunc Vesperæ voce mediocri recitari solent, ex ordine divini officii, sicut horæ canonica, exceptis Nocturnis et Laudibus.

(177) *Dicto versu ab aliquo puero.* Versus subjungitur a choro, nec dicitur a puero nisi post Laudes in fine troporum. Responsorium autem post psalmos, de quo apud Joannem fit mentio, legitur in Ordinario ms. canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis.

(178) *Convocato pœnitentium.* Veterem hanc et salutarem observationem Ecclesia Rotomagensis hætenus constantissime tenuit. Cæterum notare libet ex Ordinario, duplicem olim hac die absolutionem dari consuevisse, alteram populo post matutinas Laudes, alteram finita Nona pœnitentibus, quæ re-

cconciliationi et sermoni subijungebatur. De con-
vocatione et absolutione pœnitentium vide Ordinem
Romanum, Alcuinum, lib. De div. offic., De Cœna
Domini, Amalarius, lib. 1, c. 12 et Rupertum, lib.
v, c. 19. Pa.

(179) *Tam clerus quam populus prostrati absolu-
tionem accipiant.* Duplex hac die absolutio ex Ordini-
ario ms. habetur: prima cleri et populi post Lau-
des, altera publice pœnitentium post Nonam, sic
enim legitur, p. 76: *Puer unus alta voce dicat: Mor-
tem autem crucis. Tunc chorus cum silentio dicat:*
Pater noster. Sed libera. Amen. Psalmus Miserere
mei, Deus. Oratio: Respice, quæsumus, Domine,
quilibet per se Amen tantum. Tunc aperiatur lucerna.
Hoc finito septem psalmi pœnitentiales dicantur.
Antiphona: Ne reminiscaris. Psalmus: Domine, ne in
furore, et cæteri psalmi. Kyrie eleison, Christe elei-
son. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. y Mitte
eis, Domine. y Convertere, Domine. y Fiat mise-
ricordia. y Domine Deus virtutum. y Domine,
exaudi. y Dominus vobiscum. Oratio: Adesto, Do-
mine, supplicationibus. Oratio: Deus qui humani.
Alia oratio: Domine, sancte Pater. Postea dominus
archiepiscopus, vel ejus vicarius: populum absolvat:
Absolvimus vos vice beati Petri. Postea eos bene-
dicat. Secundam absolutionem quæ est pœnitentium
132 ex eodem Ordinario ms. exhibemus post ob-
servationes nostras una cum sermone archidiaconi
ad archiepiscopum Rotomagensem, pro reconcilia-
tione publice pœnitentium nondum edito, ex veteri
ms. codice bibliothecæ cathedralis ecclesiæ Roto-
magensis 700 annorum.

(180) *Quod in his tribus diebus novus ignis ac-
cenditur.* De triduo ignis accendendi ritu le-
gendus Ordo Romanus, et Rupertus, lib. v, cap.
28. Pa.

Ignis ille benedictus in ecclesia cathedrali, et in
quibusdam parochiis Sabbato sancto populo distri-
buitur, ut ex eo ignis in Christianorum domibus ac-
cendatur. De quo vide Ordinarium ms. canonicorum
S. Laudi Rotomagensis.

(181) *Si episcopus fuerit, Gloria in excelsis can-
tetur; sin autem non.* Idem docet Durandus, Ra-
tion. div. offic., l. vi, c. 75, De officio missæ ipsius
quintæ feriæ. Item Ordinarium Rotomagense n. s.
Ista die in parochiali ecclesia. Gloria in excelsis non
dicatur. Hodie tamen dicitur in omnibus ecclesiis
parochialibus diocesis Rotomagensis. In ecclesia ca-
thedrali fit in missa consecratio chris-matis, ejus
ritum et cæremonias describimus ex Ordinariis miss.
ecclesiæ cathedralis Rotomag. et Bigot. post proces-
siones solemnes.

(182) *Usque missam noctis Dominicæ.* Hæc enim
missa quæ Sabbato sancto dicitur, juxta sacrorum
canonum et Patrum decreta in nocte dicenda foret,
cum ad noctem Dominicæ, resurrectionis perti-
neat.

(183) *Sacerdos manibus tenens calicem, ant. Cali-
cem incipiat.* Sic constanter legitur in Libro officiali

A ms. et in Missalibus ad usum Ecclesiæ Rotoma-
gensis an. 1513, 1516, 1527, 1538, 1576 et 1604.
*Deinde dicantur Vesperæ demissa voce, presbyter te-
nens calicem in manibus incipiat hanc antiphonam:*
Calicem, c. e. Hodie ab uno e majoribus chori in-
choatur.

(184) *Loco earum percutiantur tabulæ.* Ita Alcu-
nus in libro De div. offic., tit. De Cœna Domini:
Relicetur sonus signorum atque campanarum, pro
hoc enim humilior sonus signorum ad congregandum
populum assumitur. Item Amalarius De Cœna Domi-
ni: *Nec non etiam altitudo signorum quæ fiebat etiam*
per vasa ærea deponitur, et lignorum usus usquequa-
que humilior æris sono necessario pulsatur ut con-
veniat populus ad ecclesiam. Item Rupertus, Div.
B offic., l. v, c. 29: *Ligneo malleolo in tabula suspensio*
et personante, populumque ad ecclesiam invitante
133 *significamus.* Item Joannes Beletus, De divi-
nis officiis, c. 100: *Ad officium Tenebrarum non cam-*
panis pulsandum est, sed ligneis tabulis; et Guill.
Durandus, Ration. div. offic., l. vi, c. 71: *Et non*
ulterius pulsant campanis, fit tamen signum cum ta-
bula, ligni quidem usus humilior æris sono hoc
ostendit, et inde Ecclesia Orientalis usum adhuc tenet
lignorum, et ut populus humilior reddatur. Quibus
concordat Missale Romanum 200 circiter annorum,
et 1658 in die Cænæ: Facto signo cum tabula con-
veniunt.

(185) *Sex psalmi.* Hodie canuntur tantum quin-
que, et prætermittitur *Benedictus*; sed Vesperæ al-
tera oratione a communione diversa concluduntur.
C In ecclesia cathedrali chorus regitur a duobus can-
toribus de secunda sede in cappis violacei coloris,
et ad *Magnificat* altare thurificatur triplici ductu a
celebrante cappa induto, qui et Vesperas oratione
complet.

(186) *Ipsa die clerus et populus communicetur.*
Idem in Ordinario ms. et in Rituali Rotomagensi,
an. 1651, p. 1, pag. 400, præcipitur ut *seria quinta*
in Cœna Domini omnis clerus, etiam presbyteri de
manu præsentis seu præpositi in missa solemn
communione accipiant, memores institutionis sacræ
mensæ, in qua Dominus discipulos manu propria sui
corporis compotes fecit; et in Missali Romano 200
annorum: Deinde fratres immediate communicant,
D *et postea completur missa.*

(187) *Medietas hostiarum absque vino in era tino*
reseretur. Ordo Romanus: *Missæ expleta, communi-*
cent ordine constituto, et serent de sancta usque in
crastinum. Alcuinus, De Cœna Domini. *De eodem*
vero die legitur in Ordinibus, quod reservandum sit
de corpore Domini ad communicandum in crastinum.
Consonant quæ legere est apud utrumque, ad feriam
6 Parasceves, omnes scilicet ea die communicare
cum silentio. Amalarius tamen, lib. 1, cap. 13 ex
responsione Romani archidiaconi, observat contra-
statione fuisse Romanæ Ecclesiæ præxim. *In ea (inquit)*
statione, ubi apostolicus salutat crucem, nemo ibi
communicat. Pa.

(182) *Iterum communicentur.* Obtinuerat is usus ante Joannem, nam et Theodulfus Aurelianensis episcopus: *In Cæna Domini* (inquit) *et in Parasceve, in vigilia Pasche, et in die resurrectionis Domini, penitus ab omnibus communicandum.* Capitul., c. 41; viguitque post eum, nam Joannes **134** Beletus libro *De div. offic.*, c. 99, dicit ab omnibus religiosis, quibus necessitas est, communicari. Ordinarium autem ms. canonicorum regul. S. Laudi Rotomagensis: *His quatuor diebus nullus se, nisi rationabili causa, a communione debet subtrahere.*

(189) *Nudantes altaria.* De nudatione altarium usque ad Sabbatum sanctum legendus Ordo Romanus *De Cæna Domini*; Amalarius, l. 1, *De ecclesiast. offic.*, c. *De Cæna Domini*; Gemma animæ *De antiquo ritu miss.*, l. III, c. 85, etc. Quapropter qui his diebus privatas missas celebrant presbyteri, videant quam parum veteri instituto et ecclesiasticæ hoc congruat disciplinæ.

(190) *Sola aqua parietes et pavimenta.* Quod parietes et pavementum aqua lavari debeant docet Alcuinus, lib. *De div. offic.*, in *Cæna Domini*: *Eodem die altaria templi et parietes sive pavimenta ecclesie lavantur.* Alcuino astipulantur Joannes Beletus *De div. offic.*, c. 105, et G. Durandus, l. VI, c. 76. In Ecclesia vero Rotomagensi altaria tantum vino et aqua lavantur.

(191) *In quadam domo conveniant, et Dominico exemplo mandatum faciant.* In navi ecclesiæ mandatum sit pauperum, nec hoc clericorum. De mandato pauperum sic præcipit synodus autumnalis an. 1611, art. 4: *Ut feria quinta in Cæna Domini mandatum Dominicum in singulis (si fieri potest) ecclesiis, maxime vero in congregationibus clericorum et monachorum, religiose peragatur, pauperum pedes lavando, tergend, deosculando, eisque ministrando cum omni humilitate, sicut in hac sancta metropolitana ecclesia, omnium nostræ provincie ecclesiarum matre ac magistra, laudabiliter observatur.* Advertant autem sacerdotes hanc pedum lotionem non posse omitti cum mandatum sit Dominicum, et a Domino institutum, ideoque ab omnibus, præcipue pastoribus, exemplo Dominico fideliter est peragendum.

(192) *In refectorium pergant.* Idem legitur in Ordinario ms. canonicorum S. Laudi. Verum cum hodie in ecclesia cathedrali commune non habeatur refectorium, in capitulum pergunt, ut præscribit Ordinarium ms. et Processionale Rotomagensis, et ibi legitur Evangelium Joannis a principio cap. XIII usque ad finem XIV.

(195) *Unicuique fratrum episcopus phialam vini exhibeat.* Vide **135** post observationes ea quæ de mandato præscribunt Ordinaria mss. Ecclesiæ Rotomagensis et canonicorum S. Laudi.

(195) *Mandatum pauperum mandatum fratrum præcedat.* Duplex enim in Ecclesia Rotomagensi olim mandatum, ut legitur in Ordinario et in Libro officiali Rotomagensis mss.; et apud Rupertum, *De div.*

offic., l. V, c. 22. De mandato pauperum, et in Missali Romano 200 annorum: *Post nudationem altarium, hora competenti facio signo cum tabula conveniunt fratres ad faciendum mandatum, majores ablunt pedes minoribus, terunt et osculantur.* De mandato pauperum et clericorum fit mentio in Processionali Rotomagensi anni 1588 in hunc modum: *Post prandium mandatum pauperum fiat, et mandatum clericorum ita celebretur. Sacerdos indutus alba cum diacono et subdiacono Dominico exemplo mandatum servat, et quantum placuerit de majoribus in altis pedes ceterorum lavent.* Perspicue omnino et fuse de duplici mandato disserit Ordinarium canonicorum sancti Laudi Rotomagensis, feria quinta in Cæna Domini.

(195) *Omnes horæ, exceptis matutinis.* Ordinarium ecclesiæ metropolitane: *Horæ hujus diei cum silentio in quatuor angulis chori dicantur more Judæorum, de morte Domini consilium capientium.* Pa.

Sic Liber officialis Rotomagensis ms.

(196) *Psalterium cum litania communiter dicant.* Per psalterium hic intelligi possunt septem psalmi pœnitentiales cum litanis, qui qualibet sexta feria per Quadragesimam post Laudes recitari solent, vel forsân psalterium psalmodum, de quo supra egimus. Forte satius dixerimus integrum psalterium, sic enim præscribit Ordinarium canonicorum S. Laudi Rotomagensis: *Ipsa die singuli simul totum ex ordine psalterium in claustris dicant.*

(197) *A lectione libri Exodi inchoetur.* Nunc incipit a lectione Osee.

(198) *Duo diaconi nudent altare sindonibus.* Ordinarium Rotomagensis et Liber officialis mss.: *Duo clerici nudent altare sindonibus, et Ordinarium mss. S. Laudi Rotomagensis. Ordo Romanus: Duo acoliti.* Missalia Ecclesiæ Rotomagensis an. 1516, 1527, 1538 et 1576. *Hic subtrahantur duæ mappæ a duobus partibus altaris desuper positæ. Hodie non extrahuntur in diocesi Rotomagensi.*

136 (199) *Excepta voce Domini quæ in aliis dicatur.* Restituendus hic locus ex Ordinario et duobus libris officialibus mss. ad usum Ecclesiæ Rotomagensis, in quibus legitur: *Diaconus in alba ante altare legat Passionem more lectionis, excepta voce Domini quæ more Evangelii legatur.*

(200) *Duo sacerdotes casulis induti, etc.* Hæc et sequentia eodem tenore continentur in Ordinario Rotomagensi post observationes nostras.

(201) *Unusquisque venter in terra hæreat.* Sic Alcuinus lib. *De divin. offic.*, tit. *De feria sexta quæ et Parasceve*: *Quando hanc crucem adoramus omne corpus nostrum hæreat terræ,..... prosternimur corpore ante crucem mente ante Dominum.* Item Amalarius, *De ecclesiast. officiis*, l. I, c. 14. *De adoratione sanctæ crucis*, et Guill. Durandus, *Ration. div. offic.* l. VI, c. 77. *De die Parasceves.* Idem quoque habetur in Ordinario et libris officialibus Rotomagensis mss. in officio diei Parasceves. Vide Ordina-

rium ms. canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis in eadem feria sexta.

(202) *Vino et aqua lavetur.* Hujus lotionis mentio fit in Ordinario et in libro officiali Rotomag. mss. bibliothecæ Bigotianæ, in quibus sic legitur: *Chorus finiat antiphonam, qua cantata crux parvula in commemoratione sanguinis et aquæ fluentis de latere Redemptoris aqua et vino lavetur, de quo post communionem sacram clerus bibat et populus, et ad opus infirmorum reservetur, et in Processionali Rotomagensi an. 1588: Cruce adorata a clero et populo, lavetur vino et aqua, et tollatur in altum, et cantetur hæc antiphona sequens: Super omnia, etc.*

(203) *De quo post sacram communionem clerus bibat et populus.* Secus apud alios teste Micrologo, qui notat ex Ordinis Romani præscripto in Parasceve vinum non consecratum cum Dominica oratione et Dominici corporis immissione consecrari (rectius dixisset sanctificari) ut populus plene possit communicare. Pa.

(204) *Ministri crucis casulis induti, etc.* Hæc et sequentia in Libro officiali Rotomag. ms. habentur isdem plane verbis. Vide post observationes Ordinarium de Officio hujus diei.

(205) *A majore ad minorem omnes communicentur.* In Ordinario ms. et in Missalibus Rotomag. 1513, 1516, 1527, 1538, 1576 et 1604 hæc leguntur: *Communicetur qui voluerit 137 sicut hesternæ die.* In Ordine Romano: *Communicent omnes cum silentio.* In Libro officiali Rotomag. ms.: *Communicet et omnes fratres sine osculo pacis.* In Ordinario canonicorum S. Laudi Rotomagensis: *Se et ceteros eum silentio communicet.*

(206) *Ad refectionem panis et aquæ pergant.* Hæc jejunii severa observatio, quæ in Ordinario et Libro officiali Rotomag. mss. habetur, non tantum apud nostrates viguit, verum etiam in aliis regionibus, ut ex Ordine Romano, et Aleuino constat; sic enim lib. De div. offic., tit. De Cœna Domini scribit: *Ab hac nocte usque Ad Sabbatum nonnulli ævi Dei imitantes apostolos jejuni permanent; aliqui vero contenti sunt pane tantum et herbis; atque leguminibus, seu siccera.* Idem confirmat Durandus, Ration. div. offic., lib. vi., cap. 77. De Parasceve, ubi ait: *In Parasceve uno solo cibo vescimur.* Ordinarium vero ms. canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis: *In mensa nonnisi panis et aqua, et herbarum crudarum apponantur.* Post prandium autem non sigillatim Completorium, sed in communi mediocri voce cantatur, sicut et in die Cœnæ Domini.

(207) *Nona hora diei.* Concilium Rotomagensis sub Joanne nostro celebratum A. C. (juxta Ordrici calculum) 1072. can. 21: *Item statutum est ut Sabbato Paschæ officium ante Nonam non incipiatur.* Ad noctem enim Dominicæ resurrectionis respicit, ob cujus reverentiam Gloria in excelsis Deo, et Alleluia cantatur, quod etiam in officii initio, cerei scilicet benedictione, monstratur, Idem paulo post inculcatum est in concilio Arvernensi. Pa.

A Idem docet Durandus, Ration. div. offic. lib. vi., c. 78. Verum Ilugo a S. Victore, De speciali miss. observat., l. iii, c. 21, hodiernum morem improbat. Vere (inquit) antiqui jam fere transacto die Sabbati officium hoc celebrabant, sed modernorum debilitas ad epulas festinans tempus prævenit constitutum.

(208) *Percussit tabulis.* Quibus utuntur in plebsque parochialibus ecclesiis, sed in cathedrali portæ ecclesiæ malleo ligneo percutiuntur.

(209) *Cantante clero: Dominus.* Qui sequitur hiatus suppleri potest ex ordinario ecclesiæ metropolitane, in quo hæc die multa notatu digna præscribuntur. In his, ut benedictus ignis non exstingatur, donec benedictus cereus eo 138 accendatur: sit vero juxta Romanum Ordinem alius cereus, qui a benedicto cereo illuminatus, ad fontes per septem dies deferatur, et loco instituto in fontes mittatur. Addit Ordinarium: *Per cereum Christi designatur humanitas: lumen in cera, divinitas virginea carne obumbrata: ignis in cereo novus ardens, nova doctrina a Christo in apostolos, ab apostolis in mundum resplendens.* Item ut dum lectiones et litania cantabuntur, presbyteri catechizent infantes. Item ut si nullus infans fuerit ad baptizandum, non mittatur de chrismate et oleo in fontes; si autem fuerit, tunc mittatur. Pa.

Eadem omnino leguntur in Libro officiali ms. ad usum Ecclesiæ Rotomagensis ex bibliotheca Bigotiana.

C Hic notandum occurrit quod annus ab Incarnatione Domini in cereo paschali inscribi debet, cujus inscriptionis meminere, Rupertus Tuitiensis, lib. vi De div. offic., cap. 29; Honorius, Gem. animæ, De antiq. tit. miss., lib. iii, cap. 102; B. Lanfrancus in Decretis pag. 266; Guillelmus Durandus, Ration., l. vi, c. 80, et Joannes Belethus, libro De div. offic., c. 108, in eum, qui sequitur, modum: *Annotatur quidem in cereo paschali annus ab Incarnatione Domini, inscribuntur quoque cereo paschali indictio, vel æra, atque epacta.* Hæc in ecclesia cathedrali tantummodo servantur, in qua tabula paschali a cancellario inscribitur, et cereo paschali affigitur, quam suo loco dabimus pro anno præsentis 1678 ex eodem cereo cathedralis ecclesiæ depromptam.

D (210) *Alba licet baptizatis uti.* Sic Aleuinus, in epistola ad Oduinum presbyterum, et Rabanus Maurus, lib. i De institut. cleric.; cap. 29. Item Gemma animæ, lib. i, c. 215: *Baptizati autem ideo vestes albas portant, quia amissam innocentiam se recepisse insinuant.*

(211) *Quod per septem dies alba vestes portantur.* Aleuinus, libro De div. offic., tit. De Sabbato sancti Paschæ: *Omni autem die usque in octavas ad missam veniant et communicent.* Item Rabanus, l. ii, De institut. cleric., c. 59: *Septem dies albas vocitamus propter eos qui in sancta nocte baptizati albis per totam hebdomadam vivunt vestibus, et per septem dies in angelico castitatis habitu, et luminibus celestis*

claritatis, sanctis assistere sacrificiis solent. Idem A Ecclesie an. 1516, 1527, 1538 et 1576. *Commun-*
præcipit concilium Rotomagensis sub Malgerto anno
1050 celebratum, **139** can. 19: *Ut baptizati in eadem*
ecclesia in qua regenerationis gratiam acceperunt, et in
qua parochiani existunt per octavos dies in Albis re-
presententur cum cereis ardentibus.

(212) *Per octavam qua vestes deponuntur.* Sic Al-
cinius, De Sabbato in Albis: *Hodie albat qui in*
Sabbato sancto baptizati fuerunt, vestibus albis
exuuntur. Amalarius, De Sabbato in Albis, cap. 51:
Qui in Christo baptizati sunt et sunt agni novelli, et
hodie revertuntur ad fontes ut exuant se albis.

(213) *Duobus aliis tertiam litaniam incipientibus.*
Hodie hæc litaniam a tribus cappatis de majori sede
canitur in choro finienda, ut ex Ordinario et libris
officialibus Rotomag. mss. colligitur: prima vero a
septem pueris, secunda a quinque clericis de se-
cunda sede in superpelliceis; quæ tres litanie de-
scribuntur in Ordine Romano et a sacrorum rituum
expositoribus.

(214) *Post Gloria in excelsis, altare incensetur.*
Ordinarium: *Interim archiepiscopus, vel sacerdos*
cum diacono et subdiacono, candelabris et thuribulis
veniat, et confessione humiliter dicta alte incipiat:
Gloria in excelsis Deo, absque tropis; et prosternat
se omnis chorus.

Et addit: *Et interim omnes campanæ pulsantur,*
et dehinc per omnes abbatias et parochias totius ci-
vitatis. Secus apud nos, nam (ut supra diximus)
altare thurificatur dum *Kyrie eleison* a choro canta-
tur; et chorus, dum *Gloria in excelsis* dicitur, ab
acolytho incensatur.

(215) *Duo cappati in pulpito Alleluia, Confitemini*
celebre cantent. Joanni consonat Liber officialis ms.
ad usum Ecclesie Rotomagensis. Sed in ecclesia
cathedrali *Alleluia* cum versu a duobus canonicis
cantoribus qui cantaverint litaniam in cappis canit-
tur in pulpito, alii duo canonici de majori quoque
sede cappis induti tractum ante altare succinunt, et
lecto Evangelio in sacristiam recedunt.

(216) *Communicato clero et populo.* Ordinarium:
Communicatis presbyteris et aliis quibus placuerit,
Vesperæ sic incipiantur; et Liber officialis Rotoma-
gensis ms.: Communicato clero et populo, etc. Mira-
mur nonnullos recentiores a Patrum institutis adeo
abhorreere, ut sacram communionem in h. c.
missa, quod nocturna sit, populo dari non probent.
Certe religiosa illa consuetudo, si alio unquam tem-
pore, hac potissimum nocte observanda videtur,
qua mysticum Christianorum Pascha colitur. Pa.

140 Quod Rabanus, De institut. clericorum, l.
11, c. 38, non solum omnibus licitum, sed etiam
quasi necessarium ostendit: *Post baptismum vero et*
litanias sequitur sancta missarum celebratio, et com-
municatio corporis et sanguinis Domini, cujus parti-
cipatione quicunque fidelium se hac nocte abstinerit,
nescio quomodo dicam illum Christianum, exceptis
his qui pro capitalibus criminibus excommunicati;
penitentiam gerunt. Item Missalia Rotomagensis

Ecclesie an. 1516, 1527, 1538 et 1576. *Communi-*
catis quibus placuerit, Vesperæ sic incipiantur, etc.

(217) *Magnificat cantato et altari incensato.* Idem
habetur in Libro officiali Rotomagensi ms. sed hodie
nec altare nec chorus thurificatur, ut etiam præ-
scribit Missale Ecclesie Sarisberiensis in Anglia,
an. 1555. *Non thurificetur altare neque chorus.*

(218) *Hoc peracto quoddam responsorium cante-*
tur. Nullum responsorium canitur, sed dicto *Deo*
gratias, quisque domum revertitur, ut notat Ordina-
rium Rotomagensis ms. Ite missa est festive dicatur,
et benedictione accepta recedant; et Ordinarium ms.
canonicorum S. Laudi Rotomagensis: *Dicto Ite*
missa est a diacono, missa et Vesperæ pariter fi-
niantur.

(219) *Post prandium.* Prandium appellat non
meridianam conestionem, sed unicam. Primis Ec-
clesie temporibus huic celebritati tota nox impende-
batur. Decrescente postea baptizandorum multitu-
dine, officium et noctis initium contrahi cœpit, quod
Vesperæ, prandium, et Completorium subsequeban-
tur. Romæ serior fuit Vesperarum quam prandii
introductio. Nam anonymus Romani Ordinis scriptor
(quisquis ille fuit) observat sua ætate, in hac nocte
de vespertinali synaxi apud Romanos nihil actum,
neque ante missam, neque post missam; et paulo
post subdit, eodem die dominum papam et ceteros
Romanos ova manducare, et formaticum, id est
caseum. Pa.

(220) *Decima hora noctis, etc.* Illud sublatum est
in Ecclesia Rotomagensi.

(221) *Diaconus dalmaticatus evangelicam lectio-*
nem pronuntiet. Nunc cappatus, incensato altari,
candelabris et thuribulo præcedentibus, pronuntiat
Evangelium.

(222) *Unumquodque responsorium a binis clericis*
indutis cantetur. **141** In Ecclesia Rotomagensi
hodie primum et secundum respons. a tribus in
cappis canuntur, tertium vero a quatuor qui canta-
verint invitorium, quod in festis triplicibus tem-
poris paschalis observatur.

(223) *Post tertium responsorium officium sepulcri*
celebretur. De officio sepulcri fuse disserit Joannes
Belethus, lib. De div. offic. c. 413, et Guill. Durandus,
lib. vi, c. 87; et concordant cum nostro sepulcri
officio, quod videas in fine post nostras observa-
tiones.

(224) *Finita oratione.* Hic inserenda videtur pro-
cessio ad crucifixum, quam mirum hac die vel tunc
in usu non fuisse, vel certe a Joanne, qui similium
ad sequentes dies meminit, prætermisam. Eam
describit Ordinarium, docetque solemnem benedictione
terminari consuevisse. *Hoc finito (inquit) benedicantur*
ab archiepiscopo, si præsens fuerit; et osculetur
omnes fratres, dicens ad singulos: Resurrexit Do-
minus. Pa.

Hunc ritum in Græcia tam clerici quam populus
religiose tenet, quisque enim in die sancto Paschæ
sic salutem dicit: *Χριστός ἀνέστη.*

(225) *Post capitulum.* Sic quoque Ordinarium Rotomagense ms. *Dehinc in capitulo, et ibi legatur lectio de Martyrologio ab uno puero, et sequatur ꝑ Pretiosa est in conspectu Domini. Oratio Sancta Maria, isti sancti, et omnes alii, etc.* Per omnia secula sæculorum. Amen. Tum postea legatur ab uno canonico diacono de expositione Evangelii

(226) *Tertia cantata processio per claustrum.* Processionem sic disponit Ordinarium Rotomagense ms. *Sequitur processio per atrium in cappis, sacerdos et diaconus in Albis, et subdiaconus tunica habeat cum cruce, candelabris et signis. Cantor incipiat: Maria Magdaleno, cum versu et regressu; quo finito tres de majori sede cantent: Salve, festa dies, usque ad stationem. In statione cantor incipiat ꝑ Sedit angelus. Tres de majoribus (nunc quatuor) in pulpito ꝑ Crucifixum in cruce [al., carne]. Nolite. Ad introitum chori dominus archiepiscopus, si præsens fuerit, si non, cantor, incipiat: Christus resurgens, cum ꝑ D cant nunc Judæi; quo finito dominus archiepiscopus, si præsens fuerit, benedicat populum, et statim incipiat missa. Et dominus archiepiscopus, si præsens fuerit, habeat secum septem diaconos et totidem subdiaconos revestitos, 142 de quibus duodecim sint de secunda sede, etc.* Ad processionem omnes de choro sunt in cappis cum celebrante, diaconus dalmatica indutus, et subdiaconus tunica, cujus vice acolythus crucem desert tunica indutus.

(227) *Officium diei ce'eberrime compleant.* Ordinarium sæpe laudatum: Archiepiscopus, si præsens fuerit, faciat benedictionem super populum ante Agnus Dei. Finito Agnus Dei, omnes qui voluerint, communicent. Pa.

Tres benedictiones episcopales olim in missa fieri solitas. describimus ex ms. Pontificali bibliothecæ cathedralis Rotomagensis, quas in missis pontificalibus revocari optat rituale Rotomagense, p. 1, p. 503.

(228) *Cum processione, etc.* In his omnibus concordat Ordinarium Rotomagense ms.; sic autem habet in die Paschæ, pag. 88. *Ad Vesperas tres de majori sede in cappis cantent ad processionem: Salve, festa dies, cum diacono et subdiacono revestitis, cruce, candelabris, thuribulis et signis; descendat processio per dextram alam ecclesiæ, usque ad occidentalem portam ecclesiæ, et processione ordinata in navi ecclesiæ unus de cantoribus incipiat: Kyrie eleison, et processio ad chorum redeat cantando: Christe eleison; et finito Kyrie eleison, incipiatur ab uno de majori sede ant. Alleluia. Illi qui cantaverint ad processionem: Salve, festa dies, regant chorum, et unus ex illis incipiat in dextro choro psal. Dixit Dominus, psal. Confitebor, psal. Beatus vir. Ant. Alleluia quatuor. Eadem legere est in libro officiali Rotomagensi ms; et apud Durandum Ration., lib. vi, c. 89. De ista processione ante Vesperas, et de Kyrie eleison, nihil hodie fit in Ecclesia Rotomagensi, licet habeantur in Breviariis ad usum Rotomagensis Ecclesiæ an. 1491 et 1578 editis; et in Breviario Dominicanorum: Ad Vesperas non dicatur: Deus*

A in adiutorium, sed dicto Pater noster, sic incipiuntur: Kyrie eleison, etc.

(229) *Per Kyrie eleison Vesperas incipiant.* Plus ille ritus, quem germanæ antiquitatis ignorantia nostro demum sæculo abolevit, e Romanis fontibus ad nos emanaverat. Ordo Romanus: *Die sancto Paschæ conveniente schola temporarius cum episcopis et diaconibus ad sanctum Joannem in ecclesia majore ad locum crucifixi, incipiunt, Kyrie eleison, et veniunt usque ad altare: ascendentibus diaconibus in pogium, 143 episcopi et presbyteri statuunt in locis suis, et scholæ ante altare. Finito Kyrie eleison, innuit archidiaconus primo scholæ: et ille inclinans se illi, incipiat Alleluia cum psalmo: Dixit Dominus Domino meo, etc. Alcuinus lib. De divin. offic. Eadem die ad Vesperas ad sanctum Joannem congregatur maturius universus gradus ecclesiasticus in ecclesia majore, in loco qui vocatur crucifixio: ibique inchoant schola: Kyrie eleison, et eo concentu perveniunt usque ad altare, etc. Pa.*

(230) *Benedicamus Domino ab his qui Alleluia cantantur dicatur.* Nunc a tribus de secunda sede in superpellicis.

(231) *Psalmum: Laudate, pueri, Dominum, cantantes ad fontes pergant.* Iste processionis ritus laudabiliter observatur in cathedrali et plurimis parochialibus ecclesiis hujus civitatis, qui in ordinario ms., p. 88, describitur disertis hisce verbis: *Unus de majoribus incipiat: Alleluia, et unus de regentibus chorum incipiat: Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini, Alleluia. Sit nomen Domini benedictum, etc. Alleluia: et sic cantando psalmum eat processio ad fontes cum diacono et subdiacono, et ampullæ a duobus presbyteris albis, et cereo benedicto, quem ferat unus diaconus (dalmaticatus) de secunda sede, et chorus psalmum finiat, et dicat Alleluia quatuor, et hæc dies sine Alleluia, et versu. Et post cantetur ante altare S. Joannis: Alleluia, ꝑ Laudate, pueri et reiteretur Alleluia; quo finito sacerdos dicat: Oremus. Deus, qui ecclesiam tuam. Per Christum Dominum. Festine unus de majori sede incipiat: Alleluia, et unus de regentibus chorum psal. In exitu Israel de Ægypto, Alleluia, ꝑ Facta est Judæa sanctificatio ejus, etc. Alleluia, alleluia; ꝑ Mare vidit et fugit, etc. alleluia, alleluia, alleluia. Et sic ad finem perducatur, et in fine psalmi dicatur: Gloria Patri, Alleluia. Sicut erat, Alleluia, alleluia. Surrexit Dominus de sepulcro, Alleluia, alleluia. Et cantando psalmum descendat processio per aliam alam ecclesiæ ad occidentalem portam ecclesiæ; et processione in navi ecclesiæ statuta, et ultimo versu psalmi finito, tres (nunc, duo) de majori sede in pulpito cantent Alleluia, ꝑ Redemptionem, non reiteretur Alleluia in fine; quo finito sacerdos dicat versum: Dicite in nationibus. Oremus. Deus, qui pro nobis Filium. Sequatur memoria ibidem beatæ Mariæ, antiphona: Paradisi porta. ꝑ Post partum. Oremus. Gratiam tuam 144 quesumus, Domine Ad introitum chori memoria omnium san-*

torum, antiphona: Lux perpetua. Si diligereitis. \S A pore paschali Dominicarum et festorum officium tri-
Vox letitiæ. Oremus. Vide, Domine, infirmitates.
Tres pueri: Benedicamus Domino, Alleluia. Idem
quoque habetur in Breviariis Rotomag. an. 1491 et
1578, et in Processionali Rotomagensi pag. 168 et
seq. Hujus antiquissimi ritus mentio sit in Ordine
Romano, apud Alcuinum, G. Durandum, in ordina-
rio ms. canonicorum S. Laudi Rotomagensis, etc.;
eumque improbare non possunt, qui baptismi me-
moriæ in hominum animis indeletam servari cu-
plunt.

(232) *Huic antiphonam*: Lux perpetua, con-
cinentes. Tempore paschali in processione ad cruci-
fixum nulla apud Joannem nostrum habetur sanctæ
Mariæ memoria, neque in Ordinario ms. canonico-
rum S. Laudi: reperitur tamen in Ordinario et offi-
cialibus libris mss. et Processionalibus, nec non
Breviariis ad usum Ecclesiæ Rotomagensis.

(233) *Dies septem in cappis*, etc. In ecclesia cathe-
drali Sabbato in Albis ad missam quinque pueri albis
induti, sive cappis, non ita pridem regebant chorum.
Idem legitur in Ordinario ms. p. 95. *Ad missam nulla
cappa in choro, sed quinque pueri in albis regant
chorum. Officium*: Eduxit populum suum. *Psalmus*:
Constitemini Domino et invocate. *Quinque pueri præ-
dicti cantent*: Kyrie eleison, Rex genitor et Gloria
in excelsis, *prosa*: Omnipotens genitor; *quinque
pueri cantent prosam, et chorus respondeat residuum.*
Oratio: Concede, quesumus, omnipotens Deus.
Nulla memoria, nisi ut prænotatur. Epistola: Depo-
nentes omnem. Alleluia. \S Hæc dies. *Quinque pueri
in pulpito Alleluia. \S Laudate, pueri; sequitur alius
versus*: Sit nomen Domini. *Hoc finito quinque pueri
incipiant in pulpito*: Jubilans concrepa, et choris
respondeat neuma. In ecclesia cathedrali hodie omnia
fiunt ut in duplicibus.

(234) *Ad crucifixum post Vesperas fiat processio.*
Idem processionis ritus describitur in Ordinario ms.
sancti Laudi. Fit hodie in diocesi Rotomagensi post
Vesperas processio, in qua non portatur crux, sed
candelabra et thuribulum, juxta Ordinarium Roto-
magense ms. et dum cantatur \hat{q} *Dignus es, Domine,*
crucifixus a celebrante cappa induto et genuflexo
triplici ductu thurificatur. Duo in pulpito canunt \S
O quam. Dicitur versus et oratio de cruce, et post
memoriæ **145** B. Mariæ, ad introitum chori
dicitur antiphona de sanctis cum versu et ora-
tione.

(235) *Oratione Dominica et symbolo.* In Comple-
torio per octavam non dicitur oratio Dominica nec
symbolum; sed post *Nunc dimittis* decantata anti-
phona oratio dicitur, et dicto Benedicamus, Comple-
torium finitur.

(236) *Dies octavus ut primus celebretur.* Non eodem
modo, sed more duplici colitur.

(237) *Responsorium Surrexit, a duobus cantetur*
Scilicet in cappis, qui chorum regant.

(238) *Unaquæque nocturna cum una antiphona.* Ex
his et sequentibus patet, apud majores nostros tem-

pore paschali Dominicarum et festorum officium tri-
bus nocturnis constituisse. Ut secus postea fieret,
pervicit brevitas ratio, non disciplinæ: quod valde
improbatur a Guillelmo Durando, l. vi, Ration. div.
offic., cap. 89, et Radulfo decano Tungrensi, libro De
canonum observantia, propositione 10. Pn.

(239) *Sex lectiones de Apocalypsi legantur, et tres
de resurrectione.* Hinc apparet olim in Rotomagensi
Ecclesia tres nocturnas dici solitas, quæ reperiuntur
in Ordinario ms. canonicorum S. Laudi Rotomagen-
sis; eas adhuc retinet Romana Ecclesia, multæ quo-
que cathedrales ecclesiæ. De lectione Apocalypsis
concordat Ordinarium Rotomagensis ms. Nos vero
legimus de Actibus apostolorum (exceptis Dominicis)
usque ad hebdomadam tertiam, in qua legitur liber
B Apocalypsis, postea canonicæ epistolæ usque ad vi-
giliam Ascensionis.

(240) *Nonum a duobus clericis cantetur.* Scilicet de
majori sede in superpelliceis tantum, quod in Eccle-
sia Rotomagensi servatur in tertio responsorio per
Dominicas temporis paschalis.

(241) *Matutinæ Laudes cum una antiphona*: An-
gelus. Ad Laudes in Dominicis usque ad Ascensio-
nem psalmi dicuntur sub una antiphona: Alle-
luia.

(242) *In Dominicis matutinis semper fiat processio.*
In Dominicis usque ad Ascensionem tantum fit pro-
cessio in Laudibus, cæteris Dominicis nulla in Lau-
dibus, sed immediate ante Tertiam post aspersionem
aquæ.

C (243) *Sine tropis et Laudibus.* Quid sint tropi docet
Durandus **146** lib. iv, Ration., c. v, et post eum
Pamelius in fine tomi II Liturgicon Eccl. Lat. Ad
hanc cantus speciem referendæ sunt litanie (ut vo-
cant) prosate, ut *Kyrie, fons bonitatis.* Quod ad
Laudes attinet, varia est ejus nominis apud liturgicos
acceptio. Plerumque enim sumitur pro *Alleluia*, ut
apud Isidorum, lib. i De eccl. offic., cap. 13, qui
sensus huic loco non convenit, ubi agitur de officio
quod celebratur cum *Alleluia*, sed sine Laudibus.
Itaque cum hic troporum, Laudumque simul occur-
rat mentio, rectius per Laudes hujusmodi intellige-
mus cantum aliquem ecclesiasticum tropis affine.
Nam et Durandus loco prædicto tropos appellat Lau-
des ad introitum convertibiles. Conjecturæ faciem
præfert anonymus S. Audoeni monachus in Historia
Joannis nostri ad calcem gestorum archiepiscopo-
rum Rotomag. his verbis: *Finitis itaque Kyrie elei-
son cum duobus rhythmis*, id est, nostro judicio tropis,
*exacto Gloria in excelsis Deo, quod incaptum ab
abbate Ricardo Sigienzi (Sagiensi) chorus celeberrime
fuerat executus cum Laudibus, id vero totum expende-
batur in præstatione archipræsulis.* Quo ex loco col-
ligitur Laudes illas in missis solemnibus hymno
Gloria in excelsis interseri, vel certe subungi con-
suevisse: quem quidem hymnum in missa Sabbati
sancti absque tropis decantatum, paulo ante obser-
vavimus ex Ordinario. Ejus generis erat prosa *Quem
cires calici*, quæ juxta idem Ordinarium, in nocte

Natalis Domini a clericis pastores agentibus, post hymnum prædictum cantabatur : Itemque *O gloria sanctorum*, ibidem in festo sancti Stephani. Denique Laudum nomine forte conseri posset insignis ille cantus, *Christus vincit*, de quo supra. Pa.

(244) Cum duobus Alleluia et sequentia. Sequentia non dicitur, sed quatuor Alleluia canuntur.

(245) *Quandiu Æ Dignus es cantatur, Apocalypsis legatur.* In Breviariis Rotomag. an. 1491 et 1578 post octavam Paschæ legitur Apocalypsis, quibus concinit Ordinarium ms., p. 2 : *Post octavam Paschæ incipitur liber Apocalypsis, et legantur de eo tres lectiones per hebdomadam usque ad Dominicam in qua cantatur : Jubilate Deo. In crastino incipiantur Epistolæ canonice, et legantur de ipsis quotidie tres lectiones per serias usque ad vigiliam Ascensionis Domini.* Et Micrologus, De ecclesiast. observat., cap. 54 : *In octava Paschæ historiam : 147 Dignus es, Domine, et Apocalypsin juxta ordinem incipimus.*

(246) *Per dies feriales in nocturna sex psalmos.* Tempore paschali tres tantum dicuntur psalmi per ferias.

(247) *Unum tantum Alleluia cantetur.* Ita quoque Micrologus, De eccles. observat., c. 55, et G. Durandus, Ration. divin. offic., l. vi, c. 89. Sed in Ecclesia Rotomagensi in officio tam de Tempore quam de Sanctis a Pascha usque ad Pentecosten canuntur quatuor Alleluia, exceptis Rogationibus et vigilia Pentecostes.

(248) *Si alio tempore evenierit, omnes exceptis parvulis jejunent.* Hoc indicat Ordinarium ms. bibliothecæ Bigotianæ : *Item si evenierit in die octava, memoria ad utrasque Vesperas, Matutinum et missam, et in crastino reservetur cum jejunio. Item si evenierit in Sabbatis aut Dominicis resurrectionis, processio et jejunium in crastinum reserventur ; in Ordinario autem ms. cathedralis ecclesiæ : Missa de jejunio cantabitur, et omnes jejunabunt.* Hinc duo notanda occurrunt : primum quod olim Ecclesia Rotomagensis jejunium observaret in festo S. Marci, quando non concurrebat cum octava Paschæ, aut Dominicis tempore paschali. Secundum quod omnes exceptis pueris et infirmis jejunarent. Simile reperitur mandatum præfixum initio Breviarii Rotomag., an. 1578, et Abrincensis, an. 1592, De observatione jejunii : *Sacerdotes ecclesiarum præcipiunt omnibus ætatem adultam habentibus instituta jejunia observari, ut jejunium Quadragesimæ, etc. Et omnia prædicta prohibeant expresse, et sub pœna peccati mortalis.* Illud vero jejunium postea in abstinentiam a carnibus fuit mutatum, similiter in diebus Rogationum.

(249) *Ad ecclesiam S. Petri, S. Audoeni.* Hunc morem etiamnum servat ecclesia metropolitana. De antiquitate et dignitate ecclesiæ S. Audoeni vide Surium in Vita ejusdem sancti ad 24 Augusti ; Dudonem, De moribus et actis Norman., lib. ii ; Wilhelmm Gemetic., lib. ii, cap. 18 ; Ordericum, initio libri iii et lib. viii, pag. 710. Pa.

Item in Charta Riculfi Rotomagensis archiepiscopi legitur : *Canobium D. Petri, almique Audoeni ;* processu vero temporis unicum nomen S. Audoeni, cujus corpus hac in ecclesia fuit tumulatum, sortita est. Hujus processionis ritum vide post notas.

(250) **148** *Nona dicta comestum pergant.* Excepto enim Quadragesimæ tempore, aliis jejunii diebus frangebatur hora nona jejunium, ut constat ex Micrologo, c. 49, De capite jejunii, et pluribus aliis.

(251) *Simili modo dies Rogationum celebrentur.* De jejunio Rogationum sic loquitur Rabanus, lib. ii, De institut. clericæ, cap. 4 : *Ante hanc ergo diem Ascensionis Domini mos est ecclesiarum Occidentis per tres dies proximos jejunium exercere et litanias agere, et hoc congrue.* Vide Amalarium, lib. i, cap. 37, De litanis majori.

(252) *Sex primæ lectiones de sanctis dicantur.* Eadem plane habentur in libro officiali Rotomagensi ms. ; nunc autem una nocturna dicitur, in qua prima lectio de expositione Evangelii, secunda et tertia de cruce ; sit memoria martyrum in primis Vesperis, Laudibus et missa.

(253) *Processio ad crucem in Vesperis et Matutinis, et missa fiat.* Processio nulla sit, nisi sit Dominica, scilicet ante Tertiam, nec Laudes neque sequentia in aliquo officio canuntur.

(254) *In Vesperis cantor chorum regat.* Hujus diei officium in omnibus pene est immutatum ; nunc enim duo cantores cappati chorum regunt, quatuor alii de majori sede item cappi induti, istis recedentibus in vestiarius, responsorium canunt. Olim tres nocturnæ vigilie, hodie una tantum dicitur, scilicet tres psalmi cum tribus antiphonis, et in cappis tres lectiones de expositione Evangelii leguntur, cum totidem responsoriis, quorum primum et secundum a tribus in cappis, tertium a quatuor regentibus chorum decantatur.

(255) *Post Tertiam processio fiat.* Ordinarium Rotomagensis ms. post Tertiam processionem immediate constituit, p. 109. *Ad Primam Jam lucis, etc. Dehinc eatur in capitulum [ms., capitulo], et ibi legatur ab uno diacono de majori sede de residuo expositionis Evangelii. Pulsatur processio festive. Sequitur ad Tertiam hymnus : Nunc sancte. Sequitur processio, etc.* Tanta est eo die in cathedrali ecclesia rerum confusio, propter populi affluentiam, ut Tertia, Sexta, Nona et postea missa solemnissimæ usque ad quartam aut quintam horam pomeridianam differantur, qua circiter hora reus e carcere educitur. Unus cantor in cappa missæ officium inchoat quod musici proseguunt, pauci enim canonici et pauci capellani **149** intersunt, quia viri et femine illorum sedes occupant ; sic quisque per ecclesiam vagatur, et ecclesia strepitu et tumultu resonat, ac gladiis evaginati et armis more castrorum resplendet. Finita missa statim dicuntur Vesperæ, ut quadragesimali tempore.

(256) *Historia : Deus omnium.* Hæc vox in scriptoribus de rebus sacris aliquando psalmum signifi-

cat, ut l. iii, De Gemma animæ, c. 19. *Historiam* : Domine, ne in furore tuo, pro penitentia animus; aliquando lectionem, ut Gemma animæ, l. iv, c. 118, De adventu Domini. *Historia*, Clama in fortitudine, non ad Quatuor Tempora, sed ad proximam septimanam Natalis Domini pertinet; aliquando vero responsoria et antiphonas, sic enim habet Radulfus de Rivo proposit. 12. *Prænotetur* (inquit) quod antiphonæ et responsoria ad unum diem vel observationem pertinentia vocantur historia. Sed sæpiissime pro responsoriis accipitur : apud Micrologum, De ecclesiast. observat. c. 54. In octava Pascha *historiam* : Dignus es, Domine, incipimus; apud Radulfum, De Rivo, lib. De can. observ., proposit. 16. Simili modo *servatur Historia* : Dignus es, et *historia* : Si oblitus. In Ordinario vero Rotomagensi historia frequenter pro responsoriis usurpatur, in quo etiam legitur : Et *responsorium de historia*, Deus omnium. Idem sæpe videtur in Ordinario canonicorum S. Laudi Rotomagensis.

(257) *Actus apostolorum legantur*. Ita quoque Ordinarium Rotomagensis ms., p. 2 : In crastino Ascensionis Domini incipiantur Actus apostolorum, et legantur de ipsis per hebdomadam tres lectiones usque ad vigiliam Pentecostes. Item in Breviariis 1491 et 1578 legantur usque ad vigiliam Pentecostes quotidie tres lectiones de Actibus apostolorum, excepta Dominica et die octava. Nunc per octavas Ascensionis et Pentecostes leguntur Patrum expositiones in Evangelia.

(258) *Octava hora diei populus ad ecclesiam conveniat*. Scilicet secunda post meridiem, hodie vero quarta hora diei scilicet decima matutina. Ordo lectionum et tractuum in quibusdam immutatus est, cætera ut in Sabbato sancto Paschæ, excepta benedictione ignis et cerei.

(259) *Pax accipiatur*. Ordinarium Rotomagensis ms., p. 113 : Sanctus et Agnus festive, et pax datur. Vide quæ diximus de osculo pacis in observationibus de officio missæ.

(260) **150** *Post Vesperas et Matutinas ipsa die memoriam resurrectionis pergant ad crucifixum*. Nulla post Vesperas et Matutinas hodie processio ad crucifixum, in qua fiat memoria resurrectionis, et in Ordinario Rotomagensi ms. legitur : Nulla memoria. Reperitur tamen hæc processio in Breviario Fiscannensi an. 1627 in primis Vesperis.

(261) *Dies octavus ut primus celeberrime agitur*. Nunc autem ritus triplici 2 classis in honore SS. Trinitatis colitur.

(262) *Hymnus a tribus clericis cappatis altare incensantibus inchoetur*. Aliiter ecclesiæ metropolitanæ Ordinarium et praxis, nam ternarius numerus ad septenarium jam excrevit non cappatorum, sed casulatorum. Pa.

Hodie in Ecclesia Rotomagensi a septem casulatis et altare incensantibus inchoatur hymnus, qui ab ipsis et a choro alternatim perfitur, ut in Ordinario ms., p. 114, habetur : *Septem presbyteri de majori*

*A sede cum septem thuribulis casula induti ante altare veniant cum diacono et subdiacono revestitis (dalmatica et tunica) et medius presbyterorum incipiat. Deus in adiutorium, et simul incipiant hymnum : Veni, creator Spiritus, et tunc pulsantur omnes campanæ, et dicant totum versum flexis genibus incensando altare. Chorus : Qui paracletus diceris Septem presbyteri : Tu septiformis. Chorus : Accende lumen. Presbyteri : Hostem repellas. Chorus : Per te sciamus. Presbyteri : Sit laus Patri. Finito hymno presbyteri versis vultibus ad chorum (incensando) incipiant antiphonam : Accipite Spiritum sanctum, et totam finiant, et cantor festive incipiat psalmum : Legem pone, et presbyteri interim inter se privatum Tertium dicant, qua finita recedant. Et feria secunda et per hebdomadam : Ad Tertiam sacerdos missam cantaturus cum diacono et subdiacono revestitis (amictu, alba et stola) incipit in choro ante formam : Deus, in adiutorium, cum duobus thuribulis et candelabris, et simul incipiant : Veni, Creator, incensando quoad versus a parte dextra cantabitur, et sinister chorus finit dicunt tertium, dexter chorus alium versum cantet, et sic finitur hymnus, et sic fiat per hebdomadam alternatim. Ant. Repleti sunt. Cantor incipiat psalmum : Legem pone, et sacerdos cum diacono et subdiacono sedcant super formam chori. Finita antiphona dicat sacerdos capitulum : Dum complementur. Spiritus Domini, etc. Sacerdos dicat : Dominus vobiscum. Oremus. **151** Deus, qui hodierna die, etc. Finita Tertia recedant, et cantor incipiat officium missæ. Iisdem fere verbis hæc leguntur in libro officiali Rotomagensi ms. bibliothecæ Bigotianæ.*

(263) *Flores diversæ coloris immittantur*. Liber officialis præfatus : Dum hymnus cantatur altare incensetur, luminaria accendantur, signa pulsantur, et flores de diversis coloribus ad instar charismatum sancti Spiritus desuper chorum sparsim mittantur. A decem aut circiter annis mos iste tam in cathedrali quam in parochialibus ecclesiis non immerito obsolevit, qui in Ordinario ms., p. 114, sic describitur : Sequitur Tertia, et dum incipitur. Veni, Creator, projiciuntur per familiares thesaurarii existentes in deambulatoriis inferioribus turribus ante crucifixum, scilicet inferius, et quantum poterunt infra chorum folia quercuum, nebule et suppel ardentem in magna quantitate, et ad Gloria in excelsis missæ emittent volare versus chorum aves parvas et mediocres, et non magnas, cum nebulis ligatis ad tibiam in competenti numero, et continuantur præmissa usque ad Evangelium : et hæc omnia fient ad expensam thesaurarii et capituli æquis portionibus.

(264) *Si alicujus sancti festivitas evenierit, de sancto canetur*. Per octavam Pentecostes, si sanctorum festivitas evenierit, post octavam transfertur.

(265) *Missæ in tertia feria de angelis*. Hodie non dicitur de angelis, sed propria quæ in Missalibus Rotomagensis diocesis assignatur.

(266) *Epistola legatur* : Vidi ostium, et Erat homo

ex Phariseis *Evangelium*. Idem habetur in libro officiali Rotomagensi ms. bibliothecæ Bigotianæ, et in Missalibus Rotomagensis Ecclesiæ an. 1516, 1527, 1538 et 1576. Hodie legitur Epistola beati Pauli ad Romanos, c. xi: *O altitudo, etc.*, et *Evangelium* secundum Matthæum, c. 28: *Dixit Jesus discipulis suis: Data est mihi omnis potestas.*

(267) *Incipiatur Regum historia et Paralipomenon.* Libri Paralipomenon non leguntur in Ecclesia Rotomagensi, sed tantum quatuor libri Regum usque ad Dominicam proximiorum Kalend. Augusti.

(268) *Liber Tobie et Esdræ.* Esdras non legitur, sed solummodo liber Tobie in tertia Septembris hebdomada, in quarta vero et quinta Judith et Esther.

(269) *Post matutinas tantum Laudes defunctorum.* In ecclesia 152 cathedrali post nocturnum dicuntur ante Completorium.

(270) *In Vesperis Abbati et Dominicalibus matutinis de cruce canitur.* In Ordinario ms. canonicorum S. Laudi: *Ab octavo Pentecostes usque ad Adventum Domini in omnibus Vesperis et Matutinis fiat memoria de sancta cruce, nisi in duplicibus festis.* Ad processionem post Vesperas Sabbati nihil de cruce canitur, sed de beata Virgine Maria, licet in Ordinario Rotomag. ms. legatur: *Sequatur processio, antiphona: O crux splendor. y Omnis terra. Oratio: Deus, qui unigen. In Matutinis autem Dominicalibus nulla sit processio extra tempus paschale, nisi intelligas eam quæ post aspersionem aquæ sit immediate ante Tertiam.*

(271) *Ultimam benedictio non sequitur.* Id est, oratio super populum, quæ ulterior ultima benedictio dicitur Amalario, lib. iii, cap. 37. Pa.

(272) *Propter Dominicæ noctis honorem.* Hinc constat missam in Sabbatis Quatuor Temporum sub Vespera fuisse celebratam: ob officii enim prolixitatem et sacram ordinationem missa sæpe usque ad noctem Dominicæ protendebatur; quapropter officio vacabant isti dies, et officium Dominicæ in missa desumebatur, ut notant divinorum officiorum expostiores.

(273) *In missa vespertinali quidem hora.* Videlicet circa quintam aut sextam horam post meridiem.

(274) *Ante nonam fieri sacra auctoritate prohibetur.* In hodiernis ordinationibus non sit ordinum collatio antequam Nona dicatur, sed sex aut septem horis Nonæ officium anticipatur. Admonitionem in ordinationibus clericorum fieri solitam post notas ex ms. codice exhibemus.

(275) *In die vero Dominica episcoporum ordinatio celebretur.* Hujus ordinationis ritum post observationes e ms. codice cathedralis ecclesiæ 700 annorum eruiamus.

(276) *In Vesperis binæ et binæ pulsantur campanæ.* Hac die ad Vesperas omnes sicut in Matutinis campanæ pulsantur.

(277) *Responsorium duo cappati canant.* Responsorium a quatuor in cappis, sicut invitorium et

nonum responsum in Matutinis, canitur; nec cantor in Vesperis, sed duo cantores in cappis ad psalmos regunt chorum. In Matutinis tertium et sextum respons. a tribus in cappis canuntur.

(278) *Diaconus cappa indutus cum processione pergat ad pronuntiandum 153 Evangelium.* Cum processione, id est, cumthuriferario et duobus ceroferrariis, pergat ad modum processionis, incensato altari. Primusthuriferarius incedit, post duo ceroferrarii, quos sequitur diaconus cappa indutus qui lecturus est Evangelium in pulpito; quod in omnibus festis triplicibus, tam primæ quam secundæ classis, observatur. In secundo autem, quinto, et octavo responsorii non incensatur altare, neque chorus.

(279) *Omnes clerici pro posse ecclesiæ induantur.* Ad processionem hodie et in festis solemnioribus omnes cappis induuntur pro posse ecclesiæ; immerito vero nonnulli in ea colorum varietatem improbant, cum ecclesia, licet ditissima, tot ejusdem coloris ornamenta suppeditare non possit quot sunt clerici. Attendant illi quod sponsa Christi circumdata sit varietate, et, sicut David propheta regius testatur (Psalm. xlii), in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.

(280) *Clerus, et cui ex populo placuerit, communicetur.* Antiqua Ecclesiæ regula et praxis est ut post communionem cleri populus communicetur; quæ jam in plurimis parochialibus ecclesiis abrogata est. Qua tandem ratione, mihi non compertum est.

(281) *In Nocturnis quatuor lectiones legantur.* Tres solummodo in ecclesia Rotomagensi per octavas leguntur lectiones: ordinarium quoque ms. tres tantum numerat, item breviaria an. 1491 et 1578, etc. Prima lectio dicitur de expositione in Evangelium, secunda et tertia de Sermonibus Patrum.

(282) *Omnium sanctorum.* Hac festivitas eodem modo quo assumptio celebratur, excepto eo quod sequitur ex Ordinario Rotomagensi ms., p. 254: *In isto festo dicuntur benedictiones propriæ. Prima lectio, secunda, tertia, septima, octava, et nona legantur in cappis, cæteræ in superpelliciis.* Omnes lectiones de majori sede. Primum responsum, secundum, tertium, sextum, et nonum in cappis cantetur. Dominus archiepiscopus legat primam lectionem. Primum responsum tres de majoribus in cappis. Secundum responsum dominus archiepiscopus, cum eo decanus et cantor in cappis. Tertium responsum tres de majoribus in cappis. In secundo nocturno, tres de majoribus in cappis (rubeis) et O constantia martyrum.

(283) 154 *Non dicatur hymnus aut invitorium.* Ordinarium Rotomagensis ms. *Matutine ita incipiuntur. Duo de majori sede regant chorum ut in Vesperis.* Ant. Dirige. Psalm. Verba mea, etc. et in Breviariis Rotomag. an. 1491 et 1578 hæc leguntur: *Ad Matutinas, antiphona.* Dirige. Non legitur invitorium apud Joannem Beletum, c. 161 de Celebratione officii mortuorum, nec apud G. Durandum, nec apud

Honorium Augustodun.: libro eum iv Gen. animæ. A
e. 116, sic lego: *In officio mortuorum imitatur officia mortis vel sepultura Domini ideoque invitatorium non cantatur, et benedictiones ad lectiones non dantur.* Item nec in rituali Lexoviensi an. 1661 habetur invitatorium in die commemorationis omnium defunctorum et in depositione defuncti, nec in Breviario Parisiensi an. 1557, et Manuali item Parisiensi 1581, nec in Ordinario ms. canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis. Hoc invitatorium D. Franciscus a Joyosa Rotomagensis archiepiscopus in Manuali Rotomag., an. 1612, primus instituit, et successor ejus D. Franciscus de Harlay I in Breviario Rotomagensi anno 1618 edito.

(284) *Duo regant chorum.* Cantor chorum regit: a duobus in cappis Graduale canitur, a duobus item cappatis Tractus; sed in ecclesia cathedrali a quatuor cantatur, quia in ea more triplici missa celebratur.

(285) *Horæ diei nullomodo præmittantur.* Hinc et inferius apparet quod tunc in Ecclesia Rotomagensi præter officium mortuorum officium de die diceretur, ut in Breviario Romano hodie observatur; quod etiam confirmant verba sequentia: *Has serialiter dictas agenda mortuorum festiva sequatur.*

(286) *In Completorio.* De secundis Vesperis et Completorio mortuorum nulla sit mentio in ordinariis mss., nec ullum breviarium Rotomagense assignat.

(287) *Festivitas nativitatis S. Joannis Baptiste,* etc. Festivitates S. Joannis Baptiste, et passionis SS. Petri et Pauli, et S. Michaelis in mense Septembri ritu triplici 2 elassis per totam diocesim celebrantur, ut festum SS. Trinitatis.

(288) *Invitatorium in Matutinis a tribus clericis canitur.* In festis triplicibus a quatuor, in duplicibus et semiduplicibus a duobus in cappis in medio chori, in simplicibus et feriis ab uno in stallo suo in superpellicio canitur invitatorium, 155 nunquam a tribus in Ecclesia Rotomagensi.

(289) *Dies octavus ut Dominica celebretur.* Nunc ritu duplici colitur.

(290) *Dedicatio sancti Michaelis in mari.* Quæ et festivitas S. Michaelis in periculo maris, in antiquo ecclesie metropolitanae Martyrologio nuncupatur die 16 Octobris. Ejus autem veneratio etiam ad externos transit. In concilio enim Oxoniensi apud Anglos celebrato an. Christi 1222 recensetur inter festa a rectoribus Ecclesiarum et capellanis in obsequio divino et laude celebranda cum interdictione minorum operum servilium. Pa.

(291) *In Vesperis et Matutinis chorus non regatur.* In his Vesperis et Matutinis chorus a duobus cappis indutus regitur, sed ad *Te Deum* altare non incensatur.

(292) *Officium cum Laudibus et Sequentia celebratur.* De istis Laudibus nihil fit in Ecclesia Rotomagensi, Sequentias tantum in festis triplicibus retinuit cathedralis ecclesia.

(293) *Matutina non dicatur.* Officium nocturnum pariter et diurnum de istis sanctis agitur in diocesi Rotomagensi.

(294) *Romani, Audoeni.* Cum auctoris scopus fuerit librum hunc non in unius metropoleos sed totius provincie usum exscribere, nemo miretur si præcipuos Ecclesie nostre tutelares in infimam sanctorum classem redegerit, multaque præterea vel omiserit, vel obiter perstrinxerit, ad peculiare ejusdem ecclesie caerimonias pertinentia, quorum notitia peti potest ex Ordinario. Cujusmodi sunt solennes Dominicæ Palmarum, et ascensionis processiones, ac S. Audoeni festivitas, Joannis tempore (ut ex ejus Historia constat) celeberrima: Quod hic consilio notatum volumus, ne quis inde sugillandorum rituum nostrorum occasionem arripiat. Pa.

Festum S. Romani civitatis Rotomagensis patroni et archiepiscopi ritu triplici in ecclesia observatur, non item in populo qui totus negotiationi et deambulationi hac die incumbit, ita ut ecclesia jure merito luceat eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem. Concilium Rotomagense anno 1581, præsidente Carolo Borbonio archiepiscopo Rotomagensi et S. Romanæ Ecclesie cardinali, de cultu divino in genere, art. 4 et seq. de istis nundinis et mercatibus publicis in diebus festis maxime conqueritur, et rebelles 156 excommunicatione plectit. Festum vero S. Audoeni Rotomagensis item archipræsulis ritu duplici celebratur per totam diocesim, solemniter autem et triplici more in ecclesia S. Audoeni propria canonici cathedralis ecclesie celebrant, ad quam eo die fit processio ex cathedrali ecclesia, quæ post observationes nostras in ordine processionum est extrema.

(295) *Responsorium a duobus clericis absque cappis canitur.* In Sabbatis per annum quando in Vesperis habetur responsum, scilicet in Adventu, et a Septuagesima usque ad Trinitatem, a duobus in cappis canitur, similiter in omnibus Dominicis invitatorium.

(296) *In Matutinis una tantum antiphona canitur.* Nunc antiphonæ novem super psalmos canuntur, excepto tempore paschali.

RELIGIOSISSIMO PATRI ET DOMINO

D. FRANCISCO II.

ARCHIEPISCOPO ROTOMAGENSI, NORMANNIÆ PRIMAT.

157 Opportune prorsus accidit, religiosissime præsul, ut dum restituendo pristino sacrorum rituum splendori impensis providentia tua invigilat, ex improviso manibus nostris occurreret liber De ecclesiasticis officiis, ab annis circiter sexcentis, Joannis tum Abrincensis episcopi, qui postmodum metropoli tuæ præfuit, singulari diligentia scriptus, et venerabili Maurilio decessori suo in provinciæ usum oblati. Hunc ætati nostræ divino munere sepositum e Salicosani cænobii solitudine, ubi diutius nec sine damno delituerat, tandem aliquando, nominis tui auspiciis, in publicum revocamus eo majori fiducia quo potiori jure rem Ecclesiæ tuæ origine institutoque propriam, celsitudini tuæ non tam dicari quam vindicari oporteat. Antistitis pallium una cum corpore sacra lex humari jubet, ejusque usu successoribus interdicat. Longe alia est scriptorum operumque ratio quæ supersitit fama fructuque transeunt ad posteros, ac tenebris et silentio quantumvis sepulta reviviscunt. Ejus generis est liber iste, cujus notitiam vel inde **158** gratiorem fore speramus quod multa contineat, quæ partim in Ecclesia tua religiose hactenus observantur, partim haud ita pridem subito quodam vicissitudinis æstu magis abrepta quam abolita, multorum adhuc animis hærent nulloque negotio repeti possunt, prorsus ut appareat optimum hunc sinceræ antiquitatis testem ac vindicem divinitus, quasi e diuturno somno, excitari, qui publicis cleri studiis facem præferat, tuæque in primis sollicitudini emerita magisterii auctoritate cooperetur. Excipiat igitur pietas tua, religiosissime præsul, Joannem in exiguo multoque codice redivivum, et clericorum manibus evectum in sedis ac honoris partem postliminio restituat. Quidquid vero opellæ nostræ præclaris ejus lucubrationibus accessit, ita placide spectet ut patrocinii tui gratia quantum decessori ad gloriam nobis virium ad studia ac disciplinam additum fateamur.

Celsitudini tuæ addictissimi, GEORGIUS RIBEL, JACOBUS MALET, et JOANNES LE PRÆVOST Ecclesiæ tuæ canonici.

ACTA VETERA

QUORUM IN NOTIS FACTA EST MENTIO.

Sequuntur processiones solemnes quæ per annum fieri solent in ecclesia cathedrali Rotomagensi, ex Ordinario ms. ad usum ejusdem ecclesiæ.

(Ex ms. codice Bigotiano.)

PROCESSIO AD S. GILDARDUM

DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

159 In ramis palmarum. Finitis Matutinis deferatur corpus Domini ad locum destinatum [al., determinatum] in feretro a duobus sacerdotibus de secunda sede in albis, et sint duodecim famuli circa feretrum portantes duodecim torchias quas debet dominus archiepiscopus; et duo de præfata [al., prima] sede ferant duas torchias chori, et associent corpus Domini usque ad atrium Sancti Gildardi..... Ordo in ramis palmarum. Tertia cantata (2) clerus et populus totius civitatis ad matrem ecclesiam **160** conveniant, et processione ordinata cum cruce discooperata et candelabris ad altare crucis, in quo benedictio palmarum fiet, pergat; et cantor incipiat ant. *Ante sex dies solemnizatis.* Sequitur alia antiphona *Ante sex dies Paschæ.* Finita antiphona, dicat archiepiscopus vel sacerdos super ramos orationem *Actiones nostras, quesumus, Domine.* Finita oratione subdiaconus revestitus, verso vultu ad populum, in pulpito legat quasi lectionem cum titulo *Dicite, filie Sion.* Qua finita cantor incipiat *¶ Circumdederunt, ¶ Quoniam.* Quo finito Evangelium a diacono dalmaticato legatur in pulpito *Cum appropinquasset Jesus.* [Al., add. quo lecto] Sequitur benedictio ramorum, et dicantur orationes *Deus, qui dispersa*

A congregas, per omnia sæcula sæculorum. Amen. Eterne Deus (more præfationis), cujus Filius pro salute. Postea dominus archiepiscopus vel sacerdos super ramos aquam benedictam aspergat, et hæc oratio sequitur: *Deus, qui per olivæ ramos.* His itaque peractis distribuuntur rami, et cantor incipiat: *Pueri Hebræorum tollentes.* Alia ant.: *Pueri Hebræorum vestimenta.* Hoc finito pergat processio ad locum destinatum [al., determinatum], cantore incipiente *¶ Cum audisset turba, ¶ Et cum appropinquasset.* Sequitur ant. *Frates, hoc enim sentite.* Sequuntur **161** alie antiphonæ ad placitum cantoris, quantum necesse fuerit. Ant. *Cum audisset populus.* Alia ant. *Prima autem.* Alia ant. *Cum appropinquaret Dominus.* Cum autem ventum fuerit ad locum ubi statio debet fieri, fiat sermo ad populum. Quo finito quinque de secunda sede cantent in albis hos versus ante feretrum ubi corpus Domini fuerit portatum [al. add. ad illum locum] privatim ante lucem illius diei, *¶ En rex venit.* Quo finito, dominus archiepiscopus vel sacerdos, cantor, diaconus et subdiaconus cum choro de statione sua flectendo genua [add. respondeant] *Salve, quem Jesum, incensando.* Quinque clerici *¶ Hic est qui de Edom venit.* Dominus archiepiscopus, cantor, diaconus et subdiaconus, et chorus *Salve, lux mundi, incensando et flectendo genua.* Quinque prædicti clerici. *¶ Hic est ille qui ut agnus.* Interim sicut prius dominus archiepiscopus

(2) Nunc solius ecclesiæ cathedralis.

pus, cantor, et alii *Salve, nostra salus*. Quo finito, dominus archiepiscopus, cantor, diaconus et subdiaconus vertant se ad feretrum, et incensent corpus Domini honorifice, cantore incipiente cum domino archiepiscopo et revestitis, incensando, et ter repetatur, et chorus ducat ad finem *Dignus es, Domine*. Alia antiphona *Hosanna filio David*. Ille finito processio redeat, cantore incipiente antiphonam *Ceperunt omnes turba*. **162** Sequantur respons. *Dominus Jesus, ꝑ Convenerunt, ꝑ Cum audisset turba, ꝑ Et dum appropinquaret*. Cum autem processio ad portam civitatis ordinata [al., ornata] venerit, sex pueri turrim ascendunt (3), et hos versus festive cantent *Gloria, laus et honor*. Dominus archiepiscopus vel sacerdos, cantor, cum revestitis incensando incipiat *Gloria, laus, flectendo genua, et chorus ducat ad finem*. Item sex pueri ꝑ *Israel es tu rex*. Chorus, flexis genibus, dominus archiepiscopus, cantor et alii *Gloria, laus*, ut prius. Item pueri ꝑ *Cæus in excelsis*, dominus archiepiscopus vel sacerdos, et alii ut prius. Item pueri ꝑ *Piebs Hebræa*; *Gloria, laus*, ut supra. Hoc finito dominus archiepiscopus vel sacerdos, cum [al., add. cantor] revestitis incipiat ant., et omnes flectant genua, et chorus finiat: *In nomine Jesu*. Qua finita cantor incipiat ꝑ *Ingrédiente Domino, ꝑ Cum audisset*. Et intret processio urbem. Sequitur ꝑ *Cogitaverunt autem, ꝑ Testimonium*. Ad introitum atrii cantor incipiat *Collegerunt pontifices*. Quatuor presbyteri de majori sede cum rubris et viridibus cappis (4) induti ante januas ecclesie cantent hunc versum *Unus autem ex ipsis*; chorus *Ne forte*. Ille finito, intret processio ecclesiam, et feretrum, in quo corpus Domini fuerit, ante portas ecclesie a duobus **163** presbyteris in transversum ablatum teneatur, et clerus et populus subintrent. Ille finito, statim discooperiatur crucifixus, et dominus archiepiscopus vel sacerdos, cantor, diaconus et subdiaconus incipiant, flectendo genua, *Ave, rex noster*, et chorus similiter, *Ave, rex noster*. Dominus archiepiscopus et alii dicant *Ave, rex noster*. Et chorus *Ave, rex, noster*, et totam deinceps finiat antiphonam *Fili David*. Qua finita, quinque diaconi de secunda sede nigris cappis induti in pulpito retro crucifixum versis vultibus ad se ipsos cantent hoc resp. *Circumdederunt*, cum versu et regressu. Quo finito, ad introitum chori cantor incipiat ant. *Principes sacerdotum*, et cantando intret processio chorum. Sequitur alia ant., si necesse fuerit, *Multa turba Judæorum*, qua finita, dominus archiepiscopus, si præsens fuerit, benedicat populum, et incipiat missa.

PROCESSIO AD S. AUDOENUM.

IN FESTO S. MARCI EVANGELISTÆ.

Ad Sextam ant. *In velamento*, etc. Interim præparetur processio, et nota quod si evenierit infra octavam Paschæ, ita celebretur. In motu processionis in eundo ad aliquam ecclesiam cantetur a tribus de majori sede de his versibus, quantum opus **164** fuerit, *Salve, festa dies*. Cum vero perventum fuerit ad ecclesiam nulla ibi cantetur missa, sed cantetur de sancto ecclesie ꝑ vel ant. cum versu et oratione; qua finita, redeat processio per portam orientalem, et cantetur a tribus de secunda sede litania *Domine, defende nos*. Si alia dies fuerit, cantor incipiat ant. *Exsurge*, et dicatur a sacerdote ꝑ *Ostende nobis, Domine*; oratio *Ascendant ad te*. Demum moveatur processio a choro ordinata cum cruce, candelabris et signis, presbytero, diacono et subdiacono revestitis, et pergant ad locum consuetum, et ibi cantetur missa de jejuniis Et in motione

A processionis cantor incipiat ant. *Propitius esto, deum alia, si necesse fuerit: In nomine Domini*. Quibus cantatis cantetur ꝑ vel ant. de sanctis, per quorum parochias processio transierit, ad placitum cantoribus; et post dicantur septem psalmi penitentiales, quibus finitis dicatur ant. *Ne reminiscaris*. Et post dicatur de jejuniis officium *Exaudiit de templo*, etc., sicut in feria secunda Rogationum habetur, et post missam fiat processio ante altare cum precibus et orationibus ibi pertinentibus. Deinde incipiat a tribus de secunda sede hæc litania: *Domine, defende nos*, et chorus respondeat *Domine, defende*. Cantores, Sancta Maria, etc., per **165** litaniam usquedum veniant ad ecclesiam.

PROCESSIO AD S. ELIGIUM.

FERIA SECUNDA IN ROGATIONIBUS.

Finita Sexta paretur processio, in qua clerus et populus totius civitatis cum feretris, crucibus (5), signis et vexillis ecclesiasticis ad metropolitani matrem ecclesiam convenire tenentur. Ad quam sic confluentibus, honeste extrahantur feretra et sanctuaria reliquiarum portallia de thesauro ecclesie, et deferatur successive et per ordinem usque ad chorum quodlibet feretrum per duos sacerdotes [al. capellanos] communiam percipientes de secunda sede scriptos in tabula ad placitum scriptoris, revestitis albis, et super altaria chori situentur feretra, [(6) quorum capellanorum quilibet inde sex denarii percipiet de bursa domini archiepiscopi pro qualibet die ipsarum processionum, exceptis illis qui portabunt feretrum sancte Annæ, et etiam debent habere quilibet unum par chirothecarum a fratribus confratriarum;] et in enjusbet feretri exitu de thesauro cantor incipiat alte antiphonam propriam tali sanctuario, quæ per assistentes capellanos continue cantabitur associando feretrum cum fratribus confratriarum, qui tenentur **166** interesse, usque ad introitum chori; ac per hebdomadarium vel diarium revestitum omnibus sacerdotalibus vestimentis [al., indumentis] præter casulam, cum thuribulo, a puero altaris sibi tradito, incensum offeratur cuilibet feretro ab exitu thesauri usque ad introitum chori, concomitantibus diacono et subdiacono similiter revestitis, cum duobus pueris perferentibus arduentes cereos in candelabris usque ad primum ascensum altaris, juxta introitum chori de latere dextro, et ibidem pueris cum candelabris quiescentibus, per alium puerum offeratur collectarium sacerdoti, qui alte dicat ibidem versiculum et collectam appropriatam tali sanctuario, finiendo hæc *Per Christum Dominum nostrum*. Quibus sic expletis, pro primo feretro, similiter fiat pro quolibet altero, tali ordine servato quod primo educatur feretrum corporis et capitis S. Severi, secundo feretrum Omnium Sanctorum, tertio sancte Annæ, quarto beate Mariæ, quinto sancti Romani. Quibus peractis, cantor in sua cathedra chori incipiat alte antiph. *Exsurge, Domine*; *Psal. Deus, auribus*; Ant. *Exsurge*. Sacerdos revestitus in choro ante aquilam, cum diacono et subdiacono revestitis, cum cruce et candelabris, dicat ꝑ *Ostende nobis*. Oratio *Ascendant ad te, Domine*. Ille **167** finito, moveat processio, et eat ad locum destinatum per portale Sancti Stephani, et deferatur quodlibet feretrum per duos sacerdotes [al., capellanos] prædictos usque portale ecclesie, et de portali usque ad introitum ecclesie ad quam vadit processio, deportetur (7) per fratres confratriæ. In quo introitu iterum sacerdotes recipiant feretrum, et introducant intra ipsam ecclesiam, et situentur in suis locis consuetis; et ante quodlibet feretrum præcedant duo (8) clerici

(3) Nunc in vicinæ domus ebiculum ascendunt.

(4) Hodie, cappis nigris.

(5) Quæ ut plurimum a laicis deferuntur, in prædium cleri.

(6) Ms. cathedralis ecclesie addit.

(7) Hodie a clericis in albis.

(8) Nunc duo laici superpellicius induti.

de predicta [al., prima] sede cum cereis accensis et candelabris confratriarum quæ venerint de domibus ipsarum confratriarum, cum ipsis fratribus usque ad ecclesiam, præter duos qui recipiant cereos et candelabra in ipsa ecclesia, et præcedant ante feretrum beate Mariæ. Et in progressu processionis cantor incedat in medio processionis inter capellanos. (9) et præcedant ipsum curati Sancti Dionysii et Sancti Vigoris in habitu ecclesiæ cum virgis exornatis (10) ad custodiendum ordinem capellano- rum. Qui curati similiter cum processione rever- tuntur, et in progressu prædicto cantor] incipiat in choro antiphonam *Propitius esto*, et de aliis anti- phonis cantetur, secundum quod tempus poposcit, et secundum ordinem præscriptum per istam seriam, et de responsoriis et antiphonis **168** sanctorum per quorum parochias processio transibit. Prius- quam processio veniat per istos tres dies ad loca consueta, per tres dies procedentes monachi prius cantent responsorium vel ant. de sancto ecclesiæ cum versu et oratione, et chorus immediate post eos cantet similiter, et oratione dicta fiat sermo ad po- pulum; quo facto dicantur preces ante altare cum prostratione. Quibus finitis, in regressu tres clerici de secunda sede incipiant litaniam istam *Salvator mun- di, salva nos*. Et sic veniant ad ecclesiam cantando, et chorus respondeat *Kyrie, eleison*. Cum autem processio venerit ad ecclesiam sancti Salvatoris, ibi subsistat, et cum monachi cantaverint, statim canonici et clerici simul aggregatis in atrium præ- dictæ ecclesiæ, incipiat cantor hanc antiphonam : *Isti etenim maximo; finita antiphona, sacerdos dicat versum Exsultent iusti*. Oratio *Propitiare nobis*. Finita oratione, separatur processio, et resumant cantores litaniam ubi dimiserant : cum autem pro- cessio venerit ad ecclesiam litaniam finiatur in cho- ro. [(11) Nota quod in qualibet die trium dierum processionis religiosi sancti Audoeni tenentur mit- tere per suos servitores ad domum cantoris ecclesiæ Rotomagensis, vel ejus locum tenentis, **169** hora prandii, unum panem magnum, unum galonem boni vini, honestum ferculum piscium, et unum magnum flaconem de pinguedine lactis, sique in duobus pri- mis diebus reportantur vasa, et in tertia die dimit- untur, et pertinent cantori.]

PROCESSIO AD S. GERVASIUM.

FERIA TERTIA IN ROGATIONIBUS.

Secunda die in Rogationibus convenient omnes ad matrem ecclesiam ut in feria secunda, et incipiat cantor ant. *Exsurge, Domine*, etc., ut supra. Interim incensentur sanctuaria, et convenient processio, sicut hesternæ die, et eat processio ad locum consuetum, et exeat per portale Sancti Romani, cantore incipiente antiphonam *De Jerusalem exeunt*. Alia anti- phona *Cum jucunditate*, et de ceteris antiphonis, quantum necesse fuerit, et cantetur ad placitum can- toris de sanctis per quorum ecclesias transibit pro- cessio. Sequuntur septem psalmi : cum processio venerit ad locum consuetum cantetur a nostris, im- mediate post monachos, de sancto ecclesiæ, *Con- cede*. Sacerdos versum et orationem dicat, ut debet, et post fiat sermo ad populum. Quo facto, dicantur preces cum prostratione; quibus finitis, cantor in- cipiat responsorium de sanctis **170** *U constantia martyrum*, et recedant finito responsorio. Tres de majori sede incipiant litaniam *Humili prece et sincera devotione*; et chorus respondeat, et cantetur usque ad Sanctum Nicolaum de Bello Visu (12). Cum autem processio venerit ad introitum atrii Sancti Nicolai dimittatur litaniam, et cantor incipiat hoc responso-

rium : *Quadam die, et transeundo per antedictam ecclesiam cantetur*. Finito responsorio, sacerdos dicat versum *Ora pro nobis, beate Nicolae*. Oratio *Dens, qui beatum Nicolaum*. Finita oratione, recedat processio, cantore incipiente hoc responsorium : *Ex ejus tumba*. Finito responsorio, tres de secunda sede sumant litaniam, ubi tres de majori sede di- miserunt, et cantent usque ad portam magni Pon- tis (13), et ibi fiet statio sicut ad Sanctum Salva- torem; et postquam monachi (14) cantaverint, cantor incipiat ant. *Isti sunt viri sancti*, et ibi dicat sacerdos versum et orationem, ut supra ad Sanctum Salva- torem. Dehinc separatur processio sicut heri, et cantores litaniam resumant *Audoe Dei*, etc., et in choro finiatur.

PROCESSIO AD S. NICASIMUM.

FERIA QUARTA IN ROGATIONIBUS.

Olim ad S. Trinitatem de Monte.

B **171** Tertia die in Rogationibus omnes conveniant ut supra, et moveat processio, et eat ad mon- tem Sanctæ Catherine (Gallice nunc, *Mont Sainte- Catherine*), et exeat per portale Sancti Joannis, cantore incipiente antiphonam *Exsurge, Domine*, etc., ut supra. Quo finito, cantor incipiat antiphonam *Surgite, sancti*. Ant. *Miserere*. Ant. *Multa sunt*, et de aliis, quantum necesse fuerit. Sequuntur septem psalmi. Intrante processione ecclesiæ Sancti Mi- chaelis cantor incipiat *Te sanctum Dominum*, et sacerdos dicat versum et orationem. Finita oratione moram ad placitum faciat. Quo facto, cantor inci- piat *De S. Michaelis Principe sancto*, et exeat. Finito responsorio, dicantur quindecim psalmi. Qui- bus finitis incipiat cantor post monachos *Honor, virtus*, et ibi, finita oratione, fiat sermo ad populum, quo peracto dicantur preces cum prostratione, qui- bus finitis recedat processio cantore incipiente *Summe Trinitati*; quo finito, cantor incipiat *Re- gnum mundi*. Quo finito, incipitur hæc sequens li- tania a tribus de majori sede *Ardua spes mundi*, et cantent eam quousque processio veniat **172** in bivium sancti Michaelis. Tunc dimittatur prædicta litaniam, et tres presbyteri de secunda sede incipiant istam litaniam : *Rex, Kyrie*; chorus reiteret. Item i- tem : *Sancta Maria*. Item tres diaconi de secunda sede : *Rex virginum*. Tres vero subdiaconi de eadem sede : *Servis tuis*, et sic deducant usque ad San- ctum Macutum (Gallice *Saint-Maclo*), et ibi fiat statio; et cum cantaverint monachi, et oratione dicta, cantor incipiat in atrio Sancti Macuti anti- phonam *Gaudet in caelis* (15). Qua finita, et oratione dicta, separatur processio, et recedant, cantore in- cipiente *In circuitu tuo*, cum versu et regressu; quo finito, cantores litaniam resumant, et cantetur ut prius usque ad portale versus Magdalenam. In introitu ecclesiæ cantor incipiat hanc antiphonam : *Salvator mundi*, et finiatur in choro.

PROCESSIO IN ASCENSIONE DOMINI.

Sequitur processio; per portam orientalem exeat, et eat ad veterem turrim (Gallice *la Vieille-Tour*). In primis cantor incipiat *Tempus est ut revertar, et Pacem relinquo*, et de aliis responsoriis cum versibus suis, quantum placerit. Hoc expleto tres de majori- bus cantent hos versus : *Salve, festa dies*, quous- que **173** venerint ad locum in quo consuetum est catenatum solvi. Et redeundo cantores cantent hunc versum : *Solve catenatos*, et alios versus, donec ve- niant ad occidentales portas ecclesiæ, ubi duo pre- sbyteri canonici albis induti in turre, versis vultibus ad populum, incipiant *Viri Galilæi*, et totum li-

(9) Ms. cathedralis ecclesiæ addit.

(10) Hoc non est in usu.

(11) Ms. cathedralis ecclesiæ addit.

(12) Gallice de Beaugard in cæmeterio S. Mauri unepuato.

(13) In loco qui hodie Gallice vocatur *Lacrosse*.

(14) Illic non monachi, sed eorum vice musici S. Maclovii antiphonam musice canunt.

(15) Hodie cantatur, *O quam gloriosum est*.

niant. Quo finito, dominus archiepiscopus, vel sacerdos, cantor cum revestitis incipiant *Tu, rex glorie, Christe. Dexter chorus Tu patris sempiternus es Filius; sinister chorus, Tu ad liberandum.* Et sic variant vicissim usque, *aterna fac*, dominus archiepiscopus et alii; cantor incipiat *O rex gloria, Domine virtutum.* Finita antiphona intret processio ecclesiarum, et feretrum sancti Romani ante januas ecclesiarum a duobus sacerdotibus in albis in transversum teneatur, et populus subintret, cantore incipiente *Omnia pulchritudo*, cum versu et regressu, et ascendant processio ad chorum. Finito responsorio, incipitur missa.

PROCESSIONE POST TERTIAM.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Sequitur processio in cappis per atrium, et portetur feretrum in quo sit corpus Christi honorifice a duobus sacerdotibus indutis casulis albis, et cum illis quatuor **174** pueri in albis qui incensent feretrum. [(16) Et alii duo clerici qui portant duas torchas cere circa feretrum.] Movente processione cantor incipiat *Omnia quidam fecit, Venite.* Finito responsorio, tres de majoribus cantent *Salve, festa dies, Qua Deus in cibum.* In statione *Verbum caro factum est (vel, Ego sum panis)*, tres de majoribus in pulpito *In principio erat. Plenum gratiarum.* Quo finito, sacerdos cum diacono et cantore cantent ante feretrum, quod in medio navis in transversum teneatur, hos versus sequentes, incensando et flectendo genua. *Ave, verum corpus natum.* Chorus idem repetat (17), flexis genibus, *Vere pas-*

(16) Ms. cathedralis ecclesiarum addit.

(17) Non repetitur, sed chorus proseguatur.

(18) Hac die antiquus ecclesiarum Rotomag. retinetur usus.

sum. Chorus idem *Cujus latus.* Chorus idem. Quibus finitis, ad introitum chori incipitur antiphona *O quam suavis est!* Finita antiphona, benedictio domini archiepiscopi, si praesens fuerit. Sequitur missa, etc.

PROCESSIONE AD S. AUDOENUM.

IN FESTO S. AUDOENI ROTOMAG. ARCHIEP.

Sequitur processio apud Sanctum Audoenum, et ibi dicantur Vesperae de sancto Audoeni festive. Antiph. *Similabo.* Psalmi (18) seriales. Ant. *Confessor Domini. Ant. Iste est qui ante.* Ant. *Amarit eum.* Ant. *Iustum deduxit.* Capitulum *Ecce sacerdos.* *Miles Christi.* Hymnus *Iste confessor.* *Ora 175 pro nobis, beate.* Ant. *Suscipe nostra,* cum trina repetitione. Psal. *Magnificat.* Oratio de Comuni. Finitis Vesperis, redeat processio ad ecclesiam. Et in crastinum eat processio apud Sanctum Audoenum, sicut in Vesperis, finita Sexta, post majorem missam (19), et sint omnes cum monachis in processione, et missa in cappis. [(20) Et debent solvere dominis de capitulo abbas et Conventus Sancti Audoeni per procuratorem centum solidos de quibus quilibet canonicus praesens debet percipere duos solidos, et septem religiosi de Sancto Laudo quilibet duos solidos, et pueri chori quinque solidos; residuum debet distribui inter capellanos communiam percipientes; et etiam pueri altaris debent percipere vas, in quo portatur aqua benedicta, plenum bono vino de cellario Sancti Audoeni.] Post missam redeat processio ad ecclesiam, et in pace recedant, et inde ad refectorem.

(19) Quae dicitur de S. Bartholomaeo in cathedrali ecclesia.

(20) Ms. cathedralis ecclesiarum addit.

FRAGMENTA QUÆDAM

Ex Ordinario ms. cathedralis ecclesiarum Rotomag. desumpta.

Dominica: Adventus, ad Matutinum.

Tres de secunda sede *Aspiciens a longe*, et debent habere quilibet unum **176** galonem vini (21) de cellario archiepiscopi.

Nono die nativitatem Domini praecedente cantari incipiantur antiphonae quae per *O* inchoant, quas preces non subsequantur, non tamen commemorationes dimittantur. Prima a cancellario ecclesiarum incipiat, si praesens fuerit; si non, ab uno de majoribus non tenente dignitatem de sinistra parte; et sic de dextra parte fiat. Secunda antiphona a decano ecclesiarum incipiat. Tertia antiphona a cantore ecclesiarum incipiat. Quarta antiphona a sacrista ecclesiarum incipiat. Quinta antiphona ab archidiacono Vercassini Franciae incipiat. Sexta antiphona ab archidiacono majori. Septima antiphona ad placitum eantorum a parte hebdomadarii. Et dominus archiepiscopus incipiat *O virgo virginum;* et omnes antiphonae cum bina repetitione; et post Completorium eant ad loca consueta, sive in capitulo, et ibi incipiant: *O;* quo finito, moderate bibant, et in pace recedant. Amen.

Et nota, ex quo incipientur antiphonae istae: *O,* incensentur altaria et chorus dum cantabitur *Magnificat.*

Vigilia Nativitatis Domini.

Expositio Evangelii legatur a diacono in cappa

(21) Nunc solidos.

(22) Nunc, violacea.

Calba (22) in pulpito cum candelabris **177** et thuribulo cum esset desponsata. Psal. *Benedictus.* Interim incensentur altaria et chorus.

In Nativitate Domini.

Tres lectiones legantur de Prophetia, et tres lectiones de Sermone, et tres lectiones de Expositione. Tres primae lectiones de secunda sede, ceterae secundum ordinem de majori sede; nonam dominus archiepiscopus. Primum responsorium et secundum bini et bini de secunda sede, tertium responsorium tres de secunda sede in cappis; quartum et quintum responsorium bini et bini de majori sede, sextum responsorium dominus archiepiscopus, cum eo decanus et cantor in cappis; septimum et octavum responsorium bini et bini de majori sede, nonum responsorium tres de majoribus in cappis. Tres ultimae lectiones sint in cappis; et sic in aliis triplicibus. *Antiphona Hodie nobis,* stet omnis chorus dum versus cantabitur *Gloria in excelsis.*

In Septuagesima, ad missam.

Responsorium (id est graduale) duo de secunda sede in pulpito et in albis *Adjutor in opprobriis unitatis.* *Quoniam non in finem.* Et debent habere quilibet unum galonem vini (23) de cellario domini archiepiscopi.

(23) Nunc 5 sol.

Ad Vesperas.

178 Istud sequens responsorium cantetur ad Vesperas usque ad Quadragesimam, exceptis Sabbatis et novem lectionum festis. In Dominica unus de secunda sede, per ferias unus de prima (*id est infima*) sede, *Spes mea*.

Feria quarta Cinerum.

Nota, post Completorium aspergatur aqua benedicta a decano vel dietario, et sic fiat usque ad cœnam Domini, exceptis Dominicis diebus.

Dominica I Quadragesimæ, ad missam.

Tractus quatuor canonici, duo de majori sede et duo de secunda sede in (24) albis ante altare, *Qui habitat*, bini et bini cantent versum suum; omnes simul incipiant, et ad finem omnes simul: *Longitudine*, et sic finiatur.

Feria II, infra hebdomadam primam Quadragesimæ.

Ordo iste præscriptus cum osculo sedium a singulis a capite jejunii in ista secunda feria de horis, antiphonis, capitulis teneatur usque ad passionem Domini, et osculum sedium usque ad Vesperas cœnæ Domini.

Sabbato Quatuor Temporum.

In hac missa ad orationem epistolæ non dicatur *Flectamus genua*, ob reverentiam S. Pauli, et quatuor primæ lectiones de **179** majori sede legantur, et quinta lectio de secunda sede, *Angelus Domini*. Et quatuor responsoria de prima sede in albis ante aquilam, et tractus *Laudate*, duo de majori sede in albis (25) ante altare, et ad quinque primas orationes non dicatur *Dominus vobiscum*, sed *Oremus*.

Dominica II Quadragesimæ, ad missam.

Duo pueri in pulpito incipiant *De necessitatibus*, et chorus hunc versum finiat. Duo pueri cantent tantum versum secundum *Ad te, Domine*, et chorus finem versus. Duo pueri incipiant *Etenim universi*, et finiatur a choro. Sequatur alius tractus. Quatuor canonici, duo de majori sede et duo de secunda cantent tractum *Benedicam Dominum*, ante altare in albis (26).

Dominica Palmarum, ad missam.

Responsorium duo de secunda sede in albis: *Tenuisti manum. ⁊ Quam bonus non reiteretur*. Et debent habere quilibet unum galonem vini (27) a cellario domini archiepiscopi. Tractum quatuor canonici ante altare, duo de majori sede et duo de secunda sede in albis (28) *Deus, Deus meus, respice*.

In Ascensione Domini.

Invitatorium quatuor de majoribus qui per Matutinas chorum regant, duo majores **180** vel antiquiores per Nocturnas, et alii duo ad Laudes.

In festo Pentecostes, ad I Vesperas.

Psal. Magnificat. Interim majus altare incensetur a domino archiepiscopo, si præsens fuerit, et post revertatur in cathedram suam, et incensetur sepultura regum et altare beate Mariæ a duobus presbyteris canonicis, et in redeundo incensetur ab ipsis canonicis dominus archiepiscopus et dominus decanus, et postea incensetur chorus a duobus pueris; et sic fiat in omnibus festis triplicibus, dum tamen archiepiscopus celebraverit servitium. Tres de secunda sede: *Benedicamus Domino*.

In Matutinis.

Legantur tres lectiones de Expositione: *Si quis diligit me*, et sint in cappis diversorum colorum. Ad primam lectionem candelabra et thuribulum. Omnia responsoria in cappis; primum responsorium tres

- (24) Nunc in cappis.
- (25) Nunc in cappis.
- (26) In cappis.
- (27) Nunc 5 sol.
- (28) In cappis.

A de secunda sede, secundum responsorium tres de tertia sede, tertium responsorium (29) tres de majoribus.

Ad missam.

Si archiepiscopus fuerit, secum habeat septem diaconos et totidem subdiaconos, de quibus duodecim sint de secunda sede, et debent prædicti duodecim prandere cum **181** domino archiepiscopo, vel habere quilibet duos (20) solidos de bursa prædicti domini; et *Christus vincit* cantetur a duobus canonicis, et debent habere quilibet (31) quinque solidos de bursa domini archiepiscopi, quos ipsemet debet tradere prædictis canonicis propria manu. Sin autem, major honore presbyter peragat officium.

In festo S. Trinitatis, ad missam.

Finito Evangelio, *Credo in unum* dicatur, interim textus (32) deferatur a subdiacono ad decanum præcedente thuribulo a diacono. Si decanus non fuerit, subdiaconus deferat per chorum osculandum, puero incensante; et sic fiat in omnibus festis, in quibus *Credo in unum* dicitur.

In festo Corporis Christi, ad Matutinum.

Tres primæ lectiones de secunda sede, aliæ lectiones de majori sede et archiepiscopus legat nonam lectionem in cathedra sua, si præsens fuerit.

In festo Purificationis, ad missam.

Unusquisque ardentem cereum teneat, quem post Evangelium offerat.

In Assumptione B. V. Mariæ, ad Matutinum.

Incipiat festive *Te Deum* laudamus, et incensetur altare a sacerdote, et duo pueri sint ante altare tenentes duo candelabra, et sic fiat in omnibus festis triplicibus.

In Commemoratione omnium defunctorum, ad Vesperas.

182 **Psal. Magnificat**, incensetur majus altare et chorus [*leg. celebrans*] tantum.

Per annum, qualibet die, ad Completorium.

Si decanus præsens fuerit, decano dicatur *Confiteor* ab utroque choro.

Ordo matutini Officii.

In Dominicis usque ad Pascha invitatorium duo de secunda sede; antiphonæ de nocturnis de majori sede, et in singulis nocturnis ultima ejuslibet nocturnæ cum neuma finiatur. Tres primæ lectiones de prima sede. Quarta lectio et quinta de secunda sede, ceteræ lectiones de majori sede. Responsoria eodem ordine celebrentur. Hic ordo servetur per Dominicas.

Ad Laudes.

Quinque antiphonæ de Laudibus de secunda sede incipiantur, et ultima cum neuma finiatur per omnes Dominicas. *Benedicamus*, unus puer a parte hebdomadarii per totum annum.

Ad Horas canonicas.

Nota, omnes antiphonæ de Horis etiam in Dominicis et festivis diebus de secunda sede incipiantur, et cum neuma finiatur.

Ad Vesperas.

Omnes antiphonæ de secunda sede incipiantur, **183** et cum neuma finiatur per omnes Dominicas.

In feriis, per annum.

Invitatorium unus de secunda sede. Antiphonæ de

- (29) Nunc 4 cantores.
- (30) Nunc 5 sol.
- (31) Prædant cum domino archiepiscopo, diaconis et subdiaconis et 5 cantores, canonici cum eis.
- (32) Id est, liber Evangeliorum.

nocturno de prima sede, ultima cum neuma. Primum responsorium per omnes ferias de prima sede, secundum responsorium de secunda sede, et tertium responsorium de majori sede.

Per omnes ferias antiphonæ de Laudibus de prima sede.

Omnes antiphonæ de feriis et trium lectionum festis, de Nocturnis, Laudibus, Horis, Vesperis, et Completorio sunt de prima sede, exceptis antiphonis *Benedictus* et *Magnificat*, [add. et *Nunc dimittis*] quæ de majori sede incipiantur, et cum neuma finiuntur; ultima de Nocturnis et ultima de Laudibus, et omnes antiphonæ de Horis cum neuma, excepta sola antiphona *Deus, exaudi*, quæ est sine neuma

(33) Nunc cum neuma dicitur.

A (33); et dicitur ad Completorium, prima cum neuma, ultima sine neuma finiatur.

In Sabbatis.

In Sabbatis usque ad Adventum Domini fiat servitium de Sancta Maria, nisi festum novem lectionum, vel octavæ solennes, vel Quatuor Tempora his diebus evenierint; propter festa trium lectionum non dimittatur, et Vesperæ sextæ feriæ sint de beata **184** Maria, hoc modo: *Ant. Gloriosa genitrix, Psal. Confitebor*, et cæteri psalmi de die, etc.

Ad Matutinum.

Nonum responsorium duo (in superpellicis) de majori sede.

BENEDICTIO CHRISMATIS

FERIA QUINTA IN COENA DOMINI.

(Ex Ordinario mss. ecclesiæ cath. Rotomag. et Biblioth. Bigottinae.)

Duodecim presbyteri suburbani cum decano Christianitatis sint parati cum archiepiscopo cunctis sacerdotalibus vestimentis, a quibus chrisma et oleum cum archiepiscopo consecratur; et plures hostiæ in hac die consecrantur de quibus in crastinum communicetur, et ipsæ hostiæ qui remanserint honorifice post missam reserventur. Post *Sanctus* vadant duodecim presbyteri urbani repositi omnibus indumentis sacerdotalibus cum decano Christianitatis per ostium sinistræ partis chori ad capellam-Sancti Joannis pro oleo infirmorum, et redeant in choro per magnum ostium. Quo consecrato reportetur in locum suum. Et dicatur *Te igitur, clementissime*, usque *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas*. Hic duodecim presbyteri cum sex diaconis et sex subdiaconis (34), et sex clericis de prima sede, quorum duo duas cruces ferant, et alii duo duo thuribula, et alii duo duo candelabra **185** inter duas cruces. Plures presbyteri repositi chrismale oleum ferant, et inter duo thuribula alii presbyteri oleum catechumenorum ferant, et ita processio ordinata exeat per sinistram ostium chori, et eat ad capellam Sancti Joannis, et redeat ante majus altare per medium chori, et positum sit super processioneem unum pallium quod portent quatuor presbyteri, et duo diaconi repositi [cappis albis] cantent hos versus ante processioneem *O Redemptor, sume carmen*. Et respondeant sequentes cum stola: *O Redemptor*. Interim dum corporis et sanguinis

(35) Id est, decanus curatorum urbis.

B Domini consecratio fiet, decanus Christianitatis (35) repositus ampullam olei infirmorum coram altari teneat, quam præsentet archiepiscopo, et archiepiscopus cum duodecim presbyteris dicat: *Exorcizo te*, ita ut ab illis audiat. Sequitur *Emitte, Domine, Spiritum paracletum de caelis*. Finito *Pater noster*, archiepiscopus cum duodecim presbyteris cathedram episcopalem retro altare ascendat, et tunc ordinentur circa eum duodecim presbyteri, cruces, candelabra, et thuribula. Hoc finito, archiepiscopus vertat se ad orientem, et intret in consecrationem principalis chrismatis, et primo misceat balsamum cum oleo, deinde ter halet, et dicat: *Exorcizo te, creatura olei*. Deinde alta voce: **186** *Per omnia sæcula sæculorum. Amen*. Prefatio: *Qui in principio inter cætera*. Hoc finito, archiepiscopus nudum chrisma sic salutet: *Ace, sanctum chrisma*, ter. Similiter alii sacerdotes salutent sic. Hoc finito, oleum benedicatur: *Exorcizo te, creatura olei*. Alia oratio: *Deus incrementorum*. Hoc finito, archiepiscopus nudum oleum sic salutet: *Ace, sanctum oleum*, ter. Similiter et alii sacerdotes salutent sic. Hoc finito reportetur chrisma et oleum sanctum ad locum in quo dividi debet, diaconis cantantibus in redeundo sicut in eundo, processione ordinata sicut venerat, cæteris respondentibus *O Redemptor*. Hoc finito, archiepiscopus lavet manus suas, et dicat *Per omnia sæcula sæculorum. Amen*. Pax Domini sit semper vobiscum, etc.

(34) Hæc non observantur in Ecclesia Rotomag.

SEQUUNTUR QUÆDAM NOTATU DIGNA,

Excerpta ex eodem ms. Ordinario ad usum cathedralis ecclesiæ Rotomagensis.

(Ex eodem ms. Bigot.)

MANDATUM, SEU LOTIO PEDUM,

FERIA QUINTA IN COENA DOMINI

Post prandium, Mandatum pauperum fiat, et Mandatum clericorum ita celebretur. Dominus archiepiscopus indutus alba cum diacono et subdiacono, et ceroferariis, ad navim ecclesiæ vergant, et Dominico

D **187** exemplo Mandatum faciant, et quantum placuerit ex majoribus in albis pedes cæterorum lavent. Et debet dominus archiepiscopus facere distribui cuilibet canonico præsentem et custodi vestiarii unum linteam (Gallice *devantel*), unam concham (Gallice *gatte*), unam ollam terre, unum scyphum de salice, et habeat quilibet canonicus unum clericum de præ-

dicta [al., prima] sede in superpellicio ad hauriendum [al., sumendum] sibi de vino et aqua pro pauperibus. Interim cantore incipiente *Dominus Jesus, Mandatum novum. Psal. Beati immaculati. Ant. Si ego Dominus. Psal. Beati qui scrutantur. Ant. Postquam surrexit Dominus. Deus miseretur, et Vos vocatis me. § Exemplum enim. Ant. In hoc cognoscent. Ant. In diebus illis. Psal. Miserere. § Remittuntur ei peccata. Ant. Maria ergo unxit pedes. Benedixisti. Ant. Dilegamus nos. § Et hoc mandatum. Ant. Ubi fratres in unum. § Ubi est charitas. Psal. Miserere mei. Ant. Domine, tu mihi lavas. Venit ad Simonem. Ant. Domine, non tantum. § Quod ergo facio. Quo finito, cant in capitulum [ms. capitulo], et ibi diaconus alba et stola indutus, cum cereis et thuribulo legat, more lectionis, *Ante diem festum*. Alii diaconi vel sacerdotes legant et juvent cum quousque veniant ad *Surgite, eamus hinc*. Tunc nebulae cum **188** vino distribuuntur. Quo finito [al., facto] redeant ad chorum, et sequenti modo Completorium cum silentio dicant.*

FERIA SEXTA IN PASASCVE.

Finita Nona, ad ignem benedicendum pergant versificando sub silentio: *Miserere mei, Deus*, sicut in quinta feria, quo benedicto redeant ad chorum versificando psal. *Dominus illuminatio*. Hoc finito, dominus archiepiscopus, vel sacerdos omnibus vestimentis consacerdotalibus indutus cum diacono et subdiacono in albis accedat ad altare, et incipiat ita servitium. Lectio legatur sine titulo ad aquilam, unus canonicus de secunda sede legat *In tribulatione*. Duo de secunda sede in albis ante aquilam tractum *Domine, audivi*. Denum [al. ad] quo finito] sequatur *Dominus tobicum, Oremus, Flectamus genua, Levate, Deus a quo et Judas. Per omnia secula seculorum*; dicto *Amen*, tum subdiaconus in albis legat lectionem sine titulo et more lectionis ante aquilam *Dixit Dominus ad Moysen*. Quatuor canonici, duo de majori sede, et duo de secunda, bini et bini versum suum, et sint in albis, ante altare cantent tractum *Eripe me, Domine*. Diaconus in alba (manipulo et stola) ante altare legat passionem more lectionis, excepta **189** voce Domini, quæ more Evangelii legatur. *Dominus tobicum* non dicatur, nec *Gloria tibi, Domine* respondeatur, et ita incipiat: *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Joannem*. *Egressus est Jesus*, etc. Cum autem ventum fuerit ad locum ubi dicitur: *Partiti sunt vestimenta*, duo clerici nudent altare sindonibus quæ prius super altare fuerant posite. Altare autem significat Dominum; sindones, apostolos qui comprehensum Jesum omnes [al., relinquentes] sugerunt. Et cum venerit ad locum ubi dicitur: *Et inclinatio capite tradidit spiritum*, omnes prosternant se ad terram. Finita passione dicantur orationes solemnes sine intervallo, et casula non tollatur, et pro Judæis non flectantur genua. Ad primam orationem non dicatur: *Flectamus genua, Levate*, nec *Per Dom. num*. Ad II orationem dicatur: *Flectamus genua, Levate*, et *Per Dominum*. Incipiunt sic: *Oremus. Dilectissimi nobis pro ecclesia. Oremus Omnipotens, semperterne Deus, qui gloriam tuam. Oremus et pro beatis mo papa nostro. Flectamus genua. Omnipotens semperterne Deus, in cuius manu. Per. Oremus et pro catechumenis nostris, ut Deus et Dominus noster. Flectamus genua. Omnipotens, semperterne Deus, maestorum consolatio. Per. Oremus et pro hereticis. Flectamus genua, Levate. Omnipotens, semperterne **190** Deus, qui salvas omnes. Per. Oremus et pro perditis Judæis. Hic non dicitur *Flectamus genua. Omnipotens, semperterne Deus, qui etiam Judæicam. Per. Oremus et pro pagani, ut Deus omnipotens auferat. Flectamus genua, Levate. Omnipotens,**

A semper tunc Deus, qui non vis mortem. Quibus finitis, tollat casulam dominus archiepiscopus, vel sacerdos, et pergat cum diacono et subdiacono; illis sedentibus nudis pedibus super formam chori, duo sacerdotes nigris casulis induti velatam crucem retro altare teneant, et supplicii voce dicant *Popule meus*. Duo diaconi ante aquilam nudi pedes, nigris cappis induti respondeant, bectendo genua, *Agio, o Theos*. Dominus archiepiscopus et alii sicut prius, *Sanctus Deus*. Tunc duo presbyteri crucem ante altare teneant, et dicant *Quid ultra debui facere*. Diaconi, sicut prius, *Agios, o Theos*. Dominus archiepiscopus et alii, sicut prius, *Sanctus Deus*. Hoc finito, dominus archiepiscopus, vel sacerdos, crucem cum baculo discooperiat genibus flexis, dicens *Ecce lignum crucis*, et chorus prosternat se in terram et finit antiphonam. Psalmus: *Beati immaculati*. Chorus reiteret antiphonam *Ecce lignum*. Tunc crux adoretur prius a domino archiepiscopo, postea ab aliis secundum ordinem. Adoratio **191** omnium ita fiat ut unusquisque venter in terra hæreat (36), dum enim (juxta Augustinum in psalmo xliii) *genuflectitur, restat adhuc quod humilietur*. Qui autem sic humiliatur ut totus in terra hæreat, nihil amplius in eo humilitatis restat. Et oblatio facta ad adorationem crucis distribuitur duobus qui cantaverint *Popule meus*, et illis duobus qui cantaverint *Agios*, requis portionibus. Dum adoratur crux cantor incipiat ant. *Crucem tuam adoramus*. Psal. *Dens miseretur*. Item alia antiphona: *Team crucem*. Item alia: *Adoremus crucis signaculum. Dum fabricator*. Item ant. *O admirabile pretium*. Item hymnus dicatur *Crux fidelis. Pange lingua. Crux fidelis*. Item, si necesse fuerit, dicatur hymnus *Lustru sex*. His finitis, et cruce adorata a clero et populo, crucifixus in commemoratione sanguinis et aquæ fluentis de latere Redemptoris vino et aqua lavetur (37); et dum lavatus fuerit tollatur in altum, et cantetur ant. *Super omnia ligna*. Finita antiphona deferat dominus archiepiscopus aut sacerdos, et cum eo duo presbyteri qui cantaverint: *Popule meus, crucifixum ad sepulcrum, cantore incipiente [ms. cath.]: Quo finito deferatur crucifixus ad sepulcrum a duobus presbyteris, qui cantaverint § Sicut oris ad occisionem*, cum versu et regressu. Quo collocato, dicatur antiphona *In pace in idipsum dormiam*. Postea archiepiscopus **192** aut sacerdos lavet ostium sepulcri, et humili voce incipiat § *Sepulcro Domino*. Quibus finitis, dominus archiepiscopus vel sacerdos induat casulam nigri coloris, et lotis manibus, cum magna reverentia ad sacrarium pergat, præcedentibus thuribulis, candelabris et torchis, et corpus Domini ab heri servatum afferat super altare, et reponantur vinum et aqua in calice, sicut in aliis diebus consuetum est, et prius ante altare faciat confessionem (38), dicendo *Confiteor*, etc. Quo facto accedat ad altare, et parum moratus humili voce dicat (39) *Oremus: Præceptis salutaribus, etc. Pater noster*. Chorus respondeat *Sed libera nos a malo*. Dominus archiepiscopus, vel sacerdos, demissa voce et p. v. i. t. i. m. d. e. a. t. *Amen. Libera nos, quæsumus, Domine. Ad Per eundem Dominum faciat fractionem*; qua facta, humili voce cantet *Per omnia secula seculorum, Amen*. Chorus in eadem voce respondeat *Amen*. Non dicatur *Pax Domini*, nec *Agnus Dei* cantetur, sed mittatur pars corporis Christi in calice, ut moris est, et dicat sacerdos orationes *Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; Domine Jesu Christe*. Interim sacerdos utatur corpore Domini, dicens: *Corpus Domini nostri*, etc. Item quando accipit calicem dicat: *Corpus et sanguis Domini*, etc., **193** more solito; et communicentur qui voluerint, sicut hesternis die, et reservetur de corpore Christi Domini ad vaticum. Postea dominus archiepiscopus, vel sacerdos, tenens

(36) Ita apud Joannem Abrinc. p. 60, licet apud Augustinum paulo aliter habeatur.

(37) Hodie nec deferitur crux ad sepulcrum, nec

lavatur. Al., deest.

(38) Hodie non fit confessio.

(39) Hic non fit mentio elevationis hostiæ.

calicem in manibus incipiat ad Vesperas mediocri voce *Calicem*, etc., sicut heri notatum est, et chorus suaviter dicat Vesperas, et finitis quinque psalmis et antiphona, dominus archiepiscopus, vel sacerdos, incipiat antiphonam *Cum accepisset acetum*. Psal. *Magnificat*. Hoc finito, dominus archiepiscopus, vel sacerdos, abluat manus suas, et mediocri voce sine *Dominus vobiscum*, cantet *Oremus*, *Refecti vitalibus*, et *Per omnia secula seculorum dictio*, in fine *Amen* tantum respondeatur et sic ad refectionem panis et aquae pergant. Post prandium erigatur columna cerei, quo finito, Completorium cum silentio dicatur.

EXPULSIO PUBLICE PÖENITENTII.

FERIA QUARTA IN CAPITULO JEJUNII.

(*Ex eodem ms. Bigot.*)

Ad Nonam hymnus, antiphona, capitulum, responsorium, versus de serie psalmodum..... Dehinc paret se archiepiscopus, vel ille qui in loco ejus fuerit ad absolutionem faciendam cum cantore; et diaconus et subdiaconus sint revestiti **194** in albis, et cant [al., eatur] ante crucifixum, et ibi faciat Dominus archiepiscopus sermonem ad populum, quo finito, omnes sint prostrati. Cantor incipiat septem psalmos penitentiales *Dominus, ne in furore*, etc. Quibus finitis dicat dominus archiepiscopus orationes ibi pertinentes. Ultima oratio *Absolutionem et remissionem*, etc. Dehinc pergat dominus archiepiscopus ad majus altare, et super illud benedicat cineres cum orationibus ibi pertinentibus. Quibus peractis, tribuantur a domino archiepiscopo et aliis sacerdotibus, et interim cantetur hæc antiphona *Immutetur habitus*. Alia ant. *Juxta* [al., *Inter*] *vestibulum et altare*. Qua finita, pergat dominus archiepiscopus cum processione ad occidentales portas ecclesie ad expellendos penitentes, et cantor incipiat *Exaudi nos, Domine*. Psal. *Salvum me fac, Deus*, et reiteretur *Exaudi*. Quibus finitis, legatur hic sermo a diacono: *Vox sanguinis*, dehinc penitentes ejiciantur, cantando *Ne reminiscaris*. Tunc Dominus archiepiscopus cum eis loquatur, et claudantur [al., claudat] fores ecclesie. Quo finito, redeat processio ad altare dextra crucis in capella sancti

A Spiritus, cantore incipiente hoc responsorium: *Ecce Adam. ⁊ Cherubim* (40). *Videte*, et ibi cum prostratione, preces dicantur **195** cum *Miserere mei Deus*, et orationibus ibi pertinentibus. Quo finito, duo de secunda sede litaniam incipiant, quam in choro cum processione finiunt. Hoc expleto, incipiat missa, et celebretur more feriali.

RECONCILIATIO PÖENITENTII.

FERIA QUINTA IN CENA DOMINI.

(*Ex eodem ms. Bigot.*)

Finita Nona, dominus archiepiscopus, vel ejus vicarius indutus alba et stola cum cappa rubea, vel sacerdos sine cappa cum diacono et subdiacono indutus albis et stola, cum cantore, processione ordinata, pergat ad occidentales portas ecclesie ad reconciliandos penitentes. Et domino archiepiscopo sedente juxta januas ecclesie, processione stante in navi ecclesie (41), legatur a diacono, more lectionis, hæc lectio: *Adest tempus, o venerabilis pontifex*. Finita lectione, dominus archiepiscopus, vel ejus vicarius, se erigat et cantet antiphonam *Venite*, ter, et finiat. Cantor incipiat psalmum *Benedicam Dominum*, et dicatur totus psalmus, si necesse fuerit, et ad quemlibet versum repetatur antiphona *Venite, Venite*, et interim Dominus archiepiscopus, vel ejus vicarius, penitentes in ecclesiam intronit cum baculo, et reconciliati ardentem candelam ad altare deferant, alii extinctas **196** vel nullas, et dominus archiepiscopus, vel ejus vicarius ponat manum suam super capita reconciliatorum, dans singulis pacis osculum, dicens: *Pax tecum*. His itaque peractis processio redeat cum silentio, et fiat sermo ad populum; quo finito, dominus archiepiscopus cum diacono et subdiacono dicat septem psalmos penitentiales cum prostratione, choro respondente. Quibus finitis, antiphona *Ne reminiscaris*; qua finita, dominus archiepiscopus penitentes prostratos absolvat, dicendo preces *Kyrie, eleison, Christe, eleison, Kyrie, eleison*. *Pater noster. Et ne nos. ⁊ Salvos fac. ⁊ Mitte eis auxilium. ⁊ Domine exaudi. Dominus vobiscum*. Oratio: *Præsta, quæsumus, Domine, his famulis tuis. Oratio: Absolutionem et remissionem*.

(40) Nunc dicitur ⁊ *Fecitque Dom.*

(41) Hæc lectio a nobis infra eruitur ex vetusto codice ms. bibl. cathed. eccles. Rotomag.

SERMO ARCHIDIACONI

Ad archiepiscopum Rotomagensem, pro reconciliatione publice penitentium feria quinta in cena Domini.

(*Ex ms. Pontificali 700 annorum biblioth. cathedr. Rotomagensis.*)

Adest tempus, o venerabilis pontifex, votivum astrictis, congruum penitentibus, optabile tribulatis. Adsunt filii tui, Pater, quos Domino per Spiritum sanctum vera mater Ecclesia in lætitia peperit, sed iterum suadente diabolo a sua integritate **197** corruptos, miseros factos et exules novis quotidie doloribus ingemiscit. Pro his suppliciter orant quicunque felices in sinu suo remanserunt, quique divina se protegente clementia, in fide stabiles perstiterunt. Reminiscendum qualiter a patre clementissimo susceptus sit filius ille minor qui tandiu porcos pavit, qui paternæ hereditatis pretiosa stipendia infeliciter dissipavit. Patet pater, patet bonæ manans de latere Salvatoris fons ille David in quo menstrea abluuntur, in quo peccatorum nigredine obsoleti, per humilem confessionem super nivem dealbantur. Ad hoc enim te Deus et Dominus

noster constituit Mediatorem ut susceptum, sicut ille, in humeris reportes ei peccatorem. Accepisti a Domino annulum discretionis et honoris, ut quæ signanda sunt signes, et quæ aperienda sunt prodas, quæ liganda sunt liges, quæ solvenda sunt solvas; atque credentibus per fidem baptismatis, lapsis autem et penitentibus per ministerium reconciliationis januas regni cœlestis aperias. Moveat pietatem tuam fletus ipse miserorum. Maria flevit et susceptus est. In hac nocte negavit apostolus, et lacrymis suis baptizatus iterum restitutus est. Publicanus de te loneo apostolatam meruit. Latro de **198** cruce paradisi intravit. Plorat mater nostra Jerusalem orans pro filiis suis, et lacrymæ ejus in maxillis ejus (*Thren. 1, 2*). Miserere, miserere, Pater, quia venit tempus miserendi ejus (*Psal. 14, 14*).

TABULA PASCHALIS

Anno Domini 1678.

Ex cereo paschali cathedr. ecclesie Rotomagensis.

Annus ab Origine mundi 5678.
 Annus ab universali Diluvio 4033.
 Annus ab Incarnatione Domini 1678.
 Annus a Passione ejusdem 1645.
 Annus a Nativitate B. Mariæ 1692.
 Annus ab Assumptione ejusdem 1628.
 Annus Indictionis 1.
 Annus Cycli Solaris 7.
 Annus Cycli Lunar 7.
 Annus præsens a Pascha præcedente usque ad Pascha sequens est communis abund.
 Epacta 7.
 Aureus Numerus 7.
 Littera Dominicalis B.
 Littera Martyrologii g.
 Terminus Paschæ 17 April.
 Dies Paschæ 10 April.
 Luna ipsius 5. April.
 Annotinum Paschale 18 April.
 Dies Rogationum 16 Maii.
 Dies Ascensionis 19 Maii.
 199 Dies Pentecostes 29 Maii.
 Dies Eucharistiæ 9 Junii.
 Dominicæ a Pentecoste usque ad Adventum 25.
 Dominica prima Adventus 27 Nov.
 Littera Dominicalis anni sequentis A.
 Annus sequens est 1679 communis ord.
 Littera martyrologii anni sequentis t.
 Dominicæ a nativitate Domini usque ad Septuagesimam anni sequentis 4.
 Terminus Septuagesimæ anni sequentis 11 Febr.
 Dominica Septuagesimæ anni sequentis 29 Januar.

A Dominica 1 Quadragesimæ anni sequentis 19 Febr.
 Dies Paschæ anni sequentis 2 April.
 Annus ab institutione sancti Melloni 1419.
 Annus a transitu ejusdem 1368.
 Annus ab institutione sancti Romani 1032.
 Annus a transitu ejusdem 989.
 Annus ab institutione sancti Audoeni 1046.
 Annus a transitu ejusdem 1033.
 Annus a dedicatione hujus ecclesiæ metropolitane 614.
 Annus ab institutione Rollonis primi ducis Normannie 766.
 Annus a transitu ejusdem, 760.
 Annus a coronatione Guillelmi primi ducis 200
 Normannie in regno Angliæ 604.
 Annus ab obitu ejusdem 590.
 Annus a reductione ducatus Normannie ad Philippum II Franciæ regem 474.
 Annus ab alia reductione ducatus Normannie ad Carolum VII Franciæ regem 228.
 B Annus pontificatus SS. patris et DD. Innocentii papæ XI 2.
 Annus ab institutione R. patris et DD. Francisci IV archiepiscopi Rotomagensis et Normannie primatis 7.
 Annus a nativitate Christianissimi principis Ludovici XIV, Franciæ et Navarræ regis, 40.
 Annus regni ipsius 35.
 Consecratus est iste cereus in honore Agni immaculati, et in honore gloriosæ Virginis ejus genitricis Mariæ.

FRAGMENTA

Ex Ordinario ms. cathedralis ecclesiæ Rotomagensis.

Sequentes cæremoniæ non observantur in eadem ecclesia.

(In Nativitate Domini, in fine 1 nocturni.)

Omnes de secunda sede in superliciis in modum coronæ cantent prosam. Cantor cum cappa sua nigra stans ante 201 formam chori incipiat *Felix Maria.*

Post nonum responsorium.

Omnes de majori sede in superliciis, excepto decano, in modum coronæ cantent prosam, et incipiant a cantore *Quem æthera et terra.*

De annotino Pascha.

Officium de annotino Pascha non potest fieri, nisi evenierit post octavam Paschæ. Ordo in annotino Pascha, festum de tertio responsorio duplici. Ad Vesperas antiphonæ de majori sede et cum neuma. Antiphona. *Alleluia*, psalmi de die.

C *Residuum officii fere concordat cum officio Dominicæ in Albis.*

In festo sanctæ Trinitatis.

Nota quod ad II, V et VIII lectiones majus alta re, sepulture regum incensentur, et archiepiscopus et decanus, si præsentibus fuerint, a duobus sacerdotibus canonicis in cappis, et postea chorus a duobus pueris. Et sic fiat in omnibus festis triplicibus.

In festo corporis Christi, ad 1 Vesperas.

Magnificat cantetur de sexto et quinto tonis.

In Purificatione B. Mariæ, ad 1 Vesperas.

Memoria S. Severi fiat ob reverentiam corporis ejus quod in ecclesia Rotomagensi requiescit.

Ad missam.

202 Sequatur missa, novem cappæ in choro.

In diebus Pasche, Pentecostes, Assumptionis, Dedicationis ecclesie, et S. Romani, ad missam.

Omnes cappae in choro, novem sint in linea [al., in medio.]

In Assumptione B. Mariæ, ad 1 Vesperas.

Antiphona cum trina repetitione *Ascendit Christus*, et cantetur a dextro choro usque *Et hæc est illa*; et post cantetur a sinistro choro usque *In qua*

gloriosa, demum a dextro choro cantetur usque *Quo pia*, et finiatur a sinistro choro. Psal. *Magnificat* cantetur de sexto et quinto tonis; et post ultimum versum incipitur antiphona *Ascendit*, a sinistro choro, et dividatur in quatuor partes, ut supra notatur; et post *Gloria Patri* cantetur a toto choro inisimul, et dum incipitur *Magnificat* incensetur majus altare.

OFFICIUM INFANTUM.

In festo sancti Joannis evangelistæ, post secundas vesperas.

(Ex ordin. ms. Bigot.)

Hæc finito, duo pueri tunicis et amictis induti, tenentes candelabra cum cereis ardentibus, et omnes pueri ecclesie **203** in cappis tenentes cereos ardentibus cum suo episcopo exeant de vestiario bini et bini, cantantes *Centum quadraginta*, et processione ordinata veniant per chorum et eant ad Altare Innocentium, et ibi stationem faciant, et finiatur ibi, et tres pueri cantent *Hi empti sunt*. Quo finito, sequatur antiphona *Innocentes*. Tres pueri *Letamini*. Episcopus *Oremus. Deus, cujus hodierna die*. In reditu antiphona vel responsorium de sancta Maria ad placitum, duo pueri cantent *Post partum*, episcopus *Oremus. Deus, qui salutis*. Pueri dicant *Benedicamus*. Sequatur benedictio episcopi, et dicat unus puer alta voce *Humiliate vos ad benedictionem*, et alii respondeant *Deo gratias*. Benedictio: *Dominus omnipotens benedicit vos*, etc. In crastino est festum duplex, [(12) sed pueri voluntate faciunt illud triplex.] Invitatorium dominus episcopus, cum eo duo pueri *Venite, adoremus*, psal. *Venite*, etc., dominus episcopus legit nonam lectionem exposit. *Angelus Domini apparuit*. Dum nona lectio legetur pergant pueri ad vestiariū; qua finita, exeant bini et bini cum cereis ardentibus cantantes responsorium *Centum quadraginta*. Tres pueri cantent versum et prosam, et ante altare in modum coronæ illud finiant; quo finito **204** incipiat psalmus *Te Deum laudamus*, quo finito incipiantur ibi matutinæ *Laudes*, et releant ad chorum, et ibi in medio chori finiantur Matutinæ. Antiphona in *Laudibus Herodes iratus*, psal. *Dominus regnavit*. Ant. *A bimatu et infra*, psal. *Jubilate*. Ant. *Vox in Rama*, psal. *Deus, Deus*. Ant. *Sub throno*, psal. *Benedicite*. Tres pueri incipiant in pulpito antiphonam *Laudes reddant* pueri, psal. *Laudate Dominum*. Ant. *Laudes reddant*. *Hi empti sunt*. Ant. *Laudes reddant*; et sic chorus psalmum finiat; pueri ad

unumquemque versum dicant *Laudes reddant*, etc. *Benedicamus* ad placitum puerorum. Sequitur processio ad altare Innocentium cantando *Dignus a dignis* cum versu et regressu; versus ad placitum. Oratio, *Deus qui licet*. In reditu de S. Maria antiphona vel responsorium ad placitum, ut prænotatur *Post partum*. *Oremus. Deus qui salutis*, etc. Qua finita pueri cum suo episcopo ante majus altare eant cantantes, ut supra notatur in die S. Stephani. Post primam benedictio episcopi, ut supra..... Si Dominica fuerit sequatur aque benedictio, et post Tertiam aspergatur, et post sequatur processio, et sit de nativitate secundum suum ordinem, et pueri in cappis sint in superiori parte, ut supra notatur in die S. Stephani. **205** Ad missam Officium. Omnes pueri in cappis in medio chori regant chorum; episcopus incipiat *Ex ore infantium*. Psal. *Domine, Dominus noster*. *Kyrie, eleison* et *Gloria festive*. Oratio. *Deus, cujus hodierna*. Epistola in cantu cum prosa, ut supra, *Vidi supra montem*. Graduale, pueri, ut prænotatur: *Anima nostra*. *Laqueus*. Episcopus, cum eo omnes pueri in modum coronæ *Alleluia, Hi sunt qui cum*. Sequentiā episcopus incipiat *Celsa pueri*. Evangelium in cantu *Angelus Domini apparuit*. *Credo*. Offertorium: *Anima nostra*, quod incipiat ab episcopo, etc. Omnia, ut supra. Deinde offerant omnes qui voluerint, ut supra notatur. Ad Vesperas duo de prima sede regant chorum, antiphonæ de prima sede incipiantur, et cum nemina finiantur. Ant. *Tecum principium*, psal. *Vixit Dominus*, etc. Capitulum: *Hi empti sunt*. Dominus episcopus, cum eo duo tunicati *Justi in perpetuum*..... Ant. *O quam gloriosum est*, psal. *Magnificat*; et tandiu cantetur *Deposuit potentes*, quod baculus accipitur (ab eo) qui accipere voluerit; Vesperæ finiantur a dietario, etc.

(12) Ms. cathedralis ecclesie addit.

OFFICIUM STELLÆ, SEU TRIUM REGUM.

(Ex ordinario et libro offic. mss. bibliothecæ Bigotianæ.)

206 Officium trium regum secundum usum ecclesie Rotomagensis. Die Epiphaniæ, Tertia cantata, tres de majori sede more regum induti [al., cappis et coronis ornati], et debent esse scripti in tabula, ex tribus partibus ante altare conveniant cum suis famulis portantibus regum oblationes indutis tunicis et

amictis, et debent esse de secunda sede scripti in tabula ad placitum scriptoris. Ex tribus regibus medius ab [al., primus] stans retro altare, quasi ab oriente veniens, stellam cum baculo ostendens, dicat alte:

Stel - la ful-go - re ni - mi-o ru - ti-lat.
*Secundus rex a dextra parte [al. add. veniens] re-
 spondeat :*

Quæ re-gem re-gum na-tum de-mo-strat.

Tertius rex a sinistra parte [al. add. veniens] dicat:

Quem ventu-rum o - lim prophe - ti-æ si-gna-verant.

*Tunc magi ante altare [al. add. congregati] sese oscu-
 lentur, et simul cantent :*

207

E-a-mus er-go, et in-qui-ra-mus e-um,

offe-ren-tes e-i mu-ne-ra, au-rum,

thus, et myrrham.

Quo finito cantor incipit à

Ma-gi ve-ni-un-t, etc.

*Et moveat processio. Sequatur aliud responsorium,
 si necesse fuerit.*

In-ter-ro-ga-bat ma-gos, etc.

*Processione [al. Processio] in nave ecclesie constituta,
 stationem faciant [al. faciant]. Dum autem processio
 navem ecclesie intrare ceperit, corona ante altare
 crucis [al. ante crucem] pendens ad modum stellæ [al.
 add. accendatur] et magi stellam ostendentes [al. add.
 cum baculis], ad imaginem Sanctæ Mariæ super altare
 crucis prius positam cantantes pergant :*

Ecce stel-la in o-ri-ente præ-vi-sa, i-te-um,

præ-ce-dit nos lu-ci-da. Hæc inquam stel-am

na-tum de-mo-strat, de quo Isa-lam ce-

nerat 208 dicens, O-ri-tur stella ex Je-ru-

et ex-urget homo de is-ra-el, et con-ri-nget

om-nes du-ces a-li-e-ni genarum, et e-rit

om-nis ter-ra pos-ses-si-o e-jus.

(43) Hic versus cum cantu deest in libro officiali ms.

PATROL. CXLVII.

*A Hoc finito duo de minori sede cum dalmaticis [al.
 dalmaticis induci], ex utraque parte altaris stantes
 suaviter respondeant [al. submissa voce inter se di-
 cant].*

Qui sunt hi qui stella duce nos

a-de-un-tes in-au-di-ta fe-runt.

Magi respondeant :

No-s sumus quos cernitis re-ges Tharsis,

et A-ra-bi, et Sal-ti-na-fer-tes

Christo re-gi nato do-mi-no, quem stel-la

dedu-cente 209 a-do-ra-re ve-ni-mus.

Tunc duo dalmaticati aperientes cortinum, dicant:

Ec-ce pu-er adest quem que-ri-tis, jam pro-

pe-ra-te a-ber-re, quia ipse est redemp-tio na-udi.

*Tunc procidentes reges ad terram simul, saluent
 pu-erum, ita dicentes : Salve, princeps sæculo-
 rum (43). Tunc unus a suo famulo aurum accipiat,
 et dicat, et offerat :*

Su-sci-pe, rex, au-rum.

Secundus rex ita dicat, et offerat :

Tol-e thus, tu ve-re De-us.

Tertius dicat, et offerat :

Myr-rham, signum se-pul-tu-ræ.

*D Interim fiant oblationes a clero et populo (44), [et
 disidatur oblatio prædictis duobus canonicis.] Tunc
 magis orantibus, et quasi somno sopitis, quidam puer
 alba indutus, et amicti super caput quasi angelus
 in pulpito [al. ante altare] illis dicat hanc anti-
 phonam :*

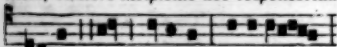
210 In-le-ti sunt om-ni-a quæ prophe-ti-æ dicta

sunt, i-te ob-viam reme-antes a-li-am, ne

de-la-to-res tanti regis pu-ni-endi e-ri-tis.

(44) Ms. cathedralis ecclesie addit.

Hoc finito reges recedant per alam ecclesie ante A fontes, et intrent chorum per ostium sinistrum, et recesso intret chorum, sicut consuevit in dominicis, cantore incipiente hoc responsorium:

Tri-a sunt munera } Salu-tis.

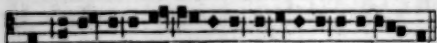
si necesse fuerit.

Ad missam tres reges regant chorum, qui Kyrie, Fons bonitatis, Alleluia, Sanctus et Agnus cantent. Officium Ecce advenit. Epistola Surge, illuminare, prædicti famuli cantent graduale Omnes de Saba. Surge, illuminare, offertorium Reges Tharsis. Deinde offerant reges, et omnes qui voluerint, etc.

OFFICIUM SEPULCRI

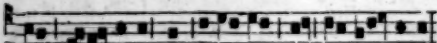
[Ex ordinario et libro offic. mss. bibliothecæ Bigottinæ.]

211 Finito tertio responsorio officium sepulcri ita celebretur. Tres diaconi [al., add. canonici] de majiori sede induti dalmaticis, et amicus habentes super capito sua ad similitudinem mulierum, vascula tenentes in manibus, veniant per medium chori, et versus sepulcrum properantes vultibus submissis cantent pariter hunc versum:

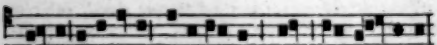
Quis revolvit vobis la-pidem ab osti-o monumen-ti?

Hoc finito quidam puer, quasi angelus, indutus alba et amictu, tenens spicam [al. palmam] in manu ante sepulcrum, dicat:

Quem que-ri-tis in sepulch-ro, ô Christi-colæ.

Mariæ respondeant:

Iesum Nazarenum cruci-fixum, o cræ-li-co-la.

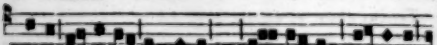
Tunc angelus [al. add. aperiens sepulcrum] dicat:

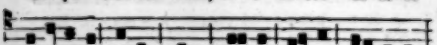
Non est hic, surrexit e-nim si-cut

dixit. **212** Ve-ni-te, et vi-de-te lo-cum

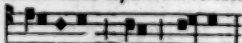

ubi po-suit fu-erat, et e-un-tes di-ci-te

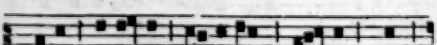
disci-pulis ejus et Pe-tro qui-a sur-rexit.

Et locum digito ostendens. Hoc finito [al. facto] angelus citissime discedat [al. add. mulieres intrent sepulcrum, dum non invenerint], et duo presbyteri, de majiori sede in tunicis intus sepulcrum residen es, dicant:

Mu-li-er, quid plo-ras?

Medius trium mulierum [al. add. loco Mariæ Magdalene] respondeat, ita dicens:

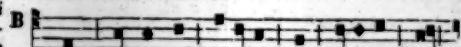

Quia tu-le-runt Do-mi-num me-um, et

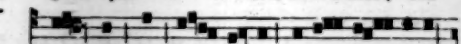

ne-sci-o u-bi posue-runt eum.

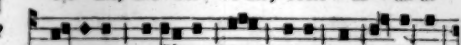
Duo residentes dicant:

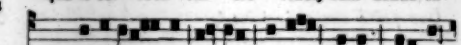
Quem que-ri-tis viven-tem cum mor-tuis, non

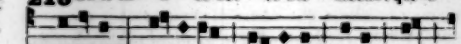
est hic, sed sur-re-xit; reced-a-ti-ni

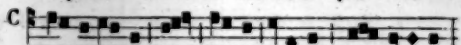
qua-li-ter locu-tus est vobis, dum adhuc in

213 Ga-li-læ-a es-set vo-bis di-cens: qui-a

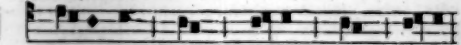

oportet fi-li-um ho-mi-nis pati et

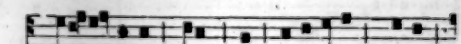
eru-ci-fi-gi, et di-e ter-ti-a re-sur-gere.

Mulieres Mariæ osculentur locum, postea exeant de sepulchro. Interim quidam sacerdos [al. add. canonicus] de majiori sede in persona Domini alba cum stola, tenens crucem, obviens eis in sinistro cornu altaris, dicat:

Mu-li-er, quid plo-ras? quem qua-ris?

Medius Mulierum dicat:

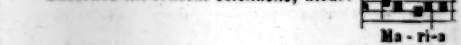

Do-mi-ne, si tu sus-tu-listi eum,

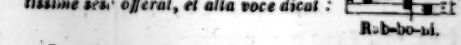

di-ci-to mi-hi, et ego e-um tol-lam.

Sacerdos illi crucem ostendens, dicat:

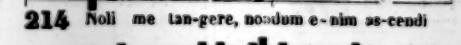

Quod cum audieris, pedibus ejus ci-tis-sime se-or-sum offerat, et alta voce dicat:

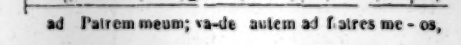

Rud-bo-hi.

Sacerdos innuens [al. retro trahens] manu, dicat

214 Noli me tan-ge-re, non-dum e-nim as-cendi

ad Pa-trem me-um; va-de au-tem ad fra-tres me-os,

et die e-is : Ascendo ad patrem meum et
 pa-tre-vestram, De-um meum et Deum vestrum.
 Hoc finito sacerdos in dextro cornu altaris iterum
 a parent, et illis transeuntibus ante altare dicat :
 A - ve-te, no-li-te ti-me-re, i - te,
 nunc-ate fratribus meis ut e - ant
 in Ga-li - leam; i - bi me vi-de-bunt.

A Hoc finito se abscondat, et mulieres nec audito
 lætæ incipient ad altare, et conversæ ad chorum hunc
 versum cantent [al. add. alta voce] :
 Al-leluia Resurrex- it Do-mi-nus, sur-re-x-it
 215 Le-o for-tis, Christ-us Fili-us De-i.

Hoc finito, dominus archiepiscopus, vel sacerdos, ante altare cum thuribulo incipiat alle Te Deum laudamus, et sine neuma finiatur. (Ad laudes) tres Mariæ Resurgente, vel aliud Benedicamus ad placitum. Sequatur processio ante crucifixum cum cruce per totam hebdomadam; una de Mariis incipit Christus resurgens, et tres Mariæ cantent versum in pulpito Dicant nunc, etc.

B

ORDINATIO EPISCOPI.

(Ex reuustissimo Pontificali ms. bibliothecæ cathedralis Rotomag.)

In die ordinationis episcopi manissime pulsetur et cantetur Prima; post quam eatur ad capitulum, ibique a decano, archidiacono, cantore et cancellario ordinantur qui debent procedere ministri, sicut in maioribus mos est festiuitatibus, hoc est, duo acolythi cum thuribulis, duo subdiaconi cum crucibus, septem acolythi cum candelabris et cereis, septem subdiaconi cum Euangeliorum libris, septem diaconi cum sanctis reliquiis, duodecim presbyteri induti planetis, acolythus indutus podere cum vasculo aureo chris-matis. Tertia pulsetur temporanee, et interim præparet se dominus archiepiscopus sandaliis et 216 cæteris omnibus usque ad dalmaticam. Tunc induitur cappa, et tenens baculum pastoralem in manu procedit e sacratio. Similiter omnes episcopi exeant induti. Ipse autem electus necdum induatur sandaliis, sed tantum alba, et stola, et cappa; nec ferat baculum, sed ponatur super altare cum annulo, usque dum consecratus accipiat de manu archiepiscopi. Venientes autem in ecclesia, ponantur sedes ita: Dominus metropolitani sedebit verso dorso ad altare; sedilia vero cæterorum episcoporum ponantur ante oculos metropolitani. Sedes autem ipsius electi ponatur in medio, non tamen ad majus altare. Comprovinciales autem episcopi offerant electum domino metropolitano; his verbis: Reverende Pater, postulat sancta mater Ecclesia N. ut hunc præsentem presbyterum ad onus episcopatus subleuetis. Et respondeat metropolitani: Scitis illum dignum esse? Et episcopi: Scimus et credimus illum esse dignum, quantum humana fragilitas sinit nosse. Et respondeant omnes: Deo gratias.

Tunc metropolitani ad episcopos: Audiamus, si placeat, quid de tanta consecratione sancti Patres statuere. Tunc cancellarius legat distincte et aperte ad intelligendum hæc decreta, dicens: Jube, domne, benedicere. Et dominus: Quidquid in nobis Christo displicet, hoc sanctus Spiritus emundet.

217 Ex Decretis Anacleti pape. Anacletus episcopus universis episcopis in Italia constituit.

Tunc metropolitani ad electum: Audisti, charissime, quod antiqua sanctorum Patrum institutio docet et præcipit ut is qui ad ordinem episcopatus

eligitur, maxime ut legimus in canone Carthaginensi, antea diligentissime examinetur cum omni charitate de fide sanctæ Trinitatis, et interrogetur de diversis causis et moribus quæ huic regimini congruunt, et quæ necessaria sunt retinere secundum Apostoli dictum: *Manus nemini cito imponaris* (1 Tim. v. 22). Et ut etiam is qui est ordinandus antea erudiat qualiter sub hoc regimine constitutum oporteat conversari in Ecclesia Dei, ut irreprehensibiles sint qui ei manus ordinationis imponunt. Eadem divina auctoritate et præcepto interrogamus te, dilectissime frater, charitate sincera, si omnem providentiam tuam, quantum tua capax est natura, divinæ Scripturæ sensibus accommodare volueris? (45)

Interrogatio. Vis ea quæ ex divinis Scripturis intellexeris plebem, cui ordinandus es, et verbis docere et exemplis? Responso. Volo.

Interrogatio. Vis per Dei gratiam et tuam diligentiam talis esse qualem episcopum 218 esse debere docet Apostolus, videlicet, Sobrium, prudentem, pudicum, ornatum, hospitalem, doctorem, non violentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum? (1 Tim. iii). R. Volo.

Interrogatio. Vis castitatem mentis et corporis, Deo donante, custodire, et in ea filios tuos enutrire? R. Volo.

Interrogatio. Vis beato Petro et sanctæ Romanæ Ecclesiæ esse subditus secundum statuta Patrum? R. Volo.

Interrogatio. Vis sanctæ Rotomagensi Ecclesiæ, mihi quæ et successoribus meis obediens esse et subditus? R. Volo.

Interrogatio. Vis mihi et Ecclesiæ meæ professionem facere, sicut mos antiquitus constitutus obtinuit? R. Volo, et paratus sum in omnibus obedire.

Interrogatio. Pauperibus et peregrinis, omnibusque indigentibus vis esse propter nomen Domini affabilis et misericors? R. Volo.

Deinde dicant ei hæc oratio.

Hæc omnia et cætera bona tribuat tibi Dominus,

(45) In Ordine et Pontificali romano legitur responso: Ita ex toto corde volo in omnibus obedire et consentire.

et custodiat te atque corroboret in omni bonitate.

Et respondeant omnes: Amen.

Interrogatio credulitatis. Credis, secundum intelligentiam et capacitatem sensus tui, **219** sanctam Trinitatem, id est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum esse naturaliter atque essentialiter Deum omnipotentem, aeternum et incommutabilem, neque tamen ipsum Patrem esse qui Filius est, nec Filium ipsum esse qui Pater est, nec Spiritum sanctum ipsum esse qui Pater aut Filius est, sed Patrem semper Patrem, Filium semper Filium, Spiritum sanctum semper Spiritum sanctum? *¶* Credo.

Interrogatio. Credis quod Pater plenus Deus est in se, et Filius plenus Deus est in se, et Spiritus sanctus plenus Deus est in se, et tamen istas tres personas non tres Deos, sed unum esse Deum vivum, verum, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia quæ sunt in cælo et in terra visibilia et invisibilia? *¶* Assentior et ita credo.

Interrogatio. Credis Dominum nostrum Jesum Christum Deum verum, plenum et perfectum, coequaltem et coæqualem per omnia Patri in divinitate, temporaliter natum de Spiritu sancto ex Maria semper Virgine cum anima rationali, duas habentem natiuitates, unam ex Patre æternam, alteram ex matre temporalem, Deum verum et hominem verum, proprium in utraque natura, atque perfectum, **220** non adoptivum, non phantasticum, unicum et unum Deum, Dei Filium, in duabus naturis, in unius personæ singularitate, impassibilem et immortalē divinitate, sed in humanitate pro nobis et pro salute nostra passum vera carnis passionē, die quadagesimo post resurrectionem cum carne quæ resurrexit et anima ascendisse in cælum, et sedere ad dexteram Patris, inde venturum judicare vivos et mortuos, et redditarum unicuique secundum opera sua? *¶* Credo.

Interrogatio. Credis panem, qui in mensa Domini proponitur, panem tantummodo esse ante consecrationem, sed in ipsa consecratione ineffabili potentia divinitatis converti naturam et substantiam panis in naturam et substantiam carnis, carnis vero non alterius, sed illius quæ concepta est de Spiritu sancto, et nata ex Maria Virgine? *¶* Credo.

Interrogatio. Similiter vinum quod aquæ mistum in calice sacrificandum proponitur, vere et essentialiter converti in eum sanguinem qui per lanceam militis de vulnere Domini lateris emanavit? *¶* Credo.

Interrogatio. Credis unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam, in qua hæc singularis gratia efficitur, in qua unum **221** datur baptisma, et vera omnium remissio peccatorum? *¶* Credo.

Interrogatio. Anathematizas omnem hæresim extolentem se adversus hanc sanctam Ecclesiam catholicam? *¶* Anathematizo.

Interrogatio. Credis veram resurrectionem ejusdem carnis quam nunc gestas, et vitam æternam? *¶* Credo.

Oratio.

Hæc tibi fides augetur a Domino ad veram et æternam salutem [*al.* beatitudinem], dilectissime frater.

Oratio ad missam.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et quod nostræ humilitatis agendum est ministerio, tuæ virtutis impleatur effectus. Per.

Alia.

Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et

A inclinato super hunc famulum tuum cornu gratiæ sacerdotalis, benedictionis tuæ in eo effunde virtutem. Per.

Secreta.

Hæc hostia, quæsumus, Domine, emundet nostra delicta, et ad sacrificium celebrandum, subditorum tibi corpora mentesque sanctificet. Per.

Infra-actio.

222 Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus etiam pro famulo tuo N. quem ad episcopatus ordinem promovere dignatus es, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, et propitius in eo tua dona custodias, ut quod divino munere consecutus est, divinis effectibus consequatur, diesque nostros.

Postcommunio.

Hæc nos communio purget a crimine, et cælestis B remedii faciat esse consortes. Per.

Ad pollicem consecrandum.

Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te ad pontificalem sublimari voluit dignitatem, ipse te chrismate et mysticæ delibutionis liquore perfundat, et spiritualis benedictionis ubertate fecundet, ut quidquid sanctificaveris sanctificetur, et consecrate manus istius vel pollicis impositio cunctis proficiat ad salutem. Per.

Benedictio baculi.

Omnipotens et misericors Deus, qui ineffabili bonitate votis supplicantium assistis, quique ex tuæ pietatis abundantia affectum petendi attribuis, baculo huic quem ad pastoralis officii signum in **223** tuo nomine dedicamus, tuæ benedictionis vim copiose infunde, ut eo pastor insignitus, sic populum tuum sollicite custodiat quatenus ab unitate Ecclesiæ nullatenus deviare permittat, sed infractum redintegret, quassatum consolidet, sequæ una cum grege suo integrum tibi atque immaculatum conservet. Per.

Benedictio annuli.

Deus, totius creature principium et finis, in quo clausa sunt omnia, hunc anulum benedicere et sanctificare digneris; ut qui per eum famulo tuo honoris insignia concedis, virtutem et præmia largiaris, quo et discretionis habitum semper retineat, et veræ fidei fulgore præfulgeat, sanctæ Trinitatis quoque armatus munimine, miles inexpugnabilis acies diaboli constanter evincat. Per.

Hic immittitur episcopus in cathedram episcopalem et dicitur hæc oratio.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui distinctis ordinibus omnem militiam cælestem dignatus es in supernis sedibus ordinare, quique beatum Petrum apostolum in cathedram honoris totius Ecclesiæ sublimasti, et Matthiam ejusdem consortium in throno apostolico residere voluisti, quæsumus, pro tua immensa misericordia, **224** effunde gratiam tuam in loco isto, ut sit hæc sedes cathedra honoris et dignitatis in conspectu maiestatis tuæ, ad laudem et gloriam nominis tui, ad honorem Ecclesiæ tuæ, ut quicumque in ea te eligente resederit, requiescat super eum gratia septiformis Spiritus tui. Per Redemptorem Dominum nostrum Jesum Christum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus sancti Deus. Per.

NOMINA EXCOMMUNICANDORUM.

(*Ex eodem Pontificali ms.*)

Hi sunt vocandi. Guillelmus de Arcis, filius Huberti, Rogerus Arundel, Guillelmus de Vernum.

Hi sunt excommunicandi. Robertus filius Helgonis, Guillelmus de Poileio, Gunfridus de Falesia, Gualterus diaconus de Sancto Leodecario, Herber-

tos de Tot similiter, Goiffridus de Comanvil, filia Heltonis, filia Ansguoldi, Ricardus de Fonte, filia Benzolini, Radulfus de Argento, de filiabus Ansguoldi, quarum unam habet Ricardus, alteram Gislebertus. Monachi pecuniam habentes.

MONITIO EPISCOPI AD ORDINANDOS.

(*Ex Pontificali ms. bibliothecæ cathedralis Rotomag.*)

225 In celebratione ordinum præmuniantur orandi quod pure de peccatis sint confessi, et qui in sacerdotali ordine esse voluerint præparent se communioni. Omnes etiam sibi provideant de vestibus necessariis, et quod habeant tonsuras competentes. Cum aguntur ordines, fiat sermo, si placet; postea sunt inhibitiones sequentes, si sint generales ordines et episcopo placuerit, ad terrorem male subintranitium, sub hac forma.

Ex parte Dei omnipotentis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sub poena excommunicationis maioris inhibemus ne aliquis ligatus infra scriptis impedimentis contra sanctorum Patrum decreta ingerat se ad ordines suscipiendos. Primo ergo, secundo et tertio monemus et inhibemus, sub poena anathematis, ne quis se ingerat ordinandum, nisi prius examinata persona, cum titulo matriculatus, et infra scriptus fuerit et vocatus, ne quis etiam mortalis peccati conscius, vel excommunicatus, aut suspensus ordines recipiat, nisi prius potestatem habenti confiteatur et debite absolvatur. Ne autem ignorans ignoretur, irregulares **226** qui, secundum sacros canones, ab ordinibus prohibentur, duximus seriatur et per ordinem specificandos: Quicumque homicida; item, ecclesiarum incendiarius, seu earum fractor [*ms. fractus*] violentus; item, advocatus in causa sanguinis, vel notorius perjurus; item, executor sævorum tormentorum in publicis administrationibus; item, Simoniacus qui quodcumque beneficium vel titulum illicite adeptus, vel religionem taliter est ingressus; item, inventor vel fautor Simoniacarum pactionum; item, apostata a fide vel religione, non reconciliatus; item, qui ab episcopis hæreticis, schismaticis gratiam sedis apostolicæ non habentibus scienter aliquos [*ms. alios*] ordines recipit; item, qui sub falso titulo vel ficto, aut alias pacto inito cum suo presentatore de huiusmodi titulo postquam ordinatus fuerit eidem restituendo, vel alias occasione huiusmodi eundem non inquietando, vel qui annum pensionem, vel quodcumque emolumentum tempo-

B rale, præsentationem vel promotionem procuranti, sub quocumque promiserit colore; item, per saluum ad aliquos ordines promotus; item, prius conjugatus, nisi hoc faciat in casu a jure permissio; item, nullus qui excommunicatus scienter ordines recipit aliquos, et in susceptis ministrare præsumperit; **227** item, bigamus, vel corruptarum maritus; item, Deo sacratarum virginum violator; item, nullus sortilegus, vel necromanticus, vel prohibitarum artium doctor sive factor; item, morbo sonitico vel caduco, lunatico, vel alio incurabili morbo laborans, aut corpore vitiat; item, illegitimus, nisi cum eo fuerit dispensatum sufficienter; item, servus natus præter conscientiam et voluntatem domini sui; item, nullus alterius diocesis, nisi litteras dimissorias habuerit, ac etiam titulum sufficientem. Item, inhibemus quod nullus ordinem subdiaconatus accipiat, nisi sit ætatis xviii annorum, diaconatus xx, presbyteratus xxiii et xxv annum attigerit; item, nullus religiosus de jure vel facto non professus; item, curatus beneficiatus, qui infra annum non fuerit ordinatus in presbyterum a tempore curæ susceptæ, et pacificæ possessionis adeptæ, nisi ex dispensatione, qua etiam rite sit usus; juxta constitutionem *Cum etc.*: item, nullus sine vero titulo, vel cujus titulus ad non titulum est reductus, nisi in gratia speciali. Quibus omnibus et singulis durantibus impedimentis supradictis, ut ab huiusmodi ordinum susceptione se absteineant, quousque cum eis fuerit dispensatum, **228** precipimus sub poena excommunicationis superius adnotata, et bene caveatur de omnium mutilatione membrorum ordinandorum in sacris; ne sint etiam gibbosi, vel manci, vel alias corpore vitiat, propter scandalum cleri et Ecclesiæ evitandum.

D Quia res quam tractaturi estis satis periculosa est, fratres charissimi, moneo vos ut diligenter et honeste totius missæ ordinem, et consecrationem, et fractionem atque communicationem ab aliis jam doctis sacerdotibus discatis, priusquam missam vestram cantare præsumatis.

BENEDICTIO ABBATIS MONACHORUM.

(*Ex eodem Pontificali ms.*)

In ordinatione et benedictione abbatibus per electionem monachorum, primo venit ad altare indutus in habitu pontificali pro missa dicenda, et dicit Confi-

teor, etc. Et postea debet sedere ante altare in sedem suam preparatam, et tunc duo abbates adducunt novum abbatem ante episcopum indutum amictu, alba, ma-

nipulo, et stola, et cappa loco casulae, et eodem modo A
abbates assistentes; et antequam incipiat missa, dicant isti assistentes: Adest electus, etc. Dicti vero abbates assistentes, baculos **229** tenentes in manibus, electus vero baculum non ferat, sed super altare ponatur, donec illum de manu episcopi recipiat, sicque sedeant in ordine super scamnum ad gradum altaris, et dicto Confliteor a pontifice, etc., antequam introitus missae incipiat, dicant dicti assistentes:

Adest, Pater reverende, electus noster ad benedictionem suam suscipiendam.

Interrogatio ab episcopo facienda: Scitis hunc fratrem electum idoneum ad abbatis officium? *Responsio:* Scimus, quantum humana fragilitas nosse sinit.

Interrogatio. Est electus secundum regulam beati Benedicti a fratribus? *Canonica in eum fratrum consensus electio.*

Interrogatio episcopi: Habetis inde scriptum? *Habemus.*

Episcopus: Legatur.

Tunc legitur scriptum seu processum. Si autem ex provisione apostolica sit electus, abbates assistentes ipsam electionem ad benedicendum praesentantes dicant: Reverende Pater, adest electus noster ad benedictionem suam suscipiendam.

Interrogatio episcopi: Est canonice electus? *Abbates:* Provisionis apostolicae in eum canonica consensus electio.

230 *Episcopus:* Habetis inde scriptum? *Abbates:* Habemus. *Episcopus:* Legatur.

Tunc legitur provisionis scriptum, quo lecto dicat episcopus: Quia ergo in eum fratrum consentiunt vota, prius eum censensus apostolica auctoritate examinandum, si suum propositum et sancti Benedicti regulam velit ipse observare, sibi subiectos ut idipsum faciant diligenter instruere, resque locorum suorum hactenus dispersas iniuste, quantum praevallet, congregare, easque in usus Ecclesiae et fratrum, pauperum etiam et peregrinorum distribuere; sicque esse dignum ad ordinationem accedere; et ideo interrogamus te, frater, si vis secundum regulam sancti N. vel Benedicti vivere, tibi subiectos ut idipsum faciant regulariter edocere? *Responsio:* Volo.

Interrogatio episcopi: Vis bonis et rebus ecclesiae tibi commissis inibi condonatus fideliter custodiam adhibere; et iniuste dispersas, quantum praevallet, recolligere, easque in usus ecclesiae et fratrum, pauperum et peregrinorum fideliter distribuere? *H* Volo.

Interrogatio episcopi: Vis pauperibus et peregrinis benevolens et hospitalis esse? *H* Volo.

Interrogatio episcopi: Vis ordinem tuum religiosum **231** habitu et sanctis moribus decorare? *H* Volo.

Interrogatio episcopi: Vis sanctae N. Ecclesiae, mihi (46) et successoribus meis subjectionem et obedientiam exhibere secundum canonicam auctoritatem et decreta sanctorum pontificum? *H* Volo.

Episcopus: Angeat tibi Deus fidem et constantiam, ut promissa servare valeas et fideliter adimplere. Cierus respondent: Amen.

Quo dicto incipiat episcopus antiphonam, choro eam prosequente. Antiphona: Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis a templo sancto tuo quod est in Hierusalem, alleluia, alleluia. *Psalmus:* Exsurgat Deus. Et dicitur totus psalmus cum Gloria Patri, et Sicut erat, reiniciendo antiphonam Confirma. Et in casu quo fiet missa de alio quam pro abbate, post orationem diei dicitur oratio sequens sub uno Per Dominum.

Ad missam introitus.

Officium.

Protector noster, aspice, Deus. *Psalmus.* Quam dilecta tabernacula tua, Domine, etc.

Oremus.

Oratio.

Concede, quaesumus, Domine, [al., add., huic] electo famulo tuo N., ut predicando et exercendo quae recta sunt per exemplum bonorum operum animos suorum instruat subditorum, **232** et aeternae remunerationis mercedem a te piissimo Pastore percipiat. Per.

Finita oratione prosternant se ante altare episcopus et electus etiam cum abbatibus assistentibus, et dicantur septem penitenciales [add. Psalmi], et fiant litanie. Et cum dictum fuerit Ut pontificem nostrum, surgat episcopus solus, et dicat: Ut electum istum beneddicere digneris, te rogamus. Chorus respondet, respondendo. Ut electum, etc. Episcopus. Ut electum istum beneddicere et sanctificare digneris, te rogamus. Ut electum istum beneddicere, sanctificare, et consecrare digneris, te rogamus. Quo dicto iterato se prosternat episcopus, et finitur litania, quia dicta episcopus dicat sub silentio. Pater noster, et ad modum precum. Et ne nos. Chorus: Sed libera nos. Et post: Salvum fac servum tuum. Chorus: Deus meus. Episcopus: Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum. Chorus: Ex hoc nunc. Episcopus: Dominus custodiat te ab omni malo. Chorus: Custodiat animam tuam Dominus. Episcopus: Nihil proficiat inimicus in eo. Chorus: Et filius iniquitatis. Episcopus: Esto illi, Domine, turris fortitudinis. Chorus: A facie inimici. Episcopus: Exsurge, Domine, adjuva nos. Chorus: Et libera nos. Episcopus: Domine, Deus virtutum, converte nos. **233** Chorus: Et ostende. Episcopus: Domine, exaudi. Chorus: Et clamor. Episcopus: Dominus vobiscum. Chorus: Et cum spiritu tuo. *Orationes sequentes ad modum orationis.*

Oratio.

Concede, quaesumus, omnipotens Deus, affectui nostro tuae miserationis effectum, et famulum tuum, quem ad regimen animarum eligimus, gratiae tuae dono prosequere, ut te largiente cum ipsa tibi nostra electione placeamus. Per Christum.

Oremus.

Domine Deus omnipotens, exaudi preces nostras, et super hunc famulum tuum spiritum tuae benedictionis emitte, ut caelesti munere ditatus, et tuae maiestatis possit gratiam acquirere, et bene vivendi alius exemplum praeberet. Per.

Oremus.

Exaudi, Domine, preces nostras quas in conspectu tuae maiestatis super hunc famulum tuum fundimus, qui vice tui nominis ad gubernationem ovium tuarum statuitur, ut eum respicere, et interveniente beato Benedicto patrono et gubernatore nostro beneddicere digneris; et qui ad redemptionem et protectionem nostram de caelis descendisti, et mundo te Deum et summum [al., summum et verum] Pastorem exhibuisti, dicens: Ego **234** sum pastor bonus (Joan. xi, 14), te invocamus, te suppliciter deprecamur, ut huic servo tuo quem pastoralitatis [al., pastoralis officii] culmen subire voluisti, tua bonitas adsit, et benedictio omnibus diebus vitae suae; proteges eum, Domine, et defende ab omnibus visibilibus et invisibilibus adversitatibus inimicorum, dirige gressus ejus in viam pacis et iustitiae; et largire tuarum dona virtutum, iustitiam, temperantiam [al., add. prudentiam, charitatem, sobrietatem, patientiam].

(46) De abbatum subjectione et obedientia episcopi suis vide S. Bernardum, l. iii De consider., c. 3, et tract. De offic. episcoporum, c. 9.

tiam], fortitudinem et longanimitatem, constantiam i. superabilem, fidem non fictam, spem inconcusam, mentem devotam, humilitatem perfectam, intelligentiam rectam, benignitatem, modestiam, unitatem, pacem, concordiam, castitatem, abstinentiam, vigilantiam, discretionem, rectitudinem, scientiam, pietatem, consilium, et in cunctis acerbis bonis inviolatam perseverantiam. Aufer, Domine Jesu Christe, ab eo quicquid pravam et distortum, et [al., est] quicquid salutis contrarium, quicquid animæ noxium [al., nocivum], superbiam, jactantiam, vanam gloriam, elationem, quicquid ad ultimum dispiciens esse potest. Circumda eum interior et exterior tue protectionis auxilio, ut te defensore sit tutus, te protegente securus, te docente sciens. Ostende ei viam per quam ambulet, tribue ei thesauros sapientiæ ut **235** sciat et habeat unde nova et vetera proferat, fac eum in omnibus tua sequi vestigia, et de sua ministratore gaudium bonum adipisci, ut post hujus sæculi excursum, cum ante tribunal tuum venerit, cum multiplici fructu animarum illud [al., add. ei] præmium etiam largiaris cum omnibus quos tibi representabit, quod fidelibus dispensatoribus tuis pro tuo nomine laborantibus in terris te promissisti [al., repromissisti] daturum esse in cælis; qui cum Deo Patre, etc. Amen.

Tunc tradat ei regulam episcopus, legendo regulam, dicens:

Accipe regulam a sanctis Patribus nobis traditam a. regendum et custodiendum gregem tibi a Deo creditum, quantum ipse tibi Deus constituerit, et humana fragilitas permiserit.

Postea det ei baculum, legendo, dicens:

Accipe baculum pastoralis officii quem præferas cæteræ tibi commisse ad exemplum justæ severitatis et correctionis.

*Deinde prosequatur missam, et dicatur Epistola ad Timotheum: « Omnis Scriptura divinitus inspirata, » etc. (II Tim. III, 16.) Et Evangelium secundum Lucam: « Quis putas fidelis servus? » (Luc. XII, 42.) Credo in unum Deum Patrem. Offeritorium; et tunc offerat abbas novus duos magnos panes, **236** duos potos vini [al., duo barilla vino plena], duas torchias cum pecunia in torchiis infixa usque ad devotionem*

A novi abbatibus pro oblatione. Oblatione facta remaneant novus abbas et assistentes in locis suis ante altare, et tunc dominus episcopus procedat in missa, et lavet manus suas dicendo: Lavabo inter innocentes, etc. Et tunc administratur una hostia pro abbate novo. Sequitur secreta.

Munera, quesumus, Domine, suscipe placatus, et [al., add. hunc] electum famulum tuum semper [al., add. et] ubique misericorditer protege. Per Dominum.

Et post fractionem fit benedictio ad populum, prout missa celebratur ad voluntatem celebrantis. Post Agnus Dei episcopus dat pacem novo abbati, et communicat eum.

Communio: Unam petii a Domino, hanc requiram etc.

Postcommunio.

Oratio.

Hæc nos communio, Domine, purget a crimine, ac electum famulum tuum benigna pietate conservet. Per Dominum.

Missæ rite peracta, antequam episcopus recedat ab altari, duo abbates assistentes abbati ordinato, unus ad dextram et alter ad sinistram, ducant ipsum ad majus altare ante conspectum episcopi, et ibidem faciat abbas ordinatus professionem suam super altare ad modum qui sequitur:

Sequitur professio.

237 Ego frater N. humilis abbas N. talis loci, Deo et sanctæ matri Ecclesiæ, N. et tibi, Patre N. tuisque successoribus debitam subjectionem et obedientiam a sanctis Patribus constitutam, secundum regulam sancti Benedicti, ore promitto et manu propria confirmo. Tunc faciat abbas cum penna et incausto [Gallice, encre] crucem in fine cedula de manu sua propria; et postea ducatur in sedem suam per archidiaconum dicentem: Sta, et tene locum a Deo tibi delegatum; potens est enim Deus ut augeat tibi gratiam. Statimque cantor incipiat: Te Deum laudamus. Quo finito dent ei omnes fratres osculum pacis, genua flectentes ante patrem a Deo sibi constitutum.

BENEDICTIO ABBATIS CANONICORUM.

Ex eodem Pontificali. ms.)

Electio abbatibus canonicorum eodem ordine quo superius digesta est electio abbatibus monachorum, et omnibus eodem ritu expletis, psalmis, litanis, et precibus, dicat super electum hæc benedictiones.

Oremus.

Oratio.

Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, et quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio tue **238** virtutis impleatur effectu. Per Dominum.

Benedictio.

Benedic, Domine, hunc famulum tuum N. quem ad regimen animarum eligimus, ut sit ei fidelissima cura subditorum ad bona provocare, seipsum irreprehensibilem custodire, bona semper agere, prava vitare, studium in divinis habere. Illumina, Domine, eor ejus gratia Spiritus tui, cujus plenitudine repletus mundana despiciat, prospera contemnat, in adversis fortis et insuperabilis existat, odio habeat superbiam, diligit humanitatem, amplectatur charitatem, præ oculis semper habeat castitatem, dile-

ctioni Dei et proximi semper vacet [ms., vocetur], vitia reprehendat, contra superbos erectus existat, errantes ad viam veritatis reducat, bonis se parem faciat. Expande [ms., expandi] ei, Domine, thesaurum sapientiæ tuæ ut sciat et intelligat, cæterosque doceat verba sacræ legis tuæ, ut Veteri et Novo Testamento instructus voluntatem tuam faciat, et in finem usque perficiat. Dominator Domine, a cujus munere venit omne quod bonum est, da ei potestatem ligandi atque solvendi subditos, et ita rem ecclesiasticam moderari ut in nullo dissentiat a vero; sed ita ducat subditos ut cælestis patriæ faciat colonos, ipseque **239** in finem a te mereatur audire: *Euge, serve bone et fidelis, quia supra pauca fuisti fidelis supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui (Matth. XXV, 21).* Quod ipse præstare digneris, qui vivis et regnas, Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Hic tradat ei episcopus regulam canonicorum, et legendo, dicat: (47)

Accipe virgam pastorem sollicitudinis, et sic vi-

(47) Hic aliquid desse videtur.

gles super gregem Dominicum tibi commissum, et postcommunio dicantur in missa, sicut dictum est superius in ordinatione abbatis monachorum, et in ipsa missa debet novus abbas communicare; cetera fiant, ut superius dictum est. Et antequam pontifex recedat ab altari, faciat novus abbas professionem eodem modo, et omnia alia, quo supra dictum est in ordinatione abbatis monachorum.

Post hac legatur Epistola, et perficiatur missa usque ad offertorium; et tunc debet novus abbas accedere, et idem offerre duas torchinas cum pecunia ad voluntatem ipsius in ipsis depicta, cum duobus magnis panibus, et duobus potis vini. Collecta vero, secreta,

BENEDICTIO ABBATISSÆ.

(Ex eodem Pontificali ms.)

240 In ordinatione abbatissæ debet pontifex missam celebrare, et eam benedicere cum duobus vel tribus abbatissis. Et antequam incipiat missa vel introitus missæ, aliquæ moniales de abbacia cujus est electa, ducant electam examinandam coram pontifice pontificalibus induto et casula, et debet sedere in loco examinationis dorso verso a majus altare, et dicant tunc moniales antedictæ: Adesti, reverende Pater, electa nostra ad benedictionem suam suscipiendam.

Interrogatio episcopi: Est electa secundum regulam sancti Benedicti a sororibus? Respondeant sorores: Canonica in eam sororum consensit electio.

Et interroget episcopus: Habetis inde scriptum? Respondeant sorores: Habemus.

Episcopus: Legatur.

Quo lecto, dicat episcopus: Quia ergo in eam sororum vota consentiunt, prius eam censemus, et cetera que sequuntur, prout superius digesta sunt in ordinatione abbatis monachorum. Et omnibus eodem ritu expletis, psalmis, litanis, versiculis, dicat pontifex has benedictiones que sequuntur.

Oratio.

241 Exaudi, Domine, preces nostras, et super hanc famulam tuam Spiritum tuæ benedictionis infunde, ut celestis munere ditata, et majestatis tuæ dona [al., gratiam] possit acquirere et bene vivendi aliis exemplum præbere. Per Christum.

Oremus.

Oratio.

Omnipotentiam tuam, Domine, humiliter imploramus, ut super hanc famulam tuam, quam ad sacrum ordinem (id est, sacram benedictionem, seu ordinationem) assumere dignatus es, benedictionis tuæ donum dignanter infundas, eique gratiam consecrationis tribuas, ut quod percipit te protegente illesum custodiat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Per omnia secula seculorum. Amen. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Adesto precibus nostris, adesto votis, adesto famulatibus, adesto consecrationibus, qui omnia per Verbum tuum mirabiliter dispensas et dispensanda ministras, qui diversis floribus **242** tuam semper exornas Ecclesiam, dum eam et virorum exemplis et illustrium feminarum irradias institutis, qui etiam de inferiori [al., infirmiori] sexu hanc famulam tuam servitutis tuæ applicare dignatus es famulatui; effunde super hanc famulam tuam, quam in officium divinum fideliter dedicamus, gratiam Spiritus sancti, ut tibi omni tempore ejus servitus dignanter placeat, eamque dextera potentia tuæ bene dicere et sancti ficare digneris in opus ministerii tui condignum, quatenus actum ministrationis sibi credite fideliter exsequatur, et ejusdem sancti Spiritus sepiiformis gratiæ virtute corroboretur. Requiescat ergo super eam,

precamur, Domine, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus sapientiæ et pietatis, et repleat eam spiritus timoris Domini. **B** Concede ei quoque gravitatem actuum, censuramque vivendi, ut in lege tua die ac nocte meditetur, mandata tua custodiat, dietis tuis obediat, sacris lectionibus insistat, terrena et transitoria despiciat, atque omni tempore bonis operibus inserviat, omnem libidinem prave voluptatis superet, amorem honeste castitatis teneat, ut tibi sponso venienti cum lampadibus suis inextinguibilibus possit occurrere, et prudentum **243** virginum choro jungi; et ne cum stultis excludatur, regalem januam cum sapientibus virginibus licenter introeat. Abundet in ea totius forma virtutis, auctoritas modesta, pudor constans, intentia [al., innocentia] puritas, et spiritualis observantia disciplina. In moribus ejus præcepta fulgeant, ut suæ castitatis exemplo cunctis sibi subjectis imitationem præbeat puram, et bonum conscientie testimonium ostendens, in Christo Jesu firma et stabilis perseveret, atque ita perceptum ministerium te auxiliante peragat, quatenus ad æternam remunerationem te donante pervenire mereatur. Per Dominum nostrum, etc.

Tunc det ei regulam, et legendo dicat:

Accipe regulam sanctæ conversationis, simulque gratiam sanctæ benedictionis; et ut per hanc cum grege tibi credito in districti dei iudicii Domino incontaminata representari valeas, ipse te adjuvare dignetur, qui vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

Tunc det ei episcopus baculum, legendo dicens:

Accipe baculum pastoralitatis, quem præferas catervæ tibi commissæ ad exemplum justæ severitatis et correccionis.

Sequitur oratio, et dicatur a pontifice ad modum orationis:

244 Domine Deus omnipotens, qui sororem Moysi Mariam præeuntem cum cæteris virginibus [al., mulieribus] inter æquoreas undas cum tympanis et choris lætam ad litus maris venire fecisti, te suppliciter [supplices] deprecamur pro fidei famula tua, quæ hodie in cathedra materiam super universas subditas [universis sibi subditis] sibi abbatissa constituitur, ut ita canonica [monastica] norma teneatur cunctas famulas tuas [al., add. sibi commissas], quatenus ad æternam gloriam te auxiliante cum omnibus illis introeat læta, ibique exsultans [al., exsultantes] cum angelis, canens [canentes] cantica nova, sequatur [al., sequantur] Agnum quocunque ierit. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Oratio.

Famulam tuam, quesumus, Domine, tua semper gratia bene tui dicat, et inculpabilem ad vitam perducatur æternam. Per Christum.

Collecta missæ, secreta et postcommunio dicantur, et cetera omnia eodem ritu fiant, sicut ante dictum est in consecratione abbatis.

BENEDICTIO IN SOLUTIONE SYNODI.

(*Ex vetustissimo Pontificali ms. bibliothecæ cathedralis Rotomag.*)

Christus Dei Filius, qui est initium et finis, complementum vobis tribuat charitatis. Amen.

245 Et qui vos [*ms.*, nos] ad expletionem [*al.*, absolutionem] hujus fecit pervenire concilii, absolutos vos efficiat ab omni contagione delicti. Amen.

Ab omni reatu liberiores effecti, absoluti [*al.*, adiuncti] etiam per donum Spiritus sancti, felici reditustrarum sedium cubilia repetatis illesi. Amen.

Semper proficiat cura vestra, ut quando iudex ve-

nerit evigilet fides vestra, vigilantie præmium de Domino receptura. Amen.

Detque vobis potestatem prædicandi in populo, et quod aliis ore prædicatis, corde semper teneatis. Amen.

Exaudiat vos Dominus in tempore orationis vestrar, et det vobis consilium rectitudinis, ut evadere mereamini supplicium Acherontis. Amen.

Quod ipse præstare dignetur.

BENEDICTIO EPISCOPALIS

Ad missam in nocte Nativitatis Domini.

(*Ex eodem Pontificali ms.*)

Populum tuum, quesumus, Domine, pio favore proseguere, pro quo dignatus es in hac sacratissima nocte tuam mundo præsentiam exhibere. Amen.

A cunctis eum adversitatibus paterna pietate custodi, pro quo in mundo hoc in tempore dignatus

es ex Virgine nasci. Amen.

246 Utinam te Redemptorem suum semper intelligat, et tuam veraciter gratiam comprehendat. Amen.

Quod ipse præstare dignetur. Amen.

BENEDICTIO EPISCOPALIS

Ad missam in Sabbato sancto.

(*Ex eodem Pontificali ms.*)

Deus, qui mortem nostram ingressus inferni tarta in hac nocte devicisti virtute divina, suscipe propitius familie tue preces humillimas voto sincere mentis oblatas. Amen.

Et quos veteribus maculis baptismatis emundavit uada sacra, per lavacrum tue protectionis auxilio purgati, tales ante te præsententur in iudiciump, quales nunc processerunt ex baptismo. Amen.

Et qui te miserante revocati sunt in paradiso per-

eunte peccato, non patiaris exsules fieri renascente commisso. Amen.

Et qui te semel agnoverunt [*ms.* agnovit] Principem universitatis et Dominum, nunquam invasissensibus in se tyrannizantem sentiant inimicum. Amen.

Quod ipse præstare dignetur.

Benedictio Dei Patris et Filii.

VETUS ORDO

Ad instituendum canonicum regularem in ecclesia S. Laudi Rotomagensis.

(*Ex ms. codice ejusdem ecclesiæ.*)

247 Sequitur servitium religiosorum professorum D secundum usum Sancti Laudi Rotomagensis.

Veniens novitius post offertorium missæ cum magis ro suo ante majus altare, dicat stando :

Suscipe me, Domine, secundum eloquium tuum, et vivam.

Flectendo genua sua, dicat.

Et non confundas me ab expectatione mea.

Ter dicat hunc versum. Finito versu, cantor incipiat antiphonam : Suscepimus, Deus, cum Gloria Patri, et postea iterum Suscepimus, Deus. *Idem.*

Magnus Dominus

Miserere mei, Deus.

Ecce quam bonum.

Deinde cantor : Suscepimus, Deus.

Postea litania a duobus cantatur usque Fili Dei, deinde praelatus benedicat habitum religionis sub iis orationibus.

Signum Domini nostri Jesu Christi damus super hanc vestem ad custodiendum **248** divinum propositum, et ut Spiritus sanctus regnet in corde et in corpore suscipientis.

Oratio.

Deus bonarum virtutum dator, et omnium benedictionum largus infusor, exaudi preces nostras, et hanc vestimentum, quod famulus tuus pro conservando sanctae conversationis proposito se ad induendum exposcit, benedicere et sanctificare digneris. Per Dominum.

Quo facto, aqua benedicta aspergatur; deinde novitius adhuc seculari habitu indutus ad ordinatorem accedens, flexis genibus, stet ante eum, quem ordinator seculari habitu exuens, dicat :

Exuat te Dominus veterem hominem cum actibus suis. Amen.

Et induens eum lineo indumento, subjungat : Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et veritate veritatis.

Fratres respondeant : Amen.

Postea induatur cappa sive caputium (48).

Deinde remittat se ante altare flexis genibus, et dicat praelatus preces sequentes.

Salvum fac servum tuum,

Deus meus, sperantem in te.

Mitte ei, Domine, auxilium de sancto.

249 Et de Sion tuere eum.

Nihil proficiat inimicus in eo.

Et filius iniquitatis non noceat ei.

E-to ei, Domine, turris fortitudinis.

A facie inimici.

Dominus vobiscum.

Et cum spiritu tuo.

Oremus.

Deus, qui non vis mortem peccatoris, sed penitentiam et emendationem semper desideras; misericordie tuae suppliciter imploramus (auxilium), ut huic famulo tuo secularibus actibus renuntianti largae tuae pietatis gratiam infundere digneris, quatenus castris tuis insertus ita tibi militando stadium vitae praesentis percurrere valeat, ut bravium aeternae remunerationis te donante percipiat. Per Christum.

Oremus, dilectissimi fratres, Dominum nostrum Jesum Christum pro famulo isto, qui accepto habitu religionis sibi servire festinat, ut donet ei Spiritum sanctum, qui susceptae religionis propositum in eo perpetuum conservet, et a mundi impedimento vel seculari desiderio cor ejus defendat, ut sicut mutatur habitu, ita manus dexterae suae ei virtutis tribuat incrementa, et ab omni caecitate humana oculos eius aperiat; et lumen ei aeternae gratiae **250** concedat. Qui cum Deo Patre et eodem Spiritu.

Oremus.

Sancte Spiritus, qui te Deum ac Dominum Deo Patri Filioque coaequalem revelare mortalibus dignatus es, immensam bonitatis tuae gratiam postulamus, ut sicut ubi vis spiras, sic huic famulo affectum devotionis indulgeas, et quoniam sapientia tua est conditus, tua quoque providentia gubernetur, quem juxta consuetam gratiam unctio tua de omnibus doceat, et per intercessionem beatissimi patris nostri Augustini, quem praecipuum hujus sanctae institutionis legislatorem dedisti, et omnium sanctorum, eum veraciter a vanitate seculi converte, et sicut es omnium peccatorum remissio, deprimentes impietatis obligationes in eo dissolve, ad observantiam hujus sancti propositi fac eum certatim servare, ut in tri-

(48) Hic nulla sit mentio pilei quadrati, et almutii, sive almutiae.

A bulationibus et angustiis tuis indeficienti consolatione valeat respirare, ut sobrie, juste et pie per veram humilitatem atque obedientiam in fraterna charitate fundatus, quod te donante promittit, felici perseverantia compleat. Quod ipse praestare digneris, qui cum Deo Patre et unigenito Filio ejus Domino nostro Jesu Christo vivis et regnas Deus. Per omnia saecula saeculorum. Amen.

251 Tunc surgat novitius, et legat aperta voce professionem suam propria manu scriptam.

Ego frater N. offerens trado me ipsum divinae pietati in ecclesia beati Laudi servituum secundum regulam S. Augustini, et promitto obedientiam domino N. priori praefatae ecclesiae, et successoribus ejus canonice intrantibus.

Et ponens eam professionem super altare, flexis genibus oret, et praelatus incipit dicere tunc hanc antiphonam : Confirma hoc, Deus. Chorus respondet : Quod operatus es in nobis a templo sancto tuo quod est in Jerusalem. Et repetatur ter. Sequitur oratio super eum :

Dominus vobiscum.

Et cum spiritu tuo.

Oratio.

Oremus.

Deus qui famulum tuum N. a saeculi vanitate conversum, ad supernae vocationis amorem accendis, pectori illius purificando allibere, et gratiam ei qua in te perseveret infunde, ut protectionis tuae munitus presidio, quod te donante promissum impleat, et suae professionis exsecutor effectus, ad ea quae perseverantibus in te dignatus es promittere pertingat. Per Dominum.

Postea praelatus donet novitio se flexis genibus stanti communem societatem congregationis, **252** dicens hanc orationem S. Augustini.

Oratio.

Omnes quamvis per gratiam baptismi fratres sumus in Christo, et unum Patrem habeamus in coelo, si ejus praecipis, prout possumus, obsequamur; procul debui tunc maxime unum, quando orationibus et beneficiis invicem copulamur quemadmodum primitiva Ecclesia, quibus cor unum et anima una erat; quo amore plures accensi mente, possessiones et facultates rerum vendentes, congregatis cum matre Jesu in unum pretia deferabant gaudentes, quae apostoli accepta tribuebant omnibus, prout opus erat, sicut iste nihilominus Deo inspirante eorum exemplo communis nostris optat jungi consortiis. Licetco damus ei communem societatem vivendi nobiscum, quantum a Deo possumus promereri, et nostrum est largiri, quatenus cum electis a remuneratore omnium bonorum valeat praemia reponnissa percipere : praestante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Deinde novitius osculetur praelatum, postea superiorem, et omnes fratres a senioribus inchoando sicut sunt per ordinem; postea osculo pacis dato, **253** praelatus incipiat : Veni, Creator. Finito Veni, Creator; dicat praelatus : Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.

Oremus.

Oratio.

Deus, qui renuntiantibus saeculo mansionem paras in coelo, dilata hujus sanctae congregationis temporale habitaculum caelestibus bonis, ut fraternae teneantur compagine charitatis, unanimes continentiae praecepta custodiant, sobrii, simplices et quieti, gratis sibi datam gratiam fuisse cognoscat; concordet vita illorum cum nomine, professio sentiatur in opere. Per Dominum.

Item praelatus faciat eum jurare, dicendo haec verba quae sequuntur.

Ecclesiae jura, ordinis statuta, capituli secreta, nonne sic juras [ms. juratis] tenere? Respondent : Ita.

ORDINARIUM

CANONICORUM REGULARIUM S. LAUDI ROTOMAGENSIS.

(Ex ms. codice ejusdem ecclesie.)

PREFATIO.

254 Quoniam a nonnullis prædecessoribus sive contemporaneis nostris in ecclesia Sancti Laudi Rotomagensis, cujus nos divina vocante clementia canonici existimus, super ordinatione servitii, licet non in multis, tamen in quibusdam erratum fuisse dignovimus, ideoque ejusdem Domini cooperante gratia, et fratrum nostrorum orationibus suffulti, ad honorem ipsius, et eorum utilitatem, ecclesie nostræ servitium in legendis duntaxat, psallendis et cantandis, non rationem assignando de singulis, sed, prout potuimus, usum Ecclesie et rerum ordinem observando, sub parvi libelli compendio decrevimus explanare, in quo non arrogantiæ titulus aut lucris temporalibus inhiantes, sed solius charitatis intuitu necessitatibus fratrum (ut diximus) famulantes, verborum obscuritatibus et sententiarum **255** diversitatibus prætermissis, doctrina facili et perspicua modum et ordinem servitii nocturni pariter et diurni, librorum veterum tenorem minime relinquendo; quasdam etiam festorum mutationes nostris factas temporibus inserendo, et si quid defuerit consulte et fideliter apponendo, quantum Dominus inspiraverit et memorie nostræ occurrerit, oculis non solum præsentium, sed et simplicium intendimus declarare, a principio Adventus Domini, qui in nostrum adventum et dignetur auxilium, exordium assumentes.

Notum sit igitur omnibus ut semper a quinto Kalendas Decembris usque in tertio Nonas ejusdem mensis, ubi dies Dominicus advenerit, ibi Adventus Domini celebretur unde versus :

*Andrea festo vicini or ordine quoris
Adventum Domini prima colit feria.*

Sabbato ante primam Dominicam Adventus Domini ad Vesperas ant. *Benedictus*, psal. *Ipsium*. Ant. *In æternum*, psal. *Exaltabo te*. Ant. *Laudabo*, psal. *Lauda, anima*. Ant. *Deo nostro*, psal. *Laudate Dominum quoniam*. Ant. *Lauda, Jerusalem*, psal. *Ipsium*. Capitulum *Erit in novissimis diebus*. *Ecce dies veniunt*. *In diebus*. Et hoc est. *Gloria Patri*. Hymnus *Conditor alme*. **256** Cantores hebdomadæ cantant responsum ad gradus in habitu suo. *Rorate, cæli*. Ant. *Ecce nomen Domini*, psal. *Magnificat*. Dum cantatur *Magnificat* sacerdos hebdomadarius sinit cappam sericam, et ceroferariis præcedentibusthurificat duo altaria, et priorem si sit in choro, postea in ultimo stallo thurificatur, et post omnes a senioribus inchoando. Oratio : *Excita, quæsumus, Domine. Benedicamus Domino*, quod dicitur a juniore in parte ubi est septimana. Si in ipsa die festum beati Andreae occurrerit, festum debet differri in crastinum, de quo tamen debet fieri memoria ad Vesperas post primam collectam sub hac antiphona : *Cum pervenisset*. *Dilexit Andream*. Oratio *Quæsumus, omnipotens Deus*, deinde de S. Laudo antiphona, *Dignus laude*, etc., quæ memoria nullo tempore intermittitur, nisi in festis duplicibus vel triplicibus, et per octavas natalis Domini, Paschæ, Pentecostes, et tribus diebus ante Pascha, et per octavam Assumptionis.

Per Adventum Isaïas propheta ad legendum ponitur, et quanto de Christo prophetavit urbanius et clarius, tanto nativitati ejus legitur proximius. Sciendum autem quod omni Dominica per annum, quando

A tantummodo officium Dominicale **257** agitur, sex primæ lectiones terminantur de libro, qui tunc temporis legitur, ultimæ vero tres de expositione Evangelii. Hoc quoque observatur, quod in fine lectionum quæ de prophetis sunt, si Domini verba fuerint, *Hæc dicit Dominus*, dicitur; sin aliter : *Tu autem, Domine*.

Prima itaque Dominica Adventus Domini quando Isaïas incipitur, ad primam lectionem legatur prologus cum ejusdem libri principio, quam debet lectionem legere cantor

Ad matutinas ejusdem Dominicæ invitorium : *Ecce venit rex*, psal. *Venite*, duo hebdomadarii cantant, etc. Primum responsum : *Aspicies*, quod responsum cantores hebdomadarii incipiant ad gradus, et dicant primum versum : *Quique terrigenæ*, repetitio : *Ite obviam*, et finitur totum responsum ad omnes repetitiones; deinde cantor dextri chori commendet versum majori ejusdem chori, scilicet

B *Qui regis*, quem dicat in stallo suo; chorus *Nuntiæ*, etc., tota. Interim cantor sinistri chori commendet tertium versum majori sinistri chori, scilicet *Excita, Qui regnaturus*. Et sic dicti cantores ad gradus, *Gloria Patri* subjungant, post quod *Aspicies* præcantor reincipiat, etc. Novum responsum, scilicet **258** *Latentur cæli*, repetitur, quia *Te Deum laudamus* usque ad Natale intermittitur, et interim classicum pulsatur, et ita semper sit in Dominicis et in festis quando *Te Deum laudamus* non dicitur. *Gloria in excelsis* usque ad natale Domini intermittitur. Quamvis enim homini servi cum gaudio Domini sui adventum expectent, maximum tamen in ejus presentia recolunt gaudium; ideoque *Gloria in excelsis*, et aliæ quedam hilaritates sacri officii usque ad præsentiam Dominicæ nativitatis postponuntur, ut devotius tunc et avidius resumantur, et angelicum illud canticum tunc pastoribus cum magna lætitia annuntiatum, quasi novum, in eorum mentibus repetatur.

C In capitulo Evangelium *Cum appropinquasset*. Statim post capitulum tam ista die quam omnibus diebus Dominicis, sive omnibus diebus in quibus sit processio, debet ter pulsari signum ad processionem, deinde appellatio ad revestendum. Tunc revestantur ministri, interim pulsetur ad tertiam. Pulsata Tertia, et dicto *Pater noster*, sacerdos hebdomadarius aquam benedict, deinde cantor hebdomadarius illius chori in quo septimana fuerit incipiat *Asperges me*. Interim sacerdos per altaria aspergat aquam, sicut consuetudo se habet. **259** similiter in choro, inde veniens ad gradus dicat versum : *Ostende nobis, Domine vobiscum*. *Oremus* : *Exaudi nos, Domine*, quæ oratio dicenda est canendo omnibus diebus Dominicis, exceptis duplicibus festis, in quibus alia dicitur, scilicet *Ascendant ad te*. Deinde moveat processio, et dicatur hæc antiphona : *Missa est*; tunc eat sacerdos cum bajulo aquæ benedictæ, qui aspergat aquam per officinas, primo in capitulo, ubi dicat hanc orationem : *Absolve, quæsumus, Domine*, deinde in dormitorio, etc., sicut in collectario habentur. In statione claustrii finita antiphona dicat sacerdos versum *Fundamenta ejus*, oratio : *Via sanctorum*, laudando. Nota quod ad Adventu Domini usque ad Pascha, statio processionis quæ in medio ecclesie solet fieri intermittitur. Ibi incepta antiphona vel respon-

sorio de sancto Laudo a priore, vel hebdomadario [a cantore], si deest prior, processio reseat in chorum. Sacerdos ad gradus dicat versus *Ora pro nobis, beate Laude*. Oratio: *Exsultet, quæsumus, Domine*, et dicatur canendo, ibi et Tertia incipiatur. Deinde pulsetur classicum, et incipiatur missæ officium: *Ad te levavi*, etc, sicut in libris habentur. In fine missæ *Benedicamus*. Tunc accedat lector mensæ ad gradus petens benedictionem, dicendo **260** ter: *Domine, labia mea aperies*, choro respondente: *Et os meum*. Sacerdos ad altare *¶ Soleum fac serum*, etc., cum oratione, scilicet *Averte, quæsumus, Domine*. Hoc tempore et a Septuagesima usque ad Pascha, ad maiorem missam diaconus et subdiaconus casulis utuntur, nisi missa sit de festo, privatis vero diebus in albis sint tempore isto; in Quadragesima autem casulis utantur; ad missam vero de medio festo vel novem lectionum cum solemnibus apparatu, id est tunica et dalmatica, missæ deserviant. Quando vero casulis utuntur, subdiaconus casulam suam epistolam lecturus deponat, quæ lecta eam resumat. Diaconus vero, dum *Alleluia* vel tractus capituli, suam casulam super sinistram humerum plicatam adaptet, sicque eam usque post communionem portet, dicturus vero *Benedicamus*, reinduat. Ad Sextam et Nonam, sicut in libris. In refectorio homilia *Cum appropinquasset*. Item alius sermo *Satis abunde*, quibus finitis, si opus fuerit, incipiatur Isaias. Ad Vesperas aut. *Sede a dextris*, psal. *Dixit Dominus*, etc. Capitulum *Hora est. ¶ Tu exurgens*. Hymnus *Conditor. ¶ Rorate, cæli*. Antiphona *Ne times*. Oratio *Excita*.

Per totum Adventum esus carniū et **261** sanguinis dimittitur, caseus et ora conceduntur.

Dominica secunda. Nota quod in talibus Dominicis et novem lectionibus, et in mediis festis, in Vesperis, Matutinis, et Laudibus, cantores septimanæ debent primas antiphonas inchoare, et cæteras commendare descendendo, a senioribus [ms. junioribus] incipientes.

Sabbato Quatuor Temporum, eodem die ad missam officium *Veni et ostende*. Sciendum autem quod, cum ante Epistolam dicantur hac die orationes, in nulla dicitur *Dominus vobiscum*, nisi in ultima, scilicet *Deus, qui tribus pueris*. Hac die et omnibus Sabbatis Quatuor Temporum, et Paschæ, et Pentecostes, qui ad missam lectiones vel tractus dicturi sunt, in tabula cerea scripti primitus recitentur, quæ tabula, ita debet fieri.

Hodie ad missam.

Primam lectionem talis, scilicet unus de junioribus.

Secundam alius, ascendendo.

Tertiam alius.

Quartam alius.

Angelus Domini, unus de senioribus, usque ad *¶ Benedictus es*.

Tractum *Benedictus es*, duo.

Quatuor gradalia cum versibus suis similiter **262** cantantur sedendo. Tractum [ms., Tractus] *Benedictus es*, duo ad gradus, choro per singulos versus repetente *Et laudabilis*. In fine reincipitur *Benedictus es*. Tractus *Qui regis*, ab utroque choro alternatim cantetur, primo versus ex illa parte incepto, quæ cantor hebdomadarius exstitit. In refectorio, lectio: *Anno quinto decimo*.

Antiphona *O*, quæ ad *Magnificat* dicantur, 17 Kal. Januarii incipiuntur, et in Vesperis ante vigiliam nativitatis Domini finiuntur. Nonnulli postquam has antiphonas inceperint prostrationes et preces in Vesperis dimittunt; a nobis vero non dimittuntur, sed solum cursum exsequimur, quarum prima sic incipit: *O sapientia*, etc.

In vigilia nativitatis Domini. Ipsa die post missam matutinalem signum capituli celerius et productius

A solito debet pulsari, ut fratres ad initium capituli omnes undecunque valeant convenire; et ne quis cedit, pridie in capitulo omnibus denuntiatur; pridie enim, vel ante eam, si Dominica obstitit, fratres raduntur. Hac die ad lætitiā et devotionem cordium demonstrandam, et in amorem venientis Dei et Redemptoris nostri Jesu Christi flagrantius excitandam, locus quo denuntiari debet nostra redemptio, videlicet capitulum, **263** quam honestius præparetur; ubi cum lector pronuntiaverit, dicens: *In Bethleem Judæ Jesus Christus Filius Dei nascitur*, omnes statim in terram se prosternent; prostrati vero, prout devotio ratioque dictaverit, orantes, innuente prelato surgant, et lector reliqua prosequatur. Post hæc pronuntiatio Evangelio, scilicet *Cum esset desponsata*, lecta quæ tabula prælati dicat *Benedicite*. Tractatis igitur quæ in capitulo tractanda sunt, de missis etiam in crastinum dicendis, qui eas dicturi sunt (49), prælati provideat. In fine vero capituli tam hujus diei quam octo subsequentium, psal. *Laudate Dominum, omnes gentes*, dicatur. Abhinc prostratio ad Horas non fiat, hinc etiam Horæ beate Mariæ, hinc psalmi familiares dimittuntur, super Horas responsoria cum *Alleluia* dicantur; ut autem spatium et diligenter cuncta compleantur, statim post capitulum lectiones audiantur.

Igitur ante missam rite præparatis omnibus, quæ intrinsecus sive extrinsecus præparanda sunt, ante missam totum classicum pulsetur. Ad hanc missam sacerdos honorifice induatur, diaconus sit in dalmatica, subdiaconus in tunica: totum officium festive persolvatur, submissius tamen quam in crastino cantetur. Ad missam, officium *Hodie 264 scietis*. Oratio *Deus, qui nos redemptionis*. Lectio in supplicio legatur inter chorum et altare, quæ sic incipit: *Hæc dicit Dominus Deus. Propter Sion*. Qua finita, statim Epistola incipiatur: *Paulus servus Christi*. Graduale *Hodie scietis*, a duobus in cappis sericis cantatur, et reincipitur. Evangelium *Cum esset desponsata*, cum candelabris et incenso. Offertorium *Tollite portas*. Communio *Revelabitur*. In fine missæ nullum signum pulsetur, sed post breve intervallum duo de majoribus signis ad Nonam.

In refectorio *Cum esset desponsata*, deinde sermo: *Nativitatem Domini*, etc. De regula nostra scilicet: *Ante omnia, fratres charissimi, diligatur Deus*, quæ per septimanam semel ex præcepto legitur; quod restat, pridie ad cenam vel ante, ut in quarta feria ante Pascha, perlegatur; tamen infra octavas si opus fuerit ad cenam potest legi, et maxime in Sabbato, si opportunum fuerit.

Ad Vesperas, primum duo de minoribus signis pulsentur; secundo, tertio et quarto, duo et duo sicut sunt per ordinem, ac deinde omnia. Iuter signa hæc, omnia luminaria ecclesiæ accenduntur, scilicet ad gradus chori magnam candelabrum cum septem cereis, inter chorum et altare septem lampades, ante majus altare tres **265** cerei in bacinis, circa crucifixum quatuor cerei, per singula altaria singuli cerei. Duo in cappis sericis chorum regant, antiphonam primam prælati incipiat, quam cantor dexter eidem priori imponit, scilicet *Rex pacificus*, psal. *Laudate, pueri*. Cæteras antiphonas incipiant majores, sicut sunt in ordine, impositas a regentibus chorum. Capitulum *Propter hoc scietis*, prælati dicat in cappa serica, assistentibus cæroferariis. Responsorium *O Juda*, tres cantent in cappis rubeis. Hymnum *Veni, Redemptor*, præcantor incipit. Nota quod ubicunque sit septimana, quando duplex festum occurrit, chorus dexter ita præcellit sinistro quod in Vesperis et Matutinis, in eo, quæ dicenda sunt vel cantanda, incipiuntur. Ultimus versus hytani *Laus, honor. ¶ Tanquam sponsus*. Antiph. *Dum ortus a prælato primo et postremo inci-*

(49) Ergo non idem sacerdos plures missas celebrabat.

pitur, quam imponit ei præcentor, et ter canitur; A ipse vero prælatus præcedentibus ceroferariis, et cantore in cappa sibi ministrante, omnia ecclesie incenset altaria, rediensque in stallo suo incensetur a cantore, permanentibus ibi ceroferariis; postea incensentur illi qui habent cappas sericas, sicut sunt in ordine, primum in dextro choro, et post in sinistro, postea **266** omnes, a majoribus inchoando. Oratio : *Deus, qui nos redemptionis*, quam prælatus dicit in stallo suo, cantore sibi de libro ministrante. Tres dicant *Benedicamus Domino*. Ad Completorium, antiph. *Miserere*, psal. *Cum invocarem*, etc. Hymnus *Salvator mundi*. *ÿ Custodi nos. Ant. Veni, Domine*.

Ad Matutinum primo totum classicum pulseur, et remanente classico duo minora signa sonent, donec fratres ad ecclesiam conveniant. Invitorium *Christus natus est*, quod dicant quatuor in cappis sericis. Regatur chorus a duobus hebdomadariis, qui imponant antiphonas, sicut dictum est ad Vesperas, a majoribus inchoantes. In primo nocturno antiphona *Dominus dixit ad me*, quæ imponitur priori. Primum responsorium cantores hebdomadarii in cappis sericis dicant, videlicet *Hodie nobis*, *ÿ Gloria in excelsis*. Cætera responsoria omnia, excepto tertio, sexto et nono, bini cantant; tres in cappa cantant responsorium tertium, similiter sextum, scilicet prior et duo de majoribus. Et nota quod quando prælatus sextum responsorium cum aliis ad gradus cantat, præcentor prius debet coram prælato incipere responsorium, et cantare versum cum *Gloria Patri*, quantum prælato plauerit. Tria **267** Evangelia in cappis sericis legantur. Prælatus legat ultimum Evangelium: *In principio erat Verbum*, præcedentibus duobus ceroferatis, et quoties legit in cappa, vel dicit capitulum seu orationem, assistunt ei. Dum vero nona lectio legitur, preparat se diaconus in dalmatica, subdiaconus in tunica, ceroferarii cum thuriferario in supelliciis, sintque parati ad repetitionem responsorii; noni per chorum ordinate incedentes, videlicet præcedentibus ceroferariis, deinde thuriferario, subdiacono et diacono subsequentibus ante prælatum veniant, ubi diaconus incensum prælato offerat; quo in thuribulo posito, textum accipiens, benedictionem petat: redditoque textu subdiacono ad lecticum inter chorum et altare honeste præparatum, ministris sicut venerant præcentibus cum magna reverentia, accedat, et genealogiam, non cantando, sed honeste legendo, pronuntiet; qua lecta, et *Te Deum laudamus* a prælato incepto, diaconus incensum ponat in thuribulo, et cum processione sua altare majus et matutinale (30) incenset, et prælatum postea, cui scilicet prælato subdiaconus textum ad osculandum offerat. Quibus peractis, repositis in locum supra candelabris, dum *Te Deum laudamus* canitur **268** in choro, omnes ministraturi ad primam missam remaneant ultimi. Thuriferarius vero, incensato prius diacono, per chorum incensum ferat, subdiacono sequente cum textu. Sacerdos ad primam missam interim honorifice induatur. Ad *Te Deum laudamus*, duo majora signa pulsantur; et ad versum: *Per singulos dies*, classicum, id est, omnia signa.

Finito *Te Deum laudamus*, dicat prælatus versum: *Ipse invocavit me*; inceptoque ab eo, *Deus in adiutorium*, tunc quando prima antiphona ad Laudes solet imponi, officium ad missam: *Dominus dixit ad me*, in choro præcentor incipiat, quod tertio repetatur. *Kyrie. Orbis Factor*, a duobus in cappis canitur, ceroferarii presbyterum præcedant, tunica et dalmatica habeantur. *Gloria in excelsis* sacerdoti a cantore delatum devote et celebriter ab omnibus decantetur, oratio *Deus, qui hanc sanctissimam*. Lectio inter chorum et altare in supellicio legatur, quæ sic incipitur: *Populus gentium*, qua finita sta-

tum Epistola incipitur, quæ sic incipit: *Apparuit gratia Dei*. Graduale duo cantant in cappis sericis, et reincipiant, videlicet *Tecum principium*, *ÿ Dixit Dominus ad me. Alleluia*, duo canant, adjuncto sibi tertio in cappis, videlicet *Dominus dixit* **269** *ad me*. Sequentia: *Nato canunt omnia*, signa vero non pulsantur. Evangelium cum candelabris et incenso. Cantata vero communione, statim in choro ad Laudes antiphonam cantor incipiat *Quem vidistis*, psal. *Dominus regnavit*; dumque Laudes dicuntur, sacerdos cum ministris sileat. Antiphona secunda *Genui puerpera*; psal. *Jubilate*. Hanc antiphonam et tres sequentes cantores hebdomadarii commendant, et omnes sine pneumate finiuntur. Capitulum, hymnus, nec versus dicuntur; sed finita antiphona, *Parvulus filius*, sine pneumate, sacerdos ad altare antiphonam, *Gloria in excelsis* a cantore delatum sine mora incipiat, statimque post *Benedictus*, incipitur et finiatur ipsa antiphona sine pneumate. Post hæc, dicta ratione, ad completum diaconus subjungat *Ite, missa est*. Quibus expletis, lateris accensis omnes dormitorum peant; hæc tantum vice, qui volunt vestiti jaceant. Nota quod ad prædictam missam diaconus deferat pacem priori, et cantor assumens a priore deferat hinc inde; quod si deest prior, præcentor sumit et deferat, ut dictum est.

Cum autem summo diluculo dies illuxerit, unum de majoribus signis pulseur, quo auditio omnes qui ad missam servituri sunt **270** abluere et revestire accelerent; alii vero expedite surgant, et in choro sedeant, donec pulseur classicum. Ad hanc missam induantur sacerdotes et ministri, sicut solent in Dominicis, tunica et dalmatica aliis, ut supra; tunc secretarius debet candelas in choro cantantibus ministrare, sicut et ad primam missam. Officium *Lux fulgebis*, quod præcentor incipit. Lectio *Spiritus Domini*, quæ legatur sicut in præcedente missa, qua finita statim Epistola incipitur, scilicet *Apparuit benignitas. Alleluia, Dominus regnavit*, a duobus canitur sicut graduale. Evangelium cum candelabris et incenso, non pulseur classicum. Finita missa in claustrum veniant, manusque lavent, et acceptis literis sedeant. Interim sacerdotes ad missas privatas se expediant.

Ad Primam duo de majoribus signis pulseur. Post Primam capitulum teneatur, in quo solummodo de amore et dulcedine tante solemnitatis debet tractari. Statim post capitulum processio pulseur; sive Dominica sit, sive non, processio agitur, missa matutinalis intermititur. Processio fit sine cappis sericis, excepto priore qui habet: subdiaconus tunicam, diaconus dalmaticam habent.

Post Tertiam omnibus rite peractis, ministris **271** quoque ante altare quæ portanda sunt tenentibus, cum præcentor responsorium vel antiphonam inchoaverit, procedunt hoc modo: Primus, qui aquam benedictam portat, de line qui crucem, post qui candelabra, deinde qui thuribulum, inde subdiaconus cum textu in tunica, et diaconus in dalmatica, post quos incedunt pueri, et reliqui bini et bini, sicut est ordo eorum; post omnes prælatus in cappa serica. Precedentes vero per claustrum nullam stationem faciunt, sed cantant in res, onsum ecclesiam ingrediuntur, et ita facta statione ante crucifixum, sicut donec quod canitur finiatur; ad quam processionem dicatur responsorium *Descendit de celis*. In statione ecclesie incipit præcentor responsorium *Verbum caro*, tres in pulp to versum dicant *In principio*. Ad introitum chori prælatus imponat antiphonam a cantore sibi delatum *Hodie Christus natus est*, post hæc prælatus, pronuntiatio versu, *Ipse invocavit me*, dicat orationem *Du, quæsumus, omnipotens Deus*. Tunc pulseur classicum. Officium *Puer natus est*, *Kyrie, Deus creator omnium. Gloria in excelsis Deo*

(43) Id est, altare missæ matutinalis.

a tribus in cappis sericis. Oratio *Concede*. Lectio, *Propter hoc sciet populus*, in cappa serica in pulpito legatur, qua finita statim Epistola: **272** *Multifarie*, etc. Graduale a duobus in cappis in pulpito cantetur *Viderunt*, et reincipiatur. *Alleluia*. *Dies sanctificatus*, ibidem a tribus in cappis. *Sequentia Christi hodierna*, interim duo de majoribus signis pulsantur.

Quando festivitas ista, vel alia duplex in Dominica occurrit, primum fiat aqua benedicta ab hebdomadario, et ipse statim incipiat Tertium, quæ dum canitur vadit cum aque bajulo per officinas, et solitas complet observantias, postea in chorum horam finiturnus revertitur. In talibus festis omnes qui missas non cantant ad communionem vadunt, exceptis illis qui pro aliqua rationabili causa consulto prælati se abstinere, sic etiam in omnibus Dominicis.

Notandum autem quod quando quælibet festivitatum duplicium in quibus prælatum missam debet celebrare, in Dominica occurrit, benedictio super lectorem hebdomadarii ad missam matutinalem dabitur. In refectorio lectio *In principio*, deinde sermo *Vox spiritualis Aquilæ*, et alii sermones per septimanam assumantur, cum opus fuerit, post Evangelia dierum.

Ad Vesperas signa sicut in vigilia pulsantur, cantores chorum regunt; cantor hebdomadarius dextri chori primam antiphonam **273** incipiat, scilicet: *Tecum principium*, ps. *Uxit Dominus*. Alius cantor sinistri chori antiphonam secundam incipiat *Redemptionem*, psal. *Confitebor*; alii distribuuntur, et finiantur omnes cum pueritate. Capitulum cum cappa et cereis prælati dicat *Multifarie*. *Verbum caro*, cantores adjuncto sibi tertio cantent in cappis. Hymnus *A solis ortu cardine*. *Tantum sponsus*. Antiphonam *Hodie Christus*, primo et postremo prælati incipit, et tota canitur, psal. *Magnificat*. Interim prælati majus altare incenset, per cætera quoque altaria incensum porretur. Oratio *Concede, quæsumus*. Cantores dicant *Benedicamus Domino*. Statim tres diaconi in cappis rubeis ad gradus incipiant responsorium *Sancie*; tunc eat processio ad altare sancti Stephani, prælati autem incenset altare; diaconi cantent versum *Ut tuo propitiatus*. Versum *Gloria et honore*, unus de diaconis dicat, Oratio: *Da nobis*, diaconi subjungant *Benedicamus Domino*. Postea redeat processio in chorum cantando *Inviolata*. *Post partum*, oratio *Deus, qui salutis eterna*, pueri ad gradus subjungant *Benedicamus Domino*. Ad Completorium antiphona: *Miserere*, etc., hymnus *Salvator mundi*. *Custodi nos*, Antiphona *Alleluia*, *Verbum*.

274 De S. Stephano duplex festum simplex agitur. Invitatorium a tribus sine cappis sericis, *Christum natum*. Hymnus *Deus, tuorum militum*. In primo nocturno, ant. *Beatus Stephanus*, quam imponat diaconus cantum agens majori in choro dextro post priorem psal. *Beatus vir*, antiphona *Constitutus*, quam imponat alius diaconus in sinistro choro majori, etc. Primum responsorium *Stephanus autem*, quod cantant duo ad gradus; similiter omnia responsoria bini et bini cantant, prior ponitur ad sextum responsorium, sicut semper in duplicibus festis, et ad nonam lectionem, etc. *Te Deum laudamus*. *Postulat*, *Domine*, quem prælati dicunt. Ad *Benedictus*, ant. *Impii super*, quem prælati sibi delatam a diacono cantum agente incipiat. Tunc eat processio ad altare, interim prælati majus altare et matutinale incenset, postea altare beati Stephani; finito psalmo *Benedictus*, et antiphona, sequitur oratio *Da nobis, quæsumus, Domine*, diaconi: *Benedicamus, Domino*. In reditu de Nativitate memoria *Verbum caro factum est*. *Benedictus qui venit*. De beata Maria Virgo verbo. *Post partum*. Oratio *Deus, qui salutis*, ceterarii subjungant *Benedicamus*.

Officium ad missam *Etenim sederunt*. **275** *Kyrie*, *Conditor* a duobus in cappis cantetur. Epistola in pulpito *Stephanus plenus gratia et fortitudine*. Gra-

duale, *Alleluia*, et Evangelium similiter in pulpito, etc.

Ad Vesperas, ant. *Tecum principium*, psal. *Dixit Dominus*, etc., ut supra, capitulum *Stephanus*, *O mortuum*, hymnus *Deus tuorum*, *Gloria et honore*, ant. *Patefacia sunt*, psal. *Magnificat*, interim prælati majus altare et matutinale incenset. Oratio *Da nobis, Domine, quæsumus*, Cantores tres in cappis *Benedicamus Domino*. Tunc sacerdotes tres de senioribus ad gradus in cappis incipiant *Apparuit*. Fiat processio ad altare beati Joannis, quod prælati incenset. *Cumque complexset*, *Valde honorandus est*, quem dicat unus de sacerdotibus. Oratio *Ecclesiam tuam*, sacerdotes subjungant *Benedicamus*. In reditu in chorum de Nativitate memoria *Gaudemus*. De beata Maria memoria *Alma Redemptoris*. *Post partum*, oratio *Deus, qui salutis*, ceterarii *Benedicamus*.

De sancto Joanne duplex testum agitur simplex, quod dicitur tertie dignitatis. Eodem modo per omnia sicut notatum est in festo beati Stephani, sic etiam de Innocentibus et de sancto Thoma sine differentia observatur. (Post Laudes) fiat processio **276** ad altare sancti Joannis, ibi incensato altari, et dicto psalmo *Benedictus*, dicatur oratio *Ecclesiam tuam*. Sacerdotes cantores subjungant *Benedicamus*. De Nativitate memoria, de sancto Stephano memoria, de beata Maria memoria, ceterarii *Benedicamus*.

Ad Vesperas ant. *Tecum principium*, etc., ut supra, capitulum *Qui timet Deum*, *In medio*, hymnus *Exsultet*. *Valde honorandus*, ant. *In medio Ecclesiæ*. Oratio *Ecclesiam*. Cantores subjungant *Benedicamus*. Tunc tres de junioribus, acceptis cappis sericis, ad gradus incipiant *Dignus a dignis*, et fiat processio ad altare Innocentium, quod prælati incenset. *Accipiunt*. *Laetamini*, oratio *Deus, cujus hodierna*, cantores *Benedicamus*. In reditu de Nativitate memoria, de sancto Stephano memoria, de beata Maria memoria.

(In festo Innocentium.) In Laudibus processio ad altare eodem modo quo supra.

Ad Vesperas. Cantores hebdomadarii adjuncto sibi tertio in cappis sericis ad gradus incipiant *Miles Christi*. Fiat processio ad altare beati Thomæ eodem modo quo dictum est de aliis.

(In festo S. Thomæ.) Ad Laudes fiat processio ad altare, sicut supra.

277 In vigilia Epiphaniæ, nona cum duobus de majoribus signis pulsatur.

Solemnitas Epiphaniæ cum magna reverentia celebratur, quia in ipsa multa sacramenta recoluntur. Altaria quoque omnia parantur, signa pulsantur, ut supra dictum est, præter ad Matutinas, tunc enim ad excitandos fratres non pulsatur classicum, sed duo minora signa. Omnia luminaria quæ circa majus altare sunt, exceptis tribus cereis qui sunt coram altari, accenduntur. Ante singula altaria, singula luminaria ponuntur. Ad Vesperas cantores hebdomadarii chorum regunt in cappis albis. Prima antiphona *Tecum principium*, imponitur priori, cætera similiter senioribus imponuntur et sine pueritate finiantur; prior in cappa ad gallos deaurata dicat capitulum *Surge, illumina*. Responsorium in cappis croceis et rubeis: *Reges Tharsis*. Hymnus *Iustus Herodes*, versus *Omnes de Saba*. Antiphona *Magi*, bis imponitur, et ter canitur. Oratio *Corda nostra*.

Ad Matutinum invitatorium et hymnus non dicuntur, sed antiphona ad priorem delata ab ipso incipitur sic: *Afferte Domino*, psalmus ipse, etc. In tertio nocturno, ant. *Venite*, psalmus ipse, stans psallatur totus. **278** Tantum in die dicatur prædicta antiphona cum psalmo; per octavam, ant. *Adorate Dominum*, psal. *Cantate* 1. etc. Homilia in cappa legitur cum ceterariis. Nonum reponsorium in *Columba*, a tribus in cappis canitur, nec iteratur.

Ad legendum Evangelium *Factum est*, accedat diaconus cum processione, sicut dictum est in nativitate Domini.

Ad missam officium *Ecce advenit*. Cantores adjuncto tertio ad gradus in cappis cantent *Kyrie, Fons bonitatis*; in pulpito, graduale *Omnes de Saba, Alleluia, Vidimus stellam*, etc.

In refectorio lectio *Cum natus esset*, cum sermonibus ad idem festum pertinentibus.

Ab octava Epiphaniae usque ad Septuagesimam leguntur Epistolae beati Pauli, et per idem tempus quotidie bis comeditur, etiam feria sexta de consuetudine approbata.

Summopere autem provideatur ut ante Septuagesimam Epistolae beati Pauli finiuntur; proinde etiam si tempus breve fuerit, a crastino Circumcisionis in refectorio incipiuntur. Historia *Domine, in ira tua*, ante Dominicam post octavam Epiphaniae nunquam incipitur; quando vero in prima Dominica post octavam Epiphaniae Septuagesima **279** occurrat, tunc ex necessitate dimittitur.

Feria secunda, in Laudibus antiphona: *Miserere*, psalmus ipse, capitulum ad Laudes omnibus feriis usque ad diem cinerum: *Vigilate et orate*. Prostrationes et preces resumuntur. Nota quod si tempus longum fuerit, et non suffecerint Epistolae beati Pauli ad lectionem refectorii usque ad Septuagesimam, assumendae sunt lectiones sanctorum.

Sabbato ante Septuagesimam, *Alleluia* ante Nonam dicitur, in Vesperis tacetur. Hac tamen die, quando purificatio beatae Mariae occurrerit, quia Vesperae de festo erunt, *Alleluia* in ipsis dicatur, et etiam in Completorio, de Septuagesima tunc ad Vesperas memoria tantum fit. Ab illo die usque Paschae Vesperas: *Laus tibi, Domine, rex aeternae gloriae* pro *Alleluia* dicitur in principio Horarum.

Ad Matutinum invitorum *Proccipemus faciem*, etc. Ad primam lectionem legitur protogus cum initio Genesis. Primum responsorium *In principio fecit Deus*, etc. Nonum responsorium reincipitur. Versus *Excelsus super omnes*. Sancta quippe Ecclesia abhinc usque ad Pascha organa sua, videlicet cantica letitiae *Alleluia. Te Deum* **280** laudamus, *Gloria in excelsis Deo, Ite missa est*, suspendit.

Per totum tempus Septuagesimae, sicut dictum est in prima Dominica Adventus, ad magnam missam diaconus et subdiaconus casulis utantur.

Dominica in Quinquagesima, in refectorio lectio *Assumpsit Jesus*. Sermo *Fides est religionis*. Ab hac die quaecunque festivitas occurrat jejunium non solvitur.

In Capite jejunii invitorium *In manu tua*, etc. His quatuor diebus ad Matutinum et Vesperas tantum capitula propria dicuntur et orationes, sicut in omnibus aliis diebus Quadragesimae; ad Horas vero dicitur collecta Dominicalis, scilicet *Preces nostras*.

Sciendum est quod a Capite jejunii de festo trium lectionum nihil fit usque ad Pascha, nisi commemoratio tantum, et missa matutinalis si in Dominica evenierit, excepto in ramis Palmarum. Sciendum est quod si in Capite jejunii festum novem lectionum occurrat, in crastinum differendum est. In capitulo lectio *Cum jejunatis*. Hac die et omni feria quarta et sexta Quadragesimae tenendum est silentium in claustris; debet etiam unusquisque, loco processioneis quae illis diebus solet fieri, statim post exitum **281** a capitulo dicere psalmum *Miserere mei, Deus*.

Post Nonam, dum psalmi familiares dicuntur, a secretario unum de majoribus signis tribus vicibus modicum pulsetur, quo auditio omnes in choro se discedunt, nisi propter asperitatem frigoris eis misericordiae fiat a praefato. Deinde veniente praefato ante majus altare cum sacerdote hebdomadario et ministris, ubi tapetum debet esse expansum, incipiat praefatus antiphonam *Parce, Domine*, et dicant ibi prostrati septem psalmos, similiter conventus in choro. Finitis psalmis sine litanis cum *Kyrie, eleison*

A tantum, erigens se praefatus, et stolam assumens, stans ante altare absolutionem faciat; d' inde ministris ad sedes suas in chorum reversis, sacristia cineres, quos de palmis praeteriti anni paravit, afferat; quos ipso tenente praefatus benedicens, et subpriori aspersorium ministrante aqua benedicta aspergens, stolam ipsi subpriori tribuat, et sibi primo cineres imponat et aqua aspergat; deinde stolam resumat, ac eidem subpriori caeterisque fratribus cum magna cordis contritione venientibus, et coram se genua flectentibus cineres imponens, singulis dicat: *Memento quia cinis es*, etc., subpriori singulis **282** aspergente. Interim cantetur antiphona *Immutemur*, cum versibus psalmi *Deus miseretur nostri*; repetatur, quantum opus fuerit. Post datos cineres, parata processione, dicat praefatus in sede sua in choro versum *Ostende nobis: Dominus vobiscum*. Oratio *Concede nobis, Domine*, postea inchoata antiphona, *Exaudi nos, Domine*, per claustrum ad processionem exeant. Nullus in hac processione ecclesiasticis indumentis debet indui. Percantata antiphona ante refectorium cum uno versu psalmi *Salvum me fac*, subjungatur alia *Juxta vestibulum*; qua ante introitum ecclesiae finiatur, litaniam cum cantores incipiant, quibus pronuntiantibus *Sancte Joannes Baptista*, processio ingreditur ecclesiam, quae dum percantatur ad gradus, interim sacerdotes et ministri revestiantur. Finita litanis sine oratione officium incipitur *Miserere omnium*. Hac die ac deinceps in omni Quadragesima diaconus et subdiaconus omnibus diebus usque ad cenam Domini ad magnam missam de tempore debent in casulis ministrare, etiam diebus Dominicis. Oratio *Præsta, quæsumus, Domine*, cui diaconus debet præponere *Flectamus genua*, et sic omnibus feriis Quadragesimae. Epistola *Convertimini ad me*, quae dum legitur fratres recalcant **283** se. Graduale *Miserere mei*. Tractus *Domine non secundum*, alternatim debet cantari. Evangelium *Cum jejunatis*. Offertorium *Exaltabo te*. Ad Vesperas primum signum, quando *Sanctus* cantatum est, pulsari incipiat, ad secundum *Per omnia*, cesset; post *Agnus Dei*, secundum signum. Communio *Qui meditabitur*, qua finita debet pulsari tertium signum. Ad ultimum orationem, quae dicitur super populum, dicat diaconus *Humiliate capita vestra*, post quam orationem classicum infertur. Sacerdos qui missam celebravit (nisi fuerit duplex festum, vel dies Sabbati in quo hebdomadarius hebdomadae sequentis Vesperas inchoat) Vesperas ibidem ad altare incipiat. Post Vesperas facto brevi intervallo pulsetur cymbalum, et eant cenatum.

(Feria sexta.) Sciendum tamen quod a Capite jejunii usque ad cenam Domini singulis diebus, nisi in Dominicis, post Tertiam septem psalmi cum litanis dicuntur: in diebus festis post Primam immediate.

Dominica prima in Quadragesima, ad missam, officium *Invocavit me*, etc. Tractus *Qui habitat*, quem quatuor alternatim canant, etc. Hac die post Completorium sacrista cortinam inter eorum et altare protendat, tunc etiam cruces et **284** imagines cooperiat. A secunda feria Quadragesimae usque ad Pascha, exceptis festis, ad initium principalis Horae dum *Gloria Patri* dicitur, ab omnibus simul super formas venia petatur.

Sciendum quod in omnibus missis quae de Quadragesima dicuntur cortina debet esse collecta dum Evangelium legitur, et lecto Evangelio statim expandatur; quando vero festum celebrandum est, finita missa diei praecedentis statim colligatur cortina, quae tamen ipsa die dum missa de Quadragesima canitur debet esse protensa; in qua missa se fratres super formas ad canonem non incurvent; qua die post Completorium nisi aliud festum occurrat, cortina, sicut solet, extendatur.

Notandum quod feria secunda Quadragesimae ad

collationem incipendæ sunt homilie Quadragesimales.

(Sabbato temporum.) Sabbato ad missam, officium *Iniret oratio*. Oratio *Populum tuum*, ad quam dicatur *Flectamus genua*, et dicatur sine *Dominus vobiscum*, cum omnibus sequentibus, excepta ultima ante Epistolam. Lectio, *Angelus Domini* legatur usque ad illum versum *Benedictus es in firmamento*; exinde enim tractus incipitur, cujus primum versum dimidium quatuor fratres simul, reliquos **285** bini et bini dicant; chorus vero primum versum ab eo quod dicitur *Et laudabilis*, accipiat. Tunc post finem cæterorum versuum *Hymnum dicite*, semper sedendo repetat. Postquam tractus fuerit finitus a prædictis quatuor, prius versus reincipiatur. Hunc tractum in suis nigris cappis laneis canunt, in quo (sicut in suprascripta Dominica descriptum est) vicissim se leant. *Dominus vobiscum*, oratio *Deus, qui tribus pueris*, sine *Flectamus genua*. Epistola *Rogamus vos*. Tractus *Laudate Dominum*, in choro alternatim cantetur. Missa ista una collecta tantum finitur.

Dominica tertia Quadragesimæ, ad Completorium antiphona *Media vita*, psal. *Nunc dimittis*. In canendo istam antiphonam, cum veniatur ad locum, ubi dicitur *Sancte Deus*, debent omnes ter in profectis diebus prosterni, in diebus vero festis tantum inclinari.

Dominica in Passione, ad primas Vesperas, ant. *Benedictus*, etc. *et Circumdederunt*. *et Quoniam tribulatio*, sine *Gloria Patri*, iterum *Circumdederunt*. Notandum quod responsoria tam ad Matutinum quam ad Horas quæ cum *Gloria* solent dici, reincipiuntur usque ad Pascha. Quod si festum celebrari contingat, vel missa dicatur quæ **286** non sit de passione, *Gloria Patri* solito more dicitur.

Dominica in ramis Palmarum. In Laudibus ant. *Occurrunt turbæ*, psal. *Benedictus*. Ille sciendum quod, dum transit processio beate Mariæ per terminos parochiæ nostræ ferendo corpus Domini ad locum deputatum, auditio cymbalo ejusdem processionis, debent pulsari duo de majoribus signis in honorem Domini corporis. Ad Primam mane pulsetur, missa matutinalis intermittitur. In capitulo lectio *Cum appropinquaret*. Statim post capitulum processio pulsetur. Ad Tertiam pulsetur, postea benedicatur aqua, et solito more asperguntur fratres; deinde dicta oratione: *Exaudi nos, Domine*, incipit hebdomadarii Tertiam, quæ dum canitur, ipse cum aquæ bajulo more solito aspergit officinas. Post Tertiam statim ordinetur processio, videlicet aqua benedicta, candelabra, et crux discooperita. Omnes debent tam presbyteri parochiales quam alii fratres huic processioni interesse. Antiphona *Ante sex dies*, etc. In introitu ecclesiæ beate Mariæ. *et Christi Virgo*, etc. In te ingressi chorum ecclesiæ beate Mariæ more se habeant aliorum. Debet cavere clericus sacristiæ quod singulis canonicis nostris ramos distribuat benedictos. Dum rami **287** distribuuntur, canitur antiphona *Pueri Hebræorum*, etc. In reditu processionis, ant. *Ceperunt omnes*, *et Dominus Jesus*. Item *et Cum audisset turba*. Cum ad portam civitatis processio venerit sit statio, pueris super portam canentibus *Gloria, laus*. In introitu civitatis responsoria *Ingrediente Domino*. *et Cumque audisset*, tunc iterum debent pulsari duo de majoribus signis. In introitu ecclesiæ Sancti Laudi, responsorium *Circumdederunt me*, lecta in basilica ratione, versus a duobus canitur. Finito responsorio prælati genua flectendo delatam sibi antiphonam a cantore *Ave, rex noster*, ter incipiat; tantum dicens *Ave, rex noster*, conventus per singulas vices, similiter genua flectendo, idem repetat, interim crucifixus paulatim discooperiatur; ad ultimum tota antiphona cantetur. Ad introitum chori, *et Collegerunt*, versus a tribus de senioribus ad gradus cantetur: *Unus antequam*; interim conventus se deat. Post versum dicta

A repetitione antiphonæ *Ne forte*, subiungit prælati *et Benedictus qui venit*, choro respondente *Hosanna in excelsis*. Oratio *Omnipotens sempiterna*. Tunc possunt ministri de suis necessariis providere. Pulsato classico inchoatur Officium *Domine, ne longe*. Sacerdos et ministri procelescentes **288** ad altare palmas manibus gestent. Ministri casulis induti sint. Tractus a quatuor cantetur, sicut prima Dominica Quadragesimæ. Ad passionem *Dominus vobiscum* propter Dominicam dicatur, sed *Gloria tibi, Domine*, loco suo taceatur. *Credo*. Offerenda *Improprie*, quæ dum canitur primo ministri palmas offerant, deinde prælati, et reliqui bini et bini ordinate venientes, quas sacrista suscipiat. Propter laborem officii post prandium dormiant; cumque tempus surgendi fuerit, unum de minoribus signis pulsetur, quo auditio in claustrum venientes, primo (sicut mos est) manus lavent, deinde pulsata Nona procedant. Hujusmodi meridiana observantia a Pascha usque ad Kalendas Octobris, exceptis diebus juniorum in quibus post Nonam comeditur et dormitur, teneatur. Hac die et deinceps usque ad Kalendas Octobris conventus in claustris sedens silentium teneat.

Feria quarta ad missam *Passio Domini*, sine *Dominus vobiscum* et sine *Gloria tibi, Domine*. *Appropinquabat dies festus*; hora qua diaconus dixerit *Velum templi scissum est*, cortina cadere permittatur.

Ad Vesperas et usque ad missam in crastino signa sicut in Dominicis pulsentur **289** prælati debet cantare Vesperas. Ad Vesperas antiphona *Beatus vir*, psal. *Nisi Dominus edificaverit*, etc. Capitulum *Attende, Domine*. *et Circumdederunt me*, quod cantare debent cantores ad gradus in cappis sericis. Hymnus *Verilla regia*, ant. *Tanto tempore*, quam prælati incipiat, et duo altaria incenset; statim incepta antiphona, incipiatur *Magnificat*. Oratio *Respice, quæsumus, Domine*, quæ tribus diebus sequentibus ad omnes Horas dicatur, præter ad Primam et Completorium. Cantores in cappis sericis dicant: *Benedicamus Domino*. Nota quod quando annuntiatio Domini hac die occurrerit, Vesperæ de festo aguntur. Regula ad prandium hac die legatur. Completorium hujus diei solito more dicitur absque prostratione. Hac die si quid in ecclesia, vel in claustris, vel in cæteris officinis mundandum fuerit, emundetur.

Feria quinta in cena Domini custos ecclesiæ sollicitè provideat ut ea hora ad Matutinum surgatur, quod ante lucem suo modo spatiosè nocturnum Officium compleri valeat. Hac die sicut et in sequentibus duabus, ad Horas fit prostratio. In Matutinis istorum dierum per singulas noctes viginti quatuor candelæ ante majus altare preparantur, quarum singule ad initium ejusque **290** antiphonæ vel responsorii extinguuntur. In hac quinta feria ad Matutinum pulsato classico, non dicitur *Domine, labia mea aperies*, neque *Dens, in adjutorium meum*; *Gloria Patri* penitus intermittitur; invitorium quoque non canitur, sed primam antiphonam prælati incipiat mediocri voce, sic: *Zelus domus tuæ*. Psalmus *Salvum me fac*, qui cum imponitur veniam super formam omnes petant, sic ad Matutinum, Laudes et singulas Horas his tribus diebus faciant. Antiphonæ et versiculi sine pœneumate fiantur. Prælati legant novam lectionem. Responsorium non in *Reclabunt*, etc., iterum, *Reclabunt*. interim pulsetur classicum. Finito nono responsorio, non dicatur versus, sed statim antiphona *Jusificeris, Domine*, prælati imponatur, psal. *Miserere mei, Deus*, etc. Dum psalmus *Laudate Dominum de caelis* canitur, lumen a sacrista recondatur, et si quæ sunt per ecclesiam luminaria extinguantur; deinde ubi finita antiphona prælati antiphonam *Traditor autem* imposuerit, subito illa candelæ quæ remanserant extinguantur, sicut *Benedictus*, et cætera quæ sequuntur in tenebris dicantur. Post *Benedictus*, finita antiphona

duo fratres in dextra cruce ecclesie primo incipiunt **A** *Kyrie, eleison*, quibus **291** alii duo in sinistra cruce similiter *Kyrie, eleison* respondeant; deinde duobus prioribus iterum *Kyrie, eleison* repetentibus, duo de maioribus ad gradus a cantore prænuntiati subinferrant *Domine, miserere*; chorus subjungat *Christus Dominus factus est*. Quo audito, illi qui in sinistra cruce sunt, *Christe, eleison* dicant, duo ad gradus. *Qui passus es athenis*. Illi de dextra cruce: *Christe, eleison*, duo ad gradus. *Qui discipulos*. Illi de sinistra: *Christe, eleison*, duo ad gradus. *Agnus innocens*. Dicto versu, illi iidem ad gradus incipiunt *Domine, miserere*. Chorus: *Christus Dominus factus est*. Iterum illi de dextra cruce: *Kyrie, eleison*. Illi de sinistra: *Kyrie, eleison*, iterum in dextra: *Kyrie, eleison*. Ad gradus: *Domine, miserere*. Chorus: *Christus Dominus*. His ita finitis, mox ut praelatus *Mortem* autem crucis pronuntiaverit, super formas se prosternat. *Pater noster*, cum precibus et psalmo *Miserere mei, Deus*, et oratione *Respice, quæsumus*, unusquisque per se dicat *Amen*. Postea praelato sonitum dante lumen proferatur. Accensis lateris, dormitorum petatur. Mane surgentes fratres solito more usque ad Primam se habeant, exceptio quod missas familiares non dicant.

Pulsata Prima, *Pater noster* prostrati præmittant, **292** et sine *Deus, in adiutorium*, et hymno, hebdomadarii incipient antiphona *Iustificeris, psal. Deus, in nomine. Beati immaculati, Re tribue, sine Quicumque vult, submissis solito canant*, quibus dictis, statim responsorium *Unus ex discipulis*, ille cui cura canendi responsoria super Horas commissa est, incipiat, et versum canat, responsorium reincipiat subiungens versum *Christus factus est*. Quo facto prostrati, unusquisque per se sub silentio solitas preces usque confessionem dicat, confessio in audientia fiat, deinde preces que sequuntur, et *Miserere mei, Deus*, cum solita oratione: *Domine, sancte Pater*, sub silentio finiantur. Sicque facto signo surgant, capitulum intrent, ubi pronuntiatio kalendario, *Isti sancti et omnes alii*, sub silentio ab unoquoque dicatur; quo dicto, innente praelato, lectio *Convenientibus vobis in unum sine Iube Domine, et sine Tu autem*, legatur, statimque tabula recitetur. Defuncti si fuerint pronuntientur, illisque absolutis, dicto *Benedicite*, primo, sicut mos est, de ordine tractetur, deinde que agenda sunt usque ad crastinum capitulum ordinentur. In fine capituli exeant nihil dicentes, et per istud tempus ex toto in claustro et in aliis officiis plus solito silentium observent.

293 Post capitulum indicet praelatus præposito et elemosynario quot pauperes ad Mandatum assumi debeant; qui ante Tertiam masculi et integri corporis, ne infirmis fratribus molestiam inferant, tot elegantur quot in monasterio fratres sani et infirmi habentur, et quot eodem anno obierunt; quatuor etiam ad praelatum, et alii tot quot ipse pro familiaribus loci in Mandato habere iulicaverit, adducantur. Horæ hujus dici et duorum sequentium simili modo, quo supra dictum est de Prima, cantentur cum precibus: *Ego dixi, Domine*, et oratione: *Respice, quæsumus*, hac tamen die paulo altius quam in duobus sequentibus dicuntur. Post Tertiam dicatur missa ad crucifixum infirmis fratribus, et familie, et pauperibus, qui ad Mandatum electi (*add.* sunt). Finita vero missa, elemosynarius ducat pauperes ad locum ubi aqua calida pedes lavent; dum vero Sexta canitur ipse et præpositus introducant eos in claustrum, faciantque sedere in parte claustrum juxta ecclesiam hoc modo: Quatuor pauperes praelati in medio faciant sedere, juxta quos hinc et inde alios collocent, omnia etiam, que ad Mandatum sunt necessaria, videlicet aqua calida, bacinia, linteæ ad tergendas manus et pedes pauperum præparentur.

(C.) Præbenda est victus necessarius.

(51.) Canonici S. Laudi ab archiepiscopo absolute. PATROL. CXLVII.

Finita **294** ergo Sexta, in capitulum coadunentur fratres, ubi cappas deponentes, præeunte praelato sequuntur bini et bini; quo ante suos pauperes consistente dexter chorus ad dextram ejus transeat, sinister remaneat ad sinistram. Tunc omnibus per ordinem ante pauperes suos stantibus, et ad illos conversis, praelatus ad instar Domini Jesu accincto linteo præcingat se, et dicat preces: *Adiutorium nostrum in nomine Domini, Ostende nobis, Domine; Domine, exaudi orationem; Dominus vobiscum*. Oratio: *Actiones nostras*. Postea cantor incipiat antiphona *Dominus Jesus*. Interim praelatus humiliter et devote primo suis pauperibus pedes lavet, linteo tergat, capillis etiam ad exemplum illius mulieris detergat et osculetur, cui senior qui ad dexteram ejus est de bacinis serviat. Nullus, excepto praelato, linteo se præcingat, sed camerarius ex una parte omnibus linteæ ministret, qui et iam uni de fratribus injungat ut similiter ex altera parte faciat. Dum hæc aguntur,

B semper antiphona *Dominus Jesus*, per singulos versus psalmi *Beati immaculati*, repetatur. Lotis pedibus omnium, rursum praelatus suis pauperibus aquam manibus tribuat; elemosynarius quater quatuor nummos, quos illis offerat, ministret. Quibus et manus **295** offerens osculetur, dehinc ex utraque parte singulis eis quibus pedes laverunt aquam manibus tribuant, supradictum scilicet ordinem observantes, ut inferiores a superioribus bacinia recipiant. Camerarius cum collega suo, sicut linteæ, ita manutergia tam praelato quam fratribus omnibus subministret; elemosynarius vero singulis duos nummos pauperibus tribuendos ministret, quos omnes pauperibus, quibus aquam ministraverunt, similiter manus osculando offerant. Peracto tandem hoc sancto et piis mentibus devoto obsequio, cantuque terminato, inclinati dicant ter *Kyrie eleison, Pater noster*; praelatus dicat *Et ne nos, preces Tu mandasti. Tu lavisti pedes discipulorum. Domine, exaudi orationem. Dominus vobiscum*. Oratio *Adesto, Domine*; deinde ad lavatorium manus abluant, reumptis capis, facto parvo intervallo de suis necessitatibus sibi provideant. Pauperes ducantur ad elemosynariam, ubi data unicuique præbenda

C (50') in eorum arbitrio relinquatur vel ibi comedere, vel secum deportare. Dum vero Nona cantatur, praelatus cum ministris honorifice induatur. Antequam hora finiatur, secretarius unum de maioribus signis, ter modicum pulset. Archiepiscopus (51) vel episcopus loco ejus eo die **296** absolutionem solitus est fratribus impendere; quos si forte contigerit non alesse, dictis septem psalmis absque *Gloria Patri*, sicut factum est in capite jejunii, praelatus eos absolvat; facta autem absolutione, omnia signa productus solito in classicum pulsenter, sicque chordæ usque in Sabbato netto religenter. Missa solemniter et devotissime celebretur. Officium *Nos autem gloriamur*, cantores hebdomadarii in cappis chorum regant. Oratio *Deus, a quo Judas, sine*

D *Flectamus genua*. Epistola *Convenientibus vobis*. Graduale *Christus factus est*. Versus *Propter quod, iterum Christus*. Evangelium cum candelabris et incenso *Ante diem festum pasche*. Credo dicitur, praelatio non dicitur (51'). Diaconus tot hostias ponat ad sacrandum quot hodie et crastino sufficiant ad communicandum. His quatuor diebus nullus se, nisi rationabili causa, a communione debet subtrahere. *Communicantes*. *Hanc. Qui pridie*, sicut in missali reperitur, ita dicantur; *Agnus Dei* canitur, sed pax non datur. Communicatis omnibus, cantata communione, *Dominus Jesus*; praelatus ad altare antiphona *Calicem* imponat, qui, dum psalmi vespertinales in choro cantantur, cum suis ministris ipsos psalmos dicens, hostias in crastinum reservandas **297** in corporalibus componat, ponens-

tionem accipiebant in die cennæ Domini.

(51') Scilicet propria de cruce, sed communis.

que corporalla plicata super calicem diacono portanda tradat, quo illa cum magna diligentia portante, præcedente processione cum qua ad altare venerat, ac prælato subsequente vadant ad locum ad hoc decenter præparatum, in quo idem prælatus corpus Domini a diacono susceptum caute et honeste reponat, incensato loco ante repositionem et post, ubi quandiu corpus Dominicum manserit lumen continue ardeat. Hoc expleto, ad altare redeant. Primus psalmus *Credidi propter*, etc.; cantata antiphona, statim prælatus ad altare incipiat antiphonam *Cænantibus autem*; psal. *Magnificat*, antiphona sine pneumate finitur; prælatus vero statim subjungat *Dominus vobiscum* et orationem, diaconus *Benedicamus Domino*.

Post missam conventus in choro sedeat expectans donec prælatus, depositis quibus indutus erat vestimentis, alba villiori reinduat, interim altaria nudentur. Præcedente autem prælato ad lavanda altaria, subpriori et secretario aquam et vinum præferentibus cum ante majus altare venerint, prælatus dicat *Adjutorium nostrum in nomine Domini. Domine, exaudi orationem. Dominus vobiscum, oratio Actiones nostras*. Tunc 298 debet incipi in choro responsorium *Circumdederunt me*, postea de responsorii nocturnis, quantum opus fuerit, donec omnia altaria laventur; prælatus vero, postquam altare quodlibet aqua abluerit, vinum infundat super illud in modum crucis, dicens orationem illius sancti ejus est altare. Omnibus altaribus ita ablutis, prælatus releat ante majus altare, et dicat versum *Christus factus est*. Oratio *Respice, quæsumus, Domine*. Depositis igitur a prælato ecclesiasticis indumentis, et conventu a suis necessariis reverso, post modicum temporis subprior ad ostium rectorii cum instrumento sibi a cantore preparato faciat sonitum ad refectionem, neque enim hodie et in crastino ad refectionem pulsatur cymbalum vel eampana. Tunc ingressi refectionem, et stantes in ordine suo, dato signo a prælato sine tintinnabulo dicatur *Benedicite*.) *Edent pauperes, sine Gloria Patri*, et sine *Kyrie, eleison. Pater noster* tacite dicant, dicatque sacerdos hebdomadarius humili voce *Oremus, Benedic, Domine*, etc., et responso *Amen*, lectio sine benedictione incipiat, et sine *Tu autem* finitur. Finita cena, dato signo a prælato dicant *Y Memoriam fecit*, sine *Gloria*, et sacerdos *Agimus tibi gratias*, sique cantando 299 psalmum *Miserere mei, Deus*, ad ecclesiam pergant; quo finito, sine *Gloria, Kyrie, eleison, Pater noster* et preces tacite dicant, et sic egrediantur.

Post hæc dum servitores comedunt, præparentur omnia ad Mandatum fratrum. In capitulo ornetur lectricum ubi legendum est Evangelium, similiter in refectionio aliud lectricum ante ultimum gradum ponatur; super gradus etiam cathedra in qua prælatus sedeat convenienter aptetur. Ablutis itaque fratrum in infirmaria pedibus, et omnibus paratis ut hoc sanctum officium spatiosè et devote, ut dignum est, possit impleri, postquam servitores refectionem, mature ad Mandatum a cantore tabula ferriat; et cum omnes in capitulum convenerint, prælatus, vel si deest, ille qui vices ejus tenuerit, ad exemplum Domini surgat, et ponat vestimenta sua, et accepto lineo præcingat se, mittat aquam in pelvim ante ostium capituli, veniensque in capitulum cum sacerdote hebdomadario, qui ei aquam debet ministrare, ante gradus preces dicat et orationem sicut in Mandato pauperum. Deinde subpriori in sede ipsius prioris sedenti primo pedes abluat, tergat et osculetur, deinde erga cæteros, prout ordo exigit, a dextro choro incipiens, humilitatis 300 exhibeat implementum; unusquisque autem fratrum, statim ut ita lotus fuerit, prosternatur, et terram humiliter osculetur. Interim cantentur antiphonæ, cantore incipiente antiphonam *Mandatum novum*, etc. Postquam vero omnium pedes loti

A fuerint, prælato ad sedem suam reverso, subprior præcinctus lineo pedes ejus et fratris qui ei ministraverit, serviente sibi hebdomadario minoris missæ, abluat, tergat et osculetur; quo facto, rursum prælatus accipiat bacina, et adjutore suo manutergium ministrante, omnilis per ordinem, sicut pedibus, sic lavandis manibus aquam fundat, et osculetur; idem officium subprior cum suo adjutore prælato et socio suo persolvat. Diaconus lectorum Dominicum sermonem, et cæteri qui ei servituri sunt competentem hora ad præparandum se prius lotis pedibus exeant, induatur daumatica, subdiaconus tunica, ceroferarii in supellicii; jamque finito mandato cum *Kyrie, eleison*; et solutis [f. solitiis] precibus, et oratione *Adesto, Domine*, procedant illi de vestiario, quibus ingredientibus capitulum assurgat conventus. Tunc diaconus, accedens cum processione sua ad prælatum, ex more ei incensum offerat, et benedictionem accipiat, qua accepta ad lectricum sermonem 301 Domini in cena ad discipulos habitum in modum lectionis legat, ita incipiens: *Ante diem festum Pasche*, conventu stante donec primum versum finiat. Sedentibus vero omnibus, stent hinc et inde ceroferarii cum thuriferario, postea cum diaconus dixerit: *Surgite, eamus hinc*, præcedente processione omnes in refectionem eant, ubi dato signo a prælato dicant *Benedicite*, et prælatus, *Potum charitatis benedicat dextera Dei Patris*, subjungat. Tunc incipiat diaconus *Ego sum vitis vera*, etc. Tunc subpriori in loco prioris sedente, cæteris quoque in suis locis sedentibus, prælatus a subpriori incipiens, singulis manus osculans potum charitatis offerat, quem refectionarius cum alio fratre scyphis potum infundens, præcedat, post omnes ipsi etiam qui sibi ministrant potum prælatus porrigat, deinde sedenti ipsi in sede sua subprior simili modo de potu serviat, nullus vero bibere præsumat donec a prælato accipiat; lecto autem de Sermone, quantum prælato visum fuerit, ipso innente diaconus sine *Tu autem* finem faciat; sique dato signo a mensis surgentes, dicto a prælato versu *Benedictus Deus in domi suis*, præcedentibus ministris ad ecclesiam pergant, et Completorium dicant. Interim diaconus et cæteri 302 ministri plicatis vestibus in refectionem bibitori simul pergant, simulque ecclesiam reversi Completorium dicant, et ad conventum redeant. Ad Completorium dictis simul psalmis *Cum invocarem*; *In te, Domine, speravi*; *Quæ habitat*; *Ecce nunc*; *Nunc dimittis*, cum antiphona *Oblatus es*, et cantato responsorio *Judas mercator proximus*, adjuncto versiculo *Christus factus est pro nobis*, prostra i dicant *Kyrie, eleison* in silentio, *Pater noster* et *Credo*, cum solitis precibus usque ad confessionem. Confessio tantum inaudientia fiat. *Miserere*. Oratio *Illumina, quæsumus, Domine*, et ita dicta trina oratione, surgentes, et aqua benedicta aspersi dormitorium petant.

Feria sexta, hæc tabula in cera in capitulo recitetur:

- D
- Hodie 1 lectionem frater talis, scilicet unus de minoribus.
 - Secundam frater talis, scilicet subdiaconus hebdomadarius.
 - Primum tractum *Domini, audiei*, talis et talis, scilicet duo mediocres in ordine.
 - Secundum tractum *Eripe me* D. talis et D. talis, scilicet duo seniores.
 - Passio Domini, D. talis scilicet præcentor.
 - 303 *Popule meus*, D. talis et D. talis, scilicet præcentor et alius mediocres.
 - Agios, D. talis et frater talis, scilicet duo levitæ juniores.
 - Cruz fidelis*, D. talis et D. talis, scilicet duo mediocres.

Licet ita se habeat consuetudo approbata, tamen præcentor potest secundum personarum possibilitatem ordinare.

Ad Matutinum autem secretarius ad ostium dor-

minorii ad excitandos fratres sonitum snm faciat hora competenti. Matutine eodem modo quo supra dictum est in cœna Domini dicuntur. Hac die postquam fratres mane surrexerint nudis pedibus, donec Officium compleatur, maneant nisi iussu, prælati pro nimia frigoris asperitate se calecent, quod quando euerit. Officio tantum erunt [*leg. intererant*] discalceati. Ipsa die singuli simul totum ex ordine psalterium in claustris dicant. Capitulum usque ad *Benedicite*, sicut hesternæ die agatur, in quo lectio legatur *Festinus ingredi* (*Hebr. iv*), recitata vero tabula et dicto *Benedicite*, statim consuetudines quæ ad Officium pertinent leguntur. Quibus lectis, si non fuerit magna necessitas loquendi, innoceat prælato exeant nihil dicentes; si autem causa aliqua existat quæ differri non debeat, **304** quam compendiosius tractetur; nulla enim hora hujus diei fuit vacua a passione Domini, unde et nobis per singulas Horas hæc de illo meditando materia debet esse, ut, quomodo sputa, probra, colaphos, alapas, spineam coronam, flagella, crucem, clavos, fel, acetum, mortem, lanceamque perulerit, iugiter recordemur, et tota hac die in his assidue meditemur. Hora, Tertia, Sexta et Nonæ, non ut a qui- usdam continuant, sed ut pridie divisim dicantur, et eodem modo finiantur (52). Quando autem propter nimium frigus per totam hanc diem oportuerit fratres caleatos existere, tunc tamen quia (ut dictum est) Officio nudis pedibus debent interesse, finita Nonæ statim in dormitorium calefactam deponere pergant, statimque ad ecclesiam redeant. Cantata Nonæ, conveniunt in choro expectante, ministri al aris revestiri accedunt. Ministri, sicut in privatis diebus, exceptis casulis induantur, prælati vero albis vestibus non paratis se induat, et casula purpurea, si eam habet; si non, una de melioribus induatur; qui cum finita Hora nudis pedibus, diacono et subdiacono tantum sine candelabris præcedentibus, similiter nudis pedibus ad altare venerit, non modo confessionem faciat, sed dicto tantum: **305** *Pater noster*, et signans se, mox lectore incipiente primam lectionem, sessum eat. Altare tantum uno linteamine sit coopertum, candelæ non accendantur circa illud, utraque lectio sine titulo legatur, prima lectio sic incipiat in superficie inter clorum et altare, *Hæc dicit Dominus: In tribulatione sua*, qua finita, tractus *Domine, audivi*, a duobus ad gradus cantetur, choro per singulos versus repente *Consideravi opera tua*. Post tractum dicatur oratio *Dens a quo et Judas*, ad quam dicatur *Flectamus genua*. Post orationem legat subdiaconus secundam lectionem, non ut Epistolam, sed in modum lectionis, ita incipiens: *Dixit Dominus ad Moysen*, qua lecta, tractus *Eripe me a duobus* et choro alternatim cantetur; omnes vero qui legunt vel cantant, vel ad altare de candelabris serviunt, solis superficialis vel albis induantur, sed nullas hodie alba parata debet indui. In passione cum dixerit diaconus: *Partiti sunt vestimenta mea*, sint iuxta altare illi duo qui ultimum tractum dixerunt, unus hinc et alius inde, qui trahant ad se duo lintea, quæ ante Officium ad hoc idem ibi fuerant posita. Finita autem passione, incipiat prælatus solemnes orationes; et cum in omnibus *Flectamus genua* diaconus **306** dixerit, in ea tantum, quæ pro perfidis Judæis fit, non dicat, nam quia ipsi Redemptori nostro genu irridendo in passione flexerunt, Ecclesia, illorum exhorrescens facinus, pro illis tantum in oratione genua non flectit: *Oremus, dilectissimi, Deum*, etc. Circa finem harum orationum, secretarius ante majus altare ubi crux adoranda est, tapetum extendat et desuper linteamen; orationibus vero finitis, prælatus et ministri depositis in vestuario casula, stolis, et manipulis, in chorum veniant in albis, statque ipse prælatus ultimus. Tunc duo sacerdotes in albis deposit altare crucem præparatam accipien-

tes, iuxta idem altare a dextris stantes cooperiam eam omnibus representent cantantes: *Popule meus*, quibus duo levitæ in casulis stantes inter chorum et altare: *Agios*, ter veniam petentes, respondeant; ad quæ chorus similiter ter genua flectens, *Sanctus, sanctus, sanctus* subjungat. Prædicti sacerdotes circa finem responsionis chori paululum progredientes, tacente choro, alium versum dicant *Quia eduxi te*, quibus levitæ *Agios*, et chorus *Sanctus*, respondeant. Iterum sa erdotes aliquantum proce- lentes tertium versum canant *Quid ultra debui*; levitæ *Agios*, et chorus *Sanctus*, respondeant. Tunc sacerdotes tantum **307** progressi, ut jam loco, quo crux adoranda est, assistant, crucem subito discooperientes, incipiant antiphonam *Ecce lignum crucis*, ad quam omnes conversi, mox ut crucifixum Dominum extensis brachiis, ad exemplum reconciliationis suæ nos invitante conspexerint, et fons ille pietatis manans de latere pendens Domini, patens in ablutionem peccatoris et menstruata, intuitum oculis occurrerit, quantæ devotionis affectu erga tantum beneficium accendantur, ostendant, terræ siquidem quoties ipsa antiphona incipitur se prosternentes adorent Dominum, ipsam terram osculantes. In fine quoque antiphonæ cum dixerint *Venite, adoremus*, genua flectant; ipsa vero antiphona ter ab illis qui crucem tenent reincipitur, qua primo cantata subjungatur primus versus psalmi *Beati immaculati*, secundo alius qui sequitur; tertio præcantata, statim in choro antiphonam *Crucem tuam* incipiant, ad quam et quoties incipitur in terram se prosternant, quæ etiam ter dicatur cum tribus versibus psalmi *Dens miseratur nostri*. Postea a duobus in albis ad gradus chori incipitur, *Crux fidelis*, et dicantur versus hymni *Pange lingua*, quando crux adoratur, choro per singulos versus repente **308** *Crux fidelis*. Prælatus, cum primo discooperita cruce *Ecce lignum* incipitur, statim accedens toto corpore ante ipsam crucem se prosternat, et solus, ut sibi placuerit, in libro, vel sine libro, orationem suam, brevem tamen faciat; ceteri vero omnes cum ante crucifixum Dominum bini et bini similiter toto corpore prostrati jacuerint, sine libro, sed ex intima cordis intentione, prout ipse quem adorant inspiraverit, suam orationem compleant compendiose. Cum prælato quando adorabit subdiaconus prope eum jaceat coadorans. Cumque ipse surrexerit, osculata cruce, tunc ipse subdiaconus accedat. Interim illi qui *Agios* dixerunt depositis casulis, in locum sacerdotum qui crucem adhuc tenent succedant, ipsique sacerdotes postquam, adoraverint, iterum crucem teneant, et tunc diaconi adorent, post quos ab utroque choro bini et bini, a majoribus incipientes, ordinate et cum magna reverentia adorare veniant. Jam vero cum ad osculandos crucifixi Domini pedes, accedunt, et illic fixuræ clavorum illeque sanguinis rivulus, quibus oscula imprimuntur ad memoriam redeunt, quid amoris, quidve dulcedinis intente menti conferre debeant, cogitandum est potius quam dicendum. **309** Prælatus postquam adoraverit non in chorum redeat, sed quando crux adoratur, vel ad altare orans, vel ubi sibi melius videbitur, sedeat. Postquam omnes adoraverint, si populus adest qui adorare debeat, deferatur crux in alium locum, quæ si per chorum portatur, flectant omnes genua, non simul, sed sicut ante singulos transierit; si vero populus in adorando moram fecerit, afferat secretarius aliam crucem, quam accipiant illi, qui *Popule meus* dixerunt et levantes incipiant antiphonam *Super omnia ligna*, sique in eminenti loco reponant, omnes vero flexis genibus adorantes antiphonam finiant. His peractis, prælatus ac ministri resumptis stolis et manipulis, solo prælato calceato et casula induto, cum thuriferario et ceroferariis pergant ad

(52) Mos persolvendi horas canonicas consequenter et indivisim improbatur.

locum ubi pridie corpus Domini posuerunt, ibique incensato eo praelatus illud tradat diacono reportandum, interim secretarius aliud linteamen super altare extendat; cumque altari appropinquaverint, adorent omnes flexis genibus corpus Domini, quod praelatus a diacono recipiens super altare consueto more componat. Tunc in praesentia ejus diaconus in calice vinum et aquam mittat, quae postquam incensaverit, ablutis manibus, et facta **310** confessione cum ministris, mediocri voce incipiat *Oremus, Praecepta salutaria*, et finiat *Pater noster*, choro respondente *Sed libera nos*; postea dicat solito more *Libera nos, quasumus, Domine*, et cum dixerit *Per omnia saecula saeculorum*, et responsum fuerit *Amen*; *Pax Domini* non dicat, nec pacis osculum porrigat, sed sumat de sancto, et ponat in calice nihil dicens, sicut se et ceteros cum silentio communicet; sanctificatur enim vinum non consecratum, per corpus Domini immisum. Quod in memoriam sepulturae ejus, corpus Dominicum a quinta feria reservatum a fidelibus sexta feria sumitur, hoc designat, quia a fidelibus Dominus ea die est sepultus. Nec reservatur sanguis eo quod ab infidelibus est effusus. Innocentius propterea dicit hac die sacramenta non celebrari, ita: *Neque enim docet (inquit) ut ea die Veritas a fidelibus in sacramento immoletur qua pro se ab infidelibus dignata est immolari*. Postquam vero omnes communicaverint, incipiat in choro antiphona *Calicem salutaris*, et cum aliis, quae pridie dictae sunt, antiphonis et psalmis, suaviter, sicut caetera Horae vespere cum capitularibus, precibus, et psalmo *Miserere mei, Deus*, finiantur. Oratio *Respice, quasumus*, etc., quique per se finiat. Praelatus **311** cum ministris, compositis quae circa altare componenda sunt, Vesperas cantando in vestiarium redeat. Post Vesperas omnes egressi ab ecclesia, ablutis pedibus se calecent; deinde post parvum intervallum percussa fabula refectorium ingressi, ante cenam et post, ut pridie, cuncta compleant. In mensa non nisi panis et aqua, et herbae crude apponantur; cibi enim fratrum, sicut aliis diebus, coquantur, et de coquina ad eleemosynam portentur; solitus quoque cibus [*leg.*, potus] pauperibus detur. De infirmioribus fratribus qui in conventu sunt praepositus sollicitus sit. Quia vero Officium in crastino solito tardius agendum est, propter laborem post collationem in refectorio potum chari alii omnes accipiant. Ad collationem legatur sermo sancti Joannis Constantinopolitani, scilicet: *Hodierna die Dominus noster pendit*.

Completorium, ut pridie, finiat. Hac autem nocte meditandi de Christo sit materia; ejus, post tanta quae pertulit, requies in sepulcro, ac per illius descensum ad inferos ineffabile illud magnumque gaudium miserorum tandiu praestolatum, tamque subito presentatum, quos captivato mortis imperio secum ab inferis Christus eduxit, ut, dum per ista meditando mens **312** ducitur, in pace in idipsum dormiat et requiescat (*Psal. iv*).

Sabbato sancto Paschae, cuncta quae supra dicta sunt de Officio noctis et diei usque ad Officium missae eodem ordine compleantur. Ad Matutinum, in primo nocturno antiphona *In pace in idipsum*, etc. In Laudibus, ant. *O mors*, etc. *Kyrie, eleison*, eodem modo quo pridie.

Summo mane ornetur tota ecclesia, capitulum sicut in cena Domini teneatur, lectio *Christus assistens pontifex*. Post capitulum statim fratres radantur, ut scilicet pro gaudio tanta solemnitatis ad Officium omnes rasi inveniantur, et in lectis interim singulorum munda et nova mutatoria ponantur a camerario. Post Sextam lectiones praevideantur, altaria cooperiantur; et festivo modo ad ostendendam tam ineffabilis gaudii solemnitatem intrinsecam et extrinsecam dignissime cuncta adornentur, ita ut praecipue apparatus mentis in tanta resurrectionis gloria non negligatur.

Post Nonam eant omnes fratres in dormitorium, cappas deponant, ac munda suppellectilia cum capitiis, si opus fuerit, omnes induant; decet namque ut in reparationis suae solemnibus ad instar angelorum, qui festivitatis hujus gaudia in albis vestibus **313** nuntiaverint, ipsi quoque et mente et veste candidi appareant; ministri quoque altaris induantur cultioribus indumentis, diaconus dalmatica, subdiaconus tunica, tres in suppellectiliis ad aquam, crucem, et thuribulum ad processionem deportanda. Praelatus etiam pretiosis ornetur indumentis; omnibus honeste praeparatis, facto sonitu, conventus in chorum veniat, tunc ordinata processione ante altare ad locum ubi novus ignis benedicendus est ordinate procedant hoc modo: ante omnes secretarius cum hasta cui cereus infixus sit, in quo ignem reportaturus est, incedat; post quem aquae bajulus, deinde qui crucem portat, quem sequitur thuriferarius, quem diaconus et subdiaconus subsequuntur; deinde conventus, praelato ultimo cappa serica induto.

Cumque ad ignem pervenerit, omnibus in ordine stantibus, accedat praelatus et ignem benedicti, aqua benedicta eum aspergens. Tunc thuribulum de carbonibus novi ignis impleatur, et a secretario cereus in hasta accendatur; in latera quoque candela, unde cereus, si forte extinctus fuerit, reaccendatur; in omnibus quoque officinis, extincto veteri igne, novus ab aliquibus deportetur: tunc a cantore antiphona *Cum rex gloriae*, incipiat. Conventus vero in **314** chorum processione redeat, eandem antiphonam percantando, qua cantata incensum a praelato benedicatur hoc modo: *Veniat, omnipotens Deus*, etc. (*Benedictio cerei paschalis*). Interim subdiaconus in choro ultimus assistat, praelatus etiam in sede sua sit, diaconus vero statim ad consecrationem cerei accedat hoc modo: *Exsultet jam angelica*. Omnibus vero astantibus, et ad tanti luminis consecrationem intentis, cum diaconus dixerit *Suscipe, sancte Pater*, sit paratus thuriferarius qui ipsi diacono incensum offerat, quod ille in thuribulo ponens cereum tantum incenset, ante Officium enim a secretario quinque grana incensi in modum crucis in ipso cereo debent esse infixa. Thuriferarius post incensatum cereum, donec idem consecratus sit, ibidem cum thuribulo fumigante consistat; rursum cum diaconus dixerit *In honore Dei rutilans ignis*, secretarius cereum de novo igne accendat; et cum adjunxerit *Qui licet sit deivus in parte*, accendat etiam duos cereos ex utraque parte magni cerei in candelabris infixos. Cereus usque in crastinum post Completorium non exstinguatur, qui etiam per totam hebdomadam ad majorem missam et Vesperas accendatur. Peracta consecratione cerei, praelato et ministris in vestiarium revertentibus, statim prima lectio incipitur

315 *In principio fecit Deus*, tunc exstinguantur duo cerei in candelabris usque ad missam. Tunc et praelatus indutus una de mediocribus planetis, cum diacono

et subdiacono tantum dalmatica et tunica exutis ad altare procedens, non modo confessionem dicat, sed praemisso: *Pater noster*, et osculato altari, cum suis ministris sedeat. Primum lectionem subprior legat, caeteras alii sicut sunt in ordine primi, etc. His ita peractis, prima litania ad gradus a pueris, si adsunt; si non adsunt, a tribus de minoribus conventu incipiat; haec litania in choro finiat; praelatus vero incepta litania cum ministris in vestiarium secedat, deponensque casulam, et cappam induens in chorum ad sedem suam veniat. Finita prima litania, tres alii fratres secundam litaniam incipiant. Cum autem pronuntiabunt *Sancte Joannes Baptista*, jam ordinata processione ad fontes cum magna veneratione procedant, procedentibus per ordinem, primo illo qui crucem portat, deinde cerebroferariis, post illo qui fert cereum ad consecrandos fontes praeparatum, subdiacono quoque cum libro, et diacono cum chrisinatorio, ac deinde illis, qui

litaniam dicunt, subsequente conventu cum priore ultimo. Quo cum pervenerint, stantibus **316** illis qui sacra portant citra fontes, illi tres qui litaniam canunt, ante crucifixum ipsam finiunt; qua finita, statim prælatus stans ibidem ante fontes, a dextris habens diaconum cum chrismatorio, et a sinistris subdiaconum cum sacramentario, intret in consecrationem fontium hoc modo : *Oremus, Omnipotens, etc.* Quam dum exsequitur, stet ille qui crucem tenet juxta fontes de contra, versa facie ad ipsos fontes, juxta quem hinc inde stent ceroferrarii eodem modo; qui vero cereum tenet juxta diaconum sit. Magni ad fontes cereus non portatur, sed aliter quidam qui a cereo benedicto illuminatur, et ab uno acolytho, si adsit, ad fontes portetur. Consecratis vero fontibus chrisma non infunditur, donec, si qui adfuerint, aquam benedictam hauserint ad domos suos deportandam. Proviseat etiam secretarius ut ex eadem aqua reservet in crastinum, unde (sicut mos est) aspergantur altaria, fratres, et officinae, nam in die sancto Paschæ sacerdos equum nullatenus benedicit. Deinde (sicut mos est) chrisma cum oleo infundatur, et fontes consecrati candido lineamento operiantur, incensentur, et claudantur. Completo itaque hujus Offic' o, tertia litania a tribus in cappis sericis ante crucifixum **317** incipiat, cumque pronuntiaverint : *Sancite Joannes Baptista*, processio in chorum redeat; prælatus interim cum ministris in vestiarium secedat, seque ad missam solemniter præparet; diaconus quoque dalmatica et subdiaconus tunica inluantur. Jam vero finita litania, quæ ter dicto *Agnus Dei*, sicut in libris plenius continetur, fluiri debet. Cum cantor *Kyrie, eleison* inchoaverit : d missam, præcedentibus ceroferrariis cumthuriferario ad altare procedant, quo cum pervenerint confessionem solito more faciant. Secretarius circa finem litanie omnia luminaria ecclesie de novo igne accendat, quia omnis anterior ignis debet esse extinctus ut omnino æterni ignis luce illuminetur. Postea dum *Gloria in excelsis Deo* a cantore priori delatum, tractum et spatiosè canitur, omnia signa in classicum pulsantur. Epistola inter chorum et altare legatur. *Alleluia* præcantur, et qui cum eo chorum regunt in pulpito solemniter imponent, et cantato versu *Confitemini*, iterum *Alleluia* repetant, deinde tractus *Laudate Dominum*, ad gradus a duobus de senioribus in suppellicis canitur, choro medietatem singulorum versuum canente. Ante Evangelium candelabra non portantur, sed tantum incensum.

318 *Credo* non dicitur, nec *Agnus Dei*, nec pacis osculum datur. Dum *Sanctus* canitur, incipiant pulsari Vesperæ, sicut in festis duplicibus, ita ut, postquam omnes communicaverint, sonet classicum, quo cessante cantor *Alleluia* celebre incipiat, tunc psalmus *Laudate Dominum* cum magna exultatione decantetur, deinde alleluatica sine pneumate finiuntur, inde enim usque ad Vesperas Sabbati sequentis, tam in antiphonis quam in versculis, pneumata omnino intermittuntur; similiter et antiphonæ quæ dicuntur ad *Benedictus* et *Magnificat* non repetuntur. Præcantato prædicto alleluatico, mox prælatus ad altare antiphonam a cantore sibi delatam, hoc modo incipiat : *Vespere autem*, qua finita, post *Magnificat* orationem ad complendum subjungat; sicque dicto *Ite, missa est* a diacono, missa et Vesperæ pariter finiuntur. Post hæc egressis de ecclesia, facto spatio cymbalum percutiatur; deinde resectorium ingressis, pulsata scilla (52*) dicatur solito more *¶ Edent pauperes et saturabuntur cum Gloria Patri et Kyrie, eleison*; hebdomadarii dicat : *Et ne nos, etc.* Ad lectionem detur benedictio. In resectorio lectio : *Vespere sabbati quæ luceat, etc.* Sermo : *Maria Magdalene vidit Dominum resurgentem, etc.* Post cibum similiter **319**

A cuncta solito more compleantur, excepto quod pro psalmo luctus et pœnitentiæ *Miserere mei, Deus*, psalmus lætitiæ et exultationis *Confitemini Domino*, qui propriè est de resurrectione commutetur, qui usque ad cœnam sequentis sabbati tam ad prandium quam ad cœnam quotidie frequentatur. Ad Completorium dictis quatuor psalmis : *Cum invocarem; In te, Domine, speravi; Ecce nunc; Nunc dimittis*, cum brevi alleluatico, sine capitulo, sine hymno, pronuntiato versiculo tantum *Confitemini Domino*, dicatur confessio, deinde *Dominus vobiscum*, oratio *Spiritus nobis, Domine*. Eodem modo per totam hebdomadam hæc Hora dicatur, addito responso *Hæc dies*. Post completam, facta trina oratione, aqua benedicta aspersi dormitorium petant.

In die sancto Paschæ ad Matutinum omnia signa pulsantur in classicum, sicut supra dictum [add. est] in Natali Domini. Honilia in cappa serica legatur. Per totam hebdomadam ad Laudes et Vesperas capitulum, hymnus et versiculus non dicuntur. Ad Primam, sine hymno, antiphona *Angelus Domini*, psalmi : *Deus in nomine; Beati immaculati; Retribue*, sine capitulo per totam hebdomadam, sicut et cæteræ Horæ dicuntur. Responsorium ad omnes Horas per totam **320** hebdomadam, exceptis Matutinis : *Hæc dies, cum Alleluia, ¶ Confitemini*, dicatur confessio per totam hebdomadam, *Dominus vobiscum*. Oratio *Deus qui hodierna die*. Sic per totam hebdomadam ad Primam. In capitulo lectio *Maria Magdalene*. In fine capituli hujus diei et sex sequentium, imo in omnibus duplicibus festis, psalmus *Laudate Dominum, omnes gentes*, dicitur. Abhinc usque ad octavam Pentecostes ad aquam benedictam aspergendam, antiphona *Vidi aquam* cantatur. Sciendum tamen quod statim post capitulum debet pulsari ad processionem, deinde ad Tertiam. Cantata Tertia, ordinata processione, statim cantor incipiat dictam antiphonam *Vidi aquam*. Dum autem Tertia decantatur hæc die, et omnibus diebus in quibus processio fit in cappis, cantor per chorum cappas distribuit. In processione hujus diei, quæ per claustrum duccenda est, dicatur antiphona *Sedit angelus*; quæ sic protrahatur ut in ecclesia facta statione ante crucifixum, versus ejusdem antiphonæ a tribus fratribus in pulpito decantetur, deinde incepta a prælato antiphona *Christus resurgens*, chorum ingreditur, iterum versum *Dicant nunc tres* ad gradus decantent; pronuntiato versiculo **321** *Surrexit Dominus vere*, et dicta oratione diei, pulsatur classicum, et officium missæ solemniter imponatur : *Resurrexit, etc.* In resectorio lectio : *Maria Magdalene*, et sermones qui sequuntur.

Vesperæ hoc modo agantur. Ad Vesperas antiphona *Angelus autem*, psal. *Dixit Dominus*. Ant. *Et ecce terræ, psal. Confitebor*. Ant. *Erat autem, psal. Beatus vir*. Responsorium *Hæc dies*. Deinde cantores adjuncto tertio ad gradus dicant *Alleluia, Angelus Domini*, cum utroque versu, postea subjungatur sequentia *Victimæ paschali*; qua finita sine versiculo, antiphona imponatur *Et respicientes*. *Dominus vobiscum*, oratio *Concede, quasumus*. Dicto *Benedicamus*, statim ordinetur processio hoc modo : primo procedat ille qui crucem tenet, sequuntur ceroferrarii cumthuriferario, post quos incedit bajulus cerei illius cum quo fuerint fontes consecrati, diaconus cum chrismatorio. Tunc inchoata in sinistro choro antiphona *Præ timore autem*, conventus ordine cantando psalmum *Laudate, pueri*, ad fontes procedat, quo cum pervenerint, incensatis fontibus, post finem antiphonæ, sine versu et sine *Dominus vobiscum*, dicatur collecta *Præsta, quasumus*; qua finita cum antiphona *Sedit angelus*, paulatim **322** divertentes crucifixo appropinquant, et incensatis ibi altaribus, et finita antiphona, dicatur versus : *Dictæ in nationibus*, deinde oratio *Deus, qui pro*

(52*) Scilla, seu skilia, id est, campanula.

nobis Filium; inde imposita in dextro choro antiphona *Respondens autem*, cum psalmo *In exitu Israel de Aegypto* in chorum redeant, sique post collectam, quæ sine versu et sine *Domine nobiscum* dicenda est, videlicet *Praesta, quæsumus, ceterofarii Benedicamus Domino* subiungant, et hoc modo usque in quartam feriam Vesperæ decantentur. Ad Completorium antiphona *Alleluia*, psalmi: *Cum invocarem; In te Domine speravi; Ecce nunc; Nunc dicitis*, sine capitulo et hymno; *Hæc dicitis* quam dicatur confessio, etc., sicut supra dictum est.

Feria secunda. Psalmus *Venite* in duplici cantu dicatur per tres dies. In hac hebdomada si festum trium lectionum occurrat, in primis quatuor diebus de eo nihil fiet, cæteris vero diebus commemoratio tantum, quæ commemoratio dicenda est post ultimam collectam quæ dicitur in choro, sollemnitas autem novem lectionum usque post octavam Paschæ ex toto reservetur. Sciendum etiam quod tres dies qui supra dicti sunt venerabiliter sicut festi tertiæ dignitatis excoluntur, reliqui vero tres **323** ex more Dominicalis Officii. Ad Vesperas sicut pridie, processio ad fontes, ut supra.

Dominica in albis, ad primas Vesperas antiph. *Alleluia*, psal. *Benedictus*, etc. Capitulum omnibus Sabbatis usque ad ascensionem Domini: ad Vesperas: *Si consurrexistis cum Christo. et Surrexit Dominus. et Qui pro nobis*, etc. Hymnus *Chorus novæ Jerusalem. et Mane nobiscum*. Ant. *Surgens Jesus*, psal. *Magnificat*. Oratio *Praesta, quæsumus, omnipotens Deus*. Ad processionem antiphona *Rex noster*. Tunc conventus cum thuriferario, ceterofariis, celebrante in cappa serica, sine cruce, canendo hæc antiphonam ad crucifixum pergat, ubi, incensatis altaribus duobus, post finem antiphonæ dicat sacerdos versum: *Dicitur in nationibus, oratio Deus qui pro nobis*, nisi festum aliquod occurrat de quo oportet fieri memoria, quia tunc debet præcedere memoria, de festo; deinde cum antiphona de reliquiis *Lux perpetua* in chorum redeant, inde pronuntiatio, non a presbytero sed ultimo, versu *Vox lætitiæ*, dicatur oratio *Praesta, quæsumus, omnipotens Deus, ut sanctorum tuorum*. Hoc modo processio sit ad crucifixum cæteris Sabbatis usque ad ascensionem Domini, quæ pro nullo festo, etiamsi duplex sit, intermittitur. Tamen quando inventio **324** sanctæ crucis in Dominica occurrat, ad Vesperas quidem ad crucifixum itur, sed cum cantu de festo, sicut in ipsa festivitate scriptum est. Post cœnam psalmus *Miserere mei, Deus*, resumitur.

In omnibus Dominicis usque ad ascensionem Domini, nisi festum occurrerit, sit missa matutinalis de Resurrectione. Dicta Dominica in capitulo lectio *Cum esset sero*. In refectorio lectio *Cum esset sero*. Finitis homeliis Evangeliorum paschaliū, statim Actus apostolorum incipiuntur, quibus lectis Apocalypsis apponatur, postea Epistola canonice subiungantur.

Ab hac Dominica post albas Officium pro defunctis, psalmi familiares, et cætera quæ pro reverentia dierum intermissa fuerant, recuperantur. Hoc tamen tempore usque ad octavam Pentecostes tres psalmi de pace, quia cum prostratione solent dici, intermittuntur. Genuflexiones, quas venias appellamus, hoc tempore postponuntur, exceptis illis quas accipiunt illi qui in choro in cantu vel psalmodia fallunt.

Feria secunda Rogationum, statim post Pretiosa pulsetur ad Primam. Post capitulum facti brevi intervallo pulsetur ad Tertiam, statim post Tertiam ministri altaris revestiantur. Post Sextam Officium *Exaudisti 325 de templo*, etc. Hæc die post missam, dom fratres in dormitorio cappas induere propter processionem perrexerint, secretarius unum de maioribus signis ter modicum pulset, inde, cum opus fuerit, in chorum redeant, interim omnes qui in processione portare aliquid debent albis se in-

Aduant. Tunc ordinata processione incipiat cantor *Exsurge, Domine*, cum versu *Dens, auribus nostris*, et *Gloria Patri*. Interim hebdomadarius, sicut est in cappa sua laica, aqua benedicta aspergat majus altare, deinde conventum, postea dicat *et Ostende nobis misericordiam tuam, Dominus nobiscum*, oratio *Praesta, quæsumus*. Tunc incipiat cantor *Surgite, sancti*. Movente igitur processione procedant vexilla, sequuntur per ordinem aqua, crux et cerei, deinde capsule cum reliquiis sanctorum, postea conventus, prelato ultimo subsequente. Finita antiphona sequitur responsorium *Beatus Nicolaus*, inde de sancto Hermelando *et Vir Israelita*; in introitu ecclesie beate Mariæ ant. *Alma Redemptoris*, *et Post partum Virgo*, oratio *Famulorum tuorum*, inde chorum sinistram ingreditur. Inde egrediente processione imponat cantor responsorium *O præclare*; quo finito cum versu, de Magdalena sequitur antiphona *In diebus illis*; **326** postea de sancto Martino antiphona *O Marine*. De sancto Clemente *et Ora pro nobis, beate Clemens*, cum versu. De sancto Vincentio *et Agnosce*, sine versu. Postea incipiuntur septem psalmi *Domine, ne in furore*, etc. In introitu ecclesie Sancti Eligii *et Miles Christi*, *et Ora pro nobis, beate Eligi*, oratio *Da, quæsumus, omnipotens Deus*. In reditu *et Sancte Eligi*, cum versu *O sancte*. Movente autem processione de Sancto Salvatore incipiant duo fratres litania sic: *Salvator mundi*. Litania ista secundum quantitatem itineris vel producturæ, vel brevitur; cumque chorum ingressi fuerint, pulsetur classicum. Finita litania dicat sacerdos versum *Vox lætitiæ*. Oratio *Clamantes ad te, Domine*. Post parvum intervallum pulsetur ad Nonam, et dicatur.

Feria tertia. Hæc die usque ad motum processionis tam in missis et horis quam in ordinatione processionis, omnia sunt sicut ordinata sunt feria præcedente. In motu igitur processionis imponat cantor antiphonam *De Jerusalem exeunt*, etc. Sequuntur septem psalmi: *Domine, ne in furore*, etc. In ingressu Sancti Gervasii *et In circuitu tuo, et Lux perpetua*, *et Vox lætitiæ*, oratio *Praesta, quæsumus, omnipotens Deus*. Finito sermone, in reditu *et Concede nobis. 327 et Adjunct nos*. De sancto Nicolao *et Ex ejus tumbo*, *et Cateratim*. In recessu de Sancto Nicolao incipitur a quatuor fratribus litania sic: *Humili prece*, etc. Et sic usque ad ecclesiam Sancti Landi proceditur. Ingresso conventu in chorum pulsetur classicum, versus et oratio ut supra; deinde post parvum spatium pulsetur ad Nonam, et dicatur.

Feria quarta, ad missam Officium *Omnes gentes*, etc. Statim pulsetur ad Nonam, et dicatur, deinde ordinetur processio, sicut prius. In ecclesia Sanctæ Trinitatis responsorium *Honor virtus*, *et Benedicamus Patrem*, oratio *Populum tuum, Domine*. In recessu de eadem ecclesia, *et Summe Trinitati, et Præstet nobis*. Postea a quatuor fratribus cantetur litania sic: *Rex, Kyrie*. In statione ante ecclesiam Sancti Audoeni, ant. *Gaudet in celis*, *et Vox lætitiæ*, oratio *Propitiare, quæsumus, nobis, Domine*. In recessu iterum *Rex, Kyrie*, ingressu conventu in chorum pulsetur classicum, et dicatur oratio sicut supra. In refectorio lectio *Sublevis Jesus oculis*.

In vigilia ascensionis Domini, tam ad Vesperas quam ad Matutinum et cæteras horas, pulsetur signa, sicut determinatum est in Epiphania Domini. Ad Vesperas antiphona: **328** *Vado parare*, psal. *Nisi Dominus edificaverit domum*, etc.

Ad Matutinum quatuor in cappis sericis cantent invitorium, responsorium novum *Viri Galilæi*, a tribus in cappis sericis. In capitulo lectio: *Recumbentibus undecim*. Post capitulum pulsetur processio, deinde Tertia, post Tertiam ordinetur processio. In hac processione aqua non aspergitur, *Exsurge* non canitur, sed processione movente cantor incipit *et Tempus est, et Pacem meam*. Notandum tamen quod

In hujus diei processione omnes solis suppellicii induuntur. Aliud responsorium *Non conturbetur*, etc. In introitu ecclesie beate Mariæ, ant. *O rex gloriæ*, etc. In recessu de atrio beate Mariæ, post stationem ibi factam tres fratres incipiant, *Salve, festa dies*, conventu per singulos versus repetente, nunc *Salve*, nunc *Qua Deus*. Ante januas ecclesie facta parva statione et finitis versibus, prælatus imponat antiphonam: *O rex gloriæ*; sique conventu in chorum reverso, et a prælato dicto versus *Elevata est*, cum oratione, *Deus cuius Filius*; facio brevi intervallo ministri altaris ad missam honorifice præparentur, pulsato classico missa incipitur Officium *Viri Galilæi*, etc. Epistola in pulpito legatur. In refectorio lectio *Recumbentibus*, 329 deinde sermones de eodem festo.

Sabbato. Hac die finita Nona statim ad legendum subprior accedit; lectiones sicut in vigilia Paschæ senioribus dantur; prælatus quoque et ministri sicut tunc, ita et nunc induuntur, et ad altare procedunt et inde redeunt. Ad initium servitii cereus benedictus accenditur, et usque in crastinum post Completorium non exstinguitur. Lectio prima *Tentavit Deus Abraham*, etc. Postea sive in processione fontium, sive in litaniis, omnia sicut in Sabbato Paschæ compleantur; et post ultimam litaniam cantore incipiente *Kyrie, eleison*, omnia ecclesie luminaria accendantur, dum *Gloria in excelsis Deo* canitur classicum pulsetur. *Alleluia* in pulpito canitur, *Confitemini Domino*, *Alleluia* reiteratur, et pneumatice finitur. Tractus *Laudate Dominum* ad gradus chori, Evangelium cum candelabris et incenso, etc. Post missam nullum signum pulsetur, sed post breve intervallum duo de majoribus signis ad Nonam pulsentur. In refectorio lectio *Si diligitis me*. Hujus diei et sequentis hebdomadæ Officium cum eadem diligentia et dignitate, sicut hebdomada Paschæ, peragendum est.

Ad Vesperas antiphona: *Non vos relinquam*, psal. *Benedictus*, etc. Ad Completorium, 330 ant. *Spiritus paracletus, alleluia*, psal. *Nunc dimittis*.

Ad Matutinum primum totum classicum pulsetur, omnes antiphonæ cum pneumatice finiantur, homilia in cappa serica legatur. In capitulo lectio *Si quis diligit me*. Post capitulum statim pulsetur ad processionem; pulsata postmodum Tertia, cantor incipiat antiphonam *Vidi aquam*, aspergantur altaria, deinde chorus. Processio fiat in cappis sericis, in qua a tribus de majoribus cantatur sequentia: *Alma chorus Domini*, choro per singulos versus eundem versum, scilicet *Alma chorus Domini*, repetente. Sciendum etiam quod, dum cantores versum suum dicunt, tota processio debet stare. Finita sequentia prælatus incipiat antiphonam *Hodie completi sunt*, interim omnia luminaria ecclesie accendantur; post antiphonam dicat prælatus *Repleti sunt*, oratio *Deus qui hodierna*. Statim a prælato Tertia incipitur, hymnus *Veni, creator Spiritus*, solemniter et devote coram altari a prælato incipitur. Tunc omnibus veniam petentibus (*id est*, genuflexis), cum magna exultatione idem hymnus ab utroque choro simul spatiatim decantetur; interim omnia signa pulsentur, altaria quoque cum duobus thuribulis incensentur, deinde 331 per chorum incensum portetur. Prælatus ad hanc horam antiphonam imponit, et reincipit post psalmodiam *Accipite*.

Feria secunda, invitorium *Repleti sunt*, etc. De festis novem lectionum, excepto primo die, in Vesperis et Matutinis commemoratio fit et ad missam matutinalem, et post Trinitatem totum servitium; de festis trium lectionum memoria, et post quartum diem missa matutinalis. Ad tertiam quotidie canitur hymnus *Veni, creator*, quem sacerdos incipit qui ipsam horam dicit, qui et ab omnibus, ut supra dictum est, simul canitur; altaria vero cum uno thuribulo a sacerdote incensentur, deinde per chorum incensum portetur. Tria luminaria tantum post

A primum diem ad hanc horam accenduntur. Sacerdos incipiat antiphonam *Accipite*, etc. In refectorio lectio *Sic Deus dilexit mundum*.

Sabbato, ad missam omnes orationes sine Dominus robiscum dicantur, præter illam quæ dicitur ante Epistolam. Cum titulo legantur lectiones. *Benedictus es, Domine*, a duobus ad gradus cantetur, et reincipitur. Epistola *Convenit*, etc. *Alleluia 1 Emitte*, 2. *Laudate Dominum*, ambo hæc *Alleluia* ad gradus cantentur, etc. Post missam statim dicatur Sexta. Ad Nonam duo de majoribus 332 signis pulsentur, post Nonam psachalis cereus deponatur. In refectorio lectio *Surgens Jesus*.

Festum sanctæ Trinitatis ad instar Natalis Domini eodem modo, eadem dignitate et diligentia celebretur. De sancta Trinitate, tam ad Vesperas quam ad Matutinum, omnes antiphonæ cum pneumatice finiantur. Ad Completorium et deinceps antiphona *Miserere*.

B Post Completorium facto brevi intervallo, propter necessitates fratrum pulsetur classicum ad Matutinum. Responsorium primum *Benedicat nos*, duo in cappis sericis; responsorium tertium *Quia Deus*, in cappis sericis dicatur a tribus; responsorium sextum *Honor*, in cappis sericis, a priore scilicet et duobus senioribus. Homilia in cappa serica legatur, responsorium novum a quatuor in cappis cantetur, quod reincipitur. Missa matutinalis fiat de Dominica. In capitulo lectio *Erat homo ex Pharisæis*, deinde pulsetur ad processionem quæ debet fieri in cappis sericis.

Feria secunda, ad Matutinum invitorium: *Venite exsultemus*. Notandum quod hymni et antiphonæ seriales usque ad adventum Domini eodem modo dicuntur quomodo intuluntur in historia Dominice post 333 octavam Epiphaniæ, videlicet: *Domine, ne in ira*. Legenda tam in ecclesia quam in refectorio, debet esse de libro Regum, sic: *Fuit vir unus de Ramatha, et Deus omnium*, etc. Oratio Dominicalis per totam hebdomadam: *Deus in te sperantem*. Ab octava Pentecostes usque ad adventum Domini, tam in feriis quam in Dominicis, capitula dicuntur sicut ab octava Epiphaniæ usque ad Quadragesimam. Ab octava Pentecostes usque ad adventum Domini in omnibus Vesperis et Matutinis fit memoria de sancta cruce, nisi in duplicibus festis. Hoc tempore usque ad adventum Domini omnibus Dominicis novum responsorium ad Matutinum de historia Trinitatis debet in Ordine accipi, nisi quando historia incipitur. In omnibus Dominicis hujus temporis ad processionem responsoria de Trinitate successive cantantur, nisi duplex festum, vel triplices octavæ celebrentur.

Hæc historia hoc modo tam in Dominicis quam in feriis cantatur usque ad Kalendas Augusti.

Incipit historia de libro Sapientiæ canenda, et legenda a Kalendis Augusti usque ad Kalendas Septembris.

D Incipit historia Job canenda a Kalendis Septembris usque eundem medium mensem.

334 Incipit historia de Tobia canenda cum historia Judith, quæ sequitur a medio Septembris usque ad Kalendas Octobris.

Sequitur historia Judith canenda ante Kalendas Octobris.

Incipit historia Machabeorum canenda a Kalendis Octobris usque ad Kalendas Novembris.

Incipit historia prophetarum canenda a Kalendis Novembris usque ad adventum Domini.

Notandum quod singula Evangelia Dominicarum suprascriptarum, quo die fuerint in ecclesia recitata, sive Dominica sive dies professus fuerit, eodem die eorum homilia in refectorio legi debent. Hic vero incipiendorum librorum, tam in legendis quam in cantandis, ordo teneatur, ut si Kalenda mensis Dominica, aut feria secunda, vel tertia, vel quarta intraverit, liber historiæ cum responsoriis in ipsa

Dominica incipitur; si autem feria quinta, vel A liber historize et responsoria usque in sequentem sexta, vel etiam Sabbato Kalenda mensis intraverit, Dominicam inchoari differantur.

Explicit opitulante Dei gratia Officium temporale.

DE FESTIVITATIBUS SANCTORUM.

335 PRÆFATIO.

Postquam de Ordine temporalis servitii disseruimus, prout vidimus opportunum, restat ut de festis sanctorum, quomodo debeant celebrari, presenti operi inserere satagamus; et ut incipitum ordinem teneamus, a festo sancti Andree, quod semper citra principium adventus Domini recolitur, tractatus nostri principium ordinatur.

Per totum Adventum singulis diebus jejnamus, et in omnibus festis ibidem occurrentibus, his in omnibus Dominicis solummodo comedentes.

Quando autem de festis sanctorum in Adventu solemnizatur, ante Tertiam pulsatur appellatio ad revestendum; qua cantata sequi ut missa, et statim sine intervallo pulsatur ad Sextam, et dicitur; post breve intervallum pulsatur ad Nonam, et dicitur ante prandium. Quando vero sit de tempore sine appellatione Tertia dicitur, qua cantata pulsatur appellatio ad revestendum, et dicitur Sexta; qua cantata sequitur missa, et post breve intervallum pulsatur ad Nonam, etc., ut supra.

336 In festo S. Andree, ad primas Vesperas lampas una ardeat, tres cerei bacinorum, pulsatur classicum, cantor septimanarius in choro ubi est septimana incipiat ant. *Unus ex duobus*. Psalmi de die. *q Homo Dei*, quod cantant ad gradus duo cantores hebdomadarii in cappis sericis. In choro debet esse formula linteamine cooperta. Ant. *Cum pervenisset*, quam debet imponere hebdomadarius cantor in choro suo ubi est septimana, majori, nisi ipse major sit sacerdos hebdomadarius, tunc enim imponat alii propinqui. Sacerdos induat cappam sericam, et præcedentibus ceroferariis incenset majus altare et matutinale, rediensque in chorum incenset priorem, postea ante formulam incensetur, deinde dexter chorus a majoribus inchoando, et post sinister.

Ad Matutinum pulsantur signa singulariter semel et bis, et tertio et quarto, cum classico immediate. Ardeant due lampades inter chorum et altare, et in singulis altariibus singule lampades, quæ post Matutinas exstinguantur. Invitatorium *Adoremus*, quod cantatur a duobus. In primo nocturno antiphona *Andreas*, quam incipit hebdomadarius chori in quo est septimana. Ant. *Ego crucis*, quam incipit alius cantor, **337** cæteras vero antiphonas imponant, a junioribus inchoando. Si ante Adventum, dicitur *Te Deum laudamus*, interim pulsantur duo mediocria signa, et ad versum *Per singulos dies* pulsetur classicum. Si in Adventu, dum cantatur nonum responsum pulsetur ut supra, et reincæpto responso classico fiat. In Laudibus ad *Benedictus* ant. *Ambulans Jesus*, quam incipit hebdomadarius cantor in stallo suo. Oratio *Majestatem*. Ad primam pulsantur duo mediocria signa, ant. *Biduo vivens*, quam incipit junior de choro ubi est septimana, similiter et cæteras antiphonas ad horas. Ad missam pulsatur classicum, tres cerei bacinorum accenduntur, diaconus dalmaticam, subdiaconus tunicam habeant. Graduale *Constitues eos* a duobus canitur, non iteratur *Alleluia* similiter a duobus in cappis sericis, sed repetitur. Evangelium cum ceroferariis et incenso. *Credo* dicitur, et textus cum incenso per chorum defertur, et talis est regula quod non deferatur nisi *Credo* dicatur. In refectorio lectio *Ambulans*. Si oportuerit mutari festum S. Andree in crastinum, mutetur similiter festum beati Eligii ad aliud crastinum. Ad Vesperas ardeant tres cerei bacinorum, sacerdos in cappa incenset duo altaria.

338 De beato Nicolao duplex festum simplex, id est tertie dignitatis, agitur. Invitatorium tres, scilicet hebdomadarii cantent et alius. Prior sit ad sextum responsum, qui prior legat nonam lectionem in cappa serica cum candelabris. Ad Vesperas quinque lampades, tres cerei accenduntur, majus altare paratur, chorus regitur in cappis sericis. Psalmi de die. Prior dicit capitulum sine cappa et candelabris. Responsum *Quadam die* cantor et hebdomadarii chorum regentes cantant in cappis. Antiphona *O pastor* imponitur priori, vel ejus vices gerenti. *Benedicamus* a tribus dicitur.

Ad Matutinum pulsantur signa bina et bis, sicut sunt in Ordine, et classicum ultimo, luminaria ut supra. Invitatorium a tribus cantatur. Ad primam pulsantur unum majus signum et unum mediocre. Ad missam Officium *Statuit*. Graduale *Domine, prævenisti* duo cantant in cappis sericis ad gradus, et reincipitur; *Alleluia* a tribus. Sequentia *Congaudentes*, interim pulsantur signa quæ ad Primam. Evangelium cum candelabris. Ad Vesperas, ut supra, luminaria et pulsationes.

De Conceptione beate Mariæ duplex festum agitur simplex, ut supra de sancto Nicolao. Quacunque die venerit totum **339** servitium de festo sit cum memoria de Adventu. Ad Vesperas antiphona *Cæleste beneficium*, psalmi de die. Omnia sicut in Nativitate ejusdem, ita quod ubi illic nominatur Nativitas, hic nominetur Conceptio; hoc etiam addito quod ad Sextam et Nonam propriæ dicuntur orationes.

In vigilia S. Thomæ, ad Vesperas psalmi de die. Responsum in cappis sericis a duobus hebdomadariis, sacerdos in cappa incensat duo altaria, postea priorem, et post incensatur ad formam in choro. Una lampas et tres cerei ardeant. Si in vigilia S. Thomæ, vel in festo ipsius *O* solemnizetur, post antiphonam de festo, et collectam et *Benedicamus*, imponit cantor hebdomadarius solemnizanti *O*, et tota canitur antiphona, et dicitur *Gloria Patri*, *Sicut erat*, et iterum imponitur et canitur.

Sunt igitur quedam festa trium lectionum quæ simplicitate vocamus, in quibus antiphonæ feriales, tam ad Vesperas quam ad nocturnos dicuntur, capitula vero et hymni, et Laudes super unam antiphonam ad festum pertinentem cum antiphona ad *Benedictus* explicantur. In hujusmodi festis preces et prostrationes non dimittuntur. Si autem hujusmodi festa in Dominica vel in duplicibus octavis venerint, fiet de illis **340** tantum memoria, cum missa matutinali.

De sancto Vincentio duplex festum simplex, id est tertie dignitatis. Ad Vesperas chorus regitur in cappis. Ant. *Beatus vir*, quæ imponitur majori post priorem. Psalmi de die. In omnibus duplicibus festis regatur chorus, et adjuncto tercio responsum canitur. Ant. *Sacram hujus*. Psal. *Magnificat*, bis imponitur antiphona priori, et tantundem canitur.

De conversione sancti Pauli medium festum agitur. Responsum in cappis sericis sicut in omnibus mediis festis, ad primas Vesperas *Sancte Paulus*. *Benedicamus* a duobus in cappis sericis dicitur.

Solemnitas purificationis beate Mariæ celebratur ad similitudinem Epiphaniæ Domini. Post Tertiam cereis ante majus altare super tapetum honeste collocatis, veniens illic prelatas alba, et stola, et cappa serica indutus primo eos benedicit, ac deinde aqua benedicta aspergat. Tunc igitur præ-

lato ad solem suam in chorum reverso, sacrista cereos distribuat, incipiens a prelato et ceteris majoribus. Cum vero illuminari coeperint, præcantor antiphonam *Lumen ad revelationem* incipiat, quæ cum versibus *Nunc dimittis* ter repetatur. Item antiphona *Are, gratia plena* tota in choro

341 canitur. Interim præparata processione, statim ut antiphona *Adorna thalamum* incipitur, moveant, et per claustrum incidentes ante refectorium stationem faciant, donec finita antiphona *Adorna*, cantor *Responsum accepit* imponat, cum quo ante crucifixum venientes *ÿ Hodie beata* tres in pulpito cantent, deinde incepta a prelato antiphona *Cum inducerent*, in chorum redeant, siquæ dicto versu *Responsum accepit*, et collecta *Exaudi, Domine*, pulsetur classicum et missa inchoetur, omnis vero conventus donec prelatus ad altare veniat cereos in manibus tenent; ipse etiam et ministri ad altare cum cereis procedant, quo postquam venerint, cereos cum eis vacaverint in manibus teneant, in choro autem qui voluerint coram se ponant. Officium: *Suscipimus, Deus, Kyrie, Rex virginum* a tribus non in cappis sericis propter distillationem cereorum, sed in cappis laneis, sicut prius in processione, solus prelatus habet cappam sericam; diaconus et subdiaconus non habent dalmaticam nec tunicam: habent tamen ad missam. Epistola in pulpito. Tractus, si dicendus est, a quatuor canitur, qui simul incipiunt et simul finiunt, sed singulos versus bini et bini cantant *Nunc dimittis*, eodem modo tractus **342** in annuntiatione Dominica canitur. Dum offertorium canitur primo ministri altaris cereos offerant, deinde incipientes a senioribus de choro ordinate veniant et redeant. Secretarius concham iuxta se cum aqua habeat, in qua susceptos cereos mergens extinguat ne fumus inde procedat, prælati vero cereus, vel alterius qui pro eo missam celebrat, super altare positus usque ad finem missæ non extinguitur. In refectorio lectio *Postquam completi sunt*.

In hac die et omnibus Dominicis usque in Palmis fiat spatium inter gratias prandii et Nonam, in quo spatio donec pulsetur ad Nonam, in ecclesia Beatæ Mariæ habeatur colloquium extra claustrum, similiter in festis novem lectionum usque ad Quinquagesimam, qua canitur *Esto mihi*; in festis autem more octavarum idem spatium observatur, sed in claustro statim post capitulum more solito habetur colloquium, et bis comeditur; ceteris vero diebus omnibus, et in præcipuis festis si occurrant, usque in Palmis jejunatur. Abhinc tenentur servitores ad Nonam, nisi canonicam excusationem habeant, interesse.

Hæc festivitas, scilicet Purificatio, quando in prima Dominica Septuagesimæ occurrit, mutatur in crastinum, in duabus vero **343** sequentibus Dominicis occurrere non mutatur.

Ad Vesperas antiphona *Tecum principium*, quam incipit hebdomadarius cantor dextri chori in cappa serica, etc. *ÿ Gaude, Maria*, cantores adjuncto sibi præcantore in cappa ad gallos cantent, omnia altaria incensentur. Antiphona *Cum inducerent*, quæ bis imponitur priori a præcantore, et ter canitur Psal. *Magnificat*.

Sequitur de S. Ansberto episcopo, de quo dicuntur ad Vesperas et ad nocturnos antiphonæ feriales ad diem pertinentes, cum capitulis unius episcopi et confessoris. Ad *Magnificat* ant. *Similabo*. Ad Laudes ant. *Ecce sacerdos*, etc. Ad *Benedictus* ant. *Sacerdos et pontifex*. Similiter et ad Horas sequentes antiphonæ et capitula unius episcopi et confessoris ad singulas Horas pertinentia cum oratione de festo, precibus tamen et prostratione non intermissis; et quod de isto dicimus, omni tempore in quo prostrationes sunt et preces dicuntur, de omnibus festis trium lectionum simplicium, quæ dies suos habebunt, similiter observetur.

A De Annuntiatione Dominica duplex festum agitur. Ad Vesperas ant. *Are Maria*. Psalmi de die.

De sancto Marco medium festum agitur, **344** quod festum si in aliqua Dominica post octavam Paschæ evenierit, totum fiet de festo, cum memoria de Dominica et missa matutinali, et in crastinum processio et jejunium; si in ipsis octavis Paschæ, processio in illo anno ex toto dimittitur, festum vero post octavas Paschæ cum primis Vesperis celebratur.

Ad missam, Officium *Protestisti*, etc. Post Sextam dum fratres in dormitorium cappas induere propter processionem perrexerint, secretarius unum de majoribus signis ter modicum pulset; deinde post paululum cunctis in chorum reversis, primo a cantore antiphona *Exsurge, Domine*, imponatur. Hebdomadarius, sicut est in cappa sua, a-perso principali altari, conventum etiam ordine consueito aspergat, postea dicat versum *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. Dominus vobiscum*, et orationem de jejunio. Tunc ordinata processione incipiat cantor antiphonam *In nomine Domini*, et alias antiphonas, quantum opus fuerit, usque ad introitum ecclesie Sancti Joannis. In introitu ecclesie prædicat, *ÿ Inter natos mulierum*. Interim sacerdos et ministri ad missam se velociter præparent celebrandam. Finito responsorio dicat sacerdos versum *Fuit homo missus*, et orationem *Præsta, quæsumus, 345 omnipotens Deus, ut familia. Officium Exaudivit de templo*. Oratio *Præsta, quæsumus*. De S. Joanne fiat memoria cum oratione prædicta, de omnibus sanctis memoria cum oratione *Concede, quæsumus*, etc. Ad hanc missam omnia quæ ibi ad servitium sunt necessaria secretarii provisione illuc debent esse ad-

delata. Expleta missa statim duo fratres in medio stantes litaniam incipiunt: *Domine, defende nos*. Interim sacerdos et ministri se expedientes in ordinem suum redeant. Cantores cum pronuntiaverint: *Sancte Joannes Baptista, ora pro nobis*, redeat processio, litania vero secundum quantitatem itineris producat vel brevietur. Qui eam præcunt in medio conventu simul cedant. Finita litania, ad gradus chori dicat sacerdos *ÿ Vox latitiæ*, et orationem *Clamantes ad te, Domine*. Tunc depositis cappis pulsetur ad Nonam. In refectorio lectio *Quis vestram habebit amicum*. Notandum quod, quando hoc festum infra hebdomadam paschalem evenierit, differtur ejus servitium usque in feriam post *Quasimodo*; processio vero ipso die quo festum evenierit celebratur hoc modo. Ordinata processione statim duo ad gradus incipiant *Salve, festa dies*, conventus per singulos versus repetat nunc *Salve*, nunc *Qua Deus, 346* ita cantando procedant ad ecclesiam Sancti Joannis. In introitu ecclesie *ÿ Inter natos*, cum versu *Fuit homo*, et oratione *Præsta, quæsumus*, et tunc ibidem missa non celebratur, sed facto qualicunque intervallo, ordinata processione cantores in redeundo, ubi prius finierant, incipientes, residuum versuum,

D quantum opus fuerit, prosequuntur, quibus in chorum reversis sacerdos ad gradus dicat versum *Vox latitiæ*. Oratio *Præsta, quæsumus*. De apostolis Philippo et Jacobo, ad secundas Vesperas ant. *Domine*, etc. Post Vesperas incipit antiphona *Crux fidelis*, cum processione ad crucifixum exeant, indeque cum antiphona de martyribus, *Filia Jerusalem*, in chorum redeant. In Laudibus processio ad crucifixum, in reditu de martyribus memoria *Lux perpetua*, etc. De S. Joanne Baptista duplex festum primæ dignitatis. Ad Vesperas ant. *Descendit*. Psalmi de die. Antiphona *Ingresso* bis descendit et ter canitur. Psal. *Magnificat* in utrisque Vesperis, Matutinis, processione claustrali, et pneumaticis per singulas antiphonas eodem modo fit sicut in Trinitate. Incorporatur altare Sancti Joannis, et juncatur. In primis Vesperis non fit processio ad altare. Post Vesperas eat processio cum **347** cruce et ceroferariis ad oc-

clesiam Sancti Joannis cum capsâ beati Laudi. In motu processionis incipit cantor *â O lux*, cum versu et Gloria. In introitu ecclesiæ Sancti Joannis *â Inter natos*. Finito responsorio prior Vesperas incipiat, quæ dicuntur eodem modo quo supra. Sciendum quod corpus beati Laudi debet ibi morari usque post crastinas Vesperas, et debet continue coram capsâ ardere cereus a presbytero ejusdem ecclesiæ præparatus. Dictis Vesperis conventus nihil cantare revertitur. Post Completorium, facto brevi intervallo pulsetur classicum ad Matutinum. Invitatorium a quatuor, et cætera sicut in Trinitate. Omnes antiphonæ cum pneumate finiantur. Homilia in capsâ serica legatur, et nona lectio similiter in capsâ candelabris presentibus. Ad Laudes, ad *Benedictus* ant. *Apertum est* ter canitur, primo usque *Et prophetavit* dicens. Psal. *Benedictus*, incipitur, bis imponitur priori. Processio ad altare.

Missâ matutinalis ad altare Sancti Joannis de ipso fiat. Officium *Justus ut palma*. Oratio *Concede, quæsumus*. Epistola *Factum est verbum Domini ad me, dicens*. Graduale *Justus ut palma*. Alleluia, Tu puer. Evangelium *unum Dixit Zacharias ad angelum*. Offertorium *In virtute*. Communio *Posuisti, Domine*. **348** Ad Tertiam, ant. *Innuebant*, etc. Quæcunque die evenierit, processio fiat in cappis sericis. Ad missam Officium *De ventre*. Kyrie, *Cunctipotens*. Oratio *Deus, qui præsentem*. Epistola, *Audite, insula in pulpite*; graduale *Præquam te formarem*. Alleluia, *Inter natos*. Evangelium *Elisabeth impletum est*. Offertorium *Justus ut palma*. Communio *Tu puer*.

Post Vesperas ad ecclesiam Sancti Joannis nihil cantando processio gradiatur, ibique a duobus capsâ cum corpore sancto sumpta, statim cantor incipiat *â O vere spirituale*, cum versu et Gloria. In introitu ecclesiæ *O beate præsul*, Laude. *â Ora pro nobis*. Oratio *Da, quæsumus, omnipotens*.

In festo S. Eusebii confessoris, ad Matutinum tres lectiones. Hac die in capitulo (eg., capitulum) sicut in vigilia Natalis Domini honeste debet præparari; pronuntiante lectore *Dormitio sancta Maria*, omnes in terram se prosternant, recordantes et secum pertractantes quanta bona per hanc gloriosam Virginem accepimus. Post aliquantulum spatium, dato signo a prælato surgant, et lector quæ restant prosequatur; postea legatur lectio de Evangelio *Extollens vocem quædam mulier*. In fine vero capituli, tam hujus diei quam octo subsequentium, dicatur psalmus *Laudate* **349** *Dominum, omnes gentes*, exinde vigilia cum magno gaudio celebretur, prostrationes, psalmi familiares intermituntur. Sequentes horæ de ipsa Virgine dicantur, etiamsi Dominica sit, cum collecta de vigilia. Ad missam Officium *Salve, sancta Parens*. Graduale *Benedicta*, ad gradus in cappis sericis a duobus cantetur; si Dominica fuerit, Alleluia, *Post partum*, similiter in cappis a tribus. Sequentia, *Credo et præfatio* [scilicet, propria] non dicantur. Evangelium *Factum est, cum loqueretur*, cum cereis et incenso; in fine missæ nullum signum pulsetur, sed post breve intervallum duo de majoribus signis ad Nonam. In refectorio lectio *Factum est cum loqueretur*.

Hæc solemnitas ad similitudinem Natalis Domini debet celebrari. Ad Vesperas ant. *Tota pulchra es*. Psal. *Laudate, pueri, Dominum*, etc. Omnes antiphonæ ad Vesperas, Matutinum, et Laudes pneumatice finiuntur. Antiphona *Ascendit Christus* bis imponitur a præcentore prælato, et ter canitur, omnia altaria incensantur.

Ad Matutinum primo omnia signa in classicum pulsentur. Invitatorium a quatuor in cappis. Homilia in capsâ serica legatur.

Processio in cappis agitur. Ad missam Officium *Gaudemus*. Kyrie, *Rex virginum*. **350** Epistola in pulpite legatur, etc. In refectorio lectio *Intravit*

A *Jesus*, deinde Sermones de eodem festo. Per octavas *Cogitis me, o Paula*, etc.

De sancto Bartholomæo medium festum. Ad primas Vesperas ant. *Estote fortes*. Psalmi de die. Notandum quod hac die ad Vesperas, et in crastinum ad missam septem de canonicis nostris apud Sanctum Andoentum cum processione beate Mariæ tenentur ex consuetudine proficisci. Nihilominus ad Vesperas nostras de S. Andoeno facimus memoriam cum hac antiphona: *Suscipe nostra*.

De sancto Augustino duplex festum primæ dignitatis ad Vesperas *Lactare, mater*. Psalmi de die. Antiphona *Adest dies*, bis imponitur, et ter canitur. Omnia altaria incensantur. Psal. *Magnificat*. A tribus *Benedicamus*.

Processio in cappis sericis agitur. In pulpite prosa a tribus cantetur cum *Patribus*. Ad missam Officium *In medio Ecclesiæ*, Kyrie, *Cunctipotens*. Epistola in pulpite legatur, etc. In refectorio lectio *Beatus Augustinus ex provincia*, etc.

Ad Vesperas antiphona *Post mortem*, etc. ant. *Hodie gloriosus*, ter canitur. Psal. *Magnificat*. *Benedicamus*. Postea tres alii in cappis **351** rubeis incipiunt ad gradus responsorium *Inter natos*, processio ad altare. Cantatur versus *Fuit homo*, versiculus dicitur ab ultimo dextri chori in capsâ Gloria et honore. *Benedicamus Domino*.

In nativitate sanctæ Mariæ virginis duplex festum secundæ dignitatis, ad Vesperas antiphona: *Cæleste beneficium*, etc. Missâ matutinalis de S. Adriano, nisi Dominica fuerit. Hac die processio non agitur in cappis sericis. Ad magnam missam Officium *Gaudemus*. Epistola *Ego quasi vitis in pulpite* legatur. Evangelium *Liber generationis*, etc.

Exaltatio sanctæ crucis, medium festum ita tamen quod novum responsorium sit duplex. Ad Vesperas et Laudes processio fit ad altare. In reditu de martyribus Cornelio et Cypriano memoria *Isti sunt sancti*.

C In solemnitate S. Laudi triplex festum agitur. Ad Vesperas in circuitu chori duodecim cerei accendantur, præter candelabrum et aliud solum luminare. Antiphona *In laudem Christi*, psalmi de die. Cantores hebdomadarii in cappis sericis chorum regant. Omnes antiphonæ tam diurnæ quam nocturnæ cum pneumate finiantur. Capitulum in capsâ serica a prælato dicatur. Responsorium *O lux mundi* **352** a tribus de senioribus in cappis sericis cantetur. Antiphona *Voto, voce*, bis imponitur et ter canitur. Psal. *Magnificat*. Altare majus cum duobus thuribulis incensetur.

Ad Matutinum classicum primo pulsetur. Invitatorium *Unum et verum Deum*, a quatuor in cappis seriis cantetur. Tertium responsorium *O lux mundi*, a tribus in cappis sericis cantetur. Sextum *O vere*, a tribus in cappis sericis, scilicet priore et duobus senioribus. In tertio nocturno homilia in capsâ serica legatur; responsorium nonum *O lucis gaudens*, a quatuor in cappis sericis agatur, et iteratur. In Laudibus ad *Benedictus* antiphona *Quasi lux*, bis imponitur et ter canitur, omnia altaria incensantur. In capitulo lectio *Videte, vigilate*. In fine capituli per totas octavas dicatur: psalmus *Laudate Dominum, omnes gentes*. Post capitulum pulsetur ad processionem.

Notandum si festum sancti laudi feria iv vel vi, vel Sabbato evenierit, fiat jejunium Quatuor Temporum in hebdomada præcedenti (53).

Processio in cappis agitur sericis, in qua processione capsâ beati Laudi post conventum honorifice a duobus bajulis in cappis sericis cum duobus ceroforariis, aliis **353** vero duobus ante crucem præcedentibus cum thuriferario, debet deportari. In statione ecclesiæ responsorium: *O vere*, quatuor in cappis sericis in pulpite dicant *â Te tutore*. Ad introitum chori

O beate pater! Laude. Ad missam Officium *Sintuit.* *Pneuma, Kyrie, Deus creator. Gloria in excelsis,* cum prosa *O gloria sanctorum.* Oratio *Deus, qui ad decantandum.* Epistola *Ecce sacerdos.* Graduale, *Domine praevenisti,* a tribus in pulpo canitur. *Alleluia, Salve, gemma.* Sequentia *Alma cohors.* In refectorio vita S. Laudi, postea sermo *Dominus et Salvator noster, fratres charissimi.* Ad Vesperas ant. *Beatus Laudus,* etc. Responsorium *O lucris,* octo, vel plus vel minus ad voluntatem praecentoris, cantant in circuitu. De sancto Mattheo memoria.

In octava S. Laudi duplex festum tertiae dignitatis. Unus cereus debet ardere super altare ante corpus sancti Laudi ad utrasque Vesperas et Matutinum.

De sanctis confessoribus Remigio (1 Octob.), Germano et Velasto tres lectiones. Ad hac die usque ad Pascha somnus meridianus intermittitur. Ab hac die usque ad Kalendas Novembris, nisi festum novem lectionum, vel festum more octavae celebretur, immediate post gratias Nona decantatur. In novem **354** vero lectionibus extra claustrum collocatur fratres post prandium donec pulsetur ad Nonam, usque ad festum omnium Sanctorum, habere debent. Ad Nonam servitores mensae debent, si commodum valeant, interesse.

In translatione S. Augustini melius festum. Ad Vesperas ant. *Latare.* Psalmi de die. Processio fit ad altare quod est commune S. Augustini et S. Nicolai. In reditu, de martyribus memoria *Gaudet in caelis.* Ad Matutinum, sicut in alia solemnitate, servata proprietate medii festi, ita tamen quod mediae lectiones et media responsoria fiant de martyribus. In Laudibus processio ad altare, in reditu de martyribus memoria *Cum audieritis.*

In dedicatione ecclesiae triplex festum. Ad Vesperas ant. *Architectus,* etc. Omnes antiphonae, tam diurnae quam nocturnae, prima die cum pneumate finiuntur. Antiphona *Sanctificavit Dominus,* ter canitur. Psal. *Magnificat.* Altare majus et altare matutinale tantummodo incensantur. Post *Benedicamus* processio agitur ad duodecim cruces quae sunt in ecclesia depictae, et debent in singulis quinque cerei [s., singuli] accendi ad singulas processiones, videlicet ad Vesperas et Matutinum. Ad processionem *Terribilis* **355** est locus, cum versu, et *Gloria*, si opus fuerit. In praecedendo praelatus debet singulas cruces cum altariis incensare. In choro *ŷ Beati qui habitant.* Oratio *Annu, quesumus, Domine.*

Ante Matutinum pulsetur classicum. Homilia in cappa serica legatur. In Laudibus processio fit sicut post Vesperas. In capitulo lectio *Egressus Jesus perambulabat Jericho;* postea solemniter pulsetur ad processionem, processio in cappis sericis agitur. *ŷ Terribilis.* In statione *ŷ Ecce tabernaculum,* in pulpo a tribus canitur versus *Si quis.* Ad missam, Officium *Terribilis est locus iste,* etc. In refectorio lectio *Egressus Jesus.*

Per octavam ad Horas et ad missam fiat servitium in modum medii festi. *Alleluia* in cappis sericis decantetur; ministri altaris tunica et dalmatica vestiantur. In refectorio sermones de festo, quantum possunt sufficere.

De sancto Mellone fit duplex festum tertiae dignitatis.

De sancto Romano medium festum agitur; ad Vesperas ant. *Similabo.* Psalmi de die.

De sancto Fromondo martyre duplex festum. Ad utrasque Vesperas et Matutinum **356** cereus ardet coram feretro. Ad Vesperas ant. *Beatus vir.* Psalmi de die. Si Dominica fuerit ad processionem dicatur responsorium *Gloria et honore;* in qua processione debet capsula beati Fromondi deportari et duo cerei juxta feretrum.

De Omnibus Sanctis triplex festum agitur. Omnes antiphonae cum pneumate finiuntur. Ante Matutinum omnia signa in classicum pulsentur. Prima lectio

A in cappa serica a praelato legatur, secunda a superiore non in cappa serica, ceterae a senioribus sicut sunt in ordine constituti. In hac festivitate non pronuntiatur Evangelium, sed septima lectio sic incipitur: *Christi sacerdotibus.* Octavam lectionem legit unus de junioribus; ad Nonam vero lectionem ponitur unus de sacerdotibus, quae in cappa serica legi debet. Responsorium primum quatuor in cappis sericis decantant *Summa Trinitati. ŷ Praestet nobis, Gloria Patri,* reincipitur *Summa Trinitati.* Responsorium secundum praelatus cum duobus aliis similiter in cappis sericis. Cetera responsoria duo et duo cantant, sed non in cappis sericis; *ŷ nonum Concede nobis* a tribus in cappis sericis decantatur. In capitulo lectio *Christi vero sacerdotibus.* Processio hujus diei non agitur in cappis sericis. Ad processionem **357** *ŷ Concede, ŷ Adjunct* a tribus in pulpo canitur. Officium *Gaudemus.* Epistola in pulpo legitur. In refectorio lectio *Videns Jesus turbas.*

B A Kalendis Novembris usque ad Purificationem beate Mariae statim post gratias redditus, praemisso *Pater noster,* quando his comeduntur cantatur Nona.

Ad Vesperas ant. *Salvator mundi* ter canitur. Psal. *Magnificat.* Post Vesperas in memoriam fidelium defunctorum festivus solio aguntur Vesperae, ita: Primam antiphonam incipit praecentor, ceteras cantores hebdomadarii, psalmi sedendo cantantur, quia, si statio teneretur et si antiphonae deferrentur, ita essent duae Vesperae in conventu, quod nunquam fit. Ant. *Placebo,* psal. *Di exi.* Hoc addito quod in fine cuiuslibet psalmi *Requiem aeternam* dicatur, etc. Psal. *Magnificat,* in fine *Kyrie, eleison* ter cum cantu, etc., una tantum collecta: *Fidelium, Deus,* etc. *Requiescant in pace.* Qua finita classicum aliquandiu pulsetur, interim conventu in choro expectante.

In crastinum totum Servitium fiat pro defunctis in modum duplicis festi tertiae dignitatis. Ad Matutinum pulsentur signa duo et duo. Pulsato classico, praemisso *Pater noster,* et facto sonitu a praelato cantor hebdomadarius **358** dextri chori deferat primam antiphonam praelato per chorum extra formas, ceterae majoribus deferantur, in fine cuiuslibet psalmi, et etiam ad omnes Horas *Requiem aeternam* dicatur loco *Gloria Patri.* Ant. *Dirige.* Psal. *Verba mea,* etc. *ŷ A porta inferi.* Lectiones ad lectricum extra chorum legantur, et sumantur de Epistola beati Pauli ad Corinthios in fine: *Si autem Christus praedicatur,* etc. Lectiones sine *Jube* et sine *Tu autem.* Nonum responsorium *Libera me, Domine,* a tribus canitur. In fine dicat praelatus *Requiescant in pace,* et responso Amen sileant omnes. Interim pulsetur classicum aliquandiu conventu in choro expectante. Finito classico praelatus incipiat antiphonam a cantore hebdomadario sibi delatam, *Exsultabunt,* etc. Ad Primam et ad omnes Horas hebdomadarius majoris misse incipiat antiphonam loco *Deus, in adiutorium.* In capitulo omnia fiant sicut solitum est, lectio *Tempus quod inter hominis mortem,* sine *Jube* et sine *Tu autem,* legatur. In fine capitulum *Verba mea.* Sicut solitum est post capitulum pulsetur ad processionem, deinde ad revestendum, post cum revestiti fuerint ad Tertium.

Finita Tertia, et preparata processione cum aqua benedicta, cruce, cereis, et thuribulo, **359** induto etiam praelato, et ministris albis paratis, cantore incipiente *ŷ Credo quod Redemptor,* exeat processio per dextram crucem ecclesiae, praelatus aspergat tumulos defunctorum. Interim conventu in basilica ordinate expectante et cantante responsoria historiae, scilicet *Credo quod Redemptor,* etc., quantum opus fuerit, exeat praelatus cum ministris et cruce, et cereis, et aqua benedicta in commune cimiterium parochianorum, et ibi circumquaque aquam benedictam aspergat; deinde regresso praelato procedat tota processio per claustrum, ipso praelato similiter aquam benedictam aspergente, quo transeunte cum

ministris in cœmeterium fratrum, conventus ante capitulum in ordine suo stans prædicta responsoria finiat, quibus finitis dicatur *Kyrie, eleison* ter cum cantu, prælatus dicat: *Et ne nos, etc. Deus, venie largitor. Deus, cujus miseratione. In fine Requiescant in pace. Amen.* Postea cum septem psalmis sine *Gloria Patri* in chorum redeat conventus, prælatus cum ministris in revestiarium. In fine septem psalmodiam dicatur *Requiem æternam, Kyrie, eleison* ter sine cantu, iterum cum prædictis precibus dicatur oratio *Absolve*; deinde pulsato classico missa pro fidelibus ad majus altare solemniter celebretur. Diaconus habeat **360** dalmaticam, subdiaconus tunicam, cantores hebdomadarii chorum regant cum præcantore. Officium *Requiem æternam*. Psal. *Te decet*, iterum *Requiem æternam*, loco *Gloria Patri* dicatur verus *Exaudi orationem*, etc. Iterum *Requiem æternam*. Una tantum oratio, scilicet *Fidelium*. Epistola *Pacta est super me manus Domini*. Graduale *Si ambulem*, a duobus ad gradus in cappis serieis cantetur, et reincipitur. Tractus *De profundis*, totus a tribus in cappis serieis cantetur. Evangelium *Sicut Pater suscitavit*. Offertorium *Domine Jesu Christe*. Sacerdos *Hostias*, etc. Commu-

nio *Lux æterna, Requiem æternam*. In fine nullum signum pulsetur. Ad Nonam post gratias redditas.

Notandum quod si festivitas Omnium Sanctorum in Sabbato occurrerit, officium fidelium usque in secundam feriam sequentem penitus reservatur eo modo quo supra dictum est celebrandum; in Sabbato vero ad Vesperas, hoc est, in festivitate Omnium Sanctorum fiat memoria de Dominica tantum.

De S. Rumphario duplex festum secundæ dignitatis. Ad Vesperas antiphona *Similabo eum*, et aliz antiphonæ cum psalmis de die; et omnia alia in hymnis, antiphonis, psalmis et responsoriis, sicut in festo **361** S. Laudi, exceptio quod in hac festivitate omnes antiphonæ non finiuntur cum pœnitate. Sciendum etiam quod unus cereus ab initio primarum Vesperarum usque ad finem secundarum ante capsam beati Rumpharii continue debet ardere. In capitulo lectio: *Homo quidam peregre*. Processio agatur cum capsâ beati Rumpharii, sed non in cappis serieis. Ad processionem *Sint lumbi*, duo cerei juxta capsam deportentur si affuerint pueri; *ÿ Vigilate* in pulpito a tribus decantetur. Ad missam, officium *Statui*, etc. Epistola in pulpito legatur.

INCERTI AUCTORIS EXPOSITIO SUPER CANONEM MISSÆ

Secundum] Amalarium [ms. Alarium].

(Ex Veteri ms. codice Bigotiano.)

Dominus vobiscum. Salutat sacerdos populum, orat ut Dominus sit cum illo. *Et cum spiritu tuo*. Responsio populi atque oratio, ut sicut sacerdos oravit ut Dominus esset cum populo, et populus orat quod Dominus sit cum spiritu sacerdotis. Dicit sacerdos *Orate, fratres*. Rogat **362** omnes orare ut oratio ejus exaudiat. Et quando dicit *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum*, ad Dominum Patrem orat sacerdos ut per Filium suum, qui Dominus noster est æqualiter sicut Pater, oratio perficiatur. Cum dicit: *Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus*, vult populum credere et intelligere quod Filius cum Patre suo ab initio sine fine et regnat et vivit, et Deus est, sicut Pater Deus est, et una potestas est Spiritus sancti cum Patre et Filio, atque una substantia, et in omnibus unitas deitatis. *Per omnia sæcula sæculorum*, id est ut Filius cum Patre in unitate Spiritus sancti, sicut ante omnia sæcula in deitate vixit et fuit, ita in presenti sæculo, atque in futuro ubi iusti cum angelis permanebunt et iniusti cum diabolo cruciabuntur, credatur æqualiter vivere cum Patre et Spiritu sancto, et nullo fine concludi. *Amen*, confirmatio orationis est a populo, et in nostra lingua intelligi potest, quasi omnes dicant: Ut ita fiat sicut sacerdos oravit; sed propria ejus interpretatio, *vere sive fideliter. Sursum corda*. Admonet sacerdos populum ut sursum, id est super semetipsum, ad Dominum omnipotentem corda levantur, et fideliter oratur quod desursum eis veniat auxilium a Deo celesti a quo **363** creati sunt. *Habemus ad Dominum*. responsio est populi, quod sicut sacerdos jussit eos sursum corda tenere, profitentur. *Gratias agamus Domino Deo nostro*. Sacerdos gratias agit Deo juxta professionem populi qui confessus est ad Dominum se esse intentum. *Dignum et justum est*. Populus cum sacerdote simul

gratias agit Deo, quia digna et justa oratio est Deo gratias referre quia ab ipso omnia bona suscipimus.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Commendat sacerdos orationem vel professionem populi, et dicit quod vere dignum et justum est Deo gratias referre, et quod æquum est, hoc est rectum est sive æquale Salvatori, vel salute plenum ut ei gratias referamus qui nobis salutem dedit æternam:

Nos tibi semper et ubique gratias agere, conversus ad Dominum post confessionem populi, quasi ad præsentem loquitur, quia in præsentia Domini semper sumus, et ipse videt cogitationes nostras. Et dicit sacerdos tam de se quam de populo; *Nos tibi semper*, hoc est, omni tempore. *Et ubique*, id est, in omni loco, gratias agere. *Domine*, quia Dominator es omnium, et sub tua dominatione sunt omnia. *Sancte*, tu qui sanctus es, et per quem omnia sancta, quia omnia bona creasti. *Pater*, Græce dicitur *πατήρ*, et Latine Genitor, quia **364** ipse genuit

Filium sine ulla coinquinatione seu corruptione. **P**ater Latine a paterno dicitur, hoc est, perpetrando, quod est a perficiendo vel adjuvando, quia ipse perficit omnia quæ facta sunt, et adjuvat omnia quæ adjuncta sunt, et voluit nos filios suos fieri adoptivos per sanctificationem qua ipse sanctificavit nos. *Omnipotens*, qui omnia potest, ideo *Omnipotens* dicitur, et non est impossibile apud Deum omne verbum. *Æterne Deus*, hoc est, æternum, et perpetuum, et temporale. *Æternum* est quod initium non habuit, nec finem habebit, quod semper fuit, et est, et erit. *Perpetuum* est quod esse cepit et finem non habebit. *Temporale* est quod initium habuit et finem habebit; et ideo dicitur hic *æterne Deus* quia solus æternus est, nec cepit esse, nec desinit esse, sed est semper Deus; a *diligendo* dicitur *Deus*, quia omnia diligit et gubernat quæ creavit. Et aliter *Deus* a *divinando* dicitur, quia

divinus est et omnia sit, et omnia dividit, prout A
vult. *Per Christum Dominum nostrum.* Christus
Græce, *uncus* dicitur Latine. Hic Christus ante
omnia initia a tempore venerabiliter genitus est.
Tempore quo placuit ei Spiritus sanctus venit
in Mariam virginem, et unxit unctione divina
interum ejus, et conceptus est de Spiritu sancto

365 et natus est de Maria Virgine. Nam in Veteri
Testamento sacerdotes et reges ungebantur, et ideo
christi dicebantur, quia uncti erant unctione tempo-
rali. Iste Christus per quem Pa tri gratias agimus
æternaliter Christus est, et cum Patre æternus est
Deus; et per ipsum redempti sumus, et ipse Domi-
nus noster est qui dominatur in nobis. *Per quem
majestatem tuam laudant angeli.* Per ipsum Christum
nos gratias agimus Patri, majestatem Patris laudant
angeli, quia ipse aequalis est Patri in divinitate. Ma-
jestas quasi major potestas, quia major est potestas
Dei quam hominum. *Dei majestatem per Christum
laudant angeli,* quia Christus cum Patre creavit an-
gelos: angelus enim Græce *nuntius* interpretatur;
angelus nomen est officii non nature, quia annun-
tiat, sed naturaliter spiritus est. Adorant, letantur
angeli de præcone humani generis, et laudant Crea-
torem suum per duplum et simplicem ter. Mors nam-
que nostra dupla est, id est, animæ et corporis; sed
angeli laudant quia simpla morte Christi dupla mors
nostra liberata est. Resurrectio vero nostra similiter
dupla est animæ et corporis; animæ, quando in-
fidelitate ad fidelitatem surgit; corporis, quando de
pulvere reparabitur in incorruptionem. *Laudant an-
geli, 366* quia per simplicem Christi resurrectionem
donatur nobis dupla resurrectio. Laudant tercio
angeli, quia non solum Christi morte nos de morte
liberati sumus, sed ejus resurrectione resurgemus in
novissimo die. *Adorant dominationes,* majestatem Dei
Patris per Filium laudant et adorant dominationes.
Dominationes, ordo angelorum decimus cecidit (53);
et versus est per superbiam in infernum, vel dia-
bolum. Novem autem permanserunt in sanctitate sua;
hæc sunt nomina eorum: angeli, archangeli, virtu-
tes, principatus, potestates, throni, dominationes, che-
rubi et seraphim. Isar in duarum virtutum nomina
sunt Latina [i. e. Hebræa]. Cherubim *plenitudo scientiæ*
interpretatur; seraphim, *incendium*. Cætera nomina
supradictorum ordinum sunt Latina [add. et Græca],
ut angelorum et archangelorum; angeli *nuntii*, ar-
changeli *excelsi* nuntii dicuntur. Gregorius autem
papa Romanus in homilia sua super lectionem evan-
gelicam (homil. 34) [add. ubi] ait: *Erant appropin-
quantes ad Jesum publicani et peccatores ut audirent
illum* (Luc. xv, 1), plenissime de prædictis ordinibus
exposuit. Nos vero ad propositum ordinem redea-
mus. *Tremunt potestates:* De supradictis ordinibus
dicit; non ideo dicit quia supradicti ordines corpo-
rales sint, sed nostro more dicit, quia tremere ac
timere **367** ante dominos nostros solemus [ms., so-
lebamus]; sed ideo dicit tremere ac timere, ut nos
intelligamus omnia coelestia, terrestria et infernal-
ia ante conspectum divinæ majestatis tremere ac
timere. *Cæli cælorumque virtutes:* Ipsi cæli jussioni
divinæ obediunt, quia se ostendere serenos vel nubi-
losos non habent potestatem. Cæli cælorum virtutes
sunt supradicti ordinis angelorum, sicut Gregorius
in homilia sua super evangelicam lectionem (homil. 1)
Erunt signa in sole, et luna, et stellis (Luc. xxi, 22),
testatur. *Ac beata seraphim:* De seraphim namque
supradictum est. *Socia exultatione concelebrant.*
Omnes prædicti ordines majestatem Patris per Chri-
stum cuncta exultatione æqualiter concelebrant;
*Cum quibus et nostras voces ut admitti jubeas depro-
camur:* Cum quibus est hæc supplicatio nostra, ut
ipse cælestis Pater per Christum Filium suum, per
quem nos gratias agimus, dignetur admittere voces

(53*) Quidam cum S. Joanne Damasc. angelos ex
nullo tantum ordine cecidisse sentiunt, sed ordinem

nostras et jungere vocibus prædictorum ordinum
angelorum. *Supplici confessione dicentes,* hoc est,
humili confessione. Quid humiliter confiteri? quam
nosmetipsos æterno Patri per Filium æternum com-
mendare, et de nostra conscientia, sive bonitate
nilil præsumere? et juxta voces angelicas cum sem-
per incessanter credere et prædicare, dicentes: *San-
ctus, 368 sanctus, sanctus.* Joannes evangelista in
Apocalypsi scripsit se vidisse ante thronum Dei et
agni viginti quatuor seniores, et quatuor animalia
astantia, et incessanter dicentia: *Sanctus, sanctus,
sanctus, etc.* (cap. iv). Ideo dicitur tribus vicibus
Sanctus, ut significaretur Pater sanctus, Filius san-
ctus, Spiritus Patris et Filii sanctus. Sed quamvis
tripliciter [ms., dupliciter] dicatur *Sanctus*, non
tamen dicitur plurali numero *Sanctus*. Sed quamvis
una sanctitas in iis tribus personis, et una æternitas
intelligatur. *Dominus Deus sabaoth.* Sabaoth a
multis solet interpretari *omnipotens*, a multis vero
exercituum Dominus Deus, ut ipse omnes exercitus
angelorum atque hominum dis, oneret. *Pleni sunt
cæli et terra gloria tua, Hosanna in excelsis.* Quo-
modo nunc dicitur corrupte Hosanna, cum ante
dicebatur Hosyanna. Osy interjectio est laudantis
[ms. laudis] sive magnificantis; anna *salvifica*; sed
corrupte dicitur Hosanna, et intelligi potest *salvifica*,
vel salvum fac; in *excelsis*, id est in altis *Benedictus
qui venit in nomine Domini* (Math. xxi, 9; Marc. xi, 9).
Quando Christus venit Jerusalem descendens de
monte Oliveti, tunc filii Israel clamaverunt, dicen-
tes: *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Joan.
xii, 13); sed quid significavit ille adventus Christi
Jerusalem, nisi futuram resurrectionem, **369**
quando futurus erit judicare vivos et moruos, et
apparuerit nobis in eadem carne qua pro nobis pas-
sus est? Et tunc in nomine *Jesu omne genua flectatur
coelestium, terrestrium et infernorum* (Phil. ii, 10),
et cætera quæ dixit Apostolus.

Canon missæ.

C Te igitur, clementissime Pater. Te clare, id est,
clementissime Pater. Clemens dicitur, quasi clara
mens, sive abundans, sive clarissimus est mente,
et misericordissimus corde Pater. Non ideo cum
dicimus clementem et misericordem quod mem-
bris corporeis, vel corde, aut mente sit compositus
sicut homo, sed ideo clementem et misericordem
clamamus, ut illam clamemus clementiam, et mise-
ricordiam super nos ab ipso sentiamus, et intelliga-
mus, unde Salvatori gratias debeamus. *Per Jesum
Christum Filium tuum.* Jesus Græce, Latine *salva-
tor* sive *salutaris* dicitur. Salvator eo quod salvat
populum suum a peccatis eorum; ideo salvat a pec-
catis, quia potestatem habet in terra dimittendi pec-
cata. Salutaris ideo dicitur, quia salutem nobis dedit,
ut si præcepta ejus servamus, vitam æternam capere
valeamus. *Filium tuum Dominum nostrum:* Filium
suum unigenitum, quia ipse est unigenitus ex
substantia **370** Patris, nos autem adoptivi filii
sumus per ipsum qui unigenitus est, a Patre pro-
cedens, Patri coæternus, et ideo per eum Patrem
petere debemus, dicentes: *Supplices te rogamus
et petimus.* *Supplices*, id est, humiles, uti accepta
habens et benedicas hæc dona, hæc munera,
hæc sancta sacrificia illibata. Dona sunt, quod vo-
luntate dantur. Munera sunt, quæ in aliquo munere
vel mercede offeruntur Deo ut peccata dimittantur.
Sacrificia sunt, quæ cum orationibus consecrantur.
Illibata, id est immaculata et ab omni livore mai-
estie alienata. Tunc dona sunt et sacrificia illibata
quanto absque scandalorum maculis sunt offerata, et
justo sunt labore acquisita, non ut multi sunt qui
dicunt illibata esse non dirata. Lege septem colla-
tiones Patrum, et in secunda collatione Theonæ, in
nono capitulo invenies quæ sint illibata (Cassian.,

eorum decimum non agnoscunt. Vide S. Thom. i. p.,
q. 63.

collat. 22). In primis quæ tibi offerimus, quia pro quibus offeruntur indicat, in primis offerre debent, hoc est, in una congregatione, quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris, toto orbe terrarum. Pro his offerimus in primis ut supradictam congregationem tuam per totum orbem terrarum pacificam, adunatam custodire digneris, una cum famulo illo, hoc est, cum illo qui sedem apostoli Petri tenet; 371 quia Ecclesia in qua Petrus princeps apostolorum sedet, caput est omnium Ecclesiarum catholicarum; ideoque Petro dixit Christus: Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam (Matth. xvi, 18); et propter hoc debemus pro eo orare, quod eidem præest Ecclesie. Et antistite nostro, hoc est, pro episcopo nostro in cuius parochia (id est diocesi) sumus, pro ipso orare debemus quia ipse est pastor et prædicator noster.

Memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum, et omnium circumstantium. Sacerdos oravit ante pro apostolico et episcopico suo. Si episcopus missam celebraret, pro antistite nostro dicere non debet, quia antistes ipse est; si autem presbyter, dicere debet. Jam oratum est pro senioribus, postea orandum pro populo. Quando sacerdos dicit: Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, deprecatur Deum Patrem, ut memorare dignetur omnium et officii missæ sive masculorum sive feminarum adventitium; et quod dicitur circumstantium, ipsi sunt masculi et femine qui circumstant. Jam sacerdos oravit pro omnibus qui ad audiendam missam venerunt; tunc demum orat pro his qui oblationes offerunt, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis. Dicit quod pro laude Dei in primis. 372 offerunt, et postea pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis sue, tibi reddunt vota sua æterno Deo, rito et vero; ideo offerunt quia vivo et vero Deo omnium fides circumstantium offerentium cognita est, et nota devotione omnes reddunt vota sua. Vota dicuntur quæ volenter promittuntur, quia libenter et volenter Deo vovere et reddere debemus.

Communicantes et memoriam venerantes in primis gloriosæ semperque virginis Mariæ genitricis Dei et Domini nostri Jesu Christi, sed et beatorum apostolorum ac martyrum tuorum. Communicare, hoc est, memoriam honorabiliter tenere, quod Maria virgo per adventum Spiritus sancti genitrix facta est Filii Dei Jesu Christi Domini nostri qui Deus et homo est, per quem Patri supplicamus, et fidem communicare debemus, et credere quod Spiritu sancto annuntiante Filius Dei natus est ex ea, et virginitas ejus non est violata. Sed et beatorum apostolorum ac martyrum tuorum. Apostolus in nostra lingua dicitur missus, martyr dicitur testis. Apostoli dicuntur quia a Christo missi sunt, martyres dicuntur quia testes sunt Christi qui passus est pro nobis, et ipsi pro Christo.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, 373 sed et cunctæ familiæ tuæ, quasumus, Domine, ut placatus accipias. Sacerdos oblationem suam atque cunctorum qui Domino famulantur, id est, qui Domino serviunt, commendat ut Domino placeat, et ipse nobis propitiis sit. Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos eripias [at, eripi], et in electorum tuorum jubæa grege numerari. Per Christum Dominum nostrum. Pro eo quod sacerdos offert populus debet orare ut sacerdos exaudiat, ut omnium dies in pace disponantur, et ab æterna damnatione eripiantur, de qua Dominus noster in fine mundi dicturus erit impiis: Ite, maledicti, in ignem æternum, etc. (Matth. xxv, 41), et ad illum gregem electorum suorum per angelos sanctos numerari mereamur, cui dicturus erit: Venite, benedicti Patris mei, etc. (Ibid., 34).

Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quasumus, benedictam, ascriptam, hoc est, assignatam ut sibi placeat, ratam, id est judicatam, ut dignam illam

A judicet in conspectu suo offerri; rationabilem, id est, justa ratione plenam facere dignetur, quia tunc est acceptabilis, si recte credentes pro justa oratione offerimus; justum est postulare ut illam orationem vel oblationem quam nos rationabiliter offerimus Pater omnipotens sanctificet. Ut nobis corpus et sanguis 374 fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu Christi. Patri dilectus est Filius, sicut ipse deus status est de carlo, dicens: Ille est Filius meus dilectus, etc. (Matth. iii, 17). Et nos eum diligere debemus quia ipse prior dilexit nos (I Joan. iv, 10), et passus est pro nobis. Qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, elevatis oculis in cælum ad te Deum Patrem omnipotentem, tibi gratias agens benedixit, fregit, dedit discipulis suis, dicens: Accipite et manducate ex hoc omnes. Ille est enim corpus meum (Matth. xxvi). Simili modo posteaquam cœnatum est, accipiens et hunc praeclarum calicem in sanctas ac venerabiles manus suas, item tibi gratias agens, benedixit, dedit discipulis suis dicens: Accipite et bibite ex eo omnes, hic est calix sanguinis mei, Novi Testamenti et æterni, mysterium fidei, qui pro nobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Ille quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis (Luc. xxii). Quod intermissum: Qui pridie quam pateretur, hoc est, pridie quam passus est ipse pro nobis, voluit tradere discipulis suis corpus et sanguinis sui mysterium, ut illi traderent nobis. Quis enim crederet quod panis in carnem potuisset converti, vel vinum in sanguinem, nisi ipse Salvator diceret, qui panem et vinum creavit, et omnia ex nihilo fecit? Facilis est aliquid ex aliquo 375 facere, quam omnia ex nihilo creare. Ipse Salvator voluit corpus humanum suscipere, et hominem Deo conjungere, ut unus fieret Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5). Ipse voluit per nos panem et vinum offerri sibi, et ipsa divinitus consecrari; et fidelem populum credere unum esse mysterium, quod ipse tradidit discipulis suis, dicens: Accipite et manducate ex hoc omnes (I Cor. xi, 24). Et quando oculos ad cælum levavit et Patri gratias egit, nos docuit quod nos Patri semper supplicare debeamus, quod ille tam magnum sacramentum per manus nostras perficere dignetur. Et cum diceret: Ille quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis, jussit nos illius passionis memores esse quanta pro nobis sustinuit. Omni tempore memores esse debemus quando hoc sacramentum celebramus, et ejus misericordie, non nostræ bonitati, fiduciam dare.

Unde et memores sumus, Domine, nos serri tui, sed et plebs tua sancta Christi Filii tui Domini nostri. Memores esse nos sacerdotes profiteamur, atque plebem memorem esse testamur Christi Filii tui Domini nostri Jesu. Ideo sacerdotes fideliter memores esse debent, quia ipsi missam celebrant et sacrificium offerunt Christi exemplo instructi; et scire debent 376 quid celebrant, quia stulta postulatio est si postulans nescit quid postulat. Plebs tua sancta ideo memor est, quia Christus non solum pro sacerdotibus passus est, sed pro plebe sancta; ideo dicitur et sancta, quia fide ac baptismo Christi præcepto sanctificata est. Modo indicat unde memorare debent, id est, tam beatæ passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in cælis gloriosæ ascensionis Christi filii Dei. Passionis memores esse debemus, quia pati dignatus est pro nobis; resurrectionis ejus memores esse cœtemus, quia animæ justæ ab inferis per resurrectionem ejus liberatæ sunt; gloriosæ ascensionis ejus memores esse debemus, quia corpus humanum quod assumpserat junctum divinitati sine ullius adjutorio, propria majestate portavit in cælum. Ideo dixit: sine ullius adjutorio, ut intelligat quod non hominum, nec angelorum, nec ullius creaturæ ascendit in cælum, sed Patris majestate elevatus est, de qua dixit in Evangelio: Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30). Offerimus præclara

maiestati tuæ de tuis donis ac datis hostium puram, *hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum, vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ.* Domine, omnium memores supradictarum bonitatum tuarum offerimus **377** tuæ maiestati hostiam puram, hoc est, corde puro, quia purum est corpus tuum quod de hoc pane fieri credimus. *Hostiam sanctam,* quia tu sanctificasti corpus tuum, quando hominem in Deum assumpsisti; et nunc sanctifica hunc panem ut corpus tuum fiat. *Hostiam immaculatam,* quia sine macula peccati passus es pro nobis. *Panem sanctum vitæ æternæ,* quia tu panis vivus es qui de cælo descendisti, et corpus tuum in hoc pane a te sanctificato nos accipere voluisti, et per calicem passionis tuæ, nos per sanguinem tuum sumere voluisti, tu sanctifica hanc hostiam ut nobis corpus tuum et sanguis tuus fiat.

Supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris. Hic deprecamur ut Pater sanctus super dona a nobis offerata pio et blando vultu, et claro dignetur respicere, id est videre. Et accepta habere, sicut accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abraham, et quod tibi obtulit summus tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Accepta habuit Dominus munera Abel, quia quid optimum invenit obtulit Deo; et nos iusta munera et munda Deo mundo corde offerre debemus. Abraham Filio suo non pepercit, sed obediens iussioni Domini offerre **378** cum voluit. Melchisedech primus sacerdos Domino panem et vinum obtulit, et ideo scriptum est in psalmo: *Tu es sacerdos in æternum secundum, etc. (Psal. cix, 5).* Quia sicut ille panem et vinum obtulit, ita et Christus in passione sua corpus et sanguinem suum obtulit Deo Patri pro nobis, et in pane et vino passionis suæ mysterium nos imitari voluit, quando discipulis suis dans panem et vinum vel calicem, dixit: *Hoc est corpus meum (Matth. xxvi, 26);* et: *Hic est calix sanguinis mei (Luc. xxii, 20).* Et nos supplicare debemus, ut sicut supradictorum Patrum accepta Deo fuerunt munera, ita fiant et nostra.

Supplices te rogamus, omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus sancti angeli in sublime altare tuum in conspectu divine maiestatis tuæ. Humiliter postulamus ut munera nostra super altare hoc quod videri potest offerata, jubeat cælestis Pater per manus sancti angeli sui perferri in illud altare ante divinam maiestatem suam, quam oculis nostris videre non possumus quia corporalis non est, sed spiritalis. Et sicut nos divinam maiestatem Patris investigare non possumus, sed potius credere: *Ut quoties ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui corpus et sanguinem sumperimus, omni benedictione cælesti et gratia repleamur, per Christum* **379** *Dominum nostrum;* orare debemus Patrem cælestem, ut omnes qui ex ipso altari super quod offerimus Deo Patri in commemorationem Filii sui Domini nostri Jesu Christi corpus et sanguinem prædicati Filii Dei sumperimus, omnem benedictionem cælestem accipere mereamur.

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miserationum tuarum sperantibus partem aliquam, et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis et martyribus, vel omnibus sanctis. Hæc omnia sacrificia ideo sunt offerata tam a sacerdote quam a populo, ut omnipotens Deus peccata nostra non repuiet, sed cum sanctis suis nobis portionem tribuat. Intra quorum nos consortium non æstimat meriti, sed veniæ, quæsumus, largitor admittit. Hoc rogamus ut ipse qui dixit: *In quacunque hora peccator conversus fuerit, et penitentiam egerit, omnia peccata ejus in ablutione erunt coram me (Ezech. xxxiii),* non retributionem peccatorum æstimet, sed ipse sit veniæ largitor, et intra consortium sanctorum nos miuat: *Per Christum Dominum nostrum.* Per quem hæc omnia dona creavit, ipse sanctificet

et benedicat, et præstet nobis per Christum per quem facta sunt omnia, et cum quo facta sunt omnia, quia cœternus est Patri, semper gratias referamus Patri. *Per omnia* **380** *secula sæculorum. Amen.*

Præceptis salutaribus moni. Christi præceptis quæ salute sunt plena, quia ipse est æternus summus, admoniti et iussi. Et divina institutione formati, id est, formam et exemplum a Christo Domino nostro suscepimus, et ausi sumus orare, sicut ille docuit discipulos suos, et Patrem nostrum creduimus in cælo esse qui nos creavit, et dicimus: *Pater noster, qui es in cælis,* et Christus dixit post resurrectionem suam: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.* Alii dicunt Patrem suum, et aliter Patrem nostrum; Patrem suum quia proprius est Filius Patris ante omnia tempora genitus, Patri cœqualis. *Pater noster,* ideo quia nos creavit in tempore cœternus, et nos filii sui sumus adoptivi, et hereditatem cælestem Patris nostri cœlestis possidere debeamus, si cœperimus implemus quæ per susceptionem fidei spopondimus. Cælum a cælo dicitur ideo, quia cælus divina secreta. Aliiter cælum a celsitudine dicitur, eo quod aliud est rebus terrenis. Nos autem ideo dicimus: *Pater noster, qui es in cælis,* ut credere ostendamus nos in Patrem cælestem; et sicut filii præcepta patris sui implere cupimus, ita et nos ipsius præcepta implere, et ad cælum tendere desideramus. Sanctificetur **381** *nomen tuum (Matth. vi, 9),* hoc est, ut nos simus digni nomen sanctum ejus tenere in cordibus nostris, ut sicut angeli sancti qui in cælo sunt sciunt et intelligunt sanctitatem sui nominis, ita et nos qui in terra sumus ipso adiuvante sanctitatem ejus mereamur cognoscere, ut *Sicut in cælo ita et in terra (Ibid., 10)* sit nomen ejus sanctificatum. *Adveniat regnum tuum (Ibid.),* hoc est, ut nos regnum ejus et potentiam ejus mereamur cognoscere, et ut jam propter peccata nostra diabolus non regnet super nos, sed ipsius regnum adveniat, sicut in Evangelio scriptum est: *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii, 21).* *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra (Matth. vi, 10);* hoc est, ut ejus voluntatem sicut illi qui in cælo sunt faciunt, ita et nos qui in terra sumus faciamus; terra a terendo dicitur. *Panem nostrum quotidianum [al., supersubstantialem] da nobis hodie (Luc. xi, 3).* Pan apud Græcos, in nostra lingua omne interpretatur; et nos oramus ut omnipotens Pater omnem victum spirituales ac carnales largire dignetur omni tempore. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi, 12); nihil enim injustum facit qui sibi debenti debtum requirit. Sed si omnipotens Deus nobis omnia debita nostra requirit, nullus sine debito invenietur; et ideo debemus nos debitoribus nostris debita dimittere, **382** ut nobis Omnipotens nostra dimittat, quia ipse dixit: *Si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris, nec Pater vester cælestis remittet peccata vestra (Matth. vi, 15);* et alibi: *Anferuntur [al., colligunt] de regno ejus omnia scandala (Matth. xiii, 41),* et iterum sacrificium non recipitur si cum scandalo offertur; sed ante altare dimittere jubetur, usque dum reconcilietur fratri suo, et tunc offerri mundo corde (Matth. v, 25). Et ne nos inducas in tentationem (Matth. vi, 13), hoc est, ne intremus in illam tentationem in qua diabolus nos tentat, et ei consentiamus; sed Dominus ipse nos defendat ne inducamur in tentationem diaboli, quia si Deus nos dimittit, statim introducemur in laqueum diaboli.

Liberas nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis præteritis, præsentibus et futuris. Hic postulamus ut ipse nos ab omni malo liberet qui nos bonos et mundos creavit, a quo nullum est malum. Præterita sunt quæ jam ante peccantes commisimus, et ideo flagella sustinemus; præsentia sunt quæ quotidie committimus, futura sunt quæ adhuc diabolo suadente advenire possunt. Et ideo oramus ut ab omnibus liberemur, quia ante conspectum Domini nulla

sunt præterita, nec futura, sed omnia presentia. **A** Intercedente pro nobis beata et gloriosa, semperque virgine Dei genitrice Maria, et beatis apos. ois **383** tuis Petro, et Paulo atque Andraæ cum omnibus sanctis. Invocamus nobis in adiutorium Genitricem Dei, quæ virgo fuit ante partum, virgo post partum, et beatos apostolos qui nobis hæc mysteria celebranda tradiderunt, ut intercedant pro nobis, quia nos ipsi digni non sumus de præteritis et presentibus veniam promereri, nec de futuris cautelam, nisi nobis eorum oratione donetur. Jam oravimus ut liberemur a malis, nunc oramus ut prædictis sanctis intervenientibus ipse donet pacem. *Da propitiis pacem in diebus nostris, qui potens es a malo liberare; da pacem in diaboli tentatione, ne inducamur in eam, da pacem a malis omnibus ne patiamur flagella eorum. Ut opè misericordiae tuae adjuvi, hoc est, ut Dei adiutorio adjuvi, et a peccatis simus semper liberi et ab omni perturbatione securi. Per Christum Dominum nostrum.*

Pax Domini sit semper vobiscum. Christus est pax æterna, qui nos reconciliavit Patri per passionem suam, ne propter peccatum primi hominis in inferno detineremur. Hæc orat sacerdos ut illa pax cum populo maneat, et omnes concordēs faciat, ut pacifici cum Christo mereamur regnare in cælo. Et ideo tunc facimus pacem antequam corpus et sanguinem sumamus Domini, ut concordiam **384** inter nos

(54) Non tamen in eandem inferni partem.

habere ostendamus, et cum concordia corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi in corpore nostro suscipiamus, quia, sine concordia digni non sumus sanctam communionem suscipere, quia munera nostra, si discordiam habemus cum proximis nostris antequam reconciliemur ad omnes, non recipiuntur. Tunc orat clerus cantando: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Agnus Dei, propter innocentiam, quia nulli hominum nec bestiarum nocet, et dum ad victimam ducitur occidentem se non laedit, sed occisores suos occisione sua refecit; ita et Christus nullum laedit sicut Apostolus ait: Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (1 Petr. II, 22); sed post passionem suam conversus persecutores suos multos per sanctam communionem et sanguinis sui effusionem refecit, et cruentes fecit. Ipse tulit peccata mundi quando remissionem peccatorum nobis dedit, quia ante passionem ejus justi et peccatores in infernum (54) descendebant, quia in Veteri Testamento remissionem peccatorum nusquam legimus. Christus vero per penitentiam non solum veniam peccatorum, sed et gaudium nobis promisit angelicum, dicens: Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente (Luc. xv, 10). Ipsum Christum **385** qui est Agnus Dei innocens, qui passus est pro salute mundi, petimus ut misereatur nostri dicentium: *Miserere nobis.**

EXPOSITIO DIVINORUM OFFICIORUM.

(Ex eodem ms. codice Biotiano.)

Quid significet officium missæ.

Spiritus sancti gratia inspirante dicendum est quid significet Officium missæ, cum satis esset, sine cantoribus [ms. cantoribus], lectoribus, cæterisque quæ ibi aguntur, sola benedictione episcoporum vel sacerdotum ad conficiendum corpus et sanguinem Domini, sicut tempore apostolorum. Signorum usus a Veteri Testamento est sumptus, habebant enim illi Israel tubas argenteas quibus convocabant populum (Num. x, 2). Nos habemus signa ærea sonoriore et durabiliora, significantia ora prædicatorum; tunc enim *Notus in Judæa Deus* (Psalm. lxxv, 2) tantum, nunc in omni terra; tunc prædicabantur temporalia, nunc æterna. Plectrum signi, linguam doctoris; vinculum qua ligatur signum, est prædicationis moderatio; lignum a quo pendet signum, est crucis mysterium; instrumentum a quo ligatur significat oracula prophetarum; a ligno descendens, et opus prædicationis; executio funis sursum, intellectus **386** doctoris, quantum proficiat in sublimitate virtutum; retractio funis seorsum, consideratio quantum jaceat in uno vitiorum; annulus in fune vitiorum reicenda divina Scripturæ significat.

De ecclesia.

Ecclesia dicitur fidelium conventus, in quam quare conveniamus duo sunt. Unum ut ibi audiamus judicia nostra, sive bona, sive mala; alterum ut ibi percipiamus Dominicæ corpus. Masculi in australi parte stare debent ecclesie, femine in boreali, et ostendantur firmiores stare debere contra majorem hujus sæculi æstus tentationem. Situs ecclesie in modum crucis, in modum humani corporis dicitur esse. Cancellum significat caput, crux ex utraque parte brachia et manus, reliqua pars corporis ab occidente, quidquid corporis videtur superesse; sacrificium altaris, votum cordis; fenestræ, sensus hominis vel corporis.

Officium missæ.

Officium ad missam Cælestinus papa instituit; ante enim Epistola tantum et Evangelio recitatis, missa celebrabatur. Præferri debet thuribulum cum incenso, subsequi acolythi cum cereis, hos subdiaconi, hos episcopus inter duos presbyteros. Thuribulum **387** significat corpus Christi, carbonem Spiritum sanctum, incensum odorem boni operis Christi, quia Christus venturus in mundum promisit prophetas, sapientes et scribas. In loco scribarum acolythi qui portant divinas Scripturas, et præcedunt ad illuminandum corda fidelium; in loco sapientium subdiaconi, qui sapienter sciunt disponere vasa Domini; in loco prophetarum diaconi in evangelizando futuram annuntiant vitam; episcopus inter duos presbyteros significat Christum inter duo Testamenta; Officium autem Christi adventum et populi adunationem significat. Episcopus osculatur primum ministros (postea it ad altare), deinde Evangelium: Christus enim reconciliavit primum apostolos, postea reliquos Judæos, deinde gentiles. Remanet Evangelium in altari ab initio Officii donec legatur, quia remansit evangelica doctrina ab adventu Domini in Jerusalem loco passionis, quod significatur per altare, donec publice exiit ad gentiles. Interim tenent acolythi cereos in manibus, quia doctores debent exercere quod docent. In *Kyrie eleison* orat Ecclesia, ut sacerdotis oratio sit Deo placabilis. Cum incipit *Kyrie eleison*, acolythi cereos ad terram ponunt, aliternus uno in medio posito, ut in bono **388** opere et prædicatione doctores se esse in terram cognoscant; medius autem cereus illum significat qui ait: *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (Matth. xviii, 20). Transitus episcopi de medio altaris ad dexteram partem significat Christum transitum de passione post resurrectionem ad æter-

nam vitam, ubi Dominicis diebus et festivis diebus A sanctorum *Gloria in excelsis Deo* canitur, quia sanctos per Dominicam resurrectionem gloriæ angelorum recolit. Retro in eadem parte ministrant, quia, quamvis in hac vita fideles adhuc positi sunt, Christi tamen æternitati semper intendunt, ut ipse dicit: *Qui mihi ministrat me sequatur* (Joan. xii, 26). Quando episcopus, dicendo *Domine vobiscum*, salutem populum, ei faciem suam præsentat, excepto in uno loco, ubi demonstrat devotionem intentissimam quam habet in offerendo sacrificio. Hac quidem episcopi salutatione et responsione internus affectus utriusque debet esse. Prima salutatio episcopi significat salutationem Christi ad eius ipulos post resurrectionem. Oratio et benedictio episcopi ante sessionem Christi [f. del.], significat illud tempus quo Christus benedixit discipulis suis ascensus in celum. Sessio episcopi significat sessionem Christi post ascensionem ad **389** dexteram Patris, sessio ministrorum, sessionem eorum quibus dicitur: *Sedebitis et vos super sedes duodecim* (Matth. xix, 28). Per Epistolam prædicationem Veteris Testamenti quam humiliter intelligimus. Responsorium ideo dictum, quod uno incipiente ceteri respondeant, prædicationem Novi Testamenti quæ excellentior est; lectores et cantores ad officium surgentes negotia Domini habeant, sicut illis dicitur: *Negotiamini, dum venio* (Luc. xix, 13).

Quare responsoria altius lectione dicuntur.

Responsorium altius lectione auditur, ut si quis oblutatis auribus cordis non excitatur depressa admonitione Veteris Testamenti, hic excitetur. In versum quem solus cantat, admonet ut solus retrahat fragilitatem suam. Timore versus alte incipere responsum non est ausus. Finito autem versu, vocem exaltat fiducialius, ubi designat eos qui consideratione propriæ fragilitatis quidquid agunt, humiliter agunt; hic illos qui confidentes prædicationes [id est, præsumentes] de misericordia Dei, fiducialius insistent omni suæ actioni.

Quid significet graduale.

Graduale bonum opus significat, in quo seminamus illam spem contemplativæ vitæ in qua metimur; præcedunt vero tractus tristitiæ, sequitur autem lætitia, **390** quia præcedunt duo dies de sepulcro, sequitur tertius resurrectionis gloriæ; lector vel cantor officium suum acturi supra gradum ascendunt, quia doctor perfectione vitæ vulgus debet transcendere.

De significatione incensi.

Cum Evangelium debet legi ponit in thuribulo super pronas incensum ut suavem emittat odorem bonorum operum, hæc superius exposita sunt. Deinde diaconus accepta benedictione, et confirmata crucis impressione ut securus incedat, de altari Evangelium sumit, sinistro brachio superponit, quia in via temporali necesse est Evangelium prædicari; depositio baculorum humilitatem significat fidelium, vel ne videantur similes Judæis arundinem tenentibus in conspectu crucifixi. Thuribulum portatur super tribunal ante Evangelium, quia Christi opera præcesserunt ejus doctrinam, ut est illud, quod *cepit Jesus facere et docere* (Act. i, 1). Excellentior [id est, Excelsior] locus Evangelii, emineatque significat prædicationis, duo cerei qui præcedunt diaconum, legem et prophetiam quæ præcesserunt Evangelium; cereorum ad terram depositio, legem et prophetiam inferiorem esse Evangelio. Lecto Evangelio (54) cerei extinguuntur, quia, prædicatione Evangelii finita, lex et prophetia cessabunt.

(54) Ita Joan. Abrincensis, pag. 19.

(55) Scilicet fideium, catechumenis dimissis.

(56) Revertitur, id est, conversum est. Præsens pro

391 De monitione episcopi.

Post Evangelium quando episcopus dicit: *Domine vobiscum*, incipit aliud Officium (55). Oremus dicendo, monet nunquamque ad se redire, conscientias suas discuti, seipsum holocaustum Deo offerre.

Quid significet corporale.

Sindore, id est, corporali imposito altari, admonentur ministri, vel populus, ut sint mundati ab omni cupiditate carnali, sicut illud mundatum est a naturali viriditate et humore. Illud splendet nitore, isti virtute. Postea cantante choro, susceptis oblationibus a populo, episcopus revertitur ad altare. Christus, susceptus fidelium vitiis, fidelium turbiis cantantibus *Hosanna in excelsis*, uti erat necesse in proximo immolaturus, intravit in templum. Oblatio panis et vini significat pia desideria sive per immolationem, sive per vivam hostiam. Deinde levat episcopus manus ut sint munda: a terreno pane, et orat ante altare ut sit dignus ad immolandum sacrificium, ne fiat illi sicut factum est in Bethsamitibus, in quibus qui non timerunt videre arcam Domini occisi sunt de populo lxxv viri, de plebe l. millia (I Reg. vi). Thuribulum quod superponitur orationi significat **392** Christum, per quem sibi propitiatur Dominus.

De commistione vini et aquæ.

Commistio vini et aquæ, conjunctio Christi est et Ecclesie. Prima secreta significat illud tempus quando Christus venit ad diem festum non manifeste sed quasi in occulto, vel illud quod in Christo latebat, Agnus paschalis immolandus, quod erat secretum omnibus usque in diem cæne, quando discipulis aperuit. In hac secreta vocatur sacrificium oblatio. A *Domine vobiscum* usque ad *Sanctus*, vocatur hymnus, quia laudibus sanctorum angelorum est plenus; vocatur preparatio, quia præparat mentes fidelium ad futura reverentiam consecrationis. Significat autem illud tempus quando Christus in cæna in cœnaculo hymnum retulit, et *hymno dicto exivit in montem Oliveti* (Matth. xxvi, 30). Et hic altare significat mensam Domini in qua convivebatur cum discipulis suis; corporale, linteum quo erat præcinctus; sudarium, laborem ex persecutoribus; *sursum corda*, ascensionem in cœnaculum.

Finito hymno *Sanctus, sanctus*, quem hic inseruit Xystus papa, cujus hymni prima pars laudem continet angelorum, ultima hominum, sacerdotes et diaconi retro stantes **393** inclinati perseverant usque in finem Domine orationis. Isti significant apostolos qui in passione Domini magna tribulatione oppressi non audebant se erigere ut se Christi discipulos confiterentur esse, et stabant tamen in fide in faciem aperte. Sicut erant duo altaria in tabernaculo, unum thymiamatis, alterum holocausti, ita sunt duo sacramenta Ecclesie, unum in quo carnales motus sopiti sunt, quod est a *Te igitur*, usque *Quam oblationem*; alterum hinc usque *Nobis quoque peccatoribus*, in quo necesse est quotidie carnalia mactari. In hac oratione sindo subsistens significat Christi in passione humilitatem; sudarium, laborem. De crucibus vero quas solenus diverso modo facere super panem et vinum, non est quid dicam in tali loco, vel cur plures seu pauciores fiant. In loco ubi dicitur: *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis*; hic simplex panis revertitur (56) in rationabilem naturam corporis et sanguinis Christi. Unde et memores, hic incipit passio. *Hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam*; hic incipit crucifixio. *Supplices te rogamus*; hæc oratio in cruce incepta a psalmo xxi [xxx] usque *In manus tuas commendo spiritum meum*, episcopo inclinato, signi-

præterito ponitur, simili modo loquitur auctor, lib. de eccles. liier. c. 5.

ficat emissionem spiritus Christi, capite inclinato. *Nobis quoque* **394** *peccatoribus.* Hæc oratio tendit usque *Per omnia sæcula sæculorum.* Hic elevata vox sacerdotis, significat exclamationem Centurionis dicentis: *Vere Filius Dei erat iste* (Matth. xxvii, 54). Iterum stabant noti ejus omnes a longe, et mulieres quæ secute erant eum a Galilea, hæc videntes (Luc. xliii, 49). Hos significant subdiaconi. Ad hanc vocem cæteri erecti, et intuentes in os episcopi; minoribus autem discipulis ita intuentibus, apostolis vero latentibus, venit Nicodemus et Joseph, et depositum corpus involverunt in sindone munda et posuerunt in monumento (Matth. xxvii, 59, 60; Joan. xix, 42), quos significant episcopus et archidiaconus, qui subdiaconibus a longe aspicientibus, diaconibus retro stantibus elevant calicem de altari, et involvunt in sudario et reponunt. Duæ cruces factæ juxta calicem docent Christum pro duobus populis crucifixum. Oblata in calice significat corpus Domini. Vinum intra calicem, intra corpus et sanguinem. Subdiaconi recedentes a facie episcopi cum incipit *Pater noster*, significant mulieres sepulto Domino a monumento recedentes. Patena significat feminarum corda in obsequio sepulture Christi latitudine charitatis patentia, in reconciliatione septimæ diei quando Christus in sepulchro requievit, inseritur Dominica oratio quæ continet septem **395** petitiones. Subdiaconus dat patenam diacono, quia resurrectionem mulieres nuntiaverunt apostolis. Pars oblate inmissa calici ostendit corpus Christi quod resurrexit a mortuis. Pars a sacerdote comesta vel a populo significat corpus Christi adhuc in terra manens. Pars relicta in altari quam Ecclesia viaticum sibi sumit, significat corpus fidelium jacentis in sepulchris: hæc pars remanet in altari usque ad finem missæ, quia usque ad finem sæculi corpora sanctorum quiescent in sepulchris. Munditia corporalis significat munditiam populi fidei. Dominus ascensurus in cælum benedixit discipulis, et sacerdos omnibus rite peractis benedixit populo (57) atque salutavit; deinde ad orientem conversus Christi ascensioni se commendat. Missa est tamen ab offerenda usque *Itē, missa est.* Cathecumeni ab ecclesia non sunt expellendi ante Evangelium cum præcipiatur eis ad prælicandum, sed ante sacrificium, cui nonnisi renatis licet interesse. Diabolus in Quadragesima acrius humanum genus impugnat, ideo tunc sacerdos humiliter capitibus inclinat in fine missæ confirmat cum addita benedictione.

Ab hora tertia usque ad nonam papa Telesphorus missam celebrari constituit, **396** quia hoc tempore Christus pro nobis hostiam se Patri obtulit, hora enim tertia crucifixus est Judæorum linguis; sexta crucem ascendit, nona spiritum emisit. In natali vero Domini media nocte idem papa constituit, quia ea hora ipso nato angeli cecinerunt *Gloria in excelsis Deo*; in exordio diei similiter celebratur quasi in exordio natiuitatis ejus, quia ex utero matris Spiritu sancto repletus fuit. Eadem ratione in nativitate sancti Joannis Baptiste celebratur primo mane.

In missa pro mortuis non cantatur *Gloria*, nec *Aleluia* suavitatem [ms., sanitatem] et lætitiā significantia, quia tunc magis afflictimur pro nostri chari tristitia, et quia celebratur ad imitationem mortis Christi; osculum non datur hic, quia ibi est purgatio mortui hominis per sacrificium sacerdotis.

De Hora diurnis.

Sicut oves quæ nocte custodiuntur in ovilibus, matutina hora exuentes ad pascua necesse est ut habeant pastorem qui eas ducat, sic nos, primo diluculo surgentes, necesse est ut habeamus pastorem vel doctorem qui nos ad spiritualem pastum deducat,

A et ab ipsis insidiis diaboli de'endat; unde idem pastor noster summum Pastorem deprecatur, dicens: *Deus, in adiutorium* **397** *meum intende.* Sequitur gloria sanctæ Trinitatis, quam in nostro deprecamur esse adiutorio. Deinde sequuntur psalmi, qui nos defendunt et sustentant usque ad plenam tertiam. Versus et *Kyrie, eleison* nos præparant ad orationem Dominicam. Quando *Kyrie, eleison* dicimus, majestatem Domini ante assumptam humilitatem [Amal. legit: humanitatem] recolimus, sic semel, unam deitatis substantiam recolimus. Quando vero *Christe, eleison* dicimus, nostram naturam ad Christum representamus, sic semel, solum sine peccato inter homines conversatum; sic ter, a substantia Trinitatis non fuisse separatum. Quando iterum *Kyrie, eleison* dicimus, illam naturam quam Christus habet post resurrectionem cum Patre et Spiritu sancto recolimus; quomodo semel vel ter intelligamus, superius dicitur. Oratio Dominica et credulitas (*id est*, symbolum apostolorum), et preces quæ sequuntur pro minimis dicuntur peccatis, psalmi poenitentiales pro maximis, in quibus psalmis sacerdos vicem tenet Christi in terra nobiscum manentis, et Patrem pro nobis interpellantis. Singulis vero Horis in fine surgens, populum salutans et benedicens, Christum significat resurgentem, et in monte Oliveti per [ms. post] ascensionem benedicientem. Populus Deo gratias agendo, ad propiā reversos significat **398** discipulos, cum gratiarum actione post Ascensionem in Jerusalem revertente.

Hora tertia descendit Spiritus sanctus super apostolos, et eadem hora convenimus in Dei servitio, ut ibi tres psalmi dicti nos defendant usque ad sextam. Sexti hora pro nobis crucifixus est Christus, ideoque ad servitium in Deo hac hora convenimus, ut tres psalmi similiter nos defendant usque ad nonam. In nona quia Christus emisit Spiritum iterum ad laudem Dei convenimus, a qua hora tres psalmi nos custodiunt usque in finem diei. His tribus h. r. s. ad confitendum Deo in die convenimus exemplo prioris populi, et quatuor horis in nocte, quæ sunt: *Vespertinum, Completorium, Nocturnum, Matutinum.*

Ad Vesperas quinque psalmos antiphonam canimus; antiphona vox reciproca [add. quæ] per psalmum conjungit duos choros, ut charitas per bonum opus sociat duos fratres. Sicut quotidie diluunt quinque psalmi qui liquid delinquant quinque sensus corporis, ita *Magnificat* in initio noctis castigat quicquid cogitationum in prosperitate se jactat. Quem enim superbia in die rapit extra se, nocte audiens *Disperis superbos*, revertitur ad se. Si quem temporalium rerum appetitus delectat, *divites dimisit inanes* **399** ad se retrahat. Si quem temporalis afflictio concubat, recogitet quia Dominus *exaltat humiles*; si enim subripit potentia hujus sæculi, suprimat eum *Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles* (Luc. i, 5.). In quotidianis diebus ad Dominicam orationem et preces genuflectimus orantes, et ad psalmum poenitentialem propter peccata graviora, recolentes nostram peregrinationem. In Dominicis autem diebus non genuflectimus, non preces nec psalmus dicuntur, quia in his recolitur libertas futuri regni, in quo cum sanctis Christus nullo peccato impeditis regnabit. In quatuor psalmis Completorii Domino commendamus elementa nostri corporis, in hymno Simonis pacem querimus ab omni tumultu hujus sæculi.

In Natali Domini et in festis Dominicisque diebus tres psalmi primi illis conveniunt qui ante legem sanctæ Trinitati crediderunt, tres secundi eis qui sub lege, tres tertii eis qui sub gratia; ideoque in his sæpius *Aleluia* recolitur, quia gaudium angelorum quod illi duo expectaverunt, isti in hac vita soluti cito percipiunt. In Natali Domini, resurre-

(57) Per hanc benedictionem intellige orationem, ut ex sequentibus infra patet, vel salutationem Dominus vobiscum.

etione, ascensione. Pentecoste. Dominicis diebus stantes oramus, incendentes quod Christus in dextera Dei Patris sedet; qui pro nobis natus, **400** resurrexit, ascendit, Spiritum sanctum discipulis suis misit.

Similiter in festivis diebus sanctorum, reco'tentes quia in aeterna beatitudine sunt renati. In natalitiis sanctorum novem lectiones, novem ordines angelorum quibus juncti sunt significant. In natali Domini, apparitione (*id est*, epiphania), resurrectione, ascensione primam diem celebramus, gratulantes illi qui pro nobis natus apparuit magis, resurrexit, ascendit in coelum. Sex dies sex opera significant misericordiae per quae venimus ad nostram nativitatem, apparitionem, resurrectionem, ascensionem ab hac vita in coelis; in qua commemorationem in his octavis celebramus. Per septem dies Pentecostes recolimus opus septiformis Spiritus, in octavis consummationem et plenitudinem ejusdem operis in aeterna beatitudine semper venturi. Octavas Domini passionis aulert gloria resurrectionis. Passionem Domini in tristitia celebramus propter apostolos de resurrectione incertos. Passiones sanctorum in laetitia propter nos de gloria eorum certos, propter passiones innocentum, propter tristitiam martyrum. In natalibus sanctorum recolimus requiem animarum, in octavis resurrectionem corporum, in sex diebus sex opera per quae **401** ad Dominum venerunt. Versus in nocturnali officio excitat corda ad orationem Domini, quae oratio nos facit intentos ad lectionem, et erigit a negligentia quam parit sessionis securitas. Ad *Magnificat* et *Benedictus* similiter, quibus, sicut lectioni, debemus esse intenti. Oratio, benedictio, gratiarum actio semper in fine cursuum dicuntur, ut tali protectione quisque rediens ad propria muniatur contra adversa; lectiones vero, et responsoria, quid significant in Officio tenebrarum dicemus.

Matutinale Officium significat tempus primitivae Ecclesiae usque ad iudicium. Primo enim primitiva Ecclesia Christi praedicatione constructa est, ipso in ea regnante, unde psalmus in Laudibus: *Dominus regnavit*. Postea ipsa Ecclesia cum ceteris orationibus nuntiavit adventum Christi, dicens: *Jubilate Deo, omnis terra*; quia suam benevolentiam offensus vocationi gentium, dicit: *Deus, Deus meus*; et quia futurum est ante persecutionem Antichristi ut populus ex praepitio et circumcissione unum sit in fide, sub una antiphona duo psalmi continentur. Postquam hi fuerint juncti, venit tribulatio Antichristi, qui sicut Nabuchodonozor tres pueros; sic omnes sanctae Trinitati confidentes camino **402** exurit persecutionis, qui, sicut illi, benedicient Domino, ab omni malo liberati. Quapropter cum in ceteris psalmis cantamus *Alleluia*, nos in hoc psalmo utimur Latinis verbis ob memoriam tantae tribulationis. *Gloria Patri* non dicimus in fine, ex ipso psalmo enim utimur sancta Trinitate. Post hoc erit pax fidei per tres annos et xlv dies, in qua pace celebrabitur laus Dei quae continetur in tribus psalmis: *Laudate Dominum de caelis*, *Cantate Domino*, *Laudate Dominum in sanctis*. Et quia sunt tria genera hominum, qui ex Evangelio sub nomine lecti, molendini agi dicuntur, de quibus in unitate fidei pars congregabitur, hi tres psalmi sub una antiphona cantantur.

Septuagesima Dominica die habet initium, Sabbato post Pascha finem. Significat autem captivitatem populi Dei in Babylonia, qui peccando recesserat a Domino, quasi Dominica die, et per misericordiam Dei revertitur ad requiem, quasi Sabbato. Tempus Septuagesimae usque ad Pascha significat illud tempus in quo peccatores in afflictione et tristitia positi sunt pro peccatis suis ante dies et illud tempus, quo per penitentiam et consolationem tamen sublevari sunt, dicentes: *Facti sumus sicut consolati* (*Psal. cxxv*). Sabbatum illud tempus significat

403 quo jam in futura vita plenam recipiemus requiem.

Sexagesima Dominica die habet initium, quarta feria infra Pascha finem. Haec quarta feria quartam aetatem significat, quando populus Dei sub David et Salomone gloriosus est triumphatus. Quapropter die illo processionem agimus vexillo sanctae crucis elevato, ad quem triumphum non potest perveniri, nisi per Decalogum legis et sex opera misericordiae.

Quinquagesima habet initium Dominica die, resurrectionis (*add. in die*) finem; significat autem quod si quis Decalogum legis per quinque sensus corporis expleverit, securus perveniet ad gaudium Dominicae resurrectionis, vel suae.

Quadragesima Dominica die habet initium, quinta feria finem super duos dies usque ad baptismum resurrectionis, quia qui ad Christum transeunt per baptismum, eodem numero ad eum perveniunt, quo ipse per genealogiam suam ad nos venire dignatus est. Exemplo autem Domini quadraginta diebus extendimus jejunii nostri tempus.

Duae hebdomadae passionis significant duo tempora ante legem, sub lege, Pascha tempus sub gratia. Sabbato ante **404** palmas Maria unxit pedes Jesu, ad cujus imitationem papa Gregorius elemosynam faciebat, ideoque Officium vacat. Ante quinque dies Paschae agnus immolandus in domum introducitur, Christus in civitate.

Feria quarta *consilium fecerant Judaei ut Jesum occiderent* (*Matth. xxvi. 4*). Quinta et sexta campanae cessant; *Domine, labia mea*, benedictio, capitula, oratio non dicuntur, quia *Pater* noster, Christus, recessit, ideoque omnis praedicatio et admonitio apostolorum propter metum cessavit Judaeorum; ideo minus suum faciunt Officium in psalmis, lectionibus, responsoriis, versibus, in exemplis eorum qui erant cogniti discipuli Christi. Invitatorum non cantatur propter malum conventum Judaeorum. Salutatio et osculum non fit propter dolositatem eorum. Pro campanis fit sonitus lignorum, in quo duo sunt, malleus et tabula; per malleum, lignum praevicationis; per tabulam, lignum fructiferum, id est, Christum. Propter trinam sepulturam nostrum officium fit humilium tribus diebus. In his tribus diebus de novem psalmis, et lectionibus, et responsoriis; per novem psalmos qui pertinent ad bonum opus; per novem lectiones quae pertinent ad agnitionem Dei; per novem **405** responsoria quae pertinent ad cantica angelorum, monstratur quod descendit ad inferos liberare tria genera electorum, qui fuerunt ante legem, sub lege, sub prophetis, et conjunxit novem ordinibus angelorum. Viginti quatuor luminaria extinguuntur unaquaque die, monstratur quod apostoli uno quoque die, id est, viginti quatuor horis latuerunt. In Parasceve non fit corpus Domini, quia Christus semetipsum Deo Patri pro nobis hostiam obtulit, sed reservatur a quinta feria sacrificium, ut habeant quibus est voluntas communicandi. Sanguis non reservetur ne effundatur, sanctificatur vinum per corpus. Altare Domini significat; vestimenta, fideles; lavatio aquae, lacrymas Mariae; ramus, capillus; vinum, unguentum. Quinta feria fit absolutio, ignis novi benedictio, chrismatis et olei consecratio, pedum lavatio, quia sexta aetate venit Christus in mundum, qui retinet sacramenta supradictorum in se. Vestimenta quae partiuntur, dum legitur passio, apostoli sunt.

Sabbato sancto quidquid agitur in Officio nihil pertinet ad praesentem diem sepulcri, sed ad supervenientem Resurrectionis noctem; ideoque sicut non agitur sacrificium sexta feria, sic nota, nec septima. **406** Columna ignis praecessit filios Israel ante mare, et post mare usque in Jerusalem, et ceterus lucet ante baptismum, et post usque in octavas, Christus animum lucet usque in diem iudicii Sabbato incensum portatur ante Evangelium propter mulieres aromata portantes; *Alleluia* significat Ju-

deos prius conversos. tractus gentiles postea credentes. Illam gloriam quam dedit Deus Adæ, nisi peccasset, dat baptizatis Sabbato Sancto; et ideo *Alleluia* canitur. Sed quia restat via vivendi, sequitur tractus patientiam significans, per quam debent expectare gloriam sempiternam, quam præsignat sequens Sabbatum. Ideoque in illo Sabbato non canitur graduale, quia bonum opus non est ibi necessarium; non tractus, quia nec patientia; sed duo *Alleluia*, unum pro gloria animæ, alterum pro corporis. Graduale non dicitur in sex diebus, quod significat bona opera activæ vitæ. *Alleluia* spem contemplativæ vitæ significat. Quinquaginta dies post resurrectionem usque ad octavas Pentecostes contemplativam vitam significant, ubi erit tantum *Alleluia*, quam letitiam quinquagenarius numerus significat, qui jubilans, id est, júbilo plenus dicitur.

Tres psalmi in resurrectione Domini tria opera Domini post resurrectionem **407** suam in unoquoque fidei facta significant, separationem infidelitatis, conjunctionem fidei, ablationem baptismatis. Tempus Quadragesimæ, passionis significat præsens tempus, quoniam per omnia tempora oportet nos laborare, ad ultimum mori. Resurrectio vitam quam accepturi sumus in die iudicii. Propter mortem Christi, qui fuit hora nona mortuus, baptizantur qui in morte Christi baptizantur. Hora nona propter sepulturam Christi Sabbato baptizantur. Frequens mutatio cantus animas honorum invitat ad Dominum. Post quinquaginta dies septem solemnitates agimus propter seculiformem Spiritum, vel propter gaudium baptizatorum. Septem diebus celebret quisque adventum Spiritus sancti, qui eum accipit per impositionem manus episcopi. Spiritus sanctus tanquam ventus et ignis super apostolos descendit.

Sabbatis in Quatuor Temporibus apud Romanos legebantur sex lectiones, Græcæ propter Græcos, Latine propter Latinos ibi commorantes; ideoque dicuntur in duodecim lectionibus. Quatuor jejunia facimus, unoquoque tempore tres dies, quia unoquoque tempus habet tres menses. In his quarta feria jejunamus, quia in ea consilium fecerunt Judæi, ut Jesum occiderent (Matth. xxvi, 4); **408** sexta quia eum occiderunt; septima quia tristitia fuit populorum, quia Deus sanctificavit Sabbatum, et *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Quarta feria due lectiones leguntur, ut ordinandi habeant notitiam legis et prophetarum; quarta enim ætate lex et prophetiæ vignerunt. Sexta feria, una lectio legitur, quia sexta ætate lex et prophetiæ clauduntur Evangelio.

Clerus, sors, id est, pars Dei. In clericis quod pars est Domini, vel Dominus pars ejus, caput nostrum mentem significat; capilli, cogitationes; superior pars capitis rasa mentem Dominum contemplantem significat; inferior non rasa, mentem multis cogitationibus de temporalibus cogitantem. Superiorem partem radimus, cum temporales cogitationes in animo rescamus, inferiorem in coronam æquamus, cum temporalia necessaria cogitantes concordī curatione disponimus. Capilli oculis vel auribus non supercrecant, ne cogitationes temporales auditum vel visum mentis impediunt. Non multum est curandum auctores consuetudinum nos inquirere, si possimus consuetudines.

409 De Ordinibus.

Ostiarium in Veteri Testamento januas templi custodiebant, suscipientes sanos et rejicientes infirmos; modo in ecclesia recipiunt fideles et repellunt infideles.

Lectores in Veteri Testamento aperte et distincte docebant populum verba legis; modo spiritu-liter lectores sunt qui a demonibus in ecclesiam intrantes defendunt.

A Exorcista, id est *adjurator*, in Veteri Testamento habebat potestatem per impositionem manus expellere dæmonem ab homine; modo per orationem cedit vitia effugare ab anima.

Acolythi, id est *cerosarii*, in Veteri Testamento Domini lumen præparabant; modo in ecclesia lumen veritatis semper debent præparare mentibus fidelium.

(De *rubricanis*.) *Nathanæi*, qui *hygadicani*, id est *subdiaconi*, sicut in Veteri Testamento, ita nunc a populi oblationes suscipiunt, in domo Domini ipsi vasa corporis et sanguinis tamen offerunt; diaconus super altare disponit, et non recipit.

(De *diaconis*.) Levitæ in Veteri Testamento excubabant custodientes universa quæ ad cultum Dei tabernaculi pertinebant, servientes in ministerio ejus; in Novo Testamento provideant universa quæ necessaria sunt multitudini **410** cor unum et animam unam habenti. Idcirco nos eorum est ut excubantes in virtutibus, custodientes ministerium sibi commissum, quæcunque necessaria sunt ad cæleste convivium disponant super mensam Domini. Hi impositionem manus accipiant; per manum et discretionem digitorum discreta opera Spiritus sancti significant.

Presbyteri a filiis Aaron in Veteri Testamento exordium sumpserunt: episcopi ab ipso Aaron; qui tunc sacerdotes vocabantur, nunc presbyteri nominantur; qui vero tunc principes sacerdotum, nunc episcopi nominantur. Presbyteri consortes sunt cum episcopis in pluribus, in paucis vero dissimiles.

Baculum habet episcopus ut subditos regat, infirmos sustineat; annulum ut sacramenta non omnibus aperiat. Per amictum collo circumdatum custodiam vocis significat; per albam, castigationem corporis. Sacerdotes inde manus et brachia stringunt, ne quid inutile faciant; pectus, ne quid inutile cogitent; ventrem, ne delicias appetant; verenda, ne in luxuriam declinent; genua, ne ab oratione torpeant; tibiae et pedes, ne ad malum currant. Per cingulum continentia significatur, et item: *Sint tibi vestimenta* (Luc. xii, 35). Per stolam cui **411** dicitur jugum Domini leve, Evangelium Christi. In hoc quod collo superponitur, sciat se ministrum esse Evangelii, non dominum; in hoc quod usque ad genua, quæ causa humilitatis solent curvari, descendit, humilitas significatur. Per casulam opera justitiæ significantur, ut est illud: *Sacerdotes tui induantur iusticiam* (Psal. cxxxix, 9). Quia dupla est post tergum inter humeros, et ante pectus, per humeros, pondus boni operis. Ibi est duplex vestimentum, quia sic debent opera foris proximis ostendi, ut intus cor a integritate sint. In pectore duplex, quia in eo utrumque dei est, doctrina et veritas: doctrina ad omnes, veritas interior. Hæc duo duplicia conjuncta sunt: quia tunc bonum ministratur, cum bonum opus et vera doctrina conveniunt. Per albam dalmaticam

D intelligitur *Religio sancta et immaculata*, scilicet visitare infirmos et viduas in tribulationibus, et visitatores se custodire immaculatos ab hoc sæculo (Jac. i, 27). Ipsa duas lineas habet retro et duas ante, quia Vetus et Novum Testamentum rutilant dilectionem Dei et proximi. Immaculatum esse ad Deum, infirmos visitare et proximum. Triginta limbrias habet retro et quadraginta ante; singule lineæ alitrinsecus quindecim, quia linea charitatis in Veteri Testamento et Novo, **412** in prosperis et in adversis, quindecim rivos ex se producit, qui sunt: *Charitas patiens est, benigna est, charitas non amulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet* (I Cor. xiii, 4-6). Sinistra pars habet limbrias, quia activa vita sollicita est et turbatur erga plurima (Luc. x, 41). Dextra non ha-

b t, quia contemplativa vita quiescens est (*Ibid.*, 59). Largitas manicarum, largum Evangelii doctrinam significat. Casula circumdatis aliquando legit Evangelium discipulis, ut expedite valeat incedere ad Evangelium, vel mensam [ms. missam] Domini preparare. Casula aperta est unde emittatur brachium in sinistra parte, quia actor Evangelii quem debet discipulis imitari in dextro latere perforatus est lancea vel perforatus. Sudarium unde tergitur sudor et omniflorus huius corporis in sinistra manu portatur, significat autem studium divine cogitationis quo in hac vita delectationibus, tedia, et alia mentis superflua exterminamus. Est autem mundum; dehinc enim ait David: *Cor mundum crea in me, Deus* (*Psal.* L, 12); et Job: *Sicut Domino placuit, ita factum est* (*Job.* I, 21).

Per sandalia significatur profectus ad predicandum 413. quibus nec pes superiectus sit, nec nudus ad terram; qui Evangelium nec occultari debet, nec terrenis demonstrari; et quia predicatoris est hic illicque discurre, ne cadant sandalia de pedibus, ligata sunt, quod spiritualiter intelligendum est; lingua quae inde surgit et separata est a corio sandaliorum, linguam eorum significat qui bonam predicationem perhibent; sandalia extrinsecus nigra, intrinsecus alba, monstrant vitam praecitationis secularibus esse despectam, intentionem coram Domino intrinsecus esse mundam. Pars sandaliorum per quam pes intrat multis filis consuta est, ne dissolvatur duo coria, quia in initio praedicationis debet doctor studere multis virtutibus et sequentiis Scripturarum, ne opera exteriora ab interiori intentione disjungantur. Lingua super pedem linguam praedicatoris significat; lineae procedentes ex utraque parte ad median lineam, lex, et prophetae, et Evangelium; ligatura, incarnationem Christi. Sandalia dicuntur soleae; est autem genus calcamenti quo induitur minister Ecclesiae; subterius autem solea maniens pedes a terra, superius vero nihil operimentum habens, patet, quo iussi sunt apostoli a Domino indui; significat autem ministrum verbi Dei non debere terrenis 414 incumbere, sed potius celestibus inhare, et praedicationem suam nulli occultare. Sequitur superhumeralis quod fit ex lino [ms. linteol] purissimo. Per linum quod e terra sumitur, et per multos labores ad candorem perducitur, designatur corpus quod ex terra constat, quod corpus multis calamitatibus attritum, candidum et purum esse debet ab omni sordide. Postea sequitur pectorale quae a vulgo alba dicitur.

Pectorale significat perseverantiam in bona actione. Hinc Joseph inter fratres suos talem tunicam habuisse describitur. Tunica usque ad talum, est opus bonum usque ad consummationem, in talo enim finis est corporis; ille vero bene inchoat qui rectitudinem boni operis usque ad finem debite perducit actionis: *Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (*Matth.* x, 22). Deinde sequitur zona, quae cingit pedem dicitur, quae restringitur pectorale, ne late per pedes diffuset, per quam designatur discretio omnium virtutum; virtutes enim sine discretionem, non virtutes sed vitia sunt, nam virtutes in quodam medullio sunt constitutae. Sequitur orarium, id est stola, quod oratoribus, id est predicatoribus conceditur: admonet illum qui illo induitur ut memor sit se esse constitutum sub iugo Christi 415 quod leve est et suave (*Matth.* x, 30). Dalmatica quae sequitur ob hoc dicitur, eo quod in Dalmatia sit reperta. Usus autem dalmaticarum a beato Silvestro papa institutus est, nam antea colobis utebantur. Colobium vero vestis est sine manicis; significat autem in eo quod est sine manicis, nunquamque fidelem exermum esse debere ad bona exercenda. Cum vero nuditas brachiorum culparetur a beato Silvestro, ut diximus, dalmaticarum repertus est usus; est autem

vestimentum in modum crucis, monens in agatorium suum crucifixum suum esse debere mundo iuxta Apostolum: *Mihi mundus crucifixus est* (*Gal.* vi, 14); habet etiam in sinistra parte sui fimbrias; per sinistram praesens vita figuratur quae diversis curis abundat; curae significantur per fimbrias sinistrae partis; per dexteram quae fimbriis caret, futura vita exprimitur, in qua nullae curae sollicitant animas sanctorum. Inconcutilis etiam est, quia in Ecclesia vel in corde uniuscujusque fidelis nulla debet esse scissura, sed indiscissa fidei integritas. Aliter sinistrum latus habet fimbrias, quia activa vita sollicita est et turbatur erga plurius; at dextera non habet, quia contemplativa vita nihil habet in sinistram. Largitas brachiorum largitatem et hilaritatem doctoris significat. Mapula 416 quae sinistra parte gestatur, quae iuncta oculorum et narium dewaterit, praesentem vitam designat in qua superfluos humores patimur. Casula quae super omnia indumenta ponitur, significat charitatem quae alias virtutes excellit; de qua Apostolus commemoratis quibusdam virtutibus ait: *Major autem horum est caritas* (*I Cor.* xiii).

Aniculus igitur primum est vestimentum, quo ideo collum circumdamus ut vox quae per collum egreditur ab omni prava locutione muniatur, iuxta Prophetam: *Os nostrum custodiamus, ne in lingua delinquamus* (*Psal.* xxxviii). Secundum camisia linea, quae alba vel pectoralis, vel talaris nuncupatur, quod ad modum corporis acta totum corpus absque ruga operit. Per candorem ad quem nimio labore perducitur, mentis et corporis castitas atque munditia designatur, quae multo jejuniis et vigiliis, et orationum, bonorumque operum exercitio acquiritur. Per texturam vestimenti virtus, cor, cunctaque membra corporis ab omni operum pravitate coercenda; per talaris vero longitudinem, opus bonum usque ad consummationem; per rugarum deviationem, quibus exprimuntur circumflexiones haereticae pravitatis sive catholicae. Per cingulum, discretio quae est mater 417 omnium virtutum. Per stola, quae dicitur orarium, *Iugum Domini suave est et onus ejus leve* (*Matth.* xi, 50), designatur Evangelium: per albidinem stola, puritas doctrinae (58); per longitudinem usque ad pedes, virtus humilitatis et perseverantiae. Per balteum quo lumbi restringuntur, mentis castitas designatur, iuxta quod Dominus ait: *Sint lumbi vestri praecincti* (*Luc.* xii, 35). Deinde tunica, de qua dixit Dominus ad Aaron: *Facies tunicam hyacinthinam* (*Exod.* xxviii, 31), haec vero sub dalmatica induitur et subucula nominatur. Hyacinthus vero nec rarus est, nec densitate obtensus, nec rutilat aequaliter, sereno enim caelo fit perspicuus, et nubo pallidus est, unius et quasi aetherei coloris. Per aethereum et unum colorem designat vitam sacerdotalem quae supernis solum incessanter intenta desideriis conversationem iuxta Apostolum debet semper habere in caelis (*Philip.* iii, 20). Per coloris mutationem, fraternam compassionem, ut ait Apostolus: *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* (*Rom.* xii, 15), quod proprie est pontificis, significat rationem sublimem non patere nisi perfectis; per hoc quod est vestis interior et non cingitur, virtutes animae soli Deo cognititas sine intermissione seipsum habendas. Per dalmaticam quae candida duabus lineis coccineis ante et retro decoratur a summo iugo decursum, 418 mentis munditia cum utriusque Testamenti praedicatione, et Dei proximique dilectione designatur, quibus fulgere debet sacerdos et diaconus; per duodecim fimbrias quas utraque Enae in se continent, duodecim rami virtutum qui ex radice charitatis pendunt, quos etiam Apostolus enumerat, dicens: *Charitas patiens est, benigna est* (*I Cor.* xiii, 4), etc. Tertia vero linea quae inter duas lineas constituitur, et tribus fimbriis ante et re connectitur, caritas quae dilectionem Dei et pro-

(*) Ex his corrigendus et supplendus liber Joann. Abrinc. p. 85 et seq.

ximi in se continet, Trinitatis fide insignita demonstratur. Per coccineum colorem opera misericordiae et pupillis et viduis intelliguntur; per fimbrias quidem sinistri lateris sollicitudo figuratur vitae activae. Per dextrum quod fimbriis caret, quies contemplativa; per amplitudinem brachiorum largitas eleemosynarum. Per casulam quae super omnia ornamenta induitur, sanctitas et iustitia, quibus sacerdotalis gloria per omnia fulgere debet, designatur; pro hoc quod duplex habetur inter humeros, proximorum cura et compassio, et in se pura mentis intentio, et per aliam duplicitatem in pectore, doctrina in populo, veritasque qua debet ornari in mente. Per calceamenta linea quae candore nitent, et linea viciantur, ad currendum in malum prohibentur, **419** et in bonum festinare hortantur. Per sandalia quae desuper patent, sed subitus soleis a terra pedes prohibent, predicatorum caelestia non debere ascendere neque terrenis inhare figuratur.

Pallium quo super omnia ornamenta archipraesul utitur significat torquem quem solebant legitime constantes accipere. Per circulum quo circa humeros constringitur, timor et disciplina Domini, quibus se totum suosque coepiscopos sibi quidem subditos regere debet, designatur. Per duas lineas a summo usque deorsum ex utraque parte, praedicatio utriusque Testamenti, et dilectio Dei et proximi sine intermissione. Corporale cui superponitur corpus Dominicum, non aliud quam lineum esse oportet, quoniam Joseph lineum mundum legitur emisit, dum corpus Dominicum involvit (*Math. xxvii*); nam linum purum germen est terrae, et Dominus verum et purum corpus habuit, non simulatum; et sicut linum per multos labores vel sudores pervenit ad eandem, ita Jesus Christus multis affectibus passionibus migravit ab hoc saeculo, et ad eandem resurrectionis atque immortalitatis perductus est. Ita ergo qui corpus Domini in se recipere desiderat, per multos honorum operum labores et per castitatem mentis **420** et corporis debet se reddere mundum atque candidum, quod ita placari debet, ut necinitium, nec finis, sic enim in sepulchro Domini sudarium inventum est. Sudarium est ligamentum capitis, per caput divinitas designatur, quia caput Christi Deus est; volutio autem hae significat quia Christus qui in humilitate habuit initium nascendo, et finem moriendo, in di-

A vinitate neutrum horum, sed semper esse habet. Triforme est corpus Christi, eorum scilicet qui gustaverunt mortem et morituri sunt. Primum scilicet s. inctum et immaculatum, quod sumptum est ex Maria Virgine; alterum, quod ambulat in terris; tertium, quod jacet in sepulchris. Per particulam oblatae misce in calice ostenditur corpus Christi qui r. surrexit a mortuis; per comestam a sacerdote vel a populo, ambulans adhuc super terram; per relictam in altari usque in finem misce, jacens in sepulchris usque in finem saeculi.

De his qui ordinaverunt missam.

Consequentia missam celebrandi jam ad integrum composita ab apostolis et apostolicis ministris. Epistolae quippe et Evangelium recitabat Ecclesia ex antiquorum traditione, quae indigesta sunt in libro qui appellatur *Comes*, quem ad Constantium **421** Hieronymus scripsisse dicitur. Alexander VII papa qui instituit aquam [*f. add.* usum] benedicendi et aspersionem, inseruit memoriam Dominicae passionis ad consecrationem Eucharistiae. Primus Xystus VIII papa hymnum *Sanctus, sanctus, sanctus*. Telesphorus papa IX qui Quadragesimae jejunium sex hebdomadibus ante Pascha instituit, hymnum angelicum *Gloria in excelsis Deo* addidit. Damasius XXXV papa *Credo in unum Deum* solemnibus diebus cantari instituit ex decreto sanctae universalis synodi a CL episcopis Constantinopoli celebratae. Innocentius XXXVIII papa decrevit osculum pacis ad missam dari. Caesarius XLI papa introitus, gradualia, offertoria et communionem ex psalmis modulari antiphonatum instituit. Leo XLIII papa in canone missae addidit *Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*. Gelasius XLVI papa collectas et praefationes composuit. Gregorius LXI papa *Kyrie, eleison, Christe, eleison, et Alleluia* extra Quinquagesimam, et in canone *Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas grege numerari, et orationem Dominicam*, per quam apostoli solam consecrabant, post canonem consecrationis addidit. Ad haec omnia Sergius LXXX **422** papa hoc ultimum addidit, ut inter communicandum *Agnus Dei* a clero cantetur.

FUNDATIO X CLERICORUM COLLEGII DE ALBANIA

In ecclesia Rotomagensi, anno 1243.

(Ex chartulario archiepiscopali Rotomag.)

Petrus miseratione divina Albanensis episcopus (39) universis praesentes litteras inspecturis, salutem in Domino.

Beneficiorum quae a nobili Rotomagensi Ecclesia multipliciter recepimus non immemores nec ingrati, dignum esse iudicamus et animae nostrae valde necessarium, ut, et si non possumus et pro tot beneficiis a nobis et ab ipsa perceptis respondere condigne, saltem et aliquid rependamus quo cultus augmentetur divinus, et per hoc decor et honor ipsius in posterum conservetur. Hinc est quod diligenti consideratione prehabita ad honorem Dei, et gloriosae Virginis, et B. Romani, in quorum honore est dicta ecclesia fabricata, ad praesens duximus ordinandum, ut per archiepiscopum qui pro tempore fuerit in Rotomagensi ecclesia ponantur, seu instituantur **423** in ea decem clerici idonei et honesti

D qui continue in eadem ecclesia residebunt, quod quidem in receptione sua firmabunt proprio iuramento, qui etiam in eadem ecclesia omnibus horis intererunt, nisi propter infirmitatem vel aliam causam sufficientem, honestam et necessariam, fuerint impediti. De his autem clericis erunt quatuor subdiaconi, tres diaconi, et tres sacerdotes, et nullus ponatur nisi vigesimum primum annum aetatis suae compleverit, et qui bene sciat legere et cantare. Hi autem clerici ex causa necessaria qualibet die deesse poterunt una hora, dummodo omnibus aliis horis intersint; quod si non interfuerint omnibus aliis horis, stipendium quod debent illa die percipere subtrahatur eisdem. Nullus autem a Matutinis, Missa, Nona, et Vesperis impone se poterit absentare; quoniam si una de istis horis defecerit, etiam vis omnibus aliis horis interfuerit debito sibi sti-

(39) Petrus de Collemedio, qui fuit Rotomagensis archiepiscopus.

abet.
gu-
l. cet
Ma-
ter-
ob-
qui
vel
reli-
a se-

rum
Epi-
x
li-
tan-
an-
be-
Do-
tus,
inze
uit,
dit.
em-
etæ
poli
evit
apa
ex
Lill
um,
tas
apa
tra
in
nos
ari,
am,
li-
Dei

od
a-
ris
un-
unt
bus
ue
lli
se
is
re
a-
i-

penlio privetur illa die, nisi propter imminutionem de licentia cantoris vel hebdomadarii facta, vel ex alia causa honesta, sufficienti, idonea et necessaria se valeat super hoc excusare. Sane quilibet clericorum istorum singulorum percipiet duodecim libras Turonenses annuatim quæ pro rata per aliquem de ecclesia file dignum et juratum **424** ad hoc faciendum, per cantorem de consilio maioris archidiaconi et thesaurarii, si præsentis fuerint, vel eorum alterius qui præsens exstiterit, deputatum, quolibet die distribuatur fideliter. Ita tamen quod ea quæ propter defectus subtrahentur clericis memoratis, per eundem archidiaconum, qui nulli in hac parte gratiam faciet, conservabuntur fideliter, et per manum cantoris, maioris archidiaconi, et thesaurarii, aut duorum ex ipsis in pios usus, prout expedire vi fuerint, expendantur. Ad hos autem redditus emendos et assignandos, deputamus mille et quingentas libras Turonenses, volentes ut per manus venerabilis Olonis Rotomagensis archiepiscopi amici nostri litteratissimi, necnon magistri Hugonis Pisani Rotomagensis, Petri de Papiæ, et Guillelmi de Rezeana, Rotomagensis ecclesie archidiaconorum, Joannis de Campis, Guillelmi Laudii, et Hugonis de Alumnia, canonicorum Rotomagensium, si præsentis fuerint, vel saltem per manus duorum aut trium ex ipsis qui præsentis exstiterint, una cum archiepiscopo qui pro tempore fuerit emanent, et assignentur ad faciendum prædicta. Quod si memoratum archiepiscopum amicum nostrum, vel aliquos, aut aliquem de jam dictis, antequam ista et **425** alia quæ continentur inferius compleantur, contingat decedere, futurus archiepiscopus succedat loco dicti archiepiscopi, et loco maioris archidiaconi ejus successor; loco vero prædictorum duorum aliorum archidiaconorum, succedant decanus et cantor memorati. Quod si aliqui ex eis antequam ista et alia quæ continentur inferius compleantur decesserint, in executione prædicta ipsorum successores loco eorum succedant, ita quod archiepiscopus cum ipsis omnibus, si præsentis fuerint, vel saltem duobus aut tribus ex eis, supradicta et alia quæ dicuntur inferius exsequantur.

Verum si de supradictis mille et quingentis libris Turonensibus ultra summam centum viginti librarum ejusdem monete quam dicti decem clerici pro suo victu percipient annuatim, aliqui redditus emi poterunt, volumus quod illud quod superfluerit emptis redditibus supradictarum centum viginti librarum convertatur in emptionem reddituum ad emendum cappas choriales annis singulis pro clericis memoratis. Nos enim intendimus quod quilibet eorum, si fieri poterit, habeat annuatim unum caput chorialem, quæ viginti solidorum Turonensium pretium non excedat. Isti autem clerici simul in una domo jacebunt, ad cuius inceptionem **426** ducentas libras deputamus ad præsens; in eadem etiam domo similiter simul comedent, si commode fieri poterit, et archiepiscopus qui pro tempore fuerit ad hoc eos areare poterit, si viderit expedire. Præterea si aliqui de supradictis clericis se habuerint inhoneste, vel circa divinum Officium negligens exstiterit aut remissus, vel ex culpa sua ad serviendum ecclesie inhabilis factus fuerit, ad denuntiationem decani, maioris archidiaconi, thesaurarii et cantoris qui pro tempore fuerint, aut duorum ex ipsis, cum sine magna discussione archiepiscopus amoveat, et alium substituat loco ejus. Non enim intendimus ut prædicti clerici sint perpetui, sed potius temporales, ut videlicet tandiu ipsi percipiant supradicta quandiu servient ecclesie et honeste se habuerint, sicut decet. Verumtamen si propter senectutem, vel propter infirmitatem supervenientem, vel alias sine culpa sua ad serviendum ecclesie minus utiles facti fuerint, nolumus quod propter hoc debeant amoveri, ne videatur afflictis afflictio superaddi. Videat autem archiepiscopus, qui pro tempore fuerit,

A ut in ponendis, seu instituendis in eadem ecclesia dictis clericis, habeat præ oculis solum Deum, et caveat ne in prajudicium divini **427** cultus, quem ad decorum domus Domini in ea cupimus ampliari, propter affectionem, vel preces, vel ut forsitan provideatur personæ potius quam ecclesie, gratia super hoc ulli fiat, cum nostræ intentionis sit ut sine acceptione personarum, idonei, honesti, et utiles ad serviendum ecclesie assumantur. Volumus insuper et ordinamus ut, si archiepiscopus qui pro tempore fuerit, prædictos clericos, vel aliquem ex eis cum loca vacare contigerit, a tempore scientie ultra mensem in dicta ecclesia ponere se instituere distulerit, decanus et capitulum vices ejus suppleant; et si ipsi ultra alium mensem hoc facere distulerint, ad decanum, majorem archidiaconum, cantorem, thesaurarium, qui pro tempore fuerint, illa vice devolvatur potestas.

Ceterum si aliqui de prædictis clericis absens esse voluerit ab ecclesia, et causa morandi ad locum alium se transferre, ante recessum suum per mensem tenebitur hoc publice denunciare capitulo, et archiepiscopo, si præsens fuerit, vel illi qui fuerit loco ejus, ut sic eo recedente provideatur quod loco illius substituat alius, ne propter repentinum ejus recessum contingat ecclesiam ad tempus unius servitoris officio defraudari. Insuper ordinamus et volumus ut de redditibus viginti **428** sex librarum Turonensium, quas apud Locum-Veris [Gallice, *Louiers*] enim, quas exnunc Rotomagensi ecclesie dimus, tribus vicibus in ecclesia prædicta fiat commemoratio nostri annuatim, videlicet in die nostri obitus, et in aliis duobus terminis per archiepiscopum, decanum, et capitulum assignandis, ita quod unoquoque termino canonicis qui interfuerint officio septem libræ Turonenses, et clericis de choro, qui interfuerint triginta solidi distribuantur, prout in eadem ecclesia fieri consuevit, residui vero decem solidi in die nostri obitus in pane per manus hebdomadarii pauperibus erogentur. Porro volumus ut, quandiu Dominus per suam misericordiam dederit nobis vitam, in eadem prædicta ecclesia in octavis natiuitatis B. Mariæ Virginis missa eadem gloriosa Virgine celebretur, et canonicis qui interfuerint illi misse septem libræ de supradictis viginti sex libris, et clericis de choro qui interfuerint triginta solidi distribuantur, prout est in eadem ecclesia consuetum; in crastino vero omnium sanctorum qua die dum vixerimus, volumus in dicta ecclesia pro animabus antecessorum nostrorum archiepiscoporum, et pro animabus parentum nostrorum qui ex hoc seculo transierunt commemorationem fieri, distribuatur **429** canonicis qui interfuerint officio septem libræ, et clericis de choro qui interfuerint triginta solidi de pecunia supradicta, in illa etiam die decem solidi de supradicta summa in pane pauperibus per manus hebdomadarii erogentur; residue vero octo libræ et dimidia Turonenses, distribuantur canonicis et clericis de choro prædictæ ecclesie, qui interfuerint misse de sancto Spiritu, quam xii Kalendas Junii in dicta ecclesia volumus, dum vixerimus, solemniter celebrari, ita quod canonici septem libras percipiant, et clerici de choro triginta solidos; ita quod nec canonici, nec clerici aliquid inde percipiant, nisi interfuerint dictæ misse. Ceterum postquam vocante Domino transierimus ex hoc mundo, fiat de prædictis viginti sex libris quod superius est expressum.

Insuper volumus ut, de redditibus sexaginta et decem solidorum Turonensium quos dudum apud Locum Veris enim et in dicta ecclesia ad usum deputavimus lampadarum, nisi dictæ lampades ardeant in ecclesia die ac nocte, illi redditus in die nostri obitus et aliis duabus commemorationibus quæ fiunt in ecclesia Rotomagensi pro nobis, per manus hebdomadarii erogentur in pane, ita quod tertio de prædictorum quolibet termino **430** ex-

pendatur, supradictam autem summam mille et septingentarum librarum Turonensium, quam exnunc tam ad emendum redditus, ut prædictum est, quam etiam ad inceptionem domus deputamus, præcipimus per manus supradictorum in thesauro Rotomagensi deponi, consignari, et conservari diligenter et illelter, donec completa sint ea quæ sunt de prædicta pecunia facienda. Et quilibet eorum bona fide promittat quod non permittit dictam pecuniam in alios usus converti, vel pro alio negotio unquam tingi. Sane volumus ut spatium, antequam aliquid de supradictis viginti sex libris percipiant, commendationis nostræ duo termini per archiepiscopum una cum decano et capitulo assignentur. Item sæpius a memoriam redeuntes defunctum qui fiebat in missis quæ cantantur in majori altari beate Virginis, quem per constitutionem nostram volumus aliquando relevare, qui tamen ob negligentiam aliquorum nondum est, sicut dicitur, relevatus; attendentes quod nos, qui canonicos ad serviendum non compulsumus, fuimus negligentes, ordinamus et disponimus ad prædictam nostram negligentiam expiandam, ut statim assignentur de bonis a Deo nobis collatis quingentæ libræ Turonenses ad emendos redditus, **431** qui deputentur presbytero diacono, et subdiacono canonicis qui in majori ad

A magnam missam ministrabunt altari; ita quod inter ipsos singulis diebus pro rata æqualiter dividantur, et hoc fiat per supradictorum manus, decano tamen Rotomagensi vocato, qui tenetur diligenter negotia capituli procurare. Prædicta omnia volumus in vita nostra executioni mandari; et nisi in vita nostra, vel saltem infra annum post mortem nostram prædicta executioni mandentur, ordinamus, disponimus, et sub interminatione divini iudicii injungimus archiepiscopo qui pro tempore fuerit, ut prædictis personis et successoribus eorum, ut mora postposita pauperibus, piis locis, videlicet domibus leprosororum, pauperibus monasteriis monialium et religiosorum, necnon et aliquibus pauperibus virginibus maritandis, si inveniantur, in promptu prædicta nostra bona studeant erogare. Nobis tamen potestatem duximus retinendam disponendi et ordinandi aliter de dicta pecunia, nisi ea quæ pro ecclesia Rotomagensi mandamus fieri, ut supra dictum est, in vita nostra celeriter implentur. Volumus insuper ut prædicta omnia exsequenda dilecti socii nostri M. Petri S. Andomari propter consensus (60) et præsentia requirantur.

432 Datum Lugduni, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, in festo S. Laurentii.

FUNDATIO XVI CLERICORUM

COLLEGII CLEMENTINORUM

In ecclesia Rotomagensi, anno 1350.

(Ex archivis ejusdem collegii.)

Clemens (61) episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

Credita nobis a Domino plurima talenta pensantes, et considerantes attente quod ab eo cui plus committitur plus exigitur, utique deteremur, ne nos qui plus cæteris in hoc mundo accepisse aliquid cernimur, inde ab Auctore mundi gravius judicemur, quia cum adauctis donis donorum crescant etiam rationes, pressi pondere peccatorum digne famulari Domino non valeamus. Ut igitur gratiæ divinæ præmium, quod merita nostra non exigunt, aliorum patrocinis consequi mereamur, ad Dei omnipotentis laudem et gloriam et beate Mariæ Virginis Matris ejus, aliorumque sanctorum honorem, et pro nostra, ac prædecessorum ac progenitorum, nostrorumque fidelium animarum salute, in ecclesia Rotomagensi, quæ nos divina dispositione **433** dudum habuit in sponsum, et nunc in patrem ac dominum recognoscit, ut in ipsa quoque ecclesia per hoc circa divinum cultum decoris et honoris suscipiat incrementa, sexdecim perpetuorum clericorum, seu capellanorum numerum, sive collegium auctoritate apostolica instituimus ac etiam ordinamus, et eos capellanos seu clericos Clementinos, Clementis videlicet pape VI, volumus nominari, auctoritate statuantes eadem quod dictorum sexdecim clericorum seu capellanorum duodecim in sacerdotio, et duo in diaconatus ac reliqui duo in subdiaconatus sint ordinibus constituti; quodque ipsorum singuli singulos denarios quatuordecim diebus singulis percipiant pro eorumdem stipendiis, et ultra quatuordecim prædictos denarios, alios duos denarios usualis monetæ perpetuo percipiant

C in qualibet processione solemnī. Ordinamus insuper quod singuli dictorum clericorum seu capellanorum duodecim, in sacerdotio constitutorum, ut præferatur, sex singulis in capellis ipsius ecclesiæ sacrete per seipsos, vel impedimento legitimo impediti, per alios idoneos sacerdotes, per integram unam hebdomadam perpetuo celebrent unam missam, et quod singuli aliorum sex unam similiter missam celebrent per aliam unam **434** hebdomadam successive; quodque ipsorum quilibet die illa qua, ut præmittitur, celebrabunt, ultra prædictos quatuordecim et duos denarios, percipiant alios denarios quatuor monetæ ejusmodi usualis. Statuimus etiam quod dicti sexdecim clerici seu capellani omnes invicem in capella Sancti Joannis, quæ in eadem ecclesia sita est, semel in septimana quilibet congregentur, et, quandiu in humanis egerimus, de Trinitate, vel de sancto Spiritu, aut de beata Virgine, sive de beatis apostolis Petro et Paulo, seu de sancto Martiali, et postquam hujus incertæ ac labilis consummaverimus vitæ cursum, de mortis celebrent solemniter unam missam; quodque sacerdotes hujusmodi missam solemniter, ut prædictum, celebrans, viginti quatuor, diaconus vero et subdiaconus sacerdoti ministrantes eidem, quilibet eorum decem et octo, et reliqui dictorum clericorum seu capellanorum, videlicet qui fuerint in hujusmodi celebratione præsentēs, singuli videlicet eorum singulos duodecim alios denarios quilibet videlicet die, qua in qualibet septimana solemniter missa hujusmodi celebrabitur, ut fertur ultra, quatuordecim et duos ac quatuor alios denarios supradictos monetæ percipiant antedictæ. In hujusmodi autem perceptione **435** denariorum quatuordecim eidem clericis seu capellanis

(60) Ille aliquid deesse videtur.

(61) Qui fuit Petrus Rogerii Rotom. archiepiscopus.

pro eorum stipendiis, ut præmittitur, statutorum subscriptum modum volumus et statim perpetuo observandum, videlicet quod in Matutinis et majori ac pro defunctis Missis, necnon Vesperis, qualibet Missarum et Horarum prædictarum duos, ac in aliis, videlicet, Prima, Tertia, Sexta, Nona et Completorio, Horis ac in agendis etiam mortuorum, videlicet *Placebo* et *Dirige*, in dicta ecclesia celebrandis, singulis scilicet Horis et agendis hujusmodi singulis denarios monetæ hujusmodi singuli clerici seu capellani præsentibus duntaxat Matutinis, et Missis, necnon Vesperis, Horis et agendis percipiant autentatis.

Statuimus quoque quod dicti clerici seu capellani in missis et aliis canonicis Horis, diurnis pariter et nocturnis in eadem ecclesia pro tempore celebrandis, intersint continue, nisi de petita et obtenta licentia decani, vel cantoris seu hebdomadarii ejusdem ecclesie qui pro tempore fuerint, aut decani præfati, prout consuetum est in similibus fieri de aliis capellanis et clericis ipsius ecclesie qui ab eadem ecclesia fuerint tunc abest. Ceterum, ut prædicti clerici seu capellani, sicut spe præmit, sic pœne formidæ ad præmissorum observantiam in uentur, ordinantes, **436** adjungimus ut, si qui clericorum seu capellanorum prædictorum missis, Vesperis, Horis et agendis hujusmodi, vel earum aliquibus vel alicui non interfuerint perso aliter in ecclesia memorata, di. tr. ut. onibus, aut distributione missarum, Horarum, agendarum, aut missæ, vel Horæ, sive agendæ, quibus vel cui non interfuerint, et quas seu quam essent si præsentibus existerent missis, Horis, agendis, vel missæ, seu Horæ, ac agendæ hujusmodi percipiuri, priva i sint ipso facto. Item ordinamus quod, per dictum decanum et dilectos filios, capitulum ecclesie, unus alius clericus extra numerum clericorum seu capellanorum hujusmodi deputetur singulis septimanis qui absentias et alios defectus dictorum clericorum seu capellanorum sexdecimvideat et fideliter redigat in scripturam, et de illis in fine septimane ejuslibet relationem faciat plenariam et fidelem ei quem dictus decanus et capitulum duxerint ad hoc eligendum, cui (sicut præmittitur) deputando per dictos decanum et capitulum certum quid ut commissum sibi officium fideliter et diligentius exerceat deputetur. Dictis quoque clericis seu capellanis hujusmodi quatuordecim ac aliorum denariorum stipendia prædictorum, juxta præscriptam ordinationem nostram **437** in fine septimane ejuslibet per dictos decanum et capitulum persolvantur, retentis prius atque deductis per decanum et capitulum supradictos his quæ pro ipsorum clericorum et capellanorum pœnis absentie fuerint deducenda. Denique intuentes quam bona et quam sit jucunda, juxta Prophetæ testimonium, fratrum habitatio in unum (*Psal.* cxxxii, 1); auctoritate prædicta statuimus, volumus ac etiam ordinamus quod dicti capellani seu clerici in una eademque domo invicem habitent, ac etiam commorentur; quodque, per dictos, decanum et capitulum, ac dilectam filium Bertrandum Chariti archidiaconum, Augi in ea em Ecclesie apostolice sedis nuntium, una vel unum, domus sive manerium aut hospitium cum adjacentibus, seu contiguis eidem domui, sive manerio aut hospitio, viridarii sive hortis, domibus vel maneriis, site hospitii, quas seu quæ dicti decanus et capitulum habent in civitate Rotomagensi. Pro qua habitatione capellanorum seu clericorum, hujusmodi idonea seu idoneam et sufficiens eligatur, et habita de domo, sive manerio, aut hospitio cum adjacentibus, seu contiguis viridarii, seu hortis hujusmodi, æstimatione filii, pretium quod illa vel illud fuerit valere comperta sive compertum, dictis decano **438** et capitulo, vel alio vel aliis eorum nomine, per eundem nuntium de pecuniis Camera apostolice collectis per eam, et colligendis inventa, mandamus tenere

præsentium cum integritate persolvi. Quam seu quod domum sive manerium, aut hospitium, ut præmittitur, eligenda seu etiam eligendum dictis capellanis seu clericis exnunc damus, concedimus, et donamus, et illam seu illud pro ipsorum cohabitatione communi, etiam deputamus eidem nuntio; eadem nihilominus auctoritate mandantes quod tam æstimationis domus sive manerii aut hospitii cum adjacentibus sive contiguis viridarii, sive hortis hujusmodi quam etiam aliam opportunitam pecuniam pro reparatione domus seu manerii aut hospitii hujusmodi, ac pro disponendis et ordinandis in illa vel in illo necessariis officiniis pro cohabitatione clericorum seu capellanorum ipsorum, de pecuniis dictæ cameræ collectis jam et colligendis inantea per eundem hac vice cum integritate persolvat; dictisque decano et capitulo districtius inhibemus ne de pecunia quam pro pretio domus sive hospitii aut manerii hujusmodi ab eodem nuntio, vel alio nomine nostro solvente recipiant. Præterquam in emptione perpetuorum reddituum pro eadem ecclesia eligendorum quidquam **439** expendere non præsumant, suspensione decanum, et capitulum, prædictos singularesque personas capituli prædicti excommunicationis sententiæ ipso facto subjacere volentes, si contrarium præsumpserint aut nare. Pecunia vero, quæ de pœnis absentie clericorum seu capellanorum obveniet prædictorum, in reparationem et conservationem domus sive manerii aut hospitii hujusmodi per dictos decanum et capitulum deputetur fideliter, et integraliter convertatur, deputando, sicut præmittitur, per dictos decanum et capitulum super inspectione, scriptione ac relatione defectuum prædictorum, de salario per eos illi propterea constituto exinde primitus satisfacto, sicut satisfcit custodi aliorum sexdecim clericorum seu capellanorum, vocatorum de Darnevallo, institutorum in eadem ecclesia ab antiquo.

Statuimus insuper ac etiam ordinamus quod nullus ad clericatus seu capellanias hujusmodi in clericum seu capellanum recipiatur aut etiam admittatur, nisi psalterium et antiphonarium per historias corde tenus recitaverit; vel si talis non posset forsitan reperiri, saltem qui ad psalterium et antiphonarium, hujusmodi præscripto modo recitandum, infra biennium a receptionis sue tempore computandum habet **440** sit et aptus. Sine de circumspectione ac probitate dicti filii Joannis de Novancuria, archidiaconi Vulcassini Francie, in eadem ecclesia, plenam Domino fiduciam obtinentes, volumus, et auctoritate prædicta etiam ordinamus quod quandoque egerimus in humanis, ipse vel si confingeret eum interim ab hac luce substrahi, aut ad aliam dignitatem promoveri; sive si archidiaconus Vulcassini Francie in dicta ecclesia desineret, alius quem ad hoc duxerimus eligendum clericatus seu capellanias hujusmodi tam hac vice primaria quam deinde successive, quoties illos vel illas vacare contigerit, personis idoneis, scientibus vel habilibus, et aptis ad sciendum psalterium et antiphonarium, ut prædictum, recitare, auctoritate nostra conferat et assignet. Quodque nobis ab hac luce subtrahitis ipsorum vel ipsarum libera dispositio ad dictos decanum et capitulum pertineat pleno jure. Quibus etiam decano et capitulo, illis ex eisdem clericis seu capellanis qui ultra duos menses absentes fuerint sine causa legitima ab eadem, sia supradicta, vel pro aliis justis causis clericatibus seu capellanis eorum hujusmodi (post tamen decem nostrum) privandum, et clericatus seu capellanias hujusmodi per hujusmodi privationem vacantes, personis aliis idoneis **441** (ut præfertur) scientibus psalterium et antiphonarium recitare, vel aptis et habilibus ad recitandum eadem conferendi plena et libera sit facultas. De libris quoque, necnon calicibus et aliis ornamentis ad missas et alia divina officia, per clericos seu capellanos celebranda, in ipsa ecclesia opportuna decenter duximus provi-

videndum, et pro supplantatione onerum premissorum annuos redditus trecentarum et viginti librarum parvarum Turouensium, quos emi et amortizari fecimus, et alios redditus ducentarum et viginti librarum aliarum, quos præter domum sive manerium, vel hospitium hujusmodi emi volumus et mandamus, et pro quorum emptione per eundem nuntium mille septuaginta scuta aurea dictis capitulo [add. et decano] jam assignata sunt, et residuum per eum solvi præcipimus tenore presentium, et jubemus. Exnunc auctoritate deputamus eadem, dictisque decano et capitulo hujusmodi redditus tam emptos (sicut prædicatur) quam emendos exnunc etiam decanus, concedamus et donamus, et volumus quod liceat dictis decano et capitulo possessionem ejusmodi reddituum, ut ubicunque et in quibuscunque consistant, auctoritate ipsorum propria capere et nancisci, eosque in usus hujusmodi convertere, juxta modum 442 et formam superius expressos; ita tamen quod dicti decanus et capitulum pro se suisque successoribus jurent et bona fide promittant, ac se efficaciter obligent quod, pro reparatione et conservatione hujusmodi domus, manerii seu hospitii, ultra pecuniam pœnarum et condemnationum hujusmodi expensas necessarias facient et subibunt, et quod hujusmodi redditus fideliter colligent, illosque necnon res, loca et bona, in quibus consistunt, defendent et conservabunt, pro viribus, sicut alia bona et jura eorum communia; et quod clericis seu capellanis eisdem stipendia eorum, ordine præscripto perpetuo de dictis redditibus emptis et emendis, cum integritate persolvent; quodque satisficient aliis duobus capellanis perpetuis, in eadem ecclesia per nos cum præeramus eidem hactenus institutis, juxta ordinationem nostram super hæc dudum factam de stipendiis eorundem; pro quibus etiam stipendiis certos redditus duximus alias deputandos, sicut apparet per instrumenta publica quæ exinde sunt confecta; et quod solemnitatem beati Martialis et anniversaria, per nos in dicta ecclesia facienda annis singulis hactenus ordinata, peragent, et duas missas quas ipsi decanus

A et capitulum nobis in promotione nostra ad apicem apostolicæ 443 dignitatis annuatim pro salute nostra, quandiu videlicet egerimus in humanis, ac postquam migraverimus ab hac luce pro remedio anime nostre perpetuo celebrandas [f. add. statuerint], unam videlicet nonas Maii, qua videlicet die assumpti fuimus ad officium apostolicæ servitutis, et aliam die illa qua voluerint decanus et capitulum antedicti, prædictis aliis duabus missis per nos in dicta ecclesia institutis, ut præmittitur, celebrandis in suis diebus et ordine, remanentibus consuetis.

Cæterum ne forsan ex decani absentia contingat voluntatem et affectionem nostram circa præmissas ordinationes, aut earum aliquas vel aliquam impediri, vel etiam retardari, adjicimus declarantes quod præmissa omnia et singula volumus per dictos decanum et capitulum, non vocato nec expectato dicto decano, si forte fuerit absens, (servata tamen alias forma) ordinationem hujusmodi adimpleri. B Volumus insuper quod præsentis litteræ ac singula et omnia instrumenta, tam de ipsius concessionem domus sive manerii aut hospitii quam de emptione reddituum emptorum jam, et emendorum etiam, ut præferunt, ac de promissione obligationeque capituli prædicti, necnon inventarium de libris, paramentis et calicibus pro celebratione missarum et aliorum 444 divinorum officiorum deputatis, ac etiam deputandis, eorum copia dictis capellanis seu clericis per dictos decanum et capitulum, in publica forma data, in archivo publico ipsius ecclesiæ conserventur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrorum ordinationis, institutionis, statutorum, voluntatum, mandatorum, donationum, concessionum, ordinationum, deputacionum, preceptorum, et jussionum infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hæc attentare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

C Datum Avenioni, octavo Kalendas Junii, pontificatus nostri anno viii. Sic signatum in plicatura: De curia beati Stephani.

INCERTI AUCTORIS SERMONES SEX AD POPULUM.

Ex codice ms. Bigot.)

SERMO PRIMUS.

DE HONORANDIS PRESBYTERIS.

Dicit apostolus Paulus: Non est potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo ordinate sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit (Rom. xiii, 1-2). Audite, fratres charissimi, quid Apostolus Domini vobis clamat. Non sunt enim contemnendæ potestates sive mundi 445 sive Ecclesiæ, quia omnes ordinate sunt a Deo; et qui ordinatis a Deo contradicunt et resistit, ordinati contumeliam faciunt. Oportet igitur nos dominum papam nostrum, consiliatorem nostrum, visitare et venerari; visitare, quia consiliatorem; venerari, quia pastorem: sunt enim episcopi Ecclesiæ venerandi, sicut magistri, sicut vicarii Domini. Tanta reverentia voluit Dominus sacerdotes suos timere et venerari, quod in Deuteronomio minatus est, dicens: Et homo quicumque fecerit in superbia ut non exaudiat sacerdotem aut judicem, morietur

D (Deut. xvii, 12). Item ad Samuelem, cum a Judæis sperneretur, Dominus dicit: Non te speraverunt, sed me speraverunt; et Dominus quoque in Evangelio: Qui audit (inquit) vos, me audit et eum qui me misit, et qui vos spernit, me spernit (Luc. x, 16); et cum leprosum mundasset, Vade, inquit, et demonstra te sacerdoti (Matth. viii, 4); et postea tempore quam passionis alapam accepisset a servo sacerdotis, cumque ei dixisset: Sic respondes pontifici? (Joan. xviii, 22) adversus pontificem Dominus contumeliæ nihil dixit, nec quidquam de sacerdotis honore detraxit; sed innocentiam suam magis asserens et ostendens: Si male locutus sum (inquit), perhibe testimonium de malo; si autem bene, quid me cadis? (Ibid., 23.) Item in Actibus apostolorum, B. Paulus apostolus cum ei dictum esset: Summus 446 sacerdotem Dei maledicis? (Act. xxiii, 4) quamvis eo tempore sacerdotium Judæorum destructum crucifixo Christo erat, quantum ad Christianos, tamen ipsum, quam vis igno nomen, venerans Paulus ait: Nescis...

fratres, quia pontifex esset; scriptum est enim: *Principalebis tua non maledices* (Ibid., 5; Exod. xxii, 28). Cum igitur antiquum sacerdotium legis veteris in tanta auctoritate haberetur, et resistentibus Dominus mortem minaretur, quales putatis eos qui contra sacerdotium novae legis hostes et rebelles sunt contra Dei Ecclesiam? nec praemonentes (id est, praecaverentes) Domini comminationem, nec futuri iudicii ultione terrentur. Chore, Datan et Abiron, qui contra Dominum Moysen, et Aaron sacerdotem, sibi sacrificandi licentiam vindicare conati sunt, poenas statim pro suis conatibus impenderunt, terra compagibus ruptis in profundum sinum aperuit, stantes atque viventes recedentis soli hiatus absorbit; nec tantum eos qui actores fuerant Dei indignantis ira percussit, sed et ceteros ducentes quinquaginta principes ejusdem fororis a Deo ignis probata ultione consumpsit (Num. xvi). admonens scilicet et ostendens contra Deum fieri quicquid fuerint ad destruendum ordinationem Dei humana voluntate conati. Sic Ozias rex cum thronulum ferens et contra legem **447** Dei sacrificium sibi violenter assumens, resistente sibi sacerdote Zacharia [Azaria], obtemperare nollet et cedere, divina indignatione confusus et leproe maculatus est varietate in fronte (II Paral. xxvi, 48), ea parte notatus offenso Domino, ubi signantur qui Dominum promerentur. Cavendum est igitur, fratres charissimi, ne contra sacerdotes Dei aliquis audeat insurgere, ne Dominus illos qui vice sua funguntur velit asperse vindicare. Hi autem positi sunt in Ecclesia ad utilitatem nostram ut nobis provideant, ut de salute nostra rationem reddant, et unitatem Ecclesiae custodiant, de qua unitate nos Dominus voluit esse sollicitos, ne per dea inclementes et schismata facientes per d. v. r. o. s. c. r. o. c. e. s. ab unitate fidei divisi essemus; sic enim in unus Dominus est et unus pastor, sic voluit esse unam familiam et unum gregem; unde Dominus ait in Evangelio: *Et erunt unus grex et unus pastor* (Joan. x, 16); et Israel in veteri lege ait: *Dominus Deus tuus unus est* (Deut. vi, 4). Quod unus Deus sit in Evangelio ostendit, dicens: *Ego et Pater unus sumus* (Joan. x, 30). Et iterum de Patre, et Filio, et Spiritu sancto scriptum est: *Et tres unum sunt* (I Joan. x, 7). Voluit igitur Dominus suos sibi similes existere, ut sicut unus erat, ita Ecclesia una esset. Unde Dominus in Canticis ad Ecclesiam ait: *Una est columba mea, una est perfecta mea* **448** (Cant. vi, 8). Hoc unitatis sacramentum tu. ca. Domini inconsultis significavit, de qua scriptum est in Evangelio *quia milites qui eum crucifixerunt, eo quod de superiori parte non consutillis, sed per totum texta fuerat, dixerunt ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de ea cujus sit* (Joan. xix, 23-24). Indumentum Christi de superiori parte integrum erat, quia Ecclesia Dei unitatem de caelo, id est, a Patre et Filio venientem, et solidam firmitatem fidei inseparabiliter obtinebat. Noluit Dominus scindi vestem suam inconsultilem, quia non patitur violari Ecclesiae unitatem. Praecepit ergo Paulus de hac unitate: *Obsecro* (inquit) *vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi ut ipsam dicatis omnes et non sint in vobis schismata* (I Cor. i, 10). et iterum: *Servate unitatem Spiritus in vinculo pacis* (Ephes. iv, 3). Quomodo enim solis multi radii, sed lumen unum; et rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum; et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas, licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capiat; ab arlore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte praecinde rivum, praecisus arescit. Sic Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit; unum tamen lumen quo lubique diffunditur, nec **449** unitas

A corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profuentes largiter rivos latius expandit; unum caput tamen est et origo una, et una mater fecunditatis successibus copiosa. » (S. Cyr. De unitate Ecclesiae).

Propter hanc unitatem conservandam, ut agnus veteris legis qui in figura Christi occiditur in domo una ederetur, non efficeret de domo carnem foras (Exod. xii, 46). Caro Christi et sacramentum Domini ejici foras non potest, nec alia ulla credentibus praeter unam Ecclesiam domus est; hanc domum unitatis hospitium designat, et denuntiat Spiritus sanctus in psalmis dicens: *Deus qui inhabitare fecit unanimes in domo* (Psal. lxxvii, 7). In domo Dei, in Ecclesia Dei unanimes habitant, qui concordēs et simplices perseverant. Hujus igitur observatione, fratres charissimi, voluit Dominus per unum edificare Ecclesiam suam super illum, cui dixit: *Tu es Petrus et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni caelorum, et quodcumque ligaveris super terram, etc.* (Matth. xvi, 18, 19). Et tu conversus confirma fratres tuos (Luc. xxii, 32). Petrus est fundamentum cui innotuit Ecclesia, fidei enim illius delectant omnia alia membra adherere, magister enim et princeps apostolorum ideo factus est, et pastor fidelium, quia in fide praevalet; cum enim Dominus de fide suorum investigaret dicens: *Vos autem quem* **450**

me esse dicitis (Matth. xvi, 15), respondit Petrus sicut robustior in fide: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Ibid., 16), et audita fidei ejus fortitudine, Dominus dedit ei ut esset fundamentum fidei Ecclesiae dicens: *Et tu es Petrus, etc.* (Ibid., 18). Et claves habet caeli, quia nullus nisi per doctrinam ejus et magisterium ad caelum aspirare potest; oportet itaque aliquando ut conversus ad nos cum periclitabimur confirmet; pro eo enim rogavit Dominus ut non deficeret fides ejus (Luc. xxii, 32). Quia igitur magister noster est Petrus, dominus noster est vicarius ejus: ideo oportet nos adire linam apostolorum, et dominum nostrum papam visitare, et consilium quærere quomodo in tot et in tantis fluctibus hujus mundi Ecclesiam Domini possumus sine periculo gubernare; insurgunt enim quotidie tempestates (62) in Ecclesia Dei qui vellent unitatem ejus dissipare, et discordias seminando unionem pacis exstinguere. Aggrediuntur pastores Ecclesiae, ut caput ferientes, membra commoveantur terrore; nec solum enim ab extraneis patitur Ecclesia, sed et a domesticis et a fratribus suis; et peiora sunt bella intestina a quibus non cavetur, quam forinseca quae praevidentur. Initio mundi Abel justum frater occidit, Jacob fugientem persecutus est Esau frater ejus, Joseph venundatus est a **451** fratribus, a discipulo etiam est traditus Dominus; sed nobis non est ignominia pati a fratribus quod passus est Christus, nec gloria est facere quod fecit Jadas. Convicia eorum quibus se et vitam suam quotidie lacerant non timeamus: fustes, et lapides, et gladios quos verbis patricidalibus jactitant non perhorrescimus. Quid de illis est? homicidae sunt apud Deum, nos necare non possunt nisi eis Dominus permiserit; et cum nobis semel moriendum sit, illi tamen odio, et verbis, et delictis suis nos quotidie perimunt; nec ideo nos a proposito justitiae dimovebimur, quia propter timorem ecclesiastica disciplina non est relinquenda, nec sacerdotalis censura solvenda. Similes sunt diabolo patri suo, qui statim postquam creatus est, in Creatorem suum erectus ait: *Super astra Dei ponam sedem meam, sedabo in monte testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium et ero similis Altissimo* (Isa. xiv, 13). Isti enim qui sacerdotes Dei inquietant, in caelum ascendunt, super astra Dei vult sedere, super montem testamenti sedem ponere, super nubes ascendere, quasi dicas: Super episcopos vult regnare; episcopi enim sunt caeli, astra Dei, unus

(62) Subauditor eorum. Vide manum quae, pag. 451.

testa nenti, nubes cœli, latera aquilonis. Cœli, quia A
confluunt arcana Dei, unde David: **452** *Cœli enarrant*
gloriam (Psalm. xlviii, 1), etc. Astra, quia de eis ait
Dominus: *Vos estis lux mundi* (Matth. v, 14). Nu-
bes, quia rore prædicationis mentes fidelium com-
pluvit, de quibus dicitur: *Qui sunt isti qui ut*
nubes volant (Isa. lx, 8). Latera aquilonis, quia limi-
tati sunt peccatoribus qui frigidi in peccatis eos
persequuntur, vel latera præbent ad patiendum
aquiloni, id est diabolo, qui frigus inferi hominibus
peccati, de quo in Canticis: *Sarge, aquilo, et fla-*
horum meum (Cant. iv, 16), id est, tenta Ecclesiam
meam, ut ex virtute de te habita accipiat gloriam.
Mons testamenti sunt, quia in eis est altitudo scien-
tiæ utriusque Testamenti, sed vos qui estis filii Ec-
clesiæ defendite Ecclesiam. *Nemo seducat vos inani-*
bus verbis (Ephes. v, 6); adulterari non potest
sponsa Christi, incorrupta, pudica est. Non pertinet
ad præmia Christi qui reliquit sponsam Christi, ha-
bere jam non potest Deum Patrem qui non habet
Ecclesiam matrem. Ecclesiam qui vult dividere, ve-
stem Christi cupit discindere, nemo bonus Ecclesiam
Dei deserit, nec a familia Dei discipit; vere, ut ait
Dominus, cognoscent eam oves ejus (Joan. x, 14),
omnibus quoque clamat: *Qui non est mecum, contra*
me est, et qui non colligit mecum, dispergit (Luc. xi,
25). Triticum non rapit ventus, nec arbores solida
radice fundatam procella subvertit. Inanes palæ
tempestate jactantur, invalidæ arbores **453**
turbis incursione vertuntur. Apparent filii Dei ut eos
stantes in fide cœlestis Pater remuneret, ut in cœlis
unus Deus et una Ecclesia unum efficiant in sæcula
seculorum. Amen.

SERMO II.

AD PASTORES ECCLESIE.

De officio pastoralis.

Vae pastoribus qui dispergunt gregem pascebat vester. C
Idcirco hoc dicit Dominus Deus Israel ad pastores
qui pascent populum suum: Vos dispersistis gregem
meum, eiecistis eos, et non visitis is eos; ecce ego visi-
tabo super vos multam studiorum vestrorum (Jer.
xliii, 1, 2). Audite, fratres charissimi, super vos
sententiam comminantem, sed qui peccatoribus
comminatur vult ut convertantur. Mandat Dominus
vobis per Jeremiam prophetam quia gregem suum
vobis pascedum, regendum, custodiendum commi-
serat, ut a lupis insidiantibus eam defenderetis, ut
eos jejunos cibo cœlestis verbi reficeretis. Unde
Dominus in Evangelio convocatis discipulis suis ait:
Miserere turbe quia [ms. qui] non habent quod man-
ducent, et ideo dimittere eos jejunos nolo ne deficiant
in via (Matth. xv, 32). Jejuni sunt in via quibus in
hoc mundo non apponitur prædicationis mensa.
Miseratur Dominus cum prædicatores mittit; vos
estis discipuli Domini missi ad reficiendos jejunos.
454 Quid ergo, fratres? Ecce conqueritur de vobis
Dominus: pastores lupi effe et sunt. Conminatrigitur
Dominus: *Vae pastoribus qui dispergunt et dilacerant*
gregem populi mei. Dilaceratis quos pascere debuisti-
ecce ovis sit esca pastoris. Dilacerant quia, cum sint
mali sibi eos incorporant, malos et sibi similes effi-
ciant dilacerant quia ad punitionem ducunt; dis-
pergunt quia ab unitate Ecclesiæ dividunt. Sed
audite quid vobis Dominus comminatur: *Ecce ego*
visitabo super vos multam studiorum vestrorum.
Dominus visitat mala alienius cum ea punit, unde
ait in psalmo: *Beatus vir cui non imputabit Dominus*
peccatum (Psalm. xxxi, 2). Et quare punit Dominus
sacerdotes, subjungit: *Namque sacerdotes polluti*
sunt, et in domo mea inveni malum eorum (Jer. xxiii,
11). Polluti sunt peccatis, quos mundos esse deberet,
quia mundos alios facere debent; oportet enim
manum (65) mundam esse qui maculas polluti vasis

A purgat et lavat, ne polluta deterius inquinet, cum
sordida sordidum tractet; scriptum est namque: *Mundamini, qui fertis vasa Domini* (Isa. lvi, 11).
Domini etenim vasa ferunt qui proximorum animas
ad interna sacramenta perducendas in conversationis
sue exemplo suscipiunt.

Qualis autem debeat presbyter esse describit Aposto-
lus, cum dicit: *Oportet episcopum sine crimine* **455**
esse, tanquam Dei dispensatorem, non perverum, non
iracundum, non violentum, non percussorem, non
turpis lucri appetitorem (Tit. i, 7). Episcopum vocat
hic non solum episcopum, sed etiam presbyterum,
id est, irreprehensibilem, ex eo scilicet tempore ex
quo baptizatus est. (Quomodo [dicit enim Ambrosius] potest
præesse Ecclesiæ, et auferre malum de malo
eius, qui in delictum simile conuerit.) Sequitur:
Tanquam Dei dispensator. Aliud est dispensator,
aliud, dominus. Dispensator est servus prepositus
conservis suis, et dispensator et familia ejusdem
domini sunt servi; itaque dispensatoris non est per-
cutere conservos suos, sed expectare Dominum qui
vindicta illa quæ male acta sunt, sed conservis dare
debet in tempore cibare: sic presbyter populum Dei
habet subjectum sibi, non servum. Non decet ergo
eum esse perterritum familiæ Dei, sed humilem,
querentem ad modum villicii boni quid prosit pluribus.
Non iracundum. Iracundus est qui semper irascitur
et ad levem reprimissionis auram atque peccati,
quasi a vento folium, commovetur, et revera nihil est
fœdus præceptore furioso: qui cum debet esse man-
suetus, et secundum illud scriptum est: *Servo autem*
Domini non oportet rixari, sed humilem esse ad omnes,
doctorem, patientem in **456** *mansuetudine erudientem*
eos qui contra novit [al., qui existunt] (I Tim. ii,
24). Ille e diverso torvo vultu, trementibus labiis,
ruga fronte, effrenatis conviciis, et errantes non tam
ad bonum retrahit, quam ad malum sua severitate præ-
cipitat; unde Apostolus: *Non reddentes malum pro*
malis (I Petr. iii, 9); et iterum: *Non occidat sol*
super iracundiam vestram (Ephes. iv, 26); et Dominus:
Mhi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus (Rom.
xii, 19), et Salomon: *Melior est patiens viro forti, et*
qui dominatur animo suo expugnatore urbium (Prov.
xvi, 52); *Non violentum, turpissimum enim presby-*
terum vino delitum esse. Ebrietas extercat rationem,
unde Salomon: *Vinum et mulieres apostatæ faciunt*
hominem [al., sapientes] (Ecclesi. xix, 2). Prætereage-
rat luxuria: unde Apostolus: *Et nolite inebriari*
vino in quo est luxuria (Ephes. v, 18). Vino inebriatus
Loth jacuit cum filiabus, vino Samson inebriatus a
merece traditus est inimicis. Et Isaias: *Ut quid*
consurgitis mane ad ebrietatem secundam, et potandum
aque ad vesperam ut vino astutis. (Isa. v, 11). In
veteri quoque lege præceptum est sacerdotes cum
ingrediuntur templum ministrare Deo, vinum omnino
non bibere (Levit. x, 9; Num. vi, 3). Si ergo abstu-
nebatur a sacerdotibus aliquan- to templum secundum
legem veterem ingreditibus, quid de vobis dicen-
dum est qui quotidie ad altare Dei acceditis, cum
quanta sobrietate vivere debetis? *Non percussorem.*
457 Post violentiam prohibet percussorem; solet
enim ex vino jurgium procreari. Non debet servus
illius ferre qui præcipit: *Si quis percusserit te in*
maxillam, præbe ei et alteram (Matth. v, 39). Non
turpis lucri appetitorem. Turpis lucri appetitus a
presbytero debet esse alienus; sunt enim multi doc-
centes qui non oportet turpis lucri gratia (Tit. i, 11),
et putant quæstum esse pietatem (I Tim. vi, 5).
Forsitan enim plures inter vos sunt qui officium
presbyteratus non propter Deum, sed propter terre-
num commodum accipere præsumpserunt; sed hi
qui terrena lucra magis querunt quam Deum, rece-
perunt mercedem suam (Matth. vi, 2).

Multa turpia lucra possunt notari in sacerdotibus,
qui nec cantare missam, nec baptizare, vel mortuum

sepelire, nisi accepto pretio, vel promisso, velexacto. *Quarant enim quæ sua sunt, non quæ Jeſu Christi (Philip. ii, 21); curam animarum gerunt, nec salutem animarum querunt. Cum aliquis moritur subditorum, non tam volunt ejus salutem quam mortem; mortem cupiunt parochiani, quia sibi ex morte credunt contingere aliquid commodi, hæc sunt ergo turpia lucra. Preterea sunt quidam eorum feneratores, qui feneratoribus excommunicare solent. Si senus crimen in laico judicetur, nonne plusquam scelus in sacerdote deputari 458 debet? ideo in Psalmista dicitur: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, si munera super innocentem non accepit (ms., accipit) (Psal. xiv, 6); qui si non accipiens laudari debet, tunc accipiens debet vituperari. Turpe etiam lucrum in canonibus censetur, si sacerdos vel clericus emat annonam vel vinum, ad hoc ut plus vendat. Negotiator enim est ex sacerdote, sed ait Apostolus: Nemo militans Deo implicet se secularibus negotiis (I Tim. ii, 4), sed tantum victi contentus esse debet; et iterum ait Apostolus: Qui altario serviunt de altario vivant (I Cor. ix, 13); dignus est enim operarius mercede sua (Luc. x, 7). Dixit: De altario vivant, non dixit, divites fiant, victum tantum habeant, non colligant inde pecuniam; unde Dominus mittens discipulos ad prædicandum jussit ut neque sacculum, neque peram, neque zonam ferrent (Luc. x, 4), sed de rebus subditorum viverent, dicens: Edentes et bibentes quæ apud illos sunt (ibid., 7), despicientes divitias terrenas, debent alias querendas annuntiare. Si causa harum divitiarum tantum prædicant et pastores fiant, ab illis celestibus se privant. Unde Gregorius: Si quis ideo prædicat, ut hic vel landis vel muneris mercedem recipiat, æterna procul dubio mercede se privat. Dux autem ex hoc officio merces [mercedes] debentur, una in via, altera in patria; [add. alia] quæ nos in labore sustentet; scilicet victus; alia 459 quæ nos in morte remuneret, scilicet gloria. Non ideo tamen prædicare debet ut in hoc tempore mercedem recipiat, sed ideo mercedem recipere ut prædicare valeat. Sed quid nos, o pastores! agimus, qui mercedem consequimur, et tamen operarii nequaquam sumus; fructus percipimus, et tamen in prædicatione minime laboramus? Ecce ex oblatione fidelium vinum, sed quid pro animabus fidelium facimus? Merito dictum est de nobis per prophetam: Peccata populi mei comedunt (Ose. iv, 8). Peccata populi comedunt, qui peccata delinquentium tolerando foveant, ne temporalia bona amittant. Peccata populi comedunt, si ex oblationibus vivant, et tamen pro offerentibus nihil faciunt. Itaque, fratres charissimi, de vobis conqueritur Dominus et comminatur; ita ex altera parte instruit vos Apostolus. Considerate ergo, pensate si merito fiat de vobis hæc querimonia, timeate minas prævenientes ex justitia. Probate si tales estis quales describit Apostolus, ut qui nomen accepistis sacerdotis, rem nominis retinere studeatis.*

SERMO III

AD SACERDOTES.

Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Sacerdos qui habet maculam non offerat hostias Deo; nec accedet ad ministerium ejus, si cæcus fuerit, 460 si claudus, si parvo, vel grandi, et torto naso, si fracto pede, si manu, si fuerit gibbosus, si lippus, si albuginem habet in oculo, si sentiem jugum. Omnis sacerdos qui habuerit maculam non accedat offerre hostias Domino (Lev. xxi, 17, 21). Homo qui fuerit leprosus non vescetur de his quæ sanctificata sunt Domino (Lev. xxi, 3). Fratres charissimi, hæc omnia quæ in veteri lege de sacerdote jubentur, ad nostrum sacerdotum spiritualiter intellecta pertinere videntur. Ibi vitiositas carnis in sacerdote damnatur, hic vitiositas mentis per corporis vitia significata indicatur. Videamus ergo per singula, quos vitiositas mentis a sacerdote removeri præcipiente Domino

causatur. Laici sibi jubet quod sacerdos cæcus non offerat hostias Domino. Cæcus si res est qui describitur sententiam non in eligi, et quod gravis doctus vel operis exten- si per ignorantiam nescit. De talibus scriptum est per Iaiam: Speculatores Jerusalem cæci omnes (Isa. lvi, 10), scilicet qui debent providere Ecclesie Dei et eos ducere, cæci sunt, id est, ignorant. Domini præcepta. Quam digne isti a sacerdote remouentur qui populum Dei regere nesciunt, nec quid docere debeant cogitant; ait enim Dominus: Si cæcus cæcum ducat, nonne ambo in foveam cadunt? (Matth. xv, 14.) In præcipitium peccata amborum cadunt, quia ambo viam veritatis ignorant. 461 Huiusmodi pastoribus Dominus in Evangelio ait: Vos estis cæci, ducetis cæcos (Ibid., 15). Sacerdos vero Dei debet esse prudens in Scripturis, unde gregem Domini pascant, et unde contra lupum spiritalem se mutant; unde Salomon in Cantica laudando oculos Ecclesie dicit: Oculi ejus columbe super rivus aquarum (Cant. v, 12). Oculi Ecclesie pastores sunt qui debent excubare circa gregem Domini. Columbe esse dicuntur qui innocentes debent esse et simplices in consideratione Scripturarum, ne sanum intellectum aliquem hæretica sententia corrumpant. Super rivus aquarum describuntur. Per rivulos, Scripturarum intelligitur sententia. Diversi rivuli diversæ sunt sententia. Natura columbe est juxta fluenta habitare, et veniente accipere se etiam undam mergendo insidias ejus evadere. Eodem modo pastores ad munitionem Scripturarum contradictioni insidias debent recurre. Sequitur: Si claudus fuerit non offerat Deo hostias. Claudus non pedem habet rectum et alio claudicat; hinc etiam o pastores illi comparantur qui partim recte intelligendo pergunt, sed in parte male præcitant; hinc autem claudicationem mortis Jacob claudus præfiguravit in corpore, quia populus Israel, veniens Christo, claudicavit mente; bene sentiebat de 462 Christo cum hominem putaret, sed male cum Deum non intelligeret. Qui autem claudicat in fide revocandi sunt a sacerdotibus, id est alios quos regere debent claudicare faciunt in eodem vicio.

Sequitur: Si parvo naso fuerit non offerat Deo hostias. Nasus in divina pagina discretiorem significat. Nasus enim bonus et malus odorem discernit, non enim Salomon ait in Canticis describens Ecclesiam: Nasus tuus sicut turris Libani quæ respicit contra Damascus (Cant. vii, 4). Nasus Ecclesie sunt doctores sancti, qui novitum redolentem catholicæ fidei doctrinam discutere ab hæreticæ pravitate fetore. Sicut turris Libani sunt. Libanus mons est, et interpretatur candidatio. Turris Libani sunt doctores, quia defensio et refugium sunt fidelium. Qui respicit contra Damascus. Damascus interpretatur potus sanguinis, sanguis voluptatibus corporis designat; Damascus igitur mundum designat, quia sanguine, id est voluptatibus corporis, delectatur. Turris vero illa, id est, sancti doctores mundo contrarii sunt, et ideo contra Damascus dicitur respicere. Sed redeamus ad propositum: Si aliquis parvo naso, id est, parva discretione fuerit, scilicet ut bene discernat in ministerio quid sit faciendum, vel quid non sit faciendum, et bene discernat 463 quo spiritu unumquodque agatur, sive bono sive maligno, non est dignus sacerdotio. Putabit quidam bona esse quæ mala sunt, si vera discretione caruerit. De hac discretione dicit Apostolus: Alii datur discretio spirituum (I Cor. xii, 10). Sequitur: Si grandi et torto naso fuerit, non offerat hostias Deo. Grandem nasum habet qui in immoderatam discretionem evagatur, sicut quidam qui ultra modum singula persequuntur, quibus ait Apostolus: Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem (Rom. xii, 3); dum enim aliquis ultra modum ardens divina insectatur, incidit in errorem dum non potest adipisci intellectu quod investigabat, sed ut ait Dominus: Si quid residuum fuerit igne comburetur

(Exod. xii, 10), scilicet illud quod sciri non poterit Spiritui sancto tradatur. Si fracto pede vel manu fuerit, non offerat Deo hostias. Duobus pedibus dicitur fidelis viam Domini ambulare, dum quod docet ore, studet opere complere; haec autem pedem fractum qui vel praedicat tantum, et opere non complet; vel opere complet, sed aliis non praedicat. Utque autem a sacerdotio removendus est, qui vel tacet veritatem aliis, vel cuius vita dissentit a dictis. Qui bene praedicant et male vivunt notat Dominus in Evangelio, cum dicit: *Dicunt et non faciunt* (Matth. xxiii, 3). Sacerdoti **464** autem qui praedicare cessat ita Dominus per Ezechielem minatur: *Fili hominis, speculatorem dedi te domus* [al., domus] *Israel; audies de meo ore verba mea, et annuntiabis eis ex me: Si dicente me ad impium: Morie morieris, non annuntiaveris ei ut avertatur a via sua; impii autem et rivus: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram, id est, animam ejus. Si autem annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab impietate sua, ipse quidem in iniquitate sua morietur, in autem animam tuam liberasti* (Ezech. iii, 17, 19). Item significat manus quod pes, manus enim operari, pes ambulare designat; ambulare vero et operari in divina pagina ideum est. Sequitur: *Si gibbosus fuerit, hostias Deo non offeret*. Gibbosus sacerdos est quem terrenae cupiditatis pondus deprimit, et tardius ad superna intendit; dum enim ad infima inhiat, incurvus gravitatem sollicitudinis quasi pondus sustinet. Quod vere dives inhiat terrenis gibbosus est, hoc designavit Dominus in Evangelio, dum camelo qui gibbosus est divitem avarum comparavit, dicens: *Sicut camelus non potest transire per foramen acus, etc.* (Matth. xix, 24; Marc. x, 25; Luc. xviii, 25). Quod omnes sacerdotes student avaritiae et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum (Jerem. vi, 13). Sequitur: *Si lippus fuerit, non offeret hostias Deo*. Lippus est qui quidem ingenium ad cognitionem veritatis **465** emittit, sed hoc vivendo carnaliter obscurat; sunt enim quidam qui bene studere possunt divinae paginae, et bene intelligere si vellent, sed intenti voluptatibus ingenium obscurant, et vivendo in sordibus lumen ingenii deturpant. *Albuginem habet in oculo*, qui cum sapiens sit, arrogantia sapientiae vel justitiae nebulam ante oculum ingenii ponit, et cum putat videre cecus est et insipiens, ascribendo sibi non Deo quod novit; vel, iste habet maculam in oculo qui intentus terrenae sapientiae non divinae, putat se sapientem esse cum sit insipiens, unde scriptum est: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* (I Cor. iii, 19). *Jugem scabiem habet*, qui aliis criminalibus nec poenitet unde sedatus est. Omnes istos, fratres charissimi, ab officio sacerdotali jubet Dominus removere, vos autem qui sacerdotii nomen habetis, cavete ne pro omnibus istis dignitate officii inveniamini indigni.

SERMO IV.

AD SACERDOTES.

Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est (Mal. ii, 7). Audite, fratres charissimi, quantum thesaurum Dominus vobis commisit, et quanta dignitate nominis vos honoravit; thesaurum scientiae vobis tradidit, **466** et hominem angelum vocavit; ait itaque Malachias [ms. Salomon]: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam*; sed quia propter eum solum non sibi commendatur, sed ut aliis diffundatur, sicut ipse ait: *Sapientia abscondita et thesaurus absconditus, quae utilitas in utrisque?* (Eccli. xx, 32.) Ideo adjunxit: *Et legem exquirunt homines ex ore ejus*. Et dignum est ex officio ejus impositum ut aliis ab eo verba Domini percipiant, quia angelus Domini exercituum est, id est, nuntius et missus Domini Sabaoth, id est exercituum,

scilicet angelorum et aliorum ordinum. Vos estis tantae dignitatis, quod in curia regis celestis familiaris estis, consilia ejus cognoscitis, unde dicit in Evangelio: *Jam non dicam vos servos, sed amicos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dicitur amicos, quia quaecunque audiri a Patre meo nota feci vobis* (Joan. xv, 14). Vobis injungit praecepta sua ut aliis dicatis, et tanta etiam familiaritatis cum Deo estis, quod ex consorcio ejus et participatione dicitur vocamini, unde per Psalmistam: *Ego dixi: Dii estis* (Psal. lxxxi, 6.); et ad Moysen ait: *De eo quod ad juramentum deducendus est, applica eum ad eos*, id est ad sacerdotes: sed quid valet honor iste, ista sublimitas, si eam veritatem in superbiis? Scitis hoc omnes, fratres mei, quia si superbiatis, ipsa exaltatio erit vobis ruina, sicut scriptum est: *Dejecisti eos dum alleverantur* (Psal. lxxii, 18). Non dixit: *Dejecisti* postquam allevari sunt, sed *dum alleverantur*, et dum temporali honore sufflati foras videntur surgere, intus cadunt; hinc iterum dicit: *Deficientes ut sumus deficiant* (Psal. lxxvii, 2). Fumus quippe, ascendendo deficit, et se dilatando evanescit, sicut est sublimitas dum superbit, quia unde ostenditur ut altus sit, inde agitur ut non sit; et iterum: *Deus meus, pone illos ut rotam* (Psal. lxxxii, 14). Rota quippe ex posteriori parte attollitur et in altioribus cadit. Postera nobis sunt bona praesentis huius quae relinquimus; anteriora autem sunt aeterna et permanentia ad quae vocamur, Paulus attestante qui ait: *Quae retro oblitus, in ea quae sunt priora extendens me* (Philip. iii, 13). Peccator vero in prosperitate praesentium gloriatur, ex posterioribus elevatur, in anterioribus, id est in celestibus, corrui. Etiam alia sublimitas vobis a Deo concessa; permittit a vobis corpus Domini tractari, sanctificari, et de pane corpus suum vestra benedictione fieri. Magna dignitas! magna potentia! sed videte ne haec potestas vertatur vobis in damnationem, qui si indigne tractatis, si indigne corpus Domini accipitis, rei corporis et sanguinis Domini eritis; sicut ait Apostolus: *Quicumque manducaverit* (I Cor. ii, 27), etc. *Prolet autem seipsum*, etc. (Ibid., 28). Probatum jubet accipere: *Mundamini* **468** qui fertis vasa Domini (Isa. lii, 11). Itaque nulla luxuria, nulla immunditia sit in vobis. Legimus quod sacerdotes veteris legis quibus licitum erat habere uxores, in templo anno vicis suae habitare praecipitur, et ab uxoribus abstinere, quia scriptum est: *Estote sancti, quia sanctus sum ego Dominus Deus vester* (Levit. xi, 44). Quanto magis igitur hi sacerdotes ex die Ascensionis suae servare debent pudicitiam qui sacerdotium sine successione habent, et assidue serviunt; et cum Apostolus dicat laicis: *Abstinete vos ad tempus ut vacetis orationi* (I Cor. vii, 5), multo magis sacerdotes, quibus orandi et sacrificandi iuge officium est, debent a luxuria jugiter abstinere. Venit quidam die David esuriens ad Achimelech sacerdotem, et ait: *Da mihi aliquid cibi*; at ille inquit: *Non habeo panes laicos ad manum, sed tantum sanctum panem*; dicit mihi, *Sant mundi pueri tui a mulieribus? Sunt ab heri et nudius tertius, et fuerunt vasa puerorum sancta. Dedit ergo ei sacerdos sanctifica eum panem* (I Reg. xxi 4-6). Si ergo sacerdos interrogavit utrum mundi erant a mulieribus in die ad panem propositionis accipiendum, quid sacerdotes debent facere assidue propter corpus Domini accipiendum? Sed quia non vultis digne accipere, dicit Apostolus haec incommoda contingere: *Ideo inter vos sunt multi infirmi et imbecilles* (I Cor. xi, 30), etc. Itaque **469** mundo vase, mundo luteo corpus Domini tractare, ne de vilitate hospitii irascatur Dominus iuste. De reliquiis etiam, fratres charissimi, providere vobis debetis, ut in maxima reverentia pignora sanctorum habeatis. Audite quid ait Gregorius, de

præsumptione tractandi et videndi reliquias. In Romanis (ait) partibus et totius Occidentis omnino intolerabile est, atque sacrilegum, si sanctorum corpora tangere quisquam voluerit. Quod si præsumperit, certum est quod hæc temeritas impunita nullo modo remeabit [*al.*, remanebit]. Namque ergo cum quidam circa beatiissimi B. Pauli corpus meliorari voluit, quia necesse erat ut iuxta sepulchrum illius alius effodi debuisset, prepositus loci illius ossa aliqua non quidem eidem sepulchro conjuncta reperit, quæ quoniam levare præsumpsit atque in alio loco ponere, apparentibus quibusdam signis subita morte defunctus est. Præter hæc Pelagius præpositus dum similiter aliquid circa corpus B. Laurentii meliorare volebat, dum nescitur ubi sancti corpus esset, exquirunt, et subito sepulchrum illius ignorantibus [*al.*, ignoranter] apertum est; et hi qui præsentem erant monachi, atque laborabant, et mansionarii qui corpus martyris viderunt, omnes infra decem dies defuncti sunt. (Gregorius, lib. iii Reg., ep. 30.) Itaque, fratres, non temere sunt reliquæ sanctorum accipiendo, nec tractande. De poenitentibus similiter male agitis qui non peccata **470** hominum inquiritis, et inquisita non corrigitis, nec nobis ostenditis. Sed ego dico vobis in Spiritu Dei, ego libero animam meam, sed Deus de manu vestra requirit quia vos consentitis; dicit enim Ambrosius (64): « Assentire est non reprehendere, cum possis; ait autem Apostolus: Qui talia agunt uigni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed qui consentiunt facientibus (Rom. i, 32). Præierea non audeatis reprehendere quia eadē mæpiti agitis, sicut ait Apostolus: Qui alium doces, te ipsum non doces; qui prædicas non frandum, furaris: qui dicis non mæchandam, mæcharis (Rom. ii, 21, 22).

Sed dicitis: Persecutionem patimur, bella toleramus, omnia perturbata videmus, non possumus gregem Domini custodire. Ecce mercenarii esse apparetis, qui veniente lupo fugitis. Audite quid admonet Dominus: Nolite mirari si odit vos mundus (I Joan. iii, 13). Si mundus vos odit, scitote quia priorem me odio habuit. Non est serus major domino suo; si me persecuti sunt et vos persequerunt. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret (Joan. v, 18-20). Quid ergo fratres exsequeremini [*f. queremini*] ? Nonne estis membra Christi i qui non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam pro oribus suis? (Matth. xx, 28; Joan. x, 11.) Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Gaudete et exultate quia merces vestra copiosa est in caelis (Matth. v, 10, 12). Nolite igitur de talibus omnino (ut ait Gregorius) **471** conturbari, quia qui post nos vixerint deteriora tempora videbunt, ita ut in comparatione sui temporis felices nos æstimet dies habuisse (65). Maxima corona est bonum esse inter malos. Audite quid Dominus ait ad Ezechielem: Fili hominis, increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas (Ezech. ii, 6). Et Job ait: Frater sui draconum et socius struthionum (Job. xxx, 29); et Paulus: In medio nationis prævæ et perverse, in er quos lucetis, sicut luminaria in mundo (Philip. ii, 15). Sed sunt quedam quæ oportet æquanimiter tolerare, quedam vero quæ oportet mansuete corrigere, sicut Ecclesia ait in psalmo: *S. p. dorsum meum fabricaverunt peccatores* (Psalm. cxviii, 3), in dorso quippe opera portantur. Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores, quando eos quos corrigere non possumus patienter portamus. Ego Abel esse non suspicio qui Cain non habuerit. Boni, si sine malis fuerint, perfecti esse non possunt, quia minime purgantur; hoc est malus bono, quod fornax auro; hinc dicitur: *Et major seriet minori* (Rom. ix, 13). Esau nunquam servivit Jacob, nisi per-

sequendo, sed dum persequens est maxime servivit, quia maiorem coronam donavit. Nolite itaque, fratres charissimi, persecutionibus terri. Sed laborate, sudate ab hoc tumultu mundi animas miserorum eripere, convertendo quosdam ad vitam contemplativam, **472** quosdam ad activam. Immanuel Jacob qui habuit duas uxores Rachel et Liam, et prius Liam, deinde Rachel. Lia erat lippa, et Rachel formosa; de Lia multos, de Rachel paucos filios habuit. Iste servavit oves Laban, et concepit ei Laban pecora varia. Ille autem accipiebat virgas populeas, et decorticabat eas in parte, ita ut variae essent, et ponebat eas in canalibus ubi effundebatur aqua in conspectu pecorum, ut, cum conciperent, fetus essent similes virgis; itaque plura erant varia quam alba, vel nigra, et sic major erat multitudo pecorum Jacob quam Laban (Genes. xxx). Hæc historia expectat vos, et ostendit quid debetis facere: Laban diabolus, Jacob doctor quilibet Ecclesie, qui pascit oves quas pascet diabolus. Due filiae, due vite: Rachel significat vitam contemplativam quæ pulchrior est, Lia, activam, quæ generat [*add. plures*] filios quam contemplativa. Jacob exortitabat virgas, id est, sententias divinas quibusdam subtrahendo. . . . [*f. sensum*] allegoria, aliis non. Qui semper laborat ut filios diaboli suos faciat. Sic, fratres charissimi, laborate in grege Domini, quosdam per vitam contemplativam generando, alios conjugatos per vitam actioni, n. decepto Laban, id est diabolo, ad terram **473** promissionis cum ovium magna multitudine reatis, ubi Dominus noster Jesus Christus regnat cum angelis et sanctis, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO V.

AD SACERDOTES.

Qui descendant mare in navibus facientes o. erantem in aquis multis; ipsi viderunt opera Domini et mirabilia ejus in profundo. Dixit, et stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt fluctus ejus. Ascendunt usque ad caelos et descendant usque ad abyssos, anima eorum in malis tabescit. Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est (Psalm. cvi, 25-27). Conqueritur Dominus per David, fratres charissimi, de nobis sacerdotibus quibus gubernaculum Ecclesie suæ commisit, et opera et consilia sua revelavit, quoniam navem suam male gubernamus, nec in die serenitatis, nec in die procellæ discreti sumus. Ait enim: Sacerdotes qui descendant ab altitudine contemplationis suæ ad mare, id est, ad pericula hujus mundi tolerando, possit in navibus, id est, in Ecclesiis regendis ordinati; qui enim curam regiminis assumit populus Dei descendit, et mare ingreditur, quia Ecclesia Dei multis fluctibus tribulationum circumvallatur; et quare descendant subiungit, facientes, id est, ad hoc **474** ut faciant operationem in aquis multis, id est in populis multis; unde Joannes: *Aqua multæ, populi multi* (Apoc. xvii, 15). Operari debent quia operarii vocantur, juxta illud: *Messis quidem multa, operarii vero pauci* (Matth. ix, 37; Luc. x, 2). Operari debent quia nomine increpationis vitia debent a mentibus hominum extirpare, et grana virtutum seminare; operari debent in aquis multis, quia rebus præceptorum Domini homines de profundo hujus sæculi eripiendo piscari, unde Dominus Petrus et Andreas: *Faciatis vos fieri piscatores hominum* (Matth. iv, 19); et ut possint et sciant sapienter operari revelavit eis Dominus Scripturas, ait enim: *Ipsi viderunt opera Domini. Ipsi viderunt in Scripturis opera Domini*, quomodo omnia creavit, quomodo homines relinendo recreavit, et cetera innumeraabilia opera ejus, viderunt etiam mirabilia ejus, id est,

(65) Ita fere Bernardus in epist. 25 ad Hugonem Rotom. archiep.

(64) Ambrosiaster, non Ambrosius in c. f, ad Rom.

mysteria occulta Dei, sicut est sacramentum Domini a corporis et baptismatis, et cetera omnia sacramenta quae doctoribus Ecclesiae sunt revelata, ceteris de populo abscondita. Quae in rabilla sunt in profundo, quia vix oculis cordis perceptibilia. Audistis, fratres charissimi, quomodo Deus gubernaculum navis suae sacerdotibus commisit, et qua intentione, scilicet ut operentur in aquis multis; audistis etiam quomodo eos instruit, **475** dum eis sensum ad intelligendas Scripturas aperit. Intelligite ergo quomodo gubernant, quomodo in commissio officio se habent. Permittit eos Dominus tentari procllis adversarii; et hoc est quod dicit, vel supponit: *Dixit, et stetit spiritus procellae, et exaltati sunt fluctus ejus. Dixit Dominus, id est, voluit, et statim spiritus procellae, id est, malignus spiritus qui omnem procellam in Ecclesia Dei commovet, stetit, id est, inhorruit contra rectores Ecclesiae: et fluctus ejus, id est, diabolice tentationes exaltatae sunt, id est, multiplicaverunt; tentat enim rectores Ecclesiae, tum per prosperitatem, tum per adversitatem, tum per suam, tum per subjectorum. Rectores autem quomodo obsistent: Ascendunt usque ad caelos, et descendunt usque ad abyssos, et anima eorum in malis contabescit; per multam enim prosperitatem ascendunt usque ad caelos, id est, in nimiam superbiam extolluntur, et per multam adversitatem descendunt usque ad abyssos, id est, usque ad desperationem deprimentur; et anima eorum in malis contabescit, quia conturbati ab omni bono deficiunt. Mercenarius enim et qui non est pastor, et cujus non sunt oves propriae videt lupum venientem, et dimittit oves et fugit (Joan. x, 12), non pastor, sed mercenarius qui non pro amore intimo oves Dominicas, sed propter **476** temporales mercedes pascat. Mercenarius est qui locum pastoris tenet, sed lucra animarum non quaerit, terrenis commodis inhiat, honore prelationis gaudet (S. GREG. homil. 14 in Evang.). Lupus rapit, et dispergit oves (Joan. x, 12) cum alium ad luxuriam trahit, alium in avaritiam accendit (ms. ascendit), alium in superbiam erigit, alium per iracundiam dividit. Stare in periculo non potest, quia non propter oves, sed propter lucrum ovibus praestat, et ideo trepidant ne hoc quod diligitur amittant. Lupus rapit cum aliquis impotentes [ms. potentes], pauperes, viduas, pupillos opprimit. Pastor fugit non mutando locum, sed subtrahendo solatium; fugit quia injustitiam vidit et tacuit, et ideo inquit David: Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum decorata est. Turbati sunt quia ignorant quid faciendum sit, sicut qui in tempestate perturbatur et commovetur, erga subiectos pauperes, non divitibus obsistendo, sed pauperes increpando; et quia neque in prosperitate neque in adversitate rationabiliter se agunt, omnis sapientia eorum decorata est, et adhibita quia cassa et infructuosa. Sic nos describit Dominus per Psalmistam, nos autem quid respondemus ad haec? Sic enim ait Isaias: Sicut populus, sic sacerdos; sicut servus, sic dominus; sicut ancilla, sic domina (Isa. xxiv, 2); et Michas ait: Perit sanctus de terra, et rectus in **477** hominibus non est; omnes in sanguine insidiantur, ut fratrem suum renatur ad mortem (Mich. vii, 2); miseres sumus ceteris hominibus, quia et peius sumus, et alios perire facimus. Ait enim Moyses in Levitico: Si sacerdos qui est unctus peccaverit, delinquere faciet populum, quia enim facere peccatum ut quod suum correctorem facere prospicit; propterea Dominus, cum appropinquasset Jerusalem, et videns civitatem super eam flesset (Luc. xix, 41), intravit postea in templum, et eiecit ementes et vendentes (Ibid., 45), per hoc ostendens esse maximam causam destructionis civitatis; et quia suum Moyses populi, ait nobis Dominus per Zachariam: Super pastores iratus est furor meus (Zach. x, 3). Duobus modis est sacerdos ruina populi: male vivendo, et indiscrete regendo. Indiscrete regit, dum vel inno-*

deratam penitentiam negligenter parit. De immoderata penitentia increpat eos Dominus dicens: Alligant onera gravia et importabilia, et humeris hominum imponunt, digito autem nolunt ea movere (Matth. xxiii, 4), id est, minimum etiam illorum quae iubent nequaquam observare, propterea ait Apostolus: Si praecipit fuerit homo in aliquo delicto (Gal. vi, 1), etc. De minima autem penitentia ait Augustinus: Si aliquis peccaverit in Deum, nos in Dei injuria benigni et misericordes sumus, et Dei offensam quasi injuriam sit potestate ejus velle et **478** ejus nolle impune absque congruenti penitentia vindicta donamus, cum tamen quod in nobis commissum est, nec saltem verbum conumeliosum sine vindicta possimus, juxta constitutionem sancti Patrum, secundum auctoritatem canonicam vindicare. Nolite ergo, fratres, esse in isereti, ne vobis dicatur: Vos estis carci duces carcerum, et ideo si caecus carcer ducat, nonne ambo in foream cadunt? (Matth. xv, 14). Ut autem discretionem haberetis, in clavibus Petri vobis praefiguratam regi et insinuatam, cum enim Dominus dedit claves regni caelorum Petro, in Petro omnibus vobis dedit. Claves regni duae sunt: potestas et discretio, ut ligamus et solvamus; sed dignus digno ligatur et excommunicatur, qui scripsit admonetur nec corrigitur, unde Dominus ait: Si neque tu neque Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus (Matth. xviii, 17). Digne absolvitur qui digna satisfactione humilatur. Nec solum subjectis indiscreti estis, sed et in alienis; accipitis enim alienis parochianos, super quos non est data vobis potestas, et de quibus non est vobis iudicatio, unde Apostolus: Tu quis es qui iudicas alienum servum? suo domino stat, aut cadit (Rom. xiv, 4). Si autem videris eum errantem, fac quod Moyses praecipit: Si videris bovem fratris tui aut ovem errantem, non praeberis, sed reduces fratri tuo (Deut. xxii, 1); debes enim **479** parochianum alienum pastorem suum devitamentum dulcius adinvenire, et pastori suo reconciliare. Si potestatem usurpaveris timor est ne maledictionem, quam Moyses dixit, incurras: Maledictus qui transfert terminos proximi sui (Deut. xxvii, 17), et aibi: Non assumes et transferes terminos proximi tui quos statuerunt priores in possessione tua (Deut. xix, 14); hoc enim praecipit Dionysius papa (Dionysius Epist. ii, Severo episc.): Ecclesias singulas singulis presbiteris is dedimus, et unicuique jus proprium statutum, ita videlicet, ut nullus alienis parochianos terminos aut jus invadat, sed unusquisque suis terminis sit contentus. Quare, fratres charissimi, tanta praesumptio est timenda, quoniam multa mala in [f. inde] oriuntur; suscipiunt enim multetis excommunicati per ignorantiam, sunt et per hoc illicitae copulationes conjugales: cum enim raptam vel alterius sponsam, vel prohibitam non possunt improbi ducere in parochia sua, fugiunt in aliam, et man extranei sacerdos illicite benedicunt; vos autem pro terreno lucro libenter eos recipitis, et queritis quae vestra sunt, non quae Jesu Christi (Philip. ii, 21). Multi etiam suspensi et degradati a officio diabolica investigatione agere officium divinum praesumunt, et contra voluntatem Domini a vicariis ejus prohibiti ministrare volunt. Qui hoc faciunt Domino resistunt, et similes Chore, Dathan et Abiron, qui **480** steterunt contra Moysen et Aaron, et volebant per invasionem praesese populo Dei, quos vivos terra transglutivit cum tabernaculis suis et sollicitantia, descenderunt vivi in infernum (Num. xvi, 32). Gravior ulciscitur Deus in eos qui resistunt vicario suo; unde in veteri lege peccatum illud morte puniebatur, ait enim Moyses: Qui autem superbiert nolens obedire sacerdoti qui eo tempore ministrat Domino, moriatur homo ille (Deut. xvii, 12); in Toletano vero concilio excommunicari praecipuntur, et si noluerint corrigi, exilio damnari

(*Tol. v. c. 5*). De incuria vero et negligentia officii vestri multoties admonui vos ut lectioni vacaretis, et quid facitis [*f. facere*], quid predicare debetis addisceretis. In Aureliano concilio de illis dicitur: « Sacerdotes qui non sapient adimplere ministerium suum, nec discere juxta precepta suorum episcoporum pro viribus satagunt, vel contemporores canonum existunt, ab officio proprio submoventur; sunt, quousque emendata hæc pleniter habeant; » ignorantia enim Scripturarum errant et errare populum Dei faciunt, et maledictionem, quam dixit Moyses, incurunt; ait enim: *Maledictus qui errare facit cecum in itinere (Deut. xxvii, 18)*. De diminutione etiam titulorum vestrorum sæpius præcepi ne aliquis minueret vel minui permitteret; super hujusmodi culpa talis invenitur in canonicis sententia: **481** « Quicumque presbyter de jure tituli sui quolibet modo aurum, argentum, gemmas, vestes, vel aliqua alia mobilia ad ornamenta divina data in perpetuum alienare tentaverit, alienator et venditor honoris sui amissione mulctetur. » Quid dicemus vobis per singula: in multis oportet vos vigilare, quia estis oculus Ecclesie: admonere populum Dei ut a vitis absterneant, publice peccatores arguere, ad poenitentiam invitare, poenitentem in spiritu lenitatis tractare, omnes etiam qui, non confirmati, ut ad confirmationem veniant submonere, quia aliter non sunt perfecti adhuc; baptismus enim datus est ad remissionem peccatorum, in populo manus, ad dationem virtutum. Deus autem, cujus vicarii estis, qui dedit vobis iudicium quod faceretis in mundo confirmari in cælis, ipse vos regat et confirmet in officio commissio, ut grægem commissum vel subditum offerre possitis venienti Christo. Qui vivit et regnat per omnia, etc.

SERMO VI.

DE SACERDOTE.

Fecit Deus duo magna luminaria, luminare majus ut præcesset diei, luminare minus ut præcesset nocti, et stellas, et posuit eas in firmamento cæli ut lucerent super terram et præcessent diei ac nocti, et dividerent lucem et tenebras. Dixit etiam Dominus: Producant aquæ 482 reptile animæ viventis et volatile super terram sub firmamento cæli (Gen. i, 16-20). Sic voluit Deus, fratres charissimi, facere creaturas mundi, ut initio creatoris aliquid nobis significet mysterii. Videamus quid in luminariis, quid in die et nocte, quid in firmamento, quid in terra nobis præfiguratum est, et imitemur si quid in eis nobis imitandum est; ad nos enim, fratres, pertinet hæc figura, quia nos sumus illa firmamenti luminaria. Quid firmamentum, nisi Scriptura super quam firmata est Ecclesia? Quid luminaria firmamenti, nisi pastores Ecclesie qui eam illuminant exponendo aliis? Cum Evangelium exponitis, quid aliud facitis, nisi firmamentum cæli, id est, Scripturam dilucidatis? Et duo sunt luminaria, id est, majus et minus, videlicet sapientiores et minus sapientes; dies iterum significat sapientes, et nox insipientes. Præest majus lumen diei, quia sapientiores doctores magis capaces instrunt. Quid Augustinus, nisi sol in Ecclesia? quibus loquitur, nisi sapientibus? Vos autem, sacerdotes minus scientes, minus lumen estis, vos præestis nocti, quia laicis præestis qui ignari sunt Scripturæ, et in tenebris ignorantie versantur, sed quocumque lumen estis, lumen estis tamen. Vos estis lux mundi (*Matth. v, 14*); vos in medio nationis prave 483 et perverse lucetis quasi luminaria (*Philip. ii, 15*). Ceteri clerici qui prælationes super populum Dei non habent stelle dicuntur, qui quamvis non possint doctrina, tamen et opere lucet super errant, id est, super Ecclesiam. Luminaria dividunt lucem ac tenebras, quia capacitatem singulorum prædicatores discernunt, ut carnalibus humilia, spiritualibus profunda prædicent. Sequitur: *Dixit etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ*

A viventis et volatile super terram sub firmamento cæli. Cum pastores Ecclesie præfigurasset, sequenti die officiorum suorum demonstravit [*hic. f. add. debuit*]. creavit enim pisces et aves de aquis; per aquas baptismus intelligitur; pisces et aves, duo genera fidelium baptismo regeneratorum designantur; alii enim sunt amantes sæcularia, et lata hujus mundi itinera sectantes, qui pisces dicuntur, de quibus David: *Volucres cæli et pisces maris, qui perambulanti semitas maris (Psal. viii, 8)*. Mare est mundus, semitas maris sunt lata itinera hujus mundi; alii sunt volucres, id est, ad cælestia volantes pennis virtutum. De utroque genere hominum inveniuntur in sacramenti baptismatis regenerati, unde pisces et aves sunt de aquis creati. Vobis, fratres, regenerationis officium commissum est, vos filios Deo generatis. In hac generatione Spiritus sanctus Pater est, et aqua mater; 484 unde ait Nicodemus Dominus: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei (Joh. iii, 5)*. Prima generatio ex carnali patre carnalis facit, secunda ex Spiritu spiritalis reddit, unde ait Nicodemus: *Quod natum est ex carne caro est: quod natum est ex spiritu spiritus est (Ibid. 6)*, id est, ex carne carnalis, et ex spiritu sunt spirituales. Sicut nascuntur carnaliter homines ut intrent in mundum, sic nascuntur spiritualiter ut intrent in cælum; unde ait: quia aliter non potest introire in regnum Dei. Vos autem estis ministri hujus introitus, vos facitis filios diaboli filios Dei. Ecce porta cæli vobis tradita est, dum aqua baptismatis vobis commissa est; sed cavete ne sitis similes aquæ baptismatis; aqua aluit peccata, et postea descendit in loca fetida. Præus sacerdos similiter homines per officium salvat, per pravitatem meruit ut in infernum corrumpat.

Præterea vobis, fratres, claves regni cælorum traditæ sunt; vobis enim dicitur, dum apostolis dicitur: *Quæcumque ligaveritis super terram erunt ligata et in cælo, et quæ solveritis super terram erunt soluta et in cælo (Matth. xviii, 18)*. Duæ sunt claves, altera claudendi, altera aperienti; potestas enim ligandi est una clavus, et altera potestas solvendi. Una poenitentibus aperiit, altera obstinatis auitum tollit. Sed timendum est ne vos qui 485 janitores estis cæli, cum alios introniseritis, vos ipsi intrare non possitis; non est officium ex merito, nec meritum ex officio. Multi intrant qui non habent claves, et multi habent claves qui non intrant. Proh dolor! oves intrant, et pastores eijciuntur. Dominus autem cum vendentes et ementes ejecisset de templo, accesserunt ad eum caeci et claudi, et sanavit eos (*Matth. xxi*). Quia indignos sacerdotes de domo sua ejecit, cæcos vero in scientia et claudos in operatione, id est, peccatores plerosque Dei legis ignaros accedentes per poenitentiam in templo recipi et sanari, dum plerumque laici simplices interna inspiratione convertit, et sapientes liberatos excæcari permittit. Et cum deberent esse oculi columbarum, efficiuntur oculi corvorum. Dicit Christus Ecclesie in Cantico: *Oculi tui columbarum (Cant. iv, 1)*. Qui sunt oculi Ecclesie, nisi pastores? Oculi sunt qui providere inferioribus debent, columbe comparantur, quia simplices et innocentes debent esse. Illi sunt illi de quibus dictum est: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbe ad fenestras suas? (Isa. lx, 8)*. Vos enim nubes estis, qui alios complere debetis; vos volare debetis ad cælestia, ut viam ostendatis exemplo quam prædicatis verbo; et quamvis in alto sitis, quasi columbe speculæ, ne 486 accipiter veniat, debetis. Fenestras vero sunt Scripturæ per quas Deum videtis, per quas ovisbus providetis. Vos estis lux, et oculus, et sal. Lux, ut luceatis, unde: *Luceat lux vestra coram hominibus (Matth. v, 16)*. Oculus, ut provideatis, unde ad Ezechielem dictum est: *Speculatorem dedi te domui Israel (Ezech. iii, 17)*. Sal, ut conditiis prædicationem

vestram, ut vermes peccatorum exstinguatis. Hæc tria vobis necessaria sunt, lux bonæ operationis, oculus bonæ discretionis, sal prædicationis et correctionis. De illis qui bene prædicant et male faciunt ait Dominus: *Quæ dicunt facite, sed tamen opera eorum nolite facere; dicunt enim et non faciunt* (Matth. xxiii, 5), isti sunt etenim lux. Sunt alii qui oculo discretionis carent, qui non discernunt peccata et poenitentias, qui ligatione, qui absolutione digni habeantur, de quibus Dominus per Ezechielem: *Sacerdotes mei contempserunt legem meam, et polluerunt sanctuaria mea; inter sanctum et profanum non habuerunt distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt* (Ezech. xxi, 26). Sunt iterum alii qui nesciunt prædicare, de quibus dictum est: *Canes muti non valentes, vel nescientes latrare*, (Isa. lvi, 10). Si oculum discretionis non habet, indigne solvit et ligat. Si non est sal, canis est circa gregem Domini, sed lupum latratu prædicationis non fugat. Si **487** non est lux, alios introducit, sed non intrat. Hæc ergo ita, fratres, vobis simul necessaria sunt; si unum eorum deest, gregem Domini periculose

A serratis, quia si non estis lux, cum periculo corpus Domini tractatis, et officio vestro indigni estis. Si oculo discretionis caretis, tunc cæcus cæcum ducet, et ambo in foveam cadent (Matth. xv, 14). Si saltem prædicationis non habetis, tunc jejunos populus Domini erit et deficiet in via, quod valde vobis periculosum est, cum Dominus dicat: *Nolo eos dimittere jejunos ne deficiant in via* (ibid., r. 32). Considerate ergo onus vestrum, clamat vobis propheta Osee: *Audite hoc, sacerdotes, et attendite, domus Israel, quia vobis judicium est* (Ose. vi, 1); et unde judicium expectent, supponit: *Quoniam laqueus facti estis Sion, et rete expansum* (ibid.); quasi diceret: Vos qui alios expedire debetis, malo exemplo vestro alios illaqueatis. Pensate igitur quid estis? videtis ad quod ministerium in domo Dei ordinati estis. Vobis tradidit Deus pecuniam suam dum refect, dicens: *Negotiamini dum venio* (Luc. xix, 13). Deus autem qui dixit: *Ego sum pastor bonus* (Joan. x, 11), pastores suos et greges suos conservet, ut eos in coelestem Jerusalem, ubi pax, et gaudium, et vita, perducatur. Qui vivit et regnat, etc.

DE EXPOSITIONE BAPTISMATIS ET EUCHARISTIE.

Ex eodem ms. codice Bigotiano. **488** Sciendum est denique quod Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Isidorus, Hilarius, Maximianus, Innocentius, Gelasius firmiter credunt et diffiniunt quod baptisma, et eucharistia, et chrisma nec per bonos sacerdotes augentur, nec per malos minuuntur. Beatus vero Hieronymus sacerdotes ad sanctam et mundam vitam provocans, eadem fide, licet aliis verbis, ut quibusdam videtur, in Expositione duodecim prophetarum dicit quod vita eucharistiam et non verba faciunt; quod cum maxima concordia cæterorum sanctorum Patrum accipiendum et pie resolvendum est. Deus enim omnipotens per fidem et solennia verba sacerdotis, licet peccator sit, substantiam panis et vini vertit in veram substantiam carnis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi. Sed si sacer-

dos mundus, et castus et pius est, in hoc facit eucharistiam ut per vitam bonam et orationes suas prosit in salutem ipsam eucharistiam facientem et accipientem, quæ per se plena et perfecta est, id est, ex Deo omnipotente; id est, et verbis, et fide sacerdotis, et fide astantium corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi est; sacramentum enim Domini cum per se sanctum et verum est sollemnibus verbis et fide, sicut dictum est. Sed si sacerdos bonis operibus exsequitur quod credit et tractat, facit eucharistiam sibi et accipientibus prodesse in salutem. Accedit enim verbum divinum, et facit sacramentum (August., tract 80 in Joan.), facit (inquam) id est, obtinet apud Deum vitam bonam, vita conficientium ut eis accipientibus prosit.

APPENDIX AD ACTA VETERA. SYNODALES CONSTITUTIONES

Per reverendum in Christo Patrem, et D. dominum Ludovicum de Canossa, Dei et sanctæ sedis apostolicæ gratia Bajocensem episcopum, editæ et publicatæ in ejus synodo æstivali Bajocis solemniter celebrata anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, die 13 mensis Aprilis post Pascha.

Quæ anno Domini millesimo quingentesimo decimo quinto, mensis vero Aprilis die decima septima, per bonæ memoriæ prædecessorem nostrum immediatum in æstivali synodo promulgata fuerunt statuta tenoris sequentis.

I. Prædecessorum nostrorum vestigiis inhærendo statuimus et ordinamus quatenus viri ecclesiastici nostræ Bajocensis diocesis, sub pœna emendæ arbitrarie, cum habitibus decentibus, nimia longitudine vel brevitudine minime notatis, sed honestis et suo statui congruis et decentibus, tam in ecclesiis quam extra, uti habeant, debita tonsura muniti, comam nullatenus nutriendas, sed auribus patentibus incedant.

II. Item quod secularibus negotiis contra statum ecclesiasticum nullo modo se immisceant; nec quovis modo mercantias publice faciant causa lucri emendo vel vendendo, nec conductores seu locato-

C res, arrendatores, seu affirmatores terrarum maxime laicis spectantium aut ipsorum in suis dominiis et curiis secularibus procuratores existant, seu receptores, et maxime beneficiati, et qui habent curam animarum. Quibus præcipimus residentiam facere in locis suorum beneficiorum, ut infra dicetur. Nec in diebus aut subsidiis regis rotulos dictando, scribendo, receptas faciando, seu alias quovis modo se intrinittere audeant.

III. Item, quod mulieres, de quibus aliqua possit oriri suspicio, cum scandalo in suis mansionibus non teneant, nec filios forsitan ex illicito coitu procreatos in ecclesiis vel officiis divinis sibi ministrare permittant.

IV. Insuper caveant sub pœna arbitrarie ne quovis modo insolentiam aut tumultum, seu scandalum facere audeant in servitiis defunctorum; nec ad illa se ingerant, aut compareant causa celebrandi missas

peculiares, nisi a parentibus, amicis, aut exsecutoribus dictorum defunctorum specialiter vocati fuerint et invitati.

V. Item, quod pileos in ecclesiis officiendo nullatenus deponent, sed caput honesta habeant, habitibus dissolutis in colore et factione penitus relictis, tabernasque, nisi causa necessitatis tanquam viatores, intrare non audeant ad comessionales et ebrietates sectandas; mittere tamen poterunt pro sua necessitate ad potum in eisdem tabernis quaerendum.

VI. Inhibentes ulterius Ecclesiarum hujus diocesis rectoribus et eorum vicariis ne in domibus presbyteralibus **3** tabernas teneant, seu teneri faciant, aut permittant quovis modo, nec viros ecclesiasticos sibi ignotos ad sacrum sacerdotale officium exsequendum in suis Ecclesiis admittant absque nostra et officiariorum nostrorum licentia speciali, etiamsi religiosi fuerint, nisi a suis praelatis litteras habuerint obedientiae, et quomodo sunt missi a suis praelatis.

VII. Item, quod casus ad nos reservatos scire studeant, ne suos parochianos ab eisdem casibus absolviendo decipiant; manipulumque curatorum una cum nostris praesentibus statutis synodalibus propriis et non accomodatis secum habere curent infra festum Pentecostes Domini proxime venientis; et ad Kalendas nostras singulis annis celebrandas, necnon regesta excommunicatorum suarum parochiarum et testamentorum coram eis passatorum, quae facere tenentur, juxta statuta synodalia, tam a nobis quam a praedecessoribus nostris edita, promotori nostro exhibeant, ac in synodis et Kalendis nostris cum habitibus et superpellicis honestis, cessante legitimo impedimento personaliter compareant.

VIII. Item, quod divina servitia et sacramenta ecclesiastica cum debitis honore, gravitate et reverentia, suis parochianis ministrent, clandestinisque sponsalibus non intersint. Et casu subito seu fortuito occisos et decedentes absque nostra seu praedictorum nostrorum officiariorum licentia inhumare non praesumant.

IX. Item, quod vasa et ornamenta ecclesiastica, cultui et servitio divino deservientia et deputata, munda et nitida conserventur, nullis maculis aut sordibus polluta.

4 X. Praeterea quia vitium falsitatis his diebus multipliciter (unde prohi dolor!) inolevit; nam quidem falsis nominibus nuncupantes obligatoria instrumenta, et quitatoria, memoralia et mandata contra alios impetrant, et passare faciunt fraudulenter ut alios sibi obligatos teneant, et eos quibus sunt obnoxii eludant, et absolutoria sua disquisitis mediis fallaciter extorqueri possint et valeant, quandoque alii falsis et adulterinis utuntur sigillis de facto excommunicando et propenodum absolviendo proximos suos, et seipsos decipiendo; alii vero diversos alios modos excogitant falsitatis, et, quantum in eis est, ad damnatum perducunt effectum: nos proinde huic pestilenti morbo, quantum possumus, obviare cupientes, statuimus ut nullus ecclesiasticus vel secularis, cujuscunque conditionis aut status, imposterum hujusmodi falsitatis vitia aut alia quaecunque committere fraudulenter aut dolose audeat vel praesumat, seu opem; consilium vel favorem scienter committentibus impartiri; quod si secus deinceps attentatum fuerit a quolibet vel praesumptum, decernimus malefactores constituto de praemis gravi poena puniri, injungentes decanis et presbyteris nobis subditis ut nobis vel officialibus seu promotoribus nostris, quam citius fieri poterit, notificent quidquid sciverint de praemissis; alias poena simili et graviore eosdem puniemus.

XI. Praecipimus insuper omnibus et singulis curatis praedictis nostrae Bajocensis diocesis ut supra locum dictorum suorum beneficiorum personaliter

A resideant, nisi causa legitima existente, cum eisdem per nos seu vicarios nostros duxerimus dispensandum, et maxime residentes in nostra diocesi Bajocensi.

5 XII. Ulterius injungimus ad poenam emendae arbitrarie omnibus, et singulis presbyteris nostrae Bajocensis diocesis ne ad altare promissa celebranda accedere praesumant, nisi missam praevideant, et habeant omnia sibi necessaria pro missa peragenda; utpote panem, vinum, librum, calicem, ornamenta ecclesiastica, ignem et clericum ad respondendum eidem missam celebranti.

XIII. Demum et finaliter praecipimus, statuimus et injungimus omnibus et singulis decanis nostris ruralibus, ut cum omni diligentia ad relevamen subditorum nostrorum informationes super delictis et excessibus quorumcunque absque protelatione et excusatione quacunque faciant et referant, et mandata nostra absque mora exsequantur et exsequi procurent, atque officialiis nostris reportent executata et relatata sub poena pecuniaria et emendae arbitrarie pro quolibet defectu (quod absit) in praemissis per eos faciundo; quod si in praemissis negligent et remissi comperti fuerint, volumus eos poena graviore puniri et corrigi, aliis statutis et ordinationibus synodalibus, dudum a praedecessoribus nostris editis in suo robore duraturis, quae praesentium per tenorem renovamus, et vires obtinere volumus.

Ipsa eadem statuta renovantes duximus declaranda, et nonnulla alia eisdem decrevimus superaddenda. Et primo:

XIV. Circa nimiam longitudinem vel brevitem vestium virorum ecclesiasticorum, declaramus ut infra festum Omnium Sanctorum proxime venturum tunicae longiores eorumdem ad talos usque et non ultra protrahantur, breviores vero ultra mediam **6** tibiae se extendant, quotidique caputium seu domino panni nigri aut cornetam deferant. Et pileo atque corneta praecipue in ecclesia officiendo depositis, utantur a cetero capitulo vulgariter (*un domino*) et aliis insigniis clericalibus in et ad poenam emendae arbitrarie.

XV. Statuentes insuper ut nullus clericus nostrae Bajocensis diocesis futuris temporibus ad sacrum subdiaconatus et superiores ordines in vim tituli per parentes et amicos quoquomodo assignati recipiatur seu promoveri permittatur, nisi prius assignator tituli et clericus cui assignabitur personaliter coram nostris officialibus in judicio comparuerint et eorum juramentis mediantibus respective asserverint, videlicet assignator tituli se annuatim solvere intendere realiter et de facto absque fraude eidem clerico ei soluturum esse summam sufficientem, ad quam se obligabit. Dictus vero clericus hujusmodi summam sibi assignatam cum effectu exigere, et nullo modo alienare seu remittere nisi forsam contigerit eundem clericum de beneficio sufficientis valoris provideri, quod sibi non liceat etiam casu adveniente, nisi de licentia et permisso nostris, et in absentia nostra judicialiter coram officialibus nostris, ut praemititur.

Titulans autem et titulandus se nullam pactionem Simoniacam, aut alias illicitam conventionem in praemissis fecisse aut facturum esse. Praecipientes nihilominus de et super assignatione dicti tituli et aliis inquiri solitis per decanos nostros debitam fieri informationem. Pro qua fideliter referenda reportabunt a titulandis summam tantum viginti quinque solidorum Turanensium omnibus inclusis. Aliter et alias hujusmodi titulum minus quam **7** debite assignatum viribus carere decernimus.

XVI. Et quia jure cavetur: *Ama scientias Scripturarum, et carnis vitia non amabis* (Hieron. *epist. ad Rusticum monach. de forma viri.*), ideo omnibus, in quantum in nobis est, provideri cupientes injungimus singulis clericis, praecipue curatis et vicariis in ecclesiis ministrantibus, ut saepe vacent litteris, et sibi emanat tractatum nuncupatum *Fillon, et Nu-*

nipulum curatorum, necnon præcepta synodalia a prædecessoribus nostris edita infra duos menses proxime futuros. Et in illis se instruant sub pœna excommunicationis.

XVII. Statuimus præterea ne clerici in sacris constituti publice ludant, vestesque deponant; nec ludis prohibitis intersint, imo, quantum poterunt, laicos ab omni scelere retrahant. Jocularibus et histrionibus non intendant, omnino a choreis se reddant alienos. Si quis autem super his se culpabilem exhibuerit, ab officio suspendetur, pœna vero alia arbitraria condemnabitur.

XVIII. Nostris etiam decanis ruralibus ad pœnam privationis sui officii inhibemus ne [f. consilii] facinorosum hominem cujuscunque gradus, status aut conditionis existat, maxime publicum et notorium in suo peccato fovere aut recelare audeant; sed facta prius inquisitione preparatoria tam cito revelare curent, ut secundum casuum exigentiam delinquentes coerceantur; alioquin, si in hoc remissi et culpabiles reperti fuerint, ultra sui officii privationem acriter puniantur; quod bene advertant.

XIX. Ex decretis sanctorum Patrum nostrorum manifestatur quod placere Deo sine fide non possumus. Et quia ad nostras devenit aures quamplurimos nostræ Bajocensis diocesis parum in fide catholica imbutos esse, cupientes salubriter providere, unde statuimus ut de cætero singuli curati seu eorum vicarii, diebus Dominicis in pronao missarum parochialium alta et intelligibili voce proferre habeant, et distincte dicere orationem Dominicam, *Pater noster*, et utrumque *Credo*, ut sic ignari, rudes, et imbecilles addiscere et retinere valeant, et explicitè saltem credere non erubescant.

XX. Ex auctoritate et decreto reverendi in Christo Patris et domini domini Bajocensis episcopi, injungitur et districtè præcipitur omnibus et singulis cu-

ratis diocesis Bajocensis ut in eorum beneficiis personalem et continuam faciant residentiam infra tres menses proximos, computando tamen quoad dispensatos ad tempus super non residentiam a die termini eorum dispensationis, alioquin contra non residentes dicto tempore elapso procedetur via juris, tam per subtractionem eorum fructuum quam per privationem beneficiorum, si opus sit.

XXI. Item, inhibetur omnibus et singulis curatis dictæ diocesis et eorum v. caris ne aliquos presbyteros in aliena diocesi etiam in curia Romana promotos permittant in suis parochiis divina celebrare officia nisi super hoc permissionem celebrandi ab eodem domino episcopo aut ejus officiariis obtineuerint, et de ea litteratorie docuerint sub pœna emendæ arbitrarie.

XXII. Item, injungitur omnibus et singulis decanis ruralibus dictæ diocesis ut moneant omnes et singulos patronos beneficiorum curatorum, tam ecclesiasticos quam laicos, eorum decanatum, quod de cætero, dum præsentabunt eidem domino episcopo aliquem seu aliquos ad beneficia ad eorum præsentationem spectantem, mittant eorum præsentatum personaliter ad petendum litteram collationis seu institutionis, quia de cætero nullus per procuratorem obtinebit collationem beneficii curati.

XXIII. Item, injungitur eisdem curatis ut habeant diligenter observare statuta synodalia tam per eundem dominum episcopum quam suos prædecessores pridem edita et promulgata; et ut quilibet eorum apud se habeat libellum nuncupatum *Fillon*, vel *Speculum curatorum*, et etiam alium librum nuper auctoritate ejusdem domini impressum, intitulatum: *L'Instruction des curés*, cosque libellos in Kalendis exhibente, promotori ejusdem domini episcopi sub pœna emendæ arbitrarie.

STATUTA SYNODI ÆSTIVALIS DIŒCESIS EBROICENSIS

Pro anno Domini 1576, per R. P. Claudium DE SAINTES ejusdem episcopum.

Illustrissimo principi cardinali A. BORBONIO archiepiscopo Rotomagensi.

Magna in expectatione sumus, illustrissime princeps, vestræ provincialis synodi, quæ temporis iniquitate collapsam 10 in nostris Ecclesiis pietatem ac disciplinam ecclesiasticam instauraret, et contra effrenatam hereticorum libertatem, nos saltem summa fidei atque animorum consensione munit. Interea cum instaret dies synodi diocesanæ, quam primam sumus habituri, nec nihil egisse videremur, statuta quorundam contemnimus, quæ nostris Ecclesiis putavimus esse necessaria, vel saltem profutura, si tam libenter a nostris hominibus demandantur executioni quam fuerint a nobis scripta. Sed cum probe intelligeremus hoc postmedium in vestra post Deum cunctis positum, non in nostra, curavimus, antequam clero proponerentur, ad amplitudinem vestram deportari, ut tantum ea veniant in lucem quæ vestra archiepiscopalis censura et auctoritas confirmavit, ne ullus relinqueretur calumniandi locus. Sunt sane paucio prolifera, sed tanto sequentur postea breviora. Nec nos decuit initio sine documentis mandata et statuta edere, ne videremur nostros potius cogere quam docere et ducere; graviora et efficaciora provincialis synodus limabit, cui vocandæ ac feliciter perficiendæ, precor, salvatore nostro Jesu Christo, vestræ vicinati

C incolumitatem, et a negotiis reipublicæ aliquam dimissionem concedi.

Ex nostra diocesi octava Kalendas Junii 1576.

De numero vestrorum suffraganeorum humillimus vestræ amplitudinis orator, Claudius episcopus Ebroicensis.

TITULI CAPITULORUM.

II De provisione beneficiorum et maxime curatorum.

De residentia curatorum.

De vita et honestate curatorum et aliorum ecclesiasticorum.

De officio curatorum et vicariorum.

De officio populi.

De sententia excommunicationis ferenda.

De scholis et eorum magistris.

De concionatoribus.

De provisione et reformatione Breviariorum et aliorum librorum ecclesiasticorum pro diocesi Ebroicensi.

D De decanis ruralibus.

Privilegium Urbani papæ, quod episcopus Ebroicensis possit compellere subditos suos ad ordines et residentiam.

Litteræ Gregorii papæ X super eodem.

CLAUDIUS DE SAINTES, Dei et sanctæ sedis apostolicæ gratia Ebroicensis episcopus, omnibus et sin-

gulis ecclesiarum parochialium rectoribus et curatis, ac aliis viris ecclesiasticis nobis subditis, salutem in Domino.

Qua vis secundum diversitatem temporum statuta iura humana, vobis tamen mandamus ut omnia et singula statuta, ac constitutiones synodales a predecessoribus nostris factas et editas, praesertim ab eorum superioribus non revocatis, integre et inviolabiliter observetis et custodiat sub poenis in eisdem contentis.

De provisione beneficiarum, et maxime curarum.

12 I. De rectoribus Ecclesiarum prima et praecipua cura in religione esse debet, quoniam sine ipsius, teste Apostolo, populi errant, et circumferuntur omni vento doctrinae (*Ephes. iv, 14*), ac luporum incursionibus exponuntur, sicut oves carentes idoneo pastore. Quantum tamen in ipsorum dispositione ab omnibus peccetur, ut clamor caelo. Non enim iam ulli provideatur beneficio de homine capaci, sed cuius homini temere providetur de quovis beneficio, atque frequentius illicito modo. In nostra quidem dioecesi multis modis peccari comperimus, sed maxime per Simoniam, vel per fructum retentionem, titulo in custodiam alteri commissio. Quibus malis atque aliis ut incipiamus occurrere, monemus omnes qui per Simoniam, aut expressam vel tacitam emptionem et venditionem, aut fundi vel alterius rei temporalis permutationem beneficium ecclesiasticum fuerint adepti, in perpetuo mortali peccato et in continua excommunicatione vivere; nec a quoquam praeterquam a summo pontifice absolvi posse, nisi in mortis articulo; nec absolutionem consequi, nisi relicto ita obtento beneficio, vel nova ejusdem impetrata post absolutionem provisione. Interea quoties vel celebrant, vel sacrosanctam eucharistiam suscipiunt, iudicium sibi manducant et bibunt (*I Cor. xi, 29*), ac thesaurizant sibi iram et poenas in die iudicii Dei (*Rom. ii, 5*): quod ipse frequentius contra illos etiam in hoc mundo manifestum facit, dum aut repentinis calamitatibus domos et familias venduntium **13** atque ementium solet eradicare; aut praematura morte vel subitanea taliter promotos de medio tollere, sicut per experientiam licet observare. Dantes vero beneficium in custodiam et accipientes monemus illis poenis subiacere quae continentur in bulla Pii IV pontificis maximi, et confirmata a sanctissimis successoribus eius Pio V et Gregorio XIII. Tales vero sunt ut beneficia in confidentiam seu in custodiam expresse sive occulte tradita, vacent ipso jure in curia Romana, et percipientes fructus non faciant suos, sed teneantur in utroque foro etiam ipsorum haeredes ad restitutionem, recipientes vero titulum beneficiorum cum illo pacto, majoris excommunicationis latae sententiae poenam ipso facto incurrere, a qua nisi a Romano pontifice (excepto moris articulo) non possint absolvi.

II. Ne vero gravitas utriusque peccati de Simonia, et beneficii custodia, praesertim a nostris curatis ignoretur, aut non cogitur, statumus a nobis sive a nostris vicariis generalibus, ne ulli presentato et nominato ad parochialem ecclesiam collato decernatur, nisi prius in persona coram nobis vel ipso compareat, ut interrogetur de modo et conditione qua beneficium obtinuerit, et eidem hoc nostrum statutum legatur, atque, si opus fuerit, explanetur; exigaturque sub interminatione divini iudicii tam in hoc saeculo quam in futuro, ab eodem juramentum, an ulla Simoniae labes, vel aliqua pactio de fructuum reservatione, titulo parochialis ecclesiae in custodiam recepto, in ejus provisione intervenierit.

III. Strenuimus insuper antequam collationem impetret, **14** informationem legitimam per decanum vel curatum, seu vicarium parochiae in qua

habitat ab eodem afferri de religione, vita, moribus et doctrina, et ubi a decennio, atque in qua existimatione vixerit, de iisdemque a nobis seu a vicariis nostris examinari; postremo fidei catholicae seu Romanae confessionem edii, juxta formulam in nostra dioecesi jam usitamam.

IV. Praeterea volumus, ad repurgationem illius utriusque peccati, quod totam Ecclesiam offendit, ac laedit, a confessariis quibuscunque in ipso absolutionis sacramento adultos, tam ecclesiasticos, quam saeculares, interrogari, potissimum si qua appareat suspicio an ipsimet utriusque illius peccati sint sibi conscii, vel aliquos alios reos esse cognoverint, et declarari poenas a sanctissimis canonibus et pontificibus impositas; prohibemusque non sibi concessam absolutionem usurpare erga eos qui talibus fuerint infecti; erga illos vero qui tantum noverunt alios utroque illo peccato infectos sic absolutione utantur ut injungant post fraternam correctionem, ab ipsis factam, nobis vel decano loci extra confessionem revelare, retinentes ita parva inique beneficia ut remedium adhibeamus.

De residentia curarum.

I. Ecclesiarum rectores debent quidem semper officio fungi atque ovium suarum curam habere, quasi pro animabus singularum Deo rationem reddituri. Eisdem vero oportet longe circumspicere et in omnibus vigilantiores esse hoc tempore quo Satanas in Gallia videtur non solas Ecclesias, sed particulares quoque expetivisse ut **15** cribraret sicut triticum (*Luc. xii, 31*), et omnem potestatem accepisse seminandi passim zizania. Propterea primum obtestamur et praecipimus in Domino omnibus Ecclesiarum parochialium in nostra dioecesi rectoribus, ut a die hujus synodi intra duos menses magis quam antea cum suo grege resideant, et sint assidui, ne si nunc fugerint vel abfuerint quando vident lupum venientem, se potius mercenarios ostendant quam pastores qui animas ponunt pro ovibus suis.

II. Ne quis autem statutum hoc tanquam a sola humilitate nostra aut ab alia humana inventione profectum spernere vel negligat, sciat post longi temporis disputationem inter totius orbis Christiani clarissimos episcopos et doctores, in concilio Tridentino conventum et declaratum in episcopatibus et minoribus parochiis pastorum residentiam esso de jure divino, cujus transgressores peccarent mortaliter, nec fructus illorum beneficiarum suos facerent, sed teneri ad eorum fructuum restitutionem, quos superiores ecclesiastici debent fabricae ecclesiarum, aut pauperibus loci erogare; contumaces vero per censuras ecclesiasticas, aliaque juris remedia, etiam usque ad privationem compellere. De quibus a confessariis non residentes curatos decet mueri, nec sine satisfactionis obligatione absolutionem in foro conscientiae eisdem conferri.

III. Arbitramur vero olim maxime in nostra dioecesi Ebroicensi diu multaque quesitum et litigatum quosnam episcopus pro dispensatis de residentia judicare posset, ita ut non semel fuerit necessarium a nostris antecessoribus ea de re apostolicam **16** sedem Romanam consulti, quae per felices recordationis papas Urbanum et Gregorium X respondit solos ab illa residentia eximendos esse qui ipso facto universali Ecclesiae in curia Romana servirent, ut continerent in ipsorum bullis ad episcopos Ebroicenses missis; quae in nostro chartophylacio servantur, et quorum exemplar in fine istorum statutorum curavimus transcribi. Nostra aetate post concilium Tridentinum ne quidem sanctissimis Romanis pontificibus Pio IV, Pio V, et Gregorio XIII placuit illos excipere, sed episcopos etiam cardinales et curatos vel ad residentiam de curia et Ecclesia Romana expulerunt, vel coegerunt beneficiis cedere, ac gravissimas poenas non residentibus constituerunt,

res obstante quocunque privilegio vel consuetudine. Quae omnia ad nostram conscientiam exonerandam singulis nostrae diocesis curatis in praesenti synodo significanda duximus; ne querant excusationes in peccatis, aut existant in nostra vel alterius potestate situm esse, illos a debito residentiae non solum coram Deo et in conscientia, sed vel in Ecclesiae foro quocunque praetextu liberare, maxime hoc infelici tempore et periculoso, quo lupi non parumt gregi.

IV. Scimus in residentia curatorum potius requiri parvam industriam et diligentiam quam corporis in eodem loco desidentiam et inertiam, atque inter resitantes numerandos potius qui, absentes corpore, spiritu et assidua speculatio ne gregi invigilant, quam qui praesentes corporaliter seipsos pascent potius quam gregem, cui scanuati sunt. Attamen in Moyses, fidei Dei servo, atque aliis vigilantissimis pastoribus fuit semper compertum diuturnam ipsorum corporalem absentiam aliquid magnum malum ovibus attulisse. Ideo statuimus si extra tempus absentiae a concilio Tridentino curatis concessum (sess. 25. *De ref.* c. 1), in una trium Dominicarum consequentium curatus in sua parochia divinum officium non fecerit, vel ipsi saltem non interfuerit, ut computetur pro non residente. Nam si laicus pro desertore ecclesiae suae notatur et excommunicationi subijcitur, qui in aliqua de tribus Dominicis solemniori missae non adfuerit, quanto aequius est curatum ronseri pro non residente, qui tanto tempore suam ecclesiam deseruerit?

V. Quod si vel infirmitate, vel evidenti periculo, vel nova aliqua necessitate curatus non potuerit illo temporis spatio se praesentem ecclesiae suae praebere, tenebatur causam illam in praesentia majoris missae vicarius publicare, et parochianos monere, ut si iam falsam vel fictam cognoverint, publice coram Ecclesia eonitent, vel privatim decano indicant, vel suis auditus, ut scripto mandetur quoties curatus Ecclesiae voluerit imponere quandiu ab eadem vel quoties in die Dominica defuerit. Volumus autem tantum catalogum non residentium aut tempore debito deficientium curatorum per decanos describi, et ad nos fideliter referri, sub poena perjurii contra juramentum quod nobis praestabunt.

VI. Quoniam sunt qui per litigia et devoluta fraudem faciunt sanctionibus de residentia et pluralitate beneficiorum, aequum videtur ut qui parochianae ecclesiae fructus percipit, et gaudet possessione, pendente litigio ad residentiae munus obligetur.

VII. Non ignoramus poenas et multas contra non residentes in nostra diocesi constitutas et assuetas 18 oneribus nostri episcopatus sublevandis applicari, ob idque multitudinem non residentium ad nostrum commodum optabiliorem esse. Rogamus tamen et obtestamur iterum in Domino curatos omnes, ut nos potius debita multa fraudent quam gregem suum praesentia et suam salutem nostris utilitatibus anteponant, cogitentque potius de gravioribus illis poenis quae juris divini et naturalis transgressoribus imminet; cogitent (inquam) se vivere in perpetuo mortali peccato quandiu praecceptum divinum de pastorum residentia violant; cogitent atque jure non sibi deberi beneficium nisi propter officium, ideoque fructus suos non facere si suum non obierint ministerium, quemadmodum a concilio Tridentino fuit declaratum (Sess. 6, *De ref.* c. 1).

VIII. Quibusdam non sufficit beneficium sine ullo officio injuste detinere, sed ne quid de fure et latrone omitterent, non veniunt ad suas parochias nisi in messe aut solutione fructuum, quibus quodam repentino latrocinio direptis et ablati, fugiunt et absunt toto reliquo anno, etiam nullo relicto vicario. Alii vero circumforaneos et pulendos presbyteros conluant ad ministeria ecclesiastica in sua absentia, vel pre-

sentia peragenda, vel eisdem locant indignis modis sua sacerdotia. Unde infinita et execranda oriuntur scandala, quibus ut medeamur, statuimus post antecessores nostros ut nullus a parochianis pro vicario recipiatur et agnoscat, nisi saltem semel in anno a nobis litteras adjunctionis habuerit, quibus nihil indignum egisse toto illo anno comprobetur quo a ministerio repellatur. Decanis autem mandamus ut a die hujus synodi locationes parochialium Ecclesiarum vicariis vel aliis factas 19 videant, ne forte turpes vel illicitas conditione habeant, earumque exemplar ad nos transmitti curent. Si aliqui vero nullam locationem beneficii factam, sed tantum presbyterum conductum ad functionem vicarii cognoverint, jubemus ab eisdem vicarium idoneum constitui, juxta concilium Tridentinum (Sess. vi, *De ref.* c. 2), cui fructus beneficii fideliter committant, de quibus portionem aliquam ipsi assignent, ut animarum cura nullatenus negligatur, et beneficia ipsa minime debitis officiis defraudentur, nonobstante quacunque oppositione sive appellatione.

IX. Audimus, atque etiam in visitatione nostra jam perspeximus, quod in nostra diocesi plures non modo duo, sed tria et quatuor, ac promiscue et indifferenter saeculares et regulares, beneficia saecularia et regularia obtineant. Cui malo, sicut a concilio Tridentino (Sessione vii, cap. 5) nobis injungitur, ut medeamur, mandamus singulis beneficiatis suas provisiones et dispensationes nobis infra proximam synodum exhibere visitandas et approbandas. Alias procedemus juxta constitutionem Gregorii X, in concilio Lugdunensi contra hunc abusum editam et a concilio Tridentino renovatam.

De vita et honestate curatorum et aliorum ecclesiasticorum.

I. Quamvis fides et veritas non ex moribus expendi debeant, sed contra ex fide mores, attamen eorum religio et doctrina facile commendantur quorum vita despicitur. Ex quo adversarii alienarunt plures ab Ecclesia catholica et abduxerunt post se ex depravata ecclesiasticorum vita, quam pietatis et veritatis ulla specie. Quocirca ut qui ex adverso 20 sunt, confundantur, nihil mali habentes dicere de nobis (Tit. ii, 2), oramus in Domino non solos curatos, sed omnes ecclesiasticos, ut luceant eorum integritas ac puritas coram hominibus, ac videant eorumdem opera bona et glorificent Patrem, qui in caelis est (Matth. v, 16), nec pudeat errantes in viam redire et in gremium Ecclesiae. Imprimis caveant omnes ecclesiastici ab illis vitiis propter quae praecipue irritatur Deus, et nomen ejus blasphematur inter gentes (Rom. ii, 24), atque Ecclesia Dei affligitur. Sunt autem incontinentia, et violenta avaritia, cum pietas seu religio, nihil aliud quam quaestus existimari videtur. Propter haec venit ira Dei in filios summi sacerdotis Heli, et in ipsam arcam Domini (I Reg. iv). Omnes itaque praesertim curati ita domi vivant ut careant non solo incontinentiae crimine, sed criminis suspitione; nec mulieres ullas apud se retineant, de quibus mala suspicio efferri possit. Sint mores eorum sine avaritia, pro quocunque officio contenti his quae sibi vel jus ipsum, vel laudabilis consuetudo constituit, ac ne quidem avidius sive inhumanius quod sibi debetur exigant, atque in omnibus pauperiorum rationem habeant. Scimus contra iis vitiis dementatos et excacatos nullum momentum habere verba et monitiones, nec a Deo electum sacerdotem Heli liberasse animam suam per quotidianam florum de iis vitiis increpationem; sed cum ipsis misere periisse, quoniam solo verbo et non facio correxerat. Quocirca ut liberemus hac in parte animam nostram, denuntiamus omnibus diocesis nostrae ecclesiasticis viris, nisi a die hujus synodi (si aliquas habent mulieres suspectas) a se

expulerint, et ab incontinentia desisterint, atque a sacramentorum rerum negotiatione et nundinatione cessarint, nos adversus deprehensos progressuros usque ad privationem beneficiorum, et alias poenas pro eorum scandalo, obstinatione et contumacia condignas. Decanis autem mandamus ut in his exquirendis omnem diligentiam adhibeant, nec cuiquam indulgeant, nec de his criminibus cum quoquam per convitium transigant, aliqui contra eosdem agamus ut contra ministros et fautores aliarum libidinum et rapinarum.

II. Sæcularibus hominibus nec Joannis Baptista austeritas, nec Christi in victu popularitas probari potuit. Proinde satius est ecclesiasticos viros fugere promiscua contubernia sæcularium, ac potius hospitalitatem inter se exercere. Quapropter prohibemus decanis et aliis ne Kalendas, vel alias conventiones, cleri in publicis diversoriis vel sæcularibus domibus habeant, sed ab ipsis omnia fieri præcipimus cum ordine in Ecclesia, sicut ab archidiaconis, et a nobis ipsis in procuratione visitationum, ne cuiquam sinus vel scandalo vel oneri. Desideramus etiam, si fieri possit, ecclesiasticos viros in nostra diocesi ad publicas tabernas, ne quidem iter agendo, divertere, sed sobrie atque ex charitate a suis comprehensibus excipi, sine tamen ullo gravamine; et ubique ebrietatem vitare, quæ indigna est omni homine, ac multo magis Christiano sacerdote, quem de ipsa convictum volumus carceri ad poenitentiam in pane et aqua aliquandiu mancipari.

III. Denique quia secundum Scripturas sermo, vestitus, incessus et vultus annuntiant de homine (Eccli. xix, 27); sicut omnis sacerdos ab hominibus segregatur et assumitur in his quæ sunt ad Deum, ita debet eximi et separari ab hominibus, sæculo et mundo serventibus **22** sive in sermone sive in exteriori quocunque habitu, et gestu, ut internoscatur servire Deo et non mundo. Itaque ex præscripto concilii Tridentini (sess. 14, *De ref.*, c. 6) et prædecessorum nostrorum, statuta etiam ad verbum repetita maxime de synodo hiemali anni millesimi quingentesimi septuagesimi tertii cautum sit ne quispiam virorum ecclesiasticorum deferat vestes seu indumenta statui ecclesiastico discrepantia, nec pilcos, præsertim pendente divino officio; nec femoralia circa genia abscissa et rugata, nec etiam industria laciniosa, et sinuosa, seu camisas quas dicimus fronsiatis, quæ viris sæcularibus et laicis tantum congruunt et non ecclesiasticis, sub gravissimis poenis contra ferentes infligendis; injungendo ob id decanis nostris ut ad hoc advertant, et quidquid super hujusmodi statuti transgressionem viderint et cognoverint, ex debito juramenti per eos solemniter præstiti nobis diligenter et fideliter referant, ut contra transgressores via juris procedatur, ac ut unus poena exemplaris sit metus multorum. Volumus insuper omnes sacerdotes, Levitas, et hypodiaconos, detonso superius capite toto, solam circuli coronam relinquere, ac barbam prolixam nullatenus deferre.

IV. Quoniam comminationem nostrorum prædecessorum nihil profuisse apparet, sed potius malum in dies ingravatum jam in multorum contumaciam et conspirationem evasisse, ex præscripto concilii Tridentini (*ibid.*) poenas augendo contra contumaces, in præsentī synodo decernimus et declaramus excommunicationem ipso facto incurrere, sanctorum Patrum ac prædecessorum nostrorum pluries iterato, ac nostro statuto inobedientes et rebelles; nec prius **23** fraterna correctione et admonitione indigere publice et contra publica statuta scienter et pertinaciter peccantes, sed publicam mereri coercionem. Ideoque jubemus ecclesiasticos omnes, præsertim curatos, ita sæculariter vestitos pro excommunicatis ab omnibus vitari, a suis vero parochianis atque ab aliis ingressu ecclesie prohiberi, nec missam eorum, nec aliud sacramentum officium audiri. Quod si non ob-

A stante tali excommunicatione persisterint vel sacras functiones facere, vel sæcularem illum habitum gestare, atque ecclesiasticum negligere, sicut contra ecclesiasticarum censurarum contemptores ad privationem beneficiorum quæ possederint, atque ad alias poenas canonicas procedemus, sæculo reddituri quos sæculo malle servire quam Deo vita et vestitus ipse annuntiant, nonobstant quacunque oppositione vel appellatione, sicut procedere ab eodem sacro concilio Tridentino (sess. 22, *De ref.*, cap. 1) jubemur. Atque idem decernimus de ecclesiasticis quorum in ore turpilquium et juramenta quotidiana pias aures offendunt, et ecclesie probi sunt ac scandalo. Alios vero monemus qui sordidius induuntur quam deceat ordinem sacerdotalem, ut animi nitorem et munditiem relucere faciant etiam in exteriori vita et habitu, ne vituperetur ac spernatur eorum ministerium et in contumeliam Ecclesie recidat.

De officio curatorum et vicariorum.

I. Perinde est curatos non residere et in residentia otiosos esse. Scriptura desiderat pastores omnes esse potentes exhortari populum in doctrina sana, et contradicentes revincere (*Tit.* i, 9); quod multo magis desiderat nostri temporis necessitas, in **24** qua messis quidem multa, operarii vero pauci (*Matth.* ix, 37; *Luc.* x, 2); nec solum dormientibus, sed pervigilantibus rectoribus inimici homines angeli Satanae palam per Ecclesias superseminant zizania. Fere fit etiam ut oves libentius vocem proprii pastoris audiant quam mercenarii, sicut pastori major solet et debet esse cura de pascentis et docendis ovibus quam mercenario. Considerent itaque curati omnes, ut officii sui, ita temporis necessitatem, ac sæpe memoria repetat dictum Pauli: *Vae mihi si non evangelizaverō; necessitas enim mihi incumbit* (*I Cor.* ix, 16). Si desperant de sua ignorantia, vel dicendi exercitatione, sperent in Domino qui *linguas mutorum facit disertas* (*Sap.* x, 21), et *evangelizantibus dat verbum virtutis multa* (*Psal.* lxxvii, 12). Cum illa spe ac Dei invocatione attendant lectioni; homilias saltem, et sermones habeant, tam Latine quam Gallice, a doctis viris et catholicis in subsidium curatorum editos; æstu fidei ac salutis populi sui ardeant; ita usu veniet ut qui loqui non audebant, vel non poterant, magistri in Israel repente fiant. Nolumus tamen concionandi gratiam nactus aspernari, vel repellere a suis prorsus Ecclesiis alios concionatores a nobis missos, de quibus postea sermo habebitur; sed illos potius excipere sicut angelos Dei, ac dextris fraternitatis dare, populoque commendare, et cum illis de doctrina atque occurrentibus difficultatibus conferre. Cui vero per imperitiam, vel per sermonis impotentiam docendi populum negatur facultas, vicarium sibi asciscat qui hoc munus suppleat, aut vicinum aliquem curatum seu presbyterum, non omnino concionandi ignarum, quandoque invitet; aut curet aliquem de religiosis concionatoribus, quam sæpiissime poterit, in suam parochiam **25** ventiliare, ne populus, per imperitiam vel negligentiam curati, nesciat veram fidem, et ejus loco hæresim alicunde inbibat.

II. Ante omnia sint solliciti curati ne ullus a maximo usque ad minimum ignoret saltem necessaria ad salutem, veluti contenta in Symbolo apostolico et Decalogo; quæ ut parvuli, ac rustici atque alii admodum rudes ex usu et frequentia audiendi addiscant et memoria teneant, præcipimus in quacunque parochia diebus festis ad primam missam, servis et ancillis designatam, sive alta sive submissa voce celebretur, sicut ad magnam et solemniorē missam, statim in utraque post *Agnus Dei*, diebus vero Dominicis post pronaon, ut puer alta, distincta et ab omnibus intelligibili voce Gallica pronuntiet, primum utrumque Symbolum apostolicum, Decalogum ipsum, et mandata seniorum, seu præcepta Ecclesie, sicut

habentur Gallice in floribus ad usum Ebloensis diocesis; unde in tabella describi poterunt, ex qua omnibus prehensa puer illa recitabit. Scimus in quibus diocesis hanc eadem pronuntiare in pronao per presbyterum celebrantem; sed, sicut in aliis quibusdam sit, malumus per puerum proclamari, quoniam ejus vox omnes et precipue pueros magis afficit atque attentiores facit. Non sufficit autem fidei articulos et Dei mandata populo proponere atque inculcare, nisi provideatur ut opere compleantur, et de transgressionem poenitentia agatur, vel poena sumatur.

III. Primum itaque curati sint diligentes in agnoscendo vultu peccatoris sui, scientiam vocare nominationem, praesertim hoc infelici tempore, atque ante ipsum in occursum lapsum vadant, orant, obsecrant, **26** increpent singulos parochianos, ut sani sint in fide et caveant ab haeresi atque infidelitate. Adhortentur eosdem ad sanctius vivendum, instantius orant, ad faciendum fructus dignos poenitentiae in jejuniis, lacrymis, elemosynis, atque ad frequentius de sacramentis communicandum, potissimum de altaris sacrificio diebus solemnioribus, ne in poenam praecedentium peccatorum ipsi inducantur in tentationem et labentur in haerem; ut Deus auxilietur, atque anima de praesentia corporis Christi et gratiarum copia in veritate confirmetur. In his autem omnibus clerus populo praecat et praecusat; ut vitam emendet in melius, preces publicas et supplicationes adaugeat, altarisque sacrificium quotidie devotus offerat pro lege, grege, principum ac populi afflictionibus, et periculosis temporibus in quae devenimus.

IV. Mandamus igitur toto hoc anno quotidie, vel saltem ter in hebdomada cum diebus festis, mane seu vespere, per omnes ecclesias nostrae diocesis fieri extraordinarias preces et processiones, intra vel extra easdem ecclesias, in quibus praecipue litania decantetur cum collectis et orationibus, quibus imploretur Dei et sanctorum misericordia pro conservatione fidei et Ecclesiae catholicae, pro principum ac populi tranquillitate, cum illa collecta quae in die Veneris sanctae dicitur pro haereticis et schismaticis, vel alia dicatur pro eisdem, ut aliquando *quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et integritate* (I Tim. II. 2). Ad privatas illas processiones praecipimus curatis residentibus et absentium vicariis venire, necnon singulis presbyteris in parochia habitatis, atque aliis clericis in poenam peccati rebellionis et **27** contumaciae, nisi in conscientia justum haberint impedimentum quod in aliud tempus non potuerint differre. Mandamus etiam singulis presbyteris nostrae diocesis cujuscunque conditionis et professionis ut, in omni missa sive publica sive privata, tales collectas adhibeant sub praedicta poena, nisi fiat missa quae nullam admittat memoriam. Singulis insuper mensibus, aliquo die festo, in omni parochia atque alia ecclesia collegiata seu conventuali, mandamus solemnem processum fieri, quam in urbibus et oppidis volumus esse generalem, ita ut ante vel post illam cantetur missa de sancto Spiritu, aut de altaris Sacramento cum superioribus collectis, in qua teneantur sub eadem poena adesse supra nominati in habitu decenti cum populo.

V. Cum multa sint nobis instituta a Christo contra tentationes diaboli, tum maxime commendatur sacramentum, quod ob id confirmationis nominatur, in quo caro ungitur ut anima ad luctum confortetur, et caro signatur ut de Spiritu sancto anima muniat, quod tanti fecerunt primi Christiani ut sine eo imperfectum ad pugnandum et resistendum diabolo existimarint Christianum. Satanae vero astutia, sicut alia Christianorum arma quibus expugnatur et reconditur, ita et haec contemptum ut essent curavit, adeo ut jam non solum a paucis petatur confirmatio, sed a plurimis non putetur esse sacra-

mentum, vel aliquid contra vitia et tentamenta valere. Ceterum quoniam *totus mundus in maligno positus* (I Joan. V. 19), et diabolus solutus est, habens iram magnam, doceant concionatores, et curati nusquam fortasse populo magis hoc sacramentum existitisse necessarium quam nunc sit, et adhortentur ut episcopo **28** per parochias obambulantem et visitanti, sicut olim moris erat, pueri et puellae praesententur ad confirmationem recipiendam, adultos quoque laicos et adultos ut non pudeat recipere quod deiecit ab infantia recepisse. Verum moneant neminem prius ad signandum episcopo offerendum quam articulos fidei noverit profiteri, et sacramento confessionis animam repurgari, quae Spiritu sancto ad fidei constantiam sit munienda et corroboranda.

VI. In administratione sacramentorum curati vel vicarii eam saltem exhibeant tam internam quam externam sanctitatem et reverentiam quam in ipso susceptione debet a laicis requirere, ne iudicium et condemnationem sibi advocent ex indigna exhibitione, sicut suscipientes ex indigna participatione. Sive cum baptizant, sive cum absolvent, sive cum aliud sacramentum conferunt, justum quidem esset ac pium ab ipsis aliqua praefatio in lingua vulgari explicari vim et virtutem sacramenti quod ipsis a concilio Tridentino mandatur. Si tamen, donec aliter provisum fuerit, ad id praestandum minus sunt idonei, saltem signorum exteriorum honestate ac dignitate ostendant res divinas ac sacras ibi contineri, et vocis ac gestus honore et gravitate, easdem a se tractari et donari. Vasa igitur, linteamina atque omnia exterioria signa sacramentorum munda sint et divinitatem quandam praeseferant; ministrantes vero sacramentum cum magna veneratione, attentione ac distinctione pronuntient verba et caeremonias operentur. Ceterum quoniam in his jam summam negligentiam multorum atque etiam contemptum sumus experti, statim delinquentes non in solo aere, sed in corpore debitas **29** poenas suae negligentiae et contemptus luere per inunctas poenitentias.

VII. Quandoquidem omnia cum ordine fieri oportet in Ecclesia, sicut curati et vicarii subsunt episcopo, archidiacono, et decano, ita par est omnes alios presbyteros habitatos in parochia, sive aliunde advenientes subleves curato, vel ejus vicario, ac nisi de eorum assensu quidquam audere in Ecclesia in poenam ipso facto suspensionis a divinis, ut caveatur schismatis in eadem ecclesia occasio. Videant tamen illi ne potestate in suos auxilios abutantur sub eadem poena, quibus etiam mandamus alterius diocesis presbyteros non recipere vel admittere ad ullum officium divinum peragendum, nisi literas sui presbyteratus a nobis visas et approbatas cum professione fidei catholica attulerint.

VIII. Ne idem ordo ecclesiae intervertatur, nolumus quidquam novi in ecclesiis nobis inconsultis introduci, sive in caeremoniis, sive in cantu, sive in imaginibus, sive in officio divino, sive in fraternalibus, aut aliis quibuscunque modis. Nolumus autem, nisi maxima inciderit causa et necessitas, plures altas missas in eadem ecclesia simul celebrari, vel plures chororum cantus permisceri, aut diebus Dominicis atque aliis festis, pendente majori missa, alias privatas fieri nisi post *Agnus Dei*, ne praeter ordinem ecclesiae perturbatum, detur quibusdam, morae impatientibus abundi, ante publicum sacrum peractum, occasio. Qui contra fecerit, pro rebe, contumaci atque etiam schismatico ab omnibus habeatur.

IX. Quoniam ut qui probati sunt manifesti fiant, cogimur zizania cum tritico perferre, et meretricem haeresin **30** cum legitima Christi sponsa Ecclesia catholica in eodem populo et iisdem sedibus tolerare, curati ac vicarii primum moneant parochianos a Scriptura omnes haereses tanquam mulieres forni-

caras et adulteras veritatis appellari; nec propterea sibi putent esse licitum hæresim, vel minime periculosum hæretica conventicula adire et audire, si per principum edicta permititur. Nec enim si ad evitandum majus malum lupanaria jumentur esse libera in populis et civitatibus, ob id fuerit honestum vel licitum patrifamilias uxorem aut liberos sinere lupanaria visere et frequentare.

X. Præterea declarant ipso facto excommunicatos a conciliis et apostolice sedis Romanæ pontificibus, qui hæreticorum conciones audierint, conventiculis interfuerint, libros legerint et apud se retinuerint, vel fraternitatis et amicitie causa, et non necessitatis, cum eisdem fuerint conversati, ita ut non liceat cum ipsis matrimoniis jungere, mercimoniis exercere, eorum artificium vel arte uti, cum eisdem colloqui, vel habitare, nisi quantum humana necessitas cogit, vel certa spes ostendit eos lucrandi Christo, vel ex officio incumbit.

XI. Ne tamen coarguantur catholici, tanquam re publicæ et societatis humanæ perturbatores ac principum legibus inobedientes, moneant curati suos parochianos ut hæreticos nec verbo nec facto offendant, patiantur eos libertate legum frui que principibus placuerint, tamen si non possint approbati; orent assidue pro ipsis, demonstrent se de eorum perditione ex animo dolere, pro eorum conversione omnia paratos esse agere, ut agnoscantur filii Patris sui, qui solem suum oriri facit super bonos et malos (Matth. v. 45).

31 XII. Si quis de parochianis ab hæresi præventus fuerit, eum curatus vel vicarius in spiritu lenitatis admoneat, et omnes intercessores adhibeat quos existimari quidquam posse ad ipsum revocandum; saltem doceat ipsam unam esse catholicam Ecclesiam quam tenemus, extra quam non sit salus; quæ vel hoc solo signo cognoscitur esse vera Ecclesia, ac Christi legitima sponsa, quod ab omnibus hæreticis semper oppressa fuerit et afflicta; semper tamen tandem obtinuerit, et omnes hæreses, tanquam ancillas, de domo Dei et hereditate proscripserit, in qua ipsa sola, tanquam legitima uxor, manserit; tam certo sperandum ita fore hæreticis nostri temporis quam superioribus omnibus aliis ita accidit, quantumcumque valent armis, potentia, multitudine errantium, pietatis specie, doctrina et Scripturarum auctoritate; nihil dici contra Ecclesiam a recentioribus quod ab antiquis illis non dictum, nec fieri quod non factum fuerit prius. Ponat ob oculos indigna facinora quibus introducta est et firmatur nova religio, nec Antichristum plura nec magis execranda designaturum, cum venerit Christum aperte negare et oppugnare.

XIII. Si parochianus admonitiones non audierit, sed exierit ab ecclesia retro post Satanam, curatus vel vicarius jubeat ab aliis, tanquam hominem hæreticum, vitari et ipso facto excommunicatum. Non tamen debeat ovem perditam querere omnibus quibus poterit modis. Quod si vexatio aliqua vel morbus ipsi dederit intellectum, non expectet curatus donec ab ipso vocetur, sed ultro se offerat, atque etiam cum lacrymis invitet ad penitentiam et a reconciliationem cum Christo et Ecclesia; nec de 32 quoquam desperet quandiu spiravit. Si sine penitentiae sacramento decesserit, vel saltem quaesierit, cum potuerit, nec sepeliatur Christiana sepultura, nec pro ipso oretur.

XIV. Si aliquando dederit illi Deus penitentiam (II Tim. ii, 25): quoties ingemuerit et ad Ecclesiam redierit, volumus a curato et tota Ecclesia cum gaudio excipi, et ad nostrum penitentiarium pro illic professione, cognoscenda conversione et accipienda penitentia transmitti. Quavis autem contritum et humiliatum non gravetur de peccato etiam publice satisfacere et gravissima quæque subire, si tamen aliquam justam causam allegarit relictis ab hæresi quominus penitentiarium nostrum

A deat, illam nobis significari statimur a curato vel vicario, ut ipsi vel alteri penitentiarium operam demandemus. Prohibemus autem ne redeunti hæresis impropereatur, sed omnes meminerint conditionis suæ, ne et ipsi tententur.

XV. Sicut renatorum in baptismo, et morientium regestum a curatis vel vicariis confici debet, ita manamus describi nomina deficientium ab Ecclesia, nec in ea communicantium, quasi mortuorum, et diem quo ceperint deficere, ac vicissim nomina redeuntium ad eandem Ecclesiam quasi redivivorum; et statim ut utrumque contigerit, a curatis vel vicariis nobis significari per litteras nostro secretario in civitate Ebroicensi dirigendas.

XVI. Si in hæreticorum conventiculo redeuntes ad Ecclesiam vir et uxor matrimonium contraxerint et celebrarint, statimque cessante omni alio canonico impedimento, ipsis in facie Ecclesie benedictionem sacerdotalem in nuptiali missa a curato vel vicario conferri, ne saltem dubitari possit an eorum matrimonium 33 careat sacramenti ratione et gratia. Nolumus tamen aliam suppleturam solemnitatem recipere.

XVII. Antea inter doctos ac pios viros dubitatum fuit an baptisma a Calvinistis administratum pro vero credi deberet, quoniam non habent intentionem baptizandi in remissionem peccatorum; aut si baptizati parvuli ab ipsis cum repræsentantur Ecclesie, iterum essent aqua perfundendi, saltem sub conditione assueta: Si tu non es baptizatus, ego te baptizo. Ante decisionem apostolicæ sedis Romanæ, licet fortasse cuique in suo sensu abundare, verum quoniam posthabita de hac difficultate disputationem et inquisitionem, felicis recollectionis Pius V. definivit verum esse baptisma quo uterentur Calvinistæ, adhibentes formam et materiam institutam a Christo cum intentione generali faciendi quod Christus instituit, licet errarent in particulari illa interpretatione et singulari intentione ut alii fere omnes hæretici errarunt, vel circa intelligentiam formæ baptismalis, vel circa alicuius ejus effectum, ob id baptizatos ab ipsis Calvinistis non iterum tingendos sub conditione: Si tu non es baptizatus, ego te baptizo, quoniam ista clausula esset introducta quando jure dubitatur de facto baptismi, quod nec publice heret nec sufficientes testes haberet, ut quando obstetrix, vel alius in necessitate clam baptizet et affirmat se baptizasse, cui soli in facie Ecclesie credi non debet. Ideo quia tum deficit facti probatio, merito præcipitur illa cautio: Si tu non es baptizatus, ego te baptizo. Quoniam vero Calvinistæ baptizarent in publico cœtu, de ipsorum facto non posse ambigi idem pontifex statuit, ac male applicari illam clausulam baptismati, quod in debita 34 materia et forma cum intentione generali publice fieri constaret, quod nihil aliud esset quam verum baptismum iterare, vel in dubium adducere. Quam definitionem idem Pius pontifex ante quinque vel sex annos per breve ac per internum apostolicum dignatus fuit nobis atque aliis qui tum Lutetiæ Parisiorum fungebamur concionatorum officio significare, atque inhibere ne aliter doceremus. Ne igitur permitтамus, post declarationem sedis apostolicæ, jam manifestum errorem in nostra diœcesi inolescere, interdicimus omnibus curatis et presbyteris sub pena suspensionis ipso facto a divinis, et suspensionsis de schismate atque hæresi, ne allatos ad se pueros, jam baptizatos a Calvinistis audeant iterum tingere sub illa conditione; sed sine ulla lotionem perferant in ipsis omnes alios ritus baptismatis ab illis omisso, quod item in adultis redeuntibus ab hæresi agi juvemus, qui baptismum non in Ecclesia catholica, sed in Calvinistarum vel alia simili secta susceperunt.

XVIII. Predictum ac compertum semper fuit hæreses in atheismum et regnum diaboli cedere, qui operatur in filios dissidentie et infidelitatis illicitas artes et maleficas divinationis, sortilegii et magiæ,

quibus infelix nostra ætas post infinitas hæreses passim inficitur. Circumspiciant itaque curati, si qui vivant in suo grege illuso, ventri suo et nulli religioni servientes, nec ad ecclesiam venientes, nec hæreticæ pravitatis exercitium facientes. Aut si sint de sortilegio ac maleficio suspecti et notati, quorum nomina ac statum volumus nobis denuntiari, ut quid facto opus sit deliberemus, mandantes confessoriis omnibus ut injungant singulis confitentibus post fratrem correctionem revelare extra confessionem curato **35** vel nobis ipsis si quos noverint in occulto illorum criminum contumaces reos, sicut etiam adulterii, veneficii, usure, et aliorum quibus ira Dei contra totam Ecclesiam provocatur.

XIX. Postremo curati vel vicarii sui officii esse intelligent videre an quisque recte suum faciat officium, sive ecclesiasticum sive seculari sit, et errantes monere atque increpare, obstatos vero ad nos deferre; inspiciant si qua sint matrimonia illicita, nec extra-tempora, nec sine requisitis proclamationibus, nisi de expresso mandato nostro et licentia, audeant nuptiales benedictionem dare vel matrimonia jungere sub penis, arbitrio nostro imponendis. Quoniam vero in causa matrimoniali atque aliis materiis dispensationes apostolicæ ordinariis locorum committi solent, atque inde gravia scandala oriuntur, quod obtinentium preces suppressa plerumque, aut non satis comperta probataque veritate nitantur, nihilominus suum sortiri effectum sinunt, statuis in futurum ne curati vel vicarii demandent ex cutioni tales dispensationes, nisi prius causa per nostrum promotorem examinata a nobis ipsis cum nostro officiali fuerit comprobata et dispensatio subsignata, ne quid per obreptionem committatur. Studeant insuper curati divortia et litigia inter suos parochianos componere, præsertim levibus causis contracta, et contumaces a communione sacramentorum arcere, nec notos excommunicatos ecclesiam ingredi sinant, sicut nec ægrotos sine confessione et vincto, si fieri potest, decedere. Quod ne accedat, ut audierint aliquem infirmari, ipsum pro officio sacerdotii visitent, et ad providendum animæ salutis adhortentur, nec de parochia abeant nisi **36** relicto qui vices eorum suppleat. Sicut inobedientes parochiani non merentur sepeliri Christiana sepultura, ita curati vel vicarii, si suo hac in re defuerint officio, reddant rationem in die iusti iudicii pro suæ ovis perditione, et ad publicam poenitentiam cum his qui liberos per negligentiam suffocant suum redigendi. Interdicimus autem ne fiat consecratio eucharistie in privatis ac profanis cubiculis, etiam ad usum ægrotorum, quoniam maluerunt primi Christiani in honorem tanti sacramenti ab ecclesia ad ægrotum etiam tempore persecutionum deferri, vel domi ad repentinos usus servari quam in locis non sacris consecrari. Plerique simplices presbyteri, officii sui ac gradus immemores, audent ipsi diebus festis atque aliis cum galero et sine superlicio sacris interesse, ac delignantur operam suam curato vel vicario in officiis divinis præstare, maluntque se laicis admiscere atque etiam sua privata missa confecta a toto reliquo officio abscedere. Ne hoc scandalum serpat latius, declaramus omnes presbyteros constitui pro hominibus in his que sunt ad Deum (Hebr. v. 1), ut pro populo sacras omnes functiones obeant; ideoque quemlibet addictum esse parochiæ quam incolit, ut ei inserviat pro populo in omnibus officiis que sunt ad Deum, et in eo distingui a populo. Qua de causa quisquis de presbyteris venerit in ecclesiam, et in habitu detrectarit cum curato et aliis de presbyterio divina officia facere, tanquam non presbyterum, suspensum esse jubemus a divinis ipso facto, et ad laicam communionem cum secularibus redigi, nec non per decanum citari coram Officiali nostro ad neglecti officii reddendam rationem.

De officio populi

37 I. Populus de suis calamitatibus libenter conqueritur et lamentatur. Grave vero ipsi est et odiosum de eorum causis, suisque peccatis, ac de remediis cogitare per vitæ emendationem, et poenitentiam, per divini cultus et cœlestium mandatorum accuratam observationem, quibus ira Dei mitigetur, et misericordia imploretur. Omnes enim fere quasi desperantes seipsum suis miseriis fiant deteriores, et optimi sibi videntur qui confitentur verbis fidem catholicam, factis autem negant (Tit. 1, 16).

II. Ante omnia singuli in ea moriantur religione et Ecclesia, quæ consensu, et successione Christianorum populorum ad nos usque pervenit. Ipsam vero improbatibus ac suadentibus mutationem respondent sine contentione quod respondendum in talibus controversiis David, Elias et apostolus Paulus docuerunt. Cum priori dicant Deo: Si mutatiorem sequor, ecce nationem filiorum tuorum reprobari (Psalm. lxxii, 15); cum altero in summa rerum desperatione ad consolationem concludant: Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam; neque enim melior sumquam patres mei (III Reg. xix, 4). Cum Paulo vero exclamant: Si veritas in Ecclesia catholica non est, ergo qui dormierant in Christo perierunt? (I Cor. xv, 18.) Considerent, quandiu antiqua religio apud omnes valuit, quam sanctius et feliciter viveretur, et quam fides ac charitas, quæ perfectio et finis legis est, inter homines sincerius colebatur. Si quando vero audierint blasphemias, novitates, et contentiones de religione, obtrantes aures suas longo longius fugiant, quemadmodum Irenæus loquitur de primis Christianis, si quando incidissent in hæreticos.

38 III. Nec vero solum Patrum suorum fidem æmulentur, sed pietatem et integritatem, si finem publicæ afflictionis sperant a Deo, præsertim cum adhuc manus ejus ad percutiendum sit extensa et furor magis ac magis per libertatem hæreseon et blasphemiarum irriteretur.

IV. Idecirco præter illa quæ per curatos mandavimus proponi et suaderi populo, singuli effundant corda sua coram Domino in confessione veræ fidei, emendatione vitæ, fructibus poenitentiae, mandatorum observatione, et venia pro publicis ac privatis offensionibus diurna et nocturna supplicatione.

V. Optandum quidem esset populum sine intermissione orare, et omni hora cultui ac sacris officiis vacare, sed quoniam creatur ut operetur terram, et peccato compellitur ut in sudore vultus sui victum quærat (Gen. iii), ac labores manuum suarum comedat (Psalm. cxxvii), non potest nec debet assidue orationi ac cœlestibus actionibus operam dare. Quoniam tamen neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus (I Cor. iii, 7): omni fide antequam homo exeat ad opus suum, veniat (si fieri potest) in ecclesiam sacrum auditurus. In quo de præteritis Deo gratias agat, et suas ac totius familie operas ejus benedictioni commendet, emendemque invocet ad evitanda peccata et pericula, nec obliviscatur preces facere pro publica tranquillitate fidei catholicæ et reipublicæ. Sin loci distantia vel alio justo impedimento homini seculari non licuerit ad ecclesiam venire, saltem non omittat quod sui est officii erga Deum præstare, et liberos, servos atque ancillas, ac denique totam familiam doceat et assuefaciat petere a Deo panem suum quotidianum, profiteri Symbolum apostolicum, **39** et gratiarum actionem pro omnibus beneficiis, cum peccatorum recognitione et confessione, quibus admisceatur precatiuncula pro necessitate temporis et Ecclesiæ pace. Præterea cum Gallorum annales recentit difficilioribus temporibus instituisse majores nostros, ut ad sonitum campanæ in ortu solis, meridie et occasu admoneretur populus, quocumque in opere esset, singulariter orare ad opem Dei implorandam, volumus illum morem per hæreses et

pietatis incuriam multis locis intermissum renovari et retineri, praesertim publica calamitate nos ad id impellente. Nec istis insisteremus, nisi spectaremus plerosque cum familiis a somno ad pastum tanquam bruta animantia ferri, nec ullo sensu pietatis tangi vel affici, sed quo magis affligimur, eo magis obtuscescere et stupere. De his praecipimus moneri ac durius increpari populum a curatis, concionatoribus, scholarum magistris ac confessorariis.

VI. Dies festos secundum Scripturas instituit Deus in monumentum ac memoriam suorum beneficiorum, ut ea homo agnosceret et de ipsis gratias ageret (*Judith xvi; Esther xvi*, etc.), atque ut ad Dei imitationem quando creavit cælum et terram et postea quievit, ipse homo, post dies laboribus assignatos, aliquem sciret quieti et contemplationi divinae bonitatis et gratiarum actioni impendere. Ita Sabbatum Judæis fuerat impositum, ut septimo die quiescerent a l' exemplum Dei et speculandis creationis operibus, et gratiis de ipsa agendis incumbere. Nec unicum illud festum ipse Deus praescripserat, sed alia multa in recordationem et considerationem multorum particularium beneficiorum quae ipsis contulerat, pro quibus gratias agerent. Pro Sabbato Judaico dies Dominicus successit Christianis **40** in signum et monumentum redemptionis nostrae, quasi secundae creationis et reparationis quam Christus in cruce operatus est, et requievit ab opere suae passionis, quod tum consummavit. Verum quemadmodum non solum unicum Sabbati festum Judæis imperabatur, sed quoties aliqua eximia beneficia Deus per Moysen et alios sanctos viros illis elargiebatur, toties festa ad perpetuam illorum colendam memoriam et contemplationem decernebantur; ita populo Christiano non unicum festum diei Dominici fuit relinquendum, sed plura constituenda pro singularibus donis per Christum, Virginem ejus Matrem, apostolos, atque alios sanctos et sanctas receptis, ne simus immemores eorum et ingrati. Cessare vero oportet Christianum, sicut Judæum, in die festo maxime a vitis et peccatis, quoniam servire debet Deo, cui displicet omne peccatum et vitium; sed ultra decet ipsum cessare ab omni opere seculari corpore, servili atque aliis diebus licito et consueto, quoniam festa a creatione mundi fuerunt introducta ut animus cum corpore cessaret a saeculo, et advocaretur a sollicitudinibus et laboribus hujus mundi, occuparetur vero in Dei obsequio, recognoscendis ejus beneficiis et gratiis referendis. Arbitramur nullo saeculo gravius nec frequentius peccari contra festorum sanctam et legitimam observationem quam in nostro, quandoquidem plures ipsa insunt voluptatibus hujus saeculi sectandis, in tabernis, ganeis, lusibus illicitis, et aliis vanis atque etiam vitiosis actionibus, praesertim dum celebrantur sacra officia; ex quo non miramur, si nos apprehenderunt mala quae per prophetas Deus festorum violatoribus comminatur (*Num. xv; Ezech. xx*, etc.). Nundinae passim, etiam quaevis dissolutiones illis diebus, **41** negotiationes, mercature, aurationes et vecturae exercentur, et ab aliis diebus, quibus licent, in festa differuntur, ac duplex malum et peccatum committitur. Curati igitur sive vicarii, concionatores, et confessorii sint diligentes in redarguendo populo de ingratitudine erga Deum, et mortali peccato quod contra Dei ordinationem in violatione festorum incurrunt, ac de vindicta et ultione. Statuimus autem diebus festis nec emptiones, nec venditiones, nec locationes, nec auctiones, nec ullas dissolutiones, nec quascunque negotiationes, nec carnum et aliarum rerum expositiones, praesertim in atris et cimiteriis templorum fieri; nundinas vero ipsis festis assignatas in praecedentem vel sequentem diem rejici, et per vicinas parochias id prius significari. Aurationes etiam et vecturas, atque omne opus manuum et jumentorum exerceri prohibemus, nisi quando in messe et vindemia secundum jura aeris intemperies, vel alio tempore

A summa et notoria necessitas excensaverint. Caeterum vocationes quae non affectata malitia, sed per extraneos transeuntes in nostra diocesi in festa incidunt, saltem inhiberi mandamus, ne in publicum, nisi post solemnioris missae absolutionem, prodeant, sicut cauponas atque alia loca publice corruptele saltem tempore divini Officii occludi. Porro omnes festorum sine evidente necessitate transgressores et potissimum contumaces aut deprehensos in cauponis, in ganeis aut actionibus illicitis, jubemus coram nostro Officiali citari, et praeter multam, ipsis poenitentiam injungi pro peccato et scandalo: ac relapsos vel excommunicari, vel in carcerem retrudi. Obtestamur autem dominos saeculares ac iudices, ut in hac re obsequium praestent Deo ac nobis **42** porrigant manus adiutrices, ne si tot sacrilegia impunita evaserint, iram Dei in omnes accersant.

VII. Fratrias et fraternitates praecipue quae charitati in nostra diocesi deputantur approbamus, et omnia fere charitatis opera quae per ipsas exercentur laudamus, ut sunt omnia divina Officia et ornamenta Ecclesiarum, quorumcumque etiam peste mortuorum sepulturas, et exsequias, necnon in pauperes elemosynas. Verum quoniam audivimus comestationes et ebrietates, et alias si non omnino malas, ineptas tamen confederationes et actiones charitatis nomine velari, monemus et adhortamur fratres ne quidquam deinceps in suis coetibus indignum hominibus Christianis committant, nec tam saepe, nec tantis sumptibus convivunt; sed pauperiorum fratrum et publice calamitatis rationem habeant, ac potius multiplicandis operibus verae charitatis studeant. Si quid in his atque aliis fraternitatibus nostrae diocesis correctione dignum occurrerit, de hoc volumus nos a curatis seu vicariis certos fieri. Hoc unum vero omnibus fraternitatibus interdiximus, ne in privatis suis sacris aquam vel panem benedictis diebus Dominicis faciant, ipso facto suspendendo a divinis presbyterum cujuscunque status et professionis, qui se illis per nostram diocesim in hoc ministerium praeberit: ne praetextu privatorum sacrorum populus advocetur a missa et Officio parochiali, sicut fere fit: cum tamen minime liceat omittere vel negligere id quod est praeepti per illud quod tantum est devotionis et supererogationis.

VIII. Quoniam ecclesia domus Dei et orationis esse debet, quam deceat sanctitudo, non possumus non moveri de populi irreverentia, qui non aliter se gerit **43** in ea quam in aliquo negotiationis foro. Verum cum sciamus adhortationes et monitiones parum proflere erga populum, nisi sit qui in praesentia increpet et assiduitate duritiam ejus frangat, statuimus per curatum seu vicarium cum presbyteris, nobilibus viris, iudicibus, si qui exstiterint, aditus ecclesiae, eligi tres: unum de presbyteris, alterum de fraternitate charitatis, si ibi sit, vel de populo, sicut et tertium, viros boni testimonii et majores natu, ut eorum canitiem ceteri reverentur, qui electionem de se factam tenebuntur acceptare in virtute sanctae obedientiae Deo, episcopo, et proprio curato debita; et ecclesiae ostiarii nominabuntur, propter officium quod illis imponimus, ut diebus festis observent et notent qui de presbyteris et parochianis abfuerint ab ecclesiae Officiis, et inquirent quia de causa defecerint, an interea in cauponis, vel lusibus, vel aliis saecularibus negotiis insumant. Intra ecclesiam vero videant quem quisque locum et ordinem tenere debeat, ne sicut pravi moris et ambitionis est quibusdam, aliqui de populo primas cathedras occupent propius altare ante presbyteros, post quo decet omnes conveniente sedere, pro sua qualitate et conditione, atque in hoc standum erit iudicio et arbitrio ostiarii, ut cessent per Ecclesias ea de resolutae contentiones et dissidia. Circumspiciant ipsi postea quid quisque agat in ecclesia, et quomodo se gerat a minimo usque ad maximum; si caput aperiat, genua cum opus est flectat, Officio divino animum et

aures adhibeat, si orationi incumbat. Agentes contraria cum aliqua reverentia et modestia oburgent, et ad Officium cogant; non sinant sine cognita causa ullos de ecclesia, egressi nisi sacris confectis et absoluitis. **44** Quae omnia ut commodius prestare valeant, decernimus alternatim unum de tribus stare in choro, alterum extra chorum, tertium in fundo et extremitate ecclesiae, ut intueri queant et contemplari omnes assistentes. Si quis correctione fraterna propter inobedientiam indigerit, illum tres simul convenient accersito secum curato seu vicario. Si illos non audierit, jubemus contumacem citari a curato coram nobis vel Officiali nostro, et de mulea quae fuerit indicta, volumus tertiam partem vel medietatem ipsis ostiariis applicari, alteram fabricae. Volumus etiam, ne ipsi ostiarii graverentur, tale obsequium prestare Deo et Ecclesiae ut diebus festis in pronao oritur pro ipsis. Quod si in tali munere obierint, in pietatis recognitionem et gratitudinem, mandamus in ipsorum funere vigiliis mortuorum cum missa publica celebrari fabricae sumptibus et curati, ipsisque quod a tanta dieum indulgentias erogamus. Confidimus autem eorum sanctitatem et fide de ipsis electioni, nihil contra alique n. nisi mature et ordine charitatis acturos, magis tamen Deo quam hominibus placituros. Tandem vero manere in illo officio volumus quoad electis et electoribus gratum fuerit.

IX. Oves vocem pastoris audire debent et ipsum sequi. Contra, nescio quia Salatae astotia, sit ut populus non solum alienos audiat et sequatur libentius quam proprios curatos seu vicarios, sed ut ipsis mercenarios opponat, sive quos appellant parochianorum vicarios, sive capellanos, sive quoscuque ascitios, ita ut unusquisque propriam sibi constituat ministrum. Nos attendentes praecipui omnis ab Apostolo ut obediant praeparatis suis, quibus incumbit reddere **45** rationem pro animabus singulorum (*Hebr. xiii*); attendentes insuper quotidianam eorum sollicitudinem, ut divinis officiis et incertis necessitatibus omnium satisficiant; considerantes denique *foris pugnas, intus timores* (*II Cor. vii, 5*), assidueque molestias quibus anguntur pro populo, ita ut merito plerumque non solius residentiae in propria parochia, sed et vite aeternae ac poenitentiae, obtestamur dominos seculares, nobiles et quoscuque ne committant ut illis exprobrare a Scriptura, quod sint sicut populus *toti* obediens sacerdoti (*D. n. xvi, 12*): sed potius per observantiam, obsequii, beneficentiae et gratificationis alacritatem, ut invitent, atque etiam quodammodo cogant proprium pastorem ad maneam cum ipsis, atque peragendum ministerium suum ex animo. Quod si curati seu vicarii aliqua in re reprehensibiles putantur, quamvis ab Apostolo moneamur, non facie *adversus populum exhyerum accusat onem recipere* (*I Tim. v, xix*), nihil minus clamores populi pauperum audiemus, nec peccata curatorum impunita sitemus. Verum nemo eos deferat ex improborum opinione sive relatione, nec ex aliqua offensione et indignatione, sed potius ex comperta et probata criminali veritate. Studeant autem ipsi curati potius a suis amari et de iderari quam timeri, et sicut officio, ita meritis ac bonis operibus rresse.

X. Hospiia, administrationes, et leprosarum ex edicto regum laicorum regimini in nostra diocesi committuntur, ut in pietatis opera expendatur. Conperimus autem multis in locis nihil de his aut admodum paucis in huiusmodi opera recidere, sed potius ad sublevanda publica habitatorum onera atque etiam tributa, aut in quorundam particularium commoda venire, qui se ad enatam illarum regimini praefertunt, **46** ne fideles de acceptis rationes reddant in quibus solent omnia referre expensa in lites, reparaciones, atque alias cavillationes, cum interea cognoscantur in suas utilitates vertisse. Quamvis autem episcopi sit videre et cavere de omnibus bonis

A quae pietati intra diocesim deputantur, tamen ne quid ab ipsis rectoribus repetere possimus, affirmant per edictum regium nihil ad nos pertinere: Nos vero saltem ut illorum conscientias consulamus et ne quae pietatis sunt et nostri officii obliviscamur, mandamus curatis seu vicariis in pronao, inter excommunicatos ipso facto a jure, nominare et publicare omnes rectores hospitiorum, administrationum, leprosariarum, et fabricarum, tanquam pauperum et ecclesiarum fraudatores et sacrilegos raptores, a quibus de bonis illarum quidquam alienatur sine auctoritate publica atque ecclesiastica, vel in proprium commodum quacunque ratione transferitur, vel collocatur in profanos usus atque alios quam in pietatis opera, quibus ex fundatione destinantur, atque declarare quod eidem excommunicationi subjaceant omnes eorum participes et conscios, teneantque atque eorum haeredes ad restitutionem. Quod ipsis injungere mandamus eorum confessoribus, nec nisi cum illa obligatione absolutionem dare.

De sententia excommunicationis ferenda.

I. Populus celerissime ac levissime solet ad excommunicationis mucronem contra proximum decurrere, sed eandem latam vicissim consuevit pro nihilo habere, nec indictam ab ea plagam sentire, vel cogitare. Verum cum omnes poenae, quae ab hominibus inferuntur, tantum corpus occidunt, nec mundi **47** limites excedant, sed in hoc saeculo finiantur: excommunicatio plerumque in hoc mundo corpus atque omnia quae possidet homo male perdit, semper vero animae vitam ferit, non solum in hoc saeculo, sed in futuro, nec tantum coram hominibus, sed etiam coram Deo. Idcirco longe omnium poenarum gravissima est, nec nisi pro summis delictis atque omnibus remediis tentatis exerenda, ac supra quodcuque tormentum vitae huius pertimescenda. Gravissimum vero delictum non tam spectari et aestimari debet ex gravitate et magnitudine rei quam ex perversitate malitiae atque contumaciae. Quae de causa, sicut Adam primus homo per excommunicationem extra paradisum eiecitur et propter maximam in unius pomi esu, re tenuissima, inobedientiam et rebellionem, ita non tam attendi debet factum ipsum in excommunicatione justa ferenda quam pravitas facientis et contumacia. Attamen si factum leve fuerit, nec scandalum publicum, nec aliud magnum malum, nec facientis manifestam contumaciam et induratum secum traxerit, indignum iudicamus excommunicatione. Antequam autem ulli a nostris officialibus concedatur, si nominati adversus aliquem petitur, volumus prius de monitionibus et charitatis correctione constare. Sin de oculis quae probati nequeant postulatur, statuimus a petentibus inquiri si aliquos suspectos habeant, et nomina excipere, de hisque ad curatum seu vicarium scribi, ut antequam excommunicationem publice, illos accersat, ac privatim moneat charitatis correctione. Nisi praefata omnia fuerint observata, interdicens curatis seu vicariis ad publicationem procedere. Nolumus autem postea excommunicationes perfunctorie et quasi plebeum **48** aliquod mandatum ab illis cursim legi, et publicari; sed semper cum horrore et interminatione divini iudicii, ac publice in totam parochiam afflictionis si excommunicatus in illa toleratur; ob idque differri jubemus, quam diutissime poterit, excommunicationis solminationem, expectando reos et conscios ad poenitentiam, confessionem, et cum ipsis offensis reconciliationem. Cum vero fulminationis dies advenierit, mandamus ad terrorem conscientiarum inveniendum et ad ponendum ob oculos excommunicationis effectum, ante locum pronai statui feretrum operum palla mortuorum cum ardentibus cereis atque aqua benedicta, et in fine fulminationis cereos extinguere, atque aquam benedictam effundi; necnon denuntiari omnibus ut excommunicatum quicumque sit lugeant verius mortuum quam

sola corporea morte defunctum, nec magis cum illo conversandum quam cum mortuo, quodcumque agnitus fuerit. Eo fere ritu primos Christianos usos in promulganda excommunicatione ex antiquitatibus Christianis apparet, et adhuc in quibusdam Ecclesiis observantur quædam vestigia. Porro quisquis convictus fuerit contempsisse excommunicationem quam scivit se incurrisset, pro hæretico notari debet et vitari, atque ab omnibus in jus trahi, ne, quemadmodum loquitur Apostolus cum de excommunicato agit, *modicum fermentum totam massam* et parochiam *corruptat* (I Cor. v. 6), non solum omnes excommunicatos efficiendo, sed iram Dei et publicam calamitatem in omnes provocando. Propterea mandamus confessariis omnibus et examinent non solum an confitentes sint sibi conscii alicujus excommunicationis, sed etiam conversationis cum cognitis excommunicatis, et injungere **49** ut eos extra confessionem revelent.

De scholis et earum magistris.

Spes et seminarium religionis et Ecclesiæ catholice ac reipublice in scholis versatur, in quibus juvenes efformetur ad fidem veram, pietatem et doctrinam, ut inde sancti et idonei sacerdotes, iudices et populi gubernatores propagentur. Quoniam hæc prima cura parentibus, et civitatibus atque episcopis esse solebat, postrema facta est, aut potius nulla, pessum ierunt omnia, et perit lex a sacerdote, jurisprædientia a iudice, et consilium ac providentia a populi gubernatore. Pietas vero et religionis atque hominum consensio in factiones abiit et studia contraria. Idcirco ad omnia ista instauranda et restituenda una vix compendiaria videtur, si a teneris assuescamus homines vivere et institui in eisdem scholis, quasi in eodem ovili, eodemque lacte religionis et doctrinæ imbui, atque idem prorsus sentire et velle. Miramur in nostra diœcesi majorum nostrorum diligentiam, cum vix ulla frequentior parochia occurrat, cui non adhereret olim domus et fundatio scholæ deputata; sed vicissim detestamur nostræ ætatis non solum negligentiam sed sacrilegium; in qua nobiles atque etiam ecclesiastici viri, vel ipsi parochiani, scholarum domos et fundationes usurpant, vel alienant, ita ut jam vix non solum in pagis, sed ipsi oppidis et amplissimis civitatibus schola nulla iabeatur, vel magister invenitur. Vni vero adhuc aliquod exstat scholarum vestigium et stipendium, sine residentia et docendi officio permittitur magister fructibus illis frui, seu potius abuti, et quidvis aliud agere, spectantibus populis ac gementibus suis liberis sine **50** disciplina et doctrina corrumpi. Quin etiam eo ventum est amentie ut plerique malint domi præceptorem magna mercede conducere, aut suos liberos necdum abecedariis in famosam universitatem ablegare quam assem unicam ad publicæ scholæ institutionem conferre, imo quam consentire ut de publico arario vel hospitali salarium aliquod constituitur homini docende juvenutis capaci. Quæ omnia nobis cognita et perspicua dolentes recitamus, ut intelligant omnes quam justum sit his abusibus providere. Quocirca primum mandamus omnibus ludi magistris, seu possidentibus officia, beneficia, pensiones, agros, et quoscunque fructus scholarum rectoribus et doctoribus deputatos, ut intra duos menses ab hac synodo actu resident in locis et ædibus eorum muneri assignatis, atque actu doceant, nec aliis negotiis se immisceant, nec alia beneficia retineant, cum residentia in scholis, et assiduo dirigenda et erudienda juvenutis studio et officio incompatibilia. Quod si fuerint ad suam functionem inepti, vel maluerint cedere quam tali oneri astringi, interdiciemus ne resignantes opus, coeantur opes vel pensionem ullam reservare, quoniam fructus illi exercitio officii, et non titulo sunt annexi. Qui vero post dictum tempus in contumacia et rebellionem persistierint, declaramus excommuni-

catos et pro talibus ab omnibus vitandos, ac eum retentione futurorum fructuum cogendos ad prætorum restitutionem, quos suos facere non poterunt quandiu destituerint ab officio, providendumque alteri de officio, non obstante quacunque oppositione vel appellatione, cum de correctione publice corruptela agatur. Deinde mandamus omnibus ad quos **51** pertinet, præceptores in oppidis, oppidis et pagis nostræ diœcesis constituere, ut intra idem tempus de personis idoneis et de justo salario cum ip-sis halitatoribus provideant, nisi fundatio sufficiat, quæ si quomodolibet alienata existit, procurent suis et habitatorum sumptibus in integrum restitui. Si negligentes a talid se præbuerint, volumus vel per retentionem fructuum vel per excommunicationem atque alia canonica remedia in illos agi, vel per sui juris in scholas privationem. Ut autem occupata bona scholarum recuperari queant, indicimus omnibus curatis et vicariis ut a die hujus synodi singulis Dominicis in præsentia per spatium duorum mensium moneant omnes qui scienter possident aliquid pertinentia ad scholas sub pœna excommunicationis post illos duos menses incurrendam, ut cedant bona fideliter, vel saltem de his paciscantur auctoritate nostra. Moneant etiam omnes, qui moverunt ab ullo detineri quod scholæ sit proprium, ut intra præfixum tempus revelent curato vel vicario, sicut et illos moneant qui sine auctoritate ecclesiastica vendiderint, aut aliter alienaverint, quod pro scholis dicatum erat. Den, ut eorum illud reamini, vel compensationem substitui. Ne autem desint scholæ, ubi nulla habetur eorum fundatio, vel ubi ipsa non sufficit rogamus in Domino patronos parochiarum, et prioratum atque capellaniarum, tam ecclesiasticos quam seculares, ut in earum præsentatione præferant aptos ad docendum, seu qui jam huic operi insudarint, aut saltem ut ipsis recevant aliquam pensionem, quam justam esse de quocunque beneficio pro seminaris instauranda juvenutis declaravit concilium Tridentinum (sess. **23**, De ref., c. 18), sicut annexiones quorumcumque **52** beneficiorum. Insuper quoniam administrationem hospitiorum, et leprosarium lex regia secularibus attribuit, ut impendantur redditus ad pietatis opera quæ ad nostram directionem pertinent, nec ulla potiora esse possint quam quibus pietas ipsa cordibus hominum ab ineunte ætate imprimitur, Ecclesia ipsa totaque respublica edificatur, significamus illorum locorum administratoribus ut titulos illorum beneficiorum committant scholarum præceptoribus cum aliqua pensione, vel in scholarum usum de talibus portionem aliquam ne vereantur collocare. Mandamus præterea fraternitatibus, et parochiarum fabricis ut inter illos quibus stipendia distribuunt, semper habeant scholarum rectorem commendatum. Denique volumus a curatis seu vicariis agrotantes moneri ne in testamento eundem magistrum, tanquam totius reipublicæ parentem, prætereant. Pudentum est enim hæreticos pro scholis impetrandis bella gerere, atque omnia profundere, ut impietas ab eorum liberis imbibatur; et a catholicis pietatis scholas nec publico nec privato subsidio juvari, sed potius diripi et everti.

II. Ceterum ne scholæ ipsæ servant religioni et reipublice potius dividenda quam concilianda, imprimis statuimus pro quacunque parochia unicam fieri ad tollenda dissidia et schismata, ac sub pœna excommunicationis vetamus ne quisque clericus vel alius audeat injussu ejus qui scholas habet particularium liberos privatum suscipere erudiendos, sicut sub eadem pœna parentibus prohibemus domi magistrum tenere, nisi cum approbatione et assensu publici scholarum rectoris. Sin fuerint plures parochiæ in eadem civitate vel oppido, ubi scholæ tamen **53** publicæ existunt, volumus sub eadem pœna omnium parochiarum liberos eo convenire saltem jam in litteris provectiores, ut qui sciunt legere et

cantare; liberum vero esse inferiores ad scholam publicam vel ad parochialem mittere. Verum ne hæretici in catholicorum scholas irrepant; antequam quis creetur ludimagister, sancimus fidei suæ, religionis, atque etiam vitæ et integritatis testimonium saltem a curato seu vicario, atque æliuius parochiæ de qua venit asserere, et se nobis sive penitentiario nostro ostendere ad professionem fidei catholice et examen doctrinæ.

III. Injungendum illi præcipimus ante omnia ut exemplo et verbo juventutem omni pietate et fide catholica imbuat, et assuescat Deum timere, colere, præcepta Decalogi tenere et scire; missam quotidie audire, ecclesiasticis officiis cum reverentia deservire, libenter orare, cum septem psalmis preces horarias, si fieri potest, memoriter scire, atque alia pietatis exercitamenta. Non sinat in pueris vitia adolescere, eos nutrit in disciplina et correptione Domini, ad omnem regressum et ingressum scholæ tam matutinum quam vespertinum oratio publica ab omnibus fiat, sive canendo (*Veni, Creator*), sive aliud quo Deus, Virgo mater, et sancti invocentur pro pace, religione, et Ecclesia catholica. In vigilia festorum discant Officium et cantum Ecclesiæ a minimo usque ad maximum. Diebus festis aliqua hora sive in Ecclesiâ sive in schola interrogentur, presentibus aliis, duo vel tres per ordinem de Symbolo apostolorum, Decalogo, et aliis contentis in catholicorum catechismo Latine et Gallice. Fiat etiam ibi a præceptore facilis et familiaris ad pietatem exhortatio et instructio **54** de festo occurrente. Diebus quoque solennioribus, et, quam sepiissime fieri poterit, consuefaciat et doceat pueros peccata confiteri, eosque qui annos discretionis attingunt altaris sacramentum, probata conscientia, sumere. Alliciat et adhortetur parvulos ipsos ad pietatem et studium potius quam compellat, ne prius utrumque oderint quam noverint. Quoniam tamen secundum Scripturas, *qui parci virga, odit animam pueri* (Prov. xiii, 24), non nisi coactos ad verbera veniat; sicut autem præceptorum moderatam severitatem desideramus, ita parentum mitemdam censem dissolutam indulgentiam, qui liberis volunt quidvis licere sine disciplinâ, propter quam si vel liberos a schola avocant, vel ludimagistros aliquam contumeliam fecerint, damus ipsi per hoc nostrum statutum potestatem illos citandi coram nobis vel nostro officiali, ut discant non irasci, cui debuerint gratias agere. Postremo curatis et decanis injungimus ut ista omnia curent executioni tradi, de omissione nobis rationem reddiuri.

De concionatoribus.

Duplici honore dignos vere presbyteros scribit Apostolus, maxime qui laborent in verbo et doctrina (1 Tim. v, 17): quod præcipue infelicis nostro tempore faciendum est quo, circumstrepentibus ubique falsis prophetis, rari admodum comperiantur qui possint aut velint evangelizare virtute multa; sed nec, eodem teste Apostolo, audiendi sunt omnes ad evangelizandum idonei, nisi legitime mittantur (Rom. x, 15), ne mali se intermisceant bonis, sub ovina pelle lupos tegant, aut ne quod verbo aut facto asseruerunt, factum et vita negent, quod maxime etiam nostro corruptissimo **55** sæculo cavendum est; quo etiam in errorem et depravationem inducuntur, si fieri potest, ipsi electi. Proinde sancta synodus Tridentina recte constituit (sess. 5, De ref., c. 2), ne regulares concionatores cujusunque ordinis, nisi a suis superioribus de vita, moribus et scientia examinati et approbati fuerint, ac de eorum licentia etiam in ecclesiis suorum ordinum, prædicare non possint, cum quæ licentia personaliter coram episcopis præsentare, et ab eis benedictionem petere teneantur antequam prædicare incipiant. Quin etiam eadem sancta synodus (sessio 2, cap. 21) velat ne ipsi regulares in ecclesiis suorum ordinum contradicente episcopo prædicare præsumant. In ecclesiis vero

quæ suorum ordinum non sunt, ultra licentiam suorum superiorum, etiam licentiam episcopi habere præcipit, sine qua in ipsis ecclesiis non suorum ordinum nullo modo prædicare possint, quam gratis ab episcopis jubet concedi. Quoniam hujus synodi decretis generales, regularium, præsertim mendicantium, ordines jurarunt obedientiam, prohibemus quibuscunque concionatoribus etiam regularibus, ne deinceps præsumant conciones habere per parochias nostræ diocesis, nisi de expresse nostra licentia, nec eos recipiant curati seu vicarii, vel permittant loqui a populo, nisi visa aut saltem cognita nostra licentia, nec iidem regulares in suis domibus intra nostram diocesim existentibus collocent concionatores nisi per nos approbatus, sub pœna excommunicationis, contumaciæ et perjurii contra sanctum concilium Tridentinum. Eisdem vero præcipimus ne sine nostra licentia audeant sibi locos ullos aut terminos, tanquam quodam jure debitos, vindicare, ac si in **56** episcopi potestate non sit alios quos noverit magis idoneos eo mittere, nec ipsis liceat stationem assignatam deserere, vel permutare sine eadem nostra licentia, aliqui pro desertione puniendi. Obtestamur autem illos in Domino atque alios concionatores ut ita sua studia et vitam componant quod diocesi nostræ adjumento sint, ædificationi, et ornamento, nec nos pudeat eos mittere, ac tanquam domesticos aliis quibuscunque anteposere. In urbibus et oppidis nostræ diocesis, in quibus conventus habent regulares, graviter conqueruntur curati et vicarii nullas diebus Dominicis et festivis conciones fieri, ac potius impellunt, dissidia, et scandala ab ipsis exhiberi, quam humillima pro modesta regularitatis subsidia. Expostulant quoque nobiscum rustici populi et curati se totos annos transigere sine ulla concione, nisi forte tumultuaria in messe et fructuum collectione. Propterea iterum obtestamur regulares in Domino, ne sinant ullos dies festos, præsertim in suis domibus, sine peculiari sibi concionandi munere elabi, ut pacem colant cum curatis per tot pontificum decreta firmata, atque intelligant ne quidem confessiones audiendi in conventu sine episcopi licentia a concilio Tridentino (sess. 33, De ref., c. 15) sibi potestatem permitti, et omnia indulta ac privilegia a quibuscunque ob obata, per Gregorium XIII, dominum nostrum papam, novissime intra concessa a concilio Tridentino et antiquis canonibus redigi, quibus sine scelere non possunt reclamare. Horamur ut lectioni, orationi et exhortationi potius incumbant quam discordiis inter clerum et populum serendis, ac Patrum suorum magis æmulorum religiosam simplicitatem quam **57** inordinate ambulent. Quibus stationem dederimus, volumus in ea ipsos concionari saltem semel in mense toto anno, aut alium qui in ipsorum absentia vices suppleat nobis presentari, ut ad minus semel in mense verbo Dei pascantur omnes nostræ parochiæ. Si defecerint, jubemus a curatis nobis significari, ut de aliis provideamus, et elemosynarum collationem impediri. Ne autem seminantes spiritualia temporalibus egeant, mandamus a curatis seu vicariis ad hospitandum invitari, et cum gardio ac veneratione excipi, nisi apud nobiles aut alios divites parochos maluerint hospitari; tantum prohibemus tabernas publicas ingredi. In Adventu vero et Quadragesima civitas tota, vel parochia, si unica sit, provident ipsis de victu et hospitio, præsertim si fieri potest apud aliquem de ecclesiasticis, qui a prædicatorum alimentis non debent esse immunes ne cum aliis contribuant, sed potius suo exemplo alios incite. Statuimus præterea quemque conventum in suis terminis omnibus Dominicis anni in pronam commendari. Declaramus etiam de hospitiorum et leprosarium fructibus atque aliarum administrationum quæ operibus pietatis attribuantur, jure ac merito portionem impartiri mendicantiæ conven-

tibus, ac monendos a curatis decedentes ne ipsorum A in testamentis obliviscantur. Sicut autem in partem nostræ sollicitudinis atque omnium ecclesiasticorum subsidium vocantur, ita æquum est ab omnibus eos participes effici beneficiorum, quibus propter officium gaudemus. Porro quoniam dies mali sunt, rogamus ipsos ut in concionibus sint prudentes, studeantque potius nostros exhortari 58 in doctrina sana quam contradictiones et hæreses revincere, præsertim ubi populus nulla laborat hæreticorum frequentia. Insectentur potius vitia ac depravationes morum popularium, et ad pœnitentiam atque emendationem magis lacrymas excutiant quam accendant furorem vel iracundiam ad seditionem. Deique de his omnibus ad populum sermonem habeant quæ propositimus in curatorum atque ipsius populi officio.

De provisione et reformatione breviorum et aliorum librorum ecclesiasticorum pro diœcesi Ebroicensi.

Multorum de clero precibus, et querimoniis induti, proposuimus Deo, nobis propitio, præces horarias pro laicis, breviora et missalia pro presbyteris, et manualia pro nostræ diœcesis curatis diligentius visitare, ac de consilio piorum virorum reformare, atque iterum emendatori et elegantiori impressioni mandare, præsertim cum eorum omnium jam fere ubique in nostra diœcesi laboretur penuria. Verum quia non ea est impressorum copia vel potentia quæ olim fuit, et in una impressione numerum librorum excudi debet, qui ad multos annos sufficiat, tantum negotium expedit nequit sine maximis sumptibus, quos impendere nec ipsi impressores volunt nec possunt, nec nos ipsi sumus satis potentes. Idcirco de prudentum hominum consilio, rationem invenimus qua huic oneri aliqua in parte satisfiat, ut singuli abbates, priores, curati, ac presbyteri cuiuscunque professionis, et ecclesiarum ædifici conferant nobiscum, singuli pro modo suarum facultatum et necessitate 59 librorum illorum, vel plura vel unicum aureum, vel minus aureo, et deponant apud deputatos ab hac synodo ad nobiscum urgendum istud negotium; quo peracto, de pretio librorum quos quicquid pro sua necessitate accipiet, tantum diminuetur quantum antea contulerit. Quocirca a decanis de hoc nostro statuto moneri iubemus omnes prædictos, et scripto mandare quantum quisque obtulerit, ut a deputatis iudicetur an summa pecunie quanta opus est convenire possit. Ne autem collata pecunia depereat, qui vel pluribus fidelibus qui sint solvendo de consensu omnium deputationum committitur custodienda.

De decanis ruralibus.

Ne autem frustra lex et statutum detur, si nemo sit qui observet, vel observari in nostra absentia procuret, præcipimus decanis ut, tanquam ex alta specula, præcipiant in omnes, ac fideliter deferant delinquentes et contumaces; in quem finem damus ipsis potestatem citandi quoscunque sine alio mandato speciali, et prohibemus ne comiveant, vel cum ullo pretio interposito transigant sub pœna erga nos perfidie, et perjurii in Deum contra juramentum. Quod omnibus synodis volumus ab illis in nostris manibus fieri et renovari, cuius hæc est forma ex sanctis canonibus sumpta.

Ego N. aecanus de N. juro per Deum virum et hæc sancta Evangelia quod amodo in antea quidquid novi, aut audiri, aut postmodum inquisiturn sum quod contra voluntatem Dei, aut rectam Christianitatem in decanatu mihi commissio factum sit aut factum erit, si in diebus meis evenierit, et ad cognitionem 60 meam pervenerit, aut indicatum mihi fuerit, synodalem causam esse et ad ministerium domini mei episcopi pertinere; quod nec propter amorem, nec propter timorem, nec propter pretium, nec propter parentelam, nullatenus celabo prædicto domino meo episcopo aut ejus misso, cui hoc inquirere jussuerit, aut ejus officariis. Sic me Deus adjuvet et hæc sancta Dei Evangelia.

PRIVILEGIUM URBANI PAPÆ, QUOD EPISCOPUS EBROICENSIS POSSIT COMPELLERE SUBDITOS SUOS AD ORDINES ET RESIDENTIAM.

URBANUS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri episcopo Ebroicensi salutem et apostolicam benedictionem.

Significasti nobis quod nonnulli decani rurales et ecclesiarum rectores tuæ diœcesis sacros ordines suscipere, et in decanatus et ecclesiis suis, prout eorum cura requirit, personalem residentiam facere et prætextu quarundam indulgentiarum per quas eis a sede apostolica dicitur esse concessum, ut non teneantur nec compelli valeant ad prædicta, necnon exercere officia ad quæ tenentur decanatum et ecclesiarum earundem ratione ad mandatum tuum recusant, propter quod prædicti decanatus et ecclesiæ debitis obsequiis defraudantur. Nos igitur tuis supplicationibus inclinati compellendi eosdem decanos et rectores monitione præmissa per subtractionem preventuum dictorum decanatum et ecclesiæ tantum, ad suscipiendum sacros ordines statuti temporibus, et ad residendum in eisdecanatus et ecclesiis personaliter et ad exercenda prædicta officia ut tenentur; indulgentiis 61 hujusmodi, et quibuslibet litteris apostolicis veritati et justitiæ præjudicantibus nequaquam obstantibus; ac demum si protervitas eorum exegerit ipsis in hujusmodi contumacia manentibus per terminum, privandi eos dictis decanatus et ecclesiis, et conferendi eos, prout ad te spectat, personis idoneis, quæ in eisdecanatus et ecclesiis, in ordinibus quos eorum cura requirit, velint et valeant deservire. Necnon contradicteores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendi, illis duntaxat exceptis qui nostris aut fratrum nostrorum innotantur obsequiis, fraternitati tuæ plenam et liberam concedimus auctoritate præsentium facultatem.

Datum apud Urbem Veterem, v Idus Octobris, pontificatus nostri anno iii.

LITTERÆ GREGORII PAPÆ X SUPER EODEM.

GREGORIUS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri episcopo Ebroicensi salutem et apostolicam benedictionem.

Insinuasti nobis quod nonnulli decani, etc. (ut supra.)

Datum apud Urbem Veterem, ii Kalendas Septembris, pontificatus nostri anno i.

Cérémonies qui s'observent en l'église cathédrale de Rouen en présence de Mgr l'Archevêque.

(Ex registro capitali Rotomagensis.)

Du mardi 6 jour d'avril 1632, le chapitre étant assemblé per juramentum et aomos.

Les articles dressez en la chambre des comptes pour les ceremonies qui sont à observer présence de Mr l'archevêque officiant, ou present à l'office, ont été placiez ce jourd'hui 62 en chapitre, et ordonné qu'ils seront observez et gardez de point en point, et enregistrez comme il s'ensuit.

S'il est dimanche, et que ledit seigneur soit présent à l'aspersion de l'eau bénite, en la place où il se sied lorsqu'il n'est pas triple, après que celui de Mrs qui sera l'office aura fait l'aspersion en la croix, et en passant donné de l'eau bénite aux diacre et soudiacre suivant la coutume, il descendra : étant devant ledit seigneur, après lui avoir fait une profonde reverence, et bûisé le ripillon ou aspersoir, lui présentera afin de prendre lui-même l'eau bénite et en asperger l'officiant, lequel par après poursuit l'aspersion suivant la coutume. Mais si ledit seigneur était en la chaire ou proche de l'autel, il semble que l'officiant lui doit présenter l'eau bénite avant que d'en distribuer aux diacre et soudiacre, parce que en ce cas il n'y a aucune messeance, comme il y auroit si du bas du chœur on retournoit vers l'autel ausdits diacre, et soudiacre, pour puis après recommencer l'aspersion à ceux de Mrs qui seront proche dudit seigneur.

Dès que les ministres et officians, ou autres personnes de l'église passeront pardevant ledit seigneur, ils le salueront avec l'honneur et la bienveillance requise en sa qualité à leur ordre, observant toujours une différence entre cette salutation et l'adoration, ou reverence due au saint sacrement.

Lorsque les ministres, et l'officiant sera entré au chœur, ledit seigneur montera à l'autel pour la confession, après laquelle il fera la benediction de l'encens qui lui sera présenté par le diacre dedans la navette, l'enfant tenant devant lui l'encensoir ouvert, et ledit seigneur le retournera en sa place.

Le soudiacre montant au jubé ou pulpitre pour dire l'épître, et d'icelui retournant à l'autel, se contentera de suivre la reverence audit seigneur en passant et repassant par devant lui, suivant l'ancien usage de cette église, sans lui poser ni le livre des épîtres devant lui, ni lui baiser la main ni l'anneau.

Lorsque les ministres seront arrivés devant ledit seigneur, allans au pulpitre ou jubé pour l'évangile, le soudiacre prendra l'encens de l'enfant qu'il présentera audit seigneur pour en faire la benediction en le mettant en l'encensoir, qui lui sera présenté par son aumonier, qui à cette fin l'aura pris des mains de l'enfant, et en après le diacre lui demandera la benediction par une profonde inclination pour annoncer l'évangile, laquelle reçue, présentera à baiser audit seigneur le crucifix qui est au livre des évangiles, disant : Adoramus te, Christe, etc.

L'évangile annoncé lesdits ministres retourneront à l'autel, où étant le diacre encensera le prêtre, et le soudiacre lui présentera à baiser le texte de l'évangile, puis retournans vers ledit seigneur il sera encensé par le diacre, et le soudiacre lui présentera le livre ou

text de l'évangile pour le baiser. En toutes lesquelles actions lesdits ministres ne doivent baiser ni la main, ni l'anneau dudit seigneur, pour être chose non usitée en cette église, et que ledit seigneur n'est en office.

La benediction de l'eau pour le calice et de l'encens pour l'oblation sera faite par le prêtre qui fait le sacrifice.

Après l'ite missa est ledit seigneur donnera la benediction pontificale à l'ordinaire.

Lorsque ledit seigneur sera l'office aux répres, il sortira de la sacristie revêtu de ses habits pontificaux, accompagné d'un de messieurs les dignitez pour lui servir de prêtre assistant, ayant à ses côtés deux chapelains pour soulever les deux côtés de sa chappe : ses croix et crosse seront portées devant lui par deux autres chapelains, et un autre sera réservé pour tenir son mitre en tems, lesquels tous seront revêtus de chappes.

Étant entré en sa chaire il fera les prières accoutumées, puis il commencera les répres chantant : Deus, in adjutorium, et continuera à dire le chapeire, et l'antienne de Magnificat, lui sera annoncée par le chapelier usant au moi de monsieur en lui baillant ladite antienne.

Durant que l'antienne sera poursuivie par le chœur, le prêtre assistant lui présentera la navette avec l'encens, et lui baisera la main ou l'anneau, et cette benediction faite il partira de sa chaire pour se trouver à l'autel lorsque l'on commencera le Magnificat, pour donner le tems aux deux chanoines officians de porter l'encens en la chapelle Notre-Dame.

Étant arrivé à l'autel le prêtre assistant lui présentera l'encensoir en lui baisant la main ou son anneau, ce qu'il reiterera aussi en reprenant l'encensoir.

L'encensement de l'autel achevé, il retournera en sa chaire, et cependant lesdits deux susdits chanoines encenseront les tombe ou sépultures des rois et l'autel de la chapelle de Notre-Dame, Étant retourné au chœur ils encenseront ledit seigneur, et monsieur le doyen si faire se doit, le surplus étant continué suivant l'usage de cette église.

Après que le Magnificat et l'antienne seront finies avec la neume, il chantera Dominus vobiscum et l'oraison avec sa clause finale, et repetera à la fin Dominus vobiscum. Si il y a plusieurs oraisons à cause des mémoires ou de la station de l'invocata, il repetera derechef Dominus vobiscum à la fin de la dernière oraison, et le Deo gratias étant chanté il donnera la benediction pontificale au peuple, soit en sa chaire s'il n'y a point de station, ou en la nef s'il y a station. Fait les jours et an que dessus.

Signé, L. PATRY.

JOANNIS CHARTA

Qua prioratus S. Victoris in Caletis erehitur ad abbatias.

(Anno 1074.)

(Gall. Christ., Instrum. tom, XI, pag. 15, ex Pommerario, Concil. Rotomag., p. 97.)

JOANNES, Dei gratia Rotomagensis episcopus, universis Christi fidelibus salutem, gratiam et benedictionem.

Notum sit omnibus, modernis et futuris, quod petitio Rogerii de Mortuo mari et uxoris ejus Advitæ ad nos venit, ad dominum Guillelmum regem Anglorum et ad me, sedentes et tractantes de negotiis ecclesiasticis et secularibus cum episcopis in

quodam concilio congregato in urbe Rotomagensi ut domum Nicolaum abbatem S. Austeni Rotomagensis, cognatum nostrum, obnoxie conviremus, quatenus pro amore Dei nostri abbatiam fieri dimitteret de quodam prioratu de ecclesia S. Victoris in Canx, in qua habitabant monachi S. Austeni, quæ dicitur ad S. Victorem, et quam ecclesiam quondam presbyter nomina Tormor, de cuius

jure erat, ecclesiæ S. Andoeni assensu Guillelmi tunc ducis Normannorum, et Malgerii archiepiscopi Rotomagensis, et Rogerii de Mortuo Mari, in cuius feodo erat, pro salute animæ suæ dederat in eiecmosynam; et in ecclesiā S. Andoeni monachus effectus fuerat cum quodam nutritio suo nomine Gilberto. Et præfatus Rogerius concessit ut tantum redditum augeret ecclesiæ S. Victoris et ecclesiæ S. Andoeni, ut honorifice ibi Deo monachi servire possent, et eis digne sufficeret, et quale dominium habuerat antea ecclesiā S. Andoeni in prioratu, tale postea in abbatiā aternaliter possideret. Cum vero prædictus abbas Nicolaus assensu capituli sui, et rogatu nostro, et amore Rogerii et uxoris suæ, hæc concessisset, Radulphum quemdam monachum suum ibi abbatem præficiens ad supra dictum locum constituendum misit, et cum eo de monachis suis S. Andoeni, Fulbertum, Gislebertum *Fauetel*, Hubertum *Treton* et Guillelmum, tali tamē conditione quod dominium suum S. Andoeni in domo S. Victoris nullo modo minueretur, sed ibi poneret abbatem alio defuncto, sicut priorem ponere solebat, salva dignitate S. Andoeni. Hoc enim constitutum est inter nos ratum et firmum esse in perpetuum, cuius rei testes sumus ex utraque parte. Si enim in disponendo abbate monachi vel laici rebelles ecclesiæ S. Andoeni fuerint, statuimus et firmiter præcipimus Guillelmus rex, et ego Rotomagensis archiepiscopus et Rotgerus de Mortuo Mari, in quorum

A præsentia hoc factum fuit, auctoritate domini papæ Gregorii et regia potestate, omnibus hæredibus et successoribus nostris, ut abbas S. Andoeni accipiat ecclesiā prioratus sui S. Victoris cum omnibus appenditiis suis tunc ibi inventis, in ecclesiis, in decimis, et aliis substantiis, et ponat priorem in ecclesiā illa sicut antea solebat, ne ecclesiā S. Andoeni pro liberalitate sua detrimentum patiatur fraude et dolo, quam antecessores nostri pro salute animarum suarum fundaverunt. Hanc conventionem auctoritate nostra ab abbate Nicolao et Rogero de Mortuo Mari concessam coram rege, ratam esse statuimus, et præsentis scripti privilegio, et sigilli nostri auctoritate confirmavimus, et prohibuimus ego Joannes Rotomagensis archiepiscopus sub anathemate, ne quis ulterius clericus vel laicus audeat hoc infringere præsentibus istis episcopis, et mecum excommunicantibus. Gisleberto Ebroicensi episcopo, Odone Bajocensi, Hugone Lexoviensi, Roberto Sagiensi, quorum anathemate omnes fractores hujus operis confodiantur. Præfatus autem rex Anglorum Guillelmus prohibuit sub foris factura xx unciarum auri reddendam duci Normanniæ, et xx librarum Rotomagensi archiepiscopo, ne ab aliquo infringatur testibus prædictis episcopis, et Fulberto archidiacono et Rogero de Mortuo Mari, in quorum præsentia hoc factum fuit anno ab Incarnatione Domini 1074.

CHARTA

De jure institutionis, destitutionis, procurationis, correctionis, etc., quod episcopus Abrincarum plene retinuit in monasterium S. Michaelis, abbatem et XII canonicos.

(Anno 1061.)

(PETIT, *Theodori Pœnitentiale*, II, 664, ex Libro Pontificali Ecclesiæ Abrincarum.)

Anno ab Incarnatione Domini 1061, Ranulfus, abbas Montis S. Michaelis, vir cautus in regimine tam cleri et populi, quam monachalis ordinis, conveni Joannem venerabilem Abrincarum pontificem super quibusdam gravaminibus, quæ fiebant a minis episcopalibus frequentissime super clerum et populum Montis. Cogebantur venire Abrincas, ad respondendum de quacunque accusatione contra Christianitatem, nec excusare poterat eos mare insurgens, nec Britonum insidiæ, quia præveniri poterant, et ita sæpe in forifacta et emendationes episcopales incidebant, et sæpe juramentis fatigabantur. Propter prædicta sibi habenda in Monte obtulit abbas episcopo de suo competenter per singulos annos unam vestem, quæ tam nobilem et tam sublimem personam deceret cum gratia recipere, et abbatem Montis honorifice dare; et tres libras incensi, et tres libras piperis, et sex tabulas cereæ de ix ponderibus, et tres cereos

C in Purificatione sanctæ Mariæ, unum scilicet alba cereæ unius ponderis, ad manus episcopi, duos alterius cereæ unius ponderis ad decani et thesaurarii manus. Episcopus vero præfatus, ut erat animo et genere nobilis, petitioni abbatis annuit, et archidiaconum suum in Monte cum fecit: ita tamen ut quod bene non faceret, vel non posset, episcopus corrigeret Abrincis, et ecclesiastico judicio terminaret: de conjugiiis autem illicitis, si qui legales testes procederent, apud episcopum audirentur, et per sacramentum ipsorum lege dissolveretur, quod contra legem præsumptum erat; de criminalibus D culpis venirent ad iudicium et sententiam episcopi penitentes, confessi, vel convicti coram suo archidiacono: excommunicati ab episcopo ad ejus satisfactionem et absolutionem venirent: iudicium ferri igniti et aquæ ferventis Abrincis portaretur, si clerici lapsi in culpam degradationis forte invenirentur,

quia ad episcopum pertinet ordinatio, et ad ejus A
 judicium pertineret degradatio; suspensio vero officii
 pro levioribus culpis in abbatis judicium esset ad
 correptionem. Talis inter episcopum et abbatem de
 villa Montis facta est conventio. In monasterio vero
 S. Michaelis in abbatem, et monachos, et XII ca-
 nonicos totum jus episcopale retinuit episcopus. In
 monasterio habet officium facere dedicationis, et
 quidquid interim offerretur ad altare, episcopi est,
 et quod offertur ad manus capellanorum suorum, et
 ipse et omnes qui cum eo venerint, abundanter et
 honorifice debent procurari; et equi, aqua dulcis,
 et cætera necessaria debent in monasterio inveniri.
 Eo die debet esse præsto vestis præfata episcopi, et
 cera, et piper, et incensum, cerei tres ad purifica-
 tionem S. Mariæ, etiamsi episcopus defuerit, abbas B
 cum duobus de canonicis bis in anno debet esse ad
 synodum, nisi de licentia episcopi remanserit, et
 sacerdotes Montis. Quoties etiam graviore causæ
 emergerint, episcopus mandabit abbati, et vocabit
 eum, et venire debet, nisi inevitabilem et legalem

A excusationem prætenderit. Non communicabit abbas
 excommunicato episcopi scienter, nec excommuni-
 cabit nominatum aliquem parochianum episcopi
 extra Montem consistentem, inconsulto episcopo.
 Monachi quinta feria Pentecostes venient Abrincas
 cum capite S. Auberti ad ecclesias Sancti Andree,
 in qua ipse episcopus sedit, cum processione magna
 tam clericorum quam laicorum omnium qui domos
 tenent: et denariatas ceræ matricis ecclesiæ debent,
 ut sedi episcopali, de qua recipiunt consilium ani-
 marum, et abbas per se, vel per decanum suum,
 oleum et chrisma, ad erogandum et presbyteris ad
 Christianitatem faciendam. Canonici omnes sub
 episcopi priore sunt, et canonicas, id est præbendas,
 cum fuerint vacuæ, distribuere debet, sicut dignum
 decreverit. Beatus vero Aubertus, cui divo munere
 Mons ille collatus est, eos constituit; et de suo
 episcopio, ecclesiæ quam construxit, duas villas,
 Ilium scilicet et Genecium, ad usum suum et illo-
 rum contulit.

CONCILIIUM ROTOMAGENSE

In basilica S. Mariæ Rotomagi ab Joanne archiepiscopo, cum suis suffraganeis Willelmo
 Anglorum rege Normanniam gubernante, celebratum, anno Christi 1072, Alexandri II
 papæ anno XI, Phlippi I Francorum regis anno XIII.

(LABBE, *Concilia*, IX, 1225.)

TITULI CANONUM.

- I. Ut episcopus chrisma et oleum hora competenti, et
 cum duodecim sacerdotibus consecret.
- II. Quod totum chrisma et oleum ab archidiaconis
 renovandum sit.
- III. Qua cura distribui a decanis chrisma et oleum
 debeant.
- IV. Ut qui missam celebrat omnino communicet.
- V. Ut sacerdos jejunos et cum alba ac stola baptizet.
- VI. Ut viaticum et aqua benedicta ultra octo dies non
 serventur, et consecratæ hostiæ iterum non con-
 secrentur.
- VII. Confirmatio jejunis a jejunis et cum igne conferenda.
- VIII. Ut ordines sacri, post diem Sabbati, vel die
 Dominica mane, jejunis a jejunantibus confe-
 rantur.
- IX. Ut Quatuor Temporum exacta sit observatio.
- X. Quod depositione digni sint qui furim aut inde-
 bite ad sacros ordines provehantur.
- XI. De iis qui coronas relinquunt. Et ut ordinandi D
 ad episcopum feria quinta veniant.
- XII. Ut monachi vagi vel expulsi, itemque sancti-
 moniales, ad sua monasteria redire compellantur.
- XIII. Ne curæ pastorales vendantur et emanent.
- XIV. De ritu nuptiarum, ne in occulto fiant aut
 inter consanguineos.
- XV. De clericis uxoralis, ut ecclesiis non minis-
 trent, nec fructus percipiant, et quales esse debeant
 archidiaconi ac decani.
- XVI. Ut nullus mortua uxore illam accipiat de qua
 ante fuerat infamatus.
- XVII. Nullus uxore velata superstitē aliam ducat.

- C XVIII. Ne absens viri uxor alteri nubat priusquam
 de viri morte compertum habeat.
- XIX. Ne clerici, in publicum crimen lapsi, sacris
 ordinibus facile restituantur.
- XX. Ut episcopus qui ad lapsi depositionem venire
 non potest vicarium mitat.
- XXI. Ut ante horam vespertinam in Quadragesima
 non edatur.
- XXII. Ut Sabbati Paschæ officium ante horam nonam
 non inchoetur.
- XXIII. De sanctorum festivitatibus transferendis.
- XXIV. Ut generale baptisma nisi Sabbato Paschæ et
 Pentecostes non fiat. Parenli quocunque tempore
 petierint, baptizentur; nullus in Epiphania sine
 infirmitatis necessitate.

PRÆFATIO.

Anno ab incarnatione Domini 1072, congregatum
 est concilium in metropolitana Rotomagensis urbis
 sede, in basilica beatæ et gloriøsæ Dei genitricis
 semper virginis Mariæ, cui Joannes ejusdem urbis
 archiepiscopus præerat, et vestigia Patrum secutus
 utilitati ecclesiasticæ omnimodis consulebat, cum
 suffraganeis suis, Odone Bajocensi, Hugone Luxo-
 viensi, Rodberto Sagiensi, Michaelæ Abrincatensi, et
 Gisleberto Ebriocensi. In primis disputatum est de
 fide sanctæ et individue Trinitatis, quam secundum
 statuta sanctorum conciliorum, scilicet Nicæni,
 Constantinopolitani, primi Ephesini, Chalcedonensis
 concilii, corroboraverunt, sanxerunt, se toto corde
 credere professi sunt. Post hanc catholicæ fidei pro-
 fessionem, annexa sunt hæc subscripta catholicæ
 fidei doctrinæ capitula.

CANONES.

I. *Ut episcopus chrisma et oleum hora competenti et cum duodecim sacerdotibus consecret.*

In primis statutum est a nobis ut, secundum statuta Patrum, chrismatis et olei, baptismatis et unctionis consecratio, competenti hora, id est post nonam, secundum statuta sanctorum Patrum, fiat. Hoc etiam debet episcopus prævidere ut in ipsa consecratione duodecim sacerdotes, sacerdotalibus vestibus indutos, vel quamplures, secum habeat.

II. *Quod totum chrisma et oleum ab archidiaconis renovandum sit.*

Item in quibusdam provinciis mos detestabilis inolevit quod quidam archidiaconi, pastore carentes, ab aliquo episcopo particulas olei et chrismatis accipiunt, et ita oleo suo commiscunt; quod et damnatum est. Sed unusquisque archidiaconus chrisma et oleum suum totum episcopo a quo consecrabitur, ut proprio episcopo, præsentet.

III. *Qua cura distribui a decanis chrisma et oleum debeant.*

Item chrismatis et olei distributio a decanis summa diligentia et honestate fiat ita ut interim, dum distribuerint, albis sint induti; et talibus vasculis distribuatur ut nihil inde aliqua negligentia pereat.

IV. *Ut qui missam celebrat omnino communicet.*

Item statutum est ut nullus missam celebret qui non communicet.

V. *Ut sacerdos jejunus, et cum alba ac stola baptizet.*

Item nullus sacerdos baptizet infantem, nisi jejunus et indutus alba et stola, nisi necessitate.

VI. *Ut viaticum et aqua benedicta ultra octo dies non serrentur, et consecratæ hostiæ iterum non consecrentur.*

Item sunt quidam qui viaticum et aquam benedictam ultra octavum diem reservant; quod et damnatum est. Alii vero, non habentes hostias, consecratas iterum consecrant; quod terribiliter interdictum est.

VII. *Confirmatio jejunis a jejunis et cum igne conferenda.*

Item, donum sancti Spiritus, ut non detur nisi jejunis, et a jejunis; neque ipsa confirmatio absque igne fiat statutum est.

VIII. *Ut ordines sacri post diem Sabbati, vel die Dominica mane, jejunis a jejunantibus conferantur.*

Hoc etiam statutum est ne in dandis sacris ordinibus apostolicæ auctoritatis violatores inveniamur. Legitur enim in decretis Leonis pape quod non passim diebus omnibus sacri ordines celebrentur; sed post diem Sabbati, in ejus noctis exordio quæ in prima Sabbati lucescit, his qui consecrandi sunt, jejunis a jejunantibus sacra benedictio conferatur. Quod ejusdem observantiæ erit, si mane ipso Dominico die, continuato Sabbati jejunio, celebretur. A quo tempore præcedentis noctis initium non recedit quo diem resurrectionis, sicut etiam in Pascha Domini declaratur pertinere non dubium est.

A IX. *Ut Quatuor Temporum exacta sit observatio.*

Item, Quatuor Temporum observatio competenti tempore secundum divinam institutionem communi observantia a nobis servetur, id est, prima hebdomada Martii, secunda Junii, tertia Septembris, eadem Decembris ob reverentiam Dominicæ natiuitatis. Indignum enim valde est ut sanctorum institutio aliquibus occupationibus vel mundiali solitudine destituatur.

X. *Quod depositione digni sunt, qui furtim aut indebite ad sacros ordines provolvuntur.*

Item, clerici, qui non electi, nec vocati, aut nesciente episcopo, sacris ordinibus se intromittunt, aliquibus vero episcopus, ut diaconibus, manum imponit; alii cæteros ordines non habentes, diacones aut presbyteri consecrantur; hi digni sunt depositione.

XI. *De his qui coronas relinquunt; et ut ordinandi ad episcopum feria quinta veniant.*

Item, qui coronas benedictas habuerunt et reliquerunt, usque ad dignam satisfactionem excommunicentur. Clerici, qui ordinandi sunt, in quinta feria veniant ad episcopum.

XII. *Ut monachi vagi vel expulsi, itemque sanctimoniales, ad monasteria sua redire compellantur.*

Item, monachi et sanctimoniales, qui relictiis suis ecclesiis per orbem vagantur, alii pro nequitia suis a monasteriis expulsi; quos pastoralis auctoritate oportet compellere ut ad monasteria sua redeant. Et si expulsos abbates recipere noluerint, victum elemosynæ eis tribuant, quas manuum labore acquirant, quousque si vitam suam emendaverint videantur.

XIII. *Ne curæ pastorales vendantur et emanent.*

Item, emuntur et venduntur curæ pastorales, scilicet ecclesiæ parochianæ, tam a laicis quam a clericis, insuper etiam a monachis; quod ne amplius fiat interdictum est.

XIV. *De ritu nuptiarum, ne in occulto fiant, vel inter consanguineos.*

Item, nuptiæ non in occulto fiant neque post prandium; sed sponsus et sponsa jejuni a sacerdote jejuno in monasterio benedicantur; et antequam copulentur, progenies utrorumque diligenter inquiretur. Et si infra septimam generationem aliqua consanguinitas inventa fuerit, et si aliquis eorum dimissus fuerit, non jungantur. Sacerdos qui contra hoc fecerit deponatur.

XV. *De clericis uxoris, ut ecclesiis non ministrent, nec fructus percipiant; et quales esse debeant archidiaconi et decani.*

De sacerdotibus, et Levitis et subdiaconibus qui feminas sibi usurpaverunt, concilium Luxoviense observetur, ne ecclesias per se atque per suffraganeos regant, nec aliquid de beneficiis habeant. Archidiaconi, qui eos regere debent, non permittantur aliquam habere nec concubinam, nec subintroductam mulierem, nec pellicem; sed caste et juste vivant, et exemplum castitatis et sanctimonix subditis præbeant. Oportet etiam ut tales decani eligantur qui sciant subditos redarguere et emendare,

quorum vita non sit infamis, sed merito præferatur A XXI. *Ut ante horam vespertinam in Quadragesima subditis.*

XVI. *Ut nullus mortua uxore illam accipiat de qua ante fuerat infamatus.*

Item, interdictum est ne aliquis, qui vivente sua uxore de adulterio calumniatus fuerat, post mortem illius unquam de qua calumniatus fuit accipiat. Multa enim mala inde eveniunt. Nam plurimi hac de causa suas interfecerunt.

XVII. *Nullus uxore velata superstitie aliam ducat.*

Item, nullus, cujus uxor velata fuerit, ipsa vivente unquam aliam accipiat.

XVIII. *Ne absentis viri uxor alteri nubat, priusquam de viri morte compertum habeat.*

Item, si uxor viri qui peregre aut alias profectus fuerit alii viro nupserit, quousque prioris mortis certitudinem habeat, excommunicetur usque ad dignam satisfactionem.

XIX. *Ne clerici in publicum crimen lapsi sacris ordinibus facile restituantur.*

Item, statutum est ne hi qui publice lapsi in criminalibus peccatis inveniuntur citissime in sacris ordinibus restituantur. Si enim lapsi, ut ait beatus Gregorius, ad suum ordinem revertendi licentia concedatur, vigor canonice præcul dubio frangitur discipline, dum per reversionis spem pravæ actionis desidia quisque concipere non formidat. Unde hoc ratum manere oportet ut in crimine publico lapsus, aut peractam pœnitentiam in pristino gradu nullatenus restituatur, nisi summa necessitate, post dignam quidem longæ pœnitentiæ satisfactionem.

XX. *Ut episcopus, qui ad lapsi depositionem venire non potest, vicarium mittat.*

Item, si aliquis lapsus dignus depositione repletus fuerit, et ad eum deponendum tot coepiscopos quot auctoritas postulat, scilicet in sacerdotis sex, in diaconi depositione tres; unusquisque qui adesse non poterit, vicarium suum cum sua auctoritate transmittat.

Item, statutum est ut nullus in Quadragesima prandeat, antequam, hora nona peracta, vespertina incipiat. Non enim jejunit qui ante manducat.

XXII. *Ut Sabbati Paschæ officium ante horam nonam non inchoetur.*

Item, statutum est ut in Sabbato Paschæ officium ante nonam non incipiatur. Ad noctem enim Dominica resurrectionis respicit, ob cujus reverentiam *Gloria in excelsis Deo* et *Alleluia* cantatur. Quod etiam in Officii initio, cerei scilicet benedictione, monstratur. Narrat Liber Officialis quod in hoc biduo non sit sacramenti celebratio. Vocat autem hoc biduum sextam feriam et Sabbatum, in quo recolitur luctus et mœstitia apostolorum.

XXIII. *De sanctorum festivitibus transferendis.*

Item, si alicujus sancti festivitas in ipsa die evenierit, in qua celebrari non possit, non ante, sed infra octavum diem celebretur.

XXIV. *Ut generale baptisma, nisi Sabbato Paschæ et Pentecostes, non fiat. Parvuli, quocunque tempore petierint, baptizentur; nullus in Epiphania, sine infirmitatis necessitate.*

Item, juxta sanctorum Patrum decreta, scilicet Innocentii papæ et Leonis, statuitur ne generale baptisma nisi Sabbato Paschæ et Pentecostes fiat. Hoc quidem servato, quod parvulis, quocunque tempore, quocunque die petierint, regenerationis lavacrum non negetur. Vigilia vel die Epiphaniæ ut nullus, nisi infirmitatis necessitate, baptizetur omnino interdicimus.

Huic concilio consenserunt Joannes archiepiscopus, Rotomagensis, Odo Bajocensis episcopus, Michael Abrincatensis episcopus, Gislebertus Ebroicensis episcopus, et quamplures etiam venerabiles abbates, quibus, eo tempore cœnobium Normanniæ nobiliter pollebant, et monachicum rigorem servabant.

APPENDIX.

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS.

(Apud Mabill. *Analect.* vet. edit., pag. 222.)

Pontificem Rotomagensium acta litteris mandavit anonymus cœnobii Sancti Andoeni ejusdem urbis monachus, ad cujus autographum hæc editio exacta est. Vixit is Gregorio VII pontifice, Joanne archiepiscopo Rotomagensi, abbate monasterii Sancti Andoeni Nicolao; non alius forsitan quam Fulbertus ejusdem loci cœnobita, qui librum De miraculis sancti Andoeni, hætenus ineditum, eidem Nicolao abbati nuncupavit; aut Theodericus, a quo sancti Andoeni Vita metrica Nicolao itidem inscripta est. His actis uberiores notas subjicere supersedeo, cum satis illustrata sit Rotomagensium præsulum historia, quam noster Franciscus Pomeraius Gallico idiomate ante paucos annos erudite et accurate composuit, usus superiorum Actorum lectione, quæ ipsius historiæ probationis loco esse poterunt. Hic duo tantum observo. Unum, inter Rotomagenses episcopos nullum in his Actis locum tribui Hugoni, Caroli Magni filio, cujus Vitam Baldricus episcopus edidit, eundem perperam numerans inter archiepiscopos Rotomagenses, ut fusius alias ostendi in Sæculi III Benedictini tomo I. Alterum est, synodum comprovincialium episcoporum a Maurilio archiepiscopo celebratam fuisse, in qua sententia adversus Berengarium ejusque hæresim dicta est, anno scilicet Dominicæ Incarnationis 1063, quo instauratæ Rotomagensis ecclesiæ dedicationem peregit astante Willelmo Normannorum duce cum omnibus suffraganeis suis quibuscum concilium de castitate conservanda et cæteris sanctorum Patrum institutionibus pastorum incuria negligenter postpositis, viriliter restituendis religiose celebravit, inquit Anonymus noster.

ACTA ARCHIEPISCOPORUM ROTOMAGENSII.

Galliae provinciae sunt decem et octo : quarum una existit Lugdunensis, quae vocatur secunda, in qua est nobilis et ampla civitas, quae vocatur Rodomus vel Rotomagus, super fluvium Sequanae sita. Illius civitatis ecclesia in honore beatæ et gloriose Dei Genitricis semper virginis Mariæ est consecrata. Hæc vero est metropolis : sex enim sub se civitates episcopales continet, scilicet primam civitatem Bajocatarum, secundam civitatem Abrincatarum, tertiam civitatem Evatunorum, quæ dicitur Ebroicas; quartam civitatem Salanum quæ vocatur Sagium; quintam civitatem Lexoviorum, sextam civitatem Constantinorum.

In præfata civitate Rotomagensi exstitit egregius Mallonus in ordine primus. Nonnullos horum posui verborum perturbat, non satis idonee speculantes, quoniam eorum velle, scilicet beatissimum Nigasium prænominate civitatis primum antistitem exstitisse, nullatenus hæc re pugnatur, si expositione quantumcumque subtili fulciatur. Attendant igitur tam clerici quam monachi ne errent, qualiter scripturas perspicacius indagantes, utrumque posse haud inconvenienter stare didicent. Decenter, inquam, iaculant, qui Mallonum in sede Rotomagensi fuisse primum asserunt. Nullus enim eum prævit, quantum ad archiepiscopatus usumfructum : nec tamen male prædicant, qui beatum Nigasium ejusdem sedis archiepiscopum fuisse primum comprobant. Quippe jam non paucis reor manifestatum esse, hunc Romæ a beato papa Clemente Rotomagensium urbis antistitem ordinatum fuisse nondum jugo pastoralis cruspium obnoxie. Nec est frivolum, sed firmum et ratum, prout sua testatur passio, cum beato sociatum Dionysio, permissione Clementis papæ hunc eundem ad oras Gallicæ condescendisse; et priusquam ad suam, quam Romæ, sicut diximus, acceperat, sedem posset pervenire; martyrium truncato capite, tamen vicinius circa fines Northmannicos cum Quirino et Scuviculo pertulisse. Quo fit ut de utroque, sed alio et alio modo, vera prædicatione prædicetur primus, de Nigasio quidem secundum ordinationem; de Mallono secundum loci inhabitationem. Ut sic dicatur, Nigasio fuit Rotomagensis urbis antistes primus ordinatus : at Mallonus fuit primus in sede locatus.

Sic is non versus poterit consistere versus.

Exstitit egregius Mallonus in ordine primus,
Moribus ornatus, clara quoque stirpe creatus.
Enituit verbis, præfuit et acibus almis :
Dapsilis in cunctis, clemens et largus egenis.
Mentibus infirmos curabat dogmate sacro,
Dæmones vexatos purgabat numine sacro.
Pervigil in populo pastor pius ac speculator,
Pro sibi commissis murum se contulit hosti.
Compatiens agris, collisos consolidavit.

Mactabat Domino se semper sacra litando,
Perpetuam pacem deposcens atque salutem.
Ut charos fratres, servabat dulciter hostes.
Hic humilis, sobrius, necnon et corde pudicus.
Sordibus immunis, virtutum lampade fulsit.

Obiit in Christo x Kalendas Novembris.

Beato vero Mallono Avidianus successit, qui sub beato papa Silvestro et Constantino imperatore præfatam rexit Ecclesiam. Is vero prudens et strenuus pastor fuit in populo, qui Arelatensi concilio primo, quod eodem tempore quo Nicæna synodus habita est, congregatum in canonibus invenitur, cum Martino Coloniensi episcopo interfuit. Fuit namque hic beatus pontifex ingenio probus, moribus, insignis, subditorum sibi saluti providus. Huic successit Severus, Severo Eusebius, Eusebio Marcellinus, Marcellino Petrus, Petro Victricius.

Fuit vero hic in regali curia nutritus cum beato Innocentio papa, ut in ejusdem papæ epistola de castitate conservanda et aliis institutis Christianæ religionis, eidem Victricio missa, invenitur. Ait enim inter cætera : Præterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales, vel quibuscumque publicis functionibus occupatos, clericos facere contendunt : quibus postea major tristitia cum de revocandis eis aliquid ab imperatore præcipitur, quam gratia nascitur. Sit certe in exemplum sollicitudo et tristitia fratrum, quam sæpe pertulimus imperatore præsentem, cum pro ipsis prius rogarem, quod ipse nobiscum positus cognovisti. Quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam in sacerdotium constituti, ingenti molestia ut redderentur instabat. Erat enim pastor gloriosissimus in persequendis populi criminibus rigidus, vidualum et orphanorum pater mitissimus, misericors pauperibus, cunctis compatiens infirmis et dolentibus.

Cui successit Innocentius, Innocentio sanctus Evodus, Evodo Silvester, Silvestro Malsonus, Malsono Germanus, Germano Crescentius, Crescentio vero beatus Gildardus, frater beati Medardi, quorum vitam magnifico stylo beatus Fortunatus scripsit. Una enim die nati fuerunt, una etiam die ordinati, una quoque die migraverunt ad Christum.

Gildardo successit beatus Flavius, cujus pontificatus tempore constructa est ecclesia in honore beati Petri apostoli in suburbio urbis Rotomagensis, anno primo Clotharii regis Francorum, nobiliter ædificata, in qua corpus beati Audoeni successoris sui sepulture traditum est. Hic vero beatus Flavius anno quingentesimo... Dominicæ Incarnationis multis virtutibus præditus, divini amoris flagrantia accensus, dapsilis pauperibus, Rotomagensem rexit Ecclesiam.

Huic successit Prætextatus, vir magnæ sanctitatis et omnibus iniquis odiosus. Hic vero fuit tempore Chilperici regis, filii Clotharii, qui vir nimis cru-

delictis cum Fredegunde impia uxore sua ingenti A
contra pontificem odio exarsit. Causa vero odii nihil
aliud fuit nisi quia fratrem suum Sigibertum re-
gem, qui fraude Chilperici occisus fuit, multum di-
lexerat, et eandem dilectionem Childeberto filio ejus
et matri Brunichildi servabat. Hac de causa iratus
Chilpericus sibi calumniam imposuit, scilicet quod
magnam partem thesauri fratris sui Sigiberti apud
se reconditam habuerat, quam postquam Childeber-
tus nepos ejus litem contra eum inierat, ei reddide-
rat. Ideo in tantum persecutus est eum, quod eum
ab episcopatu destitutum expulit, et in quandam
insulam in Constantinensi pago in mari sitam exsu-
lavit, et in loco ejus Melantium archidiaconum
episcopum ordinari fecit. Modus expulsionis suæ ta-
lis fuit. Rex concilium episcopos suos convocare fe-
cit, cui vir magnæ auctoritatis et probitatis Gregorius
archiepiscopus Turonensis interfuit. Hic vero nec
callidæ machinationi, qua episcopus deceptus est,
nec injustæ destitutioni assensum præbuit. Rex vero
impia calliditate quibusdam episcopis... mandavit ei,
quod si quæ sibi objecerat in concilio, recognosceret,
et inde coram rege prostratus se reum proclamaret,
omnino ei dimitteret. Qui hortatu impiorum episco-
porum deceptus, fraudulentis regis mandatis acqvie-
vit. Tunc rex clamare cepit : « Audistis eum crimine
convictum, nunc super hoc certam sententiam defi-
nite. » Et ita deposuerunt eum, et in præfatum exsi-
lium rex retrudere jussit. Mortuo vero rege, omnium
primatum et coepiscoporum consilio et judicio, no-
lente Fredegunde regina, ad propriam ecclesiam est
revocatus, et deposito Melantio in propriam sedem
intronizatus. Melantius vero in familiaritate Frede-
gundis impiissimæ reginæ permansit, quæ beato
Prætextato semper inimicata et insidiata est in tan-
tum, ut pretio quorundam mentes cum præfato Me-
lantio corrumperet : ita ut, sicut beatus Gregorius
Turonensis in scriptis suis narrat, nocte sancta Pa-
schæ, in loco pontificali, ubi stare consueverat,
gladiis eum percuterent, et ita interficerent. Qui
mox ut vulnera censit, ad altare ecurrit, et illud
amplexatus, viatico Domini corporis et sanguinis
se munens, animam Deo reddidit. Corpus vero ejus
omnes principes patriæ cum magno ejulatu et lamen-
tatione de tanti pastoris patrocinii desolatione con-
dolentes, sepulture honorificæ tradiderunt. Postea
vero Melantius, qui tempore sui exsulatus episco-
patum usurpaverat, consilio et ingenio præfatæ re-
ginæ in eadem sede est restitutus.

Hic successit præsul Hildulfus, vir prudens et
honestus. Hildulfo beatus Romanus, nobilis ortu et
virtute præclarus. Beato Romano sanctus Audoenus,
claris natalibus ortus, et virtutum magnitudine ex-
celsus. Beato Audoenus successit inclitus Ansbertus
venerabilis præsul, et sanctis operibus gloriosus.
Horum vero trium ac beati Gildardi memoriam tan-
tum teligimus, quia eorum gesta a probatissimis viris
luculenter apud nos conscripta habentur.

Ansberto successit venerabilis Grippo. Gripponi

Ranilandus, vir venerabilis et honestus. Ranilando
sanctus Hugo, qui venerabilis vitæ et magnæ hone-
statis fuit, ut vita ejus testatur. Hugoni Ratbertus,
vir prudens et strenuus. Ratberto Grimo. Hic nam-
que vir magnæ nobilitatis et probitatis exstitit, po-
pulumque sibi creditum tam bonorum exemplis,
quam prædicationibus optime gubernavit, ecclesias
que sanctæ Dei Genitricis Mariæ, ejus sedi præse-
derat, propriis prædiis ac pluribus beneficiis augmen-
tavit. Fontanas enim super fluvium Nonam sitas cum
omnibus suis appendiciis dedit. Grimoni successit
Rainfredus, vir nobili progenie ortus, et litterarum
studiis imbutus, qui ecclesiam propriis beneficiis
augmentavit. Dedit enim ei in territorio Villeassino
villam quæ dicitur Cramisiacum, et quamplurima
beneficia ex nobilibus viris ad opus suæ ecclesiæ
acquisivit.

Rainfredo successit beatæ memoriæ Remigius. Hic
fuit filius Caroli, qui major domus regie appellatus
est, frater Carlomanni, qui relicta parte regni quam
possidebat, in monte Soracte monachus effectus est,
ubi ecclesiam in honore S. Silvestri construxit, et
inde ad monasterium S. Benedicti in monte Casino
transiit. Fuit etiam idem Remigius frater Pippini,
quem Stephanus papa regem consecravit. Hic vero
Pippinus precibus Carlomanni monachi, fratris sui,
mandavit Remigio præfato archiepiscopo, ut ad lo-
cum qui dicitur Floriacus pergeret, et corpus Be-
nedicti, qui ibi requiescebat, legatis Carlomanni
redderet. Cumque ad locum veniret, et abbatem qui
tunc temporis monasterium regebat, et Medo dice-
batur, vocaret, regis edicta edisserens, cum legatis,
Carlomanni ecclesiam ingressus est. Cumque sepul-
crum beati viri appropinquasset, repentina cæcitate
multati sunt. Proinde terrore valido concussi, ante
præfatum abbatem fratresque loci illius solentius
prosternuntur, misericordiam deprecantes, quatenus
pro eis Dominum exorarent ut eis indulgeret : pro-
mittitque beatus Remigius quod nunquam sancti cor-
pus inde amplius transferret. Quid plura ? Illico sunt
exanditi, et beatus Remigius cum suis sodalibus
pristinam sanitatem recipit. Precatus est autem præ-
fatum abbatem ut corporis beati viri reliquias illis
exhiberet, ne locus in quo Deo devote servierat,
tanto patrocinio cassaretur : qui libenter acquievit.
Sicque legatis remeantibus ad propria, beatus Re-
migius rediit ad sua. Ipse vero quamplura Ecclesiæ
suæ acquisivit beneficia, et de suis propriis largitus
est multa. Super gregem sibi commissum vir nobilis-
simus pervigil, necnon moribus et opere clarus
exstitit, et beato fine quievit.

Beato Remigio Mainardus venerabilis pontifex suc-
cessit; Mainardo Guillebertus, qui tempore Caroli
Magni imperatoris pontificatum decenter et honori-
fice resit. Guilleberto Rainwardus, pontificali ordine
dignus. Rainwardo Gunbaldus, nobilis præsapia et
bonorum operum clarus instantia. Gunbaldo succes-
sit Paulus, præsul mitis et prudentissimus. Paulo
successit Wanilo, antistes Deo devotus, et in cun-

ctis reverentissimus. Waniloni successit Adalardus, A repositus Gunbaldi archiepiscopi, qui religiosus in cunctis operibus fuit. Adalardo Riculfus, vir nobilis, et multis dives prædiis, quibus ecclesiam sibi commissam hæreditavit. Fuit autem tempore Caroli regis patris Ludovici regis, cujus fuit filius rex Lotharius, in quo progenies Caroli Magni a regno funditus extirpatur. Hugo enim dux, qui cognominatus est Magnus, regnum sibi usurpavit et rex consecratus est. Cui successit Rotbertus in regimine, filius ejus, rex Deo devotus. Præfatus vero Riculfus chartas ecclesiæ supradictum regem fecit regali sanctione corroborare. Riculfo successit Joannes, devotus et religiosus antistes Joanni Witto, vir honorabilis, et reverentissimus pastor.

Wittoni Franco, prudens pontifex et bonus populi B auxiliator. Hujus enim tempore Rollo dux Danorum patriam invasit, quæ vocatur Francia, nunc vero Normannia eorum nomine insignita. Cujus mentis feritatem tam divinis eloquiis quam devotis servitiis ita dilinivit, ut terram sibi acquisitam cum pace et justitia regeret. Postea prædicatione præfati pontificis legem Christianam suscipiens, ab eodem baptizatus est, et in fide catholica perseverans bono fine migravit ad Christum. Franconi successit Gunhardus, vir sapiens et in cunctis providus. Gunhardo successit Hugo. Hic vero fuit prosapia clarus, sed ignobilis cunctis operibus. Monachus enim apud Sanctum Dionysium erat, quando Willelmus filius Rolonis, dux Normannorum, ei episcopatum tradidit; sed postpositis sanctæ regulæ institutis, carnis petulantia se omnino contulit. Filios enim quamplures procreavit, ecclesiam et res ecclesiæ destruxit. Todi-niacum enim qui in dominicatu archiepiscopi erat, cum omnibus appendiciis suis fratri suo Radulfo, potentissimo viro, filio Hugonis de Calvacamp, dedit, et ita a dominicatu archiepiscopatus usque in præ-sens alienavit.

Huic successit Rotbertus, vir nobilissimus et po- tentissimus, Richardi primi filius. Hic vir magnæ pietatis et honestatis fuit, et in mundialibus divitiis adeo laudatus a sæcularibus viris; sed carnis fragilitate superatus, quamplures filios procreavit. Plura etiam ecclesiæ bona fecit. Ecclesiam enim præsen- tem miro opere et magnitudine ædificare cœpit. Ante obitum suum, gratia Dei præveniente, vitam suam C correxit. Feminam enim reliquit, et de hoc cæte- risque pravis actibus suis poenitentiam egit; et sic bono fine, in quantum humana fragilitas capere pos- test, quievit.

Rotberto successit Malgerius nepos ejus: filius enim Richardi fratris sui fuit. Qui quia non electione meriti, sed carnali parentum amore et adulatorum suffragio in pueritia sedem adeptus est pontificalem omni destitutus tutela, potius acquievit carni et sanguini quam divinis mandatis. Voluptatem enim per omnia sequens, ornamenta ecclesiæ cæteraque bene- ficia pueriliter erogavit. Et ideo auctore papa Leone Willelmus dux Normannorum, postea effectus rex

Anglorum, assistente præfati papæ legato, scilicet Hermenfrido Sedunensi episcopo, cæterisque com- provincialibus episcopis, in Lexoviensi ecclesia ab episcopatu eam destituit, deditque postea illi quam- dam insulam in Constantiniensi pago in mari sitam, in qua pluribus annis, non quidem ut decuit, vixit; postea vero, qui autem divino judicio, ignoratur, in mari submersus est.

Malgerio destituto elegit dux Willelmus quemdam monachum, nomine Maurilium, qui nobili prosapia ex Remensi pago exortus, et in ejusdem civitatis ecclesia educatus, inde in Leodicensi Ecclesia omni liberalium artium peritia imbutus, Halverstatensis ecclesiæ scholasticus effectus est; qui locus in Saxo- nia ditissimus habetur, in quo pluribus annis hono- rifice vixit. Postea vero successus amore celestis patriæ, cuncta quæ mundi sunt fastidians, monasti- cam vitam appetiit: sicque Fiscamense cœnobium adiens, monachus ibi effectus est, in quo sæuete multo tempore vixit, cæterisque exemplum sancti- tatis exhibuit. Denique igne divini amoris exarsitans, acriorem vitam eligens, licentia ab abbate qui ec- clesiæ præerat accepta, Italiam petiit; eremique cultor solitariam vitam ducens, opere manuum vixit. Defuncto itaque abbate Florentinensi ecclesiæ, qua in honore beatæ Mariæ semper virginis constructa est, elegit eum marchio Bonifacius, vir nobilis et potentissimus; et ita licet invitatus, bonorum tamen virorum admonitionibus superatus, abbas ejusdem loci ordinatus est: ubi multo tempore subditos pro posse suo sancte et regulariter rexit. Sed quia vita justorum est detrimentum pessimorum, monachi, qui tempore prædecessoris sui indiscipline vixerant, constantiam regulæ Patris Benedicti, qua eos regu- lariter constrinxerat, ferre nolentes, sed in omnibus bonis operibus sibi resistentes, detrimentum vitæ ei machinati sunt. Et quia pluribus annis in hoc labo- rans, nullo modo se in eis vultu proficere, salutis propriæ prospiciens, abbatiam deseruit, et ad proprium locum, scilicet Fiscamnum, rediit, in quo sancte usquequò in episcopatu inthronizatus est, vixit. Hic ecclesiam a Rotberto archiepiscopo inceptam com- plevit, et astante Willelmo Normannorum duce, postea Anglorum rege, cum omnibus suffraganeis suis, concilium in Rotomagensi ecclesia de castitate D conservanda et cæteris sanctorum Patrum institu- tionibus pastorum incuria negligenter postpositis, viriliter restituendis religiose celebravit. Postea per- fecta ecclesia, dedicavit eam, astante Willelmo Nor- mannorum duce, anno 1063 Dominicæ Incarnationis, regnante Henrico nobilissimo rege Francorum, astan- tibus etiam comprovincialibus episcopis, scilicet Odone Bajocensi, Joanne Abrincensi, Hugone Lexo- viensi, Guillelmo Ebroadensi, Ivone Sagiensi; Gaufrido Constantiniensi, cæterisque venerabilibus abbatibus; præsidente etiam sedi apostolicæ papa Victore II. Multa etiam bona de Christianæ legis et ecclesia- sticæ religionis restitutione fecit. Jejunii et oratio- nibus et elemosynis usque ad ultimum diem

insistens, v Idus Augusti animam Deo reddidit. A

Defuncto venerabili antistite Maurilio, præfatus Willelmus rex Anglorum Lanfrancum reverentissimum abbatem Cadomensis Ecclesie, omnibus liberalibus artibus imbutum, sanctis moribus et operibus ornatum, quem postea Cantuariensi Ecclesie metropolitanum instituit episcopum et primatem Anglorum, Alexandro summo pontifici et venerabili papæ misit, postulans ejus clementia ut ei assensum præberet quatenus ejus auctoritate Joannem Abrincensium Ecclesie episcopum metropolitanæ Ecclesie præficeret, eique ne aliqua occasione in hoc resisteret, litteris apostolicis mandaret. Ipse vero ejus petitioni, quia devotam vidit, acquievit. Litteras in le pontifici misit. Verba quæ litteræ continent, hæc sunt:

« ALEXANDER Episcopus servus servorum Dei, JOHNNI Abrincensium venerabili episcopo salutem et apostolicam benedictionem.

« Destituta Rotomagensi Ecclesia pastore, etc. »
Vide in *Alexandro II papa ad annum 1073 Patrologiæ*, tom. CXLVI.

Joannes vero episcopus apostolica legatione recepta, et omnium comprovincialium episcoporum, cunctorumque etiam ejusdem ecclesie canonicorum electione communi consensu facta, metropolitanam adeptus est sedem. Hic vero fuit progenie nobilis, liberalibus imbutus disciplinis. Is alias satis strenuus, etc. *Hanc de Joanne notitiam integram ex Gallia Christiana dedimus in præmio ad Joannem, usque ad verba quibus clauditur: « Et honorifice in ipsa ecclesia tumulatur v Idus Septembris. » Pergunt Acta:*

Successit huic imo præcessit (nam duobus ante obitum ejus mensibus intronizatus est) Dominus Guillelmus, cænobii Cadomensis abbas, cum apostolica auctoritate, tum regio munere, tum denique communi electione, vir sane et generis nobilitate cluens, B et morum prærogativa præpollens.

ANNO DOMINI MLXXXIX.

ARNULFUS CLERICUS MEDIOLANENSIS.

NOTITIA IN ARNULFUM.

[Apud PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. VIII, pag. 1, proœm. ad *Arnulfi Gesta archiepiscoporum Mediolanensium*, edente W. Waitembach.]

Arnulfus Mediolanensis rerum quæ sæculo xi ad a. C ex quo inter Italiæ (5) principes primum locum obtinuerunt, ex genere capitaneis inferiore sumptis esse, et per se verisimile est, et Widonis monstrat electio, cui id ipsum quod de vassorum ordine esset (6), maximas excitavit molestias. Accedit quod ipse Arnulfus nobilitatem generis non uno loco manifesto prodit cum et causæ nobilium aperte faveat (7), et humiliter natos appellet quos alii tanquam nobiles prædicant (8), milites scil. minores, de capitaneis autem cum moderatione loquatur (9), quorum sublimitatem ex imo loco mirabundus suspicit Andreas monachus, qui Arialdi Vitam scripsit. Quod si observaveris, multe evanescent difficultates, cum pugnare inter se videantur æqualium scriptorum assertiones, qui tamen, verbis usi diversis, in rebus consentiant. D — Clericusne an laicus fuerit Arnulfus, certo testimonio non constat (10), sed totum scribendi genus, scientia rerum ecclesiasticarum et animus in causis

(1) Vide pacem anni 1067, III, 20, commemorant.

(2) Land. II, 35.

(3) Arn. I, 3. Land. II, 35.

(4) Arn. I, 3.

(5) Id est regni Langobardorum, quod ejus ævi scriptores Italiæ et regi nominibus appellare consueverunt. Tuscani finibus ejus inclusam fuisse, Provana monstravit, Stud. critici, p. 258.

(6) Ut videtur; nam incertum esse non nego; vide Arn. III, 2; Land. III, 3.

(7) Quod jam comes Giulini animadvertit, *Memoirie di Milano*, III, 363.

(8) III, 2, 10.

(9) Ut de Landulfo et Herlembaldo III, 10, 16.

(10) Nisi forte verba I, 1, *fidei, tamen servus catholice*, ita interpretari velis ut clericum ibi se profiteatur. *Arnulphi subdiaconi* subscripsit sponsoni Widonis archiepiscopi a Petro Damiani servatæ (v. infra III, 14) ap. Baronium ad a. 1059, § 55. Aliæ editiones hoc nomen, quod fortasse ab historico nostro subscriptum est, omittunt.

clericorum semper occupatus, a laicis tanquam ab extraneis aversus, vetant ne pro laico ipsum habeamus. A. 1077 legationi a populo Mediolanensium ad papam directæ, quo Ecclesiæ Romanæ reconciliarentur, sese interfuisse narrat v. 9. Neque enim ipse a causa cæterorum immunis fuerat, clericis favens conjugatis, sed tunc de præteritis, inquit, satisfaciens, in futuro castigari promisit. Nimium homo verecundus et suo ipse iudicio diffusus, res autem novas et Herlembaldi furorē aversatus, antea cum plurimis sui ordinis viris senserat, quamvis non omnia eorum gesta sibi probari fateretur (11); postremo autem arctiorem Ecclesiæ disciplinam ipse probavit. Sed cum magni momenti et quam maxime memorabiles ei turbæ illæ viderentur, quibus totus Ecclesiæ Mediolanensis status immutatus est, post Atonis electionem a. 1072 factam ad eas litteris consignandas se convertit, non cupiditate famæ, sed ne rerum memoria intercederet, quæ civibus suis postea foret pretiosa. Ad præsens enim sub modico recondi opus voluit, suo postea tempore promendum, sed fines urbis nunquam excessurum (12). Tamen hoc statim tempore vulgatum fuisse videtur, cum tres priores libri, quos solos tunc absolverat, per se descripti sint, quamquam Landulfum nullam ejus notitiam habuisse appareat. Arnulfus autem postea et quartum librum addidit et quintum, licet non uno tempore scriptos, cum a priore sententia sensim recederet, donec tandem, ut diximus, Romanæ reconciliaretur Ecclesiæ. Simul initio operis præmisit præfatunculam — si modo ab ipso venit — cum nominibus regum et archiepiscoporum, et in prioribus aliqua mutavit, quæ non magni sunt momenti, ejusmodi tamen ut auctoris manum prodant (13). Substitit ipso illo a. 1077, cum longo schismati finis esset impositus: grandævus ipse cum res post a. 1018 gestas videndo se cognovisse dicat.

Fides Arnulfi editoribus Palatinis satis mala visa est, cum hominem hæreticum promendaci haberent, neglecta accuratiorē inquisitione; sed jam in Muratorii præfatione satis accurate scripsisse dicitur, quod quam verum esset, singula perscrutatus Giulini expertus est. Neque vero minus iudicium ejus laudandum videtur, cum simplici modo quæ audivit primo, deinde visa retulerit (14), spretis vulgi fabellis, quas cupide Landulfus conquisivit. Exordium sumpsit a regno Hugonis Italiæ regis, et quæ post hæc ad sua usque tempora in regno acciderunt, Mediolanensia tamen potissimum respiciens, libro I

breviter perstrinxit, libris nullis affusus, sed audita tantum, ut ipse ait, utcumque exsufflans (15). Veniam igitur libenter tribuamus, si in his quandoque erravit, cum res scitu dignas solus servaverit et scienter a vero declinavisse nusquam argui possit. Auctorum autem idoneorum copia viro iam nobili genere orto deesse non poterat. Cum ita viam sibi munivisset, post a. 1018 ea quæ ipse videndo cognovit, ex abundanti, ut ait, eructare studuit. Adhibuit autem adscribendum acta synodi Romanæ a. 1027 (16), constitutiones a legalis Romanis Mediolani factas (17), et epistolas pontificum (18); litteras vero parti adversæ Roma directas commemorat quidem III, 17; IV, 2, sed inspexisse non videtur. Omnia vero quæ ex his servata sunt fidem ejus confirmant, et cum a Landulfo, ejusdem partis scriptore, sæpissime recedat, ubique fere in rerum gestarum narratione consentit cum Andrea abbate postea Vallis Umbrosæ, Arialldi discipulo et fautore fervidissimo, et cum Bonizone (19) parti pontificiæ prorsus addicto. Quod profecto summum est bonæ ejus fidei documentum, cum nusquam dissimulaverit sibi Arialldi et reliquorum motus vehementer displicere; ita tamen cautus et moderatus, ut vel de Landulfo iudicium ferre recusaret (20) et clericos ex parte in culpa fuisse concederet (21). Neque enim meliori cleri disciplinæ repugnabat, ne Romano quidem pontifici se volebat opponere, sed res tumultuariè gestas, laicorum de clericis iudicia, et subjugationem Ecclesiæ Mediolanensis abominatur (22). Pacem autem per legatos Romanos a. 1067. compositam laudat III, 21. Hæc igitur scripsit cum adhuc turbæ illæ durarent (23), vivente Herlembaldo (24) et Alexandro II (25), nondum consecrato Gotofredo (26), id est ante verum anni 1075. Deinceps silentium servare sibi proposuerat, sed cum turbæ modum viderentur excedere, tamen calamum resumpsit, ne memoria rerum periret. Addidit igitur librum IV, quo narrationem ad Herlembaldi mortem (1075) deduxit, finem schismatis ut tunc putabat. Finito autem opere ingenue protestatur se solo veritatis studio ductum scripsisse, neque a doctrina eorum qui venalitatem ordinum sacrorum et incontinentiam sacerdotum impugnarent dissentire, sed modum quo omnia gesta essent improbare. Et cum hoc jam pugnet cum nonnullis quæ antea protulit, sequenti capite 13 diserte addit se aliter nunc quam prius sentire, atque erubescere cum scriptis scribenda conferat: *nee barbarismos in verbis egisse, sed aliorum dicta vel*

(11) III, 14.

(12) I, 1.

(13) I, 3, 6, 9, 11, 16, 20; II, 8, 12, 16; III, 2, 8, 14, 22.

(14) Ipse I, 1, pollicetur verbis prolatam communibus simplicem gestorum narrationem, quæ nostri reges nostrique gessere pontifices, nostri quoque concives in urbe Mediolano vel extra, compatriotæ vero nostri in regno Italico, quæ ipse vidi vel quemadmodum a videntibus vel paulo ulterius audivi.

(15) II, 1, Semper I, 3, privilegia Ecclesiæ citat.

(16) II, 3.

(17) III, 14, 21.

(18) III, 12, 20, 22.

(19) Libro ad amicam, quem Oefele edidit inter SS. Rerum Boicarum, t. II.

(20) III, 16.

(21) III, 14.

(22) III, 12, 13, 16, 17.

(23) III, 8.

(24) C. 16, 17.

(25) C. 17.

(26) III, fin.

facta temere judicasse, cum soli Deo cordium revelentur occulta. Ubi animadvertas, quæso, eum non factorum perverse narratorum, sed iudicii tantum incante prolatis reum se confiteri. Mendacii vero notam primo libri v capite iterum respuit. — Post hæc pauca addit de Thedaldi electione et de Heinrichi IV cum Gregorio dissensione, jam aperte profectus Romanam nunquam erravisse Ecclesiam (27), donec peracta Mediolanensium cum papa reconciliatione opus clauditur.

Scribendi genere usus est simplici et satis puro, etsi curules quadrivii rotas nunquam se conscendisse fatetur. Sallustium tamquam legisse videtur (28). Orosium III, 2, citat, IV, 11, totum Etymologiarum. Aequales verborum sonos in fine sententiarum repetitis, quod temporis illius hominibus pulchrum esse videbatur, sæpe apud eum invenimus. In temporum descriptione parum curæ posuit. Brevitati ita studuit, ut plurima quæ scire volumus reticuerit, cum prolixiores Landulfi narrationes et obscuræ sint et fide parum dignæ. Itaque factum est ut ii qui postea de rebus Mediolanensium scripserunt, dum penuriam rerum nobis traditarum supplere cuperent, a Landulfo et Gualvano de la Flamma, homine omnium mendacissimo, in errores abduci se paterentur, quod vel comiti, Giulini nonnunquam accidit, qui plurima egregie illustravit. Post hunc vir doctissimus Fumagalli aliqua accuratius tractavit; de iis vero quæ ad reipublicæ Mediolanensis statum pertinent, novissime multa disputata sunt a viris cl. H. Leo (29) qui non raro et Flammæ commentis et suis ipsius opinionibus nimium tribuisse videtur, et A. de Bethmann-Hollweg (30) qui Arnulfum præcipue secutus cautius egit.

De codicibus manuscriptis hæc nobis transmisit C. L. Bethmann, qui in itinere Italico eos in usum editionis novæ convertit.

4) *Schonbornianus*, Pommersfeldæ servatus, n. 2802, mbr. qu., sæc. XIII in Italia scriptus, continet Arnulfum manu continua exaratum, tum alia manu Otonem Morenam. Neque libri neque capita distinguuntur, neque capitum indices leguntur; at ubi in reliquis capita incipiunt, hic codex plerumque majori littera posita novam lineam incipit. Textus egregius, quem ubivis fere secuti sumus.

2) *Estensis*, a cl. Muratorio in usum vocatus, sæculo XIII, certe non antiquior, cuius specimen dedit Mur. SS. IV, p. 5. Inscriptiones capitum quas ex hoc codice Mur. recepit, cum in reliquis codicibus desint et a librario addite esse videantur, quales etiam in cod. 1 passim in margine ascriptæ reperiuntur, initio quidem inter varias lectiones adnotavimus, postea prorsus abiecinus. Codicem

(27) V. 7.

(28) V. 9.

(29) Entwicklung der Verfassung der Lomb. Stædte. Hamb. 1824, 8.

(30) Ursprung der Lombardischen Stædtfreiheit. Bonn, 1846, 8.

(31) Mon. Basil. Ambr., p. 461.

A quo Muratorii in editione sua adornanda potissimum usus est, iterum conferre superfluum videbatur.

[3] *Sitonianus*, cuius apographum beneficio Joannis de Sitionis Leibnitiis nactus est; aliud exemplar ex eodem codice Muratorius a. 1699 apud Camillum Sitonum, Joannis patrem, transcripsit, quod postea ope cod. Estensis emendavit. Tertius et quartus liber ibi in unum contracti sunt; capitum inscriptiones nullæ. Nos quæ apud Leibnitium pariter ac Muratorium leguntur 3 signavimus, quæ L. solus habet, 3^a.

[4] *Archinteus* ex quo duos ultimos libros descripserunt 5^a. B2^a. cf. ad III fin. Eodem, deficiente Papiensi, J. P. Puricellus usus est (31). Quatuor libri distinctus fuisse videtur, ita ut III et IV unum efficiant, V quartus vocetur. Proxime accedit ad textum Muratorianum, itaque ad 2. 3. Capitum distinctio nulla.

[5] *Metropolitana eccl. Mediolanensis*, Landulfum, Arnulfum, catalogum archiepiscoporum, a Murat. IV, 141, editum, continens (32), habuit tantum tres priores libros, sed propter verborum cum prioribus similitudinem his est adnumerandus, et initio habet prologum et catalogos. Hic a Sociis Palatinis adhibitus est, sed nunc frustra a Bethmanno quesitus.

5^a) *Cod. sereniss. ducis Littæ Mediolanensis*, a. 1705 exaratus, chart. folio, manu continua, continet Arnulfum, Landulfum seniore et juniorem, tum alia quædam manu alia alligata. Arnulphi tres priores libros ex 5 descripsit, IV et V ex 4.

Hi igitur codices, excepto 5, totum opus continentur, et initio præmittunt prologum cum nominibus regum et archiepiscoporum; quæ desunt codicibus quos B. vocamus, tres tantum libros priores continentes, verbisque ita nonnunquam a cæteris recedentibus, ut priorem operis editionem facile agnoscas.

B1) *Cod. Francisci Castelli s. Mediol. ecclesiæ ordinarii* 1574, deinde A. D. archiepiscopo Mediol. Octaviano Forrerio, post capituli Mediolanensis, denique a. 1822. relatus inter *Ambrosianos* n. 89, mbr. qu., s. XIV manu continua exaratus, (33) columnis binis. Continet Landulfum et post hunc Arnulfum; assuti sunt quaterniones 4 manus plane alius, Landulfum juniorem et passionem S. Arialdi continentes. Ille est ille quem Socii Palatini M vocant, sed parum accurate contulerunt. Membrana ex parte rescripta est; quæ deleta sunt, characterem diplomatum s. XIII exhibent omnia; ex quibus legendum est: *Datum ut supra*. Libros habet tres, rubro præscriptos; capitum distinctio nulla, sed signa eorum rubra sæpissime textui continuo interposuit scriba, prout ipsi placuit. Codex quem descripsit, hic illic

(32) Eodem omnia characterē scripta, itaque a. 1176 posterior; v. Murat. Anecdota I, 237. Scripturam et characterem formam hujus cod. et cod. B 1. unam pene et eandem esse, p. 238. dicit. Quæ repetit SS. IV, p. 51.

(33) Cf. Murat. SS. IV,

correctus erat, ita ut melior vox esset superposita eam verbo *vel*, quod non intelligens scriba vocem utramque in textum recepit. Textus multo minus bonus quam reliquorum. Ad marginem manus s. xvi saepius quaedam adnotavit, chronologica maxime.

B 1') *Ambros.* n. 128, chart. qu., s. xvii ex., Landulphum continet et post hunc Arnulfum, quem exscripsit ex B 1; nullus ergo momenti.

[B 2.] *Papiensis*, ex quo J. P. Puricellus aliqua protulit in Mon. Basil. Ambrosianae (34), plura in libro de SS. Arialdo et Herlembaldo. Ex hoc fluxit.

B 2') *Ambrosianus* 157, ch. fol., antea. 1675 Petri Pauli Boschae manu exscriptus ex ms. quodam « quod accepi a d. Matheo Valerio Carthusiae Papiensis priore. Sed illud tantum tres priores libros continebat . . . quantum librum nactus sum in alio exemplari quod . . . suppeditavit comes Octavius Archintus. » Ad litteram fere cum B 1 convenit, sed aliquoties habet quae illi desunt, ita ut ex ipso B 1 nequeat esse descriptus. Capita in Papiensi non distincta suis e Boscha dicit.

Arnulfi opus diu in bibliothecis delituit, Mediolanensibus tantum scriptoribus notum, ut Gualvaneo de la Flamma qui s. xiv ex Arnulfo « apud S. Nazarium » in Manipulum Florum — nam alia ejus opera in ea servantur — nonnulla transcripsit, sed tanta usus licentia, ut ad verba Arnulfi cognoscenda nullius sit utilitatis; s. xv ex. Tristanus Calchas eum inter auctores suos commemoravit, sed tamen cum reliquis Flammam sequi maluit. Innotuit etiam auctori Vita Ma hi dis qui (in Leibnitii SS. RR. Brunse. I, 694) c. 5, 4, exscripsit ex libro « qui dicitur *Copia Landulphi de S. Paulo*, » cum quo Arnulfi Historia saepius descripta esse videtur. Postea J. P. Puricellus s. xvii. Arnulfo multum usus est (35), sed integra ejus Historia primum prodit a. 1711 inter Leibnitii

(34) V. p. 303.

(35) Cod. l. 4, B 1 (V. Mon. Ambr. p. 417. De SS. martyribus p. 10) et B 2.

(36) Repetita in t. IV Thes. Burmanniani 1772.

(37) Cujus scribendi rationem per omnia sequimur, etsi Italorum s. xiii morem sequitur: nam

A Scriptores Rerum Brunsvicensium, tomo III, ex apographo Sitioniano (36). Ejusdem cod. exemplar emendatum ex Estensi Muratorius transmisit sociis Palatinis, qui, additis lectionibus quibusdam codicum metropolit. 5 et B 1, et commentario non spernendo, etsi nunc non multa inde repetere poterimus, illud ediderunt in coll. Scriptorum RR. Ital. tomo IV, a. 1725.

Tertia jam nostra prodit editio, ad fidem cod. 1 correctae (37) per V. D. Bethmannum, qui cod. B 1 varias lectiones addidit omnes, sola scribendi diversitate praetermissa, cod. 5' eas quae alicujus viderentur esse momenti. Librorum tamen distinctione quam auctor ipse indicat, retenta, capita quae in 1 majoribus litteris distincta sunt, numeris insignivit, qui a priorum editorum divisionibus non ita recedunt, ut diversi numeri addendi fuerint. Quae explicatione egebant, consultis doctorum virorum libris breviter enodare conatus sum, praecipue vero Bonizonis et Andreae Vallumbrosani locos ad nostri narrationem illustrandam et fidem ejus confirmandam idoneos indicavi, et quae illi aliter narrant notavi. Andreae autem Vita Arialdi cum ita in rebus Ecclesiae Mediolanensis et ipsius Arialdi gestis versetur, ut in hanc collectionem recipi non debeat, inde quaecunque ad rerum cognitionem utilia videbantur, exscripsi ex libro J. P. Puricelli de SS. martyribus Arialdo Aleiato et Herlembaldo Cotta Mediolanensibus. Med. 1657, fol. Vita Arialdi inde desumpta iterum edita est in Actis SS. Junii V, p. 331-303. Ea quam Puricellus addidit passio B. Arialdi martyris, per anonymum (38) conscripta, ex Andrea et Landulfo tota est desumpta, et tempore multum posteriore scripta esse videtur.

Datum Berolini vi Id. Jun. 1846.

W. WATTENBACH.

Arnulfus quomodo verba scripserit nescimus. Diphthongum tamen pro simplici vocali e restitimus.

(38) Quem pro Landulfo a S. Paulo habuit Puricellus, nullis idoneis argumentis nesus, ut jam Giuliani animadvertit IV, 48. Recentiorum tamen nonnulli incaute illum sunt secuti.

ARNULFI GESTA ARCHIEPISCOPORUM MEDIOLANENSIIUM

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

INCIPIT

LIBER GESTORUM RECENTIUM AB ARNULFO¹ COMPOSITUS.

In hoc libro continentur gesta quorundam Italiae D Ugonis regis et Arderici praesulis usque ad tempus regum ac Mediolanensium antistitum, a tempore scriptoris, et si qua sunt praeter haec aliis illis inserta VARIAE LECTIONES.

¹ Arnulpho 1. Incipit liber istoriarum Arnulfi de gestis urbis Mediolani incipiens anno Cristi DCCCCXXIII. B 1. Incipit liber qui dicitur copia historiarum Arnulphi. Incipit de gestis urbis Mediolanensis et Papiensis anno Christi DCCCCXXIII. B 1'. *Sequentia usque ad Multorum varios, et cetera, desunt B.*

temporibus, prout occurrerunt memorie scriptoris ejusdem. Quæ qui scire desiderat, legat per singula; præcul dubio¹ inveniunt, unde pascat animum, non cibis lautioribus et copiosis, sed sanis ac digestibilibus. Regum vero ac pontificum nomina scripta sunt ante oculos subjacenti in pagina².

Ugo rex Burgundio.

Lotharius filius ejus.

Berengarius Longobardus.

Otto primus Teutonicus.

Otto secundus primi filius.

Otto tertius secundi filius.

Ardoinus Langobardus.

Henricus Teutonicus.

Ille non³ similiter.

Henricus filius ut pater.

Henricus ejus filius.

Audericus sedit annos 22, menses 2.

Manasses et Adelmanus simul 5 fuerunt annos⁴, non in cathedra, sed in arcu et faretis.

Walpertus sedit annos 18.

Arnulfus sedit a nos 3, menses 4.

Gothofredus sedit annos 5, mensem 1, dies 24.

Landulfus sedit annos 18, menses 3.

Arnulfus se it annos 19, menses 9, dies 6.

Aeribertus sedit annos 26, menses, 8, dies 19.

Vido sedit annos 27⁵.

1. Multorum varios affectus, multaue varia⁶ delectant studia, nec omnibus omnia, nec singulis semper singula satisfaciunt. Nimium dispares mores, ac idem omnium⁷ animus ad non eadem sæpe distrahitur⁸, nature unius multiplici conditione, de quibus in commune disserere, vel singulalim⁹ discere, non est præsentis negotii, sed nec humanæ potentie. Væ et ille solus, qui diversa largitur carismata bonus. Unde sic ait Apostolus: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus, dividens singulis prout vult* (I Cor. xii, 6). Item alibi: *Unusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic* (Ibid. vii, 7). Verbi gratia litteralis scientie munus multis modis datur Deo distribuyente mortalibus¹⁰. Spirituales misteria interpretantur, spiritualibus spiritualia comparantes. Et ad hæc quis ydoneus? Utique non ego, qui non aliter quam venerando credere iota unum, aut unum ex hiis apicem præsumo discutere. Animales vero forensia¹¹ multifarie perscrutantur, carnalibus carnalia conferentes. Inter

quos velut densas ac frondosas tenebrosi memoris arbores verecundissime latitans, fidei tamen servus catholice, videri erubescio; scientia utpote nudus, paucis admodum litteris¹², velut tenuissimis aranearum filis leviter superindutus. Præterea cum jam in dicto præsentis ævi nemore tam diversa novarum colliæ rerum erumpant folia, miror tot ac tam dissertos vel uni eorum non insufflare scriptores. Nullis enim retro temporibus¹³ talis ac tanta scribendi fuit occasio doctis pariter et¹⁴ indoctis. Hæc animo revolvens, non michimetipse confido, quem exilis ingenii adeo paupertas angustat, ut difficilis michi videatur Aristotelici laberinthi ingressus, laboriosus valde Tulliani palatii accessus. Fateor me nunquam conscendisse curules quadrevii rotas. Nichil a me igitur, carissime quisquis es, præter quod polliceor exigas, videlicet verbis prolata communibus simplicem gestorum narrationem, quæ nostri reges nostrique gessere pontifices, nostri quoque concives in urbe Mediolano vel extra, compatriotæ vero nostri in regno Italico, quæ ipse vidi vel quemadmodum a videntibus aut paulo ulterius audiui, prout etiam de thesauris prodeunt memorie, cum nichil sit, quod a me ultra sperare debeas. Si forte recitantis culpa claudicat animus in auditis, saliet profecto confidencius in visis, nullius indigens testimonio. Quod si in præsentiarum scientes tædet lectionis hujuscæ¹⁵, non invident saltem posteris ac scire fortasse volentibus, præsertim cum solis illis ista¹⁶ providerim. Nisi enim prisca veterum gesta stilus commendaret utcumque, nulla prorsus præteritorum nobis¹⁷ superesset memoria. Recondatur¹⁸ ergo interim sub modio nostrum hoc quæcumque negotium, tempore proferendum suo. Cujus privatum ac singulare volumen suæ limina civitatis rogo nullatenus excedat; quod si videtur hoc parum, extendatur ad arcum usque Romanum¹⁹ (39).

2. Legitimus narrationis ordo a superioribus ad inferiora descendit; set quia ex præteritis pendunt præsentia, ab illis ad ea quæ sunt in manibus, gestorum decurrat oratio; ita tamen, ut relicta vetustate ex recenti memoria sumatur exordium.

3. Anno a nativitate Christi 925 regnavit in Italia ex Burgundionibus Ugo, qui ut tucius²⁰ ageret in regno, egregiam inter cæteras urbem Mediolanum sibi vindicare prævidit. Priscam namque noverat loci consuetudinem, ut decedente metropolitano quilibet unus ex majoris ecclesie præcipuis cardinali-

VARIÆ LECTIONES.

¹ et p. 3. 5. ² nomina sunt hæc videlicet 5^a. ³ ita codd. pronuncia: Chuonon. ⁴ annis 3^a hic et infra. Manasse et Adelmanui s. q. f. anni 1. M. e. A. s. an. V. in arcu non cath. 5^a. ⁵ Gothofredus a rege, Atto a papa, Thebaldus a rege addit 5^a. ⁶ multa varieque B. ⁷ omnium idem B. ⁸ detrahitur B. ⁹ sigillatim B. 1. ¹⁰ deest B. ¹¹ forensie B. 1. ¹² l. a. B. 1. ¹³ in jam B. ¹⁴ scriptoribus Mur. ¹⁵ ac Mur. ¹⁶ hujuscemodi B. 1. hujuscemodi B. 2. ¹⁷ deest B. ¹⁸ ita 3. 5^a. vobis 1. B. 1. ¹⁹ sup. materia vel memoria. Recordantur B. ²⁰ post hæc B. 1. rubro scriptum habet: Narratio: Incipe nunc primum lector cognoscere librum. Idem dedit Muratorius ex 2. ²¹ Muratorio primum, ex 2. ubi hic titulus præfigitur: In primis regnat Hugo ex Burgundionibus. ²² Regnavit condan in Italia cum Lothario filio natione Burgundio Ugo. q. ut tucius B.

NOTÆ.

(39) De hoc arcu, quem Radevicus accurate descripsit, disseruit Fumagalli, Antich. Long. Milan. 1, 200 sq.

bua, quos vocant ordinarios²¹, succedere debeat; A quod a Romanis præsulibus, ab ipsis quoque imperatoribus concessum, sub auctoritate quidem canonum, testantur cedulæ in secretario reconditæ (40). Hujus²² rei gratia juniorem filium (41) in eadem ecclesia tonsurari decrevit (an. 936). Set quia in puerili ætate ad episcopandum minime videbatur idoneus, Ardericum²³ grandævum senem interim subrogavit antistitem²⁴, sperans eum subito casurum. Quoniam vero sæpenumero cogitantem fallit opinio, prolixius vixit sacerdos annis 22 (42) et mensibus 2²⁵ in sæculo. Quod ubi persensit, necem ilico meditatur occultam. Statuto autem generali Papæ colloquio cunctorum regni principum, palatini lixæ jubente ex industria cæsare cum Mediolanensibus litigabant, ut accepta occasione trucidaretur senex ille. Quibus rixantibus gravis pugna committitur, qua feruntur interfecti Mediolanenses nonaginta viri prudentes. Sed propicia divinitate liberatus evasit antistes. Cumque diutius non posset latere dolus²⁶, vehementer erubuit criminis tanti reus, veritus etiam beatum Ambrosium, cuius fuerat ille vicarius.

4. ²⁷ Factum est autem, ut conventionie digæ satisfactionis concederet ecclesiæ pro nonaginta interfectis abbatiam²⁸ Nonantule (43), quæ propter nonaginta sui juris curtes sic vocata perhibetur (44). Insuper et capellam auream cum cruce, quæ super altare in hyemalis ecclesiæ (45) sunt collocata²⁹ tugurio (46). De reliquo cum nimis insolenter ageret, ignorans sibi dictum: *Principem te fecerunt; noli extolli, set esto in illis quasi unus ex ipsis* (Eccl. XXXII, 1), intolerabilis factus est universis. Præelecto itaque filio ejus ab omnibus Lothario admodum leniore, communi³⁰ consensu regni totius³¹ compulsus est ipse remeare Burgundiam (an. 946), de cætero minime regnaturus.

5. ³² Per idem tempus (an. 948) oborta est Mediolani pernicioza seditio. Arderico autem archiepiscopo ad

superna vocato, eruperunt duo adversarii, Ambrosianæ dignitatis ambitione succensi, Manasses videlicet Arelatensis episcopus, et Adelmannus³³ presbiter Mediolanensis³⁴, revera immemores apostolici oraculi: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes* (Gal. v, 26). Cumque diu contenderent, ille ex datione regis, scilicet Burgundiæ, hic ex factione plebis et de Mediolanio³⁵, quinquennio contra se invicem pertinaciter altercati sunt, factis partibus ex alterutro. Quorum execrabili jurgio jacturam prægrandem sustinuit ecclesia, præcipue in thesauris et cymillis omnibus, quibus incomparabiliter affluebat. Inter hos fluctus natabat caute Walpertus, contrahens suo lateri quasi undas consilii, usque adeo ut utrisque B sponte vel invito³⁶ cedentibus, sedem teneret ipse solus (47). Deinde³⁷ mortuo Lotario (an. 950, Nov. 22) regnavit Berengarius Langobardus ipse, quem Walpertus tunc archiepiscopus suspectum habebat, conscius ipse sibi. Cujus iram præcavens, ne regis præveniretur insidiis — legerat enim: *Indignatio regis nuncius mortis* (Prov. xvi, 14) — fugam paravit. Ottonem Teutonicorum³⁸ adiit regem (an. 960), suffragium (48) postulans, moxque illi regnum se instante pollicetur Italicum. Qua erectus rex Otto fiducia, adscita sibi conjuge Adeleida Italiæ quondam regina, uxore videlicet Lotharii, illico meditatur regnum subripere Berengario.

6. Præmissis igitur pro Walperto legatis pacem implorat. Quam cum non impetraret, direxit Litulfum cum exercitu (49), suum ex conjuge altera³⁹ filium. Olerant autem compatriotæ regem Berengarium propter nimiam uxoris tenaciam, quæ Willa dicebatur, et suam ex parte sæviciam. Ideoque destitutus a suis, properanti hosti minime valuit congredi; sed ingressus quod dicitur Insula sancti Julii municipium⁴⁰, resedit invidiosus. Cum vero exploraret universa Litulfus, quidam familiares Berengarii

VARIE LECTIONES.

²¹ cardinarios B 1. ²² cuius B. *Hic secundum caput incip. Mur. ex 2. ubi titulus: Hic tonsuravit filium, et occidere tentavit archiepiscopum.* ²³ Adderum 1. 5°. ²⁴ antistem vel antistitem B 1. 2°. ²⁵ a. XXII et m. II desunt B. ²⁶ dolis B 1. at non B 2°. ²⁷ Caput tertium Mur. et 2. cum titulo: Satisfactio ejus, et privatio regni electo Lothario. ²⁸ deest B 1. sed non B 2°. ²⁹ collocati B 1. collocatæ B 2°. ³⁰ deest B. ³¹ tocienis B 1. at non B 2°. ³² caput quartum Mur. 2, titulo: Contentio Manasse et Adelmanni, ac præsulatus Walperti. ³³ Aldemanus B. ³⁴ e. e. A. p. M. in margine 1. supplevit, manu ut videtur alia. ³⁵ Mediolano 5^a. B. ³⁶ invite B. ³⁷ novum caput incipiunt Mur. 2, cui titulus: Berengarius regnat, et Walpertus fugit ad Ottonem regem. ³⁸ tetonicorum 1. ³⁹ a. c. 3. ⁴⁰ sed ingressus quodam inexpugnabile m. B. ubi desunt q. d. i. s. l.

NOTÆ.

(40) Schedulæ istæ in præsens desiderantur. PAL. D Mem. di Milano III, 423.

Sed. cf. Joannis VIII ep. 221.

(41) Tedbaldum, V. Liudpr. iv, 15.

(42) Inno 12; sed eundem errorem jam supra admisit.

(43) Hanc si accepit, non diu tenuit, nam mox ep. Mutinensi data est. V. Liudpr. V, 17; Tiraboschi Nonant. I, p. 92.

(44) Videsis in Manip. Florum c. 130, quo pacto Gualv. de la Flamma tractaverit quæ Arnulfo ipse accepta refert.

(45) S. Mariæ, ubi post primam Octobris Domini- cam ordinarii officis fungebantur, Dominica paschali in S. Teclæ ecclesiam migrantes; v. Giulini

(46) Fornice supra altari erecto, v. Giulini II, 210.

(47) Rosmini in Hist. Mediol. I, 87, documentum attulit quo probare sibi videtur, Manassen a. 959, m. Martio, adhuc pro archiepiscopo se gessisse. Sed ex verbis quæ dedit id tantum apparet, Erebertum presbyterum ante a. 959 aliquando Manasses missum fuisse. Cf. Liudpr. Hist. Ot. I. Giulini II, 292.

(48) Id est auxilium. Hoc autem accidit ante aliam Ottonis expeditionem; prior facta est antequam Walpertus archiepiscopus fuisset.

(49) Varias expeditiones noster etiam hic confudit, neque in sequentibus fidem mereri videtur.

milites, fidem debitam simulantes, promissa securitate foras eductum hostium manibus tradiderunt. Revera inimici hominis domestici ejus (*Matth. x, 36*). Intuitus autem eum Litulfus ait: *Consule tibi rex, et humiliare magno Ottoni Augusto. Si non feceris, ipsum te laedis.* Cumque humiliter responderet, rursus inquit: *Abiit a fide mea, ut vincam perfidia, qui viribus superare contendo. Cave rex amodo ab hujusmodi pseudomilitibus.* Sic satus absolvit eum, deinceps strenue cuncta ministrans. O pia hostilitas et hostilis pietas! Postea vero pius ille⁵⁵ perfidia Longobardorum fertur veneno necatus (*an. 957, Sept. 6*).

7. Otto autem licet privatus filio, conjugis tamen augustæ Adeleidæ fretus consilio, Walperti quoque aliorumque regni principum, in manu forti et brachio extenso venit Italiam⁵⁶ (*an. 961*), primus ex Teutonibus imperator dictus Italicus; cumque illi⁵⁷ subjecta fierent omnia, Berengarium ipsum arce quadam robusta (50) munitum diuturna vallans obsidione subegit (*an. 964*), filiis circumquaque dispersis Widone Adelberto et Conone. Illum vero cum filiabus et conjuge captum secum devexit in Sueviam (51), ubi non multo post in amaritudine⁵⁸ animæ diem clausit extremum (*an. 966*).

8. Eodem tempore obeunte Walperto, cathedram suscepit Arnulfus (*an. 970, Nov. 6*), vere declinans a malo et faciens bonum; cujus æquivocus existo gestorum scriptor ego præsentium, fratris vero illius pronepos verus⁵⁹. Hujus in episcopatu vita fuit triennis, facta⁶⁰ nunc pro certo meliori dignitate perhennis (*an. 974, Apr. 16*). Cui successit Gotsfredus, primo quidem a clero reprobatus et populo, eo quod sacerdotalem vel leviticum nondum ascenderat gradum, subdiaconus tantum; extrema vero pace receptus regis fidelitatis gratia, contra filios Berengarii dimicavit. Quorum Widone interfecto (52), Conone pactione quieto (53), Adelbertus cæteris animosior diebus vitæ omnibus⁶¹ factus est in diversa profugus.

9. Deinde Ottone mortuo (*an. 973*), regnavit pro eo ejus⁶² ejusdem nominis filius, acer in armis, sagax ingenio; qui Græcæ mulieris adeptus contubernium, industria sapientis Adeleidæ matris Romanum feliciter solidavit imperium. Exiens vero a Germania

A⁶³, Romæ præsedit, Apuliam Calabriamque⁶⁴ possedit, multaque gessit insignia, imperatoria majestate conigna. Hujus tempore transfretantes S. raceni mare conati sunt Calabres fines invadere; quibus ex adverso congressus est imperator et ipse (*an. 982*), parvo licet⁶⁵ suorum suffultus collegio. Quoriam vero paucorum ad plures impar solet esse congresso, cum pugnasset multum delicti⁶⁶ ad ultimum. Quid plura? pugnando captus⁶⁷ ad classes usque protrahitur; occupaverant enim hostes vicina maris litora. Sentiens vero se vellet nollet⁶⁸ transvehendum⁶⁹, simulatis precibus postulabat, ut saltem unicam sibi conjugem cum exiguo famularum obsequio simul cum eo exulare⁷⁰ permitterent, delaturam secum immensa auri et argenti pondera promittens. Cumque foret B⁷¹ permissum⁷² viros adolescentes muliebriter superindutos, subitus autem accinctos mucronibus, cautissime venire mandavit. Ubi vero ingressi sunt navem, illico irruentes in hostes, evaginatens ensibus indifferenter quosque trucidant. Interim saltu percito prosiliens imperator in pelagus, natando evasit ad litus liber et lætus. Unde terrefacti transierunt hostes ad propria⁷³. De cætero disponens æquoreas undas potestative cum omni transmeare⁷⁴ Italia, per universum regnum dilatat militandi præceptum. Sed Deo aliter providente, rebus excessit humanis (*an. 983, Dec. 7*), juxta illud: *Cor hominis disponit viam suam; Domini autem est dirigere gressus ejus* (*Prov. xvi, 9*). Cui in Alemanie partibus superfuisset puer sui nominis filius, rex mortuo (54) patre creatus.

C⁷⁵ 10. Jam enim successerat Gotsfredo Landulfus archiepiscopus, qui propter nimiam patris ac fratrum insolentiam, gravem populi perpassus est invidentiam. Instabant enim⁷⁶ præ solito, civitatis abuti dominio. Unde cives indignati, una sese conjurati⁷⁷ strinxerunt. Inde civilis seditio ac partium est facta divisio. Quibus assidue rixantibus, gravis commisum est in urbe certamen. Videns autem se prægravari undique præsul, nec posse sufficere, discessit ab urbe cum fratribus, relicto patre (55), qui fuerat jam senes et viribus imbecillis⁷⁸. Quamobrem ecclesiæ facultates et multa clericorum distribuit militibus beneficia. Iterum autem collecto ex diversis D⁷⁹ partibus agmine, conflixit eisdem cum civibus in

VARIE LECTIONES.

⁵⁵ Litulfus addunt B. Mur. ⁵⁶ p. forti m. et b. extenso Italiam v. B. ⁵⁷ cui cum B. ⁵⁸ amaritudinem B. l. at non B. 2. ⁵⁹ in margine B. l. rubricator scriptus: Nota quod iste autor vocatus est Arnulfus pronepos fratris illius archiepiscopi Arnulfi. ⁶⁰ factus S. B. ⁶¹ Hoibus B. at non B. 2. ⁶² suus B. Mur. ⁶³ E. v. a G. desunt B. ⁶⁴ Calabriam S. ⁶⁵ l. p. s. fultus B. ⁶⁶ defecit S. ⁶⁷ congressio, non illi prosper belli successit eventus. Q. p. victus et c. B. ⁶⁸ v. si n. v. B. l. ⁶⁹ transvendum l. ⁷⁰ exulari l. ⁷¹ Quo concesso B. l. ⁷² U. t. i. h. a. p. desunt B. ⁷³ transire B. puncta ejus loco posuit B. 2. ⁷⁴ dersi B. ubi: p. solito. ⁷⁵ conjuratione B. Mur. ⁷⁶ imbellis.

NOTÆ.

(50) Monte S. Leonis.

(51) Imo Babenbergam.

(52) Jam a. 965. Ann. Einsidl.

(53) Hic marchiam Epored. retinuisse videtur ibique a. 50 Sept. 987 infirmatus, prædia quadam contulit S. Eusebio Vercell. cum Ychilja conjuge filia Ardoini marchionis. Provana, Studi critici, p. 331.

(54) Vivente, m. Junio.

(55) Quem Landulfus II, 17, Bonizonem appellat, archiep. ipse in testamento Ambrosium Scil. hoc ei nomen fuit, illud cognomen, quod exemplis probavit Giuliani Mem. di Mil. II, 384. Cf. p. 443, et III, 76. Dominicus, qui et Bonizo, p. 77. Nazaro detto Bonizone, p. 166. Andrea o Bonizone.

campo Carbonaria (56); ubi facta est plurima cades utrinque; a quo bello ægre divertit hac etiam vice. In civitate autem quidam "vernula audita domini sui nece accurrens, patrem præsulis lecto jacentem cultro transfixit. Post hæc et alia multa, inspirante Deo et interveniente consultu sapientum partis utriusque, nova pax vetera dissolvit odia. Archiepiscopus enim memor pastoralis diligentiae, populus vero recordatus ovilis "obedientiae, donantes præterita, fœderati sunt pace perpetua. Præterea sentiens se præsul dispersis facultatibus offendisse ecclesiam, ut clerum leniret ac "populum, sancti martyris Celsi fundavit monasterium, multisque ditavit opibus. Ubi completo dierum numero, moriens suo quievit in tumulo (an. 998, *Mart.* 23). Cui alter successit Arnulfus; de quo dicitur posterius.

11. Interim regnante Otone III, cum matre Græca, quidam Græcus (57), Græcæ domine capellanus, factus est Placentinus episcopus. De quo dictum est quod Romani decus imperii astute in Græcos transferre temptasset. Siquidem consultu et opo quorundam civium Romanorum, præcipue Crescentii ejusdam prædixit, apostolicam sedem jam violenter invaserat, dejecto eo qui tunc insederat venerabili papa " (58). Quo audito palam, relieta Suevia venit Otto festinus Italiam (an. 997).

12. Nec mora, consilio habito cum optimatibus regni, Romanum arripuit iter cum legionibus Latinorum ac Teutonicorum, terrefaciens cuncta in circuitu loca. Ad ejus introitum (an. 998) Roma concutitur universa. Græcus ipse misericordiam clamat; Crescentius vero rebellionem parat, Tiberina sancti Angeli munitus in arce " . Hunc imperator undique obsidione circumdat, omnibus belli machinis cottidie oppugnans, donec pacto utcumque composito, illius se tradidit potestati. Qui statim in prato Neroniano jussus est decolari. Stephanía autem uxor ejus traditur adulteranda Teutonibus. Pseudopapa vero Græcus effossis oculis, abscisis naso et auribus, dorso asinae retroversus manutens caudam, totam distribuit per hurbem. Sic Roma ante mobilis " regis quievit in oculis.

13. Tempore præterito " decreverat imperator maternæ gentis sociari conjugio. Hujus causa consilii præfatus Arnulfus venerabilis archiepiscopus, regia jussione præmonitus, mare transiens Constantinopolim proficiscitur. Qui ab ipso admirabili

A monarcha magna susceptus honorificentia, satia episcopaliter conversatus est in urbe regia, ita carus ut quicquid poposcera " facile impetraret. Composito tandem propter quod venerat negotio, ab eodem Basileo decenter absolutus reversionem " accolerat.

14. Interea imperator primo juventutis in flore defungitur Otto (an. 1002, *Jan.* 23), in quo omnis " est Ottonum " consumpta propago. Tunc Ardoinus " quidam nobilis Ypporegiæ " marchio a Langobardis Papæ eligitur (*Feb.*) et vocatus cæsar ab omnibus regnum perambulat universum, regio jure cuncta pertractans. Cognito autem jam dicti præsulis reditu, occurrit ei in itinere obvius, securitate quanta valuit sibi illum applicare procurans.

B 15. Eodem tempore Heinrich " creatus est rex Alamanniæ (*Jun.* 29). inter hos de sceptro Italico ingens oritur contentio. In medio principes regni fraudulententer incedentes, Ardoino palam militabant, Heinricho latenter favebant, avariciæ lucra sectantes, sicut " dictum est ad Jerusalem per prophetam: *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, secuntur retributiones* (*Isa.* 1, 23). Quorum consilio Heinrich direxit in Italiam suum cum exercitu ducem (59). Cui occurrens viriliter Ardoinus, facta congressione in campo Fabricæ (60), quamplures stravit, ceteros extra fines regni fugavit.

16. Tempore non longo post (an. 1004) cum valida Teutonicorum militia proveravit Heinrich a Germania, ipso Italiæ castrametatus in limine (*Apr.*). Ex adverso Ardoinus fidens viribus nec minus armis instructus, non tantum defendere quantum super eum paratus insurgere, occurrit illi Veronæ ". Sed deceptus perfidia principum, majori militum parte destituitur. Cumque cessisset invitus, regnum Heinrich ingreditur, rex statim electus (*Mai.* 15), suoque post tempore (61) Romanus imperator effectus. Veniens vero Papiam, cum non ad votum sibi oltemperasset, uno totam concremavit incendio. Unde omnis inborruit Italia, simile pertimescens. Ab hinc illius exinanita confidentia, hujus prævaluit ubique potentia. Verumtamen resumptis " interim " viribus Ardoinus juxta posse ultionem exercet in perfidos. Siquidem postea Vercellensium urbem cepit, Novariam obsedit, Cumas invasit, multaque alia demolitus est loca sibi contraria. Ad ultimum (an. 1015) labore confectus et morbo, privatus regno, solo

VARIE LECTIONES.

" quædam *Mur.* " civilis B. " ita 3. 5. B. ad 1. " papa Benedicto, qui captus a dicto Crescentio in castro sancti Angeli strangullatus est nocte natalis Domini addit B. " p. m. in T. s. A. a. B. " nobilis, B. " T. autem p. B. " posceret B 2. ap. *Puricell. Mon. Ambr.* p. 305. " omnium B. " O. e. 3 " arduinus B. *const.* " henricus B. *const.* " Sic 3. " o. i. V. *desunt* B. ubi sequentia ita: Sed instante p. p. magna suorum parte destitutus, et sic cedente eo, r. H. i. " reassumptis 3. " interdum 1.

NOTÆ.

(56) Carbonate prope Seprium, sec. Puricellum; v. *Giulini* II, 395.

(57) Joannes Philagathus.

(58) Gregorio V, quem primo cum Bened. VI, per Crescentium majorem interfecto, confudit.

(59) Ottonem d. Carentanorum.

(60) *Esiste sui Colli Euganei non lungi dalla Brenta*

una villa, attualmente chiamata Fabbrica, posseduta dalla famiglia de' conti Durini di Milano. Provana, *Studi critici* p. 211; cf. *Thietm.* v, 16. Adalboldi V. *Henr.* 15-17, et de monte Ungarico Provana p. 208.

(61) 1014, Feb. 14.

contentus est ²² monasterio nomine Fructeria (62); A ibique depositis regalibus super altare, sumptoque habitu paupere ²³, suo dormivit in tempore (63).

17. Illis in diebus primus in Apuliam Normannorum fuit eventus ²⁴, principum terræ consultu vocatus, cum Græci eam innumeris gravarent oppressionibus. Quibus subactis et æquore sulcato fugatis, considerantes Normanni Apulorum inertiam, regionis quoque in omnibus opulentiam, etsi pauci, invadunt ex parte provinciam. Remissis igitur legatis in patriam ad hoc. ortantibus cæteros ²⁵, crescente paulatim numero, totam repleverunt Apuliam, jure quasi proprio deinde possidentes, atrociores facti Græcis, Saracenis, ferociiores; imo dejectis prioribus, surrexerunt principes ipsi.

18. (An. 1022.) Heinrichus vero quid de reliquo B gesserit, quomodo Trojam nobilem Apuliz civitatem obsederit, qualiter marchiones Italie quatuor, Ugonem, Azonem, Adelbertum et Obizonem, captione una constrinxerit (64), recitare non expedit, dum in fortitudine ejus omnis terra contremuit, usque adeo ut si qui repperit fuerint Ardoini favisse partibus, aut fugerent aut deditionem facerent. E quibus Astensis episcopus (65) propria relicta sede Mediolani usque ad obitum latuit. Dederat enim imperator, vivente ipso et abjecto, episcopatum cuidam Olderico (66) fratri Mainfredi marchionis eximii. Quod factum archipræsul Arnulfus vehementer exorrens, consecrationem quæ sibi competeabat, omnimodo vetuit. Oldericus ²⁶ autem ille sua fretus ac fratris potentia, Romam proficiscens, subreptione quadam consecrari se ²⁷ fecit a Romano pontifice (67) [an. 1008]. Quod ubi innotuit Arnulfo, justa satis accenditur iracundia, non tantum regia institutione, quantum Romana, quod deterius videbatur, indignatus consecratione.

19. Veniens igitur ²⁸ in conventu Mediolanensis ecclesie, anathematis jaculo consecrati transiit audaciam. Deinde collecto undique exercitu copioso, cum suffraganeis simul episcopis civitatem aggressus Astensem, clausis in urbe marchione cum episcopo, densissima obsidione valavit. Nec a populatione belloque destitit, donec pace, composita illius satisfactum est voluntati. Hæc autem fuit pacis conditio, quod venientes Mediolanum, tertio ab urbe miliario nudis incedendo vestigiis, episcopus codicem, marchio canem bajulans, ante fores ecclesie beati Ambrosii reatus proprios devotissime sunt confessi. Præterea episcopus virgam et anulum suscepti pontificatus supra sancti confessoris altare deposuit, quæ postea largiente episcopo ²⁹ pie resumpsit. Frater vero illius Mainfredus marchio donavit ecclesie auri talenta quamplurima; unde producta est crux illa pulcherrima, quæ usque hodie præcipuis tantum geritur in diebus. Deinde nudis sicut venerant pedibus per medium civitatis ad ecclesiam majorem sanctæ Theotocæ usque deveniunt, ab archiepiscopo et clero cunctoque recepti in pace populo.

20. De reliquo Arnulfus sacerdotiliter ³⁰ suam regebat ecclesiam, clero fovens ac populum, suisque plane vacans negotiis. Hujus beatitudinem plura ecclesiis tradita commendant beneficia. Illius tempore ³¹ sancti confessoris Monæ revelate sunt reliquie, in ecclesia sancti Vitalis juxta Sanctum Naborem ³². Hic etiam fundavit cœnobium sancti Victoris martyris in magno honore et copia frugum, in quo requiescit in pace sepultus. In ejus laude reddenda quoniam dies non sufficit hodierna, præsens claudatur pagina, cum sit altera dein eps aperienda.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

1. Superiori volumine audita tantum utcumque D exsufflare temptavimus: nunc autem ea quæ ipsi videndo cognovimus, ex habundanti eructare studeamus. Cælitus igitur vocato divæ memoriæ Arnulfo (an. 1018, Febr. 25), consultu majorum civitatis

VARIE LECTIONES.

²² deest B. ²³ pauper B. ²⁴ adventus 5. Mur. ²⁵ ad h. o. c. desunt B. ²⁶ Odelricus 1. Odelricus B. ²⁷ se c. 5. ²⁸ ergo 3. 5. ²⁹ archiepiscopo B. ³⁰ sacerdotiliter B 1. ³¹ i. in t. B. ³² in c. s. V. i. s. N. desunt B. ³³ huic libro 2. B 1. superscribunt: Incipit liber secundus istoriarum Arnulfi. Alter sermo venit, quum jam prior ille recedit.

NOTÆ.

(62) S. Benigno di Fruttuaria.
(63) 14 Dec. secundum Necrol. Divionense, V. Provana, p. 305.
(64) Temporum ordinem A. in his non servavit, siquidem eos non diversos esse volunt ab illis quos Thietm. vii. 1, viii. 1, commemorat, filios Oberti II, march. Mediolanensis, Astensium progenitoris; v. Terraneum, Contessa Adelaide II, 62; Murat. Ant. Est. I, p. 137. Scheidii Orig. Guelf. I, p. 179.
(65) Petrus; cf. Terraneum I. I., cap. 3.

(66) rectius Adelrico.
(67) Quod a. 1008 factum esse probavit Giuliani Mem. di Mil. III, 62.
(68) Aribertus... fl. b. m. Gariardi, qui fuit de loco Antimiano et vixit lege Langobardorum: ita tabulæ ejus nomine confectæ incipiunt. Matris nomen erat Berlinda; v. Puricelli Mon. Ambr., p. 371. De Antimiano, jam Intimiano, v. Giul. III, 385. Ipse a 1007 subdiaconus eccl. Mediol. erat; ib., p. 56.

(an. 1024), prole nulla superstitie. Tunc Papienses A in ultionem incense urbis regium quod apud ipsos erat destruxere palatium. Factum est autem, ut simul convenientes in commune, tractarent de constituendo rege primates. Diversis itaque in diversa trahentibus, non omnium idem fuerat animus.

2. Interque talia fluctuante Italia, suorum compa-
parum " declinans Heribertus consortium, invitis illis ac repugnantibus adiit Germaniam solus ipse regem electurus Theutonicum. Cumque Teutones sibi Chuonradum " eligerent, eundem ipsum laudavit (69), omniumque in oculis coronavit (an. 1025), accipiens ab eo præter dona quamplurima Laudensem episcopatum, ut sicut consecraverat, similiter investiret episcopum. Rediens vero " secus in omnibus, totam suis legationibus evertit B Italiam, alios re alios spe benivolos faciens, donec suum electum fere omnes laudare suscipiendum. Tali fultus remigio veniens Chuonradus Italiam (an. 1026), ab eo ut moris est coronatur in regno; deinde Romam duce commigrat eodem. In cujus adventu (an. 1027) factus est " ingens Romæ conventus diversarum undique gentium, episcoporum quoque ac secularium principum, præsidente domno papa Johanne.

3. Imminente itaque paschali solemnitate (Mart. 26), cum rex Chuonradus in basilica apostolorum ad culmen imperii apostolica foret consecratione sublimandus, Heribertus Ravennas archiepiscopus temerarie dexteram regis invasit ac tenuit, faciens quod Mediolanensi jure competeat antistiti ". Quod C cum omnium displiceret in oculis, commonebant eum præules ceteri, quatenus a non suo desisteret. Nichilominus ille pertinaciter tenebat. Heribertus "

vero Mediolanensis antistes, ne in die festo tumultus fieret in populo, sapienter multum popularem declinavit tumultum, cunctos suos adversari volentes ab omni contradictione cohercens.

4. Rex igitur tumultuantium strepitu attonitus, cognita tandem rei veritate, gradum figens taliter est contionatus: « Certum est quidem, reverendi patres, quia sicut privilegium est apostolicæ sedis consecratio imperialis, ita Ambrosianæ sedis privilegium est electio et consecratio regalis. Unde ratum videtur, ut manus quæ benedicit et prius coronam imponit regni, si præsens affuerit, repræsentet regem ad imperium promovendum sancto Petro et ejus vicario; quatenus Ambrosiano testimonio jure possit imperare, qui Ambrosiana consecratione, dicitur et cepit regnare. » Cumque hæc regis omnibus placeret sententia, dexteram Ravennati auferens, Ambrosianum jubet accersiri pontificem. Qui prædicta vitandi tumultus causa, venire distulit.

5. Igitur consulente domno apostolico et universis episcopis, dexteram dedit Arderico Vercellensi episcopo illius suffraganeo, ut pater in filio, magister videretur in discipulo. Qui in " imperiali consecratione vicem Mediolanensis archiepiscopi pleniter tenuit ¹⁰⁰. Post dies aliquot indicta est synodus Romæ auctoritate apostolica (Apr. 6), in qua constitutum est, ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullo modo in æternum se Mediolanensi præferat antistiti; et si forte præsumperit, canonice legi ¹⁰¹ subiaceat. Insuper placuit omnibus, super ¹⁰² hac re conscribi thomum in sempiternum testimonium; de quo pauca de pluribus ista decernimus (70).

6. Dum hæc agerentur, Mediolanenses cum Ra-

VARIE LECTIONES.

" comparium 3. 5. B. " conradum 3. 5. B. " deest B. " antisti 1. " henricus B 1. al non B 2. " deest B. ¹⁰⁰ tenuit plene B. ¹⁰¹ l. s. i. p. o. s. h. re deest 1. ¹⁰² in 3. 5. B 2.

NOTÆ.

(69) Constantiæ ei in Pentecoste occurrit; Wippo, Vita Conradi.

(70) Hic tomus conservatus videtur in iis quæ hic subijcimus ex « Novo Beroldo » rev. capituli metropolitani Mediolanensis, intra a. 1263-1269. exarato; ubi ita leguntur: « Commemoratio superbie Ravennatis archiepiscopi, quomodo se Mediolanensi archiepiscopo Rome superbie preferre presumpsit, et qualiter inde victus subeunxit et confusus abiit ad gloriam et laudem Dei, superbos humiliantis et humiles exaltantis, » Anno 1027 post divinitus assumptam mortalitatem, in tertio anno domni Johannis pape universalis, factus est ingens conventus Rome diversarum gentium plurimorum episcoporum ac secularium principum, clericorum quoque et laicorum, Italie, Gallie et Germanie, 7. Kal. Martii (1. Apr.), in sancto die pasce, indictione 10^a. Cum rex Chuonradus anno regni ejus 3° ad culmen imperii in basilica apostolorum apostolica consecratione esset sublimandus, humani generis inimicus, zizaniorum sator, tanti conventus gaudiis et jocunditatibus invadens fraudulentem et nimis cum discrimine, sicut suum est, menti Heriberti Ravennatis archiepiscopi sese ingressus et venenum sui livoris super eum sparsit; quo eum fastus superbie coegit, ut zelo hu-

mililitatis et justicie spreto, preferre se præsumeret Mediolanensi archiepiscopo. Et quia insolenter superior videri voluit, turpiter inferior apparuit. Omnibus s. ecclesie fidelibus notissimum est, quod Ambrosiana sedes postapostolicam priorem tenuit, tenet et tenebit, et s. Ambrosii vicarius in omnibus negotiis ab apostolico est secundus. Et vere quia sicut Petrus primo Romam docuit, ita Barnabas ejus coapostolus Mediolanum primo catholicam instituit fidem, et multo tempore ibi prefuisset, et successorem suum unum et priorem ex discipulis Domini Anathelonem ordinavit. Hoc apostolico jure, sicut Romana sedes est prima, ita et Mediolanensis censenda est secunda. Sed ut ad antiqui hostis rationem redeamus, supradictus Ravennas ab eodem impulsus, cum rex Chuonradus ad imperium promovendum esset ducendus, domno apostolico et populo in medio ecclesie expectante, ut moris est, nefario et temerario ausu regis dextram invasit ac inconsulte, immo et violenter tenuit; quod Mediolanensi archiepiscopo regibus ad imperium promovendis semper facere pertinuit. Cumque ejus temeritas omnibus coepiscopis super modum displiceret, eundem increpantibus et commoventibus, ut ab hoc cessaret, spreto omnium sententia, precipitii effrenatione inva-

vennatis adercabantur ad invicem. Igitur cre-
scente jurgio, congressi sunt adversum sese¹⁰²
multos. Set praevalente impetu et fortitudine Medio-
lanensium, Ravennates terga dederunt, magna ex
parte vulnerati; quos persecuti sunt adversarii us-
que ad hospicia, sarcinas et omnem diripientes
suppellectilem. Ipse etiam Ravennas Heribertus vix
aufugit¹⁰³, de manibus insequentium ereptus. Et
enim postea illa omnis quievit controversia. Imperator
vero¹⁰⁴ a Romanis rediens partibus, commoratus
est in Italia, donec subegit si quos habuit adversa-
rios, patrocinante in omnibus Heriberto; et siluit
terra in conspectu ejus (I Mach. 1, 3).

7. Contigit autem tunc temporis, Laudensem mori
pontificem, cumque¹⁰⁵ archiepiscopus sua investi-
tura, quemadmodum ab imperatore susceperat,
alium subrogare decerneret, indignati Laudenses
insolitam sui episcopatus constitutionem audacter
despiciunt. Quorum parvipendens Heribertus auda-
ciam, elegit Ambrosium de suorum numero cardi-
nallium sacerdotem satis ydoneum. Cui primo tra-
dens virgam et anulum, deinde ut moris fuerat
consecravit episcopum. Quo peracto, cuncta Lau-
densium violenter aggreditur opida. Quibus subactis

A potestative, tandem pervenit ad urbem, suum
secum deducens pontificem. Quam undique obsi-
dione circumdans, perseveranter opugnans. Cumque
cives viderent se frustra¹⁰⁷ resistere, proposita pa-
cis¹⁰⁸ conventionione, demum in commune deliberant
suscipiendum episcopum. Ante portam namque ci-
vilitatis facta sunt palam juramenta promissae fide-
litas; et sic jam dictus receptus est episcopus,
omnibus postea carus, doctrina scilicet et operatione
praeclarus. Ab illo etenim tempore inter Mediola-
nenses quidem, multitudine divitiis ac brachii
virtute confisi, frequenter illis bello aggrediuntur,
obsidione circumsepiunt, agros et vineas ac subui-
bana cuncta demolientes. Laudenses vero exigui
numero, sed truces animo, opibus angusti, viribus
honesti, nunc suo nunc alieno se dampno defendunt.
Quasi scribentur per singula, plura fierent inde
volumina.

8. Illis denique diebus mortuo Burgundionum
rege (71) [An. 1032, Sept. 6], proponit Choonradus
Burgundionum invadere (72). Ad quam invadendam

VARIAE LECTIONES.

¹⁰² deest B2'. c. a. sunt m. B1. ¹⁰³ efulgit B. ubi deest ereptus. ¹⁰⁴ Conradus addit B. ¹⁰⁵ Cum B.
¹⁰⁷ viderent se frustra B1. ¹⁰⁸ deest B.

NOTAE.

uit ejus dementia. Dominus vero Heribertus s. Me-
diolanensis ecclesie venerabilis (ita conficio; venit
codex) archiepiscopus vir strenuus et modestus,
humo et patientissimus, ne forte in populo fieret
tumultus, adversus ejus diram insaniam opposuit
sanctam temperantiam, a tante seditionis turbine
humiliter declinavit, et coepiscopos et omnes suos,
hanc temeritatem condemnantes et illi temerario
in faciem resistere volentes, blanda persuasione
admonuit, ut scandalum ejus humiliando vitarent,
ne in tanta plebe impetuosa sedicio cresceret, ne
diabolus totius erroris auctor bonum pacis raperet
de proposito episcoporum, quod moribus deest in-
esse laicorum. Rex igitur nimia populorum circum-
datus compressione, ac tumultuantibus et circum-
strepentibus diversis rationibus non pleniter apud se
totus, jam in templo (jam inlo cod.) apostolico iu-
vatus et tanquam nescius ductus gressum fixit, et
mentis et corporis viribus resumptis, ita coram
omnibus dixit: « Certum quidem et manifestum
est, reverendi patres, quia sicut privilegium est
apostolice sedis consecratio imperialis, ita et Am-
brosiane sedis privilegium est electio et consecratio
regalis. Unde ratum videtur, ut manus ejus qui be-
nedicit, unguit et prius coronam regni imponit, si
presens adfuerit, ut regem representet sancto Petro
et ejus vicario sublimandum ad culmen imperii, et
ut tante consecrationi verus testis non desit, Am-
brosiano testimonio jure possit imperare, qui Am-
brosiana consecratione prius didicit et cepit re-
gnare. » Cumque hec regis sententia omnibus
placeret, dexteram Ravennati tulit, et suis venera-
bilibus nuntiis, archiepiscopo videlicet et episcopis,
domnum Heribertum archiepiscopum Mediolanen-
sem accersivit, et ad fores ecclesie redeundo ei
occurrere paratus fuit, ut pleniter ibi fieret quod
deberet, et s. Ambrosius per suum vicarium sui
honoris primatum teneret. Set innumera populorum
compressione impediante, idem domnus Mediol. archiep.
ire nequivit, et sapienter, immo patienter,

C quod factum fuerat... Cujus admirabilem pacien-
tiam et s. tolerantiam omnes unanimiter laudave-
runt, et pari voto et communi consensu consulentes
regi persuaserunt, ut ad efficacem observationem
honoris s. Ambrosii et stabile fundamentum sui im-
perii, quod ibi jure debuit facere Heribertus Mediol.
archiepiscopus, hoc faceret Hardericus Vercellensis
episcopus et ejus suffraganeus. Et satis justum et
competens visum est, ut vicarius s. Eusebii ibi vi-
cem teneret vicarii s. Ambrosii, ut in discipulo
magister audiretur et in illo pater honoraretur.
Quorum consilium regi Chunrado placuit et adque-
vit, Arderico Vercellensi dexteram dedit, qui im-
periali consecratione vicem Mediolanensis archi-
episcopi pleniter tenuit, et quod Ravennas temere
invadere voluit, turpiter perdidit. Unde Mediola-
nensis ostensa patientia laudatur, Ravennas vero
effrenata insolentia infamis censetur. Facta impe-
riali consecratione in unum omnes convenere;
cumque super hac re in longum protraheretur ser-
monem, auctoritate apostolica synodo indicta 8. Id.
Apr. in qua constitutum et confirmatum est primo
a domno apostolico, deinde consentientibus omni-
bus venerabilibus patribus ad eandem synodum
congregatis, ut in omnibus negotiis pontificalibus
Ravennas nullomodo in eternum se Mediolanensi
archiepiscopo preferat; et si forte presumpserit,
canonice legi subjaceat, sicut merito debet, qui pa-
cem ecclesie scindere non formidat. Ab omnibus
dictum est fiat! Et ne ulterius in s. ecclesia hujus-
modi appareat divortium, placuit omnibus hoc
scriptum fieri in testimonium. Acta et promulgata
sunt hec apud urbem Romam, presidente ibi d.
Johanne pater illi e summo universali papa, domno
vero Choonrado imperante, anno imperii ejus 1-
scheiter. BETHA.

(71) Rodolfo III.

(72) Sc. altera vice. Sed Arnulfus utramque ex-
peditionem confudit, quod jam Socii Palatini ani-
madverterunt.

Longobardorum jubei preparare militiam. Ipse vero ex contigua sibi parte obstruos¹⁰⁹ irrumpens aditus, municipia quæque præoccupat (An. 1054) E vicino autem Italia cum optimatibus ceteris electi¹¹⁰ duces incedunt scilicet præsul Heribertus (75) et egregius marchio Bonifatius, duo lumina regni, explorantes accessus illos, quos reddunt inebiles præcisa saxa inexpugnabilis opidi Bardii (74). Per hos ducentes Langobardorum exercitum, Jovii¹¹¹ montis (75) ardua jura transcendunt; sicque vehementi irruptione terram ingredientiæ, ad casarem usque perveniunt¹¹². Cumque nequirent Burgundiones resistere, deditionem accelerant, perpetua subjectionis conditione Cluonrado substrati. Et factum est, ut in magna gloria reverterentur omnes ad propria.

9. Per idem tempus mense Junio in die sanctorum Petri et Pauli (An. 1055, Jun. 29) fervente meridie eclipsis solis apparuit, tribus horis mundo inducens tenebras. Tempore post alio visa est noctu¹¹³ luna colore fuscata sanguineo.

10. Multis igitur prosperatis¹¹⁴ successibus præsul Heribertus immoderate paululum dominabatur omnium, suum considerans, non aliorum animum (76). Unde factum est, ut quidam urbis milites, vulgo valvassores nominati, clanculo¹¹⁵ illius insidiarentur operibus, adversus ipsum assidue conspirantes. Comperita autem occasione ejusdam potentis beneficio privati, subito prorumpunt in apertam rebellandi¹¹⁶ audaciam, plures jam facti. Quod ubi innotuit præsul, parat multis¹¹⁷ consiliis olistere illorum¹¹⁸ insidiis. Ubi vero nil proficit, virtute superare contendit. Ac primo quidem bello victi atque pugnando vehementer attriti, exeuntes ab urbe discedunt mœrentes. Quibus mox subveniunt Marciani ac Seprienses (77), pluresque regni commilitones, simul mori simulque parati vivere, præcipue Laudenses, recentis injuriæ memores.

11. (An. 1055) Archiepiscopus autem collecto undecumque potuit agmine, non tamen absque suis

fidelibus, nititur insequi et universos opprimere. Cumque reniti præsumerent, conveniant in campo qui dicebatur Malus (78), ab ævo; recteque¹¹⁹ malus, quoniam humano fuerat cruore rigandus. Ibi commisso campestri certamine, facta est strages magna intersectorum partis utriusque. Inter quos dum incederet medius, jam dictus Astensis configitur episcopus (79), pars denique maxima belli. Cujus interitus certaminis factus est terribius¹²⁰. Illic amisso tanto fratre confusus, illi autem occiso tanto hoste securi, recedentes¹²¹ a pugna diverterunt ad propria.

12. (An. 1056.) Igitur imminente tanto discrimine, providit archiepiscopus vocare suum a Germania casarem, sperans illum futurum auxilium. Veniens autem Veronam imperator (Dec. 1057), indeque Mediolanum, honorabiliter die primo suscipitur; in crastinum tumultuante ac vociferante in eum populo, graviter offenditur. Audierant enim, regem Laudensi jure defraudasse Heribertum. Quo 1 augustus¹²² dissimulans, Papiam adiit. Ubi cum generale statuisset colloquium, concinnato collocepit ac tenuit archiepiscopum, Aquilegensi tradens patriarchæ (80) custodiendum. Ecce Mediolanensis attonita inhorruit civitas, proprio viduata pastore dolens ac gemens a puero usque ad senem. O que Domino preces, quantæ fundantur et lacrimæ: Cumque proclamarent assidue clerus populus¹²³ atque miles, facta est de absolute conventio, datis obsidibus angusto. Quibus receptis, nichilominus tenuit, trahens perpetue dampnare illum exilio. Quin etiam tres alios una die (81) comprehendit episcopos, Vercellensem (82), Placentinum (83) et Cremonensem (84). Archiepiscopus vero post menses duos fugam arripuit (85), cui venienti tota occurrit civitas ita ylaris, ut servus domino, mulier non cederet¹²⁴ viro præ gaudio cursitantes. Ecco vespertinus urbis fletus subito conversus est in matutinam lætitiā (Psal. xxix, 6).

13. Videns autem se Cluonradus delusum, suum

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁹ contingna s. p. obtrusos B. ¹¹⁰ c. velut d. i. presul enim H. B. ¹¹¹ Jovi B1. Jovis B2. ¹¹² Conradum addit B. ¹¹³ nocte B1. ¹¹⁴ prosperatus 3. ¹¹⁵ latenter B. ¹¹⁶ prorumpunt in a. rebelli B1. 2. (hie rebelles) 1.) ¹¹⁷ prius B. ¹¹⁸ eorum o. i. Mur. ¹¹⁹ et recte Mur. ¹²⁰ Inter quos jam d. Oldericus A. episcopus tello confossus occubuit ejus i. belli mox f. c. t. B. ¹²¹ discedentes B. ubi deest a pugna. ¹²² conradus B. ¹²³ c. ac p. B. ¹²⁴ ita Mur. crederet 1. 5a. 5. Loco Archiepiscopus vero — cursitantes hæc habet B. Preterea beatus Ambrosius ecclesie suæ precibus exoratus, promeruit a Domino suum liberare vicarium, ignorantibus cunctis et ipso cesare.

NOTE.

(75) Postquam domi testamentum condidit, m. D Laudem locus. SIGOV.
Martio 1054; v. Giuliani III, 216.

(74) Bard castellum ad Doriā Balteam, viam defendens regiam ab Aosta. Eporediam ducentum. BETHM.

(75) Mons major S. Bernardi. PAT.

(76) Qui omne regnum italicum ad suum disponebat nutum. Heinr. III in carta a. 1047, ap. Murat. Ant. VI, 218.

(77) Milites scil. comitatuum Mediolanensi a septentrione vicinorum, Sepriensis et Martisamensis.

(78) Prope Mottam, qui est inter Mediolanum et

(79) 1055 Herim. Aug.

(80) Popponi.

(81) Sed aliquanto postea, cum Heriberto conjuncti legatos ad Odonem direxissent, teste Ann. Sax. a. 1507.

(82) Ardericum.

(83) Perum, ut videtur.

(84) Hubaldum.

(85) V. quæ de ea ipse narrat in docum. a. 1050, cui Ardericus ep. Vercell. subscripsit. Campi Plac. I, p. 507; Ugh IV, 195.

et rei publicæ palam Heribertum denunciavit inimicum. Igitur exiit edictum a cesare augusto, ut cuncta suæ potestatis regna ad ¹³⁰ Mediolanum concurrerent impugnandum. Factum est autem ut omnis Italia, universa Germania, convenirent simul ab angulo usque ad angulum. Ac primo quidem impetu quoddam firmum aggreditur municipium nomine ¹³¹ Landrianum (86). Quod oppugnans ¹³² in modico demolitur. Inde ¹³³ applicuit Mediolanum (Mai.), tertio ab urbe milliario fixis tentoriis castra metatus. Mediolanenses autem prompti resistere, quæque proxima civitatis muniant loca. E quibus electi juvenes armis compti, bellis edocti, volantes equis, proludunt telis, cesarianis ¹³⁴ insultando militibus, et gyrantes castra clipeo minantur, et asta proximos quosque cædentes. Cumque per dies aliquot hæc exercerent pro ludia ¹³⁵, factum est in die sancto dominicæ ascensionis (Mai. 19), cesariani omnes suo cum cæsare castris erumpunt, Teutones in dextro, Itali in sinistro bella cientes. Civibus vero occurrentibus ex adverso, ingravatum est undique bellum, diversis in diversa pugnantibus. In prima fronte nobilis quidam Theutonicus statura procerus, et Wido Italicus marchio signifer regius, inter media tela confixi sunt. Quibus cadentibus multisque aliis in proprio cruore jacentibus, paulatim belli tepescit amor. Demum cesariani collecto agmine ad castra commigrant. Urbani quoque relictis campis propria tecta requirunt.

14. Igitur recedens ab urbe cesar, jubet cuncta in circuitu prope longèque vastari loca. Cumque flammis universa consumeret, crebris fulminum ictibus ¹³⁶ et grandinæ tempestate corruptus, a cepto desistens recessit mœrens. Quin etiam Bertaldus, regius a secretis, cuius cuncta fiebant consilio, insanæ mox mentis efficitur. (Cap. 14.) De quo cum rex leniri debuerat, magis intumuit, in tantum ut Heribertum adjudicaret propria dignitate privandum. Stabilita igitur deliberatione, præsulatum tradidit Ambrosio Mediolanensis ecclesiæ cardinali presbitero suoque capellano, etsi videntibus, non tamen volentibus episcopis. Quo Heribertus audito, de rege similiter tractat ¹³⁷ honore privando. Secreta igitur legatione suggerit Oddoni potenti Franchorum comiti (87), ut se favente arripiat regnum Italicæ. Qui ¹³⁸ nil moratus, utpote regnandi avidus, primo quidem aliquas Alamannicæ portas

A violenter invadit. Hunc impugnans viriliter dux Godefredus, vehementi facta congressione in momento prostravit (Nov. 15), ejusque ¹³⁹ capud avulsum humeris fertur augusto in Italiam direxisse. De cetero imperator annuam Mediolani vastationem universos regni primates jurare præcipiens, obstinato animo repatriavit in Sueviam, æger pedibus et cunctis debilis artubus.

15. Interea Pseudoambrosius palam gerens virgam et anulum, ut lupus in addito clam insidiabatur omnibus modis Heriberto, multis multa cotidie jurando pollicitus clericis atque laicis, in urbe et extra factione concepta. Ubi autem fidelium dignitas perfidorum sensit insidias, deprehensus in crimine puniunt in personis et propriis facultatibus; et sic prævalente Heriberti potentia, evanuit omnis illa fraudolenta præsumptio.

16. Per idem tempus (an. 1039) factum est, ut cuncti principes regni simul undique convenirent ad devastandos, sicut regi promiserant, Mediolanensium fines. Prævidens ¹⁴⁰ autem archiepiscopus futuram oppressionem, jubet ilico convenire ad urbem omnes Ambrosianæ parochiæ incolas armis instructos, a rustico usque ad militem, ab inope usque ad divitem, ut in tanta cohorte patriam tueretur ab hoste. Signum autem quod dimicatuus debebat suos ¹⁴¹ præcedere, tale constituit. Proceras trabs instar mali navis robusto confixa plaustris erigit in sulcime, aureum gestans in cacumine pomum cum pendentibus duobus veli candidissimis ¹⁴² limbis ¹⁴³; ad medium veneranda crux depicta Salvatoris ymagine extensis late brachiis spectabat circumfusa agmina, ut qualiscumque foret belli eventus, hoc signo confortarentur inspecto (88). Essetque gravis ¹⁴⁴ inter urbem regnumque conflictus, nisi novus de morte cesaris rumor concuteret animos hostium, adeo ut solutis ¹⁴⁵ castris certatim resurgerent ita cumfusa, ut colliderentur ad invicem. Inter quos Parmensis corruens signifer turpiter occubuit.

17. Defuncto autem Chuonrado (an. 1039. Jun. 4) Henricus adolescens ejus filius, rex vivente patre creatus, augustus ab omnibus appellatur; vir rei publicæ gerendæ satis ydoneus, qui paterni animi non imitatus affectum, suorum consulto fidelium cum archiepiscopo pacis fœdera stabilivit (an. 1040), ab illo deinde fideliter honoratus (89).

VARIE LECTIONES.

¹³⁰ deest B 1. ¹³¹ nomen B 1. ad non B. 2. ¹³² impugnans B. ¹³³ unde vel inde B. ¹³⁴ cesarinis f. ¹³⁵ preludia 3. ¹³⁶ jactibus B. ¹³⁷ tractavit B. ¹³⁸ quo B. 1. at non B. 2. ¹³⁹ ejusque f. ¹⁴⁰ providens B 1. at non B 2. ¹⁴¹ s. d. 3. ¹⁴² c. v. 3. ¹⁴³ lintheis B. ¹⁴⁴ deest B. ¹⁴⁵ ita 3. 5. solutus f. *Horum omnium loco B hæc habet*: animos audientium. Percepta quippe rei veritate intenta bello acies libenter quievit utraque, redeuntibus in sua cunctis. Defuncto a. C. etc.

NOTÆ.

(86) A Laude non multum abest ad occidentem.

(87) Campanensi.

(88) Bello aptavit Heribertus, quod jam diu extiterat alias, ut in monasterio Novaliciensi. Cf.

Chron. Novalic. II, 40. Cæterum carroccium s. mper peditum tantum insigne fuisse, non equitum, Ricottus probavit in libro egregio Storia delle compagnie d'Avventura. Bernæ.

(89) V. Ann. Sax. a. 1040.

18. Pacatis igitur rebus omnibus, intestinum A
jurgium bellumque civile succedit, adeo execrandum
et lacrimabile, ut præter ¹¹¹ innumeras bellorum
clades immutatus sit status urbis et ecclesiæ. Veris-
sime enim otio civiles nutriuntur discordiæ, et sæpe
velut ex adipe prodit iniquitas (*Psal.* LXXII, 7).
Nullis itaque exterius adversantibus, in semetipsos
exercent odia cives. Factum est autem, ut privato
inter se jurgio plebeius quidam graviter caderetur
a milite. Unde plebs dedigneret commota, repente
adversum milites in arma consurgit, ipsi autem
velut incauti juxta posse resistunt. Inde fomes pu-
lutat odiorum, et partium fluit juramenta quam-
purima. Lanzo quidam ¹¹² ingenuus civitatis mil-
les (90) plebeie turbæ favebat instantius, cujus fota
juvamine plurimum convalescebat. Hoc indignata
cetera nobilitas, partim tamen suorum amore fide-
lium, militibus sese consociat. Eodemque ¹¹³ tem-
pore multa sompnia quodamque narratur in urbe
prodigia. Cumque civitas tali penderet in dubio,
repentinus auditur in ea clamor modica occasione
conceptus. Fit ingens concursus omnium; atrox ¹¹⁴
pugna committitur per plateas et angulos; diu cer-
tatur utrimque tectis et culminibus. Demum mili-
tum paucitas multitudine circumventa plebeia,
undique flammis urgetur et ferro. Unde factum est,
ut cum natis et uxoribus propria tecta irati dese-
rerent. Quorum ut consuleret rebus archiepiscopus,
paucis interjectis diebus ab urbe discessit et ipse (91).
Quibus etiam statim fluit auxilio Marciani cum
Sepriensibus.

19. Tali igitur confortati suffragio, consulte pro
vident sex propinqua urbi munire præsidia, in
quibus cum omni cohabitantes familia, firmissimam
circumquaque obsidionem constituunt, die noctu-
que cæde crassantes. Sex enim exeuntes ab opidis,
totidem oppugnant urbem assidue partibus. Nec
minus civilis turba sæpe portis (92) erumpens, nunc
se pugnando defendit, nunc illos ultro aggredi furi-
bunda contendit. Rara namque transit absque san-
guine dies. Cumque triennio partes sic bacharentur,
utræque vicissitudine quadam quid contra se invi-
cem possent frequenter expertæ, veniunt ab au-
gusto legati, treguam inviolabilem indicentes (93);
quam totius regni virtute et consilio jurejurando
confirmant.

B 20. Eodem tempore archiepiscopus Modætiæ
degens, graviter infirmatur; cumque ægrotaret ad
mortem, disposita domo ac bonis omnibus (94)-
deferri se jubet ad urbem. Ubi cum aliquantis lan-
gueret diebus, vitæ præsentis subtrahitur (*an.* 1045,
Jan. 16.) Sepultus est autem ad Sanctum Dionisi-
um (95), ubi elegans fundaverat ipse monasterium.
Providit etiam vivens universis ecclesiæ ordinibus,
plures conferens facultates ad præsentium futuro-
rumque subsidia.

21. Hujus in diebus enidam Genuensis urbis in-
colæ revelate sunt Joannis archiepiscopi sacro-
sanctæ reliquæ. De eo quum sufficienter sit dictum,
cesset amodo noster ab illo stilus, cote jam tertia
subtiliter acuendus.

INCIPIT LIBER TERTIUS¹¹⁵.

1. Memini dixisse me nuper ¹¹⁶ propter civile jnr- C in melius an deterius ¹¹⁷, dicere non oportuit,
gium mutatum urbis et ecclesiæ statum. Utrum vero cum facta collatione præteritorum ad præsentia,

VARIÆ LECTIONES.

¹¹¹ propter B 1. *ex corr.* ¹¹² quidem B 1. *at non B 2.* ¹¹³ Eo deinde B. ¹¹⁴ mox B. ¹¹⁵ ystoriarum
Arnulfi. Illud quod restat, jam lectio tertia prestat, *addunt* 2. B 1. *at non B 2.* ¹¹⁶ men. d. B. ¹¹⁷ in d. 5.

NOTÆ.

(90) Waldo, qui et Lanzo, notarius et iudex sacri C
palatii, commemoratur in charta a. 1029. Giu-
lini III, 516; 1034 scripsit testamentum Ariberti,
ubi Giul. III, 567, causas affert cur hunc a Lanzone
ab Arnulfo commemorato non diversum existimet;
1035 cum misso imperatoris sententiam profert,
Giul. III, 517; Apr. 1042 tabulis Ariberti subscrip-
sit, sed a. 1044 desideratur. Sed. m. Nov. 1045
per iæio Azonis marchionis interfuit (*Murat. Ant.* IV,
9); Oct. 1046 cum Arioaldo misso sententiam tulit,
Giul. III, 527; Feb. 1057 conventionem Widonis
archiep. cum Odone ep. Novar. confecit, Mon. Hist.
Pat. Chart. p. 586. Notarii munere etiam Landul-
fus, non minore loco natus,ungebatur, ut mox
videbimus.

(91) Postquam Apr. 1042 Mediolani tabulas
dedit, quibus Lanzo subscripsit, ap. Giulini III,
525.

(92) Sc. Sex portæ majores erant, a quibus et
civitatis et militiæ divisiones portæ dictæ sunt:
Romana, Ticinensis, Vercellina, Comacina, Nova,
et Orientalis S. Renza. Giul. III, 372.

(93) A. 1045, m. Apr. et Jun., Adalgerius can-
cellarius et missus regis Comi et Astæ placita habuit,

et Ariberto præserte Papæ, V. Giul. III, 373-376.
Mon. Hist. Pat. Chart., p. 552. Postea rex Augustus
primis anni 1045 mensibus Langobardorum con-
ventum habuit, et cum iis illius regni ordina-
tionem disposuit. Ann. Altah. 1045. Ibi tunc viii Kal.
Mart. monachus S. Dionysii præceptum confirma-
tionis concessit. Puricell. SS. Mart. p. 489.

(94) Tabulas edidit Puricellus Mon. Ambr. p. 414.
Giulini IX, 56. D. Dec. 1044. Actum supraser. loco
Modaciæ.

(95) Ubi epitaphium ejus adhuc vidit Giulini
ediditque III, 391. his verbis:

*Hic jaceo pulvis cui quondam claruit orbis.
Tunc Heribertus eram nimioque decore vigeam.
Officio placidi fungebar præsulis archi,
Nunc tumulor servus servorum Christe tuorum.
Pro meritis horum tibi digne complaciorum
Sanguine queso tuo mihi tu miserere redemptor.
Huc veniens lector sibi digne ignosce Redemptor
Et vivens vita requiescat semper in ista.*

Obiit anno Dominicæ Incarnationis millesimo quæ-
dragesimo quinto, decima sexta die mensis Januarii,
indictione decima tertia.

facilis fiet inde cognitio. Atque utinam nescirem. A Quae tamen omnia melius scribendo patebunt.

2. Defuncto autem Heriberto (an. 1045, Jul. 18.) varie tractatur a multis de restituendo pontifice. Henricus vero ¹²⁹ augustus iamdictum habens patre et Is Me Milanense discidium, neglecto nobili sapienti primi oratoris clero, idiotam et a rure venientem (96) elegit antistitem, cui nomen fuit Wido ¹³⁰. Revera sustulit eum de gregibus ovium, et depositi facientes accepit eum (Psal. LXXVII, 70). Huic facto repugnant parum Mediolanenses, sive timore regis seu inter se odio, partim avaritia, quae ut sapienter ait quidam agiograus, omne malum primo invexit Italiae. Et exinde omnia veruntur in pejus. Factum est autem postea, ut in sese conversi unusquisque alter alterum ¹³¹ conveniret, suum conferendo obprobrium, necnon civitatis incommodum. Denim post multa consilia mediis sacrosanctis evangelii conjungunt foedera pacis, facientes quidam amnestiam, id est abolitionem malorum, quam Athenienses primi fecisse, et sic vocasse leguntur Horatio teste ¹³² (r, 17).

3. Tempore illo casar Henricus Italiam veniens, celebrato Papiensi synodali concilio (an. 1046, Oct. 25), Romam tendit, cui papa (97) obviavit Placentiae, vivente altero ac concedente (98) intronizatus. Facto autem Romae (99) generali conventa praesulim, visum est regi et episcopis omnibus, papam ipsum injuste tenere cathedram. Quo statim abjecto, unum ex Teutonibus praesulem illius loco substituit, quem mutato nomine Clementem vocavit; a quo etiam coronam suscepit imperii.

4. Tertius ab eo sanctus claruit Leo (an. 1048), cujus industria Romanae status reparatur Ecclesiae. Qui gemitam in Italia synodum devotissime celebravit, Papiæ scilicet (100) atque Mantuae (101), absente eisdem. Cui cum misericorditer displiceret oppressio illa velenosa, qua impiissimi Normanni miseram affligunt Apuliam, praedicatione mixta precibus temptat illos a tantis revocare flagitiis (an. 1053). Cumque nichil proficeret, armis aggreditur ipsam compescere feritatem (Jun. 18), licet illi adversus belli fuerit exitus. Judicia enim Dei abyssus multa (Psal. xxxv, 7).

5. His diebus marchio Bonifacius ¹³³, dum nemo transiret opacum, insidiis ex obliquo latentibus venenato fligitur jaculo. Heu senex ac plenus dierum maturam mortem exiguo praecoccupavit.

6. Illo autem tempore placitatur imperator in pratis Roncaliae (102). Discussis vero querelis pluribus, legaliter multa examinat. Ubi marchionem Adelbertum, de quo nimia fuerat proclamatio, cum aliis flagitiosis captum ferreis jubet vinciri nexibus; equidem digne satis. Deinde diebus multis modo cum Ungris, modo cum Leuticiis pro tempore conflixerat. De quibus omnibus nobiliter triumphavit, victos tributo coartans. Cujus unum insigne trophaeum aurata indicat lancea, Ungroregi violenter extorta (103) et Romae in apostolorum templo suspensa (104). Qui cum insigni floreret imperio, carus omnibus migravit a saeculo (an. 1056, Oct. 5), relinquens sui nominis puerum, augustae Agnetis materno gremio confovendum.

7. Hujus regnante infantia, Papienses ab eo ut moris est datum asperrantur audacter episcopum (105); nec regie institutioni nec apostolicae deferentes factae consecrationi, usque ad obitum sprete perseverando pontificis.

8. His itaque diebus (an. 1059), inter ipsos et Mediolanenses de causis civilibus emergit dissenso (106). Fuerat enim civitas utraque populosa, et super regni ceteras inclita. Verumtamen in notitia ¹³⁴ omnium praestabat Mediolanum. Cumque essent contiguae, pudebat alteram alteri cedere. Inde erat, quod sibi repeadebant ad invicem caedes praedae et incendia nec non et latrocinia. Factum est autem ut Papienses, dum inferiores essent, conductis aliunde pretio legionibus ad devastandos Mediolanensium fines accederent, Mediolanenses vero confederatis sibi Laudensibus in illos insurgerent, licet pars eorum non minima archiepiscopo duce aliis dimicaret in partibus ¹³⁵. Conveniunt utraque in campis acies ordinatis agminibus, vexilla in sublime ferentes (an. 1061 Mai. 25). Fit vehemens partium in se ¹³⁶ concursus, bachtantur certando diutius, divertunt tandem Papienses a bello, adversarii insequentibus illos a tergo. Quibus mox viriliter succurrit conducta extraneorum legio, licet

VARIE LECTIONES.

¹²⁹ H. v. Blus Conradi a. i. h. p. o. desidium M. B. 1. B. 2. qui dissidium habet. ¹³⁰ Guido B. const. ¹³¹ a. ad a. B. ¹³² H. t. desunt B. ¹³³ Montisferrati addunt 3. 5. et in margine manu alia I. In B. 1. f. 1. legi, error est sociorum Palatinorum; nec in B. 2. habetur. ¹³⁴ Innocentia B. ¹³⁵ I. p. desunt B. ¹³⁶ esse B. Mur.

NOTÆ.

(96) Il est nec litteris sacris eruditum, nec clero urbano ascriptum. Valvassorum de Velate auctores eum posteriores appellant, quod verum esse potest, nam Arnulfo milites minores non sunt nobiles; v. infra c. 10 et præf. p. 1. Widois consanguinitatis officines commemorantur c. 21, progenies c. 20. (97) Gregorius VI. (98) Benedicto IX. (99) Imo Satrii; sed Suidger Romæ electus est. (100) 1019, m. Maio. (101) 1935, Febr.

(102) 1055, Mai. 5, teste charta in Mur. Ant. III. 615. Sed incertum manet num alius placiti ibi habiti Arnulfus meminisset. De Adelberto illo nihil constat. (103) Cf. Ann. Leod. 1045, Altah. 1045. (104) Ante confessionem b. Petri, Bonizo p. 801, postea super portam Guidoneam, teste Ciampino, De sacris aedif. c. 4, sect. 10. (105) Adalricum, cui Henricum Papienses opposuerunt, sec. Robolini, Storia di Pavia II, 51. (106) Bertholdi Ann. 1059.

paulo post cesserit relicto Mediolanensibus campo ¹⁰⁶. Fit strages immensa nobilium equitum, et earum urbium lacrimabile detrimentum. Implevit denique dies illa veteris idioma vocabali; dicebatur enim antiquitus campus in quo conflixerant Mortui ¹⁰⁷ (107).

9. Per idem tempus ad instar Papiensium Astenses quoque datum sibi reprobaverunt episcopum; sed prudentia commissa Adeleida, militaris admodum dominae ¹⁰⁸, post longi temporis conflictus incensa tandem urbe, contempto altero quem elegerant, priorem suscipiunt.

10. Hac eadem tempestate horror nimis Ambrosianum invasit clerum, insurgente populo noviter in eum, ingruentibus utrimque peccatis. *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei* (Rom. iii, 23.) Verum talis hic horror mutata cum aspiratione littera multorum concepit errorem. Cujus initium et seriem, cum res nostris adhuc versetur in oculis, prout possumus enarrare. Finem ipse providcat, qui cum sit alpha et omega, mirabiliter cuncta dispensat. Quidam igitur ex decumanis ¹⁰⁹ diaconus nomine Arialdus, penes Widonem antistitem multis sotos deliciis multisque cumulat honoribus, dum litterarum vacaret studio, severissimus est divinae legis ¹¹⁰ factus interpres, dura exercens in clericos scelos judicia. Qui cum modice foret auctoritatis, humiliter utpote natus (108), praevitit applicare sibi Landulfum, quasi generosorem et ad hoc ydoneum, familiaris ejus factus assecla. Landulfus vero cum esset expeditoris linguae ac vocis, nimisque favoris amator, repente dux verbi efficitur, usurpato sibi contra morem ecclesiae predicationis officio. Illic cum nullo esset ecclesiasticis gradibus alteratus (109), grave jugum sacerdotum imponebat cervicibus, cum Christi jugum suave et ejus leve sit bonus.

A 11. Igitur inter alia quae cottidie plebis auribus incubabat, die una taliter concionatur in populo: «Carissimi seniores, conceptum in corde sermonem ultra retinere non valeo. Nolite, domini mei, nolite adolescentis et imperitii verba contempnere; revelat enim saepe Deus minori, quod denegat majori. Dicite mihi, creditis in Deum trinum et unum? Respondent omnes: Credimus. Et adjecit: Monite frontes signo crucis. Et factum est. Post haec ait: Condelector vestrae devotioni, compatio tamen imminenti magnae perditioni. Multis enim retro temporibus non est agnitus hac in urbe Salvator. Diu est quod erratis, cum nulla sint vobis vestigia veritatis. Pro luce palpatis tenebras, caeci omnes efficit, quoniam caeci sunt duces vestri. Sed numquid potest caecus caecum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Abundant enim supra multimoda, haeresis quoque illa symoniaca (110) in sacerdotibus et levitis, ac reliquis sacerdotum ministris, qui cum nicholaytae sint et symoniaci, merito debent affici. A quibus, si salutem a Salvatore speratis, deinceps omnino cavete, nulla eorum venerantes officia, quorum sacrificia idem est ac si canina sint stercorea, eorumque basilicae jumentorum praesepta. Quamobrem ipsis amodo reprobatis, bona eorum omnia publicentur; sit facultas omnibus universa diripiendi, ubi fuerint in urbe vel extra. Nam et ego plectenda plura commisi; sed quod pejus omnium fuit, indignis usque modo communicando Regem caelorum offendi. Nunc autem propicia divinitate ago poenitentiam, talia provisorius in posterum. Igitur imitatores mei estote, carissimi, et ita ambulate, sicut habetis formam nostram.»

C 12. Illis ita decursis, et pluribus aliis quae humana non capit memoria, populus semper avidus novorum in nimium zelum excitatur adversus clerum, aliis se

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁶ l. p. p. c. r. M. c. desunt B. ¹⁰⁷ mortui B. ¹⁰⁸ duc. 1. ducis 3. 5. ¹⁰⁹ decumanis B. ¹¹⁰ d. honoribus 1. B. 1. neque vero B. 2.

NOTÆ.

(107) Nomen vico mansit, inter Mediol. et Papiam sito. Diem indicat Kalend. in Mur. SS. Ib, p. 235; cf. Giul. IV, 48-58.

(108) Andreas biographus ejus Bezonom et Bezam parentes ejus satis nobiles fuisse tradit c. 1, 6. Landulfo tamen humiliores c. 9. Scilicet ex equestri prosapia erant, teste Bonizone De persec. eccles., p. 805. Postea gens Alciatorum eos sibi vindicavit. Cf. Land. III, 5. Giul. IV, 10. In relatione Petri Damiani commemoratur Arialdus dictus diaconus de capella Mediolanensis archiepiscopi. Prædicare coepit, Andrea c. 33 teste, decimo ante mortem anno, Varisii primo, deinde Mediolani. Ep. Syri ad Andream, c. 56. Vitæ Arialdi.

(109) Nam Landulfo III, 5, teste de notariis erat, itaque nondum subdiaconus, qui ordinum eccl. ultimus est. Ita Wido loquitur in statuto a. 1067: «Perniciosa negotiatio hujusmodi quæ in hac sancta Ecclesia consuetudinaliter obtinebat, ut quisquis ad clericales ordines provehendus accederet, de subdiaconatu quidem 12 nummos, de diaconatu vero 18, postremo de presbyterato suscipiendo 24 quasi per præfixam conditionis regulam daret. » Cf. Alex. II

ap. Mansi Conc. XIX, 977. Clericum fuisse ex ipsa Arnulfi verbis c. 15, 16, apparet, sed predicationis officium notario non competeat. Cæterum Landulfus Cotta a posterioribus appellatus, erat clericus de urbanis excellentibus tam ordine quam natione, Andr. Valtimbr. c. 5. «senatorii generis» Petro Dam. opusc. iii, 42, frater Herlembaldi, de quo v. infra c. 16. Anastasius, qui et Amizo, f. Herlembaldi, miles sancti Ambrosii, c. a. 1015 ab Henrico imp. missus constitutus est, cum filio Herlembaldo. Hunc fratrum illorum avum fuisse, non sine causa existimat Giuliani III, 75, 118.

(110) De hac teste Andrea c. 41, post iter Romanum demum Arialdus verba fecit, «quam eatenus reticuerant. » Quo facto Guido «et pars maxima clericorum et militum, necnon et multi de populo minore nequam viri se cernentes dixere ad invicem: Hæc namque doctrina si ad profectum venerit, nobis nostrisque filiis profecto nullo modo vivere expedit. Quæ enim est nostra vita, nisi ecclesiarum beneficia quæ assidue a nobis venduntur et emuntur?»

deferre Deo putantibus, aliis avaritie lucris inhiantibus. Ad hæc ¹⁴¹ Landulfus idem simul cum complice Arialdo per dies multos multorum incitat animos, gratia favoralis auzæ nova semper et inaudita concionando proponens, prout noverat vulgi morem. Ad cuius compescendam temeritatem majores ecclesiæ sæpe conveniunt, sacras illi scripturas et sanctiones opposcentes canonicas ¹⁴². Quæ despicens omnia, nichilominus instat. Imo die una solempni ad ecclesiā veniens cum turbis a foro psallentes omnes violenter projicit a choro (111), insequens per angulos et diversoria. Deinde providit ¹⁴³ callide scribi phytacium ¹⁴⁴ de castitate servanda neglecto canone mundanis extortum ¹⁴⁵ a legibus, in quo omnes sacri ordines Ambrosianæ dyocesis inviti subscribunt, angariante ipso cum laicis ¹⁴⁶. Interim prædones civitatis præter ædes aliquas in urbe dirutas lustrabant parochiam ¹⁴⁷ domo clericorum scrutantes, eorumque diripientes substantiam (112). Clerus igitur multipliciter afflictus, legatione humili conquestus est primo comprovincialibus episcopis, deinde Romano pontifici. Præerat tunc Romæ Stephanus (113); qui audita perpendens populum quiescere et archiepiscopum super hac re synodum congregare apostolicis jubet apicibus. Qua fretus auctoritate Wido præsul diligenter studet eorum convocare pontificum, mandans Landulfo et Arialdo, rationabiliter interesse tractandis.

13. Factus est autem synodalis præsulum multorum conventus, in loco qui dicebatur Fontanetum (114). Ubi cum triduo spiritalibus vacarent ¹⁴⁸ negotiis, illorum præstolantes adventum, visum est omnibus, temeritatem tantam anathemate justo fore multandam. Factumque est ita. Quæ omnia floccipendens Landulfus, cum vereri ducerat, magis extollitur. Ex hinc conviciatur episcopis, præcipue

A metropolitano, forens solos sævit in clericos, arguens illos suæ suorumque perditionis; laicos vero forebat ¹⁴⁹ ut fratres. Cumque foret simulandi et dissimulandi gnarus per omnia, pluribus dilectus, cuncta suum retorquebat ad libitum, factus ipse mirabile mundo spectaculum. Unde potestate accepta, commune indilict omnibus laicis juramentum, quasi impugnanda proponens sacrorum ordinum stupra et venales consecrationes. Quod non multo post clericos etiam jurare compellit. Ab illo etenim tempore innumerabis virorum ac mulierum caterva illum comitantur euntem, stantemque die noctuque custodiunt. Qui unanimes facti, ecclesias contempnunt et divina spernunt cum ministris officia, asserentes omnia symoniaca. Hos tales cætera vulgaritas hyronice Patarinos ¹⁵⁰ appellat (115). Præterea Romam profisciscitur Arialdus, apologeticas ferens litteras (116). Ubi cum Ambrosianum accusaret clerum, affirmans omnes nicolaitas et symoniacos ac prorsus inobedientes Romanæ ecclesiæ, se autem cum Landulfo devotum et pro sola veritate certantem, Romanorum celeriter adeptus est gratiam. Qui cum principari appetant jure apostolico, videntur velle dominari omnium ¹⁵¹, et cuncta suæ subdere ditioni, cum ¹⁵² doctor evangelicus suos doceat humilitatem apostolos dicens: Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic; sed qui major est in vobis, fiat sicut minor, et qui præcessor est, sicut minister (Luc. xxii, 25).

C 14. Turbinis igitur causa præfati, sæpenumero veniunt Mediolanum a Roma legati, videlicet Hildeprandus ex monacho cardinalis archidiaconus, Petrus Hostiensis, Anselmus ¹⁵³ Lucensis episcopi, et reliqui plures vice quisque suæ (117). Qui si in conveniendo populum diligenter attenderent dicentem apostolum:

VARIE LECTIONES.

¹⁴¹ hoc B. ¹⁴² o. ac canones B. ¹⁴³ providet 3. 5'. B. ¹⁴⁴ pytatum B. ¹⁴⁵ exortum B. 1. exortio B 2'. ¹⁴⁶ lanceis B. ¹⁴⁷ parochias B. ¹⁴⁸ vacaret 1. 5'. vacassent *Paric. de sanctis* p. 183. ¹⁴⁹ favebat B 1. et non B 2'. ¹⁵⁰ paterinos B. ¹⁵¹ omnibus 3a. B. ¹⁵² pro cum — dicens B. 1. habet: longe aliter jubente evangelio apostolis eorumque sequacibus. Reges etc. At B. 2. cum — minister omittit, testibus B 2'. et *Paricello* p. 189. ¹⁵³ alselmus 1. H. episcopus et Anselmus de Badagio civis Mediolanensis, olim cardinalis ecclesiæ Ambrosiane, tunc vero Lucensis episcopus, et r. p. cum predictis Mediolanum missi sunt. B.

NOTÆ.

(111) Cf. Boniz. p. 805.
(112) Cf. verba statuti a. 1067: « Illos autem omnes clericos et laicos, qui contra simoniacos et incontinentes clericos, ut per rectam fidem ne hæc mala fierent operam darent, juraverunt; et per hoc incendia, depredationes, sanguinum effusiones, multasque injustas violentias fecerunt; omnimodo prohibemus ne hæc ulterius faciant. » Et Petri Dam. relationem: « Idipsum jusjurandum contra simoniacos et nicolaitas permaxima pars populi non modo civilis sed et suburbanæ jam dederat, quorum videlicet multitudo millenarium ut fertur numerum jam excedebat.

(113) 2. Aug. 1057 — 29. Mart. 1058.

(114) oppidum in agro Novariensi ejusdem nominis adhuc subsistens. PAL.

(115) « La Contrada de Rivenduglioli di phani vecchi, detti da Noi Patari. » Giul. IV, 98, paterinos t. e. pannosos, Bonizo p. 805.

D (116) Andreas ubi connumbia clericorum vi populi deleta fuisse retulit, c. 8 ita pergit: « Per idem tempus decrevere fideles Romam ad synodum Landulfum mittere, quoniam ut eos mendaciter eorum æmulis accusarent, illo pergebant. » Quo Placentiæ vulnerato Arialdus Romam pervenit. Papa autem « post multam honorificentiam quam ipsi impendit, jussit a quibus sacerdotibus divina mysteria delinere sumeret, et sub inevitabili jussu ei præcepit ad opus ceptum regredi, et tam diu in eo vehementer insistere, donec nefanda opera... aut penitus deleteret aut sanguinem... præberet. De synodo nihil habet. Sub Stephano XI hæc acta esse, Landulfus refert III, 41, et Bonizo p. 805.

(117) Hildeprandus et Anselmus cum Arialdo Med. venisse refert Land. III, 13; episcopos a latere cum Hildeprando, qui inde in Galliam perrexerit, Bonizo p. 805.

Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem (Gal. 1, 10), profecto sibi et clero opportune consulerent. Verumtamen Hostiensis ille Petrus (118), congregata tunc Mediolani Ambrosiana synodo (an. 1059), ut vidit clericorum nobilium ordinem, personarum statum cultumque vestium, perpendit etiam morum probitates ac dispersita singulis competenter officia, testatus est ad veum, nusquam¹⁷⁴ se talem vidisse clerum. Tamen in presenti cœtu, quia Romanus erat, archiepiscopo prævidere contendit. Unde subito factus est popularis in urbe tumultus (119), ut nisi cessasset illius humilitas, quod tum erat, fecisset impetum¹⁷⁵, non quidem gratia Widonis, sed Ambrosiani causa honoris. Præterea cum p. reiperet quorundam ex clero reatus, servata sibi suæ omnibus potestate, prout sibi complacuit culpas dijudicavit. Ut enim caveatur mendacium, non ex toto fuerant omnes ab objectis immunes. Deinde rude constitutum, abolito veteri, Mediolanensi ecclesie a se factis indidit litteris; cui archiepiscopus cum ordinariis, cogente ac vociferante populo, subscripsit invitus.

15. O insensati Mediolanenses, quis vos fascinauit? Ileri clamastis unius sellæ primatum, hodie confunditis totius ecclesie statum, vere culicem liquantes et camelum glutientes (Matth. xxiii, 24). Nonne satius vester hoc procuraret episcopus¹⁷⁶? Forte dicetis: *Veneranda est Roma in apostolo*. Est utique; set nec spernendum Mediolanum in Ambrosio. Certe certe non absque re scripta sunt hæc in Romanis annalibus. Dicitur enim in posterum subiectum Romæ Mediolanum. Ecce metropolitani vester præ solito Romanam vocatur ad sinodum (120). Abiit¹⁷⁷, sed contra vestros affectus prosper fit illi ad cuncta successus. Decibiliter equidem tractatur

ab apostolico tunc Nicolao, cuius dextro politus¹⁷⁸ est in presenti synodo latere. Ad quem accusandum cum Arialus ille delator assurgeret, protinus ex adverso stantes Astensis (121), Novariensis (122) et Tauriniensis (123) ac reliqui suffraganei præsules, coram omni cœtu falsidicum illum scripturarum auctoritate refellunt. Sicque confutatus ab omnibus, resedit in terra confusus. Proinde archiepiscopus cum promitteret domo papæ deinceps obedientiam, accepto ab eo anulo apostolicæ gratiæ ac totius potestatis ecclesiasticæ, rediit gloriosus in omnibus¹⁷⁹. Interim dum hæc fierent (124), Landulfus Romam adire proponens¹⁸⁰, a Placentinis graviter cæsus et vulneratus revertitur, ultra properare non valens. Post hæc non cessat persequi gravius solito cum clero pontificem.

16. Cum vero placuit Altissimo, qui renes scrutatur et corda, ille qui alienam diu meditatus fuerat lassitudinem, inopinam subito doluit suam ipsius ægriitudinem. Cumque langueret biennio pulmonia vicio, vocis privatæ officio (125), ut in quo multos affecerat, in eo quoque desiceret, dicente Scriptura: *Per quæ quisque peccat, per hæc et torquetur* (Sap. xi, 17). Sed ne mortuos accusare videamur, de illo penitus taceamus, cuius vitæ mortisque ratio divino est relinquenda iudicio. Arialus itaque tali destitutus collega, instigat Arlembaldum¹⁸¹ assidue, defuncti fratris suscipere (126). Qui cum esset laicus, quasi¹⁸² fraternæ gratiæ pietatis opus sibi præsumpsit indebitum, Ariali verbis adeo credulus, ut quos frater flagellis ceciderat¹⁸³, ipse percutiat scorpionibus (III Reg. xii, 11), et residuum locustæ comedat bruchus (Joel. i, 4), ad placitum, si quæ¹⁸⁴ sunt clericorum peccata dijudicans. Dum ergo laicus iudicat, clericus tantum¹⁸⁵ vapulat.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁴ nunquam B. *omisso se*. ¹⁷⁵ impetus 5^a B. ¹⁷⁶ epo 1 nonne sanctius v. h. procuravit e. B. ¹⁷⁷ R. vocatus ad synodum abiit B. ¹⁷⁸ positus 3 Puric. p. 205. ¹⁷⁹ redit in o. g. B. ¹⁸⁰ L. ad R. p. B. ¹⁸¹ Herlembaldum B. const. ¹⁸² deest B. ¹⁸³ occiderat B 1. ¹⁸⁴ qua B. ¹⁸⁵ clerus tamen B.

NOTÆ.

(118) Nicolai II cum Anselmo functus legatione, de qua amplam relationem postea scripsit ad Hildebrandum, editam ad h. l. a Sociis Palatinis, inter opera ejus vol. III, opusc. 5, in Mansi Coll. Conc. XIX, p. 887. Cf. Boniz. p. 806. Apud Andream nulla horum mentio fit.

(119) De eo v. Petrum l. l. Landulfus tunc in extremo discrimine positus vovit ut monachus fieret. Quod votum persolvere postea detrectantem Petrus Dam. reprehendit ep. quæ inter opuscula ejus legitur 42.

(120) Sed non longo post tempore congregavit Nicolaus synodum, in qua Guido Mediolanensis episcopus volens nolens sedisse cogenitibus Paterinis cognoscitur, ducens secum cervicosos tauros, Longobardos episcopus. Bonizo p. 806.

(121) Giselinus teste Bonizone.

(122) Otto.

(123) Cunibertus.

(124) Id est, Andrea teste, antequam prima vice Arialus Romam venit; v. supra cap. 13.

(125) Land. iii, 29. Tempus certo definiri vix

poterit; cf. Bonizonem p. 807. Alexandri II epistolæ ad Landulfum et Arialum fragmentum servavit Ivo Decr. p. xiv, cap. 24. Mansi Conc. XIX, p. 980.

(126) Etiam Andreas c. 16 auctor est, Herlembaldum mortuo fratre ab Ariallo esse in societatem vocatum. Qui cum multis eremitis et monachis consiliatus, Romam denique perrexit: ubi sub inevitabili imperio ab Alexandro papa (ergo post medium a. 1061) et a cardinalibus ei præceptum est redire, et Christi adversarii in defensione justitiæ usque ad proprii sanguinis effusionem viriliter cum beato Ariallo resistere. Cui etiam ex B. Petri parte mirificum vexillum dedere, ut quotiens hereticorum vesania ultra modum insaniret, illud in manu tenens eos reprimeret. Quod quam constanter per decem et octo fore annos (at a. 1075. occisus est) impleverit, nec lingua plene promovere nec stylus meus exprimere est profecto idoneus. Erat enim nobilis Herlembaldus coram sacro quasi dux in vestibus pretiosis et in equitibus ac armis, sed in abscondito coram Deo sicut eremita agrestis indutus erat laneis, etc.

17. Interea Arialdus inter plures alias quas in-
duxerat in ecclesiam novitates, letanias illas quas
Ambrosiani post ascensionem dominicam antiquitus
devotissime celebrant¹⁰⁰, suis predicabat audiori-
bus exercitibus (127). Unde ipso instante triduo
didentibus inter se turbis, factus est in urbe
conflictus. In quo Deo est operante fugatus et victus,
caesis suis et interfectis aliquibus (128). Cuius tamen
consulto Arlembaldus praefer innumeras quas irro-
gaverat¹⁰⁷ clero injurias, cum archiepiscopus de-
functo abbate sancti Celsi alterum ex more provi-
deret ordinandum, penitus interdixit¹⁰² spreto illo,
alterum jam consecratum (129) omnino contempnit,
armans contra illum monachorum cum famulis
conspirationem. Alium vero a cœnobio sancti Vin-
centii modo repellit eodem (130), symoniace ordi-
nationis arguens illos. Quid plura? cuncta simul
usurpat ecclesiastica jura, expulso ab urbe ponti-
fice, cuius fuerat a progenitoribus miles ipse. Mi-
rabile prodigium, nec auditum neque visum a sæ-
culo! Set mirabilius, quod Romanus¹⁰⁹ favet ascen-
sus. Quod quidem multis probatur indicis, cum
sæpenumero mittantur ei legationes et litteræ apo-
stolicis prænotate sigillis (131), quibus fateatur, se
in suis gestis Romanis¹⁰⁹ obtemperare præceptis.
Qua velut auctoritate suffulta ipsa vulgaritas¹⁰¹ sym-
oniaca occasione divina exaceratur officia, cum
quid sit inter dextram et sinistram, prorsus ignoret.
Præterea gloriatur¹⁰³ Arlembaldus idem, ab ipsa
Romæ¹⁰² bellicum sancti Petri se accepisse vexillum
contra omnes sibi adversantes. Quod appensum
lanceæ, homicidiorum videtur indicium; cum pro-
fecto nefas sit tale¹⁰⁴ aliquid suspicari de Petro,
aut¹⁰⁵ aliud habuisse vexillum præter quod datum
est in evangelio: *Qui vult post me venire¹⁰³, abneget
semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me*,
dicit Dominus (Matth. xvi, 24). Fideliter, et ideo
confidenter loquimur: cavenda est doctoribus ab-
solute prolata Pauli sententia: *Si quis vobis evan-*

gelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit
(Gal. 1, 9). Hæc enim dicentes non adversamur vobis,
o seniores Romani, cum magister noster dicat Am-
brosius: *Cupio in omnibus sequi Romanam¹⁰⁷ eccle-*
siam. Vobiscum enim credimus, vobiscum cunctas
hæreses abdicamus; sed videtur nobis ratum, ut
jus ecclesiasticum doctor exhibeat ecclesiasticus,
non yliota laycus.

18. His diebus, declinante jam vere (an. 1066,
Apr. Mai), mensis unius spatio dirum sparsere jubar
ardentes¹⁰⁸ in cœlo comete; frequentes quoque
terræmetus mundo fuere, adeo ut die ipso resur-
rectionis dominicæ bis fieret, mape scilicet et ves-
pere (132) (an. 1065, Mart. 27).

19. Præerat tunc temporis Romæ Alexander apo-
stolicus, ex Mediolanensi clero ecclesiæ Lucensis
primo factus episcopus; cumque satis foret ydoneus,
apostolicam deinde promeruit dignitatem, Alexander
de Anselmo vocatus (an. 1061, Oct. 1). Huic statim
surrexit adversarius Cadalus¹⁰⁹ Parmensis episco-
pus institutione regis ac matris augustæ papa non-
cupatus (Oct. 28). Qui hostiliter Romam adiit, post
multum intersectorum stragem usque ad muros
Urbis Alexandri prosecutus exercitum (an. 1062,
Apr.). Tempore post alio (an. 1063), quorundam ex
Urbe ope et consilio, Romam quam Novam perhi-
bent ingressus, descendit arcem Crescentii. Factis
igitur in Urbe partibus, cottidie bellis bella succe-
dunt. Ad ultimum post diuturnos variosque conflictus
recessit mœrens, confusus et victus, concessa
Alexandro victoria. Ad quem de præsentī nego-
tio consulendum Romam profectus est Arlembal-
dus (133), Arialdo interim furente in præsulē, con-
citando turbam civilem et agrestem.

20. Definito tandem consilio rediens (an. 1066),
excommunicationis litteras detulit archiepiscopo.
Quod pluribus¹⁰⁹ grande visum est civitatis obpro-
brium. Unde factum est, ut in die sancto pēte-
costen procedens antistes ad publicum conscenderet

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ celebrabant B. Mur. ¹⁰⁷ erogaverat B 1. ¹⁰² a. more predecessorum p. o. p. interdixit B. ¹⁰⁹ Quod
Anselmi, qui jam Alexander secundus (dicebatur addit B 2^e et Puric.) favet assensus B. ¹⁰⁹ papalibus tem-
perare B. obtemperare Puric. ¹⁰¹ ita 1 vulgaritas rel. ¹⁰³ gloriabatur 3. ¹⁰² ab apostolico Alexandro B.
¹⁰⁵ alia manus supplavit 1. ¹⁰³ hand B. ¹⁰⁶ ven. p. me 3. ¹⁰⁷ R. s. 3 B 2. ¹⁰⁸ ardente Mur. ¹⁰⁹ candolus B.
¹⁰² quod a pl. B.

NOTÆ.

(127) De his fuse egit Fumagalli, Ant. Long. Mil.
III 229 sq. Jejunia tantum ab Arialdo improbata
esse, Andreas refert c. 21, et Bonizo p. 808, qui
cum paucis diebus post expulsus esse narrat; cf.
Land. iii. 30.

(128) Canonicam scil. ab Arialdo institutam di-
ruperunt. Hæc ut nobilis Herlembaldus ceterique
pædes audire, sumptis armis in audacem plebem et
temerariam irruere; quos protinus sic exterminare
omnes quasi essent vilissimæ pecudes. Im cum vir-
tute magna et potestate ad ecclesiam majorem venientes,
violenter ab impiis abstinere quicquid de domo Domi-
mini repulerant. Andr. l. 1.

(129) Lanfrancum; v. Land. c. 17.

(130) Huius Andreas non meminit, sed Ariprandi
qui ante a. 1064 mon. S. Ambrosii usurpavit.

D (131) Epistolarum clero et populo Med. missarum
post syn. Rom. a. 1063 fragmenta v. ap. Mansi
Conc. XIX, p. 978, 979. Arialdo et Arlembaldo
Petrus Dam. direxit epistolas V, 44, 45.

(132) V. Ann. August. 1067. Comete plurimi
annalium scriptores meminerunt. V. Ann. Benev.,
S. Germani minores, Lamberti, Bernoldi, et Bertholdi
qui plurals numero utitur.

(133) Teste Andrea c. 23. Arialdus cum neophy-
tos pretio dato a Widone ordinari videret, litteras
per manum Herlembaldi ad apostolicum direxit,
quatenus ipse decerneret quid de Guidone adultero et
simoniaco atque perjurio fieri oporteret. Sequentia
idem et qui cum exscripsit Anonymus — nam apud
Andream hic lacuna hiat — simili modo sed fusius
refertur.

ecclesie pulpitum, questurus quod acciderat incommodum (Jun. 4). Cumque staret ex adverso Arlembaldus cum Arialdo, responsurus auditis, fit vehemens in plebe tumultus, diversis diversa clamantibus. Ad ultimum factis²⁰¹ in medio ecclesie partibus²⁰², clamoso impetu vicissim in sese consurgunt, cumque per diversa confligerent, remansit pene solus antistes. Quem pars aggrediens inimica, fustibus crudeliter cæsum et quasi semivivum reliquit; deinde ipsam invadens episcopi aulam pretiosa quæque decerpit. In crastinum (Jun. 5) visa tanta crudelitate cives horrescunt mente confusi. Communitur igitur statuunt, aut tantum punire facinus, aut vivere nolle amplius (154). Unde factum est, ut fugiens Arialdes ab urbe diebus lateret aliquot. Cumque diversas erraret per latebras, solis gradiens noctibus, proditus a comeantibus incidit in manus quærentium²⁰³ animam ejus. Quem tenentes et nocte tota illa secum ducentes, facto mane, præcis auribus et in gutture lingua cum naribus gemituque suffosso lumine, penitus interficiunt (Jun. 27). Quo perempto, dissimulat Arlembaldus modicum, reservans iram in posterum. Favebat enim tunc pontifici pene civitas universa. Sed more suo populus non diu statu permansit eodem. Mox enim ut præsul ab urbe discedit, ad insequendum illum resumptis viribus impatienter Arlembaldus accedit, fautorem asserens perpetrati flagitii. Iterum ergo ad juramenta convertitur, invitis tamen civibus; et si quos habebat suspectos, acrius jurare compellit. Agrestes turbas et civiles cogit assidue turmas, ad Widonem persequendum antistitem omnemque suam delendam progeniem. Et fecisset utique, nisi generosa suorum fidelium (155) restitisset audacia. Saepe etenim convenerunt parati subire pro seniore certamen. Nulla interim requies erat prædonum in diripiendis substantiis clericorum.

21. Ad quod sedandum litigium contigit²⁰⁴ tunc temporis (An. 1067), Maginardum²⁰⁵ episcopum Silvæ candidæ et Minutum cardinalem presbyterum (156) Romanos legatos venisse Mediolanum. Qui dum apostolico præcepto pacem evangelizarent omnibus, consulte satis provident de nece Arialdi fœdus componere. Deinde inter clerum judicantes et populum, eleganti scripto constituunt quid fieri

A debeat in posterum (157) (Aug. 4). Nec tamen his contentus Arlembaldus Romam pergens, iterum novum iniit cum Romanis consilium. Vetus quippe fuit Italici regni conditio perseverans usque in hodiernum, qui cum abolitis veterum præsulibus, rex provideat successores Italici²⁰⁶, a clero et populo decibiliter invitatus. Hoc Romani canonicum esse negant, sed instantius archidiaconus ille Hildebrandus, qui cum abolitis veterum templaret inducere constitutum, palam fatebatur, haud secus sedari²⁰⁷ posse Mediolanense scissidum quam canonicum habendo pastorem, ad quem eligendum necessarium dicebat Romanum fore consensum. His instructus assertionibus Arlembaldus Mediolanum rediens, quod audierat festinanter exequitur. Prius ergo secreto paucos convenit ex amicis. A quibus cum exigeret sponsionem celandi credita, caute subintulit juramento causam futuri eligendi pastoris post discessum præsentis. Deinde die noctuque laborans, laicos quosque et clericos eidem juramento reddit obnoxios. Interim tamen a persequendo præsulem non desistebat Widonem, omnisque suæ consanguinitatis affines.

22. Archiepiscopus autem cum tot nequiret imminentes tollere pressuras, ævo jam maturus et diuturno languore membris omnibus dissolutus, arbitratus est fore conveniens, ut quod ille faciendum præviderat, ipse quoque destruendo præveniret; scilicet ut dignitatem propriam alteri se vivente concederet (158). Per idem tempus fuerat quidam ex ordinariis ecclesie subdiaconus nomine Godefredus²⁰⁸ (159), illius a secretis præ omnibus unicus, qui ex quo domini sui penetraverat mentem, in se transferendum omnimodis satagebat honorem. Secreta igitur facta conventionem cum eo præsul, datis communis pacti ex alterutro sacramentis, dignitatem deponit ad præsens, virga cum anulò cæsari per legatos directa. Godefredus autem cum jam pridem labore multo sibi regis conciliasset affectum, recenti tamen pacto ab eodem angusto gaudens adeptus est præsulatum. Verumtamen juxta scripturæ veritatem mixtus est dolore risus, et extrema gaudii occupavit luctus (Prov. xiv, 15). Reprobatus enim a civibus, nullis in locis episcopii vel ad hospitandum recipitur, ipsis etiam factus invisus agrico-

VARIE LECTIONES.

²⁰¹ factio 3. 5'. B 2'. et *Paric.* p. 242. ²⁰² ita B 4. 2'. *Paric.* deest 1. 5a 5'. *Mur.* ²⁰³ querretu 4. ²⁰⁴ contigit B 1. at non B 2'. nec *Paric.* p. 248. ²⁰⁵ Marnardum B 1. Mainardum B 2. ²⁰⁶ italici B. ²⁰⁷ sedare 1. ²⁰⁸ cotefredus 1. gothofredus B. const.

NOTÆ.

(154) Pecunia distributa partem Widonis superiorum factam esse, Andreas asserit. Deinde interdicto pronuntiato, donec Arialdis in urbe maneret, hunc ad fugam compulsi. De cuius nece v. Land. III, 30.

(155) Capitaneis igitur Wido accensendus erit, nisi hæc de familia S. Ambrosii dicta esse statuimus.

(156) Joannes, qui et Minutus, card. S. Mariæ trans Tiberim, subscripsit bullæ in Tostii list.

Casin. I, 426.

D (157) Ibi iudicia laicorum de clericis et deprædationes non minus acriter quam cleri vitia reprehenduntur et in posterum vetantur. Editum est a Sociis Pal. ad h. l. et in concil. collectionibus inter Alex. II epistolas 6.

(158) (f. Boniz. p. 809.

(159) Godefredus subd. de ordine S. Med. eccl. et missus ipsius d. Widonis archiep. Dec. 1061 negotium pro hoc peregit, Gial. IV, 550.

lis. Hunc Romani domo cum apostolico jure statim condemnant canonico, iudicii sui litteras Medolansibus super illo²²⁹ mittentes. Qua elatus Arlembaldus fiducia, acrius insurgit non solum in illum, verum etiam fautores in omnes, universa flammis ac ferro demoliens; contra quem etiam per vicos et castella multorum exaggerat sacramenta. Unde fit ut, si quando de facultatibus ecclesie aliquid presumere nititur, ab omnibus penitus interdicatur. Ubi vero sancte Marie conscendit montem (140), circumveniente ab urbe exercitu, nocte vix fuga lapsus evasit²³⁰. Interea Wido fatebatur se Gotofredi delusum insidita, communis pacti transgressorem illum appellans. Qui cum amissum resumere²³¹ vel et honorem, cum Arlembaldo pacis federa sociavit. O mens caeca mortalium! Veniens enim illo duce Mediolanum, non ad urbem ut voluit, sed ad sancti Celsi ducitur monasterium, de privato factus privator²³². Ibi commendatus custodibus, diebus multis resedit inglorius, hac etiam vice delusus²³³.

23. (An. 1071.) Gotofredus autem pluribus jam coarctatus obstaculis, cum parte suorum aliqua suo se collegit²³⁴ in opido, quo l. vulgo Castilio dicebatur (141), inexpugnabile vera praesidium, montibus ac loci saeva munitum. Ex eo saepius erumpentes, cum supra modum praedis inhiarent ac caelibus, indignati Mediolanenses proponunt arcem illam protinus expugnare turritam²³⁵. Nec mora, instructo exercitu et his quae ad usum militiae fuerant necessaria paratis, proceperunt omnes, castra metati ad radicem montis; aberat enim ab urbe vigesimo paulo plus miliario. Mox undique circumvallantes²³⁶, incessanter oppugnant. Ad hoc etiam²³⁷ cunctos regionis illius instant aggregare rusticolas, diuturnam jurantes obsidionem. Construunt²³⁸ ergo petrarías et omnis generis bellicae machinas, fundas quoque et²³⁹ ballistas, milleque mortis parant insidias. Obsessio vero ad posse repugnantibus, multa cottidie fiebat cruoris effusio, adeo ut in ipsa quadragesimae venerabilis observantia nulla fuerit humanae cædis abstinentia.

24. Hac itaque tempestate cum rarus in urbe populus sua frueretur securitate, repentina calamitas improvidam invasit urbem. Horesco referens; primo namque quadragesimae sabbato, magno civitas

A conflagravit incendio (142) (Mart. 19). Cumque tunc vehementer flaret turboventorum, arreptis ignium globis longelateque multas combussit ardes, eo usque ut ligna et lapides vorax²⁴⁰ flama consumeret; aurum quoque et²⁴¹ argentum ac metalla cetera calore nimio liquefacta sunt universa. O quæ et qualia domorum hædificia, quàmque decora combusta sunt mœnia, de quibus omnibus vix superfuit præter porietinas quaslibet vel titio minimus! Sed quod²⁴² est omni dampno deterius, plures sanctorum sunt crematae basilicæ in urbe et extra. Sanctus ipse Laurentius, vivæ carnis olim cruciatus incendio, iterum se flammis permisit exuri; cuius speciosissima omnium adeo fuit ecclesia, ut relatu difficile videatur, quæ fuerint lignorum lapidumque

B sculpturæ eorumque alitrinsecus²⁴³ compaginatae juncturae, quæ suis columnarum cum basibus, tribunalia quoque per gyrum, ac desuper tegens universa mœnyum. O templum, cui nullum in²⁴⁴ mundo simile! et o civitas cuius comparatione villæ fuerant reliquæ! Heheu! Trens illæ prophetice in te fere translatae videntur. Ubi autem rumor tam dirus castris insonuit, quamplures illico relicta obsidione eunt tennes ab igne reliquias et miseram visitare familiam. Arlembaldus vero cum aliis retenta parte castrorum perseverat obnixius, cottidie belligerare non desinens. Gotofredus autem tribus jam obsessus mensibus, ut vidit tenuem castrorum exercitum, clam vocare suos et caute satis procurat amicos²⁴⁵.

C Cumque paschales instarent feriæ (143), convenientes in unum, instructa acie protinus in castra consurgunt impetu et clamore non modico. Nec minus obsessi ruptis claustris ex omni²⁴⁶ parte prosiliunt. Arlembaldus autem tanto positus in discrimine, arreptis²⁴⁷ armis audet cum suis paucis juxta vires obsistere, signifer ipse factus. Et nisi sua suorumque pugnasset audacia, dies illa sibi fuisset extrema. Videntes autem multi paucorum constantiam, ultro recedunt, educentes secum ab oppido Gotofredum. Hos longo persecuti sunt Mediolanenses, conglobati repente simul et qui in castris fuerunt et qui in urbe romanseant; nec a persequendo diebus aliquot cessarunt ac noctibus, donec in summa constrictos necessitate coegerunt²⁴⁸ illos iterum Castilionem intrare.

VARIE LECTIONES.

²²⁹ illos B. illo Puric. p. 259. ²³⁰ Ubi — evasit desunt B. qui eorum loco habet: quemadmodum factum est in aliquibus, de quibus narrare per singula longum est, ymo superfluum est iudicare (indicare Puric.). Interea etc. ²³¹ presumere B. at non Puric. p. 261. ²³² f. est p. B. ²³³ Hac e. v. d. ad sequens caput trahit l. etiam deest B. ²³⁴ colligit B. ²³⁵ currit B l. deest B 2'. et Puricello. ²³⁶ circulantibus B. ²³⁷ deest B. ²³⁸ constituunt B. ²³⁹ deest B. ²⁴⁰ vorax l. ²⁴¹ deest B. ²⁴² quoque B. quod Puric. Mon. Ambr. p. 461. ²⁴³ alteri secus l. intrinsecus B. extrinsecus 3a. ²⁴⁴ deest B. at non Puric. l. l. ²⁴⁵ et c. s. caute p. a. B. at non Puric. de sanctis p. 263. ²⁴⁶ o. ex 3. ²⁴⁷ ereptis B. at non B 2'. nec Puric. ²⁴⁸ constructos n. coegerunt B. at non B 2'. constitutos Puric.

NOTÆ.

(140) Prope Varisium.
(141) Castiglione d'Olena, ut videtur, quod a Varisio 5 m. p. ad austrum distat.
(142) Illi Non. Mart. 1070. Eccl. S. Laurentii combusta est. Kal. Ambr. in. Mar. SS. 1b, p. 235;

v Non. Mart. a. D. 1071 combustum est Mediolanum ab igne de Castelliono. Kal. Sion. ib. 11b, p. 1055 De anno v. infra IV, 8.

(143) Post pascha teste Bonizone p. 809.

27. Post ¹²² hæc redeuntes ad urbem, iurejurando A delitunt, Gotsfredum nunquam recipiendum, imo alterum de catalogo majoris ecclesie communiter eligendum. Jam enim migraverat a sæculo archiepiscopus ille Wido (an. 1071, Aug. 23), sepultus in loco qui nominatur vulgo Berguli ¹²³ (144), ubi post urbis incendium in amaritudine animæ diem clausit extremum. Ab illo etenim die Arlembaldus omni instat conamine, modo cum clero modo cum populo de eligendo agens episcopo, nova a Romanis accepta licentia, spreta vero regum veteri providentia (145). Verumtamen major civitatis portio ex clero ac sapienti populo prisce consuetudini et regio intendebat honori. Ipse autem neglectis omnibus et iuramento communi, solum Romani illius Ildeprandi auscultabat consultum ¹²⁴. Jamque dies illa propinquabat, quam ad hoc agendum ipse providerat, sancta scilicet theophaniæ sollempnitas (an. 1072, Jan. 6). Studet ergo sollicitare presentes, vocare absentes, clericos et ¹²⁵ laicos, abbates et monachos, amicam sibi non ¹²⁶ omitens turbam agrestium. Cumque dies instaret festus, factus est ¹²⁷ multorum in ecclesia yemali conventus, illis tamen absentibus, cum quibus istam se facturum juraverat electionem. Celebratis itaque missarum solempniis, primo concionatus ad libitum, ac multa de justo ¹²⁸

A pastore commemorans, adstante quoque Bernaro legato Romano, eligit ¹²⁹ Attonem, adhuc tantummodo clericum ac tenera ætate juveniculum, invito clero et multis ex populo, adeo ut stomachati recederent ab ecclesia. Proh dolor! ¹³⁰ altare sacrosanctum ecclesie visum est concuti tunc, ac suo moveri de loco, dum nimia plebis undique comprimeretur instantia. Cumque cum suis Atto ad convivendum pontificalem ¹³¹ conscenderet aulam — fuerant enim jam in mensis ampla parata convivia — inflammati cives invadunt repente domum, interiora et exteriora scrutantes. Ipse autem electus noviter cum cameræ unius lateret in angulo, inventus capitur et ¹³² misere laniatus; demum per suras et brachia a summis ad ima protrahitur. Qui cum staret in ecclesia metu mortis aliaro prostratus, clamante populo ascendit in pulpitu, ibique facto sacramento in auribus omnium, abrenunciavit sedi Ambrosianæ in præsens et in perpetuum. Interea fautores quique ¹³³ sui diversas fugere per latebras; ipse etiam Romanus legatus vix discerptis vestibus laceratus ¹³⁴ evasit. Ceteram Gotsfredus et Atto diebus postea multis ¹³⁵ remanserunt privati pariter ambo, propriis tantum contenti laribus atque substantiis ¹³⁶.

INCIPIT LIBER QUARTUS¹³⁷.

1. Fixum manebat in corde propositum, in gestis C præsentibus amodo servare scilientum, quoniam nullis hæc audita ¹³⁸ retro temporibus multorum offendunt graviter animum, sed et dilata diutius modum videntur excedere, cum Dei sapientia Patris juxta scripturæ veritatem in numero, pondere, et mensura universa disponat (Sap. xi, 21). Verumtamen in me conversus, denuo ad liquidum cœpta describere commodius judicavi, ut factorum agnita, qualitate certius fieret inde iudicium. Omnis enim laus atque blasphemia termino cujusque deputatur negotii, cum tamen incertum sit, utrum dies nostros qui omnipotens est finem dilatet ad illum. Sed fiat voluntas tua sicuti in cœlo ¹³⁹, et in terra, Pater altissime.

2. (An. 1072.) Igitur auditis his quæ Attoni conti- D gerant, præfatus ille archidiaconus Ildeprandus sua, cum cardinalis esset, auctoritate illico iuramentum illud violentiæ omnimodis iudicavit habendum

C invalidum. Hunc Romanus adeo verelatur antistes, ut eo inconsulto nichil omnino presumeret, cum patenter sanctum prædicet evangelium (Matt. x, 21; Luc. vi, 40), super magistrum non esse discipulum. Unde factum est, ut collecto Romæ cœtu pontificum (146), instante ipso, Attonem iuste prædicaret electum, prostrato anathemate Gotsfredo. Quæ omnia Ildeprandus suis litteris sæpe jam dicto retulit Arlembaldo. Cui etiam ex suo, quod oppulentiissimum habebat, ærario copiosam auri atque argenti fertur misisse pecuniam, ut distributo quibuscumque indifferenter pretio, fautores aggregaret quamplurimos. Non enim latebat illum propheticæ dictæ sententia: *A maiore usque ad minorem omnes cœritas studet* (Jerem. vi, 13).

D 3. Interea suffraganei sedis Ambrosianæ pontifices, accepto a rege mandato (147), apud urbem convenientes Novariam, Gotsfredo manum consecrationis imponunt, illum prout quæverant roboran-

VARIÆ LECTIONES.

¹²² per 5^a. ¹²³ Burguli 3. B. ¹²⁴ ita 3. B. consultiri 1. ¹²⁵ ac B 2. clericos ac B 1. ¹²⁶ deest B. at non Puric. ¹²⁷ deest B. ¹²⁸ isto B. ¹²⁹ elegit B. ¹³⁰ ecclesia pro dolore B. ¹³¹ pontificatum B. ¹³² c. discerptit et B. c. d. ac Puric. p. 271. ¹³³ quinque f. B. ¹³⁴ et l. B 1. ¹³⁵ d. p. m. desus B. ¹³⁶ Hic desinunt 5. B 1. (qui addit: Deo gratias amen. explicit liber copiarum Arnulphi.) B 1^a. B 2. *Sequentia habentur in 1. 2. 3. 4. 5^a. (qui in margine habet: Hactenus e cod. rev. capituli Mediol. qui heic finem facit Arnulphi historie. Sequentia ex Archinteo codice mss. petita.)* B 2^a. (ex eodem cod. Archinteo). ¹³⁷ ita 2. ubi adiungitur: Quartus describit, quod tertius ordo reliquit. In 1. libri omnino non distinguuntur; in 3. 4. 5^a. hæc ad tertium adhuc librum pertinent. B 2^a. ex hoc et sequenti quartum librum fecit. ¹³⁸ a. h. 3. ¹³⁹ regio (pro in c.) 1.

NOTÆ.

(144) Ubi postea Alexandria ædificata est; cf. Land. iii. 18, et catal. archiepiscoporum.

(145) Cf. Boniz. p. 810.

(146) Quem Gregorius VII commemorat in ep. 1,

15, scripta Kal. Jul. 1075; cf. ii, 30. Attonem iuste electum esse dicit ep. iii, 8.

(147) Per Rapotum V. Boniz. p. 813.

tes, licet præceptio regia multis dicatur impetrata muneribus (148). Constat tamen regem postea poenituisse, atque interventorem penitus odisse legatum. Exinde Godefredus aliqua ecclesiæ studet occupare castella, uni eorum præsidens, quod nominatur Brebia (149). Qui cum paulo ante Lencum (150) invaderet, irruentibus ab urbe militibus violenter edictur, amisso marchione illo strenuissimo milite, quem loci incolæ rupe præcipitantes ab alta, crudeliter trucidant (an. 1073, Apr. 21). Dum hæc taliter agerentur, defungitur apostolicus.

4. Cui parvo dierum intervallo (Apr. 22) succedit Hildebrandus, mutato nomine dictus Gregorius, in quo revixit Attonis illico spiritus, adeo ut Romam pergens illius aese subderet contubernio. Ipse autem eum priori radicibus inhæreret proposito, indicta Romæ generaliter synodo (an. 1074, Mart.), cum snis clamavit²⁹⁷ sacerdotibus Godefredum (151). Cumque ad libitum consuevisset multa disponere, eorum omni cœtu præsentem laudavit Attonem absque nutu regio, absente quoque Ambrosiano elero ac populo. Unde inter ipsum et cesarem videtur ortum hac lite²⁹⁸ manente dissidium, non illius quidem dampnatione, sed nova hujus et absque dato regis concepta electione.

5. Præterea dum Godefredus Brebiæ solius immoraretur præsidio, Atto propria neglecta domo ac patria Romæ degebat (152) tantummodo, assiduis papæ mancipatus obsequiis. Cui Arlembaldus apud Mediolanum totis favebat viribus, die noctuque laborans, datis etiam ac promissis muneribus. Insuper omne Godefredi collegium flammis ac ferro persequabatur interdum, nichil intemptatum juxta posse relinquens; præsertim cum nec regis potestati, nec suorum parium aliorumque multorum cederet ullo modo voluntati, Romani tantum fretus atque contentus fiducia (153); ad hoc etiam prorumpens ut Ambrosianæ consecrationis episcopos blasphemaret, asserens apostolice excommunicatos, quorum omne reprobatur officium. Unde fuit, quod sancto pentecostes²⁹⁹ sabbato fieri prohibuit in urbe baptismum.

6. Postea vero crisma sacrum, quod unus illorum dominicæ cœnæ misterio metropolitane direxit ecclesie, sicut mos est deficiente pontifice, profusum humi coram omni populo calcibus proculcavit, suum producens in medium, a quo confectum vel unde

A venerit incognitum. Ac sic³⁰⁰ postposita sabbati illius autentici a patribus tradita prærogativa, sexta in albis feria (Apr. 25) suum fecit celebrari baptismum, quum scriptura prohibeat transgrediendos quos posuerunt patres terminos (Procr. xxii, 28). Unde contigit ut paschale gaudium suum nesciret lavacrum, ac multo post tempore plures catecuminum baptismi carerent gratia. Quo errore plurima involvitur populi multitudo, partim simplici oculo, partim seducta pretio, partim impunitate quæ patraverat scelerum. Ab ipso enim exordio quicumque scelestus illius adhærebat consortio, rarus et insons habebatur ab illo. Quamobrem Patarinorum in tantum excrevit numerus atque virtus in pagis et opidis ac quibusdam duce ipso in urbibus, ut suorum omnium videretur dominari concivium³⁰¹ (154).

7. Præterea cæsar Heinricus adolescens jam factus, ut vidit suæ florem potentie hoc modo paulatim arescere, inito cum suis consilio, studet hujus ac Romani presidis³⁰² obstare conatibus. Domirabatur tunc temporis Apulie princeps magnus Robertus ille Normannus. Inter hunc et regem dum super hac re discurrerent nuntii, præfatus papa habita Romæ synodo (an. 1075, Feb.) palam interlicit regi jus deinde habere aliquid in dandis episcopatiis, omnesque laicas ac investituris ecclesiarum summoveat personas. Insuper facto anathemate cunctos regis clamat consiliarios, id ipsum regi comminatus, nisi in proximo huic obediat constituto. C His diebus quam lugubre escidium civitas sit passa Mediolanum, mærens dico, dicens ingemisco, facies michimetipsi gravis, adeo ut recedat ab animo sensus.

8. Anno humanitatis dominicæ 1075, indictione 13 (Mart. 30), transactis quatuor a memorato superius incendio annis, propinquantē sanctissimo paschæ festo, secunda videlicet ebdomadis antienticæ feria, miserranda iterum civitas divinam persens t iracundiam, experta quam si horrendum incidere in manus Dei viventis. Celebratis itaque missarum solemnissimis, urgente³⁰³ jam sole, in urbis apparuit medio dense fumus caliginis, flante ventorum violentia nimia per aerem volitans, quem sequebatur vapor flammivomus, inter cælum et terram universa consumens. Siquidem plures velut fulmine³⁰⁴ faces ab illo maximo et inextinguibili erumpentes igno

VARIE LECTIONES.

²⁹⁷ ita (i. e. damnavit, v. cap. 7.) 1. damnavit 2. 3. cum snis secretariis anathematizavit. Cumque B 2. e. s. sacerdotibus G. a. Cumque. Paric. p. 290. qui abhinc cod. 4. nus est. ²⁹⁸ lite 1. ²⁹⁹ paschatis corr. Lebn. ³⁰⁰ si 1. ³⁰¹ convivium 1. ³⁰² ita 1. 4. præsulis 3. ³⁰³ vergente 5a. ³⁰⁴ fulgura 5a. 4. fulminee Mur.

NOTE.

- (148) Bonizo p. 810.
(149) Brebbia, in com. Angere.
(150) Lecco, ad lacum Larium.
(151) Ideo Greg. 7 Dec. 1074 scribit Heinrico regi, decretum bis synodali judicio firmatum esse; epist. ii, 50.
(152) Bonizo pag. 810.
(153) Exstant Greg. VII epistolæ ad eum i, 25, 23, datæ 7 Sept. et 9 Oct. 1073. Ibi ita eum adhor-

tatur: Tu confidens in Domino et in matre tua Romana ecclesia viriliter age. Cf. ep. 27, 28.

(154) Fidem faciunt verba in Gregorii ep. i, 77, ad Beatricem et Math. directa 15 Apr. 1074: Guarnerio Argentin. ep.... tutum usque ad d. Arlembaldum Mediolanensem ducatum præbeat, scientes enim per epistolam nostram esse commonitum, ut nullatenus super hac re contra vos aut vestros aliquid molietur adversi.

globo, totam subito micuerunt per urbem, ut quod civitatis residuum jam dictum illud evaserat incendium, totum paene flammis adureretur praesentibus, solo tenuis conquassatum. Nec tamen ex toto illi ardor iste pepercit aedibus, quae prius incensae multis jam fuerant reparatae sudoribus. Quid enim dici valet ulterius, quam quod ignis hic instar fuit per omnia suprataxati alterius? hoc tamen crudelior, quod multo plures ac majores combussit ecclesias; illam scilicet aetivam ac mirabilem sanctae virginis Teglae, beati quoque Nazarii, necnon protomartyris Stephani (155), ceterasque plures, quarum parietum annis apparebunt ut reor plus mille. Inter quas aliarum mater sanctae Dei genitricis hyemalis basilica, o dolor iterumque color ³²³ exuri permittitur collapsis funditus parietibus. Cujus sacrosanctum altare non apparet quantum fuerit aut quale, laminae vero aureae liquefactae sunt nimio praecumate. Set mille talenti auri librorum ³²⁴ dampno nequeunt comparari. Hanc quidem peccata nostra merentur ærumpham, quoniam sancti Spiritus offendimus in nostro felle columbam; contra divinum namque mandatum sanctum est canibus in nostro tempore datum, et spiritalis margarita porcorum jacet pedibus indecenter attrita. Reliquorum non est numerus delictorum.

9. Igitur inter tot angustias tantosque dolores cum tota foret in urbe luctus omnis ordinis et ³²⁵ ætatis utriusque sexus, solius Arlembaldi intrepidus perseverabat et inflexibilis animus. Siquidem instantibus paschalibus albis (an. 1075, Apr. 4), baptisimi satagebat sicut praeitero fecerat anno, ignoto chrismate inchoare mysterium. Cumque cardinales ecclesiae, quorum intererat sacrare fontes, nolent contra solitum agere, adstat illico Liutprandus quidam presbyter nuncupatus (156), a progenitoribus ecclesiae vernula, qui jussu ac virtute illius ordinum usurpavit officium, venientes inconsulte baptizans. Et hæc quidem violentia recenti juncta civitatis incensae memoriae, quamplurimos offendit graviter cives ³²⁶, præcipue milites, præ oculis habentes quod quidam Romanus (157) ait tyronibus: *Servi empti ere dura ferre non possunt dominorum imperia, nedum vos, Quirites.*

10. Unde factum est, ut simul diebus aliquot extra urbem exentes suam sibi jurarent magna plebis cum parte justitiam et sancti Ambrosii hono-

A rem (158), ac dono regis accepturos sese pastorem. Cumque ingrederentur communiter urbem, Arlembaldus ut semper consortis impaciens, astantibus sibi concionabatur more suo. Ut vero cohibere furor ultra non valuit, facto cum suis impetu et clamore, festinanter arripit arma, vexillum quod sancti Petri dicebat dextra gerens. Econtra ³²⁷ cives dum parte surgant ab omni, armatus proripit in medium. Quem in momento ac prima fronte belli tanta adversariorum oppressit incursio, ut nihil memorabile posset ab illo fieri. Ubi vero circumventus est undique, illico crebris configitur ictibus, dictoque citius moriens corruit, comitatu ejus exiguo circumquaque disperso (159). Cujus cadaver exanimè prostratum humi discerptis prorsus exultur indumentis, nudatumque sustibus undique tunditur atque petris, ut qui vivens multis terrori fuerat, multorum subjaceret lusus moriens. Et cum gestaretur humandus, nulla illam exequiarum est prosecuta devotio. Post hæc Liutprandus ille jam dictus presbyter dum fugeret inventus, auribus truncatur et naso, ut qui alienum præsumpsit officium, quod habere videbatur amitteret (160). Apparet igitur ³²⁸ liquido vera fore dicentis assertio: *Difficile est ut bono peragantur exitu, quæ malo sunt inchoata principio.* Eadem hora post hoc insigne tropheum cives omnes triumphales personant hymnos Deo ac patrono suo Ambrosio, armati adeuntes ipsius ecclesiam. In crastinum simul cum clero laici in letaniis et laudibus ad sanctum denno procedentes Ambrosium, reatus præteritis constituntur alienatrum; absolute vero a sacerdotibus qui præsto aderant celebrata, reversus est in pace populus universus ad propria.

11. Ille jam apparet scismatis hujusce terminus, decem novemque per annos semper ab ipsa radice pululando protensi. Unde Patarinum proecessi primo vocabulum, non quidem industria, sed casu prolatum. Cujus idioma nominis, dum in quodam etymologiarum tomo nuper plura revolverem, ita scriptum reperio: *Pathos Grace Latine dicitur perturbatio.* Unde juxta meæ parvitatæ ingeniolum statim conjitio, quod Patarini possunt perturbatores rite nuncupari; quod plane rerum probat effectus. Veruntamen si quando quis probatori fuerit interpretatus sententia, concedo equidem tota mentis tranquille convenientia, dummodo nomen confor-

VARIE LECTIONES.

³²³ deest B 2. at non Puricello. ³²⁴ librorum Mur. ³²⁵ atque 3. ³²⁶ cives 1. ³²⁷ Ita 1. Puric. 328. Et contra 5. g. contra B 2. ³²⁹ ergo 3.

NOTÆ.

(155) Ibi in limine novae basilicæ versus inscripti sunt, a Puricello in libro de sanctis martyribus p. 308 servati:

*Flamma vorax prisci consumpsit culmina templi,
Quod specie formæ nulli debebat in orbe.
Temporibus multis fuerat decus istius urbis.
Omne manufactum recipit post tempora casum.
Corruit omnino, collapsum surgit ab imo,
Sed primi cultum nequit æquiparare secundum.
Plebs spectando time peccatum causa ruinæ:
Te prius ad fides, tunc materiale reformes.
Sis templum Domini, placet illi fabrica templi.*

Anno Dominicæ Incarnationis 1075, indictio 2. xiii, iii, Kal. Aprilis, feria secunda incendii etiam Bonizii meminit p. 815.

(156) Ecclesiae Sancti Pauli in Comitio. Plurima de eo invenies in Historia Landuli de S. Paulo, nepotis ejus.

(157) C. Memmius ap. Sallust. Jug. 51.

(158) Dicentes se integritatem B. Ambrosii velle jurare. Bonizio, p. 815.

(159) Interfectum per Arnaldum de Raulle Eccl. Land. de S. Paulo c. 44. Cf. Bertholdum a 1077.

(160) V. Land. de S. P., c. 4, 6, 15, 44.

det operi, opus vero respondeat nomini. Quoniam a primo huius sono vocabuli error populorum impetusque bellorum, turbo quoque ventorum ac vehementius solito turbavit mundum frequentia combustionum. Quod multarum calamitatum experimento, omniumque malorum probatur omnimodis incremento.

12. Præterea quoquo modo se habeat ethimologia vocabuli, quæcumque tamen sunt a nobis re super hac in præteritis recitata, nemo sanæ mentis arbitretur, impugnando veritatem aut repugnando iustitiæ fore prolata, cum neutrum liceat. Si quæ enim sunt aliorum bene dicta vel acta, non improbamus, nec ullo modo dissentiimus ab illis omnibus, qui venales reprobant consecrationes, et sacrorum incontinentiam ordinum, ea tamen ratione ut a Paulo non discrepemus auctore; ait enim: *Omnia honeste et secundum ordinem fiant* (1 Cor. xiv, 40). Cui etiam consonat lex illa Mosayca: *Iuste quod iustum est prosequeris* (Deut. xvi, 20). Quod nequit aliter omnino compleri, nisi sua singulis quibusque serventur iura ordinibus ac personis. Dispersita enim sunt clericorum et laicorum, eorumque inter semetipsos officia. Quæmadmodum in uno corpore multa quidem sunt membra, non autem eundem actum possident omnia (Rom. xii, 4); quæ si impediuntur alterutro, corrumpitur omne corpus. In sancta igitur ecclesia, hoc est in Christi corpore, necesse est ut iusto pensentur omnia moderamine. Clerus atque populus suo quisque fungatur officio, præfixo sibi contentus limite, dicente Domino: *Circumdedi mare terminis, et dixi: Hucusque venies, et ultra non procedes* (Job xxxviii, 10, 11). Cor humanum est mare. Ipsi vero episcopi suis plane vaccent negotiis, providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus (Rom. xii, 17), ne dicatur de illis: *Ruina populi sacerdotes mali*. Quod si negligentes

extiterint, scandalizabitur³³³ populus. Væ autem illi, per quem scandalum venit (Matth. xviii, 7). Certissime enim væ erit illis, væ omni crudelius, si eorum culpa plebs in clerum zelans insurget ulterius.

13. Hæc talia persequendo paulatim velut quasdam per rimulas, aliter quam usque modo viderim, a longe prospicio; cumque præteritis præsentia, scriptis scribenda confero, rubore perfusus fideliter erubesco, nec barbarismos in verbis egisse, set aliorum quælibet dicta vel facta temere iudicasse confundor, cum soli Deo cordium revelentur occulta. Beatus tamen trepidanti michi Paulus occurrit, qui primo blasphemus ac persecutor fidelium, plus ceteris postea laboravit apostolis, cæcatus ut videret. Petrus vero negavit ut crederet; Victorinus quoque Romanus rethor et zelatus provecæ, Simpliciano est conversus auctore. Augustinus autem philosophus Ambrosio doctore salvatur; pluresque alios de malo in bonum, de bono in melius, nunc cito nunc sero novimus esse mutatos. Hæc est enim mutatio dexterae Excelsi (Psalm. lxxvi, 11). Spiritus Domini ubi vult spirat (Joan. iii, 8), et cui vult miseretur, et quem vult indurat Altissimus (Rom. ix, 18). Quoniam neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei (Ib., 16). Tibi igitur, Christe, delictum meum cognitum feci, et iniustitias meas non abscondi. Dixi: Eloquentiam adversum me iniustitias meas Domino et tu remisisti impietatem cordis mei (Psalm. xxxi, 5). De cetero cogitationes, locutiones, actiones nostras quæsumus, Domine, et aspirando præveni et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra operatio et a te semper incipiat, et per te capta finiatur. Cui sit honor et gloria nunc et semper et per omnia sæculorum sæcula.

INCIPIT LIBER QUINTUS³³⁴.

1. Quoniam in prima fronte præsentis opusculi nostri temporis gesta sum narrare pollicitus, absque mendacii nota silere non valeo, præsertim cum sciam lege cautum esse Mosayca: *Si nolueris polliceri, absque peccato eris* (Deut. xxiii, 23). Ut autem recto narrationis incedam tramite, necesse est res gestas prout sunt, ordinate describere.

2. Prædictis igitur rebus non plane compositis, sed involutis utcumque, sæpe jam dicti Mediolanenses pro petendo episcopo ultra montes Heinrico regi legationem dirigunt, mandantes Aribaldicæ intersectionis triumphum. Quo cognito lætatus est rex ille supra modum, quemcumque vellent se daturum episcopum promittens (161).

3. Erat tunc temporis inter regem et Saxones lis acerrima valde, cujus ratio non est nostro discutienda iudicio. Verumtamen gens illa admodum ferocissima in rebellionem prorumpit apertam sub Ottone duce, adeo ut facta congressione partis utriusque, plus quam viginti milia hominum referantur occisa. Arrisit tamen Heinrico victoria.

4. Post dies hos ad secessum residens dux Godefredus Godefredi filius, gladio confossus interiit, conjuge relicta Matilda, Bonifacii ac Beatricis admodum clarissima filia.

5. Interea legis Mediolanensium ex clero et populo re præfata regem adeuntibus, Tetaldus quidam Mediolanensis ecclesiæ subdiaconus capella

VARIE LECTIONES.

³³³ quæ 3. 4. ³³⁴ scandalizabitur 1. ³³⁵ ita 2 addens: Quod autem promissum est a te observabis et facies. At. 3. 4. 5. hunc librum quartum dicunt; B 2. cum præcedente conjungit.

NOTÆ.

(161) Teste Bonizone rex com. Everardum consiliarium suum misit, qui Roncaliæ curiam congregavit

et Mediolanenses ut electo episcopo regem adirent invitavit.

militabat in regia (162). Cui rex multa volvens et revolvens consilia, proprio tandem indulgens arbitrio, Ambrosianum tradidit præsulatum, posthabita Gotsfredi illius adhuc viventis investitura et unctione, Attonis quoque Romæ tunc³⁶⁵ degentis electione. Quid plura? Susceptus est præsul ille a clero et populo, utpote novarum rerum usualiter avido. Cui etiam suffraganei idem ipsi qui Gotsfredum consecraverant, manum benedictionis imponunt (163). Res quidem mira et cunctis retro temporibus inaudita, ut urbis unius uno electo antistite, sacro altero, uno eodemque tempore tertius erumpat.

6. Erat tunc temporis Romæ vir quidam nomine Cencius, qui propter injuste possessas ecclesiæ facultates papæ Gregorio fuerat semper infestus. Hic autem pravo usus consilio, nocte ipsa nativitat³⁶⁶ Dominicæ (an. 1073, Dec. 24), cum in basilica sanctæ Theotocos pater ille sanctus, matutino juxta morem peracto, nocturnæ missæ celebraret officium, cum gladiis et fustibus et conjuratione magna suorum, ense nudo ad capiendum papam violenter irrupit ecclesiam, instar Judæ Dominum nocte tradentis. Cumque per diversa quæsisset, invenit juxta altare Domini sacerdotem mysteriis salutaribus intentum. In quem violenter irruens distraxit ac dilaniavit quamplurimum, impositumque equo suam usque perduxit ad turrin, clausum custodiens. Facto autem diluculo, cum tam detestabile displiceret omnibus facinus, consurgunt omnes in arma Romani girantes turrin, nec a bello desistunt donec agnum lupi faucibus eripiunt, turre disrupta et omni facultate direpta. Verumtamen humanæ divina successit ultio. Siquidem anno illo mortuus est Centius fauciorum ulcere suffocatus, quemadmodum Judas proditor nexu laquei strangulatus.

7. Per idem tempus quorundam suorum hortatu contra papam rex erexit sese³⁶⁷ Gregorium, adeo ut nullam sibi deferret³⁶⁸ obedientiam. Præsul vero Romanus sæpenumero paratus ignoscere, clementer universa tractabat, regiam diu præstolando ac multis monitis invitando conversionem. Cumque nichil omnino proficeret, illum cum suis fautoribus a sanctæ matris Ecclesiæ segregavit (an. 1076, Feb.) communicando³⁶⁹ luminibus, tenore tamen futuræ dignæque conversionis proposito. O infelicia tempora, in quibus nostris exigentibus culpis contra se ipsam pugnare sancta videtur Ecclesia, quam Veritas sic ipsam laudando commendat: *Una est columba mea, amica mea* (Can. vi, 8). Quæ si una est et amica, quomodo scindi ac³⁷⁰ sibimet debeat inimicari, non

A invenio. Jesus Christus duo sunt unius personæ vocabula, unde liquido comprobatur reges ac sacerdotes, christos scilicet Christi aniri uno debere consensu. Quid ergo? Numquid errat uterque? Absit. Romana certenunquam errasse perhibetur Ecclesia, ex quo divina voce dictum est Petro: *Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret³⁷¹ sicut triticum. Ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua* (Luc. xxi, 31). A Romana ergo ecclesia quicumque dissentit, non est revera catholicus, quemadmodum beatus ait Ambrosius (164). Nonne ipsi hæc ista legerunt episcopi? et si legerunt³⁷² cur contra Romanum præsulem adunati Placentiæ, de ore proprio conjuraverunt? Cur postea Papæ convenientes injustum anathema, imo invalidum sibi conclamaverunt, B justa prophetiam (Is. v, 7), non justitiam, sed clamores facientes? Unde justissime apostolico sunt mucrone perforesi. Respondent, ut solent, regio se obedisse mandato. Sed quid dicit Scriptura? *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* (Act. v, 29). Item: *Reddite quæ Cæsaris sunt Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Matth. xxii, 21). Et alibi: *Deum time³⁷³te, regem honorificate* (I Petr. ii, 17). Non ergo debetur honor regi, nisi præcedente justo timore Dei.

8. Eodem tempore gens Teutonum illa barbarica, præcipue duces Bertaldus, Rodulfus, et Welfo³⁷⁴ cum comitibus et episcopis, cognita excommunicatione Romana, a regio prorsus se subtraxere consortio, in nullo communicantes. Insuper in multis accusantes eum criminibus infamia denotabant. Interim consilio sanctissimi Cluniacensis abbatis (165), Agnetis quoque reginæ matris, nec non sapientissimæ jam dictæ Matildæ, statuitur generale colloquium inter ipsos regem et apostolicum, pacis ac justitiæ causa. Cumque exiret ab Urbe papa profecturus Alamaniam (an. 1077, Jan.), Matildæ fretus juvenine, venit Italiani. Cumque moraretur ibidem, multis ab ea cumulat honoribus ac hominibus. Cui festinanter occurrit Heinrichus, declinans statutum in patria sua colloquium. Fuerat comitissæ opidum Canossa nomine, multis mœnibus ac loci natura circumquaque munitione inexpugnabile revera præsidium. Ubi præside³⁷⁵ apostolico (an. 1077, Jan. 25), rex nudis incedens pedibus, humi prostratus, post multas lacrymas promeruit veniam suorum juramenta³⁷⁶ fidelium pacta confirmans, sub conditione justitiæ faciendæ. Sic Matildæ magna prudentia consolidata sunt pacis eorum fœdera in-vitis episcopis ac in lite manentibus.

VARIE LECTIONES.

³⁶⁵ deest 3. ³⁶⁶ se 3. ³⁶⁷ ita pro deferret 1. ³⁶⁸ excommunicando Puric. p. 325. ³⁶⁹ q. scindica s. 1. q. scissa s. 3a B 2*. et Puric. l. l. p. 321 ex 4. ³⁷⁰ cribaret 1. ³⁷¹ legeret 1. ³⁷² timere³⁷³ a ³⁷⁴ Welfe 1. ³⁷⁵ prævidente Mur. ³⁷⁶ juramento Puric. p. 336.

NOTÆ.

162) Hæc aliter narrat Bonizo p. 813, Tetaldum cum legatis ad regem missum esse affirmans. Sed Landulfus iv, 1, eum prælio ad Unstrodam interfuisse indicat.

(163) Neglecta ep. Gregorii d. vi II. Oct. [al.,

Dec.] 1073, qua ne id fieret vetuit; Tetaldum ipso ad synodum Romanam vocaverat; v. ep. iii, 8, 9.

(164) Cf. de excessu Satyri i, 47.

(165) Hugonis, Cf. Iamb. an. 1077.

2. *Recessit* ³⁷² a compositis, cum se sentiret Mediolanensium populus Tedaldi præsulis societate culpabilem, divina prohibente lege communicari excommunicato. Missis ³⁷² domno papæ legatis solutionem implorant. Cui legationi ipse ego interfui, de præferitis satisfaciens, in futuro castigari promittens. Papa vero sapienti usus consilio venerabiles viros Lucensem (166) et Ostiensem (167) episcopos direxit Mediolanum, daturus veniam quibuscumque poscentibus. Ubi vero ingressi sunt urbem, letata est civitas universa. Qui toto illo triduo confluentibus ad eos civibus divina prædicantes eloquia, cunctos absolventes ³⁷⁷, benedicunt universos. Quod Tedaldus indigne satis ac moleste tulit, adeo ut seditionem in populo bellumque conaretur inferre; sed minime

valuit. Interea præfati duces Teutonici, comites et episcopi illis in partibus de sua inter se ipsos concordia ac statu regni, novi quoque regis electione cotidie tractare non cessant, asserentes Heinricum multis ex causis diademate indignum.

10. Ad ultimum vero convenientes Maguntie (*Mart.*), omnium consensu Rodulfo duci regni jura committunt, jurejurando cuncta corroborantes. Quo audito rex ³⁷² vehementer in semetipsum turbatur; degebat enim Papæ, et congregans omnes quos habere poterat Langobardos, Veronam proficiscitur, ibique ³⁷² valefaciens omnibus, reversus est patriam, pro tuendo regno usque ad mortem pugnaturus. Papa vero diebus aliquot moratus in Italia, Romam rediit, ingenti Romanorum susceptus letitia ³⁸⁰.

VARIÆ LECTIONES.

³⁷² reprsit 1. repressit 5. repressit se B 2. manentibus. Cum autem se s. 3^a. quod *rectius esse, et verba r. a. c. sententia ejus pars perit apodosin esse arbitror. Puricellus Mon. Ambr. p. 464 hæc ita dat ex cod. 4. Reprisit (De sanctis p. 356. R. se) a. c. c. sentiret M. populum — missis d. p. l. s. implorasse. W. ³⁷² m. igitur Mur. ³⁷⁷ absolventibus 1. absolvunt Mur. ³⁷² r. Heinricus 3. ³⁷² ubique 1. 5^a. ³⁸⁰ hic in codd. 1. (manu eadem, calamo continuo), 2. (teste Muratorio manu alia, recentiore) 3. 4. 5^a. B 2. sequuntur verba quæ infra ante catal. archiep. dubimus, nam hic loco alieno posita sunt, nec ut videtur ab Arnulfo scripta.*

NOTÆ.

(166) Anselmum.

(167) Giraldum. Cf. Bernoldum et Bertholdum an. 1077. V. Anselmi c. 3.

ANNO DOMINI MLXXXI.

THEODORICUS

PADERBRUNNENSIS CANONICUS

NOTITIA IN THEODORICUM.

R. P. PEZ, *Dissertatio isagoga in partem I tomæ II Thesauri Anecd., pag. IV.*

Ætatem et dignitatem hujus auctoris, qui hactenus omnibus incognitus fuit, ostendit nobis sola peregrantis et gravis opusculi ab eo editi inscriptio: *Scriptum Theodorici, Paderbrunnensis canonici, de Oratione Dominica, quod ob memoriam Immabi venerabilis episcopi, instinctu reverendi sacerdotis Reinboldi, per gratiam S. Spiritus edidit. Successit Immabus in episcopatu Paderbrunnensi Rudolpho seu Ruthardo circa annum Domini 1052. obiitque post instauratum ab incendio monasterium Abdinckhosense anno 1077, si probus est calculus Gabr. Bucellini Germaniæ Sac. parte 1, pag. 20, ubi non Immabum, sed Imadum vocat. Cum itaque Theodoricus in ejus memoriam hoc scriptum ediderit, verosimile est id circa annum 1079 compositum fuisse. Nec plura de Theodorico aliunde nosse licuit. Ipsum vero ejus scriptum cœva fere manu exaratum reperimus in codice membraneo majoris formæ in bibliotheca Claustro-neoburgensi, unde hujus dignissimus præfectus A. R. D. Eugenius Pyreckbauer id erutum, nostro Thesauri inserendum dedit. Libellus hic quidem perbrevis est, sed, nostro judicio, pluribus de hoc argumento recentiorum voluminibus præstat. Notatu digniora videntur quæ capite 5 et 6 de fide ac pœnitentia Christiana tradit, ubi etiam adversariis, si quos nova quorundam sacræ Scripturæ locorum interpretatio sibi excitatura esset, non illepide respondet, eosque cavere jubet, ne de gratia Spiritus sententiam præcipitent. Confido enim, inquit, eundem Spiritum, qui divisit aliis pro sua voluntate, et mihi quoque, prout voluit, divisisse. Non est omnibus nobis idem intellectus, sicut non omnibus membris idem actus, etc. Quæ iis inculcanda sunt, quibus omnia, a recentioribus excogitata et inventa præ veteribus sordent, quasi divinus ille Spiritus, qui adolescentem Ecclesiam docuit, senescentem deseruisset. Prudentum virorum est non quam vetus, sed quam verum quodpiam dictum vel scriptum sit, querere. Sed de his alibi*

THEODORICI COMMENTARIO IN ORATIONEM DOMINICAM.

Prodit nunc primum in lucem ex cod. ms. inelyta canonice Claustro-Neoburgensis in Austria, ord. Can. Reg. S. Aug. opera adm. R. D. Eugenii Pyrcklbauer, ejusdem loci canonici et bibliothecarii.

(PEZ, *Thesaur. Anecd.* II, 11, 57.)

Scriptum Theodorici, Paterbrunnensis canonici de Oratione Domimica, quod ob memoriam Immabi venerabilis episcopi, instinctu reverendi sacerdotis Reinboldi, per gratiam S. Spiritus edidit.

CAPUT PRIMUM.

De petitione prima : « Pater noster, qui es in caelis. »

Patrem misericordiae nostrum esse patrem cum rationibus, tum auctoritatibus, utrisque sancte ac reverenter suscipiendis, evidentissime comprobatur. Ait enim Vas electionis, contemplator arcanæ in caelo veritatis : *Deo et Patri nostro gloria in saecula saeculorum. Amen.* Et alibi : *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro.* Quis enim adeo exhausti pudoris, quis adeo impudens irrisor veritatis, quis adeo pertinax assertor falsitatis, qui non acquiescat, si nos filii sumus ejus, eum esse Patrem, nos autem filios? Scriptum est enim : *Filii Excelsi omnes.* Et rursum : *Venite, filii, audite me.* Nonne enim hæc nobis carnali Israel obiectis et obignatis usque ad revocationem capitis nostri Jesu Christi, eodem velamine obvoluti, sunt annuntiata? Ergo ipse est Pater, ipse quoque possidet nos per charitatem suam, fecit ex nihilo per potentiam suam, creavit nos in bonis operibus per gratiam suam. Hinc Apostolus ait : *Ipsius, id est Dei, factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Nunquid ergo non ipse est Pater, qui possidet, et fecit, et creavit nos? Christus quoque Dei sapientia, Dei Filius, Dei conscius : *Estote, inquit, perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est.* Ipse ergo Jesus Christus percontantibus discipulis suis de orationis modo : *Sic, inquit, orate : Pater noster, et reliqua.* Igitur instructione Christi fundati, clarorum virorum testimonio aedificati, nullam rapinam arbitantes in oratione nostra, animamur clamare in Spiritu sancto : *Pater noster.* Paulus enim ait : *In quo, id est in Spiritu sancto, clamamus : Abba, Pater.* Quis enim Omnipotentem tam familiari nomine Patris appellare in suo spiritu presumeret? *Qui es, id est qui perfecte et singulariter subsistis.* Dictum est Moysi : *Qui est, misit me.* Quis misit Moysen? Nonne Deus? Ergo *qui est Deus est, et alibi : Ego sum qui sum.* Quis hæc loquitur, nisi Deus qui est? ergo Deus est. Quod autem *esse* tam creaturæ quam Creatori secundum vocis formam communem specialiter Creatori assignatur, eo modo locutionis fit, quo multa communia uni soli participanti pro

A reverentia excellentiori attribuuntur. *Deus enim tam veri, et in omnes divitis et omnipotentis, quam falsi et egeni, et impotentis simulacri nomen est.* Sed *Deus* cum dicitur, verus intelligitur. *Dominus* quoque, tam Creatori quam cuidam creaturæ commune, cum effertur, intellectus noster pro reverentia ad Creatorem trahitur. *Justus* quoque et *sanctus* cum dicitur, ipse intelligitur. Hinc psalmus ait : *Mirificavit Dominus sanctum suum.* Et alibi : *Justus autem quid fecit? Filius* quoque est commune, sed cum per se dicitur, Filius Dei intelligitur. Unde ipse ait : *Si vos Filius liberaverit.* Hoc quoque locutionis modo cum Apostolus simpliciter effertur, Paulus intelligitur. Igitur cum Divinitatis *esse* sit ante omne *esse*, excellens omne *esse*, condens omne *esse*, gubernans omne *esse*, prerogatione assignationis sublimitatem Dei glorificamus, Deum intelligentes cum dicitur, *qui es.* Et hæc ratio in hac re satis sit pro brevitate, quamvis aliæ quoque possint accedere. Ipsius enim *esse* singulare est, non conventu partium junctum, sed quidquid in eo est Deus est, et Deus est ineffabiliter quidquid in eo est. In creaturis vero non se sic habet. Hominis enim essentia, ex anima et corpore juncta, in eandem rursus resolvitur, nec quidquid in hac essentia est homo est, nec homo est quidquid in hac essentia est. Non est enim homo anima, nec anima homo; idem in reliquis. Hinc Boetius ait : *Nulla res est id quod est, id est, nov omnia esse convertibiliter quæ in sua essentia sunt.* Congruè vero in ipsius orationis primordio *esse* cum confitemur, id quidem edocente Jesu, ne velut insipiens diceremus in corde nostro : *Non est Deus.* Hinc Paulus ait : *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est.* Est enim primum fidei fundamentum suæ existentiae confessio. Frustra enim de eo quidquam crederemus, nisi de suo *esse* certi essemus, qui condidit omnia, quem glorificant omnia. Unde subjungitur :

CAPUT II.

De petitione secunda : « Sanctificetur nomen tuum. »

In caelis sanctificetur nomen tuum. Id est ab his qui in caelis sunt glorificetur adoretur potentia tua

Beatos spiritus angelorum, quos diversis nominibus A
appellamus, conspectui Dei credimus assistere, et
eos gloriam Divinitatis contemplantes et in eo sem-
per exultantes, eum laudare et incessanter sanctifi-
care. Animas quoque beatorum hominum, nexibus
corporis, absolutas, angelorum consortio interesse,
et laudem et gloriam Creatoris, Redemptoris, Pro-
pitiatioris, concelebrare. Quæ enim in carcere cor-
poreo alligatæ, ad eum tamen suspiraverunt, et
obitum suum utcumque per ænigma videntes, in
claritatem ejus direxerunt, et potentiam, et virtu-
tem, et gratiam ejus glorificaverunt: quanto magis
nunc resolutæ, et eo fruente, et facie ad faciem
contemplantes, nomen suum credentur magnificare?
Igitur nostram devotionem Deum glorificandi osten-
dentes, optamus et petimus ut hi qui assistunt ei,
qui eum ut est contemplantur, qui eo feliciter per-
fruuntur, conlaudent eum et conglorificent. Ac si
aperte dicamus: Quia nos, in hac fragilitate et cor-
ruptione detenti, te, Pater æterne, perfecte laudare
non possumus, ab his spiritibus laus tua perficiatur,
quos tibi adhærere indissolubiliter voluisti, et quas
animas de hac cœnolenta inhabitatione puras et ad
serviendum tibi liberas exemisti. Unde cum magno
desiderio per nos etiam hanc laudem perficiendi sub-
jungimus:

CAPUT III.

De petitione tertia: « Adveniat regnum tuum. »

Adveniat regnum tuum. Sancta Ecclesia regnum
Christi est, cujus ipse princeps erit, quousque ini-
micos suos partim per gratiæ electionem, partim per
reprobationem pedibus suis subjecerit. Hinc Paulus
ait: *Oportet illum;* id est Christum, *regnare, donec
ponat omnes suos inimicos sub pedibus suis.* Qua sub-
jectione consummata, et a sapientissimo rege regno
sapientissime ordinato, tradet, illud Deo Patri in
tempore novissimo, ut Paulus ait: *Deinde finis, cum
tradiderit regnum Deo et Patri.* In quo regno a Deo
Patre suscepto nos comprehendemus, ut nos modo
comprehensi sumus; cognoscemus, ut modo cogniti
sumus, cujus modo perfectionem non habemus. Hinc
Paulus ait: *Et si quid aliter sapitis, et hoc quoque
vobis Deus revelabit.* Id est: si perfecte Deum Chri-
stumque suum non intelligitis, qui dedit id quod te-
netis, ipse in regno illo revelabit residua perfectio-
nis. In hoc quoque persecutiones hominum non per-
timescimus, fame, siti non arescimus, frigore non
torpescimus, nec erimus servituti carnis obnoxii,
sed in laude Dei liberi; nec antiquus hostis insulta-
bit, cum Christus, ut Paulus ait, *omnem principatum
et potestatem et virtutem evacuaverit.* Cum ergo, ad-
veniente Dei Patris regno, de omni necessitate exi-
mamur, et omnis gratiæ perfectio nobis conferatur,
ut et in nobis qui, corruptione carnis impediti, vo-
luntati suæ per omnia subservire non possumus,
sicut illi quos jam in arce cœli constituit, voluntas
sua fiat, quid potuit petere, quid amplius desiderare
oportet quam hujus regni adventum? Propter quod
subinfertur:

CAPUT IV.

*De petitione quarta: « Fiat voluntas tua sicut in cælo
et in terra. »*

Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra. Ac si
dicamus: Propterea, sempiternæ Pater, regnum
tuum optamus advenire, ut et nos, qui in terra su-
mus, tales efficiamur qui a tua voluntate non exce-
damus, sicut nec illi excedunt qui sunt in cælo, id
est, Christus ipse Filius tuus, Dominus noster, et qui
cum eo sunt omnes sancti. Et potest hujus littera-
turæ talis esse continuatio: *Adveniat regnum tuum,
subaudis, ut fiat voluntas tua, et reliqua.* Verumta-
men non incongrue membrum unum per se accipi-
tur. *Fiat voluntas tua.* Prius enim optavimus sæcu-
lum istud consummari, regnum Ecclesiæ Deo Patri
a Filio tradi. Quæ cum hinc, sanctis gloriæ sempi-
ternæ exaltatio, et contaminatis criminaliter pœnæ
inediciens humiliatio. Igitur Joannes, fidelis aposto-
lus et eruditor, sciens nobis adventum illius regni
offuturum nisi in diebus carnis nostræ in nobis vo-
luntas Dei fieret, subjungit statim illud esse peten-
dum. Fit autem in nobis voluntas Dei, cum et sancti
et immaculati sumus in conspectu ejus. Hinc Paulus
ait: *Est enim voluntas Dei sanctificatio vestra, quæ
tum perfecta erit cum per munde cogitationis ar-
maturam contrarias pestes e spiritu nostro protur-
baverimus, et inquinamenta superbæ carnis per
continentiam delinnaverimus; et contumaciam illius
sub pede tandem perfectæ castitatis proculcaveri-
mus.* Hinc idem ait: *Mundemus nos ab omni in-
quinamento carnis ac spiritu perficientes sanctificationem.*
Hæc jam in his perfecta est, qui per fidei armaturam
incurstanti hosti se opposuere, et eo victo, imo con-
culcato, ad palatia summi Regis sui ducis rediere,
et coronas præmiorum, virgam perpetuæ libertatis
cum exultatione susceperunt; magno tamen consilio
Dispensatoris summa adhuc subtracta præmiorum
sine murmure et impatientia emeritorum. Qui enim
hinc ad cœlos commigraverunt, partem beatitudinis
perceperunt, in cætero nos expectantes, ut simul
omnibus consummatæ, et simul exultantibus, talis
lætitiæ concentus in domo æterni Regis et sponsi
oriatur, qualis decet incomprehensibilem majes-
tatem, familiam omni decore fulgentem, sponsum in
omni castitate procedentem, virginem immaculatam
in amplexus ejus occurrentem. Hinc Paulus ait: *Hi
non acceperunt reprobationem melius aliquid provi-
dente Domino pro nobis, ne sine nobis consummaren-
tur.* Melius enim erit omnibus nobis, cum et pro
nostra et pro aliorum beatitudine simul invicem
communiter exultabimus. Igitur cum dicimus: *Fiat
voluntas tua sicut in cælo et in terra,* id obsecramus
ut nos, qui adhuc in castris militiæ fidelis impeti-
mur, sancti et immaculati conservemur, sicut illi
spiritus qui claritati vultus ejus assistunt, prout hæc
terrena cælestibus comparari valent. Nihil enim hic
consummationis comprehenditur, sed per arham
gratiæ spiritualis hic perceptæ ad perfectionem per-
sequimur. Hinc Paulus ait: *Frates, non arbitror*

me adhuc comprehendisse: sequar autem, si quomodo comprehendam. Porro ad sanctitatis consummationem fides, quæ bonorum omnium est initium, summe est necessaria, per quam et patribus præcedentibus, et fratribus præsentibus, et filiis successuris conferetur justitia. Hinc scriptum est: *Justus ex fide vivit*, id est, justus est. Quapropter Dominus Jesus fidelis eruditor, et omnium in salutem nostram operator, quomodo eam peteremus edocuit dicens:

CAPUT V.

De petitione quinta: « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. »

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Panis enim, id est sustentatio, quem hic petimus, fides intelligitur. Per hanc vero in sæculi ætate prima Abel justus, et Enoch Deo placens salvi facti sunt. Noe quoque caput ætatis secundæ, suæque domus, per fidem hæredes justitiæ sunt instituti. Eadem quoque patriarchas tertiæ ætate insignes in promissionis gratiam subvexit. Quartæ ætatis Moysen, quintæ David principes ipsa coronavit. In sexta vero, quam ipse auctor omnium initiavit, et præsentia sui condecoravit, apostoli et eorum imitatores per fidem participes Christi sunt effecti. Atque in omni ætate sæculi, quotquot justus, per fidem justus, quotquot salvi, per fidem salvi: *Sine fide enim impossibile est, quemquam placere Deo.* Porro sex discretionibus istæ sæculi et septima interminata, vacans omni operatione laboris, hebdomadæ per dies sex ad opus, septimam ad requiem destinatam, distinctioni similes sunt. Cum ergo panis iste, id est fides, quæ est sustentatio et firmamentum ad salutem in omni die, id est ætate sæculi præcedente, fuerit necessarius, jure cum quotidianum appellantes, a Deo Patre erogari hodie, id est hoc gratiæ tempore flagitamus; ac si aperte dicamus: O Deus Pater, fidem nobis da in hoc gratiæ tempore existentibus, qua Patres nostros omnes refecisti, quos ad gloriam tuam in æterno regno tuo præordinasti. Si quis autem forte ista legerit, et in aliquo tractatore sacri eloquii eadem aliter exposita meminerit, non tamen ista præjudicet, de gratia Spiritus sententiam non præcipiet. Confido enim eundem Spiritum, qui divisit aliis pro sua voluntate, et mihi quoque prout voluit, divisisse. Non est omnibus nobis idem intellectus, sicut non omnibus membris idem actus. Hinc Paulus ait: *Alius sic, alius autem sic.* Et quid mirum Dei sapientiam multas divitias in verbis sacris recondidisse, qui in uno grano multa de se procreandi naturam et virtutem reposuit, etsi diversa grana ab uno progenita unam generis sui speciem representant? Quid mirum si diversæ sententiæ sermonis Domini in unam quasi formam veritatis concordant? Et qui omne seminarium fecundat benedictione sua, cur semen verbi sui in unius intellectus stringeret penuria? Nec incongrue panis nomine fides per similitudinem designatur. Sicut enim panis robor est in cibis corporalibus, sic fides est initium et fundamentum in spiritualibus. Hinc Paulus ait: *Participes Christi*

A effecti sumus, et initium, id est noem, sustinentiæ reliquerimus. Et rursum: *Edificati super fundamentum, id est fidem, apostolorum.* Sed cum fidem Christi prosterimus, et in baptismate peccatis crucifigimur, et in sepultura Dominicæ signum ibi sepeliemur, inde resurgentes, nobiscum resuscitatis virtutibus in similitudinem resurrectionis mortuorum cum Christo, universæ religionis Christianæ debitores effecti sumus. Sicut enim carnalem Judææ circumcisio in carne legis, datæ per Moysen, debitorem constituit, quomodo spirituales consistentem sanctificationem in spiritu debito gratiæ, per Christum evangelizatæ, non obligavit? Hinc Paulus ait: *Testificor omni homini circumcidenti se quia debitor est unicuique legis faciendæ.* Sed cum persolvere pergitur, persecutor invadit, oppugnat, frequenter vincit, violenter quæ vehimus rapit, ut quæ debuimus in horrea Domini nostri opportuno tempore non perferamus. Quid igitur Domino nostro dicemus? Illud certe quod sequitur:

CAPUT VI.

De petitione sexta: « Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. »

Dimitte nobis debita nostra, quæ non reddidimus, sicut tibi promisimus. Dimitte nobis, Domine, quia donamus nostris debitoribus in tuo nomine. Sed cum hostis fructum nostrum depopulatur, jugo suæ iniquitatis conatur nos onerare, et, ne ad Dominum nostrum pro venia imploranda festinemus, cursum nostrum impedire. Cujus astutiæ ut sunt perniciosissimæ, ita sunt et variæ. Primum enim nos in passionibus desiderii tradit, deinde in patrationem sceleris usque succendit; exin mentes nostras tenebris obvolvitur; ut cum mortale flagitium perpetremus, vel parvum, et non poenitentia dignum æstimemus, vel etiam quiddam commisisse ignoremus. Sunt enim qui avaritiæ laqueo intrincantur, vel qui illicito amore delectantur, qui nec peccasse, nec se a regno Dei ob hæc patrata rejiciendos arbitrantur. At in Paulo Spiritus sanctus erat; ait enim: *Puto quia Spiritum Dei habeo.* Et in ipso Christus loquebatur: *Non enim, inquit, audeo quidquam loqui quod per me non effecerit Christus.* Et alibi: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?* Igitur quid de avaro, et illicito amore polluto, et his similibus, prædentes beato Paulo per eum testificentur, videamus. Ait enim scribens ad Ephesios, ab his qui seducunt corda innocentium, et qui se commendant mala opera laudando aliorum, deceptos: *Nemo vos seducat inanibus verbis: fornicator aut avarus regnum Dei non possidebunt.* Est vero fornicatio quiddam in hoc patratur genere sine legitima connubii contractione. In quem laqueum diaboli cum incidimus, scilicet ut ignoremus nostri sceleris patrationem; procul dubio in extremam sensus traditi sumus reprobationem. Enumeratis enim multis flagitiis in quæ gentiles devolvebantur, exaggerantes iniquitatem super iniquitatem, Paulus cum gravi conquestratione subintulit: *Qui cum Deum cognovissent, non*

cognoverunt; qui talia agunt, digni sunt morte, illud A
testimans malum perniciosissimum, dum in igno-
rantiam incidimus nostrorum peccatorum. Qui enim
in voragine vitiorum ignoranter absorptus jacet,
quomodo ad pœnitentiam suspirat? Quis enim de
ignorato crimine pœniteat? Quod si Satanas subtra-
here non potuerit agnitionem flagitii, plerumque
persuadet peccatori ut confessus peccatum, æstimet,
dum pro reatu hostias offert pœnitentiæ, licenter
posse in ejusdem flagitii volutari consuetudine. Sunt
enim qui in amore illicito et in genere simili delin-
quunt, et tamen ad confessionem et emendationem
confugiunt. Sed dum per hostias suas in culpæ pur-
gatione currunt, non segnius eodem cœno voluntarie
sese rursus inficiunt, falso putantes ut per hostias
reatus abluatur, cum mens, et voluntas, et operatio B
in eadem sorde pervolvitur. Hinc Paulus ait: Vo-
luntarie enim peccantibus jam non relinquitur hostia

A pro peccato. Plerumque etiam persecutor peccato-
rem inducit, ut verba Dei, quibus a malo prohibetur,
audire nolit, ut quasi licentius peccare possit. Quod
Paulus valde terribile ostendit, qui ad Corinthios
scribens ait: Si quis ignorat, ignorabitur.

CAPUT VII.

De petitione septima: « Et ne nos inducas in tentatio-
nem: sed libera nos a malo. Amen. »

¶ Ergo cum tot insidiis ab antiquo hoste circum-
veniamur, in quibus si deprehensi erimus, morte
moriemur, necesse est adiutorium ducis et Salvato-
ris nostri Christi Jesu invocare. Igitur oramus di-
centes, Et ne nos inducas, id est permittas induci,
in tentationem, scilicet ut in hoc quo tentamur a
diabolo, mente delectemur. Sed libera nos a malo, id
est a peccati delectamento, tam nostri quam alieni.
Amen. Ac si dicamus: Per te, qui es veritas, quid-
quid hic petimus, efficiatur veritas.

CIRCA ANNUM DOMINI MLXXX.

BERTHOLDUS

CONSTANTIENSIS PRESBYTER.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(Apud D. PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. V, pag. 264.)

Herimanni Augiensis discipulus et amicus, Ber- C
tholdus (1), Anonymo Mellicensi (2) teste, Vitam
magistri et Chronicam scripsit, cujus nonnisi fra-
gmenta operibus Herimanni et Bernoldi commista
in libris nonnullis hodie exstant. Nam qui sæculo
xii medio cœnobii Murensis in usum codicem con-
scripsit, in quo historiam (3) ab orbe condito usque
ad annum Christi 1091 ex operibus Bedæ, Regino-
nis, Pauli de gestis episcoporum Mettensium, genea-
logia S. Arnulfi, Historia regum Francorum (4),
tum ex libris Herimanni, Bertholdi et Bernoldi con-
cinnavit, non magis quam scriptor codicis olim Got-

twicensis hodie deperditi et Sangallensis integrum
Bertholdi textum exhibuit, sed inde ab anno 1054,
quo Herimanni Chronicon desinit, usque ad annum
1091 ex Bertholdo et Bernoldo consarcinatum. Cu-
jus rei omnis adhibito Bernoldi codice autographo
tollitur dubitatio; et narratio anni 1065 in uno
Bernoldo integra atque justa, in reliquis omnibus
eadem fere ratione depravata, quæcunque codicibus
Gottwicensi, Murensi et Sangallensi cum Bernoldo
communia sunt, ea ad Bernoldum, qui eorum scip-
sum auctorem prædicat (5) et anno 1075 scribendi
initium fecit, referenda esse monstrat (6). Reliqua

NOTÆ.

(1) Nomen prodidit eod. Murensis an. 741 et 1054,
v. infra not. 3.

(2) In libro de SS. ecclesiasticis, cap. 92.

(3) Ad an. 741 hæc scribit: « Hucusque Beda vene-
rabilis presbyter chronicam suam in majori de
temporibus libro produxit, continentem ab initio
mundi secundum hebraicam veritatem annos IV.
DC.LXXX., set multa intermista sunt de chronicis
eiusdam Reginonis Bremensis (*lege* Prumiensis)
abbatis, qui descripsit ab incarnatione Domini inci-
piens ac pertingens usque ad D.CCCC.VI. Abhinc
autem quæ secuntur, sumpta sunt ex apicibus qua-
tuor auctorum, videlicet prænominati Bremonis ab-
batis, domni Hermanni Contracti, et discipuli ejus

Bertholdi, atque domni Bernoldi presbyteri sancti
Blasii. Isti vero percurrunt zuis scriptis usque in
annum Dominicæ incarnationis M.VI. » Sed intelli-
gendum esse videtur 1091.

(4) v. SS. t. II, p. 324, 325.

(5) Bernold. an. 1086.

(6) His ita propositis varias priorum scripto-
rum de Bertholdo sententias repetere et refellere
haud amplius necessarium videbitur. V. Usser-
manni præfationes t. I, II; Prodromi Germ. Sacrae,
Docen. in Archiv. III, I, sqq.; Dumge et Mone, ibid.
III, 209 sqq.; Stenzel. Gesch. d. Frank. Kaiser, 2,
100, 101.

codicum pars, quæ sermone diffuso involuto et sub-obscuro a brevitate et perspicuitate Bernoldi recedit, Bertholdo tribuenda erat. Cujus quantum fieri poterat restituendæ periculum facturus, textum ab Ussermanno auxilio præcipue codicis Murensis propositum, omnium quorum copia mihi facta est subsidiariorum ope emendavi. Sunt autem hæc :

1.) Cod. olim Gottwicensis, ab Ussermanno laudatus quidem, sed non integer evolutus, hodie latet; nisi eundem fuisse opineris qui.

1'.) in bibliotheca Palatina Vindobonensi Catal. Schwandneri t. II, p. 451 inscriptus asservatur (7) et, referente Chmelio nostro, sæculo xviii ineunte in charta exaratus est. Orditur a. 1053, his verbis : *Imperator cum domno papa Nativitatem Domini Wormatiæ egit, et an. 1080 in media sententia Dei iudicio præcipitatus est, thesaurus autem propter quem desinit. Æque ac codex Murensis excerpta Bernoldi et Bertholdi commista exhibet, annis 1068 et 1076 paucis verbis ditior, anno 1080 fragmentum Bertholdi unus omnium servavit, et an. 1727 ab Hansizio (8) laudatus, Ussermanno innotuit. Liber ab homine imperito quidem vel negligente conscriptus, integer tamen in rem nostram convertendus erat; qua de re cum ad Chmelium nostrum scripsissem, voti mei compos factus sum, et præterea*

1a.) codicem bibliothecæ ejusdem inter historicos profanos n. 672 (recens n. 540) signatum, qui Vitam Herimanni continet, cum editione Muratorii (9) inde profusa sed valde mendosa conferri obtinui. Occurrit ibi in Chronico Ottonis Frisingensis inter libri vi capita 15 et 16 inserta, et sæculo xiii conscripta esse legitur in Chmelii recensione codicum mss. bibliothecæ Vindobonensis (10).

2.) Cod. monasterii Murensis in Helvetia, quem anno 1857 in loco tunc celeberrimo præsens evolvi, membranaceus in folio, sæculo xii medio a scriptore diligenti, quique nonnisi paucis erroribus commissis (11) et vocibus aliquot suo modo scriptis (12) erraverit, exaratus est (13). Constat quaternionibus viginti, quorum tamen secundus excidit, addito in fine duernione; primus quaternio inserta pagina tabulas chronologicas inde a Christo nato ad an. 1175 usque subjectis numeris annorum 1176-1218 exhibet; quaternio secundus deperditus initium chro-

nica inde ab orbe condito exhibuisse videtur, reliqui textum inde ab an. Christi 144 sistunt ex Chronicis Reginonis (14), Herimanni prout in codice Sangallensi continetur, Bertholdi et Bernoldi compositum. Et ea quidem parte cum Gottwicensi usque ad finem anni 1079 consentit, tum vero fragmento anni 1080 omisso, unum Bernoldum exseribit, et in verbis anni 1091 *sub communione excommunicatorum deperirent* subsistit. Folia duo ultima sententias ex Pauli Historia Langobardorum decerptas exhibent. Manu sæculi xiv haud pauca passim in margine adnotata, et carmina complura locis vacuis inserta sunt. Scripturæ specimen subi-
cimus.

Ex Murensi, pagina tamen una omissa descriptus est :

2'.) Cod. Engelbergensis, quem æque an. 1857 in monasterio summos inter Alpes constituto evolvi; mbr. sæc. xii in folio magno, sed cujus lectiones afferre operæ pretium non fuerit. Desinit iisdem verbis ac Murensis.

3.) Cod. olim Sangallensis, a Joanne Sichardo in collectione Chronicorum Basileensi an. 1529 expressus, cujus æque ac reliquorum supra pag. 74 mentionem feci, jam an. 1066 in media sententia ex Bernoldo desumpta alii duo manus suas lacerantes (15) deficit, magno certe rei nostræ incommodo, cum in eo textus passim paulo amplior, et quem ad ipsum Bertholdum proxime accedere (16) facile intelligas, servatus sit, Vita tamen Herimanni excepta, cujus nonnisi paucis verbis mentionem injicit.

Quibus subsidiis adjutus, in textu restituendo ita progressus sum, ut annis 1054-1066 et 1080 lectionem præcipue Sangallensem exprimerem, ex Bernoldo derivata cursivo characterè excudi curarem, in Vita autem Herimanni et in parte Operis reliqua annis scilicet 1067-1079, textum ope codicis Murensis emendarem; quod non sine fructu effectum lectores facile animadvertent.

Bertholdus ex ipsiusmet verbis Alamannus (17) et dioceseos Constantiensis incola (18) agnoscitur; ætate Herimanni fere æqualis (19), ab eo Angiae edoctus, post obitum amici locum ejus (20) in docendis scholasticis ornassee videtur, doctor scilicet

NOTÆ.

(7) Archiv., II, p. 461.
(8) In Germania Sacra, t. I, p. 264-266, excerpta annorum 1076-1079 delit.

(9) Antiq. Italicæ. t. III, p. 953.

(10) T. I, pag. 550, 551.

(11) Auditi errante, e. g. *calo loco zelo*.

(12) Litteram c et p loco t et b nonnunquam in vocibus justicia, vicium, precium, inimicia, militia, blandiciosus, nuncius. Wormaciensis, pigricia, tum optinere, optenebrare usurpat; Symoniacus et Symoniacus scribit.

(13) Compendia quo (= quoniam) et quæque (= quodcumque) Ussermann non bene explicuit.

(14) Ad an. 741 inscriptio supra descripta habetur an. 906 : « Ilucscque chronica Reginonis abbas, et secuntur chronica Herimanni; an. 1054 : Ilucscque chronica Herimanni. abhinc Bertholdus. »

Continuationem Reginonis usque ad an. 959 exscriptam, in vocibus Caprimontem obsidione reliquit scriba, et spatio novem linearum relicto annum 940 ex Herimanno dat.

(15) Ita editio princeps an. 1529, in posterioribus verba ex Bernoldo *ad claustra inferni descenderunt* adlita leguntur.

(16) e. g. anno 1056, *tenetur habet*, ubi codd. 1 et 2 *tenebatur* legunt.

(17) Alamannus an. 1075 *nostrates* vocat.

(18) An. 1069, *nostræ cathedræ*, Constantiensis scilicet.

(19) Dum an. 1088 in senectute bona plenus dierum obiisse dicitur a Bernoldo.

(20) Sententia an. 1076 de partibus Heinrici et Rudolphi *citra Rhenum* apud Oppenheim, et *cis Rhenum* huic rei conficiendæ non inservit; v. infra.

egregius, et in sacris litteris (21) apprime eruditus (22). Historiæ scribendæ Gregorio VII pontifice (23) sed anno demum 1076 accessisse (24) videtur, viris præcipuis non ignotus (25), rerum quas enarrat bene gnarus et subsidiis amplis instructus. In parte libri priore (26) usque ad an. 1075 Chronica Bernoldi, anno 1073 composita et abinde passim continuata (27), excerpta offendimus, et anno 1076 Bernoldus relinquitur. Cumque Bertholdus a parte Gregorii VII et Rudolphi contra Heinricum IV stare (28), acta publica a summo pontifice et conciliis ejus (29) emissa diligenter in usum suum convertit, tantamque eis fidem habuit, ut sæpissime res a Gregorio in epistolis ad Heinricum regem, ad Germanos et episcopos Germaniæ Italiæ (30) relatas, eisdem verbis in narratione sua reciperet. Heinrici etiam epistolas Gregorio scriptas legit, et documentis quoque quæ hodie non amplius supersunt

A usus est. In rebus juris publici et canonici dijudicandis scripta partis pontificiæ adhibuit. Annis 1076-1080 alius plane a Bernoldo (31), easdem res aliter narrat (32), et in universum secundum ordinem temporis procedit (33).

Sermonem Bertholdi non multum laudaveris. Ipse sententiam interdum non absolvit, sed in media hæret (34); accusativos absolutos (35) loco ablativorum, deponens vi passiva (36), tacere cum duplici accusativo (37), et voces *theutonizare* (38) loco *Theutonice sonare, returnare* (39) pro *reverti, quamvis* (40) pro *cito usurpat*.

B Adnotationes ab Ussermanno textui subjectas, ubicunque lectoribus nostris utilitatem aliquam afferre posse videbantur, servavi, haud paucas in compendium redegei, plurimas, utpote in volumine quo Lambertum, Brunonem et Bernoldum una exhibemus minus necessarias, resecei.

BERTHOLDI ANNALES.

Herimannus (41), qui et heros magnus, etc. *Vitam hanc seu elogium dedimus in Proæmiis ad Herimannum Contractum, Patrologiæ tom. CXLIII, col. 25.*

Conventus (42) ab imperatore Mogontiæ factus est, in quo Gebhardus Aureatensis ¹ episcopus, electus ab episcopis Romanque missus, ibique honorifice susceptus, insequente ² quadragesima in cæna Domini 154us papa ordinatus, Victoris secundi nomen accepit.

MLV.

Imperator natalem Domini Goslare celebravit, ac

VARIE LECTIONES.

¹ Eistetensium 3. ² sequenti 3. ³ et pascha 1°. 2. ⁴ sanctæ 3. ⁵ florentiis 1. ⁶ Eodem — delati desunt 1°. 2. ⁷ ita 3. Picientibus, correxerunt Urstians et Ussermann, sed vel de Pisanis sermo esse posset.

NOTÆ.

(21) Etymologiæ etiam indulsit; an. 1077, vocem *gravio* a gravitate morum derivans.

(22) Bernoldi Chron. an. 1088, et Neerol. Idus Martii.

(23) An. 1077, scribit: *Domnus apostolicus* (Gregorius) *ut est non minimæ compassionis, etc.*

(24) Nam anno 1056 scribit: *Heinricus IV, filius Heinrici, regnat annos xx.*

(25) Heinricum IV Augiæ an. 1074 viderit: legatos quoque papæ et principes partis Rudolphi, Constantiensem, Aquileiensem et alios noverit.

(26) Sive librum ab an. 1034 incepisse, sive eam quoque Chronicam, quæ ex Herimanno et Bernoldo excerpta supra, pag. 265, Sangallensis codicis titulo ornatur, a Bertholdo profectam esse statuas, quod pro certo affirmari nequit.

(27) V. locos minori littera expressos. Bernoldi textum qualem in autographo legimus, consuluit; imo vel ad litteram retinuit; e. g. an. 1075 Argentinorum, et cum constanter cum Bernoldo Symoniacus scriberet, loco uno item cum Bernoldo Simoniacus recepit.

(28) Post depositionem Heinrici sub vocabulo *regis Rudolphi* intelligit; Fredericum, ab Heinrico Sueviæ ducem constitutum, an. 1079, *comitem* vocat.

(29) e. g. concilium Romanum ii, an. 1075, 107.

(30) e. g. Moguntinum, Constantiensem, Babenbergensem, Aquileiensem.

(31) e. g. quæ Bernoldus de Kadalao refert, apud nostrum desunt.

(32) e. g. an. 1076 eadem Godefridi ducis, ejus culpam Bernoldus coquo, Bertholdus militi cuidam

deinde expeditionem in Italiam paravit, et ¹ diem sanctæ ² Paschæ Mantuæ egit; diem autem Pentecostes Florentiæ ³, ibique coram eo a domno papa generali synodo habita, multa correctæ sunt (43). Imperator Adalbertum, capitali sententiæ adjudicatum, per interventum episcoporum dimisit. Eodem tempore 50 aut eo amplius armati milites a Normannia latenter per mare transeuntes, Nordmannis contra imperatorem auxilium præbere cupientes, a Picientibus ⁷ civibus capti, atque ad imperatorem delati.

C tribuit, verbis apud Bernoldum rudioribus; an. 1077, pugna apud Strowi diversum eventum referunt.

(33) An. 1078 exeunte, nexu rerum ductus, Eigilberti in cathedram Trevirensis elevationem refert, quæ nonnisi mense Januarii sequentis contigit.

(34) An. 1076, p. 33, lin. 3, edit. Usserm.

(35) An. 1077 et 1078.

(36) An. 1077, *præstolatos*.

(37) An. 1079.

(38) An. 1079.

(39) Ibid.

(40) Ibid.

(41) In margine codicis membranacei regii Berolinensis inter mss. Latina in folio n. 307 signati, qui Herimanni Contracti librum de indagationibus cordis et rebus oculis astronomiæ manu sæculi xiii exaratum exhibet, hæc fabula legitur: « De isto Herimanno legitur in historia quia sit filius regis [regis codex] et regine scilicet Tratie; a cujus matre pregnantæ quesitum divinitus, utrum magis vellet habere filium contractum et turpissimum aut insipientem et speciosum forma præ filiis hominum; que fertur respondisse se malle turpem et sapientem habere quam pulcherrimum et insipientissimum. Natus est enim iste Herimannus secundum sue matris optatum; scilicet gibbosus ante et retro et contractus, claudere. Qui rogatu ejusdem suam ei in hoc opusculo compositionem ascolabii edocet; premitit autem præmium suum. »

(42) Hæc ex Bernoldo fluxisse videntur, ejus hæc loco textus post annum 091 m. est.

(43) Labb. Concil. t. X, p. 1079.

Imperator Ottonem Novariensem * episcopum Constantinopolim misit. Ubi pro Michaele nuper defuncto quandam feminam *, totius regni monarchiam tenentem invenit; quæ illum sequenti anno, suis etiam legatis adjunctis, amicitiam pactumque confirmandum imperatori remisit.

[XVII, (44)] Beatrix imperatori ad dedicationem veniens, causa mariti sui, quamquam data fide, captiva ducta ** tenetur, filiusque ejus puer Bonifacius hac rausa venire veretur. Set non multis interpositis diebus, cum imperator ibidem moraretur, idem puer moritur.

Gebehardus Ratisponensis episcopus, et Welf ** dux licentiam repatriandi ab imperatore ** impetraverant, militesque eorum **, eis ** ut aiunt ignorantibus, contra imperatorem conjuraverunt. Quo ** B tempore Welf dux, suis et omni populo flebili admodum morte præventus, et ** voto sanctæ monachiae vitæ Deo revera se initiando dedicatus, apud Altorfense cœnobium sepultus est. Arnoldus ** episcopus Nemetensis ** moritur **.

MLVI.

Imperator de Italia per Bajoariam ** rediens, natalem Domini apud castrum Turegum ** celebravit, ibique Ottonis marchionis filium æquivoco suo filio desponsavit.

Gebehardus Ratisponensis episcopus **, ab imperatore de conjuratione contra se facta victus, primum ** in castro Ulfflingino (45), dein in Stofola (46) per aliquod tempus sub ** custodia tenetur **. Gotfridus dux imperatori ad dedicationem venit **.

Conradus ** ab imperatore Nemeti pro Arnolto episcopo substituitur.

Herimannus Agrippinæ urbis ** archiepiscopus obiit; pro quo ** Anno **, Goslare prius ** [XVIII] præpositus, in archipresulatum successit. Imperator diem sanctum Paschæ **..... celebravit.

A Eodem ** anno Selavi ** qui Lintici dicuntur, terminos Saxonum insectantes **, quam plurimos eorum principes cum Wilhelmo marchione peremerunt. Heinricus ** imperator domno apostolico ad se ** tempore autumnali invitato, cum in Saxonia in ** Bothfeldino commoraretur, morbo ingravescente infirmatus ** et bona conversione pœnitentia et confessione purissima præmunitus, omnibus debitoribus suis ex corde dimisit; et totum quod non bene acquisivit, et his qui præsentibus aderant reddidit; qui autem non aderant, his per imperatricem et filium ut redderetur nominatim solertissime disposuit; et sic totam spem in Deo ponens, o utinam felicit! 3. Non. Octobris obiit, anno ætatis suæ 39, regni vero 18, imperii autem ** 10 **, indictione 10. Qui inde asportatus Nemetumque ** translatus, in ecclesia sanctæ Mariæ, quam ipse construxerat, adhuc imperfecta, juxta patrem et matrem ** sepultus est ** a domno papa. Filius autem ejus Heinricus quartus ** septimum ætatis annum habens, pro eo regni jura suscipiens, a primoribus matri imperatrici ad ** educandum est commendatus. Fames ** multas provincias afflixit.

Heinricus ** quartus, filius Heinrici, regnavit annos 20, ab Augusto nonisius.

MLVII.

Heinricus rex natalem Domini Ratisponæ celebravit. Septimo ** Kalend. Maias immensitas nivis et pruinae magnam partem vinearum perdidit.

Romæ ** Victor II decessit; in cujus locum Fridericus, frater Gotefridi ducis, dudum beati Leonis papæ archidiaconus, tunc autem temporis monasterii sancti Benedicti abbas, 155us papa ordinatus, Stephanus nonus ** est nominatus.

Otho dux Alemannorum obiit; cujus ducatum Rodolfus ** accepit.

VARIAE LECTIONES.

* neovariensem 1°. neofariensem 2. * Hic *Uss.* adnotat: Non Zoe erat, ut habet Gottwicensis, jam anno priore defuncta, sed ejus soror Theodora, quæ anno sequente mortua Michaellem Stratoticum non antecessorem, sed successorem habuit. Sed in apographo codicis Gottwicensis Vindobonensis ejusmodi notitiæ vestigium nullum. 10 c. d. desunt 3. 11 Welfus 3. bis 12 ita 1. 1°. 2. 2b. italia 3. 13 illorum 2. 14 eis 3. 15 Eo 1°. 2. 16 et — dedicatus desunt 3. 17 Arnortus 3. Arnold 2. 18 Metensis 3. 19 et Chounradus ei successit *perperam* addunt 1. 2. ex *mox sequentibus* 30 p. b. desunt 1°. 2. 31 D. Turegi 1°. 2. 32 e. ab i. desunt 1°. 2. 33 p. i. c. U. d. i. S. desunt 1°. 2. 34 in 1°. 2. 35 tenebatur 1°. 2. 36 G. d. i. a. d. v. desunt 3. 37 C. — substituitur desunt 1°. 2. 38 Coloniensis 1°. 2. 39 o. Cui 1°. 2. 40 hanno 3. bis. 41 goslarensis præpositus successit 1. 2. 42 numerus in 1°. paulo inferius et latere confessionis Heinrici scribitur 43 Scriptores quandoque locorum, ubi reges festa celebrabant, ignari, spatium vacuum reliquerunt. Hic ex Lamberto Padelbrunna supplenda est. *USS.* Eodem — peremerunt. Heinricus desunt 1°. 2. 44 Sclavi 3. 45 an infestantes? deest 1°. 2. 46 se in germaniam i. 1°. 2. 47 apud bothfeldin moraretur 1°. (bothfeldin) 2. 48 et bona usque 3. Non. Octobris desunt 3. *perperam omitta, dum certe dies obitus a Bertholdo adnotatus est.* 49 deest 3. 50 15. 3. 51 nemetum in 1°. 2. 52 p. matremque 3. 53 sepultus, et filius ejus 3. 54 quartus jam a patre rex factus (ex Bernoldo) tunc septennis, a primoribus regni matri imperatrici ad e. c. cum matre cepit regnare (ex Bernoldo) 1°. 2. 55 deest 1°. 56 F. m. p. a. desunt 3. 57 H. q. f. H. r. a. XX. ab A. n. desunt 3. ab A. n. desunt 2. 58 Septimo — perdidit desunt 1°. 2. 59 Horum loco 1°. et 2. quadam ex Bernoldo transcripserunt: Romæ Victor II (154us addit 1us) decessit. Post hunc Fridericus frater Gotfridi ducis dudum beatæ memoriæ Leonis papæ archicapellanus, ex clerico monachus factus, postea abbas in Monte Cassino promotus, Stephanus IX, nomen adeptus, papa 155us præfuit novem mensibus. 60 VIII. 3. 61 Rodolphus 1°.

NOTÆ.

(44) Annus hic Heinrici regnantis die 4 Junii inchoatur. Numerus in apographo Vindobonensi ad sequenti anno referri videtur; in Murensi loco hic indicato habetur.

(45) Wulffingen in Thurgovia infra Vitodurum *Uss.*

(46) Duplex hujus nominis arx in Hegovia in confinis montis Duellii, Stofelen dicta. *Uss.*

Hoc anno lapides miræ magnitudinis, mixti gramine, de cælo ceciderunt, et ²⁴ nonnulli hominum fulmine perierunt.

MLVIII ²⁵.

[III.] Romæ Stephanus papa obiit. Romani autem accepta pecunia quandam Johannem (47) contra canones elegerunt, qui sine consecratione per aliquot dies sedens, a Gotsfrido duce expellitur, atque Florentinæ civitatis episcopus 156us papa constituitur, Nicolaus secundus est vocatus.

Eodem ²⁶ tempore Henricus Augustensis episcopus apud imperatricem summum consilii locum habuit; quod nonnullis regni principibus, ejus insolentiam non ferentibus, multum displicuit.

MLIX.

[IV.] Hoc anno magna mortalitas hominum et ²⁷ pestis pecorum facta est. Orto ²⁸ inter Mediolanenses et Ticinenses bello, multi ex utraque parte ceciderunt. Roudolfus Alemannorum ²⁹ dux, Mathildam ³⁰, Henrici ³¹ regis sororem, duxit uxorem.

Fuldis Eberhardus abbas decessit, cui ³² Sigefridus successit.

Andreas Pannoniæ rex, cum prius pacem pactumque per legatos cum Henrico rege confirmasset, etiam sororem ejus minorem Juditham ³³ filio suo Salomoni ³⁴ adhuc puero sponsam obtinuit. *Fridericus et fratres ejus de Glicheberga Henrico regi rebellant*, et post ea illi ad dedicationem veniunt.

MLX.

Henricus Galliarum rex obiit, et filius ejus Philippus ³⁵ adhuc puer (48) regnum cum matre gubernandum suscepit.

Liudgaldus ³⁶ Mogontinus archiepiscopus decessit ³⁷ (49); cui Sigefridus Fuldensis abbas successit.

Chounradus Nemetensis episcopus moritur ³⁸, in cuius locum Einhardus Augustensis ³⁹ præpositus promovetur ⁴⁰. Mathilt ⁴¹ soror regis (50) obiit [V].

Henricus Palatinus comes in amentiam versus, cum sub specie religionis quasi seculum derelinquens, in monasterium Epftirnacha ⁴² se contulisset, inde abstractus, conjugem suam occidit.

Et ⁴³ hoc anno, sicut in priori, mortalitas multo extinxit. Hyems satis dura et nivosa, et plus solito prolixa, frumenti vinique maximum attulit damnum.

Codices 1°, 2°.

In Ungaria quidam Belo fratrem suum Andream regem jam grandævum jam grandævum regno expulit, et usque ad mortem perduxit. Hic Andreas a fratre nimis injuriatus, tandem febre pulsatus omnes thesauros suos in castrum Medelekka ⁴⁴, nec non et filium suum Henrico regi per Tiedbaldum comitem transmissit.

Codex 3.

Andreas rex Pannoniarum, cum a fratre suo regnum sibi circumquaque vastante multas injurias perperussu fuisset, tandem febre pulsatus omnes thesauros suos in castrum Medilhecka (51), nec non et filium suum Heinrico regi per Tiedbaldum comitem transmissit.

MLXI ⁴⁵.

[VI.] Magna fames multos consumpsit ⁴⁶. Gebhardus (52) Ratisponensis episcopus obiit, cui ⁴⁷ Otto successit.

Chounradus, qui Carantanis ⁴⁸ solo nomine ducis ⁴⁹ præfuit, moriens locum dedit ⁵⁰; cuius ducatum Bertholdus ⁵¹ comes ⁵² Suevigena accepit ⁵³.

Romæ ⁵⁴ Nicolao papa defuncto, Romani coronam et alia munera Henrico regi transmiserunt, eum-

VARIÆ LECTIONES.

²⁴ et n. h. f. p. desunt 1°, 2°. ²⁵ numerus deest 3. quæ sequuntur in 1°. et 2°. omissa sunt, eorumque loco quædam ex Bernoldo descripta habentur: Romæ post Stephanum quidam Benedictus contra canones privata quorundam gratia electus, sine consecratione mensibus septem præfuit ecclesiæ. Qui a Gotsfrido duce expulsus, atque Gerardus Florentinæ episcopus [Burgundus natione glossa sæc XIV.], secundus Nicolaus vocatus, papa 156us præfuit annis fere tribus. Qui constituit, ut qui tunc a symoniacis essent promoti, ministerio suo permitterentur uti. Deinceps autem quicumque ab eis ordinarentur, nichil tali promotione lucrarentur. Hunc etiam papam Petrus Damiani, pie memorizæ Ostiensis episcopus, ad corrigendam juxta canones clericorum incontinentiam provocavit. Eodem — displicuit desunt 1°, 2°. ²⁶ et p. p. desunt 1°, 2°. ²⁷ Seditio inter M. et T. facta est, et ibi plures bello ceciderunt 1°, 2°. ²⁸ desunt 1°, 2°. ²⁹ Mathildam Ann. Engelberg. ³⁰ desunt 1°, 2°. ³¹ et 1°, 2°. ³² desunt 3. ³³ desunt 3. ³⁴ desunt 3. ³⁵ Ippoldus 1°. Iupaldus 2°. ³⁶ obiit 1°, 2°. ³⁷ obiit 1°, 2°. ³⁸ A. p. desunt 3. ³⁹ substituitur 1°, 2°. ⁴⁰ Mathildas 3. Mathilt uxore ducis Roudolfi obiit 1°, 2°. ⁴¹ epftirnacha 3. ⁴² Et — extinxit in 1°, 2°. post Mathildis obitum sequuntur. Hyems — damnum desunt 1°, 2°. ⁴³ medeleka 1°. medelekka 2°. ⁴⁴ numerus desunt 1°, 2°. ⁴⁵ occidit 1°, 2°. ⁴⁶ et O. ei s. 1°, 2°. ⁴⁷ carentanis 1°, 2°. ⁴⁸ desunt 1°, 2°. ⁴⁹ moritur 1°, 2°. ⁵⁰ bertholdus 1°, 2°. ⁵¹ desunt 3. ⁵² suscepit 1°, 2°. ⁵³ Hæc in 1°, 2°. ad Bernoldi textum exprimuntur: Romæ Nicolao papa defuncto 6. Kal. Aug. Romani regi Henrico coronam et alia munera mittentes, eumque de summi pontificis electione interpellaverunt. Qui generali concilio Basileæ habito, imposita corona a Romanis transmissa, patricius Romanorum est appellatus. Deinde communi omnium consilio Romano rumque legatis eligentibus, Chadalous Parmensis episcopus 7. Kal. Nov. papa multis præmiis quibusdam ut aiunt datis, symoniace eligitur et Honorius appellatur, papatum nunquam possessurus; sed 27^a die ante istius promotionem Lucensis episcopus nomine Anselmus, a Nortmannis et quibusdam Romanis papa 157us ordinatus et Alexander vocatus, sedit annos 12.

NOTÆ.

(47) Joannes Velitrensis episcopus sub nomine Benedicti X., de quo B. Petrus Damiani, t. I Opp., l. III, epist. 4, et Leo Ostiens. l. III, c. 15. Uss.
(48) Philippus I tunc octo annorum. Uss.
(49) VII I. Dec. teste Necrologio Fuldensi.

(50) Uxor Rudolphi ducis. Uss.
(51) Melk in Austria.
(52) Hic Conradi II imp. frater anno priore decessit. Uss.

que pro eligendo summo pontifice interpellaverunt. Qui ad se convocatis omnibus Italiae episcopis, generalique conventu Basilae habito, eadem imposita corona patritius Romanorum appellatus est. Deinde cum communi consilio omnium Parmensem episcopum, multis ⁸⁸ praemiis quibusdam, ut aiunt, datis, Symoniace summum Romanae Ecclesiae elegit pontificem. Interim dum haec aguntur, Anselmus episcopus de Luca, quibusdam Romanis faventibus, apostolicam sedem sibi usurpavit ⁸⁹.

Burchardus ⁹⁰ et Wezil de Zolorin occiduntur. Ecclesia Nemetensis dedicatur.

MLXII.

His temporibus ⁹¹ Agna imperatrix, depositis regalibus vestimentis sacro velamine circumdata ⁹², sese ⁹³ Christo dedicavit, in oppidum Fructuariam ⁹⁴ (55) se contulit. G. ⁹⁵ Idus Februarii terræmotus, fulgura et tonitrua facta sunt. Pestilentia et mortalitas subsecuta, multos extinxit ⁹⁶. Heinricus rex apud Trajectum, Frisiae urbem ⁹⁷, diem Paschae cum matre imperatrice egit.

Hiis diebus Anno ⁹⁸ Agrippinae Coloniae ⁹⁹ archiepiscopus, annitentibus quibusdam regni principibus, Heinricum regem cum lancea et aliis imperii ¹⁰⁰ insignibus a matre imperatrice vi arripuit, secumque Coloniam adduxit ¹⁰¹.

Parmensis episcopus, dudum electus, Romam consecrandus adiit; cui cum Romani armati occurrerent ingressumque prohiberent, multitudo illorum a militibus ejus et occiduntur et in Tiberi submerguntur, ceteri fugantur.

(Codd. 1. 2. [anno 1061.] Parmensis vero collecta undecumque grandi militia, vi destinavit kathedram invadere, et ad urbem Romam sic pervenire, non permissus est a Romanis intrare; unde magna caedes ibidem peracta est. Et sic non sine victoria cruenta multis Romanis interfectis ad Parmam suam tristis regressus est, solo nomine apo-

A stolico sibi usurpato, ad finem vitae infelicitate perdurans.)

MLXIII.

Tempore veris, medio mense Aprilis, per quatuor dies hyems saeva, ventosa et nivosa, aves et pecora frigore extinxit, arborum ¹⁰² et vinearum maximam quoque partem perdidit.

Engilhardus ¹⁰³ episcopus de Magdiburg obiit, cui frater Coloniae archiepiscopi Werinbarius ¹⁰⁴ successit. Heinricus Augustensis episcopus obiit, cui Imbrico ¹⁰⁵ Mogontiensis canonicus successit ¹⁰⁶.

Eodem anno quaedam mulier juxta Constantiam infantem duo capita nec non et cetera membra ad usque clunes duplicia habentem peperit.

MLXIV.

B Heinricus rex natalem Domini Coloniae celebravit, diem Paschae ¹⁰⁷ autem Leodii ¹⁰⁸. Synodus Mantuae.

MLXV.

Heinricus rex natalem Domini Goslare ¹⁰⁹, diem autem Paschae Wormatiae celebravit. Domus ¹¹⁰ regalis Goslari concrenata est ¹¹¹; quod et factum est in ¹¹² 6. Kal. Aprilis, indictione 3. Et ibidem accinctus est gladio, anno regni sui 9 ¹¹³ aetatis autem suae 14, et dux Gotifridus scutarius ejus eligebatur.

Putaviensis episcopus obiit, cui Altmannus imperatricis capellanus successit. Hoc tempore Sigisfridus Mogontiensis archiepiscopus, Wilhelmus ¹¹⁴ Traiectensis episcopus, et Guntharius Babinbergensis episcopus, Otto Ratisponensis episcopus, cum magno apparatu et comitatu Jerusalem proficiscentes, in eo itinere a paganis multa sunt perpassi. Nam et bellum cum eis inire sunt coacti. In eadem via Guntharius obiit, cui Ricimannus Symoniace successit.

MLXVI.

Multi ¹¹⁵ nobiles civili bello perierunt. Heinricus rex natalem Domini ¹¹⁶, Pascha autem apud Trajectum egit.

VARIAE LECTIONES.

⁸⁸ m. p. q. u. a. d. s. desunt 3. ⁸⁹ hic 1° et 2° inserunt quaedam de Parmensi episcopo infra sistenda: Parmensis — perdurans. Tum ex Bernoldo addunt: Hic Alexander doctor catholicus, satis strenue symoniacam heresim destruxit, et ministris altaris cum conjugibus coire juxta canonum statuta cum excommunicatione interdixit, ipsosque laicos clericorum aperite incontinentium officia audire per pannum (bannum 2.) prohibuit, et sic illorum incontinentium satis prudenter refrenavit. Hujus autem constitutionis maxime auctor fuit Hildebrandus, tunc Romanae ecclesiae archidiaconus, hereticis maxime infestus. ⁹⁰ Burchardus — dedicatur desunt 1°, 2°. ⁹¹ d. et Agnes 3. ⁹² deest 1°, 2°. ⁹³ sese — contulit desunt 2, 3. ⁹⁴ fructuariam 1°? ⁹⁵ 1062. 6. Idus 1°. ⁹⁶ et fames magna facta est 1°, 2°, ex Bernoldo. ⁹⁷ u. pascha simul c. 1°, 2°. ⁹⁸ hanno 3. ⁹⁹ Anno Coloniae 1°, 2°. ¹⁰⁰ imperialibus 1°, 2°. ¹⁰¹ a. Dissensio magna facta est inter imperatricem et Guntharium Babinbergensem episcopum 1°, 2°, ex Bernoldo. ¹⁰² 1°, 2°, ex Bernoldo: Heinricus rex exercitum in Pannoniam (pannonias 2) movens, Salomonem filium Andreae regis in regnum patris sui restituit. Hiemps nimis dura aves et. . . ¹⁰³ frugum et vini magnam penuriam effecit 1°, 2°. ¹⁰⁴ E. Parthenopolitanus archiep. 1°, 2°. ¹⁰⁵ deest 3. ¹⁰⁶ imbrico 2, imbricus successit 3. ¹⁰⁷ 1°, 2°, addunt ex Bernoldo: Caedes magna Goslare accidit in ecclesia rege presente. ¹⁰⁸ c. pascha 1°, 2°. ¹⁰⁹ Hic 1°, 2°, ex Bernoldo inserunt: Magna seditio facta est inter Adalbertum Haminburgensem archiepiscopum et principes regni. ¹¹⁰ G. pascha autem W. egit 1°, 2°. ¹¹¹ Haec aequa in 1°, et 3, scripta ex Bernoldo malle intellecto fluxerunt. ¹¹² Eodem anno ab incarnatione Domini 1065, quando pascha celebratum est 6. Kal. April. in qua die Christus resurrexit, in tertia die paschalis ebdomada 4. Kal. Aprilis indictione 3, rex Heinricus anno regni sui 9, aetatis suae 14, accinctus gladio in nomine Domini et dux G. s. e. e. 2. ¹¹³ deest 1°, 2°. ¹¹⁴ Vi. 1°, 2°. ¹¹⁵ W. T. e. Ratisponensis postponuntur 1°, 2°, Wilhelmus 1°. ¹¹⁶ M. n. c. b. p. anno 1065, perperam addit 3. goslare Ussermann.

NOTÆ.

(55) In Alpihus infra diocesim Eporedicensem.

Eberhardus Treverensis archiepiscopus 17 Kal. A Maii sabbato sancto ¹¹⁸ Paschæ, completis a se ipsis diei officiis, ipsis sacerdotalibus vestimentis indutus, requievit in pace. Cui Chounradus Coloniensis præpositus, electus a rege, succedere debuit; set a clero et civibus Trevirensibus refutatus est. Unde quidam comes de militia Trevirensi, nomine Theodericus, eundem Chounradum Trevirim tendentem comprehendit, et diu sub custodia maceratum quatuor militibus enecandum commisit. Qui dum eum ter per quoddam præcipitum deiecissent, et nichil sibi nisi brachium collidere possent, unus ex illis penitentia ductus, ab eo veniam impetravit. Alius autem volens eum decollare, maxillam ejus tantum abscidit. Et sic ipse Deo dignus martyr ad Dominum migravit. Passus est Kalendis Jun. anno ¹¹⁸ ab incarnatione Domini 1063, regni vero Henrici regis 10, sepultus apud ¹¹⁹ abbatiam nomine ¹¹⁸ Dolejam. Tres autem milites, mortis illius auctores digna ultio postmodum subsecuta est. Nam unus eorum acceptum cibum deglutire non valens, alii duo manus suas lacerantes ¹¹⁹ sic expiraverunt, ad claustra inferni descenderunt. Præter hæc plura miracula ad sepulchrum facta sunt, per quæ ¹²⁰ martyrium illius venerandum probatur. Uto canonicus Trevirensis post interfectionem illius archiepiscopus electus a clero constituitur.

Cometæ sunt visæ in octavis Paschæ, id est 9 Kal. Maii, et per dies 30 duraverunt. Nuptiæ Henrici regis apud Triburiam. Item cometa visa est. His temporibus venerabilis Petrus Damiani ex heremita cardinalis episcopus multa conscripsit, et incontinentiam sacerdotum satis rationabiliter in scriptis suis consultavit, ordinatos autem a Symoniacis, ut aiunt, nimium clementer tractavit.

Hugo Bizantiensis archiepiscopus, vir religiosus fidelis et prudens Domini servus, gaudium Domini sui super multa constituendus feliciter intravit. Cui successit a fratribus canonicis electus ejusdem ecclesiæ canonicus.

MLXVII.

Heinricus rex natalem Domini Spiræ celebravit, Pascha autem. . . . ¹²¹.

Saxonia civili laborat discordia, Burchardus Halberstetensis episcopus gentem Leuticorum viriliter devastavit.

Einhardus Spirensis episcopus in itinere Romano obiit et Siennæ sepultus est, cui quidam Heinricus successit.

His temporibus (54) quidam monachi de valle quæ vocatur Umbrosa, in Florentino episcopatu, episcopum suum ob Symoniacam heresim recipere noluerunt, et clerum populumque in tantum ab eo averterunt, ut nullo modo officium illius recipere dignarentur. Qui et sacramenta, quæ ab eo et ab omnibus Symoniacis et uxoris presbiteris conficerentur, nulla omnino esse et sperni debere, scriptis quibusdam publice protestati sunt; et inde maxima dissensio et scismata exorta sunt, non solum in hoc set et in aliis circa contiguis locis.

Alexander autem papa, hac audita causa et questione, et episcopum et monachos Romam ad se vocavit, ut in Romana synodo sententia super his tenenda catholice diffiniretur. Ergo ea illic sententia B episcopis ¹²² expostulantibus diffinita est, ut judicio flamma ignis, veritas sanctæ ecclesiæ patefacta innotuerit. Quod ab utraque parte fiendum laudaretur, unus quidam de monachis sese idem iudicium Deo teste et discretore suæ justitiæ subiturum professus est. Et eo statuto a papa promulgato, Florentiam, ut illic in præsentia cleri et populi persciceretur, regressi sunt.

Denique non modico ibidem facto concilio, ignis flammigerus plus quam ad staturam hominis altus et duodecim pedum longitudine protractus, duorumque pedum interstitio a se distans, ex aridissimis lignis in atrio ecclesiæ studiosissime succendebatur. Quem cum episcopus Petrus Florentinus, ut se suosque compares de præposita culpa et intentione innoxium esse expurgaret, ingredi medium non auderet, monachus ille prædictus (55) communicata Christi eucharistia, ita paratus sicuti ibidem missas fecit, nudis pedibus acceptaque cruce in manibus sub sacramentali hac Dei justitiæ et veritatis ratione ¹²³ comprobandæ, in audientia totius ecclesiæ in Christo sic protestatus est, quod videlicet Petrus ille, qui Florentinus episcopus dictus sit, Symoniace episcopatum obtineret (56), et quæ ab ipso et ceteris Symoniacis et uxoris presbiteris conficerentur sacramenta, nullo modo a catholicis recipienda essent. Et eo pacto medium flammæ pedetemptim ingrediens, absque omni læsione ardoris et incendii in nomine Domini feliciter ¹²³ perambulavit. Set omnis plebs, ut vidit iudicium hoc, D Deo gratias et laudes superno justo Judici unanimiter referebat.

Petrus vero tandem Romam a domino papa advo-

VARIE LECTIONES.

¹¹⁸ sanctæ 1°. ¹¹⁹ anno — regis 10. desunt 5. ¹²¹ ad 3. ¹²² quandam 3. ¹²³ hic in media sententia desinit 3. ¹²⁰ quam 2. ¹²¹ Ratisponæ supplendum videtur. *Uss.* ¹²² ipsi 2. ¹²³ romane 1°. ¹²⁴ ita 1°. fideliter 2.

NOTÆ.

(54) Baronius exterique passim hæc ad annum 1063 referunt. In alia tamen abijt Mabillonius (Annal. Bened. t. V, p. 1 sqq.) ubi ex msc. codice bibliothecæ Sancti Remigii Rhemensis id factum probat anno 1067, mense Februario, feria quarta prioris hebdomadæ in Quadragesima, seu die 28 ejusdem mensis. Mansius vero (Suppl. concil. t. I, p. 1366) ex alio msc. Florentino id contigisse scribit anno 1068,

Idibus Februarii, feria quarta primæ hebdomadæ in Quadragesima in monasterio de Septimo, seu die 13 Februarii. Uss.

(55) Petrus, igneus propterea cognominatus, ac postea episcopus Albanensis et cardinalis factus. *Uss.*

(56) Idem refert Bernoldus opusc. ix, 3, p. 376. Cf. quoque opusc. xii, 3, b, p. 392, 395.

catas, et pro heresis prædictæ reatu hujus judicii A tra fas, nostræ cathedræ inthronizari percipientissime industrius satis nitebatur, et totius cleri et populi canonicam Sigifridi (59) fratris illorum, regii quoque capellani, quem sibi episcopari expectaverant, electionem frustrari omnifariam ¹²⁹ moliebatur.

Gotifridus dux (60) inter seculares præstantissimus et in recordatione peccatorum suorum add compunctionem lacrimarum facillimus, in erogatione elemosinarum largissimus, tam ex toto rebus et thesauris suis in pauperes et æcclesias dispensatis ut ferme nudus nudæ crucis bajulus rideret, et tam perfecta et lacrimosissima penitentia alter ¹³⁰ ex altero effectus, ut hinc ad supercælestis municipatum curiæ feliciter illum emigrasse fas non sit ¹³¹

B dubitare, in illius manus spiritu suo commendato, cujus gratiæ devotissimus suspiravit, cœlestibus ex toto suspensus gratulanter expiravit. Hic demum apud Viridunum, ubi etiam defunctus est, 9 Kalend. Januar. idoneis omnino exequiis tumulatus, in pace requiescat.

MLXVIII.

Henricus rex natalem Domini Coloniæ celebravit, Pascha autem... Hic adolescentiæ suæ errore seductus, legitime conjugis adeo obliviscitur, et tam nefandis criminibus involutus esse diffamatur, ut etiam principes ejus eum regno privare molirentur. Totus ille annus pluvialis ¹³².

MLXIX.

Pax et reconciliatio in populo in natali Domini apud Goslare regali edicto sub sacramento sunt confirmatæ.

Henricus rex gentem Leuticorum devastat.

Dedo marchio Saxonicus regi rebellat, set postmodum coactus ad deditionem venit.

Ondalricus abbas Augiensis obiit, pro quo quidam Megimardus de Hiltinisheim abbas Symoniace, fratribus rebellantibus, a rege vix substituitur.

Rumaldus Constantiensis ¹³³ episcopus, plus admodum et humanus, qui et domus episcopalis, quæ suo tempore corruit, recuperator solertissimus, et æcclesiastici thesauri ampliatur et provisor attentissimus, hujus mundi umbraticas deserens vanitates, ultimum diem 2. Non. Novembris feliciter clauserat, et in eadem domo quam construere jam inceperat, officiose sepultus est. Ea tempestate Symoniaca heresis non ut olim clandestina, quin potius publica et irreverenti majestate undique nostratibus et absque personarum acceptione efferata principabatur, et columbinam sanctæ matris æcclesiæ pulchritudinem purulentæ suæ contagiis quam miserabiliter confœdaverat, quæ denique quendam Karlomannum (58), Parthenopolitanum canonicum Harispurgensem autem præpositum, non per ostium set aliunde, per maceriam scilicet, caulas Constantiensis cathedræ, ipsi regi ejusque ¹³⁷ consiliariis data et promissa non modica sacrilega pecunia nec non beneficiis æcclesiasticis, intrare coegerat ¹³⁸. Ita emptor ille miserrimus gehennalis miserie, con-

MLXX.

Rex natalem Domini Frisingiæ egit, indeque partibus illis pertransitis in purificatione sanctæ Mariæ Augustam pervenit ¹³⁴. Illic ergo fratres Constantienses pro suo electo per regis suffragium acceptando cum venirent, prædicto Symoniaco ¹³⁵ illo vellent nollent urgente, regis comminatoria satis jussione pro eo illis superimposita tristes domum remeabant. Sic ille anathematicus episcopalem cathedram pervicax invasor sibi infeliciter usurpavit. Nec mora, mox ad quod venit opus studiosissime administravit, scilicet ut deterius venderet quod male comparavit, et ut furaretur, et mactaret oves alienas et perderet. Vasa sacra, vestimenta missalia, tabulas altaris argenteo cooperatas furtive dilaminavit; aurum, gemmas, et omnem æcclesiasticum thesaurum in suos suorumque usus utpote fur sacrilegus præsumptuose disperserat (BERN. a. 1071). Hoc a fratribus Alexandro papæ per litteras ex toto querelose intimato, apostolica auctoritate interdixit eis, ne omnino communicarent ei; simulque archiepiscopo Mogontino litteris missis præcepit, nisi se heresi prædicta expurgaret canonice, quod nequaquam episcopum eum consecraret. Set ipse regis et commercialium suorum sese promissis et auctoritate qualitercumque defendendo, causam suam ad usque secundum annum protelavit.

Francia civili laborat discordia. — Otto dux

VARIE LECTIONES.

¹²⁹ Wernherus secundus abbas S. Blasii obiit addit 1 1'. ¹³⁰ XXXVI. addit 1'. ¹³¹ ejusdem 2. ¹³² coegerat 2. ¹³³ omnifaria 2. ¹³⁴ altera 2. ¹³⁵ fit 2. ¹³⁶ Dietmarus Curie episcopus obiit, cui Henricus monachus Augiensis successit addit 1'. ¹³⁷ prædicta symoniaca 2.

NOTÆ.

(57) Ughesi Ital. sacr. tom. III, pag. 73. Uss.

(58) Vulgo Carolus appellatur. Uss.

(59) Sigefridus regis capellanus notatur inter legatos Heinrici regis ad rebelles Saxones, an. 1073, apud Brunonem. Uss.

(60) Lotharingiæ inferioris Barbatus dictus, Bea-

triciæ Tuscæ marchionissæ maritus, ad quem estat beati Petri Damiani opusculum LVII (Opp. t. III), in quo ejusdem lenitatem in puniendis criminibus reprehendit, ac in subsequenti quoque dissertatione id ipsum urget, proponens ei Hugonis magni itidem Tuscæ marchionis exemplum. Uss.

Bajoariae proditiōnis in regem reus a quibusdam A accusabatur, et ut se duello expurgaret locus ei a rege dabatur. Quod dum facere nollet, hinc occasionem rebellandi suscepit, et cum eo simul Magnus filius Ottonis ducis Saxonie aquilonialis. Set rex prædictum Ottonem cum legitime ad satisfactionem vocatus nollet venire, ducatu et cæteris beneficiis privavit. — Dietmarus Curie episcopus obiit, cui Heinrichus monachus Augiensis successit. — Meginwardus regis exacturam et præcepta et servitia pati nolens, sponte Augiensem abbatiam dimisit. — Hiemps ventosa et pluvialis.

MLXXI.

Rex natalem Domini¹³¹ egit. — *Welf dux Bajoariae* efficitur. — Heinrichus rex multas insidias a Saxonibus passus, viriliter omnes transiit. — Otto jam dudum dux Bajoariae, cum sociis suis in pentecoste regi ad deditiōnem venit. — Karlomannus, Constantiensis ille appositus, ex præcepto Alexandri papæ habito Mogontiæ concilio (61) a canonicis Constantiensibus constanter ob prædictam heresim et tot sacrilegio perpetrata, per accusatorias litteras objecta illi, synodaliiter convictus, utpote qui contra æcclæsiasticæ regule disciplinam egisse negare non potuit, æcclæsiam scilicet per precium adeptus, de sede, quam symoniace invasit, confusus abjiciebatur; non tamen publica, ut oportere, depositione. Rex quippe quantum maxime poterat, ipsi favebat; cui etiam virgam episcopalem non in concilio synodali, set in camera sua, adhuc corde indurato rebellis et invitus reddiderat. Et si hujusmodi sententia nondum consecratum expectat et damnatum¹³², quid erit de consecratis? et si hoc de episcopis, quid fiet de presbyteris? Ecce argumentum depositionis a majori ad minus. Et cum juxta præcepta sanctorum Patrum nulli clericorum, fas sit ignorare statuta canonum, de multis unum hoc breve ex decretis sancti Nicolai papæ capitulum memorie non pigeat commendare: « Quicumque presbyter per precium æcclæsiam fuerit adeptus, omnimodis deponatur, quoniam contra æcclæsiasticæ regule disciplinam dinoscitur egisse. Qui autem alium presbyterum legitime ad æcclæsiam ordinatum per pecuniam expulerit, eamque sibi taliter vendicaverit, quod vitium male diffusum summo studio emendandum est. » Otto Goslarensis canonicus Karlomanno a rege substituitur.

Quidam Roupertus, abbas Babinbergensis, Augiensem abbatiam dato regi multo auro Symoniace intravit; qui postmodum anathematizatus expellitur (62).

VARIE LECTIONES.

¹³¹ Goslariæ inserit *Uss.*, quod tamen in 1° æque ac in 2° desit. ¹³² 'amnat' 2. ¹³³ Wormatiæ celebravit inserit *Uss.* ex conjectura, quum in 1°. et 2° desit. ¹³⁴ e. — que 2. ¹³⁵ Babenberg celebravit addit *Uss.* deest in 1°. 2. ¹³⁶ opt. 2. ¹³⁷ quadriduum 2. ¹³⁸ Necrol. Bernoldi, ¹³⁹ miraculis 2.

NOTÆ.

- (61) xv.ii Kal. Sept. Mansi concil. collect. t. XX, p. 10.
(62) Gregorii VII Regist. t. 82, ad univers. christ. Mansi t. XX, p. 122.
(63) viii Kalend. Mart. Bernoldus, e viii Kal.

MLXXII.
Rex natale Domini¹³¹ et pene sine difficultate bellorum sibi rebellantes superavit. Petrus Damiani pia memorie cardinalis episcopus, jam dudum mundo crucifixus, 7 Kal. Mart. (65) migrant ad Dominum. Cui dominus Geraldus Cluniacensis monachus, scientia scripturarum insignis et moribus prædecessori suo non impar, in episcopatum successit. Adalbertus, Bremensis archiepiscopus obiit. Cui Liemarum successit.

Rex multa sibi munitissima castella construxit in partibus Saxonie et Thoringie, et plures sibi munitiones injuste usurpavit, unde multorum animos contra se excitavit.

His etiam diebus Mediolanensis æcclæsiæ episcopo decedente aliquamdiu vacat. Cui quidam maxima data pecunia regi et suis consiliariis, successit. Quem a papa excommunicatum rex consecrare præcepit. Clerus autem alium sibi idoneum elegerat, qui¹³⁷ ab illo coactura jurisjurandi expulsus dicitur (64).

MLXXIII.

Rex natale Domini¹³⁸ Roudolfus dux Alemannie, et Bertholdus dux Carantanie, et Welf dux Bajoariae a rege discesserant, quia aliis subintroentibus consiliariis, suum consilium apud regem non valere perspexerunt.

Theodericus comes penitentia ductus pro facinore quod in beatum Chounradum Treverensibus præsulem deceptum commisit, licet multa pericula obsiderent, ardenti tamen fide cum multis aliis Jerusalem cœpit ire. Qui cum Laodicie mare navigio cœpissent intrare, subita tempestate circumventi, statimque obnebrata¹³⁹ die quo irent incerti, post quadriduum¹⁴⁰ procella semper eodem motu navim conquassante, nocte celesti lumine ad se descendente sapius exilarantur. Deinde non jam mortem in periculis timentes, set vitam æternam præmeditantes, marinis fluctibus a peccatorum emundati sordibus, 13 Kal. Martii naufragantes¹⁴¹ migraverunt ad Dominum, Theodericus comes, Wilderold, Marchward, et cum illis numero 113.

Herimannus marchio, filius ducis Bertholdi, adolescens adhuc ad evangelicam jam tendens perfectionem, cum (65) uxore et filio unico, omnibus, quæ possederat relictis, Christi secutor verus, et nudus nudæ crucis bajulus, Cluniaci revera monachus efficitur. Ibi solo hoc uno parum plus anno regulariter omnino conversatus, 7 Kalend. Maii feliciter migravit ad Dominum; crebris revelationum oraculis¹⁴² pro

- Mart. idem in Necrologio.
(64) Ughellus, Ital. Sac. t. IV, p. 114, intrusum Gothofredum, alterum Othonem nominat. *Uss.*
(65) Minime ita Bernoldus, quem scriptor Senblasianus haud intellexisse videtur.

occultis et neglegentiis suis monitor adhuc fratrum A
existens.

Romæ Alexander papa decessit. Pro quo venerabilis Hildebrandus Romanæ ecclesiæ archidiaconus, vir prudens, sobrius et castus, communi omnium consilio expellitur papa constituendus. Quo audito, sese inparem tanto honori immo oneri reputans, inducias respondendi vix imploravit¹⁵³; et sic fuga elapsus aliquot dies ad Vincula sancti Petri occultatus latuit. Tandem vix inventus et ad apostolicam sedem perductus, papa 158us ordinatur, et Gregorius VII appellatur. Cujus prudentia non solum in Italia, set etiam in Theutonicis partibus resrenata est sacerdotum incontinentia; scilicet quod prædecessores ejus in Italia prohibuerunt, hoc ipse in aliis Ecclesiæ catholice partibus prohibere studiosus attemptavit.

Tota Thoringia et Saxonia regi Heinricho rebellant propter prædictas munitiones et alia multa, quæ contra voluntatem ejusdem populi rex in eorum regione insolenter fecerat et inconsulte, et quæ ipsi diutius æquanimitè pati et sustinere non poterant. Et facta conjuratione cum magna multitudine ex inopinato eum constringere, ad quos illis erat animus, deliberabant. Ipse autem comperto illorum consilio, assumpto festinanter thesauro suo, prout temporis articulus concesserat, vix ab eis cum paucis Wormatiam evasit, et eo locorum aliquamdiu tunc infirmabatur. Dehinc disposita rex expeditione in Saxoniam, prævenientes eum Saxones, satisfactionem illi, si justitias majorum suorum illis concederet, unanimiter promittebant. Et facto pro hac pactione Herbipoli colloquio, nichil illic aliud post multas illorum et intolerabiles injustitiarum quam sustinuisent querelas actum est, nisi quod designanter regi falsam denuo satisfactionem in natali Domini se facturos juxta quorundam episcoporum et ducum prædictorum consilium condixerant. Illis ita peractis, unus quidam de consiliariis regis discedens ab eo, publicavit et accusavit eum apud duces prædictos, quod cum eo scilicet et cum aliis suis intimis consilium jam factum haberet, quod omnes quomodocumque interficeret; et se ipsum destinatum et maximis præmiis coactum esse in id ipsum facinus, palam protestatus est. Unde maxima discordia inter regem et principes effecta est, in tantum ut ipse vix evaderet insidias eorum, Wormatiam civium ope ingressus. Ibi undecumque collectis auxilium copiosius, expectabat diem in quo se duello de incusatione prædicti facinoris expurgaret. Statuto demum die adveniente, in quo se coram regni principibus aut expurgaret aut regno pelleretur, ipse proditor illius, qui perduellus in eum exstiterat, subita morte obierat; et sic intentionis prædictæ causa, dum jus-

jurandum regis quo se expurgare voluit refutarent, dilata, ipse recollectis undique quoscunque potuit militum et fidelium suorum cuneis, cœpit in dies parvipendere inimicitias adversariorum suorum.

Ruotperto jam et a papa anathematizato, et a rege pariter propulsato, quippe ut juste sacrilego Symonis discipulo, tandem Eggehardus, unus ex Augiensibus fratribus et ab illis electus, abbas Augiensis efficitur, et juxta privilegiorum suorum statuta a prædicto papa post Pascha Romæ consecratur (66). Ruotpertus autem apud Genginbach abbas effectus (67), ob beneficium quoddam quod ecclesiæ ministro cuidam auferre voluit ab eodem interfectus est (68).

MLXXIV.

B H. inricus rex natalem Domini, quamvis in maximis periculis et angustiis, Wormatiæ celebravit. Dehinc collecto undique quorumcumque poterat auxilio, in purificatione sanctæ Mariæ Saxones adiit de repente. Qui vim belli metuentes, ad dedicationem eo pacto venerunt, ut munitiones prædictæ destruerentur, propter quas seditio orta est; quod deinceps peractum est. Sic absentibus ducibus prædictis et cæteris regni primatibus, reconciliatus est rex Saxonibus simulatore, et cum eis ad usque Goslariam pervenit, non multum tamen confidens in illis. Roudolfus dux et cæteri rebelles reconciliantur regi.

In hac quadragesima imperatrix¹⁵⁴ et duo episcopi sedis apostolicæ legati cum ea de Roma ad Phorzheim in Alemanniam ad regem venere pro ipsius regis moribus corrigendis. Rex Pascha apud Babinberg egit. Inde ad Nuorinberg ad matrem et ad cæteros apostolicæ sedis legatos perveniens, reum in eorum manus se, presentibus episcopis Mogontino et Bremensi cum aliis multis, sub correctionis sponcione commisit, suumque auxilium domno apostolico ad deponendos Symoniacos firmissime promisit. Ipsi etiam regis consiliarii omnes res ecclesiarum injuste acquisitas se reddituros coram eisdem legatis sub sacramento promissere, quippe qui eas a Symoniaciis emerunt, consilio suo indignos eosdem ad ecclesiasticum honorem adjuvando. Illis ita dispositis, imperatrix et legati apostolicæ sedis redierunt.

Ea ætate rex expeditionem in Ungariam movit pro adjuvando rege Salomone, qui etiam ob flagitiorum suorum insolentiam et turpitudinem a patruo suo et cæteris regni melioribus depulsus est dignitate sua, parvipendens et ipse consilia illorum. Sed rex ibi nichil ad votum suum efficax, scilicet ad restituendum Salomonem, efficere prævalens, recepta demum sorore sua regina Juditha, uxore Salomonis, non bono omine¹⁵⁵, quo egressus est, domum Wormatiam revertitur. Regi filius (69)

VARIE LECTIONES.

¹⁵³ al. impetravit Uss. ¹⁵⁴ 159. Ann. Engelberg. et corrector Bernoldi. ¹⁵⁵ mater hujus H, imperatoris glossa sac. XIV. 2. ¹⁵⁶ homine 2.

NOTÆ.

(66) Gregorii VII Regist. 1. 82

(67) Nonnisi post Acclini obitum anno 1074.

(68) Anno 1075, 11 Idus Decembris.

(69) Conradus d. 12 Febr. natus.

nascitur. Autumni tempore denuo repetens Ba-
joariam, et in illis partibus aliquamdiu moratus,
inde per Augustam et Augiam Arpentinam devenit
civitatem.

MLXXV.

Rex natalem Domini apud Argenturum non par-
vis optinatum suorum gloriosus copiis officiose ce-
lebravit, et ibidem sub nomine propalato Pannonicæ
quasi post Pascha mox reiterandæ *expeditionis*
Saxoniam cum exercitu ex improvise adeundi ar-
tificiosa jamjamque industrius intentione cum suis
fidelibus moliebatur; sic undecumque prudenter
conducto non modico militaris apparatus collegio,
tanto suas facilius ultum ire posse sperans injurias,
quanto adversarii suis inopinatus jam totus ex toto
animum intenderat.

Synodus Romæ quadragesimæ diebus a papa
Gregorio summo conatu colligitur, ob sedandas
quomodolibet tot sine numero sanctæ matris æccle-
siæ scandalorum præsumptuosas inmanitates, et
aliquantulum, quas modernitas nostra omnino ferme
dedicarat et annulerat, rememorandas observa-
biles canonicasque sanctorum Patrum constitutiones.
Quippe qui contra spem in summe fortis agricolæ
auxiliatoris spem non parum confusus, agrum Domi-
nicum, quamvis multo jam ex tempore incuriosa
prædecessorum suorum pigritia dumosis nimium
usurpationum abusionibus asperime satis fruti-
cantem, nec non veteriosa fructus æcclesiastici
ejulabili obsolescentia luxurianter prorsus silvescen-
tem¹⁴⁷, ipse tamen authenticis catholicæ et aposto-
licæ animadversionis securibus rite attemptavit
expurgare; cujus spinas tribulos et zizania præde-
cessoribus illius facillimum jam tum suo tempore
fuerat cum false disciplinali sensim demetere, tum
sarculo doctrinali radicibus exsarire. Ergo regulas
sanctorum Patrum authenticas per singula nunc
usque concilia rite constitutas proprium robor obti-
nere, toto sancto concilio judicante et concordante,
apostolica auctoritate firmissime decrevit; et si quis
his contumax refragari præsumpsit, a membris
æcclesiæ omnino alienus sit. Dehinc præter cætera
iuxta (70) auctoritatem sanctorum Patrum in eadem
synodo sententiam dedit, ut hi qui per Symoniacam
eresim, hoc est interventu precii, ad aliquem sa-
cerorum ordinum gradum vel officium promoti sunt,
nullum in sancta æcclesia ulterius ministrandi locum
habeant; illi quoque, qui æcclesias datione peccu-
niæ obtinent vel obtinuerint, omnino eas amittant.
Nec deinceps alicui vendere eas aut emere liceat

nec decimis uti, nisi canonicæ constitutionis norma,
aliquis præsumat. Nec illi qui in crimine fornica-
tionis jacent, missas celebrare, aut secundum in-
feriores ordines ministrare altari debeant. Statuit
etiam, ut si prænotati contemptores fuerint ipsius
immo sanctorum Patrum constitutionum, populus
nullo modo eorum officium, utpote a membris æccle-
siæ abalienatorum, recipiat; ut qui pro timore Dei
et officii dignitate corrigi noluerint, verecundia
 sæculi et objurigatione populi respiciant. Obœdien-
tibus autem et pro errore suo revera pœnitentibus
apostolica mansuetudine et auctoritate a peccato suo
solutis misericorditer indulserat; sic induratum
justus judex et ligator, ut vere pœnitentium remis-
sor pius et solutor catholica fide indubitanter cre-
dendus. Ibi etiam regis consiliarios ob heresim
Symoniacam, parvipendentes quod legatis ipsius per
sacramentum promiserant, iterum anathematiza-
vit (71). Quos ob id rex indignatus minime devitavit.
In eadem synodo justa canonum statuta sententia
depositionis simul et excommunicationis¹⁴⁸ in Hein-
ricum Nemetensem episcopum data est (72). Qui
pro Symoniaca heresi jam diu apud Romanam sedem
canonice delatus, et ab eadem causam suam examinandam
illud vocatus, venire contumax dedignatus est. Nunc
autem mirum in modum eadem die et hora qua
Romæ judicialiter depositus gradu et episcopatu et
excommunicatus factus est, tunc ipse Spire more suo
deliciose procuratus dum a mensa resurgit, mox tam
acutissimo doloris spiculo guttur ejus letaliter præ-
focatur, ne dehinc nisi perraro verbum saltem, et
hoc ad usque mane diei sequentis vix proferre suffi-
ceret, post meridiem morte amarissima ab episcopatu
simul et vita periculose satis deponendus (73); ut
in hoc miraculo ea virtus verborum Dei ut et veritas
comprobaretur: *Quæcumque alligaveritis super*
terram, ligata erunt et in celo. — Ecce jam evagi-
natus Petri gladius judex fraudium scientissimus et
in adversarios zelotes efficacissimus, quo ipse Ana-
niam et Saphiram de precio agri fraudantes et Spi-
ritui sancto mentientes mortaliter attigerat, quo
Symonem quoque heresiarcham de illo suo cælesti
ascensu ad usque terras in quatuor frustra¹⁴⁹ dis-
cerpendum, et dehinc ad usque inferos perpetuo
damnandum dejecerat, nunc et semper ab omnibus
Symoniacis tanto sollicitius timeatur, quanto non
est defensionis clypeus præter pœnitentiam per-
fectam, quo tam longus penetrabilis et inevitabilis
vindex usquam præcaveatur.

Predictis autem et omnibus ferme apostolicæ

VARIE LECTIONES.

¹⁴⁷ invenerat inserit *Uss.* silvescente 2. ¹⁴⁸ excommunicatio 2. *Uss.* ¹⁴⁹ frustra 2.

NOTÆ.

70) *Juxta auctoritatem* — populi *resipiscant*,
paucis mutatis et Gregorii papæ epist. ad Ottonem
Constantiensem episcopum sumpta sunt. Mansi,
t. XX p. 404. Apud Bernoldum opusc. iv, l. p. 272,
eadem epistola legitur.

(71) Conc. Rom. II. Mans. t. XX, p. 443.

(72) Conc. Rom. II. l. I.

(73) Hæc eadem refert Bernoldus opusc. III, ep. 5
ad Alboinum, n. 22.

sedis statutis in diversas æcclesias aut per litteras aut per mandata promulgatis, pene omnibus resistitur; et inde maximum odium in dominum apostolicum; et in perpaucos eos qui consentiunt ei, et maxima scismata circumquaque, set maxime a clericis, excitata sunt. Et quia cause communes sunt, præcepit dominus papa ob eas canonice diffiniendas Mogonciaci universale fieri concilium (74) Quod jam archiepiscopus suis suffraganeis 16 Kal. Sept. observandum innotuit. Qui ¹²⁰ jam tunc inobœdientiam præmeditantes, contempto apostolico præcepto, infectum dimiserant ¹²¹.

Heinrico miserabiliter decedenti Outzmannus, Spirensis æcclesie canonicus, successit. Henricus rex pascha apud Wormatiam celebravit. Et post pentecosten exercitum numero non modicum in Pannonias palam antea præparatum, tunc in Saxoniam de repente promovit. Saxones autem et Thoringi comperto jam dudum hoc invasionis tam dolose consilio, et ipsi quantum pro temporis articulo poterant, facta conspiratione occurrere regi deliberabant; ea tamen intenti pactione, ut si quolibet molimine cum corporali sua salute et integritate concessa, et paternarum legum et justitiarum jure retento, regi possent satisfacere, ad deditionem ipsi se humiliarent; sin autem, potius pro vita, pro patria, proque suis omnibus inordinata hac regis coactione pugnando innocenter occumberent, quam se ipsos absque culpa intolerabiliter discredandos, cumque suis omnibus, ut antea solebant, regi suisque militibus diripiendos et mancipandos imprudenter contraderent.

Rex autem alia animosus intentione venerat, ea scilicet, nisi absque omni conditione hujusmodi sese reos in illius manus dedissent, qui honor suus esset, omnino satisfactionem illorum recipere nollet; sin autem, bello cum eis potius decertaret, quo usque ad libitum suum reos in se perduellionis victos subigeret. Quod ipsi, jugum subactionis grave nimis, immo potius omnino durissimum fore pensantes, illud jam utpote inpar et importabile cervicibus suis, non posse prorsus libero suo collo longius trahere, querela satis proclamatione detrectabant.

Rex denique hoc cum suis et regni optimatibus consilio minus salubriter communicato, acies castrorum armis officiose instructas, prior in eos ex improviso appetendos artificiosus ordinaverat. Et ducebus Alamannorum ¹²² et Bajoariorum cum cohortibus suis bellicosus ad primam coitionem, ut et se lex habet Alemannica ¹²³, ante se caute nimirum præmissis, ipse se retro cum suis electissimis illis fore præsidio et adjutorio prudenter satis destina-

verat. Saxones autem viso de repente hostium incursu bellacium, quamvis stupilis et non injuste perterritis, se ex consilio armare et acies suas in pugnam juxta solitum ordinare; neque locus neque tempus restaret, tamen inordinate, et prout articulus temporis momentaneus dederat, tumultuose omnifariam arreptis armis pugnaces eos præstolabantur. Et sic bellum a nostratibus audenter inceptum, durissime ab utrisque in alterutrum permixtis aliquandiu duraverat. Tandem vero Saxones vim et impetum bellantium, utpote ad pugnam omnimode instructorum, diutius ferre non sufficientes, fugam adierunt. Et ferme ad duo miliaria crudeliter eos fugientes insecuti sunt, dehinc auxiliantibus eis ab utroque latere duce Gotifrido et duce Boemiorum (75). Et ceciderunt ex eis ad octo ferme millia. Plures autem vulnerati, vix fuga dilapsi sunt. Nostrates tandem victoria quamvis cruenta potiti, quippe ex eis plus quam mille quingenti ¹²⁴ intercepti sunt, pervasa illa patria et inenitissimis prædisque ex magna parte devastata, infecta causa et rege aliquantulum offenso, repatriabant. Otto autem quondam dux (75'), et Magnus dux, et ceteri majores Saxonum adhuc in perduellione eadem et ratione qua prius demum post fugam rebelles et pugnaces pertinaciter duraverunt.

Dehinc igitur autumnali tempore rex item passim recollegit et undecumque præmiis conducto militiæ non parvæ apparatu, Saxonum reliquias perdomandas sibi ab libitum suum mancipandas, comminatorio simul et promissorio sermocinio artificiosus satis et inportunus aggreditur. Pium et pro certo mitem, reconciliatorium, munificum, et in paternas eorum leges et justitias cunctis sibi obtemperantibus judicem rectoremque justissimum sese extunc in posterum fore profitebatur, et sub jurejurando, ut aiunt, blanditosus multum illud protestabatur; si autem e contrario perducles hujusmodi sermonibus non acquiescerent, se illis, quoad viveret, durum, calumniosum, omnifariam inquietum, et ad ipsam usque perniciem illorum inimicum, et direptorem infestissimum experiendum et sustinendum fore, minax satis et terrificus pertinaciter intentabat. His et hujusmodi in utramque partem per suaviloquos, illices, et corruptores internuntios minis et promissis astutissime viritum disseminatis, tandem regi etiam ob tot injurias illis illatas quasi dolorem simulanti pœnitentialem, nimum creduli et confidentes effecti sunt, præsertim cum præter hæc, ut aiunt, ipsis ex parte illius sanctissime clam jurata sunt, imprimis exoptata vitæ securitas, pacis fideique non fictæ fœdus inviolabile, justitiarum legum-

VARIE LECTIONES.

¹²⁰ Quo 2. Uss. ¹²¹ hic non distinguitur in 2. ¹²² ita 2. ¹²³ Nota legem a. amannicam id est suevorum quod in prima acie semper debeant pugnare. glossa sæc. XVI. in 2. ¹²⁴ mille D. 2.

NOTE.

(74) Gregorii VII Regist. iii, 4, ad Sigefridum Meguntinum archi p.

PATROL. CXLVII

(75) Wratislao.

(75') Bajoarix, et Magnus Saxonie.

que paternarum suarum plenaria libertas, si ei A dumtaxat absque omni palam conditione, in hoc eum honorificantes, ad deditionem pervenire non dubitarent. Denique post hujusmodi plures tam fidei veritatisque simillimas promissorias assertiones nichil minus quam dolos aut perfidiam sperantes, suasu præsumptibili episcoporum Mogontini maxime et Augustensis, nec non ducis Gotifridi et cæterorum, qui prorsus nisi summa necessitate coartati illis bello detrectarent congrédi, sese complices regi juxta dictum promissorum ac deditionem pariter contulerant. Qui mox malesuavis auriculariorum suorum heu! perfidiose conspirans susurriis, in diversa præsidia et in custodia integro illos dispartiri eosque fide promissorum ex integro postposita pariter captivari, utpote durius illorum perditionis injurias ultum iri percipientissimus, mente pertinaci præceperat. Et ipse dehinc jure quodam majestativo possessiones quorundam illorum invaserat, et caetella omnia, quæ etiam antea sibi rapinatim per totam Saxoniam usurpaverat, denuo econtra nullo aultem vel musitante, præsiidiis suis inpositis ¹⁵⁵ imperiosus ¹⁵⁶ regnator occupaverat.

Herimannus Babenbergensis dictus episcopus ob Symoniacam heresim a papa Gregorio ordine et episcopatu depositus et excommunicatus est. Qui conversione simulata, ab apostolico mox reconciliatus, monasterium Suarzaa petiit, illuc se monachum fieri professus. Cui mox a rege Roupertus quidam, Goslariensis præpositus et aliarum plurimarum prælatus, ipsius consecratis intimus, pene omni clero et populo ingratus, subponebatur, et mox in natalitio sancti Andreæ a Mogontino episcopo jussu regis ordinatur (76). Per idem tempus Anno, fidelis et prudens Christi Jesu minister, Coloniensis archiepiscopus, qui hilaris multumque liberalis rerum sibi commissarum in pauperes Christi dispensator, et æcclesiarum quinque novellarum industrius et sumptuosus institutor et provisor, postquam omnia quæ habere videbatur temporaliter, in celeste gazophylatium congesta thesaurizavit, felicitis efficacia consummationis et ipse illuc prosecutus, gaudium Domini sui super multa constituendus, et indeficientibus nunquam præmiis remunerandus, beatissimus o utinam! intravit. Qui apud Sigibergense monasterium sepultus, multis revera miraculis inibi sanctissimus claruerat. Cui quidam Hildulfus Goslariensis canonicus, servus ipse regi, majestate regia, clero

et populo reclamante, vix appositus, et Simoniace ordinatus, set in proxima sequente Romana synodo ob id et inobedientiam deponendus, substitutus est.

Eodem tempore æstivali domnus papa regi post tot contempta illius promissa et mandata, adhuc apostolica mansuetudine (77) attemptando communitorias direxit litteras (78), quatinus quid et cu promiserit, recogitando meminerit, neque se falsarius aut contumeliosus in Dei et apostolicæ dignitatis contemptum et injuriam pertinaciter erigeret, neque Deum, qui se præ cæteris tam honoratum sublimaret, contumax et incorrigibilis annullaret, set mente plurimum sollertissima id semper attenderet, quia superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

B Ipse autem pro victoria, qua tam magnifice potitus est, non quidem maximas Deo, qui ipsum vincere et triumphare dedit, grates, ut oporteret, referebat, verum potius, qualiter se secundum se delectatum et jocundatum haberet, totus semper attendebat. Monita (79) vero apostolicæ lenitatis, quibus eum multotiens antea arguendo, obsecrando, increpando, ad emendatiorem vitam adhortatus est, quasi gratissima sibi simulatorie acceptavit, cæterum re et erroris exaggeratione omnino conculcavit. Aliquoties etiam devotas econtra ipsi salutationes et litteras direxit excusatorias (80), satis confitendo conquerens, tum ætate quod fluxa esset et fragilis, tum quod ab his in quorum manibus curia esset, multotiens sibi male suam et consultum sit. Aliquoties etiam supplices (81) et omni humilitate C plenas ipsi direxit litteras, in quibus se Deo et beato Petro valde culpabilem et criminis professum est, insuper preces offerens, ut quod ex sua culpa in æcclesiasticis causis contra canonicam justitiam et decretalia sanctorum Patrum statuta depravatum fuisset, apostolica ejus providentia et auctoritate corrigeretur, et in hoc suam obedientiam, consilium et adjutorium: sibi non defutura efficaciter experiretur. Nunc autem hujusmodi sui ipsius et æcclesiarum tam perplures correctionis sponiones, quas tantotiens per legatos et litteras domno papæ tam multifariam fecit, omnino contumax parvipendit, et excommunicatis in proxima Romana synodo consiliariis et familiaribus suis præsumptuosus communicavit, et ecclesias Dei, ut ab olim assolebat, D fundere et diripere non cessavit (82).

His compertis domnus papa, cum se tam palam

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁵ ita 2.

NOTÆ.

(76) Cf. Bernoldi opusc. i, 2, p. 207: x, 2, p. 379; xii, 6, p. 395. Vid. Gregorii VII Regist. iii, 1, ad Bambergenses; iii, 2, ad Sigifridum Mog. arch.; iii, 3, ad Heinricum regem.

(77) Apostolica mansuetudine — dat gratiam. Gregorii VII ep. ad Germanos. Mansi t. XX, p. 375.

(78) Libri iii epist. 7, 10, et libri iv epist. 1, et

jam anno priore libri ii epist. 30 et 31. Uss.

(79) Monita vero — consultum sit. Gregor. epist. ad Germ. Mansi t. XX, p. 378.

(80) Vid. Heinrici epistola inter Gregorianas pos. epist. i, 29. Uss.

(81) Supplices et omni — adjutorium. Gregorii ep. ad Germ., l. i.

(82) Gregorii ep. ad Germ., l. i.

contemptui haberi cerneret, adhuc induratum summum vel semel attemptare proposuit, et tres viros religiosos (83) ipsius utique fideles, quorumque duos ad se Romam, utpote cæteris familiariores, jam misit, ad eum quoque familiarius adloquendum et juxta evangelicam doctrinam lucrificandum festinanter legatos remisit; quique eum, ut est amicorum, suavoriis et secretis suggestionum incitamentis, nec non amicæ et puræ libertatis blandiloquiis ad dignam scelorum suorum penitentiam instigatum revocarent, et ea, quamvis dictu horrenda, passim tamen vulgatissima, ipsi partim enarrando proponerent, et sic in ore horum trium testium staret omne verbum. Per hos etiam ipsi indubitanter intimari fecit, si eos seorsim sibi loquentes non audiret, quod ejus flagitia ecclesiæ per ordinem propalata innotesceret; si autem ecclesiam non audiret, ipse eum quasi ethnicum et publicanum a membris ejus omnino separaret.

Qui Goslarium ad regem circa nativitatem Domini pervenientes, juxta quod illis per obædientiam impositum erat, caute nimis, set non absque maximo vitæ suæ periculo, peregerant. Quos ille non bona patientia suscipiens, totum quod ipsi secreto in aures elocuti fuerant, mox ira et indignatione non mediocri succensus, convocatis suis consiliariis palam fecit enarrari querelosus, ea, ut fertur, intentione, ut non solum ipsius, set et suas proprias tanto magis defendere conarentur causas. Et mox, quod præter cætera dominus apostolicus ei specialiter interdixit, excommunicatis ex studio tunc pervicaciter communicavit, non attendens caritatis et longanimitatis illius paternæ tolerantiam; qua salutem et honorem ipsius in gremio sanctæ Ecclesiæ se amplexurum fore per hos viros sibi fidelissime demandavit, si resipuerit; nec metuens econtra severitatis illius comminatorium gladium, quem ipsi pariter, si in errore consuetio pertinax et inobediens perduraret, inrefragabiliter nimis intentaverat.

Eodem tempore autumnali Hirsangiense cœnobium, ab Erlefredo quodam nobili et religioso senatore jam olim, ut fertur, sub Pippino rege (81) regulariter satis institutum, set posteriorum illius invasione ex multo jam tempore destructum et di-

A reptum, a comite Adalberto, uxore ejus Wirlodruda et filiis eorum in id ipsum consentaneis, jam aliquamdiu restauratum, nunc sub testamentario regie majestatis jure et scriptione plenariæ libertatis¹⁰⁰ omnifariam domino Deo, sancto Petro, sancto Aurelio et sancto Benedicto contradebatur. Et sic ex toto proprietatis illorum absolutum dominio, solita legis Alemanniæ abrenuntiatoria testificatione coram multis testibus apud eundem locum, et in ipso sancti Aurelii die festo, liberrimum peractum a se prorsus emancipabant (83), et in servitium Dei abbati Willihelmo ejusque successoribus in liberam potestatem et curam, et fratribus inibi sub regula monastica victuris in necessariam sustentationem destinatum, satis legitime confirmabant. Pro cuius institutionis liberrimæ decretis, apostolicæ auctoritatis privilegio roborandis, dum mox ejusdem loci abbas Willihelmus Romam perveniret, et ad votum suum apud papam Gregorium id efficaciter, pro quo exierat, perageret, dum repatriare jam moliebatur, acerrima illa passione illico invasus afficiebatur, quam Greci atroliam, id est cessationem nutrimenti, dicunt, quæ quidem a diminutione et tenuitate carnis ex causis quibusdam nature latentibus et paulatim reconvalescentibus accidit. Insuper febribus planetis, disinteria, æmorroida, id est sanguinis fluore, tabefactus, nec non inguinario quodam tumore non minimum ad hæc etiam distentus, circiter quinque menses, ab ipsis etiam medicis omnino desperatus, set non solus suorum, miserabiliter cruciabatur. Denique vero, postquam Deo omnipotenti medico miserante, tempus miserandi adventit, oleo sacro a fratribus unctum, et a peccatis dimissum, oratio fidei salvavit infirmam. Sic ad cellam suam, mox reconvalescens, cum acquisitis apostolicæ liberalitatis privilegiis et benedictionibus vix repatriavit (86).

Dietwinus Leodiensis episcopus decessit, cui Heinricus Viridunensis præpositus successit.

MLXXVI.

Heinricus rex natalem Domini Goslaricæ egit, Saxoniis quamquam illi non parum infensus et non omnino fidelibus, utpote tam seva et injuriosa animositate ipsius majestative suppressis.

D Gregorius papa, ut bonum pastorem oportet, ovile

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰ libertati 2.

NOTÆ.

(83) Hos ipse Gregorius nominat l. iii, ep. 40, Radbodum, Adalbertum et Uodescaleum. Data est hæc epist. ad regem vi Id. Jan., indict. 14, quod a. 1076 indicat, quo hæc sunt referenda. Uss. — Sed litteras papæ anno 1075 scriptas fuisse, ex unanimi Lamberti et Bertholdi narratione constat, qui regem legatos Goslaricæ circa nativitatem Domini recepisse et tum generale principum conventum, Wormatiæ d. 24 Januarii celebrandum indixisse referunt. Bernoldus regem litteras papæ Kalendis Januarii accepisse scribit. Quæ alias jam in contrariam partem disputata sunt, inde concidunt, quod si rex litteras d. 8 Januarii scriptas exeunte mense Goslaricæ

recepisset, principum in Id. 24 ejusdem mensis Wormatiæ convocandorum facultas non fuisset.

(84) Imo sub Ludovico Pio imp. anno 830, jactis ab Erlefrido comite de Calva primis cœnobii fundamentis. Vid. Hist. Nigra Silvæ tom. I, p. 267. Uss.

(85) Traditio hæc facta est Hirsangicæ a. 1073, indict. 43, fer. 2, xviii, Kal. Oct; confirmatio vero Heinrici IV, eod. a. vii. Id. Oct. Chartam exhibet Belsoldus Docum. monast. Wirtemberg. tom. I, pag. 318. Bullam vero Gregorii VII, pag. 333. Uss.

(86) Similia fere habet Heymo in ejus Vita, n. 4, apud Mabill., sæc. VI, p. ii, p. 727. Uss.

Christi a lupina rabie undique oculatus sollertissime muniendo, non modo alibi, verum in ipsa Romana urbe nonnullos adversarios et insidiatores antichristianos propter justitiam sustinebat. E quibus quidam nomine Quintius¹⁸⁷, raptor sacrilegus et prædo facinorosus, post multas insidias vesanus et sacrilegus contemptor omnium sacrorum Dei, consurgens in illum in nocte sacratissima natiuitatis Domini, cum ad Sanctam Mariam majorem missas faceret, cum manu armatorum vesana æcclesiam irrumpere¹⁸⁸ furiosus, et antequam postcommuniam orationem eucharisticius finiret, ab altari rapuit, vulneratum cepit, et in turrim suam tanquam latronem sacrilegum cum maximo ludibrio tractum, et miserabiliter coartatum incarcerationi. Ibi diu gladio super collum illius furialiter stricto, torvus, minax, et omnifariam terrificus, thesaurum et firmissima sancti Petri castella in beneficia sibi extorquere non cessavit ab eo; set omnino non potuit. Nec mora, hoc summopere lamentabili per totam æcclesiam sacrilegio tota civitas ejulabiliter nimis commota est; turrim ipsam cum maximo zeli Dei fervore impugnant, et eam, domno papa quem jam interfectum putabant inde erepto, destruunt, et totum quod ad Crescentium¹⁸⁹ pertinebat, in brevi dissipant, ipso vix interventu papæ, cui se reum dederat, inde vivo propulsato, uno autem solo, qui papam in caput sacrilegus vulneravit, ibidem interfecto; sic apostolicus gratauter ad altare rediens, missas consummavit.

Quincius vero solita papam deluserat vecordia; quippe in turri sua dum civium suorum tumultum zelumque Dei in se ardentissimum videret, metuens vitæ suæ et suorum, confessus est ipsi peccatum suum, et obædientiam dignamque penitentiam et satisfactionem ei devotione quamvis simulata promisit. Quod ex toto parvipendens, noctu Urbe fuga lapsus evasit. Dehinc papa datis indutiis eum ad penitentiam, quam inposuit, revocavit; ipse autem non modo apostata in hujusmodi factus est, quin etiam quoddam castellum firmissimum ibi contiguum occupavit, ubi latrocinando rapinis et sanguine vicitabat. Unde papa per Prænestinum episcopum fecit eum excommunicatum damnari. Ipse autem regi per omnia morigerus, sic per biennium grassabatur, Dei contemptor induratus.

Tandem vero rex, non modico furore post discessum virorum prædictorum permotus, et indignum (87) ducens se a quoquam reprehendi debere

A aut corripì, non solum non respuit, quin potius ampliori tergiversatione contra fas temerarius satis periculose desipuit. Namque infausto consilio cum suis inito, plures regni episcopos et principes, eos maxime quos suæ voluntati consentaneos noverat, apud Wormatiam (88) convocavit. Quos pene omnes debitam (89) beato Petro et apostolicæ sedis præsuli Gregorio obædientiam abnegare, eique palam unumquemque ex nomine suo specialiter scripto, imprimis autem sui ipsius prænotato, inita in id ipsum conspiratione abrenuntiare coegerat. Indeque litteras abrenuntiatorias per episcopos duos, Spirenses (90) et Basilienses (91), primum in Italiani principibus et episcopis illius patriæ, huic conspirationi associandis, direxit, deinde Romam. Qui mox habito non minimo conventu juxta Placentiam, non solum verbis et litteris set testificatione jurisjurandi domno papæ obædientiam debitam non exhibendam, utpote qui se ab eo pro Symoniaca heresi damnandos non parum timebant, communi voto simul omnes deliberabant. Denique litteras hujusmodi inobædientiam continentes per legatos, quandam Parmensem canonicum, et servum quandam regis, propteranter ad Romanam synodum dirigebant. Ubi litteris et mandatis publice in audientia totius conventus recitatis, domno papæ inobædientia deliberata pronuntiabatur, et ut cathedra descenderet, cui indignus presideret, ex parte regis ipsi comminatorie satis imperabatur. Quid ibi tumultus et conclamationis et in legatos illos non ordinate incursionis excreverit, noverint illi qui præsto fuerint. Hoc unum sit nostrum inde dixisse, domnum (92) apostolicum non sine sui ipsius corporis magno satis periculo quam¹⁹⁰ vix eos Romanorum manibus semivivos eripuisse.

Tandem facto silentio, domnus papa fecit synodalia statuta super his inquiri et recitari, qui quasi in medio totius æcclesiæ contumaciter summo post Deum pontifici et suo rectori temere abjurato, inobædientiam suam non erubuerant scriptis ex nomine profiteri, non intelligentes neque timentes quod ad illum et cæteros æcclesiæ magistros pertinuerit, quod Paulus ait: « Parati semper ulcisci omnem inobædientiam. » Ipsos namque oportuerat diligentius attendisse quod sanctus Silvester (93) papa in Romana synodo jam inrefragabiliter decrevit (94): « Nemo primam sedem judicabit, quia omnes sedes a primæ sedis justitia desiderant temperari, neque ab omni clero, nec ab omni populo

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁷ ita 2. ¹⁸⁸ irrupit 1ª Uss. ¹⁸⁹ ita 2. ¹⁹⁰ quamquam Uss.

NOTÆ.

(87) Indignum — corripì. Gregorii VII, ep. ad Germ., l. 1., p. 379.

(88) Vid. Bernoldi opusc. 1, epist. 3, p. 217.

(89) Debitam — abnegare. Ibid., p. 380.

(90) Huzmannum.

(91) Burchardum.

(92) Sed Romanus pontifex (legatos) — de manibus Romanorum — vix demum eripuit — factoque

silentio — etc. Bernoldi opusc. 1, p. 220.

(93) S. Silvester — judicabitur. Bern. opusc. 1, 3, p. 218.

(94) Fictitiam esse hanc synodum, adeoque et allatum Silvestri papæ decretum, dudum consuntiant erudit. Vide Bernoldi opusculum 1, epist. 3, n. 9, ubi hæc plenius habentur. Uss.

judex judicabitur; et illud decretum beati papæ Gregorii (95): «Decernimus reges a suis dignitatibus cadere, et participatione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi carere, si præsumant apostolicæ sedis jussa contemnere; et id genus multa. Quapropter (96) illic synodalis sententia data est, divinarum et humanarum legum auctoritate testificata, regem Heinricum non solum excommunicari, set absque spe recuperationis honore regni debere destitui, ut in excommunicatorum consortio foret, cum quibus ipse potius quam cum Christo habere partem eligeret. Primum (97), quod pertinet ab eorum communione, qui pro sacrilegio et reatu Symoniace heresis excommunicati sunt, abstineret noluit; deinde quod, contempior Dei publicus, pro criminosis actibus suis pœnitentiam non solum suscipere set nec promittere quidem voluit, nequaquam servans ea quæ legatis apostolicis jam promiserat; nec non quod publica perverax inobœdientia, apostolicæ sedi contumaciter resistere, et sic corpus Christi, id est unitatem sanctæ ecclesiæ, scindere et scandalizare induratus non expavit. Pro his denique culpis synodali judicio illum dominus apostolicus nec non omnes qui studio et voluntate in illa inobœdientia rei perveraciter existerent et omnes majores et minores in hujusmodi re ex industria ipsi consentientes excommunicavit, et usque ad dignam satisfactionem a membris ecclesiæ in perpetuum separavit, ut quos mitis non potuit, vel severus ad viam salutis Deo miserante revocaret. His omnibus Agnes imperatrix, mater regis, intererat, cujus animam ipsius gladius damnationis non parum sanciverat.

His diebus synodalibus dux Gotifridus demum¹⁴¹ ab illa Wormatiensi conspiratione, non minimus suffragator et incensor illius, dum rediret, a milite quodam ad requisita naturæ in secessu sedens de deorsum vulneratus, infelicitè expiravit excommunicatus. Cujus marcham (98) sororis sue filius æquivocus illius, 40 libris auri vix emptam a rege possedit, ducatu, quem sibi jam avunculus præstitum ab eo acquisivit, injuste privatus. Cui filium suum vix biennem (99) rex præsidere fecit.

Dehinc rex et sui comperto apostolico anathemati fere omnes contradixere (100), et omnino injuste et non canonico ordine actum, quicquid tunc in synodo Romana a tam sacrilegio errore actum sit, affirmantes, pro nichilo id prorsus habuere. Et hoc regis

A solummodo complices et fautores; exterum quibus mens sanior erat, non ita. Ex quibus quidam episcopi, patriarcha Aquilegiensis, episcopus Salzbürgensis, Pataviensis, Wormatiensis, qui et ipse cathedra sua pulsus est a rege, nec non Wirzibürgensis, et pene omnes Saxonici, nec non duces Roudolfus, Bertholdus, Welf, et cæterorum regni primatum pars non modica cum apostolico indubitanter sentiebant, quique prædictæ conspirationi interesse noluerant. Unde et dehinc a rege vocati, ipsum devitabant, cum¹⁴² propter anathema, tum etiam quod maxime in illo¹⁴³ confidebant.

B Episcopus Paderbrunnensis¹⁴⁴ obiit, cui Poppe præpositus Babinbergensis non omnino canonice successit, quippe a rege jam anathematizato, communicans ipsi¹⁴⁵, episcopatum suscepit. Quem tamen antea Trajectensis episcopus cuidam suo consanguineo a rege dandum pro munere conditionaliter accepit, ut scilicet Coloniensis episcopi, qui Symoniace et non¹⁴⁶ per ostium ascendit, ordinationi non resisteret, set ipse eum consecraret. Qui adeo delusus, non astitit regi toto animo, ut prius.

Apud Trajectum rex pascha egit, collectis¹⁴⁷ undemque illuc non parvis sue rebellionis et inobœdientiæ complicitibus. Ibi tunc ecclesia, quam episcopus jam diu maximis impensis et studiis construxerat, a Deo et sancto Petro despecta, igne ultore mirabiliter conflagravit. Indeque per Lotharingiam reveritus Wormatiam, illic in pentecoste colloquium cum suis comparibus habiturus.

C Willihelmus Trajectensis episcopus regi subratu declinavit¹⁴⁸ ab eo, et domum veniens, maximo sibi epularum apparatu fecit studiosissimus ministrari; et sic a mensa, in qua uno die tertio convivatus est, impudenter nimis incrapulatus retrahitur, morteque repentina præventus et inopinata, miserrime satis defunctus est, anathematis spiculo et ipso indubitanter condemnatus (101). Cui Chounradus Mogontiensis camerarius, regis communicator sedulus, et episcopatus datione ab eo non canonice complacatus, successit.

D Colloquium quod apud Wormatiam fieri a rege constitutum est, ea conductum est¹⁴⁹ intentione ut aiant, ut papa illic quasi canonice a tribus episcopis qui præ cæteris senioribus viderentur præjudicatus, et ob scelera accusatorie ipsi objecta damnatus, sede apostolica qualitercumque dejiceretur, et sic pro eo alius, quem juxta cor suum sibi morigerum et ob-

VARIE LECTIONES

¹⁴¹ Domum 1. ¹⁴² cum corr. tum 2. ¹⁴³ scilicet apostolico; Uszermann non ante maxime inserendum censuit; fortasse minime legendum est. ¹⁴⁴ baderbr. 2. ¹⁴⁵ ipsi corr. ipse 2. ¹⁴⁶ deest 2. ¹⁴⁷ collegit 2. ¹⁴⁸ declamavit 2. ¹⁴⁹ deest 2. Uss.

NOTE.

(95) Idem legitur in Bernoldi opusc. vi, 9, p. 361. Decretum hoc desumptum est ex S. Gregorii M. epist. 8 (libri xii nov. edit. Opp. t. II, p. 1225), ad Senatorem abbatem, ad quam etiam provocat Gregorius VII. in hac causa ad Hermannum Metensem scribens. Uss.

(96) Quapropter, — eligeret. Gregor. VII, ep. ad Germin. l. I, p. 379.

(97) Primum — revocaret. ib., 580.

(98) Antwerpianum. Hujus Gotifridus erat oc-

cisi consolimus, qui sub Bullionii nomine celebris postea evasit. Uss.

(99) Conradum, qui tamen a. 1089 ob rebellionem ducatum ademit, et Godfrido concessit. Uss.

(100) De hoc legendus ipse Gregorius epist. 2 et 5 lib. iv. Item Otto Frising. Chron. l. vi, c. 35, et De gestis Friderici I imp. lib. I, c. 4.

(101) Cf. Gregor. Regist. iv, 6, ad Henricum Leod. episc.

sequalem invenirent, ibidem mox supponeretur. A Qui tres jam in ipsa conspiratione prænominati, in Dei autem prædestinatione, ne illuc pervenirent, retardati sunt. Quorum Trajectensis, ut prædictum est, subito moritur; Brixiensis in itinere ipso captus a comite Hartmanno (102), in custodiam et ipse jam ab apostolicæ excommunicatus mittitur; tertius Neapolitanus solus pervenit. Set nemo juxta legis præceptum damnatur, uno contra se testimonium dicente. Dux etiam Gotifridus, qui papam illic constituendum ad sedem Romanam se perducendum jam regi audacter promiserat, et ipse, ut notum est omnibus, excommunicatus interierat. Deo namque illud colloquium sic dissolvente, Mogontia in festività apostolorum Petri et Pauli iterum conveniunt, et ut se ulciscerentur inordinatus et sese ipsis judicibus damnatos plenius damnarent, sacrilego motus sui ausu domnum apostolicum, falsis testimoniis quasi judicatum, temere satis excommunicabant, et quod synodali judicio in regem et in cæteros suæ confederationis participes ab apostolico actum est anathema, utpote temerarium, injustum et nullius ponderis, prorsus conculcandum et floccipendendum, quasi sententialiter confirmabant. Non enim attenderant cautissime quod apostolicæ majestatis reatum incurrerint, juxta quod decretalia sanctorum Patrum statuta inrefragabiliter sanctiunt, quicumque sedis apostolicæ judicium quasi repro-
habile inmutare seu retractare præsumperint, et quod nulli unquam permissum est, aliquid inde hoc reprobato judicaverint. Unde sanctus¹⁷⁰ Silvester in Romana synodo, cui 284 episcopi cum 40 presbyteris, et diaconibus plurimis, præsentem Constantino augusto et matre ejus sancta Helena, subscripserunt, ita decrevit¹⁷¹: *Nemo primam sedem judicabit*, et cætera, ut præscriptum est. Et beatus (103) papa Gelasius in decretis suis capitulo 2 (104): *Cuncta*, inquit, *per mundum novit ecclesia, quod sacrosancta ecclesia Romana de omni ecclesia sua habent judicare, neque cuiquam liceat de ejus judicio judicare; siquidem ad illam de qualibet mundi parte appellandum est, ab illa autem nemo est appellare permissus*. Set nec illa præterimus, quod apostolica sedes absque ulla synodo præcedente absolvendi quos iniqua synodus damnaverat, et nulla existente synodo damnandi quos oporteat, habeat facultatem, quod¹⁷² D sanctissimi pontifices Calistus, Fabianus, Xistus,

Julius, et reliqui sine numero omnino astipulantur, qui adeo amplexati sunt veritatem, ut potius mori quam mentiri deliberarent. Et hoc nimirum pro suo principatu egerant, quem beatus Petrus apostolus verbo Domini et tenniit semperque tenebit. Hos sequitur beatissimus papa Adrianus (105) capitulo 18¹⁷³ in decretis suis, *Generali*, inquit, *decreto statuimus, ut execrandum anathema fiat, et velut prævaricator catholice fidei semper apud Dominum reus existat, quicumque regum seu potentum sive episcoporum deinceps statuta Romanorum pontificum (106) in quocumque violanda crediderit, vel per violari permiserit*. Nec minus hoc metuendum est, quod sanctus Leo in decretis suis terrificis nimis decrevit (107): *Omnis*, inquit, *qui definitiones nostras per inobedientiam evacuare contendit, anathemate percussus, et qui contumax nostris saluberrimis statutis contradixerit, a membris ecclesie omni tempore separetur*. Et ideo cuicumque judicium sedis apostolicæ in dubium venerat, cum ipso apostolico potius quam cum aliis ventilare debuerat, sine quo id, quod judicatum est ab eo, nullatenus retractari vel mutari poterat. Nostrum est enim, apostolicis institutis absque omni hesitatione obcedere, stultas autem et sine disciplina questionēs devitare, quæ generant lites et multum proficiunt ad subversionem audientium. Domni autem apostolici est suas sententias ratione firmare, si cuicumque in eis quid dubium videatur occurrere.

Diversus siquidem sermo inter synodiacos de hoc eodem anathemate regis per totum regnum sine intermissione terebatur, justene actum sit an injuste? Verumtamen hoc apud contentiosos maxime, qui non veritati set contentionibus conati sunt deservire; aut enim ignorabant, aut ex industria dissimulabant, quia duo judiciarii ordines in sacris Scripturis colliguntur (108), unus in dubiis rebus, ubi induciæ, pro quibus nunc, et ipsi aiant et testantur, minime datis maxime controversati sunt, pro acquirendis testibus et defensoribus necessariae sunt. Alter vero in publicis criminibus, in quo nullæ induciæ concedendæ leguntur, cum sine accusatore et teste in contumaces et inobedientes longa mora sit sententialis proferenda vindicta. In (109) dubiis namque causis, licet veris, nondum autem publicatis vel sponte confessis seu aperte convictis, necessario eas ad inquirendum vel comprobandum induciæ concedendæ

VARIAE LECTIONES.

¹⁷⁰ papa addit 1°. ¹⁷¹ decretum corr. decrevit 2. ¹⁷² quos 2. ¹⁷³ XIII 1°.

NOTÆ.

(102) Dilingensi, infestissimo Heinrici hoste; cf. Casus S. Galli Mon. SS. II, 157.

(103) Beatus papa Gelasius — *semperque tenebit*, apud Bernardum bis legitur, opusc. 1, 4, 5, p. 216, et opusc. IV, 25, p. 508. Verba Calistus — *deliberant* secundo tantum loco inveniuntur.

(104) Epistola 15, ad episcopos Dardaniæ, Labb. Conc. I. IV, 1205. Uss.

(105) Cap. 80 in capitulis Adriani I ad Carolum M. (Labb. Conc. I. VI, col. 1855) Bern. opusc. 1, 6, p. 561. Uss.

(106) Ed., *deinceps canonum censuram, in quocumque, etc. Uss.*

(107) Videtur respicere ad cap. 5 epistolæ 4, ad episcopos Campaniæ (Labb. Conc. I. III, col. 1294). Uss.

(108) Eadem, paucis mutatis, exstant Bern. opusc. I, I, p. 187.

(109) In dubiis — *multa proreniunt*, leguntur in Bernardi opusc. IV, 22, p. 506, exceptis verbis, *rel sponte — comprobandum*. Eadem fere recurrunt opusc. I, I, p. 187.

sunt, ut juxta sanctiones apostolicorum virorum A Felicis papæ et Julii et reliquorum ipse accusatus possit se contra accusatores pleniter præparare ad abluenda crimina objecta. Unde et beatus Eleutherius a beato Petro papa duodecim in decretis suis capitulo 1 testatur (110). « Induciæ, inquit, non modicæ ad inquirendum dandæ sunt, ne aliquid præpropere agi a quacunque parte videatur, quia per surreptionem multa proveniunt. » Unde et sanctus Ambrosius in expositione Epistolæ ad Corinthios testatur (111) : « Judicis inquit, non est, sine accusatore damnare; quia et Dominus Judam, cum fur esset, eum non accusatus sit, minime abjecit; » sicut et in omnibus dubiis agendum est causis. Quapropter et Dominus ipse exemplum dedit nobis, ne passim audita, non probata et indiscussa, facile credamus, B dum in figura angelorum Sodomam pergens dixit ad Abraham : « Descendam, et videbo, utrum clamorem, qui venit coram me, opere compleverint, an non est ita, ut sciam. » Postquam autem clamorem quem quasi audit, verum probavit, mox sine tarditate super eam ignis et sulphuris imbres vindicæ presentissimus de cælo pluit a Domino. — Justissime autem absque induciis damnantur, qui culpam suam jam dudum a sanctis Patribus diffinitè damnatam non negare, set publice contemptores obstinati contra apostolica statuta se conantur qualitercumque defensare. Ergo de manifesta et plurimis nota causa non sunt querendi testes. Unde (112) apostolus fornicatorem illum apud Corinthios præcepit, cognito ab omnibus quod fecit opere, de cœtu fraternitatis expelli : « Vos, inquit, inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tolleretur de medio vestrum, qui hoc opus fecit? » Omnes quippe crimen ejus sciebant, et non arguebant. Publice namque novicam suam loco uxoris habebat; in qua re neque testibus vel inquisitione opus erat, nec tergiversatione aliqua tegi crimen poterat. Quapropter apostolus judicium non differens in eum, « absens, inquit, corpore, præsens autem spiritu, » cujus videlicet nusquam deest auctoritas, « jam judicavi ut præsens, eum, qui hoc opus fecit. »

Totum itaque corpus Scripturarum sententiis domini apostolici suffragatur. Unde contradictores et perversores earum facillime possunt convinci. Ipse namque a vestigiis sanctorum Patrum nullatenus deviiavit. Incassum ergo quidam contentiosi musitabant ¹⁷⁵ pro induciis regi ejusque complicitibus non datis, et quod eos statim excommunicavit,

postquam eorum crimina tam contumaciter publicata, et tam pro nichilo habita, nec non tam pertinaciter defensa, ecclesiam sanctam miserabiliter nimis confœdaverant, et super tot vulgatissima sua contumaciter inobœdientiam suam non alibi nisi in synodo Romana, et hæc scriptis et nomine publicatâ nimia ¹⁷⁶ temeritate professi sunt.

In ipso anathemate (113) dominus apostolicus ex parte et nomine Patris omnipotentis et Filii et Spiritus sancti, et per auctoritatem sancti Petri omnibus Christianis præcepit, ne quis regi excommunicato ut regi deinceps aliquomodo obœdiat, aut serviat, aut iurjurandum servet, quod fecerat aut facturus sit. Quod principum regni pars non minima attendens, sæpius a rege vocati ad eum venire detrectabant, elaborantes diligentissime ut zelum Dei secundum scientiam haberent. Quem licet injuste et non canonicè excommunicatum nossent, tamen ei juxta Sardicensis concilii statutum (114) nullatenus communicare deberent, nisi eum reconciliatum esse præscirent. Unde regi adhuc indurato metuens communicare, quia illum neque arguere, neque punire, neque corrigere poterant, ipsi quia consentire abhorruerant, studebant ut oportuit devitare. Quapropter autumnali tempore cum eo optimates regni colloquium ob hujusmodi se habituros Parthenopolim ¹⁷⁷ fore contendere, ubi quid agendum super tam grandi negotio foret, communi consilio possent diffinire, et ubi ipsis regi et domino suo commonitio, et ad poenitentiam converso et reconciliato liceret servire. Postquam illuc non parvis militaribus copiis convenire, rex cum suis assentatoribus citra ¹⁷⁸ Renum apud Oppenheim villam cum non mediocri suæ confœderationis cœtu, adhortatu et suasu minax et animosus, consedit; regni autem primates eis Renum commanentes, inter se queritabant, et Deo datore attentius unusquisque pro se ad invicem conferebant, quid super tam immani causa ipsis diffiniendum fuerit. Illic sedis apostolicæ legati litteris huic causæ congruis allatis advenerant, in quibus etiam nunc Pataviensi episcopo vice sua apostolica papa jam dudum concessa inposuit, ut omnes præter regem solum ad satisfactionem dignamque poenitentiam digne venientes canonicè reconciliaret, illos videlicet qui deinceps in parte sancti Petri stare voluissent. Ex quibus Mogontinus archiepiscopus cum sua militia, Treverensis, Argentinus, Viridunensis, Leodiensis, Monasteriensis, Trajectensis electus, Spirensis, Basiliensis, Constantien-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁵ ita 2. ¹⁷⁶ nimis 2. ¹⁷⁷ rex deest 2; Parthenopolim Megoeourg fore 1. 1°. ¹⁷⁸ ita 2. — ultra legendum videtur; circa edidit Uss.

NOTÆ.

(110) Labb. Conc. t. I, col. 589. Uss.

(111) Vide in appendice ad Opera S. Ambrosii, t. II, p. 127, cui hæc expositio perperam tribuitur. Uss.

(112) Unde apostolus — opus fecit, ordine mutato lege in Bernoldi opusc. i, 2, p. 193. cognitio — ex-

pellit, omnes — poterat sunt verba Ambrosii.

(113) Verba ex ipsa excommunicationis formula mutatus est auctor; v. Mansi XX, 469.

(114) Can. 17, Dionysii (Labb. Conc. t. II, p. 649). Uss.

sis autem Ulmæ¹⁷⁸, episcopi scilicet hi¹⁷⁹, et ab-
bates plures, nec non majorum et minorum non
modica turba ob reatum communionis regis, seu
quod ipsi ob inobedientiam excommunicati sunt,
sive quod receperunt missas et officia sacerdotum
ob incontinentiam vel heresim symoniacam damna-
torum, ibidem reconciliati in communionem rece-
pi sunt.

Postremo diebus decem in hujusmodi studiis
transactis, cum rex videret et audiret tot et tantos
apostolicæ dignitati humilliter cecidisse, eosque re-
gem alium pro se constituendum deliberasse, et
ipse quamquam nolens et invitus, et præ dolore
hoc fere¹⁸⁰ ultra spiritum non habens; cecidisse se
quam vix¹⁸¹ simulavit, non modo papæ, verum quo-
que regni principibus in cunctis quacumque ipsi
inponere et observare eum voluissent. Tunc visum
est eis præter cætera, ut inprimis Wormatiensi
episcopo sedes et civitas sua libera redderetur, re-
gina inde cum suis omnibus egrederetur, Saxonibus
obsides illorum redderentur, et ut ab excommuni-
catis suis se rex omnino separaret, nec non litte-
ras papæ Gregorio, debitam obedientiam, satisfac-
tionem et dignam pœnitentiam se servaturum fir-
miter intimantes, absque mora dirigeret, ipse au-
tem juxta consilium eorum interim inanendo re-
sponsum apostolicum et reconciliationem illius ex-
spectaret. Hæc et cætera omnia rex, quamquam
non ex tota simplicitate, illico peregit. Abhinc litte-
ras, juxta quod condixerant inter se compositas, et
in præsentia eorum sigillatas, quas tamen deinceps
ipse clam alteravit et ad libitum suum mutavit, per
Trevirensis episcopum Romam papæ præsentan-
das transmisit. Primates vero regni, dolos solitam-
que recordiam consiliariorum regis, quam tantotiens
expertii sunt, metuentes, et ipsi legatos boni testi-
monii, qui his omnibus quæ ibidem acta sunt præ-
sto fuerant, Romam pariter, ne papa dolis illorum
deciperetur, properanter dirigunt, ipsumque per
misericordiam Dei suppliciter obsecratum implo-
rant, ut in has partes dissensionem hujusmodi
compositurus venire dignaretur. Insuper ut regem
ad apostolicæ sedis obedientiam perfectius con-
stringerent, antequam ab invicem discederent, con-
jurabant, ut si culpa sua ultra annum excommuni-
catus perduraret, ipsi eum ulterius regem non ha-
berent. Indeque ob metum future in eos regis ul-
tionis et injuriæ, quem per plures eorum non vi-
sum et insalutatum sibi quæ nimis subratum relique-
rant, data sibi in invicem, si quid eis ob hujusmo-
di causam adversaretur, fide adjutoria, unusquis-
que glorianter¹⁸² in sua remearunt.

A Hoc colloquio circa Kalendas Novembris finito,
illico præter solitum prægrandis nix terras undique
opprimere incepit. Hæc siquidem præsagium et
signum futurorum malorum non solum Cisalpinas
partes, verum, quod potius mirabile visum est,
totam Longobardiam nimietate inaudita non parum
stupefecit. Nimio quippe frigoris congelamento Re-
nus pariter et Eridanus, ut de fluvii cæteris taceatur,
in tantum consolidati sunt, ut per longum tempus
quasi per terram viam in se glaciale exhiberent
cunctis itinerantibus. Sic hiemps aspera et nivosa
algoris vi continuata usque in Idus Martii, scilicet
a colloquio prædicto usque ad colloquium quod apud
Foriheim a regni optimatibus actum est, perdu-
ravit. Ipso denique die cœpit nix per omnes terra-
rum nostrarum partes, diversis pro qualitate loco-
rum liquefenda lapsibus, paulatim descrecere.

B Rex autem transacto circa Oppenheim præscripto
colloquio, Spiræ cum tutoribus et actoribus, qui a
primatibus regni ipsi deputati sunt, aliquamdiu
more pœnitentium viciatans stetit. Dehinc ob conjura-
tionem principum prædictam suspicans in se con-
torquendas perfidiam et versutias illorum supplan-
tatorias, recollectis undique consiliariis suis, placi-
tum optimatum suorum temerarius postposuit, et
sic ne regno privaretur, toto industrius et attentis-
simus ingenio, omnia suorum scrupinia et consilia
conferendo diligentissime se præmunivit.

C Tullensis autem episcopus, nec non pariter Ne-
metensis mox cum multis aliis, quibus hoc per obedi-
entiam a Pataviensi episcopo inpositum est,
Romam pervenientes, papæ se reos cum satisfactione
et obedientia debita dederant. Quos ille canonicè
reconciliatos, eorum obedientiam aliquamdiu pre-
bando in monasterialia quædam custodiaria solos
eos fecit incarcerationi, donec imperatrici interven-
tū vix inde reducti, absque ordine non¹⁸³ concessio,
soli licentia communionis repatriare permissi
sunt.

D Hos e vestigio Trevirensis archiepiscopus cum
regiæ legationis litteris festinus nimis consequitur,
papam salutavit, litteras adulteratas ipsi præsentavit.
Quas ille nisi coram legatis optimatum regni
recitari sibi noluit, ut ipsi testes recitationis ades-
sent, qui et earum compositionis et emissionis scoli
assisterant. Postquam igitur recitate sunt, legati
materiam longe aliam quam quæ in presentia pri-
matum regni composita et sigillata fuit, recogno-
scentes, non eandem set alteratam et per loca muta-
tam fuisse, per dominum Deum liberrime protestati
sunt. Sic Trevirensis archiepiscopus, quamquam
in primis litteras defendere incepisset, postremo

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁸ Hansizius l. c. ultimo legit. Ulmæ tamen juxta codices legendum esse patet ex Bernoldi apolo-
getico pro Gebhardo Constantiensi episcopo (Opusc. X. 4. p. 380.) : ubi Ottoni apud Ulmam communi-
o reddita dicitur. USS. ¹⁷⁹ A' roces et abb. p. n. n. m. et minorum scripta iterum deleti, et tunc ita pergit :
« Tridentensis vel Trient, Coloniensis et Agrippiænsis vel Kölln, item Metensis vel Metz, Tullensis vel
Tol, Veiensis vel Veins, Lausamensis vel Lösen, Frisiensis vel Frisingen, et abbates plures nec non ma-
jorum et minorum non modica turba, etc. ¹⁸⁰ ita codd. ¹⁸¹ quamvis fide USS. ¹⁸² gloriantur 2. ¹⁸³ non
deest ea.

tamen conviciis ab eis et rememoratus, fraudulentiam non suam set cuius nesciret alicujus alterius, in litteris publice confessus est. Ita omnia regis obedientie, quam littera mendax, non cordis veritas protulit, commenta simulatoria et deceptionum plenissima, cum imperatrice pariter domnus apostolicus vigilanter deprehenderat. Quapropter, quod rex obnixè satis rogaverat, ut scilicet Romam ei ad papam reconciliando pervenire liceret, nequaquam consentire papa voluit, set ut in presentia regni primatum apud Augustam Vindelicam a se audiendus et reconciliandus sibi occurreret, apostolica auctoritate præceperat, et illo se venturum ad eos circa festivitatem Ypanti (115), si Dominus voluerit, firmissime satis per utriusque partis legatos ipsis remandavit. Qui litteris apostolicæ benedictionis perceptis, in (116) quibus plurimum præducata suo, pro cæteris necessariis, et pro pace ipsos, ut oportuit, diligenter præmonuerat, lætanter patriam suam tanti hospitis adventum præconando revise-

rant. Mox igitur omnes regni optimates, his quæ litteræ innotuerant congratulante acceptis, toto mentis conatu ad hæc omnifariam observanda sese percipientissime præparantes, spe non modica æcclesiasticæ religionis et observantiæ restaurandæ non parum exhilarati sunt. Rex autem longe alia intentione cordatus, dum papæ propositum comperisset, occurrere ipsi antequam nostras partes intraret, summa consultationum sollertissimus industria moliebatur. Proposuit namque ut aut collecta pecunia qualitercumque conductæ maxime suorum militari copia territum eum in fugam coegisset, sive per Romanos et cæteros consiliarios illius, tantis muneribus corruptos, et sic individuos sibi assitiores effectos, ad votum suum illum constringeret. Sin autem, una secum ipsi tam perduelles et efferati repugnarent, ut illico eum injuriarum cathedra depellerent, et alium juxta cor regis pro eo substituerent; et sic in imperium ab illo electus et ordinatus, una cum uxore sua in patria¹⁶⁵ gloriosus remearet. Si autem papam, metu, minis et blanditiis Romanorum convictum, morigerum sibi rex per omnia efficeret, pium sibi, adversariis autem suis severissimum deinceps fore, stultissime satis præmeditabatur.

His et aliis non perpaucis, ut fama fuit, consiliatorum suorum vecordiis communibus et animatis, contra dispositam jam optimatum regni correctionem et christianæ religionis recuperationem sese pertinaciter erigens, non cessavit magistratus illorum qualitercumque opprimere, et se suum ad libitum

A ab eis omnino liberare. Ad hoc quidam marchio, nomine Opertus, de Longobardia tunc temporis adveniens, summonere illum præ cæteris confortavit. Qui magnifice ob id ipsum ab eo donatus et honorificatus, in repatriando juxta Augustam Vindelicam repentina morte præoccupatus, equo decedit, et sic apostolicum anathema jam pro nichilo habens, tunc autem quanti ponderis sit reperiens, quam miser ille damnabiliter interit.

MLXXVII.

Rex natalem Domini apud Bizantium in Burgundia, uno ibidem vix die commoratus, quomodocumque celebravit. Inde assumpta uxore et filio, nec non toto suorum comitatu et apparatu, ut antea jam deliberatum est, Genovæ Rodano transitu, B Alpes asperrimo vix scandens reptansque itinere, festinus Longobardiam per Taurinensem¹⁶⁶ episcopatum intravit. Indeque collectis undecumque quos potuit, Ticinum perveniens, excommunicatorum quoque turbam episcoporum ad se undique contraxit, et quasi causam illorum defensoria quomodocumque præmuniturus majestate, papam alloquendum non modo ob sui ipsius, set potius ob illorum ab eo perscrutandam tam injuriosi anathematis sententiam, nimis artificiosus ipsis prædixit. Ipsi autem econtra non minimum regi dissuadebant, ne ipsum saltem apostolicum nominaret, quem illi jussu ejus tam sancte abjuratum omnino projecerint, et quem una rite damnatum sub anathematis censura a corpore æcclesiæ perpetuo diemerant. Attamen ne optimatum regni Teutonicorum placitum et ipse pseudorex ex toto temerarius annullaret, et ob id illorum offensam justissime incurreret, quoniam quidem¹⁶⁷ illum tam inevitabilis necessitatis constringeret articulus, ipsi ad tempus cedere et morigerari dignum aestimabant; deinceps vero, post hanc scilicet dispensatoriam et tam sibi necessariam illius allocationem toto nisu simul cum ipsis industrius intentissime elaboraret, quomodo se et totum regnum a tam sacrilego homine funditus liberaret; sin autem, tam versutissima apostolicæ almæ nominationis et hereticæ usurpationis illius vecordia et majestate sese procul dubio regno, honore, partimque vita ipsa, privandum non ignoraret, nec non omnes, qui invictissimi cum ipso in mortem et in perniciem ire semper parati fuerint, similiter perituros et damnandos minime dubitaret.

Postquam (117) autem legati regis pariterque regni optimatum a papa dimissi repatriare coeperunt, ipse confestim animam suam pro ovibus suis dare promptissimus, ad locum et tempus quæ e-

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁵ patriam ed. ¹⁶⁶ taurinensem 2. ¹⁶⁷ quoquidem c.

NOTÆ.

(115) Scil. purificationis S. Mariæ. Uss.

(116) Auctor Gregorii epist. ad Germanos ante oculos videtur habuisse, quam ex cod. Udalt. pro

tulit Mansi XX. 579.

(117) Cf. Gregorii VII epistolam ad Germanos, Reg. iv. 12.

dixerant ad invicem, propter perversitatem pervenit, et illic, A juxta quod disposerant, itineris sui ductores desiderantissimum expectavit. Sed frustra. Nam postquam Theutonici principes fugam regis tam inopinatam et furtivam ultra Alpes comperebant, insidiarum et inopinationum illius non parum metuentes molimina et incursiones, occurrere neque ducatum conditum exhibere papæ, quamvis inviti et nolentes, omnino desiderant. Ita papa apud Canusinum castellum ipsos aliquamdiu expectavit. Sed dum illi tot obstantibus periculis se ad eum nequaquam venire posse ipsi vix remandarent, tunc ipse, quia frustra venerit illuc, moleste nimis ferens, set tamen postea ad Theutonices partes se qualitercumque pro necessitate sanctæ ecclesiæ pervenire posse non desperans, istie hujusmodi occasione aliquanto tempore morari disposuit. Tunc et ipse regis iter et consiliarium ejus sibi nec non sanctæ ecclesiæ non multum prodesse considerans, quippe qui Longobardos, quos rebelles Deo sibi reperit, non parum rebelliores reddiderit, quique Theutonum gentes omnino inter se scismate non modico discordes, quid de tam recordi homine agerent, mirabiliter irritatas sollicitaverit, et totum undique regnum non mediocriter perturbaverit: totam curam suam, ut virum vere apostolicum oportuit, super Dominum jactavit, die ac nocte precibus lacrimosis instituit, quatinus ipse sibi divinitus inspiraret quid de tam grandi negotio ratione synodica rite definiendum ordinaret.

Tandem rex accepto suorum salubri satis consilio, C prorsusque deposito priori, quem in papam jam malitioso vecors et odiosus excogitavit studio, interventu et auxilio præcipue domnæ Mathildis marchionissæ, socrus suæ Adelheidæ itidem marchionissæ, et abbatis Cluniacensis (118), qui et ipse cum papa nuper ob regis communicationem Romæ reconciliatus advenerat, nec non omnium quoscunque suæ parti attrahere poterat, papam convenire, eique per omnia subdi, cedere, obedire et consentire proposuit. Eaque intentione, quamquam inter Longobardos qualitercumque dissimulata, præmissis ante se ob adducendos ad se prænominatos interventores nuntiis, ipse ad castellum prædictum paulatim eos subsecutus est. Qui propter ad conductum locum regi occurrentes, eam causam pro qua conveniant, diu inter se multifario sermone ventilabant, et solerti consultatione omnimodis secum pensabant; set nescio quos in ea dolosos, simulatorios pollicitationum infractus suspicosis plurimum exploratu diligenter notaverant, quos papæ, hujusmodi causarum ex multo jam tempore et usu cotidiano revera experientissimo, pro simplicibus et satis superque veracibus apportare metuerant. Attamen mox, quia sic necessitas exostulabat, re-

meantes, quidquid illud fuerit quod fœdum et per-

Hos confestim e vestigio rex subsecutus, ad usque portam castelli præcepit et adhuc inopinatus, et absque responso apostolico ejusque verbo invitatorio, præcipitanter cum suis excommunicatis luctuosus accessit, et pulsando satis, ut ingredi permitteretur obnixè rogat. Illic laneis indutus, nudis pedibus (119), frigosus, usque in diem tertium foris extra castellum cum suis hospitabatur; et ita multis probationum et temptationum scrutiniis distictissime examinatus, et obediens quantum ad humanum spectat iudicium inventus, christianæ communionis et apostolicæ reconciliationis gratiam, ut est consuetudo poenitentium, lacrymosus præstolabatur.

Domnus autem apostolicus, qui tam falli quam fallere cautissimus noluerit, quique regis tot pollicitationibus tanto totiens delusus, verbis illius non facillime crediderit, post multas consultationum sententiosas collationes vix ad hoc pertractus est, ut si jurejurando has, quas sibi nunc pro utilitate et statu sanctæ ecclesiæ impositurus esset, obediencie et satisfactionis condiciones aut ipse per se, aut per eos quos sibi nominaret testes, confirmare promptissimus adveniret, et insuper fidem hujus sacramenti in posterum firmissime observandi in manus interventorum illorum qui præsto fuerant, nec non imperatricis quæ necdum aderat, dare et hoc pactum sic fœderare consentiret, in christianam tantum communionem eum recipere non recusaret. Rex autem hujusmodi responso a papa recepto, durissimum hoc quod propositum est, et ipse omnesque sui judicabat; verumtamen, cum aliter reconciliari nullatenus posset, vellet nollet, satis inæstissimus consensus.

Tandem vero ne ipse juraret, vix apud papam interventum est; duo autem episcopi, Neapolitanus et Vercellensis, præter alios familiares ejus (120) qui deinceps jurarent, ad sacramentum pro eo faciendum electi sunt. Qui, ut summam sacramenti memoremus, in hunc modum jurabant: ut videlicet dominus illorum Heinricus, quandocumque ipsi infra annum papa Gregorius constitueret, in concordiam et pacem cum principibus regni aut, secundum iudicium aut misericordiam illius veniret, et nullam lesionem ipse sive suorum quisquam domino papæ aut legatis illius inferrent, in quascunque partes regni ob regimen ecclesiæ venirent, nec in captione nec in membrorum suorum truncatione; et, si ab aliquo alio læderentur, ipse, quando primum posset, bona fide illos adjuvaret; et si aliquod impedimentum ipsi obstaret, ut tempus et inducias,

NOTÆ.

(1 8) Hugonis, qui Heinricum parvulum de sacro fonte levaverat, prout ipse rex indicat in epistola ad eum data, Dacherii Spicileg., t. III, p. 441 novæ edit. Uss.

(119) Discalceatus, et laneis indutus. Ep. ad Germ., l. I.

(120) Hos enumerat Lambertus h. a. Uss.

quas ipsi dominus papa constitueret, observare multatenus posset, deinceps cum primum posset, absque mora in illate observare festinaret. Hoc ut prædictum est pacto, introitus et accessus ad papam regi, magno lacrimarum flure ploranti, ceterisque excommunicatis non parum similiter plorantibus patefiebat. Quid ibi lacrimarum ab utraque parte effunderetur, non facile quis enarraret; ubi dominus papa non minimum pro ovibus quæ perierant, Deo requirendis fletu miserabili conquassatus, ipsis et oportuit humiliter prostratis, et presumptionis suæ pertinaciam confessis, canonicæ reconciliationis et apostolicæ consolationis idoneos protulit adhortatus, et sic apostolica indulgentia et benedictione reconciliatis et christianæ communioni redditos, in ecclesias introduxit. Dehinc facta pro eis consueta oratione, et in osculo sancto regi et episcopis quinq; Argentino, Bremensi, Lausannensi, Basiliensi, Neapolitano, et cæteris majoribus dignanter salutatis, ipse papa missas fecit, et in loco communionis regi ad se vocato eucharistiam porrexerat (121), quam antea ipsi interdixit. Cujus participatione rex se indignum fore contestans, incommunicatus digreditur. Unde mox apostolicus quasi quoddam indicium impuritatis et quasi testimonium latentis in eo cujuslibet ypocrisis, Spiritu revelante, non imprudenter capiebat, et nequam se verborum ejus fidei deinceps totum ex toto credere præsumebat. Demum vero cibo satis decenter præparato, simul ad eandem mensam condebant, sobrio se victu honeste procurabant; et inde cum gratiarum actione surgentes, et non multa præter maxime necessaria obedientiæ promissa, fidei datæ, sacramenti non violandi, perfectæ pœnitentiæ, nec non cavendi Longobardorum anathematis communitioli, ad invicem sibi colloquentes, rex accepta apostolica licentia et benedictione cum suis inde discessit, præter episcopos, quos papa jussit illic incarcerari, prout sibi bene complacuit. Insuper pactum sacramenti ejusdem, quod a familiaribus regis papæ adhuc persolvendum restiterat, ab eis fiendum exigebatur. Quod ipsi contentiosa quadam discordia longe aliter quam conderetur, pervertere conantes, sese reatu perjurii cito a papa capiendos dum metuerant, ne omnino ipsi jurarent, modis omnibus cavillosi dislugerant. Ex quibus Augustensis episcopus absque licentia noctu inde clandestina fuga non reconciliatus evaserat. Sic in primo pacto, quod ad invicem statuerant, papam artificiose delusum et deceptum (122), mendaces abieciunt.

A Ad hæc dum apostolicus duos episcopos, Ostiensem et Prænestinum, pro necessitate et regimine sanctæ ecclesiæ [Mediolanum, Ticinum, et in cæteras illarum partium civitates dirigeret, et sic non sine fructu Placentiam proficiscerentur, a Placentino antiepiscopo (123) perjuro et anathematizato capti sunt. Ex quibus Prænestinus paullo post dimittitur, Ostiensis in quoddam castellum incarcerationis transmittitur (124). Ubi cum aliquandiu in vinculis teneretur, et rex cum suis avaritiæ lucris quolibet artificiosus ingenio insistere niteretur, cui solummodo papa in itinere Longobardico servitium necessarium ab eis, canonicæ autem illorum omnino devitanda communione sumendum vix licentiam dedit, sacramenti quod fecerat pro legatis apostolicis adjuvandis prorsus oblitus, nullam vel in verbi unius saltem auxiliaria impensuncula ipsi compassionem exhibuit. Set cum Papæ vellet juxta ritum legis ¹²⁷ Longobardorum coronari, missis ad papam pro hujusmodi danda licentia interventoribus, responsum datum est eis, ut quandiu Petrus esset in vinculis, non haberet in hac re licentiam apostolicæ auctoritatis. Set neque sic ipsius auxilium extorquere ab eo poterat. Tandem vero imperatrice et domina Mathilda adjuvantibus, de carcere nonnullo tempore probatus relaxabatur.

Per idem tempus Quintius ille Romanus, qui ad cumulum damnationis suæ episcopum quoque Cumanum ¹²⁸ (125) juxta ecclesiam sancti Petri Romæ jam captum tenerat, cum ipso regem Papæ visitare et non parum sibi munificum efficere studuerat; quippe qui non modicas munus gratas non solum pro episcopis, verum quoque pro tam sacrilega domni apostolici capione, ab ipso sibi referendas promeruisse nullatenus dubitabat. Qui postquam ad curiam pervenerat, eumque rex ob anathema caute devitatum osculari et, ut solet amicos, salutare non ausus fuerat, quasi ob quasdam maximas suas occupationes nondum ut dignus fuerit, et prout plurimum promeruerit, ipsum acceptare non posse simulavit; et ita in dies acceptabilem suum dilatum procrastinavit. Ipse autem aliquantulum subiratus, se dedignationi et delusioni habitum proclamavit, donec tandem certissimas ¹²⁹ dignæ salutationis inducias et grates a rege sibi deferendas pertinax extorsit. Set in ipsa nocte statuti diei gutture ejus lethali quodam tumore repente præfocato, morte damnandus æterna, rege non viso et insalutato, in puncto celerrimus descendit ad inferna.

Ita rex partibus illis quæcumque et undecumque

VARIE LECTIONES.

¹²⁷ regis 1. ¹²⁸ Cumadum 2. ¹²⁹ dilationis hic inserit Uss.

NOTÆ.

(121) Factum, ut videtur; inconsultum, potuit enim rex alio occulto peccato esse obstrictus, in hoc certe laudandus, quod publice se indignum declaravit, quidquid dein judicaverit pontifex. Uss.

(122) Accusativi absoluti loco ablativorum.

(123) Dionysio scilicet, anno 1073, per papam in

synodo Romana deposita. Legati autem fuere Anselmus Lucensis et Geraldus Ostiensis episcopi. Viti Arnalphi, lib. iv, c. 15. Uss.

(124) Cf. Gregorii ep. ad Udonem Trev. arch. Reg. v, 7. Mansi XX, p. 242.

(125) Reginaldus Comensis episcopus. Uss.

poterat, auri, argenti et palliorum copiosa pondera A percipientissime corradendo, per totam quadragesimam peragratis, nullam deinceps ab apostolico regni jam interdicti, ut oporteret, licentiam petens, Veronæ diem palmarum animosus plurimum et perturbatus celebravit. Inde etiam intinuis suorum Vercellensis antiepiscopus digressus, in via, qua letanter pergebat, subitanea morte et ipse præoccupatus, equo, cui præsidelat, illico lapsus, in momento suis infeliciter expiravit.

Postquam vero regni primates perfidiam regis ¹²⁰, et pacti quod ad Oppenheim actum est infractionem, fugam illius et reconciliationem simulationem, et cuncta per Longobardiam ejus molimina artificiosa compererant, Ulmæ post natalem Domini aliquid super tam grandi negotio consiliaturi conveni- B runt. Et quia pauci præ hiemis nivose et frigoris nimietate asperima impediti illic convenerunt, missis litteris et legatis suis principibus et episcopis Lotharingorum et Saxonum, nec non Bjoariorum, item eos per fidem, quam inter se ad invicem pepigerant, et imprimis per misericordiam Dei obsecratos solleter admonuerant, et plurimum sollicitantes rogaverant, ut vel saltem in 3 Idus Martii apud Forchheim convenirent, ibique habito colloquio et prudenti consilio diffinitè terminarent quicquid eis optimum videretur de statu regni et ecclesiæ, et vitæ illorum necessaria contuione. Abhinc etiam, utpote qui plurimum anxii undecumque se præmuniri quæritant, domno apostolico, qui adhuc apud Canusium moratus est, litteras supplices et sollicitudinum instantium plenas dirigebant, et colloquium C conditum et suæ voluntatis propositum ipsi intimantes, ejus super hæc, ut in omnibus illorum causis oportuerit, consilium, auctoritatem, auxilium, nec non litteras hujusmodi indices ¹²¹ cum legatis ipsius, ad se quantotius ab eo dirigi humillime rogabant.

Domnus autem apostolicus, ut est non minimæ compassionis et benignitatis, juxta quod ipsi tam desiderabant, toto solertissimus conatu dignanter peregerat, et ad idem colloquium sanctæ Romanæ ecclesiæ diaconum cardinalem, nec non Massiliensem abbatem legatos (126) cum litteris suis communitoriis transmisserat. Ipse autem in castello eodem, quamquam pro tot et tantis hereticorum et scismaticorum scandalis et repugnantibus non parum mœstificatus, usque in Augustum mensem perstitit (127) et inde Romam suam, dum via sibi in partes Theonicas ad tot discordias componendas non patuerit, cum maxima acceptus dignatione civium Romanorum sibi occurrentium et venerabiliter cum salutantium, satis gloriose revisitavit.

VARIE LECTIONES.

¹²⁰ regni 2. ¹²¹ indices 2. ¹²² multas 2. ¹²³ calamitosissimas corr. calamitosissimis 2. ¹²⁴ propectu 2. profectu ed.

NOTE.

(126) Utrumque Bernardum nomine Reg. iv, 25, 21.

(127) Carpinetæ Gregorius plurimum eo tempore

Dux etiam Roudolfus cum consilio cæterorum regni principum, postquam regem vere reconciliatum audierat, nuntium direxit ad eum, nimis obixe et dignanter obsecrans, ne ipse omnino in Theonicas partes veniret prius quam aut papam sive imperatricem illuc præmitteret, qui ipsi dignam suspensionem et pacificam studiose præparent. Ad hoc sane papa, ab eodem legato conventus et invitatus, sese paratissimum exhibuerat, set non nisi accepta ab ipso rege pacis et fidei securitate jurejurando sibi contestata. Rex vero legationem pervicaciter designatus, nec papæ securitatem, neque oportune præmissionis dignatus est peragere postulationem.

Denique in Idibus prædictis, ut deliberatum est, ex magna parte optimates regni convenerunt. Ibique habito colloquio, perquam multis ¹²² injustitiarum et injuriarum calamitosissimis ¹²³ proclamationibus et querimoniis, quas sibi et totius regni primatibus et ecclesiis inlatas haberet, regem accusabant; et quia papa, ne ut regi obœdient aut servirent, ipsis tam interdixerit, regni dignitate privabant, neque regis saltem nomine dignum ob inaudita ipsius millefaria flagitia adjudicabant; set alium sibi pro illo eligere et constituere unanimiter destinabant. Legati autem sedis apostolicæ auditio illic tam sacrilego homine, non parum quidem mirati sunt, quod tamdiu illum super se sustinuerunt. Verumtamen id quod injunctum erat eis, non reticebant, quin potius in audientia cunctorum propalabant suæ legationis communitorium, ut si quolibet suæ cautionis artificio posset fieri, isto adhuc aliquamdiu qualitercumque sustentato, alium sibi regem nequam constituerent; alioquin ipsi, quia multo melius suæ necessitatis expertum non ignorarent periculum, quodcumque sibi optimum præ cæteris indicarent, apostolico non contradicente peragerent. Ad hæc etiam litteræ apostolicæ in præsentiarum recitatae sunt (128), in quibus præter seriem et notitiam data: regi christianæ communionis commemoratam et illud continebatur, quia non multum de penitentia illius spe et propectu ¹²⁴ letandum suis subditis foret, quoniam quidem Longobardos, quos inobedientes satis invenerat, inobedientissimos et ex malis pessimos reddiderit, et idcirco cunctis, qui sub manus illius scepro antea fuerint, apostolica vigilantia solleter multum exhortatum et consultum est, quatinus ob hujusmodi necessitates feliciter superandas domino Deo se unice commendatos, in via et amore justitiæ in dies semper attentiores et proveciores ecurrerint, et sic currendo in ea perseveranter, divinitus coronari commenerint.

Proinde nimis in Dei gratia confisi et corroborati,

commoratus est. Reg. iv, 25-28.

(128) Desunt in Registro Gregorii.

episcopi seorsum, et senatorius ordo seorsum, pro constituendo rege diu multumque consiliati sunt. Tandem sane totum senatorum nec non populi novarum rerum cupidi collegium, episcoporum primum, utpote spiritualium virorum, divinum et spiritale nominandi et eligendi regis dum exspectaret attentissime suffragium, dux Alemanniae Rudolfus primum a Mogontino episcopo, deinde a cæteris in regem ab eis nominatus et electus est. Hos sequitur sine mora totus senatus et populus, solita iurjurandi fidelitate sese illi omnes in id ipsum legitime subijcientes.

Hac electione vere non heretica, utpote communi totius populi suffragio et laudamento, in non desiderante, nolente et coacto homine legitime sic peracta, confestim inde per Babinberch et Wurciburch peragratis, in media quadragesima Mogontiacum perveniens, ab eisdem episcopis et totius populi conventu sibi illie in justum regem rectorem et defensorera totius regni Francorum laudatus unctus et ordinatus est.

Eodem die mox cives Mogontini bellum ex industria movebant in eum, ex quibus plus quam centum ceciderunt, et duo tantum ex parte regis; cæteros fuga et noctis imminetia vix a morte defensitavit. Sic regis milites victoria mirabiliter potiti sunt, et tantum civibus pavorem intulerant, ut summo confestim mane episcopo et domino¹⁹⁹ suo sese reos dedissent, et ejus adepta gratia, gratiam quoque regis, ipso cum quibus poterat omnibus interveniente, vix acquisissent. Cives etiam Wormatienses, assumptis undecumque non modicis militariis præsidiiis, contra regem et episcopum suum rebellantes conjurabant. Unde præterita eadem civitate rex Triburia divertit, et sic per Laurisham et Ezillinga proficiscens, diemque palmarum Ulmæ subsistens, ad usque Vindelicam Augustam ibidem pascha acturus pertenderat. In paschali enim ebdomada perplura quæ regno et ecclesie sanctæ necessaria fuerant, illic tractare et disponere cum principibus suis proposuerat; set ipsi statim se ab eo retrahere, quo nescio id infortunio acitante, viritum inceperunt. Non solum vero novitii milites, set etiam antiqui, qui ipsi iurejurando jam olim fidem suam confirmaverant, et ipsi perjurium parvipendentes apostataverant. Qui etiam ab Heribipolitana jam civitate literis ad papam invitatoriis præmissis, quatinus in nostras partes pro regimine ecclesiastico venire dignaretur, ductores ipsi dirigere destinaverat: set id tunc omnino peragere præ militari penuria non poterat. Tres solum-

A modo secum vix collegit episcopos, Heribipolitani, Wormatiensem, et Pataviensem. Quartus ille Augustensis, toto quo poterat versutissimus ingenio, corde durissimus adamantino, sedis apostolicæ legatis et canonicis eorum sententiis tam pertinax toto biduo restiterat, quod nequaquam ad obediendum papæ sive regi constringi poterat. Ad extremum, quamvis simulatorie, vix convictus ab omnibus, in communicatione domini regis sui Heinrici confensus est se peccasse, et ob id sacerdotio suo a legatis apostolicis privatus et dignæ pœnitentiæ subactus est. Set tamen antequam abirent, rege id suppliciter ab eis vix omnifariam implorante, ad tempus solummodo ipsi officium suum concessum est.

B Ibi profecto in die sancto paschæ, cum rex et omnis clerus et populus in processione non modica ad ecclesiam sancti Johannis sollempniter astarent, a legatis apostolicis (129) præceptum non sine ratione et canonica datum et confirmatum est, ne ultra omnino usurpatio hæc in ecclesia fieret, quæ a nonnullis simplicioribus fratribus temere et præsumptuose contra decreta Clementis papæ acitatur. Solent namque in sabbatho sancto paschæ ante infusum chrisma in aquam baptismi, omnes circumstantes ex ipsa aspergere, et ea in vasis suis accepta, sic per totam quinquagesimam (130) hujusmodi tantum abutuntur usurpativa et inordinata aspersione; non attendentes sancti papæ Alexantri rationabile et inrefragabile statutum (151), qui præcipit ut in omni us Dominicis diebus exorcismus salis et aquæ a sacerdotibus agatur, et inde populus, officinæ et loca eorum aspergantur. Ubi cella sancti Galli a fratribus regulariter electus abbas præficiunt Lutoldus, ejusdem cœnobii frater reverendus (132).

Rex ibidem pascha festive satis peracto, per Ulmam revertent Augiam intravit, et inde Constantiam pervenit. Unde episcopos civitatis, apostolicæ sedis legatorum audientiam nec non regie majestatis præsentiam cautissime devitando, in quoddam castellum comitis Ottonis (133) secessit, et ibi per totum illum annum perstitit, officio sibi jam priori anno ab apostolico prorsus interdicto, et tamen ob id ab eo nequaquam devitato. Ipse namque Wormatiæ cum a conspiratione inobædientiæ conscriptæ¹⁹⁶ resurgeret, extunc, quod nos pro miraculo debitæ ultionis divinæ notamus, claudicare cœpit, et sic deinceps debilitatus claudicavit¹⁹⁷, set tamen communionem, non officium, ab episcopo Pataviensi ante Oppineimense¹⁹⁸ colloquium jam recepit. Et qui toto biennio antea ad hoc cogi ne-

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹ dono 1, ¹⁹⁶ prædictæ ed. ¹⁹⁷ claudicat 1. ¹⁹⁸ oppineense 2. v. infra col. 390.

NOTE.

(129) Nescio qui mali deprehenderint legati in hoc usu, quem certe antiquissimum esse constat ex Gregorio Turonensi, lib. 1, De gloria martyrum, c. 24, et ex Ordine Romano, quique hodieum obtinet. Uss.

(130) Scilicet usque ad Pentecostem. Uss.

(151) Habetur can. *Aqua Sale*, de consecrat.,

dist. 5, ex decretali prima ejus epistola, cap. 5, quam spuriam esse norunt omnes. Uss.

(132) cf. Burchardi casus S. Galli, c. 7. Mon. SS. II, p. 456.

(133) de Brigantio et Bucchorn, v. Stälin Wirttemberg. Geschichte I, 539.

quaque poterat, extunc ordinare clericos, æcclesi-
as consecrare, et cætera episcopalia jura perduellis
et contra fas pertinax frequentare nequaquam
quieverat. Apostolici vero legati, convocato illic
fratrum collegio, capitulum pro fuga et inobædien-
tia episcopi illorum, nec non pro cæteris ipsius
temeritatibus, negligentis et præsumptionibus cum
eis fecerunt (134). Ibi datis induciis episcopum ad
se vocaverunt, et ne quis officium illius reciperet,
ex apostolica auctoritate firmissime præceperunt.
Symoniacam heresim et Nicolaicam ¹³⁹ (135), quæ
in episcopatu illo, cui valde infinitus subest popu-
lus, ultra modum regnat, juxta sententiam in Ro-
mana synodo datam omnino damnaverant. Et spe-
ciale præceptum præ cæteris ibi replicaverant, ne
quis christianus clericorum ob incontinentiam dam-
natorum officia omnino reciperet. Ibi quoque dum
quorundam sacerdotum judicia et septem confratrum
suorum super hæc testimonium pro recipiendis
æcclesiis suis, quas Symoniace acquisisse testimonio
multorum laicorum evidentissimo convinceretur, ab
episcopo illo recipi solere comperissent, canonica
ratione hæc judicia et testimonia prorsus recipi
non licere inrefragabiliter comprobabant. Si autem
exceptis heresibus pro crimine quolibet accusaren-
tur, hujusmodi judicia et testimonia non reproba-
bant. Pro heresibus vero si quis accusaretur
clericorum, super hunc omnium christianorum
catholicam fidem habentium, clericorum, laicorum,
virorum ac mulierum testimonium recipi debere
rationabiliter affirmabant. Proinde hoc, quod cano-
nica scripturarum auctoritate fiendum contestati
sunt, pro hujusmodi causis omnino observandum
apostolica sanctione et coercione præceperunt.

Rex denique inde Turegum perveniens, illic ali-
quantisper morabatur. Ea tempestate maxima pars
incontinentium clericorum et Symoniacorum, con-
tempta apostolica sententia, pertinaciter jam re-
versa est ad vomitum suum, animata regis Heinrici
neon antiepiscoporum illius spe adjutoria et
defensione. Et quia corrigi per Rondolfum regem
non parum formidabant, ipsum damnando, anathe-
matizando, et modis omnibus detestando, omnifariam
ei adversari et calumniari non cessabant. Heinricum
autem, quem ab olim jam ferme totum regnum,
utpote flagitiis et facinoribus vulgatissimis infamem,
ab æcclesia longe profanandum calumniose procu-
caverat, laudibus nunc e contrario immanissimis
super cælos exaltatum et quasi injustissime damna-
tum satis ejulabiliter proclamaverat. Set istud
summo opere hujus adulatorum laudamentum, illius
autem hostile vituperium, quod tamen salva illorum

A pace dixerim, hereticæ et incorrigibiles personæ
antichristianorum episcoporum, nec non supparum
illorum clericorum, canonicorum, monasterialium,
villanorum sacerdotum, et hujusmodi chorus syna-
gogarum, dogmatizare et undique disseminare, et
mendaciis inauditis attestari non quiescebat. Turba
autem plebeiorum ab hujusmodi personis seducta,
nichil aliud credidit, nil aliud egit seu scivit, nisi
quod illorum sermociniis et pseudotestimoniis
semper audivit. Unde liquido non minima scisina-
tum diversiclinia per totum regnum exorta sunt.
Nulla propinquitatum natura, non amicitiarum
fiducia, non debite subjectionis obædientia, nullus
divini timoris sive amoris respectus, non fidei
pactum, non justitiæ debitum, nullius honor vel
reverentia personæ, nec fere quicquid fas et jus
divinum semper in suis statutis continuit, sua lege
et ordine dispensatorie saltem consuetudinis obser-
vantia vel imaginatum constiterat; set a minimo ad
usque maximum cuncti avaritiæ sollertissime et
indifferenter, non divina nec humana attendentes,
studuerant. Disciplina nusquam, pudor revera pre-
tiosus, veritas rarissima erat, mendaciorum my-
riades ubicumque regnabant. Sic fraudum immani-
tas, scandalorum asperitas, nec non malorum
omnifarius omnium numerus, sese ultra modum
propalare nequaquam cessare.

Rex vero Heinricus pascha in Aquileiensi episco-
patu commoratus, postquam sibi Longobardos
omnibus modis allectos, et in solitam subjectionis
fidelitatem ¹⁴⁰ adjuratos, suæ voluntati consenta-
neos auxilios et prorsus individuos satis artifi-
ciose conduxerat, et filium suum Symoniam ¹⁴¹
antiepiscope, Mediolanensi, Placentino, et cæteris
per Italiam excommunicatis procurandum commen-
daverat, ipse uxore assumpta et, quam eo locorum
qualitercumque corraserat, non parva pecunia, per
Carantanæ abruptas angustias Bajoariam cum
paucis clandestina et inopinata surreptione vix
intraverat. Mox Ratisponæ cum Pagoariorum Boe-
miorum quoque, nec non Carantanorum principibus
et, quem secum inde huc adduxerat, non multum
viro probabili patriarcha Aquileiensi, habito collo-
quio de his omnibus quæ acciderant, ipsis ut et
nuper Longobardis non minimas suæ depositionis
D querimoniarum proclamationes lacrimosus propo-
suit, et ut se ope illorum astitricæ de his ad votum
suum ultimum iri posset, quos ipse ex quibusdam
pauperibus in tam magnos dominos sublimatos ex-
tulerat, dignitatibus et beneficiis ipsorum eos a se
gratanter et munerandos, dignificandos, ut fideli-
simis suis promiserat. Ad hæc magnificis muni-

VARIE LECTIONES.

¹³⁹ nicolaica 2. ¹⁴⁰ fidelitate 2. ¹⁴¹ symoniam et infra pag. 302. legitur; symoniæ ed.

NOTÆ.

(134) Cf. Bernolli opusc. x, 4. p. 379, ubi de
Ctione Const. episc. eodem fere ordine agitur.

(135) cf. Bernoldi altercationem cum Alboino, ut

videtur, Constantiensi canonico, n. III. Uss. Cf. Gre-
gorii epp. ad Ottonem episc. et ad Constantinenses.
Mansi XX, p. 626, 627.

bus mox ipsi ²⁰⁰ indifferenter corrupti sunt, et qualicumque ingenio excogitare potuit, sibi in auxilium undecunque satis obnix contracti sunt ²⁰¹, non modicam auxiliorum militiam, scilicet ad duodecim ferme milia, in brevi collegit; quibus regi novo congredi attemptans, sese in occursum illius manu bellatoria promovebat. Præter hos tota fere Burgundionum virtus, Basiliensis et Argentinus (136) antiepiscopi, qui nuper ab apostolico reconciliati et in parte iustitie se deinceps permansuros professi sunt, non modica quoque pars Francorum, Herimannus comes Palatinus (137), qui gener regis Roudolfi futurus erat, et maxima pars militum regis, quos jam diu adjuvatos sibi fidelissimos fore non dubitaverat, nec non omnes fere consanguinei et proximi illius, quibus ipse semper fidelissimus exstitit, in omnibus Heinrico regi una adhaeserant; ab isto autem viritum, fidem et iusjurandum parvipendendo, se subtraxerant ²⁰². Et hoc, quas maxime præ cæteris notavimus, tribus actum est ex causis. Quia per illum ad iustitie regulam corrigi, ut et prædictum est, non minimum formidaverunt. Et quia propemodum naturale est, semper cives vitiosos virtuosis civibus invidere. Et quod proprie idolis servire est. Omnes quippe quaritabant et exigebant ab eo insatiabilem suæ cupiditatis voraginem prodigiosa effusionis inaudite ingurgitari abusione; scilicet ut regnum, quod ut colligere miserabiliter ²⁰³ dissipatum coactus suscepit, miserabilius ²⁰⁴ inter eos dispartendum omnino dissiperet. Et quia prudens eis in hoc non consenserat, ad antiquum dissipatorem suum præter sancte mentis pauculas nimis personas, omnes mirabiliter velut in sentinam coinquinandi confluxerant.

Unde Heinricus rex, tanta auxiliorum copia roboratus, Alemanniam prædis rapinis et incendiis devastaturus invaserat. Nulla vero inter sacrum et profanum differentia erat. Boemii quippe mulieres in æcclesiis palam concupraverant, captivas more suo abduxerant, æcclesiam et stabulum ejusdem reverentiae computaverant; et sic fas nefasque simul omnes confundentes, ethnicorum insania partem non modicam illius patriæ hostiliter nimis perlustrabant; scilicet a patribus Austri-Francie et Moionis fluvii per Nechoram fluvium et Ezzilinga oppidum ad usque Ulman et Danubium, quamquam non sine maximo metu, qualitercumque pertingebant. Sciebant quippe, regem Roudolfum in obsidione cujusdam castelli juxta Danubium non cum parva militia concessisse, et illic militum suorum, quos undecum-

A que colligere in tantillo temporis articulo potuerit, conventum expectasse.

Rex autem Heinricus habito Ulmæ, cum quibus poterat, colloquio, regem Roudolfum cum ducibus suis Bertholdo et Welfo et cæteris Alemannorum ipsi consentaneorum majoribus, secundum legem Alemannicam, quasi dignos jugulari, fecit sententialiter adjudicatos damnari, et pariter dignitatibus et beneficiis suis privari; quibus confestim nonnullos suorum beneficiatos ditavit; et sic ite auxilium sibi hos, et omnes quos potuit, more suo adjuvatos obnix conduxit. Ibi patriarcha prædictus cum litteris pseudographis, quasi a domno apostolico in has partes per illum transmissis, coram populo recitatis, regem suum omnimodis ²⁰⁵ defensitando, et quasi authentica hac majestate eum cunctis commendando, ipsum in regni fasces dignissimum assentatorie satis idoneavit. Qui tandem post hujusmodi mendacem assentationem se domum festinanter proripiens, et sumptuoso multum apparatu se in regis qualecumque suffragium studiosissime militaturum rependens, maniaci furore derepente factus est arrepticus. Et hac amentia metuenda cunctis passione ²⁰⁶ aliquantisper ad exemplum mendacibus et apostatis demoniace satis discruciatius, damnabili consummatione insanissimus expiravit. Et sic cum nonnullis suorum subitanea iidem morte direptorum ad sedem suam tumulandus reportatus est (138). O quam timendus Deus ulionum dominus! et quam terribilis in consiliis super filios hominum! Iste homo jam pridem zelo Dei succensus, et cum honestissimis Dei viris, archiepiscopo Juvavensi et episcopo Pataviensi et cum cæteris Christi militibus, ad Oppineimense ²⁰⁷ colloquium præterito anno perveniens, non parum quidem præ cæteris regni primatibus æcclesiasticæ correctioni et christianæ religionis disciplinæ et meliorationi necessarie solertissimus studuit, et quasi angelus Domini exercituum, et secundum suum nomen (139) princeps patrum, regi Heinrico nec non cunctis Deo et sancto Petro inobedientibus et repugnantibus gladio spiritus ancipiti minax multum et horrendus viriliter undique obstitit. Nunc autem non modicis mammonæ corruptus illecebris, a zelo ²⁰⁸ et justitia Dei levissimus apostata et princeps erroris infelicitate declinavit. Unde Deo judice, æquitatis servantissimo, et hic in exemplo cænetis intueri volentibus partem calicis sui parumper prægustavit, et prægustatum in æternum et ultra non exhauriendum epotare siticulosus semper minime cessabit.

Quem Augustensis episcopus non minus infelicitate

VARIE LECTIONES.

²⁰⁰ ipsis 2. ²⁰¹ sunt. Sic non ed. ²⁰² suptr. 2. ²⁰³ mirabiliter codd. et Uss., qui tamen emendationem indicat. ²⁰⁴ mirabilius codd. et Uss. ²⁰⁵ omninod 2. ²⁰⁶ passionē 2. ²⁰⁷ opineimense 2. ²⁰⁸ celo 2

NOTÆ.

(136) Barchardus et Wernherus, Canusii papæ reconciliati. Uss.

(137) Rheni.

(138) Cf. Gregorii VII epp. ad Aquileienses de eli-

gendo successore datas xv Kal. Oct., ind. 1, Reg. v, 5, 6. Mansi XX, p. 239.

(139) Scilicet patriarcha.

est consecutus. Hic regi Roudolfo in proximo pascha A quamquam vix hominatione et fidei non ficta pacatione firmissime confederatus, ilico dum reversus est rex Heinricus, ipsi gratulanter occurrens, omnifariam ²¹¹ quoque adulatus est, et in comitatu predicto usque ad Ulmam ipsi studiosè obsequialis et favoralis non deerat. Illic etiam missarum sollemniis usque ad locum communionis ab eo peractis, ad regem et ceteros auditores se convertit, et parum quid sermone assentatorio de instantibus causis præconcionatus, coram omnibus sua sponte professus est se sanctam eucharistiam in probationem et huiusmodi iudicium accepturum fore, quod causa domini sui Heinrici regis justa fuerit, Roudolfi autem prorsus injusta. Et sic, ut in iudiciis solitum est, hac sacramentali conditione præmissa, scilicet ut id Domini corporis et sanguinis sacramentum ita sibi ad salutem corporis et animæ profecerit, uti causa obtinendi regni Heinrico regi domino suo justa et rata fuerit, ipse præsumptuosus iustitiæ quasi populis commendandæ examinatur, in hæc verba communicavit. Extunc profecto passione arreptus letali, in dies semper se dolentior contabuit, donec miserabiliter justo Dei iudicio deseruiatus, et præsumptionis prædictæ in se vindictam cecidisse confessus, non post multos dies et ipse morte præventus amarissima, diem clauserat extremum. Quod itaque iudicium domino papæ dux Welf mox fecit diligenter intimari. Cui ipse mox, non mendax propheta, indubitanter remandavit, quod ipse revera de hoc præsciis esset quia idem episcopus de novis illius anni frugibus numquam gustaturus fuisset; quod paulo post, ut divinavit vir apostolicus, rei comprobavit eventus. Quamquam non ideoque populis his et huiusmodi signorum ostensionibus satis superque commonitis, necessitatis æcclesiasticæ et correctionis suæ causa, hoc regis Roudolfi iustissimum omnino et desiderabile suffragium fuisse peractum nemo ferme sufficeret persuadere, set potius regi Heinrico, omnium honorum suorum incensori et devastatori, et tot heresium et scismatum auctori et defensori, toto nisu percuiperent individui semper adhaerere.

Tunc vero, quæ heresis et seminarium erat clericorum, pertinaces nonnulli passim concionati sunt, in regis quamquam hereticos et cunctis flagitiorum D facinorumque reatibus exoletos, sanguinarios nefandissimos, nec non omnifariam profanos et sacrilegos,

nec ipsius papæ nec alicujus magistratum iudicium et sententiam cadere non debere. Non enim attenderant, Constantinum imperatorem, Pauli ²¹² Constantinopolitani episcopi et heretici sectatorem, in Romana synodo a sancto Martino papa 650 dominicæ incarnationis anno excommunicatum fuisse (140). Notandus ²¹³ etiam eis Constantius est, a Felice papa ob Arrianam heresim excommunicatus (141). Haribertum regem Francorum a sancto Germano Parisiorum episcopo ob libidinis flagitium non ignorent excommunicatum, et ita ad inferos descendisse damnatum (142). Noverint quoque Hilitericum regem Francorum auctoritate Stephani papæ regno depositum, tonsuratum et in monasterium missum, et ita Pippinum in regem electum Francorum (143). B Et a sancto Bonifacio episcopo Mogontino ad regnum consecratum. Nicolaus papa Lotharium regem Francorum excommunicavit, eo quod, repudiata legitima uxore sua, Waldradam ²¹⁴ concubinam habere præsumperit (144), qui cum Romæ se de illatis criminibus excusare vellet, sibi quæ hoc iudicium injungeretur, ut si innocens esset, fiducialiter ad communionem accederet, accessit temerarius, et de manu domini apostolici iudicium sibi sumpsit. Nam non multo post ipse et omnes fautores ejus subita morte perierunt (145). Theodosius imperator a sancto Ambrosio ab introitu ²¹⁵ æcclesiæ propellitur, et ob scelera sua ad agendam penitentiam octo mensibus in custodiam mittitur (146). Ludovicus imperator, armis depositis, ad agendam penitentiam episcoporum iudicio includitur.

Quidnamque hoc et quæ perplura huiusmodi sunt, necesse fuerit sanum sapientibus commemorasse, nisi ob responsiones inportunissimæ et mendosæ quorundam morionum garrulitatis? Plurima quippe, regibus inaudita hactenus, in synagogis suis fabulosis ineptiarum et nugarum ludibrosa proferebant privilegia jus publicum ignorantes, set neque scita sua plebeia, quamvis a sciendo vocentur, plenarie satis scientes. Namque pro motu sui libitus ²¹⁶ quælibet in utramque partem indifferenter et laudabant et vituperabant. Et ut jam pridem res sua vocabula ammisserant, ita apud eos adhuc usque non res set nomina tantum laudi et honori sunt, quæ absque proprietate ²¹⁷ et officiis suis prorsus inaniter sonant. Sicut enim lex a legendo, sacerdos a sacro, dux a ducatu, consul a consulendo, grativiones a morum gravitate, sive quod tanto plus

VARIE LECTIONES.

²¹¹ omnifaria 2. omnifarie Uss. ²¹² paulo 2. sec. XIV. corr. pauli. ²¹³ Notandū 2. ²¹⁴ waldrada 2. ²¹⁵ intro 2. corr. sec. XIV. introitu. ²¹⁶ libitus 2. ²¹⁷ proprietate 2.

NOTÆ.

(140) Non ipsum Constantinum seu Consfantem, sed ejus duntaxat typum damnavit Martinus. Vid. Pagi Brev. Rom. Pontif., t. I, p. 425. Uss.

(141) Vid. Bernoldus in Hermannno ad ann. 538.

(142) Hermann. Aug. a 1 ann. 563. Idem legitur ap. Bern. Opusc. VI, 9, p. 360.

(143) Eadem iisdem verbis extant in Bern. Opusc.

XII, 4, p. 393.

(144) Idem exemplum similibus verbis his protulit Bernoldus locis supra laudatis.

(145) Hermannus ad ann. 869.

(146) Penitentia Theodosii certa est, seu custodia fabulosa. Uss. Idem fere Bernold. Opusc. VI, 9, p. 360.

quispiam illorum laborum pondere gravatur, quanto A
cæteris præponitur; ita rex a regendo proprie dici
vel denominari comprobatur. Regulam vero, vel
quod recte ducat nec aliorum aliquando trahat,
vel quod regat, sive quod recte vivendi normam
præbeat, seu quod distortum pravumque quid corri-
gat, nominari non ignotum est. Recte igitur faciendo
nomen regis tenetur, alioquin amittitur; unde est
hoc vetus elogium: *Rex eris, si recte facis; si non
facis, non eris.* Regiæ igitur virtutes præcipue due
sunt, iusticia et pietas; plus autem in regibus pietas
laudatur, nam iusticia persevera¹¹⁸ est. Si autem
nec iuste judicent¹¹⁹, nec pie condescendant, ne-
que regulam officii sui vel sola saltem nominationis
imagine minimum quid attingant, set potius ultra
modum et insanias ethnicorum superlativas, vitæ B
facinorosæ et luxuriosæ libertatem nefandissimi
omnifariam et portentuosius exerceant, crudelissima
dominandi majestate populum supprimant, et miser-
rimè suppressum devorent, et ad interneciem¹²⁰ us-
que consumant, cur non magis proprie tyranni in
huiusmodi fortissimi, quam abusive et absque rei
veritate reges sint nuncupandi? Tyrannus quippe
grece, latine fortis interpretatur; apud veteres enim
fortes reges tyranni vocati sunt. Apud Grecos autem,
quod tamquam bases populum sustineant, basilei
vocantur, unde et bases coronas in se conigratas
osientant. Notandum præter hæc christianis regibus
est, qui dominari in populum potius quam secun-
dum nomen suum ipsum regere percipientissimi
sunt, quod de Octaviano in Romana historia scrip- C
tum est. Postquam idem pro eo, quod rem publicam
augeret, Augustus, jam Cæsar et imperator appella-
tus est, dum iudis et spectaculo Romanorum inte-
resset, et ipsi a populo pronuntiatum foret, ut voca-
retur deus et dominus, statim manu vultuque averso
indecoris adulationibus restitit, et appellationem
domini ut homo declinavit, ac die sequenti omnem
populum dicu gravissimo corripuit, dominumque se
post appellari ne a liberis quidem suis permisit. Et
si tunc tanti vitrum, rex scilicet idolatra, at nunc
quanti christianæ dignitatis nobile margaritum? Set
hæc contra nugigerulos dixisse sufficiat.

His postpaschilibus diebus apostolicæ auctoritatis
litteræ (147) omnibus citra Rhenum per Alsatiæ
et Lotharingiæ et Teutonicæ Franciæ comman-

mentibus, set ex nomine episcopis directæ sunt, per
quas eis omnes conjurationes et pacis perturba-
tiones et discordiæ, et ne Heinrico regi, ut solet
regi, obediunt aut servient, interdictum est. Quas
præ cæteris Basiliensis et Argentinus antiepiscopi
omnino contemptui habentes, flocci pendebant; alii
vero, qualibet arte et occasione poterant, quasi
numquam directas sibi dissimulantes non propala-
bant, et tantum, prout posse eis suberat, eis diligen-
ter obaudiebant.

Eadem tempestate abbas Massiliensis (148), et
cum eo Christianus (149) sapientissimus monachus,
dum reverti ad domnum apostolicum niterentur, a
quo ob sedandas nostrorum discordias in Thentoni-
cas partes missi sunt, a comite quodam Oudalrico
capti, deprædati, et in castellum Lenciburg¹²¹ (150)
incarcerati sunt. Quos rex Heinricus captos compe-
riens, non, ut domno apostolico iurejurando pactum
jam fecit, dimitti præcepit. Cuniacensis autem ab-
bas paulo post litteras ad eum communitarias trans-
misit, in quibus satis superque illum pro perjurio coar-
guit; quippe nota ipsi tota reconciliationis et confæ-
derationis causa inter papam et regem fuerat, utpote
qui præcipuus mediator his præsto intererat. Insu-
per ipsi facie revelata liberrimus demandavit, quod
id certissimum perditionis illius indicium foret, quod
tam magnos et sanctissimos Dei viros incarceratos
propter iustitiam sedis apostolicæ contemptor in-
humanus non liberaret, set potius intrudi præcipe-
ret. Qua ille commotione satis liberrime coargu-
tus et vix contractus, etsi non pro Deo, tamen pro
tanti monitoris importunitate, victos Dei, solutos et
liberos, suis autem omnibus deprædatos, abire con-
sensit. Qui rerum sibi direptarum rependium jux-
ta regis præceptum aliquantis per præstolantes, tandem
diu frustrati ac delusi, vacui et ferme nuduli ad
sancti Aurelii cœnobium¹²² divertebant. Illic toto
humanitatis studio ab abbate Willihelmo et suscepti
et multum caritative per totum fere annum tractati,
pacis tranquillitatem suæque reversionis possibili-
tatem cum non mediocri suavitate præstolati sunt.

Rex vero Roudolfus collectis undique militum
suorum copiis, regi Heinrico occurrere, et virtute
bellica ipsi congressi attemptare, Deo iudice magna-
nimus proposuit. Accepta denique ducum comitum-
que suorum nec non totius militiæ suæ, quæ vix ad

VARIE LECTIONES.

¹¹⁸ ita 2. per se vera ed. ¹¹⁹ iudicant 2. ¹²⁰ internecionem ed ¹²¹ Lenzburg prope Ararim flu-
vium in pago Ergaugia glossa sæc. XIV. in 2. ¹²² Hirsau. glossa sæc. XIV in 2.

NOTÆ.

(147) Desunt hæc litteræ apud Mansium.

(148) Vid. Gregorii epistola V. 7.

(149) Paulus Bernriedensis refert, Bernardum
abbatem Massiliensem secum duxisse egregium do-
ctorem quendam, nomine Christianum, postmodum

Aversanæ civitatis episcopum, cujus opus exstat
eximium contra Turonensem Berengarium. Hic sub
alio nomine Guilmundi celebris est. Uss.

(150) Cujus comes erat.

quinque millum pugnatorum pertingebat numerum, ananiami satis consultatione, non visum est eis sanum hujusmodi congressionis consilium, set prudenti cautione differendum ad tempus deliberabant, quousque deinceps tot militantium myriades industrius undecumque contraheret, quibus absque detrimento suorum adversarios suos oportunitate adoptata subdere, et omnifariam sibi ad servitium constringere majestate regia victoriosus sufficeret. Ipse autem quamvis nolens et invitatus, consiliis illorum acquievit, et dimissa a se dignanter contracta multitudo, intimisque suis ad tuitionem regni et ad imminendum bellorum inmanitates cavendas diligentissime præmonitis, quia a primatibus Saxonom obnixè satis invitabatur, assumptis secum tribus episcopis, Pataviensi, Wormatiensi, Herbipolitano, nec non cardinali apostolicæ sedis, cum nonnullis necessariorum suorum a secretis, in Saxoniam iter suum acceleravit. Quem totis¹⁵² regie honorificentie insignibus et laudamentis gloriosissime satis salutatum et glorificatum, ut et regem et dominum suum oportuit, omni subjectionis et reverentie dignatione et conamine acceptissimum eum congratulante magnificabant et venerati sunt. Ubi æquitatis et paternarum illius gentis legum arbiter justissimus, absque personarum acceptione omnium proclamationes querimoniarumque incusationes solertissimo justitiæ scrutinio judicialiter coram se definire conatus est. Unde non inmerito, cum ille prior pro motu sui libitus, in illos semper efferatus, prædis, rapinis et omnibus pressurarum modis grassabatur, iste juste judicans, cum rigore justitiæ prava quæque in directa reformans, ab omnibus pariter amabatur. Uxor (151) autem regis in partes Burgundie a Turego divertens, in quodam castello suo, plurimas Burgundionum illic passura injurias, plus quam annum dimidium morabatur. Quippe Basiliensis, Lausannensis et Argentinus antiepiscopi, cum omnibus quos ad se attraxerant, mox prædis incendiis et omnimodis persuasionum et inipugnationum pressuris cuncta quæ ad regem pertinebant studiosissime devastabant, quousque totam ferme illam patriam sibi regique suo subiciebant. Set non absque malo et detrimento suo. Bis quippe a militibus regis Roudolfi victi, cæsi et fugati sunt Burgundionum turmæ, quæ partes Alemannicas prædaturæ inpetu hostili superflissime¹⁵³ invaserant.

Rex autem Heinricus ab Ulma se in Pagoariam proripuit, et divisit inter suos et ducis Welfi et cæterorum sibi rebellantium beneficiis et æcclesiarum bonis, set maxime Pataviensis, omnes quos-

A cumque et quomodocumque poterat, ad se more suo, scilicet jurejurando, undecumque contraxerat; et sic expeditionem in Saxoniam contra regem Roudolfum, et in Alemanniam contra duces Berhtoldum et Welfum et cæteros illorum suffraganeos, solertissime disponebat. Et ferme nullus de Pagoariis erat, præter archiepiscopum Juvavensem et comitem quendam Eggebertum (152), quin juxta voluntatem illius ipsi assisteret et consentiret. Eadem tempestate quidam comites de Alemannis, jam pridem regis Roudolfi electissimi adjurati milites, turpis lucri causa ab eo apostatabant, et occupatis quibusdam castellorum præsidis, prædis, incendiis et totis rapinarum et pervasionum direptionibus in dominum suum, in ducem Welfonem, in bona æcclesiarum, nec non in omnes a se discordantes, totis viribus et artibus inhumanissimi per totam provinciam, prout poterant, grassati sunt. Undique igitur hujusmodi motus per provincias omnes ab utriusque partis sectatoribus promiscue, ut in bellis solet, per totum annum illum agebantur. Unde fames non minima, et quia terra fructum suum non dederat, et quia prædictis violentiis raptores et latrones omnia consumpserant, per partes nostras effecta, multos contabescere et miserabiliter interire coegerat. Divinæ pariter ut et secularis legum constitutiones nec nominabantur saltem his diebus, set unusquisque, prout poterat, ita se judice et correctore viciabat. Inaudita hactenus discordiarum scismata, fraudium turpisque quæstus ignominia, et in ipsis etiam æcclesiis, quo ob spem pacis et defensionis res suas conservandas omnes congesserant, a contemptoribus Dei innumera clam et palam sacrilegia plorabili majestate imperiose passim conregnabant.

Hic denique dominus apostolicus auditis, litteras (153) specialiter legatis suis nec non omnibus qui in Theotonicis partibus sunt, majoribus et minoribus, trans mittebat, toto nisu revera percipientissimus, ut quolibet ingenio possent, nostris ei suffragantibus, componendæ pacis causa in hanc patriam perveniret. In his, inquam, litteris legatis suis præcepit, ut utrumque regem firmissime præmonerent, quatinus sibi viam cum pace et securitate in has partes et hos, in quibus confidere posset, duces concederent, ut Deo fautore tam præcipuas discordias sedaret. Et illum qui sibi in hac causa et cæteris regni sapientioribus et melioribus consentire et obædire nollet, publica excommunicatione ab æcclesiæ membris damnatum omnino separaret; ei autem qui obædiret, regni monarchiam apostolica

VARIE LECTIONES.

¹⁵² totius ed. ¹⁵³ superbisce 2.

NOTÆ.

(151) Adelheida, soror Berthæ reginæ uxoris Heinrici IV, altera Rudolfi conjux. Vid. ad ann. 1079.
Uss.

(152) Vide infra col. 401, 402.
(153) Ex Gregorii VII Regest. IV, 23, ad Bernardum diaconum et Bernardum abbatem.

auctoritate imponerent; et omnibus qui in regno essent, ipsi, ut oporteret, regi obœdissent, subessent, servirent, et omnifariam eum ad statum et ædificationem ecclesiæ sublimatum dignificarent.

Ad hoc Rondolfus rex cum suis omnibus promptissimus obœdiebat; sed quia vias per Alpes undique obclusas et insidiarum plenas Henricus rex sub sua manu obtinuerat, id frustra voluerat, quod nequaquam ad effectum perducere poterat. Henricus autem rex timens apostolicæ auctoritatis iudicium, suis omnibus unice præcepit, ne quis ad se accessum inveniret, qui legationem apostolicam haberet; quasi se hac arte defendere ex ratione a reatu vulgarissimo sufficeret. Jam enim aliud quiddam intendebat potius quam obœdientiam. Expeditionem scilicet, quam omnes sui jam juraverant, in Saxoniam. Unde se de Pagoaria cum quibus poterat omnibus in Julio mense retraxerat in suam Franciam, illic undecumque collectis militiæ non parvisimæ qualescumque copias.

Rex denique Rondolfus postquam comperit, in se et in suos tot cohortium militarium contracto ipsum tantopere instituisse collegio, ipse non diu moratus, occurrere et bello ei congressi industrius multum attemptare non cessavit. Et sic ad usque Herbipolim perveniens, illic eadem obsessa civitate aliquantisper tardavit, ea scilicet occasione; ne si ad Renum tam copioso exercitus sui impetu festinanter pertenderet, ipse timidus et exterritus ad eum transmeare non auderet. Illic etiam duces Berhtoldum et Welfum et ceteros militum suorum Alemanorum cuneos præstolatus auxilios, quibusdam machinis et instrumentis bellicis urbis *** muros destruere solertissimus moliebatur. Ipsi autem numero quasi quinque milium occurrere ei gratulanter accelerabant.

Rex vero Henricus explorato illorum comitatu, per triduum illorum itineris quendam articulum occupavit, bellum eis non cum parvis suis cohortibus inferre temptaturus. Illi autem congressionis illius percipientissimi, iter ad eum festinanter promovebant. Et cum tam proximi convenissent, ut non plus quam duo miliaria a se distarent, et omnes in id ipsum armati bellum cum rege audenter destinarent conserere, ipse se eadem nocte fuga ab eis propiciens cum suis, ante solis ortum præ cæteris Wormaliam suam cum ludibrio et probris ipsorum etiam villanorum ingreditur. Ipsi vero comperta fuga ejus, usque ad castrorum locum illum persecutori **, cum non mediocri impetus terribilis festinantia pertenderunt. Et cum tam longinquatum jam a se et tam vehementer exterritum eum ab explorantibus comperissent, ab insectatione proposita satis mœstissimi cessaverunt; iter autem propo-

situm ad dominum suum glorianter peregerunt.

His itaque diebus cardinalis Romanus (154) litteras, ut jussum est ipsi, commonitorias ad Henricum regem pro prædicta apostolici adventus ad nos causa per quandam monachum Herbipolitenum dignanter transmiserat. Hunc autem, ante quam ad ipsum pervenire posset, quidam ex secretariis ejus, causa itineris illius diligenter explorata, captum et male tractatum, nec non servientem illius miserabiliter verberatum, incarcerationibus; litteras vero ablatas non ut apostolicas, set quasi diabolicas, omnifariam profanabant. Mox ad eum denuo litteras idem cardinalis Romanus per quandam militem familiarem ipsius pro eadem re artificiosus dirigebat; quas sub alterius quidem persona ipse apportatas suscepit et recitari fecit, set aure statim obdurata, litteras auditas efferatus nimis floccipendit, latorem illarum itidem captum in custodiam mitti præcepit; qui post paululum fuga dilapsus ab eo, vix comite vita se e custodia propiebat.

Interea toto quoad poterat nisu exercitum undecumque non modicum industrius contraxerat, et Reno cum quibus collegerat omnibus retransito, occurrurum se regi Rondolfo simulabat. Illic inter Renum et Nechoram fluvium, ejus undique vadis qualitercumque obstructis, castra metati sunt, Pagoariorum expectantes auxilium. Rex denique Rondolfus comperto illorum metu, relicta urbis (155) obsidione et machinis suis desolatoriis, festinato multum impetu ad ipsos, pugnae illis inferendæ avidissimus, audacter pertenderat. Confestim ergo ad ipsam usque ripam fluvii prædicti animo audaci pro regni sibi impositi et christianæ religionis defensione bellaturus perveniens, hostibus e contrario ulteriorem ripam ad tria ferme miliaria cum suis copiis in longum occupantibus, transvadandi locum nequaquam inveniebat; quippe ripa ex adverso tam altissima eminebat, quod nemo, ne dicam eques, pedes saltem illic ascensum præter vada artissima duo sola invenire potuisset.

Tunc Rondolfus rex ipse inclamavit et rogavit multotiens regem Henricum et una ceteros primicerios exercitus, ut si regnum *** sibi tam pertinaciter tantoque jure obtinere decerneret, unum e duobus eligeret; aut ille sibi ad se transvadandi locum daret; sin autem, ipse ad duo miliaria ripam et locum quæ occupaverat relinquens, retrogradus abiret, donec cum tota sua militia ad se itidem transiret; et si in illo minime aliter confideret, hoc jurejurando pactum inviolabiliter confirmaret: deum vero justissimi iudicis censuræ uterque eam suam decernendam devotissime commendarent, et sic aut duello ipsi soli, aut si potius prudentioribus et melioribus regni consilium videretur **, publico

VARIE LECTIONES.

*** urbes 2. *** persecutori 2. *** r. optinere. s. 2. *** videret 2.

NOTÆ.

(154) Bernardus.

(155) Wirceburgensis.

bello pro justitia sua comprobanda domino Deo moderatore indilate concertarent. Rex autem Heinricus aure surditiosa obmutescens, nullum ei responsum dedit. Hic vero, ut id tota simplicitate dictum ostenderet, quod tantopere ab eo exegerat, et ut ad hujusmodi iudicium eum quolibet ingenio irritatum provocaret, loco suo et castris se cum suis ad duo miliaria quasi fugam simulans dimovebat. Sequenti denique die cum non in hoc etiam profecisse se persentisceret, iterato impetus bellici accursu metatum pridianum audacissime occupavit, ut si arte seu ²²⁹ virtute qualibet attemptare posset, ipsi bellicose ²³⁰ qualitercumque congredi cōnaretur.

Tunc quidam de primatibus regis Heinrici bellum omnino detrectantes, et dedecus suae timiditatis et manifestae injustitiae conscientiam quantalibet honoris, quamquam falsarii, occasione defendere percipientes, pacis compendium fideique pactum a ducibus Bertholdo et Welfo obnixue quaeritabant, quatinus sibi ad alterutrum pro instanti necessitatis tantae articulo colloqui quid familiarius licuisset. Quo, prout rogaverant ²³¹, pacifice colloquio illis concessio, ad illud illico hi qui ex utraque parte idonei visi sunt convenerunt. Illic sermociniis diversis ab utraque parte diutius consertis, hac colloquutionis summa postremo diffluita est: ut videlicet in primis inter se pacem firmiter condixissent, bello imminenti prorsus tunc ea conditione dirempto et consopito, quatinus majores totius regni omnes post paululum praeter ambos reges ad colloquium juxta Renum convenirent, et ibidem cum legatis simul apostolicis justissimo ²³² rationis iudicialitiae examine, quid optimum, quidve justissimum super tam grandi causa foret, dijudicandum deliberarent; et alterutri regum qui diffinitionibus illorum non consentiret despecto, communi voto contrairent; alteri tandem consentaneo tota fidelitate et subiectione, ut regi oportet, obsequentissimi servirent. Cardinalem autem Romanum Trevirensis et Metensis episcopi in praedicto hoc colloquio cum quibusdam regis Heinrici consecratis primis audire prorsus recusabant, quia a rege non nisi fide data sibi, ne omnino reciperent et audirent papam et legatum illius, licentiam acquirere ad colloquutionem et pacem praedictam agendam poterant. Postremo tamen, licet coactissimi, eundem legatum et litteras sanctionesque apostolicas et audierant, et ut par fuit tota veneratione susceperant. Sic pro colloquio condito peragendo, ne quis regum seu principum qualibet arte vel factione id impediret, fide ad alterutrum data et accepta, et pace pariter donec omnes in sua redirent conducta, Roudolfus rex cum suis in Saxoniam ²³³ glorianter rediit.

Rex autem Heinricus in eodem loco Pagoarios

VARIAE LECTIONES.

²²⁹ se 2. ²³⁰ bellicos 2. ²³¹ rogaverat 2. ²³² justissimi 2. ²³³ saxoniam 2. ²³⁴ praestolatus 2. praestolatus ed.
²³⁵ contemplantur 2. ²³⁶ abbi. 2. ²³⁷ h. 2. ²³⁸ ite 2.

NOTAE.

(156) i. e. quos praestolatus erat.

(157) Udalricum scilicet, Marquardi Carentani du-

A suos aliquot diebus praestolatus ²³⁴ (156) et de manu regis Roudolfi, cui fere obviaverant, pacis praedictae interventu liberatos mox assumebat, et inito cum eis consilio, Alemanniam praedis et incendiis denuo inhumanissimis devastabat, principibus Alemannorum nuper de bello praedicto reversis, et tam ex improviso fraudulententer invasis. Quippe tunc maxime pacem putabant, et ideo milites suos ex itinere fatigatos domum abire jam securi permittebant. Set tamen non sine maximo suorum detrimento patriam illam pervaserat.

In eodem itinere in loco campestri, cum circa se undique incendiis ardere et fumare regionem depopulatam contemplaretur ²³⁵, ubi praeter alias plures una aeclesia cum plus quam centum hominibus combusta et desolata est, Imbriconi Augustensi episcopo, ut et praedictum est infelicitur defuncto, Sigifridum capellanum suum, reprobo eo quem fratres canonice electum jam habuerant, qualitercumque supposuit, non ut aeclesiam regeret, set ut sibi ad ingruentia bella ope individua praesidio assisteret. Quod deinceps ita res probavit. Eodem die et loco cellae sancti Galli quendam consanguineum suum (157), ejusdem loci non monachum, eadem intentione constituit super abbatiam ²³⁶, eo itidem reprobo, qui regulariter a fratribus electus, a rege Roudolfo illic abbas ordinatus est. Qui pariter ut Augustensis suppositus, dehinc contra regem Roudolfum non regulariter, semper loricator, bella non monachica sollertissimus astruxit. Aquileiae quoque Heinricum ²³⁷, Augustensem canonicum et capellanum suum, patriarcham, reprobo eo qui canonice a clero et populo electus est, qualitercumque apposuit. Deinde in Pagoariam itinere quo cepit profectus est. Inde collectis undecumque militum suorum auxiliariis cohortibus, iterum ²³⁸ in Franciam reversus est, set tamen prius Juvavensi archiepiscopo, simulata quidem fide ad se vocato, et arte omnimoda, si eum sibi adungere posset, satis superque licet frustra perempto. Ipse vero, ut revera sanctae aeclesiae immobilis columna, basi veritatis pondere superni amoris fundatissime superposita, cum se tot vecordiarum versutis tantopere capi perspicaciter persensisset, toto quo poterat se inde propiciens studio, relictis suis omnibus, vix ferme solus in Alemanniam ad suae partis et communionis viros noctu latenter fugiebat (158).

Tandem igitur, cum tempore condito undique ad colloquium destinatum qui ad hoc vocati nominati- que sunt majores melioresque regni convenire jam coepissent, rex Heinricus non mediocri iterum collecta militia, fidem per principes ejus jam condictam perfidus infringens, pacis pactum efferatus omnino parvipendens, toto quoad poterat ingenio, ne con-

eis filium. Uss.

(158) Cf. vitam S. Gebhardi.

venirent, illis undique sollertissimus obstiterat. Illi autem huiusmodi explorata ejus recordiae solita tergiversatione, causa suæ colloctionis et propositæ tot discordiarum et scismatum totius regni futuræ confederationis prorsus infecta, quamvis non absque prægrandis murmuratione permoti, unusquisque in sua remeabat. Ipse autem, uti jam deliberavit, solitis incendiis prædisque insistens, rebelles suos ubicumque manu majestativa pertinaciter pervaserat. Illic Argentinus episcopus (159), præ cæteris in hujus modi negotiis inceptor et auxiliator illius tunc præcipuus, quadam die more militari bellicose loratus, et tot malorum et facinorum armiductor et princeps, cum ad castra remearet regi suo nimis crudeliter morigerus, morte repentina, cum se lecto collocaret, in momento præventus est. Unde sui satis superque exterriti, non parum obstupuerunt, qui vita illius flagitiosa tantotiens scandalizati sunt. Ipse namque contra præceptum canonicum concubina quadam vidua, publica pertinacia in pudoratus abusus est, quam militi suo nuptam, non modica ab eo pecunia et beneficiis emptam abstulerat; dehinc apud papam pro huiusmodi accusatus (160) ipsam abjuratam non devitaverat; præterque hæc nefandissimi ejusdam incestus ipsam infamem suspicionem, numquam ob id sua abalienavit fornicaria coitione. Sic Dei contemptor industrius, ut Paulus Samosatenus episcopus ille Antiochenus (161), qui feminarum consortio delectatus, clericis suis idem concessit, ne sibi hoc ab eis crimen imputari posset, cunctis suis canonicis et clericis subparrochianis, nec non toti ecclesie scandalum non minimum effectus, iram Dei promeruit, æternæ damnationis rigore feriendus: vix quippe homini per quem huiusmodi scandalum venit. Vix namque in divinis litteris pro æterno luctu scribitur. Paulus hereticus ille cum damnatus ab ecclesia nollet discedere, ad sui dedecoris cumulum publica inde manu expellitur: hic itidem ab apostolica sanctione pro heresibus suis et flagitiis canonicè jam damnatus, superni iudicis sententia ad exemplum cunctis evidentissimum est derepente ut a vita, sic a regno Dei eliminatus. Quem sui acceptum, mox ad sedem suam infausto itinere tumultuandum reportarunt.

Rex vero Heinricus, dum tertio tunc Aleman

A niam³³⁹ devastaturus suo ritu pervadere destinasset, et duces Bertholdum et Welfum cum cæteris Alemannorum cohortibus sibi bello congressuros non dubitaret, prudenti quidem consilio occursum illorum declinans, recta in Pagoariam cum suis itione, bello cedens, commigravit. Dehinc assumptis secum ducibus Boemiorum, illorum provincialium, militariibus copiis, Egghertum, non parvæ valentiæ et virtutis comitem, qui sibi rebellaverat, prædis, incendiis et castellorum illius obsidionibus pertinax ejus devastator hostiliter inpetebat. In ejus devastatione nivoras algoris nimietates sic cum suis quamquam vix perpetuens, tribus castellis illius aliquamdiu obsessis, et ad ultimum bellicis instrumentis captis et destructis, pervasor durissimus hiemabat. Ipsum **B** denique sibi resistere minime sufficientem ad regem Ungariorum cum uxore (162) suisque omnibus fugatum exulare cœgit.

Eadem tempestate Rondolfus rex, postquam prædicta expeditione finita in Saxoniam cum suis rediit, et colloquium conductum, regis Heinrici factione et perfidia impeditum recognovit, quid tandem potius ageret non habuit, quam ut iudex exquisissimus regum Saxonie pacificaret, et secundum leges illorum prava quæque iustissime examinata corrigeret. Præter hæc quosdam³⁴⁰ Westfalorum et Thoringorum sibi rebellantes regia maiestate coercuit. Domino etiam apostolico totam rerum gestarum seriem, directo jam Romam legato, intimari fecit, ejus super his consilium et auxilium sollertissime queritans. **C** Ipse autem ei nichil aliud remandavit, nisi quod litterarum, quas proxime et legatis suis et una omnibus Theutonicarum partium principibus transmiserat, se non ignoraret non modica aviditate effectum expectasse. Unde cardinalis ille Romanus non parum quidem animatus, juxta quod in litteris continebatur, contracto Saxonice provincie episcoporum cæterorumque principum apud Goslarum collegio, regem Heinricum apostolicæ auctoritatis sententia in 2 Idus Novembris (163) a communione corporis et sanguinis Domini, nec non a liminibus sanctæ ecclesiæ catholicæ juridicaliter damnatum omnino excommunicavit, ei que omnino regni gubernacula interdixit, eo quod summo primæ sedis apostolicæ pontifici³⁴¹ prorsus inobediens factus,

VARIE LECTIONES.

³³⁹ alemannam 2. ³⁴⁰ quosdam usque Mediolani (pag. 305. lin. 26.) folio exciso desunt 1°. ³⁴¹ deest 2.

NOTÆ.

(159) Werinherus.

(160) cf. Gregorii VII. Registr. III, 4, die 3 Non. Sept. a. 1075 data.

(161) Similia profert Bernold. Opusc. III, 7, p. 252 et Chronicon anno Claudii I.

(162) cf. Vitam beati Adalberonis episcopi Herbipolensis cap. 4, ubi Arnoldus ejus pater filiam habuisse dicitur, quæ (Mechtilda alii dicta) a nupsit Ekkeberto comiti, cujus castrum, Niwenbur dictum, in ora Oeni fluminis est situm. Huic post felicem fratrum excessum in sortem dotis urbs Putina cum omnibus ad se pertinentibus cecidit. Paulo vero antea Putina urbs inclyta et famosa vocatur, quæ

quasi metropolis et mater civitatum versus Pannoniam ad australem plagam ad arcendos hostiles Pannoniorum incursum et devastaciones antiquitas constituta fuit, et nunc Pitten appellatur. Patet hinc ratio tam persecutionis, quam fugæ Eggeberti; cum enim hic partes Adalberonis episcopi Herbipolensis, socii sui ab Heinrico sede sua pulsi, tueretur, ipse quoque eversis castris suis, quorum præcipuum erat Neuburg Scherdingam inter et Patavium, in tutiora sese recipere coactus est, ad Putinensem scilicet urbem suam in Hungariæ finibus sitam. Uss.

(163) a communione — regnum ordine mutato ex ep. Gregorii IV, 23, supra laudata petita sunt.

regnum, quo in Romana synodo eum justa damnatum sententia privavit, et sic privatum anathematizavit, non ab eo permissus temeritate tanta invaderet; et insuper viam et ductum ad tot discordias seismata et totius regni facinorosas et calamitosas simulatas componendas contempnor Dei et apostolicæ sedis, ipsi pertinax omnino vel nunc saltem concedere detrectaret. Roudolfum vero auctoritate apostolica in regnum confirmavit, et omnibus regni optimatibus, ut ipsi ut oportet regi faverent, firmissime præcepit. Per Alemanniam quoque utriusque partis bellicosæ nimis in alterutrum phalanges diversis undique motibus, set circa Danubium præcipue, pace prorsus conturbata, prædis itidem rapinis et incendiis insistendo, et res alienas, set æcclesiasticas præcipue, sibi publica invasione usurpando, pro posse suo debachantur.

Eodem tempore Agnes imperatrix (164) huiusmodi seditones jam diu sedare summopere contendens, exitu felici 19 Kal. Januar. diem ultimum clausit. Quæ duodeviginti (165) ex quo sacro velamine consecrata est annis, regia gloria et una vitæ mundanæ voluptuosus deliciis pro regno Dei spretis, vitæ religiosæ stadium certatim aggressa est. Psalmodiæ et orationibus die ac nocte indefessa semper insitit; carnem suam cum vitiis et concupiscentiis, utpote quæ Christi revera securitrix fuerit, semetipsa verissime abnegata, sedula nimis crucifixit. Ipsi quippe cum desiderabili cordis compunctione Lacrimæ sibi divinitus datæ panes fuerunt sine intermissione; sic cum Ezechia semper recogitans omnes annos vitæ in tanta amaritudine animæ suæ. Quanto enim magna fuit in sæculi magnalibus, tanto se humiliavit in omnibus. Unde respexit ad humilem et spiritu pauperulam Spiritus sanctus. Regiis insignibus depositis, et in pauperes Christi et æcclesias disperditis vilibus usa est vestimentis, illud maxime non in hoc solummodo, set in omnibus attendens, ut ne quid nimis sit. Cotidianis confessionibus non solum operum, verum quoque cogitationum inordinatarum nec non insomniorum, sese sui in principio accusatrix expurgare solita est. Ipsa quippe magistros obedientiarior, quos præ cæteris religiosiores et prudentiores noverat, semper individuos secum solertissima habebat, quorum cotidiana lectione, collatione, disciplina et contuitione salutaris discretissime se undique præmuniri cupiebat. Quicquid enim illi oneris per obedientiam imponebant, sine mora Deo subdita voluntativa satis supportabat. Jejunia illius simplicita et non superstitiosa, victus modestus et satis sobrius et mirabiliter temperatus erat, et ad mensulam ejus semper ex divinis recitabatur lectio, quæ

A fuerit etiam eibus et delectabilis animæ refectio. Illic conviva Christus semper in pauperibus officiose procurabatur. Fecit namque sibi amicos de mammona iniquitatis, ut cum deficeret, in æterna eam tabernacula reciperent. Quicquid enim de suis habere poterat patrimonii, quæ amplissima tante personæ responderant, præter manifestas necessitates, cotidie in huiusmodi studiose disperserat. Balfnearum fomenta et plumarum molliem omnino devitabat. Stratum ejus frequentius terra fuit, seu quid aliud de durioribus, psithio (166), tapetio sive paleis rarissimis præparata²¹²; et cum paullisper fragile corpusculum dormitivenula rapta resciceret, illico ad vigiliis orationesque solitas nimis impigerima fervebat. Cui Christus in corde, psalmus verbumque illius semper in ore sonuit. Quid tunc sibi laboris insumpserit, ipse solus testis et conscius est, cum quo tam intime²¹³ conversata est. Omnes suos tam ultra modum diu noctuque laborando conviccrat, in vestimentis pauperum manibus suis consendis, ipsisque pauperibus sordidulis, set præ cæteris scabiosis, leprosis, ulcerosis, sanie profluendi tabidis, sive qualibet passione fœtidis, accuratissime balneandis, confovendis, vestiendis visitandisque operosa Christo ministraverit, et omnibus servis Dei se tota humilitate humanissimam exhibuerit et liberalem omnimodis, chorus huiusmodi et turba per terras in id ipsum conclamitans, prædicare non quiescit. Quippe omnibus ubicunque per æcclesias aut monasteria vitæ religiosæ personis, qualitercumque largitatis suæ impendiis communicare conabatur, et sic privatim et communiter fraternitatis eorum et orationum memorias sedulissima participabat. Hereticis autem et ypocritis, ut absque personarum acceptione magnæ in omnes libertatis et invectioniserat, nimis aspera, auctoritate et coargutione magisteriali satis infesta resistebat, et maxime nicolaitis et symonianis. Primum namque cum a nonnullis regni primatibus obnixè rogaretur, ob filii sui puerilia dehinc vero juvenilia errata coercenda seu temperanda, ut in Theutonicis partibus monitrix illius et correctrix materna disciplina et libertate cæteris sollertior et familiarior moraretur, aliquantisper consensit. Denum vero cum filio suo ejusque a secretis²¹⁴ tantotiens commonitis, et omni arte et ingenio coargutis, oburgatis, obsecratis oportune pariter et importune, et nec minimum quid propterea correctis, immo potius deteriora molientibus, omnino abhominabilis nec non etiam gravis ad videndum fieret, tot insolentias, rapinas, invidias, repugnantiam, vecordias et multifarias eorum insanias diutius pati recusans, se Romam ad sanctum Petrum et tot san-

VARIE LECTIONES.

²¹² quicquid 2. ²¹³ præparatum ed. ²¹⁴ intimo 2. ²¹⁵ assecratis 2.

NOTÆ.

(164) Virtutes ejus prædicat etiam Petrus Damiani, tam in epistolis ad eam datis (Opp. t. I, p. 112 et seqq.) quam in Opusculo 56 (t. III p. 372) conf. Mabill. Annal. Bened., t. IV, p. 617, seq. et t. V,

p. 115. Uss.

(165) A. 1061 exeunte vel 1062 ineunte monialis facta est; v. supra.

(166) Parva storea monachorum.

etorum contubernia cum omnibus suis ex toto contulerat. Illic quicquid de bonis suis habere poterat, in usus pauperum cotidie expendebat, et sic vitæ sanctæ et religiøse propectu in dies se semper in anteriora extendens, et posteriora obliviscens, supernæ vocationis bravium legitime certantem cursuque consummando, ibidem triumphaliter et glorianter persecuta est. Cum autem pro tot magnificis vitæ tam beatissimæ remunerandæ pietatibus tempus instaret, febrium languore ketanter ultra solitum arrepta, quarum intemperantiam ipsa medicinalis artis non imperita ante multotiens mitigare consueverat, per dies quatuordecim semper in horas viribus corporis diminiutis, mentis autem in Christo gratiosius amplificatis et corroboratis, ægerime multum defecit et contabuit. Postremo cum ad usque finem perventum est, bonis illius jam ab ea in usus pauperum et æclesiarum discretissime dispositis, convocatis ad se in primis domno apostolico, cunctis fidelium suorum et amicorum personis carissimis, quibus ultimum vale faciens animam suam commendaverat¹⁶⁶, et omnibus suis prout desideravit ordinatis, communicata dehinc devotissime eucharistia, cum cæteris orantibus et psallentibus et ipsa una psallens et gratias agens, in manus Dei et sanctorum Petri et Pauli spiritum suum exultanter commendavit. Tandem domnus apostolicus exequialibus officiis, missarum sollempniis, elemosinis, vigiliis quoque per aliquot dies sollempniter pro anima illius celebratis, in æcclesia sanctæ Petronellæ, quæ Vaticanum Apollinis appellatur antiquitus, juxta altare Dominicum, ad latus scilicet sanctæ Petronellæ, sacrum Agnetis imperatricis apostolica sua indulgentia et absolutione tantotiens a peccatis remissæ corpusculum, in sarcophago consignatum, cum ymnis et laudibus totius sanctæ Romanæ æcclesiæ in id ipsum consonantibus dignanter sepelivit.

Æstivo tempore ejusdem anni Romanæ urbis præfectus (167) a quibusdam Quintii proximis per insidias interfectus est. Qui jam dudum domno apostolico peccata sua perfecte confessus et ad Deum conversus, mundum cum suis delectamentis illicebrosis omnibus omnino relinquere et ad monasticæ vitæ perfectionem tendere percipientissimus voluit; set ab apostolico per obædientiam omnino prohibitus est, et in præfectura sua permanere jussus est, ut zelo Dei armatus et judex æquitatis et justitiæ servantissimus tot malefactoribus obsisteret, et in hac obædientia Christo gratanter militaret. Quod et non minimo obædienti conatu pro posse suo omnimodis exsecutus est. Unde et Quintio, malefactorum omnium primicerio, sollertissimus ob tot rapinas et

A latrocinia illius et quia domnum papam sacrilegus in æcclesia inter missarum sollempnia altari assistentem in contemptum Dei captum in turrim suam abstraxit, perfecto odio et digna persecutione adversatus est. In quo obædientia certamine hic vir Dei zelotes perfectus, hereticis infestus, judex justus, elemosinarum dispensator largus, magnæ compunctionis et lacrimarum gratia in orationum suarum sedulitate donatus, castitatis et continentie dilector præcipuus, utpote a puero legitime conjugatus et paulo post viduus effectus juvenilem in se ardorem deinceps juxta consilium apostoli sic permanens viriliter continuavit, caritativus, humilis, hospitalis, suavis, affabilis, constans, modestus, patienter longanimis, pacis et veritatis sectator, et miræ religionis miles industrius et administrator: qui beatæ vitæ et christianæ militiæ tyrocinio prodens in carne ambulavit set non secundum carnem militavit, pro justitia et fide fausto triumphans martyrio vitam finivit temporalem, mox pro eo feliciter adeptus ineffabilem vitæ perennis immortalitatem et semper virentis paradysi desiderandam præ omnibus amœnitatem. Hic quidem a civibus Romanis, set præcipue ab Urbis optimatibus, magno planctu et ejulatu ut oportuit, lamentatus, post magnificas exequiales agendas officiose satis et honeste juxta ritum Romanum apud sanctum Petrum celebratas, in medio ipsius paradysi debita laudem et ymnorum inpen-
C sione gratiosa, devotissime est tumbe marmoreæ inpositus, et ita decentissima sibi tumulatione Deo et sancto Petro est ab omnibus intentissime commendatus. Tandem vero, cujus in vita sua tyro municipatui inpensius militaverit, et quod mundo revera usus sit tamquam non uteretur, palam omnibus apparuit, cum tot miraculis et virtutibus non modo Romanis, verum quoque omnibus illuc undique concurrentibus jam jamque evidentissime exclaruit, quam magnus sit apud Deum. Enim vero tot et tanta meritis ipsius ibidem Deus operatur magnalia, ut vix quibusdam probari possint, scilicet æmulis illius, in veritate fuisse facta. Unde nunc, ut illorum invidiosa palam confutaretur incredulitas, in proxima Romana synodo (168) quædam miracula sub testimonio tot et tantorum virorum tantæ auctoritatis tamque probabili, illic procul dubio facta litterisque commendata publice recitabantur; de quorum veraci relatione omnino fas non sit quempiam dubitare. Quiddam vero, quod non minime apud Romanos admirationi haberetur, adhuc viventi eodem interfectionis ejus anno revera actum in eo refertur. Quadam namque die cum quoddam oratorium causa orationis est ingressus, ante fini-

VARIÆ LECTIONES

¹⁶⁶ commendaverit 2.

NOTÆ.

(167) Cinthium appellat S. Petrus Damiani, cujus ipse virtutes epist. 1 et 2 lib. viii, ad eum datis deprædicat, nec non Paulus Bernriedensis, qui eum Cincium vocat, a quo alter Cincius seu Quintius, de quo anno prior actum, in carcerem conjectus

est, cujus propterea odium incurrit, non nisi suo sanguine exstinguendum. Ipsum ab apparitoribus Heinricianæ persecutionis occisum scribit. Uss.

(168) Mense Martio a. 1078.

tam orationem duo pili ad mensuram digiti unius longi in pollice manus illius excreverant; quo ipse viso ²⁴⁷ non parum cum omnibus, quibus mox monstravit, stupidus effectus, tunc et in posterum secum satis mirari solebat. In eadem quoque synodo quædam item miracula, quæ Mediolani ad sepulchrum domni Erlebaldi (169), qui et ipse propter justitiam ante triennium passus est, facta sunt, probabilibus personis tota veritate illic attestantibus et litteris ea commendata demonstrantibus, recitata sunt. Qui et ipse orator facundissimus, et sub seculari habitu athleta Dei solertissimus, canonicæ restaurator disciplinæ et observantiæ, nicolaitis et symonianis hereticis zelo Dei in tantum restitit, ut ferme in toto Mediolanensi episcopatu nullus eorum non correctus sive non conversus remanserit. Si quis autem canonicæ districtioni perduellis et inobædiens repertus est, mox ipse assumptis secum turris suis militariibus, ad canonicam illum censuram aut eegit, sive fugavit, aut captum incarcerationavit, et omnia quæ possidebat diripuit et dissipavit. In ejus factionis ultionem quidam Mediolanenses, qui episcopi sui symoniaci (170), cui et ipse tota qua poterat virtute adversatus est, nec non regis Heinrici, qui eundem illis hereticum apposuit, morigeri et assentatores fuerant, Dei tyronem egregium pro justitia et fide nec non obædientia quam ipsi dominus papa Alexander pro hujusmodi inposuit, per insidias dolose quinque simul lanceis perfossum interfecerunt. Dehinc interfectum in platea civitatis cadaver ejus exanime per triduum ne sepulture traderetur, gladiatoria manu inhumanissime prohibuerunt. Tertia vero nocte in ipsa ejus intempesta lux cœlitus emissa tam clarissima, ut quidam qui ab urbe plus quam decem miliaria aberant, certissimum urbis ipsius incendium non dubitarent, super corpus ad trium horarum spatium resplenduit; et inter plures qui pro hujusmodi signo concurrerant, quidam fratres qui visionibus ad hoc in somnis præmoniti fuerant, audacter accedentes, tulerunt corpus ejus, et debito orationum et exequiarum officio, Deo prout oportuit gratias agentes, in monasterio sancti Celsi martyris sepelierunt. Demum vero multis virtutum et miraculorum testimoniis hic vir Dei, zelotes pravitatis hereticæ tam industrius, revera Dei amicus esse et fuisse indubitanter satis divinitus probatum est. Cujus industrie et intentioni quemlibet summi regis militem et sanctæ fidei defensorem fortiter et exultanter in Christo insistere non pigeat, si per

A eto certamine legitimo tam insigni gloriæ cœlestis triumpho perenniter coronari delectat. Eodem anno quædam matrona in Alemannia puerum non multum vivacem, et cum eo pariter caput quasi hominis absque omnibus humanis membris solitarium, set vivens et ex toto cunctis suis sensibus humanitus bene formatum, generavit. Quod, dum infantulus ille mox moriturus baptizaretur, obstetrices acceptum, secreto tamen propter quandam erubescentiam, et ipsum, pro toto homine nomen inponentes ei, in nomine sanctæ Trinitatis baptizabant; set non multo post moriebatur.

MLXXVIII.

Roudolfus rex in Saxonia apud Goslarium nati-
B tatem Domini cum maximis Saxonice gentis copiis gloriosissime celebravit. Rex autem Heinricus Ratisponæ biduo tantum qualitercumque non multum festive vix commorans, iterum ad obsidionem cujusdam castelli, unde venit ²⁴⁸ illuc, properanter redibat, in illis Norici sinus orientalis partibus usque in mediam quadragesimam quomodocumque per loca incertus vagans, et illam patriam quoque non modicis litonibus hujusmodi hostiliter devastans. Inde etiam legatos suos episcopos Oniburgensem et Viridunensem (171) Romam ad domnum apostolicum et ad Romanam synodum pro causa sua inibi agenda direxit. Legationem autem apostolicam et communariam Romani cardinalis litterarum ad eum contemptum et conculcationem et inobædientiam, quam toto nisu palam omnibus professus est, astutissima quadam occasione, ac si nichil umquam vel parum quid in le audiret, omnino dissimulavit. Hos etiam de synodo reversuros Ratisponam non cum minima sollicitudine præstolatus est; quippe uti sua teste conscientia promeruit, quiddam novi quod maxime noluerit ab apostolica sede sibi reportari non dubitavit. — Rex quoque Roudolfus et ipse pariter nec non omnes consentanei illius legatos suos, non quos voluerant, set qualescumque poterant, et hos artificiosa qualibet occasione et dissimulatoria, ad eandem synodum transmiserant, domno apostolico veram per omnia obædientiam demandantes, et ut tyrannicam tamque flebilem sanctæ ecclesiæ desolationem paternam sollicitudine respicere dignaretur, unanimi rogatu ipsi solertissime commendantes. Legati autem regis Heinrici, qui palam ire et omnia quæ voluerunt pacificolibitu efficere et in Longobardia et in ipsa Romana urbe poterant, mu-

VARIE LECTIONES.

²⁴⁷ visa 2. ²⁴⁸ venerat ad.

NOTÆ.

(169) De S. Erlebaldo seu Arlembardo vii. Arnulphi His. Mediolan. lib. iii, cap. 11, sqq. Pluribus agunt Bollandiani t. V Junii ad diem 27, p. 279, sqq., ubi cædes ejus ad a. 1075, refertur, ad annum vero 1076 consignat Pagius in critica Baronii, qui etiam annis 1057, 1061, 1066, 1067, 1071, 1072, 1074 et 176 de eo agit. Necem Arlembaldi, ut vocat, pariter describit Arnulphus in Hist.

Mediol. lib. iv, cap. 10 (Murat. script. Rer. Ital., t. IV, p. 39, et Leilmit. Script. Brunsv., t. III, p. 727), ubi etiam nimius ejus zelus reprehensione non caret. Conferatur Gregorii VII, lib. 1, epist. 25, 26, 27, 28. Uss.

(170) Gothefredi.

(171) Bennonem et Theodericum.

neribus, mendaciis, promissis, assentionibus, quæ rimoniis flebilibus, nec non omni arte et ingenio, uti in hujusmodi experientissimi erant, a minimis adusque maximos, corruptos, delusos, deductos omnino omnes in favorem sui regis attrahere semper non cessabant, et e diverso in odium et calumnias Roudolfi regis permaximas.

Synodus dehinc statuto tempore (172), id est 3. Non. Martii, ordine canonico initiata est, quæ fuit fere 70 episcoporum (173), in quibus erat Albanus episcopus (174), qui unus de fratribus, qui in episcopatu Florentino, in loco qui vocatur Vallis Umbrosa commorantur, per ignem et flammam 12 pedum longam pertransiit, et Petrum, qui Florentinæ ecclesiæ episcopus dictus est, vere symoniacum hereticum fuisse, et ob hoc ipsum non recipiendum, nec officia illius heretica, intacta a flamma et illesus evidenti iudicio probavit. Illic quoque de Galliarum partibus aderat episcopus Divensis, qui non humana sed divina electione episcopus factus est (175). Quippe causa orationis dum se domo sua Romam moveret, ad Divensem civitatem illic pernoctaturus devenit. Legatus autem apostolicæ sedis Geraldus Ostiensis episcopus, qui et ipso tempore eo loci concilium pro utilitate et necessitate ecclesiæ collegit, videns eum, non parum de adventu illius gavisus est; namque ipsi notus et amicissimus fuerat. Et osculato eo statim intulit: « Bene venisti, quia Deo auctorante hujus ecclesiæ, episcopo suo orbatæ et destitutæ, te pro illo episcopum et provisorem habituri sumus. » Et ille modestius subridens, putabat, eum hoc faciendo sibi dixisse. Deinde, cum non joco set serio hoc dictum sibi veraciter persensisset, inducias pro hoc respondendi in crastinum usque vix ab eo acquisivit. In ipsa nocte pondus curæ pastoralis quomodocumque subterfugere toto conatu præmeditatus, sociis suis id nescientibus, ipse solus ab eis furtive se subtraherebat, ejusdam illuc ecclesiæ latibulum se occultaturus ibidem irrepserat. Mane facto dum diu ubique multum quæsitus non posset inveniri, legatus apostolicus assumptis secum cleri totiusque populi non modicis processionibus, cum letantiis et observationibus per ecclesias illas devotissime eum a Domino queritando circuibat. Cum vero ad ecclesiam ubi fugitivus latuit perventum est, lux cœlis emissæ super eum resplendens, electum Dei prodidit. Sic itaque proditus, regiminis culmen, quod ex corde humiliter fugerat, dispositioni divinæ subditus, quamquam invitius subire coactus est. Tales semper tantæque auctoritatis et reverentiæ viros secum semper habere solebat, in quorum consilio effe-

ctum suæ sollicitudinis, et diffinitionis fidelis et prudens misteriorum Dei dispensator, solertissime ponebat.

In eadem synodo legati regis Heinrichi multum in tot, quos sibi qualitercumque assciverant, fautoribus animati et confisi, in primis omnifariam domno apostolico obœdientiam, et eam quomodocumque probandam, ex parte domini sui publice promiserant. Tandem causæ illius injurias ipsi magnopere in primis, dehinc totius audientiæ concessus, modis omnibus et commentis ad hoc instructissimi, et oratoria satis proclamatione linguosi, non ineptissime conquesti sunt. Quam quasi justissimam cuncti favorales illius concordia tenore et ipsi commurmurantes, iudicio apostolico et synodali decernendam obnixè multum commendabant. Cujus quidem causæ status hujusmodi erat: quod Roudolfus, dux et miles regis Heinrichi, quique ipsi ut fidelis et in auxilio per omnia quæ ad regni sui tutamenta pertinerent individuus assisteret, sacramentorum firmamentis adjuratus fuerit, eum cæteris suis consentaneis regno suo perjuris et perfidis injuste expulerit, et sic ipse regnum temerarius invaserit. Set non eâ necessitate hanc quærimoniam fecisse dominum suum professi sunt, quin facillime suos adversarios comprimere possit; verum idcirco maxime, quia justum et dignum sibi visum sit, apostolicæ sedis diffinitionem super hoc in primis interpellare. Nonnullis igitur iudicibus, qui illorum intentioni benivoli favebant, indifferenter complacuit, quod ob tam manifestam et sacrilegam tanti reatus factionem apostolici anathematis sententia Roudolfus rex indilite damnari dignus fuerit; et hoc plurimum rogabant, ut id juridicialiter decretum, canonice perageretur.

Domnus autem apostolicus, cui ex toto nota erat causæ instantis interturbatio, et quem non facile seductilem in personarum acceptionem adulatoria quorumlibet protrahere posset argumentatio, ante utriusque partis cautam examinationem, et cui adhuc prorsus in dubio penderat veritas excommunicationis jam per cardinalem suum factæ, sese nichil inde posse decernere, palam protestatus est. Utriusque regis obœdientiam, legatos, proclamationes, quos ambos quidem non modica pars regni primatum, episcoporum, virorum sapientium et religiosorum diverso tramite consentanea sequeretur, se multoties audisse profitebatur. Unde oportum pro hujusmodi causæ Romanæ sedis optimatibus et magistratibus, nec non cum quibus posset, cunctisque sanum sapientibus se necessario consilium et ad hoc tempus congruum habiturum fore prædicebat, ne quid injuste in alterutrum illorum ab apo-

VARIE LECTIONES.

*** justissima 2

NOTÆ.

(172) Quadragesima hoc anno d. 21 Febr. incœpit
(173) In Actis conc. Mansi XX, p. 503 legitur numerus 100 et v. Non. Mart.

(174) Petrus, v. supra col. 332.

(175) Sermo hic est de Hugone Diensi episcopo,

antea Lugdunensi camerario, qui d. 19 Oct. anni 1075 in Lancelini Simoniaci locum substitutus est, uti scribit Ilugo Flaviniacensis in Chronico Viridunensi. Css.

stolica sede decerneretur. Ad hæc omnes solleriter A in terram missis et extinctis, hujus damnationis sententia diffiniretur, satis obnixæ obœdientiam regis Heinrici primum in hoc probaturus, per dominum Deum, et si se amaret, rogavit eum et obse-
 eravit, et paternitate apostolica per legatos illius admonuit, ut pacem cunctis adversariis suis usque ad illius colloquii perfectionem haberet. Deinde ut ipsum per omnia honorando ad consensum concordie industrius contraberet, nuntios suos cum legatis illius se ad illum directurum prudenter destinavit, ut, juxta suum beneplacitum, tempus et locum futuri colloquii ipse deliberaret, et hoc regni primatibus et cunctis illuc convocandis indubitanter notificato et prænuntiato, nuntius apostolicus Romam rediret,

Sic dilata hujusmodi usque in sabbatum sententia, alia quædam quæ æcclesie utilitati et necessitati proficua fuerant, canonica diligentia ibidem cautissime pertractata et diffinita sunt. Inventum autem et diffinitum est ab apostolico et cunctis in Christo secum consulentibus hujusmodi pro regis Heinrici querimonia prudens et discretum satis consilium : quod ipse dominus apostolicus, sive pro eo legati sui idonei, in Theutonicas partes venirent, et illic in loco qui aptissimus ad hoc fuerit, regni totius primates, sapientes, et quique optimates præter utrosque reges ipsis occurrerent, et ibidem habito colloquio, tota utriusque illorum causa justissime et absque personarum acceptione discussa et ventilata ab omnibus aut justificaretur aut improbaretur; et sic communi prudenti justissimoque omnium judicio et consilio inrefragabiliter decerneretur, quomodo regnum in se ipsum tam miserabiliter scismaticum factum et perjurum, vel nunc saltem non omnino desolaretur, quin potius in Christi pace coadunatum et recuperatum rationabiliter consolidaretur (176).

In die vero sabbati dominus apostolicus legitime et ordinate ad hoc paratus, et cum suis suffraganeis synodum ingressus, consilium prædictum palam omnibus enarravit. Et cum placuisset omnibus, mox apostolica auctoritate fiducialiter linguatus et armatus, a anathematis vinculo sempiterni metuendi multum, universaliter omnes condemnavit, sive reges seu duces, episcopos, clericos, nec non ex toto, quicumque fuerint majores et minores, qui versutiis, artibus, machinationibus, factionibus seu ingeniis quibuslibet, colloquium illud conductum ne fieret, qualitercumque ex studio et voluntate detractarent et impedirent, et qui legatis apostolicæ sedis quolibet modo, ne ad idem colloquium pervenire possent, adversarentur, et qui diffinitiones, quæ ibidem pro hujusmodi causa et discordia et seditionibus D tam maximis a legatis apostolicis et cæteris regni primatibus optimatibus et sapientibus ad hoc laudamentum nominatis et electis, communiter in id ipsum concordantibus statuerentur, tenere et inrefragabiliter observare refutarent. Sic cum, candelis ardentibus ab apostolico et cæteris suis suffraganeis in anathematis prædicti complementum canonice

sententia diffiniretur, satis obnixæ obœdientiam regis Heinrici primum in hoc probaturus, per dominum Deum, et si se amaret, rogavit eum et obse-
 eravit, et paternitate apostolica per legatos illius admonuit, ut pacem cunctis adversariis suis usque ad illius colloquii perfectionem haberet. Deinde ut ipsum per omnia honorando ad consensum concordie industrius contraberet, nuntios suos cum legatis illius se ad illum directurum prudenter destinavit, ut, juxta suum beneplacitum, tempus et locum futuri colloquii ipse deliberaret, et hoc regni primatibus et cunctis illuc convocandis indubitanter notificato et prænuntiato, nuntius apostolicus Romam rediret, quatinus sedis apostolicæ legati in hoc destinati et electi, in tempore opportuno rectoque itinere et ipsi ad hoc instantis cause consilium consulores mediatores et correctores idonei pervenirent. Ita legatis regis a se dominus apostolicus, set tamen absque apostolica benedictione quam regi reportaverint, dimissis, idcirco quia fama passim eum a legatis apostolicis excommunicatum jam fuisse (177), quamquam dubia æstimatione prædicaverat, ad cætera quæ adhuc synodaliter exsequenda resisterant, efficaciter se conferebat.

In eadem synodo sententia anathematis data est in episcopos Ravennatem, Mediolanensem, Cremonensem ¹⁷⁶, Tarvisiensem, nec non in omnes Symoniacos hereticos, et Nicolaitas, pertinaciter et inobœdienter in sui erroris insaniam voluntate et industria perseverantes; et specialiter in eos, qui infra biennium temerarii, pervicaces, et incontinentes, æcclesiasticas ordinationes datione pecuniæ sibi acquisitas, relictas, et concubinas sibi interdictas apostolica præsumptione receperant. Qui quidem numero non pauci in nostris partibus publica tyrannide in authenticas sacrorum canonum sanctiones perduelles insanissime consurgebant. Illis quoque absque spe restitutionis inrevocabili omnino per datam judicalem sententiam quicumque ordines et consecrationes, excepto solo baptismo, adempti sunt, qui per episcopos officio et sacerdotali dignitate, apostolica sanctione privatos, et nondum sive per se seu per certum ipsius legatum ordini restitutos, ubicumque officio præsumptuose usurpato se ordinari, immo potius deordinari præsumperunt. Ecclesias etiam quascumque consecratas ab eis, utpote Deo numquam canonice initiatas, a primis resecrari oportere, illic judicatum et statutum est.

In laicos quoque cujuscumque dignitatis data est sententia anathematis, sive clericos, nec non in omnes personas, quicumque contra sacro-

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁶ Cremensem ed

NOTÆ.

(176) De his et sequentibus conferenda sunt Acta conc. Roman. iv Mansi XX, p. 505. Ante oculos quoque habuit auctor Gregorii ep. ad Germanos

Reg. V, 15, p. 248 et 16.

(177) Vide an. 1077, col. 401, 402.

non tantum decreta episcopatus, abbatias, preposituras, qualescumque ecclesias, decimas, vel quascumque ecclesiasticas dignitates, cuilibet clerico seu cuicumque personæ juxta usurpationem suam antiquam in beneficium dare, et quod domino Deo prius canonica et legitima traditione in proprietatem et servitium legaliter delegatum est, hoc quasi proprium quiddam et hereditarium laica et non consecrata Deo manu, consecratis Deo altaris et ecclesiasticæ dispensationis ministris procurandum et ordinandum contradere seu præstare omnino præsumperint.

Illic quoque sententia data est, ut anathema sint, quicunque prædas, rapinas, seu quaslibet artificiosas temerarias invasiones in ecclesiis Deo consecratis, sive in ecclesiarum atriis et cimiteriis, et claustris pariter consecratis, seu in his ecclesiasticis rebus possessionibus et pertinentiis quibuslibet earum facere præsumperint. Quæ specialia præ cæteris ad præbendas cottidianas et omnimodas victualium et sumptuum necessariorum dispensationes clericorum, clericorum, presbiterorum, monachorum, virginum sanctimonialium, nec non sub regula cunctorum Christo servitium separatim et quasi propriè nominata ac decreta attinere dinoscuntur.

Domnus vero apostolicus id maxime in hujusmodi decretis intenderat, ut pace per ecclesias facta, quamvis undique bella et seditiones in secularibus regnarent, in spiritalibus tamen personis canonice Dei laudes et orationes ob²⁰¹ exteriorum detrimenta subsidiorum minime cessarent. Quia vero subditorum offensacula aliquoties prudenter dissimulanda, aliquoties autem aperte cognita²⁰² mature toleranda sunt, ut oportuniori tempore corrigantur, et quia nonnisi cum tempore medicamina conveniunt; domnus apostolicus prudens dissimulatur et toleratur, multorum episcoporum et presbiterorum in Theutonicis et Italicis partibus hereticas pravitates inobedientias et tot præsumptuosa scandalorum milia in tempus opportunum dijudicanda multum sollicitus distulerat, ut scilicet post, prius maxima illa discordantium inter se et bellantium regni principum et optimatum tam seditiose ac plus quam civilis controversiæ scismata, Deo auctore qualitercumque sedata, et Christi pace legitime confederata, tandem ipsis quoque corrigendis coarguendis et puniendis cura solertissima insistere non tardaret.

Legatis autem regis Roudolfi a se dissimulatoria et satis cautissima licentia clam et furtive dimissis, quia per omnia ipsum obœdientissimum et consentaneum sibi et apostolicæ sedi minime dubitaverat, paternam dilectionem pietatem et gratiam ipsi cum apostolica indulgentia et benedictione vigilantè demandare studuit, nec non omnibus majoribus et minoribus, qui sedis apostolicæ præceptis et decre-

tis obœdienter subesse et favere studio et voluntate in pace Christi unanimes non cessarent.

Rex denique Heinricus apud Ratisponam ex legatis suis, qui præ cæteris festinantiores ad eum præcucurrerant, quosdam præstolatos et illic conventos, mox aliquantulum subtristis inde se Mogontiacum properanter, diem inibi palmarum acturus, promovebat; indeque Coloniam contractis secum quas potuit militum suorum copiis pertendebat. Ibi quoque non multum gloriose pascha egit. Postquam vero, legatis suis cum apostolicæ sedis nuntiis et cum apostolica pariter legatione jam ad eum reversis, omnia quæ in Romana synodo acta sunt et decreta, relatione veraci diligentissimum comperebat, mox ad solitæ versutias recordiæ cum suis auriculariis secum assumptis totus solertissime intenderat, id summopere in id ipsum consilantes et toto nisu astutissime per omnia machinantes, ut se absque apostolice observantia et obœdientia præcepti et decreti quasi ab illa excommunicatione apostolica liberasse viderentur, et totum, quod ipsis ex culpæ reatu manifestissimo imminerebat, regi Roudolfo et cunctis partis sibi adversariæ consorciis quasi ex ratione justissima onus Romani anathematis imposuissent.

Rex autem Roudolfus non minima principum et militum suorum Saxoniorum multitudine collecta, apud Goslarium pascha sollempniter satis celebravit. Illic, qui revera primum canonice a clero et a populo et a meliori et majori parte ecclesiasticæ militiæ electus est, in episcopum Augustensis ecclesiæ quidam canonicus, qui et ipse ad sancti Mauritiæ ecclesiam præpositus jam constitutus probatus est, venerabilis multum et bene literatus clericus, nomine Wigoldus, electione et suffragio cardinalis Romani, metropolitani et archiepiscopi sui Mogontini, nec non aliorum qui ibi²⁰³ convenerant novem episcoporum, in paschali die canonice in episcopum consecratus et ordinatus est. Cui rex post peracta legitime omnia quæ ad ordinationem ipsius pertinebant, videlicet anulo, virga pastoralis et cathedra episcopali ab archiepiscopo Mongontino susceptis, ex sua parte quidquid regii juris fuerit in procurandis bonis ecclesiasticis diligenter commendavit. Cavebat namque, ut obœdientissimus erat in omnibus, quod in Romana synodo nuper canonice definitum est, et post datam judicialiter sententiam sub anathemate interdictum et prohibitum est, ne quis laicorum ecclesias et ecclesiasticas decimas et²⁰⁴ dignitates personis aliquibus quasi proprium suum præstiterit, sive contra canones sibi usurpare præsumperit. Insuper archiepiscopus Mogontinus Sigifrido, qui a rege Heinrico Augustensi episcopo non canonice appositus sit, post datas indicias præcepit ne ultra parrochiam suam temerarius invaderet, alioquin ipsum et omnes consentientes sibi justo anathemate a membris ecclesiæ omnino sepa-

VARIE LECTIONES.

²⁰¹ ab 2. ²⁰² cognite; *sæc. XIV. corr.* cognita 2. ²⁰³ ibi non c. 1. ²⁰⁴ æc. et dec. 2.

ravit. Id ipsum quoque canonicis Augustensibus et populo intentavit, si ³²² electum suum, ut dignum et iustum fuerit, non reciperent. Sic episcopus Augustensis accepta a rege licentia repatriavit, et in quoddam castellum juxta fauces Alpium (178) sese cum suis, quia firmissimum et munitissimum erat, prudenter contulit, pacem æclesiæ inibi præstaturus. Ubi confestim per plurimas injuriarum illationes ab Augustensibus inpetitus et molestatus est; set illud qualicumque longanimitate et patientia aliquamdiu tolerans, Deo judici et defensori se cum suis devotissime commendavit.

Rex vero Heinricus post pascha mox Moguntiacum rediens, omnes quoscumque et quomodo-cumque attemptare potuit, suæ parti contraxit. Unde Saxonum optimatibus terrifera sive blanditiosis ad se pelliciendis sermociniis et inductionibus sub nomine et occasione apostolicæ illius legationis et sententiæ intimari fecit, ut causa pacis componendæ et totius regni tot scismatum et discordiarum sedandarum, quibusdam primatibus et optimatibus regni apud Fritlesariam occurrerent. Quod cum animo libenti perceptum, Saxonum principes suasu regis Roudolfi ad hoc solleter incitati, condito tempore venientes attemptare conarentur, Heinricus rex præter suos quosdam auricularios ne vel unum saltem de regni primatibus illuc dirigebat ita dum se delusos viderent, et inde subirati redire destinarent, tamen quia obnixæ ab aulicis illis mysteriar-chis rogabantur, ipsis secum colloquendi seque temptandi locum dare consenserant. Illic ab eis nichil aliud nisi mendacia et quasi comminationes quasdam ab apostolico in eos factas audierant, eo quod dominum et regem suum perjuri et infideles contra fas injuste abjecerint. De sermone autem colloquii prædicti et anathematis apostolici nulla ibi ab eis secundum veritatem mentio facta est; totam quippe illius sententiæ seriem regi Roudolfo et suis consentaneis falsa sua obstinatione pertinaces imponebant. Tandem vero Saxones his auditis, et cur illuc venerint evidentissime exploratis, ne se quasi reos in his quæ illis objecerant, et quasi de adventu et sententia domni papæ timidos æstimarent, immo potius percipientissimos et lætissimos fore probarent, colloquium quod destinavit omnes

A confirmabant et omnino adjudicabant. Et ut hujusmodi inter utrasque partes controversiam rationaliter publice dirimerent, legatum suum cum eis ad dominum suum et ad cæteros regni principes illi consentientes inde direxerant, per quem illis locus et tempus colloquii statuti intimaretur, et qui eos ad hoc promptissimos et paratissimos, et omni necessitate et dubietate postposita Domino volente perventuros illuc protestaretur. Postquam hujusmodi sermone controversiali utrobique aliquantisper habito, set tamen prædicta inrefragabili et justa Saxonum ratione et obediencia novissime laudabiliter consummato, pax ab utrisque ad usque futurum colloquium est collaudata, ab invicem domum unusquisque discedebat.

B Regis autem Heinrici consiliarii, assumpto secum Saxonum legato, ad dominum suum versus Rhenum profecti sunt. Non enim bene sapiebat in palato cordis illorum auditus justus et verax sermo principum Saxoniorum. Illi namque alia longe ratione et intentione exierant, ut Saxones scilicet ad se quomodocumque adducere pertemptarent. Cum autem id efficere non possent, mox reversi falso rumore undique diffamabant, quod illi pro certo obsidibus datis, cum domino suo pactum pacis inirent, et gratiæ illius indubitanter firmitatem promeruerint. Legatum autem illorum hujusmodi sermone remiserant, quod rex locum colloquio cuilibet dare nollet, set id causa et amore domni apostolici facere promptus esset, ut quicumque sibi rebellaret, eum ³²³ gratia sua donandum reciperet, si modo se sibi cum penitentia et obediencia deditum ³²⁴ exhiberet.

C Saxones autem et Roudolfus rex hoc comperto, manifeste eum excommunicatum cum omnibus consentaneis illius adjudicabant et comprobabant, eo quod colloquium ab apostolico tam inrefragabiliter decretum, ipse tam pervicax et inobediens annullavit. Pacem etiam quam auricularii regis et Saxones inter se condixerant, ante quam legatus prædictus ad eos repatriaret, qui ex parte regis Heinrici erant, castellum quoddam invadendo et contra fidem datam expugnando omnino parvipenderant. Metensis quoque episcopus et alii quamplures Lotharingorum, qui eisdem diebus ad regem Heinricum ducti fidei venerant, attemptandi si ad illius voluntatem inclinari possent, auditu apostolicæ legationis contemptu se in parte domni apostolici manere et persistere palam profitentes, cum offensa ipsius gratia domum redibant. Quos ipse confestim duce Theoderico et aliis militum suorum copiis assumptis persecutus, ex improvise Metensem civitatem dolo præoccupavit, episcopum cum cæteris inde fugavit, et impositis illie præsidiiis suis, urbem Argentinam profectus, inde egressus ³²⁵

VARIE LECTIONES.

³²² si non c. 1.º. 2.º. ³²³ cum 2.º. ³²⁴ deditum 2.º. ³²⁵ ingressus correxit Uss. absque ratione evidenti.

NOTÆ.

(178) Füssen.

est. Ibi diebus rogationum commorans, Thiepal-
dum³⁰⁰ Constantiensem præpositum, suum quoque
capellanum, contra voluntatem canonicorum et
domni apostolici bannum illic episcopum incathe-
dravit. Illi namque, quia, ne alicum a rege Hein-
rico reciperent, jam ex parte domni pape eis in-
terdictum est³⁰¹, canonicæ sibi quemlibet eligendum
in Christo concorditer deliberabant. Istius autem
promotioni cum illi canonici de sancto Thoma ma-
gnopere assensum et laudamentum præbuerint, divi-
nam non multo post ultionem experti sunt. Ignis
quippe æcclesiam claustrum et cuncta eorum ædi-
ficia et caminadas penitus combusta insumpserat.
Dehinc rex Henricus Alemannum invadere propo-
nens, set non tantos sibi coadunare valens, quod
hoc sine periculo peragere posset, in Pagoariam di-
vertit. Ibi apud Ratisponam pentecosten celebravit,
et marchio Liutpaldus (179) in aliquantulum ab eo
offensus regreditur.

Legatus autem apostolicus qui ad regem Heinri-
cum in pascha pro illo disponendo colloquio quod
papa decrevit advenerat, in primis quia ipsi, licet
iuvito et nolenti, ejus omnino interminationis terro-
ribus parvipensis legationem apostolicam liberrimus
intimaverit, aliquantisper occultabatur, ita ut pluri-
morum suspitione clam interfectus sive exhibitus
æstimaretur; tandem publica palam reverentia et
honore ab eo tractatus, et habitus est. Set cum tan-
tisper quidam pro hac detentum conjiciunt occasione,
ut sese per illum ab imposita qualitercunque de-
fenderet excommunicatione. Cum scilicet omnes
cernerent, apostolicum legatum illi communicare,
nemo prorsus eum quasi excommunicatum æstima-
ret seu devitaret, immo potius pro mendacio firmi-
ter computarent, quidquid passim dictum sit de
sententia synodi Romanæ, et de anathematis facti
definitione : quia, sicut rex Roudolfus cardinalem
Romanum, ita ipse legatum apostolicum in testimo-
nium suæ obedientiæ et innocentie oalam omnibus
posset ostentare³⁰².

Rex autem Roudolfus apud Goslarium penteco-
sten magnifice celebravit, collecta illuc principum
Saxonicorum et Thoringorum non modica multi-
tudo, et ibi cum eis communicato consilio, expe-
ditionem contra regem Henricum paravit et dis-
posuit. Illuc ad eum legati Philippi regis Gallia-
rum, et Fladringorum, et Lotharingorum quam
plurimum, nec non regis Ungariorum, adiutorium ipsi
propter Deum et sanctum Petrum ad defensionem
sanctæ æcclesiæ et regni totius Theutonicorum stu-
diosissime promittentium advenierant; quamvis non
ita, ut promissum est, omnino perficerent.

Dehinc per totam æstatem plures undique motus
per Alemanniam, Alsatiæ et Austrifrantiam con-

A serbuerant, et privatis bellis ex parte Henrici regis
victi, interfecti et fugati sunt, qui prædas, incen-
dia et sacrilegia plurima in ipsis æcclesiis sacris,
temerarii violatores earum, exercebant. Ex qui-
bus Basiliensis et Argentinus antiepiscopi vix fuga
elapsi sunt, militibus eorum a marchione (180),
Bertholdi³⁰³ ducis filio, fortiter pugna prostratis
et captis, rusticisque quos per comitatus sibi adju-
ratos in auxilium undique coegerant, ex parte eu-
nuchizatis. Ipsa tempestate duces Bertholdus et
Welfo Franciam cis Rhenum ex magna parte præ-
dis et incendiis devastaverant.

Interea rex uterque expeditionem in alterutrum
non minimo studio et apparatu disponebat, colle-
ctis undecumque et quomodocumque auxiliariis mili-
taribus suis copiis. Et circa Kalendas Augusti duces
prædicti cum Alemannica militia regi Roudolfo
de Saxonia egredienti occurrere deliberabant. Sed
hoc omnino rex Henricus cum maximo exercitu
intervenienti, ne fieri posset, impediebat. Et sic
bellum quotidie sperantes, et occasiones suæ de-
stationis percipientissime fieri molientes, quam-
vis non sine minimo periculo, e proximo regi con-
sederant. Insuper comprovinciales rusticos undique
per omnes illarum partium centenarias adversum
se conjuratos et armis militaribus instructos, ad
duodecim fere millia pugnacissimos et infestissi-
mos sibi, e vicino sustinebant. Sic Saxones et Ale-
mannos ab invicem sequestratos, et, ne convenire
aut per internuntios saltem inter se deliberare pos-
sent quid in tantis periculis coartatis agendum sibi
esset, omnimodis prohibitos (181), rex Henricus in
tam maximo suo confusus exercitu, prius de Saxo-
nibus, exin de Alemannis triumphare satis artifi-
ciosus destinavit, et id facillime et absque suorum
detrimento fieri posse non dubitavit. Mox ille hu-
jusmodi consilio cum suis communicato, explora-
tores quosdam, viros non ignobiles, quasi pro pace
inter se confirmanda regi Roudolfo nec non pri-
matibus Saxonum simulatorie direxit. Qua ad in-
vicem condita et solito fœdere ad tempus ab
utrisque confirmata, dum ipsi ad dominum suum
festinanter redirent, ille eos astute sic delusos de
repente et fere ex improvviso vecors et insidiosus
armata manu et impetu bellicoso inparatos inva-
dit. Rex autem Roudolfus vix cum suis de castris
festinantissime se proripiens, et quantum in tali
articulo fieri potuit, acies suas contra hostem im-
minentem prudenter ordinans et exhortans, ipsi
tam fortiter pugnacissimum congregitur, ut in prima
statim coitione victoria Deo dante feliciter potire-
tur, prostratis in brevi drabus primis legionibus.
Nec mora rex³⁰⁴ ipse primicerius cum suis inti-
mis fugam turpiter iniiit; reliquus dehinc exerci-

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ thieptaldum ed. ³⁰¹ est canonici ed. ³⁰² ostendere ed. ³⁰³ B. 2. ³⁰⁴ h. (—Henricus) glossa sæc.
XIV in 2.

NOTÆ.

(179) Austria.

(180) Bertholdo II.

(181) Accusativi absoluti. (prohibuit. Rex ed.)

lus, visus quæ fiebant, imbellis, timidus et mirabiliter perterritus, et ipse in diversa fugitando se salvare satis superque anxius omnifariam pertempavit. Saxones autem plus quam ad tria milliaria persecuti sunt eos, instantes pugnaciter a tergo fugientibus. Illic ex parte regis Heinrici de nobilioribus plus quam triginta, de minoribus vero, ut aiunt, ad quinque milia interfecti procubuerant; et ex parte adversaria de minoribus tantum ad 80 viros cecidisse testantur. Insuper ejusdem partis²⁶⁶ qui præsto aderant episcopi, a fugientibus, quibusdam falsariis audito quasi rex Heinricus vice-rit, cum suis in diversa fugerant. Ex quibus cardinalis Romanus cum plerisque aliis satis periclitatus est, nec non a latronibus Sclavis in silvis, quo latibulum quærebant, episcopus Parthenopolitanus²⁶⁷ sagitta percussus est, Baderbrunnensis captus exspoliatus et ferme nudus profugit ab eis; et Wormatiensis itidem captus, regi Heinrico cum Herimanno nobili quodam comite contraditus est. Profligatis²⁶⁸ autem et interfectis tot hostium turmis, Saxones lætantes ad locum primæ belli congressionis et ad castra sua revertebantur. Ibiq; pernoctantes, in crastinum consilio cum rege suo inito, et jure legum suarum, ne ipsis in bello victoribus progrediendum esset ulterius, ab ipso accepto, in Saxoniam suam cum tripudio grandi triumphatores remeabant.

Rex autem Heinricus absque mora Pagoariam usque pertenderat. Non minimum²⁶⁹ quippe, qui ex ista parte ipsa die cum Francorum conjuratis centenariis bello durissimo omnino profligatis et eunuchizatis dimicabant²⁷⁰, et victores mirabiliter exstiterant, Alemannorum impetum metuebat. Qui et ipsi vere comperta hostium fuga et sui regis victoria et reversione, successui suorum congaudebant; et incendiis prædisque undique devastatis et expugnatis oppidis adversariorum suorum quam plurimis, reditu triumphali ovanter repatriabant.

Tandem falsarii et mendaciorum commentarii regis Heinrici circum circa terrarum, dominum suum victorem de Saxonico bello remeasse, impudenter affirmabant, et ita commenta sua ipsum²⁷¹ domno papæ, Romanis et cunctis Longobardis per litteras²⁷² commendare effecerant. Eisdem diebus abbas Massiliensis, sedis apostolicæ legatus, qui cum ducibus Alemannorum prædicæ expeditioni præsto interfuit, et cui omnia bellorum gesta ex toto non ignota fuerant, quia nullum inpositæ legationis et æcclesiasticæ utilitatis profectum apud apostolicæ sedis adversarios se nec habuisse nec habiturum fore perspexerat, et ipse Romam ad eum qui se miserat, mendaciorum destructor non de-

fessus et sinceræ veritatis testis re vera idoneus, properanter regressus est. Ipse vero nec non²⁷³ alii deinceps per plures rem gestorum indubitabilem domno papæ cæterisque, mendacibus mirabilibus non parum nutantibus ac sese desolantibus, scriatim testificati sunt.

Autumno dehinc sequente, Heinricus rex recollectis undecumque copiis militaribus, iterum expeditionem quasi in Saxoniam simulatorie disponebat; et quos contra Saxones adjuratos contraxerat, maximum Roudolfi regis in occursum sibi pugnacissime exercitum comperiens advenisse, in Alemanniam devastandam perjuro induxerat.

Illic pessimis prædonibus et inhumanissimis de Boemia, Pagoaria, Burgundia, Francia, nec non quoscumque poterat de ipsa Alemannia conductis, prædis, incendiis, castellorum et oppidorum nonnullorum destructionibus, et in divina sacra inauditis sacrilegiis, passim efferatissimus Dei contemptor miserabiliter insistebat. Nulla inter sacrum et non sacrum differentia, nulla in tot miseris miseratione fuerat. Ecclesias quippe, ad quas cum rebus suis conservandis terræ inquilini confugerant, miserabiliter²⁷⁴ sacrilegi et præsumptuosi incenderant, deprædati sunt; sacerdotes sacris vestibus indutos, seminudos et miserrime vapultos proculcaverant; altaria sanctorum reliquiis inde ablatis destruxerant; super ea, quod a paganis inauditum est, cacaverant, carnibus prædæ in frusta dilaniatis superinpositis ea cruentaverant, mulieres quas in ecclesiis ceperant, impudentes illic velut in prostibulo constupraverant; stabulum equis et animalibus suis, nec non latrinas in eis erexerant. Mulieres item ad usque mortem constuprando nonnullas oppres- rant; plerasque viriliter tonsuratas ac vestitas, captivas abduxerant: ligneam Christi crucifixi imaginem apud Altorf, et alibi etiam, capite manibus et pedibus detruncaverant abscissis. Quid plura? Omne sacrum et divinum temerantes, plus quam ethnica insania omnifaria polluerant. — Hæc quidem omnia episcoporum, qui simul cum eis æcclesias Dei invaserant, data licentia fiebant. Fiebat autem hæc detestabilis sanctæ æcclesiæ conculcatio et desolatio circa festivitatem omnium sanctorum. Tunc quoque parum minus quam centum æcclesiæ in illa expeditione violatæ sunt. Attamen hæc²⁷⁵ non impunitè omnino facta sunt; quidam namque illorum, ut aiunt, ab imundis spiritibus arrepti, usque ad mortem vexabantur; nonnulli vero a principibus Alemannis interfecti, capti, exspoliati; plurima pars eorum enaricati²⁷⁶ et detruncati sunt. Sic Alemannia miserabiliter devastata, ipsi cum non minimis prædarum et sacrilegiorum honorati

VARIE LECTIONES.

²⁶⁶ scilicet R. glossa sæc. XIV in 2. ²⁶⁷ partenop. 2. ²⁶⁸ Profligatis 2. ²⁶⁹ Nec mirum ed. ²⁷⁰ ita cor-
recti; dimicabat 2. et ed. ²⁷¹ ipsi ed. ²⁷² l. suas ed. ²⁷³ nec deest 2. ²⁷⁴ mirabiliter 2. ²⁷⁵ om-
nia inserit ed. ²⁷⁶ enaricati correctio sæc. XIV. in 2.

sarcinis, domum, non pleno tamen triumpho, tripudiantes redibant.

Ipsis diebus dux Bertholdus christianæ religionis amator et defensor studiosus, et secundum Deum et seculum sobrie et ordinate honestæ vitæ cultor non modicus, æquitatis et pacis, modestiæ et disciplinæ, misericordiarum zeliq; Dei servatissimus, legum et dignitatum paternarum exsecutor scientissimus, vir magni consilii prudentissimus et tota morum honestate satius virtuosus, anima sua tota, qua oportuit, spe fideque in manus Dei commendata, domoque sua prudenter disposita, felici consummatione diem, o utinam! felicissimus ²⁷⁶ clauserat extremum.

Ikildulfus symoniacus ille Coloniensis appositus, apostolicæ auctoritatis sententia, utpote hereticus fur et latro, super terram damnatus eodem, autumno migravit a seculo etiam in cælo perenniter ligatus.

Synodus magna Romæ facta est, tum ²⁷⁶ ob plurimas æcclesiæ sanctæ necessitates, tum maxime ob tyrannidem Heinrici regis qualitercumque sedandam. In qua utriusque regis legati ex causa dominorum suorum se proclamaverunt, eosque jurejurando, ne colloquium, quod dominus papa in proxima synodo, ne quis impediret, sub anathemate constituit, ipsi nulla arte vel ingenio impedirent, innocentes esse testificati sunt. Legato autem regis Roudolfi ab optimis quibusque optime credebatur, alii vero perjuri incriminati sunt. Tandem vero pro invasione regni anathema ab apostolico in regem Roudolfum extorquere attemptabant; set econtra tota synodo vix suffragante (182), ne id in regem Heinricum ob inobedientiam et tot sacrilegia quæ prædicta sunt mendaciorumque versutissimas illusiones illius judicialiter ²⁷⁷ retorqueret (183), ipsi datis et ad conversionem et responsionem ad usque proximam synodum vel infra induciis, domum cum dedecore et absque apostolica benedictione confusibiles remeabant. E quibus unus, Eigilbertus Pataviensis præpositus, qui jam ab episcopo suo judicialiter excommunicatus est, ad regem Heinricum sic perjurus rediens, æcclesiæ Trevirensi ab ipso eo qui a clero et populo canonice electus est ²⁷⁸ reprobato, solita violentia sua invitis et nolentibus cunctis Symoniace est prælatus (184).

In eadem synodo hæc sententiæ decretales consensu et subscriptione universali datæ sunt (185).

« Quicumque militum cujuscumque ordinis vel professionis prædia ecclesiastica a rege seu seculari principe, episcopis seu abbatibus aut aliquibus æcclesiarum rectoribus invitis, suscepit vel suscepit, invasit vel invaserit, vel eorum consensu te-

A nuerit, nisi eadem prædia æcclesiis restituerit, excommunicationi subiaceat.

« Si quis Nortmannorum prædia monasterii beati Benedicti montis Cassini invaserit, vel quascumque res ejusdem monasterii injuste abstulerit, et bis vel ter admonitus non emendaverit, excommunicationi subiaceat, donec respiscat, et æcclesiæ satisfaciatur.

« Quoniam investituras ecclesiarum contra statuta sanctorum Patrum a laicis in multis terrarum partibus fieri cognovimus, et ex eo plurimas in æcclesia perturbationes esse, immo ruinas religionis sanctæ oriri, ex quibus ipsa christianæ censure dignitas conculcatur, perspeximus, decernimus. ut nullus clericorum investituras episcopatus, vel abbatias, vel æcclesiæ, seu præposituræ, vel alicujus clericalis dignitatis de manu imperatoris, vel regis, vel alicujus laicæ personæ, viri vel femine, suscipiat. Quod si præsumpserit, recognoscat investituram illam apostolica auctoritate irritam esse, et se usque ad dignam satisfactionem excommunicationi subjacere.

« Si quis episcopus præbendas, archidiaconatus, præposituras, vel aliqua officia æcclesiastica vendiderit, vel aliter quam statuta sanctorum Patrum præcipiunt ordinaverit, ab officio suspendatur. Dignum est enim, ut sicut gratis episcopatum accepit, ita membra ejusdem episcopatus vel dignitatis distribuat.

« Ordinationes, quæ interveniente pretio, vel precibus, vel obsequio alicui personæ ea intentione inpenso, vel non communi consensu cleri et populi secundum canonicas sanctiones fiunt, et ab his ad quos consecratio pertinet non comprobantur, falsas et irritas esse dijudicamus; quoniam qui taliter ordinantur, non per ostium, id est per Christum, intrant, set ut ipsa Veritas testatur, fures sunt et latrones.

« Falsas pœnitentias dicimus, quæ non secundum auctoritatem sanctorum patrum pro qualitate criminum imponuntur. Ideoque quicumque miles, vel negotiator, vel alicui officio deditus quod sine peccato exerceri non possit, culpis gravioribus irreitus ad pœnitentiam venerit, id est qui bona alterius injuste detinet, vel qui odium in corde gerit, recognoscat se veram pœnitentiam non posse peragere, per quam ad æternam vitam valeat pervenire, nisi miles arma deponat, ulteriusque ea nisi aut consilio religiosorum episcoporum et pro defendenda justitia non ferat: et negotiator negotium derelinquat, et officialis officium deserat, bona quæ quilibet illorum injuste abstulit restituat, et odium ex corde dimittat. Nec tamen interim desperet, set quicquid boni

VARIE LECTIONES.

²⁷⁶ felicissimus 2. ²⁷⁷ cum corr. tum 2. ²⁷⁷ judicialiter 2. hoc loco. ²⁷⁸ episcopus addit ed.

NOTÆ.

(182) i. e. abstinente.

(183) scil. synodus.

(184) viii Id. Januar. a. 1079.

(185) Mansi, t. XX, p. 507.

facere poterit, hortamur ut faciat, ut Deus omnipotens cor illius ad penitentiam illustret.

«Decimas, quas in usu pietatis concessas esse canonica auctoritas sanctivit, a laicis possideri apostolica auctoritate prohibemus. Sive enim ab episcopis, vel regibus, vel quibuscumque personis idem²⁷⁷ in proprietatem eas acceperint, nisi ecclesie reddiderint, sciant, se sacrilegii crimen committere, et ob id æternæ damnationis periculum incurrere.

«Quia dies sabbati apud sanctos Patres nostros in abstinentia celebris est habitus, nos eorundem auctoritatem sequentes, salubriter admonemus, ut quicumque se christianæ religionis participem esse desiderat, ab eam carnium eodem die, nisi majori festivitate interveniente vel infirmitate impediante, absteineat.

«Ut nullus abbas decimas et primitias, et reliqua quæ secundum statuta canonum ad episcopos pertinent, sine auctoritate Romani pontificis, seu episcopi consensu in cujus diocesi habitat, detineat, apostolica sanctione firmamus.

«Nullus episcopus gravamen seu servile servitium ex usu contra æcclesiasticam normam abbatibus seu clericis suis imponat, vel interdictum sacerdotale officium prætio interveniente resituat; idem²⁷⁸ si fecerit, officii sui periculum subeat.

«Si quis prædia beati Petri apostolorum principis ubicumque posita in proprietatem suam usurpaverit, vel sciens occultata non propalaverit, vel debitum servitium exinde sancto Petro non exhibuerit, recognoscat, se iram Dei et sanctorum apostolorum velut sacrilegum incurrere. Quicumque autem in hoc crimine deprehensus fuerit, eandem hereditatem beato Petro restituat, et poenam quadruplicem de propriis bonis persolvat.

«Si quis episcopus fornicationi presbiterorum diaconorum seu subdiaconorum vel crimini incestus in sua parrochia precibus vel precio intervenientibus consenserit, vel commissa auctoritate sui officii non impugnaverit, ab officio suspendatur.

«Ut omnis christianus procuret ad missarum sollempnia aliquid Deo offerre, et docere ad memoriam, quod Deus per Moysen dixit: «Non apparebis in conspectu meo vacuus.» Etenim in collectis missalibus sanctorum Patrum liquido apparet, quia omnes christiani ex usu sanctorum Patrum Deo aliquid offerre debent.

In eadem synodo sententia anathematis data est in omnes Symoniacos et Nicolaitas hereticos, qui in erroris sui secta indurati, synodalibus sanctorum patrum diffinitionibus et decretalibus eorum statutis scienter inobedientes, apostatarumque pertinacia

A eis recalcitrantes, studio et voluntate refragantur, Multa etiam ad utilitatem ecclesie præter ista illic promulgata sunt, quæ nunc recensere non est temporis. Actum in ecclesia domini Salvatoris Lateranensi 5 Idus Novembr. (186) anno dominicæ incarnationis 1078, indictione 1.

Heinricus Curiensis episcopus obiit.

MLXXIX.

Heinricus rex natalem Domini apud Mogontiæcum non satis magnifice celebravit. Illic contra nostri climatis situm magna fulgura visa, et tonitrua satis terribilia audita sunt, et turbo tempestatis partem non minimam de episcopali æcclesie tectura direptam, projecit in terram; et hoc eo tempore gestum, non minimum admirationi a cunctis habebatur. B Posthoc (187) Coloniensi ecclesie rex contra decretum apostolicum Sigwinum quandam, ejusdem loci decanum, non canonice per ostium intrantem præfecit episcopum. Qui investituram illam de manu regis et ipse accipere contra fas præsumens, mox excommunicationi infelix subiacebat. Dehinc rex juxta²⁷⁹ Rhenum usque in mediam quadragesimam qualitercumque commoratus, iterum omnes quos contra apostolicam dignitatem conducere et provocare poterat, privatim ad inobedientiam et rebellionem adjuvatos contraxerat; et non solum id privatim et clam molitur, verum potius apud Fritestariam in colloquio, quo Saxonum optimates et ipsius intimi astitores his diebus convenerant, palam omnibus fecit predicari, quia in nullo quod ad se pertinuerit actu vel negotio curam vel respectum prorsus in domno apostolico habere voluerit. Quod etiam hoc argumento probavit, quia legatos quos in proxima synodo ab eo sibi Romam ad sequentem synodum papa pro causæ illius responsis mittendos constituit, omnino contumax mittere contempsit.

Postquam rex Roudolfus post peractum bellum et victoriam adeptam denuo sibi insurrecturum cum non modico exercitu hostem suum prædictum comperit, ipse iterum cum maximo electissimorum suorum militum pugnatorum impetu ei congredi acerrimus omnifariam²⁸⁰ attemptans, omnifariam²⁸¹ perterritum et stupefactum a se profugavit eum. Quo facto dum nihil aliud hac vice ab eo fieri, nisi militiam suam domum a se dimissuram arbi- D traretur, ipse in Saxoniam suam cum suis glorianter remeavit. Ille autem inmaniter efferatus, Alemanniam, ut prædictum est, eam devastaturus ex improviso invaserat: nullum fere nominabilem præter Ilugonem comitem (188) hac violentia ad deditionem vel conditionem fidelitatis coacturus. Roudolfus autem rex, Saxonibus suis a se domum

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁷ deest in ed. ²⁷⁸ id enim ed ²⁷⁹ circa juxta 2 ²⁸⁰ omnifaria 2. ²⁸¹ omni faria 2 omnino ed.

NOTÆ.

(186) 13. Kal. Dec. habent acta.

(187) exeunte Decembri anni 1078, ut videtur

(188) Palatinum Tubingensem, quod castrum ab

Heinrico fuisse obsessum anno priore cxxviii e, ex gestis Trevirorum adnotamus. Uss.

dimissis, paci et secundum leges eorum iudicii et iustitiis absque personarum acceptione iustissimus studuit, quantum maxime ipsis adjuvantibus potuit. Post mortem denique ipse febribus et pleurisi inmanissime arreptus, plus quam duos menses in tantum laborabat et contabuit, ut a plerisque nimirum de vita et salute nunquam recuperanda omnino desperatus fuerit. Demum namque tot periculis Deo ipsum medicante satis desideranter reconvalescens, nativalem Domini gloriosissime apud..... cum non modico Saxonum principum collegio festivissimus celebravit, et mox ante septagesimam uidecunque recollectis militum suorum turmis expeditionem in regem Heinricum accelerare deliberat.

Quod dum ille primum conperit, seque ei in tam brevi temporis articulo non posse resistere vidit, consilio cum suis inito, non ex sua set ex optimatum suorum persona, legatos quasi per pacem quantulacumque ad invicem componenda ad optimates Saxonum astutissime fallendos properanter dirigebat, qui bella et seditiones, ecclesiarum desolationes, et tot facinorum inmanitates simulatorie conquerentes detestarentur, quique domino papae, ipsis et optimis quibusque sese dominumque suum regem Heinricum consentaneos, et in huiusmodi causis emendandis per omnia obsecutores firmissime protestarentur, et si aliter verbis fidem non haberent, iurejurando dativae obsidibus ea sibi comprobarent. Quo audito Saxones in brevi eis, utpote tam dulcissime blandientibus, nimium creduli facti, expeditionem inceptam in primis domino suo dissuadebant. Dehinc certum diem in proxima quadragesima ad colloquendum sibi apud Fritslariam constituunt; et ita pacis federe clam condicto, domum ab invicem gratulantes discedunt. Demum vero cum, ut condixerant, convenirent, optimates regis Heinrici commenta sua et recordias qualitercumque defendentes et dissimulantes, se non alia ratione venisse testati sunt, quam ut Saxones apud dominum suum, quantum possent, adjuvarent, si modo ad dedicationem venire vellent. Illi vero, quamvis frustra se venisse solitisque fallacis et doli delusos esse persensissent, bona tamen patientia ad pacem, concordiam et apostolicæ sedis obedientiam ipsos secundum sese paratissimos fieri oportere, satis admovebant. Isti autem econtra, nullam pacis neque papæ curam sese et dominum suum habituros fore, publica conclamatione professi, fide pariterque pace ad invicem renuntiata, sic temere provocati repatriabant.

His diebus ante quadragesimam dux Welfo as-

sumptis secum commilitonibus suis, cum magna virtutis impetu Rethiam Curiensem devastaturus invadebat, prædis et incendiis insistebat, comitis Ottonis (189) filium cum aliis quibusdam maioribus adjuratum, regi Roudolfo subigebat. Dehinc fortiter quadam clusa seu palma expugnata, interfectis captis fugatisque hostibus, Deo donante cum maxima vi victor regreditur, quosdam alios deinceps subacturus.

Eadem quadragesima (190) synodus magna Romæ collecta est anno Dominicæ incarnationis 1079, indictione 2, 3 Idus Februarii. Ad quam, licet furtivo viâ diversiclinio itinerante, cardinalis Romanus, Pataviensis et Metensis episcopi, pro tot suarum et ecclesiasticarum injuriarum causis apostolicæ sedi proclamandis, plerisque insidiarum et custodiarum articulis Dei gratia secure pertransitis, gratulanter pervenere. Ubi in audientia totius synodi se proclamantes, episcopi gratanter auditi acceptabantur. Ubi legatus regis Roudolfi (191) prædictas Alemannicæ devastationis calamitosas multum miseras seriatim conquerendo enumerans, nec non cæteras regis Heinrici tam tyrannicæ presumptionis per totum ubicumque regnum insanias proclamatorie satis exaggerans, non sine lacrimosa domini papæ perplurimumque commiserantium amaritudine, prout oportuerat eum collegatis suis dignanter audiebatur. — Legatus quoque Heinrici regis causas ipsius, quamvis revera non iustissimas, plurimis sibi ut fieri solet confaventibus, qualitercumque depromebat; qui cum suis a papa falsitatis convicti sunt; aliis autem ab optimis quibuslibet optime satis credebatur. Publice nimirum in synodo dominus papa legationes Heinrici regis mendosas esse professus est; seque eum a regno judicialiter deposuisse, nec postea aliquatenus restituisse protestatus est. Unde et illico eum anathematizaret, nisi quod omnibus utriusque partis auditoribus hoc potius placuerat, quod usque in ascensum Domini adhuc expectandum differretur, ob id præcipue, ut quid inordinatum synodus Romana in eum præcipitanter fecisse causari potuerit. Legatus namque illius palam professus est, quod non callide set necessitate coactus dimiserit, quod nondum, iuxta quod in proxima synodo papa sanctivit, tales et legatos direxerit, qui legatos apostolicos pro tam maxima sedanda discordia in Theutonicam patriam securos ducere possent. Iuravit autem quod dominus suus tales Romanis infra ascensionem Domini missurus esset, et quod ipse in causa regni obcederet omnimodis apostolicæ sedi. Juratum est et ex parte regis Roudolfi, quod et ipse

VARIÆ LECTIONES.

*** optimatibus ed. *** egreditur 2. *** eum 2.

NOTÆ.

(189) Otto comes et provincialis regius in Rethia Curiensi notatur in charta Heinrici IV ann. 1050, 12 Jul. Filius ejus fuisse videtur Udalricus comes de Bragantia, uti vocatur in alio ejusdem diplomate

ann. 1095, utrimque certe idem comitatus intelligitur. Uss. Cf. Stalim. Hist. Wirtemberg., p. 559.

(190) eo anno inceptit d. 7 Februarii.

(191) Mausi, t. XX, p. 525.

in colloquio quod papa constitueret, ei pariter obedi-
diret. Denique dominus apostolicus denuo excommu-
nicavit illum, quicumque, ne in præterito anno
colloquium fieret, quolibet ingenio seu factione im-
pedierit; pariterque eum, qui futurum impedierit,
quod denuo hac vice constituit.

Prædictis autem induciis omnium Romanorum
animos sibi conciliavit in tantum, ut non ulterius
anathema in Heinricum regem differri petant, si modo
sibi obedire contemnat. Nichil vero de regibus papa
nunc sancivit, nisi quod Pataviensi et Metensi
episcopo aliisque collegatis eorum, quantum pro
temporis necessitate oportuit, non usquequaque dis-
plicuit. Omnes siquidem meliores in parte Roudolfi
regis firmissime constiterant, quem obœdientissim-
um domino papæ per omnia comprobaverant.

Theodericus dux (192) comesque Folmarus (193)
pro invasione Metensis ecclesiæ excommunicati
sunt. Itemque omnes, qui bona episcoporum, Mo-
gontini scilicet et cæterorum qui de sedibus suis
expulsi fuerant, injuste sibi vendicaverunt. Item
Mediolanensis episcopus et Ravennas; nec non pa-
riter qui abbatem Augiensem ceperant, qui et ipse
ad synodum pro causa sua proclamanda tetenderat,
Parmensis episcopi (194) milites anathematizati
sunt. Ipse autem ob eandem capturam ab officio
suspensus est. Abbas²⁹⁷ tandem, cum aliter se non
posse liberari persentisceret, pecunia suis pacta ac
jurata captoribus, dimissus ab eis; Romam, prout
antea disposuit, gratulanter pervenit. Inde causa sua
ad papam ad libitum peracta, non sine periculo
ad Augiam quondam suam revertitur; cui rex Hein-
ricus jam in pascha tyrannum illum anathematicum,
quem etiam cellæ sancti Galli destruende superpo-
suerat, antiabbatem suo more apposuerat.

Misit quoque dominus apostolicus litteras (195)
per totum Theutonicum et Italicum regnum sancto
Petro obœdientibus in hæc verba: *Si qui sunt
presbyteri, diaconi vel subdiaconi, qui jaceant in cri-
mine fornicationis, interdiciamus eis ex parte omni-
potentis Dei et auctoritate sancti Petri introitum ec-
clesiæ, usque dum peniteant et emendent. Si qui vero
in peccato suo perseverare maluerint, nullus vestrum
officium eorum audire præsumat, quia benedictio
illis in maledictum vertetur, et oratio in peccatum.*
Et cætera.

Beringarius Turonensis (196) heresim suam illic
abjuravit, catholicam fidem professus.

Heinricus Augustensis clericus, qui a rege Hein-
rico investituram Aquileiensis ecclesiæ jam suscepit,

VARIE LECTIONES.

²⁹⁷ Augie *glossa* sæc. XIV in 2. ²⁹⁸ damnan 2. ²⁹⁹ Cap. I. in marg. 2. ³⁰⁰ Cap. II in marg. 2.

NOTÆ.

(192) Lotharingæ; cf. Gregorii VII. Reg. vi, 22,
data v. Non. Mart., a. 1079 Uss.

(193) Metensis.

(194) Eberhardi, clerici antea Coloniensis, qui
Catalao successerat; cf. Greg. VII. R. g. vi, 18.

(195) Hæ litteræ inter Gregorianas haud leguntur.
Uss.

A electionem suam testimonio probabili canonicam
esse ibidem testificatus est; set pro investitura con-
tra canonicam et apostolicam sanctionem a laica
persona sibi usurpata a papa reprobatus, diffinitio-
nis ejusdem statutum se ignorasse et non audisse,
synodo id ita judicante, jurejurando palam compro-
bavit. Dehinc toto conventu pro eo in id ipsum apud
papam intercedente, in primis, ut moris est, justam
et idoneam obœdientiam ac subjectionem et suffra-
gium apostolicæ sedi et sancti Petri vicario papæ
Gregorio per jusjurandum professus, ab eo anulum
et virgam et cætera Aquileiensis patriarchatus in-
signia canonicè suscepit; set non cum eo deinceps
usquequaque fideliter egit. Cardinalis quoque Ber-
nardus, quid laboris et periculorum in partibus
B nostris sustinuerit, et quam minimum ecclesiæ
prodesse potuerit, et inter cætera, quia regem Hein-
ricum suo consensu in primis a Mogontino et sex
aliis cum eo episcopis judiciali censura justè excom-
municatum, et ipse juxta præceptum illius a com-
munionem corporis et sanguinis Domini cum cum
omnibus sibi consentientibus abalienaverit, et a li-
minibus ecclesiæ ut sacrilegum ejiceret, et ei regni
gubernacula utpote tyranno et invasori interdixit,
et regi Roudolfo utpote sedi apostolicæ per omnia
obœdientissimo subluderit, dominum apostolicum
non omnino tacuit; nec non Romanorum præcipis
et quilibetque optimis hæc omnia seriatim intimari
non omisit.

C Dominus autem apostolicus miro quodam ingenio
jam plus quam annum hæc omnia sibi non ignota
quasi dissimulando sustinuerat. Quod nonnullis
magis fuit admirationi cur fecerit: nisi forsitan
illud colloquium, quod pro tam maxima discordia
sedanda denuo jam jamque sub anathemate consti-
tuerat, ad efficiendum quod voluerit, solum sibi
sufficere non dubitaverit. Sin autem, colloquium
impeditur et sibi ad pacem et concordiam non
obœditur, istud tunc ad priora sua anathemata
quasi ex improviso accumulatum, justissimus ac
severissimus Juxda tanto magis in æternum dam-
nandis³⁰⁰ inponere destinaverit: ut quem mitem
et dissimulantem perduelles contempserant, vindi-
cem tunc durissimum perditissimi experiantur.

D Eidem Romanæ synodo Gregorius papa præsidens
dixit (197):

*Ordinationes³⁰¹ illorum, qui ab excommunicationis
sunt ordinati, sanctorum Patrum sequentes vestigia,
irritas fieri censuimus.*

Item³⁰² sanctorum prædecessorum nostrorum sta-

(196) De hac causa in synodo tractat Bernoldus in
O. usculo n. 17, et Hugo Flaviniacensis. Uss. Cf.,
Acta concilii, Mansi XX, p. 523.

(197) Litteræ Gregorii, Reg. vi, 28, 29 date sunt
in synodo 16 et xiii Kal. Mart., ind. 2, igitur a.
1079; non ut Ussemann vult a. 1078.

tuta tenentes, eos qui excommunicatis fidelitate aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate a sacramentis absolvimus, et ne sibi fidelitatem observent, omnibus modis prohibemus.

Item¹⁹¹. Et quoniam multos peccatis nostris exgentibus per causam excommunicationis perire cotidie cernimus, partim ignorantia, partim etiam nimia simplicitate, partim timore, partim etiam necessitate; devicti misericordia, anathematis sententiam ad tempus, prout possumus, oportune temperamus. Apostolica itaque auctoritate ab anathematis vinculo hos subtrahimus: videlicet excommunicatorum uxores, liberos, servos, ancillas, seu mancipia, nec non rusticos et servientes, et omnes alios, qui non adeo curiales¹⁹² sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur, et illos qui ignoranter excommunicatis communicant, seu illos qui communicant cum eis qui communicant excommunicatis. Quicumque autem aut arator, sive peregrinus, aut viator, in terram excommunicatorum de venerit, ubi non possit emere, vel non habet unde emat, ab excommunicatis emendi et accipiendi licentiam damus. Et si quis aliquid excommunicatis non pro sustentatione superbia, set humanitatis causa dare voluerit, fieri non prohibemus. Actum in ecclesia domini Salvatoris 5 Nonas Martii anno Dominicæ incarnationis 1079.

Domnus itaque apostolicus pro causa prædicta diffinenda synodum denuo in eisdem pentecostes fieri destinavit; missisque legatis ad regem Heinricum patriarcha (198), Albanensi episcopo Petro viro religioso, et Oudalrico Paduano episcopo, cum aliis suis fidelibus, quid ipse in synodo super eo statueret, per ordinem illi demandavit, et ut certum tempus et locum colloqui ad arbitrium suum et otium cum legatis prædictis in brevi determinaret, ipsi tractandum concessit; et ut obædientiam, quam ei multotiens Romam probandam verbis demandavit, nunc re ipsa veram experiretur, ab eo exigebat. In argumentum quoque obædientiæ probandæ ipsi præcepit, ut pacem cum omnibus sibi adversantibus usque ad prædicti colloquii consummationem firmissime pepigisset, et episcopis quos sede sua jam expulerat, potestatem liberrimam æcclesiarum rerumque suarum, et securum pacificumque ipsis utendis et possidendis ingressum et arbitrium, remota omni læsione et perfidia, concederet; et de potentioribus religiosissimisque suis septem viros Romam ad cunctum tempus sibi dirigeret, qui iurejurando sibi securitatem facerent, ut legatos suos ad prædictum colloquium cum pace perductos, et in commissa le-

gatione illic peragenda omnimodis committos, Romam ad se securos cautissime reducerent.

Patriarcha autem, qui unus ex inimicis regis Heinrici fuerat, non optima fide et studio impositam sibi legationem observans, nuntium secretalem, qui voluntatem illius et obædientiam exploraret, regi festinanter Ratisponam pro se direxit. Ipse autem collegatos suos hac vice retardando, Aquileiam suam revertitur, ipsi autem Padaugiam¹⁹³ (199) divertunt. Rex autem hujusmodi legationem a papa sibi directam comperiens, solita contumacia eam non maxime, utpote non observaturus, diligebat. Veruntamen quasi legationis apostolicæ inscius, nuntium Romam non modicis fallaciis dolisque instructum Osniburgensem episcopum ad conditas inducias dirigebat, qui quolibet ingenio et obædientia illius tantotiens falso simulata, hac etiam vice papam deluderet, et ut anathematis illius sententiam et synodum jam in tyrannidem regis compescendam specialiter ferme destinatam artificiosus plurimum qualitercumque impediret. Ipse denique pascha Ratisponæ quomodocumque egit, ducatum Alemanniæ in erroris irritamentum comiti Friderico ibidem commendans, et Augiacensem abbatiam¹⁹⁴, quam ipse jam bis symoniace venditam, dehinc Egghardo, a fratribus suis regulariter electo et juxta privilegii ejusdem loci statutum a papa legitime ordinando, contradidit; et quia injuste¹⁹⁵ parti ejus (200) favere non ausus est (201), nunc injuste reprobatum et in prædicta captione detento, tyrannum quendam (202), sancti Galli cellæ quem prædisimus invasorem et devastatorem, pariter illic¹⁹⁶ contra fas præficiens, in orientalibus Pagorie et Norici sinibus partibus, incolas illos devastando et Liupaldum marchionem ad deditiorem sibi cum aliis quibusdam coartando, usque in pentecosten ferme commemoratus est.

Uxor vero regis Rondolfi nomine Adelheit, filia Adelheike marchionisse, soror Berthæ reginæ uxoris Heinrici, ex quo ipse Saxoniam intravit, in episcopatu Constantiensi in Duello (203) et in aliis castellis juxta Rhenum qualitercumque conversata, egestate, mœrore, variisque adversitatum calamitatibus confecta, demum ægritudinum mortaliumque febrium aliquamdiu confecta molestiis, disposita domo sua et, prout oportuit, animæ suæ salute omnimodis in Christo provisa, felici o utinam! consummatione in manus illius devotissime moriens spiritum suum commendavit, et ad monasterium

VARIE LECTIONES.

¹⁹¹ Cap. III in marg. 2. ¹⁹² id est efficaces glossa sæc. XIV in 2. ¹⁹³ p. ad augiam 2. ¹⁹⁴ abbatie 2. ¹⁹⁵ ita 1. 2. justæ Uss. scripsit. ¹⁹⁶ vox supra lineam scripta 2.

NOTÆ.

(198) Cf., ep. Gregorii ad Heinricum Aquileiensem patriarcham, Reg. vi, 38.

(199) i. e. Paduam, Oudalrici sedem; v. pag. 318, lin. 41.

(200) Heinrici.

(201) abbas.

(202) Oudalric

(203) Hohentv

sancti Blasii (204) cum omnifario exequiali debito officiose satis sepeliebatur.

Rex autem Roudolfus jam viduus factus, apud Goslariam pascha magnifice celebravit, et expeditionem suam, quamprimum optimatibus suis optatum videretur, in Heinrichum accerrimus, satis prudenter disponebat; nec non tota Saxonia pace firmissima mirabiliter cuncta, legali gentis illius jure et constitutione, iudicium et justitiam absque personarum acceptione omnibus in id ipsum aequi servantissimus solertissime faciebat. Filium vero illius (205), cui jam parvulo adhuc ducatus Alemanniae a rege Heinricho delegatus est, dux Welfo cum nonnullis senioribus qui ad eum pertinebant, assumptum Ulmam perduxerunt, eique se cum civibus jure solito subdiderunt, communique suffragio et laudamento dominum sibi et ducem nunc denuo confirmaverunt.

Illis autem inde domum digressis, comes Fridericus collectis undecumque ex parte regis sui Austriacis, Raetis, Vindelicis, Pagoariis, et quibuscumque poterat militaribus copiis, et ipse Ulmam non sine periculo, illic pentecosten acturus, invaserat; set audito ducis Welfonis citato in eundem contra se locum hostili impetu, vix pernoctans illic, cum tribus suis episcopis inde secum proturbatis cum dedecore timidus et inbellis loco cedebat. Dux itaque illic ingreditur, et post paululum obsessio illic in proximo quodam firmissimo castello (206), ad injuriam Friderici praedicti plus quam duas ebdomadas illum ibidem sibi pugna congressurum audax nimis et bellicosus praestolatus est, donec machinamentis balisticis quae mangones theutonizant, totum diruit expugnavit et incendit, castellanosque omnes sine qualibet conditione ad deditionem sibi coaravit. Fridericus autem congregatis omnibus qui tanto tempore quomodocumque poterant²⁰⁷, et videns se duci ad congregiendum bello adhuc longe nimis inparem, cum dedecore suo non minimo suis in diversa vertentibus, tristissimus returnabat. His quoque post pascalibus diebus Bertholdus marchio, ducis Bertholdi filius, spectabilis multumque liberalis adolescens, et omnifaria morum honestate strenue se et satis virtuose agens, uxorem sibi accepit Agnetem, Roudolfi regis filiam, et ipsam admodum in suis omnibus non minus marito virtuosam.

Praedictus autem patriarcha ceterisque sedis apostolicae legati (207), per nuntios quos praemiseraut et Osniburgensem episcopum regis Heinrichi respon-

sis, quamvis simulatae, obediencie ejus conperitis, circa pentecosten ad eum Ratisponam pervenerunt. Ubi non satis magnifice acceptati, negotium pro quo missi sunt pro viribus exequi peremptabant. Demum vero plurimum toto ingenio et artificio regi instantes et surripientes, vix ab eo verbialiter tantum quamquam pacis simulatae, et colluqui Romae in synodi audientia per legatum ipsius jurati, laudamentum et consensum extorquebant. Et missis statim praese in Saxoniā ad Roudolfum regem et ad ceteros Saxonum principes, nec non ad ducem Welfonem et Alemannorum meliores et majores legatis, demandabant eis, ut et ipsi ob eandem causam secum tractandam ad Fritlesariam in conducto die sibi occurrerent. Nec mora, percepta hujusmodi legatione, Saxones cum rege suo praecceptis apostolicis obediencissimi, juxta quod demandatum est illis peregrerant.

Dux autem Welfo ceterique de Alemannis illic advocati, dum et ipsi jam venire paratissimi fuissent, ductores, qui a rege Heinricho ad securum ductum ipsis nominati sunt, ab eo solita ejus perfidaque vecordia retracti sunt, ne ad conductum eos perduxissent. Saxonibus quoque eadem perfidia molitus insidias, dum et ipsi patriae suae fines egressi legatis apostolicis occurrebant, non paucos militarium copiarum cuneos de Boemia a tergo eis inmiseraut, qui terminos illorum irrumpentes ac devastantes, manu praedatoria diripiunt eosque hostiliter omnimodis molestarent. Quos tamen, malo suo dum marcham sic invaserant, marchionales turmae in unum collectae, incursu bellico profligatas partim interfecerant, partim victos ceperant praeter quos fuga ipsis paucissimos quam vix diripuerat.

Legati vero apostolici honorificentissime a Mogentino archiepiscopo ceterisque omnibus et majoribus et minoribus apud Fritlesariam acceptati, causam et rationem sui adventus palam omnibus simul aperiebant, salutem et apostolicam benedictionem pacis, justitiae, et obediencie amatoribus enuntiabant. His gratulanter auditis, Saxonum principes cum rege suo nec non suae partis communiter universis, ad pacem indictam custodiendam, et ad tanti dissidii et seditionis causam iuste et sententialiter examinandam, et colloquii sententiam statuti observandum se per omnia domino papae obediencissimos fore protestati sunt; eo autem pacto, si pars adversaria in id ipsum, datis a se utrisque obsequiis mutuisque iuramentis firmamentis pari

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁷ potat 2.

NOTAE.

(204) Ubi familiae hujus mausoleum erat, uti apud C. Gerbertum de Rudolpho. anticarsare videre est. Uss.

(205) Bertholdum.

(206) Fortasse Kirehberg ant Erbach. Uss.

(207) cf. Hugonem Flavium et Gregorii epistolae ad ipsos legatos et ad Germanos. Uss. Gregor., Reg. vii, 5; Mansi XX, 289.

voto consentiret. Aliter namque non maximam fidem in regem Heinricum ejusque tantoliens expertam perfidiam et vecordiam se habituros professi sunt. — Pat. iarcha autem cæterique regis ²⁹⁹ familiares, quos legati apostolici in suo ³⁰⁰ comitatu secum adduxerant, hujusmodi pactum quasi non necessarium diu multumque recusantes, laudare voluerant. Demum vero cum legatos, Saxonum sententia utpote probabiliori favere persentiscerent, non nullum contradicentes, dominum suum quamvis refragantem ad hoc pactum se coacturos fore, ficti et vecordi pollicitatione profitebantur. Ea ratione Saxones legationi apostolicæ sedis, si pacis et securitatis firmitudine fieri posset, se cum rege suo obediētes futuros per omnia subdiderant. Delinē die et loco colloqui habendi apud Herbitopolitanam urbem ab utrisque condictis, hi Saxoniam, isti autem cum legatis apostolicis ad dominum suum remeabant festinanter Ratisponam.

Ipse autem, fidei pactum quod condixerant dum ei notificarent, corde verboque pertinaci parvipendens, pacificum propitiumque se illis exhibiturum fore ob domni papæ honorem pariter et amorem, vix ab eis constrictus profitebatur, set si ad dedicationem sibi indilate occurrere et humiliari non detractarent. Eaque conditione colloquium, quod Romæ in synodo a legato suo juratum, et excommunicationis auctoritate a nullis partium utrarumque personis non modo non impediri, quin potius omni modis observari decretum est, se cum Saxonibus habiturum laudabat; aliter autem nequaquam. Quod cum primatibus Saxonum Alemannorumque cæterisque suis commilitonibus compertum fuisset, quamquam ad condictum colloquium jam consentaneos se domino apostolico exhiberent, tunc simul omnes pertinacem regis Heinrici vecordiam commirantes, et contumacem inobedientiam detestantes, sollicitudines necessitatesque suas Deo per ³⁰⁰ omnia commendantes domi unanimiter se continuerant.

Ipse autem undecumque non modicis suæ partis episcoporum cæterorumque complicum suorum contractis copiis, ad prædictam civitatem (208), ac si per hoc apostolico se excusabilem, anathemate perjurique reatu immunem ³⁰¹ posset efflicere, circa sanctæ Mariæ assumptionem cum legatis apostolicis, et ipsis, ut aiunt, muneribus partim corruptis, partim metu minisque confractis, et blanditiis, astutiis omnique ingenio in illius favorem terne seductis, temerarius satis pervenit. Illic ad libitum suum synodo hac simulatoria omnifariam per suos synodicos et caudicos secundum cor suum disputaturos disposita, ipse pro regni sui disturbatoribus et invasoribus sese legatis apostolicis intentione satis sua-

A soria querimoniosus proclamavit, et ut Roudolfum cum suis omnibus auctoritatibus apostolicæ anathemate digno percellerent, satis superque efflagitavit. Multaque id genus adiuvitionum, accusationumque clamoriarum, set non ut fertur ex omni parte idonearum excogitata ipse cum suis omnibus tumultuosa nimis animositate importunus illic set non sententiose concinnabat; se quoque apostolicæ deliberationi obœdisse, adversarios autem suos inobedientia convictos fore, et in hoc excommunicationi subesse, libere asseruit, reatusque probamenti inrefragabilibus. Demum vero apostolicæ sedis legati, spiritu libertatis non ut ³⁰² oportuerit roborati, se pro pace componenda proque die locoque colloqui, non hujusmodi autem, set quale Romæ a domino

B papa decretum est, constituendis, et ut ³⁰³ sic partis utriusque obœdientiam diligenter examinarent, examinataque ad sedem apostolicam renuntiarent, missos fuisse professi sunt; seque non solos, set cum aliis suis quos dominus papa destinaverit, deinceps idoneis collegatis ad illam quam tunc expostularent seditionum et præliorum causam juste dirimendam ³⁰⁴ iudices nominatos, modo non autem, set futuros fore dispositos, his qui se tantoliens inclamabant ³⁰⁵ protestati sunt. Eoque responsionis artificioso modo vix se ab inclamantibus et tumultuantibus liberabant; scientes pro certo regem Heinricum cum consentaneis omnibus suis, colloqui ab apostolica auctoritate statuti non modo non observatorem, quin potius temerarium impeditorem exstitisse, et in hoc anathemati se apostolico palam cum suis complicitibus subtraxisse; nec non ipsum præsentis synodi suæ simulatorie locum cum incolis suis justo jam iudicio ab episcopo suo similiter damnatum fuisse, seque ipsos his omnibus contra fas et jus canonicum periculose satis communicasse.

C Sic anathematicum hoc concilium tergiversatione vecordium execrabili ter initiatum, tum execrabilis finitum (209), turbidus satis et animosus Heinricus rex, assumptis secum legatis apostolicis, exercitum quem ³⁰⁶ non mediocrem undecumque contraxerat, in Saxones hostiliter devastandos temerarie malum abhinc dimoverat. Comperto autem tam hostilis incursionis in se suosque impetu, Roudolfus rex in Deo ejusque miseratione ³⁰⁷ confusus et corroboratus fiducia, et ipse non modicum quem studiose collegat suæ militie apparatus in occursum illius prudenter ordinatum promoverat; missisque ad omnes exercitus hostilis optimates nuntiis, eos per misericordiam Dei obsecratos, humiliter satis rogavit, quatinus colloquium, quod papa jam pro pace et unitate ecclesiæ ac totius regni concordia componenda decreverat, et ipsi cum domino suo observa-

VARIE LECTIONES.

²⁹⁹ h. glossa sac. ³⁰⁰ IV. in 2. ³⁰¹ secum addit. 2. ³⁰² supra lin. alio alramento 2. domino papæ ed. ³⁰³ inmanem 2. ³⁰⁴ ita 1^a. non deest ut deest 2. ³⁰⁵ vox deest 1. 2. ³⁰⁶ dirimendat 2. ³⁰⁷ inclamabant 2. ³⁰⁸ quam 2. ³⁰⁹ miserationis 2.

NOT.E.

(208) Herbitopolim.

(209) Accusativi absoluti.

rent, sibi que locum ejusdem observandi fide paece non ficta concederent. Illic denique se per omnia domino papae ceterisque regni optimatibus consentaneum obediendumque in hac quae instaret causa, firmissime multum cum suis omnibus collaudabat. Si autem id contumaces refutarent, se eis hostem Deo propitiante acerrimum armis congressurum et ut in pacis ac justitiae anathematicos induratosque contemptores oportuerit, se in illis fore vindicaturum, minime dubitarent.

His auditis, tamque ejus inmanissimi et in se effrati exercitus cohortibus per exploratores suos nimis indubitanter compertis, non parum quidem cum belli instantia, tum injustitiae excommunicationis et inobedientiae suae conscientia²⁰⁹ perterriti, dominum suum, quamvis lacrimoso ejulatu diu multumque pertinacissime reluctantem, ad hoc constringebant, ut imminens periculum juxta consilium illorum dissolvere, seque ab his quibus congregari ac repugnare non sufficeret, quoquo modo liberare non delectaret. Justam namque causam a se Saxones cum domino suo expostulantes, sequestratis ab hoc sermone episcopis suis cunctis, unanimiter asserebant. Illi quippe lingua tantum pugnaces, ipsos rem mortis gladiis experiri indefessi semper et inportuni instigabant, eam quae ab his egressa et initiata est tam inmanem sanctae ecclesiae regni que totius dissolutionem, discordiam et iniquitatem sic miserabiliter tueri ac corroborare perditissimi satis existimantes. Nec moro, legatis apostolicis ad se vocatis, toto nisu id cum illis agitabant, ut sub anathematis articulo utriusque partis acies indissolubiliter constringerent, ne in se alterutrum bello consurgerent, set potius pace ad invicem confederati, pro instanti causa in brevi colloquium utpote regni subministeriales et communicipes conderent²⁰⁹, et per optimates quos ad hoc elgerent, tanti causam dissidii iustae rationis censura componere pertemptarent. Ad haec quidam ex parte Heinrici regis, pace a Saxonibus accepta vici-simque data, eandem causam tam obnoxie seril pacisque mediatores cum eis tractabant, donec ab utrisque ad hoc laudamentum perventum est, ut eam partem, quam in colloquio, quod eis apostolico indictum fuit praecepto, justam fore decernerent, sese omnes unanimiter contraherent.

Hoc quasi honoris defensorio quodam argumento sese artificiose liberantes Saxonibus, qui pactum pacis prius duri prorsus respuebant, tunc gratissima ipsius opitulatione communiti, fugaci vix reversione inde cum rege suo confusi valde discedebant. Quod in primis namque non modica Bajoariorum pars, viso Saxonico procinctu obstupefacta, inceperat, deinceps tota pariter castrorum series tumultuose multum peregerat. Sic se domum qualitercumque

propitantes, ac colloqui pactum Saxonibus delusis flocci pendentes, iterum rex suos toto nisu ipsos non minimum seductiles in eundem procinctum coartabat, et eos in id ipsum more solito tantoties pejeratos examussim adjurabat. Legati vero apostolici his negotiis, ut aiunt, ac si inviti intermanentes, tandem magnifice donati fuerant, set non simul, infectis pro quibus missi fuerant omnibus, regressi sunt. Quorum alter, scilicet Paduanus, tantis muneribus corruptus, cum ad dominum apostolicum perfidiosus ypocrita, collegatum suum simplicem nimis sanctumque virum, eis Alpes relictum praevenerat, multifariis figmentorum argutiis ac responsis mirabiliter instructus, non solum obiter Longobardos, Romanos etiam, set et ipsum papam decipere, ac B Heinrico suo qualitercumque complacare studiosissimus intendit. Humillimam per omnia obedienciam ipsi, cum quibus excogitare de caetero posset obsequiorum promissis omnibus, ex parte Heinrici pseudolegatus apportavit; et hoc in colloquio et in caeteris, pro quibus se ultra montes transmisisset, quantum ad illum observantiis satis probatum fuisse ostentavit. Cum autem tanta inaverecundis audacia tam mendosissimus passim cum suis commendaculis omnes pertinaciter deludere non cessaret, quidam frater (210), a rege Roudolfo cuiusque consentaneis qui illum missus hunc praevenerat, satis super illius non sufficiens permirari impudentiam palam mentientis, ac tot tantosque suis falsitatibus deameantantis, C ei coram domino papa ceterisque Romanis in medium adducto, in faciem testis veritatis confidentissimus restitit; quousque illum cum suis figmentis omnibus inrefragabili ratione evictum, confessum, confusumque palam omnibus ostentavit. Quippe cum illo pariter in Ultramontanis gestis illius ac negotiis multoties aut ipse commemoratus, aut a veridicis cognitoribus rem totam exploratam sibi diligenter enarrantibus edoctus, tanto testimoniali illum refellebat, quanto eum de universis nil prorsus latebat. Sicque a domino papa iustissime profanatus et abalienatus, domum moestissimus cum non minimo dedecore returnavit.

Dehinc missis litteris papa Petrum illius collegatum ad sedem apostolicam quantoties redire praecepit. Qui jussis obaudiens, sicut ille mendacis, ita iste fidei ac veritatis plenitudine testimoniat, Romanam suam honorifice reviserat, totamque inobedientiam, falsitates, dolos, inauditas vecordias, et quicquid Deo justitiaeque repugnat, de tyrannide Heinrici domino papae reportabat. Qui tandem verissime legatorum suorum gestis compertis, nichil ultra de Heinrico sciscitatus est: set tandem regi Roudolfo ceterisque suis consentaneis, missis litteris (211) demandavit, se non parum moleste ferre legationis

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁹ conscientie 2. ²⁰⁹ condrent 2. condicerent *ed.*

NOTAE

(210) ipse Bertholdus?

(211) Hodie non exstant.

anæ inefficaciam; et quam in eum quidam aestimarent in hac causa personarum acceptionem, nullam omnino fore, nullaque usum fuisse levitate, set juxta ingeni sui intellectum se ad lucusque justitiæ fuisse²¹⁹ et consensisse, conscio sibi Deo testificatus est. Illos autem in incepto justitiæ tenore perseverare, ut solitus est, paternis prædicamentorum suasionibus obnixè satis cohortatus est.

Rex vero Roudolfus in suam se Saxoniam recipiens, ac colloquium quod cum Saxonibus primates et complices Heinrici callide multum condixerant, tam falso laudatum quam non observatum persentiscens, non parum triste tulit, quod eorum tantotiens expertum illum sic astutissime vecordia delusi. Attamen se prudenter conjuratæ illorum contra se expeditioni tunc occurrere magnanimus et constantissimus præparavit, et si ultra sibi occasio talis ut antea Deo propitiante succederet, ne ita se deluso Heinricus cum suis divaserit, toto nisu incessabiliter præmeditari non quievit.

Heinricus autem per totam circum circa errabundus Bawariam autumnando, qualicumque potuit ingenio et ipse cum suis contrahere non cessavit militum prægrande collegium, mox post nativitatem Domini Saxoniam invasurus. Saxonum quoque plebsque clandestinis maximis munerum et possessionum promissis per internuntios suos familiarissimos incessanter attemptans, sibi corruptos et adjuratos conjungere qualitercumque festinans, indubitalem spem totius Saxonie sine bello in brevi subjiciendæ acquisivit.

His etiam diebus Curiensi ecclesiæ, jam plus quam annum episcopo suo orbatæ, Nortpertum Augustensis ecclesiæ prapositum, symoniacum avarissimum, et quo sui erroris non²²¹ facillime sibi parem consensorem adinvenire nequiverit, illo quem clerus militum et populus ecclesiæ ipsius canonicè elegerant ejusdem domus prapposito, viro valde religioso, reprobato, invitis et nolentibus universis violenter præfecit. Qui mox omnibus modis et artibus suæ, ut semper solebat, avaritiæ industrius suberat. Et quia se non per ostium, set aliunde in ovile ecclesiasticum ingressum non ignorabat, Mediolanensi heretico antiepiscopo se subesse et ab ipso ordinari debere hereticum, efficere pertemptavit²²². Mogontinum vero episcopum, cujus vere ecclesia Curiensis subparochiana fore constat, metropolitanum suum non

esse, novis et pseudographis quibusdam privilegiis qualitercumque attestari conatus est. Set tamen in hoc non maxime profecit (212).

Æstas vero ipsius anni nimis pluviosa præteribat, set tamen non magnam frugum penuriam intemperies talis effecerat.

Eberhardus Neapolitanus (213) episcopus, a domino apostolico propter inobedientiæ contumaciam jam damnatus, set a rege Heinrico Herbolitanæ ecclesiæ contra jus pro Adalberone episcopo legitimo inde propulsato temere incardinatus, et ipse excommunicatus et excommunicatis toto nisu communicans, cum his quos libenter complexus est portionem habiturus, diem extremum infausta pertinacia letaliter clauserat, justissime a regno Dei in æternum excludendus. Cui successit... (214) Parthenopolitanæ ecclesiæ canonicus, canonica electione huic subrogatus. Eodem anno Hiltinshheimensis episcopus Hecelinus ex hac lacrimarum valle, o utinam gratulanter! emigravit ad Dominum, successorem habiturus Uttonem, ecclesiæ suæ canonicum. Parthenopolis quoque isdem diebus pro suo jam feliciter martyrizato archipræsule tandem Hartwigum, Mogontinæ ecclesiæ camerarium, electione canonica provisorem suscepit. Abbas quoque Massiliensis, Bernhardus nomine, vir non minimæ sanctitatis, sapientie, religionis, caritatisque, qui nonnullas pro justitia jam jamque constanter sustinuerat persecutionis injurias, et quem pro incomparabili tantarum virtutum industria, intimum, familiarem, nec non præ cæteris omnibus re vera sibi dilectissimum domnus papa unice sibi prærogavit, et idcirco Romæ sancti Pauli ecclesiæ (215) satis idoneum hunc jam privicerium incardinavit; dum Massiliam suam revisitare proponeret, in revertendo febribus mortaliter arreptus, viam universæ terræ, tota cordis alacritate ad cælestia suspensus, felix plurimum ingressus est. Et apud monasterium (216), quod in via regia Romanentium situm est, ubi « Nar albus aqua » [Nar est fluvius, habens turbidas aquas. Unde Lucanus ait : Sulphurea Nar albus aqua. 2. in margine, manu eadem.] cis Sanctum Dionysium transvadari solet, cum devotissimo exequiali honore tumulatus, in pace Christi requiescit 14 Kal. Augusti²²³.

MLXXX.

D Rex Roudolfus nativitatem Domini magnifico plurimum apparatu regio apud... sollemnissime celebra-

VARIE LECTIONES.

²¹⁹ ita Uss. fuisse 2. ²²¹ rex abundat. ²²² pertemptatum 2. sæc. XIV. corr. pertemptavit. ²²³ Hinc inde *Murensis* et *Engelbergensis* codices *Bertholdo* omisso, *Bernoldi* textum exhibent : Doctor Adaibertus facto verboque disertus, etc. usque a. 1091.

NOTÆ.

(212) Suberat revera ab origine Curiensis Ecclesiæ Mediolanensi metropoli, postea Moguntinæ circa S. Bonifacii tempora subjecta. Ordinatus demum est Norbertus IV Non. Febr. a. 1085, a Weclione Moguntino schismatico, et anno eodem in synodo Quedlinburgensis depositus. Uss.

(215) L. e. Niunburgensis ut V. Cl. Stenzel, bene observavit.

(216) Guntherus.

(215) Eam cum Massiliensi unire intenderat Gregorius, ut ex ejus epistola 7, libri vii liquet. Cf. quoque vii, 8. Uss.

(216) Padolironense cœnobium seu S. Benedicti in agro Mantuano inter Padum et Larionem fluvios esse putat Ussemanus; sed Nar fluvius hodie est Nero, dextram Arni ripam infra S. Miniatum influens; Sancti Dionysii vestigia nulla reperi.

vit; ubi prudenti cum suis, ut oportuit, intentissime A consilio communicato, qualiter Heinrich Saxoniam suam invadere jam jamque attemptanti absque sui detrimento resistere posset, sollicitus satis pertractavit. Qui et ipsis diebus Mogontiaci non dignitate regia set qualitercumque commorans, et militiam ³¹⁶ non parvam de Burgundia, Francia, Alemannia, Bajoaria, Boemia et undecumque collectis, mox post octavas theophanie in Saxoniam expeditionem hostili impetu acerrimus promoveri non cessavit. Cui rex Roudolfus, collecto et ipse prægrandi suorum militum exercitu, occurrere animosus plurimum, Deique misericordie ³¹⁷ ejusque justitiæ fiducia summopere corroboratus bello congregi constantissime destinavit; eaque intentione ipsi obviam ³¹⁸ sese bellicosus terrore audacter promovens, vix illius congressum præstolatus est. Namque tam validus zeli Dei ardor illum succenderat, ut si ecclesiæ sanctæ statum suumque jus legitimum per hoc recuperare posset, se in omne periculum et in ipsam mortem dare nequaquam detrectasset. Heinrich vero milites suos solita infatuus suæ calliditatis et falsitatis recordia, promisit absque bello et omni repugnantia hostili, ac, ut aiunt, jurejurando confirmavit illis, Saxonie regnum sibi patere, et per Saxonum majores, quippe quos omnes ferme sibi adjuratos et confederatos habuerit, hostem suum Roudolfum cum suis optata facilitate sibi captum in manus suas tradendum fore, et ideo eis nihil periculi aut difficultatis ob stare; quin potius, pro quo tot laborum insumpserint, sibi secum de cætero tandiu adoptato libitu conregnare præsto propediem restare. Sic namque seductiles sibi que nimium credulos factos, in ipsam mortem periclitandos cavillatorie satis præcipitavit. Regem quippe Roudolfum cum prægrandi exercitus sui collegio et in bellum nimis promptissimo ex improvviso ferme offenderant. Quos dum ipse sibi tam proximos arrepsisse per exploratores suos comperisset, quasi illorum metu fugam simulans, locum eis invadendi provinciam cum suis retrogradus artificiose dederat. Ea tamen intentione simulaverat, ne si in alterutrum bello ³¹⁷ consurgerent, ipsi a se persequente tanto minus more suo diffugissent, quanto infra patriæ illius terminos a compatriotis omnibus undique impeti et circumdari Deo propitiante ³¹⁸ potuissent.

Illi vero fugam Saxonum veram et non dispensatorem arlitrantes, audacter illos insequentes ³¹⁹, prædis et incendiis, set præ cæteris dux Boemianus, insistere passim præsumperant ³²⁰. Unde consilio in id ipsum cum Juvavensi cæterisque scilicet ³²¹ ad hoc sibi suffragantibus coepiscopis collato, Mogontius archiepiscopus, cujus eo locorum res ecclesiasticas devastando pervaserant ³²², Heinrichum sacrilegum hujus dissipationis armiductorem cum suis

complicibus universis, justa in eos data sententia, dampnatos et excommunes anathematis strictura coconvixerat. Quod juxta solitum ipsi, Dei justitiæ contumacissimi contemptores, nichili factitantes, Saxonum castris belli caelisque perquam temere spirantes satis approximaverant. Hiemps autem, quæ solito asperior tunc inhorruerat, utrisque partibus ad instans negotium non parvo impedimento fuerat. Rex Jenique Roudolfus hostem adesse comperiens, ac se cum suis cohortibus ad ³²³ bellum ordinatissime satis instructis bellax nimis et horrendus promovens, in Deo ejusque justitiæ magnopere speratus et corroboratus, hostes se gratis impetentes præstolatus est. Nam ipse non caput et inceptor tantæ congressionis, set suimet suorumque defensor et liberator, et hoc ³²⁴ summa necessitate coartatus, et esse et dici, non minimi nominis et gloriæ computavit. Heinrich vero cum suis legionibus ritu bellantium terribiliter multum præordinatus, impetu acerrimo ipsi congreditur, partim ex adverso, partim per insidias et succentarios ex improvviso tota arte sibi rebellantes supprimere et qualitercumque subjungere totus industrius. Sed mox in prima colitione Roudolfus rex eum tanto impetu terrore et incurso pugnacissimus ipsis violenter institit, ut virtutis illius constantiam omnino sustinere non sufficerent; quin potius aut interfecti illic occubuerunt, aut enervos et imbelles fuga se ab eo quamvis turbulenta liberarunt ³²⁵.

Post nonam ergo belli conflictatio exorsa, ad usque noctem diversissime perduravit, et quod divino creditur actum ³²⁶ judicio, in ipso pugne exordio statim partes utrasque turbo nivium ³²⁷ ventosissimus tam mirabiliter obtenebravit, ut ferme nemo suos commilitones cognoscere quivisset, donec nox a. lveniens, fugitantes et persequentes in hoc articulo belligerantes diremisset ³²⁸. Bajoarii et Franci cum rege suo præfugere proximum ³²⁹ se a tam strage dirissima, præcelerare ac non minimum ³³⁰ perterriti, enerviter prærepiebant. De Boemis autem, qui in suis multis milibus confidentes, eidem bello avidissimi se intulerant, utpote qui pro servitutis suæ remuneratione hoc solum, ut præ omnibus primi Saxonibus congregi meruissent, perciperiant, præcipua strages ac ruina illic facta est. Quorum summam fore determinant 3255, præter hos qui illic perplures ceciderant de Thentonicis, sive qui de utrisque capti sunt, ad plenum et ad certum non est comprehensum quot fuerint. De militia autem Roudolfi regis 38, et hi omnes præter duos de minoribus, non de militaribus ensiferis, cecidisse referuntur. Quorum unus Meginfridus, comes quidam Parthenopolitanus, arma jam diu pro Deo deposita ob turpes quorundam prædiorum questus apostata resumserat, unde et Dei justis iudiciis ultore gladio

VARIE LECTIONES

³¹⁶ militia n. parva l'. ³¹⁷ minime l'. ³¹⁸ obviam l'. ³¹⁹ bella U'. ³²⁰ propitio U'. ³²¹ consequentes l'. ³²² præsumperunt U'. ³²³ suis U'. ³²⁴ pervaserunt U'. ³²⁵ ab U'. ³²⁶ homo U'. ³²⁷ liberarent l'. ³²⁸ a. U'. ³²⁹ nivium U'. ³³⁰ diremisset l'. ³³¹ præfugare l'. ³³² primum U'. ³³³ minime U'.

ille confossus perierat. Fugatis vero et vi bellicosa passim in diversa hostibus propulsatis, quidam ex parte Roudolfi regis stationem, ubi custodes tyrones et scutarii hostilis exercitus, saumarios, vehicula et sarcinas cibariorum sumtuum vestimentorum omniumque ³²¹ suppellectuorum suorum a pugnantibus remoti finemque belli praestolantes observabant, non parum alacres undique circumdantes invaserant, ceperant, et omnia secum sic letaliter spoliatis hostibus in castra sua gratulanter abduxerant.

Ergo Heinricus cum suae tyrannidis complicitibus sic adversariorum suorum persecutoria inmanitate, famis internecone, frigoris asperitate, tamque fugae dedecorosa et infausta satis superque profligatus exacerbatione, ipse vix Ratisponam suam qualitercumque revisitavit. Caeteri autem non minus miserales, turpes, ac tot miseris ipsi non impariter contabescentes, patriam suam unusquisque non glorianter multum repetiverunt. Rex autem Roudolfus, relictis undecumque militum suorum copiis, locum belli ad usque mediam noctem victoriosus occupavit. Set quia tam maxima vis algoris, nec non ad hoc pugnae recentis praecipui labores omnes in id ipsum confectos, defatigatos, ac plebsque illorum vulneratos multifariam exacerbaverant; locum cum his qui interfecti sive adhuc semineces illic procubuerat deserentes, in quendam juxta villam, ubi frigorosi calefierent ac quiescerent, ad horam divertebant, et mox ante lucem illuc revertentes, ac per totum diem summe triumphantes, gratulanter illic inrastinabant.

Magnus vero dux ac patruus ejus Herimannus comes, qui in praecedenti bello Saxonico captus ac Heinrico traditus, jam ab illo pro fidei conditione et promissione quam ipse ac dux praedictus sibi juraverant, relaxatus ac liberatus est, fidem et auxilium quam ipsi ³²² jam antea regi Roudolfo jurejurando contra omnes sibi adversantes confirmaverunt ³²³, perfidi plurimum infringentes, collectis omnibus quos poterant, addere se fraudulentè ante inceptum bellum praedicto tyranno peremptabant; set a quibusdam Saxonum primatibus illorum perfidiam explorantibus mox repulsi ac refugati, vix domum ab eis salvi se proripiebant. Eadem clandestina perfidiae conjuratione ipsi cum suis omnibus marchionissa Adala, generique suus marchio Eggeber-

tus (217) confederati, post eventum belli fronte satis aperta, quibusdam firmissimis castellis militum suorum subsidiiis derepente occupatis, regi suo pervicaces, apostatae rebellabant. Quos denique Deo favente omnes in id ipsum suam ad dedicationem in brevi coegit, et hoc non absque illorum dampnis hisque non minimis. Quippe milites illorum ipsis distrahens, sibi que adjuvatos ³²⁴ cum bonis illorum recipiens, pradia beneficia marchiasque illorum aliis ea percipientissime petentibus et acceptantibus largiens, ipsos de loco ad locum regia maiestate fugans et persequens et omnimodis subjiciens, tam multifaria eos coarctavit et humiliavit acerbitate, quoadusque re ipsa experti sunt, quam stultum atque dampnosissimum sit, regi ac domino suo quomodolibet ³²⁵ gratis ac fraudulentè recalcitrare. Sic post praedictum quod cum Heinrico gessit maximum bellum, victor gloriosus rediens Goslariam, dehinc his non parva minoribus adusque quadragessimam sollicitus laboraverat ³²⁶ tot rebellum et adversantium ³²⁷ sibi bellicosis motibus, donec eos sibi subactos ³²⁸ delictitiosque ³²⁹, prout oportuerat, perdomuit.

Heinricus denique, cum neque bello neque claudina hac quam cum Saxonum primatibus gereret conjuratione ad libitum suum proficeret, quin potius teste sua conscientia justitiae Dei palam contumacem et inobedientem, et ob id jam apostolica censura excommunicatum cum suis, se repugnare non ignoraret, simulans tandem ob tot et tantas sanctae ecclesiae miseriae et desolationes, quas ³³⁰ ipse cum suis ei intulerat, sedis apostolicae metum, Romam ex antiepis suis Bremensem et Babinbergensem, set non sine magno, ut aiunt, auri et argenti pondere, quo Romanos corrumpere ad suum votum pertemptarent, direxerat ³³¹. Paduanum ³³² quoque episcopum, qui ³³³ praecedenti aetate legatus apostolicus in nostras partes destinatus est, eadem intentione cum quibusdam aliis suis familiaribus pecunia copiosissima onustum et suffarcinatum illuc transmiserat; qui jam ab ipso muneribus non minimum corruptus set et ³³⁴ ad corrumpeundum alios intentus, in ipso itinere a quodam suo comite ex industria lancea perforatus, ad inferna corruptissimus quam repente Dei judicio praecipitatus est. Thesaurus autem, propter quem Reliqua exciderunt.

VARIAE LECTIOES.

³²¹ omnium U. ³²² ipse U. ³²³ confirmaverat U. ³²⁴ adjuratis l'. ³²⁵ quamlibet l'. ³²⁶ laboraret l'. ³²⁷ adversariorum U. ³²⁸ subjectos U. ³²⁹ delictitiosque U. ³³⁰ quos l'. ³³¹ direxerat l'. ³³² Babinnum l'. ³³³ quo l'. ³³⁴ deret l'.

NOTE.

³²¹ Saxonie marchio.

JOANNES

FISCAMNENSIS ABBAS.

NOTITIA HISTORICA.

(*Gallia Christiana*, nov. edit. tom. XI, pag. 207.)

Joannes I, in partibus Ravennæ ortus ex patre A Roberto, ab exilitate corporis Joannelinus dictus cognominatusque *d'Alze* in Catalogo Labbeano, apud Sanctum Benignum Divionensem litteris eruditus ac medicinali arte, quam ex Guillelmi abbatis mandato didicerat, ejus in primis studiosus evasit imitator, qui dilectum sibi substituit, anno 1028, licet eum alibi magis optasset præficere. Novum abbatem Roberius dux ut Fiscamnensis monasterii libertati caveret, noluit ut archiepiscopus Rothomagensis ordinaret, sed accersivit Hugonem Abrincensem episcopum, a quo Joannem Fiscamni abbatem benedici ac sacerari fecit. Eodem abbate ordines non solum ab aliis episcopis collati sunt, archiepiscopo nequaquam reclamante, huic eidem Rogerius comes de Castro S. Pauli instaurandum commisit Blagiacense monasterium an. 1032, cui unum e suis abbatem præfecit. Egre quidem, concessit tamen Joannes monasterium Villarde a Richardo II Fiscamnensibus olim donatum, Roberto duci locum in priorem statum restituere volenti, qui in commutationem dedit monasterium Sancti Taurini an. 1035, ejusdemque subscripsit litteris pro restauratione parthenonis Villaris. Subscripsit eodem anno fundationi monasterii Conchensis. Circa id tempus convenit cum Rainaldo, Henrici regis camerario, de potestate Villaris in pago Silvanectensi. Anno 1047 Willelmus dux Joanni restituit terram Rainaldi vicecomitis, quam pater ejus Richardus eis concesserat, et postea Joannes abbas Gozelino Heddonis filio in beneficium dederat, qui eam suis hominibus tradiderat. Aliquanto post querelam habuit cum Warino, abbate Sancti Arnulfi Metensis, occasione Benedicti, monachi olim Fiscamnensis, sed ad S. Arnulfum translati, quem Joannes abbas acerbis verbis repe-

tebat. Ejus tempore Paschalis II Guillelmum archiepiscopum Rothomagensensem uti pallio prohibuit, qui monachos Fiscamnenses anathematizarat, eo quod interdictum ab ipso latum in ecclesias Normanniæ non servaverant. Vide epistolas Paschalis, sancti Anselmi, et Ivonis Carnotensis. Joannes legationis munere functus in Italia, rediens in Franciam anno circiter 1050, vim passus est ab Italis ex odio gentis Normannorum qui Apuliam invaserant. Qua de re conquestus est epistola ad Leonem IX. Assumpto ad metropolim Lugdunensem Halinardo, ad regendum Benignianum monasterium accitus anno 1052, cessit anno 1056. Detectioni corporis S. Dionysii in abbatia cognomine astitit v Idus Junii 1055. Exeunte anno 1054 transfretavit in Angliam, ut rebus monasterii sui in illo regno positus provideret, sibi que Eduardum regem propitium redderet, a quo re ipsa nonnullis beneficiis amplificatus est. Anno circiter 1058 Letzelinum, episcopum Parisiensem, ab Henrico rege Francorum ad Willelmum ducem Normanniæ, propter pacem inter eos componendam directum rogavit ut in die Resurrectionis missam celebraret in ecclesia Fiscamnensi. Quod et fecit episcopus, atque inter sacra missarum solemnia quosdam ex monachis presbyteros ordinavit. Astitit Joannes, anno 1066, dedicationi parthenonis Cadoniensis. Jerosolymam profectus, ibique diu detentus in carcere, postea ad monasterium rediisse legitur in Catalogo Labbeano, ubi, biennio post, dierum plenus ac meritorum obiit anno 1078, viii Kalendas Martii, id est 1079, sepultus in sacello S. Joannis Baptistæ. Quasdam ipsius epistolas legesis apud Mabillonium *Annal. Bened.* tom. IV, pag. 381, 506 et 521, tom. V, pag. 23; *Analect.* tom. I, pag. 160 et Martenium tom. I *Anecd.*, col. 205 et seqq.

JOANNIS ABBATIS LIBELLUS

DE SCRIPTURIS ET VERBIS PATRUM COLLECTUS.

(Apud MABILL. *Annlect.* nov. edit., pag. 120.)

Exstat libellus sequens in vetusto codice Mettensis A monasterii Sancti Arnulfi, quem codicem, annuente R. P. priore ejus loci, mihi transmisit dominus Placidus Beauvillonius jam non semel a me laudatus. Ideo vero prolixum hoc specimen exhibere visum est, quod interesse potest reipublicæ Christianæ, ut præmissa opuscula accurate discutiantur. Quam ob rem quatuor aut quinque res hic examinandæ sunt, scilicet codicis Mettensis ætas seu antiquitas; tum imperatricis, cui prior libellus nuncupatus est, nomen; dein auctoris item nomen ac dignitas; ad hæc, opuscula ipsa in codice contenta: quæ demum cum libro Meditationum sub nomine Augustini vulgato comparanda sunt; postremo cum Alcuini Confessione Chifletiana.

I. Codex Mettensis oblongus, optimæ notæ, sine dubio scriptum est sub finem sæculi xi, id est circiter annum 1080, ut probat ipsa scripturæ forma modusque scribendi illi ævo conveniens. Quippe minores litteræ r oblongæ, litteræ A majores absque lineola transversa, aliæque id genus in eo codice complura, quæ facilius est capere oculis quam verbis exprimere, post sæculum xi in usu esse desierunt. Ad hæc modus scribendi qui in eodem libro servatur, illis temporibus apprime respondet. Exemplo sint syllaba *et* uno contextu in vocabulorum compositione inserta: *intellego, neglego, inmensus, imperfectus*, ubi posteri scribunt *intelligo, negligo, immensus, imperfectus*. Postremo in eo codice primaria manu descripta legitur Oratio Willelmi abbatis, in festo sancti Augustini ante missam dicenda, quam inferius referam post epistolæ Willelmi abbatis Mettensis, cui hanc orationem tribuendam puto. Florebat vero Willelmus iste pontificatu Gregorii VII, quo tempore Joannis codex exaratus videtur, exceptis nonnullis quæ recentiori manu adjecta sunt.

II. Quatuor indicii designatur Imperatrix, cui prior libellus inscriptus est, nimirum quod relicta fuerit reverendæ memoriæ Domni *Heinrici* clarissimi sapientisque imperatoris: « quod post primam amissæ virginitatis palmam, secundis nuptiis nuntium remisit: quod actibus misericordiæ debita, viduis, orphanis aliisque indigentibus facultates suas dispensavit; quod totam fere peragravit Italiam; devotissime visitans sanctorum reliquias, et eis offerens pretiosa donaria, idque ipsum in Galliarum partes regressa præstiterit.

Atqui hæc nullatenus conveniunt Mathildi, Henrici primi uxori, tum quia Henricus iste solenni more imperator coronatus non est, tum quia Mathildis post conjugis obitum reliquum vitæ in Saxonia exegit. Neque conveniunt Cunegundi Henrico secundo nuptæ; quippe quæ in conjugio virginitatem servasse memoratur, et post anniversarium mariti obitum in Confugiensi monasterio usque ad mortem delituit. Certe hæc omnia in unam conspirant Agnetem Augustam, quæ Willelmi comitis Pictavensis filia, Henrico III imperatori nupsit; eoque mortuo (quod anno 1056 contigit) totam Italiam devotionis causa perlustravit, maxime Fructuariense monasterium, atque adeo Casinense, ubi per sex menses demorata est, pretiosis donariis sancto Benedicto oblati. Eadem vero elogia, quæ in superiori Præfatione ipsi tribuuntur, commemorat Petrus Damiani in epistola *Agneti Augustæ imperatricis* directa, a Baronio relata ad annum 1062, quæ Agneti in Italia tum degenti salutaria monita præscribit Petrus. Ejusdem hortatu Agnes ex Germania, quo per aliquot peregrinationis annos receperat sese, reversa est Romam, ubi supremum vitæ absolvit diem anno 1077, quo anno Baronius ejus epitaphium refert. Exstat in Bibliothecæ Sebusianæ centuria II, cap. 77, ejusdem imperatricis eximia epistola, Alberto, non Andreæ, Fructuariensi abbati directa, cujus fragmentum huic loco illustrando adducere non erit otiosum. « A. imperatrix et peccatrix A. Patri bono et fratribus in Fructuario congregatis in nomine Domini, servitutem ancillæ, cujus oculi in manibus dominæ suæ sunt. Conscientia mea terret me pejus omni larva omnique imagine. Ideo fugio per sanctorum loca, querens latibulum a facie timoris hujus, nec minimum desiderium est mihi veniendi ad vos, de quibus comperi quia vestra intercessio certa salus est: sed nostræ protectiones in manu Dei sunt, et non in nostra voluntate. Interim vero mente adoro ad pedes vestros, » etc.

Agnets varia in Italiam itinera distinguit Baronius: D primum, post susceptum quidem velum, anno 1062, cui itineri fere triennium insumpsit; alterum anno 1066, cui sex annos; tertium anno 1073; quartum denique anno 1073. Itaque Libellus precum, qui ipsi post Italicam peregrinationem, regressumque in Galliarum partes, nuncupatus est, conditus fuit eo temporis intervallo quod ab anno 1066 ad 1073 effluxit.

III. Ex his intelligimus *tempus quo vixit istius* A libelli scriptor, de cujus nomine atque dignitate tertio loco agendum est. Utrumque in fine præfationis, quæ titulo caret, exprimit his verbis: « Ego Joannes ultimus servorum Christi, et qui mecum sunt fratres, beatitudinem tuam salutamus. » Ergo hic Joannes abbas erat, id quod et rursus explicat in gratia tum actionibus quas Deo refert pro beneficiis acceptis, ubi orat hoc modo: « Ego ultimus servorum tuorum, non inmemor beneficiorum meritorum tuarum, quæ mihi peccatori collata sunt, gratias tibi ago, etc. Tu Pastor pastorum, et rector omnium, Christe Deus, qui nullis meis meritis, sed sola dignatione misericordiarum tuarum vocasti parvulum meum ad hoc pastorale officium, etc. Parvulus quippe sum et nullius virtutis homuncio, nihil habens in me quod expeti debeat, et quod dignum sit tanti officii. Ideo desperans de parvitate mea, non respero nisi in sola misericordia tua. » Et infra: « Da mihi cœlestia et terrena subsidia ad omniem sufficientiam, ut habeam unde gregem tuum passim pascere et sustentare, tam spiritualiter, quam corporaliter, atque venientes in tuo nomine suscipere absque ulla hæsitazione; loca commissa ordinare, et præparare ad quietem et salutem fratrum, sicut decet et oportet. » Certe hæc oratio ejusdem videtur esse auctoris ac Libelli precum.

Ex his colligitur Joannem Libelli conditorem abbas dignitate præditi fuisse, cui non unum, sed plura monasteria commissa sint. At quis tandem ille fuerit, cujusve monasterii abbas, jam inquirendum.

Duos invenio Joannes abbates eo tempore clarissimos, et quidem Italos ambos, nempe Joannem Gualbertum, Vallumbrosani ordinis institutorem, cujus nulla scripta invenio, et Joannem abbatem Fiscamnensem, cui potius quam alteri præcitatum Libellum tribuendum existimo, his adductis conjecturis. Primum siquidem auctor se identidem homuncionem, homunculum, parvum pusillumque dicit: Joannes vero abbas Fiscamnensis statura pusillus erat, ab exilitate corporis Joannelinus appellatus. Deinde, non uni, sed pluribus monasteriis præfectus erat, scilicet Fiscamnensi aliisque Fiscamno subjectis, simulque abbacie quæ in loco *Erbrestein* dicto sita. Ad hæc Henrico III se acceptus fuit, ut argumento est præfectura Erbstensis, quam concedente Henrico in Suevia obtinuit. Hinc illa familiaritatis occasio cum Agnete, quæ ob eam causam Fructuariense monasterium, utpote a Guillelmo Divioniensi abbate, Joannis institutore, conditum, excoluisse videtur. Porro quantæ doctrinæ ac virtutis fuerit, testatur Joannes chronographus Divioniensis cenobii, ubi monachus fuerat Joannes abbas, de eo tum superstitie agens in hunc modum: « Hic Italia partibus Ravennæ ortus, litteris eruditus, ac medicinali arte per ipsius Patris jussionem edoctus, religiose conversationis ejus, doctrinæ quoque ac omnium virtutum ipsius præ cunctis aliis existit

imitator studiosus. Qui ab exilitate Joannelinus diminutivo nomine est dictus: sed humilitatis, sapientiæ, discretionis et cæterarum virtutum tanta in eo refulsit gratia, ut, sicut sanctus refert Gregorius in libro Dialogorum de Constantio presbytero, ita in hoc mirum esset intuentibus, in tam parvo corpore gratiæ Dei tanta dona exuberare. Sed quia adhuc domum habitat luteam, sufficit hoc tantum dixisse. »

Hactenus Joannes Chronographus de æquali ac cognomine suo Joanne, qui primum, ut dixi, monachus in cenobio Benigniano, tum Fiscamni prior a Willelmo abbate constitutus; dein eodem cedente abbas anno 1028, post anno 1052 in locum demorui Halinardi susceptus in abbacia quæ dicitur *Erbrestein*; tandemque vita decessit anno 1078, qui annus ab obitu Agnetis Augustæ proximus est. Hæc constant ex duobus chronicis, Divioniensi scilicet Sancti Benigni, et Fiscamnensi, editis in Bibliothecæ Labbeanæ tomo primo, ubi etiam in catalogo abbatum Fiscamnensium Joannes, d'Alie cognominatus, Hierosolymam profectus, ibique diu detentus in carcere, postmodum ad monasterium rediisse dicitur. Hæc conjecturæ meæ de prioris libelli scriptore, cujus alia opuscula nunc investigare necesse est.

IV. Joannes in sua præfatione de quatuor aut quinque opusculis suis mentionem facit. Primum est De institutione viduæ; 2. De vita et moribus virginum; 3. De elemosynarum dispensatione; 4. De divina contemplatione; 5. et De superna Hierusalem. Tria priora desunt in codice Mettensi, in quo alia reperiuntur, quæ an Joanni tribuenda sint, dispendiendum est.

Quæ in Mettensi codice reperiuntur, alia manu prima, alia secunda descripta sunt. Prima quidem libellus prior Joannis ac posterior cum orationibus subsequentibus usque ad duodecimam quæ, sicut et sequentes, secundaria manu exarata est.

Quæ primi generis sunt, omnia (si Willelmi abbas orationem, quæ auctoris sui nomen præfert in codice, excipias) Joannem auctorem habere mihi videntur, cæteras vero orationes secunda manu scriptas sancto Anselmo tribuo. In his orationibus tres inveniuntur ad sanctam Mariam, quas esse puto eas de quibus mentionem facit Anselmus ipse in lib. i, epistola 20, ad Gundulfum. Orationem 17 incipientem ab his verbis, *Terret me vita mea*, memorat tribuitque Anselmo Durandus abbas in ejusdem libri epistola 61. An vero oratio ad sanctum Joannem evangelistam eidem Anselmo tribuenda sit, dubium me reddunt hæc verba: « Si agnosceis nomen tuum, rogo te per ipsam dilectionem, agnoscam in tanta necessitate auxilium tuum. Joannes, Joannes, » etc. Ex quibus verbis aliisque consimilibus conjectura est auctori nomen fuisse Joanni.

Ad Joannem pertinere videntur, ut dixi, non solum libellus prior, cui Joannis auctoris nomen ascriptum est, sed etiam libellus posterior, tum

etiam subsequentes orationes usque ad duodecimam, excepta oratione Willelmi abbatis.

Et quidem libellus posterior *De divina contemplatione*, indubitanter Joanni auctori tribuendus est, in cujus fronte hic titulus legitur in codice ms.: *Lege et istam aliam orationem, quæ simili modo de divina contemplatione edita est. Nam multa reperiuntur in ista quæ in illa superiore non sunt.* Idem quippe tractandi modus, idemque ordo in hoc posteriori libello servatur ac in priori. Posterior enim, uti et prior, dividitur in tres partes, quarum prima est de Divinitate ac Trinitate, altera de Christi Domini humanitate, tertia pars est de Christi amore. In his omnibus ad singulas partes in titulo præscribitur aliquis psalmus, uti in priori libello; quæ omnia eundem arguunt auctorem. Id diserte confirmat confessionis hujus libri editio Parisiis anno 1539, apud Vascosanum adornata, atque in tres partes, sicut in codice Mettensi, distincta sub hoc titulo: *Confessio theologica tribus partibus absoluta.* Cujus confessionis auctorem Vascosanus, aut alius quispiam, ex marginalibus quibusdam velut fugientibus veteris sui exemplaris adnotationibus deprehendit fuisse dictum Joannem, quod de Joanne Cassiano perperam interpretatus est.

In oratione secunda *De vitis et virtutibus*, quæ libello posteriori subjuncta est, auctor a Deo postulat mentis puritatem, uti sibi corporis integritatem concesserat *ab ipso pueritatis tempore.* Huc sententias quasdam refert ex oratione sexta, quæ ante missam dicenda præscribitur, et in consequentibus sese monachum prodiit.

Oratio tertia incipit ab his verbis: *Multa igitur sunt contemplationum genera, etc.*, quibus consimilia leguntur in Alcuini Confessione Chiffletiana, sub finem partis primæ, et apud Anselmum; at post tres aut quatuor versus nulla est cum istis auctoribus convenientia.

Oratio sexta ante missam dicenda, cujus exordium, *Summe sacerdos*, nullum auctoris nomen præfert in codice Mettensi. Hanc alii Ambrosio tribuunt, alii Anselmo; mihi vero Joanni tribuenda videtur. Certe ex ea identidem sententias adducit Joannes in libello posteriori, in oratione secunda, undecima et in aliis; et apud Anselmum prolixior est ea oratio post illa verba, *in commemoratione tua pro salute nostra.* Nam quæ sequuntur apud Anselmum et in aliis editis libris usque ad hæc: *Peto clementiam tuam, ut descendat super panem et calicem, etc.*, apud Joannem desunt, videnturque alterius esse auctoris, quæ episcopalem fidelium curam habuerit. Superiora enim singulari numero, uti et posteriora, profert auctor: hæc vero intermedia in pluralem vertit interpolator, *oramus, rogamus, etc.* Ad hæc pro singulis hominum generibus sibi commissis, pro cunctorum necessitatibus orat, uti episcopus. Ergo hæc oratio auctorem habet Joannem, aut certe alium ætate superiorem; amplificatorem vero forsitan sanctum Anselmum; ob idque Anselmo

a posteris ascripta. Neque vero Anselmo in ligna res putanda est, ut Joannis orationem auctiorem fecerit. Non enim eam sibi propterea vindicavit, et ejusmodi orationibus manualibus et quotidianis cuique tanquam suis uti licet, sive addendo, sive subtrahendo quod fuerit opportunum. Accedit quod in ea oratione pleraque alia differunt a codice Joannis, ex quibus duo tantum notare juvat. Primum ad illa verba, ubi legitur in editis: *«Mundo corde valeam tibi offerre.»* Joannis codex habet: *«Mundo corde quotidie valeam tibi offerre.»* Alterum est sub finem orationis, quæ hoc modo desinit in editis: *«Ad regnum tuum perveniam, ubi non in mysteriis, sicut in hoc tempore agitur, sed facie ad faciem te videbimus, cum tradideris regnum Deo et Patri, etc.»* Sic vero apud Joannem: *«Ad regnum tuum perveniam, ubi facie ad faciem te videbimus. Interim hoc agendum, hoc certe frequentandum commendasti Ecclesiæ, quousque venias in fine sæculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento, quo in tempore consociantur membra tua, quandiu bibitur quod de latere tuo manavit: sed jam in ipsa perfectione salutis eternæ, cum tradideris regnum Deo et Patri, in illa perspicua contemplatione tui incommutabilis veritatis, nullis mysteriis egeamus. Tunc enim me de te satabis, etc.»* Cæterum non facile in animum induxerim Joannem, qui ex antiquis Patribus, maxime ex Augustino, scripta sua derivat, quidquam delibasse ex Anselmo, qui Joanne sene juvenis erat.

Anselmus annorum xxvii factus est Beci monachus anno 1060, post biennium prior quindecim annos; abbas dein anno 1077, qui Joannis abbatis Fiscannensis obitum præcessit. Ex quibus variabilius efficitur, Anselmum quædam a Joanne homine sene mutuatum fuisse, quam Joannem ex Anselmo juniore. Et quidem Prologus decem Meditationum apud Anselmum, ordine tantisper immutato, acceptus est ex Joanne in libelli posterioris parte tertia, uti et caput primum earundem Meditationum ex parte prima ejusdem libelli, tametsi etiam in Alcuini Confessione Chiffletiana reperiuntur. At vero Joannes in locis præcitatis ex hac oratione sexta hinc inde versus interserit, uti solet ex propriis; quod argumento est eum hujus orationis sextæ esse conditorem.

Oratio nona, quæ prolixior, piis affectibus referta est, et multa repetit ex Joannis libello priori, maxime vero hæc verba, quibus se defforantem probat: *«Unde mihi valde libet de te loqui, de te audire, de te legere, de te scribere, de te conferre: ut sub dulcem umbram sinceritatis tue ingressus, ab hujus sæculi æstibus in tui refrigerii temperamento abscondar. Hujus rei gratia umbrarum montem et condensum adscendo, amœna prata perustrum, viridissimas sententiarum herbas lætando carpo, frequentando rumino, exarando congreco, ut suavitatem dulcedinis et charitatis tue repouam in alta sede memoriæ meæ.»* His consimilia scribit Joanne

in parte secunda libri prioris : « Libet sane de te loqui, de te audire, de te scribere, de te conferrere, de tua beatitudine et gloria cotidie legere, et lecta sæpius sub corde revolvare : ut vel sic possim ab hujus mortalitatis et perituræ vitæ ardoribus, periculis et sudoribus sub tuæ vitalis auræ dulces refrigerium transire, et transiens in sinu tuo fessum caput dormituros vel paululum reclinare. Hujus rei gratia sanctarum Scripturarum amœna præta ingredi, viridissimas sententiarum herbas exarando carpo, legendo comedo, frequentando rumino, atque congregando tandem in alta memoriæ sede repono : ut tali modo tua dulcedine degustata, minus istius miserrimæ vitæ amaritudines sentiam. » Ubi videas auctorem orationis non ex imitatione prioris libelli hæc verba usurpare, ut se excerptorem et desflorantem probet : at non ita esse verbis libelli prioris additum, ut ea de verbo studiose referat. Quod argumento est, eundem utriusque esse auctorem, non vero alterutrum hac in parte quasi alieni operis desflorantem ; cuius officium est syllabas et verba aliorum ad numerum referre. Eadem observatio etiam aliis orationibus adhibenda est, in quibus simili modo eadem sententiæ ad sensum, quæ in duobus libellis exstant, non semper ad verba studiose repetuntur.

Oratio undecima in codice Joannis pro gratiarum actione de beneficiis divinis, incipiens ab his verbis, *Spes mea, Christe Deus*, etc., habetur quidem apud Anselmum, estque alloquium 12. At certe Joanni potius tribuenda est quam Anselmo. In ea siquidem auctor gratiam a Deo postulat *loca commissæ*, id est monasteria regendi (nam abbas erat quisquis ille fuit, ut ex orationis serie liquido colligitur). At vero Anselmus unum Becense monasterium, Joannes duo administravit abbas. Sed cum fere æquales fuerint Joannes et Anselmus, facili errore quæ alterius erant, nec auctoris præferebant nomen, alteri supponi potuere.

V. Jam vero si tam priorem Joannis libellum quam sequentia opuscula conferamus cum libro *Meditationum* qui sub nomine Augustini vulgatus est, eadem in utrisque de verbo repetita invenimus. Itaque operæ pretium me facturum putavi, eumque harum adnotationum fructum mihi proposui, ut uter auctor ab altero hæc mutuatus sit, aperiam. Atqui in libro *Meditationum* Augustiniano manifesta apparent plagarii et consarcinatoris indicia. Nimirum hic liber pluribus constat partibus male coherentibus et consutis, quæ quidem singulæ præclaræ sunt juxta ac pie, at simul colligatæ corpus male contextum compactumque efficiunt. Nam diversa inconcinne in unum congeruntur, quæ apud Joannem rite in partes distributa sunt. Deinde in *Meditationibus* nonnulla intermiserunt citra delectum, cum superioribus ac subsequentibus male coherencia, quæ Joanni desunt. Ad hæc quæ continua serie apud Joannem leguntur, mediis resectis oborto collo omungit consarcinator. Denique exemplaria Medi-

ationum nulla inveniuntur supra Joannis ætatem, sed omnia posteriora.

Liber *Meditationum* pluribus constat partibus a se divulsis. Prima pars est a capite 1 ad 10, quæ quidem reperitur apud Anselmum, eademque est cum oratione 10 apud Joannem, nonnullis versibus resectis post illa verba, in odorem unguentorum tuorum dulciter, quibus alia subdit codex Joannis, quæ *Meditationum* consarcinator imperite detraxit.

Secunda pars *Meditationum* est a capite 12 (nam 11 quatuor duntaxat versibus constans, glorificationem tantum Trinitatis continet) usque ad cap. 33, exhibetque duas priores partes et primum articulum tertiæ partis prioris libelli, quem Joannes Agneti imperatrici nuncupavit, exceptio hymno *De gloria Paradisi*, quem consarcinator post caput 25 inseruit.

Tertiam partem *Meditationum* definit capite 34, quod idem est cum oratione 4, quæ in codice Joannis libro posteriori adjuncta est.

Quarta pars *Meditationum* complectitur caput 35 cum duobus subsequentibus ; quibus respondent articuli secundus, tertius, quartus et quintus tertiæ partis libelli prioris apud Joannem, exceptis fine articuli quarti ab his verbis, *Dormiat memoria mea* ; et initio sequentis, quæ *Meditationum* consarcinator resecuit.

Quinta pars *Meditationum* constat capite 38, estque oratio octava in codice Joannis.

Sexta pars continet capita 31 et 40 *Meditationum*, quæ desunt apud Joannem, præter versus non paucos capitis 40, quibus consimiles leguntur in Joannis oratione secunda.

Denique septima pars complectitur caput 41 *Meditationum*, estque eadem cum Mettensis codicis oratione 15, quæ Anselmo in libris editis tribuitur.

Ex hac collatione manifeste conficitur id, quod hactenus demonstrandum suscepimus, scilicet *Meditationum* collectorem ex variis Joannis opusculis unum corpus *Meditationum* compegisse, exceptis uno et altero capitulis, ac proinde Joanne esse posteriorem. Itaque sic res processisse videtur. Joannes ex Patribus, maxime ex Augustino et Alcuino, sententias decerpendo, libellos precum duos aliasque orationes composuit. Hæc ut ad manum haberet, continua serie male digesta in unum collegit aliquis consarcinator. Quæ collectio, quia Augustini genium sententiasque referebat, Augustino a posteris ascripta est. Quæ in re nescio quo fato id Joanni accidit, quod ne accideret studiose præcaverat in Præfatione libri prioris, Agnetem Augustam obestatus, uti daret operam ne quis librorum scripta sua vitaret, sive aliquid addendo, seu subtrahendo, aut immutando ; quæ nihilominus omnia passus est a *Meditationum* compilatore.

At quis tandem ille compilator? Certe non facile est definire. Lovanensium censura hæc est : *Auctor est, vel beatus Augustinus, vel qui ejus libros non indiligenter legit. Atqui jam superius demonstravi,*

hanc collectionem fere integram constata esse ex opusculis Joannis abbatis, qui Augustini sententiis identidem usus est. Non ergo Augustinus harum Meditationum auctor, sed aliquis alius Joanne posterior. Anselmo eam tribuit Theophilus Rainaudus, hac adductus ratione quod nonnulla ex Anselmi generis libris desumpta sint. Verum neque hæc ratio id evincit, neque tam Anselmi quam Joannis abbatis scriptis constat hæc collectio. Neque sane crediderim Anselmum, hominem tantum, ex meris auctorum æqualium plagii libros consarcinasse, qui ex propriis ingenii sui fontibus propria condere natus erat; aut, si id tentasset, tam male rem executurum fuisse. Quisquis vero collector ille sit, certe monachus fuit. Cujus rei argumentum est, quod in cap. 6 Meditationum, ubi Joannes habet :

A Cum veris et perfectis servis tuis; collector reposuit, cum veris et perfectis monachis, quorum vestigia imitari nequeo, etc.

Cæterum si quis has Meditationes et auctiores, et emendatiores, atque adeo meliori ordine digestas habere voluerit, consulat codicem Mettensem, in quo habentur opuscula Joannis abbatis, ut quidem puto, Fiscamnensis, cujus epistolas tres inferius referam.

Nunc, quoniam tum in opusculis Joannis, tum in Meditationibus Augustinianis reperiuntur per multa quæ itidem exstant in Confessione fidei, sub Aleuini nomine non ita pridem vulgata, juvat exponere hoc loco quæ ipsi Confessioni illustrandæ assequi mihi licuit. (Quæ hic de Confessione Aleuini exponiturum se ait Mabillonius, ad calcem tomi B Analectorum, ut prolixiora, seorsim edita sunt.)

JOANNIS ABBATIS PROLOGUS.

Al imperatricem viduam Henrici imperatoris, in opus precum variarum a se compositum ex Patribus.

Dudum quidem, domina imperatrix, tibi petere placuit ut ex Scripturis colligerem luculentos brevesque sermones, in quibus juxta legem ordinis tui absque gravi labore discere posses normam bene videndi. Omnis enim gradus, ætas et sexus ad informationem vitæ suæ in sacris litteris propriam habet doctrinam, ut unusquisque in vocatione qua vocatus est rectissime ambulans, pervenire valeat ad regnum in quo multe sunt mansiones. Denique post obitum reverendæ memoriæ domini Henrici clarissimi sapientisque imperatoris, quondam viri tui, laudabile propositum laboriosæ viduitatis totis amplexa es viribus. Et quanquam nobilitas, opes et ætas ad repetendum thalamum te invitarent, noluit tamen cor tuum inclinare ad verba hominum pro veris falsa contendunt; sed erecta sursum, accinctis lumbis stetit fortiter super pedes tuos, ut contemptis illecebris carnis et mundi servias Christo Domino in castitate, et cæteris nobilibus matronis præbeas dignum imitationis exemplum, videlicet ut per continentiam tuam ad meliora provocatæ, defunctis maritis servent fidem, eisque per cœleste sacrificium necnon et per assiduas eleemosynas petant a Domino peccatorum remissionem. Quam decorum et honestum est, ut Christiana mulier, post primam amissæ virginitatis palmam, sic deinceps caste et sobrie studeat vivere, quatenus unius viri uxor, opulante Domino, et esse et dici valeat. Hanc autem unius copule gloriosam virtutem, ni fallor, observandam pronuntiat illa una costæ quæ tulta est de corpore viri, ex qua formata est mulier.

Cognitis itaque piis desideriis cordis tui, mox operam dedi, et nonnullas ex opusculis Patrum sententias celeriter deffloravi; ut veridica ubique

tecum habeas documenta, quæ rectum plenus ostendant iter, per quod fidelis vidua iusto et pie incedere debeat. Insuper et alium addidi sermonem de vita et moribus virginum, ad instruendas sanctionales quæ in tuo monasterio congregatæ sunt. Et quia te actibus misericordiæ ded tam comperi, nec illud quoque me scribere piguit, quod non ecclesiasticis divitiis multas possidentibus, sed viduis, orphanis, infirmis, peregrinis illisque permaxime qui vere sunt pauperes Christi, procul dubio dispensandæ sunt eleemosynæ. Hæc vero omnia faciens, in laboribus meis propter multam charitatem tuam non sensi laborem.

Obmutescite, Scillæ canes, en ego obturata aure obstrepentem lacerationis vestræ rabiem pertransibo. In conventiculis vestris, ut ferunt, sonat littera hæc de nare canina. Cum profitearis te monachum, et monasticæ religionis tueri sit proprium, quid ergo tibi et mulieribus? Unde tibi tanta auctoritas ut in cathedra magistrorum sedeas, et ipsæ etiam feminas absque rubore conscriptis schedulis doceas? Silete, miseri: ideo istud dicitis quia cæci estis, duces cæcorum. Redite, prævaricatores, ad cor, et ubi turpiter jacetis diligenter considerate. Utinam maligniosa mens vestra respisceret, et honestarum mulierum pia opera aliquatenus imitari studeret. Nonne mulier hæc totius venerationis digna est, quæ divitiis et honoribus prætulit Christi amorem? Igitur cum esset domina regnorum, humiliavit se et facta est serva pauperum. Taceam quod totam fere peragravit Italiam, devotissime visitans sanctorum reliquias, et offerens eis pretiosa donaria, plurimasque faciens eleemosynas in urbibus et vicis, et in omnibus locis ad quæ orationis gratia properavit.

Igitur quia epistolaris angustia non sinit me in ejus laudibus diutius immorari, libet et hoc præterire, quod Galliarum partes regressa, similiter pauperes et ecclesias Dei larga consolata est manu, sicut scriptum est: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in seculum sæculi. »

Verum his procul amotis qui in terram sufflant, et ne se videant, pulverem in oculos excitant, ad te redeo, venerabilis Christi ancilla, ut sermo meus qui te corpit instruere, tanquam præsens colloquendo ad extremam suscepti operis manum auctore Deo pertingat. Igitur licet illas parvitatæ meæ defloratiunculas, quarum superius memini, salutis tuæ posse sufficere arbitrer, tamen quia relatione amicorum didici te desiderare et poscere ut ipse quoque, quem de contemplatione divina Christique amore, et de illa superna Hierusalem, omnium fidelium matre, editum habeo, tibi scribatur Libellus; multum gaudet, fateor, cor meum, et in te magnificat datorem omnium bonorum Deum. Nisi enim Christo duce ad altiora conscenderes, ambulans de virtute in virtutem, nullo modo valeres talia petere. Quis non miretur animum tam ferventem, qui rivulos dulcium bibendo aquarum non cessat sitire? Satis stolidus est et nimis obstinatus, qui talis femine piæ preces spernit, et votis justissimis non acquiescit. Ecce ego libens atque ovens pro scire quod mihi dedit Deus, para us sum, mater veneranda, tuæ in omnibus obsequi voluntati. Utinam ille in me igniculus foret, qui vaporatæ menti aliquid incrementi addere posset!

Accipe igitur in, bona anima, præclarum sanctæ viduitatis exemplar, accipe, queso, pervigili mente illud quod expetis meæ per Christi gratiam deflorationis opusculum: in quo videlicet reperies magna ex parte cœlestis theoriæ dulcia verba, quæ reverenter legenda sunt et cum timore debito meditando, ne forte de temeritate judicetur, qui tepidus et indevotus accesserit. Unde sciendum est quod hujus libelli lectio illis præsertim debetur, qui mentes suas carnalibus desideriis et terrenis concupiscentiis obtenebrari non sinunt. Quando autem ista leguntur cum lacrymis et devotione nimia, tunc mitis lector ipso cordis palato sapit quid dulcedinis intus lateat. Si ita est, imo quia ita est, eloquiorum divinorum arcana et sublimia verba tangere non præsumat superba et fastidiosa mens, ne forte labatur in errorem; quia cæcis oculis lumen intueri non potest. Hinc etenim actum est ut perique per heresim in damnationis æternæ barathrum ruerent, alios secum in mortem trahentes, quia sacræ Scripturæ mysteria, quorum radices in cœlo sunt, nemini perfectiorum hic tota patent. Illi vero soli secundum Deum sapientes, qui profunda pollent humilitate, tantum capiunt, quantum eis Spiritus sanctus revelare dignatur. Hæc ergo frequenter lege, et tunc præcipue cum mentem tuam cœlesti afflatam desiderio vides. Justum namque est ut tu, quæ in actuali bene conversaris vita, contemplationis pen-

nas assumas, et sursum volitans, de fonte supernæ dulcedinis haurias, dicens cum Propheta: « Apud te est fons vite, et in lumine tuo videbimus lumen. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum. Domine, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ. » Similiter et illa quæ in amoris Cantico leguntur, ubi anima quæ solum Deum amat, loquitur Christo dilecto suo, dicens: « Unguentum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odore unguentorum tuorum. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et removeantur umbræ. »

Inter hæc autem scire oportet quod illa summa et incommutabilis essentia quæ Deus est, in hac terra morientium mortalitatis oculis nullo modo conspici valet, nec aliquando visa est ab ullo mortalium, ex quo primus parens de paradisi amœnitate in has ærumnas expulsus est. Hinc namque est quod contemplativa vita hic incipit, sed illic perficitur, ubi Deus facie ad faciem cernitur. Mens etenim mitis et simplex, cum in speculationem attollitur, et carnis angustias superans cœlestia rimatur; retrahente eam mole carnis ad ima, diu super se stare nequam permittitur. Sed licet ipsa superni luminis immensitate reverberata celeriter ad se revocetur, magna tamen proficit virtute ex eo ipso quod divinam dulcedinem prellare potest: quia mox amore nimio accensa ire super se festinat, et sublevata cernit, quia videre non possit hoc quod ardentè diligit; nec tamen ardentè diligeret nisi aliquatenus inspicere. Sunt aliqui minus proficientes, qui Deum sibi imaginaliter fingunt, quia in hæc temporalia deformiter sparsi illam miram et incircumscriptam lucem contemplari intellectualiter nesciunt. Quid istis aliud est oculis contemplationis nisi laqueus perditionis? Admonendi quippe sunt tales ut, solius activæ vitæ exercitio contenti, contemplationis montem non presumant ascendere, quia, sicut scriptum est: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; et sapere secundum carnem, mors est.* Humani enim animus nisi exteriorum desideria a se repellat, interna non penetrat, quia tanto subtilius invisibilia conspiciunt, quanto perfectius visibilia contemnit. Idcirco quamvis invisibilis et incomprehensibilis in natura sua sit Deus, tamen per mentem mundam et sanctam quæ solis supernis inhiat, hic sine aspectu cernitur, sine sono auditur, sine motu suspicitur, sine corpore tangitur, sine loco retinetur. Illis ita necessario præmissis, rogo dilectionem tuam ut si quoslibet eoveris qui Libellum hunc velint habere, mones eos et diligenter transcribere, et scriptum frequenter relegere, usque adeo ut aliquid addi, vel subtrahi, aut immutari non patiantur in eo. Hoc autem dicimus propter incuriam librariorum, qui non solum veritatem corrumpunt, sed etiam mendacia mendaciis jungunt. Sit Deus tecum, et confortet te manus ejus, ut tanquam pennatum et oculatum animal effecta, per dies singulos in utraque proficias vita, modo cum Martha in activa serviens Christo in membris

suis, modo cum Maria in contemplativa sedens ad pedes Domini, et intente audiens verbum ex ore ejus quatenus bene operando et pure contemplando, ad illam beatissimam pervenias visionem, ubi palam de Patre loquitur Filius. Ad hanc autem pro pietate et bonitate sua perducere dignetur servos et ancillas suas ipse, qui descendit ad hæc ima, ut nos ascenderemus ad illa summa; qui inclinavit se, ut nos erigeret; qui infirmatus est, ut nos fortes faceret; qui suscepit vitam nostram, ut nobis donaret suam.

A Unigenitus quippe est omnipotenti Patri coæternus, qui cum eo vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ego, Joannes, ultimus servorum Christi, et qui mecum sunt fratres, beatitudinem tuam salutamus in Christo, pia mater pauperum, et nobile decus viduarum. Vale.

Conservet te in voluntate sua semper omnipotens Trinitas.

INCIPIT LIBELLUS

De Scripturis et verbis Patrum collectus, ad eorum præsertim utilitatem qui contemplativæ sunt amatores.

PSAL. *Deus misereatur nostri.*

Summa Trinitas, virtus una, et indiscreta majestas, Deus noster, Deus omnipotens, confiteor tibi ego ultimus servorum tuorum, et exiguum membrum Ecclesiæ tuæ. Confiteor et honorifico te debito sacrificio laudis, pro scire et posse quod mihi tantillo donare dignatus es. Et quia cordis oblatio in conspectu tuo pretiosior est; ideo ea quæ in me sunt vota laudationis ex dono misericordiæ tuæ ecce libens atque ovens effero tibi de fide non ficta et conscientia pura. Credo igitur te toto corde, Rex cœli et terre, Domine, et ore te confiteor Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, in personis trinum, et in substantia unum, verum Deum omnipotentem, unius, simplicis, incorporeæ, invisibilis et incircumscriptæ naturæ. Nihil in te majus aut inferius habentem, sed per omnem modum sine deformitate perfectum; sine quantitate magnum, sine qualitate bonum, sine tempore sempiternum, sine morte vitam, sine infirmitate fortem, sine mendacio veritatem, sine loco ubique totum, sine situ ubique præsentem, sine extensione omnia implentem, sine contradictione ubique occurrentem, sine motu omnia transcendentem, sine statu intra omnia manentem, sine indigentia omnia creantem, sine labore omnia regentem, sine tui initio omnibus initium dantem, sine tui immutatione omnia mutabilia facientem; in magnitudine infinitum, in virtute omnipotentem, in bonitate summum, in sapientia inestimabilem, in consiliis terribilem, in iudiciis justum, in cogitationibus secretissimum, in verbis veracem, in operibus sanctum, in misericordiis copiosum, erga delinquentes patientissimum, erga penitentes piæ; semper idem ipsum, æternum ac sempiternum, immortalem atque incommutabilem: quem nec spatia dilatant, nec brevitæ locorum angustat, nec receptacula illa coarctant, nec voluntas variat, nec necessitudo corrumpit; nec mœsta perturbant, nec læta demulcent: cui nec oblivio tollit, nec memoria reddit, nec præterita transeunt, nec fu-

PATROL. CXLVII.

B tura succedunt; cui nec origo initium, nec tempora incrementum, nec casus finem dabit; sed ante sæcula, et in sæculis, et per sæcula in æternum vivis, et est tibi perennis laus et æterna gloria, summa potestas, ac singularis honor, perpetuum regnum, et sine fine imperium per infinita et indefessa et immortalia sæcula sæculorum. Amen.

Huc usque, omnipotens Deus, Trinitas, cordis mei inspector et scrutator, confessus sum omnipotentiam majestatis tuæ, et majestatem omnipotentiae. Nunc autem qualiter humano generi in fine sæculorum subvenire dignatus es, sicut corde credo ad justitiam, ita ore coram te confiteor ad justæ salutem. Tu quidem, Pater Deus, solus nusquam legeris missus; de Filio autem tuo ita scribit Apostolus: *Cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Cum dicitur *misit*, satis ostendit quod in hunc mundum missus advenit, cum de Maria semper virgine natus, verus et perfectus homo in carne apparuit. Sed quod de illo præcipuus evangelistarum ait: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est*; illuc ergo missus est per humilitatem, ubi semper fuit et est per divinitatem. Quam videlicet missionem opus esse totius sanctæ Trinitatis corde credo, et ore confiteor, etc.

Desinit: Et beata tui sine fine visio et laudatio: ubi tu cum illo, et ille tecum in communionem sancti Spiritus æternaliter ac sempiternaliter vivis et regnas Deus, etc.

INCIPIT PARS SECUNDA.

D *De Christi amore simul et de illa superna Hierusalem matre nostra.*

Psalm. *Eructavit.*

Spes mea, Christe Deus, etc. *Desinit*: Et manifestabo meipsum.

INCIPIT PARS TERTIA.

Ubi mens devota Deo ad altiore contemplationis gradum ascendit.

Psalm. *Te Deum laudamus.* Psalm. *Benedicite omnia.*

Psalm. Laudate Dominum.

I. Benedic, anima mea, Domino, etc. *Desinit*, Tibi honor, virtus et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen.

II. INCIPUNT PRECES.

Ardenis desiderii, ut fidelis anima solum Christum possit amare, quia bonus et malus amor non se simul in uno capiunt pectore, sicut scriptum est: Nemo potest duobus dominis servire.

Psalm. Jubilate Deo omnis terra.

Jesu nostra redemptio, etc., *desinit*, impetrante gloriosa Genitrice tua Domina mea cum omnibus Sanctis. Amen.

III. *Hic peccatrix anima gemit nimis et dolet, videns terram sine aqua, et idcirco præ desiderio lacrymarum devotas preces fundit ad Dominum.*

Psalm. Quemadmodum.

Christe Domine, verbum Patris, etc. *desinit*, precibus et meritis omnium sanctorum.

IV. *Hic optat ardore nimio mens pia, et datorem omnium bonorum Deum humiliter rogat ut, divina gratia sulca præsidio, hoc constanter agere possit quod Apostolus præcipit, dicens: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*

Psalm. Quam dilecta!

Jesu Domine, Jesu pie, qui mori dignatus es propter peccata nostra, etc. *Desinit in-hunc modum: In pace in id ipsum dormiam et requiescam. Dormiat, obsecro, Deus meus, dormiat memoria mea ab omnibus quæ sub cælo sunt, vigilans in te, sicut scriptum est: Ego dormio, et cor meum vigilat. Sit tula, sit semper secunda sub pennis protectionis tue anima mea, Deus meus. Maneat in te, et foveatur semper a te. Contempletur te in mentis excessu, et cantet laudes tuas in jubilatione, et hæc dulcia dona tua sint inter hos turbines consolatio mea. Interim*

A donec veniam ad te, pacem veram, ubi non est arcus, scutum, gladius et bellum: sed est summa et certa securitas, et secunda tranquillitas, et tranquilla securitas, et jucunda felicitas, et felix æternitas, et æterna beatitudo, et beata tui visio et laudatio in sæcula sæculorum. Amen.

V. *Vir desideriorum, et cælestium contemplator, præsentia fastidians, futura desiderans. gemit ex fundo cordis, et implorat quotidie, dolens se ibi non esse ubi dilectum suum revelata facie mereatur videre sicut scriptum est? Cupio dissolvi, et esse cum Christo*

Psalm. Jubilate Domino.

Christe Domine, virtus et sapientia Patris, qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum, qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem: obsecro et suppliciter rogo, da perpetue pennas fidei, da celeres alas virtutum, quibus erectus æterna et cælestia valeam contemplari. Adhæreat, quæso, anima mea post te, et suscipiat me dextera tua; sustollat me super altitum terræ, et cibet me illa cælesti hereditate, cui suspirat peregrinatio mea nocte ac die. Et quia moribunda membra vigorem animæ hebetant,

Dissice terrene nebulas et pondera molis; Siste vagam mentem per devia multa ruentem.

Da cælestem menti conscendere sedem, ut, superno lumine irradiata, terram despiciat, cælum aspiat, peccata odiat, justitiam diligat. Quid enim pulchrius quidve dulcius quam inter tenebras hujus vite multasque amaritudines divine dulcedini inhiare, et æternæ beatitudini suspirare: illicque teneri mentem ubi haberi vera gaudia certissimum est, etc. *Desinit: Ecce quod concupivi jam video, quod speravi jam teneo, quod desideravi jam habeo: illi jam in cælis junctus sum, quem in terris positus tota virtute dilexi, tota charitate amplexus sum, toto amore inhæsi. Ipsum laudo, benedico atque adoro, qui vivit et regnat in sæcula, sæculorum. Amen.*

LIBELLUS ALTER

De divina contemplatione.

PARS PRIMA.

De divinitate Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Adesto mihi, verum lumen... unus Deus omnipotens. Te invoco in animam meam: intra, rogo, in eam, et coapta eam tibi, ut possideas illam sine macula et sine ruga.

Desinit: Nec casus finem dabit; sed ante sæcula, et in sæculis, et per sæcula in æternum vivis; et est tibi perennis laus et æterna gloria, etc.

PARS SECUNDA.

De humanitate Domini nostri Jesu Christi, qui nos redemit pretio sanguinis sui.

Psalm. Cantate Domino 2.

Huc usque, omnipotens Deus, Trinitas, cordis mei

D inspector et scrutator, confessus sum omnipotentiam majestatis tue, etc.

Desinit: Ubi est dies æternus et unus omnium spiritus, ubi tu cum illo, et ille tecum in communione Spiritus sancti æternaliter vivis, etc.

PARS TERTIA.

In qua mens devota nimio amore flagrans, Christo inhians, Christo suspirans, Christum, quem solum amat, videre desiderans, nihil dulce habet nisi gemere et flere, nisi fugere, tacere et quiescere, dicens: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam.

Spes mea, Christe Deus.... Te deprecor, supplico et rogo, ut te rectore, te duce, per te ambulem ad

to perveniam, in te requiescam, qui es via et veritas et vita. Deus meus, una spes et prægrandis misericordia mea, esto mihi in domum refugii et in locum munitum, etc.

Desinit : Et temporalium sempiternæ vivunt rationes, æternæ sapientiæ confiteor, et nomini tuo laudem dico. Tibi benedictio et claritas, tibi gratiarum actio, tibi honor, virtus et fortitudo, Domino Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen.

ALLÆ ORATIONES.

I. *Isti versiculi ad excitandum cordis compunctionem de Scripturis collecti sunt.*

Heu homo! heu homo! heu te, miser homo! cur vivis equum, cui non est intellectus, etc.

Desinit, ad cælum cum Rege suo ibunt sancti. Gloria tibi, Christe, etc.

II. ORATIO DE VITIIS ET VIRTUTIBUS.

Christe, virtus salutis nostræ Deus, lux de luce, illumina me quæso lumine gratiæ tuæ. Concede pro pietate et bonitate tua, ut hæc me semper inhabitet, et ubique regat, etc.

Desinit : Ad vitam perveniam æternam, te miserante et donante, qui cum Patre, etc.

III. APOLOGETICI SERMONIS BREVIS ET VERA RESPONSIO.

Multa igitur sunt contemplationum genera, quibus anima tibi, Christe, devota delectatur et proficit : sed in nullo earum ita gaudet mens mea sicut in illa quæ, cunctis remotis, in te solum Deum attollit simplicem puri cordis intuitum.

Desinit, omnia bona nostra opera tu operatus es nobis.

IV. HUMILIS CONFESSIO PECCATORIS ET INDIGNI LAUDATORIS.

Ignosce, Domine, ignosce, pie, et noli me tanquam temerarium reprobare.

Desinit, in sæcula sæculorum laudabunt te.

V. QUID SIT JUBILUM.

Jubilum dicitur, quando ineffabile gaudium mente concipitur.

Desinit, sufficit lingua dicentis.

VI. ORATIO ANTE MISSARUM CELEBRATIONEM DICENDA.

Summe sacerdos et vere pontifex, qui te obtulisti Deo Patri hostiam puram, etc.

VII. ORATIO DOMNI WILLELMI ABBATIS.

In Commemoratione sancti Augustini ante consecrationem missæ dicenda.

Memento, Domine, animæ famuli tui Patricii, etc., inferius edita.

VIII. CONFESSIO HUMILIS PECCATORIS IN TEMPORE ANGUSTIÆ ET INFIRMITATIS.

Miserere, Domine, miserere, pie, miserere mihi miserrimo peccatori, indigna agenti, et digna patienti.

Desinit, scis omnia, potes omnia.

IX. INCIPIT ORATIO DECORA,

compilata per contemplationem, vel Meditatio theorica.

Spes mea, Christe Deus..... qui es via, veritas et vita. Sed quia in hoc magno hujus vite diluvio, uti circumstantibus agitur procellis, non invenitur fida statio, et locus eminentior, ubi pes columbæ

A valeat requiescere; nusquam tuta pax, nusquam securus quies, etc.

Desinit, Gloria Patri qui fecit nos, gloria Filio qui redemit nos, gloria Spiritui sancto qui sanctificavit nos. Sit laus, sit benedictio, etc. *Oratio proliza est et devota.*

X. ALIA ORATIO.

Domine, Deus meus, da cordi meo te desiderare, desiderando quærere, quærendo invenire, inveniendi amare, etc.

Desinit, secundum multitudinem miserationum complacet miserationum, per Jesum Christum, etc.

XI. GRATIARUM ACTIONES PRO BENEFICIIS MISERICORDIÆ DIVINÆ.

Spes mea, Christe Deus..... Te deprecor, supplico et rogo, ut pericias in me corpus opus misericordiæ tuæ. Ego enim ultimis servorum tuorum, non immemor beneficiorum miserationis tuæ, quæ mihi peccatori collata sunt, gratias tibi ago, qui me indignum pro tua sola clementia per aquam sacri baptismatis, et renovatione sancti Spiritus ab originalibus vinculis expedisti..... Tu Pastor et rector omnium, Christe Deus, qui nullis meis meritis, sed sola dignatione misericordiæ tuæ vocasti parvitatem meam ad hoc pastorale officium, propter te et nomen tuum sanctum, fac me idoneum ad hoc ministerium, ut sapienter domum tuam regam, et in omnibus secundum voluntatem tuam gregem tuum pascere valeam. Concede, propter honorem nominis tui, ut cum multo bono fructu fraternæ societatis pervenire merear ad gloriam tuam..... Scio et certus sum quod tu vales fructus bonos et magnos facere de grege tuo, per me exiguum et infirmum. Parvulus quippe sum et nullius virtutis homuncio, nihil habens in me quod expeti debeat, vel quod dignum sit tanti officii. Idcirco, desperans de parvitate mea, non respiro nisi in sola misericordia tua. Sed licet sis magnus in magnis, gloriosius tamen operaris magna in minimis. Erit certe laus tua dulcior, et copiosior more hominum, cum per me tantillum operari dignatus fueris magna de grege tuo..... Da mihi cœlestia et terrena subsidia ad omnem sufficientiam, ut habeam unde gregem tuum possim pascere et sustentare, tam spiritaliter quam corporaliter, atque venientes in tuo nomine suscipere absque ulla hæsitacione, simulque loca commissæ ordinare et præparare ad quietem et salutem Francorum, sicut decet et oportet..... Duo a te peto : unum horum pro tua clementia non deneges mihi. Rogo te per omnes miserationes tuas, da mihi consolationem tuam cœlestem in multis tribulationibus meis! pondus enim istud gravissimum quod impositum est super infirmas cervices meas, ferre non valeo, deponere timeo..... Gratias tibi ago, Domine, qui me etiam a vano hujus mundi consortio separasti, et ad tuum servitium sanctum perduxisti, etc.

XII. ORATIO AD SANCTAM MARIAM.

Virgo mundo venerabilis, humano generi amabilis, etc.

XIII. AD CHRISTUM.

Domine Jesu Christe, redemptio mea, misericordia mea, etc.

XIV. AD SANCTUM BENEDICTUM.

Sancte Benedicte, quem tam opulenta benedictione virtutum superna gratia ditavit, etc.

XV. PRO AMICIS.

Domine Jesu Christe, qui exhibuisti charitatem qua majorem nemo habet, etc.

XVI. PRO INIMICIS.

Omnipotens et pie Domine Jesu Christe, quem opto propitium amicis meis, etc.

XVII. ALIA ORATIO.

Terret me vita mea. Namque, diligenter discussa apparet mihi aut peccatum aut sterilitas fere tota vita mea, etc.

A

XVIII. AD SANCTAM MARIAM.

Sancta Maria, et inter sanctos post Deum, etc.

XIX. AD SANCTAM MARIAM.

Maria, tu illa magna Maria, tu illa major Leatium Mariarum, etc.

XX. AD SANCTUM JOANNEM BAPTISTAM.

Sancte Joannes, tu ille Joannes qui Dominum baptizasti, etc.

XXI. AD SANCTUM PETRUM.

Sancte Petre, benignissime et fidelis pastor ovium Dei, etc.

XXII. AD SANCTUM JOANNEM EVANGELISTAM.

Sancte et beate Joannes, altissime evangelistarum Dei, dilectissime apostolorum Dei, etc.

B

JOANNIS ABBATIS EPISTOLÆ.

(Mabill. *Analect.* nov. edit., pag. 450.)

EPISTOLA PRIMA.

WILLELMI (1) ANGLORUM REGIS AD JOANNEM ABBATEM FISCAMNENSEM.

W. rex Anglorum Joanni abbati salutem.

Diu mecum cogitavi, mi dilecte, in cujus manu et custodia possem mittere et commendare abbatiam sancti Petri de West-monasterio: quia in maxima veneratione et habeo, et ex debito habere debeo. Ibi enim jacet vir beatæ memoriæ dominus meus rex Ethwardus; ibi etiam tumulata est regina Elgith uxor ejus inclita: ego etiam ibidem, Dei clementia providente, sceptrum et coronam totius regni Anglici suscepi. Tandem consilio Lanfranni archiepiscopi, meorumque procerum, Vitalem abbatem, quamvis invitum, ad hoc coegi ut illam assumeret. Cum enim abbatiam de Bernaco ex minimo multum, ut patet, sublimaverit, intellexi illum dignum esse abbatia de Westmonasterio, et utilitate et prudentia. Quapropter liceat mihi istud fieri, quod de eo communi consilio meorum providi procerum, licentia tua et bona voluntate, et conventus fratrum. Volo etiam tibi notum esse me elegisse Osbernium, fratrem scilicet Vitalis abbatis, ut habeat abbatiam de Bernaco: et hoc tua licentia mihi fieri liceat. Vale.

EPISTOLA II

AD WILLELMUM ANGLIÆ REGEM.

W. divina favente gratia Anglorum regi in magna gloria JOANNES Fiscamnensis cœnobii Pater, victoriam de inimicis in gladio Domini et Gedeonis.

Rex inclite gentis Anglicæ, et dux Normannorum, bellicosa virtute; ecce ego Joannes, vester totus in Domino, humiliter vobis suggero et litteris significo

quoniam moleste acciperem quod frater noster dominus Vitalis sine licentia nostra de abbatia ad abbatiam migraret, nisi quod vos diligo, et vestra consilia honorare volo. Idcirco laudo et confirmo quod vestra regalis sancivit auctoritas. Jam vero quod Osbernium suum fratrem germanum, non Fiscamnensem monachum, in juris nostri loco elegitis abbatem, annuo libenter ad vestram fidelitatem; ita tamen ut fiat secundum auctoritatem, videlicet ut, accepta licentia a suo abbate, noster fiat monachus, et obediens secundum regulam sancti Benedicti et ordinem. His ita prælibatis, rogo dominum meum ut, memor mee senectutis jam me ad terminum vitæ curvantis, judicet causas nostras, et faciat nobis justitiam, ut ego lætus in Domino moriar. Quæ sunt hæc causæ? Primum, ut ex promisso, quod perdimus in Astingo, recompenset corde pleno et animo benivolo. Sunt alia plures causarum nostrarum necessitates, quas rogo pius rex judicet et finiat, dum vivit et vacat, ad summæ Trinitatis honorem et gloriam: quatinus ipsa Deus Trinitas illum de Angelis provehat ad gloriam quæ est in angelis. Vale.

EPISTOLA III.

AD VITALEM ABBATEM BERNACENSEM.

JOANNES Fiscamnensis abbas confratri. Vitali salutem.

Scire te volo, utilis et honeste frater, quoniam pro amore regis et merito tuæ dilectionis auctorizo tuam promotionem, et fratris Osberni in nostro Bernaco ordinationem. Sed ego et totus conventus sanctæ Trinitatis rogamus et monemus ut, memor tuæ professionis, memor nostræ societatis, locum tuum

(1) Conquestoris.

melius recognoscas et honores, quam plures qui de nobis exierunt fratres, et per nostrum locum venerunt ad magnos honores. Vale.

ADNOTATIO IN TRES EPISTOLAS SUPERIORES.

Eodem collimant superiores epistolæ tres, nempe ut Vitalis abbas Bernacensis transferretur ad regimen Wesmonasterii, in suburbio Londiniensi: tum ut Osbernus, Vitalis germanus frater et monachus Troarnensis, in locum fratris Bernaco succederetur. Bernaco Neustriæ oppidum est ad Carentonam fluvium, diocesis Lexoviensis, ubi monasterium inchoavit Judith Ricardo secundo Nortmannorum duci nupta; absolvitque Ricardus ipsius maritus, committens illud venerabili Guillelmo abbati (Fiscamnensi) perficiendum, et monasticæ ordinandum, qui in locandis fundamentis modicum præstitit consilii auxilium, uti Ricardus ipse testatur diplomate dato in Fiscamnensi palatio, anno ab Incarnatione Domini 1027, indictione octava. Hinc est quod, cum monasterium illud juris esset Fiscamnensium monachorum; Wilhelmus Anglorum rex, idemque dux Nortmannorum, Conquestor vulgo appellatus, non nisi habito abbatibus Fiscamnensibus ejusque monachorum consensu, Vitalem Bernacensem abbatem in Westmonasterium transtulerit, ejusque loco præfecerit Osbernum. Qua in re observandum venit principes atque reges, etsi in abbatibus a majoribus suis conditas sibi subiectas aliquando abbates nominarent, ad rem tamen exsequendam postulassem consensum et confirmationem monachorum, quibus electio competeat. Has epistolas et subsequentes noster Guillelmus Filiastrius eruit ex ms. codice Fiscamnensi.

EPISTOLA IV.

AD WARINUM ABBATEM METTENSIS MONASTERII SANCTI ARNULFI.

Repetit Benedictum monachum suum.

Domino Patri W. venerando abbati, frater JOANNES, crucis Christi servulus, quidquid in Christo felicius.

Sæpius et verbis et scriptis deprecatus sum vestram paternitatem pro nostro monacho, nomine Benedicto, ut mihi redderetis: et audire renuistis; quod non maximæ fuit charitatis. Scriptum quippe nostis: *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris*; et: *Charitas omnia suffert*. Adhuc ergo vestram paternitatem convenio humili supplicatione, quatenus eum non differatis mihi remittere. Quod si nolueritis, vos non excommunico, sed ipsum ab omni Christianitatis officio auctoritate Dei, et sancti Patris nostri Benedicti et omnium sanctorum, quantum mihi libet, separo et sequestro, donec docear quo mihi auferatur pacto. Valetate dicem, si nostram non defendere[is] [leg. detineretis] ovem. Verumtamen valetate dicam, ea convenientia ut ovem reddatis omni occasione postposita.

EPISTOLA V.

WARINI ABBATIS AD JOANNEM FISCAMNENSEM.

Superiori respondens.

Domno abbati J. secundum nomen suum Dei gratia pleno, frater W. ejus servorumque Dei servus, cum fidelibus orationibus charitatem et pacem.

Apostoli verba sunt: *Servum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes*. Hoc ideo dico, ut tali tanti doctoris sententia meipsum moneam et castigem, ne, responsurus litteris vestris,

A quibus nos dudum pro libitu et potestate vestra nimis acriter convenistis, aliquid quod vobis, id est tantæ majestati, indecens sit, (quod absit!) saltem provocatus, velut stultus effusum. Sed quia, ut dicitis, *charitas omnia suffert*, voto Apostoli precor ut, si ego ut insipiens in insipientia aliquid locutus fuero, sustineatis modicum quid ipsi insipientiæ meæ, et supportetis me. Ego enim nihil propono, nihil præcipio, nil minor; sed coactus ad scripta vestra simplici sermone sic rescribo. Litteras vestras frater noster domnus Wimundus mihi detulit, dicens eas sibi a vobis missas, ut per eum mihi præsentarentur. Quas coram eodem fratre qui eas attulit, et domino Grimario Besuensi, sine ullo salutationis proœmio (quod non, ut dicitis, maximæ fuit charitatis) præsentavit; subjunxitque vos ea mandare ut fratrem nostrum domnum Benedictum, quem vi auferre volebatis, velut jam vestrum, vestris sumptibus, equis et famulis ad vos quantocius deduceret. Quod certe si alius præter vestram personam ageret, non maximæ esset religionis.

Ut enim de persona vestra interim taceam, cui omnis honor, utpote majori, priori, sanctiori, ac prudentiori atque religiosiori impendendus est, de me dicam quia, si ego tale quid de aliquo vestro fratre attentassem, et eum ad me venire scriptis nostris tam longo terrarum spatio, et maxime pro damno vestro, clam vobis monerem, merito et a vobis, et a cunctis hæc audientibus reprehensibilis et contrarius sanctæ regulæ judicaretur, cum sciamus sanctum Patrem nostrum Benedictum prohibere monachum litteras vel eulogia, nesciente abbate suo, a quocunque suscipere; justiusque mihi in tali culpa impingeretur id quod in scriptis vestris opposuistis: *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris*.

Verum his omissis, quæ vel leviter ferrentur vel omnino nil penderentur, ni alia graviora nos stimularent, ad ipsa verba quibus interminamur, si placet, veniamus; ut his absque contentione respondentes, vel noxii vel innoxii inveniamur. Querimini vos sæpius et verbis et scriptis nos expetisse ut vestrum, sicut dicitis, monachum, nomine Benedictum, vobis redderemus, et audire renuimus; et hoc non maxime charitatis esse. Ubi ego respondeo me (si bene memini) a nescio (Deo teste) qua persona litteras quasdam, transacto jam, ut puto, biennio, suscepisse, quibus de remissione ejusdem fratris monebar. Quas, ut æstimo, ipse idem, et quicunque legit et intellexit, ut vanas irrisit; quas vestras fuisse nec credidi, nec credo. Ita frivola erant quæ in eis continebantur, ut potius eas a quocunque scurra irrisorie fletas, quam vel a vobis vel ab aliquo sapiente missas crederem, adeoque pro eis respondere vel rescribere parvipendi.

Quod vero dicitis vos verbis me de hac re expetisse, salva veritate sermonis vestri, quem ego falsum dicere nec debeo nec volo, me non recordari confirmo aliquando hinc vobiscum vel cum aliquo vestrorum me aliquid habuisse colloquium. Quod si

habuisset; quod modo respondeo, tunc quoque respondissem, scilicet me libentissime vestrum et vestrorum consilium, adiutorium et cohabitationem, si tanta re dignus essem, habiturum, et id servitio nostro, si juberetis, repensurum.

In presenti tamen, quia hoc tanta vi exigitur, nullum monachum vestrum habere; domnum vero Benedictum non vestrum, sed sanctae memoriae domni abbatis Willelmi conversum, nutritum et professum fuisse; quem ipse (quod nemo negare valet) in primo quo locum Gorziensem regendum accepit, ad idem cœnobium cum multis aliis, quorum nonnulli jam vita defuncti ibidem humati quiescunt, ut suum venire, ac inibi manere præcepit. Quod et fecit, usque dum, transactis nonnullis annis, conhibentia domni abbatis Gorziensis Sigifridi et domni abbatis Oddonis tunc priorum, post abbatum, et jussione prædicti domni abbatis Willelmi ad monasterium Sancti Arnulfi, cui, Deo auctore, licet peccator, inservio, directus et destinatus est: ubi hactenus deguit et degit, et, Deo volente, (nisi omnia antiquorum statuta irrita fiant) deget. Qui obitum Patris nostri sæpe dicendi domni abbatis Willelmi præstolatus est, et successoris ejus, id est domni abbatis Oddonis, electioni et ordinationi interfuit, laudavit, et absque alicujus interdictione primum ipsi, post decessum autem ejus, mihi, licet indignissimo, nullo monente, nullo cogente, sua sponte, voluntarie, ut dixi, obedientiam ut monachus abbati promisit, et scripto, ut videri perfacile est, firmavit. Cum e diverso (quod pace vestra dictum sit) nec electioni, nec ordinationi vestrae, nec animo, nec corpore interfuerit; et vos postmodum, per has regiones nostras transitum et hospitium habentes, nullam omnino vel tenuem famam sonuistis; et nobis jam præteritis annis orationis causa Sanctum Michaellem adeuntibus, et per vos transitum habentibus, ubi etiam benigne satis et liberalissime cum omni charitate et suscepistis et refovistis, nullam penitus mentionem fecistis, nec, ut puto, faceretis; nisi Doech, non primus ille Kumaers, sed nunc alter semi-Judæus (cujus nomen vel aciem non cognovi; sed utinam ita vitam ejus laudabilem in bona fama ex veritate cognoscerem, sicut notatur et vituperatur apud nos in mala fama!) non [pro nisi], inquam, ille aut infamis, sicut dicitur aut laudabilis, sicut cuperem, ex transmarinis partibus ad corruptendam inter nos pacem, ad vos nunc nuper emersisset; qui, ut audiui, relicto habitu et vita monachica, diu volutatus in volutabro sæculi, jam tandem inebriatus fetore carnalis delectationis, quam ex aureo calice Babylonis usque ad fæces epotavit, nunc tandem pulsatus plus precibus quam minis, non se taliter Christo servitutum, et a via et vita perversa convertendum minatur, nisi in primo initio, non conversionis, sed reversionis suæ contra Christi præcepta agat. Nam Christus ad se venientibus dicit: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem et fratres, etc. Iste autem prædicat se non posse sine fratre carnali servire.

A Animadvertite, quæso, insidias diaboli. Lupus ovibus insidians, non libero, sed suspensio incessu ovilia circuit, ita diabolus quos decipere quærit, non aperta, sed simulata fronte impetit. Verumtamen Paulus devitandos eos docet qui primam fidem irritam fecerunt; ideoque discipulis dicit: *Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita et vestri sensus corrumpantur, et excidant a simplicitate, quæ est in Christo.* Ego quoque timeo talem horam societatem plus parituram istius (quod absit!) perditionem quam illius salutem. Sed dicit aliquis: Quid si aliter haberi vel teneri non potest? Huic non ego, sed Apostolus respondeat: *Infidelis si discedit, discedat.* Quod enim lucrum est Deo animam unam acquirere, et aliam perdere? quod si aurum suum, utinam non male acquisitum, quo, ut audiui, abundat, secum abstulerit; tollat. Utinam, non ipse, sed, si eum impedire debet, pecunia ejus eat in perditionem! Non dignatur sancta Ecclesia tales pecunias atque munera imperiorum [scilicet, impiorum] perversa; nec Christus aurum quærit, sed animas, qui diabolum divitias offerrentem, ut nos eadem facere doceret, repulit, et in vocatione apostolica eadem trutina pensavit aurum et argentum Matthæi et Zacchæi, qua navim et retia Andræ et Petri.

C Sed, o dolendus error hominum! non potuit, inquit, abbas Willelmus monachum in alio quam ubi professus est constituere loco, nisi diebus vitæ suæ. Christus Dominus noluit diutius apostolos in conclavi residere, sed misit eos in universum orbem prædicare regnum Dei. Ipsi apostoli per totum mundum divisi discipulos suos ad prædicandum ad diversas orbis plagas dispersos direxerunt, ut Petrus Apollinarem Ravennæ, Clementem Meti, Eucharium Treviri, et plures alios, quos enumerare longum est, circumquaque; et Paulus Timotheum et Sylvanum et cæteros. Alii quoque apostoli creditas sibi a Deo partes mundi discipulis fidem Christi annuntiantibus repleverunt: et Pater monasterii, quicumque est ille, vices Christi agens, non potest vel pro lucrands animabus, vel pro aliqua alia utilitate, dummodo pro Deo et secundum Deum fiat, monachum, mundo mortuum et Deo soli viventem, in quocunque necesse fuerit loco stabilire!

D Non, inquit, sed monachus redeat ad locum suum. Concedo monachum redire ad locum suum: sed eum qui male exiit, non eum qui obedienter exiit, et obedienter ubi jussus est, stetit; sed Bernardum, qui fugitivus contra præceptum abbatis sui evasit, non Benedictum, qui jussu abbatis sui a monasterio professionis suæ obedienter exiens et ad nos veniens, obedienter inter nos conversatur. Quam melius vester iste Bernardus cum eodem fratre suo apud nos mansisset, quam ut, alibi degens, inter alia pacta sua, quæ vos me melius nostris, hoc incendium discordiæ, quod nunc inter nos, nisi Deus pacis prohibuerit, conflagravit, longo jam ex tempore in transmarina officina enutrisset. Quod si id quod dicimus, videlicet ut mona-

enus cum licentia et jussione spiritualis patris in quocunque monasterio possit secundum Deum degere, non conceditur; ut tandem litigiosum hunc funem rumpamus, concedatur igitur secundum hæresim, quæ vel a Catholicis, si reus est, juste, vel si innoxius est, injuste ab invidis Origeni impingitur, ut scilicet præterita sæcula de novo in idem quod fuerint revolvantur. Sic iterum vel idem, vel alius Adam et Eva, iterum a serpente decipiuntur; flant iterum Sodomitica incendia, iterum omnia viventia diluvio pereant, iterum Saul asinas quærat, David oves pascat; postremo (quod cogitatu et dictu horridum est) iterum Christus de Maria virgine nascatur, adolescat, tradatur, patiatur, moriatur, resurgat; cum econtrario Paulus dicat: *Christus resurgens a mortuis, jam non moritur*. Redeant omnia ad prima initia, Benedictus ad Fiscamnum, WARINUS Gorziam, dominus abbas JOANNES Divioni, et ceteri quicunque fideles Christi per diversa loca in sancta Ecclesia ad pascendum, regendum, ordinandum, docendumque gregem Domini distributi et promoti sunt, ut luceant velut luminaria magna in domo, redeant inde processerunt, recondantur et lateant sub modio, econtra dicente Domino: *Non potest civitas abscondi supra montem posita*, etc. Animæ etiam defunctorum, secundum somnia poetarum, quæ mille rotas volvere per annos Lethæo fluminis potatæ, rursus incipiant in corpora velle reverti, ut compos votorum suorum vester ille Bernardus cum Mantuano pastore nobis insultans lætus decantet:

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.

Hæc si absurda sunt, imo quia absurda et fidei catholice contraria, respuatur falsitas, et teneatur veritas. Sanctæ Ecclesiæ firmissima columna papa Gregorius Augustinum, Mellitum, cum plurimis monasterii sui monachis ad prædicandam veram fidem A. glorum gentibus destinavit; quod et ipsi fideliter impleverunt. Quis, rogo, post tanti viri felicem obitum, quis, inquam, successor ejus horum quemque vel monachum ad monasterium, vel clericum ad ecclesiam venire aut monuit aut coegit, et non potius sancti viri prædicabile factum laudavit, fovit et juvit? Quod vos facere sperabam, primo zelo et amore Dei, dein desiderio et charitate pii Patris, et maxime vestri, domni abbatis Willelmi, qui vos unica charitate inter ceteros enutrivit, dilexit, promovit, honoravit; nec quod ipse statuit aliquando, a vobis destituendum, sed potius confirmandum putavi.

Haberem plura quæ paternitati vestræ ad horribilia dicta et facta quæ mandastis (neque enim res privata excommunicatio est) rescriberem, nisi reverentia vestri et disciplina regularis, quæ nos monachos in loquendo temperantiam habere movet, me constringeret. Hæc tamen pauca dixi, ut ostenderem et probarem me nec monachum nec ovem vobis auferre; sed mihi commendatam in ovili Christi juste tenere et servare; ubi si ita vixerit in bono,

A sicut potest, non patebit morsibus lupi, sed servabitur pascuis Christi. Etenim etsi peccatores sumus, Christum tamen constitemur; catholicam fidem teneamus, baptismum et eucharistiam Christi suscipimus, regulam Sancti Benedicti legimus, et pro posse servamus, in acie Christi contra communem hostem stamus; ferimus, et ferimur aliquando; Deo sustinente stamus, aliquando infirmitate impediante vacillamus; si fragilitate cadimus, Deo relevante resurgimus, nec tamen usque ad desperationem desicimus. Et credo ita in nostro, et divitiis, et (quod periculosius est) religione exiguo et paupere loco, quemque monachum fidelem posse animam suam cum Dei adjutorio servare et salvare, sicut in quocunque ditiori et religiosiori, nisi forte aliquis plus B sapiens quam oportet sapere, hæresim Donatistarum, qui dixerunt in sola Africa veram esse religionem, eandem pestem ab Africa in Normanniam transferat, et asserat nullum monachum, nisi in solo Fiscamni monasterio posse salvari. Qui hæc dicit vel credit, nimium coarctat illum qui est excelsus super omnes gentes, et cuius gloria super celos est, cujusque nomen a solis ortu usque ad occasum laudabile est. Apostolus enim intelligens omnem hominem adversus communem hostem semper pavidum esse debere, vestrates quoque sicut et nostrates admonet dicens: *Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus, tanquam leo vagiens circumit querens quem devoret; cui resistite fortes in fide*. Nisi forte angelorum custodia, cherubim quoque romphæa ita jam munivit locum vestrum, (quod non puto in hac vita futurum) ut jam non possiteum irrumpere princeps hujus mundi, qui ut tentaret illum in quo nihil habebat, illum in deserto, in pinaculo templi, in monte valde excelso invenit et tentavit, sed fugatus abscessit. Hæc nos timemus, hæc patimur, sed confidimus nos quoque, sicut et alios, liberari posse ab illo qui dixit: *Confidite, ego vici mundum*. Hæc non exprobrando, sed ratiocinando, et ad scripta vestra duriter ferientia patienter respondendo diximus, ut si non possumus ad credendum, saltem ad æstimandum vos inducere valeamus, ovem illam quam vestram dicitis, etiamsi sine contradictione aliqua vestra esset, non inter nos nisi sua culpa peritura fore.

D Sed tabella jam plena nil se amplius suscipere posse ostendit; querimonia tamen e corde nostro juste, ut puto, ebulliens se aperiri, etsi non ex toto, saltem ex parte exposcit. Quid, quæso, Pater, quid adversum vos commeruimus, quod tam subito, tam improvise, tam præcipitanter, tam sævissime telum acutissimum excommunicationis in nos voluistis jaculari? Sperabamus nos velut fratres vestris orationibus adjuvandos, quo Christo mereremur incorporari; et nunc a Christi corpore et sancta Ecclesia, cujus filii gratia Dei per baptismum esse meruimus, anathemate vultis separare! Gratia et pietate sua Dominus hanc potestatem sacerdotibus dedit ut quod ligarent in terris ligaretur et in cælis, et quod solve-

vent in terris solveretur et in cœlis; sed benedictus Agnus ille, qui pro peccatoribus immolatus est, id sibi soli servavit, ut solus tolleretur peccata mundi, ne forte homo rabidos et phreneticos præcipitatione animi innocentes perderet, et nocentes servaret. Ipse Dominus Israelitis inimicis, latroni in cruce pepercit, et apertis misericordie januis nos ad se etiam nolentes invitat, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam.* Et homo, dubius de se, qui nescit utrum odio an amore dignus sit, vi quadam homini et fratri, quem ut se diligere jubetur, claudere laborat portas vitæ, de quibus nescit utrum aperiendæ sibi sint! Ego memor fragilitatis meæ, plus timens peccatis meis quam alienus excommunicatione (quod absit!) a gratia Dei excludi; gratias Deo et vobis reddo, quod me interim ab excommunicatione, sive id facere, sive non debuistis aut debetis facere, sustinueritis. Fratrem tamen illum, quem, ut scribitis, ab omni officio Christianitatis auctoritate Dei et sancti Benedicti, et omnium sanctorum separatis; non video qua ratione, quoque justo aliquo iudicio id facere debuistis aut debeatis. Monachus enim sub regula sancti Benedicti, quem nobis auctorem in tali sententia advocastis, in monasterio regulariter vivens, prohibetur penitus proprii cordis sequi voluntatem; et non solum septa monasterii, sed nec claustrum egredi. Quomodo ergo vestra excommunicatione potest obligari is qui, nullam potestatem sui vel in corpore vel in animo habens, etiamsi velit, non potest implere id propter quod excommunicatur ut faciat? Jesus in Phariseis vituperabat quod alligarent onera gravia et importabilia. Sed si illa vituperabilia, quia importabilia; ista magis reprehensibilia, quia impossibilia.

Sed dicitis vos id facere, quia licet. Sed Paulus dicit omnia sibi licere, sed non expedire. Utinam juxta beneplacitum Dei nemini liceret nisi quod expedit! Sed quia in arbitrio nostro positum est bonum et malum, vita et mors, cavendum est in quam partem deflectamus, timendumque quod dicitur: *Vae qui dicunt bonum malum, et malum bonum!* Sed si ita agendum erat, directus in illum hæc sententia dirigeretur, qui, male a domo paterna exiens, nec recte rediens, patris offensam non mitigat, sed exacerbant. Ille nunc duris pugionum aculeis castigandus, nunc blandis monitionum fomentis adhortandus, postremo jaculo anathematis merito esset feriendus, donec in se reversus diceret: *Pater, peccavi in cælum et coram te; jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Nunc mutato ordine, qui patrem recedendo offendit, pro malis bona recipiens cum patre epulatur; et ille qui cum patre semper mansit, nec ejus mandatum præterivit, pro hædo quem expectabat, anathematizatur. Clamare cum propheta compellor: *Quia impius prævalet adversus justum, ideo egrediatur iudicium perversum.*

Verum, quia quereliosus iste sermo noster jam

A claudendus est, petimus, domine Pater, ut militorem in nobis animum et habeatis et ostendatis. Decet Dei et crucis Christi servum, quod vos esse vobiscum nos quoque fatemur, id facere quod fecit ipse qui crucem, id est signum mortis, moriendo in ea nosque redimendo, in signum vitæ mutavit, implendo id quod Apostolus et docet, et monet nos quoque facere debere, ubi ait: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; cui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem iudicanti se injuste. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut, peccatis mortui, iustitiam vivamus; cuius livore sanati sumus.*

B Sancti quique a principio mundi paratiores ad benedicendum quam ad maledicendum fuerunt: quo exemplo idem nos facere docuerunt. Quid memorem Isaac Jacob benedicientem? quid ipsum Jacob non solum filios, sed et Pharaonem benedicientem? Moysen duodecim tribus, Simeonem quoque, eum a quo cuncta benedictio venit, Dominum benedicientem; cum legamos etiam alienigenam Balaam timuisse maledicere populum Domini? *Quomodo, inquit, maledicam cui benedixit Dominus?* Si bene memini, in sancto Evangelio Dominus ipse soli ficulneæ infructuosæ maledixisse legitur, cum multos et in veteri et in nova lege benedixisse legatur. Quam unam de ficulneæ maledictionem cur fecerit, vos me melius nostis. Ecce iste frater, quem tanta animadversione ab omni Christianitatis officio vultis anathemate separare, quanto labore, quanta arte et ingenio ex ultimis Judaici populi favillis, quæ solæ olim salvandæ prænuntiatae sunt, vix ad fidem collectus sit et Christo copulatus, vos melius nostis: et nunc pro vilissima, imo nulla causa, a corpore Christi (quod absit!) præcidetur! Non ita sanguis Christi vilipendendus est, qui posuit animam suam pro ovibus suis, et pro suo grege mori dignatus est, cui gloria in sæcula.

D In calce epistolæ peto cum omni humilitate et subiectione ut gratiam et charitatem vestram nobis concedatis, et sicut fratres et socios, vel (quod malum) ut servos suscipiatis et teneatis, et, quia infirmi et peccatores sumus, magis nos precibus vestris adjuvetis, ut Christi præsentiam et sanctorum cohabitationem mereamur, quam a tanta gratia ulla maledictione aut anathemate, quod absit! excludamur. Quod si vobis facere, non nostro merito, sed Christi respectu et fraterna charitate placuerit, gratias agimus; sin aliter, id nos nostris peccatis reputabimus, nec tamen de Dei diffusi misericordia, qua plena est terra, precabimur eum qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit, ut sola sua gratia nos recipiat in interna tabernacula.

In fine epistolæ vestræ, ubi ad valetudinem ventum est, diu in verbo valedictionis hæsitastis; postremo cum quadam convenientia, ut dicitis, valete illud pereffudistis, quasi cum hæretico vobis esset

sermo, de quo fidei præcipitur : *Nolite recipere eum in domo, nec ave ei dixeritis*. Ego valedicturus vobis, in verbo valedictionis nil hæsito; sed, ut fidelis et catholicus Christianus, vobis Patri et domino sinceriter dico. Valet, et verbum Apostoli in corde sæpe, ut facitis, revolvite : *Benedicite persequentibus vos*. Ego autem dico : Benedicite non persequentibus, sed diligentibus vos, benedicite et nolite maledicere. Iterum valet, et si quid in loquendo peccavi, ignoscite, quia in amaritudine cordis locutus sum.

ADNOTATIO.

Tota Joannis expostulatio cum Warino est de repetendo Benedicto Fiscamnensis monacho, qui ex Judeo Christianus, tum Fiscamni monachus effectus, dein transmissus ad Metense Sancti Arnulfi

monasterium, ibidem residebat jam a multis annis. Hujus contentiois artifex erat Bernardus quidam, ob id a Warino Doeck appellatus : qui ex Sancti Arnulfi monasterio transfuga Fiscamnium sese receperat. Ex Warini autem epistola constat Guillelmum ipsum, qui Fiscamni abbas fuit, etiam Sancti Arnulfi monasterio præfuisse, nimirum post Benedictum Joannis secundi successorem; tum ei successisse Oddonem, cui successit Warinus hujus epistolæ auctor. Warino vero subrogatus est Willemus, qui sequentes epistolas scripsit. Ex quibus corrigendus est vulgatus index abbatum monasterii Sancti Arnulfi. Ad hæc, docet nos Warini epistola, ipsum Gorziæ; Joannem vero Fiscamnensem abbatem Divisionensis monasterii, quod superius notabam, monachum fuisse ante initium præfecturam. Denique Warinus ante monachatum Leodicensis clericus fuit, testante Adelmanno in versibus rhythmicis inferius edendis.

Sequentes epistolas edidit D. Martene Thesauri Anecdotorum tom. I, col. 206, 154 et 198,

EPISTOLA VI.

JOANNIS AFRATIS FISCAMNENSIS AD MONACHOS DISCOLOS.
(D. MARTEN *Thesaur. Anecd.*)

FRATER JOANNES, Fiscamnensis abbas, fratri M. quondam filio sociisque ejus oculos in capite.

Omissis plurimarum testimoniis sanctarum Scripturarum, quibus proprio arbitrio utentes fedarguuntur, ad puram et simplicem beatissimi Patris nostri Benedicti auctoritatem recurramus. Lege inter cætera ubi dicitur (*cap. 49*) : « Quidquid unus quisque offerre vult Deo, abbati suo suggerat, et cum ejus fiat oratione et voluntate, quia quod sine benedictione patris spiritualis sit, presumptioni deputabitur et vanæ gloriæ, non mercedi. » In capite vero ejusdem sanctæ regulæ, ubi quatuor genera monachorum depingit, primum cœnobitarum, id est præcipuum genus, militans sub regula vel abbate collaudat, secundum, genus anachoretarum, subinfert : « Qui non conversionis fervore novit, sed monasterii probatione diuturna, didicerunt contra diabolum multorum solatio jam docti pugnare, et bene instructi fraterna ex acie ad singularem pugnam eremi, securi jam, sine consolatione alterius, sola manu vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum, Deo auxiliante, sufficiunt pugnare. » Audi, frater, et subtiliter intellige, si diuturna probatio vos, et vitiorum execratio, et ablati imperium et voluntas vel permissio ad tam egregiam vitam provexit, aut potius propria voluntas illexit. Si autem fabulosum, aut authenticum istud videtur, vos potius judicate; nam recte tramite regiam viam incedere dignum est. Denique si aliqua stimulatio vel transgressio intererit, vestræ philosophiæ argumentationi committimus expurgandum : charitas non querit angulos. Sane non rite discrevit interior oculus vestrorum me sanguinem innocentem fundere, aut crudellem in filiorum nostrorum morte fore. Quis nostrum crudelior existat advertite; scimus namque quia Deus est qui mortificat et vivificat, et quia proprium est sibi peccata dimittere, et

B quem resuscitat, discipulis præcepit absolvere : verumtamen et hoc rescimus quia, quandiu culpa manet, absolvi quisquam nequaquam valet. Prodigus filius, quandiu in regione longinqua porcos pavit, non pro eo vitulus saginatus occiditur. Cum vero, in se reversus, penitentia ductus ad patrem revertitur, non solum pro eo vitulus occiditur, sed stola prima et annulo induitur, et cum grandi honore a patre recipitur. Satis est de hoc dictum sapientibus aut insipientibus, quia his omnibus debitor sum. Adhuc si excellentiorem viam reminisci vultis, audite paululum : *Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest (1 Cor. xiii, 1)*. Si gloriamini angelorum lingua loqui per scopum contemplationis, charitatem perdidistis, quod est vinculum perfectionis. Deus charitas est : qui contra charitatem sentit, Deum perdit; qui Deum perdit, nihil habet; qui seipsum odit, alium se fingit amare; ipse seipsum perimit, qui sponte sua obedientiæ jugum refugit; qui obedientiæ derogat, Christo derogat, qui factus est Patri obediens usque ad mortem. In hoc enim fructum obedientiæ perdidistis, cum de sub jugo regulæ collum furtive excussistis : ergo qui contra obedientiam arma librat, contra Christum facit; qui contra Christum facit, Antichristus est. In hoc siquidem luce clarius patet quia non ego effudi sanguinem filiorum nostrorum, sed ipsi filii se peremerunt. Quid plura? ante dies nobis eam testimonia Scripturarum deficient.

EPISTOLA VII.

Joannes abbas Fiscamnensis instituit abbatem in monasterio Blangiacensi.

Ecclesiasticam ordinationem non humani esse judicii, sed divini consilii ipse nobis Dominus noster Jesus Christus evidenter ostendit, qui electos discipulos, oves suas, secundum evangelicam veritatem ostendit, dicens : *Oves meæ vocem meam audiunt et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis (Joan. x, 27)*. Quibus ad ostendendam salutis viam seipsum pastorem præbuit, quos ante etiã mundi

constitutionem divina providentia præcivit, formam A
boni pastoris in se ostendere volens, quatenus id
ardentiori studio imitari suo tempore student,
quod in suo capite Christo præcessisse cognoscerent.
Unde et ipsos quos primos ad hoc ipse elegit, ut
doctrinæ suæ in eis fundamenta locaret, vicarios
suæ, quam sibi proprio sanguine acquisivit, Eccle-
siæ constituit, ut eorum doctrina et exemplo eo li-
bentius adhererent futuri in regimine ecclesiastico
pastores, quo familiaris eos quos imitarentur ex
ore celestis magistri didicisse sine dubio crederent.
Quocirca singulis suis ordinibus sancta Ecclesia
auctoritate a Patribus constituta hujusmodi firmatur
rektoribus, ne membrorum negligentia id deficiat
quod a capite Christo institutum est tanta diligen-
tia. Unde et ego frater Joannes Fiscamnensis ceno-
bii Pater indignus fratribus hujus loci qui dicitur
Blanziacus, precibus venerabilis comitis Rogerii (2)
acquiescens, abbatem eligo, et eis charissimum
filium nostrum domnum. . . . Patrem constituo;
ea videlicet ratione ut prædictus comes eundem
locum, quem diu destructum atque desolatum pro
sua suorumque salute iterum cepit instaurare, non
negligat; sed, quantum, Deo annuente, valuerit, ad
laudem Dei nobilitet et componat, et quando locus
iste duraverit, et Fiscamnense cœnobium a regulari
tramite non exorbitaverit, hic quem modo ele-
gimus nullum habeat successorem, nisi quem
ex seipsis Fiscamnenses fratres elegerint, juxta
canonicam et apostolicam ordinationem. Si au-
tem, quod absit! quod etiam in plerisque locis,
proh dolor! accidisse videmus et dolemus, præ-
dictus Fiscamnensis cœnobii locus ab institutis
sanctorum Patrum et vita spiritali aliquando ad
secularia devolvitur, concedimus fratribus hujus
loci liberam eligendi sibi Patris facultatem, tantum
ut secundum Deum fiat, nec aliquatenus offendat
in canonicam auctoritatem.

EPISTOLA VIII.)

AD SANCTUM LEONEM IX PAPAM.

(Vide in SANCTO LEONE, *Patrologiæ* t. CXLIII,
col. 797.

(2) *Diploma Rogerii, comitis de Sancto Paulo, quo
abbatiam S. Bertæ Blanziacensis donat mona-
sterio Fiscamnensi.*

In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Ego
Rogerius, comes de castro quod dicitur S. Pauli,
cum conjuge mea quæ vocatur Haduis, et filiis meis,
Manasse videlicet et Roberto, notum fieri volo
tam presentibus quam futuris, donum quoddam
quod pro redemptione animæ meæ et prædecesso-
rum meorum, conjugis quoque et filiorum meorum,
concedo sanctæ et indivi- Trinitati trino et uni
Deo, vivo et vero, apud monasterium quod dicitur
Fiscamnus, abbatiam videlicet S. Bertæ in loco
qui dicitur Blanziacus. Considerans igitur præsen-
tis vitæ varietatem, et hujus volubilis ævi mortalita-
tem, decrevi de possessione quam mihi Deus om-
nipotens contulit, ipsum facere consortem et hære-
dem: nulli siquidem melius delegi partem de toto

EPISTOLA IX.

ABBATIS ET MONACHORUM FISCAMNENSII AD WILLEL-
MUM REGEM ANGLORUM.

*Conauerunt de illatis sibi a vicecomite de Archis
et aliis injuriis.*

Domino suo, dulcissimo suo, directissimo suo W.,
gratia Dei Anglorum regi, quem Deus crescat in
millibus, et cui sospitatem concedat in diebus plu-
ribus, plebs Fiscamnensis justitiæ bravium exten-
dendo in subditiis præeunte Judice justa judican-
tium.

Si vobis non displiceret, et maxime oneri non
esset, ea quæ circa nos sunt infortunia latius pa-
tefaceremus in dictamine. Igitur de vestro vice-
comite de Archis imprimis reclamamus, quia omnia
nostra invadit, confundit, nec ullam justitiam ab
eo extorquere valemus: quotidie namque vestros
pauperes dilaniat; vestros dico, non nostros, quia
abbatia vestra est, et ego solummodo custos exis-
to, nec in manibus meis eam confundere patior.
Aut enim ut vestram custodite, aut alterius ditioni
subrogate. Exceptis his, multa calumniari compellimur,
id est de uno hospite de Ponte-Divæ, Bosone
nomine, quem ultra sexaginta annos, sine ulla cal-
lumnia, ex toto tenuimus; necnon de terra ville
Amblidæ, quam mulier vestra auctoritate nostro
monasterio dedit, acceptis vos a nobis decem libris
denariorum, et uno equo centum solidorum, lauda-
tione quoque filii Malgerii. De uno quoque hospite
de villa quæ dicitur Luco, quem nobis offert Ro-
dulfus filius Herluini, terram nihilominus quam
Wesmannus tenuit, et modo Rogerius de *Lorentot*
invasam retinet, ut dicit, vestra auctoritate absque
ulla justitia. De his ergo et aliis multis, ego et
vestri præventarii quotidie affligimur et ploramus;
imo, quia servitia Dei pacifice adimplere nequimus,
ista tandem querimonia resolvī optamus a vestra
elementia.

Hinc valeas, vigeas, felix per sæcula vivas.

tribuere, quam illi qui totum quod habeo mili-
tradidit gratuita sua bonitate. Nam, sicut ipse in
Evangelio clamat quia laudavit Dominus villicum
iniquitatis, quod prudenter sibi prospexisset in
futurum (*Luc. xvi. 8*); et illud: *Date elemosynam,
et ecce omnia munda sunt vobis* (*Luc. xi. 41*); pro-
vocatus his et aliis Dominicis admonitionibus facio,
ut prædixi, amicos Fiscamnenses monachos de
hæreditate mea, ut, cum defecero, recipiant me in
æterna tabernacula. Hujus rei testes sumus, Ri-
chardus canonicus, Warinus Trepellus, Guimerus
Grossus, Arnulfus Glassellus, Acardus miles,
Vitalis marescallus. Ex parte sanctæ Trinitatis,
Adelelmus Calvus monachus, Rainaldus monachus,
Osmundus monachus, Milo clericus, Tetbaldus lai-
cus, Willelmus de Ingiscavilla, Calvinus, Berne-
fredus, Rainaldus marescallus, et alii plures.

APPENDIX AD JOANNEM FISCAMNENSEM

PRÆFATIO JOANNIS HOMINIS DEI

In suam de verbis seniorum Collectionem ad juniores informandos.

(D. MARTENE *Thesaur. Anecd.* 1, 163.)

IN CHRISTI NOMINE INCIPIUNT COLLECTIONES PATRIS JOANNIS, COGNOMENTO HOMINIS DEI, DE VERBIS SENIORUM.

Mortatur quidem timidam mentis meae imperitiam quam saepe fraterna charitas, ut de vitæ morumque instructione breviter loqui debeam; sed quia tempus est ut, ipso qui inspiravit opitulante, hoc opus aggrediar, necessarium duxi exordium sumere ab illa laudabili virtute quæ dicitur Verecundia; quæ cum sit omnibus ætatibus, personis, temporibus et locis apta, tamen adolescentes et juveniles animos maxime decet. Tres vero virtutes sunt quæ pueris et adolescentibus magis congruant: verecundia, taciturnitas et obedientia. Non est autem dubium, si has studeant habere, quin possent, Christo duce, ad culmen perfectionemque virtutum ascendere. Morum enim insignia et ornamenta virtutum in illis procul dubio cernimus senibus qui, ab ipso tirocinio primævæ ætatis usque ad perfectum virum disciplinis cœlestibus exercitati, per viam Domini fortiter ecurrerunt. Quorum scilicet sapientia jam tantum viget et lucet, quantum senectus ipsa ætate sit doctior, usu tritior, processu temporis prudentior. Hæc autem veterum studiorum dulcissimos fructus edit, et alios reficit. Multi namque senes diu viventes et nihil proficientes, quia nullas sibi in opportuno tempore divitias congregarunt, inopes omnium virtutum animos juniorum cum eis viventium reprobæ vitæ morbo inficiunt. Sicut enim per senem vitiosum et fatuum, ita et per adolescentem inverecundum et temerarium religio sancta destruitur. Post indoctos malosque prælatos in sancta Ecclesia nulla pestis ad noceendum infirmis valentior invenitur. Denique talium hominum genus ista de quibus Apostolus prædixit tempora, proh dolor! sine numero ferunt, quando omnia ferme quæ bona sunt pessumdari confundique videmus; et quoniam senes in melius mutari ab illa inolita vitiorum consuetudine difficillimum est, debemus adolescentibus manum porrigere; qui si dare operam volunt, omni depulso tepore, possunt utique per gratiam Christi vitam corrigere, mores componere, actusque suos in omnibus meliorare. Idcirco diu est quod desideravi propter juniorum salutem, eorum præcipue cum quibus vivo, ex opusculis Patrum pauca quedam deplorando colligere,

A quæ teneræ ætati eorum specialiter videantur consulere. Est enim mihi, fateor, tristitia magna et continuus dolor super cæcitate cordis eorum: quia, cum didicerint in schola Christi qualiter debeant et vitia propulsare, et sanctis virtutibus insudare, heu! rebellionis spiritu armati, tam præcipiti impetu per abrupta vitiorum currunt ad mortem, ut eos aucta præsidens nullo freno disciplinæ valeat cohibere. Deberent utique in domo Dei ad cultum divini honoris super omnem ornatum tanquam vasa aurea refulgere. Cur autem ab ipsis primis rudimentis infantie educati sunt tanta cura tantoque labore, nisi ut fortes in bello facti contra carnem et ejus desideria, contra diabolum et ejus multiplicia tentamenta viriliter pugnent? Sed, quod admirandum est et dolendum, plus eis quam cæteris gravis et austera videtur disciplinæ regula. Quare hoc? nisi quia sæcularem magis diligunt vitam. Certe vel nullus vel rarus inter eos invenitur, qui libenter sequatur Patris institutum, et majorum vitam diligat, aut quia laboriosus deterret actus, aut quia in lubrica ætate difficilior est abstinencia, aut quia alacri adolescentiæ videtur vita obscurior, et ideo ad ea convertuntur studia quæ plausibilia arbitrantur. Præsentia quippe plures quam futura præferunt; unde quo præstantior causa, eo debet esse cura attentior. Infelix qui legem vitæ tenet, disciplinæ abjicit, et majorum gubernari magisterio refugit. Iste vero non secundum Deum, sed secundum se vivit: qui si potuerit, est cum quibus vult, pergit quo vult, dormit quando et quandiu vult, loquitur quæ vult, et ubi vult, manducat et bibit quando et quod vult, et quantum vult, riset et jocatur inter quos vult, et ubi et quando vult; postremo quidquid naribus suave est, quidquid tactui blandum, quidquid oculis delectabile, quidquid cæteris sensibus carnis suæ jucundum exercet ac sequitur. Ille autem qui secundum Deum vivit, non quod eum carnaliter delectat, sed quod spiritaliter edificat facit; et quidquid cupit aut agit, non vult ex sua, sed ex Dei voluntate majorumque suorum jussione procedere. Nemo tamen positus vel in adolescentiæ vel intemperantiæ lubrico, de sui conversione desperet. Oleaster enim olivæ insertus, amissa amaritudine, efficitur fructuosus. Si ergo agricultura convertit stirpium qualitatem, nonne studia doctrinæ et disciplinæ assiduitas mitigare posset quælibet agritu-

dines passionum. Sed ne puerilis vita variis lapsibus A mancipari virtutibus, quatenus bona consuetudo perdatur, oportet teneros annos præfatis diligenter cum ætate accrescat simul.

CHRONICON FISCAMNENSE

Ab anno Christi primo ad 1220, cum Appendice Brennacensi ad 1246, ex veteribus membranis quæ penes me sunt.

(R. P. LABBE, *Nova Bibliotheca mss.*, tom. I, pag. 325.)

Anni ab Adam primo homine usque ad Ninum A regem, quando natus Abraham, sunt anni 3084, qui ab omnibus historiographis nuncupantur. A Nino sive ab Abraham usque ad Cæsarem Augustum, id est usque ad Nativitatem Christi quæ fuit tempore ejus, pace facta cum Parthis, bellisque toto orbe cessantibus, fuerunt anni 2015, in quibus inter se scriptores artium otia negotiaque triverunt. Anno ab Urbe condita 752, D. N. Virgo beatissima peperit D. N. Jesum Christum, Octaviani Cæsaris 42.

Cætera quæ sequuntur vulgaris sunt, et amanuensis imperiti negligentia ad epochas chronice vitiosissime illigata, ut sæpe decem, viginti, aut plurium etiam annorum immanibus parachronismis vel metachronismis a recto veritatis tramite aberret. Paucaduntaxat seligam, atque ea præsertim quæ ad Fiscamnenses abbates ac Normanicam historiam spectant, quæ fusiùs repetas ex Chronico Rotomagensi.

415. His diebus per sanctum Gamalielem Luciano presbytero revelatum est corpus S. Stephani, et per plures ecclesias Occidentis delatæ sunt ejus reliquie.

486 (*lege* 496) Baptizatur Clodoveus a B. Remigio Remensi archiepiscopo.

514. Obiit S. Benedictus Pater monachorum.

584. Clotarius filius Chilperici rex est Francorum.

656. (*lege* 646) S. Andoennus ordinatur episcopus.

679. Obiit Theodoricus, succedit Clodoveus.

876. Venit Rollo dux Daniæ in Neustriam cum suis, volens eam sibi acquirere.

898. Obsedit Rollo Carnotum, sed ep. Wasque- linus, Ricardum Burgundiæ ducem et Ebaldum Pictavensem comitem in suum auxilium vocans, camisiâ S. Mariæ in manibus ferens fugavit Rol- lonem.

912. Facta est pax inter Karolum et Rollonem, deditque ei Karolus filiam suam, de qua nullum habuit filium.

918. Obiit Willelmus dux Aquitanorum qui Clu- niacum construxit monasterium in honore Petri et Pauli.

945. Willelmus dux Normannorum dolo occiditur ab Arnulfo comite Flandrensi, succedit Ricardus filius ejus.

965. Girardus abbas obiit apud Cluniacum.

998. Obiit Ricardus dux Normannorum, succedit Ricardus filius ejus.

1001. Willermus primus abbas Fiscampi.

1014. (*Scribe* 1024) Obiit Henricus imp., succedit Conradus.

1026. Obiit Ricardus dux Normannorum, succe- dit frater ejus.

1028. Joannes abbas Fiscampi secundus.

1051. Obiit Robertus rex Francorum, succedit Henricus filius ejus.

1055. Obiit Robertus dux Normannorum, succe- dit Willelmus filius ejus spurius, qui eo quod esset cognatus regis Eduardi, Angliam acquisivit.

1059. Obiit Conradus imp., succedit Henricus filius ejus.

1056. Incepit locus de Karitate.

1058. Facta est donatio sancti Gabrielis.

B 1060. Obiit Henricus rex Francorum, succedit Philippus filius ejus.

1064. Cenomanis subjugata est a Normannis.

1067. Willermus dux Norm. rex fit Angliæ occiso Haroldo.

1068. Maurilius arch. Roth. obiit, succedit Joannes.

1078. Obiit Joannes abbas Fiscampi, succedit Wil- lelmus abbas tertius.

1085. Obiit Mathildis regina Anglorum, uxor Willermi regis, filia Balduni comitis Flandriæ.

1087. Obiit Willermus rex qui Angliam acquisivit, succedit Willermus filius ejus.

1050. Venerunt monachi de Karitate....

C 1095. Constructio Sanctæ Fidei Longæville.

1099. Capta est Jerusalem. Obiit Willermus ju- nior, succedit Henricus.

1104. Venit Robertus dux in Angliam, volens eam sibi acquirere.

1105. Dedicatio de Karitate a Paschali papa, vii idus Martii.

1106. Henricus rex Anglorum cepit Robertum du- cem fratrem suum.

1108. Obiit Philippus rex Franciæ, succedit Ludo- vicus filius ejus.

1116. Willelmus comes Nivernensis captus est.

1120. Redeunte rege Henrico in Angliam, Willermus filius ejus cum electa nobilitate militum sub- mergens est in mari.

D 1127. Gaufridus comes Andegavensis duxit im- peratricem Mathildem.

1128. Obiit Willermus Normannus comes Flandrie, A et Gausfredus Roth. arch., succedit Hugo.
 1130. Henricus factus est Wintoniensis episcopus.
 1131. Dedicatio ecclesie Cluniacensis ab Innocentio papa II.
 1133. Natus est Henricus primogenitus Gausfredi comitis et Mathildis imperatricis mense Martio.
 1134. Obiit Robertus Cortehuse, frater regis Henrici apud Glocestriam.
 1135. Obiit Henricus rex Anglorum, succedit Stephanus nepos ejus.
 1137. Obiit Ludovicus rex Francorum, succedit Ludovicus filius ejus.
 1139. Mathildis imp. venit in Galliam cum fratre suo Roberto comite Glocestrie.
 1141. Captus est rex Stephanus iv Kal. Febr., et Kal. Novembris liberatus est per Henricum fratrem suum Wintoniensem episcopum.
 1144. Crucifixus est puer quidam a Judæis apud Norvicum.
 1147. Obiit Willermus comes Nivernensis.
 1151. Obiit Gausfredus comes Andegavensis.
 1155. Obiit comes Theobaldus.
 1154. Obiit Stephanus rex Anglorum, succedit Henricus filius Matildis imp. filie regis Henrici.
 1157. Henricus rex duxit exercitum in Gravelinges.
 1158. Rex Francie dedit filiam suam Henrico filio regis Anglie.
 1159. Henricus rex duxit exercitum ad Tolosam.
 1160. Maria abbatissa, filia regis Stephani, nupsit Mattheo, comiti Bolonie.
 1162. Thomas Cancellarius consecratus est arch. Cantuariensis.
 1163. Dominica prima post Pentecosten Turonis concilium celebratur ab Alexandropapa.
 1164. S. Thomas subiit exsilium.
 1165. Natus est Philippus, filius regis Ludovici.
 1167. Matildis, filia regis, nupsit Henrico, duci Saxonie.
 1169. Fundata est abbatia Sancte Mariæ de Walle-mont a Nicolao de Stotevilla.
 1170. Henricus primogenitus Henrici regis coronatus est a Rogerio Eboracensi archiepiscopo.
 1171. S. Thomas Cant. arch. migrat ad Christum.
 1172. Obiit Henricus Wintoniensis ep., et rex transfretavit in Hiberniam post festum sancti Michaelis, Nicolai.
 1173. Reversus est rex de Hibernia et transfretavit in Normanniam. Dedicatio ecclesie de Walle-mont.
 1174. Rex Scotie captus est.
 1175. Ludovicus rex et Henricus Juvenis rex obsederunt Rothomagum cum nobilitate Franco-rum.

1176. Facta est pax inter regem et filios suos.
 1179. Ludovicus rex venit ad S. Thomam, et coronatus est Philippus filius ejus. Fit nova moneta in Anglia.
 1180. Obiit Ludovicus, rex Francorum, succedit Philippus filius ejus.
 1183. Obiit Juvenis rex Henricus.
 1185. Obiit Robertus de Stotevilla.
 1188. Discordia inter reges Philippum et Henricum. Cruces pro pace sumpserunt.
 1189. Obiit Henricus, succedit Ricardus filius.
 1190. Rex Philippus et rex Ricardus ierunt Jerusalem cum electa nobilitate militum.
 1192. Rediit rex Philippus de Jerusalem et cepit castrum Gizontij, et alia oppida in Normannia.
 1193. Captus fuit rex Ricardus in Alemania.
 1195. Rediit rex Ricardus liberatus a carcere, et liberavit castra sua in Anglia de manu Joannis fratris sui qui ea tenebat, et fugavit regem Philippum qui intraverat Normanniam. Captus fuit episcopus Belvacensis.
 1199. Rex Ricardus occiditur apud Limoziam. Succedit Joannes frater.
 1200. Facta est discordia inter reges Philippum et Joannem. Combusta est ecclesia Rothomagensis cum civitate.
 1201. Ludovicus filius Philippi regis duxit uxorem pro pace neptem Joannis regis, et fit pax.
 1202. Comes Flandrie Balduinus fecit moram apud Venetias, volens ire Jerusalem. Hic iterum fit guerra inter reges Philippum et Joannem. Capitur Arturus.
 1204. Rex Joannes perrexit in Angliam, et rex Philippus intravit Normanniam et reddita est ei.
 1207. Rediit rex Joannes in Aquitaniam, et cepit oppida multa.
 1209. Ludovicus novus miles. Christiani ierunt contra Albigenses, et præfuit eis.
 1214. Vicit Philippus rex Francorum Ferrandum comitem Flandrie et Othonem qui fuit imperator.
 1215. Synodus universalis Romæ sub Innocentio papa.
 1220. Translatio sancti Thomæ Cantuariensis archiepiscopi Nonis Julii.
 D (Hæc Fiscamni aut apud Wallemontense cano-bium primum exarata delata sunt Brennacum, ubi quæ sequuntur, dubio procul omni descripta sunt diversa prorsus manu a præcedentibus).
 1204. Obiit Agnes comitissa Brancæ.
 1218. Obiit Robertus comes Drocensis et Brancæ, filius Agnetis comitisse, et succedit Robertus filius ejus.
 1225. Philippus, rex Francie, obiit; succedit Ludovicus filius.
 1226. Ludovicus obiit, succedit Ludovicus, filius ejusdem Ludovici.
 1227. Henricus, filius Roberti comitis Brancæ, electus est in arch. Remensem.
 1229. Facta est discordia inter reginam et cleri-

cos Parisienses, et multi submersi fuerunt in Se-
quana.

1230. Facta est discordia inter regem Franciæ et Petrum, comitem Britannię, et fuit rex cum tota nobilitate Francorum et Britannorum, et iterum facta est pax inter regem et comitem. Eodem anno facta est discordia inter comitem Campaniæ et Philippum comitem Bononiæ, et comitem Robertum, et alios nobiles Franciæ, qui transierunt Matronam, et combusserunt totas villas de Sparnaco, de Virtutibus et de Sesanna, et fugarunt comitem Campaniæ, et in reditu obsederunt castra de... et de Fimes, et ceperunt ea, et successa est turris de Fimes.

1233. Obiit Philippus, comes Bononiæ, et in die quadragesimo post comes Robertus, dominus Branæ, obiit, et succedit Joannes filius ejus.

1238. Comes Campaniæ, comes Britannię, dux Burgundiæ, et alii nobiles Franciæ ierunt ultra mare contra paganos, et capti fuerunt comes Barri, et comes Montisfortis.

1239. Obiit Henricus de Brana, archiepiscopus Remensis.

1242. Facta est discordia inter regem Franciæ et comitem de Marchia, et rex Franciæ cum maxima nobilitate Francorum iuit in Marchiam, et cepit oppida multa, et iterum facta est pax inter regem et comitem. Eodem anno desponsavit Joannes, comes Branæ, filiam Erchembaldi de Borbonio.

1245. Celebrata est sancta synodus Lugdunensis a Domino Innocentio papa IV, in ecclesia S. Joannis, et Fredericus cassatus, et rex Franciæ cruce signatus.

1246. Translatum est corpus sancti Evodii in monasterio Castri Branæ per venerabiles Patres Suessionensem et Laudunensem episcopos, procurante domno Gerardo abbate dicti loci, in capsam quam fecit idem Girardus fieri, astante plebis multitudine copiosa.

CATALOGUS ABBATUM FISCAMNENSIIUM.

Ab anno circiter aera Christiana millesimo, ex veteribus schedis exscriptus et deductus ad nostram usque aetatem.

(LADRE. Biblioth. ms. I, 328.)

I. Willermus abbas monasterium rexit per annos 29, in eodem sepultus, in capella S. Mariæ Magdalene.

II. Joannes Dalye, Italia progenitus, Hierosolymam profectus, ibique diu detentus in carcere, ad monasterium rediit, obiitque anno 51, sepultus in capella B. Joannis Baptistæ.

III. Willermus la Pucelle, Bajocensis diocesis, Bajocensis archidiaconus, postea Cadomi monachus, tum abbas Fiscamnensis electione Guillelmi regis, maximam ecclesiæ partem complevit: præfuit annis 29, sepultus in capella B. Mariæ Virginis.

IV. Rogerus, apud Argentias ortus in diocesi Bajocensi, rexit annos 31 monasterium, de prædecessoris sui absentia desolatum, sepultus in capella S. Martini.

V. Henricus de Sully, ex sorore regis Angliæ Henrici I progenitus, dominus et hæres fuit de Suleyo: moritur anno suæ ordinationis 49, sepultus in capella S. Petri.

VI. Radulfus, ortus apud Argentias in diocesi Bajocensi, medietatem navis ecclesiæ, et duas turres acervorum construxit; rexit annis 30, sepultus prope altare S. Taurini, sub tumba aerea a solo elevata.

VII. Aigardus, Radulfi nepos et discipulus, in eadem villa progenitus, rexit annos tantum duos et dimidium, sepultus in capella S. Nicolai. Portionem vini tertia parte monachis auxit.

VIII. Ricardus Morin, apud Paloes natus in diocesi Rotomagensi, vir valde simplex, post annos quinque coactus resignavit. Per Romanum nomine legatum post aliquas dissensiones electus est successor. Sepultus est in capella S. Martini.

IX. Guillelmus Vaspail, ex priore S. Audoeni Rotomagensis electus, natus prope Cadomum in villa Ros. Bajocensis diocesis, vir apprime litteratus, rexit annis 31. Vocatus ad concilium contra Fridericum imperatorem, ab eo cum aliis incarcerationatus pecuniaque redemptus ad monasterium rediit. Misit Parisius scholasticos bonos et famosos quibus se bene monetalem [præbuit]. Sepultus in capella B. Mariæ versus capellam Sancti Andreæ.

X. Ricardus de Treigoz, apud villam ejus nominis ortus in diocesi Constantiensi, præfuit annis 26, sepultus in capella B. Mariæ ad sinistram partem.

XI. Guillelmus de Putot, natus apud villam Putot Bajocensis diocesis, præfuit annis 12; sepultus in capella S. Andreæ versus capellam B. Mariæ.

XII. Thomas, in episcopatu Constantiensi apud S. Benedictum in Umbris natus, primus fuit apud Romanam curiam personaliter confirmatus, licet monasterium Fiscamnense ad eam nullo modo pertineat: rexit annos decem et dimidium; sepultus in capella S. Joannis ad dextram.

XIII. Robertus de Putot, ortus apud Putot in

Bajocensi. Floret sub eo monasterium in disciplina religiosa. Praefuit annis 19; sepultus inter capellam S. Andreae et capellam S. Joannis Baptistae.

XIV. Petrus Rogerii, de diocesi Lemovicensi, in sacra pagina sollemnis doctor et praedicator valde nominatus, vir sapiens. Post multos annos ad Ecclesiam Attrebatensem translatus, ac paulo post Cenomanensis, tum Rotomagensis creatus episcopus, tandem cardinalis, denique Nonis Maii 1542 pontifex Avenione creatus est, Clemens VI appellatus. Moritur Avenione.

XV. Philippus, natione Burgundus, prior de Longavilla, apostolica auctoritate vocatus, sedit tres menses, benedictione non suscepta mortuus est.

XVI. Robertus de Brechio, Bajocensis diocesis, de suburbano Brechi, rexit annos duos, menses novem; sepultus ante altare S. Taurini ad laevam prope parietem.

XVII. Guillelmus Bourget, de villa Cadomi, Bajocensis diocesis, rexit annos duos. Sepultus ante altare S. Taurini ad laevam, prope parietem.

XVIII. Guillelmus Chouquet, de civitate Bajocensi ortus, rexit annos novem. Sepultus ante altare, ubi quotidie celebratur missa matutinalis ad laevam prope parietem.

XIX. Nicolaus de Verneil alias de Hauteil, olim abbas S. Medardi Suessionensis, per Clementem VI translatus. Durus in subditos vassallos et monachos, a quibus in Romana curia citatus, resignavit post annos 14 regiminis. Moritur Avenione.

XX. Joannes de Grangia, Lugdunensis diocesis, de vico Grangia, abbatiam fortificari fecit. Gratiose regi translatus in episcopatum Ambianensem post annos 19 regiminis; fit cardinalis.

XXI. Philippus du Fossé, rexit annis 9; sepultus

ubi quotidie missa matutinalis celebratur, ad dextram partem.

XXII. Petrus Corvesye, natus in episcopatu Rotomagensi, villa Rivilla, millibus quinque distante ab hoc monasterio, rexit annos novem; sepultus est in capella S. Petri ad laevam prope parietem.

XXIII. Estodus de Estoutevilla, in iure canonico doctor egregius, missam clericorum fundavit et choristas, rexit annos 33; sepultus in navi ecclesiae, humili sepultura contentus.

XXIV. Egilius de Duremort rexit annis 22.

XXV. Joannes de Hanella annis 25; sepultus in navi ecclesiae.

XXVI. Joannes Ballue annis 12.

XXVII. Antonius de la Haye, ex regali prosapia, sacrae paginae professor, rexit annis 10. Cui successit Antonius Ruffi, abbas S. Georgii de Boquerville, prope Rothomagum, theologiae professor eruditissimus, a tota communitate, uno excepto, creatus: sed rex Franciae praevaluit.

XXVIII. Antonius Bouyer abbas, qui, licet natus ex humili loco, abbas fuit S. Andoeni et hujus loci, et archiepiscopus Bituricensis et cardinalis; rexit annis 15.

XXIX. Hadrianus de Boisy rexit annis 5; presbyter cardinalis commendatarius post electos.

XXX. Joannes de Lorraine annis 26, mensibus 8.

XXXI. Carolus de Lorraine, cardinalis.

XXXII. Ludovicus de Lorraine, cardinalis a Guisla.

XXXIII. Franciscus de Joyeuse, cardinalis.

XXXIV. Henricus de Lorraine, archiep. Remensis.

XXXV. Henricus Borbonius, princeps ep. Metensis.

CIRCA EUNDEM ANNUM.

BRUNO MAGDEBURGENSIS CLERICUS.

IN BRUNONEM

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(PERTZ, *Donum. Germ. Script.* tom. V, pag. 327.)

Bruno, natione Saxo, Magdeburgensis Ecclesiae D praecipuus auctor. a. 1075 cum reliquis principibus clero ascriptus (1), familiaris (2) fuit Werinheri archiepiscopi, qui belli inter Heinricum IV regem et principes Saxoniae exorti una cum Ottone duce sponte sua regi se tradidit, et postquam in patriam redux, a. 1077 Rodulfum Sneyorum ducem in regnum elevaverat, a. 1078 ex pugna Melrichestadensi

NOT.E.

(1) C. 58, 59, 40.

(2) C. 38 et 52.

profugus inter rusticorum manus occubuit. Cui anno 1079 Hardwigo archiepiscopo suffecto, Bruno ad Werinherum Merseburgensem episcopum, patroni sui defuncti amicum et in omnibus quæ pro re publica egerat socium, se contulit, et in familiam episcopi receptus (3), domino suo dilectissimo gratum animum ostensurus, anno 1082 (4) quod optimum poterat, librum de bello Saxonum cum Heinrico obtulit. Ejusmodi donum viro quem Thietmari libros manibus trivisse novimus (5) gratum et acceptum fuisse, facile creditur. Bruno breviter et veraciter sicut ab his qui rebus interfuerant cognoscere poterat scribendum sibi proposuit (6). Ipse quidem duorum episcoporum, qui magna pars belli erant, consilio opereve (7) adiutor, quæ cum ipsis (8) aliisque non solum Saxonum sed et Heinricianarum partium principibus (9) collocutus compererat, quæve ipse præsens viderat (10) vel in publicis indubitata fidei scriptis (11) legerat, memoriæ tradidit. Nec fidei ejus in universum officit, quod patriæ amore et odio servituti ductus acrius in Heinricum invehitur (12), cum in tanta rerum commotione vir nulli parti addictus vix ac ne vix quidem reperiri potuerit, et noster scelera ab Heinrico juvene (13) perpetrata vel a familiaribus ejus se accepisse profiteatur. Heinrici res cum Gregorio VII non nisi quantum ad bellum Saxonicum faciebant attingit, et summum pontificem patriæ semper posthabuit. Bellum igitur civile, quale nondum compositum Saxonum principibus apparuit, Bruno scribendum sibi proposuit. Eminet liber documentis authenticis insertis, scribendi ratione vivida, aliquoties faceta et jocosa (14), stylo simplici, sententiis rhythmo quodam præditis et haud raro in eosdem sonos exeuntibus, et licet adversæ partis scriptoribus Ekkehardo Uraugiensi (15) et aliis minime placere potuerit, apud posteros tamen haud parva auctoritate gavisus esse videtur, cum maxima ejus pars sæculo XII exeunte ab annalista Saxone, et sæculo XVI ineunte ab auctore Chronici Magdeburgensis transcripta sit. Sed unus tantum libri codex exstat, in monasterio Veteris Cella sæculo XV exeunte exaratus, unde editiones Freheriana, Struviana et nostra fluxerunt. Servatur hodie.

1.) In bibliotheca universitatis regie Lipsiensis numero 1323 insignis, chartaceus in 4°-foll. 2-55 Brunonem, foll. 55-66 quædam ex Platina trans-

cripta, foll. 66-73 excerpta ex Ekkehar^o Uraugiensi complexus, hac epigrapha: « Finit de bello Saxonico; et fine Henrici quarti 19 Julii anni 1500, per fratrem M. S. Tunc priorem. Gratia Deo. » Foll. 74-83 alius codex legendas de S. Antonio exhibet. Scriptor multis compendiis usus, textum in universum qualem repererat fideliter et accurate secutus, nonnulla tamen haud bene intellexisse et in formis nominum propriorum suum potius tempus expressisse videtur. Capitulum initium littera rubra indicat;

lib.) Chronicon Magdeburgense, cujus codex in membrana scriptus anno 1600 a Marquardo Frehero ad Meibomium transmissus (16) et postea tomo II. SS. Germ. Meibomii typis evulgatus est, omnia quæ inde a pagina 288 usque ad p. 319 leguntur, præter 21 lineas paginæ 313 et tres lineas paginæ 314, ex capitibus Brunonis 1-41, 44-47, 52-58, 60-65, 68, 74-102, 117, 121-131, documentis scilicet plurimis prætermisiss, petivit. Textus in minimis etiam tam presse ad lectionem codicis 1 accedit, ut non ex eo quidem sed ex communi cum eo fonte fluxisse censendus sit. Sunt enim loci nonnulli, quibus utriusque scriptores idem vocabulum diverse intellexisse et expressisse patet, e. g. cap. 40, ubi Lipsiensis lectio *ymmo* ex Magdeburgensis *nimio* emendanda erat. Cum autem alia in utroque eodem modo peccentur, e. g. cap. 56, ubi uterque ex fonte jam corrupto Ekkiberti marchionis nomen *Erribertum* effert, gratulandum est, quod in textu resituendo ope

2.) Annaliste Saxonis uti licet. Qui annis 1067-1083 plurima ex Brunonis capitibus 1, 5, 16, 2-15, 17-31, 32, 51, 33-47, 52, 47-51, 53-56, 64, 57, 58, 60-65, 65-68, 70-74, 82-83, 75, 74, 76-78, 80, 79, 81, 89-97, 99-101, 96, 101-103, 76, 77, 104-116, 98, 117-123, 122, 123-131 narrationi inserens, codicis sæculi XI aut XII, quo usus est, lectionem haud raro optimam, nec non et sententias aliquas quæ in codicibus 1 et 1 b. communi fato exciderunt, servavit. Quarum tamen nonnisi eas quas aperte sensus requirebat, quasve minime ex aliis annaliste fontibus, Ekkehardo præcipue Uraugiensi, cujus pauca nonnunquam verba textui inserti, derivatas constabat, in textu recepi. Usus sum codice annaliste authentico, inter libros bibliothecæ regie Parisiensis ex cœnobio S. Germani apportatos

NOTÆ.

(3) Prefatio.

(4) Opus absolvit post d. 26 Decembris anni 1081 (c. 131), superstitibus Werinhero († a. 1101), Burchardo Halberstadensi episcopo (c. 85), († a. 1088), Hermannno rege et Ottone duce (c. 131), quorum ille a. 1087, hic d. 3. Id. Januarii a. 1085 obiit.

(5) SS. III, p. 729.

(6) Prefatio.

(7) C. 52, cf. c. 58.

(8) Cf. cap. 96, « ab ipsius ore non semel audivi. »

(9) C. 13.

(10) E. g. c. 38, 40, 52 fortasse et Werinherum utrumque in itineribus comitatus fuerat, fortasse

epistolas eorum nomine scripsit.

(11) C. 42, 48, 49, 51, 59, 65, 66, 67, 69, etc.

(12) Res fere incredibiles de eo referre accusatur; sed nostro quoque tempore res multis incredibiles visas oculis nostris vidimus et auribus nostris audivimus.

(13) Brunonem initio operis de juvene Heinrico scribere patet; unde nonnulla de eo referre accusatur; sed nostro quoque tempore res multis incredibiles visas oculis nostris vidimus et auribus nostris audivimus.

(14) E. g. cap. 75, 77, 83, 96.

(15) Ekkehardus nostrum novisse videtur, sed in Chronico suo a. 1068-1080 res plerumque diversas scribit.

(16) V. Meibomii junioris prefationem.

numero 440 signato, cujus lectiones Waitz noster A rigerem; capitum divisione auctoritate codicis Lipsiensis instituta.

3.) In textu epistolarum Gregorii VII papæ et aliarum restituendo, ad Registrum Gregorii et Pauli Bernriedensis Vitam Gregorii VII recurri, et ex codice Trevirensi finem epistolæ ad Rodulfum regem scriptæ subjeci.

Quibus subsidiis ita usus sum, ut codicem I, cujus copia mihi a viris doctissimis et de re nostra bene meritis DD. Ernesto G. Gersdorf bibliothecæ universitatis Lipsiensis præfecto, et Gustavo Hanel ejusdem custode, libentissime facia est, fundamenti loco ponerem, et cum in scribendis nominibus propriis (17) tum aliis in locis ubi necesse erat, reliquorum, præcipue annalistæ Saxonis ope, cor-

Prodierat Bruno primum anno 1600 edente Marquardo Frehero, inter SS. Germ. t. I, 99-153; textus est codicis Lipsiensis, sed sæpe haud bene enodatus, et sæpius ex Chronico Magdeburgensi (18) aut ex conjectura probabili correctus. Qua editione a. 1717 repetita, Burcardus Gottbellius Struvius loca nonnulla adhibito iterum codice Lipsiensi emendavit, alia tamen vitia (19). Quarum cum editione nostra collatio, nobis quoque non pauca emendanda relicta fuisse ostendit.

Bruno initium anni a Nativitate Domini computat (20).

BRUNONIS

LIBER DE BELLO SAXONICO.

PROLOGUS SAXONICI BELLI.

Domino suo dilectissimo, nunquam sine pia veneratione nominando, Werinhero¹ sanctæ Merseburgensis Ecclesiæ præsulî venerando, Bruno, licet perexigua suæ tamen familiæ portio, quidquid valet hominis utriusque devotio.

Inter enim qui munus aliquod donat, et eum cui donatur, hæc est observanda ratio ut, cum iste in thesauris nihil pretiosius quod donet invenire valeat, tunc ille munere tali nihil jucundius accipiat. Quod ego considerans, cum paternitati vestræ, cui pro viribus meis imo ultra vires meas semper servire desidero, munus aliquod offerre voluisssem, quo fervorem mentis etiam foris alieujus operis attestatione monstrarem, omnibus scriniis mearum facultatum perquisitis, solum litterarum genus inveni, quod et vestræ convenire dignitati et meæ non impar esse putarem devotioni. Hoc enim munus cæteris omnibus, quæ sibi invicem possit benignitas humana largiri, pretiosius æstimo, quia ejus et origo nobilior, et usus excellentior, et ætas probatur esse diuturnior. Aurum namque vel cætera quæ homines præcipua ducunt, de terræ visceribus nata² nullum tribuunt animæ profectum, sed fragilitati corporeæ breve subsidium vel etiam luxuriæ præbent turpe servitium, et dum corpora sustentant hominum, effugere proprium non possunt interitum. Quamvis etiam si quæta jaceant, non sint tuta,

B dum tinearum morsibus vel scabra rubigine corrossa, diu manere non valeant. Studium vero litterarum a lateris animæ stercoribus³ ligone rationis effossum, nullum debet corporis imbecillitati servitium, sed eum, cujus industria processit, format et instruit animum, adeo senectutis vel interitus ignarum, ut etiam ea quæ torrente violentia temporis rapiuntur ad interitum, ab ipso temporis impetu litterarum virtus conetur eripere, et semper nova quasi stationaria legentibus ostendere. Igitur bellum quod Heinricus⁴ rex cum Saxonibus egit, volo breviter et veraciter scribere, sicut ab his qui rebus intererant potui cognoscere. Quod cum sui magnitudine, tum⁵ misericordia Dei, quam in ipso bello experti sumus, est memorabile, sicut in sequentibus, si quis legere dignabitur, poterit agnoscere. Sic enim in flagello vino severitatis oleum pietatis admiscuit, ut et prophetam vera locutum esse gaudentes agnosceremus: « Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis (*Habac.* iii, 2), » et Apostolum: « Fidelis Deus, qui non permittit vos tentari super id quod potestis (*I Cor.* x, 13). » Sed priusquam incipiam ipsius belli seriem explicare, oportet me pauca de pueritia vel adolescentia ejusdem Heinrici præmittere, ut dum, qualem vitam puer vel adolescens agebat, lector agnoverit, minus miretur quod intestinum bellum vir factus inceperit. Verum

VARIE LECTIONES.

¹ Werinhero 1. ² ita edd. nato 1. ³ secretioribus ed. ⁴ Henricus 1. nonnunquam. ⁵ t. magis m. ed.

NOTÆ.

(17) Constanter scribo *Heinricus*, *Adalbertus*, *Werinherus*, *Fridericus*, *Halberstadensis*, *Bawarii*, *Boemii*, *Merseburg*, *Magedaburg*, *Babenberg*, *Herimannus*, *Sigefridus*, *Wirteburg*, *exurg*, *exstirpo*.

(18) cf. c. g. cap. 65. in fine « non juramento, »

PATROL. CXLVII.

cap. 40, v. infra.

(19) Ita cap. 40 in Magdeburgensi prato *cervos* pugnantes codicem Lipsiensem secutus scripsit, cum jam Freherus ex Chron. Magdeburgensi recte *corros* scripisset, annalistæ quoque Saxoni probatum.

(20) cf. a. 1076-1081, cap. 151.

ne hoc opus quilibet in manus accipiens statim
velit conspuere, placuit mihi illud vestri nominis
prænotatione munire, quatenus dum vestrum no-

A men pagina prima demonstrat, sequens opus a spulis
defendat. Ergo vestra dignitas dignetur illud tanta
alacritate suscipere, quanta a me offertur devotione.

SAXONICUM BELLUM INCIPIT.

1. Postquam Heinricus imperator ab hoc seculo
felici morte migravit (an. 1056), filius ejus Heinri-
cus quartus, infeliciter in hoc seculo relictus vitæ,
regnum patris electione communi suscepit. Quod quia
adhuc decenter, utpote puerulus quinquennis, gu-
bernare non potuit, ipsum cum regni cura * curan-
dum cunctorum jussu principum mater ipsius Agnes
venerabilis imperatrix accepit. Sed cum, procedente
temporis cursu, puer ætate quidem sed non sapientia
vel apud Deum vel apud homines proficeret, matrisque
monita regio fastu tumidus † jam minus audiret,
Anno, Coloniensis præsul venerandus, eum violenter
matri eripuit (an. 1062 Mai), eumque cum omni
diligentia, sicut decebat imperatoriam prolem, non
tam regi quam regno prospiciens, nutrire curavit.
Non enim ignorabat quod rex insipiens perdet po-
pulum suum, et civitates * habitabuntur per sen-
sus † prudentium, nec nesciebat etiam quod, sicut
aliquos humili stirpe procreatos virtutes declarant,
sic a magnis natos parentibus, si doctrina bonique
defecere mores, culpæ dedecorant. Verum postquam
ille, puerili simplicitate transcurra, adolescentiam,
quæ communis est omnium campus flagitiorum, in-
gressus, ad divium Samiæ litteræ pervenit (HORAT.),
derelicta sublimi semitæ dexterioris angustia, decli-
vem plateæ sinistræ latitudinem, qua incederet, elegit,
calleque virtutum penitus abdicato, totis viribus post
concupiscentias suas ire disposuit. Quod ut liberius fa-
cere potuisset—non enim sub illo magistro sibi lice-
bat quicquid libuit,—prius magisterii illius auctorita-
tem a se penitus excussit, et qui ad regnum guber-
nandum fuisset electus, jam se ab aliquo gubernari
est dedignatus. Igitur rex ab episcopo manumissus
(an. 1065, Mart. 29), cum sui juris esse cœpisset,
tunc patefecit quin † viam vitæ sectari decrevisset.
Vepres enim libidinum †, quæ in hac ætate etiam
eos fatigant qui eas in se frequentibus jejuniis ar-
faciunt et assiduis orationibus eradicant, eo fructuo-
sius in eo germinabant, quo eas nec ipse, utpote
igne primæ juventutis ardensens et regni luxur
delictis affluens, ab agro sui cordis evelebat, nec eas
aliquis ab eo, rege videlicet monitores aspernante,
extirpare † ferro correptionis audebat.

2. Erat eodem tempore Bremensis præsul Adal-
bertus †, sic typho † superbiæ turgidus, ut nec in
seculari nobilitate nec in sancta conversatione
quemquam putaret sibi æqualem. Ipse cum in ali-
qua summa festivitate publicam missam rege præ-

sente celebraret, et populo verbum Dei dicturus ex
more locum altiorem ascenderet, inter cetera quasi
bonos et nobiles in hac terra conquerens defecisse,
se solum et regem, se scilicet anteponebat regi, dixit
de nobilitate remansisse, — cum duo fratres ipsius
iisdem parentibus nati † starent præsentem, — et
quamvis apostolorum principis, fratris sui, Petri
nomen non haberet, se tamen eandem quam Petrus
habere potestatem, vel etiam majorem, quia Domi-
num suum non, ut Petrus, umquam negasset.

3. Ipse cuidam in suo episcopatu abbatissæ †,
quæ nescio quid † in eum peccaverat, præcepit per
obedientiam ut intra dies quindecim hanc præsen-
tem relinqueret vitam. Et quia ipsa tunc ægro-
tabat, ille vanus suum in ea præceptum impleri
posse sperabat, et si casu moreretur, mortuam suo
jussu volebat ut crederetur. Die vero 15 illa, jam
sanitate recuperata, misit episcopo legatum, nescio
pro qua causa. Quem † ut ille de longe adven-
tantem vidit, sibi assidentibus lætabundus dixit :
*Numquid mea potestas minor in ista, quam fratris
mei Petri fuit in Saphira? Ecce ista misera est mor-
tua, auctoritate jubente mea!* Sed postquam, nuntio
propius accedente, vivere eam et ab infirmitate
C convaluisse cognovit, a superbia sua valde confusus
oblituit.

4. Aliquando cum, sicut solebat, in curia regis
esset, et mensam regis cottidie delicatiori-
bus quam ipse rex epulis oneraret, quadam die
cunctis ad cibum pertinentibus præ nimio luxu
consumptis, dapifer ejus nichil habebat quod
tum † ex consuetudine sua venustum ipsique regi
comedendum, mensæ regis imponeret †; sed
nec erat pretium quo cibum emeret pretiosum,
quia in similem usum totum consumpserat ar-
gentum. Quod cum episcopus non ignoraret, die
illa latitabat, ne eum dapifer invenire potuisset,
volens ut ille per suam industriam quolibet modo
perquireret quod ad mensam sibi decenter appone-
ret. Sed ille postquam dominum suum diu quæsitum
tandem in capella quadam, quo confugerat, esse
cognovit, ad hostium capellæ confidentius pulsans,
se intramitti postulavit. Cujus vocem ut episcopus
agnovit, subito se in terram quasi in orationem
prostravit. Ille ingressus, ut eum jacentem con-
spexit, et eum nec tussi nec screatu erigere potuit,
tandem sese juxta episcopum velut simul oraturus
extendit, et ei in auriculam loquens : « Orate,

VARIE LECTIONES.

* causa ed. † fastu tumultus f. * civitate f. † ss, f. † ita corrigo; cf. cap. 11. q. 1. quam edd.
sed via vitæ est via salutis. † itidinum f. † extirpare f. † ita, vel adalbertus f. † typo f. f. b.
† orti f. † abbatissæ f. † quia f. † Quam f. † ita emendandum esse videtur. cum f. deest f. b.
† imponeret f.

dixit, ut vobis hodie sit quod manducetis; quia A nondum quicquam, quod honeste super mensam vestram ponatur, habetis. » Episcopus velut ab extasi repente expergefactus: « Quid, ait, stultissime, fecisti, qui me a colloquio Dei temerarius abstulisti? Si, quod frater Transmandus » videre meruit, tu vidisses, numquam michi posito in orationibus appropinquasses. » Ille autem in præsens aderat, et quia talia videbat episcopo placere, angelos cum eo loquentes in oratione se jam dudum dixerat vidisse. Erat autem ipse pictor ab Italia.

5. Hic igitur episcopus ubi regem velut infrenem equum per abrupta flagitiorum ruere vidit, ejus se lateri familiariter adjungere quæsit: non ut vitiorum spinas, quæ fuerant oris, manu severæ auctoritatis radicitus erueret, et virtutum semina episcopali prædicatione plantaret, sed ut germina vitiorum adulationis aqua rigaret, et si quæ virtutum fruges emergerent, amaritudine perversi dogmatis enecaret. Neque enim ut ante, dum perpetratis facinoribus caveret, cum Tobia dicebat: « Attende tibi ab omni fornicatione, et omni tempore benedic Deum, et pete ab eo ut vias tuas dirigat; » nec ut perpetrata lacrimis poenitentiae lavaret, cum Nathan sub velamento parabolæ ferrum increpationis portavit, quo ulcere mentis repente percusso conscientie virus efflueret; sed velut apostolicum dabat ei præceptum: « Fac omnia quæ placent animæ tuæ; » et non metes ea in septuplum. » Ille vero ita docebat, quasi sit in hominis potestate, in una hora mutare vitam suam, cum proverbium sit: « Adolescens juxta viam suam etiam quum senuerit, non recedet ab ea, » et: « Odorem quem semel imbiberit recens testa, diu servabit (HORAT.). » Hac igitur episcopi non episcopali doctrina rex in nequitia confortatus, ivit per libidinum » præcipitia, sicut equus et mulus quibus non est intellectus; et qui multorum rex erat populorum, thronum posuit in se libidini, cunctorum reginæ vitiorum.

6. Binas vel ternas simul concubinas habebat; nec his contentus, cujuscumque filiam vel uxorem juvenem et formosam audierat, si seduci non poterat, sibi violenter adduci præcipiebat. Aliquando etiam ipse uno sive duobus comitatus, ubi tales esse cognoverat, in nocte pergebat; et aliquando voti sui mali compos efficitur, aliquando vero vix effugiebat, ne a parentibus amatae sive marito occideretur. Uxorem suam, quam nobilem et pulcram suasionibus principum invitatus duxerat, sic exosam habebat,

ut post nuptias celebratas eam sponte sua numquam videret (21), quia » et ipsas nuptias non sponte sua celebraverat. Ergo multis modis eam a se separare quærebat, ut tunc quasi licenter illicita faceret, cum hoc, quod licebat, conjugium non haberet.

7. Denique cuidam de suis familiaribus, ut peteret reginæ concubitum, præcepit, magnumque ei præmium, si potiretur eo, promisit, quod inde illam non negaturam sperabat, quæ juvenula, virum experta, jam quasi deserta vivebat. Regina vero sub femineo corpore cor habens virile, statim de quo fonte consilium hoc emanaret intellexit. Et primo quidem velut indignata negavit; sed sicut ille pertinaciter, sicut prædoctus erat, instaret, quod rogabatur, ore tantum promisit. Ille gratulandus rem regi nuntiat, et horam qua perficienda esset indicat. Rex vero lætus ad cubiculum reginæ simul cum adultero pergit, ut dum eos pariter commiseri ipse videret, eam a suo conjugio legaliter abjiceret, vel etiam, quod magis volebat, occideret. Sed cum adulter ad hostium reginæ pulsaret, et hoc illa velociter » aperiret, rex timens, ne, illo prius intro misso, ipse excluderetur, ostium concitus irrupit. Quem regina agnoscens, adultero foris relicto, januam citissime clausit, et suis virginibus convocatis, eum scammis et baculis, quæ arma ad hoc collegerrat » in tantum verberavit, ut eum semianimem relinqueret: « Fili meretricis, inquit », unde tibi hæc audacia, ut » reginæ, quæ fortissimum habet maritum, sperares adulteria? » Ille clamat se esse Heinricum, se esse ipsius maritum, se voluisse legitimum ejus concubitum. Illa reclamatur, hunc non esse maritum, qui furtivum quæsisset adulterium; si maritus esset, cur non aperte ad suum thronum accederet? Itaque pene usque ad mortem percussus do cubiculo eiecit, ostioque clauso lectum suum petivit. Ille quid sibi accidisset, nulli ausus est confiteri; sed ægritudinem aliam simulans, integrum fere mensem jacuit in suo cubili. Illa enim non capiti, non ventri pepercerat, sed totum corpus integra cute contuderat. Qui postquam convaleuit, quamvis acriter correptus, antiqua flagitia sua non deseruit.

8. Si qua coram eo querelam de qualibet injuria fecisset, et ab ejus regia potestate sibi justitiam fieri postulasset, si illius insanix ætas ejus et » forma placebat, pro justitia, quam petebat, injustitiam multiplicem reportabat. Nam postquam ipse in ea quamdiu placuit libidinem suam implevit, alicui de famulis suis eam velut uxorem dedit. Ita nobiles in hac terra mulieres, ipse prius eis turpiter abusus, servili conjugio turpius dehonestavit. Hæc omnia vidit ille falsus et fallens episcopus »; vidit, neque prohi-

VARIE LECTIONES.

» ita 1. 1^b. trosmandus 2. » libidinum 1. *sarpina*. » Quia 1. » velociter 1. » colligerat 1. » it 2. deest 1. iniquens 1^b. » ut r. q. f. h. m. s. a. desunt 1. 1^b. addit ea 2. » vel 2. » e. Adelbertus 1^b. 2.

NOTÆ.

(21) Anno demum 1071 filium ex ea tulit.

buit; immo sua doctrina eum, quo sine timore vel pudore talia faceret, velud adhortando confortavit. Stultum namque dixit esse, si non in omnibus satisfaceret suæ desiderii adolescentiæ.

9. Multa et magna in hoc genere ejus flagitia sponte prætereo, quia ad alia alterius generis ipsius scelera festino; hoc tantum hic ultimum locum teneat, quod in eo justus iudex inultum non relinquit²⁰, ignominia videlicet quam sorori suæ fecit (22), quod eam manibus suis depressam tenuit, donec alius ex ipsius jussu coactus fuisse præsentem cum ea concubuit; cui non profuit quod imperatoris filia, quod ipsius ex²¹ utroque parente soror unica, quod sacro capitis velamine Christo fuerat desponsata.

10. Sed quia nefanda stupra nefandiora generare solent homicidia, sicut ille non unam Bathsebam²² libidinosus stupravit, ita non unum Uriam crudelis interfecit. Tot enim in homicidiis inmania perpetravit facinora, ut dubium sit quæ major sit ejus infamia, libidinis incestæ an crudelitatis immensæ. Omnibus erat horribiliter crudelis, sed nullis ita ut familiarissimis suis. Qui omnium particeps erat secretorum ejus, et conscius vel adjutor flagitiorum sive facinorum, dum securus sui de aliorum morte tractanti favebat, coactus est mortem pati, quam non timebat. Et hoc pro qua culpa? Quia unum contra ejus voluntatem dixit verbum, vel tacens, aliquid ejus consilium sibi non placere, gestu quolibet ostendit. Multos namque consiliarios habebat, sed nullus ei dare consilium audebat, nisi quod ipsi placeret. Si quis vel inscius aliquid quod nollet ei consulebat, delictum quod ignoranter egerat, sui sanguinis effusione luebat. Nec alicui suam demonstrabat iram, donec incauto faceret auferri vitam.

11. Quidam de secretariis suis nomine Conradus, — juvenis nobilitate et moribus insignis, si hoc solum ei Deus dedisset, ut consiliarius regis nunquam fuisset — hic erat quadam die Goslarie, certus se tam bene gratiam regis habere, sicut tunc eam habebat optime. Rex autem erat in Hertzburg²³ castello, quo, præter²⁴ eos qui facinorum ipsius erant conscii et fautores, nullus nisi nomine vocatus ascendeat. Mittit igitur rex Goslarium, jubens ut Conradus ad se citissime veniat, et nullum præter armigerum suum, qui se comitetur assumat. Ille se putans ad aliquid consilium, cui nulli præter se liceret adesse, vocari, ut fidem suam majorem ostenderet, etiam plus quam jussus fuisset fecit, et ipse suus armiger factus, cunctis incomitatus equitavit. Ergo veniens in silvam, vidit insidias, nec credidit eas sibi paratas; tamen quia, utpote solus, tantam multitudinem timuit, ecclesiam quæ prope

A erat celeriter petivit. Burchardus Misnensis præfectus, hujus latrocinii²⁵ ductor nequissimus, ad ecclesiam sequitur, eique, si vellet egredi, quod nichil mali patiat in sua fide pollicetur. Ille quamvis ei nullam fidem haberet, tamen sciens quod, si sponte non exiret, ecclesiæ non parceret, exivit ejusque se fidei commendavit. Quem ducentes in solitudinem, sicut erant jussi, crudeliter interfecerunt; et nec in ipsa morte ei, quare moreretur, indicaverunt. Nec unquam vere cognovit aliquis quare fuisset occisus, nisi quidam mussitabant²⁶ quod illi rex imponeret, quia cum quadam concubina sua jacuisset. Sed rex, ut suspicionem mortis ejus a se tollet, auctores ejusdem mortis, quos latitare ad horam jusserat, persequi ab omnibus amicis suis imperat; et illum sepeliri in loco fecit honorabili, ipseque ejus sepulture tristicus interfuit, et ut ad omnia simulanda doctus erat, non parum lacrimarum fudit. Sed nulli, quin esset, sicut erat, præcepto regis occisus, credibile fuit.

12. Fama fuit quod quandam de familiaribus adolescentem nobilissimum sua manu, dum quasi jocaretur, interfecerit; et, eo furtim sepulto, in crastino quasi penitens ad suum magistrum Adalbertum episcopum venerit, et ab eo sine ulla satisfactione indulgentiam perceperit²⁷. Sed quia hujus rei veritatem michi non contigit agnoscere, placuit michi eam inter ambigua relinquere, quamvis pene omnibus versaretur in ore.

13. Novi autem quemdam de familiaribus regis, C qui aliquando de curia venit ad fratrem suum, — frater autem ille episcopus erat²⁸ — et quasi jactando fratri suo narrabat quod nullus esset in curia qui magis quam ipse esset in regis gratia. Quod cum frater ejus episcopus libenter audiret, eumque diligenter ammoneret ut gratiam regis omnibus modis servare quæreret, quia et ipsi honestum et omnibus suis utile esset: «Facerem, dixit ille, si simul cum gratia terreni regis possem tenere gratiam cœlestis. Sed veraciter, inquit, agnovi quod, si quis hujus regis familiariter habet gratiam, habere non poterit æternam vitam.» Igitur paulatim se sicut prudens a curia subtrahebat, et jam minus et minus ad secreta regis accedebat, et nec omnino aberat, nec sicut erat solitus frequens aderat. Quem ubi rex minus assiduū vidit in suo servitio, causam quare faceret non inquit, nec ei quicquam malæ voluntatis ostendit; sed suo jam volens parcere ferro, quærebat eum perdere ense alieno. Itaque, pro qua causa ficta vel vera nescio, misit eum ad regem Rusciæ²⁹. Quam legationem ille libenter accepit, primum quia per hoc quasi pro-

VARIÆ LECTIONES.

²⁰ reliquit 1b. relinquit 2. ²¹ deest 1. 4b. ²² Bersabe 1. et edd. ²³ hertesburc 1. hertesburh 2. ²⁴ propter 1. præter 1b. 2. ²⁵ latrocinii 1. ²⁶ mussitabant 1. ²⁷ pepercit 1. ²⁸ Frater archiepiscopi ejusdem, Fridericus palatinus comes fratri jactans aliquando narrabat etc. 2. ²⁹ ita 2. rusciæ 1.

NOTÆ.

(22) Idem Saxonum legati apud Lambertum p. 198 innuere videntur.

bavit se a gratia regis non abesse, cui secreta non dubitaret ut antea credere; deinde quia speravit se legationis huius labore meritum uti, legatione prospere peracta reversus, non parvum a rege deberet accipere beneficium; nec hæc etiam minima fuit causa, quia libenter aberat a curia. Igitur perrexit, nec adhuc quid de se dispositum fuisset intellexit. Post aliquot vero dies, cum vespere declinasset in diversorium, jubet sibi bonum parari convivium. Cumque jam comites ejus aliquantum bibissent, exilivit Selavus quidam, vilis persona, et: « Nescio, dixit, quid est quod ego porto, quod episcopus⁴⁰ Eppe michi dedit, et ut regi, ad quem missus vadis, darem præcepit. » Quod cum sibi ille monstrari rogaret, protulit Selavus epistolam regis imagine sigillatam. Ille nil moratus sigillum fregit, clericum suum, quid illæ litteræ vellent, exponere sibi præcepit. Clericus legit, et exposuit; hic autem sensus erat in litteris: « Scias in hoc te maxime, qualis amicus michi sis, posse monstrare, si hoc effeceris ut iste meus nuntius numquam in meum regnum possit remeare; quod utrum⁴¹ aeterno carcere vel potius efficias morte, nichil pata differre. » Litteris itaque consumptis igni ipse lætus iter suum peregit, legationem prudenter implevit, non parvo munere donatus rediit, domino suo regi regalia dona portavit.

14. De quodam intimo ipsius consiliario, cujus vocabulum sicut aliorum multorum sponte prætereo, rem comperi, quam ideo hic placuit inseri, quia duo non minima continet in se regis vitia, quæ sunt videlicet crudelitas et luxuria. Hic cum non esset ortus a Saxonia, duxit uxorem natam de Saxonia, virginem tam formosam corpore quam et nobilem genere. Rex ipse cum illi a parentibus ejus intravit, rex ipse nuptiis interfuit, sed dubium utrum magis pro sponsi honore vel⁴² pro amore sponse. Nondum illa desponsata⁴³ virginalis pudicitia⁴⁴ pudorem deposuit, cum rex omni pudore deposito, ut eam sibi ad lectum suum mitteret, ipsum sponsum petivit. « Cum nec ullam rem, dixit ille, nec ipsam vitam vobis unquam velim negare, hæc sola res est quam nec vos decet a me petere, nec ego vobis possum concedere. » Rex, magnus dissimulatur, d.orem quem⁴⁵ in corde magnum habuit, nec vultu nec verbis ostendit. Post non multos autem dies, cum ille jam securus nichil sibi timeret, rex fere media nocte misit ad eum, præcipiens ut solus ad se veniret. Ille quamvis, more regis cognito, certus esset quod in ipsa nocte mori debuisset, tamen, quo jubebatur, ivit; sed prius loriceam triplicem subtus tunicam induit. Cumque ad vestibulum cubilis regii venisset, ecce duo gladii ad duo latera ejus affixi, in mediis ejus visceribus sibi obviarent

A nisi eos thoracis fortitudo repulisset. Ille tamen ad regem pervenit, et ei qualiter ante cubile ejus susceptus esset indicavit. Cui rex præcepit ut, si deinceps vivere vellet, hoc ab eo nullus unquam sciret.

15. Omnibus his malis hoc malum superaddidit, quod ceteris omnibus malis, et antiquis firmamentum quo vigerent, et novis quo surgerent initium, dedit. Episcopos enim non pro qualitate meritorum secundum canonum decreta constituit, sed si quis majorem pecuniam dedit, vel ipse major ejus flagitiorum adulator exstitit, hic dignior quolibet episcopatu fuit. Cumque alicui sic episcopatum dedisset, si ei alius plus daret, vel ejus magis facinora laudaret, illum priorem quasi Symoniacum fecit deponi, et istum secundum quasi sanctum in eodem loco consecrari. Unde contigit ut multæ civitates in illis temporibus duos episcopos simul haberent, quorum neuter episcopi vocabulo dignus esset. Bavenbergensem⁴⁶ episcopatum, tam rebus exterius divitem quam sapientibus personis intus venerabilem, cuidam mangoui dedit, immo pro inestimabili pecunia vendidit, qui melius sciebat nummos monete cujuslibet æstimare, quam textum cujuslibet libri, ne dicam intelligere vel exponere, saltem regulariter pronuntiare. Qui tum in sacro officio vigiliæ pascalis primam ex more lectionem coram sapientibus clericis pronuntiavit: « Terra autem erat inanis et vacua! » Ipse nimirum, licet bipes, vacca bruta et omni probitate vacua! Ipse tamen, quamvis nec suo nec ecclesiæ, quam ipse quasi regendam acceperat, auro parceret ut gratiam regis obtineret, ipso rege consiliante deponitur, et episcopatus alii datur, non qui vita et sapientia sit episcopatu dignior, sed qui regis flagitiorum major in omnibus fuisset assentator.

16. Inter hæc omnia jam abeunte adolescentia, mox ut Adalbertum Bremensem episcopum nactus est consiliarium, ipsius suasionibus cepit in desertis⁴⁷ locis altos et natura munitos montes quærere, et in his hujusmodi castella fabricare, quæ si in locis competentibus starent, ingens regno firmamentum simul et ornamentum⁴⁸ forent. Quorum primum et maximum Hartesburg appellavit: quod ita forti muro et turribus et portis exterius munivit, ita regalibus ædificiis intus adornavit, tale monasterium in ipso construxit, tales ornatus in ipso monasterio collocavit, tales et tot clericos illic undique congregavit, uti⁴⁹ aliquot episcopales locos⁵⁰ omni suo apparatu æquipararet⁵¹, aliquot etiam transenderet. Quicquid ornatus ecclesiastici quolibet episcopum magis decorum videbat habere, sive præcepto sive precibus acceptum, suo monasterio studebat conferre. Cetera vero castella non tam

VARIE LECTIONES.

⁴⁰e. Cicensis Eppe 2. ⁴¹ita ed. q. vre 1. ⁴²an 1b. ⁴³desposite 1. ⁴⁴pudicie 1. ⁴⁵quam 1. ⁴⁶Bavenburgensem 1. ⁴⁷it 1. 2. ⁴⁸ornatum 1. ⁴⁹ita edd. ut 2 ubi 1. ⁵⁰loco 1. ⁵¹equipararet 1. e. iuperaret 2.

pulcra quam fortia esse laborabat. Beatus et valde beatus esset, si munitiones easdem contra paganos erexisset. Nam ipsi jam dudum aut omnes fuissent christiani, aut christianis principibus in perpetuum tributarii. Sed hæc castellorum diversis in locis constructio¹ primo nostratibus puerilis² ludus videbatur, quia nondum ejus intentio mala cognoscebatur. Et non solum ea fieri, nichil adhuc periculi timētes, cum jam possent, non prohibebant, verum etiam ex hoc eum fore contra nationes externas bellicosum quasi divinantes, ad ipsas ædificationes eum vel opibus vel operibus adjuvabant. Postquam vero præsidia in ipsis castellis collocata cœperunt in circuitu suo³ prædationes agere, non suos labores in suos usus comportare, liberos homines ad opus servile compellere, filias vel uxores alienas ludibrio habere: tunc primum, quid illa castella portenderent, intellexerunt, nec tamen adhuc resistere vel se defendere præsumperunt. Tantum illi qui hædebantur, querelas occulte faciebant apud illos qui, longius a castellis remoti⁴, nichil adhuc mali patiebantur. Illæsi vero dum læsis auxilium ferre negligebant, tyrannidi vires in se ipsos tribuebant. Nam ab agricolis ad militares, a terræ fructibus ad libertatem adimendam ascendit; et Fridericum de Monte, qui inter liberos homines vel⁵ nobiles eximius habebatur, famulum suum esse rex asseruit; Wilhelmum⁶ quoque, qui propter nimium cultum sui rex de Lotheslovo⁷ (25) appellabatur, tanta crudelitate persequitur, quia multa ei erant prædia, sed non multa sapientia, ut propter hos duos ab omni Saxonia præcipue facta sit adversus regem conjuratio, quamvis ab ipsis duobus pessima redditā sit retributio. Nam postquam Saxones omnes manifestum jam contra regem bellum cœperunt, illi duo fidei juratæ oblii, primi relicta patria transfuge viles ad hostes defecerunt. Hoc vero postea patebit.

17. Gens vero Suevorum, audita Saxonum calamitate, clam legatos suos ad illos misit, et fœdus cum eis fecit, ut neuter populus ad alterius oppressionem regi ferret auxilium. Volebat enim rex etiam Suevos violentè opprimere, et ut sibi de prædiis suis redderent tributa compellere. Quod fœdus Saxones si fideliter servassent, et ab infamia⁸ perfidiæ et a magna parte calamitatis liberi fuissent.

18. Sigifridus⁹ Magontinæ sedis archipræsul, Werinhero¹⁰ Magedaburgensi et Burchardo Halberstadensi¹¹ episcopis litteras querimonia plenas misit, quod rex in episcopatu suo loca prædationibus faciendis apta elegisset, positisque inibi castellis et præsiidiis, multa mala rebus suæ ecclesiæ faceret.

A Rogavit etiam in eisdem litteris quatenus se cum Annone Coloniensi archiepiscopo fidelissimo fœdere conjungerent; non quod qualibet inimicitia dissili-
rent, sed quia non talis amicitia eos fideliter adnaret, ut uterque alteri secreta sua credere, sicut vellet, auderet. Hoc autem omni regno fore necessarium; quia si illi duo, qui majores erant in regno, fideliter in unum convenirent, in multa securitate totum regnum constituere potuissent. Hoc autem illos duos episcopos eo facile efficere posse, quo alter eorum, scilicet Magedaburgensis esset frater, alter vero consobrinus superius nominati Coloniensis archiepiscopi. Eandem querimoniam fecerunt ad invicem omnes pene regni Theutonici principes; sed tamen palam nullus audebat fateri, tanto rex erat omnibus terrori. Sicquamvis soli Saxones hoc aperte viderentur incipere bellum, tamen non ipsorum solummodo consilio fuit inceptum. Qui cum tot et tantas calamitates et contumelias singuli paterentur, dum quisque suum tantummodo vulnus dolebat, et intactus adhuc vulnerato non condolebat, communi malo non resistebant communi consilio. Rex universale dampnum disponebat, et ad hoc quælibet impedimenta repellebat, et auxilia, quibus sua mala voluntas impleretur, undecumque quærebat; illi vero putantes speciale malum, contra communem perniciem nulla defensionis instrumenta parabant. Ille, quo facilius cunctos ut volebat opprimeret, prius illos in quibus eorum virtus maxime stabat, singulos labefactare temptabat.

C 19. (An. 1070.) Ottonem denique, virum prudentem et fortem, qui natus¹² e Saxonia dux erat in Bawaria, omni caliditate¹³ deponere quærebat, quia illum cum omnibus Bawariis¹⁴ Saxones adiuturum non dabitabat. Ergo quendam nomine Einnonem¹⁵, præter audaciam nichil virtutis habentem, pretio conduxit et promissionibus sollicitavit, ut ducem de regis morte secum tractasse diceret, et hoc¹⁶ se, si negaret, singulari bello probaturum promitteret. Ita¹⁷ certaminis illius constituto die, Otto ab amicis suis episcopis et aliis principibus præmonetur quod, si Goslarium veniret, ubi duellum fieri debebat, etiamsi adversarium suum vinceret, tamen inde cum vita non rediret. Elegit ergo honore suo potius injuste privari, quam tale iudicium subire, ubi sciebat ipsi justitiæ violentiam fieri. Igitur ad sua recessit, et associato sibi Magno, duce Saxonie, per duos fere annos cum rege bellum crudelegessit (an. 1071). Deinde consiliis amicorum coacti, cum se regie traderent potestati, rex Magnum ducem in carcere suo per integrum biennium tenuit, ita ut nullus in hoc tempore sciret utrum viveret vel ubi esset.

VARIE LECTIONES.

¹ constructo 1. ² puerilis 1. ³ sui 2. ⁴ ita 2 semoti 1. ⁵ et 2. ⁶ ita 2. ⁷ ita 2. ⁸ infamie 2. ⁹ Sigefridus 2. ¹⁰ wernero 1. ¹¹ nonnunquam. ¹² ita 2. ¹³ halberstatensi 1. ¹⁴ constanter. ¹⁵ n. de Northheim a Saxonia 1b. ¹⁶ caliditate 1. ¹⁷ ita 2 bawaris 1. ¹⁸ einnonem 1. ¹⁹ deest 1. ²⁰ itaque 1b.

NOTÆ.

(25) Id est de amore Lothi, qui filias suas amaverat.

20. Postea legatos ad regem Danorum misit ultra mare (An. 1073), eumque sibi ad Bardanwich rogavit occurrere, quo et ipse cum paucis perrexit, cum nulla fama testetur quod ante eum ullus rex in illas partes pervenerit (24). Regem illum ibi obvium habuit, cum eo secretum colloquium fecit, cui colloquio præter episcopum Adalbertum et unum de regiis consiliatoribus nullus interfuit. Ipsum tamen colloquium non diu latuit, quia ille qui cum episcopo solus aderat, cum consilium quod ibi fecerunt prohibere non posset, illud quod poterat effecit, quod principes Saxonie, quorum intererat, ipsum consilium non lateret. Rex enim Danorum regi Heinrico juravit ut ei contra omnes hostes suos, et nominatim contra Saxones, quantum posset terra marique auxilium ferret; et rex Henricus illi promisit ut ei cunctas regiones suo regno contiguas in proprium daret.

21. Igitur illo colloquio finito et Danorum rege reverso, rex Henricus ²⁵ castellum Liuniburg, quod ibi prope erat, consideravit; cuius munitione perspecta, in ejus cupiditatem suo more vehementer exarsit, quasi, si illud in sua potestate teneret, nullus in illis partibus sibi resistere potuisset. Illud autem castellum Magni ducis parentum semper fuerat, et ad ipsum suumque patrum Herimannum tunc hereditario jure pervenerat. Ex paucis ergo quos habebat secum, fidelissimos septuaginta ²⁶ fere dimisit in illo castello, qui etiam ipsum totamque regionem circa compellerent regio parere serviliter imperio. Sed his temere ingressis, Herimannus, dum rex e finibus suis fuisset egressus, expectat ²⁷, et mox ipsum castellum cum multa virtute circumdat. Illi quid facerent? Castellum quidem forte et cunctis nisi soli fami insuperabile, sed præter paucos panes, quos discedentes monachi reliquerant nichil quod manducari posset habebat, et fames eos castellum relinquere jubebat, sed obvia ferri virtus eos exire non sinebat. Paucis autem non erat tutum cum exercitu venire in prælium. Deditionem ergo comiti Herimanno offerebant; sed ille, nisi Magnus dux, filius fratris sui, rediret, nullum istorum abiturum dicebat. Quo comperto, rex multas angustias habuit, nec, quid sibi fuisset utile, facile excogitare potuit. Illos obsessos per vim liberare non potuit, quia de Saxonibus, quos offensos habebat, exercitum congregare non credidit; de gentibus vero aliis sæpe diuioni subjectis eam multitudinem, cui illuc ire tutum esset, non habuit. Ducem redire noluit, quia dum illum in vinculis tenebat, securus a bello Saxonie fuit. Solus enim timor ne ille occideretur fecit ut, tot injuriis acceptis, bellum non inciperetur. Tot au-

tem fidelissimos suos, inter quos etiam erant qui nobiles cognatos habebant et fortes, si perire dimitteret, nullum ultra fidelem sibi inveniret, et tutum tempus ab eorum propinquis nullum haberet. Reddidit ergo Magnum ducem, et suorum fidelium recepit multitudinem. Inde natum proverbium per totam Saxoniam divulgatur: quod unus Saxo septuaginta Suevis ematur, vel septuaginta Suevi uno Saxone redimantur.

22. De reditu ducis Magni quanta fuissent omni Saxonie gaudia, Tulliana non posset explicare facundia: non magis de illo gauderent, si eum a morte redivivum acceperissent. Quanto ²⁸ eum se umquam vivum visuros desperaverant, tanto eum videntes vivum majore lætitia tripudiabant; nec solum sui vel cognati ²⁹ vel clientes ejus de salute plaudebant, sed omnis omnino populus omnipotenti Deo, qui eum mirabiliter liberavit, laudes unanimiter reddebat. Quem enim patruus suus inestimabili prædiorum sive pecuniarum pretio redimere non valuit, hunc divina pietas eo modo, quem humana prudentia numquam posset excogitare, liberavit. Itaque nichil fere jam sonabat ex ore totius Saxonie, nisi: *Deo gratias de Magni ducis ammirabili liberatione!* Illi qui numquam eum viderant, pro ³⁰ ejus ereptione non minores ³¹, quam si de ejus genere vel familia fuissent Deo gratias agebant.

23. Deinde cum principum festivitas apostolorum, Petri videlicet et Pauli, propinquaret, præcepit rex ut universa principum Saxonie multitudo Goslarium conveniret, ut si quid de communibus regni negotiis agi dignum emergeret, hoc ipse communi principum consilio tractaret. Omnes illuc alacres festinabant, quia calamitatum quas Saxoniam jam diu tolerabat ³², aliquem terminum fore sperabant. Igitur festivitate celebriter celebrata, cum dies ad causas agendas statuta venisset, episcopi, duces, comites ceterique ad palatium diluculo ³³ primo congregantur; ibique sedentes, donec ad se rex egrediatur vel ad se jubeat eos intrare, nequicquam operiuntur. Nam ille cubilis sui foribus clausis, intus cum suis parasitis aleis vel ceteris rebus nugatoriis operam dabat, et tot magnos homines ad suam januam excubare, quasi mancipia vilissima, nichilli pendebat ³⁴. Tota dies illa transiit; nec ipse nec aliquis vera portans nuntius ad eos exivit. Cum jam nox facta fuisset, quidam de parasitis ejus egressus, principibus irrisorie dixit, quamdiu ibi vellent expectare, cum rex per aliam januam egressus, ad urbem suam veloci cursu properaret? Ibi sunt omnes ³⁵ adeo turbati, qui tanto fuerant habiti a regis superbia contemptui, ut, nisi Dedi marchio eorum furorem sua prudentia

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ N. 1. ²⁶ LXI 1. ²⁷ expectat 1. ²⁸ quanti 1. ²⁹ agnati corr. cognati 1. ³⁰ per 1. ³¹ immemores 1. ³² tollerabat 1. ³³ diluculo 1. ³⁴ ita 1^b. vilipendebat 1. parvi pendebat 2: *infra cap. 74. vilipendebat suo loco est.* ³⁵ deest 1 adest 1^b. 2.

NOTÆ.

(24) Cf. Annales Einhardi a. 795.

composceret, eadem hora regi pariter omnes, omni projecto timore, manifeste renuntiarent. Illa dies et hæc causa bellum primitus incepit; illa dies principum omnium quæ sequuntur malorum²⁰ fuit. Eadem namque nocte principes omnes parum pransi, cum singulis quibus optime credebant, in unam ecclesiam, cum omnes ceteri jam dormirent, ex conducto convenerunt; ibique non paucis prius lacrimis effusis, melius sibi fore mortem quamlibet pati, quam talem vitam in tantis calamitatibus et contumeliis vivere dixerunt. Constituto itaque die et loco quo omnes cum omnibus Saxonibus convenirent, et de libertate communi, quam sibi videbant ereptum iri, communiter agerent, ita sunt singuli ad sua reversi, quasi nunquam amplius ad regis servitium venturi.

21. Igitur non longo²¹ tempore transacto, magni parvique, sicut constitutum fuerat, ad villam quæ Normeslovo²² (25) vocatur²³ omnes convenerunt; cur autem tam magnus conventus in parvo loco factus fuisset, non omnes agnoverunt. Tunc Otto, qui dux olim fuerat, sed adhuc ducis nomen habebat, omni congregata multitudine, collem, a quo loquens ab omnibus audiri posset, ascendens, fieri silentium postulavit; quo facto, cum omnes arrectis starent auribus, huiusmodi sermonem incepit:

25. « Quare vos, o milites optimi, principes vestri tam frequentes in hunc locum convenire rogassent, licet omnes fere singuli cognovistis, tamen ut nullus vestrum²⁴ sit qui se nescium possit asserere, v'sum est nobis, ut universi causam pariter agnoscat. Calamitates et contumeliæ quas singillatim vobis omnibus rex noster jam per multa tempora fecit, magnæ sunt et intolerabiles²⁵; sed quas adhuc, si Deus omnipotens²⁶ permittet, facere disponit, multo majores sunt et graviore. Castella fortia, sicut vos scitis, in locis natura munitis plurima construxit, ibique suorum fidelium multitudinem non modicam universis armorum generibus instructam collocavit. Quæ castella, cum non contra paganos, qui nostram terram quæ sibi confinis est totam vastaverunt, sint fabricata, sed in medio terræ nostræ, ubi nemo ei umquam bella cogitabat²⁷ inferre, tanto molius sint munita, quid portendant, et ex parte²⁸ plurimi estis experti, et, nisi misericordia Dei vestraque virtus prohibuerit, cito omnes experiemini. Bona vestra, qui juxta manetis, vobis inivit in ipsa castella deportantur; filii vestri et uxores pro sua libidine, quando²⁹ volunt, abutuntur; vestros servos et jumenta, quicquid volunt, sibi servire præcipiunt; immo et vos ipsos in liberis humeris vestris quælibet onera, licet fœda, portare compellunt. Sed

A quando ea quæ futura sunt mente concipio, ista quæ nunc toleratis, tolerabilia puto. Postquam enim sua castella per totam terram nostram pro sua voluntate construxerit, et ea militibus armatis et rebus ceteris ad hoc negotium pertinentibus impleverit, tunc non amplius jam bona vestra particulatim diripiet; sed universa quæ possidetis, vobis simul eripiet, et, hominibus advenis vestra bona largiens, vos ipsos, liberos et ingenuos, ignotorum hominum servos præcipiet esse. Quæ omnia numquid in vos³⁰ fieri patiimini, fortissimi viri? Nonne emori per virtutem præstat, quam vitam miseram et inhonestam, ubi illorum superbiæ ludibrio fueritis, per dedecus amittere (SALLUST. Jug. 31)? Servi ære parati injusta imperia dominorum non perferunt, et vos in libertate nati, æquo animo servitutem tolerabitis? Fortasse quia Christiani estis, sacramenta regi facta violare timetis. Optime, sed regi. Dum mihi rex erat, et ea quæ sunt regis faciebat, fidelitatem quam ei juravi, integram et impollutam servavi; postquam vero rex esse desivit, cui fidem servare deberem, non fuit. Itaque non contra regem, sed contra injustum meæ libertatis ereptorem; non contra patriam, sed pro patria et pro libertate mea, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit, arma capio, et ut vos ea mecum capiat expostulo. Igitur expergiscimini, et hereditatem vobis a parentibus vestris relictam, liberis vestris relinquit; nec vestra socordia vel desidia vos et liberos vestros exulum hominum servos fieri permitte. Sed ne cuiquam vestrum causa non satis vehemens videatur, quia adversus regem arma capiamus, præcipue nos, qui ab infantia eum in terra nostra maxime nutrivimus et ei præ ceteris gentibus suæ ditioni subjectis fideles magis extitimus, unusquisque suas, quas ab eo passus est injurias, coram omnibus vobis exponat; et tunc, utrum satis magna necessitas nos ad injurias repellendas cogat, judicium commune decernat.

26. Ergo Werinherus Magdeburgensis archiepiscopus, civitatem suam bis a rege cædibus et prædationibus invasam dicebat; et præterea communes injurias se non minus dolere quam suas asserebat, et eis, quasi solus omnes fuisset passus, obviaturum se promittebat. Burchardus præsul Halberstadensis querebatur quia prædia³¹ ejusmodi nobilis viri cui nomen Bodo, quæ jure suæ deberent esse ecclesiæ, rex sibi abstulisset injuste. Otto dux querimoniam fecit quia ducatum Bawariæ, quem diu juste possederat, rex sibi in nullo crimine convicto, fraude quadam excogitata, injuste rapuerit. Dedi marchio de prædiis ad se

VARIÆ LECTIONES.

²⁰ deest 1. ²¹ adeat 1^b. ²² longe 1. ²³ holcinesleue 2. nockmelslono 1 b. ²⁴ vacatur 1. ²⁵ nostrum 1. ²⁶ intollerabiles 1. ²⁷ constanter. ²⁸ omes 1. ²⁹ cogitabant 1. ³⁰ p. jam 1^b. ³¹ ita 1^b. quam diu 1. ³² n. vivos fieri 1. ³³ præda 1.

NOTÆ.

(25) Haldensleben?

jure pertinentibus, sibi per injuriam ablatis, fecit querelam. Herimannus comes, quod nuper erat factum narravit, quia "urbem suam Liuniburg", hereditate relictam, callide rex occupavit; et, si eam retinere potuisset, totam illam regionem, quam sibi parentes jure dimiserant, non regia potestate sed injusta possidere voluit. Fridericus comes palatii conquestus est quia beneficium quod de abbacia "Herolfesfelde" magnum habuerit, injusta sibi jussione regis ablatum, centum mansis agrorum a rege redimere volebat, nec valebat. Fridericus de Monte, et Willelhelmus, rex agnomine, quorum priori libertatem, alteri rex eripere voluit hereditatem, uterque pro se querelam faciebat, quæ cunctos plus aliis querimoniis ad misericordiam commovebat, quia in illis duobus quid universis facere cogitabat, æstimabant; quia scilicet omnibus, si posset, libertatem simul et possessiones auferre disponebat. Deinde ceteri suas quisque proferebant, quas erat passus, injurias; ad quas commemorandas nec pagina sufficit nec memoria. Omnes ergo qui ibi convenerant — convenerat autem maximus exercitus — singillatim juraverunt, episcopi quidem, ut, quantum salvo ordine suo possent, totis viribus ecclesiarum suarum necnon et totius Saxonie libertatem contra omnes homines defenderent; laici vero ut, quamdiu viverent, libertatem suam non amitterent, terramque suam nullum deinceps violenter prædari permitterent.

27. Nec multo post (an. 1073, Aug.) recta via ad Hartesburg, ubi rex erat, cum magno exercitu perrexerunt, et contra urbem, ita ut inde possent videri, castra posuerunt. Quos cum rex vidisset, subito quidem stupore percussus expavit; sed ut erat dissimulator, quasi nichil timens, nuntios misit qui dicerent se non parum mirari quid vellet tanta "congregatio populi; se non putare quod quicquam contra eos tantum meruisset quare merito civile bellum incipere debuissent. Discedere eos ab armis. Si quid querendum habeant, se paratum animo pacato cognoscere, et si quid sit corrigendum, consilio principum et amicorum suorum corrigere. Nuntii autem erant Fridericus episcopus, Bertholdus dux, Sigefridus regis capellanus. Nam mortuus jam nuper erat Adalbertus Bremensis episcopus. Quibus omnium Saxonum dedit dux Otto responsum: se non hostili animo, nec ut civile bellum vellent incipere, ibi esse congregatos; se regi, si rex esse vellet, omni fidelitate servituros; se petere ut castella, quæ non ad munitionem regni sed ad destructionem fabricaverat, vellet destruere; si vero nollet, tunc se intelligere quare constructa fuissent; sed libertatem suam sive bona sua contra omnium hominum violentiam cum divinæ pietatis auxilio velle defendere. Cumque nuntii reversi regi

A talia retulissent, ipsique, quamvis multum temptarent, ei, quo rogata faceret, persuadere non potuissent; ipse jam nec amicis familiaribus, quia non ut volebat sibi consilium dederant, fidem habuit, sed omnibus semotis solus secum quid ageret deliberans, cum nec honestum putaret ut, quasi vi coactus, subito castella sua per multos annos constructa destrueret, nec tutum crederet ut cum paucis, quibus etiam jam minus credere cœperat, cum tanto exercitu ad omnia parato placitum aliquod adiret; paucis quibus ipsum castellum commendabat scientibus, noctu Saxoniam deseruit, et per confraga silvarum, quæ sæpe dum locos castellis quæreretur peragraverat, fugiens, ad Franciam orientalem paucis comitantibus venit. Cujus fugam ut principes qui cum eo fuerant agnoverunt, male se desertos dicentes, ad sua quisque simili fuga festinaverunt. Hæc autem fuga facta est anno ab incarnatione Domini 1073.

28. Postquam vero regis fugam, quæ diu celari non poterat, Saxones agnoverunt, nil morantes, eos qui hoc castellum, quod facile destrui non poterat, obsiderent, ibi reliquerunt; ceteri vero ad cetera destruenda, quæ non adeo erant fortia, perrexerunt. Quidam autem ex ipsis ad Thuringos transierunt, et eis totam rei seriem innotescentes, ipsos in suam societatem sacramentis datis et acceptis adjunxerunt. Quicumque etiam prius, dum rex erat in provincia, secum jurare non ausi fuerant, eos jam rege fugato aut e terra sua fugiendo regem sequi, aut secum pro terra sua contra regem jurare "compellebant.

29. His omnibus rite peractis, brevi tempore cum Hartesburg castellum capere fuisset difficillimum — nam si in loco competenti staret, regali palatio locus idoneus esset — et illud dimittere fuisset omni Saxonie periculosum, quia si illic escæ tantum comportate essent, quamlibet ingenti exercitui insuperabile maneret, aliud castellum æque firmum construxerunt, in quo positis per vices præsidii hostibus auxilia vel alimenta venire prohibuerunt. Sed illi nonnumquam, dum Saxonibus ad novum castellum deferrentur alimenta, subito eruperunt, et intra suos muros ea deportari fecerunt. Verum hæc faciendo, damnum quidem aliquod sive contumeliam suis hostibus intulerunt, sed exinde magis cautos eos et industrius esse docuerunt. Ergo ex utraque parte pene singulis diebus fortiter pugnatur; sed Saxones inde fortiores erant, quia et castellum suum in altiori monte positum erat, ita ut in illo inferius constituto nullus nisi sub tectis intus esset a jactibus lapidum, et fatigatis novi milites succedebant, et eis alimenta copiose veniebant; quæ omnia hostibus erant e contra. Nam neque facile lapides in altiora

VARIE LECTIONES.

" q. per f. " s. quam linnburgk f. " abacia f. " Herasdesfelde f. 1. Heroldesfelde 1b. Heresfeld 2. " hartesburg f. " tanto f. " jura f. " difficillimum f. " estruxerunt f. " infra 2.

mittebant, neque fessos ipsos alii sublevabant, et fames, acerrimus hostis, eos non parum affligebat; quæ eos dudum devictos ad deditionem coegisset, nisi eis cibos quidam ex Saxonibus furtim ministrarent, qui prius eis familiares fuerant.

30. Interea rex singulos Theutonici regni principes supplex adivit, se de regno Saxonie, quod cum paterna hereditate, tum eorum omnium electione suscepisset, injuste depulsum, flebiliter indicavit, in qua re non tam sibi dedecus factum, quam illis omnibus qui in se fuissent despecti, narravit; ob omnibus auxilium, quo et suam illorum vindicaret injuriam, suppliciter postulavit. Sed non multos ipsorum sermones ejus movebant, quia quantas calamitates Saxonibus intulisset, pene omnes noverant: præsertim quia eadem mala etiam Suevis et orientabilibus Francis inferre voluerat. Tamen suo magis quam illius honori prospiciunt, eique se venturos in auxilium hac ratione promittunt, ut, Saxonibus ad placitum convocatis, utriusque partis causas diligenter agnoscerent; et, si quidem eum sine culpa violenter ejecissent, totis cum viribus in regnum suum restituere laborarent; si vero culpa sua terram omnibus opulentiis plenam stultorum consiliis credulus amisisset, ei, si se vellet audire, suaderent quatenus, furore deposito, subjectis sibi nationibus justus et pius, quod esset proprium regis, existeret, nec eos quorum male consilio deceptus erat amplius audiret. Se contra homines christianos, innocentes, sibi que cognatione propinquos, gratis omnino pugnare deiegent. Quos sermones rex ideo quasi gratos accepit, quia quod intendebat fieri non posse cognovit, scilicet ut sine placito Saxoniam cum exercitu violentus intraret, et eos invitos sue ditioni subjectos ex liberis omnes servos faceret. Misit itaque nuntios ad principes Saxonie, omnia bona promittens, si se permetterent in regnum suum cum pace redire; Ottoni duci, de quo sciebat omnium consilia pendere, honorem injuste ablatum pollicetur cum magno augmento restituere, si se vellet in honorem pristinum reducere.

31. Igitur exercitu quidem magno, sed non ad præliandum parato nisi magna necessitas cogeret, congregato, Kal. Februar. cum dominicæ incarnationis annus 1074 nuper inceptus ageretur, Saxoniam ingredi disposuit. At Saxones adventu præcognito, terram suam defensuri cum maximo exercitu ad oppidum quod Nachan (26) appellatur, occurrunt, et a rege non longius, quam ut uterque exercitus alterum videre potuisset, castra constituunt. Tamen invicem missi speculatores, exercitus utriusque virtutem diligenter explorant, et utrique

A suis quod viderant certissime renuntiant. Erat autem Saxonum tam magnus exercitus, ut duplo crederetur esse major quam regis exercitus. Ergo qui erant ex parte regis, audita Saxonum multitudine simul et armorum instructione — nam rex suis dixerat illos nec equos habere nec usum militæ, sed rusticanos homines bellicarum rerum imperitos — cum prius ad præliandum fuissent incerti quia dignam non videbant causam pugnandi, nunc ad non pugnandum facti sunt certi quia cum causa deerant eis copiæ, quibus tantæ multitudinî tuto possent obviare. Missis itaque rex, ut principes sui jubebant, ad Saxones legationibus, promisit se facturum omnia quæ vellent ipsi præscribere, dummodo paternam dignitatem, quam pueritiæ suæ malorumque consiliorum culpa se fatebatur amisisse, tollent sibi denegare. Tunc Otto dux et ceteri quibus magna fuerant promissa, persuadent aliis quatenus hac eam conditione reciperent: Castella sua destrueret, nec ulterius ea restauraret; deprædationes amplius in sua terra nullas exerceret; in Saxoniam Saxonum consilio cuncta disponenda disponeret, nullumque extraneæ gentis hominem suis rebus agendis consiliatorem admitteret; et hanc sui expulsionem numquam in aliquo eorum vindicaret. Cumque rex omnia hæc et his majora se facturum fidelissime promitteret, exercitu suo dimisso, cum paucis ad Saxones transivit, et cum laudibus et gaudio triumphali deductus, Goslariam usque pervenit. Hujus fœderis inconsulta compositio Saxonibus maximorum malorum fuit origo. Nam Suevorum, qui fœderis jam pridem cum Saxonibus facti non iuveniores, cum rege contra Saxones venire noluerant, ipsi Saxones, dum fœdus cum rege facerent, fuerant obliiti; et ob hoc illis Suevi facti sunt ex amicis fidelibus hostes atrocissimi. Quod si aut illud non fecissent, an in illo faciendo Suevos sibi associassent, et perfidiæ nota carerent, et non tam multos hostes sævissimos haberent.

32. Eodem tamen tempore maximam circa nos clementiam Dei cognovimus, quam numquam tradere oblivioni debemus. Nam cum tanta esset hiemis asperitas ut omnes fluvii vel paludes transire volentibus iter terrestre præberent, et cum, viris omnibus contra regem congregatis, solæ mulieres cum parvulis domi relictæ fuissent, pagani semper nobis infesti, totam Saxoniam, mulieribus et parvulis abductis, poterant in cinerem convertere, nisi Deus eos mirabili sua pietate, velut genuinæ crudelitatis obliitos, intra proprios fines quasi clausos juberet quiescere.

33. Igitur cum rex exercitu Saxonum comitante

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹ violenter 2. ¹⁹⁹ ita 1b. mmeos 1. ¹⁹⁹ deest 1, 2. cum 1b. ¹⁹⁹ MLXXXIII 1. ¹⁹⁹ nachan 1. 1b. Nachan prope Wirram 2. ¹⁹⁹ paternitatem d. 1. ¹⁹⁹ recipere 1. ¹⁹⁹ eorum 2. ¹⁹⁹ noluerunt 1. ¹⁹⁹ ita 2. gemme 1.

NOTE.

(26) Vach.

Gostariam venisset, sui non oblitus, incipit occasiones A querere, ne, sicut promiserat, deberet in presenti castella sua destruere. Quem cum moras nece re quidam principes nostri viderent, volentes ei placere, suaserunt ut illud castellum majus ¹¹³ (27), quod manere volebat, alicui de principibus Saxonie quasi in delitionem traderet, donec populi furor, qui tunc vehementer ardebat, aliquantum tepesceret, et tunc castellum, sicut volebat, integrum permaneret. Nam populus, ut dirueretur, vehementer instabat; quod nisi fieret, se statim ab integro rebellem fore clamabat. Rex vero in multis angustiis positus, quid faceret nesciebat; quia nec castellum illud destruere volebat, nec alicui principum, qui illud, si sibi quasi traderetur, statutum promittebant, fidem habebat; et populum, ne recidiva bella resumeret, valde metuebat. Quia enim virtute pene solus in medio exercitu deprehensus se defenderet, vel qua fuga se, septus undique sævis hostibus, absconderet? Igitur ad ingenium suum reversus, excogitavit dolum; qui tamen non eum quem sperabat tenuit effectum. Nam quibusdam de suis antiquis familiaribus occulte præcepit ut ejus tantum propugnaculum summatim deponerent, et cum populus hoc viso totum sperans casurum discederet, illi a diruendo cessarent, et sic ¹¹⁴, paucis ruinis restauratis, integrum sicut volebat permaneret. Sed illi, suo labori parcentes, vicinos adduxere rusticos, quos, sicut erant jussi, jusserunt summos tantum muros demoli i. Rustici vero cum ejus loci potestatem nunc accepissent, quo multa jam pridem mala passi fuissent, non quid juberentur sed quid jam diu desiderassent intendebant, a diruendo non quiescentes, donec lapidem super lapidem non remanere viderant. Ergo regalia ædificia, regali sumptu per multos annos constructa, brevi tempore destruunt, et tantis mœnibus nec funtamenta non eruta relinquunt. Legati regis non audent verbum facere, quia et ipsos, si quid contraxerent, minantur interficere. Itaque monasterium laborioso opere perfectum dejiciunt usque ad fundamentum, totum thesaurum ibi congestum, sive regis esset sive ecclesie, diripiunt, campanas dulcisonas confringunt, filium regis et fratrem, quos ibi posuerat, effodiunt, osaque eorum velut quaslibet immunditias dispergunt, et nichil penitus ejus loci permanere permittunt.

34. Sed rex cum castellum suum sic agnovisset adnichilatum, magno quidem dolore cordis intrinsecus conturbatus, sed eum nullo forinsecus signo protestatur, quia suum errorem putabat, his quos habebat odio dolorem suum monstrare, cum non posset in eorum suppliciis ad præsens odium suum pro velle suo satiare. Primates autem Saxonie, cum regis animum scirent non inmerito, quamvis ipse celaret

¹¹⁵, valde turbatum, omnibus modis eum mitigare querebant, se ipsos a consilii sive voluntatis crimine quocumque modo juberet ipse, purgando; et eos, qui crimine erant involuti, quacumque vellet poena cruciando; sed nil proficiebant. Nam rex non tantum illis qui scelus confessi ¹¹⁶ fecerant, quantum istis qui se a se perpetrato scelere purgabant, irascitur; et dedignans irasci in rusticos, in maximos hujus regionis homines: furorem suum, si quando tempus haberet, accendere meditatur. Interea tamen non quantum volebat, sed quantum in presenti valebat, suum castellum vindicat, et omnia castella vel quaslibet hujus terræ munitiones, præter antiquas urbes ad honorem regni constructas, dirui imperat. Quod imperium non ex tranquillo rigore justitiae, sed ex iracundi pectoris commotione turbida processisse, hinc præcipue cognosci potuit, quia ea tella quædam de nullo malo infamata destrui, plurima vero de prædis et latrociniiis convicta, si pecunia data fuisset, intacta manere præcepit. His ita patris, non quasi ullo dolore commotus vel quicquam mali Saxonie cogitans, martio mense nondum peracto (an. 1074) Saxoniam reliquit, et ad habitatores Rheni ceterarumque Francie partium male leta mente ¹¹⁷ transivit. Fertur vero, a finibus nostris discedens, cum juramento dixisse, quod numquam vellet amplius in Saxoniam redire nisi prius eam virtutem contraxisset, qua posset in Saxonia facere quicquid sibi libuisset.

35. Congregatis itaque illarum partium principibus, nunc singulis nunc universis humiliter ¹¹⁸ se prosternens, querimoniam fecit dicens, quod priores suæ expulsionis injuriæ sibi nunc leves essent, istas sibi magnas et insanabiles videri; in prioribus se cum suis principibus fuisse despectum, in istis verè suo suorumque despectui conjunctum esse celestis militiæ, et quod esset his majus, majestatis divine contemptum. Nam narravit eis lacrimans, quia dum ipsorum consiliis contra suam voluntatem cedens, Saxonibus suum castellum regali sumptu constructum traderet demolendum, illi non solum, quod eis permissum erat, illud inhumano more destruerent, sed insuper monasterium Deo sanctisque consecratum, paganis omnibus crudeliores, funditus diruerent ¹¹⁹, campanas, calices et cetera ad honorem Dei collecta velut profana confringerent, vel hostili prædatione diriperent, fratrem filiumque suum, utrumque prolem regiam, miserabiliter a sepulcris ejectos in ventum membratim dispergerent, et quod his omnibus magis esset nefandum, sanctorum reliquias ab altaribus sacris execrandis manibus erutas, velut immunditias quasdam per profana loca dissiparent. His omnibus non sine largo flentuperoratis, singulorum pedes osculans oravit, ut si

VARIE LECTIONES.

¹¹³ ut c. Harcesburh 2. ¹¹⁴ sic illud p. 1b. ¹¹⁵ velaret 1b. ¹¹⁶ confesse 1. ¹¹⁷ mete 1. ¹¹⁸ humilem 2.

¹¹⁹ diruerunt 1.

NOTÆ.

(27) scil. Harzburg

non suam curarent vindicare injuriam, saltem contumeliam Deo Deique sanctis illatam remanere non paterentur inultam. Ait Saxones non dicendos esse christianos, qui, cum supradicta scelera in domo Christi facerent, se Christum nec ¹¹⁹ amare nec timere monstrarent. Illos vero debere per hoc esse se Christi fideles ostendere, si, zelo Christi ferventes, ejus injurias non dubitarent ipso adjuvante vindicare. Has querimonias et supplicationes dum, quotiens fieret principum conventus, repeteret, annus integer evoluitur, antequam sua voluntas, ut in Saxoniam ducere posset exercitum, completeretur. Namque omnes qui miseriae miserabiles, quas intulerat Saxoniae, sciebant, cum omne bellum res sit aspera nec hujus belli satis pateret idonea causa, ad differendum hoc bellum quaslibet occasiones querebant. Quod nisi Rodolfum ducem Suevorum, quando cum rege foedus inibant, ut supra dictum est, Saxones offendissent, adhuc forsitan rex copias contra Saxoniam non haberet. Ille enim a Saxonibus, quorum confidebat auxilio, deceptus, regi quomodo poterat reconciliatur, et ei primus se cum suis omnibus Saxones hostiliter invasurum pollicetur. Sed hoc, ut dixi, post annum fiet integrum.

36. Interea missis vero in omnes circumquaque gentes legatis, donando, majora promittendo, cunctos si posset homines Saxonibus voluit hostes efficere, quia non tam eos suae potestati, quod leviter fieret sine bello, subicere, quam funditus ab hominum numero querebat adimere. Duci Boemorum Wrotislao ¹²⁰ Misnam civitatem cum omnibus ¹²¹ ad eam pertinentibus promisit, et sic eum, ut suis partibus adiutor esset, ascivit. Liuticisibus paganis crudelitatis quam semper in Saxones habuerant frena laxavit, et quantum Saxoniae suis finibus possent adjungere concessit. Illi vero dixerunt se Saxones multis bellorum tempestatibus expertos agnovisse, et se raro vel nunquam de bellis eorum gavisos fuisse; sibi suam terram sufficere, seque, si suos terminos defendere valeant, contentos esse. Regem Danorum promissionis juramento confirmatae commemorat, seque illi daturum cuncta quae sit pollicitus affirmat. Philippum, Latinae Franciae rectorem, multis pollicitationibus sollicitat, ut antiquae memor amicitiae, sibi quandocumque vocatus fuerit in auxilium veniat. Sed ille similiter a suis accusatus, et pene paterno solio depositus, vix suum honorem, cui adhuc haerebat, se dixit retinere; ne lum isti suum, a quo penitus ceciderat, temptaret reponere. Willelhum gentis Anglicae regem hac conditione suum vocavit in auxilium, ut ei vicem redderet aequam, si se umquam haberet necessarium. Ille vero respondit se terram illam bellorum

A violentia pervasisse, et ideo, si reliquerit eam, ne posthac recipiatur in ea, formidare. Willelhum ducem Pictavorum, matris suae germanum, sororis suae filio rogavit misereri, sibi quae ferre auxilium, quo posset in regnum patris sui, quo careret injuste, restitui. At ille tantas Francigenarum, Normannorum ¹²², vel Aquitanorum virtutes inter se et illum esse respondit, ut nullo ingenio per tantam fortitudinem cum exercitu transire potuisset.

37. Illis omnibus praeter Boemios fraudatus, cum de gentibus exteris vires satis magnas contra Saxones non haberet, pessimum, quod optime sciebat, consilium invenit, ut Saxoniam divideret, et Saxonibus contra Saxones pugnaret, ut quaelibet pars victa jaceret, ipse victor exultans triumpharet. Principes igitur B Saxoniae singillatim jubet ad se venire, causam fingens aliquam grandem, quam dicebat eorum consilio se velle terminare. Illi, nil dubitantes, quo sunt vocati venerunt, quo nec venire cessarent, si nullius causae interpositione simplici praeepto regem adire jussi fuissent. Sed venientes singulos primo blandus accipiebat, cumque jam secum aliquamdiu starent, animum suum eis aperuit, et eos, ut se ad opprimendam Saxoniam pro viribus suis adjuvarent, et hoc ipsum nulli proderent, jurare cogebat; quod nisi statim facerent, ab eo recedere non valebant. Inde factum est, ut in nostra parte pater, in ¹²³ adversa filius esset; hinc frater unus, illinc staret alius. Multi etiam de majoribus qui bona in utrisque regionibus habebant, ut utraque servarent, sponte C sua hic relicto filio sive fratre ad regem transibant, vel ipsi hic remanentes, fratres vel filios ad regem trans mittebant. Plerosque militaris ordinis ad se eodem modo vocabat, et prout cujusque animum cognoscebat, minis sive promissionibus ad bellum civile sollicitabat. Etiam famulos ad se vocatos non dedignatur orare, ut vel interficiendo vel deserendo dominos, mererentur libertate donari vel etiam domini dominorum suorum fieri. Sed haec omnia occulta erant adhuc; quia si quis ei suum jurabat adiutorium jurare cogebatur ejusdem fidele silentium.

38. Quid dicam quod episcopis, quos in suas partes trahere non poterat, hujusmodi dona mittebat, quibus illis episcopatum pariter et vitam adimeret, D quatenus his personis daret episcopatum, qui suae voluntati praerent ad omnia consensum. Per quandam fallacem ¹²⁴ monachum Werinhero ¹²⁵ Magdeburgensi archiepiscopo pulverem pigmentarium munus egregium misit, quem contra multas aegritudines salubrem sibi ab Italia a matre sua transmissum esse mandavit. Cujus partem crustae panis insertam catulo dari praecipit; cumque ¹²⁶ sine mora mori vidimus, et quia episcopus talem medicinam non gustaverat latati sumus.

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁹ n. Ch. 1. ¹²⁰ wratislao 2. ¹²¹ deest 4. ¹²² adest 1b. 2. ¹²³ normannorum 1. ¹²⁴ deest 1 ¹²⁵ falsum 2. ¹²⁶ werinhero 1. ¹²⁷ eum si praecipit ne 1.

39. Sed postquam hæc omnia famæ loquacitas per Saxoniam cœpit prædicare, et mala futura eodem quo postea veniebant ordine prædicere, plebs quidem, quæ causas nescit pensare, lætatur, et omnes qui suas terras invaserint, impetu primo prosternere minatur; at nobilitas magnis angustiis afficitur, dum robur regis prævalidum suumque perexiguum subtili rationis examine metitur. Illinc namque venturos ad pugnam Francos utrumque litus Rheni tenentes, Suevos, Bawarios, Lotharingos, et Boemios aspiciunt; hinc vero non nisi Saxonie vix tertiam partem inveniunt, quia omnes Westfali et omnes circa Misnam habitantes, regis auro corrupti, a nobis defecerunt¹²⁷. Ipsa quoque pars tertia vix secum fida manebat, quia¹²⁸ singulos in ea regia¹²⁹ promissa assidue sollicitabant. Omnes etiam episcopi præter quatuor, Magedaburgensem, Halberstadensem, Merseburgensem, Pattharbrunensem¹³⁰, aut aperte ad regem transierunt, aut animo nutanti nobiscum steterunt, ut in quamcumque partem res prospere cederent, illic securi declinare potuissent.

40. Eodem tempore multa per Saxoniam signa fieri vidimus, ex quibus mala quæ post venerunt præscire potuimus. Quod enim in Magedaburgensi prato vidimus corvos¹³¹ tam acriter inter se pugnantes, ut alii alios jacere dimitterent exanimis, narrare supersedeo, quia sacratoria, non minus futurorum præsaga, narranda habeo. Episcoporum nostrorum virgæ pastorales, aere sereno, immo¹³² astivo calore perusto, stantes in capellis ita madescebant ut aqua sua manum suam implerent, si quis eas accipiebat¹³³. In Stidaraburg erat lignea Christi in cruce pendens imago, quæ eodem tempore tanto sudoris in æstivis diebus manabat fluvio, ut nec inappulis¹³⁴ tersa sudare quiesceret, et¹³⁵ vascula nonnulla suscepto sudore impleverit. Werinherus Merseburgensis episcopus, dum sacra missarum solemnina celebraret, et more solito sanguini dominico partem corporis Christi imponeret, fundum calicis pars illa petebat, ac si caro Christi in planibum versa fuisset. Quidam presbyter in episcopatu Magedaburgensi in villa Weddinge¹³⁶ (28), in neutra parte conversationis egregius, qui nec vitiorum labe nec virtutum laude clareret eximius, dum in sacramentorum confectione venisset ad communionem, calice levato vidit vinum non solum spiritualiter, sed et¹³⁷ visibiliter, in sanguinem conversum; cujus rubore¹³⁸ pariter et densitate perterritus nihil inde sumere præsumpsit, sed in Magedaburg civitatem, ubi adhuc¹³⁹ venerabiliter servatur, cum magno

timore portavit. Quæ omnia quid significasse putamus, nisi laborem quem post experti¹⁴⁰ sumus?

41. Ergo cum regis ira longitudine temporis in nos nimis accensa, diutius latere non posset, certisque signis, quæ mala nobis cogitabat facere, pateret; tunc principes nostri singuli et universi pariter legationes assiduas nunc cum litteris nunc sine litteris ipsi regi fecerunt, quibus hoc solum ab eo multa supplicatione petierunt, ut, cætu principum suorum collecto, se coram eis aut culpabiles ostenderent, et convictos eorum judicio puniret, aut ipsi suam innocentiam judicio quolibet ostenderent, et in ejus gratia, sicut hactenus erant, permanerent. Verum cum ab eo nullum pietatis responsum accepissent, et eum de sua tantum perditione modis omnibus tractare cognovissent, ad eos qui cum eo principes erant legationes dirigunt, et eos, ut animum regis sibi placare velint, humiliter petunt. Ex quibus unam, quam Magedaburgensis archiepiscopus Magontino misit archiepiscopo, placuit epistolam supponere, ut ex hæc omnes alias, quia omnes unius modi erant, quilibet possit agnoscere.

42. « Domno Sigefrido¹⁴¹ Christi sanctissimo sacerdoti, Werinherus¹⁴² licet indignus sanctæ Magedaburgensis ecclesiæ archiepiscopus, et cum eo omnes Saxonie præsules, duces, comites, et universi simul clerici et Lici, magni vel parvi, orationem devotam pariter et servitutem subjectam. Multiplices et magnæ tribulationes, quæ nos nostris peccatis exigentibus inremediabiliter nisi pietas divina subvenerit affligunt, omnium qui vel Deum timent, vel se homines esse cognoscunt, misericordiam suppliciter querere nos compellunt. Unde quia vestram excellentiam Deum timere pariter et amare cognoscimus, specialiter ad almitatis vestræ misericordiam confugimus, humiliter orantes ut pro ipso Del timore causam nostram juste pensetis, et, si justa fuerit inventa, misericordiæ vestræ nobis auxilium ipsius amore justitiæ, quæ Christus est, tribuat. Dominus noster rex, postquam factus adolescens, abjecto principum suorum consilio, sui juris esse cœpit, et eorum qui nec æquum nec bonum considerant, magisterio se subdidit, semper nos insolito more querebat opprimere, bona nostra nobis eripere, suisque familiaribus ea contradere, non ob aliam culpam, nisi quia illi domi parum vel nichil habebant et terram nostram fructuosam videbant. Itaque munitiora nostræ regionis loca fortissimis castellis occupavit¹⁴³, in quibus armatos non paucos constituit, qui nos aut serviliter sibi servire compellerent aut libertatem defendere vo-

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁷ defecert 1. ¹²⁸ qui 1. ¹²⁹ regis 2. ¹³⁰ pathabrunensem 1? ¹³¹ ita scribendum, res ipsa et *Annal. Saxo indicant*; cervos 1. ¹³² ymmo ¹³³ arripiebat? tangebatur 2. ¹³⁴ mapulis 1. ¹³⁵ deest 1. ¹³⁶ in neutra parte conversacionis in villa Weddinge egregius 1. ¹³⁷ deest 1. 1^b. ¹³⁸ c. corobore 1. ¹³⁹ a. in sacello argenteo v. 1^b. *cod. Dresd.* ¹⁴⁰ epti 1. ¹⁴¹ S. 1. ¹⁴² W. 1. ¹⁴³ occupatum 1.

NOTÆ.

(28) Hodie Wedringen?

lentes occiderent. Ibi quanta pericula, quantas contumelias, quanta dampna in nostris corporibus, in nostris uxoribus, in nostris possessionibus passi sumus ¹⁵⁵, et qualiter inde nos ad tempus misericordia Dei liberavit ¹⁵⁶, quia vobis notum esse credimus, præterimus. Postquam vero, tempestate tanta misericordia Dei sedata, pacem et gratiam suam reddidit, nichil nos scimus contra eum fecisse ¹⁵⁷, unde merito debeat in nos recidiva bella movere. Prædia quæ querebatur ablata, legatis ipsius reddidimus, donec ipsi legati dixerunt, nichil esse reliquum quod reddere deberemus. Castella vel ceteras munitiones quas in nostris partibus destrui præcepit, omnes confregimus ¹⁵⁸, nisi quas ipse nobis nolentibus ¹⁵⁹ stare permisit. De monasterio suo destructo vel de sepulcris filii vel fratris sui violatis et ossibus eorum disiectis cum qualiter factum sit auferitis, quia nos sumus innocentes agnoscetis. Ipsius castelli ubi hæc acta sunt destructionem nulli nostrum credere voluit, sed hanc operam suis famulis ¹⁶⁰ et familiaribus injunxit; qui negligentes et pigri, quo citius quod erant jussi peragerent, omnes rusticos qui in illa vicinia erant convenire fecerunt, et eis demolendi castelli potestatem dederunt. Rustici vero, sicut rustici imperiti et ab eodem castello mala perpessi, cum nullus adesset qui castigaret, nihil in ipso volvere relinqui, quo ¹⁶¹ iterum deberet renovari. Postea sæpius domino nostro regi legationem sicut humiles servi cum multa supplicatione misimus, ut, si quid in illa vel qualibet causa contra eum fecisse videremur, principum suorum iudicio vel negando vel emendando satisfaceremus. Quam legationem quia adhuc ut accipere vellet nullius auxilio obtinere potuimus, vestræ sanitati simul emnes, pedibus vestris advoluti, supplicamus, ut nobis iram domini nostri regis mitigare velitis, eique suadere ut, quod uni faceret homini, facere dignetur universæ genti, scilicet ne prius nos furore bellico devastare quærat, quam nos coram principibus suis criminosos et crimen emendare nolentes ostendat. Securitatem quam vos et alii principes ejus jusseritis, a nobis accipiat, ut ad nos sine bello veniat, et vestro nos iudicio vel puniat, si meruimus, vel in pace cum gratia sua dimittat, si innocentes inventi fuerimus. Sin hoc noluerit ¹⁶², in qualibet regni sui parte principes suos convenire jubeat, et quoscumque ex nobis adesse voluerit, eis eundi, redeundi ¹⁶³, securitatem tribuat, et quidquid vos judicaveritis de nobis faciendum, faciat. Hoc ¹⁶⁴ igitur domino nostro suggerite, et ei pro Dei timore suadete ut nos homines esse cogitet, ne ad periculum animæ suæ nos innocentes perdere desideret. Si vestra subli-

mitas pigra vel minus pia in his agendis fuerit, districtum Dei iudicium nostras animas a vobis exigere habebit. Quod si vestrum pium consilium rex forsitam audire noluerit, rogamus vos et obsecramus, ut saltem vos et vestros instrumentum sui furoris habere non possit; ne, dum furori ejus ministratis, vite vestræ ¹⁶⁵ et animæ periculum incurratis. Valete. »

43. Eundem sensum continentes vel litteris vel verbis legationes cunctis ex illa parte principibus singuli principes nostri miserunt, et tandem a rege vix, magis importunitate devicto quam pietate molito, responsum hoc acceperunt, quod hoc solo modo suam gratiam habere possent, si se suamque libertatem et omnia quæ possidebant, potestatis regis sine omni conditione tradere voluissent. Quod facere rennuebant, quia nullius eum pietatis esse sæpe experti fuerant.

44. Anno igitur et amplius, postquam de Saxonia rex abiit, evoluto, quum rex esset Maguntiae, in dominicæ resurrectionis festo (an. 1075, Apr. 5), Saxonum nuntius illuc cum litteris venit, quas Udoni Treverensi archiepiscopo, qui missas eo die celebrabat, cum stans in pulpito faceret populo sermonem, porrexit, et ut eas omni populo recitaret et exponeret, ex omnium persona Saxonum pro Dei amore rogavit. Quod cum rex fieri prohiberet nuntius ipse litterarum sensum cuncto populo brevi sermone fidenter exposuit, et omnes qui Deum timerent, ne Saxoniam, prius quam de aliquo crimine convicta fuisset, armis invadere vellent, verbis omnium Saxonum postulavit. Sed dux Suevorum Rodulfus fœderis a Saxonibus cum rege subito compositi non oblitus, regem, quatenus injuriam cum Deo tum sibi suisque principibus universis contumeliose factam non sine vindicta dimitteret, instigavit, et ei se cum tota virtute quam posset habere promisit. Idem ceteri principes universi fecerunt, aliqui quidem multis promissionibus allecti, plures autem vicinæ mortis necessitate, quam vitare non poterant adducti.

45. Quod ubi Saxonibus est auditum, tunc frequentes regi cunctisque primatibus legationes miserunt, obsecrantes, ut se cum ferro nolent innocentes invadere; quia si in aliquo rei majestatis regis ostenderentur, ad ipsorum arbitrium parati essent pœnas dare. Tunc rex archiepiscopo Magdeburgensi cum quibusdam aliis suam gratiam mandavit; sibi quæ a suis amicis esse consultum, ne totam gentem sine culpa deleteret, innotuit; quorum consilium se velle, dixit, audire, si isti vellent a suis inimicis discedere, sibi quæ ¹⁶⁶ Burchardum Halberstadensem episcopum, Ottonem ducem, Fri-

VARIE LECTIONES.

¹⁵⁵ simus 2. ¹⁵⁶ liberaverit 2. ¹⁵⁷ deliquisse 2. ¹⁵⁸ ita 2. ¹⁵⁹ confringimus 1. ¹⁶⁰ volentibus 2. ¹⁶¹ f. et desunt 2. ¹⁶² quod 2. ¹⁶³ ita 2. ¹⁶⁴ voluerit 1. ¹⁶⁵ eis e. et r. 2. ¹⁶⁶ Hoc 2. ¹⁶⁷ nre f. ¹⁶⁸ sibi 1.

dericum praefectum palatii (29), cum ceteris quos adhuc quaereret, traderent¹⁸². Cui legationi cum consensu ipsorum qui poscebantur est responsum, ut ipsi ei hac conditione praesentarentur, quatenus sub utrorumque principum iudicio starent, ut eos illorum sententia vel convictos dampnaret, vel innoxios regis gratia cum tota Saxonum gente reconciliaret. Sed Willelmalus Rex agnomine, et Fridericus¹⁸⁷ de Monte, cum viderent aperte jam bellum coepisse, sacramenti quod cum ceteris Saxonibus fecerant obliti, multarumque calamitatum quas ipsi fuerant passi, necnon quod ipsi causa principalis erant incipiendi belli, patriam infideles deseruerunt, et infideliores ad hostem patriae regem noctu transfugerunt. Nam postea nec cives nec hostes eis fidem habebant, et apud utrosque viles et infideles, despecti et miseri erant.

46. Ergo rex cum toto quem poterat habere exercitu juxta Beringa¹⁸⁸ (30) venit, ibique positus castris condisit. At ex alia parte Saxones circa¹⁸⁹ Nechilstedi¹⁹⁰ (31) sua castra locant, et dum rex eos ad concilium vocet, expectant. Cumque verba quibus suos accusatos volebant expurgare disponent, aderat nuntius regis, qui regem cum Saxonibus non verbis sed ferro¹⁹¹ disputare velle dicebat, et huic disceptationi diem crastinum determinabat. Nondum bene nuntius ille verba finierat, cum veniens alter, regem cum toto exercitu adventare dicebat (an. 1075, Jun. 13). Quod primo non credentes, ubi nimis verum esse cognoscunt, quia nec consilii locus erat ineundi nec exercitus ad praelium ordinandi, quod ex improvise deprenti solent facere, pauci quibus vel animus¹⁹² vel arma fuerunt in promptu, fortiter ibant ad pugnam, plures vero, quibus longe vel animus vel arma erant¹⁹³, vertuntur in fugam. Verum ipsi pauci qui ad praelium perstiterunt, bene quantum poterant vel suam vel illorum qui fugerant vicem peregerunt. Nam, nisi Deus ibi superbiam nostram humiliare decrevisset, paucissimi nostri totum exercitum illum in fugam vertissent. Postremi enim illorum, nescientes quod nostrorum pars major fugae se dedisset, coeperunt et¹⁹⁴ ipsi fugae praesidia quaerere, et, nisi illi nostrorum fugam prius agnovissent, fugiendo nobis victoriam reliquissent. Quem cui belli casus daret occidere, nec ipsis qui occidebant dabatur agnoscere, quia tanta fuit pulveris facta commotio, ut cuiquam vix inter civem et hostem posset esse discretio. Hoc tamen comperimus, quod Udo noster marchio¹⁹⁵ consobrinum suum Rodulfum ducem gladio fortiter percussit in faciem, et nisi nasus galeae dependens

fideliter defenderet, partem capitis ei superiorem penitus abscidisset. Fratres in illo praelio fuere diversi, patres contra filios, necnon et alii affectus¹⁹⁶ erant contra se divisi. Sed si quis scelus in suo propinquo faceret, a nemine poterat sciri. Saevissimum quidem fuit illud praelium, sed brevissimo tempore peractum. Nam nostri numero quam pauci sed virtute multi — ipsi enim hostes numquam tantos ictus gladium se fatebantur audisse — postquam se a suis desertos esse viderunt, et ipsi multos occidendo fatigati fuerunt, ex paucis pauciores, paulatim se a periculo subtraxerunt, regique victoriae quidem gloriam, sed cum multa suorum ruina reliquerunt. Nam cum nostris ex partibus, ex summis principibus Gevehardus comes, ex mediis vero Folcmarus¹⁹⁷ et Suidgerus cecidissent, ex illa parte jacerunt octo primates, non minus ipso rege nobiles. Hoc praelium primum factum est anno Domini 1075, Idus Junii, feria tertia.

47. Ergo rex, adepta cum multo suorum cruore victoria, aliquot dies intra sua castra manebat, donec eos quos de suis metus disperserat¹⁹⁸ recollegit, et mortuos suos vel sepeliri vel in patriam sepeliendos fecit deportari. Deinde Saxoniam nimis laetus intravit, quam sic prostratam, ut ulterius non resurgeret, aestimavit. Obvia quaeque praedando diripuit aut incendio consumpsit. Si pagani nos ita vicissent, non majorem in victis crudelitatem exercerent. Feminis nil profuit in ecclesiis fugisse vel illuc suas res comportasse. Nam viri per silvas diffugerant, vel ubicumque spem salutis invenire latendo potuerant. Feminas in ipsis ecclesiis, etiam si fugissent ad altare, corrumpebant, suaque libidine barbaro more completa, feminas cum ecclesiis comburebant. Principes vero nostri diversas munitiones intraverunt, et inde legationes regis principibus¹⁹⁹ obviam miserunt, obsecrantes, ut vel nunc Deo de sua gloria²⁰⁰ gratias agerent, et fratribus suis in Christo pro Christi nomine vel victis parcerent. Quorum legationum quasdam supponere complacuit, ut ex his lector ceteras, quia omnes eundem sensum habebant, agnoscere possit.

48. « Sigefrido Magantino et Adalberoni²⁰¹ Wirtzeburgensi²⁰², praesulibus²⁰³ sanctissimis, Werinherus²⁰⁴ solo nomine Magedaburgensis episcopus, quicquid humiliter potest et devotius. Quia vos duos duorum praceptorum Dei flamma plus aliis fervere non dubito, specialiter ad vos duos supplex confugio, rogans et obsecrans, ut in hoc perfectam Dei caritatem, sicut confido vos habere, probetis, ut in miseros fratres misericordiae viscera misericorditer

VARIAE LECTIONES.

¹⁸² traderet 1. ¹⁸⁷ frihericus 1. ¹⁸⁸ betinga 1^b. c. *Dresd.* ¹⁸⁹ S. c. *desunt*. 1. ¹⁹⁰ Hechilstedi 1. *Wichelstedt* 1^b. c. *Dresd.* *Nechilstede* 2. ¹⁹¹ deest 1. ¹⁹² animis 1. ¹⁹³ erat 1. ¹⁹⁴ etiam 1^b. ¹⁹⁵ Udo marchio de Stadthen 2. ¹⁹⁶ effectus 1. ¹⁹⁷ folcmarus 1. ¹⁹⁸ desperat 1. ¹⁹⁹ principibus 1. ²⁰⁰ victoria 2. ²⁰¹ alberoni 1. *athelberoni* 2. ²⁰² wertzeburg. 1. ²⁰³ praesulis 1. ²⁰⁴ W. 1.

NOTAE

(29) I. e. comitem palatinum.

(30) Beringen prope Langensalzam.

(31) Nagelstätt ad Unstrudam.

habeatis. Cogitate quia, sicut vos melius quam ego A vel labore suæ dampnationis subdere potuisset, non novistis, quicquid alicui gratia divina largitur, hoc ei vice talenti, de quo rationem venturo iudici reddat, imputatur. Itaque quia vobis familiaritatem coram domino nostro rege, regis cœlestis misericordia voluit concedere, sic ipsam familiaritatem facite cunctis qui vestro indigent auxilio prodesse, ut et omnis qui vestro sublevatus fuerit auxilio, de vestra felicitate gaudeat, et ipse Deus æternam mercedem vobis pro merito talenti tribuat. In primis igitur meam causam cum domino nostro dignetur misericordia vestra misericorditer tractare, scilicet quia semper volui et volo pro viribus meis, et ultra vires, ejus honori servire. Quod si me forte majestas ejus accusat ¹⁷⁹, quia ¹⁷⁸ nuper quasi pugnaturus cum eo venerim; hoc, quod ipsa Veritas, quæ Christus est, B novit verum esse, respondeat: me nulla pugnandi causa venisse, sed ob hoc solum, sicut coram legatis ejus fuerat constitutum, ut eos quos ¹⁷⁷ vestris partibus suos vocaverat inimicos, volentes sive nolentes ei præsentarem, quatenus vestro aliorumque principum iudicio, vel in crimine deprehensi justo supplicio subjacerent, vel innocentes inventi, vobis intercedentibus gratiam ejus reciperent. Quorum causam quia non est dignatus accipere, quid me nisi, sicut feci, decebat abscedere? Si alias michi quasi-bet culpas imponet, ne longum faciam, vestram aliorumque ejusdem ordinis virorum patiar sententiam. Deinde domino ¹⁷⁷ nostro regi dignetur almitas vestra suggerere ut recorderetur se cœlestis regis vicem simul et nomen habere, qui dicit se misericordiam magis velle quam sacrificium, et qui venit non ut iudicet mundum sed ut salvetur mundus per ipsum; quatenus dum hæc recogitans eum, cujus est ¹⁷⁸ membrum et cujus nomen habet, actibus studeat imitari, mereatur in regno cœlesti beatitudinis æternæ gloria coronari. Per totum fere annum litteris aliisque legationibus nostris omnes fere principes regni suppliciter adivimus, et ut nobis copiam coram veniendi acquirerent oravimus, quatenus eorum iudicio vel noxii dampnaremur ¹⁷⁹ vel innoxii solveremur. Quod quia numquam impetrare potuimus, iterum vos et omnes Dei fideles suppliciter oramus, ut saltem nunc, postquam iram suam nostro cruore satiavit, postquam Deus illi, sicut oportebat, honorem donavit, furorem deponat, Deo gloriam reddat, et quod ante sanguinem effusum fecisse poterat, nunc tanto sanguine fuso faciat, Dei nobis locum ubi vobiscum, et cum Rodolfo, Berchtaldo ¹⁸⁰, Godefrido ducibus convenire possimus ¹⁸¹; et in quacunque re vobis culpabiles esse videbimur, omni voluntate nostra deposita, vestræ prudentiæ iudicium volentes patiemur. Nulla fuit umquam in quolibet pagano tanta crudelitas, ut quos sine omni periculo

vel labore suæ dampnationis subdere potuisset, non sine suo suorumque periculo sibi subicere vellet. Quod si nostrum sanguinem, dum nichil ejus super-sit, laborat effundere, cogitet hoc non facile fieri posse sine suorum aliqua commixtione ¹⁸². Itaque si nobis nullam misericordiam facere disponit, saltem suorum manibus et gladiis parcere velit. Hæc igitur et si qua potueritis aptiora, domino nostro suggerite, eique ut Deum timeat, populumque, cui rector est datus, non perdat sed custodiat, suadete: ut et ille si vos audierit, et vos si bene suaseritis, æternam mercedem recipiatis.

49. « Dominis et N. sacerdotibus sanctis, ceterisque viris ejusdem virtutis et ordinis, Werinherus ¹⁸³ plenus omni miseria, æterna participari misericordia. Quamvis omnes supplicationes, quas vestræ paternitati verbis vel litteris feci, nichil michi adhuc videam profuisse, tamen iterum vestræ pietati non cesso supplicare, ut, si vos nec mea innocentis calamitas, nec, quæ vel nocentibus solet misereri, flectit ulla pietas, saltem vos tædio suo mea vincat importunitas. Per omnipotentis igitur Dei clementiam vos rogo pariter et moneo, præsules sanctissimi, ut in me vos ipsos considerare dignemini, et me non solum in nullo crimine convictum, sed nec de ullo ¹⁸⁴ crimine compellatum, condemnari ne patiamini. Culpa michi prius imponatur, defensionis michi locus donetur, ubi vel nocens vestro iudicio dignum cogar subire supplicium, vel innocens vestrum sub gratia domini nostri ¹⁸⁵ merear habere consortium. Quis enim fuit umquam juste prius dampnatus, quam de aliquo crimine fuisset accusatus? Nondum michi cognovi culpam quamlibet imponi, et jam, quasi criminum plurimorum convictus, poenas severissimas dedi. Quod si me quisquam domino meo fuisse vel esse perfidum criminatur, non minus quam qui dixit Domino: « Demonium habes » mentitur. Hæc igitur cum domino nostro elementer tractate, et ut se regem esse recogitet ¹⁸⁶ suadete, et unte rex sit appellatus edocete. Vestra quoque sapientia dignetur secum pensare, cujus vel quanti criminis sit, ecclesiarum bona vastare, ipsas ecclesias polluere vel incendere; et si ullum vel magnum crimen esse videatur, in hoc ¹⁸⁷ vos domino nostro fideles esse probate, ut, dum eum ab injusto revocatis, ejus animam ab incendio gehennæ liberetis; ne, dum ille externa sanctorum bona injuste devastat, internis bonis, sanctorum gratia privatus, juste careat. Recorderetur etiam prudentia vestra quia mortem minatur apostolus non solum morte digna facientibus, sed etiam consentientibus. »

50. Fridericus vero, Monasterii præsul venerandus, quia de nostris partibus erat oriundus et Magdeburgensis ecclesiæ fuerat olim canonicus, ar

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁹ incusat 2. ¹⁷⁸ quod 2. ¹⁷⁷ domino 2. ¹⁷⁸ e. m. et c. desunt 1. ¹⁷⁹ dapnemur 1. ¹⁸⁰ bertoldo et g. 2. ¹⁸¹ possumus 1. ¹⁸² admixtione 2. ¹⁸³ W. 1. ¹⁸⁴ illo 1. ¹⁸⁵ d. n. regis 2. ¹⁸⁶ ita 2. ¹⁸⁷ cogitet 1. ¹⁸⁷ v. nichil vos 1.

chiepiscopo Magedaburgensi litteras misit, quibus cum ¹⁰⁰ commonuit, ut quocumque modo potuisset, pacem facere cum rege satageret. Quibus litteris has litteras Magedaburgensis archipræsul remisit :

51. « Sacerdoti Dei Friderico ¹⁰⁰ sanctissimo, Werinherus ¹⁰⁰, eo quod vocatur indignus, devotos fraternæ servitutis affectus. Quamvis eo mœrore, quem nova tribulatio genuit, ita sim plenus, ut in penetrabilibus cordis mei nullus ulli gaudio possit inveniri locus, consolationis tamen vestræ litteras ut accipi, non parum lacrimas mœroris repressi, quia nonnullum lenimen doloris ¹⁰¹ habeo, cum vel unum fratrem fraterno dolore dolere video. Tunc autem solido gaudio gauderem, si vos sicut tribulationem quam sumus experti, sic innocentiam nostram ¹⁰² considerare viderem, vel si consilium, quod michi de facienda pace datis, ut ipsa re fieret, adjuvare possetis. Ut enim a rege nostro cunctisque regni principibus, maximeque ab episcopis nostris confratribus, igni ferroque terra nostra vastaretur, quod crimen nostrum tale præcessit? Vel si ullum fuit, in quo concilio sacerdotum, in quo palatio principum declaratum patuit? Quando vocati ¹⁰³ ad satisfactionem venire contempsimus? A quibus accusati et ¹⁰⁴ convicti sumus? Immo postquam domini nostri regis iram, licet sine causa, in nos exarsisse cognovimus, singulos principes, sacerdotes et laicos, scriptis et dictis suppliciter oravimus, ut coram veniendi copiam nobis impetrarent, quatenus aut criminosi ipsorum iudicio dampnaremur ¹⁰⁵, aut sine crimine cum pace et gratia domini nostri dimitteremur. Quod cum nobis nichil prodesse videremus, ipsi domino nostro legationem sicut humiles servi sæpe fecimus, supplicantes ut nos vel in crimine deprehensos iudicio principum palam dampnaret ¹⁰⁶, vel sine crimine repertos gratiæ ¹⁰⁷ suæ serenitate donaret. Hac igitur de culpa terram nostram sævus vastator invasit, igni ferroque pene desertam reddidit. Quod si soli laici in illo exercitu fuissent, forsitan ecclesiis et ecclesiasticis rebus perperissent. Nunc vero quia ¹⁰⁸ plurimæ sacerdotes aderant, nulli rei sacræ parcebant, sed ecclesias, quas vel ipsi vel fratres ¹⁰⁹ eorum consecraverant, igne nefario succendi videbant, nec contradicebant. Quid igitur tunc laici facerent, cum episcopos ut talia fierent consentire vel etiam instigare viderent. Sed ut hæc gesta sint ¹¹⁰, quamvis ante simus ultra modum puniti quam aliquo modo in culpa qualibet inventi, quamvis ab illis simus cæde et incendio

A sine culpa vastati, a quibus nos oporteret vel in aperto crimine defendi, tamen de facienda pace consilio vestræ pietatis acquiescimus, si eam fieri posse sine majore ¹¹¹ dampno nostro viderimus. Illarum partium principes in aliquem locum, quo nos tuti possimus occurrere, veniant, nosque sua sapientia quid nunc acturi simus edoceant; quia quicquid eis placuerit, dummodo nobis vel posteris nostris non noceat, noster consensus concorditer implebit. Quod si paternitas vestra suscipiens hanc ¹¹² operam opere complebit, cum cælesti præmio nos omnes fideles semper amicos habebit. »

52. Ipso tempore Deus omnipotens urbi Magedaburgensi per sanctorum merita, qui ibi plures habentur, magnam misericordiam ostendit, et ipsam urbem totumque illud episcopium a crudeli regis invasione ita mirabiliter defendit, ut nulli qui hoc cognovit ¹¹³ liceat dubitare, ipsorum meritis sanctorum tunc illam civitatem incolumem perman-
B sisse. Nam cuidam ancillæ Dei ante prælium per visionem fuerat revelatum, si caput sancti Sebastiani, quod in eadem civitate cum multa veneratione habetur, circa terminos episcopii fuisset portatum, eosdem terminos nullus posset intrare hostium. Quod cum ipsa Meginfrido ¹¹⁴, ejusdem urbis præfecto, et præfectus antequam exirent ab bellum, nobis audientibus archipræsuli nostro retulisset (52), peracto jam prælio, caput ipsum omnes terminos nostros, antequam rex veniret, circuire fecimus (53), et ita esse sicut ancilla Dei prædixerat, ex ipso rerum eventu comperimus. Nam ubi-
C cumque rex ad ipsos terminos venit, divino nutu perterritus rediens, nusquam illud episcopium intravit.

53. Sed cum rex exercitum comitante venisset Goslariam, ibique a quibusdam nostris episcopis triumphali susceptus esset gloria, ab amicis suis, quid sibi foret agendum, quæsit, et vix, quod sibi utile esset, invenire potuit. Nam consilium quod ei dederunt pene omnes, ut Deo de victoria sua gratiam ¹¹⁵ ageret et Saxones in pacem et gratiam suam sicut rex christianus reciperet, non accepit; quod vero ipse solus volebat, ut statim cunctos suæ servituti subiceret, ad præsens implere non potuit. Nam nec principes omnes capere valebat, quia per diversa dispersi fuerant, nec diu cum exercitu in hac terra manere potuit, quia fames in illo anno nobis tunc utilis fuerat, et Julius mensis fruges adhuc maturas non exhibebat; nec vero tutum putabat sine exercitu tunc in Saxonia remanere. Abiit ergo

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ cum ut fidelis terræ de qua natus erat c. 2. ¹⁰¹ F. 1. 2. ¹⁰² W. 1. ¹⁰³ cordis 2. ¹⁰⁴ vestram 1. ¹⁰⁵ deest 1. ¹⁰⁶ vel 2. ¹⁰⁷ dampnaretur 1. ¹⁰⁸ dampnare 1. ¹⁰⁹ sue g. sue 1. ¹¹⁰ quam 1. ¹¹¹ vel e. confratres dedicaverant 2. ¹¹² st 1. ¹¹³ majori 2. ¹¹⁴ h. piam op. 2. ¹¹⁵ cognot 1. ¹¹⁶ meinfrido 1. 2. c). *infra* cap. 117. ¹¹⁷ ita ed. glām [gloriam] (daret corr.) ageret 1.

NOTÆ.

(53) Hinc patet, Brunonem inter clericos archiepiscopi familiares fuisse.
(55) Ebra prope Sondershausen.

cum toto exercitu, et Saxoniam, sicut prius, habuit in incerto. Nam postquam recessit, Saxones iterum congregantur, Deumque quod eos misericorditer castigans, non penitus opprimi permiserit, humili devotione collaudant, et se invicem, quatenus unanimiter pro sua libertate tota virtute pugnent, adhortantur; Deique misericordiam non ex toto sibi sublatam inde ³⁰⁶ coniectant, quia ³⁰⁷ quasi paterna pietate flagellati, ad recipiendam virtutem discessu regis opportunum tempus acceperant.

54. Interea rex totum exercitum iterum congregabat, ut Octobri mense Saxoniam ingressus, fruges, quas Julio mense multas in agris viderat, aut utendo aut comburendo consumeret, populumque totum vel rebellem gladio devorandum daret, vel humilem perpetuæ ³⁰⁸ servituti subiceret. Econtra Saxones magno jam periculo facti prudentes, cum non minore venerunt exercitu, jam non sicut antea fugaces terga daturi, sed fortiter pro sua libertate pugnaturi, ita ut eam vel Dei auxilio firmiter retinerent, vel cum vita simul amitterent. Ergo ambo exercitus in loco qui dicitur Everha (35) conveniunt, et a se non loco sed animo longe fuerunt. Tamen exercitus regis ad prælium non ut antea promptus erat, quia non, sicut audierat, inbelles esse Saxones expertus fuerat, et magna sibi pars de priori multitudine deerat. Nam Berchtoldus et Rodulfus duces postquam a priori sunt prælio reversi, divina pietate compuncti, quadragesimas publice ³⁰⁹ jejunaverunt, et amplius se pro rege contra Saxonum innocentiam non esse pugnuros, fideliter Deo voverunt. Tunc illi ³¹⁰ ad Saxones miserunt; et accepta dataque fide, ad secretum consilium principes ex utraque parte convenerunt. Ibi illi nostris in sua fide promiserunt, quod si se sponte tradendo regi vellent honorem facere et tota Saxonia quæta staret in pace, et ipsi nec in dura nec in longa forent captivitate. Fama quoque testante comperimus, quod rex suis jurasset principibus, ut si hoc ad honorem suum perlicerent, in principio Novembris proximi omnes ad sua cum pace et gratia sua dimitteret. Igitur omnes episcopi nostri, duces, comites, ceterique majores ³¹¹, manu fidei ab illic accepta, regie potestati se sponte tradiderunt (Oct. 25), totumque populum suum valde tristem in patriam redire jusserunt.

55. Distributis ergo per custodias principibus nostris, rex omisso exercitu Saxoniam cum magna gloria ingreditur, et ab his qui domierant cum majore gloria suscipitur. Nam sperabant eum, sicut promiserat, cum pace et pietate venire, omnesque

A suas injurias oblivioni perpetuæ tradere. At ille, suæ promissionis oblitus, nec Deo pro victoria quam sic leviter acceperat dignas laudes humiliter reddidit, nec illam quam tunc habebat gloriam unquam se disperditurum ³¹² credidit. Quod si regi regum se tunc humiliter substerneret et in victos misericordiam Dei ostenderet, non solum quos vicerat Saxones, sed omnes quibus imperabat gentes, timere se pariter et amare faceret, et ad illas etiam nationes quæ sibi non subfacebant, gloriæ suæ famam cunctis laudandam transmitteret. Quia vero crudelitatis antiquæ non immemor, timere tantum nec amari curabat, nec Saxones sibi fideles nec alias sui regni nationes devotas habebat, et ingentem apud exteras gentes laudem, quam posset habere, perdebat. Amicis enim non minus quam hostibus crudelis fuit, nisi quod in amicis crudelitatem prius exercebat, ut hostes ex hoc cognoscerent, quid sibi futurum sperarent.

56. Ekkiberti ³¹³ denique marchionis, qui Saxonibus nullum fecerat auxilium, sed regi, utpote valde propinquo genere, toto animo favebat, possessiones prius invadit, easque Othelrico ³¹⁴, cuidam de suis consiliariis, donavit. Hic Othelricus de Godesheim oriundus fuit, et quia Dei timorem penitus abjecerat, Godeshaz ³¹⁵ (34) agnomen habebat, quia vere ex odio Dei venerat, quod ille regi familiariter adhærebat regisque mentem pro suo velle disponebat. Deinde nostrorum bona captivorum, quæ ipsis manere debebant integra si fides fuisset ei integra, suis parasitis largitur; et quæ suis principibus in nos bona promisit, cuncta mentitur. Tunc urbes et castella vel quascunque munitiones adhuc habebat Saxonia, suis sequacibus commendavit; et ut per totam regionem tyrannidem exerceret imperavit.

57. Natalis dominici festivitatem, ubi 1076 annus ab incarnatione Domini inchoatur, convocatis ³¹⁶ ad se sacrum partium episcopis ³¹⁷, animo non festivo Goslarie celebravit, quia festum salutis humanæ principium Ottonis occisione nefanda contaminare disposuit; quem ³¹⁸ Christus ad honorem suæ nativitatis eadem gratia mirabiliter eripuit, qua ad liberandum genus humanum ipso tempore Deus homo fieri voluit. Nam ipsum ducentem Roberto ³¹⁹ Bavenbergensi episcopo servandum commiserat, et episcopus eum in castello quodam, dum ipse pergeret ad curtem regiam, militibus suis custodiendum tradiderat. At rex illuc episcopo nesciente misit, ducentem ad se duci præcepit, ita ut, temporum vicibus mutatis, per noctes irent et per dies noctium vice quiescerent. Cumque in media nocte a quatuor armatis inermis ipse du-

VARIÆ LECTIONES.

³⁰⁶ idem 1. ³⁰⁷ quod 2. ³⁰⁸ ita 2. perpetuo 1. ³⁰⁹ p. pro dei timore i. 2. ³¹⁰ Hi 2. ³¹¹ majores Saxonum et Thuringorum 2. ³¹² ita correxi; dispositurum 1. dispositurum ed. ³¹³ Erriberti 1. 1^b. Ekkberti marchionis de Brunswic 2. ³¹⁴ ita 2. Othelrico 1. 1^b ita et infra. ³¹⁵ ita 2. godeshez 1. godesheta 1^b. ³¹⁶ convocatis 1. ³¹⁷ cum frequentia suæ partis principum 2. ³¹⁸ quam 1. ³¹⁹ Roberto 1. Roberto 2.

NOTE.

(34) Id est 1° diu Dei.

ctus Goslarum venisset, et illi per curtem ad silvam tendere voluissent, tunc primum intellexit, quod in silva se³⁰⁰ occidere jussi fuissent. Igitur eos rogat, ut sibi ad monasterium orare liceat. Quod ei cum fuisset negatum, subito unius ipsorum gladium comprehendit³⁰¹ per capulum, et cum ense nudo, inivit illis, ad episcopi sui custodis cubiculum³⁰² pervenit, et cum magno strepitu episcopo expergefatto, rem quæ secum agebatur innouit, eumque ut se a furtivæ casu mortis eriperet oravit. Quod cum per oppidum divulgatum fuisset, rex eum sicut voluerat, non præsumpsit perdere, sed eum libere per curiam quo vellet ire permisit. Sed ille, sicut erat vir in omnibus prudens, ad consilia regis frequenter accessit, et sapientia sua brevi tempore promeruit, ut quicquid ad honorem regis pertineret, ejus consilio maxime rex ipse disponderet. Denique quem nuper habebat hostem sævissimum, eum nunc cepit habere consiliatorem fidelissimum (an. 1076).

58. Nos autem ubi principes illos, qui nostros habebant in custodia, Goslarie esse comperimus, literas eis supplicationum pro principum nostrorum liberatione transmisimus, quæque civitas sive provincia pro sui episcopi sive primatis ereptione. Ex quibus unam tantum placuit epistolam subnectere:

59. « Domno Udoni, ovium Christi sanctarum sanctissimo pastori, clerus et populus Magedaburgensis³⁰³ ecclesiæ devotionem fidelissimam utriusque hominis. Quod tanti viri notitiam familiariter et gratiam nulla nobis adhuc nostræ servitutis exhibitione quæsimus, nosmetipsos inter nos vehementer accusamus, et nulla nos servitutis nostra vobis³⁰⁴ vel notos esse factos eo magis erubescimus, quo non promeriti tanta pietatis vestræ solatia in multis nostris tribulationibus accepimus. Ex omnibus enim tribulationibus, quas vel longus jam nos usus ferre sapienter edocuit, vel quas ipsa novitas quo insolitas³⁰⁵, eo nobis graviore reddit, nulla nobis umquam gravior incubuit, quam quod nostro domino archiepiscopo³⁰⁶, immo patre piissimo, per tam longæ captivitatis ærumnam carere contigit, his præcipue tempestuosis temporibus, in quibus nobis esset maxime necessarius. Sed quia, sicut ex ipsius legatione cognovimus, multa vestræ pietatis humanitate fruitur, ita ut se non dolore captivitatis affici, sed a labore, quo plurimo fatigatus erat multa dulcedine vestra relicti fateatur, omnium quas³⁰⁷ nos patimur afflictionum libenter oblit, dum caput nostrum gaudere cognoscimus, dolorem membrorum, vel si magnus sit, nullum putamus. Paternitatis igitur vestræ pedibus omnes unanimiter devoto corde prostrati, plurimas plurimæ referimus gratias vestræ

A pietati, quia dum hanc quæ maxime nos affligebat curam misericordia vestra mitigastis³⁰⁸, omnes alias sollicitudines nos ventis in Creticum³⁰⁹ mare portandas tradere fecistis. Quod si divina favente clementia solidum nobis hoc gaudium vestra paternitas effecerit et ad sua citius redire dominum nostrum suis suorumque supplicationibus adjuverit, numquam vos priora nobis beneficia præstitisse penitebit, dum et ipsum dominum nostrum vobis amicum semper ad omnia paratissimum, nosque omnes non minus devotos habebitis et subjectos, quam clerum sive populum proprium. Ad quod perficiendum si vestra sublimitas eo quo speramus studio voluerit eniti, sine multo labore credimus id posse fieri, quia hoc certum tenemus, quod ipse tenetur innocens captivus et sola suæ salutis ecclesiæ fuit ei causa traditionis suæ. Omnipotens igitur Deus diu vos in hac vita conservet, Ecclesiæ suæ solatium, et post hanc vitam tribuat vobis sempiternum beatæ vitæ præmium. Valete³¹⁰. »

60. Cum ergo rex urbes et omnes in Saxonia mutationes suorum fidelium præsidii occupasset, et nichil sibi, quominus in Saxonia faceret cuncta quæ vellet, putaret obstare, transivit a nobis in medio quadragesimæ (1076), obsides multos secum ducens, et apud nos, qui tributa de regionibus nostris exigerent relinquens. Cumque suos fines intrasset, et duces ejus ceterique qui fortiter in prælio pugnaverant dona triumphalia expectarent, ille munus quod fere cunctis suis fidelibus largiri solitus erat (35), etiam nunc in præmio virtutis dare parabat; dolensque quod ex principibus in prælio non ad votum suum cecidissent, vitam, quam per ignaviam eos servasse credebat, eis per sævitiam auferri³¹¹ cupiebat. Nam ut solus omnium dominus esset, nullum in regno suo dominum vivere vellet. Itaque cum tribus fortissimis viris armatis quandam domum desertam medio noctis intravit, et illuc unum ex militibus Rodulfi ducis secreto introduxit. Qui visis gladiis sibi timuit, quia quo effugeret non habuit. sed cum rex multis eum promissionibus oneraret, si Rodulfum docem, ubi primum sibi daretur oportunitas, occideret, non amore promissorum sed timore gladiorum præsentium, hoc se facturum quasi lætus promisit, suamque promissionem juramento confirmavit. Mane autem facto, cum dux de virtute et fide multum laudatus a rege, cum multa suavitate dimissus abiret, ille correptis armis velociter insequitur, et lancea protensa per mediam turbam festinans, alto clamore se ducem occidere minuitur. A militibus vero circumdatus et causam terroris interrogatus, totam seriem negotii quod in

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ se furtim o. 2. ³⁰¹ appr. 2. ³⁰² hospitium 2. ³⁰³ magleb. 1. ³⁰⁴ nobis 1. ³⁰⁵ insolitos 1. ³⁰⁶ archi. 1. ³⁰⁷ quos 1. ³⁰⁸ mitigasti 1. ³⁰⁹ ita evadendi ex Horat. Od. l. 26. v. mercium 1. in Ercium ed. ³¹⁰ Val. 1. ³¹¹ auferre 1.

NOTÆ.

(35) Id est mortem.

nocte gestum fuerat exponit, armisque projectis A
ipsi duci, quid et qua vi coactus jurasset, inno-
tescit.

61. Alio tempore, cum idem dux reginam in manu
sua a monasterio duceret, rex sagittario³³³ cuidam
præcepit, ut eum juxta reginam sagitta transheret.
Sed ab eodem sagittario præmonitus dux, reginam
non perduxit, sed inventa qualibet causa festinus ab
ea recessit.

62. Tertia vice cum causæ quædam³³⁴ intra cu-
biculum regis agerentur, et actionibus illis dux cum
paucis suis interesset, nuntiatus est ei quod duo
regis famuli januam cum nudis gladiis obsiderent,
qui ducem egredientem ex utroque latere perfode-
rent. Itaque suos cum gladiis occultis occulte fecit ad-
venire, et aliquos ex ipsis cubiculum fecit intrare,
plurimos vero præ foribus stare. Cumque omnia si-
cut jusserat essent disposita, cum suis accedens ad
januam: *Tales, inquit, janitores, domne rex, in ve-*
stro cubiculo nollem modo vidisse, nec unquam post-
hac amplius volo videre. Hæc locutus et abiit cum
magno furore, et dixit, quod et implevit, quod num-
quam³³⁵ vellet ulterius ad regis curiam venire.

63. Eodem vel³³⁶ simili dolo etiam Bertholdum
ducem³³⁷ quærebat perdere, quia hi duo magis vi-
debantur ejus malitiæ obsistere. Et quare de duobus
tantum ejus sævitiam commemoro, qui nullum de
principibus possum asserere securum tali periculo?
Quadam namque die dum ipse cum suis scurris mo-
raretur in cubiculo, et episcopi ceterique primates
excubarent in vestibulo, fertur illis dixisse qui con-
silio et fautores erant suæ nequitie: « Ecce isti sunt,
qui regni mei divitias habent, et me meosque om-
nes in paupertate reliquerunt. Quod si illi de medio
fuissemus ablati, ego cunctique mei familiares cito
possemus divites fieri. Quapropter, si viri estis et
divitias habere cupitis, istos nunc inermes armati
fortiter invadite, et omnia quæ illi possident acci-
pite. » Habebat autem in cubili suo semper multas
securas lato ferro splendentes, quibus nec clipeus
nec galea resistere poterat virtute aliqua. Quod nisi
Anno Coloniensis præsul ab uno qui cum ceteris facinus
erat acturus paulo ante fuisset submonitus, ea die
fuissemus perpetratum miserabile facinus.

64. Verum ut ad priora paulisper revertar, ubi D
primates nostri dedicationem fecerunt, omnes semitas
quæ per montes ducunt in Italiam, rex claudi præ-
cepit, nec ulli homini viam patere permisit, ne rei
veritas ad apostolicum prius veniret, quam ipse per
legatos in suum favorem ipsum apostolicum tradu-
ceret. Deinde misit Romano pontifici legatos, qui ei
intimarent, quod episcopi Saxonie sui ordinis obliti,
contra se in prælio congressi³³⁸ fuissent, eumque
rogarent, ut eos, sicut infideles perjuros et belli
civilis auctores, gradu sacerdotali deponeret, qua-

tenus tales per quos³³⁹ ecclesia pacata regeretur,
ipse in eorum locum poneret. Sed regis legatos ad
apostolicum fama præcesserat, eique seriem rerum
gestarum totam veraciter indicaverat. Misit ergo
regi litteras, quibus eum de multis aliis crimini-
bus arguebat, et ut episcopos a captivitate dimissos,
ecclesiis bonisque suis integre restitutos, remitteret,
orabat, et post hæc³⁴⁰ concilium in eo loco quo
venire posset apostolicus congregaret, ubi episcopi
vel, si digni essent, episcopalem perderent dignita-
tem, vel injuriam quas erant passi canonicam reci-
perent satisfactionem. Quod si in his sacris canoni-
bus noluisset rex obediens existere³⁴¹ et excommu-
nicatos a societate sua repellere, se eum velut putre
membrum anathematis gladio ab unitate sanctæ
matris Ecclesie minabatur abscindere. Qua legatione
suscepta, et venientibus suis quos miserat apostolico
confirmata, tristis valde fuit, quia in apostolica
dignitate malitiæ suæ, sicut sperabat³⁴², auxilium
non invenit.

65. Rex igitur cum suis deceptoribus una Wor-
matiam venit, et cum singulis vel³⁴³ binis consilium
inivit, qualiter dignam vicem rependeret³⁴⁴ illi
contumeliæ, quam omnes audiverant Romanum pon-
tificem sibi fecisse, quod eum se minatus sit excom-
municaturum³⁴⁵, cum tale quid cunctis temporibus
fuissemus inauditum. Cumque multa multis modis diu
volutarent, tandem quibusdam eorum placuit, ut
episcoporum concilio facto, papam quasi Simoniacum
communi consensu dampnaret, eoque deposito, rex
in loco ejus unum de suis amicis constitueret, qui
omnia quæ regi fuissent placita, tota voluntate per-
ficeret. Hoc igitur inito confirmatoque consilio, fecit
omnes suos episcopos convenire, et coegit eos Hil-
debrando, qui Romanus pontifex vocaretur et non
esset, subjectionem et obedientiam interdiceret; et
hoc ut post nullum eorum posset negare, fecit unum-
quemque eorum nomine suo prænotato manu propria
abnegationem Hildebrando chartis³⁴⁶ singulis inscri-
bere hoc modo: « Ego N³⁴⁷ civitatis N. episcopus,
Hildebrando subjectionem et obedientiam ex hac
hora et deinceps interdicto, et eum posthac apostoli-
cum³⁴⁸ nec habeo nec vocabo. » Quod quidem
pauci fecerunt ex animo, qui et auctores ipse fuere
consilio; plures vero litteras quidem abrenunciatio-
nis mortis timore scripserunt, sed invites se fe-
cisse per hoc ostenderunt, quia cum primum datur
eis oportunitas, apostolico supplices confessionis
litteras dirigunt, et se reos ei agnoscunt, sed ex-
purgationem necessitatis obtinent. Deinde per to-
tam Italiam misit epistolas, magnis donis et majo-
ribus promissis illius terre principes in favorem
suæ partis inclinans. Itaque nostrates³⁴⁹ episcopi
solummodo scripto; illi renuntiabant etiam³⁵⁰ in-
ramento. Romanos etiam quam plurimos pecunia

VARIE LECTIONES.

³³³ sagittario 1. ³³⁴ quadam 1. ³³⁵ deest 1. ³³⁶ et 1. ³³⁷ B. d. de Zaringe 2. ³³⁸ congressi 1. ³³⁹ deest 1.
³⁴⁰ p. h. in c. 1. ³⁴¹ ee 1. ³⁴² sperarat 2. ³⁴³ ita 2 illis 1 1^b ³⁴⁴ ita edd. recte; repelleret 1. ³⁴⁵ excom-
municarum 1. ³⁴⁶ cartis 1. ³⁴⁷ enim 1. ³⁴⁸ apostolicum 1. ³⁴⁹ Teutonici 2. ³⁵⁰ non 1^b et edd.

corrupti, et ut Hildebrandum ab apostolicæ sedis honore deicerent, talibus litteris oravit. Ipsi quoque apostolico plenas contumeliis litteras direxit, in quibus, ut apostolicum nomen et sedem cito relinquere, minaciter præcepit. Hoc autem exemplum est litterarum :

66. « Heinricus (36) Dei gratia rex, universæ sanctæ Romanæ ecclesiæ clero et populo, gratiam salutem et omne bonum. Hæc fides firma et inconcussa³³⁰ creditur, quæ semper et eadem et præsentī servatur et absentī, nec diuturna ejus cui debetur absentī, nec longi temporis tædio immutatur. Quam talem vos nobis servare scimus et gratias agimus, et ut eadem perseveret petimus, videlicet ut, sicut facitis, amicis nostris amici, inimicis nostris inimici jugiter existatis. Inter quos scilicet Hildebrandum monachum notantes, vos in ejus inimicitiam excitamus, quia hunc et ecclesiæ invasorem et oppressorem, et Romanæ rei publicæ vel regni nostri insidiatorem deprehendimus³³¹, ut in subsequenti epistola sibi a nobis directa pernosceret in promptu est³³² :

« Heinricus Dei gratia rex Hildebrando. Cum hætenus ex te ea quæ patris sunt expectarem, tibi quæ in omnibus magna fidelium nostrorum indignatione obedire, percepi a te³³³ vicissitudinem, qualem oportebat ab eo, qui vitæ regni nostri perniciosissimus hostis esset. Nam cum in primis omnem hereditariam dignitatem, quæ michi ab illa sede debebatur superbo ausu rapuisses, longius inde progrediens, regnum Italiæ pessimis artibus alienare temptasti. Nec hoc contentus, in reverentissimos episcopos, qui nobis velut dulcissima membra uniti sunt, manum mittere non timuisti, eosque superbissimis injuriis acerbissimisque contumeliis contra divina et humana jura, ut ipsi aiunt, exagitasti³³⁴. Quæ omnia cum ego quadam patientia dissimularem, tu hoc non patientiam sed ignaviam æstimans³³⁵, in ipsum caput insurgere ausus es, mandans quæ nosti, scilicet, ut tuis verbis utar, quod aut tu morereris aut michi animam regnumque tolleres. Hanc inauditam contumaciam ego non verbis sed re confundendam dijudicans, generalem conventum omnium regni primatum ipsis supplicantibus habui. Ubi cum ea quæ hætenus metu et reverentia tacebantur in medium deducta fuissent, veris assertionibus illorum, quas ex ipsorum litteris audies, palam factum est, te nullatenus in apostolica sede posse persistere. Quorum sententiæ, quia justa et probabilis coram Deo hominibusque videbatur, ego quoque assensu, omne tibi papatus jus, quod habere visus es, abrenuntio, atque ut a sede Urbis, cujus michi pa-

triciatus, Deo tribuente et jurato Romanorum assensu, debetur, ut descendas, edico. »

« Hæc series nostræ epistolæ ad Hildebrandum monachum. Quam ideo vobis scripsimus, ut et vobis nostra voluntas, et nobis, immo Deo et nobis, vestra satisfaciatur caritas. Exsurgite³³⁶ igitur in eum, fidelissimi, et sit primus in fide primus in ejus dampnatione. Non autem ut sanguinem ejus fundatis dicimus, quippe cum major sibi sit post depositionem poena vita quam mors, sed ut eum, si nolit descendere, cogatis, et alium communi omnium episcoporum et vestro consilio a nobis electum in apostolicam sedem recipiatis, qui quod iste in ecclesia vulneravit, curare et velit et possit. »

67. Heinricus (37), non usurpative sed pia Dei ordinatione rex, Hildebrando, jam non apostolico sed falso monacho. Hanc talem pro confusione³³⁷ tua salutationem promeruisti, qui nullum in ecclesiæ ordinem præteristi, quem confessionis non honoris, maledictionis non benedictionis, participem non feceris. Ut enim de multis pauca et egregia loquamur, rectores sanctæ ecclesiæ, videlicet archiepiscopos, episcopos, presbyteros, non modo non tangere sicut christos Domini timuisti, quin sicut servos, nescientes quid faciat dominus eorum, sub pedibus tuis calcasti; in quorum concultatione tibi favorem ab ore vulgi comparasti; quos omnes nichil scire, te autem solum omnia nosse judicasti. Quæ utique scientia non ad ædificationem, sed ad destructionem uti studuisti, ut jure³³⁸ beatum Gregorium, cujus nomen tibi vendicasti, de te prophetasse credamus sic dicentem : « Ex affluentia subjectorum plerumque animus prælati extollitur, et æstimat se plus omnibus nosse, cum se videt plus omnibus posse. » Et nos quidem hæc omnia sustinimus, dum apostolicæ sedis honorem servare studuimus. Sed tu humilitatem nostram timorem fore intellexisti, ideoque et in ipsam regiam potestatem nobis a Deo concessam exsurgere non timuisti, quam te nobis auferre³³⁹ ausus es minari, quasi nos a te regnum acceperimus, quasi in tua et non in Dei manu sit regnum vel imperium; qui Dominus noster Jesus Christus nos ad regnum, te autem non vocavit ad sacerdotium. Tu enim his gradibus ascendisti : scilicet astutia, quod monachia professio abhominatur, pecuniam, pecunia favorem, favore ferrum, ferro sedem pacis adisti, et de sede pacis pacem turbasti, dum subditos in prælatos armasti, dum episcopos nostros a Deo vocatos, tu, non vocatus, spernendos docuisti, dum laicis ministerium eorum super sacerdotes usurpasti, ut ipsi deponant³⁴⁰ vel contempnant³⁴¹, qui ipsos a manu

VARIE LECTIONES.

³³⁰ inconcussa 1. ³³¹ ita 2 compreh. 1. ³³² hic 1 novum caput orditur. ³³³ deest 1. ³³⁴ exacerbasti 2. ³³⁵ existimans 2. ³³⁶ Exurgite 1 constant. ³³⁷ confessione 2? ³³⁸ i. hoc b. 2. ³³⁹ auferri 1. ³⁴⁰ deponent 1. ³⁴¹ contempnant quos ipsi 2

NOTÆ.

(36) V. Legum T. II, p. 46.

(37) V. Leg. T. II, p. 47.

Domini per impositionem manuum episcoporum do-
cendos²⁶² acceperant. Me quoque, qui²⁶³ licet indi-
gnus inter christos ad regnum sum unctus, tetigisti,
quem sanctorum Patrum traditio soli Deo judican-
dum docuit, nec pro aliquo crimine, nisi a fide,
quod absit, exorbitaverimus, deponendum asseruit,
cum etiam Julianum apostatam prudentia sanctorum
episcoporum non sibi sed soli Deo judicandum de-
ponendumque commiserit. Ipse²⁶⁴ verus papa beatus
Petrus clamat: « Deum timete, regem honorifi-
cate. » Tu autem quia Deum non times, me, con-
stitutum ejus, inhonoras. Unde beatus Paulus, ubi
angelo de cœlo, si prædicaverit alia, non pepercit,
te quoque in terris alia docentem non excepit.
Ait enim: « Si quis, vel ego, vel etiam angelus
e cœlo, præter id quod evangelizavimus, vobis
evangelizaverit, anathema sit. » Tu ergo hoc ana-
themate ei omnium episcoporum nostrorum iudicio
et nostro dampnatus descende, vindictam sedem
apostolicam relinque! Alius in solium²⁶⁵ beati Petri
ascendat, qui nulla violentiam²⁶⁶ religione palliet,
sed beati Petri sanam doctrinam doceat. Ego enim²⁶⁷
Heinricus²⁶⁸ rex Dei gratia, cum omnibus episcopis
nostris tibi dicimus: Descende, descende²⁶⁹. »

68. Quæ litteræ cum domno papæ, in basilica
Lateranensi sanctæ synodo præsidenti, fuissent al-
late, et coram synodo palam recitatæ, tanta sit in
ecclesia commotio, ut idem legatus, nisi inter apo-
stolici pedes defensionem invenisset, membratim
laniatus interisset miserabiliter. Sequenti vero die
domnus papa coram ipsa²⁷⁰ synodo declaravit, quo-
tiens et quanta mansuetudine regem de magnis cri-
minibus corripuisset, ut²⁷¹ episcopos a captivitate
solveret quanta suavitate rogasset, apostolica aucto-
ritate jussisset; et pro paterna dulcedine quantam
superbiæ amaritudinem receperisset. Deinde cunctis
acclamantibus ne talis contumelia remaneret inulta,
omnium consilio et consensu Heinricum synodali
iudicio dampnavit, regisque nomine et honore pri-
vatum anathematis gladio percussit, litterasque in
regnum Theutonicorum misit, quarum hic exemplar
supponere placuit:

69. « Gregorius²⁷² episcopus (GREG. VII, *Regist.*
III, 6), servus servorum Dei, omnibus qui se cupiunt
annumerari inter oves quas Christus beato Petro
commisit, salutem et apostolicam benedictionem.
Audistis, fratres, novam et inauditam præsumptio-
nem, audistis scismaticorum sceleratam et nomen
Domini in beato Petro blasphemantium garrulitatem
et audaciam; audistis superbiam ad injuriam et con-

A tumeliam sanctæ et apostolicæ sedis elatam, qualem
vestri patres nec viderunt nec audierunt umquam²⁷³,
nec scripturarum series aliquando a paganis vel
hæreticis docet emersam. Cujus mali etsi quod²⁷⁴
umquam post fundatam ecclesiam²⁷⁵ et propagatam
fidem Christi processisset exemplum, omnibus tamen
fidelibus pro tanto contemptu et conculatione apo-
stolicæ, immo divinæ auctoritatis, dolendum foret
et gemendum. Quapropter si beato Petro claves
regni cœlorum a domino²⁷⁶ nostro Jesu Christo
traditas²⁷⁷ creditis, et vobis per manus ipsius ad
æternæ vitæ gaudia introitum parare²⁷⁸ cupitis, co-
gitandum vobis est, quantum nunc de irrogata sibi
contumelia²⁷⁹ dolere debeatis. Nisi enim hic, ubi
per discrimina temptationum vestra fides et corda
probantur, socii passionum efficiamini, procul dubio
non estis digni, ut participes futuræ consolationis,
et filii regni, cœlestem coronam et gloriam sortia-
mini. Rogamus igitur caritatem vestram, ut instanter
divinam misericordiam implorare studeatis, qua-
tenus aut corda impiorum ad pœnitentiam vertat,
aut reprimendo eorum nefanda consilia, quam insi-
pientes et stulti sint qui petram fundatam²⁸⁰ in
Christo evertere et divina privilegia²⁸¹ violare co-
nantur, ostendat²⁸².

70. « Beate Petre apostolorum princeps, inclina
quæso²⁸³ piæ aures tuas nobis, et audi me servum
tuum, quem ab infantia nutriti, et usque ad hanc
diem de manu iniquorum liberasti, qui me pro tua
fidelitate oderunt et odiunt. Tu michi testis es, et
domina mea mater Dei²⁸⁴, et beatus Paulus, frater
tuus, inter omnes sanctos, quod tua sancta Romana
ecclesia me invitum ad sua gubernacula traxit, et
ego non rapinam arbitratus sum ad sedem tuam
ascendere, potiusque volui vitam meam finire in pe-
reginatione quam locum tuum pro gloria mundi;
pro seculari ingenio arripere. Et ideo²⁸⁵ ex²⁸⁶ tua
gratia, non ex meis operibus credo, quod placuit
tibi et placet, ut populus christianus tibi specialiter
commisus, michi obediat specialiter pro vice tua
michi commissa, et michi tua gratia est potestas a
Deo data ligandi et solvendi in cœlo et in terra.
Hæc itaque fiducia fretus, pro ecclesiæ tuæ honore
et defensione, ex parte omnipotentis Dei Patris et
D Filii et Spiritus sancti, per tuam potestatem et au-
thoritatem Heinrico regi filio Heinrichi imperatoris,
qui contra tuam ecclesiam inaudita superbia insur-
rexit, totius regni Theutonicorum et Italiæ guber-
nacula contradico, et omnes Christianos a vinculo
juramenti, quod sibi fecerunt vel facient, absolvo,

VARIE LECTIONES.

²⁶² episcopatum docendi 2. ²⁶³ deest 1. ²⁶⁴ I. quoque 2. ²⁶⁵ sedem 2. ²⁶⁶ violencia 1. ²⁶⁷ deest 2. ²⁶⁸ N. 1. ²⁶⁹ Editio Freheri altera addit ex Lehmanni Chron. Spirensi, quæ jam supra cap. 65. lege-
batur: Subscriptio episcoporum singulorum. Ego N. civitatis N. episcopus Hildebrandi sectationem et obe-
dientiam ex hac hora et deinceps interdico et eum posthac apostolicum nec habebō nec vocabō. ²⁷⁰ ipso
1. ²⁷¹ utque 2. ²⁷² N. 1. ²⁷³ ita Regest. quam 1. ²⁷⁴ aliquod R. ²⁷⁵ deest. R. ²⁷⁶ d. deo n. R. ²⁷⁷ 1.
esse cr. R. ²⁷⁸ patere R. ²⁷⁹ injuria R. ²⁸⁰ p. a christo fund. R. ²⁸¹ privilegio 1. ²⁸² R. add.: Qua-
liter autem aut pro quibus causis beatus Petrus anathematis vinculo regem alligaverit, in chartula quæ huic
inclusa est, plene potestis cognoscere. Reliqua desunt. Devotio illa III, 5. extat. ²⁸³ quæsumus 2.
²⁸⁴ Domini 2. ²⁸⁵ in deo 2. ²⁸⁶ deest 1.

et ut nullus ei sicut regi serviat interdicto. Dignum est enim, ut qui studet ²⁸⁷ honorem ecclesie tue minuere ²⁸⁸, ipse honorem amittat quem videtur habere. Et quia sicut christianus contempsit obedire, nec ad Deum rediit quem dimisit, participando excommunicatis, et multas iniquitates faciendo, meaque monita, quae pro sua salute sibi misi, te teste spernendo, seque ab ecclesia tua, temptans eam scindere, separando, vinculo eum anathematis vice tua alligo, et sic eum ex fiducia tua Alligo, ut sciant gentes et comprobent, quia tu es Petrus, et super tuam ²⁸⁹ petram filius Dei vivi aedificavit ecclesiam suam, et portae inferi non praevalerunt adversus eam.)

71. Deinde non longo tempore transacto, dominus apostolicus, ne regem magis injuriae suae dolore quam zelo justitiae excommunicasse putaretur, has litteras ad regiones Theutonicas misit, quibus se juxta eum excommunicasse testatur (58).

72. Gregorius episcopus servus, servorum Dei, omnibus episcopis, ducibus et ²⁹⁰ comitibus, ceterisque fidelibus in regno Theutonicorum ²⁹¹ christianam fidem defendentibus, salutem et apostolicam ²⁹² benedictionem. Audivimus, quosdam inter vos de excommunicatione, quam in regem fecimus, dubitare, ac querere utrum juste excommunicatus sit, et si nostra sententia ex auctoritate legalis censurae ea qua debuit deliberatione progressa est. Quapropter, qualiter ad excommunicandum illum adducti simus ²⁹³, prout verius potuimus, teste conscientia nostra, oculis et intellectibus omnium patefacere curavimus, non tam ut singulas causas, quae beninimum notae sunt, quasi ²⁹⁴ nostro clamore in publicum projiciamus, quam ut eorum opinioni satisfaciamus, qui putant, nos spiritualem gladium temere et magis motu animi nostri quam divino metu et justitiae zelo arripuisse. Cum adhuc in diaconatus officio positi essemus, perlata ad nos de actionibus regis sinistra ²⁹⁵ et multum inhonesta fama, propter imperialem dignitatem et reverentiam patris ac matris ejus, necnon propter ²⁹⁶ spem ac desiderium correctionis suae saepe eum per litteras et nuntios admonimus, ut a pravitate sua ²⁹⁷ desisteret, et ²⁹⁸ memor clarissimi generis ac dignitatis suae, vitam ²⁹⁹ moribus, quibus regem et futurum Deo donante deceret ³⁰⁰ imperatorem, institueret. Postquam vero ³⁰¹ ad pontificatus apicem licet indigni venimus, cum illius aetas pariter cresceret et iniquitas, intelligentes Deum omnipotentem tanto ³⁰² districtius

A de manu nostra animam illius requisitorum, quanto ³⁰³ nobis ad increpandum illum praeter ceteris libertas data fuisset et auctoritas, multo sollicitius eum modis omnibus, arguendo, obsecrando, increpando, ad emendationem vitae suae hortati sumus. Qui ³⁰⁴ cum saepe nobis devotas salutationes et litteras mitteret excusans se, cum ³⁰⁵ ex aetate quod fluxa esset et fragilis, tum quod ab ³⁰⁶ his, in quorum manibus curia erat, multotiens sibi male suum atque consultum sit, monita nostra de die in diem se promptissime suscepturum verbis quidem promissit, ceterum re et ³⁰⁷ exaggeratione culparum penitus conculcavit. Inter haec quosdam familiares suos, quorum consiliis et machinationibus episcopatus et multa monasteria, inductus ³⁰⁸ per pretium, lupis pro pastoribus simoniaca heresi foedaverat, ad poenitentiam vocavimus: quatenus et bona ecclesiarum, quae per interventum tam scelerati commercii sacrilega manu susceperant, venerabilibus locis ad quae pertinerent, dum adhuc locus esset emendandi, redderent, et ipsi pro perpetrata iniquitate per lamenta poenitudinis Deo satisfacerent. Quos dum ad haec exequenda datas inducias spernere et in consueta nequitia pertinaciter stare cognovimus, sicut dignum erat, sacrilegos et ministros ac membra diaboli a communione et corpore totius ecclesiae separavimus, et regem, ut eos a domo sua, a consiliis et omni communione sua sicut excommunicatos expelleret, ammonimus. Interim vero aggravesciente contra regem Saxonum causa, cum vires et praesidia regni ex maxima parte a se deficere velle videret, iterum nobis direxit epistolam supplicem et omni humilitate plenam, in qua omnipotenti Deo et beato Petro ac nobis valde se culpabilem reddens ³⁰⁹ preces etiam obtulit, ut quod ³¹⁰ ex sua culpa in ecclesiasticis causis contra canonicam institutionem ³¹¹ et decreta sanctorum Patrum factum esset, nostra apostolica providentia et auctoritate corrigere studeremus; atque in ea suam nobis per omnia obediendam, consensum et fidele ³¹² promissit adiutorium. Hoc idem etiam postea a c. nfratribus ³¹³ et legatis nostris, Humberto Praenestino episcopo, et Geraldo Ostiensi episcopo, quos ad illum misimus, ad poenitentiam susceptus, in illorum manus per sacras stolas quas in collo tenebant, repromittendo confirmavit. Deinde post aliquod tempus ³¹⁴ commisso cum Saxonibus praelicio, rex pro victoria quam adeptus est tales Deo grates et victimas obtulit, ut vota quae de emendatione sua

VARIAE LECTIONES.

²⁸⁷ studet 1. ²⁸⁸ imminuere 2. ²⁸⁹ hanc 2. ²⁹⁰ deest 2. ²⁹¹ teutonico 1. ²⁹² deest 1. ²⁹³ sumus 2. ²⁹⁴ q. in 1. ²⁹⁵ de s. r. a. 1. ²⁹⁶ i. d. et r. p. ac m. e. n. n. p. desunt 1. et in Paulo Bernriedensi. ²⁹⁷ deest 2. ²⁹⁸ ac. 2. ²⁹⁹ v. suam 2. ³⁰⁰ diceret 1. ³⁰¹ autem 2. ³⁰² deest. 1. et Paul. ³⁰³ quantum 2. ³⁰⁴ Quod 2. ³⁰⁵ tum 2. ³⁰⁶ a. q. 1. ³⁰⁷ atque 2. ³⁰⁸ inductis P. B. ³⁰⁹ videns 2. ³¹⁰ quae 1. ³¹¹ ita correxi: justitiam 1. P. B. deest 2. ³¹² proinde p. 1. ³¹³ ita 2. fratribus 1. ³¹⁴ deest 2.

NOTÆ.

(58) V. Pauli Bern. Vita Greg. VII. c. 78.

fecerat continuo frangeret, et nichil eorum quæ promiserat attendens, excommunicatos in suam familiaritatem et communionem reciperet, et ecclesias in eam quam consueverat confusionem traheret. Qua de re gravi dolore percussus, quamquam ²¹² post contempta cœlestis regis beneficia pene omnis spes correctionis ejus nobis ablata sit, adhuc tamen animum ejus temptandum fore decrevimus, magis cupientes, eum apostolicam mansuetudinem audire quam experiri severitatem. Itaque misimus ei epistolas comminatorias, ut meminerit quid et cui promiserit, ne credat se posse fallere Deum, cujus quanto prolixior est patientia, tanto severior est, cum judicare cœperit, ira; neu inhonoret Deum honorantem se, nec ²¹³ potentiam suam ad Dei contemptum et apostolicam templet extendere contumeliam, sciens quod superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Præterea misimus ad eum tres religiosos viros, suos utique fideles, per quos eum secreto monuimus, ut pœnitentiam ageret de sceleribus suis, quæ quidem horrenda dicta sunt, pluribus autem nota et in multis partibus divulgata; propter quæ eum non excommunicari solum usque ad condignam satisfactionem, sed ab omni honore regni absque spe recuperationis debere destitui divinarum et humanarum legum testatur auctoritas. Postremo nisi excommunicatos a sua participatione divideret, nos nichil aliud de eo judicare aut discernere ²¹⁴ posse, nisi ut separatus ab ecclesia in excommunicatorum consortio foret, cum quibus ²¹⁵ potiusquam cum Christo partem habere elegit. Sane si nostra monita suscipere et vitam suam corrigere vellet, Deum testem invocavimus et invocamus, quantum nos de ejus salute et honore gauderemus, et cum quanta caritate eum in gremium sanctæ ecclesiæ amplecteremur, utpote eum qui princeps populi constitutus et amplissimi regni gubernacula tenens, catholicæ pacis et justitiæ defensor esse deberet. Verum quanti ipse aut scripta aut per legatos missa nostra verba fecerit, ejus facta declarant. Qui indigne ferens se a quoquam reprehendi aut corripi, non solum a perpetratis ad emendationem revocari non potuit, sed ampliori conscientie suæ furore arreptus, non prius cessavit, donec episcopos pene omnes in Italia, in Theutonicis vero partibus quotquot potuit, circa fidem Christi naufragare fecit, dum eos debitam beato Petro et apostolicæ sedi obœdientiam et honorem a ²¹⁶ Domino nostro Jesu Christo concessum abnegare subegit. Cum igitur iniquitatem ejus ad summum prodisse vidimus, pro his causis, videlicet primum, quod ab eorum communione qui pro sacerlegio et reatu simoniacæ hæresis excommuni-

cati sunt, se abstinere noluit; deinde quod pro criminosis actibus suæ vitæ pœnitentiam non dico suscipere sed nec promittere quidem voluit, mentita ab fide quem in manus legatorum nostrorum promiserat; necnon quod corpus Christi, id est unitatem sanctæ ecclesiæ, scindere non expavit: pro his, inquam, culpis synodali judicio eum excommunicavimus, ut quem mites non potuimus, vel severi ad viam salutis, Deo adjuvante, revocare valeamus, aut si, quod absit, nec districtioris quidem censuram pertinuerit, nostra saltem anima ²¹⁷ negligentia aut timoris discrimini non succumbat. Si quis igitur hanc sententiam injuste vel irrationabiliter prolatam esse putaverit, si talis est ut sacris regulis intelligentiæ sensum præbere non velit, nobiscum inde agat, et non quid nos sed quid ²¹⁸ divina auctoritas doceat, quid decernat ²¹⁹, quid consona vox sanctorum patrum judicet, patienter audiens acquiescat. Nos tamen non æstimamus quemquam fidelium, qui ecclesiastica statuta noverit, hoc errore teneri, ut non hoc, et si publice affirmare non audeat, vel in corde suo recte factum esse perhibeat; quamquam et si nos, quod Deus ²²⁰ avertat, non satis gravi de causa aut minus ordinate eum hujusmodi vinculo ligaverimus, sicut sancti patres asserunt, non ideo spernenda esset sententia, sed absolutio cum omni humilitate quærenda. Vos autem, dilectissimi, qui justitiam Dei non pro regia indignatione, non pro aliquo periculo deserere voluistis, fatuitatem eorum qui de execratione et mendacio in consummationem ²²¹ parvipendentes, viriliter state et confortamini in Domino, scientes, quod illius partem defenditis, qui insuperabilis rex et ²²² magnificus triumphator judicaturus est vivos et mortuos, reddens unicuique secundum opus suum. De cujus multimoda retributione et vos certi esse poteritis, si usque in finem fideles et inconcussi in ejus veritate perstiteritis. Propter quod et nos incessanter pro vobis rogamus Dominum ²²³, ut det vobis virtutem corroborari per Spiritum sanctum in nomine ejus, et convertat cor regis ad pœnitentiam; ut et ipse aliquando agnoscat, nos et vos multo verius amare eum, quam qui nunc suis iniquitatibus obsequuntur et favent. Qui si Deo inspirante voluerit respicere, quicquid contra nos molitur, semper tamen nos ad recipiendum eum in sanctam communionem, prout vestra caritas nobis consulerit, paratos inveniet.

73. Postea vero, ut excommunicationem quam fecerat amplius confirmaret, has litteras misit in Theutonicas regiones:

« Gregorius episcopus (GREG. VII, Reg. viii, 21, Cod. Udalr. 156), servus servorum Dei, dilecto in

VARIÆ LECTIONES.

²¹² quamvis 2. ²¹³ neu 2. ²¹⁴ d. desunt 2. ²¹⁵ q. ipse p. 2. ²¹⁶ ita 2 et Ekkeh. in 1. ²¹⁷ nostram s. animam 1. ²¹⁸ deest. 1. ²¹⁹ discernat 2. ²²⁰ deest 1. ²²¹ consummationem ruunt supplet Mab. ²²² rex ac semper m. 2. ²²³ deum 2.

Christo fratri N. ³²⁷ episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Quod ad perferendos labores ac pericula pro defensione veritatis te paratum intelligimus, divini muneris esse non dubitamus, cuius ³²⁸ hæc est ineffabilis gratia et mira clementia, quod nunquam electos suos penitus aberrare permittit, nunquam funditus labefactari aut deici sinit, dum eos persecutionis tempore quadam utili probatione discussos, etiam post trepidationem aliquam semet ipsis fortiores faciat. Quoniam autem, sicut inter ignavos alium, quo turpius alio fugiat, timor exanimat ³²⁹, ita etiam inter strenuos alium, quo fortius alio agat, quo ardentius prorumpat ³³⁰, virile pectus inflamat: hoc caritati tuæ exhortationis voce curavimus commendare, ut eo magis in acie christianæ religionis stare te delectet inter primos, quo eos non dubitas victori Deo proximis atque dignissimos. Quod autem postulasti, te quasi nostris scriptis juvari ac præmuniri contra illorum insaniam, qui nefando ore garrunt, auctoritatem sanctæ apostolicæ sedis non potuisse regem Heinricum ³³¹, hominem christianæ legis contemptorem, ecclesiarum videlicet et imperii destructorem atque hæreticorum auctorem et consentaneum, excommunicare, nec quemquam a sacramento fidelitatis ejus absolvere, non adeo ³³² necessarium nobis videtur cum hujus rei tam multa ac certissima documenta in sacrarum scripturarum paginis repariantur. Neque enim credimus eos, qui ad cumulum suæ dampnationis veritati impudenter ³³³ detrahunt et contradicunt, hoc ad suæ defensionis audaciam tam ignorantia quam miseræ desperationis vecordia coaptasse. Nec mirum; mos est enim reprobis ob suæ nequitie protectionem ³³⁴ consimiles sibi defendere, quia pro nichilo habent mendacii perditionem incurrere. Nam ut de multis pauca dicamus, quis ignorat vocem Domini ac salvatoris nostri Jesu Christi dicentis in evangelio: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis? » (Matth. xvi.) Numquid hic sunt reges excepti, aut non sunt, de ovibus quas filius Dei beato Petro commisit? Quis, rogo, in hac universali ³³⁵ concessione ligandi atque solvendi, a potestate Petri se exclusum esse existimat, nisi forte infelix ille, qui jugum Domini ³³⁶ portare nolens, diaboli se subjicit oneri, et in numero ovium Christi esse recusat? Cui tamen hoc ad miseram libertatem minime proficit, quia potestatem Petri divinitus sibi concessam a superba cervice excutit; quoniam quanto eam quisque per elationem ferre abnegat, tanto durius ad dampnationem suam in

A judicio portat. Hanc itaque divinæ voluntatis institutionem, hoc firmamentum dispensationis ecclesiæ, hoc privilegium beato ³³⁷ Petro apostolorum principi cælesti decreto principaliter traditum atque firmatum sancti patres cum magna veneratione suscipientes atque servantes, sanctam Romanam ecclesiam tam in generalibus conciliis, quam etiam in ceteris scriptis et gestis suis universalem matrem appellaverunt; et sicut ejus documenta in confirmatione fidei et eruditione sacræ religionis, ita etiam iudicia susceperunt; in hoc consentientes et quasi uno spiritu et una voce concordantes, omnes majores res et præcipua negotia, necnon omnium ecclesiarum iudicia, ad eam quasi ad matrem et caput debere referri; ab ea nusquam appellari, iudicia ejus a nemine retractari aut refelli debere aut posse. Unde beatus Gelasius papa Anastasio imperatori scribens (epist. 10), divina fultus auctoritate, quid et qualiter de principatu sanctæ et apostolicæ sedis sentire deberet, hoc modo eum instruxit: « Etsi, inquit, cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus, fidelium ³³⁸ convenit colla submitti, quanto potius sedis illius præsul consensu est adhibendus quem cunctis sacerdotibus et divinitus summa voluit præminere, et subsequens ecclesiæ generalis jugiter pietas celebravit? » Ubi prudentia tua evidenter advertit, nunquam quolibet penitus humano consilio æquare se quemquam posse illius privilegio vel confessioni, quem ³³⁹ Christi vox prætulit universis, quem ecclesia veneranda semper confessa est et habet devota primatem. Item Julius papa orientalibus episcopis scribens, de potestate ejusdem sanctæ et apostolicæ sedis ait (epist. 2): « Decuerat vos, fratres, adversus sanctam Romanam et apostolicam ecclesiam limare ³⁴⁰, et non ironice loqui, quoniam et ipse Dominus noster Jesus Christus eam decenter allocutus ait: » « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam et portæ inferi non prævalent adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum. » « Habet enim potestatem singulari privilegio sibi concessam, aperire et claudere januam regni cælestis quibus voluerit. » Cui ergo aperiendi et claudendi cæli data est potestas, de terra judicare non licet? Absit. Num retinetis, quod ait beatus Paulus apostolus: « Nescitis quia angelos judicabimus, quanto magis secularia. » Beatus quoque Gregorius papa (Epist. lib. ii) reges ³⁴¹ a sua dignitate cadere statuit, qui apostolicæ sedis decreta violare præsumperint scribens ad quandam senatorem ³⁴² his verbis: « Si quis regum, sacerdotum, iudicum ³⁴³ atque secularium personarum hanc constitutionis nostræ paginam agnoscens, contra eam venire temptaverit, potestatis honorisque sui dignitate ³⁴⁴ careat, reumque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et nisi ea quæ ab illo sunt male

VARIE LECTIONES.

³²⁷ Hermannus Mettensi ed. ³²⁸ cum 1. ³²⁹ examinat 1. ³³⁰ corrumpat 1. ³³¹ N. 1. ³³² ideo 1. ³³³ imprudenter 1. ³³⁴ niti addit Regist. ³³⁵ universa 1. ³³⁶ domi 1. ³³⁷ deest 1. ³³⁸ fedelium 1. ³³⁹ quam 1. ³⁴⁰ limitare 1. ³⁴¹ deest 1. ³⁴² abbatem addit Regist. ³⁴³ iudicium 1. ³⁴⁴ deest 1.

ablata restituerit, vel digna poenitentia illicite acta deservit, a sacratissimo corpore ac sanguine Domini redemptoris nostri Jesu Christi alienus fiat, atque in aeterno examine districtæ ultioni subiaceat. » Quod si beatus Gregorius, doctor utique mitissimus, reges, qui statuta sua super unum xenodochium violarent, non modo deponi, sed etiam excommunicari atque in aeterno examine dampnari decrevit; quis ³¹², nos Heinricum ³¹⁴, non solum apostolicorum iudiciorum contemptorem, verum etiam ipsius matris ecclesie, quantum in ipso est, conculcatorem, totiusque regni et ecclesiarum improbißimum prædonem et atrocissimum destructorem, deposuisse et excommunicasse reprehendat, nisi forte similis ejus; sicut beato Petro docente cognovimus in epistola de ordinatione Clementis, in qua sic ait: « Si quis amicus fuerit his, quibus ipse — de eodem Clemente dicens — non loquitur, unus est et ipse ex illis, qui exterminare Dei ecclesiam volunt; et cum corpore nobiscum esse videtur, mente et animo contra nos est, et est multo nequior hostis hic, quam illi, qui foris sunt et evidenter inimici. » Hic enim ³¹⁷ per amicitiarum speciem quæ inimica sunt gerit, et ecclesiam dispergit ac vastat. Nota ergo, carissime, si eum, qui amicitia vel colloquio his, quibus papa pro actibus suis aversus ³¹⁸ est, associatur, tam graviter iudicat: quanta illum ipsum, cui pro actibus suis aversus ³¹⁹ est, animadversione dampnat. Sed ut ad rem redeamus, itane dignitas a secularibus et Deum ignorantibus inventa, non subijciatur ei dignitati quam omnipotentis Dei providentia ad honorem suum invenit mundoque miserericorditer tribuit? Cujus filius sicut Deus et homo indubitanter creditur ³²⁰, ita summus sacerdos, caput omnium sacerdotum, ad dexteram Patris sedens, et pro nobis semper interpellans habetur, qui secularia regnum, unde filii seculi tument, desepit et ad sacerdotium crucis spontaneus venit. Quis nesciat, reges et duces ab his ³²¹ habuisse principium, qui Deum ignorantes, superbia, rapinis, perfidia, homicidiis, postremo universis pene sceleribus, mundi princeps videlicet ³²² diabolo agitante, super pares, scilicet ³²³, homines ³²⁴, dominari cæca cupidine et intolerabili præsumptione affectaverunt? Qui videlicet, dum sacerdotes Domini ad vestigia sua inclinare contendunt, cui reclusi comparantur, quam ei ³²⁵ qui est caput super omnes filios superbie, qui ipsum summum pontificem, sacerdotum caput, Altissimi ³²⁶ filium ³²⁷ temptans, et omnia illi mundi regna promitte s ait: « Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me! » (Matth. iv. 9.) Quis dubitet, sacerdotes Christi regum et principum omniumque fidelium patres et magistros censer? nonne miserabilis insanie esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur sul jugare, et iniquis obligationibus illum

A suæ potestati subijcere, a quo credit non solum in terra, sed etiam in celis se ligari posse et solvi? Hæc, sicut beatus Gregorius in epistola ad Mauritium imperatorem directa commemorat (epist. iv, 31), Constantinus magnus imperator, omnium regum et principum fere totius orbis dominus, evidenter intelligens, in sancta synodo Nicena ³²⁸ post omnes episcopos ultimus residens, nullam iudicii sententiam super ³²⁹ eos dare præsumpsit, sed illos etiam deos vocans, non suo debere subesse iudicio, verum se ad illorum pendere arbitrio iudicavit. Supradicto quoque Anastasio imperatori prælibatus papa Gelasius persuadens, ne ille intimatam suis sensibus veritatem arbitraretur injuriam, subintulit dicens: « Duo sunt quippe, imperator auguste, quibus principaliter hic mundus regitur, auctoritas sancta pontificum et regalis potestas; in quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quantum etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem. » Et paucis interpositis inquit: « Nosti itaque inter hæc illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam velle ³³⁰ redigi voluntatem. » Talibus ergo institutis talibusque folli auctoritatibus, plerique pontificum alii reges, alii imperatores excommunicaverunt. Nam si speciale aliquod de personis principum requiratur exemplum, beatus Innocentius papa Archadium imperatorem, quia consensit, ut sanctus Johannes Crisostomus ³³¹ a sede sua pelleretur, excommunicavit. Alius item Romanus pontifex ³³² regem Francorum, non tam pro suis iniquitatibus, quam pro eo quod tante potestati non erat ³³³ utilis, a regno deposuit, et Pipinum Karoli Magni imperatoris patrem in ejus loco substituit, omnesque Francigenas a juramento fidelitatis quod illi fecerant absolvit. Quod etiam ex frequenti auctoritate sæpe agit ecclesia sancta, cum milititer absolvit a vinculo juramenti: quod factum est his episcopis, qui apostolica auctoritate a pontificali gradu deponuntur. Et beatus Ambrosius licet sanctus, non tamen universalis ecclesie episcopus, pro culpa quæ aliis sacerdotibus non adeo gravis videbatur, Theodosium magnum imperatorem excommunicans ab ecclesia exclusit. Quod etiam in suis scriptis ostendit, quod aurum non ita pretiosius sit plumbo, quam regia potestate altior sit dignitas sacerdotalis, hoc modo circa principium sui pastoralis scribens: « Honor, fratres, et sublimitas episcopalis nullis poterit comparationibus adæquari. Si regum fulgori compares et principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum ad auri fulgorem compares: quippe cum videas regum colla et principum, summi genibus sacerdotum, et exosculata eorum dextera, eorum se credant orationibus communiri. » Et post pauca: « Hæc cuncta, fratres, ideo nos præmisisse debetis agnoscere, ut ostenderemus, ni-

VARIÆ LECTIONES.

³¹² qui 1. ³¹⁴ N. 1. ³¹⁷ N. 1. ³¹⁸ adversus Reg. ³¹⁹ credit 1. ³²⁰ ab his desunt 1. ³²¹ deest 2. ³²² deest 1. ³²³ deest 2. ³²⁴ in cena 1. ³²⁵ supra 1. ³²⁶ velli 1. ³²⁷ crisostimus 1. ³²⁸ Zacharias videlicet addit Reg. ³²⁹ deest 1.

chil esse in hoc seculo sacerdotibus excellentius, nichil sublimius episcopis reperiri. » Meminisse etiam debet fraternitas tua, quia major potestas exorcistæ conceditur, cum spiritualis imperator ad abigendos dæmones constituitur, quam alicui laicorum causa secularis dominationis tribui possit. Omnibus regibus nempe et principibus terræ, qui religiose non vivunt, et in ³⁶⁰ actibus suis Deum ut oportet, non metuunt, dæmones heu proh dolor ! dominantur, et misera servitute confundunt. Tales enim non divino ducti amore, sicut religiosi sacerdotes ad honorem Dei et utilitatem animarum præesse cupiunt, sed ut intolerabilem superbiam ostentent animique libidinem expleant, ceteris dominari affectant. De quibus beatus Augustinus in libro primo de doctrina christiana dicit : « Cum vero etiam eis, qui sibi naturaliter pares sunt, hoc est hominibus, quilibet dominari affectatur, intolerabilis omnino superbia est. » Porro autem exorcistæ, ut diximus, supra dæmones a Deo imperium habent ; quanto igitur magis super eos, qui dæmonibus subjecti et membra sunt dæmonum ? Si ergo his tantum præeinent exorcistæ, quanto amplius sacerdotes ? Præterea omnis rex christianus ad exitum veniens ut ³⁶¹ carcerem evadat inferni, ut de tenebris in lucem tendat ut de peccatorum vinculis in Dei iudicio absolutus appareat, sacerdotis opem supplex ac miserandus requirit. Quis autem non modo sacerdotum, verum etiam laicorum in extremis positus, pro suæ animæ salute terreni regis imploravit auxilium ? Quis ³⁶² vero regum aut imperatorum aliquem christianum ex imposito sibi officio valet sacro baptismatis ex diaboli potestate eripere, et inter filios Dei connumerare, sanctoque ³⁶³ chrismate præmunire ? Et quod maximum est in christiana religione, quis eorum valet proprio ore corpus et sanguinem Domini conficere ? vel cui eorum data est potestas ligandi solvendique in cælo et in terra ? Ex quibus aperte colligitur, quanta potestate præcellat dignitas sacerdotum. Aut quis eorum potest aliquem clericum in sancta ecclesia ordinare ? quanto minus pro aliqua culpa eum deponere ? Namque in ecclesiasticis ordinibus majoris potestatis est deponere quam ordinare. Episcopi enim possunt alios episcopos ordinare, sed nullo modo sine auctoritate apostolicæ sedis deponere. Quis igitur vel tenuiter sciolus dubitet sacerdotes regibus antefere ³⁶⁴ ? Quod si reges pro peccatis suis a sacerdotibus sunt iudicandi, a quo rectius quam a Romano pontifice sunt iudicandi ? Ad summam quoslibet bonos christianos multo convenientius quam malos principes reges intelligi decet. Isti enim gloriam Dei quærendo semetipsos strenue regunt ; at illi non quæ Dei sunt sed sua quærentes, sibi met hostes,

alios tyrannice opprimunt. Hi veri regis Christi, illi vero diaboli corpus sunt. Isti ad hoc sibi imperant, ut cum ³⁶⁵ summo imperatore æternaliter regnent ; illorum vero id potestas agit, ut cum tenebrarum principe, qui rex est super omnes filios superbiam, æterna dampnatione dispereant. Nec valde sano mirandum est, quod mali pontifices iniquo regi, quem adeptis male per eum honoribus diligunt metuuntque ³⁶⁶, consentiunt ; qui simoniace quoslibet ordinando, Deum pro vili etiam pretio vendunt. Nam sicut electi insolubiter ³⁶⁷ suo capiti uniuntur, ita et reprobi maxime contra bonos, ei qui malitiæ caput est, pertinaciter fœderantur. Contra quos profecto non tam disserendum, quam pro eis est lacrimosis planctibus ingemendum, ut omnipotens Deus illos a laqueis Sathanæ quibus captivi tenentur eripiat, et tandem aliquando vel post pericula ad agnitionem veritatis perducat. Hæc de regibus et imperatoribus, quia ³⁶⁸ singulari gloria nimium tumidi, non Deo sed sibi regnant. Sed quia nostri est officii, unicuique secundum ordinem vel dignitatem, qua videtur vigere, exhortationem distribuere : imperatoribus et regibus ³⁶⁹ ceterisque principibus, ut elationes maris et superbiæ fluctus comprimere valeant, arina humilitatis Deo auctore providere curamus. Scimus enim, quia mundana gloria et secularis cura eos permaxime, qui præsent, ad elationem trahere solet ; qua semper neglecta humilitate, propriam quærendo gloriam, fratribus cupiant præminere. Deinde ³⁷⁰ videtur utile maxime imperatoribus et regibus, ut cum mens illorum ³⁷¹ ad alta se erigere et pro singulari vult gloria oblectare, inveniat quibus se modis humiliet, atque unde gaudebat ³⁷², sentiat plus timendum. Perspiciat ergo diligenter, quam periculosa, quamve timenda sit imperatoria vel regia dignitas, in qua paucissimi salvantur, et illi qui Deo miserante ad salutem veniunt, non æque ut multi pauperum, iudicio sancti Spiritus in sancta ecclesia glorificantur ³⁷³. A mundi enim principio usque ad hæc nostra tempora in tota authentica scriptura non invenimus septem imperatores vel reges, quorum vita fuerit adeo præcipua religione et virtute signorum decorata, sicut universalis ³⁷⁴ multitudinis sæculi contemptorum, licet eorum pures credamus apud omnipotentem Deum misericordiæ salutem invenisse. Namque ut de apostolis et martyribus taceamus, quis imperatorum vel regum æque ut beatus Martinus, Antonius, et Benedictus miraculis claruit ? Quis ³⁷⁵ imperator aut rex mortuos suscitavit, leprosos mundavit, cæcos illuminavit ? Ecce Constantinum piæ memoriæ imperatorem, Theodosium, et Honorium Carolum, et Ludovicum, iustitiæ amatores, christianæ religionis propagatores, ecclesiarum

VARIÆ LECTIONES.

³⁶⁰ deest l. ³⁶¹ ut in c. l. ³⁶² Qui l. ³⁶³ sanctorumque l. ³⁶⁴ auferre l. ³⁶⁵ deest l. ³⁶⁶ metuunt l. 2. ³⁶⁷ insolubiter l. ³⁶⁸ qui Reg. 55. ³⁶⁹ principibus l. ³⁷⁰ Proinde Reg. ³⁷¹ i. se l. ³⁷² gaudeat Reg. ³⁷³ clarificantur Reg. ³⁷⁴ innumerabilis Reg. ³⁷⁵ enim addit R.

defensores, sancta quidem ecclesia laudat²⁷⁷ et veneratur, non tamen eos²⁷⁷ fulsisse tanta miraculorum gloria iudicat. Præterea ad quot nomina regum vel imperatorum basilicas seu altaria dedicari, vel ad eorum honorem sancta ecclesia missas statuit celebrari? Timeant reges aliique principes, ne quanto se ceteris hominibus in hac vita præferri gaudent, tanto amplius æternis incendiis subjiciantur. Unde scriptum est: « Potentes potenter tormenta patientur (Sap. vi, 7). » De tot enim hominibus Deo reddituri sunt rationem, quot suæ dominationi subditos habuerunt. Quod si alicui religioso privato non parvus labor est unam suam animam custodire, quantus labor imminet principibus super multis milibus animarum? Præterea si iudicium sanctæ ecclesiæ valde constringit peccatorem pro unius hominis interfectione, quid erit de his qui multa millia morti tradunt pro hujus mundi honore; qui licet ore aliquando dicant: « Mea culpa, » pro multorum occisione tamen in corde gaudent, in sui quasi honoris extensione, noluntque non fecisse quod egerunt, neque dolent quod fratres suos in tartarum compulerunt. Cumque ex toto corde eos non poenitet, neque volunt humano sanguine adquisita vel detenta omittere, illorum poenitentia apud Deum sine digno poenitentiae fructu manet. Unde profecto valde est timendum atque ad memoriam eorum crebro revocandum, quia sicut præfati sumus, a mundi principio paucissimi per diversa terrarum regna reges sancti ex innumerabili eorum multitudine reperiuntur; cum in una tantum pontificum seriatim²⁷⁸ sede, videlicet Romana, a tempore beati Petri apostoli fere centum inter sanctissimos computentur. Cur autem hoc, nisi quia reges terræ et principes vana gloria delectati, sicut prælibatum est, quæ sua sunt spiritualibus præferunt; religiosi autem pontifices vanam gloriam despicientes, quæ Dei sunt carnalibus rebus præponunt. Illi in se delinquentes²⁷⁹ facile puniunt, in Deum peccantes æquo animo ferunt; isti in se peccantibus cito ignoscunt²⁸⁰, Deum offendentibus non leviter parcunt. Illi terrenis actibus nimium dediti spiritualia parvi pendunt; isti cælestia sedulo meditantur quæ sunt terrena contempnunt. Admonendi sunt ergo omnes christiani, qui cum Christo regnare cupiunt, ne ambitione secularis potestatis regnare affectent, sed potius præ oculis habeant, quod beatus Gregorius papa sanctissimus in libro Pastoralis admonet²⁸¹, dicens: « Inter hæc itaque quid sequendum, quidve timendum, nisi ut virtutibus pollens coactus ad regnum veniat, virtutibus vacuus ne coactus accedat. Quod si ad apostolicam sedem, in qua rite ordinati meritis beati Petri apostoli meliores efficiuntur, qui Deum timent²⁸², coacti

veniunt cum magno timore: ad regni solum cum quanto timore²⁸³ accedendum, in quo etiam boni et numiles, sicut in Saul et David cognoscitur, deteriores fiunt? Nam quod de apostolica sede prælibavimus, in decretis beati Symmachi²⁸⁴ pape, licet experimento sciamus, sic continetur: « Ille, scilicet beatus Petrus, perhennem meritum dotem cum hereditate innocentiae misit ad posteros. » Et post pauca: « Quis enim sanctum dubitet esse, quem apex tantæ dignitatis attollit, in qua si desint²⁸⁵ bona acquisita per meritum, sufficient quæ a loci decessore præstantur; aut enim claros ad hæc fastigia²⁸⁶ erigit, aut eos qui eriguntur illustrat. » Quapropter quos sancta ecclesia sua sponte ad imperium vel regimen²⁸⁷ deliberato consilio advocat, non pro transitoria gloria sed pro multorum salute humiliter obediant, et semper caveant quod beatus Gregorius in eodem libro Pastoralis testatur: « Apostatæ quippe angelo similis efficitur, dum homo hominibus esse similis dedignatur. Sic Saul post humilitatis meritum in tumorem superbiæ culmine potestatis excrevit. Per humilitatem quippe prælatus est, per superbiæ reprobus. Demino attestante, qui ait: « Nonne cum esses parvulus in oculis tuis, caput te constitui in tribubus Israel? » (I Reg. xv, 17.) Et paulo inferius: « Miro autem modo cum apud se parvulus, apud Dominum magnus; cum vero apud se magnus apparuit, apud Dominum parvulus fuit. » Vigilanter quoque retinendum, quod Dominus in evangelio dicit: « Ego gloriam meam non quero (Joan. viii, 50); » et « qui vult inter vos esse primus, sit omnium servus (Marc. x, 44). » Honorem Dei semper suo præponant; iustitiam, unique suum servando jus²⁸⁸, amplectantur atque custodiant; non eant in consilio impiorum, sed religionis semper acquiescendo corde adhæreant; sanctam ecclesiam non quærant sicut ancillam sibi subicere, subjugare; sed permaxime oculos illius²⁸⁹, videlicet Domini, sacerdotes, magistros et patres recognoscendo, decenter²⁹⁰ studeant honorare. Nam si carnales matres et patres honorare jubemur, quanto magis spirituales? Si ille qui carnali patri vel matri maledixerit, morte multandus est; quid ille qui maledicit patri spirituali vel matri, meretur? Non carnali amore illecti studeant filium suum gregi, pro quo Christus sanguinem suum fudit, præponere, si meliorem illo et utiliorem possunt invenire; ne plus Deo diligendo filium, maximum sanctæ ecclesiæ inferant detrimentum. Patenter enim Deum et proximum, sicut christianum oportet, non amare convincitur, qui tantæ utilitati tamque necessariæ sanctæ matris ecclesiæ, prout melius potest, negligit providere. Hac namque virtute, id est caritate, neglecta, quic-

VARIE LECTIONES.

²⁷⁷ etiam 1. ²⁷⁷ enim 1. ²⁷⁸ succedentium addit Reg. ²⁷⁹ d. f. p. i. d. p. a. a. f. l. in se desunt 1. ²⁸⁰ cognoscunt 1. 2? ²⁸¹ amone 1. ²⁸² quia t. 1. ²⁸³ ac tremore addit Reg. ²⁸⁴ deest 1. ²⁸⁵ desinit 1. ²⁸⁶ vestigia 1. ²⁸⁷ regim 1. regimen 2. ²⁸⁸ vis 1. ²⁸⁹ illos Rec. ²⁹⁰ decenter 1.

quid boni aliquis fecerit, omni fructu salutis carebit. Hæc itaque humiliter agendo, et amorem Dei et proximi, sicut oportet, servando, præsumant de illius misericordia, qui dixit: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. xi, 29). » Quem si humiliter imitati fuerint, de regno servili et transitorio ad regnum veræ libertatis æternitatis transibunt³⁹¹, Amen. Ammonemus vos fratres et coepiscopos³⁹² nostros, ne faciem principum trepidantes, veritatem eis dicere timeatis, incurrentes illud Gregori³⁹³: « Cum in terra hominem contra veritatem quilibet pavet, ejusdem veritatis ira³⁹⁴ cœlis sustinet. »

74. Legatus regis reversus (an. 1076, Mart. 27), cum regi, qui tunc erat Trajecti, quod erat excommunicatus indicaret, Willelmalii, ipsius urbis episcopi, consilio rex excommunicationem illam nichil³⁹⁵ pendit. Episcopus quoque idem timens, ne si populus hæc audisset, a rege sicut ab excommunicato discederet, inter missas sermonem faciens ad populum derisorie, quod rex esset excommunicatus, indicavit, sed hanc excommunicationem nichil valere, quibus poterat verbis, utpote facundus homo, confirmavit. Sed quantum valeret, in se ipso coactus agnoscere, si liceret ei pœnitendo a superbia respiscere. Nam in ipso loco, in quo Romano pontifici derogabat ejusque potestatem verbosus adnichilare laborabat, ipse mala valetudine corripitur, in qua usque ad miserandum miseræ vitæ finem detinetur. Itaque morbo magis ac magis ingravescente, dum esset cum eo quidam homo regis, eumque³⁹⁶ rogaret, ut s: cum suo mandato remitteret ad regem: Hoc, inquit, ei mitto mandatum, quod ipse et ego, et omnes ejus iniquitati faventes, dampnati sumus in perpetuum. Cumque a suis qui aderant clericis, ne talia loqueretur, esset ammonitus: Quid aliud, inquit, loquar, nisi quod verum esse visibiliter intueor. Ecce enim demones lectum meum circumstant, quatenus me, mox ut expiravero rapiant. Itaque cum fuero de corpore defunctus, rogo vos et omnes fideles, ne se fatigent pro me faciendo supplicationes. Hæc igitur in desperatione defunctus, nullis orationibus Deo reconciliatus, diu jacebat insepultus, donec Romam mittitur, et inde quesito consilio, ne populus fetore corrumpatur, apostolico jussu sine commendationibus sepelitur. Non longe autem post mortem suam abbati Cloniacensi³⁹⁷ apparuit, priusquam eum fuisse mortuum cognovisset, et: Non sum, inquit, vivus, sed vere defunctus, et in inferno sepultus. Sic ille sapiens et per omnia vir honestus si non esset avaritiæ venenis³⁹⁸ infectus, stultum et miserabilem finem habuit; quia hunc,

A dum poterat, præcavere noluit. Et cur eum solum dico miserabiliter obisse? cum manifestum sit, omnes fere Heinrici familiares et fideles æque miseras mortes incurrisse, et eos miseriore, qui fuerant illi fideles, quia fides illa vere erat perfidia.

75. Ut enim per excessum quædam vel repetam vel præcurram, patriarcha, qui legatus apostolici, maximus auctor abjuracionis extiterat Heinrici et novi regis instituendi, postquam ex regi quasi regi sociatus retrogradus efficitur, repentina morte præventus, quia communicabat excommunicatis, incommunicatus et inconfessus huic vitæ subtrahitur. Verum quia tantæ dignitatis virum non decebat ire solum ad infernum, quinquaginta, sicut audivimus, de suis habuit socios, eadem morte repentina correptos; ne quos habebat in³⁹⁹ iniquitate consortes, retributione non haberet participes.

76. Udo Treverensis archiepiscopus, omni pietate plenus, dum nimis mansuetus tyrannidi non resistens, Heinrico plus quam decebat obsequitur, ejus flammeo furori suæ consensionis oleum ministrat, et ut ecclesiæ deprædantur licentiam donat (V. cap. 103); et mox in crastino mane⁴⁰⁰ mortuus invenitur, ut omnibus aperte constaret ideo tali eum morte obisse, quia in ecclesiarum prædatione⁴⁰¹ non timuit assensum præbere.

77. Eppo Cicensis episcopus, dum in episcopio sancti Kiliani (39) quemdam rivum forti sedens in equo transire, quem quilibet pedes sine periculo transire posset, ubi nec timor ullus fuit, equo cadente moriens sic interiit (Cf. Annal. Sax., an. 1078); sancto Kiliano sic disponente, ut qui ejus urbis violentus incubator injuste vinum suum bibebat, aquam quoque suam juste bibens, ultra vinum non quærat; et quia nobis inconciliabilis⁴⁰² permansit, Deo irreconciliatus ab hac⁴⁰³ vita migravit.

78. Godefridus⁴⁰⁴ dux, qui fuit maximus hostis Saxonie, periit in secretiori corporis parte perfossus sævo mucrone, nec purgatus ultima confessione, nec munitus sacra communione.

79. Godebaldus⁴⁰⁵, dum equo suo noviter ferrato pedem posteriorem levaret, ut an apte ferrum esset impositum⁴⁰⁶ perspiceret, ab ipso pede in fronte percutitur, et sic ab hac vita abstrahitur.

80. Burchardus Misnensis præfectus⁴⁰⁷, dum in quadam sua, cui præerat, urbe ab urbanis invaditur, equo cui insidebat frustra calcaribus vulnerato, fugere molitur, quia equus sepe prius de velocitate laudatus, modo, cum maxime maximo cursu opus erat, sit stationarius, quasi diceret: Mihi non licet eum nunc a vobis eripere, qui dum sibi licuit, nolebat se

VARIE LECTIONES.

³⁹¹ Data Idibus Martii addit Reg. ubi reliqua desunt. Alia addunt codex Musei Britannici Arundel. N. 77. sec. xi. et Codex Udalrici. ³⁹² episcopos 1. ³⁹³ ita 1. lb. vili p. 2. ³⁹⁴ cum 1. ³⁹⁵ Cluniac. 2. ³⁹⁶ ita 1. lb. veneno 2. ³⁹⁷ deest 1. ³⁹⁸ ita 1. lb. 2. deest 1. ³⁹⁹ prædationibus 2. ⁴⁰⁰ ita 1. 2. irreconciliabilis 1. lb. ⁴⁰¹ deest 1. ⁴⁰² dux Lothariorum Gozelo vel Godefridus 2. ⁴⁰³ Godobaldus 2. ⁴⁰⁴ repositum 2. ⁴⁰⁵ M. episcopus effectus 1.

NOTÆ.

(39) Id est Wirzburgensi.

corrigere. Moritur ergo cum magno animæ suæ A periculo, quia sæpe consensum præbuit periculoso sævissimi regis consilio.

81. Liupoldus ⁴⁰⁰, frater Bertholdi regis consiliarii, qui et ipse ejus consiliarius erat, dum quadam die juxta regem equitans, cum eo quoslibet sermones conferret, accipiter quem sinistra portabat, volitare cœpit, quasi capturam peteret. Ille vero post avem parumper se inclinans, ab equo gravis cecidit, ei censem quo cinctus erat e vagina lapsum, capulo terræ defixo in pectore medio recepit; et qui sæpe pravi consilii consors vel auctor fuit, sine consilio perpetuæ salutis ab hac vita recessit. His ex parte tractatis, multa his similia præteriens, ad iter inceptum volo reverti, quod non aberrando sed sponte deviando deserui.

82. (An. 1076, April.-Mai.) Igitur comperta legatione pontificis et excommunicatione sive depositione Heinrici regis, omnes qui nostros captivos habebant, quia nullam apud regem misericordiam, dum rex erat, invenire poterant, et ei nullam modo, cum rex non esset, fidem vel subjectionem debebant, omnes eos in patriam gratis, Heinricho neciente, dimiserunt.

83. Sed Burchardus ⁴⁰¹ Halberstadensis episcopus quam mirabiliter a miserabili dampnatione sit divina pietate liberatus, ad Dei laudem et ad omnium miserorum consolationem referam. Dum Heinrichus esset juxta Danubium, et secum haberet sororis suæ maritum Salomonem, similiter ab Ungariæ ⁴⁰² regno depulsum, quia temporibus illis vigeat depositio regum; genero suo jam redituro in patriam, in ejus extremitate paucas urbes habendo vix hærebat, episcopum Burchardum commendavit, eumque multum, ut nunquam in Theutonicis finibus videretur, obsecravit; quod et ille promisit. Quod cum episcopus præsensisset, amicos, quos habebat ibi paucos, paucis, sicut tempus monebat, verbis allocutus, rogavit omnes per Dei nomen, quatenus de sua cogitarent ereptione. Tunc Othelricus ⁴⁰³ quidam dixit ei, stare quandam domum desertam non longe a litore, monuitque eum ut hanc arte qualibet temptaret intrare. Episcopus ergo tantum cum uno capellano navi impositus, exregem jubetur antecedere, donec ipse cum socero pransus, eum cum gurgite currens velociter ⁴⁰⁴ insequatur. Leniter ergo defluens episcopus non in somnum dissolvitur, non in vanis confabulationibus occupatur, sed cor cum tota devotione levat ad Deum, oculos in litus tenet intentos, donec præmonstratam conspiciat domum (Jun. 24). Qua visa rogat nautas, ut in litus se velint exponere, quatenus ventrem levando persolvat debita naturæ. Illi nil suspicantes, in miserum misericordes fuerant, et eum capellano comite exire permiserunt. Quid moror, cum in illo moram nullam intueor? Remove-

tur a litore longius, nautisque ne longius abiret claustrantibus, appropinquat domui, leniterque pulsans, Deumque suppliciter vocans, dixit: *Aperi.* Numquam dixit neque dicturus est cum majore devotione cordis, *Aperi*, nisi si speraverit sibi quandoque januam regni celestis aperiri. Othelricus paratis equis et sociis episcopum suscepit, et die quicquid, nocte vero festinans, eum Dei misericordia comitante in Halbersted ⁴⁰⁵ perduxit. Quanta gratulatione totius populi fuisset acceptus, meus hebes non valet explicare stilus. Etiam qui eum prius odio habuerunt, in occursum læti gaudentesque cucurrerunt ⁴⁰⁶.

84. Principes ergo nostri diversis ab exiliis omnes pene simul in patriam reversi, magnam his qui domi erant dederunt materiam gaudii, et multorum B os aperuerunt in laudem Dei. Invenierunt enim totam pene plebem congregatam, exigui tributa prædiis suis persolvenda, jam libertatis spe retinendæ deposita, quæ juberetur cuncta facturam. Herimannus autem, patruus Magni ducis, et Thiedricus de Katbalanburg ⁴⁰⁷—hi namque prius aliquanto ceteris venerunt—obstupefactis omnibus exclamaverunt: Nolite, dicentes, optimi Saxones, nolite servitutis iuga recipere, nolite ⁴⁰⁸ hereditatem vestram tributariam facere, nolite de misericordia Dei desperare! Ecce nos, qui vestri causa nos in captivitatem dedimus, Dei clementia, illo qui nos tenebat invito, redimus, pro vobis et vestris pugnaturi quamdiu vivimus. Erigite ergo cervicem iugo servitutis excusso liberam, numquam posthac servitute premendam, adjuvante Deo. Retinete manus a tributis solvendis, retinete possessiones vestras liberas, sicut liberas eas a vestris parentibus accepistis. Vos autem fautores iniquitatis, qui miseræ plebis oppressione crudelis tyranni gratiam quaesistis, ab opprimendo cessate, ab exigendo quiescite, et ex hac hora vel nobiscum pro libertate pugnaturi fideliter et jurati permanete, vel in hac hora velut hostes infidi et perjuri a nobis et a patria nostra numquam reversuri discedite. Talibus verbis et hostes confusi, a ferocitate quiescunt, et cives confortati, pristina virtute recepta, in unanimitatem facile coalescunt. Coadunati denique, præsidia Heinrichi ab omnibus castellis ejiciunt, et illis ea quorum fuerant libera restitunt; possessiones alias, quas D tyrannus injuste his quorum erant ereptas, injustius illis ad quos nullo jure pertinebant donaverat ⁴⁰⁹, auferunt, et eas ad justos possessores redire faciunt. His omnibus in finibus nostris rite peractis, diem et locum determinant, ubi concordiam ad defensionem patriæ renovaturi conveniant, et eos in quibus infidelitatis suspicio resideret, aut a finibus suis exire, aut secum fideliter convenire compellant.

85. Hæc omnia dum Heinrichus audisset (Jun. 20), nimis in animo conturbatur, et Mogontiam ⁴¹⁰ veniens, quosdam de residuis adhuc captivis ad se

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁰ Liupoldus 2. ⁴⁰¹ Bucco sive Burchardus 2. ⁴⁰² ita 1. 2. ⁴⁰³ Odelricus 2. ⁴⁰⁴ velox 1b. ⁴⁰⁵ halberstatedi 1. ⁴⁰⁶ ut concurrerent 2. ⁴⁰⁷ Katelenburgh 2. ⁴⁰⁸ n. h. v. t. f. decessit 1. ⁴⁰⁹ donaverat 1. ⁴¹⁰ mogontinam 1.

duci præcepit, et cum eis de pretio, quo se redimerent ut dimitterentur, egit. Interea orta seditione inter Mogontinos et Babenbergenses milites, civitas a Babenbergensibus incenditur, ita ut tota vel maxima pars ejus arsura videretur. Ad quam restinguendam ⁴¹⁷ dum Henricus ipse omnisque populus festinaret, captivi nostri sine custode relictis, inventa navi Rhenum transierunt, et die noctuque festinantes, in patriam suam pervenerunt. Inter quos erat etiam Gertrud ⁴¹⁸, nobilissimi Ottonis ducis fratris Herimanni vidua, quam Lodewig ante biennium fere ceperat, et domino suo Henrico, ut ab ea pecuniam extorqueret, quod et fecit, adduxerat.

86. Henricus ergo exrex videns suæ voluntati cunctas res adversari, cum intelligeret, se de lupina ferocitate parum proficere, pelliciam ⁴¹⁹ non corvinam cogitavit induere, ut ostensione pietatis et justitiæ deciperet, quos crudelitate violenta superare non posset. Volebat namque legatos ad Saxoniam mittere, qui dicerent, se eis plus quam ipsi cuperent bonum esse velle, se penitus injustitiam cum vitiis omnibus, quoad posset, abjicere, se eis in omnibus paritum dedere; sed nullum, qui hanc legationem portare præsumeret, invenit; quia de suis quoque cum nullus, quod ore emisit, in corde habere credebat, nec aliquis dubitavit, quin si quis Saxonibus valde jam exasperatis hoc nuntium falsitatis afferret, pro falsis promissis poenas veraciter daret. Remanserant autem adhuc duo de nostris apud eum, Werinherus Magedaburgensis, et ejusdem nominis Merseburgensis episcopus; qui cum possent invito rege sicut alii repatriare, nolebant, quia in illo licet impio, Deum, a quo est omnis potestas, offendere timebant. Hos ergo cum supradicta legatione ad Saxoniam misit, sed de eorum reversione nichil eis dixit. Illi vero Saxonibus cum tota voluntate quod erant jussi suadebant, sed Saxones, cognitis tot ejus mendaciis, hæc quoque promissa vepeno falsitatis infecta non dubitabant. Cumque vellent episcopi eorum responsa reportare, jussi sunt unum e duobus eligere, aut hic modo stare, aut huc numquam posthac redire.

87. Principes igitur nostri simul adunati, jurentis et obsidibus invicem datis in unum se confirmant, et ut ad invicem firmissime cohærerent, regem cui subjaceant omnes eligere deliberant. Sed cum audissent, quod Suevos tam crudeliter antiquum fœdus infregisse penituit, ad eos legatos de renovando fœdere mittere complacuit, ut iterum convenientes in unum, inimicitiarum acerbitatem multa dilectionis suavitate superarent, et invicem sibi donantes, contra communem omnibus hostem, uno de se rege facto, concorditer starent. Domino quoque apostolico litteras miserunt, quibus, ut vel

A per se vel per nuntium genti pene perditæ consolator adesset, suppliciter oraverunt.

88. Non modico igitur Saxones exercitu collecto (*Oct.*), perrexerunt ad Rhenum contra vicum qui dicitur Oppenheim, quo et patriarcha cum episcopo Pataviensi, pontificis Romani legato, convenerat, et una Suevorum non parva multitudo, qui omnes exercitum Saxonicum, dum veniret, expectabant. Quibus appropinquantibus (*Oct.* 16) patriarcha ceterique primates, quia de recenti proelio utrorumque gladii adhuc cruore madebant, quamvis per legationes mutuas invicem sibi donassent, tamen ne, quod facile est armatis, seditio vilibus a personis exorta factum fœdus ⁴²⁰ corrumpere, obviam Saxonibus ibant, et amicitiam, quam renovaverant absentes, nunc præsentibus confirmare monebant. Hinc igitur dux Otto, violententer honore suo privatus, illinc Welf ⁴²¹ dux, eodem honore non juste sublimatus, hac conditione sibi invicem pacis oscula dederunt, ut electo, propter quod ex utraque parte convenerant, novo rege, quicumque eorum ipsum honorem jure retineret, alter ei non invidens libenter concederet. Similiter pacis oscula dederunt ordinis secundi sive tertii, partis utriusque, milites, quicquid invicem se læserant non sine multo fletu donantes. Tunc omnes facti ex hostibus amici fideles, castra posuerunt tam prope, ut vicissim populus uterque sermones utriusque non difficile posset audire. Cumque jam cepissent de rege constituendo sermones conferre, Saxones ex Suevis, Suevi ex Saxonibus unumquemlibet volebant eligere; Henricum vero tenebat in altera ripa Rheni civitas Mogontina, omni spe regni retinendi deposita. Misit tamen nuntios, qui temptarent istos ad misericordiam flectere, ut ejus jam satis correpti correctionem dignarentur accipere. Sed eorum nullius legatio a quoquam nostrate accipitur, nisi prius per apostolici legatum ab anathematis vinculo solvatur. Ut igitur stilus velociter currat, humilitatem penitentis accepturos se promittunt ea conditione, si vellet implere cuncta quæ ei nostrates facienda proponunt. Quod cum ille spondidisset, hoc ei primum proponunt ut episcopum Wormatiensem, qui jam diu fuerat expulsus, potentem faceret urbis suæ; deinde ut mox litteras scribi faceret, in quibus se fateretur injuste Saxones afflxisse, quas a nostris perspectas, imagine sua nostris presentibus signari faceret, et signatas per Italiam et Theutonicam terram mittendas per nostros nuntios, nostratibus daret; ipseque Romam veniens, per dignam satisfactionem anathematis vinculo careret. Episcopus ergo statim cum magno honore in urbem deducitur; litteræ ⁴²² in presentia nostratium bulla regis signata, per nostros nuntios per civitates Italie

VARIE LECTIOES.

⁴¹⁷ r. omnis populus d. 1. ⁴¹⁸ Gertrudis mulier nobilissima Magni ducis noverca, quam Lodowig 2. ⁴¹⁹ ita corrigo; pellinam 1. pellem 1^b. ⁴²⁰ f. fœdus fœde c. 2. ⁴²¹ walph 1. walterus 1^b. welfho 2. ⁴²² 1. quoque eo quo dictum est modo bulla 2.

regnique Theutonici diriguntur; ipse se tota festinatione parat, ut per Romani pontificis indulgentiam ligamen anathematis exuat. Nostrates vero singuli sacramento firmaverunt. ut nisi Henricus quartus, Henrici imperatoris filius, in Februarii mensis initio a banno per apostolicum absolutus ⁴⁸³ fuisset, numquam amplius ullo ingenio suo rex eorum nec appellaretur nec esset. Quod sacramentum primo fecit patriarcha, et in litteras redactum in suum misit marsupium; quod tamen quia melius servavit in scripto quam in opere, sicut paulo ante dictum est, crudele supplicium dedit. Deinde fecit idem Pataviensis episcopus, sedis Romanæ legatus; et post hos omnes qui aderant episcopi, duces, comites, ceterique majores et minores; sed episcopi plus aliis in hoc egerunt, quia juramentum in litteris etiam servaverunt. Tunc misso legato rogaverunt apostolicum, ut in principio Februarii vellet Augustam venire, ut causa diligenter examinata coram omnibus, vel eum solveret, vel eo fortius adhuc ligato, alium sibi cum ipsius consensu quærerent, qui regnare sciret. His omnibus ibi peractis, exercitus uterque cum multa caritate dividitur, et uterque tripudians ⁴⁸⁴ et Deo laudes cantans ad sua revertitur.

89. Apostolicus autem cum, sicut rogatus erat, Augustam versus tenderet ut ibi ingrediente Februario, qui erat annus Domini 1077, sicut placuerat principibus, adesset, et nostrates illuc contra venire festinarent, ut domnum papam venerabiliter, sicut decebat, acciperent, ecce nuntiatur apostolicum, Henricum cum magno exercitu Italiam intrasse, et si ipse montes, sicut volebat, transcendisset, alium papam illum ⁴⁸⁵ constituere velle. Itaque misso velociter nostris obviam legato, ipse tristis immo sibi ⁴⁸⁶ multa timens revertitur, ut Italiam a gladio et igne tueatur.

90. Henricus autem per Italiam vagans loco, sed magis animo, quid ageret, nesciebat, quia quicquid ageret, regnum perdere timebat. Nisi enim supplex ad apostolicum veniret et per eum solutus a banno fuisset, regnum se non recepturum pro certo sciebat. Si vero supplex ad satisfactionem veniret, timebat, ne sibi pro magnitudine criminum regnum pontifex auferret, vel sibi inobedienti vincula potestatis apostolicæ duplicaret. Ergo in multis curis in diversa dividitur. Quamvis autem utroque modo se perditum et perditurum non dubitaret, tamen illam partem, in qua aliquid spei esse putabat, elegit; et laneis indutus, nudis pedibus ad apostolicum venit, dicens se plus amare regnum cæleste quam terrenum, et ideo pœnitentiam, quamcumque sibi vellet imponere, se humiliter suscepturum. Apostolicus vero de tanti viri

A tanta humilitate lætatus, præcepit ei, ut regalem ornatum, donec ipse permetteret, sibi non imponeret, quatenus omnipotenti Deo acceptior esset cordis ejus contritio, quo eam et foris ostenderet vilis habitus testimonio; et ut eos, qui erant excommunicati, convivio vel colloquio vitaret; ne quod in se propria conversione fuisset Dei gratia mundatum, aliorum contagio fieret magis quam fuerat immunum. Quod utrumque cum se facturum polliceretur, absolutus hac lege dimittitur, multum ⁴⁸⁷ monitus, ne Deo mentiatur; quia si promissa non impleverit, non solum priora vincula non auferantur, sed etiam alia strictiora superaddantur. Itaque reversus ad suos, cum cõpisset eos a suo convivio separare, magnum cõperunt tumultum facere, dicentes ei, quia si eos. quorum sapientia et virtute obtinuisset ⁴⁸⁸ hactenus regnum, nunc a se repelleret, apostolicus ei nec illud reddere nec aliud acquirere potuisset. His et aliis talibus verbis animus ejus immutatur, et ad consueta, pravo pravorumque consilio, revertitur. Imponit capiti aureum diadema, et in corde retinet ferro fortius anathema. Excommunicatorum communioni miscetur, et a sanctorum communione miser ille repellitur. Nunc fecit omnibus manifestum, quia non verum esset quod dixit, plus se amare regnum cæleste quam terrenum. Quod si parumper in obedientia permansisset, et regnum nunc terrenum cum pace teneret, et quandoque cæleste sine fine possessurus acciperet. Nunc vero factus inobediens, et hoc quod amat non habebit, nisi cum magno labore; et illud non accipiet, nisi magna totius vite mutatione.

C 91. Interea Saxones et Suevi Forcheim conveniunt, sed et de aliis regionibus legati aderant, qui ⁴⁸⁹ quicquid isti de re publica commode ⁴⁹⁰ definierint, idem laudare suos indicant. Aderat etiam legatus apostolicus, qui cuncta quæ de regno nostrates utiliter disponent, apostolicæ sublimitatis auctoritate firmaret. Ex multis, quos probitate dignos in electione proposuerunt, tandem Rodulfum, ducem Suevorum, regem ⁴⁹¹ sibi Saxones et Suevi concorderiter elegerunt. At cum singuli deberent cum regem laudare, quidam voluerunt aliquas condiciones interponere ut hac lege cum super se levarent regem, quatinus sibi de suis injuriis specialiter promitteret justificationem. Otto namque dux non prius volebat eum sibi regem constituere, nisi promitteret honorem sibi injuste ablatum restituere. Sic et alii multi suas singulares causas interponunt, quas ut ille se correcturum promitteret, volunt. Quod intelligens apostolicus legatus, fieri prohibuit, et ostendens, eum non singulorum sed universorum fore regem, ut universis justum se promitteret, satis esse perhibuit. Ait etiam, si eo modo, quo ceptum fue-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸³ solutus 2. ⁴⁸⁴ tripudians 1. ⁴⁸⁵ pro illo 2. ⁴⁸⁶ sed 1. 1. et m. 2. ⁴⁸⁷ m. multumque mon. 2. ⁴⁸⁸ o. et h. 1. ⁴⁸⁹ deest 1. 1b. ⁴⁹⁰ commode 1. rei publice commodo 2. ⁴⁹¹ in r. 2.

rat, promissionibus singillatim præmissis, eligeretur, ipsa electio non Sincera, sed hæresis simoniacæ veneno polluta videretur. Tamen quædam sunt ibi causæ specialiter exceptæ, quas, quia injuste vignerant, deberet emendare; scilicet ut episcopatus non pro pretio nec pro ainitia daret, sed unicuique ecclesiæ de suis electionem, sicut iubent canones, permitteret. Hoc etiam ibi consensu communi comprobatum, Romani pontificis auctoritate est corroboratum, ut regia potestas nulli per hæreditatem, sicut ante fuit consuetudo, cederet, sed filius regis, etiam si valde dignus esset, potius ⁴³² per electionem spontaneam quam per successionis lineam rex proveniret; si vero non esset dignus regis filius, vel si nollet eum populus, quem regem facere vellet haberet in potestate populus. His omnibus legaliter constitutis, Rodulfum electum regem Mogontinam ⁴³³ cum magno honore deducunt, et ei dum consecrationem regis accipiebat, venerabiliter et fortiter, sicut mox apparebat, assistunt. Consecratur autem a Sigfrido Magontinæ civitatis archiepiscopo, præsentibus et adjuvantibus aliis amplurimis anno Domini 1077, 7 Kal. Aprilis.

92. Ipso vero die consecrationis ejus pene contigit miserandum facinus, ut fletet dies unus principium et finis regni ipsius, et de eo vere possit nasci proverbium, quia tam vigil rex esset, ut in regno suo nunquam vidisset somnum. Namque cum ipsa die ejus unctionis in introitu missæ invitaretur sub nomine Jerusalem tota fidelium ecclesia ad lætitiæ spirituale, et inde habeat omnis fere ecclesia, etiam in religiosis personis, ipso die ludendi non spernendam consuetudinem: prandio novi regis finito, juvenes ejus ad ludum venire communem, causam ob duplicem, cum regie consecrationis, tum ⁴³⁴ magis antiquæ consuetudinis. Urbani vero videntes hunc ludum, in crudelem sunt accensi zelum; et quia magis favebant exregi quam regi, cogitabant illum ludum turbare, et semen aliquod, unde seditio nasceretur, inmittere, ad quam sedandam dum rex procederet, modo quolibet occisus interiret. Miserunt ergo quosdam suos juvenes, ut curialium ludo se miscerent, et aliquam qualibet arte materiam belli construerent. Itaque unus ex ipsis cujusdam nobilis ex curia crasinam (40) gulis (41) ornatam quasi fortim præcidit, et quasi furtum volens abscondere recessit, et tamen malebat deprehendi, ut acciperet quod acceperat. Nam ille cujus honesta vestis erat dehonesta, ut illum qui suæ vestis partem gestabat insecutus est, colaphum ei tantum dedit, sui que vestimenti particulam recepit. Tunc urbani in subsidii ad hoc ipsum colle-

A cli, curiales inermes incurrunt armati, et multos ex eis acriter vulneraverunt, aliquos etiam occiderunt. Nam arma curialium in hospitibus derelicta, dum ipsi circa regem frequentes essent, urbani præripuerant, et ne illi, quorum erant, ea invenire possent effecerant. Rex talia videns, volebat se periculo dare, et vel suos eripere vel cum eis simul occumbere; sed qui circa eum erant, totum hunc tumultum propter eum fuisse inceptum cognoverunt, et ideo eum de palatio ⁴³⁵ descendere non permiserunt. Contraxerunt ergo se curiales et omnis exercitus in maiorem ecclesiam Sancti Martini, et ibi conglobati, consiliis armisque muniti, subito cum magno impetu exierunt, et urbanos aut occiderunt aut ceperunt, præter eos qui fugæ se credentes, timore pernicietatem præbente abierunt velociter. In crastino vero omnes ex urbe majores ante regem supplices venerunt, et de malitia quam fecerant, supplicia quæ rex volebat accipere dederunt, et ut posthac imperpetuum fideles ei manerent, juraverunt.

93. Sed rex non habens eis fidem, civitatem dimisit, et ad Sueros abiit; ibique parum moratus, ad Saxoniam transiit. Nam Dominicæ resurrectionis festivitate ⁴³⁶ apud Augustam civitatem celebrata, in Pentecosten ad Erpesfort venit, et inde non parva Saxonum multitudo cum regali honore deductus, apostolorum principum principalem ⁴³⁷ in urbe Merseburgensi devotione multa celebravit. Quo cum de cunctis Saxonie partibus majores et mediocres convenissent, regemque, sicut a principibus erat electus, unanimiter in regno confirmassent, dixit rex sibi non videri decens vel utile, Saxones quasi plena pace positos domi quietos sedere; suavitque illis ut, exercitu collecto, hostiles ultro partes invaderent, quatinus aliquid fortiter agendo, et a se desidia, qua notati erant, notam ⁴³⁸ abjicerent, et hosti, qui de victoria superbus timebat, arrogantiam minuerent. Quod et ipsi læti fecerunt.

94. Igitur in Augusto mense cum magno exercitu rex Rodulfus urbem Wirzeburg obsedit, ad quam expugnandam machinas diversi generis parari iussit. Quæ dum parabantur, ipse sicut rex Christianus, Deum timens, secum cogitabat, quia si urbs capta fuisset, ab ecclesiis vel ecclesiasticis rebus diruendis vel diripiendis vulgus semel intronissum nec ipse rex revocare posset. Ergo lentus ibi sedebat, et occasiones diversas ne pugnaretur ad urbem querendo, integrum fere mensem nihil proficiens ibi manebat; maluitque gloriosam, quasi urbem capere non posset, habere contumeliam, quam periculosam, ut urbe destructa nulli ⁴³⁹ sacræ rei pareeretur, adquirere gloriam.

VARIÆ LECTIONES.

⁴³² deest 1. 1b. ⁴³³ ita 1. 1b. ⁴³⁴ tamen 1. ⁴³⁵ pallacio 1. ⁴³⁶ festivitatem 1. ⁴³⁷ sollempnitatem 2. ⁴³⁸ no 1. nomen 1b. ⁴³⁹ nulle 1.

NOTÆ.

(40) Germanice *Krause*, collare.

(41) Pelliculis murium pretiosis, quas nonnunquam rabricatas fuisse legimus.

95. Interea Heinricus exrex, exercitum nec magno nec fortis congregato — nam maxima pars ejus ex mercatoribus erat — obviam nostris ire paravit; pigroque progrediens incessu, Bavaros et Boemos, quos sibi in auxilium venire sperabat, frustra expectavit. Quo rex Rodulfus audito, lætus obsidionem dimisit, hostique sævo sævior occurrere festinavit. Ad fluvium itaque qui vocatur Neckar exercitus ambo convenerunt, et in diversa ripa animo pugnandi diverso castra posuerunt. Nam nostri dederunt illis optionem, ut vel ipsi longius a litore recedentes sibi facultatem transeundi concederent, vel ipsi nostre ripe spatio securi accepto, cum nostris pugnaturi transirent. Illi vero, quamvis multis, ut utrumlibet facerent, consiliis essent exagitati, neutrum facere voluerunt. Cum autem multos ibi dies sedissent, et illi nostri locum ad se veniendi sæpe frustra delissent, tandem illi nec se nostris pares, nec auxilium quod sperabant venire videntes, cum militari non possent virtute, astutia temptabant a se bellum istud amovere. Fecerunt enim cum nostris pacem aequestram, qua, si posset fieri, per mutua colloquia pervenirent ad pacem perpetuam. Ad se invicem igitur veniendi securitate concessa, dixerunt illi, quid opus esset nostris secum ferro decernere, cum ipsi parati essent rem verbis agere; et si quidem nostram causam justitia commendaret, se relictis domino suo nostris associari, ea conditione, ut si sua causa melior esse probaretur, nostrates illis eadem lege conjungi non designarentur. Quod cum nostri lasset, et ipse rex noster se, ut pax inter eos fidelis fieret, libenter a regno descensurum promississet, constituto die, quo ad hanc causam terminandam, neutro rege presente, venirent, ab invicem ambo exercitus discesserunt; et ecce illi magnam turbam ex Bavaris et Boemis, quos jam diu expectaverant, advenire viderunt. Quo cognito, Heinricus nimis sit letus; factæque pacis oblitus, jam nostros a tergo minus cautos invaderet, si principes illi, qui pacis faciendæ mediatores vel auctores fuerant, fidem suam contaminare non timerent. Itaque nostrates domum cum pace reversi, annum fuerant integrum nec lædentes aliquem nec ab aliquo læsi.

96. Sequenti vero anno, qui erat ab incarnatione Domini 1078, iterum Saxonici congregati exercitus, et missa legatione Suevos obviam sibi venire rogaverunt, ut utriusque populi virtute conjuncta, omnes sibi adversantes vel ad se transire compellerent vel sibi fœderari nolentes dira belorum tribulatione fatigaret. Quod cognoscens Heinricus, robore congregato intervenit medius; nec est passus ut uterque in unum conveniret exercitus. Exercitus ergo Saxonicus ad Methelrikestad venit, ibique Heinricum cum non parvo

A robore virtutis invenit. Quid in narrando moram facio, cum illi nullam fecissent in agendo? Prælium incipitur fortiter (Aug. 7), immo crudeliter; ex utraque parte pugnatur, et hinc et inde fuit diversus eventus pugnae; fugiunt isti, fugiunt illi; nostri capiuntur sed eripiuntur, hostes interficiuntur. Ex nostris itaque primi fecerunt fugam, qui numquam venire debuissent ad pugnam, episcopi scilicet unius nominis, sed, ut ita dicam, non unius omninis; uterque enim Werinherus vocatur. Sed Magedaburgensis ab incolis illius patriæ interceptus, miserabiliter occiditur; Merseburgensis vero despoliatus, in patriam nudus revertitur. Quod illi nec non ad contumeliam, quisquis hoc legit, sed dixisse pulet ad gloriam; quia ab ipsis ore non semel audiri, quod ipsam nuditatem non tolerasse nollet pro pondere quolibet auri vel argenti. In eadem fuga sunt capti Bernhardus Romanæ sedis archidiaconus, Sigifridus archipræsul Magontinus, Adalbertus Wormatiensis episcopus. Sed cum illos non longe post eripuit Dei clementia, tertius isto perductus est in Heinrici crudelis tyranni præsentiam; qui tamen longe post, invito tyranno, divina liberatur misericordia. Quos omnes, quia melius sciebant psalmos cantare eo quod nutriti sub religione essent, quam legiones armatas ad bello disponere, solo visu præliantium versos in fugam, tanta multitudo sequitur, ut rex totum exercitum penitus fugæ se dedisse arbitraretur. Quos cum rex nec victoriam certam promittendo, nec servitutem perpetuam nisi suis essent reversi minando, potuisset revocare, solum se relictum cum paucis existimans, cepit ipse etiam paulatim revertendo Saxonie finibus appropinquare.

97. Interea nostri, qui fortes hostibus se primo miscuerant, nihil de post terga relictis scientes, adversariis fortibus portas resistebant, minus vero fortibus fortius insistentes, eos fugæ præsidium petere compellebant. Ibi quidam de nostris adversarium sibi videns obvium, velut suum salutavit socium, dicens: « Sancte Petre! » quod nomen Saxones pro symbolo tenebant omnes in ore. Ille vero nimium superbus et tantum deridere nomen exorsus, in ejus vertice librato mucrone: « Hoc, inquit, tibi tuus Petrus mittit pro munere! » et nondum sermonem finierat totum, cum gladium Saxonis alterius in cerebro habebat, dicentis: « Et hoc habebas munus ex parte tui Heinrici, tyranni insipientissimi. »

98. Hardwigus tunc Magontini præsulis archiepiscopus, in eodem die post annum urbem Magedaburgensem archipræsul ingressurus ab hostium multitudine, ne ullus ei locus esset evadendi est circumdatus (an. 1078, Aug. 7). Cui cum illi velut capto illudentes dicerent, quia libentius

VARIE LECTIONES.

95. nris. 1. 96. congregatus 1. 97. agnosceus 2. 98. methelrikestad 1. methelrichestad 2. machelikestad 1. b. c. Deest. 99. minus 1. 100. ita 1. b. deest 1. 101. episc 1. 102. deest 1. 103. fortes 1. 104. mucrone 1. 105. Herderigus 1. Hardewicus 1. b. 106. circumvallatus 1. b.

cum tunc in gratia domini sui, sicut olim fuit, aspicerent, ille sicut vir prudens ita temperavit responsum, ut nec mendacium proferret, et tamen eos fallendo periculum præsens devitaret. Paucis enim, sicut tempus postulabat, verbis respondit: *Sicut video, dicens, in cubiculo domni regis hesternæ nocte nullus vestrum me vidit. Sed festinemus ad amicos nostros, ne nos inimici repente deprehendant incantos!* Erant autem non longe a parva Saxonum legione; quos cum illi suos putarent et jam se pene captos agnoscerent: *Pergite, dixit ille, quo vultis; ego meis adjungar amicis!*

99. Willelalmus¹²², Geronis comitis filius, cum temere paucis se¹²³ comitantibus iret, ab Everhardo¹²⁴, qui de magnitudine barbe agnomen habebat, ex improvviso capitur, et Heinrico domino suo magna pars triumphii præsentandus a militibus suis ducitur; ipse vero non longe, quasi ne ab aliquibus eripiat¹²⁵ prospiciens, insequitur. Et ecce copie Saxonum majores illi de latere veniunt, et cum uon multum repugnantem citius occidunt. Quod videntes illi qui¹²⁶ Willelalmum ducebant, ejus oblit¹²⁷, ad suum dominum festinabant. Ille vero, sui non oblitus, quanta potuit velocitate ad suos est reversus.

100. Interea dux Otto et Fridericus palatii præfectus¹²⁸ de Symmersenburg¹²⁹, diversis in partibus acriter pugnantes, non ante cessaverunt, quam Heinricum cum omnibus suis ad fugam coegerunt, eosque fugientes tam diu sunt insecuti, donec eos muro Wirtzeburgensi videbant¹³⁰ includi. Sed Fridericus nesciens, quid Otto dux egisset, ad locum prælii tripudians revertitur; quia ille qui fugatis hostibus locum cædis obtinuerit¹³¹, victor habetur. Otto vero dux non longe post eodem reversus, visa tanta multitudine, putabat eos hostes esse, et quia¹³² valde fessus erat, non credebatur utile cum eis pugnam incipere. Misit tamen exploratorem, qui sibi perquireret veritatem. Qui cum¹³³ ibi moram faceret, reputans ille, quod ab hoste captus vel occisus esset, quia nullum de sociis quem cognosceret invenit, victor quidem, sed non lætus, quia nesciebat, ad patriam revertitur.

101. Fridericus autem, collectis ad se de diversis partibus a prælio revertentibus, noctem illam in lætitia, et maxime in divina laude transegit. In crastino vero receptis omnibus quæ vel socii vel hostes ibi reliquerant, meliora, quæ poterant asportare, secum tulerunt; cetera vero, ne prodesse hostibus, igni dederunt. Inde vero cum magno gaudio cantuque redeuntes, Smelehallan (42) et ceteros in circuitu vicos aut villas prædationibus et incen-

A diis vastaverunt, quia incolæ illi prius nostros fugientes spoliaverant vel occiderant. Sigifridum quoque Mogontinum præsulem, quem captum cum multis aliis adhuc servabant violenter eripiunt¹³⁴, secumque gaudentes et hymnos Deo canentes ad Saxoniam reducunt. Postquam vero diversis et partibus omnes nostri convenerunt, et quid fortiter egissent vel quanta pericula qualiter evasisent, invicem singuli retulerunt, non sine multo actu multas laudes unanimiter Deo reddiderunt¹³⁵, cum pro victis et fugatis hostibus, tum etiam pro libertatis tantis sacerdotibus.

102. Ex nostris itaque partibus præter episcopum Magedaburgensem, qui cecidit in fuga, nemo qui dignus sit nomine perlit in illa pugna; ex hostili vero parte jacuerunt ibi de principibus nobilissimis Everhardus Barbatus, qui hujus belli erat inceptor sævissimus, Poppo simul et Thiebaldus, Heinricus de Lechesmundi. Factum est ergo hoc prælium secundum anno Domini 1078, 7 Idus Augusti, feria 3.

103. Heinricus vero in Octobri proximo Reginesburg veniens, principibus collectis narravit, quod jam longo labori finem fecisset, nichilque sibi faciendum restaret, nisi ut illos qui secum participes erant laboris, consortes etiam faceret dignæ retributionis. Dixit namque Saxones in proximi prælii conflictu sic esse prostratos, ut, nisi de gentibus exteris agrorum cultores advenirent, Saxonica¹³⁶ tellus in solitudinem versa bestiis silvestribus habitanda remaneret. Igitur ut illum terram cunctis frugum generibus opulentam secum vellent intrare rogavit, ipsisque, quod nullum qui eis intrantibus obstaret invenirent, fideliter spopondit. Quod ut illis fieret credibile, simulatos nuntios fecit procedere cum verbis compositis, qui, cunctis audientibus, regi, sicut erant docti, dicebant ex persona ducis Ottonis et Herimanni comitis, se solos ex liberis hominibus, omnibus aliis in novissimo prælio interfectis, beneficio fugæ in Saxonia relictos, nunc nimis sere poenitere¹³⁷, quod umquam multitudine suorum confisi, præsumpissent regis potestati resistere; se regis adventum, quo terra daret cultores, humiliter expectare; se sibi non honorem, non libertatem, sed solam vitam, quamvis vel hac essent indigni, postulare. Quibus verbis, sicut ipse callidus dictaverat, peroratis, illi qui, hæc credula nimis aure perceperant, inani spe jam totam Saxoniam possidebant, et quasi jam possidentes, inani spe decepti, animo tumescebant. Tota igitur festinatione, quo spes eos trahebat, sequi properabant; nec exercitum valde magnam¹³⁸

VARIE LECTIONES.

¹²² ita corrogo; an 1. 1^b. ¹²³ Willelalmus comes de Cambrh. patrem habens Geronem, patrum vero Dedonem marchionem 2. ¹²⁴ paucissimè 1. ¹²⁵ E. Barbato principe pranobili 2. ¹²⁶ deest 1. ¹²⁷ ita 2. 1^a. ¹²⁸ somerschenburg. 1^b. ¹²⁹ videbat 1. ¹³⁰ obtinuerat 1. ¹³¹ qui 1. ¹³² cum in 1. ¹³³ rediderunt 1. ¹³⁴ saxonica 1. ¹³⁵ peniteret 1. ¹³⁶ ita 2. 1^a signa (indignum) 1.

NOTÆ.

(42) Schmalkalden.

esse volebant, ne singuli eo minus illius regionis acciperent, quo plures illam divisuri fuissent; quia natura fert ut tanto fiat partium minor quantitas, quanto fuerit earundem partium numerosior pluralitas. Venientes ergo ad silvam quæ Thuringos separat a Francia, audiebant, quod et verum erat, quia Saxones ex altera parte silvæ cum tanta multitudine sederent, quantam prius numquam sint auditi collegisse. Nam de militibus armatis mille fere sexaginta habebant, qui vel fortiter mori vel terram suam tueri volebant. Quod auditum cum primo non crederent, postquam missis exploratoribus nimis verum esse cognoscebant, multo magis redire, timore cogente, quam venire, spe trahente, properabant. Sed Heinricus exrex, ne tantum frustra congregasset exercitum, cum eodem agmine Suevos petiit; ubi nec ecclesiis nec atriis ecclesiarum pepercit, et inter sacras profanasque res nullam differentiam fecit, ut illorum avaritiam insatiablem saturaret quos Saxoniam pollicendo fefellerat. Ibi, quod anticipando jam narravi (c. 76), Treverensis archiepiscopus Udo subitanea morte miserabiliter obiit, dum, timore Dei postposito, manibus profanis in sacras res licenter ire permisit.

104. (An. 1079:) Interea dominus apostolicus, apostolici vigoris oblitus, qua causa nescimus, multum est a priorie sententia mutatus. Nam qui prius Heinricum cum omnibus suis adiutoribus apostolica severitate excommunicaverat, eique regnandi potestatem potenter interdixerat, et omnes qui ei fidelitatem iurassent, a iuramenti nodis apostolica auctoritate absolverat, et electionem novi regis consensu suo confirmaverat, nunc per litteras mandavit, ut concilio facto rex uterque convocatus audiator, et quem iustitia regnare permiserit, altero deposito tutus in regno confirmetur. Quarum litterarum, ut planius quod dico possit intelligi, subitis exemplum ponere curavi; que venerunt mense Februario anno Domini 1079.

105. Gregorius episcopus servus servorum Dei (GREG. VII, Registr. IV, 23), carissimis in Christo filiis Bernhardo diacono, et Bernhardo abbati, salutem et apostolicam benedictionem.

Fraternitati vestræ notum esse non ambigimus, quia ideo ab Urbe, confisi de Dei misericordia et adiutorio beati Petri, egressi sumus, ut ad Theutonicorum partes, compositori inter eos ad honorem Dei et utilitatem sanctæ ecclesiæ parem, transiremus. Sed quia defuerunt, qui nos secundum quod dispositum erat conducerent, impediti adventu regis in Italiam, in Langobardia, inter inimicos Christianæ religionis, non sine magno periculo remansimus, et adhuc, sicut desideravimus, ultra

montes proficisci nequivimus. Quocirca monemus vos, et ex parte beati Petri precipimus, ut soliti auctoritate hujus nostri præcepti, nostraque vice ab eodem apostolorum principe accincti, utrumque regem, Heinricum videlicet atque Rodulfum, commoneatis, quatenus nobis viam illie secure transeundi aperiant, et adiutorium atque ducatum per tales personas, de quibus vos bene confidatis, præbeant, ut iter nobis, Christo protegente, pateat. Desideramus enim cum consilio clericorum atque laicorum ejusdem regni qui Deum timent et diligunt, causam inter eos Deo favente discutere, et cujus parti magis ad regni gubernacula iustitia faveat, demonstrare. Scitis enim quia nostri officii et apostolicæ sedis est providentia, majora negotia ecclesiarum discutere, et dictante iustitia diffinire. Hoc autem quod inter eos agitur negotium, tantæ dignitatis est tantique periculi, ut si a nobis aliqua fuerit occasione neglectum, non solum illis et nobis, sed etiam universali ecclesiæ magnum et lamentabile pariat detrimentum. Quapropter si alteruter predictorum regum huic nostræ voluntati ac deliberationi parere et ad vestra monita locum dare rennuerit, suamque superbiam atque cupiditatis faces contra honorem Dei omnipotentis accendens, ad desolationem totius Romani imperii anhelare temptaverit, omnibus modis omnique ingenio usque ad mortem, si oportet, nostra vice resistite, immo beati Petri auctoritate ei totius regni gubernacula contradicendo, tam illum quam omnes sibi consentientes a communione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi et a liminibus sanctæ ecclesiæ separate, illud semper habentes in memoria, quia scelus idololatriæ incurrit qui apostolicæ sedi obedire contempnit, et quod beatus Gregorius, doctor sanctus et humillimus, decrevit, reges a suis dignitatibus cadere, si temerario ausu præsumerent contra sedis apostolicæ jussa venire. Alteri vero, qui nostræ jussioni humiliter paruerit et obedientiam universali matri, sicut decet christianum regem, exhibuerit, convocato concilio omnium clericorum et laicorum quos advocare poteritis, consilium et adiutorium in omnibus præbete, et in regia dignitate per auctoritatem beatorum apostolorum Petri et Pauli nostra vice confirmate, omnibusque episcopis, abbatibus, clericis ac laicis in toto regno habitantibus, ut ei fideliter, sicut regi oportet, obediant, ex parte omnipotentis Dei præcipite.

106. Gregorius episcopus (GREG. VII, Registr. IV, 21) servus servorum Dei, dilectis in Christo fratribus archiepiscopis, episcopis, ducibus, comitibus, et universis Christi fidelibus, clericis et laicis,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁷ Thuringos *sæpius* 1. ⁴⁰⁸ MLXXVIII. *ed. 1. Et vere epistolæ duæ capp. 105 et 106. editæ anno 1078. Saxonibus innotuisse videntur. Sed Bruno epistolam has inferioribus adjungit.* ⁴⁰⁹ *deest* 1. ⁴¹⁰ B. 1. Bernhardo Romanæ ecclesiæ d. 2. ⁴¹¹ B. 1. Bernhardo Massiliensi abbati 2. ⁴¹² *deest* 1. ⁴¹³ longobardia 1. ⁴¹⁴ *deest* 1. ⁴¹⁵ *aut vestra aut nostra* 1. ⁴¹⁶ *resiste* 1. ⁴¹⁷ *consilio* 1. ⁴¹⁸ *Data Carpinetæ 2. Kal. Jun. ind. 15. Registr. G. VII. addit (a. 1077.)* ⁴¹⁹ *d. in c. f. desunt Reg. IV, 24.*

tam majoribus quam minoribus in regno Thementicorum consistentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Notum fieri vobis volumus, fratres carissimi, quia legatis nostris, Bernhardo ⁴⁰⁰ videlicet sanctæ Romanæ Ecclesiæ fidei filio et diacono, itemque Bernhardo ⁴⁰¹ abbati ⁴⁰² Massiliensis monasterii religioso præcipimus, ut utrumque regem, Heinricum videlicet et Rodulfum, aut per se aut per idoneos nuntios, admoneant, quatenus viam michi pro discutiendo negotio, quod peccatis facientibus inter eos ortum est, ad vos, Deo favente, secure veniendi præbeant. In magna enim tristitia et dolore cor nostrum fluctuat, si per unius hominis superbiam tot milia hominum Christianorum temporali et æternæ morti traduntur, et Christiana religio confunditur, et ⁴⁰³ Romanum imperium ad perditionem perducitur. Uterque namque rex a nobis, immo ab apostolica sede, cui licet indigni præsidemus, adiutorium requirit, et nos de misericordia omnipotentis Dei et adiutorio beati Petri confidentes, parati sumus cum vestro consilio, qui Deum timetis et Christianam fidem diligitis, æquitatem causæ utrimque decernere, et ei præbere auxilium, cui iustitia ad regni gubernacula favere ⁴⁰⁴ dinoscitur. Quapropter si alteruter eorum superbia inflatus, aliquo ingenio, quominus ad vos venire possimus, obstitit, et de sua iniustitia timens iudicium sancti Spiritus ⁴⁰⁵ refugerit inobediens factus, resistendo sanctæ et universali matri Ecclesiæ, hunc velud membrum Antichristi ⁴⁰⁶ et desolaterem Christianæ religionis contempnite, et sententiam quam nostri legati contra eum nostra vice dederint conservate, scientes quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. iv, 6). Alteri vero qui se ⁴⁰⁷ humiliter habuerit, et iudicium, decretum vero a Spiritu sancto, per nos ⁴⁰⁸ iudicium prolatum, non contempserit, — indubitanter enim credimus, ubicumque ⁴⁰⁹ duo vel tres in nomine Domini congregati fuerint, quod præsentia ejus illuminantur (Matth. xviii, 20) — illi, inquam, servitium et reverentiam secundum quod nostri præfati legati decreverint exhibite, aditantes et modis omnibus ei obsequentes, ut regiam dignitatem honeste possit obtinere et sanctæ Ecclesiæ jam pene labenti succurrere. Non enim a corde vestro ⁴¹⁰ debet excidere, quod qui apostolicæ sedi obedire contempnit, scelus idolatriæ incurrit, et quod beatus Gregorius, doctor sanctus et humillimus, reges decrevit a suis dignitatibus cadere et participatione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi carere, si præsumerent apostolicæ sedis decreta contempnere. Si enim cælestia et spiritualia sedes beati Petri solvit et iudicat, quanto magis terrena et secularia ?

A Scitis autem, fratres carissimi, quia ex quo tempore ab Urbe exivimus, in magno periculo inter inimicos Christianæ fidei mansimus, et tamen neutro prædictorum regum, neque terrore neque amore flexi, aliquid contra iustitiam adiutorium promissimus. Magis enim volumus mortem, si oportet ⁴¹¹, subire, quam propria voluntate devicti, ut Ecclesia Dei ad confusionem veniat, consentire. Ad hoc enim nos ordinatos et in apostolica sede constitutos esse cognoscimus, ut in hac vita, non quæ nostra, sed quæ Jesu Christi sunt, queramus, et per multos labores patrum vestigia ⁴¹² sequentes, ad futuram et æternam quietem, Deo miserante tendamus ⁴¹³.

107. Acceptis his litteris, Bernhardus ⁴¹⁴ cardinalis, quod sibi injunctum est, exequitur. At nostrates cum ipsas litteras accepissent, a magna spe quam in apostolica petra posuerant, excederunt, quia prius cælum stare vel terram crediderant cæli modo moveri, quam cathedram Petri amittere constantiam Petri. Has ergo litteras ei remiserunt, quibus eum ancillæ, præsentis scilicet vitæ, perterritum timore, quasi voce galli clamantis excitare, et respectu Christi confortatum ad pristina virtutem constantiæ revocare voluerunt :

108. « Domno apostolico et venerabili papæ Gregorio, beati Petri ⁴¹⁵ fideles et sui, tantum servitutis quantum oppressi valent. Multas jam huic sancto sedi pro diversis calamitatibus nostris querimonia exposuimus. Quod autem nondum aliquid iustitiæ vel consolationis consecuti sumus, non tam vestra sanctitati quam nostris peccatis imputamus. Si igitur nostro consilio et propria deliberatione rem, pro qua tanta mala nos invenerunt, aggressi ⁴¹⁶ fuissetis, minus moleste ferendum esset, si ad succurrendum nobis vestra gravitas se tardius erigeret. Nunc autem sarcinam illam quam sola vestra auctoritate jubente suscepimus, eadem quoque manum supponente levigari oportuit. Testis est excellentia vestra et litteræ vestræ, quas in testimonium habemus, quia neque ⁴¹⁷ consilio nostro nec etiam pro causa nostra, sed pro illatis sedi apostolicæ injuriis regem nostram regiam dignitatem privastis, nobisque omnibus terribili interminatione, ne ei sicut regi serviamus, interdixistis, et omnes Christianos a vinculo juramenti, quod ei fecerunt vel facient, absolvistis, deinde eum vinculo anathematis alligastis. In his omnibus vestræ paternitati cum magno periculo nostro ⁴¹⁸, sicut nunc patet, obedivimus; et quia eidem deposito ad ⁴¹⁹ depositionem vestram cum ceteris concordare nolimus, tantam in nobis ⁴²⁰ crudelitatem exercuit, ut quamplures ex nostris, amissa omni substantia, animam in hoc certamine posuissent, et filios suos exheredes et ex divitiis pauperes reliquissent.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁰ B. 1. Bernardo Reg. ⁴⁰¹ B. 1. Bernardo Reg. ⁴⁰² a. rel. m. m. Reg. ⁴⁰³ Romanumque Reg. ⁴⁰⁴ favore 1. ⁴⁰⁵ deest 1. ⁴⁰⁶ h. se R. ⁴⁰⁷ vos 1. et R. ⁴⁰⁸ c. quod ubicumque R., ubi infra quod deest. ⁴⁰⁹ nostro R. ⁴¹⁰ si hoc op. R. ⁴¹¹ s. vest. R. ⁴¹² R. addit : Data Carpineta secundo Kalendas Junii. ⁴¹³ directione decima quinta. ⁴¹⁴ B. 1. ⁴¹⁵ deest 1. ⁴¹⁶ aggressi 1. ⁴¹⁷ nec pro c. 2. ⁴¹⁸ deest 1. ⁴¹⁹ deest 1. ⁴²⁰ LOS 2.

Qui autem residui sunt, de vita cotidie solliciti, vite subsidia pene omnia amiserunt. Sed cum nulla nos persecutio possit superare, superatus est ille, ut licet nolens suam vobis presentiam exhiberet et ei quem inonoravit cum suo dedecore honorem impenderet. Pro quo labore hunc fructum recepimus, quod ille, qui cum periculo animarum nostrarum vestigia pedum vestrorum³⁰⁰ adorare compulsus est, absque nostro consilio et sine correctione absolutus, ad nocendum nobis libertatem recepit. Cumque illa anathematis absolutio per epistolam vestram nobis innotesceret, de sententia regni quæ in eum processit nichil mutatum esse intelleximus, sed ne nunc quidem si mutari possit, intelligimus. Absolutio enim illa juramentorum qualiter cassari possit, nullo modo percipere valeamus. Sine sacramentorum autem observatione regis dignitatis officium nequaquam administrari potest. Ergo cum jam ultra anni terminum sine rectore essemus, in locum de quo prævaricatus est ille, alius principum nostrorum electione subrogatus est. Cumque de electo nobis rege, et non de regibus, spes magna ad refocillandum imperium succresceret, ecce ex insperato litteræ vestre advenientes, duos in uno regno reges pronuntiant, duobus legationem decernunt³⁰¹. Quam regii nominis pluralitatem et quodammodo regni divisionem³⁰² divisio quoque populi et studia partium subsecuta sunt; quippe cum in epistolis vestris illius prævaricatoris personam semper præponi cernerent, et ab eo sicut a potente exigi, quatenus ducatum vobis in has partes ad disentiendam causam præberet. Cujus discussionis qualis modus sit, ut salva gratia vestra dicamus, mirabile est in oculis nostris, scilicet ut is qui jam sinodali iudicio nulla conditione interposita depositus est, alio³⁰³ in eandem dignitatem apostolica auctoritate firmato, nunc tandem ad rationem ponatur, et quod finitum est denuo incipiatur, et de re indubitabili³⁰⁴ quæstio moveatur. Hoc quoque infirmitatem nostram movet, quod, sicut nobis persuadetur ut in incepto firmiter perducemus, sic etiam contrariæ parti verbis et rebus spes inaudit. Nam familiares prædicti Heinrici, qui ab omni regno infamia notantur, quique illi sicut regi serviendo sinodalibus præceptis manifeste inobedientes sunt et una cum suo capite per legatum apostolicum ab ecclesia sancta separati sunt, ad hanc sedem venientes, benigne suscipiuntur, et non solum impuniti redeunt, sed insuper gloria et honore coronantur, et ad priorem inobedientiam superbiendo revertentes, nostræ miseriæ insultant. Nobis autem quasi ridiculis ad insipientiam reputatur, quod ab illorum consortio abstinemus, qui ab ipso capite nostro tam caritative in communionem recipiuntur. Accedit et hoc ad cumulum nostri infortunii, quod præter illa quæ nos ipsi delinquimus, etiam adver-

sariorum culpa in nobis eundit, dum nostræ negligentæ attribuitur, quod idoneos et frequentes legatos huc non mittimus. Luce enim clarius patet, quod illi hoc fieri prohibent, qui, ne prohiberent, iurejurando vobis³⁰⁵ promiserunt. Et nunc de violenta sacri itineris interelusione et de manifesto illorum perjurio siletur, et nobis imputatur, quod nuntios non mittimus. Scimus, carissime domine, et ex consideratione pietatis vestræ speramus, quia hæc omnia bona intentione et aliqua subtili deliberatione agitis; sed nos homines imperiti occultam illam dispensationem penetrare non sufficientes, quod manifeste vidimus et audivimus, de illa utriusque partis confortatione et rerum certarum³⁰⁶ incerta dilatione ortum esse et cotidie oriri, vobis exponimus: hæc sunt³⁰⁷, bella intestina et plus quam civilia, homicidia innumerabilia, vastationes, incendia, siue differentia domus et ecclesiæ, oppressiones pauperum incomparabiles, rerum ecclesiasticarum direptiones quas numquam audivimus aut vidimus, legum quoque divinarum et secularium defectus sine spe reparationis; postremo in dimicatione duorum regum, quorum uterque ad obtentum regni spem a vobis accepit³⁰⁸, tanta profligatio regalium, ut posthac reges nostrarum partium rapinis potius quam regalibus sustentandi sint. Hæc incommoda aut nulla jam essent aut minora multo, si in incepto itinere³⁰⁹ neque ad dextram nec ad sinistram sententia vestra divertisset. Arduum iter propter zelum domus Domini aggressus³¹⁰ estis, in quo progredi laboriosum est, regredi autem inhonestum. Nolite, sanctissime Pater, nolite in via deficere, et ne ulterius differendo et utrimque cavendo tanta mala crescere et multiplicari sinatis. Si grave vobis est pro illis verba facere qui pro vobis vitam in magno discrimine posuerunt, ecclesiæ tamen vestris temporibus miserabiliter destructæ et inaudita oppressione in servitutem reductæ succurrere. Cujus apertis destructo-ribus si aperta fronte in faciem resistere propter instantia pericula tantum non videtur, hoc saltem cavete, ne hoc quod jam fecistis, irritum fieri permittatis. Nam si hoc quod in sinodo Romana diffinitum et post a³¹¹ legato sedis apostolicæ confirmatum est, silentio contegi et pro nichilo haberi oportet, quid posthac nobis credendum vel pro rato habendum sit, omnino ignoramus. Hoc sanctitati vestre nequaquam arroganter, sed in amaritudine animæ nostræ locuti sumus, quia non est dolor similis sicut dolor noster. Cum enim per obedientiam pastoris luporum faucibus expositi simus, si etiam ab ipso pastore nobis cavendum est, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Deus autem omnipotens in talem zelum vos contra inimicos Christi erigat, quatenus illa quam in vobis posuimus spes nos non confundat.

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ nostrorum 1. ³⁰¹ decerāt 1. ³⁰² divisio 1. ³⁰³ alia 1. ³⁰⁴ indubitabili 1. ³⁰⁵ deest 1. ³⁰⁶ ita 2. cetera-
rum 1? ³⁰⁷ hoc est 2. ³⁰⁸ accipit 2. ³⁰⁹ itinere 1. ³¹⁰ aggressi 2. ³¹¹ postea 1.

1.9. Ad quas litteras cum nullum pro velle suo reponum accepissent, has ei litteras iterum miserunt, ut quia non primo quasi galli cantu, sicut secundum Marcum nec Petrus est excitatus, saltem cum secundo, quasi gallus, populus ecclesiae vocem daret, a torpore dubitationis ad constantiam Petri cum Petro suscitatus exurgeret.

110. « Domine vere apostolico Gregorio, beati Petri fideles et sui, devotum pro viribus obsequium. Novit sanctitas vestra et omnibus circumquaque notum est, quam difficulter¹¹⁰ quantoque bajulorum discrimine legationes ad vos transmittimus, quia iter quod omnibus temporibus omnibus populis, tribubus, et linguis apertum fuit et pervium, nunc clauditur et prohibetur, et illis maxime qui non minimum pro honore illius laboraverunt, ad ejus corpus eadem via ducit. Vestro vero honori et nostrae necessitati congrueret, ut quod cum tanta difficultate perperamus, aliquid nobis inde utilitatis, aliquid in¹¹¹ tribulatione consolationis proveniret. Sed quicquid questionis, quicquid querimoniae ad sedem, quae semper iudicii et iustitiae magistra fuit, dirigimus, nichil diffinitae responsionis recipimus, sed omnia in futurum incerta suspenduntur. Nam inter alia multa haec quoque sanctitati vestrae nuper indicavimus, qualem sententiam dominus Bernardus in Heinricum Deo¹¹² odibilem suosque participes protulerit, quidque de rege Rodulfo vestra iussione statuerit, fiduciam habentes, si hoc ad notitiam vestram proveniret, omnem causam nostram in hoc procedere et prosperari. Sed post longam expectationem nostram, tandem reverso nuntio, nichil aliud nobis consolationis relatum est, nisi quod diceretis, his quae mandavimus vos fidem non habuisse. Et quare, carissime domine, incredibile vobis visum est, quod fratres nostri et coepiscopi, scilicet dominus Wirtzeburgensis, Pataviensis, et alii viri religiosi vobis in veritate nuntiaverunt, quodque se vidisse et audisse testati sunt? Certe, domine, non in verbis memlicii confidimus liberari, sed magis credimus quia veritas liberabit nos. Deus, qui est veritas, qui solus laborem et dolorem considerat, non deseruit sperantes in se, sed visitavit nos in misericordia et miserationibus. Nam rex noster Rodulfus fortis in eo qui dat salutem regibus, de inimicis Domini potenter triumphavit (43), Heinricus autem solito more, cum suis complicibus¹¹³, praeter eos qui in gladio ceciderunt, in fugam versus est, comite illo et participes ejus malitiam vos in bono vincere frustra temptastis, Ruperto¹¹⁴ scilicet Bambergenae, qui horum omnium auctor et inventor

est. Et 6! utinam de sua sociorumque ejus flagitiosa¹¹⁵ fallacia adhuc satis edoctus fuisset! Nolite, carissime domine, nolite amplius ad irrisionem sancti¹¹⁶ nominis vestri hujusmodi homines mulcere, et post tam frequentes repulsas turpesque deceptiones iterum atque iterum ducatum ab eis querere. Adventus vester ad nos tantum nobis esset desiderabilis, quantum et necessarius; sed vere scimus, quia sponte illorum ad nostras partes nunquam venietis, nisi prius certi sint, vos illorum parti favere, non pro iustitia sed pro voluntate ipsorum. Quapropter nolite in eorum fide spem ponere, quorum perfidia totiens deceptus estis. Ecce videtis, quomodo multiplicata sint mala in terra, mala quorum non est numerus; et certamen, quod a vobis initum vestraque iussione susceptum est, jam non per vos nec per vestra decreta componitur, sed gladium iudicio terminandum derelinquitur. Rogamus ergo vos et obsecramus in Domino ut, remotis jam blandimentis et dilationibus, iustitiae zelo vos accingatis; et si non propter nos, tamen propter honorem sanctae sedis Ecclesiae, confirmate quod operatus est ejusdem sedis legatus, ita ut et viva voce et litteris ubique transmissis sine ambiguitate denunciatis, quid in hac ecclesiae divisione tenendum sit, quid sequendum. Quod si jam dudum factum fuisset, certi sumus, quia pars inique adeo jam vires perdidisset, ut nec vobis nec nobis amplius nocere praevaleret. Ne adiciat ultra sanctitas vestra de certis ambigua et utrimque vergentia¹¹⁷ statuere, quae usque modo nos ita fovere visa sunt, quatenus inimicos tamen non exasperarent. Sed certum est quod¹¹⁸ nullo modo ecclesiam vobis commissam de sua miseria poteritis liberare, nisi inimicorum illius inimicitias velitis tolerare¹¹⁹. Rogamus etiam ne in hoc statuta canonica deficere patiamini, quatenus corpora¹²⁰ excommunicatorum, qui in persequendo Ecclesiam decisi sunt, in atris ecclesiarum sepeliri permittatis¹²¹; ubi autem sepulta sunt, ibi divina officia celebrari prohibeatis. Multi ex eis in Augusta civitate sepulti sunt (44). Ejusdem loci congregationibus litteras vestras per discurrantes peregrinos¹²² satis mittere potestis. Deus autem omnipotens in his et in omnibus ita vos dirigat, ut sicut Ecclesiae sanctae praesse, sic et prodesse valeatis.

111. Tertiam quoque direxerunt epistolam, quam jusserunt in sinodo Romana recitari, si dominus apostolicus vel universalis Ecclesiae interventu ad dignitatis apostolicae rigorem et stabilitatem possit¹²³ excitari:

112. « Conquerimur beato Petro, ejusque vicario

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰ difficulter 1. ¹¹¹ no 1. ¹¹² B. m. n. deo 1. ¹¹³ simplicibus 2. ¹¹⁴ R. 1. Roberto 2. ¹¹⁵ flagitia 1. ¹¹⁶ deest 1. ¹¹⁷ gentia 1. ¹¹⁸ deest 1. ¹¹⁹ tollere 1. ¹²⁰ corp. 1. ¹²¹ non p. 2. ¹²² peregrinos 1. ¹²³ posset 2.

NOTAE.

(43) A. 1078, d. 7 Aug. V. Bertholdi Ann.

(44) Cf. Ann. August. a. 1078.

domno apostolico Gregorio, omniſque ſanctæ Romanæ Eccleſiæ concilio, ſuper injuriis et violentiis, quas a domno Heinrico paſſi ſumus et inceſſanter patimur, non ob aliam cauſam, niſi quod ſedi apoſtolice obediētes ſumus. Peruenit autem ad nos, in ſanctæ ſinodo Romana nuper habita (45) queſitum eſſe et dubitari a quibusdam, utrum prædictus vir ille excommunicandus ſit, an non. Quapropter nos, quibus res iſta gravi experimento evidētiſſe innotuit, annuntiare pro noſtra aſtimatione dignum duximus, quantis exiſtentibus cauſis ipſe non ſolum excommunicandus ſed multis modis jam vere ſit excommunicatus. Teſtis eſt hæc ſancta Romana Eccleſia, pro quantis ſceleribus et quam inaudita præſumptione in ſinodo ejusdem eccleſiæ vinculo anathematis alligatus eſt, non prius tamen, ſicut ex ipſius domni apoſtolici litteris didicimus, quam ipſum multa ſedis apoſtolice monita ſpernentem, ſemper ex correptione deterioreſcere, ut nunc de proferenda in illum ſententia dubitari oporteat. Excommunicatus ergo, ſicut jam diximus, quam diuturna pertinacia ultionem apoſtolicam deſpexerit, undique notum eſt. Tandem neceſſitate, quæ non eſt incognita, coactus, abſolutionem querens, prius impetrare non potuit, quam jurejurando pollicitus eſt, ſe de omnibus ſibi objectis ſatisfacturum, prout dominus papa ſibi tempus conſtitueret. Hac conditione abſolutus, reſceſſit. Cum autem placuiſſet domno apoſtolico, miſſis legatis et litteris exegit ab eo, ut faceret quod jurejurando promiſit. Quarum litterarum latores cum appropriarent ad eum, a ſuis fautoribus capti, quidam in cuſtodiā miſſi ſunt quoad uſque pecunia redimerentur, alii vero excoꝛiali ac decapillati ſunt. Quod cum ad noſtros renuntiatum fuiſſet, iterum per alium nuntium legationem et litteras apoſtolicas tranſmiſerunt; a quo ipſe verba legationis audiens, nichil reſpondit, litteras vero porrectas accipere recuſavit. Hujus rei teſtes ſunt multi idonei, præcipue autem ſedis apoſtolice legatus dominus Bernhardus cardinalis, quicquid id negotium in illas partes tranſmiſſus erat. Qui cum legationem ſuam in irritum procedere conſpexiſſet, quamvis certum fuiſſet, prædictum virum pro adjuncto inobediētiæ perjuriū prioris anathematis vinculo innodatum, de quo jam ad tempus conditionaliter abſolutus fuit, tamen quod ſibi ab apoſtolica ſede injunctum eſt ſuperimpoſuit. Juſſione igitur apoſtolica regni gubernacula denno ei contradicendo, a corpore et ſanguine Domini noſtri Jeſu Chriſti et a

liminibus ſanctæ eccleſiæ ſeparavit tam illum quam omnes ſibi conſentientes, et virum alium in regia dignitate confirmavit apoſtolica auctoritate. Quæ ſanctæ Romanæ Eccleſiæ edicta ſicut alia multa contempnens, regnum ſibi jam ſecundo interdictum invadens, uſque adeo demolitus prædixit diſſipando, ut jam regnum dici non valeat, cui nulla pene regalia ſuperſunt. Cum autem ad conciliandos ſibi fautores regni facultates ſibi non ſufficerent, manum in ſancta ſanctorum extendens, eccleſiarum Dei publicus inſaſor effectus eſt, non eo quaſi modo, quo jam ab aliquibus tyrannis præſumptum eſſe cognovimus. Incomparabiles enim et ſine exemplo prævaricationes iſtæ ſunt. Nam non quælibet prædixit aut modicas aliquas facultates eccleſiarum, ſed episcopatus quamplures auſugatis episcopis ſibi uſurpavit, et quicquid ad ſervitia vel ſuſtentiones episcoporum pertinuit, totum ſuis ſuorumque uſibus mancipavit. Pro qua re episcopis proclamantibus, dominus papa quærimoniis eorum ſatisfaciens, pro ſua pietate in ſinodo, quæ 17 Kal. Decemb. habita eſt, excommunicavit omnes, qui bona eorum invaſerunt. Quod cum prædicto viro cognitum fuiſſet, eſſe ejusdem invaſionis auctorem et participem eſſe certiffime conſtat, nec ipſe propter hoc ab invaſione ceſſavit, nec eos, qui una cum ipſo excommunicati ſunt, a ſua communione vel ad horam reperit. Audivimus autem quod ſui deſenſores hiſ quærimoniis tales excuſationes obtendant, quod ipſe de bonis eccleſiarum nulli aliquid præſtiterit, neque de manu ejus acceperit, vel aliquis ipſo jubente invaſerit. Quod nec nos illi obijcimus; ſed in hoc illum accuſamus, quod et approbare paratiſſimi ſumus, quippe quod ſui ſua permiſſione bona eccleſiaſtica invaſerunt, quibus ipſe rogantibus hoc conceſſit, dividens ſingulis prout voluit; et hac mercede conducti ſunt, ut iniquitati ſuæ vires amminiſtrarent. Quæcumque autem de facultatibus episcoporum in illa diſtributione militibus non conceſſa ſuperfuerunt, hiſ ipſe tamquam propriis utitur, et tam manifeſte ſuis uſibus deſervunt, acſi hereditario jure ſibi proveniſſent. In qua accuſatione ſi falſitatis convincimur, nos, qui accuſatores ſumus, accuſati penam ſubito parati ſumus. Iudicet ergo ſancta ſedes apoſtolica, inquirantur ſanctorum Patrum concilia, interrogentur Romanorum pontificum decreta, utrum hi, qui iſta faciunt vel conſentiant facientibus, pro excommunicatis et ſacrilegis habendi ſint, et ſi vel ipſis vel ipſorum fautoribus communicandum ſit. Qui cum vere ſciant, vera eſſe quæ de eo loquimur, ſcienſer communicant ejus operibus malignis, et huic ad hoc venire ſolent, ut inſtitutiæ latebras deſenſio-

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁰ deest 1. ²⁰⁷ deest 1. ²⁰⁸ factum 2. ²⁰⁹ reſpueꝛit 1. ²¹⁰ e. quam diuturnam s. i. d. quam diuturna p. 1. ²¹¹ ne 1. ²¹² Cuius 2. ²¹³ obtendat 1. ²¹⁴ iniquitate 1. ²¹⁵ ſi 1.

NOTÆ.

(45) Mense Febuario hujus anni.

nis obtendant, et tantorum scelerum patroni existant. Cumque in concilio hujus sancte ecclesie, quæ semper ab excommunicatis abstinere docuit, se quasi oratores exhibent, ita patienter audiuntur, sicut et nostri, nullo discrimine inter lesos et ledentes habito. Hi etiam nuper in comitatu domini sui in eos insurrexerunt, qui præceptis apostolicis obediunt, ut ad inobedientiam constringerent; scilicet in partibus Sueviæ, ubi incendiis ecclesiarum et altarium³³⁶ destructionibus sacrilegia innumerabilia commissa sunt. In qua re illos nec³³⁷ accusamus nec excusamus; illud autem vere affirmamus, quod rapina illa in ecclesiis et earum atris facta, consensu et permissione tam principis quam omnium pene majorum qui aderant perpetrata est, ea quidem deliberatione, quod sacrilegium illum exercitum aliter sustentari non posse censuerunt. Hoc quoque novit sancta Romana Ecclesia, quod præfatus Henricus domno apostolico jurejurando affirmavit, quod nullum amodo, qui ad limina apostolorum de quibuscumque terrarum locis tenderent, vel ipse vel aliquis eorum quos constringere posset prohiberet. Qualiter autem juratam illam promissionem observaverit, nobis tacentibus ipsa rerum indicia manifestant. Ergo præter illam quæ et ab antiquis Patribus et a vestra sanctitate in hujusmodi prævaricatores promulgata est sententiam³³⁸, archiepiscopus Moguntinus majorum exempla secutus, adjunctis sibi episcopis numero septem, quibus eadem injuriæ ratio fuit, pro defensione ecclesie sibi commissæ prædictum virum, qui parrochianus illius est, tradidit Sathane in interitum carnis cum universis suis complicitibus. Item domnus episcopus Wirzeburgensis præsentem et cooperante sedis apostolicæ legato domno Bernhardo omnes illos anathematizavit, qui actu vel consilio in hoc culpabiles extiterunt, quod ille a sua sede prohibitus est. Cujus prohibitionis auctor non incertus est; qui etiam in ejusdem sedis civitate, in qua pene nemo non excommunicatus est, frequentissime moratur. Ecce auditus sanctitas vestra, quam multis modis vir ille cum suis dampnatus sit et vere dampnandus. Rogamus ergo vos per nomen Domini nostri Jesu Christi, et per eum cujus vicem agitis, ut si jam prolatis in eosdem homines sententiis aliquid superaddere necessarium non putatis, hoc tamen firmissime prohibeatis, ne vel in hac sancta sede vel alicubi ad communionem recipiantur, priusquam ecclesiis quas leserunt satisfiant, ne grex vobis commissus amplius ab eis contamineatur, et ne pessimum illud fermentum totam massam corrumpat.

A 113. Tunc ab ipsa synodo (46) in Theutonice partes subjectam misit epistolam: «Gregorius³³⁹ servus servorum Dei (GREG. VII, *Regist.* VI, 1), omnibus clericis et laicis in regno Theutonico constitutis, qui excommunicationis vinculo non tenentur, salutem et apostolicam benedictionem. Quæ et quanta nobis cura fuerit et est, ut pestilentia clades³⁴⁰ et desolatio a regno vestro auferatur, pax³⁴¹ et honestas et solitum decus vobis reddatur, in synodo quæ hoc anno in quadragesima Romæ celebrata fuit declaravimus. Judicio enim sancti Spiritus decrevimus et præcepimus, ut in regno vestro omnium conventus episcoporum et laicorum eorum qui timent Deum et inter vos pacem desiderant fieret, et coram nostris legatis decerneretur, si cui³⁴², Henrico videlicet³⁴³ vel Rodulfo, qui de regni gubernaculo inter se decertant, amplius justitia faveret, parsque³⁴⁴ injustior ratione devicta et beati Petri auctoritate constricta, facilius cederet et ab interitu animarum et corporum, Deo propitiante, cessaret, justior vero pars amplius de Deo confideret, et adjuva beati Petri auctoritate³⁴⁵ et omnium justitiam diligentium consensu, de victoria omnino speraret et neutrum³⁴⁶ mortem timeret. Sed quia pervenit ad nos quod inimici Dei et filii diaboli quidam apud vos contra interdictum apostolicæ sedis prædictum conventum procurent³⁴⁷ in irritum ducere, et non justitia sed superbia ac totius regni desolatione suas cupiditates anhelant implere et Christianam religionem destruemus vos et ex parte beati Petri præcipimus, ut talibus nullum auxilium³⁴⁸ præbeatis neque illis communicetis. In prædicta enim synodo jam omnes³⁴⁹ excommunicationis et anathematis sunt vincula innodati, et ut nullam victoriam possint obtinere, beati³⁵⁰ Petri potestate sunt obligati; ut saltem coacti confundantur, et a morte animarum suarum et desolatione propriæ³⁵¹ patriæ revocentur. Vos autem, fratres carissimi, de me³⁵² nullo modo dubitetis, quod injustæ parti scienter aliquo modo faveam. Magis enim pro vestra salute desidero mortem subire, quam totius mundi gloriam ad vestrum interitum arripere. Quod si aliqui de falsitate confisi, litteris vel verbis aliter vobis indicaverint, nullo modo eis³⁵³ acquiescat. Deum enim timemus et pro ejus³⁵⁴ amore cotidie affligimur, et ideo superbiam et oblectamenta seculi parvipendimus, quia cito apud eum consolari indubitanter credimus. Omnipotens et misericors Deus, qui ultra spem, ultra meritum miseretur et consolatur nos in tribulatione nostra, aperiat cor vestrum in lege sua, et³⁵⁵ in præceptis suis confirmet vos, ut auctoritate

VARIÆ LECTIONES.

³³⁶ altiorum R. ³³⁷ ita 2. n. i. 1. ³³⁸ deest 1. 2. supplevit Eckhart. ³³⁹ Gr. episcopus s. *Reg.* VI, 1. ³⁴⁰ et clades R. ³⁴¹ et pax h. R. ³⁴² deest 2. ³⁴³ deest R. ³⁴⁴ f. Injustior enim pars r. R. ³⁴⁵ potestate R. ³⁴⁶ sp. neque utramque R. ³⁴⁷ procurarent R. ³⁴⁸ adiutorium R. ³⁴⁹ o. sunt. e. et a. v. i. R. ³⁵⁰ pot. b. P. sunt alligati R. ³⁵¹ d. patriæ vestræ R. ³⁵² deest 1. ³⁵³ illis R. ³⁵⁴ deest 1. ³⁵⁵ et confirmet v. in p. s. R.

NOTÆ.

(46) In Regesio Gregorii litteræ istæ datæ dicuntur Caput Kal. Jun. ind. 1. (1078.)

beati Petri a cunctis peccatis absolutos vos ad cœleste regnum perducat regnatores.

114. Contra quam nostrates hanc, quam supponi, miserunt epistolam: « Accipimus dudum sanctitatis vestre litteras hoc continentes, quod vos in synodo Romana decrevistis, quatenus in nostris partibus conventus omnium episcoporum et laicorum Deum timentium floret, ad discutiendum hoc, cui illorum, qui de regni gubernaculo certant, iustitia magis faveat. In qua re hoc primum miramur, quod prudentia statuit, quod nullo modo posse fieri constat. Novimus enim hoc memorie vestre non excidisse, quod tam assiduis querimoniis frequentatum est apud vos, quippe quod pene omnes episcopi qui sedi apostolicæ obediunt, de suis episcopatibus expulsi, a facie persequentium fugiunt, et latitant; et quomodo hi cum suis persecutoribus convivere et conferre de his causis possunt, pro quibus aliqui illorum occisi sunt, quidam in captivitate abducti, reliqui vero omnibus rebus suis expoliati? Deinde quoque hoc mirandum censemus, quod illius hominis causam cum illis hominibus discutere jubemur, quos utrosque legatus sanctæ Romanæ Ecclesiæ vestra jussione a liminibus ecclesiæ sanctæ separavit. Si autem nichil horum obstitisset, quid nostra interest, ut jam dudum finitam synodi Romanæ sententiam retrahamus, et denuo ad rationem ponamus? Quid ad nos, ut discutiamus, si illi iustitia faveat ad obtinendum regnum, cui vos regni gubernacula jam ante triennium synodo judicante interdixistis? Nonne magis oportuit ut judicium illud discussio præcederet, quam nunc tandem subsequatur? Novimus intelligentiam vestram, quia nunquam de re indiscussa synodus vobis præsidere judicavit. Quæ ergo necessitas secundæ discussionis? Si autem predictus ille nondum discussus est, sed sicut vos dicitis adhuc discutiendus, quæ ratio fuit, ut homini indiscusso regalis dignitas ex dignitate apostolica sine ullo conditionis additamento interdiceretur? Si nondum discussus, sed adhuc discutiendus, quare regi alteri obedire ex vestra auctoritate jussi sumus, priusquam certum fuisset, istum non posse regnare? Illius rei testes sunt apud nos litteræ vestre, quippe quod legatus sedis apostolicæ vestra jussione anteriori illi denuo regni gubernacula interdicens a liminibus sanctæ ecclesiæ separavit tam illum quam omnes sibi consentientes; aliter vero, qui in locum illius subrogatus est nostra electione, in regiam dignitatem apostolica auctoritate confirmavit, omnibusque in regno Theutonico consistentibus, ut sibi obediant, ex parte omnipotentis Dei præcepit. Numquid hæc omnia destrueda sunt et pro nichilo reputanda? Ut autem de reliquis omnibus taceamus, certe si sola illa absolutio sacramentorum, quam in synodo

A fecistis, effectum habitura est, indubitanter constat, quia iste rex esse non potest. Quomodo enim regnare potest, cui nullus amodo fidelitatem ex debito servat? Quomodo regere populum potest, qui in agendis causis legalibus neminem ad faciendum justum iudicem in sacramentorum obligatione constringere potest? Si autem, quod absit! apostolica illa indulgentia pro rato habenda non est, quid erit de illis episcopis, et aliis, qui spe prædictæ absolutionis iuramenta Heinrico prædicto facta infregerunt? Nonne manifeste perjuri convincuntur? Si enim ille juste regnare potest, isti injuste fecerunt qui promissæ sibi fidelitatis jugum a se projecerunt. Adhuc aliud. Quid de illis sacramentis erit quæ postea regi Rodolfo facta sunt, cujus ditioni vestra auctoritate subjugati sumus? Ecce qualis rerum perturbatio! Attendant et videant omnes qui sanum sapiunt, si factum est hujuscemodi, si audita est unquam in Ecclesia confusio similis huic confusione. Videte, carissime domine, quia terra commota est et conturbata. Si vultis sanare contritiones ejus, in eo quod compitis firmiter persistite, et quod edificastis, non destruite. Si enim incepto itinere retrorsum redire et ob difficultatem divitacula quærere vultis, non solum vulnerata non sanatis, sed quæ sana sunt vulneratis. Nam si ea dissimulando quæ vestra statuit auctoritas, nos in melia tempestate, quam pro vobis incurrimus, derelinquitis, testis est super nos cœlum et terra, quia injuste perditum sumus.

C 115. Item post aliquod temporis intervallum nostrates hanc epistolam domno apostolico miserunt: « Non latet sanctitatem vestram, quantas vobis obediendo persecutiones passi sumus, quomodo estimati sumus sicut oves occisionis, quomodo traditi sumus in fabulam et in improperium. Si ergo talia pro vobis sustinendo, nichil a vobis gratiæ merimur, nec digni sumus quorum liberationi studium impendatur: quare saltem iustitia, quæ nec inimicis deneganda est, nobis denegatur? Si ergo justum est, quod justum esse multis vestris hortationibus didicimus, scilicet ut illi sententiæ vestre quæ in Heinricum processit obediamus, illi qui e contrario eidem sententiæ vestre superbe repugnant, quare secundum iustitiam non constringuntur? quare pro hac inobedientia nullam apostolicæ gravitatis censuram sentiunt? quare illis conceditur, quod tam ipsis quam nobis interdictum est? aut quomodo illis licet, quod nobis illicitum factum est? Ecce ipsi sine omni contradictione vestra, illi ad obtentum regni auxilium præbent, cui vos regni gubernacula interdixistis; illi sicut regi servant, quem vos usque adeo a regia dignitate deposuistis, ut omnes a vinculo iuramenti, quod ei fecerunt vel facient, absolveretis; illi participando communicant, quem legatus sanctæ Romanæ Ecclesiæ denuo sibi regni gubernacula

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁸ vestra 2. ¹⁰⁷ quæ deest 1. ¹⁰⁶ ita 2. propter 1. ¹⁰⁵ ab 2. ¹⁰⁴ quod 2. ¹⁰³ vultis 1. ¹⁰² repugnavit 1.

cula contradicendo ⁸⁶³ a liminibus sanctæ ecclesiæ sepe ravit; illi ad oppressionem nostram cum omni studio vires administrant. Quicquid enim mali patimur, ab illis patimur quos vos prohibere et debetis et potestis. Quibus dum nulla a vobis auctoritate resistitur, sine dubio ad internecionem nostram frena laxantur. Igitur vestra illa famosa strenuitas, quæ juxta apostolum semper in promptu habuit ulcisci omnem inobedientiam, quare istam non ulciscitur? Quare istam dissimulat, et talem quidem inobedientiam de qua mala inaudita ⁸⁶⁵ oriuntur, mala quorum non est numerus? Si quando misere nos oves in aliquo excessimus, confestum sine mora, sine dilatione in nos apostolicæ austeritatis vindicta processit. Nunc autem cum ad lupos perventum est, qui apertis morsibus in gregem Dominicum deserviunt, omnia cum patientia et longanimitate differuntur, omnia in spiritu lenitatis tolerantur. Rogamus ergo vos ⁸⁶⁶ per nomen Domini Jesu, ut sive vos terror viri peccatoris, cujus gloria stercus et vermis est, exorbitare fecit, sive familiarium personarum mollita persuasio delinivit, ut redeatis ad cor, ut memor sitis honestatis et timoris Domini, et si non nobis propter nos parcitis, saltem vestre innocentia in tanti sanguinis effusione provideatis. Nam si illos amplius in nos grassari permititis, quos prohibere debetis et potestis, timendum est, ne coram justo Judice de perditione nostra excusationem non habeatis.

116. Sic totus annus ille consumitur, ut fere nichil memorabile fieret in nostris partibus, nisi quod apostolici legati frequenter ad utrasque partes venerunt, et nunc nobis, nunc hostibus nostris apostolicum favorem promittentes, ab utrisque pecuniam, quantum poterant more Romano conquirere, secum detulerunt.

117. In sequenti vero anno, qui erat ab Incarnatione Domini 1080, mense Januario, Heinrichus item congregato non parvæ multitudinis exercitu, Saxoniam volebat invadere, reputans Saxones, utpote quietem dum pax erat amantes, non frequentes exire hiemis tempore. Saxones vero multis jam laboribus exercitati et per multas inquietudines a somno quietis expergefatti, tota ⁸⁶⁸ virtute studebant ei obviam venire et ejus impetum ab invasione regionis suæ repellere. Sed ille solita calliditate Saxones ab invicem multa promittendo diviserat, ut non diu ante diem prælii Widekin ⁸⁶⁷, Wiprecht ⁸⁶⁸, et Theodericus Geronis ⁸⁶⁹ filius, cum multis aliis Saxonibus ad hostes transirent, et Ekkilbertus marchio cum sua legione neutræ parti accedens, non longe

a præliantibus lentus sederet, eventum belli dubius expectans, ut cui parti victoria cederet, ei congratulando socius accelleret. Igitur exercitus uterque conveniunt in loco qui Flatheheim ⁸⁷⁰ (47) vocatur, et sic conlederunt, ut inter eos rivus, non laus quidem sed profundus, haberetur. Itaque nostrates ad defendendum partis suæ situs ordinati, illos ad se venturos in declivi montis expectant, ut ipsius opportunitate loci descendentes, hostes supinos facilius retrorsum impellant. Et Ottoni duci, quo primus pugnam conserat, imperant. Ergo dum sic ordinati nostrates, adversum se venturos hostes attendunt, illi, sicut semper solebant, calliditate pugnaturi, nostros improvisi circumveniunt, et dum a fronte venire putantur, subito post tergum respicientibus adesce violentur. Tunc rex Rodulfus velocem misit Ottoni duci nuntium, per Deum obtestans, ut anti-quæ memor virtutis, sicut dispositum fuerat, ipse bellum primus incipere non refugiat. Cui dux Otto respondit, si sibi, sicut putabantur, primo venissent ⁸⁷¹, se nullatenus eorum violentiam formidare; nunc vero se non posse suæ legionis ordinem convertere; et rogavit, ut illi quibus primo venissent, eos loca virtute suscipere, promittens se cum primum posset, eis in auxilium venturum. Denique multo aliter incipitur quam dispositum fuisset. Nam novissimi sunt primi, et primi novissimi. Acriter itaque utrumque pugnatur, sed momento brevi finitur. Nam Saxones citissime conversi, hostibus, qui sibi venerant a tergo, vultus horribiles ostendunt, et non ante quiescant, quam eos in fugam versos, sibi terga monstrare compellunt. Victores itaque Saxones reversi, multas, sicut decebat, laudes referebant omnium bonorum largitori. Ex nostris autem jacuit in illo prælio Meginfridus ⁸⁷² Magdeburgensis præfectus, ex ⁸⁷³ illis vero Folcmarus ⁸⁷⁴ et ⁸⁷⁵ Pragensis præfectus, et cum eis Boemiorum ceterorumque non parvus numerus. Heinrichum autem, qui mox incepto prælio fugæ se commendavit, Lothowgus per silvam semitis latentibus abduxit. Exercitus vero ejus non longe post ad ejusdem fugæ præsidium coactus, juxta quoddam castellum quod dicitur Wartberg ⁸⁷⁶ (48) fatigatus conседit, et ibi, donec eibus et requie recrearentur corpora, repausavit. Nostres vero, qui castellum tenebant, impetu subito eos insiliunt, et eis fugatis, omnia pene quæ habebant diripiunt, equos, arma, vasa aurea et argentea, piper et alia pigmenta, pallia et pretiosa vestimenta. Erat enim in eadem societate patriarcha ei alii partium illarum principes, qui secum divitias portaverant ingentes. Factum est autem hoc tertium prælium

VARIE LECTIONES.

⁸⁶³ interdicendo 2. ⁸⁶⁵ infinita 2. ⁸⁶⁶ deest 1. ⁸⁶⁸ cum rege suo Rodolfo tota 2. ⁸⁶⁷ Widekin 1b. ⁸⁶⁸ Wiprecht 2. ⁸⁶⁹ g. comitis 2. ⁸⁷⁰ Flatheheim 1b. ⁸⁷¹ Fladeheim 2. ⁸⁷² Meginfridus 1. ⁸⁷³ et ex 1. ⁸⁷⁴ folmarus 1. ⁸⁷⁵ volcmarus 1b. ⁸⁷⁶ c. Dresd. ⁸⁷⁷ wartberh 2. ⁸⁷⁸ etiam

NOTE.

(47) Flatheheim prope Muhlhausen.

(48) Wartberg.

anno Domini 1080, 6 Kalend. Februar., feria 2. A

118⁷⁷. Ipso (49) anno domnus apostolicus in Theutonicas partes a synodo (50) subjectam misit epistolam⁷⁸: « Gregorius episcopus⁷⁹ servus servorum Dei, omnibus archiepiscopis et episcopis in Theutonico atque in Saxonico regno commanentibus⁸⁰, omnibusque principibus, cunctis etiam majoribus⁸¹ atque minoribus, qui non sunt excommunicati et obardire voluerint, salutem et apostolicam benedictionem. Quoniam ex lite et dissensione, quæ tamdiu inter vos est, maximum in sancta Ecclesia periculum, maximum undique inter vos detrimentum fieri cotidie cognoscimus, ideoque visum est nobis, visum est et fratribus nostris in concilio congregatis, summo desiderio aestuare, summa ope elaborare pro viribus, quatenus idonei nuntii, tam religione quam scientia polientes, e latere apostolicæ sedis ad partes vestras mitterentur, qui religiosos episcopos, laicos etiam pacis et justitiæ amatores, in partibus vestris⁸² commorantes, ad hoc opus idoneos congregarent: qui, Domini gratia præeunte, die et loco ab illis statuto, tam ipsi, quam quos ipsi adhuc jungere⁸³ debemus, aut pacem componant, aut veritate præcognita, super illos qui sunt tanti dissidii⁸⁴ causa, canonicam censuram exercent. Verum quoniam nonnullos diabolico instinctu confectos⁸⁵, iniquitatis suæ facibus ignitos, cupiditate Inductos, discordiam potius quam pacem heri et videre desiderantes fore non ignoramus, statuimus in hac synodo ad eandem formam sicut et in præterita, ut nulla unquam persona alicujus potentie vel dignitatis⁸⁶, sive magna sive parva, sive princeps sive subjectus, aliqua præsumptione præsumat⁸⁷ legatis nostris obistere, et postquam ad vos pervenerint, de componenda pace contraire; nec postea contra interdictum illorum alter in alterum audeat insurgere⁸⁸, sed usque ad diem ab illis statutam⁸⁹ firmam pacem omnes sine ulla occasione et fraude

observent. Quicumque autem hæc nostra statuta ulla præsumptione violare temptaverit, anathematis eum vinculo ligamus, et non solum in spiritu, verum etiam et⁹⁰ in corpore et in omni prosperitate hujus vite apostolica auctoritate innodamus, et victoriam in armis auferimus, ut sic saltem confundantur et duplici contritione conterantur. »

119. Item domnus papa regi Rodolfo: « Gregorius episcopus servus servorum Dei, Rodolfo regi et omnibus secum Christianam religionem defendentibus salutem et apostolicam benedictionem. Quod regnum Theutonicorum, hactenus inter omnia mundi regna nobilissimum, jam video incendiis credibus et rapinis devastari confundi⁹¹ et annihilari, quam magnus exinde cordi meo dolor insideat, quam continuus in visceribus meis me gemitus afficiat, testis est ille solus, qui omnium hominum corda scrutatur et probat. Deferuntur enim⁹² michi jam sæpius legationes Heinrici cum⁹³ per proprios nuntios, tum per cognatos et aliarum terrarum principes et affines, modo omnem obædientiam promittendo, modo per varia ingenia sollicitando, id a me summo examine cupientes efficere, quo me ad votum suum suis⁹⁴ partibus valeant inclinare. Verum quia hinc inde et Romana gravitas et apostolica mansuetudo me per mediam justitiæ viam⁹⁵ incedere cogit, omnibus quibus possum modis hoc oportet intendere, quomodo veram a falsa justitiâ, perfectam a ficta obædientiam, judicio sancti Spiritus valeam discernere, et rato ordine ad finem usque perducere. Hæc vero⁹⁶ et alia, si propitio Deo ad vos sani pervenerint legati mei, melius quam hæc litteræ viva voce testificabuntur et docebunt (51). »

120. Item domnus apostolicus regi Rodolfo: « Gregorius episcopus servus servorum Dei, Rodolfo regi omnibusque secum in regno Saxonum commanentibus, tam episcopis quam ducibus et comitibus, nec non majoribus et minoribus, peccatorum abso-

VARIE LECTIONES.

⁷⁷ codex nonnisi in voce Gregorius aliud caput orditur. ⁷⁸ hic collatim, æque atque alteram quæ sequitur, cum apographo sæc. XI. in cod. Trevir. Nro. 102. ⁷⁹ deest 1 2. ⁸⁰ commorantibus T. ⁸¹ min. atq. mai. 1. ⁸² nostris 1. ⁸³ adjungere adhuc 2. ⁸⁴ dissidii 2. ⁸⁵ c. si i. 1. ⁸⁶ vel deest 1. ⁸⁷ insurgat 2. ⁸⁸ resurgere 1. ⁸⁹ statutum 1. ⁹⁰ deest 2. ⁹¹ d. et c. 2. ⁹² deest 1. ⁹³ w) tum 2. ⁹⁴ sæc. part 2. ⁹⁵ iuā 1. ⁹⁶ deest 2.

NOTE.

(49) Epistolæ istæ anno 1079 scriptæ esse videntur; cf. Bertholdi Annales supra p. 318. Paulus etiam Bernr. cap. 105 priorem epistolam anno 1079 assignat.

(50) Cujus acta v. supra pag. 316 sqq.
(51) Codex Trevirensis hæc addit: « Audivi quidem a legato meo B. metropolim Magdeburgensem jam diu esse viduatam, et adhuc perversa quorundam contentione, ne desponsari possit, fuisse turbatam. His modis omnibus ex præcepto Dei omnipotentis et sancti Petri et meo ne prevaleant resistite, et domus Dei dignum dispensatorem per ositum introducere, cum communi omnium religiosorum, tam archiepiscoporum quam episcoporum, nec non etiam clericorum et laicorum, consensu et electione procurare. Quod si meis vultis adquirecere consiliis,

D audio enim inter vos esse quosdam boni testimonii viros, A. scilicet Goslariensem decanum, G. Bertaldi ducis filium, H. Sigifridi comitis filium, quorum unum me præcipiente et consentiente eligit, et in archiepiscopum prænominate ecclesiæ ordinate. Si vero in his tribus qui dignus sit non poterit inveniri, in contritione cordis orando et jejunando ad Deum convertimini, rogantes ut sua revelante gratia, persona quæ huic negotio sit conveniens possit ostendi. Hoc procul dubio scientes, quia sentit illum qui ambitu secularis potentie inordinate intraverit, vinculo excommunicationis alligabo, ita quoque eum qui canonice intronizatus fuerit, a peccatis absolvo et apostolica benedictione benedico. »

lutionem et apostolicam benedictionem. Cum Veritas A ipsa dicat, omnium qui propter justitiam persecutionem patiuntur, regnum esse cœlorum, et Apostolus clamet neminem, nisi qui legitime certaverit, posse coronari: nolite, filii mei, in hoc, qui vos jam multo tempore exagitat, bellico furore desicere; nolite per ullius⁹⁹⁷ fallentis personæ mendacia de nostro fideli adjutorio dubitare, sed magis magisque pro tuenda veritate ecclesiastica, pro defendenda vestræ nobilitatis⁹⁹⁸ libertate, labori jam citius finiendi incumbite, et ex adverso ascendendo, vos et corpora vestra quasi murum pro domo Israel opponere satagite. Quid jam in duabus sinodi nostræ conventionibus de rege Rodolfo et de Heinrico statutum, quidque ibi de pace et concordia regni etiam cum juramentis sit diffinitum, per nostras litteras et per vestros legatos, nisi forte capti sint⁹⁹⁹, apertissime potestis agnoscere, et si quid adhuc remanserit¹⁰⁰⁰, per episcopos Metensem et Pataviensem et abbatem Angiensem¹⁰⁰¹ (52), qui nobiscum finem rei præstolando morantur, cum ad vos ipsi pervenerint, quasi in promptu habetis audire. Postremo hoc vos ignorare nolumus, quia omni qua oportet instantia, cum¹⁰⁰² orationis nostræ assiduitate, tum officii nostri gravitate, et prospiciendo consulere et consulendo prospicere vestræ necessitati non dubitamus.

121. Eodem anno, mense videlicet Octobri, Heinrich militiæ¹⁰⁰³ laboribus infatigabilis, iterum congregavit exercitum, ut invaderet Saxoniam regnum. Saxones vero cum ingenti multitudine occurrerunt ei in loco qui Cancul (53) vocatur, ibique castris positus, sederunt, ut fines suos cum Dei adjutorio ab hostili invasione tuerentur. Cumque missis exploratoribus ille nostram virtutem cognoscere, et ei cum sua virtute congredi non auderet, ad artem malitiæ convertit se, dolique calliditate nostrum agmen in duas partes dispergit, ut quod integrum, suis viribus diffidens, adire non præsumebat, divisum per partes, si necessitas compelleret, aggredi non formidaret. Nam cum prælium devitans cum universo exercitu suo contra Erpshesfort¹⁰⁰⁴ tenderet, velocissimos equites retro contra Goslarium misit, qui quibusdam villis incensis ad se velociter properarent. At Saxones per suos exploratores iter ejus contra Erpshesfort¹⁰⁰⁵ edocti, cum eum facile possent insequi vel etiam prævenire, viso post dorsum fumo illic universi festinant, ut ei Goslarium et illas partes Saxonie prohibeant. Ille vero cœptum iter ad Erpshesfort¹⁰⁰⁶ peragens, oppidum jam succensum fuerat deprædatus, cum noster exercitus se decep-

tum intelligens, magna turba peditum simul et equitum derelicta illum est insecutus. Cumque jam illi nostrates appropinquarent, eumque Niuamburg¹⁰⁰⁷ (54) episcopatum incendere velle viderent, proprio cursu eum per montana prævenientes, urbem ab incendio fortiter defenderunt. Quo ille cognito, obvia cuncto comburens et vastans, ad fluvium qui dicitur Elstera pervenit; cuius magna profunditate visa, nolens ibi castra locavit. Illic diversorum diversas opiniones michi contigit agnoscere, sed cui earum veritas accedat, non licuit michi scire. Alii namque dicebant, quia bis a prælio discedebat victus, amplius eum fortunam prælii nolle temptare, sed nostris arte sua deceptis, magnam partem regionis velle comburere, sique sine prælio, quasi cum victoriæ gloria, suas in partes declinare, sed inscium fluminis hujus profunditate incurrisse, sique coactum, quia non facile transire poterat, prælio se commisisse. Alii vero, putabant, quod ex¹⁰⁰⁸ industria malivolentiæ hanc pugnam elegisset locum, ubi suis quibus non bene credebatur aut fortiter esset pugnandum, aut turpis fugæ præmium periculum fluvii subeundum. Alii vero credebant, quod ideo regiones illas peteret, quia Misnensium vel Boemiorum pro quibus legatos miserat, auxilium speraret; qui si sibi, sicut, expectabat, fuissent adunati, inde per Merseburg et Magedaburg et per universam potenter transiens Saxoniæ, cuncta posset depopulari, suæque in perpetuum subijcere dominationi.

122. Igitur Heinrich castris in Elstræ ripa locatis, crastino mane primo suas acies disposuit, quia nullam prælii moram per se fieri voluit (an. 1083, oct. 15): cum ecce nostri multa festinatione simul et itineris asperitate fatigati, multis in via præ¹⁰⁰⁹ lassitudine derelictis adveniunt et audientes, quod hostes essent, e contra sine mora se ad defensionem patriæ suæ¹⁰¹⁰ disponunt. Cum vero pedites admodum pauci esse¹⁰¹¹, plurimis non valentibus sequi, conspicerentur, omnes qui non satis fortes equos habebant ex equitibus pedites fieri jubentur; et tunc ordinati, hostibus obviam paulatim progrediuntur. Episcopi vero clericos omnes qui aderant, ut psalmum 82um multa devotione cantarent, ammonabant. Exercitus autem uterque ad paludem quæ vocatur Grona¹⁰¹² convenerunt, et quia sine vado palus erat, exercitus ambo dubitantes ibi substituerunt, et alteros alteri, ut priores ad se transeant, opprobriis increpantes, utrique suam ripam inmoti tenuerunt. Tandem nostri caput ipsius paludis non longe esse cognoscentes, ad illud tende-

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁷ illius 2? ⁹⁹⁸ ita 2. voluntatis 1. ⁹⁹⁹ sunt 2. ¹⁰⁰⁰ remansit 2. ¹⁰⁰¹ angustensem ed. ¹⁰⁰² tum 2. ¹⁰⁰³ ita 2. malicie 1. ¹⁰⁰⁴ erpshesfort 2. ¹⁰⁰⁵ nienburh 2. ¹⁰⁰⁶ deest 1. ¹⁰⁰⁷ deest 1. ¹⁰⁰⁸ deest 1. sue p. 2. ¹⁰⁰⁹ essent 1. ¹⁰¹⁰ ita 2. grono 1.

NOTÆ.

(52) V. Bertholdi Ann. a. 1079.
(53) Fortasse Keula prope Muhlhausen.

(54) Naumburg.

bant; quo viso, contrarii æquo itinere ad eundem terminum paludis pergebant. Ibi cum in tuto convenissent, conservare manus, et utrumque fecerunt miserabile facinus. Heinricus autem, mox ut eos vicissim misceri conspexit, se sicut solitus erat in fugam dedit. Exercitus vero ejus tanta virtute nostris instabat, ut quibusdā terga dantibus, ad illorum castra fallax fama veniret, quæ Saxones esse victos ore mendacii nuntiaret⁶¹¹. Dumque præsules qui Heinricum adjuvabant, cum suis clericis *Te Deum laudamus* gaudentes cantarent⁶¹², Rappodo⁶¹³, unus de summis principibus⁶¹⁴, portatur occisus. Quem qui ferebant, his qui in castris erant, de longe: *Fugite, Fugite*, clamabant; Otto namque dux adsumpta peditum turma, illis qui nostros in fugam verterant æquam vicem rependit, eosque terga sibi monstrantes insequi non ante desistit, quam eos per media castra festinantes fluvium satis cum periculo transisse conspexit. Nam fere non minor pars hostium in fluvio quam periit in prælio. Tunc pedites plenam se sperantes victoriam, castrorum volebant invadere rapinam. Sed dux Otto prudens⁶¹⁵ in bello, timens ne adhuc hostes aliqui post terga remansissent, monuit eos a præda manus interim continere, donec certi quod nullus hostis a tergo latuisset, securi possent hostilia castra diripere. Itaque reversus cum peditibus, invenit in loco prælii Heinricum de Lacha cum maxima parte exercitus, jam quasi de victoria triumphantem et *Kyrie eleyson* læto clamore canentem. Quam multitudinem cum vidisset dux Otto, voluit eam devitare primo, quia non eam turbam se vidit habere, cum qua cum tanta legione putaret tutum pugnare; sed rursus recogitans, quia Deo non est difficile multos⁶¹⁶ in paucis vincere, fortiter eos adivit, et Deo dante illis spiritum timoris, cito eos in fugam convertit. Omnibus ergo aut in fluvio mersis aut ultra fluvium fugatis: «Nunc, ait dux Otto, castra securi perquirite; nunc tuti quicquid inveneritis accipite; et quicquid hodie fuit hostium, vestra⁶¹⁷ virtute vobis præstante, vestrum vocate!» Illis verbis nondum finitis, hostilia⁶¹⁸ castra pervadunt, et omnia quæ sunt inventa, festinanter invadunt. Sunt autem inventa multa pretiosa tentoria, multa episcoporum scrinia sacris indumentis et vasis plena, multa vasa aurea et argentea cottidianis usibus apta, multæ quoque argenti vel auri laminæ, multoque⁶¹⁹ maxima pars numeratæ pecuniæ, equi quamplurimi simul et optimi, arma generis universi, mutatoria, ceteraque sine æstimatione vestimenta, vel ut breviter dicam, quicquid episcopi Coloniensis fuit, Treverensis et alii fere quatuordecim secum attulerant, quicquid dux Fridericus, comes Heinricus ceterique

A ditissimi homines secum portaverant, quicquid in Erphesfort rapuerant, omnia illa nostri simul diripientes, ad castra sua venerunt triumphantes.

123. Illi vero qui gladium effugerant, quantas calamitates in fluvio, silvis, paludibus sustinerent, nulli est credibile, nisi cui contigit hæc omnia loca præsentialiter videre. Fluvius enim tales ex utraque parte ripas habet, ut hic nemo nisi cadens possit intrare, illic nemo nisi fructibus vel herbis arreptis repens possit exire. Multi fugientes, cum illi hic prona fluvium velociter inciderent, et illie de dorsis equorum ripæ insilirent, gladio ripam cædebant, ut equos post se de fluvio extraherent, tandemque cadendo fatigati, equis derelictis armisque projectis fugam trepidi corripuerunt. Ergo quicquid B Unstro⁶²⁰ ubi victi sumus in nos peccavit, Elstera⁶²¹ pro nobis dupliciter vindicavit. Illic enim tantum nostras res fugientes amisimus, isthic et hostiles et nostras, quas nobis prædando tulerant fugientes hostes, fugientibus et interfectis abstulimus. In fuga vero quamplurimi fortes viri a rusticis securibus et fustibus occisi, multi nobiles et illustres sunt a personis vilibus capti, multi fame crudelissima cruciati, equos vel gladios pro frusto panis dare non dubitabant, nec si panem venalem invenirent, ulli suæ rei parcebant. Si qui vero capti ad aliquem de nostris hominem probum sunt adducti, sanati si vulnerati erant, gratis in patriam suam remittuntur, vestibus et armis decenter instructi. Tunc dictum est illis quod Heinricus dominus eorum post C Boemios misisset, et illis venientibus, cum eodem qui adhuc reliquus erat exercitu Saxoniam repetere voluisset. Sed illi responderunt se potius, si possibile esset, totum mundum velle circuire, quam Saxoniam terram umquam magis transire⁶²².

124. Interea Saxones ad sua castra reversi repperunt imminutam magnam partem sui gaudii, quia rex eorum Rodulfus duobus acceptis vulneribus, uno letali, altero deformi, magis quam suum dolebat casum populi. Sed cum cognovisset quod suus haberet victoriam populus: «Nunc, ait, lætus patiar vivus et⁶²³ moriens, quicquid voluerit Dominus!» Quamvis autem dextera manus illi fuisset amputata, et grave vulnus haberet venter ubi descendit ad ilia, tamen ut illos quos de sua morte videbat dolentes consolaretur, se non in præsentem moriturum fidenter pollicetur; sique postponens curam, suis vulneratis ostendebat quam deceret adhiberi medicinam. Qua fortitudine simul et pietate nostri principes valde commoti, concorditer omnes ei sponderunt, ut si Deus omnipotens illius vitam servare vellet, eo vivo, etiamsi utraque manu careret, Saxonia nullum alium rectorem

VARIE LECTIONES.

⁶¹¹ nuntiaret D. p. q. H. a. c. s. e. T. D. l. g. *recepti ex 2. desunt* 1. 1°. ⁶¹² cantaret 1. canent. 2. ⁶¹³ ecce rabodo 2. ⁶¹⁴ p. parciun Heinrici apportabatur 2. ⁶¹⁵ prodens 1. ⁶¹⁶ in multis et in p. 2. ⁶¹⁷ era 1. ⁶¹⁸ hostia 1. ⁶¹⁹ multaue 1. 1°. ⁶²⁰ unstrad 1. ⁶²¹ elstrad 1. ⁶²² intrare 2. ⁶²³ sive 2.

et gerat. Qua fide multum ille letatus, felici est a morte resolutus⁶²². Factum est autem hoc prolium quartum anno ab Incarnatione Domini 1080, Idibus Octobris, feria 5.

125. Deinde mense Decembri, cum principes nostri congregati de statu regni sui tractarent, ecce nuncius aderat qui diceret Heinricum ad suos de proelio reveram jactasse, quod rege Saxonum occiso totam Saxoniam suæ ditioni subiecisset, et nunc exercitu congregato adventare, ita ut Goslaris natalem⁶²³ Domini celebraret. Sed nostri magno exercitu per triduum collecto, ei perrexerunt obviam, virtute suam defensuri patriam. Quod ille cognoscens⁶²⁴, a magna spe cecidit, quia Saxones, dum non haberent rectorem, facile vinci posse speravit. Igitur exercitu suo dimisso, consilioque mutato, misit ad Saxones legatos⁶²⁵, ut quandoquidem nollent esse sine rege, filium suum sibi facerent regem, seque illis jurare, quod nunquam intraret terram Saxonie. Cui legationi dux Otto, sicut erat solitus jocose magna seria⁶²⁶ nonnullo schemate ludendi velare, respondit: « Sape, dicens, ex bove malo malum vitulum vidi generatum⁶²⁷; ideoque nec filii nec patris habeo desiderium. »

126. Transacto vero natali Domini proximo, quo 1081⁶²⁸ ab Incarnatione Domini inceptus⁶²⁹ annus erat, Henricus exrex Italiam disponebat ingredi, ut imponeret aliquem finem rerum suarum longo labori, scilicet ut vel domno papa Gregorio humiliatione scita placato, sive vi tyrannica coacto, vincula banni, quibus erat ligatus, exueret, vel quod magis volebat, Gregorio per vim de sede pontificatus eiectione, et in ipsa sede Wiperto Ravennate collocato, qui jam per triennium juste fuerat excommunicatus, libere faceret omnia quæ suæ tyrannidi placerent, cum de sede apostolica omnis suæ voluntatis favorem haberet. Sed familiares ipsius non tutum putabant fore, Saxonibus recenti prælio vehementer exacerbatis invadendos fines suos relinquere, cum de adventu illorum dubitationem nullam haberent, si pergentes in Italiam, suam patriam sine virtute militari dimitterent. Miserunt ergo principibus nostris nuntios, qui singulare colloquium rogantes, tempus et locum præficerent, quo ex utraque parte principes electi, de communi bono tractaturi, convenirent. Convenerunt autem ultra fluvium qui Wisara dicitur, in silva quæ inde Capuana vocatur, quia ad urbem quæ Capua (55) nominatur pertinere cognoscitur. Convenerunt autem episcopi (an. 1081, Febr.) ex illa parte Coloniensis, Treverensis, Babenbergensis, Spircensis, Trajectensis; ex nostra vero parte Ma-

guntinus, Magedaburgensis, Saltzburgensis, Palthorbrunnensis, Hildinshheimensis⁶³¹. Cumque qui ex illa parte erant, secretum, quod soli principes audirent, habere colloquium voluissent, nostri nullum sermonem conferre volebant, nisi quem cunctis qui convenerant, magnis et parvis, audire liceret. Jam vero sedentes ex utraque parte diu tacebant; quia et nostri, qui rogati illis occurrerant, quid illi vellent expectabant; et illi non se rogasse nostros, sed nostris rogatos venisse videri volentes, quid a nostris peteretur, auscultabant. Tandem nostri rumpentes silentium, ut omnium faceret verbum, Gevehardum petierunt Saltzburgensem archiepiscopum. Qui surgens, ut erat vir per omnia prudens et honestus, et honori quem gerebat non minimum conferens honoris, vulu modesto, voce mediocri, sensum profundit sapientis et pii portoris:

127. « Episcopi venerabiles ceterique quos videtis adesse principes Saxonici, hanc operam michi dignati sunt imponere, quatenus animos omnium⁶³² mei sermonis officio debeam vobis exponere. Unde vos omnes, sacerdotes sancti ceterique primates eximii, rogatos esse volo, ut me dignemini patienter audire, et causæ communi, quam sum jussus agere, animum tranquillum, quo verum agnoscere et⁶³³ examinare possitis, adhibere; quia non plus nostra quam vestra, si vultis, interest, quæ sum dicturus agnoscere. Vestro ipsorum testimonio fidenter innititur⁶³⁴, quia vos, quamvis a nostra societate discessistis, a veritatis amore non discedere confidimus: -- vestro, inquam, testimonio probare volumus, quantis injuriis, quantis contumeliis animus affecti dum toto animo, tota voluntate, sicut decebat, regis eramur servitio subiecti. Vos ipsi scitis, quotiens singillatim vel communiter vestram petivimus auxilium, quo pro benivola servitute nostra vel hoc ex intercessionem vestra redderet nobis præmium, ut a multarum, quæ nos importabiles premebant, levaret fascæ calamitatum. Hoc quia saepe postulavimus, optime scitis; et quid postulando profecimus, similiter optime scitis. Inde vos non incusamus, quia vos pro nostra causa, quamvis parum nobis prodesset, sæpe laborasse cognovimus⁶³⁵. Quale vero præmium nostræ devotioni dederit ultimum, quid opus est dicere, cum manifestum est oculis omnium, quia hoc, quod habuit maximum, nobis rependit extremum. Sacerdotes namque non solum de nullo crimine convictos, sed nec regulariter accusatos, aut in vincula sicut latrones conjecit, aut a sedibus suis, quos capere non poterat, omnium rerum suarum nudos effuga-

VARIÆ LECTIONES.

⁶²² ac inde translatus Merseburg, sicuti hodie patet ab ipsis honorifice est tumultatus 1b. ⁶²³ natale 1. ⁶²⁴ agn. 2. ⁶²⁵ 1. rogans ut 2. ⁶²⁶ serie 1. ⁶²⁷ gnatum 1b ⁶²⁸ incipitur 1. ⁶²⁹ hildinshheimensis 1. hildesheim 1b. ⁶³⁰ omi 1. ⁶³¹ a. et desunt 1. 1b. ⁶³² in nitimur 1. inde nitimur 1b. ⁶³³ agn. 2.

NOTÆ.

(55) Kaufungen.

vit; ecclesiarum bona, quibus episcopi vel ipsi vivere vel pauperes Dei sustentare deberent, scelestorum suorum futuris dissipanda⁶²⁶ concessit. Terram nostram multis jam vicibus igni ferroque vastavit; cognatos sive milites nostros in nostris finibus innocentes occidit, cum nulla fuisset ei causa bellorum, nisi quod servos habere volebat filios hominum liberorum. Saepe ipsum, saepe vos singulos et universos suppliciter oravimus, ut gladio deposito causam nobiscum iudiciis ageret, et nos vestram per omnia iudicium secuturos animo libenter spondimus. Quid his omnibus profecerimus, vos ipsos in testimonium vocamus. Ergo nos, qui nunc adsumus, cum omnibus quos tenet Saxonica tellus, vobis, o sanctissimi Christi sacerdotes, et vobis, o nobilissimi principes et fortissimi milites, humiliter supplicamus, ut memores omnipotentis Dei vestrique officii, vos, quod estis animarum pastores non perditores vocati, vos vero, quod gladium ad defensionem non ad internicionem accepistis innocentum, cogitetis, et nos vestros fratres in Christo, vestros cognatos in carne, ferro et flamma amplius persequi ne velit. Quod hactenus molestiarum a vobis perpassi sumus, vobis donantes, peccatis nostris imputabimus et correptionem divinae pietatis appellabimus, dum posthac injuriarum de vobis securi esse possimus. Gladium et ignem deponite, et sicut decet homines Christianos cum Christianis, causam rationibus, non verbis agite; et quod ante cruoris effusionem postulavimus, nunc saltem vel cruore nostro satiati praestate. Multas quidem nobis ærumpnas dominus vester Henricus crudeliter intulit, multis calamitatibus nos ultra modum fatigavit, et tamen ecce parati sumus eum nobis regem, sicut olim fuit, accipere; ecce parati sumus ei fidelitatem et subjectionem jurare et juratam fideliter et libenter servare: tantum vos hoc veris assertionibus astruite, ut nos salvo ordine nostro, et laici possint facere hoc sine fidei sacræ detrimento; nec nos ab isto campo recedemus, donec omnia quæ dixi compleverimus. Si vero nostras sententias dignati fueritis attendere, veris et manifestis et ex Scripturarum testimonio firmis rationibus ostendemus, quod dominum Henricum nec clerici nec laici regem habere possumus cum animarum nostrarum salute. Nunc ergo vel vos nobis, quod iuste possit regnare, probabiliter ostendite, et nos sub ejus regno socios fideles accipere⁶²⁷; vel nobis, quod jure regnare non possit, veraciter probare permittentes⁶²⁸, nobis, immo veritati, consensum amicam præbeto, nosque⁶²⁹ ut hostes persequi desinite. Quod si objicitis, sacramento quod ei jurastis vos esse constrictos, simili modo confirmabimus, nullo sacramento jure vos ad nos-

tram persecutionem posse compelli. Ille igitur est summa nostræ petitionis, ut dominum Henricum vel vos jure posse regnare nobis probabiliter ostendatis, vel nos vobis, cum non posse, veraciter ostendere sinatis; et cum res alterutra fuerit demonstrata, nos igni ferroque persequi cessatis⁶³⁰.

128. Tunc illi responderunt se nec ad causam tractandam convenisse, nec se tantæ esse sapientie, ut tam magnam rem ex improvviso præsumant agendam accipere⁶³¹; præsertim cum non ad se solum, sed ad regem cunctosque regno ejus subditos pertinere videatur. Rogabant autem et ab initio Februarii, quod tunc erat, usque ad mediæm Junii pax ex utraque parte daretur, intra quod tempus conventu facto, eadem causa, quam nostri nunc agere volebant, communi totius regni partis utriusque consilio tractaretur. Nostri vero dolos illorum percipientes, quia propterea tam longum tempus pacis habere volebant, ut hi qui domi remanebant essent tuti, donec illi qui in Italia pergebant contumeliam facerent apostolicæ dignitati; responderunt se nec decipere velle nec decipi, sed firmam et integram pacem dare et petere usque ad terminum temporis prædicti. Cumque illi Thentonicis omnibus, nostræ partis adiutoribus, pacem se dare promitterent: «Itane, dixit Otto dux, nos stolidos esse putatis, ut non intelligamus consilium vestræ calliditatis? Petit is vestris partibus a nobis pacis securitatem, donec apostolicam possitis inhonorare dignitatem; et nobis pacem vestram promittitis, donec illum, qui nostrum caput est, pro vestro libito, si Deus permiserit, male tractetis. O quam bona pax datur corpori, dum crudeliter absco crudelius illuditur capiti! Ergo nobis et nostris omnibus date, et vobis et vestris omnibus accipite, pacem aut integram aut nullam. Quod si plenam pacem nobis et nostris omnibus amicis, magnis et parvis, dare non vultis, pergit iter quod coepistis; hoc tamen ante prædicto, quod in finibus vestris hospites cito non gratos habebitis, nec res vestras, ut velletis, ab Italia reversi custoditis invenietis. Nam hoc volumus vos celare, quod cum primo poterimus, unum rectorem volumus habere, qui et nos ab injuriis fortiter adjuvante Deo defendat, et his qui nobis injurias fecerunt æquitatis vicem rependat.» Militēs ergo plebei partis adversæ conclamant, nostros æquam rem offerre, quos principes æquum nec accipere; se posthac ad pugnandum minus fore paratos quam actenus fuissent, quia causam justitiæ cum Saxonibus esse cognovissent, plusque nobis illum conventum quam in tribus præliis victoriam prodesse; quia, quod nunquam credere poterant, nostros humiliter justitiam postulare simul et offerre, ipsi præsentēs an-

VARIE LECTIONES.

⁶²⁶ dissipanda 1. ⁶²⁷ hinc manus secunda scripsit, sæculi XV. 1. ⁶²⁸ quod rex esse ille non potest v. p. permittite 1b. ⁶²⁹ et nos contra rationem ut 1b. ⁶³⁰ ita 1b. 2. desinatis 1. ⁶³¹ suscipere 2.

dissent. Sic ab invicem disceditur, tantum per A nem ejus, ne perficeretur, modis omnibus disturbare quærebant. Ottonem ergo ducem solum sibi loqui rogabant, multisque pollicitationibus ei, ut in electione vacillaret, persuadebant; non tamen, ut certum quid eis promitteret, efficere poterant. Sic eo dubitante magnaue parte ejus dubitationi consentiente, tota præterit ætas, et pene totam Saxoniam commoveratejus instabilitas. In Novembre vero mense iterum vocatus ab illis ad soliloquium, cum jam totus esset inclinatus ad nostrorum partes hostium, Dei misericordia faciente, ne tot suos labores, quos pro patria toleraverat, in ultimis temporibus perderet, equus qui sedebat ⁶¹⁶ in plano campo cecidit, ipsique sessori crus unum ita contrivit, ut fere integro mense nisi portatus ire non posset. Igitur ad se, gratia Dei movente, reversus, se percasse et divina pietate correptum esse intellexit. Missis itaque legationibus diversis, et hostibus renuntiavit, et civibus suis se semper fore fidelem et concordem fideliter repromisit. Unde principes Saxonie valde lætati, regem suum Herimannum cum magno tripudio Goslarie susceperunt, paucis diebus ante natale Domini. In natali vero sancti Stephani ⁶¹⁷ protomartyris a Sigefrido, Moguntinæ sedis archiepiscopo, in regem venerabiliter est unctus, cum jam 1082us annus Incarnationis Dominicæ fuisset inceptus ⁶¹⁸.

129. Henricus igitur intrante Martio intravit Italiam, seminaturus et ibi, sicut pridem in Theutonica fecerat terra, discordiam, quo nullam regni sui partem placatam dimitteret, atque ⁶¹³ civilium bellorum venenis pacis quietem non corrumpere.

130. Principes vero Saxonie cunctis gentibus Theutonice lingue, non minus inimicis ⁶¹⁴ quam amicis, legatos miserunt, rogantes ut, Henrico filioque ejus excepto, quemlibet alium rectorem eligerent; se ei, quicumque esset, fideliter servituros pollicentes; quatenus omnia regni membra, sicut olim fuerant, in unum sub uno rege convenirent. Mense autem Junio, exercitu collecto, perrexerunt in orientalem Franciam, et prædis vel incendiis eam vastando, multas quas sibi fecerant injurias vindicaverunt. Nam flamma latum facientes iter, venerunt non longe a Babenberg, ibique Suevos veteres amicos habentes obvios ⁶¹⁵, de communi negotio regis constituendi communi consilio tractaverunt, et post multos tractatus, ut Herimannum ⁶¹⁶ regem eligerent, unanimiter omnes consenserunt.

131. Sed cum Saxones domum læti gloriosique redissent, nullumque dubium de recipiendo rege retinebant, principes adversæ partis, artis antiquæ non obliiti, quia electum regem valde timebant, electio-

VARIE LECTIONES.

⁶¹³ ubi 1^b. ⁶¹⁴ a. q. i. 1. ⁶¹⁵ deest. 1. ⁶¹⁶ hermannum 1. constant. ⁶¹⁷ insidebat 2. ⁶¹⁸ steffani 1
⁶¹⁹ inceptus. Et tantum de bello Saxonico et Henrico quarto ex chronica et historia ista 1

CIRCA ANNUM DOMINI MLXXX.

TOMELLUS MONACHUS HANNONIENSIS HISTORIA HANNONIENSIS MONASTERII

AUCTORE TOMELLO

BALDUINI, COGNOMENTO MONTANI, FLANDRIÆ ET HANNONIÆ COMITIS, SECRETARIO.

(D. MARTEN., *Thesaur. Anecd.*, tom. III, pag. 777, ex ms. Hannoniensis.)

ADMONITIO PRÆVIA.

Historia fundationis Hannoniensis monasterii, ordinis S. Benedicti, in pago Ostravanto ad Scarpim fluvium in diocesi Atrebatensi, auctorem habet Tomellum monachum, Balduini comitis, cognomento Montani, secretarium, scriptorem gravem, qui nihil solido fundamento non subnixum scriptis mandavit. Et certe primordia monasterii, quod ab initio duplex exstitit, virorum et feminarum, quibus primi præfuo-

runt Joannes et Eulasia fundatores, ex ipsis purissimis hausit fontibus, ex archivis nimirum monasterii, uti ipse testatur non uno in loco. Nam capite primo sic loquitur: *Non habebit his in scriptis me auctorem quodlibet scriptum fallaciter fictum, quia quidquid dixerō, ex archivis ejusdem monasterii comprobare promptum habeo.* Et capite 3, relaturus seriem abbatum et abbatissarum, *Fuit ut omnem, inquit, rectorum ejusdem loci lector inveniat successionem, hanc ab archivis sumptam legat descriptionem, quam de inde subjungit capite 4.* Restaurationem vero monasterii qualem ipse viderit retulit, utpote testis oculatus; nam et Balduini fundatoris secretarius exstiterat, et opus suum Rodlando primo abbati nuncupavit; quo defuncto historiae caput 17 addidit *De bonae memoriae abbate Rodlando ac de morum ejus probitate.* Porro similitudine nominum allucinatus est Andreas Vallerius in Bibliotheca Belgica, ubi de Tomello nostro hac habet: *Thomellus Elnonensis monachus ad S. Amandum claruit anno 1070. Scripsit jussu B. Rolandi abbatis sui de fundatione cœnobii Elnonensis, reparatione ac dedicatione, et de moribus Balduini comitis ejusdem reparatoris.* Nam nullum habemus Elnonensem S. Amandi abbatem Rollandum nomine, bene autem Hasnoniensem; neque Elnonensis etiam monachus exstitit Tomellus, sed Hasnoniensis; sed nec quæ de monasterii sui fundatione, reparatione ac dedicatione, ac de moribus Balduini comitis scripto commendavit, Elnonensi cœnobio conveniunt, sed Hasnoniensi. Hanc vero Historiam descripsimus ex ms. codice Hasnoniensi, annuente reverendissimo et amplissimo ejusdem loci abbate, a quo etiam mutuo habuimus chartarium dominorum de Avenis, ex quo multa ad historiam Belgicam pertinentia excerptimus in tomo I nostrorum contenta.

DE FUNDATIONE HASNONIENSIS CŒNOBII.

INCIPIIT PROLOGUS TOMELLI

De fundatione Hasnoniensis cœnobii, ad Rollandum abbatem primum post restaurationem.

Licet divitiis hujus sæculi prima mortales parent, divitiæ tamen salutis sapientia et scientia ac timor Domini ipse est thesaurus ejus. Quem se thesaurum in vasis fictilibus habere Apostolus gloriatur, quia conservata in humili corde sapientia, omni principum hujus sæculi major est potentia. Hanc, venerande Pater Rollande, posthabitis sapientibus et conquisitoribus hujus mundi, in te amplector et veneror, cujus senectus venerabilis et diuturna, non annorum numero computata, sed omnium virtutum facellis ornata; cujus imperio parere est imperium parare, ubique humiliter subesse est non sine gloria præesse. Unde animum induxi quidquid imperaveris, ac si divinitus imperetur obaudire, et ad nutum tui totis animi et corporis passibus ire. Novi enim te matre virtutum omne quod agis temperare, ut et sit quod fortes cupiant et infirmi non refugiant. Exigis a me antiquam Hasnoniensis cœnobii constructionem novo stylo cuderè passimque in archivis divisam in unum volumen colligere, quantumque divæ memoriæ marchio Balduinus beneficium eidem loco nostra ætate indulerit, subscribere Jubenti quippe tanto viro obaudire constat, ut dixi, gloriosum, sed imparè operi manum ponere non modice laboriosum. Sed me sub fasce gradientem baculus tuæ sustentabit sanctitatis; cumque extremam operi manum dederò, tui sit muneris, si placeo, dum unum auctoritate probes, alterum oratione robores. Succurrunt et labori meo orationes fratrum Hasnoniensium sub cura tua in castris Christi arma justitiæ gerentium: quibus in ore nunquam dormitat oratio, in corde dilectio, in virtute nunquam languescit operatio. Quibus caudam hostiæ in sacrificio, et cum Joseph talarem tunicam, hoc est opus bonum usque ad consummationem et votis exopto, et precibus exoro.

CAPUT PRIMUM.

De Joanne viro illustri ejusque sorore Eulasia primis fundatoribus.

Dicturus fundationem Hasnoniensis loci, res postulat temporibus et personis, loco ac commodis uti; id enim grammaticis cum oratoribus commune est locum, tempus, personam in cunctis attendere negotiis. Locum, inquam, qui fundatus; tempus, quando fundatus; personas, quibus constat fundatus. Et primum os in laudem fundatoris præfati loci aperiam; deinde qualiter eisdem sit fundatoribus constructus, quod potero referam. Non habebit his in scriptis me auctorem quodlibet scriptum fallaciter fictum, quia quidquid dixerò ex archivis ejusdem monasterii comprobare promptum habeo. Habebat B Ecclesia pretiosum Dominici diadematis lapidem, Joannem scilicet genere et virtute illustrem perfectissimum laicum, perfectis etiam laicis imitabilem; perfectissimum, inquam, quia Dominicæ voci paruit dicenti: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me.* Quod tali affectu effectui mancipavit, ut in consortium palam constabit. Hahuit sane in consortium suæ probitatis sororem carne et spiritu non inferioris bonitatis, nomine Eulalam; se I quibus parentibus originem duxerint et quas personas germanitatis vinculo habuerint, qualiterque per eos exordium Hasnoniense cœnobium cœperit, facile agnitu in subsequentibus erit.

CAPUT II.

De cœnobii Hasnoniensis constructione, ejusdemque sacrosancta dedicatione.

Erat præfato Joanni sicut egregia stirpis claritudo, ita et magna patrimonii amplitudo, qui Christum in terris subscribere decrevit hæredem, ut se Christo in celis faceret cohæredem, et funiculos hereditatis terrene in temporalibus angustans ac in celestibus præclare dilatans, illud cum Psalmista dicere posset: *Funes ceciderunt mihi in præclaris; etenim hereditas mea præclara est mihi.* Fuerat tunc Hasnonium ampli patrimonii ejus quedam portio futura non postmultum per eundem illustrem virum scri-

vorum Dei mansio; quæ in pago Austreberto Scar-
bin adjacet fluvio, in qua, ut cœnobium Deo con-
strueret, sibi sororique suæ Eulaliæ jam memoratæ
convenit, et tantæ devotionis affectus se-
quitur, tandemque, Deo cooperante, perficitur. Com-
ptum est autem hoc opus anno humanati Verbi sex-
centesimo septuagesimo, Theoderici regis filii Clo-
dovei regis et Bathildis reginæ anno iv. Cumque
architector extremam operi manum dedisset, evo-
cato venerando Cameracensis Ecclesiæ antistite
Vindiciano, Deo sanctoque Petro idem locus attribuitur
pridie Kalendas Maii. Tum sancta Sion Sponso
suo juncta, filios sanctæ dilectionis peperit, per
quos odorem virtutum late respersit, ita ut exsul-
tans dicere posset: *Cum esset Rex in accubitu suo,
nardus mea dedit odorem.*

CAPUT III.

*De illustribus ejusdem cœnobii fundatoribus ac
rektoribus.*

Ad Joannem virum venerabilem redeat oratio,
qui causa et principium huic fuerat cœnobio, et
premissis effectum daturus; quibus is parentibus
originem duxerit, quosque germanos vel germanas
habuerit, scriptis signabo. Hic Autbaldo patre et
Grimoara matre ortus, germanos habuit Aldonem,
Antigam, Adalbodum, Adalardum; germanas
vero Eulaliam, Bertrudem et Adalunaram. Habere
hi avunculum, nomine et merito Deodatum. Hique
viri et femine misericordiæ, quorum justitiæ obli-
vionem non acceperunt, Spiritus sancti fervore con-
cepto pepererunt virtutem, per quam facultatibus
propriis se spoliaverunt locumque hunc egregie
ditaverunt. Quorum primus Joannes cum Eulalia
sorore sua locum hunc construens honorifice rexit,
sanctisque tam rerum suarum quam virtutum pro-
ventibus in altum erexit. Cui frater Aldo succedens,
relictis rebus conjugæque OEdila, deposita coma
capiis, castris se Christi militem eodem in loco
ascripsit; qui sicut virtutum ascensus in corde suo
disposuit, ita per ecclesiasticos gradus ascendens,
presbyterii honorem obtinuit, quem sanctis actibus
usque ad consummationem vitæ decorabilem reddi-
dit. Et ut omnem rectorum ejusdem loci lector in-
veniat successionem, hanc ab archivis sumptam le-
gat descriptionem.

CAPUT IV.

Commemoratio rectorum hujus loci.

Joannes abba et Eulalia soror ejus tenuerunt regi-
men Hasnoniense cœnobii annis xvii.

Aldo presbyter, frater prædicti Joannis, annis xi.
At Bertrudis, soror ejus, cum eo annis xi. Sigebolda,
soror præfati Aldonis, tenuit cum eo regimen an-
nis viii, et post ejus decessum iv. Adalunaria, item
soror dicti Aldonis, annis x.

Savericus annis xxxi. Gundrada, filia prædicti Sa-
verici, annis xii.

Geroldus annis vi.

Rotfridus annis xvii.

Martina annis xiii.

Waltoarius anno i et semis

Alpaidis anno uno.

Amadeus annis duobus et semis.

Adalulfus annis vii et semis.

Algnitrudis annis x.

Ermentrudis imperatrix et regina cum filia item
Ermentrude annis ix.

Colliguntur in summa anni centum nonaginta
quatuor. His rectoribus multa per tempora locus
hic in dies processit, et adusque ultima Caroli Calvi
tempora rigidi servator honesti permansit. Nec
lectorem moveat utriusque sexus personas eidem
loco præfuisse, geminam quippe in duobus monaste-
riis monachorum ac sanctimonialium catervam con-
stat fuisse. Cujus rei fidem huic collatione similium
testimonio veterum facile fieri constat. Et major
quippe eo loci divina gratia fuerat, quod Dei in
utriusque sexus ore gloria sonuerat.

CAPUT V.

*Quod Ermentrudis reginæ petitio eundem locum Caroli
Calvi munificaverit beneficio.*

Præfata namque Ermentrudis nobilitatis titulo
egregie pollebat, quem meritis et sapientia egregiis
decorabilem reddebat adeo ut in fascibus imperii
humilem mirareris. Nec magni habuit sine humili-
tate et charitate regnare; quibus alis de terrenis
ad cœlestia didicit evolare. In consortium proinde
suæ virtutis carne et spiritu pepererat filiam, no-
mine sibi æquivocam, sed meritis univocam; quam
verbis et exemplis docuit, ac ad totius bonitatis
unguem instituit. Quarum virtus adeo excrevit ut,
relieta sæculi pompa, se mundo, mundum sibi cru-
cifigerent, præscriptoque in loco femine in castris
Dominicis milites fierent, locumque hunc tum con-
siliis tum rebus ditavere, atque tam regali munifi-
centia quam privilegio corroboravere. Habebat tunc
in sceptris Francia primum principem sui Carolum
Augustum, cognomine Calvum, apud quem sæpe
memoratam Ermentrudem plurimum posse hinc no-
bilitas, hinc probitas ipsius habuit efficere. Unde
etiam petitione ipsius regia se majestas huic loco
inclinavit, quem et munificentia ditavit. Nec pigebit
ex archivis ejusdem monasterii præscripti regis
privilegium hic supponere, ac legentibus super his
quæ dicimus, fidem facere.

CAPUT VI.

*Ad tutelandum idem cœnobium sumptum ex archivis
Caroli Calvi privilegium.*

In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Carolus
misericordia Dei imperator Augustus. Si servorum
Dei utilitatibus subveniendo conferimus, profu-
turum nobis hoc ad æternam beatitudinem fore
nullo modo ambigimus. Quapropter noverit om-
nium sanctæ Dei Ecclesiæ fidelium nostrorum-
que tam præsentium quam et futurorum indu-
stria, quoniam fratrum et sororum necessitatibus
in cœnobio Hasnoniæ nuncupato, videlicet sit-
to in comitatu Attrebatensi, in pago Ostre-
banto, super fluvium Scarbum, sub tutela sancti

Petri apostolorum principis militantium, subvenire cupientes eorum indigentibus, per Ermentrudem filiam nostram abbatissam patefactis, decernimus per ejusdem Ermentrudis deprecationem nostrae altitudinis praecepta eis confirmari, quatenus per nostram munificentiam ad augmentum et utilitatem eorum ea perpetualementer possideant, quae inferius descripta habentur. Concedimus igitur memorato cœnobio infra ipsum monasterium, mansos duos, et cambas duas, silvamque unam, et insuper de silva abbatis, unde possint sexaginta porci saginari, nec non in praedicto pago villam Azinium cum omni integritate exceptis tribus mansis; denique in ipso pago villam Azinium quod est super fluvium Scandum, cum omni integritate, exceptis mansis quinque cum molendinis duobus, cum cambia una et pratis duobus. Pari etiam tenore largimur in praefato pago Ostrebanto villam Manercinium cum omni integritate, nec non et in ipso pago in Scandino dedimus eis mansos octo. De ipsis quoque tenet per nostram Jussionem Guntramnus quatuor, deprecante praefata abbatissa, quandiu vixerit. Postea vero recipiantur ad opus fratrum. De cetero in comitatu Tardanensi villam Aniciacum sitam super fluvium Ubellula, cum mansis xi, nec non et de omnibus villis totius abbatiae omnem decimam pleniter constituimus largiendam. Et si non suffecerit ad usus fratrum seu sororum, et ex dominicato cuncta necessaria suppleantur. Et ut hoc per omnia tempora inviolabiliter maneat, manu propria subfirmavimus, et annuli nostri impressione insigniri jussimus. *Signum Caroli gloriosissimi imperatoris Augusti.* Odacrus notarius ad vicem Goselini recognovit et subscripsit. Datum v Idus Julii, indictione x, anno xxxviii regni domini Caroli regis in Francia et imperii ejus ii. Actum Carisiaco palatio imperiali in Dei nomine feliciter amen.

CAPUT VII.

Quod idem locus divina diu religione floruerit, sed paulatim ad tempora usque Balduini sexti marchisi tepuerit.

His regalibus tam privilegiis quam munificentis praescriptis locus roboratus, quodque his incomparabiliter pretiosius est, accipiens a Deo pignus Spiritum sanctum, pie conversationis jucunditate diu mansit honestatus. Sed abundante iniquitate, dum refriguit charitas multorum, religio sancta facta est virtus paucorum. Nam quoniam tempora, ut scriptum est, imminere periculosa, erantque, imo sunt homines scripsos amantes, quanto quique religionem professi ad exteriora vagantur, tanto in inferioribus infirmantur. Unde et hac occasione locus Hasnoniensis a magna a qua floruit religione paulatim decessit, dum modica spernendo, honesti modum rigoris negligenter excessit. Jam canonici ejusdem loci canonice sanctionibus ascripti, ne dicam intenti, quibus dedit Dominus regionem gentium et labores populorum, ut custodirent justificationes ejus et legem ejus requirerent, stipendiis

sacrosancti loci gratis sine fructu laboris alebantur. dum alius in villam, alius in negotiationem, hic curiositati, ille voluptati foras rapiebantur. Cujus vitii morbus in dies excrecens, domum Dei eo loci ab omni religione vacantem ad interitum usque animarum corripuit, simul et ad tempora usque Balduini sexti gloriosi marchisi corruptioni finem non dedit.

CAPUT VIII.

De sexti Balduini marchisi temporibus, ejusque dignae memoriae moribus.

Quia Balduinum nobis occasio rationis obtulit, Balduinum, inquam, quem a Balduino Ferreo sextum, sexta haec nostra aetas meruit, non abs re est quædam virtutum ejus ornamenta exemplo bonis principibus sufficientia in medium proferre, ex multis pauca, sed ex magnis magna, ut moris est astrologis sphæram cœli in arcu depingere. Primis hic tirocinii annis in aula imperiali sub Henrico imperatore educatur, coevis quos aula tunc habebat praerogator amicis, amore aequatur, deinde fortioribus annis, ætate cum tempore adolescente, Nerviorum comitatum, licet imperiali majestate non inoffensa subintrans, belli in hostes, pacis in cives potentissimus claruit. Habebant hunc pauperes, orphani, viduae patrem, monachi exemplar religionis, afflicti scutum tuitionis, adeo ut miraretis eundem in laico habitu pollere principem regni et latuisse pauperem Christi. In sacrosanctis missarum solemnibus, ad Deum quasi obtutibus suis visibilem, totum se animo et corpore fixum dedit; in oratione Deo colloquium, hominibus præbens silentium. Hæbebat proinde secum, inter agenda eadem missarum solemnium, pauperes pro se ad Deum intercessores, quibus, post orationem sacerdoti exhibitam, elemosynas dispartiens, pro Christo in pauperibus offerebat. Habes me hujus rei testem, o lector, quicumque es, si tamen minus de idoneo teste non dubitas, qui dum lateri suo, ut arpe dignatus est, familiarem familiariter me applicuisset, audiivi eum pauperes secreto, ut missarum sacrosanctis mysteriis secum sibi interessent, invitasse; quibusdam vero finitis missarum laudibus, dum stipem peterent, quia neglexerant interesse, tacito improperasse; nec eo solo dum omni etiam res poscebat tempore, elemosynis nunc clandestinis, nunc publicis per se et per alios insudabat. Fame vero ingravescente, et largiori indigentibus manu distribuit, et regni sui cœnobii pensum illi ascripsit, ut ex propriis stipendiis consuetius pauperum prospicerent refrigeriis.

Ante diem clauso componet vespere olympo,

quam virtutes ejus aut stylus aut sermo æquabit. Il tamen aggredimur dicere, Hasnoniense cœnobium qualiter per eum ex veteri novum, ex neglecto in melius elaboratum, cœperit surgere.

CAPUT IX.

Quod super hujus loci restauratione dicina admonitus sit revelatione.

Cum a gratissima pueritiæ suæ indole adolescentiæ ingrederetur annos, languore gravi non solum ad lectum, sed ad desperationem usque corruit; et sicut facile pati spem et gaudium sui, quoad vixit et valuit, sic timorem non sine dolore eidem ægrotus sensit, adeo ut hinc filii languore, hinc patris mœrore omnem curiam dolores condolere; sed tanto laicior in linatis celis inclinavit se divina miseratione, sanctarumque Marcellini et Petri cum Sancto sanctorum visitatio, quæ et languoris in filio, et mœroris in patre abstersi incommodum. Nam ægrotus semivigilanti præfati martyres visi sunt astitisse, et in hæc consolationis verba prorupisse: Hac aegritudine te posse liberari noveris, si te futurum Hasnoniensis loci renovatorem voveris. Mansit tunc temporis eo loco Winthericus quidam, non minus vitiiis quod dicitur in alundis, in utroque perversus, dum in uno eorum non posset esse utique bonus; in uno eorum enim quemque possessorem semper malum, in altero sæpe contigit esse bonum. Nam omnis circumquaque regio tali viro quasi peste laborabat, et pro afflictione sua totius terræ illius vox ad Deum clamabat; et ecce in eadem hac revelatione martyrum suorum, recordatus est Dominus scabelli pedum suorum: nam præfato Balduino ægrotanti ac semivigilanti sancti quos præscripsimus martyres adjecerunt inculcare, ut Winthericum nomine et actu mirarium regno compelleret inde migrare. Hanc revelationem Bruchii factam, quia fidelium relatu didicimus, fidelem fidei credidimus, credente quæ scriptis tradidimus.

CAPUT X.

Quod eundem locum patris munificentia impetraverit, sed admonitionis divinæ immemor fuerit.

Erat eo revelationis tempore gloriosus marchio Balduinus et idens filio, qui jam exclamatus jacebat, cui ad observandum extremum spiritum velut jam jamque exiturum, cereum ardentem prætendebat: sed filius diu oculos in extasin simul et languorem clausos aperuit: linguam in verba balbutientia potius vix movit quam composuit, patrique blandis se sermonibus super salute sui seiscitanti, quid viderit retulit. Adjecit insuper se salutis esse posse fieri compotem, si se voti sui divina inspirati revelatione pater faceret compotem. Cumque salus illi pater tan opere cupidus, quid voto sibi sederet requisisset sollicitus; ut Hasnoniensem locum sibi dono conferret rogavit et impetravit. Nam circumstantibus quibusdam curialibus, quos marchio ad spectaculum sui mœroris admisit, cereum ardentem filio in manus dedit, quo ei Hasnonium velut stipulatione subnixum donativum fecit. Erat cernere uno eodemque momento filium a patre donativum, et a sanctis morbi remedium suscepisse relativum. Exinde in dies paulatim meliusculus convalevit, plenumque gaudium multis ipse fuit, dum

A plenam æque salutem jam sanus obtinuit. Sed, ut sæpe solet lubricis cum salute carnis subrepere infirmitas mentis, adolescens marchio in die bonorum, factus immemor malorum, dum portum corporeæ subit salutis, post naufragium languoris divinæ quam viderat obliviscitur visionis.

CAPUT XI.

Quod ictu belli sauciatus, et de vita periclitatus, divina rursus visione super hoc loco sit commotus.

Succedenti tempore ad robur virile proventus, cum Nerviorum comitatum, ut præscripsimus, esset adeptus, flammantis discordiæ flagellum immisit inter Orientales et Flandrenses movit bellum. Unde Balduinus gloriosus marchio, accitis quas poterat copiis, Antuerpienses fines regni sui terminio contiguos, eoque magis infestos, aggredi parat; et divisis exercitibus, hinc navali, hinc equestri certamine, semet navibus, juniorem marchisum Balduinum præesse voluit equitibus: sed eodem juniore marchiso equitatum castra eo quo intenderat ducente, et cum paucis, ut tunc eventus habuit, longiuscule a posterioribus castrorum iter agente, in hostem in insidiis succenturiatum imprævisus incidit, seque suosque constanti audacia cum consilio, ut potuit, armavit: cominus utrinque congregitur, bellum conseritur, gladiis jam, non missilibus pugna geritur, cumque utrimque diu certatur, hostem fortiozem infestiozemque Hubertum quemdam marchio invadit, sauciat, sauciatus et ipse deficit, cujus dejectio et reliquos hostium fugæ dedit, et pugnam exemit. Manibus suorum junior marchio Gaudavum vehitur, ac non modicis diebus non modici vulneris languore affligitur. Cumque jam per de vita periclitaretur, divinæ super Hasnonio revelationis per Salakonem sui olim tutorem admonetur; patrem qui tunc incestus aderat, super hoc sermone quo potuit, convenit, cum quo, ut Winthericum, cui Hasnonium tunc competeat, evocaret, consilium invenit. Evocatur super contumacia Hasnonii, blande convenitur, sed diu postulantibus aures tantum, non assensum, præbuit.

CAPUT XII.

De castro Hasnoniense a juniore Balduino igne cremato, sed denuo a Wintherico reedificato.

Igitur sæpe memoratus Balduinus cicatrice vulneris obducente convalevit, utque effectui divinæ maneretur admonitionem, elaborare instituit. Sed quid ageret, qui nulla ratione in præfato Wintherico nec obstinatam mentem, nec surdas ad assentiendum, ne dicam ad audiendum, aures inclinare potuit? Virtus igitur, rationis via ex obliquo, ad id quod voluit pervenire disposuit. Juniorem itaque fratrem Wintherici blanditiis et præmiis ad tradendum sibi castellum Hasnoniense clam suavit, et licet difficulter tradendi pactum impetravit; quo pacto potius quam armis armatus, cum non multis suorum copiis castellum ex improviso invasit, incendioque delens solo aquavit: sed re gesto, marchio consilium cœ-

didit, quoniam ad votum res non successit. Nam Winthericus, re comperta, traditionis etiam suspicione non incerta, astu quo calluit, nisu quo valuit, castelli sui damna, velut illa recidiva Pergama reparare instituit, affectus sui effectum invenit reparando, et marchisi consilium ad præsens irritum fecit.

CAPUT XIII.

Quod Winthericus, a proprio milite interemptus, humanis sit rebus exemptus.

Cum ergo nobilissimum comitem non solum nulla voti sui facies cepisset, sed etiam quod gerebatur desperare coegisset; in se rediens, quod humano non potuit, divino impetrandum auxilio credidit: unde et per se et per alios ad aures Dei Sabaoth perpetuas preces perpetuabat, ut sicut divina revelatione per martyres suos boni operis concepit affectum, ita inveniret effectum. Sed sicut promissio veritatis quæ dicit: *Petite et accipietis, puante et aperietur vobis*, cassari non potuit: si petiti in nomine Jesu petentium efficaciam non habere non potuit. Et ecce mureo furoris Domini in verticem Wintherici evaginatur, ictumque ad animam usque minuitur. Nam dum iter cum suis quadam die ageret, uni suorum adulterii crimen in dominam suam intentione intentat: a quo dum excusabilem facti repulsionem accepisset, nec sic vel sacramentis terribilibus satisfactus fuisset, eo res processit, ut duellum ab eo ante d'India sine dilatione posceret. Quod cum ille ab alio potius quam a domino timore magis Domini quam intentati criminis poposcesset, ille vero non solum non acquievisset, sed et militem armis impetisset, miles defensionis obtentu dominum confodiens prosternit, sique solo simul et morti dedit: et quem oculum Dei iudicium diu patiundo ad vindictam distulit, ei per arma militis vitam simul cum castello abstulit.

CAPUT XIV.

Quod Balduinus sextus marchius castrum Hasnoniense invasit, incendio delevit, caustrenses eiecit.

Facti fama volat, et in auribus junioris marchisi innouerat: rem lætus accipit, desiderii sui se fore compotem Deo ascribens, gratias agit, a quo impetrare meruit quod ab homine non potuit: sed veritus ne desiderii sui lucrum perderet, si irrumpere mox castellum Hasnonie se differet, accitis quos citius poterat armatorum suorum copiis, moras ipsorum præveniens, castrum invasit. Nec ad repugnandum facilis via consilii castrensibus fuerat, utpote principe destitutis, nec adeo vel loci vel armorum tuitione munitis, insuper ne sibi consulerent temporis necessitate præventis: unde quam difficile eis ad resistendum, tam facile marchiso fuerat ad insistendum. Irrumpens ergo castrum, gladiis sibi suisque viam fecit, eiectisque sine sanguine castellanis, castellum omne igni dedit, cuius nihil reliquum fecit, insuper valli aggerem humili terra instar æquoris conquavit. Sicque securus de

A reliquo, speluncam illam latronum mutata vice disposuit facere Dei domum.

CAPUT XV.

De ejusdem loci canonicis a præfato marchiso collida benignitate conventis, eorumque stipendiis redemptis.

Erant eo in loco ea tempestate, ut præfati sumus, canonici solo nomine in castris divinis militantes, exterioribus plus justo, interioribus minus justo insudantes: et quia viro clarissimo sedit animo canonicas consuetudines monasticis eo loci mutare; ut id, salva utriusque ordinis pace, fieret, in omne consilium diutina deliberatione descendit. Convocatis ergo nunc singulis, nunc omnibus, plerumque eos ad conversionem morum, interdum ad B monachale propositum, postremo ut stipendia sua vel concambiis vel præmiis acceptis sibi traderent hortatur. Sic serenissimi viri instans opportune importune labor improbus omnia vincit quæcumque sibi Spiritus sanctus voto inspiravit, et quanquam morosiori quam vellet labore, ea quæ sibi voto sederant efficeret, id tamen sat cito futurum, imo multis profuturum credidit, si sat bene. Quid multis morer? valuit impetrare quod voluit. Adeptis enim a canonicis, salva pace eorum, stipendiis, tam locum quam loci propria sibi fecit propria, ut ea Deo servorumque Dei usibus ascriberet omnia.

CAPUT XVI.

Quod, canonicis inde migrantibus, locus idem monasticis ascriptus sit conventibus.

Cumque, ut diximus, locum illum Balduinus integerrime cum appenditiis suis possideret, utpote solus suorum suus, monasticis eum decorabilem reddere sanctionibus erat assiduus. Et primo paucis undecunque accitis monachis, stipendiis etiam ad victum vestitumque sufficientibus collatis loco illi, velut rudi infantie primas ad ambulandam viam mandatorum Dei informari fecit plantas: ut processu temporis monastica ibidem vita quasi fortioribus vigeret annis. Quod ut hostis humani generis vidit, mox invidit, et quia vires suas intellexit enervari, parat per hostes visibiles invisibilis ipse indidiari. Nam quosdam Wintherici præfati consanguineos, membra videlicet sua, in servos Dei concitat, qui vix manibus, nedum verbis, injuriam illorum temperarent, ut eos quoque modo exinde migrare compellerent: sed incassum in eos furebant, qui Deum protectorem habebant, citiusque telis araneæ rumpebantur qui fortioribus per Deum adamante insidias moliebantur.

CAPUT XVII.

De loci Hasnoniensi in majori elegantia constructione noraque solemniter facta dedicatione.

Quia cœnobium illud cum officinis suis sufficere vix poterat cœnobitis, amplificare illud placuit marchiso, cæmentariis undecunque accitis, animi affectum effectui manciparat, et surgentibus in brevi ædificiis, extremam operi manum consummarat. Contigit tunc tum patrem ejus humanis rebus exem-

nam sibi successionei jure reliquisset regnum; et A non multo post tempore, postquam omni favente curia plene ad regni convaluit fastigia, placuit sibi Hasnoniense cœnobium operosa manu elaboratum, quibusdæ convocatis præsulibus, iri chrismatum. Quo negotio maturando tertium Junii diem indicit, secundum a festo martyrum Marcellini et Petri, ut epœnarum die præfatorum martyrum solemnitati continuato, gaudium terræ illius populi festo cresceret duplicato: et hoc consulto providit, ut in eorundem martyrum festo id quod ab eisdem revelatione olim acceperat consummaretur: præsertim cum idem locus patrocinii eorum præsentibus tueatur; quibus etiam thecam miro auri gemmarumque opere fecit aptari: in qua reliquias eorundem super ventura solemnitate disposuit locari: quod et factum est. Cui translatione simul et dedicationi præsules Lietherum Cameracensem, ad cujus diœcesim locus idem respiciebat, Rathodum Novomagiensem, Raynerum Aurelianensem invitatos interesse faciebat; adjunctisque eis quamplurimis abbatibus, cum quam plurimis sanctorum patrociniiis, sæpe memorati encœniiis cœnobii non modicis transegit solemnibus. Acta est hæc dedicatio in honore apostolorum Petri et Pauli tertio nonas Junii, anno ab Incarnatione Domini 1070, Alexandro papa sanctæ Romanæ Ecclesiæ presidente, regnantibus Henrico Lotharingæ, Philippi Franciæ regibus.

Dedicatio hujus loci post restaurationem quæ facta est a tribus episcopis videlicet S. Lietherto Cameracensi, Rathodone Noviomagensi, et Rainero Aurelianensi, anno Domini Incarnationis 1070, indictione viii, epacta vi, concurrente iv, cyclo iv, temporibus Alexandri papæ qui primitus fuit episcopus in Luca, Philippi regis Francorum, filii Henrici, et Balduini comitis Flandrensis.

Sanctorum corpora quæ intererant dedicationi (1).

- S. Marcelli papæ.
- S. Pii martyris.
- S. Salvii martyris de Valencenis.
- S. Innocentii de Condato.
- S. Amati de Duaco.
- S. Donatiani de Brug's.
- S. Vedasti de Atrebatu.
- S. Amandi de Helnone.
- S. Audomari de S. Audomaro.
- S. Gialeni de Cellensi.
- S. Vincentii comitis Hannoniæ.
- S. Bertini de S. Bertino circa Audomarim.
- S. Vinoci de Flandria.

(1) Hujus dedicationis meminit auctor libri De translatione S. Donatiani Remensis archiepiscopi in urbem Brugensem apud Surium 14 Octobris his verbis: *Cum inclytus Flandriæ marchio Balduinus euctor justitiæ, pacis amans, inter cætera bonorum operum studia monasterium in castro Hasnomensi fundatum extruxisset, ejus dedicandi causa mirificos ex immensis opibus suis adhibuit apparatus, tantæque solemnitati omnes Flandriæ optimates cum suis jussit interesse, cunctorum quoque sanctorum suæ ditionis*

- S. Wandregisili de Blandine.
- S. Bavonis de Gandavo.
- S. Everardi de Osonio.
- S. Euberti de Insula.
- S. Landelini de Crispino.
- S. Hugonis de Haspra.
- S. Aycaardi de Haspra.
- S. Eusebiæ de Marchenis.
- S. Rictudis matris de Marcheni.
- S. Aldegundis de Malbodio.
- S. Raginledis de Dononio.
- S. Reginæ de Dononio.
- S. Waldegradis de Montibus.

(2) *Quindecim abbates etiam adfuerunt, quorum nomina ex Sigeberti chronica deprompta habentur.*

- B Rollandus hujus loci primus abbas a restauratione.
- Lambertus,
- Adelardus,
- Guedericus,
- Ursio,
- Galterus,
- Guldericus,
- Remigius,
- Reynerus,
- Reinaldus,
- Fulcardus
- Sygerus,
- Heribertus,
- Armengerus,
- Walterus.

- C Fredesendis,
- Gerberga.

Abbatissæ duæ.

CAPUT XVIII.

De bonæ memoriæ Rotlando abbate, ipsiusque gratissima morum probitate.

Quia monachorum est humiliter uni subesse, quem, ut præsit, decet prodesse, ut prosit æque docet præesse. Sæpe memoratus comes æquum duxit plurimis eo in loco unum præficere, uni plurimos subjicere, ut unus plurimis cum charitate imperium, plures ut cum humilitate exhiberent obedientiam. Erat tunc in cœnobio Sancti Amandi Rothlandus quidam tam nomine quam officio monachali rutilans, vita spectabilis, pie vivere volentibus imitabilis. Hunc ut lucernam in abscondito diu positam, quia oportuit super candelabrum poni, ut ingredientibus domum Domini fieret exemplar boni accitum hunc marchio electione eis in Hasnoniensi cœnobio dedit præesse, quem didicerat jam humili-

corpora cum episcopis, præpositis, abbatibus et subditis suis voluit adesse. Tum narrat miraculum quod tunc meritis S. Donatiani contigit. Simili fere modo in solemnibus ecclesiæ collegiis, S. Petri de Insula dedicatione allata fuere totius regionis sanctorum corpora jussu Balduini Insulani comitis, qui templum illud fundaverat, uti videre est apud Iperium.

(2) Hæc cum capite sequenti postmodum addidit operi suo Tomellus, defuncto jam Rotlando abbate piissimo.

ter subesse. Quo honore promotus, et honore occupatus, oneri potius quam honori intendit: honoris enim est praesse, oneris animas regere. In quo idonee occupatus, magis studuit prodesse quam praesse: adeo ut in cunctis occupationibus monasterii nullum nisi vitae merito virgae pastoralis praecelleret. Sic se humilitate inter humiles aequalum, imo inferiorem, inter praves culpis eorum exigentibus disciplina exhibuit superiorem, illud animo revolvens et opere comprehens: *Non dominantes in clero, sed forma facti gregis.* Itemque, *Principem te constituerunt, noti extitisti, sed esto quasi unus ex illis.* In synaxi fratrum primum se in primordio, ultimum in fine divinarum laudum praesentavit. Letisternia ejus saepius vel petra vel sola nuda tellus, vel, cum remissius indulgere voluit corpori, villa quaeque mattae aut sagi stramenta. Veste vilis, cibo sibi parvus, aliis sumptuosus et largus, omnia in omnibus discretionem temperans, disciplina coercens. Mensam et lectum communem cum fratribus habuit, nisi forte in oratorio peculiarium obtentu precum specialius interdum pernoctasset: quod utinam vel ad confusionem vel ad damnationem quorundam

abbatum non diceretur, qui sibi secretius a communi conventu fratrum multa strui conclavia, sculptis ostia, pingunt armaria, mensa sumptuosiori epulantur, cum divite illo sine Lazaro quotidie splendide, postremo ut Flacci illius verbis loquar, sibi diruunt, aedificant, mutant quadrata rotundis. Et utinam in solos abbates, et non etiam in monachos, qui suos per abrupta praetatos sequuntur, haec faba cuderentur quos Psalmista non optantis, sed prophetantis animo intuens ait: *Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.* Oculi quippe sunt, qui in honoris summi facie positi itineris officium susceperunt: quibus hi nimirum subsequenter inhaerent dorsa nominantur. Obscuratis ergo oculis dorsum incurvatur, quia cum lumen virtutis perdunt qui pereunt, profecto cuncti ad portandum peccatorum onera curvantur qui sequuntur. Sed haec suo in loco latius sapientioribus discutienda relinquimus, dum modo prosequi festinamus, dicere intendimus. Quamquam adhuc plura supersint quae et laudi bonae memoriae abbatis Rothlandi et reprehensioni nostrae pateant.

CIRCA EUNDEM ANNUM.

RENALLUS

MAGISTER SEDIS BARCINONENSIS

NOTITIA.

(Augustinus THEINEBUS, *Disquisitiones criticae*, pag. 337.

In fine codicis bibliothecae Barberinae Romae, num. 2864, versus quosdam ascriptos detegimus qui ex Renalli opere *De corpore Christi* desumpti sunt. De hoc Renallo, qui, uti ex nostra inscriptione patet, Barcinonae magister fuit, nihil certi afferre possumus. Nicolaus Antonius, doctus Hispanus, praeter illius nomen aliud nihil habet quam quod S. Eulaliae, quae sub Diocletiano martyrium passa est, vitam scripserit (1). Sed de hac etiam vita Tomayo (2) et hagiographi Bollandiani altum silent (3).

Renalli, seu, uti Antonius illum vocat, Raynaldi, opus tempore Berengarii Turonensis, et quidem contra ejusdem errores de sancta eucharistia, conscriptum esse videtur. Versus ex eo excerptos hic subiungendos esse duximus.

(1) Bibliotheca Hispana vetus. Matriti, 1788, t. II, p. 376. in fol.

(2) Ad 12 Februarii t. I, p. 100. Martyrologii

Hispani. Lugduni, 1651, in fol.

(3) Acta SS. ad d. cit, t. II, p. 576,

VERSUS

Excerpti de libro Renalli magistri Barchinonensis Gerundensis de corpore Christi.

Quatuor in sacro signantur de corpore Christi

Quod monstrat fidei plena Deo ratio,

Oblatum quod sit, a quo, pro quo datur, aut cui

Se sibi dat Christus; se dat in hoc, quod homo,

Sed sibi, quod Deus est; quoniam summæ deitati

Offert se Christus, pro fidei sobole,

Scilicet Ecclesia, quam participem Deitatis

Assumens in se glorificando facit.

C Quomodo panis et solummodo sacramentum et non adhuc caro Domini.

Hic noster panis prius est communis et ille

Oblatus, sumptus fiat ut ipse caro.

Est sacramentum, sacra signum pietatis.

Et panis nondum vera caro Domini.

Sed non communis panum semotus ab usu,

Sed signum sacrari rem quia significat.

Quando sacramentum et res sacramentum, quia retinet speciem panis, res quia vera caro Domini est.

Postquam sacrat cum Christo sacrate sacerdos

In nexu pacis, in gremio fidei,

Ecclesieque domo, quæ dicitur unio, per quam

Sponsa suo Sponso jungitur Ecclesia,

Inspirante Deo, natura prior benedicta.

Vera caro Domini est, et remanent species

Dum sacramento res est caro vera creantis.

Sed sacramentum dicitur esse, ideo

Quod retinet species non vi panis remanente

Fit natura prior vera caro Domini.

Quod panis non accipitur in sacramento secundum formas, sed secundum vim materiam et temporalem, quæ transit in vim æternam, scilicet in æternam vitam.

In sacramento panis non sumitur ille

In quantum panis vi, sed in hac propria

Quod manducanti dat vitam temporis huius;

A Hæc oraria vis sanctificante Deo

Transit in æternam vim, quam sumens homo digna

Vivit in æternum vi satiatum ea.

Ipsa quidem formas habet illas spirituales

Quæ nequeunt cernicorporeis oculis.

Illa quidem virtus formam quam panis habebat,

Sed non naturam suscipit, et retinet.

Quod in sumendo desinit esse sacramentum et remanet tantum res.

B Jam sacramentum in sumendo desinit esse,

Discedunt formæ, res ea sola manet,

Illa vero Domini substantia vivificatrix

Qua redit ad vitam mortua nostra caro.

Nos reficit, redimit, jungit, cœna, cruce, patre,

His tribus; hæc tria rex pacificator agit.

Dum caro libatur Christi, pietas renovatur,

Et pietate nova, fit caro nostra nova.

CIRCA ANNUM EUNDEM.

MARIANUS SCOTTUS

NOTITIA

IN MARIANUM ET EJUS CHRONICON.

(G. WAITZ, *Proœm. ad Chronicon Mariani Scotti*, ap. PERTZ, *Monum. Germ. hist. Script. V*, 481.)

Chronicon Mariani nomine inscriptum in pluribus iisque inter se valde diversis codicibus legitur. Ex quibus primo loco nominandus est :

1) Codex Palatino-Vaticanus n. 830, mbr., s. xi, 4to mai, qui foliis constat 170. Hunc jam alii autographum dixerunt (1); id quod accuratiore libri perscrutatione comprobari videtur. Nam non solum brevis quæ additur continuatio aliis scripta est calamis, sed ipsum quoque Chronicon non uno tempore neque una manu scriptum est. Alia enim folia 2-25 et 150 sqq., alia folia 26-119 exaravit; illa litteris quas dicunt minusculis quales in plerisque

C sæc. xi codicibus inveniuntur, hæc diversa plano scriptura, Irica sive Hibernica, quippe quæ cum codicibus hæc lingua scriptis prorsus conveniat. Hanc primam vocamus, illam vero, cui non solum ultimi Chronici anni debentur, sed quæ etiam plurimæ additiones tam in textu quam in margine factæ sunt, secundam. Utra Mariano sit tribuenda queritur. Prima manu in margine superiore hæc scripta sunt fol. 53 : *Sæm* (2) *dón indiv amélbrigte clósenair in Magantia isin dardden rinfel Petair isin cethbia dendeigáid* i. isin blia irromgbat *Digmanit* (rin³ *Lagen. et isin fide*) *cetra*⁴ *blia tanacsa Aalbain*

VARIE LECTIONES.

¹ ita lego; dennegaid postea correxisse videtur. ² irromarbat diarmait legenda sunt. ³ quæ uncis inclusi huc pertinere puto; v. scripturæ specimen et not. 2. ⁴ cetna?

NOTÆ.

(1) Pagius, *Crit. ad Baronium*, a. 853, n. 14, ed. Lucæ XIV, p. 425 : *Exemplar istius Codicis servatur nunc Romæ in conventu Sancti Isidori, sed autographum ad bibliothecam Vaticanam aut ad aliquam aliam Urbis bibliothecam pertinebat*. Hoc vero vocabulum apud ejus temporis auctores non nisi illum significat codicem cujus exemplum factum est. — Pagium fortasse secutus est Schannat *Hist. Fuld.* p. 60. Codicis illius etiam Mabillon *Ann. IV*, p. 585, mentionem facit.

(2) Certam horum locorum interpretationem nondum nancisci potuimus. — De Mogantia et fortasse

etiam de monasterio S. Albani hic sermo est, nisi Aalbain ad Scotiam referre velis. De verbis *amélbrigte clósenair* vide infra not. 19. *Diarmait* nomen Iricum est; quæ sequuntur regem Lageneice indicant, quem a. 1072 obiisse ex Chronico constat. V. cl. Leo monente *isin blia* (*blíadha*?) *irro marbat*, etc., vertenda sunt : i in eo anno postquam occisus est Diarmait rex Lagen., *cetna blia* vero : i in quarto anno. a Anno 1076 (1098), id est quarto post a. 1072, Marianum librum scripsisse, infra videbimus.

in perigrinitate mea, et scripsi hunc librum pro caritate tibi et Scotis omnibus, id est Hibernensibus, qui etiam ipse Hibernensis; f. 67: *Sobenn dōn indiv ān, Albrigte clesenātr diāmairt* (5) 2 Kal. Aug. *Manidern tāis scoloca* (4) *manestrech Mauritiū Blaquacc dāsa fleb erinn nige* (?) *colocenn*, ut *ceridi cum tabelis in fundo stercoris, sed gratia* ago, nec mensum in stercore Francorum, sed tamen oro discentes, ut dent maledictionem illis. Quæ partim lingua Irica scripta quin ab ipso Mariano addita sint, dubitari nequit; ideoque efficitur ut codicem nullo modo posterioris temporis apographum habere possimus. Sed cum etiam in Chronico Marianus de se ipso loquitur, pleraque quidem eodem calamo scripta sunt; nota vero a. 1059 postea et secunda addita est manu: *Ego miser Marianus in peccato fui in hoc anno natus*, ita ut ipse etiam hoc loco non modo auctor sed scriptor deprehendi videatur. Necnon f. 147 et 148 altera hæc manus in margine versus quatuor Irica lingua scripsit. Sunt igitur quæ utramque partem ut Mariano tribuamus suadeant; sed alia sunt quæ huic obstant sententiæ et quibus effici videatur ut vel altera vel utraq; pars scribæ tribuenda sit, qui aut codicem autographum Mariano vivo et auctore descriperit, aut ipsi dictanti manum calamumque commodaverit. Nam quamvis scribendi rationem rudem et plane singularem, quam in codice legimus, eam esse quæ Mariano in usu fuerit nullus dubitem, neutiquam tamen ipsi errores mendaque imputaverim fœdissima quibus codex scatet et quæ scribam imperitum et negligentissimum ostendere videntur. Quædam fortasse ex libris quos secutus est male scriptis vel male lectis explicari possunt (5); alia vero ejusmodi sunt, ut scribam auctoris verba pravo excipientem et negligenter scribentem arguant (6). Hæc tam in iis quæ prima quam quæ secunda manu scripta sunt reperiuntur. Hæc vero, qua locum de Mariano nato scriptum esse supra dixi, Chronico finito etiam ejus mortem adnotavit; quod ab ipso factum fuisse nemo sibi persuadebit; sed scribam deprehendimus, qui dum Marianus viveret, ipsi ad manus fuit et quæcunque scribenda erant codici intulit; quique magistro mortuo etiam obitum viri venerandi breviter adnotandum duxit. Jam vero alteram partem, prima

A manu scriptam, Mariano tribuentiam esse, tantum non omnes censeant, neque ego plane negarim, præsertim cum hæc Iricam præseferat speciem et optime monacho in hac terra nato convenire videatur. Attamen monendum est notas marginales paucas tantum hæc scriptas esse manu, præterea hanc maxime partem erroribus illis mendisque fœdissimis commaculatam legi. Itaque parum abest quin etiam hæc ab alio quodam scripta esse statuam, a monacho fortasse Scotto, qui cum Mariano in Germaniam migraverit, eique manum ad Chronicon scribendum præbuerit; quo mortuo vel remoto, alterum in ejus locum successisse probabile est. Nihilominus singula verba vel etiam longiores notas Mariani manu addita esse quis negaret, cum iis testibus qui codicem evolverunt litteræ et atramentum sæpius mutantur et difficillimum sit intellectu quæ, quo tempore, quæve manu addita sint? Quæcum ita sint, codicem autographum dicamus, eo tamen sensu ut neque totus neque maximam partem Mariani manu scriptus sit, sed librum exhibeat qualem auctor composuerit et temporis decursu continuaverit, correxerit, auxerit, sive ipse hæc calamo commendaverit, sive usus sit scribarum manu rudi atque imperita.

Codex ex monasterio S. Martini Moguntin. (fol. 1 legitur: *Iste liber pertinet ad librariam S. Martini Moguntia*, 1479). In Palatinam indeque in Vaticanam translatus est bibliothecam.

2) Codex Cottonianus Nero C. V., nbr., s. xi ex., codex celeberrimus, ex quo integrum Marianum se edituros esse jam Usseus et J. Vossius promiserant (7), quem vero neutiquam genuinum ejus textum exhibere paucis probabo. Ubicumque enim Marianus res a se gestas exponit, apertis verbis loquitur: *Ego Marianus sæculum reliqui, oravi, veni* (8), etc.; hic codex vero aut tanquam de alieno dicit: *Marianus chronographus sæculum reliquit, Marianus venit*, aut ubi ejus verba retinuit, adiciendum duxit: *Hæc ait Marianus Scottus inclusus* (9), ipsumque auctorem his verbis laudavit: *A 1028. Hoc anno natus est Marianus Hibernensis probabilis Scottus, cujus studio et labore hæc cronica præcellens est de diversis libris condunata* (10). Quiliscum sit comparas verba genuina Mariani (11),

VARIÆ LECTIONES.

* hæc an recte legerim dubito.

NOTÆ.

(3) Id est die Martis sive feria tertia. Fortasse de Mariani itinere sermo est; v. Chron. a 1078 (1056).

(4) Hæc v. cl. Leo ita verit: « colonus monasterii Sancti Mauriti. » Reliqua dubia sunt.

(5) Exempli gratia: *facio pro facto, flumina pro fulmina, quia pro unice* (a. 942), *terra pro Terracon* (a. 978), *a consilia pro agon solis* (a. 287). *Pausia pro Fausta* (a. 575), *judaicum pro inductum* (a. 596), *Paviam pro Suariam* (a. 1100).

(6) Exempli gratia: *conteniens pro contendens, ordinatur pro ordinatur, Hiberius pro Hiberios, ex pro et, et pro ex, sextus pro sexus, ceptus pro cætus, statulus pro status, cohortatus pro coartatus, indie pro inde, militibus pro milibus, cassaris pro cæsis,*

ab arbaris pro a barbaris, sirium facit pro triumpharii (a. 21), *X (decem) pro ducem* (a. 515), *quadragesimo anno pro quadragesima. Anno* (archiep. Colon.).

(7) V. Stenzel, Arch. IV, p. 106-111.

(8) A. 1074 (1052), 1078 (1056), 1080 (1058), 1081 (1059).

(9) A. 1080 (1058); cf. 1063 (1043): *Hæc ait Marianus*.

(10) Cf. a. 1065 (1043): *Marianus hujus cronica auctor — oravit, qui hæc etiam — retulit*.

(11) Marianus dicit: *Ego miser Marianus in peccatis fui in hoc anno natus*.

alienam manum primo aspectu deprehenderis. Qui hæc notavit, ubique Mariani sermonem corresxit, ita ut plurimque res quidem eadem, verba vero valde diversa hic legantur (12); præterea vero multa quæ Mariani esse dubitare nequimus, omisit, ea præsertim quæ vel in margine scripta erant (13), vel ad reges Scotticos (14), vel ad monasteria procul sita spectabant (15); sed etiam alia adjecit quæ plerumque de rebus in monasterio S. Albani Moguntino gestis agunt (16), ibique auctorem vixisse probare videntur. Codex etiam brevissimum habet continuationem usque ad a. 1087, quam nescio an eidem tribuere possim. Nam

2^a) Codex olim Gemblacensis (17), quem deperditum legemus, eandem quam Cottonianus exhibuit recensitionem, continuationis vero qui ipsum viderunt nullam faciunt mentionem. Neque

2^a) Codex Leodiensis 242, chart., s. xv, quem ex Gemblacensi descriptum puto, ipsam continet; quamvis alibi proxime ad Cottonianum accedat.

3) Codex olim S. Bartholomæi, jam bibliothecæ publicæ Francofurtensis, n. 104, mbr., s. XIV, fol., Chronicon continet usque ad annum 1200 continuatum, quod Mariano Scotto et Doedechno abbati omnes primum editorem seculi tribuerunt. Sed Doedechnum Chronicon scripsisse probari nequit, neque genuinum Mariani opus hic legi primo patet aspectu. Est enim opus ex Mariano, Methodio, An-

nalibus Wirceburgensibus aliisque fontibus a monacho quodam S. Dysibodi (*Disenberg* prope Moguntiam) conflatum. Eodem jure quo hoc Mariano, Herimanni Chronicon Bedæ vel ipsi Hieronymo tribueres. Nam non modo textum tot tantisque interpolationibus auxit, ut nonnunquam vix Mariani vestigia invenias, verum etiam tam initio (18) quam in ipso textu plurima omisit, præsertim sæculi x et xi historiam ita compilavit, ut cum Mariano (19), cujus quidem verba de se ipso scripta retinuit (20), non nisi paucis locis conveniat. Annales S. Dysibodi rectius dicuntur.

Quibus præmissis, tam de Mariani vita quam de operis chronologici indole et ratione breviter disseramus.

B Marianus anno 1028 in Hibernia, quam tunc temporis scriptores Scottiam dixerunt, natus (21) et patriæ lingua Moelbrig, ut videtur, dictus (22), ætatis anno 24 sæculum reliquit et tunc fortasse Mariani nomen accepit. Quatuor annis post (a. 1056), multorum comprovincialium vestigia secutus, ex Hibernia in Germaniam profectus, ibique Colonie in monasterium Scottorum S. Martino dictum, quod sæculo xi sub abbatibus Heliæ et Majolo florebat, receptus est. Sed non diu post (a. 1058) Fuldam se contulit, abbatem Eberthum comitatus, quocum primum Paderbornam ivit, ad tumulum Paterni Scotti, qui ibi se comburi passus est, oraturus. Anno se-

NOTÆ.

(12) Unum alterumve locum ex hac recensione exhibendum duxi; e. gr. a. 1065 (1043): *Animchadus Scottus monachus et inclusus in Fulda obiit iii Kal. Febr., super cuius sepulchrum visa sunt lumina, et psalmodia audita est. Super cuius sepulchrum Marianus hujus cronice auctor decem annis ad pedes ejus stans inclusus missas cantavit, qui hæc etiam de supradicto Animchado retulit. Ipse inquit, cum Hibernia esset in insula quæ Keltra dicitur, quadam die fratribus quibusdam adventitibus, cum licentia senioris sui nomine Corcam, caritatem eis fecit. Cumque quidam post cibum egressi essent, illi qui remanserant ad ignem se calefacientes conederunt atque bibere ab eo petierunt. Quo nolente sine licentia, coegerunt illum. Tandem consensus; prius tamen ex eo potu seniori suo quasi benedictionem misit. Crastino autem ab eo interrogatus, unde sibi illum potum misisset, omnia quæ gesta erant retulit, moxque propter hanc tantam culpam eum senior de Hibernia exire jussit. Quod ille humiliter adimplevit, sicque Fuldam veniens, sancte vivere inclusus, ut prædixit, obiit. Hoc autem mihi retulit Tigernach senior meus, cum quadam parvam culpam coram eo fecissem. Me quoque audiente in Fuldâ incluso quidam religiosissimus ejusdem cenobii monachus nomine Wilhelmus supradictum Animchadum jam sepulchrum rogavit, ut se benediceret, atque, sicut postea mihi confirmavit, eadem nocte per visum vidit Animchadum in sepulchro suo stantem niveo fulgore nitentem et extensa manu se benedicentem, totamque ipsam noctem etiam ego melliflavo plenam odore duxi. Hæc ait Marianus. — a. 1095 (1071): Clericus quidam nomine Carolus comparavit episcopatum urbis Constantiæ a rege Heinrico. Quapropter Sigifrido episcopo Moguntino concilium faciente coram præfato rege, idem clericus et episcopatum perdidit et non longe post etiam vitam.*

(13) A. 789, 790, 812.

(14) a. 1026 (1014), 1056 (1054), 1062 (1010), 1079 (1057), 1087 (1065), 1088 (1066).

(15) præsertim Augiensia a. 880, 881, 886.

(16) a. 808 (786), 816 (791), 827 (805), 847 (825), 977 (955). Alia tamen ex iisdem fontibus quibus usus est Marianus hausit, a. 852, 853, 854, 855. — Cf. a. 1085 (1061), 1085 (1063), quæ optime Mariano conveniunt. Ipsum hoc modo opus suum secundis curis recensuisse, est fortasse qui sibi persuadet. Sed neque verba illa de se ita mutare potuisset neque eam sermonis puritatem quam hic reperimus ipsum unquam assecutum esse concessim.

(17) Quem præter Schottum (v. infra) etiam Miræus vidit (ad Siebertum a. 854, p. 107).

(18) Libri I, c. 1-8, integrum librum II.

(19) Textum genuinum, non illum qualem codices 2. 2^a etc. præbent, ad manum habuit. — Singula locis tamen quadam huic similia de S. Albani monasterio addidit; cf. a. 816 (794), 990 (968). Sed etiam in posteriore parte interdum hoc monasterium tangit a. 1035, 1095, 1096, 1116, 1119, 1130.

(20) A. 252 (274) vero ita Marianum laudat: *Marianus Scottus 22 annos plus altis cronographis posuit ab incarnatione Domini, quos sub deficientibus regibus collegit mensibus et diebus integris annis supercipientibus.*

(21) Quæcunque assero, Marianus ipse his annis narrat.

(22) Versus quibus auctor primo opus suum finivit (a. 1098) dicere videntur, primam singulorum verborum litteram ipsius nomen continere. Quas si colligis, hæc habes: *Moelbrigte clausenair romin* (hol); *Moelbrigte* nomen proprium Iricum esse videtur, *clausenair* fortasse « inclusus »; eadem verba supra col. 601-603 bis occurrunt (*amélbrigte clausenair*); cætera æquidem non intelligo.

quenti a Sigefrido abbate Fuldensi, qui Ecberto successerat, apud Wircburg presbyter consecratus et statim Fuldæ inclusus est, exemplum Aninchadi Scotti secutus, super cuius pedes stans, ut ipsius verbis utar, per decem annos quotidie missas cantavit (23). Vix a. 1069 jussu archiepiscopi Moguntini abbasque solutus, Moguntiam se confert, ibique pro peccatis suis secundo includitur. Quo nondum solutus, a. 1082 vel 1083, ut videtur, obiit (24), et apud S. Martini monasterium sepultus est (25).

Hominem agnoscat a rebus secularibus prorsus alienum, qui in rerum divinarum contemplatione assiduus, in artissima cellula inclusus, mentis tranquillitatem et animæ salutem assequi conatus est; ideoque facile cum credideris nonnisi exercitationibus piis et rebus asceticis intentum fuisse. Attamen altius mentem elevavit; nam in solitudine qua vixit studiosius se dedit (26), iisque non vulgarem laudem apud cœvos quam apud posteros sibi comparavit.

Marianus Scottus, inquit Sigebertus (27), peregrinans pro Christo in Gallias et factus monachus apud Moguntiam, multis annis inclusus, scripsit chronicam a nativitate Christi usque ad annum nati Christi 1082, mira subtilitate ostendens errorem priorum chronographorum, ita ponentium nativitatem Christi, ut annus passionis ejus, quantum ad rationem computi, non concordet veritati evangelicæ. Unde ipse apponens 22 (28) annos illi anno ubi priores scribunt fuisse natum Christum, ponit in margine pagine alternatim hinc annos evangelicæ veritatis, illinc annos falsæ priorum computationis, ut non solum intellectu, sed etiam visu possit discerni veritas et falsitas.

Simile testimonium præbet Willelmus Malmesburiensis, rerum Anglicarum scriptor celeberrimus :

(23) a. 1063 (1043)

(24) Nam anni 1082, historia finita in codice autographo eadem manu scriptum est : *Obiit Marianus inclusus*; quæ verba, postea lineis ductis et brevi continuatione addita, nunc inter a. 1086 et 1087 liguntur, sed ad neutrum annum pertinere possunt. Annales S. Dysibodi (cod. 3), qui priores mortem ascribunt, ex hoc codice descripti sunt; et ita etiam Trithemius Chron. Hirs. I, p. 281, istum annum invenit.

(25) Quæ Aventinus, qui Marianum inter libri v fontes recenset, de ipso tradit (ed. Ingolstadt, p. 494, 533), ad alterum ejusdem temporis Marianum Scottum pertinent, abbatem Ratisbonensem, de quo v. Raderum Bavar. sancta II, p. 217-222. Acta SS. Febr. II, p. 361, sqq. (Ibidem p. 363 hujus Mariani Vita edita est).

(26) Trithemius præter chronicam (v. infra, not. 110) etiam epistolas Mariano tribuit (Chron. Hirs. I, p. 207), quas sibi consueto more fluxisse putarem, nisi p. 208, diserte diceret : *ad quem (Arnoldum Trevisensem) Marianus Scottus monachus inclusus elegantem destinavit epistolam*. Vossius (de Hist. Lat. II, 47, p. 383) cum Aventino commentarios in psaltem Mariano tribuit, qui ab altero ejusdem nominis Scottio (cf. n. 22) scripti sunt. Ab eodem eodém exaratum puto, cuius Lambecius mentionem

A Sub isto, inquit (20), imperatore regnante floruit Marianus Scottus, qui primo Fuldensis monachus, post apud Magoniacum inclusus, contemptu præsentis vitæ gratiam futuræ demerebatur. Is, longo vitæ otio chronographum scrutatus, dissonantiam cyclorum Dionysii Ezigii ab evangelicæ veritate deprehendit. Itaque ab initio seculi annos singulos recensens, viginti duo annos, qui circulis prædictis deerant, superaddidit, sed paucos aut nullos sententiæ suæ sectatores habuit (30).

Tertio loco audiamus etiam Gallum, Ordericum Vitalem ita dicentem (31) :

Marianus enim in cœnobio Sancti Albani martyris (32) apud Maguntiam monachus fuit, ibique Cæsariciensis Eusebii et Hieronymi alioque historiographos pro modulo suo secutus, sese benigniter exercuit, et dulcem fructum longi studii magnorumque laborum, quos in longinqua peregrinatione pertulit, filiis ecclesiæ tantâ rimari per se non valentibus caritative obtulit. Solenter itaque perscrutatis veteribus et modernis codicibus, chronographiam edidit, in qua ab initio mundi ex quo Deus Adam de limo terræ plasmavit, per omnes libros Veteris et Novi Testamenti et Romanorum Græcorumque historias discurrens, optima quæque collegit, et enumeratis annis per regum et consulum tempora usque in diem mortis suæ, annalem historiam laudabiliter distinxit.

Ex quibus apparet, jam apud cœvos et proxime sequentis temporis scriptores Marianum non tam ob res a se narratas, quam ordine chronologico certo stabilitis et annis qui ab incarnatione Domini evolvi essent aliter quam Ecclesiæ cum Dionysio statueret definitis, summa laude elatum fuisse. Easdem quæstiones ante et post eum multi tractabant, et quamvis usum communem mutare non possent, sibi tamen et cœvis magni quid effecisse videban-

NOTÆ.

facit (comm. II, p. 719); continet Pauli epistolas Mariani manu a. 1079 descriptas et commentariis interlinearibus et marginalibus illustratas. — Quod Vossius addit : *Imo et Mariano hinc Scotti Notitiam imperii Romani, opus præclarum, adscriptum à doctissimis Cujacius*, jam neminem tenebit.

(27) De SS. eccles., c. 159; cf. Chron. a. 1061, 1082.

D (28) Ita legendum. non 23, ut editio habet; cf. Sigebertum l. I, c. 171, quod locum v. infra editum.

(29) Lib. III, ed. Hardy, § 292, vol. II, p. 470. Aldo Matthæum Westmonasteriensem, qui ita dicit (ed. Francof., 1601, fol. p. 229) : *Anno gratiæ 1089 Marianus Scottus, sancti Bedæ linealiter consanguineus, ipsius sancti libros omnes cum aliis multis perscrutans, similia illi in moribus et scientiis esse nitebatur*. Quæ sequuntur ex Sigeberto (Roberto de Monte) descriptis.

(30) Quam ob causam sæculi sui inertiam Willelmus acriter castigat.

(31) Lib. III, ed. Le Prevost, II, p. 159.

(32) Error inde natus est, quod textum in hoc monasterio, ut supra dixi, interpolatum, qualem Florentinus Wigorniensis descripsit, præ oculis habuit.

tur (33). His totum se dedit Marianus; in his maxi-
mam libri sui partem versari, in videamus.

Quæ in codice Romano leguntur hæc sunt (34):

f. 1. *Tractatio* (33) *sequentis cycli*. In pagina sequente per abecedarium litterali regula de duobus a[lfabetis] ante Kalendas festivitatum positis variata, ac viginti octo litteris secundum solaris cycli longitudinem longa, juxta autem decennovennalis cycli longitudinem, quia decem ac novem litteris constat, latitudine lata, qualemcumque litteram vis primum vide — Sicque semper servandum est.

f. 2. *Cycli* (35) solaris decem et novem sunt isti qui in ciclo magno paschali continentur et in unoquoque cycli 28 anni, qui in primis litteris et quatuor concurrentibus incipiunt.

Tabulæ sequuntur quæ hos cyclos exhibent.

f. 4-10. Marianus ponit catalogum consulum Romanorum sic incipiens:

I. *Lentulus et Marcellus*. His consulibus perniciosæ in curia Romæ de Pompeio et Cesare constantur discordiæ. Sed Gaius Julius Cæsar, Romam de Gallis veniens, [Pompeium (36) fugavit Italiam, aurum et argentum Romæ de arario sustulit, ac primus Romanorum solus tenuit imperium annis quatuor, menses sex, Idibus Martii occisus. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro].

II. *Julius Cæsar et Sereilius*, etc., etc.

554. [6. *Justinianus aug. 3. cons.*] Beda presbiter et commentator de hoc anno 552, inter cetera ita dicit: Dionisius paschales circulos scribens ab anno Domini incarnationis quingentesimo trigesimo secundo C

In sinistro margine præter imperatorum annos etiam annos a Chr. n. collocat, quos ab a. 42 Augusti Lentulo et Messala cons. incipit; in dextero margine Dionysii anni ponuntur, quorum primus in annum 7 Tiberii, Valerio et Aurelio cons. cadit.

Sequitur fol. 40:

Alia secundo vestigio emendatio annorum incarnationis juxta Hieronimum, qui dicit Paulum post decem et septem annos conversionis suæ locutum fuisse in Hierusalem cum Petro, et Cassiodorum ponentem quatuor annos inter Neronem et Vespasianum, et Orosium dicentem Decium tribus annis regnasse.

34. *Christus passus est, etc....*

555. — — — 3. Sanctus Julius papa in decretali sua epistola de hoc anno ita dicit: In nomine domini Dei et salvatoris nostri Jesu Christi, impe-

rantibus quoque Constantino et Constante aug. ann. quarto, sub die octavo Kalendrarum Octobris, indictione 6 et reliqua.

Annus 3 est tertius Constantii et Constantis, et ita semper imperatorum anni indicantur.

Sequitur f. 11:

Tertia emendatio annorum incarnationis tertio vestigio secundum martirologium et passiones paparum et decretales epistolas eorum, quas ipsi papæ predicti in certis Kalendis miserunt et sub consulibus certis nominatis conscripserunt; in quibus habetur Decius per annos decem regnasse auctoritate ecclesiastica in unoquoque anno confirmante, a Favianus papa, qui passus est sub Decio, usque ad sanctum Laurentium, qui passus est sub Decio.

B (f. 12.) 34. 18. 1. Tiberius Cæsar 3 cons. Cassiodorus sic: 12. Tiberius imperavit ann. 23. His cons. dominus noster Jesus Christus passus est 8. Kal. April., etc., etc....

[267. 9. Valerianus Decius. 245.

Alia decretalis epistola Sixti papæ: Dilectissimis fratribus per Hispaniæ provincias constitutis Sixtus episcopus salutem. Data 17. Kal. August. Valeriano et Decio consulibus. In martirologio de confessione Sixti, Felicissimi, Agapiti, Ipoliti et sancti Laurentii aliorumque contra Decium, et sicut passi sunt sub ipso mense Augusto, multum et satis habetur per cunctam ecclesiam, quod nunquam delebitur et cui credendum est multo magis quam chronicis.

Gallus, Volusianus.

Cassiodorus expositor psalterii sic dicit: His consulibus Decius lavacra publica edificavit quæ suo nomine appellari jussit. Decius cum filio suo in Abritio Tracie loco a Gothis occiditur. Cui successit Gallus cum Volusiano filio, qui regnaverunt annis 2, mensibus 4, quantum ad consulatum autem annis tantum duobus et reliqua.

In sinistro margine sunt anni a Chr. n. secundum Marianum et imperatorum. Tertius qui initio legitur numerus, I-XIII et I-XXV, post omittitur; quid significet nescio. In dextero margine more consueto annos a Chr. n. Dionysii ratione collocat.

Additur fol. 14b:

Recapitulatio (37) imperii. Confirmatio est enim repetitio commendationis cujusque rei.

Anni decimi præcedentium tabularum emendati et aucti iterum leguntur.

F. 15: Hi sunt flathi Hiberniæ qui ex dimedia parte ei id est doleth chuinn regerunt, etc. (37).

Sequitur fol. 46' catalogus pontificum Romanorum, nulla inscriptione præmissa sic incipiens:

NOTÆ.

(33) Cf. quæ de hac questione, in qua solvenda etiam Sigebertum occupatum sed Mariani vestigia presse sequentem videmus, ea qua excellit doctrinæ copia collegit S. Hirsch De Vita Sigeberti, p. 319-329.

(34) Pleraque etiam in Cottoniano. (2) reperiuntur, cujus varietatem adijciendam esse duxi.

(33) Hæc in 2 desiderantur, qui a consulum catalogo incipit.

(36) Quæ uncis inclusi ex 2 addidi, leguntur in 4, sed nondum ex hoc descripta sunt.

(37) Hæc desunt in codice 2.

(37') Infra, not. 449, edentur una cum Chronico.

4 Petrus apostolus princeps apostolorum Antiochenus, filius Joannis, provinciae Galilee vico Bethsaida, frater Andreae, primum sedit cathedram episcopatus Antiochiae annos septem, postea Romanae ecclesiae cathedram annos 25, mens. 10^a.

Linus, natione Italus, de regione Tusciae patre Herculiano, sedit ann. 15, m. 3, dies 12.

Catalogus usque ad Johannem XII deductus est; cujus finem hoc loco addere juvat:

120. Benedictus papa sedit ann. 3, m. 5.

Leo presbiter forensis sed. d. 57.

Christophorus presbiter cardinalis titulus Damiani sedit m. 4. Electus est et monachus factus est.

Sergius Romanus patre Benedicto sedit ann. 7, m. 3, d. 16.

Anastasius sed. ann. 2, m. 2.

Lando sed. m. 5.

Johannes sed. ann. 14, m. 2, d. 3.

Leo sed. m. 7.

Stephanus sed. ann. 2, m. 1, d. 12.

Johannes sed. ann. 4.

130. Leo sed. ann. 3, m. 6, d. 10.

Stephanus sed. ann. 3, m. 3, d. 15.

Marinus sed. ann. 3, m. 6, d. 14.

Agapitus sed. ann. 10, m. 7, d. 10.

Johannes de regione Violata, cujus pater erat Albericus princeps Romanorum, successit indicti. 14 (58).

Fol. 17^v vacuum fere exstat, his tantum eadem manu scriptis (59):

Precellens ciclus Mariani omnibus quoscunque audivi. Propterea ipsum amavi atque optavi prinsquam vidi, Dum prae ceteris ciclis candens illud legat lector inten-
[dens.

Hinc putavit meus editor quod bene predicator precel-
[lens,

VARIAE LECTIONES.

* hic numerus jam legi nequit. * Haec supra lineam addita sunt. * deest 1? * sexagesimus deest 1.

NOTÆ.

(38) Alia manu, quæ etiam postea historiam a. 1126-1128 (1104-1106) scripserit, continuatio additur, quæ in codice 2 desideratur. Hæc

Benedictus s. m. 2, d. 5.

Leo s. ann. 1, m. 2.

Johannes ann. 6, m. 2, d. 5.

Benedictus ann. 1, d. 6.

Bonus ann. 1, m. 6.

140. Bonifatius m. 1, d. 12.

Benedictus ann. 9.

Johannes m. 9.

Johannes m. 4.

Johannes ann. 10, m. 6, d. 10.

Gregorius ann. 1, m. 5.

Johannes m. 10 vel 5. f.

Silvester ann. 4, m. 1, d. 9.

Johannes m. 5, d. 25.

Johannes ann. 1.

150. Serius ann. 3.

Benedictus ann. 11, m. 1, d. 21.

Johannes ann. 9, d. 9.

Benedictus ann. 15.

Silvester d. 56.

A Multa atque jam mira mundus sicut archiscriba pre-
[tendens.

Sciat hoc mei [cod. in interlin. I nominis] inquisitor, quoniam predicator precellens precellens ciclus Mariani.

Folio 18 igitur magnus cyclos paschalis legitur, et primæ tabulæ hæc præmittuntur:

Primus annus magni hujus paschalis cicli, et in cuius secundo anno juxta Dionisium natus est Dominus, indictione erat tertia, sed in capite 3. [14^a] prioris cicli indictio erat [7]. Primus autem annus secundi magni paschalis cicli, qui est ciclus Dionisii, indictione erat decima et incarnationis 532 secundum Dionisium. Primus item [tertius] magni cicli, in quo sumus modo, indictione erat secunda et incarnationis millesimus quartus annus juxta Dionisium.

In sinistro margine res primi cicli (annorum 1-532), in dextero secundi (40) (a. 533-1064) et initio etiam tertii breviter adnotantur. Cum nihil contineant quod non in chronico repetatur, ultimos annos enotasse sufficiat.

954 (912). Cuonradus imperavit ann. 7.

956 (914). Anastasius ann. 2, m. 2.

957 (915). Lando papa mens. 5.

958 (916). Johannes papa ann. 14, m. 2, diebus tribus.

940 (918). Cuonradus obiit 10. Kal. Jan.

941 (919). Henricus imperavit ann. 18.

951 (929). Leo 127. papa mens. 7.

952 (930). Stefanus papa ann. 2, m. 1, diebus 12.

953 (931). Joannes papa ann. 4.

956 (934). Leo ann. 3, mens. 6, d. 10.

957 (935). Heinrich obiit 6. Non. Julii.

958 (936). Otto filius ejus imperavit an. 36, m. 10.

960 (938). Stefanus papa ann. 3, m. 3, d. 15.

963 (941). Marinus ann. 3, mens. 6, d. 14.

967 (915). Agapitus 153. papa a. 10, m. 6, d. 10.

972 (950). Johannes 134. papa de regione Violata,

Gregorius ann. 2, m. 6.

Clemens m. 9, d. 7.

Damasus d. 25.

D Leo ann. 5, m. 2, d. 7.

Victor ann. 2, m. 3, d. 7.

160. Stephanus m. 7, d. 24.

Benedictus m. 9, d. 20.

Nicolaus ann. 2, m. 6, d. 25.

Alexander ann. 11, m. 6, d. 21.

Gregorius ann. 12, m. 1, d. 5.

Victor m. 4, d. 7.

Urbanus ann. 11, m. 4, d. 16.

Paschalis sed. ann. — — —

(59) Desunt in codice 2.

(40) In fine tabularum f. 24^v legitur: Require in principio cicli hujus in margano sub manu dextra gesta sequentis magni cicli.

(41) Annos Dionysii uncis inclusos adjeci. In hac tabula a Mariano non ponuntur, qui etiam suos annos nonnisi semel singulis foliis, quæ semper duos cyclos solares (a. 38) continent, indicavi. Ideo fortasse in annis enotandis erratum est; certe inde ab a. 991, error manifestus est.

filius Alberici principis Romanorum, successit A
indictione 14.

991 (969). Otto imperator obiit Non. Mai.

992 (970). Otto filius ejus ann. 10, m. 7.

1001 (979). Otto obiit 7. Idus Dec.

1002 (980). Otto filius ejus 18 ann.

1010 (988). Otto obiit 9. Kal. Feb.

1011 (989). Heinricus imperavit 22 ann., m. 5.

1012 (990). Kilianus abbas Scottorum in Colonia
obiit 19. Kal. Jan.

1013 (991). Helias successit ann. 20.

1029 (1007). Brian rex Hiberniae parasceve pa-
scae occisus est.

1035 (1013). Benedictus papa.

1038 (1016). Benedictus papa obiit 7. Idus April.
Johannes papa successit.

1039 (1017). Heinricus imperator obiit 2. Id. Juli.

1040 (1018). Cuonradus ann. 13.

1018 (1026). Cuonradus imperator obiit Non. Julii.

1019 (1027). Heinricus ann. 17, m. 4.

1067 (1045). Benedictus papa.

1068 (1046). Clemens papa obiit 7. Idus Oct.

1069 (1047). Damasus papa obiit.

1070 (1048). Leo papa.

1075 (1053). Leo papa obiit 16. Kal. Mai.

1076 (1054). Victor papa successit 3 annis.

1076 (1055). Heinricus imperator obiit 3. Non.
Octob.

1078 (1056). Heinricus filius ejus.

1079 (1057). Stephanus papa obiit 4. Kal. Apr.

1080 (1058). Nicolaus papa obiit.

1082 (1060). Alexander papa.

[2 hæc add. 1084 (1062). Ordinatio Wlstant epi-
scopi.

1097 (1075). Hiltdebrand. 1. ann. 11.

1106 (1084). Wibertus papa suc.

1117 (1095). Ob Wlstant et Rodbertus episcopi.]

Folium 25° vacuum exstat, et hoc loco manus se-
cunda, qua priora libri folia scripta esse supra d. xi,
desinit, atque ea incipit quæ majorem libri partem
charte intulit; incipit etiam ipsum Chronicon, quo-
cum præcedentia vix coherent, sed postea ad illu-
strandam et latius explicandam auctoris opinionem
præmissa esse videntur. Quæ cum ita sint, hæc folia
25 nonnisi Chronico finito scripta et tum demum in
initio voluminis collocata esse putarim id quod qua-
ternionum ordinem confirmaturum esse confido.

Folio 26 igitur ipsum Mariani opus ita incipit :
*In nomine sanctæ divinitatis. Resurrectionis Chri-
sti inquisitio incipit quam Marianus Hibernensis
inclusus congregavit. — Divino informamur pre-
cepto, ut quod nobis ab aliis fieri volumus hoc*

cum hilaritate illis impendamus. Quia ergo gra-
tanter a quovis susceperem rationem, ubi primus
fuerit resurrectionis dominicus dies, atque [cur
10] quintus decimus annus Tiberii Cæsaris juxta
cronicam Eusebi vel Bedæ prespiteri, sive etiam
magni cicli Dionissi t. igesimus quintus annus—
qui, eo quod secundus ejusdem cicli annus nativi-
tatis 11 Domini dicitur, dominicæ passioni depu-
tatur— evangelicæ veritati atque ecclesiæ, quæ
Dominum in 14^a luna primi mensis id est in pas-
cha Judeorum feria quinta traditum asserunt et
feria 6 parasceve luna quinta decima crucifixum,
necnon martirologio sancti Hieronimi, quod in
6^a Kalendarum April. eum resurrexisse osen-
dit, reliqua [horum 11] habentes contradicant;
quod cum magno labore, partim magistrata 12
auctoritate, partim ratione ducente, vix tandem
consecutus sum. Si sit in hac qua datur caritate
qui accipiat, devotus offero; ea condicione, ut,
si placeat, Deo gratias referat, sin autem, me
dente canino rodere dissinat, præsertim cum nihil
suadeam, quod aut auctoritate aut ratione non
probetur.

Resurrectionis itaque Christi tris opiniones
traduntur, et quæ sit harum vera, dubia vel nun-
quam posse fertur quemquam conscribere, etc.,
etc.

Qua finita legitur f. 27

INCIPIT HINC MARIANI SCOTI CRONICA CLARA.

Sequuntur capitula trium librorum, denique ipse
textus.

Primo libro disquisitionibus chronologicis præ-
missis Chronicon usque ad Christi ætatem deduxit,
secundo præsertim Christi apostolorumque historiam
exposuit, ita ut evangelistarum verba præmissa ex
Augustini, Gregorii, Bedæ aliorumque libris illustret,
tertio inde ab hoc tempore usque ad suam ætatem
res prosecutus est, Caput index infra editus, quid
singulis libris tractetur, accuratius indicabit.

Primum usque ad a. 1095 (1073) Marianus histo-
riam deduxit notamque chronologicam et versus a.
1098 (1076) adjecit, quibus operi finem dedit; pos-
tea vero res a 1096, 1097 gestas inseruit, et folio
166 continuationem usque ad a. 1104 (1082) adjecit
eadem secunda manu, sed diversis temporibus ut vi-
detur scriptam, Codice (42) post ipsius mortem in mo-
nasterio servato, alii novis lineis ductis brevem con-
tinuationem addiderunt, cujus major pars ex Annali-
bus Wirzburgensibus, quos rectius S. Albani Mo-
guntinos dixeris, sumpta est (43).

VARIE LECTIONES.

10 deest 1? 11 natis 1. 12 sec. manu in marg. suppl. 1. nihil horum 2. 13 magistra 2.

NOTÆ.

(42) Hanc etiam in inferiore fol. 166^a parte verba
adjecisse: Obiit Marianus inclusus, jam supra mo-
nuimus.

(43) Inultima fol. 170, pagina hæc manu sec. xii,

addita sunt: Regnante in perpetuum Domino nostro
Jesu Christo, temporibus piissimi ac serenissimi do-
mimi Mauricii Tiberii ac Theodosii augustorum, ejus-
dem domni Mauricii anno tertio decimo, indictione

Marianum cum Chronicon conderet universale, non tam historiam quam chronologiam tractare voluisse jam dixi. Ideoque præsertim in annis a Christo nato recte definiendis aliisque ejusmodi questionibus fuit occupatus, res ipsas vero ex aliorum libris breviter descripsit, et eas tantum quæ ad propositum facere videbantur paulo accuratius et longius exposuit. Nihilominus satis multa volumina congressit et perlegit, quibus docibus antiquorum temporum historiam narravit. Quantum invenire potui, hæc ipsi ad manus fuerunt subsidia (44) Scriptura sacra, Josephi Opera (45) et Eusebii Historia ecclesiastica (46) ex translatione Rufini (47); ejusdem Chronicon ab Hieronymo translatum et continuatum (48); ex Hieronymi vero operibus genuinis vel spuris hæc: epistolæ ad Damasum (49) et Vitalem (50), adversus Helvidium (51), ad Paulinum (52), ad Paulam et Eustochium (53), commentarii in Ezechielem (54), Zachariam (55), Matthæum (56) et Epistolam ad

Galatas (57), liber Hebraicarum Questionum (58), Vita S. Paulæ (59) et Martyrologium quod ipsius nomine inscriptum erat (60); «Certamina apostolorum» (61); Clementis liber Recognitionum (62); Ambrosius (in Lucam?) (63); Augustinus de Trinitate (64) et præsertim liber De consensu evangelistarum (65); Maximi homiliæ (66); passio S. Valentini (67) aliarumque sanctorum; Orosii Historia (68); Prosperi, Cassiodori, Isidori (Meliti [69]), Bedæ Chronica; Historia tripartita (70); Isidori Etymologiæ (71); Jordanis liber de regnorum successione (72); Bedæ opera, tam Chronologica quam theologica: libri De ratione temporum et de temporibus (73), commentarii in Genesim (74), Daniellem (75), Evangelia (76), in acta apostolorum (77) necnon retractationes in hunc librum (78) martyrologium (79); S. Liciani (epistola 80); Dionysii et Theophili epistolæ de ratione paschali, quas integras descripsit (81); Paschasini epistola ejusdem argumenti (82), Victorii epistola

NOTÆ.

tertia decima, quinto die mensis Julii, Gregorius papa coram sacratissimo beati Petri apostoli corpore cum episcopis omnibus Romanæ Ecclesiæ et presbiteris residens adstantibus diaconibus et clero dixit: In sancta hac Romana ecclesia, cui divina dispensatio precesse me voluit, dudum consuetudo est valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad sacri altaris ministerium cantores eleganter et in diaconatus ordine constituti modulatione vocis inservant, quos ad predicationis officium elemosinarumque studium vacare congruebat. Unde fit plerumque [ut (a)] ad sacrum ministerium dum blanda vox queritur, queri congrua vita neglatur et cantor minister Domini moribus stimuletur, cum populum vocibus delectat. Qua de re presentis decreto constituto ut in sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque evangelicæ lectionis officium inter missarum solemniam exsolvant; psalmos vero ac reliquas lectiones censeo per subdiaconos, vel si necessitas exigit, per minores ordines exhiberi. Si quis autem contra hoc decretum meum venire temptaverit, anathema sit. Et responderunt omnes: Anathema sit, et reliqua.

(44) Quæ de fontibus Mariani Semler dixit (*Beiträge* p. 88, 142), cum ad textum interpolatum spectent, nullius momenti sunt. Equidem tertii libri fontes ubique in margine indicavi, librum i et ii, tam in Francofurtensi quam Cottoniano codice perlegi, et quamvis interdum editionem Struvianam afferam, codicum tamen semper rationem habui, ne Mariano obtruderem quæ sint continuatoris.

(45) A. 55 sqq. Quæ ex ejusdem libro contra Apionem p. 486, (ed. Struv.) asseruntur, ex Bedæ descripta esse videntur.

(46) ii, 32; ii, 49; iii, a. 67, etc.

(47) Rufinus etiam ii, 23, asseritur; Ursinus nescio quis n. 62.

(48) cf. a. 341. Priorem partem Eusebii nomine asserit.

(49) p. 469 (i, 13.)

(50) p. 493 (i, 17.)

(51) a. 64.

(52) a. 144.

(53) a. 35.

(54) p. 506 (i, 18), p. 524 (i, 21); n. 46.

(55) p. 511 (i, 19).

(56) ii, 49; cf. ii, 5, etc. Fortasse etiam commentarium in Lucam Hieronymi nomine inscriptum habuit, a. 13, 51.

(57) a. 35.

(a) Post deletum.

(58) p. 457 (i, 11).

(59) a. 425.

(60) ii, 24; iii, a. 33. Hæc tamen in martyrologio sub Hieronymi nomine edito non leguntur.

(61) ii, 70, 71.

(62) ii, 70.

(63) ii, 49, 67.)

(64) ii, 2, 24.

(65) Hunc in secundo libro ubique Marianus sequitur; cf. i, 13.

(66) ii, 25. Fortasse tamen hunc locum aliosque ubi Tertullianum (a, 38), etc., asserit ex fontibus suis descripsit.

(67) a. 53.

(68) p. 526 (i, 21); ii, 6, 18, 19, etc. Tertio libro hunc sæpissime adhibuit.

(69) A. 551, dicit: sicut in chronica Isidori episcopi vel in expositione Melliti habetur; alibi vero Isidorum nominat, a. 263, 321. — Codicem quo Marfanus usus est agnovimus illum Parisiensem 4860, qui olim Moguntinus fuisse videtur; Chronica continet Hieronymi, Prosperi, (Cassiodori, Jordanis, Melliti (hoc nomine Isidori librum inscribit), Bedæ; Dionysii, Paschasini aliorumque epistolas paschales, denique Annales Augienses cum cetera illa notitia Wilhelmi archiepiscopi Moguntini, quæ omnia a Mariano exscripta videmus. In Prosperi Chronico Marianus textum qualem hic reperimus (eundem quem Canisius ex cod. Augustano edidit) sequitur ubique, exceptis tantum annis 466, 477, ubi vulgarem lectionem sequitur. Simili codice, ex quo hic fortasse descriptus erat, etiam Hermannus Augiensem usum esse, facile est demonstrare.

(70) A. 341 sqq., quam Theodoro episcopo tribuit.

(71) P. 511 (i, 19); ii, 8.

(72) Ipsum nominat a. 496 etc.

(73) Cf. a. 725 (703), 747 (725). Liber Historiæ ecclesiasticæ Anglorum nonnunquam secunda manu laudatur; v. a. 468, 201, 416, 431, 445 n.

(74) i, 40.

(75) P. 511 (i, 22).

(76) Lib. ii, passim.

(77) A. 40, sqq.

(78) A. 37, 67.

(79) A. 67 (80).

(80) A. 437. Edita est a Surio Act. SS. Aug. d. 5.

(81) i, 1, 3; cf. a. 459, 548, V, n. 26.

(82) A. 439, 466, V, n. 26.

ad Hilarium papam (82*); Leonis M. epistolæ (83); Gregorii M. Dialogus (84) et homiliæ in Evangelia (85); Vita Gregorii Magni (85*); Vita S. Martini auctore Sulpitio Severo (86); Vita S. Elifii (86*). Vita S. Mauri (87); Vita S. Columbani (87*); fortasse etiam gesta S. Patricii (88); Adonis Martyrologium, ex quo paparum passiones descripsit (88*); Habuit etiam Librum Pontificalem, ex quo præsertim secundis curis multa libro inseruit (89), fortasse etiam quoque pontificum Romanorum historiam (90), certe breviorum catalogum usque ad sæc. x deductum (91). Paparum decretales epistolas ex collectione canonum Pseudo-Isidoriana sumpsisse videtur (92). Denique prima Chronici parte Pauli Diaconi tam Romanam (93) quam Langobardorum Historiam adhibuit. Magna igitur solertia priscorum temporum res investigasse eum apparet, fortasse etiam Plinium Secundum ipse evoluit (94); ubi vero ad tempora suis propiora devenit, tot fontibus minime uti potuit, sed præter Einhardi Vitam Caroli Magni, Thegani Vitam Ludovici Pii, Reginonis Chronicon (95), denique Annales Augienses (96) et Hersfeldenses (97) nullos habuit quos sequeretur. Etiam Marianus horum annorum historiarum nihil addidit nisi catalogum archiepiscoporum Moguntinorum et abbatum Fuldensium, quem ex monumentis domesticis facile colligere vel componere poterat. Nam his fontibus destitutus, nihil fere nisi brevem imperatorum, paparum (98), archiepiscoporum Moguntinorum et abbatum Fuldensium præbet notitiam; præterea inde a sæculo xi tam regum quam abbatum et monachorum Scottorum tempora recenset, denique ultimis annis res tam in Ecclesia quam in re publica actas breviter tangit. Aliis fortasse quæ

A tam Latine quam Irice de ejus terræ principibus refert se commendabunt, alii quod abbatum monachorumque Scottorum peregrinationes variaque ab ipsis gesta fideliter narrantur gratum acceptumque habebunt; sed ipsam historiam Germanicam non magnum ex hoc libro percepturam esse fructum, omnes libenter concedent. Sed tenendum est Marianum nullo modo sui temporis historiam conscribere voluisse, sed id unum egisse ut brevissimum rerum conspectum secundum annos recte, ut sibi videretur, dispositum ederet. Quare iis qui simile propositum habebant, maxime se commendabat, præsertim Sigeberto illi, celeberrimo sui temporis scriptori, qui non solum Mariani computandi rationem valde approbavit, sed etiam in chronographiam suam multa ex illo transtulit (99-100), codice procul dubio usus Gemblacensi, cujus supra mentionem feci (101).

In Germania Marianum a mediæ ævi scriptoribus raro tantum excerptum reperi, primum in Annalibus quos dicunt Wirzburgensibus, qui in monasterio S. Albani Moguntino, ubi Mariani opus paulo post ipsius mortem recensitum atque auctum esse jam monui, ex chronico Wirzburgensi et Mariano (102) conflati sunt; postea in Annalibus S. Dysibodi, de quibus supra satis dixi.

At in Angliam translatus Mariani Chronicon, magnam apud ejus terræ scriptores auctoritatem associatum est. Primus enim Florentius Wigorniensis, cum novum chronicon scribendum susceperet, illud C fundamentum posuit, iis tantum quæ ad res Anglicas spectabant, additis (103); codicem secutus, nisi fallor, ipsum Cottonianum, certe ipsi valde similem, quippe cujus continuationem pariter atque ipsum

NOTÆ.

(82*) A. 554.

(83) A. 475; cf. a. 472.

(84) A. 521, sqq.

(85) II, 6, 7, 15, etc. — II, 49. Gregorius in Marcom affertur.

(85*) A. 623, 626.

(86) A. 337, 352, sqq.

(86*) A. 381.

(87) V. not. a. 625.

(87*) A. 611.

(88) A. 394, sqq. Vitam S. Patricii antiquiorem triperitiam cum Mariano conferre nequivi.

(88*) Usus sum editione Romana a. 1745. fol. Quædam quæ hic in Appendicem rejiciuntur Mariani excerptis.

(89) Etiam alteram paparum seriem hoc duce postea adiecit.

(90) Ita a. 358 non ipsum librum pontificalem ipsi ad manus fuisse putarim. Fortasse omnia quæ prima manu de pontificibus Romanis scripta sunt ex tali libro sumpsit.

(91) Hunc catalogum fol. 16 descripsit. Inde error ortus est a. 987 (965) sqq.

(92) Equidem conciliorum collectionem regiam Parisiensem a. 1715 adhibui.

(93) II, 19, 26. Tertio libro hanc omnibus fere paginis affert, a. 584 ad ipsum Eutropium tunc vivum provocat. Fortasse etiam historiam miscellam adhibuit.

(94) I, 10.

(95) Continuationem non habuit.

(96) V. n. 69.

(97) Cf. quæ dixi Archiv. vi, p. 674. Fortasse etiam a. 934 (912), 937 (915) his usus est. Postea vero ne minima quidem eorum vestigia reperi.

(98) Eorum ordinem miro modo turbavi; sed errorem, inde natum quod post Joannem XII sex papas secunda manu interposuit (quorum tres priores, Joannem, Stephanum, Stephanum, nescio unde accepit, tres sequentes vero, Marinum, Agapitum, Octavianum, quos jam semel enumeraverat, secundo posuit), ipse sensit. De his, inquit a. 987 (965), *papis dubitamus*. Etiam antea a. 907 (885) Marinum et a. 912 (890) Basilium ordini intrusit.

D (99-100) Hæc jam antea satis acute perspexit et exposuit v. cl. Hirsch De vita et scriptis Sigeberti p. 115-122. In Bethmanni editione, quæ typis impressa erat antequam hunc finire potui laborem, quædam quæ ex Mariano sumpta sunt non indicantur. Adde a. 1077. *Hildibrandus — contradicant, imperator — depopulatur*, a. 1079, *Heinricus — designat*, ubi pauca tantum verba Sigebertus de suo adiecit. Etiam quæ a. 1085 de Gregorii morte narrantur, ex codice Mariani Gemblacensi sumpta esse videntur: v. infra, adan. 1105.

(101) Col. 604 606.

(102) Ex Mariano sunt a. 782, 792, 794 (*Fastradus — obiit*), 798, 801, 803, 805, 813, 824, 846, 855 (*Rabanus*, etc.), 865, 868 (*Visa est*, etc.), 879, 891 (*Sunderoldus*, etc.), (927, 936, 953, 968, 970?) 1004 (*apud Mogontiacum*), 1011 et 1020, quæ de archiepiscopis Mog. leguntur.

(103) De his cf. Lappenberg Hist. Angl. I, p. LVIII.

textum fideliter descripserit. Florentius († 1113) A usque ad a. 1117 (1159) historiam deduxit, quam alii — 1151 (1153) et — 1154 (1178) continuaverunt (104); ita vero Mariani vestigia sequi videbatur, ut Florentii Chronicon illius plerumque nomine inscribatur (105). Jam ante Florentium præsertim Robertus Herfordensis, qui sæculo xi exeunte floruit (106), Mariani opus adhibuit, non integrum tamen exscripsit sed in compendium redegit; quod nonnunquam Mariani nomine ornatur (107) Wilhelmum Malmesburiensem et Mattheum Westmonasteriensem Mariani opus summis laudibus extulisse jam dixi; attamen an ipsum exscripserint (108) dubito. Excerpta vero alia ex Mariano facta in bibliothecis Anglicis sæpius inveniuntur (109), quæ librum illum, quamvis non genuinum, Mariani tamen labores continentem, in plurimorum manibus versatum fuisse ostendunt.

Sæculo xv exeunte Trithemius Mariani Chronicon vidit (110); fortasse etiam Aveninus (111), præter eos vero, quod sciam, in Germania nemo, donec Heroldus, codicem Francofurtanum nactus, primam ejus partem sub Mariani nomine ederet: *Mariani Scoti — chronica —, adjecimus Martini Poloni Historiam — Omnia nunc primum in lucem edita Basilæ apud J Oporinum* (in fine legitur: *per J Parcum* 1559) fol. min.; quam editionem Pistorius (I, p. 266; ed. Struve I, p. 448) secutus est (112). Heroldus librum non ea qua par erat diligentia et religione edidit, sed textum additionibus arbitrariis auxisse

falso accusatus est (113). Nam quæcumque Mariano obtrusa videntur, in codice 3 leguntur, cujus scriptorem neutiquam Marianum transcribere sed novum chronicon condere voluisse primo patet aspectu.

Itaque Mariani Chronicon hucusque ineditum jure dicamus. Quod ut integrum edatur, multi nobiscum optabant (114); neque tamen in hac scriptorum rerum Germanicarum collectione fieri potuit, cui nonnisi tertium librum inserendum duximus, quippe qui, disquisitionibus longioribus secundo libro absolutis, rerum gestarum continet narrationem inde a Christo nato incipientem, et multas ob causas nobis aliisque utilem.

In hac vero editione adornanda quam accuratissime codicem secutus sum Romanum, cujus ultimam partem (inde ab a. 741) jam ante aliquot annos V. cl. Heyse cum editis contulerat, quem nunc autem vir doctissimus et amicissimus Giesebrecht, dum Romæ versatur nova ad historiam Gregorii VII historiam illustrandam subsidia collecturus, accuratissime examinavit, et partim descripsit, partim edito textui emendando adhibuit. Quæ prima manus scripserit Mariano deberi, ipsi persuasum esse lectores latere nolo; et quamvis vix et ne vix quidem adducere ut idem statuam, accuratissime tamen et religiosissime tantum non omnia verba ex codice exprimenda curavi; et quæcumque secunda manu sive in textu sive in margine addita sunt unci inclusi (115). Singularem codicis orthogra-

NOTÆ.

(104) Ita fortasse Ordericus hunc librum vidit, qui dicit (l. I.) Joannem Wigornensem jussu Wlstanii episcopi acta fere centum annorum contextuisse et Mariani Chronicis inseruisse: in quibus multa de Romanis et Francis et Alamannis aliisque gentibus quæ agnovit utiliter et compendiose narratione digna reservavit. Hunc se Wigornæ in Anglia vidisse testatur.

(105) Ita codices plerique qui in bibliothecis Anglicis exstant Florentium continent; cum contin. — 1151 (1154): Londin. Lambeth Arch. VII, 83. Oxford Corpus Christi Arch. IV, 112; VII, 94 (utroque codice in nova editione Florentii (v. infra) Petrie usus est). Bodlei. 2468. Arch. IV, 112; VII, 90; — et contin. — 1154 (1178): Bodlei. 2182. Arch. VII, 90. De codice Cantabrigiensi s. xi (Arch. III, 442. Arch. VII, 86) et Middlehillensi (Arch. VII, 96) nihil compertum habeo; neque illum novi Oxoniensem coll. Magdalen., in quo Rogerius de Hoveden (de cujus opere cf. Lappenberg l. I. p. Lxi) Marianum continuasse dicitur (Arch. VII, 95). Etiam Henrici Huntingdonensis Historiam Mariani nomine inscriptam inveniri, codex ostendit Londiniensis; Arundel 46 (Arch. VIII, p. 754).

(106) Cf. Wilhelmum Malmesbur., IV.

(107) In codice Cottoniano ita: *Incipit liber Mariani Scoti genere exceptum de evangelistarum voluminibus sive doctoribus*; in Bodleiano vero rectius ita: *Incipit exceptio Rodberti Herfordensis episcopi de chronica Mariani*. Hæc ex apographo Vratislaviensi sumpsi. Cf. Stenzel Arch. IV, p. 118.

(108) Quod Mattheum fecisse Lappenberg l. I., p. Lxv, contendit.

(109) Cf. quæ collegit Stenzel Arch. IV, p. 116. — Angli cujusdam, collegii Mertonensis in academia Oxoniensi alumni, opus contra Mariani errores scriptum, quod ex Pitheo (de SS. Anglis) laudant Vossius, l.

l., et Struvius, p. 417, recentioris ævi esse videntur.

(110) Non solum librorum initia notavit (de SS. eccl., c. 40), sed etiam ex ipso Chronico quædam exscripsit; v. Chr. Hirs., a. 104, de Anicelacho Scoto (Quæ vero ibidem de Claro monacho affert ad Marianum provocans: *Multa de hoc sanctissimo viro in suis compilationibus Mariani Scotus monachus Fuldensis et alia miracula de sanctis qui suo tempore claxerunt*, ibi minime leguntur), a. 1062. Male (de SS. eccl., l. I.) libros de concordantia evangelistarum et de computo a Chronico discernit, cum nonnisi partes istius efficiant. Ille tamen interdum separatim descriptus esse videtur. Talem enim affert codicem Cave (SS. eccl. Basil. 1745, II, p. 144) Cotton. E. 4, n. 26, nunc ita adustum, ut præter Bedam de ratione temporis nihil discerni possit (Catal. of the Cotton. mss., p. 40).

(111) V. supra n. 25.

(112) Excerpta inde sumpta v. ap. Bouquet V, p. 368-370; VI, 227; VII, 241; VIII, 269; XI, 73.

(113) Etiam a Stenzelio, Frank. Kaiser l. p. 133.

(114) De Mariani editione cogitavit Miræus, Schottus, Userius, Vossius, Watlingus, Hauius; cf. locos a Stenzelio collectos, Arch. IV, p. 106-117. Et ipsum ill. Stenzelium ab hoc consilio recessisse, necum omnes dolebant.

(115) Hinc inde etiam quæ prima manus postea adjecit, sed tum in notis monui hæc ubi et a quo scripta sint. Sed manus secunda in margine superiore et inferiore ea quoque scripsit quæ cum Chronico nullo modo coherant, sed in alium usum ab auctore notati sunt, præsertim excerpta ex decretalibus pontificum Romanorum epistolis. Hæc unci. Quod ne lectores mirantur, unum alterumve locum afferam: f. 101, ubi tertius liber incipit hæc leguntur *vin Id. Aug., feria 2: Ecce ego pluviam paravi*

phiam Mariano tribuendam esse, et ipse puto, A eamque corrigere nolui. Quæ ne lectorem nimis offendant, quædam hoc loco monenda sunt. Scribitur modo duplex littera pro simplici (*occuli, defectio, martirologium, civile,ulli, apollogeticum*, præsertim ss pro s : *casus, Cæsar, Dionissius, divisio, misser, occissus, visus, quassi, resurrectio, ducentissimus, millessimus* et alia multa, etiam uu pro u : *manuus, Asiniuus, ii pro i : imbrui*); modo simplex pro duplici (*effectus, Apia, suplicium, occurrere, misio, passio, possessio, posidet, grasari, scripsisse, desperasset*); b pro v (*Libius, labaretur*); v pro b (*savæ, -vit pro -bit*); st pro z (*Stacheus, pro Zacheus, Stenno pro Zeno*), et z pro st (*evangeliza, Zeppanus pro Stephanus*); e pro i (*prespeter, demedius, marteribus, exteterunt*), et i pro e (*disertum, desperare, comidebant, moriretur, inspiciret, terrimotus*); etiam ie vel ei pro i vel e (*scribiens, preleio*); nonnunquam e vel i additur (*thermeæ, pupilice i. e. publice*). Singularis est litteræ a usus, quæ pro e, i, o et interdum sine ulla causa ponitur (*Alaxandria, Gallianus et Galleianus, adjactio, centias, muliare, libare; aparatione pro apparitione, margano pro margine; Constantinapolis, videbaris, conhoariatur, Ticianum, Nicomedenis pro Nicomediensis, Laudacia pro Laodicea*). Ut in ultimo vocabulo ita etiam alibi u pro o ponitur (*consulatus pro consolatus*), nisi hæc magis calami errori tribueris. Certe alia quæ inveniuntur vel hoc modo explicaverim vel verborum abbreviandorum causa scripta esse putarim, ea præsertim ubi syllaba antecedenti similis omittitur (*testa, vasta, pro testata, vastata, deputi pro deputati, superstio pro superstilio*). In aliis tamen ita sibi constat ut hæc consilio sic scripta esse negari vix possit (e. c. *sangis lingua; eugeium pro evangelium* sæpius legitur et

fortasse sic ab auctore pronuntiatum est). Certe regulam sequitur, ubi pro ii in genitivo, ablativo, etc., i dicit (*Juli, Antoni, Arri, Dionissi, evangelii, demedi pro dimidii; operaris*). Sed leguntur etiam quæ contra leges linguæ Latinæ valde peccant et quæ num auctori an scribæ imputem dubius hæreo. Quare id consilii tenui ut nonnisi sædissimos et apertissimos errores emendarem, præterea codicis lectione servata hinc inde indicarem quæ legi debeant; id quod fontibus ubique indagatis et collatis etiam alibi facere poteram, sed ne longior essem prætermisi. Ideo etiam quæ codices 2 et 3 emendaverunt rarius indicavi. Additiones codicis 3 afferre nolui, quæ vero in 2, 2', 2'', leguntur necnon continuationem brevem ex 2 edidi. Codicis enim Cottoniani B (2) exemplum partim V. D. Faerberus impensis societatis nostræ fecit, partim jam ab Ussero in usus J. Vossii descriptum, et nunc in bibliotheca universitatis Vratislaviensis asservatum, inde benevolentia V. Cl. Elvenich bibliothecæ præfeci accepimus. Idem volumen (116) continet Heroldi editionem ex codice Gemblacensi (2') a Schottio, post etiam e Francofurtano (3), ut videtur, sed satis negligenter emendatam. Leodiensem (2'') Bethmannus noster accuratius descripsit, et quæ maximi momenti erant cum editis comparavit. Francofurtensem (3) V. cl. Bohmerus benevole Hannoveram transmisit, ita ut hoc libro ipse uti potuerim (117); sed rarius ejus habui rationem, alio quodam hujus collectionis volumine Annales S. Dysibodi inde editurus, qui huc non pertinere videbantur. Quæ vero in Florentii Chronico ejusque continuatione (118) ad historiam Germanicam illustrandam faciunt, hoc loco addere placuit.

Dabam Kiliz Kal. Maii 1844.

G. WAITZ.

NOTÆ.

de celo, et reliqua. B. Per hoc quod dicitur in sexto die colligent duplum, ostenditur quod in dominico die primum manna datum est de celo, a dominico enim die sextus est sabbatum, panis ergo vivus dominico die quasi pluit in vellus (l. pluvia in tellus) descendit; fol. 106; in marg. superiore: Pars quinta K. XXXIV. Innocentii pape K. LII. Ut si quis catechumenus habuerit uxorem, et defuncta ea post baptismum acceperit alteram, clericus esse non poterit. Nuptiarum copula, quia Dei mandato perficitur, non est peccatum, et ideo solvi inter peccata in baptismo non potest. Bigamus et nisi unius uxoris virginis vir secundum apostolum ad presbiteratum vel ad clericatum admitti non potest. In canone apostolorum K. XVII. in parte V^a K. XXXII. Si quis post baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus aut concubinam habuerit, non potest esse episcopus, non presbiter, nec diaconus, aut prorsus ex numero eorum qui ministerio sacro deserviunt. Ibidem in marg. inferiore: Gregorius in vita sua sic: Si in sacro ordine constitutus feminæ te permissione esse recolis maculatum, sacerdotis honore deposito ad ministrandum nullo modo presumas accedere, sciturus in animæ tuæ periculo ministrare et Deo nostro te sine dubio reddere rationem, si hujus scelervis conscius, in eo quo es

ordine, celans veritatem permanere volueris. Item Gregorius: Florentium diaconum ecclesie Ravennatis, qui electus ab omnibus memoratur, si tactis sacrosanctis evangelis, sicut nobis nuntiatum est, iurjurandum præbuit, etc.

(116) Ex Vossii libraria in Blondelli, postea in Burmanni venit bibliothecam, inde Francofurtum ad Viadrum, denique Vratislaviam. De quo egerunt Hlausen, De antiquissimo codice chronici Mariani Scotti Gemblacensi exemploque ejus Schottiano ad edendum parato. Dessavie 1782, 4, et accuratius Stenzel; Arch. II, p. 105-111.

D (117) Præterea Mariani codices nullo novi; Anglicos qui Florentium vel alios posterioris temporis chronographos continent, supra recensui. Gallici qui hoc nomine inscribuntur, Robertum Antissiodorensem S. Mariani monachum continent; cf. Arch. VII, p. 195. Huc etiam liber comitis Forbin. (Arch. I, p. 64) pertinere videtur.

(118) Usus sum editione Francofurtensi 1601, fol. Nova editio a Petri curata (*Materials for the history of Brit. I.*), quam unquam prodituram esse jam vix sperandum est, a V. Cl. Lappenberg mecum communicata est, sed ultra a. 1066 non procedit.

MARIANI SCOTTI CHRONICON

EDENTE G. WAITZ PROF. PUBL. KILIONENSI.

(Apud PERTZ, *Monumenta Germaniae historica*, Script. V, 493.)

INCIPIIT HINC MARIANI SCOTTI CRONICA CLARA.

INCIPIUNT CAPITULA PRIMI LIBRI (fol. 27).

1. De disputatione Dionissi Exigni supra passionem et resurrectionem Christi.
2. De ratione evangelica contra eum.
3. De inquisitione capitis mundi, et primæ hebdomadæ initii sæculi.
4. De pascali ordinatione et de passione et de resurrectione Dominica argumentatæ et inquisitæ a capite mundi.
5. De contradictione earum secundum auctoritatem Bedæ in ordinatione paschali.
6. De capite mundi, ubi sit juxta Bedam.
7. De anno magno ex concurrentibus composito a Beda, ut ostenderet diversitatem cronicarum atque historicorum in nativitate et passione resurrectioneque Christi, et de tractatione ejusdem magni anni.
8. De capite mundi et indictionibus ac ciclis magnis annisque inde usque ad incarnationem juxta Dionissium et in presentem diem.
9. De septem diebus primis secundum solem et lunam ac feriam, et de formatione rerum creaturarum¹¹ septem diebus, de informi materia.
10. De cassura primi Adæ, et de emendatione triplici cassuræ ejusdem per secundum Adam per Christum eodem ordine et in eadem feria et annis a cassura et a capite mundi usque ad incarnationem et passionem Domini, in eadem feria cassuræ¹².
11. De prima ætate sæculi a prima ejusdem die, hoc est quinto decimo Kalendarum Aprilium feria prima incipiente, et per annos singulos ordinate
- a nativitate patrum usque ad filios pertranscursa; et de obitu patriarcharum in ea usque in diluvium et egressum Noe de archa.
12. De secunda ætate sæculi, predicto ordine patrum et filiorum usque ad Abaræ nativitatem.
13. De emendatione sancti Augustini in secunda ætate¹³, teste Beda.
14. De damno ejusdem ætatis¹⁷ secundæ invento, secundum Lucam evangelizantem.
15. De divissione terræ inter filios Noe, de linguis et generationibus et turre Nebrod.
16. De tertia ætate juxta ordinem per patriarchas et duces ab Abaram usque ad David.
17. De quarta ætate ordinate per patres et filios a David usque captivitatem et combustionem templi Salemonis.
18. De tractatione sancti Hieronimi supputando a sexto anno Ezechie usque Assuerum.
19. De festis diebus legis et de tempore combustionis¹⁸ templi Salemonis a Nabodonozor secundum Hysidorum et Hieronimum.
20. De quinta ætate ordinate a combustionem templi usque ad incarnationem Christi octavo die Kalendarum Aprilium feria sexta, annuntiante Gabriele archangelo sanctæ Mariæ.
21. De supputatione sancti Bedæ in eadem ætate numerans septuaginta hebdomadas, hoc est annos quadringentos septuaginta quinque ab anno vigesimo Artaxersis usque ad Christum.
22. De annis singulis sub consulibus suis a Julio Cæsare usque ad Christum.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI, QUI EST INCARNATIONIS USQUE IN ASCENSIONEM DOMINI (fol. 28).

1. De inquisitione nativitatis Joannis baptistæ duce æcclesiastica auctoritate.
2. De solutione questionis ejusdem.
3. De annuntiatione incarnationis Christi ad sanctam Mariam octavo die Kalendarum Aprilium feria sexta per Gabrielem archangelum, et egressu sanctæ Mariæ ad Elizabeth, manens apud eam usque in nativitatem Joannis baptistæ.
4. De anno regni ac cicli decennovennalis et indictione convenientem luna conceptionis Dominiæ secundum legem.
5. De congruitate incarnationis et redemptionis per secundum Adam in eadem feria sexta et in die mensis solaris ad eandem in quibus primus Adam creatus et transgressus est.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ ita c. pro creaturam. ¹² cassuræ eadem manu, seu atramento pallidioris post additum videtur, quod signum interpolationis post feria positum confirmat. ¹³ ætate 1. ¹⁷ ætis 1. ¹⁸ ita cod. pro combustionis.

6. De nativitate Domini in Bethalem et congrua A
indictione nativitatis eius.
7. Quomodo trigintaduorum annorum ac demedi¹⁹
anni necnon triginta quatuor annorum teste
scriptura Dominus passus sit, et qualiter se-
cundum Olympiades vel annos regum hoc potest
fieri, si in trigessimio et in trigessimio primo
suo anno fuit baptizatus, quomodo triginta duo-
rum annorum et demedi¹⁹anni secundum evan-
gelium Joannis, aut triginta quatuor annorum
juxta apocolipsim²⁰ passus.
8. De solutione questionis, et quod Beda secun-
dum Ebraicam unitatem²¹, Olympiades vero²²
juxta septuaginta interpretes computatur²³.
9. De gestis et tempore nativitatis Domini usque
ad mortem Herodis.
10. De reversione Domini ex Egipto precepto an-
gelico.
11. De remansione Domini in Hierusalem nescientibus
parentibus ejus, et de morte Octaviani Cessaris.
12. De Tiberio Cessare ejusque annis, et Domini
incursu²⁴.
13. De anno quinto decimo imperii Tiberii, et pon-
tificibus ejus, tractante Beda.
14. De concordia evangelistarum²⁵ secundum Augu-
stinum in verbis Joannis baptiste et Domini.
15. De anno trigesimo baptismi Domini, de²⁶ co-
lumba et cætu, secundum sanctum Gregorium.
16. De tractatione sancti Hieronimi in Ezechielem
prophetam in anno et in mense baptismatis
Domini.
17. Item sanctus Augustinus de eodem anno Ezece-
lis et Christi, et verbis Patris in baptisma de
Filio.
18. De inquisitione anni baptismatis Domini hoc est
quinto decimi²⁷ Tiberii juxtaronicam Eusebil
vel Bedæ, supputando ab ipso quinto decimo
anno et baptisma Domini²⁸ secundum ipsas
cronicas usque ad ipsum Bedam.
19. De argumentatione erroris predictarum croni-
carum supputationis etiam ex ipsis cronicis in-
quisiti.
20. De inquisitione anni resurrectionis Domini se-
cundum Bedam, et testimonio Bedæ latenter,
quod in eodem anno Dominus in octavo die Ka-
lendarum Aprilium resurrexit a mortuis.
21. De offensione predictæ rationis²⁹.
22. De resurrectione Christi in sexto die Kalenda-
rum Aprilium, teste Beda juxta historiam sancti
evangelii, et inquirens ab initio mundi.
23. Cur resurrectio in octavo Kalendarum Aprilium
potius quam in sexto Kalendarum Aprilium
putatur.
24. De passione in octavo Kalendarum Aprilium,
et resurrectione in sexto Kalendarum Aprilium,
secundum sanctum Hieronimum.
25. De eadem resicut tractat sanctus Augustinus
in libro quarto sanctæ Trinitatis, et quomodo
tribus diebus atque tribus noctibus fuit Domi-
nus in sepulchro.
26. De testimonio sancti Hieronimi, quod Eusebius
in sua cronica multa pretermisit, de quibus
ipse Hieronimus nonnulla, cum eam transtulisset,
adjecit.
27. De baptizato Domino octavo Idus Januarii in
dominico die epifaniæ, et egressu ejus in heri-
mum crastino die feria secunda jejuniaturus qua-
draginta diebus et noctibus, et de victoria Do-
mini de diabulo feria sexta in die quadages-
simo sui jejunii in gula ac vana gloria atque
avaritia, in quibus diabolus primum Adam ean-
dem feriam prostravit, et de³⁰ pascha ejusdem
anni baptismatis Domini.
28. De prima cognitione Domini a sancto Andrea et
Simone, eo vocato primum tunc nomine Petro,
et de vocatione sancti Philippi et de Nathanieli.
29. De prima sed separabili Petri et Andreæ filio-
rumque Zebedei vocatione.
30. De inseparabile vocatione apostolorum, et vo-
catione Domini matrisque ejus cum discipulis
suis ad nuptias, et quod in ephifania nuptiæ sunt
factæ.
31. De pascha et de ejectis mercatoribus de templo,
Joanne non adhuc misso in carcerem.
32. De transitu Domini per Samariam, sedens et
sitiens super puteum in civitate Samariæ Si-
char, et in Galilea transiens³¹ sanavit filium
reguli credentis cum tota sua³² domu.
33. De secunda ascensione Domini in Hierusalem,
quasi in secundo pascha, sanans paraliticum.
34. De sanitate hominis in synagoga a spiritu im-
mundo³³, et socrus Petri a febre.
35. De electione duodecim apostolorum, et sermone
beatitudinum sedendo in monte, et simili ser-
mone stando in loco campestri et de leproso
mundato.
36. De centurione et servo ejus sanato, et de scriba.
37. De transitu Domini trans fretum mutatum³⁴,
et de verbis fidei, et de cecis et porcis.
38. De reversione Domini trans fretum, et paral-
itico sanato, et de civitate Domini.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹ i. e. dimidii. ²⁰ apocolipsi legitur, sed littera una littera assumpta est 1. ²¹ lege veritatem. ²² vero post additum est 1. ²³ computatur scriptum erat, sed uel littera deletum est 1. ²⁴ c. post infra scriptum est 1. ²⁵ ita scripsit pro evangel. 1. ²⁶ de post add. 1. ²⁷ ita cod. 1? ²⁸ post add. 1. ²⁹ mundi add. 2. ³⁰ post add. 1. ³¹ post add. 1. ³² domu sua scriptum est 1., sed signis ostensum verba esse transponenda, quod aliis quoque locis occurrit. ³³ suppla vexati quod in apographo cod. 2. post additum est. ³⁴ freto notato, post correctam in fretum mutatum 1.

39. De vocatione Mathei apostoli, et calumnia manducandi et bibendi cum publicanis.
40. De filia Jari resuscitata, et de muliere ³⁸ duodecim annis in fluxu sanguinis curata.
41. De duobus cecis et Beelzebub ³⁹, et predicatione Christi, sanans omnem languorem et infirmitatem, de messe et operaris et de missione ⁴⁰ 12 apostolorum ad predilandum, data ipsis potestate immundorum spirituum.
42. De nominibus 12 apostolorum secundum ordinem, et de virga portanda et non portanda.
43. De predicatione Christi post missionem 12 apostolorum, et filio viduæ resuscitato, et de missione duorum discipulorum a Johanne viucto ad Jesum.
44. De phariseo rogante Dominum ad mensam, et Maria Magdalena, et de albastro.
45. De Domino exprobrante civitatibus, et confessione, et de spicis in sabato.
46. De manu arida sanata juxta concordiam quatuor evangelizarum.
47. De phariseis et Herodianis, et demonatico ceco et muto sanato.
48. De Herode et passione sancti Johannis baptizæ, de miraculo quinque panum et duorum piscium, de pascha, et de loco decollationis et sepulturæ Johannis.
49. De ambulatione Domini et Petri super undas navigantes trans fretum Genesar [quarta ⁴¹ vigilia noctis, et de pascha et miraculo panum et piscium].
50. De Cananea muliere et filia ejus sanata, de surdo et muto, et refectione quatuor millium de septem panibus et paucis piscibus, et de ceco illuminato, secundum Marcum.
51. De interrogatione Domini, de discipulis suis, de contradictione Petri, et transfiguratione Domini, de Moisi et Helia, et lunatico.
52. De adventu Domini a Galilea in Judeam, et de uxore demittenda.
53. De parvulis et operaris in vineam, de bono, et reversione Domini in Galileam.
54. De festivitate scenophegie.
55. De encenia solemnitate.
56. De Lazaro resuscitato veniente Domino a Galilea in Hierusalem, et de uno ceco sanato secundum Lucam cum adpropincasset Dominus Hiericho, et duobus cecis sanatis secundum alios egrediente Domino ab Hiericho, de Sta-cheo ⁴² et parabolis.
- A 57. De adventu Domini in Bethaniam sabbato ante sex dies paschæ, et crastino in palmis luna decima in Hierusalem.
58. De gestis primæ et secundæ tertiarque ⁴³ feriæ juxta ordinem ⁴⁴, aliisque multis.
59. De biduo ante paschæ, id est quarta feria.
60. De primo die azimorum, hoc est quinta feria.
61. De cena Domini.
62. De imno ⁴⁵ dicto et egressu Domini in Getsamani ubi tentus est, de gestis ejusdem noctis, et denegatione Petri juxta ordinem.
63. De gestis diei passionis Christi et sepulturæ ejus et lintheaminibus.
64. De monumento Domini, et mulieribus et custodibus sepulcri.
- B 65. De vespere sabbati que iucescit in prima sabbati sexto die Kalendarum Aprilium, luna septima decima, in qua Christus resurrexit a mortuis, et de gestis ipsius diei, ordinate sicut tractat sanctus Augustinus juxta concordiam quatuor evangelizarum.
66. De testimonio evangelizarum et sancti Pauli apostoli in epistola ad Corintheos in apparatione ⁴⁶ Domini, juxta Augustinum.
67. De ambulatione Domini in Galilea corporaliter, tractante Augustino.
68. Quot vicibus post resurrectionem suam in terra et in cælo vissus est Dominus, tractante Augustino juxta quatuor evangelizas sanctumque Paulum.
- C 69. De misterio verborum Domini quibus dixit « Præcedam vos in Galileam, » tractante sancto Augustino.
70. De passione sancti Petri et de ordinatione sancti Clementis.
71. De passione sancti Pauli [apostoli ⁴⁷].
72. De passione sancti Andreæ [apostoli ⁴⁸].
73. De passione sancti Jacobi apostoli filii Zebedei.
74. De dormitatione sancti Johannis evangelizæ.
75. De passione sancti Philippi apostoli ⁴⁹.
76. De passione sancti Bartolomei.
77. De passione sancti Thomæ.
78. De passione sanctissimi Mathei.
79. De passione sancti Jacobi fratris Domini.
- D 80. De passione sancti Tathæi.
81. De passione sancti Simonis Cannanei.
82. De obitu sancti Mathiæ apostoli.
83. De septem diaconibus ordinatis ab apostolis ⁵⁰.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII *

1. De nativitate Domini, et de annis ejus qui semper mince colore inscribuntur, et de annis Octaviani Cessaris nigro colore simul ordinate in concursu conscriptis, sub consulibus pro-

VARIE LECTIONES.

³⁸ i. e. muliere. ³⁹ Beelzebub; postea li. tera E bis superscripta est I. ⁴⁰ demissione I. ⁴¹ Inclusa post in margine altera manu addita sunt I. ⁴² pro Zacheo. ⁴³ que post add. I. ⁴⁴ ordinem in margine post add. I. ⁴⁵ i. e. hymno. ⁴⁶ pro apparitione. ⁴⁷ post add. altera manu I. ⁴⁸ hæc prima manu summo in margine adjecta sunt, signo posito post cap. LXXVIII. ⁴⁹ hæc prima manu infimo in margine adjecta sunt, signo apposito, quo his verbis locus suus monstratur I. ⁵⁰ Sequentia etiam in 3 leguntur, ubi multa mutantur. Inscriptio: Incipiunt capitula libri sequentis.

- priis¹⁸ secundum Cassiodorum, gestisque certis uniuscujusque anni usque in mortem Octaviani, et¹⁹ tunc ante Tiberium sicut ante unumquemque regem postea habebitur summa collecta annorum incarnationis a nativitate Domini usque in finem regni ejusdem regis titulus.
2. De Tioerno ejusque annis nigro colore, dominicis autem annis mineo colore sub consulibus et gestis propriis ordine predicto uniuscujusque anni usque in annum nonum decimum incarnationis, Tiberii vero tertium, ubi incipit incarnatio juxta cronicas Eusebii et Bede prespeteri, et usque in annum vigessimum tertium incarnationis, Tiberii vero septimum, ubi incipit incarnatio secundum Dionissium, B quæ inde nigro colore conscribitur in margano²⁰ semper sub dextera manu. Reges quoque in eadem incarnatione inscripti, sicut secundum Eusebii Bedæque cronicas regnaverunt, ordinate et regione ad annos singulos incarnationis juxta historiam sacri evangelii in margano semper sub sinistra manu, et contra predictos eosdem reges in hac quoque incarnatione inscriptos, sicut vere regnaverunt, ad ostendendum²¹ erroris cronicarum annorumque incarnationis juxta Dionissium, et usque ad annum quintum decimum imperii Tiberii.
4. De anno quinto decimo Tiberii, de Johanne et Domino ab eo baptizato, secundum quatuor evangelizas, Augustino teste, de jejuniis²² Domini et victoria ejus, de diabulo, de predicatione Christi, et passione Johannis baptistæ.
4. De passione Domini et miraculis in passione, de ordinatione Jacobi primi episcopi, de passione sancti Stephani, et conversione sancti Pauli, et adventu ejus in Hierusalem, manens apud²³ sanctum Petrum diebus quindecim, et reliqua usque ad Claudium.
5. De Claudio, de fame et passione Jacobii filii Zebedei, de carcere sancti Petri, de secunda ascensione sancti Pauli in Hierusalem anno quarto decimo conversionis suæ loquens cum sancto Petro, de adventu sancti Petri ad Romam, et reliqua usque ad Neronem.
6. De Nerone, et sancto Paulo victo ad Romam misso, de passione sancti Jacobi fratris Domini, de resurrectione Christi in octavo Kalendarum Aprilium sicut Beda putat, de Marco evangeliza et passione ejus, de passione Petri et Pauli, de Clemente papa et decretali epistola ejus ad sanctum Jacobum fratrem Domini, de martiribus sub Nerone passis, et de morte Neronis.
7. De Galba ipsiusque imperio et morte.
- A 8. De Othone et ejus imperio et morte.
9. De Vitellio, de imperio obituque ejusdem, teste Josepho tunc presente.
10. De Vespasiano²⁴, et destructione Hierusalem.
11. De Tito et consulibus gestisque sub ipso.
12. De Domitiano imperatore, de Anacleto papa et decretalibus epistolis ejus, de sancto Johanne in ferventis olei dolium misso et religato in Pathmum insulam, ubi apocalipsim vidit.
13. De Nerva imperatore, de reversione sancti Johannis in Ephesum scribens eugeliū, et de martiribus.
14. De Traiano imperatore, de dormitione sancti Johannis, et de martiribus.
15. De Adriano imperatore, de Sixto papa et decreto ejus in missa, de Thelesforo papa et decreto ejus, et de martiribus.
16. De Antonino imperatore, et de Igino papa et decreto ejus, de Pio papa, et de precepto angelico de pascha, de Aniceto papa et decreto ejus.
17. De Marco imperatore, de Sothero papa et decreto ejus et de martiribus.
18. De Commodo imperatore, de Victore papa et decreto ejus, et de pascha.
19. De Helio imperatore et de consulibus et gestis sub ipso.
20. De Juliano imperatore, teste Orosio.
21. De Severo imperatore, de Zepherino papa et decreto ejus.
- C 22. De Carcalla²⁵ imperatore et nomine ejus
23. De Macrino imperatore, de Calisto papa et decreto ejus.
24. De Marco Aurelio imperatore.
25. De Aurelio Alexandro imperatore, de Urbano papa et decreto ejus, et de martiribus.
26. De Maximino imperatore, de Antero papa et decreto ejus, de Fabiano papa et decreto ejus.
27. De Gordiano imperatore, de consulibus et gestis sub eo.
28. De Philippo primum imperatore credente Christo, de anno millesimo conditionis urbis Romæ sub ipso completo, teste omne historico, de decreto Fabiani papæ.
- D 29. De Decio imperatore, de Cornelio papa et decreto et passione ejus, et de martiribus.
30. De Gallo et Volusiano imperatoribus, de Lucio papa et decreto ejus et passione ejus.
31. De Emiliano imperatore trium mensium.
32. De Valeriano et Galliēno imperatoribus, de Stephano papa et decreto et passione ejus et sancti Laurentii cum aliis, de Dionisio papa et decreto ejus, et de martiribus.
33. De Claudio imperatore, et de Felici papa et decreto ejus, et de martiribus²⁶

VARIE LECTIONES.

¹⁸ deest 2. ¹⁹ prima manus post Octavianum pergit tunc, postea littera et adjecta est. ²⁰ pro margine. ²¹ ostendunt 1. ²² junio corr. jejuniis 1. ²³ post add. 1. ²⁴ Vespasiano, a post superscriptum est 1. ²⁵ carcalla 3. ²⁶ ita 1. ubi cop. 33. prima manu in margine adscriptura est.

34. De Quintilio imperatore 17 dierum, de Euti A
chiano et decreto ejus.
35. De Aur. liano imperatore, et Gaio papa et mar
teribus.
36. De Tacito imperatore et consulibus et gestis
sub eo.
37. De Floriano imperatore nonaginta dierum.
38. De Probo imperatore et consulibus et gestis
sub eo.
39. De Caro et Carino imperatoribus et consulibus et
gestis sub eis.
40. De Diocletiano imperatore, de Gaio papa et
decreto ejus, de Marcellino papa atque de Mar
cello papa et decreto ejus.
41. De Galerio imperatore, et de Milciade papa et
decreto ejus, et de marteribus.
42. De Constantino imperatore, de Silvestro papa
et decreto ejus, de Niceno concilio et fide catho
lica in tempore istorum, de Theodoro episcopo
scribente ecclesiasticam historiam, de cruce et
de morte Arri heretici, de epistola Athanasi
episcopi ad Marcum papam et de rescriptione
Marci ad Athanasium, et de obitu Constantini.
43. De Constantino et Constantio et Constante im
peratoribus, et de testimonio sancti Juli papæ,
de anno quarto eorum indictione sexta, et de
morte Antoni monachi, de sacris reliquiis
sancti Timothei et sancti Andreæ apostolorum
et sancti evangelizæ Lucæ Constantinopolim
invectis, de obitu Constantini, secundum Theo C
dorum episcopum predictum.
44. De Juliano imperatore, de templo Hierusolimis
ipsius precepto in odium Christi constructo, et
de miraculis inde, de misserrima morte ejus,
teste Theodoro episcopo.
45. De Joviano ⁹⁷ imperatore et obitu ejus, Theo
doro episcopo [teste ⁹⁸].
46. De Valentiniano imperatore, de monachis, et de
obitu Valentiniani, teste Theodoro episcopo.
47. De Valente imperatore et consulibus et gestis
sub eo.
48. De Gratiano imperatore et consulibus et gestis
sub ipso.
49. De Theodosio imperatore et obitu ejus, teste
Theodoro episcopo.
50. De Arcadio imperatore ⁹⁹.
51. De Honorio imperatore, et testimonio Luciani
viventis tunc, de anno septimo Honorii, de
testimonio Paschassimi episcopi ad sanctum
papam Leonem, de consulibus et pascha et mi
raculo in pascha anno nono Honorii sub Zosimo
papa, de Celestino papa et decreto ejus ¹⁰⁰. In
- his temporibus sanctus Patricius refulget virtu
tibus in Hibernia. Sanctissima virgo Brigita in
Hibernia mirabilibus ludit.
52. De Theodosio imperatore, de pascha anni vi
gessim primi ejus, de epistola Pascassini epi
scopi ad papam Leonem, de pascha ejusdem
anni, et de consulibus anni quarti decimi
Theodosii, usque ad Marcianum ¹⁰¹. Cronica
Eusebii vel Bedæ contradicunt incarnationi
secundum historiam sancti evangelii, deinde
consentiunt.
53. De Marciano imperatore, de consulibus, et
pascha anni quarti et quinti et sexti Marciani,
teste sancto papa Leone, et predatione urbis
Romæ.
- B 54. De Leone imperatore et consulibus et gestis sub
ipso.
55. De Leone juniore imperatore, teste Jordane epi
scopo qui tunc cronicam composuit.
56. De Stennone imperatore et consulibus et gestis
sub eo.
57. De Anastasio imperatore consulibus et gestis et
papis.
58. De Justino imperatore, et consulibus et gestis et
papis.
59. De Justiniano imperatore annisque quinque ejus
sub consulibus, et gestis usque ad ciclum Dio
nissi, id est ad sextum annum ¹⁰² hujus Justi
niani, teste Beda.
- C 60. De sexto anno Justiniani, et testimonio Bedæ
juxta Eusebii et suam cronicam, quod est ipse
idem annus ducentissimus quadragessimus octa
vus Diocletiani imperatoris, de supputatione
istorum ducentorum quadraginta octo annorum,
ex ipso eodem anno sexto Justiniani, hoc est
primo anno ciclorum Dionissi, a nobis supra
versus usque ad Diocletianum juxta cronicas
predictas Eusebii et Bedæ, atque a Diocletiano
iterum retrorsum usque in annum prædictum
sextum Justiniani secundum testimonium scri
pturæ et paparum et episcoporum qui tunc
vixerunt, ubi septem anni inveniuntur qui
desunt in predictis cronicis per octo ciclos
decennovennales, hoc est a Constantino Magno
usque ad Marcianum et postea ordinate usque
ad Justinum.
- D 61. De Justino imperatore et gestis sub eo.
62. De Tiberio imperatore.
63. De Mauritio imperatore, et de anno ejus tertio
decimo indictione tertia decima, annoque octavo
decimo indictione quarta, teste Beda, de sancto
Gregorio papa et decreto ejus in missa. Tunc

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁷ Iviano *suprascripto* o. 1. ⁹⁸ *altera manu post add. in margine* 1. ⁹⁹ *prima manu in margine adscrip*
plum est hoc capitulum 1. ¹⁰⁰ *Infimo in margine signum post ejus positum, adjiciuntur prima manu hæc*
verba: in his temporibus — Hibernia, post Hibernia novo signo posito, cui in contextu nullum respondet,
adduntur eadem manu: Sanctissima virgo — ludit. ¹⁰¹ *cianum et sequentia leguntur in summo margine*
prima manu scripta, et signo apposito ostenditur, ubi locus eorum sit 1. ¹⁰² *desunt in textu, post in margine*
altera manu additum 1.

sanctus pater Columbanus ex nostra sanctissima insula Hibernia, quæ insula Scotorum nominatur, cum sancto Gallo et aliis probatis discipulis in Burgundiam venit, et in his temporibus fuit Columba Batinique in Scotia.

64. De Focca imperatore et ⁶⁶ imagine ejus.
 65. De ⁶⁷ Heraclio imperatore, et de anno ejus sexto decimo indictione quinta decima, teste Beda.
 66. De ⁶⁸ Heraclio imperatore, et de hereticis.
 67. De ⁶⁹ Constantino imperatore.
 68. De Constantino imperatore, et de anno ejus nono indictione septima, teste Beda.
 69. De Constantino imperatore et sex sinodis.
 70. De Justiniano imperatore.
 71. De Leone imperatore.
 72. De Tiberio imperatore, et de testimonio Bedæ in anno incarnationis secundum Dionysium et indictione quinti anni Tiberii.
 73. De Justiniano imperatore.
 74. De Philipico imperatore.
 75. De Anastasio imperatore, et de Gregorio papa et decreto ejus.
 76. De Theodosio imperatore.

- A 77. De Leone imperatore, et de Gregorio papa et decreto ejus.
 78. De Pipino imperatore etiam ex Francis primo.
 79. De Karulo Magno imperatore.
 80. De Ludowico imperatore, filio Karuli.
 81. De Luthorio imperatore, filio Ludowici.
 82. De Ludowico, qui et Lothorius, filio Lotharii, et quomodo obiit vendicta corporis Christi.
 83. De Ludowico imperatore, filio ejus.
 84. De Karalo seniore imperatore, et de Ludowico Balbo, filio ejus.
 85. De Karalo juniore imperatore.
 86. De Arnolfo imperatore.
 87. De Ludowico imperatore, filio ejus.
 88. De Cunrado imperatore.
 B 89. De Heinricho imperatore.
 90. De Ottone imperatore.
 91. De Ottone imperatore, filio ejus.
 92. De Ottone tertio imperatore, filio secundi.
 93. De Heinricho ⁹⁴ imperatore.
 94. De Cuonrado imperatore.
 95. De Heinricho imperatore ⁹⁶, filio ejus.
 96. De Heinricho imperatore, filio hujus ⁹⁷.

Ab Adam hucusque omnes anni ordinate sunt conscripti.

Primum et secundum librum omisimus.

INCIPIT TERTIUS LIBER INDICTIIONE XII.

(Fol. 101.)

42. (HIER.) *Lentulus* ⁷¹ et *Messala* v. clar. et consul. Quirinus ex consilio senatus in Judæam missus, census hominum possessionumque describit. Cristus concipitur feria 6 octavo Kalendas April, Johannes baptista nascitur 8. Kal. Julii, (Cass.) *Dominus noster Jesus Christus, filius Dei, his consulibus Cassiodoro teste in Betelem Judæ octavo die Kal. Januarii dominica nocte nascitur. (Evang.)* Octavo etiam die dominico circumciditur. Tertio decimo die stella duce a magis adoratur. Quadragessimo die a Simeone et Anna agnoscitur. Deinde precepto dominico in Egyptum propter metum Herodis deducitur.

2. 43. (HIER.) *Augustus Cæsar* ¹² et *Paulus*. Cæsar amicitiam cum Parthis facit. Sextus Phitago-
 ricus philosophus claruit.

5. 44. (HIER.) *Cossus Lentulus* et *Pisso*. Augustus Tiberium et Agrippam in filios adoptavit. Judas Galileus ad rebellandum Judeos cohortatur.

[cod. in margine, Ciclus ⁷² decenn. incipit indictione 14^a unoque concurrente.]

4. 45. (HIER.) *Augustus Cæsar* ¹³ et *Paulus*. Herodes cum Christi nativitate magorum indicio cognovisset, universos Bethalem parvulos jussit interfici.

5. 46. (HIER.) *Vincius* et *Alfenus*. Asinius Pollio orator et consularis, qui de Dalmatiis triumphavit, 70 ætatis sue anno in villa Tusculana obiit.

6. 47. (HIER.) *Servilius* et *Lamia*. Herodes morbo intercutis aque et scatentibus toto corpore vermibus miserabiliter et digne moritur.

7. 48. (HIER.) *Ælius* et *Sentius*. In Herodis locum Archilaus ab Augusto substituitur per annos 7, et tetrarchæ sunt fratres ejus, Herodes et Antipater et Lisias et Philippus. (Evang.) Jesus Christus dominus noster ex Egypto, angeli angelico ⁷³ precepto reducit.

VARIE LECTIONES.

⁶² Scōr 1. quod sanctorum legendum esse videtur. Scotorum corr. sanctorum 2. ⁶³ ita aut : batinique aut battrique 1. Bethinique 2. in cujus apographo Vratisl. legitur : « cholon chillis, ita suprascribitur in ms. Cottoniano, in quo solo hac postrema clausula habetur quæ videtur subditiua. » ⁶⁴ et i. e. post add., sed prima manu 1. ⁶⁵ cap. 65. 66. 67., signo posito post cap. 64, post addita sunt in summo margine 1. Litteræ paulo minores sunt, sed eadem manu expressæ, quæ textus. ⁶⁶ H. Pio 2. ⁶⁷ De H. i. Babinbergensi qui absque filiis obiit 3. ⁶⁸ i. Spirensi quomodo eligitur in regnum 3. ⁶⁹ i. H. 3. ⁷⁰ De Hilibrando papa et decretis ejus add. 2. De H. i. III. et filio ejus quomodo ei rebellaverat et quomodo veneno obiit in Italia et de Heldebrando papa et decreto ejus 3. ibique hæc adduntur: 97. De Ruodolfo rege et Hermanno rege quomodo Saxones eos super se constituerunt et quomodo interfecti sunt. 98. De Henrico imperatore et filio ejus quomodo ei rebellaverat et quomodo privatus est regno consilio principum et filium super se regem constituerunt. ⁷¹ Quæ littera obliqua excudenda curavimus in codice 1. rubro atramento scripta sunt. ⁷² Hæc et singulis annis signa ad ciclum solarem spectantia manu secunda addita sunt 1. ⁷³ ita 1^a

8. 49. (HIER.) *Cinna et Valerius*. Fames Romæ ita ingens, ut quinque modii venderentur denariis viginti septem semis. Philistio mimographus natione Magnes. Assianus ⁷⁵ Rome clarus habetur.

9. 50. (HIER.) *Lepidus et Aruncius*. Tiberius cesar Dalmatas Sarmatasque in Romanam redigit potestatem.

10. 51. (HIER.) *Cæcilius et Lenicius*. Anthemodorus Tharsensis stoicus philosophus insignis habetur.

11. 52. (HIER.) *Furius et Nonius*. M. Verrius Flaccus grammaticus clarus.

12. 53. (HIER.) *Sulpicius et Poppæus*. Athenienses res novas contra Romanos molientes opprimuntur, auctoribus seditionis occisus.

13. 54. (Luc. II, 42, 46.) *Dolabella et Silanus*. Cum esset Jesus annorum duodecim [hoc est, sicut Hieronymus dicit, cum compleret annos duodecim], inventus est in templo, sedens inter doctores legis, interrogans et audiens illos. (HIER.) Messala Corvinus orator ante biennium quam moriretur ita memoriam ac sensum ammisit, ut vix pauca verba conjungeret, et ad extremum, ulcere circa spinam nato, inedia se confecit, ætatis 72 anno.

14. 55. (HIER.) *Lepidus et Statilius*. Augustus cum Tiberio filio suo censum Romæ agitans, invenit hominum nonaginta ter centena et septuaginta milia.

15. 56. (HIER.) *Cesar et Fonteius*. Socio philosophi Alexandrinus, preceptor Senecæ, clarus.

16. 57. (BEDA.) *Plancus et Silius*. Archilaus, non ferentibus Judeis sed accusantibus apud Augustum ferocitatem ejus, in Viennam urbem Galliæ relegatus; et ad minuendam Judaici regni potentiam insolentiamque domitandam, quatuor fratres ejus pro eo sunt tetrarchæ creati, Herodes, qui et Antipas, Antipater, Lisis et Philippus.

17. 1. (CASS.-HIER.) *Pompeius et Apuleius*. His consulibus, teste Cassiodoro, Octavianus Augustus in Campania 76. ætatis suæ anno, Atelle Campania, imperii anno quinquagesimo sexto, senis obiit, mense quasi Septembri; sepeliturque in campo Martio. Cui successit Tiberius.

Romanorum ⁷³ 3. regnavit Tiberius, privignus Augusti, hoc est Libiæ uxoris ejus filius, ex superiore genitus conjuge, annis viginti tribus et aliquibus diebus, teste Josepho; et hoc est usque ad Kal. Octobr., in anno quinto post passionem Domini. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro. (HIER.) Gaius Asinius Gallus orator, Assini Polionis filius, ejus etiam Virgilius meminit, clarus, diris a Tiberio supplicii enecatur.

18. 2. *Drusus cesar et Norbanus*. Libius historiographus Patavii obiit.

19. 3. (HIER.) *Sisennas Titilius et Scribonius*. In-

caratio incipit juxta cronicas Eusebii vel Bedæ. Dum numerantur anni nobis versus supra usque ad annum quadragesimum secundum Octaviani Cesaris.

20. 4. (HIER.) *Pomponius et Celius*. Ovidius poeta in exilio obiit, et juxta oppidum Tomus sepelitur.

21. 5. (HIER.) *Cesar et Germanicus cesar*. Germanicus cesar de Parthis triumphavit ⁷⁶. Treddecim urbes terræ motu corruerunt, id est Ephesus, Magnes, Asardis, Mostuene, Age, Hiero, Cesarea, Philadelphia, Tmolus, Temius, Cimemirhina, Apollonia, Diabircania.

22. 6. (HIER.) *Silanus et Norbanus*. Fenestella, historiarum scriptor et carminum, septuagenarius obiit, sepeliturque Chumis. Cyculus magnus pascalis incipit hinc, in cujus anno secundo juxta Dionissium [indictione tertia ⁷⁷] natus est Dominus.

[Cod. in margine. Ciclus solaris incipit sicut semper bisextilibus quatuor concurrentibus.]

23. 7. [I.] (HIER.) *Valerius et Aurelius*. Tiberius multos reges ad se per blanditias evocatos nunquam remissis; in quibus et Archelaum Cappadocem occidens, et regno ejus in provinciam verso, Mazacam nobilissimam civitatem Cessariam appellari precepit. Incarnatio ⁷⁸ secundum Dionissium incipit indictione quarta [conscripta ⁷⁹ per ordinem et regione incarnationis juxta evangelium.]

24. 8. [II.] (HIER.) *Cesar et Drusus cesar*. Pompei theatrum incensum.

25. 9. [III.] (HIER.) *Harterius et Sulpicius*. Tiberius Drusum consortem regni facit.

26. 10. [IV.] (HIER.) *Asinius et Antistius*. Drusus veneno obiit. Q. Atherius, promptus et popularis orator, usque ad 90 annum prope in summo honore consenscit.

27. 11. [V.] (HIER.) *Cornelius et Vicellius*. Seivius Plautus, corrupti filii reus, semet in judicio interfecit.

28. 12. [VI.] (HIER.) *Asinius et Cossus Cornelius*. Philippus tetrarcha Pancaden, in qua plurimas edes construxerat, Cesaream Philipphi vocavit, et Juliadem aliam civitatem.

29. 13. [VII.] (HIER.) *Calvissius et Cetulicus*. Pilatus procurator Judææ a Tiberio mittitur.

30. 14. [VIII.] (HIER.) *Piso et Crassus*. Votienus Montanus Narbonensis orator in Baleatibus insulis moritur, illuc a Tiberio 15 anno religatus (BEDA). Herodes tetrarcha princeps Judæorum, regnans annis 24, in honorem Tiberii et matris ejus Libiæ Tiberiadem condidit et Libiadem.

31. 15. [IX.] *Silanus et Silius*. Anno ⁸⁰ 15 imperii Tiberii cesaris, sub princip. Anna et Cepha, factum est verbum Domini super Johannem, Zachariæ filium,

VARIE LECTIONES.

⁷⁵ ita 1. asianus 2. magnesianus Hier. ⁷⁶ in margine manu secunda additur: Tiberius regnavit annis XXIV; et ita de omnibus imperatoribus. ⁷⁷ sirium facit 1. ⁷⁸ in marg. sec. manu add. 4. ⁷⁹ Hæc bis hoc anno scripta sunt post Aurelium et hoc loco 1. ⁸⁰ hoc loco secunda manu add. 1. ⁸¹ Hoc anno in margine scriptum est prima manu: Incarnatio Domini sicut Beda perhibet, secunda vero manu: Primus annus predicationis Christi; eadem a. 31: Quartus annus predicationis Christi.

in deserto. Et venit in omnem regionem Jordanis (Luc. iii, 1-3). Matheus sic : « Tunc venit Jesus, ut baptizaretur ab eo in Jordane (Math. iii, 13). » et reliqua. Augustinus sic (119). Quod autem Matheus ait : « Tunc venit Jesus a Galilæa, ut baptizaretur a Johanne. » Hoc est secundum Johannem evangelizam. « Altera autem die, » et reliqua. Marcus evangeliza sic : « Et baptizatus est a Johanne (Marc. i, 9). » Eusebius sic ¹¹ : « » Et ipse Jesus erat incipiens quasi 30 annorum (Luc. iii, 23). » Hæc Lucas. Hoc est non plenus 30 annorum, mensium 12, sed secundum Hieronimum et Lucam annum incipiebat 30. [quando baptizatus est, in die] dominico epifaniæ [die 13 anni sui 30]. Secundum autem solares annos tunc incipiebat annum 31. Annus enim solaris, in cuius fine natus est, nativitas ejus annus est. Annus autem ætatis suæ 12 mensium, sicut in fine anni primi nativitas incipit, ita in fine anni secundi nativitas sive solaris complevit. Marcus : « Et statim post baptismum spiritus expellit eum in desertum (Marc. i, 12). » Hoc est secundum Mattheum : « Jesus plenus Spiritu sancto, regressus a Jordane, et agebatur in spiritu in desertum in diebus 40 (Luc. iv, 1). » et reliqua. Dominus ergo feria secunda incepit jejunium, et quadragesimo die, feria sexta, 13 Kal. Mart. in gula ac vana gloria atque avaritia diabolum superavit; in quibus in eadem feria diabolus primum Adam contrivit. Ipse dominus Jesus Christus [hinc] populis predicavit salutarem viam, testè sancto Petro, sicut in electione Mathei apostoli : « Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, qua intravit et exivit inter nos dominus Jesus, incipiens a baptismo Johannis, usque in diem quo assumptus est a nobis in cælum (Act. i, 21, 22), » et reliqua. (Evang.) Signis et virtutibus vera esse comprobatur ea quæ dicit, ex quibus pauca in evangelis leguntur, apostolos vocat et ad predicandum mittit. (Beda.) Usque ¹² in annum quintum decimum Tiberii ab Adam secundum Ebreos, sicut Eusebius inronicis suis signat, tria milia annorum adnotanda, quod in quinto decimo anno Tiberii principum fuerit septuagesimi primi jobelei secundum Ebreos; tria enim milia sexaginta jobelei sunt.

32. 16. [x.] (Hier.) Rubellius et Fusius. [Eusebius sic : « Principium octuagesimi primi jobelei secundum Ebreos, » hoc est ab Adam usque in presentem annum 4000 annorum. Jobel autem apud Ebreos quinquagenarius annus vocatur.]

35. 17. [xi.] Vinicius et Cassius. Johannes baptista decollatur. [Scriptum est in passione sancti Valentini, quod decollatio precursoris Domini sit in octavo

die Kal. April., sicut etiam sanctus Iheronimus in martirio testatur (120). Et in evangelio dicitur quod prope ante pascha passus est Johannes, pridie Nonas Aprilis, in sabato, 14 luna primi mensis. Nostrum vero pascha Nonis Aprilis erat, si esset.]

34. 18. [xii.] (Cass.) Tiberius Cesar v. cons. Cassiodorus sic : « His consulibus dominus noster Jesus Christus passus est, octavo die Kal. April.; et defectio solis facta est, qualis antea vel postea nunquam fuit. » (Hier.) Jesus Christus, filius Dei, juxta prophetias quæ de eo fuerant prelocute, passus est octavo die Kal. April., luna 15^a, juxta quatuor evangelia, in anno 18° imperii Tiberii cæsaris secundum evangelium sancti Johannis; atque die tertio, id est sexto die Kal. April., luna 17^a, secundum historiam B sancti evangelii a mortuis resurrexit. Flego ¹³ historicus sic : « Quarto anno 202 Olimpiadis [id est secundum Græcos] magna et excellens inter omnes quæ ante eam acciderant defectio solis facta; diei hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stelle in cælo visæ sint. Terræque motus in Bithinia Nicenæ urbis multas edes subvertit. » Hec Flego. Josephus etiam, vernaculus Judeorum scriptor historicus, ad hæc commemorat : die pentecostes sacerdotes primum commotionem locorum et quosdam sonitus sensisse testantur, deinde ex alio ¹⁴ templi repentinam subito eripuisse vocem dicentium : Transmigremus ex his sedibus. Scripsit quoque Josephus quod eodem anno Philatus preses secreto noctis imaginem cesaris in templo statuerit, et hec prima C seditionis et turbarum Judeis causa extitit.

(Hier.) Jacobus, frater Domini, ecclesiæ Hierusalem primus episcopus ab apostolis ordinatur. Ex hoc loco considerandum quantæ deinceps calamitates Judeorum gentem oppresserunt.

[fol. 102, in margine superiore manu sec. scriptum est : Jacobus, frater Domini, id est Mariæ sororis matris Domini, cuius Joh. etiam meminit, filius fuit; qui post passionem Domini statim ab apostolis ordinatus, 30 annis Hierosolimæ rexit ecclesiæ. Hoc est usque ad septimum Neronis annum. Beda super acta apostolorum ita dicit (ad c. xxi). Eadem manu hæc adduntur : Lazarus resuscitatur ab inferis, episcopus Cypri futurus et 24 annis victurus. Et in inferiore margine fol. 102 : Lazarus nomine sussitatur, ne omnes mortui cogerentur exire de inferno, clamat tamen ad monumentum, turbant se inferi, expectant audientiam omnes mortui, querebant sua nomina vocitari : « Ne, inquit, et nos Dominus suscitabit? ubique Christus steterat, patebant inferi. » Subito una vox intercept ceteros, jam fluescentiam membrorum terrimur ceterorum prohibebat

VARIE LECTIONES.

¹¹ Eusebii verba non leguntur. Eusebius sic desunt 2. 3. ¹² Hæc in marg. manu prima add. 4. ¹³ Flacco 3. ¹⁴ lege : adyto.

NOTÆ.

(119) Verba quæ sequuntur num Augustini sint necne, non patet; certe in libro De consensu evangelistarum ea invenire non potui.

(120) In Martyrologio a Dacherio edito (Spicil., ed. 2, II, p. 6) hæc non leguntur.

accessum, jam in concavis orbitibus tabido A
siliu marcentes resedebant oculi, jam deli-
ciebat narium mollitudo, jam rictus oris
dentibus nudatis horrebat, jam nudata cute
laxa temporibus cerebri sedes⁸⁸, tegimine
attenuato pallescens, capillis subinde rare-
scentibus apparebat. Jam Maria et Martha,
qui Christum frequenter resussitasse mor-
tuos videbant, fratrem suum resuscitari
penitus non credebant. Ibi vero Christus
probatur esse Deus. Ibi tantum fecit, quan-
tum ausa non est etiam fides ipsa optare.]

33. 19. [XIII.] *Unicius et Longinus.* Sanctus
Zeppanus passus et sanctus Paulus conversus est
(*Acta ap. Hier.*). Cassius Verus orator egregius
anno suæ.....⁸⁹ etatis in suprema inopia obiit, vix
panno pudienda contextus. Philatus sacrum thesau-
rum, qui et Corbo vocatur, in aquæductum Hieru-
solimaram expendens, secundæ seditionis prebuit
semina.

[*Hoc loco signo posito manu secunda nota-
tur* : Require in secundo latere sequentis
folii. *Sequens folium vero* (f. 103.) *post
additum ibique prima pagina crucifixio
Christi delineata est*; altera vero pagina
*manu secunda scripta continet numeros
annorum* 33-82. (19-22. 1-14. 1-25.), 92.
94, etc. Ad annos 33-57, hæc scripta sunt :
Sanctus Stephanus passus, Saulo hortante
et presente. Quod Paulus in hoc anno con-
versus fuit, ita ad Galatas confirmat : « Cum
vocavit me Deus per gratiam suam, ut
revelaret filium suum in me, ut evangeliza-
rem illum gentibus, continuo non adquevi
carni sanguini (*Galat. 1, 15, 16*). » Hieroni-
mus (*l. l.*) : « Id est sine mora post revelatio-
nem Christi non exivit ad apostolos, et
revelationem Domini conferendo cum ho-
minibus, sed abiit in Arabiam, et rursus
de Arabia reversus est Damascum, post
tres annos evangelium predicavit, et tunc
demum in Hierusalem venit (*ad Gal. op. iv,
p. 234*). » ipso ita teste : « Neque veni
Hierusolimam ad antecessores meos apo-
stolos, sed abii in Arabiam, et iterum re-
versus sum Damascum (*Galat. 1, 17*). »
Que ut vera credantur ab absentibus, sub
testatione Dei confirmat, dicens : « Que
autem dico vobis, ecce coram Deo sunt
digna, quia sunt verissima. » Isti tres anni
sunt, quos Lucas dies multos dicit in ac-
tibus apostolorum (*Act. ix, 23*), quibus Pau-
lus in Damasco evangelium audenter loque-
batur (*Hier. p. 235*). Certum est enim,
statim ut baptizatus sit et accepto pane
confortatus fuisset, eum cum discipulis qui
erant Damasci esse per dies aliquot, et
stupentibus cunctis in sinagogis Judeorum
predicasse quod Jesus esset filius Dei; et
tunc isse in Arabiam, et de Arabia in
Damascum revertisse; et ibi fecit trien-
nium, quos dies multos dicit scriptura sic :
« Et cum implemur dies multi, voluerunt
Judei occidere eum (*Ibid.*), » et reliqua.
Accipientes ergo discipuli ejus, nocte per
murum dimiserunt eum, submittentem in
sporta, ipso ita teste : « Deinde post an-
nos tres » hoc est conversionis meæ, « veni
Hierusalem videre Petrum, et mansi apud
eum diebus 15, alium autem apostolorum

vidi neminem præter Jacobum fratrem
Domini. Que autem dico vobis ecce coram
Deo quia non mentior (*Gal. 1, 18-20*). »
Anno igitur 38 incarnationis hospitatus
est Paulus apud Petrum in Hierusalem;
deinde, id est post predictos annos et gesta
predicta, dicit sic : « Veni in partes Syriæ
et Ciliciæ; eram autem ignotus facie eccle-
siais Judæ quæ erant in Christo; tantum
autem auditum habebant quoniam qui
persequeretur nos aliquando, nunc evan-
gelizat fidem, quam aliquando expugnabat,
et in me clarificabant Deum. Deinde post
annos 14 rursus ascendi Hierusolimam
cum Barnaba, assumto et Tito (*Galat. 1,
21-24; ii, 1*) » et reliqua. Hieronimus sic
perhibet (*l. p. 238*) : « In principio » suæ
conversationis et « fidei in transitu apostu-
los vidit » in Hierusalem, hoc est post tres
annos postquam conversus fuit. « Deinde
post annos, ut ipse Paulus perhibet, »
quatuordecim supra predictos priores tres
annos, hoc est, « post decem septem annos »,
suæ conversionis, « plene cum apostulis
loquitur » in Hierusalem « et se humiliat, »
et reliqua. Hec dixit Hieronimus. Deinde
Petrus venit Romam, ubi predicans evan-
gelium 25 annis, mensibus 5, diebus 15,
episcopus ejusdem civitatis prefit, hoc est
usque in ultimum annum Neronis, in quo
cum sancto Paulo passus sit, sub consuli-
bus Sillvano et Otho, teste Cassiodoro
senatore.

Postea, a. 38 — 76. *vacuis relictiis, hæc sequun-
tur* :

77. 25. Cassiodorus sic dixit : « Silvanus et
Otho viri clari consules a Nerone. » His consulibus
Cassiodoro teste Petrus Paulusque passi sunt. Nero
turpiter vivens cum a senatu quereretur ad penam,
e Palatio fugiens ad quartum Urbis miliarium, su-
rurbano⁸⁷ Numentana via sese interfecit anno
ætatis 32. Cui successit Galba, qui regnavit mensi-
bus septem.

78. Post hunc Otho regnavit mensibus tribus.

79. Post quem « Vitellius regnavit mensibus octo
et diebus. Qui omnes infra prescriptos duos consu-
les regnaverunt. » Hæc dixit Cassiodorus. Vitellius
vero occisus sit tertio die mensis Octobris, Jose-
pho (*De bello Jud. v, 13*) teste historico, qui tunc
interfuit.

80. Vespasianus et Titus. Cassiodorus sic per-
hibet :

D 81. « Vespasianus 2. et Titus 2. His consulibus
Vespasianus suscepit imperium ann. 9, m. 11, die-
bus 22. Sub quo sequentes consules fuerunt. »

82. Vespasianus ann. 10.

92. Titus 2, m. 2.

94. Domitianus 15, m. 5.

110. Nerva 1, m. 5.

111. Trajanus 19, m. 7.

130. Adrianus 21, m. 9

152. Pius ann. 23.

175. Marcus 19, m. 1.

195. Commodus 13.

VARIE LECTIONES.

⁸⁸ scs. 1. ⁸⁹ vocabulum erasum est 1. ⁸⁷ ita 1.

238. Helius m. 6.
Julianus m. 7.
209. Severus 18.
226. Carcalla 7.
233. Macrinus 1.
235. Aurelius 4.
259. Alexander 15.
251. Maximinus ann. 3.
255. Gordianus ann. 6.
260. Philippus ann. 7.
267. Decius ann. 1, m. 3.
269. Gallus et Vol. 2, m. 4.
270. Gallienus ann. 15.
285. Claudius 1, m. 9.
Quintilius frater Claudii m. 1.
287. Aurelianus 5, m. 6.
292. Tacitus m. 6.
295. Probus 6, m. 4.
Florianus mensibus 3.

500. Carus ann. 2.
502. Diocletianus ann. 20.
322. Constantinus Magnus ann. 30, mensibus 10.
Cronicæ vero perhibent Tiberium regnasse viginti tribus annis, hoc est quinque annis post passionem, Gaium quatuor annis, Claudium quatuordecem. Neronemque quatuordecem annos imperasse, preternitentes superos menses, quibus super annos reges regnaverunt, et intervalla temporum inter reges, et fines annorum sepe in quibus reges moriebantur vel regno defecissent. Juxta ergo cronicas inter passionis annum et Vespasianum sunt anni triginta septem, quadraginta vero septem juxta sanctum Paulum, teste sancto Hieronimo super eum ad Paulam et Eustochiam. Decem itaque anni desunt in cronicis in tanto spatio. Sed tamen alio vestigio sequimur cronicas hoc modo.

Quibus finitis, signo et verbis: Vinicius et Longinus et reliqui. *manus secunda ad primum textum lectorem remittit.*

36. 20. [xiv.] (Hier.) Sulpicius et Sitta. Sejanus prefectus Tiberii, qui apud eum plurimum poterat, instantissime conhoartatur ⁹⁹ ut gentem Judeorum deleat, sicut Filo dicit in libro legationis secundæ.

37. 21. [xv.] (Hier.) Priscus et Vitellius. Persius Flaccus satiricus poeta Volaterris nascitur. Paulus sic ad Galatas (c. 1, 15-20): « Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non adquevi carni et sanguini, neque veni Hierusolimam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum; deinde post annos tres veni Hierusolimam videre Petrum, et mansi apud eum diebus 15; alium au-

A tem apostolorum neminem vidi, nisi Jacobum fratrem Domini; quæ autem scribo vobis ecce coram Deo quia non mentior, et reliqua. Beda sic (cf. *Retract. in Act. c. ix*): « Constat ergo Paulum post annos tres conversionis suæ venisse Hierusolimam, et apostolorum numero sociatum, hoc est quoniam Lucas sic dicit in actibus apostolorum, Barnabam apprehensum illum duxisse ad apostolos. » Hæc Beda.

38. 22. [xvi.] (Beda.) Gallus et Nonianus. Agrippa, qui et Herodes, filius Aristobuli filii Herodis Magni, accusator Herodis tetrarchæ, Romam profectus, et Tiberio in vincula conjicitur; ubi plurimos sibi ascivit ad amicitiam et maxime Germanici filium Gaium. (Hier.) Pilato de christianorum dogmate ad Tiberium referente, Tiberius retulit ad senatum ut ⁹⁹ inter cætera sacra reciperentur. Verum cum ⁹⁹ ex consilio patrum christianos eliminari ab urbe placuisset.

39. 23. [xvii.] (Hier.) Gallienus et Plautianus. Tiberius ⁹⁹ per edictum accusatoribus christianorum comminatus est mortem. Scribit Tertullianus (Cf. *Eus. Hist. eccl. ii, 2*). Multi senatorum et equitum Romanorum interfecti. His consulibus, Cassiodoro teste, anno 25° imperii sui, ætatis 78^a obiit [Tiberius ⁹⁹] veneno in Campania (Cf. *Oros., vii, 4*), quæssi mense Septembre. [Cui ⁹⁹ successit Gaius].

Romanorum ⁹⁹ 4. Gaius, qui et Caligula, in eodem anno quo obiit Tiberius incipiens, [regnavit] annis 4, mensibus 10, diebus 8, teste Eusebio et Beda; hoc est usque Kal. Augusti, in anno 10 post passionem. Sub quo hi consules fuerunt [teste Cassiodoro].

40. 1. [18.] Proculus et Nierinus. Sanctus Petrus in anno sexto post passionem, primo anno Gaii, cathedram Antiochiæ ecclesiæ, octava Kalendar. Martii, tenet per annos 7. (Beda.) Gaius Herodem Agrippam, amicum suum, vinculis liberatum, regem Judæ facit, annis 7

* [Manu secunda in margine hæc scribuntur: Hieronimus: « Cum Petrus venisset Antiochiam, adfirmante Paulo, hinc credendum sit in faciem illi Paulum resistisse. » (Cf. ad Gal. iv, p. 242.) — Eadem manu sed alio atramento additur: Beda super acta apostolorum (ad c. 1): « Mathias apostolus ante pentecosten ordinatur, septem vero diaconi post pentecosten apostolorum oratione et manus impositione ordinantur. » Stefanus Græce Latine corona interpretatur. Unde Eusebius dicit (*Hist. eccl. ii, 1*): « Statim, inquit, post ordinationem suam Stefanus lapidatus est ab his qui et Dominum occiderunt. » — Alio atramento pergit: « Statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas ad apostolos, et reliqua (Act. xv, 2). Beda super acta apostolorum sic (ad c. xv): De hac ascensione sua Paulus ipse scribit ad Galatas, dicens: « Deinde per annos 14 as-

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ conhoartatur. 1. i. e. cohortatur. ⁹⁹ post add. 1. ⁹⁹ Vum 1. ⁹⁹ Hæc cum antecedente anno conjungenda sunt. ⁹⁹ post add. sec. manu 1. ⁹⁹ Hoc loco in margine manu sec. scriptum est: L^a die ab occisione agri lex data est, L^a a resurrectione spiritus missus est.

centi in Hierusolimam cum Barnabo adsumto Tito, et contuli cum illis euangelium, quod predico in gentibus, et reliqua. Ubi numerus ipse qua⁹¹ possuit recensendus est annorum. « Scimus enim Petrum et Paulum apostolos anno post passionem Domini 38, id est⁹² ultimo Neronis anno, passos fuisse martirium, et beatum Petrum Rome 25 annis sedisse episcopalem cathedram, et 25 anni et 14 non 38 sed 39 facit. Sequitur ergo ut beatus Petrus eodem 14 post passionem Domini anno, quo cum in Hierusolimis alloquitur Claudius⁹³, quarto Claudi cesaris anno, Romam venisse credamus, simulque, nisi fallor, hac expositione Paulum apostolum eodem quo Dominus passus est et resurrexit. . . .⁹⁴ ad fidem venisse probatur. »]

41. 2. [XIX.] (HIER.) *Julianus et Asprenas*. Flaccus Aelii prefectus Egypti Judeos calamitatibus premit, consentiente Alexandriae populo et crebro adversus eos clamoribus personante, sinagogas quoque eorum imaginibus, statutis⁹⁵, aris et victimis poluit. Filo scribit in libro, qui et Flaccus, hec omnia se presente gesta, ob quæ etiam legationem ad Galium ipse suscepit. (BEDA.) Herodes tetrarcha et ipse amicitiam Galii petens, agente Herodiade sua uxore, Romam venit, sed accusatus ab Agrippa tetrarchiam perdidit; fugiensque in Hispaniam cum Herodiade, merore periit [pro letitia in decolatione sancti Johannis baptiste].
[cod. in margine, Ciclus secundus dec. incipit indicatione septima.]

42. 3. [XX.] (HIER.) *Publicula et Nerva*. Gaius Memmi Reguli uxorem duxit, impellens eum ut uxoris suæ se patrem scriberet. (BEDA.) Philatus⁹⁶ in multas incidens calamitates et irrogante Gaio cohortatus⁹⁷ est, ut sua manu, qua Christum flagellavit, ipsa semet peremit. (HIER.) Gaius Petronio prefecto Syriae precepit, ut Hierusolimis statuam suam sub nomine Jovis optimi et maximi poneret. Toto orbe Romano, sicut Filo scribit et Josephus, in synagogis Judeorum statuæ et imagines et aræ Galii cesaris consecrate.

43. 4. [XXI.] (HIER.) *Cesar*. Plurimi nobilium a Gaio interfecti; sororesque suas, quibus stuprum intulerat, insularum exilio condemnat. Gaius iussit omnes exsules interfici.

44. 5. [XXII.] (BEDA.) *Cæsar*⁹⁸ et *Julianus*. Matheus in Judea predicans, euangelium scripsit. (CASS.) His consulibus, Cassiodoro teste, Gaius a protectoribus suis occiditur in palatio, anno ætatis suæ 24, mense quassi Julii. Cui Claudius successit

Romanorum 5. *Claudius regnavit annis 14, mensibus 7, diebus 28, et hoc est usque Kal. April., in anno vigesimo quinto post passionem.* (CASS.) Sub quo hi consules fuerunt :

45. 1. [XXIII.] (HIER.) *Claudius cesar 2. et Saturninus*. Hic est Claudius, patruus Drussi, qui apud Maganticum monumentum habet.

46. 2. [XXIV.] (HIER.) *Saturninus 2. et Vennustus*. Eusebius sic : Petrus apostolus. cum primus Antiochiam ecclesiam fundasset, Romam mittitur; ubi euangelium predicans 25 annis, episcopus ejusdem urbis perseverat.

47. 3. [XXV.] (HIER.) *Tiberius et Gallus*. Marcus evangelista, interpret Petri, Ægypto et Alexandria Christum predicat. Primus Antiochiæ episcopus ordinatur Evodius.

48. 4. [XXVI.] (HIER.) *Crispinus et Taurus*. Agrippa rex Judeorum annis septem imperans, obiit; post quem filius suus Agrippa a Claudio in regnum constituitur. Prophetia Agabi, qua in actis⁹⁹ apostolorum famem in toto orbe dixerat futuram, sub Claudio expletur. Hæc Eusebius. [cod. in marg. Annus 15 Tiberii secundum chronicam Eusebii et Bedæ presbyteri.] Beda vero sic : « Quarto anno Claudii fames gravissima, cujus Lucas meminit, facta est. » Hæc Beda. Lucas vero in actus apostolorum sic : « In diebus illis supervenerunt ab Hierusolimis propheta Antiochiam, et surgens unus ex eis nomine Agabus, significavit per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem, prout quisque habebat, proposuerunt ministerium mittere in Judeam fratribus; quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus apostolorum Barnabæ et Pauli. Eodem autem tempore misit Herodes rex manuus, ut affligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Jacobum, fratrem Johannis, gladio. Videns autem quod placeret Judeis, apposuit apprehendere et Petrum. Erant autem dies azimorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem (Act. xi, 27-30; xii, 1-4), et reliqua. Sequitur Lucas : « Segregate mihi Barnabam¹⁰⁰ et Paulum in opus, quod assumpsit eos (Act. xiii, 2). » Beda sic (ad c. xiii) : « Paulus juxta ordinem historię 13 anno post passionem Domini apostolatam cum Barnaba Paulique accepisse vocabulum, 14 autem anno post passionem juxta conductum Jacobi, Cephæ et Johannis, ad gentium magisterium fuisse profectum. » Hæc Beda. De hac ergo ascensione sua in Hierusalem, postquam dixit, ut supra diximus (r. a. 35), post tres annos

VARIE LECTIONES.

⁹¹ q 1. lege : quem. ⁹² in 1? ⁹³ lege : Paulus. ⁹⁴ supple : anno. ⁹⁵ lege : statuis. ⁹⁶ in marg. sec. manu scribitur : Philatus vel de Ponto insula vel de regione qua fuit natus sic nominatus. ⁹⁷ lege : coartatus. ⁹⁸ Nomen Cæsaris lintra deletum 1. ⁹⁹ scriptum erat, ut videtur, actibus, sed emendatum est : actis 1. ¹⁰⁰ manu sec. in marg. fol. 104. additur : Erat scenefactoriæ artis B. Scene Græce tabernacula ethimologiam ab umbrando ducunt, apud quos umbra scena dicitur, scenæ vel scenomata quasi umbracula sonant, quæ sugis lineis vel laneis seu ciliciis vel ex arborum frondibus aut virgultis componebantur. Beda. Non prohibuit Dominus providere et procurare humano more de crastino, sed ne quis propter ista Deo militet, ut in operibus suis non regnum Dei sed istorum acquisitionem indicatur, cum hæc providere debemus, ut in militia regnum Dei, non ista cogitemus.

conversionis suæ in Hierusalem vidisse Petrum, subiunxit: « Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierusolimam cum Barnaba, assumpto et Tito; et contuli cum illis evangelium, quod predico in gentibus (*Gal. II, 1*) » et reliqua. Et hoc est secundum Lucam: « Statuerunt Paulus et Barnabas ut ascenderent, et quidam alii ex illis, ad apostolos et presbiteros in Hierusalem (*Luc. xv, 2*), » et reliqua. Sequitur ergo ut beatum Petrum non ante eundem 14. annum post passionem Domini, quo cum Hierusolimis alloquitur Paulus, hoc est quarto Claudii cesaris anno, Romam venisse credamus. Ubi numerus ipse, quem possuit sanctus Paulus, recensendus est annorum. Scimus enim Petrum et Paulum apostolos anno 38. [hoc est post annum passionis, id est ultimo anno] Neronis, passos fuisse, et beatum Petrum Romæ 25 annis, mensibus 2, diebus 13, a 15 Kal. Februarii, quo cathedram tenuit, usque 3 Kal. Julii, quo passus est, predicasse. Viginti autem quinque anni Petri et 14 anni sancti Pauli cum anno passionis Domini fiunt 59 anni. Incarnationis ergo 45^a, Claudii vero primo anno, Jacobus frater Johannis, gladio decollatur ab Herode, 8 Kal. Augusti. Petrus autem anno secundo Claudii, in diebus azymorum, in carcerem mittitur, id est quando Herodes, qui et Agrippa, ab angelo percutitur. Sanctus vero Petrus anno 14 passionis, hoc est 4 Claudii, juxta cronicas, 15 Kal. Februar. Romæ cathedram tenuit. — (Hier.) Claudius de Britanis triumphavit et Orchadas insulas Romano adiecit imperio.

49. 5. [xxvii.] (Hier.) *Vinicius et Cornelius*. Domitius orator clarus, qui sub Nerone abundantia cibi in cena obiit. Clodius Quirinalis rethor Arelatensis Rome insignissime docet. Inter Theras et Therasiam exorta est insula habens stadia 50.

[*Cod. in margine, ad oram num. 50, 51, 52, Ciclus solaris incipit, sic semper concurrentes incurrunt in unoquoque ciclo solarisicut in isto. [Annus passionis Domini secundum cronicam Eusebii et Bede.] [Annus 15 Tiberii juxta Dionisium.]*

50. 6. [xxviii.] (Hier.) *Assiaticus et Cornelius*. Descriptione Romæ facta, inventa sunt civium Romanorum 69 centena et 44 milia. Tracia in provinciam redigitur.

51. 7. [xxix.] (Hier.) *Tiberius 2 et Vitellius*. Sub procuratore Judææ Cumano, in diebus azymorum, tanta est Hierusolimis orta seditio, ut in portarum exitu, populi corruente, 30^{ies}. Judeorum corruerint.

52. 8. [xxx.] (Hier.) *Vitellius 2 et Publicola*. Palemone Vicetinus insignis grammaticus Romæ habetur, qui quondam interrogatus quid inter stillam et guttam interesset: « Gutta, inquit, stat, stilla cadit. »

53. 9. [xxxi.] (Hier.) *Veranus et Gallus*. Antonius Liberalis Latinus rethor gravissimas inimicitias cum Palemone exercit. [Claudius omnes Judeos discedere a Roma præcepit, ut Josephus dicit] (121).

54. 10. [xxxii.] (Hier.) *Vetus et Nervilianus*. Fame facta in Græcia, modius sex dragmis venundatus est.

55. 11. [xxxiii.] (Beda.) *Claudius et Orfitus*. Magna famis Romæ. Marcus evangelium quod Romæ conscripsit, Petro mittente Aegypto predicat.

56. 12. [xxxiv.] *Silvanus et Salsius*. Claudius Felicem procuratorem Judæam mittit, apud quem Paulus apostolus accusatus, in defensionem sui perorat. *Resurrectio Christi 5 Kal. Apritis, luna vigesima prima, secundum Dionisium.*

57. 13. [xxxv.] *Tiberius 3 et Antoninus*. [Lazarus et episcopus Cypri obit secunda morte, dum 24 annis inter duas vixit mortes, Ammulario (122) teste.] (Hier.) Sub Felice procuratore in Judea exterunt multi, qui populum suis persuasionibus deciperent iniquis. Et Aegyptius quidam pseudopropheta fuit, qui plurimos sibi associans, in ipso magnarum rerum conatu, per exercitum Felicis opprimitur; ut scribit Josephus, consentaneus apostolorum actibus, in quibus Paulo dicitur a tribuno: « Nonne tu es Aegyptius, qui ante hos dies concitasti et eduxisti in desertum quatuor milia virorum? »

58. 14. [xxxvi.] (Jos. Ant. Jud. xx, 10.) *Silanus et Otho*. Agrippina, ejus uxor, postquam Claudium veneno occidit, ut filium suum Neronem faceret regem, missit repente Burrum militiæ principem cum tribunis potentibus ad castra; et ductus, adorat est more principis, his consulibus, teste Cassiodoro. Sic Claudius in palatio, anno 64 ætatis obiit, mense quassi Martio. Et Nero imperium suscepit.

Romanorum 6. Nero regnavit 14 annos, menses 7, dies 28, hoc est usque Kal. Decembris, in anno 59 post passionem Domini.

59. 1. [xxxvii.] (Hier.) *Silanus 2 et Antoninus*. Hujus avunculus fuit G. ius Caligula. Felice regnante in Judea, seditio orta est in Cesarea Palestina, et magnam Judeorum multitudinem perdidit. [Linus corripiscopus sub Petro apostolo exteriora curavit per annos undecim, menses tres.]

60. 2. [xxxviii.] (Hier.) *Marcellinus et Aviola*. Festus successit Felici, apud quem presente Agrippa rege [*cod. in margine, Ciclus 3. dec. incip.*] Paulus apostolus religionis suæ rationem exponens, vinculis Romam mittitur; his consulibus teste Cassiodoro. — Anno 2 Neronis, id est 26 post passionem, et post biennium libere suæ custodie, ad predicandum liber dimittitur anno 4 Neronis, [Romani dicunt Petrum annis 15 in Roma fuisse, antequam Paulus ad Romam venit.]

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁵ supplé: milia.

NOTÆ.

(121) Ant. Jud. xviii, 7; sed de Tiberio dicit.

(122) Amalarius?

61. 3. [XXXIX.] (Hier.) *Nero et Vetus. Probus A* Rome eruditissimus grammaticus.

62. 4. [XL.] (Hier.) *Nero 2. et Pisso. Statius* Ursulus Tolosensis celeberrime in Gallia rhetoricam docet.

63. 5. [XLI.] (Hier.) *Nero 3. et Mesala. Nero* matrem suam Agrippinam et sororem patris interfecit. Terrimotus Rome et defectio solis.

64. 6. [XLII.] (Hier.) *Nero 4. et Cornelius. Nero* tantæ luxuriæ fuit, ut frigidis et calidis labaretur ungentis. Festo procuratori Judææ succedit Albinus. (Beda.) Jacobus filius Alpei, frater Domini, cum 30 annis post passionem Hierusalem rexisset ecclesiam, octavo Kal. April., sancto die paschæ, a Judeis lapidatur, vindicantes in eo, quod Paulum interficere non potuerunt. [B. super actus apostolorum : « Constat quod beatus Jacobus 30. post passionem Domini anno suum consummavit martyrium. » Petrus 38. id est ultimo anno Neronis passus est, et Petrus in secunda sua scripsit epistola : « Certus sum quod velox sit depositio tabernaculi mei, secundum quod et dominus noster Jesus Christus significavit mihi per revelationem ¹⁰⁹. » Beda : « Unde, patet, imminente passione hanc scripsit epistolam, cum multo ante Jacobus migravit ad Dominum ¹⁰⁹. »] Quoniam itaque octavo Kal. April. in pascha passus sit Jacobus, et hoc in anno 30 post passionem factum est, juxta totam æclesiam atque omnes historicos satis apparet quod sexto Kal. April. surrexit Dominus. Hic itaque annus 5 Neronis ratione temporis, secundum vero falsam supputationem Olympiadum, ejus est septimus, in quo antea juxta Bedam ac Theophilum in octavo Kalend. April. Dominum resurrexisse narravimus. *Resurrectionem enim Christi in hoc anno octavo Kal. Aprilis sanctus Beda sic putat, propter supputationem iniquam cronice ¹⁰⁷ Eusebii, et post eam suam cronicam composuit ab incarnatione Domini, sicut ipse dicit.* Jacobo vero passo, in thronum ejus successit suus frater Simeon qui et Simon adsumitur. Hi fratres Domini dicuntur, quia mater eorum Maria, uxor Alpei, soror erat Mariæ, matris Domini. Quam Mariam Cleopæ dicit Johannes, vel quod Alpheus Cleopas, vel post natum Jacobum defuncto Alpheo Maria nupsit Cleopæ, cæi Syneonem filium genuit; qui Cleopas fuit frater Josephi. (Hieronymus (*adv. Helvidium* Op. IV, II, p. 138) ¹⁰⁸ : Ipsa etiam Maria est, quæ Jacobi minoris scribitur mater, fuit uxor Alpei et soror matris Domini; quam Mariam Cleopæ Johannes dicit, a patre, vel a gentilitate familiæ, vel alia causa, vel binomia fuit. — Fratres Domini appellantur filii materteræ ejus Mariæ, qui antea non credentes, postea crediderunt; vel unus eorum statim credidit alii diu

non. Et hanc esse matrem Jacobi et Josetis, id est Mariæ Cleopæ, uxorem Alpei, hanc dictam Mariam Jacobi minoris; quæ est mater Jacobi et Joseph secundum Matheum.]

65. 7. [XLIII.] (Hier.) *Pius et Tullianus. Nero* Rome cithara contendens.

66. 8. [XLIV.] (Oros. VII, 7) *Macrinus et Gallus. Nero* retibus aureis piscaretur, quæ funibus purpureis extrahebantur. Ante mensam Neronis fulmen cecidit.

67. 9. [XLV.] *Crassus et Bassus. Marcus evangelista* carne exiit sancto die paschæ, 7 die Kalend. Maii, ut legitur in martirologio : « Marci evangelizæ natiuitas 7 Kal. Maii. » — (Euseb. *Hist. eccl.* II, 13, 16.) Hic discipulus et in'erpes sancti Petri apostoli, rogatus Romæ a fratribus, scripsit evangelium; quod quanto ceteris tardius inchoavit, tanto in longiora scribendo tempora porrexit. Ab initio enim evangelizæ predicationis, quod per Joannem factum, cepit, usque ad tempus quo apostoli predicare pervenit. Quod cum Petrus audisset, probavit, et æclesiis legendum sua auctoritate edidit. Quo evangelio assumpto, idem Marcus, mittente Petro, perrexit in Ægyptum, et primum Alexandriæ Christum nuntians, constituit æclesiam. Erat autem tanta doctrina vitæque continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplum suum cogeret. Cujus Petrus in prima epistola meminit (v, 15), Romam nomine Babilonis nominans : « Salutem vos quæ est in Babilone collecta, et Marcus filius meus. » Quique constitutis et confirmatis æclesiis per Libiam, Maricam, Hammonicam, Pentapolim, Alexandriam atque Ægyptum universam, ad ultimum tentus est a paganis [*Beda mart.*] qui remanserunt in Alexandria. Qui videntes eum missas facientem, die sancto pascha, 7 Kal. Maii, misserunt funem in collum ejus, et trahabant eum ad loca Bucoliz quæ erant juxta mare sub rupibus, ubi erat æclesia constructa, defluebantque carnes ejus [in terram], ac saxa inficiebantur sanguine. Vespere autem facto, misserunt eum in carcerem, ubi circa mediam noctem primo angelica vilitatione confirmatus est. At mane, dum traheberetur ad loca Bucoliz, gratias agens [et dicens] « Domine, in manus tuas commendo spiritum meum, » obiit, et sepultus est in loco lapidis excissi cum gloria, a viris sanctis, octavo anno Neronis. Hæc in martirologio. Quod autem nostrum, non Ebreorum pascha celebravit, Marcus testis est, et etiam Beda super acta apostolorum ita : « Constat jam apostolum Petrum Rome die dominico resurrectionis domini nostri Jesu Christi pascha celebrasse. Constat etiam hoc, evangelistam Marcum ab eo missum docuisse in Ægypto. » Hæc Beda

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁹ lege : revelationem. ¹⁰⁸ Hæc sec. manu in marg. inferiore fol. 105, scripta sunt ibique sequuntur : Beatus Petrus secundum gesta pontificum ordinavit duos episcopos, etc. quæ infra ad a. 71. iterum scripta sunt. ¹⁰⁷ e postea additum esse videtur I. ¹⁰⁶ in margine sec. manu. A verbis fratres Domini eadem manu, sed alio atramento.

(*Retract.* ad. c. xvi). Quoniam igitur indictione A decima incepit primus annus Neronis, in 22. anno post passionem, et indictione tertia, octavus ejusdem annus finitur, in anno 33. post passionem, in quo 7. Kal. Maii Dominico die pascha passus est Marcus, et pagani carnes ejus in terram radiebant, tamen adhuc spiritum retinens usque mane: nonne enicat, quod Christus 6. Kal. Aprilis resurrexit a mortuis? Pascha enim. 7. Kal. Maii non ante vel post predictum annum quam 92 annis habetur. — (Hier.) Post Marcum evangelizavit primus Alexandrinæ æclesiæ ordinatur episcopus Anianus, qui præfuit annis 22.

68. 10. [XLVI] (Hier.) *Silanus et Paulinus*. Perseus obiit anno ætatis 29. Thereme¹⁰⁹ a Nerone ædificatæ quas Neronianas appellavit. Nero Rome in citarizarum agone contentens¹¹⁰, cunctos superat. M. Anneus Lucanus Cordubensis poeta, in Pissoniana conjuratione deprehensus, brachium ad sequendas venas prebuit medico. Nero ut similitudinem Troiæ ardentis inspiciret, plurimam partem Romanæ urbis accendit. In Asiæ tres urbes terræ motu conciderunt, Laudacia, Hiarapolis, Colasse. Albino succedit Florus, sub quo Judei contra Romanos rebellaverunt. Junius Gallio, frater Senice, egregius declamator, propria se manu interfecit. Non est acta ante Neronem in suam presentem¹¹¹ deficiente.

69. 11. [XLVII] (Hier.) *Censinus et Apuleius*. Duæ tantum sub Nerone provinciæ factæ, Pontus Polemiacus et Alpes Cotticæ, Cotto rege defuncto. Multi nobilium Rome a Nerone interfecit. Nero in Olympiade coronatur. Cericas, citharistas, tragædos, aurigas vario certamine superans.

70. 12. [XLVIII] (Hier.) *Capito et Rufus*. L. Annii Seneca Cordubensis, preceptor Neronis et patruus Lucani poetæ, incisione venarum et veneni haustu periit. Rursum Nero Stinia, Phithia, Actia celebrans, inter cericas, tragædos et citharizas coronatur. [Linus his consulibus passus 9. Kal. Octobris. Cletus corepiscopus successit annis 12, m...]

71. 13. [XLIX] (Hier.) *Italico et Turpilianus*. Nero in expensas centias centena milia decreto senatus annua subministrat. Nero cum ceteris viris insignibus et Octaviæ uxorem suam interfecit, Cornutumque philosophum et preceptorem Persii in exilium fugat¹¹². Musonius et Plutarchus philosophi clari. [Petrus, sicut in gestis pontificum habetur (*in quibusdam codd.*), Clementem episcopum consecravit, eique cathedram et omnem ecclesiam disponendam commisit, dicens: « Sicut mihi gubernandi tradita est a domino meo Jesu Christo potestas ligandi solvendi que, ita et ego tibi committo, ut ordinans dispositores diversarum causarum, per quos actus ecclesiasticos profligatus, tu minime in

curis seculi deditus reperiaris, sed solummodo ac orationem et predicare populo vacare stude. » — Petrus¹¹³ ordinavit duos episcopos. Linum et Cletum, qui presentialiter omne ministerium sacerdotale in urbe Roma populo vel supervenientium exhiberent. Beatus¹¹⁴ autem Petrus ad orationem et predicationem populum erudiens vacabat. — (*Lib. pont.*) Linus fuit tempore Neronis, a consulatu Saturnini et Scipionis usque ad Capitone et Rufo consulibus; martirio coronatus et sepultus juxta corpus beati Petri in Vaticano, 9. Kal. Octobris. Cletus fuit temporibus Vespasiani et Titi, a consulatu Vespasiani¹¹⁵ 7. in Domitiano¹¹⁶ 5. usque ad Domitiano¹¹⁷ et Rufo consulibus, passus et sepultus 6. Kal. Maii juxta corpus beati Petri in Vaticano. Clemens fuit temporibus Galba et Vespasiani, a consulatu Tragali et Italici usque ad Vespasiano nono et Tito.

[*Cod. in marg.* Prima persecutio ecclesiæ.

72. 14. [L] (Hier.) *Silvanus et Otho*. [His consulibus, teste Cassiodoro, Nero Petrum et Paulum et sese interfecit.] L. Annii Melas, frater Senecæ et Callionis, bona Lucani poetæ filii sui a Nerone promeretur. (Beda.) Primus Nero super omnia scelera sua etiam primam persecutionem in Christianos facit, in qua una die beatus Petrus crucifigitur et Paulus gladio ceditur, [anno 38. post passionem]. (Hier.) Contra Judeos, qui Cesti Florii avaritiam non ferentes rebellant, Vespasianus magister militiæ a Nerone transmittitur. Vespasianus multas urbes in Judea capit. Flavius Josephus scriptor historicus, dux belli Judeorum, cum a Romanis interficiendus esset, Vespasiano predixit de morte Neronis et ejus imperio.

Leo secundus, successor Agathonis papa, in sua decretali epistola sic: « Si autem Petrus princeps apostolorum adjuutores sibi scivit Linum et Cletum, non tamen potestatem pontificii, animas ligandi vel solvendi normam, eis tradidit; sed Clementi successoris suo, qui selem apostolicam post eum et potestatem pontificalem, tradenti sibi beato Petro apostolo, tenere promeruit. Linum nanque et Cletum nihil legimus umquam egisso ex pontificali ministerio potestative, sed quantum eis a beato Petro precipiebatur, tantum solummodo agebant. » Hæc Leo papa. — Clemens ergo papa primus post petitionem Romanam ecclesiam tenuit, vel cum Lino et Cleto sicut cum Petro fuerat. Post Petrum, immo etiam cum Petro, primus papa sanctus Clemens Romanam regit ecclesiam, ipso ita teste. Decretalis epistola Clementis Romani pontificis: « Clemens Romanæ ecclesiæ presul, Jacobo karissimo Hierusalimarum episcopo (epist. 2, Labb. Conc. I. p. 53). Quoniam, sicut a beato Petro apostolo accepimus, omnium apostolorum principe et patre, qui claves regni celestis accepit, æqualiter tenere debemus de

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁹ lege: Thermæ. ¹¹⁰ lege: contendens. ¹¹¹ lege: presentiam. ¹¹² fugati f. ¹¹³ Eadem supra leguntur 1. v. a. 64. ¹¹⁴ Petrus vero supra. a. 64. ¹¹⁵ Vespasiani f. ¹¹⁶ lege: et Domitiani. ¹¹⁷ usque ad Domitiano f.

sacramentis quæ geruntur in sanctis, te ex ordine nos deest instituire. Tribus enim gradibus commissa sunt sacramenta divinorum secretorum, id est prespetero, diacono et subministrato; hi cum timore et tremore reliquias corporis Domini debent custodire fragmentorum, neque putredo in sacrario, et neque agatur negligenter, nec portiones corporis et sanguinis Domini gravis inferatur injuria. Communio enim domini nostri Jesu Christi si negligenter agatur, et non curat admonere officia, gravi anathemate percussus, pro judicio digna humiliationis plaga feriatur. Certe tanta in altari holocausta offerantur, quanta populo sufficere debent; quod si remanserint, in crastinum non reserventur, sed cum timore et tremore clericorum consumantur. Qui autem residua corporis Domini, quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos convenient, nec putent sanctæ portioni commiscere cibum, qui per aqualiculos digestus in secessum defunditur. Si igitur mane Dominica pars porrigatur, usque ad sextam jejunent ministri, qui eam consumperint; et si tertia vel quarta hora acceperint, jejunent usque ad vesperum. Sic secreta sanctificatione æterna custodienda sunt sacramenta. De vassis sacris sane ita gerendum est: Altaris palla, cathedra, candelabrum et velum, si fuerint vetustate consumpta, incenduntur; quoniam non licet ea quæ in sacrario fuerunt male tractari; sed incenduntur. Cineres quoque eorum in baptisterio inferantur, ubi nullus transitus habeatur, aut in pariete vel in fossis pavementorum jacentur, ne introeuntium pedibus inquinentur. Nemo per ignorantiam clericus palla mortuum credat obvolvendum, vel scapulas operiere diaconus velit, de his quæ fuerint in altare. Qui fecerit vel leviter, si diaconus, triennio et sex mensibus a Dominico erit altari, gravi percussus anathemate, removendus. Quod si clericus prespiter non admonuerit, 10 annis et 5 mensibus excommunicatus sit. Qui non docuit eos de his, et postea cum grandi humilitate matri reconcilietur ecclesiæ. Pallas vero et vela sanctuariorum diaconi cum humilibus ministris intra sacrarium lavent, ne forte pulvis Domini corporis foras extra sacrarium male decidat, sindone foris delata, et erit hoc operanti peccatum; ideo in sacrario ministris precipimus cum omni diligentia custodire. Pelvis nova, munda, cui nihil aliud tangat ad Domini altaris cultum, ubi palle laventur. Vela autem non ipsa, sed in alia laventur. Precipimus etiam, ne extra æclesiam sive laico de fragmentis oblationum ponatur ad mensam. Unde scis tu, qui passim sacrarii panes indignis impendis, unde nosti, si a mulieribus mundi sunt hi quibus impendis? Hinc et David, interrogatus ab Abimelech sacerdote, cum se mundum ante triduum profiteretur a muliere, panes propositionis manducavit.

Ministri altaris prespeteri sive diaconi ad Dominica tales eligantur officia, qui ante ordinationem conjuges suas reliquerunt. Quod si post ordinationem ministro contigerit propria invadere cubile uxoris, sacrarii non intret limina, nec sacrarii portitor fiat, nec altare contingat, nec ab offerentibus holocausti oblationem suscipiat, nec ad Domini corporis portionem [accedat], aquam sacerdotum manibus porrigat, ostiam forinsecus claudat, minora gerat officia, utrumque sane ad altare vel calicem non suggerat. Si forte quispiam prespiter sive diaconus sacrarii vel velum vendiderit, noverit se Jude Scariothis suscepturum penam. Et postea ita concludit Clemens: « Illis ergo bene parete ¹¹⁹ sententiis; ne quis hæc precepta minime credat implenda, et judicii Dei ignis æterni tormenta sustineat, qui æclesiastici operis sacra neglexerit. Hæc ergo, frater Jacobe, de ore sancti Petri jubentis audivi. Si quis hæc precepta non integra custodierit, sit anathema usque ad adventum domini nostri Jesu Christi. Hæc precepta a sancto Petro apostolo accepi, et tibi, karissime frater Jacobe, insinuare curavi, ut servari omnia precipias sine macula. Si quis audierit te, utilis minister erit Jesu Christi. Qui autem non audierit te, immo loquentem Dominum per te, ipso sibi damnationem acquirit. Omnipotens Deus, karissime frater, sua te protectione custodiat, atque ad celestis remunerationem patriæ cum multiplici animarum fructu perducatur. Deus te iterum iterumque incolomem custodiat, reverentissime frater. Amen. »

Alia decretalis epistola Clementis Romani episcopi, successoris Petri (epist. 3, ib., p. 53): « Clemens urbis Romæ episcopus, et reliqua. Et infra sic: « De quibus et beatus Petrus, instructor et ordinator noster, » Et paulo post: « Hæc apostoli a Domino acceperunt et nobis tradiderunt. Hæc nos docemus, vobisque hæc omnibus absque reprehensione tenere et docere, quibus agendum est, mandamus. » Et post: « Dominus noster Jesus Christus mittens discipulos suos, precepit nobis, in quacunque civitate intraveritis, dicite: « Pax huic domui, » et reliqua. Alia epistola: « Clemens Romanæ urbis episcopus karissimis fratribus Julio et Juliano, » et reliqua. Alia epistola (epist. 5, ib., p. 61): « Dilectissimis fratribus et condiscipulis Hierusolomis, cum karissimo fratre Jacobo episcopo habitantibus, Clemens episcopus, » et reliqua. Hæc dixit sanctus Clemens. — Sanctus ergo Clemens non tantum successor beati Petri fuit, sed etiam vivente Jacobo, novem annis ante passionem Petri, Romanam cathedram tenuit, juxta scripturam et deinde post Petrum 21, id est 12 cum Cleto vel cum Linio et Cleto, et 9 annos post eos, usque dum in exilium missus est. Si sanctus Clemens papa fuit tunc, quando decretalem istam epistolam sancto Jacobo conscripsit. Nullius autem legitur decretalis

VARIE LECTIONES.

¹¹⁹ *ita l.* ¹²⁰ *parate l.*

epistola nissi papæ. Qui anni novem ejus impu- A tantur, quasi post Cletum tantum ipsis solis chæthedram teneat, et pretermittitur Anicetus papa secundus, post Petrum decem annis sedens, quia non possunt sub regibus subputari usque ad Trajanum imperatorem papæ quatuor. Jacobus enim in anno trigesimo post passionem, et Petrus 59, passus sit. Trajanus etiam in anno 70, post passionem regnare cepit. Sub quo passus est sanctus Clemens. Nullum autem gravi anathemate sententiæ percussisset sanctus Clemens, nec episcopali potestate sedis apostolicæ dicendo: « Sit anathema. »

Linus ex precepto beati Petri precepit (*H. pont.*), ne mulier invelato capite æclesiam intret. Cujus Paulus in epistola ad Thimotheum meminit (*Adon. Mart.*); qui etiam martirio 6. Kal. Decembris coronatur (*II Tim. iv, 21*). Romæ passi Processus, Martinianus, et 47 qui baptizati sunt a beato Petro, et in custodia Mamortini retrussi, Torpes, Marcellus, Apuleius; in Alexandria Marcus evangelista octavo anno Neronis; Mediolanis Nazarus, Celsus; apud Maceriam Aquileiam Hermagoras episcopus, Fortunatus diaconus, cum Constantia.

Orosius presbyter sic (*vii, 7*): « At vero Nero, postquam Galbam in Hispania imperatorem creatum ab exercitu cognovit, totus animo ac spe concidit; siquidem Petro in urbe Romæ interfecto et Christianis penarum diversitate laniatis, de Hispania ilico Galba surrexit. (*Onos. Hier.*) Cumque inde Nero incredibilia perturbandæ, immo ignominiosissime subruendæ rei publicæ mala moliretur, hostis a senatu pronuntiatus, et ignominiose fugiens, ad quartum ab Urbe lapidem, id est ad quartum miliarum, in suburbano libertini sui, inter Salariam et Numentanam viam, semetipsum occidit, ætatis 52. anno, in quo omnis familia Augusti consumpta est.

Romanorum 7. Galba Sereius, mox ut mortem Neronis comperit, Romam venit. (*Onos. vii, 8. H. Rom.*) Qui cum antiquissimæ nobilitatis senator anno 63, ætatis esset, ab Hispanis et Galliis electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus est. Nam privata ejus vita insignis erat militibus et militaribus ac civilibus rebus, sæpe consul, sepe proconsule, frequenter dux gravissimis bellis. Hujus breve imperium bono cepit exordio, nisi propensior erat ad severitatem. Orosius sic (*vii, 8*): « Cumque omni avaritia, sevitia segnitique offenderet, sibi Pisonem nobilem industriumque adolescentem in filium atque in regnum adoptavit. (*H. Rom.*) Cum quo insidiis Othonis in medio urbis Romæ foro capite truncatus est, mense septimo, septemque diebus sui imperii; et sepultusque est in suis ortis, qui sunt via Aurelia, non longe a Roma. » Hæc Orosius. Hic igitur regnavit usque mensem Julium, in anno 59. post passionem, juxta temporis rationem.

73. 1. [*LI*] (*HIER.*) *Vespasianus et Titus*. M. Favio Quintillianus Romam a Galba perducitur.

(*Onos.*) *Romanorum 8. Lucius, qui et Otho, Galba et Pisonem Romæ interfectis*, inter tumultus cedesque intravit imperium. (*H. Rom.*) Hic matre erat nobilior quam patre, neutro tamen obscuro; in privata vita mollis et Neronis familiaris, in imperio documentum sui non potuit ostendere. Nam cum Otho Galbam occidit, a Germanis Vitellius factus est imperator. (*Onos.*) Otho ergo cum mox creatum imperatorem in Gallia per Germanicas legiones Vitellium comperisset, bellum civile molitus est. Cum autem tribus primum levibus preliis, hoc est uno apud Alpes, alio circa Placentia, tertio circa locum quem Castoris vocant, contra Valentem et Cinna Vitellianos duces congressus victor exstetisset (*Jos. De bello. Jud. v, 8. H. Rom.*) quarto apud B Betriacum prelio, cum advertisset suos vinci, cum ingentes tamen copias haberet, et petentibus militibus ne tam cito de eventu belli disperasset, dixit se tanti non esse, ut propter eum bellum civile oriretur. Anno 58. ætatis, imperii autem die 90, quam imperare ceperat, sese interfecit; hoc est usque in mense Octobrem, in eodem anno quo Galba occisus sit. Cui successit Vitellius.

Romanorum nonus rex Vitellius regnavit mensibus 8, diebus 8, usque octobrem mensem, in anno 40. post passionem.

74. 1. [*LI*] (*HIER.*) *Vespasianus 2. et Titus 2.* His consulibus, Cassiodoro teste, Vespasianus apud Judeam ab exercitu imperator appellatus est. (*Onos.*) C Vitellius, occiso Othone, potius imperio, cum suis Othonis militibus ingenti gloria victor Romam advenit. (*H. Rom.*) Hic familia honorata ortus magis quam nobili. Namque pater ejus non admodum clare natus, tres tamen ordinarios gessit consulatus. Hic cum multo dedecore et gravi sevitia notabilis, precipue ingluvie et voracitate vitam humanam propriis malis aggravavit; quippe cum de die sæpe quarto vel quinto fertur epulatus. Notissime certe cena memorie mandata est, quam ei frater Vitellius exhibuit, in qua super ceteros sumptus 2000 piscium et 7000 avium apposita traduntur. Hic cum Neroni similis esse vellet, et id adeo se præferret, ut etiam exsequias Neronis, quæ humiliter sepultæ erant, honoraret. (*Onos.*) Qui cum de Vespasiano comperit, primum molitus est deponere imperium; sed postea a quibusdam animatus, Sabinum, Vespasiani fratrem, nihil tum mali suspicantem, cum ceteris Flavianis in Capitolium compulit. Succensa itaque templo, et mixta simul flamma ruinaque, omnes in unum pariter interitum atque tumultum dedit. Post deficiente in Vespasiani nomine, et ab exercitu suo destitutus, appropinquantibusque jam hostibus trepidus, cum se in quamdam proximam Palatio cellam contraxisset, turpissime inde protractus est, et per viam et Urbem puplice nudus super terram, erecta coma et capite ei subjecto ad mentum, et passim finium in os ejus confectantibus carnificibus, in forum deductus est, et ad pectus ab omnibus ovibus appetitus; postremo apud Gemonias

scalas graduum minutissimorum ictuum crebrisque compunctionibus, gladio stercore involuto, excarnificatus est, et inde unco tractus, in Tiberem projectus, commune etiam sepultura caruit. (*H. Rom. et Onos.*) Vitellius vero occisus est 3. die mensis Octobris, Josepho Judeorum historico teste et tunc vivente. (*De b. Jud. v, 15.*) Eusebius sic: « Galba 7. mense imperii sui in medio Romanæ urbis foro capite truncatur. (*Hier.*) Otho 3° regni sui mense apud Vetricum proprio manu occubuit. Vitellius 8. mense sui imperii a Vespasiani ducibus occisus, in Tiberim projicitur. » Hæc Eusebius. Hoc autem tempus inter Neronem et Vespasianum nec Eusebius necque etiam Beda supputat. (*Oros.*) Multis autem et nefaris modis post (*Jos. l. l.*) complures dies a Vespasiani militibus, id est ab Antonio Primo et Mariano, qui Vitellium occiderunt, ducibus Vespasiani, adversum senatum populumque Romanum indiscreta cede sævitum est. (*Oros.*) Vespasianus autem (*Jos. ib. vii, 9*) cum Judeos in urbe Hierusolimorum, precipue ob diem festum paschæ congregatos, obsidione clusisset, cognita morte Neronis, hortatu plurimorum regnum¹⁰⁰ et ducum, maxime Josephi Judeorum ducis sententia — qui captus cum in vincula conjiceretur, constantissime dixit, sicut Suetonius refert, continuo se ab eodem Vespasiano sed imperatore solvendum, — imperium adeptus (*Hier.*), bellum Tito filio commendans, Romam per Alexandriam proficiscitur. (*Oros.*) Sed cognita morte Vitellii, paulisper Alexandrie substitit. Titus vero ab exercitu pronuntiatum est imperator. Muros urbis universos solo coequavit. 600 milia Judeorum interfecta eo bello, Cornelius et Suetonis referunt. Josephus vero Judeus, qui ipse prefuit bello et apud Vespasianum post predictum imperium veniam gratiamque meruit, scribit, undecies centena milia gladio et fame perisse. Reliquias autem toto orbe dispersas, numero 900 milia, narratur. — Vespasianus et Titus imperatores appellati. (*Cl. Hier.*)

Romanorum 10. Vespasianus secundum omnes regnavit annis 9, menses 11, dies 22, hoc est usque Kalendas Octimbr. in anno 50. post passionem.

75. 1. [*LIII*] (*Hier.*) Vespasianus 3. et Nerva. Capitolium Rome incensum.

76. 2. [*LIV*] (*Hier.*) Vespasianus 4. et Titus 3. His consulibus a Tito, filio Vespasiani, Judea capta est. Ut Josephus dicit, undecies et centena milia fame et gladio perierunt et centum milia captivorum sunt venditi. Evangelium secundum Matheum: « Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur (*Matth. xxiv, 2*). » Hieronimus sic: « Juxta historiam manifestus est sensus, quia 42. anno post passionem, sub Vespasiano et Tito, ipso cum templo magnificentissimo civitas funditus

A est eversa, ita ut solo coequaretur. » Hæc Hieronimus. In anno ergo 42. post passionem, hoc est cum anno passionis, in quo incepit Vespasianus annum 2, capta est Hierusalima, in diebus paschæ, Josepho teste et ibi presente. [*Sanctus*¹⁰¹ quoque Spiritus per os David sic: « Quanta malignatus est inimicus in sancto, et gloriam sunt qui oderunt te in medio paschæ » et reliqua.] Cum enim noluerunt verti ad penitentiam, Domino eos expectante per annos 40, dignum erat ut in tempore quo occiderunt Dominum etiam ipsi occiderentur. Pascha enim Hebreorum anno predicto contigit quarta¹⁰² feria, in qua congregati sunt omnes principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Cahphas, et concilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent et occiderent (*Matth. xxvi, 3, 4*). Nostrum autem pascha 8. Kal. Aprilis, in quo crucifixerunt Dominum, in quibus Titus hisdem diebus capit civitatem, deinde templum incendit, muros urbis universos solo coequavit; et undecies centena milia gladio et fame perisse scribit Josephus Judeorum historicus et tunc presens, et centum milia captivorum vendita et 90 milia dispersa. Ideo autem tanta multitudo Hierusalem erat tunc, quia ex omni Judea ad templum in diebus azimorum confluebant (*cf. Oros. et Hier.*).

77. 3. [*LV*] Vespasianus 5. et Titus 4.

78. 4. [*LVI*] Vespasianus 6. et Titus 5.

[*Cd. in margine.* Quartus decemvovenn. cyclus incipit indict. 15].

C 79. 5. [*LVII*] Vespasianus 7. et Titus 6. Vespasianus Capitolium edificare orsus est. In Alexandria facta est seditio. Achaia, Aliciarchodus¹⁰³, Bizantium, Samus, Trochia Celicia, Commagene, quæ liberæ antea et sub regibus amicis erant, in provincias redactæ.

80. 6. [*LVIII*] (*Hier.*) Commodus et Rufus. Colossus erectus est, altitudinis habens [pedes¹⁰⁴] centum septem.

81. 7. [*LIX*] (*Hier.*) Vespasianus 8. et Titus [7]. Asconius Pedianus scriptor historicus clarus habetur, qui 75° ætatis suæ anno captus luminibus, 12 postea annis in supremo omnium honore concessit.

D 82. 8. [*LX*] (*Hier.*) Vespasianus 9. et Titus 8. Gaiabianus rethor [nomine¹⁰⁵] celeberrime in Gallia docet.

83. 9. [*LXI*] (*Hier.*) Silvanus et Verus. Tres civitates Cipri terræ motu corruerunt. Lues ingens Rome facta, ita ut per multos dies in efemeridem 40 milia ferme mortuorum hominum efferentur.

84. 10. [*LXII*] (*Hier.*) Domitianus et Messalinus. Vespasianus colonias deduxit. Apollinaris episcopus ad Ravennam missus, passus. (*Reg.*) Vespasianus profluvio ventris in villa propria circa Sabinos obiit,

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰ lege regum. ¹⁰¹ signo posito, summo in margine adscripta sunt, prima manu ut videtur, 1. Desunt 2. ¹⁰² lege Lycia, Rhodus. ¹⁰³ post add. sec. manu 1. ¹⁰⁴ add. rec. manu 1.

69. ætatis anno. (HIER.) [Et Titus sibi successit, his A consulibus, Cassiodoro teste.]

Romanorum 11. Titus, filius Vespasiani, juxta historiam Romanam, regnavit annis 2, mensibus 8, diebus 20, hoc est usque Kal. Junii, in anno 53. post passionem Domini.

85. 1. [LXIII] (HIER.) *Domitianus et Rufus.* Titus, filius Vespasiani, in utraque lingua disertissimus fuit et tantæ bonitatis, ut, cum quadam die recordatus fuisset in cena nihil se in illo die cuiquam prestitisse, dixerit: « Amici, hodie diem perdidit. » Mons Vespasius ruptus, in vertice tantum ex se fecit¹²⁹ incendi, ut regiones vicinas et urbes cum hominibus exureret.

86. 2. [LXIV] (HIER.) *Domitianus 3. et Sabinus.* Titus Musonius Rufum philosophum de exilio revocat. Titus amphitheatrum Romæ ædificat, et in dedicatione ejus quinque milia ferarum occidit. Rome plurimæ aedes incendio concremantur. Titus ob insignem mansuetudinem delicias humani generis appellatus est. Titus obiit in villa, qua et pater, anno ætatis 42, imperii autem anno 2, mense 8, die 20, secundum historiam Romanam. Cui successit frater ejus junior Domitianus, [predictis consulibus, Cassiodoro teste].

Romanorum 12. Domitianus regnavit annis 15, mensibus 5, secundum [omnes], hoc est usque ad Kal. Novembris, in anno 68. post passionem. Sub quo hi consules.

87. 1. [LXV] (HIER.) *Domitianus 4. et Rufus.* Domitiani uxor augusta appellatur. [Cletus his consulibus passus est 6. Kal. Maii, secundum gesta pontificum.]

88. 2. [LXVI] (HIER.) *Domitianus et Dolabella.* Decreto senatus Titus inter deos refertur.

89. 3. [LXVII] (HIER.) *Domitianus 6. et Rufus 4.* Domitianus iunuchos prohibuit. Tres virgines Vestæ ob stuprum damnatæ. [Linus papa ann. 11.]

90. 4. [LXVIII] (HIER.)¹²⁸ *Flavius et Trajanus.* Plurimos senatorum Domitianus in exilium mittit.

91. 5. [LXIX] (HIER.) *Domitianus 7. et Nerva.* Secundus Alexandrinæ ecclesiæ episcopus constitutus Abilius, qui presuit annis 15.

92. 6. [LXX] (HIER.) *Trajanus 2. et Gabrio.* Domitianus templum sine lignorum admixtione construxit. Primus Domitianus dominum et deum appellari se jussit. Nasamonæ et Daci dimicantes adversus Romanos victi. Cujus anno 6. Clemens papa in exilium missus, ut videtur, cum annis 9 et mensibus 2 et diebus 10 post Cletum cathedram teneret (Lib. pon.).

93. 7. [LXXI] (HIER.) *Domitianus 8. et Saturninus.*

Duo menses aliter appellati, Septimber Germanicus et October Domitianus.

Anacleus papa post Petrum 2. Clementi successit, annis 10, ipso ita teste: Decretalis epistola Anacleti papæ (ep. 1, p. 63). « Anacleus, servus Christi Jesu, in sede apostolica, » et reliqua. Et infra: « Nullus, ut ait beatus Clemens, antecessor noster, » et reliqua. Alia (ep. 2, p. 68): « Anacleus papa universis episcopis in Italia constitutis. Quoniam apostolicæ sedis debitam reverentiam erga me caritas vestra distribuit, » et reliqua. Et post: « Et ut a beato Petro principe sumus instructi, a quo et prespiter sum ordinatus, » et reliqua. « Provincie autem multo ante adventum Christi tempore dividerentur maxima ex parte; et postea ab apostolis et beato Clemente precessore [nostro] ipsa divisio est renovata, » et reliqua. Alia (ep. 5, p. 72): « Anacleus, servus Jesu Christi, in apostolica sede a Domino constitutus, et a sancto Petro apostolorum principe prespiter ordinatus. Quoniam actenus de his a beato Petro apostolo et reliquis apostolis et beato Clemente nostro precessore et martire novimus statutum, denegare vobis minime possumus. Illi autem, qui in metropoli a beato Petro, ordinante Domino, et precessore nostro, predicto sancto Clemente, sive a nobis constituti sunt, non omnes primates esse possunt, » et reliqua. Et post: « Aliæ autem primates civitates, quas vobis conscriptas in quodam tomo mittimus, a sanctis apostolis et a beato Clemente sive a nobis primates predicatorum acceperunt. Hæc vero sacrosancta Romana et apostolica ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso Domino Salvatore nostro primum obtinuit, dicens beato Petro apostolo: « Tu es Petrus, » et reliqua usque « Erunt soluta et in cælo. » Adhibita est etiam societas in eadem Romana urbe beatissimi Pauli apostoli, vassis¹²⁷ electionis, qui uno die unoque tempore glorioso morte cum Petro, sub principe Nerone agonizans, coronatus est. » Et post: « Ait ergo apostolorum princeps beatus Petrus de sancto precessore nostro Clemente, plebibus predicando, docens eas qualiter ei obedire debirent cumque observare: « Si inimicus est alicui Clemens pro actibus suis, vos nolite expectare, ut ipse vobis dicat: « Cum illo vos nolite amici esse; » sed prudenter observare debetis et voluntati ejus absque communionem¹²⁸ obsecundare, et are¹²⁹ vos separate ab eo cui ipsum sentitis adversum, sed nec loqui his quibus ipse non loquitur, ut unusquisque, qui in hac culpa est, dum cupit omnium vestrum amicitias ferre, festinet citius reconciliari ei qui omnibus preest; et per hoc redeat ad salutem, cum obedire ceperit monitis presidentis. Si vero quis amicus fuerit his quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis qui externi-

VARIE LECTIONES.

¹²⁸ jecti 1. ¹²⁹ Hoc anno prima manu in dextero margine adnotatur: Vespasianus ann. IX. mensibus XI. diebus XX unus; et ita in sequentibus imperatorum nomina et anni recensentur, qui ad annos vulgaris æræ in dextero parte positos pertinent. ¹²⁷ i. e. vasis. ¹²⁸ lege communionem. ¹²⁹ ita 1. avertire vos ab eo Fovist.

nare Dei ætiosiam volunt, et reliqua. Hec Anacleus papa ait. Anacleum (123) vero omnino Eusebius pretermisit, quoniam Linus et Cletus, qui non fuerunt papæ, et Clemens atque Anacleus a passione Petri in ultimo anno Neronis usque ad Trajanum non possunt simul sub regibus stare. In loco annorum enim Clementis, quibus post Petrum cum Lino et Cletis, si simul post Petrum vivi fuerunt, vel cum Cletis tantum Clemens cathedram tenuit, Linus et Cletus sunt positi; et in loco Anaclei papæ, qui post Clementem decem annis successit, Clemens positus.

94. 8. [LXXII] (HIER.) *Silvanus et Priscus*. Quintilianus, ex Hispania Calagurritanus, primus Rome publicam scolam et salarium e fisco accepit et claruit.

95. 9. [LXXIII] (HIER.) *Asprenas et Clemens*. Domitianus plurimos nobilium in exilium mittit atque occidit; mathematicos et philosophos Romana¹²⁰ urbe pepulit.

96. 10. [LXXIV] (HIER.) *Domitianus 9. et Clemens 2*. Multa opera in Roma facta, in quibus Capitolium, forum transitorium, divorum porticus, Isium ac Serapium, stadium, horrea piperaza, Vespasiani templum, Minerva Calchidica, odium, forum Trajani¹²¹, thermæ Trajanæ et Ticianæ, senatus, ludus matutinus, mica aurea. [His consulibus Anacleus papa obiit, secundum gesta pontificum.]

97. 11. [LXXV] (HIER.) *Nerva 2 et Rufus*. Domitianus de Dacis et Germanis triumphavit. Domitianus tantæ superbæ fuit, ut aureas et argenteas statuas sibi in Capitolio poni iussit.

98. 12. [LXXVI] (HIER.) *Fulvius et Veius*. Maxima virginum Vestalium Cornelia convicta stupri, juxta legem viva defossa est. Domitianus prohibuit vites in urbibus seri.

99. 13. [LXXVII] (HIER.) *Sabinus et Antoninus*. Fl. Ioseppus vicessimum librum antiquitatum hujus temporis scribit. Domitianus multos nobilium perdidit et quosdam in exilium misit.

[Cod. in marg., Persecutio secunda.]

100. 14. [LXXVIII] (HIER.) *Nerva 3. et Trajanus 5*. Secundus post Neronem Domitianus Christianos persequitur; et sub eo apostolus Johannes in ferventis olei dolium ante portam Latinam Rome missus (REG., BEDA, HIER.), sed nihil lessus tamen, quia a corruptione carnis erat immunis; deinde in Pathum insulam religatus apocalipsin vidit, quam Iheronimus interpretatus est. [His consulibus Clemens papa passus est, secundum gesta pontificum.]

101. 15. [LXXIX]¹²² (HIER.) *Senecio et Palma*. Domitianus rursum philosophos et mathematicos Romæ

A per edictum extrudit. Apollonius Tyanus et Eufrates insignes philosophi habentur. Romæ 6 Kal. Mai natalis Anaclei papæ et martyris, sub Domitiano passi (BEDA, MARI.), qui memoriam beati Petri construxit et composuit, ubi episcopi reconderentur (Lib. pont.).

Evagrius papa 3. annis 10. mensibus 2.

102. 16. [LXXX] (HIER.) *Trajanus 4. et Fronto*. Domitianus eos qui de genere David erant interficere jussit, ut nullus Judeorum regni reliquus foret. Scribit Brutius, plurimos Christianorum sub Domitiano fecisse martirium, inter quos et Flavianum Domicilam, Flavi Clementis consulis ex sorore neptem, in insulam Pontianam relegatam, quia se Christianam esse testata¹²³ est. (H. R.) Multa signa atque portenta Romæ et toto orbe facta. Domitianus suorum conjuratione occisus est in palatio, anno ætatis 35, et per vispitiones ignobiliter portatus, [et Nerva successit, his consulibus, Cassiodoro teste].

Romanorum 15. Nerva, Josebio et Beda teste, regnavit anno 4, mensibus 4, diebus 8, hoc est usque ad Kal. Martii, in anno 70. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

103. 1. [LXXXI] (HIER.) *Trajanus 5. et Ofitus*. Alexandriæ 3. episcopus Cerdo annis 11. Senatus decrevit ut omnia quæ Domitianus statuerat in irritum deduceretur. Itaque multi quos injuste jecerat de exilio reversi, nonnulla bona propria recipiunt.

104. 2. [LXXXII] (HIER.) *Senecio 2. et Sura*. Aiunt et apostolus Johannem inter reversos de exilio solutum, Ephesum revertisse; in qua urbe et hospitium et amicos amantissimos sui habebat. (BEDA.) Evangelium quoque contra hereticos conscribit, Justus a Tiberiade Judeorum scriptor agnoscitur. (HIER.) Rome passus Eutices, Victorinus et Mauro; apud Amiterninam urbem Victorinus episcopus, frater Severini. (REG.) Nerva obiit in ortis Salustianis, 72. ætatis anno, cum jam Trajanum adoptasset in filium, [his consulibus, teste Cassiodoro]. (HIER.) Trajanus, Agrippine filius, in Gallis imperator factus, natus Italice in Hispania.

Romanorum 14. regnavit Trajanus annis 19, mensibus 6, diebus 15, teste omne historico hoc est usque Kalendas Septembris, in anno 89. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

105. 1. [LXXXIII] (HIER.) *Trajanus 6. et Maximus*. Decreto senatus Nerva in deos relatus.

[Cod. in margine. Ciclus sol. incipit.]

106. 2. [LXXXIV] (cf. BEDA.) *Senecio 3 et Sura*. Hoc anno, id est 84^a incarnationis secundum Dio-

VARIE LECTIONES.

¹²⁰ romamana 1. ¹²¹ ni post add. 1. ¹²² Inde ab hoc anno etiam papæ in dextero margine ponuntur qui ad hos annos pertinent, sed secunda manu: 101. 79: Cletus papa secundum Eusebium ann. 12. -- 113. (91.) Clemens papa sec. Eusebium ann. 9. etc. ¹²³ testa 1.

NOTÆ.

(123) Non Anacleum sed Cletum Eusebius tam in Chron. quam in Hist. eccl. prætermisit.

nissum, in fine diei Dominici subsequente, 6 Kal. A
Januarii, posset Johannes dormire.

107. 3. [LXXXV] (HIER.) *Urbanus et Marcellus*.
Hirenus ¹²⁴ enim episcopus scribit Johannem apo-
stolum usque ad Trajani tempora permansisse. Post
quam discipuli ejus insignes fuerunt Papias Hiero-
politanus episcopus et Polycarpus Zmirneus et Igna-
tius Antiochenus episcopus.

108. 4. [LXXXVI] (HIER.) *Condidus et Quadratus*.
Trajanus de Dacis Scithis triumphavit.

109. 5. [LXXXVII] (HIER.) *Commodus et Cerealis*. Tra-
janus, victo rege Decibalo, Daciam facit provinciam.

110. 6. [LXXXVIII] (HIER.) *Senecio 4. et Sura 3*.
Hiberius ¹²⁵, Sarmatas Orozonois, Arabas, Bospor-
anos, Colcos in fidem accepit, Seleuciam et Tesi-
fontem, Babilonem occupavit et tenuit. In mare
Rubro classem instituit, ut per eam Indię fines
vastaret.

111. 7. [LXXXIX] (HIER.) *Callus et Bradua*. Romę
aurea Domus incenditur. Hoc anno dominicus dies
6 Kal. Jan. contigit, quo forte sanctus Johannes
obiit. [Decretalis epistola Evaristi papę (ep. 2, Conc.
p. 71) data est Gallo et Bradua viris clarissimis
consulibus sub quibus passus secundum gesta ponti-
ficum.]

112. 8. [XC] (HIER.) *Africanus et Crispinus*. Terre
motu quatuor urbes Asię subversę, Elea, Mirina,
Pitaneę, Gimeę, et Grecię duę Opitiorum et Ori-
torum.

113. 9. [XCI] (HIER.) *Crispinus 2 et Solenus*.
Alexandrinę ecclesię 4 episcopus ordinatus nomine
Primus annis 11 Evaristus papa obiit 10 Kal. Jan.

114. 10. [XCII] *Pisso et Rusticus*.
Alexander papa 4 post Petrum annis 10, men-
sibus 5.

[cod. ad marg. Persecutio tertia.]

(BEDA, EUS. Hist. eccl. III, 132) Trajano Christiano-
nos persequente, Simon, qui et Simon, filius Cleopę,
qui post Jacobum Hierosolimis tenebat episcopatum,
crucifigitur, omnibus mirantibus, et ipso iudice, ut
120 annorum senex crucis supplicium pertulisset.

115. 11. [XCIII] (HIER.) *Trajanus et Africanus 2*.
Ignatius quoque Antiochenę [ecclesię] episcopus
Romam perductus, bestiis traditus; post quem ter-
tius constituitur episcopus Oron. Plinius Secundus,
cum quandam provinciam, et in magistratu suo plu-
rimos Christianorum interfecisset, multitudo eorum
perterritis, quęsivit de Trajano, quid facto ¹²⁶ opus,
et nuncians, et preter obstinationem non sacrificandi
et antelucanos coęptus ¹²⁷ ad canendum cuidam
Christo ut Deo, nihil apud eos reperiri; preterea
ad confederandam disciplinam vetari ab his homici-
dia, furta, adulteria, latrocinia et his similia. Ad
quem commotus Trajanus rescripsit, hoc genus qui-
dem ¹²⁸ inquirendos non esse, oblatos vero punien-

dos. Tertulianus refert in Apologetico. [Alexander
papa constituit aquam sparsionis cum sale benedicto
in habitaculis hominum spargi (L. pont.).]

116. 12. [XCIV] (HIER.) *Celsus et Crispinus*. Plinius
Secundus Novocomensis orator et historicus insignis
habetur; cujus plurima ingenia opera exstant.

117. 13. [XCV] (HIER.) *Asta et Piso*. Tres Galatię
civitates terrę motu erutę. Pantheon Romę fulmine
concrematum.

118. 14. [XCVI] (HIER.) *Messala et Pedon*. Post
Justum ecclesię Hierosolimitanę episcopatum 4 sus-
cepit Zaceus.

119. 15. [XCVII] *Emilius et Vetus*. Post ¹²⁹ quem
5 Tobias; cui succedit 6 Benjamin, ac deinde 7
Johannes, 8 Mathathias; in cujus locum 9 consti-
tuitur Philippus.

120. 16. [XCVIII] (HIER.) *Niger et Apronianus*.
Trajanus, Armeniam, Assiriam et Messopotamiam
fecit provincias.

121. 17. [XCIX] (HIER.) *Clarus et Alexander*.
Judai qui Lybie erant adversus cohabitatores alieni-
genas dimicant; similiter in Agypto et in Alexandria;
apud Cirinen quoque et Thebaiden magna seditione
contendunt; verum gentilium pars superat in
Alexandria.

122. 18. [C] (HIER.) *Adrianus et Salinator*. Judei
Messopotamię rebellantibus, precepit imperator Tra-
janus Lissia Quietio, ut provinciam exterminaret; et
adversus quos Quietus aciem instruens infinita milia
eorum interfecit. Ob hoc procurator Judę ab im-
peratore decernitur. Salaminam urbem Cipri, inter-
fectis in ea gentibus, subvertere Judę.

123. 19. [CI] (ADONIS Mart.) *Adrianus 2 et Rusti-
cus*. Alexandrię pape passio 5 Non. Mai., Rome via
Numentana, ab Urbe miliario 7, cum Eventio et
Theodolo presbeteris, sub Trajano imperatore, iudice
autem Auriliano decollatus; siquidem Adrianus non
adhuc imperabat, sicut ¹³⁰ in martirologio legitur.

Sixtus papa quintus, annis 10, mensibus 11. Qui
constituit in decretis ut sacra mysteria non tracten-
tur nisi a sacris ministris, et ut intra actionem mis-
sarum Sanctus, sanctus, sanctus cantaretur et
reliqua usque « Osanna in excelsis. » (Cf. Lib. pont.)

(REG.) Rome passi sunt Clemens et Alexander
pape, Quirinus cum filio, Balbina, Sulpicius et Ser-
villianus, Domitilla et Seraphia virgines, Nereus,
Achilleus, Ignatius, Antiochenus episcopus, discipu-
lus Johannis.

124. 20. [CII] (Cass.) *Servilius et Fulvius*. His con-
sulibus, Cassiodoro teste, Trajanus apud Seleuciam
Hesauria profluvio ventris obiit, anno etatis 63.
mense 9, die 4. Mensis autem 9 anni est secundum
Latinos Septimber. (HIER.) Ossa autem Trajani in
urnam auream conlata, et in foro sub columna pos-
ita, solusque omnium intra urbem sepultus.

VARIE LECTIONES.

¹²⁴ Hęc cum a. .00 conjungenda sunt. ¹²⁵ lege Hiberos. Cum præcedentibus conjungere debes. ¹²⁶ facio
1. Scribendum erat cum Hieronimo: opus esset, nuncians ei. ¹²⁷ lege cætus. ¹²⁸ quidam 1? ¹²⁹ Cum
a. 118 conjungenda sunt. ¹³⁰ sed 1?

Romanorum 15. *Adriannus secundum Romanum historiam regnavit annis 21, mensibus 10, diebus 20*, hoc est usque ad Kal. Augusti, in anno 111 post passionem Domini. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

125. 1. [ciii] (Hier.) *Vernus et Auger*. *Adriannus* Italice in Hispania natus, consobrinus Trajani filius fuit. *Hadriannus* Alexandriam a Romanis subversam publicis restauravit expensis. *Hadriannus* Traiani invadens gloriæ, de Assiria, Mesopotamia, Armenia, quas ille provincias fecerat, revocavit exercitum.

126. 2. [civ] (Hier.) *Ariola et Pansa*. *Hadriannus* Judeos capit, secundo contra Romanos rebellantes. *Senatus* Trajanum in deos refert. *Hadriannus* eruditissimus in utraque lingua, sed puerorum parum continens fuit.

127. 3. [cv] (Hier.) *Paternus et Torquatus*. *Adriannus* reliqua tributa urbibus relaxavit, earum pupillæ incensis; plurimos etiam tributis liberos prestitit. *Plutarchus* Cheronensis et *Sextus* et *Agathobolus* et *Cæcilius* philosophi insignes habentur.

128. 4. [cvi] (Hier.) *Gabrio et Aproninus*. *Bellum* contra Sauronatas gestum. Terræ motu facto, *Nicomedia* ruit, et *Nicea* ¹⁵¹ urbis plurimæ everse sunt, ad quarum instaurationem *Hadriannus* de publico est largitus impensas.

129. 5. [cvii] (Hier.) *Assianus et Quintus*. *Eufrates* Stoicus philosophus moritur. *Hadriannus* in Libiam, quæ a *Judeis* vastata ¹⁵² fuerat, colonias deducit.

130. 6. [cviii] (Hier.) *Vernus et Ambigius*. *Hadriannus* Atheniensibus leges petentibus ex *Draconis* et *Solonis* reliquorumque libris jura composuit.

131. 7. [cix] (Hier.) *Gallicanus et Titianus*. *Cæsius* *Fluvius* Eleusinam inundavit, quem *Adriannus* ¹⁵³ ponte ¹⁵⁴ conjungens Athenis hiemem exegit.

132. 8. [cx] (Hier.) *Torquatus et Libo*. *Hierosolymis* 10 post *Philippum* constituitur episcopus *Seneca*. Post quem 11 *Justus*, cui succedit 12 *Levi*, post quem 13 *Efres*, 14 *Jesses*, 15 *Judas*. Hi omnes usque ad eversionem, quam ab *Adriano* perpressa est *Hierusalem*, ex circumcissione hi episcopi prefuerunt.

133. 9. [cxii] (Hier.) *Cellus et Marcellinus*. *Hadriannus* sacris Eleusine initiatus, multa Atheniensibus dona largitur. *Quadratus*, discipulus apostolorum, et *Aristides* Atheniensis, noster philosophus, libros pro Christiana religione *Hadriano* dedere composuit.

[Cod. in marg. Ciclus solis inc.]

134. 10. [cxiii] (Hier.) *Pontianus et Rufus*. *Et* *Serenus* *Granius* legatus, vir adprimæ nobilitatis, literas ad imperatorem misit, iniquum esse dicens clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi et sine ullo crimine nominis tantum et sectæ reos fieri.

135. 11. [cxiiii] (Hier.) *Anourinus et Sergianus*

A *Quibus* ¹⁵⁵ commotus *Adraannus*, *Minutius* *Fundanus* proconsuli Asiæ scripsit, sine objectu criminum Christianos non condemnandos; cuius epistolæ usque ad nostram memoriam clarat exemplum. Imperator *Adriannus* pater patriæ appellatur.

136. 12. [cxv] (Alox. Mart.) *Teberinus et Silanus*. *Sextus* papa passus 8 Idus April.

[Cf. Lib. pont. Alox. Mart., Hier.) *Thelesphorus* papa 6 post *Petrum*, annis 11. *Hic* constituitur ut 7 hebdomadas plenas ante pascha omnes clerici a carne jejuni et in nocte natalis Domini missæ celebrarentur et ut apud missam «Gloria in excelsis» cantaretur.

Antiochie constituitur 4 episcopus *Cornelius*. *Nicapolis* et *Cessarea* terræ motu conciderunt.

137. 13. [cxvi] (Hier.) *Sergius et Vernus*. *Antinous* B puer regis eximie pulcritudinis in Egipto moritur, quem *Adriannus* vehementer deplorans — nam in deliciis habuerat — in deos refertur; ex cuius nomine etiam urbs appellata est. *Alexandrinæ* ecclesiæ 6 episcopus prefit *Heumines* annis 13.

138. 14. [cxvii] (Hier.) *Pompeianus et Atilianus*. *Templum* *Rome* et *Veneris* sub *Adriano* in Urbe factum est. *Salvius* *Julianus* perpetuum composuit edictum.

139. 15. [cxviii] (Hier.) *Pompeianus 2 et Commodus*. *Hadriannus* Athenis hiemem exigens, *Eleusinam* invisit. *Hadriannus* cum insignes et plurimas reles Athenis fecisset, agonem edidit bibliothecamque extruxit.

140. 16. [cxix] (Hier.) *Lalins et Albinus*. *Judei* in arma versi, *Palestinam* depopulati sunt, tenente provinciam *Tinio* *Rufo* cui ad obprimendos rebelles *Hadriannus* misit exercitum. *Favorinus* et *Polemo* rethores insignes habentur.

141. 17. [cxx] (Hier.) *Camerinus et Niger*. *Basilides* heresiarches in *Alexandria* commoratur, a quo *Gnostici*. *Chochebas* dux *Judaicæ* factionis, nolentes sibi Christianos adversus militem Romanum ferre subsidium omnimodis cruciatibus necat ¹⁵⁶.

142. 18. [cxxi] (Hier.) *Antonius et Presens*. *Belum* *Judaicum*, quod in *Palestina* gerebatur, finem accepit, rebus *Judeorum* penitus oppressis; ex quo tempore etiam introeundi eis *Hierosolimam* licentia ablata est.

143. 19. [cxxii] (Hier.) *Antonius 2 et Presens 2*. D *Primum* ¹⁵⁷ Dei nutu, sicut prophete vaticinati sunt, deinde Romanis interdictionibus. *Hierosolimæ* primus ex gentibus constituitur *Marcus*, cessantibus episcopis his qui fuerunt ex *Judeis*, numero 15, a passione Domini per annos 107 [sicut *Eusebius* et *Beda* perhibent. Da igitur annos 54 Domini usque in passionem, sunt 54 et 107, 141 anni, usque ad annum quo omnes *Judei* ex *Hierusalem* sunt projecti.]

144. 20. [cxxiii] (Hier.) *Severus et Syllanus*. *Ælia* ab *Ælio* *Adriano* condita est, in fronte ejus portæ

VARIE LECTIONES.

¹⁵¹ lege vicinæ urbes. ¹⁵² vasta 1. ¹⁵³ *Adra* *Adriannus* 2. ¹⁵⁴ lege ponte. ¹⁵⁵ *Ad unum* *precedentem* *certinent*. ¹⁵⁶ necati 1. ¹⁵⁷ ita 1. sed conjungenda sunt cum a. 132.

qua Bethalem egredimur sus scalptus ¹⁵⁸ in marmore A significans Romanæ potestati subiacere Judeos. Nonnulli a Tito Æliano, filio Vespasiani, exstructum arbitrantur. [Hieronymus ¹⁵⁹ (ep. 49, ad Paulinum) : « Ab Adriani temporibus usque ad imperium Constantini per annos circiter 180, in loco resurrectionis Domini simulacrum Jovis, in crucis rupe statua ¹⁶⁰ ex more ¹⁶¹ Veneris a gentilibus possita colebatur, estimantibus persecutionis auctoribus quod tollerent fidem nobis resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluisent. »]

145. 21. [CXXIII] (Isid.) *Rufinus et Torquatus*. Hoc tempore erat Aquila Ponticus secundus interpretes post septuaginta interpretes, [qui Scripturam de Hebreo transtulit]. Thelesforus papa passus Nonas Januar. (Apon. Mart.).

Hyginus papa 7 post Petrum annis 4. Hic constituit clerum et distribuit ecclesiasticos gradus (cf. Lib. I pont.).

(Ad. Mart. REC.) Rome passi sunt Sixtus et Thelesforus papa, Cretulius Sabina et Seraflia virgines; apud Messanam civitatem Apuliæ Eleutherius episcopus cum Anthia matre, Dionisius episcopus Ariopagia; apud Tiburnam urbem Italiæ Simphorossa cum septem filiis suis; apud Athenas Quadratus et et Aristides clarescunt.

(Cass., H. R.) Iis consilibus Adrianus intercutis aquæ morbo apud Baias in Campania anno ætatis 61 [obiit], imperii autem anno 21, mense 10, die 20, sicut in Romana historia habetur. Cui successit Antonius Pius. Sub quo sequentes consules fuerunt, C teste Cassiodoro. Orossius sic :

Romanorum Titus Antoninus cognomento Pius 15 imperator a Julio Casare, segregatis a numero principum Galba Othone et Vitellio, regnavit cum liberis suis Aurelio et Lucio viginti et non plenis tribus annis. Hæc Orossius (VII, 14). Mensibus item tribus, secundum Eusebium et Bedam, hoc est usque Kal. Novembr., in anno 134 post passionem Domini. Quia autem mos erat historicorum, ut imperatori deponerent annum in quo moriretur vel regno difficeret, ideo potest dici quod non plenis viginti tribus annis Antonius Pius regnavit, cum non usque in finem anni vixit.

146. 1. [CXXIV] (Isid.) *Torquatus 2 et Herodes*. [Iste Pius dictus, quia in omni regno Romano hominibus debita relaxavit.]

147. 2. [CXXV] (Hier.) *Arvoia et Maximus*. [Inde Antoninus pater patriæ appellatus.]

148. 5. [CXXVI] (Hier.) *Antoninus 5 et Anreius*. Sub Higinio Romanæ urbis episcopo Valentinus her s'arches et Cerdio, magister Margionis, Romam venerunt.

149. 4. [CXXVII] (Hier.) *Gratus et Selencus* Justinus philosophus librum pro nostra religione conscriptum Antonio tradidit. Yginus papa obiit 4 Idus Januarii (Ad. Mart.).

Pius papa octabus post Petrum annis 15

150. 5. [CXXVIII] (Lib. pont., Beda.) *Antonius 4. et Aurelius*. Sub pio papa Hermes scribit librum qui dicitur Pastoris, in quo preceptum angeli continetur ut pascha die Dominico celebraretur.

151. 6. [CXXIX] (Hier.) *Largus et Messalianus*. Antiochiæ 5. constituitur episcopus Eros.

152. 7. [CXXX] (Hier.) *Torquatus 5. et Julianus*. Alexandriæ 7. episcopatum suscepit Marcus annis decem.

153. 8. [CXXXI] (Hier.) *Orfiscus et Priscus*. Valentinus hereticus agnoscitur et permanet usque ad Anicetum papam.

154. 9. [CXXXII] (Hier.) *Gabrio et Velus*. Meso-medes Cretensis chitaricorum carminum musicus poeta cognoscitur.

[Cod. in marg., Cielus 8 decen. inc. ind. 1.]

155. 10. [CXXXIII] (Isid.) *Gordianus et Maximus*. Marcheon heresiarches agnoscitur.

156. 11. [CXXXIV] (Hier.) *Gabrio 2. et Romulus*. Taurus Beriticus Platonice sectæ philosophus clarus habetur.

157. 12. [CXXXV] (Hier.) *Presens et Rufus*. Arrianus philosophus Nicomidenasis agnoscitur.

158. 13. [CXXXVI] (Hier.) *Commodus et Laternus*. Et Mamimus ¹⁶² Tirius. Apollonius Stoicus, natione Chalcidicus.

159. 14. [CXXXVII] (Hier.) *Verus et Sabinus*. Et ¹⁶³ Basilides Scitopolitanus philosophi ¹⁶⁴ illustres habentur

160. 15. [CXXXVIII] (Hier.) *Sylvanus et Angurinus*. Qui ¹⁶⁵ Verissimi quoque cæsaris preceptores fuerunt.

161. 16. [CXXXIX] (Hier.) *Barbarus et Regulus*. Alexandriæ æclesiæ 8. episcopus pre-fuit Celadican annis 14.

[Cod. in marg., Cielus solaris inc., et infra, Quarta persecutio.]

162. 17. [CXL] (Hier.) *Tertullus et Sacerdos*. Cresens Cinicus agnoscitur, qui Justino, nostri dogmatis philosophi, quia se gulosum ¹⁶⁶ et prevaricatorem coarguebat, persecutionem suscitavit, in qua ille gloriose pro Christo sanguinem fudit.

163. 18. [CXLI] (Isid.) *Quintillius et Priscus*. Gallianus medicus Pergamo genitus.

164. 19. [CXLII] (Hier.) *Verus et Bradna*. Pius papa obiit [5. Idus Julii ¹⁶⁷]. (Cl. Lib. pont Ad. mart.)

Anicetus papa 9. post Petrum, annis 11, mensibus

VARIE LECTIONES.

¹⁵⁸ suscalptus 1. ¹⁵⁹ leguntur sec. man. in margine f. 115. sine signo loci. ¹⁶⁰ statuta corr. statua 1. ¹⁶¹ lege marmore. ¹⁶² lege Maximus. Hæc ad a. 157. pertinent. ¹⁶³ philopli 1. ¹⁶⁴ ita dicta sunt, sed pertinent ad a. 158. ¹⁶⁵ post philosophi lacuna relicta, in marg. signo apposito ita expletur : a se gulosum. ¹⁶⁶ post add. in margine, sed prima manu ut videtur, 1.

4. Hic constituit ne clericus comam nutriret, juxta A
preceptum apostoli.

165. 20. [CXLIII] (HIER.) Antoninus 5. et Aurelius

3. Sub Anniceto papa Policarpus Romam veniens, multos ab heretica labe castigavit, qui Valentini et Gerdonis fuerant nuper doctrina corrupti.

166. 21. [CXLIV] (BEDA.) Antoninus 6. et Aurelius

4. Hierosolimarum episcopatum post ¹²⁷ Marcum 17. suscepit Cassianus, post quem 18. Publius, cui successit 19. Maximus, 20 Julianus, 21. Gaianus, 22. Simmachus, 23. Gaius, 24. Julianus, 25 Capito.

167. 22. [CXLV] (HIER.) Antoninus 7. et Aurelius 5.

168. 23. [CXLVI] (CASS.) Proconsul. Antoninus et Aurelius ¹²⁸. Antonius Pius apud Lorum villam suam 12. ab Urbe miliaro moritur, his consulibus teste Cassiodoro. Cui successerunt filii sui, id est Marcus Antoninus Verus et Lucius Annianus et Antoninus Severus. Sub quibus hi consules fuerunt sequentes.

Romanorum 17. Marcus Antoninus Verus cum fratre Lucio Commodo post patrem regnavit annis 19. mense 1, hoc est usque Kgl. Decembris in anno 153. post passionem.

169. 1. [CXLVII] (HIER.) Duo augusti consules. Hi primum æquo jure imperium administraverunt, cum usque ad hoc tempus singuli augusti fuerunt.

170. 2. [CXLVIII] (HIER.) Rusticus et Aquilinus. Lucio cesari Athenis sacrificanti ignis in cælo ab occidente in orientem ferri vissus est.

171. 3. [CLXIX] (HIER.) Lalejanus et Pastor. Vologessus rex Parthorum vicinas sibi Romanas provincias depopulatus est.

172. 4. [CL] (HIER.) Marcinus et Celsus. Fronto orator insignis habetur, qui Antoninum Verum Latinis litteris erudit. Seleucia Assirice urbs cum trecentis milibus hominum a Romanis capta.

173. 5. [CLII] (HIER.) Orsitus et Pudens. Apud Pissas Peregrinus philosophus, rogo ex ¹²⁹ lignis composuerat incensis, semetipsum projecit. Lucius cessar de Parthis cum fratre triumphavit.

174. 6. [CLIII] (HIER.) Pudens 2. et Pollio. Alexandriae æclesiæ 9. episcopus prefuit Agrippinus annis 12. Persecutione orta in Assia, Policarpus et Pionius facere martirium, quorum scripte quoque passionis feruntur. Plurimi in Gallia gloriosse ob nomen Christi interfecti; quorum-usque presentem diem condita libris certamina perseverant.

175. 7. [CLIII] (HIER.) Verus et Quadratus. Lues multas provincias occupavit, Roma ex parte occupata. Romani contra Germanos, Marcomanos, Quados, Sarmatas, Dacos dimicant.

176. 8. [CLIV] (AD. MART.) Apronianus et Paulus. Annicetus papa passus 16. Kal. Maii.

Soter papa 10. post Petrum annis 9; qui constituit ut nulla monacha pallam sacramentali in æclesiæ confingeret, neque incensum poneret.

(HIER.) Antiochiæ 7. ¹³⁰ episcopus ordinatur ¹³¹ Theophilus cujus plurima ingenii operat exstant. L. imperator anno regni 9. sive, ut quidam putant, 11. inter Concordiam et Altimum apoplexi extinctus est, sedens cum fratre in vehiculo.

177. 9. [CLV] (HIER.) Priscus et Appollinaris. Antonino imperatori inclito Asianus Sardens ¹³² appollogeticum Christianis tradidit. Appollinaris Asianus Hieropolitanus episcopus insignis habetur.

178. 10. [CLVI] (HIER.) Cethecus et Clarus. [Decretalis epistola Soteri pape (ep. 2, Conc. p. 101) data est Cetheco et Claro viris clarissimis consulibus.] Dionissius episcopus Corinthiorum clarus habetur, et Pinnitus Cretensis vir eloquentissimus.

179. 11. [CLVII] (HIER.) Severus et Herennianus. Pseudopropheta quæ Catafrigas nominatur accepit exordium, auctore Montano et Priscilla Maximillaque insanis vatibus. Tatianus hereticus agnoscitur, a quo Engraticæ.

180. 12. [CLVIII] (HIER.) Orfitus et Pluton. Bardesanes alterius hereseos princeps notus efficitur. Oppianus Cilex poeta cognoscitur; qui æliatica miro splendore conscripsit. Tanta per totum orbem pestilentia fuit, ut pene usque ad internicionem Romanus exercitus deletus sit.

181. 13. [CLIX] (HIER.) Severus et Pompeianus. Imperator Antonius multis adversum se nascentibus bellis sepe ipse intererat, sepe duces nobilissimos destinabat.

182. 14. [CLX] (HIER.) Callus et Flaccus. In ¹³³ quibus semel Pertinaci et exercitui, qui cum eo in Quadorum regione pugnabat, siti oppressis, pluvia divinitus missa est; cum e contrario Germanos et Sarmatas flumina ¹³⁴ persequerentur et plurimos eorum interficerent.

183. 15. [CLXI] (HIER.) Pissus et Julianus. Extant litteræ M. Aurelii gravissimi imperatoris, quibus illam Germanicam situm Christianorum forte militum precationibus impetrato imbrii ¹³⁵ discussam contestantur.

184. 16. [CLXII] (HIER.) Pollio et Aper. Atticus Platonice sectæ philosophus agnoscitur. Sotter papa obiit 11. Kal. Maii. (AD. MART.)

(BEDA.) Eleuterius papa 11. annis 10, mense uno.

(HIER.) Lucius Britanniæ rex ab Eleuterio papa per epistolam Christianum se fieri impetrat. Antiochiæ 7. constituitur episcopus Maximus.

VARIE LECTIONES.

¹²⁷ reliqua a. 167. scripta sunt. ¹²⁸ Hoc anno in marg. sec. manu leguntur: ut Beda dicit in historia Anglorum; quæ quid sibi velint nescio. Beda I, 4. Marcum Antoninum Verum et Aurelium Commodum nominat; sed cf. a. 201. ¹²⁹ lege quem ex. l. c. incenso. ¹³⁰ lege VI. ¹³¹ ordinator 1. ¹³² lege Sardensis. ¹³³ Pertinent ad. a. 181. ¹³⁴ lege fulmina. ¹³⁵ i. e. imbrii.

185. 17. [CLXIII] (HIER.) *Commodus et Quintillus*. Antonius Commodum filium suum consortem regni facit. Antonius cum filio de hostibus triumphavit, quos, per triennium apud Carnuntum habens statia castra, vastaverat.

186. 18. [CLXIV] (HIER.) *Orfitus et Rufus*. Imperatores multis multa largiti sunt, et pecuniam, quæ fisco debebatur, provinciis concedentes, tabulas debitorum in medio Romanæ urbis foro igne incendi precipiunt, ac ne quid bonitati deesset, seniores quasque leges novis constitutionibus temperaverunt. (REG.) Romæ passus Annicetus papa, Symmetrius presbiter, Felicitas cum septem filiis, Julius, Antonius, Eusebius, Potentianus, Peregrinus, Vincentius; apud Sebasteum Armeniæ minoris multi martires sub Agriculo iudice; apud Spoletum Concordius; apud Smirnam Policarpus episcopus, discipulus Johannis, item Germanicus et Pionius; apud Apamiam Alexander et Gaius; apud Cretam urbem Cortinæ Philippus episcopus; apud Pergamum urbem Assiæ Carpus episcopus, Papyrius diaconus, Justinus philosophus; apud Lugdunum Galliæ Hirenus episcopus cum multis, Fotinus episcopus ejusdem urbis, et Blandina cum aliis 68, Epipodius et Alexander; in Siria Corona et Victor; Mediolanis Faustus; Gabilone Marcellus; item in territorio Cabillonensi castro Trenorio Valerianus; in Alexandria Tholomeus et Lucius¹⁸⁶.

187. 19. [CLXV] (HIER.) *Commodus 2. et Verus*. Antoninus post victoriam adeo in editione munerum magnificus fuit, ut centum simul leones exhiberit. Commodus a senatu augustus appellatur. Zmurna urbs Assiæ terre motu ruit; ad cujus instaurationem decennalis tributorum immunitas data est. Alexandriæ ecclesiæ episcopatum sortitus est Julianus 10. annis 10. (Cass.) His¹⁸⁷ consulibus, teste Casiodoro, Antoninus in Pannonia morbo perit, anno ætatis 61; cui successit Commodus, filius suus. Sub quo sequentes consules fuerunt, teste Casiodoro.

Romanorum 18. Commodus secundum omnes regnavit annis 13, mensibus item 8, juxta historiam Romanam, hoc est Kal. Augusti, in anno 167. post passionem.

188. 1. [CLXVI] (HIER.) *Presens et Gordianus* Commodus de Germanis triumphavit.

189. 2. [CLXVII] (HIER.) *Commodus 3. et Rufus*. Templum Sarapidis Alexandrinæ incensum.

[Cod. in marg., Ciclus solis inc.]

190. 3. [CLXVIII] (HIER.) *Manmertinus et Rufus*. Hirenus episcopus Lugdunensis insignis habetur.

191. 4. [CLXIX] (HIER.) *Commodus 4. et Victorinus*. Thermæ Commodianæ Romæ factæ.

192. 5. [CLXX] (HIER.) *Marullus et Helianus*.

Commodus Septembrem mensem nomine suo appellavit.

[Cod. in marg., Ciclus decimus decennov. cieli magni inc. ind. nona.]

193. 6. [CLXXI] (HIER.) *Maternus et Bradua*. Hierosolimis 26. ordinatus episcopus Maximus; post quem 27. Antoninus, 28. Valens, 29. Dulcianus, 30. Narcissus, 31. Dius, 32. Germanio, 33. Gordius, 34. rursum Narcissus. Tantis apud Hierosolimam episcopis, non potuimus discernere tempora, eo quod usque in presentem diem episcopatus eorum anni minime salvarentur. (ep. 2, p. 101) In Capitolium fulmen ruit, et magna inflammatione facta, bibliotheca et vicina quaque aedes concremata. [Decretalis epistola Eleuterii papæ data est Materno et Bradua VV., id est viris venerabilibus, CC., id est clarissimis consulibus.]

194. 7. [CLXXII] (HIER.) *Commodus 5. et Gabrio*. Commodus multos nobilium interfecit.

195. 8. [CLXXIII] (HIER.) *Crispinus et Helianus*. Commodus et¹⁹⁵ spectacula populo Romano prebet insignia.

196. 9. [CLXXIV] (ISID.) *Fuscianus et Silanus*. Theodotio Elessius interpres tertius habetur.

197. 10. [CLXXV] (HIER.) *Duo et¹⁹⁷ Sillani*. Alexandria 11. constituitur episcopus Demetrius annis 43. Commodus imperator, colossi capite sublato, suæ imaginis caput jussit imponi.

198. 11. [CLXXVI] (HIER.) *Commodus 6. et Septimianus*. Serapio 9. Antiochiæ episcopus ordinatus.

199. 12. [CLXXVII] (HIER.) *Apronianus et Bradua*. Incendio Romæ facto, palatium et edes Vestæ plurimæque Urbis pars solo coequeatur. Eleuterius papa obiit 8. Kal. Junii. (Ad. Mart.)

Victor 12. papæ annis 10, mens. 16.

200. 13. [CLXXVIII] (p. 105.) *Commodus 7.*¹⁹⁹ et *Gravus*. De retalis¹⁹⁹ epistola Victoris papæ: « Victor Romæ ac universalis ecclesiæ archiepiscopus Theophilus episcopo et cunctis fratribus Alexandriæ Cristo famulantibus, salutem in Domino, » et reliqua. Hæc epistola data est 13 Kalendas Augusti, Commodus et Gravius viris venerabilibus clarissimis consulibus. (REG.) Multi in tempore hujus passi sunt ex his quos supra diximus. Sed propter similitudinem nominum imperatorum minime passiones discernuntur. Dicunt tamen quod Hirenus Lugdunensis episcopus sub isto passus.

201. 14. [CLXXIX.] *Commodus*¹⁹⁹ 8. et *Pertinax*. His consulibus, Casiodoro teste, Commodus strangulatur in domo Vestiliani; cui successit Pertinax. Sub quo hi consules fuerunt.

Romanorum 19. Helius Pertinax secundum omnes

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁶ educius 1. ¹⁸⁷ in marg. sup. hac regione legitur: Id. Ag. feria 2. quæ nescio quo pertineant. ¹⁸⁸ ex 1. ¹⁸⁹ ita etiam Cassiodori codices. ¹⁹⁰ 7. post add. 1. ¹⁹¹ D. e. V. p. scripta sunt a. 199. ¹⁹² Hoc anno iterum sec. manu in margine scriptum est: ut Beda dicit in historia Anglorum; quæ ad res. h. a. narratas spectare nequeunt.

regnavit mensibus sex, hoc est usque Kal. Februarii, in anno 168. post passionem.

202. 1. [CLXXX] (HIER.) *Flaccus et Clarus*. Pertinax sexagenario major, cum prefecturam Urbis egeret, ex se alius consulto imperare iussus est. Pertinax, obsecrante senatu ut uxorem augustam et filium cessarem appellaret, contradixit; sufficere sibi testatur quod ipse regnaret invitus. (BEDA.) Victor papa, datis late libellis, constituit ut pascha die Dominico, sicut et precessor ejus Eleterius, a 14. luna primi mensis usque in 21. celebraretur. Cujus decretis Theophilus, Cesareæ Palestine episcopus adjuvavit. Illis consulibus, teste Cassiodoro, Pertinax occiditur in palatio, scelere Juliani jurisperiti.

(H. R.) *Romanorum* 20. *Salvius Julianus secundum historiam Romanam* post Pertinacem invasit rem publicam, vir nobilis et jure peritissimus, nepos Salvi Juliani, qui sub D. Adriano perpetuum composuit edictum. Orosius sic (VII, 16): «Julianus, interfecto Pertinace, invasit imperium, sed mox a Severo apud pontem Mulvium bello civili victus, interfectus est, mense 7 postquam imperare cepit; et ita inter 173 Pertinacem et Julianum unus annus assumptus.» Hæc Orosius. Et hoc est usque Kalendas Septembris, in eodem anno 169 post passionem.

(Cass.) *Romanorum* 21. *Severus, provincia Tripolitana, natus oppido Lepti, regnavit annis 18, teste Cassiodoro, mensibus etiam 3 secundum historiam Romanam, hoc est usque Kalendas Decembris, in anno 186 post 173 passionem. Sub quo hi consules fuerunt.*

203. 1. [CLXXII] (HIER.) *Severus et Albinus*. Severus, provincia Tripolitana oppido Lepti, solus ex Africa usque in presentem diem Romanus imperator fuit, et in honorem Pertinacis, quem Julianus occiderat, Pertinacem se cognominari jussit, [eo 172 quod super 18 annos suos 6 mensibus regnavit (HIER.). Clemens Alexandrinæ ecclesiæ presbiter et Pantheus Stoicus philosophus in disputatione dogmatis nostri disertissimi habentur.

204. 2. [CLXXXII] (ISTD.) *Tertullus et Clemens*. Simmachus interpres quartus habetur. (JORD. de r. s.) [Sanarities 178 quidam Simmachus Judeorum factus prozelitus, divinas Scripturas ex Hebreo sermone in Grecam linguam transfudit, suamque condidit editionem.]

205. 3. [CLXXXIII] (HIER.) *Dexter et Priscus*. Narcissus episcopus Hierosolimarum et Theophilus Cesarientis. Policarpus quoque et Bachelus Assianæ provinciæ episcopus insignes habentur.

206. 4. [CLXXXIV] (HIER.) *Lateranus et Rufinus*. Quæstione orta in Asia inter episcopos, an secundum legem Moisi 14. mensis pascha observandum est, Victor Romanæ urbis episcopus, et Narcissus Hie-

rosolimarum, Policrates quoque et Hirenus et Bachelus plurimique ecclesiarum pastores, quid probabile visum fuerit, litteris ediderunt; quarum memoria ad nos usque perdurat. Decretali epistola Victoris papæ (ep. 2. p. 105) data Laterano et Rufino W. CC.

207. 5. [CLXXXV] (HIER.) *Scoturninus et Gallus*. Judaicum et Samariticum bellum motum.

208. 6. [CLXXXVI] (HIER.) *Anulinus et Fronto*. Severus Parthos et Adiabenos superavit, Arabasque interiores ita cecidit, ut regionem eorum Romanam provinciam fecerit.

209. 7. [CLXXXVII] *Severus 2 et Victorinus*. Ob 177 quæ Parthicus, Arabicus, Diabenicus, cognominatus est.

210. 8. [CLXXXVIII] (HIER.) *Fabianus et Mutianus*. Victor papa obiit [Kal. Ag. 178]. Severo imperante thermæ Severianæ Antiochiæ et Romæ Septizonium exstructum.

(Lib. pont.) *Zepherinus* 13. papa annis 9, qui constituit ut presentibus omnibus clericis et laicis fidelibus sive diaconus vel sacerdos ordinaretur, et a stantibus sacerdotibus missæ celebrarentur.

[Cod. in margine, Persecutio quinta Cielus 11. ind. 14.]

211. 9. [CLXXXIX] *Severus 3. et Antoninus*. Quinta persecutio Severus persequitur Christianos.

212. 10. [CXC] (HIER.) *Geta et Plautianus*. Leonides, Origenis pater, gloriosa martiri morte transfertur.

C 213. 11. [CXCI] (HIER.) *Chilo et libo*. Alexander ob confessionem Domini nominis insignis habetur.

214. 12. [CXCI] (HIER.) *Antonius 2. et Getha* 2. Clemens multa et varia conscribit.

215. 13. [CXCI] (HIER.) *Albinus et Aelianus*. Musanus nostræ philosophiæ scriptor agnoscitur.

216. 14. [CXCV] (HIER.) *Aper et Maximus*. Clodio Albino, qui se in Gallia cessarem fecerat, apud Lugdunum interfecto,

217. 15. [CXCV] *Antonius 3. et Getha*. Severus 179 in Britanno bellum transfert, ubi ut receptas provincias ab incursione barbarica faceret securiores, valium per 132 passuum milia a mare, ad mare duxit.

D 218. 16. [CXCVI] (HIER.) *Pompeianus et Aritus*. Tertullianus Afer, centurionis proconsularis filius, omnium [Cielus solis inc] ecclesiarum sermone celebratur.

219. 17. [CXCVII] (HIER.) *Faustinus et Rufus*. Origenis Alexandriæ studii eruditur.

220. 18. [CXCVIII] (HIER.) *Gentianus et Bassus*. Severus moritur Eburaci in Britannia; cui successit filius suus Caracalla. *Romanorum* 22. *Bassianus Antoninus*, qui et Caracalla, regnavit secundum omnes annis 7, mensibus item 2, juxta historiam Romanam,

VARIÆ LECTIONES.

173 in 1? 175 deest 1. 175 in margine apposita sunt prima manu. 176 imo in margine prima manu scripta sunt, signo loci adjecto. 177 pertinent ad a. 208. 178 post subscriptum est. 179 ad a. 216. pertinent.

hoc est Kal. Februarii, in anno 194. post passionem. A Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

221. 1. [CXCIX] (HIER.) *Duo et Aspri*. Antiochiæ 9. episcopus constituitur Asclepiades.

222. 2. [CC] (HIER.) *Antonianus et Balbinus*. Alexander 33. Hierosolimarum episcopus ordinatur, adhuc vivente Narcisso, et cum eo pariter æclesiam regit.

223. 3. [CCI] (HIER.) *Messala et Sabinus*. Antoninus Carcalla cognominatus propter genus vestis, quod Romæ erogaverat; et e contrario Carcallæ ex ejus nomine Antoniane dicte.

224. 4. [CCII] (ISID.—JORD.) *Lætus et Cerealis*. In Hiericho quinta editio divinarum Scripturarum [invent¹⁸⁹ est in dolio], cujus auctor non apparet.

225. 5. [CCIII] (HIER.) *Sabinus 2. et Vennustus*. Antoninus Romæ thermas sui nominis ædificat. (BEDA.) Perpetua et Felicitas apud Kartaginem Africæ in castris bestiae deputatæ pro Christo Nonas Martii.

226. 6. [CCIV] (HIER.) *Presens et Extrictus*. Antoninus tantæ libidinis fuit, ut novercam suam Julian uxorem duxit.

227. 7. [CCV] (ONOS.) *Antoninus V. C. cons.* Antoninus adversus Parthos expeditionem molitus est.

228. 8. [CCVI] (CASS.) *Adventus V. C. cons.* His consulibus Casiodoro teste Antoninus in Ordoroena inter Edessam et Carras interficitur anno ætatis 45; [cui Macrinus successit.]

(H. R.) *Romanorum 23. Ophilus Macer*, qui prefectus pretorio erat, cum filio *Diadumeno* imperator factus est, sed nihil memorabile ex temporis brevitate egit. Nam imperium unius anni et duorum mensium habuit, teste historia Romana; hoc est usque Kalendas Aprilis, in anno 195. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Casiodoro.

(HIER.) Antiochiæ 10. episcopus constituitur Philetus. Circensibus Vulcanaliorum Romæ amphitheatrum incensum. Abgarus vir sanctus regnavit Edesse, ut vult Africanus. Zeferinus papa obiit.

(Lib. pont.) *Calixtus papa 14. post Petrum annis 5*. Hic constituit quatuor temporum jejunium in anno fieri, propter habundantiam vini, frumenti et olei, juxta prophetiam.

229. 1. [CCVII] (CASS.—ONOS.) *Antoninus et Sacerdos*. His consulibus Macrinus cum filio apud Archilaidem militare tumulto occiditur, quasi mense Februario; cui Marcus successit.

Romanorum 21. Marcus Aurelius Antonius Caracellæ filius regnavit annis 4, mensibus quoque 8 juxta historiam Romanam; hoc est usque Kal. Decembris, in anno 199. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Casiodoro.

230. 1. [CCVIII] (HIER.) *Antoninus 3. et Comazon*. M. Aurelius, sacerdos Eliogabali templi, adeo impudice in imperio suo vixit, ut nullum genus obscenitatis omiserit.

231. 2. [CCIX] (ISID.) *Gratus et Selencus V. C.* Sexta editio inventa est Necapoli.

[Cod. in marg. Cielus 12. decennov. inc. ind. 2.]

232. 3. [CCX] (EP. 1, p. 109.) *Alexander et Antoninus ang.* Calixtus papa archipresbiteris, et reliqua, data Antonino et Alexandro viris clarissimis consulibus, 11. Kal. Decembris, in qua epistola predictum constituit jejunium. Eliogabulum templum Romæ edificatum (HIER.). In Palesina Nicapoli, quæ prius Emmaus vocabatur, urbs condita est, legationis industria pro ea suscipiente Julio Africanus scriptore temporum.

233. 4. [CCXI] *Maximus et Helianus*. His consulibus Casiodoro teste Antoninus Romæ occiditur tumultu militari, cum matre Simiasira.

(H. R.) *Romanorum 25. Alexander, Mammæ filius, secundum omnes regnavit annis 13 et aliquibus diebus; hoc est usque Kalendas Januarii, in anno 212. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.*

234. 1. [CCXII] (HIER.) *Julianus et Crispinus V. C.* Alexander Xersem regem Persarum gloriosissime vicit. Calistus papa passus pridie Idus Octobris (cf. Mart.), sub Alexandro imperatore.

Urbanus 15. papa annis 9.

235. 2. [CCXIII] (HIER.) *Fuscus et Dexter V. C.* Alexander disciplinæ tam severus corrector fuit, ut quasdam tumultantes legiones integras exsauctoraverit.

236. 3. [CCXIV] *Alexander 2. et Marcellus*. Urbanus papa, et reliqua (Conc. I, p. 115), data Nonas Septembres, Alexandro viro clarissimo consule.

237. 4. [CCXV] (HIER.) *Annianus et Maximus*. Ulpianus jurisconsultus adsector Alexandri insignissimus habetur.

238. 5. [CCXVI] (HIER.) *Albinus et Maximus V. C.* Thermæ Alexandrinæ Romæ ædificatæ.

239. 6. [CCXVII] (HIER.) *Nodesius et Probus V. C.* Geminus presbyter Antiochenus et Hippolitus et Bevilus episcopus Arabiæ Postrenus clari scriptores habentur.

240. 7. [CCXVIII] (HIER.) *Alexander 3. et Dion V. C.* Antiochiæ 11. constituitur episcopus Zebennius.

241. 8. [CCXIX] (HIER.) *Gratus et Selencus V. C.* Alexandriae æclesiæ 12. episcopus ordinatur Heraclas annis 16.

242. 9. [CCXX] (BEDA.) *Pompeianus et Felicianus*. Alexander in matrem Mamea¹⁹¹ quia pius fuit, et ob id omnibus amabilis. Urbanus papa, postquam multis nobilibus ad fidem Christi perduxit, passus est sub Alexandro, 8. Kal. Junii (Ad. Mart.), et sepultus est in cimiterio Pretextati.

Pontianus 16. papa annis 5.

243. 10. [CCXXI] (HIER.) *Lupus et Maximus V. C.* Origines de Alexandria ad Cesaream Palestinæ transit.

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁹ post edd. in marg. prima manu ¹⁹¹ Mamea I.

244. 11. [CCXXI] (BEDA.) *Maximus et Paternus*. A consilibus, Casiodoro teste, Maximinus Aquilegiæ a Origenis Alexandriæ et in toto orbi clarus.

245. 12. [CCXXIII] (BEDA.) *Maximus et Urbanus*. Mamea, mater Alexandri, cum Origenem vellet audire, Antiochiam accitum, summo honore habuit. (REG.) Romæ passi Calistus et Urbanus papa, Cici-
lia virgo, Tiburcius, Valerianus, Galepodius presbiter, Ansterius presbiter, Palmatius consul cum uxore et filiis, Simplicius senator.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]

246. 13 [CCXXIV] (CASS.) *Severus et Quintianus*. His consulibus Alexander in Gallia, id est Mogontia, tumultu militari interficitur. [Decretalis epistola Pontiani papæ (Conc. I, p. 115 sqq.) data 10. Kal. Februarii, Severo et Quintiano VV. CC. SS.; et alia, data in Kal. Maii hisdem consulibus.]

(H. R.) *Romanorum 26. Maximinus regnavit annis 7, mense uno et paucis diebus*, hoc est usque Kal. Februarii, in anno 216. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

247. 1. [CCXXV] (HIER.) *Maximus et Africanus*. Maximinus, primus ex corpore militari, sine senatus auctoritate, ab exercitu imperator electus est. (AD. MART.) Pontianus papa cum Ipolito prespetero in Sardiniam insulam a Maximino deportatus est, ibique fustibus 12. Kal. Decembres mactatus; cujus corpus beatus Favianus papa reduxit et in cimiterio Calisti sepelivit.

Antherus 17. papa mense uno, Decretalis epistola Antheri papæ: «Karissimis atque dilectissimis fratribus Antherus papa,» et reliqua (*ibid.*, p. 119); C data 13. Kalendas Aprilis (*cf. Mart.*) Maximino et Africano consulibus. [Et alia epistola (124) data Kal. Julii hisdem consulibus.] (*Lib. Pont.*) Antherus papa passus 3. Nonarum Januarii, et in cimiterio Calisti, via Appia sepultus.

Fabianus papa 18. post Petrum annis 16. Decretalis epistola Fabiani papæ: «Dilectissimis ubique catolicæ æcclesiæ comministris Fabianus papa salutem in Domino,» et reliqua (*ibid.*, p. 123). Et post: «Denique septem similiter diaconos ordinavimus, qui septem imminerent notarum et gesta martirum veraciter in integro colligerent nobisque rimanda manifestarent. Quod etiam omnes vos agere monemus, ne in posterum aliqua ex his dubitatio fiat quæstioque oriat,» et reliqua; data Kalendas Julii, Maximino et Africano V. C. I.

[Cod. in marg. Sexta persecutio.]

248. 2. [CCXXVI] (HIER.) *Perpetua V. C. cl. cons.* Maximinus 6. persecutionem facit adversus sacerdotes æclesiarum.

249. 3. [CCXXVII] (BEDA.) *Cornelius V. C.* [Maximinus persequitur ecclesiam, propter Christianam familiam Alexandri, cui successit, et Mameæ matris ejus, vel precipue propter Origenem presbiterum.]

[Cod. in marg. Ciclus decem. 13. inc. ind. 7.]

250. 4. [CCXXVIII] (CASS.) *Pius et Proculus*. His

consulibus, Casiodoro teste, Maximinus Aquilegiæ a Pupieno occiditur; cui successit Gordianus.

Romanorum 27. regnavit Gordianus annis 6; hoc est usque Kal. Februarii, in anno 222. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

251. 1. [CCXXIX] (HIER.) *Gordianus et Aviola V. C.* Gordiano Romam ingresso, Pupienus et Albinus, qui imperium arripuerant, in palatio occisi.

252. 2. [CCXXX] (BEDA.) *Sabinus et Venerius V. C.* Origenes contra quendam Celsum Epicurum philosophum, qui contra nos libros conscripserat, octo voluminibus respondit.

253. 3. [CCXXXI] (ISID.) *Gordianus 2. et Pompeianus* [Flavianus papa, testimonio Spiritus sancti, in specie columbæ super caput ejus descendentis, B Romæ veniens, ordinatur episcopus; licet quidam hoc verius de Severino adfirmant.]

254. 4. [CCXXXII] (BEDA.) *Atticus et Pretextatus*. Origenes tam scribendi sedulus fuit, ut Hironimus dicit in quodam loco, 5000 librorum ejus se legisse meminiret.

255. 5. [CCXXXIII] (HIER.) *Arrianus et Papius*. Gordianus admodum adolescens, Parthorum natione superata, cum victor reverteretur ad patriam, fraude Philippi prefecti pretorii haut longe a Romano solo interfectus est.

256. 6. [CCXXXIV] *Peregrinus et Emilianus*. His consulibus, teste Cassiodoro, Gordiano milites turmulum ædificant, qui Eufрати fluvio imminet, ossibus ejus Romam revecit.

Romanorum 28. Philippus cum Philippo filio secundum omnes regnavit annis 8; hoc est usque Kalendas Februarii, in anno 230. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

257. 1. [CCXXXV] (HIER.) *Philippus et Titianus V. C.* Philippus Philippum filium suum consortem regni facit, primusque omnium ex Romanis imperatoribus Christianus fuit.

258. 2. [CCXXXVI] (HIER.) *Presens et Albinus V. C.* Regnantibusque Philippis millessimus annus Romanæ urbis expletur.

259. 3. [CCXXXVII] (HIER.) *Philippus 2. et Philippus, filius ejus*. Athlamos natali Romanæ urbis occurrit ejusque agon mille annorum actus.

260. 4. [CCXXXVIII] (HIER.) *Philippus 3. et Philippus 2.* Philippus urbem cognominis sui in Tracia construxit.

261. 5. [CCXXXIX] *Æmilianus et Aquilinus*. His consulibus, Casiodoro teste, millessimus annus Romæ expletus est; ob quam solemnitatem innumerales bestias Philippus in circo magno occidit, ludosque in campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus, populo pervigilante, celebravit. Quadraginta etiam missos natali Romanæ urbis ecurrerunt et agon mille annorum actus. Hæc Cassiodorus. Cum autem secundum Ebricos Olympias prima posita est in anno primo Joathan, et in primo anno

NOT.Æ.

(1124) In conc. non legitur. Fabiani epistolam indicare videtur

Olimpiadis sextæ condita fuit urbs Roma, atque sicut Hieronimus et Beda tractant, a prima Olimpiade usque in passionem Domini sunt anni 794, sublati 20 annis, id est annis 16 Jothan atque 4 Achaz, qui sunt quinque Olimpiades, sunt a conditione Urbis usque in passionem Domini anni 774; a passione Domini usque in annum postremum Philippi sunt anni 229; sunt simul a conditione Urbis ad obitum Philippi 1003 anni.

262. 6. [CCXL] (Hier.) Decius et Gratus. Alexandria 4 episcopus Dionisius annis 17. [His consulibus Fabianus papa passus 14 Kal. Februarii, secundum gesta pontificum. Cornelius papa successit.]

263. 7. [CCXLI] (Cass.) Decius 2. et Rusticus. His consulibus Philippus senior Verone, Romæ vero junior occiditur. Decius regnavit ann. octo. Decretalis epistola Fabiani papæ: « Dilectissimo fratri Hilario episcopus Fabianus salutem, » et reliqua (ep. 3, p. 128); data 17. Kal. Novembris, Africano et Decio viris vene. C. I. In martyrologio sic: « Rome Fabiani pape natal. 13. Kal. Februarii (Ad Mart.), qui cum 14 annis, mense 11, diebus 12 æcclesiæ preeset, passus est sub Decio [in principio sui imperii] et in cimiterio Calisti sepultus. » Beda sic (Chr.): « Decius, cum Philippo patrem et filium interfecisset, ob odium eorum in Christianos persecutionem movet, in qua Fabianus in urbe Roma martirio coronatur. Sedem sui episcopatus Cornelio reliquit, sed et ipse passus. »

Cornelius papa annis 2, mensibus 8, minus 5, diebus.

Decretalis Cornelii: « Carissimis atque dilectis Cornelius salutem, » et reliqua (ep. 1, p. 131); data 7. Idus Septembris, Decio et Maximo viris clarissimis consulibus. (alia): « Cornelius episcopus in Domino salutem, » et reliqua (ep. 2, p. 132); data 11. Kal. Junii, Maximo et Decio viris clarissimis consulibus. In martyrologio ita: Romæ via Apia in cimiterio Calisti, 18. Kal. Octobris (Ad Mart.) natalis sancti Cornelii papæ sub persecutione Decii cum prespeteris et diaconibus Centumcellis exilio deputati¹⁰⁰; ad quem confortandum multi Christianorum veniebant. Quo tempore beatus Ciprianus scripsit ei de Celerino lectore, quanta pro fide et Confessione Christi sustinuerit. Decius cessar audiens quia multi ei scribebant de beato Cipriano, rogavit eum sibi exhiberi. Exhibitis Decio interroganti, cur a Cipriano contra rem publicam literas accipisset, respondit: « Ego de corona Christi litteras accepi, non contra rem publicam. » Iratus Decius jussit, ut os ejus cum plumbatis cederetur, deinde ad templum Martis ut sacrificaret duceretur: quod si contempsisset, illic capite puniretur. Cumque duceretur, unus ex militibus nomine Cerealis rogare cepit beatum papam, ut visitaret uxorem ejus, quæ annis quinque paralitica jacebat. Ingressus autem in domum ejus, tenuit manum Salustiae, et erexit eam dicens: « In nomine Jesu Christi Nazareni, surge et sta super pedes tuos. » Quæ protinus erexit se,

clamans et dicens: « Vere Christus est Dei Filius. » Et dixit beato Cornelio: « Baptizæ me, nam per Christum te confuro, » Et currens implevit vas aqua et attulit ei. Tunc misserunt se omnes milites ad pedes ejus, orantes se baptizari. Quos ut baptizavit, obtulit pro eis sacrificium laudis, et participati sunt omnes corpore et sanguine domini nostri Jesu Christi. Audiens hec Decius, mittens tenuit omnes, et jussit ut cum beato Cornelio ducerentur ad sacrificandum, et, si nollent parere, capite plecterentur¹⁰¹. Ducti vero foras muros portæ Appiæ, expuentes in templum, decollati sunt una cum beato Cornelio, numero viginti unus. Sed et Cerealis cum uxore sua Sallustia 18. Kal. Octobris. Eadem vero nocte venit beata Lucina cum clericis et familia sua, et rapuit martirum corpora, et sepelivit ea in agro suo in cripta, in cimiterio Calisti. Cujus Lucinæ Cornelius sic commemorat decretalis epistola Cornelii papæ: « Carissimis atque dilectissimis fratribus, sanctæ æcclesiæ filiis, Cornelius episcopus. Decevi vobis scribere quæ nunc temporis necessaria sunt sciri, » et reliqua (ep. 1, 11) Et post: « Quapropter rogo vos nobis congratulari, quia rogatu cujusdam devotæ femine ac nobilissimæ matronæ Lucinæ levata sunt corpora apostolorum Petri et Pauli de catatumbis; et primo quidem beati Pauli corpus levatum silentium¹⁰² ac positum est in predio predictæ matronæ, via Ostensi, ad latus ubi decollatus est. Postea vero beati apostolorum principis Petri accepimus corpus, et concedenter posuimus illud juxta locum ubi crucifixus est, inter corpora sanctorum episcoporum, in templo Apollinis, in monte Aureo, in Vaticano palatii Neroniani, tertia die Kalendarum Juliarum, » et reliqua. Hæc epistola data est 7. Idus Septembris, Decio et Maximo viris clarissimis consulibus.

Postquam vero passus sit Cornelius, Lucius papa in tertio anno Decii incipiens, sedit mensibus 5, usque 4. Nonas Martii (et. Lib. pont.), in initio anni quarti Decii, sub Valeriano prefecto (Mart.). Inde Stephanus papa sedit annis 3, mensibus 5, usque 4. Nonas Augusti, quo passus est sub Valeriano prefecto, in anno sexto Decii. Decretalis epistola Zefani papæ: « Dilectissimo fratri atque familiaris amico Hilario, Zefanus papa salutem, » et reliqua (ep. 1, p. 141); data 5. Non. Maji, Valeriano et Galliano viris clarissimis consulibus. Alia: « Zefanus sanctæ apostolicæ et universalis Romanæ æcclesiæ episcopus, » et reliqua (ep. 2, p. 145); data Non. Aprilis, Valeriano et Galliano viris clarissimis consulibus. (Ad Mart.) In martyrologio ita habetur: Rome in cimiterio Calisti natalis sancti Zefani papæ et martiris sub Valeriano et Galliano imperatoribus. Qui, cum persecutio seva grasaretur, congregato universo clero suo, hortatus est eos ut pro Christo coronam martirii alacriter susciperent. Ordinaverat tres presbiteros et septem diaconos et

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰deputi 1. ¹⁰¹plectentur 4? ¹⁰²lege silentio.

clericos decem, cum quibus de regno Dei assidue docebat. Divina autem gratia procurante, occurrant multi ex ¹⁸² gentilibus et honesti viri, ut baptizarentur ab eo. Inter quos Nemerucus tribunus cum omni domo sua, filiaque ejus Lucilla, quæ creta per beatum Zephanum illuminata, et Olimpius alter tribunus cum uxore Exsuperia et filio Theodolo et ceteris qui crediderunt in sua domo, qui postea passi sunt. Celebrabat autem missas atque concilia per criptas martyrum. Factum est autem, ut Valerianus et Galleianus, persecutores nominis Christi, summo requirerent studio beatum Stefanum, ut eum vel clericos ejus diversis penis afficerent. Misserunt itaque multitudinem militum, et tenuerunt eum cum multitudine clericorum presbiterorum et diaconorum; qui veniens ad tribunal Valeriani, solus introvit; cui Valerianus ait: « Tu es Stephanus, qui rem publicam conaris evertere et persuasionibus atque adhortationibus malis populum a deorum recedere cultura. » Beatus Zefanus: « Ego quidem non everto rem publicam, sed hortor, ut, derelictis demonis, qui adorantur in idolis, ad Deum vivum et redeant creatorem celi et terre, et agnoscant Jesum Filium Dei vivi Deum esse, qui cum Patre et Spiritu sancto solus est sempiternus, ut non pereant cum diabulo in interitum sempiternum. » Valerianus tunc jussit eum duci ad templum Martis, et ibidem dicta ¹⁸³ sententia capite truncari, si non adoraret nefandi Martis simulacrum. Perductus beatus Zefanus a militibus foras muros Appiæ portæ ad templum, levatis oculis ad caelum dixit: « Domine Deus meus, pater domini nostri Jesu Christi, qui destruxisti turrem confussionis Babiloniæ, destrue nunc et hunc locum, ubi diabolica superstitione ¹⁸⁷ per idolorum culturam animæ pereunt populorum. » Et statim facto fragore tonitruum cum terroribus concussationum, corruit maxima pars templi, et milites pavefacti fugerunt. Beatus vero Zephanus perrexit cum omnibus Christianis ad cimiterium sanctæ Lucie, et multis eos consulatus sermonibus, obtulit pro eis sacrificium Deo ¹⁸⁸ offerentem. Quem intrepidum et constantem ante altaris sollemnia et cepta perficientem in eadem loco decollaverunt seculo 4. Non. Augusti. (Ad Mart.) Cujus corpus Christiani populi sepelierunt in eadem cripta, cum ipsa sede, [ubi ¹⁸⁹] astans sanguis effusus est, in loco qui appellatur hodie cimiterium Calisti. (cf. *Lib. pont.*) Hic constituit ut sacerdotes et levitæ vestes sacras in cotidiano usu non haberent, nisi tantum in ecclesia.

Post Stefanum Sixtus papa successit annis 2. Decretalis epistola Sixti papæ: « Sixtus episcopus Grato coepiscopo salutem, et reliqua (ep. 1, p. 479); data Kal. Septimbris, Valeriano et Decio viris venerabil. cl. consul. Item alia: « Dilectissimis fra-

tribus per Hispaniarum provincias constitutis, Sixtus episcopus in Domino salutem, » et reliqua (ep. 2, p. 181); data 17. Kalendarum Augusti, Valeriano et Decio viris clarissimis consulibus. (Ad Mart.) In martyrologio sic: Decius imperator et Valerianus prefectus tenuerunt beatissimum senem Sixtum episcopum Romanum cum omni clero suo, et recluserunt eos in custodia publica, et fuerunt ibi clausi multis diebus. Factum est autem ibi, ut Decius cesar et Valerianus prefectus juberent sibi beatum Sixtum episcopum cum clero suo, presentari noctu intra civitatem in Tellude. Cui Decius cesar dixit: « Scis cur tentus et conventionē publica nobis presentatus es? » Respondit beatus Sixtus: « Scio et bene scio. » Decius dixit: « Ergo si scis, fac ut universi sciant, et tu vivas et clerus tuus angeatur. » Beatus Sixtus respondit: « Vere feci et facio, ut clerus meus angeatur. » Cui Decius: « Ergo sacrificiis diis immortalibus, et esto princeps sacerdotum. » ad hæc sanctus Sixtus: « Ego semper sacrificavi et sacrificio domino Deo Patri omnipotenti et domino nostro Jesu Christo Filio ejus et Spiritu sancto hostiam puram et immaculatam. » Tunc ex precepto Decii duxerunt milites eum ad templum Matris, ut sacrificaret; sed, contemnente sacrificare, recluserunt eum in custodia privata, cum duobus diaconibus Felecissimo et Agapito. Cumque duceretur, his verbis cepit eum beatus Laurentius, archidiaconus compellere: « Quo progredieris sine filio pater? Quo, sacerdos sancte, [sine ¹⁸⁹] diacono properas? Tu nunquam sacrificium sine ministra offerre consueveras. Quid in me ergo displicuit tibi pater? Num degenerem probasti? Et experire certe utrum ministrum me elegeris. Cui commissisti Dominici sanguinis consecrationem, cui consummandorum consortium sacramentorum, hic ¹⁹² sanguinis tui consortium negas. Vide ne periclitetur iudicium tuum, dum fortitudo laudatur. Abjectio discipuli detrimentum magistri. Quid, quod inlustrus prestantes viri cimpulorum certaminibus qui supervincunt ¹⁹² Denique Abraham filium obtulit, Petrus Stephanum premit, et tu, pater, ostende in filio virtutem tuam. Offer quem erudisti, ut iudicii tui comitatu nobili pervenias ad coronam. » Tunc beatus Sixtus ait: « Non ego te derelinquo, filii, nec desero, sed majora tibi debent certamina. Nos quasi senes levioris pugne cursum suscipimus, te quasi juvenem gloriosior manet de tyranno ¹⁹³ triumphus. Mox venies, flere desiste, post triduum me sequeris. Inter sacerdotem et levitam hic medius numerus decet. Non erat tuum sub magistro vincere, quasi adiutorem quereres. Qui consortium passionis meæ expetis? Totam tibi hereditatem dimitto. Quid presentiam meam requiris. Helias Helesium reliquit et virtutem non astultit

VARIE LECTIONES.

¹⁸² et 1. ¹⁸³ dicta 1? ¹⁸⁷ superstitione 1. ¹⁸⁸ Hoc sunt, quæ ita desinunt: sacrificium Deo offerentem. lege hinc. ¹⁸⁹ quum suis vine. Mart. ¹⁹¹ trianno 1.

loco plura verba ex martyrologii narratione ommissa ¹⁸⁹ ubi post add. 1. ¹⁹⁰ sine post add. 1. ¹⁹¹ Illic 1.

Et dixit beatus Sixtus ad beatum Laurentium : *Accipe facultates vel thesauros ecclesie, et divide quibus tibi videtur.* » Accepta potestate, Laurentius cepit per regiones curiose querere, ubicunque sancti clerici vel pauperes essent absconditi, et portans thesauros prout unicuique opus erat distribuit. Ergo post hæc beatus Sixtus reducebatur in Tellodem ut audiretur, et cum eo diaconi Felicissimus et Agapitus; et sedente Decio et Valeriano, presentatus est beatus Sixtus. Ad quem Decius iracundia plenus ait: *Nos quidem consulimus senectuti tue, audi precepta nostra et sacrifica.* » Respondit beatus Sixtus: *Miser, tu tibi consule, et noli blasphemare, sed age penitentiam de sanguine sanctorum quem tu effudisti.* » Tunc monente Valeriano jussit Decius, ut ducerentur ad templum Martis; et si nolent sacrificare, in eodem loco capite truncarentur. Educti vero foras murum portæ Apie, dixit beatus Sixtus ad templum Martis: *Destruet te Christus, filius Dei vivi.* » Cum respondissent omnes christiani *Amen*, subito cecidit aliqua pars templi. Tunc beatus Laurentius cepit clamare: *Non me derelinquas, pater sancte, qui thesauros jam expendi quos tradidisti mihi.* » Milites autem audientes de thesauris, tenuerunt beatum Laurentium archidiaconum, sanctum vero Sixtum et Felicissimum et Agapitum duxerunt in clivum Martis ante templum: et ibi decollati sunt 8 Idus Augusti. Noctu venerunt clerici et maxima pars christianorum, et collegerunt corpora sanctorum, et sepelierunt Sixtum in crypta in cimiterio Calisti in eadem via. Sanctos vero Felicissimum et Agapitum martyres sepelierunt in cimiterio Pretextati. Decollati sunt cum eis et alii quatuor, ut in gestis pontificalibus legitur, Januarius, Magnus, Vincentius et Stephanus subdiaconi. Passus est cum eis et beatus Quartus, ut scribit beatus [Cyprianus]. Hic beatus Sixtus apud Athenas natus et doctus quidem prius philosophus, postea Christi discipulus fuit. Sedit autem anno uno, mensibus 10, diebus 23. Et si ergo sanctus Cyprianus, qui tunc presens erat, hæc scripsit, quia ea negat? Tentus itaque beatus Laurentius a militibus, et traditus Parthenio tribuno. (Ad. Mart.) Qui nuntiavit Decio, quod Laurentius, qui haberet thesauros reconditos, archidiaconus Christi, in custodia teneretur; qui gavissus fecit eum presentari sibi, et auditum tradidit eum Valeriano prefecto, qui et ipse dedit eum in custodia cuidam Ipolito, et Ipolitus reclusit eum cum multis. Erat ibi homo, Lucillus nomine, cecus, ad quem sanctus Laurentius: *Crede in filium Dei dominum Jesum Christum, et baptizare, et illuminavi te.* » Respondit Lucillus: *Ego ipse desideravi baptizari in nomine domini nostri Jesu Christi.* » Tunc beatus Laurentius catacizavit eum, et accepta aqua baptizavit et illuminati

sunt oculi ejus. Hoc factum audientes multi ceci veniebant ad beatum Laurentium, et ponebat manum super eorum oculos et illuminabantur. Videns hoc Ipolitus [credidit], atque baptizatus est. Ex mandato ductus est beatus Laurentius ante conspectum Valeriani. Qui dixit beato Laurentio: *Jam depone pertinaciam, et da thesauros, quos apud te cognovimus esse reconditos.* » Cui sanctus Laurentius: *Da mihi indutias biduo vel triduo, et præfero tibi thesauros.* » Ab eadem die collegit cecos, claudos et debiles pauperes, et abscondit in domu Ipolitæ eos. Valerianus autem nuntiavit Decio, quod promissis datis sibi indutiis Laurentius thesaur. s. Completis ergo tribus diebus, presentavit se ipsum in palatio Salustiano; et dixit ei Decius: *Ubi sunt thesauri, quos pollicitus es presentari?* » Beatus Laurentius, collecta multitudine pauperum, introduxit in palatium, et voce magna dixit: *Ecce isti sunt thesauri æterni, qui nunquam minuuntur nec decrescunt, qui in singulis asperguntur et in omnibus inveniuntur.* » Valerianus prefectus dixit: *Quid varias per multas? Sacrifica diis et obliviscere artes magicas, in quibus confidis.* » Cui cum dixisset beatus Laurentius: *Quare vos chooriat¹⁹⁹ diabolus, ut christianis dicatis sacrificare demonis?* » Decius iratus jussit eum expoliari et cedi cum scorpionibus. Qui dum cederetur, dicebat: *Ego quidem gratias ago Deo meo, qui me dignatus est conjungere inter servos suos. Tu autem, miser, torqueris insaniam tua et in furore tuo.* » Tunc Decius: *Levate eum et date omne genus tormentorum,* » et allatæ sunt laminæ ferreæ¹⁹⁹ ante conspectum ejus et lecti et plumbati et cardii. Post victus catenis ductus est beatus Laurentius in palatium Tiberii, ut ibi gestis audiretur. Et sedit pro tribunali in basilica Jovis. (Ad. Mart.) Et presentato Laurentio, cum ei dixisset: *Sacrifica diis et noli confidere in thesauris quos habes absconditos,* » beatus Laurentius libere respondit: *Vere confido et securus sum in thesauris meis.* » Iracundia plenus Decius jussit eum nudum sentibus cedi. Qui dum cederetur, clamabat ad cessarem: *Ecce, misser, vel modo cognosce, quia triumpho de thesauris Christi et non sentio tormenta tua.* » Ad hæc Decius fustes augeri et dare ad latera ejus laminas ferreas ardentes jussit. Beatus Laurentius dixit: *Domine Jesu Christe, Deus de Deo, misere mihi servo tuo, qui accusatus non te negavi, in errogatus te dominum Christum confessus sum.* » Et dum diutissime cum plumbatis cederetur, dixit: *Domine Jesu Christe, qui pro nostra salute dignatus es formam servi accipere, ut nos a servitio demonum liberares, accipe spiritum meum.* » Et audita est vox: *Adhuc multa certamina tibi debentur.* » Extensus in catasta et scorpionibus gravissime cessus, subridens et gratias agens dice-

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹ i. e. illuminabit. ¹⁹⁹ lege coartat. ¹⁹⁹ ferre l.

bat : « Benedictus pater domini nostri Jesu Christi, A
qui nobis donasti misericordiam, quam meriti non
sumus, sed tu, Domine, propter tuam pietatem da
nobis gratiam, ut cognoscant omnes circum circum-
stantes, quia tu consolaris servos tuos. » Tunc
unus de militibus, nomine Romanus, credidit domi-
no nostro Jesu Christo, et dixit beato Laurentio :
« Video ante ¹⁹⁷ te hominem pulcherrimum stantem
cum lintheo et extergentem membra tua. Adjuro te
per Christum, qui te misit angelum suum, ne me
derelinquas. » Levatus ergo beatus martir et solutus
de catasta, redditus est Hippolito tum in palatio.
Veniens autem Romanus offerens aquam, misit se
ad pedes beati Laurentii ut baptizaretur. Qui bene-
dicta aqua baptizavit eum. Quod factum audiens
Decius, jussit eum sibi exhiberi cum fustibus. Non
interrogatus clamare cepit : « Christianus sum, »
et jubente Decio eductus foras muros portæ Salaræ
decollatus est 5. Id. August. Cujus corpus noctu
collegit Justinus prespiter et sepelivit in cripta, in
agro Verano. Decius autem cesar pergit noctu ad
termas juxta palatium Salustii, et exhibitus est ei
iterum sanctus Laurentius, et allata sunt omnia
genera tormentorum, plumbati, fustes, lamminæ,
ungues, lectuli, batuli. Et dixit beato martiri : « Jam
depone perfidiam artis magicæ et dic nobis gene-
rossitatem tuam. » Cui beatus Laurentius : « Quo-
niam genus Hispanus sum, eruditus et nutritus
Romanus, et a cunabulis christianus, sum eruditus
omnem legem sanctam et divinam. » Et Decius :
« Sacrifica diis, nam nox ista in te expendetur cum
suppliciis. » « Mea, inquit, nox obscurum non habet,
sed omnia in luce clarescit. » Et cum cederetur la-
pidibus, os ejus ridebat, et confortabatur et dice-
bat : « Gratias tibi ago, qui tu es [Deus] omnium. »
Allatus autem est lectus cum tribus costis, et ex-
poliatus beatus Laurentius vestimentis suis, extensus
est in cratem ferream, et allati sunt batuli cum
prunis. Et misserunt sub cratem ferream. Et cum
fureis ferreis coartatus desuper, dixit Decio : « Ecce
me obtuli sacrificium Deo in odorem suavitatis, quia
sacrificium Deo est spiritus contribulatus. » Carni-
fices tamen urgentes ministrabant carbones mittentes
sub cratem, et desuper comprimentes eum cum
fureis ferreis. Sanctus Laurentius dixit : « Disce, D
miser, quanta est virtus domini Dei mei; nam
carbones tui mihi refrigerium prestant; tibi enim
æternum supplicium, quia ipse Dominus novit, quia
accusatus non negavi, interrogatus Christum con-
fessus sum, assatus gratias ago. » Et vultu pulcher-
rimo dicebat : « Gratias ago tibi, domine Jesu
Christe, quia merui januas tuas ingredi. » Et emissit
spiritum. Mane autem prima adhuc crepusculo
rapuit corpus ejus Ipolitus, et condidit cum linthia-
minibus et aromatibus; et hoc factum mandavit
Justino prespitero. Tunc beatus Justinus et Ipolitus
plorantes et multum tristes tulerunt corpus beati

martiris, et venerunt in via Tiburtina in prælium
matronæ viduæ Ciriacæ, in agro Verano; ad quam
ipse beatus martir fuerat noctu, cui et linthium
dedit, unde pedes sanctorum extersit. Et ibi jam
hora vespertina sepelierunt eum 4. Id. August, et
jejunaverunt agentes vigiliis noctis triduo cum mul-
titudine christianorum. Beatus autem Justinus
prespiter obtulit sacrificium laudis, et participati
sunt omnes ex eo. Eodem die Romæ militum sexa-
ginta quinque tunc passi sunt, Claudius, Severus,
Crescentius et Romanus, ipso die quo beatus ¹⁹⁸,
post tertium diem sancti Sixti. — Rome Idus Aug.
natis sancti Ipoliti martiris sub Decio imperatore
et Valeriano prefecto. Hunc beatum Ipolitum vica-
rium sanctus Laurentius, cum apud eum esset in
custodia, baptizavit. Qui de sanctis exsequis martiris
post ad domum suam rediens, dedit pacem etiam
omnibus servis suis et ancillis, et communicavit de
sacrificio altaris beati Laurentii martiris. Et posita
mensa priusquam cibum sumeret, venerunt milites
et tenuerunt eum et perduxerunt ad Decium. Quæ
videns Decius subridens dixit ei : « Numquid et tu
magus effectus es, qui corpus Laurentii abstulisse
diceris? » Sanctus Ipolitus respondit : « Hoc feci,
non quasi magus sum, quasi christianus. » Decius
furore arreptus jussit ut cum lapidibus os ejus
contunderetur. Et expoliavit eam veste, qua indu-
ebatur habitu christiano, et dixit ei : « Sacrifica
diis, et vives, sin aliter, peries per tormenta sicut
Laurentius. » Sanctus Ipolitus dixit : « Exemplum
C merear beati Laurentii martiris fieri, quem tu,
miser, ausus fuisti ore polluto nominare. » Exten-
sus igitur fustibus et cardis diu cessus est, donec
cedentes defecerant. Inde levatus a terra, jussit
eum Decius vestiri militare veste, qua gentilis ute-
batur, et dixit ei : « Recole militiam tuam, et esto
noster amicus, et in conspectu nostro utere ¹⁹⁹ mili-
tiam pristinam, quam semper habuisti. » Cum bea-
tus martir dixisset : « Militia mea hec est, christia-
num firmum militare, unde cupio ad celerem pal-
mam cum fructu venire, » iracundia plenus Decius
dixit Valeriano : « Accipe omnes facultates [ejus],
et interfice eum crudeli examinatione. » Valerianus
porro, exquesita omne facultate ejus, invenit in
domu Ipoliti omnem familiam christianam, quam
conspectu suo presentari fecit. Et jussit beatum
Ipolitum foras muros portæ Tiburtinæ cum familia
duci. Beatus Ipolitus confortabat omnes dicens :
« Fratres, nolite metueri; quia ego et vos unum
Dominum habemus. » Et decollati sunt promiscui
sexus ²⁰⁰, numero 19. Beatus vero Ipolitus, ligatis
pedibus ad colla indomitum equorum, sic per car-
duetum et tribulos tractus, emissit beatum spiritum.
Nocte venit beatus Justinus prespiter et collegit cor-
pora et sepelivit in campo eodem, juxta nympham,
ad latus agri Verani, Id. Augusti.

A Decio imperatore hucusque papæ per annos

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁷ in 1? ¹⁹⁸ supplc Laurentius. ¹⁹⁹ 5te 1. ²⁰⁰ sextus 1.

octo cathedram tenuerunt juxta cronicam Eusebii; **A** nus cum multis; in Sicilia civitate Catinensium Agatha virgo; in Perside Polocronius Babylonie Tesifontis episcopus; Pergen Pamphyliæ Nestor episcopus; in Corduba civitate Parmenius presbiter cum sociis; apud Circensem coloniam Marianus et Jacobus; in Thiro Anatolia et Audax; apud Affricam Nemosianus et Felix, Rogatianus presbiter et Felicissimus et Dioscorus cum sociis. (Hier.) Decius cum filio occiditur [in²⁰³ Abruto Thraciæ loco, a Gothis in bello (Cass.)].

Romanorum 30. Gallus cum filio Volusiano regnavit annis 2, mensibusque 4, hoc est usque Kal. Septimbris, in anno 234. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

267. 1. [CCXLV] (Hier.) Volusenus et Maximus. Pestilens morbus multas totius orbis provincias occupavit, maximeque Alexandriam et Ægyptum, ut scribit Dionissius et Ciprianus de mortalitate testis est liber. Novatus, presbiter Cipriani, Romam veniens, Novatianum et ceteros confessores sibi sociat, eo quod Cornelius penitentes apostatas recepisset. Antiochiæ 14. constituitur episcopus Demetrius.

Romanorum 29. Decius secundum Orosium regnavit annis 3, mensibus 3, juxta Eusebium et Bedam atque Cassiodorum anno ab Urbe condita 1004. incipiens, et hoc est usque Kal. Maii, in anno 252. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

[Cod. in marg.: 7. persecutio.]

264. 1. [CCXLII] (Hier.) Gallus et Volusianus. Decius Pannonia inferiore Budaliæ natus fuit. Decius²⁰², ob odium Philipporum, quos occidit, persecutionem christianorum movet. Fabianus papa passus 14. Kal. Februarii (Mart.).

Cornelius 19. papa annis 3, mensibus 5. [Antonius monachus Ægypto docetur exortus.]

265. 2. [CCXLIII] (Hier.) Africanus et Decius. Antonius monachus in Ægypto nascitur. Paulus Tebius (Cass.) (125). His consulibus Decius lavacra publica ædificavit, quæ suo nomine appellari jussit.

266. 3. [CCXLIV] (Hier.) Maximus et Decius. Romæ amphitheatrum incensum. Alexandro Hierosolymorum apud Cessaream Palestinæ ob martirium interfecto, et Antiochiæ Babila, Mazabanus et Fabius episcopi constituntur. (Mart.) Cornelius papa passus 18. Kal. Octobris. (Reg.) Romæ passi Fabianus et Cornelius papa, Victoria virgo, Miniatas; Antiochia Babillas episcopus; Apollonia civitate Leatus, Tirsus et Gallinicus; Hierosolima episcopus Alexander; Nazanzo Tripho; in Ægypti civitate quæ dicitur Tinius Phileas episcopus, Philoronus tribu-

B nus cum multis; in Sicilia civitate Catinensium Agatha virgo; in Perside Polocronius Babylonie Tesifontis episcopus; Pergen Pamphyliæ Nestor episcopus; in Corduba civitate Parmenius presbiter cum sociis; apud Circensem coloniam Marianus et Jacobus; in Thiro Anatolia et Audax; apud Affricam Nemosianus et Felix, Rogatianus presbiter et Felicissimus et Dioscorus cum sociis. (Hier.) Decius cum filio occiditur [in²⁰³ Abruto Thraciæ loco, a Gothis in bello (Cass.)].

Romanorum 30. Gallus cum filio Volusiano regnavit annis 2, mensibusque 4, hoc est usque Kal. Septimbris, in anno 234. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

267. 1. [CCXLV] (Hier.) Volusenus et Maximus. Pestilens morbus multas totius orbis provincias occupavit, maximeque Alexandriam et Ægyptum, ut scribit Dionissius et Ciprianus de mortalitate testis est liber. Novatus, presbiter Cipriani, Romam veniens, Novatianum et ceteros confessores sibi sociat, eo quod Cornelius penitentes apostatas recepisset. Antiochiæ 14. constituitur episcopus Demetrius.

Lucius 20. papa [annis²⁰⁴ 3] mensibus 5. Decretalis epistola Lucii papæ: « Dilectissimis omnibus fratribus Lucius episcopus salutem in Domino, » et reliqua (Conc. p. 137); et post: « In hac sancta sede apostolica constituimus, ut duo presbiteri et tres diaconi in omni loco episcopum non desserant, propter testimonium æcclesiasticum, » et reliqua; data Kal. Aprilis, Gallo et Volusiano viris clarissimis ven. consulibus. [Lucius passus 8. Kal. Sept. secundum gesta.]

268. 2. [CCXLVI] (Hier.) Valerianus et Gallienus. [His consulibus Stephanus papa successit secundum gesta pontificum.] His consulibus Cassiodoro teste, Gallus et Volusianus, cum adversum Æmilianum, qui in Mosia res novas moliebatur, ex Urbe profecti essent, in Foro Flammini, sive ut alii putant Interamniæ, interfecti sunt. Æmilianus tertio mense invasse tyrannidis extinctus.

Romanorum 31. Emilianus, cum Gallum et Volutianum occidisset, imperavit mensibus 3. (Beda.) Origenes anno 70° ætatis suæ obiit, et in urbe Tiri sepultus. (H. R.) Emilianus autem obscurissime natus erat atque etiam obscurius imperavit; siquidem Maurus erat, atque tertio mense sui imperii extinctus est; hoc est quasi mense Novembre, in eodem anno quo occidit Gallum et Volusianum.

Romanorum 52. Valerianus cum filio Galleiano regnavit annis 15, hoc est usque Kal. Decembris, in anno 249. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

[Cod. in marg.: Cielus 14. decenn. inc. ind. 10.]

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹ Hoc loco ex codice 3. in edit. leguntur: Marianus Scotus 22 annos plus aliis chronographis posuit ab incarnatione Domini, quos sub deficientibus regibus collegit, mensibus et diebus integris annis superpervenientibus. ²⁰⁰ in margine prima manu. ²⁰¹ post addita prima manu. ²⁰² litura deleta sunt.

NOTÆ.

(125) Est Paulus Thebæus, Antonii præceptor; cf. infra a. 371. GROTEFEND

269. 1. [CCXLVII] (HIER.) *Valerianus 2. et Gallienus 2.* Valerianus in Retia augustus, Gallienus Rome a senatu cessar appellatus. [His consulibus Stephanus papa passus 4. Non. Aug. secundum gesta p. R. ⁹⁹⁹.]

[Cod. in marg.: 8. persecutio.]

270. 2. [CCXLVIII] (Ab. Mart.) *Maximus 2. et Gabrio.* In martiologio sic: « Nativitas sancti Lucii papæ et martyris 4. Nonas Martii; qui persecutione Valeriani et Galliani ob fidem Christi exilio religatus, et postmodum divino nutu ad æcclesiam suam redire permissus, martirium capitis obruncatione complevit, possitus via Apia ad sanctum Sixtum. Sedit in episcopatu annis 3. mensibus 5.

Stephanus papa 21. post Petrum annis 3, mensibus 5. [His cons. Sixtus papa successit.]

271. 3. [CCXLIX] (HIER.) *Valerianus 3. et Gallienus.* Ciprianus primum rethor, deinde presbiter, ad extremum Carthaginensis episcopus, martirio coronatur.

272. 4. [CCL] (HIER.) *Tuscus et Bassus V. C.* Valerianus persecutionem in christianos mittens, statim a Sapore Persarum rege capitur et cecatur, ibique servitute miserabile consenscit. [His cons. Sixtus papa passus secundum gesta pont.]

273. 5. [CCLI] (HIER.) *Emilianus et Bassus.* Sapor rex Persarum Siriam, Ciliciam, Capadociam depopulatur. (Mart.) *Stephanus papa passus 4. Non. Augusti (lib. pont.).*

Sixtus 22. papa annis 2. [His ⁹⁹⁹ cons. Dionisius papa successit 11. Idus Aug. usque 7. Kal. Jan. Claudio et Paterno cons.] [Decretalis ⁹⁹⁷ epistola Dionisii papæ (p. 183) data est 4. Non. Febr. Æmiliano et Basso VV. CC. SS.]

274. 6. [CCLII] (HIER.) *Secularis et Donatus.* Valeriano in Persas ducto, Gallienus nostris pacem reddidit (Beda.). Theodorus, qui et Gregorius, Neocesareæ Ponti episcopus, inter cetera virtutum gloria, ut æcclesiæ faciendæ locus sufficeret [precibus], montem movit.

275. 7. [CCLIII] (HIER.) *Gallienus 4. et Gentiennus.* Antiochiæ 15. constituitur episcopus Paulus Samosatenus. Sixtus papa passus 8. Idus Augusti (Mart.).

Dionisius 25. papa annis 6, mensibus 3. Hic æcclesiæ prespeteris et parrociis diocessis dedit et constituit.

276. 8. [CCLIV] (HIER.) *Gallienus 5. et Victorinus.* Gallieno in omnem lasciviam desolato ⁹⁹⁸, Germani Ravennam usque venerunt. Alamanni vastatis Gallis in Italiam transierunt.

277. 9. [CCLV] (HIER.) *Albinus et Maximus.* Greecia, Macedonia, Pontus, Assia depopulata per

Gothos. Quade et ⁹⁹⁹ Sarmatæ Pannonias occupaverunt.

[Cod. in marg.: Cyclos.]

278. 10. [CCLVI] (HIER.) *Gallienus 6. et Saturninus.* Germanis Hispanis ⁹⁹⁹ optinentibus terræ expugnata. Parthi Misopotamiam tenentes, Siriam incursumaverunt.

279. 11. [CCLVII] (HIER.) *Valerius et Lucillus.* Alexandrinæ æcclesiæ 14. episcopus ordinatur Maximus annis 9.

280. 12. [CCLVIII] (HIER.) *Gallienus 7. et Sabinitus.* Ordinatus decurio Palmifenus ⁹⁹⁹, ut ad Tessifontem castra poneret.

281. 13. [CCLIX] (HIER.) *Paternus et Archisilanus.* Hierosolimarum episcopatum tenet Himeneus. Dionissius papa obiit 6. Kal. Januarii. (Mart.)

(Reg.) *Felix 24. papa annis 4.* — Romæ p. asi Stefanus et Sixtus papæ, Felicissimus et Agapitus et beatus Laurentius diaconi, Ipolitis, Eugenia virgo, Jovinus et Bassilius, Bassilla, Rufina et Secunda virgines, Tertullianus, Protus, Jacintus, Valerianus, Nemesius, Simpronius, et Olympius in Hispania urbe Tarracona; Verona Zenon episcopus et confessor, Fructuosus episcopus, Augorius et Eulogius diaconi; Cesarea Palestina Marinus; apud Africam civitatem Turbuno; Lucernariæ Maxima, Donatilla et Secunda virgo; in territorio Cavillitano vico Mitanensi Privatus episcopus.

282. 14. [CCLX] (HIER.) *Paternus 2. et Marinus.*

Gallix Postumum et Victorinum et Tetricum civitates recepitæ.

285. 15. [CCLXI] (H. R.) *Claudius et Paternus.* (Oros. VII. 24.) His consulibus, Cassiodoro teste, Gallienus Aureoli ducis sui ⁹⁹⁹ post 15 annos sui imperii, rem publicam deserens et libidinibus serviens, occiditur. [Decretalis ⁹⁹⁹ epistola Dionisii papæ (p. 184), data est 5. Idus Sept. Claudio et Paterno VV. CC. SS.] [His consulibus Dionisius papa obiit 6. Kal. Jan. secundum gesta pontificum. Cui successit Felix papa.]

Romanorum 33. Claudius regnavit anno uno, mensibus 9, hoc est usque Kal. Septembris, in anno 231. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

284. 1. [CCLXII] (HIER.) *Antiochiennus et Orbitus.* In Alexandria Brachium, quod per multos annos fuerat obessum, tandem destruitur. Claudius Gothos Iliricum et Macedoniam vastantes superat, ob quæ in curia clipeus ei aureus et in Capitolio statua aurea conlocata est.

285. 2. [CCLXIII] (cf. Mart.) *Valerianus et Bassus.* Felix papa passus 3. Kal. Junii ⁹⁹⁹, teste Beda. Iste decrevit missas celebrari supra memorias marti-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹⁸ g. p. R. desunt 1. ⁹⁹⁹ in marg. iterum sec. manu scriptum est: His cons. Dionisius papa succ. secundum. ⁹⁹⁷ hæc in inferiori margine f. 125. scripta sunt sine anni indicatione. ⁹⁹⁸ deseluto 1. ⁹⁹⁹ ei 1: ⁹⁹⁹ lege Hispanias o. exp. Terracon. ⁹⁹⁹ supple collecta agrestium manu ita Persas cecidit. ⁹⁹⁹ supple fraude. ⁹⁹⁹ in superiori f. 125. margine scripta sine anni indicatione; cf. a. 273. ⁹⁹⁹ suprascriptum sec. manu Januar.

rum. (cf. lib. pont.) Rome passi Felix papa, Marius A cum Martha sua conjuge et filiis, 47 milites baptizati a papa Dionisio, Cirilliā virgo; in Tarracina Campania civitate Felix presbiter et Eusebius. (Reg.) Valerianus et Bassus. His consulibus Claudius Sirmii obiit, Casiodoro teste (Cass.).

(H. R.) *Romanorum 34. Quintillius frater Claudii, ex consensu militum imperator factus est; qui consensu etiam senatus appellatus est augustus. Hic erat vir unice moderationis et civilitatis, equandus vel preferendus fratri.*

Eutichianus 25. papa annis 6. (cf. lib. pont.) Hic constituit, ut fruges super altare tantum favæ et uvæ benedicerentur, et ut nullus martyrem sine dalmatica aut colovio purpurato ulla ratione sepe- liret. (Cass.) Quintillius 17. die sui imperii, teste Cassiodoro, Aquileiæ occiditur, hoc est usque Kal. Octobris, in eodem anno quo Claudius obiit.

Romanorum 35. Aurelianus regnavit annis 5, mensibus 6, hoc est usque Kal. Aprilis in anno 256. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

286. 1. [CCLXIV] (HIER.) *Quietus et Voldumianus. Antiochiæ ecclesiæ 17. ordinatur episcopus Timæus. Aurelianus, Tetrico apud Catalaunos prodente exercitum suum, Gallias recepit.*

287. 2. [CCLXV] (HIER.) *Tacitus et Placidianus. Zenobia apud Himmas haut longe ab Antiochia vincitur; quæ, occiso Ordinato marito, Orientis tenebat imperium; in qua pugna strenuissime adversum eam dimicavit Pompeianus dux cognomento Francus; cujus familia hodie quoque apud Antiochiam perseverat; ex cujus Euagrius, presbiter carissimus nobis, stirpe descendit.*

[Cod. in marg.: Ciclus 15. decenn. inc. ind. 14.]

288. 3. [CCLXVI] (HIER.) *Aurelianus et Capitolinus. Eusebius Laodiceus episcopus insignis habetur. Aurelianus Romæ triumphantem Tetricus et Zenobia precesserunt equitibus. Tetricus corrector postea Lucaniæ fuit, et Zenobia in Urbe summo honore consenuit; a qua hodieque Romæ Zenobiæ familiæ nuncupantur. [His consulibus Felix papa passus secundum gesta pontificum 3. Kal. Jan.]*

289. 4. [CCLXVII] (HIER.) *Aurelianus 2. et Marcellus. [His consulibus successit Eutichianus papa secundum gesta pontificum.] Aurelianus templum Soli ædificat, et Romam firmioribus muris vallat. Primus a consulis ²¹⁵ ab Auriliano institutus. Decretum Eutichiani papæ: « Karissimis fratribus Johanni et omnibus per Beticam provinciam constitutis episcopis, Eutichianus episcopus in Domino salutem, » et reliqua (p. 205); data 2. Idus Aprilis, Aureliano et Marcello viris clarissimis consulibus.*

[Cod. in marg.: Nona persecutio.]

290. 5. [CCLXVIII] (HIER.) *Probus et Paulinus V. C.*

Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ejus ruit. (Ad. Mart.) Eutichianus papa passus 6. Idus Decimbris, et sepultus in cimiterio Calisti. (Reg.) Rome passi Eutichianus papa, Theodora, Bassilides, Tripos, Mandalia; Linguinis passi sunt sancti Gemini; Leonio civitate Conon; Cessarea Capidociæ Mammes; apud Prenistinam urbem Agapitus; in civitate Salona Anastasius; apud Augustidunum Simfronianus; in territorio Vivariense loco qui dicitur Gentibus Andeolus subdiaconus, Andochius presbiter, Tirsus diaconus et Felix; in castro Duvone ²¹⁶ Benignus presbiter.

291. 6. [CCLXIX.] *Probus 2. et Paternus 2. [Eutichianus papa passus.] [Ab Eutichiano papa usque ad hos consules in anno 6. scribendum.] (Cass.) His consulibus, Casiodoro teste. Aurelianus in itineris medio inter Constantinopolim et Heractiam, in Cenofrurio viæ veteris occiditur.*

(H. R.) *Romanorum 36. Tacitus post Aurilianum adeptus est imperium mensibus sex. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.*

Probus 3. et Paternus 3. (BEDA.) Anitoliis natione Alexandrinus, Laodiceæ Sirie episcopus, philosophorum disciplinis eruditus, plurimo sermone celebratur. Cujus ingenii magnitudo de libro quem supra pasca composuit et de decem libris arithmeticæ institutionis aperitissime potest cognosci. Insaniam Mauchiorum herissis exoritur.

Gainus 26. papa post Petrum.

(H. R.) His consulibus, Cassiodoro teste, Taccitus mense sexto sui imperii apud Pontum occisus est, hoc est quassi mense Septimbri.

Romanorum 37. Florianus, omne teste historico, post Tacitum obtinuit imperium, qui tertio demum mense sui imperii apud Tarsum interfectus est; hoc est usque ad Kalendas Januarii in eodem anno quo Aurilianus occisus est. Hic nec quicquam memoriæ dignum egit, tantum temporis brevitate qui imperii.

(H. R.) *Romanorum 38. Probus regnavit annis 6. mensibus 4, hoc est usque Kalendas Maii, in anno 264. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.*

292. 1. [CCLXX] (HIER.) *Messala et Gratus V. C. Probus Gallias ab Arbaris ²¹⁷ occupatas ingente virtute restituit.*

293. 2. [CCLXXI] (HIER.) *Probus 4. et Tiberianus. Secundo anno Probi juxta Antiochenos 325. annus fuit, juxta Tirus 400, juxta Laodiceos 324, juxta Edessenos 589, juxta Ascalonitas 380. [Initium 86. jobelei secundum Ebreos; jobel autem apud Ebreos quinquagenarius annus nominatur. Itaque secundum supputationem Ebreorum, sicut dicit Eusebius in cronicis suis, ab Adam usque presentem, id est se-*

VARIE LECTIONES.

²¹⁵ lege agon Solis. ²¹⁶ lege Divone. ²¹⁷ lege a barbaris.

cundum annum Probi, sunt 4200 anni, id est 4 jobelei, et 50 anni id est unus jobeleus. 40 jobelei ab Adam ad annum 50. Abrahæ; et ab Adam usque ad annum 16. Tiberii 80 jobelei.]

Gaius 26. papa annis 15, mensibus 4.

294. 3. [CCLXXII] (Hier.) *Probus 5. et Victorinus.* Probus Gallos et Pannonios vineas habere permisit, Almamque et Aneum montem militari manu consilio provincialibus colendos dedit.

295. 4. [CCLXXIII] (Hier.) *Carus et Carinus.* Antiochiæ 18. constituitur episcopus Quirillus. Saturninus magister exercitus novam civitatem Antiochiæ orsus condere; qui postea imperium molitus invadere, Apamiæ occiditur. Decretalis epistola Euticiani papæ: « Dilectissimis fratribus episcopis per Siciliam constitutis Euticianus episcopus salutem, » et reliqua (Ep. 2, p. 207). Data 15. Kal. Oct. Caro 2, et Carino viris cl. c. teste Cassiodoro. [His cons. Euticianus papa passus 8. Kal. Ag. secundum gesta pontificum. His cons. Gaius papa successit 16. Kal. Januarii.]

296. 5. [CCLXXIV] (BEDA.) *Carus 2. et Numerianus.* Archilaus Mesopotamiæ episcopus librum disputationis suæ quam habuit contra Manichium exeuntem de Perside, Siro sermone composuit; qui translatus a Grecis habetur a multis.

297. 6. [CCLXXV] (Hier.) *Diocletianus V. C. consul.* Alexandriæ 15. episcopus prefuit Theonas annis 19.

298. 7. [CCLXXVI] (Hier.) *Aristobolus V. C. cons.* His consulibus Probus tumultu militari apud Sirinium in turri quæ vocatur Ferrata occiditur.

Romanorum 59. Carus cum filiis suis Carino et Numeriano regnavit annis duobus, mensibus item duobus juxta historiam Romanam, hoc est usque Kal. Julii, in anno 266. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

299. 1. [CCLXXVII] (Hier.) *Maximus et Aquilinus.* Carus Narbonensis cum, omni Parthorum regione vastata, Cochem et Thesifontem, nobilissimas hostium urbes, cepisset, super Tigridem castra ponens, fulminis ictu interiit.

300. 2. [CCLXXVIII] (Hier.) *Diocletianus 2. et Maximianus.* Numerianus cum ob oculorum dolorem lecticula veheretur, insidiis Apri socris sui occisus est, vix fethore cadaveris post aliquot dies scelere comperto. (REG.) Rome passi Crisantus et Daria, Claudius cum uxore Hilaria et filiis Jasone et Mauro, et 70 milites et reliqua. (Hier.) His consulibus Carinus prelio victus, apud Margum occiditur, « Decretalis » epistola Gaii papæ (l. l., p. 209 (126)) data Kal. Martii Diocletiano 2. et Maximiano VV. CC. SS 1

Romanorum 40, Diocletianus regnavit annis 20, hoc est usque Kalendas Julii, in anno 287, post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

301. 1. [CCLXXIX] (Hier.) *Maximianus 2. et Julianus.* Diocletianus, Dalmatæ scribæ filius, imperator electus, statim Aprum in militum contione percussit, jurans sine suo scelere Numerianum interfectum.

[Cod. in marg.: Ciclus solis incipit.]

302. 2. [CCLXXX] (Hier.) *Bassus et Quintianus.* Diocletianus in consortium regni Herculium Maximianum adsumpsit, qui multitudine rusticorum oppressa, quæ factione suæ Bacaudarum nomine indiderat, pacem Gallis reddidit.

303. 3. [CCLXXXI] (Hier.) *Diocletianus 3. et Maximianus 5.* Carus » sumpta purpura Britannias occupavit.

304. 4. [CCLXXXII] (Hier.) *Tiberianus et Dio.* Narsens orienti bellum intulit. Quinquegentiani Affricam infestaverunt.

305. 5. [CCLXXXIII] (Hier.) *Anniballianus et Asclepiodatus.* Aegyptum Achilleus optinuit; ob quæ Constantinus Galerius et Maximianus cessares adsumuntur in regnum. Quorum Constantinus Claudii filia nepos fuit, [Maximianus] Galerius in Dacia haut longe a Serdica natus est.

306. 6. [CCLXXXIV] (Hier.) *Diocletianus 4. et Maximianus 6.* Diocletianus » etiam [ut] adfinitate [eos] conjungeret, Constantinus privignum Herculi Theodoram accepit; ex qua etiam [postea] sex liberos, Constantini fratres, habuit.

[Cod. in marg.: Ciclus 17. ind. 3.]

307. 7. [CCLXXXV] (Hier.) *Constantinus » et Maximus.* Galerius » filiam Diocletiani Valeriam. Ambo uxores quas habuerant repudiare compulsi sunt.

308. 8. [CCLXXXVI] (Hier.) *Tuscus et Anulinus.* Busris » et Coptus contra Romanos rebellantes, ad solum usque reverse sunt.

309. 9. [CCLXXXVII] (Hier.) *Diocletianus 5. et Constantinus 2.* Carporum et Basternorum gentes in Romanum solum translatae. Decretalis epistola Gaii papæ: « Dilectissimo fratri Felice episcopo Gaius salutem, » et reliqua (l. l., p. 209); data Kal. Martii, Diocletiano 5. et Constantio 2. V. Cl. consulibus (cf. lib. pont.). Gaius in hac epistola constituit, ut per omnes gradus ecclesiasticos, id est acolitus, hostiarius, lector, exorcista, subdiaconus, diaconus, presbiter, primum ascenderet, si quis episcopus fieret. (Ab. Mart.) Gaius papa passus 10. Kal. Maii, et sepultus in cimiterio Calisti [prescriptis consulibus, id est Diocletiano 5. et Constantio 2.].

Marcellinus 27. papa annis 8.

VARIE LECTIONES

²⁹⁸ in inferiori folii 127. margine sine anni indicatione scripta sunt. ³¹⁹ lege Carausius. ³²⁰ constans 1. ³²¹ hæc cum a. 305. conjungenda sunt. ³²² bustris 1?

NOTE.

(126) De eadem sermo est quæ rectius a. 599, indicatur.

310. 10. [CCLXXXVIII] (HIER.) *Faustus et Gallus*. A preda qua Parthos spoliaverunt. terre motu humilibi apud Tirim et Sidonem multa opera corruerunt et populus innumerabilis oppressus. 19 anno Diocletiani, mense Martio, in diebus paschæ, æclesiæ subversæ sunt; quarto autem anno persecutionis Constantinus regnare orsus.

311. 11. [CCLXXXIX] (HIER.) *Diocletianus 6. et Maximianus 6*. Cum ²²³ ante eum omnes imperatores in modum iudicium salutarentur, et clamidem tantum purpuream a privato habitu plus haberent. [His consulibus Marcellinus papa successit 3. Kal. Julii.]

312. 12. [CCXC] (cf. BEDA.) *Constantius 3. et Maximus 3*. [His persecutoribus intra 30 dies 7000 passi sunt.]

313. 13. [CCXCI] (HIER.) *Titianus et Nepotianus*. Alexandria cum omni Ægipto per Achilleum ducem ²²⁴ a Romana potestate discedens, 8. obsidionis mense a Diocletiano capta est.

314. 14. [CCXCII] (HIER.) *Constantius 4. et Maximus 4*. Itaque plurimi per totam Ægyptum gravibus proscriptionibus exiliisque vexati, interfectis qui auctores perduellionis extiterant.

315. 15. [CCXCIII] (HIER.) *Diocletianus 7. et Maximianus 7*. Æclesiæ Hierosolimarum 57. ordinatur episcopus Zabdas. Post 10 annos per Asclepiotum prefectum pretorio Britanniae receptæ. Juxta Lingonas a Constantino cesare Alamannorum cesa.

[Cod. in marg.: Decima persecutio.]

316. 16. [CCXCIV] (HIER.) *Diocletianus 8. et Maximianus 8*. Galerius Maximianus, victus a Narseo, ante carpentum Diocletiani purpuratus cucurrit. (cf. lib. pont.) Veturius magister militiæ christianos milites persequitur, paulatim ex illo jam tempore persecutione adversum nos incipiente, [his consulibus] Marcellinus papa ad sacrificandum ductus sacrificavit; sed postea pœnitentia ductus, capite truncatus est 6. Kal. Maii (Ab. Mart.) cum Claudio et Quirino atque Antonino, et sepultus est post dies 55 in cubiculo, via Salaria, a Marcello prespetero et diaconibus cum innis.

Marcellus papa 28. post Petrum annis 5.

317. 17. [CCXCV] (HIER.) *Constantius 5. et Maximus 5*. Galerius Maximianus, superato Narseo, et uxoribus ac liberis sororibusque ejus captis, a Diocletiano ingenti honore suscipitur. Thermæ Romæ Diocletianæ factæ et Maximianæ Cartagini.

318. 18. [CCXCVI] (HIER.) *Constantius 6. et Maximus 6*. Æclesiæ Hierosolimarum 58. constituitur Thermon. Antiochiæ 19. prefit episcopus Tirannus. Alexandriæ æclesiæ 16. post Theonam episcopus ordinatur Petrus, qui postea nono persecutionis anno gloriosissime martirium perpetravit.

[Cod. in marg.: Aperta persecutio per edictum (Primum annus persecutionis Diocletiani tyranni).]

319. 19. [CCXCVII] (HIER.) *Diocletianus 9. et Constantius*. Diocletianus et Maximianus augusti insigni pompa Romæ triumpharunt, antecedentibus currum eorum Narsei conjuge, sororibus, liberis, et omni

320. 20. [CCXCVIII] (HIER.) *Diocletianus 10. et Maximus 7*. His consulibus, Cassiodoro teste, secundo persecutionis anno Diocletianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani, purpuram deposuerunt.

Romanorum 41. Galerius Maximianus anno uno, hoc est usque Kal. Julii, in anno 288, post passionem.

Decretalis epistola: « Marcellus papa dilectissimis fratribus universis episcopis per Antiochiam constitutis salutem, et reliqua (ep. 1, p. 221); data Kal. Aprilis Maxentio et Maximiano V. C. consulibus. Alia decretalis: « Marcellus episcopus sanctæ catholice et apostolicæ æclesiæ urbis Romæ Maxentio, et reliqua (Ep. 2, p. 225); et post: « Tu ergo, qui suades cultum dimittere divinum et a recta fide recedere diisque immolare, et reliqua; data 16. Kal. Februarii Maxentio et Maximino V. Cl. consulibus (Ab. Mart.). Marcellus, jubente Maximino imperatore, primo fustibus cessus et a facie ejus expulsus. Deinde audiens quod domum sanctæ Lucinæ, quam ipse proscriptione damnaverat, æclesiam faceret et in ea missas celebraret, in media civitate jussu in eadem ecclesia planities sterni ad animalia catubuli, et ejusdem ²²⁵ stabuli episcopum ad servitium deputavit cum custodia publica, ubi etiam post multos serviendo indutus cilicio, obiit 17. Kal. Februarii, et conditus aromatibus a Johanne presbitero et beata Lucina, sepultus est via Salaria in cimiterio Priscillæ.

Ensebius 28. papa post Petrum ordinatur, qui sedit mensibus 8 [obiit 6. Non. Octobr.].

(REG.) Sub hujus tempore inventa est crux Domini sub Constantio, patre Constantini Magni, ut in gestis pontificum Romanorum ita habetur (lib. pont.): « Sub his temporibus inventa est crux Domini 5. Non Maii, et baptizatus est Judas qui et Ciriacus dicitur. »

Melciades papa 30. post Petrum ordinatur qui sedit annis 4. Iste decrevit ut die dominico vel feria 2. nullus fidelis jejunet, quoniam hos dies pagani quasi jejuniis sacro celebrant.

321. 1. [CCXCIX] (BEDA.) *Maximinus et Severus V. C.* Tertio persecutionis anno, quo et Constantius Eburaci obiit, Maximinus et Severus a Galerio Maximiano imperatore cessares facti sunt; ex quibus Maximinus maleficia et stupra sua christianorum persecutionibus accumulavit. Passus est ea tempestate Petrus Alexandriæ episcopus cum pluribus Ægypti episcopis, Lucianus quoque vir nobilis et

VARIE LECTIONES.

²²³ cum a. 310. conjungenda sunt. ²²⁴ in textu legitur X; superscriptum est manu recentiore ducem.

²²⁵ ejusdem 1.

continentiæ et eruditione moribus precipuus, An-
 thochnus presbiter et Timotheus Rome 10. Ka-
 lend. Jul. (Onos. vii, 25.) Interea Diocletianus in
 Oriente, Maximianus Herculius in Occidente vastari
 æclesias, affligi interficere christianos, decimo
 post Neronem loco, preceperunt. Quæ persecutio
 omnibus fere actis ²²⁶ diuturnior et immanior fuit;
 nam per 10 annos incendiis æclesiarum, proscrip-
 tionibus innocentium, cedibus martirum inces-
 sabiliter acta est. Secundo persecutionis anno Dio-
 cletianus ab invito exegit Maximiano, ut simul
 purpuram imperiumque deponerent, ac junioribus
 in rem publicam substitutis, ipsi in privato otio
 consenescerent. (Beda.) Itaque sub una die Dio-
 cletianus Nicomedia, Maximianus Mediolani potesta-
 tem imperii simulque cultum depossuerunt. Secundo
 persecutionis anno Diocletianus Nicomedia, Maxi-
 mianus Mediolani purpuram depossuerunt. Beda.
 Attamen cepta semel persecutio usque ad septimum
 Constantini annum fervere non cessat. Orosius ²²⁷
 (l. 1.): Galerius et Constantius augusti primum Ro-
 manorum imperium inter se dividerunt: Galerius
 Maximianus Iliricum, Assiam et Orientem. Constan-
 tius Italiam, Africam et Gallias obtinuit. Sed Con-
 stantius vir tranquillissimus Gallia tantum Hispani-
 que contentus, Galerio cæteris partibus cessit.
 Galerius duos cessares elegit, Maximum quem in
 Oriente constituit, et Severum, cui permisit Italiam;
 ipse in Ilirico constitutus. Beda: Tertio anno per-
 secutionis, quo et Constantius 16. sui anno Eboraci
 in Britannia obiit, Maximus et Severus a Galerio
 Maximiano cesares facti sunt. Orosius: Constantius
 in Britannia obiit, et Constantium filium, ex con-
 cubina Helina creatum, imperatorem Galliarum re-
 liquit (vii, 28). Constantino vero in Gallis stren-
 uissime rem poplicam procurante, pretoriani
 milites Romæ Maxentium, filium Maximiani Her-
 culi, qui privatus in Lucania morabatur, augustum
 nominant. Galerius augustus Severum cessarem
 adversum Maxentium Romam cum exercitu misit.
 Severus cum urbem obsideret, militum suorum
 scelere desertus et proditus et ex eo fugiens, Ra-
 venne occisus sit. Herculius Maximianus perse-
 cutor, ex augusto tyrannus, confirmatum jam im-
 perio filium veste ac potestate regia spoliare conatus,
 conviciis autem ac tumultibus militum palam con-
 territus, in Galliam profectus est, ut Constantino
 genero suo eque dolis junctus, auferret imperium;
 sed per Faustam filiam detectus et proditus, quod
 dolum Constantino viro ²²⁸ suo pararet, Massiliæ
 fugiens occiditur. (Hier.) Porro Galerius, occiso
 Severo, Licinium imperatorem creavit. (Onos. l. 1.)
 Cumque persecutionem a Diocletiano et Maximiano
 missam ipse atrocibus edictis accumulavisset ac
 postquam per annos 10 omni genere hominum ex-

A hausit provincias, putrifacto introrsum pectore et
 vitalibus dissolutis, cum ultra horrorem humanæ
 miseriæ etiam vermes eructaverat, neque medici
 ultra jam fetorem ferentes crebro jussu ejus occi-
 derentur, et a quodam medico ei dicitur iram Dei
 esse penam suam et ideo incuratus: edictis latissi-
 mis christianos de exilis revocavit; ipse vero obiit.
 Constantinus pacem ecclesiis post decem annos quam
 a persecutoribus vexabantur indulsit. Deinde orto
 bello civile inter Constantinum et Maxentium, apud
 pontem Mulvium victus Maxentius occiditur. Hæc
 Orosius. Anni autem persecutionis sunt secundum
 chronicam Eusebii et Bedam usque ad annum 7.
 Constantini: hoc est annus 19. et 20. Diocletiani,
 annus Galerii et 6. Constantini; tertium enim an-
 num persecutionis, quo et Constantius pater Con-
 stantini Eboraci obiit, Beda computat inter Dio-
 cletianum et Constantinum, quartum vero annum
 persecutionis sub Galerio et Severo et Maxentio in
 Roma, Constantino interim in Gallia imperante,
 cum precedente tertio anno persecutionis Issidorus
 episcopus Galerio computavit. (Reg.) Rome passi
 Gaius et Marcellus papa, Ciriacus diaconus, Lar-
 gus, Smaragdus, Apronianus, Papias et Mauros,
 Claudius et Propedigna cum filiis, Gabinius presbi-
 ter, Castulus, Pancratius, Arthemius cum uxore et
 filia, Sebastianus, Marcus et Marcellianus, Marcelli-
 nus presbiter, Petrus exorciza, Tranquillinus, Ni-
 costratus cum uxore Zoe, Primus et Felicianus,
 C. Claudius, Castorius, Victorinus, Simpronianus,
 Basiliscus, Faustinus et Beatrix, Tiburtius filius
 Chromatii, Simplicius, Susanna virgo, Johannes,
 Crispus, Genesius, Felix et Audactus ²²⁹ Lucia, Ge-
 minianus, Sergius et Bachus, Chrisogonus, Satur-
 ninus et Sisinius, quatuor Coronati, Theodorus,
 Pontianus, Pretextatus ²³⁰ et Tharso; (Reg.) apud
 Spoletum Gregorius presbiter, Sabinus episcopus,
 Exuperantius et Marcellus diaconi; apud insulas
 Parmarias Anastasia, Pamphilius presbiter, Eusebii
 Cesariensis episcopi necessarius, cujus vitam ipse
 tribus libris comprehendit; Antiochia Julianus et
 Basilissa; in Hispanis civitatibus Cesar Augusta Vin-
 centius diaconus, in Barchibonia ²³¹ Eulalia virgo,
 Cucufas, apud Gerundiam Felix; in Cumis Juliana
 D virgo; apud Tirum Tirannio, Silvanus, Plenus at-
 que Linus episcopi cum innumera multitudine;
 apud Sirmium Sirenius; Nicomedia Petrus et Lucia-
 nus ²³² presbiter Antiochenus, Antimus episcopus ²³³,
 Pantaleon, Johannes Adrianus, Dorthicus ²³⁴ et
 Gorgonius, Eleuterius; Smirne civitate Hirceneus
 episcopus; in Palestina civitate Gaza Silvanus; Me-
 diolanis ²³⁵ Victor; apud Iliricum civitatem Siscia
 Quirinus episcopus; apud Tharsum Bonifatius,
 apud Aquileiam Felix et Fortunatus; apud Cili-

VARIÆ LECTIONES.

²²⁶ ante actis Oros. ²²⁷ in margine 1. ²²⁸ bis scriptum 1. ²²⁹ Adactus 2. ²³⁰ pretextatus 1. ²³¹ Barcila-
 lona 2. ²³² educianus 1? ²³³ 2. add. : Ermolaus presbiter cum aliis. ²³⁴ dorotheus 2. ²³⁵ mediolis 1.
 mediolano 2.

ciam ³²⁶ Vitus et Modestus cum Crescentia, Lucia virgo; in Britania Albanus ³²⁷; apud Massiliam Victor; apud Augustam Afra in Retia provincia; Nicea Bithiniæ Theolota cum filiis; in Hispanis civitate Compluto Justinus et Pastor fratres; in Sicilia civitate Caten Epulus ³²⁸ diaconus; apud urbem Italiæ Pergamis Alexander; in civitate Calcedoniæ Eufemia; in Neapolim Campaniæ Januarius Beneventanæ episcopus, Sosius diaconus; in Mesentana civitate Faustus et Desiderius; in Palestina Peleus et Nilu; episcopus; in Cizico Fausta et Evilassius; Agauno Mauricius cum sociis suis; Antiochia Cyprianus episcopus cum Justina; apud Egeam civitatem Cosmus et Damianus; in Gallis castro Soloro, quod est super Arolam fluvium, Victor et Urso; apud Coloniam Agripinam Gereon cum sociis; apud Tharsum Tracius ³²⁹, Probus et Andronicus; in Venusia civitate Apuliæ Felix episcopus, Audax et Januarius presbiter; Suessionis civitas Crispinus et Crispinianus; apud Sidonem Zenobius presbiter; in territorio Aganensi Tiberius, Modestus et Florentia; in Scithia metropoli Frigia Salaria Mennas; Antiochia Romanus; Alexandria Petrus episcopus; in Africa civitate Colonia Crispina virgo; in Tuscia Barbara virgo; in Hispanis Leocadia et Merita civitate Eulalia et Julia virgines. (BEDA.) Tunc intra unum mensem 17 milia martyrum pro Christo passi sunt.

Romanorum 42. Constantinus Magnus, Constantii filius ex concubina Helina, ab anno 4. persecutionis incipiens, indicione 2, regnavit annis 50, mensibus 10, hoc est in anno 318. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Casiodoro.

322. 1. [ccc] (HIER.) *Pro consul. Diocletiani 11 et Maximi 9.* Maxentius, Herculi Maximiani filius, a pretorianis militibus Romæ augustus appellatur. Severus cessat a Galerio Maximiano contra Maxentium missus, Ravenne interficitur. [Illi cons. Mellicades papa successit Non. Jul.]

323. 2. [ccc] *Pro consul. Diocletiani 12. et Maximi 10.* Licinius a Galerio Carnuti imperator factus. Hercules Maximianus a filia Fausta detectus, quod dolum viro suo pararet, Massiliæ fugiens occiditur. Quirinus episcopus Siscianus gloriose pro Christo interficitur. Nam manuali mola ad collum ejus ligata, et ponte precipitatus in flumen, diutissime supernatavit; et conspectantibus [collocutus], ne sui terrentur ³²⁹ exemplo, vix orans ut mergeretur obtinuit.

324. 3. [ccc] (HIER.) *Maximus 8. et Licinius (Oros.)* Galerius Maximianus persecutor æclesiæ verribus moritur.

325. 4. [ccc] (HIER.) *Constantinus 311 2. Licinius 2.* Maximianus, persecutione in christianos facta, cum jam a Licinio puniendus esset apud

A Tharsum moritur. Mæltiades papa obiit 4. Idus Januarii (cf. Mart.).

Silvester 31. papa annis 20.

[Cod. in marg.: Ciclus decem. inc. ind. 7.]

326. 5. [ccciv] (BEDA.) *Constantinus 3. et Licinius 3. (HIER.)* [Petrus Alexandrinæ æclesiæ episcopus passus.] Alexandrinæ æclesiæ 17. ordinatur episcopus Achillus.

327. 6. [ccciv] (HIER.) *Volusianus et Annianus.* Maxentius juxta pontem Molvium a Constantino superatus occiditur.

328. 7. [cccvi] (HIER.) *Constantinus 311 4. et Licinius 4.* Bellum Cibaleuse adversum Licinium. Pax nostra a Constantino reddita post decem annos persecutionis. [Constantino a papa Silvestro baptizato, scripsit de Britania sibi sua mater Elena, ut negando Christum Judeos sequeretur. Tunc Constantino 4. et Licinio 4. consulibus, die Idus Agusti, congregati sunt cum Elena in Roma 120 sapientiores Judeorum, cum augusto Constantino et Silvestro papa 24 episcopi, et superati sunt Judei in omni scriptura divina.]

329. 8. [cccvi] (HIER.) *Sabinus et Rufinus.* Hierosolimorum 39. constituitur Macharius episcopus.

[Cod. in marg.: Ciclus solis incipit.]

330. 9. [cccvi] (HIER.) *Gallicanus et Bassus.* Diocletianus haut procul a Solonis in villa sua palatio moritur, et solus omnium inter deos privatus refertur.

C 331. 10. [cccix] (HIER.) *Licinius 3. et Crispus.* Crispus et Constantinus, filii Constantini.

332. 11. [cccix] *Constantinus 5. et Licinius. et 311* Licinius adulescens, Licini augusti filius, Constantini ex sorore nepos, cesares appellantur?

333. 12. [cccxi] *Constantinus 6. et Constantinus* quorum ³¹¹ Crispum filium Lactantius Latinis litteris erudit, vir omnium suo tempore eloquentissimus.

334. 13. [cccxi] *Crispus 2. et Constantinus 2.* sed ³¹¹ adeo in hac vita pauper, ut plerumque etiam necessarius indiguerit.

335. 14. [cccxi] (HIER.) *Probinus et Julianus.* Licinius christianos de palatio suo pellit. Bassileus Amasiæ Ponti episcopus sub Licinio martirio coronatur.

D 336. 15. [cccxi] (HIER.) *Severus et Rufinus.* Alexandrinæ æclesiæ 18. ordinatur episcopus Alexander, a quo Arrius presbiter de æclesia ejectus multos suæ impietati sociat, ad quorum perfidiam coarguendam synodus 318 episcoporum in Necea urbe Bithiniæ congregata, omnes hereticorum machinas omnis oppositione delevit.

337. 16. [cccxi] (Oros. vii, 22.) *Crispus 3. et Constantinus 3.* Constantinus prohibuit christianos occidi, paganorumque templa jussit claudi. (cf. Vita S. Mart.) [Sanctus Martinus natus.] [Sanctus ³¹¹

VARIE LECTIONES.

³²⁶ ciliam 1. Siciliam 2. ³²⁷ abanus 1. ³²⁸ Epulus 2. ³²⁹ vel Trachus 1. Taracus 2. ³³⁰ terrentur 1. ³¹¹ constantius 1. ³¹¹ cum a. 331 conjungenda sunt. ³¹¹ alio loco in margine leguntur.

Martinus nascitur Sabariae Pannoniarum oppido, A
aed intra Italiam Ticini altus est.]

338. 17. [cccxvi] (Beda.) *Paulinus et Julianus.*
Fides chatholica tractatur in synodo 318 episcoporum
in Nechea urbe Bithiniae congregata contra Arrienos
die mensis secundum Grecos Desii 19^a, hoc est 17.
Kalendarum Juliarum, consulato Paulini et Juliani,
teste Beda. Decretalis epistola sancti Silvestri
pape. (cf. *Lib. pont.*) Temporibus Silvestri pape et
Constantini piissimi augusti factum est magnum
concilium in urbe Nicea Bithiniae, et congregati sunt
regulari ejusdem Silvestri pape vocatione in id
ipsum 318 episcopi chatholici, qui exposuerunt fi-
dem integram, catholicam, immaculatam, et damna-
verunt Arrium et Photinum Sabelliumque et sequa-
ces eorum. (cf. *Ad. Mari.*) Eodem quoque tempore,
15. Kalendarum Juliarum die, quando memoratum
magnum concilium in Nicea congregatum est (cf.
lib. pont.) canonica jam vocatione in urbe Roma
congregavit et ipse Silvester cum consilio Constan-
tini 277 episcopos, et damnavit predictos hereticos;
et constituerunt, ut presbiter Arrianus respiscens
non susciperetur, nisi episcopus ejusdem loci eum
reconciliaret, et sacrosancto crismate per episco-
pali manus inpositionem sancti Spiritus gratia,
quae ab hereticis dari non potest, confirmaretur;
in qua etiam consensu et subscriptione omnium
constitutum est, ut nullus laicus crimen clerico nec ele-
ricus inferioris gradus ad superiorem id est presbe-
tero episcopo inferret; et ut in puro lino corpus
Christi offeratur, et crisma ab episcopo confici, et
ut baptizatum linat presbiter, et dalmaticis in ae-
clesia uti, et ut pallio linostimo leva subdiacono-
rum tegetur et reliqua multa.

339. 18. [cccxvii] (Hier.) *Constantinus 7 et*
Constantius 4. Constantinus, filius Constantini, cesar
factus. Licinius Thessalonicae contra jus sacramenti
privatus occiditur.

340. 19. [cccxviii] (Hier.) *Constantius 5 et*
Maximus. Nazarius rethor insignis habetur. Cri-
spus, filius Constantini, Licinius junior, Constantiae
Constantini sororis et Licini filius, crudelissime
interficiuntur.

341. 20. [cccxix] (Hier.) *Januarius et Justus.*
Vicennalia Constantini Nicomedia acta et sequenti
anno Romae edita. *Illicusque historiam scribit*
Eusebius, Pamphili martyris contubernalis; cui nos
ita subjecimus [id. est Hieronimus] ²³⁵. — In qua
historia quae Triperita dicitur ita habetur (ii, 18.):
«Helenam crucem invenit duasque ejus partes suo filio
missit. Quarum una in statua in foro Constantini
super columnam pirphireticam possuit Constantinus,
alteram vero argentea theca clausam in civitate
custodivit (iii, 6.) Arrius vero fictam fidem scribens,
de exilio vocavit eum Constantinus, qui revertens
sic Constantino juravit: « Si non credimus Pa-

trem et Filium et Spiritum sanctum, sicut ecclesia
catholica credidit, iudex noster sit Deus hic et in
lucturo. » Constantinus autem etsi inde gavissus sit,
tamen eum aliosque hereticos ²³⁶ communicare in
aeterna non permisit, donec episcoporum de ipsis
iudicium fieret. (iii, 10.) Constantinus autem in-
firmum malens Arrium probare, duxit eum ad pa-
latium, iurjurando interrogans de Necenii concilii
decretis. At ipse fecte suam sectam sub ala habens
et sic juravit. Quoniam vero ipse dies sabbatum
erat, precepit Constantinus erastino die dominico
Arrium ad communionem accipere. Tunc in aula a
militibus Eusebii episcopi etiam Arriani honoratus,
et per mediam civitatem honorabiliter et perspicuus
conductus; cum vero venit ad forum Constantini,
Buli pars illa crucis erat, tremefactus et confusus
est Arrius. Et cum necessarium quessisset meatum,
cum stercoribus et visceribus effudens, cito obiit.

342. 21. [cccxx] (Hier.) *Constantinus 8 et*
Constantius 6. Arbonius rethor in Affrica clarus habe-
tur; qui cum Siceae ad declamandum juvenes erudi-
ret, et adhuc ethnicus ad credulitatem somniis ²³⁷
compelleretur, neque ab episcopo impetraret fidem,
quam semper impugnaverat, elucubravat adversum
pristinam religionem luculentissimos libros, et tan-
dem veluti quibusdam obsidibus pietatis foedum ²³⁷
impetravit. Drepanam Bithiniae civitatem in honorem
martiris Luciani ibi condidit Constantinus instau-
rans, ex vocabulo matris suae Helenopolim nuncupa-
vit. In Antiochia dominicum quod vocatur Aureum
aedificare coepit.

343. 22. [cccxxi] (Hier.) *Constantius 7 et*
Sinmachus. Constantinus uxorem suam Pausiam ²³⁸
interficit. Donatus agnoscitur, a quo per Affricam
Donatiani. Antiochie post Thirannum 20. ordina-
tur episcopus Vitalis; post quem 21. Filogonius;
cui successit 22. Paulinus; post quem 23. Eustha-
thius. Quo in exilium ob fidem truso, usque in pre-
sentem diem.

344. 23. [cccxxii] *Bassus et Ablabius.* Arriani ²³⁹
aeternam optinuerunt, id est Eulalius, Eusebius,
Eufronius, Placillus, Stefanus, Lentius, Eudoxius,
Melitius, Euzotus, Dorotheus, rursus Melitius;
quorum ideoque tempora non digessi quod eos hostes
potius Christi quam episcopos iudicem.

[*Cod. in marg.*: Ciclus decenn. incipit ind. 11.]

345. 24. [cccxxiii] (Hier.) *Pacatianus et*
Hilarianus. Juvenecus presbiter, natione Hispanus,
evangelia heroicis versibus explicat. (Cass.) Porphy-
rius, misso ad Constantinum insigni volumine, exilio
liberatur. [His consiliis civitas quae prius Byzan-
tium dicta est, mutato nomine, a Constantino Con-
stantinopolis nominatur.]

346. 25. [cccxxiv] (Hier.) *Dalmatius et Zeno-*
philus. Alexandriae 19. ordinatur episcopus Athana-
sius. Dedicatur Constantinopolis omnium pene ur-
bium nuditate. Metrorum philosophus agnoscitur.

VARIE LECTIONES.

²³⁵ post haec quinque lineae erasae sunt. ²³⁶ heretici. ²³⁷ sontis. ²³⁸ lege: faedus. ²³⁹ lege: Faustam.
²⁴⁰ conjungenda sunt cum a 345.

347. 26. [ccccxv] (Hier.) *Optatus et Palinus.* A Edicto Constantini gentilium templa [subversa sunt]. (V. S. Mart.) [Sanctus Martinus cum esset decem annorum, iavitis parentibus, utpote gentilibus, ad ecclesiam confugit seque catecuminum ³⁵⁰ fieri postulavit.]

348. 27. [ccccxvi] (Hier.) *Constantinus et Albinus.* Constans, filius Constantini, provehitur ad regnum. Pestilentia et fame innumerabilis multitudo in Siria Ciliciaque ³⁵¹ perit.

349. 28. [ccccxvii] (Ad. Mart.) *Nepotianus et Fecundus.* In martirologio: Pridie Kalendas Januarii natalis Silvestri papæ, qui sedit 25 annis, mensibus 10, diebus 11. Sedit autem ex die Kal. Februarii usque 2. Kal. Januarii; et sepultus est in cimiterio Priscillæ, via Salaria, miliario 3. ab urbe Roma, 2. Kal. Januarii, [Constantio et Volusiano consilibus], et cessavit episcopatus diebus 15. Nota duos menses vacationis episcopatus a 4. Idus Decembris, quo Miliciades papa obiit, usque Kal. Februarii, quo Silvester sedit, et 15 dies postea, quod tempus pontificibus non imputatur. Si ergo ita temporis pontificum aliquid difecit, quorum natale annuatim celebratur, nonne multo magis tempus imperatorum?

Marcus 32 papa post Petrum ordinatur, qui sedit mensibus 8, [predictis consilibus sedit, id est Nepotiano et Fecundo, successit Kal. Febr.]. In decret.: « Domino sancto et apostolici culminis dignitate venerando Marco sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis universalis ecclesiæ papæ, Athanasius et universi Egiptiorum episcopi. Ad vos pervenisse non dubitamus, quanta et qualia ab hereticis et maxime ab Arrianis cotidie patimur, ut etiam vivere jam nos tedet. In tantum etiam nostra vastaverunt, ut nec ulla utensilia nobis dimisserunt, libros nostros usque ad minimum incenderunt. Quapropter precamur, pater beatissime, quia non dubitamus apud vos plenaria esse Niceni concilii exemplaria, ut illa nobis, quæ sanctæ recordationis predecessoris vestri Silvestri fuerunt, sub tuta mittatis stipulatione. Nam quando predictæ synodo cum beatæ ³⁵² memoriæ Alexandro, digno Deo pontifice nostro, id est Alexandrinæ civitatis episcopo, in diaconatus interfuimus officio, sub nostræ presentie testimonio, per beatos viros Victorem et Vincentium presbiteros, apostolicæ apocrisariis, missa sunt predicto papæ Silvestro, cum stipulatione suboixa, capitula 70. Sane presentibus nobis 80 in memorata capitula tractata sunt synodo, scilicet 40 a Grecis, Græca edita lingua, et 40 a Latinis, edita Latine. Sed Visum est 318 patribus in predicto Spiritu sancto repletis concilio congregatis, et maxime jam dicto Alexandro et apostolicæ apocrisariis, ut decem capitula adunarentur aliis atque congruis in locis insererentur, et ad formam 70 discipulorum vel 70 linguarum tantæ et tam excellentis concilii fierent capitula, quæ omnem christianorum informarent orbem et

omnes subsacerdotali et christiano nomine degentes una fides et una sacerdotalis atque clericalis regeret norma, nec quicquam a suo discordaret capite. Nunc ergo, qui, ut predictum est, inimici sanctæ Dei ecclesiæ, maxime Arrianis, a quibus confidie terimur et expugnatur et opprimimur, prefata 70 Niceni concilii capitula, quæ de prefata synodo, iubente jam fato domino meo Alexandro, decreto omnium episcoporum attuli, quæ etiam coram omnibus reitavi atque transcripsi, sunt igne combusta: obtinamus, ut a vestræ sanctæ sedis ecclesiæ auctoritate percipere per presentes ligatos mereamur, et reliqua (Conc. I, p. 553). — « Omnibus venerabilibus fratribus Athanasio et universis Egiptiorum episcopis, Marcus sanctæ Romanæ apostolicæ sedis et universalis ecclesiæ episcopus salutem. Doleo, fratres, et nimium contristor super afflictionem vestram » et reliqua (Conc. I, p. 555). « De capitulorum vestrorum ³⁵³ Niceni concilii, quibus vos interfuisse litteris vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui una vobiscum interfuerunt, diligentioribus requisivimus collucationibus, qui ita, ut vestræ testatæ sunt littere, omnem nobis ordinem exposuerunt et vestram epistolam per omnia veram esse testificati sunt; non utnos aliquid sinistram vestra ex parte arbitraremur, sed nos et vos illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire obtaremus, et sancta Romana ecclesia, quæ semper immaculata mansit et Domino iubente ³⁵⁴ et beato Petro opem ferente in futuro manebit, sine ulla hereticorum insultatione firma et immobilis omni tempore persistet. His ita peractis diligenter requirentes, in sancto nostræ et apostolicæ scrinio eadem quæ sanctæ recordationis predecessori meo Silvestro sunt directa, septuaginta, sicut significastis, capitula inlesa invenimus. Ipsa enim vobis propter auctoritatem et scriptionem ³⁵⁵ tantorum patrum et ejus magni concilii minime missimus; sed per eadem coram apocrisariis vestris alia similia, eundem numerum eademque ³⁵⁶ et ipsam subscriptionem continentia, vobis scribere et sub certa stipulatione mittere curavimus » et reliqua. Data est 9. Kal. Novembris, Nepotiano et Fecundo viris venerabilibus clarissimis consilibus. — Marcus obiit Non. Octimbris, et sepultus in cimiterio Balbinæ, via Adriatica, quod ipse insistens fecit. (Adon. Mart.)

Julius papa 33. post Petrum ordinatur, qui sedit annis 16, mensibus 9 [Feliciano consule].

350. 29. [ccccxviii] (Hier.) *Felicianus et Titianus.* Callocerus in Cypro res novas molitus, opprimitur. Constantinus cum liberis suis honorificas ad Antonium litteras mittit.

351. 30. [ccccxix] (Hier.) *Ursus et Polemius.* Tricennalibus Constantini Dalmatius cesar appellatur. Pater rethor Rome gloriosissime ducebat. Nazari rethoris filia in eloquentia patri cœquatur. Tiberia-

VARIE LECTIONES.

³⁵⁰ catecuminu? 1. ³⁵¹ Cilique 1. ³⁵² bete 1. ³⁵³ lege: veritate. ³⁵⁴ juvante 2. ³⁵⁵ subscriptionem? ³⁵⁶ supplé: verba.

nus, vir disertus, prefectus pretorio, Gallias regit. A Eustathius Constantinopolitanus agnoscitur; ejus Industria Hierusolimis martirium constructum est.

352. 31. [ccccxx] (SULP. SEV.) *Constantinus 2 et Constans*. (Vita S. Mart.) [Sanctus Martinus cum esset annorum 15, raptus et catenatus, sacramentis militaribus implicatus est, uno tantum servo comite. (c. 2.) Cum enim esset edictum a regibus, ut veteranorum filii ad militiam describerentur, prodidit Martinum pater suus, qui felicibus filii actibus invadebat. Triennium fere ante baptismum in armis fuit, sed innocens a vitiis. (c. 3.) Intra quos tres annos dimedio clamide induit Christum. (c. 2.) Ipse armatam militiam ab adolescentia inter scolares alas sub rege Constantio, dein sub Juliano cesare militavit.] (Hier.) Constantinus ³⁵², extremo vite sue tempore ab Eusebio Nicomidensi episcopo baptizatus, in Arrianum dogma declinat. Quoque usque in presens tempus æclesiarum rapinæ et totius orbis est secuta discordia. Constantinus cum bellum pareret in Persas, in Acirone, villa publica juxta Nicomediam, moritur. Theodorus episcopus in triperita historia sic: Constantinus Nicomediam, in Achirone villa, postquam baptizatus sit ab Eusebio Nicomedense episcopo Arriano, etiam obiit. (cf. III, 13.) Obiit ³⁵³ autem anno 66. ætatis, imperii 31, die 23. mensis Maii, his consulibus.

[Osius sic.] *Romanorum 43. Constantius imperator anno ab Urbe 1091.* cum Constantino et Constante fratribus suis adeptus est imperium, quod 27 annis tenuit, hoc est usque in mensem Novembrem, in anno 343. post passionem, his consulibus, Casiodoro teste.

353. 1. [ccccxxi] (Hier.) *Aryndinus et Proculus*. Ablabius prefectus pretorio et multi nobilium occisi. Sapor rex Persarum, Mesopotamia vastata, duobus ferme mensibus Nisibin obsedit. Dalmatius cessar, quem patruus Constantinus consortem regni filis dereliquerat, factione Constantii patruelis et tumultu militari interimitur. Jacobus Nisibenus episcopus agnoscitur; ad cujus preces sepe urbs discrimine liberata est.

354. 2. [ccccxxii] (Hier.) *Marcellinus et Probinus*. Ex hoc loco impietas Arriani, Constantii regis sulta presidio, exiliis, carceribus et variis afflictionum modis ³⁵⁵ primum Athanasium, deinde omnes non suæ partis episcopos persecuta est. [Juliusque papa fuit in exilio menses decem; sed post mortem Constantii ad sedem cum gloria reverit]. (lib. pont.)

355. 3. [ccccxxiii] (Hier.) *Constantius 3 et Cons-*

tans 2. Constantinus bellum fratri inferens, juxta Aquileiam occiditur. Vario eventu adversum Francos a Constante pugnantur ³⁵⁶. (SULP. SEV.) Multæ orientis urbes terre motu horribili conciderunt. [Sanctus ³⁵⁷ Martinus, cum esset annorum duodeviginti, baptizatus est, et transacto tribunatus sui tempore, renuntiaturum se seculo promisit; et pene biennium baptizatus nomine tantum militavit] (c. 3.) In decretali epistola beati Julii papæ ita habetur: « In nomine domini Dei salvatoris nostris Jesu Christi, imperantibus quoque Constantino et Constante augustis anno 4, sub die 8. Kalendarum Octobrium, indictione sexta, presidente sancto ac beatissimo Julio papa sedis apostolicæ urbis Romæ, propositis sacrosanctis et venerabilibus evangelis, in æclesia domini Dei salvatoris nostri Jesu Christi quæ vocatur Constantina, resedentibus etiam viris venerabilibus pariterque cum eo audientibus, Benedicto Aquilensi episcopo, Rufo sanctissimo Farniano episcopo, Agapito Ravennatis æclesiæ episcopo, Julio Medolanensis æclesiæ episcopo, Luciano Maurianense episcopo et reliquis cum eis centum ac decem et sex episcopis, Julius predictus sanctissimus urbis Romæ episcopus dixit, » et reliqua (Conc. I, p. 567). Annus itaque quartus Constantini imperatoris sexta erat indictione, qui est annus 28. Magni Constantini, juxta cronicam Eusebii vel Bedæ, incarnationis autem secundum Dionissium 333.

356. 4. [ccccxxiv] (Hier.) *Placidus* ³⁵⁸ et *Romulus*. Audeus in Syria cæle clarus habetur; a quo heresis Audiena.

357. 5. [ccccxxv] (Hier.) *Leonius et Salustius*. Franci a Constante sunt perdomiti, et pax cum eis facta. Hermogenes magister militiæ Constantinopoli tractus a populo, ob episcopum Paulum, quem regis imperio et Arrianorum factione pellebat. Antiochiæ dominicum Aureum dedicatur.

[Cod. in marg.: Cielus solis incipit.]

358. 6. [ccccxxvi] (Hier.) *Constantius 4 et Constans 3.* Macedonius artis plurimæ in locum Pauli ab Arrianis episcopus subrogatur; a quo heresis Macedoniana. Paulus crudelitæ prefecit ³⁵⁹ Philippi nam fautor Macedonii partium erat — et Arrianorum insidiis strangulatur.

359. 7. [ccccxxvii] (Hier.) *Amantius et Albinus*. Maximinus episcopus Triverorum clarus habetur; a quo Athanasius Alexandriæ episcopus, cum a Constantio quereretur ad penam, honorifice susceptus est. Sapor Persarum rex christianos persequitur. Necessaria ³⁶⁰ in Ponto subversa, excepta æclesia et episcopi ceterisque qui ibidem reperti sunt.

VARIE LECTIONES.

³⁵² alia manu, eadem quæ continuationem a. 1126 — 1128. scripsit, additur: Hieronimus sic dicit. ³⁵³ Obiit — consulibus post moritur scripta, postea huc sunt relata. ³⁵⁴ i. e. modis. ³⁵⁵ Hoc loco nomina consulum sequentia anni et ut videtur etiam nota Audeus — Audiena scripta erant, sed erasa et secunda manu in margine suppleta sunt. Ita vero quæ sequuntur olim ad a. 356 pertinent, nunc ad 355. ³⁵⁶ in inferiora margine sine anni indicatione scripta sunt secunda manu; cf. a. 352. ³⁵⁷ Hujus anni nota jam secunda manu scripta est; vid. var. lect. 260 superius. ³⁵⁸ prefecit 1. ³⁵⁹ i. e. Neocæsarea.

* et Martinus Moguntinus episcopus, quorum A tempore Euftratu Colone[n]sis ereticus dampnatur add. alia manu, eadem quæ primam scripsit continuationem.

360. 8. [CCCLXVIII] (HIER.) *Post consul. Amantii et Albini.* Titianus vir eloquens prefecturam ³⁶⁰ pretorio apud Gallias administrat. Athanasius ad Constantis literas Alexandriam redigitur.

361. 9. [CCCLXXIV] (HIER.) *Rufinus et Eusebius.* Dirrachium terre motu corruit, et tribus diebus ac noctibus Roma nutavit ³⁶¹. Plurimæque Campanie urbes vexatae.

362. 10. [CCCLX] (HIER.) *Philippus et Sallia.* Magnis rei publicæ expensis in Seleucia Siriae portus efficiuntur. Rursus Sapor tribus mensibus obsidet Nisibin. Eusebius Emisenus, Arrianæ signifer factionis, multa conscribit.

363. 11. [CCCLXI] (HIER.) *Limenius et Catulinus.* Solis facta est defectio. Bellum Persicum nocturnum apud Singaram, in quo haut dubiam victoriam militum stoliditate perdidimus. Neque vero illum ³⁶³ Constantio ex novem gravis prelis contra Persas bellum fuit. Nam ut alia obmittam, Nisibis obsessa, Bizabde et Amida captæ sunt. 40. Maxaminius post Macharium Hierosolimarum episcopus moritur. Post quem æclesiam Arriani invadunt, id est Cirillus Eutichius, rursus Cirillus Hireneus, tertio Cirillus Hilarius; quarto Cirillus; quorum Cirillus, cum a Maximo fuisset presbiter ordinatus, et post mortem ejus ei ³⁶⁴ ab Acacio episcopo Cesariensi et ceteris Arrianis episcopis promitteretur, si ordinationem Maximi repudiaret, diaconus in æclesia ministravit; ob quam impietatem sacerdotii mercede pensatus, Heraclium, quem moriens Maximus in suum locum substituerat, varia fraude sollicitans, de episcopo in presbiterum regradavit.

[Cod. in marg.: Ciclus decenn. 19. inc. ind. 15.]

364. 12. [CCCLXII] (HIER.) *Sergius et Nigridianus.* Magnentio apud Augustodurum arripiente imperium, Constans haut longe ab Hispania, in castris cui Helenæ nomen est, interficitur, anno ætatis 30. Quamobrem turbata re publica, Vetrano ³⁶⁵ Mursæ, Nepotianus Romæ imperatores facti ³⁷⁰. Romæ populus adversus Magnentiacos rebellans, ab Heracliada senatore proditur. Nepotiani caput philo ³⁷¹ per urbem circumlatum, multæque proscriptiones nobilium et cedes factæ.

365. 13. [CCCLXIII] (HIER.) *Post consul. Sergi et Nigridiani.* Vetrano in apud Naussum a Constantio regum insigne decretum. Magnentius Mursæ victus; in quo prelio Romanæ vires conciderunt. Gallus, Constantii patruelis, cesar factus.

366. 14. [CCCLXIV] (AD. MART.) *Constantius 5. et Constans cæs.* Julius papa obiit pridie Idus Aprilis, et sepultus est via Aurelia, miliario ³⁷² ab Urbe 3. in cimiterio Calepodii. Qui sub Constantino Arriano,

filio Constantini, mensibus 10 projectus sit, sed post ejus mortem ad suam sedem reversus.

Liberius 34. papa post Petrum ordinatur, qui sedit annis 18.

367. 15. [CCCLXV] (HIER.) *Constantius 6. et Constans 2.* Gallus Judæos, qui interfectis per noctem militibus arma ad bellandum invasserant, oppressit, cæsis ³⁷³ multis hominum milibus ³⁷⁴ usque ad innoxiam ætatem, et civitates eorum Diocesariam, Tiberiadem et Diospolim et plurima oppida igni tradidit. Nonnulli nobilium Antiochiæ a Gallo interfecti.

368. 16. [CCCLXVI] (HIER.) *Constantius 7. et Constans 3.* Magnentius Lugdoni in palatio propria se manu interfecit, et Decentius, frater ejus, quem ad tuendas ³⁷⁵ Gallias cesarem misserat, apud Senonas laqueo vitam explet. Gennadius forensis orator insignis habetur. Minervius Burdigallensis rethor florentissime docet.

369. 17. [CCCLXVII] (HIER.) *Arbitrio et Lollianus.* Gallus cesar, sollicitatus a Constantino patrueli, cui in suspicionem obegregiam indolem venerat, Histria occiditur. Silvanus Gallias res novas molitus, 28 diebus extinctus est. Victorinus rethor et Donatus grammaticus, preceptor meus [i. e. Hieronimi], Romæ insignes habentur; e quibus Victorinus etiam in foro Trajano meruit. Paulinus et Rodanus Galliarum episcopi in exilium ob fidem trusi.

370. 18. [CCCLXVIII] (HIER.) *Constantius 8. et Julianus.* Alchimius et Delsidius rethores in Aquitania florentissime docent. Donatus, a quo supra Donatianos in Africa dici memoravimus, Cartagine pellitur. Quidam sectatores ejus Montenses vocantur, eo quod æclesiam Romæ primam in monte habere cœperint. Eusebius Vercellensis episcopus et Lucifer ac Dionisius Caralitane et Mediolanensis æclesiæ episcopi, Pancratius quoque Romanus presbiter et Hilarius diaconus, distantibus in[ter] se ab Arrianis et Constantio damnantur exiliis.—Julianus, frater Galli, Mediolani cesar appellatur.

371. 19. [CCCLXIX] (HIER.) *Constantius 9. et Julianus 2.* Antonius monachus 105. ætatis anno in heremo moritur, solitus multis ad se venientibus de Paulo quodam Thebeo, miræ beatitudinis viro, referre; cujus nos exitum brevi libello explicavimus. Hilarius episcopus Pectavensis factione Saturnini Arelatensis episcopi reliquorumque qui cum eo erant Arrianorum ante triennium in Frigiam pulsus, libros de nostra religione componit. Reliquæ ³⁷⁶ apostoli Timothei Constantinopolin invectæ. Sarmata, Armatæ et Macharius, discipuli Antoni, insignes habentur.

Liberius papa Romæ ecclesie in exilium mittitur. [Quo in exilium ob fidem truso, omnes clerici juraverunt, ut nullum alium susceperent. Verum cum Felix ab Arrianis fuisset in sacerdotium substi-

VARIE LECTIONES.

³⁶⁰ prefectus an. 1? ³⁶¹ natavit 1. ³⁶⁷ lege: ullum—gravius fuit. ullum—gravibus plus prosperum c. P. f. 2. ³⁶⁸ et 1? ³⁶⁹ vetranto 1. hic et infra. Sæpissime t pro i scriptum est. ³⁷⁰ facit 1. ³⁷¹ i. e. pilo. ³⁷² militario 1. ³⁷³ cessaris 1. ³⁷⁴ militibus 1. ³⁷⁵ tuendas 1. ³⁷⁶ Reliquæ 1.

tulus, plurimi perjuraverant, et post ananum cum A Felice ejeti sunt; quia Liberius tedio victus exilii et in heretica pravitate subscribens, Romam quasi victor intraverat. (Ab. Mart.) Felix autem depositus de episcopatu suo, habitavit in predio suo, via Portuensi, ubi obiit 4. Kal. Agusti.] (Hier.) Magnæ Alamannorum copie apud Argentoratum oppidum Galliæ a cessare Juliano oppressæ.

372. 20. [cccl.] (Hier.) *Titianus et Cerealis*. Saraceni in monasterium beati Antoni irruentes, Sarmatam³⁷⁷ interficiunt. Constantio Romam ingresso³⁷⁸, ossa Andreæ apostoli et Lucæ evangelizæ a Constantinopolitanis miro favore suscepta.

Felix papa 55. post Petrum ordinatur, qui sedit anno uno.

373. 21. [cccl.] (Hier.) *Eusebius et Hipatinus*. Nicomedia terræ motu funditus eversa, vicinis urbibus ex parte vexatis. Paulinus³⁷⁹ Triverorum episcopus in Frigia exulans moritur. (cf. supra) Evanthius eruditissimus grammaticorum Constantinopolim diem obiit, in cuius locum ex Africa Chrestus adducitur. — Liberius papa de exilio revertitur.

374. 22. [ccclii] (Hier.) *Constantinus 10. V. C. cons.* Sinodus apud Ariminum et Seleuciam Isauria facta, in qua antiqua patrum fides decem primum legatorum, [dehinc omnium proditio damnata est]. Honoratus ex prefecto pretorio Galliarum primus Constantinopoli prefectus urbi factus. Gratianus, qui nunc imperator, nascitur. Hilarius [Pictaviensis episcopus] cum apud Constantinopolim librum pro se Constantio porrexisset, ad Gallias redit. Macedonius Constantinopoli pellitur. Omnes pene toto orbe æclesiæ sub nomine pacis et regis Arrianorum consortio polluntur.

375. 23. [cccliii] (Hier.) *Julianus V. C. cons.* Constantinopoli æclesiarum maxima dedicatur. Melletius Sebastie Armeniorum³⁸⁰ ab Acatio et Georgio episcopis Arrianis Antiochiam transfertur. Et post non grande temporis intervallum, cum presbiteros qui ab Eudoxio antecessore suo depositi fuerant suscepisset, exilii iustissimam causam subita fidei mutatione delusit.

376. 24. [cccliv] (Hier.) *Faurus V. C. cons.* [Gallia per Hilarium Arminensis perfidiæ dolos damnat.]

377. 25. [ccclv] (Isid.) *Florentius V. C. cons.* [Heresis Antropomorphitarum in Syria et Macedonia et Constantinopoli oritur.]

378. 26. [ccclvi]. *Mamertinus V. C.*

379. 27. [ccclvii]. *Nevitta V. C.* [Theodorus episcopus in tripartita æclesiastica historia (iv, 50) sic: Constantinus³⁸¹ Mopscrenis inter Ciliciam Cappadociamque moritur, anno ætatis 45.] Constantinopolim veniens, tertia die mensis Novimbris obiit.

Romanorum 13. Julianus secundum omnes regnavit annis 2, mensibus 8, hoc est usque Kal. Julii, in anno 348. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

380. 1. [ccclviii] (Hier.) *Julianus 4. V. C. cons.* Juliano ad idolorum cultu converso blanda persecutio fuit, illiciens magis quam implens³⁸² ad sacrificandum; in qua multi ex nostris voluntate propria corruerunt. Georgio per seditionem populi incenso, qui in locum Athanassi ab Arrianis fuerat ordinatus, Athanasius Alexandriam revertitur. Eusebius et Lucifer de exilio regrediuntur. E quibus Lucifer, adscitis duobus aliis confessoribus, Paulinum, Eustachii episcopi presbiterum, qui se nunquam hereticorum communione polluerat, in parte catholica Antiochiæ episcopum facit.

381. 2. [ccclix] (Hier.) *Salustius V. C. cons.* Proheressius sofista Atheniensis, lege data ne christiani liberalium artium doctores essent, cum sibi specialiter Julianus concederet ut christianus doceret, scolam sponte deseruit. Æmilianus ob ararium³⁸³ subversionem Dorosthori a vicario incenditur. Æclesiæ Antiochiæ clause, et gravissima imminens persecutionis procella Dei voluntate sopita est.

382. 3. [ccclx] (Isid.) *Julianus 5. V. C. cons.* Julianus in odium Christi templum Hierosolimis Judeis reparare permisit, atque ex omnibus provinciis Judei collecti nova templi fundamenta jecerunt; sed subito nocte abortu terrimotu, saxa ab ima fundamentorum excussa, longe lateque sparsa sunt, igneusque globus ab interiore ede templi plurimorum suorum prostravit incendio. Quo terrore reliqui pavefacti, Christum confitebantur inviti. Et ne hoc cassu crederent factum, sequenti nocte in vestimentis eunctorum apparuit crucis signum. (Reg.) Romæ passi Piscus presbiter, Priscilianus, Benedicta femina, Pimenius presbiter, Gordianus, Demetria virgo, Johannes presbiter, item Johannes et Paulus, Faustus et Dafrosa; in Hostia Hilarianus Hierosolimorum episcopus, Quiriacus et Judas; Alexandriæ Gallicanus; Verecillus Eusebius episcopus; Aretia civitate Donatus episcopus; Antiochia Theodericus presbiter. (Hier.) Julianus in Persas profectus, nostrum post

victoriam diis sanguinem voverat; ubi a quodam simulato perfuga ad deserita perductus, cum fame et siti apostatam perdidisset exercitum et inconsultis a suorum erraret agminibus, ab ovio³⁸⁴ fore hostium equite conto illa perfossus interiit, anno ætatis 32. (cf. H. Trip.) Et cum misisset manum in vulnere, et [sanguinem] aspergeret in aerem, dixit: «Vicisti, Galilee, id est Christe. (vi, 47.) Sic enim etiam christianos semper appellat [Galileos]. Obiit autem die 6 Kal. Julii. (Hier.) Et sequenti die Jo-

VARIE LECTIONES.

³⁷⁷ sarmatam 1. ³⁷⁸ lege: ingresso. ³⁷⁹ Paulinus — moritur ana manu iterum in margine scripta. ³⁸⁰ armeniorum 1. lege: Armeniorum episcopus. ³⁸¹ hæc in loco raso manu sec. ³⁸² lege: impellens. ³⁸³ lege: ararum. ³⁸⁴ i. e. ovio.

vianus ex primicerio domesticorum imperator factus est [teste Theodoro episcopo (VII, 1) et Eutropio tunc vivente]. (Vita S. Elif.) [Sanctus ³⁹² (127) Elifus, postquam presente Juliano caesare decollatus est, quia deos adorare noluit, surrexit, et ambabus manibus per unum miliare portavit caput suum in montem excelsum; eique rupis albus gremium suum aperiens, concavum aptumque locum dedit super se sedenti. Mons autem dicitur mons sancti Elifi, in quo juxta predictum lapidem super sepulchrum ejus oratorium constructum est, inter Frumentosam et Grandim medius, ab utraque miliaribus senis, ab aquilone Tullensem urbem habens, ab austro vero Grandim tenens. Passus est autem in prato ameno in ripa fluminis nomine Vera 17. Kal. Nov.]

Romanorum 45. Jovinianus secundum omnes regnavit mensibus 8, hoc est usque ad Kal. Martii, in anno 349. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

[Cod. in marg.: Ciclus 20. decenn. inc. ind. quarto.]

383. 1. [CCCLXI] (HIER.) Jovianus et Varronianus. Jovianus rerum necessitate compulsus, Nisibin et magnam Mesopotamiae partem Sapor Persarum regi tradidit. Sinodus Antiochia Melitus et suis facta, in qua homousion omœoque ³⁹³ rejectis, medium inter hoc omœoeusion Macedonianum dogma vindicaverunt. [Homousion Patri dicitur Christus ob unitatem substantiae divinae cum Patre et Spiritu sancto] (H. R.) Jovianus crudelitate ³⁹⁷ sive odore prunarum, quas nimias adoleri jusserat, et nitore parietum recenti textura, quod grave quiescentibus fuit, Dedaste obiit, anno ætatis 34. Obiit autem 11. Kal. Martii, ut in predicta æclesiastica historia legitur (VII, 6). Post quem, cum exercitus venisset in Neceam Bithiniae, 25. die mensis Februarii, Valentinianum, tribunum scutariorum, e Pannonia Cibalensis, appellavit angustum, qui fratrem Valentinum [Constantinopolim] secum regere fecit (HIER.).

Romanorum 46. Valenti[ni]anus cum fratre Valente regnavit annis 11, mensibus 5, hoc est usque Kal. Octimbres, in anno 360. post passionem Domini. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

384. 1. [CCCLXII] (HIER.) Valentinianus et Valens. Valentinianus egregius alias imperator et Aureliano moribus similis, nisi quod severitatem ejus nimiam interpretantur. Apollinaris Laodiceus episcopus multimoda nostrae religionis scripta componit.

385. 2. [CCCLXIII] (HIER.) Gratianus et Dagalaifus. Terræ motu per totam orbem facto, mare litus egreditur. Et Siciliae multarumque insularum urbes innumerabiles oppressere. Procopius, qui apud Constantinopolim tyrannidem invaserat, apud

A Frigiam Salutarem extinctus, et plurimi Procopianæ partis cesi atque proscripti. Liberius papa obiit 8. Kalend. Maii (cf. L.b. pont.).

Damasus 36. papa post Petrum ann. 19. (HIER.) Et post non multum tempus Ursinus a quibusdam episcopus constitutus, [Sicinium cum suis invadit, quo Damasianæ partis populo confluyente, crudelissimæ interfectiones diversi sexus perpetratæ. Valens ab Eudoxio Arrianorum episcopo baptizatus, nostros persequitur]. (Lib. pont.) [In gestis pontificum sic: Felix, natione Romanus, ex patre Anastasio, sedit anno 1, mensibus 3, et reliqua. Hic declaravit Constantinum, filium Constantini, hereticum, et secundo rebaptizatum ab Eusebio Nicomediense episcopo, juxta Nicomediam in Aquilone villa; et pro hoc declarato ab eodem Constantino agusto, filio Constantini agusti, capite truncatur 3. Idus Novembris, in civitate Corana; et exinde clerici eum rapientes, sepelierunt in basilica sua, quam fecit cum esset presbiter, 12. Kalend. Decembris, via Aurelia, in miliario secundo; et cessavit episcopatus diebus 38. Hic emit agrum circa eandem Basilicam, et dedit eidem æclesiæ, quam fecit in via Aurelia. Fecit ordinationes in urbe Roma, per mensem Decembrem, presbiteros 21, diaconos 5, episcopos per diversa loca 19.]

[Cod. in marg.: Ciclus solis incipit.]

386. 3. [CCCLXIV] (HIER.) Lubicinus et Jovinus. Gratianus, Valentiniani filius, Ambianis imperator factus, [his consulibus, teste Cassiodoro]. Tanta Constantinopolim est orta tempestas, ut miræ magnitudinis decedens grando nonnullos hominum interfecerit. Apud Atrebatas lana e cælo pluviae mixta defluxit.

387. 4. [CCCLXV] (HIER.) Valentinianus 2. et Valens 2. Hilarius episcopus Pectavis moritur. Nicea, quæ sæpe antea corruerat, terræ motu funditus eversa. Libani Antiochenus rethor insignis habetur.

388. 5. [CCCLXVI] (HIER.) Valentinianus N. P. et Victor. A Constantinopoli ³⁹⁸ a Valente rediit. Hatanaricus rex Gothorum christianos, persecutione commota, plurimos interfecit, et de propriis sedibus in Romanum expellit solum. Eusebius Vercellensis episcopus moritur

389. 6. [CCCLXVII] (HIER.) Valentinianus 3. et Valens 3. Constantinopoli apostolorum martirium dedicatur. Magna fames in Frigia, Lucifer, Caralitanus episcopus moritur, qui cum Gregorio episcopo Hispaniarum et Philonæ Libyæ nunquam se Arrianæ miscuit pravitati.

390. 7. [CCCLXVIII] (HIER.) Gratianus 2. et Probus. Maximinus prefectus annonæ maleficus ab impera-

VARIE LECTIONES.

³⁹² Hæc sine anni indicatione in margine manu secunda scripta sunt. ³⁹³ omœoque 1? lege: omœoisio anomœoque. ³⁹⁷ lege cruditate. ³⁹⁸ constantinopoli 1. Agon Constantinopoli Hier.

NOTÆ.

(127) Cf. Vitam a Ruperto Tuitiensi scriptam ap. Sevium, V, p. 246. Qui antiquiorem secutus est auctorem.

lore investigare jussus, plurimos Romæ nobilium occidit. Valentinus in Britannia, antequam [tyrannidem] invaderet, oppressus. Presbiter iniquissime decollatur, quod Octavianum ex proconsule apud se latitantem perdere noluisset.

391. 8. [CCCLXIX] (HIER.) *Modestus et Arintheus*. Didimus Alexandrinus multa de nostro dogmate per notarios commentatur, qui post quintum nativitatæ suæ annum luminibus orbatur, elementorum quoque ignarus fuit. Iliricus ²⁹⁹ Equitius comes iniquissimus ³⁰⁰ tributorum exactionibus ante provincias, quas regebat, quam a barbaris vastarentur, erasit ³⁰¹.

392. 9. [CCCLXX] (HIER.) *Valentinianus 4. et Valens 4*. Eunomius, discipulis Aetii, Constantinopoli agnoscitur, a quo heresis Eunomiana. Saxones cessi Dehusone ³⁰² in regione Francorum. Burgundiorum 80 ferme milia, quod nunquam antea, ad Renum descenderunt. Clearchus prefectus urbi Constantinopoli agnoscitur, a quo necessaria et diu expectata votis aqua civitati inducitur. Alexandria 20 ordinatus episcopus Petrus, qui post Valentis interitum tam ³⁰³ facilis in recipiendis hereticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniæ intulerit [Sanctus Martinus anno 56 suæ ætatis, dominico die, quarto Nonas Julii, in archiepiscopatum Turonum Galliarum civitatis consecratur, in quo 26 annis sanctissime vixit. (S. Sev. dial. II. c. 5.) Tempore ³⁰⁴ quo primus episcopus datus est sanctus Martinus Valentinianus tum major regnum potiebatur. Nolo surgere ante Martinum, donec sellam regiam et nates regis ignis incendisset, et sic solio suo superbus rex excutitur, et Martino invitus assurgit.]

393. 10. [CCCLXXI] (HIER.) *Gratianus 5. et Equitius*. Melantius, nobilissima mulierum Romanorum et Marcellini quondam consulis filia, unito ³⁰⁵ pretore tunc urbano filio derelicto, Hierosolimam navigavit; ubi tanto virtutum precipueque humilitatis miraculo fuit, ut Teclæ nomen acceperit.

394. 11. [CCCLXXII] (HIER.) *Pro c. Gratiani 4. et Equitii*. Post Auxentii seram mortem Mediolani Ambrosio episcopo constituto, omnis ad fidem rectam Italia convertitur. Aquilienses clerici quasi chorus beatorum habentur. Quia superiori anno Sarmatæ Pannonias vastaverunt, idem consules permansere. Theodorus sic (VIII, 1): Pior monachus ambulando edebat, ne sua carni placeret. Pambus noluit plus uno versu, id est: dixi custodiam vias meas, discere, dum ipsam compleret. Qui interroganti se de eodem versu sic respondit: «Vix 49 annis ipsum implere possum.» Qui rogante epi-

scopo Athanasio, ut ab heremo secum veniret ad Alexandriam, flexit [de ornatu] mulieris. Macharius Ægyptius, Macharius [que] Alexandri us. Emonius cum Athanasio veniret Romam, nullum ibi vidit, nisi basilicam Petri et Pauli; qui ad episcopatum tractus, ne episcopus esset, suam abscidit aurem. Johannes pater trium milium monachorum. Serapion pater 10 milium monachorum. Dioscoros pater 100 monachorum, qui ante communionem consentias singulorum fratrum predebatur. Theona 35 annis tacuit. Hellin ignem in sinu portabat. Helias 110 monachus presbiter in heremo, solus annis 70. Apellis faber ferrum ex fornace crudem trahens manu, nocte faciem demonis, fingentis se in forma mulieris pulcre, percussit. Isidorus suum clausit monasterium, intus habens necessaria. Apollo annis 40 in solitudine exteriore. Dortheus, cujus cibus erat panis 6 unciarum et unus fasciculus holeris et aqua. Piamon presbiter, cui aliquando offerenti corpus sacrum angelus circa altare apparuit, nomina absentium delens fratrumque presentium scribens. Marcus, cui angelus hora communionis Christi corpus prætulit. Moises vassas fratrum nocte aqua implebat per 10 stadios vel 20 aut 30 trahens, qui quatuor latrones suum hospitium invastantes ligavit, crastino dorso eos in commune fratrum portaturos. Paulus pater 50 monachorum. Stephanus per annos 40 probatus et magno Antonio notissimus, deinde ita tribulatus, ut membra ejus absciderentur. Julianus Acepsemas per 70 annos in cella reclusus nec visus nec locutus tandiu. [Sanctus (128) Patricius nascitur in Britania insula ex patre nomine Calpuirn, presbiter fuit ipse Calpuirn ³⁰⁶ filius diaconi nomine Fotid. Mater autem erat Patricii Conchess, soror sancti Martini de Gallia. Sicut nomen in baptismo. Cothraige (129) diambir icfognâ docet harteib. Magonius a Germano, Patricius, id est pater civium a papa Celestino.]

395. 12. [CCCLXXIII] (H. Trip. VIII, 41.) *Valens 5. et Valentinianus*. (HIER.) His consulibus Valentinianus contra ligatos Sauromatarum vehementi commotus furore, eruptione venarum, quod Grece appoplexis vocatur, fluxu sanguinis 17. die mensis Septembris, ætatis anno 54, imperii autem 11, mense 5, Brigitione obiit.

Romanorum 47. Valens cum Gratiano et Valentiniano, filio fratris sui, secundum omnes annis 4, hoc est usque Kal. Octobris, in anno 364. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Casiodoro.

[VARIE LECTIONES.

²⁹⁹ ignarus. Fuit iliricus 1. ³⁰⁰ lege: iniquissimis. — iniquissimus comes 2. ³⁰¹ evasit 1? ³⁰² de hassia 2. lege: Deusone. ³⁰³ jam 1. ³⁰⁴ hæc in margine post addita 1. ³⁰⁵ lege: unico. ³⁰⁶ Cal. 1.

NOTE.

(128) Quæ de sancto Patricio apud Marianum leguntur, quamvis cum aliis fontibus satis conveniant, ad certum auctorem referre nequeo.

(129) Cothraige Patricii fuit nomen; v. carmen

Hibernicum apud O'Connor Rer. Hib. SS. I, I, p. XC. Reliqua non intelligo. Sed in carmine illo legitur: *Cenhar trebhc dia fognad i. e.* quatuor tribus qui inservit.

396. 1. [CCCLXXIV] (BEDA.) *Gratianus 4. et Merobaudes*. Valens, lege data ut monachi militarent, nolentes fustibus jussit interfici. Theodosius Theodossi postea imperatoris pater, et plurimi nobilium occissi. (HIER.) Fotinus in Galatia moritur, a quo Footinianorum dogma judaicum³⁹⁷. Bassilius Cessariensis episcopus Capadociae clarus habetur, qui multa continentiae et ingenii bona uno superbiae malo perdidit.

397. 2. [CCCLXXV.] (HIER.) *Valens 6. V. C. cons.* Alamoinorum 50 circiter milia apud Argentarium oppidum Galliarum ab exercitu Gratiani strata, Florentinus, Bonosus et Rufinus insignes monachi habentur. E quibus Florentinus tam misericors in egenes fuit, ut vulgo pater pauperum nominatus sit. Gens Hunorum Gothos vastat; qui a Romanis sine armorum depositione suscepti, per avaritiam Maximi ducis fame ad rebellandum coacti sunt. Superatis in congressione Romanis, Gothi funduntur in Tracia.

398. 3. [CCCLXXVI] (HIER.) *Valentinianus 11. V. C.* Valens de Antiochia exire compulsus, sera penitentia nostros de exilis revocat³⁹⁸.

(HIER.) Lacrimabile bellum in Trachia, in quo, deserente equitum presidio, Romanae legiones a Gotis cinctae, usque ad internicionem cessae sunt. Ipse imperator Valens, cum sagitta saucius fugeret et ob dolorem sepe equo laberetur, ad cujusdam villulae cassam deportatus est; (HIER.) quo persecutibus eum barbaris, et incensa domo, sepultura quoque caruit. *Hucusque Hieronimus*. (CASS.) [Cassiodorus sic: Cui successit in Oriente Theodosius, Theodossi filius, quem sibi in consortium regni Gratianus ascivit. Gratianus itaque cum quatuordecem regnaret annis, cum Theodosio regnat annis 6. Sub quo hi consules fuere. Anni ergo quatuordecem sunt, teste Cassiodoro, ab anno tertio Valentiniani, in quo Gratianus imperator factus est, Lubicino³⁹⁹ et Jovino consulibus, usque in mortem Valentis et usque imperium secundum Gratiani.]

(PROSP.) *Romanorum 48. Gratianus cum fratre Valentiniano regnavit omne tempus annis sex*, hoc est usque Kal. Octobris, in anno 370 post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

399. 4. [CCCLXXVII] (PROSP.) *Ausonius et Olibrius*. Gratianus post mortem patris Theodosii, Theodossi filium, in consortium adscriptis imperii; eique regnum tradit Orientis. Ea tempestate Priscillianus episcopus de Gallis ex Manicheorum et Gnosticorum dogmate heressim nominis sui condidit.

400. 2. [CCCLXXVIII] (PROSP.) *Gratianus 5. et Theodosius*. Ambrosius episcopus pro chatolica fide multa sublimiter rescripsit. [Ambrosius⁴⁰⁰ clarus his consulibus.]

A 401. 3. [CCCLXXIX] (PROSP.) *Singrius et Eucherius*. Martinus episcopus Turrinorum⁴⁰¹ apud Constantinopolim quintadecima die qua fuerat susceptus occiditur. (CASS.) [His consulibus, teste Cassiodoro, sanctus Martinus Turonicae civitatis episcopus in Gallia clarus habetur.]

[*cod. in marg.*, Cidium 21. decenn. inc. ind. octava.]

402. 4. [CCCLXXX] *Antoricius et Siagrius*. Sanctus Teophilus Alexandriae episcopus computum centum annorum cursu Theodosio, [filio] Gratiani, dedicavit, [consulatu Antoni et Siagrii incipiente]. (BEDA.) Sinodus centum quinquaginta patrum in Augusta urbe contra Macedonum, sub Damasso papa et Gratiano. (cf. *Ap. Mart.*) Roma natalis sancti Damassi papae 3. Idus Decembr., via Ardiatina, in basilica sua, qui sedit annis 18. (cf. *lib. pont.*) Ille constituit psalmos die noctuque per omnes ecclesias decantari.

403. 5. [CCCLXXXI] (PROSP.) *Merobaudes 2. et Saturninus*. (CASS.) Arcadius, Theodossi imperatoris filius, appellatur angustus. Sanctus Martinus episcopus Turonum Galliae civitatis clarus.

404. 6. [CCCLXXXII] (PROSP.) *Ricomer et Glearchus*. Honorius, Theodossi filius, nascitur.

(PROSP.) *Ursinus, qui et Siricius, 37. papa annis 15*⁴⁰².

His consulibus in Britannia seditione⁴⁰³ militum Maximus imperator est factus; qui mox ad Gallias transfretante, Gratianus Parisi Merobaudem magistro militum proditione superatus, fugiens Lugdunum captus atque occisus est. (BEDA.) Maximus Victorium filium suum consortem regni facit.

Romanorum 49. Theodosius, filius Gratiani, cum Valentiniano patruo suo regnavit annis 11, mensibus 4, hoc est usque [ad] Kal. Februarii, in anno 382. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

405. 1. [CCCLXXXIII] (PROSP.) *Arcadius et Bauto*. V. C. Hieronimus presbiter hoc tempore in Bethlehemi toto jam mundo clarus habitavit, egregio ingenio et studio universae ecclesiae serviens.

406. 2. [CCCLXXXIV] (HIER.) *Honorius et Eudodius*. Priscillianus in synodo Bardigalensi damnandum se intelligens, ad imperatorem Maximum pervolvit, auditusque Triveris ab Ebodio praefecto pretorio, gladio addictus est, cum Eutrotia, Delfi⁴⁰⁴ rectoris conjuge, et Latretano aliisque erroris consortibus.

407. 3. [CCCLXXXV] (HIER.) *Valentinianus 3. et Eutropius*. Burdigalem quendam Priscilliani discipula, nomine Urbita, ob impietatis pertinaciam per seditionem vulgi lapidibus extincta est.

408. 4. [CCCLXXXVI] (HIER.) *Theodosius 2. et Cynegius*. Maximus tyrannus a Valentiniano et Theodosio imperatoribus, in tertio ab Aquileia lapide, spoliatus indumentis regis, sistitur et capite damnatur; cuius

VARIÆ LECTIONES.

³⁹⁷ judaica 1. lege: inductum. ³⁹⁸ Hoc loco in codice esse lacunam notavit Giesebrecht. ³⁹⁹ Lubicino' et Jovin' 1. ⁴⁰⁰ in margine 1. ⁴⁰¹ desunt quaedam. Sequentia ad regem Athanaricum referenda sunt. ⁴⁰² Damasus papa obiit 4. Id. Dec. hoc loco d. Acta sunt. ⁴⁰³ seditione 1. ⁴⁰⁴ Eutroti Adelfi 1.

filii Victor eodem anno ab Arbogiste est interfectus in Gallia.

Alia manu in marg. add.: His temporibus sanctus Albanus martirizatur.

409. 5. [CCCLXXXVIII] (HIER.) *Timasius et Promotus*. Itacius et Ursatius episcopi ob necem Priscilliani, ejus accusatores fuerunt, ecclesie communionem privantur.

410. 6. [CCCLXXXVIII] (BEDA.) *Valentinianus 4. et Neoterius*. Hieronimus librum de illustribus viris ecclesie ad annum octavum Theodosii conscripsit. [Sanctus Patricius cum duabus sororibus suis, id est Lupuit et Tigris, venditur in Hiberniam. Sanctus quidem Patricius venditur ad regem nomine Miluc (150), filius nepotis Busin, in aquilone Hibernie, cujus porcorum pastor erat Patricius, et Victor angelus loquebatur sepe cum eo. Dux vero sorores ejus venditæ sunt in Conelle Muirtemne.]

Fol. 141. in marg. inf. iterum manu secunda scriptum est: Sanctus Patricius genere Britus cum esset 16 annorum, venditur in Hibernia ad Milcon, regem Dalnaræde. Cui sex annis servivit, et ab angelo Victore semper consolabatur, de lapide quodam cum eo loquens, qui ibi manet; ibique additur: Hoc ante sex folia debuit scribi, id est hoc loco. — Necnon f. 144. scripta sunt, quæ primum ad a. 475. relata erant, jam vero signis erasis nulli anno certo adscribuntur: Sanctus Patricius reddit massam auream domino suo per se. Cum enim dominus ejus noluit eum dimittere nisi pro massa aurea, servavit Patricius precepto Victoris angeli quidam porcorum quorum erat pastor, qui fodit massam. Cf. n. 416.

411. 7. [CCCLXXXIX] (cf. ISID.) *Titanus et Simmachus*. Johannes monachus anchorita clara habetur.

412. 8. [CCXC] (PROSP.) *Arcadius et Rufus*. Valentinianus ad vite fastidium nimia Arbogastis magistri militum austeritate perductus, laqueo apud Viennæ perit. Arbogastes magister exarctus, mortuo Valentiniano, cujus exitu gravabatur, Eugenium in Gallia facit imperatorem.

413. 9. [CCXCII] (BEDA.) *Theodosius 3. et Abundantius 2.* [A circio et ab aquilone Scotti et Pieti vastant insulam Britanniam.]

[Cod. in marg., Ciclus solis inc.]

414. 10. [CCXCIII] (PROSP.) *Arcadius 3. et Honorius 2.* (CASS.) Johannes monachus, ornatus prophetie gratia, Theodosio consulente de eventu belli, quod adversum Eugenium movebat, victorem futurum predixit.

415. 11. [CCXCIII] (PROSP.) *Olibrius et Proverius*. Theodosius Eugenium tyrannum vincit et perimit. Agustinus, beati Ambrosii discipulus, multa fecundia doctrinaque excellens, Ippone regione Af-

ricæ episcopus ordinatur. Claudianus poeta insignis habetur.

416. 12. [CCXCIV] Theodosius imperator die 17. mensis Januarii, anno ætatis 60. Mediolani obiit, sicut in tripartita historia ecclesiastica legitur²⁰². (x, 50). [Cum sanctum Patricium noluit dominus suus dimittere, nisi pro massa aurea, servavit sanctus Patricius precepto Victoris angeli quidam porcorum, quorum custos fuit Patricius et pastor; qui fodit massam auream, quam sanctus Patricius domino suo pro se.]

Romanorum 50. Arcadius, filius Theodosii, cum fratre Honorio secundum omnes regnavit annis 14, mensibus 3, hoc est usque Kal. Maji, in anno 396. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt.

B 417. 1. [CCXCV] (ISIDOR.) *Arcadius 4. et Honorius 3.* Donatus Epiri²⁰³ episcopus draconem ingentem necavit, expuens in ore ejus, quem octo jugæ boum ad locum incendi vix trahere potuerunt. Ideo incensus est, ne putredo ejus aerem corrumpere.

418. 2. [CCXCVI] (PROSP.) *Cesarinus et Atticus*. Concilium Cartaginæ, ubi Ipponensis concilii statuta firmantur et inseruntur. [Sanctus Martinus nocte dominica obiit, Cesario et Attico cons.] (Grec. Tur.) (Sanctus²⁰⁷ Martinus Turonum episcopus octogesimo primo ætatis suæ anno, episcopus vero vigesimo sexto, obiit media nocte dominica, Cesario et Attico VV. cons.)

419. 3. [CCXCVII] (cf. 1. pont) *Honorius 4. et Eutichianus*. Siricius papa obiit 9. Kal. Martii. Anastasius 38. papa post Petrum sedit annis 5. Hic constituit ut quotienscumque evangelia sacra recitantur, sacerdotes non sedeant, sed curvi stent.

420. 4. [CCXCVIII] (PROSP.) *Manlius et Theodorus*. Cum hoc consulatum inierat Eutropius eunuchus, qui mox et honore et vita dejectus est. [Anno 4. Eugenius occiditur.]

[Cod. in marg., Ciclus 22. ind. 12. incipit.]

421. 5. [CCXCIX] (PROSP.) *Stillicio et Aurelianus*. Gothi Italiani, Alaricho et Radagaiso ducibus, ingressi.

422. 6. [CCCC] (PROSP.) *Vincentius et Fructus*. Johannes Constantinopolitanus et Theophilus Alexandrinus illustres episcopi habentur; et utrunque obscuravit discordia, quæ eo usque processit, ut Johannes a Theophilo oppressus, Pontum in exilium perurgeretur; cum tamen communionem ejus maxima parte episcoporum, Romanæ pontificis exemplum secuta, servaverit.

423. 7. [CCCCI] (PROSP.) *Arcadius 5. et Honorius 5.* Pollentia adversus Gothos vehementer utriusque partis clade pugnatum est.

424. 8. [CCCCII] (Ad Mart.) *Theodosius angustus et Romoridus*. Anastasius papa obiit 5. Kal. Maji.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰² in marg. add.: ut Beda dicit in historia Anglorum. ²⁰³ epi... 1. ²⁰⁷ hæc in margine leguntur.

NOTÆ.

(130) Apud O'Connor, II, p. 81, dicitur Milcon Dalaradiæ in Ultonia dynasta.

Innocentius 30. *papa annis 13. cathedram tenuit.* A (l. pont) [Innocentius papa constituit in sabbato jejunium celebrari, quia in eo in sepulcro erat Dominus, et discipuli jejunaverunt.] [Sanctus Patricius cum esset 30 annorum, veniens Turoniam, tondit a sancto Martino tonsura monachica, quia servilem tonsuram antea hucusque habuit. Deinde trans Alpes ivit in occidentalem partem australem Italiae ad Germanum episcopum civitatis nomine Alsiodorus, et legit apud eum 30 annis divinam scripturam in insula nomine Alanensis.]

425. 9. [cccciii] (PROSP.) *Honorius 6. et Aristentius.* Cartaginense concilium habitum de Donatistis [Hir. (Hira., V. S. Paulæ) Sancta³⁰⁰ et beata Paula obiit 7. Kal. Febr., tertia sabbati post solis occubitus, sepulta est 5. Kal. earundem, Honori augusto 6. et B Aresthenio consulibus.]

426. 10. [cccciv] (PROSP.) *Stillicon et Antemius.* Ragadausus, in Tuscia multis Gothorum milibus³⁰⁰ cecissis, ducente exercitum Stillicone, superatus et captus est.

427. 11. [ccccv] (PROSP.) *Arcadius 6. et Probus.* Vandali et Alani Gallias, trajecto Reno, 3. Kal. Januarii ingressi.

428. 12. [ccccvi] (PROSP.) *Honorius 7. et Theodosius 2.* Constantinus in Britannia tyrannus exoritur, et ad Gallias transit.

429. 13. [ccccvii] (BEDA.) *Bassus vir V. cons.* Corpora propetarum Ambae et Michæ sanctorum revelat Deus.

430. 14. [ccccviii] (CASS.) *Philippus V. V. con.* Archadius imperator Constantinopoli obiit Kal. Maii, sicut in predicta historia æclesiastica legitur (x. 35).

Romanorum 51. *Honorius cum Theodosio, fratris sui filio, secundum omnes regnavit annis 15, hoc est usque Kal. Maii, in anno 411. post passionem.*

431. 1. [ccccix] (PROSP.) *Honorius 8. et Theodosius 3.* Wandali Hispanias occupaverunt. Attalus Romæ imperator factus, qui mox privatus regno Gothis cohesit³¹⁰.

432. 2. [ccccx] (PROSP.) *Varan et Tertullus.* Roma a Gothis Alarico duce capta, et ob hoc solus fuit orientalium partium consul, quod et sequenti anno observatum.

433. 3. [ccccxi] (PROSP.) *Theodosius 4. cons.* Constantinus apud Arelatense oppidum victus et captus; cujus filium Constantem, in Hispanis regnare orsum, Gerontius comes, in Maximum quendam tyrannidem transferens interemerat.

434. 4. [ccccxii] (PROSP.) *Honorius 9. et Theodosius 5.* Maximo in Hispania regno ablato vita concessa est, eo quod modestia h militatisque³¹¹ inis

affectedati imperii³¹² invidiam non merebatur. Gothi a³¹³ rege Thaulfo Gallias ingressi. Eodem tempore Heros, vir sanctus et beati Martini discipulus, cum Arelatensi oppido episcopus presideret, a populo ejusdem civitatis. insons et nulli insimulationi obnoxius, pulsus est. In quo ejus locum Patroclus ordinatus, amicus et familiaris Constantii magistri militum; cujus per ipsum gratia querebatur. Inter episcopos regionis illius magnarum discordiarum materia fuit.

435. 5. [ccccxiii] (PROSP.) *Lucius V. C. cons.* Lucio clarissimo viro consul. Hujus collega in consulu Herodianus fuit, qui novarum in Africa rerum reus, et honorem et vita amisit. Burgundiones partem Galliae propinquam Reno optinuerunt. Jovinus et Sebastianus fratres, in Gallia regno arepto, perempti sunt. Hac tempestate Pelagius Bruto³¹⁴ dogma nominis sui contra gratiam Christi, Celestio et Juliano adiutoribus, exerit, multosque in suum errorem trahit, predicans unumquemque ad justitiam voluntate propria regi, tantumque accipere gratiae, quantum meru[er]it, quia peccatum [Adæ] ipsum solum leserit. Unde et volentibus possibile sit, ut etiam posteros ejus obstrinxerit, omni carere peccato; omnesque parvulos tam insontes nasci quam primus homo ante prevaricationem fuit; nec ideo baptizandos ut peccato ex[sol]vantur, sed ut sacramento adoptionis honorentur.

436. 6. [ccccxiv] (PROSP.) *Constantius et Constans.* Athalus a Gothorum consilio et presidio³¹⁵ tyrannidem presumit in Gallias.

437. 7. [ccccv] *Honorius 10. et Theodosius 6.* [Anno septimo imperii imperatoris Honorii] consulu jam Honorii decies et Theodosii sexies, incarnationis autem juxta Dionissium anno quadringentissimo 15, indictione 13, sanctus Lucianus presbyter Hierosolymis, in epistola quam scripsit de inventione beatissimi corporis protomartiris Stephani sanctorumque Gamalielis Nicodimi et Abidon (131) sicut sibi revelatum est a Domino, inter cetera etiam de ipso eodem anno manifeste demonstrat ita: « Die parasceve, hoc est [feria] sexta, quæ est 3. Non. Decimbris, consulu Honorii 10 et Theodosii 6. augustorum (cf. Beda) » et reliqua. Regularibus ergo septem mensis Decembris projectis, remanent concurrentes quatuor anni predicti, hoc est Kal. Decembris feria quarta, et 4. Non³¹⁶ Dec. feria quinta, et 3. Non. Decembris feria sexta, anno [7.] Honorii, consulu predicto, quo corpora sacra a Domino sunt revelata. Scribit ipsam revelationem Greco sermone ad omnium [æclesiarum] personam; quam Avitus presbyter, Hispanus genere,

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ hæc in inferiore margine fol. 159^a. leguntur. ³⁰⁹ lacuna in codice 1. ³¹⁰ hoc anno manu secunda in margine: ut Beda dicit in historia Anglorum ³¹¹ lege: humilitas ³¹² affectati perit 1. ³¹³ lege: rege Athaulfo. ³¹⁴ lege: britto. ³¹⁵ dio t. p. jam manu sec. in margine, sed in linea erasa antea scripta erant. ³¹⁶ quat n. 4.

NOTÆ.

(131) V. Surii Acta SS. Aug. d. 3.

in Latinum vertit eloquium, et adjecta epistola sua, A qui baptizandi fuerunt, recesserunt. Ut ergo breviter per Orosium orientalibus dedit (Beda). Qui Orosius ad loca sancta Hierusalem perveniens, quo cum Augustinus ad Hieronimum pro discenda animæ ratione miserat, reliquias sancti Stephani accepit, et patriam reversus, primus intulit occidenti. (PROSP.) [Athalus a Gothis ad Hispanias migrantibus neglectus et presidio carens capitur. Ataulfus, a quodam socio vulneratus, obiit, regnumque ejus Wandalia, peremptis qui idem cupere intellegebantur, invasit. Pelagianus ³¹⁷ a papa Innocentio predamnatis Afrorum vigore et maxime Augustini episcopi industria resistebatur ³¹⁸.

438. 8. [ccccxvi] (PROSP.) Theodosius 7. et Placidus. Placidam, Theodosii imperatoris filiam, quam Rome Gothi ceperant, quamque Ataulfus conjugem habuerat, Wandaliam pacem Honori expetens, reddit, ejusque nuptias Constantius promeretur. (cf. l. pont.) Innocentius papa obiit 4. Kal. Augusti.

Zosimus papa quadragesimus post Petrum tenet cathedram annis 4.

439. 9. [ccccxvii] (PROSP.) Honorius 11. et Constantius 2. Honorius Romam triumpho ingreditur, preeunte currum ejus Aitalo, quem libere ³¹⁹ (132) vivere jussit exulem. — (PASCHAS. epist.) Dimidia posterior pars epistolæ Pascassini episcopi ad papam Leonem: « Non ergo nos dies una longius possita terreat, ne cum hoc vitamus incurramus errorem. Sicut tempore beatæ recordationis domini mei predecessoris vestri Zosimi anno consulatus Honorii augusti 11. et Constantii 2., tunc enim cum declinaretur ne 10. Kal. Maii die pascha teneretur, celebratum est 8. die Kal. April., id est pro embolismo communis est annus tentus, et error gravissimus est ortus, in tantum ut misterio certo, quia dono Spiritus sancti ministratur, hæc veritas probaretur; quod propterea credidi exponendum, quia locus ipse etiam sancto atque a me venerando fratri meo diacono Libano notissimus est. Cujus misterii miraculum tale est. Quædam vilissima possessio Melinas appellatur in montibus arduis et silvis densissimis constituta; illie perparva atque vili opera constituta æclesia est. In cujus baptisterio nocte sacrosancta paschali baptizandi hora cum nullus canalis, nulla sit fistula, nec aqua omnino vicina, fons ex sese repletur. Paucisque ³²⁰ qui fuerunt consecratis, cum deductiorum nullum [habeat], ut aqua venerat, descendit. Tunc ergo, ut supradixi, sub sanctæ memorie domino quondam meo ac beatissimo papa Zosimo, cum apud occidentales error ortus fuisset, consuetis lectionibus nocte sacra discussis, cum prioriter secundum morem baptizandi horam requireret, usque ad lucem aqua non veniente, non consecrati,

qui baptizandi fuerunt, recesserunt. Ut ergo breviter narrem, illa nocte, quæ lucebat in die dominica 10. die Kal. Maii, fons sacer hora competenti repletus est. Evidenti ergo miraculo claruit occidentaliū partium fuisse errorem. Hec prout potui vel epistolaris brevis passa est, jubente [apostolatu vestro, rescriptis]. »

[Cod. in marg. Ciclus 23. decenn. inc. indict. prima.]

440. 10. [ccccxviii] (PROSP.) Honorius 12. et Theodosius 8. Hoc tempore Constantius, servus Christi, ex vicario Romæ habitans, et pro gratia Dei devotissime Pelagianis resistens, factione eorundem multa pertulit, quæ illum sanctis confessoribus sociaverunt. Concilio apud Cartaginem habito 214 vel amplius episcoporum, ad papam Zosimum sinodi decreta perlata sunt; quibus probatis, per totum mundum heresis Pelagiana damnata est. Valentianus, Constanti et Placidie filius, nascitur 5. Nonas Julias. Carthaginis concilium contra Pelagianos. (cf. l. pont.) Zosimus papa obiit 7. Kal. Januarii.

441. 11. [ccccxix] (PROSP.) Monaxius et Plinta. Constantius pacem firmat cum Wandalia, data eidem ad inhabitandum secunda Aquitania et quibusdam civitatibus consinium provinciarum.

Bonifatius papa 41. post Petrum ordinatur, qui sedis ann. 4.

[Cod. in marg., Ciclus solus inc.]

442. 12. [ccccxx] (PROSP.) Theodosius 9. et Constantius 3. Constantius ab Honorio in consortium regni adsumitur. Hieronimus presbiter moritur, anno æt. s. suæ nonagesimo primo. 11. Kal. Octobris.

443. 13. [ccccxxi] (PROSP.) Agricola et Eustachius. Constantinus imperator obiit. (cf. l. pont.) Bonifatius papa decrevit servum clericum non fieri nec obnoxium curiæ vel cujuslibet rei.

444. 14. [ccccxxii] (PROSP.) Honorius 13. et Theodosius 10. Hoc tempore exercitus ad Hispanias contra Wandalos missus est, cui Castinus dux fuit; qui Bonifacium, virum bellicis artibus preclarum, inepto et injurioso imperio ab expeditionis suæ societate avertit. Nam ille periculosum sibi atque indignum ratus eum sequi quem discordem superbientemque expertus esset, celeriter se ad portum Urbis atque inde ad Africam proripuit. Idque rei publicæ multorum [lavorum] initium fuit. (cf. l. pont.) Bonifatius papa obiit 8. Kal. Novembris.

445. 15. [ccccxxiii] (PROSP.) Marinianus et Asclepiodotus. Placidia angusta, a fratre Honorio pulsa, ad Orientem cum Honorio et Valentiano proficiscitur (PROSP.).

Celestinus 42. papa post Petrum annis 9.

Honorius Romam obiit, et regnum ejus Johannes accepit ³²¹.

VARIE LECTIONES.

³¹⁷ pelagianus 1. ³¹⁸ resistebatur 1. ³¹⁹ i. e. libere. ³²⁰ paucisque 1. ³²¹ hoc loco in marg. sec. manu. ut Beda dicit.

NOTE.

(132) V. infra a. 466.

Romanorum 52. *Theodosius minor, Archadii filius*, A
annis 27, hoc est usque Kal. Maii, in anno 438. post
passionem. Sub quo hi consules fuerant.

446. 4. [ccccxxv] (PROSP.) *Castinus et Victor*.
Theodosius *Valentinianum*, amice suæ filium, res-
sareni facit, et cum angusta matre ad recipiendum
occidentalem mittit imperium. Quo tempore Johan-
nes, dum Africam, quam Bonifatius obtinebat, bello
reposcit, ad defensionem sui infirmior factus est.

447. 2. [ccccxxv] (PROSP.) *Theodosius 11. et Val-*
entinianus 11. *Placidia augusta*, et *Valentinianus* cesar
nira felicitate *Johannem* tyrannum opprimunt, et re-
gum victores recipiunt, data venia Aetio, eo quod
Uni, quos per ipsum *Johannes* acceperat, ejusdem
studio ad propria reversi sunt. *Castinus* autem la
exilium actus est, quia videbatur *Johannes* sine
conibentia ipsius regnum non potuisse presumere.
Valentinianus decreto *Theodosii* augustus appellatur.
Archilar, nobile oppidum *Galliarum*, a *Gothis* multa
vi oppugnatum est, donec imminente Aetio non im-
punito accellerent ⁴⁴⁷.

448. 5. [ccccxxvi] (PROSP.) *Theodosius 12. et Val-*
entinianus 2. *Patrocius* *Arelatensis* episcopus a *Tri-*
luno quodam barbaro multis vulneribus laniatus
occiditur. (PROSP.). Quod facinus ad occultam jussio-
nem *Felices* magistri militum referebatur, cujus
impulsu, creditur, etiam *Titus* diaconus vir sanctus,
Romæ pecunias pauperibus distribuens, interem-
pus est.

449. 4. [ccccxxvii] (PROSP.) *Hierinus et Ardabures*.
Bonifatius, cujus intra Africam potentia gloriaque
augebatur, bellum ad arbitrium *Felices*, qui ad
Italiam venire abnuebat, pupileo nomine inlatum ⁴⁴⁹
est, ducibus *Maborno* ⁴⁴⁹ et *Calvione* et *Saonece*,
cujus proditiōe *Abortius* ⁴⁴⁹ et *Galvio*, dum *Boni-*
fatiū obsident, interempti sunt; moxque ipse a
Bonifatio dolo detentus est atque occisus. Exinde
gentibus quæ uti navibus ⁴⁴⁹ nesciebant, dum a
certantibus in auxilium vocantur, mare pervium
factum est; bellique contra *Bonifatium* cepti in
S^gnisvultum ⁴⁴⁹ cura translata est. Gens *Wanda-*
lorum ab *Hispania* ad *Africam* transit.

450. 5. [ccccxxviii] (PROSP.) *Felix et Taurus*. *Ne-*
*storius*que *Constantinopolitanus* episcopus novum
melissis molitur errorem inducere, predicans *Chri-*
stum ex *Maria* hominem tantum, non etiam [Deum]
natum, eique divinitatem collatam esse pro merito.
Cui impietati precipue *Quirilli Alexandrini* episcopi
industria et papa *Celestini* repugnavit auctoritas.
Pars *Galliarum* propinqua *Rheno*, quam *Franci*
possidendam occupaverunt, ab Aetio comite re-
cepta.

451. 6. [ccccxxix] (PROSP.) *Florentinus et Dionisius*.
Felice ad patriam dignitatem provecto, Aetius ma-
gister militum factus est. Agricola *Pelagianus*,
Severiani episcopi *Pelagiani* filius, ecclesias Britan-

nica dogmatis sui insinuatione corripit; sed ad
actionem *Palladi* diaconi papa *Celestinus* Germanum
Autisiodorensem episcopum vice sua mittit, et
desturbatis hereticis, Britannos ad catholicam fidem
redigit. (cf. 1. pont.) *Celestinus* papa constituit, ut
psalmi David centesimi quinquagesimi ante sacrifi-
cium antiphonatum decantarentur; nam antea epi-
stola et sanctum evangelium recitarentur.

452. 7. [ccccxxx] (PROSP.) *Theodosius 13. et Val-*
entinianus 3. Aetius cum *Felice* cum uxore *Pau-*
dussia et *Grannitum* diaconum... ⁴⁵² (BEDA.) Sanctus
Augustinus, ætatis anno 78. obiit 5. Kal. Septim-
bris, cum in clericatu vel episcopatu annos 40
compleret.

453. 8. [ccccxxxi] (PROSP.) *Bassus et Antiochus*. *Si-*
nodus apud *Effessum* ducentorum sacerdotum. *Nesto-*
rius cum heresim nominis sui et cum multis *Pelagia-*
nis, qui cognatum errori suo turbabant ⁴⁵³ dogma,
damnatur. Ad *Scotos* in *Christum* credentes ordinatus
a papa *Celestino* *Palladius*, primus episcopus missus
est. [Post ipsum] sanctus *Patricius*, genere *Brittus*,
a sancto *Celestino* papa consecratur, [et] ad archi-
episcopatum *Hibernensem* [mittitur]; ubi [per an-
nos sexaginta] signis atque mirabilibus predicans,
totam insulam *Hiberniam* convertit ad fidem.

454. 9. [ccccxxxii] (PROSP.) *Aetius et Valerius*.
Bonifatius ab *Africa* ad *Italiam* per *Urbem* venit,
acceperat magistri militum dignitatem; qui cum
resistentem sibi Aetium in prelio superasset, paucos
post dies morbo extinctus est. (cf. 1. pont.) *Celesti-*
nus papa obiit 6. Idus Aprilis.

Sixtus 43. papa post *Petrum* annis 8.
(PROSP.) Aetius vero, cum deposita potestate agro
suo degeret, ibique eum quidam inimicus repente
incurso opprimere temptasset, perflugus ad *Urbem*,
atque illinc ad *Dalmatias*, deinde per *Pannonias* ad
Hunos pervenit, quorum amicitia auxilioque usus,
pacem principum atque interpolatæ potestatis opti-
nuit.

455. 10. [ccccxxxiii] (BEDA.) *Theodosius 14. et*
Maximus. *Eudoxia*, uxor *Theodosii* imperatoris, ab
Hierosolimis remeavit, beatissimi *Stephani* proto-
martiris reliquias, quæ in basilica sancti *Laurentii*
positæ venerantur, secum deferrens.

456. 11. [ccccxxxiv] (BEDA.) *Aspar et Ariovindus*.
Sixtus papa fecit basilicam matris Domini, quæ ab
antiquis *Libere* nominabatur.

457. 12. [ccccxxxv] (PROSP.) *Theodosius 15. et*
Valentinianus 4. Pax facta cum *Wandalis*, data eis
ad habitandum *Africæ* portio. Eodem tempore *Gun-*
dicarius *Burgundionum* regem, intra *Gallias* habi-
tantem, Aetius bello obtinuit, pacemque ejus ⁴⁵⁷
supplicanti; qua non diu potitus est, siquidem
illum Uni cum populo suo stirpe deleverunt.

458. 13. [ccccxxxvi] (PROSP.) *Hisidorus et Senti-*
tor. *Gothi* pacis placita perturbant, et plura manici-

VARIÆ LECTIONES.

- ⁴⁴⁷ lege: abscederent. ⁴⁴⁹ inaltum 1. ⁴⁵² lege: *Mabortio* et *Galvione*, *Mabortius* et *Galvio*.
1. ⁴⁵³ in-ignis vultum 1. ⁴⁵⁷ dimidia linea vacat. ⁴⁵⁸ lege: juvabant. ⁴⁵⁹ ei s. dedit l'r.

pia vicina sedibus suis occupant, Narbonensi oppido A maxime infesti. Quod cum diu obsidione fame laboraret, per Latorium comitem ab utroque periculo liberatum est; siquidem per singulos equites binis tritici modis advectis, strenuissime hostes in fugam vertit, et civitatem annonæ adjuverit.

459. 14. [CCCCXXVII] (PROSP.) *Aethius et Sigisrultus*. Bellum adversus Gothos, Hunis auxiliantibus, geritur. In Africa Gisericus rex Vandalorum intra habitationis suæ limites volens catholicam fidem in Arrianam impietatem subvertere, quosdam nostrorum episcopos eotenus persecutus est, ut eos privatos jure basilicarum suarum, etiam civitatibus pelleret, cum ipsorum constantiam nullis superbissimi regis terroribus cederent. Valentinianus angustus ad Theodosium principem Constantinopolim proficiscitur, filiumque ejus in matrimonium accepit. Eodem anno piraticam barbari exercuerunt. Per idem tempus quatuor Hispani viri, Archadius, Probus, Paschasius et Euticius, dudum apud Geisericum merito sapientiæ et fidelis obsequii clarique habebantur; quos rex ut copulatiores sibi faceret, in Arrianam sectam transire precepit. At illi hoc facinus constantissime respuentes, excitato in rapidissimam iram barbaro, primum proscripti, deinde exilio acti, ac postremum diversis mortibus interempti, illustri martirio mirabiliter occubuerunt. Puer autem, Paulillus nomine, frater Paschassi et Euticii, pro elegantia formæ atque ingeni admodum regi acceptus, cum a professione atque amore chætholicæ fidei nullis minis perturbari possit, diu fustibus census et ad infamam servitutem damnatus est; ideo, ut apparet, non interfectus, ne de superata peritia impii etiam illa ætas gloriaretur (cf. DIONYSII *epist.* ap. Petav., p. 874). Sanctus Cirillus Alexandrinus episcopus ciclum nonaginta quinque annorum componit, incipiens ab anno 153. Diocletiani (153).

460. 15. [CCCCXXVIII] (ISIDOR.) *Theodosius 16. et Faustus*. Diabolus, in speciem Moisi Judeis in Creta apparens, per mare pede sic ato ad terram repromissionis eos perducere repromittit, sed plurimis mersis et necatis, reliqui salvi facti, ad Christi gratiam convertuntur.

461. 16. [CCCCXXIX] (PROSP.) *Theodosius 17. et Festus*. Hac tempestate Julianus Athelensis, jactantissimus Pelagiani erroris asertor, quem dudum amissi episcopatus intemperans cupido exagitabat, multimoda arte fallendi correctionis spem preferens, molitus est in communionem ecclesiæ irreprens. His insidiis Xistus papa diaconi Leonis oratu vigilanter [occurrens], nullum additum pestiferis conatibus patere permisit. Et ita omnes chætholicos de refectione fallacis bestię gauderet ²²⁰, quasi tunc

primum superbissimam heresin apostolicis gladiis detruncavisset. Pax cum Gothis facta, cum eam post ancipitis pugnæ lacrimabile experimentum humilius quam unquam antea proposcissent. Aelio rebus quæ in Galla componebantur intento, Geisericus, de ejus amicitia nihil metuebatur, Carthaginem dolo pacis invadit, omnesque opes ejus, excruciativis diverso tormentorum genere [civibus, in ius suum] vertit. Nec ab ecclesiæ ruinâ dispolitione abstinens, quas et sacris vassis exinanitas et sacerdotum administratione privatas, non jam divini cultus loca, sed suorum jussit esse habitacula. (PROSP.) In universum capti[vi] populi ordinem servus, sed præcipue nobilitati et religioni infensus, ut non discernere, hominibus magis [quam] Deo bellum intulisse.

462. 17. [CCCCXXI] (PROSP.) *Valentinianus 5. et Anatolius*. Defuncto Sixto episcopo, 40 amplius diebus Romana ecclesia sine antistite fuit, mirabile pace atque patientiæ diaconi Leonis exspectans, qui tunc inter Aetium atque et Albinum amicitias integrandæ Galliæ detinebat. Leo igitur, *legatione publica accitus, et gaudenti patriæ presentatus*, 41. *papa Romanæ ecclesiæ consecratur, sedens per annos 21. (cf. l. pont.)* Geisericus Siciliam graviter affligens, accepto nuntio Sebastiani, ab Hispania ad Africam transito, celeriter Carthaginem redit, ratus periculosum sibi ac suis fore, si vir bellandi peritus recipiendæ Cartagini incubuisset (PROSP.).

463. 18. [CCCCXXII] (PROSP.) *Cyrus vir clarissimus consul*. Theodosius imperator bellum contra Wandalos movet, Ariobindo et Ansila atque Germano ducibus cum magna classe directis, qui, longis cunctationibus negotium differentes, Siciliæ magis oneri quam Africæ presidio fuerat.

464. 19. [CCCCXXIII] (PROSP.) *Dioscorus et Eudoxius*. Hunis Tracias et Illyricum sèva depopulatione vastantibus, exercitus qui in Sicilia morabatur, ad defensionem orientalium provinciarum revertitur. Cum Giserico autem et Valentiniano augusto pax confirmata, et certis spatii Africa inter utrumque divissa est.

465. 20. [CCCCXXIII] (PROSP.) *Maximus 2. et Paternus*. Hoc tempore plurimos Manicheos intra Urbem latere diligentia papæ Leonis innotuit, qui eos de secretis suis erutos et oculis totius ecclesiæ multiplicatos, omnes dogmatis sui turpitudines damnare fecit et prodere, incensum eorum codicibus.

466. 21. [CCCCXXIV] (PROSP.) *Theodosius 18. et Albinus*. Hoc anno pascha [dominicum] celebratum est 9. Kal. Maii, nec erratum erat, quia in die 11. Kalend. earundem dies passionis fuit; ob ejus reverentiam natalis urbis Romæ sine Circensibus transit. — Incipit epistola Pascassini episcopi ad papam Leonem, jubentem sibi rescribi questione

VARIÆ LECTIONES.

²²⁰ gau lere fecit Pr.

NOTE.

(153) Cf. etiam prologum et epistolam ipsius Cyrilli apud Petavium, p. 881.

orta [de eodem anno] : « Domino viro sancto atque beatissimo » ... (134) « Non nos dies una longius possita terreat » et reliqua, quæ in anno 11. ³²¹ Honorii de hac epistola prediximus. Annus itaque 417. incarnationis secundum Dionissium est annus 9. ³²² Honorii, et annus 414. incarnationis secundum Dionissium est annus [21. Theodosii].

. 467. 22. [CCCCXLY] (cf. l. Pont.) *Valentinianus 6. et Nonius*, Leo constituit in missa dicere « Sanctum sacrificium immaculatam hostiam; » et monacham non accipere velamen capitis benedictum ab episcopo, nisi prius fuerit virginitas ejus probata.

468. 23. [CCCCXLVI] (BEDA.) *Ethius 3. et Simmachus*. Britanni a Scotis et Pictis superantur. Quos subjectionem Romanis pro auxilio promittentes misit a legio liberans, Scotos a Britannia project; ac domum reversura precepit Britannis, murum trans insulam inter duo maria statuere. Quo cispite magis quam lapide constructo, ut dicebatur Romani, Scoti advecti in navibus, Britannicos quasi maturam segitem obviantes sibi cadunt, calcant, devorant. Iterum petenti ³²³ auxilia Romani recurrant, et Scottos fugant, et cum Britannis murum inter urbes saxo solidum a mare usque ad mare collocant, et in litore meridiani maris, unde hostes metuebantur, turres per intervalla ad prospectum maris statuunt. Recedente vero a Britannia Romano exercitu, Scoti et Picti redeunt, et totam Britanniam ab aquilone muro tenus et ipso interrupto capiunt. Britanni vero epistolam lacrimabilem ad Ethium, Romanæ potestatis virum, ter consulem, mittunt, anno 23. imperii Theodosii, sed nec auxilium impetrant. Revertuntur domum Scoti, et post non multum tempus reversuri Picti, extremam Britannicæ patriæ tum primum et deinceps inhabitaturi ³²⁴ detinent. Britanni autem unanimo consilio cum rege suo Vertigerno Anglos, quasi defensores patriæ, ad se invitandos elegerunt. Sed exceptos impugnatores senserunt, conflictâ occasione quod pro se militantibus Britones minus sufficientius stipendia darent.

469. 24. [CCCCXLVII] (PROSP.) *Alibius et Ardabures*. Euticles heresiarches Constantinopolis presbyter, fretus Theodossi angustî amicitia, conatus est non perfectum hominem in Christo asserere ³²⁵; contra quem Flavianus, ejusdem urbis episcopus, suscipiens, cum sacerdotibus suis damnatus est, auctore Dioscuro Alexandriæ urbis episcopo. Contra quem papa Leo missit episcopum, presbyterum et diaconum, qui injuriam passi Flavianum nuntiant in de-

A fensione catholica per injurias gravissimas defecisse.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]

470. 25. [CCCCXLVIII] (PROSP.) *Postumianus et Zeno*. Theodossius imperator pro defensione Euticetis Leonem papam Urbis ad se vocat. Qui dum ire vellet, a populo prohibitus, presbiteros et diacones direxit.

471. 26. [CCCCXLIX] (PROSP.) *Asturius et Prologenes*. Iterum vocati catholici audiendi.

472. 27. [CCCC] *Valentinianus 6. et Abienus*. Concilium in Ephesso (135) contra Eutichianum presbyterum, qui Constantinopolim monasterio celeberrimo presidebat, dicens Dominum tantum esse Christum, non hominem. In quo Hilarius diaconus cum Julio episcopo Putelano vice papæ Leonis missi fuerunt. Qui diaconus quia pro violata fide illic clamavit, pro anima sua latenter fugit [ad Romam] ³²⁶. (PROSP.) Theodossius imperator cum magna pompa a Placidia et Leone cum omni senatu deductus est, et in mausoleo ad apostolum Petrum depositus est.

* *Hoc loco addit 2*: Hujus Theodossi tempore, concilio apud Charthaginem ab impiissimo Honorico Wandalorum rege habito, I. Ius Theonestus, cum alii sedibus quædam suis episcopi pellerentur, a Philippis sedis suæ urbe depulsi, cum quatuor discipulis suis peregrinationis causa seu consolationis percipiendæ gratia Romam sub tempore Leonis papæ venit. A quo favorabiliter susceptus, et aliquandiu ibi commoratus, inde ad beatum Ambrosium Mediolanensem episcopum contendit. Ab ipso quoque caritative susceptus, Theodosio principi tunc ibi degenti per ipsum est presentatus, et ab utrisque postremo in pace dimissus. Inde advenit Vindelicum primam Rhætiæ urbem Augustam, ubi et passus est unus ex discipulis ejus Ursus. Discedens ergo inde, venit ad Sigismundum regem Allobrogum, et ab eo Theorensem Paulinum, indeque navigio urbem adit Mogontiæ. Ubi, contra hereticos fortissime sana dicicante doctrina, secundum reliquit discipulum Albanum, martirio verissime super nivem dealbatus.

Romanorum 53. Marcianus secundum alios regnavit annis 7. juxta autem eum qui historia tunc conscripsit (136) annis 8, secundum historiam Romanam annis 7, mensibus 2, hoc est usque quasi Kalendas Julii, in anno 445. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

473. 1. [CCCCLI] (PROSP.) *Marcianus et Adelfus V. C.* Pugna facta in Gallis inter Aetium et Atilianum regem Hunorum cum utriusque populi cede Atilia fugatus est in Gallias superiores.

VARIE LECTIONES.

³²¹ lege. IX. ³²² XI. corr. IX. 1. ³²³ petenta 2. ubi hæc, sermone valde mutato, et multis ex Bedæ hist. ecc. I, 12 sqq. additis, leguntur. ³²⁴ inhabituri 1. ³²⁵ asserere 1. ³²⁶ Hoc loco novus annus incipiebat, sed jam numeri et consules erasi sunt.

NOTÆ.

(134) Exstat in cod. Parisino, olim ut videtur Moguntino, impressa inter S. Leonis I. epp., n. 64. quam hic omittendam censuimus.

(135) Potius Chalcedone. Certum hujus loci fon-

tem invenire non potui; cf. Leonis, epp. 24, 29, 31 (136) Prosperi Chronicon indicat, quale in cod. August. et Mogont. iegimus.

474. 2. [CCCCII] (BEDA.) *Herculanus et Asporcius*. Johannes baptista duobus monachis caput suum juxta Herodis habitaculum revelat; quod Emessam Fenice urbem cum magno honore perlatum est. Gens Anglorum sive Saxorum Britanniam tribus longis navibus advechitur; totam pene insulam ab oriente ad occidentem subigit.

475. 3. [CCCCIII] (ISID.) *Opilio et Vincomalus*. Sinodus Calcedonenensis facta, ubi Eutiches et Dioscorus damnati. Sanctus Leo papa sic (ep. 61): « De paschali observantia sanctæ memoriæ Theophilus ad augustum Theodosium seniore scribens, per centum annos a primo prædicti principis consulatu degessit ordinem diei festi; cujus instructionis 74 nunc annus evolvitur, quo Opilio consul 2 Idus Aprilis celebrata est sacra solemnitas. »

476. 4. [CCCCIV] *Aethius et Studius*. Unde ²⁸⁴ sequenti ²⁸⁷ anno Nonas Aprilis consequenter et reliqua. Sed annus, qui erit 76, ut videtur discordat; aiquidem in 8 die Kalend. Maii pascha constituitur, cum 15 Kalend. Maii, ut videtur, deberet fieri (Prospr.). Ordinatus episcopus Deogratius in basilica Faustii die dominica 8 Kalend. Novembris. Valentinianus augustus 11 Kal. Octobr. Ethium patricium et Boetium Kartagine (137) occidit.

477. 5. [CCCCV] (PROSP.) *Valentinianus 8 et Anthemius*. Valentinianus autem ab amicis Etlui 15 Kal. Aprilis [in campo Martio] occiditur (Prospr.). Maximus vero, vir gemini consulatus et patriciæ dignitatis, alia die 12 Kal. Aprilis, Romæ sumpsit imperium. Post mensem autem alterum, nuntiato ei ex Africa Geserici regis adventu, multisque nobilibus popularibus ex Urbe fugientibus, cum Maximus, data abeundi cunctis licentia, trepidus vellet abscedere, 77 adepti imperii die a famulis Valentiniani delatatus est, et membratim in Tiberim projectus, sepultura quoque caruit. Post hæc consecuta est multis digna lacrimis Romana captivitas, cum enim Urbem omni presidio vacuum Gesericus obtinuit, 4 Idus Julii, feria 3, occurrente sibi papa Leone episcopo sancto extra portas. Cujus supplicatio ita cum Deo agente linivit, ut cum omnia potestati ejus essent tradita, civitati sibi ab igne tamen et cede et supplicio abstinere. Roma vero per 14 dies secunda et libera scrutatione omnibus opibus suis evacuata ²⁸⁸ est; multaque milia captivorum, prout cuique ætate vel arte placuerat, cum regina et filiabus ejus, Cartaginem abducta. Hoc anno, id est 455 incarnationis juxta Dionissium, pascha dominicum 8 die Kal. Maii recte celebratum est, ordinatione sancti Theophili ²⁸⁹; quod sanctus papa post Leo 15 Kalend. Maii potius observandum protestaretur.

478. 6. [CCCCVI] (CASS.) *Varan et Johannes*. Post Maximum Avitus in Gallias assumpsit imperium.

[Cod. in marg. Cycl. 25 decenn. incipit indictione 9.]

479. 7. [CCCCVII] (CASS.) *Constantinus et Rufus*. Avitus Placentiæ deposuit imperium ²⁹⁰; Marciano defuncto apud Constantinopolim, Leo Orientis, Majorianus Italiæ suscepit imperium*. Sub quibus hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

2 hoc loco addit: Hucusque chronica imperii, hujus fine hæc habentur: « Post consulatum Theodosii 17 et Festi Giserici Wandalorum rex Cartaginem ingressus est 14 Kal. Novemb., in qua regnavit annis 27, mensibus 3, diebus 7. Post hæc regnavit Hunerix, filius ejus, annis 7, mensibus 10, dies 28; qui in fine anni septimi regni sui catholice ecclesiæ persecutionem movit, omnesque ecclesias clausit, et cunctos Domini catholicos sacerdotes cum Eugenio Cartaginensi episcopo exilio religavit, ipseque Domini judicio sciatens verbibus vitam finivit. Post eum regnavit Guntamundus, Gentuni ejusdem Honorici fratris filius, annis 11, mensibus 9, diebus 11; qui tertio anno regni sui cimiterium sancti martiris Agilei apud Chartaginem catholicis dari præcepit, Eugenio Kartaginensi episcopo ab eodem jam de exilio revocato. Decimo autem anno regni sui ecclesias catholicorum aperuit, et omnes Dei sacerdotes petente Eugenio Cartaginensi episcopo de exilio revocavit. Quæ ecclesiæ fuerunt clausæ annis 10, mensibus 6, diebus 5, hoc est: ab octavo anno Honorici, id est ex die 7 Idus Februarii, usque undecimum annum regis Guntamundi die 9 Idus Augusti, in quo completi sunt supradicti anni 10, menses 6, dies 5. Qui memoratus Guntamundus rex postmodum vixit annos 2, mensem 1. Post quem regnavit Trasamundus, Gentunis filius, annis 26, mensibus 8, diebus 4. Ab exordio ergo imperii Aviti usque ad annum vigesimum sextum Trasamundi, a quarto decimo autem anno imperii et morte Valentis usque in annum vigesimum secundum Trasamundi anni sunt. . . . Post quem regnavit Hildiricus, filius Honorici, annos 8, dies 8. Qui in exordio regni sui Bonifacium episcopum apud Kartaginem in ecclesia sancti Agilei ordinari præcepit, et omnibus catholicis libertatem restituit. Quo regnante assumpta tyrannide Geilemer regnum ejus invasit, in quo fecit annos 3 et totidem menses, qui tanta homicidia scelestus commisit, ut nec parentibus parceret. Fiunt ergo ab exordio regni Giserici usque ad exitum Wandalorum anni....; ab interitu ergo Valentis, quod erat in quarto decimo anno regni ejus, usque ad supradictum tempus, sunt anni. . . Collecta ergo omnium summa annorum ab Adam usque ad Wandalorum perditionem fiunt 5753. — Quæ omnia ex codice Prosperi Mogontino sumta sunt.

Romanorum 54. Leo secundum omnes regnavit annis 17, et hoc est usque Kal. Julii, in anno 461 post passionem, his consulibus, teste Cassiodoro.

VARIÆ LECTIONES.

²⁸⁴ cum anno præcedenti conjungenda sunt. ²⁸⁷ s. a. bis leguntur 1. ²⁸⁸ evacuata 1. ²⁸⁹ codex pergebat: quod sanctus papa Leo 15 Kal. Maii celebratum est ordinatione sancti Theophili, sed jam erant. ²⁹⁰ Hoc loco novus incipiebat annus; sed numeri et consules erasi sunt.

NOTÆ.

(137) Error ex Prosperi codice minus recte intellecto.

480. 1. [CCCLVIII] (CASS.) *Leo Augustus et Majorianus Augustus*. Majorianus in Africam movit procinetum.

481. 2. [CCCLIX] (ISID.) *Ricimer et Patricius*. Alexandria et Ægypius errore Dioscorii heretici languescit.

482. 3. [CCCLX] (ISID.) *Magnus et Apollonius*. Heresis Acephallorum, Calchidonense concilium impugnantium, apparuit. Acepalli autem dicuntur, id est sine capite, quia auctor ejus non apparuit.

483. 4. [CCCLXI] (JORD.) *Severinus et Dagalaifus* (CASS.) Majorianus juxta Dertonam civitatem 8 Idus Augusti occiditur, inmissione Ricimeris; cui Severum, natione Lucanum, Ravennae succedere fecit in regnum. [Leo³⁴¹ papa obiit 4 Kal. Julii (Ab. Mart.).]

484. 5. [CCCLXII] *Leo 2 et Severus. Hilarius* 45 B papa consecratur 2 Idus Novembris, quod tenet annis 7, mensibus 6.

485. 6. [CCCLXIII] (BEDA.) *Basilius et Vivianus*. Theodorus episcopus civitatis, quæ Cirie dicitur, eo quod a Ciro rege Persarum condita, scribit de vera incarnatione dominica contra Eutichen et Dioscorum, qui negavit humanam carnem in Christo. Victorius³⁴², jubente papa Hilario, scripsit paschalem circulum 532 annorum.

486. 7. [CCCLXIV] (CASS.) *Rusticus et Olibrius*. Beorgor rex Alanorum apud Pergamum a patricio Ricimere peremptus est.

487. 8. [CCCLXV] (CASS.) *Arminericus et Basiliscus*. Severus Rome in palatio fraude Ricimeris veneno peremittitur.

488. 9. [CCCLXVI] (BEDA.) *Leo junior 5 consulatu*. Theodorus predictus episcopus Cirie scribit historiam æclesiasticam, quæ Tripertita dicitur (BEDA.), a fine librorum Esælii, id est ab anno 20 Constantini Magni, usque ad tempus hujus Leonis imperatoris, quo et ipse episcopus obiit.

489. 10. [CCCLXVII] (CASS.) *Pusens et Johannes*. Anthemius a Leone imperatore ad Italiam mittitur, qui tertio [ab] Urbe millario, in loco Brontontas, suscepit imperium.

490. 11. [CCCLXVIII] (CASS.) *Anthemius Augustus 2 cons.* Marcellinus occiditur in Sicilia.

491. 12. [CCCLXIX] (CASS.) *Marcianus et Zeno V. C.* Arabundus imperium temptans, jussu Anthemi exilio [deportatur].

492. 13. [CCCLXX] (CASS.) *Severus et Jordannes*. Romanus patricius, affectans imperium, [capitali-] truncatur. Hilarius papa obiit 9 Kal. Martii.

Simplicius papa 46 post Petrum, qui sedit annis 15.

493. 14. [CCCLXXI] (CASS.) *Leo augustus 4 et Probianus*. Aspar affectate tyrannidis Constantinopoli a Leone imperatore occiditur.

494. 15. [CCCLXXII] (CASS.) *Festus et Marcianus*. Patricius Ricimer, Rome facto imperatore Olibrio, Anthemium, contra reverentiam principis et jus affinitatis, cum gravi clade civitatis extinguit; qui 40 die gloria suæ defunctus est. Olybrius autem mense septimo imperii vitam exigit.

495. 16. [CCCLXXIII] (CASS.) *Leo augustus 5 cons.* Gundibado hortante, Glicerius Ravennae sumpsit imperium. Eodem anno Leo imperator nepotem suum Leonem consortem facit imperii.

496. 17. [CCCLXXIV] (CASS.) *Leo junior augustus 6 cons.* Nepos Romæ Glicerio successit in regno. Leo imperator hoc anno obiit. Hec Cassiodorus Jordanis episcopus sic in cronica ab eo hoc tempore composita, sic quoque (JORD.): Leo Leonem juniorem, ex Ariagne filia nepotem suum in imperio ordinans orientali, anno 16 imperii sui obiit.

(JORD.) *Romanorum 55. Leo junior mox paucis mensibus puerile*, ordinante tamen patre, rexisset imperium, manu sua generum suum Zenonem coronans imperatoremque constituens, rebus humanis excessit. Zenon autem natione Isaurus, gener Leonis imperatoris, regnavit annis 17. Hec Jordanis episcopus, et hoc est juxta Romanam historiam quod Leo senior tamen regnavit annis 16 ac mensibus 6 (158), hoc est usque Kal. Januarii. — (cf. BEDA.) In eodem anno 16, quo Leo obiit, Theodricus (159) rex Romam obtinuit, tempore Leonis junioris.

C *Romanorum 56. Zenon regnavit secundum omnes annis 17*, hoc est usque Kal. Januarii, in anno 479 post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

497. 1. [CCCLXXV] (CASS.) *Pro consul. Leonis aug. junioris*. Orestes, Nepote in Dalmatias fugato, filio Augustulo dedit imperium.

498. 2. [CCCLXXVI] (CASS.) *Basiliscus 2 et Armatius*. Ab Odovacre Orestes et frater ejus Paulus occissi sunt; nomenque regis Odovacer assumpsit.

499. 3. [CCCLXXVII] (ISID.) *Pro cons. Basilici et Armatii*. Iste Zenon Leonem, augusti filium, interficere quesivit.

500. 4. [CCCLXXVIII] *Ellus V. C. consul*. Sed³⁴³ mater ejus pro eo aliam forma similem optulit.

D 501. 5. [CCCLXXIX] *Zenon aug. 2 cons.* Leonem³⁴² vero occulte clericum fecit.

502. 6. [CCCLXXX] *Basilius junior cons.* Qui- que³⁴³ in clericatu usque ad Justinii tempora vixit.

503. 7. [CCCLXXXI] (CASS.) *Placidus V. C. cons.* Odovacer in Dalmatis Odviam vincit et perimit.

504. 8. [CCCLXXXII] (cf. l. pont.) *Severinus V. C. cons.* Simplicius papa Acatium Constantinopolita-

VARIE LECTIONES.

³⁴¹ Hæc sec. manu in loco raso. ³⁴² Eadem iterum in marg. fol. 145 manu secunda scripta sunt, ³⁴³ cum a.

NOTÆ.

(158) In Historia miscella 17 annis regnasse dicitur.

(159) De Odovacare loquitur Beda.

num episcopum et Petrum Alexandrinum episcopum A Euticianos damnat.

505. 9. [CCCCXXXIII] (ISID.) *Faustus V. C. cons.* Corpus Barnabæ apostoli et evangelium Mathei ejus stilo scriptum reperitur, ipso revelante.

506. 10. [CCCCXXXIV] (cf. l. pont.) *Theodericus et Venantius*. Apostolicus papa Simplicius obiit 6. Non. Martii.

Felix papa 47 post Petrum ordinatur, qui sedit annis 8.

507. 11. [CCCCXXXV] (BEDA.) *Simmachus V. C.* Honoricus rex Wandalarum Arrianus, in Africa exulatis defugatisque plus quam 334 episcopis chatolicis, æclesias clausit, plebem variis afflicti supplicii; et quidem innumeris abscidens manus, linguas precipit, nec tamen loquellam chatholicæ confessionis eripere potuit.

508. 12. [CCCCXXXVI] (cf. l. pont.) *Decius et Longinus*. Felix papa etiam damnavit Acatium et Petrum episcopos Eutichenos.

509. 13. [CCCCXXXVII] (CASS.) *Boetius V. C. cons.* Odovacer, Fœba rege Rugorum victo captoque, regnum potitus est.

510. 14. [CCCCXXXVIII] (CASS.) *Dynamius et Sifidius*. Theodericus rex intravit Italiam, [his consiliibus, teste Cassiodoro].

511. 15. [CCCCXXXIX] (CASS.) *Probinus et Eusebius*. Cui Odovacer ad Isontium pugnam parans, victus cum tota gente fugatus est. Iterum [eodem anno Verone] pugna vincitur Odovacer.

512. 16. [CCCCXC] (CASS.) *Faustus junior cons.* Theodericus ad Ducam fluvium Odovacrem vincit [tertio certamine], et Ravennam fugiens obsidetur.

513. 17. [CCCCXCI] (CASS.) *Olibrius junior cons.* Odovacer cum Erudis³⁴⁴ egressus Ravenna nocte, ad pontem Candidiani a Theodrico memorabile certamine superatur. Tunc Wandali, pace suppliciter postulata, à Siciliæ solita depredatione cessarunt.

[Eodem anno Zeno imperator obiit.] [Sanctus Patricius Hiberniæ archiepiscopus, annorum 132 (123)³⁴⁵, beatissimo fine obiit. Annorum 16 venditur, 6 annis in servitute, 40³⁴⁶ in Romanis partibus, 70 (60)³⁴⁷ annis in Hibernia predicavit (140).

Romanorum 57. Anastasius secundum omnes regnavit annis 27, hoc est Kal. Maii, anno 506 post passionem. Sub quo hi consules fuerunt:

514. 1. [CCCCXCI] (H. R.) *Anastasius Augustus et Rufus*. Hic duas naturas, id est humanitatis et dietalis³⁴⁸, secundum Eutichium negavit [in Christo]. [Cod. in marg., Ciclus decenn. 27 incipit ind. 2.]

515. 2. [CCCCXCII] *Albinus V. C. consul. Gelasius papa 48 post Petrum, qui sedit annis 4, mensibus 10.*

516. 3. [CCCCXCIV] (CASS.) *Asterius et Presidius*. Theodericus rex Ravennam ingressus, Odovacrem [molientem] sibi insidias occidit.

517. 4. [CCCCXCV] (cf. l. pont.) *Victor V. C. cons.* Gelasius papa Menesium episcopum, a Felice papa damnatum, æclesiæ suæ restituit.

518. 5. [CCCCXCVI] (cf. l. pont.) *Paulus V. C. cons.* Gelasius papa libros contra Eutichen et Nestorium componit, et obiit 13. Kalend. Decembris.

519. 6. [CCCCXCVII] (JORD.) *Anastasius angustus 2. cons.* Anastasius imperator nullius meruit inimicorum suorum vindictam audire, sicut nec ipse æclesiæ jura servavit.

Anastasius papa 49 post Petrum, qui sedit anno 1, mensibus 6.

520. 7. [CCCCXCVIII] (BEDA.) *Paulinus et Johannes*. Trasmundus Wandalarum rex chatolicas æclesias, et 225 episcopos exilio in Sardiniam misit. [lib. pont.] Anastasius papa obiit 5. Kal. Junii. [Anastasius papa voluit occulte revocare Achatium Constantinopolitanum episcopum damnatum, et non potuit; qui etiam divino nutu percussus est.]

521. 8. [CCCCXCIX] (lib. pont.) *Johannes V. C. Simmachus papa 50. post Petrum annis 15.* [Propter electionem Simmachi papæ et Laurentii Festus exconsul nobilissimus et exconsul Probinus ex parte Laurentii adversus Faustum exconsulem ceterosque ex parte Simmachi in medio Urbis cedes et homicidia fecerunt, clericosque multos occiderunt. Unde etiam sanctus Paschasius diaconus post mortem suam in pena positus erat, quia contra populum in electione Laurentii usque in finem vitæ suæ permansit; sicut in Dialogo legitur. (Grec. Dial. IV, 40.) Et hoc fuit peccatum minimum, id est culpa ignorantie, quia ipse putavit rectius coram Deo quod fecit, quam aliter.] [Simplicius papa fuit a consulatu Paulini usque ad consulatum Senatoris secundum³⁴⁹.]

522. 9. [D] (CASS.) *Patricius et Hipatius V. C.* Rex Theodericus Romam venit; et senatum affabiliter traciit.

523. 10. [DI] (CASS.) *Ariennus et Pompeius*. Theodericus Rex Romanæ plebi donavit annonas.

524. 11. [DII] (CASS.) *Ariennus junior et Probus*. Rex Theodericus aquam Ravennam perduxit, [cujus formam sumptu proprio instauravit, quæ longis antea fuerat ad solum reducta temporibus.]

525. 12. [DIII] (CASS.) *Cætheus V. C. cons.* Virtute domini [regis] Theodrici, victis Vulgaribus, Sirmium recepit Italia.

526. 13. [DIV] (BEDA.) *Theodorus et Sabinianus*.

VARIAE LECTIONES.

³⁴⁴ lege : Erulis. ³⁴⁵ CXXXII corr. CXXII 1? CXXII 2. ³⁴⁶ numerus deletus esse videtur 1. deest 2. ³⁴⁷ LXX. corr. LX 1? LX 2. ³⁴⁸ ita 1. ³⁴⁹ ita alio loco in marg. sec. manu; supple : gesta pontificum.

NOTÆ.

(140) De numeris cf. O'Connor, II, p. 124, n. 96; quem ex hoc loco supplicas velim.

Simmachus papa multa æclesiarum [opera] a fundamētis creavit, vel prisca renovavit.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]

527. 14. [DV] *Messala et Ariobinna*. Ad ³²⁰ beatum Petrum et beatum Paulum et beatum Laurentium pauperibus habitacula [construxit.]

528. 15. [DVI] *Anastasius augustus 3. et Venantius*. Et omni anno per Africam vel Sardiniam episcopis qui in exilio erant peccunia et vestes ministrabat.

529. 16. [DVII] (Cass.) *Venantius junior et Celer*. Theodricus contra Francos mittit exercitum.

530. 17. [DVIII] *Importunus V. C.* Qui ³²¹ Gallias Francorum depredatione confusas, victis hostibus ac fugatis, suo adq̄essivit imperio.

531. 18. [DIX] (Isid.) *Boetius V. C. cons.* Apud Cartaginem Olympius [quidam] Arrianus in balneis B sanctam Trinitatem blasfemat.

532. 19. [DX] *Felix et Secundinus*. Sed ³²² statim, ignis jacula imminere, visibiliter est combustus.

533. 20. [D XI] (Isid.) *Paulus et Muschianus*. Barnabas quoque quidam Arrianus episcopus dum contra regulam fidei quendam baptizans dixisset : « Baptizo te, Barrabas, in nomine Patris per Filium in Spiritu sancto, » statim aqua, quæ fuerat ad baptizandum deportata, nusquam conparuit. Quod aspiciens qui baptizandus erat, confestim ad æclesiam catholicam abiit, et baptismum Christi suscepit.

« *Isæ* ³²³ annus nativitatis Domini secundum cursum solis et lunæ 2. continetur

534. 21. [DXII] *Probus et Clementinus*.

[Cod. in marg. Ciclus 28. decenn. incipit ind. sexta.]

535. 22. [DXIII] (Isid.) *Senator V. C. cons.* Fulgentius episcopus in confessione fidei et scientia floruit.

536. 23. [DXIV] (Cass.) *Cassiodorus consul* sic : « Me etiam consule, in vestrorum laude temporum, adunato [clero vel] populo Romano, [æclesiæ] rediit optata concordia. »

537. 24. [DXV] (Cass.) *Florentinus et Anthemius*. Theodricus rex filiam suam Amalasuintam Eutarico viro glorioso copulavit, [Deo auspice]. [Simmachus papa obiit 14. Kal. Agusti.]

Hormista papa 51. post Petrum qui sedit annis 8. [Hormistas ³²⁴ prefuit a consulatu Senatoris usque ad consulatum Simmachi et Boethii.]

538. 25. [DXVI] (Cass.) *Petrus V. C. cons.* Eutharicus Cillica a senatu et plebe exceptus est ad consulatum.

539. 26. [DXVII] (cf. l. pont.) *Eutharicus Cillica et Justinus*. Hormista papa composuit clerum psalmisque erudit.

540. 27. [DXVIII] (H. R.) *Anastasius 4. V. C.* Hormista papa misit Ennodium Ticiniensem epi-

scopum aliosque ad Anastasium imperatorem docendum. (Jord.) Anastasius vero spernens et heresi favens Euthicetis, cum catholicos insecutus est diversis partibus et partibus ³²⁵, inimicorum vallatus agminibus, sepe congens, divino fulmine perit. Jordanis episcopus historiam tunc ita scripsit : Anastasius imperator merens et furens, major octogenario ætatis anno regnique 28, rebus humanis excessit.

* manus quæ continuationem an. 1126-1128. scripsit, addidit : Sanctus Remigius Francos ad fidem Christi convertens, cum rege ipsorum Clodeveo baptizavit uno die tria milia. Clodoveus rex Francorum misit Romam sancto Petro auream coronam sub Hormista papa et Anastasio imperatore.

Romanorum 58. Justinus senior secundum historiam Romanam et Jordanem episcopum, qui tunc eronicam composuit et vixit, imperavit annis 9, juxta autem Bedam tantum annis 8, hoc est usque Kal. Jan. in anno [514. post passionem].

541. 1. [DXIX] (H. R.) *Rusticus et Vitalis V. C.* Justinus nomen hereticorum cepit extinguere, eorumque ubique æclesias catholice consecrari.

542. 2. [DXX] (Jord.) *Valerius et Justinianus*. Justinus Amantium prepositum palatii et Andream cubicularium occidit, Misaelem et Ardaburem cubicularios Sardicam in exilium misit.

543. 3. [DXXI] (lib. pont.) *Simmachus et Boetius*. Hormista papa obiit 8. Idus Augusti, [his consulibus, secundum gesta pontificum, id est Maximo ³²⁶]. [Sancta ³²⁷ Brigita Scotta virgo in Hibernia obiit.]

544. 4. [DXXII] *Maximus V. C. consul, Johannes* 52. papa annis 2, mensibus 10, [his consulibus, secundum gesta pontificum].

545. 5. [DXXIII] (H. R.) *Opilo et Justinus augustus*. Theodricus autem, Arrianus imperator Italie, Johannem papam et cum eo Theodorum et Agapitum consulares viros, et Agapetum patricium ad Justinum imperatorem Constantinopolim, interminans, nissi dimitterentur heretici in pace sinere, ipse etiam omnes Italie gladio occidisset. (BEDA.) Johannes vero papa Constantinopolim veniens, ad portam quæ vocatur Aurea, populorum turbis ei accurrentibus, in conspectu omnium roganti ceco lumen reddidit. (H. R.) Justinus autem imperator fleatibus ligationum, pro certo imminente cede catholicorum populorum motus, hereticos dimittere cessit. [Columcelli nascitur in Hibernia.]

546. 6. [DXXIV] (BEDA.) *Probus junior et Filoxenus cons.* Johannes vero papa cum rediens Ravennam venisset, Theodricus cum eum comitibus carceris afflictione peremit, invidia ductus, quia catholica pietatis defensor Justinus eum honorifice

VARIE LECTIONES.

³²⁰ cum a. 526. conjungenda sunt. ³²¹ cum a. 529. conjungenda. ³²² cum a. 531. conjungenda. ³²³ prima monu in margine. ³²⁴ hæc in marg. manu secunda, quæ etiam signo indicavit, verba Hormista — VIII. ad a. 535. esse referenda. ³²⁵ ita 1. ³²⁶ ita secunda manus hæc ad a. 544. reulit. ³²⁷ hæc primum a. 544. scripta, post hæc sunt relata.

suscepisset. (cf. *lib. pont.*) Quo anno, id est consulari Probi junioris, etiam Simmachum patricium Ravennae occidit. Johannes papa obiit 13. Kal. Junii; cujus corpus translatum est et sepultum in basilica sancti Petri apostoli. Hujus Johannis sanctus Gregorius papa in libro (III, 2; IV, 30) dialogorum non meminit.

547. 7. [DXXV] (BEDA.) *Olibrius V. C. consul.* (H. R.) Theodricus autem anno sequente subita morte Ravennae periit. Gothi autem Athalaricum, ex Theodrici regis ²⁰⁰ natum, cum matre ejus sibi praeficiunt. (BEDA.) Heldericus Wandalorum [rex] episcopos ab exiliis reverti et aedificia instaurare precepit, post annos 74 hereticae profanationis. (ISTO.) Post Transamundum Hildericus, ex Valentiniani imperatoris captiva filia genitus, Wandalorum regnum suscepit. Qui sacramento a Transamundo adstrictus, ne catholicis in regno suo consuleret, antequam regnum acciperet, episcopos ab exilio reverti jussit, eisque aedificia reformari precepit.

Felix 53. papa annis 4, mensibus 2.

Acephalorum heresis abdicatur (dicentes, Paulum apostolum in epistolis suis precepisse feminas debere fieri diaconas, quia eas commemorat post diaconos). (*lib. pont.*) [Olibrio cons. Johannes papa sepultus est 6. Kal. Jun.]

548. 8. [DXXVI] *Maburtius cons.* [Mab. cons. Felix successit.] Hoc anno Dionisius computum suum incepit, ita dicens inter caetera (Epist. 2, ap. Pet., p. 877): « Presentis anni monstremus exemplum; indicio quippe quarta est et lunaris ciclus 11, decennovennalis 14. Et quia endicadis 6. est annus, cum embolismum esse necesse est. A 15. itaque luna preteriti festi usque ad 14. presentis quot dies sunt, diligentius inquiramus, et invenimus procul dubio quando pascha celebrare debemus. Transacto anno, per indictionem 3. paschae 14. lunam 9. die Kalend. Aprilis, id est 24. mensis Martii fuisse, quis dubitat? » et reliqua. Et paulo ante dicit (Epist. 1, ib., p. 874): « Hoc monemus quod ciclus iste 95 annorum, quem fecimus, non per omnia in se ipsum revertitur, et ideo post expletionem 95 annorum non ad 5. ciclum sancti [Cirilli], qui incepit ciclos suos ab anno 153. Diocletiani, quorum 5. ciclum nobis necessario preposuimus, sed ad nostrum primum ciclum, quem nos ab anno 248. ejusdem Diocletiani, incepimus, lector incurrat » et reliqua. (BEDA.) Benedictus abbas virtutum gloria claruit, quas sanctus Gregorius in dialogo conscripsit. (ISTO.) Justinus Constantinopolim Justinianum, sororis suae filium, ante quartum mensem cibus sui imperatorem faciens, obiit.

Romanorum 59. Justinianus, omne teste historico, regnavit annis 38, hoc est usque Kalendas Jan., in anno 552. post passionem. Sub quo hi consules fuerunt, teste Cassiodoro.

549. 1. [DXXVII] (ISTO.) *Justinianus augustus 2.*

A consul. Bilizarius patricius de Persis mirabiliter triumphavit.

550. 2. [DXXVIII] (ISTO.) *Decius V. C. consul.* Bilizarius a Justiniano in Africam missus, Wandalorum gentem delevit.

551. 3. [DXXIX] (cf. *lib. pont.*) *Lampadius et Orestes viri clarissimi consules.* [His consulibus Felix papa obiit 4. Id. Oct.]

Bonifatius papa 54. post Petrum annis 2. [Bonifatius papa obiit die 18. Oct. consulari Lampadii secundum ²⁰⁰.]

552. 4. [DXXX] (BEDA.) *Pro cons. Lampadii et Orestis iterum.* Corpus sancti Antonii monachi a Deo revelatum Alexandriam deferretur, et in aedlesia beati Johannis baptistae humatur.

B 553. 5. [DXXXI] *Iterum pro cons. Lampadii et Orestis viri clarissimi consules.*

(cf. *lib. pont.*) *Mercurius papa 55. annis 2.* [His consulibus Bonifatius obiit 17. die mensis Octobris. Mercurius, qui et Johannes, papa obiit 6. Kal. Jun. p. c. iterum Lampadii.]

Hucusque ciclus magnus paschalis 552 annorum protenditur, in ejus anno 13. dominus noster Jesus Christus passus 8. die Kal. Aprilis, luna 15, atque 6. Kal. April., luna 17, a mortuis resurrexit anno 18. imperii Tiberii caesaris juxta historiam evangelii.

Cycli magnus paschalis solaris et decennovennalis simul incipiunt.

C 554. 6. [DXXXII] (P. D. II, 25.) *Justinianus augustus 3.* Justinianus leges Romanorum multis libris nimis prolixae et inutili dissonantia intra duodecim libros coartavit in unum librum, quem Codicem Justinianum nominari precepit. Sanctus Beda sic (BEDA): « Dionisius paschales scribit circulos, incipiens ab anno dominicae incarnationis 552, qui est annus 248. Diocletiani, post consulatum Lampadii et Orestis; quo anno codex Justinianus orbi promulgatus est. » Hec Beda. Cum ergo supputando a Diocletiano usque ad ciclum Dionissi dicit Beda primum annum cicli Dionissi ipsum fuisse annum 248. Diocletiani post consulatum Lampadii et Orestis, satis quod verum est ostendit, annum primum cicli Dionissi 6um esse Justiniani. Ex ipso itaque primo anno cicli Dionissi, id est 6° anno Justiniani, numerando supra versus usque ad Diocletianum juxta cronicam Eusebii vel Bedae supputemus, atque inde ²⁰⁰ iterum usque ad ciclum Dionissi secundum scripturam divinam apostolicosque viros, qui tunc temporibus ipsis etiam de ipsis annis bene disputaverunt, non tantum ut ostendimus mendaciam cronicarum, sed ut defendamus sacratissimam veritatem evangelicam virosque catholicos aedlesiae, qui post evangelium perhibent dominum nostrum Jesum Christum 6. Kal. April. luna 17. a mortuis resurrexisse, id est Hieronimum et Augustinum. Victorius etiam ad Hilarium papam sic (ap. Petavium): « Primo vero

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁰ supple: filia. ²⁰¹ supple gesta pontificum. ²⁰² idem 1°.

azemorum die dominus noster Jesus Christus cenans cum suis discipulis, postquam sui corporis et sanguinis sacramenta perfecit, ad montem oleveti, sicut evangelia sancta testantur, progressus, ibique delectus est a Judeis tradente discipulo. Dehinc sexta feria subsequente, id est 8. die Kal. April., crucifixus est, et sepultus tertio die, hoc est 6. die Kal. Aprilis, dominico die resurrexit a mortuis, et reliqua. Cassiodorus quoque senator expositorque sacri psalteri in sua cronica sic: « His consiliis dominus noster Jesus Christus passus est 8. die Kal. April., et defectio solis facta est, qualis antea vel postmodum nunquam fuit, » et reliqua. — Ab ipso ergo primo anno cuncti Dionisii regnavit Justinianus annis 5 usque in annum 527. incarnationis secundum Dionissium. 13. Inde Justinus senior regnavit annis 8 usque in annum 519. incarnationis secundum Dionissium. 40. Inde Anastasius regnavit annis 27 usque in annum 492. incarnationis secundum Dionissium. 57. Inde Zeno regnavit annis 17 usque in annum 475. incarnationis secundum Dionissium. 74. Inde Leo regnavit annis 17 usque in annum 458. incarnationis secundum Dionissium. 81. Inde Marcianus regnavit annis 7 usque in annum 451. incarnationis secundum Dionissium. 108. Inde Theodosius regnavit annis 27 usque in annum 424. incarnationis secundum Dionissium. 123. Inde Honorius regnavit annis 15 usque in annum 409. incarnationis secundum Dionissium. 136. Inde Archadius regnavit annis 15 usque in annum 396. incarnationis secundum Dionissium. 147. Inde Theodosius regnavit annis 11 usque in annum 385. incarnationis secundum Dionissium. 153. Gratianus annis 6 usque in annum 379. incarnationis secundum Dionissium. 157. Inde Valens regnavit annis 4 usque in annum 375. incarnationis secundum Dionissium. 168. Inde Valentianus regnavit annis 11 usque in annum 364. incarnationis secundum Dionissium. 169. Inde Jovianus regnavit mensibus 8 usque in annum 363. incarnationis secundum Dionissium. 171. Inde Julianus regnavit annis 11 mensibusque 8 usque in annum 361. incarnationis secundum Dionissium. 195. Inde Constantinus regnavit annis 24 usque in annum 337. incarnationis secundum Dionissium. 226. Inde Constantinus Magnus regnavit annis 31 usque in annum 306. incarnationis secundum Dionissium. Ab anno vero persecutionis quarto Constantinus regnare incepit juxta cronicam Eusebii vel Bedæ. 227. Tunc annum tertium persecutionis, quæ in anno 19. Diocletiani incepta est, [deputant nulli]. Quem annum Isidorus episcopus cum multis aliis etiam cum anno altero Galerio Maximiano [conserpsit. 247.]. Inde Diocletianus regnavit annis 20 usque in annum 285. incarnationis secundum Dionissium. Usque autem in annum 289. incarnationis juxta cronicam Eusebii vel Bedæ, hoc est 4 annis plus. Ita et sic

A cronica Eusebii vel Bedæ de annis incarnationis contradicunt sancto evangelio. Inter Diocletianum autem atque cunctum Dionisii per cunctos 13 decennovenales desunt 7 anni. Quos sic juxta divinam scripturam possumus bene investigari. Diocletianus enim in anno 278. incarnationis secundum Dionissium incipiens, regnavit 20 annos. In cujus anno 19, id est in anno 287. incarnationis juxta Dionissium, in quo 5. Kal. April. pascha contigit, convenit hoc, quod in cronica sua ita dicit Eusebius: « Anno 19. Diocletiani mense Martio in diebus paschæ ecclesiæ [subversæ sunt]. » (Hier.) Quare autem persecutionis anno Constantinus regnare orsus est. Secunda persecutionis anno Diocletianus Nicomedia, Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt. Apparet ergo quod unus annus erat inter Diocletianum et Constantinum; duo autem anni secundum multos, quos Galerius gener Diocletiani regnavit. Galerius ergo regit tertium persecutionis annum, incipiens in anno 19. Diocletiani et terminans in anno primo Constantini, id est in anno 299. incarnationis secundum Dionissium. Constantinus itaque in anno 4. persecutionis incipiens, regnavit 30 annis, mensibus 10, usque in annum 330. incarnationis secundum Dionissium, in quo indictione tertia obiit 25. die mensis Maii. Inde Constantinus teste Orosio regnavit annis 27 usque in annum 357. incarnationis secundum Dionissium. In decretali epistola sancti Julii papæ apostolicæ sedis tunc ita veritas intimatur: « In nomine domini Dei et salvatoris nostri Jesu Christi, imperantibus quoque Constantino et Constante augustis anno 4., sub die 8. Kalendarum Octobris, indictione 6., » et reliqua, sicut supra (r. col. 702). Constantinus vero obiit tertio die mensis Novembris, [sicut] in tripartita historia [ecclesiastica] legitur. Si autem Constantinus regnavit 27 annos secundum Orosium, aut si Valentianus et Valens annos 17 et Gratianus 7 vel Archadius annos 13 regnaverunt, sicut in cronica Iasidori episcopi vel in expositione Melliti habetur, non certum secundum scripturam divinam invenitur. Quod ²²¹ [autem] annus 4. Constantini et Constantis, qui est annus 333. incarnationis secundum Dionissium, erat indictione sexta, atque annus 9. Honorii consulatus sui 11. et Constanti 2, quem finivit in anno 417. incarnationis secundum Dionissium, indictione 15. erat, secundum scripturam dubitandum non est. Intra quos duos annos per 4 decennovenales cunctos 4 anni desunt. Julianus ergo in anno 80. Diocletiani incipiens, regnavit annis duobus, mensibus 8, obiit 6. Kal. Julii in anno 360. incarnationis secundum Dionissium 83. Jovianus in anno 83. Diocletiani incipiens, regnavit mensibus 8, obiit 14. Kal. Mart. in 361. incarnationis secundum Dionissium. [84. ²²²]. Valentianus in anno 84. Diocletiani incipiens, regnavit annis 11, mensibus 5, obiit 17. die mensis Septembris, in anno 372. incarnationis

VARIÆ LECTIONES.

²²¹ Quia 2. ²²² ita in margine 1.

secundum Dionissium ²⁶². Valens in anno 93. Diocletiani incipiens, regnavit annis 4, usque in annum 376. incarnationis secundum Dionissium. 93. [99^b]. Gratianus in anno 99. Diocletiani incipiens, regnavit annis 6, usque in annum 382. incarnationis secundum Dionissium. Theodosius in anno 103. Diocletiani incipiens, regnavit annis 11, obiit die 17. mensis Januar. in anno 393. incarnationis secundum Dionissium. Archadius in anno 116. Diocletiani incipiens, regnavit annis 14, obiit Kal. Maii anno 408. incarnationis secundum Dionissium. Honorius in anno 431. Diocletiani incipiens, regnavit annis 15, usque in annum 423. incarnationis secundum Dionissium. Huius anno 9, quem finivit 417 incarnationis (v. a. 430) secundum Dionissium, cum 10. Kal. Maii deberet, pascha celebratum est 8. Kal. April. Sed hora baptizanti ²⁶³ aqua non venit in baptisterio, ideoque baptisma non actum erat ipsa nocte. Illa autem nocte, quæ lucebat in die dominico 10. Kal. Maii, fons sacer ex sese repletus est hora baptizandi. Hoc autem actum est in fine anni noni Honorii. Theodosius in anno 116. Diocletiani incipiens, regnavit annis 17, usque in annum 450. incarnationis secundum Dionissium. Ita in libris legitur, testificante sancto Prospero, qui in ipso etiam tempore partem ad cronicam Eusebii addit: « Hoc anno, id est 21. anno Theodosii, pascha celebratum est 9. Kal. Maii, ut supradictum est (col. 725, a. 466). » De hoc quoque, id est ipso anno, Paschasinus episcopus scribit ad papam Leonem, ut supra. Ipse autem est annus 8. decennovennalis cicli, qui est 444. annus incarnationis juxta Dionissium, in quo finitus est annus 21. Theodosii. Marcianus in anno 174. Diocletiani incipiens, regnavit annis 7, mensibus 2, secundum historiam Romapam, hoc est usque Kal. Julii in anno 457. incarnationis secundum Dionissium (v. a. 477). Prosper ita iterum: « Anno 5. Marciani capta erat Roma 4^a die Idus Julii. Eodemque anno pascha celebratum est 8^a die Kal. Maii, ordinante episcopo Alexandrino Theophilo, » et reliqua. « Quod pascha sanctus papa Leo 15. Kal. Maii celebrandum potius protestaretur, » et reliqua. Sanctus autem Theophilus pascha 8. Kal. Maii in anno 465. incarnationis secundum Dionissium recte constituit, cum nec in annis 30 antea neque in annis 10 postea celebratum est pascha 15. Kal. Maii. Novissimus itaque cicli decennovennalis est annus nonus Honorii... ²⁶⁴ et quintus Marciani. Leo in anno 180. Diocletiani incipiens, regnavit annis 17, usque Kal. Julii in anno 474. incarnationis secundum Dionissium. Leo junior regnavit mensibus 6, hoc est usque Kal. Jan., in eodem anno obitus Leonis senioris. 180. Zeno in anno 198. Diocletiani incipiens, regnavit annis 17, usque ad annum [492.]

A incarnationis secundum Dionissium 198. Anastasius in anno 215. Diocletiani incipiens, regnavit annis 27, usque ad annum 518. incarnationis secundum Dionissium. Justinus senior in anno 242. Diocletiani, regnavit annis 8, usque ad annum 526. incarnationis secundum Dionissium. Justinianus in anno 250. Diocletiani incipiens, regnavit annis 5, usque ad primum annum ciclorum Dionissii, qui est annus 255. Diocletiani juxta predictam rationem sanctorum virorum, non annus 248. secundum [cronicas, iniquas] 250. Certum est enim, annum quartum Constantini et Constantis, qui est annus 333^{aa} incarnationis secundum Dionissium, indictione 6. constetisse [teste sancto Julio papa ²⁶⁵ etiam tunc ipsam rem scribente]. Annum ²⁶⁷ etiam nonum Honorii, qui est annus 417^{aa} incarnationis secundum Dionissium, indictione 15^a, consuluat Honorii undecies et Constantii bis, teste Paschasino episcopo cum sancto Leone papa. Annum iterum vigesimum primum Theodosii, qui est annus 444^{aa} incarnationis secundum Dionissium, indictione 12^a, teste eodem episcopo Paschasino cum sancto papa Leone. Annum quoque quintum Marciani indictione 8^a, qui est annus 435^{aa} incarnationis secundum Dionissium, teste etiam sancto Leone papa, ut supra. Annum itaque quartus Constantinorum sexta erat indictione, scribente sanctissimo Julio papa. In anno nono Honorii pascha erat 10. Kal. Maii, teste episcopo Paschasino cum sancto Leone papa. In anno 21. Theodosii pascha erat 9. Kal. Maii, teste Paschasino episcopo cum sancto Leone papa. In anno quinto Marciani pascha erat 8. Kal. Mart. A nullo vero papa vel episcopo mittitur epistola vel decretalis epistola scribitur, nisi ipse sciat ²⁶⁸ quid in ea scribit vel mittit.

555. 7. [DXXXIII] Agapitus papa 56. post Petrum.

(H. R.) Interca Athalaricus rex Gothorum 8 annis imperans, obiit. Cujus mater Amalsuinda Theodatum sociavit sibi in regnum, quam Theodatus post dies aliquos strangulavit in balneo precipit. Quia vero ipsa vivens se suumque filium Justiniano imperatori commendavit, ideo Justinianus imperator ad Theodatum iratus erat. Theodatus autem, ut imperator hoc ei dimitteret, misit ad eum Constantinopolim papam Agapitum. Agapitus vero imperatorem in heresi Eutichetis corrumpentem convertit ad fidem. Anthimium quoque Constantinopolitanum episcopum, prefatæ heresis defensorem, duas naturas in Christo negantem, in exilium coegit, et Mennam in loco eius episcopum consecravit (cf. l. pont.).

556. 8. [DXXXIV] Agapetus vero papa ibi Constantinopoli obiit 10. Kal. Maii, [Romæ ²⁶⁹ sepultus 12. Kal. Octobris].

Silvester papa 57. post Petrum anno 1, mensibus 2.

VARIE LECTIONES.

²⁶² hoc loco LXXXIII. scriptum erat sed deletum est 1. ²⁶³ baptizandi 2. et ita legendum est. ²⁶⁴ si similiter? deest 2. ²⁶⁵ papa 1. ²⁶⁷ codex jam secunda manu pergit. ²⁶⁸ sciat 1. ²⁶⁹ Quæ nuncius inclusimus jam eadem (secunda) manu sed postea in margine scripta sunt.

(H. R.) Interca ad Africam, quam multis annis Vandali possidebant, a Justiniano cum exercitu Bilisarius patricius missus est, et Wandalorum gentem deletit. (BEDA.) Cartago quoque anno excisionis suae 96. recepta est, pulsus devictisque Wandalis, et rege eorum Gelismero³⁷⁰, prelio victo et capto, Constantinopolim misit. Cartago vero recessit anno 439. incarnationis juxta Dionisium, Theodosii junioris 16. (H. R.) Agapito vero mortuo, misit Justinianus imperator Bilisarium patricium contra Theodatum. Qui cum moram apud Siciliam fecisset, Theodatus obiit. Cui Wittigis successit. Bilisarius vero videns sibi incongruum tempus bellandi, intra urbem Romam se munivit. Wittigis autem cum Gothis Romam per annum obsident, et Romanorum omnia igne et ferro, etiam reliquias de tumulis sanctorum ita diripiunt, ut matres membra natorum pre fame eo anno comederent.

557. 9. [DXXXV] (H. R.) Tunc statim precepto Teodora augustae, consentiente Justiniano imperatore, papam Silverium, quia Anthimum hereticum Constantinopolitanum episcopum, ab Agapito papa expulsum, noluit recuperare, Bilisarius licet nolens expulit ad Pontiam insulam, in qua obiit 12. Kal. Julii (cf. *l. pont.*).

558. 10. [DXXXVI] Vigilius papa 58. post sanctum Petrum sedit annis 18, mensibus 6.

559. 11. [DXXXVII] (H. R.) Bilisarius vero Wittigum bello captum Constantinopoli secum perduxit ad imperatorem Justinianum.

561. 13. [DXXXIX] (H. R.) Bilisarius iterum ad Africam exercitu venit.

562. 14. [DXL] (H. R.) Bilisarius Guntharum regem Wandalorum occidit.

563. 15. [DXLI] (H. R.) Bilisarius Wandalos rei publicae substravit.

564. 16. [DXLII] (H. R.) Bilisarius Romam veniens, crucem auream librarum centum et 271 gemmis pretiosissimis ornatam, suis victoriis inscriptam, beato Petro per manus papae Vigilius obtulit [543].

566. 18. [DXLIV] Anno 273 13. magni cicli paschalis, id est 18. Justiniani, annus dominicae passionis 2. continetur, non antea, id est anno passionis primo et modo secundo. A passione igitur Christi usque in predictum annum [habetur ciclus] magnus paschalis numero 532 annorum.

568. 20. [DXLVI]. [His 273 temporibus in Africa rex Arrianus Wandalorum episcopis qui neque verbis neque muneribus sibi in Arriana pravitate consensissent, silentium imposuit. Qui tamen in defensione aeclesiae non tacentes, ne consensisse illo viderentur, lingas eorum radicibus rex abscedit. Sed episcopi loquentes formabant verba postea tam bene quam antea cum linguis, dicentes: « Ecce sine lin-

guis loquimur modo tam bene sicut et prius. » Unus autem eorum, cum in luxuria lapsus fuit, mutus deinde effectus.

570. 22. [DXLVIII] (H. R.) Capto 273 Wittigiso rege, Gothi trans Padam Hildebaldum sibi regem constituunt; eodemque anno occiditur. Cui Aetarius successit, et ante annum occisus est.

573. 25. [DLI].
[Cod. in marg., Ciclus decennov. 2. incipit indict. 14.]

574. 26. [DLII] (H. R.) Baduila, qui et Totila, Aetario successit.

575. 27. [DLIII] (H. R.) Vigilius vero papa, ob eandem causam qua et decessor ejus Silverius, indignatione augustae per Antimum Scribonem Constantinopolim perductus, indeque in exilium actus; (*lib. pont.*) [deinde revocatus ad Romam, venit Siciliam, in civitate Siracusa obiit, et sepultus est Rome via Salaria juxta Marcellum].

576. 28. [DLIV] Pelagius papa 59. annis 11, mensibus 11.

577. 29. [DLV] (H. R.) Totila 273 cum Gothis totam Italiam invadit; exinde per Campaniam virique Dei Benedicti abbatis cenobium iter faciens, Romam obsidionibus circumcludit 273. Et tunc famis pene similis precedenti contigit.

579. 31. [DLVII] (H. R.) Fessis autem et non valentibus Romanis mœnia tueri, Totila porta Hostiensis urbem intrat [indictione 13^a, secundum gesta pontificum]. Qui nocte capiens urbem, ut parceret Romanis, tubas sonari precepit, ut Romani vel paululum inimicorum rabiem devitarent; et aliquantulum temporis cum eis quasi pater cum filiis habitavit. Hanc illi, ut datur conjici, animi benignitatem, qui nimis antea crudelitatis fuit, beati patris Benedicti, quem [cum modo Romam venire vellet] audierat, monita contulit, quando Totilam increpavit, et de sua morte sibi predixit post novem annos (cf. *Græc. Dial.* II, 15.)).

580. 32. [DLVIII] (cf. *l. pont.*) Pelagius papa aeclesiam beati Philippi et Jacobi incepit construere.

581. 33. [DLIX] [P. D. II, 25.] Rome Cassiodorus prius consul, inde senator, postea monachus clarus habetur.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]
582. 34. [DLX] (*IBID.*) Arator subdiaconus acta apostolorum versibus exametris Rome exoravit.

583. 35. [DLXI] (BED.) Victor Capuanus episcopus librum de pascha scribens, Victorii arguit errores.

584. 36. [DLXII] Vir sanctissimus Herculanius nutritor mens Perusinae civitatis episcopus fuit; qui ex precepto Totila regis Gothorum super murum sue civitatis truncatus est, et reliqua. Hec dixit sanctus Gregorius (*Dial.* IV, 13.) [His item temporibus bea-

VARIAE LECTIONES.

³⁷⁰ vel Gelesmero? ³⁷¹ a. 569. hæc scripta sunt. ³⁷² hoc anno et a. 567-569. hæc scripta sunt. ³⁷³ hæc in margine superiore f. 150^a. scripta ad hunc annum signo jam abscede relata fuisse videntur. ³⁷⁴ hæc a. 570-572. scripta sunt. ³⁷⁵ a. 577. et 678. scripta. ³⁷⁶ circumcludit. 1.

tus pater Benedictus et prius in loco qui Sublacu A
dicitur, qui ab urbe Roma 40 miliaribus abest, et
postea in castro Casiani, quod Aurum appellatur,
magnae vite meritis et apostolicis³⁷⁷ virtutibus ef-
fulsit. (P. D. II, 26). [Sic sanctus Gregorius in
dialogo, libro secundo capitulo 14. et 15. per-
hibet.]

585. 37. [DLXIII] [Columille egit cath Cali
dremne (141).]

586. 38. [DLXIV] (P. D. II, 23). Prescians gram-
maticus apud Constantinopolim clarus (lib. Pont.).
[Pelagius papa obiit. 6 Non. Martii.] [Quod autem his
temporibus vixit sanctus Gregorius, in libro III dialo-
gorum cap. 11. ipse ita perhibet: « Vir quoque vite
venerabilis Cherbonius Populonii episcopus magnam
in diebus nostris sanctitatis suae probationem dedit.
Nam cum hospitalitatis studio valde esset intentus,
quia milites in hospitio suo abscondit, ne occiderentur
a Gothis, Totila perfidus rex Gothorum eum in loco
nomine Merulis, ubi cum exercitu suo sedebat, imma-
nissimo urui, homines crudeliter manducanti, in
medio coram omnibus deputavit. Ursus vero pe-
des episcopi oculi mansuetudine lambebat » et reli-
qua.]

Romanorum 50. Justinus minor regnavit annis 11,
hoc est quasi usque Kal. Januarii in anno 563. post
passionem Domini.

587. 1. [DLXV] Joannis papa 60. post Petrum annis
13. [Columille de Hibernia predicaturus in Britannia
eum esset 42 annorum (142); predicavit vero postea
33 annis.]

588. 2. [DLXVI] (H. R.) Narsis patricius ad Italiam
veniens, Totilam occidit, totamque Italiam ad rem
publicam reduxit.

589. 3. [DLXVII] (BEDA.) Qui deinde per invidiam
Romanorum, pro quibus multa contra Gothos labo-
ravit, accusatur apud Justinum et conjugem ejus
Sophiam, quod servitio premeret Italiam, recessit
Neapolim Campaniae, et Langobardos introduxit in
Italiam.

590. 4. [DLXVIII] (ISID.) Lewigillus rex Gothorum
quasdam Hispaniae regiones sibi rebelles in potesta-
tem regni sui superando rediguit.

591. 5. [DLXIX] (BEDA.) Johannes papa ecclesiam
Philippi et Jacobi, quam predecessor ejus Pelagius
cenerat, perficiens dedicavit.

[Cod. in marg., Ciclus 3. decennov. incipit
indictione 3.]

592. 6. [DLXX]

593. 7. [DLXXI] Germanus Parisiorum episcopus
obiit.

594. 8. [DLXXII] (P. D. II, 13). Fortunatus poeta
in Gallis clarus habetur.

595. 9. [DLXXIII] (ISID.) Armenii fidem Christi su-
scipiunt.

596. 10. [DLXXIV] Redemptus Ferentinæ civitatis
episcopus clarus, ut in dialogo legitur (III, 38).

597. 11. [DLXXV] (P. D. III, 11). Justinus impera-
tor amentia obiit.

Romanorum 61. Tiberius Constantinus regnavit
annis 7, usque in annum 561. post passionem Do-
mini.

598. 1. [DLXXVI] (BEDA.) Gregorius tunc apocrisarius
in Constantinopolim, et post papa, in Job expositionem
condidit. [Johannes papa obiit 3. Id. Julii, eodem
tempore quo Narsis obiit (lib. pont.).]

599. 2. [DLXXVII] Benedictus papa 61. annis 4,
mensibus 2.

600. 3. [DLXXVIII] (BEDA.) Gregorius Eutichium
Constantinopolitanum episcopum Tiberio presente
convicit, ita ut Tiberius librum Eutici de resurre-
ctione destruens suis catholicis allegationibus, deli-
beraret flammis cremari debuisse. Scribebat autem
id Eutichius, corpus nostrum in resurrectione im-
palpabile et ventis acrius subtilius esse futurum,
contra illud dominicum: « Palpate et videte, quia
spiritus carnis et ossa non habent, sicut me videtis
habere (Luc. XXIV, 39). » (Greg. Dial. III, 28). [Langobardi 15. anno ante dialogum 40 rusticos captivos
occiderunt, quia immolaticia cum eis non mandu-
caverunt, aliosque captivos decollaverunt, quoniam
caput caprae cum eis non adoraverunt.]

601. 4. [DLXXIX] (BEDA.) Gens Langobardorum,
comitante fame et mortalitate, omnem rege Albuino
invadit Italiam, ipsamque Romam vastatrix obsidet
urbem.

602. 5. [DLXXX] (cf. lib. pont.). Denique cum,
vastantibus omnia per circuitum Langobardis, famis
habundaret, multa milia frumenti navibus Benedi-
ctus papa (143) ab Egipto dirigens, Romam sub
studio misericordiae relivavit.

603. 6. [DLXXXI] (ISID.) Gothi per Ermingildum,
Levigilli regis filium, bifarie divisi, mutua cede
vastantur. [Benedictus papa obiit 2. Kal. Augusti
(lib. pont.).]

604. 7. [DLXXXII] Pelagius 62. papa annis 10, men-
sibus 2. [Sanctus Gregorius papa in dialogo sic
(IV, 26): « In monasterio meo ante decennium Ge-
rontius monachus, gravi infirmitate depressus,
somnia vi abbatos et clarissimos viros in meum
monasterium de superioribus descendisse. Cui unus
eorum ait: « Ad hoc venimus ut de monasterio
Gregorii quosdam fratres in militiam mittamus. »
Ad quem alter ait: « Scribe Marcellum, Valentinia-
num, Agnellum aliosque atque hunc Gerontium. »
Qui ita obierunt. »]

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

(141) Cath cali dremne i. e. praelium Coledrev-
nense; v. Tigernachi ann. ap. O' Connor, II, p.
142.

(142) V. Tigernachi ann. I. l. p. 143, et notam p.

141.

(143) In libro pontificali hæc de Justino imperatore
narrantur.

³⁷⁷ reliqua a. 585. scripta sunt.

Romanorum 62 *Mauricius regnavit annis 21, mensibus 4, hoc est usque Kal. Maii, in anno 592 post passionem Domini.*

603. 1. [DLXXXIII] (P. D. III, 20.) Pelagius papa sine jussione Mauricii ordinatus est, eo quod Longobardi Romam per circuitum obsiderent, ita ut nullus foris progredi posset.

606. 2. [DLXXXIV] (BEDA.) Sancti ³⁷⁹ a Levigillo rege obtentis ³⁷⁹ Gothi subiaciuntur.

607. 3. [DLXXXV] (BEDA.) Hirminigildus ³⁸⁰, Levigilli Gothorum regis filius, ob fidei catholice confessionem inexpugnabilem a patre Arriano regno privatus, in vinculis et in carcerem projectus est; ad extremum nocte sancta Dominice resurrectionis, securi in capite percussus, regnum celeste pro terreno rex et martyr possidere promeruit. Cujus frater Richardus, mox ut regnum post patrem accepit, omnem Gothorum qui preerat gentem, instante Leandro Hispalitano episcopo, qui et Hirminigildum docuerat, catholicam convertit ad fidem.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]

610. 6. [DLXXXVIII] (P. D. III, 20.) Pelagius papa Heliae Aquilienti episcopo, nolenti tria capitula Calchidonensis synodi suscipere, epistolam satis utilem misit, quam sanctus Gregorius adhuc diaconus conscripsit.

[Cod. in marg., Ciclus quartus decenn. ind. 7. incipit.]

611. 7. [DLXXXIX] (cf. P. D. IV, 49.) (Vita S. Columb.) Sanctus ³⁸¹ pater Columbanus ex Hibernia insula Scotorum cum sancto Gallo aliisque probatis discipulis venit in Burgundiam, ibique, permittente Theodrico rege, monasterium quod Luxovium dicitur edificavit. Exinde a Brundichilda fugatus, Almanniam ingreditur, ubi sanctum Gallum reliquit. Ipse vero in Italiam transiens, monasterium quod Bovium dicitur edificavit; ubi multorum pater monachorum exstitit.

614. 10. [DXCII] (P. D. III, 23.) Hoc tempore 16 Kal. Novembris novum diluvium factum est, ut flumen Tiberis super muros urbis Romae influeret; et alveum ejusdem fluminis, cum multa serpentium multitudine, draco miræ magnitudinis per urbem usque ad mare descendit. Quam inundationem pestilentia quæ dicitur inguinalia statim secuta est, ut pauci de multitudine viverent, in qua primum Pelagius papa obiit [8 Idus Februarii].

615. 11. [DXCIII] (P. D. III, 24.) Gregorius 63 papa sedit annis 15, mensibus 6. Qui in hac tribulatione a cunctis electus; qui cum letaniam septiformem ordinavit, una hora, dum Deum deprecarentur, subito 80 obierunt. Septiformis autem letania ideo dicitur, quia in septem ordinibus populus erat

A positus, primo ordine clerus, secundo abbates cum monachis, tertio abbatissæ cum suis, quarto infantes, quinto omnes laici, sexto viduæ, septimo conjugatae feminae.

616. 12. [DXCIV] (ISID.) Avares contra Romanos dimicantes, auro magis quam armis peluntur. [Gregorius in dialogo sic (IV, 55); « Ante hoc triennium in meo monasterio monachus nomine Justus et medicus ante obitum suum germano nomine Copioso, sibi etiam servienti, tres aureos occulte habere innotuit, quos super eum in sterculinio sepelire fecimus, » et reliqua. « Eodem anno monachus cum a nobis fuisset sepultus, vocavit Johannem monachum, qui nobis abscedentibus apud sepulchrum permansit, et pallens et tremens nobis indicavit, et post dies 10 obiit. »]

617. 13. [DXCXV] (BEDA.) Gregorius papa anno Mauricii imperii 15, indictione 15, synodum episcoporum 24 ad corpus beati Petri apostoli congregans de necessariis æclesiæ decernit ³⁸². (GREG. D. III, 30.) [Biennio ante dialogum æclesia Arrianorum juxta Romam in loco nomine Subura cum catholico consecraretur, introductis in eam sancti Sebastiani et sanctæ Agathæ reliquiis, diabolus in figura porci per populum extra pertransivit. Post paucos autem dies nubes celitus descendens totam miro odore replevit æclesiam.]

618. 14. [DXCXVI] (P. D. IV, 18.) Cenobium sancti Benedicti abbatis a Longobardis noctu invaditur. Monachi Romam petierunt, codicem secum sanctæ regule et pondus panis ac mensuram vini deferentes.

619. 15. [DXCXVII] (cf. lib. pont.) Gregorius adjecit in missa « Diesque nostros » usque « grege numerari per. » [Sanctus Gregorius, quinquennio postquam alveum suum Tiberis flumen egressus est, et super muros urbis Romæ influeret, Dialogum composuit, ipso teste in libro tertio, capite 19 (Dial. III, 49).] [Gregorius sic in dialogo (III, 16): « Nuper quoque in parte Campaniæ vir valde venerabilis Martinus in monte Narsico solitariam vitam duxit. Ille catena sibi ³⁸³ ferrea pedem ligavit, eamque saxo ex altera parte affixit, ne longius exiret. Quod vir vitæ venerabilis Benedictus audiens, cujus memoriam superius feci, et per discipulum suum mandare curavit: « Si servus Dei es, non te teneat « catena ferri, sed catena Christi. » Ad hanc vocem Martinus catenam solvit, et nunquam postmodum plus longitudine catenæ exhibuit. Redemptus Ferentinæ civitatis episcopus, qui ante hos fere 7 annos obiit, mihi adhuc in meo monasterio posito dixit quod tempore predecessoris mei Johannis papæ Yuticius martyr, dum dormiret, juxta sepulchrum ejus sil i ait: « Redempte vigilas? » Cui respondeo: « Vi-

VARIE LECTIONES.

³⁷⁹ lege: Suevi. ³⁷⁹ lege: obtenti. ³⁸⁰ hæc a. 607—609 scripta sunt. ³⁸¹ a. 611—613 scripta. ³⁸² deest? 2. hoc loco addit: Inter quæ etiam hæc: « In sancta Romana ecclesia, cui divina dispensatio preesse me voluit, etc. quæ in codice 1 fol. 170, post addita sunt; v. supra p. 490. n. 42. ³⁸³ bis scriptum 1.

« gio. » Et ait ter : « Finis venit universæ carni. » A
Mox Langobardi istam terram intrantes finem ei
fecerunt. »]

620. 16. [DCCXVI.] (BEDA.) Idem, missis Britan-
niam Augustino, Mellito et Johanne aliisque pluribus
cum eis monachis timentibus Deum, ad Christum
Anglos convertit. [Columbanus obiit.]

621. 17. [DCCXIX.] (BEDA.) Et quidem Edilbertus
cum credidisset cum sua gente Cantuariorum cui
preerat proximisque provinciis, etiam episcopum
doctoremque suum Augustinum et ceteros antistes
episcopali sede donabat. Porro gentes Anglorum ab
Aquilone Hambri fluminis sub regibus Ælle et Edil-
frido sitæ necdum verbum vite audierant.

622. 18. [DC.] (BEDA.) Gregorius ³⁸⁵ 18° a^o no
Mauricii, in ictione 4, scribens Augustino, eo em
modo Lundonæ quoque et Eboraci episcopis, acce-
pto a sede apostolica pallio metropolitanos esse
debere decernit. In vita Gregorii sic (VII, 63) :
« Apostolos ad missam cantandam nihil aliud legimus
nisi tantum orationem Dominicam. »

625. 21. [DCCII.] (P. D. IV, 27.) Mauricius imperator
cum filiis suis, Theodosio, Tiberio et Constantino, a
Foca, qui fuit strator Prisci patricii, occiditur. Si
sanctus pater abbas Benedictus, sicut sui scribunt (144),
12 Kal. Aprilis sabbato sancto paschæ obiit, in hoc
anno videtur obisse. Nisi enim in anno 96 ante istum
annum, obitus ejus ita non habetur; qui tunc, si
natus, valde parvus fuit; in hoc autem anno ætatis
sue plus minuse 90 obisse posset.

Romanorum 63 Focas regnavit annis 8, usque
Kal. Maii, in anno 690 post passionem Domini.

626. 1. [DCCIV] Imago Focæ 7 Kalend. Maii, indi-
ctione 7, Romam delata est, sicut in vita sancti
Gregorii legitur (IV, 20); et postquam a clero et
senatu acclamatum est eis in basilica Juli, iussu
sancti Gregorii in basilica sancti Cesarii Lateranensi
palatio constituto ponitur.

627. 2. [DCCV] (cf. I. pont.) Sanctus Gregorius papa
obiit 4 Idus Martii, indictione 8.

628. 3. [DCCVI] Sabinianus 64 papa anno 1, men-
sibus 10.

[Cod. in marg., Ciclus decenn. 4 explicit
indictione 11.]

629. 4. [DCCVII] (I. pont.) [Sabinianus papa obiit 6
Kal. Martii.] (Isid.) [Preterini et Benedicti per
Orientem vel Egyptum civile bellum faciunt, ac sese
mutua cede prosternunt.]

630. 5. [DCCVIII] (cf. I. pont.) Bonifatius 65 ³⁸⁶
papa mensibus 10. Hic impetravit a Foca cæsare, ut
sede apostolica Romana caput esset æclesiæ, cum
antea Constantinopolis primam se omnium ser-
bat (I. pont.). [Hic constituit in ecclesia beati Petri,
cum episcopis 72, presbiteris 33, diaconibus et omni

A clero, sub anathemate, ut nullus pontifice viven-
te aut episcopo civitatis suæ presumat loqui aut paries
sibi facere, nisi tertio die depositionis ejus; adunato
clero et famulis æclesiæ, tunc electio fiat.] Bonifa-
tius papa obiit 3 Idus Decembris.

631. 6. [DCCIX] Bonifatius 66. ³⁸⁷ papa annis 6,
mensibus 9.

632. 7. [DCCX] (P. D. IV, 37.) Iste obtinuit a Foca
ut in veteri fano quod Pantheum vocabatur, et a
Domitiano imperatore constructum, ecclesiam om-
nium sanctorum consecrari, ubi omnium deorum
cultus agebatur.

633. 8. [DCCXI] (Ibid.) Persæ contra rem publicam
gravissima bella gerentes, multas Romanorum
provincias, et ipsam Hierosolimam auferunt, et
destruunt ecclesias, sancta quoque profanantes,
interornamenta sanctorum vel communium locorum
etiam vexillum Dominicæ crucis abducunt. Heraclius,
qui Africam regebat, Focam vita privavit.

Romanorum 64 Heraclius regnavit annis 27, hoc
est usque Kal. Mai in anno 627 post passionem
Domini.

634. 1. [DCCXII] (BEDA) Anastasius ³⁸⁷ Persa mo-
nachus, postea nobiliter pro Christo passus. Qui
natus in Perside, magicas a patre artes puer disce-
bat. Sed ubi a captivis christianis nomen Christi
salvatoris acceperat, in eum mox toto animo
conversus. [Bonifatius papa obiit 8 Kal. Junii.] (lib.
pont.)

637. 4. [DCCXV] Deusdedit, qui et Theodatus, 67
papa annis 4.

638. 5. [DCCXVI] (BEDA) Anastasius ³⁸⁸ vero, re-
lieta Perside, Calcedoniam Hierapolimque, Christum
querens, ac deinde Hierosolimam petit; ubi baptiza-
tus 4 ab eadem urbe miliario, monasterium abbatis
Anastasi intravit, in quo 7 annis regulariter vixit.
Qui cum Cesariam Palestinæ orationis gratia ve-
nisset, captus a Persis et multa diu verbera inter
carceres et vincula a Marzabana duce perpersus,
tandem mittitur Persidem ad regem eorum Cho-
sroem, a quo tertio per intervalla temporis
verberatus, ad extremum una suspensus manu per
tres horas diei, sic quidem decollatus, cum aliis
70 martyrium complevit. Mox tunica ejus indutus
quidam demoniacus curatus est. Interea superve-
niens cum exercitu Heraclius princeps, superatis
Persis, christianos qui erant captivi reduxit gau-
dentes. Reliquiæ beati martiris Anastasii primo
monasterium suum, deinde Romam advectæ, vene-
rantur in monasterio beati Pauli apostoli, quod
dicitur ad Aquas Salvas.

640. 7. [DCCXVIII] (lib. pont.) Papa Deusdedit con-
stituit secundam missam in clero. Eodem tempore
factus est terre motus major, mense Augusto, in-

VARIÆ LECTIONES.

³⁸⁵ hæc a. 622—624 scripta sunt. ³⁸⁶ LXIV. 1? ³⁸⁷ LXV. 1? ³⁸⁸ hæc a. 634 — 636 scripta sunt.
³⁸⁹ hæc a. 638 — 648 scripta sunt.

NOTÆ.

(144) Vit m S. Mauri indicare videtur; cf. Mabillon, Acta I, p. CXII.

dictione 6. Post hec secuta est clades in populo, A id est percussio scabiarum, ita ut nullus poterat portum suum cognoscere; et obiit 6 Id. Nov. papa Deusdedit.]

641. 8. [DCXIX] Bonifatius 68 papa sedit annis 5.

645. 12. [DCXXIII] (*lib. pont.*) [Bonifatius obiit 8 Kal. Novembris. Hic constituit ut nullus trachatur de alesia.]

646. 15. [DCXXIV] Honorius 69. papa annis 12. [*cod. in marg.* Ciclus decenn. 6 incipit indict. 15.]

649. 16. [DCXXVII] (Beda.) Anno ³⁹⁹ Heracli 16. indictione 15, Edwinus rex Anglorum in Britannia Transhumbrae gentis ad aquilonem, predicante Paulino episcopo, quem misit de Cantia archiepiscopus Justus, verbum salutis cum gente sua suscepit. Anno autem 11 regni sui, adventus vero Anglorum in Britanniam plus minus anno 250, hoc gessit. Ipse autem dedit Paulino sedem episcopatus Eburaci. Cui regi in auspiciis venturae fidei et regni coelestis potestas terrena crevit; totam enim Britanniam primum omnium Anglorum sub se subiecit.

654. 21. [DCXXXII] (Beda.) Eo ³⁹⁹ tempore errorem 11 annorum in observatione paschae apud Scottos exortum, Honorius papa per epistolam redarguit; sed et Johannes, qui successori ejus Severino successit, idem arguebat. Cum enim adhuc esset electus in pontificatum, pro eodem pascha eis scribit. Johannes quoque et pro Pelagiana heresi, quae apud eos reviviscebatur, scripsit.

657. 24. [DCXXXV] (*lib. pont.*) [Honorius papa obiit 4 Id. Octobris; et cessavit episcopatus anno 1, mensibus 7, diebus 17.]

Severinus 70 papa anno uno. [Severinus papa obiit 4 Nonas Augusti.] (*lib. pont.*)

658. 25. [DCXXXVI] Joannes 71 papa anno 1, mensibus 10.

659. 26. [DCXXXVII] (Isid.) Judei in Hispania christiani efficiuntur. Sisibutus enim, Gothorum gloriosissimus rex, plurimas in Hispania Romanas provincias et Romanae militiae urbes sibi bellando subiecit, et Judeos sui regni subditos ad fidem Christi convertit.

660. 27. [DCXXXVIII] (*lib. pont.*) [Joannes papa obiit 4 Idus Octobris.] (P. D. IV, 51.) Heraclius Constantiopolim obiit.

Romanorum 65 Heraclonas, filius Heracli, cum Martina regnavit annis 2, usque in annum 629 post passionem.

661. 1. [DCXXXIX] (Beda.) Theodorus 72 papa annis 6, mensibus 6. Cyrus Alexandriae, Sergius et Pirrus regiae urbis episcopi, aefalorum heresim instaurantes, unam operationem in Christo divinitatis et humanitatis, unam voluntatem dogmatizant.

E quibus Pirrus his temporibus sub Theodoro papa Romam veniens ex Africa, sicca, ut post apparuit, penitentia obtulit eidem papae, presente cuncto clero et populo, libellum cum sua subscriptione, in quo condemnarentur omnia quae a se vel a decessoribus suis scripta vel acta sunt contra catholicam fidem. Unde et benigne susceptus est ab eo quasi regiae pontifex civitatis. Sed quia reversus domum repetiit errorem domesticam, memoratus papa Theodorus, advocatis cunctis sacerdotibus et clero in aesi- am beati Petri apostoli, condemnavit eum sub vinculo anathematis.

662. 2. [DCXL] His temporibus Hisidorus Hispaniensis episcopus clarus habetur.

Romanorum 66 Constantinus, filius Heracli, regnavit mensibus 6, quasi usque Kalend. Novembris anno 629 post passionem.

(Beda.) Pirri successor Paulus non tantum vesana doctrina, sicut decessores ejus, sed et aperta persecutione catholicos cruciat; apocrisiarios sanctae ecclesiae Romanae, qui ad ejus correctionem missi fuerant, partim carceribus, partim exiliis, partim verberibus afficiens. Sed et altare eorum in domo Placidiae sacram in venerabili oraculo subvertens diripuit, prohibens eos ibidem missas celebrare. Unde et ipse, sicut precessores illius, ab apostolica sede justa depositionis ultione damnatus est.

Romanorum 67 Constantinus, filius Constantini, regnavit annis 28, usque in annum 657 post passionem.

663. 1. [DCXLI] (Beda.) Illic ³⁹¹ deceptus a Paulo, sicut Heraclius avus ejus a Sergio predicto episcopo; exposuit enim iste typum contra catholicam fidem; nec unam nec duas voluntates aut operationes in Christo diffiniens esse credendas, quasi nihil velle vel operari credendus sit Christus.

666. 4. [DCXLIV] (cf. l. pont.) Theodorus papa obiit 2 Idus Maii.

[*Cod. in marg.*, Ciclus solis incipit.]

667. 5. [DCXLV] Martinus 73 papa annis 6, mensibus 2.

668. 6. [DCXLVI] [*cod. in marg.*, Ciclus 7 decenn. incipit indict. 4.]

669. 7. [DCXLVII] (Beda.) Martinus ³⁹⁹ vero papa propter predictam heresim congregavit Romae synodum 105 episcoporum; in qua synodo damnavit sub anathemate Circum, Sergium, Pirrum et Paulum, hereticos praefatos episcopos: Facta est autem synodus praefata anno imperii Constantini 9°. mense Octobrio, indictione 7. (cf. l. pont.) Et post haec missus ab imperatore Theodorus exarchus, tulit Martinum papam de ecclesia Constantiniana, perduxitque eum Constantiopolim, et inde religatos Cersonam Liciae provinciae, ibidemque 4 Idus Novembris obiit; et multis virtutum signis refulget.

VARIÆ LECTIONES.

³⁹⁹ haec a. 649 -- 653 scripta sunt. ³⁹⁹ haec a. 654 -- 659 scripta. ³⁹¹ haec a. 663 -- 665 scripta sunt. ³⁹⁹ a. 669 -- 672 scripta.

675. 11. [DCL] *Eugenius 74 papa annis 2, mensibus 10.*

674. 12. [DCLII] (cf. *l. pont.*) *Eugenius papa obiit 4 Nonis Iaduari.*

675. 13. [DCLIII] *Vitalianus 75 papa annis 14, mensibus 6.*

676. 14. [DCLIV] (BEDA.) *Constantinus princeps, Vitaliano papa nuper ordinato, misit beato Petro apostolo evangelia aurea, gemmis albis miræ magnitudinis in circuitu ornata.*

682. 20. [DCLX] (BEDA.) *Ipse *** vero post aliquot annos venit Romam, [5 die mensis Juli, feria 4, indicti. 6].*

683. 21. [DCLXI] *Tunc *** obtulit [dominico die] super altare sancti Petri pallium auro textile.*

684. 22. [DCLXII] *Et *** toto exercitu cum cæreis æclesiam intravit.*

685. 25. [DCLXIII] *Hoc *** vero factum est per indictionem 6, anno 25 imperii Constantini principis.*

686. 24. [DCLXIV] *Sequente *** anno facta est eclipsis solis, quam ætas nostra meminit, quasi hora 10 diei 5 Non. Mai. [BEDA.]*

687. 25. [DCLXV].

[*Cod. in marg., Ciclus decenn. octavus incipit indicti. 8.*]

688. 26. [DCLXVI] (BEDA.) *Theodorus archiepiscopus et Adrianus abbas, vir æque doctissimus, a Vitaliano missi Britanniam, plurimas æclesias Anglorum doctrinæ æclesiasticæ fruge fecundarunt.*

689. 27. [DCLXVII] (*l. pont.*) *Cum itaque Constantinus obtulit pallium, mansit in Roma dies 12. Inde indictione 7 Siciliam ingressus, in qua mansit usque indictionem 12.*

690. 28. [DCLXVIII] (*l. pont.*) *In qua indictione in Sicilia a suis [15 die mensis Julii] in balneo occisus est. Et non longe post Vitalianus papa obiit [6 Kal. Februarii].*

Romanorum 68 Constantinus, filius Constantini superioris, regnavit annis 17, usque in annum 674 post passionem.

691. 1. [DCLXIX] (*l. pont.*) *Adeodatus 76 papa post Petrum annis 4, mensibus 2 [obiit 6 Kal. Jul.].*

692. 2. [DCLXX] (BEDA.) *Sarraceni Siciliam invadunt; qui *** præda nimia secum ablata, mox Alexandriam redeunt.*

694. 4. [DCLXXII] *Hic Constantinus princeps sextam synodum instituit.*

[*Cod. in marg., Ciclus solis incipit.*]

695. 5. [DCLXXIII] (*l. pont.*) *Conus papa 77 post Petrum anno 1, mensibus 6 [obiit 3 Id. Apr.].*

696. 6. [DCLXXIV] *Hibernia insula sanctorum sanctis mirabilibus per plurimis sublimiter plena habetur.*

697. 7. [DCLXXV] *Agatho papa 78 post Petrum annis 2, mensibus 7.*

698. 8. [DCLXXVI] (BEDA.) *Agatho papa, ex rogatu Constantini, Heracli et Tiberii principum piissimorum, misit in regiam urbem legatos suos, in quibus erat Johannes, Romanæ æclesiæ tunc diaconus, non longe post episcopus, pro adunatione facienda sanctorum Dei æclesiarum. Qui benigissime suscepti a reverentissimo fidei catholice defensore Constantino jussi sunt, remissis disputationibus phisilosophicis, pacifico conloquio de fide vera perquirere, data eis de bibliotheca Constantinopolitana cunctis antiquorum Patrum quos petebant libellis.*

Adfuerunt autem et episcopi centum quinquaginta, presidente Georgio patriarcha regis urbis et Antiochiæ Machario. Et convicti sunt, qui unam voluntatem et operationem æstruebant in Christo, falsasque Patrum catholicorum dicta per plurima. Finito autem conflictu, Georgius correctus est, Macharius vero cum suis sequacibus simul et precessoribus, Cyro, Sergio, Honorio, Pirro, Paulo et Petro, anathematizatus, et in locum ejus Theophanius abbas de Sicilia Antiochiæ episcopus factus. Tantaque gratia legatos catholice pacis comitata est, ut Johannes Portuensis episcopus, qui unus erat ex ipsis, dominica octavarum paschæ missas publicas in æclesia sanctæ Sophiæ coram principe et patriarcha Latine celebraret. Hæc est sexta synodus universalis Constantinopoli celebrata, et Greco sermone conscripta, temporibus Agathonis papæ, exsequente ac

*residente piissimo principe Constantino intra palatium suum, simulque legatis apostolicæ sedis et episcopis 150 residentibus. Prima enim universalis synodus in Nicea congregata est contra Arrium 318 Patrum, temporibus Silvestri papæ, sub Constantino Magno. Secunda in Constantinopoli 150 Patrum, contra Macedonium et Endoxium, temporibus Damasi papæ et Gratiani principis, quando Nectarinus eidem urbi est ordinatus episcopus. Tertia in Epheso 200 Patrum, contra Nestorium Augustæ urbis episcopum, sub Theodosio Magno principe et papa Cælestino. Quarta in Calcedone Patrum 630, sub Leone papa, temporibus Marciani imperatoris. Quinta item in Constantinopoli, temporibus Vigili papæ, sub Justiniano principe, contra Theodorum et omnes hereticos. ** Sexta hæc.*

[*Agatho papa obiit 4 Idus Januarii.*] (*l. pont.*)

[*Tempore Agathonis papæ, indictione 8, luna eclipsin pertulit die 18 mensis Jun.*]

In margine hæc leguntur (l. pont.): Qui in urbem regiam, id est Constantinopolim, ingredientiæ, die 10 mensis Novembris, indictione 9^a, die 18 mensis Novembris, die dominico, ad processionem imperatoris Constantini honorifice vocati sunt. Die 17 autem mensis Februarii, die dominico, interrogatus est patriarcha Gregorius de fide catholica.

*** fol. 151, in superiori margine hæc leguntur.*

VARIE LECTIONES.

*** hæc (a. 676 — 686) diversis annis scripta conjungenda esse patet. *** aliquid. 1. *** hæc a. 695 scripta sunt.

Arrius dixit Patrem majorem, Filium minorem, Spiritum sanctum creaturam esse. Macedonius negabat Spiritum sanctum. Nesorius dixit sanctam Mariam non Dei, sed hominis tantum genitricem esse. Enthicus Constantinopolitanus abbas dixit Christum per humanam assumptionem non ex duabus existere naturis, sed solam in eo divinam naturam manere. Theodorus dixit alium esse Deum verbum, et alium esse Christum, et Mariam non Dei esse matrem. Macharius vero Constantinopolitanus episcopus dixit unam voluntatem et operationem in Christo esse.

699. 9. [DCLXXVII] (*l. pont.*) Leo papa 79 mensibus ³⁹⁴ 11. [Leo papa obiit 5 Non. Julii; et cessavit episcopatus mensibus 11. Hoc tempore Leonis papæ, die 16 mensis Aprilis, indictione 11, luna eclipsin pertulit, post cenam Domini, nocte pene tota in sanguineo vultu elaboravit, donec post gallicantum cepit paulatim delimpidare et in suum reverti.]

700. 10. [DCLXXVIII] Sanctus Beda presbiter, Anglicus compotator, his temporibus clarus habetur.

701. 11. [DCLXXIX] Benedictus papa 80 annis 4, mensibus 10.

702. 12. [DCLXXX] (*cf. l. pont.*) Iste ab ineunte ætate in aeclesia militavit, et paupertatis amator semper pro Christo exiitit.

703. 13. [DCLXXXI] (BEDA) Sancta ³⁹⁷ virgo Edithrida, filia Annæ regis Anglorum cum magnificis tribus viris fuit conjuncta; post 12 annos thorum incorrupta servavit maritalem. Post reginam accepto in construendum monasterium loco qui et Eilge dicitur, abbatisa et nutrix sanctarum virginum virgo consecratur. Cujus caro post 16 annos sepulturæ, et vestis qua involuta erat, incorrupta reperitur.

706. 16. [DCLXXXIV] (*cf. l. pont.*) Benedictus papa obiit [post dies paschæ] 8 Idus Maii, et sepultus apud beatum Petrum.

707. 17. [DCLXXXV] (*l. pont.*) Joannes 81 papa anno 1, mense 1. [Hujus tempore regnavit Justinianus, augusto mortuo patre, in initio mensis Septembris, indictione 14. Johannes papa obiit 4 Non. Augusti.]

Romanorum 69 Justinianus minor, filius Constantini, annis 10, usque in annum 684 post passionem.

708. 1. [DCLXXXVI] (BEDA.) Conon 82 papa anno 1 mensibus 11.

709. 2. [DCLXXXVII] Sanctus Kilianus Scottus, de Hibernia insula natus, Wirziburgensis episcopus, clarus habetur. [Conon papa obiit 21 die Septembris.]

710. 3. [DCLXXXVIII] (*l. pont.*) Sergius 83 papa annis 13, mensibus 9. Pipinus, Ansigisi, Arnolfi filius, regit Francos annis 27.

711. 4. [DCLXXXIX] (BEDA) Justinianus ³⁹⁸ constituit pacem cum Sarracenis decennio terra marique; sed et provincia Africa subjugata est Romano imperio, quæ erat detenta a Sarracenis, ipsa quoque Cartagine ab eis capta et destructa.

712. 5. [DCC] (*l. pont.*) [Sergius papa constituit ut tempore contractionis Dominici corporis Agnus Dei a clero cantaretur.]

714. 7. [DCCII] (BEDA.) Justinianus Sergium papam, qui erraticæ suæ sinodo, quam Constantinopolim fecerat, favere et subscribere nolisset, misso Zacharia protospatario suo, jussit Constantinopolim deportari; sed ³⁹⁹ prevenit militia Ravennatæ urbis vicinarumque partium jussa principis nefanda, et eundem Zachariam contumeliis et injuriis ab urbe Roma pepulit.

716. 9. [DCCIV] (BEDA.) Sergius papa ordinavit venerabilem virum Vilbrordum, cognomine Clementem, Fresonum genti episcopum, de Britannia natum, genere Anglicum.

717. 10. [DCCV] (BEDA.) Justinianus ob culpam perfidiæ regni gloria privatus, exul in Pontum secedit.

Romanorum 70 Leo regnavit annis 3, usque in annum 686 post passionem Domini.

718. 1. [DCCVI] (BEDA.) Papa Sergius in sacratio beati Petri apostoli capsam argenteam, quæ in angulo obscurissimo diutissime jacuerat, et in ea crucem diversis ac pretiosissimis lapidibus adornatam, Domino revelante, reperit; de qua tractis quatuor petalis, quibus gemæ inclusæ erant miræ magnitudinis, portionem ligni salutiferi Dominicæ crucis interius repositam inspicit. Quæ ex tempore illo annis omnibus in basilica Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana, die exaltationis ejus ab omni osculetur atque adoratur populo.

719. 2. [DCCVII] (BEDA.) Reverentissimus æclesiæ Lindisfransenensis in Britannia ex anchorita antistes Cudbertus totam ab infantia usque ad senium vitam miraculorum signis inclitavit duxit. Cujus dum 11 annos maneret corpus humatum, incorruptum post hæc quasi hora eadem defuncti simul cum veste qua tegebatur inventum est

720. 3. [DCCVIII] (P. D. VI, 13) Tiberius, contra Leonem insurgens, regnum ejus invasit, eumque, quamdiu ipse regnavit, in eadem civitate in custodia tenuit.

Romanorum 71, regnavit Tiberius annis 7, usque in annum 694 post passionem Domini.

721. 1. [DCCIX] (BEDA.) Synodus Aquileiæ facta ob imperitiam fidei quintum concilium universale suscipere diffidit, donec, salutaribus beati papæ Sergi monitis instructa, et ⁴⁰⁰ ipsa hunc cum ceteris Christi æclesis adnuere consentit.

722. 2. [DCC]

VARIE LECTIONES.

³⁹⁴ ante mensibus scriptum sed deletum est. anno uno. ³⁹⁷ hæc c. 703 — 705. scripta sunt. ³⁹⁸ a. 711 — 713 scripta. ³⁹⁹ hæc a. 715 scripta. ⁴⁰⁰ hæc a. 722 scripta.

[Cod. in marg., Ciclus solis incipit.]

725. 3. [pccii] (l. pont.) Sergius papa obiit 5 die Idus Septembris [indictione 14].

724. 4. [pccii] Johannes 81 papa annis 3, mensibus 5.

[Cod. in marg., Ciclus decenn. 10 incipit ind. 1.]

725. 5. [pcciii] Beda presbiter in libro de temporibus, in anno quo eum condidit, et ita perhibet (c. 14): « Si visnosse quot sunt anni ab incarnatione Domini juxta Dionisium, scito quot fuerint ordines indictionum; utpote in presenti anno 5 Tiberii 46. Hos multiplica per 15, sunt 690; adde semper regulares 12, quia 4 indictione secundum Dionisium natus est Dominus, et indictionem anni illius cujuscumque volueris, utpote in presente unam, sunt 703; isti sunt anni nativitalis Domini juxta Dionisium. » Hæc Beda.

726. 6. [pcciv] (Beda.) Gisulfus, dux gentis Langobardorum Beneventi, Campaniam igne, gladio et captivitate vastavit; cumque non esset qui ejus impetu resisteret, apostolicus papa Johannes, qui Sergio successerat, missis ad eum sacerdotibus ac donariis plurimis, universos redemit captivos, atque hostes domum redire fecit. Johannes papa obiit indictione 3 secundum gesta pontificum (l. pont.).

727. 7. [pccv] (Beda.) Johannes 85 papa annis 2, mensibus 8. Johannes papa inter multa opera industrium fecit oratorium sanctæ Dei genitrici opere pulcherrimo, intra ecclesiam beati Petri apostoli. Herebertus rex Langobardorum multas curies et patrimonia Alpium Cottiarum, et quæ quondam ad jus pertinebant apostolicæ sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerant ablata, restituit juri ejusdem sedis, et hanc donationem aureis scriptam litteris Romam direxit.

Romanorum 72 regnavit Justinianus II cum Tiberio filio suo annis 6, usque in annum 700 post passionem.

728. 1. [pccvi] (Beda.) Hic auxilio Interpelli regis Vulgarorum regnum recipiens, occidit eos qui se expulerant patricos, et Leonem, qui locum ejus usurpaverat, necnon et successorem ejus Tiberium, [tempore Johannis papæ, secundum gesta pontificum]. Gallenicum vero patriarcham erutus oculis misit Romam, et dedit episcopatum Cyro, qui erat abbas in Ponto, eumque alebat exulem. [Johannes papa obiit 15 Kal. Novembris, indictione 6.]

729. 2. [pccvii] (l. pont.) Sisinnius 86 papa post Petrum mense uno. [Sisinnius papa obiit 8 Id. Novembris (l. pont.).]

730. 3. [pccviii] Constantinus 87 papa annis 7, mense 1.

731. 4. [pccix] Justinianus Constantinum papam ad se venire jubens, honorifice suscepit ac remisit, ita ut eum die dominica missas sibi facere jubens.

A communionem de manu ejus acceperat, quem prostratus in terra pro suis peccatis intercedere rogans, cuncta æclesiæ privilegia renovavit.

732. 5. (Beda.) Qui cum exercitum mitteret in Pontum, multum prohibente papa apostolico, ad comprehendendum Philippicum quem ibi reliquerat, conversus omnis exercitus ad partem Philippici, fecit eum ibidem imperatorem.

733. 6. [pccx] Reversusque cum eo Constantinopolim, pugnavit contra Justinianum, ad 12um ab urbe miliarium, et victo atque occiso Justiniano, regnum suscepit Philippicus.

(l. pont.) [Constantinus cum papa jusu imperatoris Justiniani, die 5 mensis Octobris, indictione 9, egressus de Roma, venit Ydronto, ubi moras fecit, quia hiems erat. Justinianus autem imperator a Nicea Bithiniæ precepit papæ ut Nicomediam veniret oviam regi a Nicea venienti; ubi papa et rex simul convenierunt. Papa de Nicomedia egressus, 24 die mensis Octobris, indictione 10, Romam intravit; deinde post menses 3 audivit quod Philippicus Justinianum occidit.]

Romanorum 75 regnavit Philippicus anno uno, mensibus 6, usque in annum 702 post passionem Domini.

734. 1. [pccxii] (Beda.) Hic eiecit Cyrum de pontificatu, cumque ad gubernandum abbatis jure monasterium suum Pontum redire precepit. Idem Constantino papæ misit litteras pravi dogmatis, quas ille cum apostolicæ sedis concilio respuit. Et hujus rei causa fecit picturas in porticu sancti Petri, quæ acta sex sanctarum synodorum universalium continerent. Nam et hujusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Philippicus jusserat auferri. Statuitque populus Romanus, ne heretici imperatoris nomen aut cartas vel signuram solidi susciperent; unde nec ejus effigies in æclesia introducta est, nec nomen ad missam probatum.

735. 2. [pccxiii] (P. D. vi, 34) Contra hunc Anastasius insurgens, regno oculisque eum privavit.

Romanorum 74 regnavit Anastasius annis 3 usque in annum 7 post passionem Domini.

736. 1. [pccxiv] (Beda.) Iste litteras Constantino papæ Romam per Scholasticum patricium et exarchum Italiæ direxit, quibus se fautorem catholicæ fidei et sancti sexti concilii predicatorem esse dixit. [Constantinus papa obiit 6 Idus Januarii (l. pont.).]

737. 2. [pccxv] Gregorius 88 papa annis 18, mensibus 10. Hic erat vir castus et sapiens, qui Bonifacium, patre atque etiam matre Scotum, ordinavit episcopum ad sedem Monteginum, et per eum in Germania verbum salutis predicavit, gentemque illam in tenebris sedentem evangelica luce illustravit. (l. pont.) [Iste enim Bonifatius de Hibernia missus est cum Willebrordo Anglico episcopo, ut

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁹¹ cum. a. 731 coniungenda. ⁴⁹² hæc in margine sine anni indictione 1.

in vita ejus Wil. legitur ⁴⁰³ (145) [Gregorii papæ A tempore, indictione 14, visa est luna cruentata usque ad mediam noctem. (l. pont.) Qui Gregorius fuit temporibus imperatorum Anastasi et Theodosi et Leonis.] Pipinus, filius Ansgisii Anchisæ Trojani nom n: appellatus. Apud Gallias Francorum regnans, obiit. Cui Carolus, qui et major domus, filius ejus, in regno successit per annos 27, usque ad filios suos Carolomannum et Pipinum primum imperatorum Francorum. (Beda.) Liutbraudus rex Langobardorum donationem patrimonii Alpium Cottiarum, quam Herberectus rex fecerat et ille repetierat, ammonitione venerabilis papæ Gregori confirmavit. Eberctus vir sanctus de gente Anglorum et sacerdos monachica vita et peregrinus exornans, plurimas Scotticæ gentis provincias ad canonicam paschalis temporis observantiam, a qua diutius aberraverant, pia predicatione convertit, anno ab incarnatione Domini juxta Dionisium 716.

738. 3. [DCCXVI] (cf. l. pont.) Gregorius ⁴⁰⁴ papa constituit ut in quadragesimali tempore jejunium atque missarum celebritas fieret quod ante eum non erat.

Romanorum 75 Theodosius regnavit anno uno, usque in annum 705 post passionem Domini.

739. 1. [DCCXVII] (P. D. vi, 36.) Anastasius augustus cum clasem in Alexandriam contra Sarracenos d'rexit exercitus, dimidio itinere revertitur, et Theodosium imperatorem facit, coactumque eum in solio imperii confirmavit. Qui deinde apud Nicenam civitatem gravi prelio vicit Anastasium, in quo septem milia de exercitu ceciderunt. Capto autem Anastasio, datoque sibi sacramento, clericum fieri ac presbiterum fieri fecit ordinari. Theodosius vero, ut regnavit, cum esset catholicus, mox in regia urbe imaginem illam venerandam, in qua sanctæ sex synodi erant depictæ, et a Philippico fuerat dejecta, pristino in loco crexit. (Beda.) Tiberis fluvius alveum suum cgressus [indictione 15] multa Romæ fecit exitia, ita ut in via Lata ad unam et semis sta uram excreveret, atque a porta sancti Petri usque ad Pontum Molviu aquæ se descendentes conjungerent. Mansit autem diebus 7, donec, agentibus letanias crebras civibus, demum die revertitur. Beda sic: « Multi Anglorum de Britannia Romam venerunt, inter quos etiam reverentissimus abbas meus Ceolfrius, annos natus 74, cum esset presbiter annis 47, abbas autem annos 35, ubi Lingonas pervenit, obiit, et in æcle in Geminorum martirum sepultus est; qui inter alia donaria misit æclesiæ sancti Petri Pandectem a beato Hieronimo in Latinum Hebræo vel Greco fonte translatus. »

Romanorum 76 regnavit Leo annis 9, et inde annis 15 usque ad Pipinum Francorum primum imperatorem hoc est usque in annum 729 post passionem Domini.

740. 1. [DCCXVIII]

741. 2. [DCCXIX] (Beda.) Sarraceni ⁴⁰⁵ cum in.enso exercitu Constantinopolim [civitatem] triennio obsiderent, donec civibus multa instantia orationum ad Deum clamaverunt. Tunc plurimi Sarracenorum fame, frigore et pestilentia perierunt. Saraceni vero pertæsi obsidionis abscedunt. Qui inde regressi, Vulgarorum gentem, quæ est super Danubium, bello adgrediuntur. Ab hac quoque victi refugiant, ac naves repetunt suas ⁴⁰⁶.

[Cod. in marg., Cielus undecimus decennov. ind. 5 incipit.]

741. 3. [DCCXXII]

745. 6. [DCCXXIII] Juramentum sancti Scotti archiepiscopi Bonifatii (conc. III, p. 1857), in ecclesia sancti Petri apostoli coram papa Gregorio II, imperatoris Leonis anno 6, sed et Constantini imperatoris filii ejus.]

747. 8. [DCCXXV] Hoc ⁴⁰⁷ anno Beda computator minorem compoti librum componit, ipso ita teste: « Si vis nosse per annos singulos quot sunt epactæ, sume annos Domini juxta Dionisium, quot fuerint, utputa in presenti octava indictione 725, partire per decem novem decies novies tricen quincenti septuaginta, decies novies octoni centum quinquagies dupondius, remanent tres; hos item multiplica per decem, sunt triginta tres; tolle triginta, remanent tres; isti tres sunt epactæ presentis anni. » Hæc ait Beda (De temp. rat., c. 50).

749. 10. [DCCXXVII] Alia epistola ejusdem (146) papæ Gregorii secundi ad Bonifatium (conc. III, p. 1858), data 10 Kal. Decembris, imperii Leonis anno 10, sed et Constantini regni anno 8, indictione decima, et reliq.

[Cod. in marg., Cielus solis incipit.]

750. 11. [DCCXXVIII] (l. pont.) [Langobardis ⁴⁰⁸ indictione 11 pervasum est Sutrinse castellum, et quadraginta diebus possessosum ab eis, donec Gregorii papæ continuis scriptis et donationibus dimiserunt. Mense Januarii, indictione 12, plus diebus stella quæ Antifer dicitur apparuit in occidua, radiens in aquilone et ad medium cælum, tempore Gregorii papæ.]

753. 14. [DCCXXXI] (l. pont.) [Gregorius papa obiit 3 Idus Februarii, indictione 14, Leone et Constantino imperatoribus.]

754. 15. [DCCXXXII] Gregorius 89 papa annis 11.

755. 16. [DCCXXXIII] (Beda.) Sarraceni vero pre-

VARIE LECTONES.

⁴⁰³ hæc in inferiore margine fol. 155, ubi sequuntur: Constantinus papa jusu, etc. quæ supra a. 733 posuimus; deinde: Gregorii, etc. ⁴⁰⁴ eadem a. 757 post illustravit scripta erant, sed nunc erasa. ⁴⁰⁵ hæc a. 741—747 scripta. ⁴⁰⁶ hæc a. 747. Pergunt a. 755. ⁴⁰⁷ hæc a. 747—755 scripta. ⁴⁰⁸ summo in margine fol. 156, sine anno.

NOTÆ.

(115) V. vitam Bonifatii auct. Willibrordo c. 6.

(146) Sc. ejus qui an. 745 nominatus est.

dicti (147) cum altum peterent, ingruente subita tempestate, plurimi etiam mersi sunt ex ipsis et necati. Plurimæ enim naves eorum merse et confRACTÆ erant per litora.

757. 18. [DCCXXXV] (BEDA.) Liuthrandus vero rex Langobardorum audivit quod Sarraceni loca sancta corrumpent. Audivit quod, depopulata Sardinia, etiam loca illa fedarent ubi ossa sancti Augustini episcopi propter vastationem barbarorum olim translata et honorifice fuerant recondita. Misit ergo, et dato magno pretio accepit, et transtulit ea in Ticinis, ibique cum debito tanti patris honore recondidit.

759. 20. [DCCXXXVII] Beda computator obiit 2 Kal. Jan.

760. 21. [DCCXXXVIII] (cf. l. pont.) Gregorius predictus papa constituit in missa: « quorum solennitas hodie » et reliqua usque « largitor admitte per Christum dominum nostrum. » (A. Hersf.) [Initium Herolvesfeldt.]

762. 23. [DCCXL] (l. pont.) Ipse vero obiit 4 Kal. Dec. sepultusque est in æclesia beati Petri. [Epistola tertii Gregorii ad Bonifacium Scottum Mogontinum archiepiscopum (Conc. ed. Mansi XII, p. 285), data 4 Kal. Novembris, Leonis imperii anno 23, et Constantini filii ejus 20, indictione 8.] (l. pont.) [Gregorius tertius fuit temporibus Leonis et Constantini imperatorum, ea persecutione grassante quæ per ipsos mota est ad depositionem et destructionem sacrarum imaginum domini nostri Jesu Christi et sancte Dei genetricis et sanctorum apostolorum omniumque sanctorum et martirum et confessorum, pro quibus papa, ut ab hoc resipiscerent ac removerentur errore, misit instituta apostolicæ sedis per Georgeum presbiterum, qui cum ea ob metum imperatoribus Constantinopolin non reddidit, iterum de Roma a papa ad regiam urbem directus, secundo eadem dedit, quæ scripta in parte in Sicilia insula retinuit, non ultra ad Constantinopolin permisit, et portatorem exilio per annum relegavit. Unde papa in concilio 23 episcoporum cum presbiteris et diaconibus et cuncto clero et nobilibus, etiam consulibus et reliquis christianis plebibus, coram corpore beati Petri apostoli statuit (l. pont.) ut, si quis deinceps antiqua consuetudinis apostolicæ tenentis fidelem contemnens contra easdem imagines depositor atque destructor et profanator vel blasphemus extitit, sit extorris a corpore et a sanguine domini nostri Jesu Christi vel totius Ecclesiæ unitate et compagne; quod et subscriptione sua sollempniter confirmavit cum omni concilio. Quæ sinodalia pro erigendis sacris imaginibus per Constantinum defensorem

misit imperatoribus, quæ similiter tenuerunt et portatorem in carcerem per annum tenuerunt et tunc cum injuris remiserunt, sed et tota Romana provincia pro erigendis imaginibus supplicationis scripta unanimiter ad eosdem imperatores direxerunt per Sergium patricium et straticum insulæ Ciliæ, quibus imperatores scripta rapuerunt, et portatores 8 mensibus tenentes, cum exprobris et injuris remiserunt. Iterum papa per Petrum defensorem ad regiam urbem tam Anastasio pervasore sedis Constantinopolitanæ quamque imperatoribus Leoni et Constantino.]

[Cod. in marg., Ciclus decennovenn. 12 incipit ind. 9.]

763. 24. [DCCXLI] Karolus, filius Pipini, qui et major domus dictus, rex Francorum obiit. [Leo imperator obiit. Constantinus filius ejus successit.]

hoc anno in margine etiam hæc leguntur: [Rome est ecclesia sanctæ Mariæ quæ vocatur ad Mart.]

Romanorum 77 regnavit Pipinus, filius Karoli, Francorum primus imperator, annis 27, usque in annum 765 post passionem Domini.

764. 1. [DCCXLII] (l. pont.) [Gregorius papa obiit 4 Kal. Dec., indictione 10.]

Zacharias 90 papa ann. 11

765. 2. [DCCXLIII] Sanctus Bonifatius Mogontinus archiepiscopus clarus habetur. [Epistola Zachariæ papæ ad Bonifatium (conc. III, p. 1882), data Kal. April., 24 anno regni Constantini, sed imperii ejus anno 2, indictione 11 et reliqua. Epistola Zachariæ papæ ad Bonifacium Scottum archiepiscopum Mogontinum (Ibid., p. 1906), data Nonas Januarias, regni Constantini anno 28, imperii ejus anno 6, indictione 15. Alia epistola Zachariæ papæ ad Bonifacium Scottum archiepiscopum Mogontinum (Ibid., p. 1909), data Kal. Maii, anno 29 regni Constantini patris ejus, id est imperii anno 7, indictione 1. Alia epistola Zachariæ papæ ad Bonifacium (Ibid., p. 1915), data 2 Non. Novembris, Constantini anno 32, patris ejus anno 11, indictione 5.]

766. 3. [DCCXLIV] (cf. A. Hersf., Fuld.) Sanctus Bonifatius Fuldam monasterium in solitudine Bochnia inchoavit.

767. 4. [DCCXLV] (cf. REG.) Carolomannus rex, frater imperatoris, cum fratre tractat seculum dimittere.

768. 5. [DCCXLVI] (A. Ang.) Carolomannus imperium permittens, Almaniam ingreditur.

769. 6. [DCCXLVII] (A. Hersf.) Carolomannus pergens Romam, tonsoratur a papa Zacharia. (Einn. c. 2) [Carolomannus Rome in monte Soracte apud ecclesiam sancti Silvestri constructo monasterio cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos perfruitur. Sed ob insolentiam Francorum Ro-

VARIE LECTIONES.

757 hæc a. 756. 757 a. 757 — 759 scripta. 761 hæc a. 761. scripta. 763 hæc in margine scripta 1. Inde ab hoc anno V. Cl. Heyse codicem cum edito contulit; qui notas marginales de cyclis etc. minus accurate indicasse videtur. Orthographum quoque non semper emendavit

NOTÆ.

(117) V. an. 741.

mam visitantium, qui eum velud dominum quondam suum preterire volebant, ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino secessit, ubi postea regulariter vixit.]

770. 7. [DCCXLVIII] (A. Hersf.) Grifo fugit in Saxoniam ob melium imperatoris ¹¹¹.

771. 8. [DCCXLIX] (A. Hersf.) Grifo iterum de Saxonia revertitur.

772. 9. [DCC] (A. Hersf.) Pipinus decreto Zacharie papæ a Bonifatio Mogontino archiepiscopo ungitur in imperatorem, et deinde ob id post papam secundus habetur episcopus Mogontinus ¹¹² (ib. a. 746).

773. 10. [DCC] (A. Hersf.) [Burgardus primus episcopus Wirzburgensis consecratur, et sedit ann. ¹¹³ 40 ¹¹⁴ (A. Hersf.).]

774. 11. [DCC] (l. pont.) Grifo obiit. Zacharias papa obiit Id. Mart., indictione quinta.

775. 12. [DCC] (A. Hersf.) Stephanus 91 papa post Petrum annis 5, mense 1. (cf. REG.) Stephanus papa et Carlomannus predictus monachus a monte Casina venerunt ad Pipinum in Franciam, petentes defensionem contra Haistulfum regem Langobardorum.

776. 13. [DCC] (A. Hersf.) Unxit autem Stephanus duos filios Pipini Carolomannum et Karolum Magnum in imperatores 5 Kal. August. (l. pont.) Stephanus ¹¹⁵ papa venit de Roma 14 die mensis Octobr., indictione 7, et 15 die mensis Novembr., cum licentia Astulfi regis Langobardorum de civitate Papiæ indictione 7, ad Franciam venit, ubi in loco nomine Ponticone Pipinum invenit, qui die 6 mensis Januar. papæ promisit omne quod petivit; et post dies unxit papa Pipinum cum duobus filiis suis reges Francorum. Tunc in monasterio in Francia Carolomannus monachus obiit. Pipinus et Stephanus papa, occisis Langobardis bello et fugato Aistulfo rege eorum, 8 Idus obsederunt civitatem Papiam. Item Aistulfus obsides dedit. Iterum Pipinus contra Aistulfum Langobardos intrat. Papiam civitatem obsedit, et Aistulfus obsedes reddidit.]

777. 14. [DCC] (A. Hersf.) Sanctus Bonifatius archiepiscopus adnuntiens verbum Dei in Fresia ¹¹⁶, passus est cum aliis martiribus Non. Junii (REG.).

778. 15. [DCC] (A. Hersf.) Lullus archiepiscopus post Bonifatium successit annis 32.

779. 16. [DCC] (A. Hersf.) Organum primitus venit in Franciam, missum a Constantino rege Greciæ Pipino imperatori. — [Aistulfus ¹¹⁷ rex Langobardorum obiit; cui Desiderius dux successit.] [Stephanus ¹¹⁸ papa obiit 5 Kal. Maii, indictione 10 (l. pont.) Cui successit germanus ejus Paulus, tempore Leonis et Constantini imperatorum.]

780. 17. [DCC] (Paulus 92 papa post Petrum annis 10, mense 1.

781. 18. [DCC] (A. Aug.) Pipinus imperator in Saxoniam ingreditur.

782. 19. [DCC] (A. Aug.) Pipinus in Vascones ingreditur.

783. 20. [DCC] (EINH. c. 6.) Pipinus imperator Italiam intravit, et bellum contra regem Langobardorum Haistulfum suscepit.

784. 21. [DCC] (Ibid.) Pipinus ¹¹⁹ Haistulfum regem paucorum dierum obsidione apud Ticenum compulsi, et obsides dare et recepta a Romanis oppida atque castella resituere ei ut reddita non repeterentur sacramento fidem facere.

787. 24. [DCC] (A. Hersf.) Hiemps grandis et valde etiam durissimus.

788. 25. [DCC] (A. Hersf.) Gordogangus episcopus corpora sanctorum Gorgoni et Nazarii in Franciam Roma advexit.

789. 26. [DCC] (EINH. c. 3.) Pipinus, finito Aquitanico bello, contra Waifarum ducem Aquitanie ab eo suscepto, per continuos 9 annos gesto, Turonis ad Sanctum Martinum causa orationis perrexit (REG.).

790. 27. [DCC] (EINH. c. 3.) Inde egressus, Parisius ad Sanctum Dionisium vix perveniens, ibi morbo aquæ intercutis 9 Kal. Octobr. obiit, et sepultus. — (l. pont.) [Paulus ¹²⁰ papa obiit in ætate, et cessavit episcopatus anno 1, mense 1; quo Constantinus laicus transgressor apostolicæ sedis invasor extitit. Idem [indictione ¹²¹] 6, mense Julio depositus est, et Stephanus papa successit, et quesivit episcopos peritos a Pipino imperatore, qui judicarent Constantinum in synodo. Nuncii papæ venerunt ad Karolum et Carlomannum, quia interim Pipinus obiit, et Constantinus papa cæcatus est. Facto igitur concilio in basilica salvatoris domini nostri Jesu Christi juxta Lateranis Rome, combusserunt omnes sacerdotes Constantinum in medio presbyterii ipsius ecclesie, alapis ejus cervicem cadere prius facientes in ecclesia; sicque combustus est (l. pont.) Clerus et populus et papa clamabant kyrieleyson, et statuerunt ut omnes consecrationes ejus iteratæ ¹²² fuissent preter baptismum et chrisma. Rogavit autem papa Constantinus Constantinum et Leonem augustos magnos imperatores, deprecans eorum imperialem clementiam, ut in ipsis Greciæ partibus Paulum exilio mancipatum retineri precepissent. — Antequam ¹²³ mortuus esset Paulus papa, ilico Toto dux Nepesinæ civitatis et Passinus et Paschale ¹²⁴ germanum suum Constantinum laicum fecerunt papam, et comminando invite Georgio episcopo, compulerunt eum orationem clericatus eidem Constantino

VARIE LECTIONES.

¹¹¹ i. Pipini 3. ¹¹² usque in hodiernum diem add. 3. ¹¹³ superscr. 1. ¹¹⁴ IX. 3. ¹¹⁵ hæc in marg. superiore 1. ¹¹⁶ frisea 5. ¹¹⁷ hæc in marg. 1. ¹¹⁸ hæc a. 784—786 scripta; et similiter etiam in sequentibus auctor sæpius quæ ad unum annum pertinent pluribus scripsit. ¹¹⁹ hæc in marg. a. 787 vel 788. 1. a. 789. 3. desunt 2. 2°. ¹²⁰ deest 1. qui Idem pro indictione scripsisse videtur. Idem Constantinus VI. feria 3. ¹²¹ ita 1. irritæ 2. 3. ¹²² hæc in marg. post locum ad a. 752 relatum leguntur. Anno 789 (767) 5. Desunt 2. 2°. ¹²³ lege: Paschalis.

tribui; sicque clericus factus est, et alio die secunda feria subdiaconus et diaconus illucescente die ab eodem episcopo factus, et dominico die sequenti in basilica beati Petri cum armata multitudine a Georgio Penestrinae episcopo et Eustadio Albanense et Citonato Portuense episcopis tribus pontifex consecratus est; qui consecravit episcopos 8, presbyteros 8, diaconos 4 et reliqua per annum et mensem.]

Romanorum 78 regnavit Karolus Magnus, filius Pipini, annis 46 mensibus quatuor.

791. 1. [DCCCLXIX] Stephanus 93 papa annis 4.

792. 2. [DCCCLXX] (EINH.) Mortuo autem Pipino rege, Franci generali conventu totum regnum inter filios ejus Karolum et Carlomannum aequè dividerunt, et Karolus partem patris eorum⁴²⁸ Pipini, Carlomannus vero partem patri⁴²⁹ eorum Carlomanni suscepit. (REG.) Carlomannus autem post administratum biennio regnum in villa Salmoniaco obiit, 2 Non. Octobr., et Karolus in toto regno rex constituitur.

Adrianus 94 papa annis 23.

795. 5. [DCCCLXXIII] (EINH. c. 5, 6.) Karolus, Hunoldo, qui post mortem Wafari bellum Carolo conalatur, fugato, et Aquitania subjecta rogatu Adriani papae in Italiam perrexit.

796. 6. [DCCCLXXIV] (Ibid.) Karolus Desiderium regem Langobardorum longa obsidione fatigans, in dicionem suam suscepit; filiumque ejus Adelgisum, in quo omnes spes inclinabant, ab Italia compellit, atque Italiam totam subegit; et omnia a Langobardorum regibus erepta tam Romanis quam Adriano papae restituit, et tunc primum Romam pervenit sabbato sancto pasche (cf. l. pont.).

797. 7. [DCCCLXXV] (EINH. c. 7, 8.) Subjecta Italia, Saxonum bellum, biennio ante Italicum inceptum, repetitum est et per 33 annos permansit. Quorum Saxonum Karolus 10 milia hominum captivorum cum uxoribus et parvulis dispersit.

799. 9. [DCCCLXXVII] (EINH. c. 9.) Karolus Hispaniam subiecit, et incolum exercitum revertitur.

800. 10. [DCCCLXXVIII] (EINH. c. 10.) Domuit et Britones, qui in occidente Galliae super litus residebant.

[Cod. in marg. Ciclus decennov. 14 incipit indict. 2.]

801. 11. [DCCCLXXIX] (A. Aug.) Karolus iterum in Saxoniam; et fames magna mortalitatisque in Francia. (cf. A. HERSF.) Sanctus Sturm abbas primus Fuldensis obiit 16 Kal. Novemb.

802. 12. [DCCCLXXX] Cui successit Baugolfus abbas.

803. 13. [DCCCLXXXI] (A. Aug. Karolus Saxoniam capit.

804. 14. [DCCCLXXXII] (A. HERSF.) Karolus secundo Romam perrexit, ibique baptizatus est filius ejus Carlomannus, quem Adrianus papa mutato nomine vocavit Pipinum.

805. 15. [DCCCLXXXIII] (A. HERSF.) Hiltigart regina

A obiit, tres filios, Karolum, Pipinum et Ludovicum, Carolo relinquens. (cf. THEG. c. 2.)

806. 16. [DCCCLXXXIV] (Ibid.) Post quam Karolus Fastradam sibi sociavit in conjugium.

807. 17. [DCCCLXXXV] (A. HERSF. (Q.)) Conjuratio Hardradi et Orientalium.

808. 18. [DCCCLXXXVI] (A. HERSF. (Q.)) Karolus pergit Italiam, qui matrem suam Berhatradam in basilica apud Sanctum Dionisium juxta patrem Pipinum humavit cum magna gloria. (EINH. c. 18.) Karolus tertio Romam perrexit, et signa crucis in vestibus hominum apparuerunt. (A. HERSF. Aug.) Lullus archiepiscopus Mogontinus obiit 17 Kal. Nov. hora diei secunda. Richolfus sibi successit annis 27.

* [Richolfus⁴³⁰ ordinatur in episcopum Mogontiae 4 Non. Mart. in die dominico in monasterio beati Petri quod est Frislar (A. HERSF.).] Sanguis et caelo et de terra profluxit.

* qui basilicam sanctissimae martiris Albani a fundamentis inchoavit, mirifico opere perfecit, et interius exteriusque⁴³¹ ditavit. addunt 2. 2'. 2".

809. 19. [DCCCLXXXVII] (A. HERSF.) Karolus a Roma pergit in Beneventum ad Sanctum Benedictum, et per Alamaniam venit ad Bajoariam.

810. 20. [DCCCLXXXVIII] (A. Aug.) Bajaria capta est, Tasilo duce ejus deposito.

811. 21. [DCCCLXXXIX] (A. HERSF.) Karolus Slavos qui dicuntur Vulzi⁴³² subegit.

812. 22. [DCCXC] (A. HERSF. (L.)) Basilica sancti Bonifacii Fuldense monasterium fundatur.

813. 23. [DCCXCI] (A. HERSF.) Karolus perrexit Panoniam⁴³³.

814. 24. [DCCXCII] (A. HERSF.) Karolus Avaros subegit, et Hunorum regnum vastat: (A. Aug.) [Anno⁴³⁴ 20 Adriani papae mense Decembr., indictione 15, Ovius Tiberis per campestra intumescens, portam quae dicitur Flaminia a fundamentis usque ad arcum evellit, qui⁴³⁵ tres fulcidas cam deduxit et muros transcendit in aliquibus ad portam beati Petri, et ad pontem Molvium aque descenderunt per triduum (l. pont.).]

815. 25. [DCCXCIII] (A. HERSF.) Conjuratio Pipini filii sui contra Karolum patrem suum. Qui consilio detecto tonsuratur, et sociorum ejus alii decollantur atque alii suspenduntur.

D 816. 26. [DCCXCIV] (A. HERSF.) Heresis Filiciani⁴³⁶ in synodo apud Franconoford habita damnatur. (EINH. c. 18.) Fastrada regina, de genere Germanorum, obiit; post quam Karolus Liutgardam duxit Alamanniam.

in monasterio sancti Albani ad aquilonalem plagam ante altare sanctae Dei genitricis sepulta est. addunt. 2. 2'. 2". et apud sanctum Albanum sepelitur. addit etiam 5.

817. 27. [DCCXCV] (Ib. et c. 19.) Adrianus papa

VARIAE LECTIONES.

⁴²⁷ deest 1? ⁴²⁸ ejus 1? 3. ⁴²⁹ patruus 1. ⁴³⁰ in marg. 1. In 2. n. 320, leguntur. ⁴³¹ exterius deest 2? ⁴³² vulzi 3. ⁴³³ per anoniam 3. ⁴³⁴ in marg. 1. Desunt 2. 2'. ⁴³⁵ qu 1. qui vocatur Lib. font.

⁴³⁶ lege: Feliciani

obiit in nativitate Domini; quem velud fratrem aut A carissimum filium planxit Karolus. [Adrianus ⁴²⁷ papa obiit 7 Kalend. Januarii, indictione 4 (l. pont.)]

818. 28. [DCCXCVI] Leo 95 papa annis 20, mensibus 6.

819. 29 [DCCXCVII] (REG.) Romani Leonem papam letania majore captum excæcaverunt, et linguam ejus radicitus absciderunt. Qui in custodia missus, noctu per murum evasit, et ad legatos Karoli Wirundum abbatem et Winegesium Spolitanorum duccem veniens, Spoliatum ⁴²⁸ ductus est; et ad regem Karolum in Saxoniam apud Baderbrunnam, presente Richolfo episcopo Mogontino, pervenit, a quibus summo honore susceptus est. Karolus ungitur in imperatorem a papa Leone.

820. 30. [DCCXCVIII] (Cod. in marg.), 15 ciclus decennovennalis incipit indictione sexta.)

821. 31. [DCCXCIX] (EINH. c. 26.) Karolus legendi et psallendi disciplinam diligentissime emendavit.

822. 32. [DCCC] (EINH. c. 28.) Karolus quarta vice Romam cum papa Leone pergit propter reparandum qui nimis conturbatus erat ecclesie statum, et ibi totum hiemem transegit.

823. 33. [DCCCI] (A. HERSF.) Karolus etiam eo tempore a Romanis augustus appellatus est.

824. 34. [DCCCII] (A. HERSF.) Amarmurmulus rex Persarum elefantem et alia munera misit regi Karolo.

825. 35. [DCCCIII] (A. HERSF.) Karolus pontem 500 C passuum longitudinis trans Renum Moguntiacum ⁴²⁹ construxit; tanta enim ibi est fluminis latitudo (EINH. c. 17).

826. 36. [DCCCIV] (A. HERSF.) Leo papa venit in Franciam.

827. 37. [DCCCv] (A. HERSF.) Karolus, filius Karoli imperatoris, Bohemios vastat, Lechonem, regem eorum occidens. [Ecclesia ⁴³⁰ Sancti Albani hoc anno dedicatur, hoc est 805, indictione 13.]

dedicatur hoc anno Kal. Decemb., indictione 13, qui est annus vigesimus Richolfi post acceptum episcopatum, octavus autem ⁴³¹ postquam episcopus est consecratus. 2. 2'. 2".

828. 38. [DCCCvi] (A. HERSF.) Primus annus endicadis. Mortalitas maxima orta ⁴³² est in monasterio Fuldensi, ita ut plurimi ipsorum monachorum morerentur.

829. 39. [DCCCvii] (EINH. c. 26.) Karolus religionem christianam, qua ab infantia fuit imbutus, sanctissime et cum summa pietate coluit; circa ⁴³³ pauperes sustentandos et elemosinam devotissimus erat (EINH. c. 27).

832. 42. [DCCCX] (EINH. c. 22.) Karolus, antequam deciderat ⁴³⁴, per quatuor annos crebro febribus correptus.

Pippinus, filius imperatoris Karoli, obiit (ex Theg. c. 5). Maxima mortalitas hominum totam pene vastavit Europam. (cf. A. Weiss.) addunt 2. 2'. 2".

833. 43. [DCCCXI] (EINH. c. 33.) Karolus, regis in Francia 43, in Italia autem 36, imperii anno 11, indictione 4, thesauros et vestes ceteraque omnia divisit per tres partes. Quarum ⁴³⁵ duas partes per viginti unam partem ⁴³⁶ totidem metropolitanis civitatibus, quæ in regno ejus noscuntur ⁴³⁷, partitus est; quarum nomina hæc sunt: Roma 1, Ravenna 2, Mediolanum 3, Forum Julii 4, Gradus 5, Colonia 6, Moguntiacus 7, Juvavum, quæ et Salzburg 8, Treverus ⁴³⁸ 9, Senones 10, Vesontio 11, Lugdunum ⁴³⁹ 12, Rotomagus 13, Remis 14, Areles 15, Vienna 16, Darantasia ⁴⁴⁰ 17, Ebrodunum 18, Burdigala 19, Turones 20, Bituriges 21. Unusquisque autem metropolitanus episcopus unam partem suæ ecclesie et duas suffraganeis suis dare debuit. Tertia vero pars vel usque ad obitum ejus, vel usque dum vellet carere, in usu cotidiano haberetur; cuius tunc prima pars predictis metropolitanis episcopis ad easdem predictas partes adderetur, altera filiis et filiabus et nepotibus, tertia pauperibus, quarta servis et ancillis distribueretur. Precium librorum suorum, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit, pauperibus erogare precepit.

Karolus, primogenitus imperatoris, obiit (ex Theg. c. 5). Ipse vero imperator K. addunt 2. 2'. 2".

dum usu coti. c. v. mansit, ipsaque postremo quatuor divisionibus secata est. Primâ pars addita est ad viginti et unam supradictas, altera cessit filiis et f. et n., tertia pauperibus distributa est, quarta servis et ancillis palatio famulantibus. Ad tertiam vero partem addita sunt vasa atque utensilia ex ære et ferro aliisque metallis cum armis et vestibus et omnis suppellex ad varios usus, ut sunt cortinæ, stragula, tapetia, illira, coria, sagnata, ut erogatio elemosinæ ad plures pervenire potuisset. Capellam, id est ecclesiasticum ministerium, quod per hereditatem sibi venit, integrum servari decrevit, exceptis si qua ipsæ eidem ⁴⁴¹ capellæ in vasis aut libris addidisset, quæ qui vellet emeret. Horum ergo precium atque librorum, q. m. c. in b. s. habuit, pauperibus erogatur. (ex EINH.) 2. 2'. 2".

833. 43. [DCCCXIII] (cf. EINH. c. 17.) Pons apud Moguntiacum, quem per decem annos ingenti labore et opere mirabili de ligno Karolus construxit, anno primo antequam obiit, tribus horis conflagravit, nec quidem una ex eo astula remansit. Pons ⁴⁴² predictus apud Moguntiam erat trans Renum, quem, quia de eo latrones noctu, hominibus in Renum projectis, rapiebant predam, Richolfus Mogontinus episcopus comburi precepit. (A. HERSF.) Richolfus Mogontinus episcopus obiit, Haistolfus post eum

VARIE LECTIONES.

⁴²⁷ in marg. 1. ⁴²⁸ spoletum 3. ⁴²⁹ moguntiaci 3. ⁴³⁰ in marg. 1. ⁴³¹ a. o. 2. ⁴³² morta 1. ⁴³³ ad a. 831. 1. ⁴³⁴ decederat corr. decid. 1. ⁴³⁵ ad a. 836. 1. ⁴³⁶ parit 1. 3. ⁴³⁷ esse n. 3. ⁴³⁸ treueris 3. ⁴³⁹ lugdunus 3. ⁴⁴⁰ darantasia 1. darantasia 3. ⁴⁴¹ c. e. 2.

8° cessit annis 11. (EINH. c. 30.) Karolus, circa Kalendas Novembris, habito generali conventu, vocavit de Aquitania ad se Ludowicum filium suum, et cum eum moneret, die dominico precepit ei ut propriis manibus suis de magno altari Aquisgrani coronam imperii capiti suo superponeret, qui donatus magnis numeribus Aquitaniam perrexit. Karolus⁸⁴¹ cum Aquisgrani hiemaret, mense Januarii febre correptus est, in quo 5 Kalend. Februarii, hora diei 3, indictione 7, 72 anno ætatis, [incar. 814⁸⁴¹] obiit (EINH. c. 31); et ibi Aquisgrani eadem die in basilica Salvatoris sanctæque Dei genitricis, quam ipse ex fundamento mirifico opere constraxit, sepultus est.

* Ita ut perpetuo durare posse videretur add. 2. (27) 2°.

** Pontem autem ipsum Richolfus episcopus dicitur jussisse incendere propter latrocinia quæ noctibus in eo exercebantur, dum homines spoliati in flumen⁸⁴² ipsum jacti necabantur; sed Einhardus, qui vitam Karoli istius scripsit, hoc fortuito refert contigisse. 2. 2°. 2°.

Imperator vero mense Januario post balneum febre corripitur. In quo cum septem dies laborasset, septimo die, accepto corpore et sanguine Domini, ut confirmaret exitum suum, laboravit ipso die et nocte sequenti. Sequenti vero die luce adveniente sciens quod facturus erat, manu dextera ut potuit signo sanctæ crucis totum corpus suum signavit, deindeque colligens pedes, et⁸⁴³ brachia super corpus extendens, clausis oculis hunc versum psalens: « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum » in senectute bona obiit, etc. 2. (27) 2°. (ex Thegan. c. 7.)

Romanorum 79 Ludowicus regnavit annis 26, mensibus 11 usque

836. 1. [DCCCXIV] (THEG. c. 13.) Ludowicus omnem injustitiam sui regni inquirens restauravit.

837. 2. [DCCCXV] (A. HERSF.). Bangolfus abbas Fuldensis obiit, 8 Idus Julii. Jassumque est ut omnes monachi cursum sancti Benedicti cantarent. Ratgerus abbas annis 5.

838. 3. [DCCCXVI] (THEG. c. 15, 16.) Ludowici exercitus Sclavos superant, et Leo papa obiit.

[Cod. in marg., Ciclus 16 decennovenialis incipit indictione 10.]

839. 4. [DCCCXVII] (THEG. c. 16, 17.) Stephanus 96 papa annis 2⁸³⁹, mensibus 7. Stephanus papa, obviante Ludowico in campo magno Remensium, sequenti die dominico coram omni populo ante missam unxit eum in imperatorem, et auream coronam miræ pulchritudinis, cum preciosissimis gemmis mirabiliter ornata, portatam de Roma secum, imposuit super caput ejus, aliamque coronam auream capiti Irmingardæ reginæ, nominans eam augustam.

840. 5. [DCCCXVIII] (Ib.) Stephanus vero papa, postea donatus magnis muneribus et honesto in

itinere servitio, ad Romam a rege dimissus, et non longe post obiit.

841. 6. [DCCCXIX] (A. HERSF.) Delicatur monasterium Sancti Bonifatii Fulda Kal. Nov.

842. 7. [DCCCXX] Ratgerus abbas Fuldensis obiit 8. Idus Dec. Egil abbas successit annis 5.

Paschalis 97 papa annis.....⁸⁴² (A. HERSF.) Ludowicus imperator Britanniam subegit, ducem ejus Murcomandum occidens. Inde regrediens Irmingardam reginam febricitantem invenit, quæ paulo post inde obiit (THEG. c. 25).

843. 8. [DCCCXXI] (A. HERSF.) Ludowicus imperator Julii, filium Ilwelfi ducis Bajoariæ, regnam sibi sociavit, et Ingulenheim villa regia generale placitum suum habuit (THEG. c. 26).

B 844. 9. [DCCCXXII] (THEG. c. 27.) Ludowicus imperator per exercitum suum orientales Sclavos vastat, ducem eorum nomine Liduit fugato.

845. 10. [DCCCXXIII] (THEG. c. 28.) Ludowicus imperator primogenito filio suo Lothario, placito generali habito, filium Hugi comitis conjunxit⁸⁴⁵.

846. 11. [DCCCXXIV] (THEG. c. 29.) Ludowicus imperator de placito generale Attiniaco⁸⁴⁶ palatio Lutharium filium cum conjuge sua Irmingarde in Italiam direxit, indeque Franconofurt venit, et natalem Domini celebravit. Paschalis papa obiit.

(A. HERSF.) Eugenius 98 papa annis 3. Haistolfus episcopus Mogontinus obiit.

C 847. 12. [DCCCXXV] (A. HERSF.) Olgarius episcopus ann..... (THEG. c. 31.) Ludowicus imperator vastat Britanniam.

* Qui cum ad Italiam ob discordiam filii ab imperatore cum aliis directus Papiam venisset, quidam clericus cum⁸⁴⁷ reliquiis⁸⁴⁸ sancti Severi⁸⁴⁹ Havennæ urbis episcopi necnon uxoris ejus Vincentiæ filiaque ejus Innocentiæ, quas furto abstulerat, ad eundem Olgarium se contulit et ei quid egisset innotuit. Olgarius autem gaudens easdem reliquias suscepit, et eas Mogontiacum secum adduxit, atque in monasterio sancti Albani sanctam Vincentiam ad australem plagam, sanctam vero Innocentiam ad aquilonalem posuit, sanctum vero Severum juxta altare sancti Albani, cujus postea reliquias ad Erphesfurt transtulit. addunt 2. 2°. 2°. (cf. Lamb. a. 836.)

D 848. 13. [DCCCXXVI] Egil abbas Fuldensis obiit. 14 Kal. Jul. Ratanus successit annis 20. Ludowico imperatori Aquis legati Vulgarorum munera portant (THEG. c. 32).

849. 14. [DCCCXXVII] (THEG. c. 33.) Ludowicus imperator Ingulenheim Heriolium de Danais⁸⁴⁹ de fonte baptismatis, et uxorem ejus regina Judith elevavit. Cui cum magnam Fresonam partem dedit, donis honorificis cum legatis suis eum dimisit.

Valentinus 99. papa.

850. 15. [DCCCXXVIII] (THEG. c. 34.) Ludowicus

VARIE LECTIONES.

⁸³⁹ erasa 1. desunt 3. ⁸⁴⁰ fl. projiciebantur 2°. ⁸⁴¹ ad 2°. ⁸⁴² X. 2. 2°. corr. II. 1. numerus erasus 3. ⁸⁴³ Iu 1. VII. e corr. 3. a..... desunt 2. 2°. ubi hæc ad a. 811. 810 referuntur. ⁸⁴⁴ conjunxit 1. ⁸⁴⁵ altitico 1. ⁸⁴⁶ deest 2. 2°. ⁸⁴⁷ deest 2°. ⁸⁴⁸ danis 1.

imperator dirigens exercitum contra Sarracenos A [Cod. in marg., Ciclus 17 decennovennalis incipit obiam ⁴⁴³, fugavit eos. indictione 14.]

851. 16. [DCCCXXIX] (Ib.) Ludowicus de Ingelheim post generale placitum venit Commarciacum.

852. 17. [DCCCXXX] (THEG. c. 35.) Ludowicus Wormatia Karolo, filio Judit et suo ⁴⁴², terram Alamanicam et Redicam et partem Burgundiae dans coram filiis suis Luthorio, Ludowico et Pipino, qui tres germani sunt indignati inde. Corpora sanctorum Valentini, Senesii in Audeam insulam 5 ⁴⁴³ Idus Apr. venerunt.

853. 18. [DCCCXXXI] (THEG. c. 36.) Gregorius papa 100. Judith⁴⁴⁴ regina, quasi violata a duce Bernhardo, et ⁴⁴⁵ imperatoris sacro fonte baptismatis filio, a primatibus regni velata est et in monasterium missa. Fratres etiam reginae Cionradum et Rudolfum tendentes et in monasterium mitentes; quos in Novio super flumen Valum cum veritate superavit rex, reginam ⁴⁴⁶, Aquis obviam ei venientem, jubente papa Gregorio, accepit ⁴⁴⁷ (THEG. c. 37).

Ludowicus imperator de Aquigrani palatio venit ad Compendium, ibique filius ejus Pippinus cum multis perfidis venit ei obviam, volens eum de regno expellere; sed equivocus imperatoris filius ei ⁴⁴⁸ contraxit. Dicebant autem illi perfidi, Judit reginam violatam esse a quodam duce Bernhardo, qui erat de stirpe regali, mentientes omnia. Sicque vi velantes eam in monasterium miserunt; similiterque fratres, etc. 2. (ex THEG. c. 36.)

854. 19. [DCCCXXXII] (THEG. c. 38.) Bernardus dux in palatio Theodoni coram rege et filiis suis purgavit se, cum nullus vel armis eum culpabilem cum regina fecisset.

855. 20. [DCCCXXXIII] Filii regis temptaverunt regnum, patrem dehonorantes.

856. 21. [DCCCXXXIV] Ludowicus imperator a [filiis ⁴⁴⁹] suis, id est Pipino, Ludowico et Lothario, imperio privatur; obviam ei venientes cum Gregorio papa in campo magno, qui est inter Argentoriam et Basiliam. (THEG. c. 42.) Tunc separantes reginam ab eo et mittentes eam in Italiam in civitatem Tartunam, Pipinus in Aquitaniam, Ludowicus in Bajoariam perrexit. Lotharius vero patrem ad Compendium palatum et inde Aquigrani conduxit, et in custodia inclusit, et ibi celebravit natale Domini, patre adhuc inclusio.

857. 22. [DCCCXXXV] (THEG. c. 43.) Post vero epiphaniam Lotharius, quia contra eum cum patre erat Ludowicus, compellit patrem secum ire ad Compendium. Quos cum multitudine secutus ⁴⁵⁰ est Ludowicus; et cum prope esset, fugiens Lotharius, patrem Ludowicus conduxit ad sedem regalem Aquis, et ibi pariter pascha celebraverunt.

858. 23. [DCCCXXXVI]

860. 25. [DCCCXXXVIII] (A. Aug.) Paulo ⁴⁷¹ diaconus palatii lapsus est in iudaismum.

861. 26. [DCCCXXXIX] (A. Aug.) Eclipsis solis 3 Non. Mai inter 8 et 9 horam in vigilia ascensionis Domini.

862. 27. [DCCCXL] (REG.) Ludowicus imperator dum filium suum Ludowicum trans Renum persequeretur, morbo gravatur, et in navim per Moim in Renum deducitur, vix in insula Ingelheim perveniens, obiit ibi 11 Kal. Junii, et inde in mense Martio asportatus in basilica sancti Arnolfi sepultus, statimque Lotharius Italia egressus imperium arripuit. Romanorum 80 Lotharius regnavit annis 15.

B 863. 1. [DCCCXLI] (REG.) Ludowicus vero et Carolus paterno regno privati, apud Fontaniacum fratrem Lotharium bello vincunt.

864. 2. [DCCCXLII] (REG.) Tres ⁴⁷² supradicti fratres regnum Francorum inter se dividerunt: Carolus occidentem a Britannico oceano tenet usque ad Mosam fluvium; (REG.) Ludowicus orientem, id est omnem Germaniam usque Rheni fluenti et nonnullas civitates [trans ⁴⁷³ Renum cum adjacentibus pagis ob copiam vini]; Lutharius vero primogenitus et imperator: medium inter utrosque regnum tenuit totamque Provinciam et omnia regna Italie cum ipsa Roma. Ab hoc Lothario regnum Luthorium ⁴⁷⁴ hactenus nominatur.

866. 4. [DCCCXLIV] Sergius 101 papa.

868. 6. [DCCCXLVI] (A. Hersf.) Otgarus ⁴⁷⁵ episcopus Mogontinus obiit. Rabanus abbas Fuldensis successit annis 9.

869. 7. [DCCCXLVII] Hatto abbas ad Fuldam post Rabanum ⁴⁷⁶ successit annis 15.

873. 11. [DCCCLI] (REG.) Irmingardis regina, conjunx Lotharii, obiit. Regina ⁴⁷⁷ vero reliquit tres filios Ludowicum, Lutharium et Carolum.

875. 13. [DCCCLIII] Leo papa 102 post Petrum.

876. 14. [DCCCLIV]

[Cod. in marg., Ciclus decennovennalis explicit indictione 2 ⁴⁷⁸.]

877. 15. [DCCCLV] (cf. A. Hersf.) Rabanus episcopus Mogontinus obiit feria 2. Non. Febr. Carolus episcopus successit 8 annis. Basilica Sancti Kiliani concrematur. Lotharius imperator, convocatis primoribus regni, imperium inter filios suos divisit. (REG.) Ludowico quidem Italiam tradidit, eumque imperatorem nomine suo appellari fecit; Lothario vero regnum, quod ex suo nomine vocatum est, concessit; Carolo autem juniori ipsorum ⁴⁷⁹ Provinciam mandavit. Qui ita disponens seculum reliquit, et in Prumia monasterio veniens, postquam habitum sanctae conversationis monachorum suscepit, eodem anno 3 Kal. Octobris obiit.

VARIAE LECTIONES.

⁴⁴² i. e. obviam. ⁴⁴³ f. suo ex i. regina 2. f. suo et i. r. 3. ⁴⁴⁴ VI. 2. ⁴⁴⁵ deest 3. B. qui erat de stirpe regali 2. 2'. ⁴⁴⁶ regna 1. ⁴⁴⁷ praecepto Gregorii papae aliorumque episcoporum iusto iudicio suscepto 2. (2') (2'') ⁴⁴⁸ ejus 2? ⁴⁴⁹ deest 1. ⁴⁵⁰ haec desunt 1. ⁴⁷¹ paulo 3. ⁴⁷² a. 861-872 scripta 1. ⁴⁷³ desunt 1? ⁴⁷⁴ lotharingum 3. ⁴⁷⁵ otgar. 1. ⁴⁷⁶ raban' 1. ⁴⁷⁷ haec a. 874 scripta. ⁴⁷⁸ tertia 2. ⁴⁷⁹ hessorum 2. 2'.

Item rum 81 Ludowicus, qui et Lothorius (148), A si culpabilem, ut condigna remedia penitentiae regnat. annis 15.

878. 1. [DCCCLVI.]

[*Cod. in marg.*, Annus secundus cicli 18 decennovennalis indictione quarta.]

879. 2. [DCCCLVII] Benedictus 105 papa post Petrum.

880. 3. [DCCCLVIII] (A. Aug.) Folcwinus ¹⁰⁰ abbas obiit.

881. 4. [DCCCLIX] (A. Aug.) Waldarius ¹⁰¹ abbas post ipsam successit.

882. 5. [DCCCLX] (A. Aug.) Meginradus hierimita mariyricatus est.

883. 6. [DCCCLXI] Hatto abbas Fuldensis obiit pridie Idus Aprilis.

884. 7. [DCCCLXII] Thiodo abbas post eum successit annis 15.

885. 8. [DCCCLXIII] (A. *Hersf.*) Carolus episcopus Mogontinus obiit. Liutbertus episcopus successit 26 annis.

Sanctus Nicolaus papa 104.

886. 9. [DCCCLXIV] (A. Aug.) Walterus ¹⁰¹ abbas obiit. Heeco post eum successit. (Reg.) Lothorius ¹⁰¹ imperator, quod Thietbirgam reginam uxorem legitimam recusare vellet, quam exosam habebat propter Waldradam suam concubinam, quam, cum adolescens esset, in domu paterna nimio diligebat amore, non parva res inde ¹⁰² evenit. Fratres ¹⁰³ ergo reginae hoc ad Nicolaum papam Romam deducunt. Inde Nicolaus papa Arsenium episcopum, apocrisarium et consiliarium suum, vice sua in Franciam anno isto direxit. Qui cum venisset, convocato episcoporum conventu, antequam protinus anathematis gladio feriretur, necessitate constructus Lotharius, vellet nollet, reginam in matrimonium recepit; interposito iurijurandi sacrificio, ne eam a se separaret, neque ipsa vivente aliam super eam induceret. Sed postea projecta regina, et Waldrada pro ea inducta, sanctus Nicolaus 4 Non. Februarii in purificatione sanctae Mariae, Waldradam anathematis sententia ab omni consortio sanctae ecclesiae excommunicavit.

890. 15. [DCCCLXVIII] (A. Aug.) Cometa visa est manifestissime hoc anno.

891. 14. [DCCCLXIX] (A. Aug.) Sanctus Nicolaus papa obiit 8 Idus Decembris. Ictus fulminis Kal. Jul. hora 10.

892. 15. [DCCCLXX] (Reg. an. 868.) Adrianus 105 papa annis 3. Lothorius autem cum audivit mortem Nicolai papae, misit ad papam Adrianum, rogans ut cum gratia eum suscipisset. Cui papa rescribens dixit, si se immunem ab objectis predictis sciret, ut ad appetitam benedictionem sancti Petri perveniret;

A si culpabilem, ut condigna remedia penitentiae susciperet, nihilominus sine dilatione veniret. (Reg. an. 869.) Qui cum Romam pervenisset, ab Adriano papa honorifice susceptus est. Qui cum a papa interrogatus est, si precepta sancti Nicolai, immo beati Petri, et iusjurandum Dominici corporis observaret, respondit se ita observasse omnia ac si divinitus sibi essent imperata. Quod etiam proceres ac obitantes sui cum eo contestificaverunt. Cui papa dixit: « Oportet te ergo, fili karissime, corpus Christi nobiscum participare, ut per hanc participationem membris Christi, unde absceus videbaris, in corpore inseri merearis. » Papa itaque, a statuta missa, hora communicationis accipiens corpus Christi in manibus suis, dixit Lothario: « Si innocuus es a predictis, remissio sit tibi haec communicatio; sin autem, nequaquam sumere presumas, ne forte ad iudicium et condemnationem tibi perveniat. » Rex autem captus mente, obduratus pariter et obcaecatus, absque retractione communicavit. Deinceps papa ad sequaces et fautores regis dixit singulis: « Si in adulterio predicto cum rege tuo non communicasti, haec communio corporis Christi sit tibi in vitam aeternam. » Nullus autem in hoc scelere regi consentiens [qui ¹⁰⁴] communicavit, post annum vixit. Lotharius vero Imperator Roma egressus, morbo corripitur, et perveniens Placentiam civitatem, obiit 6 Idus Augusti. Inde etiam et in populo mortalitas maxima acta est. (Reg. a. 870.) Cujus regnum Ludowicus et Karolus senior, dno fratres ejus, in loco Marsana juxta Mosam, una cum proceribus et obitamentibus ¹⁰⁵ suis, aequis partibus inter se diviserunt. Karolus ad Heristellium perrexit, cujus palatium ei acciderat.

Romanorum 82 Ludowicus (148), filius Lotharii vel Ludowici, regnavit annis quatuor.

893. 1. [DCCCLXXI] (Reg. A. Aug.) Ludowicus vero ad Aquis palatium rediit. Hecco abbas obiit; Ruadhio successit.

894. 2. [DCCCLXXII] Adrianus papa obiit. Johannes 106 papa successit annis 12.

895. 3. [DCCCLXXIII] (A. Aug.) Ictu fulminis Wormatia comburitur. (Reg. an. 871, 872.) Ludowicus imperator Romam veniens, ibique conventum celebrans coram papa Johanne, Adalgisus dux Beneventanus, Grecorum persuasionibus corruptus, et contra Ludovicum imperatorem manum elevans, a senatu tyrannus atque hostis rei publicae proclamatur, bellumque contra eum decernitur. Thiodo abbas Fuldensis obiit 7 Idus Ag. Sieghart 22 annis.

[*Cod. in marg.*, Ciclus 19 decennovennalis incipit indictione 7.]

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰ desunt 2. ¹⁰¹ desunt 2. ¹⁰² Lothor. 1. ¹⁰³ indie 1. ¹⁰⁴ Fratres — excommunicavit scripta sunt ann. 887—890. ¹⁰⁵ deest 1. ¹⁰⁶ obtinuitibus 1.

NOTAE.

(148) Marianus Ludovicum imperatorem et Lotharium regem non recte discernit, ideoque illum huic successisse dicit.

896. 4. [DCCCLXXIV] (REG.) Ludowicus imperator A
cesor Italiae obiit, et Karolus senior rex Galliae Ro-
manam perrexit.

Romanorum 83 Karolus regnavit annis 2.

897. 1. [DCCCLXXV] (REG.) Karolus ergo Romam
perveniens, datis Johanni papae et Romanis magnis
muneribus, imperator factus est. (REG.) Ludowicus
rex, frater Karoli, apud Franconfurt palatium obiit
5 Kal. Septembr., sepultusque est in monasterio
Sancti Nazarii Lorasanz; qui ex regina nomine
Hemma tres filios habuit, id est Carlomannum,
Arnolfi patrem, et Ludowicum Karolumque junio-
rem, postea imperatorem. Karolus vero senior et
imperator audiens mortem fratris sui, ad Aquis
palatium; et ubi paucis diebus moratus, ad Colo-
niam inde est profectus. Carlomannus vero, primo-
genitus Ludowici, fines Italiae intravit, quia Karolus
senior inde recedit. Karolus autem, frater ejus, in
Almania morabatur. Porro Ludowicus, qui ad obitum
patris fuit, apud Franconfurt, principalem sedem
orientalis regni, residebat. Qui quoque Karolum
seniorem 8 Idus Octobr. bello in pago Megiaense⁴⁸⁷
nomine Ripuaria, non longe ab Andrenaco castello
juxta Renum, pugnantiem 50 amplius milibus contra
se, superavit. Deinde tres fratres in loco qui dicitur
Sualifelt inter se regnum paternum dividerunt.
Carlomannus Bajoariam, Pannoniam, Carantum et
regna Sclavorum Behemensium; Ludowicus orien-
talem Franciam, Thuringiam, Saxoniam, Fresiam
et partem regni Lotharii; Carolus Almanniam et
aliquas civitates ex regno Lotharii tenuit.

898. 2. [DCCCLXXVI] (REG.) Carolus autem impe-
rator Romam secundo profectus est, et ab urbe
Roma in Bracham reversus, Bosoni germano suo,
Richildis reginae [filio⁴⁸⁸], Irmigardam, filiam Lu-
dowici imperatoris, cum maxima gloria uxoravit,
deditque ei Provinciam; et corona capiti ejus im-
posita, regem eum jussit appellari. Et inde evolutis
diebus paucis, Papiam ingreditur. In qua cum pu-
blicam rem disponderet, repente nunciatum est ei
Carlomannum cum ingenti armorum multitudine
Langobardorum regna introisse. Qui mox pavore
solutus, Ticianum⁴⁸⁹ Padumque pertransiit, et
summo annisu in Gallias repeditare contendit. Sed
priusquam Alpium preminetia juga angustaque
itinera attingeret, aegritudine tunditur, de qua pro-
tinus 2 Non. Octobr. obiit. Cujus corpus sui in
feretro extra Italiam levaverunt; sed ob intolerabi-
lem foetorem ejus compulsi sunt illud terrae com-
mendare. Post autem aliquantos annos ossa ejus
translata sunt, et Parisius in monasterio sancti
Dionisii honorifice sepulta.

899. 1. [DCCCLXXVII] (REG.) Post⁴⁹⁰ Carolum
regnavit filius ejus Ludowicus, qui etiam appellaba-

tur Balbus, eo quod impeditioris esset eloquii, annis
duobus.

900. 2. [DCCCLXXVIII] (REG.) Ludowicus Balbus
obiit, tres filios relinquens, duos, id est Ludowicum
et Carlomannum ex puella nomine Ansgard, pro
qua interdicta a Carolo patre suo, quia sine consi-
lio suo uxoravit eam, pater sibi uxorem Adalheid
conjunxit; quae post mortem viri genuit filium no-
mine Avi, id est Karolum. Eclipsis solis, 4 Kal.
Novembris (A. Aug.).

[Johannes⁴⁹¹ papa dum pro quibusdam oppres-
sionibus ecclesiarum in partes Galliarum anno incar.
878, ind. 12, 3 Idus Ag. synodum 31 episcoporum
in ecclesia Sancti Petri Tricasina⁴⁹².]

*Romanorum 84 regnavit Karolus junior⁴⁹³ annis
B 10 post primum introitum ejus in Italiam.*

901. 1. [DCCCLXXIX] (A. Aug.) Karolus junior,
filius Ludowici, Italiam primum intravit, frater
Carlmani⁴⁹⁴ et Ludowici.

902. 2. [DCCCLXXX] (REG.) Boso, germanus Ka-
roli senioris, occupare regnum nitens, a filiis Balbi
persecutus et fugatus in vita sua.

903. 3. [DCCCLXXXI] (REG.) Carlomannus major
rex Bajoariae, pater Arnolfi, obiit paralisi 7 Non.
April., sepultusque est Hodingas in Bajoria. Ludow-
icus vero, frater ejus, possidens suum regnum,
concessit Arnolfo Carantanum, quod ei pater pridem
dedit.

904. 4. [DCCCLXXXII] (REG.) Karolus junior de
Almania egressus, Langobardorumque fines possi-
dens, in paucis diebus totam Italiam accepit, et
Romam perveniens, a papa Johanne et senatu favo-
rabiliter acceptus et cum magna gloria oleo conse-
crato unctus, imperator creatur.

905. 5. [DCCCLXXXIII] (REG.) Ludowicus rex,
frater imperatoris, obiit Franconfurt 13 Kalend.
Septembr., sepultusque est Loro zam in cenobio,
ubi et pater ejus.

906. 6. [DCCCLXXXIV] (REG.) Ludowicus, filius
Balbi, obiit apud Sanctum Dionisium, ubi et sepul-
tus. Cujus regnum Carlomannus, frater ejus, tenet.
Bertulfus Trevirorum episcopus obiit 4 Idus Febr.
Cui successit Rabbodus 6 Idus Aprilis, qui etiam
Ruodbertum episcopum Meiensis ecclesiae consecra-
vit 10 Kalend. Mai.

D 907. 7. [DCCCLXXXV] *Marinus 107 papa.*

908. 8. [DCCCLXXXVI] (REG.) Carlomannus, filius
Balbi, obiit, et sepultus apud Sanctum Dionisium
cum fratre et avo.

909. 9. [DCCCLXXXVII] (REG.) *Agnitus 108 papa.*
Karolus imperator corpore et animo cepit aegrotare.
Mense Novembri circa transitum sancti Martini
Triburas veniens, conventum convocat. Tunc cer-
nentes obitimates regni imperatorem non modo

VARIAE LECTIONES.

⁴⁸⁷ moienense 2. 3°. ⁴⁸⁸ deest 1. ⁴⁸⁹ lege: Ticianum. ⁴⁹⁰ Romanorum post 2. ⁴⁹¹ in marg. desunt 2.
2°. ⁴⁹² tritasina 1? ⁴⁹³ cum distortis croribus add. 3. ⁴⁹⁴ carlmani 1.

solum⁴⁹⁸ viribus corporis sed etiam animi defecisse. Arnolfum, Cariomanni filium, ultro in regnum attrachunt⁴⁹⁹, et ab imperatore in triduo ita deficiunt, ut cum ipso vix aliquis remaneret, qui ei saltem officia humanitatis impenderet. Cibus tantum et potus ex Liuberti episcopi Mogontini sumptibus prestabatur. Cui supplicanti Arnolfus nonnullos in Almania fiscos concessit.

Romanorum 85 regnavit Arnolfus annis 12.

910. 1. [DCCCLXXXVIII] (REG.) Arnolfus, compositis in Francia feliciter rebus, in Bajoariam revertitur.

(REG.) *Adrianus 109 papa.* Karolus imperator obiit 2 Idus Junii, sepultusque est in Angia insula.

911. 2. [DCCCLXXXIX] (cf. A. Hers.) Liutbertus episcopus Mogontinus obiit 13 Kal. Mart. Sunderoldus successit annis 2. (REG.) Mortuo autem Karolo, quedam pars populi Italici Berngarium, filium Eberhardi, qui ducatum Forojulianorum tenebat, regem sibi statuit; quidam vero Widonem, filium Lamberti, ducem Spolitanorum, regia dignitate decernunt sublevandum. Sed post tantas strages inter eos factas Wido victor existens, Berngarium regno expulit.

912. 3. [DCCCLXC] *Basilius 110 papa.*

* Sanctus Edalricus Augustensis episcopus nascitur. *addunt 2. (2?) 2.*

913. 4. [DCCCLXCI] (A. Aug.) Sunderoldus episcopus Moguntinus Wormatiae sabbato 6 Kalend. Julii a Nordmannis occisus (REG.).

914. 5. [DCCCLXII] (cf. A. Hers.) Hatto episcopus successit annis 21, mensibus 8.

915. 6. [DCCCLXIII] *Stephanus 111 papa.*

[Cod. in marg., Ciclus 20 decennovennalis incipit indictione 11.]

(REG.) Arnolfus rex cum valida manu et forti exercitu Langobardorum terminos intravit, et usque⁵⁰⁰ Placentiam pervenit. Inde conversus per Alpes Penninas Galliam intravit, et Sanctum usque Maurium⁵⁰¹ pervenit. Sigehart abbas Fuldensis obiit Non. Sept. Huogi abbas successit annis 21.

917. 8. [DCCCLXV] (REG.) Wido, qui nomine imperatoris Italiam regebat, obiit. Lantbertus, filius ejus, regnum obtinens, Romae diadema imperii a papa sibi imponi⁵⁰² fecit.

918. 9. [DCCCLXVI] (REG.) Sinodus 96 episcoporum cum abbatibus probatisque multis clericis Triburas in monasterio residentes, contra plerosque seculares, qui episcopalem auctoritatem minuire temptaverunt, plurima decreta super statum Ecclesiae sanctae scripta roboraverunt.

(REG.) *Formosus 112 papa.* * Arnolfus rex Wormatiam venit, ibique obitibus omnibus regni

A sui sibi occurrentibus, conventum publicum celebravit. In quo, omnibus collaudantibus, Zuendiboldum filium suum regno Lotharii praefecit. Deinde secundo Italiam Arnolfus ingressus, Romam pervenit, et urbem cum consensu Formosi papae armis cepit; quod retro ante nativitatem Domini tempore semel fecerunt. Mater autem Lamberti, quae ad presidium⁵⁰³ filio relicta fuerat, cum suis latenter aufugit. Arnolfus vero Urbem ingressus, cum magno honore a Formoso papa susceptus, et ante confessionem sancti Petri unctus et coronatus imperator creatur. Eodem autem anno Lambertus nomine imperator⁵⁰⁴ obiit; et Ludowicus, filius Bosonis, frater Karoli senioris, a Langobardis invitatus, a Provincia egressus, Italiam intravit.

B * *Alia manu in superiori margine legitur:* Formosus papa Hattoni Mogontino archiepiscopo: Litteras sanctitatis tuae benigne suscepimus et petitionem tuam in his quae ad rem pertinent habentes accommodamus. Nam pallei usum concedimus, mcnentes et protestantes ut non id ad seculi pompam tibi largium arbitreris, et reliqua.

919. 10. [DCCCLXVII] (REG.) Zuendiboldus, hortatu Arnolphi patris sui, Odonis comitis filiam, nomine Odam, post pascha sibi uxorem sociavit.

Bonifatius 103 papa 103 diebus 15. Stefanus papa anno 1, mensibus 3.

920. 11. [DCCCLXVIII] (REG.) In Italia inter Ludowicam, filium Bosonis, et Berngarium multa certamina gesta sunt. Sed tandem Ludowicus fugans C. Berngarium, Romam ingreditur, ubi a papa coronatus, imperator nominatur.

921. 12. [DCCCLXIX] (A. Aug.) Ungarii Italiam multum vastant. Arnolfus imperator obiit 3 Kalend. Decembris, sepultusque est in Odingas, ubi et pater ejus jacet. (REG.)

Romanus 117 103 papa mensibus 4.

Romanorum 86 regnavit Ludowicus annis 12.

922. 1. [CMI] (REG.) *Theodorus 118 diebus 20.* Ludowicus, filius Arnolphi, 2 Non. Febr. anno aetatis suae septimo, quem ex legitimo matrimonio genuit Arnolfus, proceres et obitimates regni regem super se constituunt, et coronatum regisque⁵⁰⁵ ornamentis indutum, ad Foracheim congregati in unum, in fastigio regni elevant.

923. 2. [CMI] (A. Aug.) Kindiboldus rex, filius Arnolphi, occiditur.

Johannes 119 papa annis 2 sedit.

924. 3. [CMI] (REG.) Stephanus comes, frater Walonis, cum in secessu residens nocturnis horis alvum purgaret, sagitta per fenestram percussus. Inde⁵⁰⁶ eadem nocte extinguitur.

925. 4. [CMI] *Benedictus 120 papa annis 3, mensibus 5.*

VARIE LECTIONES.

⁴⁹⁸ ita 1. solummodo 3. ⁴⁹⁹ attrachunt 1. ⁵⁰⁰ reliqua a. 916 scripta. ⁵⁰¹ ita 1. maurum 3. mauritium 2. ⁵⁰² poni 1? ⁵⁰³ fecerat 3. ⁵⁰⁴ imperatoris ed. De codicum lectione nihil notatum est. ⁵⁰⁵ a. 919 vel 920. in marg. ⁵⁰⁶ 115. papa 2. 2. et ita in sequentibus. ⁵⁰⁷ CXV, etc. 2. ⁵⁰⁸ i. e. regisque.

⁵⁰⁹ haec a. 925 scripta.

926. 5. [CMIV] (REG.) Focho Remorum episcopus a quodam satellite Balduini comitis, nomine Winimaro, occisus est. Cui successit Heriveus, qui cum multis aliis episcopis eundem Winimarum pro tanto scelere perpetuo anathemate excommunicavit.

927. 6. [CMV] (REG.) Ludowicus, filius Bosonis, qui sortitus est nomen imperatoris, Berngarium de Italia expellens, totum illud regnum posidet. Qui de securitate presumens, absoluto exercitu, cum paucis Veronam ingressus est, adhortante Adalardo predictae civitatis episcopo. Quod cum cives summa festinatione Berngario, qui tunc in Bajoaria exulabat, promittentes et portas civitatis sibi aperiri pronunciantes; Ludowicum Berngarius regno oculisque privans, regnum Italiae obtinuit. *Leo 121. papa diebus 57.*

928. 7. [CMVI] (REG.) Cuonradus comes, pater Cuonradi junioris, 3. Kal. Martii bello occiditur in Hlesia, in loco qui dicitur Fritelsar, ab Adalberto comite. Eodem anno mense Julii Ludowicus rex conventum generalem celebravit apud Triburias villa regia, et in castro quod Terasso dicitur obsidione cinxit Adalbertum, et decollavit 5. Idus Septembris. *Christophorus 122. papa mensibus 4.*

929. 8. [CMVII] (A. Aug.) Bajoarii ab Ungariis interficiuntur. *Sergius 125. sedit annis 7, mens. 3, dies 16.*

930. 9. [CMVIII] (A. Aug.) Ungarii Saxoniam et Turingiam vastant.

931. 10. [CMIX] (A. Aug.) Ungarii Alamanniam vastant.

932. 11. [CMX] (A. Aug.) Franci ab Ungariis aut occisi sunt vel fugati.

933. 12. [CMXI] (A. Aug.) Ludowicus rex obiit, et Cuonradus in regem elevatur.

Romanorum 87. regnavit Cuonradus annis. 7.
[Cod. in marg., Cielus 21. decennovenualis incipit indictione 15.]

934. 1. [CMXII] (A. Hersh.) Hatto episcopus Mogontinus obiit. Herigerus successit, annis 14, mensibus 6.

935. 2. [CMXIII] (A. Aug.) Ungarii Alamanniam vastant, et iuxta Ina flumen a Bajoariis et Alamannis occissi sunt.

936. 3. [CMXIV] (A. Aug.) Hiemps magna nimis et durus. (A. Aug.) Anastasius ⁹⁰⁷ annis 2, mensibus 2.

937. 4. [CMXV] (cf. A. Hersh.) Ungarii totam Alamanniam igne et gladio et Turingiam vastant, venientes usque ad Fuldam.

938. 5. [CMXVI] (A. Aug.) Erchanger et Bertolt decollati sunt. *Lando papa mensibus 5.*

939. 6. [CMXVII] (A. Aug.) Ungarii per Alamanniam in Alsatiā et usque ad fines regni Lothorii venerunt. *Joannes papa annis 14, mensibus 2, diebus 3.*

940. 7. [CMXVIII] Hucoi abbas Fuldensis obiit 6. Idus Jun. Helmfrid successit anno 1. (A. Aug.) Cuonradus rex obiit 10. Kalend. Januarii, sepultusque est in Fulda monasterio juxta altare [sanctae ⁹⁰²] Crucis.

Romanorum 88. regnavit Heinricus annis 17.

941. 1. [CMXIX] Helmfrid abbas obiit 8. Idus Decemb.

942. 2. [CMXX] Haicho abbas successit annis 6.

943. 5. [CMXXIII] (A. Aug.) Pretiosissimus thesaurus sanguinis Domini venit in Augiam 6. Idus Novembris. Forte ille sanguis, qui de imagine Christi confluerat, cum a Judeis patiebatur eadem quae et Dominus passus ab eis.

947. 7. [CMXXV] Haicho abbas Fuldensis obiit 4. B Kal. Junii.

948. 8 [CMXXVI] (A. Aug.) Hiltibertus abbas ad Fuldā successit annis 4. Ungarii ⁹⁰⁹ totam Franciam, Alsatiā, Galliam et Alamanniam igne et gladio vastant

949. 9. [CMXXVII] Herigerus episcopus Mogontinus obiit Kalend. Decembris.

950. 10. [CMXXVIII] Hiltibertus abbas Fuldensis successit annis 9, mensibus 5. Cui successit Hadamarus abbas tertius ⁹¹⁰ decimus ad Fuldā annis 28. [Cod. in marg., Cielus 22. decennovenualis incipit indictione 4.]

953. 13. [CMXXXI] Heinricus rex regem Obritorum et Nortmannorum edicit christianos.

Leo ⁹¹¹ papa mensibus 7.

954. 14. [CMXXXII] (A. Aug.) Stephanus ⁹¹¹ annis 2, mensibus 2.

956. 16. [CMXXXIV] (A. Aug.) Ungarii ab exercitu regis Heinrici occisi sunt et multi quoque ex ipsis comprehensi sunt.

957. 17. [CMXXXV] Joannes ⁹¹² 126. ⁹¹³ papa mensibus 4.

958. 18. [CMXXXVI] Hiltibertus episcopus Mogontinus obiit 2. Kal. Jun. Fridricus successit 17 annis. (A. Aug.) Heinricus rex obiit 7. ⁹¹³ Non. Julii; et Otto, filius ejus, in regnum constituitur.

Leo ⁹¹¹ 127. ⁹¹⁴ papa annis 3, mensibus 6, diebus 10.

Romanorum 89. regnavit Otto annis 36, mensibus 10.

959. 1. [CMXXXVII] (A. Aug.) Monasteria sanctorum Scottorum, sancti Galli et sancti Bonifacii, igne consumuntur. Ungarii per orientales Francos et Alamanniam, multis civitatibus igne et gladio consumptis, juxta Wormatiā Reno transito, usque ad mare oceanum regnum Galliae devastaverunt, et per Italiam redierunt.

960. 2. [CMXXXVIII] (A. Aug.) Otto de Bajoariis sibi resistentibus rediit. Frater ejus Heinricus comprehensus est ab Eberhardo. Illo autem liberato,

VARIE LECTIONES.

⁹⁰⁷ papa 122. et ita in seqq. 2. 2'. ⁹⁰⁸ deest 1? ⁹⁰⁹ haec primum ad a. 958 (955). scripta erant, sed nunc relata 1. ⁹¹⁰ tert. 1. ⁹¹¹ in 1. hi papa in margine a. 951—958. leguntur; in 2. a. 951. 956. 957. 958. ⁹¹² CXXVII. 2. 2', qui suo ordine pergunt. ⁹¹³ lege: VI. ⁹¹⁴ CXX. 1. CXXVIII. 2. 2'

Eberhardum misit in exilium, atque iterum Bajuvarias invasit cum exercitu, omnesque sibi subdidit nisi tantum unum Arnolphi filium. Interim magna pars Ungariorum a Saxonibus occisa est.

961. 3. [CMLXXIX] (A. Aug.) Otto in Lotharingos ibat usque ad Caprimontem ⁹¹⁸. *Stefanus papa* ⁹¹⁹ annis 3, mensibus 3, diebus 13.

962. 4. [CMLX] (A. Aug.) Interea Ludowicus rex Galliae invasit Alsatiam.

963. 5. [CMLXI] Tunc Otto revertens, venit ad Priscam et obsedit eam, et Ludowicus discessit. *Marinus* ⁹²⁰ *papa* 130 annis 3, mensibus 6, diebus 14.

Huius papae tempore sanctus Udalricus Romanam venit, et ab eodem mortem episcopi sui Adalberonis audiens, simul etiam se episcopum futurum agnovit. Sed illius post Adalberonem quindecim annis ecclesiae Augustensi praefuit, moxque sanctus Udalricus in episcopatu successit. *add. 2. 2. 2.* (ex vita S. Udalrici.)

964. 6. [CMLXII] Interim Eberhardus dux occisus, et Gisilbertus dux in Reno submersus.

965. 7. [CMLXIII] Otto dux obiit; cui Cuonradus successit.

966. 8. [CMLXIV] (A. Aug.) Otto rex in Luthoringos cum exercitu exivit; et ⁹²¹ omnes suo subjungavit imperio. Sed ⁹²² Metensis episcopus resistebat. Heinricus ⁹²³ vero, frater regis, projectis armis, venit ad eum.

968. 10. [CMLXVI] *Agapitus* ⁹²⁴ *papa* ⁹²⁵ *sedis* annis 10, mensibus 6, diebus 10.

973. 14. [CML].

[Cod. in marg., Ciclus 25, decennovenalis incipit ind. 8.]

974. 16. [CMLII] (A. Aug.) Per loca Germaniae Galliaeque plurima terrae motus magni facti sunt.

975. 17. [CMLIII] (A. Aug.) Mogontia civitas ab Ottone rege obsessa est.

976. 18. [CMLIV] (A. Aug.) Willihelmus ⁹²⁶, filius Ottonis regis, sic: Anno dominicae incarnationis 954, indictione 12, beatae memoriae dominus Fridericus, sanctae Mogontiacensis ecclesiae archiepiscopus, 8. Kal. Novembr. obiit. Eodem vero anno ego Willihelmus, tante successionis indignus, loco ejus cum consensu cleri et populi ejusdem sanctae sedis, 16. Kal. Januar., ipsoque die pace ⁹²⁷, inter regem Ottonem et filium ejus Liudolfum facta, in loco Aranstedii, sum electus, et in die 9. Kal. Januar. Mogontiae ordinatus. Haec ait Willihelmus episcopus, filius Ottonis imperatoris.

977. [CMLV] 19. Ludolfus, filius Ottonis imperatoris, obiit.

et sepultus est in choro monasterii sancti Albani Mogontiae. *add. 2. (2?) 2.*

978. [CMLVI] 20. *Johannes* 134. *papa de regione Violata ex patre Alberico principe Romanorum successit indictione quarta decima.* Hadamarus abbas Fuldensis, qui monasterium Fulda magnifico opere construxit, obiit 8. Kal. Jun. Hatto, filius sororis suae, successit annis 11 mensibusque octo.

983 [CMLXI] 25. Otto rex anguitur in imperatorem ab Johanne papa.

985. [CMLXIII] 27. Romanus rex Gregorum multum pius et laudabilis obiit. Nicaphorus post ipsum successit.

987. [CMLXV] 29. [*Johannes* ⁹²⁸ 113. *papa.* De his papis dubitamus.]

988. [CMLXVI] 30. Eberhardus comes obiit.

990. [CMLXVIII] 32. Otto, filius ⁹²⁹ Ottonis imperatoris, a Johanne papa ante altare sancti Petri cum patre suo coronatus est. Willihelmus episcopus Mogontinus obiit 6. Non. ⁹³⁰ Mart. Hatto abbas Fuldensis successit. annis 2. Wernerus ⁹³¹ abbas ad Fuldam successit.

et sepultus est ante altare sancti Stephani in monasterio sancti Albani in Mogontia. *add. 2. (2. 2?) 2.* obiit et apud Sanctum Albanum sepelitur. 3.

[Cod. in marg., Ciclus 24. decennov. incipit ind. 12.]

991. [CMLXIX] 33. Nicaphorus rex Gregorum et senex cum timisset a filiis suis projici, voluit eunichizare eos. Tunc vero mater eorum regina, quia per nullum aliud ingenium filios liberare potuit, Johanni suasit regem occidere et imperare. Johannes itaque occulte cum funibus intravit per fenestram in palatium, et occiso rege, ita egressus est et imperavit.

992. [CMLXX]. 34. Hatto episcopus Mogontinus obiit 6. Kal. Mai. Ruobbertus episcopus successit annis 6, mensibus 9.

995. [CMLXXIII] 37. Otto imperator obiit Non. Mai, [et ⁹³² sepultus est apud Magedeburg ⁹³³.]

Romanorum 90. *regnavit Otto annis 10, mensibus 7.*

[*Stephanus* 114. *papa.*]

996. [CMLXXIV] 1.

997. [CMLXXV] 2. Ebergerus archiepiscopus Coloniensis immolavit Scottis in sempiternum monasterium sancti Martini in Colonia. Quibus primum primus abbas preerat Minnborinus ⁹³⁴ Scottus annis 12.

998. [CMLXXVI] 3. Ruobbertus episcopus Mogontinus obiit Idibus Januar. Willigisus ⁹³⁵ episcopus successit annis 34, mensibus 6.

1005. [CMLXXXI] 8. [*Stephanus* 115. *papa.*]

VARIE LECTIONES.

⁹¹⁸ bokkesberg superscr. 2. 2. ⁹¹⁹ 129. *papa* 2. ⁹²⁰ in marg. 1. fortasse ad a. 964 ⁹²¹ huc a. 967—969. scripta sunt 1. Heinricus etc. etiam 2. a. 969. habet. ⁹²² huc a. 970. scripta, postea huc relata sunt 1. ⁹²³ V. f. o. r. sic a. 974. scripta sunt 1. desunt 2. (2?) 2. ⁹²⁴ pacem ed. De cod. nihil notatum est. ⁹²⁵ huc in margine 1. *papa* CXXXIII. 2. et ita deinceps. ⁹²⁶ fil' 1. ⁹²⁷ VIII. 1? legi putarim: VI. N. ⁹²⁸ Werniborus 2. ⁹²⁹ alia manu add. 1. ⁹³⁰ maideburg 2. ⁹³¹ minnborinus 1. ⁹³² a. 1005. scripta.

1006. [CMLXXXIV] 11. Otto imperator junior obiit A
7. Idus Decembris [Roma ³²⁰].

Romanorum 91. filius secundi Otto tertius regnavit
annis 18, mensibus 2.

1007. [CMLXXXIV] 1.

1008. [CMLXXXVI] 2. Minnborinus abbas Scottor-
um monasterii sancti Martini in Colonia obiit 15.
Kal. Aug. Kilianus abbas Scottus successit an-
nis 16.

1009. [CMLXXXVII] 3. Willigisus ³³¹ archiepiscopus
Mogontinus dedicavit ecclesiam in Turnilann (119),
Wigero ³³² comite rogante. Qui Wigerus mox eandem
ecclesiam, quæ etiam Dorlon nominatur, cum
omnibus quæ in eadem marchia habuit, post obitum
suum sancto Martino et episcopo Mogontino
contradiit.

1010. [CMLXXXVIII] 4.

[Cod. in marg. Ciclus 25. decennovenalis incipit
indictione prima.]

1012. [CMXC] 6. [Marinus 116. papa.]

1020. [CMXCVIII] 14. [Agapitus 117. papa.]

1024. [MII] 18. Otto tertius imperator obiit 10.
Kalend. Februarii, sepultusque est Aquisgrani.

Romanorum 92. regnavit Henricus annis 22.

Henricus secundus die dominico 7. Idus Junii
electione populi laudatus est Mogontie in regem.
Quique ipso eodem die ab archiepiscopo Mogontino
Willigiso ante altare sancti Martini confessoris
consecrando in regem Mogontie coronatus.

1025. [MIII] 1. Kilianus abbas Scottorum sancti
Martini Colonie 19. Kal. Januar. obiit [Octavianus
118. papa]

1026. [MIV] 2. Helias Scottus post eum successit
annis 20.

1029. [MVII] 5.

[Cod. in marg. Ciclus 26. decennovenalis incipit
indictione 5.]

1031. [MIX] 7. Brun episcopus [martirizatus ³³³
est]. [Leo 119. papa.]

B 1033. [MXI] 9. Willigisus episcopus Mogontinus
obiit feria 6. 7. Kal. Mart. Ercanbaldus abbas Ful-
densis successit annis 10, mensibus 6.

1036. [MXIV] 12. Brian ³³⁴ rex Hibernie parasceve
pasche feria 6. 9. Kal. Mai manibus et mente ad
Deum intentus occiditur; (150) cui successit Don-
chad filius suus annis 51, nec quartam partem Hiber-
nie regnavit.

1039. [MXVII] 15. [Benedictus 120. papa.]

VARIE LECTIONES.

³³⁰ in marg. superscr. 1. et jacet in Roma 2 (2'?) 2''. ³³¹ hæc a. 1013. 2. a. 1012. 2''. ³³³ uniktara
2. ³³² hæc desunt 1. ³³³ hæc desunt 2. (2'?) 2''.

NOTÆ.

(149) Joh. Manr. Gudenus, Hist. Erfurt., lib. 1,
§ V, p. 18, sic explicat: « Hic multas ædes sacras
erexit, collegiatam etiam ecclesiam in majori
Dorla liberaliter fundavit, post quatuor et quod
excurrit sæcula Saltzam translata. » STRUVE.

(150) v. Ann. Inisfalenses, apud O'Connor SS.
R. Hib., II, p. 60, sqq.; Ann. quatuor magistro-
rum, ibid., III, p. 552. — Hoc loco catalogum regum
Hibernicorum exhibendum duxi, qui fol. 15
codicis scriptus est: *Hi sunt flathi (a) Hibernie,*
qui ex dimidia parte ei, id est do leth Chuinn (b),
regerunt, o Chunn cetchatach (c) co
Fland mac Mailsechnaill.

Conn Ari Cormac (d) ann. 60.

Corpi (e) mac Cormaic ann. 30.

Fiache Muiltach letan ann. 25.

Muredach Tirech ann. 4.

Euchu (f) Mugmedoin ann. 25.

Conlae Voiss (g) ann. 4.

Niall ann. 27.

Nathi (h) ann. 60.

Lagaire (i) mac Nell ann. 66.

Aillill Molt mac (j) Nathi ann. 20.

Lugad mac Lagaire ann. 25.

Murchertache mac Erca (k) ann. 20.

Tuathal Mailgarb ann. 18.

Diarmat mac Fergus ann. 20.

Fergus et Donnall da mac Muircertaig meic Erca (l)
ann. 50.

(a) i. e. imperatores, reges.

(b) i. e. dimidi Conni; v. Ann. Inisfaldenses (a. 201.)
apud O'Connor I. p. 7.

(c) i. e. Connus centum prælorum; v. l. l.

(d) Tres reges sunt. Connus, Arturus, C. macus.

(e) v. Ann. Tigernachis I. p. 48.

(f) Euchu corr. Echu cod. Lege; Eocha.

(g) Roiss cod.? uais sive uois i. e. illustris.

(h) Fulgo Dathi, sed in aliis quoque chronicis Nathi
dicatur; v. O'Connor II p. 81.

(i) cf. catalogum regum Hibernie antiquissimum; quem
ex omnibus annalibus et scriptoribus m. tricis antiquis si-
mul collatis O'Connor desumpsit I. Ep. nunc. p. LXXV,

Muredach (m) Munderg ann. 12.

Annire mac Setnai ann. 4.

C Baitan mac Muircertaig et Echoid mac Donnall
meic Murchertaig ann. 4.

Baitan (n) mac Murchada ann. 16.

Aumire (m) ann. 7.

Colmanbec (m) meic Diarmata et Ed mac Aumerzech (o)
ann. 15.

Suibni (m) mac Colmanmoir ann. 3.

Ed Slane mac Diarmata ann. 4.

Ed Alacinn mac Donnall ann. 7.

Oengus (m) mac Colmain ann. 9.

Suibni md (p) mac Fachtna ann. 7.

Donnall mac Eda ann. 35.

Conall et Cellach da mac (q) Mailcoba ann. 15.

Bladmece et Diarmat da mac (q) Eda Slane
ann. 9.

Sechnasach mac Bladmece ann. 5.

Cendfelad mac Bladmece ann. 4.

Finnachta mac Dunchada ann. 18.

Longsech mac Oengusa ann. 9.

Gongal mac Fergus ann. 7.

D Fergal mac Mæleduin ann. 12.

Fogartag mac Cernaig ann. 2.

Cinnid mac Isigalaig (r) ann. 4.

Flaithbertach mac Longsig ann. 6.

Ed mac Fergal ann. 10.

Donnall mac Murchada ann. 20.

Niall mac Fergale ann. 15.

seq. Incipit a Laogaire mac Neill,

(j) m cod. sapius.

(k) Cercca corr. ercca. « Dictus a matre M. mac Eorca »
O'Connor I. l.

(l) « i. e. Fergusius et Donaldus duo filii Muircertaig
filii Erca. » O'Connor p. LXXVII.

(m) Hic deest ap. O'Connor I. l.

(n) Differt catalogus ap. O'Connor.

(o) Alunmerech O'Con.

(p) « Suibne Meann i. e. Suibne illustris » O'Con.

(q) i. e. duo filii.

(r) Iorgaligh. O'Con.

1042. [xxx, 18. Benedictus papa, presente et audiente Heinrico imperatore, Richardo etiam abbate viro reverentissimo, sedis sancti Bonifatii, publicam cantavit missam apostolorum Philippi et Jacobi super altare et sancti Bonifatii. . . ²³⁹ in Fulda Kal. Mai.

1043. [xxx, 19. Erkanbaldus episcopus Mogontinus obiit 16. Kal. Sept.

1044. [xxx, 20. Aribio successit episcopus annis 9, mensibus 6.

1045. [xxx, 21. [Eclipsis ²³⁹ solis hora nona verno tempore.]

1046. [xxx, 22. Benedictus papa obiit 7. Idus April. Heinricus imperator obiit 2. Idus Julii, sepultusque est Bamberg ²³⁹. Johannes papa. [Johannes 121. papa.]

Romanorum 93. regnavit Cuonradus, Francus genere, annis 15.

1047. [xxx, 1.

1048. [xxx, 2.

[Cod. in marg., Ciclus 27, decennovenalis incipit indictione 9.]

1050. [xxx, 4. [Ego ²³⁹ miser Marianus in peccatis fui in hoc anno natus.]

1053. [xxx, 7. Aribio episcopus Mogontinus obiit feria 3. 8. Idus April.

1054. [xxx, 8. Sanctus Bardo successit annis 20, baculum 3. Kal. Junii die pentecostes accipiens.

1055. [xxx, 9. [Bardo ²³⁹ episcopus ab Johanne papa indictione 15. mense Januar. pallium accepit.]

1056. [xxx, 10. Maelcolum ²³⁹ (151) rex Scotiæ obiit 7. Kal. Decembr. Donchad, filius filie (152) ejus, sibi successit annis 5, mensibus 9.

1058. [xxx, 12. Propter religionem districtam disciplinamque nimiam et propter aliquos Scottos, quos secum habebat Helias Scottus abbas, qui monasterium sancti Pantalionis et sancti Martini in Colonia pariter regebat, Piligrinus Coloniensis episcopus, invidiis ²³⁹ viris instigatus, Helie ait, nisi usque dum ipse Piligrinus de curte regia revertisset, nec Helias neque alius Scottus in monasterio Pantalionis fuisset. Tunc Helias atque alii Scotti quibus episcopus dixit condixerunt: si Christus in ipsis fuit peregrinis ²³⁹ ne umquam D Fuldensi. Super cujus sepulchrum visa sunt lumina

A omnino ad Coloniam vivos venisset de curte episcopos Piligrinus. Et ita Dominus complevit; atque Helias duo monasteria regnavit.

1059. [xxx, 13. Piligrinus ²³⁹ episcopus Coloniensis obiit 8 Kal. Sept. Herimannus episcopus successit annis 19. [Brun ²³⁹ episcopus Wirzburgensis obiit.] Sanctus archiepiscopus Bardo, presenti Conrado imperatore, indictione 5, quarto die Idus Novembr., feria quoque quinta, in qua feria crisma ²³⁹ consecratur et multa etiam sancta et bona opera perficiuntur, in qua equidem dominus noster Ihesus Christus in corpus suum panem et in sanguinem suum vinum nobis sanctificavit, quique est dies honorabilior totius hebdomadæ post diem dominicam, consecravit monasterium sancti Martini, sedis Mogontiæ archiepiscopatus, immo omnium Francorum, in honore sancti Martini episcopi et confessoris, cum multis episcopis atque venerabilibus viris.

1061. [xxx, 15. Cuonradus imperator obiit 2. Idus Junii, sepultusque est Spira. Richardus abbas Fuldensis felicitis memoriæ obiit 15. Kal. Aug. Ille ²³⁹ etiam multos sanctos Scottigenæ gentis viros in commune fratrum habebat, atque caminatum et dormitorium ipsis seorsum simul et inter fratres subministrabat sicut pater. Cui successit Sigiwart abbas.

Romanorum 94. regnavit Heinricus, filius Cuonradi imperatoris, annis 17.

1062. [xxx, 1. Donchad ²³⁹ rex Scotiæ in autumno occiditur [19. ²³⁹ Kal. Sept.] a duce suo Macbethad mac Finnloech, cui ²³⁹ successit in regnum annis 17 (153).

1064. [xxx, 5. Helias Scottus abbas obiit 3. Idus Aprilis, vir prudens et religiosus, et ideo monasterium sancti Pantalionis cum suo, id est sancti Martini, sibi datum est. Ipse optimum missalem librum monachi etiam Franci, sine licentia conscriptum, in commune monachorum in monasterio sancti Pantalionis igne consumpsit, ne alius sine licentia conscriberet aut tale aliquid fecisset. Cui successit Majobus ²³⁹ Scottus, virgo patiens et sapiens, annis 18.

1065. [xxx, 4. Animchadus Scottus monachus et inclusus obiit 3. Kal. Februarii in monasterio

VARIE LECTIONES.

²³⁹ vocabulum erasum est 1. ²³⁹ alia manu add. 1. ²³⁹ in Babonis monte i. Babenberch 2. ²³⁹ alia manu add. 1. ²³⁹ hæc in marg. prope a. 1047. leguntur, desunt 2. 3. ²³⁹ hæc desunt 2. (2?) 2. ²³⁹ invidiosis 3. quorundam invidorum monachorum de monasterio S. Pantaleonis 2. ²³⁹ peregrinis 1. ²³⁹ piligrinus 1? ²³⁹ in marg. 1. a. 1057. 2. ²³⁹ lege: crisma. ²³⁹ sequentia desunt 2. ²³⁹ hæc desunt 2. ²³⁹ in marg. 1. ²³⁹ lege: qui. ²³⁹ ita 1. hic et a. 1083. — Majolus rel.

NOTÆ.

Donchad mac Donnæl ann. 18.

Ed mac Neil ann. 22.

Conchobor mac Donnchada ann. 19.

Niall mac Eda ann. 13.

Mac sechnæl ann. 13.

Ed mac Neil ann. 14.

Flann mac Moisechnaill (a).

(a) Qui a. 916. obiisse dicitur; O'Connor v. LXXXVII

(151) i. e. Malcolmus, Hibernice *Malcolaim*. De quo v. Tigernachi Ann., h. 2., l. 1, II. p. 284.

(152) quæ dicebatur Beatrix; v. ibidem, p. 288, n. 48.

(153) V. notam ad Ann. Tigernachi, ap. O'Connor II, pag. 288.

et psalmodia audita. Super quem ego Marianus Scottus 10 annis inclusus, super pedes ejus stans cotidie cantavi missas. Willihelmus monachus et presbiter conversus clericus et sapiens, districtus et religiosior omnium monachorum Fuldensium, sicut nos vidimus, Animadum rogavit ut se benediceret. Eadem vero ipsa nocte, sicut mihi incluso super Animadum confirmavit, somniavit Animadum in suo sepulchro stantem nimio fulgore candentem, et extensis sua manu se ab eo benedici. Cumque etiam fossa sepulchri mei juxta latus ejus in nocte nondum completa permaneret aperta, totam ipsam noctem mellifluo odore scilicet conduxi. Qui quis cum licentia senioris sui nomine Corceram in insola Kelta caritatem fratribus fecit, paucis vero remanentibus post alios exeuntes potumque petentibus, ipse sine licentia prebuit, et inde etiam tunc sicut primum potum seniori misit. Ideo die crastino non tantum de insola Kelta, sed de tota Hibernia ipsum senior projecit; quod humiliter complevit. Ita Tigernach³⁰¹. (154) Borcheb mihi culpabili in aliqua levi culpa pronuntiavit.

1066 [MXLIV] 5. *Benedictus papa Johannem successit*. Hic cum papatiam suam vendisset³⁰², Heinricus imperator perrexerat Romam, et pro eo Clementem constituit papam, cum ex ore sancti Petri in Simone mago emtor pariter et venditor spiritualis gratiae sunt anatemat.

[*Cod in marg.*, Ciclus 28. decennovenalis incipit indictione 13.]

1067. [MXLV] 6.

1068. [XALVI] 7. *Clemens 1...³⁰³ papa post beatum Petrum.*

1069. [MXLVII] 8. *Clemens papa obiit 7. Idus Octobris. Bopo papa, qui et Damasus, successit*. Nix in occidente in tantum ut silvas fregisset.

1070. [MXLVIII] 9. *Bobbo papa obiit. Leo papa 1... post Petrum, successit annis 6.*

* Iste est Leo ille qui novum cantum de sancto Gregorio Magno fecit. *addit 2.*

1072. [ML] 11. Rex Scottiae Macbethad Romae argentum pauperibus seminando distribuit.

1073. [MLI] 12. Sanctus Bardo episcopus Mogontinus obiit 4. Idus Junii.

1074. [MLII] 13. Liuboldus episcopus successit annis 8, mensibus 4. Ego Marianus seculum reliqui.

1075. [MLIII] 14. Aed clericus³⁰⁴ barbosus in Hibernia vir valde famosissimus et mirae religionis — ipse enim feminas et pueros more clericorum coronando³⁰⁵ tondebat, et coronas non velataque

A capita feminas conversas debere predicabat, earumque scolam et puellarum, puerorum et laicorum multam habebat — ob id de Hibernia projectus.

1076. [MLIV] 15. *Leo papa obiit 16. Kal. Mai.*

1077. [MLV] 16. *Victor papa 1... post Petrum successit annis 3.*

1078. [MLVI] 17. Herimannus episcopus Coloniae obiit in quadragesima³⁰⁶. Anno episcopus successit. Ego Marianus peregrinus factus pro regno coeleste, patriam motuavi³⁰⁷, et in Colonia 5. feria, Kal. Augusti, monachus effectus. Heinricus imperator obiit 3. Non. Octobris, sepultusque est Spira, ubi et pater ejus jacet.

Romanorum 93. regnavit Heinricus, filius Heinrici imperatoris, annis 10.

1079. [MLVII] 1. *Victor papa obiit 3. Kal. Ag. [Macfinkreg³⁰⁸ (155) occiditur in Augusto. Lulag successit et occiditur in Martio; cui Moelcol (156) successit.] — Moelcoluim (156), filius Donchred, regit Scottiam. — [Donehad³⁰⁹ (157) regnavit annis 5, hoc est a missa sancti Andreae ad eandem et insuper ad nativitatem sanctae Mariae. Inde Macfinkreg regnavit annis 17 ad eandem missam sanctae Mariae. Lulach a nativitate sanctae Mariae ad missam sancti Patricii in mense Martio regnavit. Inde Moelcoluim regnavit annis 20 usque ad missam sancti Patricii.]*

1080. [MLVIII] 2. *Stephanus papa 1... successit*. Badæbrunna civitas cum duobus monasteriis, id est episcopatus et monachorum, feria 6. ante palmas igne consumitur. In monasterio autem monachorum erat Paternus nomine monachus Scottus, multisque annis inclusus, qui etiam combustionem prenuntiabat, ambiens martirium pro nullo foris exivit, sed in sua clausola combustus per ignem pertransivit in refrigerium. De cujus etiam sepulchro quaedam bona narrantur. Ipsi vero statim diebus, feria 2. post octavas paschae, exiens de Colonia causa claudendi cum abbate Fuldense ad Fuldam, super mattam in clausola ipsius, ubi supra eandem mattam combustus et passus est, ego oravi. — Stephanus papa obiit 4. Kal. April. *Nicolaus papa.* — Ecbertus abbas Fuldensis, feria tertia, hora septima, 15. Kal. Decembris obiit. Sigfridus successit in nativitate Domini anno 1.

D 1081. [MLIX] 3. Ego Marianus indignus cum Sigfrido abbate Fuldensi juxta corpus sancti Kiliani martiris Wirzibure consecratus ad presbiteratum, sabbato medie quadragesimae³¹⁰, 3. Idus Martii, et feria 6. post ascensionem Domini, pridie Idus Maii, inclusus in Fulda per annos 10. Liuboldus episcopus

VARIE LECTIONES.

³⁰¹ ita 1. ³⁰² emisset 2. ³⁰³ 143. suo ordine pergens 2. ³⁰⁴ Aclericus 5. ³⁰⁵ do 1. ³⁰⁶ quadragesime anno 1. ³⁰⁷ i. e. mutuavi. ³⁰⁸ haec in marg. 1. desunt 2. (2?) 2. ³⁰⁹ sequentia in marg. inf. ³¹⁰ quadragesimae 1.

NOTE.

(154) Fortasse Tigernachus ille rerum Hibernicarum scriptor, quem Mariani temporibus vixisse constat; cf. O'Connor SS. I, Prolegomena, p. CLXXIII.

(155) v. ann. 1062.

(156) i. e. Malcolm.

(157) v. ann. 1056, 1062, et carmen de regibus Scottiae apud O'Connor I, Proleg. 1, p. CLXX.

Mogontinus obiit feria 3. 7. Idus Decembris; cui A Sigfridus successit.

1082. [MLX] 4. Sigfridus Fuldensis abbas dominico die natalis Domini de Fulda ad regiam curtem exiens, baculum Mogontini archiepiscopatus feria sexta in epiphania accepit, papæ etiam tunc Nicolai legato Alexandro, qui non longe postea papa effectus est, hoc idem in curte regia annuente. Witatus decanus Fuldensis post eum in Fulda abbas successit ann. 10. Nicolaus papa obiit. Alexander papa 1... successit annis 10.

1083. [MLXI] 5. Majobus abbas Scottorum Colonia obiit.*

[* Foillanus post eum successit. addunt 2. 2°. 2°.]

1085. [MLXIII] 7.*

[* Ciclus solaris et decennovennalis simul incipiunt. add. 2. (2°. 2° 7°)]

1086. [MLXIV] 8. Ciclus magnus paschalis (tertio⁸¹¹) incipit indictione secunda. Multi divites et pauperes cum Mogontino archiepiscopo, Trajaciensi episcopo, Rambergensi episcopo et Radishonensi episcopo, post transitum sancti Martini, Hierusalem plus 7 milibus perrexerunt. Ubi vero episcopi sedebant, dorsalia pallia pendebant, scutellas et vasa aurea et argentea habebant; ex quibus gloriose comidebant pariter et bibebant.

1087. [MLXV] 9. Arabitæ vero fama pecunie congregati, multosque predictorum in parasceve occidentes (Mart. 25), cum non sustinuerunt, in quodam⁸¹² castellum vacuum Carvasalim nomine nostri fugerunt; quod claudentes, lapidibus et fustibus defenderunt se contra jacula Arabitarum querentium cunctam pecuniam eorum vel vitam pariter et pecuniam. Tunc unus bonus miles nullo modo prohibitus a sepulchro Domini, nudus foris exivit. Arabitæ vero eum statim extendentes in modum crucis sopinum, manibus ipsi et pedibus translixis in terram clavibus supertectum ventris intra duo latera, et cooperta viscerum ab imo ventris usque guttur super faciem ejus projicientes, scrutaverunt, qualiter humana viscera habentur; deinde eum membratim dividentes, dux ipsorum primum lapidem super eum et unusquisque post illum projecit. Tunc nostris omnibus de castello intuentibus, dixerant: Vos ita eritis, si totam pecuniam nobis non

traderitis. Cum autem nostri promiserunt dare totam suam pecuniam nisi victum, usque ad christianos ducem Arabitarum cum viris 16 totidemque gladiis intromiserunt. Qui cum vidisset episcopos gloriosos cum multis militibus, et dorsalia pallia penitentia et cetera, sicut consuetudinis est paganorum reos tenere, extendit corrigiam circa collum Bambergensis episcopi, quasi domini nostrorum magnitudine et pulchritudine corporis ejus, et ait: Tu et ista tua omnia mea erunt. Episcopus vero per interpretem ait: Quid mihi facies? Et ille dixit: Istum pulchrum sanguinem gutturis tui sugam, et suspendam te sicut unum canem ante castellum. Tunc episcopus, prehensio capite ejus, uno colapho⁸¹³ percutiens ducem in terram; omnes alii ligati sunt. Qui vero foras

Berant audientes ista, irruerunt supra castellum. Sed isti ligati supra murum sub gladiis suis contra jacula suorum suppositi, rogarunt filios et amicos suos, qui ceteros prohibuerunt. Inde bellum inter latrones actum est, cum multi eorum elegerunt pecuniam, multi patres et amicos suos. Feria vero 2 post pascha (Mart. 28) rogantes eum alii qui evaserunt, venit dux de Ramula cum multa manu, et fugans Arabitas, accepit quingentos bisantios aureos [id⁸¹⁴ est denarios magnos], captivumque ducem Arabitarum, inimicum multo tempore regis Sarraconorum; et duxit christianos Hierusalem, et inde ad navem. Dominus autem vento prospero portans eos usque ad christianos; nec duo milia de septem milibus reversi sunt. — Nial⁸¹⁵ mac Eochoda (158) rex Ulad obiit Id. Novembris. — Grifri rex Britannorum obiit in autumno. — Donnchad (159), filius Briain, rex de Hibernia atque Echmarcach (160) rex Innarenn⁸¹⁶, viri inter suos non ignobiles, Romam venientes obierunt.

1088. [MLXVI] 10. Donnchad⁸¹⁷ oa Mathgamna ri Ulad (161) in templo Bennchuir (162) verno tempore occiditur. Domnall oa Loigsig ri Arad (163) iceneol eoegen. ifeltigernæg cluana ejus occisus. Hetbartus rex Anglorum plus 30 annis regnavit, obiit in natale Domini.

1089. [MLXVII] 11. Araldus sibi successit. Araldus autem, qui et Arbach vocabatur⁸¹⁸, rex Nordmannorum, minus mille navibus venit mense Septembri, Anglicam terram regnaturus. Qui Eburaci in autumno plus quam mille laicorum centosque presbi-

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹¹ deest 1? ⁸¹² quotam 1. ⁸¹³ colopho 1. ⁸¹⁴ superscriptum 1. ⁸¹⁵ hac desunt 2. ut reliqua quæ ad reges Hibernicos spectant. ⁸¹⁶ inarenn 1. quod nescio an recte explicarim. ⁸¹⁷ Haraldus Harlager autem 2. Harmuch autem 2°. Harwich Sig. ⁸¹⁸ i. e. aciebus.

NOTÆ.

(158) I. e. Niallus filius Eochodi rex Ultoniæ, et quo cf. Ann. quatuor magistr., a. 1062; Ann. Ultonienses a. 1063.

(159) De quo v. a. 1036 (1014). Hujus peregrinationis Tigernachi alique Hibernici Annales a. 1031 mentionem faciunt.

(160) Eachmarcach rex alienigenarum in Ann. Tigernachi a. 1052 nominatur. Hoc anno obiisse di-

citur, Ann. Ulton. IV. p. 342.

(161) I. e. rex Ultoniæ; v. Ann. quatuor magistr. III. p. 624.

(162) Bennchuir l. l. dicitur, Benncoir in Ann. Ulton. h. a.

(163) I. e. Donaldus O'Loi' (n) gsig rex (Dal) aradix. v. Ann. Tigernachi, Ann. quat. mag. et Ulton. h. a.

terorum bello occidit de Anglis. Araldus vero rex Anglorum cum septem acibus ⁸⁶⁹ belli statim pervenit, et cum Araldum imparatum absque loriceis et ceteris ejusdem rei invenisset, bello occidit, mense Octobr. Willihelmus vero, qui et Bastart, cum Francis intrant interim Anglos; qui cum statim bello occidisset Araldum regem Anglorum, regit Anglos. [Hoc ⁸⁷⁰ anno cometæ stella visa est.]

1690. [MLXVIII] 12. Duo papæ in Roma, id est episcopus Parmensis, qui expulsus, et Lucensis, qui papa effectus. — Murchad Scelath guerr (164) oa Briaren occiditur mense Sept.

1691. [MLXIX] 13. Murchad oa Moelnambo oa Briaren obiit verno tempore (165). — Ego miser Marianus, jussione episcopi Mogontini et abbatis Fuldensis, feria 6 ante palmas, 3 Non. Aprilis (Apr. 3), post annos 10 mex inclusionis solutus, de clausola in Fulda ad Mogontiam conductus. Dedicatio capelle clausolæ monasterii sancti Martini in Mogontia in honore sancti Bartholomei apostoli 6 Idus Julii, feria 6 (Jul. 10), sanctorum septem fratrum in festivitate. In qua clausola eodem die ego Mariannus pro peccatis meis secundo includor. Consecratio novi monasterii sanctæ Mariæ in Mogontia. 9. Kal. Decembris (Nov. 23), feria secunda, die sancti Clementis.

1692. [MLXX] 14. Scottis et Francis vastantibus Anglos, disperguntur et fame moriuntur carnemque humanam manducare et ad hoc homines occidere condire coguntur atque suspendere.

1693. [MLXXI] 15. Unus clericorum, Carolus nomine, more Simonis magi ⁸⁷¹, qui donum spirituale pro precio rogavit ab apostolis, a rege Heinrico comparavit episcopatum civitatis Constantiæ. Qui in conventiculo episcoporum et abbatum in monasterio sancti Martini Mogontia, in assumptione sanctæ Mariæ facto (Aug. 15), a Sigfrido archiepiscopo Mogontino coram rege Heinrico culpatus, quia per ostium Domini ⁸⁷² non intravit, absque baculo a conventiculo exivit; deinde post annum non vixit.

1694. [MLXXII] 16. Diarmait (166) rex Lagen. 8. Idus Febr. feria secunda occisus Cuulad (167) oa Flathræ feria sexta 4. Idus Febr. occiditur. — Sigfridus episcopus Mogontinus 5. Idus Sept. (Sept. 9), die dominico, quasi causa orationis in Galitiam ad Sanctum Jacobum perrexit. Cum autem monasterium monachorum quod est Cluaneca dominico die ante missam sancti Michaelis (Sept. 23) esset, intrans claustrum respuit seculum. Sed dum mercenarii Mogontinorum episcopatum comparare vellent precio, Sigfridus in obedientia ⁸⁷³ sancti Benedicti,

quam abbati deberet, violenter compulsus, Mogontiam 8. Idus Decembris rediit.

1695. [MLXXIII] 17. In hoc anno omnia juxta cursum solis et lunæ habentur sicut in anno 15. Tiberii, in quo baptizatus est Dominus, id est dies baptismatis 8. Idus Januarii, epiphaniæ die dominico, et crastino die feria 2. initium jejunii Domini; 15. Kal. Martii, in die 40. sui jejunii, 6. feria, victoria ejus de d'abolo superato in gula et vana gloria atque avaritia, in quibus diabolus primum Adam in eadem feria prostravit. A baptismate itaque Domini in anno 15. Tiberii hocusque duo magni cicli, hoc est mille sexaginta quatuor anni. — Conchobor (168) oa Maelsechnell rex Midi 9. Kal. April. dominico d' palmarum occiditur. — Alexander papa obiit dominico die, 11. Kal. Mai. Ildibrandus Romanus archidiaconus successit.

1696. [MLXXIV] 18. Papa predictus decrevit precepto Petri apostoli et sancti Clementis, ut supra, et canonibus patrum per bannum Dei, Petri et Pauli et suum, synodali judicio multorum episcoporum, et contradicens interdixit presbiteris, diaconibus omnibusque clericis, uxores habere et omnino cum feminis habitare, nisi cum eis quas regula vel Nicæna synodus concessit. Decrevit quoque ut sub sententia sancti Petri cum Simone damnaretur non solum emptor et venditor cujusque consecrationis officii ecclesiastici, id est episcopatus, presbiteratus, diaconatus, preposituræ, decanatiæ, ecclesiæ vel decimationis, sed socius transgressoris. Dominus enim dixit: *Gratis accepistis, gratis date.* Unde de predicta synodo legati papæ missi ad Heinricum regem Romanorum, id est duo episcopi cum regina, regis ejusdem matre, ut et universali synodo coram rege, communi omnium episcoporum interdictu, feminas separarent a clericis, et maxime a presbiteris; noherunt esse in pascha cum rege in civitate Bamberg (Apr. 20), nec [no Ed. Patr.] cibum vel societatem Hermannii ejusdem civitatis episcopi, qui olim comparavit episcopatum et servivit regi in hoc pascha, haberent. — [Dunatus ⁸⁷⁴, episcopus Dulin ⁸⁷⁵ (169) obiit Idus Mai.]

1697. [MLXXV] 19. Cum quidam ⁸⁷⁶ clerici sub sententia interdicti apostolici libentius esse valuerunt, quam feminas et uxores carere, ut vel per alios castigarentur, decrevit papa synodica legatione etiam hoc anno, ut predicto anno nullus christianus audiret m'ssam conjugati presbiteri. — 17. Kal. Aug. obiit Widradus abbas Fuldensis.

* Ruozelinus post eum successit. addunt 2. 2*.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶⁹ in marg. 1. ⁸⁷⁰ glossa in 1: Psal. in te, Domine, speravi. Symon autem magnus in Samaria, ubi credidit et baptizatus fuit, hanc comparationem ab apostolis voluit. ⁸⁷¹ dum 1. ⁸⁷² obidientia 1. ⁸⁷³ in marg. 1. ⁸⁷⁴ vel tulini? 1. ⁸⁷⁵ quidem 1.

NOTÆ.

(164) Epitheton est, quod vertitur « scuti brevis; » v. Ann. quat. mag. III, p. 628.
(165) V. Ann. laud. a. 1070, ubi filius Diarmittii filii Malnambi dicitur.
(166) V. Ann. Tigernachi, p. 308, quat. mag.,

p. 633.

(167) V. ibid., p. 635.

(168) V. Ann. laud., h. a.

(169) i. e. Dunanus archiepiscopus Dubliniæ.

1098. [MLXXVI] 20. In ⁷⁷⁶ hoc anno dominica pas-
sio secundum cursum solis et lunæ tertio habetur,
hoc est a passione Christi duo magni cieli, id est
1064 anni.

Octoginta ⁷⁷⁷ ducenti necnon milia quinque
Constant omnes anni tempus usque hoc Adam.
Multum (170) ob excerptis legimus barbaricos
Reges justificandos gestaque turbida egenos:

^{partum}
Collige litteram anteriorem, volvito summam,
Existat numeratus auctor; intra require,

^{ac. librum}
Rectus omnes me tulit in novum ordine laudis.

1099. [MLXXVII] 21. In concilio 24 episcoporum,
abbatum multorumque clericorum, Vurmata ⁷⁷⁸
mense Martii factio (171), presente Heinricho rege,
decretum est ut bannum Illibrandi ⁷⁷⁹ papæ nullus
curaret, nec papa esset. Papa vero regem cum suis
in quadragesima tribus excommunicavit causis, ob
infamiam peccatorum suorum, et unitatem suam
cum simoniaciis, et hanc scisuram ecclesie inter
papam et alios. Inde causa quasi justa primates re-
gni quasi excommunicato ⁷⁸⁰ contradicunt regi, tem-
ptantes eum projicere regno. — [Bilis ⁷⁸¹, mil. i. m.
Boponis et Gotobaldi frater, Wirzburg sancti Ki-
liani canonicus ⁷⁸², moribus et etate et cantatione
laudabilis, in choro multum utilis, dum Decem. r.
mense jacuit mortuus clamans et gemens de terrori-
bus et inationibus et calumnis presentis diaboli, ob
suam cantationem misserabiliter laboravit; non
enim vacua vociferatione falsaque litterarum multa-
rum adjectione ⁷⁸³ super unam litteram vel pulchri-
tudine soni, sed corde trito per intenta verba pla-
catus Deus. Quod igitur quasi angelus. . . . ⁷⁸⁴
pulchre semper in choro cantavit, moriturus a dia-
bolo carpitus acriter ⁷⁸⁵ audivit.]

1100. [MLXXVIII] 22. Heinrichus ergo rex et Illibrandus
papa convenientes mense Martio (172) in Longo-
gardia, rex a papa solutionem banni, papa vero
sedem apostolicam a rege accepit. Convenientes autem
Suavi et Saxones et Walp dux Boariorum, epis-
copi septem de Saxonibus et alii sex, Pataviensis,
Salsabogiensis, Wirzburgiensis, Vurmatiensis et
Mogontiensis episcopi, juxta Bamberg [in marg. For-
kem.] dominica tertia (173) quadragesimæ, Rodulfum

A duces Saxonum super se constituunt, et dominica
mediæ quadragesimæ (Mart. 26). Mogontia ungunt
in regem, viasque Alpi montis contra Heinrichum n. u-
nunt. Hæc cum cognovit Heinrichus, per Aquileiam
Radisbonam post pacha pervenit, et ad Rodulfum in
Suaviam contra se certare temptantem festinavit.
Cum vero Rodulfus fugit, Heinrichus Suaviam preda-
vit. Convenientes quoque circa Renum inter Mogon-
tiam et Wormatiam mense Aug. pugnare prohibiti.
Conventione quoque in eodem loco facta in Kal. Nov.
(Nov. 1.), Rodulfus Heinricho oviam non venit ⁷⁸⁶.
Heinricus Suaviam ⁷⁸⁷ predavit et castella per bie-
mem fregit.

1101. [MLXXIX] 23. Gregorius ⁷⁸⁸ (174) papa, qui et
Illibrandus episcopus, servus ⁷⁸⁹ servorum Dei, per
totum Italicum regnum et Teutonicorum ⁷⁹⁰, debitam
sancto Petro obedientiam exhibentibus apostolicam
benedictionem. Si qui sunt presbiteri vel diaconi vel
subdiaconi, qui jaceant in crimine fornicationis, inter-
dicimus eis ex parte omnipotentis Dei et auctoritate
sancti Petri introitum ecclesie, usque dum peniteant
et emendent. Si qui vero in peccato suo perseverare
maluerint, nullus vestrum officium eorum auscultare
presumat, quia benedictio illius veritur in maledi-
ctionem, et oratio in peccatum, testante Domino per
prophetam, « Maledicam, inquit, benedictionibus ve-
stris. » Heinrichus rex in pentecosten Mogontia deponit
Illibrandum papam (an. 1080, Mai 31), et Vug-
bertum Ravennæ episcopum in nativitate Johannis
(Jun. 24) baptistæ Pressea ⁷⁹¹ (175) episcopatu pro
eo facit papam. Rodulfum quoque regem Saxonum
occi. it bello Mersburc, ubi et sepultus Idus Octobr.
Mogontia cum muris Kal. Decembr. terre motu ita
concussa, ut in monasterio sancti Victoris quasi di-
medio miliario a Mogontia mortuum terra sursum
cum feretro proiceret.

1103. [MLXXXI] 25. Heinrichus rex a pentecosten
diebus quadragesima Romam contra Illibrandum
papam expugnat (Mai. 25 Jun.), non intrare petivit
⁷⁹². Mogontia civitas intra octavas pentecosten ex
parte majore et monasterium episcopale aliaque tria
monasteria igne consumta (Aug.). Suedi in autumnum
Cuonradi fratrem Herimannum, Heinrichi de Lacha
⁷⁹³ fratris filium, pro Rodulfo faciunt regem, et in
nativitate Domini in Saxonia ungitur in regem.

VARIE LECTIONES.

⁷⁷⁶ Marianus hæc adjectic antequam a. 1096. (1074.) sqq. historiam scripsit, hisque chronicon primum
finisse videtur. ⁷⁷⁷ Ab Adam usque hunc annum sunt annorum milia quinque et insuper ducenti
octoginta 2 2". Reliqua desunt. ⁷⁷⁸ Vurmata 1. et infra. ⁷⁷⁹ illibrani 1. ⁷⁸⁰ exconicacato 1. ⁷⁸¹ in
magine 1. desunt reli. ⁷⁸² canonze 1. ? ⁷⁸³ i. e. adjectione. ⁷⁸⁴ legi nequit 1. ⁷⁸⁵ non plane constant.
carpit acrit esse videntur. ⁷⁸⁶ cod. 2. apogr. Vrat. addit: Anno Coloniensis episcopus obiit. ⁷⁸⁷ pav. am 1.
⁷⁸⁸ Gregorius — vestris in codd. 2. (2' ?) 2". a. 1097 (1075). post presbiteri leguntur, et certe ad hunc vel
ad a. 1074. pertinent; cf. n. 54. ⁷⁸⁹ deest 1. ⁷⁹⁰ teutonorum 1. ⁷⁹¹ preslea 2. ⁷⁹² lege: potuit.
⁷⁹³ Lacha 1.

NOTÆ.

(170) De hoc loco v. præfationem, p. 484,
n. 49.

(171) Januarii, a. 1076; v. Legg, II. p. 68.

(172) Januar. a 1077.

(173) i. e., Mart. 12, rectius Mart. 13.

(174) v. Mansi, XA, p. 433 ex Gerhohi Reicher-
spersensis expositione Psalmorum. Refert hæc ad
a. 1074.

(175) i. e. Brixia.

1103. [MLXXXI] 26. Prima paschalis lunæ 4 Non. Aprilis toto orbi apparuit, cum 2 Non. Aprilis esso deberet. Multa ⁹⁹⁹ homicidia et predationes inter

Heinricum regem et Hilibrandum papam, ita ut in nocte palmarum multi sunt occisi ⁹⁹⁹ (Apr. 17).

CONTINUATIO PRIMA.

Ex codicē Romano.

1105. [MLXXXIII] (A. Wirzb.) Roma capta est a Heinricho rege, et pestilentia magna facta est.

1106. [MLXXXIV] Heinrichus imperator de Italia revertitur, et Augusta ab eo obsidetur et capitur. Sigefridus archiepiscopus obiit.

1107. [MLXXXV] Heinrichus imperator Saxoniam vastat. Synodus Moguntiae apud Sanctum Albanum habetur. Meginhardus Werzeburgensis episcopus constituitur. Obierunt Gregorius papa, qui et Hilibrant, Dietmarus Wormatiensis episcopus, Hermannus palatinus comes.

1108. [MLXXXVI] Bellum juxta Bleiheselt committitur 3 Idus Aug. Hermannus nomen regis deposuit et ipse mox perit. Werzeburg a Saxonibus capta est et mox ab imperatore recepta.

[1109. [MLXXXVII] Bertha imperatrix obiit.

1110. [MLXXXVIII] Wezel Moguntinus archiepiscopus et Meginhard Werzeburgensis episcopus obierunt. Buggo episcopus Halberstatensis Gozlariae occiditur. Bellum juxta Glicho castellum in Turingia juxta Erphesfurt situm inter imperatorem Heinrichum ⁹⁹⁹ et Eggibertum marchionem in vigilia Domini die dominica, in quo Burchardus Lezanæ episcopus occisus est. Obierunt episcopi Sigewinus Coloniensis, Otto Radisponensis. Constituuntur episcopi Roothardus Mogontiensis, Hermannus Coloniensis, Emehardus Werzeburgensis.

1112. ⁹⁹⁷ [MXC] Imperator Italiam petit. Obierunt Huozmannus episcopus Spirensis, Hermannus

Metensis, Liudolfus dux et Berhtolfus dux, filius Rudolfi. Eggibertus marchio occisus est. Adelbero episcopus Wirzeburgensis obiit.

1113. ⁹⁹⁹ [MCCI] Mathildis de Longobardia imperatori rebellat.

1115. [MCCIII] Fratzlaus dux Boemiae in venatu repente de equo cadens, subitanea morte discessit.

1117. [MCCV] Ladizlaus rex Pannoniae vir pie memoriae, item Liupoldus marchio et Heinrichus palatinus comes obierunt.

1123. [MCCI] Conradus, filius imperatoris, in Longobardia veneno perit. Obierunt archiepiscopi Engelbertus Trevirensis et Liemarus Premensis.

1124. [MCCII].

[Cod. in marg. : Ciclus decennovennalis indictione 10. incipit.]

1126. [MCCVI] Heinrichus ⁹⁹⁹ rex a patre suo propter excommunicationem recedens, catholicorum suscepit patrocinium.

1127. [MCCVII] Heinrichus rex et Mogontinus archiepiscopus R. (176), imperatore tenente Mogontiam, usque ad castellum cum exercitu venerunt, et frustrati abierunt. Nourinberg capitur. Pater a filio Radispon mirabiliter superatur.

1128. [MCCVIII] Crux, lancea, corona et cetera regni insignia filio coram principibus regni traduntur.

1133. [MCCXXXIII] In ⁹⁹⁹ hoc anno 4 Non. Aug. hora d'ei quasi nona eclipsis solis facta est tanta, ut stellae videri possent in celo.

CONTINUATIO SECUNDA.

Ex codice Lond.

1103. [MLXXXIII] 27. Heinrichus urbem Romae infre-

D ad obitum suum deguit. Heinrichus vero ⁹⁹⁹ in Teutonicam patriam rediit.

1106. [MLXXXIV] 28. Hildebrandus ⁹⁹⁹ obiit (177).

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁹ reliqua desunt 2. ⁹⁹⁹ Eadem manu statim additum est in inferiori fol. 166 parte : Obiit Mariannus inclausus; postea linea ducta, anni scripti et brevis continuatio addita est. ⁹⁹⁹ Heinric' cod. ⁹⁹⁷ 1111. corr. 1112. cod. ⁹⁹⁹ 1112. corr. 1113. cod. ⁹⁹⁹ reliqua alia correa manu scripta sunt. ⁹⁹⁹ hac alia manu addita sunt. Numeri usque ad a. 1335 (1315.) scripti in ultimis codicis foliis leguntur. ⁹⁹⁹ wibbertum c. ⁹⁹⁹ rex Flor. ⁹⁹⁹ H. papa apogr. Vrat.

NOTÆ.

(176) Roothardus.

(177) a. 1085.

Florentius ita : Apostolicus papa Hildebrandus in A extremis suis ad se vocavit unum de 12 cardinalibus, quem diligebat multum, et confessus est omnipotenti Deo et sancto Petro et toti ecclesie, valde se peccasse in pastoralis cura, quæ ei ad regendum erat commissa, suadenteque diabolo contra genus humanum odium et iram incitasse. Postea vero sententiam, quæ in orbe terrarum effusa est, pro augmento christianitatis se cepisse dicebat. Tunc demum misit predictum confessorem suum ad imperatorem et ad totam ecclesiam, ut optarent illi indulgentiam, quia finem vitæ suæ aspicebat, et tacito induebat se angelicam vestem, et dimisit ac dissolvit vincula bannorum omniumque suorum imperatori et omni populo christiano, vivis et defunctis, clericis ac laicis, et iussit eos abire de domo Theoderici, et amicos Henrici ascendere, teste Moguntino archiepiscopo, nec multo post obiit. — *Hæc in primo codicis 2. folio ita leguntur* : Volumus vos scire, qui ecclesiastica curæ solliciti estis, quod apostolicus Hiltebrandus nunc in extremis suis ad se vocavit unum de 12 cardinalibus, quem multum diligebat præ ceteris, et confessus est omnipotenti Domino et sancto Petro ac toti ecclesie valde se peccasse in pastoralis cura, quæ ei ad regendum erat commissa. Suadente diabolo contra humanum genus odium et iram incitasse. Postea vero sententiam, quæ in orbem terrarum effusa est, pro augmento christianitatis cepisse dicebat. Tunc demum misit predictum confessorem suum ad imperatorem et ad totam ecclesiam, ut optarent illi indulgentiam, quia finem vitæ suæ aspicebat. Et tam cito induebat se angelicam vestem, et dimisit ac dissolvit vincula bannorum omnium suorum imperatori et omni populo christiano et defunctis clericis ac laicis, et iussit suos abire de domo Theoderici, et amicos Henrici ascendere. Teste Moguntino archiepiscopo. *Hæc etiam in codice Gemblacensi exitibus videntur, ex quo ea recepit Sigebertus* (178).

1107. [MLXXXV] (178) 29. Henricus⁸⁹³ Saxones bello vicit, patriam obtinuit, eosque sibi jurare et obsequi coegit; sed postquam exercitum dimisit, Saxones occulte ceperunt congregari adversus imperatorem Henricum⁸⁹³, dolo volentes eum occidere. Ille autem, dolo comperto, declinavit insidias eorum, egrediendo de illa provincia.

1108. [MLXXXVI] 30. Henricus⁸⁹³ juxta Wirzburgum Suevis et Saxonibus bello congressus et quorundam suorum perfidorum, in ipso conflictu se ad hostem⁸⁹⁷ convergentium, presidio desertus, a quodam etiam collateralis suo in vertice ense percussus, dedit se cum paucis in fugam. Hostes vero insecuti usque ad urbem predictam, ceperunt eam, et episcopum Alberonem a⁸⁹⁸ Henrico ob perfidiam expulsam ibidem restituerunt, expulso Mainardo⁸⁹⁹ episcopo ibidem a⁸⁹⁸ Henrico constituto. Paulo post Henricus eandem urbem congregato exercitu obsedit et cepit, episcopoque Alberoni, quia suus erat patruus, concessit, ut remaneret sibi fidelis et episcopus urbis. Illo autem nolente Henrico subesse, Henricus, quia nimium pius erat, liberum illum permisit abire. — Wilhelmus rex Anglorum⁹¹⁰ fecit describi omnes totius Angliæ possessiones in agris, in hominibus, in animalibus omnibus, in omnibus mansionibus a majori usque ad minimam⁹¹¹ et in omni censu, qui ex omnium terris posset reddi; et vexata est terra multis cladibus inde procedentibus.

1109. [MLXXXVII] 31. Wilhelmus rex Anglorum obiit 5. Idus Septembris; Wilhelmus, filius ejus, unctusque C est⁹¹² in regem 4 Non. Octobris⁹¹³.

EX FLORENTII WIGORNIENSIS HISTORIA.

1113. [MLXXXIX] 35. Erant duo, ut in Anglia ferebatur, qui dicebantur Romani pontifices, a se

invicem discordantes et ecclesiam Dei inter se divisam post se trahentes : Urbanus scilicet, qui prius

VARIE LECTIONES.

⁸⁹³ H. rex Fl. ⁸⁹³ imperatorem. Henricus 2. ⁸⁹³ H. rex Fl. ⁸⁹⁷ hostes Fl. apogr. Vr. e corr. ⁸⁹⁸ ab Fl. ⁸⁹⁹ menandro Fl. ⁹¹⁰ deest Fl. qui hæc aliter expressit; et reliqua omisit. ⁹¹¹ deest apogr. Vr. ⁹¹² deest apogr. Vr. ⁹¹³ anni scripti sunt usque ad 1122 (1099).

NOTÆ.

(178) Cf. Hirsch., De Vita Sigiberti, p. 159 — 143. Bethmann SS., VI, p. 365. — Hoc loco adjiciam brevem narrationem, primum a Mabillonio (Ann. B. med., V, p. 214), post a me ex codice Laudunensi descriptam (Arch. VII, p. 220) : Episcopus Augustinudunensis (Agano) post biennium rediens ab Hierosolymis interfuit depositioni domini pape Gregorii, et asserit, ante octo dies diem et horam obitus predictasse, nec omnino leculo decubuisse, sed ipso die sui transitus ecclesiam adiit, allocutusque publice cum clero populum totius Salernæ urbis, primo de credulitate corporis et sanguinis Domini nostri, deinde de intentione totius sui operis, inposita sibi stola, absoluit cunctos quoscunque modo a se anathematizatos, ac post incedens genibus et manibus, altare adiit, viaticum corporis et sanguinis Domini inde sumens, sique domum reversus, hora qua prelixerat obitui, predicto pontifici superinponens locum suæ sepulture officium, etiam divisionem modice quam habebat substantiæ. — Denique etiam

D quæ in codice Udalticeo, n. CLXVI leguntur addenda sunt : *Pia memoria dominus Gregorius papa septimus cum apud Salernum infirmitate, qua mox obiit, egrotare capisset, astiterunt ei cardinales Romani aliarumque civitatum episcopi, viri religiosi, sciscitantes ab eo, quem sibi in episcopatu subrogari vellet illis indicare dignaretur. At ille secum pauca cogitans, tandem illis hæc verba dedit : « Quicumque horum trium habere possitis, videlicet Lucensem episcopum vel Hostiensem vel Lugdunensem, hunc in episcopum eligit. » Item de excommunicatis requisitus, respondit : « Præter Henricum regem dictum et Wigbertum Ravennatem archiepiscopum et alias principales personas quæ consilio vel auxilio farent impietati vel nequitie illorum, omnes in vice apostolorum Petri et Pauli absolvo et benedico, et quicumque me hanc potestatem habere credit indubitanter. » Hæc autem ultima ejus verba fuerunt : « Dilixi iusticiam et odii iniquitatem, propterea morior in exilio. »*

fueraſſet vocatus Odo, episcopus Hoſtiensis; et Clemens, A qui Wibertus appellatus fuerat, archiepiscopus Ravennensis. Quæ res, ut de aliis mundi partibus ſileamus, per plures annos eccleſiam Angliæ in tantum occupavit, ut ex quo Grægo ius, qui et Hildebrandus, defunctus fuit, nulli loco pape usque ad hoc tempus ſubdi vel obedire voluerit. Urbanum pro vicario beati Petri Italia Galliaque jam receperat.....

1118. [Mxcvi] 40..... Urbanus papa venit in Galliam, et apud Clarum montem quadragesimali tempore ſynodo celebrata, ad Turcas, Saracenos, Turcopolos aliosque paganos debellandos, Hierusalem proficiſci hortatus est christianos. Cujus hortatu mox in ipsa ſynodo comes Sancti Egidii Raimundus, et cum eo multi alii cruce Christi ſignati, peregrinationem ſe pro Deo ſubituros et quod ſuſceperat peracturos ſpoperunt. Quibus auditis, de Italia, Germania, Gallia, Anglia, cæteri christiani a leandem protectionem certatim ſe paravere. Quorum duces et primates exiſtere Podienſis episcopus Aimerus, Hoſtiensis episcopus cum aliis episcopis quam pluribus, Petrus monachus, Hugo Magnus, Philippi regis Francorum germanus, dux Lothariſis Godefridus, Carnotensis, comes Sthephanus, Norda: a norum comes Robertus, Flandrenſis comes Robertus, duo germani Godefridi ducis comes Eustachius Bononiensis et Baldwinus, prædictus comes Reimundus, Boemundus, Roberti Guiscardii filius....

1120. [Mxcviii] 42.... Antiochia civitas a christianis 5. Nonas Junii, feria quarta, capta est. In qua paucis diebus tranſactis lancea, qua mundi Salvator in crucis patibulo pendens vulneratus fuit, Andrea apostolo ſanctorum miſſiſſimo revelante, in eccleſia ſancti Petri apostoli inventa est. Cujus inventione christiani animati. 4 Kal. Julii, feria ſecunda, ſecum illam deferentes, de civitate exierunt, et cum paganis prælio commiſſo, Curbaranum, principem militiæ ſoldani Perſiæ, et Turcos, Arabes, Saracenos, Publicanos, Azimatos, Perſas, Agulanos et alias multas gentes in ore gladii fugantes, multis milibus ex eis occiſis, Dei virtute plenam victoriam habuerunt. Splendor inſolitus per totam fere noctem 5 Kal. Octobris emicuit.... Rogerus dux Apuliæ, adunato grandi exercitu, Capuanam civitatem a ſua ditione reſilientem obſedit. Urbanus papa, comitante ſecum Dorobernensi archiepiscopo Anſelmo, ut illi mandarat, ad concilium quod apud Barum Kal. Octobris celebrari conſtituit, proſciſcitur. In quo concilio plurima de fide catholica ab apoſtolico diſerta ſunt ſacunda oratione. Ubi etiam mota quæſtione ex parte Græcorum, evangelica auctoritate probare volentium, Spiritum ſanctum proceſſionem non habere niſi tantum a Patre, præfatus Anſelmus ſic de negotio tractavit, diſſeruit, abſolvit, ut in ipſo conventu nemo exiſteret, qui non inde ſibi ſatisfactum conſentiret.

1121. [Mxcix] 45. Urbanus papa tertia hebdomada

a paſchæ magnum concilium tenuit Romæ. In quo recis recidendis et ſtatutis ſtatuentis, in adverſarios ſanctæ eccleſiæ excommunicationis ſententiam in omnes laicos inveſtituras eccleſiarum dantes, et omnes eaſdem inveſtituras de manibus illorum accipientes, necnon omnes in officium ſic dati honoris huiusmodi conſecrantes, cum toto conſilio papa intorſit. Eos quoque anathematis vinculo colligavit, qui pro eccleſiaſticis honoribus laicorum homines ſunt, dicens, nimis execrabile videri, ut manus, quæ in tantam eminentiam excreverant, ut, quod nulli angelorum conſeſſum eſt, Deum cuncta creantem ſuo ſignaculo creent et eundem ipſum pro redemptione et ſalute totius mundi ſummi Dei patris obtutibus offerant, in hanc ignominiam detrudantur, ut ancille ſiant earum manuum, quæ die ac nocte obſcænis contactibus inquinantur, ſive rapinis ac iniuſte ſanguinum effuſioni addictæ conmaculantur. *Fiat, fiat*, ab omnibus eſt clamatum; et in his concilium conſummatum eſt. Poſt hæc archiepiscopus Lugdunum perrexit...

Idus Julii, feria quinta Hierusalem a Christianis capta eſt, et poſt hæc 11 Kal. Auguſti, eadem feria, Lothariensis dux Godefridus ab omni exercitu in regem eſt electus. — Urbanus papa 4 Kal. Auguſti, feria quinta, obiit. — Christiani cum Amiraviso, principe militiæ et ſecundo in poteſtate totius regni regis Babylonie, ante civitatem Aſcalonam 2 Idus Auguſti, eadem feria, bellum habentes inaximum, Chriſto largiente, poſiti ſunt victoria. — Paſchalis, vir venerandus, qui ab Hildebrando papa præſbyter fuerat ordinatus, a Romano populo 1dib. Auguſti electus, die ſequenti, id eſt 19 Kal. Septemb., feria prima, in papam eſt conſecratus...

1122. [M] 44. Clemens papa, qui et Wibertus, obiit...

Interea Hierusalem domum redierunt comites Robertus Flandrenſis et Eustachius Bononiensis primitus; dein Normannorum comes Robertus cum uxore, quam ſibi in Sicilia deſponsaverat, repatriavit...

1123. [Mci] 45. Filius Eustachii ſenioris comitis Bononiensis, Godefridus rex Hieroſolymorum, qui præpotens exſtiterat dux Lotharienſium, diem clauſit ultimum, et in eccleſia Golgothana ſepultus requieſcit. Cujus poſt obitum chriſtiani unanimi conſilio ejus germanum ſibi in regem elegerunt Baldwinum.

1128. [Mcvii] 48... Quo anno facta eſt nimis execrabilis contentio inter imperatorem de Alemannia et filium ejus...

Romanorum 96. Henricus quartus obiit, cui filius ſuus Henricus ſuccedens, regnavit annis 19...

1132. [Mcx] 4. Rex Anglorum Henricus filiam ſuam Henrico regi Teutonicorum dedit in conjugem...

1133. [Mxii] 5. Henricus rex Teutonicorum Roman venit, Paſchalem papam cepit et in cuſtodia poſuit, ſed poſtmodum ad pontem viæ Salariæ, ubi pa-

chalem festivitatem in campo celebraverunt, pacem cum eo fecit. Hoc autem modo reconciliatio inter regem et dominum papam facta est, et hoc est juramentum regis (179): Ego Henricus rex liberos dimittam & vel 5 feria proxima dominum papam et episcopos et cardinales, et omnes captivos et obsides, qui pro eo vel cum eo capti sunt, securos produci faciam intra portas Transiberinæ civitatis, nec ulterius capiam aut capi permittam eos qui in fidelitate domini papæ Paschalis permanent; et populo Romano et Transiberinæ et insulæ civitatis pacem et securitatem servabo, tam per me quam meos, et in personis et in rebus, qui mihi pacem servaverint. Dominum papam Paschalem fideliter adjuvabo, ut papatum quiete et secure teneat, patrimonium et possessiones Romanæ ecclesiæ, quæ abstuli, restituum, cuncta quæ habere debet more antecessorum meorum recuperare et tenere adjuvabo bona fide, et domino papæ Paschali obedientiam, salvo honore regni et imperii, sicut catholici imperatores catholicis pontificibus Romanis. Hæc omnia observabo bona fide, sine fraude et malo ingenio. Et isti sunt juratores ex parte ipsius regis: Fredericus Coloniensis archiepiscopus, Gebhardus Tridentinus¹¹⁸ episcopus, Burhardus¹¹⁹ Monasteriensis episcopus, Bruno Spirensis episcopus, Albertus cancellarius, comes Heremannus, Fredericus comes palatinus, Berengarius comes, Bonifacius martio¹²⁰, Albertus comes de Blandrino, Fredericus comes, Godefridus comes, Warnerius martio¹²¹.

Dominus (180) papa Paschalis 156 concedit domino regi Henrico et regno ejus, et privilegio suo sub anathemate confirmabit et corroborabit, episcopo vel abbate libere electo sine symonia assensu regis, quod dominus rex eum annulo et virga investiat. Episcopus autem vel abbas a rege investitus, libere accipiat consecrationem ab episcopo ad quem pertinuerit. Si quis vero a clero et populo eligatur, nisi a rege investiat, a nemine consecratur, et archiepiscopi et episcopi libertatem habeant consecrandi a rege investitos. Super his etiam dominus papa Paschalis non inquietabit dominum regem Henricum, nec ejus regnum et imperium. Dominus papa Paschalis non inquietabit dominum regem Henricum, nec ejus imperium vel regnum, de investitura episcopatum vel abbatiarum, neque de injuria sibi illata et suis, neque aliquid malum reddet sibi vel alicui personæ pro hac causa, et penitus in personam regis Henrici nunquam anathema ponet, nec remanebit, in domino papa, quin coronet eum, sicut in ordine continetur, et regnum et imperium officii sui auxilio eum tenere adjuvabit pro posse suo, et hæc adimplebit dominus papa sine fraude et malo ingenio. Hæc sunt nomina illorum episcoporum et cardinalium, qui præcepto domini papæ Paschalis privilegium et amicitiam sa-

cramento confirmaverunt domino imperatori Henrico: Petrus Portuensis episcopus, Centius Sabiniensis episcopus, Robertus cardinalis Sancti Eusebii, Bonifacius cardinalis Sancti Marci, Anastasius cardinalis Sancti Clementis, Gregorius cardinalis Sanctorum apostolorum Petri et Pauli, item Gregorius cardinalis Sancti Grisogoni, Joannes cardinalis Sanctæ Potentianæ, Rhinus cardinalis Sancti Laurentii, Rainerus cardinalis Sanctorum Marcellini et Petri, Vitalis cardinalis Sanctæ Balbinæ, Danzo cardinalis Sancti Martini, Theobaldus cardinalis Joannis et Pauli. Joannes diaconus Sanctæ Mariæ in schola Græca.

Paschalis (181) episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Henrico Teutonicorum regi et per Dei operis gratiam Romanorum imperatori augusto salutem et apostolicam benedictionem. Regnum vestrum sanctæ Romanæ ecclesiæ singulariter coherere dispositio divina constituit. Prædecessores vestri probitatem cum prudentiâ amplioris gratia ac Romanæ urbis coronam et imperium consecuti sunt. Ad cujus fidelitatis coronæ et imperii dignitatem tuam quoque personam, fili carissime Henrice, per nostri sacerdotii ministerium majestas divina provexit. Illam igitur dignitatis prærogativam, quam prædecessores nostri vestris prædecessoribus, catholicis imperatoribus, concesserunt et privilegiorum paginis confirmaverunt, nos quoque dilectioni tuæ concedimus, et præsentis privilegii pagina confirmamus, ut regni tui episcopis vel abbatibus, libere præter violentiam et symoniam electis, investituram virgæ et annuli conferas. Post investitionem vero canonice consecrationem accipiat ab episcopo, ad quem pertinuerit. Si quis autem a clero et populo præter tuum assensum electus fuerit, nisi a te investiat, a nemine consecratur. Sane episcopi vel archiepiscopi libertatem habeant, a te investitos episcopos vel abbates canonice consecrandi. Prædecessores enim vestri ecclesias regni sui tantis regalium suorum beneficiis ampliarunt, ut regum ipsum episcoporum maxime vel abbatum prædiis oporteat communiri, et post plures dissensiones, quæ electionibus sæpe contingunt, regali oporteat majestate compesci. Quam ob rem prudentiæ et potestativæ curæ debes sollicitus imminere, ut Romanæ ecclesiæ celsitudo et ceterarum salus præstante Domino beneficiis et servitiis conservetur. Si qua agitur ecclesiastica vel secularis persona hanc nostræ concessionis paginam temerario ausu pervertere temptaverit, anathematis vinculo, nisi resipuerit, innodetur, honoris quoque ac dignitatis suæ periculum patiatur. Observantes autem misericordia divina custodiant, et personam potestatemque tuam ad honorem suum et gloriam feliciter imperare concedat.

His conventionibus et juramentis inter dominum papam et regem in paschali festivitate facta est

VARIE LECTIONES.

¹¹⁸ ita ed.

NOTÆ

(179) V. Mon. Legg., II, p. 72.

(180) V. ibid. p. 71.

(181) V. ibid. p. 72.

concordia. Deinde Romam Idus Aprilis rex venit, quem papa, in ecclesia sancti Petri missam celebrans, in imperatorem consecravit, et ei suisque omnibus absolutionem fecit, et omnem injuriam sibi factam condonavit.

1134. [MCXII] 6. Anno pontificatus domini papæ Paschalis secundi 13, indictione 5, mense Martio, 15 Kal. Aprilis, celebratum est concilium Romæ Lateranis in basilica Constantiniana (182). In quo cum dominus papa resedisset cum archiepiscopis et episcopis et cardinalibus et varia multitudine clericorum et laicorum, ultima die concilii, facta coram omnibus professione catholicæ fidei, ne quis de fide ipsius dubitaret, dixit: *Amplector omnem divinam Scripturam, scilicet veteris ac novi testamenti, legem a Moyse scriptam et a sanctis prophetis. Amplector quatuor evangelia, septem canonicas epistolas, epistolas gloriosi doctoris beati Pauli apostoli, sanctos canones apostolorum, quatuor concilia universalia sicut quatuor evangelia, Nicenum, Ephesinum, Constantinopolitanum, Chalcedonense; Antiochenum concilium et decreta sanctorum patrum Romanorum pontificum, et præcipue decreta domini mei papæ Gregorii septimi et beatæ memoriæ papæ Urbani. Quæ ipsi laudaverunt, laudo. Quæ ipsi tenuerunt, teneo. Quæ confirmaverunt, confirmo. Quæ damnaverunt, damno. Quæ repulerunt, repello. Quæ interdixerunt, interdicto. Quæ prohibuerunt, prohibeo. In omnibus et per omnia in his semper perseverabo. Quibus expletis, surrexit pro omnibus Girardus Engolismensis episcopus, legatus in Aquitania, et communi assensu domini papæ Paschalis totiusque concilii coram omnibus legit hanc scripturam: *Privilegium illud, quod non est privilegium, sed vere debet dici privilegium, pro liberatione captivorum et Ecclesiæ a domino papa Paschali per violentiam regis Henrici extortum, nos omnes in hoc concilio cum domino congregati, canonica censura et ecclesiastica auctoritate iudicio sancti Spiritus damnamus, et irritum esse judicamus, atque omnino quassamus, et nequid auctoritatis et efficacitatis habeat, penitus excommunicamus; et hoc ideo damnatum est, quia in eo privilegio continetur quod electus canonice a clero et populo a nemine consecratur nisi prius a rege**

investiatur, quod est contra sanctum Spiritum et canonicam institutionem. Perfecta vero hæc caria, acclamatum est ab universo concilio: Amen, fiat, fiat. Archiepiscopi cum suis suffraganeis qui interfuerunt hi sunt: Joannes patriarcha Veneticus, Senes Capuanus, Landulfus Beneventanus, Amaliphitanus, Rogitans, Hidrontinus, Brundusinus, Capsanus, Gironinus, et Græci, Rosanus et archiepiscopus Sanctæ Severinæ. Episcopi vero Centius Savinensis, Petrus Portuensis, Leo Ostiensis, Cono Prenestinus, Gerardus Engolismus, Calo Leonensis, legatus pro Bituricensi et Viennensi archiepiscopis, Rogerus Vulturis, Gaufridus Senensis, Rollandus Populoniensis, Gregorius Terracinensis, Gulielmus Trojanus, Gibinus Siracusanus, legatus pro omnibus Siculis, alii fere 100 episcopi. Signinus et Joannes Tusculanus episcopi, cum essent Romæ illa die, concilio non interfuerunt. Qui postea, lecta damnatione privilegii, consenserunt et laudaverunt...

1136. [MCXIV] 8. Henrico Romanorum imperatori Matildis, filia regis Anglorum Henrici, 8. Idus Januarii, Moguntia desponsata, et in imperatricem est consecrata...

1137. [MCXV] 9. Hæc anno hiems exitit asperissima, ita ut omnes fere per Angliam pontes glacie frangerentur. Imperator Henricus, postquam Coloniam diu obsedisset (183) et multos suorum campestri prælio perdidisset, pacem apud civitatem Nussam juramento fecit...

1139. [MCXVII] 11... Apud Lombardiam magno terræ motu facto, et, ut testati sunt qui novere, 40 dierum spatio durante, plurima domorum ædificia corruere. Et, quod visu dictuque constat mirabile, villa quædam pergrandis mota est repente de statu proprio, jamque ab omnibus longe remoto consistere cernitur loco. Mediolani dum patriæ dignitatis viri de re publica tractantes sub una residerent turri, auribus omnium vox foras insonuit, unum ex illis nomine vocans et festinato exire rogans. Quo tardante, persona quædam coram apparuit, quæ vocatum virum ut egrederetur prece obtinuit. Exeunte illo, turris repente cecidit et omnes qui ibidem aderant casu mirabili oppressi (184).

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸² redisset ed. ¹⁸³ privilegium ed. ¹⁸⁷ quod non est ed. ¹⁸⁹ Semies ed. ¹⁹⁰ missam ed.

NOTÆ.

(182) V. Ekkehardum SS. VI. p. 246, et quæ ibi notavi.

(183) V. Ekkehardum a. 1114 ex.

(184) In continuatione anonymi nonnisi pauca de Lothario imperatore, quem a. 1125 Leodegarius dicit, papisque Anacleto et Innocentio p. 1137, de Saxonibus Turingorum victoribus (ex Widukindo?) a. 1138, de miraculo in Prumiensi monasterio acto a. 1138 notanda sunt; quæ hic exscribere juvat.

1139. Fluctuabat adhuc jam annis 7 Romana 1137 sedes propter papatum duorum, Gregorii scilicet, qui et Innocentius, et Petri, qui et Leo. Quorum causa inter Lotharium Romanorum imperatorem et Rogerum Apuliae ducem exortum fuit bellum, Divitiis

pleni ambo hi. Unus religione et dignitate superior vel excellentior; alter in confusionem sui auro præstantior. Imperialis tamen sublimitas, ut dignum et justum est, omni regis dignitati præstat in omnibus. Ambo Romæ predictos constituerunt episcopos episcoporum; Lotharius Gregorium canonice electum, Rogerus Petro Leoni Romanæ urbis concessit papatum. Verum hæc inter eos dissensione cardinalium auctoritatis et præsectoriæ dignitati displicente, amore pecunie nunc Gregorium in Petri expulsionem, nunc Petrum Gregorii exclusionem, in apostolicam sedem recipiunt. Constitutus denique a Lothario Gregorius apostolicam regis sedem; electus a Rogero velut alter papa Lateranis sedes, antiqui Petri Leonis soboles Petrus Leo; quo utroque si stimula,

LANDULFUS SENIOR

CLERICUS MEDIOLANENSIS.

LANDULFI HISTORIA MEDIOLANENSIS.

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

(Apud PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. VIII, pag. 52.)

NOTITIA IN LANDULFUM.

ÆTAS, NATALES, PATRIA, RES GESTÆ, SCRIPTA.

Ecclesiæ Mediolanensis discidium post Arnulfum alterum ad scribendum excitavit Landulfum, qui eidem cum illo parti favit, sed multo acerbius scripsit, nec sententiam quantum scimus postea mutavit; partium magis quam veritatis studio ductus, et cæco nonnunquam furore abreptus. Nomen codicum subscriptiones indicant, et littera L. in præfationis exordio nominis loco posita. Genus latet, sed populo magis quam nobilitati eum fuisse, bene jam ammadvertit comes Giuliani (1); nam et in enarrandis pugnis quæ versus a. 1045 inter utrosque exarserunt,

dignitatis ambitio, neuter placens Deo. Quæ cum sunt in mundo, Dei servantur iudicio, cujus iudicia abyssus multa. Causa tantæ dissensionis, in capite omnium per orbem ecclesiarum Romæ quam plurimis annis habitæ, communi principum consilio statuitur dies, quo inter Romanos et Apulienses duellum fiat, et Deus omnipotens iudex omnium cui disposerit victoriam tribuat. Congregato exercitu fere innumabili, Lotharius imperator, licet infirmitate positus castrametatus est in Apulia. Rogerus multorum militum peditum et equitum multitudine constipatus occurrit. Pugnatum est utrinque. Deo autem sic disponente, imperator cum suis vincens triumphat, Rogerus cum suis victus fugam init. Cujus regia coronata, quam sibi fecerat ut rex coronaretur, auro præfulgida, insidiose tamen reperta, in donum acceptabile imperatori traditur excellentiæ. Qui repatrians, non multo post regnum cum rita amisit...

1160. 1. Romanorum 99. Conradus, dux 1158. Barbarorum, nepos Henrici superioris, qui habuit in uxore filiam regis Anglorum Henrici, regnavit annis 12. Olim temporis gens quædam ab aquilonali parte veniens, Turingiam terram incolendam penetravit. Cujus terræ incolæ, ut ipsius exteræ terræ populus expetere, haud modicam sui incolatus portionem illi concessere. Crevit populus et multiplicatus est nimis. Longo elapso tempore, debitam Turingiam abnegant deditionem. Quæ de re cum armis, ut moris est eidem genti, convenitur utrinque ut debilius exigeretur et persolveretur. Id sane semel et iterum, sine vulnere tamen, agebatur, tertio sine armis ab utraque parte sub pacis sedere convenire decernitur. Ex eorum plurima multitudo sentiens imbecillitatem Turingorum, et nec consilio nec

populari se ostendit, et, Widonem laudans archiepiscopum, acerbè invehitur in clericos quibus hic propter generis humilitatem invisus erat. Clericum se fuisse et ipse in 1, indicat (2), et scribendi genus rerumque ecclesiasticarum scientia comprobabat; epistola autem operi præmissa ad ecclesiæ Mediolanensis archiepiscopum, locum ei inter ordinarios assignare videtur. De tempore quo scripsit, nihil certi nobis traditum est. Si fides est codicibus, archiepiscopus illius nomen ab littera L. incipiebat; sed nullius per eos annos mentionem inveni,

fortitudine bene regi terram illorum, conveniunt; statuto die conducto placito se ingerunt, in cautellam et tutelam sui longos cultros inaginato in abscondito secum gerentes. Non pacis consensu, sed in dissensione magna placitatum est. Quid multis? Turingi vincuntur, extera gens et effera triumphat. Nam longorum cultorum jam evaginatorum exercitio fit in Turingiam non modica sanguinis effusio. De terra et de cognatione sua Turingi propelluntur incoletæ ignominia; fere tota terra illorum cedit, quibus rotulis arriserat fortuna in victoria. Mutato denique nomine, quæ ad id tempus Turingia, ex longis cultellis sed victoriosus postmodum vocata est, non Saxonia, sed Anglico elemento Saxoniam... Defuncto sedis apostolicæ invasore Petro Leone anno 9 invasionis sue, venerabilis papa Gregorius, qui et Innocentius, sanctam regens ecclesiam, ad satisfactionem venientes cunctos qui in parte Petri contra eum tenuerant suscepit. Et pacificatis omnibus, die paschali Romæ consecravit in episcopum Ostiensis ecclesiæ Albericum abbatem Versellensis ecclesiæ. Fama volat per circuitum hoc factum miraculum. — In archiepiscopatu Treverensi canobium nobis situm est, quod Brakmia dicitur, in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli dedicatum, ab antiquis temporibus a Pipino, rege Francorum, patre Caroli Magni, fundatum, in quo talis novitas rei ab omnibus ibidem conversantibus accidisse refertur. Quodam mane, etc. Diabolum in cella vinaria deprehensum monachum fecerunt; sed postea cum eum monachi habitu spoliarent, inter manus eorum ut sumus evanuit.)

(1) Mem. di Milano in, 565.

(2) Verbis mei animi vel ordinis.

in quam hoc conveniret. Patet tamen locus inter Anselmum qui a. 1100 invenitur (5), et Olicum qui a. 1110 electus est. Neque vero ultra hunc annum descendere possumus, cum post Heriberti mortem (1045) quæ sui ipsius temporibus evenierint se scripturum esse spondeat II, 34, multis quassatum tribulationibus quasi ipse cum ordine suo sit perpressus (4). Non tamen, ut Arnulfus, inter ipsas res gestas scripsit, quamvis mirum sit eum nusquam mentionem fecisse rerum memoria præcipue dignarum quæ post a. 1083 acciderunt, et carmen libro II præmissum inter medias turbas illas scriptum esse videatur. Nam comites duos majores sedis Ambrosianæ oberantes, quos ibi commemorat, Gotofredum et Attonem esse suspiceris, itaque his viventibus eum scripsisse. Sed de neutro quando obierit compertum habemus, et eadem partium studia per longa tempora Mediolanenses adhuc exercuisse, ex Landulfi a S. Paulo Historia discimus. Misera quam deplorat cleri Ambrosiani conditio, bene convenit temporibus Grosolani, qui per a. 1102-1112 sedem illam perturbavit, ut ait auctor Catalogi mox edendi. Nihil in Landulfi nostri opere legitur quod non eodem omnia tempore scripta esse probet; deduxit autem eam ad annum usque 1085, et III, 30, rei meminit quæ secundo Anselmi IV anno evenit, i. e. 1099 vel 1100. Quod cum postea addidisse potuerit, alia causa accedit quæ jam de rebus satis remotis eum scripsisse prodatur. Nam cum temporum ordinem ubique prorsus neglexerit, vel in iis quæ in extremo opere tetigit, fœdissime omnia perturbavit. Tedaldum enim, qui a. 1073 archiepiscopus factus est, ante electionem prælio adfuisse narrat, quo Henricus rex Saxones devicerit; in eodem autem prælio Rodulfum regem occisum esse refert. Nec multo melius sequentia ordinavit. Quare mihi quidem verisimile esse videtur Landulfum senem jam factum, cum adversariorum factio dudum prævaluisset, animi ægritudinem solari voluisse expositione causarum quæ clerum de statu suo dejecerant. Eas enim memoria suæ (5) firmiter inhærere ait, nunc vero ad posterorum tutelam litteris sese esse consignaturum. Id unum mireris, quod talia dirigere licuerit ad archipresbyterum prævalente parte pontificia electum. N. minem adhuc tantas res scribendas sibi sumpsisse queritur, unde Arnulfi opus eum latuisse appareat. Ipse autem reminiscens, ut ait (6), e quanta magnitudine quantisque honoribus clerus cecidisset, sedule omnia contulit quæ priscam ejus magnificentiam illustrare

A possent, deinde a Walperto continuam narrationis seriem exorsus est. Postremorum ipse testis fuit, a'ia a videntibus comperuit (7), ea autem quæ ante annum 1045 acciderunt, multo sudore multoque labore, antiquos sciscitando omnes se reperisse asserit, et civitatum Italiæ totius librorum paginas rimando esse scrutatum (8). Ex his igitur ipse indicat, præter Scripturam sacram et Ambrosii, Augustini, Gregorii Magni opera theologica, quorum locos largissime affert, Paulini Vitam Ambrosii (9), Gregorii Registrum (10) et Dialogos (11), librum De situ urbis Mediolani cum Vitis primorum pontificum (12), et Pontificale Romanorum Gestaque Longobardorum (13); sed ad hæc ablegat potius lectores quam ut ipse ex iis hauserit; versus præterea basilicæ Nazarianæ et cenotaphio Frontonis inscriptos (14). Verum præter hæc II, 8, commemorat librum qui Genuæ inventus sit, eundem ni fallor quem in fine prologi verbis admodum obscuris designat. Ex hoc igitur libro narrationes fabulis plenas de priscis Ecclesiæ Mediolanensis fatis, quibus prima operis pars referta est, videtur hausisse. Verum etiam singulos earum auctores discimus ex inscriptionibus capitum: ipsum Ambrosium, Datium, Constantium, Benedictum, Thomam, episcopos Mediolanenses. Sed harum inscriptionum fides admodum est incerta. Codicum quos novimus nullus excedit sæc. XIV, eorumque maxima est in titulis capitum diversitas. Is quem B. vocamus, capiti III, 30, titulum apponit, a Landulfo certe non scriptum, sed etiam A, II, 30, præbet inscriptionem quam a posteriore aliquo profectam esse equidem habeo persuasum. Jam vero auctores illos quos in solis capitum titulis ascriptos invenimus, parum verisimile videtur, nusquam a Landulfo in ipso verborum contextu fuisse commemoratos — ut commemoravit Gregorium — si tam locupletes vel habuisset vel finxisset. Itaque in eam omnino inclino sententiam, Landulfum aliquoties quidem indiculos capitibus ascripsisse, cæteros autem a posterioribus esse adjectos. Et primum quidem quo I c. I, 11, a B. Ambrosio esse dicitur, manifesto absurdum est, Quod I, 4, *Sermo Constantii* inscribitur, ortum esse apparet ex verbis initio c. 8 male intellectis. Benedictum autem II, 13, ipse ascripserit, cum hic in ipsa oratione nomen indicet, quæ tamen multo post eum tempore composita est. Capita vero I, 10-14, quæ *Sermo B. Thomæ* inscribuntur, inveniuntur etiam in codice sæc. XIII, quem Novum Beroldum vocant, sed

(5) Inde ab a. 1096 post Gothefredum qui a. 1095 subscrispsit; v. Giuliani IV, p. 301, 328, 427, 559, 544, 545. Olicus ann. 1120 archiep. factus est. 1128, Oct. 18, Tetaldus de Landriano commemoratur, quem 1148 Obertus s. Obizius excepit. Sed fortasse archiep. L. non inter ordinarios querendus erit, etsi verba repugnant.

(4) III, 1.

(5) Siquidem ita interpretari licet *tabulas carnales* III, 1.

(6) II, 54.

(7) III, 19.

(8) III, 2. Cf. prologum.

(9) I, 1; II, 15; III, 12, 30.

(10) III, 6, 9.

(11) III, 7.

(12) II, 2, 15. Editus est in SS. Rer. It. Vol. P.

(13) II, 2, et inscriptio c. 15. Pauli Historiæ nihil eorum inest quæ c. 2 narrat; sed fortasse codicem habuit in fine auctum.

(14) I, 6; II, 5.

auctoris nomine non inscripta. Thomam autem A archiepiscopum ea scribere minime potuisse, nemo qui ea legerit ambiget. Solus igitur restat Datus, cui capita 1, 2, 4, 12, 13, tribuantur; at falso, ut dudum probaverunt VV. DD. Muratorius (15) et Fumagalli (16). Datus Landulfus meminit, sed ne verum quidem de scriptis ejus profert (17). Itaque nulla ejus culpa evenisse arbitror ut non solum illa capita, sed totum opus miro quodam errore Datio isti tribuerentur. Codici B. Franciscus Castellus a. 1574 inscripsit: *Chronica Datii archiepiscopi Mediolani nuncupata* (18), et recte quidem, cum eam jam initio saec. XIV hoc nomine vocitatum fuisse constet. Nam Galvaneus de la Flamma inter auctores suos nominat Datum et Arnulphum (19), et Datum testem advocat ubi res ex Landulfi historia sumptas affert. Circa idem tempus codices nostri scripti sunt, qui Datio archiepiscopi nomen tribuunt. Sequenti saeculo auctor Vitae Mathildis verba Landulfi profert e libro qui Darius appellatur (20). Datum etiam Bernardinus Corius eum appellat. Unde haec appellatio orta sit, prorsus obscurum est. Nusquam praeterea verbum sit de scriptis hujus Datii, nisi quod in Gestis Pontificum (21) et in Historia miscella (22) pauca verba ei tribuantur, quae ex epistola quadam sumpta esse videntur. Itaque, ut equidem existimo, Landulfus res usque ad II, 35 narratas partim ex descriptionibus quas invenit, sed ut erant ab auctoribus ipsi incognitis compositae, nullis auctorum nominibus appositis, partim ex narrationibus quae vulgo ferebantur, composuit; carmen de Alberto rege vel scriptum vel adhuc a popularibus suis decantari solitum, eum interposuisse arbitror. In continua post Walpertum narrationis serie librorum ope caruisse videtur, referens quae audiendo compererat, donec res attingeret quas ipse videndo cognoverat. Verum et in his et in illis admodum licenter versatus, multa amplificasse et in majus auxisse videtur (23), inter quae praecipue censendae sunt orationes passim insertae, quas nescio utrum ipse sibi conflinxerit, an ab aliis acceptas receperit: nam ita revera habitas esse quis credat? Temporum ordinem nusquam curavit, et partium studio caecatus a veritate saepissime discedit, ut in rerum historia condenda vix eo uti possimus, certe singula quaeque accuratissime debeamus examinare.

Sermone utitur negligenti et ad grammaticae regu-

las minime castigato, qui in codicibus nostris etiam multo magis depravatus est. Ille enim recentes sunt, et ex uno omnes fluxerunt, jam mutilo, nam lacunae extremorum capitum omnibus quae novimus manuscriptis sunt communes. Neque ex Galvanei de la Flamma verbis eum emendare possumus, quum is verba Landulfi raro tantum servaverit. Vitae Arialdi, cujus auctor aliqua Landulfi capita in compendium redegit, non major est utilitas. Loci autem Ambrosii et aliorum scriptorum quos affert, cum aliis exemplaribus collati ostendunt verba in codicibus nostris admodum esse vitiosa (24), sed corrigere nihil ausus sum, cum auctoris ipsius negligentia eisdem locis manifesta appareat, qui e. g. eumdem Gregorii locum ter attulit (25), sed semper ita corruptum, ut sensu careat. Etiam Scripturae sacrae locos, quos ex memoria laudavit, ita nonnunquam mutavit ut vix eos agnoscas; aliquot frustra omnino quaesivi. Sed libros quibus usus est ab aliis exemplaribus aliquantum diversos fuisse apparet, alios pseudepigraphos fuisse, in quibus e. g. Augustini verba de raris III, 8, invenit.

Editio hactenus unica in Muratorii SS. Rerum Ital. vol. IV per Horatium Blancum curata est ad duos codices metropolitaneos, quorum alter jam periit (26). Muratorius antea in usum suum descripserat recentius bibl. Ambrosianae apographum, quod ex alterutro illorum fluxisse existimabat (27). Eum Bethmannus noster secutus est, et prae apographi ejus (A*) fide Blanci textum minoris aestimavit. Sed mihi cum aliquas lectiones ex cod. A. apud Blancum allatas (28) a ceteris plane diversas esse animadverterem, hoc non ita certum visum est; itaque Blanci varias lectiones, etsi in textum eas recipere raro ausus sim, tamen afferendas esse duxi, initio omnes, deinde quae majores momenti essent. Sed ipsam nunc proferamus codicum descriptionem, qualem nobis Bethmannus transmisit:

[A.] Codex olim ecclesiae metropolitanae Mediolanensis, idem quem in Arnulfi historia 5 signavimus, jam perditus, ex duobus tantum ejus apographis cognosci potest; sunt quidem haec:

A. Cod. Ambrosianus n. 128. saec. XVII, quem in Arnulfo B 1, vocavimus, Arnulfum ex Ambrosiano n. 89 descripsit, Landulfum ex A. In capitulo titulis ab A* B adeo recedit, ut eos de suo fecisse videatur (29). Usus eo fuit Muratorius. Ex ipso descri-

(15) In appendice Anecd. Vol. I, et praef. ad Landulfum.

(16) Antichità Longobardico-Milanesi III, 335.

(17) Quinimo I, 12, dicit se post expositos Ecclesiae ordines jam de catechumenis narraturum esse: *secundum ordinem quem vidi cordeque cognovi et a fidelibus comperi*. Quae verba si cum prologo contuleris, Landulfum, non Datum loqui, minime dubitabis.

(18) V. Murat. Anecd. I, 236.

(19) Apud sanctum Nazarium. Manip. Florum c. 1.

(20) Leibniti SS. Rer. Br. I, 694. Hoc Horatii Blanci annotationi debemus.

(21) V. Sylverii.

(22) L. XVI, p. 107. Murat.

(23) Exemplo sunt verba II, 2, 15, e libro De situ Mediolani petita, quibus multa ipse adjecit.

(24) E. g. Ambrosii II, 5; III, 24, 26.

(25) II, 3, 35; III, 25. Ambrosii testimonio quomodo abusus sit, v. III, 30.

(26) Utrumque etiam Puricellus novit, De sanctis mart. p. 14. Sed usus est cod. B, unde multa protulit.

(27) SS. IV, pag. 51.

(28) II, 19, 20, 35.

(29) Mihi potius si qui ex his gemini sunt, in hoc cod. servati esse videntur, ut II, 15, 34; III, 1, 4, 7, 19, 31.

ptus est cod. bñd. Brerae A, F, X, G, chartac., fol. ssec. xvii. inc., nil nisi Landulfum continens.

A^o. Cod. serenissimi ducis Littae Mediolanensis, a. 1703, quem in Arnulfo 5° appellavimus; in Landulfo proxime ad A^o accedit, exceptis titulis, in quibus plerumque cum B convenit.

B. Cod. olim metropolitani, jam Ambrosianus, n. 89, ssec. xiv, multum ab A recedit, praecipue in priori parte, eo quod nunc singulas voces, nunc plures omittit, imo integras sententias et vero capita in brevius contrahit. Capitulum titulos quos rubro scripsit, nonnunquam de suo mutavit; aliquoties etiam rubro notas margini adscripsit.

Hæc Bethmannus, qui textum potissimum ad fidem cod. A^o correctum nobis transmisit, scribendi

(50) In primis *e* et *i*, *s* et *ss*, sæpe inter se commutantur. Hæc et alia in codicibus in Italia scriptis mature jam invaluisse, ostendit e. g. cod. nunc

A ratione cod. B retenta (50). Eam servavi, cum Landulfi morem nesciamus, et nonnullis locis, qui dubii manent, proderit librorum scribendi rationem præ oculis habere. Locis ex Ambrosii ceterorumque scriptis interspersis varias lectiones apposui editionum recentiorum, ex quibus manifesto prodit quam male verba a librariis habita sint. Titulos capitulum, ubi non necessarii sunt, inter varias lectiones rejeci, cum plurimos postea adjectos esse appareat, et veros certa ratione distinguere non valeamus. De rebus autem pauca tantum adnotavi, cum præsta sit ad comparationem Arnulfi Historia, plurimorum autem adeo incerta sit fides, ut quid inter fabulas veri lateat exquirere longioris sit disputationis.

W. WATTENBACH.

B Vindobon. s. IX, de quo v. Annales nostros VII. 275.

IN LANDULPHI HISTORIAM

PROLEGOMENA LUDOVICI ANTONII MURATORII.

(Script. ital., tom. IV, pag. 49.)

Qui nunc prodit in lucem *Landolphus senior*, Mediolanensis historicus, difficile gratiam inibit a delicatis lectoribus, ubi ejus vitia maculasque detegant. Attamen ipsum innuere has ipsas maculas lectoremque mature præmunire contra calumnias, ignorantiam, et dicacitatem scriptoris, ita, ni fallor, exarmabit ejus aliqui fatuum venenum, ut neminem futurum putem qui ab illo sibi in posterum timeat. Nempe historicus iste, cujus *Chronicon* ad annum fere 1085 deductum est, vixit Gregorii VII P. M. temporibus, et certe ante annum 1100 a Christo nato floruit. In ejus patria, hoc est Mediolani, clericorum mores non parum depravati tunc erant, nonnullis Simonie crimine infectis, aliis sacram continentiam servare nolentibus. Illic propterea presbyterorum præcipue, ceterorumque clericorum nuptiae in usu erant, nullaque habebatur ratio ecclesiasticæ disciplinae, quæ æne ab ipso apostolorum ævo, in Occidentalibus saltem Ecclesiis, ad ea usque tempora obtinuerat. Neque unus tunc Mediolanensis clerus hac labe infectus. Ut alias urbes præteream, Romanam ipsam eo successu divexabat hic morbus, ut Stephanus papa IX, anno 1057, crebris synodis clero Urbis populumque convenire, maximeque conjugii clericorum et sacerdotum tollendis insistere coactus fuerit, id testantibus Leone Ostiensi, Petro Damiani, Baronio et aliis. Et plurimus quidem labor summis pontificibus, nimirum laudato Stephano IX, Nicæo II, Alexandro II et Gregorio VII, præsertim ut in Mediolanensi Ecclesia restauretur collapsa ex hac parte disciplina, ut in libro De SS. martyribus Arialdo et Herlembaldo fusissime olim ostendit erudi. us vir Joannes Petrus Furcillus.

Iis ergo temporibus Mediolani degebat et hanc Historiam adornabat Landolphus noster, et ipse fortasse sacerdos conjugatus, certe conjugati sive concubinarii veri patronus acerrimus. Quare nil mirum si illius libros occupet cum enormis maledictio in Romanos pontifices, tum in quoscunque probos incontinentiae infestos mira petulantia, recurrente sive opportune sive importune variis in locis prave consuetudinis tutela, aliorumque contra sentiendum accusatione. Et quid aliud expectas ab homine his affectibus mirum in modum perturbato? Erit proinde

prudens ac eruditi lectoris contemnere ac ridere quæcunque is liberaliter effudit in viros sanctissimos, atque in ipsam Romanam Ecclesiam, cui honor perpetuo deferendus, et a qua succedere gravissimum in oculis Dei piaculum est.

Quid? quod et Landolphum ignorantia non levis, et impudentia non vulgaris denigrat. Lege capitulum *De monogamis sacerdotibus*, ubi S. Ambrosium aut fingit, aut inepte credit addictum matrimoniis sacerdotum, eumque illa scribentem inducit, quæ profecto aut in libris sanctissimi antistitis nequaquam occurrunt, aut alio sensu occurrunt, cum aliqui certum sit agnovisse Ambrosium non uno in loco sacerdotibus nefas esse liberis operam dare. Sunt ejus verba apertissima lib. 1, cap. 1, *De Offic. : Inoffensum autem exhibendum et immaculatum ministerium, nec ullo conjugali coin violandum cognoscitis, qui integri corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio conjugati, sacri ministerii gratiam receperitis*. Reliqua lege, atque ibi notas Mabillonii. Tum in epistol. 63, ad Vercellensem Ecclesiam, class. 1, num. 62: *Hæc, inquit, posui, quæ cavenda acceperim. Virtutum autem magister Apostolus est, qui cum patientia redarguendos doceat contradicentes, qui unius uxoris virum præcipiat esse, non quo exsortem excludat conjugii* (nam hoc supra legem præcepit est) sed ut conjugali castimonia servet ablutionis suæ gratiam: neque iterum ut filios in sacerdotio creare apostolica invitetur auctoritate, habentem enim dixit filios, non juvenem.

Porro in aliis quoque non paucis locis vacillare videas Landulphi fidem. *Querimonia B. Benedicti archiepiscopi Mediolanensis super Papiensis episcopi consecratione*, quæ hic habetur, jamque edita a me fuerat tom. I *Anecdotor.*, cap. 5 *Appendicis*, oratio est eidem archiepiscopo afficta, ut ibidem ostendi cap. 7. Similes orationes aliis hominibus hic scriptor pro suo ingenio supponit, quæ suas opiniones, quamquam interdum fuitiles, sub illo nomine vendit, ut nihil dicam de miraculis et visionibus nimia facilitate in suorum gratiam ab ipso commemoratis, sive, ut rectius loquar, confictis. Quod tamen mirare magis, non in eruditione tantum ecclesiasti a ineptit Landolphus, sed in ipsarum etiam rerum

narratione, quæ non multis sæculis aut annis ante ejus tempora contigerant. Omnium maxime dignum est animadversione, quod ille tradit de Lamberti imperatoris regno ac ætate. Si eadem credimus scribenti lib. II, cap. 5, regnavit Lambertus in Italia sæculo Christianæ æræ sexto; postquam enim ejus mortem narravit Landulphus, continuo ita loqui pergit: *Qua tempestate cum venissent in Italiam dirissimi Longobardi*, etc. At nemo nescit Lambertum Italianæ regem et imperatorem ad finem usque sæculi noni vixisse, et necatum ann. Christi 898, hoc est, ne duobus quidem sæculis ante Landulphum nostrum, ut vix assequi possis quomodo in re tam illustri cæcutire potuerit aliquo modo proximus eorum temporum scriptor. Alios id genus errores prætermittito, qui saltem oscitantur non levis hunc historicum arguant, uti et ejus stylum dimittito, in quo solecismi, nedum barbarismi, ad satietatem abundant, quos omne difficile unis librariis tribuas.

Sed jam audire mihi videor percunctantem, cur ergo scriptorem imperitum, et subleste fidei, et injurium Romanis pontificibus, evulgare velim, quem æquius foret in sua oblivione sepultum derelinquere? Pro me responsum dabunt qui in eruditionis antiquæ penetralibus versati, optime norunt quanti bonarum litterarum intersit has etiam qualescunque historice antiquitatis quisquillas in publicum effleri. Jam exploratum est lacrymabili scriptorum Italicorum inopia laborare media illa sæcula, quibus omnem fere scientiarum ac artium usum, apud nos potissimum, ignorantia ac barbaries eripuerat. Hinc nostræ ætatis querela, quod monumentis careamus eorum temporum, et ingens nox in historia Italica nunc occurrat, ad quam depellendam si quis se conferat, vetustis codicibus atque archivis diligenter excussis, tum et gratiæ mæculæ debeatur ab eruditibus. Quamvis enim non raro sæculorum illorum historici ineptiant, dum res gestas al. quantum ab ætate sua dissitas referunt, cujus vitii non injuria illos accessit Godefridus Guilieimus Leibnizius in Introductione ad Collect. Histor. de Reb. Brunsvicens., attamen illud plerumque præstant ut res proximæ, sive præsentis, fideliter expriment, et cum reliquis collati ad remotiora quoque facta aut confirmanda, aut uberius explicanda inserviant. Adhistam nimirum cum fabulis ac erroribus nonnullis multam rerum veritatem habent, quam deinde discernere est acuti prudentisq. critici. Ipsa eadem quæ de Lamberto narrat Landulphus, ut a chronologicis calculis nimium quantum abhorreant, Theoderberti tamen Francorum regis tempora facile designant; atque hinc tantummodo discimus quæ de Lamberti gestis ac morte in Mediolanensi urbe traditio foret post centum circiter et octoginta annos ab illius interitu. Quæ autem ad Landulphi tempora accedunt, quæ neget quin ad historiam elucidandam conferre aliquid possint? Atque illud in primis animadvertat velim quod ille habet lib. II, cap. 16, ubi Ottonem tertium Augustum ait, *a consilio conjugali, mortui conjugis, ex qua sibi filium masculum minime genuerat, alienum, nuptias tandem procurasse cum filia imperatoris Constantinopolitani*. Narrat Godefridus Viterbiensis ab Ottonis III conjugis Maria sollicitatum ad turpes amplexus comitem quemdam Mutinensem, qui a tanto facinorosa abhorrens, ac propterea ab impia regina accusatus de vi illata, capite multatus est. Cum vero comitis mortui innocentiam ejus uxor apud Ottonem judicio ignis facto sustinisset, reginam conjugem Otto publico supplicio sustulit. Rem tantam a nullo cævo scriptore narratam sunt qui. Esi arguant, atque inter alios clari. Pagius in Critic. Baron. ad annum 998, n. 17, in hæc sententiam descendit, scribe. s. : *Otto III nunquam uxorem duxit*. At Landulphus noster, ab Ottonis III temporibus non multum remotus, Augusto huic conjugem vere fuisse testatur. Quidni hæc in ro-

A eadem fides adjungatur? Certe, his amittis, non continuo ad fabulas Godefridi narrationem amandare ausis.

Quod est ad Landulphi animam contra ipsos pontifices maximos exasperatam et iniquam, tanta non videtur poena damnandus, ut in deplorabili scriptor ejus ætatis penuria fraudanda sit hoc factu litteraria respublica. Quid enim, rogo, cathedra Petri aut Ecclesia catholica ab hujusmodi inepto scriptore sibi metuat, cum potius in laudem pastorum, quorum zelus Mediolanensem Ecclesiam pristino olim decori restituit, Landulphi maledictia vergat? Ea demum veritatis bonæque causæ fiduciam esse debet atque securitas, ut male, quantum puto, de Ecclesia Romana mereretur, quicunque aspero solum supercilio ejus inimicos proscribere vellet, et nihil vel tantillum a nostris opinionibus diversum ex antiquitate evulgari pateretur. Sibi paveat, lucemque evitet, qui reum se esse sentit. Et propterea moleste non tulerunt ecclesiasticæ respublicæ procures, quod ipsorum veterum hæreticorum opuscula nonnulla in lucem prodirent, dum una cum veneno remedia quoque conjungerentur. Historicis al. os, et quidem non paucos, habemus Landulpho similes, atque iis liber est cursus per eruditorem manus. Nostris etiam temporibus, per dissentiente Roma, luci reddita est ex bibliotheca Estensi, et hic etiam tom. II recusa, Ravennatum episcoporum Historia, olim ab Andrea Agnello concinnata, et a cl. V. Benedicto Bæchinio illustrata, quamquam non dissimilia a Landulpho nostro exhibeat. Nempe hæc omnia eo titulo toleranda, quod al. historiam accuratius et verius perextendamus conducant.

Nunc restat ut de Historia ipsa, illiusque auctore, alia quedam tracamus, eruditus fortasse gratior. Exemplar ms. unde ego olim descripsi, in Ambrosiana bibliotheca asservatur, manu recentiori exaratum. Illud vero efformatum ex altero et duobus mss. codicibus, qui in bibliotheca capituli metropolitani Mediolanensis exstant. Duo, inquam, illic codices mss. occurrunt, ambo multis ante sæculis exarati. Unus ex his complectitur præter Landulphi Historiam, quam nunc edimus, Arnulphi quoque Chronicon, quod itidem protulimus, et Catalogum Mediolanensium antistitum, ad Galdinum usque deductum, qui anno Christi 1176 e vivis abiit. Iisdem characteribus cuncta ibi scripta; quare o. levis ætatem f. esse intelligas. In altero codice ms. leguntur eadem Landulphi et Arnulphi Historiæ, characterum forma non dissimili a scriptura codicis primi, quibus adlita est Historia Landulphi a Sancto Paulo in Collectione nostra itidem evulganda. At in fronte secundi hujus codicis hic titulus occurrit, manu tamen recentiori scriptus : *Chronica Datii archiepiscopi Mediolani nuncupata*. Nunc ergo animadvertendum celebrem inter eruditos controversiam versari, num videlicet a. ctres hymni *Te Deum laudamus*, fuerint sancti episcopi Ambrosius et Augustinus. Qui hæc tu. nar sententiam, testimonio potissimum nituntur sancti Datii archiepiscopi Mediolanensis, qui sub Justiniano imperatore floruit, ejusque rei fidem facit. Sancti vero Datii ejusdem chronici auctorem fuisse tradunt Gualvanus Flamma, Corius, Aciatus, al. isque cum veteres tum recentes rerum Mediolanensium scriptores, imo ex eodem Chronico it. se multa desumpsisse testantur. Atque his præcipue documentis sententiam suam de auctoribus laudandi hymni tenebatur olim P. Eustachius a S. Ubaldo, Disquisitione in hocce argumentum edita. Neque porro juvat aliorum inire numerum, qui de Datio ejusq. Chronico mentionem fecere. Sed non prætereundus cl. vir Joannes Mabillonius, qui cum sibi innotuisset reperiri in metropolitana bibliotheca hujus chronici ms. exemplar, ea de re interrogavit per litteras Antonium Mariam Pusterlam, cujus etiam responsa edita ab ipso Mabillonio fuere in Analect. vet. tom. I, pag. 3.

Ego vero hanc eandem questionem agendam suscepit tom. I Anecdotor., pag. 221, ibique *Protemperitum* inscribens memorato P. Eustachio a S. Ubaldo de antiquo Jure metropolitano Mediolanensis in episcopum Ticinensem, cap. 6, contendebar *Chronicon Datii Mediolanensis archiepiscopi*, ab historiographis non paucis laudatum, nihil aliud esse quam hoc ipsum *Landulphi Chronicon*, nunc a me publici juris faciendum; nulla autem satis firma ratione probari, *Chronicon* aliquod a vetustissimo illo archiepiscopo Datio conscriptum; quare excidere aut nutare argumentum ex ejusdem sancti Datii auctoritate et antiquitate petiitum pro auctoribus hymni *Te Deum*. Ceterum constare ad sanctum Datum referri non posse *Historiam* sub nomine *Datii* a Flamma, Corio, Alciato aliisque commemoratam, quando hic nimium multa, imo pleraque habentur, quae longe post tempora *Datii* contigere, et ad ævum usque descendunt quo *Landulphus* noster floruit. Male habuit P. Eustachius hujusmodi opinio mea; quare inscripta mihi *Prefatione* Dissertationis *De metropoli Mediolanensi*, editæ Mediolani an. 1699, percellere mihi aliisque conabatur, parum solide a me negari, quodpam *Chronicon* a S. Datio scriptum; neque enim quia in *Landulphi* *Historia* legitur quæ a *Datii* *Chronico* se exscripsisse fateatur nonnulli, continuo inferendum eundem cum *Datii* fuit esse *Landulphi* librum. Non exstare quidem fatebatur ille *historiam* a S. Datio conscriptam; at existisse aut exsistere olim potuisse, quam in sum opus derivavit *Landulphus*. Purcellium censere alium a *Landulpho* fuisse Datum, et hunc post medium sæculum a Christo nato duodecimum scripsisse; *Landulphum* vero ejus æqualem eodem tempore similia litteris mandasse. Porro diversam a postremi hujus *Datii* *Chronico* esse *Landulphi* *Historiam*, inde apparere quod Gualvaneus Flamma, Corius et Alciato quædam e *Chronico* *Datii* se hausisse dicant, quæ tamen a *Landulphi* libris absunt aut in aliis alter referuntur.

Illic ille. Verum P. Eustachii, quamquam subirati, argumenta ad respondendum pertrahere non poterunt me tunc aliis occupationibus studiisque impeditum. Et fortasse contigisset mihi aut litem hujusmodi luculentius dirimere, aut ipsam a nonnullis liberare, quæ vel falsa vel dubia putæ, dum olim a Ambrosianam bibliothecam advocatus Mediolani degebam. Nunc mihi a charissima illa et splendissima urbe remoto non æque facile de his dispartire. Atamen aliqua in hoc argumentum lectores a me accipiant, quæ prorsus inutilia, si ominari licet, non videbuntur. Primo igitur stat mihi evinci non posse sanctum Datum Mediolanensem archiepiscopum alicujus *chronici* auctorem fuisse. Paulus Diaconus et Anastasius Bibliothecarius hoc unum scribunt, Datum Mediolanensem antistitem retulisse (fortasse per epistolam) ab ipsis matribus vorata filiorum membra, ut fami consuleretur quæ ea tempestate insubres crudelissime divexabat. Quicumque autem et recentioribus *Chronicon* *Datii* laudant, non laudant a S. Datio archiepiscopo elucubratam *historiam* quampiam, sed quidem quæ aut ab altero Datio concinnata fuerat post medium sæculum a Christo nato undecimum, aut sub ejus nomine circumferebatur. Et id profecto exploratum, cum pleraque desumpta e *Datii* *Chronico*, in tempora congruant archiepiscopi *Datii* mortem plane subsecuta. Quæ autem *Landulphus* e *Datio* episcopo refert, ab auctore in aliis infido procedunt, ut: equiescere eodem tuto nequeamus. Ac præterea opinatur Purcellius episcopi nomen ab amanuensi tenere præter *Landulphi* mentem iis capitibus additum fuisse. Certe ne ipse quidem *Landulphus*, cum Datum archiepiscopum memorat, aliquam eidem tribuit *historiam*.

Succedit Purcellii sententia putantis eodem sæculo xi vixisse, et *historias* contextuisse Datum et

Landulphum, duos diversos homines; illius vero *Chronicon* a posterioribus laudatum non amplius inveniri, alterius vero exstare. Nimirum animadvertit eruditus vir quædam a Gualvaneo scribi tanquam decerpta e *Chronico* *Datii* quæ tamen aliter se habent in *Landulphi* *Historia*. At ego in ea opinione sum adhuc sub *Datii* nomine a Gualvaneo cæterisque significatam fuisse unam *Landulphi* *Historiam*; atque ab ea opinione me nondum avocarunt Purcellii et P. Eustachii argumenta. Primo, quia saltem pleraque e *Datii* *Chronico* per Gualvaneum aliosque alata occurrunt iisdem verbis in *Historia* *Landulphi*. Vix autem intelligas *Landulphum* adeo excoerlem fuisse ut, cum *Historiam* sibi scribendam susciperet, tam aperte ac tam sæpe unum Datum expilaret, et ex ejus libris totam ferme *Historiam* suam concinaret, ne verbis quidem mutatis, et potissimum cum excogitatus ille Datus, ut Purcellius affirmare cogitur, ad annum Christi saltem septuagesimum quartum supra millesimum, suas perduxerit *Historias* imo, ut ille ipse affirmat cap. 39 Dissert. Nazar., usque ad liberatum a Roberto Guiscardo Gregorio VII, hoc est ad annum 1084, quo eodem tempore *Landulphus* et vivebat et scribebat. Secundo, mirum videri potest cur Gualvaneus, et alii, qui præcedentes suæ urbis *historias* sollicite conquisierunt, et multas etiam ex iis memorant quas nunc perissoles, unius *Datii* mentionem tam sæpe fecerint, nullam vero unquam *Landulphi*, cum tamen hujus *Chronicon* eorum ævo certissime exstaret, quippe ad nostra usque tempora in eadem urbe servatum in duobus saltem exemplaribus, usque vetustis. Contra vero cum Gualvaneus affirmat Mediolani ævo suo non unum existisse *Chronici* *Datii* exemplar, et Corii, et Alciati quoque ætate eadem exemplaria superessent, necesse est in Purcellii sententia omnia illa brevi temporis spatio excidisse, superstitie interim *Landulpho*, cujus nullam rationem, ut ipse fateri cogitur, antiqui habuerant. Utique mecum fatebitur quisque verisimilius esse nulla *Datiani* *Chronici* exemplaria periisse, quia nulla unquam fuerunt; servata vero *Landulphi* exemplaria, quia hæc semper existere, eaque sub *Datii* tantum nomine olim laudabantur.

Tertio, in priori pagina colicis vetustioris metropolitane bibliothecæ, ubi *Landulphi* et *Arnulphi* *Historia* habentur, hic titulus inscriptus legitur: *Chronica Datii archiepiscopi Mediolani mei Francisci Castelli S. Mediolan. Eccl. ordinarii MDLXXV*. Viden ut in eo titulo apponendo errarit Franciscus Castellus, vir aliquo eruditus: nam ad Datum quidem quempiam referri potuit *Chronicon* illud, at nunquam profecto ad Datum antistitem Mediolanensem, qui tot sæculis post mortem suam acta, nisi propheta fuerit, litteris consignare nequivit. Atque hinc discere possumus censuisse Castellum (eodem sæculo quo Corius et Alciato, viventem, quamquam juniorem) non aliud esse *Datii* *Chronicon* quam *Landulphi* *Historiam*. Nam quamquam vetustissimis characteribus (quod in primis animadvertendum est) in calce colicis metropolitani scriptum sit: *Explicit liber Historiarum Landulphi historiographi*, nihilominus hæc nil obstat quominus Datio eam *Historiam* Castellus inscriberet, quippe qui probe nosset, cum veteres *Chronici* *Datiani* mentionem faciunt, non de alia quam de *Landulphi* *Historia* agere. Accedit quod in ipsa *Prefatione* auctor *Chronici* se prodit scribens: *L. omnium minimus*; hoc est, *Landulphum* se diserte inscribit *Chronici* hujus auctorem, quod postea apud Mediolanenses appellatum est *Chronicon* *Datii*.

Quarto, quod me in opinione mea eo plus firmavit ac firmat, illud est: Gualvaneus Flamma in enumerandis libris unde suam contextit *Historiam*, inter alios refert *Chronicon* *Datii* his verbis: *Chronica Datii et Arnulphi*. In duobus autem metropolitane bibliothecæ vetustis codicibus vidimus con-

junctas simul haberi cum Landulphi, tum Arnulphi Historias, nimirum apud veteres sub-equi solebat Arnulphus. Qui ergo hinc non intelligamus idem Gualvaneo fuisse *Chronicon Datii* ac nobis *Chronicon Landulphi*? Cur vero Landulphi Historia sub Datii nomine laudata fuerit, assequi certis documentis nequimus. Neque hic insulandum, cum reliqua omnia ad id statuendum confluant, nempe Historiam hanc Landulphi antiquis cognitam memoratamque fuisse sub Datii nomine, neque necessarium esse alium a Landulpho excogitare Datium ei synchronum, quo tamen, relicta priori sententia, se recipere coactus est P. Eustachius.

At, inquit Puricellus et idem P. Eustachius: Gualvaneo, Corio et Alciato nonnulla producuntur e Datii Chronico, quae nunc in Historia Landulphi aut frustra quaeruntur aut aliter exhibentur. Ergo inferunt aliam a Landulphina fuisse Datianam Historiam. Prima fronte non injuria sane. Sed animadvertendum primo pauca loca illa, quae P. Eustachius affert, ut hanc diversitatem ostendat, non omnia se recte habere.

Deinde Gualvaneo hanc diversitatem esse tribuendam, qui aut amplificat ex aliis historiis, aut de ingenio et eruditione sua explicat Landulphi sensa. Denique fuisse olim, et adhuc esse Landulphi unius codices inter se discordes, quod forte idem scriptor, aut alius quispiam addiderit, sive minuerit, atque immutavit priora. Mediolani haec omnia fusius confirmare liceret. Nihilominus haec olim adnotata habeo. Gualvaneus Flamma in *Politia*, cap. 124, sic habet: *Dicit Chronica Datii quod Romani principes, etc., super sex portas civitatis sex altissima domicilia, etc., fabricaverunt. Hic P. Eustachius: Sex e Datio Mediolani portas, et, super his sex domilia refert Flamma. De portarum domiciliorumque numero non loquitur Landulphus. Profecto vox illa sex in uno e Landulphiniis codicibus, nempe in Ambrosianae bibliothecae exemplari, deest; at in altero metropolitane bibliothecae sex porte enumerantur. Legatur cap. 1, lib. II. Addit P. Eustachius haec alia a Gualvaneo subdi petita e Datio: Arcum triumphalem erexerunt (Romani) extra portam Romanam longum per duo milliaria. Addit P. Eustachius in Landulpho pauca de isto arcu haberi, et nihil de ejus longitudine affirmari. Ad eum locum legi ego ms. codicem Gualvanei in Ambrosiana asservatum, neque Datium vidi testem illic adhiberi, sed quidem *Chronicon Campanum*. Sunt Gualvanei verba: *Et dicit Chronica Campana, quod iste arcus fuit longus per duo milliaria*. Rursus cap. 690 Chronici Majoris Gualvaneus e Datio narrat, si P. Eustachium audimus, Wulpertum archiepiscopum Mediolanensem, et Gualdum episcopum Cumanum ad Ottonem I Germaniae regem missos, ut contra Berengarium hostem Ecclesiae intraret Italiam. In Chronico autem Landulphi nulla, ut P. Eustachius animadvertit, Gualdi episcopi Cumani sit mentio, et res aliter narratur. Verum animadvertendum etiam erat Patri Eustachio Gualvaneum illa non e solo Datii Chronico hausisse, sed etiam e Pantheo, cum ipse narrationem suam his verbis concludat: *Haec Pantheon, et Chronica Datii*. Certum vero est Gotfridum Viterbiensem parte XVII Panthei rem retulisse, ut Gualvaneus habet, et Datium ideo simul a Gualvaneo ibi testem afferri, quia et is rem ipsam narrat, quamquam aliis verbis diversisque rerum monumentis. Ibi vero Albertus idem est ac Adelbertus, qui cum Berengario parente in Italia regnabat. Parco ceteris exemplis a P. Eustachio productis, in quibus palam fieri posset Gualvaneum ex diversis historiis congressisse interdum sententias suas, et ubi post multam narrationem Datium testem appellat, non omnia semper eidem Datio esse tribuenda. Caeterum nihil est e Chronico Datii a Gualvaneo desumptum, quod etiam in Landulphi Chronico, interdum quidem paucis additis, plerumque vero ipsissimis verbis, non occurrat:*

A quae omnia nos tandem eo trahunt ut sine dubitatione credamus eandem fuisse Datii atque Landulphi Historiam. Hoc autem legentibus ipsis Gualvanei *Chronicon majus* apertius patet, ubi tam saepe Datiana Historia laudatur, et inde etiam capita integra descripta referuntur, quae postea in Landulphi codicibus reperias.

Quod si Corius Histor. Mediolan. lib. I tres versus e Datio habet, qui apud Landulphum non leguntur, hoc tribui potest, ut alia mittam, diversitati codicum Landulphinae Historiae. Purcellius in libr. De SS. Arioaldo et Herlembaldo, cap. 92, nescio quo codice usus, haec Landulphi verba exhibet e lib. I, cap. 11, inscripto: *De monogamis sacerdotibus secundum doctrinam B. Ambrosii. Sedente B. Ambrosio gravissima dissensio orta est coram apostolico in synodo inter sacerdotes monogamos, et alios sub virginitate aut castitate degentes. Quod factum, apostolice imperante, et aliis episcopis consentientibus, datum est in iudicio B. Ambrosii, ut quidquid ipse diceret, sanctum et firmum teneretur. At B. Ambrosius cognoscens sensus humanos pronos ad peccandum, maxime propter incontinentiam; sciens, aliquem nec virginitatem, etc. Sicque dicens, omnem dissensionem compescuit. Itaque Graeci sacerdotes, etc. Et si contigerit, quod uxor sua moriatur, aut caste vivunt, tenentes sacerdotium, aut sacerdotium amittunt, si amplius aliquam mulierem carnaliter cognoverint, etc. Tu confer pauca ista, ut alia praeteream, cum codice unde Landulphi Historia non descriptimus cap. 11 lib. I, atque intelliges Landulphinae historiae codices mss. non omnes in iisdem consentire, multaque aut addita aut dempta fuisse.*

Insuper, animadvertente P. Eustachio, Andreas A'ciatus in lib. De reb. Patr., pag. 150, auctor est sanctum Monachum episcopum Mediolanensem VII Kal. April. ultimum diem clausisse. Tum subdit: *Datus Kalendis ipsis Aprilibus moritur*. Item narrata sancti Protasii episcopi morte post exactos in episcopatu duos et viginti annos, A'ciatus subnectit. *Tres illi (a nos) addit Datus*. At haec in Landulphi Historia non legi P. Eustachius non docet. Porro noverint lectores in membranaceo illo codice mss. metropolitane bibliothecae, ubi conjunctae habentur Historiae Landulphi nostri et Arnulphi, Catalogum quoque Mediolanensium episcoporum haberi, qui, ut supra innuimus, ad Galdinum usque deducitur. Ex illo autem Catalogo sua haec deprompsit A'ciatus, ideoque Datium huc testem advocavit, quod eundem codicem sub Datii nomine commemorare solerent Mediolanensium rerum scriptores. Quare et hinc intelligas immerito Datianam historiam a Landulphina distinguere, neque oportuisse alium a Landulpho Datium recentiorum excogitare. Accedit quod Possevinus, Gavantus, Petrus Maturus in Adnot. ad S. Antonini Chronic.; Jacobus Perez de Valencia, Illarminus et alii, ubi ex auctoritate Datii scribunt, sanctos Ambrosium et Augustinum auctores fuisse hyeni *Te Deum*, testem adducunt Datii Chronicon lib. I, cap. 40, quae conveniunt in Landulphi nostri Historiam, si prologum lib. I cum sequentibus capitulis enumeres. Atque haec in praesentia habui, quae de huiusmodi questione ego discererem, uberiora daturus, si mihi in arena posito consulere nunc atque conferre licuisset (quod olim nullo negotio poteram) omnes Landulphi codices, et Gualvanei, aliorumque opera mss. quae in Ambrosiana bibliotheca asservantur. Sed pluribus opus non est in re, quae, ut ita dicam, meridiano sole clarior mihi ex hactenus allatis videtur.

Postremo loco lectorem monendum duxi mihi in animo olim observatum non omnia edere quae Landulphus litteris tradidit, sed duos tantum priores libros, et quibus eruditio historica, quamquam non paucis fabellis interspersa atque foetata, aliquid lucis ac praesidii sperare possit. Quae enim in Historia Landulphi subsequuntur, et librum tertium et quatuor-

tum constituent, peculiare tantummodo lites in Mediolanensi Ecclesia occasione cleri continentiam perosi exortas ita persequantur, ut insulsis orationibus, iisque fere omnibus confectis, abudent, quæ aut nihil gratiæ, aut aliquid etiam ingrati coloris habere videantur, quippe in patrociniis erroris vitiorumque tutelam excogitata. Verum ea denique sententia vicit nihil Landulphini furoris occultandum, tum ne quis ex aversis a catholica Ecclesia somniet, nos præ metu aut ex male causæ conscientia hæc omisisse, ratus meliora, quæ celarentur, quam quæ in lucem prodirent, tum etiam quod hæc tam male consuta sunt, ut semel exposuisse, contulasse sit. Pleraque præterea ex his jam evulgavit,

A simulque inania ac ridenda Puricellius ostendit in Vita SS. Arialdi et Herlembaldi. Nihil denique efficacius commendat præsentem Mediolanensem, imò et universæ catholicæ Ecclesiæ statum, et ex Dei O. M. munere sanctioribus consiliis clerum constanter addictum exhibeat, quam sæculi XI corruptos mores intueri, eosque Romanorum pontificum studio expurgatos. Eadem ratione veterum hæreticorum deliramenta et flagitia prodenti non est irascendum, sed nostris temporibus potius gratulandum, quæ recta sapiunt, et meliorem morum rationem, Christo duce, in catholica Ecclesia sequuntur. Sed jam Landulphum ipsum loquentem audiamus.

LANDULFI HISTORIA MEDIOLANENSIS.

(PERTZ, *Monum. Germ.* VIII, 36.)

EPISTOLA YSTORIOGRAPHI AD ARCHIPRESBYTERUM MISSA¹

Cometarum virtutum documentis imbuto, multarumque scientiarum peritia fulto, divinoque magisterio religiose edocto L. sanctæ Mediolanensis ecclesiæ in regimen archipresbyteratus assumpto, nec non Deo et hominibus caro, L.² omnium minimus tuorum servus³, hujus vitæ felicitate bonorum et æterni regni consortio perfrui angelorum. Caritatis ac⁴ diligentie tuæ amorem sedule⁵ reminiscens, quem super ecclesiam Ambrosianam et ejus clerum ut filium habuisti et semper Deo annuente habebis, sollicitæque paternitatis vestræ reverentiam curiose prospiciens, corporis mei animus multis quassatus tribulationibus, e quibus tota fere Italia pseudopropheta per detestabilemypoerisim circumcurrentibus maculata est, Dei ignis calore accensus quasi gravi e sompno excitatus sum. Propterea cogitans, si operibus secularibus aut cultibus divinis studiose vacarem; aut fortia facta et magnifica⁶ quæ nostris temporibus acta sunt enarrem⁷, aut inter cetera tribulationes quas clerus Ambrosianus a perfidis civibus et malis sacerdotibus ipsos adhortantibus passus est, narrare⁸ cogitavi. Itaque meditatens in quibus animi mei ingenium exercere valeam, hanc vitam et miseram per silentium transcurrere nolens, crebris ac magnis ystoriis undique circumvolantibus, ductus patriæ atque civitatis meæ amore, nec non et cleri ejusdem diligentiam⁹ (31), ultra omnes ystorias gesta archiepiscoporum quæ super

B imperatores apud Deum et homines detestabiles acta sunt, et tribulationes, atque earundem dissensiones quæ per pseudoprophetas non hujus urbis natos peracta sunt, stilo humili perscribere deliberravi. Igitur quamplurimi qui ordinis ecclesiastici falsis prædicationibus esse videbantur, actibus vero misere hypoerisim sedule insistentes, ut lupi rapaces sese sub ovina pelle tegentes, dimissis plebibus ac ruptis canonibus, et alii multi misterio Romano edocti, honoris sanctæ Ambrosianæ ecclesiæ lividi, quasi tirampni nullam ordini Ambrosiano reverentiam impendentes, urbem Mediolanensem fascinatis laicis ac zizanitis superseminatis Antichristi facietis incubuerunt¹⁰; quorum namque vitio¹¹ ecclesia Ambrosiana multorum sacerdotum ac levitarum plurimorumque sacerdotum sapientum ordinis utriusque quondam exaltata et ornata eloquentiis, ad nihilum tam ministerio quam in personis funditus attrita et conculcata est. Enim quod olim Romani pontifices et cardinales huic sancto mysterio æmuli multo sudore patrare non poterunt, falsis catharis ordinem ipsum conturbantibus, in tantum attriverunt, ut ultra nec esset spes mysterii nec ordinis restaurandi, multo pejor¹² quam in sermone sancti Eusebii olim dicens apparuit: « Perit hæc civitas, collapsa est ecclesia. Unde cum propheta dicens plangam: Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum, plangens peccata populi

VARIE LECTIONES.

¹ ita B. Liber ystoriographus primus archiepiscopum ac clerum ac laicos mediolanenses, in primis epistola ad L. direct. A.² et L. in. cod. B. legi videtur. W.³ ita B. in specimine ap. Mur. p. 55; in reliquis deesse videtur W.⁴ atque Blancus.⁵ sedule B.⁶ f. aut, m. f. Bl.⁷ enarrarem Bl.⁸ narrare B.⁹ ita codd. diligentia Bl.¹⁰ ita codd. imbuerunt Blanc.¹¹ vitio B.¹² potius B.

NOTE.

(31) Et est amore. BEHM.

mei. Uterini mei facti sunt inimici mei, injuste A
spoliaverunt me, ac gladiis inimicorum meorum
animam inquirentibus ¹⁶ immisericorditer me dede-
runt. » Exinde lacrymis meis superhabundantibus
cum sapiente quodam plangendo dicam

Carmina qui condam stud. o florente peregi

Flebilis heu! mæstos cogor inire modos.

Eccæ mihi laceræ dicunt scribenda Camenæ,

Et veris elegi fletibus ora rigant.

(De Boet. cons. phil., initio.)

Quamobrem, pater venerande, quamvis per multa
tempora multis ac variis sim quassatus doloribus,
nostræ ecclesiæ virtutum ¹⁷ videns detrimentum,
recordatus quod olim a ¹⁸ malis regibus detestandis
que sacerdotibus passa sustinuit, qui dulcedine ¹⁹
ordinis sanctæ Ambrosianæ Ecclesiæ ab ipsis fue-
rant cunabulis nutriti ²⁰, quibus foret gloriosum pro
sue Ecclesiæ utilitatibus mortem sustinere, pauca
quæ libris variis ac chartulis, plateis conculcatis
reperi, et a viris virissimis et catholicis didici et
urbes Italiæ perscrutando cognovi, aperire et enar-

A rare posterorum utilitatibus fideliter curabo. Tum
insuper quid honoris, quidve reverentiæ, quidve
magnitudinis per multa tempora antecedentia cle-
rus fuit Ambrosianus, et a multis ac magnis viris
honoratus, et quid postea civitate plena face mundi
sustinuit, ut ²¹ oculis vidi, ut ²² auribus audivi
cordeque intellexi, ad posterorum tutelam et ani-
marum salutem studiose scribere statui. At prius-
quam ea quæ dicere decrevi enarrem, ignis scin-
tillam, quam ego Dei misericordia adjutus memoriæ
commendavi in quodam scrinio optimis margaritis
imbuto, foris pauper, intus divitiis affluens reperi,
ad Dei honorem et beati Ambrosii laudem, debita
ductus reverentia edicam. Quæ omnia utinam Am-
brosianæ ecclesiæ usque in finem ²³ consentientibus
sic essent chara ut sunt acceptabilia, sic dulcia ut
sunt salutifera, sic amabilia ut sunt ex corde fra-
terno manantia. Vale, pater! cum omnibus sanctis
Ambrosianæ Ecclesiæ dilectoribus gaudiis sempiter-
nis perfrui feliciter valeas.

INCIPIT LIBER PRIMUS.

1. Quandoquidem sapientes eximiiqve viri, multa
peritia imbuti, acta temporum, mutationes rerum,
gesta ducum, prælia regum, seditiones urbium,
commotiones populorum, polite ad tutelam juvenum
et custodiam senum tractantes reliquere, et ²⁴ in
posteris tutamen et multarum rerum solamen: decet
nunc multo magis viros religiosos, spiritu divino re-
pletos, suis sequacibus imo suis fratribus ad caute-
lam animarum simulque corporum, quicquid aug-
menti vel detrimenti prospexerint ²⁵, benigne inti-
mare ac præclarissime dilucidare; quatenus suorum
seguaces lacum serpentum et ²⁶ antrum aspidum,
aveamque draconum silvasque leonum prævidentes,
benigne edocti cauteque muniti, et ab illis se valeant
cripere, et atios monendo a morte liberare, memores
Salomonis Sapientiæ dicentis: « Propterea habeo
per hanc immortalitatem, et memoriam æternam ab
his qui post me venturi sunt » (Sap. viii, 13.) Ob
hanc causam ecclesiam sancti gloriosissimique con-
fessoris Ambrosii quam clare, lucide, atque ymnis,
organis, symphoniis, melodiis per totum orbem ter-
rarum emicuit, inquantum scientioli mea exprimere
valuerit, prout comperi et in veritate didici, enu-
cleare studeo. Igytur Ambrosius doctor, ut egregius
pastor infusus præfulgens episcopalibus, Dei ecclesiam
mirifice decoravit, et ut nobilis adletha lorica spiri-
tualium virtutum adornavit, sibi que desponsatam

sociavit. Qui (32) nutu divino huc a clementissimo
imperatore totius orbis Valentiniano directus, meruit
audire: « Vade, age non ut iudex sed ut episcopus »
Tanta enim gratia et tanta sua misericordia eum
Dominus decoravit, ut inimicos patientissime con-
verteret, et suis ovibus imo suis filiis rudimenta cat-
holicæ fidei ut verus magister et doctor ecclesiæ car-
ritative administraret. Qui primus, id est maximus,
metropolitanam regens cathedra, ordinationes
presbiterorum, diaconorum, subdiaconorum, cleri-
corum, laicorum, senum, juvenum, militum, populo-
rum, virginum sacrarum et innupte manentium,
maritarum ²⁷, viduarum, orphanorum, peregrinorum,
et hospitum lucidissime præordinavit; et ordinando
curiose quod sui ordinis religiositas exposebat,
facere curabat, ac faciendo alios mitissime edocebat,
memor illius Evangelii dicentis: « Prius cepit Jesus
facere quam docere. » Erat enim sapientissimus in
prædicatione, disertus in judicio, cunctis fidelibus
mitissimus, omnibusque infidelibus mitis, placidus,
humilis atque serenus, providens dispensator, dans
pabula fortibus, cibaria juvenibus, alimenta senibus,
nutrimenta adolescentibus, memor apostoli dicentis:
« Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificarem
(I Cor. ix, 19). » Enim (33) providerat Dominus ab
ipsis cunabulis ²⁸ sibi pastorem et ecclesiæ suæ bea-
tum Ambrosium per favum mellis circa labia ejus

VARIE LECTIONES.

¹⁶ querentibus B. ¹⁷ ita A** et Blanco teste A. injustum A*. B. ¹⁸ ita B. deest A*. A**. Blanc. ¹⁹ dul-
cedinis Bl. ²⁰ nutriti B. ²¹ deest B. ²² fine Bl. ²³ deest B. ²⁴ perspexerint B. ²⁵ deest B.
²⁶ maritorum Bl. ²⁷ ita Bl. cunabulis A* (?) B.

NOTÆ.

(32) V. Paulini Vit. S. Ambri. 8.

(33) V. Paulini V. Ambri. 3

distillant, atque per Spiritum sanctum de se, quasi de eo noverat dictum : « De ore prudentis procedit mel et lac, fons distillans labia ejus, dulcedo mellis est lingua ejus (*Prov. xvi, 24; Cant. iv, 11*). » Qui Spiritu divino administrante, pro capto cujusquam et scientia atque ætate docere studebat, sciens quod apostolus dicit : « Pascite gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri gratiam sectantes, sed voluntarie, neque ut dominantes in cleris, sed formæ facti gregis ex animo, ut, cum apparuerit princeps pastorum, percipiat immarcescibilem coronam (*I Petr. v, 2*). » Et item apostoli Petri : « Ministrare in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam; in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem (*II Petr. i, 5*). » In via Dei firmus, catholica fide firmior, boni propositi infatigabilis; unde sapientissimus Salomō ait : « Esto firmus, fili, in via Dei et in virtute sensus tui et scientia, et prosequatur te verbum pacis et justitiæ (*Eccli. v, 12*). » In tantum religionis honestissimæ et honoris ²⁶ Ecclesiæ Dei super omnes Italiæ civitates ordinando episcopos ramos extendebat, ut sapientia Salomonis sub altera specie de illo sermociñaretur, dicens : « Ego quasi therebintus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gloriæ (*Eccli. xxiv, 22*). » Et item ejusdem ad corroborandos et collaudandos fideles in persona Domini et Ecclesiæ insonuit hortando, dicens ²⁷ : « Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris, et flores mei fructus honoris et honestatis. Ego pulchræ dilectionis mater, et timoris et agnitionis et sanctæ spei (*Ibid., 23*). » Sed cum dominus noster ac totius humani generis redemptor, rex et salvator noster Christus, omni humanæ creaturæ evangelium salutis mitissime per apostolos atque doctores Spiritu sancto administrante denuddasset, placuit sibi præclarissimum virum atque doctissimum Ambrosium divina scientia fultum doctoribus illis, in tempore qui adherant, in ordinatione Ecclesiæ suæ et misterii ejusdem, symphonias, melodias, ymnis, canticis spiritualibus (34) sublimare. Undenatu divino est factum ut, sicut Johannes apostolus et evangelistarum eximius inter ceteros discipulos privilegium tenens, divino admonitus spiraculo meruit dicere : « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum (*Joan. i, 1*); » sic beatus magister et doctor Ambrosius inter ceteros doctores

A eximius, Ecclesiam Dei prout Deus per clementiam suam atque sanctum Spiritum ipsam sibi concessit et permisit, omnibus modis atque omni conamine, die ac nocte meditando, scribendo, legendo, prædicando, exaltavit et mirifice decoratam ornavit. Mitigata Arrianorum perfidia atque scismaticorum devicta nequitia, quadam die ante natalem Domini, cum solus dictaret — sed non erat solus, cum quærat Deus — ut bonus pastor ovile Dominicum ad Domini laudem animare et corroborare desiderans, cogitare cepit quomodo vel qualiter sacerdotes, diacones, ceterosque ordines, cantus, missas, vespersas, psalmos, et cetera divino cultu congrua atque convenientia præordinaret, sive primus cantus denotaret, seu ante ordines et clericos ad officii gradus ordinaret. Visum est sibi et placuit ecclesiasticos viros catholica fide imbutos Deo devote ordinare, et assidue secum habere, ac illorum consilio Domini ministrante gratia cuncta disponere. Qui cunctas sacras ac sanctas Scripturas et descriptiones patriarcharum, prophetarum supervidens, in quibus Deum et Salvatorem nostrum posteris omnibus ad salutem suam et proficuum aliorum in Christo credentibus prophetarum ²⁸; præ ceteris ²⁹ visum est sibi patriarcharum ³⁰ David de incarnatione Domini per partum virginis, et de passionem per Judam proditorem, et de resurrectione, et de apparitione post resurrectionem, et quomodo scanderet caelos nubibus suscipientibus eum, videntibus discipulis, præclare et lucidissime super cunctos prophetasse. Qui cum prævideret per Spiritum sanctum sibi collatum ³¹ Ecclesiam Dei ornatam fidelibus et Deo devotam in Christo humiliter summaque cum devotione credituram : prophetando in multis argumentis confirmavit, et confirmando multis exemplis per sapientes et cantores, musicos atque doctores, quasi sponsam omnibus virtutibus adornatam Deo optulit. Unde beatus sanctusque doctor et magister ³² Ambrosius velut strenuus miles ad vexilla præcedentium ducum ac ad bella imminencia unanimiter hanculantium prospiciens, imitari David eximium prophetarum magistrum studuit, et ad ejus exemplar et imitationem psalmos, cantus, symphonias, melodias, clericos, et omnia ecclesiastica officia, Deo optulante et Spiritu sancto administrante, componere et præordinare studuit. Cum enim Dominus omnipotens et Salvator noster Ecclesiæ suæ catholicæ murum pararet adversus inimicos suos, et turrem erigeret David pro domo ecclesiæ suæ atque murum Israël, ut ejus sponsam ab infidelibus defenderet et gregem illi

VARIE LECTIONES.

²⁶ honores *Bl.* ²⁷ h. ac d. E. Ego quasi — honestatis *desunt A*. ²⁸ ita corr. *Bethm.* prophetarum *coad.* ²⁹ ita *codd.* ceteris *Bl.* ³⁰ patriarcha *B.* ³¹ collatum *Bl.* ³² h. s. et e. m. *desunt B.*

NOTÆ.

(34) Hæc per Ambrosium instituta esse, Paulinus c. 13 et Augustinus Conf. IX, 7 referunt, sed alia occasione, neque de ordinum ecclesiasticorum con-

stitutione quidquam produnt. Cf. Fumagalli Ant. Mediol. III, 101, seqq.

commissum a lupis rapacibus liberaret, qui, quandiu A
vixit, prout Deus per clementiam suam concessit,
ecclesie Dei ac populi sui et multarum civitatum
eorum gerens, de quacumque sibi per legatum inti-
mabatur, prout nos in sacra ejus ystoria de eo
scripta invenimus, ut bonus pastor aedule vigilabat,
curiose circueus gentes diversas, atque civitates,
tyrannos, reges, duces, omnes in Christo conver-
tebat, et unicuique civitati et cunctis fidelibus pe-
tentibus similiterque religiose quærentibus episcopum
ordinabat, et ordinatum summa cum lætitia conse-
crabat. In tantum enim Ecclesia Dei in manibus ejus
pullulabat, ut omnes infideles in unum adunarentur,
et tacite supponentes digitum ori suo dicebant :
« Vere digitus Dei facit hoc, et operatur in eo. »
Enim quamdiu vita ei comes fuit, laborans super B
multos fideles, ab aliquo gladium evaginante nusquam
calupniatus est ; unde dolens quod volebat esse ne-
quivit, dicens in ymo ³² : « Nequimus esse mar-
tyres, sed repperimus martyres. » Et ut in libro
Paralipomenon legimus per David prophetam :
« Non dimisit Deus quemquam calupniari eos, sed
increpuit pro eis reges, dicens : Nolite tangere
christos meos, et in prophetis meis nolite malignari
(I Par. xvi, 22). » Et iterum in præcordiis suis
mutuo et tacite admirantes, Deum glorificabant in
tantum, ut in illo quod scriptum est per sapientis-
simum Salomonem impleatur, dicens : « Narrate in
gentibus gloriam ejus, et in cunctis populis mirabilia
ejus, quia magnus Dominus et laudabilis nimis, et
orribilis super omnes deos (Ib., 24). » Tunc imple-
tum est quod per eundem dicitur : « Tonet mare et
³³ pleniū lo ejus ³⁴ ; exultent agri et omnia quæ in eis
sunt. Tunc laudabunt ligna saltus coram Domino,
quia venit judicare terram (Ib., 52). » Et quando-
quidem Dominus ac noster Salvator per clementiam
et misericordiam suam in tantum magnificavit et
exaltavit et decoravit acta et mirabilia doctissimi et
religiosissimi doctoris et confessoris Ambrosii, quan-
tum multi codices eximii capere non possunt, et quan-
tum multi strenui et sapientissimi viri atque scholarum
magistri enarrare et enucleare multo sudore multo-
que labore posteris minime quiverint ³⁵. Unde non
debet me virum parva scientiola plenum in singulis
ejus actibus immorari, cum mihi melius videtur, de
tantis patroni miraculis et de tantis strenuissimis
actibus omnino tacere quam parum dicere. At ut
ad ea veniam ad quæ mea intentio summoque studio

anelat, ipsam sanctam Trinitatem et omnes sanctos
corde et ore invocare non cesso, ut mihi quæ
scribenda sunt scribam et quæ tacenda sunt reti-
ceam per Spiritum sanctum suum ³⁷ concedat.

2. Igitur ³⁸ sanctus Ambrosius scientia divina
imbutus, Spiritu sancto repletus, omni clero om-
nibusque catholicis fidelibus laicis indicto jeju-
nio, ut Dominus ad honorem Ecclesie suæ et ad
laudem divini cultus corda suorum aperire dignare-
tur, in quarto die quasi per quatuor Evangelia, per
clementiam Dei et per revelationem Spiritus sancti
septuaginta et duos sacerdotes, qui in primitiva
Ecclesia episcopi vocabantur, ut B. Hieronymus
doctor in quodam suo libro asserit (35), ordinavit ;
imitans verum magistrum et salvatorem Dominum
nostrum Jesum Christum. Sicut enim Dominus et
redemptor noster post incarnationem baptismumque
quod in Jordane ter converso per Spiritum sanctum
a Johanne præcursore atque baptista, qui plus quam
propheta asseritur, accepit, elegit septuaginta et
duos discipulos ad evangelizandum evangelium divi-
num, ut in evangelio Lucæ evangeliste legitur
et approbatum indubitanter tenetur. Unde bonus di-
scipulus sapientem sequens magistrum, suos sacer-
dotes, imo suos filios, et ut dixi, suos episcopos, in
opus ³⁹ ministerii sacerdotalis elegit eos confirmandum
et collaudans hortatur, dicens : « Vos estis genus
electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus
acquisitionis. » In tantum enim illos actu et moribus
et humilitate, scientia et patientia et obedientia ⁴⁰
et in cultu vestium et omnibus modis admonuit, ut
si quis eos fortuito in clero videret, non diceret fi-
lios esse virorum, sed affirmaret socios angelorum.
Est et alia causa cur tot et tantos sacerdotes luci-
dissime ordinavit, quæ me insequitur et quasi im-
patiens ad disserendum hortatur. Cum enim huma-
num genus sermone uno prius unitum, per superbiam
postmodum diffusum et dispersum esse legitur quasi
per septuaginta et duas varietates linguarum, sicut
in libris Genesis invenitur (xi, 1), dicente Moyse,
cum quo Deus loquebatur sicut loqui solet amicus ad
amicum : « Erat enim terra labii unius, et sermo
eorumdem. Cumque venissent in terra Senaar, dixit
alter ad alterum : Venite faciamus nobis nomen et
civitatem et turrim excelsam, cujus culmen pertingat
ad cælum, et celebremus nobis nomen, antequam
morianur. Descendit autem Dominus, et videret ci-
vitatem et turrim, quam ædificabant filii Adam,

VARIE LECTIONES.

³² d. ymo B. ³³ deest Bl. ³⁴ deest B. ³⁵ ita Bl. quievit codd. ³⁶ ita A². Bl. tuum A¹. B.
³⁷ Titulum : Expositio ordinum sancti Ambrosii, edita a sancte memorie Datio episcopo Mediola-
nensi. præmittunt codd. Quod hic auctor varios ritus, varia clericorum genera ecclesie Mediolanensis
S. Ambrosio omnia attribuit, parcat lector homini non satis erudito. At eorum antiquitatem omnino cogno-
scat supra Ambrosii ætatem. addit in margine in B. Puricellus et A². ³⁸ misterii Bl. ³⁹ ita A². A. actu
e. m. actu et h. s. et p. o. A¹.

et dixit: Ecce unus est populus, et unum labium omnibus. Venite igitur et descendamus et confundamus linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui! Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt ædificare civitatem et turrim præ nimia labiorum confusione. Et ideo vocatum est nomen ejus Babel, id est *confusio*, quia ibi confusus est labium universe terræ. » Unde propalatum est ut, quantum illorum intentio fuit prava et perversa apud Deum et angelos ejus, in tantum omni genti omnique populo innotesceret, relinquens in posteris exemplum, tanquam diceret: « Vos quibus scientia animi cum virtute corporis et ingenium operationis magis ab excelso Deo per bonitatem suam, quasi ymber super granum distillatum est, caute et sollicitè provideite vobismetipsis, ne quid nobis ⁴¹ per superbiam et dementiam merito accidit, vobis in testimonium contingat, ut quod nobis ⁴² male dulcoratis non creditis, vobismetipsis multis suspiriis fatigati quandoque credatis. » Etenim cum Adam a Deo in paradiso formatus, ad imaginem Dei figuratus, sicut novimus, Domino per Moysem dicente: « Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, » et omnibus quæ in paradiso Dei erant sibi concessis, præter lignum scientiæ boni et mali, de quo præceperat ei Dominus ne comederet, dicens: « In quacunque die comederitis, morte moriemini. » Qui si caute studioseque ammonitionem et præceptum Dei atque benigne admonentis tenuisset, ipse immortalis esset, et nos quasi Dei similes essemus. Unde vos studiose præcor, ut ⁴³ quod Adam per inobedientiam criminose deliquit, et nos per nimiam superbiam confusi sumus et per omnium terrarum spatia dispersi, mutuo nos et merito, minime ob linguarum varietatem intelligentes, quod Deus ex summa dilectione humanatus, mortuus, suscitatus, vobis ad resuscitandum quod angeli in cœlis per superbiam amiserunt, benigne concessit, si solerter studioseque in fide permanentes Domino opitulante steteritis, unde concessa custodiatis, et sanctam fidem custodientes bona opera faciatis, ut ad perfectum finem venientes quandoque in extremo examine judicii a dextera Dei positi cum gaudio audire mereatis quod Dominus clementer dixit ⁴⁴: « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi (Matth. xxv, 34). » Ob quam enim causam sanctus Ambrosius septuaginta et duos discipulos sacerdotes ordinare voluit, ut quot fuerunt varietates gentium per dispersionem linguarum, tot essent sacerdotes ad salutem animarum nostrarum. At cum humanum genus quondam per orbem terra-

rum diffusum et dispersum, pecudum more oberans, sese invicem sine jure et sine fœdere confidens et lanians, regeretur et ut ab ⁴⁵ hostium incursione muniretur, per septuaginta et duos reges a Deo permissum et præordinatum est. Quos cum sanctus Ambrosius per industriam summi Romani imperii orbem terrarum regere vidisset, placuit sibi, ad illorum salutem et omnium populorum septuaginta et duos sacerdotes Deo confirmante ordinare (36), quatenus singulum regem per singulum sacerdotem regalem intime percuteret, et docendo fidem Christi in Deo confirmaret, et confirmando in cunctis bonis virtutibus corroboraret, ut ad bravium pervenientes, quandoque ⁴⁶ Deo permittente cum Christo in cœlis regnarent.

B 3. Quibus ⁴⁷ bene compositis salubriterque ordinatis, quendam sacerdotem religiosum virum qui primicerius vocaretur proposuit; qui quasi coepiscopus circa omnes in crimine laborantes potestatem a sancto Ambrosio magistro accepit, ut quod episcopus implere per se non posset, coepiscopus qui primicerius vocabatur, circa illos implere curiose studeret. Quin etiam locum in quo omnes convenirent insignivit, quod presbyterium usque modo a cunctis vocitatur; ubi omnes sacerdotes urbani in sexta feria vel Kal. convenientes, curiose in divinis ministeriis singulos perscrutabantur ⁴⁸, itaque religiose circa divina ministeria, et indesinenter sese exercebant. Quo in loco universis consedentibus, quod Deus episcopo inspirabat, docebat. Deinde ⁴⁹ subepiscopus, qui coepiscopus ⁵⁰ usque modo et ⁵¹ primicerius vocatur, secundum quod Deus administrabat, illos amonebat, dicens: « Contra stultitiam ministrare sapientiam, contra lasciviam castitatem, contra ebrietudinem intellectum, contra precipitationem consilium, contra timorem fortitudinem, contra ignorantiam scientiam, contra duritiam pietatem, contra superbiam humilitatem; de qua sapiens quidam (37) dicit: « Qui sine humilitate virtutes congregat, quasi ventum in pulverem ⁵² portat; » Et ut est illud: « Humilitas omnia vincit, et ipsa a nemine superatur. » Præter ista instruebat illos habere dilectionem Dei et proximi. Quibus completis, quod unicuique de propria causa expediebat, salubriter tractabat. Ita tamen omnia fiebant inter illos pacifice, et honeste tractabantur et sine dolo et sine invidia, ut quod in Actibus apostolorum legitur, in illos implebatur, dicens: « Erat illis cor unum et anima una (Act. iv, 32); » et quamvis facies illorum essent diversæ, unum cor et anima erat una. Quibus egregie viventibus et religiose degentibus, omnia cooperabantur in bonum, ut

VARIE LECTIONES.

⁴¹ ne quod vobis A. f. illis. *Hor. Blancus.* ⁴² vobis *Bl.* ⁴³ et *Bl.* ⁴⁴ dicit *Bl.* ⁴⁵ ita A. *Bl.* lar. reggeretur aut ab A. l. ut r. e. u. a. B. ⁴⁶ deest B. ⁴⁷ De primicerio. Q. *cod.* ⁴⁸ ita B. perscrutabatur *rell.* ⁴⁹ demum *Bl.* ⁵⁰ q. c. desunt *Bl.* ⁵¹ deest B. ⁵² q. in ventum pulverem *ed. Paris.*

NOTÆ.

(36) H. s. decumanos dicios, sæc. ix exeunte demum institutos esse, probaverunt Giuliani, Mem. di

Milano 70 l. 295; Famagalli Ant. Milan. III. 510.

(37) Greg. I. Expos. tertii ps. pœnit., v. 3.

Apostolus testatur ²² dicens: « Frates, scimus, A quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, hiis qui secundum propositum vocati sunt sancti (*Rom. viii, 28*); » attendentes illud cyrographi: « Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum (*Psal. cxviii, 2*). » At quam ²³ fuerunt erga ministerium et ordinem suum solliciti, nemo nisi ²⁴ qui illo tempore fuerit, narrare quiverit, pertinentes illud quod dicitur ²⁵: « Maledictus homo, qui opus Dei negligeret fecerit (*Ser. xlviii, 10*). » Unde accidit ut, dum quidam dux Gothorum extraneæ gentis, nomine Ruilis, illos in festivitate sanctorum Nazarii et Celsi, et ad silentium polite oratos et cum episcopo gralientes inopinate supervidisset, non illos tantum sacerdotes, sed episcopos credidit et affirmavit, dicens: « Certe cum ego fere totum ²⁶ orbem terrarum jussu Valentianiani imperatoris circumdedi et vidi, inquires usum et mores ipsorum ²⁷ maxime et religiosorum episcoporum, nunquam tanto stupore et tam ineffabili admiratione obrigui. » Qui videns et admirans hæc, parum subsistit; tandem abiit, secum mirans quæ viderat. Quibus odor sic facientibus misericordie, pietatis et charitatis, castitatis, humilitatis, fraternitatis, scientiæ et omnium virtutum quasi odor suavissimus circa omnes gentes maxime ad vicinas urbes refloruit; de quo Dominus ad Moysen dixit: « Sume tibi aromata, stracten, et onigona, galbanem boni odoris, et thus lucidissimum, faciesque thymiana compositum ope ²⁸ unguentarii, mixtum diligenter et purum (*Exod. xxx, 34*). » Quos magister beatus et doctor ²⁹ Ambrosius cotidie ammonerat cantando, dicens: « Diligamus nos invicem, quia charitas Deus est, et qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est et videt Deum, et in hoc charitas Dei perfecta est; et qui facit voluntatem Dei, manet in æternum. »

4. At ³⁰ cum beatus Ambrosius supradictos sacerdotes Deo disponente ordinavit ³¹, visum est sibi ceteris cum fratribus, viginti quatuor sacerdotes, qui quasi cardinales essent, debere constitui. Quos Dominus et Salvator noster per revelationem Spiritus sancti in Apocalypsi dicente Johanne confirmat: « Vidi, et ecce viginti quatuor seniores, qui procedent ante sedentem in throno, et adorabunt ³² viventem in sæcula sæculorum, et mittent coronas suas ante thronum, dicentes: « Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tua creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant et creata sunt (*Apoc. iv, 10*). »

Et: « Ceciderunt coram agno, habentes singuli cytharas et fialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, et cantant novum canticum dicentes: « Dignus es accipere gloriam et honorem, et aperire librum et signacula ejus, quoniam occisus es et redemisti nos, Domine, in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabunt super terram (*Apoc. v, 8*). » Est enim alia causa, quare viginti quatuor cardinales sacerdos ordinavit: videlicet sicut naturalis dies viginti ³³ quatuor horis solidatur, sic misterium ecclesiæ Ambrosianæ per viginti quatuor cardinales aperiretur et regeretur; de quo die sanctus Ambrosius in Exameron (i, 10) ait: « Legem statuit, ut viginti quatuor horæ diurnæ atque nocturnæ diei tantum nomine diffiniamus, ut si deceret: « Viginti quatuor horarum mensuram unius diei tempus est. » Quibus ordinatis archipresbiterum, a quo si quando in aliquo officio deviant, placide emendati suaviterque correcti bono animo bonaque voluntate degerent, præposuit ³⁴. Cujus nomen princeps presbyterorum Latine resonat; archos enim Græce, princeps Latine dicitur.

5. Per ³⁵ item tempus beatus Ambrosius septem diaconos, et ³⁶ quasi per septiformem gratiam Spiritus sancti eis per Spiritum sanctum manus imponens benedixit et ordinavit, imitatus apostolos Domini ³⁷, qui post gratiam Spiritus sancti, quam in Jerusalem, quæ Visio pacis dicitur, benigne acceperunt, in unum convenientes, septem diacones per Spiritum sanctum ordinarunt. Septem ideo consecravit, quia septem sunt dona Spiritus sancti a Deo super fideles catholicos ³⁸ collata; vel ³⁹ ut cotidie ante thronum Dei quasi septem lampades bona vita optimisque moribus atque doctrina alios ⁴⁰ accendentes præclarissime splenderent. Unde sanctus Johannes in Apocalypsi: « Septem lampades ardentes procedunt ante thronum, quæ sunt ⁴¹ spiritus Dei (*Apoc. iv, 5*). » Quos prævidens sanctus doctor Ambrosius religiose viginti quatuor subdiaconos (38) ad honorem Dei et Ecclesiæ suæ ordinando benedixit. Quibus catholice ordinatis, omnibus magistros instituit, quorum unus archidiaconus, alius archisubdiaconus vocaretur.

6. Item ⁴² per tempus sanctus nomine Simplicianus archidiaconus, vir totius bonitatis, totiusque religionis, ac totius sanctitatis, et totius charitatis, totiusque pietatis, totiusque castitatis, gratiaque di-

VARIÆ LECTIONES.

²² testavit B. ²³ ita B. atque rell. ²⁴ ita B. enim rell. ²⁵ dicit Bl. ²⁶ deest B. ²⁷ ipsos B. ²⁸ opere B. ²⁹ m. et c. d. desunt B. ut semper in kis. ³⁰ De Cardinalibus Mediolanensis ecclesiæ viginti quatuor (v. q. desunt A. B. C.) secundum Datum. adscribit codd. ³¹ ordinaverit Bl. ³² adorabant Bl. ³³ d. in v. B. ³⁴ propositi Bl. ³⁵ Titulus in codd.: De septem diaconis. ³⁶ deest B. ³⁷ deest B. qui sequentia ita decurrit: qui p. gratiam paracleti in u. c. s. d. ordinarunt. S. ergo c. etc. ³⁸ deest B. ³⁹ vel deest B. ⁴⁰ quotidie a. Bl. ⁴¹ septem addit B. qui sequentia ita exhibet: S. Dei. Deinde XXIII subd. ad h. D. ordinavit, quibus omnibus mag. etc. ⁴² Titulus in codd.: De s. Simplitiano.

NOTÆ.

(38) I. et etiam c. 13 et Galv. Flamma Manip. Florum 40. Sed postea septem fuerunt, ipso Land. II, 35, teste.

vina repletus, qui Romam ⁷⁶ tendens per legationem ⁷⁷ beati Ambrosii et ejus ammonitus scientia, Ecclesiam Dei et beati Petri apostoli multis heresibus scissam dispersam atque divisam ad unitatem catholicæ fidei revocavit; de qua Dominus dixerat a Petrum : Ego pro te rogabo, Petre, ne deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos ⁷⁸ (Luc. xxii, 32). Qui Dei Evangelium per omnes regiones urbis Romæ disseminans, velut bonus et strenuus ⁷⁹ agricola colligens fructum centesimum tricesimum et sexagesimum, multos ad Christum convertibat. Inter quos quidam philosophus vir sapientissimus, nomine Victorinus, divitiarum magnarum credidit (39); quem Quirites Romani ⁸⁰, ut dignus erat, pro patre et domino diligebant atque timebant. Qu' n etiam revelante Dei gratia reliquias ⁸¹ beatorum apostolorum Petri et Pauli cum viris religiosiis, qui cardinales vocabantur, et cum omnibus Romanis quos catholica fides devotos habebat, mirifice summaque cum devotione condidit et ornavit. Revertens beatus Simplicianus ab urbe Roma ad beatum magistrum et reverendissimum Ambrosium, reliquiarum particulam ⁸² apostolorum Petri et Pauli curiose summaque devotione ei obtulit. Quo facto beatus Ambrosius summo gaudio summaque letitia omnium aliorum apostolorum reliquias ⁸³ studiose acquisivit. Quibus adquisitis, honestissimam basilicam ad modum crucis in Romana parte inter portam quam Romanam vocant, et arcum qui Romanus Triumphalis dicitur, honorifice condidit, in qua omnium apostolorum reliquias summa cum diligentia summoque studio, magnoque cursu episcoporum, clericorum, laicorum, mulierum, juvenum et ⁸⁴ senum ubi vicinarum apposuit, unde usque hodie basilica apostolorum vocatur (40). At quid

A idem sanctus Ambrosius super hanc Ecclesiam dictaverit et sancti Nazarii honorem versificavit, ore proprio audiendo cognosco :

*Condidit Ambrosius templum, Dominoque sacravit
Nomine apostolico, munere, reliquiis.*

*Forma crucis templum est, templum victoria Christi,
Sacra triumphalis signat imago locum.*

In capite est vixit templi Nazarii alma,

Et sublime solum martiris exuviis.

Cruz ubi sacratum caput extulit orbe reflexo

Hoc caput est templum, Nazarioque domus.

Qui fovet æternam victor pietate quietem,

Cruz cui palma fuit, cruz etiam sinus est.

Tertia sed media mors impedit edita cuncta (41).

7. Quo ⁸⁵ in tempore notarios ordinavit, qui accliti usque hodie vocantur, quibus magistrum preposuit ⁸⁶. Et lectores, ut invenit, confirmavit ⁸⁷, multum laudans et eos magnificans. Et quandoquidem per multa tempora per multos episcopos noverat cum primicerio suo ordinatos, timuit aliquid dicere, et confortans eos in omnibus gratias agens benedixit ⁸⁸. Ut autem omnia essent perfecta, decem viros religiosos ⁸⁹ quasi per decalogum legis super decem ordines ⁹⁰ preposuit : ⁹¹ in primis primicerium presbyterorum, in secundo archipresbyterum, in tertio archidiaconem, in quarto archisubdiaconem, in quinto notarium magistrum ⁹², in sexto primicerium ⁹³ lectorum; in septimo puerorum magistrum, qui magister scholarum dicitur ⁹⁴. In octavo hostiariorum, qui custodes vocantur. In nono vero viro-
C rum et mulierum Deo devotum (42), qui cotidie offerunt panem et vinum, Novum et Velus Testamentum significantes; hii enim ⁹⁵ ne populus vacuus videatur, cotidie panem et vinum Deo offerunt. In decimo sæcularium virorum (43). His ⁹⁶ omnibus

VARIE LECTIONES.

⁷⁶ Eodem tempore s. S. a. v. t. b. ac omnium virtutum divinaque r. gratia Romam B. ⁷⁷ t. jussu B. ⁷⁸ de qua — tuos desunt B. ⁷⁹ et s. desunt B. ⁸⁰ sequentia B. ita decuravit : R. velut patrem et dominum diligebant. Q. e. r. Deo r. a. P. e. P. c. cardinalibus et c. o. R. m. e. o. Deinde b. S. a. R. beato Ambrosio reliquias Petri et P. apostolorum gratanter obtulit; quibus receptis b. A. ceterorum apostolorum reliquias acquisivit et pulcerrimam basilicam in m. c. i. R. p. i. p. que Romana vocatur et a. q. R. t. d. b. c. i. q. o. a. r. cum devotione magnoque concursu e. et urbium v. a. u. n. h. b. a. v. et tales versus estant ad hujus foundationis memoriam. ⁸¹ ita A. reliquias particulæ A. Bl. ⁸² deest A. Bl. ⁸³ deest Bl. ⁸⁴ Titulus in cod. : De notariis, lectoribus et X ferulis. ⁸⁵ imposuit Bl. ⁸⁶ etc. Bl. ⁸⁷ Et q. — benedixit desunt B. ⁸⁸ r. v. Bl. ⁸⁹ homines A. Bl. ⁹⁰ proposuit Bl. ⁹¹ deest A. ⁹² s. collaudavit et confirmavit p. Bl. ⁹³ ita A. B. deest A. Hic A. A. inserunt : 8. De sacerdotibus — vocati sunt, quæ aperte loco suo mota sunt. B. sequentia multum in brevius contraxit. ⁹⁴ et Bl. ⁹⁵ Sequentia B. ita exhibet : His omnes debite suos ordines observabant, et obedientiam prioribus et charitatem fratribus secundum doctrinam apostoli custodiebant : o. p. v. in D. et i. s. et p. c. s. i. Dilectio itaque erat illis s. s. o. m. a. b. et reliqua secundum doctrinam apostoli in eadem epistola. — De decumanis. Videns postea B. Simplicianus septem predicatorum ordinum labores augeri ex augmento Ecclesie Dei in manibus ejus; tres — suscipiebant, inde decumani quasi decimani a decimis dicuntur; vel quia totius metropolitane ecclesie regimen in officiis ordinarios coadjuvabant, ideo decumani quasi decus majorum, id est ordinariorum seu cardinalium, sunt vocati. — De baculo cum corio. Omnibus sic ordinatis, polite — ostendendum officium aut dignitatem in m. c. d., ut u. s. s. in v. et b. c. etc. secundum prophetam : « Virga — sunt. » Ideoque p. p. monebat subditos per — me. Archipresbyter suos, dicens : « Non faciatis sculptile, nec similitudinem aliquam ydolorum. »

NOTÆ.

(39) V. Augustini Conf. VIII, 2.

(40) Translationem 10 Maii assignat Kal. Siton. in Mur. SS. II^b, 1035. Eadem etiam eccl. S. Nazarii vocabatur.

(41) Hunc versum apud cæteros quotquot illud

epigramma referunt deesse, Puricellus adnotavit. Admodum corruptus esse videtur.

(42) S. scholæ B. Ambrosii quam c. sec. ix institutum esse existimat Fumagalli, Ant. Mil. III, 308.

(43) L. e. vice comitem, v. II, 53.

completis, constitutis et ordinatis, devote suum A
ordinem servabant et invicem omnes sese obedie-
bant, de quibus dicit Apostolus : « Obedi-
te praeceptis vestris in Domino, et illis subjace-
(*Hebr. xiii. 17*) ; » et item ⁹¹ : « Per charitatem
servite invicem (*Gal. v. 13*). » In quorum spe-
cie Dominus discipulos suos ammonet, dicens : « In
hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli,
si (*Joan. xiii. 35*), » etc. Itaque « dilectio, » sicut dicit
Apostolus, « erat illis sine simulatione, odientes
malum, adherentes bono, caritatem fraternitatis
invicem diligentes, honorem invicem praevenientes,
solicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino
servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes,
orationi instantes, necessitatibus sanctorum commu-
nicantes, hospitalitatem sectantes (*Rom. xii. 9*), ha-
bentes autem donationes ⁹² secundum gratiam quae
data est illis differentes, secundum gratiam prophetae,
secundum rationem fidei, sive ministerium in
ministrando, sive qui docet in doctrina, qui excedatur ⁹³ in
exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praestit in
solicitudine, qui miseretur in caritate
(*Ibid.*, 6). »

8. ⁹⁷ Cujus ⁹⁸ laborem videns beatus postea Sim-
plicianus quia Dominus Ecclesiam suam permultum
pullulare crescere et habundare faciebat ⁹⁹ in ma-
nibus ejus, tres viros cantu peritis adjunxit necnon
28 sacerdotes, qui cum aliis 72 conjuncti faciunt 100,
quapropter Deciesdeni vocantur. Inde est quod decumani
vocantur, seu quia cum 24 cardinalibus
hujus urbis officia implentes, postmodum ab omni-
bus decimas eunctorum suscipiebant, vel quia totius
metropolitanae regimen in cunctis officiis sedule de-
gebant ecclesiae, quamobrem decus majorum vocati
sunt. Illis omnibus compositis et ordinatis secundum
dignitatem quam a beato Ambrosio acceperat ¹⁰⁰,
polite induti ferulas superius et inferius ornatas co-
rio ad ostendendum, cujus officii vel dignitatis essent,
in manibus cotidie deportabant, quatenus unusquis-
que subditos suos in virga et in baculo corrige-
ret et emendaret. De qua per Prophetam dicitur :
« Virga tua et baculus tuus ipsa me, Domine, conse-
crata sunt (*Psal. xxii. 4*). » Ideo primum presby-
terorum ammonet subditos sibi creditos per virgam
Dei dicentes ad Moysen : « Non habebis Deos alienos
coram me (*Exod. xx. 5*). » In secundo archi-
presbyter suos docebat dicens : « Non faciatis vobis
sculptile neque omnem similitudinem quae est in
caelo et quae est in terra (*Ibid.*, 4). » In tertio archi-
diaconus suos docebat : « Non assumetis nomen

Domini Dei vestri in vanum (*Ibid.*, 7). » Et eadem
praecepta, quia majora sunt, majoribus commendata
videntur; cetera autem prout unicuique ordini con-
venit, disposuit et ordinavit, scilicet ut quot fuerint
plagae circa Pharaonem in Egypto ad mortem, tot
essent remedia salutis in vita, in Veteri et in Novo
Testamento. Unde factum est ut, si quis in aliquo
oberrans peccaret, per unum decem emendaret.
Quibus completis religiosissimeque ordinatis, anti-
phonas, responsoria, psalmos et cetera quae divino
cultui erant apta, cum viris tantum supradictis mu-
sica arte mirifice imbuti componere, docere et
psallere satagunt; quatenus secundum illud Davi-
dicum psallere dicens : « Canticum novum cantabo
tibi, in psalterio decem cordarum psallam tibi (*Psal.*
xlii. 9). » Itaque Ecclesia Dei germinare et pullulare
inchoavit, et quasi lilium inter spinas, sic per omnes
gentes odoris suavitatem dedit. Nam quam lucidis-
sime et quam discrete cuncta per dispensationem
Dei constituit et ordinavit, non est mei arbitrii
edisserere, sed Dei, qui cuncta nutrit et disponit, tri-
buere et ejus dono assignare.

9. Eodem ¹⁰¹ tempore contigit ut quidam sapiens,
tamen Manicheorum errore ¹⁰² seductus, nomine
Augustinus, argumentis dialecticae armatus, et postea
Dei fidelis et catholicus vivens episcopus, cum in
ecclesia hyemali non orationis curiositate, neque
secundum causam utilem videndi et audiendi Domini
mysterii, sed reprehendendi gratia beatum Ambro-
sium de incarnatione Domini ad populum ¹⁰³ tra-
ctantem et praedicantem, oblitus sui et suorum
omnium cogitationum, pallens et tremens omnibus
qui aderant ¹⁰⁴ videntibus obrigit. Quinetiam finita
admonitione, quam ad populum beatus Ambrosius
ministrabat, privatim ad eum Augustinus pervenit.
At beatus Ambrosius cognita ¹⁰⁵ ejus scientia, pa-
tefactaque ejus disciplina, quid in arte valeret,
qualiterque in fide dissentiret catholica ¹⁰⁶ et per
Spiritus sanctum cognoscens, qualiterque fidelis et
catholicus futurus esset, placidissime et multum
caritative eum suscepit. Itaque letabatur beatus
Ambrosius super eum, sicut in Evangelio de quodam
patre legitur, qui cadens super collum filii sui quem
perdiderat, et imponens anulum suum in digito ejus
plorans deosculabatur eum, et improperans alium
fratrem zelo nimiae insidiae ductum dixit : « Ille fra-
ter mortuus fuerat et revixit, perierat et inventus
est (*Luc. xv. 32*). » Et item sicut in alio evangelio
de pastore bono legitur, qui, relictis nonaginta no-
vem in deserto, quaerens invenit ovem quam per-

VARIAE LECTIONES.

Archidiaconus suos : « Non assumetis nomen meum in vanum. » Cetera a., p. u. o. conveniebat, disposuit;
ut quot f. p. contra Ph. in E. ad m. tot. e. r. s. ad vitam in v. et n. t.; unde si quis semel peccabat,
decies emendabat. Quibus religiosissime ordinatis — viris musica arte imbutis psallere satagunt secundum
illud Davidicum : « Deus canticum — » Dei per ipsum refovit ut lilium inter spinas, et p. o. g. o. s.
dedit; at quam lucidissime cuncta ordinaverit, non est mei arbitrii edisserere, sed Dei, qui ab eterno
sole clarius cuncta cognovit. ⁹¹ deest Bl. ⁹² aut donantes Bl. ⁹³ excedit Bl. ⁹⁴ e. supra n. a. ⁹⁵ Titulus
praefiguratur De sacerdotibus decumanis et baculo cum corio. ⁹⁶ ita A., deest A. ⁹⁷ acceperant ⁹⁸ Ti-
tulus : De s. Augustino. Et hoc capitulum sequentibus duobus capitulis multum decurtavit B. ⁹⁹ e. m.
Bl. ¹⁰⁰ invenisse t. Bl. ¹⁰¹ erant Bl. ¹⁰² Cogitans ejus scientiam Bl. ¹⁰³ e. d. Bl.

diderat, et imposita in humero suo, gaudet, et veniens convocat amicos et vicinos suos, dicens: «Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quam perdideram (Luc., xv, 6).» Unde Dominus dicit: «Amen, amen dico vobis, quia majus gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia (Ibid., 7).» et ut in alio loco legitur de muliere illa, quae letata est super drachmam quam perdiderat; et convocat amicas et vicinas suas, dicens: «Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram (Ibid., 9).» Tandem nutu divino, non post multos dies, sicut multis videntibus et sibi consentientibus palam oberraverat¹⁰⁷, sic in fontibus qui beati Joannis ascribuntur¹⁰⁸, Deo opitulante a beato Ambrosio, cunctis fidelibus hujus urbis adstantibus et videntibus, in nomine sancte et individuae Trinitatis baptizatus et confirmatus est. In quibus fontibus, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis, *Te Deum laudamus* decantantes, cunctis qui aderant audientibus et videntibus simulque mirantibus, in posteris ediderunt quod ab universa Ecclesia catholica usque hodie tenetur et religiose decantatur. Et quasi ditati multis divitiis et inestimabilibus margaritis, mutuo in Deum letantes, et cum gratiarum actione cibum sumentes letati sunt, et gaudio magno gavisii in Deo confortati sunt.

10¹⁰⁹. Interea praeter illa, quibus¹¹⁰ clerum suum cotidie informabat, quidam omnine¹¹¹ et inviolabiliter conservanda atque tenenda et super omnia custodienda sacerdotibus tradidit; scilicet ut quatuor principalia consilia, in quibus Graeci et Latini et catholici fideliter concordant, tenerent (44), in quibus catholica fides integra et inviolata permanet. Quia etiam ab apostolis et aliis sanctis episcopis illa quatuor consilia dicebat ita esse sancta et confirmata, ut si quis in illis aliquid augeret vel diminueret, anathematizatus et excommunicatus permaneret. Itaque sicut quatuor evangelia sunt observanda et tenenda et credenda, sic ista quatuor in omnibus consilia. Quae consilia quantum timori et quantum amoris quantaque reverentiae beato Ambrosio¹¹² fuere, ipse super Nicenum concilium in epistola ad clementissimum Valentinianum augustum directa (45) ostendit, dicens: «Meritoque concilium istud¹¹³ exorreo, sequens tractatum concilii Niceni, a quo me nec mors nec gladius poterit separare. Quam fidem et¹¹⁴ parens clementiae tuae

A Theodosius beatissimus imperator et sequitur et probavit; hanc fidem Galliae tenent, hanc Hispaniae cum¹¹⁵ pia divini Spiritus confessione custodiunt.» Est enim in illis (46) ut nemo per aliquam occasionem turpis villi incurrat, incontinentem se videns vel¹¹⁶ fratrem suum, nisi circumveniat in negotio. O quam causam molitum in Ecclesia universali, ut sacerdotes aut virgines erant, aut caste cum uxibus manebant: quatenus si Deus praedidisset, ut si aliquis ad episcopatum annuente Deo reniret, vel virgo vel unius uxoris vir inveniatur. Unde dicit Apostolus: «Oportet episcopum inreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem (I Tim. iii, 2).»

11. Transactis¹¹⁷ annorum multis curriculum, B vivente tamen beato Ambrosio, gravissima dissensio inter sacerdotes monogamos et alios sub virginitate aut castitate degentes in synodo coram apostolico orta est. Quamobrem orta dissensio inter sacerdotes monogamos et alios caste simul ntes se vivere, fere usque ad mortem et ruinam suorum et aliorum devenerunt. Quod factum est apostolico imperante, et multis catholicis episcopis exhortantibus, in iudicio beati patroni nostri Ambrosii a partibus ambabus datum est, affirmantes quicquid ipse diceret, tenerent et firmum atque sanctum haberent. At beatus Ambrosius videns atque cognoscens sensus humanos, et sancta concilia, et omnes pronos ad peccandum, maxime propter incontinentiam, sciens aliquem neque virginitatem neque castitatem nisi a Deo posse habere, os suum aperiens, quod in libro jam dictaverat de officiis, ait (i, 50): «De monogamia¹¹⁸ sacerdotum quid loquar? Quin una tantum permittitur copula, et non repetita, et haec lex est non iterare conjugium,» et¹¹⁹ sic dicens statim illos, qui peracta¹²⁰ castitate esse videbantur, condescensionem et charitatem circa fratres suos minime habentes, compescunt; de qua dicit Apostolus: «Si habueris tantam fidem, ut montes transferas, et si tradideris corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habueris, nichil sum (I Cor. xiii, 2).» Selesse non videntes, et illud quod dicit Apostolus minime intelligentes, dicens: «Tu quis es qui iudicas alienum servum? suo domino stat, aut cadit; stabit autem (Rom. xiv, 4).» Sed revocans ad amoris fraternitatis verbum apostolicum, introducens dixit: «Deus non vult coacta servitia; et ita noli fratrem tuum contristari, neque prodere, pro quo Christus

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁷ oberraverant *codd.* obseraverant *Bl.* ¹⁰⁸ Fuit ergo B. Augustinus baptizatus in ecclesia S. Joannis ad fontes, quae erat inter ecclesiam majorem et S. Thecla funditus eversa. A. in marg. ¹⁰⁹ et hoc caput multum decuravit. B. Titulus praefigitur: De observandis 4 consiliis. ¹¹⁰ in q. quot. c. s. i. *Bl.* ¹¹¹ omnimode *Bl.* fort. obnix. W. ¹¹² ita A. ¹¹³ rel. b. A. desunt A. ¹¹⁴ illud sc. Ariminense. Ambros. ¹¹⁵ etiam ib. ¹¹⁶ et cum ib. ¹¹⁷ deest *Bl.* ¹¹⁸ Titulus: De monogamis sacerdotibus a b. Ambrosio. (a. b. A. desunt A. *Bl.*) ¹¹⁹ de castimonia autem q. l. Quando u. t. nec repetita p. c. Et in ipso ergo conjugio l. e. n. i. e. Ambros. Cf. infra III, 24. ¹²⁰ et est A. ¹²¹ parata A.

NOTAE.

(44) At eorum duo Ambrosio multum sunt coste-

(46) Conciliis? Nec me non intelligere fateor, et corrupta existimo.

(45) l. 21 eJ. Paris.

portuus est (cf. v. 16). Itaque Græci sacerdotes Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sancitum et pro lege sacra habent, ut quando in sacerdotio unguuntur, aut virginitatem exinde promittunt, aut uxores in testimonio virorum honorum sibi sociantur; et si contingit quod uxor sua moriatur, aut caste vivunt tenentes sacerdotium, aut sacerdotium amittunt, si se amplius alicui seminae sociantur. Quorum Ecclesiam in quamplurimis officiis beatus Ambrosius venerabiliter imitatus est. Quin etiam sacrificium eorum, scilicet fermentatum, eam nostro, scilicet azymorum, in celeberrimis festivitatibus, maxime in resurrectione Domini ad collaudandum et confirmandum atque roborandum, angelis administrantibus et sanctificantibus, benediceret, confirmaret et consecraret. Unde idem ait sanctus Ambrosius: « Stant angeli ad latus altaris, et sacrificant sacerdotes corpus et sanguinem Christi psallentes et dicentes: Gloria in excelsis Deo. » Sed Deus et Dominus noster, volens tantum et tam magnificum episcopum velut emeritum militem multum in militia Domini sui triumphantem et desudantem, multis præmiis multisque honoribus ineffabilique remuneratione honorificare et glorificare, de ergastulo carnis ad æternam gloriam angelicis choris stipatus¹³¹ exire præcepit. Unde dicit Apostolus: « Quod oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii, 9). » Qui clerum sibi commissum et oves a Deo sibi creditas precibus et vocibus atque lamentis moriens Deo, in quo sunt omnes thesauri scientiæ absconditi, instantè commendabat. Iusuper per Spiritum sanctum intelligens, multos pseudochristos et pseudoprophetas in vestimentis ovium venturos, Ecclesiam Dei et populos ejus per falsam doctrinam subversuros, de quibus Dominus per Evangelium dicit: « Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces (Matth. vii, 15). » Hoc prævidens sanctus et reverentissimus Ambrosius, clerum ac populum Deum orans cotidie armabat, dicens: « Libera nos ab hæreticis, ab Arrianis, a schismaticis, a barbaris, quia tu solus Dominus, tu solus altissimus, Christe. » Quo exiente de corpore quantus dolor nobilium, et quantus gemitus clericorum, et quantus planctus orphanorum, et quanta crebra monachorum, suspiria interfuere, mea lingua narrare, et meus calamus scribere non valet, et obsequium quantis ejus miraculis coruscavit, mihi enarrare non vacat. Sed ordinato beatissimo Simpliciano in epi-

scopatu, quod minus esse videbatur, Deo adjuvante implevit, et quod ordinatum invenit inviolabiliter tenuit et firmavit, ita ut nullus episcopus amplius augeret aliquid aut diminueret.

12. Determinatis¹³² ac definitis sanctæ Amorsianæ ecclesiæ ordinibus, datisque figuris rationibus in quibus Deus per clementiam suam sancti Ambrosii suffragiis non immerita aperire posteris benigne concessit, nunc qualiter ipso adjuvante¹³³ catechumeni ecclesiam yemalem ingrediantur, secundum¹³⁴ ordinem quem vidi corleque cognovi, et a fidelibus conperiri, fideliter edicam, quæ causa regias ecclesiæ ejusdem occidentales non introeant, ac super sanctum crismon a subdiacono et hostiariis ut doceantur, introducantur, caritative intimabo.

B igitur catechumeni, quibus jam Deus per suam summam¹³⁵ misericordiam, sale degustato sapientia, et naribus et auriculis sputo sacerdotis delinitis, nec non sæculo et pompis ejus abrenunciatis, manaque sacerdotis ecclesiam intrandi licentia quodammodo concessa est, subdiacono et hostiariis eos introducentibus, intrant ecclesiam a parte orientis. Unde ab oriente? Quoniam summa¹³⁶ Dei sapientia oriens ex alto illuminavit eos qui in tenebris et in umbra mortis sedebant, propheta attestante, qui ait¹³⁷: « Sedentibus in tenebris et umbra mortis, lux orta est eis (Is. ix, 2). » Et item prophetarum eximius David¹³⁸: « Exortum est in tenebris humi rectis corde (Ps. cxi, 4). » His omnibus ingredientibus, sacerdos et diaconus clauso cum evangelio, ut cognoscant¹³⁹ sancti evangelii secreta indigni esse videre, et ne illi videant qui videre non debent, et audiant qui servare non possunt, et subdiaconus cum thuribulo incensi, ut in conspectu Dei per boni odoris operam quandoque appareant, seu diabolus per sanctæ fidei devotionem, qui eos per multa invaserat tempora, inremeabiliter ipsos deserens fugiat, et¹⁴⁰ cerco ardente, Spiritus sancti præsentiam significans¹⁴¹, obviatur. Quo facto, cum ad sanctum crismon (47) ducti sunt, studiose ac religiose super eodem quid significat docentur: « Vos, quos Deus ad imaginem et similitudinem suam ab initio omnia prævidens benigne creavit, hoc signum alpha et ho¹⁴² continens quid significat, corde et auribus animi cognoscentes percipite. Itaque quod A. vides¹⁴³, primum et novissimum cæli et terre creatorem et omnium creaturarum auctorem credite; de quo quod Esayas propheta Spiritu sancto repletus dicat, audientes cognoscite: « Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, et

VARIE LECTIONES.

¹³¹ stipatum Bl. ¹³² *Finalis*. De crismon sancti Ambrosii secundum Datum episcopum Mediolanensem. A. B. Bl. de c. s. A. a Datio ep. M. A. ¹³³ i. a. *desunt* B. ¹³⁴ *deest* B. ¹³⁵ *deest* B. ¹³⁶ *deest* B. ¹³⁷ p. sic dicente B. ¹³⁸ Et prophetam D. B. ¹³⁹ cognoscat B. ¹⁴⁰ cum B. ¹⁴¹ significante Bl. ¹⁴² omega Bl. ¹⁴³ ita B. *deest* rel.

NOTÆ.

47) De hoc siguo v. Alleganza, Sacri Mon. p. 48, ubi hæc ejus datur effigies, a veteri lapide sumpta.

non est absque me Salvator (*Isai. XLIII, 10*). Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua (*Isai. XLIV, 22*). Ego sum, ego sum ipse, qui deleo¹²⁸ iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor (*Isai. XLIII, 25*). » Dei omnipotentis designata notitia, qualiter ante secula et in secula et post secula fuit et est et erit, quæ pietate verbum, cum quo ab initio ante¹²⁹ secula omnia componens cælos paravit, incarnari Spiritu sancto concipiente permisit, et quomodo homo natus est ex virgine, suo sanguine pretioso humanum genus redemit, ac vulneratus et sicut¹³⁰ ovis a¹³¹ occisionem ductus sit, cognoscite. Cinerem¹³², ejus pulvere crismen est totus signatus, Christus est dominus¹³³ qui carnem de virgine suscipiens, cinis ut homo mortalis, Deus de Deo, lumen de lumine¹³⁴, Spiritu sancto concipiente factus¹³⁵ est. Crucem autem, quam in cruce conspiciatis, Christus est Deus dominus ac¹³⁶ noster redemptor, qui nos crucis patibulo suo sanguine pretioso, quasi ovis ductus ad immolandum, inmeritos redemit. Unde Ysaïas propheta¹³⁷ : « Sicut ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum in humilitate (*Isai. LIII, 7*). » Item : « Vulneratus est propter iniquitates nostras, afflictus est propter scelera nostra (*Ibid., 5*). » Passus autem pro nobis mortem ac multas injurias, ammonet nos, dicens cotidie : « Revertere ad me quoniam redimi¹³⁸ te. Laudate, cæli, quoniam fecit Dominus misericordiam (*Isai. XLIV, 22*). » Cilicium præterea¹³⁹ quod his figuris subesse conspiciatis, peccatores vos esse conspiciat et æterni regni gloriam primi parentis prævaricatione amisisse. Unde ad Deum vestra peccata plangentes corpore et animo convertimini; de¹⁴⁰ quibus Dominus per prophetam : « Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio et fletu et planctu (*Joel II, 15*), quia nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat (*Ez. XXXIII, 11*). » Itaque, fratres karissimi, infirmur ambitu¹⁴¹ in cinere et cilicio, cum propheta jejunemus et ploremus ante Deum, quia multum misericors est dimittere¹⁴² peccata nostra. Cum autem ad sacri baptismatis sacramentum Deo annuente in proximo veneritis, catholicæ fidei documentis imbuti, gaudentes per bonorum operum perseverantiam beatitudinem æternæ gloriæ credite acquisisse, quam olim prothoplausti Dei mandatum prævaricantes inconsulte amiserunt. Præterea quod omnia signa hæc e cinere facta conspiciatis, vos esse mortales cognoscite¹⁴³, ac sperate in eum, qui vos redimere suo sanguine pretioso¹⁴⁴ dignatus est. Quod autem

A octo virgulas protendentes a¹⁴⁵ speram videtis, octo beatitudines fidelibus fore promissas a Deo in æternum cum Christo semper mansuras, sive¹⁴⁶ quia octo sunt hujus sæculi et futuri quasi in spera die noctuque currentes ætates, de quibus quidam sapientis¹⁴⁷ : « Sex etenim sunt hujus sæculi ætates, notissimis temporum distinctæ¹⁴⁸ articulis, in quibus pro Deo laboribus insistere, pro adipiscenda requie sempiterna ad tempus operari necesse est. Septima est ætas non in hac sed in alia¹⁴⁹ vita quiescentium usque ad tempus resurrectionis animarum. Octava autem ætas ipsa est dies resurrectionis, sine ullo temporis fine beata. » Sed ubi sunt istæ beatitudines, nisi in spera, hoc est in Deo, qui non clauditur fine nec initis augmentatur¹⁵⁰ ? Quin etiam speram illam rotundam, sine et initio carentem, quam hæc omnia continentem videtis, est ipse qui¹⁵¹ in Apocalypsi loquitur¹⁵², dicens : « Ego sum alpha et ò¹⁵³, primum et finis (*Apoc. I, 8*). »

15. Crucis¹⁵⁴ antiphona, qua mysterium Dei et sanctæ Ambrosianæ ecclesiæ prærogativa cotidie adornatur, allegoriam reverentissimam comprehendere et continere approbatur. Dum enim canticum quod Zacharias Johannis propheta ad Dei honorem prophetavit, cantatur, ac lectionibus perfectis, lectores suo cum magistro et hostiarii choro ordinibus majoribus dimisso tollunt de sacrario tres cruces argenteas, et summa cum reverentia fides ecclesiæ deportantes, tribus cereis unicuique superardentibus, sancti Spiritus præsentiam significans¹⁵⁵, ecclesiæ regias ordinate intrant. Bene de secretario cruces tolluntur, quia de secretis Dei nobis apparuit Christus, ejus cruce muniti, ab omni potestate ærea¹⁵⁶ ipso protegente liberamur. Cruces de secreto tolluntur, quia de secretis terrore gentilium populi crucem Christi bajulantes, Dei ecclesiæ limina ut Christum sequantur devote intrant. Unde Dominus per Evangelium intonat dicens : « Qui crucem Christi bajulaverit, salvus erit. » Tres ideo sunt cruces, ut omnes tres mundi partes, videlicet Asia et Europa et Africa¹⁵⁷, cæli et terræ Creatorem cognoscentes, Verbum quoque sanctum¹⁵⁸ de Virgine natum ac Spiritu sancto conceptum credentes, Unitatem in Trinitate, et Trinitatem in Unitate actualiter confiterentur. Quæ omnia fidelissimi catholici, catholica fide a Deo imbuti¹⁵⁹ Patres nostri in concilio Nicæno confitentes dixerunt : « Fides autem catholica hæc est, ut unus Deus in Trinitate et Trinitas in Unitate veneretur. » Intrantes autem lectores et hostiarii cum signis, inveniunt archiepiscopum extra chorum, archidiacono dextram et

VARIE LECTIONES.

¹²⁸ de celo B. ¹²⁹ et ante B. ¹³⁰ homo natus ex v. suo sanguine nos r. et s. B. ¹³¹ cinis B. ¹³² deest B. ¹³³ I. d. I. desunt B. ¹³⁴ filius B. ¹³⁵ d. d. a. desunt B. ¹³⁶ p. dicit B. ¹³⁷ redemi B. ¹³⁸ propterea B. ¹³⁹ deest B. ¹⁴⁰ habitu B. ¹⁴¹ dimittens B. ¹⁴² cognoscentes s. B. ¹⁴³ deest B. ¹⁴⁴ promissas cognoscite sive B. ¹⁴⁵ ita A. B. de quibus reverendus sex A. ¹⁴⁶ condistincte B. ¹⁴⁷ altera B. ¹⁴⁸ qui initis non coartatur nec fine concluditur B. ¹⁴⁹ quia B. ¹⁵⁰ deest B. ¹⁵¹ omega B. ¹⁵² Titulus : De crucis antiphona a Datio (secundum Dationem archiep. Med. B.). ¹⁵³ significantibus B. ¹⁵⁴ a inferna p. B. ¹⁵⁵ p. asia scilicet africa et europa B. ¹⁵⁶ deest B. ¹⁵⁷ I. c. c. I. a. D. I. desunt B.

archipresbytero ac regentibus, nec non ipsum A
ut Moysen verum ¹⁶⁸ sustentantes; quatenus gratia
sancti Evangelii, Novi ac Veteris Testamenti senten-
tiis ac figuris, confirmaretur, sive dilectionis Dei
et ¹⁶⁹ proximi sanctæ Ecclesiæ quasi columpnis
sustentaretur et aleretur ¹⁷⁰ humanis, ut ad cœlo-
rum gaudia Deo annuente ascendere et volare mere-
retur. Unde sanctus Prosper ait: « Qui caret istis
geminis aliis ¹⁷¹ virtutum, non habet unde volet ad
regna cœlorum. » Quibus introgressis ac secundum
ordinem ordinatis, cum Propheta Deum laudante
cantant: « In excelsis, » secundum quod dicit:
« Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excel-
sis (Psal. cxlviii, 4). Ipse enim dixit et facta sunt;
mandavit et universa creata sunt (Ibid., 5). »
Exinde cardinales 24 et notarios multos a parte
orientis inveniunt, nec non ab altera parte occiden-
tis diaconos 7 et subdiaconos 24 vulgibus eorum ad
orientem versis, secundum quod dictum est: « Ab
occidente et oriente venient, et recumbent cum
Abraam, Ysaac et Jacob (Matth. xiii, 11). » Interea
signis elevatis, sicut ordinis religio exposcit, anti-
phona sexies extra chorum in corpore ecclesiæ
magno clangore decantatur. Unde Ysaïas propheta
loquitur dicens: « Omnes habitatores urbis, qui mo-
ramini in terra, cum elevatum fuerit signum in
montibus, videbitis et clangorem tubæ audietis
(Isai. xlviii, 3). » Antiphona autem sexies decanta-
ta, ventum est ad chorum, ubi omnes ordines in
communi semel ipsam vocibus altis atque sonoris
cantant. Sic enim septies, universis in suum locum
astantibus, ad Dei honorem et gloriam decantata,
septem dona sancti Spiritus clementer fidelibus esse
donata ostendunt. At ut ea quæ dixi et dico vera ap-
pareant, sententiis sanctorum et gloriosissimi con-
fessoris nostri Ambrosii confirmare et approbare
satagui ¹⁷². Qui quibus modis quibusque de causis
vivos et cantus cantavit, audi non me, sed ipsum
in Beati Immaculati tractatu (vii, 23): « Quæ enim

A bene tenemus, cantare consuevimus; hymni nolis,
canticum nobis, psalmi nobis justificationis ¹⁷³ sunt.
Psallam ¹⁷⁴ spiritum, psallam ¹⁷⁵ et mente. » Ut expel-
leret et eliminaret oblivia a domo sancta sua, can-
tores sibi fecit versus Salomon, qui toto spiritu
conquirendæ cognitioni divinitatis intenderent, nec
psallentes deessent ecclesiæ suæ ¹⁷⁶, quorum cantu
nequam spiritus fugaretur. Prophetæ quoque ut
prophetarent, psallendi peritos videbant psallere,
quod suavi invitata dulcedine spiritualiter ¹⁷⁷ gratia
infunderetur. Et ¹⁷⁸ in Evangelio legimus, in domo
patris illius filium recuperantis percrepisse sym-
phoniam, qua epulantes delectabantur fideles; per-
fidus autem impatienter audiebat. Dulcis igitur
cantilena, quæ non corpus effeminat, sed mentem
animumque confirmat. Ideoque canticum dicitur
dum testamentum, quia remissionem peccatorum
Dominique ¹⁷⁹ iustitias in Scripturis evangelicis suavi
mentis exultatione concinunt. Ipso quoque Dominus
non dignatus est dicere: « Cantavimus vobis, et
non salastis (Luc. vii, 32). » Et Propheta: « Can-
tabiles mihi erant justificationes tuæ (Psal. cxviii,
54); » et item: « Psallam tibi Deus in cythara,
Sanctus Israel ¹⁸⁰. Gaudebunt labia mea, cum can-
tavero tibi, et anima mea, quam redimisti ¹⁸¹
(Psal. lxx, 22). » Cantabat hæc letus, tanquam his
melioribus epulis pasceret. Denique cantavit
Moyses, qui legem accepit. Cantavit autem Maria
soror Aaron in tympanis et choris. Et ut populi in-
tra se velut mare procellosis tepestatibus dis-
cidentis animos mulceret, ait in libro Exameron (iii,
5): « Plerumque mari comparatur Ecclesia, quæ
primo ingredientis populi agmine totis vestibulis
undas vomit, deinde in oratione totius plebis tan-
quam undis refluentibus stridet, cum responsoriis
psalmorum, canticis ¹⁸² virorum, mulierum, virgi-
num, parvulorum, consonus undarum fragor re-
sultat. »

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Jesu ¹⁷⁹ Christo splendor Patris, via, vita, veritas ¹⁷⁹,
Omnium Redemptor pie, cunctorum æqui-
[125 ¹⁸⁰,
Universos qui te quaerunt, tua replet caritas.
Deus Pater, Verbum Patris, Spiritus paraclitus,
Tres personæ, unus Deus, semper individus,
Cuncta regens et coerccens, sedens ut altissimus.
Qui quos vis benigno reple, spiritu scientiæ,
Et elingues facis esse magnæ eloquentiæ,

Tui guttam vivi fontis mihi quæso porrige.
Benedictus et laudandus in sanctorum gloria,
Quorum corpora truncata redolent ut lilia,
Cui debent summam laudem angelorum armina.
Cum tu sis, Salvator, nostris ¹⁸¹ unica defensio,
Jubilum qui præstitisti populo Judaico,
Adsit mihi tua virtus nutritrix ¹⁸² in perpetuo.
De tantorum peccatorum venia te flagito,
Quicquid juvenis peccando egi in hoc sæculo,

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁸ vero Bl. ¹⁶⁹ ac B. ¹⁷⁰ sustentarentur et alerentur B. ¹⁷¹ alas B. ¹⁷² s. s. et specialiter beati A.
c. s. B. ¹⁷³ justificationes Domini s. Psallamus s. psallamus et m. Ambros. ¹⁷⁴ psallamus Bl.
¹⁷⁵ deest B. ¹⁷⁶ p. p. judebant p. ut s. i. d. spiritalis B. ¹⁷⁷ deest Bl. ¹⁷⁸ denique Bl. ¹⁷⁹ s. i.
deant B. ¹⁸⁰ redemisti Bl. ¹⁸¹ cantus ed. Ambr. ¹⁸² Rubrica: Oratio historiographi pre-
clara (p. deest Bl.) ad Deum et Trinitatem ejus, in qua quicumque legerit hujus libri intentionem et
cleri totius Ambrosiani divortium comperit, quo multi misere tractati sunt libri secundi. A. A. et Bl.
apud quem l. s. deest. Oratio ystoriographi ad Dominum. B. ubi hæc librum l. claudunt, ut etiam apud Bla-
cum. ¹⁷⁹ via ver. et vita Bl. ¹⁸⁰ ita codd. ¹⁸¹ noster Bl. ¹⁸² an nutritrix? W

Ut cum veneris tu iudex
Ileu michi, qui tot annis
Numquam bona perpetravi
Flagrans intus, ardens foris
Omnes juvenes et cleri¹⁸⁹
Quibus aetas atque visus
Verbis vanis atque jocis

Aetas quondam deaureata
Nuncque areâ infelix
Atque modo malo nostro
Hoc testatur, hoc cognoscit
Longa peste jam seducta
Qui permittit vera falsis
Sedem nam Ambrosianam
Comites duos majores
Oberrantes nunc videmus

Quos praevidens almus doctor
Deum rogat et precatur
Ut scismatici discedant
Qui redundant et abundant

Castitatem simulantes
Rodunt clerum sacerdotes
Et limphatici ut canes
Cuncta justa et injusta
Ira, odio imbuti,
Rogo Deum, qui huc misit
Postea et qui direxit
Det michi suave loqui

4. Inter multa hanelosa et procellosa malis hominibus perturbantibus tempora, in quibus omnes corporis mei sensus ob multarum sectarum varietates conturbantur et per diversa trahuntur, multum aestuando in animo meo consiliatus sum, dissidium quod ecclesia Ambrosiana a falsis fratribus¹⁸⁸ et pseudoprophetis perpessa est, de quibus Dominus in evangelio dicit: « Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces (Matth. vii, 15), » prout ingenium meum narrare valet et edisserere; memor quod ecclesiarum magister Ambrosius reverendissimus pastor dixit¹⁸⁹ (48): « Omnia cum consilio¹⁹⁰ facito, ne te poeniteat operis tui, » qualesque

in tuo iudicio.
vixi in hoc saeculo,
consciis in animo,
ullo sine termino.
vobis dico maxime,
candet isto tempore:
multum¹⁸⁹ quaeso par-

[cite.

venit in argenteam¹⁸⁹,
nostris misit ferream,
nos invenit lutea,
plebs antichristicola
valde per hypochritam,
arte diabolica.

atque ejus clericos,
atque ejus populos
per quosdam scismatici-

[cos.

nobilis Ambrosius
clericorum vocibus,
cum suorum artibus.
plus quam non est nu-

[merus¹⁸⁸,

cunctis cum virtutibus
ultraquam commodius.
optant praecipitia,
habentes promiscua,
quae est mala bestia.

Barnabam apostolum,
inclytum Ambrosium
nostrorum dissidium¹⁸⁷.

A dissectiones¹⁸⁸ et quales perturbationes per ficta rudimenta a suis filiis sustinuit, quosque defectus habuerit; non altis verbis philosophorum, sed plano stylo compositoque sermone labiorum, prout Deus per gloriosi confessoris atque patroni mei Ambrosii¹⁸⁹ concesserit, curiose narrare studebo. Non regum bella describere, non populorum commotiones aut urbium seditiones pandere, non verborum succis laborem impendere, non otiosis verbis vacare satagui, sciens quod Dominus per evangelium intonat dicens: « An nescitis, quod de omni verbo otioso reddituri estis rationem in die iudicii? » (Matth. xii, 36.) Propterea timore Domini praeventus et orationibus beati antistitis¹⁸⁹ Ambrosii fretus, quae tacenda sunt tacebo, et quae in corde scribere delibe-

B ravi, ad tutelam animarum et corporum munitionem in posteris fideliter Deo opitulante edisseram. Non querens humanam gloriam hominum, non terrenarum divitiarum rerum, non pompas aut ornamenta vestium, non domos, non servos, non ancillas, quae omnia imperatores et magistratos consulesque Romani olim praeter ceteris¹⁸⁹ dare consueverunt, sed tantum ad salutem posterorum, corporum et animarum illorum. Visis tantis signis tantisque virtutibus, et auditis tantis cladibus tantisque perturbationibus sibi provideant seseque custodiant, et mei divinis supplicationibus memores sint.

2. Sancti¹⁸⁹ Honorati tempore archiepiscopi Mediolanensis, ac infelicissimo rege Lamberto Italiam usurpato imperio imperante (49), clandestina pestis immensa super urbem Mediolanensem durissime adorta est. Haec etenim¹⁸⁹ civitas a magnificis imperatoribus, orbem universum suo imperio ac legibus suis sibi vindicantibus, honorata decenter et exaltata competenter reffloruit; atque super ipsam Romam loci amenitate ac aeris salubritate ipsam diligentes, ultra omnes Italiae civitates eo tempore sublimantes, multis cum ornatibus imperialibus auxerunt. At ut vere¹⁸⁷ et indubitanter quod dico credas, audi, quod in verissimis annalibus et in descriptione situs Mediolani (50) repperi, qualiter angustales imperatores olim magisterio regali ipsam ornaverint, locantes (51) in ea more patrio eximium angustorum dignitati imperiale palatium, theatrum decentissimum, aumatium, thermas, quae sunt calida

VARIAE LECTIONES.

¹⁸⁸ ita B. clerici *rell.* ¹⁸⁹ multa *Bl.* ¹⁸⁹ argentea *Bl.* ¹⁸⁸ q. sit num. B. ¹⁸⁷ Explicit liber primus. Incipit secundus. A. B. *Bl.* Incipit prologus secundus libri secundi. Secundus ystoriographi fidelissimi omnia supradicta et ista locorum diversorum perscrutando libros reperientes. A. ¹⁸⁸ *deest Bl.* ¹⁸⁹ mem. q. beatus Amb. dixit B. ¹⁸⁹ consiliis *Bl.* ¹⁹¹ dissensiones *Bl.* ¹⁹³ per beati Amb. B. ¹⁹³ *deest B.* ¹⁹³ poetis B. ¹⁹⁰ *Titulus:* De obsidione regis Lamberti super Mediolanum. A. B. *Bl.* Incipit de etc. A. Qualiter civitas Mediolan. per regem Lambertum disrupta est. B. ¹⁹⁴ ita B. et ejus A. A. ¹⁹⁷ *deest B.*

NOTE.

cissimis reperitur annalibus, altera post inclytum Romam magni imperii dignitate ac dititione potita est, etc.

(51) Auxerunt, l. in ea m. p. e. a. d. p. th. a. thermas, viridarum. l. l. Eadem infra repetit c. 45. De his ædificiis v. Fumagalli, Antich. Mil. I, 157 sqq.

(48) Expos. Ps. CXVIII viii, 32.

(49) Honoratus a. 568, archiep. fuit; Lamb. c. a. 896, urbem expugnavit, quæ a. 559 per Gothos destructa est. Omnia hæc noster confundit. De quibus egregie disserentem adi comitem Giuliani, Mem. Mil. II, 45 sqq.

(50) Eam L. A. Murat. edidit SS. I^b, ubi p. 204 hæc leguntur: quæ ex priscis temporibus ut in vera-

balnea, ubi reginæ imperatorum uxores urbem pro tempore incolentium¹⁹⁹ semotim a masculis nitide mundabantur, et univæ civitatis multitudo, cum tempus et utilitas exigebat, ad lavandum, viris a mulieribus sequestratis, sedule concurrebant. Deinde viridarium, quasi Paradisus Dei, diversis insitum arboribus amœnum. Nec non arenam lapidibus et magisteriis diversis ornatam, in qua totius Italie milites consedere et ab uno oratore audire et competenter intelligere possent. Quin etiam ipsam amplificantes civitatem, ultra quam Senones Galli hædificaverant — quiet ipsi Romam præter capitolium ceperunt²⁰⁰ — quot dies in anno, tot turres densissimas opere grandi ædificaverunt et compleverunt. Præterea super sex civitatis portas domicilia altissima et rotunda, ac anteportale altissimum et triangulare opere decentissimo hædificantes, quæ hostibus barbaricis quasi natura munita introitum contenderent, agere satagerunt. Ob quas causas sæpissime ab eisdem postmodum angustis frequentari et incolli et honorari cœpit, maxime quod esset ibi saluberrimi aeris aptissima temperies, locusque ad usus domesticos inrefragabiliter paratissimus. Hanc itaque civitatem perosissimam habens impiissimus Lambertus rex nefandissimus, maxime quia dux Hduynus (52) ipsam regens civitatem sibi minime favebat, regibus cum tribus ac ducibus multis Franciæ, Sansoniæ, Normandiæ ac Teutoniæ, ac barbarorum multitudine innumerabili, per decem annos, multis ex suis ducibus et militibus et peditibus sagittis ac variis tormentis emortuis, frustra obsedit. Sed cum jam per²⁰¹ multum cum suis incassum laborasset, et ab omni spe esset frustratus, ac regni opes incassum videns esse expensas: tristitia repletus immensa, iter quo abiret miser arripuit. Interea quidam rusticus nequissimus, cum jam per tres dies iter cum suo exercitu abiisset, dolens ac regnum superatum et conculcatum acclamans, scissis vestibus, quasi verus furiosus pervenit ad regem. Qui cum ad regem venisset, dedit consilium quatenus rex cum suis omnibus obsidionem destitutam validissimis assertionibus iteraret; ac interea pauci fidelissimi pactum cum civibus et duce Hduyno, ut rex cum suis civitatem tantum intraret et exiret, et omnibus civibus illæsis, triginta ex suis ducibus sanctis evangeliiis affirmantibus satageret; exinde civitatem introgressus, ut dominus civitatis et incolentium appareat, et, ut meriti sunt, ruptis fœderibus suos exercere studeat²⁰², ac se numquam urbis portas intraturum jurejurando sancivit. Igitur detestabili

A inito consilio, omnia quæ diabolus per os rustici nequissimi locus est, ordine Lambertus complexit. Ea tempestate cum cives obsidionem durissimam reintegrari vidissent, et angustis diversis repleti, consilium regis, quadraginta ducibus validissimis sacramentis civitatis integritatem et civium universorum incoluntatem jurantibus audissent et pavide suscepissent, cordibus illorum rei veritatem augurantibus, et pravitatem cordis ejusdem Lamberti non intellexissent, pace et quiete avidi, regem Saraceno deteriorum cum suis ut cito intraret et exiret, ut ipse sacris evangeliiis juraverat, malo omine susceperunt. Denique trina nocte post egressionem urbem Mediolani ingreditur, aliquibus proditoribus mœnia civitatis frangentibus juxta ecclesiam quæ modo dicitur sancti Andræ ad murum ruptum; sicque ut rex juraverat, non per portam civitatis sed per rupturam ingressus est, ut iurjurandum observare videretur. Quo facto Lambertus crudelissimus, fide ac Deo oblitus, gladiis evaginatiss civium stragem immensam tam parvulorum quam senum, tam juvenum quam infantum, furis plenus demoniorum, inhumane dedit. Quin etiam civitatis palatia, turres, et ejus municipia, omniæque civium munimina, quæ ob civitatis munimentum Breno dux Gallorum ac Nerva ac Trajanus ac Maximianus crudelis et alii imperatores construxerant, malicis ac manganis (53) destruebant. Eodem et sauctus beatus tempore²⁰³ Ambrosius, videns circa et civitatem hostiliter devastari atque consumi, C in noctes sancti Severi (54) et ipse apparens Lamberto dixit nefando: « O Dei et hominum inimice, Deum negatus ac morte dampnatoria dignus, injuste diruens civitatem et ejus munimina, quæ ego ad Dei honorem et christianorum incolentium utilitatem benedixi et consecravi! gentiliter populum interemisti, quem Deus suo sanguine pretioso in cruce pendens redemit. Nosce itaque nec te nec tuum hæredem diu tenere imperium, ac morte turpissima ut canis morieris. Hoc audio, relicta civitate, secum quasi in exilium filium Hduini ducens Parmam tetendit, cujus nomen erat Azo (55), quem ætate juveniculum divino nutu adeo dilexit, ut sine puero nichil ageret rex Lambertus. Qui cum per tres annos in illis partibus moraretur, quadam die et ipse spatiare desiderasset, venatu juxta nemora ductus, sparsis canibus ac intromissis nemoribus, et²⁰⁴ venatores sagaci ingenio sylvestrem feram invenire curarent, gravissimo occupatus somno, in gremio filii Hduyni ac servo ejus astante quievit (56). Quod

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹ incolentes Bl. ²⁰⁰ deest Bl. ²⁰¹ deest A^o. p. m. tempus B. p. m. temporis Bl. ²⁰² ita codd. ²⁰³ et s. desunt B. ²⁰⁴ ut Bl.

NOTÆ.

(52) Maginfredum comitem cum hoc confudit, cujus præterea nullum inveni vestigium.

(53) I. e. tormentis.

(54) Qui Kal. Febr. colitur.

(55) Hugonem vocat Liudp. I, 12. Nescio an rebellio Adalberti, quæ tunc accidit, Azonis nomini ansam dederit.

(56) Cf. Chr. Noval., p. 127.

ut vidit Azo Hldayni filius, confortatus a servo, omnia mala quæ sibi et patri intulerat reminiscens, regem multis ambagibus excussis occidere statuit; cumque gladium non inveniret ad jugulandum, secus se spinam vidit acutissimam grandemque; qua arrepta, velut canem, ut prædixerat beatus Ambrosius, ipsum tractare curavit, ac ipsum percussa mamilla cordialia protinus interemit (57). Cujus carnes terribiles vultures et corvi sinistri rostris avidissimis mandentes sepelierunt; et ³⁰⁰ puer Azo equum ascendens regium, Mediolanum accelerat, ubi civitatem dirutam quam melius potuit reformavit, rege a silvestribus laniato. Quem cum sui milites per tres dies circumquaque vagantes, carnibus abrosis, ossibus tantum apparentibus invenerunt, et ejus omnia invenerunt vestimenta tabe et vernibus ac fœtore sordidissima, tristes ac miseri sepulturæ non ut regem dederunt. Qua tempestate come venissent in Italiam dirissimi Longobardi, non parentes juvenibus nec senibus; qui et ipsi gentiles ingentiliter sese habentes, venerunt Mediolanum. Hos prævidens beatus archiepiscopus Honoratus, sciens civitatem devastatam, nec non a peste vermium crudelissima, et hominibus innumerabilibus emortuis, et cives bellatores a crudelissimo Lamberto fore gladio dilaceratos: omni ecclesiæ thesauro arrepto tendens in Januam, ut a manibus Longobardorum eriperet, fideliter deportavit. Hic enim post aliquot dies capta civitate a Longobardis, quæ muro et turribus devastata diu teneri non potuit, Dei misericordia et ejus patientia summam amicitiam regis et Longobardorum adeptam fuit, in tantum ut multis privilegiis multisque ceremoniis, quicquid archiepiscopus haberet, ab omni gente et rege intacta et illæsa permaneret. Unde postea Desiderius rex Longobardorum Dei misericordia factus christianus, inibi sancti Vincentii ecclesiam et monachorum cœnobium pro animæ suæ remedio multis ornando prædiis et castellis hædificavit (58). Cujus actus gravissimos postea habens Adrianus, qui et ipse pontifex Romanus, Carolo Magno Pipini filio, ut suas civitates a manibus Desiderii erueret, virgas episcopales ad investiendos episcopos et anulos citra fas et licitum, ut clavum clavo expelleret, primus dedit. Qui mihi autem non credit, legat Pontificale Romanorum seu gesta Longobardorum, quoniam quæ dixi fideliter tractata ibi reperiet (59). At priusquam clandestinam pes em, quæ clerus totius Ambrosianæ ecclesiæ velut torvis leo crudelissime invasit, dicam, et a quo sedes beati Ambrosii per symoniacam hæresim contaminata et violata prius fuit, enucleare non desinam.

A 3. Igitur ³⁰⁰ omnibus episcopis, qui ante admirabilem confessorem Ambrosium religiose et catholice episcopatum tenuerunt, ipsoque cum illis episcopis qui post eum vice discipulorum Domini subsecuti sunt, ad cælorum regna cum Christo tripudiantibus, Fronto, in quo omnes thesauri malitiæ ³⁰¹ et pharetræ nequitiarum et prava ingenia omnium rerum sunt, cathedram Ambrosianam indignus et immeritus ut fur et latro invasit. Qui ortus nobilibus parentibus, non in scientia Dei nec in cultibus divinis operam dedit, sed in auro et argento locuples, monilibus dives, servis et ancillis valde habundans fuit. At quantum fuit omnium virtutum bonarum nudus et pauper, subsequens lectio demonstrabit. Plenus avaritia, quæ neque **B** copia augetur neque inopia extinguitur, de qua dicit apostolus: « Avaritia, quæ est ydolorum servitus (Coloss. iii, 5), » et Dominus in evangelio: « Cupidi et avari non intrabunt in regnum Dei; » insuper ambitiosus ultra quam credi potest. Quoniam ³⁰² factum est, mortuo Honorato episcopo, tantum in nomine quantum in officio honorandus, qui octavus decimus post beatum Ambrosium sedit, turba nobilium et populo immenso catholico religiose et catholice episcopum in Deum quærentibus et desiderantibus cum universo clero: ecce subito fasciatis multis ³⁰³ utrarumque partium, populi videlicet et nobilium, immensa perturbatio orta est. Igitur electione perturbata, Fronto, omnibus bonis nudatus multisque vestitus vitiiis, spiritu maligno repletus, **C** sciens se per catholicam electionem cleri et populi episcopatum minime habere posse, cum immenso pondere auri et argenti, cum paucis etiam nobilibus, imperatoris curiæ detestande cursu rapido tetendit. Concilio autem inito, præter illa quæ manu dedit, ut episcopatum haberet, inæstimabilia pondera auri et argenti ducibus et comitibus et omnibus qui imperialibus jussis quotidie deservebant promissit. At imperator, cognita ejus nequitia et omnem Frontonis intentionem prævidens, auri avidus, non curans qualiter aut quomodo se circa catholica officia ecclesiastica haberet, accepto auri et argenti immenso pondere, tantum aliquantulum timidus, quandam execrabilem investituram Mediolanensis episcopatus ei attribuit, et accipiens ab eo fidelitatem, **D** quemdam comitatum dedit ei ³⁰⁴, sub quo se Fronto ad simoniacam hæresim defenderet et imperator innocens esse hujus rei ascribitur ³⁰⁵. Quo facto magno tripudio exultans Fronto, stipatus multis Longobardis, qui eo tempore curiæ militabant imperatoris ³⁰⁶, quasi fur et latro venit Mediolanum.

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ deest B. ³⁰¹ Titulus: De Frontone a Constantino episcopo Mediolanensi. A. De F. archiepiscopo simoniacæ ordinato. A. B. Bl. ³⁰² ita Bl. nulliæ codd. ³⁰³ Quo Bl. ³⁰⁴ ita B. deest rel. ³⁰⁵ deest Bl. ³⁰⁶ adscriberetur Bl. ³⁰⁷ imperiali Bl.

NOTÆ.

(57) Hæc fabella orta esse videtur e nomine ville *Spina Lamberti*, nunc *Spilamberto*, v. Giulini l. I, p. 96. Leibnitz Ann. Imp. II, 173.

(58) Hoc in dubium vocavit Giulini l. 80.

(59) Sc. Carolum ab Adriano vocatum esse, nam cætera ibi frustra quæsieris.

Qui primus videns episcopatum per arma justitiæ et electionem catholicam, bona vita et fama et prædicatione bonisque moribus, castitate et jeuniis, obtinere non posse, nobiles et magnam partem plebis, sparsis muneribus magnis multisque promissionibus, omnes ad fidelitatem non intrans per hostium impexit, de quo Dominus per evangelium terribiliter et voce veridica et viva intonat, dicens: « Qui non intrat per hostium in ovile ovium, non est pastor ovium, sed est fur et latro (Joan. x, 1). » De quo beatus Ambrosius doctor et magister veritatis ¹¹³ subsequitur dicens: « O miser, quod dedisti aurum fuit, quod accepisti lepra ¹¹⁴ est. » Inde super Lucam (iv, 52) sanctus Ambrosius: « Inexplicabilis ¹¹⁵ est enim venditi culpa mysterii, et grata a vindicta ¹¹⁶ oculis ¹¹⁷ transit ad posterios. » Item super Lucam (ix, 19): « In ecclesia Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam non dignentur ¹¹⁸. Grati enim accepistis, et gratis date. Denique Symoni, qui sanctificandi munus pretio in se putavit posse conferre, respondit Petrus: Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem. Quoniam ¹¹⁹ gratiam Dei putas te pecunia consequi posse, non est tibi pars nec sors in hac fide (Act. viii, 20). » Item de ecclesiis in eodem (ix, 47): « Deus enim ¹²⁰ templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis, nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat. » Postremo Fronto per undecim vivens annos, omnia bona et mala, justa et injusta habens promiscua, omnes hujus sanctæ Ambrosianæ ecclesiæ fere intus et foris thesauros devastando et male expendendo consummavit. Qui quadam die cum turba suorum militum stipatus, ordinatis canibus et venatoribus, ad nemus quod Caminadella (60) usque hodie vocatur, ivisset, et inventam feram ad mortem curaret deducere; ecce subito ira Dei et flagello præventus citissimo, in loco incurrens quod dicitur Putens Averanus, cum palus absorbit: et quasi Datan et Abiron iram Dei provocantibus, sic eum terræ inundato absorbit. Igitur Frontone male mortuo pejusque sepulto, quod epitaphium ejus, quod ego postea transactis annorum multis curriculum in lapide polito, pulvere corporis ejus absente inveni, dicat audiamus: et quam

A crudeliter et quam sævissime supra calicem aureum beati Ambrosii, quem ipse propriis manibus consecraverat, aurum ejus Theodosius imperator sancto Ambrosio dederat, sese habuit ¹²¹, curiose audiamus ¹²².

*Ausonia postquam ditio florentia frena
Longobardorum excepit ¹²³ ecclesiæ,
Illic senior fama primum per mœnia multa
Frontonem sedis fulcra subisse boati.
Promissum crebro premitur persolvere, cumque
Nec dapibus reliquis jam quod haberet opem:
Ambrosius calicem sanctum quem fecerat olim,
Cæsar catholicus Theodosius pariter;
Conflandum isdem perhibe ut traderet igni,
Proh dolor infaustus turpiter oculus.*

B 4. Post ¹²⁴ multum vero tempus veniens post beatum Agapitum (61) urbis Romæ pontificem reverentissimus pastor et papa Gregorius, divino spiritu ammonitus, omnes Latine linguae ecclesias per diversa officia multum discrepantes vidit. Qui tantum Deo annuente ad unitatem Romanæ ecclesiæ præter ¹²⁵ Ambrosianum misterium compescuit et revocavit, dicens: « O fratres et o venerandi patres, decens et competens ratio nobis esse ascribitur, Paulo apostolo per Spiritum sanctum dicente: « Unus Deus, una fides, unum baptismum (Eph. iv, 5), » ita sit, unum mysterium totius linguae esse debere Latine. » Quo audito omnibus religiosis viris qui antestabant terrefactis, quorum noverat multos sanctos viros diversarum terrarum, pro ¹²⁶ unicuique sicut Deus donaverat diversa officia, sanctam Trinitatem et Unitatem conlaudantia fideliter et mirifice decantantes ordinasse. Tandem conlaudatum et confirmatum est. Sed de Ambrosiano mysterio videns esse factum divino magisterio, timidus subsistit.

C 5. Quo ¹²⁷ in tempore (an. 593) Constantius episcopus catholicus catholiceque ordinatus, tertius a Frontone, diaconus sanctæ Romanæ ecclesiæ (62), quem beatus Gregorius Dialogorum in diaconatu consecraverat, qui ad concilium, quod beatus Gregorius celebrabat, cum viris timoratis et episcopis suffraganeis sui et beati Ambrosii multis et magno exercitu strenuissimorum militum stipatus iverat (63). Quod factum, Spiritu sancto administrante, et Constantio archiepiscopo cum omnibus fidelibus clericis

VARIE LECTIONES.

¹¹³ d. e. m. v. desunt B. ¹¹⁴ ita Bl. lepta codd. Quod accepit pecunia fuit et quod dedit lepra fuit, de episcopo ordines vendente dicitur in libro pastorali Ambrosio supposito, c. 5. W. ¹¹⁵ Inexplicabilis Ambros. ¹¹⁶ ita B. m. a. lege v. A. m. a. grege v. A. m. et gratia a lege vindicta Bl. ¹¹⁷ celestis Ambr. ¹¹⁸ g. nundinentur Ambr. ¹¹⁹ ita B. quam rel. ¹²⁰ noster Bl. ¹²¹ habuerit Bl. ¹²² Rubrica: Versus Frontonis episcopi, qui primus per malam electionem symoniacus sedem sancti Ambrosii invasit. A. A. Bl. Versus reperti ubi debuit esse sepulcrum Frontonis. B. ¹²³ excipit Bl. ¹²⁴ Titulus: Sermo Constantii archiepiscopi Mediolani, qualiter beatus Gregorius de ordinando officio universali tractavit. B. tentavit A. Bl. Ordinatio ministrorum omnium Latinorum composita et ordinata a S. Gregorio pontifice Romano. Constantinus episcopis, archiepiscopis ut in seculo videantur, hæc scripsit. A. ¹²⁵ propter Bl. ¹²⁶ prout Bl. ¹²⁷ Titulus: De Constantio, cujus probitate ministerium Ambrosianum ab invidis totum et defensum est. A. Bl. Incipit de etc. A. Qualiter laboribus Constantii archiepiscopi Ambrosianum officium ab invidis protectum est. B.

NOTÆ.

(60) Adhuc superest nomen loci extra Portam Tonsam, qui dicitur Nemus Caminadellæ. PURICELL.
(61) Post Pelagium II, a. 590.

(62) Imo Mediolanensis, v. Gregorii I, Ep. iii, 29.
(63) Sed exsul tunc Genue manebat; v. Fumagalli Ant. Mil. iii, 135.

et laici episcopis religiosis interpellantibus, partim A timore Dei et beati Ambrosii, sciens eum in exercitio divino multis ac magnis laboribus olim desudasse, partim propter caritatem et amorem Constantii episcopi dixit: « Ecclesia Ambrosiana in suo statu permaneat. »

6. Non ³²⁷ post multum tempus ordinem Ambrosianum, quem Constantius apostolico multum conlaudaverat, a fidelibus suis representari sibi praecepit. Quod factum est, nutu divino legatis ad eum revertentibus, quibus ipse imperaverat ut ordinem Ambrosiani mysterii circa tempus statutum sibi remota omni occasione representaretur. Sed cum in palatio de magnis negotiis cum cardinalibus omnibus, qui de sancti Ambrosii mysterio in synodo sermoinati fuerant, tractantem legati supervenissent: B ecce subito non modica lux refulsit; et omnibus praeter apostolicum in terra nimio pavore prostratis, ignorantibus tantum ³²⁸ quid hoc esset, papa tantum ³²⁹ non modice mirabatur. Interea legati revertentes a beato Constantio urbis Mediolanensis episcopo, salutato apostolico, librum ei dederunt. Qui gaudio inagno repletus, librum aperiens, et curiose per omnia, qualiter beatus Ambrosius libros veteris testamenti et novi ad legendum ecclesiae suae disposuisset, et qualiter evangelia et Pauli epistolas atque prophetias et missarum solemnia et cetera divino cultui apta scribendo ordinasset, supervidit. Quo cognito, quasi de amoenissimo prato multos flores lucidissime serie illius libri attrahens, Romano cultui quasi bonam olivam atque fructiferam in oleastro C inseruit, cum quibus usque hodie ecclesia Romana hymnis, orationibus, gloriosis canticis quasi sponsa ornata diversis ornatibus extat. Quae omnia beatus Gregorius, ut ostenderet quantae excellentiae quantaeque dignitatis essent, videns atque cognoscens cuncta quae a beato Ambrosio columpna ecclesiae ordinata erant, et ut petra super petram per Spiritum sanctum firmata essent, insignium ³³⁰ dicens hymnum Ambrosianum, responsorium Ambrosianum, antiphonam Ambrosianam, invitorium Ambrosianum, oratio Ambrosiana: Enim ubicumque ³³¹ beatus Gregorius aliquid de suis ordinibus interse-rens ordinabat, semper nomen Ambrosianum quasi per quoddam sigillum administrabat, dicens Ambrosianum. At quantum amori ³³², quantaeque reverentiae ecclesia Ambrosiana majestati apostolicae fuit, describendo quaedam egregia et amabilia, quae super beatum Datium archiepiscopum reveren-

tissimus papa Gregorius in Dialogo descripsit, apparet; et quam paternaliter ad clericos Ambrosianos, qui injuste a falsis fratribus et a malis et pessimis ³³³ laicis, propter electionem quam catholice et canonicè fecerant, patiebantur, per luculentissimam epistolam eos adhortavit editam, quae usque modo in registro ejusdem invenitur. Igitur Datus, quia episcopus et majoris dignitatis esse ascribitur, ut pater filios praecedat. De quo beatus Gregorius inter cetera miracula, quae cum Petro narravit, quoddam magnificum atque mirabile descripsit dicens (*Dial.* III, 4):

7. « Tempore ³³⁴ Justiniani principis, cum Datus Mediolanensis urbis episcopus causa fidei exagitatus ³³⁵ ad Constantinopolitanam urbem pergeret, Corinthii ³³⁶ devenit. Qui dum largam domum ad hospitium ³³⁷ quaereret, quae illius comitatum totum ferre potuisset, et vix inveniret, aspexit eminus domum congruentis magnitudinis, eamque sibi praeparari ad hospitandum jussit. Cumque ejusdem loci incolae dicerent, in ea ³³⁸ manere non posse, quia multis jam annis diabolus hanc inhabitaret, atque ideo vacua remansisset; vir venerabilis Datus respondit dicens: « Imo ideo hospitari in domo eadem debemus, si hanc malignus spiritus invasit et ab ea hominum habitudinem ³³⁹ repulit. » In ea sibi igitur ³⁴⁰ parari praecepit, securusque illa ³⁴¹ antiqui hostis certamina toleraturus intravit. Itaque in tempestu noctis silentio, cum vir Dei quiesceret, antiquus hostis immensis vocibus magnisque clamoribus cepit imitari rugitus leonum, balatus pecorum, rugitus ³⁴² asinorum, sibilos serpentum, porcorum stridores et suricum. Cum ³⁴³ repente Datus tot bestiarum vocibus excitatus surrexit vehementer iratus, et ³⁴⁴ contra antiquum hostem magnis cepit vocibus clamare, dicens: « Bene tibi contigit miser. Tu es ille, qui dixisti: Ponam sedem meam ab aquilone ³⁴⁵, et ero similis Altissimo (*Isai.* XIV, 14). Ecce per superbiam tuam porcis et suricibus similis factus es; et qui indigne Deum imitari voluisti, ecce ut dignus es imitaris bestias. » Ad quam vocem ejus, ut ita dicam, dejectionem suam spiritus malignus erubuit. At non erubuit qui eandem domum, ad exhibenda monstra quae consueverat, ulterius non intravit? Sicque postmodum fidelium habitaculum facta est, quia dum ea unus veraciter fidelis ingressus est, ab ea protinus mendax spiritus atque infidelis abscessit. »

8. Post ³⁴⁶ aliquod tempus, cum beatus Gregorius urbis Romae totiusque mundi pontifex, sedulo moro

VARIÆ LECTIONES.

³²⁷ Titulus: De ordine libri Ambrosiani qualiter sanctus Gregorius ab eo instructus suum informavit mysterium. A. A. ³²⁸ Bl. Qualiter b. G. Ambrosiano instructus officio suum ordinavit officium B. ³²⁹ tamen Bl. ³³⁰ an insignivit? W. in signum d. hymnus Ambrosiana, r. A. antiphona Ambrosiana Bl. ³³¹ uniuersique A. ³³² amoris A. Bl. ³³³ a. p. Bl. ³³⁴ Titulus: Quid de Datio archiepiscopo Mediolanensi beatus Gregorius in Dialogo recitat. A. B. Bl. De Datio a. M. a beato Gregorio ordinato A. ³³⁵ Editionis Paris. varias lectiones adjecimus, omissis quae solo verborum ordine discrepant. ³³⁶ exactus ed. Par. ³³⁷ Corinthum ib. ³³⁸ hospitandum ib. ³³⁹ hunc add. ib. ³⁴⁰ inhabitationem ib. ³⁴¹ ita B. deest rel. ³⁴² igitur s. ed. Par. ³⁴³ illam ib. ³⁴⁴ ruditus ib. ³⁴⁵ suricum. Tunc ib. ³⁴⁶ i. c. a. h. et m. B. ³⁴⁷ ad Aquilonem ed. Par. ³⁴⁸ Titulus: Qualiter b. Gregorius Deusdedit in archiepiscopum confirmavit. A. B. consecravit Bl. De Deusdedit archiepiscopo a b. Gregorio. A.

divina eloquia dictando exponeret: mortuo Constantio Mediolanensis urbis episcopo (an. 600), quem ego, ut ²⁹⁶ supra, in libro qui in Januensi urbe inventus est repperi aliquantulumque commemoravi, catholicam electionem super Deusededit a clero Ambrosiano ecclesiam factam esse audivit. Quae non post multos dies, ut erat veritas, rei probavit eventus. Venientes autem legati a clero Ambrosiano dilecto sibi, qualiter Constantius de hac vita migrasset curiose panderunt; quia etiam quam catholice et quam canonicè diaconem, qui Deusededit vocatur, ad honorem episcopatus diligenter eligissent ²⁹⁷, per omnia enarrarunt; præterea quanta incommoda cleri et sacrodotis a Longobardis et perfidis militibus et a plebis parte injuste patiebantur, quia voluntati eorum, ob electionem quam ipsi inordinate et incomposite super Agilulfum (64) fecerant, minime consentiebant. Quo audito apostolicus de nece Constantii, quondam sui diaconi et nutritii fidelissimi perperurum doluit. Tandem de catholica electione partim ketabatur, et partim compassioni eorum evidenter condoluit. Interea legatos, ut erant tantæ civitatis tantique cleri tantorumque ordinum, quos beatus apostolicus super omnes civitates animo et affectu et amore et reverentia beati Ambrosii diligebat, omnes benigne suscepit. Diligebat enim beatus Gregorius hanc ecclesiam et hos ordines, videns per omnia a beato Ambrosio ordinatos et compositos esse, ut pater filium et ut mater unicum natum. Diligebat non perfunctorie neque ulla sæculari intentione, sed affectu bono sinceroque corde et animo puro. Quid multa? Epistola, quam per legatos ad clerum Ambrosianum direxit, illos in electione quam super Deusededit canonicè fecerant constanter adhortans, usque hodie ostendit. At ut certius quicunque hæc legerit credere per omnia valuerit, ipsam epistolam in registro (XI, 4) ejusdem descriptam auribus curiosis sollicitoque animo intendat.

9. ²⁹⁸ Quantum ²⁹⁹ nos de obitu fratris et coepiscopi nostri Constantii meror afficiat, paginali explere locutione non possumus, sed quam multa bona partes in illo ³⁰⁰ homine perdidimus, utinam vicinæ repentinam calamitatem sentiant ³⁰¹. Nam quemadmodum sollicitus in ecclesiasticæ regula di-

scipline, vel quam fuerit vigilans in tuitione civitatis vestræ, non habemus incognitum. Sed quoniam obeunte pastore sine proprio vos non decet esse, constant ³⁰² omninoque grate suscepimus quod Deusededit diaconem vestrum ad episcopatus officium vos unanimis elegisse Deo auctore signastis. Unde quia honorum ³⁰³ desideria nulla debet tarditas impedire, vota in eo vestra complere cum Dei gratia festinamus. Et quia prædictus vir nobis non moribus sed solum specie tenus notus est, oportet ut, si ³⁰⁴ quantum in hac electione non solum vestram utilitatem, sed etiam causam Dei agi cognoscitis, tanto debeatis esse solliciti. Et ³⁰⁵ subtiliter requirentes ut nichil sit quod ex anteacta vita criminis per sacros possit canones obviare, aut si ad reddendam ³⁰⁶ disciplinam vel exhibendum regimen idoneus reperitur, atque cunctorum in ejus, sicut scribitis, electione concordat ³⁰⁷ assensus, gratia divinitatis suffragante cum præsentium scriptorum auctoritate solemniter decrevimus ³⁰⁸ ordinari. Illud autem quod nobis ³⁰⁹ ab Agilulfo indicastis scriptum, dilectionem vestram non moveat. Nam nos in homine ³¹⁰, qui non a catholicis, et maxime a Longobardis eligitur, nulla præbemus ratione consensum; nec, si alicujus presumptionis usurpatione factus ³¹¹ fuerit, in locum vel ordinem illum sacerdotem ³¹² suscepimus, quia vicarius sancti Ambrosii indignus evidenter ostenditur, si electus a talibus ordinatur. Nec enim est quod vos ex hac causa deterreat, ut aliquam vobis necessitatem inveniatis, quia inde ³¹³ possit alimenta sancto Ambrosio servantibus clericis ministrari, nichil in hostium locis et ³¹⁴ in Sicilia et in aliis rei publicæ partibus Deo protegente consistit. Ut igitur in ordinando eo qui a vobis electus est nulla possit mora contingere, Pantaleonem notarium nostrum transmisimus, qui eum, ut moris est, adnidente consensus nostri auctoritate faciat consecrari. Cui etiam possessiundis ³¹⁵, quæ Magnus quidam presbyter commissas habuerat, de aliis ecclesiæ nostræ utilitatis curam gerere, vel quid agere ³¹⁶ debeat, in præsentem mandavimus. Vestra se ei dilectio in omnibus devota ³¹⁷ ut det et ³¹⁸ studeat exhibere.

10. Karuli ³¹⁹ (65) primi ³²⁰ tempore, cum idem

VARIE LECTIONES.

²⁹⁶ deest B. ²⁹⁷ elegissent Bf. ²⁹⁸ Rubrica: Epistola b. Gregorii ad clerum Mediolanensem. ²⁹⁹ Quantus ed. Par. ³⁰⁰ p. ille in uno h. ib. ³⁰¹ non s. Bf. repentina calamitate non s. Greg. ³⁰² e. antistite, omnino g. Greg. ³⁰³ b. studiorum d. ib. ³⁰⁴ deest B. ut quanto ed. Par. ³⁰⁵ et si s. r. nihil est q. ei ex ib. ³⁰⁶ tenendam ib. ³⁰⁷ concordet ib. ³⁰⁸ decernimus ib. ³⁰⁹ vobis ib. ³¹⁰ hominem ib. ³¹¹ factum ib. ³¹² sacerdotis suspic. ib. ³¹³ unde possunt ib. unde etiam Bf. ³¹⁴ sed ib. ³¹⁵ ita codd. e. quia de possessiunculis quas quondam M. p. c. h. vel de a. e. n. utilitatibus ib. ³¹⁶ opere A". Bf. q. aliud agere ed. Par. ³¹⁷ devotam ib. ³¹⁸ ut decet Bf. et ed. Par. ³¹⁹ Cap. 10—14. leguntur etiam in *noto Beroldo*: reverendi capituli metropolitani Mediolanensis, exarato intra a. 1265—1269 per Johannem Boffam, cujus lectiones varias notavimus omnes. Titulus ibi nullus inscriptus est, in A". B. hic: Sermo b. Thomæ archiepiscopi Mediolani qualiter officium Ambrosianum per b. Eugenium ab Adriano papa et Karulo imperatore evidentissimis miraculis defensum est. A". habet: Incipit b. T. a. q. misterium A. sancti Ambrosii meritis per b. confessorem E. Deo opulante, residente A. ac C. imperante protectum fuit et corroboratum summis et e. m. permansit. ³²⁰ secundi Ber.

NOTÆ.

(64) Nomen regis electo tribuere videtur.

(65) De fabulosa hac relatione v. Funagalli Ant.

Mil. III, 431 sqq. De Eugenio etiam Giulini Mem. di Mil. I, 161; cf. IX, 7. Frisi Mem. di Monza III, 152.

apud Romam imperii ⁷⁷¹ magnifice et inenarrabili militum exercitu stipatus frueretur, et papa resideret Adrianus, synodus immensa multis diversarum terrarum episcopis congregatis celebrata est, in qua cum de multis atque diversis tractassent negotiis, in discrete erga mysterium Dei et beati doctoris et confessoris ⁷⁷² Ambrosii sese intulerunt, parum aut nichil quantæ reverentiæ quantique amoris beatus Gregorius olim ecclesiæ Ambrosianæ per ⁷⁷³ affectum contulisset, reminiscentes; propterea quasi cæcati et ementati ⁷⁷⁴, et absque ullo iudicio, quod ⁷⁷⁵ inclytum et per multa tempora firmum atque sancitum, quo animo decolorare ⁷⁷⁶ et obnubilare, et ⁷⁷⁷ plus dicam, omnino ⁷⁷⁸ delere aggressi sunt. Edoctus itaque Karolus imperator a quampluribus episcopis, ut per totam linguam proficisceretur Latinam, et quicquid diversum in cantu et ministerio ⁷⁷⁹ divino inveniret a Romano, totum deleret, et ad unitatem mysterii Romani uniret. Unde factum est, veniens imperator Mediolanum, devastata Papæ quam ipse fra inextinguibili ob imperatorem Desiderium suum hæmulum oderat, quem milites Papæ contra Caroli imperium viriliter armis et ingenio tutaverant, omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos, quos vel pretio vel dono vel vi habere potuit, alios comburens, alios trans montes quasi in exilio secum detulit. Sed religiosi viri tales et tantos libros videntes, religiose tenuerunt. At Deus qui omnia videt cunctaque cognoscit, et cordium occulta investigare et aperire prænovit animos et intentionem cunctorum prævidens, quod ⁷⁸⁰ ad laudem et honorem nominis sui per Spiritum sanctum sancto Ambrosio episcopo dicante ⁷⁸¹ ordinatum noverat, violari aut a malis dilacerari non passus est.

11. Proficiscens ⁷⁸² autem gloriæ memoriæ Eugenius transmontanus episcopus, amator et quasi pater Ambrosiani mysterii nec non et ⁷⁸³ protector, pater spiritualis Karonis, causa concilii Romam, invenit apostolicum Adrianum, qui primus annulos et virgas ad investiendum episcopatus Karoni donavit, jam per tres dies celebrasse concilium. Qui studiose omnia, ut gesta erant, per ordinem inquirens, prout erat vir discretus, concilio ac sapientia providus, animo placidus, vultu serenus, doctrina et verbis affabilis, atque ut ejus dignitas exposebat, ultra omnes benignus, quod dignum laude esse sibi videbatur, competenter affirmabat: tandem qualiter aut quomodo super mysterium Ambrosianum sese synodus habuisset, quasi vi ab illis extorsit. Quod ubi Eugenius audivit, plurimum ⁷⁸⁴ expavescens condoluit, et voce lacrimabili miserum se vocans,

A lacrimis velut aqua ab oculis decurrentibus inquit ⁷⁸⁵:

12. « O ⁷⁸⁶ miser, quid agam? mundus et ejus judex perit; orbis doctrina, cuncta hujus vitæ quæ vanitates sunt obfuscans, elabitur. Decus totius ecclesiæ tam Latine quam Græcæ obnubilatur, bonum, justum, sanctum ⁷⁸⁷ eliminatur. Columna ecclesiæ, fundamentum fidei, assertor justitiæ, verbi Dei amator deprimitur. Doctor egregius omnium artium perit; imbutus disternitur, mysterium perit mysteriorum, de quo dominus et reverentissimus papa Gregorius aliquid sinistrum proferre timuit, de quo quanta et quam magna quasi lucidissimos flores beatus magister et doctor ⁷⁸⁸ Gregorius curiose attrahens Romanoque mysterio interserens usque hodie adjunxit. » Spiritu demum animoque resumpto, jussu papæ et magna nobilium parte Romanorum cum plebis simul voluntate laudante, omnes episcopos, archiepiscopos, abbates, quoscunque religiosos, laicos et clericos, quos concilio interfuisse cognovit, quamvis per tres dies recessissent a Roma, ad curiam summi pontificis revocavit. Quibus congregatis beatus Eugenius episcopus de mysterio Ambrosiano voce benigna, unde incompositæ tractaverant ⁷⁸⁹, multum conquestus est. Quo audito, extranei clerici cognoscentes virum valde probum justitiæque amatorem, partim satis mirari ac verecundari cœperunt. Quid multa? Ab apostolico et universis episcopis et a toto clero ab universoque populo Romano conclamatum et conlaudatum est ut librum Ambrosianum et beati Gregorii librum ambos super beati Petri altare optime sigillatos, videlicet evidentissime apostolico ⁷⁹⁰ sigillo signatos, viri religiosi supponerent; quin etiam omnibus hostiis ecclesiæ apertissime sigillatis, indito jejuniis per tres dies cuncti a minimo usque ad maximum devote jejunarent; et sic Deo propitio, quemcunque apertum et reseratum invenirent, illum summa cum devotione et indubitanter tenerent; et quemcunque inmotum ac sigillatum reperissent, illum evidentissima dispensatione comburerent. Quod factum est ⁷⁹¹, jejuniis ab episcopis omnibus ⁷⁹² et universo clero et populo Romano celebrato, in tertia die tertiæ feriæ illius hebdomadæ, in qua Ambrosiani « Misericordia Domini plena est terra » usque hodie devote cantant, in unum universis convenientibus ad invisum et inauditum miraculum, ecclesiæ januæ stante ⁷⁹³ apostolico reserata et ultro aperte sunt. Quibus introgressis, ambos libros ut dimiserant sigillatos et omnino intactos invenerunt. Quo viso cunctis mirantibus valdeque obstupescantibus nimiumque con-

VARIE LECTIONES.

⁷⁷¹ imperium Ber. imperio magnifico. men. A". Bl. ⁷⁷² d. e. c. desunt B. ⁷⁷³ ita Ber. Bl. vel codd. ⁷⁷⁴ emendati B. ⁷⁷⁵ deest Ber. ⁷⁷⁶ ita Ber. decolorare codd. ⁷⁷⁷ ut Ber. ⁷⁷⁸ deest Ber. ⁷⁷⁹ mysterium Bl. ⁷⁸⁰ deest Ber. ⁷⁸¹ A. ordinante e. d. o. n. Ber. ⁷⁸² proficiens B. Inscriptionem Qualiter b. Eugenius Romam a iit. addunt A". B. Bl. ⁷⁸³ deest B. ⁷⁸⁴ per plurimum Ber. ⁷⁸⁵ inquit Ber. ⁷⁸⁶ Titulum adscribunt: S. Eugenii planctus super misterium Ambrosianum. A". Planctus b. E. de actis in synodo, vel. præter Beroldum. ⁷⁸⁷ i. et s. Ber. ⁷⁸⁸ m. e. d. desunt B. Bl. ⁷⁸⁹ tractaverat Ber. ⁷⁹⁰ ab a. Bl. ⁷⁹¹ deest Ber. ⁷⁹² ita Ber. hominibus codd. ⁷⁹³ astante Bl.

gemescensibus, libri ligaturas per se ³⁹⁵ rumpentes, A
sonum magnum atque terribilem ³⁹⁶ audientibus uni-
versis, dederant, et aese digito Dei aperientes, ita
ambo aperti sunt, ut aliquis unam illorum foliam
non inveniret plus in unam partem quam in alte-
ram. Itaque ingens gaudium omnes abruptis lacri-
mis illico invasit. Interea libris ambobus visis, qua-
liter aperti apparuerunt, omnes quasi una voce
proclamabant dicentes: « Gregorianum et Ambro-
sianum misterium ab universa ecclesia laude ur
confirmetur simulque ex toto teneatur. » Dicebant
enim: « Ut hæc mysteria laudentur firmiterque ab
universis totius orbis episcopis teneantur, Dei omni-
potentis et beati Petri apostoli cernitur esse volun-
tas. » At quibusdam hoc verum videbatur fore
bonum, quibusdam vero difficile atque durissimum.
Tandem domini pape ³⁹⁷ taliorum sapientium ³⁹⁸ atque
discretorum virorum collaudatum est ut sedes
Ambrosiana, in quo mysterio ordinata et a beato
Ambrosio exaltata est, illo solo contenta permaneat,
nec non cetera pars orbis, quæ lingue Latine voci-
bus resonare ³⁹⁹ videretur, omnibus aliis prætermis-
sis, Gregorianum studiose et curiose tenere studeat. His
omnibus rebus factis, finitis et terminatis, Eugenius
gaudio magno tripudians, quasi ad proprios filios
tendens Mediolanum pervenit. De qua urbe paucis
antea transactis diebus imperator jussu concilii quo
Romæ interfuit, omne mysterium Ambrosianum
desuper faciem terræ omnino delere desiderans,
trucidatis multis clericis minorum et majorum ordi-
num, omnes Ambrosianos libros, tam in sententiis
novi quam veteris testamenti quam in musica arte
secundum Ambrosium descriptos, abrasit. Nichil
enim præter missale remansit, quod quidam bonus
atque fidelis sacerdos absconsus in cavernis montium
per sex ebdomadas fideliter reservavit. Manualem ⁴⁰⁰
autem postea astante Eugenio episcopus fidelissimus,
sapientes tam sacerdotum quam clericorum, qui
multa memoriter tenebant, convenientes in unum,
Deo opitulante, ut antea integer fuit inventes, in
posteris tradiderunt.

15. Per ⁴⁰¹ idem tempus beatus Eugenius ab urbe
Roma, cum jam Carlo Ambrosianæ ecclesiæ infide-
lis devastatis atque combustis reverentissimis multis
libris paululum discessisset, convocans dispersos et
laceratos clericos, ultra modum tristes ac miseros
videns, permultum eis condolens, quantum valuit
eos cohortatus est. Qui cuncta, qualiter per omnia
de misterio Ambrosiano Romam apud summum
pontificem multis episcopis astantibus gesta fuis-
sent, se per plurimum operante et Deo orationibus

beati Ambrosii favente, fideliter aperuit. His omni-
bus auditis quasi pater unico mortuo ⁴⁰² filio et
postea Dei clementia resuscitato letati et secundum
tristitiam qua repleti erant gavisi sunt. Tandem
Eugenius cum habundanter illos ad Dei honorem in
ministerio beati Ambrosii caritative cohortasset, et
ab hac urbe discedere voluisset, per quindecim fere
dies moratus, clerici et majores qui Mediolanum lacte
Ambrosiano per ejus doctrinam illo in tempore nu-
triebantur, quamvis perpauci, fidelissime Eugenium
supplicare et exorare cœperunt quatenus ipse, si
dignitati suæ ac bonitati placeret, cum illis maneret.
Quod ubi ille audivit, ineffabiliter beatum Ambro-
sium et ejus ordines atque cantus diligens, benigne
vultu placido atque ⁴⁰³ sereno respondit: « Nosce
caritas vestra ⁴⁰⁴, fratres carissimi, amore et reve-
rentia beati Ambrosii, ad ejus honorem jam antea
aliquantulum desudavi, vestraque fraternitas, me
non tantum in hac ecclesia vobiscum manere, vo-
biscum esse, vobiscum degere, sed etiam in carce-
rem ⁴⁰⁵, si opus aut temporis perturbatio crebre-
scentibus ⁴⁰⁶ malis exposceret, animo cupienti pro-
perare ⁴⁰⁷. » Vivens postea vero beatus Eugenius
episcopus per paucos dies, omnes vita, moribus,
bonisque exemplis patientissime imbuebat. Demum
plenus scientiæ et pietate, caritate et castitate
cunctisque virtutibus, moriens naturæ concessit.

14. Multis ⁴⁰⁸ temporibus transactis, cum beati
Eugenii episcopi memoria sui nominis atque sepul-
ture a cordibus universæ gentis hujus urbis accolæ
elapsa fuisset, placuit Deo qui cuncta abscondita suis
fidelibus revelat, et suos fideles ac milites ad hono-
rem sui nominis, qui quondam aut jejunii aut ora-
tionibus aut vigiliis aut ceteris armis virtutis trium-
phavere, usque hodie pandit, per quandam matro-
nam malis multis atque paralisi multis dissolutam
diebus, nomen episcopi et sepulture locum signis
evidentissimis reserare. Enimvero nutu accedit ⁴⁰⁹
divino, cum in suo lecto more solito infirma languida
atque omnibus membris dimissa, opibus multis et
magnis attenuatis, quas ut ab ægritudine qua tene-
batur liberaretur, per diversos expenderat medicos,
quiesceret, animo exstenuanti, qualiter aut quomodo
cuncta sua fere bona cogitans quæ inconsulte per-
didisset, illico omnem spem salutis suæ in Deo, ultra
ut sua esset voluntas, infixit. Quæ cum multa animi
voluntate circa ecclesiastica per diversa et quam-
plurima officia ad Dei honorem cogitare iterum ite-
rumque cœpisset, Dei subito ecce voluntate vir
reverentia dignus, vultu, habitu, qualitate veneran-
dus, capillis capitis jam canescentibus, virgam manu

VARIE LECTIONES.

³⁹⁵ p. s. deest Ber. ³⁹⁶ ita Ber. terribile codd. ³⁹⁷ sapientum B. Bl. ³⁹⁸ v. et verbus consonare Ber.
³⁹⁹ manuale Ber. Bl. ⁴⁰⁰ Titulus: Exortatio s. Eugenii. A'. Qualiter b. Eugenius clericos Mediolani dispersos
colligens, reformavit officium. rel. deest Ber. ⁴⁰¹ deest Ber. ⁴⁰² ac B. ⁴⁰³ deest B. ⁴⁰⁴ et in mortem
vobiscum addit Ber. ⁴⁰⁵ crescentibus A'. c. m. deest Ber. ⁴⁰⁶ ita Ber. exposcere a. c. preparare codd.
⁴⁰⁷ Titulus: De revelatione beati Eugenii episcopi Carlonis regis paternus. A'. Qualiter corpus beati
Eugenii per ipsum sanctum mulieri revelatum est. rel. deest Ber. ⁴⁰⁸ accidit Ber. Bl.

pastoralem tenens, episcopaliibus vestimentis indutus²⁰⁹, summa et infusa²⁰⁹ luce perfusus ei apparuit, « Salve, » inquit, « mater! orationes tuæ et²¹⁰ elemosinæ tuæ et lacrymæ tuæ patientiæque tua ante Ieum representatae et ab eo exaudita sunt. Surge in mane tu et vir tuus cum duobus terræ fossoribus²¹¹, et perge apud beatum Eustorgium, ubi corpus ejus quiescit, non longe a fon e in quo baptizati sunt martyres Protasius et Gervasius atque Secundus Dei adlethæ²¹²; ubi inveniens locum aliquantulum humidiorem, quo effosso corpus meum invenies; in te quo elevato, in ecclesia beati Eustorgii collocari eum facias. » Quo audito mulier, ut erat sanitatis avida, auxilio corporis anxia nobilique²¹³ prosapia orta, cupiens pedes sancti illius deosculari, lacrimis effluis largissimis, exorare fortiter cepit ut saltem vel nomen suum sibi notificaret. Eugenius cui beatus respondit dicens: « Meum nomen meumque corpus, si curiose quæcunque dixi egeris, in sarcophago procul dubio reperies, » et ita dicens et eam his omnibus informatis recessit. At mulier virum suum excitans, cuncta quæ ipsa viderat et audiverat omnino ignorantem, omnia per ordinem ei enarrare curavit, asserens per semetipsam sanitatem reintegrata, et locum in quo sancti corpus quiesceret scire, et cuncta facturam ire. Tandem maritus quasi incredulus, latus tamen quod conjunx affirmabat, summo diei crepusculo acceptis fossoribus, in omnibus a conjuge admonitis, perrexit ad locum velociter. Interea mulier, quam maritus²¹⁴ ut antea consueverat infirmam atque ægram domum dimiserat, sciens per omnia illam nec se movere posse, fossoribus et ipse de loco titubantibus, sana et incolumis in medio eorum veloci cursu advenit. Quibus valde mirantibus, salute pristina illi a Deo collata per semetipsam fossorio terram scindens et illis quodammodo injuriis, viris tamen religiosis quos ipsa advocaverat adstantibus psalmosque studiose canentibus, ad corpus Deo annuente perventum est. Qui introspicientes, juxta caput, ut sanctus retulerat, laminam plumbeam, in qua nomen ejus et mortis tempus descripta erant, gratulantes invenerunt, nec non corpus ejus ac vestes, ut in die quo missæ sunt in monumento, inventæ sunt. Demum in lectica eum²¹⁵ boni viri religiose imponentes, juxta archam beati

Eustorgii a latere²¹⁶ dextro, multis aromatibus multisque orationibus, vigiliis, hymnis, psalmis, missarum solemnibus multisque elemosinis honoratus, in pretiosa archa marmorea mirifice conditus est. Hoc facto mulier, quæ Deo annuente et beati Eugenii meritis et orationibus saluti pristinae reddita est, adhuc in tanti viri exaltatione anhelans, ad honorem ejusdem decentissimam vulturam facere deliberavit. Propterea consilio suo a viro inito, aliquantulum illi quia vini parum aut frumenti ad tantum opus sibi cognosceret contradicenti, tandem omni spe in Deo fixa, murorum convocatis magistris, eorum quoque²¹⁷ servitoribus, opus diligenter aggressa est. Factum est autem bonitate divina præstante, opus summa cum diligentia demum perfectum est, et omnia ejus vasa tam in frumento quam in vino, ut in operis inceptione erant plena, sic omnibus quam strenue magistris refocillatis, cum tota domo sua et familia, multisque pauperibus recreatis, quasi intacta fuissent inventa sunt. Quo peracto matrona nobilis, parum quod egerat cogitans, qualiter perpetuo festum beati Eugenii ymnis, orationibus crebrisque visitationibus cleri et populi honoraretur, cepit cogitare plurimum. Interea vir ejus cognita ejusdem voluntate, de qua sibi jam antea intimaverat, sciens illam permultum in Dei timoratum servitio, in omnibus in quibus suam noverat voluntatem, facultatem atque licentiam fideliter ac devote tribuit. Illa vero viri sui dominio imperantis accepto, convocatis sacerdotibus humanis, videlicet humanarum legum iudicibus et viris multis nobilissimis, prædia e quibus beati Eugenii festum honorifice annuatim cum omnibus ordinibus celebraretur, disposuit et firmissime ordinavit. Equibus usque hodie et²¹⁷ semper, Deo annuente et beato Eugenio pro ea atque universis Christo devotis interpellante, summa cum devotione celebratur.

15. (Ann. 711.) Querimonia beati Benedicti archiepiscopi Mediolanensis²¹⁸: « Summo (66) cælorum conditori, terrarumque universalium factori, gentiumque cunctarum auctori, creaturarum universalium creatori, cœli terræque stabilitimentum, angelorum et hominum ac fidei catholice et sedis apostolicæ unicum monumentum, orphanorum et viduarum ecclesiarumque universalium solidum stabilitimentum, Patri et Filio ac sancto Spiritui gratias refero

VARIE LECTIONES.

²⁰⁹ ita A¹. A². Bl. indumentis vestitus B. Ber. ²⁰⁹ immensa Ber. ²¹⁰ deest B. ²¹¹ ita A¹. Ber. Bl. fossoribus A¹. B. ²¹² adlethæ A¹. athleta Ber. ²¹³ nobilisque B. Ber. ²¹⁴ deest Ber. ²¹⁵ E. altare B. ²¹⁶ ita B. eorum quorumve Ber. eorumque A¹. Bl. ²¹⁷ deest Ber. ²¹⁸ Mediolani in synodo, eo quia papa Constantinus ipsum archiepiscopum privaverat consecratione episcopi Papiensis contra antiquam consuetudinem A¹. B. Bl. Q. b. Ben. a. Mediolanensis super Papiensis episcopi consecratione, quam sui antecessores usque ad sui tempus quiete ac caritative celebraverant, residente cathedrâ Romana Constantino pontifice. Hic autem cum omnia summa cum dispensatione ecclesiarum tractare et definire negotia debuit, nihil ducens orbis totius per Dominum dominari, si consecratione Papiensis ecclesiæ careret, illicite et sine causa veritatis fastu injustitiæ sibi hunc usurpavit honorem. Et quam sine rationis causa adquisivit, ecclesiæ illicite spoliata, m. pontificale Romanorum si legeris, lector benigne, reperies. habet A¹.

NOTÆ.

(66) Hanc orationem fictitiam esse probavit Cl. Muratorius Anecd. vol. I, p. 210. De re ipsa v.

Pauli Historiam Lang., VI, 29, et Vitam Constantini papæ.

immensas, pontificem quod talem sanctæ sedi apostolicæ virum clementer eligere ac misericorditer ordinare sua ineffabili pietate disposuit. Unde chorus universus episcoporum, sacerdotum collegium sedule reminiscat generi humano benigne ac misericorditer providere, cum huic sanctæ sedi virum hujusmodi discretum, illustrem, orthodoxum, et præesse et præordinare summa cum pietate disposuit; qui operibus bonis, admonitionibus sanctis orbem sibi commissum confortare et errantes docere non desinit. De quo Veritas ait: « Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos (Luc. xxii, 32). » Quamobrem Dei et vestri, pater venerande, atque hujus sancti concilii coadjutus presentia et confortatus clementia, ego Benedictus Mediolanensis archiepiscopus causam vestræ ecclesiæ, quæ Dei dispositionibus et beati Barnabæ apostoli doctrinis ac miraculis refluat, nuncque gloriosissimi confessoris Ambrosii ornata disciplinis, honoranda virtutibus præfulget, cujus reverentia et caritate debita vestro ductus conspectui et huic sancto conventui me ex longo representare disposui, voce, qua possum, longo confectus senio, pandere et reserare curabo. Igitur cum Mediolanensis ecclesia, Dei et beati Ambrosii factis³¹⁰ et virtutibus exaltata, ac multis episcopis per multa jam tempora antecedentia sublimata, nunc consecratione ecclesiæ Papiensis injuste expoliata, vobis humiliter ac devote conqueritur: quæ inter ceteros nostræ ecclesiæ suffraganeos beati Syri meritis primicerii privilegium nunc a nostræ causæ indicium summo vigore tenuit, a nunc Romanæ sedis dignitatibus et majorum honoribus ambitiosa, sua et propria metropoli indicite derelicta et injuste destituta, ut consecrationem suam acciperet, Romanum adiit pontificem. Quam nostræ ecclesia per tempora jam multa, annorum longo curriculo antecedentia, a tempore beati Barnabæ apostoli usque mei presentiam, qui per annos quâdraginta sedem residere³¹¹ mediolanensem (67), atque inibi episcopum Gregorium humiliter consecravimus, habuit, et caritative Deo opitulante tenuit. Nunc itaque vestra succurrente clementia sanctisque collaudantibus canonibus, quod injuste nostra ecclesia amisit, adipisci valeat, fideliter ac devote exoramus. Prosit nobis vestra sapientia, omnibus præferenda disciplinis. Qui enim omnibus præest, omnibus prodesse debita paternitate condecet, nulli nocere nemini invidere, nulli ecclesiæ honorem ac dignitatis prerogativam usurpare, discretus et iudex summæ justitiæ lance pon-

derat universa, inferentes injurias alicui injuste condemnans, ac illicite sufferentes a malis misericordia, dextera, legisque ceremoniis defendendo, benigne sustentat. At iniquitatis iudex, cuncta pretio subvertens negotia, quæ legis sunt obscurat ac quæ temporaliter arident criminoze exaltat; a quibus justitiæ amator se cotidie Dei protegente dextra custodit. Justitiam discamus itaque, unde Ysaïas propheta Spiritu sancto repletus dicit: « Justitiam discite, qui habitatis terram (Isai. xvi, 9). » Venerande pater, potestatem culminis Romani ratio vincat divina. Unde beatus Ambrosius ait: « Decet ut ratio vincat potestatem. » Judicium causarum quærimoniæ nostræ justum judicate; unde Dominus per Zachariam loquitur, dicens: « Justum iudicium et pacificum judicate, et nolite retinere malitiam fratris vestri in cordibus vestris (Zachar. viii, 16). » Et David: « De vultu tuo iudicium meum prodeat, oculi mei videant aequitatem (Psal. xvi, 2). » At ut nostræ ecclesiæ nostræque quærimoniæ veritatem enucleatus ac verissime aperiam, decem Romanorum pontificum privilegia, quæ de consecratione Ticinensis ecclesiæ dico asserentia atque sub anathematis mucrone rigide ab universis episcopis interdicentia, solita pietate cognoscite. Quin etiam nostra civitas qualiter ab ipsis primordiis inculca et exaltata cura diligenti majorum permansit per Romanos imperatores ac consules patricios ejusdem urbis accolae, cum orbis uno rege imperio, attente cognoscite. Quam (68) tamen, ut in situ descriptionis ejusdem comperi, annosam³¹² postmodum Romani reges et³¹³ principes, expulsis Senonum populis, longe melius sublimantes opere mirifico³¹⁴ auxerunt, locantes in ea more patrio eximium augustorum dignitati palatium imperiale³¹⁵, theatrum, ædium, thermas, viridarium amœnum³¹⁶ floribus diversis et odoribus variis delectabile, arenam lapidibus et magisteriis admirandam, in qua Italiæ cives universi consedere et ab uno oratore concionari possent competenter. Ob quam enim³¹⁷ causam sæpissime ab eisdem postmodum augustis frequentari et³¹⁸ incolæ et honorari super cunctas Italiæ civitates adhorta est, maxime quod esset inibi saluberrimi aeris aptissima temperies, locusque ad usus domesticos inrefragabiliter paratissimus. Exinde, pater venerande, sancta christianitate orbi apparente universo, sicut audivit illico Deo credidit, sancto Barnabæ apostolo a Spiritu sancto inibi destinato et fidem orthodoxam fideliter prædicante; a quo enim nostra ecclesia ab ipsis primordiis caput Italiæ per sedem metropolitanam

VARIE LECTIONES.

³¹⁰ ita A^u. face iis A^u. B. sed hic ab alio corr.

³¹¹ R. r. et desunt ib.

³¹² o. m. desunt ib.

³¹³ resideo Bl.

³¹⁴ decet ap. Anon. de situ Med.

³¹⁵ deest ap. Anon. de situ Med.

³¹⁶ amœnum — competenter

³¹⁷ deest ib.

³¹⁸ fr. cepit et i. eo quod ib.

NOTÆ.

(67) At a. 681 demum electus est. Sed totus locus corruptus esse videtur, nec Gregorium inter Pa-

pienses episcopos inveni.

(68) Murat. SS. Ib. p. 201.

Dei dispensante clementia tenuit, et Deo largiente in aeternum tenebit. Quamobrem cathedra Mediolanensis ab ipso apostolo exaltata decenter et sublimata competenter, Dei dextra et beati Petri remigio reffloruit. Quod enim verissime reperimus in nostris annalibus, et ejus descriptione adventus et sancti Anatalon vita de discipulis Domini, unus discipulus fidelissimus fidelissime et certissime dicens: « Qui ³⁰⁰ post Romanam arcem famosissimam ³⁰¹ jam tunc habebatur civitas sæpedita Mediolanum, quippe quæ pari ditione sublimis, secunda post ipsam, ut præfatus sum, augustales occidui imperii infulus tetendebat ³⁰². » Itaque sanctus Dei dispensante clementia sanxit ³⁰³ Barnabas apostolus, ut Mediolanenses, quam imperatores noverat super cunctas Italiciæ civitates sublimasse, ea ipse quam sanctis prædicationibus primitus fundaverat, principis ecclesiastici culminis sedes, aliarumque in ea provincia ecclesiarum metropolis perpetualliter habeatur. Cui ³⁰⁴ profecto urbi, ut in vita sancti Anatalon, quem inibi consecraverat Yerusalem processurus, inveni, tantum privilegii munus sanctus Anatalon a suo noverat magistro concessum, ut sicut inter reliquis Italicarum provinciarum urbes, earum duntaxat quæ occidentalem usque ³⁰⁵ marginem ab Italiciæ sinu ³⁰⁶ protenduntur, post Romanam arcem intenti sub solio ³⁰⁷ eminentia ³⁰⁸, atque aulicorum ³⁰⁹ conventu frequentissimo principales videbantur ³¹⁰; ita ³¹¹ ecclesiasticæ ditionis prærogativa post Romuleam sedem cunctas excelleret. In hunc modum et ipse præfatus antistes nil a suo institutore discrepans ³¹² metropolitanam ³¹³ idem cathedram pro futuris temporibus Christi statuit esse fidelibus, quatenus affinium ³¹⁴ populorum antistes, hoc est Venetiæ, Liguriæ, Æmiliæ, Retiæ, Alpiscotiæ, quotquot fuerint in sancta matre ecclesia futuri, per has sæpeditas provincias caput quoddam et decus insignis post Romanum pontificem habere debebant ³¹⁵ Mediolanensis sedis præselem metropolitanum. Itaque ecclesia Mediolanensis, his et aliis multis fulta et ornata remigiis, fere cum honoribus his omnibus usque ad mei tempus, Dei misericordia et beati Ambrosii meritis devote pervenit. Sed ut ex causis multis, e quibus nostræ quærimoniæ causa munitur decenter atque tuetur competenter, quorundam sanctorum episcoporum Papiensium testimonium, Crispini et Epiphaniï percipe. Sanctus enim Crispi-

anus cum se videret morti accelerare, ut in sancti Epiphaniï vita (c. 4) (69) habetur, duxit sanctum Epiphaniū Mediolanum, et dixit ad episcopum Protaxium et ordines quos inibi invenit: « Ecce filii, jam mea ³¹⁶ ætas meæ vitæ cursum complevit. Commendo civitatem, commendo ecclesiam, commendo hunc, ejus labori et gratiæ debeo, quod usque ad hoc tempus vixi grandævus ³¹⁷ et debilis; ejus corporea felicitas ³¹⁸ et virtus animæ imbecillitatem meam portavit sine fastidio. » Item in eadem (c. 5): « Ducitur beatus Epiphanius Mediolanum adhuc reluctans, et magna, si dimitteretur, munera promittens; qui, ut fieret, noluit spondere vel minima. Consecratur autem ³¹⁹ a beato Protaxio sancti Ambrosii antecessore, catholiciæ ecclesiæ propugnatore firmissimo, summa cum devotione ac celebritate cunctorum. » Præterea testimonium, pater venerande, cape certissimum, cui dubitare aut refragare periculosum et criminis sancti patres decrevere. Legitur enim in vita sancti Ambrosii (c. 46) patroni nostri ac ecclesiarum universalium ³²⁰ tutoris: « Ordinato sacerdote ecclesiæ Ticinensis incidit in infirmitatem. » Cura est itaque pater venerande, sicut sanctus Fabianus papa suo in decreto (70) asserit: « vestræ sollicitudini adhibenda, ut ea quæ sunt ab apostolis eorumque successoribus ordinata ac sancti ³²¹ Spiritus gratia constituta, nec dissimulatione negligere nec aliqua præsumptio valeat perturbare. » Sed sicut hoc quod rationis exigebat utilitas oportuit definire, ita quod definitum est non debet violari ³²². Pater venerande, præcipue vestræ paternitatis reverentiam atque hujus sancti concilii caritatem vicariam caritative exoro ac obnix, a parte Dei et sancti Ambrosii contendendo ³²³, ut nullus episcopus nostræ ecclesiæ suffraganeum, maxime hunc Papiensem, de quo hujus sancti concilii clementiæ conqueror, retinere ac ordinare fraternitatis vestræ perturbator præsumat. Quod si evenierit, accipientis et ordinantis irrita et vacua sit in perpetuum ordinatio. Unde sanctus Systus papa suo in decreto (71) divinitus amonitus magisterio dicit: « Nullus episcopus præsumat alterius parrochianum retinere aut ordinare vel judicare absque ejus voluntate. Quia sicut irrita erit ejus ordinatio, et ³²⁴ ita dijudicatio. Nam ³²⁵ qui enim ordinare non potuit, nec judicare nullatenus ³²⁶ poterit. » Pater venerande, unaquæque

VARIE LECTIONES.

³⁰⁰ quoniam *ib.* p. 206. quæ *Bl.* ³⁰¹ famosissima *ib.* ³⁰² retentabat *ib.* ³⁰³ Præter quod s. ut Mediolanensis quam ipse fundaverat — habebatur *ib.* ³⁰⁴ C. p. u. tantum p. a suo, etc., *ib.* p. 207. ³⁰⁵ versus *ib.* ³⁰⁶ ita correxit *Bethm.* idemque *ap. Anon.* legitur; sumi *codd.* finibus *Bl.* ³⁰⁷ a. nitentis structuræ e. *Anon.* ³⁰⁸ ita *B.* et *Anon.* subsellio. em. *A. s. s. eminenti A. Bl.* ³⁰⁹ populorum *Bl.* auriculorum *A. aulicorum Anon.* ³¹⁰ principari videbatur *Anon.* ³¹¹ ita ut *A. Bl.* ³¹² dispans *B.* ³¹³ metropolitani *Anon.* ³¹⁴ ita *Anon.* animum *A. B.* alium *A. Bl.* ³¹⁵ debeant *M. s. p. Anonymus quem hic deserit.* ³¹⁶ me ætas compellit ad transitum, jam originariam ad suum jus revocat terra particulam. *Enn.* ³¹⁷ et *gr. Enn.* ³¹⁸ soliditas *id.* ³¹⁹ C. cum omni celebritate cunctorum *id.* ³²⁰ universorum *B.* ³²¹ ac instigante s. s. instituta n. dissimulatio *vulg.* ³²² ita *B.* itaque *d. e. n.* debere *v. A. Bl.* ³²³ contendo *Bl.* ³²⁴ ita et *vulg.* ³²⁵ ullatenus *vulg.*

NOTÆ.

(69) Auct. Ennodio. Acta SS. Jan. II. p. 564.

(70) In ep. ad episc. orient. in coll. Isid. ii.

(71) Sixti II ep. ad Hisp. in coll. Isidor.

metropolis ac sedes ²²⁴ apostolica quæ universis A præpollet dignitatibus, suos terminos a sanctis patribus constitutos ordinative nunc usque tenet, de quibus papa Calistus suo in decreto (72) dicit: « Nemo alterius terminos præsumptione illicita usurpet, unde Dominus loquitur dicens: « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui (Prov. xxii, 28). » Itaque unaquæque ecclesia, quæ sanctis fidem majoribus servare desiderat ac sanctorum decreta honorare contendit, nostræ quærimonæ fideliter et caritative, ut sibi ne similia patiatui provi leat. »

16. Inter ²²⁵ omnia grandia ~~et~~ itaque acta, in quibus ecclesia Ambrosiana dilacerata a perfidis regibus et a seivissimis hostibus dirissime perpessa est, quoddam magnum et laude dignissimum scribere satagebo. B Quod quando quomodoque factum sit aut a quo rege aut a quo archiepiscopo aut ob quam causam, investigandum fore cognovi. Igitur regis Alberti tempore, cum idem summo imperii Romani culmine, sicut tanto decebat viro, magnifice frueretur, Francigena natus atque ex ipsis prosapia suæ originem duxisset, devictis et superatis Gothorum populis, qui in Italiæ partibus ad devastandos fines et urbes et gentes confluerant, nec non Ungaricis procul expulsi longeque remotis, quos gens Italiæ ab illis valde olim atrita cognovit: rex Albertus cum strenuissimorum militum agmine magnopre stipatus, securus ²²⁶ per Italiæ loca proficiscere, tandem Mediolanum iter direxit, quam per multa noverat tempora post decessum Brenonis, qui eam post omnes Italiæ urbes quas construxerat mirifice adornavit et a ²²⁷ ornamentam decentissime multis honoribus superexaltavit, et qui ²²⁸ postea, prout erat in cunctis usibus humanis salutifera, ab universis imperatoribus Romanis exaltatam, maximeque ab Hadriano et Nerva ejus filio atque honorabilissimo et decentissimo rege Trajano, nec non Maximiano rege crudelissimo, palatium supra portas septem jussu imperialibus magnifice elevatis, super cunctas Italiæ urbes quasi rose amoenissimæ florisset ²²⁹. Qui cum Mediolanum venisset, palatium Maximiani, quod situm est infra moenia urbis, vel Trajani juxta thermas sancti Georgii locatum, velociter præparari præcepit, ignorans, ut ipse postea simulabat, quod nullus rex a tempore beati Ambrosii, in cujus præsidio civitas Mediolanensis super omnes Italiæ urbes ab ingressu imperatoris libertatem acquisivit, urbem hanc introisset. Quo audito cives aliquantulum suspecti, si aut hostium incursione aut civium perturbatione aut alio pravo ingenio hoc cogitasset, tacite ri-

mantentes perturbabantur. Quid multa? Deo annuente et beato Ambrosio ²³⁰ interpellante, ingressus sibi omnino prohibitus est. Tandem populi videns voluntatem, aliquantulum se letum simulans et quasi parum hoc paucipendisset, tenens sub pectore vulnus plusquam quisquam esset ratus, ad palatium Ambrosianum haud longe ab ecclesia ejusdem hospitatus sedit. Ea tempestate Walpertus archiepiscopus, cathedram regens Ambrosianam, vir indolis bonæ, juvenis tamen et ut tempus habebat militaris, satis attente consilio et suorum militum armis insistens regi deserviebat. Erat namque regi episcopus carus, consilio venerandus, et in cunctis negotiis imperialibus iudex fidelissimus. Itaque cum de quacunque causa multis iudicibus astantibus B sententiam proferre curabat, cuncti ²³¹ unanimiter illico obtemperabant. Aliquantis autem transactis annis, cum Walpertus universi negotia regni, a rege fidelissimus probatus, curiose ac sedule dispensaret, canes palatini nimia invidia quasi ranæ turgidi, clanculo imperatori Walpertum criminose accusarunt. Itaque rex falsa occasione accepta, super Walpertum et totam civitatem quasi leo ardentibus oculis, mortem cruciatibus diversis interminans, insanire ac fremere cœpit. Quomobrem Walpertus, regem virum vesanum et furiosum cognoscens, ipsum irrationabiliter commotum, magis scientia animi, quam armorum viribus cæde data immensa demoliri regni ²³², sub quoddam negotium simulans se pergere trans montes, Oitonenem Theutonicum Theutonice fere totius ducem, ut de regno se intromitteret, Romano fretus favore, snorum episcoporum ac militum Mediolanensium suffragiis aggressus est. Itaque ordinato consilio, Otto super omnes gentes et thesauros Walperio et ejus consiliis confidens, in paucis diebus, Walperio comitante, inenarrabili militum vallatus multitudo in Italiam. Dum hæc acta fuissent, Walpertus convocatis episcopis, ducibus, marchionibus omnibusque Italiæ primatibus, de superbia Alberti, Mediolani honorifice suscepti ²³³, conquestus est. Igitur spreto Alberti ac suæ gentis totius superbia, qui Italiam quasi ancillam dominabantur, Otto ab omnibus in regnum cum triumphis Mediolanum electus et sublimatus est. Interea Walperio misteria divina celebrante, multis episcopis circumstantibus, rex omnia D regalia, lanceam in qua clavus Domini habebatur, et ense regalem, bipennem, balteum, clamidem imperialem, omnesque regias vestes super altare beati Ambrosii deposuit. Perficientibus atque celebrantibus clericis omnibusque Ambrosianis ordinibus

VARIE LECTIONES.

²²⁴ ita A¹. B. a sede A². Bl. ²²⁵ Titulus: Incipit de Walperio episcopo et rege Alberto. A¹. Qualiter Walpertus archiepiscopus Albertum regem privavit regno. rel. ²²⁶ ita A². Bl. secutus A¹. B. ²²⁷ quam Bl. ²²⁸ floruisse Bl. ²²⁹ oro ea add. t. B. ²³⁰ cuncta B. ²³¹ regnum quodam negotio Bl. ²³² ita A². Bl. susceptus A¹. B.

NOTÆ.

[72] Ep. ad Gall. ib. Hæc in brevius contraxit.

divinarum solemnitatum misteris, Walpertus ma-
gnanimus archiepiscopus omnibus regalibus indu-
mentis cum manipulo subdiacone, corona superin-
posita, astantibus beati Ambrosii suffraganeis uni-
versis multisque ducibus atque marchionibus, de-
centissime et mirifice Ottonem regem conlaudat un-
et per omnia confirmatum induit atque perunxit.
Quo facto rex paucis commoratus diebus Mediolanum,
consilio Walperti edoctus, cujus probitatem atque
industriam ultra omnes et super omnes habebat sa-
pientes, festinanter Albertum in cunctis ³⁶³ præoc-
cupans negotiis, universis tantum episcopis ex om-
nibus Italiae civitatibus, nec non ducibus, marchioni-
bus, capitaneis, valvassoribus, Ottonem Walperti
amore comitantibus, cum innumerabili atque ineffa-
bili peditum virorum fortium multitudine, Romam
quo tenderet, iter aggressus est. Tandem Walperto
per tres dies regem Romam antecedente, ut ipsum
coram omnium gentium multitudine coronaret, Deo
adiuvante pervenit. At Albertus cognita regis Otto-
nis fama et magnificentia, videns se omnino ei armis
resistere non posse, et Walperti cognitis virtutibus,
sero quod eum verecundaverat penitens, perosus
fere omnibus et caelo et terra, ab universis gentibus
destitutus, meritis exigentibus suis, in insula marina
quæ Corsica vocatur, tristis, miser, imbellis, inher-
infelix, occulte, amplius in regno non reversurus, et
velut fur et latro velociter aufugit. Idem autem per
tempus rex Otto devicto et effugato Alberto, tripu-
diantibus universis Romæ ab apostolico conclaman-
tibus et collaudantibus universarum gentium populis,
Walperto tantum astante, coronatus est (an. 962,
Febr. 2). Interea omnium regnorum imperio sine
gentium cæde aut ullis sine bellorum periculis
adepto, Walpertum astantibus universis rex Otto
extollens, oppida multa regalia in Italiae partibus
commorantia decentissime ac honorifice ei donans
exaltavit, magnificavit, honorificavit, et præ omni-
bus et in omnibus honorificando sublimavit.

Cantilena ³⁶⁴ super statum regis Alberti.

Age, age jam, Alberte, ultra Decium superbe,
Disce, miser et miselle, quid fuisti aut quid es
Adest Otto rex nostrorum regens sceptrum

populorum,]

Cui debent summam laudem reges regum
seculorum.]

Ultra reges habens scire, supra fortes re-
gens vires,]

Quos nunc habet mundus iste, superpollet
satis juste.]

Manu fortis et joendus, bellicosus et di-

cretus,]

Vultus habens angelorum, et est pater or-
phanorum.]

Te, Alberte, decet nemus, et Ottonem ma-
net decus.]

Pro infamia Walperti te decet alga ³⁶⁵ regni;
Pro regina nunc latrina ³⁶⁶ utere jam nunc

marina;]

Pro regali sceptro nostro frueri jam navis
rostro,]

Ut ere vela marina, frueri jam Salonichia ³⁶⁷,
Ut defendas vitam istam, vestes querens et

farinam.]

17. Interea ³⁶⁸ dum dignitatem atque magnifi-
centiam archiepiscoporum supradictorum recolens,
et aliquam magnarum rerum partem, quas magni-
fice in Deum et in sæculum operati sunt intendo
descripsi, saltum ex improvviso dando Landulfum
exilivi, qui, iniquus velut scorpio, in extremis cauda
torve venanlo percuciens, majores ecclesiastici or-
dinis, videlicet archidiaconem, archipresbyterum
ceterosque majores, nec non primicerium presbye-
rorum, qui coepiscopus vocatur, ceterosque archi-
presbyteros hujus urbis ecclesiarum decentissime
per multa tempora ultra omnes hujus sæculi cle-
ricos sublimatos, quadam insanitia ductus incom-
pensabiliter et indere et injuste dehonestavit.
Enim ut archiepiscopatum, quem ipse doris et malis
artibus patris adquisierat, retineret, universos eccle-
siasticos honores atque dignitates, quas ordines
supradicti per multa ad honorem ecclesiarum et
beati Ambrosii tempora rexerant atque tenuerant,
feris et sævissimis laicis tradidit. At priusquam
hujus rei gesta narrando percurram, in cujus regis
tempore accidit, cujusque generis et cujus potestatis
et a quo patre ortus, disserere operam dabo. Igitur
tempore Ottonis imperatoris Romani primi, Bonizo
(75), a quo Landulfus nativitatis suæ originem
duxit, virtute ab imperatore accepta, totam hanc
urbem velut dux (74) castrum procurando tene-
bat. Erat enim bonorum militum et strenuissi-
morum civium raritas immensa, quos homines ³⁶⁹
pestilentia vermium invisa et inaudita, qui sub
pulvere parvissimi latitantes ³⁷⁰, ut anguis te-
terrimum eosque mordens fere consumperat. Pro-
pterea vini sestarium per civitatem denarium unum,
modium frumenti denarios quatuor, plautrum
unum lignorum denarium unum, verberes autem
aut porcos ceteraque majora animalia ultra quam
cuiquam mole credibile sit, tempore illo vende-
bantur (75). Per idem tempus mortuo Gotofredo

VARIE LECTIONES.

³⁶³ i. e. desunt B. ³⁶⁴ suavis addit A'. ³⁶⁵ algal A'. ³⁶⁶ latina Bl. ³⁶⁷ Salonichina Bl. ³⁶⁸ Titulus :
Expl. de Walperto. Inc. de Landulfo episcopo et Bonizone ejus patre. A'. De Landulfo de Carthano
archiepiscopo Mediolanensi et Bonizone ejus genitore. vell. ³⁶⁹ ita A'. et primo B. ubi post correctum est
omnes. ³⁷⁰ latentes B.

NOTÆ.

(73) Cf. Arn. I, 10.

(74) Cf. Andr. c. 16. Erat enim nobilis Herlem-
baldus coram seculo quasi dux.

(75) Porci, arietes et magni boves dominum non
reperiebant, imo gratis dabantur. Flamma c. 152,
Cf. Giuliani II, 578.

archiepiscopo (an. 9791, Sept. 19), cujus nominis A memoria perparum apud nos sonat, Bonizo Carcaniensi opido oriundus dignitatum avidissimus, suo filio Landulfo in pondere auri et argenti magno archiepiscopatum Mediolanensem contra omnium ordinum clericorum voluntatem adquisivit. Interea Landulfus paucis commoratus annis, patre ejus male morino a quodam Tazonis vernula suo ²⁷¹ in lecto, ad Ottonem imperatorem cursu veloci fugiens tetendit. Itaque cum ante regis praesentiam venisset, et omnia bella quae pater ejus regia ob sui honorem imperii egerat, quam ejus fidelissimus miles fuisset, narravit; quin etiam multis lacrimis multisque promissis eum obtestans, ut ipse ad sui honorem et imperii dignitatem et Bonizonis ductus caritate, quem ipse super omnes bonis acibus optimoque servitio probando amaverat, nec non ut superbiam tantae civitatis compescendo humiliaret, Mediolanum armis atque gentium populis diversarum munitus, in fortitudine magna et brachio extento circumveniret. Quamobrem rex Otto II velut leo commotus, cum Landulfo ineffabili gentium barbararum et militum strenuissimorum gente stipatus veniens Mediolanum, totamque civitatem machinis et diversis tormentis circumlans, omni tamen sine bello consedit. Nocte denique eadem visio reverenda superveniens, Landulfum longo labore duroque itinere confectum verbis suavissimis omnia inferni tormenta merentibus illi ostendens, et quam suavia loca atque praemia sempiterna illos qui Deum timeant et operibus bonis fideliter usque ad finem perseverant et manent, ipsum perterruit. Propterea Landulfus divinis intrinsecis verbis exasperatus, Dei timore et beati Ambrosii reverentia tactus, videns pro sui tantum honore populum, quem mature peritum audierat, civesque quadam pertinacia sibi metipsis hostes factos, et filios paulo antea sibi caros, nunc nequiter in gladiis coadunatos dirissimis in mortem sevrissime paratos esse; cognoscens vidensque quod illis ira regis et gentium in spolia hostium in quorum ²⁷² gaudentium posset evenire, omnino obriguit. Itaque convocatis aliquantibus ex urbe nobilibus, rege tamen primo ignorante, postea vero durissime consentiente, pollicens illis omnes plebes omnesque dignitates atque xenodochia, quae omnia majores ordinarii atque primicerius decumanorum, archipresbyteri et cimiliarchi hujus urbis ecclesiarum tenebant, jurejurando asserens pactum usque detestabile pactatus est. Quod factum regem minime latuit; et quanvis multis ex causis in cives crudeliter manaverat ²⁷³, tamen amicitia civitatis redintegrata per plurimum gavisus est. Hoc facto Landulfus civitatem introgresso, rex Otto omnibus salutatis in partibus Liguriae secessit. Quo in tempore Landulfus omnes milites majores,

A quorum virtute archiepiscopatum teneret, expoliatus, injuste clericis ecclesiarum, per detestandam investituram plebes illas dando sublimavit. Quin etiam propinquos quos in Carcanensi oppido habebat, de beati Ambrosii archiepiscopatus bonis, quibus ipse fruebatur indignus, quadraginta milia modios terrae fructuum, ut illos ultra omnes ditaret vicinos, per feudum dedit.

18. (An. 998.) Veniens ²⁷⁴ autem Arnulfus a magno Walperto quintus viriliter episcopatum regens, mortuo tamen Ottone, quem Walpertus unxit in regem, regali curiae Ottonis III regis, filius Ottonis II, decenter secundum tempus serviebat. Erat enim Otto Ottonis filius secundi a filio ²⁷⁵ conjugali, mortua conjuge ex qua sibi filium masculum minime genuerat, alienus. Qui cum in castitate videns per humanam fragilitatem persistere se non posse, gravissimum ducens fore crimen, regem ²⁷⁶ aut adulteris sordidari aut fornicationibus coinquinari: tandem Arnulfum, cum quo se de conjuge congrue consiliaretur, advocari praecipit. Itaque Arnulfus cum ante imperatoris faciem advenisset, rex e solio surgens honorifice eum suscepit. Tandem consilio accepto, ad imperatorem Constantinopolitanum, ut filiam suam ultra omnes virgines splendidissimam sibi conjugio ²⁷⁷ sociaret, Arnulfum ineffabili thesauri argenteique pondere honestum curialiter direxit. At Arnulfus omnibus affluens divitiis, cum in curiam Constantinopolitanam receptus tamen honorifice ab imperatore admirabilique militum ac clericorum exercitu stipatus venisset, per aliquos dies moratus, et cum suis omnibus ex longo itinere ac labore fatigatis recreatus, equum imperialem, quem Otto imperator Romanus sibi ad hujus laboris solamen donaverat, substrato pallio admirabili, ferris aureis et clavis argenteis pedum ungulis abrasis curiose aptari fecit. Igitur hujus rei fama per palatia regis incunctanter volante, rem milites palatini inauditam audientes, universi coram imperatore more solito astantes, vehementer admirati sunt. Enim hoc Arnulfus ad honorem Romani imperii, excellentiae atque magnificentiae regis Ottonis, totiusque Italiae fecerat. Tandem cum Arnulfus archiepiscopus ²⁷⁸ magno ducatu militum stipatus, quos pellibus martulinis aut cibelinis, aut renonibus variis et hermelinis ornaverant, quibus imperator mirifice eum imbuerat, ab imperatore de filia ejus esset securus, et ipse ante faciem ejus solus, astantibus multis episcopis et aliis summae magnaeque dignitatis, quibus ante praesentiam imperatoris sedere non licet, super cicotergitronum ²⁷⁹ sederet, multis per interpretem rebus sermocinatis, quod intus Arnulfus erat foris apparuit. Interea imperator Arnulfum, ut secum venatum quasi ad depellendas corporum gravitudines iret, precatus est. Arnulfus autem voce benigna, primo paululum

VARIAE LECTIONES.

²⁷¹ sua B. ²⁷² ita A*. B. h. occisorum g. Bl. an iniquorum? W. ²⁷³ minaverat B. ²⁷⁴ Titulus: Expl. de Landulfo archiepiscopo. Inc. de Arnulfo archiepiscopo. A*. De Arnulpho archiepiscopo et ejus gestis. relf. ²⁷⁵ ita codd. consilio corr. Murat. ²⁷⁶ regis B. ²⁷⁷ s. in c. B. ²⁷⁸ deest B. ²⁷⁹ cicotergitronum A*. B.

tacitus inter se cogitans ordinem episcopalem, in quibus exercere se debet, tandem dixit : *Ego enim, vobis si placet, qua hora meas venationes insequi solitus sum, meis armis meisque militibus crasino die mediante ad vos veniens praepratus ero.* At imperator, de quibus armis quibusque militibus Arnulfus dixisset, minime per interpretem ipso balbutiente intellexit. Veniens autem Arnulfus die statuta, episcopaliibus indumentis ornatus cum stola, sine qua numquam foris aut in civitate ullis negotiis intervenientibus aut perturbationibus esse solitus fuit, et crisma, honorabilissimisque clericorum ordinibus vallatus, quos secum tulerat, et tribus cum ducibus, honorandus pervenit ad imperatorem. Quo viso imperator per multum inter se admirans, videns tantum virum in Dei opere religiosum, sapientem, discretam atque benignum, aliquantulum quod de venatione dixerat verecundatus, per omnia laudans atque magnificans ac graece sermocinando ipsum extollens subsistit. Quod factum Graeci episcopi, archiepiscopi, sacerdotes perplurimum, quod eo in tempore curiae insistebant, mirantes, erga Latinos tantam religionem minime fore credentes, per multum beatum Ambrosium benedicentes dicebant : « Decens et competens ratio fuit, ut sicut nos beatus Ambrosius usque hodie divinis alit alimentis sacratissimis a monitionibus vel suis filios lacte et melle verbi divini informat, sic dominus Arnulfus, tanti viri tantique patroni successor, suis nos exemplis modo coliflando informaret. Interea imperator et Arnulfus cum paucis episcopis in unum convenientes, ex secretis tractaverunt consilii. Moratus autem Arnulfus per tres fere menses apud imperatorem, gratia regis adepta, serpentem aeneum, quem Moyses in deserto divino imperio admonitus coram filiis Israel exaltaverat, imperatori quesivit et habere meruit, et veniens in ecclesia sancti Ambrosii ipsum exaltavit (76). De quo sanctus Ambrosius in Exameron : « Et ipse sicut serpens exaltatus, devorat colubres Aegyptiorum. » Demum multis et magnis donis ex auro et gemmis dotatus, cum filia ejusdem, quam Romano imperatori traderet in conjugio, laetus et hilaris fere usque ad portum Barianum pervenerat. Ecce enim ex improvviso vox humana regia, quam imperator cum ineffabili pondere auri et argenti Arnulfo et suae filiae donaverat, dicens : Ottonem imperatorem Romanum mortuum esse (an. 1002. Jan. 25), insonuit. At Arnulfus vocem hujusmodi audiens, aliquantulum expavescens, viriliter universos exhortans voce episcopali omnes intuens dixit : « O fratres, vox enim haec fantastica ut nos terrefaceret venit; vox est illius, qui protoplastos decepit, qui Redemptorem nostrum olim bis terque temptavit; de quo ipsa Veritas dixit (Joan. viii, 44) : « mendax est ab initio et

pater ejus. » (Joan. viii 44). Cui al'quis catholica imbutus fide fidem adhibere non debet. Itaque omnibus ambagibus omissis, ad portum salutis, velis dimissis accelerare festinemus. » Tandem cum in portu per tres dies sederet, ut res erat in veritate compertum est. Propterea cunctis graviter congemescens, magnis laments magnisque suspiriis Arnulfus et regis filia cum omnibus suis ad patriam domum remeans separati sunt.

19. Rex autem Otto III cum Romae castrum Crescentii, quod ipse contra imperium suum crexerat opere mirifico constructum, per multos obsedisset annos, ad ultimum castrum et ipsum Crescentium ingenio, non armis neque corporis viribus cepit (an. 998, Apr. 29). Quin etiam ipsum Crescentium, nobili progenie ortum oculis turpiter evulsis, ad ultimum omnibus membris detruncatis decapitari jussit. Post multum vero non tempus (an. 1002) rex Otto cum gravi aegritudine oppressus cruciaretur, et omnibus medicis, qui ejus curiae atque praeceptis sollicite serviebant, probatis, quae in medicinae aut antidoti regi nichil profecerant, fere ab omni salutis spe privatus, tandem ei a quodam culiculario relatum est quod Stephaniam uxor Crescentii de hunc morbo ultra omnes discere sentiret. Quam enim rex sibi advocari praecepisset, cupiens eam huiusmodi bonisque promissis a dolore sedare marito, granda dona auri et argenti illi representari jussit. At Stephaniam caute aliquantulum de aegritudine ejus sciscitans, durum habens sub pectore vulnus (77), medicinis Galeni aut Hippocratis sapientissimi quatuor regem ab invisio morbo liberaret, intrinsecus se finxit. Igitur Stephaniam cum per duodecim ad regem multis unguentis multisque experimentis fovisset, et sola aut cum ancilla intrandi aut exire facultatem haberet, videns se jam tempus ad vindicandum maritum praepratum carpsisse, militibus convocatis palatinis quasi magno cum consilio omnibus dixit : « O milites, si salutem quaeritis imperatoris et ejus vitam vobis necessariam fore videtis, corium cervinum recens atque sanguineum cur u velocissimo mihi adducite. Es enim ad salutem regis valde necessarium. Operae pretium est, ut rex huic cervino unguentis multis peruncto curiosissime involvatur. » Quod cum milites praecepto imperatoris urgente nichil mali suspicantes celeriter implentes corium duxissent, Stephaniam caute et oculissime eum unguentis toxico infuso illico perunxit. Itaque rebus his omnibus praepratis, Stephaniam studiose haec omnia se agere simulans, veniens ad regem, multis militibus astantibus ipsum omnino nudatum corio illo per multum constringens involvit. Quo facto Stephaniam regi silentium imponens, dietaque ordinata qua rex aleretur, ad quandam ducem carissimum se ire medendum simulavit. Et factum est,

VARIAE LECTIONES.

⁷⁶ perplurimi qui *Bl.* ⁷⁷ *Titulus* : De morte Ottonis imperatoris. *A.* addit : et Stephaniae. ⁷⁸ *derst B.*

NOTAE.

(76) V. Giulini III, 9.

(77) *Cl. Virg. Aen.* i, 36; iv, 67.

medicina quam ad regis esset vitam putabant, ad mortem inventa est. Quæ omnia cum Arnulfus vir per omnia curiosissimus seriatim et studiose inquireret, ut Romæ gesta erant, cuncta in veritate comperuit. Igitur diversarum multarumque rerum in auro et argento ac palliorum diversorum mobilibus honestus, visitatis apostolorum reliquiis multisque martyribus, quibus Roma usque hodie ornata et honoranda a multis frequentatur populis, nec non apostolico salutata, ab eademque urbe discedens, iter quo Mediolanum repedaret aggressus est. Interea Arduinus nobilis et marchio altus, locuples in auro, sed scientia parvus, armis prudens, ingenioque gnarus²⁸², paucis consentientibus Italiæ primatibus, Ottone jam mortuo quasi furtim in regem surrexerat. Hoc audiens dominus Arnulfus, paucis commoratus diebus, sanctæ Mariæ ac sancti Ambrosii in auro et argento palliis et gemmis diversis honoratis ecclesiis, in Roncaglia cum omnibus Italiæ primatibus colloquium statuit. Ubi cum diverse de regni negotiis tractassent, Arduini spreto dominio, quod malis artibus usurpaverat, Henricum²⁸³ I. Teutonicum, scientia illustrem, armis fortissimum militumque copiis abundantem ac divitiis affluentem elegit (78). Itaque Henricus I. convocatus est²⁸⁴, veniens in Italiam, fretus domni Arnulfi amniculis, imperium Romanum hostibus fugatis viriliter rexit et tenuit (an. 1004).

20. Veniens²⁸⁵ autem Heribertus Arnulfi successor secundus, viribus fortis atque fortiori insistens tempore, divina pollens scientia secularique ingenio astutus, ad universa restauranda quæ archiepiscopatus quorundam vitio inepte amiserat ecclesiastica sollicitus, infalix præfulgens episcopatibus, cathedræ Ambrosianæ sedibus viriliter resedit. In cuius tempore (an. 1018) fames non tamen²⁸⁷ terribilis per viginti tenens Italiam annos, populos universos invadens graviter arripuit. At contra beatus Heribertus divina intrinsecus motus misericordia, videns pauperes egenosque tantos, orphanorum ac viduarum copiam immensam, convocari ad se quinque pistoriæ artis magistros præcepit. Quibus convocatis pauca divina eloquia, ut illos in Dei servitio animaret aperuit; et illis mercede pactus divina ob jura imperavit ut die omni ac nocte, quamdiu fames in Italiæ partibus maneret, omni alio labore intermisso, operi curialiter insisterent, quatinus mixturæ panes et cereris octo milia per diem unamquamque sumo in mane suis consignarent ministris. Quin etiam cocos representari ad se domesticos faciens impe-

ando præcepit ut, leguminibus a ministris receptis, et octo fabarum modios elimosynariis studiose ac curiose omni die in mane repræsentarent. Insuper autem omni mense circa Kalendas nummos multos ac novas vestes propriis manibus dabat. Et factum est omni suæ tempore vitæ, præter annos in quibus aut cum rege aut cum marchionibus aut cum ducibus aut cum gentibus extraneis vel cum populo diversis occupatus negotiis insistebat, summa cum devotione assidue Deo ananue adimpletum est. Interea cum dominus Heribertus archiepiscopatum nequiter a multis ac varie dilaceratum virtute in magna recuperando viriliter reintegrasset, omnibus sibi rebus prosperantibus, in cunctis negotiis episcopatibus provide ut bonus pastor oves restaurans, ac suo gregi graviter scapulis imponens, strenue Deo vigilabat. Præterea summa Henrici I.²⁸⁸ imperatoria ductus amicitia, quem rex ipse supra omnes mortales in regno ac conciliis regi ministrandis fide regia sublimaverat, in Roncaglia ob regni stabilimentum multis cum ducibus et episcopis tempore competenti colloquium decenter construxit (79).

21. Ea²⁸⁹ tempestate Eusebius Papiensis episcopus crucem tamquam metropolitanus ante portari faciens, copiosus et ab ipsa Copiosa oriundus, summo superbie fastu clatus, Mediolanensis culmini præsulatus coequari anellans, serotinus colloquio venit. Ut autem hunc dominus Heribertus eminens vidit, tactus dolore cordis intrinsecus, diu inter se tacite suspirans, demum mirantibus universis clara voce in medio inquit: « Summe Deus eterne, qui omnia tua disponis sapientia, qui regibus et principibus legem, ut sui essent juris contenti, sanxisti, nec non archiepiscopi metropolitanis ac episcopis subordinatis, ut suis legibus spiritualibus, a sanctis patribus editis et parochis sedule contenti permanerent, benigne ut medicus accuratissimus præsignasti: homines isti, qui nimio iniquitatis zelo decus et honorem sanctæ Ambrosianæ metropolitane ecclesiæ obfuscare conantur, oblitii legis paternæ ac majorum reverentia, unde procedunt? Enim qui eandem sancto et reverentissimo Benedicto antecessori nostro de Papiensis episcopatus consecratione in synodo Romana²⁹⁰ conquerenti injuste causaverit, animum ducis ingerens, non patris affectum retinens, sine lege pastoris illicite suo ad consecrandum domicilio usurpative attraxit, nec civitatem dilexit Papiam, unam et caritativam obedientiam nostris antecessoribus habentem, cuius ecclesiam de filia sibi ancillam colligavit²⁹¹, nec sancti Am-

VARIE LECTIONES.

²⁸² ignarus *Bl.* ²⁸³ Alter *cod.* (i. e. A.) Conradum *Bl.* ²⁸⁴ c. e. desunt *B.* Alter *cod.* Conradus qui altero nomine Cyno c. *Bl.* ²⁸⁵ Titulus: Expl. de Arnulfo arch. Incipit de Heriberto archiepiscopo. A. De gestis domini Heriberti archiepiscopi Mediolanensis MXVII. *rell.* ²⁸⁷ tantum *Bl.* ²⁸⁸ alter *cod.* (i. e. A.) Cononis. *Bl.* ²⁸⁹ Titulus: De episcopo Papiensi et archiepiscopo Heriberto. A. Qualiter episcopus Papiensis reprehensionibus Heriberti crucem quam premierat refutavit. *rell.* ²⁹⁰ romano *B.* ²⁹¹ s. fecit a. c. B.

NOTE.

(78) Hoc falsum esse demonstravit Giuliani III, 23.

(79) Et hoc colloquium et sequens narratio fictitia visa sunt comiti Giuliani III, 160. Papiæ tunc epi-

scopus erat Rainaldus; Eusebii nulla præterea mentio exstat.

brozii sedem, ut sancti prædecessores apostolici, patrio dilexit affectu. Unde dolores magni et duplicati cordi inhærent meo, sanctam devotionem beati Juventii et Crispini nec non et reverentissimi Epifanii sedule cognoscens, quam in nostra ecclesia devote ut matrem sustentantes impenderunt. Qui, cum nostra ecclesia, imperatorum et tyrannorum sevitia olim pastore viduata, Dei adjutorio quandoque sustentata floruisse, ipsam benignis ammonitionibus et consecrationibus refoverunt, hujus sanctæ ecclesiæ primiceriatum et omulium nostrorum episcoporum providentiæ prærogativam habentes, præsertim quanti amoris quantæque diligentie sancto confessori nostro fuit Ambrosio, qui, quamvis corporis molestia gravaretur, inibi sacerdotem in episcopo manu propria ordinare curavit. Quo audito, animis omnium circumstantium magis ac magis exardescens, qui multa sæva ac aspera prælia ob beati Ambrosii amorem, eade data immensa ac a Deo data victoria sustinuerant, crux quam Euxebius sibi anteferri fastu superbie præmittebat, ab ipso summa humilitate ac devotione debita coram omni multitudine refutata est; quæ usque hodie, plurimum crystalli habens, in sanctæ Mariæ secretario in testimonio posterorum decenter custoditur.

22. Per ¹⁰³⁷ idem tempus (1037) cum Conradus imperator Papie, circumstante exercitu, imperialibus præfulgens dignitatibus consedisset, universis qui ecclesiæ beneficia invaserant, aut qui homicidia injuste commiserant, aut orphanorum aut viduarum prædia devastando contriverant, et omnibus qui injuste a perfidis hominibus per aliquam causam cruciabantur, ut sui imperii vigor exigebat, secundum legem facere humanam et judicare decrevit. Itaque conspiciens multos in Italiæ partibus circumspersos sine lege, sine lædere, omni dimisso timore inhumaniter invicem offendere, ut omnes a malo in bonum revocaret, quatinus qui sine lege omnia habentes promiscua illicite sese exercuerant, per legem districte judicarentur, edicto per diversas Italiæ provincias volante hujus rei causa diem statuit. Quo audito orphani multi viduæque multe, quamplurimi duces multique episcopi, velut aqua in sentina, Papia ante imperatoris aspectum unusquisque de propria conquerens injuria confluxe. In quo loco, prout erat offensionis causa, alii restituebatur pro facti emendatione optimi auri libra aut argenti marcha, et alii, sicut rei causa habebat, indicabatur ^{secundum legem}; quin etiam aliis secundum legis præcepta manus truncabantur, aliis oculi funditus eruebantur,

A posremo vero ab alio vita, quæ est pretiosior auro, ense regio capite abscisso auferebatur. Interea quidam transmontanus ante imperatoris præsentiam, summa multitudine circumstante, de curie Leuci super Heribertum archiepiscopum conquestus est. Hoc audito Heribertus hac indignatione turbatus neque respondere neque defendere sese paravit. Tandem e solio consurgens, hujuscemodi verbis, ut rex spatium per induciam daret, quesivit. Unde multis confatrantibus et regem in iram provocantibus, super Heribertum nimio odio zelati sunt. Itaque ubi hoc imperator cognovit, ira et malorum verbis commotus, oblitus quod cum Heriberto fœdus fœdaverat, ferali ira repletus, archiepiscopo ut lamentanti legem faceret imperavit. Quo recusante, rex ipse e solio consurgens regio, ut Heribertus caperetur præcepit. At milites, quantæ dignitatis quantæque magnificentie Heribertus esset cognoscentes, timentes manus in illum mittere, paulum sustinerunt. Demum Heribertus regem ad pristinam amicitiam, qualiter in regno ipse eum adjuvaverat et strenue fecerat viribus omnibus, alii revocans verbis frustra laboravit. Venientes autem canes palatini et sævissimi Teutonici, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram (80), et jumenta multa, Heribertum detinuerunt. Hoc facto omnis regis et legis vigor ^{judicibus et ducibus omnibusque episcopis atque marchionibus per diversa quadam ira commotis ac perstreptibus}, dissolutus est. Quo detento, fama ad concives ac filios suos Deoque adoptivos citissima pervenit. Propterea hujus urbis nobiles sine mora per omnes Italiæ partes currentes, multos episcopos, duces, civitates sollicitando, consilium mirabile iniecerunt. Interea omnes Mediolanensium concives, majores ætate ac minores, sacerdotes, clerici ac matronæ nobiles et sanctimoniales, omnibus ornamentis abjectis, cinere et cilicio induti, corpora sanctorum jejuniis et orationibus, litanis et crebris vigiliis Deum supplicando visitabant. Et cum longa jejunia ^{fere usque ad noctem ducerent, coctum quod comedere debebant, pauperibus summa cum reverentia tribuebant, quod, velut filii mortui omni substantia habitantium viribus iniquorum ahrasa, tristi vultu et mœrenti animo consistebant.} At sacerdotes et monachi intimis suspiriis magnisque lamentis singulos per dies letanias studiose celebrantes nudis pedibus, multis et magnis mysteriis supplicantes Dominum et beatum Ambrosium et omnes sanctos exorantes, incessanter fatigabantur. Sed Deus, qui cuncta scrutatur occulta, cuncta antequam fiant aperta cognoscit, videns omnes Heriberti fideles

VARIE LECTIONES.

¹⁰³⁷ Titulus: De Conrado imperatore durissimo, et d. Heriberto archiepiscopo. A. Qualiter Heribertus archiepiscopus ab imperatore Papie capitur. ^{rell.} ¹⁰³⁷ judicabantur B. ¹⁰³⁷ l. q. e. a. s. ^{desunt} Bl. ¹⁰³⁷ ita A. jugum B. jugus Bl. ¹⁰³⁷ comoti p. B. ¹⁰³⁷ deest B.

NOTE.

(80) Proverbialis locutio, qua etiam III, 12 utitur, et Arnulfus III, 47.

conceives, populos vicinos atque longinquos ad liberandum et vindicandum ipsum Heribertum usque ad mortem obstinatissimos, et ad eadem immensam super Conradum ac suos satellites animis et armis præparatos, ante tempus ad bellum statutum, sine bello et gentium utriusque partis strage Heribertum consilio abbatissæ Sancti Sixti, quam ipse consecraverat, a manibus iniquorum liberavit. Cum enim Heribertus a Cunrado viro invidio et odioso³⁹⁸ detentus fuisset, non tamen constrictus, ut alii dampnati solent, sed curialiter a Teutonicis munitus iuxta flumen quod Trebia vocatur, non longe a Placentia, Dei dispensatione atque ducatu venisset, papilionibus et ceteris ornamentis consedentibus per aliquot dies moratus quievit. Interea Heribertus Teutonicorum gulositatem et animos vino deditis videns atque³⁹⁹ cognoscens, unum de fidelissimis domesticis tollens, quod secum habebat, ad abbatissam Sancti Sixti, cujus monasterium infra civitatem Placentiæ situm est, studiose in omnibus quæ volebat edoctum direxit. Qui ubi omnia seriatim, quæ Heriberto iniuste evenerant, abbatissæ commemorasset, et consilium quo fuerat doctus ei aperuisset: ut erat et⁴⁰⁰ consiliatrix provida, accuratissime et tacite inter se rimari cepit quo ingenio quove consilio Heribertum a Teutonicorum manibus eripere et liberare posset. Itaque abbatissa, videns Teutonicos vino nimio inebriari solitos etiam post cœnam in nucleolis et majoribus nucibus optimo vino interjocare, ut ratio feræ gentis⁴⁰¹, et indiscrete et inconsulte delectari: hoc modo fallere eos desiderans, viginti onera carniū diversarum et decem plaustra diversorum vinorum cum multis frugibus ac diversis ad Heribertum magnifice misit, et sola accipiens illum secreta fidelissimum, quem sibi Heribertus miserat, tacite ac sapienter amonendo instruxit quatinus in primo sero, quo apparatus Heriberto archiepiscopo representati fuissent, omnibus viribus operam darent et Teutonici nimia cœna turgidi, illis studiose nuce atque nucleolos frangentes, in quibus delectari ut largius bibant soliti sunt, funditus inebriarentur, quin etiam omnes Heriberti domestici permultum sese bibere ac manducare simulantes, puri et a vino sinceri permanerent; demum sic facientes, et usque ad gallorum tertium et quartum cantum eos studiose et caute inebriando perducerent. At cum jam nimia vini ebrietate temulenti Teutonici ac deebriati huc atque illuc vina ad semetipsos fundentes quid agant omnino ignorantes, et tandem fatigati vino atque labore militiæ, sese in locis solitis prosternentes quieverint, tum cum suis clericis omnibus, dimissis mobilibus equis atque mulabus, domnum Heriber-

tum clanculo in lecto quiescentem excitare, et velit nolit ipsum accipite, et equos a me deforis a castris præparatos ipsum stipantes superascendite, et navi præparata ad Eridani portum accuratissime omni depulso timore ipsum deducite.

25. Hoc⁴⁰² audito Heriberti domesticus, tacito sub pectore rimans et hujus rei eventum Dei manu commendans, ut erat edoctus omnes alios familiares fidelissimos accuratissime in his omnibus privatim animando edocuit. Factum est autem Dei dispensatione et ejus misericordia opitulante, omnia illa, ut prædixerat abbatissa Deoque consecrata, sine cæde seriatim evenerunt. Igitur Heriberti domestici cum multis donis multisque promissis in Teutonicorum amicitiam devenissent, et illis multis ac diversis apparatus et vina diversarum specierum odore et herbarum virtutibus redolentia in primo sero præparassent, ipsos in istis ultroncos delectantes, largissime inter cetera vina diversa propinantes, ultra modum inebriati sunt. Et cum jam nimia temulenti ebrietate in potatione fere usque ad noctem mediam persisterent, et unusquisque suo compari ut magis ac magis biberet operam daret, aureis et argenteis sifflis (81) superjocantibus, nunc oculis torvis voceque terribili invicem minarentur, et modo vultu lacrimabili lacrimis largissimo decurrentibus turgidi et a vino⁴⁰³ inebriati, quid agerent omnino ignorantes, et singula membra sua non servarent officia, huc et illuc sese prosternerent: Heriberti domestici hæc cuncta videntes, gaudio gavisi immenso, illos singulos in stratis bene ornatis velut mortuos portantes collocaverunt. Interea soporatis et bene facinatis⁴⁰⁴ Teutonicis, in quorum custodia Heribertus erat, fidelissimi ejus cum jam tempus ad negotium statutum prosperis accelerare successibus vidissent, et Teutonici ebrietate nimia vini diversi perfusi, membris fere mortuis et omnino ebetati inhoneste quiescerent et terribiliter sternerent, sinceri et sui domini salute anxii secretissime Heribertum excitantes, ipsum renuentem, sine calcementis, nemine illorum sentiente, ab illis eum abraserunt, et equos superascendentes clanculo ad portum citissime pervenerunt. Jam enim navim conscenderant; ecce Teutonici terribili garritu vocibusque dissonantibus nimio vini ardore bachantes, sua non lingua frendentes cursitabant, ac velut terra animalia latratu sævissimo huc illucque discurrentia, nimio dolore vel sui percussione vel venatorum ingenio sagitta emissa vel catulorum amissione, quos paterno et materno amore jam antea diligebant, pervolabant facibus multis ac magnis accensis, ac multorum ignum et palcarum varietate

VARIE LECTIONES.

³⁹⁸ ab imperatore B. Bl. ³⁹⁹ v. a. desunt B. ⁴⁰⁰ doctus B. ⁴⁰¹ ita conjecit V. D. Grotefend. utro fere g^o codd. mos f. g. Bl. ⁴⁰² Titulus: De liberatione d. Heriberti archiepiscopi Mediol. A'. Qualiter Heribertus archiepiscopus a captivitate liberatus est. rel. ⁴⁰³ a. v. desunt B. ⁴⁰⁴ ita. i. e. fascinati A. B. saginatis Bl.

NOTÆ.

(81) IJ est scyphis.

tibus discurrentes ululatum terribilem Heribertum querentes dabant. Demum Deo opitulante sine caede, Teutonici frustratis et inaniter laborantibus, ac clericorum et civium precibus adjutus suorum, Heribertus summo cum gaudio miroque honore magna- que reverentia ipso die a ⁴⁰² clero et a populo uni- verso receptus Mediolanum repedavit. Qui omnibus salutatis, animarumque ferculis recreatus ⁴⁰³, Deo et beato Ambrosio gratias agens iumentis, cibibus tripudiantibus universis, suis elemosinis, ut vidimus, adjutus et liberatus, viriliter resedit et feliciter.

24. Factum ⁴⁰⁷ est autem, cum hujus rei eventus ad Conradum imperatorem, qualiter ut quomodo actum fuisset, seriatim divulgaretur, virum cogno- scens probum, consilio militum strenuissimorum et peditum fortium, dominum auri et argenti copio- sissimum, corde tactus humano omnia quæ ei intul- erat mala corde tenus reminiscens, vultu pallenti obriguit. Tandem ut tyrannidem, quam ipse circa pectus versabat, crudeliter exerceret, tota cum civitate Heribertum in vinculis redigi cupiens et ejus fautores, omnibus eorum filiis atque rerum substantiis militibus suis in præda donatis, obsi- dione statuta obnixè firmando decrevit. Igitur can- vocatis regibus quatuor (82), et coadunatis ducibus et marchionibus comitibus nec non episcopis om- nibus, quos aut blanditiis aut terroribus illo in tempore habere poterat, et peditum multitudine ineffabili, ad Heribertum obsidendum totamque ejus civitatem, minansque fame, ferro et igne inextinguibili circumvenire, pervenit. Quod dum ad hoc peragendum negotium, a quo retrahi ⁴⁰⁸ eum nemo poterat, circumfuso atque circumsperso exercitu Mediolanum pervenisset, juxta fluvium quod Vita- bilis (83) vocatur, quod ⁴⁰⁹ quondam omnes ultra- marinas divitias cum flumine Lambro ab urbe usque in Padum sociatum nobis ut mater quotidie representabat, ubi non longe ab urbe castris et tentoriis infixis, fatigatus consedit. Unde per ali- quot dies suum inibi recreans exercitum, ordina- tisque signis atque legionum ducibus, in tertia die ut civitatem funditus demoliretur, omnes milites ac universorum peditum catervas ad præliandum per unamquamque portam civitatis velut feras dimisit. Quibus dimissis, alius imperatoris amore, alius timore ejusdem, alius muneribus et donis atque promissis, alius spe prædæ, alius civitatis opibus illectus, e quibus ipse suas animaverat gentes, alius ira odio civitatis imbutus, prout natura gentis suæ exigebat, sonitu terribili inauditoque garritu

A præliantes, primo aliquantulum cives terruerant, et cominus lanceas, sagittas ceteraque præliis con- grua emittentes, incaute ex nostris multos feriebant. At nostri, ut erant edocti, portis et seris ⁴¹⁰ et ante- portis turribus valde munitis, quod anteportale vocatur consitum ante portas et triangulare, hos- tibus introitum claudens, et turribus muratis trecen- tum decem (84), quæ in circuitu urbis ita densæ erant, ut omnes ⁴¹¹ qui eas custodiebant, et vicini supersedentes ⁴¹² confabularentur, valde munitis, primo juxta archum triumphalem, quem ⁴¹³ Heri- bertus papillone superimposito et viris fortibussu- perimpositis mirifice armis, munitionibus, tormen- tis muniverat, exercitei hostium viriliter prælian- tes obviati sunt. Et videntes tantam gentium multi- tudinem atque armorum inauditam audientes fra- gorem, ultra herbarum multitudinem eos extiman- tes, in primo ictu belli, cum hostes manu ad man- um cursitarent, summo impetu tela emittentes aliquantulum sustulerunt. Interea nostri, cum eos paulatim qui in armis armorumque ictibus aut belli ingenio valere cognovissent, lanceis et ensi- bus, jaculis atque sagittis ceterisque bellorum orna- mentis velut misera animalia eos ubique dispersos trucidabant. Cum autem eminus veniebant, unus- quisque, prout diversarum terrarum erat provinciis voces dissonas emittendo, summo impetu in nostros tela emittendo irruerat. Ob hoc enim nostri ali- quantulum subsistentes, omnia telorum genera quæ possunt emitti, ab inimicis deloria recipie- bant. Itaque inimicorum telis callide exceptis, viri- liter sua arma regentes milites ac pedites, ut a magistris belli erant edocti, certatim ut erant ordi- nati suum locum custodientes, competenter et esula certabant. Nemo sine consilio in hoste feriendo irruebat; nemo suum terminum sine gravi hostium concursione aut vulnere deserebat; nemo hostem, etiamsi opportunum ad feriendum conspiceret, solus ex suis exiliens percutere audebat. At ubi bellum in aliquam gravecebat partem, et pondus ejusdem su- pereminebat, non omnes, sed legio ad quam qui super turrim astabat signum faciebat, ordinatis signis statim subveniebant. Propterea adunati valdeque con- stricti hostes obnixè jam secure irrumpentes, alius ense regens, alius lanceam manu tenens, Tonto- nicos et ceteros hostes feraciter percutiebant; alius sagittis ceterisque tormentis ipsos percutiendo atque minuendo perterrefaciebat, alius ferreis unciis hostes quos ad se trahere poterat, trucidabat. Demum sic facientes, multis inimicorum ferro tru-

VARIE LECTIONES.

⁴⁰² ac B. ⁴⁰³ recreatis B. ⁴⁰⁷ Titulus: De obsidione Mediolani a rege Conrado cum aliis quatuor facta regibus. A. Qualiter civitas Mediolanensis a Conrado imperatore ob fugam Heriberti obsidione concluditur, *rell.* ⁴⁰⁸ a quo eum nemo retrahere p. B. ⁴⁰⁹ qui B. ⁴¹⁰ ita Bl. sedis codd. ⁴¹¹ homines B. ⁴¹² consue- dentes B. ⁴¹³ quod B.

NOTÆ.

(82) Etiam supra tres reges Lamberto comites tribuit.

(83) La Vecchiabia, de qua v. Giuliani III, 505

— 311. Fumagalli, Vicende di Milano, p. 297.

(84) Imo vix centum; v. Giuliani III, 501.

cidatis, per aliquot dies equites cum equitibus, pedites cum peditibus præliati sunt. At milites, quorum virtute atque animi scientia et corporis ingenio bella gerebantur, clanculo militibus audacissimis atque fortissimis centenis dimissis, ut hostes a quacumque parte possent invadere, modo a levo latere modo a dextero, modo in prima fronte modo retro, maxime cum bello laborabant, certantes exemplares occidendo, spoliis omnino dimissis, cursu rapido equorum lora revertentes, regis exercitum undique conturbabant.

25. Factum ⁴¹⁵ est autem cum ⁴¹⁶ Eriprandus vicecomes (85), miles milenarius e ⁴¹⁷ regali prosapia oriundus, ingenio animi et corporis viribus ipsi regi præferendus, quasi gigas nostrorum exercitum multis strenuissimis militibus stipatus undique protegens, fortuito, ut militibus in bello evenire solet, cuidam superbissimo Teutonico, imperatoris nepoti, Baiguerius nomine et ex ipsis natus, cum supervidendum hostium catervas cum paucis adiret, obviavit; qui, fidens viribus atque nimia multitudini, se prius non gustaturum panem neque libitum vinum juraverat terribilibus verbis affirmans, quam ipsa sua lancea manuque propria civitatis fores ac ejus seras ferreas feriret. Quibus visis atque cognitis, et animis velut leones commotis, ardentibusque oculis frendentibusque equis, quos ad bella decenter ut milites strenuissimi instruxerant, lanceis extensis immanem dantes fragorem concurrerunt. Sed cum sese mutuo milites gravissimè percuterent, fractis lanceis, equi C et scuta velut tonitrua persrepentes sonum teterimum dederunt; et ensibus ferire oblit, fere invicem unusquisque per nasale cassidis alterutrum tenuerunt. Sic enim equitibus in unam concurrentibus partem, dominos suos deducebant. Interea Eriprandus pro patria pugnans, pro qua mori desiderabat, pro sua ac gente triumphans, ense sub mentone posito, truncata lorica decapitavit superbum, David similis qui Uliam olim viriliter detruncavit. Quo mortuo, pedites urbani eum rapientes truncatum, ad dedecus imperatoris visceribus extractis, super arcum triumphalem ipsa viscera in propatulo expandentes miserunt. De quo quidam ex nostris, primo cum regis exercitus innumerabilis more locustarum terram ⁴¹⁷ cooperiens circum-

A veniret, sentis ambabus partibus ordinatis, incolomis quasi volando sese dejecit. At rex Conradus ab omni spe frustratus, cum jam multos milites strenuissimos ac pedites innumerabiles contra votum mansisset, se frustra per quindecim dies laborasse conspiciens, dolore gravi dolori adjuncto, Dei ira multis grandinibus tam sursum quam deorsum truncidatus, Papiam tendens ⁴¹⁸, graviter urbi minando aufugit. Terrore Dei ac ira desuper percussi, atque gladiis Mediolanensium potius ⁴¹⁹, ambarum plagarum flagellis demoliti, nemine persequente tanta angustia confusi fugiebant, quod multi milites multique pedites equorum pedibus attriti, morti sine hominum adjutorio incurrerent; inter quos Ugo marchio Transpadanus (86), qui multis cum militibus ad destruendam urbem in adjutorio Conradi concurrebat, ab equo cadens, quem ex nimia gentium densitate nemo adjuvare potuit, unguis equorum attritus et ipse morti datus est. Factum est autem, cum rex per aliquot Papiæ dies sedisset, idem nimia ira imbutus, nescio quo ingenio Coriopiæ (87) venisset (an. 1037, Mai. 29), omnia habens promiscua, divina videlicet et humana, in tantum ut suorum equis ecclesias implere permitteret. In quo loco ira divina percussus, et nurus sua, multis mortuis, fulmine defuncta est (88). Et idem trisitis, omnibus elementis perosus, nurum suam ⁴²⁰ balsamo perunciam secum deferens Teutonicam tetendit; ubi paucos moratus dies, gravi ægritudine detentus, mortuus est (an. 1039, Jun. 4).

26. Post ⁴²¹ multum vero non tempus cives suorum victoria potiti inimicorum, ut genus agere solet humanum, hostibus hostes, amicis amici fidelissimi mala pro malis et bona pro bonis reddentes, curiose effecti sunt. Quin etiam pacem cum hominibus habentes, cum jam inimici undique defluerent, gladios in semetipsos ferentes, hostes sibi metipsis effecti sunt. Enim hujus causa belli duces, qui hanc urbem animi scientia, corporis virtute regere ac tutare solebant, per quamdam negligentiam amisso dominio, fuerunt quondam; qui, prout eorum dignitas atque nobilitas exigebat, per tempora in palatiis juxta ecclesias sancti Protasii (89) morantes, quicquid honestum erat, civitati curiose procurabant, et quod incaute fractum, studiosè ac sapienter consolidabant, et quod injuste actum in aliquo, conti-

VARÆ LECTIONES.

⁴¹⁵ *Titulus*: De Eriprando vicecomite et de Baiguerio rege. A*. Qualiter Eriprandus vicecomes Baiguerium Conradi nepotem detruncavit. *rell.* ⁴¹⁶ *deest* B. ⁴¹⁷ *deest* B. ⁴¹⁸ *deest* B. ⁴¹⁹ *ita* B. tenens A*. Papiam tendens B. ⁴²⁰ *petiti* B. ⁴²¹ *Titulus*: Explicit de Cononis obsidione. Incipit de capitaneis obsidione facta super populum libertatem parentum antiquorum vindicantem. A*. De civili discordia, quæ fuit inter capitaneos et valvassores ex parte una, et populum Mediolanensem ex altera. *rell.*

NOTE.

(85) Dignitas jam tunc hæreditaria quæ in familia nomen transiit, ut Giulino videtur, III, 314. Filius Eriprandi fuit Otto vicecomes, v. Giul. IV, 203.

(86) Hunc Anselmum filium fuisse de Monteferrato arbitratu Muletti, Saluzzo I, p. 341.

(87) Corbetta, cujus in obsidione hoc accidisse narrat Wippo, a Mediol. 12 mill. abest, 5 a Bulla-

lora. In campo juxta Mediolanum habent Ann. Hld. et v. Kal. Junii Conradus leges dedit in obsidione Mediolani.

(88) Obiit 1038, Jul. 18.

(89) Dictam ad monachos; v. Fumagalli, Vicende di Milano, p. 270; Giulini I, 308 de curte ducis.

nno per aliquam causam emendare et satisfacere A
injuriantem procurabant. Præsidium erant orpha-
nis, adiutorium tribulatis, viduis subsidium, parvu-
lis nutrimentum, lex erant injustis, iustitia perfidis,
timorque latronibus. Omnes enim mercatores et
rustici, aratores et bebulci, secure propria negotia
agentes victitabant, singula sua curantes; ecclesia-
rum et clericorum honoribus solliciti, prosperanti-
bus universis, in pace vivebant. Non erat dignitas
neque parentum munitio, quæ *** aliquem adversus
alterum injuste agentem emendare, aut secundum
ducum imperium renitentem defendere ac liberare
curaret. Enim, præter tempora in quibus regum
bellis aut inimicorum catervis longe lateque disper-
sis strenuissime ac decenter insistebant, pacem et
gaudium humiliter ac devote fruebantur. At post-
quam, nescio quibus de malis causis jam tantum
percrebrescentibus, honorificentiam atque suarum
dignitatum magnificentiam duces novitiis *** capita-
neis paulatim dederunt, maximis nudati hono-
ribus, antiquorum et suorum parentum reve-
rentiam oblitii, in honoribus, cunctis annulati sunt.
Itaque universus populus reverentiam, et debitum
quod *** ducibus impendere solebant, paucis capi-
taneis, qui *** duces sublimaverant, exigebant; ma-
jora tamen civitatis ducibus manu et consiliis ad-
huc regentibus, capitanei valvassores, ut securius
nova dona tenerent, subelegerunt. Interea populus
suorum malorum per diversos ac varios dominos
mala videns crevisse, durius habens dominium suo-
rum civium quam ducum quondam suorum, ten-
tando eventus bellorum varios, ab illorum dominio
sese defendere ac liberare disposuit. Igitur Heri-
berto adhuc cathedram regente Ambrosianam, quem
fortia ac grandia acta superbiorum principum et ip-
sius regis supradicti animi ingenio et militum suo-
rum fortitudine viriliter correpsisse cognovimus,
bella gravissima in urbe, populo adversus majores
pro libertate acquirenda præliante, quam olim pa-
rentes ejus ob nimiam hominum raritatem amiserant,
crudelissime adorta sunt. Propterea factum
est ut, in quacunque urbis regione capitanei et
valvassores populum superabant, inhumaniter ***
ipsum trucidabant. At populus, ut solet, sine miseri-
cordia iratus, magis mori diligens quam vivere in-
honeste, ac dulcius iudicans mortem videre quam
vitam summo cum dedecore ducere longam, ubi-
cumque ipsos armis et jaculis diversis vincebat,
velut serpentes aut dracones crudelissimos per om-
nia mortificabat. Demum capitanei et valvassores
sese in urbe videntes populo resistere minime posse,
existimans *** populum fame et ferro multisque ne-
cessitatibus per nimiam obsidionem devincere ac
superare posse et antiquis redigi servitiis, urbem
secrete ac unanimiter exierunt. Quo facto populus
videns vitam in manibus fore, magis armis sperans

A salutem quam ullis beneficiis, studio bellorum et
ingeniis animorum curiose diu noctuque exar-
descens, paupertate fortis, pro acquirenda liber-
tate fortissimus, divitiis anxius, sed studiosior liber-
tate, jaculis ac tormentis variis diversisque munitioni-
bus omniique ingenio, quo sese a civibus hostes
jam facti mortales liberare possent, operam dabant
curialiter. Erat enim ductor atque illorum protector
Lanzo nobilis et capitaneus altus, cujus consilio
animi atque corporis exercitationibus cuncta rege-
bantur negotia. Capitanei vero circa urbem anio-
vardis ordinatis, civitatem ab uno miliario diu no-
ctuque curiose vallantes, non ut cives sed ut hostes
exercebantur. Quibus Marciani et Seprienses auxi-
lia præstantes, sex oppida in circuitu civitatis con-
struxerunt, et per tres annos omni die multis confecti
bellis, innumerabiles occubuerunt. Quo in tem-
pore si quem, ut in bello fieri solet, capere poterant,
aut ipsum hostiliter interficiebant, aut in carcere
obtrusus obscuro pœnisque attritus diversis, omne
quod habere aut per se aut per amicos poterant, ab
illo durissime extorquebant. Similiter et populus,
si per aliquos bellorum eventus aut aliquo animi
ingenio, corporis tamen virtute cooperante, de
majoribus aliquos capere posset, quali populum
pœna trucidabant capitanei, tali pœna pauloque
graviori decentissime illos honorificabant. Itaque
his et aliis rebus capitanei animati, non erat dies,
in quo tempore ipsi, ut dixi, aut valvassores urbem
non invaderent. Sed juxta murum ante urbis por-
tas, quæ per se quasi per naturam defendebant,
balistas aut diversorum generum machinam timen-
tes, quin *** ipsos formidantes cives serpentibus
Ethiopiæ duriores, accedere non audebant. Ea tem-
pestate, si aliqui de populo tirores, jam facti for-
tissimi, animis fervidi ac ira ferventissimi, mori
aut occidere minime recusantes, ipsos fortuito in-
sequerentur, aut ut hostes gravissime seriebant, aut
semetipsos defendentes in loca tutissima sese reci-
piebant. Jam enim civitas aliquot transactis tem-
poribus fame, quæ ferro durior est, fere erat con-
sumpta, in tantum ut pane vinoque omnino careret,
nisi quantum infra civitatis ambitum aratores pote-
rant metere et vinitores poterant cultura diligenti
laborare; caro autem et pisces furtivi, homines
vero macilentos, prælio leves, animoque fortes,
belloque ardentissimi. Si intus eam videres, turri-
bus atque palatiis desertis jam minantibus ruinam,
Babyloniam potius diceres desertam quam Medio-
lanum, quondam regum sedes nobilium. Multis
propterea a civibus clanculo fugatis, turres et civi-
tatis murum, portas et anteportale et cetera civitatis
munimenta, hominum exercitu mirifice ornata, stu-
diose diu noctuque custodiebantur.

Idem per tempus Lanzo, ingenio providus, cor-
poris virtute laudandus, negotiis militaribus curio-

VARIE LECTIONES.

*** quem *codd.* Bl. *** ita A. noviciter B. *** quem B. *** quos Bl., *** immaniter B. *** extimans
B. *** quasi Bl.

assissimus, in angustis pervigil, de hostium victoria sollicitus, cum jam sibi a nullo ex civibus subveniri posse demum comperisset, ac ultra capitaneis et valvassoribus non posse resistere, mori paratus quam civitatem ac populum quamvis multitudine parvulum tamen fidei suae creditum hostibus tradere criminose: Dei et beati Ambrosii fretus suffragiis, consilio tamen paucorum edoctus, cum Alberio, unus ⁴⁰⁰ de valvassoribus, qui socius cum ipso in possessionibus semper permansit, ad Henricum imperatorem, qui noviter, contra tamen Heriberti voluntatem, surrexerat, sperans se ejus imperiis pacem cum populo habere, auro et argento honestus eurialiter tetendit. Qui cum in regis curia, ut nobilis ac de magna civitate oriundus, aliquantis cum militibus venisset, multis et magnis muneribus viris palatinis circumsparsis studiose, honorabiliter susceptus est. Interea a rege Lanzo perpaucos de Heriberti prosperitatibus interrogatus, perplurimum vero de urbis negotiis sciscitatus, in his compatiens, aliquantulum considerant. De quo enim Heribertus, quia Henricus de Conradi progenie originem duxerat, quem memorando supra meis relexui descriptionibus, a regno contra quod ejus voluntatem sibi sumptuerat, omnino dissentiens, ut alium Roma cum Italia regem haberet, sollicite operam dabat. Quapropter Henricus ultra omnes ipsam ad sui imperii dignitatem sibi infestari pari assertionibus ⁴⁰¹ comperiens, eum cum omnibus suis militibus suspectum habebat. Et ut ad urbis negotia redeam, quae aliquantis passa est temporibus transactis, atque omnis multis perturbationibus, breviter Heriberti voluntatem, qualiter nec fuit cum populo nec voluntatem majorum juxta, edicam. Igitur Heribertus cum animos capitaneorum ultra modum in primis luxuria, avaritia, ceterisque malis artibus invocabili effrenes vidisset, et predicationibus multis, ut decebat tanto viro, ipsos ut in patriis legibus permanerent, cotidie idem egisset, nec minis nec blanditiis adversus populum animari potuit. Qui Dei amore victus et beati Ambrosii lacte cum populo nutritus, a magnis tamen parentibus altus, nec militibus qui urbem cotidie turbabant auxiliabatur, nec civibus obsessis nocere studebat; et sic nec uni parti nocebat, nec alteri subvenire curabat. At rex Henricus cum sibi Italiam ob patris periculum infestam multis cognovisset assertionibus, nec universa ejusdem Italiae sibi adversantia per Lanzonem ac urbe Mediolanensem suis posse imperiis reintegrari, per interpretem dixit: « Quod si Lanzo fide ac evangelii jure mihi jurando firmaverit quatenus infra civitatem Mediolanensem quatuor milia equites mei juris sine malo ac pravo ingenio ad mei honorem recipiens immiserit, et illos usque ad mei adventum, in quantum poterit, de omnibus imperii mei adjuvaverit inimicis, et fideitatem ab

A universis civibus suis mihi facere fisdem assertionibus promiserit, universa quicquid de his negotiis poposcit, sub mei imperii poena circa tempus statutum implere non desinam, et omnes civium inimicos in ejus et suorum voluntate committens, omni excusatione remota, fideliter tradam, et vindictam quamcumque in eis exercere voluerint, a me non recusabitur, et quibus pacem exercebunt, per omnia pacificus ero, et adversus quos bella commovebunt, gladius meus conteret eos. » Cum hoc Lanzo audisset, et plus quam sperasset in mente sua cognovisset, ut erat vir magni ingenii magnaeque astutiae, alacri animo promptoque corde, sperans magna multaque ⁴⁰² facta ex his consiliis facile adipisci, fide data atque accepta, temporibus ordinatis consensit. Demum salutationibus datis et a rege vale dicto, latus quam citius potuit Mediolanum repedavit. Quo adventante, cum jam hujus rei fama ad populi aures pervenisset, laetitia immensa et gaudium inextimabile coepit. Cum autem Lanzo Mediolanum venisset, concives honore decentissimo et laudibus immensis ipsum gratulanter susceperunt. Eodem die salutatione regis populo astanti universo data, et in paucis Lanzo multa comprehendens, domo sua quasi regia ab amicis et famulis receptus est. Interea Lanzo paucis commoratus diebus, ut vir consilio discretus, animo providus et consilio astutus, cottidianis exercitationibus accuratissimus, universa quae ipse egit, quanti foret periculi suae parti adversariorum, animo extantius revolvens trutinavit. Itaque primo aliquantulum sese poenitens anteacta fecisse, secretissime convocatis aliquantis nobilibus, universa quae cum imperatore ob populi tutelam ac pacis stabilimentum egerit, seriatim notificando denudare sataguit; quinetiam quid augmenti vel quid detrimenti ipsi et uxores et filii ac ipsorum res a Teutonicis, gens, sine consilio sine misericordia, passuri essent, ut quam citissime ad pacis unitatem cum populo omnibus antiquorum remotis negotiis venirent, ob quae ipsi usque modo pugnando hostiliter a populo exigebant, ostendisset, et dura ac aspera illis interserens verbis, quasi fatigatus consedit. Cum autem haec omnia pars illa nobilium curiosissime universa perscrutando, ut gesta forent, a Lanzone comperisset, animis per plurima diu distractis diversa, tandem ut salubrius illis Lanzo daret consilium postularunt. Igitur Lanzo, omnibus praemis consiliis ac bellorum determinatis periculis, consilium dedit ut civitatem, quam ipsi impugnaverant, pacifice introgressi, quae pacis essent cogitarent, quae aedificationes suorum et Italiae totius forent, securius tractarent. De homicidiis vero ac rebus perditis, quae in talibus solent evenire desideratis, ab utraque parte, quasi lance quadam universa trutinans, judicavit fore tacendum. Quid multa? Multis demum probatis consiliis, cum uxoribus et

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁰ deest B. ⁴⁰¹ assertionem B. ⁴⁰² multa magnaue B.

filii omulque substantia, reseratis tamen civitatis A portis, vultibus illorum nimia verecundia in terra demissis, homicidiis et opprobriis paulo antea invicem cum populo condonatis, urbem introierunt.

27. Ea ³²² tempestate cum dominus ³²³ Heribertus omnes fere jam visitasset civitatum beati Ambrosii suffraganeos, quorum gratia Italiam circumverat, illos in omnibus bonis adhortans, Taurinum bonorum agmine clericorum ac militum copia strenuissimorum vallatus devenit. Ubi cum per aliquot dies sedisset, cohortatus episcopum (90) et clerum civitatis, populum totius urbis, prophetis et apostolicis ammonitionibus, ut tanto decebat viro, quandam hæresim inauditam, quæ nuper in castello supra locum qui Monsfortis vocatur convenerat, audivit (91). Quod cum Heribertus audivisset, illico B jussit ex ipso castro hominem illius hæresis, ut verius rem ipsam cognosceret, sibi representari. Qui cum ante ejus vultum venisset, promptissimum generis ad passionem animum, lætus si vitam supplicis gravissimis finiret, vultu alacri ad omnia respondere paratus astitit. At Heribertus cum ipsum tanta constantia paratum vidisset, seriatim ac studiose vitam et mores ac illorum fidem sciscitari cepit. Igitur licentia data ac silentio imperato, dicens Girardus adorsus est : « Deo omnipotenti Patri et Filio et Spiritui sancto gratias refero immensas, quod tam studiose me inquirere satagitis. Et qui vos ab initio in lumbis Adæ cognovit, annuat ut sibi vivatis sibi que moriamini, et cum ipso per sæculorum sæcula regnantes gloriemini. Vitam meam et meorum fratrum fidem, qualicunque animo ea sciscitetis ³²⁴, vobis edicam. Virginitatem præ ceteris laudamus; uxores habentes, qui virgo est virginitatem conservat, qui autem corruptus, data a nostro majiori licentia castitatem perpetuam conservare liceat. Nemo nostrum uxore carnaliter utitur, sed quasi matrem aut sororem diligens tenet. Carnibus numquam vescimur; jejunia continua et orationes indesinenter fundimus; semper die ac nocte nostri majores vicissim orant, quatenus hora oratione vacua non prætereat. Omnem nostram possessionem cum omnibus hominibus communem habemus. Nemo nostrum sine tormentis vitam finit, ut æterna tormenta evadere possimus. Patrem et Filium et Spiritum sanctum credimus et confitemur. Ab illis vero, qui potestatem habent ligandi et solvendi, ligari ac solvi credimus. Vetus ac novum testamentum ac sanctos canones cotidie legentes tenemus. » Cumque hæc et multa alia Girardus ingenio acutis-

simo dixisset, quibusdam magna ac terribilla videbantur. Interea dominus ³²⁵ Heribertus ejus astutiam et ingenium agnoscens pravam, de singulis verbis quæ ipse prædixerat, qualiter aut quomodo sentiret ac socii ejus, evidenter aperire præcepit, et maxime qualiter de Patre et Filio et Spiritu sancto sentirent; et ³²⁶ præterea ³²⁷ de singulis præcepit aperire. Quo audito Girardus lætabundus inquit : « Quod dixi Patrem, Deus est æternus, qui omnia ut ab initio, et in quo omnia consistunt. Quod dixi Filium, animus est hominis a Deo dilectus. Quod dixi Spiritum sanctum, divinarum scientiarum intellectus, a quo cuncta discrete reguntur. » Ad hæc Heribertus respondit : « Amice, de Christo Jesu domino nostro, qui natus est de Maria virgine, verbum Patris, quid dicis? » Respondit : « Jesum Christum quem dicis, est animus sensualiter natus ex Maria virgine, videlicet natus est ex sancta scriptura. Spiritus sanctus sanctarum scripturarum cum devotione intellectus. » Heribertus : « Conjuges quare accipitis nisi ad sobolem procreandam, unde humanum genus nasceretur? » Respondit : « Si universum genus humanum sese conjungeret, ut corruptionem non sentiret, sicut apes sine coitu genus gigneretur humanum. » Heribertus : « Peccatorum nostrorum absolutio in quo est? in apostolico, aut in episcopo, aut in sacerdote aliquo? » Respondit : « Pontificem habemus non illum Romanum, sed alium, qui cotidie per orbem terrarum fratres nostros visitat dispersos; et quando Deus illum nobis ministrat, tunc peccatorum nostrorum venia summa cum devotione donatur. » Heribertus : « Vita vestra quomodo in tormentis finit? » Respondit : « Si nos per tormenta a malis hominibus nobis ingesta deficimus, gaudemus; si autem aliquando nos ad mortem natura perducit, proximus noster, antequam animam damus, quomodo interficit nos. » Cum hæc omnia Heribertus auribus intentis audivisset, tacite mirans, ceteris autem sua capita nutantibus : si in fidem catholicam, quam Romana ecclesia tenet, et baptismum, et vere Filium Dei, qui natus est ex Maria virgine secundum carnem crederet, et illud esse verum corpus et verum sanguinem, quem sacerdos catholicus quamvis peccator per verbum Dei sanctificat, cum sciscitatus est. Respondit : « Præter nostrum pontificem non est alius pontifex, quamvis sine tonsura capitis sit, nec misterium. » Quo audito, ut fama illorum erat, rei veritas apparuit. Et mittens Heribertus quamplurimos milites ad illum Montemfortem, omnes quos invenire potuit, cepit; inter quos comitissam castri

VARIAE LECTIONES.

³²² Titulus : De hereticis de Monteforti, calidis argumentis alios seducentes. A'. De Girardo heretico cum sociis de Monteforti hereticis. *rell.* ³²³ deest B. ³²⁴ sciscitatis B. ³²⁵ deest B. ³²⁶ deest B. ³²⁷ postea B.

NOTÆ.

(90) 1011 — 1039 Landulfus sedit, cui successit Wido.

(91) Cf. Rod. Glabr., IV, 2; Anselm. Lood., 62—

64; Terraneo, II, c. 18, qui a. 1031 hæc accidisse existimat.

illis in hac hæresi sentientem cepit⁴³³. Quos cum A Mediolanum duxisset, et per multos dies et per suos sacerdotes in fide catholica eos reintegrari desiderans laborasset, timens ne genus Italiæ hujus hæresi contaminaretur, per plurimum dolebat. At ipsi nefandissimi et a qua orbi parte in Italia fuissent eventui inscii, quasi boni sacerdotes cotidie tamen privatim rusticis, qui in hac urbe eos videndi causa convenerant, falsa rudimenta a scriptoris divinis detorta seminabant. Quod cum civitatis hujus majores laici comperissent, rogo mirabili accenso, cruce Domini ab altera parte erecta, Heriberto nolente illis omnibus eductis lex talis est data ut, si vellet, omni perfidia abjecta crucem adorarent, et fidem quam universus orbis tenet confiterentur, salvi essent; sin autem, vivi flammarum globos arsurum intrarent. Et factum est ut aliqui, ad crucem Domini venientes et ipsam confitentes fidem catholicam, salvi facti sunt; et multi manibus ante vultus missi inter flammam exilierunt, et misere morientes in miseros cineres redacti sunt.

28. Tempore⁴³⁴ quo hæc agebantur supradicta, miraculum memoria dignissimum, nostrisque quod terris apparuit adhuc Heriberto corpore vitæ degente, et maxime quocirca hanc urbem Dei virtute nactum est, ac ejus operante misericordia versatum est, calamo competenti edicam. Transactis enim annorum curriculis 25, in quibus famis pestilentia fere terram universam attenuando gentes notas et ignotas invaserat, et Heribertus archiepiscopus venerandus, prout supra dixi⁴³⁵, in veritate comperiens, ab introitu sui honoris divina misericordia edocuit, elimosinas cottidie largiretur immensas, ut sui cursus finem Dei clementia approbaret, omnibus fidelibus et infidelibus diligenter ostendere curavit. Venientes autem aratores et bebulci cum⁴³⁶ terrarum sulcos diligenti cura solito more superassent, et sulculi cultoribus suis sinum ad debitum recipiendum per semina aperuissent, ut⁴³⁷ largius ac habundantius aratores semina sererent, quodammodo temporis amœnitate ipsos adhortante, magnis exercitiis magnisque laboribus in iis operam dederunt. Itaque seminatis seminibus fugatisque a cœlo nubibus, cultores de die in diem certa⁴³⁸ rura manicantes circuibant. Interea⁴³⁹ tantum a ventis siccata, nec cœlorum imbris madida nec in fœmalibus frigoribus desuper fuis pruinis astricta, sed pulverulenta quasi Ægyptiaca et infructuosa jacebat. Jam enim iemps transierat, et agrorum cultores digitis semina fusoque pulvere discoperientes, ipsa sana et integra repe-

rebant, ac si semper in vasis tutissimis ea servassent. Quibus visis seminibus omninoque ebetati ineffabiliter mirabantur. Igitur clerus et populus universus, matronæ et pauperculæ mulieres de Dei misericordia confidentes, orationibus, vigiliis ac jejuniis necnon elimosynis Deum et sanctos ejus cottidie et indesinenter supplicantes humiliter exorabant. Quibus per plurimos dies fatigatis, Deus, qui non patitur suos temptari ultra quam possunt ferre, clementiæ suæ misericordia pietatis affectum⁴⁴⁰, ut pater clementissimus, mitissime aperire ac pandere curavit. Cum enim quadragesimale jejunium termino concurrente suo finis⁴⁴¹, palmis ac olivis traditis fidelibus, accelerasset, et sacri baptismi fontes secundum beati Ambrosii ordinationem, quam ipse Spiritu sancto ministrante ordinaverat, sanctificati fuissent, Dei misericordia patenter reserata, imbrem copiosissimam nubes primo leniter stillas subtilissimas mittentes effuderunt. Quo viso quove facto, summo tripudio universi lætantes ac diem sacratissimum summa cum devotione celebrantes Deoque gratias immensas referentes lætati sunt, gaudioque gavis tripudiatum sunt demum clementia Dei ad⁴⁴² messem, quantam ullo in tempore summæ fertilitatis collecta minime est.

29. Cum⁴⁴³ rex autem dominus noster cœlorum terrarumque creator Christus Jesus, qui omnia exaltat humilia omnesque superbos deprimit, diu ac tempora per multa Mediolanensium civitatem beati Ambrosii meritis super omnes Italiæ civitates clericis militibus strenuissimis multisque sapientibus atque⁴⁴⁴ hædificiis imperialibus elevasset: in morte præclarissimi sacerdotis atque archiepiscopi Heriberti, cum quo omnes ecclesiæ Ambrosianæ ac clericorum ejusdem honores abierunt, malorum civium meritis exigentibus, ipsam compescere et comprimere disposuit. Quod cum⁴⁴⁵ assidue congruentissimis successibus maximeque cultibus divinis religiosorum sacerdotum ac sapientissimorum ordinum copia in divinis perfloriente scripturis, ecclesiam præ cæteris Ambrosianam elevasset ac sublimasset ecclesiis, ipsos ordines, quos beatus Ambrosius ad Dei honorem ordinando instruxerat, meritis populi qui tunc aderat et futurus erat, in morte Heriberti quasi ad nichilum demolitus est. In tantum enim Dominus civitatem ipsam meritis tanti viri sublimaverat, ut, si dux aut marchio Italiæ totius injuste aliquid adversus alium sive de minoribus sive de majoribus ageret, et nimia cum superasset vi⁴⁴⁶ virtute, virga pastoralis ab Heriberto missa atque in loco sive in manso fixa fuisset, unde

VARIE LECTIONES

⁴³³ ita B. I. q. e. c. i. i. h. h. s. c. A. et Bl. post duxisset demum exhibent ita: et præ ceteris cum. c. i. i. h. h. s. ⁴³⁴ Titulus: De famis periculo, quod per annos 25 Italia moleste invasit, et d. Heriberti archiepiscopi elimosinis. A. De miraculo fertilitatis d. Heriberti archiepiscopi tempore famis, quæ per annos 25 duravit. rel. ⁴³⁵ a. v. p. s. d. desunt B. ⁴³⁶ deest B. Bl. ⁴³⁷ et ut Bl. ⁴³⁸ sata Bl. ⁴³⁹ et terra Bl. ⁴⁴⁰ m. et p. affectu A. Bl. ⁴⁴¹ deest A. fini Bl. ⁴⁴² Dedit Bl. ⁴⁴³ Titulus in codicibus: De reverentia, quam omnis Italia d. Heriberto sedule (ac devote addit A.) impendebant. ⁴⁴⁴ deest B. ⁴⁴⁵ dum B. Qui d. Bl. ⁴⁴⁶ vi deest A. s. vi vir virtute A. B. vi aut virt Bl.

orta dissensio erat, ab injuriato humilibus ⁴²² precipitata requisita concordia, continuo non adquisceret superbus, nec ullam vim alteri inferre, donec res ipsa legaliter discussa fuisset, minime audebat.

30. Cujus ⁴²³ in tempore lex ⁴²⁴ sancta atque mandatum novum et bonum e caelo, ut sancti viri asseruerunt, omnibus christianis tam fidelibus quam infidelibus data est, dicens quatenus omnes homines secure ab hora prima Jovis usque ad primam horam diei Lunæ, cujuscunque culpæ forent, sua negotia agentes permanerent; et quicumque hanc legem offenderet, videlicet treguam Dei, quæ misericordia domini nostri Jesu Christi terris noviter apparuit, procul dubio in exilio dampnatus per aliqua tempora pœnam patiatur corpoream. At qui eandem servaverit, ab omnium peccatorum vinculis Dei misericordia absolvatur.

31. Cum ⁴²⁵ enim dominus ac noster redemptor atque salvator omnium Christus Jesus per multa jam tempora antecedentia beati Ambrosii omnes ecclesiasticas ordinationes, quas ipse cultui divino ad Dei honorem opere decentissimo, prout cuicumque rei competeat, oneraret prædiis ⁴²⁶, atque miraculis suæ majestatis dextra exaltaverat, quasi hæc omnia oblivioni jam tradita fuissent, in baculis gloriosis summi antistitis Ambrosii per summum miraculum tamen tempore beati Heriberti archiepiscopi declarare curavit, necnon in quantæ reverentiæ quantæque diligentie universis fidelibus, qui modo sunt et qui futuri sunt, Ambrosianicos actus omnes forent, inaudito et invisio miraculo humiliter propagare curavit. Evenit itaque quod baculi sancti Ambrosii, cum quibus tamen juncta virga pastoralis pœnitentiales et ipse in ecclesia Dei trahere, quamdiu in hac vita vixit, solebat, furtim per latrocinium casu sublatis. Quibus a sacrilegis fractis, argento et auro, e quibus baculi erant circumdati honore et reverentia beati Ambrosii decoratis, sacrilegi ligna eorum nudata in quodam turpissimo secessu, ut amplius minime invenirentur clanculo immiserunt, auri vero et argenti lamas cuidam aurificæ artis magistro, simulantes hæc a quibusdam Allobrogis emisse, ut semotim delinquerent, aurificis mercede apretiatæ, contulerunt. Igitur fornace jam accensa ⁴²⁷ et sacrilegis superstantibus, aurifex auri laminas ⁴²⁸ supercandentes carbonibus manu tenens misit. Quibus missis maleque aquisitis carbonibus superimpositis, continuo imperio Dei fornace urgente, ab igne prosilierunt. Quas magister ac sacrilegi colligans, in fornace easdem super carbonibus curialiter misit. Demum ignis, voluntate divina operante, ipsas gravius laminas ⁴²⁹ emisit. Tandem magister com-

motus, primo omnino ignorans quæ de causa ista insolito advenirent, quod amplius non viderat, arrepto malleolo nimia ira commotus universas in unum constringens laminas ⁴³⁰ ignem misit in ipsum. At Deus cum jam beati Ambrosii meritis furtum per sacrilegos actum pendere curaret, et ultra illorum perfidiam non patiens, super magistrum et super sacrilegos laminæ sonum grande ferentes et terribiliter salientes apertissima Dei ira ipsos in vultibus misere combusserunt. Quæ visio omnes qui ad hæc videnda jam antea convenerant, aurificis domestici ac vicini ejusdem, ut erant laminæ venerandæ testificantes, sacrilegos ipsos dentibus stridentibus voce grandi vocitabant. Itaque convocatis aliquantis hujus urbis nobilibus, carcere obscuro, ubi damnati solebant concludi, pœnis attriti diversis durisque vinculis colligati redacti sunt. Quin etiam induciis usque mane ⁴³¹ illorum vitæ donatis, aut illis quomodo advenissent ratione apertissima confiterentur, aut lignis altissimis suspensi durissime punirentur. Enim hoc sacrilegium nec a custodibus secretarii factum esse erat compertum, nec civibus ullis reseratum. Quid multa? Sacrilegi, procul dubio cognoscentes sese morti subito incursuros, si quod Deus paulatim fidelibus beati meritis Ambrosii reserabat, ipsi omnino denegarent: paucis convocatis sacerdotibus, fide pro salute illorum accepta, universa qualiter ipsi egissent seriatim illis aperuerunt; quin etiam locum ipsum, in quo per semetipsos ligna ⁴³² eorumdem baculorum immiserunt, verbis apertissimis narraverunt. Hoc audito sacerdotes nimia reverentia commoti fere angustiati sunt. Interea quidam animo cupienti clericus cursu velocissimo ad locum terrimum et a sacrilegis prædictum, ut ligna videret, non ut inde ipsa traheret, cucurrit; qui intro aspiciens, ligna ipsa rupta ac pendente viderit, ut nec a cæno sordidabantur nec ab ulla parte tangebantur. Cum autem hoc in veritate, quod clericus invenerat, sacerdotes invenissent, convocato populo universo continuo hæc omnia seriatim notificaverunt. Itaque populus omnesque clerici Deo et beato Ambrosio gratias referentes immensas, cognoscentes hæc ut erant facta per ordinem, letati sunt. Et baculis usui pristino reintegratis, auro argentoque circumdati, ruptura quam maligni sece-

rant non apparente, in Deum gavisi sunt.

32. (An. 1045.) Revolutis ⁴⁴¹ annorum multis curculis, in quibus domnus Heribertus cathedræ Ambrosianæ decentissime ac pro tempore in cunctis ecclesiasticis officiis strenuus ut operator floruerat summa pars nobilium majorum militum, quæ usque ad illud tempus ecclesiæ ac clericorum tutamen

VARIE LECTIONES.

⁴²² humilis B. ⁴²³ Titulus: Incipit de tregua Dei excerptum, quod Jerosolimis apparuit. A*. De quodam, quod Hierosolymis apparuit. A*. Bl. De quodam B. ⁴²⁴ l. quidem s. B. quædam l. s. Bl. ⁴²⁵ Titulus in codicibus: De miraculo (mirabili A*) baculorum sancti Ambrosii. ⁴²⁶ prodigiis Bl. ⁴²⁷ i. a. desunt B. ⁴²⁸ lamas B. const. ⁴²⁹ deest B. ⁴³⁰ ligni B. ⁴³¹ Titulus: De morte domini Heriberti archiepiscopi Mediolanensis (Med. deest B.) MXLV.

fuit, ad se vocari præcepit. Qui hæc beneficia ec-
clesiarum ac beati Ambrosii episcopatum commen-
dans, pro quibus multotiens viriliter pugnaverant,
quam magnifice eos adhortabatur et dicebat, si pro
beneficiis ecclesiarum a perditis liberandis morti
opprimerentur, tantum illis valere, quantum mors
sanctorum illis valuit. Demum cum jam sui corporis
cursus temporaneæ fini accelerare vidisset, multis
prædiis multisque castellis primicerio suisque omni-
bus sacerdotibus decumanis ceterisque ordinariis
majoribus et minoribus dedisset, multisque mona-
steriis pro universorum christianorum animabus
maximeque pro Ambrosianæ ecclesie defensoribus
ac dilectoribus nec non et sua ordinatis, aliquam-
diu tamen ægrotus quievit. Interea convocatis sacer-
dotibus ac diaconibus, summa cum devotione om-
nium peccatorum penitentia accepta atque confes-
sione coram omnibus facta atque absolute a sa-
cerdotibus per impositionem manuum Spiritu sancto
operante donata, sanctam eucharistiam humiliter
ac devote suscepit. Hoc facto letis sacerdotibus et
laicis ceterisque qui aderant exitum beatæ animæ
psalmis venerabilissimis expectantibus, ut Deo ejus
animam et angelis commendarent, mortem tempo-
rineam, non eternam, fretus Dei et beati Ambrosii
subsidiis expectabat. Dum hæc agebantur, Ubertus
qui et cancellarius ejusdem erat, oculis lacrimosis
crebrisque suspiriis omnia quæ dñus Heribertus
sibi fecerat bona reminiscens, graviter tristabatur.
Quem cum Heribertus voce qua poterat, per omnia
ob quæ ploraret inquireret, ille respondens : « O ve-
nerande pater, Italie honor, orphanorum pater,
clericorum tutamen, sacerdotum ornamentum, vi-
duarum, pauperum et mercatorum protector, usque
modo ecclesie totius Ambrosianæ tam longe quam
prope, tam in divinis quam in humanis virilis de-
fensor, quo pergis? Cui, pater, qui tibi cœquari
poterit, dimittis nos? » Ad hæc verba nisu quo po-
terat Heribertus respondens dixit : « Frater caris-
sime, si me unquam dilexisti, noli contristari; ego
enim ad pedes beati Ambrosii mei et vestri patris
securus pergo. » Migravit autem ⁴⁹³ beatus et do-
minus Heribertus ad Dominum 17. Kalendas Fe-
bruarii 1045, et sepultus est ad Sanctum Dionysium,
cujus monasterium et ecclesiam ipse ad Dei hono-
rem et beati Dionysii exaltans magnificavit et mul-
tis prædiis multisque honoribus eam ditando et ho-
norando sublimavit.

33. Post ⁴⁹³ cujus obitum cum solaris annus fere
decem menses generi humano more solito ammi-
nistrasset (*Sept.*), et dominus Heribertus cura dili-
genti humatus fuisset, et aureus solis Christi ⁴⁹⁴ axis
arsate se jam vertente calore amisso suo cursu so-
lito recedisset ⁴⁹⁵, servata lege temporis, in quo
omnium hominum corpora anima amissa ultra mo-
dum putrescere humani generis fragilitate solent :
monachi quos ipse inibi ordinando consecraverat,
quadam ira commoti, maxime quia bona quæ dom-
nus Heribertus ecclesie sancti Dionysii et illis dona-
verat, a perfidis sine jure et sine lege invadebantur,
discooperientes ipsum archiepiscopum Heribertum,
ut illi quasi sese lamentarentur, summo lapide quo
claudebatur erudero civium visibus ad spectan-
dum dederunt. Erat enim beatus Heribertus tantis
revolutis diebus post obitum ejusdem vultu candido,
oculis paululum apertis, qui ante omnia membra
solent mortuis marcescere hominibus; manus ejus ita
virgam pastorem, quam vivus ipse crexerat, tene-
bat, quasi anima ejus adhuc esset in corpore; stola
vero et omnia episcopalia, e quibus ut tanto decebat
viro indutus erat, ita sana et nitida fulgebant, quasi
in capsula tutissima permansissent. Igitur hujus rei
fama per urbem volante, universi cives nimia ira
commoti, quasi fulminibus multis atteri ac gran-
dinibus multis devastari sese viderent, cursu velo-
cissimo ad sancti Dionysii monasterium concurren-
tes, monachos omnes quos invenire potuerunt, sine
ulla interrogatione, ut populus solet sine misericor-
dia motus, verberibus multis ac manu dilaceratos
fere usque ad mortem trucidarunt. In altero vero
die miro honore cleri et populi, omnibus perditis
restauratis ac invasoribus in populo universa refu-
tantibus, quasi neviter migrasset ad Dominum, in
eodem loco circa Kalendas Octobris conditus est, et
ferro et plumbo a quatuor partibus ejus sarcophago
colligato, usque ad diem Domini in pace Deo opitu-
lante quiescet ⁴⁹⁶.

34. Cum ⁴⁹⁷ omnia ad suum vadunt interitum, ac
dilapsa sum non iterant ⁴⁹⁸ cursum, seculi fine
cuncta ad occasum volvente, et summis diu stare
negatum fuisset, summa et divina universa cœlestia
et humana regente præsentia: clerus Ambrosianus
fere ipsa cum ecclesia, quæ per multa tempora cle-
ricorum suorum constibus, ymnis ac symphoniis
curiose ante Deum cotidie consonantibus magnifice
steterat, nec non militum et populi virtutibus inter

VARIE LECTIONES.

⁴⁹³ enim B. ubi alia manus s. XV. in margine hæc posuit : Ante sepulcrum Heriberti in facie parietis in lapide tales sunt versus : « Illic—ipsa. » Vide Arn. II, 20. ⁴⁹⁴ Titulus : Qualiter monaci Heriberti sepulcrum reserant, post X menses ipsum sic splendidum invenerunt, ut cum migraret existeret B. ut eum viventem existimarent A". Bl. De eo quod monachi sancti post multos dies reserati sunt corpus beati Heriberti. A". ⁴⁹⁵ i. codd. ⁴⁹⁶ recesisset B. ⁴⁹⁷ in B. eadem illa manus s. XV. addit in margine : Hoc sepulcrum Heriberti ictu fulminis eversum est die 25 Augusti anno 1407 et reseratum. Quod videntes monaci, ejus reliquias in altare majus transtulerunt. Sicque in illo sepulcro jacuit annis 558. Postea vero dominica prima Septembris anni 1405 dominus Matheus Canchanensis primicerius et ordinarius de mandato d. Petri archiepiscopi illius ossa iterato in illum tumulum transtulit. ⁴⁹⁸ Titulus : Incipit de ordinibus sanctæ Mediolanensis ecclesie, tam in Deo quam in sæculo, tam in studiis divinis quam humanis, tam in clericis nutriendis quam in parvulis et orphanis alendis, tam sacerdotum virgulis et anulis, quam laicorum omnium admonitionibus A". A". Bl. De ordinibus Mediol. eccl. in studiis divinis et humanis, in nutriendis clericis, parvulis, orphanis alendis, ac sacerdotibus imbuendis. B. ⁴⁹⁹ ita B. intrant A". Bl.

ceteras virtutes longe lateque floruerat, in recessu A beati Heriberti quasi pastore destitutus, civium malorum meritis tam clericorum quam laicorum sævis-
simis dissidiis intervenientibus, fere ad nichilum redactus esse perspicitur, in tantum et in tam parvo tempore ita anichilatus est, ut, si ipse sanctus Ambrosius modo superveniret corpore, nec clerum nec civitatem ipsam testaretur fore, in qua cum adhuc viveret episcopatum rexisset. At cum reminiscor e quanta magnitudine quantisque honoribus clerum ipsum negligentia sui cecidisse, e quibus beati Ambrosii ecclesia lucidissime ac diu perfloruit, lacrymis modo perfusis velut filius de sua matre et mortua deplorans, cujus auxilio ejusque sustentaculis ceterisque nutrimentis alitus fuerat, multisque singultis pectus conquassantibus meum, quæ meis evenere temporibus, non per omnia sed per aliquas particulas posteris, ut se a talibus custodiant eloquar.

35. Sed ⁴⁶⁹ priusquam ⁴⁷⁰ ea in quibus animus intendit dicam, paucas ordinationes quæ usque ad exitum domni Heriberti mire constitutæ fuerunt ac nitide permanserunt edicam; sed numquid secundum quod præ ceteris eminentis alitus fuerat, posteris fidelibus narrando ac scribendo quivero ostendere? Minime certe; nam ut omnia non omittam, ab ecclesiarum rectoribus ac magistris, qui ipsos et populum in dilectione Dei et proximi rexerant, et qualiter in divino officio studiose insistebant, et subditos ut curialiter cultibus divinis die ac nocte operam darent admonebant et adhortabantur, enucleatius pandere et aperire curabo. Igitur ecclesiæ beatæ Mariæ, quæ hujus archiepiscopatus secundum Domini caput extitit et Deo annuente semper existet, quæ Hyemalis usque hodie vocatur, ut beatus Ambrosius ordinaverat, archiepiscopatu ⁴⁷¹ vita et nomine venerandus Wibertus præerat, qui cantu ac scientia Ambrosiana funditus doctus, necnon divinarum literarum peritia præditus, cotidie serulam superius et inferius corio ornatam manu propria tenens, omnes cura vigilantissima custodiebat. Quem ordines omnes tam majores quam minores clerici ex debito ut patrem timentes et ut fratrem amantes venerabantur. Cottidie enim regebat et emendabat officia ecclesiastica, et, si opus erat, puerorum ordinem aut per se aut per magistros viros corripiebat. Intentus maxime circa ipsos quos ad sacros ordines recipiebat, tam de urbanis quam de plebibus, adjuncto tantum primicerio studiose singulos sciscitantes, si cantu, lectione ac aliis bonis moribus ornati fuissent, necnon si essent sine crimine, si unius uxoris viri, aut virgines, aut si in virginitate permanere possent, aut cum uxore degere valerent. Si autem in virginitate uxorem aliquis non habens permanere non posse fatere-

tur, humanam ac fragilem naturam sciens restringi non posse nisi Dei misericordia adjutus, continuo in testimonio bonorum virorum secundum legem humanam, licentia a pontifice accepta, uxor tamen virgo illi desponsabatur; unde apostolus: « Qui se non continet, nubat (I Cor. vii, 9). » Et unusquisque excepta causa fornicationis suam uxorem habebat; quæ accepta non minus venerabatur et amabatur, quam si sine uxore idem degeret; quoniam qui sine uxore vitam in sacerdotio agere videbantur, viris uxoris ordinis utriusque, ne ab illis inhoneste circumvenirentur, semper suspecti erant. Usus enim ecclesiæ totius tam Latine quam Græcæ per tempora multa sic se habebat: sacerdos, qui unius uxoris vir inveniebatur ac suæ domui ac familiæ bene profuisse a B fidelibus compertus fuisset, ad episcopatum summa cum devotione multis fidelibus laudantibus promovebatur. Quicumque enim ex clero concubinariis inveniebatur, ejuscumque ordinis foret, ultra non promovebatur; judicantem gravissimum peccatum esse, de quo dicit apostolus: « Qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur (I Cor. vi, 16). » Qui autem nec ætate nec scientia nec bonis moribus pollebant, ut studiose a magistris quæ necessaria erant discerent, benigne adhortabantur, quatenus ad hoc officium recipiendum quandoque Deo volente venirent, meliusque informati apparerent. In choro vero archidiaconus et archipresbyter, unus ab una chori parte, alter ab altera, chorum ipsum regentes religiose, ut psalmos, ymnos, cantus ceteraque divini cultus officia ordines ceteri psallerent, curialiter die ac nocte insistebant. Ad si eorum unus inhoneste aut cantaret, aut legeret, aut staret, aut musitando in choro alterutrum verbosaret: aut sese continuo a vitio in quo peccabat emendabat, aut extracta interula in secretario virgis ab archidiacono vellet nollet emendabatur ⁴⁷². Non erat enim homo qui ipsum de ejus manibus eripere auderet, quamvis ille qui scopabatur aut de marchionibus aut de comitibus aut de capitaneis natus fuisset. Itaque officia ecclesiastica in omnibus timore ac reverentia horum religiose ac curialiter die ac nocte celebrabantur. Nullus enim sine candida toga chorum intrare audebat, nullus sine caputio birri capite velato intrare chorum audebat, nullus horum inhoneste gradiens intrare audebat, nullus balbutiens lingua de aliquo officio sese intromittebat, nullus clericus indumentis diversis vestiebatur, nullus laicalem habitum aut in birro aut in vestibus aut in calceamentis sumere audebat. Quid multa? Omnes ita vivebant in domibus propriis, quasi in alienis, circa divina officia solliciti, circa usus ecclesiæ et suorum accuratissimi. In tantum enim in clericali habitu longa sæculi vetustate ac usitatione,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶⁹ Titulus: De ordinationibus. ⁴⁷⁰ Et postquam B. ⁴⁷¹ in codd. sed bene in A. Blanco teste recentior manus correxit archidiaconatum; v. infra III, 21. ⁴⁷² peccabant, emendabantur A. ubi em. a. e. i. i. s. v. a. a. v. e. desunt.

multis transactis temporibus, vultu, habitu, incessu
erant nutriti, ut si aliquem chori Ambrosiani totius
in Burgundia⁷⁷⁹ aut in Teutonica aut in Francia
literarum studiis delitum invenires, etiamsi non
ultra vidisses, de hujus ecclesie usibus aliquantulum
notus sine mora hujus esse ecclesie affirmares. In
eadem denique ecclesia ferule decem, unaquaque
suum et proprium ordinem erga subditos die ac
nocte custodientes, a magistris studiose regebantur;
quarum duæ extra chorum manentes, a magistro
beati Ambrosii scolæ et a vicecomite, laicos laicos
et ipse regens, tenebantur. Sacerdotes 24 ordinis
majoris, diacones 7, subdiacones totidem, notarii
multi, lectores ecclesie pondus portantes docili
cantu, lectione, psalterio 18⁷⁷⁸. Præter horum ordi-
nes 12 sacerdotes decumani, videlicet ordinibus de
decumanis viri boni testimonii bonæque famæ. Illi
officium præstabant in yemali ecclesia, et hæc in
æstate agentes, quæ necessaria erant⁷⁷⁹ populo man-
nienti (92). Custodes 16 boni viri ac in omnibus
ecclesiasticis officiis curialiter eruditi. In scola san-
cti Ambrosii decem viri clerici, tamen cum ipsis
mulieres jam senescentes, vestibus corporis et capi-
tis ornamento mutatae totidem, panem et vinum pro
populo universo cotidie offerentes. Hii omnes coti-
die Dei servitio et beatæ Mariæ ac urbis universæ
persistentes, suum officium per singulos dies Deo
et populo desideranti persolvebant. Scolæ vero, ubi
cantus magistri ad docendos pueros cotidie conve-
niebant, in atrio ante ipsius ecclesie regias duæ
erant, quæ ab archiepiscopo, cum opus erat, mer-
cede data nummorum, scolares a magistris emen-
dabantur⁷⁷⁸ secundum quod Ezechiel propheta
dicens affirmat: « Extra portam interiorem gazophila-
cia cantorum (*Ezech. xl, 44*). » In atrio interiori, quod
erat a latere portæ respicientis ad aquilonem, phi-
losophorum vero scolæ diversarum artium peritiam
habentium, ubi urbani et extranei clerici philoso-
phiæ doctrinis studiose imbuebantur, erant duæ,
in quibus ut clerici qui exercitiis tradebantur cu-
riose docerentur, longa temporum ordinatione ar-
chiepiscoporum antecedentium, stipendiis a came-
rariis illius archiepiscopi, qui tunc in tempore erat,
annuatim earum magistris honorifice donatis, ipse
præsul multoties adveniens, sæculi sollicitudines a
quibus gravabatur, a se depellebat, ac magistros ac
scolares in studiis adhortans, in palatiis sese demum
recipiebat Ambrosianicis. Præterea senodochia, e
quibus alia suscipiebant clericos peregrinos, alia
mulieres tantum pauperes et peregrinas, alia infan-
tulos qui ante ecclesie januas a parentibus qui eos
nutrire ac fovere minime valebant nimia paupertate
attenuati, mittebantur, et mercede ac stipendiis

A obstetricibus ordinatis pueriliter alebantur. At sa-
cerdotibus universis hanc urbem incolentibus ma-
gister præerat, qui primicerius et coepiscopus
vocatur, cui urbis totius ac plebarum omnium sa-
cerdotes humiliter ac devote obediebant; quibus
ipse, quamvis de populo natus, tamen Deo et homi-
nibus carus, pro tempore in loco qui presbyterium
vocatur congregatis, divinæ legis ac fidei catholice
mandata curiose docendo pandebat: Qui etiam sub-
ditorum meritis exigentibus, sæpe prout Deus illi
administrabat, Dei dilectionem et proximi carita-
tem, sine qua nemo placebit Deo, ceteraque arma
justitiæ, quibus armati stare possent ac adversariis
resistere valerent, aperiebant. Præter enim cetera
sacerdotalia officia, quibus curialiter decem prælati
supradicti insistebant, sacerdotes omnes urbani
virgam cotidie præter quadragesimam devote in
manibus deportabant, quæ rotunda atque levigata
honore decentissimo rectitudinis et apicem irrepre-
hensibiliter tenebat, et ab omni macula polita, in-
ferius lamina circumdata, clavum acutum stringens,
vim regiminis ipsis sacerdotibus ostendebat, quate-
nus virgæ illius rotunditas, rotundam et congluti-
natam caritatem ac perfectam mutuo Ambrosiani
sacerdotes haberent, administrabat. Quicquid enim
sanum est et rotundum, scissuram non habens, per-
fectum est, de qua divina scriptura clamat: « Deus
non habitat in scissuris montium; et caritas quæ
multitudinem peccatorum cooperit, una et perfecta
est, de qua dicit apostolus: « Caritas patiens est,
benigna est, non querit quæ sua sunt, non æmula-
tur, non agit perperam, non inflatur, non ambitiosa,
non cogitat malum, non irritatur, non gaudet super
iniquitate, congaudet autem veritati, omnia suffert,
omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas
nunquam excidet (*I Cor. xiii, 4*); » de qua dicit
Gregorius (93): « Qui sine caritate virtutes congre-
gat, quasi ventum in pulverem portat. » Caritas
quam Deus erga humanum genus habuit antiqui pa-
rentis peccato emersum⁷⁷⁷, ipsum hominem factum
in cruce levavit; et caritas quæ in cruce Deum le-
vaverat, ipsa homicidis Judæis indulgentiam semi-
nabat, dicens: « Ignosce illis pater, quia nesciunt
quid faciant (*Luc. xxiii, 34*). » Ac eadem sanctum
Stephanum caritas amaverat⁷⁷⁸. Per hanc enim
caritatem invicem serviebant, de qua dicit Apostolus:
« Per caritatem invicem servite (*Gal. v, 13*). » Unde
Veritas ipsa: « In hoc cognoscent omnes quia mei
estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem
(*Joan. xiii, 35*). » Clavum in virga deferebant acu-
tum, ut peccatores et sceleratos verbi Dei disciplina
sedule ac devote stimularent. Unde sapiens Salomon
loquitur dicens: « Verba sapientis quasi stimuli, et

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁷⁹ gorbundia B. ⁷⁷⁸ ita Blanco teste A. et Beroldus, Murat Ant. IV, p. 861. XXVIII. vell. ⁷⁷⁹ quæ et
erant desunt B. ⁷⁷⁸ m. enim dabantur B. ⁷⁷⁷ i. e. immersum. ⁷⁷⁸ an animaverat? W.

NOTÆ.

(92) Ordinarii enim per ætatem in eccl. Sanctæ
Teclæ officio fungebantur.

(93) V. supra i, 3.

sicut clavi in altum defixi (*Eccle. xii, 41*). » Recta erat virga, quoniam sub episcopum populum Dei regebant. Recta erat, quia scripturarum rectitudinem tenere debebant. Recta erat, quia fidei catholice regulam per rectitudinem bonæ operationis ac perseverantiæ tenebant. Recta erat, quia senes sustentabantur per sustentamentum bonæ prædicationis, juvenes refovebantur per correctionem disciplinæ. Recta erat virga, quia subitò acuto ferro terram scindens, corda dura a peccatorum mole gravata ad poenitentiam revocans stimulabat; de quibus stimulis dicitur per Salomonem: « Verba sapientis quasistimuli, et sicut clavi in altum defixi. » Recta virga erat illa, quam ad similitudinem virgæ illius nostri sacerdotes in manibus deferebant, de qua Dominus suis discipulis ait: « Nolite ferre aurum nec argentum aut in zona æs, nisi virgam tantum » (*Matth. x, 9*). » Recta virga erat, quæ timpum virgæ illius gestabat, quæ olim virgæ Ægyptiorum magorum, Pharaone astante rege durissimo, devoravit. Quoniam sicut Moysis virga digito Dei operante magorum illorum fantasticas virgas annihilavit, ita nostrorum sacerdotum virga genitilium idola annullavit, et eas illico aurum audito christicolis fidelissimos ad Deum convertendo effecit; de quibus David manu fortis in Domini persona dixit: « Populus quem non cognovi, servivit mihi, obauditu auris obedivit mihi » (*Psal. xvi, 45*). » Beata et recta virga nostrorum sacerdotum, cujus similis in mundo, in cantu, in ornatu, ceterisque cultibus divinis minime habetur, quæ illius virgæ timpum tenebat, quæ olim populo Israelitico petram Oreb percutiens aquas fluentissimas venis largissimis manantibus propinavit. Recta virga illius sequens imaginem, quæ quondam populo Ebraico, cum jam saluti suæ, Pharaone et exercitu insequente, jam jamque desperasset, per Moysen spiritui Dei operante mari ter percusso teraperuit, et Pharaone cum ejus exercitu, undis animi clausis, mari submerso, viam salutis ignea columpna antecedente aperuit. Unde et recte prophetarum eximius David dixit: « Virga enim tua recta est, virga regni tui » (*Psal. xlv, 7*); et item: « Virga tua et baculus tuus ipsa me Domine consolata sunt » (*Psal. xxii, 4*). » Si enim eos in sanctorum natalibus maxime ad psallentium, quod apud Romanos vocatur processio, supervenires, vestibus nitidos, honestate ac devotione laudabiles, magis diceres episcopos quam sacerdotes urbanos. Ordinarii vero archiepiscopum antecedentes, diacones subdiacones, sacerdotes et

A quamplurimi notarii diversis ita splendebant ornatibus, quasi angelorum chori multis cum Dei virtutibus hominis formam habentes apparerent. At layci omnes unum dominum, laicum tamen, habentes, qui baculum ferule uni, unus qui decem regebat sacerdotes, ita venerabantur, quasi Dii essent apertissimi; de quibus propheta: « Ego dixi, Dii estis et filii Excelsi omnes » (*Psal. lxxxii, 6*). » De quibus ordines universi tam clerici quam laici, cum opus erat, emendabantur. Et cum negotium alienius rei exigente aliqua gravescente molestia, vel ut juvenum vel majorum vitia resecarentur, universi ordines Dei amore virgis aut sacris amonitionibus devotè emendati invicem consolabantur; de quibus virgis et baculis propheta dicens clamat: « Virga tua et baculus tuus ipsa me, Domine, consolata sunt. »

B 36. Interea omnes urbani sacerdotes in manibus dexteris anulos cotidie deferebant, quatenus ecclesiæ sponso sese ostenderent, et divinarum literarum peritiam habentes, sinceræ fidei signaculum et expressio veritatis omnibus fidelibus religiose apparerent. Unde beatus magister et doctor Ambrosius in tractatu (VII, 254, § 252) quem ipse super Lucam scripsit, dixit: « Anulus quid est aliud, nisi sinceræ fidei signaculum et expressio veritatis. Qui autem anulum habet, et Patrem habet et Filium et Spiritum sanctum, quod significat Deum, cujus imago Christus, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris, ut sciamus anuli istius, qui in manu est datus, signaculum, quo cordis interiora factorumque nostrorum mysteria signantur. Igitur signati sumus, sicut et legimus: Credentes in quod signati estis Spiritu sancto. » Cetera vero clericalia ornamenta nec non et calceamenta ab omnibus laicorum ornatibus evidentissimis argumentis erant diversa. Et auream mediocritatem retinentes, vicinis cari et civibus universis dilectissimi, in cunctis prosperabantur negotiis et in omnibus obediabantur disciplinis. Dei enim amore ac antiquorum parentum remediis in urbe hujus non erat, qui omni anno secundum posse suum non reciperet sua in domo summa cum devotione ad reficiendum duos sacerdotes, aut quatuor, aut duodecim, aut plures, attendentes illud evangelicum: « Qui vos recipit, me recipit, et qui me recipit, recipit eum qui me misit » (*Matth. x, 40*). » Et ut prophete mercedem acciperent, magna cum humilitate et caritate ipsos recipiebant (94). Itaque his et aliis misericordiarum multarum elemosynis, si quid offensionis laicis

VARIE LECTIONES.

⁴⁷⁹ neque v. vulg. ⁴⁸⁰ jam B. ⁴⁸¹ utrumque Bl. ⁴⁸² Titulus: De anulo. ⁴⁸³ nt B. cui m. e. d. desunt. ⁴⁸⁴ quia signavit nos Deus ed. Par. ⁴⁸⁵ spiritum ib. ⁴⁸⁶ hoc a. ib. ⁴⁸⁷ m. datur esse s. ib. ⁴⁸⁸ ministeria ib. Ergo ib. ⁴⁸⁹ C. inquit s. ib.

NOTÆ.

(94) Hoc confirmat Nazarius quidam in Antrea V. Arialdi c. 6 de sacerdotibus dicens: Quos ego in domum meam ad benedicendum com roco, juxta morem posse reficio, et post hæc manus deosculans

munus offero. Cæterum de moribus sacerdotum longe diversam Andræ Vallunbr. apponere libet relationem c. 5. Erat enim tunc ordo ecclesiasticus in tot erroribus seductus, ut ex illo vix quispiam

inhærebat, et sacerdotibus illos moribus bonis imbuentibus solvebatur. Caritas quæ multitudinem peccatorum cooperit, universos omnibus bonis affluentes ut mater tuebatur. Præterea ætas sine bellorum incursionibus gentium vicinarum aut hostium extraneorum motionibus, in viris aut mulieribus perfecta integra atque jocunda erat. Et quamvis per paucula tempora antecedentia otio vacabant, libidini aut variis cupiditatibus minime insistebant. Tanta enim circa virorum et mulierum præcordia erat constantia, ut nemo nisi suam uxorem

A aliam cognosceret. Et prius, quod incredibile videtur, triginta annorum viri et mulieres erant, quam sese negotiis conjugalibus traderent; unde homines ac semine integri, fortes atque perfecti, si invenirent hominem duorum pedum aut trium, hunc non hominem, sed monstrum judicabant. Ætas integra sana ac opibus universis habundans; tempus habile, pacificum, jocundum, amenum, caritativum atque salubre nobis in omnibus gentibus, quorum in nostris finibus resonabat.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS ⁴⁹¹.

INCIPIT LIBER TERTIUS. ⁴⁹²

1. Quandoquidem multa mei animi desiderium per diversa trahere conantor, et multis mei animi vel ordinis quassatus tribulationibus, quas ipse injuste a malis christianis, si fas est dicere, perpessus sum, ad ea quæ ego jam meis tabulis cardinalibus ac posterorum tutelam denotata esse recole, ceteris prætermissis quæ occurrunt causis, incensanter redire curabo. Sed quoniam ecclesiastici ordinis multos quodam fastidio nequissimæ pigritiæ tædiatos cognosco, qui in posteris multa sacrarum scripturarum rudimenta ostendendo tradere potuissent, quibus sese a pseudosacerdotibus defendere ac liberare potuissent, minime operam dederunt. Qui dum falsas prædicationes per simulatam castitatem ac ficta jejunia, caritatem habere sese omnino simulant, donis, privatis divitiis, in domibus viduarum aut in angulis platearum prædicantes, gladios acute subministrant acutissimos; de quibus prophetarum eximus ⁴⁹³: « Ut sagittent in obscuro rectos corde (Psal. x, 2); dentes eorum arma et sagittæ, linguæ eorum machera acuta (Psal. lvi, 5); » de quibus Dominus: « Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium (Matth. vii, 15). » Alligant onera gravia et importabilia,

B digito autem suo nolant ea movere; solvendo ligant, ligandos solvunt, et prædicatione subtili viduarum in quadam plurima bona diripiunt; de quibus beatus Ambrosius in sermonibus dicit: « Nihil interest apud Deum, utrum vi an circumventionibus quis res alienas occupet, dum quoquo pacto teneat alienum. » Et item propheta: « Veh vobis, qui decimatis mentem et cininum et anetum (Matth. xx, 23), et percutitis pugno impie. » His enim, Veritate attestante, qui provocant iram Dei, de quibus sanctus Gregorius: « Deteriores sunt qui provocant iram Dei, quam qui merentur; » a quibus civitas Ambrosiana multa pertempora libera, modo malorum civium meritis obsessa, divinarum literarum ac scientiarum multarum margaritis velut porcis projectis, contaminata et maculata est. Ecclesia enim Ambrosiana Domino annuente sapientibus sacerdotibus, levitis ac subdiaconibus, super ceteras Asia abundabat ecclesias; unde in proverbium dictum est: « Mediolanum in clericis, Papia in deliciis, Roma in ædificiis, Ravenna in ecclesiis. » Sed multotiens advenire solet ut quanto sapientiores sunt multis, tanto suis exercitiis posteris minus providentes, hanc miseram vitam quasi indocti et im-

VARIE LECTIONES.

⁴⁹¹ in rebus secundis secundus addit A'. ⁴⁹² in quo omnium malorum fomentum, iniquitatum diversarum argumentum regina discordia, omni dimisso amore omnique spreto timore inter clericos et ecclesiasticos, inter laicos et laicos, levitas et levitas, senes et senes, sacerdotes et sacerdotes, episcopos et episcopos, sedem Romanam duobus tenentibus pontificibus, apertissime ministravit. addit A'. In quo de discordia clericorum tractatur, quæ ex prædicationibus Arialdi ac Landulfi est exorta ad instantiam Anselmi, qui postea fuit papa Alexander II. addunt A". B. ⁴⁹³ de q. propheta B.

NOTE.

existeret qui in suo loco vernaciter reperiri posset. Nam alii cum canibus et accipitribus huc illucque peragantes, suum venationi lubricæ famulatum tradebant; alii vero tabernarii et nequam villici, alii impii usurarii existebant: cuncti fere cum publicis uxoriibus sive scortis suam ignominiosè ducendam vitam, omnesque quæ suæ erant, non quæ Christi quærebant. Nam quod sine gemitu dici vel audiri nec potest nec debet, universi sic sub simoniaca hæresi tenebantur impliciti, quatenus a minimo usque ad maximum nullus ordo vel gradus haberi posset, nisi sic emeretur quomodo emitur pecus. Et quod est nequius, nemo tunc qui tantæ perversitati resisteret apparebat, sed, cum lupi essent rapaces, veri putabantur esse pastores. — c. 4. Ad quorum nimirum perversitatem detegendam et corrigendam, Mediolanum,

D ubi hæc iniquitas tanto erat copiosior, quanto urbibus ceteris ipsa est populosior, a Deo procul dubio præfatus missus est Arialdus. Quem deinde ita loquentem inducit: Vestri sacerdotes qui effeci possunt ditiores in terrenis rebus, excelsiores in edificandis turribus et domibus, superbiores in honoribus, in mollibus delicatisque vestibus pulchriores, ipsi putantur beatiores. En ipsi, ut cernitis, sicut laici palam uxores ducunt, stuprum quemadmodum scelesti laici sequuntur, atque ad nefandum hoc opus patrandum tanto sunt validiores, quanto a terreno labore minus oppressi. Eodem modo in Eccl. Lucensi omnia beneficia venisse, Alexander II attestatur epist. 35. Mediolanensibus hoc jam Paschalis I exprobraverat, Mansi XIV, p. 378.

ceciles per silentium misere transcurrunt, et qui A tandem conseruerunt. Quibus imperator respondens, vigilando et scribendo aliis prodesse potuerunt, ut animabus suis quandoque sitientibus aquam præpararent vivam, minime satagerunt; de qua caritate et misericordiæ aqua Dominus ad Samaritanam loquitur dicens: « Qui hiberit aquam ego do, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (Joann. iv, 14). » Sed ego homo quamvis tantillus, angustiis et tribulationibus lassatus, fretus ut credo posterorum meorum meritis, qui hæc videntes cognoscent me ad suarum dignitatum laborasse honorem, ad inceptum festinare aggrediar ⁴⁹¹.

2. Igitur ⁴⁹² præfinitis ac determinatis archiepiscoporum nostrorum causis, quas ego multo sudore multoque labore antiquos sciscitando omnes, veritatem tamen amantes, curiose repperi, ac civitatum B Italie totius librorum paginas rimando fere scrutatus sum, et prout potui multa in brevi comprehendens, meis cartulis subscripsi; nunc ad historiarum seriem redeam, quam legis peritus aliquis, prout fuit et in veritate comperi enarrare.

3. (2.) Aliquantis ⁴⁹³ diebus post præclarissimi Heriberti decessum transactis, civium universorum collectio adunata est. Ob quam causam civitas coadunata sit, mihi narrare operæ pretium est. Civibus ⁴⁹⁴ enim convenientibus in unum tam clericis quam laicis, longas solventes orationes in populo, quatenus de acquirendo et eligendo archiepiscopo consulerentur, quapropter quatuor maioris ordinis viros sapientes optimæ vitæ bonæque famæ elegerunt, quibus electis, universæ civitatis ordines ipsos ad imperatorem Henricum, qui noviter surrexerat noviterque populum ipsum a majorum manibus liberaverat, summa cum diligentia direxerunt; et hiis imperatori representatis, ipse discrete provideret consiliis rimatis, quatenus unum de istis quatuor archiepiscopum laudando, anulo et virga pastoralis confirmaret, quem confirmatum cives majores et minores indubitanter tenerent. Factum est autem, Wido imperatoris fretus aminiculo, qui et ipse consilium arcanum domni Heriberti criminoso imperatori denudaverat, ipsos cum paucis subsecutus est. Cum enim in curia regali electi diacones Widonem vidissent, taciti intrinsecus ob pactum quod ipse cum imperatore fecerat, singulo de se desperante, hujus eventus rimati sunt. Quid multa? Ventus est dies statutus (an. 1045, Jul. 18), in quo imperator archiepiscopum suis cum omnibus primatibus laudando confirmaret. Itaque ordinarii et capitanei ceterique per jussum civitatis qui cum ipsis ierant, cum ante imperatoris præsentiam assitissent, et negotiis verbis loculentissimis, ut natura dabat, multis episcopis et primatibus astantibus, ornatè denotassent, freti majorum suorum dignitatibus et consiliis,

inter cetera aliquantulum dubitans, videns viros sapientes, discretos atque affabiles de ceterisque affluentes, inter se tacite Guidonis et horum causam diu rimari visus est. Tandem voce propria Guidonem retro post omnes ibidem astantem ante vocavit; quo vocato, universos percunctari cepit, si archiepiscopum vellent? Qui tertio dixerunt: « Petimus, volumus, desideramus. » Ad hæc imperator: « Si ex toto corde petitis, vultis, desideratis, Guidonem accipite. » Hoc audito clerici ac laici omnes minime in primis hæc audire cogitantes, vultibus pallidis voceque submissa renuerunt. Quo audito imperator ipsos sciscitari cepit dicens: « Quod festum hodie celebratis? » Responderunt: « Sancti Materni. » « Quis fuit iste Maternus? » Responderunt: « Primicerius nostrorum lectorum. » « Cujus prosapiæ fuit? » Responderunt: « Cujuscumque prosapiæ ⁴⁹⁵ sit, suscepimus eum. » « Ita, si cujuscumque sit suscepistis, et Maternus vester fuit archiepiscopus, huc Guidonem probum virum suscipite. » Igitur finitis ac præordinatis consiliis quæ imperator partim privè partim publice cum Guidone curiose egerat, in omnibus ipsum magnificatum ac per omnia sublimatum direxit Mediolanum. Cum autem Guido venisset Mediolanum, cujus fama negotii paulo ante urbem supervolaverat, usu antiquo ac imperiis imperatoris urgentibus, honorifice ac devote ⁴⁹⁶ susceptus est. Qui per viginti Ambrosianum archiepiscopatum pacifice regens annos, prout tempus exigebat, omnia C clericalia ac sæcularia officia curialiter ac devotè, ut suus antecessor, custodire et magnificare sataguit. Qui circa sæcularia colloquia secretisque et consiliis astutus, circa proferenda verba vero facundus, in divinis autem perparum eruditus. Interea ordinarii omnes, quos ipse multis beneficiis multisque honoribus a dolore animi et a corporis indignatione, quibus antea in curia regali famose imbuti fuerant, sedare ac mitigare minime potuit, ut desidium super ipsum obnoxie exerceretur, verbis inhonestis cotidie, tamen populi timore secreta, detrahebant. In tantum enim illorum animi ira, odio, ambitioneque detestabili erant imbuti, tabescentesque serviebant, ut quadam die cum ad celebranda divina mysteria mirifice ornati, prout D gradus uniuscujusque postulabat, cum ipso Guidone ante beatæ Mariæ altare seriatim venissent, malo suorum omnie et posterorum tam majorum quam minorum, cum suorum veniam peccaminum a Deo summis cum lacrymis exigi debebant, Dei iram provocarunt. Omnes enim relicto solum archiepiscopo quasi daemones sanctis sparsis thimatribus fugientes, populo spectante et mirante universo, durisque subsannationibus stridentes evanuerunt.

VARIE LECTIONES.

⁴⁹¹ ita correxit Bl. h. i. ad quem f. a. A*. A**. h. ad quem f. a. B. ⁴⁹² Titulus: Recapitulatio. ⁴⁹³ Titulus: De electione Guidonis archiepiscopi. ⁴⁹⁴ quibus B. ⁴⁹⁵ deest B. ⁴⁹⁶ a. d. deest B.

⁴⁹⁵ Titulus: De electione Guidonis archiepiscopi.

Quo facto, pluribus perfusus lacrimis, prout potuit Guido mysterii solemniam celebravit. O zelum nequissimum! O invidia crudelissima! O ira scelerrima! An ignorabatis Luciferum ipsum, quem Deus super omnes angelos scientia, claritate ceterisque dignitatibus sublimaverat, nimia invidia honoris Dei irrecuperabiliter cecidisse? Saltem vel beati Ambrosii reverentia, cujus cathedram quamvis indignus ipse regebat, et episcoporum reverentia ac ordinum vestrorum et ecclesie totius orbis, animique vestri intentionem propalare timuissetis. Vestris enim peccatis exigentibus, dum putastis illum vituperare, cum ipso non post multum tempus sine misericordia cadentes redarguemini. Verberastis illum verbis et subsannationibus multis, et vos popularibus flagellis verberabimini innumerabilibus. Vos tabescente invidia voluistis ante Deum vestra confiteri peccata, at Deus ipse, qui vobis non parceret, vestra reserabit flagitia. Reliquistis vestrum archiepiscopum ad altare Dei solum, ut apertius eum malis artibus opprimeretis; et Deus ante theatrum, populo astante crudeli, male aptatos pessimeque tractatos vos frustra nomen Domini invocantes relinquit.

4. (3.) Ea ⁹⁹⁵ tempestate (an. 1050, Apr.) dominus ⁹⁹⁶ Guido Romæ apud Romanum pontificem Leonem, ipsoque Leone concilium multis cum episcopis regente, qui antea Papie synodum elementer celebraverant, accusatus est. Qui cum magnifice, multis sapientibus clericis ac strenuissimis militibus honoratus ⁹⁹⁷, accusationes quasi plumbo ipso in concilio multis ac diversis rationibus oppugnasset ⁹⁹⁸, et cuncta canonibus aliisque argumentis inimicorum callidas superasset insidias: ecce subito suis altercantibus domesticis et archiepiscopi Ravennatis, asserentes quod Ravennas archiepiscopus a dextro latere apostolici super Mediolanensem sedere semper deberet, bellum gravissimum ortum est. Quo peracto, Deo annuente ecclesia Ambrosiana per Guidonem sedem ipsam viriliter devicit, et religiose hodie et semper tenebit. Et miles quidam Anselmus nomine, dum graviter in honore Dei et beati Ambrosii bello in illo manu in dextera vulneratus fuisset, ita ut aperte amitteret ipsam altera die omnino incolumis beati Ambrosii meritis apparuit.

5. (4.) Qua ⁹⁹⁹ tempestate (an. 1057) Anselmus

A de Badagio ¹⁰⁰⁰ (95), quem Guido ipse in sacerdotio paulo ante consecraverat, omnes ordines tam majorum quam minorum sacerdotum ob quandam obedientiam cunctorum ordinum, communis quamvis parentum et sui usurpare querebat, multisque preliis inhoneste sollicitabat (96). Itaque ut Guido his malis finem imponeret, trans montes ad regem ducens Anselmum, ut ipse hujus causa negotii discrete judicaret, tetendit. Tandem rimatis negotiis multis, concilio sane a Guidone accepto, ut civitas tota pacem haberet diuturnam, lite ab Anselmo jurejurando dimissa, imperator episcopatum Lucensem ei attribuit (97). Erat enim Anselmus in sermone potens, divitiis affluens, qui et ipse sancta Dei evangelia circa tempora conventia ¹⁰⁰¹ polite populo reserando predicabat. Factum est autem, cum Anselmus Lucense frueretur episcopatu, Guido septem diacones ad opus ministerii Dei et predicationis ejus per omnia sapientes bonique testimonii consecrando elegit. Et singulo per singulam dominicam de adventu lucidissime predicante, hujus ¹⁰⁰² rei fama ad Lucensem Anselmum volitavit. Quod ipse audiens ineffabiliter indignatus seseque quasi leo perstringens, intusque extuans, ira atque odio ductus est, et quasi ursæ in cavea ruminans verba non intelligibilia fundebat. Propterea nimio commotus ardore secretissime cum paucis suæ urbis clericis in die (98) quo sancti Joannis sententia: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, & hoc populo clericisque omnibus exponendum tractabatur, in ecclesia yemali, quasi sub occulto facie ad faciem ipsi predicatori sese ostendens advenit. Eo in die Ambrosius Biffus, quasi bifarius, bifarius quasi bina colloquia Græca et Latina fando ipsius evangelii sententias secundum doctores sanctos, maxime secundum beati Ambrosii disciplinam mirifice tractando, Græca Latine exponendo, tamquam non ut homo tractabat, sed quasi angelus nuntiabat. Hoc Anselmus vultu pallidus, ira lividus, labiis tremulus, animum iterum iterumque revolvens, omnia tamen audita adnichilans, suis receptis clericis, domum nativam omnibus hujus urbis clericis de eo omnino ignorantibus repedavit. At clerici qui cum ipso venerant, ignorantes ejus voluntatem, Deum et beatum Ambrosium collaudantes super his quæ audierant, mirabiliter admirati sunt, et nunquam tam plenarie de delitate et humanitate

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁵ Titulus: De altercatione sedis Ambrosianæ et Ravennatis. A. De a. A. ecclesie et B. in curia Romana. B. Bl. De ecclesia Ambrosiana et Ravennati in audientia Romana. A. ⁹⁹⁶ deest B. ⁹⁹⁷ h. a. q. p. i. i. c. m. desunt A. ⁹⁹⁸ opitulasset A. ⁹⁹⁹ Titulum addunt: Initium discedi Mediolanensis ecclesie quo universus Latini orbis ordo ecclesiasticus dilaceratus ab hypocritis et concalcatus a laicis, margaritis preciosissimis literarum sanctarum, illicite sine spe oppressus est. A. Qualliter Anselmus de Badagio ex ordinario ecclesie Mediolani factus episcopus Lucanus, sollicitat Landulfum et Arialdum, ut uxores a sacerdotibus separandas predicarent. A. B. Bl. ¹⁰⁰⁰ Ans. Badagliensis B. ¹⁰⁰¹ hujusmodi B.

NOTE.

(95) Baggio, juxta Mediol. ad occidentem.

(96) Similes de ejus fratrumque violentia querelas profert Ardericus abbas S. Victoris in epist.

apud Giul. III, 538.

(97) a. 1057.

(98) d. 25 Dec.

aliquem humanum locutum fuisse multis assertio-
nibus testati sunt. Ad hæc verba Anselmus magnam
gerens sub pectore trabem, quasi leo nimia ira
commotus, balbutiens verbo, ut ⁹⁹⁷ natura donabat,
dixit: « Certe nisi feminas haberent omnes hujus
urbis sacerdotes et levitæ, in predicatione et in
aliis bonis moribus satis congrue valerent (99). Cum
clerici sui multis rationibus multisque exemplis
resisterent, maxime ut se ipse quid fuit aut quid
fieri posset, et videndo recognosceret, annunti-
rent: fatigatus ira ac aliis malis artibus, in jejuniis
usque ad vespertas lectulo jacens et minime dor-
miens, quievit. Quia tempestate chorum ⁹⁹⁸ gloriosæ
virginis Mariæ clericus quidam, nomine Landulfus,
de magna prosapia oriundus, curialiter die ac nocte
frequentans, unus de notariis debebat, qui ambi-
tionis gladio perfoctus, et maxime super archiepi-
scopatam, ad quem cotidie patenter ut canis an-
elabat, indesinenter ordines universos sollicitabat,
et omnes majores et minores clericos, quia sibi ut
animus ejus anhelanti desiderio cupiebat, minime
favebant, cotidie suspectos atque perosos ⁹⁹⁹ habens
verbis ac factis turpissimis indecenter insequabatur.
Iaque lingua ejus modo dulcem, modo amaram aquam
turpissimis verbis discurrantibus perfundens, nunc
clanculo nuncque aperte omnes detraheus, quasi
adamus ipsorum corda induraverat. Præterea alium
forensem clericum, levitam tantum, quem ipse
Guido sibi consecraverat, Arialdus nomine, ortus
in loco Cuzago prope Canturium (100), artis li-
beræ magister (101), ut magis ac magis animi
sui voluntatem erga ordines omnes indiscrete
exardescerentem exercebat, sibi associavit. Hic
enim Arialdus cujusdam superbie nefas gra-
vatus, qui paulo ante de quodam scelere nefan-
dissimo accusatus et convictus ante Guidonem,
astantibus sacerdotibus hujus urbis multis, et partim
quia urbani sacerdotes forenses togatos urbem in-
trare minime consentiebant, et ecclesias civiles illis
habere nisi per tonsuram (102) non permittebant,
per omnia occasionem quærebat qualiter omnes
sacerdotes ab uxoribus, populi virtutem sollicitando,
removeret. Qui mala pro bonis reddens ¹⁰⁰⁰, non di-
vino sed spiritu agebatur humano. Igitur cum horum
animos ac voluntates quibusdam experimentis An-
selmus vidisset satisque cognovisset, in tempeste
noctis silentio secrete ad se convocari præcepit.
Quibus advocatis, aliquantulum illis congratulans,
quorundam clericorum superbiam ac mala acta, e
quibus sese reminisci poterat, ut ipsos inflammaret

A ac inflammati arderent, primo aperuit, postea vero
multis insertis sermonibus animavit, quatenus omnes
sacerdotes suis jussibus suisque consiliis ab uxoribus
summo cum dedecore separarentur ¹⁰⁰¹. Quod audio
Arialdus et Landulfus letabundi consilio rimato,
non tantum omnino a Deo donato, sed a malignan-
tium iniquitatum fonte derivato, non Dei amore, sed
invidia et odio operato, non misericordia, sed ira et
ambitione et vesania detestabili suffulto, ut postea
apparuit et visum est in aperto, sub jurejurando
constricti mutuo firmaverunt, quatenus sacerdotes
omnes et levitas a die illa et deinceps uxorem habere
non paterentur, et sollicitè ac manifeste, nec vitam
nec mortem timentes, et omnium sacerdotum acta
quæ usque ad id tempus egerant, quanti periculi
sunt quantæque iniquitatis, populo ac civibus uni-
versis oberrare panderetur. Consilio autem inito,
Anselmus omnia suffragia, e quibus ipsos adjuvare
et sustentare posset, jurejurando illis pollicitus est.
Et mane facto, insalutato archiepiscopo, quem ipsa
Guido in sacerdotio consecraverat, occulte ut serpens
ab urbe recessit. His ita adunatis ac firmatis con-
siliis, Landulfus in urbe manens, omnes scolares
quos habere poterat, in jurejurando quod ipse fecerat
constringens, modo privatim modo publice circum-
veniebat. Arialdus vero suos quos regebat scolares
in eodem juramento constringens, apud Vari-
simum (103) morabatur. Quæ omnia Guidonem archi-
episcopum minime latuerunt. Vultu enim placido
cotidie demensissimas caliditates illorum subridens
C parvipendebat. O Deus, qui cuncta vides occulta
cordium, scrutaris universa statera justa, qui cælum
et terram clausa manu tenes atque metiris, et mare
et abissum verbo disponis, cui devote cunctæ obe-
diunt creature: viri isti in tam ¹⁰⁰² bonis rebus quod
initium habuerunt, quam intentionem? Si enim bona
intentione bonaque voluntate hoc Dei placitum in-
choassent, qui est adiutor operis esset protector
laboris, cum Deus non vult coacta servitia, apo-
stolo ¹⁰⁰³ attestante. Cur isti oblitii Dei evangelia,
conjuratorem detestabilem terribilibus juramentis
in populo sub obtentu placiti Dei, quod postea pata-
liam vocatum est, exercebant? An Deus suorum
meritis a cordibus illorum abraserat evangelicum
præceptum, quod usque hodie clamat dicens: « Qui
D non jurat, non perjurat; noli ¹⁰⁰⁴ jurare omnino
neque per cælum neque per terram neque per ca-
pillum capitis tui, quia nec potes facere unum album
aut nigrum? (Matth. v. 34.) An ignorabatis docto-
ris doctrinam dicentis: « Qui non loquitur, non

VARIE LECTIONES.

⁹⁹⁷ et B. ⁹⁹⁸ ita A¹. horum A¹. B. ⁹⁹⁹ et perfoctus A¹. ¹⁰⁰⁰ reddentes A¹ et A². qui et habet agebantur.
¹⁰⁰¹ separantur B. ¹⁰⁰² ita B. isti vitam A¹. A². ¹⁰⁰³ ita correxi; a populo codd. ¹⁰⁰⁴ nolite A².

NOTÆ.

(99) Anselmus papa actus ep. 1 Mediolanensibus
scripsit: *Speramus... quia nostri ministerii tem-
pore sancta clericorum castitas exaltabitur et in-
continentium luxuria cum cæteris heresibus confun-
detur.*

(100) Nunc Cantu.

(101) De studiis ejus agit Andreas I. 6.

(102) *Se non di semplice chericato vertit Giu-
lini IV. 15.*

(103) Varese, a Como ad occidentem.

mentitur; sed de omni verbo otioso redditori estis rationem? (*Math. xii, 36.*) Quod si ¹¹² ita est, de quantis malis iuramentis ac malis verbis redditori estis rationem? Si odio aliquo fecistis, frustra laboratis, de quo per evangelium Dominus dicit: « Tu habes trabem in oculo tuo, et vis ejicere festucam de oculo fratris tui? Ypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui (*Math. vii, 4.*) » Si ira vos operosos fecit, videte quid dominus pastor et magister noster Ambrosius ¹¹³ sanctus in libro de Joseph dicat (c. 13): « Ira sæpe etiam innocentes in erimen adducit, quia dum justo amplius irascimur et volumus alienum coercere peccatum, graviora peccata committimus. » Ideo Apostolus ait: « Non vos ipsos judicantes karissimi, sed date locum iræ (*Rom. xii, 19.*) » et Dominus per evangelium: « Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (*Math. v, 22.*) » Unde Apostolus, « Ira enim viri iustitiam Dei non operatur (*Jac. i, 20.*) » 6. (5.) Interea ¹¹⁷ Arialdus cum apud Varisium moraretur, quadam die ex incorrupto, et quasi furiosum cupiens seminare grannum, quod male ventilando monderat, ecclesie gradum ascendens, per omnia sacerdotes diffamando, ut ab uxoribus male separarentur, plebem verbis turpissimis rusticorum commovendo obnix operam dabat (104). Quod ut rustici ac sacerdotes auribus attonitis audierunt, hæc minime in matutinis credentes, ultra modum de his quæ ab Arialdo dicebantur mirantes obstupuerunt, maxime affluantes quod nemo castitatem habere potest, nisi ei a Deo datum sit, dicente Apostolo: « Quoniam datum bonum est, et omne donum perfectum de cælo sursum est, descendens a Patre (*Jac. i, 17.*) » Itaque cæm coadunato cunctorum ad Guidonem archiepiscopum, ut omnia seriatiim quæ Arialdus noviter disseminaverat nuntiarent, unanimiter clerici et laici concurrerunt. Quamobrem Guido, advocatis Arialdo et Landulfo, ne usum antiquum bonosque ecclesie mores tam Ambrosianæ quam totius lingue Latine, tam Latine quam Græcæ totius, criminose turbam sollicitando indiscretam conturbarent, prout potuit privatim et curiose corrigendo amonuit; quin etiam multa alia mala multasque dissensiones ac crimina diversa ex his posse oriri, verbis illis reserando ac notificando aperuit. Quibus inter cetera quedam verba evangelicæ doctrinæ benigne dicens aperuit:

7. (6.) « Nolite ¹¹⁸ dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte

conculcent eas pedibus suis, et conversi disrumpant vos (*Math. vii, 6.*) » Karissimi, videte quid Apostolus clamat, dicens: « Si invicem mordetis, ab invicem consumimini (*Gal. v, 15.*) » Et quid de te doctor Gregorius dicat: « Expedi nobis multa quæ inhonesta et incongrua videntur pati, et multo melius, ne dissidium aut scandalum in ecclesia Dei inconsulte oriatur. » Unde Dominus in Evangelio: « Ve illi, per quem scandalum venit (*Math. xviii, 7.*) » Et apostolus: « Tu quis es, qui iudicas alienum servum? suo domino stat aut cadit; stabilit autem (*Rom. xiv, 4.*) » et item: « Noli scandalizare fratrem tuum, pro quo Christus mortuus est (*Ibid., 15.*) » Unde Veritas in evangelio: « Quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ut mola asinaria suspendatur in collo ejus, et demergatur in profundum maris (*Math. xviii, 6.*) » Vel tangat vos Augustinus, sententiis humanis dicens per semetipsum (*serm. Dom. in monte, 2, 61*): « Neque ita reprehendamus quæ manifesta sunt, ut desperemus sanitatem; et vitabimus iudicium, de quo nunc dicitur: Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. In quo enim iudicio judicaveritis, iudicabitur de vobis, et in qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis (*Luc. vi, 38.*) » Præterea quid beatus Ambrosius dicat super Lucam, curialiter ac devote audiendo perspicite: « Nisi tu prius interiora tua vacua feceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, non potes aliis ferre medicinam. A te ¹¹⁹ igitur pacem incipe, ut cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaveris? Tu habes trabem in oculo, et vis ejicere festucam de oculo fratris tui? Ypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis festucam ejicere de oculo fratris tui (*Luc. vi, 42.*) » Item Augustinus (l. I, c. 63): « Facile illi reprehendunt, qui magis amant vituperare et damnare, quam emendare atque corrigere. (c. 64.) Quod vitium est superbie vel invidiæ; et ideo pie cauteque vigilandum est, ut cum aliquem reprehendere vel objurgare necessitas coegit, primo cogitemus utrum tale sit vitium quod nunquam habuimus, vel quo jam caruimus. Et si nunquam habuerimus, cogitemus et nos homines esse et habere potuisse; si vero habuimus et modo non habemus, tangat memoriam communis infirmitas, ut illam reprehensionem aut objurgationem non ollum, sed misericordia præcedat. Si autem cogitantes nosmetipsos invenimus in eo esse vitio, in quo est ille

VARIÆ LECTIONES.

¹¹² deest B. Quod si i. e. d. q. m. i. a. m. v. r. e. r. deest A'. A''. ¹¹³ quid beatus Amb. B. ¹¹⁷ Titulus: Incipit de Arialdo et Landulfo. A'. Qualiter Arialdus cepit suum propositum praedicationibus reserare. A''. B. ¹¹⁸ Titulus: Exortatio archiepiscopi Widonis adversus A. et L. ut a vanis alterationibus quiescerent et dissidiis, quibus populum adversus sacerdotes omnesque ordines sollicitabant, multisque sanctorum patrum exemplis sedati removerentur. A'. Qualiter Guido archiepiscopus Arialdum et Landulfum convocatos ut ab inceptis predicationibus desisterent, frustra exhortatus est. B. adhortatus est. A''. Bl. ¹¹⁹ ita Amb. An i. codd. Ante Bl.

NOTE.

(104) Ibi cum concionandi initium fecisse, testatur Eyrus presb. ap. Puricellum p. 120. Qui auctore responderunt illi: Nobis ideo hæc loqueris quia inre-

rudicia cognoscis: ceterum si doctor haberi vis crediti is, vade et in urbe hæc loqui noli timere.

quem reprehendere paravamus, non reprehendamus nec objurgemus, sed tantum congemiscamus, et non illum ad obtemperandum nobis, sed ad pariter conandum invitemus. » Unde « factus, apostolus, sum Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrificarem (*I Cor. ix, 20*). » Et item : « Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificarem; omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificarem (*Ibid., 22*). » Vos dicitis quia sacerdotes impossibile est non adulterare et sacrificare, et verum dicitis. Sed nostri sacerdotes, Deo gratias, usque hodie nec sunt nec nominati sunt adulteri, sed curiose observant apostolicum præceptum, ut sint unius mulieris viri. Unde beatus Ambrosius super Abraham dicit (*i, 7*) : « Nulli licet scire mulierem præter uxorem; ideo conjugii ²²² tibi datum est jus, ne in laqueum incidis iniquitatis et cum aliena muliere delinquas. Vincit es uxori (*ix, 84*), noli querere solutionem : unde (*105*) Salomon : A Deo, inquit, præparabitur viro uxor. » Si enim in aliud, ut humana fragilitas habet, delinquant præter capitalia, per veram confessionem sui confitentes peccata a Deo justificantur. Unde magister noster Ambrosius ²²³ in epistola Theodosii imperatoris elementer dixit : « Qui se accusat cum peccaverit, justus est, non ille qui se laudaverit. » Item beatus Ambrosius ²²⁴ in Beati Immaculati tractatu (*iv, 11*) : « Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit, quia nec sibi pareit, et Dei justitiam confitetur, quem putat latere nihil posse; ideoque Scriptura ait : Justus in exordio sermonis accusator est sui. » Præterea, fratres karissimi, quanta mala quantæque dissensiones nefandissimæ quantæque homicidia quantæque adulteria ex his possint verbis oriri, percipite.

8. (7.) Nam ²²⁵ enim illorum animi his et aliis verbis dulcorati, omnia quæ illis possent evenire prospera et adversa, animo trutinantes molificabantur. Et ecce quidam nequissimus, cujus spiritus in naribus erat, verba turpissima adversus hos proferebat, ore vesano animos quos Guido prout poterat mitigaverat, nimia ira commovit. Itaque nimia indignatione commotus, unanimiter autem ipsum Guidonem ex his nimium dolentem consurgentes, verbis terribilibus affirmaverunt, dicentes, de his nunquam tacituros ²²⁶, donec spiritus easset in eis et lingua faucibus teneretur. Quibus prophetizantibus, inscili quid de se dicent, insalutato archiepiscopo palatium Ambrosianum cursu veloci, quasi fera crudelis mortali sagitta percussa, exierunt. Ea tempestate

A cum beati Nazarii martyris translatio a civibus universis utriusque sexus cereis magnis multisque ²²⁷ ardentibus devote celebraretur (*106*), et omnes sexus promiscui ad id officium celebrandum humiliter ac devote convenissent, et Landulfus et Arialdus, iurandum quod fecerant memores, cum per plateas ac urbis regiones sacerdotes ob conjugium aliquantulum diffamassent, quasi ranæ palustres turgidi, commixti apud Sanctum Celsum convenissent, verbis vanissimis cum clericis quasi sues cum canibus altercabantur. In qua translatione cum sanctus Ambrosius adriveret, quid dicimus ²²⁸ sancto sacerdote Ambrosio imperante super strepentes ranas egerit, sanctum testem Augustinum affirmantem lector intellige : « Cum plurima ranarum murmura auribus religiosæ plebis obstreperent, sacerdos præcepit, ut tacerent et deferrent orationi sacræ reverentiam. Tunc subito circumfusus strepitus quievit, et usque hodie paludes silent, ita ut vix aut umquam aliquam ranarum, maxime illò in tempore, crepitantem invenisses. »

9. (8.) Interea ²²⁹ quidam ecce sacerdos, quasi sagitta ab arcu volans, dentibus stridens, oculos ut animal volvens, videns Arialdum et Landulfum novellis male dulcoratis, quibus civitatem fere jam totam imbuerat, ad Arialdum ipse prosiliens inficere sese manibus comminabatur. Cum autem ipsum Arialdum verbis nimia ira tremulis sciscitando interrogasset, si illa vera fuissent quæ paulo ante jam civitate percrebrescente audierat, et idem ipsum tam indiscrete et inconscite per civitatem ac plateas de sacerdotibus locutum ac male diffamatum esset, quasi insanus contra vesanus sine mora cepit movens respondit : « Quod dixi dico, quod dico affirmo, quod affirmo ratione competenti approbare curabo. » Hoc audito sacerdos nimia indignatione commotus, manu dextra elevata ipsum graviter alapizando ²³⁰ alloquitur : « Tu solus in mundo universo per detestabilem ypocrisim audes vitam sacerdotum diffamare. Numquid tu solus per execrabilem patalliam et quamplurima sacramenta prava ac detestabilia populi flammam, quæ impetu ut mare versatur, super nos accendis? Numquid tu melior Abraham et Isaac et Jacob, Salomon, prophetarum eximiusque David? Numquid tu melior apostolo Paulo, qui a Deo electionis vas est appellatus? An tu solus justior es multis Patribus sanctis et venerandis, quorum vita ac moribus bonis Ecclesia primitiva refluat et Deo annuente semper florebit?

VARIÆ LECTIONES.

²²² ita B. ex corr., conjugii A'. ²²³ unde beatus Amb. B. ²²⁴ b. A. desunt B. ²²⁵ Titulus : Finis sermonibus Widonis ad L. et A. quibus verba dissidii prevaluere concordia. A'. Qualiter Landulfus et Arialdus verbis Guilonis non consenserunt. *rell.* ²²⁶ n. sese t. B. ²²⁷ m. et multis B. ²²⁸ quod didicimus B. ²²⁹ Titulus : De indignatione sacerdotis adversus Arialdum. A'. De ind. sac. a cum colapho. A''. De indignatione cujusdam sacerdotis reprehendentis Arialdum cum colapho. B. B. ²³⁰ alapizando *cod.*

NOTÆ.

(105) Hæc verba in Ambrosii Opp. non sequuntur, sed Landulfus ea eodem modo c. 23 subjungit (106) D. 10. M. A.

Numquid tu solus multa sanctorum consilia parvipendens anichilare curabis? Numquid tu solus in ecclesia Ambrosiana dissidium per falsam castitatem tuam, quæ olim in palatio Ambrosiano Guidone astante probata est, criminose seminabis? Si tibi Deus operum bonorum perfectionem cœlitus ministrasset, nos modo private, ac si opus foret quandoque publice, sic publice ut in presbyterio nostro, emendando bonis verbis bonisque exemplis humiliter ac devote corrigeres; unde Apostolus: «Si frater tuus peccaverit, corripe eum inter te et ipsum solum (Matth. xviii, 15).» Potuit enim Christus dominus mundum uno verbo suisque imperiis subjugare; sed ut nos per patientiam et humilitatem regnum, quod superbus amisit, consequeremur in cœlis, karitative dicens in terris amonuit: «Quod tibi non vis, alteri ne feceris.» Quin et ipsos crucifigentes, ut Dathan et Abiron, potuit vivos submergi. Die militi, cujus sanctorum viam aggrederis? Enim ut verum dicam, numquam justum inveni qui per periculosa sacramenta ac pessimam diffamationem malos ad Deum invitos converteret, cum mali magis soleant fieri duriores quam mitiores, et soleant magis pœnis crudeliores fieri quam mitigari. Unde Apostolus: «Deus non vult coacta servitia.» Et item Paulus: «Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Suo domino stat aut cadit, stabit autem (Rom. xiv, 4).» His et illis dictis sacerdos Anselmus querens ipsum a tali provocare cogitatu, velut ignis fornacem ac ira leonem irrevocabiliter exagitavit. Igitur cum hujus rei fama ad Landulfum volitasset, et ut magis ac magis, quod in obscuro dixerunt, super tectum divulgaretur, martyris veneratione relicta, cui omnes devote convenerant, ac antiquorum veneratione ommissa, arrepto manibus Arialdo, furiose ac pessime vociferando cum paucis ad theatrum (107) pervenit. Itaque missis per civitatis vicos et plateas cartulis hominibus³⁰⁰, perstreptibus tintinnabulis multis et magnis, ac garrulantibus feminis, quatenus omnes tam juvenes quam senes, tam sapientes quam insipientes, tam probi quam improvi unanimiter convenientes, quæ ædificationis ac animæ salutis forent, auribus audirent attentis, satagebant. Itaque civibus convocatis universis, Arialdo quasi ardens totus pulpitu ascendens commune, oculis ut leo flammivomis, nimique ira commotus, multa de sacerdotibus exprimens detestabilia, quasi amnis nimia inundatione turgidus, lapides, sylvas, homines ac pecora voltens emittebat quasi munus³⁰¹ ac durus parasitus sub obtentu religionis omnem turpitudi-

nem quæ ab ore hominis inhoneste proferri potest ridenti populo emittebat. De cujus ore Deus illo in tempore verba divina exire non permisit, nisi duos versiculos ab eo, ut mihi videtur, satis dissonantes, dicens: «Qui mihi ministrat, me sequatur: me sequimini, si non vultis offendere.» Quæ verba dominus noster Jesus Christus discipulos suos omnesque fideles ad humilitatem servandam karitatemque cum omnibus habendam insinuans et dicens aperuit: «Qui mihi ministrat, me sequitur, et ubi ego sum illic³⁰¹ erit et minister meus (Joan. xii, 26).» Hanc ipse postea cum traderetur, auriculam amputanti ostendit dicens: «An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum?» qua voce quove præcepto suos armavit apostolos, et armatos ab universorum dæmonum jaculis tutavit, et tutatos in æternum coronavit. Qua voce Laurentius sanctus munitus, tyranni iniquissimi sæva tormenta et ignium superavit globos, et ipsum crudelissimum tyrannum ac semistum, Dei iram merentem vicit. Qua voce sanctus Nazarius et Celsus, angelorum Dei freli aminiculis, procellosi maris planitiem ut aridam terram intrepidi calcare meruerunt. Quam vocem virgines et martyres sanctique omnes devote summan et veram religionem sequentes, in æternum et cum Christo remunerari meruerunt.

10. (9.) Cum³⁰² autem Arialdo verbis turpissimis sacerdotes in populo pessime ac criminose diffamando, orationi turpissimæ finem imposuisset, et eandem Landulfus stylo, prout erat facundus, graviore reitasseret: in ea quæ turpissimi in populo pandere ac divulgare verecundarentur, populum quasi leones ac ferocissimas tygres præda et calido sanguine anxie³⁰³ adversus sacerdotes sollicitantes commovebant. Horum disseminatis verbis pestilenter, subito multi, quibus alienum æs durissime exigebatur, quosque foris et intus dura paupertas trucidabat, quæcumque occasionem querentes, unde miseros filios et uxores sæpiissime verberatas recreare ac sustentare possent, immenso plausu ipsos laudabant; alii vero simplices et idiotæ sua pectora verberantes, quasi Petri et Pauli eorum verba habebant (108). Quid multa? omnes concives fascinati, quasi maris sæva tempestas ac æstualia fulmina, quæ multos imparatos opprimere et mordificare solent, civitatem percurrentes ut ursæ catulis amissis, et turpissime velut famelici canes latrantes, sacerdotum domos primo spoliando cursitabant; postea vero summo cum dedecore mulierum divor-

VARIÆ LECTIONES.

³⁰⁰ omnibus A. o. h. Bl. ³⁰¹ nuns Bl. ³⁰² illuc B. ³⁰³ Titulus: Quid Landulfus et Arialdo orationis ad populum profececerunt. B. Bl. De ora fusione L. et A. ad populum A. A. ³⁰⁴ asine B.

NOTE.

(107) Hoc vocabulo nihil aliud indicari quam forum ecclesie metropolitanae adjacentis, populi concionibus adaptatum, Fumagalli demonstravit, Ant. Mil. I, 164 seqq. De signis quibus populus convocabatur, ita loquitur Petrus Damiani opusc. 5: Tin-

tinnabula perstrepunt, prægrandis ære tuba quæ ille est, tota civitas clangoribus insonatur.

(108) Ut Nazarius ille monetarius qui Arialdo domum suam commodavit. Andreas c. 6.

tium, sine lege, sine jure, sine episcopo, non Deum sed pecuniam illorum amantes, gladiis et fustibus faciebant. Interea sacerdotes imbelles hæc omnia immane ²²⁴ ignorantes, animos et oculos in cælum levantes, ut pecudes lupis subiacebant. At nobiles urbis, quorum virtute sacerdotes paulo ante turbantur, nimia ira et indignatione commoti, alii urbem exiebant, alii ut procellosæ calamitati finem imponerent, tempus expectabant. Interea ex populo multi, licentia a jam dictis accepta, omnibus omissis negotiis quibus misera hujus mundi vita aliter corpuseque vestitur, filii ac uxores foventer, magis rapinam quam Deum amantes, sacerdotum domibus sine misericordia spoliatis, ut magis ac magis his et aliis factis Dei iram mererentur, verbis ac verberibus turpissimis ipsos et illorum familias insequabantur. Exinde cum urbanos sacerdotes lupi meridiani jam jamque attrivissent, et opes quas male acquisiverant consummassent, rabiem suam extendere cupientes urbem exierunt. Qui studiose ab Arialdo amoniti et sub obtentu religionis quasi canes ad apros venandum illecti, villas, castella, municipia circum-euntes, simili modo pauloque durius sacerdotes omnes, quos invenire poterant, pessime, non Deum sed pecuniam querentes, tractabant.

11. (10.) Itaque ²²⁵ pars nobilium ac de populo multi, videntes sacerdotes indiscrete lacerari, misericordia moti præliis multis eos muniebant. Dum hæc agebantur, temporibus transactis aliquantisper, Arialdo adjunctis sibi Landolfo et Oldeprando (109), quos ante in initio hujus rei sibi sociaverat, ut magis ac magis quasi per apostolicam licentiam in hiis se et suos exerceret actibus, Romam ad apostolicum Stephanum, qui tunc noviter in tempore degens surrexerat (110), occulte tetendit. Qui cum ante faciem apostolici representatus fuisset, et per ordinem quicquid Mediolani egisset, qualiterque summo eum dedecore sacerdotes ab uxoribus separasset, multis astantibus clericis laicis et cardinalibus notificare curavit; sed non sicut voluit, tunc acceptus est. Hoc audito, omnes qui aderant, universum genus sacerdotum tam Latinum quam Græcum una lege videntes constringi, et castitatem neminem habere posse nisi ei datum sit desuper, vehementer ut Romani admirati sunt. Quorum unus cardinalis nomine Dionysius, qui in pueritia in ecclesiam Ambrosianam fuerat nutritus, cognoscens omnes ordines Ambrosianos, qualiter devote ac sine perturbationibus per multa tempora vixerant, per multa sanctorum Patrum exempla currens, coram apostolico Arialdo et omnes qui eum eo venerant redarguens dicebat:

12. (11.) « Cum ²²⁶ hujus inaudite pataliæ placitum cogitasti commovere, qualiscumque intentionis

A esses, ab apostolico aut ab aliquo religioso viro prius multis cum jejuniis debuisses consiliari, quam hujusmodi negotium tam magnum et tam periculosum cum viris inlitteratis dicasso; et quod cum humilitate et patientia bonisque amonitionibus debebas docere, hoc cum lanceis, fustibus, ut asseritis, laicis super sacerdotes currentibus administrasti. An ignorabas Dei evangelium dicentis: « Qui vos tangit, me tangit? » et David prophetarum eximius per Spiritum sanctum ipsum Saulem a Deo dampnatum cognoscens, ut nos informaret, dixit: « Non licet mittere manum in Christum Deum (1 Reg. xxvi. 11). » Enim nisi fueris Dei alijutus misericordia, dignus es lapidi alligari et in profundum maris demergi, quoniam ²²⁷ gloriosissimam ac præclarissimam Dei ecclesiam, in qua beatus Ambrosius multum laborando desudavit, inconsulte scandalizasti? Cujus desidium crudeliter disseminatum et ante noviter natum, ut video, universum mundum citissime laicis adversus sacerdotes studiose inhiantibus invadit. Vera Dei ecclesia, ne desidium aut scandalum oriatur, multa per tempora sanctis imbuta alimentis, quamplurima sustinere ac pati consuevit. Hoc desidium est illud, unde puerorum numerus infinitus sine baptismo diversis attritus moribus crudeliter necabitur; hæc illa est occasio, ob quam multi juvenes, dum naturam suam exercere non possunt, contra naturam incurrentes delinquant, et debitum quod uxori si habere ²²⁸ dum impendere non possunt, in alterius inhiant uxorem. Saltem beatus Ambrosius te tangat, qui cum eum quædam mulier tangere conaretur, ore episcopali dixit (c. 11): « Etsi ego tanto sacerdotio indignus sum, non licet te mittere manum in Christum Deum. » Velint nolint, fustibus ac plagis diversis castificas eos, imo incestos animo et corpore patenter reddis, cum Apostolus dicat: « Deus non vult coacta servitia. » Et si tu cum tuis justus, castus, pudicus, sanctus et bonus Dei misericordia esses, aspice quid veritatis magister discipulis dicat: « Et si perfeceritis omnia, dicite quod ²²⁹ inutiles servi sitis (Luc. xvii. 10); » tu autem sacerdotes Dei, quos mundus totus usque modo bonos et caros, justos et fideles tenens, eis devote in cunctis obediebat, quamvis tanto sacerdotio indigni, criminosis et seditiosis omnibus, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram, criminose tradidisti. His enim verbis omnium sacerdotum vitam et ecclesiarum cunctarum mores longasque eorum consuetudines crudelissimis Christianis quasi canibus limfaticis ad rodendum sub obtentu castæ religionis dedisti. Quod enim juste ac devote summaque cum humilitate tractari emendarique pietas divina exigebat optimis moribus bonisque exemplis, hoc fusti-

VARIE LECTIONES.

²²⁴ in mare A^o. declinare ex conf. Bl. ²²⁵ Titulus: Quid Landolfo Romæ evenit, cum ibidem (ibi B.) sacerdotes diffamasset. ²²⁶ Titulus: Oratio Dionysii cardinalis adversus Arialdo coram papa Stephano. ²²⁷ qm. B. quantum A^o. A^o. ²²⁸ haberet B. ²²⁹ quia B.

NOTE.

(109) Hillebrandum card. dicit, v infra c. 15.

(110) edit a. 1057. Aug. 3. — 1058. Mart. 29.

bus, lanceis ensibusque populi insensati pertractandum, imo conculcandum commisisti. Potuit namque dominus noster Jesus humani generis redemptioni uno imperio suae majestatis totius mundi incredulos Christianos facere perfectos, et omnes crucifigentes se uno in momento viros in infernum demergi; at ut nos summa cum patientia hostem antiquum, serpentem crudelissimum, humani generis inimicum superare et prosternere possimus, Veritas dicens benigne admonuit: « In patientia vestra possidebitis animas vestras (Luc. xxi, 19). » Scio enim et vere scio; verba vestra bona et rationabilia videntur et laude digna; sed quia zelo Dei non incepistis, ab omni munere a Deo privemini. Decet namque, omnes ecclesiasticas dignitates, omnes honores, quales ab aliquo reprehendi non possunt; sacerdotes

vero per omnia bonos. Sed dicit Deus euidam sese interroganti: « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi solus Deus (Luc. xviii, 19). »

15. (12.) Cum ¹¹⁰ autem haec et multa alia Arialdo suisque sociis diceret Dionysius, et a multis clericis verbis inhonestis subsannaretur, apostolicus silentium manu imperavit. Interea idem apostolicus per pauca loquens, ita in medium se habuit, quod nec cardinalem laudavit nec Arial dum dampnavit. Quo audit, Arial dus a gloria quam Romae habere sperabat omnino frustratus, cognoscens animos astantium omnium ecclesiae Mediolanensis compatiētes, tremens et pallidus quasi mortuus obrigit. Tandem apostolicus multis ac diversis consiliis rimatis, adjuncto post aliquot dies Anselmo Lucensi episcopo, quem supra memoravi, ut tantae cladi finem imponeret et sacerdotes a perfidis liberarentur omnibus, et quod ipse Arial dus inchoavit corroboraretur, ut ¹¹¹ quodammodo ecclesia Mediolanensis suis jussibus obtemperaret, Arial dum, Anselmum Lucensem episcopum, et Illeprandum jam archidiaconem factum ecclesiae Romanae, uno animo consentientes Mediolanum direxit. Quorum unus supradictae irae lividus, alter nimia indignatione altitudinis Mediolanensis ecclesiae commotus, zelo zelabant nequissimo. Qui cum Mediolanum attigissent, secus omnia tractarunt quam apostolicus eis denotasset. Ea tempestate civium diversae turmae, aliae sacerdotum pietate, qui male ab Arial do et ejus parte tractabantur, cotidie ut hostes sese necantes praeliantur. Itaque Anselmus et Illeprandus populi furorem timentes, clamulo vocatis civibus quos habere poterant, quantum linguae eorum exprimere valuerunt, sine misericordia, sine caritate, callide frementes ediderunt: « Non attenditis Dei evangelium dicentis: « Nolite

A mittere margaritas ante porcos, ne forte converti disrumpant et conculcent eas pedibus suis (Matth. vii, 6). » Ad ultimum ipsum Guidonem archiepiscopum, in primo haec omnia parvipendentem, qui ipsum Anselmum in sacerdotio consecraverat, Synoniacum vocantes et omnia ejus detestantes obfuscarunt. Quid multa? tantam enim ruinam et dissidium atque discordiam pessimam seminarunt, quantam olim Naburzadan princeps militum in populo Israelitico immisit, et quantam videns Aman, qui in ligno quod Mardocheo paraverat dampnatus pependit, et quantam Absalon David patri suo injuste commovit.

14. (13.) Transactis ¹¹² autem fere jam septem annis, in quibus partibus utriusque nunc prospera nuncque adversa duris bellorum exercitiis occurrerant, Arial dus et Landulfus extuantibus animis tacite rimari coeperunt, quem de capitaneis aut de valvassoribus super hujusmodi negotia ad opus bellum super sacerdotes praeponeere possent, quatenus ejus consilio ac gladio tuti libere praedicarent, curialiterque ¹¹³ ducerent, implere satagerent. Cum haec agebantur, ecce Herlembaldus frater Landulfi, ex magna prosapia capitaneorum oriundus, miles ut natura dabat strenuissimus, barbam ut usus antiquus exigebat quasi purpuream gerens, tenui vultu, oculis aequilinis, pectore leonino, animo admirabili, circa orationes in populo solvendas cautus, rigidus in bello ut Caesar, in angustiis militis nimisque apparens, sublimis corde, corpore subtili et aequali, membris et cruribus decentissimis, sibi ac pedibus subtilissimis, pernoctare doctus ob hostes, et consilio providus multum, in quo natura militiae nichil offendeatur, noviter ab Hierosolimis perosos habens majores redierat (111), ubi cum juvenili aetate floresceret, et more solito sibi uxorem desponsasset, et ipsam in veritate cum clerico quodam jocasse certis indicis comperisset, nuptiis omnino omissis tacite aufugit. Hic et Landulfus et alii fratres ex illicito conjugio, ut comperi in veritate, nati sunt; quorum parentes Heribertus archiepiscopus permultum laborans gladio verbi Dei separare non potuit. Hunc ¹¹⁴ Arial dus et Landulfus frater ejusdem cum visitandi gratia noctu circumvenissent, datis osculis, talibus adorsus sunt verbis: « O Herlembalde in omnibus venerande, pro tuo reditu nos Deum collaudantes gratias ei referimus immensas. Sicut ¹¹⁵ enim Deus te in terra et in mari multis quassatis procellis nobis conservare et reddere sua benignitate disposuit, viliusque modo saeculi miles fuisti, sic decens et competens ratio est, ut exinde Dei et catholicae ecclesiae miles effi-

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰ Titulus: Stephanus papa Mediolanum legatos mittit. ¹¹¹ et ut B. ¹¹² Titulus: Incipit de Herlembaldo. A. Qualiter Arial dus et Landulfus sibi associant militem Herlembaldum. A. B. Bl. ¹¹³ p. et curialiterque B. ¹¹⁴ Eidem Bl. ¹¹⁵ Sic Bl. et Anon. in V. Arial di c. 16.

NOTAE.

(111) Nuper Hierosolyma reversus volebat tunc saeculum relinquere et se tradere vitae monasticae. Andr. c. 16.

ciaris strenuissimus, et quod nos usque modo perficere non potuimus, tua dextra adiuti implere ac perficere valeamus. Esto quasi Mathathias vel filii ejus qui pro templo Dei et populi ejus libertate mortui sunt, et vitam habentes aeternam in Christo sunt feliciter cor nati. Liberemus Ecclesiam Dei, multis temporibus obsessam et ab uxoris sacerdotibus detentam, tu lege gladii, et nos Dei. Conserva primum quod in visitatione sepulcri Dei habere meruisti. Liberasti ¹¹² sepulcrum Dei, libera igitur Ecclesiam ejus. Quibus hæc et multa alia dicentibus, Herlembaldus alta trahens suspiria, ciuissime prospera citiusque aduersa animo videns quæ sibi evenire possent, quasi fatigatus consedit. Qui diu tacens, de omnibus quæ in urbe super sacerdotibus fecerant, et qualiter populi majores et minores duris cotidie praeliis sollicitabantur, dubitans omnino talibus commiseri actionibus, respondere renueat. Tandem multis circumventionibus, ut Romam pergeret et consilio apostolici consentiret, impetraverunt (112). Quo in tempore, mortuo Stephano quem supra commemoravi, divino flagello, qui vix per novem menses sede apostolica potitus est, omnibusque successionibus, Anselmus Lucensis episcopus sedem apostolicam papa jam factus regebat (113). Cujus factum quomodoque ¹¹⁴ fidem adquisivit Romanis oculis persecutantibus abyssum omittam. Itaque Arialdus domi Landulfo dimisso, congruo tempore Romam tendens ac secum Herlembaldum ducens (114), Anselmo qui altero nomine vocatus est Alexander, cum ipso sese representavit. Quibus cogitis Alexander super eorum colla ruens permultum latatus, et convocans illos in interiori camera, secrete de civitatis statu et negotiis ecclesiasticis seiscitatus est. At Arialdus videns apostolicum ad omnia quæcumque exigeret paratum, maxime quod ¹¹⁵ consilio ejus antea acta faciebat, inter cetera dixit :

15. (14.) « Pater ¹¹⁶ venerande, Creatori omnium gratias refero immensas, quod te in tanto honoris culmine per suam misericordiam sublimare et exaltare disposuit. Nunc itaque meus animus multis attenuatus angustiis cognoscit, quod dilectio tua olim mihi amicabilem promittebat. Ut omnia enim omittam, tuæ paternitatis clementiam suppliciter et obnix exoro, ut hunc militem Herlembaldum, virum bello probum consilioque strenuissimum, in omnibus confirmatum et cohortatum et a Dei parte, beati Petri ¹¹⁷ et vestri munitum, mihi attrituus defensorem, et vexillum victoriæ accipiat, ut securius militans nos possit defendere et tuos olim rebelles humiliare. » Et dum per plurimas orationes

A incitativas eum adhortaretur, super hoc mem imposit. Quo audit apostolicus, per plurimum hæc intra se admirans, videns quam sit grave periculum civilia bella adhortari, circa hoc negotium per tres dies consiliandi inducias dedit. Interea Arialdus, festinans ad Oldeprandum cancellarium et archidiaconem ex monacho factum cucurrit, qui residens in palatio, militiam Romanam quasi imperator regebat. Hunc aggrediens Arialdus, omnia alta et magnifica acta Mediolanensium, archiepiscoporum et sacerdotum contumaciam adversus pontificem Romanum longo ex tempore nactam, quatenus ipsum magis ac magis animaret, patefecit. Hoc audit, sopitis illico omnibus aliis negotiis quibus implicitus erat, dixit se apostolicum ad omnia quæ posebant adhortari. Quid multa? Alexandro et Oldeprando in uno consentientibus, vocato Herlembaldo et Arialdo, astantibus multis, vexillum manu quoddam tenens, ac ipsum prout poterat benedicens, sub quamdam obedientiam et inauditam ei attribuit. O pater, ubi eras? cecidisti filios scorpionibus! Hoc facto Arialdus quasi leo confidens et in omnibus congratulans, hospitio receptus est; et veniens Mediolanum, omnia quæ Romæ fecerat, suis collectis operuit. Cum autem in urbe Herlembaldus et Arialdus venissent, paulo plus in solito sacerdotes sub uxoria occasione in cunctis actibus et verbis laicorum per plurimum illis adjunctis vituperabant. Cumque illis omnia prosperabantur in manibus, magis ac magis accendebantur. Si enim eas sacerdotes invenirent ministerium divinum celebrantem, qui suis non obtemperasset monitis, illico quasi facti vesani a saceris multis objurgationibus retraherant altaribus. Interea Herlembaldus ut ¹¹⁸ placiti initium habuit, secrete die ac nocte juvenes civitatis ordinis utriusque populi et nobilium fortissimos duci ad se faciebat; quos complectens, in singulorum colla ruens, ad iurandum quod antea Arialdus et Landulfus fecerant, ut pataliæ placitum tenerent, multis donis multisque promissis studiose alliciens impingebat. At illos quos nec donis nec promissis nec ullis adulationibus sibi adjungere poterat, aut minis aut blanditiis illorum filios de fontibus trahens sacris sibi adsociabat. Dum hæc agebantur, Herlembaldus Landulfus et Arialdus theatrum et inopinate prosilientes, turpiter de sacerdotibus coram omni populo concionati sunt. Itaque animis universorum seiscitatis, sacerdotes quos uxoratos invenire poterant, juvenum freti juramentis ac multitudine vulgi conducta, quorum voces et facta vile pretium movebat, turpiter tractari permittebant.

VARIE LECTIONES.

¹¹² visitasti Anon. ib. ¹¹³ quoque A*. quoque A*. Bl. ¹¹⁴ quia B. ¹¹⁵ Titulum addunt; Oratio Arialdi ad Alexandrum papam natione Mediolanensem, ut Herlembaldum vexilliferum ecclesiæ faceret. B. Bl. Verba Arialdi ad apostolicum Alex., ut vexillum Herlembaldo belli daret adhortans. A*. A*. ubi adhortantis. ¹¹⁶ B. P. desunt B. ¹¹⁷ est B.

NOTÆ.

(112) Hoc teste Andrea verum est; sed Landulfum tunc jam mortuum fuisse et Andreas et Arnulfus attestantur.

(113) 1061. Sep. 30—1073. Apr. 21.

(114) Aud. Herlembaldum solum Romam petisse refert.

16. (15.) Ea ^{***} tempestate Guido archiepiscopus, quem supra commemoravi, Mediolanensis ecclesie summo cum dedecore cathedram regebat. Qui dum imprimis clandestinam tempestatem sacerdotum, culmine sui honoris fretus, parvipendens adjuvare eos distulit, postmodum proximo in tempore sacerdotum omnis adminiculis, nec illis subvenire potuit, nec se adjuvare satagit. Nam Herlembaldus Landulfus et Arialdus, cum sacerdotum omnia fuissent prout vellent negotia, verborum sagittis omnino extensis, per Simoniacam Guidonem quasi episcopi in synodo damabant. Quapropter Guido convocatis suffraganeis, quos habere potuit, ut scandalum populi Herlembaldi Landulfi et Arialdi ad se sibi devitaret, Novariam ex concessione Alexandri apostolici, quem ipse Guido in sacerdotio consecraverat, synodum celebravit immensam (115). Ubi cum toto clero suo de tantis malis tantisque desidiis, quae super se et super clerum suum inopinate et incompenabiliter supervenerant, humiliter conquestus est, et qualiter his malis finem imponerent, precatus ^{***} est. Interea omnes episcopi rogabant sacerdotes Mediolanenses, ut cum ipsis summo cum honore quoadjuvaret^{***}, spretis omnibus civibus Mediolanensis civitatis, magnifice viverent. Qui renuerunt, malentes domui suae supplicium quam foris gaudium. Quibus fere per quindecim dies comorantibus, ut erant mutuo consiliati, honorifice ad Arialdum Herlembaldum et Landulfum legatos miserunt, quatenus ipsi si vellent, cum paucis sine impetu, sine furore, sine belli incursione, sine altercationibus malis synodo convenirent, et justitiam quam praelis easque contentionibus vindicare cernuntur, humiliter ac devote declararent, et quae dampnandum, cum justitia praescriberent ^{***}. Hoc audito, Herlembaldus Arialdus et Landulfus subridentes, omnino illis interesse episcopis respondentes, renuerunt. At suffraganei omnes cognoscentes Herlembaldi Arialdi et Landulfi voluntatem, in ultimo die celebrato consilio, videntes ingentia mala super metropolitanum Guidonem ejusque sacerdotes de die in diem ingravescere, dampnantes ipsos eorumque fautores flagello divino, quousque ad emendationem dignam humiliter ac devote venirent, operam dederunt dicentes: « Falces canonum et enses sedis apostolice intortae super subditos rebelles et non obediens praelatis, a parte Dei et beati Petri apostoli et etiam beati Ambrosii, donec ad emendationem venerint dignam, sint super eos eorumque fautores. » Quo in tempore Leo (116)

A Vercellensis episcopus, vir discretus et in cunctis sapientissimus divinis, virgam in manibus tenens pastorem, sese et coronam episcoporum elevans ac in facie Guidonis intuens, lacrimis ab ejus oculis crebre manantibus dixit:

17. (16.) « Pater ^{***} amande et o Guido reverende et o rector Ambrosianae ecclesiae super quampluribus venerande, et o chorus Mediolanensis super omnes choros linguae Latinae omnibus instructus divinis! quamvis malorum clericorum ac civium tuorum falsa justitia modo submersus sis, qui tantis jam annis inter omnes floruisti, recordamini quod Veritas per evangelium cottidie clamat: « Beati eritis cum vos oderint homines; et cum separaverint vos et expronaverint et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis, gaudete et exultate, ecce enim merces vestra copiosa ^{***} est in caelis (Luc. vi, 22). » Et iterum: « Vestri capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus meliores estis vos (Math. x, 30). » Sicut in prosperis ordini nostro non datur gloriari, sic in adversis non expedit conturbari. Unde sapiens magister dicens ait: « Nec prospera te elevent, nec adversa conturbent. » O fratres et o patres karissimi, decet nos omnium fidelium animas, quibuscumque scismatum causis deviate sint, multo sudore multoque labore ad sanctae Ecclesiae revocare gremium, et revocare, cum ipsis in Deo gaudere. Sin autem ipsas ullo modo revocare non possumus, et quaerunt nos subtili occasione submergere ac omnimodo suffocare injuste conantur, habemus Veritatis evangelium cottidie nos admonentis, dicens: « Si vos persecuti fuerint in unam civitatem, fugite in aliam (Ibid., 23). » In veritate, o patres karissimi, cooperimus Veritatem ipsam in evangelio dicentem: « Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in cognatione sua (Math. xiii, 57). » Multi enim civium vestrorum vitio hypocritarum detestabilium, de quibus dicit Dominus « Ve vobis, hypocritae, qui seducitis animas innocentium, » seducti quaerunt, sicut Christum quondam Judaei, vos mordere canumque more lacerare; sed cum Dominus in proximo vos igne sui Spiritus sancti vindicabit, et emortuos quasi canes jacentes per plateas videbitis, et superstites illorum mala, quae in vobis injuste tulerint, recordabantur, gementes dicite illis, sicut Christus quondam filiabus Jerusalem: « Filiae Sion, nolite flere super me, sed super vos flete et super filios vestros (Luc. xxiii, 28). » Cum autem multorum regna et ducum usque ad id tempus ex animo

VARIAE LECTIONES.

^{***} Titulus: Incipit consilii actus quos Wido apud Novariam multis cum suffraganeis celebravit. A. Qualiter Guido archiepiscopus, Navariae concilium provinciale in. c. s. c. rell. ^{***} pertractatum B. ^{***} ita conjecit V. Cl. Grotesfend. coadjuvarent codd. ^{***} perscriberent B. ^{***} Titulus: Sermo Leonis episcopi Vercellensis ad synodum provincialem. ^{***} multa B.

NOTAE.

(115) De concilio quo Arialdus et Landulfus excommunicati sunt, a. 1057 vel 1058. in agro Novariensi habito v. Arn. III, 15. Alterum ejusmodi habitum esse, minime verisimile videtur, et tem-

pore a nostro quam maxime conturbari jam vidimus.

(116) Leo jamdudum mortuus erat. Gregorius tunc Vercellis sedit.

et ex libris antiquorum voluminum recolligi, ex quibus injuste Mediolanensem ecclesiam lacte Ambrosiano fonte commovere et conturbare quæsierunt, et qualiter postea Dei dextra infamati et ad nichilum redacti sint : spero Dei misericordia adjuti vos citissime liberari. Et si Deus nostris peccatis nostrisque malis meritis, illis in nobis omnes deestandas intentiones implere ac perficere permisit, hoc ad illorum perniciem tam corporum quam animarum procul dubio a Deo esse concessum credite. Si enim de fide catholica aut de Simoniacâ heresi aut de ecclesiasticis negotiis quiete tractare ac inquirendo disputare vellent, huic sancto concilio interessent, et nos aut rationibus illorum negotiis canonice determinatis quiete consentiremus, aut apertis sententiis per canonum rectitudinem, quæ mentiri non possunt, ipsos nos convinceremus. Sed quia vili occasione vos et substantiam vestram ac perniciose invadere quærent, ideo verbis pessimis vos et ordines vestros modo velut canes limfatici feraliter dilacerantes, huic nostro concilio humiliter ac devote, ut decet, interesse vestris turpissimis renuerunt. Ecce, o Patres, tempus adest, unde beatus Ambrosius in libro Pastorali dolebat (117), cum dicit : « Dolemus ^{***} contra priorum monita Patrum inolevisse vota perniciosissima posteriorum. Nam quanto frequentius illi noxia vœuerunt, tanto studiosius isti perpetrare vœita non quiescent. » Ecce enim Yere-mias cum dicit : « Inveni sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes et pedicæ ad capiendos viros, sicut decipulam plena dolo (Jer. v, 26). Ecce ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres filiis simul, vicinus et proximus peribunt (Jer. vi, 21). » Item Ezechiel propheta : « Egressa est contritio, floruit verga, germinavit superbia, iniquitas surrexerunt ^{***} in virga impietatis (Ezech. vii, 10). » Unde sicut Esaias locutus est super Jerusalem, sic ego super Mediolanum per eundem Esaiam dico : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis plena iudicii? Justicia habitavit in ea, nunc autem homicidæ; argentum tuum versum est in scoriâ, vinum tuum mixtum est aqua (Isa. v, 21). » Itaque tantis ecclesiæ honoribus ac dignitatibus attenuatis condolens, sicut Hieremias dicens plorabo : « Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratri suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudolenter incedit (Jer. ix, 4). » Quorum finem David prospexit, cum dicit : « insidiatur ut rapiat inopem, rapere pauperem dum attrahit eum in laqueo suo, humiliabit et inclinabit se, et cum armis suis cadet in mortem (Psal. ix, 9). » Veniet

A illis laqueus quem ignorant, et captio quam occultaverunt apprehendet eos, et in laqueum incident ipsum (Psal. xxxiv, 8). » Quibus dictis idem se revertens ad sacerdotes, quasi primum hæc verba inchoasset, dixit : « Patres, et o fratres karissimi, quamvis per multa mala et multis temporibus commoti et conturbati sitis, decet tamen vos, prout expedit, quod Veritas clamat reminisci : « In patientia vestra possidebitis animas vestras (Luc. xxi, 19). » Et item : « Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere (Math. x, 28). » Inter cetera beati Ambrosii omnium linguarum confessorum consilium, quod in Vercellensi epistola (i, 43, 63) loquitur, audite cordibusque percipite : « Non sit in vobis desidia, non sit pravam os lingua amarior. Nolite in consilio vanitatis ardere; scriptum est enim : Non sedi in consilio vanitatis (Psal. xxv, 4). Nolite audire detrahentes proximis (Psal. c, 5), ne dicatur unicuique vestrum : Sedens adversus fratrem tuum detrahebas (Psal. xlii, 20). » Item idem super Beati Immaculati (viii, 33) : « Cogitet quis, quemadmodum pedem suum dirigat, manum suam adserat, ne impetu indignationis impulsus, cum repellere injuriam cogitat, ipse alteri jactum notabilis credis inlidat ^{***}. » Et « si longe est a peccatoribus salus, tamen nemo desperet, quia multa misericordie Domini. Miserebor, inquit, cui miserus ero. » Fratres karissimi, in quod beatus Ambrosius dicit, credimus quod dixit et quod locutus est per Spiritum sanctum. Item in Beati Immaculati : « Qui hic se aurum putat, habet plumbum, et qui putat se granum tritici, habet stipulam, quæ possit comburi. » Sed hic multi sibi aurum habere videntur. Non illis invidéo. At ut nos hujus sermonis finem imponamus, dicam cum beato Ambrosio, quod idem de vobis dixit : « Det vobis Dominus fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam, et si aliquid sit quod graves nobis sæculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Jesum, qui verbo imperat et tempestates mitigat, tranquillitatem maris refundat, » Jesus Christus dominus noster qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus per infinita sæcula sæculorum. »

18. (17.) Cum ^{***} autem hæc acta fuissent, et Guido omnibus salutatis episcopis urbem repedasset, ecce Herlembaldus Arialduus et Landulfus suis cum omnibus nimia indignatione supradicti concilii commoti, maxime quia sub canonibus conscriptis sese esse audierant, irrationabiliter quasi feræ inflammati sunt. Itaque quadam Dominica populi turba maxima freti, ac magna multitudine conductâ et aliquantulum parte nobilium bello cottidiano obtusa, totiusque civitatis percrebrescentibus tintinnabulis, cum aliquantulis clericis et sacerdotibus et presbytero Leo-

VARIÆ LECTIONES.

^{***} volumus B. ^{***} surrexit vulg. ^{***} inlidat codd. ^{***} Titulus in codicibus : Qualiter domni Guidonis vestes a civibus tanquam a canibus scissæ sunt.

NOTÆ.

(117) hunc locum frustra ibi quæsi.

prando, fomentum maximum rei, qui se illis bo-
ter insererat, animum leonis non hominis gerens,
quem Guido in sacerdotio consecraverat, furiose
theatrum oculis et manibus minantibus intrarunt.
Qui diu per plurimas et longas orationes concionan-
tes, ut magis ac magis vulgus contra Guidonem ac-
cenderetur, curialiter operam dabant. Quid multa?
Guido nimia populi violentia, et ipse Herlembaldus
inhoneste ipsum clamante Guidonem, quod ruinam
super eum minabat, cuiusque vulgi animi ut folia a
vento movebantur, sese periculo trahens theatrum
intravit. Et facto silentio, ut Guido jussu ac impul-
sione Herlembaldi, qui oculis et manibus ac barba
ut tyrannus dura minabat, aut excommunicationem
quam fecerat dederet, aut archiepiscopatum irre-
meabiliter dimitteret, continuo multi ex populo irra-
tionabiliter accensi quasi fere super eum insurrex-
erunt; qui etiam diversis in partibus vestimenta ejus
quasi canes limatici scindentes, nudum fere usque
ad ultimum dimiserunt. Hoc facto omnes quasi fu-
riosi et dementati, ut erant, theatrum exeuntes, di-
versi diversa sentientes, manibus et ore immundis
per civitatis ²²² plateas perstreptentes quasi sues
gruniebant. At cum hujuscemodi negotii fama per
urbem citissime volasset, et nobilium majores hæc
omnia in veritate percerissent, curie Ambrosiane
ad Guidonem, mori quasi parati ut de tanto dede-
core eum vindicarent, unanimiter convenerunt. Inter
quos Guido Landrianensis, vir magni concilii sum-
meque dignitatis, ignominie Guidonis et nobilium
perplurimum compatiens, verbis luculentissimis et
lacrymis ejus ab oculis decurrentibus, multis-
que lacrymantibus, universos ad bellum duris-
simum animavit, quatenus aut ²²³ continuo
Guidonem, cui fidelitatem juraverant, defen-
derent et superbiam Herlembaldi et suorum
ceterorum gladiis viriliter compescerent, aut cum
filiis et uxoribus sine mora citissime cum ipso ur-
bem exirent. Jam enim perparum Herlembaldo re-
sistere majores poterant. Nam aliquantis sacerdo-
tibus, si fas est dicere, sub quadam ficta castitate
degentibus ut quibusdam videbatur, populum cotidie
incitantibus, et Herlembaldo et Landulfo nec non
Leoprando ²²⁴ quasi ad hostes parati universi coti-
die unanimiter permangebant. Interea namque vulgus
²²⁵ accenderant actibus vanum, voluntate lubricum, D

A actibus vesanum, obstinatione gravissimum, ut non
plus in occasione contrariorum civium curarent,
quam si Saraceni aut gentiles comprobati fuissent.
At ut ego multas et varias orationes diversas multa-
que bella civilia, quæ Syllæ aut Marii vel Catilinæ
temporibus sufficerent, cædesque quamplurimas
omitam, quæ omnia scribere per longum duxi,
modo perscribens in paucis multa comprehendam.
Igitur Guido ad ultimum omnes cives partim ob tu-
telam sui, aut (118) hostilem pauperatē in mayo-
rum expulsionē et sacerdotum substantiis expelle-
rent, cotidie concurrere videns, et conjurationes
non tam private sed publice die nocteque fieri: ne
civitas sui occasione multis cum homicidiis crimi-
nose opprimeretur, tacite cum paucis dixit: « Enim
animæ meæ salutis expedit, ut parvo loco contentus
in pace Deo annuente moriar, quam plenus divitiis
et honoribus fultus, tantis civibus insidiantibus,
quandocumque moriens in infernum cum impiis demer-
gar. Itaque solo contentus Vergilio (119), ut alius
archiepiscopus honoribus et divitiis fruatur, inces-
santer operam dabo. » Quo in tempore quidam
erat Gotofredus de majorum ordine, sapiens ac
probus sacerdos, ex nobili et magna prosapia oriun-
dus, qui et ipse populum temporibus constitutis di-
vinarum Scripturarum alimoniis paulo ante imbuebat.
Hunc Guido ad se multis astantibus nobilibus vo-
cari præcepit, et ignorantibus universis, archiepi-
scopatum ei anulo et virga commendavit, affirmans
sese ullo modo de eo amplius non intromissu-
ram (120). Quod factum Herlembaldum et Arialdum
minime latuit. Itaque Herlembaldus nimia indigna-
tione commotus, quoniam super hoc negotium, ut
sibi soli episcopatum refutaret, permultum ipse la-
boraverat, sub quadam occasione custodie intro-
mittens se de omnibus villis, castellis, munitionibus
et redditibus archiepiscopatus, quasi dux fugatis
hostibus omnia hæc adversus Gotofredum terribi-
libus juramentis, ut nec unum ²²⁶ haberet, vellent
nolent, firmaverat. Quin etiam ei in montibus et
vallibus resistere et obviare gente admirabile sat-
agnit. Dum hæc agebantur (an. 1075), Gotofredus
summo cum honore magnaque gloria Novariæ multis
cum suffraganeis consecratus est (121).

19. (18.) Ea ²²⁷ tempestate Alexander dum Am-
D brosianos sacerdotes quodam zelo iniquo diffamare

VARIE LECTIONES.

²²² civitatibus B. ²²³ autem A²²³. ²²⁴ Hic Leoprandus fuit presbyter S. Pauli in Compito. B. in marg.
minio scripta habet. ²²⁵ vulgum A²²⁵. A²²⁵. et primo B. sed hic correctit; accenderat A²²⁵. A²²⁵. El. ²²⁶ ullum
A²²⁶. et nec ullum A²²⁶. ²²⁷ Titulum inscribit A²²⁷: Incipit de dissidio Romæ facto super apostolicum Alexan-
dram, qui dum sacerdotes Ambrosianos opprimere per quosdam scismaticos disposuit, quos ut filios
quondam fovebat, rerum dispensante auctore, per eosdem cognitis capitulis, quibus ipsos imbuebat, diffamatus ac criminose detractatus, sua in sede permansit. Rel. ita: Qualiter papa Alexander quosdam cle-
ricos exaltans, ut alios deprimeret, a suis Romæ diffamatus est injuste, sicque sua permansit in sede B.
in marg. minio scr.: Hic Gotofredus per Alexandrum papam privatur, quia intrusus, unde in cathologo archiepis-
coporum non est scriptus.

NOTÆ.

(118) I. e. partim ut.
(119) Arn. III, 25.

(120) Post a. 1067; v. Arn. III, 29
(121) v. Arn. IV, 3.

et opprimere injuste disposuit, illi quos ipse sub A
 quandam obedientiam super eosdem sacerdotes multis cum capitulis animando velud porcos immiserat, illi insidias fama turpissima pervolante in proximo paraverunt. Unde sapiens Salomon sapientia sibi a Deo collata dicit: « Qui aliis foveam parat, ipse incidit in eam (*Prov. xxvi, 27*). » Venientes namque quidam suburbani, diversis ac variis dogmatibus irretiiti, et Arialdus ipse, et ipse quem animo præ omnibus diligebat, et aliquantis cum laicis qui Girardi de Monteforti sententiis fere consentiebant, quos ipse paulo ut filios complexus deosculabatur, ad numerum fere viginti, cum viderent sese suis machinationibus suisque latratibus aliquid Mediolani egisse, tanquam pro nichilo habentes, Romam ut apostolicum templum omnino deprimere, adierunt. Qui cum in palatio Lateranense convenissent, verbis apertissimis male diffamare Alexandrum cœperunt, dicentes ipsum sedem apostolicam invasisse, et quasi fur et latro non per hostium sed per culmen intrasset, et quod dono Dei habere debuit, hoc per detestabilem Simoniam adquisivit; unde nullum divinum mysterium celebrare potest. Itaque nos si populus Romanus voluerit, iudicium quodcumque voluerit vel exegerit, ut apertum et manifestum, quod de eo asserimus, sine mora appareat, facere paratissimi sumus. Igitur multi Romani probi sapientes atque discreti hæc audientes, qui cum essent in Italia, et Mediolanum ob regni negotia convenissent, et claudestinam pestem, quam ipse per huiusmodi homines ibidem immiserat, cum multo sanguine exercitatum comperissent, agebant: Enim iusta dignaque res est, ut ille qui suos porcis atque serpentibus commisit filios, ab illis versa vice diffamatus dampnetur, et dum illos per huiusmodi homines opprimere disposuit, ab illis dilaceratus atque distractus, qui una in patria secum nati et aliti sunt, Simoniacus vocetur et convinciatur. Quis ²⁷⁰ suis capitulis suisque exhortationibus imbuti digne ipsa in caput vertunt, ac ecclesiarum sacerdotibus et episcopis, nullum tenentes episcopum, ut porci, quod Veritas dicit, appareat, conversi disrumpant universos. Interea dum hæc fama Romæ urbis regiones supervolasset, ecce Oldeprandus Romanae ecclesiæ archidiaconus, qui et ipse Alexandro æmulus insidiabatur et omnibus negotiis ipse præter sedis apostolicæ dominum ²⁷¹ dominabatur, clanculo ad se vocari hos omnes præcepit; et diu per omnia illorum causam sciscitans, aliquantulum conscius facti Alexandri, illos super huiusmodi negotium incitavit. Quid multa? Ut autem venerunt ad diem, quo iudicium absente tamen apostolico per ferrum calidissimum ageretur, annuente Deo et

beato Petro apostolo, iurejurando de eo tanta cathedra ipsi collegerunt, ut quod verum erat aperuit, et quod falsum obmutuit. Et sic falsa religio illorum opilata, sub obscuro, ne diversis cruciatibus attererentur, Urbem exierunt. Mihi qui autem hæc narravit, unus fuit ex illis, qui illo tempore nimia superstitione ac vanissima religione ut filii Scævæ vallatus, huic tanto facto et inconsulto cum aliis cathedris (122) et ipse interfuisse verbis terribilibus ²⁷².

20. (19.) Cum ²⁷³ inferrea Mediolanum Arialdus venisset, universa ecclesiasticorum virorum videns officia quadam amentissima ac dementissima crudelitate a malis jam doctus Christianis vel a porcis cœnosos conculcari et Arianorum argumentis sanctas depravari Scripturas et ut canes savissime dilacerari, et ipsum sui facti pœniteret, dolens quid ageret secum rimari quasi cum alio caput. Itaque cum sacerdotum omnium totiusque civitatis solitiis moribus, quasi hominis unius conventum cum primicerio eorum, dum in presbyterio locus reverendus ex propriis et communibus negotiis die statuto adunari comperisset, privatim uno tantum clerico stipatus cum Domini cruce venit in medium. Cumque diu intra se cogitans tacitus moraretur, lacrymis largissime decurrentibus, talibus tandem verbis adorsus est: « O conventus et o patres, multa pro ipsa summa reverenda solita pietate vestri sacerdotii mihi parcite, immerito et omnibus facinoribus quibus misera fragilitas humana offendit irretiito nunc debita sceleratoria mihi condonate mi-ero. Ego sum, qui sancta canibus virorum sanguine summa aviditate anelantibus contra sanctum evangelium agens, nec me nec ordinem attendens indiscrete deli. Quin etiam ego sum, qui contra ias et licitum vos et vestra diffamando nequiter odiosis viris ac terræ bestiis inconsulte tradidi. Proinde video per visum, meis et populi peccatis exigentibus, sancti Ambrosii ordinem ac ejusdem ecclesiæ culmen conculcari et cominus demoliri. Cognito præterea et in veritate comperio parvulorum multorum necem sine baptismo, quod est peccatum crudelissimum et ultra modum gravissimum feraliter incurrentium, quin etiam sub obtentu falsæ religionis adulteria innumerabilia ac fornicationes sodomiticas multas ac diversas. Inter cætera video quamplures, sensibus depravatis ac Ariano dogmate seductis sanctam depravantes Scripturam, jam non qui sacerdotem, non episcopum, non summum pontificem Romanum, ad ultimum non ullam ecclesiam confitentur. Quamobrem mihi veniam date, et pro pace ecclesiæ humiliter exorate. Ego Deo annuente exinde ut scismatici suis cum argumentis discedant,

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁰ itaque *Bl.* ²⁷¹ dñm *B.* ²⁷² terribilissimis *A.* ²⁷³ *Titulus*: De Arialdi confessione, cum spiritu in naribus apparuit ira subitus verbis velocissimis. *A.* Qualiter Arialdus in presbyterio se errasse lacrimando confessus est. *rell.*

NOTÆ.

(122) Fortasse idem quod *Chateri* c. 29; cf. c. 31.

et vos in pace diuturna et caritate solita feliciter vivatis, operam omni dabo conamine. » Cumque his Arialduis verbis finem imposuisset, et universos mala praeferita memorando inflammasset, omnibus contacentibus et nichil respondentibus, quasi gravissimis verberibus fuisset attritus, minans et æstnans et insalutatus recessit. Ea tempestate cum Anselmus vice Romam orationis causa devote suis cum militibus properasset, et ipse ab apostolico Alexandro de statu urbis ac ordinis ecclesiastici sciscitatus esset, respondit: « Enim a tempore quo patalia nostra in civitate insonuit, universa divina et humana, bellis intestinis, civibus inter se durissime præliantibus, et sacerdotibus falsis occasionibus criminose vituperatis ultra modum, ut jam ulla non sit res ordini nostræ ecclesiæ promissa, conculcata sunt. » Cui dominus Alexander, matris reverentia tactus alta et longa trahens suspiria ait: « Convertit Deus eorum cor, ut odirent populum suum, et dolum facerent in servos ejus. Anathema maranatha sit damnatus, qui placitum illud mihi inchoare fecit. » Hoc dicto vox quædam sine persona respondit: « Fiat, Fiat, Fiat. »

21. (20.) Cum hæc acta fuissent, Herlembaldo de his omnibus ignorante, quasi hostis ab urbe expulsus capitaneis, populi parte maxima per unium cum ipso præliante, omnem iram omnemque furorem supra sacerdotes, ut antea nunquam est auditum, furiose convertit. Etenim ut Dei mereretur iram, cujus ira tarda est et cito propitiatio, multa non fanda super sacerdotes adversus mulieres, et super mulieres adversus sacerdotes exercuit. Cum autem nummos aut aurum, et quibus cottidie suos retinebat justos, non haberet, statim quasi imperator legem super sacerdotes per triginta mittebat viros, dicens: « Si sacerdos aut levita cum duodecim testibus verbis evangelicis jurare posset, quod a diebus quibus consecrationem accepit, cum femina non concubuerit, liber permaneat; sin autem, ab omni substantia quam habet privetur. » Alii vero intra urbem et foris palatini canes, fibula dimissa et acnesterique negotiis et quibus vita illorum redimebatur, decoloratis dentibus, necnon asinari, quorum vita turpissimis trullis asinorum cottidie fulciebatur, quibus Patalia vitam malis artibus ministrabat, mulierum ornamenta clanculo in nocte per fenestras in domibus sacerdotum ipsis ignorantibus immittebant. Quo facto, cum stridore magna ruina ipsorum fores prorumpentes magnis latratibus insilliebant, et accipientes quæ immiserant, verbis terribilissimis affirmantes mulierem condormisse, sacerdotem nemine defendente ipsum distractum ab

omnibus suis expoliatum bonis distrahebant. O deus! Imperatores gentilium de Deo vero omnino ignari non talem legem suis sacerdotibus ediderunt. Sed novum placitum nova dedit præcepta, quæ Julius Cæsar vel Nero aut Maximinus, si adhuc viverent animo et corpore, nunquam laudarent. Qui etiam Herlembaldus, cum domum non haberet tam amplam, ut suos recipere posset, domum palatinam magnam cum curte admirabilique viridario et delectabili, quæ ante ecclesiam sancti Victoris 40 martyrum morabatur, ut suos reciperet consentientes, ut etiam equos et mulas foveret, criminose invasit.

22. (21.) Interea aliquantis transactis diebus, jubente tamen ipso Herlembaldo, convenerunt in secretario utriusque partis ordinis tantum ecclesiastici natura et scientia majores, quatenus super hoc negotium capitulis et sententiis alterutrum rimarentur, et quæcumque pars ratione convinceretur, alteri subjacens obediret. Ab una parte Guibertus archidiaconus utriusque lingue magister, et Ambrosius Biffus qui et diaconus, et Ardericus qui et diaconus, cujus vox velut sonitus aquarum multarum; de decumanis autem Andreas sacerdos, in divinis et humanis Græcis et Latinis sermonibus virilis seu decorus. Ab altera vero parte Arialduis et Landulfus et Aginulfus, qui de partibus diversis urbis novis pedibus convenerant. Quibus consedentibus, ut rationibus et utilitatibus quiete disputarent, majoribus fandi facultas data est. Hi autem cum diu per apostoli Pauli et canonum altercarentur, Arialduis et Landulfus proclamare cœperunt dicentes: « Ventera transierunt, et facta sunt omnia nova (II Cor. v, 17). Quod olim in primitiva ecclesia a patribus sanctis concessum est, modo indubitanter prohibetur. Tantum beatus magister et doctor Ambrosius, cujus ordinem tenemus, vos dampnet aut affirmet. » Tunc Guibertus archidiaconus facto silentio inquit:

Incipit sermo Guiberti adversus Arialduis et Landulfum.

23. (22.) « Sanctam Trinitatem et Unitatem Dei ac Domini nostri Jesu Christi, fratres karissimi, nunc corde et animo invocantes deprecemur ut ipso auxiliante, omnibus remotis indignationibus ac ira, quæ justos etiam criminosos facit, quæ hedificationibus tam animarum quam corporum, pandere cum pace et caritate possimus, de qua sapiens doctor (123) dixit: « Qui sine karitate virtutes congregat, quasi ventum in pulverem portat. » Unde Apostolus: « Si distribuero facultates omnes meas in cibos pauperum, et tradidero corpus meum ita ut ardeam, karitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans

VARIE LECTIONES.

²⁷³ *Titulus*: De furore Herlembaldi super sacerdotes. ²⁷⁵ Et alii B. ²⁷⁶ *Titulus*: Inc. de conflictu partium utrarumque, rege imperante Herlembaldo. A. De disputatione utriusque partis ex testimonio sacramentorum scripturarum. rel. ²⁷⁷ sive B. ²⁷⁸ m. et d. desunt B. ²⁷⁹ deest B.

NOTÆ.

(123) Gregorius, v. supra I, 3.

aut cimbalum tinniens (*I Cor.* xiii, 5). Iram enim A vii, 1). » Fratres karissimi, scimus quoniam episcopis sacerdotibus et levitis prophetizare et evangeliorum secreta fidelibus et infidelibus humiliter ac devote nuntiare a Deo datum sit; sed vobis nescio a quo propheta sive a quo evangelio instructi sitis, cum lanceis et fustibus illos ad quorum pedes semper stetistis, male diffamando quasi imperatores criminosos judicatis, de quibus beatus Ambrosius in libro *Paradisi* loquitur: « Sciebat enim Deus te esse fragilem, sciebat judicare non posse. Ideo dixit quasi fragilioribus, nolite judicare, ut non judicemini. Ergo²⁷⁸ quia sicut te infirmum esse ad judicandum sciebat, voluitque obedientem esse mandato, dicens, nolite judicare; unde Paulus apostolus: Tu quis es, qui iudicas alienum servum; suo domino stat, aut cadit, stabit autem (*Rom.* xiv, 4). » Item quod ipse de improbe judicantibus in aliquem dicat, audi in Beati Immaculati tractatu consilium (xi, 26): « Erranti enim facilius datur venia, quam improbe in alterum judicanti. Necesse est enim, eam formam in te redire iudicii, quam in alium ipse decernendam putaveris. » Sed unusquisque karitatis ignem in Deo et in proximo summa cum humilitate et devotione, ut frater hedificetur, habere se studeat. De quo caritatis igne quid et Ambrosius super Beati Immaculati tractatu dicat, audiamus et corde intelligamus: « Qui hic habuerit caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit; » et item: « Si nihil argenti in me inventum fuerit, heu me in ultima inferni detrudas aut ut stipula totus exuras. Sed si quid in me inventum fuerit auri aut argenti, non per meos actus, sed per misericordiam et gratiam Christi, per mysterium sacerdotii dicam fortasse ego: Etenim qui quisperant in te, non confundentur. Nemo sibi adrogat, nemo de meritis, nemo de potestate se jactet, sed omnes in dominum Jesum: omnes ante ejus tribunal stabimus; de illo veniam, de illo indulgentiam postulabo. Quæ enim spes alia peccatoribus, et qui se aurum putat, habet plumbum, et qui se putat granum tritici, habet stipulam, quæ possit comburi. Sed hic multi sibi aurum videntur habere; non illis invideo. » Item in eodem: « Et si casus et si sobrius sis, cave ne sis negligens. Majorem Christo facit injuriam, qui advenientem repellit. » Propterea, fratres, gloriosissimi confessoris nostri Ambrosii sententiam auribus interioribus graviter percipite, cui refragari a Catholico periculosum et ab injusto criminosum indubitanter esse adscribitur. Ait enim in libro de conflictu vitiorum: « Quod in exordio generis humani masculum et feminam Dominum procreasse profiteris, ut mutuis se amplexibus misceri debeant, omnino verissime dicis; sed nubendi licentia quibusdam tribuitur, hoc est qui virginitatem, castimoniam, vel viduitatem nequaquam professi sunt; quibusdam autem non tribuitur, id est qui virgines vel continentes esse decreverunt. »

audientes intelligamus, ait enim: « Spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia, et delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulchritudine, ubertate misericordiæ, ut dicatur tibi: Uxor tua sicut vitis habundans in lateribus domus tuæ. Nolite querere alienum thorum, nolite alienæ copulæ insidiari. Grave est adulterium, naturæ injuria est. Duos primum Deus fecit, Adam et Evam, hoc est virum et uxorem de viro, hoc est de costa Adæ, et jussit ambos esse in uno corpore et in uno spiritu. Quid unum, separas corpus, unum dividis spiritum? » Item super Abraham (i, 7): « Nulli licet scire mulierem præter uxorem, conjugii tibi datum est jus, ne in laqueum incidas et cum aliena muliere delinquas: victus es uxori, noli querere solutionem. Unde Salomon (ix, 84): A Deo viro præparabitur uxor. » Forsitan cogitatis quod de laicis tantum dicat, de quibus non est dubium habere conjugem? Omnes tamen laici et clerici, quicumque sunt filii Ecclesiæ, sacerdotes sunt. Audite qualiter super Lucam adversus sacerdotes sanctus dicat Ambrosius, cum de David (v, 33): « Quomodo autem ille observator legis atque defensor panes et ipse manducavit, et dedit his qui erant secum, quos non licebat edere nisi tantummodo sacerdotibus, nisi ut per illam demonstraret figuram sacerdotalem cibum transire ad usus populorum, sive quia omnes vitam sacerdotalem debemus imitari, sive quia omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt. Unguinum enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales. » Quin etiam percipite quid in sermonibus dicat: « Nemo potest mutare naturam, nisi qui dominus est naturæ. Gravius est enim religionis adulterium quam corporis. » Unde super Lucam: « Disce personæ vitium esse, non sexus. Sexus enim sanctus est. » Præter ista apostolum vas electionis audite: « Bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habet (*I Cor.*

VARIAE LECTIONES.

²⁷⁸ ita A²². Bl. Ego A². B.

Item, fratres dilectissimi, quid sanctus Ambrosius A
dicat curiose attendite. Ait enim in libro de fuga
saeculi (c. 5) : « Lex hominum os potuit obstruere,
non potuit mentem mutare, » et in septimo libro
idem super Lucam (viii, 7) : « Ab initio autem Dei
lex est. Quae est lex Dei? Relinquet homo patrem et
matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in
carne una. Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam
scindit, dividit corpus (c. 4). Noli uxorem dimittere,
ne Deum copulae tuae diffitearis autorem. Audi quid
dixit Deus : Qui dimittit uxorem, facit eam moechari,
etenim cui non licet vivente viro mutare conjugium,
potest obrepere libido peccandi. Itaque qui autor
erroris est, etiam reus est culpae. Quam periculo-
sum, si fragilem adolescentulae aetatem errori offe-
ras! Quam impium, si ejus destitutas senectutem
cujus defloraveris juventutem! Qui hominibus obse-
queris, Deum verere. Audi legem Domini (c. 5), cui
obsecuntur etiam qui leges ferunt : Quos Deus con-
juxit, homo non separet (c. 6). Sed non solum hoc
*** caeleste praeceptum, sed quoddam etiam opus Dei
solvitur. » At quid sanctus Crisostomus in sua passio-
ne, ubi mentiri non potuit, dicat, percipite. Ait
enim : « Errant qui castitatem se putant perfectam
suis nisibus obtinere; nisi enim tuo, Domine, inbre
flammae fuerint corporales extinctae, non potest ani-
mus pervenire quo pergit. Libido est bestia maligna,
quae in sylva hujus saeculi ad devorandas animas per
carnem et diabolum incitatur. Qui ejus mortem eva-
serit, tibi Deo gratias refert, quia tuum est quod
evasit. »

Explicit *** sermo Wiberti archidiaconi; incipit Am-
brosii, Graecis et Latinis eloquiis eruditus, qui et
di. conus.

24. (25.) « Deus qui fons est bonitatis, perfectio
castitatis, magister caritatis, amator verae virgini-
tatis omniumque virtutum auctor, sit nobis hoc in
negotio veritatis tutor, adjutor humilitatis, adver-
sarium defensor, verae virtutis augmentum,
sermonum justorum minister, et sincere caritatis
semper incrementum; quam caritatem Paulus apo-
stolus super omnes virtutes laudando, ut jam scitis,
magnificavit; de qua sanctus Augustinus omnium
sententiarum peritiam fultus in libro de unico *** bap-
tismo perscripsit (124) dicens : « Videant quam
multa et quam magna nichil prosint, si unum quod
defuerit; et videant quod sit ipsum unum; nec me
in homine audiant, sed Apostolum : Si linguis homi-
num loquar et angelorum, caritatem non habeam,
nichil sum. » Si igitur aliqua ingruente persecutione
tradant ad flammam nobiscum corpus suum pro fide
quam pariter constituentur, tamen quia separati haec

agunt, non sufferentes invicem neque studentes ser-
vare unitatem spiritus in vinculo pacis, caritatem
utique non habendo, etiam cum illis omnibus, quae
nichil eis prosunt, ad aeternam salutem pervenire
non possunt. Idolatras enim in populo Dei gladius
interemit, scismaticos autem terrae hiatus absorbit.
Sed quia negotium nobis eminet nunc magnum,
unde modo tractare cum summa humilitate convenit,
a talibus nunc nos subtrahentes quiescamus. Igitur
nunc nostris occurrat memoria, quod doctor gen-
tium et veritatis magister Paulus apostolus, tuba
salutaris, intonat, dicens : « Qui se non continet, nu-
bat, melius enim est nubere quam uri (I Cor. vii,
9). » Et item : « Volo autem omnes homines esse
sicut et me ipsum, sed unusquisque proprium donum
habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero non sic.
Dico autem non nuptis et viduis : Bonum est illis,
si sic permanserint sicut et ego. Quod si non continent,
nubant, melius est enim nubere, quam uri (Ibid., 7). »
Item ad Romanos : « Scimus autem, quia lex spiritualis
est, ego autem carnalis sum sub peccato venundatus.
Quid enim operor, non intelligo. Non enim
quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si
autem quod nolo illud facio, consentio legi, quoniam
bona est (Rom vii, 14). » Nam, fratres karissimi,
timens per plurimum corde et animo expavesco, tot
et tantos scientia et operatione praeclearissimos sa-
cerdotes feraliter a perfidis Christianis sub quadam
et inaudita occasione trucidatos animadvertens,
dolens modo tempus comperio nostris oculis accele-
rasse, de quo animus apostoli spiritu et scientia
Dei perfurgens multa praesagia praefatus est dicens :
« In novissimis temporibus discedent quidam a fide,
attendentes spiritibus erroris, et doctrinis demo-
niorum in hypocrisi loquentium mendacium, caute-
riam habentium suam conscientiam, prohibentium
nubere, abstinere a cibis quos Deus creavit ad
percipiendum cum gratiarum actione fidelibus et iis
qui cognoverunt veritatem (I Tim. iv, 1). » Utinam,
fratres dilectissimi, hoc placitum cum caritate et
humilitate ac discretionis initium in Deo haberet!
Hoc si enim fuisset, utique medium bonum ac finem
qui est pietatis et caritatis initium et finis, Deus
certis indiliis sine tantis plagis ac angustiis, e qui-
bus nunc ordo noster Ecclesiae totius Ambrosianae
in primis urgetur, clementer approbaret; de quibus
beatus Ambrosius in sermonibus conqueritur dicens :
« Tantis enim malis haec vita misera est repleta, ut
comparatione ejus mors remedium putatur, non
poena. » Sed quia malitia et malivolentia, ira et
od o ac avaritia, quae neque copia augeri, neque
inopia minui potest, ipsam exercebentes incompe-

VARIAE LECTIONES.

*** hic vulg. Totus locus hic admodum brevitus est. *** Sermo Ambrosii Biffi in Latinis litteris et Graecis erudit; ideo Biffarius dictus est. A. B. B. *** unico de A. A. A.

NOTAE.

(124) Frustra ibi quaesivi.

sabilliter ut appareret repleti sunt, ut bonis initiis, sic melioribus finibus carebit, de qua malignitatis iniquitate doctor et beatus Ambrosius in epistola Vercellensi, quid dicat, audiamus (c. 45): « Malignitas plus nocet quam malitia, quia malignitas nec puram simplicitatem habet, nec apertam malitiam, sed absconditam malivolentiam. » At ut ad ea, quibus animus meus intendit, veniam, quibus lorice quibusque armis, quove scuto a talibus, quamvis frustra, muniri⁸⁹⁸ et defendere possim, studiose cum omnibus Arialdus et Landulfus non me, sed apostolum nostrum Ambrosium sanctum, quod in Vercellensi epistola dicat, audiant et intelligant (c. 62): « Virtutum autem magister apostolus est, qui cum patientia redarguendo docet et⁸⁹⁹ contradicentes, qui unius uxoris virum præcipiat esse, non quod exortem excludat conjugii, nam hoc supra legem præcepti est, sed ut conjugali castimonia fruet⁹⁰⁰ ablutionis⁹⁰¹ suæ gratia⁹⁰². Nulla enim culpa conjugii, sed lex⁹⁰³. Ideo Apostolus legem posuit, dicens: Si quis sine crimine est unius uxoris vir. Ergo qui sine crimine est unius uxoris vir, teneatur ad legem sacerdotii supradicti⁹⁰⁴; qui autem intraverit⁹⁰⁵ conjugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed prerogativa exiit sacerdotii. » Item in eadem epistola (c. 59): « Bonus medicus qui et fortibus subtilitatem⁹⁰⁶ virtutis conservare cupiat, et infirmis salubritatem dare, aliis dat consilium, aliis demonstrat remedium, dicens: Qui infirmus est, olera manducet, accipiat uxorem; qui validus est, fortiorem virtutis cibum expectat⁹⁰⁷; meritoque adiunxit: Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis; et hic⁹⁰⁸ iudicavit in corde suo servare virginiam suam, bene facit⁹⁰⁹, et qui non jungit, melius facit, » et Dominus per prophetam: « Sacerdotes mei nubant semel. » Item per prophetam: « Sacerdos virginem ducat uxorem, similiter et levita (Levit. xxi, 13). » At ut jam ego his verbis finem imponam, quid beatus Ambrosius scribens in libro de officiis dicat, audite (I, 50): « De monogamia sacerdotii⁹¹⁰ quid loquar, quando una tantum permittitur copula et non repetita. In ipso ergo conjugio lex est, non iterare conjugium, nec secundam conjugii sortiri conjunctionem; quod⁹¹¹ plerisque mirum videtur. Cum etiam ante baptismum iterata conjugia dilatione⁹¹² muneris et ordinationis prerogativam impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento, sed intelligere debemus, quia baptismus culpam remittere⁹¹³ potest, lex abolei non potest. In conjugio non culpa, sed lex

est; quod culpe est igitur, in baptismate laxatur; quod legis est, in conjugio solvitur⁹¹⁴. » Item Hieronymus: « Sacerdotem querit Ecclesia, aut de virginitate sanctum, aut de monogamia ornatum. » Laudo enim, fratres karissimi, quod fratres Arialdus et Landulfus jam populis seminarunt, et conquæri⁹¹⁵ a desiderio omnium fidelium maxime sacerdotum et levitarum castitatem; sed quis esse potest continens, nisi Deus det? » ut ait Augustinus in libro contra Paulinum et Eutropium⁹¹⁶ (c. 11): « Caritas Dei, ut idem in eodem ait, quæ multitudinem peccatorum cooperit⁹¹⁷, diffunditur in cordibus nostris non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. » Et item in eodem (c. 34): « Cum rex justus sederit in throno suæ majestatis, quis glorietur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Tunc ergo per ejus misericordiam iusti ab hiis liberati⁹¹⁸ plene perfecteque mundati, fulgebunt in regno Patris sui sicut sol, et cum⁹¹⁹ plene atque perfecte erit ecclesia non habebit maculam neque rugam. » Multa enim percurrens in Scripturis sanctis dixisse memini; sed hanc optionem damus vobis, quamvis iniuste, quoniam non decet nisi sons episcopis hoc facere quod facitis, ut licentiam totius civitatis omniumque plebium plane perscrutando habeatis; quatenus trutinatis facinoribus, homicidiis parvulorum sine baptismate necem feraliter et innocenter incurrentibus, perjuriis ob mulierum amorem et sui defensionem, nec non adulteriis ac variis fornicationibus tam juvenum quam virginum sacrarum, ac usibus quibus tota Christianitas per orbem universum usque modo diffusa feliciter Deum et hominem diligens fruitur, in iudicio vestrarum animarum, ut possumus, committimus, ut sacerdotes, quos bigamos aut trigamos aut concubinarios inveneritis, aut deponantur aut dividantur. Illos autem quos secundum usus ecclesiæ totius unius uxoris viros inveneritis, ne veniant in pejus dimitte: tantum strenue providete, ne jugum quod nostri majores olim ferre non potuerunt, calorem naturæ humanæ quam sit ad peccandum proclivis cognoscentes, ordini nostro intolerabiliter superponatis, memores evangeliorum Domini, qui cum videret suos discipulos a Phariseis legaliter redargui dicentes: « Discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere sabbatis (Math. xii, 2), vellere spicas et manducare; » Jesus autem defendens eos, ut pastor bonus ait eis: « Non legis quid fecerit David quando esurivit, et qui cum eo erant? aut non legis in lege quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt? » Naturas

VARIE LECTIONES.

⁸⁹⁸ ita corressi; muniti A. A. B. munitis me d. Bl. ⁸⁹⁹ doceat c. vulg. ⁹⁰⁰ servet — gratiam vulg. ⁹⁰¹ absolutionis A. B. ⁹⁰² Hic noster sententias aliquot omisit. ⁹⁰³ suscipiendi vulg. ⁹⁰⁴ intraverit ib. ⁹⁰⁵ stabilitatem vulg. ⁹⁰⁶ expectat vulg. ⁹⁰⁷ hoc ib. ⁹⁰⁸ Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit vel libarius vel Land. omisit. ⁹⁰⁹ De castimonia autem q. vulg. ⁹¹⁰ Quod p. m. v. cur vulg. ⁹¹¹ iterati conjugii a electionem m. ib. ⁹¹² baptismo culpa dimitti ib. ⁹¹³ non s. ib. ⁹¹⁴ queri B. ⁹¹⁵ Eutropium et Paulum vulg. ⁹¹⁶ q. m. p. c. desunt ib. ⁹¹⁷ ab h. l. desunt ib. ⁹¹⁸ sol. Tunc p. ib.

leonum quivis homo humiliare potest, hominis Deus, A paucis in Christo coronari, quam cum multis in tenebris collocari. Non omnia possumus omnes, quia non aequaliter valemus, de quibus Apostolus: « Aliis datur sermo scientiæ, aliis sermo sapientiæ, aliis discretio spiritus, aliis genera linguarum, aliis interpretatio sermonum (I Cor. xii, 8), unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei (Rom. xii, 3); » sed unusquisque nostrum, gratias Deo, ita scientia divinis et humanis superpollet, ut viæ veræ trami-tem sive devium aut tortuosum sacris in Scripturis longo exercitio exercitatus cognoscere et se a principio liberare non valet, unde propheta: « Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus (Isai. xl, 3). » Declinate, fratres, a viis vestris, perspicite quod Scriptura clamat, dicens: « Ve homini gradienti duabus viis; » veniat sensibus vestris, fratres, quod prophetarum eximius clamat: « Viam veritatis elegi, judicia tua, Domine, non sum oblitus (Psal. cxviii, 30). » Et item: « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum (Ibid., 32). » Demus Deo honorem, et ipsum in corpore nostro portemus, mortificatis nobis ipsis in cunctis actibus sæculi, per quem mundo ⁹⁹⁷, ut ait Apostolus, crucifixus est, et ego mundo (Gal. vi, 14), qui cunctos legitime gloria et honore triumphantes inenarrabili in perpetuo cororat, animo et corpore eum diligamus, et primum pietate fraternitatis et sinceræ caritatis amemus. Unde sanctus Augustinus in libro quem ad Hieronymum presbyterum facit (123), curialiter de pietate tractans dicit (c. 11): « Quid autem pietas nisi Dei cultus? et unde colitur nisi ex ⁹⁹⁸ caritate? Caritas igitur de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, magna et vera virtus ⁹⁹⁹, quia ipsa est et finis præcepti. — Sicut mors animam evellit ¹⁰⁰⁰ a sensibus carnis, sic caritas a concupiscentiis carnalibus. — Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit. » Testatus est, karissimi, dominus Guibertus apostolum dixisse: « Vincit uxori, noli querere solutionem (I Cor. vii, 27), » et ita est. Sed illud quod sequitur quare non dicit? videlicet « solutus es ab uxore, noli querere uxorem. » Protulisti sententiam Apostoli dicentis: « Unusquisque suam uxorem habeat: » ego autem dico « quibus licet. » Præterea illud apostolicum animarum et corporum consilium audite: « Fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus; si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, si enim ¹⁰⁰¹ spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis (Rom. 8, 12). » Dixisti quod de Vercellensi epistola placuit, sed illud quod sequitur, quare non protulisti, dicens in eadem (c. 62): « Nec interim ¹⁰⁰² ut filios in sacerdotio creare apostolica mutetur ¹⁰⁰³ auctoritate; habentem enim filios ¹⁰⁰⁴, non facientem, nec con-

25. (24.) « O patres et o fratres, ordine et dignitate ac gente præ ceteris Italiae totius primatibus in omnibus, si vigorem ordinis nostri in quantum ratio nostra exigit custodisse curavissetis, præfere-rendi nos tamquam a talibus quæ jam audivimus fastiditi, per plurimum congratulamur, quod tam sapienter atque discrete usque modo sermocinastis nobiscum. Bona est caritas, quæ legis et prophetarum est plenitudo; bona est caritas, quæ protoplaustos per multa tempora suis peccatis exigentibus dampnatos a faucibus inferni clementer detra-xit; beata est caritas, quæ per summam Deitatis clementiam humanatam nos a pena primi hominis liberare misericorditer sataguit, et liberando secum in culpa nostri sæculi in æternum gaudere concessit, qua discipulos suos dicens amavit: « Beati misericordes, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. v, 7); » et item: « In hoc cognoscet omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem (Joan. xiii, 35); » de qua dixit Aposto-lus: « Dilectio sine simulatione, odientes malum, adherentes bono (Rom. xii, 9). » Ago ¹⁰⁰⁵ et autem, karissimi, nemo qui viderit fratrem errantem aliqua negligentia aut naturæ infirmitate per quandam conjugis conjunctionem, occasione palliata non corripuerit ¹⁰⁰⁶ eum, jam non secundum caritatem, imo secundum injustissimam pietatem ambulat, et merito secundum quod ait Apostolus, de pernice ¹⁰⁰⁷ judicabitur, vel de negligentia condemnabitur. Qui autem in dubiis rebus consuluit, ut nos hodie vide-mus, decet esse vacuum ab ira, ab odio, ac mise-ricordia. Nam ira, ut sapiens magister ait, sæpe impedit animum, ne possit cernere verum. De odio quid aliud dicam, quam quod evangelium dicens clamat: « Qui habet trabem in oculo suo, non potest ejicere festucam de oculo fratris sui; » at qui misericordiam ita exercet, ut justitiam funditus obliviscatur, jam non secundum caritatem ambulat; unde Augustinus: « Si fratrem tuum vulnus habet in corpore, quod velit occultare, dum timet secari, nonne crudeliter a te silleretur, si misericordia motus taceres, et misericorditer judicaretur? » Et Apostolus: « Si videris fratrem tuum errantem, et non corripueris eum, de negligentia judicaberis, vel condemnaberis. » Vos dicitis, fratres: « Pauci sunt casti animo et corpore, et paucissimi sacerdotes virgines; » sed magis volo atque desidero cum

duabus viis; » veniat sensibus vestris, fratres, quod prophetarum eximius clamat: « Viam veritatis elegi, judicia tua, Domine, non sum oblitus (Psal. cxviii, 30). » Et item: « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum (Ibid., 32). » Demus Deo honorem, et ipsum in corpore nostro portemus, mortificatis nobis ipsis in cunctis actibus sæculi, per quem mundo ⁹⁹⁷, ut ait Apostolus, crucifixus est, et ego mundo (Gal. vi, 14), qui cunctos legitime gloria et honore triumphantes inenarrabili in perpetuo cororat, animo et corpore eum diligamus, et primum pietate fraternitatis et sinceræ caritatis amemus. Unde sanctus Augustinus in libro quem ad Hieronymum presbyterum facit (123), curialiter de pietate tractans dicit (c. 11): « Quid autem pietas nisi Dei cultus? et unde colitur nisi ex ⁹⁹⁸ caritate? Caritas igitur de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, magna et vera virtus ⁹⁹⁹, quia ipsa est et finis præcepti. — Sicut mors animam evellit ¹⁰⁰⁰ a sensibus carnis, sic caritas a concupiscentiis carnalibus. — Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit. » Testatus est, karissimi, dominus Guibertus apostolum dixisse: « Vincit uxori, noli querere solutionem (I Cor. vii, 27), » et ita est. Sed illud quod sequitur quare non dicit? videlicet « solutus es ab uxore, noli querere uxorem. » Protulisti sententiam Apostoli dicentis: « Unusquisque suam uxorem habeat: » ego autem dico « quibus licet. » Præterea illud apostolicum animarum et corporum consilium audite: « Fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus; si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, si enim ¹⁰⁰¹ spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis (Rom. 8, 12). » Dixisti quod de Vercellensi epistola placuit, sed illud quod sequitur, quare non protulisti, dicens in eadem (c. 62): « Nec interim ¹⁰⁰² ut filios in sacerdotio creare apostolica mutetur ¹⁰⁰³ auctoritate; habentem enim filios ¹⁰⁰⁴, non facientem, nec con-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹⁸ Oratio Ar. et L. adv. Guib. et Amb. probantium ex testimonio sacræ Scripturæ, sacerdotes non uxorandos. A. B. Bl. ⁹⁹⁹ ita i. e. aio A. A. B. Dico ego a. k. homo q. Bl. ¹⁰⁰⁰ corripuerint A. A. corripuerit B. ¹⁰⁰¹ an pernice? W. ¹⁰⁰² mihi mundus vulg. ¹⁰⁰³ deest vulg. ¹⁰⁰⁴ v. est vulg. ¹⁰⁰⁵ avellit vulg. ¹⁰⁰⁶ autem vulg. ¹⁰⁰⁷ iterum vulg. ¹⁰⁰⁸ invitetur ib. ¹⁰⁰⁹ e. dixit f. ib.

NOTÆ.

(125) Epist. 167. Parisine.

jugium iterare. » Idem Apostolus : « Nemo militans A Deo implicet se negotiis sæcularibus, ut ei serviat, qui se probavit (11 Tim. II, 4). » Item ad Timotheum : « Te ipsum castum custodi (1 Tim. V, 22). » Mirum ac valde terribile est, ut sacerdos aut levita serviens operi conjugali hostias Deo offerre possit, cum angelus Dei sacerdos dictus sit : « Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est (Malach. II, 7). » Ita quid ⁶¹⁸ sancti canones dicant scitis, maxime cum dicit in quodam loco : « Sacerdotes qui duxerunt uxorem, deponantur. » Præterea sacra Scriptura clamans dicit : « Fornicatores et adulteros judicabit Deus (Hebr. XIII, 4). » Oportet enim sacerdotem mundum nitidumque indesinenter semper esse; si autem ulla mulieris vel sui tabe coinquinatus fuerit, holocausta offerre Deo non potest. Olim enim multa multis quadam injusta occasione, periculose tamen, concessa videntur. Nunc autem agere vos omnes expedit, ut via regia gradiamur, non declinantes a dexteris nec a sinistris. Video vos quasi armatos multis conscripturarum scientiis astare; sed scuta vestra in cucurbitarum folia vertentur, et gladii vestri in plumbum frigidum convertentur. »

Explicit ⁶¹⁸ oratio Arialldi et Landulfi; incipit Andrea sacerdotis decumani adversus Arialdum et Landulfum.

26. (25) « Fratres, et utinam fratres karissimi, caritatem et misericordiam, quas nunc et multotiens vestris doctrinis inseruistis, ut ore denotastis, sic bonorum actuum exemplo confirmavissetis. Multa de caritate tui sermonis exordio habuisti, sed de quo fonte manaverint, verborum tuorum finis aperte denudavit : si enim ex caritate inchoavisses, in caritate, quæ Deus est, finivisses. Unde in ventum tendis, cum in vento superbiæ graderis. Dixisti : « Qui misericordiam ira exercet, funditus justitiam obliviscitur ⁶¹⁷, jam non secundum caritatem ambulat. » Verum est; sed qui hoc facit, et taliter circa peccatores se habet, fidelis non est, nec dignus Christianus vocari. Tamen prospice, quod Dominus ait : « Misericordiam volo, non sacrificium (Matth. IX, 13); » et iterum : « Miserebor cui miserus ero, et clemens ero in quo mihi placuero (Exod. XXXIII, 19). » Quod nos cum caritate, cum humilitate, cum patientia, cum benignitate, cum discretionem, quæ est mater virtutum, docere et admonere et suadere multa per tempora debuisti, nunc quasi dampnativos ac criminosos plagis sævissimis simulque cum tuis cathedris, lingua tamen inconperta, criminose castigas. Cujus exemplo hæc omnia in nobis et in populo agis? Enim et nos multis cum temporibus et ordinem

nostrum pacifice ac caste degentes regebamus. Vituperando nos grave bellum civile nunc excitasti; præterea audi Apostolum dicentem : « Deus non vult coacta serviſſa. » Et item : « Tu quis es, qui judicas alienum servum? suo domino stat aut cadit, stabit autem (Rom. XIV, 4). » Video enim, quod nemo te et ipsos quos super nos solitis illexisti sermonibus, a talibus revocare poterit. Sed terrere te debent bella civilia, homicidia, sacramenta ac perjuria inenarrabilia, parvulorum multitudinem multorum necem sine baptismo incurrentium, quorum membra et qualia ⁶¹⁹ et quanta hoc in anno in cisterna theatri cum mundata a cloacariis ⁶²⁰ inventa sunt, paucis tamen condolentibus, ante tuos oculos habens. Et si mihi de natura humana non credis, maxime non credis de ordine nostro, qui dum magis constringitur, amplius illicite accenditur : vel tibi, quod olim fuisti vel cras esse poteris, crede. Vetando unam et propriam uxorem, centum fornicatrices ac adulteria multa concedis. Præterea vitium detestabile, ob quod quidam ex tuis similes sese caste vivere, uxoribus falsa religione dimissis, vitio imbuti detestabili, in theatro turpiter tracti et in fronte ⁶²¹ decocti sunt, te amice tangendo deterre. Item intulisti domno Guiberto : « Solutus es ab uxore, noli querere uxorem, » sed illud quod sequitur, quare non dixisti? imo apostolo dicente : « Si autem acceperis uxorem, non peccasti, et si nupserit virgo, non peccavit. » Dixisti : « Ut ait Apostolus, debitores sumus non carni. » Ita est; non enim ita carni servimus, ut spiritu et corpore tempore congruo Deo serviamus? Ob quam causam audi beatum Ambrosium (126); ait enim in libro De bono conjugali (c. 25) : « Continentia non corporis, sed animi virtus est; virtus autem animi aliquando in opere manifestatur, aliquando in habitu latet. (C. 26.) Et justificata est sapientia a filiis suis, qui vident continentia virtutem in habitu animi semper esse debere; in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari. » Diffamasti nos et ordinem nostrum Romæ et civibus nostris male dulcoratis, ut tuam scientiam vel loquacitatem ostenderes, sed unde fructum bonum habere tu credis, ibi seminarium bonorum fructuum habere non poteris, beato Ambrosio super Beati Immaculati tractatu attestante, qui ait (II, 25) : « Periculum est non solum dicere falsa, sed etiam vera, si quis ea insinuet quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis vel avaritiæ vel jactantiæ vel loquacitatis incautæ, quia dum adulari vult aliquis ei, cui loquitur, effundit mysterium. Nonnulli etiam studio lucri, mercedem perditionis secuntur, ut legenda silentio vendant loquendo : alii, ut plura nosse vi-

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹⁸ ita A^o. B^l. qui A^o. B. qui habet qui s. c. d. s. Madicant scitis maxime c. d. ⁶¹⁸ Sermo Andreae s. d. a. Ar. et L. A^o. B. B^l. ⁶¹⁷ misericordiam i. e. injustitiam f. o. B. ⁶¹⁹ ita corr. Beſſim. m. equalia A^o. A^o. B. m. equalia B^l. ⁶²⁰ i. e. cloacariis. ⁶²¹ fonte A^o. A^o.

NOTÆ.

(126) Imo Augustinum.

PATROL. CXLVII.

36

deantur et scientiam suam jacent, aperiant quod A
celare deberent, et ⁹³¹ dum sine iudicio locuntur,
verbum emittunt quod revocare non possunt, de
quibus Dominus: « Vos estis qui justificatis vos
ipsos coram hominibus. Deus autem novit corda
vestra (Luc. xvi, 15); » qui enim perdidit divina,
posteritatem animæ suæ seminariumque meritorum
habere non poterit. O amice, si tibi a Deo fuerit
commissum, ut omnia perficeres, Veritate attestante,
deberes dicere « Servus inutilis sum: » si autem
Apostolum imitaris, deberes sentire cum eo dicens
(Rom. xv, 1): « Debemus nos firmiores imbecillitatem
infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unus-
quisque nostrum proximo suo placeat in bonum ad
hædificationem. » Præterea intellige, quid sanctus
dicat Gregorius (Homil. in Evang. vii, 4): « Supe-
riores invicem, maxime eos, qui vobis contenti ⁹³²
non sunt, proximos vestros attendite, quia et quos
agere aliqua prava conspicias, quæ in eis lateant
bona nescitis; magnus ergo unusquisque esse stu-
deat, sed tamen aliquo modo se ⁹³³ esse nesciat, ne
dum sibi magnitudinem arroganter tribuit, amittat.
Hinc enim de Saule superbiente per prophetam di-
citur: Cum tu te parvulum conspiceres, ego te præ
cæteris magnum feci ⁹³⁴; quia vero tu te magnum
conspicias, a me parvulus aestimaris. » Si enim per
fragilitatem carnis, ut tibi videtur, peccamus, ha-
bemus beati Ambrosii consolationem; ait enim in
libro De sæculi fuga (c. 11): « Si per fragilitatem
carnis et mundi illecebras ita mentem nostram for-
mare non possumus, reverentia paternæ ⁹³⁵ prolis
peccatum levemus. Caritas enim multitudinem pec-
catorum operit. Qui enim ⁹³⁶ ad imaginem Dei esse
non potuit, sit ad plenitudinem caritatis. » Ait enim
in libro De penitentia: « Regnat in nobis lex hujus
carnis contraria legi mentis nostræ, et captivos nos
in peccatum trahit, ut faciamus quod nolumus. »
Item super Lucam (1, 50): « Non otiose statim ⁹³⁷
in principio Genesis Dei jussu ⁹³⁸ conjugium copu-
latur, nisi ut hæresis destruat. Sic enim Deus
conjugium probavit, ut jungeret; » in multis enim
natura nostra cotidie febrecitat. Unde sanctus Am-
brosius super Lucam: « Febris enim nostra avaritia
est, febris nostra libido est, eo quod ignitæ sunt cupi-
ditates; » unde ait Apostolus: « Si se non continent, nu-
bant; melius est enim nubere, quam uri (I Cor. vii, 9). »
Multi autem homines casti et mundi esse videntur,
sed ante Deum flagitiosissimis vitii irretiti apparent.
Unde idem super Lucam (1, 18): « Non semper
⁹³⁹ enim omnis, qui justus est ante homines, justus
est ante Deum. Aliter vident homines et aliter Deus;
homo videt in facie, Deus autem in corde. » Enim

ut nos a laqueis mortis, quibus vita ista argetur,
liberati essemus, incurrimus minima, ut majora de-
vitaremus. Multos enim laqueos, ut ait psalmista, in
via hac superbi absconderunt (Psalm. cxxxix, 6).
Et qui sunt isti laquei? audi sanctum Ambrosium
super Lucam: « Oculus enim meretricis est laqueus
peccatoris, laqueus in pecunia, laqueus in religione,
laqueus in studio castitatis. » Separasti nos ab ux-
oribus nostris, tu qui es Apostolo justior, sanctior
prophetis, mundi patriarchis, non justitia, non
caritate, imo lanceis et ensibus durissimisque inju-
riis, quas legaliter ab initio christianitatis nostri
antecessores, sibi et nobis vim propter vitium natu-
ræ facientes, tradiderunt. Unde si tibi et tuis placet,
audi quid sanctus Ambrosius super Lucam dicit (viii,
B 4): « Quam periculosum est, si fragilem adolescen-
tule vel adolescentis ⁹⁴⁰ ætatem errori peccandi
criminose offeras! Audi legem Domini, cui obsecun-
tur etiam qui leges ferunt (c. 5): Quos Deus con-
junxit, homo non sepat. Ab initio autem Dei lex
est. Quæ ⁹⁴¹ est lex Dei (c. 7)? Propter hoc relinquit
homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et
erunt duo in carne una (Gen. i, 24); » ergo qui dividit
⁹⁴² uxorem, carnem suam scindit, legem dividit, se-
parat corpus ⁹⁴³, et facit eos mœchari. « Virginitas, ut
ait beatus Ambrosius, suaderi potest, imperari non
potest. » Quid igitur de illis respondebis, qui jam se per
quindecim aut viginti annos conjugali thoro copula-
verunt? Dixisti: « Fornicatores et adulteros judica-
bit Deus! » Aperte verum est; sed de fratribus tuis
quos tu vides tecum credere unum patrem habere,
unam fidem catholicam tenere, unam et propriam
uxorem venialiter uti dicens, peccasti: stat enim
sanctus Ambrosius in Vercellensi epistola (c. 11):
« Dicimus quod qui fuerit in Christo baptizatus, ha-
beri jam non debeat fornicarius. » Forsitan adhuc
illa sententia implicitus es, qua olim illi de Monte-
forti te imbuerant, qui omnem christianitatem mul-
liorem non tangere et genus humanum sine semine
virili apud more nasci dicentes, falsis sententiis
affirmabant? Volo autem et ego atque desidero om-
nem ordinem ecclesiasticum mundum, nitidum, purum
et sanctum; sed dicit apostolus: « Nemo potest esse
mundus a peccato et sanctus. » Job videns humani
generis fragilitatem, dicit: « Numquid fortitudo la-
pidum fortitudo mea, aut caro mea ænea est? (Job
vi, 12). » Præterea cum tu nos in multis diffamas,
et dicens clamasti, sacerdotem aliqua tæbe attractum
sacrificium Deo offerre non posse, debuisses cogno-
scere, quod Dominus in Apocalypsi dicit: « Ego
sum Alpha et Omega, primus et novissimus: beati
qui lavant stolas suas ⁹⁴⁴, ut sit potestas eorum in

VARIE LECTIONES.

⁹³¹ plerique vulg. ⁹³² q. vobis commissi n. vulg. ⁹³³ deest B. ⁹³⁴ hinc — feci in brevibus contraxit.
⁹³⁵ p. generationis et sedulitate p. vulg. ⁹³⁶ ergo — potuerit ib. ⁹³⁷ ita Ambr. statum B. stat ut A.
A. Bl. ⁹³⁸ jussu vulg. ⁹³⁹ deest A. Ambr. ⁹⁴⁰ v. a. desunt vulg. ⁹⁴¹ ita Ambr. D. lex eque est D. i
codd. ⁹⁴² dimittit vulg. ⁹⁴³ scindit, dividit c. vulg. ⁹⁴⁴ s. in sanguine agni vulg.

ligno vitæ, et portas civitatis intrent (*Apoc. xxi, A* 15). » Sunt enim maculæ, quæ sola confessione lavantur, quam lavationem supradicta sententia Johannis significat. Quin etiam Domino attestante audi quæ coinquinant hominem. Ait : « Non enim quæ intrant in hominem coinquinant, sed quæ exeunt de homine (*Matth. xv, 11*). » Adulteria, homicidia, perjury sunt quæ coinquinant hominem; scis enim, et satis, ordo clericalis in quid pronus sit ad peccandum propter incontinentiam. Unde sanctus Gregorius in *Moralibus* Apostoli sententiam affirmat dicens (*xxxii, 39*) : « Et Paulus cum quosdam in ecclesia incontinentes aspiceret, concessit minima, ut majora devitaret ⁶³², dicens : « Propter fornicationis causam unusquisque suam uxorem habeat (*I Cor. vii, 2*). » Item in Registro secundo dicens ad Sabinum episcopum, inter multos verborum nodos, quædam ⁶³³ sacrilegis universo clero scribens dixit (127). « Præter illa quæ superius dixi, curæ tuæ sit eosdem fratres nostros episcopos adortari, ut subjecti in sacris videlicet ordinibus constituti, quod ipsi servant ad similitudinem modis omnibus servare commoneant. Hoc tamen modo adjecto, ut hii, sicut canonica decrevit auctoritas, uxores quas habent, irreprehensibiliter regant. » Dicis : « Cum uxoris Deo servire non potestis. » Verum est, si plus Deo illam amaremus. Unde ipsa Veritas : « Qui amat patrem aut matrem aut fratres aut uxores, non est me dignus (*Matth. x, 37*); » quod enim sancti Patres de episcopis dicunt, tu inordinate intorques. Non enim sumus, quod debemus; sed enim tales nos Deus amat, quales futuri sumus, non quales sumus, sicut ipse Augustinus in libro de Trinitate dicit : « Quales enim amat Deus, in æternum conservat. » Item ipse Augustinus : « Et si exterius offenda munera non habeo, intra memetipsum tamen invenio quod in ara tuæ laudis impono. Quia qui nostra datione non pasceris, oblatione cordis melius placaris. » Nichil quippe Deo ditius voluntate bona. Item Augustinus contra Julianum in libro tertio : « In suo quippe genere curandum est, quod ad melius non potest erigi. » Dixisti : « Sacerdos qui duxerit uxorem, deponatur. » Bene dicis, et ego dico, si post acceptum sacerdotium duxerit uxorem, sui ordinis periculo subiaceat, sin autem in sacerdotio unius uxoris virum inveneris, quid separas quod non licet? Cur enim dividis corpus? Da mihi Ambrosium sanctum doctorem nostrum, qui dividat uxorem ordinis nostri a viro, altero nolente; et credamus semperque te-

neamus. Quin etiam quid sanctus papa Gregorius Teostitæ patriarchæ ⁶³⁷ in Canobiis dicat, audite (*ep. xi, 45*) : « Sunt quidam qui dicunt religionis causa conjugia debere solvi. Verum sciendum est, quia et si hoc lex divina prohibuit, lex humana concessit ⁶³⁸. Per se enim Veritas dicit : Quod Deus conjunxit, homo non separet. Quin etiam ait : Viro non licet dimittere uxorem, excepta fornicationis causa. Quis ergo huic cælesti legislatori contradicat? Scimus enim quia scriptum est : Erunt duo in carne una. Si igitur vir et uxor una caro sunt, et religionis causa vir dimittat uxorem vel mulier virum in hoc mundo remanentem vel fortasse ad illicita migrantem, quæ est ista conversatio, in qua una eademque caro ex parte transit in continentiam, ex parte remanet in pollutione? »

27. (26) Cum ⁶³⁹ autem orantibus partis utriusque fandi terminus imponebatur, ecce quasi ex ira Dei Landulfus majorum corona furialiter consurgens, vultu pallido ac lingua stridenti, clerici cujusdam objurgationibus commotus, cum quo tamquam canis dentaliter rixatus fuerat, orationem fundere cupiens, omnibus nimia ejus commotione ventantibus, prosiluit. Itaque indignatione nimia ac ira magna, quasi ursæ raptis catulis commotus, clamans se clericorum cultello velle interimi (128), furialiter ex secretario in theatrum prosiliens, omnibus convocatis plebeicis orationem incitativam permultum super ordines universos, astante tamen Herlembaldo, lacrimabiliter edidit. Quo audito, Herlembaldo adortante et tamquam rex imperante, in manibus populi super sacerdotes illico fit concursus. Quod si ipsos in secretario aut ⁶⁴⁰ in ecclesia, in quibus nullam exhibebant reverentiam, comperissent, profecto ipso die gladiis et fustibus universos ⁶⁴¹ interemissent.

28. (27) Dei ⁶⁴² omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti regnante clementia, ejusque dextera virtutibus et miraculis sedule et misericorditer coruscante super homines irrationabiles, et super Dei sacerdotes ab omni humano auxilio, Dei tamen fretos auxilio, destitutos, miracula invisæ et inaudita apparuerunt. Quadam enim die cum sacerdos Liprandus, qui hominibus placiti Dei male nominati suspiciosus erat, ante oculos quorundam apparens ad sancti Nazarii ecclesiam orationis causa abiret, verbis nefandissimis objurgatus, fustibusque post eum summis cum latratibus projectis, in concavo altaris sancti Nazarii supra ejus corpus nimia animi angustia fugit. Unde cum quidam nefandissimus, impu-

VARIE LECTIONES.

⁶³² declinarent vulg. ⁶³³ quæ de Bl. ⁶³⁷ imo Theoctistæ patriciæ. ⁶³⁸ hoc l. humana concessit, l. d. tamen prohibuit. Greg. ⁶³⁹ Titulus inscribitur : Qualiter Landulfi oratione Herlembaldus in sacerdotes insultum facere voluit ⁶⁴⁰ an B. ⁶⁴¹ deest A'. ⁶⁴² Titulus : Inc. sacerdotum miracula digito Dei patrata. A'. A''. Miracula aliqua, quæ in persecutione sacerdotum apparuerunt. B. Bl.

NOTÆ.

(127) Locum hunc frustra quæsi.

(128) Landulfum aliquando a clerico vulneratum esse, Andreas t. 2 refert.

dentior ceteris, turpissimis verbis gravissimisque impulsionibus ipsum alapizando, ut sui et suorum consilium animos mulceret tamquam vesanos gentiles, extraheret, Dei virtute operante, in proximo omnibus membris contractis misere exaruit. Alius cum in ecclesia eadem sanctam Eucharistiam a sacerdote quodam in nativitate Domini timore ejusdem, non Dei amore acciperet, foris in muro, secta subversus hæretica, vidente tamen quodam fidele ac sacerdoti id ipsum nuntiante, immisit. Ille audiens Dei sacerdos summa cum reverentia sanctum Domini corpus colligens recondidit; sed miser ille, qui sancti corporis indignus fuerat, usque in finem vite suæ ab omni cibo insatiabilis ac omnibus angustii cruciatus, moriens non moruit habere corpus Christi. Alii vero quinque cum sacerdotem quemdam ob mulieris occasionem turpiter distrahendo debonestassent, ipso anno quasi canes mortui sunt. Quin etiam alius secta detestabili irretitus, cum sanctum incensum, quod sacerdos in Domini natale per singulas defert domos, hostio clauso ac introitu eidem vetando refutaret, nocte eadem veniente proxima diabolus, in scismate fidelissimus laborantibus, filium ejus e matris manibus diripiens vagientem ac in æra verberans, ipsum puerum emortuum demum evanescentem cadendo dimisit.

29. (28) Ea ⁴⁴⁴ tempestate (an. 1071, Mart.) audiens Herlembaldus, Gotofredum quem supra memoravi, de omnibus episcopalibus negotiis tam in clero quam in populo contra jus suum et velle intromittentem, exercitu parato immenso et nobilium parte circa Castilionem metando velud imperator composuit. Ubi cum per multos machinis et balistis præliisque diversis frustra laborasset dies, multis e populo misere amissis ac Dei ira civitate Mediolani funditus tam in domibus quam in ecclesiis, tam in marmoribus quam in trabibus ardente, quod castris minime latuit, ab omni spe frustratus tristis recessit. Dum hæc fuissent acta, parvo transacto tempore, Herlembaldus consilio Oldeprandi qui et Gregorius VII est vocatus edoctus, qui hujus placiti caput et seminarium erat, suis cum chateris, qui omnia etiam regalia negotia multoque tempore tranquilla conturbabant, sine virga et anulo ac regis consensu, cui Gregorius omnibus exercitiis insidiabatur, archiepiscopum habere statuit. Qui Herlembaldus producens quandam Antonem sibi que consentientem, coram omni multitudine ore suo et incito elegit (an. 1072, Jan. 6). Ille videns majorum et minorum

A multitudo tam suorum quam adversariorum, quæ noviter fidelitatem imperatori juraverat, sumptis armis magnoque prælio Antonem noviter electum multis cum plagis et sacramentis archiepiscopatum inremediabiliter refutare fecit. Alia vero die cognocens Herlembaldus, inopinate se et improvide delusum ⁴⁴⁵, sparsis argenteis totam civitatem armatus obtinuit (129). Interea cum Herlembaldus quasi papa ad judicandum sacerdotes, rex ad contentendas gentes, urbem jam jamque ferro ⁴⁴⁶ et auro et juramenti multis et diversis superasset, cui nobilium nemo resistere poterat, Dei ira quam jam cum suis merebat... ⁴⁴⁷ detorta sibi velut gladius bisacutus obinata ⁴⁴⁸ est. Nam Landulfus cum se jam a spe archiepiscopatus, qua antea speraverat, frustratus comperisset, auri et honoris ultræ modum, ambitiosus, gravi incidit contristatus infirmitate. Qui moriens, linguam quasi bovinam horribilem, qua multum offenderat, quæ coopertorium non habebat, cui tormenta aperte parabantur, emisit. Denum ad sepulcrum ductus, donec ejus crura velut olim latronum fracta sunt, concludi minime potuit (circa an. 1061).

30. (29) At ⁴⁴⁹ Arialus, cum inter paschalia sollempnia (an. 1066, Mai. 29—Jun. 1) ecclesia Mediolanensis letanias devote celebraret, prædicando ac cum clericis rixando, nullum jejunium in istis diebus sancto asserente Ambrosio fieri debere, et carnem et vinum legaliter his tribus diebus posse comedere, firmabat. Quibus per civitatem auditis atque dictis letaniis interruptis, prælium magnum a partibus utrisque adorsum est. His itaque præliantibus multisque gladiis ac lapidibus vulneratis, sex in bello viri cadentes mortui sunt. In his itaque, lector, ejus discretionis ejusque scientiæ ejusque continentie fuerit, certissime comperire et investigare valebis. Scimus enim et vere scimus, Arialde, quia in his quinquaginta diebus nullum jejunium nescit ecclesia imperare, sancto Ambrosio (130) cum multis sanctis attestante. An ignoras, quid Veritas veritatis clamat: « Non possunt filii sponsi jejunare quamdiu est cum illis sponsus; sed cum ablatus fuerit sponsus ab eis, tunc jejunabunt in illis diebus (Luc. v. 34). Credimus enim, apostolos post Domini ablationem, cum caelos ascendit, usque ad sancti Spiritus adventum in Hierusalem orantes jejunasse; sed utinam orationem, quæ in portis nostræ legitur civitatis omni coram populo (131), a sancto ordinatam Ambrosio et scriptam, ecclesiæ totius firmamentum

TABLE LECTIONES.

⁴⁴² Titulus: De Gotofredo in archiepiscopatum intruso. ⁴⁴³ ita Bl. dilosum superser. factum B. factinus A. facturum A. ⁴⁴⁴ deest B. ex correctura additum A. sed a scriba ipso. ⁴⁴⁵ post merebant duarum fere vocum spatium relinquunt A. A. B. Ad marginem rubricator in B. scripsit: Moritur Landulfus. A. ap. ponit: « Martir Landulphus rubr. charact. » ⁴⁴⁶ an obinanita? ⁴⁴⁷ Titulus: De morte Arialdi. A. A. A. Qualiter Arialus a perfidis martyrio coronatur. B.

NOTÆ.

(129) Eam die altera prævaluisse confirmat Bo- nizo.

(130) Minime; dicit enim S. Luc. viii, 25: Ergo per hos 50 dies jejunium nescit Ecclesia.

(131) *Mentorum refugium Deus*, etc.; v. Fumagalli Ant. Long. Mil. III, 232 qui eam a sancto La- zaro sæc. v, institutam esse putat.

Intelligeres, et illud quod in ejusdem Vita (132) legitur: « Omni tempore vite sue jejunabat, præter sabbatum et dominicam et festum celebriorum martyrum, crederes! Dum hæc acta fuissent, Arialdus videns urbem immanissime adversum se nimio mortuorum dolore et discordiæ quotidianæ divortio commotam, omnia quæ antea suis exercitiis facia et commota fuerant, cordetenus reminiscens, iter quo clanculo fugeret paravit. Qui nocte fugiens, juxta locum Legnani (133) a manibus fidelium domnæ Olivæ, domni Guidonis nepotæ, tentus et captus est (an. 1066, Jun. 27). Cumque vultu ejus in arce Aronæ representatus fuisset, eadem ilico imperante, patri sui dolorem reminiscens, in insula quadam juxta Lacum Majorem (134) secretissime ductus est; ibique interrogatus, si Guidonem teneret archiepiscopum (135) quem ecclesia Romana pallio et cardinalibus firmaverat, respondens et dixit: « Donec enim linguam in ore portaverō et animus incolumis fuerit ac mens mea serena, nec tenebo ipsum pro archiepiscopo nec habebō. » Hoc dicto vernula Olivæ furialiter in eum prosilientes, linguam ejus desub mentonem trahentes, in insula seminortuum reliquerunt. Quia etiam altera die (Jun. 28), jubente eadem Oliva, ne a suis mortuus vel vivus inveniretur, in arce Trevali (136) in apotheca sancti Ambrosii cautissime abscondentes humaverunt defunctum⁶³⁰. Transactis vero aliquantulis diebus, ejus cadaveris fœtor castellum omne, ita ut omnes nausarent fugientes, occupavit. Itaque hujus sceleris conscii magno timore territi, ne ob hoc cadaver invenirent, summo cum labore apothecam ipsam aqua usque umbilicū, coarctantes fœtorem, repleverunt (137). Illis itaque, ut audistis, ambobus exanimatis in linguis, Deus

A qui omnia videt omniaque suo dispensat Judicio examinatione aperto...⁶³¹ intentionis furialiter illorum verba fuerunt, apertissime declaravit. Hoc facto nequiterque peracto, cum jam hujus rei eventus umbratim et non ut veritas habebat, ad Herlembaldi aures pervenit (an. 1067), gente illico coadunata immensa obsidendam Olivam, omnium fere nequissimarum artium maximeque incantationum scientia fultam, in corpus Arialdi (138) ut sine mora ei traderet satagnit. Igitur legatis ad eandem directis ac castris in prato Rocho⁶³² coesedentibus, nocte superveniente eadem vox quædam fantastica imaginis vento supervolante tenni audientibus universis insonuit (139) dicens: « Currite, currite ad ripam Ticini! currite currentes, quoniam in loco in ripa Ticini sanctus noster Arialdus nobis representandus ecce advenit. » Quo audito angelicam vocem universi credentes, magno cum clamore castris relictis omnibus⁶³³ ad locum prædictum currerunt. Quo cum celeri⁶³⁴ cursu ivissent, corpus jamdiu truncatum mulieris⁶³⁵ fere emarcidum, minimeque propter aquam in qua jacuerat fœtens, cui omnia membra ejusdemque sexus marcerant, orribile nimis ac visu teterrimum, illis traditum est. Itaque multis dubitantibus, multisque cogitantibus, plurimisque credentibus, tandem pallio superimposito in lectica compositus est (Mai. 17). Quo assumpto et quasi levita cum stola ornato, summis cum letaniis magnisque exaltationibus plurimisque confrequentationibus in monasterio sancti Celsi humatum est⁶³⁶ (Mai. 27). Illis itaque peractis, Herlembaldus suis cum omnibus magnisque ceremoniis quasi novum martyrem venerantes, fantastica delusi imagine, ut postea in tempore quarti Anselmi archiepiscopi apparuit, sedule ac devote colebant. Cum enim post

VARIE LECTIONES.

⁶³⁰ in B. rubricator in margine scripsit: passus est b. Arialdus martyr et levita anno Domini 1066. 5. Kal. Julii, canonizatus per Alexandrum II. Nec mirandum si iste historiographus et sequens (Arnulfus nempe qui *Laudulfum* in eo codice subsequitur) non laudent istum Arialdum; quia ipsi erant fautores sacerdotum uxorum, concubinariorum et simoniacorum a quibus b. Arialdus passus est. Quare anno Domini 1067. Alexander II. venit Mediolanum ob mortem Arialdi, dum ad sinodum pergeret, quam Mantue celebravit, in qua omnes Mediolanenses sacerdotes uxoratos beneficiis privavit. Quod et de ceteris facere intendebat, sed morte preventus est: sed Hyldprandus ejus successor facti Alexandri conscius illud explevit. Etiam A⁶³¹. in margine notavit: Caract. rubr. S. et b. Arialdus martyr et levita etc. usque ad levita. Hæc igitur in A legebantur. BETHM. Hæc desumpta esse videntur ex Anonymi V. Arialdi apud Puric. p. 157. W. ⁶³² spatium unius vocis relinquunt A⁶³³. A⁶³⁴. B. ⁶³⁵ in margine alterius codicis (i. e. A.): Jho, hodie Rande. Bl. ⁶³⁶ omnes Bl. ⁶³⁷ clerici A⁶³⁸. ⁶³⁹ ita A⁶⁴⁰. A⁶⁴¹. B; in B. autem alia manus correctrix ante mulieris inseruit cā. Bl. habet m. causa. ⁶⁴² in B. idem ille rubricator in margine: Versus super sepulcro B. Arialdi. Martyr Levita jacet hæc Arialdus in urna Troncati moritur, sed vite dona meretur. Hoc Manseolo (leg. mausoleo cum Flamma ap. com. Giuliani IV, 408.) reverenter condita digno. Illis geminis causis Arialdus passus ab istis, Martyr in ecclesia levita reconditur ista. Transtulit Anselmus pastor venerabile corpus. — Isti tres versus loquuntur de Arialdo et Herlembaldo: Sanctos thesauros venerare per omnia caros Hos pugiles Christi gens inclita Mediolani, De cujus sancti sunt isti sanguine nati. Eadem

NOTÆ.

- (132) C. 58; sed verba Land. mutavit.
 (133) Castrum fidelis Herlembaldi Andr., c. 27, qui a presbytero quodam eum traditum esse refert.
 (134) Isola Madre, ut videtur. Giul. IV, 414.
 (135) Ita etiam Andreas c. 29.
 (136) Nomen in Valtravaglia mansit valli in sinistra lacus ripa, prope fines Helvetiorum. Ibi eum querens Andreas in carcerem conjectus est, narraute Sy o presb. apud Puricellum l. I., p. 119. Acta D SS. Jun., V, p. 501.
 (137) In lacu demersum esse ait Andreas cap. 30.
 (138) Quod 5 Maii in littore lacus inventum fuerat, indeque Aronam asportatum.
 (139) Et ecce die altero illucente vox letifera per castra insonuit dicens: In littore quidem Ticini directum est in navem corpus beati Arialdi. And. c. 32.

biennium ⁸²² suae consecrationis (140) dominus Anselmus Arialdi ossa et corpus qualiter male olim in veritate fuissent humata comperisset, curialiter cum paucis clericis ad locum tendens, ossa quae habere potuit colligens, in ecclesia sancti Dionysii humavit (an. 1075). Ea tempestate cum capitanei, quos Herlembaldus a civitate suis cum factionibus expulerat, parati mori quam inhoneste vivere, viribus reintegratis urbem paulatim intrantes, cives quos habere poterant, secum stare ac fendi retinere jurejurando affirmabant. Paucos autem tempore cum ordinarii sanctum crisma ad sancti pascae fontes consecrandos devote adduxissent, ab Herlembaldo fustibus et terroribus ⁸²⁷ constricti atque coacti, in sancto sabbato ipsum in theatro duxerunt. Quo ducto, cum ⁸²⁸ diu super hoc negotium adversus illos pessime detrahens ac nova nomina inhonesta illis imponens Herlembaldus concionaretur, furis saevissimis commotus, sanctum crisma ab illorum manibus summa cum vituperatione diripiens ac ipse suis manibus in terram effundens, pedibus et fustibus multorum quasi lutum nullam reverentiam divinis sacramentis habentium conculcari fecit (141). O gens sine Deo, et o placitum sine vero! Sacramentum hoc per verbum Dei consecratum quid offendi? « Accedit enim, sicut beatus Ambrosius (142) dixit, verbum ad elementum, et fit sacramentum, » et quid dicat Augustinus sanctus, intellige: « Quamvis impudici et immundi sint qui operantur, ipsa ejus sanctitas pollui non potest, et quod verbis evangelicis et per adulteros et in adulteros sanctum est. » Quid de gente vesanissima a Deo oblita dicam? Dei ira super civitatem apertissime multis iudiciis emittente, sancto baptismo sancti pascae criminose interrupto, ventum est ad diem majoris eisdem, quo capitanei jam non private, sed publice sui fedi ⁸²⁹ ac proprietatis retinendi curiose satagebant. Dum haec agebantur, Herlembaldus haec omnia suo studio parari existimans, et animam jam e se in manibus dijudicans, solus quasi dux theatrum suos confortando ac cohortando ad bellum regens praelii necessaria ordinabat; quin etiam in primis sibi met vexillum, milites et pedites exinde, qui

A scalas ad capiendas domos et cellaria machinasque diversas portarent, ordinabat. Praeterea secreta ordinavit ballistas ac fundibularios, scalas triangulares ferratas inferius per semetipsos stantes cubitorum viginti. His itaque compositis ac oratione facta luculenta, in qua suis magnas divitias celestes et humanas honoresque maximos promittebat, praecepit militibus ceteraque multitudini, ut armati in theatro dato signo citissime convenirent. Ac ab altera parte capitanei cum populi parte, cui Herlembaldi intentio innotuerat, viri cognoscentes industriam praeliique calliditatem, ac bellum civile adversum sese curiosissime praeparari, sibi et filiis ac uxoribus necem turpissimam inferri timentes, paulo citius Herlembaldo ad bellum armati et viriliter praeparati sunt. Hoc audiens Herlembaldus, lorica mirabilem indutus equum ascendens ferendum, ac ipse manu vexillum tenens, cum paucis armatus et Leoprando sacerdote, qui et ipse crucem manu gestabat propria, non ut bellum sedaret, sed ut bellantes suos potius incitaret hostibus, et ipse hostis exiliens ac barba e lorica extracta, ut terrori magis foret, sese dedit. Cum autem hic primus suis non expectatis armatis et signo dato, per plurimum suis confidens viribus, maximo quia ante e civitate illos fugaverat, bellum iniitans, lanceis ac ensibus perfossus primus et inter primos cecidit ⁸³⁰. Sed effecto bello ac Dei misericordia paucis mortuis, ac sine multorum strage, quam quidam ex ipsis magnis firmabant assertionibus, devictis atque fugatis omnibus, quos non Dei caritas sed mala res armaverat, solus sacerdos e clericis qui dissidii totius fomentum fuerat, Leoprandus, naso et auribus post aliquot dies mutilatus, gaudio immenso civitas tota paceque adepta repleta est. Si enim civitatis totius meritis exigentibus victoria hostibus data fuisset, et frequentes armati aliquanto citius convenissent, ut profecto comperimus, machinis rerum diversarum inventis, quae hujus erant ordinatae flagitii, ut illi cives qui angustiis arcebantur asserebant, ipso die pars tota nobilium quasi Sillae vel Marii tempore cum populo sibi favente gladiis diversisque tormentis funditus interisset.

31. (IV, 1.) His ⁸³¹ autem causis, quibus hi tres

VARIAE LECTIONES

prorsus A². exhibet, sed inepte in textu ipso ita: humatum est. H. i. p. H. s. c. o. m. ceremoniis quasi rubris characteribus in margine quae sequuntur. Versus super etc. usque ad nati quasi novum etc. ⁸²² in B. rubricatur in margine: scilicet MLXXXVI. ⁸²⁷ deest B. spatio relicto. ⁸²⁸ dum B. ⁸²⁹ fundi Bl. ⁸³⁰ in B. rubricatur in margine: Occiditur Herlembaldus ab Arnaldo de Raude, ut alibi reperitur (sc. ap. Land. Jun. c. 44.) et paulo inferius: Versus super sepulcro Herlembaldi in S. Dionisio, quem sanctorum martirum cathologo annotavit Urbanus II. qui cum Arnulfo archiepiscopo Mediolani corpus ejus tumulavit 1091 (potius 1095.), quia ipse Herlembaldus milis Christi reverendus Occisus tegitur, qui celesti Romane ecclesie occisus est. Hic Herlembaldus milis Christi reverendus Occisus tegitur, qui celesti (l. celli cum Flamma ap. Giuliani IV, 319.) sede positus; Incestus reprobatur simonias et quia dampnat, Hunc Veneris servi perimunt Simonisque maligni. Urbanus summus presul dictusque secundus, Noster et Arnulfus pastor pius atque benignus Hujus membra viri tumulant translata beati. Eadem A². annotavit in cod. quem exscripsit in margine legi rubris charact. ⁸³¹ Incipit liber quartus de Henrico imperatore et Rodolfo, et de actis comitis Mathildis, et Hydeprandi cardinalis, qui post Alexandrum fit papa Gregorius VII. His etc. A². B. Incipit de Henrico imperatore et Rodolfo et bello Sansonie, quo instituto comitis Mathildis et Oldeprandi, nobilium et vulgi strage facta inaudita patratum est. Cap. 31. His A². et at estante Hor. Blanco cod. A.

NOTE.

(140) Itaque a. 1099 vel 1100.

(141) Quae annis 1071 et 1075 acciderunt, confu-

disse videtur.

(142) Inno Augustinus, in Joann. Evang. x, 80.

cum paucis vitam finire humanam terminatis, a quo fonte hæc universa epistolis multis intercurentibus manaverunt, posteris fidelibus et hanc ecclesiam diligentibus ut sibi met prævideant, cetera fideliter enucleare curabo. Igitur comitissa Matildis cum jam duobus fratribus emortuis, quos Henrici IV imperatoris calliditate occisos fore credebat, sese solam superstitem videns, serpente qui olim protoplaustos in paradiso Dei decepit callidior, ipsum querens imperatorem a regno privare, dolis acutissimis non armis laborans, septimo adhæsit Gregorio. Quæ cum antea virgo Gigonem virum prudentissimum Nurmandiæ ducem maritum duxisset, per paucos annos morata, sese jam penitens domini domum habere, cum verna conciliata fidelissima, ipsum ad cloacam super lacum sedentem per podicem interimi ense cautissime fecit. Hæc enim cum totius fere Tusciæ et usque Romam comitatus sui potestatem sola exerceret, pacto secretissimo cum Oldeprando, qui tunc diaconi apicem Romanæ Ecclesiæ regebat, necnon plurimis Romanis ossibus Albinus et Rufinus sparsis (143), quatenus sine consensu imperatoris in pontificatu Romano eligeretur et consecraretur, operam dedit (an. 1076. Feb.). Itaque electo Oldeprando et idem consecrato Gregorio, parvo moratus tempore in synodo prima et domine Matildis consilio sine advocacy ulla Henricum excommunicavit imperatorem, parvissimis datis induciis, nisi investituræ episcopatum omniumque abbatiarum ipse refutaret. Exinde cum hæc omnia sibi favere vidisset, et maxime quia Mediolanum Herlembaldus cum suis omnibus cathedralibus sibi quasi Apostolico summis cum gaudiis in omnibus deserviret, multis epistolarum ammonitionibus ammonitus, necnon comitissæ Matildis quamplurimis adulationibus accensus, super huiusmodi negotium sedule insistens, canones et registrum, ut clerici qui investituræ de manu imperatoris acciperent, ab officiis deponerentur, primus sataguit. Demum ecclesiarum universarum ac sæculi totius pace et concordia spreta, illecebrarum faciliis ac diligentia Matildis, cum qua et ipse ridebat, coronam admirabilem lapidibus pretiosis intestam Saxonie duci Redulfo, quatenus se de imperio Romano contra Henricum IV regem intromitteret, misit; asserens se multis excommunicationibus excommunicaturum, et ejus armis admirabilibus ac Saxonum illius gladiis viriliter pugnaturum. Hic enim Redulfus Saxonie ipsum ducatum, ipsius fere

A totius terræ thetarcatum, ab imperatore Henrico fidelitate sui imperii ac totius sui honoris acceptam usque ad hoc tempus humiliter ac devote tenebat. Cum hæc omnia ad imperatoris aures seriatim pervenissent, inmanissima ira ac dolore commotus, hanc elandestinam pestem inopinate super se insurgentem videns, adversus Redulfum sibi et regno fere jam imminentem sibi que perjurium, qui etiam totam Saxoniam adversus eum armaverat, cum suis omnibus quos habere potuit, arma suscepit. Quamobrem gente utrarumque partium inenarrabili coadunata, prælium est tale commissum atque perfectum, quale nec literis cognovi nec oculis vidi nec auribus audivi, nec aliquis nisi qui interfuit credere potuit. Quo enim bello cum antea biduum suis cum omnibus in ingressu Saxonie castris consedentibus universis imperator sederet, hoc tale dedit præceptum, ut in primo die belli, quicquid sive prosperi, sive adversi adveniret, nocte superveniente eadem ignes tres accenderentur, quatenus omnes qui dispersi fuerint ac variis eventibus, ut in bello solet, divisi fuerint, convenient, ac demum ad ignem majorem ad me in unum convenient, seseque colligant, sive ad insequendos hostes, sive ad prælium restaurandum. Ubi cum in primo bellorum concursu viginti milia militum electorum in petra ordinando ac præmittendo amisisset, et ab hostibus velut olim Jonas in mare a ceto absorpti fuissent, suis cum omnibus militibus præter illos, quibus lancea, in qua Dei clavus erat inclusus Romani imperii stabilimentum ab hostibus durissimis, curabatur, citissime occurrit, et occurrendo multos liberavit virtute. Itaque cum reges utrique velut leones ferocissimi feraliter præliantes eminus convenissent, tota die neutra parte victoriam adepta, gladiis ferocissimis invicem sævientes ac utrarumque partium strage facta innumerable, dies pervenit ad noctem. Igitur focus accensus tribus, ac omnibus qui dispersi fuerant militibus congregatis, imperator multitudinem universam quam colligere gregatim potuit, multis cum lacrymis cohortari ad prælium, flammivomos oculos nimia ira habens, vilissime cœnatus, cœpit; et exinde qualiter propria dextera pugnasset, nervis ejusdem a capulo ensis summa virtute Saxones truncando nudis apparentibus ostendens, regaliter universam cohortans multitudinem, dona vivis et mortuorum filiis ac filiabus regalia promisit, malens mori quam a suo perjurio vinci, mallens sui et suorum militum corpora viriliter truncari et prælio,

VARIE LECTIONES.

Matildis B. const. cum—operam dedit ex nostro excerptis auctor vita Math. in Leibn. SS. R. Brunsv. I. p. 694. verbis paulum mutatis. ita A. quinto B. sed rubricator VII. correxit; quinto vel sexto vel septimo A. adhuc V. Math. secum m. super se i. p. alicuius habere dominium V. Math. cum quam plurimis religiosis et finibus A. et Rufini sp. q. . . eligerent ut consecraretur o. dedit. V. Math. i. e. chateris; cf. c. 19. ita corrigendum videbatur; circa libri. ita A. Bl. thetarcaturum A. B.

NOTÆ.

(143) I. e. auro et argento; cf. versus qui sæc. xi, xii multum circumferebantur: *Martiris Albini et presulis ossa Rufini Romæ quisquis habet, cuncta parare valet*; et proverbium: *Romæ Deus non est*

trinus, sed quattrinus. Cf. etiam Evangelium de nummo, ubi iidem sancti citantur tanquam Romæ efficacissimi.

aut campo miscere. Cum altera autem dies venisset, A imperator Henricus summo die crepusculo suorum militum universorum viribus collectis et animatis, et domno Tealdo sanctæ Mediolanensis ecclesiæ notario (144) lanceam ipse custodiente, cum viginti mille militibus hoc in prælio nimia cupiditate anelantibus, armatorum virtute et animorum sagacitate hostes unanimiter continuo invadendo, fortiterque lanceis et ensibus atque sagittis feriendo in fugam convertit. Demum utrarumque partium strage per duos dies facta hominum innumerabilium, ac rege perfuro Redulfo emortuo a milite imperatoris, qui et ipse in campo inter mortuos jacebat, elevans se graviter vulneratus. ipsius, et. ⁶⁷⁰ tota ense Teutonico truncavit, necnon sexaginta militibus electorum nobilium virorum, qui inter tantam stragem B jussu imperatoris collecti cognosci potuerunt, acervatim combustis, imperator per quatuor dies intrans cum furore Saxoniam, omnes quos habere potuit, tam mares quam feminas, mutilando detruncavit.

52. ⁶⁷¹ (IV, 2.) Post paucos interea dies clerici et laici Mediolanensium communicato ex communi consilio, eorundem civium ⁶⁷² malorum, callidorum et simulatorum, qui provocant iram Dei, fecerunt eliminata, sectarumque nequissimarum errore purgato, clericorumque multorum zinzaniis fugatis, tres viros diacones et notarium ad imperatorem, ut quemcumque anulo et virga laudando consentiret, archiepiscopum tenerent, unanimiter direxerunt. Quod ideo Romano imperatori ab Apostolico multisque episcopis olim concessum est, quatenus cum unaquaque civitas unius sacerdotis vel levitæ electionem canonice facere deberet ⁶⁷³, ut Romæ nullisque aliis civitatibus evenisse cognovimus, duas multo cum sanguine electiones facere satagebat. Quibus curiæ regali representatis, imperator tacite quid isti aut Thealdus, quem diu animi et corporis scientia præpollentem cognoverat, valeret cogitans, tandem domnum Thealdum virum valentissimum, ex regia camera honorifice ornatum, ac anulo et virga sublimatum, cunctorum astantium vocibus laudatum, præsentibus civibus et absentibus universis dedit, atque ut honorifice Mediolanum reciperetur ac haberetur amicebiliter imperavit. Post paucos autem annos imperator omnium suorum malorum caput atque fomentum Romæ fore conspiciens, ut ipsam civitatem atque Gregorium sibi adversantem sibi omnibus modis insidiantem obsideret, inenarrabili militum multitudine necnon episcoporum multorum corona vallatus venit in Italiam. Ubi cum pervenisset, et de eligendo pontifice pri-

mates consulerent Romano, et domnum Thealdum ⁶⁷⁴ id ipsum recusantem eligere universi disposuissent, Guibertum Ravennatensem archiepiscopum simulque cardinalem elegerunt, ac electum summa cum diligentia et cunctorum laude ipsum dementum ⁶⁷⁵ Græcis faciliis affluentem summa cum devotione consecrarunt (145) [an. 1081]. Hoc facto imperator cum universa multitudine et Paço nimio gelu rigidus ipsum et militiam universam tamquam serviens sustinente, ac domno Thealdo ⁶⁷⁶ omnibus cum suffraganeis, præter illos quos ipse Gregorius illicitè sæva interjocante pathalia, quam ipse incitaverat, a beati Ambrosii ecclesia abraserat (146), quam ob misterium Ambrosianum, quo ultra fas et nefas oderat, et militibus mille et electis quos ipse summis et ex propriis dispendiis ducendo alebat, in mense Decembris (1082) Romam castris ordinatis universis concessit. Ubi cum per menses septem imperator frustra armis et machinis laborasset, die quadam incompensate accedit, dum Teutonici universi gentesque diversæ a bello laxatæ quiescerent in castris, duo viri audacissimi, domni Thealdi et sancti Ambrosii de familia, pistor nomine Amizo, et camerlingus hostium cameræ diu nocturne custodiens Ugo nomine, prælio et causis audacissimis assuefacti, armis et gladiis viriliter accincti, clanculo civitatis munitiones necnon et custodes turrium et murorum qualitates perscrutari cupientes, mutuo animati paulatim ac pedetentim murum machinis ex parte eruderat ascenderunt (an. 1083, Jnn.). Qui videntes civitatis custodes dormire ac universa silentium tenere, gladiis illico evaginatis audacter alios truncabant dormientes, alios e turribus projiciebant inermes. Hoc facto, protinus sese e turribus ostendentes, signum scutis secretissime ut sibi imperator citissime occurreret faciebant. Dominus interea hoc videns Thealdus, pavore suorum attackus virorum, ut imperator citissime sibi et suis occurreret adortatus est. Itaque imperator indignatus Teutonicis, gens invida Longobardis, omnibus illico armatis militibus urbem paucis truncatis cepit; quin etiam ipsum Gregorium insequentes, in locis tutissimis et turritis in veteri Roma semetipsum colligentem obsiderunt. His ita gestis, imperator domni Thealdi 3. Kalendas Julii magnifice in auro et argento novis honoratis militibus, quorum audacia atque exercitiis Roma capta imperatori suljcauit, ac ceteris primatibus diversis exaltatis muneribus, variis fultis honoribus, cunctis gratiam dedit, solos secum Teutonicos retinens in palatio sedit cæsariano.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷⁰ post vuln. et post et spatium relinquunt A. B. A. ⁶⁷¹ ita A. De electione Thealdi archiepiscopi, et obsidione Romanæ urbis per Henricum quartum. ⁶⁷² adscribunt codd. ⁶⁷³ civē A. ⁶⁷⁴ debent A. Bl. ⁶⁷⁵ tedaldum B. ⁶⁷⁶ ita codd. ⁶⁷⁷ tedaldo B.

NOTE.

(144) Sed is ann. 1075, vel 1076, in archiepiscopum electus est. Noster prælium ad Elstram cum altero ad Unstrodam commisso confundit.

(145) Electus est 1080, mense Junio; consecratus

1081, Mart. 21.

(146) Sc. Cumensem, Curiensem, Augustensem; v. Giuliani IV, 253.

53. (IV, 3.) Interea ⁷⁷ Gregorius sese videns a civibus et a quampluribus cardinalibus destitutum, omni spe auri et argenti amissa, e quibus sancti Petri regias et cancellos et altaria decrostando nudaverat, qua secum Romanos tenerat bellicantes, magis diligentes aurum quam apostolum Paulum, nec non locum in quo fugerat ipse nimia ac diuturna nocturnaue obsidione exire non posse, ad Robertum ducem Apulie legatos, ut sibi quamcivis posset gente coadunata immensa, et sancti Petri regalibus illi refutatis, subveniret, cautissime et secretissime misit. Hic enim Apuliam et Caravriam multasque civitates marinas, exiens Normandiam, cujus miles pauper cum suisque sociis fuerat, noviter et injuste cum suis multis criminibus invaserat. Igitur gente coadunata immensa et Saracenis omnibus quos habere potuit, in paucis diebus Romanam veterem, Romanis sese ac filios ac uxores minime tuentibus, Rufini et Albini reliquiis deficientibus armata manu Robertus ⁷⁸ intravit (an. 1084, Mai). Quo ingresso, post aliquot dies imperatorem Urbem exiisse invenit. Itaque gens diversa de Deo ignara, sceleribus ac homicidiis edocta, adulteriis variisque fornicationibus assuefacta, omnibus criminibus, quæ ferro et igne talius agi solet negotiis, sese furialiter immererat; quin etiam virgines s cratas corrumpentes miserorumque Romanorum uxores incestantes, ac anulos ejus earum digitulis detruncabant. Quid multa? tribus civitatis partibus

A multisque palatiis regum Romanorum adustus, Gregorius demum filiis male erismatis illiabusque pejus consecratis, cui jam spes ulla vivendi in civitate non erat, ab Urbe exiliens cum Roberto Salernum profectus est. Ubi per pauca vivens tempora, tamquam malorum poenam emeritis interit (an. 1085, Mai. 25).

54. (IV, 4.) Cum ⁷⁹ hæc agebantur universa, et clericorum scisma laicorumque furialia prælia principatum tenerent, quidam sacerdos Anselmus nomine, quem dominus Thealdus in sacerdotio consecraverat, quadam die in sancti Maurilii vigiliis, dum omnium sanctorum collectam, sanctæ Mariæ vespero finito, ante altare sanctæ Mariæ ad Funiculum (147) summa cum reverentia diceret, videntibus clericis tamquam mortuus, vultu tamen coloratus pulsantibusque libris, cadens occidit. Quo audito multi ex civitate utriusque sexus exeuntes, visu videbant mirabile omnibusque terribile. Cumque multorum turmæ turmatim ad hoc convenissent inaudium, alii credebant fictitium, alii pedes subula vel acu securo quasi mortuo pungebant. Factum est autem in altero die circa meridiem, videntibus multis ac stupefactis, quasi ab angustiis liberatis, clamans poenitentiam, spiritu restaurato sibi sese velocissime crexit: qui multa tormenta incredulis ac usurariis incredibilia, et honores et gloriam quæ super sanctos vidit viros, prout potuit, angelo sibi hæc omnia ostendente, qui spiritum ejus per diversa portavit, lacrimis multis patefecit.

Explicit liber Historiarum Landulphi historiographi ***.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁷ Titulus in codd. De morte Oldeprandi, qui Gregorius VII. dictus est (q. G. vocatus est. c. 53. A.). ⁷⁸ Robertus B. hic et infra. ⁷⁹ Titulus in A. B: De transitu sacerdotis Anselmi, et quomodo (quoniam A. B.) incolumis sequenti die apparuit. De s. A. t. qualiter spiritus ejus incolumis ante s. Mariæ altare per angelum Dei transivit. A. *** ita A. B. Finis Landulphi senioris historię. A.

NOTÆ.

(147) De ea v. Giuliani V, 373.

APPENDIX AD LANDULFUM.

I.

CATALOGUS ARCHIEPISCOPORUM MEDIOLANENSIVM.

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

(Apud PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script., tom. VIII, pag. 101.)

MONITUM.

Arnulfi et Landulphi Historiis subjicimus catalogum ad eundem cum illis terminum deductum, scilicet ad archiepiscopum Thedaldum; quem ex tribus proponimus codicibus:

1) Ambrosianus C. 153 partis inferioris, olim P. 246 et B. 245 signatus, membr. fol. ante vitas sanctorum et sermones beati Ambrosii exhibet catalogum, continuo calamo deductum usque ad secundum Laurentium, in quo calamus quidem mutatur, sed manus eadem manet et continuo pergit usque post Guido-

nem a. 1075. Ille omnia igitur ex antiquiore fluxerunt in duobus saltem confecto, ut jam Papebrochius vult. Priorem partem usque ad Laurentium a. 575 ob sermonem in omnibus aequalem unus composuisse videtur; altera a. 575-1075 alium auctorem sive mavis plures satis prodiit vocibus & episcopus, obiit, sepultus est. Reliqua vero a. 1075-1206 in codice a diversis adnotata sunt vario tempore, prouti decebant archiepiscopi, autographa igitur narratisque plerumque aequalia. Edidit primus Mabillon in Museo Italico I, 2, 109; deinde egregie illustravit Papebroch. in Actis SS., 7 Maii, p. 54; nos iterum proponimus ex ipso codice, quem flagitantibus nobis diligentissime examinavit atque in usus nostros conferri curavit vir admodum reverendus Bartholomæus Catena, bibliothecæ Ambrosianæ præfectus, cujus insigni benevolentie acceptionem referimus, quod et catalogum accuratius hic proponere et de varia ejus scriptura certa asserere jam posuimus.

2) Ipse catalogus in 1. cum ad annum demum 1126 deductus esset, transcriptus fuit in alio codice metropolitano, de quo v. supra pag. 4, n. 5 jam perditio, unde edidit Muratorius SS., IV, 141. Scriba in verbis multa mutavit, quæ omnia adnotare inutile judicavimus; quedam de suo adjecit, quæ accurate attulimus; post Olricum ab a. 1126 proprio Marte pergit usque ad a. 1176.

3) Item catalogus ex ipso codice 1 circa initium sæc. xiii in libro capituli Mediolanensis qui dicebatur Beroldus exceptus fuisse videtur ibique a variis continuatus et prosa et versu, auctus quoque præmio de Barnaba primo episcopo. Ille Beroldus quidem intercidit; at a. 1296 vel paulo post Joannes Bosia intergrum catalogum cum continuationibus inde manu continua exceptum inseruit Novo Beroldo a se jam intra a. 1265 et 1269 confecto; cui alius quidam post a. 1571 paucula in fine adjecit. Ex hoc Novo Beroldo catalogum usque ad a. 1262 jam eliderat Muratorius SS., lb: 223; nos damus integrum, prouti Bethmannus noster excepit a. 1845, viro reverendissimo Francisco Rossinelli canonico Mediolanensi et librum et locum gratiose concedente, cujus viri præstantissimi singularem humanitatem hac opportunitate data predicare gratum nobis est officium.

Annos Domini, in codicibus non obvios, margini ascriptis ex computatione Papebrochii Saxique, etsi plurima incerta manent; postea comitis Giulini rationes secuti sumus.

INCIPIUNT NOMINA

EPISCOPORUM MEDIOLANENSIS CIVITATIS

(X) Anatalone ¹ sedit annos 15, depositus est ² 8 Kal. Oct. ³

(61) Gagus sedit a. 2, depositus est 6 Kal. Oct., ad ⁴ Concilia Sanctorum (148).

VARIE LECTIONES.

¹ ita 1. Incipit commemoratio hujus sancte Mediolanensis ecclesie episcoporum, quantum in hoc seculo vixerunt aut ubi sepulti sunt. Primus pontifex Mediolanensis ecclesie extitit b. Barnabas apostolus Jesu Christi, sicut b. Yeronimus inter alia, quæ scripsit Chromatio et Eliodoro, attestatur (a) dicens: « Barnabas qui cum Paulo verbum ministravit, primum in Roma Christum predicavit, et post Mediolani episcopus factus est. » Quod etiam b. Barnabas fuerit primus pontifex Mediolanensis ecclesie, b. Dorotheus b. Dionisii Ariopagite discipulus in libro, quem composuit de apostolorum actibus, asserit manifeste. In ipso namque apostolo Mediolanensis ecclesia est fundata. Legitur enim in antiquissimis historiis, quæ hodie habentur in civitate Mediolanensi (b), quod ipse b. Barnabas de Romana civitate ad urbem Mediolani transtulit se, et in ea verbum vite predicans, cives Mediolanenses ad cultum Christi convertit et fide e moribus informavit, et Brisienses cives per Anathelonem suum socium ab ipso apostolo ad eos missum similiter ad Christum convertit. Qui quidem b. Barnabas Mediolanensem ecclesiam metropolitani ordinis, sanxit, ut ipsa principalis culminis sedes et aliarum in sua provincia ecclesiarum metropolis perpetua haberetur. Ac primum post ipsum prefatum Anathelonem prefecit et consecravit in archiepiscopum Mediolanensis ecclesie et primum episcopum ecclesie Brixiensis, committens sibi curam simul utriusque ecclesie. Unde versus:

*Mediolanensis preclarus Barnabas urbis
Presul pontificem sibi consecrat Anathelonem;
Metropolitano quam sublimavit honore,
Ad fidei lumen duxit morum quoque lucem.
Primum pastorem recipit simul Anathelonem
Brisia, quæ Christo fuerat fide juncta per ipsum.
Nobilis hec regio, tanto fundata patrono,
Ipsam collaudet merito reverenter honore.*

a. ldit 3, adjungens picturam, in qua ad sinistram spectatur MEDIOLANUM, ad dextram BRISIA, sub forma aliquot domorum cum civibus ex utraque prodeuntibus; in medio S. Barnabas sancto Anatheloni mirram imponit. Tunc scriba pergit: S. Anathelon etc. Hæc omnia exceptis versibus leguntur etiam post historiam Arnulfi in codicibus ejusdem 1. 2. 3. 4. 5. B 2. sed nequaquam ab Arnulfo profecta videntur, ut jam vidit qui ea primus edidit Muratorius SS., IV, 45. ² Barnabas ante A. acrisit manus recentissima in codice 1. In 3. omnibus ab Anatalone ad Senatorem usque S. præfigitur; episcopus omnibus usque ad Grosolanum subijcit 2. ³ obiit hic et in sequentibus usque ad Datum 2. ⁴ et jacet apud Brisiam urbem in monte S. Floriani add. 3. ⁵ sepultus ad 2. constanter ita; ad S. Naborem 5.

NOTÆ.

(148) Id cognomen erat ecclesiis S. Babæ et S. Romani, sed jam auctor Vitarum primorum episcoporum Mediol. cum in horto Philippi sepultum esse

(a) Horum notam vestigium in operibus Hieronymi rejicere potui; sed pene eadem verba in Jorothel libro leguntur.

tradit, ubi postea S. Naboris ecclesia ædificata est; et inde translatus esse dicitur per Carolum Borromeum.

(b) In libro De situ civitatis Mediolani. Muratori SS., lb.

- (97) Castricianus sedit a. 41, depositus Kal. Dec. ad Sanctum Johannem ad Conca.
 (138) Kalimerus sedit a. 53, depositus pridie Kal. Aug.⁶⁸⁵.
 (195) Monas sedit a. 59⁶⁸⁷, depositus 8. Kal. April. ad Sanctum Vitalem.
 (305) Mirocles (149) sedit a. 22, depositus pridie Kal. Decemb. ad Sanctum Victorem⁶⁸⁸.
 (292) Maternus sedit a. 12, depositus 15. Kal. Aug. ad Sanctum Naborem.
 (351) Protasius sedit a. 25, depositus 8. Kal. Decemb. ad Sanctum Victorem.
 (315) Eustorgius sedit a. 17, depositus 14. Kal. Oct.
 (355) Dionysius sedit a. 14, depositus 8. Kal. Jun.⁶⁸⁹.
 (574) Ambrosius sedit a. 26, m. 4, d. 5, depositus die 5. mensis Aprilis⁶⁹⁰.
 (398) Simplicianus sedit a. 10⁶⁹¹, depositus 18. Kal. Sept.⁶⁹².
 (399) Venerius sedit a. 9, depositus die 4. mensis⁶⁹³ Maii ad Sanctum Nazarium.
 (408) Marolus sedit a. 15, depositus 9. Kal. Maii ad Sanctum Petrum⁶⁹⁴ ad Sanctum Nazarium.
 (423) Martinianus sedit a. 30⁶⁹⁵, depositus 4. Kal. Jan. ad Sanctum Stephanum⁶⁹⁶.
 (452) Clicerius sedit a. 18⁶⁹⁷, depositus 17. Kal. Octob. ad Sanctum Nazarium.
 (458) Lazarus sedit a. 11, depositus 14. die mensis Martii ad Sanctum Nazarium.
 (449) Eusebius sedit a. 17, depositus die 9. mensis Augusti⁶⁹⁸ ad Sanctum Laurentium.
 (465) Gerontius sedit a. 6, depositus die 7. Maii⁶⁹⁹ ad Sanctum Simplicianum.
 (470) Benignus sedit a. 8, depositus⁷⁰⁰ 10. Kal. Decemb. ad Sanctum Simplicianum.
 (477) Senator sedit a. 3, depositus 4. Kal. Junii ad Sanctam Eufimiam⁷⁰¹.
 (480) Theodorus sedit a. 9, m. 8, d. 17, depositus 5. Kal. Aprilis⁷⁰² ad Sanctum Ypolitum⁷⁰³.
 (490) Laurentius sedit a. 22, depositus 8. Kal. Aug. ad Sanctum Cassianum⁷⁰⁴.
 (512) Eustorgius sedit a. 7, depositus 8. Id. Jun. ad Sanctum Xystum⁷⁰⁵.
 (518) Magnus sedit a. 50⁷⁰⁶ depositus Kal. Novemb. ad Sanctum Eustorgium.
 (530) Datus sedit a. 22, depositus 19. Kal. Feb. ad Sanctum Victorem (150).
 (552) Vitalis sedit a. 4, depositus ad Sanctum Vitalem.
 (566) Auxanus sedit a. 2, depositus 3. Non. Sept. ad Sanctum Stephanum ad Rotam.
 (568) Honoratus sedit a. 2, depositus ad Nocetam⁷⁰⁷ (151).
 B (570) Frontus sedit a. 11, depositus in Genua ad Sanctum...⁷⁰⁸.
 (575) Laurentius sedit a. 19, m. 7, obiit 12. Kal. Septemb., sepultus est in Genua ad Sanctum Syrum. Vixit annis 85⁷⁰⁹.
 (593) Constantinus episcopus⁷¹⁰ sedit a. 18⁷¹¹, obiit die 3. mensis Sept., sepultus est in Jenua in domo sancti Ambrosii. Vixit a. 100.
 (601) Densdedit episcopus sedit a. 28, m. 1, d. 14, obiit 3. Kal. Novemb., sepultus est in Jenua ad Sanctum Syrum. Vixit a. 90.
 (630) Ansterius episcopus sedit a. 10, m. 5, d. 7, obiit die 4. mensis Julii, sepultus est in Jenua ad sanctum syrum. Vixit a. 70.
 C (641) Fortis episcopus sedit a. 3.
 (645) Johannes episcopus sedit a. 10, obiit 4. Non. Jan., sepultus est ad Sanctum Michaellem in Domo (152).
 (655) Antonius episcopus sedit a. 2, obiit pridie Kal. Nov., sepultus est ad S. Simplicianum.
 (657) Mauricillus episcopus sedit m. 4.
 (668) Ampelius episcopus sedit a. 5, sepultus est ad Sanctum Simplicianum.

VARIAE LECTIONES.

⁶⁸⁵ in ecclesia sua add. 3. ⁶⁸⁷ LXIV. 2. ⁶⁸⁸ ad corpus addit 3. ⁶⁸⁹ in ecclesia sua add. 3. ⁶⁹⁰ obiit Nonas m. Apr. 2. in ecclesia sua addit 3. ⁶⁹¹ Il rel I corr. Papebr. ⁶⁹² in ecclesia sua add. 3. ⁶⁹³ d. IV. K. M. 3. IV. Nonas M. 2. ad basilicam apostolorum 2. *constanter ita pro ad S. Nazarium.* ⁶⁹⁴ ad S. P. desunt 3. ⁶⁹⁵ VIII. corr. Pap. p. LXXXIII. ⁶⁹⁶ ad Rotam add. 2. 3. ⁶⁹⁷ ita 1. 2. 3. VIII. corr. D. P. p. LXXXIII. ⁶⁹⁸ obiit VI. Idus Ang. 2. ⁶⁹⁹ VII. die 3. ob. IV. Nonas M. 2. (colitur III. Nonas.) ⁷⁰⁰ obiit V. K. D. 2. (colitur XII. Kal. Dec.) ⁷⁰¹ III. mens. VIII. dies XV. obiit IV. K. 1. 2. ⁷⁰² VIII. obiit K. A. 2. ⁷⁰³ Laurentium 3. In codice 1. *nomen sancti evanuit; manus recentior superscripsit ipolitum. Sepultum esse in sacello S. Hippolyti basilicae Laur. annexo dicit Saxius, Series p. 156.* ⁷⁰⁴ VI. K. A. sepultus est ad S. Ypolitum 2. Cass. sive ad predictam S. Ypolitum 3. *Scil. his duobus simul dedicata erat ecclesiola illa. Vicende di Milano p. 294.* ⁷⁰⁵ sepultus est in supradicta ecclesia 2. S. Xysti sacellum adhærebat basil. S. Laurentii. ⁷⁰⁶ XIII corr. D. P. ⁷⁰⁷ sepultus est in ecclesia S. Georgii ad Nocetam 2. d. est ad Nocetam in e. s. G. 3. ⁷⁰⁸ *nomen sancti deest 1. d. in G. ad S. desunt 2. XI. Iste primus concessit cathedram Ambrosianam symoniace; cui condigna pena pro meritis respondente, ipsum terra absorbit sicut Dathan et Abiura, nec corpus ejus ultra visum vel repertum christianam sepulturam recipit addit. 3.* ⁷⁰⁹ *Posthæc in 1 forma litterarum aliquantulo minor esse incipit, sed manus eadem plane, quæ et præcedentia exaravit; fortasse itaque scriba calamum hic sistens, alio tempore resumpsit, quem continuo deduxit usque ad mortem Guidonis a. 1075.* ⁷¹⁰ LXXXII. 2. v. a. 85. *hic et in tribus sequentibus deest 3.* ⁷¹¹ ep. deest constanter 3. ⁷¹² VIII. corr. Papebr.

NOTE.

(149) Ordinem nominum hic inversum esse probavit Papebroch. l. l., p. 59.

(150) Corpore a Constantinopoli Mediolanum relato.

(151) Noceto quod 3 m. p. Mediolano abest; v.

Fumagalli Vicende di Milano p. 230, seqq.

(152) Hoc usque ad Heriberti tempora ignoratum est, v. Arn. II, 20. Eccl. illa prope metropolitani erat ædificata, v. Vicende di M. p. 261.

- (672) Mansuetus episcopus sedit a. 9, obiit 11. A 5. Kal. Octob., sepultus est ad Sanctum Ambrosium juxta ⁷²² altare sanctæ Marcellinæ.
- (681) Benedictus episcopus sedit a. 47 ⁷¹⁹, obiit 5. ⁷¹⁹ Id. Mart., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (721) Theodorus episcopus sedit a. 14 ⁷¹⁸, sepultus est in monasterio Auronæ ⁷¹⁸ (153).
- (736) Natalis episcopus sedit m. 14, obiit pridie Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Georgium (154).
- (744) Atilretus episcopus sedit m. 9, sepultus est ad Sanctum Nazarium.
- (758) Stabilis episcopus sedit a. 2, m. 4, obiit Id. Decemb., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (741) Lætus episcopus sedit a. 13, m. 11, obiit pridie Non. April., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (755) Thomas episcopus sedit a. 28, d. 5, obiit 5. Kal. Octob. ⁷¹⁷, sepultus est ad Sanctum Laurentium.
- (784) Petrus episcopus sedit a. 17, m. 2 ⁷¹⁸, obiit Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (805) Odelbertus episcopus sedit a. 9, m. 7, obiit 5. Kal. Martii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (813) Anselmus episcopus sedit a. 5, obiit 5. Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (818) Bonus episcopus sedit a. 4, obiit 10. ⁷¹⁹ Kal. Febr., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (822) Angelbertus ⁷¹⁹ episcopus sedit a. 1 ⁷²¹, m. 2, d. 22, obiit 7. Idus Octob., sepultus est in ecclesia C hiemali.
- (824) Angelbertus episcopus sedit a. 35, m. 3, d. 17, obiit Id. Decemb., sepultus est ad Sanctum Nazarium.
- (860) Tado episcopus sedit a. 7, m. 6, d. 13 ⁷²⁰, obiit 7. Kal. Junii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (868) Anspertus episcopus sedit a. 16 ⁷²², m. 5, d. 15, obiit 7. Idus Decemb. ⁷²², sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (882) Anselmus sedit a. 14, m. 6, d. 22, obiit
- (899) Andreas sedit a. 6, m. 3, obiit pridie Kal. Mart. ⁷²⁷, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.
- (906) Acho sedit a. 12, m. 6, obiit 7. ⁷²⁸ Idus Sept. ⁷²⁸, sepultus est in ecclesia hiemali.
- (918) Warimbertus ⁷²⁸ sedit a. 2, m. 8, obiit 18. Kal. Sept., sepultus est ad Sanctum Stephanum ad Fonti (155).
- (921) Lampertus sedit a. 9, m. 8, d. 15, obiit 13. Kal. Julii, sepultus est in ecclesia hiemali.
- (931) Hilduinus sedit a. 3, d. 25 ⁷²¹, obiit 9. ⁷²² Kal. Augusti, sepultus est in ecclesia hiemali.
- (936) Arlericus sedit ⁷²³ a. 12, m. 2, obiit 3. Idus Octob., sepultus est in ecclesia Apostolorum intra capellam sancti Lini pape ⁷²³.
- (948) Aldelmannus et Manasses 5 annos inter se diviserunt.
- (953) Gualpertus sedit a. 18, obiit 8. Idus Novemb., sepultus est in ecclesia hiemali.
- (970) Arnulfus sedit a. 3, m. 4, obiit 16. ⁷²² Kal. Maii, sepultus est in ecclesia hiemali.
- (974) Gottefredus sedit a. 5, m. 1, d. 23, obiit 13. Kal. Octobr., sepultus est in ecclesia hiemali.
- (979) Landulfus sedit a. 18, m. 3 ⁷²³, obiit 10. Kal. Aprilis ⁷²⁷, sepultus est ad monasterium sancti Celsi ⁷²⁸.
- (998) Dominus ⁷²⁹ Arnulfus sedit a. 19, m. 9, d. 6, obiit 5. Kal. Martii ⁷²⁹, sepultus est ad Sanctum Victorem ad Corpus ⁷²⁹.
- (1018) Dominus Heribertus sedit a. 27 ⁷²⁹, sepultus est ad Sanctum Dionysium.
- (1045) Dominus Guido sedit a. 26 ⁷²⁹, obiit 10. Kal. Sept., sepultus est in Bergullio ⁷²⁹.
- (1075) Dominus Tedaldus archiepiscopus ⁷²⁹ sedit a. 9 et m. 3 et d. 21, obiit 8. Kal. Junii, sepultus est in Arona.

VARIE LECTIONES.

⁷¹³ XLIII. corr. *Papebr. a cuius computatione abhinc discessi.* ⁷¹³ VI. 2. VII. 3. ⁷¹³ obiit pridie Idus Maias addit 2. ⁷¹³ Olone 2. Orone 3. ⁷¹³ Dec 3. ⁷¹³ IV. 2. 5. ⁷¹³ XV. 3. ⁷²⁰ hic deest 2. ⁷²¹ a. II. 3. ⁷²² XXII. 2. ⁷²³ XIII. 2. 3. ⁷²³ Oct. 3. ⁷²³ i. a. s. M. desunt 2. ⁷²³ ita 1. hic et alibi passim; Nonis 3. IV. Non. *Epistaph. ap. Giul. II. 75.* ⁷²⁷ Maii 2. ⁷²⁸ VI. 2. ⁷²⁸ Dec. ad S. Ambrosium 3. ⁷²⁸ hic et Lampertus desunt 2. ⁷³¹ XV. 2. 3. ⁷³² IV. 2. ⁷³² deest 2. m. II. desunt 2. 3. ⁷³² L. quam ipse edificavit fecit 3. ⁷³³ VI. 2. ⁷³³ diebus XIII. addit 2. ⁷³⁷ Octob. 3. r. *Giulini II. 452.* ⁷³⁸ quod ipse noviter edificavit indictione X. 2. ⁷³⁹ deest 2. 3. const. ⁷⁴⁰ Maii indictione I. 2. Martii etiam *Necrol. S. Joh. Modetia, Giulini IX. 52.* ⁷⁴¹ ad C. desunt 2. 3. ⁷⁴² XXVI. m. IX. diebus XIX. obiit VI. die mensis Januarii, s. e. in ecclesia s. Dionysii confessoris. 2. obiit XVII. Kal. Febr. s. est ad S. Dionysium cuius monasterium edificavit et ditavit 3. ⁷⁴³ XXVI. m. I. diebus IV. o. XII. K. 2. ⁷⁴⁴ ad Bergulli. Cessavit episcopatus annos III. et dimidium 2. in Bergolio veteri prope Alexandriam. 3. *Hic desinit manus primaria in 1. Qui sequuntur archiepiscopi, singuli ibi singulis scripturis notantur; unde apparet, paulatim eos prouti succedebant, adjuncos esse a diversis scribis.* ⁷⁴⁵ deest 3. const. s. a. IX. m. VII. d. XXVIII. 2.

NOTÆ.

(153) Sc. quod Aurona soror ejus fundaverat: S. Maria d'Orona vocabatur. Vicende di Milano p. 275.

(154) in Palatio, quæ basilicam ipse fundaverat:

v. Saxii Seriem p. 251. Vic. di Mil. p. 289.

(155) Ita dictum, quia baptisterium erat, feminis destinatum, dum maribus sanctus Joannes ad Fontes patebat.

(1086) Dominus Anselmus archiepiscopus sedit a. A electionem domini Gal-
7 et m. 5 et d. 4, obiit pridie Nonas Decemb., sepul-
tus est in basilica Apostolorum.

(1095) Dominus Arnulfus archiepiscopus sedit a.
5 et m. 9 et d. 19; obiit 8. Kal. Octobris, sepultus
est in Claviensi monasterio ⁷³⁴ (156.)

(1097) Venerabilis memorie ⁷³⁷ Anselmus archie-
piscopus sedit a. 3 ⁷³⁸ et m. 10 et d. 28; obiit pridie
(1101) Kal. Octobris, sepultus est Constantinopoli, ut
peregrinus, in monasterio Sancti Nicolai.

(1102) Grosolanus hanc ⁷³⁹ sedem a. 9 et m. 4
perturbavit.

(1112) Dominus Jordanis archiepiscopus sedit
a. 8 et m. 9 et d. 5; obiit 4. Non. Oct., sepultus est
apud Sanctum Ambrosium juxta pulpitem ⁷⁴⁰.

(1120) Dominus Olricus archiepiscopus sedit a. 5 B
et m. 6 diesque 11; obiit 5. Kal. Junii, sepultus est
in ecclesia hiemali juxta pulpitem.

Cod. 1.

(1126) Ab electione
domni Anselmi de Puste-
rula usque ad electionem
domini Ribaldi (113 S.
Aug. 3), qui tunc erat
Albensis episcopus, sunt
a. 9 et d. 29.

Codd. 1. 3.

(1135) Robaldus sedit
a. 10 et m. 4 et d. 26;
obiit autem 3. Kal. Jan.,
sepultus est in ecclesia
beate Mariæ quæ dicitur
hiemalis, juxta pulpitem.
Fuerunt autem ab ipsius
obitu usque ad electio-
nem domini Oberti dies
26 ⁷⁴¹.

(1146) Obertus sedit
a. 20, m. 2 ⁷⁴² et d. 6;
obiit autem 6. Kal. Apri-
lis, sepultus est Bene-
venti exulans pro fide
in ecclesia sanctæ Sop-
hiæ. Fuerunt autem ab
obitu ipsius usque ad

Codd. 2. 3. et manu rec. in 1.

(1136) Anselmus qui
dicitur de Pusterla sedit
a. 10 et m. 1 et d. 14;
obiit 19. Kal. Sept. ⁷⁴³,
sepultus est in Roma ad
Sanctum Johannem La-
teran.

Cod. 2.

Robaldus sedit a. 10,
sepultus est in ecclesia
hiemali sub pulpito.

dini dies 20.

(1166) Galdinus sedit
a. 10, eadem die conse-
cratus et mortuus. Obiit
autem 14. Kal. Maii
supra pulpitem beate
Tegle, prædicans populo
verbum fidei et veritatis,
et præcipue contra catha-
ros. Sepultus est in ea-
dem ecclesia juxta pulpi-
tum. Fuerunt autem ab
obitu ipsius usque ad elec-
tionem domini Algisii
septimana 10 et dies 4 ⁷⁴⁴.

Galdinus sedit a. 10, et
sepultus est in ecclesia
sanctæ Tegle. Obiit 15.
Kal. Maii in die dominico
15, die post pascha, et
tunc temporis pascha fuit
14. ⁷⁴⁵ die mensis Aprilis;
eodem die pariter egro-
tavit et mortuus est, et
fuit bixestus in illo anno
d. i. 1176 ⁷⁴⁶.

(1176) Algisius ⁷⁴⁷ sedit a. 8 et m. 9, quinque
diebus minus. Vacavit autem sedes per m. 1 et d. 11.
Sepultus est autem ⁷⁴⁸ in ecclesia yemali juxta
pulpitem.

(1185) Dominus Ubertus ⁷⁴⁹, qui et papa Urbanus,
sedit a. 2 et m. 4 et d. 10 ⁷⁵⁰. Vacavit autem sedes
m. 1 et d. 16. Sepultus vero est in ecclesia Ferru-
riensi.

(1187) Milo ⁷⁵¹ sedit a. 7 ⁷⁵² et m. 8 et d. 8. Vaca-
vit autem sedes per 26 dies ⁷⁵³.

(1195) Ubertus de Terziago sedit m. 9 et d. 5.
Vacavit autem sedes d. 29.

(1196) Philippus ⁷⁵⁴ sedit a. 10 et m. 4 et d. 7.
Vacavit autem sedes d. 24. Sepultus ⁷⁵⁵ est in eccle-
sia sanctæ Mariæ Majoris Mediolani.

Cod. 3.

1207. [1206] die sabbati, 11. Kal. Jan. electus
fuit dominus Ubertus de Pirovano, qui erat Romane
curie cardinalis. Sedit autem a. 4 et m. 3 et d. 2.
Obiit 9. Kal. Oct. in sabbato sancto (157) et sepul-
tus est in die pasche in ecclesia yemali juxta pulpi-
tum. Vacavit vero sedes usque ad 4. diem Maii.

(1211) Dominus Girardus de Sessa, qui erat elec-
tus Novariensis et apostolice sedis legatus, sedit
electus tantum et non consecratus nec etiam con-
firmatus, a 4. die Maii usque ad 16 diem Decem-
bris. Obiit Cremonæ et ibi sepultus est. Vacavit
autem sedes in magna lite et discordia m. 10 et d. 1.
D 20; ejus discensionis causa fuit in examinatione
electionis trina divisio. Una pars enim domno
archipresbitero suum prestitit favorem, alia pars

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁴⁴ Arnulphus ep. sedit annis III. m. X. sap. est in mon. s. Kaloceri in Clivate. 2. ⁷⁴⁵ hæc duo verba in
1. videntur esse ejusdem scripturæ, sed aliqui, cui fortasse non placebant, delere conatus est. Desunt 2. 3.
14. ob. peregrinando et s. est in civitate C. 2. ⁷⁴⁶ G. ep. sedit a. VII. et m. IV. sepultus est Romæ ad
S. Sabam. 2. G. habuit sedem a. IX. et m. IV. 3. ⁷⁴⁷ e. in monasterio S. Ambrosii 2. ⁷⁴⁸ Octob. 1. et
s. est Romæ ad S. I. Ycolanum Lateranum. 2. Mediolani fuit ecclesia S. Joh. Itolani, quæ postea S. I.
de Laterano vulgo vocabatur. Vicende di Mil. p. 259. ⁷⁴⁹ XXIII. 3. ⁷⁵⁰ m. II. desunt 3. ⁷⁵¹ lege quarto.
⁷⁵² Hic desinit 2. ⁷⁵³ IV. incarnationis MCLXXVI. XVIII° mensis Aprilis. addit 3. Abhinc in 1. manna
s. XIV. pergit. ⁷⁵⁴ de Pirovano addit 3. ⁷⁵⁵ deest 3. ⁷⁵⁶ Crivellus addit 3. ⁷⁵⁷ VI. 3. ⁷⁵⁸ de Cardano
addit 3. ⁷⁵⁹ VIII. 3. ⁷⁶⁰ sepultus in ecclesia yemali addit 3. ⁷⁶¹ de Lampugniano addit 3. ⁷⁶² Sepultus
— Mediolani desunt 3. Hic desinit 1.

NOTÆ.

(156) San Calogero di Civate, situm inter duo lacus Larii cornua.

(157) A. 1212 secundum hanc computationem, quam multis argumentis impugnavit Gualini.

domno archidiacono, tertia episcopo Vercellensi A (158), qui erat hujus ecclesie ordinarius et post mortem predicti legati et electi ante hanc examinationem legatus apostolice sedis effectus. Nullius tamen electio fuit ab electoribus secundum morem solitum pronunciata, qualibet parte suam electionem effectui fore mancipandam affirmante, et una quidem asserente, se numero ampliorem et ideo suum electum esse pronuntiandum, aliarum vero partium utraque allegante, se licet numero brevior, tamen digniorem et ideo suam electionem esse efficacior. Hec quippe contentio multo tempore duravit, quasi tamen sopita, nec coram iudicibus fuit questio bene discussa nec ventilata; quare adhuc remanet insoluta. Propter hujusmodi contentionem domnus papa capituli nuntiis ad se convocatis, domnum Henricum de Setara, hujus ecclesie cimiliarcham et ipsius apostolici subdiaconum, qui erat Bononie in scolis, in pastorem elegit a. D. 1213, 4. die Nov. Et notate quod paucis ante temporibus, mortuo beato Galdino, quasi similis sed non tam proluxa fuit contentio inter archipresbyterum et archidiaconum; propter quorum contentionem electores et episcopi hujus ecclesie utroque illorum abjecto elegerunt domnum Algisium de Pirovano, qui erat similiter cimiliarcha et presbyter quo nullus postea usque nunc fuit huic ecclesie attilor.

Illis igitur factis cupidus moneatur honoris,

Viribus aut plausu fastuve minisve ⁷⁹⁸ vel astu C
Quemlibet incassum se niti magnificandum,
Et Christi fasces fictos vitare sodales.

Illis etenim fisci quoad illis sunt scandere nisi,
Fratres manserunt quibus patres esse cupierunt.
Non fatias partes homo, si vis aut cupis arces,
Nec fratrum plaudas vitili, tibi robur ut addas.
Non humiles fastu preme, necve minis nec et astu.
Qui facit ista quidem, fugat hunc quem querit
(honorem).

Munera ne cupias; que captans quam sit iniquus,
Vige rite simo quinto psalmo sinuatur (159).

Non te ergo laqueet quis donis, sit quasi piscis
Lesus curva puta sub munere ⁷⁹⁹ quolibet era.

Non tribulos plantas, violas et lilia jactes,
Sontes magnificans, mites ut villia calcans.

Non pingues ungas, macros arere sinendo,
Divilibus tribuens et egenis non miserendo.

Non studeas ursos et equos volucresque cibare,
Pauper et ante domum frustra clamet: *Misere!*

Non carnis curam, innox vermibus esca future,
Perfice, set memores anime busto cariture.

Hec modo que monui, spernas si corde maligno,
Quo cupis, haud scandes, digne mansurus in imo.

Ille quoque qui scandit, si non servaverit ista,
Quo magis ascendit, tanto mage verget ad ima.
Sia autem spernas, et hic impleat illa benigne
O utinam veniat! regnabitis ambo perhenne.

Obiit predictus domnus Henricus de Setara Brebie a. D. 1250, 16 Kal. Oct., et sepultus est in ecclesia sancti Victoris ad ulmum; et modo translatus est in ecclesia sanctorum martirum Naboris et Felicis, et ibi jacet. Stetit autem in episcopali sede a. 16 et m. 10 minus 12 diebus. Stetit equidem ideo dixit et non sedit, sicuti de plerisque superscriptis dictum est, quia stare pugnantis est seu laborantis, sedere vero quiescentis. Toto enim fere sui regiminis tempore in labore fuit et pugna non minima, scilicet pro totius ecclesie tuenda libertate, pro istius majoris ecclesie honore conservando, pro hereticis expellendis, pro episcopis qui videbantur a subjectione Mediolanensis ecclesie absoluti, recuperandis. Unde domnum Omnebonum episcopum Ceremonensem, qui debitam huic ecclesie reverentiam annis pluribus prestare recusaverat et se teneri obedire omnino negabat, post multos labores et sumptus et diutnam contentionem et prolixam in curia Romana cum eo habitam, tandem evictum est per sententiam condempnatum debitam fidelitatem prestitio iuramento solito more publice coram cuncto civitatis istius clero, ibi etiam astante innumera populi utriusque sexus multitudine diversarum etatum, scilicet puerorum, adolescentium, juvenum et senum, in medio ecclesie beate Tegle sibi et Mediolanensi ecclesie fecit exhibere a. D. 1229. in festo purificationis beate Marie, hora 3, clero veniente cum processione a Sancta Maria Beltrade secundum debitam consuetudinem. — Vacavit autem sedes episcopalis d. 28, videlicet usque ad pridie Id. Oct. (1230) quo die fuit electus domnus Guilielmus de Ruzolio, istius ecclesie venerabilis archidiaconus, cum omni pace et concordia totiusque capituli consensu et favore. Cui tribuat Christus data munera sic duplicare, Audiat ut digne carmen felicitus euge!

Cum lex divina precipiat et ipsa legis capitula persuadent, ut in eo opere, in quo apparet aliquid de diminutione, ille qui ad illud supplendum magis appropinquat, merito subesse teneatur, et cum complemento in actu perduxisse: cum quedam de domno Guilielmo venerabili archiepiscopo perscripta invenimus, non autem omnia digne completa, ad illud declarandum proposui fore inducendum, ut ea quae de ipso cognovi et intellexi digna memorie commendanda in scriptis reponerem; non ut ex hoc sperem recipere premium, set hec mea potius volo scripta de tanto nobili viro dicta in die luceant et in tenebris non esordescant, id est vos presentes illuminent et

VARIE LECTIONES.

⁷⁹⁸ fastuve minusve cod. quod correximus ob paulo post sequentia. ⁷⁹⁹ munera cod.

NOTÆ.

(158) Archiando de vicecomitibus.

(159) l. e. insinuatur psalmo 23¹⁰.

subsequenter in posteris elucescant. Uode mei ver-
sus sic ordine continuantur :

Anni tunc Domini currebant mille ducenti,
Ad quos jam denus conjunxit quater et unus,
Cumque die quarta, que venerat ante Kalendas
Illius mensis qui dicitur Aperiensis (1241, Mart. 29) :
Cum de Ruzolio Guilielmus pastor amandus
Ex isto mundo migravit in arce perheni,
Qui per lustra duo cathedrali sede triumphans
Necnon et menses per quinque fideliter ultra
Astiit, et junctis super hoc ter quinque diebus,
Quem pietas redimit, quem lex divina reformat,
Quem mores laudant, quem vita beata coronat ;
Artibus instructus, divino fonte repletus,
Exemplisque suis nos omnes ipse docebat.
Elloquio Marcus est Cicero Tullius iste ;
In bello Turnus, quando ferus hostis agebat ;
Alter Cato fuit, quem pax tranquilla juvabat.
Nam dabat optanti pacem, sibi quando petebat.
Quid referam ? non ultra valet mea lyra sonare.
Nam mihi si centum linguas Deus ipse dedisset,
Laudes nempe suas non possem scribere cucinas.
Ergo Deum patrem devota mente precemur,
Qui talenta dedit pastoribus ipse requirit,
Ut sibi det requiem vitam quod prestet eternam.
Qui legit hos versus, moneo precibusque peroro,
Dicat, quod Christus jam sibi parcat. Amen.

Prefatus dominus Guilielmus sedit in episcopali
sele a. 10 et m. 5 et d. 15 ; obiit 1244, quarto die
exeunte Martii. Vacavit autem sedes m. 2 et d. 19.
Sepultus vero est in monasterio Clarevallensi (160).

Leo archiepiscopus de agnatione nobilium valva-
sorum de Perego sedit a. 18 et m. 3 et d. 30. Electus
autem fuit 1241 in festo sancti Viti (Jun. 15) ; obiit
vero 1257, 14^a die Octobris ; sepultus vero est in
ecclesia Salvatoris in loco de Legniano, forbannitus
a popularibus civitatis Mediolanensis. Qui forbanni-
tus cum ordinariis Mediolanensis ecclesie fuit ab
ipsis popularibus, pro eo quod ipse et ordinarii pre-
dicti aliquos de ipsis popularibus titulare in clericis
ipsius ecclesie noluerunt ; et non solum forbanniti
propter dictam causam, sed spoliati bonis suis per
eos fuerunt. Qui dictus Leo archiepiscopus tamquam
peregrinus et ejectus ab eis de civitate Mediolani in
predicto loco obiit (an. 1257). Vir strenuus et con-
stans libertatem Mediolanensis ecclesie defendit
usque ad obitum suum. Per cuius obitum vacavit
sedes ipsa a. 4 et 9 mensibus et 7 diebus.

Anno vero Domini 1263, 11 Kal. Aug., tempore
quo dominabantur Turriani civitati Mediolani, dicte
Mediolanensis ecclesie dominus Urbanus papa quartus
premia meritis condignis dispensans et de pastore
providere procurans, diligenti habita examinatione
de domno Ottone tunc archidiacono prefate ecclesie
Mediolanensis, qui a veteri et nobilissima Vice-
comitum prosapia sumpsit originem, in terra Montis

A Flasconi providit, ejus mores et vitam cognoscens
honestate fulgere. De cuius vita et moribus quoniam
res obtulit, quamquam ratio persuadeat aliquid
enarrari, tamen non multum curandum est, quia
ipsius honestatem solertiam atque peritiam in arti-
culis necessitatum patientia, in gratiarum retribu-
tione misericordia evidentissime manifestant. Nam
novercante fortuna multarum adversitatum pacienter
tolleravit aculeos, et in habundantia prosperitatum
pallio humilitatis vestitus, se pauperibus affabilem
et hostibus propriis, ut narrabitur, misericordem
se prebuit et tutorem. Cumque Turrianis predictis
notificatum fuisset, de dicto domno Ottone archie-
piscopo prefate ecclesie fore provisum, ipsius indu-
striam atque potentiam sibi formidolosam timentes

B doluerunt. Quapropter dictum dominum archiepisco-
pum ab ipsius sede prohibentes, ne populum suum
gubernare valeret, non causa ut causa moti quam-
plurimos quos ei existimabant fore propitios, de
civitate turpiter expulerunt. Dominus vero archie-
piscopus predictos amicorum suorum incomoda et
populum suum desolatum regimine secum sepe re-
putans, et hiis duobus defectibus subvenire dispo-
nens, congregatis amicis suis exulantibus, cum eis-
dem intravit Aronam (an. 1263, Apr. 4). Quod cum
ad Turrianorum pervenisset notitiam, freti marchio-
nis Pallavicini (161) subsidio, qui tunc matri eccle-
sie inimicari presumpserat, cum parato exercitu
prefatum dominum archiepiscopum de predicto loco
Aronae cum suis adherentibus expellentes, circa a. 13
C ipsum a sede propria compulerunt enormiter exulare.
Postremo divina providentia videns populum beati
Ambrosii sui patris doctrina desolatum evanescere,
et pastoris et populi miserie finem congruentem im-
ponens, nec volens eos de sue rei publice terminis
eliminatos videri a. 1277 adeo dictum dominum ar-
chiepiscopum viribus et favore munivit, ut ipse in
festo beati Agneis (Jun. 21) predictos Turrianos
cum suis complicitibus in burgo Dexio (162) existen-
tes magno ipsorum conflictu debellaret et vinceret, in
quo conflietu Turrianorum et ipsorum complicitum
magna strage perempta, multi capti fuerunt ad ipsius
domini archiepiscopi deducti presentiam ; inter quos
D fuit dominus Neapoleo cum quibusdam aliis de mayo-
ribus domus sue. Tunc misericordia pii patris ho-
stium suorum subito adversitati compatiens ; offen-
siones sibi per eos ylatas per tempora antea tibi
ipsis remisit, et eos cum signo sancte crucis ab ex-
communicationis vinculo, quo propter demerita
astrecti tenebantur, absolvit. Et in hoc uno claruit
superbementia misericordie tanti patris, quod cum
perpassi graves injurias ab ipso domno Neapoleone
et aliis captivis ipsum et alios gladiis conarentur
invadere, ipse dominus archiepiscopus nequaquam
divine pietatis oblitus, impetuose voluntati se
multorum obiciens, ipsorum suorem extinxit,

NOTÆ.

(160) Chiaravalle, prope Mediolanum.

(161) Uberti.

(162) Desio, 10 m. p. dist. t. a Mediolano

et ipsorum captivorum vitam ab illorum feroci animo preservavit. His ita actis, dominus archiepiscopus supradictus ad tria disponens sue dignitatis officium, videlicet ad Dei gloriam exaltandam, sui incrementum archiepiscopatus, et ad Christi pauperum subventionem quos Christi nuntius cognoscebat, civitatem Mediolani cum amicis suis intrans sine triumpho elatione, sedem propriam est ingressus. Igitur victoriam supradictam de divina dispensatione precibus beate Agnetis virginis, in cuius festo prefatorum Turrianorum modo predicto fuit strata potentia, pastoralis clementia processisse cognoscens ad Dei et ipsius beate virginis honorem in ecclesia hyemali beate Marie construxit capellam, quam ut inferius continetur, sufficienter dotavit. Ad clerum Mediolanensem disciplinandum in sacra pagina, doctorem ordinarium in eadem sacra scientia, qui sit de domo Vicecomitum, si in eadem domo reperitur idoneus, in dicta ecclesia ordinavit. Ecclesiam vero sancti Bartholomei ad buschum, et hospitale sancti Jacobi in strata porte Cumane, et ecclesiam sancti Georgii de Legniano cum suis pertinentiis, comuni mense capituli ecclesie Mediolanensis, que minus sufficiens erat, pro quotidianis distributionibus concessit. In augmentum quoque mense sui archiepiscopatus possessiones et terras ipsius pulcherrimis edificiis decoravit, videlicet excellenti arce Angleriam, arce etiam decora Travalas (163), pulcro etiam Cassianum (164) castello, preciosis etiam burgum Legniani pallacii, ac etiam domibus burgum de Abiate (165) magis congruentibus et decoris. Possessiones et divitias in loco Cosorezo (166), multaque alia edificia et possessiones archiepiscopatu acquisivit. Tandem ille spiritalissimus pater, cuius tota intentio convertebatur ad Deum, carnali copula sibi conjunctos dimittere non studens, sua disposuit in hunc modum. Hospitale quidem novum, cuius fundator extiterat, magna possessione in loco Trivulzio jacente dotavit; de cuius proventus ordinavit annuatim dari capitulo beate virginis Agnetis libras 60, doctori theologie libras 100 pro suo sellario, pro suo etiam annuali libras 20 monete tunc currentis. Ultimo bona sua, patrimonialia immobilia hospitali Jerosolimitanorum pro subsidio terre sancte, mobilia vero omnia pro faciendo hospitale ad usum pauperum, in sua ultima voluntate legavit. Cujus legati fidecommissarii apud Sanctum Donatum in strata hospitale comodum consecerunt. In predictis autem operibus vigilans ille pater piissimus, cum in archiepiscopali sede a. 35 et diebus 23 sedisset. a. 1295. die 8. Augusti vocatus de tenebris

A hujus vite ad patriam celestem migravit. Cujus corpus jacet in supra scripta capella beate Agnetis in archa marmorea decenter sculpta, ibi elevata post altare ipsius; cuius anima per Dei misericordiam requiescat in pace. Amen. Predicta autem omnia per infrascriptos versus in archa dicti Domini archiepiscopi littera aurea scriptis breviter declarantur:

*Inclitus ille pater, patrie lux, gloria patrum,
Fulgor justicie, fidei basis, archa sophye,
Largitor venie, portus pietatis egenis,
Intrepidus pastor, quem molles nulla laborum
Ardua devicit, populo latura quietem;
Ille pius princeps et presul amabilis, in quem
Altus virtutum splendor convenerat omnis;*

B *Quo Mediolanum radiabas lampade tanta
Totaque fulgebat regio, nunc pallet adempto:
Clara Vicecomitum proles, venerabilis Otto,
Oh dolor! oh vulnus! cinis est hoc marmore factus.
Christe pater vite, requiescat spiritus in te!
Annis undenis ter sennis terque adempto
Presul ecclesie pastor bonus Ambrosiane 702.*

Dominus Guillelmus filius condam domini Thome de Pusterla de Tradate fuit capellanus comens. lis domini Johannis papa XXII, necnon prepositus de Posonio (167) de Hungaria ac archipresbyter ecclesie sancti Johannis de Modetia, et ecclesie Mediolanensis ordinarius et cimiliarcha, canonici usque ecclesie sancti Johannis de Castro Seprio. C Deinde dominus Clemens papa VI pronuntiavit ipsum dominum Guillelmum patriarcham ad ecclesiam Constantinopolitanam, sibi in comendam predicta omnia beneficia concedendo. Postremo dominus Urbanus V (168) transtulit eundem dominum Guillelmum ad archiepiscopatum ecclesie Mediolanensis, comendans sibi patriarchatum et alia beneficia supradicta; que translatio facta fuit 1361. Prenominatus vero dominus Guillelmus optinuit patriarchatum a. 16 et m. 7, et archiepiscopatum a. 9 m. 4 cum patriarchatu et aliis beneficiis memoratis. Et sepultus fuit in Avinione in domo fratrum predicatorum (an. 1371).

D In 1. hac leguntur in fine addita:

1544 (1512) (169) Dominus Johannes de Vicecomitibus factus fuit archiepiscopus Mediolanensis, et vixit in archiepiscopatu annis 11. Obiit 1355. quinto Octobris, die dominico. Qui etiam fuit dominus generalis civitatum Mediolani, Bononie, Januæ, Parmæ, Placentiæ, Bobii, Laudæ, Brisie, Pergami, Cremonæ, Comarum, Vercellarum, Nova-

VARIE LECTIONES.

702 hic desinit scriptor in media pagina. Alius in sequenti; agna sequentia subjecit medio sæc. XIV.

NOTÆ.

(163) Travalas, ad lacum Verbanum.

(164) Nunc Cassano Magnano prope Gallarate.

(165) Abiate Grasso seu Bigrasso.

(166) Cosorezo in plebe Legnani.

(167) nunc Preburg.

(168) Immo Innocentius VI, si annum recte indicavit, v. Giuliani contin. II, 105.

(169) Potius 1512 Jul. 17; v. Giuliani contin. I, 450. Obiit a. 1354; ib., p. 558.

riae, Asti, Tretonæ, Alexandriae; qui multa bona A scilicet libros in officio et theologia, calices, crucēs, paraverat et parabat suæ ecclesiæ, si heredes ejus figuras sanctorum, aureas mitras, baculos, etc. ipsi ecclesiæ dimisissent, ipse non potuit attingere,

II.

JOANNIS PETRI PURICELLI.

DISSERTATIO

Utrum sanctus Ambrosius clero suo Mediolanensi permiserit ut virgini nubere semel posset.

(Apud MURATORI, *Rer. Ital. Script.* IV, 120.)

MONITUM.

Errores quos Landulphus in Historia sua ubique sparserat inde originem habent quod in ea fuerit sententia S. Ambrosium clero suo permisisse ut virgini nubere semel posset, Græcorum more. Hinc etiam ipsius querelæ et odium in Romanis pontifices, qui restituendæ in Ecclesia Mediolanensi veteri disciplinæ cum SS. Arialdo et Herlembaldo incubuerant. *Joannes Petrus Puricellus* adversus Landulphi nostri testimonium pluribus invictissimis argumentis rem adeo exegit in sua peculiari dissertatione cap. 92. Vito S. Herlembaldi, ut omnem dubitationis locum eriperit. Quamobrem ego, qui Landulphi editionem ornaveram, scandalum passus ab homine dicacissimo, verebar ne pia lectorum aures ipsius lectione offenderentur; ob eam rem consulto viri doctissimi laudatam dissertationem hic subtexui, ut Landulpho et omnibus cum eo sentientibus castigatio præsens esset, et piis omnibus de malignitate ac mendacio schismatici hominis ornatus triumphus.

DISSERTATIO.

I. Inter omnes Arialdi adversarios, qui ei, dum viveret, ejusque interim fautoribus in os resisterint, neminem profecto adhuc inveni qui cleri Mediolanensis conjugia expresse asseruerit a sancto, jam olim antistite, nostro Ambrosio permessa, vel etiam comprobata fuisse. Quocirca ne tale quidem aliquid alicujus adversarii effatum colligi potest ex universo hæcenus hoc opere nostro, quo cæteroqui alia tam multa in medium proferuntur hinc inde argumenta quibus clerus, tam noster quam externus, sua ejusmodi conjugia tutari pertinaciter conabatur.

II. Non defuere tamen alii postea historiarum scriptores, qui talibus cleri matrimoniis patrocinium sapientissimi pariter ac sanctissimi ejus doctoris diserte non minus quam indubitanter affluerint, eorumque primus se mihi Datus offert ille chronologus, quem multi nostrum, ac sanctum fuisse archiepiscopum, a sancto Gregorio papa Magno commendatum, existimarunt: Quos ego quidem Dissertationis meæ Nazarianæ capite 39, numero 10, refellebam: pauloque post in idem figmentum secundus illi subscribit Landulphus ille Senior, quem capite pariter illo 39, numero 13, tum etiam præfatione in hujus operis librum primum, et ejusdem libri primi capite 2 indicavi. Ac suas quidem Historias contemporanei protulerunt, Datus ad annum Christi saltem septuagesimum quartum, Landulphus vero ad octogesimum quintum supra millesimum: sicut ego pro Datio concludebam, capite illo 39, numero 14; pro Landulpho autem in hujus operis libro primo, capite 2, numero 3.

III. Datum ipsum audiamus. Licet enim tale illius Chronicum nullibi hoc tempore invenitur; ipsissima tamen ipsius hæc de re verba nihilominus habemus et Gualvaneo Flamma, qui duo ejus exemplaria suo tempore suos in usus habebat in promptu. In suo igitur Chronico Majori, secundum exemplar in Ambrosiana bibliotheca custoditum, capite 397, Gualvaneus hæc inde posteris exscripta reliquit,

B quæ pariter ego dissertationis Nazarianæ capite illo 39, numero 11, recitabam: *Chronica Dath*: « In synodo Damasi primi centum quinquaginta episcoporum, celebrata in Constantinopoli, ubi beatus interfuit Ambrosius, gravissima dissensio exorta est inter sacerdotes uxoratos ex una parte, et inter sacerdotes sine uxore viventes ex altera. Qui sacerdotes sine uxore dicebant sacerdotes uxoratos salvari non posse. Summus pontifex hanc questionem commisit beato Ambrosio. Qui sic ait: Perfectio vitæ non in castitate, sed in charitate consistit, secundum illud Apostoli, primæ ad Corinthios capite 13: *Si lingua hominum loquar et angelorum, etc.* Ideo lex concedit sacerdotes semel virginem uxorem ducere, sed conjugium non iterare. Si autem, mortua prima uxore, sacerdos aliam duxerit, sacerdotium amittit. » Ipsissima igitur hæc de re verba Dathi hæc erant, teste Gualvaneo Flamma, qui eis etiam temere consensit, ut paulo post videbimus.

IV. Datum, sicuti dicebam, concursus subsequens est postea Landulphus ille Senior, et ejusmodi sententiam, libro 1, capite 11, et inscripto *De monogamia sacerdotibus secundum doctrinam beati Ambrosii, hæc in modum paulo aliter expressit*: « Sedente beato Ambrosio, gravissima dissensio orta est coram apostolico in synodo, inter sacerdotes monogamos, et alios sub virginitate aut castitate degentes. Quod factum, apostolico imperante, et aliis episcopis consentientibus, datum est in judicio beati Ambrosii ut, quicquid ipse diceret, sanctum et firmum teneretur. At beatus Ambrosius, cognoscens sensus humanos pronos ad peccandum maxime propter incontinentiam, sciens aliquem nec virginitatem nec castitatem nisi a Deo habere posse, quod in libro de officiis jam dictaverat, ait: De monogamia sacerdotum quid loquar? quando una tantum permittitur copula, et non repetita; et hæc lex est, non iterare conjugium. Sicutque dicens, omnem dissensum

gionem composuit. Itaque Græci sacerdotes, Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sancitum et pro lege sacra habent ut, quando in sacerdotio unguuntur, aut virginitatem exinde promittant, aut uxores in testimonio honorum virorum sibi socient. Et si contigerit quod uxor sua moriatur, aut caste vivunt tenentes sacerdotium, aut sacerdotium amittunt si amplius aliquam mulierem carnaliter cognoverint. Quorum Ecclesiam in plurimis officiis venerabiliter imitatus est. Quinetiam sacrificium eorum, scilicet fermentatum, cum nostro azymo in celebratis festivitibus, maxime in Resurrectione Domini, benedicebat. Talia Landolphus ille Senior, uxoris per ea tempora sacerdotibus et ipse addicissimus ut jam sæpe dictum est.

V. Sed quid item Gualvaneus Flamma nonnullique post ipsum alii, qui sine dubio cæteroqui talia cleri conjugia damnabant, meritissimeque vitæ deum esse profitebantur? En ut ille primam eorum originem jam inde ab apostolicis temporibus perperam traxerit; Chronici enim sui, paulo ante memorati, caput 226 sic inscripsit: « Sacerdotes et episcopi habebant uxores; » moxque sic etiam illud prosecutus est, et arguentis confirmavit: « Potuit beatus Barnabas successorum instituire et Ecclesias ordinare, et ordinati potuerunt uxores habere. Unde dicit Apostolus, primæ ad Timotheum III: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum.* Et idem Apostolus, de diaconibus loquens in eadem Epistola: *Diacones sint unius uxoris viri, qui filii suis bene præsent, et domibus suis.* Et idem Apostolus dicit ad Titum, primo capitulo: *Constitu per singulas civitates presbyteros, sicut et ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filius habens fideles.* Et Luca primo capitulo habetur quod Zacharias sacerdos genuit ex Elisabeth Joannem Baptistam. Ex hoc manifeste apparet quod licet episcopis et sacerdotibus et diaconibus uxores habere de jure, et in Novo Testamento et in Veteri. Et simile habetur de Eriberto de Arzago, archiepiscopo Mediolanensi quod duxit in uxorem nobilem mulierem Uxeriam, quæ donavit monasterio Sancti Dionysii Uxeriam. Sed postquam Alexander papa de Badagio, de Mediolano, statuit quod nullus clericus uxorem duceret, sacro approbante concilio, de cætero nulli clerico licuit uxorem ducere, præcipue quia in ordine subdiaconatus quilibet clericus solemniter proficitur perpetuam castitatem. » Hæc ibi Gualvaneus. Idemque postea capite 397 (aliter 396) inscripto: « Cultus divinus amplificatur per beatum Ambrosium, » posteaquam e Datii Chronico varios recensisset sacrorum ministrorum ordines, in Ecclesia Mediolanensi ab ipso institutos, hæc subdit: « Quos omnes benedixit et, quod quilibet posset accipere uxorem virginem, concessit. Qua defuncta, et ipsi vidui permanent. » De ista materia habetur supra, capitulo 227, sive illo ipso 226, quod ego supra proferebam, sicut ibi fuerat ab eodem Gualvaneo numeratum. Neque vero his contentus, præsens caput hunc etiam in modum prosequitur: *Glossa; Chronica Datii:* « In synodo Damasi primi, centum quinquaginta episcoporum, et celebrata in Constantinopoli, ubi beatus interfuit Ambrosius, » et reliqua, sicut a me recitabantur numero tertio. Sed et rursus, capite 757, de archiepiscopo nostro Heriberto scribens, sic etiam narrat: « Ejus uxor, dicta Uxeria, mulier ditissima nimis, donavit monasterio Sancti Dionysii possessionem, quæ dicitur Uxeria. » Talia Gualvaneus in eo Chronico. Eosdem porro ministrorum ordines in altero pariter Chronico suo, quod Manipulum Florum appellavit, enumeraverat ex eodem Datio, cum ad extremum capituli 40, hæc itidem adjecit: « His omnibus benedicens beatissimus Ambrosius, una uxore uti posse concessit; » qua defuncta, et ipsi vidui in æternum permanent. Quæ consuetudo duravit annis septingentis usque ad temporis Alexan-

dri pape, quem civitas Mediolani genuerat. » Quo circa etiam postea, capite 152, recensere capit quædammodum hæc ipsa controversia fuerit ab eodem illo agitata pontifice, cum cardinalis adhuc sive canonicus esset ordinarius Ecclesiæ Mediolanensis.

VI. Manuscriptum illud Chronicum, *Flos florum*, cujus testimonio utebar superiori libro primo, capite 6, a me lectum jam fuerat ante annum 1645, et antequam typis eodem Ambrosiano Mediolani. Basilicæ ac monasterii monumenta, in quibus frequens habetur ejusdem Chronici mentio. Cum vero postea illud domino suo, Aloysio ab Ecclesiæ, mihi tempus in omne grata commemoratione recolendo, reddidisset; cumque deinde, anno 1655, Sancti Laurentii Litæ archiepiscopi nostri V. tam conscriberem, statimque per partes festinatam typographeo traderem intra ferias autumnales, neque tunc codicem illum (sicut neque Tristani Chalcii aut graphum, de quo item dicam postea) in promptu, et ad manus habere possem; sic existavi, ut ejus Chronici auctor, per omnia ferme solitus Gualvaneo Flammæ consentire, in eo etiam consensisset quod ille de muti monitis sacerdotum sancto Ambrosio ascriperat. Itaque capite illic 20, numero 16, id ipsum affirmavi. Sed in hoc tamen memoria me fefellerit, ut recenter animadverti. Etenim auctor ille Chronici, Gualvaneum sectatus Flammam, in Ambrosio episcopo longe quidem lateque describendo prosequitur omnes illos ministrorum ordines ab ipso institutos; atqui de conjugio iisdem permisso ne verbum quidem facit, saniore nimirum, quam Gualvaneus, consilio. Ac tantummodo postea in Heriberto archiepiscopo inter alia multa sic inquit, folio 128, pagina 2: « Hic archiepiscopus habuit Uxeriam, nobilem mulierem, uxorem; quæ donavit dotem suam monasterio sancti Dionysii, quæ usque hodie Uxeria dicitur. » De quo tamen additamento quid item mihi videatur, hoc ipso capite, suo loco aperiam.

VII. Certe autem Gualvaneo Flammæ in ea etiam parte consensit Petrus ille Azarius, cujus testimonio similiter utebar superioris libri primi capite septimo. In sancto enim archiepiscopo Ambrosio, facta mentione cleri ab ipso in ecclesia metropolitana instituti, hunc protinus in modum cum Gualvaneo Flammæ locutus est: « His omnibus benedicens beatus Ambrosius una uxore uti posse concessit; qua defuncta, et ipsi vidui in æternum permanent. Quæ consuetudo duravit annis septingentis usque ad tempora Alexandri pape, quem civitas Mediolani genuerat. »

VIII. Tristano quoque Chalcum in eodem fuisse mihi videbatur errore, non quidem secundum typographicam Historiæ suæ Mediolanensis editionem, hæc in urbe anno Domini 1627 elaboratam (in qua videlicet errorem illum prætermitti revera oportuisset, sicuti contra Bernardinum Corium jam fuerat decretum, ut paulo post videbimus), sed secundum exemplar ipsius manuscriptum, uno vero autographum, in Ambrosiana Bibliotheca assertum. Itaque in archiepiscopi etiam nostri Laurentii Litæ Vita, capite 20, numero 16, Tristano quoque Chalcum ex eo autographo connumerabam nonnullis aliis ejus erroris sectatoribus. Verumtamen in eo nihil tale nuper inveni, cum præsens caput conscriberem, cumque illa denuo scutarer ejus loca, in quibus hoc olim legisse mihi quidem videbar. Eum igitur in præsentia tacitus prætermitto sicut etiam eundem interim hæc in parte absolvo. Certe tamen hæc ipsa occasione illum rursus rursus denotio erroris illius quem ipsi ascribebam eodem hoc libro quo to, capite 10, num. 42. Sicut enim error ille sine dubio exstat in editione typographica sic etiam exstat in auctoris autographo, necnon etiam in altero exemplari pariter manuscripto, quæ in Ambrosiana bibliotheca custodiuntur. Quocirca

mihī sane nulla videtur habenda ratio terti ejusdem exemplaris, quod mihī nuper commodatum fuit ab amico, erga me officiosissimum, eodemque perquam erudito, et selectis pro re historica libris aliisque monumentis abunde instructo, videlicet a Joanne Baptista Blanchino, justitie hoc anno 1636 hac in urbe consule meritisimo. Quo quidem in exemplari nulla prorsus illic habetur ejus prepositura vel prepositi metropolitani mentio. Ilanc enim de industria (ut ego interpretor) prætermisit alius quispiam ab auctore diversus, qui bene certoque nosset primam ejus præposituræ institutionem, quique Tristānum cuperet ab ejus erroris nota liberare.

IX. Venio jam tandem ad Bernardinum Corium, vel hoc ipso contra clerici celibatum errore, censuræ contra ipsum rite pronuntiata, in ore famæ celebrem. Chronici enim sui Mediolanensis parte prima, et secundum anni 1563 editionem Venetam pagina duodecima, singillatim prosecutus sacros ministrorum ordines a sancto Ambrosio in ecclesia Mediolanensi seu in basilica metropolitana institutos, in hæc verba desinit: « Constituit anco molti sacerdoti, lettori, e ostiarij: e tutti li benedì: e concesse loro che potessero avere moglie vergine; la quale morendo, restassero poi vedovi: come chiaramente si legge nella prima a Timoteo. E che ciò sia vero, apertamente si vede, come Enriberio di Antiniano, arcivescovo di Milano, del quale in processo dell' Historia ampiamente trattiamo, ebbe per moglie una nobil donna, per nome Useria: la quale donò il monastero di San' Dionigi (legendum tamen hic est: la quale donò al monastero di San' Dionigi; sicut etiam Guatvaenus Flamma superiore numero quinto asseribat) dove fino al presente e contiguo, una fruttifera vigna, la quale dal nome di quella e chiamata la vigna d'Useria. Ma poi in successo di tempo da Alessandro terzo pontefice (vere tamen hic pontifex non tertius nominis hujus fuit, sed secundus) fù ordinato che alcun sacerdote o cherico non togliesse moglie: e questo ancora fù approvato dal sacro concilio, soggiugnendo che in perpetuo osservassero castitate. Per la qual cosa poi nell' anno mille sessantadue Enribaldo Cotta, volendo perseguitare i cherici maritati, da essi fù crudelmente morto. Onde, come scrive Leone ne suoi Annali, essendo tenuto per martire, dalla repubblica fù con somma riverentia fatto seppellire nel tempio dedicato a San' Dionigi in una cassa circondata di lame di ferro. » Quod quidem Corii pro Cotta sanctitate testimonium, hic tandem adjectum, ego jam supra recitavi, libro primo, capite nono.

X. Hactenus auctores quorum assertione sanctus antistes noster Ambrosius matrimonium sacerdotibus concessit. Sequitur nunc ut deinceps ostendamus quam falsa et detestabilis, quamque scriptore catholico indigna sit ejusmodi assertio. Eam sane (ut hinc exordiamur) sacra Indicis congregatio jamdudum in Bernardino ipsomet Corio, qui eam primus in publicam lucem typis evulgaverat, damnavit, et ex ipsius Chronico abolendam esse censuit. Sic enim e subsequenti constat epistola, non multo post a cardinalem archiepiscopum nostrum Federicum Borromeum scripta et inter Ambrosianæ bibliothecæ libros custodita, et his exarata verbis:

« Illustrissimo et reverendissimo sig. mio osservandissimo.

« Avendo la sacra congregazione dell' Indice considerato quanto sia desiderato ed utile il libro di Bernardino Corio sopra l'istoria di Milano, che nell' editto dell' 16 di Marzo 1621 s'ordina non permettersi, se non corretto: e che non v'erano stati notati altri errori, che nel foglio 12, juxta impressionem Venetam, asserit sanctum Ambrosium permisisse sacerdotibus uxorem ducere, et foglio 629, inquit summum pontificem concessisse Indulgentiam plenariam Ecclesiæ Mediolanensi, etiam non

A contritis, quali errori anche si trovano nell' impressione antica di Milano del 1503 si sono compiaciuti questi signori illustrissimi miei colleghi, che avvisi a sua signoria illustrissima, come fù con la presente, che, corretti o tolti via detti due loci soli, poss' ella a ciascuno della sua diocesi dare libera facoltà e licenza di leggere e tenere detta Istoria; e che per tutto possa così corretta correre, ed anche di nuovo ristamparsi. Con che, baciando a Vosignoria illustrissima humilmente le mani, me le offero di cuore. Di Roma li 6 di Ottobre 1621.

« Di V. S. illustrissima e reverendissima umilissimo ed affezionatissimo servidore, il cardinale Bevilacqua.

« Al sig. cardinale Borromeo, Milano. »

Superioris autem decreti, a sacra Indicis congregatione conditi, mentio itidem habetur in librorum prohibitorum Elencho, per Franciscum Magdalenum Capisferreum, ejusdem congregationis secretarium digesto. Littera enim B in eo sic legitur: « Bernardini Corii Historia Mediolanensis non permittatur, nisi correctæ. In Decreto 16 Martij 1621. »

XI. Quam falsa porro sit et adulterina ejusmodi assertio, sanctus ipse Ambrosius per aurea scripta sua, catholice per orbem universum Ecclesiæ probatissima, commonest: eoque in primis commonest loco, ad quem Landolphus itidem ipse superiore numero 4 provocabat. Locus autem ille citra dubium est libri De officiis primi caput quinquagesimum simul et ultimum. Quocirca etiam illud idem caput in altero eorum Landolphi exemplarum, quæ in capituli metropolitani bibliotheca custodiuntur, ego vidi characteres satis recenti adnotatum in ora marginali, juxta eum Landolphi textum exstante, ac simul quidem cum hac prolixius censura, meo etiam judicio veracissima: « Vide locum male relatum, et male intellectum. Unde maxima corruptela ecclesiæ Ambrosianæ, et perniciosi tumultus, et querelæ toto hoc libro expressæ. »

C XII. Eo igitur loco sanctus Ambrosius, multa præfatus de virtutibus in Levita et aliaris ministris necessariis, hunc in modum prosequatur: « De castimonia autem quid loquar? quando una tantum nec repetita permittitur copula. Et in ipso ergo conjugio lex est non iterare conjugium, nec secundæ conjugis sortiri conjunctionem. » Et ecce nobis manifestum jam est, quemadmodum locus ille a Landolpho male referretur. Inspecimus nunc, quemadmodum male pariter ab ipso intelligeretur. Verus enim Ambrosii hoc in loco sensus hic est, ut evangelicum Levitam ordinari, sive ad sacrum ejusmodi ordinem promoveri, non liceat, si conjugium jam ante iteraverit, hoc est, si post oī itum primæ uxoris alteram duxerit, ac propterea digamus sit. Illum enim delubris tantummodo monogamum esse, ac præterea post eam promotionem debere ab officio conjugali penitus abstinere; sic enim lege sancitum esse. Huc igitur absque dubio spectant Ambrosii D verba proxime recitata, necnon etiam deinceps recitanda.

XIII. In hanc enim sententiam sic etiam progreditur Ambrosius: « Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterato conjugio ad electionem muneris et ordinationis prærogativam impedimentum generentur; cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramenta. Sed intelligere debemus quia in baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In conjugio non culpa, sed lex est. Quod culpe est igitur, in baptismo relaxatur; quod legis est, in conjugio non solvitur. » Ut enim Robertus cardinalis Bellarminus de membris Ecclesiæ militantis libro primo, qui est De clericis, capite vigesimo quarto, « Ad Hieronymi vero, sapienter docebat « observandum est controversiam fuisse inter veteres Patres: an qui unam uxorem habuit ante baptismum, etque mortua alteram duxit post baptismum, bigamus cen-

sendus esset, necne. Nam sanctus Hieronymus in epistola ad Oceanum contendit ejusmodi hominem non esse bigamum, propterea quod per baptismum sit factus novus homo ex veteri, et nihil ei nocere possit eorum quae fecit ante baptismum. Et sane huic sententiae multum favet canon 17 apostolorum, qui diserte prohibet episcopum fieri qui post baptismum bis nuptias celebravit. Contra vero Ambrosius, Innocentius, et Augustinus locis citatis contendunt omnino habendum bigamum qui duas uxores habuit, sive ante baptismum, sive post baptismum. Nam baptismus diluit peccata, non solvit conjugia, et renovat hominem quantum ad vetustatem vitiorum; non quantum ad ea quae recte se habent. Atque haec sententia tandem praevaluit, et ab universa Ecclesia recepta est. Neque obstat canon apostolicus. Fortasse enim eo tempore propter hominum paucitatem dispensabant apostoli cum illis qui ante baptismum uxorem unam vel plures habuerant, modo non habuissent plures post baptismum. Neque enim est hoc praeceptum Apostoli (nempe Pauli, prius ad 1. Timotheum, capite 5) omnino indispensable. Hactenus Bellarminus ibi. Sed ad ejusdem sententiae confirmationem nobis placeat sanctum item Augustinum loco per ipsum indicato audire. Libro enim 20, De bono conjugali, capite 18, sic ille sentiebat: « Quod acutius intellexerunt qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram ordinandum esse censuerunt. De sacramento enim agitur, non de peccato; nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina, etiamsi catechumena fuerit violata, non potest post baptismum inter Dei virginis consecrari, ita non absurde visum est eum qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisse, sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad vitae bonae meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticae signaculum necessariam. » Sed hinc ad Ambrosium revertamur.

XIV. Ille vero sic etiam subinde protinus interrogat: « Quomodo autem potest hortari esse viduitatis qui ipse conjugia frequentaverit? » Quod quidem argumenti genus tametsi proprie ab Ambrosio in eos dirigatur qui a primis nuptiis ad secundas transierint, quibusque propterea promotio sacra ad ordinem negabatur, non immerito tamen a catholicis doctoribus secundum proportionem accommodatur iis etiam ministris qui post sacram ordinationem officio conjugali operam darent. Bellarminus nominatim libro pariter primo *De clericis*, capite 19, varia enumerans impedimenta quae conjugale officium sacerdotibus aliisque sacralis hominibus afferret, id etiam enumerat: « Tertio impedit efficaciam praedicationis, ut Ambrosius docet libro primo De officiis, capite ultimo. Quomodo enim efficaciter exhortabitur viduas et virginis, qui liberis perpetuo operam dat? » Similiter etiam Gregorius de Valentia in libro De celibatu, capite 5: « Obstat item (matrimonii usus) officio docendi et exhortandi. Nam qui consuetudine conjugali implicatus est, non potest certe cum satis magna efficacia et auctoritate virginis et viduas, et alios de populo, qui non dum matrimonio juncti sunt, ad continentiam adhortari, ut d. vus Ambrosius libro primo De officiis, capite ultimo adnotavit. »

XV. Eae proxime subsequuntur ibidem Ambrosii verba, eadem sane commonstrant quam rationi consentaneum, quin etiam necessarium ille censuerit ut sacri ministri post sacram ordinationem ab usu conjugii deinceps in perpetuum abstinerent, si forte prius delincent, atque snam sibi uxorem adhuc superstitem haberent. « *Inoffensum autem* (inquit) *exhibendum esse et immaculatum ministerium, necullo conjugali coitu violatum cognoscitis, qui integro corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio conjugali, sacri ministerii gratiam recipitis.* Quod eo non praeiteri, quia in plerisque abdi-

toribus locis cum ministerium gererent vel etiam sacerdotium, filios suscepunt: et id tanquam usu veteri defendunt, quando per intervalla dierum sacrificium deferrebat, et tamen castificabatur etiam populus per biduum aut triduum, ut ad sacrificium purus accederet, ut in Veteri Testamento legitur. *Et lavabat vestimenta sua.* » Quem tamen praetulerit hac Ambrosius illico refellit ratione: « Si in figura tanta observantia, quanta in veritate? Disce, sacerdos atque Levita, quid sit lavare vestimenta tua, ut mundum corpus celebrandis exhibens sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur (*Exod. xix*) accedere ad hostiam suam, tu illius mente pariter et corpore andes pro aliis supplicare, andes pro aliis ministrare? »

XVI. Et hactenus quidem satis a nobis examinatus sit prior ille sancti Ambrosii locus, quem sibi Landulphus pro suo errore usurpabat in testimonium. Videamus nunc, quomodo modum sanctus idem doctor eandem sententiam suam diserte aliis etiam in locis expresserit.

XVII. Certe autem libro *De dignitate sacerdotali*, capite 4, explicans illud apostoli Pauli ad Timotheum prima capite 11: *Oportet episcopum esse unius uxoris virum*, sic habet: « Si ad superficiem tantum litterae (sive ad sensum litteralem) respiciamus, prohibet bigamum episcopum ordinari. Si vero ad altiores (sive ad mysticum) sensum conscendimus; inhibet episcopum duas usurpare Ecclesias. Et si adhuc introrsus profundiora perscruteris; monet ne, post catholicum dogma, sensum inveniat episcopos habere haeticum, sed Christianam tantum orthodoxam et catholicam sibi associet fidem, ut unus tantummodo uxoris et catholicae Ecclesiae vir episcopus vocetur. » Et aliquanto post, explicans illud item, quod ab eodem Apostolo ibidem obiectum legitur: *Domui suae bene praesse, filios habentem subditos cum omni castitate*, sic etiam inquit: « Domui suae bene praesse potest, qui corporis sui servaverit castitatem. Domui, inquit, hoc est, corpori suo tali jure dominetur, ut non subdatur ipsis voluntati, ne desiderio luxuriae deditus in praecipitum demergatur, sed potius filios suo castitatis exemplo ad pudicitiae regulam doceat. Nam si quis domui suae praesse nesciat, quomodo Ecclesiae Dei diligentius adhibebit? Hoc est enim de quo superius diximus: Qui cordis sui domum excolere non valet, quomodo plurimum adhibebit diligentiam? »

XVIII. Et rursus in epistola ad Ecclesiam Vercellensem, quae, secundum Romanam editionem, a Sixto papa quato, cum cardinalis esset, emendata, et postea diplomate commendata, vigesima quinta est libri tertii Epistolarum, haec habet: « Haec posui, quae cavenda acceperim. Virtutum autem magister Apostolus est, qui cum patientia redarguendo doceat contradicentes, qui unius uxoris virum praecipit esse, non quo extorem excludat conjugii; nam hoc supra legem praeterit est, sed ut conjugali castimonia servet ablutionis suae gratiam; neque iterum ut filius in sacerdotio creare apostolica iurisdictione auctoritate. Habentem enim dixit filios, non facientem, neque conjugium iterare. Quod ideo non praetermissi, quia a plerique ita argumentantur: Unius uxoris virum dici post baptismum habite, eo quod baptismum vitium sit ablutum, quo afferrebat impedimentum. Et vitia quidem atque peccata diluuntur omnia, ut si quis contaminaverit suum corpus cum plurimis, quas nulla conjugii lege sociaverit, remittantur ei omnia; sed conjugia non resolvuntur, si quis iteraverit. Culpa enim lavacro, non lex, solvitur. Nulla enim culpa conjugii, sed lex est. Quod legis est igitur, non remittitur quasi culpa, sed tenetur quasi lex. Ideo et Apostolus legem posuit, dicens: *Si quis sine crimine est, unius uxoris vir.* Ergo qui sine crimine est, unius uxoris vir, tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi; qui autem iterave-

rit conjugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed prerogativa exiit sacerdotis. Diximus quid legis est; dicamus etiam quid rationis. Sed prius cognoscamus non solum hoc Apostolum de episcopo et presbytero statuisset, sed etiam Patres in concilio Niceni Tractatu addidisse, neque clericum quemquam debere esse qui secunda conjugia sortitus sit. Quomodo enim potest consolari viduam, honorare, cohortari ad custodiendam viduitatem, servandam marito fidem, quam ipse priori conjugio non reservaverit? Aut quid interesset inter populum et sacerdotem, si iisdem astringeretur legibus? Debet præponderare vita sacerdotis, sicut præponderat gratia. Nam qui alios præceptis suis ligat, debet ipse legitima præcepta in se custodire. » Hactenus in ea sanctus Ambrosius epistola.

XX. Ad præcationem nunc progredior illam quam idem Ambrosius primam concinnavit, ut semetipsum reliquosque suos sacerdotes ad celebrationem sacrosancti missæ sacrificii præpararet; quæ præcatio legitur etiam prope finem toni ejus operum quinti, hoc est, ante hymnos ipsius. Illic enim, non procul ab initio, has item ad Deum preces fundebat: « Rex virtutum, castitatis et integritatis amator, Deus, celestis rore benedictionis tuæ extingue in corpore meo totum fomitem ardentem libidinis, ut maneat in me tenor totius castitatis animæ et corporis. Mortifica in me carnis stimulus, et omnes libidinis commotiones, et da mihi veram et perpetuam castitatem cum cæteris donis tuis, quæ tibi placeant in veritate, ut sacrificium laudis casto corpore et mundo corde valeam tibi offerre. Quanta enim, Domine Jesu Christe, cordis contritione et lacrymarum fonte, quanta reverentia et tremore, quanta corporis castitate et animi puritate istud divinum et celeste sacrificium esse celebrandum, ubi caro tua in veritate sumitur, ubi sanguis tuus in veritate bibitur, ubi summa imis junguntur, ubi adest præsentia sanctorum angelorum, ubi tu es Sacerdos et Sacrificium mirabiliter et ineffabiliter constitutus! Quis digne hoc celebrare poterit, nisi tu, Deus omnipotens, offerrentem fereris dignum? »

XX. Postremum nobis nunc est ut in ejusdem, quam contendimus, veritatis testimonium veniant etiam commentaria in Epistolas sancti Pauli, quæ communis sancto Ambrosio ascribi solent, quæque in ea etiam, quam supra memorabam, editione Romana et emendatori legitimis ejus operibus connumerantur. In commentario enim primæ ad Timotheum Epistolæ, ad ea capituli tertiæ verba: *Oportet episcopum esse unius uxoris virum*, ita prorsus interpretatur: « Quamvis secundam numero uxorem non sit habere prohibitum, ut tamen quis dignus ad episcopatum sit, etiam licitam debet spernere, propter sublimitatem ipsius ordinis, quia cæteris melior debet esse, qui cupidus est sedis illius. » Et aliquanto post, ad ea verba: *Diaconi sint unius uxoris viri*, sic item progreditur: « Ea quæ minus dixerat de ordinatione diaconatus, nunc subjicit. Ostendit etiam, ipsos unius uxoris viros esse debere, ut hi ad ministerium Dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum Dei. Homini enim unam uxorem decrevit Deus, cui quæ benedicatur; nemo enim cum secunda benedicitur. Qui si filios bene gubernaverit, et domos suas, id est vernaculos, aut domesticos, poterunt digni fieri sacerdotio, et fiduciam habere apud Deum, ut sciant se posse impetrare, quod postulant; jam de cætero se ab usâ femine cohibentes. Veteribus enim idcirco concessum est levitis aut sacerdotibus uxores ad usum habere, quia multum tempus otio vacabant a ministerio, aut sacerdotio. Multitudo enim erat sacerdotum, et magna copia levitarum, et unusquisque certo tempore serviebat divinis caeremoniis secundum institutum David. Ille enim viginti et quatuor classes constituit sacerdotum, ut per vices deservirent. Unde Alia octavam classem habuit; cujus vice Zacharias

A (Lucæ primo)ungebatur sacerdotio, sicut continetur in Paralipomenon, ita ut, tempore quo non illos continebat deservire altari, domorum suarum agerent curam. At ubi vero tempus imminere ministerii, purificati aliquantis diebus accedebant ad templum offerre Deo. Nunc autem septem diaconos esse oportet, et aliquantos presbyteros, ut bini sint per Ecclesias, et unus in civitate episcopus; ac per hoc omnes a contentu feminae abstinere debere, quia necesse est eos quotidie præsto esse in ecclesia, nec habere dilationem, ut post conveniunt legitime purificentur, sicut veteres. Omni enim hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada; etsi non desint qui fere quotidie baptizentur ægri. Nam veteribus ideo concessum est, quia multo tempore in templo non videbantur, sed erant privati. Si enim plebeis hominibus orationis causa ad tempus abstinere se præcipit (sanctus Paulus, primæ ad Corinthios capite VII) ut vacent orationi, quanto magis levitis aut sacerdotibus, quos die noctque pro plebe sibi commissa oportet orare? Mundiores ergo esse debent cæteris, quia actores sunt Dei. »

XXI. Hæc sanctissimus antistes noster Ambrosius in iis commentariis; si tamen ipse re vera illorum est auctor. Robertus sane cardinalis Bellarminus id pro certo et indubitato supponit libro primo *De clericis*, capite 19, § *Ambrosius*, cum superiorem illorum textum innueret, et capite 20, § *Quod autem*; secus autem profecto sensit in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*. De sancto enim Ambrosio Mediolanensi ad annum 374 agens, sive observationem in ejus opera contextens, ita concludebat: « In quinto tomo sunt Commentaria in Epistolas sancti Pauli; quæ a multis non creduntur Ambrosii, nec sine causa. » Quæ de re consuli per me quidem possunt Alfonsus Salméron Commentariorum suorum tomo decimo tertio, qui primus est in omnes beati Pauli, et canonicas Epistolas, libro scilicet primo, disputatione 19; et Cornelius a Lapide suis item in Commentariis in omnes divi Pauli Epistolas, qua parte inter primordia operis disserit de interpretibus Epistolarum sancti Pauli, pagina mihi 24, et in caput septimum, ac versum undecimum Epistolæ primæ ad Corinthios. Memini vero etiam me multis abhinc annis legisse luculentam ejusdem argumenti lucubratiunculam, separatim editam, et a Nicolao Rusea contextam, et a cardinali Baronio comprobata. Quam cum ego religioso cuidam ex ordine Prædicatorum, et e Rusearum cognatione commodassem (ut sæpe mihi accidit) amisi. Nicolaus autem ille Rusea erat sacræ theologiæ doctor, Sondrii in Valle Tellina archipresbyter, et Federico cardinali archiepiscopo nostro Borromæo dilectissimus, mihi quæ amicus, necnon etiam studiosissimus catholicæ fidei propugator. Quocirca etiam iniquissime tandem ab hæreticis anno Domini supra millesimum sexcentiesimum decimo octavo necatus est, ejusque vita et mors a Joanne Baptista Bojacha, jurisconsulto Comensi, latine descripta et Comensibus typis anno sæculi ejusdem vigesimo primo vulgata circumfertur, sicut etiam ipsiusmet Nicolai liber, anno sæculi superioris nonagesimo octavo editus, quo acta disputationis Tiranensis adversus Calvinum, et ministros Calvinii defensores continentur. Sed hinc ad proprium præsentis capituli institutum redeamus. Pro ea igitur sua et aliorum sententia Bellarminus multas colligit causas et rationes, et inter illas hanc quoque nominatim tertio loco, quod inter multa quæ talium auctor Commentariorum exposuerit contra Sancti Ambrosii sententiam, ita plane in Commentario primæ ad Timotheum exponat illud item capituli primi, *Regi sæculorum, immortalis, etc.*, contra quam scilicet Ambrosius ipse revera exposuerit libro secundo *De fide*, capite primo ac tertio, et libro tertio, capite secundo. Quid si vero Commentaria illa vere fuerint à sancto Ambrosio com-

posita, sed ab alio postea nonnullis in locis depravata? et in iis nominatim quos Bellarminus aliquo opinionis ejusdem homines reprehendunt, sed non in eo quem supra ego producebam; quippe cum ille plane consentiat cum cæteris illis Incubrationibus Ambrosio nostro indubitanter adjudicatis, nec ab ullo vitiosis. Quocirca si quis etiam constanter alterari velit, non ordisque contendere Commemntaria illa nullo modo ascribi posse Ambrosio nostro, ego sane in præsentem non valde repugnabo. Ad præsentis enim quæstionis et capituli institutionem satis etiam mihi sunt reliqua illa superioribus illis e locis deprompta, ut summam ostendere mox aggredior.

XXII. Ea quippe tres habent hæc partes: videlicet expositionem litteralem illorum sancti Pauli verborum, quibus præscribatur ut episcopus esset unus uxoris vir; cessationem ab usu conjugii, postea quam susceptus fuerit ordo sacer; differentiam inter Veteris ac Novi Testamenti ministros: quæ quidem partes mihi abunde ad præsens institutum sufficiunt.

XXIII. Secundum Ambrosii ergo expositionem, sanctus Paulus in ea Epistola præscribent ne qui post primæ uxoris obitum alteram duxit ad episcopatum vel ad diaconatum admitteretur. Bene autem Bellarminus libro primo *De clericis*, capite 25, veram executionem eorum sancti Pauli verborum intelligentiam, non dubitavit affirmare: « Sententia catholica Ecclesiæ semper verba illa beati Pauli ita intelligenda esse docuit ut prohibitum sit sacris ordinibus initiare eos qui quovis modo bigami fuerint. Quam sententiam probare possumus tribus argumentis. » Ilis ergo subinde illam optime probat; et primo quidem sacris et litteris, secundo ex tempore quo sanctus Paulus hæc scripsit, tertio ex auctoritate Patrum, qui semper hunc locum de monogamia ita intellexerunt ut non liceat episcopum vel diaconum creare eum qui duas uxores, etiam diversis temporibus, habuerit. Inter hos ergo Patres, post Tertullianum ac sanctum Epiphanium, testimonio etiam utitur Ambrosii. Ejusque verba sunt hujusmodi: « Tertullianus libro primo ad uxorem. Quantum fidei detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina Ecclesiæ et præscriptio Apostoli declarat, cum bigamos non sinit præsidere, cum viduam allegi in ordinationem, nisi univiram, non concedit. » Quibus Tertulliani verbis illico subdit Bellarminus: « Neque dubium est quin per bigamos intelligat eos qui duas uxores habuerunt, non simul, sed unam post alteram. Nam de hac digamia in toto libro loquitur; hortatur enim uxorem suam ut, se mortuo, non ineat secundas nuptias. Similia habet in libro De monogamia, et in libro De exhortatione castitatis. » Et paulo post: « Epiphanius hæresi 59 Catharorum. Quæ ad sacerdotium tradita sunt, propter eminentiam celebrationis sacrarum, ea æqualiter ferri ad omnes putaverunt, cum audierint quod oportet episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, continentem; similiter et diaconum, et presbyterum. Revera enim non suscipit sancta Dei prædicatio post Christi adventum eos qui a nuptiis, mortui ipsorum uxore, secundis nuptiis conjuncti sunt, propter excellentem sacerdotii honorem ac dignitatem. Et hæc certo sancta Dei Ecclesia cum sinceritate observat. Hæc ille. Ubi apertissime loquitur de digamia plurium uxorum successiva, cum eos digamos appellet qui, mortua uxore, aliam ducunt, et cum Catharos reprehendat, qui ex hoc loco Pauli etiam laicos interdicebant secundas nuptias. » Hinc autem Bellarminus ad sancti Ambrosii testimonium ita procedit: « Ambrosius, libro x, epistola 82 ad Ecclesiam Vercellensem, tractans hunc locum Pauli, *unius uxoris vir*. Qui, inquit, conjugium iteraverit, culpam non habet re inquinati, sed prærogativa exiit sacerdotis. » E paulo post: « Similia habet Ambrosius libro

A primo De officiis, capite ultimo, et libro De dignitate sacerdotali, capite 4. »

XXIV. Secunda pars, ex indubitatis illis Ambrosii testimoniis a me summam deprompta, hæc erat: Ut monogami, etiam illi qui, viventibus etiamnum suis uxoribus, sacros ad ordines promoti essent, nihilominus ab usu matrimonii deinceps abstinere in perpetuum deberent. Quocirca hinc præsertim aperte refellitur matrimoniorum usus, qui Ariakli tempore apud clericum Mediolanensem pariter ac Græcum vigeat. Qualis vero apud Mediolanensem ille tunc esset, hoc jam vidimus præsentis libri quarti capite 3, num. 1. Qualis item apud Græcum tunc esset, me profecto non pœnitet hoc jamdudum e doctissimi Bellarmini libro primo De clericis didicisse, neque nunc pudet ejus hæc de re verba hunc in locum afferre. Cum ergo, capite 19, ipse contenderet celibatum jure apostolico rectissime annexum esse sacris ordinibus, ita ut nec ducere uxores, nec uxoribus antea ductis uti liceat: post ordinationem, positivo quidem jure, sed antiquissimo et æquissimo, et quod nullo modo expedit ut hoc tempore relaxetur; tum vero duos sibi ad refellendum proposuit errores, unum Græcorum, alterum Lutheranorum. Ac de Græcorum errore sic inquit: « Prior error est oportere clericos, antequam ordines sacros suscipiant, uxores ducere, quia post sacros ordines susceptos non licet id facere, et nimis magno periculo fornicandi se exponit qui sine uxore vivit. Hujus erroris aliqui auctores faciunt Nicolaum, unum ex septem primis diaconis. Sed, quidquid de hoc sit, constat Vigilantium hunc errorem expresse docuisse. De quo sic beatus Hieronymus initio libri contra Vigilantium, proli nefas! inquit, episcopos sui sceleris dicitur habere consortes; si tamen episcopi nominandi sunt qui non ordinant diaconos, nisi prius uxores duxerint, nulli cœlibi credentes pudicitiam. » Dehinc vero Bellarminus ipse sic prosequitur: « Hunc errorem receperunt Patres concilii Trullani circa annum Domini septingentesimum, ut patet ex canone 15, ubi profana illa synodus damnat nominatim canones Romanæ ecclesiæ, et contrarium statuit, nimirum ut clerici ante subdiaconatum uxores ducant, et cum eis vivant postea, in sacris ordinibus constituti. Tempore hujus synodi cepit mos Græcorum, qui nunc est. Auctus autem est et confirmatus tempore Leonis noni, quando dissidium Græcorum a Latinis maxime crevit in multis aliis articulis. Unde exstat liber Humberti cardinalis, eo tempore scriptus de hac re contra Nicetam abbatem, qui hunc morem Græcorum tunc acerrime defendebat. » Et aliquando post: « Synodus Trullana canone sexto prohibet ne episcopi, presbyteri, diaconi aut subdiaconi, post ordinationem suam, uxorem ducant, et canone quadagesimo octavo præcipit ut episcopus non cohabitare uxori. » Sic etiam eodem capite Bellarminus postea colligit, « morem Græcorum, quem nunc habent, non fuisse primis sexcentis annis, ut patet (inquit) ex iislem auctoribus (quos utique multos jam produxerat) necnon ex Chrysostomo, Hieronymo, et Leone locis citatis. » Et rursus capite 21: « Ad tertium (inquit) dico illos canones non esse ullius approbati concilii. Nam vera sexta synodus nullos canones edidit, ut patet ex septima synodo, actione 4 et 5, sed post sextam synodum quidam episcopi conveniunt Constantinopoli, et in palatio imperatoris Justiniani secundi, quod Trullum dicebatur, canones istos ediderunt nomine sextæ synodi. Cæterum hos canones non solum nullus Romanus pontifex probavit, sed etiam aperte improbavit Sergius papa, qui tunc sedebat, ut Beda scribit in libro de sex ætatibus, in Justiniano; et Paulus Diaconus, libro viii, capite 9, De rebus Romanis: Vocat autem Beda erraticam synodum cœtum illorum Patrum, qui hos canones ediderunt. » Et pauculis interpositis, de synodo hac Trullana sic addit: « Non permittit ut ulli clerico,

post sacrorum ordinum susceptionem, liceat uxorem ducere, sed solum, ut liceat uti uxore ante ordinem ducta. Et hoc etiam non permittunt episcopi, sed solum inferioribus clericis, ut patet ex canone 6, 12, et 48. » Hactenus pro instituto nostro Bellarminus, ut aperte dignosceretur qualis apud Græcos esset matrimoniorum usus Arialdi nostri tempore, quam que concors ille tunc esset cum cleri Mediolanensis usu. Accipe nunc quemadmodum contra talem matrimoniorum usum, a clero sive Latino sive Græco usurpatum, idem Bellarminus, eodem illo capite 19, argumentatus fuerit Ambrosii etiam nostri testimonio, posteaquam multos alios Patres tam Græcos quam Latinos eidem illi u. u. opposuisset. » Ambrosius (his utique verbis utebatur illic Bellarminus) libro primo De officiis capite ultimo: Inoffensum, inquit, exhibendum et immaculatum ministerium, nec ullo conjugali coitu violandum cognoscitur, qui integro corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consorcio conjugali, sacri ministerii gratiam receperitis. Quod ideo non præterivi, quia in plerisque abditioribus locis, cum ministerium gererent, vel etiam sacerdotum, filios suscepunt. » Idem in epistola 82 ad Ecclesiam Vercellensem: « Habentem, inquit, filios, dixit Apostolus, non facientem » etc., Et in caput primum (verius tertium) Epistolæ primæ ad Timotheum: « Deinceps, inquit, ab usu feminæ cohibentur, » etc. Etenim talia in hanc sancti Pauli Epistolam Commentaria Bellarminus hoc loco inter veros Ambrosii nostri factus computabat, ut ego quoque supra observabam.

XXV. Sed opere pretium est una cum eodem Bellarmino tertiam quoque illam in Ambrosii testimonio examinare partem, quam ego inuebam, et ex ea simul cum ipso argumentari. Quippe, capite illo 19, pro clericorum celibatu sibi ad probandum propositio, multa collegit Novi Testamenti promissiones; cum probationem suam sic etiam confirmavit: « Præterea in Veteri Testamento continentiam ab uxoribus videmus imprimis fuisse requisitam in iis qui Deo propinquaturi, vel rem aliquam sanctam tractaturi erant. Nam Exodi xii præcipitur ut comesturi agnum paschalem renes suos accingerent; quo significabatur, ut Gregorius exponit, homilia 22 super Evangelia, debere eos carnis voluptatem edomare qui agnum paschalem comedunt; Exodi xix, cum populus legem a Deo accepturus esset, ait illis Moyses: *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris*. Quo testimonio utitur Ambrosius libro primo De officiis, capite ultimo, ad probandum continentiam clericorum. » Atque hoc quidem illud est quod proprie hoc loco nos intendimus; sed nihilominus cum eodem Bellarmino ad uberiorem probationem progrediamur. Subdit ergo deinceps: « Item, Exodi xxviii, præcepit Deus ut Aaron et filii ejus, cum ingrederentur tabernaculum, femoralibus lincis a renibus usque ad femora tecti essent. Quo exponit Beda libro tertio De tabernaculo, capite ix, significatum esse debere sacerdotes Novi Testamenti aut virgines esse, aut contracta cum uxoribus fœdera dissolvisse. Item, libri primi Regum capite xxi, noluit Achimelech sacerdos dare David panes propositionis comedendos, nisi prius intellexisset eum ab uxore aliquandiu se continuisse; ex quo deducit beatus Hieronymus in caput primum ad Titum perpetuum requiri in sacerdotibus continentiam etiam ab uxoribus, qui corpus Christi, quod illo pane propositionis significabatur, conficiunt, edunt aliisque tradunt. Denique ex libro primo Paralipomenon, capite xxiv et Lucæ i, colligitur sacerdotes Veteris Testamenti per vices sua ministrare solitos, et toto, eo tempore quo ministrabant in tabernaculo, a domo et uxore abfuisse. Ex quo deducunt Siricius papa in epistola ad Ilmericum, et Innocentius primus in epistola ad Victorium, necnon Beda in caput primum Lucæ, quod si illi tempore quo ministrabant ab uxoribus abstinebant,

A omnino decere ut sacerdotes nostri, qui non per vices, sed semper ministrant, semper ab uxoribus se continent. » Illic ibi Bellarminus.

XXVI. Cum igitur indubitata illa sancti Ambrosii testimonia doctrinam ejusmodi continentiam, cumque pro indubitato simul ille supponatur de sacrorum sive Græcorum sive nostratum ministrorum celibatu non aliter unquam judicasse quam suis in libris luculenter et expresse judicaverit, consequens profecto est ut inexcusabilis temeritatis et impudentiæ notam evadere non possit qui cum nihilominus contendat matrimoniis fuisse illis, quæ Græci, vel etiam nostrates sacerdotes unquam usarint. Negat enim divinus ille doctor, præsequere negat ejusmodi matrimonia fuisse a sancto apostolo Paulo approbata, si contracta fuerint ab iis qui mox ad Ordinem Sacrum promovendi essent. Negat eorum usum esse licitum promotis ad ordinem Sacrum, eorumque pariter usum congruere negat ministerio Testamenti Novi proprio, quod longe majoris est dignitatis et sanctitatis quam esse Testamenti Veteris ministerium. Et hæc quidem plane jam constant ex ipsismet Ambrosii verbis jam supra recitatis, sed planius aliquanto etiam constabunt, si paulo minutius insuper et accuratius ipsamet examinemus assertiones historicorum quos nobis supra opponebamus.

XXVII. Datus in primis Ambrosium assererebat ejus dissensionis constitutum fuisse arbitrum ab ejus Patribus concilii, Constantinopolitani in urbe congregati, cui tunc etiam ipse interesset. Hoc autem concilii nomine non aliud profecto intelligere potuit quam Constantinopolitanum œcumenicum, quod (ut bene computat Baronius) anno Domini trecentesimo octogesimo primo celebratum fuit, et cui centum quinquaginta episcopi citra omnem controversiam ea in urbe interfuerunt. Atqui certissimum etiam ex adverso est neque Damasum papam neque Ambrosium nostrum illuc interfuisse, sed solos interfuisse orientales episcopos, ac propterea etiam non alium quam ipsos ei tandem subscripserit. Concilium quippe illud auctoritate quidem Damasi papæ (sive per ejus litteras, ab imperatore Theodosio Seniore ad orientales episcopos transmissas) convocatum illuc fuit; atqui non ipsemet Damasus, nec alius quispiam ex occidentalibus episcopis illuc perrexit. Et hæc quidem omnium etiam ecclesiasticorum per ea tempora historicorum consensu testissima sunt. Quocirca etiam Bellarminus *De conciliis et Ecclesia* libro primo, capite 5, posteaquam Constantinopolitanum hoc concilium inter generalia et a pontifice Romano approbata secundo loco numerasset, ita subiit: « Est vero animadvertendum, in hoc concilio neminem adfuisse ex provinciis occidentalibus. Si quidem Damasus papa Romæ coegerat synodum occidentalem, atque ad eum locum invitaverat episcopos qui Constantinopoli conveniant, ut eo modo Romæ celebraretur Concilium plenissimum. Sed quia Patres orientales iustis de causis Romam venire non potuerunt, accepit Damasus excusationem eorum, et animis ac sententiis dux illæ synodi conjunctæ sunt, ac si una et eadem fuissent. Atque propter hujusmodi conjunctionem habita est synodus Constantinopolitana una ex œcumenicis et legitimis synodis. Vide Theodoretum libro primo Historia, capite 9 et 10. » Hactenus Bellarminus. De qua tamen Orientalium excusatione paulo aliter sensit Baronius ad annum Christi 382. Non igitur re vera illuc adfuit Ambrosius, ac propterea ne concilii quidem illius Patres dijudicationem illius dissensionis ei soli reservant.

XXVIII. Sed illud etiam hic accedit quod nemo veterum scriptorum asseruisse unquam legitur talem illam dissensionem in eo fuisse concilio excitatam. Quod si etiam tunc ibi fuisset excitata, ibique tunc pariter Ambrosius ipse adfuisse, ne credibile quidem videtur eos Patres ei soli reservare voluisse hoc iudicium, quod aliqui de re sane gravissima esset

Sicut enim de nonnullis aliis minoris momenti rebus ipsi decreta unanimes condiderunt, sic etiam universi pariter questionem illam dijudicassent. Sed hinc progrediamur ad rationem, qua permotus Ambrosius a Datio dicebatur sententiam in uxoratorum favorem sacerdotum pronuntiasse.

XXIX. « Perfectio vite, inquit, non in castitate, sed in charitate consistit. » Orationem plane irrationabilem, atque Ambrosio indignissimam; et, ut nihili prorsus ab ipso faciendam, sic etiam nihili prorsus ab ipso factam! Quidni vero ceteroquā Ambrosius similiter ob eandem rationem virginibus, quæ sacrum ad velamen admitti cuperent, concessit ut una vice matrimonium contraherent? Etenim, secundum illud Apostoli, quemadmodum vite perfectio non in castitate, ita neque in virginitate consistit, sed in charitate. Quidni vero præterea ille sacris etiam ministris concessit ut non solum semel nubere possent, sed etiam iterum ac tertio, quin etiam toties quodvis laicis licitum esset? Non enim solo primi ejus matrimonii tempore, sed omni prorsus tempore perfectio vite, secundum illud Apostoli, consistit in charitate, non autem in castitate.

XXX. Priusquam tamen acrius Datio absurdus ejusmodi consecrariis urgeamus, percommo-um profecto ac perutile erit luculenter explicasse, quemadmodum perfectio vite spiritualis, secundum rei veritatem, atque secundum apostoli Pauli sententiam, consistat in charitate. Præclare autem Bellarminus de membris Ecclesiæ militantis libro secundo, qui est De monachis, capite secundo, sic docebat: « Sunt autem hoc loco adnotanda quedam. Primum illud est veram perfectionem in charitate consistere. Perfectio enim uniuscujusque rei in eo posita est ut in eo ultimo quam acutissime conjungatur. Finis autem hominis Deus est: charitas vero maxime unit hominem cum Deo, juxta illud primæ Joannis quarto; *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*; et ad Colossenses tertio; *Charitas est vinculum perfectionis*, id est vinculum quod, ligans hominem cum Deo, hominem reddit perfectum vel (ut Chrysostomus exponit) vinculum quod, ligans et continens in homine omnes virtutes, hominem reddit perfectum. Ut enim spiritus humanus ligat et continet omnes humores et partes, alioqui dilapsuras, ita Spiritus sanctus, inhabitans corda nostra per charitatem, continet omnes virtutes, alioqui facile dilapsuras. Quod etiam idem Apostolus ostendit, cum ait primæ ad Corinthios xiii: *Charitas patiens est, benigna est, et quæ sequuntur*. Itaque ireneus libro quinto, ante medium, exponens illud Apostoli primæ ad Thessalonicenses ultimo: *Ut integer spiritus vester et anima et corpus conservetur*, dicit, hominem perfectum tribus constare, corpore, anima, et Spiritu sancto inhabitante per charitatem. Ut enim, si desit ei corpus vel anima, erit imperfectus in genere moris. Quo modo locum illum Pauli intelligunt etiam fere omnes Græci, Chrysostomus, Theodoretus, Œcumenius, Theophylactus, et cum eis Hieronymus in epistola ad Hedi-biam, questione ultima. Denique, quod charitas sit Christiana perfectio, ex eo patet quod ad eam omnia referuntur. Matthæi xxii: *In his duobus mandatis universa Lex*, etc., et primæ ad Timotheum i: *Finis præcepti charitas*. »

XXXI. Subinde vero sic etiam proseguitur: « Nota secundo, ex beato Thoma in opusculo De perfectione, quatuor esse gradus charitatis, proinde etiam quatuor esse gradus perfectionis. Dicitur enim perfectum id, cui nihil deest in ordine ad aliquem finem. Quare non repugnat, aliquid esse perfectum, et imperfectum, si comparetur ad diversos gradus, seu etiam fines. »

XXXII. Hos igitur etiam gradus seu fines illo assignat. Sed quoniam primus ad ullam creaturam, secundus autem ad præsentem hominis vitam non

A pertinet; eos ego propterea prætermitto, meque ad tertium et quartum recipio. « Tertius gradus est (subdit ergo Bellarminus) diligere Deum, non quantum est diligibilis, nec quantum potest creatura quælibet absolute diligere, sed quantum potest creatura mortalis, quæ a se removet omnia divini amoris impedimenta, et totam se Dei obsequio consecravit. Qui in hoc gradu versantur, imperfecti sunt respectu beatorum, sed perfecti respectu aliorum hominum, etiam iustorum et piorum. »

XXXIII. Et rursus: « Quartus gradus est (concludit ille) diligere Deum, non quantum est diligibilis, non quantum potest creatura vel absolute vel in hac vita diligere, sed tamen ita ut nihil æque aut magis quam Deum diligat, id est, nihil admittat contrarium dilectioni. Et hic gradus præceptus est omnibus, et quandam habet perfectionem, licet respectu superiorum sit imperfectus. Unde primæ Joannis secundo dicitur: *Qui servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est*. Et tamen Matthæi 19, Dominus ei, qui dicebat se omnia præcepta servasse, ait: *Si vis perfectus esse, vende omnia*, etc. Loquitur enim Joannes de isto quarto gradu; Dominus autem de tertio. »

XXXIV. Illis ergo per nos item præmonitis, si nunc queramus quo sensu Ambrosius opinione Datii asseruerit, perfectionem vite, non in castitate, sed charitate consistere, secundum illud apostoli Pauli testimonium, pro charitatis virtute, quin etiam virtutum regina, tam luculentum et pal-mare, non aliud profecto respondere posset Datus quam locutum esse Ambrosium de vite perfectione unicuique homini ad æternam salutem necessaria, et propterea locutum etiam esse de charitate secundum eam tantummodo perfectionem quam Bellarminus proxime in eo quarto gradu collocabat. Certe autem ita prorsus eundem illum Apostoli locum probati etiam interpretes communi consensu exponunt, nec aliter eum ipsemet etiam exposuit Ambrosius, tam in Commentario (si tamen ipsius revera est, ut superiore numero 21 excipiebam) quam libro quarto, epistola 33, prope finem, ad virginem sacram scribens Demetriadem. Si ergo Ambrosius ex eo Apostoli loco, in eum, quem Datus dicebat, modum argumentatus fuisset, non aliud profecto perfectionis genus in sacris Testamenti Novi ministris necessarium esse supposuisset quam quod in unoquoque laico necessarium esset constat, ut æternam salutem assequatur. Nisi enim hoc ille supponebat, risu profecto et cachinnis dignissimum fuisset tale ipsius argumentum; quippe cui promptissime atque invincibiliter responderi poterat, altioris ordinis quam laicorum esse perfectionem talium ministrorum, eamque, non in sola quidem castitate, sed in charitate simul et castitate consistere, sicut in charitate simul et virginitate citra dubium consistit; et sicut ipsiusmet Datii confessione (non enim hoc negari ab illo potest; si modo constare sibi velit), et Ambrosium sibi met ipsam constantem supponere) post primæ illorum ministrorum uxoris obitum, in charitate simul cum castitate, sive cum abstinence in posterum ab officii conjugalibus usu, consistit. Pro primo igitur illo sacrorum Novi Testamenti ministrorum, matrimonio ratio illa, ex eo Apostoli testimonio desumpta, nihil prorsus valet, nisi eorum perfectio interim supponatur ordinis esse non altioris quam sit perfectio laicis etiam omnibus ad æternam salutem necessaria. Atqui nihil tale, ne interim quidem, supponitur ab Ambrosio, a quo certe supponitur oppositum, sicuti jam vidimus e numero 12 ad multos alios subsequentes. Non igitur credi par est eum ita fuisse argumentatum, sicut ei Datus ascribebat; et hac quidem in parte saturs, et ineptus, et sibi met ipsi parum constans.

XXXV. Equis vero sanæ mentis præterea credat, Ambrosium eo fuisse animo ut talem illam pro sacerdotibus uxoris auderet pronuntiare legem, quæ

sanctorum apostolorum sacrique concilii primi oecumenici Nicæni decretis adversaretur? Ac sacrorum quidem ministrorum celibatum ab ipsismet apostolis præscriptum fuisse, testimonio nobis esse possunt canones ipsi apostolorum, a Clemente primo papa recitati. Eorum enim vigesimus septimus sic habet: « Innupti autem, qui ad clerum proveci sunt, præcipimus ut, si voluerint, uxores accipiant; sed lectores cantoresque tantummodo. » Bene autem Bellarminus libro primo De clericis, capite 19, posteaquam hunc canonem recitasset, sic adiecit: « Quod autem de lectoribus et cantoribus dicitur, idem de aliis minoribus ordinibus intelligitur; cum sit omnium eadem ratio. » Quocirca etiam vice versa secundum sanam canonis hujus intelligentiam ministris omnibus innupti, et ad sacros ordines promoti vetitum erat uxores accipere. Atque huic quidem intelligentiæ quam optime congruit superior eorumdem apostolorum canon sextus, quo sic præcipiebatur: « Episcopus, vel presbyter, vel diaconus, uxorem suam ne ejiciat religionis prætextu. Sin autem ejecerit, segregetur: et, si perseveret, deponatur. » Hoc enim canone agebatur de episcopis, presbyteris et diaconis qui ante ordinationem duxissent uxores, quique sollicite atque religiose cavere propterea deberent, ne illis in posterum uterentur. Ne igitur prætextu religionis hujus, sive cautela, ceteroquin ob legem celibatus necessaria, deponerent earum curam, nec eas interire alerent, ceteraque ad victum necessaria suppeditarent, conditus est hic ipse canon ut sapienter viri docti præci e affirmarunt, quorum multos enumerat etiam Severinus Binius tomo primo Conciliorum a semetipso editorum, sive in suis ad eundem canonem notis. In eadem porro sententiam nobis etiam Calixtus assilupatur papa primus, qui Romanam Ecclesiam rexit ab anno Domini supra ducentisimum vigesimo primo, usque ad vigesimum sextum. Is enim apud Gratianum distinctione 27, cap. Presbyteris, ita inquit: « Presbyteris, diaconis, et subdiaconis et monachis concubinas habere seu matrimonia contrahere penitus interdicimus; contracta quoque matrimonia ab hujusmodi personis, disjungi, juxta sacrorum canonum definitiones, judicamus. » Bene siquidem Gregorius de Valentia in libro De celibatu, capite 3, inter alios theologos sic observat ad hunc locum: « Quo loco, cum Calixtus canones sacros antiquiores se ipse etiam antiquus pontifex ad eam rem citet, argumento id est, hanc legem celibatus esse apostolicam. » Id ipsum vero satis aperte colligitur etiam e sacrorum conciliorum, ac Romanorum pontificum, et veterum Patrum testimoniis, quæ catholici doctores adversus hæreticos pro eodem celibatu collegerunt, ac nominatim Bellarminus libro primo De clericis, capite 19. E quibus quidem testimoniis unicum illud in præsentem producere placeat, quod est concilii Carthaginensis, ut communis numeratur, secundi, de quo Baronius, ad annum Christi trecentisimum nonagesimum septimum, et Binius, tomo primo Conciliorum, pagina 531, id affirmans celebratum tempore Cælestini primi papæ (fuit autem ab anno Christi supra quadringentesimum vigesimo tertio usque ad trigesimum secundum) et a Leone papa quarto comprobatum, capite De libellis, distinctione vigesima. Ejus enim concilii verba hæc erant, canone 2: « Omnibus placet ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes, etiam ab uxoribus se abstineant, ut, quod apostoli docuerunt, et ipsa servaverit antiquitas, nos quoque custodiamus. » En igitur pro sacrorum celibatu ministrorum videmus legem a sanctis apostolis sancitam, itemque antiquitus servatam.

XXXVI. Progressu tamen temporis non defuere qui a veteri et apostolica illa disciplina nonnihil declinaverint, et in Ecclesia nominatim orientali. Quamobrem nonnulla etiam ejusdem Ecclesie con-

cilii variis vicissim decretis eandem disciplinam in usum revocare studuerunt.

XXXVII. Concilium in primis se nobis offert Ancyranum, sive in civitate Ancyra, in provincia Galatiæ congregatum, anno Domini trecentesimo decimo quarto; eique octodecim episcopi, et per insignes (ut bene Baronius ad eundem annum, articulo 77 et 78 observavit) interfuerunt; sicut et postea eorum multi concilio Neocæsariensi, plerique autem Nicæno, de quibus conciliis proxime dicemus. Cum igitur Ancyranum illud concilium varios sancivisset canones pro recipiendis ab catholicis communionem iis qui propter Maximini tyranni persecutionem a fide catholica defeecerant, tum vero canone nono (aliter decimo) ita decreverunt, ut Baronius ad eum ipsum annum artic. 88, his exprimit verbis: « Lapsis igitur ejusmodi remediis impartitis, de ecclesiastica disciplina incorrupte servanda Patres alias regulas addiderunt; sed illam in primis quæ ad sacros Ecclesie ministros magnopere spectare videbatur, nempe ut abque uxore celibem vitam ducerent, qua quidem lege (ut alias dictum est) non sacerdotes tantum, sed et diaconi obligati erant ab ipso exordio nascentis Ecclesie; illosque solum diacones ab ea eximi voluerunt, qui, cum ordinarentur invitati, fuissent pariter contestati se non posse continentes vivere, ac proinde ducere uxorem velle. Qui enim sic reclamasset et nihilominus ordinatus fuisset, quisquis esset hujusmodi, post sacrum diaconatum ordinem uxorem posse ducere, Patres illi consenserunt, sic statuentes (canone nono, vel decimo) Diaconi, quicunque ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, et dixerunt velle se conjugio copulari, quia sic manere non possunt; si postmodum uxores duxerint, in ministerio maneant, propterea quod eis episcopus licentiam dederit. Quicunque sane tacerint, et susceperint manus impositionem, professi continentiam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debebunt. » Hactenus ex eo canone Baronius secundum D. Onysii Exigui editionem. Tum vero sic etiam subdit: « Additur in secunda editione (quam ipsemet, superiore articulo 81, dixerat incerti esse auctoris) laiciam tantum recipientes communionem. » Quibus et verbis idem Baronius id observat: « Nimirum, non cum sacris ministris amplius, sed cum populo extra cancellos communicantes. » Ac demum ita concludit: « Ex his videas, tum in universa Ecclesia catholica, tum in Oriente, quam firmus atque stabilis assertusque ab omnibus esset sacrorum ministrorum celibatus. Sed de his actum est primo Annalium tomo pluribus. » Ancyranum ergo ejus concilii Patres (ut ego quoque pro meo sensu hic denique concludam) certam supponebant legem, quæ sacris in universum ministris usum matrimonii vetaret, quæque nihilominus ab episcopo relaxari posset in eum, quem ipsi præscribere modum, ita ut eis non aliter uti matrimonio liceret.

XXXVIII. « Post Ancyranum vero (prosequitur Baronius ad eundem annum trecentisimum decimum quartum art. 90.) Neocæsariense consilium celebratum est. Quoto tamen anno, nescimus; sed quantum conjectura asequi licet, cum iidem prope omnes episcopi qui interfuerunt concilio Ancyrano subscripti pariter habeantur illi quod Neocæsareæ celebratum est, et inter alios Basilius episcopus Anasæ, quem diximus in Persecutione Licinii, quæ proxime est subsecuta, martyrem occubuisse et recenseatur, plane necesse est affirmare, haud diu post Ancyranum iterum Neocæsareæ eodem ferme episcopos convenisse, antequam Licinius Orientalem Ecclesiam persecutione vexare aggrediretur. » Et pauculis interpositis: « Neocæsareæ igitur in Ponto, cujus episcopus tunc erat (quod nuper dictum est) Longinus, fama celebris, cum Patres illi sanctissimi conventum agerent, nihil antiquius habuerunt quam sacerdotum vitæ integritati prospicere. Quamobrem de eorum celibi vita ducenda in primis hæc statu-

runt (*canone primo*) ex præscripto antiqui usus Ecclesie: Presbyter, si uxorem duxerit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit, vel adulterium perpetravit; amplius pelli debet, et ad penitentiam religii. Hæc ex Dionysii versione. » Cujus quidem decreti (quoad primam nempe partem) hæc ego interpretor fuisse causam, quod nonnulli ex iis diaconis, quibus in concilio Ancyrano permissa fuerat nubendi facultas, hujus facultatis executionem reserarent in illud etiam tempus quo sacerdotium acceperant. Hoc ergo ii Patres tanto indecorum ordinis jam suscepto iudicarent, ac proinde talia illorum matrimonium vetuerunt.

XXXIX. His tamen conciliorum provincialium decretis, quibus aliquid e veteri illa et apostolica sacerdotum ministrorum disciplina remittebatur, contenti non fuerunt trecenti decem et octo Patres illi qui anno trecentesimo vigesimo quinto Nicæam in Bithynia conveniunt ad sacrosancam œcumenicam synodum. Quippe ministris ejusmodi non permittentes habitationem cum uxoribus, simul etiam illis omnibus matrimonii celebrationem usumque unanimes negarunt. Synodi profecto illius canon tertius sic ad verbum se habet: « Interdixit per omnia magna synodus non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantam personas, quæ suspiciones effugerant. » Qui vero nos item ad hæc verba simul cum Bellarmino libro primo De clericis capite 19, hunc in modum argumentemur? « Nulla uxoris mentio fit; quæ tamen primo loco poni debuit, si cum ea habitare liceret. Item, cur prohibetur clericis cohabitatio mulierum, si uxori esse possunt? Nonne uxores ancillas habere possunt in eadem domo? » Quidni rursus argumentemur una cum eodem postea capite vigesimo prope finem: « Quomodo coheret illa narratio de Paphnutio cum canone tertio concilii Nicæni, ubi prohibetur episcopis, presbyteris, diaconis, ne ullam domi mulierem habeant, præter matrem, sororem, amitam. » Hæc ipsa nimirum Bellarminus hoc æcumenico capite opponerebat argumento, quod « rat hujusmodi: » Argumentum quintum et ultimum Calvinii sumitur ex Historia Socratis, libro primo, capite 8, et Sozomeni libro primo, capite 22, ubi dicunt quod, cum Nicænum concilium legem ferre vellet, ne liceret clericis cum uxoribus suis dormire, surrexit Paphnutius confessor, et synodus tota in ejus sententiam ivit, et continentiam ab uxore in arbitrio ejusque reliquit. » Ut igitur Bellarminus hoc argumentum refellat, ante omnia præmittit id quod antea nihilominus ii scriptores Græci ultro concedebant. « Nam uterque auctor (verba sunt ipsius Bellarmini) in eodem loco testantur, Paphnutium adjecisse, bonum sibi videri ut, secundum antiquos canones, prohibeatur clericis ne post ordinationem ullo modo uxores ducant, sed solum permittantur uti illis quas ante ordinationem acceperunt. » Subinde vero multis et magis momenti argumentis eosdem illos auctores ostendit non esse fide dignos in hac narratione, quam cæteroqui, ut vidimus, contendit eodem illo tertio Nicæni concilii canone refelli. Talem vero illorum narrationem iisdem ferme argumentis egregie confutarunt etiam Gregorius de Valentia in libro De cælibatu, capite 6, in responsione, videlicet ad decimum tertium argumentum, et Baronius tomo tertio Annalium, ad annum trecentessimum vigesimum quintum, articulo 148 et sequentibus; sed hic in eo quidem præterea singularis, quod articulo 151 suam tertii ejus canonis Nicæni expositionem confirmavit sancti Basilii Magni testimonio, ex ipsius epistola 17 ad Paregorium excerptum de prompto, et ita sane ad præsens institutum, per alias etiam sui partes, a Baronio prætermisissas, accommodato pariter ac opportuno ut eam ego integram hoc recitare 1570 statuerim. Ea vero, secundum Parisiensem

A anni 1603 editionem, pagina 1040, sic ad verbum se habet: « Paregorio presbytero BASILIUS. Legi litteras tuas magna cum animi lenitate, admiratusque sum quomodo coneris rebus incurabilibus bonis moderi sermonibus, cum, breviter nobis et facile re ipsa satisfacere valeas in illis de quibus accusaris, permanere consitueris. Nec primi, nec soli (Paregori) sancimus non debere mulierculas cohabitare viris. Lege canonem, a sanctis Patribus nostris in Nicæna synodo constitutum, qui manifeste interdixit ne quis mulierculam subintroductam habeat; cælibatus autem honestatem suam in eo habet, si quis a nexu mulieris secesserit. Itaque, si quis cælibatum nomine tenus professus, re ipsa faciat ea quæ a conjugatis sunt, manifestum est quod virginitatis honestatem nuncupatione quidem illius præstet, verum interea ab inconvenienti voluptate non desistat. Tanto facilius a temptationi nostræ acquiescere poteris, quanto magis liberum esse te a corporalibus affectionibus asseris. Neque enim credo virum, septuaginta annos natum, cum ejusmodi affectionibus cohabitare mulierculæ, neque propterea ista determinavi, quod aliquid absurdi designaveris; sed quod ab Apostolo edocti sumus non esse fratri ponendum offendiculum vel scandalum. Scimus autem evenire ut, quod a nonnullis recte geritur, aliis in occasionem peccati cedat. Ob hanc causam. Constitutionem sanctorum Patrum secuti, præcepimus ut a muliercula separeris. Ut quid igitur chorepiscopum accusas, et veteris inimicitie mentionem facis? Imo quid nos quoque, quasi aures habeamus delationibus admittendis proclives? Et non magis te ipsum reprehendis, quod a consuetudine mulierculæ abstinere detractas? Ejice igitur illam ex ædibus tuis, et trade in monasterium. Sit illa cum virginibus, et tu inter viros ministra, ne nomen Dei propter te blasphemetur. Donec ista feceris, etiam si innumera per epistolam causeris, nihil efficies; sed otiosus (id est, sine functione presbyterii, sicut ibi est in ora marginali adnotatum) morieris, dabisque Domino otii tui rationem. Si vero sine correctione tui ipsius ausus fueris sacerdotii retinere functionem anathema eris omni plebi, et, si qui te receperint, per omnem Ecclesiam excommunicabuntur. » Hucusque Basilii ille, doctrina pariter ac sanctitate vere Magnus, et antistitis nostri Ambrosii perquam familiaris, et anno Christi trecentesimo septuagesimo octavo, ut bene computat Baronius, ex hac mortali ad immortalæ æ beatam vitam Kalendis Januarii sublatus. Quocirca nulli dubium esse jam debet, quin revera concilium Nicænum tertio illo canone usum conjugii sacris illis ministris in omne postea tempus vetuerit, necnon etiam deinceps eadem lex communiter usu recepta sit et id quidem convenienter ad obedientiam et fidem, tam sancto tantæque auctoritatis concilio justissime debitam.

D XL. Quam sanctum vero, quantæque auctoritatis illud esset, vel ex eo sane colligi potest, quo i Theodoretus libro primo Historiæ, capite 7, narrabat, episcopos describens illos qui eodem concilio interfuerunt, et his quidem verbis: « Fuit autem numerus episcoporum congregatorum decem et octo supra trecentos. Romanus episcopus, senio confectus, ipse non adfuit; missi tamen presbyteros duos, qui compositioni interessent. Multi tum apostolicis donis exercebant; multi ferebant in corpore suo, juxta divini Pauli, in istas notas Domini Jesu. Ex horum numero constabat Jacobum, episcopum Antiochiæ in Mygdonia, quam vocant Syri et Assyri Nisibin, mortuos suscitasse, et vitæ restituisse, aliaque fecisse innumerabilia miracula; quibus in Historia, quæ Philotheus inscribitur, separatim expositis, non putavi hæc in narratione locum futurum. At Paulus episcopus Neocesariæ (castellum hoc est in ipsa Euphrate) rabiem Licinii senserat; debilitas enim gerebat manus ambas, contractas candente ferro, et correptis enectisque articularum

mobilibus nervis. Aliis oculi dexteri effossi erant, aliis dextera enervata brachia: in quibus et Paphnutius Ægyptius conspiciabatur. Et, ut brevi absolvam, cernere illo in conventu erat populum quemdam Christi testium. » Hactenus Theodoretii verba. Paphnutius ille porro (ut ceteros tacitos præteream) non alius erat quam qui paulo ante a Socrate ac Sozomeno memorabatur, et cuius item mentio habetur in sancti abbatis Antonii Vita per sanctum Athanasium conscripta, nec non etiam in Martyrologio Romano, et in adjectis Baronii notationibus ad undecimam Septembris diem. De quo præterea Rufinus Aquileiensis, libro primo, capite 4, ita scriptum reliquit: « Quem Constantinus (videlicet imperator) in tanta veneratione et affectu habuit ut sæpius eum, intra palatium evocatum, complecteretur, et oculum illum, qui in confessione fide evulsus fuerat, avidioribus oculis demulceret. » Atque quidem intelligamus par est, ab hoc Paphnutio (quem cum Baronio et aliis supponimus Thebaidis superioris episcopum fuisse) omnino diversum esse Jerosolymitanum illum episcopum, cuius item oculum pro catholica fide a persecutoribus erutum, Constantinus sæpe osculabatur, ut superiori capite 59, numero 2, sanctus nobis affirmabat Gregorius papa septimus. Quod si forte Nicæno concilio hic etiam episcopus interfuit, non alius profecto nomine fuit quam Macarius. Inter eos enim provincie Palestine episcopos, qui eidem interfuerunt concilio, primus descripsit *Macarius Jerosolymitanus*. Tali autem pro Macario conjecturæ non modicoeriter hæc etiam suffragantur; quod Ecclesiam ille Jerosolymitanam, *vir dignus beatitudine nominis sui, et multiplicibus bonis ornatus* (quo elogio a Theodoro commendatur libro primo ecclesiastica Historia capite 5), rexit ab anno supra trecentessimum duodecimum usque ad trigesimum primum, quod etiam interim « ejus hortatu loca sancta a Constantino (cui Crucis Signum eodem illo anno duodecimo primum et caelo apparuerat) et Helena expurgata, et sacris basilicis illustrata sunt, » ut in Martyrologio Romano habetur, die Martii decima, quod præterea « semper Ario ab exordio nascentis ejus hæresis acerrime resistit, » ut in notationibus ad eundem diem bene probat Baronius; quodque tandem jure merito credi possit non minus iis etiam restitisse persecutoribus, a quibus fideles per varia illa supplicia tentati, et ad defectionem sollicitati proxime fuerant. Sed hinc ad Nicæni concilii auctoritatem revertamur.

XLII. Illud autem pro certo et indubitato supponimus fuisse generalium conciliorum primum et a Romano pontifice approbatum, ut Bellarminus accurate docuit, libro primo De conciliis, capite 5. Quocirca simul etiam, tanquam e fide catholica certissimi, supponimus errare non potuisse, nec in fide nec in moribus, ut in universum pro omnibus ejusmodi conciliis egregie idem disseruit Bellarminus libro secundo De conciliorum Auctoritate, capite 2, multisque aliis subsequentiibus. Sed et singularia nobis non desunt pro eodem illo concilio testimonia; et hæc quidem præ cæteris: sanctus Athanasius in epistola ad Epictetum (quam recitat etiam sanctus Epiphanius hæresi 77) miratur, quomodo aliqui audeant questionem movere de rebus in eo concilio definitis, cum non possint ejusmodi conciliorum decreta mutari, nisi errando. « Qua igitur (inquit) audacia fit ut post tanti concilii auctoritatem disceptationes aut questiones instituant? Quod si ex genere Arianorum sunt, nihil mirum si, quæ contra ipsos promulgata et scripta sunt, calumniis oppugnent, etc. Sin ex eorum numero sunt qui, cum Orthodoxorum speciem habeant et amplecti videantur quæ a Patribus sunt edita, disputando tamen ea subvertere moliantur; nihil aliud faciunt quam proximum portant subversione luculenta, verborum pugnis digladiantes, non ad aliquam utilitatem, sed ad reinam hominum simpliciorum. » Idemque Athanasius in epistola ad epi-

scopos Africae illud ipsum concilium testatur anathema iis denuntiatis omnibus, qui contraria sanctorum ipsorum confessioni sentiant. « Huic certe concilio (addit ille) universus orbis assensum præbuit; et quanquam multæ habitæ sunt synodi, hujus tamen omnes sunt memores, tum per Dalmatiam, Dardaniam, aliasque insulas, Siciliam, et Cyprum tum per Isauriam, Pamphiliam, Lyciam, et universam Ægyptum et Lybias et plerique in Arabia hæc agnoverunt et admirati sunt, et subscriptione approbarunt, adeo ut, si quis restet ex Ariana radice progerminante amaritum (loquimur autem de Ursatio, Valente, cæterisque qui idem sentiunt) per ista ipsa scripta abscissi rejectique comperiuntur. Sufficiunt igitur ea, quæ Nicæa confessa fuere satisque per se virium habent, quemadmodum superius diximus, tum ad subversionem impij dogmatis, tum ad tutelam utilitatemque ecclesiasticæ doctrine. » Et paulo post: « Verbum illud Domini per oecumenicam Nicæa synodum in æternum manet. » Nonne vero ipsemet etiam Constantinus imperator apud Eusebium libro III, de ipsius Vita, epistolam scribens ad Ecclesias, ejusdem concilii decreta disertissime appellabat « celestia mandata? » In eandem porro sententiam sanctus etiam Gregorius Nazianzenus oratione in Athanasium affirmare non dubitavit, « ad concilium generale Nicæanum episcopos a Spiritu sancto congregatos esse. » Sanctus etiam Cyrillus, libro I De Trinitate, decretum ejusdem concilii appellavit « divinum et sanctissimum oraculum. » Quocirca sanctus etiam Basilius, epistola 78, docebat, suspectis de fide proponenda esse Nicæni concilii decreta; inde siquidem apparuitur hæretici ne illi sint, an catholici. Sin autem aliquos etiam huc addere velimus ætate Ambrosij posteriores sanctus profecto pontifex Leo primus, in epistola 78, ad Leonem Augustum præcise asseruit non posse in Catholicorum numero computari eos qui Nicæno concilio resisterent in epistola 55 ad Anatholium, et 54 ad Martianum imperatorem, Nicæni concilii canones per sanctum Spiritum esse ordinatos. Sic etiam sanctus Gregorius Magnus, libro primo, epistola 24 eò usque processit ut scriberet: « Quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem civit, sancti Evangelij quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor; Nicænum scilicet, in quo perversum Arii dogma destruitur; Constantinopolitanum quoque, in quo Eunomii et Macedonii error convincitur; Ephesinum etiam primum, in quo Nestorii impietas judicatur, Chalcedonense vero, in quo Eutychis Dioscorique pravitas reprobat, tota devotione complector, integerrima approbatione custodio, quia in his, velut in quadrato lapide, sanctæ fidei structura consurgit, et cuiuslibet vitæ, atque actionis norma consistit. Quisquis eorum soliditatem non tenet, etiamsi lapis esse cernitur, tamen extra ædificium jacet. » Hinc itaque Bellarminus libro primo De Clericis, capite 1, cum ejusdem concilii testimonium producturus esset præfatus ei sic fuit: « Prodeat igitur, non ex hominibus singulis, sed ex cælibus hominum, concilium primum Nicænum, oecumenicum, vetustissimum, frequentissimum, celeberrimum, cuiusque auctoritas tanta semper apud omnes veteres fuit ut ab Eusebio, libro I, De baptismo, capite 18, orbis terræ concilium appelleretur ab Athanasio in epistola ad episcopos Africae, et Leone, epistola 53, ad Anatholium cum oraculis Spiritus sancti; a Gregorio vero, libro primo, epistola 24, cum ipso Evangelio confertur. » Cum igitur tantæ foret auctoritatis hoc concilium, cumque sacris illis ministris usum conjugij veterij credibile profecto non est Ambrosium illis eundem permittere usum voluisse, reque ipsa permisisse.

XLII. Non ego tamen propterea nego defuisse interim aliquos, qui eundem nihilominus matrimoniorum usum sibi usurpa: erant; sed sicut cum sibi

usurpa'nt contraquam sacrosancta illa cœcumenica synodus statuisset; sic eum nego, iterumque nego, illis, vel ejusdem generis alius permissum ab Ambrosio fuisse. Tales utique ministros Ambrosius absque dubio damnabit, superiore numero 15, neque minus damnasset eos, quos sanctus Epiphanius descripsit imo vero damnavit hæresi 59, quæ est Catharorum. Etenim secundum Parisiensem atque Græco-Latinam anni 1622 editionem, studio et opera Dionysii Petavii emendatam, Epiphanius illic inter cætera sic inquit: « Si quis post baptismum secundum uxorem duxerit; ab illis non amplius admittitur. Quod quidem plane stolidum est. » Et paulo post: « Siquidem, quæ sacerdotio propter singularem functionis illius dignitatem præcipue tributa sunt, ea ad omnes cõmuniter pertinere jadicant. Illud quidem audierunt episcopum irreprehensibilem esse eportere, unius uxoris virum, similiter et diaconum, et presbyterum Ita enim profecto se res habet, ut, post Christi in orbem terrarum adventum, eos omnes, qui secundum priores nuptias mortua uxore alteris sese nuptiis illigant, sanctissima Dei disciplina rejiciat, propterea quod incredibilis est sacerdotii honor ac dignitas. Atque istud ipsum sacrosancta Dei Ecclesia cum omni provisione diligentique servat. Quin eum insuper qui adhuc in matrimonio degit, ac liberis dat operam, tametsi unius sit uxoris vir, nequaquam tamen ad diaconi, presbyteri, episcopi, aut hypodiaconi ordinem admittit; sed eum duntaxat qui ab unius uxoris consuetudine sese continuerit, aut ea sit orbatum. *Quod in dicis locis præcipue fit, uti ecclesiastici canones accurate servantur.* Ad enim nonnullis adhuc in locis presbyteri, diaconi et hypodiaconi liberos suscipiunt. Respondeo non illud ex canonicis auctoritate fieri, sed propter hominum ignaviam, quæ certis temporibus negligenter agere ac committere solet ob nimiam populi multitudinem, cum scilicet qui ad eas se functiones applicant, non facile reperuntur. Quod ad ipsam quidem Ecclesiam attinet ea, utpote a sancto Spiritu bene ordinata atque constituta, quod decentius est omnibus in rebus considerans, ei rei studere potissimum instituit, ut quæ divino numini ministeria præstantur, nulla re, quoad fieri potest, distrahantur, utque spiritalia omnia officia quam optima latissimaque conscientia gerantur. Hoc igitur dico, propter subitas functiones atque officia convenire, ut præter, ac diaconus, et episcopus Deo penitus vacet. Nam si illis etiam qui e populo sunt, idipsum Apostolus præcipit, ut (inquit) ad tempus vacent orationi, quanto id magis sacerdos impræscribit? Nimirum nullis ut impedimentis avocetur, quod in spiritalibus secundum Deum negotiis, in ipso usu sacerdotii administrationeque feretur. » Hucusque sanctus Epiphanius; et hic quidem sancto Ambrosio contemporaneus, ut e Baronii Annalibus intelligi datur, Ambrosius enim Ecclesiam Mediolanensem rexit ab anno supra trecentessimum septuagesimo quarto usque ad nonagesimum septimum. Epiphanius autem ab anno sæculi ejusdem septuagesimo usque ad quadragesimum circiter secundum Ecclesiam rexit Constantiæ, sive Salaminiæ, urbis in Cypro primariæ. Quin etiam hic ipse nobis eo etiam præcipue memorandus est titulo, quod anno trecentesimo octogesimo secundo (sive posteriore, quam celebratum fuisset concilium illud Constantinopolitanum, in quo Ambrosius a Datio dicebatur in favorem uxorum sacerdotum judicasse) quod eo, inquam, anno citra dubium interfuit concilio Romano, sub Damaso papa celebrato, cui pariter Ambrosius citra omnem controversiam interfuit, et cuius mentionem nobis faciebat Bellarminus, superiore numero 27. Quo quidem in concilio Romano (ut bene Baronius ad eum annum animadvertit) prohibitum est etiam ex præscripto Niceni canonis ne ante horam tertiam diebus festis misse canerentur;

A aliis vero diebus a media hora quarta usque ad nonam facere liceret, ut hinc etiam intelligamus, quantopere alienus ab eo fuerit Ambrosius, ut pro clericis conjugatis aliquam conderet legem Nicæno canonis adversantem.

XLIII. Quod si quis fortasse adhuc hæret hac de re dubius Ambrosium ipsum audiat, ac dubitare jam tandem erubescat. In Proemio quidem libri primi De fide sic ille ad Gratianum Augustum scribebat: « Petis a me fidei libellum sancte imperator, profecturus ad prælium. Nosti enim fide magis imperatoris quam virtute milium quæri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum (*Genesis* xiv) et ex innumeris trophæa hostibus reportavit. Signoque Dominice crucis et nominis, quinque regum victoriarumque turmarum subacto robore, et vultus est proximum, et fratris filium meruit et triumphum. » Et paulo post, concilium indicans Nicænum: « De conciliis id potissimum sequar quod trecenti decem et octo sacerdotes, tanquam Abrahæ electi iudicio, consona fidei virtute victores, velut trophæum toto orbe subactis perfidis extulerunt, ut mihi vileatur hoc esse divinum quod eodem numero in conciliis fidei habeatur oraculum quo in Ilistoria pietatis exemplum. » Et eodem postea libro, capite nono: « Accepisti, sancte imperator, eos, qui talia asserunt (Ariana nempe pronuntiata, qualia proxime recensuerat) jure damnatos, non humana industria, non compositione aliqua, sed recenti decem et octo, ut supra dixi, episcopi ad concilium convenerunt. Sed ut in numero eorum per signum suæ passionis et nominis Dominus Jesus suo probaret se adesse concilio, crux in trecentis, Jesu nomen in decem et octo est sacerdotibus. » Præterea vero etiam in libro De incarnationis Dominice mysterio, capite 7: « Nos enim quod ejusdem substantiæ est, unus, sed unum est. Nam utique Filium ejusdem cum Patre substantiæ confitentem in *Tractatu concilii Nicæni*, non unam personam, sed unam divinitatem in Patre et Filio crediderunt. » In enarratione pariter De Paschalis celebritatis ratione sic incipit: « Non mediocriter esse sapientiæ, diem celebritatis desinire Paschalis, et Scriptura divina nos instruit, et traditio majorem qui convenientes ad synodum Nicænam, inser illa fidei ut vera ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem et novem annorum collegere rationem, et quasi quendam consistuere circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur. Hunc circulum Enneacædecateridæ nuncuparunt, » etc. Et aliquanto post: « Nec absurdum arbitror ut inde observandi mensis trahamus exemplum, ubi primum Pascha celebratum est. Unde et majores nostri in *Tractatu concilii Nicæni* eundem Enneacædecateridem, si quis diligenter intendant, statuendum putarunt, et ipsam mensem Novorum recte custodierunt, quia in *Ægypto* hoc primo mense nova secantur frumenta. » Sed et libro secundo, epistola 45 ad Valentianum Augustum: « Cum illi plane bene convenit Ariano, qui creaturam Christum dicit, quod etiam gentiles ac Judæi promptissime confitentur. Hoc scriptum est in Ariminensi synodo, meritoque concilium illud exhorreo, sequens tractatum concilii Nicæni, a quo me nec mors, nec gladius poterit separare. Quam fidem etiam parens clementia tuæ Theodosius beatissimus imperator et sequitur et probavit. Hanc fidem Galliæ tenent, hanc Hispaniæ et cum pia divini Spiritus confessione custodiunt. » Talibus autem Ambrosii de concilio Nicæno pronuntiatis illud etiam connumerat quod a nobis recitatum jam est superiore numero 18, ac tum planissime constabit quanta ille reverentia prosecutus fuerit, quamque fideliter et religiose servare semper voluerit Nicæni concilii Tractatum, sive decreta ejus omnia, tam quæ ad catholicam fidem, quam quæ ad ecclesiasticam di-

sciplinam pertinerent; ad quam utique disciplinam pertinebat canon ille, quo sacris illis ministris vetitum fuisse conjugii usum abunde jam probavimus.

XLIV. Attende nunc, quam idoneis et ad intelligentiam commodis Datus verbis expresserit eam legem, quam somniabat a sancto esse Ambrosio pro sacerdotibus uxoris pronuntiatam. Ejus utique verba hæc erant: « Ideo lex concedit sacerdoti semel virginem uxorem ducere, sed conjugium non iterare. Si autem, mortua prima uxore, sacerdos aliam duxerit, sacerdotium amittit. » Hæc igitur ut ad purum et sincerum intelligantur, hunc ego in modum disseruim. Quemadmodum aliud est filios in sacerdotio facere, aliud habere, ut bene Ambrosius etiam nobis, numero 18, in apostoli Pauli Epistolâ observabat; sic etiam sine dubio aliud est uxorem in sacerdotio ducere, aliud habere. Hanc enim sacerdos habere potest ductam prius quam sacerdotio initiaretur, ac præterea sic habere ut vel ea interim utatur, vel in perpetuum non utatur. Quocirca etiam Græci (ut explicatum jam est, numero 24) secundum Trullanam synodum permittebantur uxorem in usus etiam conjugales habere quidem, si eam, non post, sed ante subdiaconatus ordinem duxissent eademque consuetudo similiter a clero Mediolanensi denique servabatur Arialdi tempore, ut hoc ipso libro quarto jam vidi- mus capite 3. Nunc igitur ego quæro quinam esset genuinus ac legitimus ejus legis sensus. Ex una enim parte videtur ea sacerdotibus concessisse, ut post sacerdotium etiam susceptum ducere possent uxorem. Sicut enim ea ipsa lege conjugium iterare alteramque post obitum primæ ducere vetabatur sacerdotibus qui sacerdotio jam fungerentur, quique propterea contrafacientes deberent amittere sacerdotium, non utique cæteroqui acquirendum postea, sed prius acquisitum, ita etiam vice versa sacerdotibus ad sacerdotium jam promotis concessum videbatur ut semel uxorem ducere virginem possent. Quod si sacerdotibus hoc ita concedebatur, quidni multo magis concedebatur diaconis et subdiaconis? En igitur ut Ambrosius sacris illis ministris facultatem concessisset longe diversam, longeque amplio- rem illa quam ipsi postea usitauerunt. Quod tamen quis credat? Sin autem Datio potius placet, ut credamus, ea lege sacerdotibus ab Ambrosio concessum fuisse ut uxorem ducere solummodo possent ante subdiaconatum, et eo prorsus ordine quem denique novimus servatum a Græcis post Trullanam synodum, et a nostris Mediolanensibus Arialdi tempore, negari profecto non potest quin ea lex, talibus con- cepta verbis, parum admodum congruat ad hujus- modi sensum, et hæc etiam ob causam censenda videatur doctissimæ Ambrosio indigna.

XLV. Et hæcenus quidem satis a nobis exami- natum singillatim sit primum illud Datii testi- monium. Ad illud porro Landulphi Senioris, quod secundo loco sequebatur, sive ad illius potius partem, jam respondimus numero 11. Nunc libenter ab ipso percunctemur quenam fuerit illa synodus, quam ipse innuebat. Si enim Constantinopolitanæ responderet fuisse illam quam Datus expresse nominabat; ergo, sicut Datus, ita etiam ipse pariter in hoc jam convictus erroris tenetur. Si diversam fuisse; nonne Datum ipse in hoc errasse fateretur, ipseque nobis primus ostenderet quam parvi facienda sit ejus auctoritas et historica fides? Nonne pariter diversæ synodi prætextus iisdem ferre omnibus refelleretur argumentis, quibus Constani- nopolitanæ illius synodi prætextus refellebatur?

XLVI. Sensus humanos ad peccandum esse pro- nos, et præsertim propter incontinentiam; et item- que virginitatem atque castitatem non aliunde quam a Deo haberi posse; absit a me ut hæc negem Ambrosio quam optime cognita et comperta fuisse. Atqui ne hoc quidem tantus Ecclesiæ catholice doctor ignorare poterat quod ejusdem Ecclesiæ

A Patres ac sacri theologi passim et communi consensu docent, hoc est, continentiam esse quidem peculiare Dei donum; sed eam nihilominus in hominis arbitrio et potestate positam esse, si tamen ipse remediis ad eam necessariis, ac divinitus institutis, et ad usus nostros paratis uti velit. Qua de re præ cæteris avi nostri theologis ego suaserim ut cardinalis consula- tur Bellarminus libro primo De clericis, capite 21, in responsione ad quartum adversariorum argumē- tum, et aliquot copiosius, libro secundo De mona- chis, capite 31, ubi etiam inter alia multa Patrum testimonia, quibus probatur calibatum esse in potestate nostra, divinæ gratiæ auxilio innixa, videre licet Ambrosii quoque antistitis nostri testi- monium, et his verbis comprehensum: « Ambrosius, libro III De virginibus, Dominus (inquit) qui sciret, prædicandum omnibus integritatem, imitandum paucis, non omnes (inquit) capiunt verbo istud. Et libro De viduis: Sunt (inquit) spadones qui se castraverunt propter regnum cælorum; sed hoc non omnibus imperatur, sed ab omnibus flagitur. » Et infra: « Scit Creator omnium, affectus esse varios singulorum, et ideo præiis virtutem provo- cavit, non infirmitatem vinculis alligavit. » Hæcenus Ambrosii verba. Quibus illico Bellarminus ita subdit: « Hæc ille: Ubi vides continentiam omnibus prædi- cari, ab omnibus flagitari, nimirum, si ipsi velint præmia ejus consequi. »

XLVII. Cæterum in eo quoque Landulphus ille Senior errabat quod, Græcorum explicans mendi- consuetudinem, his eam verbis descripsit: « Itaque Græci sacerdotes, Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sanctum et pro lege habent ut, quando in sacerdotio unguntur, aut virginitatem exinde promittant, aut uxores in testimonio bonorum virorum sibi socient. » In hoc, inquam, ille citra dubium errabat, et ipsimet Trullanæ synodi cano- nibus, a Bellarmino fidelissime propositis (ut a nobis recitatum jam est numero 24) aperitissime refellitur. Non enim ea tunc peragebant (sicut ne hodierna quidem peragunt die) Græci, quando in sacerdotio ungebantur, sed antequam subdiaconatu initia- rentur.

XLVIII. Sed ne in eo quidem immo- nis ab errore videtur Landulphus, quod omnes in universum sacerdotes monogamos existimaverit non vivere sub castitate, sed uxores ita secum deinceps habere, ut illi etiam uterentur; quod tamen falsum est. Etenim secundum sacros canones, et secundum catholicam et sancti Ambrosii doctrinam, in superioribus explicatam, hoc illis vetabatur.

XLIX. Ad Gualvanei Flammæ attestationem, numero 5, recitatam, nunc revertimur, et propria pariter ipsius errata commostrarum. In eo autem primum erravit, quod ea sancti Pauli ad Timotheum et ad Titum monita male interpretatus est contra perpetuam et communem illam Ecclesiæ catholice sententiam, quam nos una cum Bellarmino indica- bamus, numero 23, cum aliquo certissima sit ea quoque Tertulliani regula, libro De prescriptionibus adversus hæreticos, capite 17, consignata: « Tan- tum veritati obstrepit adulter sensus, quantum et corruptor syllus. » Inde igitur Gualvaneus corrupte ac depravate, quin etiam contra canones illos apostolicos, quos numero 35 indicabamus, judicavit, jam inde ab initio Ecclesiæ christianæ licuisse diaconis, sacerdotibus, et episcopis habere uxores; quibus utique interea uterentur. Hic enim absque dubio erat Gualvanei sensus.

L. Quod item ille a Zacharia, sancti Joannis Baptiste genitore, ac Veteris Testamenti sacerdote, argumentabatur ad Novi Testamenti sacerdotes; et item hoc itidem absque dubio errabat; et in hoc ab ipsomet etiam sancto Ambrosio refellitur, ut jam vidi- mus numero 15, 20 et 25.

LI. Utrum vero Eribertus ille archiepiscopus (a me solitus appellari potius Aribertus) eam revera

uxorem habuerit, quam Gualvaneus dicebat, nec hoc quidem mihi verum aut verisimile videri potest. Aribertus nimirum ille ad Ecclesie Mediolanensis regimen evectus est anno Domini supra millesimum decimo nono, et in eo perseveravit usque ad annum postea quadragesimum sextum, sicut ego in Ambrosiane basilice ac monasterii monumentis commemini, numero 215 et 246. Eodem vero illius tempore vivebant etiam Rerum Mediolanensium scriptores, Arnulphus et Landulphus Senior, sapissime hactenus a nobis in testimonium producti. Ejusdem igitur archiepiscopi gesta luculenter ambo et copiose suis Historiis consignarunt, neque tamen uxoris illius, quam præsul ille tunc haberet, mentionem fecerunt ullam; quam tamen cetero qui facere debuissent, ut apparetur quanti etiam præsulis exemplum sequerentur uxori per ea tempora sacerdotes, quibus illi unice favebant, ut saepe jam diximus. De illo autem Sancti Dionysii monasterio Arnulphus libro secundo, capite undecimo, hæc tantum: *Sepultus est autem (Aribertus) ad Sanctum Dionysium, ubi elegans fundaverat ipse monasterium.* Landulphus autem Historiarum suarum libro secundo, posteaquam per multa capita de gestis ejus archiepiscopi scripsisse, sic etiam tradidit capite 32: « Migravit enim beatus (tanti eum hic auctor faciebat) Aribertus ad Dominum decimo septimo Kalendas Februarii, millesimo quadragesimo quinto, et sepultus est ad Sanctum Dionysium; ejus Monasterium et ecclesiam ipse ad Dei honorem et beati Dionysii exaltans magnificavit, et multis prædiis multisque honoribus eam ditando et honorando sublimavit. » Multa vero etiam ego ipse legi, quin etiam exscripsi, publica et authentica ejusdem monasterii documenta, quibus a prima ejus institutione (quam vigesimo tertio supra millesimum anno Christi adjudicabam in Ambrosianæ basilicæ ac monasterii monumentis, numero 228) usque ad annum 1164, suis expressa vocabulis singillatim enumerantur omnia ejus bona immobilia, neque tamen iis connumeratam unquam vidi tam singularem illam vineam, proprio Useria nomine appellatam, quæ monasterio eidem contigua fuisse supponitur, quæque propterea etiam eo magis connumeranda videbatur, si jam tum fuisset in ejus potestate. Nondum igitur donata illi fuerat hæc vinea, proindeque ne donata quidem illi fuit a muliere quæ archiepiscopi ejus Ariberti uxor esset. Ejusmodi vero documenta mihi, de fide mea sibi jam dudum comperta certissimus, anno 1642, ex ejus abbatis archivo commodavit eminentissimi cardinalis Antonii Barberini abbas commendatarii tunc procurator, Bernardus Bellonus, Ambrosianæ basilicæ canonicus, cujus mentionem faciebam in ejusdem basilicæ Ambrosianæ monumentis, numero 280, et rursus in dissertatione feci Nazariana, capite 107, numero 12. Ac tria quidem prima generis hujus documenta ego ad verbum recitabo capite subsequenti: reliqua vero sunt hujusmodi. Quartum compa est Oberti archiepiscopi nostri privilegium, eidem monasterio concessum « anno Domini Incarnationis millesimo centesimo quadragesimo sexto, mense Octobris, indictione decima. » Quintum est privilegium eidem pariter monasterio ab Eugenio papa concessum, ac « datum Vercellis per manum Guidonis, sanctæ Romanæ Ecclesiæ diaconi cardinalis et cancellarii, quinto nonas Martii, indictione decima, Incarnationis Domini anno millesimo centesimo quadragesimo sexto, pontificatus vero domni Eugenii tertii papæ anno tertio. » Sextum est Adriani papæ privilegium, « Datum Laterani per manum Alberti, Sancti Adriani diaconi cardinalis, vicem domni Rolandi, sanctæ Romanæ Ecclesiæ presbyteri cardinalis et cancellarii gerentis, quarto Idus Novembris, indictione sexta, Incarnationis Domini anno millesimo centesimo quinquagesimo septimo, pontificatus vero domni Adriani papæ quarti anno tertio. » Septimum est Friderici impe-

atoris Aenobarbi privilegium, ita denique subscriptum: « Ego Fridericus, Coloniensis archiepiscopus, et Italici regni archicancellarius, recognovi, anno Domini Incarnationis millesimo centesimo quinquagesimo octavo, indictione septima, regnante domno Friderico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni ejus septimo, imperii vero quarto, feliciter. Amen. Datum in Runcalia decimo quinto Kalendas Decembris. » Octavum et postremum est Alexandri papæ privilegium, datum Senonis per manum Hermannii, sanctæ Romanæ Ecclesiæ subdiaconi et notarii, secundo nonas Novembris, indictione decimatercia, incarnationis Domini anno millesimo centesimo sexagesimo quarto, pontificatus vero domni Alexandri papæ tertii anno sexto. » Qui ceteroqui tempore (horretque animus meminisse) nobilissima civitas hæc nostra, miserandum in modum ab ipsomet imperatore Friderico Aenobarbo diruta, suisque civibus abire coactis spoliata, secundum jam annum jacebat. In his igitur omnibus et singulis privilegiis, eodem monasterio concessis, omnia singillatim enumerantur ejus prædia et bona immobilia; quin etiam in quarto, quinto, sexto, et octavo nominatim exprimitur « Decima terrarum, quæ sunt juxta ipsum monasterium; » neque tamen unquam nominata vel aliquatenus aliter indicata conspiciunt vinea illa, Useria nomine insignis. Quocirca ne ad illud quidem usque tempus ea videtur in ejus potestate monasterii fuisse, atque adeo ne donata quidem ab Useria, quæ Ariberti esset archiepiscopi uxor. Illud etiam his accedit quod neque sanctus Aribaldus neque alius quispiam ex ejus fautoribus usquam legitur inter innumeras de sacerdotum conjugii querimonia aliquid unquam inuisse de matrimonio, quo aliqua ex archiepiscopis nostris aliquando illegatus fuisset. Attendantur vero etiam corruptele, quæ e Mediolanensi Ecclesia tollere studebant legati apostolici, hæc missi, ac nominatim Petrus Damiani cardinalis, et Anselmus episcopus Lucensis, de quibus præsertim dictum est presentis libri Quarti capite decimo. Ex profecto non alia invenientur esse, quam Simonia (cujus et archiepiscopus et clerus erat reus) quæque ministrorum archiepiscopo inferiorum incontinentia. Quamobrem archiepiscopus etiam ipse Guido eodem illo capite 10 sic etiam promittebat numero 24: « Nicolaitarum quoque hæresin nihilo minus condemnamus; et non modo presbyteros, sed et diaconos, et subdiaconos ab uxorum vel concubinarum sædo consortio nostri studii, in quantum possibilitas nobis fuerit, sub eodem, quo supra, testimonio arcendos esse promittimus. » Denique vero dicamus etiam de sacris Ecclesiæ Mediolanæ sis ministris, qui per hæc tempora uxores haberent, non aliter sentiendum videri quam secundum eas generis hujus leges, quæ per eadem pariter tempora in usu communiter apud Græcos essent, apud quos tamen sancitum erat, et inviolabiliter servabatur, ut episcopi non haberent uxores quibus utique cohabitarent; quemadmodum apertissime testatum jam vidimus numero 24, quibus etiam ea consentiunt quæ videbimus infra numero 61. Propter hæc igitur præsertim argumenta ego sane adduci non possum, ut Gualvaneo (qui post ducentos quinquaginta et amplius ab Ariberti obitu annos floruit) credam, quod sine ullo auctore affirmabat, archiepiscopum illum nostrum habuisse uxorem illam; quæ scilicet interim uti possit ita, quemadmodum tunc temporis faciliatim inferiores hujus Ecclesiæ ministri.

LII. Sed agamus liberaliter cum Gualvaneo et illi hoc ipsum etiam credamus. Nunquid ergo propterea credendus etiam erit Aribertus uxorem vere habuisse, quia sanctus Ambrosius iubendi facultatem ipsi concesserit, et in hunc præcipue finem suis etiam successoribus benedixerit? Aribertus profecto per eadem tempora Simoniam quoque exercebat (ut ex

his etiam colligi potest quæ superiore capite 10, num. 30, recitavimus, neque tamen ejus exercende facultatem a sancto Ambrosio acceperat. Quidni ergo similiter a nobis credatur ne nubendi quidem facultatem ab ipso accepisse sicut ne ab ipso quidem reliquis acceperat clerici ut nos hactenus contendimus? In hac enim corruptela clerici potius videtur imitatus Græcum, Constantinopolitanæ illi synodo erraticæ applaudentem: fortasse vero etiam majores in ipsa et liberiores progressus fecit, ea fretus lege quæ libro septimo Capitulum Caroli Magni et Ludovici Pii imperatorum, capitulo 553, quod est De regulis clericorum, pagina 1116, continetur, et his expressa verbis: « Clerici castimoniam quoque inviolati corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo fœderentur. » Septem vero illi libri hunc in modum sunt inscripti: « Karoli Magni et Ludovici Pii, christianissimorum regum et imperatorum, Capitula, sive Leges ecclesiasticæ, et civiles, ab Ansegiso abbate et Benedicto levita collectæ, libri septem. » Sic etiam iidem codice continentur Legum antiquarum, Francofurti edito apud Johannem et Andream Marinum et consortes, anno 1613. Certe autem imperatoris etiam Ludovici tempore (quod fuit ab anno Christi octingentesimo decimo quarto usque ad quadragesimum; sicut et Caroli Magni fuerat ab anno octingentesimo usque ad decimum quartum) Simoniaca labe Ecclesiam fœdabat Mediolanensem; sicuti presentis libri quarti capite tertio jam vidimus numero quinto. Eodem vero illud etiam profecto pertinet quod tomo secundo Conciliorum antiquorum Gallicæ, a Jacobo Sirmondo Parisiis anno Domini 1629 editorum, legitur, pagina 451. Ibi enim post synodum Aquisgranensem, anno Christi octingentesimo decimo sexto, Ludovici Pii imperatoris tertio, indictione decima celebratam, recitantur capitula subinde in ejusdem imperatoris palatio condita: et inter hæc decimum sextum de episcopis Italiae inscriptum, et his conceptum verbis: « De episcopis vero in Longobardia constitutis, qui ab his quos ordinabant sacramenta et munera contra divinam et canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant, modis omnibus inhibuit est ne ulterius fiat, quia juxta sacros canones uterque a gradu proprio, talia facientes, decedere debent. »

LI. Ut autem ab examinandis ejusmodi scriptorum testimoniis nos expediamus, hoc denique solum in Bernardino Corio superest observandum: quemadmodum ille scilicet nullatenus distinxisse videatur inter habere ac ducere uxorem. Quocirca primum explicans, quid Ambrosius concesserit, his explicat verbis: « Concesse loro, che potessero avere moglie vergine. » Subinde vero explicans quemadmodum illis hoc ipsum postea vetitum fuerit, hunc in modum explicuit: « Fu ordinato, che alcun sacerdote, o cherico, non togliesse moglie. » Hinc igitur etiam ille Corii censor, quo suggerente sacra Indici congregatio decrevit, hunc ipsum Corii locum emendari oportere, non inepte his iidem verbis usus est (Qualia nos in ejusdem congregationis epistola recitabamus numero 10): « Asserti sanctum Ambrosium permisisse sacerdotibus uxorem ducere. »

LII. Hac tamen rursus data occasione, prætereundum silentio nobis non est quemadmodum sacris ministris ab Ecclesia catholica Romana non tam uxorem ducere quam uxorem ad officia conjugii habere vetitum sit, ut sapienter observavit Dominicus Sotus libro septimo De justitia, questione 6, articulo 2; Bellarminus, libro primo, De clericis, capite 18; Gregorius de Valentia, libro De exaltatu, capite 2, et alii. Ejusdem Gregorii verba sunt hæc: « Ut optime attigit Sotus, (loco illo nuper indicato) oportet prohibitum esse ne quis post ordinationem uxorem ducat, propter ipsum actum contrahendi et ducendi, quia prohibitum est ne quis post ordina-

tionem matrimonio utatur. Non enim his qui sunt in sacris ordinibus matrimonio interdicitur uxorem [habere] (siquidem is actus sanctus et religiosus est, ac honestissimus, et constituens unum quoddam sacramentum), sed propter usum certe ipsius matrimonii, qui videtur minus dignitatem atque officium hominum sacerdotum decere, sicut postea ostendemus. » Et in eadem sententiam Bellarminus hæc item: « Matrimonium non pugnat cum ordinibus ratione essentiali suæ, sed ratione officii seu exercitii conjugalis. Si enim Deus prohibuisset sacerdotibus conjugium, certe prohibuisset propter actum conjugalem, qui hominem reddit totum canalem, et ineptum ad divina; necnon propter sollicitudinem domus et liberorum, quæ plurimas parit distractiones; non autem propter solum sacramentum conjugii, vel propter contractum matrimonii, qui celebratur solo consensu animorum, et est res brevissima et honestissima. »

LIII. Sed tempus jam est ut ab ejusmodi criminatione in eos historiographos collecta transitum faciamus letiorem ad nonnullos alios causas nostræ fautores, et ad sanctos præsertim Hieronymum et Augustinum, sancto Ambrosio contemporaneos, et in ejus libris versatissimos, necnon etiam ecclesiasticarum Mediolani rerum peritos, a quibus nemo propterea pro lens crediderit ignorari potuisse, sanctus Ambrosius legem illam sanxerit pro Græcorum vel nostratum sacerdotum matrimonii, et an ea sive Mediolani, sive in Græcia, deinceps ab ipsis usitentur.

LIV. Vide autem quam multa nobis Hieronymus suppeditet in epistola 50 ad Pamphilium, sive in Apologia pro suis adversus Jovinianum libris. Non procul enim ab initio hæc in primis habet: « Si sæculi homines indignantur in minori gradu se esse quam virgines, miror clericos et monachos et continentes id non laudare, quod faciunt. Castrant se ab uxoribus suis, ut imitentur virginum castitatem; et id ipsum volunt esse maritatos, quod virgines? Aut jungantur itaque uxoribus suis, quibus renuntiaverant; aut, si se abstinerint, etiam tacentes conflabantur melius esse quod nuptiarum operi pretulerunt. » Et aliquanto post: « Ecce perspicue nuptias diximus concedi in Evangelio; sed tamen easdem, in suo officio permanentes, præmia castitatis capere non posse. Quod si indigne accipiunt mariti, non mihi irascantur, sed Scriptoris sanctis, imo episcopis et presbyteris, et diaconis, et universo choro sacerdotum et leviticis, qui se noverunt hostias offerre non posse, si operi servant conjugali. » Denique vero prope finem epistolæ: « Apostoli vel virgines, vel post nuptias continentes, episcopi presbyteri, diaconi, aut virgines, eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici. » Hæc in ea epistola Hieronymus.

LV. Ecce vero nobis etiam quid ille rursus prope initium libri adversus Vigilantium: « Prohæas (exclamat ille, de Vigilante loquens) episcopos sui sceloris dicunt habere consortes; si tamen episcopi nominandi sunt qui non ordinant diaconos nisi prius uxores duxerint, nulli ex libi credentes pudicitiam, imo ostendentes quam sancte vivant, qui male de omnibus suspicantur, et nisi prægnantes uxores viderint clericorum, infantesque de vulvis matrum videntes, Christi sacramenta non tribunt. Quid facient Orientis Ecclesiæ? Quid Ægypti, et sedis apostolicæ? Quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continentes; aut, si uxores habuerint, mariti esse desistunt. » Quem postea locum suis illustrans scholiis Marianus Victorius, hæc habebat: « Ex hoc loco patet sancti Hieronymi tempore etiam Oriente ex libis fuisse sacros Ecclesiæ ministros, et non conjugatos, ut dicitur; et Græcos post id tempus, spreto canonibus, nuptias sacris ministris miscuisse. Quæ res et iam a sancto Basilio asseveratur, ut in epistola ad Gregorium (sive dotius

Paragorin). Hoc ipsum asserunt etiam Ensebius libro primo De demonstratione evangelica, Maximus in responsis ad Thalassii Quaestiones, Ephrem Syrus in epistola quadam ad monachum qui dicebat melius esse nubere quam uri, item Epiphanius contra Catharos, et alii. » Haecenus Marianus Victorinus.

LVIII. Quid autem vetat quominus inter illas apostolicæ sedis Ecclesias computatam interpretemur etiam esse Mediolanensem, sive quia hæc secundum Hieronymi sententiam vere fuerit ex illis una, sive saltem quia hæc simul cum antistite suo Ambrosio in re tam gravi, tamque solemnibus firmata decretis, nullatenus a sedis apostolicæ iudicio ac mandatis dissenserit? Quanti profecto Ambrosius cum sedem fecerit, vel ex eo loco apertissime dignoscitur, quem hoc ipso libro quarto inanebat Petrus Damiani, capite 10, numero 13, et Arnulfus, capite 17, numero 4, quique continetur ejusdem Ambrosii libro tertio De sacramentis capite 1. De consuetudine ibi disserebat lavandi baptizatorum pedes, Mediolani communiter eo tempore usitata, cum inquit: « Non ignoramus quod Ecclesia Romana hæc consuetudinem non habeat, *cujus typum in omnibus sequimur et formam*. Hanc tamen consuetudinem non habet, ut pedes lavet. Vide ergo, ne forte propter multitudinem declinarit. Sunt tamen qui dicant et excusare conentur, quia hoc non in mysterio faciendum est, non in baptismo, non in regeneratione, sed quasi hospitii pedes lavandi sunt. Aliud est humilitatis, aliud sanctificationis. Denique audi quia mysterium est et sanctificationis. *Nisi laveris tibi pedes, non habebis mecum partem*. Hoc ideo dico, non quod alios reprehendam, sed mea officia ipse commendem. *In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam*, sed tamen et nos homines sensum habemus. Ideo, quod alibi rectius servatur, et nos recte custodimus. » Haecenus Ambrosius. Quem quidem locum examinans Baronius in ejusdem sancti Ambrosii Vita, ad annum Christi trecentessimum octuagesimum quartum, in hæc verba disseruit: « Cæterum, ut aliquid obiter dicamus de eo quod spectat ad jejunium Sabbati, et alios aliquos ritus ecclesiasticos, etsi diverso modo ab usu Romanæ Ecclesiæ eos Ambrosius observavit, id quidem non eo animo fecit, quasi, suos tantum probans, illos despiceret. Audi quid ipse profiteatur, cum de ea re agens (libro tertio De sacramentis capite 1) hæc ait: « Non ignoramus quod Ecclesia Romana hæc consuetudinem non habeat (lavandi scilicet pedes nuper baptizatis) *cujus typum in omnibus sequimur et formam*. » Et paulo post: « *In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam*, etc. Ejusmodi enim rituum varietates, modo catholice fidei et charitatis unitas relineatur, et Sancta Romana Ecclesia, apostolica sedes, ut mater et magistra omnium Ecclesiarum cognoscatur, nihil impediunt quominus omnes simus in Christo. »

LIX. Certe autem, vice in contrarium versa, sacrum Novi Testamenti ministerium non erat ejusmodi, ut Ambrosio videri posset alibi rectius quam in Ecclesia Romana servatum, utque propterea recte ab ipso aliter quam in illa custodiri posset. Alibi enim (et apud paucos sane, ut jam vidimus) illud una cum matrimonii usu servabatur, sed contra sacros apostolorum et Niceni concilii canones, contra singularem illam tanti ministerii præstantiam et sanctitatem, contra communem sanctorum Patrum consensum, ac denique contra ipsius Ecclesiæ Romanæ sedisque apostolicæ mandatum. A qua quidem Ecclesia et sede quicunque dissentit, non est re vera catholicus, quemadmodum beatus ait Ambrosius, » ut Arnulfus etiam nobis superius prolebat, capite 17, numero 6, et capite 57, numero 12. Quibus utque verbis Arnulfus Orationem indicabat Ambrosii de obitu Satyri fratris sui, qua oratione, si non ad verbum, certe tamen quod rei veritatem, axioma illud expressum est. Illic enim de Satyro,

A posteaquam divinitus e maritimo naufragio incolumis enatasset in litus, hæc habemus, Ambrosii ejusdem ore commendata: « Advocavit ad se episcopum, nec ullam veram putavit nisi veræ fidei gratiam; percontatusque ex eo est *utrumnam cum episcopis catholicis, hoc est cum Romana Ecclesia, conveniret*. Et forte ad id locorum in schismate regionis illius ecclesia erat. Lucifer enim se a nostra tunc temporis communione diviserat, et, quamquam pro fide exsulasset, et fidei suæ reliquias hæretes, non putavit tamen (Satyros, et cum eo Ambrosius) fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenebant, tamen erga Dei Ecclesiam non tenebant; cuius patiebantur velut quosdam artus dividi, et membra lacerari. Et enim cum propter Ecclesiam Christum passus sit, et Christi corpus Ecclesia sit, non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur ejus passio, corpusque distrahitur. » Et hæc quidem in præsentis satis sint et propositis sanctorum Hieronymi simul et Ambrosii testimoniis.

B LX. Quod proxime subsequitur sancti Augustini, hæc in urbe ab ipsomet Ambrosio baptizati, testimonium, ex ejus secundo de adulterinis conjugii libro, capite 20, de promptum est. « Istos (inquit) qui virilem excellentiam non putant nisi peccandi licentiam, quando terrenus, ne adulterinis conjugii hærendo pereant in æternum, solemus eis proponere etiam *continentiam clericorum*, qui plerumque ad eandem sarcinam subeundam capiuntur inviti, eamque susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducunt. Dicimus ergo eis: Quid, si et vos ad hoc subeundum populorum violentia cape-remini? Nonne susceptum caste custodiretis officium, repente conversi ad impetrandas vires a Domino, de quibus nunquam antea cogitastis? Sed illos, inquit, honor plurimum consolatur. Respondemus: Et vos timor amplius moderetur. Si enim hoc multi Dei ministri repente atque inopinanter impositum susceperant, sperantes se illustrius in Christi hereditate fulgere, quanto magis vos a luteria cavendo vivere continenter debetis, metuentes non in r.gno Dei minus lucere, sed in gehennæ ignibus ardere? Hæc atque hujusmodi eis, ut possumus, dicimus, qui, quoquo modo a se discedentibus, vel propter adulterium dimissis conjugibus suis, alias volunt ducere, et cum prohibentur, infirmitatem nobis carnis opponunt. » En igitur, quemadmodum Augustini tempore in Ecclesia Latina clerici communiter continentiam profiterentur, et « sperantes se illustrius in Christi hereditate fulgere. » Sicut enim caste vivendo hic in terris altorem quam conjugati profitebantur perfectionis gradum, sic etiam in regno celorum præcellentiore beatitudinis gradum expectare jure merito poterant.

C LXI. Supra quadringentesimum autem Christi annum trigesimo Augustinus ad superos abiit, cum aliqui Hieronymus ejusdem sæculi vigesimo, Ambrosius autem superioris sæculi nonagesimo septimo præcessissent.

D LXII. Quo certius autem idipsum pro Ecclesia etiam constet Orientali, ecce nobis alios et idoneos per eadem tempora testes, ac sanctum in primis Gregorium, fidei conversationis, integritatis et sapientiæ merito fratrem sancto Basilio dignissimum (sicut a Vincentio Lirinensi celebratur in Libro adversus hæreses), et e conjugato episcopum Nysenum, qui synodo illi adfuerat Constantinopolitane, quam numero 27 celebratam dicebamus anno trecentesimo octuagesimo primo, quique superstes etiam erat nonagesimo quarto. Hic nimirum in libro De virginitate, capite ultimo, sic inquit: « Quomodo Dei sacerdotio fungeris, qui ad hoc ipsum, ut munus offerres, unctus es? Quomodo hæc ipsa Deo offeres, qui legi non obtemperas prohibenti ne sacra impurus faciat? Ac si Deum tibi apparere expetis, quid cause est cur Moysen non audias, qui populo edicit

ut a nuptiis purus sit, qui Dei aspectum comprehendat?)

LXIII. Sanctus etiam Joannes Chrysostomus ad archiepiscopalem Constantinopoleos cathedram eodem ipso assumptus est anno quo sanctus Ambrosius ad beatam in caelis mansionem, atque ad annum usque quadringentesimum septimum supervixit. Homilia vero secunda de patientia Job hæc ille nobis scripta reliquit. « Dixit (apostolus Paulus) *nunus uxoris virum*, non ea ratione ut id nunc in Ecclesia observetur. Oportet enim omni prorsus castitate sacerdotem ornatum esse. »

LXIV. Ad eandem vero pro clerici Orientalis cœlibatu sententiam pertinet concilium quoque illud quod idem Chrysostomus Constantinopolitana in urbe celebravit anno, ut bene computat Baronius, quadringentesimo : et de quo Palladius diaconus in Dialogo de Vita ejusdem sancti Chrysostomi abunde scripsit, capite 13 et 14. Inter alia multa sic ille : « Tertiadecima distributione (sive indicatione, ut bene fuit a Baronio etiam observatum), venerunt Constantinopolim Asiæ episcopi, necessitatum ecclesiasticarum gratia, et nobiscum (quippe Palladius etiam ipse ibi tunc aderat) remorati sunt, præsentibus et aliis episcopis, ex Scythia quidem Theotimo, ex Thracia vero Ammone, Egyptio, et ex Galatia Arabiano, metropolitæ omnibus, ac senibus, qui viginti duorum episcoporum implebant numerum. Convenientibus autem omnibus, et communiantibus, observato Eusebio quidam Valentianopolitanus episcopus congregato concilio, una Sabbati astitit, libellosque tradidit synodo, præposito ut decuit Joannis nomine, contra Antoninum episcopum Ephesi, septem Capitula continentes. » Hæc igitur Capitula Palladius ex ordine singillatim recitat, et inter illa sextum, his expressum verbis : *Quod, cum uxori propriæ abrenuntiasset, rursus illi congressus est, filiosque ex ea procreavit*. Cumque deinceps alia narrasset, nonnulla sic etiam adjecit : « Jubeant itaque libellum recitari ; lectaque sunt memorata Capitula. Postea dicunt Joanni seniores episcopi : *Etsi unumquodque capitulum per se impium est, et undique sacris legibus interdictum*, ne tamen videamur in his quæ suggesta sunt nobis omne studium ponere, ab eo quod est horribilius dictum, fiat inquisitionis initium. Si enim illud inventum fuerit verum, nulla de capitulis reliquis erit controversia, cum capituli illius radix omnem præ se iniquitatis speciem ferat. » Hæc ibi Palladius. E quibus itidem apte opportunèque Baronius ad eundem annum sic monebat : « Unde et certior fias eorum quæ superius inculcata sunt, etiam in Orientali Ecclesia conjugatos electos episcopos non nisi uxore dimissa ordinari solitos, nec amplius ea uti. » Qua de re separatim ego quoque disserabam numero 51 et 52.

LXV. Postremum jam tandem hoc est, ut sententiam nostram, præsentis capite comprobata, eo etiam confirmemus decreto pontificio, cujus et sancto Ennodio Ticinensi episcopo mentionem faciebamus capite 20, in sancti Laurentii Littæ archiepiscopi nostri Vita, quam typis anno Domini 1633 edidimus. Ejusmodi decretum auctoritate sancti papæ Symmachi conditum fuit anno quingentesimo secundo, et ab archiepiscopo illo nostro promulgatum

A illico fuit episcopis suis provincialibus; coque tam ipsi quam presbyteri et diaconi jubebantur habere contubernales, tanquam pudicitia suæ testes : quam utique pudicitiam clerus etiam Mediolanensis per ea tempora proflebat, jam inde scilicet et priscis et sancti Ambrosii temporibus perenniter conservatam. Attente igitur, si placet, caput illud legatur, sicut et cardinalis Baronii Annales ad annum illum Christi 502, articulo 52, et aliquot aliis subsequentibus. Nos interim ex eo decreto hæc tantum recitamus : « Nullum ergo sacerdotum, antiquis et modernis legibus obsequentem, nullumque Levitarum sine bene probata volumus in quocunque loci manere persona; vel quem substantiæ exilitas non permiserit habere consortem, ipse cancellaneus fiat alterius. Publicum sit apud religiosos omne quod geritur; clandestina repudietur obscuritas; multos habeat actum conscius, qui Deo debet innocentiam. Videant æmulii; quia qui testes adhibet, vult probari : male deprehensa judicetur conversatio, quæ non optat agnosci. » Et paulo post : « Unde, mansuro cum Dei et redemptoris nostri ordinatione, constituto sancimus, apostolicæ sedis beati Petri vel præsulis ejus auctoritate papæ subnixi, quæ vitia desiderat radicitus amputari, ut nullus religiosorum de memoratis ordinibus aliter quam præfati sumus audeat conversari; vel quicunque præsumperint, cum amissione pudoris honorum damna sustineant. Quomodo grande inale est, dicatam Deo personam salutaribus monitis non parere. Nullus secum extraneas habeat mulieres præter personas canonibus designatas, ne agendo taliter, etiamsi vita sit inane, cens, damnum opinionis incurrat. » Hæc ex eo decreto. Cujus quidem postrema clausula perspicuum est quam bene congruat cum eo Nicæni concilii canone, quem numero 39 recitabamus, quamque apte hæc etiam illud pertineat sancti Gregorii papæ Magni pronuntiatum libro septimo, epistola 9, ad Romanum Defensorem, his verbis : « Pervenit ad nos quosdam episcoporum, sub prætextu quasi solatii, in una domo cum mulieribus conversari. Et ideo, ne per hoc aut subsannatoribus justa obtreactionis detur occasio, aut faciem antiquus humani generis inimicus materiam deceptionis assumat, hujus tibi serie præceptionis injungimus ut strenuum te studeas et sollicitum exhibere. Et si quis episcoporum, quos commissi tibi patrimonii finis includit, cum mulieribus degunt, hoc omnino compescas, et de cætero eas illic habitare nullo modo patiaris; exceptis eis quas sacrorum canonum censura permittit, id est, matre, amita, germana, et aliis hujusmodi, de quibus prava non possit esse suspicio. Melius tamen faciunt, si etiam a talium se cohabitatione contineant. Nam legitur quod beatus Augustinus nec cum sorore sua habitare consenserit, dicens : Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ non sunt. Docti ergo viri cautela, magna nobis esse debet instructio. Nam incaute præsumptionis est, quod fortis pavet, minus validum non timere. Sapienter enim illicita superat, qui didicerit etiam non uti concessis. » Hæc sanctus Gregorius ille papa, vere magnus, et Ecclesiæ doctor eximius, hisque non etiam præsens caput læti jam tandem concludimus.

R non optat agnosci. » Et paulo post : « Unde, mansuro cum Dei et redemptoris nostri ordinatione, constituto sancimus, apostolicæ sedis beati Petri vel præsulis ejus auctoritate papæ subnixi, quæ vitia desiderat radicitus amputari, ut nullus religiosorum de memoratis ordinibus aliter quam præfati sumus audeat conversari; vel quicunque præsumperint, cum amissione pudoris honorum damna sustineant. Quomodo grande inale est, dicatam Deo personam salutaribus monitis non parere. Nullus secum extraneas habeat mulieres præter personas canonibus designatas, ne agendo taliter, etiamsi vita sit inane, cens, damnum opinionis incurrat. » Hæc ex eo decreto. Cujus quidem postrema clausula perspicuum est quam bene congruat cum eo Nicæni concilii canone, quem numero 39 recitabamus, quamque apte hæc etiam illud pertineat sancti Gregorii papæ Magni pronuntiatum libro septimo, epistola 9, ad Romanum Defensorem, his verbis : « Pervenit ad nos quosdam episcoporum, sub prætextu quasi solatii, in una domo cum mulieribus conversari. Et ideo, ne per hoc aut subsannatoribus justa obtreactionis detur occasio, aut faciem antiquus humani generis inimicus materiam deceptionis assumat, hujus tibi serie præceptionis injungimus ut strenuum te studeas et sollicitum exhibere. Et si quis episcoporum, quos commissi tibi patrimonii finis includit, cum mulieribus degunt, hoc omnino compescas, et de cætero eas illic habitare nullo modo patiaris; exceptis eis quas sacrorum canonum censura permittit, id est, matre, amita, germana, et aliis hujusmodi, de quibus prava non possit esse suspicio. Melius tamen faciunt, si etiam a talium se cohabitatione contineant. Nam legitur quod beatus Augustinus nec cum sorore sua habitare consenserit, dicens : Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ non sunt. Docti ergo viri cautela, magna nobis esse debet instructio. Nam incaute præsumptionis est, quod fortis pavet, minus validum non timere. Sapienter enim illicita superat, qui didicerit etiam non uti concessis. » Hæc sanctus Gregorius ille papa, vere magnus, et Ecclesiæ doctor eximius, hisque non etiam præsens caput læti jam tandem concludimus.

SANCTUS GERALDUS

SILVÆ-MAJORIS PRIMUS ABBAS ET FUNDATOR.

VITA S. GERALDI

AUCTORE MONACHO ANONYMO SUBÆQUALI.

(Apud Mabill. Acta SS. Bened., IX, 886, ex codd. mss. et Aprili Bollandiano.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

1. Hujus beati abbatis nomen recentiores varie scribunt, alii quippe cum Geraldum aut Giraldum, nonnulli Girardum, plerique Gerardum vulgo appellant; at in vetustioribus Vitæ exemplaribus Geraldus constanter dicitur. Consentit Baldricus abbas tunc Burguliensis in variis epitaphiis quæ ab eo statim post beati Geraldii mortem conscripta sunt, ac Stephanus Tornacensis episcopus, qui sermonem, hymnos, aliaque in ejus festivitate canenda edidit sæculo proxime sequenti. Imo in vetustis monasterii Silvæ-Majoris instrumentis, quæ sane plurima supersunt, et ex his nonnulla beati abbatis manu, aut eo dictante exarata, uno aut altero excepto in quo Geraudus dicitur, ubique Geraldus scriptus invenitur; ipse vero se Geraldum aut Giraudum constanter nuncupat.

2. Ejus Vitam duplicem habemus, utramque in monasterio Silvæ-Majoris paulo post ipsius obitum scriptam. Auctoris, qui priorem edidit, nomen ignotum est; alterius scriptor in codice Corbeiensi, unde eam Henschenius se habuisse scribit, Christianus appellatur. Uterque monachus fuit, et quidem Silvæ-Majoris, uti ex earum contextu apparet; unde mirari subit priorem Vitam ab alterius editore nusquam fuisse laudatam, tametsi nihil fere habeat, exceptis paucis miraculis ad beati viri sepulcrum patris, præter ea quæ in priori Vita et quidem fusius enarrantur. Idem posterioris Vitæ auctor, num. 27, miraculum refert, quod, inquit, a Petro abbate hujus loci septimo « scripto traditum » fuerat, quod quidem miraculum, cum in priori Vita, num. 30, habeatur, nonnemo suspicari posset Petrum ab isto laudatum primæ Vitæ auctorem fuisse, hunc scilicet ipsum, qui a beato Geraldo in monachum receptus, ejus postea capellanus, ac tandem ætate jam grandævus septimus fuit Silvæ-Majoris abbas. At quominus id admittamus duo potissimum obstant. Primum, quod prioris illius Vitæ auctor Petrum ipsum passim laudat. « Petrus, inquit, num. 28, multa de ejus (sancti Geraldii) mirabilibus referens, tale

A perhibebat miraculum patratum fuisse; » et num. sequenti: « Aliud quoque miraculi genus præfatus abbas Petrus narrabat. » Deinde idem auctor, num. 32, testatur ea miracula quæ enarravit, se ab aliis « qui ea certissime viderant et audierant, » accepisse. Quod Petro minime convenit, siquidem ea ipse coram positus viderat et propriis auribus audierat. An vero posterior ille auctor verbis illis quibus miraculum a Petro abbate scriptum laudat designare voluerit Vitam priorem quam a Petro abbate scriptam existimasset, non licet divinare. Certe prioris illius Vitæ auctor, quisquis tandem fuerit, nusquam ullum Petri scriptum de beati Geraldii miraculis memoravit, nec, si aliquando aliquod existerit, ad posterorum memoriam pervenit. Cæterum præter duos illos auctores, beati Geraldii Vitam scripsit Joannes a Guisia, beati Vincentii Landunensis sæculo decimo quarto exeunte abbas; sed hæc Vita nihil aliud est quam prioris Vitæ compendium. Ex his priorem Vitam damus ad codices tres exactam; secundam habes apud Bollandianos. De Baldrico et aliis auctoribus, qui beatum Geraldum data occasione celebrarunt, inferius nonnihil dicemus. At mirari subit amicos ejus Vitæ scriptores: qui in Silva-Majori vixerunt, nihil fere de beati abbatis in illo monasterio præclare gestis dixisse. Quare visum est paulo fusius de iis agere, maxime de ejus instituti in varias provincias propagatione, quæ ipso adhuc superstite, ut patet ex variis instrumentis, facta est. Sed prius agendum paucis est de ejus ad Sancti Medardi abbatiam electione, quod nonnulli eam in dubium revocare non vereantur.

C 3. Testis est Lisiardus, seu potius Hariulfus, in Vita sancti Arnulfi episcopi Suessionensis, quam supra ad annum 1087 edidimus, beatum Geraldum in abbate Sancti Medardi Suessionensis, post ipsius Arnulfi abdicationem electum fuisse. Id tamen inficiantur recentiores nonnulli, quod ejus electionis nulla in duabus beati Geraldii Vitis mentio occurrat, imo nec in ullis Silvæ-Majoris monumentis, ubi

tamen non pauca supersunt, in quibus ipse Geraldus A testatur se, dimisso Sancti Vincentii monasterii Laudunensis regimine, post varias peregrinationes, quæ in utraque Vita singillatim recensentur, in Aquitaniam pervenisse. Hugo Menardus, qui in observationibus ad Martyrologium Benedictinum ad diem quintam Aprilis hunc Vitæ sancti Arnulfi locum laudat, innuit hunc locum de sancto Geraldo ad Suessionensem abbatiam electo ab amanuensibus additum fuisse, quod nihil, inquit, in Vita sancti Geraldi simile reperitur. At conjecturæ huic contradicit veterum codicum auctoritas, ad quos Vitam beati Arnulfi contulimus, in quibus omnibus beati Geraldi, qui postea Silvæ-Majoris in Aquitania monasterii auctor fuit, ad Sancti Medardi regimen electio iisdem verbis atque eodem modo describitur. Porro Lisiardus qui hanc Vitam recognovit, et Hariulfus, primus ejus auctor, beatis Arnulfo et Geraldo æquales fuisse, et utrique, uti conjicere est, non ignoti. Lisiardus quippe, beati Arnulfi discipulus et ab eo in subdiaconum ordinatus apud Suessionem erat hoc ipso tempore quo Geraldus in abbatem Sancti Medardi electus fuisse dicitur. Hariulfus vero apud Centulam, ubi vitam monasticam professus est, morabatur, Geraldo apud Corbeiam monasterii negotia tunc temporis procurante. Non itaque de hac electione dubitare licet; at facile crediderim Geraldum hujus abbatia possessionem nunquam iniisse; prohibente scilicet Pontio monasterii invasore, qui Bertæ reginæ potentia fretus, beatum virum exturbavit. Nec plura innuere videtur auctor Vitæ sancti Arnulfi. Unde mirum non est si Vitæ beati Geraldi scriptores, imo et ipse Geraldus, electionis hujus nusquam meminerint, quam nempe commemorare nihil intererat. Nam Geraldus ad monasterii regimen nunquam admissus, nihil ibi memoratu dignum agere potuit, quod a Vitæ scriptoribus enarraretur; cum vero ea tantummodo ipse Geraldus in instrumentis Silvæ-Majoris scripserit, quæ post abdicatam Laudunensem abbatiam ei contigerant, nihil de illa ad monasterium Sancti Medardi electione dicere debuit, quæ verisimilius facta videtur ante hanc abdicationem, cum monachorum suorum infidelitatis pertæsus de loci mutatione cogitaret. Utriusque enim Vitæ auctor eum, dimisso Laudunensis monasterii regimine, statim abiisse commemorant; addit secundæ Vitæ auctor, id a Geraldo factum fuisse, ut ad eremum se conferret. Sed de ejus apud Silvam-Majorem gestis modo agendum est.

4. Præter ea quæ de beati Geraldi in Aquitaniam adventu, et Silvæ-Majoris monasterii initus habet auctor Vitæ, multa discimus ex veteribus ejusdem loci instrumentis, quæ ipsius sancti viri curis exarata sunt. In eorum uno exponitur quo pacto pius abbas loci fundem acquisierit liberalitate Ogerii aliorumque vivorum nobilium, qui sponte ipsum locum in tanti viri favorem Deo consecrandum obtulerunt. Unicus Drogo Malliacensis abbas negotium

aliquod facessit, qui locum in quo monasterium struebatur sibi volebat vindicare, quod unus e suis monachis illum, concedente Ermentrude matrona, aliquandiu inhabitasset. At ille causa cecidit. Qua vero ratione Geraldus illum tandem plene obtinuerit, ex ipsiusmet narratione, quæ in Chartario Silvensi habetur, accipiendum est.

Cum, inquit, ego Geraldus, licet indigne, abbas appellatus, primum in Silvam-Majorem venissem cum commilitonibus meis, et in loco, qui antiquitus appellatus est Altus-Villaris, nobis remanere placuisset, quasivimus possessores loci ipsius, ut ipsorum concessione ibi habitare possemus. Erat quidam vir, nomine Augerius de Rions, cujus erat ipsius allodii medietas, nam alterius medietatis multi participes erant; sed ad ipsum Augerium iustitia et decima totius allodii pertinebant. Hic itaque Augerius, divina inspiratione præventus, quidquid in ipso allodio habebat nobis donavit. Similiter Olivarius de Turre et fratres ejus Guillelmus Guilfrandi, et Arnaldus, Ostendus quoque et Bonafusus de sancto Severino, et alii plurimi, qui partem clamabant in ipso allodio, quidquid ibi habebant libere nobis donaverunt. Inter quos quædam matrona fuit, nomine Ermengardis de Gistris, quæ etiam partem suam nobis dedit. Sed hæc matrona in hac sua parte habitationem dederat cuidam monacho Malliacensis cœnobii, solitariam vitam ducere volenti, ea tamen, ut ferebatur, conditione, quandiu ibi voluisset habitare: qui cum ibi habitare cœpisset, ac oratorium de terra fecisset, locus ipse ad manendum illi displicuit, habitationemque in alio territorio mutavit, ac ipsam capellam, quam fecerat, desertari permisit. Hic cum audisset quod nobis totum allodium donatum esset, nec sua particula excepta fuisset, abiit ad suum abbatem, nomine Drogonem, relique gestæ illi indicavit ordinem. Qui abbas ad concilium venit, quod eo tempore in Burdigalensi urbe fuit, ac de nobis quod ecclesiæ suæ possessionem invasissimus ibi querimoniam fecit. At nos magis volentes omnia relinquere quam quidquam cum lite retinere, quippe qui nostra dimiseramus, pro acquirenda pace rogavimus domnum Amatium Romanum legatum, ac domnum Guillelmum magnæ memoriæ Aquitanicæ ducem comitemque Pictavensem, cujus consilio et auxilio in prædicto loco remanseramus, quatenus illi ab ipso abbate impetrarent ut ipsam particulam nobis cum pace dimitteret, unde videlicet nihil proficui haberet, nec magis ibi ferarum quam hominum ac Deo servientium habitationem diligeret. Sed ille ab his et ab aliis pluribus episcopis et bonis viris postulatus respondit se hoc facere non posse sine fratrum sui monasterii concessione. Tunc domnus Amatius cum eo ad Malliacense cœnobium perrexit, secumque unum de nostris monachis, nomine Litherrum, duxit. Cumque fratres ipsius loci in capitolio congregati essent ante domnum Drogonem suum abbatem, indicavit domnus Amatius coram omnibus

nostram petitionem; qui primum quidem valde A
contradixerunt. Sed tandem convicti ratione, quod
non esset charitati simile ut id contradicerent, ad
Dei servitium, unde nullum haberent subsidium,
assensum præbuerunt. Itaque domnus Drogo abbas
cum consensu monachorum quicquid in ipso nobis
donato allodio clamabat dimisit; nobisque liberum
concessit, præsentem domino Amato cardinali Romano
cum capellanis suis Litgerio et Artaldo, et monacho
nostro Litherio cum famulo suo Erluino. »

5. Adepta itaque plena et libera Silvensis territorii
possessione Geraldus, Burdigalensem archiepiscopum,
in cujus erat diocesi, adiit, ut ab eo monasterii
sui libertatem obtineret. Facilem tam sancti viri
precibus assensum præbuit pius antistes, eique
amplissimum privilegium concessit; quod, ne in
posterum violaretur, in concilio Burdigalensi ab aliis
pontificibus et abbatibus confirmari curavit. Id ipsum
narrat beatus abbas in notitia ea de re facta, quam
in Chartario monasterii ad posterorum memoriam
describi curavit sub hac forma :

« Omnia orta occidunt, et aucta senescunt, nec
multum hominis tempus protenditur, ejusque me-
moriam brevissima probatur; sed oblitio ne prorsus
præterita absorbeat, necesse est ut rerum gestarum
notitiam littera retineat, quatenus quid sit mutabile
futuro non lateat. Igitur hoc præsens non ignoret
Ecclesia, sed nec posteritas hinc hæreat ambigua,
quod nostra gestum est præsentia. Ego itaque
Geraldus Deo largiente abbas, quamvis indignus,
diu optaveram eripi de mundanis fluctibus, quibus
contundebar acrius quam fragilis ferre posset ani-
mus. Cæterum subjecti mihi minus obediebant, nec
eorum ferrea molliri pectora quiverant, quos quidem
secularia plus nimio negotia induruerant. Denique,
monstrante divina clementia portum salutis, placuit
animo antra petere solitudinis, ubi nulla esset sæcu-
laris habitatio hominis. Itaque commendata episcopo
cura commissi gregis, egressus sum de monasterio
(S. Vincentii Laudun.) comitantibus paucis, ignorans
omnino quo cursus foret itineris. Sed tandem
Domino ducente, quippe qui nunquam abest speran-
tibus in se, pervenimus ad domum Willelmum
Pictavensem comitem, virum apprime nobilem,
totius quoque Aquitanie ducem, qui lucum attribuit
nobis congruum, Silva-Major nuncupatum. Quod
allodium ita nobis ab illo absolutum redditur ut a
nullo ibi quidquam juris requiratur, sicut etiam alia
chartula testatur. Cum ergo ibi vellem incipere mo-
nasterium, perrexì ad domnum Goscelinum Burdi-
galensem archiepiscopum, in cujus episcopatu
prædictum erat allodium, ejus quidem rogatus
beneficium. Qui, interveniente præfato duce, jam
inceptum monasterium ita omni donavit libertate
ut nec ipse, nec alius post eum, non archiepiscopus.
non archidiaconus, non archipresbyter, non cujusli-
bet ordinis persona aliquid in eo jus vel dominatio-
nem possit habere, quatenus ibi degentes monachi
absque ulla inquietudine libere possent Deo ser-

vire. Sed et hoc stabilitum est ab ipso, eodem
precante Willelmo, ut si quandoque, disponente
Christo, villa creverit, nihilominus in ea ar-
chiepiscopus, vel quilibet minister ejus, quid-
quam habeat juris nec in clericis nec in laicis;
sed omnia referantur ad abbatis dispositionem vel
congregationis. Hoc etiam sibi nobisque providit, ut
nihilominus ecclesiarum consecrationem, sacrosque
ordines, vel chrisma ab archiepiscopo accipiamus,
cum necesse fuerit. Sed hæc constitutio iterum ab
eo firmata est in proximo concilio, præsentibus
Romanis legatis Hugone atque Amato, multoque
aliorum episcoporum collegio. Hoc quoque definitum
est ut, si quis hoc decretum violare tentaverit,
se sciat excommunicatum, donec satisfecerit, tam
B ab archiepiscopo quam ab omnibus qui fuerunt in
concilio. Necnon et hoc, consulente domno Amato,
constituimus ut hoc cœnobium solummodo Romanæ
foret Ecclesiæ subjectum, obque sui tutelam domno
apostolico singulos annos solveret munus quinquæ
solidorum. At ego jam descendens in defectum ætatis
decrepita, jamjam curam monachorum cupiebam
dimittere, atque minus utilis meliori cedere. Verum
domnus Amatus a nostris rogatus fratribus, licet
totis resisterem nisibus, tamen mihi ex parte domni
apostolici testatus obedientiam, eorum commendavit
providentiam. Acta est vero supradicta confirmatio
Burdigalensi civitate in concilio, anno ab Incarna-
tione Domini 1080, indictione III, epacta XXVI, IX
Nonas Octobris, VIII anno VII Gregorii papæ,
C Philippo in Francia regnante. S. Willelmi Aquita-
niensis ducis. Confirma † hoc Deus. Ego Amatus
apostolicæ sedis legatus confirmo †. Ego Hugo
sedis apostolicæ legatus confirmo †. Ego Goscelinus
Burdigalensis archiepiscopus præsentem concilio
concedo et confirmo †. S. Rodulphi Turonen-
sis archiepiscopi. S. Willelmi Auxienensis archiepi-
scopi. S. Bosonis Santonensis episcopi. S. Ademari
Engolismensis episcopi. S. Willelmi Petragoricen-
sis episcopi. S. Raynundi Vasatensis episcopi. S. Hu-
gonis Bigorrensis episcopi. S. Donaldi Agennensis
episcopi. S. Petri Adurensis episcopi. S. Odonis ab-
batis Sancti Joannis (Angeriensis). S. Drogonis
Malliacensis abbatis. S. Raynaldi Sancti Cypriani
(Pictav.) abbatis. S. Bertrandi Sancti Juliani (Juni-
niani Nobiliaci) abbatis. S. Hildeberti Nantalliacensis
abbatis. S. Fulebradi Sancti Salvatoris (Blavie)
abbatis. S. Achelini, Goscelini Burdigalensis Ecclesiæ
archidiaconi. »

6. Hoc ipso anno 1080 multi regionis vicinæ viri
nobiles pontificum in Silvam-Majorem studium remu-
lati et Guillelmi Aquitanie ducis exemplo incitati
omnimodam Ecclesiæ Silvensi, quam Geraldus ex-
tabat, libertatem unanimi consensu donaverunt
ut, inquit, terrenis imperiis absoluta soli Deo
serviat secunda. » Id ipsum testantur in veteri instru-
mento, quod ex chartario Silvensi Stephanotii
noster descripsit. Ibi quippe adducto Willelmo seu
Widonis Pictaviensium comitis et totius Aquitanie

ducis exemplo, qui « consentientibus et volentibus A cunctis suæ militiæ nobilibus » idem præstiterat, laudato etiam concilii Burdigalensis decreto, quo a sedis apostolicæ legatis aliisque episcopis sancitum fuerat ne quis sub anathematis interminatione monasterii Silvæ-Majoris libertatem violaret, hanc se libertatis concessionem acceptare et laudare declarant, imo ne in posterum aliqua circa hujus immunitatis usum difficultas suboriatur, quibus potissimum capitibus illa concludatur declarant. Sic instrumentum rem exponit : « Necessè est ut breviter dicamus quæ sit illa libertas, quodve salvamentum quod ipsi Ecclesiæ a præfatis viris est traditum, ut scilicet nemo præter abbatem et monachos in toto alodio ad eandem ecclesiæ pertinente, quidquam juris vel dominationis sive advocacionis in ulla prorsus re habeat, » etc. Ex iis viris nobilibus illustriores recensentur, Petrus vicecomes de Gavarreto, qui hanc libertatem « cum omni sui exercitus collegio » confirmavit. Guillelmus Amanei (*d'Amanjeu*), qui idem præstitit, « laudantibus, inquit, omnibus nostræ regionis nobilibus. » Cum eò subscribere Bernardus frater ejus, Bernardus de Rionz et Vidianus ejus frater, Arnaldus, Raymundus de Bordis, Boso de Montremblant et Bernardus de Scutiano (*d'Esconsans*). Præter hos omnes Bernardus de Boivilla vicecomes, Arnaldus de Blancaforto alique multi nobiles milites, qui ibi aderant, sese futuros Ecclesiæ Silvæ-Majoris defensores, etc., adversus quoslibet spoponderunt. Eandem Silvensis monasterii libertatem cum iurjurando super sacra Evangelia præstito solemniter confirmarunt die sancto Paschæ iidem, aut certe eorum posteri, cum aliis totius regionis viris nobilibus, sub Gaufrido abbate sexto. Has omnes possessiones et immunitates confirmarunt sequentibus temporibus Aquitanix duces et alii proceres. Accessit etiam sedis apostolicæ auctoritas, ut ex bullis Alexandri, Lucii, Cælestini et aliorum Romanorum pontificum patet, sed hæc fusius persequi ad præsens institutum nihil attinet, qui beati Geraldii gesta illustrare suscepimus, non historiam Silvæ-Majoris exhibere.

7. Geraldii itaque ac discipulorum ejus sanctitatis fama brevi Aquitaniam pervagata, in dissitas quoque et externas provincias pervolvit, multique ad novum monasterium convolarunt, ut ibi sub tanti Patris disciplina, abjectis sæculi pompis, Christo militarent. Alii vero, quibus id non licebat, sua saltem Deo consecraverunt, prætorum et facultatum facta monasterio donatione. Sed cum tantam discipulorum multitudinem capere non potuisset unius monasterii angustia, (et quidem fraudandæ non erant tanto virtutis exemplo aliæ provincie,) in vicinis primum regionibus excitata fuere monasteria pro Silvensibus monachis, tum etiam in dissitis, quæ beatus Gerardus, transmissis illuc discipulorum suorum coloniis, in accurata regulæ Benedictinæ observatione florere fecit; atque hæc prima fuere congregationis Silvensis initia, quæ postmodum celebris fuit non in

Aquitania solum aut in Vasconia, sed etiam in tota Gallia, in Belgio, in Anglia, in Navarra et aliis Hispaniarum provinciis, in quas fere omnes regiones, vivente adhuc Geraldo, propagata fuit. Quæ loca sæculo sequenti Silvæ-Majori sublitera erant singillatim recenset Cælestinus papa in bulla ad Petrum abbatem anno 1197 data; sed de iis solummodo agere visum est quorum initia ipse Geraldus in monasterii sui chartario describi curavit.

8. Paulo post Silvæ-Majoris monasterii constructionem Geraldus ipse fundamenta jecit cœnobii de Trajecto ad Garumnæ ripam siti, loci fundum suppeditante Raymundo-Willelmi, ut ex fundationis charta patet, qua is ipse Raymundus dat « domno Geraldo primo Silvæ-Majoris abbati partem alodii de Trajecto super ripam Garumnæ, ubi possit fieri monasterium cum suis officinis, hortisque et pomariis, ac discursu a flumine usque ad proximam paludem molendini. » Hanc chartam idem vir nobilis « cum omnibus filiis suis super altare Dei Genitricis et sanctorum apostolorum Simonis et Judæ, » id est ipsius ecclesiæ Silvæ-Majoris, posuit ad majoris firmitatem; Willelmus vero Aquitanorum dux eandem huic novæ colonie « salvitatem » dedit, quam ipse et alii proceres Silvæ-Majori concesserant.

9. Haud diu postea Petrus vicecomes Gavarrensis in prædio suo, « Gavaret » dicto, monasterium extruxit in honorem Sancti Sepulcri, quod compluribus terris et redditibus dotatum subjectum esse voluit « domno Geraldo » ejusque successoribus Silvæ-Majoris abbatibus; ita ut, inquit ille in fundationis charta, « semper abbas Silvæ-Majoris sit abbas Sancti Sepulcri, et qualis religio et vita ibi tenetur, talem faciat et hie teneri; et qualem potestatem habet in illius ecclesiæ monachis, rebus et possessionibus, talem habeat et in istius, quatenus semper locus Silvæ-Majoris et Sancti Sepulcri in Dei servitio et bona religione unum sint; pariterque paupertatem et abundantiam patientur, salva auctoritate archiepiscopi Auxiensis et episcopi Adurensis. » Chartæ subscripserunt Willelmus archiepiscopus Auxiensis, Petrus Adurensis episcopus, Arnaldus Rotgerius donatoris frater, Stephanus de Calmonte (*Caumont*), Raymundus, Guillelmus de Mezerolis, Petrus de Vico, Amaneus de Tillieto, Odo de Pardiliaco, etc. Eandem donationem solemniter confirmavit Petrus fundatoris filius, cujus rei notitia habetur in Chartario Silvensi, quam hic exhibere nemini fore ingratum speramus. « Petrus Gavarrensis vicecomes Petri vicecomitis filius, summa cum devotione monasterium, quod Silva-Major dicitur, veniens, beneficia loci et orationes ab abbate G. et cæteris fratribus suppliciter postulavit. Huic vero tam laudabili petitioni tam abbas quam congregatio fratrum libentissime præbentes assensum, capitulum introduxerunt, atque ibi cum libro, ut moris est, beneficii investituram præbuerunt. Ipse autem nihil cunctatus, loco et hora eadem dedit et concessit ipsis quidquid pater suus antea dederat, id est mo-

nasterium Gavarreti cum omnibus appendiciis suis tam acquisitis quam acquirendis. » Ex aliis item chartis patet Gavarretenses vicecomites in monasterium Sancti Sepulcri admodum liberales fuisse. Quin et paulo post beati Geraldii obitum, sub Gaudfridi abbatis regimine, Agnes vicecomitissa parthenonem juxta virorum monasterium condidit, ubi moniali facta est. Porro etsi in plerisque ejusmodi chartis nullus exprimitur annus, primam tamen hujus loci fundationem ante annum 1092 factam fuisse ex hoc patet quod Petrus episcopus Adurensis qui ei subscripsit, et nonnulla eidem monasterio contulisse dicitur in altera charta, hoc ipso anno 1092 ad superos abiisse dicatur in veteri Necrologio monasterii Sancti Severi in capite Vasconiae, in quo legitur: « Idibus Junii depositio domini Petri Adurensis episcopi bonae memoriae, anno 1092. » Ceterum virginum Gavarretense monasterium saeculo xiv monasterio virorum, cui vicinum erat, unitum fuisse creditur, istud vero a Calvinianis direptum exinde monachos non aluit. Superest tamen hodieque ecclesia satis ampla et culta cum priore, qui aliquot sacerdotes ad divina officia utcumque explenda sibi sustentat. Gavarretum porro oppidum est in Wasconia hodierna, olim Adurensis diocesis, postea vero, reclamantibus licet Adurensibus, Auxitanae attributum.

10. Ad eundem annum 1092 revocari debent initia monasterii Beati Nicolai in insula de Rugiana (*Royana*) in finibus Santonum, cui exstruendo locum aptum, et multas possessiones ad ejus dotationem monachis Silvæ-Majoris suppeditavit Elias de Didonia cum uxore sua Avicia et filiis Galtero, Gifardo et Elia. Laudatum annum praefert charta donationis, quæ in ipso Rugiano castello data est anno 1092, indict. xv. Praesentes inter alios aderant « Stephanus abbas et eremita de Cordano insula, » et Herleghius prior Silvæ-Majoris cum aliis multis, quos recensere singillatim nihil interest.

11. Eisdem temporibus Domo vir nobilis cum uxore sua et liberis concessit monasterio Silvæ-Majoris ecclesiam Sancti Petri de Neronis-Villa, in diocesi Senonensi sitam, ubi monachi aliquot instituti fuerunt. Hanc fundationem tempore beati Geraldii factam fuisse colligimus ex consensu Richerii Senonensis archiepiscopi, qui anno 1096 vita functus est. Hujus autem loci facultates augendi occasionem praebuit insigne miraculum, quod in veteri notitia Chartarii Silvensis, absque ulla temporis nota, his verbis refertur. « Fuit quidam miles, nomine Fulco Faicus, qui habuit quemdam filium clericum, nomine Garmondum. Hic cum in adolescentia sua secularis vitae actibus superflue intentus, omnium carnis voluptatum se jugo supposuisset, et, quod est gravius, in Simoniacam haeresim delapsus contra Dei voluntatem illicita multa perpetrasset; tandem gravi colore membrorum percussus, mortem esse vicinam aestimans, ecclesiae Sanctae Mariae Majoris-Silvæ et Ecclesiae Sancti Petri Neronis-Villae seipsum donavit, et a quodam monacho loci illius

habitu religionis accipiens, pristinae sanitati illico redditus est. » Recensentur postea variae donationes, quas Fulco Garmundi pater, Hauvinus ejus frater, alique viri nobiles, viso hoc miraculo, ecclesiae Neronis-Villae, quæ ibidem « divina manu consecrata » dicitur, fecerunt.

12. Haud minus celebris erat apud Aurelianos Geraldii ejusque discipulorum fama, quæ multorum conversioni occasionem praebuisse dicitur, et erectioni monasterii Sedis-Meri (*Semoy*), haud longe ab hac urbe sita. Quod a Tecelino viro nobili his temporibus excitatum est, data Silvensis monachis Sancti Bartholomei ecclesiae, cum multis possessionibus ad sustentandos monachos e Silvæ-Majori excitos, qui ibi deinceps usque ad nostram ferme ratem perseverarunt. Hic locus modo in prioratum, ut vocant, simplicem redactus etiamnunc Silvæ Majori subjectus est, sed vix supersunt exigua antiqui monasterii rudera. Varias eidem loco ab Alberto Tecelini filio, aliisque viris nobilibus deinceps donationes factas, exhibet chartarium Silvense. « Domos, viridarium, curtem, » etc., apud Aurelianos vivente adhuc sancto Geraldo habuerunt Silvenses monachi, ut discimus ex veteri notitia ab ipso Geraldo facta, in qua testatur Theodericum se huc transmisisse, ut aliquot monasterii sui possessiones a calumniatoribus vindicaret; sic quippe habet:

« In Christi nomine, ego Giraudus, humilis abbas Sanctae Mariae monasterii Silvæ-Majoris, notum fieri volo fidelibus sanctae Dei Ecclesiae, tam praesentibus quam futuris, quod quidam frater, nomine Theodericus, filius Anselmi, despecta quam exercebat mundi militia, salvationem animae suae querens ad nos confugit, et devote susceptus est. Contulit etiam cum persona sui, quam Deo et sanctae Mariae et sancto Benedicto pro manus nostras obtulit, de rebus suis et parentum suorum, praeter id quod secum attulit, Aurelianis civitate domos cum viridario et curie et terram adjacentem, quam tenebat. In ipso etiam prospectu civitatis vinearum arpenos septem... Non multo vero temporis labente curriculo, mater illius et frater cuidam patri harum rerum injuriosam injecerunt calumniam; unde ego abbas et fratres mei misimus ipsum confratrem nostrum Theodericum, ut quod monasterio beatæ Mariae contulerat, plene acquietaret. Factum est ita gratia Dei, » etc. Furnum in eadem civitate situm, et alias possessiones in vicinis vicis sitas eidem monasterio contulit Gelduinus Philippii regis familiaris, ut ex altera notitia discimus sic rem exponente. « Quidam de familia domini Philippii Francorum regis Gelduinus nomine, ipso rege consentiente et consulente, omnem mundi gloriam reliquit, ac se suae ecclesiae Silvæ-Majoris tradidit, habitumque sanctae conversationis e domo Giraldo, primo ejusdem loci abbate suscepit. Hic ergo, » etc. ubi recensentur res ab ipso Gelduino collatae.

13. Anno 1085 Philippus Francorum rex regni sui anno 23 dedit « ecclesiae Sanctae Mariae matris

Domini, quæ dicitur Silva-Major, » capellam Sancti Leodegarii in silva Lesgia (*l'Esque*), cum suis appendiciis. Regiæ chartæ subscribunt majores regni officiales, eam vero relegit Gislebertus regis clericus ad vicem Gosfridi cancellarii et Parisiorum episcopi. In altera charta Philippus hoc se fecisse testatur, cum multa de sancta monachorum Silvæ-Dei conversatione audisset a duobus monachis, quos ipse domnus Giraudus primus loci abbas miserat; sed notæ chronologicæ, quæ in posterioris hujus chartæ apographo nostro habentur, mendosæ sunt. Monachos vero Silvæ-Majoris jam tunc, vel saltem paulo post ibi institutos fuisse constat. Et quidem in Bulla Cælestini III sæculo sequenti data, inter alios recensentur » prioratus sancti Leodegarii et sancti Pauli de nemore et Bellevallis in diocesi Suessionensi. »

14. Verum his omnibus celebrior fuit Sancti Dionysii prope Montes in Hannonia fundatio, quam abbatiam Sancto Geraldo, ejusque successoribus subjectam voluit esse Richildis Flandrensium comitissa, loci conditrix. Huc proferre juvat foundationis tabulas ex Chartario Silvensi.

« Ego Richildis comitissa, mater Balduini comitis filii magni Balduini, qui tenuit principatum utriusque scilicet Flandrensium et Haincensis (*Hainaut*) pagi, cernens totum mundum ruere ad occasum, atque cunctos mortales magis subditos peccatorum tenebris quam veritatis luci, cœpi tractare de salute meæ meique filii animæ, quomodo possemus sanctæ matris Ecclesiæ casum relevando oculis Judicis placere superni. Talia mihi sæpe cogitanti ac ingemiscenti occurrit intentio, relevato quodam loco sancto Dionysio dedicato, statuere ibi fratres juxta regulam beati Benedicti militantes. Tempore vero quo hæc meo versabantur animo, erat inemptum monasterium in loco Silva-Major nuncupato, ubi Deus suos servos mira augebat dispositione, quippe cui famulabantur tota intentione. Huic regulæ ecclesiæ placuit præfatum locum subjicere, ut ex tam nobili congregatione semper abbatem suscipiat, qui ecclesias Sancti Dionysii recte disponat. De nostra equidem circumjacenti possessione tantum loco contuli, ut abbas honeste posset haberi. Dominus itaque Geraldus, Silvæ-Majoris abbas primus, de suis monachis illic misit, primumque abbatem constituit. Censu autem 12 denariorum auri ibi statuitur, ut singulis annis initio Quadragesimæ sanctæ Mariæ, in cujus honore Silvæ-Majoris monasterium dedicatum est, persolvatur; hunc vero locum et cætera pertinentia ad ipsum ita omnium absolvisse potestate, ut nemini in eo quidquam juris vel dominationis, sive advocacionis liceat habere, nisi abbati et fratribus ecclesiæ. Sed et domnus Geraldus Cameracensis episcopus, quod in ecclesia sive altari habebat episcopale jus Deo propter religionis Christianæ culturam donavit, ut ibi degentes monachi omni prorsus inquietudine sint liberi. Quod si quando, quod absit, abbas sancti Dionysii contra regulam

A egerit, ad abbatem Silvæ-Majoris ipse veniat, qui male acta corrigat; similiter et monachus qui abbati rebellis fuerit. Ut autem hæc auctorizabiliora habeantur, nobilium virorum testimonio roborantur, quorum nomina subnotantur: S. Geraldus Cameracensis episcopi. S. Anselmi de Ribodimonte; S. Balduini de Tornaco; S. Gisleberti præpositi de Nivella, aliorumque multorum, qui huic assertioni interfuerunt.

« Acta sunt itaque hæc anno ab Incarnatione Domini 1082, indictione v, epacta xviii, concurrente v, imperante Henrico Romanorum rege. S. Balduini comitis. S. Richildis matris ejus. » Superest hodieque monasterium Sancti Dionysii in Brocaria (*Broqueroy*) celebre prope Montes Hannoniæ urbem.

B 15. Paulo post beati Geraldii obitum Hugo comes Regitensis (*Revel*) Novciense monasterium condidit, in quo instituti sunt monachi Silvenses, quod hactenus sub prioratus, multis abbatibus præferendi, titulo subsistit Silvæ-Majori subjectum. Situm est haud procul a Regiteste Remensis diocesis oppido, hodie a RR. Patribus congregationis Sancti Vitoni inhabitatum. In vicinas quoque dioceses, id est per totam Belgicam It, seu provinciam Remensem, propagata fuit Silvæ-Majoris congregatio, ubi haud minus quam in Aquitania celebre erat Geraldii alumni sui nomen; imo et transmissa mari, apud Anglos celebrata fuit accurata regularis discipline observantia Silvensium monachorum, qui labente hoc undecimo sæculo in ea regione jam florebant, sed multo majores in Hispania progressus fecere.

C 16. Regnabat tunc apud Aragones Sancius Ranimiri filius, qui cum, adjecta regno suo Navarra, ecclesias non paucas in his regionibus condidisset et dotasset, occasionem eum adeundi multis clericis et monachis præbuit. Inter istos vero fuere aliquot e Geraldii discipulis, quos pius rex benigne susceptos in ecclesia apud vicum Rostam instituit, ut ibi monasticæ vitæ exercitiis operam darent; eosque, cum ibi nimia paupertate premerentur, variis possessionibus postea donavit. Hæc omnia discimus ex veteri notitia, quæ ea de re habetur in sæpe laudato Chartario Silvensi, ubi Sancius ipse sic rem enarrat. « Hactenus, inquit, in Hispania raro fuit Christiana religio servata; sed postquam lex Romana a sanctis Patribus constituta nostris temporibus introducit, ac nubilosis error veniente luce propellitur, advenientibus e partibus diversis clericis et monachis Ecclesia Christi dilatatur. Itaque quidam monachi ad me venerunt, qui se missos a domno Geraldo Silvæ-Majoris abbate dixerunt. Erat autem iste abbas ejusque discipuli diffamati late per Hispaniam, qui de patria progressi in Silva-Majori dignam Deo exercebant militiam. His igitur monachis prius ecclesiam in villa, nomine Rosta, donavi, quam illis omnium dominatione liberavi; sed ex ea minus necessario capiebant, quo tamen contenti satis arctam ducebant vitam. Sed cum post ea ad eos gratia visendi venissem, eorumque ni-

miam cognovissem paupertatem, aliam non longe a dedici ecclesiam sancto Jacobo dedicatam, illorumque suffragio vel precibus sperans meam apud Deum adjuvari animam. » Tum recenset varias donationes a se et ab Hugone quodam eremita monachis illis factas, quæ omnia rex ipse cum filio suo Petro concessisse et confirmasse dicitur. Idem princeps æra **xcxxii**, Meschitas (V., *mosquées*) de Essoya, procul dubio a Mauris ereptas, cum decimis et aliis redditibus monachis Silvensibus tradidit. Cui donationi, præter Petrum ejus filium, subscripsit quoque Felicia regina ejus uxor et Petri mater; multo plura donavit æra **mcxxvi** mense Octobri, id est paulo antequam e vivis excederet, occisus quippe est in Aucæ urbis obsidione anno sequenti, id est anno 1094, die 4 Junii. Ejusdem porro regis consilio Petrus B Pampilonensis antistes, (qui ex monacho Sancti Pontii Tomeriarum in Galliis ad hanc sedem, ut Talmains in catalogo episcoporum Pampilonensium die 7 Aprilis relato monet, evectus fuerat,) Argileensem Ecclesiam cum suis pertinentiis et aliis redditibus sancto Geraldo donavit æra **mcxxiv**.

17. Geraldus autem tot beneficiorum a pio rege acceptorum non inmemor statuit ut unus semper pauper loco illius regis vel ejus successorum in monasterio Silvensi nutriretur. Decretum et de re factum huc proferre libet.

« Testamentum monasterii Beate Mariæ de Silva Majore ad regem Sancium Aragonensem. Ex auctoritate Dei Patris omnipotentis, ex petitione regis Sancii confirmo, et successoribus nostris tenendum præcipio, quatenus pro rege Sancio, et pro unoquoque de successione ipsius pauper unus in conventu isto accipiatur, ut monachus fiat omnino sine pecunia, loco regis vestiatur, manducet et bibat et oret; similiter pro successoribus. Si moritur unus de pauperibus qui facti sunt monachi pro regibus, alter loco ejus subrogetur. Omnis capitulus responderunt: Amen; fiat, fiat. » Acceptis rex his litteris Geraldo gratias egit, ut ex ejus rescripto habemus, quod pater et Chartario Silvensi huc proferimus.

« Rescriptum Sancii regis ad beatum Geraldum. Quia pro me et successoribus meis in capitulo vestro talia confirmastis, Deus vobis retribuatur, et nos, si vita comes fuerit, non erimus ingrati. Ad præsens ex auctoritate Dei et nostra confirmamus et posteris nostris confirmandum proponimus, quatenus omnia dona quæ dedi vobis, vel quæ daturus sum ego vel posteri nostri, ita libera sint ubicunque, quod neque ecclesiastica persona, neque secularis audeat inquietare, sicut nostra propria palatia: si quis inquietaverit, seu inquietantibus consenserit, iram Dei cum detrimento sui corporis incurrat. Custodiantibus vita et pax. Hoc concedo, hoc confirmo, hoc posteris meis memoriale cum salute relinquo. Hoc signum divinæ recognitionis, et hos testes in quibus manet testimonium. »

18. Haud minus sollicitus fuit pius abbas pro Wilhelmo Aquitanorum duce. Ejus statutum huc

referre juvat, quod pro eo tam vivo quam defuncto fieri curavit, in perenne ob tot beneficia ab eo accepta grati animi monumentum. Quod quidem institutum, ne forte post longa temporum intervalla in desuetudinem abiret, convocatis in capitulum fratribus, usque ultro consentientibus, publico instrumento inseri voluit, quod in Archivi Silvensibus sub hac forma habetur.

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Notum fieri volumus cunctis sanctæ Ecclesiæ fidelibus, tam posteris quam presentibus, quod dominus Wilhelmus venerabilis Aquitanie dux, quidquid habebat in territorio, quod Silva-Major appellatur, sanctæ Mariæ tradidit, atque omni libertate donavit. Ego itaque Geraldus, providentia Dei abbas primus, cum omni fratum collegio decrevimus, decretumque in congregatione statuimus ut pro hoc aliisque beneficiis quæ plurima erga nos operatur, in nostra semper orationis memoria habeatur; quatenus a Christo remunerationem mereatur. Hoc quoque constituimus, ut pro eo singulis hebdomadis specialia missa canatur, atque quanta singulis fratribus, tanta ei quotidie decernatur præbenda pro eo pauperibus eroganda. Quod ita definitum est, ut sicut hoc in vita ipsius agitur, non minori studio post mortem, quandiu steterit ecclesia, agatur. Necessarium ergo duximus ut hoc memoriæ chartisque mandetur, ne futurorum negligentia privetur. Scriptæ sunt itaque dum similes chartule, ut præfatus dux habeat unam, altera vero sit apud ecclesiam. Quod si forte quisquam huic decreto contraire præsumpserit, anathematis periculo reus erit, donec satisfactione obediit. Ad confirmandum ergo hujus rei testimonium subscripsimus nomina eorum, qui huic decreto interfuerunt: S. Roberti de Burgundia; S. Wilhelmi Elyæ Burdegalensis; S. Petri vicecomitis de Castellione; S. Amanewi de Marcha; S. Rodulphi de Sancto Eligio. »

19. Particulatim præscripsit pius abbas quid pro quovis defuncto, sive ex monasterii sui monachis, sive ex aliis fœdere spirituali ipsi conjunctis, præstandum esset, quæ omnia in libro ad hoc destinato describi curavit. In necrologio autem non solum istorum, sed etiam aliorum benefactorum nomina inseri voluit, ut aliqua saltem eorum memoria quotannis, die eorum obitus in fratrum congregatione fieret. Quid vero pro suæ congregationis monachis dicendum aut faciendum instituerit, discimus ex notitia quam ipsemet beatus abbas ea de re edidit.

« Cognoscant, inquit, omnes tam præsentem quam subsequenti, quod ego Geraldus abbas sanctæ Mariæ Silvæ-Majoris quamvis indignus, utilitati vivorum et mortuorum consulens, communis totius congregationis consilio stabilivi, et ut in æternum permaneat litteris mandari præcepi. Si quis nostræ congregationis decesserit sæculo, nobiscumque sepultus fuerit, usque ad annum panis et vinum pauperibus pro eo tribuetur, et usque ad triginta dies ab omnibus missa et vigiliæ mortuorum communiter

celebrabuntur; ita autem ut priores septem missæ et vigiliæ solemniter pulsatis signis omnibus persolvantur; sacerdotum vero unusquisque pro eo septem missa perorabit; qui sacerdos non est, tria psalteria; qui ad psalterium nondum pervenit, usque ad triginta dies septem psalmos quotidie cantabit; qui autem nescit, septies quotidie *Miserere*; qui vero nec *Miserere*, septies quotidie *Pater noster*, etc. Recensentur postea societates Silvæ-Majoris monachorum cum aliis ecclesiarum seu monasteriorum conventibus, quas fusius hic persequi non vacat. Eam quam ipse Geraldus cum Odone abbate sancti Joannis Angeriensis in capitulo Silvæ-Majoris inivit, refert Papebrochius in observationibus prævis ad ipsam beati Geraldii Vitam num. 18. quam ibi enique videre licet, sicut et nomina plerarumque ecclesiarum quæ cum Silvæ-Majori præcium societatem habebant. In his tamen aliquot menda amanuensium errore irrepserunt; sic S. Mauriti... Usercensi, Genevensi scriptum est, pro S. Maurini, quæ abbatia est in diocesi Aginnensi; Usercensi, id est « Uzerche » apud Lemovices, et Generensi, vulgo « S. Pé de Generez » in diocesi Tarbeinsi.

20. Geraldii obitum ad annum 1095 revocari debere, nemo, ut quidem videtur, inficiari potest. Id quippe disertis verbis habent secundæ Vitæ auctor, Hugo Flaviniacensis abbas in Chronico Viridunensi scriptor synchronus accuratissimus, et auctor Chronici Malleacensis seu sancti Maxentii. Non minus certus videtur esse dies ejus mortis, cum in utraque Vita ipsis Nonis Aprilis vir sanctus ad superos evolasse dicatur; nec dissentit Hugo Flaviniacensis, qui habet anno 1095, feria quarta, die xi Nonas Aprilis, a noctis medio usque ad auroram stellas e cælo cadere visas fuisse; tum subiungit: « Eadem nocte Giraldus abbas Silvæ-Majoris migravit ad Dominum. » Id tamen die sequenti contigisse scribit auctor Chronici Malleacensis, qui sancti Geraldii mortem et stellarum e cælo casum viii. Idus Aprilis consignat. At ei non solum Hugonis, sed et utriusque Vitæ sancti Geraldii scriptoris præferenda est auctoritas. Et quidem hac ipsa die memoratur in vetusto Necrologio monasterii Sancti Petri Carnotensis. In Necrologio Corbeïensi, quod non multo post ipsius Geraldii obitum exaratum est, hæc leguntur: « Nonis Aprilis obiit Giraldus Stephani Silvæ-Majoris abbas et monachus nostræ congregationis. » Eadem die festivitas ejus in vetusto Silvæ-Majoris Calendario præscribitur. Hinc merito Geraldii nomen Hugo Menardus in Martyrologio Benedictino die 5 Aprilis consignavit, ubi « magnæ patientiæ et humilitatis vir » appellatur; quivero ejus memoriam ad alios dies revocarunt, hunc beatum virum cum aliis sanctis cognominibus confudisse videntur. Quod potissimum contigisse non dubitamus die 13 Octobris, quod hac ipsa die sancti Geraldii Auriliacensis apud Arvernus, proindeque in Aquitania, comitis celeberrimi in vetustis Monumentis memoria fiat. Hinc Molanus hac ipsa die in sanctorum Belgii

A Natalibus, laudato Ruberævalis Martyrologio, ubi sancti Geraldii confessoris memoria habetur, Geraldii nostri laudes ex veteri poeta, et ex Lisiardo prosequitur. Ferrarius vero in catalogo generali sanctorum eadem die Geraldum nostrum, eum Geraldo Auriliacensi, atque alium ejusdem nominis abbatem Lemovicensem laudat; at Bueclinus licet nostrum Geraldum jam die 5 Aprilis consignasset, ejus tamen memoriam iterum repetit 13 Octobris. Sed hæc persequi fusius nihil juvat. Fatendum est tamen præcipuam beati Geraldii festivitatem antiquitus celebratam fuisse die 21 Junii, quod ea die sacrum ejus corpus et terra levatum fuerit. Id constat ex litteris Ottonis Aquitanie ducis, quas infra exhibebimus. Duplex ejus festum commemorat Silvense Calendarium: scilicet ejus obitus, ut modo dicebamus, die 5 Aprilis, et Revelationis, die 21 Junii.

21. Porro adeo celebris fuerat beati Geraldii, etiam adhuc viventis, sanctitas, ut statim post mortem nemo dubitaverit eum sanctum appellare, ac reliquias ejus ac tumulum venerari, etiam priusquam a summo pontifice inter sanctos authenticè relatus fuisset. Id non solum ex utroque ejus Vitæ auctore constat, sed etiam ex Baldrico, tunc abbate Burguliensi, postea archiepiscopo Dolensis Ecclesiæ, qui accepto beati abbatis, quiejus amicus fuerat, mortis nuntio, statim, pro illorum temporum more, versus conscripsit in varias Ecclesias transmittendos, in quibus Geraldum « sanctissimum » appellat, atque eum precibus, ut alii defuncti, non indigere; quin et eundem, ut sibi aliisque viventibus subvenire non dedignetur, exorat. Aliquot ex istis versibus huc proferre nemini fore ingratum censemus. Cæteros qui legere volet, adeat, si libet, Chesnium tomo IV Historiæ Franciæ scriptorum.

Cum pro defunctis soleant orare fideles,

Proque sibi charis perpetuent lacrymas;

Pro Patre Geraldo nihil est utriusque necesse,

Qui cæli civis incola vixit humi.

Silvæ-Majoris jacet hic sanctissimus abbas,

Abbatum splendor, et monachile decus.

Gallia, congaude Geraldo, quem genuisti,

Ac cineres sanctos hic venerare suos.

Ora pro nobis, Geralde, Pater reverende :

Non opus est pro te nos aliud petere.

22. Procedente tempore, cum miracula ad beati Geraldii tumulum frequenter fierent, visum est operæ pretium sacrum ejus corpus, ne qui, ut innuere videtur secundæ Vitæ auctor, ipsum furarentur, alio transferre, « ubi secretius et tutius haberetur. » Id tempore Petri septimi abbatis, qui olim beati viri discipulus et capellanus fuerat, factum fuisse narrat uterque Vitæ auctor, convocatis ad hanc solemnitatem episcopis, abbatibus et aliis viris nobilibus. Non tamen in sanctorum numerum publico decreto relatus est Geraldus ante sæculi xii finem. Tunc quippe duo monachi Silvæ-Majoris Romam adeuntes, pontifici, qui tunc Coelestinus III erat, litteras obtulerunt, ab archiepiscopo Burdiga-

lensi aliisque provinciæ episcopis, abbatibus et viris nobilibus scriptas, quibus Geraldus sanctitas assereretur, quam incorrupti mores dum viveret, et infinita propemodum miracula ab eo tum vivente tum defuncto patrata inconcusse approbabant. His examinatis ac ponderatis, ac nonnullorum episcoporum Gallicanorum, aliorumque qui forte tunc Romæ aderant, testimonio comprobatis, sancivit pontifex Geraldum nomen in sanctorum catalogo esse ascribendum, ejusque festivitatem deinceps in provincia Burdigalensi fieri celebrem voluit, dato diplomate, quod hic exhibemus, quod hujus canonizationis gesta clarius exponat.

« COELESTINUS episcopus, servus servorum Dei, universis Christi fidelibus per provinciam Burdigalensem constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

« Sicut phylæ aureæ odorem plenæ orationibus sanctorum (Apoc. v. 8) in conspectu Altissimi, ad expiandam criminum nostrorum corruptelam odorem suavitatis emittunt; ita salutis nostræ plurimum credimus expedire, si eorum in terris celebrem habeamus memoriam; ipsorum merita solemnibus recolenda præconis, quorum in cælo speramus intercessionibus assiduis adjuvari. Sane cum dilecti filii G. et P. monachi Silvæ-Majoris ad sedem apostolicam accessissent, et de sancta conversatione, vita et meritis beati Geraldus, ipsius monasterii fundatoris, tam per litteras venerabilium fratrum nostrorum Burdigalensis archiepiscopi et suffraganeorum ejus, quam aliorum, abbatum videlicet et nobilium, nos plenarie instruxissent, et plurima certe indicia eorum nobis et fratribus obtulissent, et per venerabiles fratres nostros Rothomagensis archiepiscopus, Catalaunensis episcopus, et quosdam alios, (qui miracula quæ Dominus per illum sancti viri merita operatur plenius cognoverunt,) certiores fuisset effecti; auditis etiam virtutis ejus et miraculorum insigniis, et quod inter carnales spirituales, inter homines etiam angelicam conversationem habuisset, ipsum, qui corporaliter dissolutus cum Christo esse meruit, (ne debito ipsius honori et gloriæ quodammodo videremur detrudere, si sanctificatum a Domino permitteremus ulterius devotionis humanæ veneratione carere) de fratrum nostrorum consilio canonizavimus, et decrevimus ipsum in sanctorum catalogo numerandum. Cum ergo lucerna ejus sic arserit in hoc mundo, quod per Dei gratiam jam non sub modio, sed super candelabrum (Luc. xi, 33) meruerit collocari, ut in se ardens per opera charitatis, luceat aliis per exemplum: universitatem vestram rogamus, monemus, et auctoritate qua fungimur præcipiendo mandamus, quatenus ad venerationem ipsius devote ac salubriter excitati, ipsum festivitate solemnī, constituta die, annis singulis excolatis, ut idem orationibus votivis pulsatus, pro nobis apud Dominum intercedat.

« Datum Laterani v Kalendas Maii, pontificatus nostri anno vii, id est anno vulgaris æræ mxcvii cum

A Coelestinus anno 1191, mense Aprili, in Clementis III defuncti locum substitutus fuerit. Idem pontifex paulo post, id est vi Idus Maii ejusdem anni, in dictione xv, Petro abbati (qui totum hoc canonizationis sancti Geraldus negotium præcipue curaverat) ejusque fratribus amplissimum diploma concessit, quo omnia privilegia et bona, quæ ibidem recensentur, monasterio Silvensi asseruntur et confirmantur.

23. Scripsit idem pontifex Ottoni Aquitanie duci, ut eum faceret certiores de beati Geraldus canonizatione, invitaretque eum ad celebrandam tanti viri festivitatem. Has Coelestini litteras videre non licuit, sed præ manibus habemus duas ipsius Ottonis ea de re epistolas, in quarum prima archiepiscopos, aliosque Aquitanie prælatos monet, ut festivitatem sancti Geraldus in suis synodis promulgent; in altera vero suis ipsius officialibus mandat ut universis ad festivitatem sancti Geraldus, et ad nundinas quas ea occasione omnino liberas concesserat, convegnentibus securitatem omnem procurent. Hactenus hæ litteræ servantur in Archivo Silvensi, ubi sic habentur:

« Otho dux Aquitanie, comes Pictaviæ, venerabilibus viris archiepiscopis et episcopis, aliisque Ecclesiarum prælati in ducatu Aquitanie constitutis, salutem. Sciatis quod dominus papa significavit mihi per litteras suas sanctum Geraldum primum abbatem et fundatorem monasterii Silvæ-Majoris, multis et magnis attestantibus signis ejus et miraculis, in cælo jamdudum gloria et honore coronatum, nuper de consilio et ex decreto Romanæ Ecclesiæ ob meritum ejus atque virtutum insignia quæ fecit per illum Dominus, ab eadem Ecclesia Romana canonizatum, et in Catalogo sanctorum annumeratum, præsentibus quamplurimis archiepiscopis et episcopis, aliisque Ecclesiarum prælati, ipsiusque festum cum devoto laudis obsequio Romæ solemniter celebratum, mandans mihi quatenus festos ejus, ut ipsius meritis debeam et intercessionibus adjuvari, devote celebrem, eundemque Dei sanctum sinceram et venerer devotione, atque alios exemplo et hortatu meo ad hoc ipsum inducam. Mandatum ergo apostolicum devote in hac parte suscipiens et reverenter amplectens, rogo vos quatenus in synodis vestris et in ecclesiis et conventibus hoc ipsum fidelibus vobis commissis ob reverentiam ejusdem sancti denuntiatis faciendum et diligenter observandum, ut pro nobis omnibus intercedat ad Dominum. Omnibus autem, quicunque ad visitandum sanctum corpus ejus et ad dies festos ipsius, sive ad feriam et ad nundinas venerint, quas concedo eidem monasterio penitus liberas, et ibi constituo celebrandas singulis annis in die Revelationis [i. e., Revelationis] ejus, quarto die ante Nativitatem sancti Joannis Baptistæ, universis præsto plenam securitatem eundo et redeundo, mandans universis senescalcis, præpositis et ballivis meis, ut feriam, cum requisitis fuerint a fratribus ejusdem monasterii, faciant mandari et præconari; et libertates et securitates constitutas

observent inviolabiliter, et faciant ab aliis similiter A officium publicum in ejus honorem celebrari in-
observari. » cœpit.

24. Similes litteras idem Otto ad suos officiales
ea de re scripsit.

« Otto dux Aquitanie, comes Pictaviæ, omnibus
senescalcis, præpositis et ballivis suis in ducatu
Aquitanie constitutis, salutem. Sciat, » etc., ut in
prioribus litteris. « Rogo vos quatenus eundem
sanctum pro salute vestra exemplo mei debito ho-
nore veneremini, ut pro nobis omnibus intercedat ad
Dominum. Vobis etiam et universis senescalcis,
præpositis et ballivis meis firmiter præcipio, quatenus
cum requisiti fueritis a fratribus ejusdem
monasterii, festum ipsius Sancti et feriam in die
Revelationis ejus quarta die ante festum sancti
Joannis Baptiste faciatis in locis a me vobis com-
missis mandari et præconari. Omnibus autem qui-
cunque, etc. Mandamus vobis ut libertates et securi-
tates constitutas inviolabiliter observetis et faciatis
ab aliis firmiter observari. Teste me ipso, apud Va-
satum, nono die Martii. »

25. In his litteris innuere videtur Otto festivi-
tates saltem duas, « festos » quippe appellat, in beati
Geraldii honorem jam tunc celebrari solitas fuisse,
sed a quo institutæ fuerint non memoravit. Certe a
vero aberravit P. Papebrochius, qui existimavit
Cælestinum pontificem, in ea bulla, quam supra re-
tulimus, archiepiscopo Rothomagensi et episcopo Cata-
launensi in mandatis dedisse, ut festum beati Ge-
raldi constituerent. Nihil enim ea de re habet Cæle-
stinus in bulla laudata; nec institutæ ab eis die
xiii Octobris festivitatis, ut ille arbitratus est, ullum
superest in antiquis, aut recentibus Silvæ-Majoris
Breviariis, Martyrologiis aut Necrologiis vestigium.
Multo verisimilius est illas beati abbatis festivitates
ab archiepiscopo Burdegalensi, aut sane ab omnibus
Aquitanie præsulibus promulgatas fuisse in aliqua
synodo provinciali, tametsi, ut quod ea de re sentio
ingenue dicam, crediderim potius ambas beati Ge-
raldi festivitates, depositionis scilicet ejus, et rele-
vationis seu translationis, ante sancti Geraldii cano-
nizationem celebratas fuisse, maximo saltem populo-
rum concursu. Cum enim ex utraque ejus vita cer-
tum sit populos ad ejus tumulum etiam ex dissitis
regionibus frequenter convenisse, haud dubium quin
id potius fieret in anniversario ejus depositionis, aut
certe translationis (quæ quidem translatio celeberrima
fuerat) quam aliis diebus; licet enim beati viri
festivitates nondum publico officio in ejus honorem
edito celebrarentur, his tamen laudatis diebus, uti
conficere est, memoria ejus sollemnis fiebat, qualis
hodieque in plerisque ordinis nostri monasteriis ex
antiquo Patrum nostrorum instituto fieri solet, in
quibus primorum abbatum et fundatorum anniver-
saria solemnissime singulis annis statis diebus cele-
brantur. Hæ itaque sollemnitates, quæ primum, ut
quidem nobis videtur, ad simplicem beati Geraldii
memoriam observabantur, eo canonizato, in veras
festivitates transmutatæ sunt; atque tunc primum

26. Et quidem de lectionibus, antiphonis et aliis
divini officii precibus, id certum est ex epistolis
Stephani Tornacensis episcopi, viri pietate et do-
ctrina tunc celebris, qui ad hæc in sancti Geraldii
honorem componenda ab abbate et monachis Silvæ-
Majoris sollicitus, eorum precibus assensum præ-
buit. Id ipse testatur Stephanus, epistola 277, « ad
abbatem et capitulum Silvæ-Majoris » scripta. In
sequenti vero, quæ male « archidiacono Burdigalensi »
inscribitur : nam scripta est ab ipso archi-
diacono ad Stephanum, ut ab eo, nomine abbatis et
monachorum Silvæ-Majoris, imo totius « diocesis
Burdigalensis, » postularet, « ut secundum gratiam »
B quæ « dataerat » ipsi, « in antiphonis super psalmos,
et in responsoriis super lectiones, et in prosa et
collecta officiaueretur. » Quod cum executus fuisset
Stephanus, idem abbas et totus monasterii conven-
tus, transmissio ad Stephanum baculo cypressino in
xenium, gratias ei quam maximas retulerunt, eique
« fraternitatem monasterii in generali capitulo »
concesserunt, id est consortium cum fecerunt om-
nium honorum operum, « tam in vita quam in
morte, » quæ a Silvensibus monachis fierent, ita ut
post ejus mortem eadem preces pro eo solverentur
quæ pro fratribus ejusdem monasterii solebant fieri.
Hæc fusius in epistola eorundem inter alias Ste-
phani, num. 279. Officium vero ab ipso Stephano
compositum, id est lectiones, hymni, collecta et
unum responsorium in cæterorum specimen editum
est Parisiis anno 1679, ad calcem ejusdem Stephani
epistolarum, quas notis et observationibus illustra-
vit R. P. Claudius du Molinet, canonicus regularis
congregationis Gallicanæ.

27. Cæterum archidiaconus Burdigalensis in
epistola, quam modo laudabamus, non solum Ge-
raldi sanctitatem pluribus extollit, verum etiam mo-
nachos Silenses laudat, quod cæteros ejus ævi
viros religiosos regularis discipline observantia et
ordinis vigore antecederent. Ejus verba proferre ju-
vat in beati abbatis ejusque filiorum honorem.
« Beatus Geraldus de partibus, » inquit « Gallicanis
trahens originem, ejus vita coram hominibus lau-
dabilis floruit, et speciosa pretiosaque mors in con-
spectu Domini signis attestantibus radiat, et mira-
culosa refulget. Qui ad partes Burdigalenses acce-
dens monasterium Silvæ-Majoris et a primo lapide
fundavit, et regularibus disciplinis reformavit hoc
anno a domino papa Romæ debita missarum solem-
nitate authenticatus, in Catalogo sanctorum meruit
ascribi. Qualiter autem per Dei gratiam in prædicto
monasterio super communes regulas monachorum
ordo vigeat et serveat, præconio sanæ fidei et
efficacius quam styli officio vestra magnitudo pote-
rit edoceri. » Eosdem laudat Elias, qui tunc tem-
poris Burdigalensis erat archiepiscopus, quod spiri-
tualibus semper essent intenti. « Scimus, » inquit in
charta donationis ecclesie de Campanias, « et ex

conversazione frequenti, quam circa vos habuisse agnoscimus, indubitanter agnoscimus, vos tanquam spirituales v.ros quæ Jese Christi sunt amplecti semper et querere, et in iis quæ ad opera charitatis respiciunt vos jugiter exerceri, » etc. Idem ferme occurrit in variis chartis, quas non vacat singillatim laudare. Sed prætermittere non licuit insignem locum instrumenti visitationis a Simone Bituricensi archiepiscopo anno 1284 per provincias Bituricensem et Burdigalensem factæ. Ibi enim refertur quod cum archiepiscopus ad Silvam-Majorem accessisset, coactus fuerit supra monasterii januam comedere, quod intra loci septa carnis vesci non liceret; imo, ut ibi additur, cum monachi rescivissent abbatem Sancti Sulpicii cum archiepiscopo ad mensam sedere, et cum eo carnes comedere, hanc regulam infractionem ægre tulerunt. « Venit, » ut in ipso instrumento legitur, « dominus apud Sanctum

A Geraldum, abbatem Silvæ-Majoris, et fuit ibi multum honorifice et solemniter receptus. Sunt ibi monachi nigri, et est locus multum insignis, et quia non comeduntur in corpore abbatiæ carnes, dominus cum suis sociis comedit supra portam, et comedit ibi carnes. Et venerunt ad dominum quidam monachi inhibentes abbati Sancti Sulpicii, ne carnes comedat ibi, quia ipse faceret contra constitutionem ordinis sui. » Hic erat etiam extremis istis temporibus monachorum Silventium fervor. Porro monasterium Silvæ-Majoris etiam nunc celebre subsistit, nostræ congregationi Sancti Mauri unitum, ubi inter alia sacra cimelia servatur corpus beati Geraldii, in veteri theca laminis æreis et statim deargentatis ornata inclusum. Sacrum vero illud caput a reliquo corpore sejunctum in vas argenteum, ejus effigiem referens, ab aliquot annis illatum est.

VITA S. GERALDI ABBATIS.

1. *Auctoris ætas.* — Christianæ religionis habitum gerens, omnium Dei fidelium cupiens salutem, universæ Ecclesiæ salutem in Domino. Quoniam video multa præteritis acta temporibus chartulis commendata, ne oblivione deleantur, placuit quoque, ut quæ facta diebus nostris sunt, nostri officio ingenioli ad posteros transmittantur. Si enim illi patres nostri, quæ solius jactantiae causa fiebant, tanto sudore nobis curare notificare, quanto magis nos quæ Dei sunt, ne silentio deprimantur, debemus elaborare. Igitur eorum exempla in bonum nobis vertamus, et quod illi ad humanum favorem, nos ad gloriam faciamus divinam. Aggrediamur itaque quod incepimus enarrare, et non nobis dulce sit amplius accepto opere evagari. Primum quidem factorem omnium et Redemptorem deprecamur, ut nobis mare tantum ingredientibus manum dignetur porrigere, quatenus qualiter beatissimus Geraldus, Silvæ-Majoris abbas primus, in ejus vitæ exilio vixerit, quantasque tentationes ei antiquus hostis intulerit, quamque fortiter contra ejus tentamenta, auxilio munitus divino, pugnaverit, quantamque misericordiam ei Dominus omnipotens contulerit, si non ut deceret, qualicunque saltem modo explanantes, charitatis carina subvecti, velificante fide, sancti Spiritus gratia carbasa nostra perfante, per justitiæ semitam ad portum salutis valeamus perungere. Proinde lector imitetur in Dei servo constantiam, in infirmo patientiam, in patiente longanimitatem, in longanimitate irremissum tenorem; nec præjudicet nimietatem in dietis, quia nec digiti scripto, nec lingua valet ut est exæquare verbis; maxime cum idem vix ea voluisset referre, ne utique ad laudem suam videretur proferre. Non ergo notetur in eo aliqua falsæ laudis opinio, quia non ad suam,

A sed ad Dei gloriam facta est hæc descriptio: nemini autem grave videatur vel indignum, tantum Spiritus sancti habitaculum vocari sanctum, quia si cognovit et fecit justitiam, et vidit mirabilia magna et exoravit Altissimum, sine dubio inventus est in numero sanctorum. Quicumque hæc legerit vel audierit, ignorantie scriptoris ignoscat, et non quali stylo, sed de quo; per quem factum sit opus [attendat, et] artificem codicis non requirat. Nemo enim sanum sapiens phalerata verborum fragmenta [al., concinentiæ] debet attendere, sed utrum catholicum sit, quod attendit mentis intuitu subtiliter perspicere. Istius vero veritatis Deum imprecando testem, veniamus ad narrationem.

C 2. *Geraldus Corbeix natus. Ibi in monasterio educatur. S. Nicolao similis.* — Geraldus igitur Corbeix parentibus non ignotis oriundus, in ipso Corbeix cœnobio ad Deo serviendum a parentibus est traditus, ubi sic in sancta conversatione pueritiæ suæ annos exercuit, ut ab hujusmodi delectationibus quas amplecti solent pueri omnino alienus videretur, et ab omnibus qui in hoc eodem cœnobio erant amplius quam coetanei sui diligeretur. Hunc amabant pueri, quia pueros ad omne bonum invitabat: hunc juvenes diligebant, quia in eo totius probitatis et patientiæ exempla capiebant: illum senes mirabantur, quia eum ultra suæ ætatis vires entis speculabantur. Quid ultra? Ita ab omnibus qui in cœnobio erant, tam monachis quam laicis diligebatur, ut Deus in eo omnipotens et mirabilis predicaretur. Nec mirum: quia quem Deus gratia perfunderat, necesse erat ut ab omnibus amaretur. In humilitate quippe persistens, quæ custos materque virtutum esse probatur, obedientiæ scilicet armis munitus, illum sequi studebat, qui usque ad mortem crucis Patri obediens (*Philipo. II*) in hujus vitæ

exsilio descenderat. Vere puer Alissimi effectus, A in quantum poterat, Jesum in se mirabilem ostendebat. Quis unquam Dei mirabilia satis poterit admirari? Nihil enim est Deo difficile, vel in paucis, vel in majoribus sicut placuerit operari; quia sive puer, sive in quacunque ætate, necesse est omnes, si voluerit et juerit, ei omnino famulari. Audivimus sanctum Nicolaum ad matris adhuc ubera pendentem, quarta et sexta feria semel in die mammas bibere, et hac vice contentum tota die perseverare; et Dei opera considerantes non possumus conticere: hunc vero puerum nostris temporibus adeo benedictum talem se omnibus exhibere, ut ab omnibus amaretur, audientes, non ausi sumus Dei mirabilia non prædicare. Laudemus Dominum in sanctissimo Nicolao, magnificemus etiam eum in hoc puero, tam mirabiliter sancti Spiritus gratia repleto: non autem illum sancto Nicolao audemus æquiparare, sed in utroque Dei mirabilia volumus prædicare. Mirabilis enim Deus in sanctis suis (*Psal. lxxvii*), et nunc semper, et per infinita sæculorum sæcula.

3. Fulconi abbati charus. Exterioribus præficitur.

— Temporibus autem illis, legibus mortis invidentibus, abbatem Richardum (1) Fulco ejusdem sedis et honoris sortitus est hæredum. Postquam vero prædictus puer adolescentiæ annos ingressus est, non oblitus quæ in pueritia gesserat, ad aliora se extendit; et de virtute in virtutem Dei auxilio conscendens, omnibus bonis se formam et speculum exhibuit. Justificationes Domini adolescentulus non obliviscens, ab ipso, ut viveret, intellectum expetebat, qui cum toto mentis affectu quærentibus dat affluenter, et non inproperat. Vere quidem unus ex agricolis, quibus vineæ commissa cura Dominicæ, qui fructum Domino suo congruo reportavit in tempore, talenti etiam commissi die nocturne incessanter meditans lucrum; et illius inertis servi, qui domini sui pecuniam abscondit, metuens vehementer elogium, felix non desistebat exercere negotium: quatenus domino suo, dum veniret, multiplicatum reportare posset talentum (*Matth. xxi, xxv*). Cum autem abbas sub quo degebat, videret eum ita, ut diximus, ab omnibus admirari, secum cepit ut sapiens meditari, quia in eo si viveret, boni aliquid excusaret; et Deum, cujus videbat quod erat donum, devote deprecari, ut conservaretur et in melius proficeret. Denique eum ad se asciscens, famulatuque suo ut monachum addicens, cepit ut solitus erat quocunque pro ecclesiæ suæ responsis necessarium habebat percurrere, eum sibi adiutorem, et in quibus poterat providum consiliatorem, deducere. Bonæ indolis adolescens corporaliter

clauastro egressus, et ad publicum productus, multi exemplum probitatis futurus, custodiam sibi Spiritum sanctum constituit, qui eum ab omni concupiscentia sæculari immunem extorremque custodivit. Nam quocunque se verteret, ut in monasterio solitus erat, jejuniis et orationibus, ut tempus et hora patiebatur, intentus, omne psalmodiæ pensum, ne aliquando quod Deo promiserat deficeret, redere conabatur; cum vero ad matris gremium expleto diligenter responso remeabat, parvipendens quæ foris viderat, vigiliis et orationibus et jejuniis carnem fortiter affligebat.

4. Mirandis miranda succedunt. Sic sæcularibus negotiis inerat, ut custodiam mentis non amitteret: sicque jejuniis et orationibus invigilabat, ut tamen ecclesiæ utilitatibus usquequaque discurreret. Si dictis evangelicis attendimus, non est mirandum: promisit enim Deus omnibus in eum credituris se præsto adfuturum; dicit enim in Evangelio: *Nolite timere, vobiscum enim sum omnibus diebus vitæ vestræ usque ad consummationem sæculi* (*Matth. xxviii*). Et alibi: *Confidite, ego vici mundum* (*Joan. x*). Et iterum: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos; et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est et onus meum leve* (*Matth. xi*). Quas voces Dominicus adolescens supradictus intelligens, devotus acquievit, et ad eum ut ea promissa compleret gaudenter accurrit. Superbiam et pompam sæculi omnino derelinquens, ejus se totum præcepto humiliavit, et ut ovis mansuetus, Domini institutionibus nihil hæsitans mancipavit; cujus tanta fuit erga abbatem subjectio, ut omnes præcelleret erga eum abbatibus dilectio: sicque licet impar, honor par tamen onus [*Boll., oneri*] erat, dum usquequaque præsens esset, sicut se habet illud ministerii genus.

5. Nimium fatigatus. Capitis dolorem incurrit. — Et quia locus erat aliquantulum destitutus, penuria temporum (2) et tempestate bellorum, cepit abbas omnibus horis omni ingenio instare ad relevandum. Non nox, aut æstus diei, aut hora edendi aut bibendi remorabatur eos ab utilitate loci, mutata est omnis pristina consuetudo, aliquando horam præveniendo, aliquando jejunium protelando, aliquando plus solito, aliquando minus sumendo, et insuper naturam dormiendi inæqualiter transgrediendo: quod nequam fieri potuit sine gravi periculo. Ilac ergo mutatione uterque magnam infirmitatem incurrrere; sed majorem juvenis, quia immaturior erat moribus et ætate. Talem enim et tantam infirmitatem incurrit, qualem et quantam nullus hominum explicare possit,

(1) Richardum *beatæ*, alias *feliciæ memorie*, abbatem appellat ipse Geraldus in lib. 1 Mirac. S. Adalhardi, ubi plura de eo habentur, supra sæc. iv, parte 1, pag. 361 et seqq. Fulco ei successit anno 1048, rebus præclare gestis celeberrimus; anno sequenti concilio Remensi sub Leone IX interfuit.

Eum multi ad annum 1097 pervenisse putarunt. At Evrardus, ejus successor, concilio Compendensi interfuit anno 1085.

(2) De his ipse Geraldus lib. 1 De miraculis S. Adalhardi cap. 3; qui liber editus est sæc. xv, parte 1, p. 538.

non lingua, non scripto, non alicujus tractationis A [Boll., tractationis] modo. Modus enim non erat aliquis infirmitatis, quem ferre nequiret, nisi Dei clementia [sustentus] mortalium aliquis. Habebatur autem in capite, qui locus quantæ gravitatis sit, in hoc apparere quod ea pars corporis cætera membra solet dirigere; nec est aliqua hujus infirmitatis comparatio, ubi videlicet, si fieri posset, decapitatio unica videretur doloris remissio. A mento denique usque ad verticem non ferri, sed quæ gravior erat, infirmitatis ligatus vallagia, nusquam caput nisi cum totius corporis circumferre valebat machina. Omnes adamantinæ venæ capitis torquebant juvenem sine intermissione, nulla doloris requies, omnes horæ diei inæquales; omne tempus importunum, omnis locus auctor dolorum. Si enim exiret in B sole, videbatur sibi videre totum mundum vertentem; si respiceret cælum superius, videbatur sibi ruere super caput inferius; si equitaret, videbatur sibi suspectus ne in præceptis caderet; si sederet in tecto aut in monasterio [al., domicilio], videbatur sibi quasi totam molem ædificii sustinere capite suo. Existimabat autem hanc se infirmitatem incurrisse, insueta videlicet cibi potusque et somni mutatione; sed, sicut monstrabitur in sequentibus, revera fiebat summi Judicis præjudiciali voluntate, quanquam hæc omnia peccatis suis studeret imputare: et quoquo modo fieret, nepos erat conscius quanta angustia laboraret, excepto uno servitore suo æquivoco suo, quem ea asciverat sibi familiaritate, ut sibi succurreret in hoc præjudicio. Remanserat siquidem in juvene quidam pudoris respectus, cum cætera omnia laterent, præter quæ portendebat suffusio oculorum et mæror languentis vultus. Omnibus enim devitabat conscientiam suam insinuare, ne mollior [al., melior, seu vilior] fieret ipsa infirmitatis devotione. Quid ergo faceret, quo se verteret? erat miseriam et dolorem videre, florem scilicet primæ juventutis non sine gravi damno marcescere. Si quis enim videret oculos lacrymis suffusos [cod. 1, suffosos], et vultum dolentis mutantem colores varios, non illi dubium esset quanta angustia et tristitia eum interius turbaret.

6. *Ad medicos frustra recurrit. A Deo medelam exspectat.* — Tandem non valens amplius ferre, cepit sententiam medicorum inquirere; et quia quod homines tot sententiæ, unus asserit eum curandum venæ frontalis incisione; [alius] adhibendo potiones et totius species medicinæ. Quæ omnia ille ferebat patienti animo. Si enim virus arderet, haberet quasi pro remedio, cum omne ingenium et industria medicorum cederet e contrario. Quid enim illi proficerent hominum medicinæ, quem Deus sancti Adalhardi curandum reservabat magnificentiæ? (Infr., n. 14.) Multa itaque sine utilitate sui medicis expendendo, cepit excogitare, quia non est Deus ut homo; et, quicumque sit medicus, Domini est salus; quamobrem crescente infirmitate in deterius, spem suam omnem tollit ab homine, et

Deum querit medicum infirmitatis suæ. Denique præfato servitore suo tantum conscio, ubiqueque valet, et quæcumque valet subtrahit ori suo, et in pauperibus ministrat Christo. Ocasione medicorum ab amicis quæque valet accipit, et exinde tres pauperes ad imitationem Dominicæ cœnæ sibi constituens, pedes eorum quotidie abluat, lacrymis rigat, capillis et camisia tergit, mensam et cibos apponit; deinde projiciens se in eodem loco ante pedes eorum ad orationem, quasi ibi præsentialiter videret sanctam Trinitatem: « Sancta Trinitas, clamabat cum lacrymis, aufer a me hanc quam ferre nequeo infirmitatem. Ubi est, Deus, promissum tuum? Quæcumque hora me invocaveritis, dicam: Ecce adsum (Psal. cxv). Ubi sunt tot misericordiæ, tot miserationes, tot clementiæ tuæ? Sed suffers, quia pia intentione differs. »

7. *Abbatem Romam euntem comitatur.* — Adhuc ergo recenti incisione plagarum et gravissima incensione arteriarum, abbas Fulco, statuens ire Romam ecclesiasticæ utilitatis et gratia orationum, prædictum juvenem secum monet ire, ut fidelem amicum. At ille libenter obediens paratum se respondet, et si corpore, sed non bona voluntate deficiens. Sed cum abbat ab exteriora videntibus suggestum fuisset quod juveni itineratio tanta periculosa foret, iterum ut quiescat amabiliter monet. Ille vero humiliter totus obsistit, ea tantum intentione ut, si humanis decederet, Deus misereretur ejus animæ; si autem Dei clementia Romam perveniret, a sancto Petro, C cujus erat servus, misericordiam sanitatis imploraret. Quid ergo? vicit humilitas in isto, amicitia in illo; prædatur amicos, diripit ab eis diligenter nummos, de quibus per viam relevet aporiatos. Ita viam ingreditur, et quod sanissimus quispiam vix valeret, infirmus aggreditur, laborat dolore plagarum, et nimietate infirmitatum. Semper solus retrorsum equitabat, quia quæ levamen esse deberet, etiam loquela sociorum sibi gravis erat, utpote qui, nisi Dei se clementia detineret, pene extra se aliquando fiebat. Cumque tamen obviaret pauperibus, virtute quæ poterat, descendens de equo nummos et seminummos clam clauderat in eorum manibus, et dulciter exosculans, quasi ad præsentem Deum [al., Dominum], ut veraciter erat, cum gemitibus et D lacrymis clamans aiebat: Domine Deus, succurre mihi in cunctis tuis miserationibus. Et sic ascenso equo stupefactus ibat, menteque, quæ sana tantum remanserat, semper hærens Deo.

8. *Alpes conscendit.* — Pervenitur ubi dicuntur Sancti Dionysii hospitia, adhuc celebrata ex nomine ejus; ibique servitor, cui deputatum erat, respectis ut solebat incisionibus: Heu, domine, ait, res tua quotidie cedit in deterius. Non poteritis viam perficere; necesse est vos cum seniore nostro consilium habere. Deinde abbati suggessit. Abbas tristis fratrem accersivit, ut ibi remaneret, aut electis quos malit hominibus redeat retro, omnino monet, precatur et consult. Hoc autem dice-

bat, cum adhuc interiorē infirmitatē nesciens, tantum exteriorē videbat, celaverat enim sicut et reliquos rem suam abbatē suum, ea videlicet causa, ne impediret iter cōceptum. Cujus monitioni humiliter obstitens omnimodis precibus: Non, ait, domine, causa retrogradiendi, sed causa proficiscendi, si Deus et vos permiseritis, sum hoc iter aggressus. Veni jussioni vestræ obediendo, præter eam etiā alia restat necessitas in supplendo. Quapropter precor in Dei amore vestram paternitatem, ne reditu eam imponatis mihi, cui contradicere non valeam, jussionem. Ad hæc videns abbas perseverantiam juvenis, annuit ejus voluntati et desiderio bonæ intentionis. Cum autem ad montem Jovis (*Montjouis*) pervenissent, ascendit montem non tantum Jovis sed etiā Bardonis, nec equo sed pede; nec animæ tantum causa, quantum fletendæ pietatis Dei in recuperanda salute. Tanta erat vis doloris, tantus amor adipiscendæ sanitatis, in ejus comparatione vilerant omnia quæ creaverat Conditor orbis. Ubi vero ascendit Gaudii montem, nudis pedibus et cuculato capite incedens, lacrymis et singultibus occulte pascēbat dolorem.

9. *Romam pervenit.* — Pervenit Romam; cujus ardens desiderio, quot passibus tot angustiis quæsierat eam, quæritur hospitium, iter oratum. Quis posset referre quantas lacrymas ibi fudit ante Dominum suum? Non eget referre, si quis amore et dolorem, desiderium et infirmitatem velit conferre. Manserunt ibi diebus octo, ubi juvenis satisfacere putavit lacrymis suis et voto; sed quomodo satisfaceret, quandiu cum tanta angustia premeret? Veniebat quotidie ad ecclesiam, et quasi ore ad os deberet colloqui sancto Petro, lumbis tenus intrabat sanctuarii arcam (3), ubi pulsans fidei pietate, non solum affectu cordis, verum etiā motu corporis, patefactis memoriæ ostiis, Deo et sancto Petro solis testibus, omnia illic lavit, rigavit lacrymis et fletibus; aliis dormientibus ipse vigilabat, et clam surgens, locatis (4) custodibus, Sanctum Petrum revisebat. Erat autem hæc summa petitionis suæ ut si non mereretur adipisci salutem, impediētibz peccatis suis, vel hanc sibi Petrus impetraret veniam apud clementiam summi Judicis, nec illam quæ adhuc erat scintillulam amitteret sanæ mentis. O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia tua, Domine! Non vis dare Petro Romæ quod reservabas sancto Adalardo Corbeie.

10. *In Apulie itinere, a latronibus invaditur. Casinum inquit.* — Expletis itaque octo diebus, gratia ecclesiasticæ utilitatis tendit abbas ulterius, sanctum Leonem papam, qui tunc erat versus montem Garganum, secutus. Illuc etiā, licet deficiat corpus, juveni tamen amplior crescit animus se-

quendi, non amittendo infirmitatem, sed admitiendo in deterius; unde si prius graves, postmodum sustinuit angustias graviores. Quia enim inter Romanos et Apuliones inhorruerat solito superius [*Bell., asperius.*] tempestas bellorum cum maximo periculo, equitantes quotidie expectabant fortune eventum. Nec defuit fortune strophæ; incidentes quippe in latrones omnia sua perdidere. Abbas projectus de equo, nusquam terrarum non fuisse voluisset tunc libentius quam illo. Geraldus quoque, sicut semper solebat, retrorsum solus et pendulus equitabat, aurum etiā et argentum abbatis secum habebat; sed quid faceret? quomodo evaderet? Invaditur, de equo projicitur, distrahitur, impellitur, spoliatur; et ad augmentum infirmitatis, etiā graviter flagellatur. Sui quippe, ut melius quisque poterat, fugiebant; nihil putantes perdidisse ex eo quod adhuc vivebant. Recuperatis vero equis per quemdam militem, pervenerunt montem Casinum, ubi juvenis iterum pedes cum lacrymis requisivit Sanctum Benedictum, cumque ibi morarentur biduo, abbati ipsius loci infirmitatem suam intimavit ex consilio. Cui ille cum lacrymis et suspiriis condolendo: Heu frater, ait, sub quanto laboras periculo eandem quam et tu pateris infirmitatem quidam ex fratribz nostris incurrit, quam tanta afflictione et tanta passione miser sustinuit diutius, donec modo ad ultimum omnis sensus et omnis humana intentio sibi non sine maximo damno decurrit. Ad hæc ille stupefactus, a quo speravit discedere consultus, recessit desperatior factus.

11. *Subit montem Garganum, fit sacerdos, Corbeiam redit.* — Pervenit ad montem Garganum, ut devotius potuit, oravit Michaelē archangelum; stillicidantis aquæ multoties respersit caput suum. Sed quid plura? Occulta sunt judicia Dei; non sanctus Michael in suo Gargano, non sanctus Benedictus in suo Casino, non sanctus Petrus in sua Roma, quod sanctus Adalardus promeruit de hac re in sua Corbeia. Invento itaque papa Leone, omnimodis satagebat, quatenus apud eum sarcinam peccatorum suorum posset exonerare; sed cum non esset accedendi locus, nec commemorandi speciale tempus, cepit contristari et æstare, si quo modo ad exitum rei posset pervenire. Interea videt quemdam pontificem, nomine Hubertum (5), cui omnem suam conscientiam patefecit, infirmitatem quæ laborabat aperit, et quomodo relicta medicina, omnem spem suam commisisset, custodiæ spirituali. At ille temperans modum pœnitentiæ pro modo infirmitatis, laudat propositum juvenis, hortatur insistere cæptis, imperat ne amplius quid faciat sine licentia abbatis. Ita confecto negotio, utrisque a papa etiā sacerdotibus effectis, se cum abbate suo, reditur Corbeiam non sine magno vitæ suæ periculo. Jamque de cor-

in lucrat.

(3) Per fenestram quæ ibi habebatur. V. S. Gregor. Turon. lib. 1 De gloria mart., cap. 20.

(4) Id est pretio sibi conciliatis, nec est necessaria, ut censuit Papebrochius, hujus vocis mutatio

(5) Sic Corb. Silv. 1 Robertum, alii Ubertum. Menardus Gubertum, quem Papebrochius suspicatur fuisse archiepiscopum Sipontinum.

poris salute desperatus, animæ querebat salutem A attentius, elemosynis instare, pauperibus deservire, ecclesiis inhærere, missas, quæ noviter ordinatus fuerat, frequenter celebrare; quarum etiam eucharistiæ dum astaret, ita præ angustia infirmitatis stupefactus reddebatur ut nisi Dei clementia, quem inter manus tenebat, teneretur [al., tueretur], totus extra se fieret.

12. *Fit sacrista, ecclesiam exornat.* — Taliter expleto anno postquam a Roma rediit, custos ecclesiæ, qui tunc erat, humanis decessit; cui Geraldus in obedientia successit. Successit obediens, licet ab ipsa impeditur infirmitate, non aliqua, utpote qui seipsum non habebat, illectus cupiditate, sed ut tali obedientia promeretur a Deo gratiam salutis recuperandæ. Nec deerat tantæ voluntatis occasio, obsistentibus temporibus priorum proposito. Templum quippe noviter fundatum ex toto desertum erat (6), ovibus et porcis et pecoribus patebat, quasi platea aquis pluvialibus ita plenum erat ut anseres et anates natarent per illos, pro pavimento habens unius cubiti sterquilinum, omnibus erat fastidio, omnes transeuntes movebant caput super eo. Illic opêri juvenis cœpit instare, si quo modo divinum respectum ad suam miserationem posset inclinare; et licet impeditur penuria temporum, tamen sibi providente Deo, purgavit templum, composuit sedilibus, et ornavit desuper columnulis cum basibus eorum, purgavit cryptam et deambulatoria, aptavit in suis locis decenter altaria. Quid amplius moror? Monasterium quod jam diu ab omnibus dimissum erat, infra tempus sat modicum ita coaptavit, ut ad Deo serviendum videretur idoneum, et tantæ congregationi valde necessariam. Quadam vero die fratres, qui majoris in cenobio consilii erant, videntes monasterium, ut diximus, optime apparatus, abbatem adeunt, ad videndum quæ viderant adducunt; consilium tribuunt, ut corpora sanctorum qui in monasterio vetusto erant tollerentur, et in loco, quem Geraldus sat convenienter mundari fecerat, cum summa veneratione collocarentur. Consilium datum est et probatum, et quæcunque deerant ad hoc inquirunt, et omnia, ut diximus, cum gaudio et episcoporum vicinorum confirmatione et populi firma attestazione adimplentur; sicque juvenis magis ac magis in opere suscepto desudans, omnibus necessariis adornavit, illo subministrante, cujus hæc agebat desiderio et amore.

13. *S. Adalhardi implorat opem.* — Proficiebat quidem in voto, sed nullo adhuc infirmitatis levabatur remedio; non ideo tamen desistebat, et summæ sacrarum pietatis pulsans, regno Dei vim faciebat. Opportunitas quoque ecclesiæ et orationum præsto

eum assidue habebat et intentum, nulla existente mensura veniarum, in tantum ut digitalibus juncturis nodi insurgerent, et petra durius callum. Quæ enim esset mensura ad Deum clamandi, cujus [ed., cui] nulla erat infirmitas? Videns denique preces suas nihil adhuc proficere, et omnes labores suos, quantum ad hominem, incassum ire, divina animatus inspiratione, sanctum Adalhardum præter omnes et super omnes omnimoda aggreditur petitione; cujus assistens altari, usque ad desperationem jam confusus, miserabili compunctionis humilitate in omnes preces redditur diffusus. Verum illo desuper miseraute qui appropinquat contribulatis corde, pervenit ad hoc, quod si prius fecisset, Dei clementia jam liberatus fuisset. Sancto enim B Adalhardo vovet laudabile votum, se scilicet pro posse semper et ubique magnificare nomen ejus gloriosum, si sibi impenderet dignationis suæ auxilium; quo se ubi voto ligavit, paulisper solutionem infirmitatis sentire cœpit. Sicque divina clementia ad petitionem quotidie magis ac magis animatus, aliquando post completam (7) coram altari se effundens in omnium orationum effectus, usque ad singultus verba interrompentes, pene liquescebat in currentes lacrymarum fluctus; tandem laxata vox invenit iter, gemitusque soluti in hæc verba prorumpunt: Sancte Adalharde, Christi amice, suscipe me miserum ante omnes et post omnes confugientem ad te.

14. *Qui eum sanat. Ejus laudes Geraldus celebrat.* — Ubi ergo satis est visus sibi idoneum instruxisse sanctum Adalhardum apud Iudicem Christum, surrexit, faciem tersit, et gemebundus rediit ad lectum suum; cumque ibi sederet, adhuc singuliens et amens, ex parte altaris specie fulgurea advolavit spendoris globus, qui reverberatis ejus oculis, illustravit totum corpus ejus. At ille stupefactus hæsit, cum subito ruptis infirmitatum nodis, inter cutem, et quasi quibusdam chordulis, caput ipsum ingens crepuit; et non ferens dolorem: Sancte Adalharde, succurre, miserabili voce clamavit; inoque sub silentio se repressit, quia cum ipso dolore virtutem in se factam sensit. Sicque liberatus ab ipsa infirmitate, cujus liberationis desiderio tanto erat fatigatus tempore, laudavit liberatorem libera voce; nec defuit voto, quod paulo ante voverat sancto; ubicunque enim potuit, gloriam ejus exaltavit, exaltando etiam taliter magnificavit. Vitam ipsius apostrophis elegiacis et superfluitate sui offendente animos legentium, extirpari fecit ex ipsis sentibus superfluitatum, et plane reductam ad florem historie mystice hexametro decoravit (8). Festivitalis ipsius parum quid fiebat memorie, sed compositis antiphonis et responsoriis, alta et digna fecit venerari celebritate,

tamen Vitæ auctor, qui nullam S. Adalhardi mentionem facit, id post celebratam a Geraldo missam contigisse scribit.

(8) Vitam S. Adalhardi primo scripsit S. Paschasius-Radbertus abbas Corbeie: celebris, quam sicut

(6) Ecclesia Corbeie principalis igne succensa fuerat tempore Richardi abbatis, ut ipse Geraldus narrat lib. i. Mirac. S. Adalhardi supra laudato in notis ad num. 5.

(7) Id est post completorium, nisi fallor. Alterius

nec absque plurimorum invidia, quos tamen agente Deo et sancto mirabilis redarguit victoria. Multis signis illustraverat oculos adhuc viventium [sanctus Adalhardus] quæ omnia tradiderat oblivioni negligentia eorum; quæ etiam juvenis diligenter ab eis qui viderant et in quibus facta fuerant exquisivit [Geraldus], exquisita postea literavit.

15. *Ejus progressus in via Domini post sanationem.* — Vir itaque Domini, ut recedente claritate cognovit se ab infirmitate liberatum, et gratia divina, ut diximus, tam mirabiliter visitatum, memor evangelici eloquii: *Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit* (Matth. xxiv), se indefessum in Dei servitio exhibuit, et ante Sancti Adalhardi et alia ecclesie altaria, amplius quam antea fecerat, se mactare cepit. O virum laude dignum, quem nec infirmitas aliquantis per a Dei servitio retardavit, nec sanitas tam mirabiliter recuperata extra se elevavit! O Domini et Salvatoris nostri clementia usquequaque predicanda, quæ in infirmitate sustinuit servum suum, ne deliceret, et sanitati restitutum misericorditer conservavit, ne superbi-
ret! Prædictus autem vir de beneficio sibi a Deo collato se non extollens, sed semper fragilitatem suam recognoscendo in humilitate persistens, e recto non devia-
vit itinere; sed ad anteriora progrediens, animo et conversatione in monte Domini constitutus, ad celi palatia capessenda se omnino animavit. Legerat enim Dominum in Evangelio dicentem: *Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis* (Luc. xi). Ilac voce Dominica confusus Dei servus non cessabat petere, ut acciperet, satagebat quærere, ut inveniret, nitebaturque pulsare, ut ei Dominus dignaretur aperire. Quod et factum est. Infirmitas enim, ut diximus, infirmitate gravissima, et ad petitionem suam liberavit eum mirabiliter misericordia divina; quæsit ut eum visitare dignaretur gratia sancti Spiritus, et invenit eam in conspectu oculorum Altissimi: aures ejus precibus et lacrymis non cessabat pulsare, et ipse misericordie suæ viscera dignatus est aperire.

16. *Visione divina recreatur.* — Quodam autem tempore videbatur ei per somnium quod ipse ante oratorium Sancti Michaelis, quod in ipso monasterio est, consisteret, et Dominus Jesus Christus, interius cum angelorum et archangelorum multitudine infinita et omnium sanctorum, se ad Missæ celebranda mysteria præpararet. Assistebant angeli, ministrabant archangeli, et ea quæ tanto mysterio erant necessaria præparabant; cumque omnia ministrassent, et ex utraque parte in modum cantorum in choro consistentium sancti, qui cum eo erant collocati essent, ipse Dominus Jesus cepit inquirere utrum omnes convenissent, qui debebant convenire. Illis autem respondens et dicentibus Domino: Adsumus, dixit: Non, quia frater ille nondum ingressus est, qui stat juxta ostium exterius. Sicque eo præcipiente est et illam quæ a Geraldo scripta est, simul cum ejusdem sancti duobus miraculorum libris, quorum primi

A adductus, et in medio collocatus, et tunc procedente Domino ad missæ celebranda mysteria, inceptum est officium: *Gaudeamus omnes in Domino*, et sic ad fidem perductum; sicque visio illa evanuit, et frater evigilans quæ viderat secum pertractare cepit. Cognovit satis evidenter quia Deo in actibus suis placeret; et si prius in ejus servitio se devotum tenuerat, postea severius corporis et animi motus cohibere cepit.

17. *Alia visio. Jerosolimam ire disponit. Quod exsequitur.* — Alio quoque tempore erat, sicut sibi videbatur, in Sancti Petri monasterio Corbeiz, et ante crucem, quæ in medio ecclesie est, consistebat; et multitudo virorum et mulierum tanta convenerat quod, sibi sicut visum fuerat, totam ecclesiam compleverat; et ita eo ante crucem consistente omnique populo versus crucem aspiciente, imago Domini, quæ in cruce erat, descendit de cruce, et ad eum qui in medio populi erat appropriavit, eumque blande ac leniter convocans suo nomine, caput suum manu sua demovere cepit, dicens: « Confortare, fili, in Domino et in potentia virtutis ejus. » Et sic discedens ab eo, videntibus omnibus, sicut primum fuerat crucem ascendit. Quo facto frater evigilavit, et multum anxius pro hoc quod viderat, Deum, ut sibi visionem prosperam faceret, obnixè deprecari cepit. Venit autem sibi in animo quia loca sanctorum, qui ultra mare requiescunt, vellet visitare, et ad sepulcrum Domini eum in Jerusalem adorare. Cumque hoc qualiter adimpleri posset in animo volveretur, audivit quia in eadem qua ipse manebat villa, quidam viri fideles iter suum appararent, quatenus ad sepulcrum Domini adorare potuissent. Quo cognito letus vehementer effectus, omnipotenti Deo gratias reddidit, qui consilium ad hoc quod volebat necessarium ministravit; sed quia sub abbate et regula in monasterio debebat, valde sibi incommodum videbatur, si sine ejus consilio et licentia faceret quod facere nitebatur. Adit ergo abbatem, voluntatem suam aperuit, postulans et multum rogans, ut ei licentiam daret. Abbas autem videns intentionem fratris et metuens ne alicubi in itinere vel inclusus vel eremita remaneret, abnegavit, et cum ab intentione hujusmodi, si posset, revocare tentavit. Sed quia plantatio quam plantat Deus nequit eradicari, vir sæpe nominatus ab intentione sua non recessit; et quod per se non poterat, postea multorum sanctorum virorum precibus impetravit. Tandem abbas annuit, sed ea conditione ut, si Deus posse concederet, ad eum sine dubio repedaret. Vir autem venerabilis, accepta licentia, obedientiam suscepit, iter suum apparavit, Dei gratia loca sanctorum multorum visitavit, ad sepulcrum Dominicum, quod super omnia cupiebat, adoravit; ad propria, sicut abbati suo promiserat, repedavit. Quanta in itinere penarum cruciamenta sustinuit, non est nostrum exponere; quia ad ea quæ inter nos Deus per eum operatur est idem Geraldus, edidimus Sæc. IV. parte 1, ad annum 826.

rari dignatus est, vix sufficit lingua balbutire. Ingressus itaque monasterii claustrum, cepit in Dei servitio se exercere, et quæ de ejus mirabilibus audierat et viderat, ad memoriam revocare.

18. *Reversus fit abbas.* — Interea quodam fratre suo carnali (9) de hac vita egresso, qui curam fratrum in monasterio Sancti Vincentii apud montem Laudunum susceperat, ad abbatiam proventus est. Quod invitatus diuque retinens suscepit, et quamvis non esse parum fratribus præesse cognosceret, vellet tamen nollet, obediit. Collo autem oneri tam gravi superposito, non se oblivioni tradidit, sed in quantum poterat, se formam et speculum discipulis suis exhibuit. Fratres vero, qui sub eo erant, plus terrenis commodis quam cælestibus intenti, moribus ejus non bene conveniebant; sed, sicut legitur de sancto Benedicto (S. GREG. I. II *Dial.*, c. 3), sanctis ejus monitis contraria sentiebant. Cumque conspiceret eos ut volebat sine peculiaribus esse nolle acquiescere, ad sanctissimi Patris nostri Benedicti exemplum cogitavit eos dimittere, et secum habitare. In monasterio autem suo erat vir sanctissimus inclusus (10), a quo consilium, quomodo quos ad regendum susceperat dimittere posset, requisivit: qui satis idoneum et sibi valde necessarium dedit. Milites vero secundum sæculum non ignobiles ad eundem inclusum venerant, de peccatis suis apud eum conquerentes, quia sæculo amplius servire nolebant, confessi fuerant, et ab eo quomodo id facerent consilium poposcerant. Sanctus autem vir et abbas supradicti animum cognoscens, et desiderium militum cognoscens et intelligens, in unum omnes congregavit, consilium utrorumque aperuit, et laicos quasi fidei rudimenta suscipientes, sanctissimi abbatis providentiæ commendavit. O Christi pietas inenarrabilis! o Salvatoris clementia incomparabilis! Famulis suis se toto corde quaerentibus, ad sæculi blandimenta superanda magistrum, qui eos præcederet ministravit; servoque suo, ut sibi devotius deserviret, socios et discipulos aggregavit. Talibus vero conjunctis in Domino, abbas non immemor fratrum quos ad regendum susceperat, episcopum (Helinardum) a quo abbatiæ onus habebat adiit, eique quale consilium quaesivisset aperuit, onus regiminis, quod habebat, ejus providentiæ dereliquit.

19. *Abbatiam dimittit. Varia loca SS. visitat.* — Taliter vero Christi tirones abbati sanctissimo subjiciuntur, et sancti patriarchæ nostri Abraham exemplo

(9) Is erat Reginerus. Abbatia S. Vincentii in altero montis Laudunensis brachio sita, hodieque subsistit congreg. S. Mauri aggregata.

(10) Hunc Bollandus suspicatur fuisse S. Arnulfum postea episc. Suessionensem; sed fallitur. Nam inclusus hic memoratus in monasterio S. Vincentii debebat, ut legenti patet, quod de S. Arnulfo dici non potest. Hunc potius crediderim fuisse Ebroinum, de quo infra num. 22.

(11) Ea est ecclesia cathedralis, hodieque sub hoc nomine celebris, quæ a Calvinianis diruta tandem pristinum in splendorem restituta est paucis abhinc

A de terra et cognatione sua egrediuntur (*Gen. XII, 1*).

Fit conjunctio lætalandi, fit exultatio jucunda; exsultant de magistro discipuli, gaudet magister super discipulos; exsultat abbas super societatem a Deo sibi tam mirabiliter prævisam, lætantur tirones Christi, quia vident et cognoscunt non ab homine, sed a Deo quæ desiderabant omnia sibi provenire juxta voluntatem suam. Sæculi itaque honore deposito, viam qua Christum sequantur ingrediuntur, et usque ad beati Dionysii domum, quem locum sibi delegerant, undequaque conveniunt. Adorata igitur ad sanctorum martyrum sepulcrum Salvatoris clementia, eorumque martyrum et aliorum sanctorum patrocinia suo auxilio convocant, Christi duce providentia, Aurelianis, ut ibidem ad sanctæ Crucis adorent ecclesiam (11), dirigunt vestigia. Cumque et inde discessissent, et Turonis, ubi sanctissimi confessoris Martini corpus requiescit, appropinquassent, peregrinos qui a Sancto Petro Romæ remeabant invenerunt; qui ab eis unde essent, aut quo irent, vel quid in animo versabatur per omnia scrutati sunt. Patefacto igitur eorum desiderio, adeunt abbatem, rogantes ut ad eorum fines iter suum dirigeret; quatenus de substantiis suis in alodiis, quæ Deo disponebant dare ad Deo servendum, ecclesiam construeret. Quod et factum fuisset, nisi Deus eorum habitationem alias disposuisset: et quia Deus voluit, peregrini in viam suam abierunt; abbas vero et socii sui Pictavium, Deo ducente, pervenerunt.

20. *Pictavum adeunt. Excipitur a comite Guidone, quo commendatur Radulfo. Silvæ-Majorem adit.* — Ingressus autem illis civitatem, ecce comes Pictavium, Wido (12) venerabilis, Dei provisione ex altera parte advenit. Quod cum abbas cognovisset, sperans sibi non absurdum si cum eo loqueretur, venit ad eum, monens socios ut se sequerentur. Cum autem eos comes conspiceret, resalutavit, et unde venissent aut quo ire vellent diligenter inquisivit. Cui abbas omnia quæ in animo habebat aperuit, et quod de terris suis et cognationibus suis egressi Dominum sequebantur adjecit. Cognita autem comes eorum voluntate, et divina in hoc provisione, abbatem et suos cepit rogare, ut pro Christo, pro cujus ceperant hæc amore, quocunque in sua terra vellent remanere; ipse vero consilium et auxilium suum sibi in omnibus curaret impendere. Dum vero de his ad invicem sermocinarentur, ecce quidam Burdegala præpositus, nomine Radulfus (13), a Deo annis.

(12) Guido agnomine Gofridus, Guillelmi V Aquitanie ducis filius, fratribus suis Guillelmo VI Crasso et Guillelmo VII Acri in Aquitanie ducatu successit sub Guillelmi VIII nomine. Obiit anno 1086; sepultus est in monasterio novo Pictavensi, quod a fundamētis restauraverat.

(13) Hunc virum fuisse ecclesiasticum censuit Papebrochius; at ex altera Vita, ubi dicitur ministerialis, certum est eum fuisse Burdigalæ a duce præpositum juri dicendo.

missus venit, et comiti, si vellet, quod ad id idoneum locum eos deduceret, invitavit. Unde comes lætus vehementer effectus, abbatem et suos ejusdem præpositi custodiæ mancipavit, ut eos quasi se custodiret; et quemcunque locum in tota sua terra sibi deligerent, sine aliqua controversia nihil dubitans suo imperio concederet. Quid multa? Præpositus Radulfus suscepit eos gaudens. et ad locum, qui Silva-Major inter duo maria nuncupatur, adduxit, et ecclesiam parvulam non ex lapidibus, sed de terra constructam ostendit. Silva autem in circuitu tam densa vepribus et sentibus creverat, quod nullus ad ecclesiam appropinquare poterat, nisi gladio, aut alio aliquo ferramento prius iter fecisset. Ad hanc quidem ecclesiam dum abbas et sui venissent, tantus eidem abbati amor ibidem remanendi occurrit, quod se non alias iterum amplius Deo, si sibi propitiaretur, promisit.

21. *Quam a dominis obtinet. Visione animatur.* — Tunc temporis autem tunc illius et dominus silvæ et possessor erat quidam miles Augerius (14) de Riontio, et cum eo alii quamplurimi, quorum nomina ipse cognoscit qui creavit. Cum omnibus vero sic abbas egit, ut omnes locum Deo et sanctæ ejus matri Mariæ condonarent, et ab omni servitio solum in perpetuum facerent; et ita sanctus Pater Geraldus ex hilaratus, ad ecclesiam rediit, et deinceps construere habitaculum sibi et suis fecit. Quadam siquidem nocte cepit Deum obam deprecari, quatenus si eorum ibidem statio sibi placeret, ostenderet, et omnes actus eorum secundum bonitatis suæ divitias in bonum dirigeret. Cumque orando defessus obdormiret, sibi videbatur, quia de parte Orientis currus, quem duo boves ducerent, veniret; post vero aliquantum tempus, duo boves mutabantur in equum unum, et equus eundem tramitem quem boves gradiabatur; tandem equus conversus in Dei Filio, ita suspensus ut pro nobis prius fuerat in crucis patibulo; inferior crucis pars tangebatur terram, superior vero usque ad cælum erigebatur (15). Cumque sanctissimus vir talia respiceret, a loco in quo erat surrexit, et Christum sicut in cruce pendebat adoravit. Tanta autem et tam mirabili visione animatus Dei servus evigilavit; evigilans vero et diu secum quæ viderat pertractans, quia Dei visio erat cognovit, et quia ubi fixum erat sanctæ crucis signum, ibidem ecclesiam fundare debebat intellexit. Cognovit quoniam Deo iter suum et actio placeret, cujus dono et gratia fuerat quod

A eum taliter adorasset. His igitur peractis, milites qui cum abbate venerant, adhuc laicali habitu induti, quia devoverant iter ad Sanctum Jacobum, ingressi sunt, et tamen licentia ac benedictione abbatis, sine cujus præcepto nihil facere promiserunt.

22. *Fjus sociorum nomina.* — Tandem sua peregrinatione peracta, ad eum regressi sunt, et sancti Benedicti habitum devoti, ac Deo se ex toto committentes, susceperunt. Si quis autem nomina eorum qui cum abbate primitus venerunt cognoscere voluerit, sine dubio cognoscere poterit quicumque subscriptam paginam intelligens legerit: Geraldus abbas, et monachi tres, qui de monasterio quod prius rexerat, ipsius amore cum eo venerunt; unus B Martinus (16) qui postea ecclesiam Sancti Dionysii de Monte rexit; alius vero Ebrounus, qui de militari habitu egrediens, Dei amore inclusus (17) usque ad mortem fortiter pugnavit; tertius quidem Alerannus (18), ipsius abbatis nepos. Isti tres monachi jam facti venerunt, et in loco eodem, sicut regula sancti Benedicti præcipit, professi sunt. Venerunt et alii quinque, qui, adhuc laicali habitu induti, cum ut magistrum et patrem pro Dei amore secuti sunt. Ex quibus unus fuit Berlegius (19) nomine, vir bene morigeratus, in consilio providus, in sermone præclarus, armorum probitate strenuus, donis omnibus in amicitia junctus, charitate fervidus, divitiis sæcularibus et dignitate ad plenum munitus; fuit enim Francigena, ex regis militibus non infimus, ex Noviom (Noyon) civitate Franciæ oriundus, Castellani ipsius civitatis Germanus. Hic autem quandiu sæcularibus negotiis interfuit, omnibus qui cum eo erant ubicunque amabilis super omnes semper fuit, divitiis nimirum abundavit, et eas liberaliter, non ut earum servus sed ut dominus, tractavit. In pueritia litterarum studii datus a parentibus fuit, sed postquam adolescentie annos ingressus est, dimisso litterarum studio, militiæ inhaesit, nimirum quia nobilis et nobili genere ortus, animum suum non poterat ab hujusmodi exercitiis refrenare, præsertim cum videret æquævos suos talibus negotiis inclinari. Quid multa? militiam amplexus et armis militaribus suppositus, satis D longo tempore se in militia exercuit, donec, dextera Dei tactus, se non bene agere cognovit; arma deseruit, et iterum undis lacrymarum et confessione pura baptizatus, abbatem Geraldum in Silvam-Majorem secutus, sicut evangelicus sermo monet et

(14) Joannes Guisius *Ogerium* scribit. Riontium vicus erat tempore S. Gregorii Turon. cujus meminit in lib. de gloria Conf., cap. 48; postea in oppidum crevit, quod hodieque celebre est, vulgo *Rions* dictum ad Garumnam, quatuor circiter leucis supra Bardigalam, septem vero a Silva-Majori dissitum.

(15) Alterius Vitæ auctor: *Non tamen materialiter illa crux videbatur, sed erat quædam claritas formata in modum crucis, quæ totum locum miri splendoris magnitudine illustrabat.*

(16) Memoratur in Necrologio Silvæ Majoris die xvi. Kalend. Julii.

(17) Idem, ut videtur, qui in monasterio S. Vincentii inclusus erat sub nostro Geraldo, de quo supra num. 18. Memoratur in Necrologio Silvensi viii. Idus Julii cum hoc elogio: *Obiit Ebrounus bonæ memoriæ socius B. Geraldî.*

(18) Hic fuit tertius Silvæ-Majoris abbas, laudatur in Necrologio his verbis: *xiv. Kal. Aprilis obiit dominus Alerannus, vir vitæ venerabilis, nepos beati Geraldî, hujus ecclesiæ tertius abbas, jacet in capitulo ubi accipiunt abbates vestes.*

(19) Menardo Berlegius. Desunt hic nonnulla apud Bollandum vitio scriptoris.

imperat, omnibus quæ possidebat, renuntiavit (Luc. xiv. 33.)

23. *Alii socii nominantur. Initia ad fundationem monasterii.* — Alius autem Wido de Monte Lauduno (20) civitate Franciæ, ita enim vocatur, oriundus, miles episcopalis, divitiis refertus, et nobilitate sæculi satis decoratus, vir iste virtutis erat consiliarius, animi sui rector strenuus et in omni probitate elegantissimus. Teszo tertius, juvenis quidem, sed animo fortis et quandiu in sæculo conversatus est nunquam arma sua alteri deseruit, nec timore militis unius unquam mutavit, sed semper ubicunque esset, victoriam et palmam acquirere super omnes socios elaboravit. Hic (21) autem Teszo, de quodam Galliæ castello, Cuci nomine, oriundus, bonæ indolis adolescens et Lœbilitatis fuit. Quartus autem Valterus, similiter de civitate Monte-Lauduno, vir militaris et probus, in opere et sermone discretus, consilio polens, non aliquo superfluis, et in omni opere suo temperatus. Quintus vero Litherius (22) Laudunensis, similiter homo honestus et largus, in armis satis valens, omnibus serviens, omnes diligens, inter ceteros milites probitate inferior esse despiciens, semper ad majora militiæ exercitia se erigens, et quæ probo homini cognoscebat convenientia, omnibus modis, ut poterat, opere et animo capescens. Hi omnes, digito diviniæ miserationis compuncti, renuntiantes omnibus quæ possidebant, et de terris et de cognationibus suis egressi, Christum secuti sunt, et qui prius in vestibus pretiosis fulgebant, postea sordebant induti vestibus vilissimis; sunt nemorum et silvarum fortissimi exstirpatores qui prius fuerant strenuissimi bellatores. In his ergo adimpletus est sermo propheticus, qui dicit: *Et confabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces (Isai. ii. 3).* Hi nunquam Scripturas legunt, sed tamen quæ Scriptura præcipit impleverunt; et quia prius illicita multoties egerant, postea a licitis, ultra quam credibile sit, abstinabant. Ab ipso etiam pane jejunabant multoties in die nec aquam aliquando sumere volebant, ut magis ac magis in se corporis voluptates refrenare potuissent.

24. *Monast. Silvæ-Majoris constructur.* — Igitur postquam beatus Geraldus in loco eodem, ut supra dictum est, ubi Dominum Jesum in cruce viderat in visione et adoraverat, monasterium fundavit, de die in diem ipsum cœpit opus succrescere ac melius

(20) Ipsa est urbs Laudunum, in montis vertice sita. Est tamen in agro Laudunensi oppidulum Mons in Laudunensi pago dictum, vulgo *Mons en Labnois*. Sed hujus Vitæ auctor, supra num. 18, Montis-Lauduni nomine aperte ipsam urbem Laudunum, cui adjacet monasterium S. Vincentii designat.

(21) Quæ sequuntur usque ad Quartus, desunt in edit. Castellum hic laudatum situm est inter urbes Laudunum et Suessionas, isti vicinior, sed in Laudunensi diœcesi, positum est in ipso vertice montis, ad cujus radices exstat abbatia Novigenti. Dicitur Codiciacum, seu Coceium, vulgo *Coucy*, quod potentissimos dominos Ingelramnos habuit, in historia celebres.

(22) Menardo Lucherius. Joanni Guisio Eutherius.

A proficere, nec mirum; nam *diligentibus Deus omnia cooperantur in bonum (Rom. viii. 28)*, et omnis plantatio quam plantat cœlestis Pater non eradicatur (*Matth. xv. 13*), sed semper prosperat. O quanta reverentia ille venerandus est diis ab hujus patriæ incolis, quod beatus vir a Deo missos de longinquis terræ partibus huc advenit! Anno siquidem ab incarnatione Domini millesimo septuagesimo nono (23) cum sociis suis venit dominus Geraldus in Silvam-Majorem in festivitatem, ut fertur, apostolorum Simonis et Judæ. In secundo (24) anno incœptum est monasterium, v. scilicet Idus Maii, in honore Domini et beatæ Mariæ virginis et sanctorum apostolorum Simonis et Judæ (25). Fama itaque tanti viri per diversas regiones se velocius extendit, populi in unum conglobati ad eum conflere cœperunt catervatim, ut illius fruere aspectu, et ejus prædicationis vomere dura eorum corda divinis gratiæ seminibus aptarentur. Erat enim aspectu angelicus, corpore castus, mente devotus, sermone facundus, diversis virtutum floribus adornatus, in oratione assiduus, signisque in vita sua plurimis decoratus. Ante adventum namque illius aecolæ hujus patriæ rudes et quasi agrestes erant, et quid sanctitatis religionisque bonum esset minus agnoscebant; sed efflores eorum animos servus Dei electus, tam exemplis quam prædicationibus multoties mitigabat et eorum plurimos ad penitentiam confessionemque provocabat. Nam cum maxima multitudo ad eum, ut sua confiterentur crimina, sæpe venissent, hanc omnibus in commune penitentiam in remissionem peccatorum suorum injungebat ut sexta quidem feria jejunarent, Sabbato vero a carne abstinere.

25. *Miraculis claret.* — Divulgata igitur sancti viri opinio per diversas regiones, quidam de episcopo Lemovicensi oriundus, ipsum cum fletu pro parvulo exorabat filio, qui tortos ac multum deformes a natiuitate habebat pedes, dicens: « O sancte Geraldè, si ea quæ dicuntur de te sunt vera, aufer opprobrium domus meæ. » Talia genitore prosequente, meritis servi Dei puer integerrimam adeptus est sanitatem. Pater itaque, pro tantæ rei miraculo stupens ac vehementer congaudens, puerum ipsum ad præsentiam hominis deducit et cum multa devotione pro accepto beneficio gratias egit. Nec illud reticendum quod plerique moribidi aut febricitantes, si forte san-

(23) Biennio citius Geraldum advenisse dicitur in chronico Malleacensi, ubi legitur: *Anno 1077. Girardus cepit edificare canobium S. Mariæ Silvæ-Majoris.* Vide notam sequentem.

(24) Id est altero post ejus adventum, scilicet 1080, sic enim legitur in veteri Martyrologio Silvæ-Majoris: *v Idus Maii. Inchoatio monasterii S. Mariæ et SS. apostolorum Simonis et Judæ in Silvâ-Majore, anno ab Incarnatione 1080.*

(25) Inter sacras reliquias quæ in Silvâ-Majori servantur, ex præcipuis sunt media fere pars cranii S. Simonis, et pars capitis S. Judæ, et cuspis lanceæ qua Christi latus perforatum fuisse creditur.

cificatum ab eo comederent panem, necnon qui de lapide trito, quem fratres paraverant ejus sepulture, bibissent, incolumes, ac Deo gratias sanctoque Geraldo referentes, ad propria læti revertebantur.

26. *Monachum a naufragio salvat.* — Cum vero per diversas Gallie nationes prædicti viri Dei se fama diffuderat, quidam sancti Petri Carnotensis monachus, audiens illius præclara gesta, in suis precibus frequenter obnixè postulaverat ut non ante videret mortem quam hominis Dei frueretur visione et alloquio. Sed cum forte Anglicum mare disposuisset transmare, ingressus navem, procellosis insurgentibus undis, naufragium pertulit. In mediis itaque fluctibus, submersis sociis, nave quassata et amissa, monachus involvitur, diemque cum sequenti nocte in tanto duxit discrimine. Cum vero huc illucque intumescantibus raperetur undis nihilque aliud nisi mortem exspectaret imminente, recordatus est inter ipsas pelagi angustias illius quem angelicam in terris audierat ducere vitam, tantumque desideraverat intueri; imoque a pectore trahens suspiria: « O sancte, inquit, Geralde, Dei summi serve, quem tantopere concupivi cernere, si quid potes in præsentia Dei, adjuva me, misertus mei. » Talia illo frequenter ingeminant, statim navis volucris cursu adveniens, meritis viri Dei, de confinio mortis illum exceperit. Hæc quoque retulerunt qui monachum Sancto Geraldo postea non sine magno fletu talia narrarent viderunt.

27. *Moritur.* — His igitur et hujusmodi virtutibus in vita vir Domini feliciter pollens, postquam multas de ore cruenti leonis et querentis quas devoret abstraxit animas, et tanquam lucerna supra candelabrum posita quamplurimos ignorantie tenebris submersos ad fidei religionisque lumen reduxit, annis maturus meritisque felix, Nonas Aprilis migravit ad Dominum (26), sepultusque est in ecclesia, quam ipse fundaverat, ad dexteram partem altaris beatæ Mariæ. In ejus transitu non minima multitudo viro- rum nobilium, clericorum et laicorum, agricola- rumque ac mulierum congregata est, qui ex oppidis ac villis, et etiam ex Burdegala urbe, illius audito recessu, confluerant. Hi ergo in cælum clamore sublato, laceratis genis, cum ingenti fletu piissimum Patrem et recti itineris doctorem se amissis dolebant, lumenque totius patriæ intimo ex corde extinctum fore amare debebant. Itaque longum est, imo impossibile, explanare quanta per eum Dominus bona operari dignatus est, quanta mirabilia in vita sua ostendere, quanti de tenebris ad veram lucem, scilicet Christum, subtraherentur. Pauca de plurimis signorum ejus (Bolland. signis et) virtutibus, quæ post obitum gessit, ne omnino tacere videamur, suc-

(26) Fusius ejus mortem describit alterius Vitæ auctor, quem videsis apud Bolland.

(27) Idem testatur alterius Vitæ auctor.

(28) In catalogis abbatum dicitur Petrus de Ambasia. Fuit septimus Silvæ-Majoris abbas, cujus epistolam Ludovico Francorum regi scriptam pro priore Seru-

A cincte disseramus. Nam ea quæ in vita signa fecit, per negligentiam maxima ex parte oblivioni tradita sunt (27). Domino itaque annuente, ipsiusque sanctis meritis intervenientibus, sermo noster quem in honore ejusdem scribere aggredimur, bonum principium finemque accipiat.

28. *Ejus miracula post mortem. Ejus elevatio. Deus ablatus restituitur.* — Tempore illo, quo beatus Geraldus adhuc vitales carpebat auras, quidam ab eo in monachum receptus est, Petrus (28) nomine. Hic fuit ipsius diebus plurimus capellanus, et ipse illius clausit oculos, ac sepulture cum aliis fratribus honorifice tradidit. Hic jam grandævus, electione fratrum septimus ei successit in abbatis dignitatem, multaque de ejus mirabilibus referens in diebus illis suis, tale perhibebat miraculum fuisse patratum: « Consilium aliquando fratrum fuit ut de sepulchro, in quo humatus primum vir Dei fuerat, transferretur. Congregato ergo episcoporum, abbatum, clericorum et nobilium laicorum non minimo cœtu, levaverunt, ut dicebat, viri timorati sancti viri ossa. Multa nobilium turba præsens ibi tunc aderat, et quidam ex populo vir fidelis inter cæteros quoque astabat, magnopere procurans, si quomodo ex reliquiis aliqui accipere valeret. Tandem cum sancti caput ostenderetur populo, prædictus vir desubitus extendit vestem, unusque in ipsa veste ex dentibus casu cecidit. Quod videns homo, ad se vestem traxit dentem abscondit, ac se bene remuneratum credens fore, recessit inde. Sed cum villam egressus paulum processisset, nutu divino obstupefactus, huc atque illuc aberrabat, rectam non prævalens gradi viam. Intellexit denique meritis sancti, cujus ferebat reliquias, iter suum præpediri; reversusque, licet invitus, ad monasterium, rem abbati fratribusque retulit, reliquiasque protulit; sique lætus discessit. »

29. *Milites mire servati.* — Adhuc (ed., aliud) quoque miraculi genus præfatus abbas Petrus narrabat. « Quædam, inquit, nobilis mulier, duos habens filios milites, beatum Geraldum quam maxime venerabatur, ac sæpe ad illius ecclesiam veniens tam se quam filios attentius commendabat. Accidit vero quadam die ut ipsius filii cum aliis militibus in exercitu procedere vellent; sed cum non eos mater

D eorum de exercitu retinere quivisset, illis jam ad proficiscendum paratis, positis in terram genibus, talia fertur filiis cum gemitu dixisse: « O filii, Deo vos commendo et sanctæ Mariæ, et sancti Geraldus Silvæ-Majoris custodiæ, cujus sum ancilla, omnino commendo. » In prociectu itaque cum essent positi, quidam ex adversariis unum ex his lancea appetiit, et in corpore armis nudo hunc valide percussit; sed virtute Dei, meritisque sancti viri, cui mater illos commendaverat, nihil feriendo nocere potuit. Fer-

vii, qui locus est in suburbio Aurelianensi, refert Chesnii, tomo IV Historie Franc., num. 344. De eodem in Necrologio Silvensi hæc habentur: xiv Kal. Maii. Obiit dom. Petrus ejus ecclesie vii abbas, et S. Gerardi discipulus et capellanus.

rum etenim lanceæ, licet multo conatu percussor in corpore ejus infixerit, ac si mollis cera esset, replicatum est, ut acumen ferri, quod prius rectum fuerat, post versus hastam retorqueretur. Audiens itaque mater tam admirabile factum filiumque obtentu beati viri a morte ereptum, ad ipsius sepulcrum gratias oblatura cum filiis advenit, ferrum lanceæ secum detulit, multisque diebus supra sepulcrum sancti ipsum ferrum in testimonium virtutis pendit.

30. *Hydropicus sanatur.* — In cœnobio Silvæ-Majoris quidam ex fratribus corporis molestia tactus (29), agritudine gravi laborabat; nam ad instar utris inflata cute totus vehementer intumuerat, nihilque aliud nisi mortem solam exspectabat. Sed cum nocte quadam auxius se sopori dedisset, ad beati viri sepulcrum se conspexit in visione assistere, tumuloque illius, ut sibi videbatur, patefacto, suam infirmitatem cum uno ex dentibus sancti frequenter signare. Evigilans autem, et quæ viderat secum pertractans, facto mane, quamvis gravi pondere fatigaretur ægitudinis, ad tumulum tamen viri Dei accessit, magnopere implorans ut suis meritis sibi gratiam sanitatis a Domino impetraret. Tali modo sanus effectus hoc nobis fideliter retulit.

31. *Moribundus convalescit.* — Alio quoque tempore, frater quidam ejusdem monasterii (30) usque ad mortem infirmatus est. Nam sine voce fere triduo permanens, omnes nos, qui eum intuebamur (31), de sanitæ sua desperare fecerat. Sed cum ad hoc venisset, ut de lecto eum ministri abstrahere usque ad terram in cilicio, ut est consuetudo morientium, deponere festinarent, tristis admodum factus se vertit ad parietem. Dominum ut sibi miseretur orare, sanctumque Geraldum, prout poterat, invocare cepit in auxilium, et, sicut ipse perhibebat, cum oculos quasi obdormiens clausisset, ecce subito quidam senex, veneranda canitie ac decorus aspectu, astitit ei; videbatur autem sibi quod non alius nisi vir sanctus esset quem paulo ante invocaverat. Cumque idem senex infirmum tetigisset et aliam in partem vertisset, extemplo ægitudine recedente, sanguinis copia ex illius emanavit naribus; sicque se a periculo mortis obtentu beati viri liberatum esse protestabatur.

32. *Pauper nummos invenit.* — Aliud quoque miraculum, nimium quidem, sed pietate conditum, idem sanctus operatus est. Cum mulier quædam ex longinquis partibus, consumptis omnibus quæ habebat, venisset ad monasterium illius, nomen ejus frequenter inclamabat; atque veluti vivens ipse in corpore præsens adesset, alimoniam sedulo ab eo petebat;

A cumque jam ad monasterii portam egressura propinquaret, duodecim nummos in terram facientes reperit; quos accipiens cum gratiarum actione gaudens discessit.

33. *Alius perditam clavem.* — Nec dissimile huic fuit quod, cum unus ex custodibus monasterii clavem modicam amisisset et diu multum quæsisset circumquaque nec invenisset, tandem ad sepulcrum beati viri accessit, ut in hac necessitate subveniret sibi exorans, statimque ut a sepulcro surrexit, clavem ante altare invenit, satisque admiratus gratias egit.

34. *Captivus mire liberatur, auctoris fides.* — Quidam miles forte captus ab inimicis, Oliverius nomine, filius videlicet illius Angerii de Riontio, qui Silvæ-Majoris locum sancto Geraldo prius dederat (Sup. n. 21), ductusque est apud castrum, quod Mons Revellus (32) dicitur, et ibi magno ferri pondere oneratus nudusque ad solem laete perunctus, ut a muscis avidius impeteretur, positus est. Sed accepti beneficii beatus Geraldus non immemor, huic in tali confusione constituto, non nocte sed die, visibiliter apparens dixit: « Quomodo tibi est, frater? » At ille respondit: « Male. — Surge, inquit sanctus, surge. — Et qualiter, domine, [ait miles] possum surgere, tanto catenarum degressus gravamine? — Surge, inquit [sanctus], quantocius, ne timeas. » Cumque tentasset assurgere, illico omnia in terram corruerunt vincula. At ille obstupefactus: « Quis es, inquit, domine? — Ne cures, ait homo, scire qui sum ego; sed compedes accipiens ad Sanctæ Mariæ Silvæ-Majoris cœnobium concitus perge; Deoque ibi gratias age. » Videns itaque homo custodes non abesse, nec non in platea quamplurimos deambulantes, formidabat abire. Videns sanctus dixit rursus ad eum: « Ne paveas, quia nullus mortalium usque ad locum quem prædixi obesse tibi prævalebit. — Obsecro, inquit, domine, ut mihi nomen tuum digneris intimare. » Et ille: « Scito me Geraldum Silvæ-Majoris abbatem esse. » Quo dicto, ab oculis aspicientis illico evanuit. Animatus tandem sponsionibus tanti viri, ex oppido, nemine prohibente, assumptis secum compedibus, ut jussu fuerat, exiit; sicque lætus et alacer ad cœnobium Sanctæ Mariæ Silvæ-Majoris venit, Deo gratias et sancto Geraldo reddidit; miraculum fratribus ibidem servantibus seriatim retulit. Illi autem confestim summa cum lætitiâ pulsatis signis, *Te Deum laudamus* solemniter decantaverunt. Hæc vero, et alia quæ narramus signa, non ab aliis, nisi ab his qui hæc certissime viderunt et audierunt, vel quibus collata sunt, accepimus.

(29) Et istud miraculum a Petro abbate ad posterum transmissum fuisse testatur alterius Vitæ auctor, imo et istud inter cætera, ut ipse loquitur, *etiam scripto tradidit Petrus, et probato suo testimonio confirmavit.*

(30) In altera Vita dicitur monasterii custos.

(31) Sic codex Corbeiensis. Alii mss. nos, qui intuebantur. hinc Bellandiani eos, qui, etc.

(32) Hunc locum Papebrochius putavit esse oppidum hujus nominis satis notum in provincia Bressiensi, vulgo *Montravel*. At hic designatur oppidulum Petrocoriorum, vulgo *Montravel* dictum, ad Dordonam situm haud procul a Vasatensi pago. Quod septem leucis a Silva-Majori, duabus vero a Castellione oppido, distat.

33. *Miracula ad ejus sepulcrum.* — De manifestis A etiam signis (33), ad illius tumulum frequentius patrat, silendum non est (34). Nam viri quamplures, necnon mulieres, amisso sensu, cum ad illius adducti fuissent tumulum a parentibus vel amicis, vigiliis trium aut quatuor noctium celebratis, pristinae sanitati restituebantur, annuumque monasterio censum reportabant. Tantamque ei Dominus gratiam largiri dignatus est ut absque numero captivos ferro, vinculis compedibusque ab inimicis vehementer astrictos, non tantum de vicinis, sed etiam de longinquis mundi finibus, liberos abire incunctanter præceperit; ita ut etiam de Nortmannicis regionibus nonnulli ad monasterium ipsius cum catenis et compedibus, et aliis tormentorum generibus, gratias oblaturi advenerint captivi, illum se B facie ad faciem vidisse, illiusque nutu ac meritis se solutos esse a vinculis fideliter profitentes, compedibusque supra ipsius sepulcrum appensis, annuoque censu indicto, suam cum gaudio redierunt in patriam. Multi quoque ex aecolis patriæ, aliquo tacti dolore capitis, oculorum, manuum, pedum vel aliorum membrorum, invocato ipsius nomine, cereas sæpe exprimunt similitudines, quas illius tumulo superpendentes, sospitatem pristinam se meritis ejusdem recepisce fideliter confitentur. Na-

(33) Nonnulla addit alterius Vitæ auctor, quæ apud Eolland. habentur.

(34) Menardus addit hic: *Nam qui de lapide sepulcri ejus contuso aquæ permixto bibebant, sanabantur.*

(35) Id de sanctimonialibus etiam in Silva-Majori C degentibus interpretatur Papebrochius, ubi parthenonis rudera hodieque videri observat. Certe in plerisque ordinis nostri monasteriis moniales ali-

vem etiam a quodam naufrago ex cera compositam, sepulcro appensam, multoties vidimus qui se, in magno maris discrimine positum, invocatione sola nominis sancti Geraldi a morte liberatum mirabiliter fore perhibebat.

36. *Auctor scribit in Silva-Majori.* — Ut quid nos autem de ejus loquimur mirabilibus, cum hoc solum ad illius declaranda sufficiat merita quod tantum religionis exemplum in hac effulsit patria per eum, quod absque numero peccatores sæculo relicto mortem evaserunt, quod in cænobio ab eo constructo juvenes et virgines (35), senes cum junioribus, laudant nomen Domini? Nam locus qui quondam spelunca latronum, latibulum luporum et ferarum exstiterat, viro Dei adveniente, domus orationis, locus sanctificationis et religionis pacis effectus est. Quis tandem ipse, vel quantæ sanctitatis aut ejus vitæ fuerit, multo melius opera quam dicta elucidant; exitus autem acta probat. Ne igitur verborum prolixitas legentibus tædium inferat, scribendi finem faciamus, Deum super omnia et in omnibus glorificantes, qui tam egregium doctorem, beatissimum Geraldum, de longinquis finibus ad illuminationem regionis istius mirabiliter destinavit; cui est honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

quot in vicinis domibus haud procul ab ecclesia habitabant. *Oregundis sanctæ conversationis habitum a S. Geraldo suscepisse dicitur in veteri instrumento. Aliæ passim memorantur. Inter alia monasterii Silvæ-Majoris loca quæ in bulla Cælestini III memorantur, occurrit parthenon Pomareti in diocesi Caturcensi, cum suis prioratibus, etc. Erat alius Gavareti in Occitania, Silvæ-Majori subiectus.*

VITA SANCTI ADALARDI

ABBATIS CORBEIENSIS,

AUCTORE SANCTO GERALDO ABBATE SILVÆ-MAJORIS.

(Apud Mabill. *Acta Bened.*, tom. v, pag. 313.)

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Magnus Dominus et laudabilis nimis, gloriosus et magnificus in sanctis suis. Ipse est enim corona sanctorum, ipse spes, exsultatio et gaudium. Ejus singularis visio eorum est universalis delectatio; horum autem exsultatione fundatur universa terra, mons Sion, aquilonis latera, civitas Regis magni, universalitatis Ecclesia. Quæ, numeroso compita germine nuptiarum et per eas diverso secunda ordine filiorum, civibus electis ornat Hierusalem, urbem illam scilicet cælorum, ad cujus hæc terrestris Ecclesia

D præfiguratur imaginem. In hac spes civitatis illius habetur, in illa res desiderata tenetur. Hæc beatos facit, illa electos reficit. Nec est ista experis civium illorum; Deus enim cognoscitur in domibus eorum, ubi videlicet imperatores curvantur ante tumulos piscatorum, piscatores honorantur successione pontificum, pontifices religione abbatum. Et ideo summo nos delectet succumbere bono, tanto voluptas sit subesse Domino, qui non modo fautor est clementi proficentium, sed et remediabiliter providet casibus

ruentium, dum et angelica præstat nobis suffragia non deesse, et patrocinia confert sanctorum, quos pro reatibus intercessores non dubitemus efflagitare. Quos cum diversis attributos provinciis communibus omnes conveniat passim honorare officiis, singulis tamen quibusque locis misericorditer provisos attribuit, quos specialiter nobis amplectendos et propensius exorandos voluit.

2. De quorum numero lux patriæ beatus Adalardus, Corbeiensium existit abbas prædicandus, qui non solum Francorum gemma, sed et Saxonum oriens effulsit stella. Genuit filios Ecclesiæ, nutriti Patres Corbeix. Denique sanctus Anscarus, qui a Walone ipsius sancti Adalardi fratre in Corbeia fuit electus, ut a rege Ludovico cum Heriklo Danorum rege ad prædicationem Danorum mitteretur; qui postea pro fide Christi multis poenis ab eisdem affectus, tandem in Bremia archiepiscopatu suo requievit, multis meritis decoratus, ejusdem sancti Adalardi auditor fuit et nutritus. Raderus quoque Paschasius, ejusdem abbas loci, qui luculentum edidit librum de Corpore et Sanguine Domini, ejus meruit paternitatem digna filiatione sui: cujus etiam corpore cum reliquis illustratur Corbeia. Qui diversi per diversa, diversæ sanctitatis in Christo adepti sunt merita. Ille autem qualis fuerit et quantus, in quadam epistola (56) testatur abbas Lobensis Herigerus, qui eo tempore inter sapientes habebatur sapientissimus. Quam quam longum est hic interponere.

3. Ad sanctum Adalardum, de quo digressi sumus

VITA INCIPIT.

4. *Adalardi genus.* — Tempore igitur quo Carolus agebat in sceptris, ille scilicet Carolus, cui cum sæculo terminavit famam palma virtutis, tirocinabatur in palatio Adalardus, puer bonæ indolis. Cujus quidem genitores non silet antiquitas; et ideo quante nobilitatis fuerit, celare non potest posteritas. Secundum enim totius generositatis genealogiam, ab ingenuis Francorum regibus deducens nativitatibus lineam, Bernardum fratrem magni Pippini regis habuit patrem: consanguineum quoque æquivocum Pippini Pippinum juniorem, consobrinumque et collegam sub alas scholares eundem Carolum imperatorem. Fuit quoque Francus natione, qui Franci dicti sunt a feritate; genere scilicet Trojani, qui per Illyricos sinus deducti Mæotidas insederunt paludes, duce quodam Antenore. Unde cum Romanis Æneia signa secutis civilis est ei communitas, et unius imperii quondam fuit et esse debet communis affinitas. Hoc autem eo

A paullisper, calamus studeamus convertere; in cujus charitatis dilatazione, tanta filii sui servent dilectione, ut a quodam eorum tanta sit composita prolixitate ipsius vita, tanta lamentationis plena amplitudine, tanto canici canicorum amatorio languore, ut magis epithalamium dici possit quam textus alicujus historie. Qua confusione non mediocriter offensus Corbeiensium tunc custos (57) ecclesiæ, sæpe monuit abbatem ut recidi juberet superflua quæque. Sed illo secularibus curis occupato, compunctus iste reverentia sancti, cui hærebat amoris privilegio, flores ipsius vitæ decerpi jussit et tanto viriditatis prato. Cujus parendo jussioni sub brevitate, non detrahatur priorum sententiæ, excepta illius qui non authenticè sensit de hac historia in sancti Viti translatione, non nisi denique per hanc scribendi viam ingressus. Quomodo enim aliter interponeret Corbeiam novam, quam construxit sanctus Adalardus, licet ad unguem descriperit ipsam translationem factam per successores ejus, inordinate tamen erravit de chronice principum et sancti successoribus. Ad cujus errorem falsitatis removendum sufficiens sit cunctis legentibus ejusdem scriptoris testimonium, qui etiam hoc quod ignorando asserit, in hac monet historia requirendum. Quapropter nunc ei hujus inordinationis offensam donemus, eo scilicet tenore, ut in his quæ secus quam sunt sentit, a nullo sit per singula credendus. et sic ad rei veritatem scribendi calamus vertamus.

Tempore erat, quo Carolus Romanus imperator dicebatur et erat. Ipse enim solus fuit, quem fama majorem mundus habuit.

5. *Cum Carolo educatus.* — Cum quo postquam beatus puer liberalium fontem transivit non inloco pede, inter primos palatii ætate et sapientia cœpit florere, et primus haberi sub ipso sceptrigerante. Timebat tamen Deum, et omni custodia servabat cor suum. Binos quoque fratres et totidem sorores habebat: quos sicut ætate, ita et meritis anteibat. Licet enim, utpote juvenis, natura cereus esset in vitium flecti, immunis tamen erat ab his vitiis, quibus illa ætas solet inquinari. Semper erat in ore ejus justitiæ attestatio, semper in corde injuriæ detestatio, et quanto junior, tanto perspicacior.

D 6. *Carolo ob repudiatam conjugem indignatus, sacculum deserit.* — Sed ea tempestate, quos sibi amicos obsequium, ab eisdem veritas peperit odium. Imperator quippe Desiderii regis Italorum filie legi-

(56) Nimirum in libello De Eucharistia, qui ab Ludovico Cellotio editus est sub titulo Anonymi in appendice ad Historiam Gotescalei: quo in libello multis laudatur Paschasius Raderbertus. Hujus auctoris nomen deprehendi in ms. codice Gemblacensi in quo exstat libellus iste cum hoc titulo, et initio:

Dicta domni abbatissæ Herigeri de corpore et sanguine Domini. Sicut ante nos dixit quidam sapiens, etc. Herigerus porro vivere desiit anno 1008.

(57) Nimirum Gerardus ipse, qui Corbeix primum æditus, dein cellarius fuit.

timo conuicio nupsit; sed postea odio patris injuria pererosam repudiavit, et perjuri optimatibus Francorum publico adulterio alteram regno superduxit. Quæ res quantum detestabilis fuisset, etiam nunc Offens Occidentis nuntiare valet. Et si minus justis omnino displicebat, credo quia bonis et perfectis placere non poterat. Quapropter adolescens, omnimodo detestans propinqui sui illicitum conjugium, publice obstans perjuros esse optimates Francorum, elegit adhuc puer palatinum et cum palatio sæculum postponere quam talibus videretur communicari et consentire, ut propinquo quem contraire prohibendo non posset, saltem fugiendo se dissentire monstraret.

7. *Corbeiam se recipit.* — Abdicatis igitur palatii insignibus et tirocinio, vicesimum ætatis agens annum, quando juvenilis animus proclivior habetur in peccando, statuit suscipere Jugum Christi, libertatem suam ejus servitute nobilitando. Cui quia non fide militare disponebat, cænobium in quo militandi exemplum acciperet, nova religione quærebat; ejus religionis officina decens invenitur locus, qui vocatur Corbeia. Nec spes eum fefellit, quia quod devote quærebat devotius sibi cessit. Quantæ enim fuerit nobilitatis tunc locus ille, satis cernentibus adhuc claret vestigiis tantum veteris ruinæ. Ut enim minus quam decet dicam de laude ejus, ipsa erat veraciter aula Dei et absque concupiscentia pomi alter paradisi. Et qualis tunc erat quæ modo vix signa Corbeie servat? utique talis qualem decebat militem summi imperatoris.

8. *Ubi recte institutus.* — In hoc itaque loco pulsans et pulsando admissus, secundum regulam sancti Benedicti instituendus, primo deposita sarcina et habitu sæculari ingrediendo, cepit currere viam mandatorum Dei, statimque discipulus effectus legis divinæ, qui antea jam perfectus erat magister mundialis scientiæ, per summæ humilitatis adeptionem breviter apprehendit utriusque legis perfectionem. Ad hoc enim venerat; ideo non magnus labor discendi erat. Sancti quoque Spiritus gratia omnia sibi faciebat docibilia, omnia penitus possibilia. Quidquid imperabatur, ita parebat ac si divinitus imperaretur. Nulli secundus erat humilitate, et, licet novitius, cunctis tamen prior religione. Erga priores digna acclinis veneratione, erga juniores paterna affectus dilectione. Sicque omnibus omnia factus, paulo post omnes præcedit virtutibus qui paulo ante omnium erat pedisequus. Postquam conversionem morum actu atque habitu professus, quem quærebat monachum, victorem in cænobio se fecit monomachum, dextera quippe Dei confortatus, pugnabat contra nequitia spiritualia in cœlestibus.

9. *Hortum excolit.* — Cumque jam in tantum effloruisset ut intra monasticam disciplinam magis inesse animo cœlestibus quam terrenis crederetur et esset, committitur ei quædam obedientia, ut in omnibus probetur ille novus cænobita. Commendatur ei cura horti excolendi, causa scilicet obedientiæ fructum exinde referendi, et (ut quidam asserunt) jussu re-

gali, quasi scilicet hac obedientia injuriatus flecteretur animo ad palatium regressi. Quam obedientiam monachice et libenter suscepit, et susceptam pro posse et nosse, devote supplavit. Excolebat hortum, et cum Maria requirebat in horto resurgentem Jesum. Videre erat novum cultorem nuper inter primos palatii latera sua tenentem, nunc rastro et ligone urticas terræ rapientem. Videre erat juvenem hortulanum nunc laborantem in cuculla non sua, nuper inter palatinos sericatum. Sed hæc mutatio dextere Excelsi, qui quos vult et quales vult eligit sibi, prorsus hæc erat via per quam erat iturus ad astra.

10. *Cognatos fugiens.* — Nec via sufficit ista, postquam usu progressionis affectata est, posse ceneri visa. Querit arciorum, ut possit ascendere de virtute in virtutem. Nihil ei videtur ista conversio nis ingressio, nisi per hanc procedat sibi major virtutum progressio. Considerat sibi non parum obesse cognatis et parentibus medium interesse. Nimis quippe diligebatur a suis, et ideo ultra voluntatem suam visitabatur ab eis; quæ visitatio non solamen sibi erat, sed mentis desolatio. Eligens quippe non per vices Christi esse discipulus, quia etiam seipsum reliquerat totum totus, nolebat propositum suum impediri a parentibus. Oderat natiuitatis solum, quia pro talibus quæstum audierat referri centuplicatum. Eo igitur animi processit ut talia fugiendo, quia aliter non poterat, declinare decreverit. Nam si quæsisset licentiam, sciebat sibi omnino negandam. Quid ergo faceret? irreligiosum videbatur, si ita discederet, sed irreligiosius, si inter luctantes amicos remaneret.

11. *Scedit Casinum.* — Proinde dum talia mente volvit et revolvit, omnem dubitationem bona intentio pessumdedit. Alter Elias statim fuga labitur, fugiens voluptatem carnis, quatenus ipse sibi inveniretur. Cujus autem rei gratia loco suo cessit, testis est locus ad quem secessit. Non enim quæsitivum aliquod remissionis vitæ diverticulum, sed voluntate et itinere direxit gressus ad montem Casinum, ubi non parum honeste susceptus nihil instantis et quæsitæ rei, sed alia pro aliis est commentatus.

12. *Eremita prædicente revocatur.* — Non tamen diu potuit latuisse quem Deus nolebāt latere, imo hæc fuga gloriosius magnificare. Quidam eremita ibi habebatur qui, dum cum famulo Dei hospitalitatis humanitate sermocinatur, prædicat sibi quæque futura, et quis esset, et unde esset et cujus rei advenisset gratia. Addit insuper quæ sibi minime placerent, scilicet quia legati imperatoris, secuti eum ad reducendum, sine dilatione venturi essent. Quibus auditus vir Dei dissimulat quidem, sed tristis efficitur; et brevius prolato colloquio invicem, ab invicem pro se orari petunt, et consolantur, sicque secedens ad Patrem monasterii causam adventus sui tandem conficitur; quærit consultum, petit auxilium, precatur abscedendi copiam, licentiam, tempus et locum, ut liceat sibi ulterius migrare quo nec audiat nomen suum. At ille laudans intentio-

nem, non avertit petitionem, sed differt responsionem. Cujus responsionis dilatione statim intercipiuntur imperatoris precatoria legatione. Et quia annus est, dum moluntur, molitiones, illico dissolvuntur. Auditur imperiale mandatum, et audito pariter rediit monasterium.

13. *Corbeia reclusus.* — Et quia ad votum recepta sibi non suppeditabat, in suo disponit esse qualiscunque in alieno loco esse decreverat. Inter parentes stat et parentes fugit, quia claustrum pro eremo habens, orationibus insistit. Nihil habet præter se, de seipso regnum Dei studet sibi comparare, vigiliis vacat, jejuniis se exercuat.

14. *Abbas eligitur. Italia regem Pippinum moderatur.* — Proinde talis efficitur ut non solum ordine, sed etiam honore sublimari dignetur. Nec sit aliqua sublimandi dilatio, cunctorum corda ad id disponente Deo. Pater quippe monasterii, corporis viribus se sentiens destituit, electum adnatum cunctorum subrogavit Adalardum. Cujus dignitatis honore indusiatus, et a principe regni legaliter intronizatus, non efficitur philopompus (38), non ut plures adsolent, pompulentus. Qualis ipse erat, tales suos esse volebat, et ut essent, exemplo traheret, verbis prædicabat. Nec deerat prædicationi multiplex scientia; scientiam vero fundabat in cordibus auditorum prædulcis facundia. In qua quam decenter emicuit, omnis Gallia, quæ ejus consilio innitebatur, pacata probavit; maxime vero Italia quæ sibi a Carolo fuerat commissæ, ut Pippino Juniori ad regendum magistraret, et ad stateram justitiæ regnum Italicum informaret, ubi tantam operatus est æquitatem ut a populo comparaverit sibi angelicam laudem. Nullius enim in judicio personam accepit neque in scirpo nodum quesivit. In ingressu suo omnem tyrannicam deposuit potestatem, eorum scilicet, qui velut prædones in populo exercebant rapiendi tyrannidem; unicuique sua restituit, et sic inter eos iurgandi causam destituit, pacemque unitam constituit.

15. *A Leone papa laudatus. Quam liberalis.* — Taliter igitur disponendo regnum, pervenit fines Romanorum, ubi a Leone papa tanta susceptus est familiaritate quanta neminem Francorum constat prius susceptum fuisse. Nec id casu evenit, talem quippe cum invenit; ideo hoc ei testimonium perhibuit: « Scias, inquit, optime Francorum, quia si aliud te invenero præter quod affecti animum, nulli deinceps credam vestratum. » Magnæ auctoritatis homo, cujus fides parum devia unius regni fieret evacuatio. Sed quomodo ab ea posset deviare, qui eam deviantibus studebat redintegrare, et etiam imperatoribus scriptis intimare? In hac utique dives erat, sed rerum mundi aporiam [indigentiam] sponte sibi inferebat, quia in Christo pauper esse volebat. Accipiebat a multis mutuo, et semper daret, et semper haberet; et tamen semper egeret restituendo. Semper inter manus habebat largitatem,

(38) Forte *philopompus*, φιλοπομος, fastuosus; nam

A quæ sibi affuebat per erogationem. Erogabat et abundabat; donabatur enim dabat; quia divina retributio eum semper præveniebat. Quod suis non credentibus, sed ferentibus indigne taliter olim propalatum est divina bonitate.

16. *Eximio exemplo.* — Tanta denique superpetentes largitate usus est aliquando ut fratribus pulmenti nihil esset residui omnino, non pisces, non caseus, non aliquis præter panem monachorum victus. Unde plus justo indignatus frater, qui talium erat assignatus minister: « Miror, ait, Pater, quid sibi velit tanta expansio, et exinde nulla a quocunque repensio. Non animo reducis penurias fratrum, ut deberes; sed egentibus succurris, et ipse egēs. » At ille subridens dissimulando: « Non turberis, ait, frater, inquirentes enim Dominum non deficient omni bono. Tu, inquit ille, ita semper polliceris; sed non sic continuo dabitur quod indesinenter effundis. Prius sentient fratres expendentem quam debeant videre rependentem. » Tanta lacessitum Patrem indignatione qui indignantem patiebatur fratrem pro charitate, respexit filius charitatis, et porrexit manum largitatis. Statim enim adsunt duo plastra pro foribus, non bonum ministerio, sed ministro Dei deducta divinitus, unum onustum cascis, alterum piscibus. Qua beatus Pater visitatione relevatus, et plus redargatione fratris quam etiam ipsa relevatione gavisus, jubet, et adest illico ille jussus. Quo præsto: « Timentibus, inquit, Deum, frater, nihil deest aliquando; beatus vir qui sperat in eo. Ecce, quod timebas a Deo arguitur, et incredulitas tua aperte convincitur. Convictus tandem erubescere, et acceptis quæ repetebas, noli amplius desperare. » At ille discedens confusus, erat enim simplicitate, seu non sine felle columbinus: « Da mihi, inquit, Pater, veniam, peto; deinceps quippe credam tibi omnia cedere pro voto. Redditur quod dedisti, quia habes quod accepisti, gratiam quam meruisti. » Vera confessio, nec dissona a merito. Non enim erat semilargus, sed ex integro totus. Mentior, si testimoniis destituor.

17. *Pia discretione.* — Si quando fortuna egentes sibi præsentabat bis unum, et agapen utrisque competentem non habebat ad manum, satius censebat alteri totum tribuere, quam atque eorum pene ineleemosynatus videretur recedere; isti impendebat pietatis effectum, illi benevolentie tantummodo affectum.

18. *Lacrymarum dono præditus.* — Nec erat inanis a visceribus pietatis; quæ quanta sibi inesset, parum corde, minus celare poterat oculis. Semper quippe quasi aliquod aquagium manabatur ex eis lacrymæ, quæ, ut videri poterat, testes erant dulcedinis, non vel penitentis conscientie. Qui cum a suis secretioribus interrogaretur lamenti causam, « Plango me ipsum, filii, dicebat, non ostentando humilitatem meam, sed conveniendo conscientiam. Ego me intus et mente novi; ideo plango quod commisi. » Dicebat hoc non quod talis esset, sed qui tales erant, ut ad

auctor postea subito *pompulentus*, quod idem est æ

planetum invitaret. Quodcumque res eum occupabat mundialis, utpote exigebat, et exigit in talibus œconomia temporalis, paulo post exoccupatus adrat totus in divinis. Mox flebat lacrymarum inundatio, et inter lacrymas dulciter susurrabat psalmodum murmuratio.

19. *Maxime in officio divino.* — Ubi quoque ad divinum officium introibat, omnes cogitationes seculares secus ostium introitus reponebat, et secum totus utpote ante Deum incedebat. Aliis psallentibus ipse flebat; dulciori enim musica solvebatur in lacrymis, per quam totus constabat. Tantæ enim erat dulcedinis et dulcissimæ in Deum intentionis ut si etiam regalibus consiliis assisteret, audita aliqua melodia nullo modo se a fletibus temperaret. Nec mirum, quia dulcedo patriæ, in qua dulcescit, cui semper suspirabat canticum novum, hac dulcedine solvebat eum.

20. *In itinere seorsim incedit.* — Cumque etiam pro Ecclesiæ negotio itineraretur, quod ab hujusmodi ministerio, etsi aliquando, raro tamen segregari consequitur, secretus ab omnibus aliis gradiebatur. Nec deserebat instituta regulæ, sed fletibus vacabat pro lectione, et orationibus pro reliquo conventuum tenore. Comites qui in talibus consueti erant, præcedebant et sequebantur eum, salibus suis intendendo; ipse autem salebras itineris relevabat sibi psalmodiando.

21. *Pacem inter dissidentes reformat.* — Ubicumque gradiebatur, pax secum comitabatur, bellum cum bello habebat, fœdus cum pace inierat. Cum qua olim perveniens Beneventum, invenit eam arma sumpsisse contra Spoletum. In quibus tanto Marte bacchabantur ut omnia sua armis, prædis et flammis annihilarentur. Fervebat Bellona in omnium necem, omnibus pulchrum videbatur perdita recipere per medium hostem. Hæc erat mensura belli prius deficere quam vinci. Tandem vir Dei inter eos medius caduceator deambulat, et utrisque consultum pacis expectorat. Nec ante desistit quam fœdus inter eos usque ad oscula restituit, pacem partibus redintegrat, mores et fines certo limite antiquat. His ergo et similibus fœderabat regnum indefessus.

22. *Ob justitiæ zelum relegatur.* — Sed ea tempestate visa est e terra justitia migrare. Patiuntur mortales lucente sole deliquim, quia perit inter eos color et decus rerum. Lux denique orbis Carolus imperator, viam universæ carnis ingressus, defecit, filiumque suum Ludovicum moriendo imperatorem effecit; sed non tam bene filiatum, sicut deruisset Imperium. Non enim secutus est viam patris, sed sensit cum Roboam filio Solomonis. Quidquid pater amaverat, odio habet; quidquid illi placerat, sibi displicet. Removentur paterni consultores, admoventur novi et priorum osiores. Quorum annosa perversitas statim felices esse res publicas ingemuit, eo scilicet quia juxta Platonem rectores earum amplecti sapientiam vidit. Erant autem illi qui viro Dei sapientia et honore ampliatio videbant tempore Ca-

A roli, et malebant quam hunc regnare, fasque neque confundi. Cujus invidia adepto tempore vindicta accensi, quatenus eum separent a latere regis firmantur convoli, ut justitiam ulterius non habendo defensorem regnum amitteret, et iniquitas suis quandoque capienda fraudibus dominandi locum reciperet. Nec erat res perardua, quia suppetebat locus, tempus, persona. Denique, ut aiunt, regibus boni quam mali suspiciores sunt. His quoque virtus aliena semper est formidolosa. Quod viro Dei ita esse nihil constitit verius qui, sine iudice dignitate honoris exutus, ob beneficium reipublicæ exilium tulit sicque mala pro bonis recepit. O mores! o tempora, ex aureis utique fletitia! Sed « beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, » pro qua quasi mundus exilium non esset, alterius exilii injudicialus excepit sententiam. Non tamen sine iudicio, quia feliciter munerandus divino.

23. *Etiam et sui.* — Dissolvitur itaque illa felix germanitas, quæ sicut aliqua constellatio totius palatii videbatur claritas. Germani erant quinque, ut sexu ita discreti et ætate, sed eadem uniti bonitate. Sanctus Adalardus primum ætatis et sanctitatis tenebat gradum; post quem Walo, virorum clarissimus, ordinis, justitiæ et æquitatis hæredium. Quibus sancta virgo Gundrada hærens ex latere dispar quidem erat sexu, sed non dispar sanctitate, quæ sola inter venereos palatii flores ignem juventutis meruit evadere. Reliqui duo Bernharius et Theodrada; quæ, reddito fructu nuptiali ante pedes Jesu, verbum Dei elegit audire cum Maria. Et ipsa quidem Suessionis sanctimonialium rexit vitam; ille vero Corbeix Christi discipulatus assumpsit formam.

24. Illi ergo palatii flores per diversa mittuntur insontes. Sanctus Adalardus ad Heri Aquitanie insulæ adeptus Dei dispensatione locum quem ante quærebat per fugam. Walo providente Deo recipitur Corbeix, ut quæ fleus et dolens desolata erat tanti Patris decessione, ejusdem fratris consolaretur sanctitatis et prælationis successione. Bernharius Livino mittitur; Theodrada quasi reliquis innocentior, cum omnes innocentes essent, Suessionis relinquatur. Pictavis dirigitur Gundrada, apud dignam D digna, sanctam scilicet Radegundem ancillatura. O corde tam uniti, cur orbis intercape die tam discreti? quos Deus conjunxit, homo cur separavit? Hæc autem proscriptio non sit legalis judicatio, sed furtiva relatio. Loco tamen acceptæ benevolentie omnem excludit injuriarum malevolentia.

25. *Omnibus iugentibus ipse latus.* — Cumque simul egredierentur e palatio, procedit Adalardus, quod dignus fuerit contumeliam pati gratias agendo, fratres et sorores lacrymantes osculis leniendo, amicis fortitudinem mentis persuadendo, proceribus palatii exempla virtutum exhibendo, porro mirabilem mentis suæ constantiam omnibus demonstrando. Sequebantur enim eum plures, quia aliter non poterant, id sibi displicere lacrymis et contritione

corlis ostendentes. Quibus cum rece lentibus valediceret, et ipse valedictus ab eis recederet, recedant cum lacrymis, et duo archipræsules, qui calido pede et calida mente assistunt regi, dicentes: « Putas te, imperator, vindicare, quia hunc virum exhonoras hac proscriptioe? Aut male es consultus, aut non bene præmeditatus. Non denique exhonoras, sed, ut sibi videtur, pleniter eum honoras. Verum enimvero non te ex illo, sed ex te vindicas illum, quia nunquam sibi tanta, quanta hodie fuit exultatio et gaudium. Hodie pristinam libertatem in Christo se recepisse gratulatur, et quia non aliquod gaudium huic simile sibi potuisses facere, sine simulatione fatetur. Unde scias procul dubio quia nunquam melior visus est a nobis aliquando. » Ad hæc imperator perfunditur rubore, dolet se fecisse, quod jam ruboris sibi videbatur irritum facere; sed si foret lusectum, non esset utique posthac faciendum. Cui rem cunctis imputantibus pro crimine (nec aliter erat, peccatum enim faciens peccato non poterat carere) vir Dei omnimoda ratione obnititur: « Non huic, dicens, non huic, quod non est in hominis potestate, imputetur, utitur Dei permissione, cui constat nos omnimodis deliquisse. Quod si a Domino adversum nos incitatur, oportet ut sacrificium humilitatis odoretur. »

26. *Heriensibus monachis prodest.* — Hæc et alia prædicando discedit ad locum, ut destinatum usui suo, ita et a se expetitum omni desiderio. Ubi quantæ fuerit humilitatis et gratiæ, testes idonei sunt fratres, inter quos per septennium vitam duxit angelicam. Quanto enim curis sæcularibus erat exoccupator, tanto divinis et cœlestibus suspirabat attentior. Assiduus erat in oratione, post orationem in lectione, post lectionem in fratrum relevatione. Relevabat eos melliflua ratione, se ipsum præbens speculum, quem sequerentur in actione. Parvus erat inter minores, minor inter majores, majores venerans ut dominos, minores colens ut filios. At illi gaudebant ejus paternitate, et quasi sub abbate suo exhibebant se digna filiatione. Expetebant monentem, et in omnibus audiebant consulentem. Sermo quippe ejus sale erat conditus, et omnes adversos secundabat casus. Pater cœnobii patris eum venerabatur loco, neque aliquid fieri censebat sine ejus consilio. Illi autem minimum erat in talibus consulere, utpote qui alteripicem (nec) imperii curam solebat disponere, nisi fratrum diligentia evictus esset aut charitate. Sed quia in cœlis erat, secundum Paulum, ejus conversatio, scilicet tenebat eum divina contemplatio; a qua vix aliquando recedebat, nisi fratrum charitas, ut edulii eum relevatione abstraheret. Et ut fiat cita descriptionis conclusio, quia non potest fieri virtutum ejus plena definitio, talem se ibi exhibuit qualem nulla valet comprehendere oratio.

27. *Post septennium revocatur, cunctis congratulantibus.* — Qua veneratione postquam explevit septennium, ita adhuc novus in Dei obsequio, quasi nondum suppleret biennium, Deus, in cujus manu

A cor regis habetur, solita dignatione solvit ejus exsilium. Dominus enim in terram aspexit, et justitia de cœlo prospexit. Resedit in regno æquitas, et refrigescit multorum iniquitas, revirescit color rerum; colorantur flores Ecclesiarum. Jam enim tempus miserendi jam venerat tempus eorum, quia elementia Dei inspiravit imperatorem Ludovicum, quatenus ab exsilio sanctum revocaret Adalardum. In cujus revocatione tanta fuit imperii exultatio, quanta si cœlitus descenderet visibiliter ipsa divina visitatio. Nec secus erat quia Deus per eum mortales visitabat. Gratulantur cœnobii monachorum, resultat jucunditate decus ecclesiarum, superbiorum arrogantia humiliatur, humilium patientia exaltatur, fit concursus populi restituta sibi pristina dignitate, quia qui subtractus fuerat sedentibus in tenebris errorum, refulget Sol justitiæ. Recepto patre sunt matrones orphanæ, gubernatorem recipiunt viduæ et popilli.

28. *Præter Herienses.* — Sed quanta istis lætitia, tanta illis a quibus recedebat oritur mœstitia. Gaudent et dolent, quia semper eum habere vellent, et tamen ad suam sedem redire mallet. Hæc erat inter eos discors concordia, et concors pariter discordia. Quem circa lacrymantes pia dilectionis dulcedine (non enim erant adhuc satiati per septennium, quod multis solet esse tedium, ejus dulcissima dilectione), vix cum fervore charitatis cogeantur dimittere.

29. *Maxime Reginardum.* — Præcipue autem inter eos dilectionis quidam erat Reginardus post eum utique qui tunc erat, ejusdem loci abbas futurus, qui unica fervens in eum amoris charitate, gaudebat et dolebat, mutua animi alternitate. Quia enim repatriaret assertor veritatis letabatur; sed supra modum dolebat quod tanti viri præsentia privabatur. Cumque monasterium jam egrederetur, et fratres eum lacrymis valedicendo et deducendo prosequerentur, ille delitescens in valle plorationis, dolori satisfaciebat gemitibus et lacrymis, quia præsens ferre non poterat præsentiam abeuntis. Quem ille frequenter requirens, et sæpius expectando resiliens, statuit omnino non discedere, quandiu superesset sibi fratri valedicere. Cui tandem reperto cum nuntiaretur, et ne impediret abire volentem rogaretur, « Nolite, precor, ait, quaerentibus me delegere, quia lenius absens possum abeuntem ferre. » Renuntiatori sancto, ostenditur quod delitescat loco: qui statim passibus charitatis regressus venit ad fratrem, ne remaneret insalutatus. Et cum pervenisset ex improviso, exsilient ille consternatus animo: « Hei mihi! Pater, clamabat lacrymando, addidi peccatum peccato. Noli ad te exire, ideo miser huc te cogo redire. Sed da veniam, quia sperabam latere. Nescio denique quid faciam dilatam, sed jam præsens vix quo ferre tui desiderium. Absit autem ut per me aliqua intricetur tibi mora: Domini tecum comitetur gratia, quia mecum, velim, nolim, tui semper erit præsentia. » His dictis, dato et accepto vale, diu immorantur in osculi cha-

ritate : sicque sanctus egreditur cum reliquis, etiam illo prosequente.

30. *Navem conscendens proficiscitur.* — Præparant rudentes, impelluntur naves, et velis auræ patentibus, solvuntur anchoræ: expapillatis brachiis aptantur remiges et antennæ. Dant fratres gemitus, et naves sonitum, atque tandiu super ripam stantes recedenti intentant visum, donec crispantibus oculis pro uno sibi videntur videre numerum.

31. *In palatium honorifice accipitur.* — At ille solutus carnis non cordis aspectibus, post aliquot dies tandem pervenit ad palatium, longa corporis macie confectus, ubi susceptus favorabiliter a rege et ab optimatibus, veniam dare petitur lacrymabiliter. Fatentur errorem, et inveniunt injuriæ immemorem. Videns enim suffusus pudore, quibus non fuit pudor olim sibi usque ad effectum invidere, satisfactionem eorum prævenit, et demissis oculis jam satisfaciens ita dulciter delinquit. « Nihil, ait, o Caesar, fit in terra, nihil, o proceres, sine causa; nihil fit in mundo sine Dei judicio. Si nos pro peccatis nostris arguit Deus, quid ad vos? nos viderimus. Nihil potuisti sine Dei permissione; modo utamur Dei iustione. Dimittite, inquit, et dimitemini (Luc. vi, 37); quod ego primus faciam: vos me sequimini. » Fit sine mora ab omnibus; festucantur omnia.

32. *Cænobii sui curam resūmit.* — Quibus ita compositis, petitur pristinam sedem recipere flagitantibus filiis suis, quibus fatigatis desiderio septennium illud prolixius videbatur centuplicibus annis. Recipit nec refutat, etenim secundum canones non poterat: imo charitas filiorum sibi imperat; et sic cum multa stipatione suorum Corbeiam remigrat. O quam jucunda dies illustravit tunc Corbeienses! dies illa, dies lætitiæ, dies exultationis et gloriæ. Quanta denique fuerit receptus ambitione quis valet perorare? Proceedit palliatus ordo monachorum, monachosque præcedit candidatus ordo clericorum; omnis sexus et ætas ruit in obviam, nec est audire nisi unius laudis concinentiam, Christi scilicet propter reditum Patris laudantium clementiam. Consonant et dissonant, quia voces, non laudes, sexus mutavit; nec plures fudit lacrymas ejus discessionis desolatio quam nunc quoque refudit regressionis consolatio.

33. *Febri affectus.* — Sed non defuit impedimentum, quo aliquantisper tantum impediretur gaudium. Illam enim pro quo hæc arridebant gaudia, flamma febrium invadens pestifera, membra diu attenuata exsilio, attenuabat etiam nunc in valetudinis morbo. Quæ res lætitiæ quidem minuebat, sed lacrymas utrumque procedentes et ex gaudio et ex mœrore augebat. Ea tantum relevabantur consolatione, quia malebant eum infirmum quam nec sanum habere. Quamobrem affluentes erga eum omnimoda humanitate, charitatis officium exhibent ei benigna filiatione.

34. *In aulam redit honoratus. Exsulum reditum procurat.* — Cumque aliquantulum remissius quie-

visset et quiete, vellet, nollet, se habendo paululum melioratus fuisset, acceritur iterum ab Augusto: et qui prius gloriose, modo gloriosius recipitur in palatio. Quem introeuntem tanta comitator gratia, tanta loquentem sapientia, tanta sapientem facundia, ut sua unicuique statim pateret insipientia. Mirantur et stupent, et super rationem ejus hærent, quia qui prius videbantur sibi perfecti rhetores, nunc digito ori superposito assunt pene elingues. Quidquid tractaverant sit irritum, quidquid iste eloquitur sit ratum. Solvitur itaque multorum captivitas, eorum maxime quibus regia iungebatur affinitas, sicque in prioris resareitur ejus felix germanitas, et redditur in uno omnibus plena libertas. Revocantur omnes ex diversa regione, nisi quos felicis præveniens mors remiseraat patriæ. Quorundam tonsura sine jure suscepta, per eum transit ad coronam, et offertur Deo sponte quod illatum fuerat ad ignominiam.

35. *Aulicorum reformat mores.* — Ipse publicam suscipiens penitentiam imperator gloriosus, facit se cunctis humiliorem in suis reatibus, qui regali elatione affectus fuerat alter Tarquinius. Quidquid enim exemplo et permissu alios fecerat offendere, tandem salubri consilio institutus sanabat regia satisfactione, omnes præeundo reducens ad viam penitendi, quibus factus fuerat iter deviandi. Audēbat in omnibus sanctum Adalardum, et ad pristinam honestatem precabatur reducere imperium. Nec defuit ille, sed iustitiam et aequitatem restituit in propria sede. Repressit vocum novitates et temerarias in populo presumptiones. Et quia discedens cælum, non animum, mutaverat, mutatum imperium refrenans timore et amore, decuplum majoratur quam discesserat. Præterea jubetur etiam omnibus Ecclesiis magistrare; quibus consilio et prudentia magister, sed discipulus apparet humilitate. Nec ante destitit quam regnum Francorum in omni gloria juvenescere fecit.

36. *Abbatibus munus retinet inextinctum. Sibi durus.* — Rebus ergo in pace compositis, cogitat se iterum exuere secularibus curis, ut reliquum vitæ tempus peragat in divinis. Sed non est permissus, a filiis suis scilicet, quorum erat spes maxima post Deum, et pater maternus. Quanto enim erat ætate maturior, tanto tendentibus ad virtutem videbatur utilior et agendis quibusque perfectior. Nec erat aliquis qui super eum id exercere posset, præsertim cum vigore sancti Spiritus, et viriditate adhuc non exhausta carnis tantum vigeret, ut in laboribus et negotiis rerum nullius juvenis constantia eum sequi, ne lum assequi valeret. Adeo perfectus erat in actione, omnia dulciter, se ipsum tractans sine duleddine. Quis enim unquam ita dominus servi, ut iste erat sui? qui tam crudelis alterius, ut iste arbiter suus? qui cum a filiis suis obsecraretur aliquando paterna veneratione, cur sibi ipsi tam indiscretus esset, qui alios tractabat discretissime, statim coram eis sponde-

bat correctionem, sed paulo post repetebat vigilias A et essuriam.

37. *Sed liberali vultu.* — Erat tamen decoris gratia venustus, discreta macie satis admodum colorus. Non obumbrabat faciem ejus aliquod exterminium, sed assidua hilaritas ut edentem ita et jejunantem componebat decorum. Canities eum candore niveo exornabat, et velut lilium super roseos amictus, coma capitis super eum puniceam relucebat. Qui si ex millibus electus fuisset, non candidior, non rubicundior eligi potuisset.

38. *Munificus in omnes.* — Cetera ejus non est laudari modus. Persona, et nobilitate, et sapientia, et honestate, non discrepabat ab ipsa ministerii arte. Siquidem res Ecclesie quam optime disposuerit, testabitur Corbeia, quandiu supererit. Ibi erat portus B pauperum, respectus divitum, domus materna orphanorum, et ejus exemplo adhuc superest cunctis potentibus refugium. Non dives indonatus, non pauper redibat irrogatus. Cælibes viros et viduas stipendiis destinabat accipiendis per singulas villas, qui ubique locis opportunis accipientes ab eo xenodochium, possidebant res ecclesie communiter ut patrimonium. Thesaurus quippe in cælo sibi et suis parabatur, et domus Dei sapienter a sapiente administrabatur.

39. *Habitus rilem gerebat.* — Cæterum habitus vestimentorum ejus vix erat sufficiens pro frigore, tamen potius membra muniens quam aliquid honoris aut pretiositatis inferens. Prorsus non egebat aliqua corporis compositione, nihil enim sibi deerat pulchritudinis humane, nihil etiam interioris anime. Aspectu erat incomparabilis, statura procerus, incessu virginalis; vox ejus cyanea dulcedine sui mulcebat auditum, et sermo quemque audientem sui faciebat memoriosum.

40. *De suis quam sollicitus.* — Ipse vero tantam memoriam filiorum habebat in visceribus paternis, ut non solum mores inspiceret, sed etiam numerum et nomina eorum semper haberet descripta in manibus suis, quatenus non sibi excideret pro quibus rationem redditurus esset Deo et pro quantis. Ideo maximam gerens curam eorum, nullum ex eis in hebdomada relinquebat inallocutum, ne scilicet inimicus inveniens vacantes, zizania superseminaret cordibus eorum.

41. *Monasterium recte ordinat.* — Proinde quam efficax fuerit in dispositionibus ordinationis sue, qui nosse voluerit, in libro qui de his conscriptus est (39), legere poterit non sine grandi admiratione; ubi etiam perspicit quam sapienter a sapiente disposita fuerit domus Corbeiensis ecclesie.

42. *Linguarum usu præditus, et litteratus.* — Et quid laudandum in eo potius, cum nec Moyse minor, nec Salomone fuerit inferior in ordinandis rebus, et

omnibus scilicet quæ sibi voluisset suggerere Spiritus sanctus? Qui si vulgari, id est Romana lingua loqueretur, omnium aliarum putaretur inscius; nec mirum, erat denique in omnibus liberaliter educatus. Si vero Teutonice, enitebat perfectus; si Latina, in nulla omnino absolutus. Testantur hoc quamplures ejus epistolæ, quæ directæ ad plurimos omnium habentur liberalissimæ. Nec enim litteras satis liberaliter non poterat nescire, qui inter alas scholares nutritus et eruditus fuit cum consobрино suo Carolo imperatore, et postea quam sæculo renuntiavit, satis studiose se habuit in monastica eruditione.

43. *Vigens consilio.* — Sic igitur perfectus in utraque disciplina, seculari videlicet et divina omnibus omnia factus, sequester erat inter reges et principes, majores et minores, æquissimus in omnibus, Deo placens et hominibus. Consilium veri in eo vigeat totius patrie, et licet unicum ejus esset desiderium dissolvi et cum Christo esse, tamen precibus suorum evictus, imperii pacem et honestatem disponebat circumquaque.

44. *Corbeie Saxonice initia et progressus.* — Quibus insistendo pervenit Saxoniam cum hoc etiam certæ rei negotio. Id autem negotii erat, quia ibi religionem theoricam aliquando ponere decreverat: ad quam statuendam per quemdam puerum, nomine Theodradum (40), a Saxonia Franciam a rege deductum, et monachum Corbeie factum, locum edificandi a parentibus ejus adeptus fuerat. Quo in loco ecclesiam monachorum usibus aptam edificare nonnunquam disposuit; sed quia locum non satis aptum intellexit, crepera semper dilatione intermisit. Quam dilationem protelavit usque ad Caroli mortem, et post Carolum usque ad exilium sui relegationem. Exilium autem tempore, quæque sui juris fuere, qui prius acceperit, in sua redegit potestate.

45. Sed habebat ibi quemdam in Christo filium præ omnibus sibi monachis familiarem, et univoce æquivocum. Hic ne subintraret aliquis alius, prædictum locum intercepto loco ejus. Et quia hoc eum prius noverat voluisse, gratia amoris ejus ex Corbeianis sumptibus cellam ibi cœpit edificare, cœpit, nec perfecit, quousque sanctus ab exilio remeavit. Cumque remeasset, ordinabat si quid ex suis exordiatum fuisset.

46. Quo tenore Saxoniam modo pervenit, perveniens locum ex omni parte inspexit, inspectum omnino inutilem intellexit. Suspensus erat mente, quia cœptum religionis opus nolebat dimittere: et aptiorem non habens, hunc locum inhabilem videbat esse. Tandem ad regem se contulit, et ut locum edificabilem sibi donaret petivit. Nec momento hæsit ille, sed ejus religiosa gavisus voluntate, ubicunque inveniret, deliberavit sub ejus optione. Ivit, quæsit, Corbeiensis. Gerardus utrumque acceperit ab auctore anonymo, qui translationem S. Viti descripsit, infra. Verum quod hæc de re scriptis Paschasius in libro 1 De vita Wake abbatis preferendum est.

(39) Librum hunc statutorum Adalhardi appellant, de quo in Observationibus præviis.

(40) Hujus Theodradi non meminit Paschasius, nec incepte per Adalhardum ante exilium conditionis

invenit, renuntiavit : et accepta hilariter ædificandi potestate, insuper multis donatus donis regia largitate, dimissa cella, cœnobium cœpit ædificare.

47. Est autem locus super Wisera fluvium, maximæ amœnitatis et temperiei elementorum ita competens, ut constet creatus ab initio ad usus monachorum. Dilatatur siquidem in vallis planitie, figuratus in modum Δ litteræ. Habet denique versus orientem alveum, secus quem montem in facie porrectum; porro a meridie mons alius ex alveo egreditur, qui versus occidentem dilatato sinu tenditur: a septentrione autem alter pari situ e regione, quousque viam per medium dantes invicem se videantur copulare; atque ita vallis planissima in medio remanens, quasi alter paradysus jucunditate totius temperiei apparet florens, hoc modo quantum coincidatur trianguli figuram exprimens.

48. *Saxonum liberalitas in novam Corbeiam.* — In hoc itaque loco construens ecclesiam cum officinis, exornat melioribus quos potest invenire monachis: monachos instruit moribus, locum facultatibus, et omnia omnibus quæ præceperat sanctus Benedictus. Vocat nomen loci Corbeiam, ut signo esset posteris, unde existendi sumpserit materiam, et Corbeie Francorum sancit esse filiam. Et merito, quia quidquid erat, ab illa cœpit ab ovo. Nec multum temporis fuit, quo facultate, tametsi non dignitate, matri se comparare potuit. Longe enim exhalante bono odore monachorum, quos Pater sanctissimus ex sinu matris adducebat filia omnes electos, tanta abundavit erga ecclesiam imperatoris et omnium optatum largitas, ut prius desset recipiendi quam dandi voluntas: tanta erga Patrem sanctum et ejus filios ferveret veneratio, ut mallent ecclesiam quam natos suos hæredes suorum ascribere.

49. *Adalhardus rebus ponit modum.* — At ille videns sufficienter attributum, quantum scilicet suppetebat, ecclesiæ in prædiis, in auro et in cæteris rerum, ponit modum recipiendi, et quotidiana prædicatione a cordibus subjectionum eradicat vitium concupiscendi. Mortui, aiebat, debemus esse mundo, et vita nostra regnare cum Christo. Sed ecce multi, qui sæculo renuntiassent videntur, nimis rebus abundantes iterum sæculo deservire inveniuntur. Quod quam sit absurdum advertite nobiscum. Alioquin nihil nobis prodest nos exspoliassse propriis rebus, dicente Apostolo: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus* (II Tim. II, 4). Non est nostrum ditari, unde alii inopes fiant, neque nostrum lætari, unde alii doleant. Simus sufficientia contenti, quibus debet esse sufficiens etiam paupertas Christi, qui dives, pro nobis pauper voluit fieri.

50. Hæc et alia prædicando sæpe migrabat de Corbeia ad Corbetam congaudendo, audiens scilicet, quia bonus odor esset in Christo. Lætatur tam digna plantatione, et delectatur in earum jam radicata unitate. Erant enim inter se communes et, quia junior sub eodem patre jam sororiabat, dilectis-

simæ sorores. Felix Pater tali filiatione! feliciores filia tali paternitate! felicissimi filii, si permanerint in hac unitate! Ecce enim Pater migrat: deserit in mundo, non deserit in Christo, quos nutrierat. Adest tempus dissolvi et esse cum Christo, tempus moriendi in terris, et renascendi in cœlo.

51. *Febri corripitur.* — Imminabat itaque solemnitas solemnitatum, illa scilicet solemnitas qua per incarnationis suæ mysterium in sole posuit Dominus tabernaculum suum. Redierat a Saxonia in Galliam, ut, fundata filia in Christo, adventum Domini celebraret apud matrem Corbeiam. Jamque alter Simeon senex paraverat venienti Domino occurrere, et Regem regum procedentem de thalamo suis ulnis lætus suscipere: cum ecce triduo ante Natalem Domini tetigit eum validissima febris, orante eo et flente juxta consuetudinem suam in basilica, medio noctis. Qui ita totis vigiliis una cum Fratribus perseverans psallebat cum eis, et psallendo flebat, usque ad lucem hostiam jubilationis in pectore Domino consecrans.

52. *Obitum quum imminere declarat.* — Prosequente autem luce, jubet fratres ad se convenire. Quibus coram positus, singulos monens de singulis, indicat instare tempus suæ dissolutionis, et in commune perorat de pace et unitate secundum Deum futuræ electionis. Et dicens Symbolum cum oratione, cæteris flentibus se commendans, retinuit illos cum quibus sibi erat agendum de rerum ordinatione.

53. *Quid interim agat.* — Cumque diatm magis magisque languor crudesceret, ita providus omnia disponebat, ac si nihil mali ferret: præcipue laborans, ne pro tædio suæ invalitudinis sancta solemnitas minus honoris aut obsequii haberet. Cætera vero non minus studebat ordinare, ne post se aliquid sub se imperfectum videretur remanere. Die igitur peracto qua potuit veneratione, quo summa divinitas humanitatem nostram dignata est suscipere, reliqui dies sibi profesti fuere, quia cœpit in eo mortifera febris avidius morboscere. Quotidie tamen ad oratorium beati Marni venebat, cujus privilegio amoris præ cæteris cum cæteris memoriam recolbat, ibique missas audiens sanctam communionem percipiebat.

54. *Hildemanni adventu lætatur.* — Interim audiens eum ægrotare Hildemannus episcopus Belyacensis, quem ille monachum nutrierat, et eo sublimarat honore per concessum regis, nulla detinetur instantis festi celebritate: sed mutatis gaudiis patrem suum visitat infirmitatis compassione. De cujus adventu tanta gavisus est Pater sanctus alacritate, ut nisi ultima esset, pœne oblivisceretur infirmitatem pro tanta consolatione. Reddidit Deo gratias, et illi, quod non sit fraudatus a desiderio sui. Desiderabat enim eum videre et inter manus ejus obire.

55. *A quo et ungitur.* — Et interrogatus si ab eo benedictionis oleo perungi vellet, erectis in cœlum luminibus, omnimodis precabatur ut fieret. Vocatus episcopus adest, et statim quod petebat factum est.

Vix enim ex quo venit, absistebat ejus obsequio : A sed locato ante lectum sediculo, semper assidebat eorum eo. Quadam vero die cum paululum egressus cameram fuisset, et fabricitans solus ille intro remansisset, Dei præsencia visitatus clamare cepit, cum præsul redisset : « Curre velociter, episcopo, præcipio tibi, et osculare pedes Domini mei Jesu-Christi, quoniam ecce adest mihi. » Ad hæc ille valde contremuit; et ignorans quo iret, hærens stetit : sanctus quoque se sub silentio recepit.

56. *Ad suos verba facit.* — Bis quarto autem Natalis, id est Circumcisionis die, alacris cepit precibus Deo insistere, ut celebratis diebus tandem liceret cum hinc abire. Nec fuerunt preces sine voto. Peracto quippe mediæ noctis spatio, præsciis futurorum, convocatos fratres adorsus est hoc modo : « O filii, fructus meæ senectutis in Domino, explevi numerum, scitote quoniam hodie hinc ibo. Datum est mihi ingredi vias carnis universæ, et ante conspectum Redemptoris mei apparere. Finitus est cursus certaminis mei : nescio quid accepturus sum præmii : sed succurrite mihi, quæso, ut ego de vobis, et vos de me possitis gaudere in Domino. »

(41) Hæc verba a Paschasio prolata usurpat Gerardus hoc loco. Ex quo intelligas magno delectu in

57. *Seniores de se contulit. Viatico percepto moritur.* — His dictis dedit licentiam ut exirent, retentis nonnullis quos urgebat ut ocios matutinos prævenirent. Quibus finitis Viaticum accepit; et accepto, in laude Christi lingua ejus obmutuit. Sed non desuerunt sibi linguæ filiorum, scilicet quas erudierat in Dei laude. Quorum psalmis, orationibus et lacrymis ab hora prima commendatus Domino, circa horam nonam emissu spiritu perculit suos tristi deliquio.

58. Subsequitur vox animam Christo commendantium, et singulus voces interruptentium. Quis enim non fletet, etiamsi de lapide natus esset? Primæ res intercedunt, quæ lacrymas elicere possunt. Stant filii orphani, et Corbeia mater eorum vidua, quorum dolor et luctus penetrat etiam cordi palatia. Stant oves sine pastore : crescit dolor mutus sine voce. Ipse enim erat, bone Jesu, quem in toto ex omnibus solum abbatem reperi (41) : ipse ab universis, quem alterius plusquam sua querentem inveni. Qui sicut mater amat unicum filium, ita quosque tenerime diligebat, atque ut solidiora caperent invitabat.

his dijudicandis opus esse, ne interpolatorem pro auctore primario temere usurpes.

LIBER PRIMUS MIRACULORUM

Ab ipso S. Geraldo abbate scriptus

PREFATIO AUCTORIS.

1. *Corbeia laudes. Ecclesia tres.* — Corbeia locus quantæ fuerit apud priores nobilitatis, quicumque taceat, lapides clamant non solum ad aures sed etiam ad oculos posteritatis. Tres enim in ea principales habentur ecclesie (42), in quibus corda fidelium sanctæ Trinitatis confessio bene possit unire. Prima Petrum præfert piscatorem, secunda piscatis Evangelistam Johannem, tertia evangelizatis Stephanum protomartyrem. Pulcher ordo ordinatus utique a Deo. Non enim dixerim conditricem horum Balildem reginam, sed ejus, ut omnium bonorum, inspiratricem Spiritus sancti gratiam.

2. *Corbeia situs et amenitas.* — Proinde situs est salubris et valde decens, totius utilitatis amenitate florens, usibus monachorum, utpote ad hoc quæsitus et inventus, omnino conveniens. Ex uno latere Somma fluvius præterfluit, ex altero concurrens Corbeia fluviolus vocabulum loco tribuit : sed illico cadens in Sommam, ubi dat, ibi perdit. Sicque pratis, aquis et campis longe lateque patentibus, similis et dissimilis habetur Saxonum Corbeia, illius cujus cum ista rector et fundator exstitit sanctus Adalardus.

3. *Cujus expeditis superius gestus et moribus vitæ,*

(42) Perstant hæcenus tres illæ ecclesie, quarum prima monachorum est; secunda paræcialis, et Ca-

C sequitur nobilis materies ejusdem mortis pretiosæ. Siquidem sepultus, apud ecclesiam Petri principatu principalem, medio jacuit loco, ante gradum cancelli inferiorem. Signo est epitaphii lingua, sed non sepulture fit similitudo alia. Ibi diu redit cinis in cinerem, carnis expectans cum electis resurrectionem : donec illa generatio generationem pene integram generaret, et omnes lateret præter litteratos, ubi tam felix thesaurus requiesceret. Latuit diutius sepultura, ut reliquum terræ calcatur ab omnibus : nemo transeuntium, nemo orantium est adversus. Tandem discretor meritorum volens notificando magnificare sepulturam, per sepulti meritum tale fecit servum suum glorificandi initium.

D CAP. I. *Mira sepulture ejus manifestatio, per eum qui pedibus hæsit pavimento.*

4. Suffragia sanctorum, quibus tantæ ecclesie florent, quidam oraturus venit : et quia sic ordo exigebat, in primis principem Apostolorum requisivit. Quæsit Petrum, et invenit sanctum Adalardum : invenit latentem, sed latendo regnantem. Inscius enim se prosternens super tumulum confessoris, aures supernorum sibi conciliabat, quibus poterat precibus et votis. Oravit, et est auditus; surrexit; nescio si exauditus. Cumque signato vultu

nonicorum, quos Charitabiles vocant; tertia itidem paræcialis, omnes circa monasterii muros.

discedere voluisset, pedibus hæsit pavimento, ac si clavis confixus fuisset. Stupuit miser, stupendo cepit clamare miserabiliter: et quia pedes non poterat, vultum circumferre lacrymabiliter. Novitas rei plures cogit ad tumulum; monachos in primis stupentes, mirantes; sed gaudentes novitate signorum; hominem videlicet non se posse movere, et tamen stare sanum. Interrogabat illos si quis ibi requiesceret, et interrogatur ab illis si qua criminis conscientia torqueretur. « Scio, ait, domini, quia peccator sum homo; sed succurrite mihi, quæso, hinc precibus, hinc consilio. » Fit utrumque acutum, oratur ab his: ille rem doctus vovet votum sancto, scilicet Adalardo, fabricandi tumulum. Sicque a semetipso ligatus, a quo tenebatur, sine mora est solutus. Oritur utrisque lætitia, illi discedendi licentia, monachis patroni sui magnificentia. Nec defuit sancto ligandi solvendique præmium. Rediens enim ille decentem fabricavit tumulum, statuens insuper omnibus diebus vitæ suæ solvendi census diem anniversarium.

CAP. II. De muliere contracta, et per sancti meritum a Deo curata.

5. Hæc igitur ligatio multorum posthac fuit solutio. Ex hac enim famosa occasione locus multa cepit frequentari veneratione. Conveniunt sani et debiles; illi animæ, isti salutem corporis queritantes. Inter quos contracta quædam semper adjacens sepultura, vim viro Dei quodammodo videbatur facere. Non nox, excepto primo conticinio, eam excludebat; non dies, nisi quando corpus alimentis recreabat. Vocabatur autem Ulfardis: et ideo semper ita præsto, quia incola erat Corbeiensis: adeo contracta, ut magis incederet portantium pedibus, quam suis. Quod si deessent portitores, non bipejem gradientem, sed quadrupedem scabellulis repentem putares. Deerat cætera spes salutem recuperandi, excepta post Deum miseratione sancti Adalardi. Quadam igitur nocte, sicut solebat veniens ad tumulum, terram capite, sed precibus petebat cælum. Sedebat post orationem, quia stare non poterat: candelam tenendo, lacrymis et miseria sui psallentium visus monachorum in se convertebat. Multiplicabat orationem, quia non alius, sed suam quærebat salutem. Tandem adfuit divina misratio, quia interfuit amissi sui intercessio. Auditus nervorum crepitis, nervis ad nervos, juncturis ad juncturas resilientibus. Sentiens mulier salutem per sancti Adalardi intercessionem, vocavit ad se bajulam suam retro eam residentem. Adit illa vocantem, et dicto citius invenit sanam et erectam stantem. Mirantur qui aderant, eadem petentes, jamjamque salutis suæ redduntur certiores. Monachis quoque tanta accessit exultatio, ut pro laude servi, Domini laudum fieri videretur eis interruptio. Sed intererat matutinis abbas Ingelram-

nus (45), qui eo tempore cæteris philosophabatur altius, quemque hujus signi testem non sors miserat, sed cujus gregis pastor erat sanctus Richarius. Ante quem accedens Corbeix abbas Heribertus, innuit manu: silentium quippe sibi indixerat sanctus Benedictus, si interruptis matutinis hymnum cantaret, *Te Deum laudamus*. Abnuitt ille, matutinos ianuit finire debere: sicque rem laudibus omnes celebrare. Factum est, mulier laudantibus interest, ipsaque suæ salutis lingua scientibus et nescientibus facta est. Omnibus quoque nota Corbeianis contracta, integrum dat fidem miraculo sana.

CAP. III. De manuum mulieris curatione, meritis sancti confessoris et intercessionem.

6. Mulier quoque erat in ipso cenobio Corbeix, quæ cum varia corporis laboraret infirmitate, ita digiti hæserant palmæ radicibus, ut omnino destituta esset officio utriusque manus. Cujus contractionis spem ex integro ponens in sanctum Dei, cujus clementia multos infirmorum sæpe videbat ab ipso mortis periculo revocari; quotidie veniebat ad tumulum, et inter reliquos infirmos, Dei et sancti Adalardi implorabat auxilium. Cumque multos multoties videret sanos recedere, quibus ipsa prior et intentior satagebat accedere; nullam inde incurrit desperationem, sed magis animabatur ad petitionem. Imputabat enim peccatis suis quod minus efficax esset suæ petitionis. Petiit ergo et accepit: quæsitivit et invenit; pulsavit et intravit. Et quia non destitit, ut Chananea, salva facta est in fide sua. Cum enim diutius misericordiam sancti implorasset, et quotidie adjacens ejus tumulo explorationis effectum expectaret, tandem prima Dominica passionis Dominicæ, quod diu quæsierat feliciter meruit invenire. Stans quippe intenta mente ante tumulum, ubi sanctum corpus erat tumulatum, inter preces et lacrymas cepit extendere nodos digitorum. Redditur libertati utriusque manus vola, jam quæque involare et revolare potest utraque palma. Redeunt ad officium manus: restituitur sospitati, quod infirmitate laborabat corpus. Sicque glorificatio sancti, *Te Deum laudamus* canendo refertur ad laudem Dei, et ut omnia referantur sub testimonio, testis est idoneus tunc quidem puer, sed postmodum abbas Fulco, qui onus et honorem Corbeix sortitus est Richardo abbate humanis exempto.

CAP. IV. De elevatione sancti et succensione templi, et periculo regni.

7. Sed de his hactenus: modo dicendum qualiter sit celebrata elevatio ejus. Ea tempestate plura incommoda Corbeix, sed regno Francorum plurima contigit irruisse. Corbeix enim principale templum Sancti Petri, diaboli invidia igne succenditur: omnis pene Gallia famis periculo addicitur. Fungebatur vice sua in regno Francorum rex Robertus,

(45) Monasterio Centulensi præfuit Ingelramnus post Ingelardum, qui ex Corbeiensis asceterio assumptus, Centulæ monasticam disciplinam restituerat anno

circa 980, cui successit Ingelramnus initio sæculi xi, mortuus anno 1045

Corbeia vero vice Christi abbas Richardus : uter-
que feliciter; nisi cum isto ignis, cum illo fames
septem annis regnasset atrociter. Tot quippe po-
pulos neci dimittebat esuries, ut non pollice, sed
casse viderentur rumpere fila sorores. Hæc autem
lues morientium, cum cæteras nimis, maxime par-
tes vexabat Ambianensium.

8. Qua compulsi necessitate, statuunt sibi reme-
dium citius providere; Deum scilicet, quem multi-
modis malis offenderant, aliquibus bonis placare. Vi-
sum est siquidem hanc ultionem ideo sibi superponi
coelitus, quia pacem nunquam servaverant, quam
unice diligit et diligi jubet Dominus. Talis quippe
consuetudo naturaliter innata est regno Gallorum,
ut præter cæteras nationes semper velint exercere
rabiem bellorum. Sed quid modo? non necesse est
B velle mori in bello, quia catervatim moriuntur fa-
mis et pestis gladio. Non potest mundus ferre iram
Judicis : inquit consilium cum Ninivitis. Una con-
veniunt pax et justitia : jamjam placet redire Saturnia
regna. Superest desperatis unum ex omnibus con-
siliis, ad placandam scilicet iram superni Judicis
requirere suffragia sanctorum. Requiritur reliquie :
ad reliquias ut quæque loca sibi adjacent conferun-
tur, ibique pacis inviolabile pactum confirmatur.
Ita Ambianenses et Corbeenses cum suis patronis
conveniunt, integram pacem, id est totius hebdoma-
dæ decernunt, et ut per singulos annos ad id confir-
mandum Ambianis in die festivitatis sancti Firmini
redeant, unanimiter Deo repromittunt. Ligant se
hujus promissionis voto, votumque religant sacra-
mento. Fuit autem hæc repromissio, ut si qui dis-
ceptarent inter se aliquo discidio, non se vindicarent
præda aut incendio, donec statuta die ante ecclesiam
coram pontifice et comite fieret pacificalis decla-
matio.

9. Quam gratum vero hoc consilium foret Da-
mino dominorum, luce clarius demonstravit con-
ventus qui ibi erat sanctorum. Ea quippe die probavit
Corbeia quanti essent apud Deum meriti patrono-
rum suorum suffragia. Quorum in parte semotis
reliquiis, ubi videlicet placuit abbati et monachis,
quotquot illuc debiles oratum venerunt, sani et
incolumes absque mora effecti sunt. Sicque compo-
sita pace redierunt ad sua quique. Exinde hujusce-
modi fama ita longe lateque cepit vulgari, ut
Corbeia merito duceretur altera Roma appellari.
Præsentem denique et absentes, vincti et carcerales,

A invocato nomine Corbeiensium sanctorum, sine mora
sentiebant sancti Petri principatum.

10. Cum ergo fama tanti boni de die in diem
claresceret lucidius; placuit auctori horum locum ma-
gnificare nobiliter, beati videlicet Adalardi merita
demonstrando, cujus corpus sepulchrali adhuc tege-
batur tumulo. Tegebatur autem in templo, quod
erat igne combustum : Fratres vero ad vicinam
Sancti Johannis evangelistæ transierant ecclesiam
cum reliquiis sanctorum, ubi qualiter et quibus se
revelavit, ad sepulchrum quoque post elevationem
ejus quam gloriose Deus eum magnificavit, dice-
dum quidem est : sed de his prius, de illis autem
posterius.

Cap. V. Quibus signis animatus sit abbas Richardus
ut levaret sanctum corpus.

11. Quidam presbyter, nomine Himoldus, secun-
dum suum propositum satis bona fama potitus,
commorabatur in prædicto monasterio Sancti Joannis
evangelistæ, quia æditius habebatur ejusdem ecclesiæ.
Cui nocte quadam in horamata [id est in visione] se
idem confessor offerens, secumque eum per combusti
templi diversoria ducens, multa mira et stupenda
illi insinavit, quæ ille in somnis redditus multis
narrare dignum duxit. Vidit enim inter cætera quasi
hominem quemdam nebulosum, deformis stature,
nigrum, squalidum, pannis et annis obsitum, qui
maxillam inclinans super manum totus erat, ut ita
dicam, non dolentis, sed doloris signum. Super quo
presbyter somnians in multis requirens sanctum
ductorem : « Quis est iste, inquit, domine, qui tantum
deducit dolorem? — Hic est, inquit sanctus Adalardus,
dæmon ille, cujus sola voluntas est cuncta ad per-
niciem trahere, quique hoc sacrarium ignis pes-
sum dedit edacitati. Quia vero præter spem nunc
cernit sibi evenire, optimos videlicet cœnobitas ad
restaurandam elegantius, quam prius foret, domum
Dei omnino satagere; ideo quanto vides dolore so-
afficit, et super hoc dolet quod vos lætos efficit. » Ad
hæc presbyter stupefactus et stupendo expergefactus,
non est effectus surdus auditor, sed visionis suæ
veridicus prædicator.

12. Sicque istis, et antè dictis, et multis sæpe
patentibus signis visum est abbati Richardo feli-
cis memorie, quod Deus volebat et volendo mons-
trabat, negligentia sua non differre. Unde missis
legatis accepere benedictionem a Joanne papa, qui
tunc temporis vicarius sancti Petri (41) habebatur

(44) Corrigit hanc vocem Bollandus, quasi erra-
verit Geraldus summum pontificem appellando *vicari-
um sancti Petri*, cum Christi vicarius, et successor
sancti Petri dicendus esset. Verum non solum Ge-
raldus, sed alii etiam auctores eodem vocabulo uti
sunt usque ad sæculum tertium decimum, quo papa
Christi vicarius peculiari appellatione dictus est;
nam antea id nomen aliis episcopis commune erat.
Longum esset varios huc referre auctores; tantum
aliquos noto. Papam Vicarium beati Petri appellant
Alcuinus in epistolis 6 et 72, Eginhardus ad annum
799, Vita Ludovici Pii ad annum 816, Lupus abbas Fer-
rariensis in epistola 81, Anastasius vulgatus in

Stephano papa II et in aliis, concilium Ticinense
pro Caroli Calvi imperatoria dignitate, Aimoinus in
Historia Francorum lib. IV, cap. 1; Leo Marsicanus
in Chronici Casinensis lib. I, capp. 12 et 13; Ansel-
mus Beccensis in epistola de fermentato et azymo,
et alii; imò etiam pontifices Romani non aliud fere
sibi vocabulum sumebant, ut Nicolaus papa I in
epistola 30 ad Carolum Calvum, ante medium, et
in fine epistolæ ad Rolandum Arelatensem archiepi-
scopum; Adrianus II in epistola ad Patres synodi
Duziacensis, et in litteris ad Carolum regem ejusque
conjugem. Adrianus I vocabulum istud explicat in
epistola 89 Codicis Carolini, cum ait se *vicem beati*

Romæ pontificali hierarchia, non solum est permis-
sus, sed etiam apostolica jussione jussus, quod libenter
fecisset et injussus. Et quia aberat episcopus Am-
bianensis Fulco, quem ex fratrū consilio abbas
huic præviderat interesse mysterio, accessit Drogo
Tervanensis, totius bonæ famæ testimonio prædica-
bilis. Cum quo postquam ministri dupliciter, cordis
scilicet et corporis, habitudine apparantur, sanctum
corpus vi Idus Octobris de sepulcro levatur, et ma-
nibus præsulis seu abbatis expectantibus populis
adorandum præbatur. Claudii, surdi, muti, manci et
cæci confestim sanantur. Densatur cuneus acceden-
tium: non est numerus oblationis fidelium, utpote
ubi prius deest locus, et tempus, quam intentio offe-
rentium. Exinde ergo titulus confessoris cum cæteris
Corbeie patronis inscribitur, cum quibus usque ad
præsentem diem Corbeiam tuetur et semper tuebitur.
Celebrata est autem hæc sancti corporis elevatio anno
ab Incarnatione Domini millesimo quadragesimo (45),
indictione viii, Romanis Conrado, Francis imperante
Rotberto.

CAP. VI. De muto et surdo ante sancti confessoris
sepulcrum sanato.

15. Nec prætereundum oblitteratione qualiter eum
Deus dignatus est post hæc glorificare, sicut didici
ab eo ipso qui ea gavisus est glorificatione. Vigilia
erat celebritatis illius, qua per passionem crucis
corcos ascendit claviger æthereus. Omnis via in cir-
cuitu videbatur venire Corbeiam (tanti fecerat Petrus
Corbeie suæ gloriam), aliqui oratum, aliqui
mereatum, aliqui relevatum, quia combusta erat
illa, quam super talem petram Christus fundavit
ecclesiam. Inter quos adductus est quidam puer,
Rogerus nomine, cujus loquendi et audiendi usum
reservaverat natura sancti Adalardi clementiæ. Lu-
stralis parentes cæteris orationibus sanctorum,
hora prima die festivitatis venire ad tumulum, quem
cinere suo sanctus Adalardus fecerat gloriosum.
Erat autem tumulus in templo ignis deserto com-
bustione; corpus vero cum cæteris honorabiliter
locatum in ecclesia Sancti Joannis evangelistæ.
Orant genitores pro se et pro filio, sanctum Petrum
sepe, sæpius sanctum Adalardum invocando: adfuit
uterque, imo Deus propter utrumque. Puer enim
recuperata salute cepit eos qui aderant alloqui et
audire. O supernam dignationem! Et ne aliquis con-

Petri adeptum esse. Et quidem per ea tempora id
peculiare nomen erat pontificibus Romanis. Epi-
scopi enim vicarii Christi passim dicebantur, imo
reges etiam et abbates. Apud Hincmarum in epistola
ad Carolum præfixa libro De prædestinatione, epi-
scopi *Christi Dei nostri vicarii*, et in Admonitionibus
ad Ludovicum Germaniæ regem cap. 7 appellatur.
Hincmarus vero Colonienfis antistes in epistola ad
Hincmarum: *Ad vos confugi*, inquit, *qui Dei estis*
vicarii. Idem elogium sæculo xii Guibertus abbas
Gemblacensis tribuit Philippo Colonienfi episcopo
non semel in epistolis mss. in quarum una hæc le-
gitur inscriptio: *Excolendo Patri, vicario Christi et*
officiali celestis aulae clavigeri, Philippo, etc., et san-
ctus Bernardus in sermone 1 de Ascensione prela-
tos quosque Christi vicarios appellat. Hinc colligitur
quam immerito Gervasius Tilberienfis pontifici Ro-

A donaret cæteris, quod Dens singulariter donaverat
sancto Adalardo, facta est hæc non ante corpus, sed
ante tumulum miseratio. Nuntiantur hæc abbati et
monachis: augetur lætitia festivitatis, festina pro-
cessio orditur, sanctus Adalardus se, uente populo
circumfertur, venit ad tumulum, ibi cantant, *Te*
Deum laudamus hymnus oratur, de re gesta paulu-
lum peroratur, sicque abitur.

CAP. VII. De surdo et muto, manibus et pedibus et
toto corpore contracto, et super tumulum sanato.

14. Alter quidam erat in Normannia, nomine Gi-
slebertus, non solum natura corporis, sed etiam
humana effigie pene destitutus. Erat enim contrac-
tus toto corpore, curvus, retrorsum reflexa facie,
surdus etiam et mutus, reservatis tantummodo ocu-
lis, quibus miseriam suam posset videre. Delatus
est a suis Corbeiam, ibi diu stetit fratrum cum reli-
quis suscipiendo eleemosynam. Tandem post mul-
tum temporis a sancto Adalardo monitus est in
somnia, ut statim quando surgeret, ad sepulcrum
suum oratum iret. Evigilans ergo ire volebat; sed
licet a sancto jam visitatus, minime ire valebat. Et
quia sæpe videndo instructus erat signis monacho-
rum, innuit ut se juvarent his qui erant secum. At
illi compatientes ejus miserie, ferebant eum ubi
sanctus jacebat cum reliquis, versus ecclesiam
Sancti Joannis evangelistæ. Ille autem nutu eos
avertit, et versus sepulcrum ire convertit, ut nulli
dubium esset, a quo visitatus fuerit. Tulerunt illico
et deposuerunt coram tumulo. Ibi paulisper jacuit,
oravit et exoravit: virtutem sensit, surrexit, gra-
tias reddidit, sanus recessit.

CAP. VIII. De Ambianensium indignatione, et muti et
surdi curatione.

15. Adoleverat etiam inter Ambianenses et Cor-
beiensis nova quædam religio, et ex religione pul-
lulaverat consuetudo, quæ etiam reciprocabatur
omni anno. Octavis denique Rogationum ab utris-
que partibus conveniebatur in unum: ibique conse-
crebantur corpora sanctorum. Solvebantur lites, ad
pacem revocabantur discordes, mutabantur a populo
orandi vices. Decreta utriusque loci renovabantur,
populo perorabatur, sicque redibatur. Sed proce-
dente tempore, cepit aliquando res ipsa usu vile-
scere, et irreverentia fieri ex multa veneratione.

mano indignetur, quod *vicarius Christi et successor*
apostolorum nominatur. Cum nomen istud quondam
aliis episcopis commune, citra arrogantiam ei re-
servari potuerit, uti et papæ vocabulum aptatum
est. Ab eo tempore summi pontifices *vicarii Christi*;
episcopi aliquando *vicarii sancti Petri* dicti sunt, ut
patet in Petri Blesensis epistola 148, et in Petri Cel-
lensis lib. viii, epistola 7. At hoc quidem vocabu-
lum episcopis tributum est, non tam communis ap-
pellationis causa quam honoris.

(45) Imo potius anno millesimo vicesimo quinto,
in quæ conveniunt omnes chronologica notæ, non
in annum in textu expressum, quo Joannes papa
XX, Conradus et Rotbertus obierant. Festum hujus
elevationis solemniter quotannis Corbeia celebra-
tur die decima Octobris.

Uterque siquidem sexus cachinnis et lusibus intendere, ordiri choreas, et irreverenter agere: et sic pene omnes corpora sanctorum negligere. Displicuit res illa bonis, et maxime monachis.

16. Præerat abbas Richardus Corbeie, albas utique beate memoriæ: qui cum talia fieri cerneret pluribus annis, aliquando cum processuri essent, fratribus convocatis: « Timeo, inquit, sanctos qui solent ferri offendere. Videtis enim singulis annis quantum fiat eis irreverentiæ. Sed si vobis videtur, in cubilibus suis requiescere sinantur. — Non ita oportet, inquit fratres, quia venturi cum suis, si nos aliter occurrerimus, superbiæ deputabunt Ambianenses. — Fiat, inquit abbas, sicut vobis videtur: sed si vultis, sanctum Adalardum deferre, quia nullus aliorum circumferetur. » Fit ratum quod jusserat; nemo quippe contradicere poterat, imo Deus ita disposuerat: sicque sanctus Adalardus, quasi indignior cæteris, excipit injuriam, quam pro cæteris jussus erat. Exitur ad processionem: venit ad statutam indictionem (46). Occurrunt Ambianenses cum sancto Firmino, Corbeienses cum sancto Adalardo: utque simul perveniunt, antiphonas ex more imponunt. Subsistunt ex utraque parte, et orant debita religione: sed ex brevi ignorantia grandis aliquando acquiritur gratia. Fuerunt enim aliqui ferentes indigne, quasi monachi cæteras sanctorum reliquias, sancti Petri scilicet et sancti Gentiani, dedignati fuissent illuc deferre. Revera tamen non erat omissum alio ex consilio, nisi, ut præscriptum est, pro irreverentia quæ fiebat eis a populo. Sed multi multa loquuntur, dum qualiter se res habeat a multis nescitur. Monachi itaque sancto Adalardo cominus decenter locato, ea qua debent diligentia assistant patrono suo. Populus Corbeiensis ex more agit, sanctum Firminum muneribus donat, oratione petit. Sanctus Adalardus positus e regione non ea frequentabatur qua dignus erat veneratione. Nemo apud eum orabat, nemo aliquid ab eo petebat: et tamen nondum petitus jam dare disponebat.

17. Non tulit itaque Dominus dejectionem servi sui, sed per cuiusdam relevationem statim ostendit præsentibus quanti essent apud se meriti. Exaltavit electum suum, et magnificavit præ omnibus, qui delati fuerant ante eum. Quidam enim Retbertus [/. Rotbertus], sicut monitus erat in somnis, veniens cum Ambianensium populo, minister scilicet cuiusdam Roculli ex castro Aliniaco, videntibus cunctis juxta feretrum cœpit orare, et eo attentius, quia privatus erat omnino auditu et voce. Suffundebatur lacrymarum imbre, exprimebat gemitu et capitis nutu quod nequibat voce, quasi sanctum sibi colloquentem videret, ita appetens loquaci corde. Intendebant omnes in eum, ipse autem in neminem:

A sed stabat percutiens pectus, et exosculans feretrum. Tandem respexit eum divina clementia, ut per eum ostentaret sancti confessoris sui merita. Cumque paulisper in se sensisset virtutem Dei, diu multumque oscitans cœpit in vocem inniti. Movebat multos ad pietatem, plures etiam usque ad lacrymarum effusionem. Totis autem viribus in vocem enitens, iterum per nares, per os, et per aures expectoravit sanguinis fluxum, qui totum guttatim respersit feretrum. Et sic emissa voce, erupit in hoc quod prius volebat, et non poterat proferre: « Deus, adjuva me, inquiens, et tu, sancte Adalarde! » Ille fuit prima vox recuperata salute: statimque omnes currere, et ipse cœpit vix subsistens quasi ebrius talipedare. Sed recipitur et leniter sessum componitur: B interrogatur; virtutem in se factam exponendo confitetur. Lætatur uterque populus, et referunt laudes uterque ordo et sexus. Nulla insidet dubitatio, ubi tamen manifesta facta est curatio. Erat sane maxima materies credendi, persona videlicet ipsis cum quibus venerat Ambianensibus nota, quæ receperat usum loquendi et audiendi. Ipse quoque Rocullus, cuius erat minister, testimonium perhibebat fideliter. Deus etiam qui fecerat miraculum, reliquerat evidens credendi signum: et sanguis qui respererat feretrum, ab omnium cordibus extergebat infidelitatis venenum.

18. Ipsis etiam Ambianensium clericis quam certa res fuerit hinc perpenditur, quod ab uno eorum in eminentiorem locum statim ascenditur, et de ipsa re et de cæteris aliquantisper ad populum peroratur. Insonant voces dignæ laudis, crescitque tumultus tantæ exultationis. Fit inaccessibilis circa corpus frequentia, funduntur preces, offeruntur munera, imponitur laus *Te Deum laudamus*, personat in eo uterque ordo et sexus: sicque sanctos ab injuria vindicat sanctus Adalardus, quam pro eis accipere fuerat missus.

Rebus itaque compositis solvitur conventus, et orditur monachica processio, refertur ad propriam sedem: sequente etiam Ambianensium populo. Respondent campi in ejus laude: occurrit ei a vicinis digna veneratione. Quidam vero ex monachis præcuntes ad ecclesiam, albis et cappis induti cum reliquis sanctorum pignoribus exierunt ei obviam. Cumque simul ecclesiam hymnizantes repetissent, et corpus sancti Adalardi super altare posuissent, iterum ille qui sanatus fuerat ante corpus in pavimento se prosternens, gratias referebat, sanguinem rursus per aures, per os et per nares emittens. Resonat tota ecclesia vocibus gavisoriis: nemo in ea cessat a laudibus et hymnis. Nec immerito: tali enim honore dignus est, qui honorari dignatur a Deo.

(46) Locus hactenus vocatur Indictum, *Lendict*, medio itinere inter Ambianorum urbem et Corbeiam.

LIBER SECUNDUS MIRACULORUM

Scriptus ab anonymo sæculi XII.

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Virtutes et miracula, quibus in præsentis sanctos suos illustrare dignatur operationis divine potentia, quoties apparent, dignum est postea transmitti litterarum notitia: ut corda ipsorum ad laudandam Dei virtutem excitentur, et ad exhibendum honorem reliquiis sanctorum magis accendantur. Unde virtutes aliquas breviter adnotamus, quas nostris temporibus patrum noster, sanctus scilicet operatus est Adalardus, imo per ipsum operata est divina virtus. Quas quidem oculis nostris non perspeximus, sed fidelium virorum qui viderunt et præsentis interfuerunt relatione didicimus, quorum relationi plena fides est exhibenda: quippe quos commendat sanctitas morum, et ætatis reverentia. Non enim eis salus commodum, nec sancto gloriæ cresceret augmentum, si modo aliquibus astrueretur mendacis, quem constat multis antea glorificationum miraculis. Sicut autem ab eis accepimus, ita et prosequendo referimus.

CAP. I. *Causa cur sanctus Adalardus asportatus sit in Flandriam.*

2. Henricus igitur rex Francorum, qui patri suo Rotberto successerat in regnum, sororem nomine Adelam habuit, quam Flandrensi marchioni, Balduino scilicet seniori, nuptiali copula coniunxit, et ei Corbeiam quæ regno suo adiacebat, pro dotali munere cum aliis pluribus concessit. Pro hac autem conjunctione rex et comes fœdus inter se inierunt, et magna inter eos viguit amicitia, quoad vixerunt. Sed quia, sicut a quodam philosopho dicitur, Amicitia sæpe exheredatur; postquam uterque, rex scilicet et comes, mortali concessit naturæ, inter filios eorum Philippum scilicet regem, et Rotbertum comitem fœdus ruptum est amicitia. Philippus autem rex reputans sibi detrimento esse, quod regnum suum quasi diminutum esset privatione Corbeie, quam pater ejus, sicut supra diximus, in matrimonio dederat sorori suæ, ipsam Corbeiam cum regali pompa intravit, et sibi sicut regi fidelem securitatem opidanos jurare coegit.

3. Quod postquam comiti Rotberto compertum fuit, injuriam sibi factam moleste tulit: quam quia sicut ira exigebat, ad præsens in regem vindicare non potuit, in Corbeiensem ecclesiam non tale quid meritum reor. Nam ejus villas et prædia per terram suam late diffusa statim invasit, et fratribus inibi Christo militantibus quæ vestimentorum eorum usibus deputata erant, denegavit. Unde Fulco abbas, qui tunc temporis ecclesiæ Corbeiensi præerat, et fratres non modice turbati, querimoniam lacrymabilem coram regis præsentia fuderunt, et super hoc ejus consilium et auxilium imploraverunt. Sed cum aut impossibilitate aut incuria regis nulla eis fieret recuperatio perditorum, magnæque damnum perpessi fuissent, suis carendo redditibus fere per biennium, quid facto opus esset, cogitantes, super his animo fluctuare cœperunt. Tandem in Domino tanquam in portu jactantes cogitatum suum, anchoram suæ salutis in ipso fixerunt. Nam fuit eorum commune consilium ad divinum confugere auxilium, sanctumque comiti præsentare Adalardum, et comes ejus præsentia flexus, ei et sancto Petro suum restitueret allodium.

CAP. II. *De asportatione sancti in Flandriam, et quod in adventu ejus aperte sunt fores ecclesiæ.*

4. Igitur senioris consilii fratribus qui sancto comitantentur electis, et omnibus quæ itineri necessaria essent paratis, cum magno honore, et decebat, iter arripientes pervenerunt in Flandriam, de Dei misericordia et sancti merito non desperantes. Fama

A autem præente comes sibi sanctum a fratribus præsentandum audierat, et ne illis alienius ecclesiæ pateret introitus interdixerat, existimans taliter nullum ad se ab illis posse fieri accessum. Sed secus ac ratus res habita est. Nam tendentibus illis ad villam quæ dicitur Corba, ubi Sancti Petri jure hereditario habetur ecclesiæ, presbyter secundum comitis præceptum obseratis ecclesiæ foribus, secessum occultum, ne posset inveniri, petierat cum clavibus. Tandem ad ecclesiam pervenit, claves requiruntur, presbyter circumquaque quatitur, sed querentibus facultas inveniendi denegatur. Mirum dictum! fidelem querens auditorem, dum aliqua mora foret querendo templi sacerdotem, illico sponte sua contractis seris, dissilientibus repagulis, patuerunt fores ecclesiæ, et sancto cunctisque eum comitantibus se pervias præbuerunt. Non magica, non ars ibi operata est, mechanica: sed ad ostendendum sancti Adalardi meritum, virtus apparuit celestis in aperture valvarum. Ecce alter in hoc facto Petrus; sanctoque Petro, cui commisse sunt claves regni colorum, in tali miraculo comparandus. Sancto etenim Petro de carcere per angelum liberato porta ultro patuit ferrea: isti similiter de carcere, id est, de carnis ergastulo per angelum consilii jam educto, cesserunt ultro dura portarum robor. O stupenda dignatio! gratiam meruit a Domino, quæ celesti concessa fuerat clavigero. Jure etiam in aliena terra patuit illi sancti Petri ecclesiæ, qui apud Corbeiam hospitium sortitus sancti Petri ecclesiæ, quasi pro contubernali fœdere, ad requirenda ejus bona fungebatur legatione. Taliter in ecclesiâ prius inaccessa sanctus defertur, populus utriusque sexus qui convenerat prosequitur: laudes cum vocis cordisque exultatione a monachis et clericis divine majestati referuntur, populis applaudentibus, et gratias Domino referentibus.

CAP. III. *De eo quod comes reddidit ei omnia quæ abstulerat.*

5. Sequenti die inde asportatur, et ad querendum comitem acceleratur iter. Ubiqueque autem sancti audiebatur adventus, a longe pro jam divulgato miraculo immense multitudinis populorum ei fiebat occurus. Nec solum jam ei contra præceptum comitis januas ecclesiarum aperire certabant, sed etiam tam ecclesiasticæ quam sæculares personæ, ut sanctus in ecclesiis inferretur, postulabant, magis divinam quam comitis incurrere timentes offensam. Audientes autem fratres comitem in pago Tornacensi circa Schelmas (*Schlin*) oppidum, quod obsidione militum cinxerat, commorantem, illic iter flexerunt, et quo cœperant tandem pervenerunt. Quem cum sibi comes audiret deferri, ejus præsentie se subtrahere festinavit. Tunc principes qui lateri ejus solebant assistere, et in quorum consilio ejus omnis pendeat dispositio; super hoc cœperunt eum arguere, dicentes quia nihil ei prospere cederet, quoadiu sanctorum ecclesiis suis rebus spoliaret. Consulebant autem illi ut sancto cum humilitate occurreret, et quidquid erga sanctum deliquerat, emendaret. Quorum prudenti consilio comes acquievit, et humiliter sancto obviis processit. Videns alium regem Ninivitarum de suo solio descendisse, pedibusque nudis præ humilitate incedentem, honorem suum deposuisse: cum tanta devotione, militum stipante caterva, comes ad ferendum sancti accessit, et sumpto manibus suis gestatorio, militibus onus ejus leve certatim alleviantibus in ecclesiâ haud longe positam tulit. Ibi quidquid Corbeiensi ecclesiæ abstulerat, coram primatibus suis in præsentia sancti reddidit: et quidquid erga

sanctum Petrum et sanctum Adalardum deliquerat, A emendavit, postulans per eos sibi a Domino indulgentiam impetrari. Fratres vero vice Domini, qui cor contritum et humilitatum non despicit, sanctique Petri, cui data est a Domino potestas ligandi atque solvendi, cum absolverunt; et eum gaudentem suisque orationibus commendatum ad obsidionem oppidi remisserunt. Inde non ingrati divinæ misericordiæ, qui gratiam comitis meruerunt sancto Adalardo mediante, immensas laudes Deo altissimo retulerunt, cujus auris, quam precibus pulsaverant, preparationem cordis eorum audierat.

CAP. IV. De eo quod comitissa voluit eum retinere.

6. Sic non cassato itineris labore lætati, cum sancto arripuerunt iter remeandi. Sed intervenit eis aliqua turbationis molestia, ut major subqueretur lætitia. Contigit enim ut ad oppidum quod dicitur Insula (*l'Isle*), pervenirent, et sanctum Dei in ecclesia Sancti Stephani protomartyris, quæ ibi habetur, deferrent. Illis diebus apud idem castrum Adela comitissa, de qua supra mentionem fecimus, morabatur; dum ad obsidendum præfatum oppidum Schelmas comes, scilicet filius ejus, occuparetur. Quæ cum audisset adesse sanctum Dei confessorem, gavisæ est valde sibi esse oblatam retinendi illum opportunitatem. Accersitis igitur monachis, inter alia quæ protulit verba, dixit eis: « Sciatis, Domini mei, sanctum Adalardum communis generis consanguinitate mihi esse proximum, et ideo ut honoris gratiam pareat mihi in cælis, volo ejus honorem sublimare in terris. Unde sedet mihi in animo eum retinere in hac terra, quia ad exsequendum quod volo magis hic ero idonea. Aut enim ei novam constitui faciam ecclesiam, quam immensis opibus ditabo, deputatis monachis aut clericis, qui serviant sancto; aut in Blandiniensi monasterio, quod in honore sancti Petri apostoli situm est in castro Gandavo, faciam eum deferri, ubi præ omnibus sanctis qui ibi habentur, faciam ei honorem exhiberi. Interdico itaque vobis, ut eum ab ecclesia Sancti Stephani non dimoveatis, sed ad locum vestrum redeatis; ni potius cum eo remanere placeat vobis. » Denique præcepit portas obseratas, et exitus viarum adhibitis custodiibus observari, ne in noctis silentio clam sanctus posset asportari.

CAP. V. De eo quod per medios vigiles sublatae sunt sanctæ reliquiæ.

7. Quid jam monachi facerent? In aliena terra positi suorumque auxilio destituti obviare non poterant comitissæ potestati, ut in asportatione sancti aliquam violentiam inferrent illi. Illico ad sanctum reversi sunt Adalardum: et extra spem positi deliberabant, quid potius eis esset faciendum. Consilium autem super hac re querentes, tales inter se conquerendo proferebant voces: « Quid faciemus? quo divertemus? ad nostros sine sancto Adalardo reditus nobis non est necessarius: quia forsitan aut nos expellent, aut (quod turpius est) lapidibus obruent. Denique nos non reverti prohibet improperium et dedecus, quia nobis non revertentibus tantum damnum imponent nostræ assensionis nostrisque machinationibus. Cæterum quamvis absque sancti representatione gratiam eorum possimus habere, ejusdem Patris nostri ablatio, nostræ matris ecclesiæ fiet desolatio. Ipsa enim mater nostra, quæ nos tanquam filios in suo fovit gremio, relinquetur sicut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario. » Taliter prius navicula cordis eorum turbabatur in mari: et dormiente in eis Christo, quia dubitabant, cœperunt mergi. Sed cum clamassent, « Domine, salva nos, perimus, » illico excitatus est Dominus, ventisque imperavit et fluctibus.

8. Illis autem consilium capientibus cœlitus inspiratum est, ut intempeste noctis silentio expositas de feretro sancti confessoris reliquias tolle-

rent, et cum illis fugæ præsidio sibi suisque consulerent. Quod et ipse Salvator fecisse, suosque ut idem facerent legitur admonuisse: *Cum ros, inquit, persecuti fuerint in unam civitatem, in aliam fugite, licet figuraliter possimus intelligere.* Cunctis igitur per villam somno occupatis, monachi requiem suis denegarunt oculis, opportunitatem querentes perducendi ad finem quæ: inerant illorum animis. Media autem nocte ad thecam argenteam, quæ pretiosus thesaurus tegebatur, accesserunt, ipsumque audacibus, ut ita dicam, sed fidelibus manibus exposuerunt. Denique ipsum super aurum et topazion pretiosiore, omniumque aromatum fragrantiam suo odore vincentem, in mundo pallio, postea in byrso cervino involverunt: et uni eorum, domno videlicet Everardo, qui ad hoc sagacior videbatur, asportandum commiserunt. Qui cæteris cum scrinio sancti remanentibus, de commisso sibi thesauro sollicitus non modice animo angebatur, qualiter propter vigillum excubias civitatem egrederetur. Dumque totus in hoc studio esset positus, illuxit matutinalis hora, quia expulso vesperi luctu Christi resurrectione demoratur lætitia. Tunc Christus qui est verus Sol justitiæ, depellens tenebras erroris et tristitiæ, ostendit illi tramitem salutis et lætitiæ. Nam eadem hora obtulit se illi quidam monachus, quasi missus a Domino, quem Remensis civitatis archiepiscopus ad comitem direxerat pro suo negotio. Huic sanctarum bajulator reliquiarum sociatus, per medios vigillum cuneos, poris patentibus, exivit; Deique providentia, per sancti videlicet Adalardi meritum, frustratas illorum excubias reliquit.

9. Renovatum est sane in hoc facto miraculum, quod ad Christi resurgentis contigit sepulchrum, si tamen gloriæ regis audemus æquiparare virtutem militis. Sed non minimus gloriæ regis, si virtutem prædicamus militis: quia virtus militis gloria est regis. Custodia enim militum ad Christi posita est sepulchrum, ne a suis furaretur discipulis: diligentia nihilominus excubitorum deputata est portis et exitibus viarum, ne corpus sancti Adalardi clam a suis efferretur monachis. Christus summo diluculo milites signatum monumentum custodientes resurgens irritos reddidit: sanctus quoque Adalardus summo mane vigiles portas et exitus viarum observantes exundo fefellit. Milites Christo resurgente præ timore facti sunt veluti mortui: custodes, postquam sanctus asportatus est Adalardus, præ nimia admiratione redditi sunt stupidi. Taliter corpus sancti confessoris Corbeiam refertur, et a monachis cum magno cleri plebisque tripudio suscipitur. Qui cum magno honore, ut dignitas ejus exigebat, repositus in archivo ecclesiæ ipsam sua decoravit presentia, quam primum obscuram reddiderat ejus absentia. Fratres autem cum cordis devotione laudes immensas reddiderunt super hoc bonitate divinæ, parvipendentes si scrinii fieret amissio, cum beatos et divites reddidisset eos pretiosi thesauri restituito. Illud enim erat recuperabile damnum: hic, si eum amississet, damnum irreparabile. Sed qui voluit corporis thesaurum restituere, dignatus est etiam vas ejusdem remittere: ut sicut in corporis asportatione, ita etiam sancti pateret meritum in vasis representatione.

CAP. VI. De relatione scrinii, et quod in representatione ejus sanatus est claudus.

10. Interea fama volante, cum comitissæ nuntiatum fuisset taliter sanctum Adalardum a monachis sublatum esse, moleste tulit se ita delusam esse. Tamen intelligens hoc esse voluntatis divinæ, et ideo jam non posse contra torrentem brachia tendere, postulata venia concessit illis cum scrinio sancti confessoris remeare ad propria. Taliter illi, quasi de Ægypto egressi, ubi jam quasi captivi fuerant detenti, protegente eos cœlestis defensionis nube, ne urerentur a sole tribulationis, pervenerunt,

dere novo Moyse nostro, in terram pacis et securitatis.

11. Cumque jam facti fuissent proximi Corbeiae, premitentes nuntios mandaverunt fratribus suis, ut scrinio sancti Adalardi mature occurrerent cum brachio ejusdem confessoris. Illico gaudium novum adhuc recenti gaudio superaddidit: classica pulsantur: ecclesia tapetibus et palliis adornatur; accensis etiam luminaribus plurimis illuminatur: denique facto populi conventu, festiva processio orditur, et cum brachio sancti Adalardi præcedentibus cereis et crucibus obviam proceditur. Tunc filii Israel quasi arcam Domini de Philistæis reductam suscipientes, in tabernaculo Dei referebant: et cum David in voce exultationis et confessionis psallentes præcedebant, variis musicorum instrumentorum generibus ad augendam lætitiā circumquaque sonantibus.

12. Ecce autem quidam claudus ad portam templi jacebat, ita utroque pede contractus, ut plantæ pedum ejus (quod erat in visu mirabile) retro hærenter natibus. Venerat autem ibi reptando in quantum poterat manibus et genibus, non solum ut alimoniam peteret ab introeuntibus, sed ut sanctum Adalardum rogaret suis adesse doloribus. Qui cum feretrum sancti præcedente longo processione ordine vidisset inferri, in quantum ipsa ægritudo patiebatur, clamare cepit, ut sui miseretur. Sanctus vero Adalardus, more beati Petri, aurum vel argentum illi non dedit, sed quod melius erat, divina concedente gratia, illi tribuit. Nam mirum in modum statim videres nervos prius contractos extendi, cutem dierumpi, sanguinem manare, pedes cruraque ad naturalem locum redire; illum autem præ nimis angustis fatigari, ita ut pene videretur deficere. Tandem in suis erectus pedibus, jam nullius egens adminiculo ad feretrum sancti accessit. O laudandum Dei donum! o prædicandum sancti meritum! Præsentia corporis ejus aherat, et tanta in vase corporis ejus Dominus ostendebat. Sed hoc in vase corporis ejus ostendere potuit, qui per umbram corporis sancti Petri ægrotos sanare valuit. Tunc qui sanatus fuerat feretrum præsequens et bajulans gratias referebat Domino, ini-

ans illum evangelicam leprosum, qui reversus laudem dedit Deo? Cum tanto gaudio filiis in sinu matris ecclesie receptis, de thesauro conscientie proferentes sacrificium spei et fidei, quæ in ara cordis accenderat fervor charitatis, hymnum *Te Deum laudamus* cantaverunt coram altario divine majestatis.

CAP. VII. De repositione sanctarum reliquiarum in scrinio.

13. Denique ascendentes gradus pulpiti, qui de valle plorationis per gradus virtutum ascenderant in montem exultationis, populis infimis jacentibus nec ad altiora conscendere valentibus, condescenderunt propinatione salutiferi sermonis rei gestæ temporique præsentis respondentis. Nec siluerunt ad confirmationem sui sermonis quæ in via accidissent eis, quanta Domini gratia in omnibus adfuisset illis, quantisque sibi dilectum confessorem declarasset miraculis. Et ne aliquis eorum dubius existeret sanctum Adalardum esse relatum, reliquias ejusdem de secretario, ubi ante repositæ fuerant, præsentari fecerunt. Quas quidem in conspectu populi adstantis extulerunt, ipsasque, ut credi deceat, antiquo ebore lucidiores, visuque pro sui raritate delectabiles, conspectibus omnium astantium cernendas præbuerunt. Postquam autem præsentia sancti remota est ab illis omnis nubes dubitationis, eum honorifice reposerunt in eodem scrinio, quod paulo ante relatum fuerat cum gaudio.

14. Quo rite peracto, secus sanctum Gentianum martyrii rosa in domo Dei vernantem collocaverunt S. Adalardum, castitatis lilio ante Deum florentem. Felix aula, quæ tantis sustentatur columnis! felix ecclesia, quæ tantis illuminatur lucernis! ut taceamus cæteros, quorum præsentia feliciter ipsa floret Ecclesia, istis tutoribus protegitur contra ventorum status, et tempestatum fulmina. Istis enim illuminantibus, repelluntur ab ea tenebrarum caliginæ et mærorum nebula. Istos itaque honoremus, istos veneremur in terris, ut nostri memores esse dignentur in cælis.

S. GERALDI ABBATIS

CHARTA

De precibus pro fratribus suæ congregationis et aliis sibi confederatis faciendis.

(Circa annum 1091.)

(Dom MARTEN., *Thesaurus Anecd.*, tom. I, col. 235 ex Sylvæ-Majoris chartario seu ex Necrologio.)

Cognoscant omnes, tam præsentēs quam subsequuntur, quia ego Geraldus Sanctæ Mariæ Sylvæ Majoris abbas, quamvis indignus, utilitati vivorum et mortuorum consulens, communi totius congregationis consilio stabilivi, et, ut in æternum maneat, litteris mandari præcepi, quod si quis nostræ congregationis decesserit a sæculo, nobiscumque sepultus fuerit, usque ad annum panis et vinum pauperibus pro eo tribuatur, et usque ad triginta dies ab omnibus missæ et vigiliæ mortuorum communiter celebra-

buntur; ita autem ut priores septem missæ et vigiliæ solemniter, pulsatis signis omnibus, persolvantur. Sacerdotum unusquisque septem missas perorabit; qui sacerdos non est, tria psalteria; qui ad psalterium nondum pervenit, usque ad dies triginta septem psalmos quotidie cantabit; qui autem nescit, septem quotidie *Miserere*; qui vero nec *Miserere*, septies similiter *Pater noster*. Quod si infra duos dies, vel quatuor, vel etiam amplius, alter decesserit, insimul utrisque positus, quod uni in principi-

minuetur, finito alterius officio, restituetur. Omnis autem congregatio primis septem diebus ante altare post capitulum psalmos prostrata cantabit. Si vero in cella, quæ a monasterio longe sit, aliquis obierit, totum pro eo quod pro præsentibus persolvatur, excepto quod panis et vinum in cella ubi obierit, usque ad annum, sicut jam dictum est, in elemosyna constituetur.

De congregationibus autem quæ nobiscum societatem acceperunt, vel accepturæ sunt, si quis obierit, ad nosque nuntius pervenerit, septem missas, totidemque vigiliis persolvemus communiter; tres autem vigiliis primas cum lectionibus novem, signis omnibus pulsatis; reliquas vero quatuor cum tribus: ita tamen quod ipso die quo nuntius advenerit, post capitulum, signis sonantibus, psalmus *Verba mea* pro eo cantetur; et qui sacerdos fuerit missam orabit; cæteri vero psalterium unum; qui nescit psalterium, psalmos septem; qui nec septem psalmos, *Miserere* septies; qui vero nec *Miserere*, septies *Pater noster*. Congregationes autem nostræ societatis hæc sunt: congregatio sancti Sicarii de Branstoma, sancti Florentii de Salmurio, congregatio sanctæ Fidis de Conchis.

Hoc est fœdus indissolubile Majoris Monasterii, Sylvæque Majoris cœnobiorum, videlicet ut fratribus utriusque monasterii utrumque capitulum et omne benefactum spirituale et corporale sit utrimque omnibus commune, et omnis per omnia societas. Pro fratribus vero defunctis semel in anno plenariam vigiliam et missam festivam celebramus, et breve accepto, mox finito capitulo, *Verba mea*, cum appendiciis suis, pro absolutione fratrum qui recitati fuerint, pulsatis signis, persolvemus.

Notum sit omnibus, tam presentibus quam futuris, quod dominus Odo abbas Sancti Johannis Angeriaci venit in capitulo Sanctæ Mariæ Sylvæ-Majoris, et consilio domni Geraldii abbatis, et omnium fratrum, pro defunctis fratribus statuerunt invicem, ut ipsa die qua brevis ipsius veniret, pulsatis omnibus signis, plenissima vigilia oraretur, in crastino similiter missa plenissime, et usque ad dies septem similiter; sed signis non pulsatis, psalmus *Verba*

A post capitulum; quo die panis et vini præbenda pro eo dabitur. Pro abbatibus autem utriusque congregationis, quantum pro fratre ejusdem loci sit, in æternum constituerunt. Hoc ipsum sit pro congregatione sancti Benedicti Nantolii. Hoc ipsum agitur pro congregatione Lucionensi, et pro abbatibus tricenarium, et sanctæ Mariæ de Pampilona canonico-
rum, et sancti Michaelis de Eremito, et sancti Maurini de Agenno, et canonico-
rum sancti Romani de Blavia; similiter agimus pro monachis sanctæ Mariæ Doc-
lensis, et sancti Vincentii Laudunensis. Et sancti Petri Ferrariensis ecclesiæ, et pro abbatibus tricenarium complebitur, tam in missis, quam in vigiliis, et scribentur in martyrologio, ut semper agatur anniversaria commemoratio pro eis; et sanctæ Crucis de Kimperle, et sancti Salvatoris Karroffii, sed
B pro Karroffensibus plus agitur; triginta diebus singulis horis psalmus *Voce mea*, ad psalmos familiares, et post matutinos, *Verba mea*. Similiter agitur pro congregatione sancti Petri Malliacensis, et pro abbatibus Malliacensibus triginta diebus præbenda dabitur, et omnes fratres ipsius loci in martyrologio nostro scribantur. Pro monachis sancti Pauli Cornemiacensis, breve accepto, post capitulum signis sonantibus, facimus absolutionem, et per septem dies septem officia plena cum totidem missis, et per triginta dies *Verba mea* et *Voce mea*. Similiter agimus pro congregatione Usercensi, et pro fratribus Gencrensis monasterii, et pro monachis sancti Lau-
nomari Blesis, et die quo breve recitatum fuerit, præbenda panis et vini, et sancti Petri Carnotensis, et sanctæ Mariæ Guistrensis, et sancti Stephani de Beania; pro clericis sancti Martini de Ruricuria tres vigiliis et tres missas; prima tamen die, pulsatis signis, hoc idem agimus pro sororibus sanctæ Mariæ Suessionensis; similiter agimus pro monachis sancti Petri Solemniacensis, pro monachis sancti Martini de Campis, post capitulum, absolutionem, et unam plenam vigiliam, et unam missam. Pro congregatione Exiensis cœnobii septem missas cum vigiliis, et præbenda ipso die quo brevis in capitulo recitabitur. Hoc idem sit pro canonicis sancti Stephani Agennensis sedis.

APPENDIX AD S. GERALDUM.

COMMEMORATIONES

A SYLVÆ-MAJORIS MONACHIS PRO ALIARUM ECCLESiarUM ALUMNIS FIERI SOLITÆ.

(MARTEN., *Thesaur.*, Anecd. I, 257, ex Necrologio Sylvæ-Majoris.)

Primo Januarii, fratrum et parentum defunctorum commemoratio.

1. Canonico-
rum Sanctæ Crucis Aurelianensis missa plena et vigilia. 16 Januarii.

2. Canoniceorum sancti *Æmiliani*, missa plena et A
vigilia. 26 Januarii.
3. Fratrum Casæ Dei, missa plena et vigilia, et
tricenarium plenum, singulis diebus præbenda panis
et vini, cum reliquis cibis. 3 Februarii.
4. Eodem die canonicorum sancti Joannis de
Valentinæ. 3 Februarii.
5. Fratrum de Borcieto, missa plena et vigilia.
13 Februarii.
6. Fratrum sancti Eligii Noviomensis, missa plena
et vigilia; præbenda cum cibis danda: quilibet sa-
cerdos dicet unam missam, alii septem psalmos.
Feria iv Cinerum.
7. Fratrum Præmonstratæ ecclesiæ, missa et vi-
gilia. 21 Februarii.
8. Canoniceorum Catalaunensium, missa plena et
vigilia. Feria ii post Dominicam i Quadragesimæ.
9. Fratrum Auriliacensis monasterii, missa festa-
lis et præbenda. 27 Februarii.
10. Fratrum sancti Severi, canonicorum Cæsar-
augustensium, et Lincolnensium, et fratrum Sarla-
tensium, missa plena et vigilia. 10 Martii.
11. Fratrum Suessionensium, præbenda danda
eodem die.
12. Fratrum Figiacensium, missa plena et vi-
gilia, præbenda quatuor pauperibus. Feria iv post
Latare.
15. Aquiciensis monasterii officium, missa cum
pulsatione signorum, tribus pauperibus præbenda
datur. 16 Martii.
14. Majoris Monasterii. 15 Aprilis.
15. Commemoratio parentum et fratrum S. Aste-
ri confessoris. Feria ii incipientis passionis.
16. Canoniceorum Cæsaraugustensium, missa,
vigilia, tribus pauperibus præbenda datur. 26 Apri-
lis.
17. Fratrum Orbacensis monasterii, missa plena
et vigilia. 11 Maii.
18. Fratrum sancti Martialis, præbenda datur
cum reliquis cibis. 3 Junii.
19. Fratrum Uticensis ecclesiæ, præbenda datur
cum reliquis cibis, eodem die.
20. Fratrum Grandimontis. 18 Junii.
21. Sancti Petri de Corbeia, missam quilibet sa-
cerdos, et præbenda datur tredecim pauperibus. D
20 Junii.
22. Canoniceorum Aturensis ecclesiæ, missa fe-
stive, et vigilia plena, eodem die.
23. Sancti Joannis Angeliacensis, missa plena et
vigilia, tricenarium plenum, dabitur præbenda cum
reliquis cibis. 25 Junii.
24. Fratrum sancti Pauli Romæ et sancti Petri de
Papia, missa festive et vigilia plena. 4 Julii.
25. Fratrum Burdigalensis monasterii. 7. Julii.
26. Commemoratio fratrum Casæ Dei. 12 Julii.
27. Item fratrum Gratiz Dei, eodem die.
28. Canoniceorum sanctæ Mariæ Laudunensis.
14 Julii.
29. Fratrum sancti Severi, tribus pauperibus
præbenda datur, cum cæteris cibis. 27 Julii.
30. Canoniceorum sancti Stephani Agennensis,
missa festive, et vigilia plena. 4 Augusti.
31. Item canonicorum de Castris, eodem die.
32. Fratrum sancti Stephani Lemovicensis. 12 Au-
gusti.
33. Sancti Joannis Novi monasterii Pictavia.
16 Augusti.
34. Fratrum de Cancellata, missa festive et vigilia
plena. 23 Augusti.
35. Canoniceorum Ausciensis ecclesiæ, missa festive
et vigilia plena, eodem die.
36. Item fratrum sancti Isuadi de *Bardannay* in
Anglia, eodem die.
37. Canoniceorum sancti Caprasii de Agenno,
missa plena et vigilia, et tribus pauperibus præbenda
datur. 19 Septembris.
38. Inchoatio tricenarii pro fratribus sancti Dio-
nysii, singulis annis reddendi octavo Kal. Octobris.
39. Fratrum de Belloloco. 10 Octobris.
40. Canoniceorum Bajonensium, missa festive et
vigilia plena. 15 Octobris.
41. Fratrum de monte Cassino, missa plena et
vigilia. 19 Octobris.
42. Fratrum sancti Martini Guistrensis, missa
C plena et vigilia. 3 Novembris.
43. Fratrum de Burgo, missa festive, et vigilia
plena. 4 Novembris.
44. Canoniceorum Aquensium, missa plena et vi-
gilia, eodem die.
45. Fratrum Solemniacensium, missa festive et
vigilia plena, et præbenda tribus pauperibus, eodem
die.
46. Commemoratio fratrum Cluniacensium, missa
plena et vigilia, quilibet sacerdos unam missam,
alii septem psalmos. 12 Novembris.
47. Fratrum sancti Faronis, missa plena et vigilia,
eodem die.
48. Et sancti Stephani canonicorum de Maurita-
nea, missa festive et vigilia plena, et præbenda da-
tur, eodem die.
49. Canoniceorum sancti Martini de Corona, missa
plena et vigilia. 13 Novembris.
50. Canoniceorum sancti Martini Laudunensis,
eodem die.
51. Fratrum Solacensis ecclesiæ. 4 Decembris.
52. Canoniceorum sancti Amandi, præbenda datur,
eodem die.
53. Fratrum sancti Remigii, missa plena et vi-
gilia. 14 Decembris.

FOLCARDUS

COENOBII SITHIVENSIS APUD ATREBATES MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA.

(CAYE, *Scriptorum ecclesiasticorum Historia litteraria*, pag. 531.)

Folcardus, cœnobii Sithivensis apud Atrebatas monachus, claruit anno 1060, diuque deinceps vixit. Vir pro sorte sæculi quo vivit non indoctus, Gulielmo Anglorum regi, quem *Conquestorem* vocamus, admodum familiaris, qui subacta Anglia ipsum Torneizæ præposuit, ubi xvi fere annis abbatis vices supplevit. Diu in Anglia versatus est donec ortis illum inter et episcopum Lincolnensem simultatibus, id monasterium suum Sithivense recessit. In litteras misit primo quidem per compendium, deinde recognitos et auctos De vita et miraculis S. Bertini abbatis Sithivensis libros duos, quos Bovini abbati suo inscripsit. Hos ex mss. codicibus Bertiniano et Vedastino edidit Mabillonius Sæc. Benedict. III, part. 1, pag. 104; qui etiam librum *ii* Miraculorum, ab auctore anonymo circa initium sæculi x scriptum, subjecit. Recenset quidem Baleus (*De script. cent. ii*, p. 164) Folcardum quemdam Dorobornensem, cœnobii Cantuariensis monachum, virum doctissimum, anno 1060 clarum, quem eundem cum nostro fuisse existimamus, quemque Aldredi Eboracensis archiepiscopi, magni sui Mecænatis jussu, De vita et miraculis Joannis archiepiscopi Eboracensis libros duos, eidem Aldredo nuncupatos, atque alia quædam scripsisse, Baleus refert. Certe Folcardum nostrum S. Oswaldi Wigorniensis episcopi, aliorumque sanctorum Angliæ historias suaviter composuisse, testis est Ordericus Vitalis, ejusdem pene temporis scriptor Hist. Eccl. lib. ii, ad ann. 1118, ubi plura de Folcardo habet. Vitæ Joannis archiepiscopi Eboracensis a Folcardo scriptæ meminit etiam auctor incertus De vita S. Joannis Monast. Anglic., tom. I, qui pariter ac Baleus Folcardum Cantuariensem vocat, montu- chum scilicet, non quod Mabillonius male habet, Cantuariensem archiepiscopum. Vitam ipsam extulit Mabillonius Sæc. Benedict. III, part. 1, pag. 435. Librum vero Miraculorum, quem etiam memorat Baleus, reperire non potuit. De aliis Vitæ Bertinianæ scriptoribus, anonymo quodam antiquiore, et Folquino abbate Lobien- si, Actorum etiam SS. Audomari, Folquini episcopi, Winnoci et Salvini compila- tore anonymo altero, denique Simone abbate Sithivensi, exeunte sæculo xii claro, plura te docebit et Mabillonius in *Observationibus præviis*, ubi supra, p. 104.

VITA S. BERTINI

ABBATIS SITHIVENSIS IN MORINIS

Auctore FOLCARDO.

(Apud MABILL., *Acta SS. ord. S. Bened. Sæc. III*, parte ii, pag. 104)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

1. Multi gesta S. Bertini abbatis in litteras retu- A Pecqueur, subprioris, tum humanissimi D. Gerardi
lere. Sex omnino invenio hujusce argumenti lucu- du Val cœnobitæ. Ille unicum exhibemus Folcardum,
brationes. Prima est anonymi ejusdem, quem ceteri de aliis auctoribus pauca dicturi.
postea secuti sunt. Secunda Folquini abbatis Lo-
biensis, qui Acta SS. Audomari, Bertini, Folquini
episcopi, Winnoci et Silvini Waltero abbati Berti-
niano, anno 996 mortuo nuncupavit. Tertia et quarta
auctorem habent Folcardum, Sithivensis cœnobii
monachum. Quinta et sexta metricè compositæ sunt,
una quidem ab anonymo quodam, alia a Simone,
ut putant, abbate Sithivensi sub finem sæculi xii,
quantquam Joannes Iperius de Simone abbate agens,
ejus rei, ni fallor, haud meminit. Quatuor postre-
mas scriptiones e monasterio Sithivensi accepi-
mus, beneficio tum viri religiosissimi D. Joannis Le
2. Anonymum Vitæ Bertinianæ scriptorem per-
antiquum laudant auctor libri De gestis S. Winnoci
abbatis, Folcardus et alii : Folquinum Jacobus Mal-
brancus passim, maxime in scholiis ad cap. 1, lib. iii
De Morinis, ubi ait Folquinum in Actis SS. Audomari,
Bertini, etc., multa præterisse quæ apud alios
reperire est, quia solummodo ea inserere in votis
habuit quæ lectionibus Breviarii possent adaptari.
Hunc putant esse Folquinum levitam et monachum
Bertinianum, qui principum ac regum diplomata
aliaque instrumenta in unum retulit, et annis regum
annos Dominicæ Incarnationis aptavit; qua in re a

vero calculo passim aberravit. Anonymum legit, et A
vero subjecta Folcardi lucubratione contulit D. de
With, cœnobita Bertinianus, ante annos triginta
vita functus; cujus animadversiones a D. Gerardo
du Val communicatas in ora marginali appone-
mus.

3. Folcardus, Bertinianus monachus, primo qui-
dem compendio scripsit Vitam S. Bertini, quam
postea fusius a se reddendam promisit. Sic habet in
prioris lucubrationis epistola dedicatoria. « Domino
suo Bovoni Patrique desideratissimo Folcardus nulli
inserendus paginæ, quod summum est coram summo
pontifice. Fortassis, Pater mi, in tuum vernaculum
tuo quondam lacte tuisque educatum alimentis me-
rito frequentius stomacharis, quod solum terram
occupem ut fleus illa inutilis, nec quidvis tuæ qua
quondam puerum insevesti, promam institutionis.
Jus, fateor, esset, quæ insevesti, etsi non digno,
tamen quocunque pullare germinem; sed cupido
vires deficiunt, Pater optime, quæ cogor inter priva-
tos ignobilis delitescere. Hinc te sæpius rite indi-
gnatum meæ inertie concesserim, hocque a te sum-
mum in me beneficium libens conceperim. Unde quæ
hactenus minus consulte egi, ad jussum paternitatis
tuæ in melius transferre curavi. Quod meditati
occurrit in medio Vita beatissimi Patris nostri Ber-
tini, quam rescribere orsus sum, impellente causa
multiplici. Quod si sic ex re constabit, examinis tui
trutina probabit. Bona siquidem dicturus factu-
rusve, a nullo malui quam a te principium sumere, C
qui tot commodis inservis nobis omnibus quotidie.
Dein vero quod quorundam fratrum devotæ peti-
tioni oportuit me satisfacere, qui dum aliquid apud
tantillum videntur petere, magis imperare ex ipsa
noscuntur petitione. Nec eo, fateor, ipsi petunt, ut
reor aut ego subaudio, ut veteri posthabito sive
neglecto hoc opus rapiatur in publico: quod absurdum
nimis esset, me tale aliquid inter tot et tales,
ut ita dicam, nubigenas moliri. Sed si ita jubes,
secundum illud quod lignea et fictilia vasa cum
aureis aiunt in templo Domini, sic hæc meæ parvi-
tatis descriptio servetur cum veteri. » Dein sequitur
alius Prologus hoc exordio: *Deificæ Trinitatis cle-
mentia*, etc.; qui Prologus diversus est in exemplari
Cisterciano. Sic vero incipit Vita: « Beatus puer D
Bertinus generosa progenitorum stirpe ortus tradi-
tur in Constantiæ sinibus, » etc. Demumque ita
librum concludit: « Hæc dicta sufficiant pauca e
pluribus, quæ compendiosa quidem terminavimus
diffinitione, sed patetioris textus serie disponimus
elucidare. » Vides hic promitti prolixioris scriptio-
nem. Et infra librum De miraculis S. Bertini a se
scriptum iri pollicetur his verbis: « Lectoris ergo
nos accommodantes satisfactioni, ac si jam de Vita
reflecto Patris clarissimi, subsequenter scriptis
textum exsequemur signorum, quæ per eum gessit
Dominus Deus virtutum. » Quod utrumque præstitit,
editis libris De vita et miraculis S. Bertini, quos hic
priorem typis donamus. Etsi enim libri manu exa-

rati auctoris nomen haud præferunt, id tamen colli-
gimus ex ejus ætate, quam ipse indicat Libro i Mirac.
cap. 11. Quanquam liber secundus De miraculis a
principio antiquiorem sapit auctorem, cui cætera
Folcardus adjecisse videtur. Ordericus Vitalis in
eccl. Hist. lib. 11, ad ann. 1108, laudat « Folcardum
S. Bertini Sithiensis monachum, multa eruditione
validum, quem Guillelmus Anglorum rex subacta
Anglia Torneix præposuit, ubi Folcardus fere xvi
annis absque benedictione abbatis vices supplavit.
Ille affabilis, inquit, et juctundus fuit atque charita-
tivus, grammaticæ artis ac musicæ peritissimus.
Unde pretiosa peritiæ suæ monumenta reliquit in
Anglia futuris generationibus. Nam plures dictatus
memoria dignos edidit, et S. J. Oswaldi Guigorners
episcopi aliorumque sanctorum, quorum propago de
Albione processit, delectabiles ad canendum histo-
rias suaviter composuit. Ortis postmodum quibusdam
simultatibus inter ipsum et Lincolnensem episco-
pum recessit, » nempe in monasterium Sithivense,
ubi Vitam S. Bertini exornandam suscepit.

4. Bovo, abbas Bertinianus, cui Folcardus pri-
mam scriptionem suam dedicavit, auctor fuit eleva-
tionis corporis S. Bertini, a Folquino Morinorum
episcopo loco secreto reconditi ob Nortmannorum
infestationes; ejusque facti relationem litteris man-
davit, quam ex mss. codd. erutam publicamus post
Folcardum, qui eandem historiam in libro ii Mira-
culorum præstrinxit. Bovo monasterio Sithivensi
præfuit ab anno 1045 ad 1065, uti discimus ex Joan-
nis Iperii Chronico Bertiniano, cap. 37, qui Iperius
etiam gesta S. Bertini in Chronicon suum retulit
cap. 1.

5. De duobus poetis, Anonymo et Simone, nihil
est quod adnotemus. Eorum lucubrationes typis
committere non visum est operæ pretium. Simon
Bertiniano monasterio præfuit ab anno 1176 ad
1187, quo abbatis dignitatem abdicavit, febre quar-
tana aliisque molestiis affectus, in quatuor an-
nos superstes. Lege Joannis Iperii Chronicon, cap.
105. Simonis carmen de S. Bertino incipit hoc
modo:

*Filius et frater merito tuus, o pia Mater,
Laudibus immensis celebremus, plebs Sithiensis.
Unam cum reputeo tibi non satis esse salutem,
Me conferre putes tibi cum Patre mille salutes.
Ergo fave Simoni, quæso, Pater alme, Leoni,
Cui quod concepisti dudum, modo scribere cæpi
Laude Dei festa nostri Patris inclita gesta.*

6. S. Bertini memoriam celebrant sincera Mar-
tyrologia Usuardi, Adonis, et Flori additamatum
a Bedam. Nonis Septembr., inquit Usuardus, in pago
Turrennensi S. Bertini abb.; et Ado eodem die:
*Natalis S. Bertini abbatis, magnæ sanctitatis et
innocentiæ viri.* Florus vero: *Depositi S. Bertini
confessoris et monachi, qui in divinis rebus prudens,
et in malis simplex, virtutibus claruit divinis.* Præ-
terea S. Bertini abscensio a Folquino sæculo ix
facta antiquis Kalendaris inscribitur xvii Kalend.
Augusti. Elevatio sæculo xi celebrata a Wicome

Remorum archiepiscopo VII *Nonas Maii*; Translatio A
denique in thecam pretiisorem sæculo XIII per Pe-
trum Morinorum episcopum XVII *Kalend. Augusti*;
de quibus infra suis locis.

7. An Bertinus monasterii Sithivensis primus
abbas fuerit, merito dubitari potest. Scriptor Vitæ
S. Audomari episcopi Tarvennensis, editæ sæculo II
Bened., primum locum tribuit Mummolino, Bertino
secundum. Joannes Iperius e catalogo abbatum
Sithivensium penitus expungit Mummolinum, quem
Bertino posponunt Sammarthani in Gallia Christiana,
at immerito certe. Siquidem Mummolinus B. Eligio
successit in sedem Noviomagensem anno 669, eique
præfuit *per viginti et sex annos*, testante auctore Vitæ
S. Audomari: proindeque longe ante S. Bertinum
vivere desit. Veri simile est Mummolinum per
annos XIV ante initam sedem episcopalem præfuisse
abbatem *Veteri Monasterio*, quod nomen ipsius hactenus
retinuit; et curam habuisse fabricæ novi mo-
nasterii Sithivensis; non tamen eo loci rexiss;
monachos, nisi forte ad breve tempus, eo quod
vixit perfectio cœnobii raptus sit ad episcopatu-
m; mox vero Bertinum fabricæ supremam impos-
uisse manum, et coloniarum monachorum præpositum
fuisse.

8. Sithivense seu Sithiense monasterium anno
circa 660 edificari coeptum in pago Tarvennico, a
prima sui origine amplissimum, hactenus S. Bertini
nomine celebratur, inclusum muris Audomaropolis,
quæ urbs a monasterii celebritate orta, ab annis
centum cathedra episcopalis donata est, excisa Tar-
venna. Duplex fere a cœnobii primordiis conventus
monachorum isthic fuit, unus quidem in S. Petri
basilica, constans monachis centum et quinquaginta;
alter in S. Mariæ ecclesia cœmeterii loco ædificata,
habens cœnobitas quadraginta, quos Fridogisus ab-
bas secularis seculares canonicos fecit. In hac de-
mum S. Mariæ basilica sedes episcopalis erecta, in
alia cœtus monachorum perseverat. Procedente
tempore isthic etiam, ut et alibi passim, admixtæ
sunt sanctimoniales, quas *Conversas* appellabant,
Gregorio nono pontifice per Romanum S. Angeli
diaconum cardinalem expulsæ. « Erant tunc, inquit
Iperius, cap. 46, parte xx, in hoc monasterio mo-
niales quæ dicebantur conversæ sub habitu religio-
nis, non tamen sub professione regulari inter duas
portas monasterii, juxta ecclesiam S. Martini com-
morantes, de eleemosyna monasterii viventes, in
hospitali pauperibus servientes, vestes sacras et
ornamenta ecclesiæ cum opus esset consuebant et
ablucebant. Et quia non licebat mulieribus ingressus
intra monasterium monachorum, matres, sorores
et propinquas nostras cum ad nos veniebant, reci-
piebant. »

9. Ut vero intelligas ea quæ de variis monasterii
principalibus basilicis dicuntur, juvat Iperii verba e
cap. 5 hic attexere: « Notandum est quod ecclesia
ista diversis successive temporibus diversimode
venerata fuit. Præmo enim dicta fuit Sithiu a nomine

villæ vel loci qui Sithiu dicebatur, quam ecclesiam
B. Bertinus fundavit in honore B. Petri apostoli,
qui adhuc nunc est et Pater et patronus. Deinde
B. P. Bertino numero sanctorum adaucto, quia ipse
primus fundator noster exstiterat, ab eo denomina-
tus est locus monasterium S. Bertini Sithiensis. Et
ut nominis recompensatio fieret, constructa fuit
ecclesia B. Petro ad occidentalem partem templi ad
plagam septentrionalem, a qua adhuc nominatur
porta S. Petri ibidem. Beato vero Martino facta
fuit ecclesia juxta illam quæ nunc est parochialis
ecclesia S. Martini in insula. Et inter duas has ec-
clesias sanctorum Petri et Martini factum est hospi-
tale pauperum seu domus eleemosynæ; via quoque
patens, per quam de una ecclesia ad aliam, ac de
hospitali ad utramque patebat ingressus. Denique
igne fortuito consumptis ecclesiis beatorum Petri
apostoli ac Bertini, tempore domni Roderici abba-
tis (qui anno 1021 *processu cepit*) ordinatum fuit,
quod adhuc hodie servatur, quod templi nostri
majus altare, imo ipsummet templum semper con-
secratur in honore B. Mariæ Virginis, beatorum
apost. Petri et Pauli atque B. Bertini confessoris
Christi; secundum vero altare in quo solet dici missa
matutinalis, semper appropriatur et consecratur
in honore S. Martini Turonensis episcopi. » Hactenus
Iperius.

10. Istud asceterium tanta religione et sanctæ Re-
gulæ cultu per varias alternantis humanæ conditionis
vices floruit, « ut de viginti duobus sanctis illius
ecclesiæ monachis jam solemnizet Ecclesia, » inquit
Iperius in Prologo. Viginti quinque numerat Locrius
in Chronico Belgico, nimirum Bertinum abbatem et
cœnobii conditorem, Ebertramnum abbatem Vero-
mandensem, Walbertum comitem, ejusque filium
Bertinum parvum, Mummolenum Noviomagensem
episcopum, Winnocum abbatem Uvoromboltensem
cum Quadanoco, Ingenoco, et Madoco ejus sociis;
Erkenbodonem Sithivensem abbatem quartum hoc
sæculo VIII; Humfridum ex monacho Prumiensi
abbatem Bertinianum, et Fulconem Remensem
archiepiscopum iidem abbatem, Wocardum, Wine-
baldum, Ragenardum et Gerwaldum monachos
martyres sæculo IX; Grimwaldum Wintoniensem
abbatem cum sociis Joanne et Assero, ac Gerardum
abbatem sæculo X; Lambertum, Simonem et Leo-
nem abbates Sithivenses cum Joscione et Bernardo
monachis sæculo XII

11. Ex eodem asceterio prodierunt quamplures
alii qui ad infulas episcopales electi sunt. Isthic
etiam sæculi pompam et dignitates abdicarunt viri
spectatæ nobilitatis, « Guntherius clara stirpe, patre
Gorberto, matre vero Ebertruda progenitus, » in-
quit Iperius, cap. 11, parte III; « Honrocius comes,
Adalardi abbas pater, » cap. 15, parte III; « Zoppo
regis Caroli Calvi vicarius, » cap. 15, parte I;
« Megenfridus puer nobilis, a patre Ruodwaldo
oblatus, » cap. 16, et alii: quibus addendi Childer-
icus rex ultimus Merovingicæ stirpis « in Sithiu

monasterio tonsus, » et Guillelmus Flandrensis comes, qui morte instante religiosam vestem induit, et in Sithivensi monasterio sepultus est, teste Ordrico Vitali in Hist. lib. xii, ubi ejus epithaphium refert ad annum 1127.

12. Præterea ex hac abbatia originem sumpserunt, scu, ut verbis Iperiani Prologi loquar, « sunt derivata quatuordecim honesta monasteria, » adeo ut Sithivensis Ecclesia « patriæ sedem primam obtineret post cathedralem Morinorum. » De monasteriis Woromboltensi, Bergensi, Alciensi, Hunulfri-cultensi et aliis e seminario Sithivensi profectis, lege sæpe laudatum Iperium.

13. Non tantum sanctorum seminarium fuit iste locus, sed etiam sanctorum asylum et confugium. Istuc se recepere SS. Anselmus et Thomas Cantuarienses archiepiscopi. Admissi etiam non sæpe mu-

nachi Cantuarienses a regibus pulsi, primo quidem in S. Thomæ odium ab Henrico IV, deinde vero a Joanne rege anno 1207. De primis agit Iperius cap. 44, parte II, de aliis cap. 46, parte XII, ubi hæc verba: « Quibus adventantibus D. abbas et conventus inobviam eis cum cruce, candelis et thymiama-teris processionaliter incesse- runt usque ad ecclesiam S. Dionysii, et eos hic in monasterium adduxerunt. Erant monachi septuaginta, familiares autem usque ad centum: qui omnes insimul per dies duodecim hic apud nos manserunt, donec per abbatias circumquaque bini vel terni a suo priore missi sunt, ipso priore cum sedecim monachis plus quam per annum nobiscum remanentibus, » etc. Egregium sane Christianæ charitatis et religiosæ hospitalitatis exemplum!

PROLOGUS AUCTORIS.

(Ex antiquiori anonymo.)

1. Domino omnipotenti bonorum munerum largitori multiplices gratiæ laudesque sedulo sunt referendæ, qui omnium creaturarum visibilibus et invisibilibus conditor et gubernator existens, Filium

suum unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum ad docendas redimendasque omnigenas gentes misit ad terras; et cætera ut in Vita S. Audomari infra.

INCIPIT VITA.

CAP. I. In qua provincia natus est B. Bertinus, et C quod in pueritia monachus factus est.

2. Beatus puer Bertinus generosa progenitorum stirpe ortus traditur in Constantiæ finibus, quam Rhenus subterfluens sub ejusdem urbis muros in Apotamo lacu ferme tribus stagnatur millibus; quæ hinc e vicino Bajoariam, illinc Burgundiam, ab austro autem Alpina suspicit juga. Hic itaque suis pignus admodum dilectum progenitoribus nutriebatur diligenter infantulus, uti tantus in Domino post futurus. Cui cum ad mundi gloriam a Deo terrena nobilitatis suffragaretur dignitas, ab ipsis infantia cunis major servitutis Christi coadolevit charitas. Quod exhibens mox ut ad id ætatis pervenit, pueritiae suæ principia evangelica perfectione Deo dedit. Parentibus enim et patriæ Dominum secuturus abrenuntiavit: et ut perfectionis nil Domini servo abesset, monachum in Luxoviensi cœnobio sub patre Eustachio professus est. Cujus vita et doctrinæ institutio quam spiritualis gratiæ compos fuerit, scire datur in ipsa excellentia gregis cui præfuit, præsertim nunc cum evidentioribus sanctitatis eorum pateat signis, quos pluribus terris coram Domino suis sci-

mus patrocinari meritis. Horum teneram vitam moresque Bertinus puer quidem ætate, sensu autem senior, imitari Spiritu sancto inspirante contendit, quem postquam suæ gratiæ charismatibus mancipavit, inter tales tantosque Patres, ut eorum exemplis instrueretur, adscivit. Omnibus tandem perfectioribus vita auctum muniis in pueritia, inexhausto cœlestis desiderii vigore prædium provexit in adolescentia.

CAP. II. Quod adhuc adolescentulus ad S. Audomarum pervenit.

3. Ergo cum jam Dominus militem suum mundo manifestius propalare disposuisset, ne in abscondito lucerna tantæ claritatis lucens tot mortalium spiritualia commercia differret, egressus duobus tantum comitibus Mummolino et Ebertramno, magnæ scilicet sanctitatis viris, tertius adjunctus, perfectus sanctæ Trinitatis cultor in Galliam usque pervenit (1). Videntes igitur prædicti viri sancti, Bertinus scilicet et socii ejus, ibidem messum quidem multam, operarios autem paucos, cœperunt longe lateque verbum vitæ instanter per totam Galliam disseminare. Adhæserunt autem eis quamplures viri religiosi,

(1) Cisterciense exemplar sic habet: *Morinensium fines pervenit, quibus tunc ejus compatriota et (ut fertur) consanguineus, egregius Christi præsul Audomarus larga divinarum dogmatum fluentia propinabat. Consanguinitatem istam probat Joannes Iperius cap.*

1, parte I et V, ubi Audomarum et Bertinum ex S. Arnulfi prosapia descendisse affirmat. Lege hæc de re, si tanti est, Malbrancum lib. III, de Morin., cap. 1.

qui ab eisdem a mane usque ad vespertum æternæ vitæ pabulis reficiebantur; nec minus quoque palatini proceres intermissa ad tempus regali servitute ad eos confluabant, eorumque modestam conversationem in recte vivendo ad exemplum sibi proponebant.

4. Tempore illo Lotharius filius Ludovici regis regni Francorum monarchiam gubernabat: cuius aures cum jam suorum procerum relatione pulsaret sanctorum Bertini sociorumque ejus eximie conversationis crebra opinio, mox eos suis astare jussit conspectibus. Quibus illatis a rege, vir Domini Bertinus et ejus socii honorifice sunt suscepti, et longo tempore intra regis palatium summa diligentia subrogati. Post longum autem temporis intervallum præmoriati viri S. Audomarus tunc Tarvennensem episcopum (cujus compatriota et consanguineus erat S. Bertinus) adierunt ut ei in prædicando essent comites, quatenus in æterna retributione a Deo mererentur fieri æqualis gloriæ participes. Sanctus vero Audomarus eosdem Dei famulos gratifice recipiens, omnipotenti Deo gratias egit, qui tales sibi ad prædicandum Evangelium adjuutores misit. Erant enim in fide perfecti catholice, et in ecclesiasticis disciplinis atque in divina Scriptura eruditi. Subibant igitur officium legationis suæ labore prædicationis continue.

CAP. III. *Translatio Adroaldi.*

5. (2) Interea quidam vir nobilis valde prædives opum, Adroaldus nomine, nullum habens filium, tractare cum B. Audomaro et prædictis Dei famulis cepit, qualiter possessionum suarum ecclesiam hæredem faceret. Quem B. Audomarus, inspirante gratia Spiritus sancti, hortatus est ut S. Bertino sociisque ejus prænominatis quæque habere poterat conferret, quatenus ibidem cœnobium in honore B. Petri principis apostolorum construendo, turbam monachorum non modicam coadunarent. Quod Adroaldus præsentem B. Audomaro cunctisque proceribus urbis Tarvennæ magna cordis alacritate complexit, tradens villam suæ proprietatis nuncupatam *Sithiu*, anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo vigesimo sexto (3), anno autem undecimo regni Chlodovei filii Dagoberti, octavo Idus Septembris. In territorio igitur quodam ipsius ville monasterium ædificare ceperunt, qui locus usque hodie Vetus vocatur monasterium.

(2) De verbo ex antiquiori Anonymo.

(3) Folquinus in Chron., lib. 1, cap. 2, scribit anno 11 Ludovici, Christi 645, relictus anno 648, aut insequenti, cui Chlodovei annus undecimus illigatur. Hujusce rei diploma ab Adroaldo confectum existit apud Miræum cap. 3; Donat. et apud Joannem Iperum in Chronico, uti in Vita S. Audomari ad ann. 657 observavimus.

(4) Ex antiquiori Anonymo.

(5) Non Achario, sed B. Eligio in sedem Noviomagensis successit Mummolinus, ut in Vita S. Audomari adnotatum.

(6) Annorum numerum haud exprimit auctor primus; hæc vero addit: *Ut enim situm ejus loci*

A Car. IV. *Quare aptiorem locum sanctus vir Dei quærebat.*

6. (4) Interea decedente Achario (5) episcopo urbis Noviomæ ad episcopatum ejusdem urbis venerabilis vir Mummolinus provehitur, et Ebertramus cœnobio S. Quintini a Mummolino præficitur; sanctus vero Bertinus in loco sibi a Domino collato annis quatuordecim resedit (6). Et quoniam locus ille permodicus minusque spatiosus erat, ut constructionem alicujus magni caperet apparatus, sanctus vir Dei Bertinus cepit cum suis sibi coadunatus ædificandi cœnobii aptiorem quærere locum. Sed dictum Dominicum animo revolvens: *Sine me nil potestis facere* (Joan. xv, 5), perfecto hujus consilio Dei providentia cuncta disponenti sese ex animo committens, protinus navim conscendit sine gubernatore et remige per spatiosum stagnum cui adhæret prædictum monasterium. Dei tantum nutu navis agebatur, angeli quoque ministerio cernebat carinam contra fluentia præcipitis fluvii impingi, quousque aptum tenendo portum consisteret, et venerabilis vir Bertinus hunc versiculum ex ordine decantanti psalterii promeret: *Hæc requies mea in sæculum ætæculi, hic habitabo quoniam elegi eam* (Psal. cxxxv, 14). Cognoscens igitur a Domino sibi locum illum electum, sine mora navim relinquens, monasterium nomine *Sithiu* in eodem loco in Dei nomine et in honore S. Petri ædificare cepit. Confluentibus undique religiosis viris intra modicum tempus, multitudinem monachorum, videlicet centum quinquaginta (7) coadunavit, cum quibus multis in Dei servitio vixerat annis, turbamque sibi a Domino creditam sub districto sacræ regulæ jugo mente sollicita pervigil custodiebat pastor, sciens quod scriptum est (S. BENE. reg. c. 2): Cui plus committitur, plus ab eo exigitur (Luc. xii, 48). Beatis enim Dei famulis sub sua cura consistentibus Dominica atque apostolica prædicando mandata, sua quotidie districta conversatione ac religiosis actibus magnum bene vivendi præbebat exemplum, implens quod scriptum est: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra et glorificent Patrem vestrum* (Matth. v, 16), ne secundum apostolici præceptum aliis prædicans, ipse reprobus inveniretur. Nec deerant, providente Domino, vite eorum necessaria. Affines enim ei quique nobiles Christo devoti ejus admonitione et doctrina,

loquamur nescientibus, hinc idem locus in humili colle situs fluvium Agnionem cum aquis palustribus, illinc silvam longis supereminentem habet tractibus. S. Thomas Cantuariensis archiepiscopus patrium solum vertere coactus, dicitur venisse ad Vetus monasterium, eremitorium quondam gloriosi confessoris Bertini, ubi per tres dies latuerit; et die quarto in Sithivensem abbatiam se recepisse, apud Iperium cap. 44, parte II. Nuac vicus S. Mummolini, vulgo Saint-Mummolin appellatur, uno miliari ab Audomaropoli.

(7) Exemplar Cistercianum habet ducentos fratres.

plurima terrarum fundorumque illi conferebant donaria, sicut inferius patebit.

CAP. V. Traditio de villa de Worinhoud.

7. (8) Post predictam etiam venerabilis memorie Adroaldi traditionem, qua se in ejusdem loci constructionis primitias primum exhibuit, quidam prædices Heremarus suæ proprietatis villam *Worinhoud* (9) dictam, Deo sanctoque Bertino contulit. Qui scilicet beatus vir tantorum divinæ largitatis impensorum non ingratus, quidquid sibi a Dei conferebatur fidelibus, eorum salutem revera consulens supernis sancivit usibus. Nam in prædicto fundo sanctum Winnocum a puero sua disciplina instructum cum ejus aliis commilitonibus direxit, quibus ut ad pauperum receptionem cellam ecclesiamque in honore S. Martini ædificarent jussit: quod prædicti viri unanimiter in Domino instanti labore compleverunt tempore modico. Statuto etiam fratrum conventiculo, suum in omni sanctitatis exercitio æmulum discipulum, sanctum scilicet Winnocum præfecit, quia de ejus vita et moribus non dubitabat, quem secum ab infantia sub Dominica monasterii schola nutrierat. Taliter ergo B. Bertinus omnium cœnobiorum Tarvenensis territorii auctor et pater exstitit, tantoque germine in propectu Ecclesiæ Christi fructificavit. Omissis tandem omnibus, quanta industria cuncta necessaria loco propriæ habitationis curavit providere, subsequenti narrabitur serie.

CAP. VI. Qualiter cœmeterium acquisivit.

8. Omnibus igitur commodis ejusdem loci sui fratribus perquisitis, cœmeterium parare non potuit, uti in palude. Super qua re sui in omnibus adjutoris dilecti Dei antistitis Audomari consilium et opem non distulit querere. Qui præclarus pontifex solita charitatis adfuit exhibitione, ejusque consilio communicato et labore, fossa ambiens cœmeterium, eidem cœnobio consecravim in prædicti collis vertice, constructa in ejus medio basilica in veneratione sanctæ Dei genitricis Mariæ. Quam communi perfectam opere S. Bertino ejusque cœnobitis concessit integre anno sexcentesimo sexagesimo Incarnationis Dominicæ, donationem suam confirmans facta per privilegii descriptionem traditione, in qua se ejusdem beati Patris sanctorumque fratrum sub ejus patrocinio Deo servientium orationibus commendavit, petiitque ut in eodem cœmeterio, eo totius carnis viam ingresso, corpus exanime humarent. Cujus privilegii exemplar hic inscribere curavimus, uti tunc temporis a præfato Christi præsale Audomaro factum accepimus.

Exemplar chartæ S. Audomari de cœmeterio.

(Ex Chartulario Folquini, S. Bertini monachi. — Vide *Patrologiæ* tom. CXXXVI, col. 1189.)

9. Igitur decedente domno Audomaro episcopo, trigesimo quinto anno post prædicti cœmeterii et

(8) Deest hoc capitulum in antiquo Anonymo.

(9) *Worinhoud* dicitur in Vita S. Winnoci infra ad ann. 717.

capellæ donationem in villa Waurantis dicta, distante a *Sithiu* cœnobio fere quatuor milliariis a domno Bertino secundum ipsius beati viri in hoc privilegio rogatum exinde deportatus, in superscripta basilica, ante altare sanctæ Dei Genitricis est humatus, ac deinceps ipsa basilica domno Bertino fuit subdita.

10. Largus igitur bonorum operum retributor contra diabolicas persuasiones indefessam sui militis Bertini aspiciens pugnam [*oculi enim Domini aspicunt super justos, et aures ejus in preces eorum* (Psal. xxi, 16)], magnamque ejus de ovis sibi creditis intuens curam, almificis eum signis ac virtutibus glorificavit, de quibus, favente Domino, pauca subsequenti narrabimus sermone.

CAP. VII. Traditio Walberti (10).

11. Fuit igitur quidam vir nobilis honorificus et comes secundum vanam hujus sæculi dignitatem nomine Walbertus, uxor vero ejus Regentrudis fuit nuncupata. Huic vero Waulberto et conjugi suæ pater confessionum (11) beatus fuit Bertinus, nec non et compater fuit secundum sæculi laudabilem ritum inter Christianos ad conjungenda fraternæ charitatis fœdera conservatum. Beatus igitur Bertinus utrisque verbum sæpe prædicabat divinum. Quapropter pius vir prædictus Walbertus ad B. Bertinum sæpe venire solebat, ut a beato viro divina præcepta audiret, et ut a sacro ejus ore post communicationem corporis et sanguinis Christi more benediceretur solito. Quadam igitur die ad basilicam sanctæ Dei genitricis semperque Virginis Mariæ, ubi etiam B. Bertinus S. Audomari sepefuit, supra dictus Walbertus veniens, ibidemque orationem complens, aliqua eum necessitate subito retrahente ad beatum neglexit venire Bertinum, sed ad suam propriam incaute remeaverat domum. Tunc suus discipulus nomine Dodo beato nuntiavit Bertino dicendo: « Valde venerabilis Pater, admiror quod vester fidelis in Christo amicus Walbertus in proximo nobis hodie iter faciens sine vestræ benedictionis petitione ad suam insolenter perrexit domum. » Tunc sanctus Christi confessor Bertinus prophetico spiritu plenus prædicto ait discipulo: « Antequam, fili, ad suam Walbertus perveniat domum, ad quam nunc prope-
rando se credit cito esse venturum, valde pœnitebit, quod hodie sine nostræ benedictionis munere de hoc perrexit loco. » Quod secundum beati viri præscientis verbum effectus probavit rei. Eodem enim die post solis occasum nuntius a Walberto velociter secundum domini sui præceptum equitando ad beatum venit Bertinum, statimque postquam ad sancti viri præsentiam venit, ejus provolutus vestigiis, tremula ad eum ait voce: « Domine, vester benevolus in Christo amicus Walbertus modo in confinio mortis et vitæ positus vos in Dei postulat nomine, ut pro eo secundum solitam vestræ charitatis pietatem mise-

(10) Verbatim ex antiquo Anonymo.

(11) Confessarium vocant: quo de munere seu officio lege præfationem huic sæculo præfixam.

ricordem deprecemini Dominum, ut per vestras in conspectu aeterni Regis gloriosas preces de mortifero periculo quod sibi nuper accidit, solamen recipiat. Postquam enim in hac die sine vestra benedictione ad suam volens properare domum perrexerat, subito in medio viae spatio de suo in quo velociter equitabat equo dejectus, super petrosam incautus corruit terram, multisque in ejus corpore membris collisis, femoreque ejus, beatissime Pater, penitus confracto, mortem sibi subditam adesse putat, nisi illum, ut credit, per vestras sacras orationes pietas liberet divina. Scit enim quod hoc sibi periculum per suam contigit negligentiam, quia sine vestra benedictionis tutamine per hostis callidi astutiam, aliqua se necessitate retrahente de hoc hodie loco perrexit. Idcirco, vos in Dei nomine de praedicta negligentia veniam petendo precatur ut potum vestro sacro ore benedictum sacrisque manibus signatum ad eum antequam moriatur transmittere dignemini. » Tunc venerabilis senex casu fidelis amici commotus, suo incunctanter jussit discipulo ex anophoro (12) quod in sacrario positum fuerat, vinum propinare, ut ad agrotantem celerrime mitteretur amicum. At juvenis leviter sancto respondit abbati: « Est, ut reor, beatissime Pater, spatium mensis integri, aut eo amplius quo nec in eo de quo dicis vasculo una phiala fuerit vini. » Hic sanctus Christi confessor et fide perfecta et charitate plenus suo dixit discipulo: « Vade, fili, in Dei nomine ad illud de quo dicis vasculum; Dominus enim noster cui omnia possibilia sunt, qui adest in opportunitatibus (*prope est enim Dominus invocantibus eum* [Paal. cxliv, 18]), nostro agrotanti amico, credo, saluterum dabit potum. » Tunc juvenis sancti viri praecepta secutus, in praedictum intrando sacrarium, illud vas de quo paulo ante sancto dixit abbati, quod nec una in eo fuisset vini phiala, divina largiente gratia, hac vice plenum optimo invenit vino, cujus mirabilis odor praedictam compleverat domum. Tunc sanctus Christi confessor Bertinus immensas omnipotenti Domino gratias agens, Walberti ait puero: « De hoc vino aliquid tecum portando ad tuum velox recurre dominum. » Tunc ille in eadem nocte immenso repletus gaudio ad suum reversus est dominum, totumque ei quod factum fuerat narrando miraculum, saluterum sibi potum de praedicto propinaverat vino. Postquam vero de eodem benedicto liberat potu, in eadem hora, divina medente manu sanus effectus est, immensasque omnipotenti Deo salutis suae auctori gratias referens, cordisque compunctione repletus, magnam

A hereditatis suae partem, villam scilicet Arkas et multa alia sicut antiquitas asserit, praedia B. Bertino tradidit, et usibus fratrum in *Sithiu* Christo famulantium perpetuo delegavit. Sicque paulatim rebus secularibus renuntians, omnique studio caelestibus inhians, jamque monachus fieri desiderans, S. Bertini hortatu et consilio fretus, in Luxovio (15) habitum religionis suscipere irrevocabili spondet devotione.

CAP. VIII. *Translatio de Hunulfricuri* (14).

12. Vir quidam incelyus nomine Amalfridus tradidit domno Bertino monasterium quod ipse construxerat in proprietate sua, nomine *Hunulfricuri*, in pago Cameracensi super fluvio *Scald*, ubi et filia ipsius illustris viri, *Auriane* nomine, abbatissa sanctimonialium rectrix esse videtur eo tenore ut hoc ipse dum adviveret, per precariam haberet, et post suum obitum ac filiae ejus *Auriane*, supradictus abbas Bertinus seu successores sui hoc habeant, teneant ac possideant: et quomeunque praepositum ibi praeponeere voluerint, licentiam habeant, sicut etiam exemplar illius traditionis apud nos hactenus conservatum testatur, actum anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo septuagesimo septimo (15), indictione sexta.

CAP. IX. *Quod plurima signa, licet nos lateant, per eum fecit Dominus* (16).

13. Praeterea per sanctum virum mira divinitas egit, quamvis partim ipse celandi studio, partim tunc presentium negligentia occulaverit. Sed omnibus miraculis labor in Dei servitio indeficiens est praefendus, et cura pervigil animarum sibi commissarum. Omni itaque tempore vitae suae in praeparatione loci sibi a Deo traditi sudavit, cujus labori adeo divina gratia adfuit, ut suo tempore praeceptis monasteriis regia affluentia constructis, et numero pignus sanctiorum, et rerum abundantia coaequaretur. Sanctus igitur Christi confessor Bertinus, postquam Adroaldus in *Sithiu* locum traderat, quinquagesimum septimum annum regiminis sui agens, virum venerabilem suum monachum Rigobertum nomine, successorem sibi ordinavit; ipse vero privatim agens reliquum vitae suae, in divina se contulit contemplatione. Aedificaverat etiam D oratorium quoddam, adhuc vivente suo praedilecto Audomaro Dei antistite, quod ab orientali plaga templi S. Petri constructum dedicari fecit ab eodem pontifice in veneratione sanctae Dei genitricis Mariae, quo potissimum pernoctans in precibus dies non minus indefessus Christi miles supplebat jenu-

(12) *Id est*, vase vinaceo.

(13) Hinc inferunt nonnulli Walbertum hunc non alium esse quam S. Walbertum abbatem Luxoviensem: quod rejecimus in hujus Elogio Saeculo II ad ann. 664.

(14) Deest in antiquo Anonymo.

(15) Rectius Iperius: *Actum Viromandis, quando fecit Februarii dies 8, undecimo regni domini nostri Theodorici gloriosissimi regis*, id est anno Christi 681. Addit Iperius cap. I, parte XIV: *Quod*

Amalfridus regali privilegio confirmari fecit, quod sic incipit: Quoties recta postulatio, etc. Datum Kalend. April. anno XIV regni nostri, Barisaco palatio. Deinde Amalfrido Aurianaque defunctis, moniales ibi succedere, S. Bertini successores inhibuerunt, et monachos ibi statuerunt. Quomodo vero sit alienata, et ab hac obedientia nostra recesserit, scripta nostra non continent. Lege Vilam S. Austrebertae ad ann. 704.

(16) De verbo ex antiquo Anonymo.

niis. Venerabilis igitur abbas Rigobertus vices excubiarum ejus in gregem Domini industria exsequens, ejusdem Patris jussu monasterium (17) in honore B. Martini paucis temporibus magno opere aedificavit. Erat enim summæ devotionis in hunc confessorem Domini, ejusque memoriæ plurimum inserviens et dilectioni.

CAP. X. Qualiter vir Dei tentatus fuit a diabolo in specie mulieris, et per S. Martinum visitatus.

14. Fertur siquidem a senioribus nostris, eundem virum Dei quodam Sabbato sanguine minutum, a maligno spiritu sub specie puellæ regię personæ tentatum, nec primum dolos tantarum percepisse insidiarum. Sed cum jam, fratribus eum ad mandatum Domini (18), quod apud monachos singulis Sabbatis ex more celebratur, operientibus, vellet abire, illaque eum retinere tentaret, loquens quasi de monasterii necessaria utilitate, magis autem anhelans ut si posset captivum duceret servum Domini sua turpi commistione; prædictus Dei pontifex S. Martinus ei apparuit, fratrem et amicum dulci compellens affatu, insidiantis in pellice inimici cavillationes dolosque rexit, quod mox idem tiro Domini a se crucis signo abegit; surgensque fratres se ad mandatum Domini postulant, Deum laudans super ejus tanta pietate petivit. Tanta nimirum de ejus sanctitate lætitia erat cœlicolis, ut non modo eos intercessores apud Deum mereretur in superis, sed etiam ut salutis ejus obsequio inservire præsentialiter parerent in terris, ne videlicet tantum reuumerationis et gloriæ suæ coheredem amitterent in cœlis. Considerans ergo pius Pater omnino monachis non expedire sexu femineo quovis modo communicari, penitus exclusit sub anathemate (19) ingressum feminarum de aditis ejusdem cœnobii. Quod nostro tempore a quadam religiosa servatum muliere, ut scilicet ulterius nollet ire quam ipsum virum Dei didicerat constituisse; ea quoque mortua corpus servavit exanime. Nam eam in feretro positam ferentes, cum in ipso ejus antiquæ adventionis pervenisset

A limite, tanto coactum divinitus sigitur pondere, ut ultra ferri non posset, coacta etiam ad ferendum præsentium multitudine. Sicque anus præceptum quod ad reverentiam sancti excoluit dum vixit, defunctum corpus ad votum viventis animæ transgredi non potuit.

CAP. XI. Quod Erlefrido post Rigobertum cœnobium suum commisit (20).

15. Post paucorum annorum sudorem Rigobertus impetrata pii præceptoris sui indulgentia, et ipse se in otium spirituale contulit, perfectumque se tanti Patris discipulum doctrina ejus et exemplis instructum hac sui mutatione ostendit. Qui egregius Pater Erlefridum suum a puero nutritum abbatem successorem ordinavit, qui alteri non inferior, a paterna institutione non degeneravit.

CAP. XII. De transitu B. Bertini.

16. Condigna sancti viri laboribus Christus rependere præmia volens, vocatum ad se transire fecit plenum dierum perfectorumque meritum. Quem præfatus abbas Erlefridus omnisque cœtus monachorum cum honore maximo, ut tantum decebat Patrem, conditum sepelierunt in cœnobio proprio, quod constructum erat in honore sancti præsulis Christi Martini. Transiit autem idem Dei athleta nona Septembris, anno incarnati Verbi sexcentesimo (21) nonagesimo octavo, ætatis vero centesimo duodecimo, Childeberti vero Francorum regis quintodecimo, anno ex quo eundem locum construere cœpit quinquagesimo nono. Eodem autem tempore venerabilis rex Childebertus cum regnasset annis sexdecim, migravit ad Dominum, regnavitque Dagobertus puer filius ejus post eum annis quinque. Sub cujus tempore prædictus abbas Erlefridus basilicam S. Martini supra S. P. Bertini cumulum ampliori opere reedificare cœpit, constructa venerationis ara ad caput tumuli, ubi plurima per beati viri merita Dominus peregit miracula, e quorum numerositate, Domino favente, paucissima promemus.

LIBER PRIMUS MIRACULORUM.

Ab eodem auctore compositus.

CAP. I. De piscatore sanato (22).

Tres viri in piscationis arte periti nocte Dominica in Rhodano flumine juxta beati Mauricii martyris monasterium (servi enim erant illius loci) navim ascendentes, retia ad capiendos extenderunt pisces:

(17) Id est ecclesiam S. Martini quæ nunc parochialis est. Sic S. Petri monasterium, id est basilica, infra num. 14: quæ basilica amplius non exstat.

(18) Ex præcepto regule S. Benedicti cap. 33 id officii ministri mense aliis præstabant.

(19) Istius interdicti usus perseverabat adhuc sub finem sæculi tertii decimi, ut patet ex Iperio, cap. 52, parte IV. Confer. lib. II Mirac., cap. 12.

D dein insolita eorum retia in eadem nocte intravit multitudo, ita etiam ut nec illis per prolixa annorum spatia, quibus in prædicto flumine retia extendere solebant, tales magnitudine apparuerant pisces, nec tantam ante piscium multitudinem una

(20) Ex antiquo Anonymo.

(21) Annus quintus decimus Childeberti regis convenit cum anno Christi 709, cum jam elapsi essent anni novem supra quinquaginta ab origine monasterii Sithivensis. Quanquam Folquinus Bertino annos regiminis duntaxat 54 tribuit in Chron., lib. I, cap. 21, an librarii errore.

(22) Ex antiquo Anonymo.

cœperint nocte. Hinc levi navigantes ad portum, quem soliti erant post piscationem intrare, nequiverunt se de prædicta movere navicula. Duo enim ex ipsis pedum et manuum officio privati toto fuerunt corpore contriti. Tertius autem officio pedum privatus surdus effectus est; super eos enim propter noctis Dominicæ Resurrectionis transgressionem ultio supervenit divina. Hinc ille qui auditum et ambulandi amisit usum, duobus nitendo fustibus, atque aliorum comitantium suffragio fultus, loca sancta orationis causa circuire decrevit, ut amissam corporis sanitatem per gloriosa sanctorum merita recipere mereretur. Post intervallum igitur temporum, multis ab eo peragratu locis, ad prædicti confessoris Christi Bertini in *Sithiu* monasterio positum venerabile venit sepulcrum. Et cum fratres in prædicto loco commorantes nocte Dominicæ Resurrectionis in eadem ecclesia, in qua corpus beati pausat Bertini, nocturnas cantarent vigiliis, prædictus vir immensa ægritudine correptus a suis sociis in ecclesiam deductus est. Et cum longo spatio cum lacrynis orando suam sanitatem per merita sancti Patris Bertini a Domino postulasset, quando lectio Evangelii more solito recitata fuit, vidit circa se lucere multa luminaria, paulatimque a se sentiens infirmitatem recedere, auditu recepto pedumque recuperato officio, subito divina largiente gratia in prædictorum præsentia fratrum sanus effectus est. Et post synaxim omnipotentis Domini et B. Bertino gratias agens, suis gradiendo pedibus lætus et sanus propriam repeditavit ad domum.

Cap. II. *De quodam sacrilego* (23).

Quidam homo ex parte nobis incognitus, sed sicut postea probavit eventus, maligno spiritu repletus, cum cujdam religionis se esse simulasset, per tres continuos dies quasi orandi gratia ecclesiam prædicti Patris nostri Bertini ingressus, multoties se humo prostravit quasi compuncto corde funderet preces; sed quoties exiit, seras valvarum diligenter consideravit, aliud tamen in præsentia custodum fingens. Nam aliquando se incurvavit, quasi ibi dissolutas religaret corrigias; aliquando vero casum simulans manicarum, in eodem exitu curvatus collegit. Expertus tamen totum quod voluit, notavit horam qua fratres post sextam causa refectiois ad panem percipiendum peterent refectorium. Sicque aggressus cultro arrepto, pressit signum per juncturas valvarum, quo ambe in transversum stringebantur, cum aliunde ferreo pessulo firmatum non esset, ita ut capite vectis ejusdem sursum elevato aditum præberet intrandi. Tunc miser ille, sed non miserabilis, malitiæ suæ pandebat effectum. Nam ingressus furatus est vasa argentea, quæ sub coronis ac lampadibus coram

A retroque pendebant altare. At dum egressus cœpisset quærere aditum portæ, mirum in modum vidit, sicut postea narravit, quamplurimos sibi terribiles assistere inimicos. Nam tentatus a diabolo, permixtus quidem est avidus rapere prædam, sed penitus auferre non est permissus. Unde contigit ut, dum portis patentibus minime pateret sibi regressus, revertens per medium monasterium iter arripere, insulamque peteret quæ intra paludem ejusdem monasterii sita est, ut ibi apud quemdam sibi cognitum reponeret quod furtim a sacris abstulerat. Interea custodes ecclesie una cum fratribus refectorium exeuntes, dum prospiciunt sacrorum damna vasorum, mox coadunatorum concursus factus est monachorum, et in tantum sunt mente consternati, ut quid dicerent vel quid agerent, quo se verterent, non reperissent; sed suis hoc exigentiis peccatis evenisse concorditer clamabant. Miserors autem Dominus meritis S. Bertini confessoris sui, non diu est passus jugiter sibi servientium animos periclitari. Fur enim infelix jam memoratus dum hinc cuneos inimicorum, inde aquarum ac paludis impedimenta cerneret (nam, ut nescientibus loquar, locus ille talis est ut per mille passus et multo amplius nisi navigio non habeat ingressum, excepta una porta ab Occidente, per quam pedites et equites planstraque ducentes liberum solent habere ingressum); consitos quasi per præcipitia parietum atque tectorum cœpit dare saltus. Quod cum vidissent ibidem degentes, sublata prorsus ambagine totius dubitationis, hunc esse reum, hunc clamitant sacri furem exstitisse thesauri; et ideo taliter a demonio agitari. Cum autem delinissent eum, quolibet ingenio interrogatus est, quid sibi evenisset vel quare dementasset: et statim exposuit totius rei veritatem. Quid plura? prævaluit contra eum arbitrium ejus, unde missus est in Nervium (24), in loco famoso, castello videlicet Menapiorum. Conduxit autem super eo unanimitas jam dictæ congregationis, miseruntque ad comitem ejusdem loci, et redditum est ei liberum exire. Sed quia in aliis quampluribus tentus erat flagitiis, ut postea compertum est, ideo forte permodicum habuit pœnitentiæ tempus: septimanam enim tantummodo supervixit. O quam breve est præsentis vite tempus ad comparationem æternitatis! Hortamur ergo omnes qui hæc audierunt, omittere mala, sectarique bona.

Cap. III. *De quodam fugitivo, nomine Benjamin* (25).

Multis igitur sæcularium hominum turbis ad sæpe dictum monasterium ob amorem Dei confluentibus, et monasticæ religionis desiderio ardentibus, inter ceteros Benjamin nuncupatus, generis secundum sæculum nobilitate pollens, plurimum ex hereditate propria monasterio conferens, aditum petiit conver-

(23) Ex antiquo Anonymo.

(24) Turnacum *Tournay*, ad Scaldim fluvium in confinio Hammonie et Aptesiæ, quam urbem *Menapiorum* vocat Philippus Bonæ Spei abbas in Vita S. Anandi episcopi. Et Julius Cæsar, De bello Gallico,

lib. II, cap. 4, lib. III et lib. IV, cap. 38 Menapios Morinis adjungit. Hinc corrigenda Ferrarii sententia de Menapiis.

(25) Ex antiquo Anonymo.

sionis, laudabilique, ut facie Jenuis videbatur, simplicitate totum se contulit monasterio. Susceptus itaque hic atque inter fratres collocatus est caloros. Sed non post multum temporis sagitta percussus diabolica, cepit sua mala opera defendere, ac nimio instinctu inimici illudi, mortiferisque persuasionibus consensum præbere. Cumque a fratribus spiritalibus sæpissime corripere, non modo non emendatus est, verum exosos eos habuit, quos ob suam perversitatem plurimum contristari conspexit. Diu itaque in hac perversitate toleratus, tandem de monasterio est egressus. Igitur monasterium relinquens cepit lustrare domos propinquorum, et querere qui illi secum habitandi assensum præberet, nequam scilicet ejus operibus consentiendo. At cum nullum reperiret, omnesque eum propter remissionem propositi sui exosum haberent; cepit demum frequentare furta, cænosisque nimium inquinari stupris, et alia nefanda exercere facinora. Cum talia ergo solibus insequeretur quotidianis, omnipotentis elementia Domini quæ ingratos quosque per flagella vocat ad regnum, fecit eum ex nimio capitis dolore lumen amittere corporale. Vix autem post tam diram carnis afflictionem, obtinuit a propinquis suis ut, quocumque illis videretur modo, solatium ei propinquitatis aliquod impenderent. Susceptus ergo est ab illis, sed jugiter verborum contumeliis verberatus. Propter salutem enim suam misericors Dominus lumen ei abstulit oculorum, et solatia non sivit adesse propinquorum. Quadam igitur die cum valde contumelia frequenti mæstus foret, divino compulsus instinctu, ducatum sibi ad monasterium B. Bertini præberi rogavit. Quod cum factum fuisset, coram ecclesie januis prostratus quotidie Dominum de præteritis negligentis placare studuit. Insistens jejuniis et orationibus lacrymisque assiduus, psalmodiansque dicebat: *Ego autem annu vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis (Psalm. xxi, 7): tu autem, Domine, susceptor meus es. gloria mea, exaltabis caput meum (Psalm. lxxviii, 4).* At Pater monasterii ejus videns humilitatem, a Domino cor ejus intellexit visitatum, et ad portam eum collocavit præbendo victum quotidianum. Ille autem, sicut jam dictum est, in pœnitentia perseverans, animum ut arcum habuit extentum, quatenus sæpissime humum lacrymis rigans mereretur audire: *Dimissum est peccatum tuum.* Quadam ergo die cum synaxis horæ tertie a fratribus cantaretur, memoratus frater juxta altare quod in media ecclesia situm est, ubi venerantur reliquie Dominicæ

(26) Ex antiquo Anonymo.

(27) Sic passim homicidia luebant illius temporis homines; alii vero dato pretio, quod *Wergildum* appellabant; alii verberibus et membrorum mutilatione. Qui ad ecclesias confugebant, aut deprecatores mittebant, levius puniebantur, aut ferreis nexibus, aut pecunie multa. Eginhardus in epist. 18 ad Marchradum vicedominum deprecatur, ut Williranno et Otherto, qui ad limina SS. Marcellini et Petri fugerant, licent solvere *Weregildum* pro

A nativitate, stetit, casuque subito in terram prostruit. Quem fratres citissime accurrentes a terra levaverunt, eumque aciem oculorum clarissime protendentem videntes protinus rogitare qualiter sibi a Domino foret salus data visionis. Dicebat autem eis quod, cum pura mentis intentione Dominum exoraret, duas faculas ex sepulcro S. Bertini vidit jactatas oculis suis clarissimum lumen infundentes, sicque lumen oculorum fore reparatum. Tunc omnibus claruit quod per merita B. Bertini pristina redditus sit sanitati: statimque sine mora eum in priorem revocare locum, propensius majorem honorem quam in primis initiis vite monasticæ venerationem adhibentes. Ille vero nec in priore dejectione delapsus, nec præsentis honoris cumulo in se elevatus, rectissimæ pede fidei per semitam bonæ operationis ex hinc agebat itinera Christi, ac ei frequenter concinebat: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec dilatasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam (Psalm. lxxxiii, 2).* Sicque paulatim crescendo pervenit ad charitatem, quæ perfecta foras mittit timorem (*I Joan. iv, 18*). Igitur post hoc in sancta conversatione plures duxit annos, positus gratuita misericordia Domini Christi, qui est benedictus in sæcula.

CAP. IV. De quodam penitente a vinculis ferreis soluto (26).

Quidam vir civis Aurelianensis, Adam nomine, de vico Pruniaco (*Prunng*), ob fratricidium (27) C jussu episcopi urbis Aurelianensis ferreis nexibus ventrem brachisque constrictus, cum per plures annos sanctorum loca visitando, tantæ incommoditatis molem sustineret, tandem a B. Petro apostolo cujus limina Romæ frequentabat, duorum nexuum solutionem adeptus, per visionem, ut ipse testatur, admonitus est ut cœnobium Christi militum Audomari atque Bertini per longa terrarum spatia exquirendo, eorum se patrocinii devote committeret. Qui monitis ejus parens, per diutinos anfractus locum designatum adiit, et nocte octavæ apostolorum secundo Nonas Julii, in basilica S. Petri fratribus nocturnas laudes celebrantibus, primamque lectionem lectore pronuntiante, horrore non modico D circumfusus protinus cecidit, statimque ferreus nexum contractus, longiusque e brachio propulsus est. Quem voce lacrymabilibus Deo et sancto Bertino gratias referentem fratres a terra levaverunt, simul etiam ipsi auctori Deo et patrono suo Bertino debitas grates laudesque referentes.

fratre suo, qui quemdam socium suum occiderat, et ut ei membra perdonaret. Et epist. 23 pro alio qui eodem se receperat homicidio perpetrato, ut indulta membrorum integritate verberumque pœna, licent illi solutione pecunie componere atque emendare quod mala voluntate commisit. Ex quibus patet non fortuita solum, sed voluntaria homicidia; non pœna capitis, sed levioribus pœnis expiari tum solitis, et pœnas diminui ob confugium in loca sancta. Lege Miracula S. Bertæ infra ad ann. 725.

CAP. V. De quadam puella contracta (28).

Puella quædam de familia ipsius sancti, de territorio nuncupato *Mellingusele*, a primævo tempore officio ambulandi penitus privata, ita ut vix manibus rependo spatia necessaria sibi manibus permearet, octavo Kalendas Julii concurrentibus nostris provincialibus more regionis ad festivitatem Joannis Baptistæ, ipsa quoque adminiculo necessariorum fulta interfuit. Et cum signum vespertinæ synaxis jam tertium sonaret, ipsa procul ab Ecclesia quousque seminarum accessus licitus est, sese in terram dedit, et omnipotentem Dominum per beati viri patrociniū propitiari sibi deprecabatur. Statinque horrore concusso, omnibus cæpit membris distendi, protinusque erepta pedum recepit officia, Creatori suo gratias agens, qui eam meritis sancti patroni sui Bertini diu optatæ reddidit sanitati (29).

CAP. VI. Quod Fridogisus, expulsi monachis, canonicos instituit.

Multa quidem et alia signa fecit Jesus per merita confessoris sui Bertini, quæ non sunt scripta in libro hoc. Quare autem prætermissa sunt vel neglecta, ignoramus, nisi forte propter incuriam scriptorum, vel propter maximas persecutiones et inconvenientia quæ tunc temporis sancta mater Ecclesia, et maxime in isto loco passa est. E quibus omnibus unum solum incommodum seu infortunium ad posterorum memoriam hic duximus inserendum. Gloriosus igitur imperatore Ludovico Caroli Magni atque imperatoris filio regnante, cum eatenus hoc antiquum et tunc regale cœnobium ex tempore beatissimi Bertini ejusdem fundatoris præcipui sacra monastici ordinis religione admodum nobilitaretur, atque secundum instituta canonum fratrum adoptione ipsius regimini commendaretur, contigit ut quidam Fridogisus (30) genere Anglus et abbas S. Martini Turonis anno Verbi incarnati octingentesimo vigesimo, et præfati regis Ludovici septimo, abbatiam Sithiensem cœnobii regia donatione susceperet gubernandam. Qui in initio tyrannidis suæ cunctis eerneret abbatiam universam tot monachorum usibus delegatam, ut puta centum et triginta monachorum inter utraque monasteria S. Bertini scilicet sanctique Audomari degentium, nihilque suarum voluptatum usibus sequestratum; avaritiæ jactis cæcatus, monachorum impudenter tentat vitam destruere, ut res eorum usibus a fidelibus traditas suæ lasciviæ potuisset facilius mancipare. Quod diabolica suggestionem mente conceptum, nefanda est ab illo perpetrata peractum. Nam in capitaneo apostolorum seu S. Bertini loco, ubi octoginta et tres monachi deserviebant Domino, sexaginta pro humana potius laude quam pro Dei amore retinuit; reliquos districtioris vitæ viros, quos suæ perversitati putavit non consentire,

(28) Ex antiquo Anonymo.

(29) Hic desinit antiquus Anonymus.

(30) Hic est Fridogisus qui in catalogo fratrum conscriptorum monasterii S. Galli apud Goldastum memoratur cum aliis monachis de monasterio S. Martini Turonis. Ergone tum ibi erant monachi

A de monasterio expellens abire permisit. In S. Audomari (31) quoque monasterio, ubi regulariter viventes aderant quadraginta monachi, triginta canonicos ibidem ad serviendum deputavit in ministerio Christi. At posthæc totius abbatiæ circueiens villas, et quia duplex exstabat monachorum numerus, duplicem eis portionem villarum est largitus; canonicis autem quia pauciores erant numero simpla contra monachos est data portio: ipse ea quæ sibi maxime placuerant, ad suæ perversitatis usum reservavit. Et quia canonicus erat, cum canonicis in S. Audomari monasterio sæculariter vivebat. Quid plus hujus abbatis referam versutiam, cum veraci possem famine dicere hunc primum loci hujus casum extitisse? hic etiam secundum veridicam Veritatis vocem cum alii laborassent, in labores eorum introivit; nec solum introivit, sed etiam quæ laboraverant, temeraria præsumptione destruxit. Hic etiam fraternæ charitatis utriusque monasterii destructor existit, dum et monachi sibi justum et ab antiquis Patribus traditum reverentiæ honorem vindicant, canonicorumque subjectionem sibi veraciter defendunt; et canonici ab ipso abbate canonico fallaci assertionem principatum ad se posteriorum pertinere dicunt. Pro his omnibus et reliquis tyrannidis suæ actibus hactenus blasphematur ab omnibus, nec dubium quod blasphemabitur et a succedentibus.

CAP. VII. De subjectione canonicorum S. Audomari huic ecclesiæ.

C Mortuo vero dicto Fridogiso quarto decimo regiminis seu potius tyrannidis suæ anno, successit in regimen cœnobii Hugo venerabilis filius Caroli regis magni et frater Ludovici Cæsaris. Qui Hugo anno incarnati Verbi octingentesimo quadagesimo quarto condolens infelicissimæ et miserrimæ divisioni et discissioni venerabilis Sithiensis cœnobii ab infando Fridogiso factæ, a domno Folovino tunc Morinorum venerabili antistite unitatem cœnobiorum pristino more reformari impetravit: quod et privilegio firmari fecit. Hujus autem privilegii hoc est exemplar:

Exemplar chartæ S. Folquini de eodem.

Ego Folquinus Dei gratia Morinorum episcopus, omnibus fidelibus tam futuris quam presentibus. *Reliqua vitæ in Chartulario Folquini, Patrologiæ tom. CXXXVI, col. 1223.*

CAP. VIII. De translatione sive relatione S. Audomari.

Sub hac tempestate invenimus ita adnotatum in decemovennalibus annorum Dominicæ Nativitatis, quod est octingentesimo quadagesimo tertio, indicatione sexta, quod postquam Hugo abbas jam memoratus, excepta causa quam refero, vir per cuncta laudabilis, locum hunc sua constitutione laudabiliter stabilivit, qua et canonicos S. Audomari monachis

cum canonicis? Hic primus abbas sæcularis Sithiensium, *canonicus sæcularis*, inquit Joannes Iperius cap. 41.

(31) Primum S. Mariæ, quo de monasterio seu ecclesiæ lege Vitæ cap. 6.

S. Bertini etiam per descriptionem capitularem A iuste subjugavit, monachumque ab inferiori monasterio ad S. Audomari custodiam (ut supra dictum est) deputavit; diabolica sagitta jaculatus (*sic*) coepit excogitare qualiter S. Audomari corpus, cujus ope et auxilio una cum sodali suo Bertino Tarvennicus gubernatur populus, Vermandis ad S. Quintini monasterium, quoniam hoc ipsum gubernabat, posset deferre quantocius. Metuens tamen animositatem plebis, congregata Vermandensium multitudine, tentat vi abstrahere, si forsán impediretur a plebe. Accessit interim, et monacho quodam Moro nomine exstante custode, sacrum sancti præsulis ac patroni nostri corpus sumens, villam usque *Liesgensburtz* (Iperio, *Lisbourg*) nomine cum sua deportavit multitudine. Dei autem providentia operante, B triduo in præfata villa manserunt cum sacro corpore. Quod cum sancto præsuli Folquino nuntiatum esset, cum maxima multitudine populi per totum triduum congregati insequitur prædictum abbatem cum suis usque ad villam superius nominatam cum omni festinatione. At illi gestientes corpus sanctum sustollere fugamque inire, nulla hoc multitudine prorsus valebant a terra levare. Tunc absque retardatione ullius commodi accelerant fugam relicto corpore sancti; beatus autem Folquinus dans illis locum fugiendi, accipiens thesaurum (32) illud omni anno pretiosissimum, repetito calle cum tota plebium multitudine reportavit; et præcavens in futurum ne parili modo aut alio quovis ingenio corpus C au' erretur sanctum, illud in insula *Sithiu* juxta corpus B. Bertini sub terra recondidit.

CAP. IX. *Qualiter corpus Patris nostri Bertini a S. Folquino primo translatum est.*

Legitur in hujus loci archivis publicis quod sanctus Folquinus nostræ sedis episcopus (cujus etiam corpus magnis celebre virtutibus in hac quiescit ecclesia (33) grassante igne et ferro Danorum barbarie per loca maritima, paulo ante hanc vastationis diem corpus S. Bertini certa die sub terra recondiderit. Quod quando quibusve ex causis fecerit, vel quandiu sub terra tam sacra membra latuerint, ad laudem Dei et honorem hujus sancti perpaucis aperiamus. Glorioso igitur imperatore Ludovico Caroli magni æque imperatoris filio regnante, cum catenus D hoc antiquum et tunc regale cœnobium ex tempore beatissimi Bertini ejusdem fundatoris præcipui sacra monastici ordinis religione admodum nobilitaretur, atque secundum instituta canonum fratrum adop-

tionem ipsius regimen commendaretur, cuidam canonico genere Anglo, Fridogiso nomine, ut jam prædictum est, in beneficium pro dolor! datum, a totius sanctæ religionis candore marcescere, in exteras manus devenire, et minorari a sua coepit integritate. Denique numerum monachorum ibidem militantium, qui octoginta tres erant, diminuit, villas et fertilliora prædia victui monachorum deputata in dominium sibi usurpavit; monasterium vero S. Audomari quod cum monasterio S. Bertini idem erat, penitus evertit, quoniam quadraginta monachis eliminatis, triginta canonicos loco eorum substituit, tertiamque partem omnium bonorum ad monasterium S. Bertini pertinentium, eorum usibus deputavit. Quid igitur iste aliud quam hujus monasterii flagellum fuit? qui etiam a B. Bertino in numero abbatum merito undecimus exstitit; quia in eo quod ea quæ a decem prædecessoribus suis bene ordinata fuerant evertit decalogi metas excessit. Tantilla vero hæc nostris tetigisse sufficiat, ut quibus peccatis a sanctuario Dei exortis tanta mala consurrexerunt, ac quibus urgentibus causis sancti corpus margarita recondita sit, manifestius pateat.

CAP. X. *De divisione regni Francorum.*

Imperatore præfato decedente a sæculo, filii ejus Lotharius, Ludovicus et Carolus, singuli paternum imperium æmulati mox ab invicem dissentire coeperunt. Tandem pace facta, Francorum regnum sibi dividerunt, tuncque nostræ partes orientales Carolo regi cesserunt. Cujus pacis obtentu nequaquam mala desierunt; sed dum singuli per singula regna principari, seque secundum paternam magnificentiam protelare cupiunt, sese suaque confundentes dejiciunt.

CAP. XI. *Qualiter S. Folquinus corpus S. Bertini sub terra recondidit.*

Regnante eodem Carolo, tertio regiminis Adalardi (34) abbatis anno, præfatus præsul emeritis sancti Bertini artus anno Dominicæ Incarnationis octingentesimo quadagesimo sexto, secretiori quam prius fuerat loco mire compositum locavit. Cujus etiam sanctam translationem distinctis temporum diebus a cuncto populo diæcesis suæ magnificentius celebrandam sancivit, ut quidquid in ejus sancta depositione, mense Septembri concurrente, urgente messis necessitate, minus digne celebrarent, hac sancta translationis solemnitate liberius exsolvere possent. Tanto igitur thesauro abditis locis assignato, non multo post temporis intervallo

(32) Sic thesaurum neutro genere non raro usurpant auctores mediæ ætatis. Alcuinus epist. 49 et epigr. 115. thesaurum adhibet.

(33) Obiit Folquinus anno Domini 833, regis Caroli xv, Adalardi abbatis xiv, episcopi vero sui xl, ad dexteram B. Bertini tumulatur. Conservamus caput ejus unam processionalem, mitram, chirothecas atque sandalia, stolas quoque tres. Hæc Iperius cap. 13, qui ex rerum istarum contactu mulieres partis periculo quotidie liberari affirmat. Elevatio corporis ejus anno 923, lib. Novembr. facta dicitur cap. 22, parte II.

(34) Hic Adalardus filius Henrici comitis de militia Caroli Magni, juvenis a patre suo, Deo, S. Petro sanctoque Bertino oblatum est in monasterio Sithiu; sed postea sub Fridogiso canonico apud ecclesiam S. Audomari est effectus; deinde major annis post obitum Hugonis suscepit hanc abbatiam anno Domini 844, ex Iperio cap. 13, jussu Caroli regis abjectus anno 859, subrogato Hugone juniore, Conradi filio, ipsius Caroli avunculo: ac post biennium restitutus, e vivis excessit anno 864, cui successit S. Hunfridus Morinorum episcopus ex monacho Prædicensi

omnes istius patrie nationes, hinc surgentis gra-
vissimæ famis angustia consternati, illinc subitam
Nortmannicæ incursionis rabiem suspecti, omnis
pene nobilitas istius terræ, præter paucos, quos
opum ac fundorum copia et castellorum vel muni-
tionum fiducia detinuerat, post dominos suos vel
quocunque tutius eis videbatur discedebant. Præ-
terea residuos in manu famis, utique exutos
periculo, demum rabida Danorum crudeliter lan-
tatura invasit insectatio : qui postquam rabiem suæ
tyrannidis exacturi huc hostiliter irruerunt, nul-
lum hic fratrum, præter quatuor palmam (*de his*
lib. II, cap. I) martyrii præstolantes, invenerunt.
Quid igitur si tunc præfati sancti corpus eminentio-
ribus vel certis locatum locis debite veneraretur,
exportandumne putatis in valida manu Domini
eriperetur? An non tunc multo necessarium erat,
quod jam dictus sacerdos Dei tantorum malorum
presagis in conservandis sanctis pignoribus paulo
ante effecerat? Necdum locum hunc aliqua castelli
vel valli defendebat munio : et ideo, magis autem
peccatorum mole urgente, huc perfacilis inimico-
rum irrupit incursio. Nec modo semel, verum Lis
terque Sithienses lines profigare non cessarunt,
donec prædicti sancti meritis multipliciter auxilii in
vaginam suam compulsi sunt regredi. Tantis
divinæ ultionis cladibus hanc terram ferme centum
annis occupantibus, denuo quasi quodam diluvio
diluitur hic decocta tribulationibus. Tantorum ergo
malorum sacerdos Dei Folquinus sancti Spiritus
illustratione præmonitus, dum advixit, venerabile
S. Bertini corpus ignoto loco et ubi natus putare-
tur, oculuit, id nullis præter paucos cognoscenti-
bus : ac ne palam quoquo modo detegeretur, gra-
vibus eosdem interminationibus ac sacramentis
constrinxit, solemnemque diem hunc nobis esse
sancivit, qui est septimo decimo Kalendas Augusti :
ubi usque ad hæc nostra novissima tempora, scilicet
ducentis quinquaginta annis (35), altor et pastor
noster latuit.

CAP. XII. *Miraculum in translatione S. Bertini
factum.*

Dies festus translationis corporis beati Patris
Bertini, quæ celebratur septimo decimo Kalendas

Augusti, instabat, et presbyter futurum celebra-
dumque digno more ac solita consuetudinis reve-
rentia indicebat. Eundem itaque festum translatio-
nis diem quædam mulier postponens neglexit,
opusque servile usque ad mediam diem peragere
studuit : post vestes, sibi munditie parandas ablueri
festinavit; sed aliud quam rata erat, eadem hora
sibi contigit. Nam subito primum rubræ effectæ
sunt, tum infectæ cruore sanguinem distillare
cœperunt. Instat illa lotum vestes superare acce-
scentem nitens sanguinem; sed quo magis abluibat,
eo magis ipse sanguis incremento abundabat. Nam
in primis guttatim stillavit, postea, uti per stillici-
dium aqua distillare solet, fluxit. Quid ageret? stabat
stupefacta, superque tanto miraculo attonita. Pro-
tinus fama signi volat, concurrunt vicini, præsentis
mirantur, et quidam ex illis verum protulit inquires :
Festum diem hunc solvisi, operata es cum minime
tibi licuisset operari. Acceleratur ad ecclesiam,
voaja petitur, poenitentia indicitur, cruor fluere
desinit.

CAP. XIII. *De quadam muliere festum translationis
non colente.*

Altera autem mulier eodem die, vanno annonam
purgavit, purgatam molere volens. Verum antequam
id operis aggrederetur, a nonnullis quod minime
observaret festum diem reprehendebatur. Quorum
verbis irritata fertur respondisse : Quot sunt, quot-
que numerantur anni soles, tot nostri presbyteri
codex inscriptus habet festivitates. Dixit, et omnino
molere voluit. In primo mole rotatu lignum palmæ
digitisque adhesit, tum brachium quoque totum
dirigit. Mox etiam mola immobilis stetit, adhærens
manui lignum ad sese traxit; conata est avellere,
sed non potuit. Tandem rubore confessa verecun-
diam, dextram ligno adhærentem ostendit, noxamque
errati confitens ecclesiam adiit. Monitu sacerdotis
orationem præsentis fundunt, lignumque cecidit,
ipsa læta domum rediit : cui usque omnis festus
dies timori fuit.

CAP. XIV. *De sanguine ex spicis manante.*

Alio quoque tempore eodem celebritatis suæ die
spicas avulsas sanguine affluenter imbuunt, sicque
humanis usibus inutiles reddidit.

LIBER SECUNDUS MIRACULORUM,

Ab alio auctore anonymo scriptus circiter initium sæculi X, cap. 10.

PRÆFATIO AUCTORIS.

His itaque a reverendissimis Patribus nostris sui
temporis omnium bonorum studiorum non solum
appetentissimis, verum etiam status sui loci tam

(35) Eadem annorum summa legitur in relatione
Bovonis, a quo auctor ista mutuatus est. Quanquam
legendum ducentis decem annis : siquidem S.

communis solidissimis quam luminibus præclarissi-
mis non minus veraciter quam fideliter de virtutibus
beatissimi patroni nostri prælibatis, plurima post-

Bertini corpus tectum est anno 846 ex dictis
relectum anno 1056, infra.

molim, non (quod absit!) inopia dictatorum, vel defectu scriptorum, sed multimoda insurgente adversitate temporum exstant intermissa relatu dignissima. Quorum e numerositate pauca, ac ne forte frivolitatis vel mendæ notemur noxa, solum ea quæ aut ipsi vidimus, aut ab idoneis personis visa cognovimus, non propriæ temeritatis fisci audacia, sed potius illius freti fiducia qui linguas infantium facit disertas, quanquam minus eleganter, subinferre satagimus humiliter. Et licet ingenio tardi, sermone imperiti, hæc qualitercunque aggre-

dimur notificanda, non ventosæ jactantiae vanitate, sed simplicis animi devotione, ac præsumptibili humilitate, malentes potius, si qui æmuli fieri volunt, patere morsibus degannientium, quam miracula ad laudem et gloriam nominis Dei electi sui meritis nobis præsentibus celebriter perpetrata segniter reticere, et a memoria aboleri succedentium. Unde, quanquam simus inertes, nunc cordi adest proposita inchoare, et inchoata summa cum devotione pro posse edere.

INCIPIUNT MIRACULA.

Cap. I. De adventu paganorum.

Temporibus divæ memoriæ Caroli (36) filii Ludovici, prius regis, postea imperatoris, cum sæva tyrannides paganorum emergeret, famosa flumina Sequanæ ac Ligeris advolans, et per totam grassando Neustriam, ferro igneque non tantum circumfacentes terminos, verum etiam Armoricæ magnam partem consumeret, post non multorum tandem annorum rotatus partim ingeniose adacti, præsertimque respectu miseræ hominis divinæ repulsi, abscedentes repatriaverunt, protestantes nullo modo usquam se amplius illius regni fines vastandi læsione repetituros. Quod tamen non multo post amica sibi fraude inficiati, more canino qui quanto plus alliciuntur, tanto magis insequuntur, pecunia avidi, rapina usitati, præda famelici, sanguineque mentiebantur sitibundi. Nam anno Incarnationis Domini (Christi octingentesimo sexagesimo immodica iterato coadunata manu, plurima classe iter notum repetentes, ac toto nisu alto mari velificantes, spontantia certatim subcabant freta, pertinacique cursu applicuerunt in sinibus Menapiorum, in sinu qui vocatur (37) Iseræ portus: et ibi prosilientes nulloque a publico pervio divertentes, incendiis quoque ac cædibus illius ergo indulgentes, ut ad famosissimum locum pausionis Christi confessorum Audomari atque Bertini furtim properarent, aviditate thesauros ecclesiarum latenter subripiendi ac spe servos Dei improvise inibi comprehendendi, brevibus nocturnis meatibus, scilicet Sabbato hebdomadis Pentecostes hora secunda pervenerunt ad locum quo tendebant. Sed provisione jugiter in se confidentium tutantis Dei, nullos ex fratribus ibidem repererunt; verum monitu jubentis Domini obtemperantes, quo dicit: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (Matth. x, 23), subdixerunt se ad tempus, servantes secundis et melioribus rebus præter quatuor qui devoerunt se (si Deo placuisset) ibi martyrio potius velle vitam finire quam desolationi sui loci supervivere. Quod quia ex parte aliter Deus fieri disposuit, subsequenti eventu patuit. Nomina autem illorum qui se taliter devo-

verunt, hæc sunt: Worardus (al., Woradus) et Winebaldus sacerdotes, Gerwaldus et Raynardus diaconi. Quorum Worardus, qui ab ipsis pene conabulis sub norma monasticæ religionis educatus, et veluti tunc jam decrepitus, ita et in Christi tirocinio emeritus miles erat, diris colaphorum tonsionibus ictus nuditateque tridua et algu fere leibo tenus profligatus exstitit; Winebaldus autem licet pro afflictione nimia sui corporis macore attenuatus pro Dei nomine fuisset, acerbis verberibus maceratus, atque etiam per nares infusione viscera distentus, semivivus est relictus. Gerwaldus itidem, quanquam senior, quoniam vegetior et fortior aliis videbatur, licet diversis multoque gravioribus vexatus fuisset ludibriorum suorum irrisionibus, servante eum tamen Domino, etsi non pristinæ sanitati, saltem est vita concessus: ac sic non sunt fraudati martyrio, quod inhianter toto appetebant voto. Quartus proinde eorum qui et junior ac succulentior (ut præteritinus) Raynardus nomine, variis contritionibus fractus illisque abscedentibus et secum ducere conantibus, cum viribus quibus potuit ne cum eis iret obniteretur, eligens potius in Christi nominis confessione, si id quoquo modo ab inimicis extorqueri quivisset, martyrio ibi animam Deo commendare, et corpus paternis cœmeteriis concinerari, nomenque fraternis dypticis inscribi, quam ludibriorum suorum execrabilissimis spurciis pollui; diris tamen ut erat nexibus vinctus, miserabiliter prætractus est ad villam propriæ humanitatis de matre profusionis, distantem a monasterio tertio milliario ad aquilonalem plagam dictam Miramo. Stipatus itaque multitudine iniquorum ac tam pro plurima vallantium quam densitate noctis, quia in ipso crepusculo per eam transierunt, nesciens uli esset, dictum est ei a concaptivis notis: Ecce e regione portæ quondam nativitatis tuæ imus. Quod cum advertisset, subito in terram corruit. Cumque aversis telis ab inimicis ducentibus tundendo cogeretur ut surgeret, et ille protestaretur se nullo pacto velle, sed magis inibi pro Christo oppetere, crebris lancearum punctioni-

(36) Id est Caroli Calvi, qui anno 740 successit in paterni regni portionem, anno 875 imperator salutatus. In Chronico Nortmannico edito apud Chesnam tomo II Hist. Franc. dicuntur Nortmanni bis

Sithivense monasterium diripuisse, nimirum anno 845 et 881.

(37) Iseræ portus Iperio cap. 14 modo Neoportus, vulgo Nieuport, oppidum ad Iseræ ostia.

bus perfoſſus una cum ſanguinis effuſione animam A
effluſi Chriſto libavit.

CAP. II. Qualiter Dani Danos ſuſpenderunt.

Nec etiam reor ſilendum rei eventum, divino
judicio meritis B Bertini in ipſa egreſſionis hora
peractum, Donaria enim immodica conſicientes
argenti, ſuper altare eccleſiæ requiei ejus cumula-
verunt, et uni ex jam dictis fratribus ne ab aliquibus
raperetur ſervandam delegaverunt. Illis autem eu-
neatim globatimque exire præpropere certantibus,
reſtiterunt lateſter quidam illorum, temere præ-
cipitiam involantes. Quod cum primoribus innotuiſſet
jam egreſſis, ſubſiſtentes inſonuerunt tubis in in-
terſitio duum monaſteriorum, ſubſiſtentes et coad-
nantes ſe ſibi, quoadusque rei ſunt requiſiti et
inventi coramque deducti: eiſque convictis et judicio
ſacrilegorum condemnatis, ſuſpenſi ſunt in aſtrali
parte juxta introitum portæ monaſterii, evidentis-
ſime promulgante Domino, judicio etiam infidelium,
pœna brevi quali cruciatu plectendi ſunt perpetuo
ſub præſentia Chriſtianitatis, niſi recipiſcant ſacri-
legi. Unde, chariſſimi, elaculratiſſima diligentia
advertendum nobis eſt quam clementer Dominus
trahentes quaſi longum funem irremiſſibiliter peccata
noſtra, improviſa, imo invaſa hoſtium invaſione
dignanter caſtigando nos redarguit: parique modo
exactiſſima circumſpectione conſiderandum quod
miſericorditer et locum tunc ſervavit, et habitato-
ribus gratuita pietatis miſeratione pepercit. Meritis
quoque patronorum loci dignum annumerari, quod
eodem tempore captivi in brevi reſervi ſunt gau-
dentes uniſverſi et læti.

*CAP. III. Qualiter quidam opifex a ſummitate ec-
cleſiæ in terram ruens nihil mali ſentit.*

Post discriminis præſati liberationem fratres
ejusdem cœnobii convenientes, lacrymiſque non
minus gaudii quam mœoris illiſi, poſt tamen
animæquiores facti, cœperunt præcordialiter tra-
ctare qualiter Domini offeſam placabilem ſibi
potuiſſent facere, ſeſeque ei placabiles reddere. In
argumentum etiam hujus rei, veluti manuſeti filii
admonitionem patris pii generali pacto conſenſe-
runt, gratioſiores ſe ſuper hac caſtigazione, imo
emendatiores fieri velle. Solerti quoque priores cura
eum ſenioribus conſuluerunt, quibus potiſſimum
occupationibus quiviſſent priorum negligentiarum
redhibitionem reddere. Sicque communiter tracta-
tum eſt, ut tecta eccleſiarum vetuſtate conſumpta,
cæterarumque officinarum perſtillantis non ſolum
reſarcirent, verum ſine intermiſſione vel alterius
negotii interpoſitione penitus renovarent. Quod
ſicut ſumma devotione inchoatum, ita noſtro opere
ocius quam putabatur, Deo effectum ſubminiſtrante,
pulchre ſtrenuiſſimeque eſt perfectum. Eccleſia
quoque requiei S. Bertini celerrime exſtitit miro
opere plumbo cooperta. Sed et turſile ipſius licet
noviter eſſet ſuperpoſitum, quia antiquo more erat
factum, depoſuerunt, et aliud miræ magnitudinis

(58) Id eſt ſummo campanili, vulgo *le clocher*.

mirabilique fabricæ ſtuduſerunt ædificare, cujus
longitudo conſiſtens in terra æquabat altitudinem
culminiſque eccleſiæ cui ſuperponendum erat. Nec
mirum, triſteſtum enim (ut vulgariter loquamur)
trium tripodum ordinibus factum fuerat, excepta
ſumma claxendice (58). Itaque eccleſiæ ſuperpoſito
et erecto, per ſingulasque compagineſque juncto.
Nec tholus pomifer in edito una cum triumphali ſigno
crucis erigeretur ac in gyro ejusdem ſtupitis ſuper-
rima rota, ubi haſtulæ et tabulatæ præſate claxen-
dicis ſuperinniti ac conſigi debuerant, humerando
copularetur, unus artiſteum nomine Bertus, ſtans
ſuper eodem circo arripuit malleum, et quaſi gra-
tulabundus pro appropinquata pene conſummatione
tam miri operis, ictum veluti jactanter longius colli-
gens incaute jecit. Sed eheu! reſiliente rota et
quateniente, vacillans pedituſque lubricans, de tanta
altitudine præceps terra tenus venit. Sed, mirum dictu
mirabiliſſique miratu! tadeo nullam leſionem paſſus,
niſi quod tantæ altitudinis præcipitatione conſter-
natus fuit, quatenus ambiguum fieri ſas non ſit
ſupportatum eſſe cum aliis ſubventionum beatiſ-
ſimi Patris cui ſervivit Bertini. Aſtipulationique
tanti miraculi apponimus quam riſibile et plauſibile
reſponſum accurrentibus, et aquam ſibi quaſi pro
reſocillatione offerentibus, ſine doloris anxietate
protulit, ſcilicet quoniam in opere ſuo ſemper et
labore jœcundus erat, pro certo aiebat eos ſcire,
quod ſitum reſtinguere potius gauderet jugiter viſo
quam aqua, nec obſtato tunc egere lymphæ liquore.
Actutum enim quaſi tanti opinione infortunii fratres
cum cætera familia miſtim manipulatimque ſicut
ad exſequias illius laſpi accurrentes, cum compe-
riſſent ſtare incolunem, duxerunt eum gaudentes
in eccleſiam, ſtetus triſtes in lætitiæ lacrymas per-
mutantes, campanas ſolito prolixo clangore grandi-
ſonas increpitanter pariſter, ſimulque ſolemniter
odas Domino auctori et B. Bertino ejusdem miraculi
ſubventori psallendo ſerentes. Artiſtes quoque hac
virtute nedum dicamus animati, quin etiam robo-
ratiores et audaciores effecti, inchoatum opus ex-
plicaverunt conſtantes et læti.

*CAP. IV. De quodam circa Viridunnenſi naturaliter
ſurdo et muto ad ſepulcrum S. Bertini ſanato.*

Succedente quoque tempore accidit ut quidam et
natione et nomine ignotus, nec mirum, quia gemino
miſerabiliter morbo fuerat conſtrictus, (auditu ei-
enim a primævæ profuſionis hora exſtitit vacuus,
et loquelæ privatus) veniret peregrinando ad mona-
ſterium præſati Patris. Qui cum ibi multum tem-
poris perageret, utque prætulimus quia ſari non
potuit, pulſatibus taratarantium tabellarum ſtipem
mendicaret, nulloque ſe alicubi dilereretur, ejusque
continua conſtantia jugitatem eccleſiarumque fre-
quentiam Chriſticolæ loci detractantes, conferen-
teſque non ſine nutu Dei talem ſignificantiam fieri,
cœperunt eum humanius colligere. et in xenodochio
quotidianæ receptionis pauperum delegato maſſua-

nem illi designare. Ibi autem peze annum conversatus, post hebdomade Dominicæ Resurrectionis completionem, decimo die, id est quarta feria, monachis vespertina debita in ecclesia persolventibus et cantore inchoante antiphonam ad crucem salutandam, ita incipientem: *Ite, nuntiate fratribus meis*, pueroque subsequenter pronuntiantem versum: *Dicite in nationibus*, cæteris etiam sueto more ipsum tractum ac submisce persequentibus, in ipsa quasi silentii hora cepit jam dictus surdus ac mutus blaterando initari auditas psallentium voces. Fratres itaque ad tam insolitum horrendumque sonum pavefacti, subsisterunt annuentes œconomo pauperum ut inquireret causam. Qui cum solito ei annu-
ret, nec proficeret, irascibilis ut erat, cepit cum verbis increpare. At ille ipsa eadem verba, quia aliud loqui nescivit, blissando respondere tentabat. Tunc fratres protinus intelligentes ei a Domino meritis B. Bertini concessum esse auditum et fatum, hymnicæ psallentis cum signorum pulsatibus Deo grates ac sanatori ejus totis referebant viribus. Hujusque virtutis exilarati tripudio, quia in primis auspiciis floridæ juventutis erat, miserunt eum ad canonicorum scholam, litterarum studiis quantulo posset imbuendum, continuoque ubi diurnalia capitula cum vespertinalibus psalmis didicit, comam sibi capitis deponere poposcit. At non longo post tædere cepit, professusque est cordi sibi fore Romam petendi, acceptaque licentia, junxit se Saxonibus ultramarinis Romam petentibus. Cumque una cum illis pervenisset ultra Lingonum civitatem, consociaverunt se eis viridunenses negotiatores eamdem viam tendentes usque ad divaricationem viæ ducentis Hispaniam. Ibi tunc innotuit quod antea fuit ignotum, civem videlicet ipsum esse Viridunensem; quia ibi agnovit suos, licet difficilliter ab eis posset ipse cognosci propter insperatam reformationem ingenitorum morborum. Iter tamen cœptum strenue peragens, indeque rediens, sine divertendi ad propria desiderio directum locum sanationis suæ revisit, ac Deo et reparatori suo gratias tulit. Nomen etiam in baptismo sibi inditum quod prius nescivit quam a notis didicit, tunc notificavit; Ermenfridus enim vocabatur: sicque suis benefactoribus valedicens, refertus benedictionum copia lætus remeavit ad propria.

CAP. V. *De quodam per biennium excecato, pristino luminis restituto.*

Sicut nonnulli suæ negligentia tempore periclitantur, ita divinæ dispensationis saluberrima castigatione (ut in præsentis eventu perspicue claret) multo salvantur. Quidam enim vir colonie ejusdem Ecclesiæ, de oppido ei appendente nuncupato Gimiaco, Letfridus nomine, in Christianitatis devotione (ut rei congruentia post declaravit) cæteris communicantibus suis minus curiosus exstitit. Ideoque et accidit ut, dum quadam die Dominica cives illius more solito ad ecclesiam non minus intima mentis devotione anhelarent, quam gressibus pedum præpararent, et ipse ut solito mulcimine blandiloqui

A affatus a primarioribus ut secum iret, appellaretur; nedom dicamus, ivit, verum etiam monita salubria adversus audire dissimulavit, pergens ad paucula pecora quæ videbantur esse sui juris procuranda. Cui priusquam pervenisset ad pascenarum loca, accessit angor animi cum timore intolerabili et nimia horripilatione: atque, ut ab ipso post didicimus, videbatur ei quasi totum perfusum se fuisse calore ferventis aquæ: et veluti ignotis loquamur, quia situs ejusdem fundi ubi hoc provenit talis est, ut illic viantrum obtutibus clarescat prospectus ecclesiarum Christi confessorum Audomari atque Bertini: miser ille licet ob duritiam sui sen subsequens miraculum minime miserabilis, nisi eo quanquam sero se divertere, quatenus illorum precibus juvaretur, non potuit, sed pene exanimis ante in terram proruit, nequaquam ut passione scotomatica (verginosa) ictus, sed pro animæ illius (ut postea claruit) salvatione, hinc magis nominis Dei laude ipsiusque dispositione luminum delectabilium visu privatus, ac bimatu vel eo amplius in hujus cæcitatibus permansit amaricatus. Qui cum adhuc torporis teperet desidia, quasi funditus de suæ sanitatis reformatione diffidens, hortatu tandem suorum, beatissimi Patris Bertini perrexit visitare limina, affrens quæ obtinere potuit, maxime cerea munera quo si Deo et clementissimo jam dicto Patri placuisset, ejus meritis recipere mereretur. amissa capitorum orbium lumina, spondens ac confirmans quidquid super eo divinæ pietati placeret, reliquum vitæ suæ spatium ibi peragere velle. Quam ejus intimam cordis devotionem constantissimamque confessionem inspiciens occulorum cognitor Deus, meritis et precibus clementissimi Patris reddidit illum visu et visum sibi, tanta scilicet perspicuitatis claritate, ut quoniam a pueritia in domo ejusdem nobilissimi ejusdem regionis viri adultulo tenus educatus et altus fuit, atque in genecio ipsius nendi, cuscandi (*id est*, consuendi), texendi, omnique artificio muliebris operis edoctus, quidquid in prædicta postmodum ecclesia pallorum ornari habuit et emendari, seu ecclesiasticarum vestium lavari, ipse sollicita intentione procuraret, anhelanter aspirans et suppliciter implorans, quo velut ipse elaborando desudat quæque emendare necessaria et emundare lurida; sic divinæ miserationis clementia delinquentiarum suarum omnium dignetur abluere inquinamenta, quo mereatur ad Auctoris suæ reformationis felicitate pervenire vocamina.

CAP. VI. *Quod Dani altera vice redierunt.*

Ea etiam tempestate qua prægravantibus ac præponderantibus multimodis, non modo solius vulgaris populi, imo omnium dignitatum et ordinum delinquentijs, non tantum Franciæ fines, sed etiam totius regni principalia quæque loca Armoricaque provincia diutina (quod nunc enumerare longum est) sacrilegæ Danorum gentis oppressione crudeliter licet juste invaderentur ab illa classe, plurimaque pro sui numerositate (veluti epithetico loquamur)

magnum exercitus ab omnibus dicebatur: anno ad-
ventus sui in regnum duodecimo, ab omni plaga
nisi diffusus erat adunatus in loco qui, ob concur-
sum insignium inibi aquarum Confluentia vocatur,
ascendit flumen dictum Iseram, pervenitque et equi-
tatu et navigio subusque Noviomam (*Novon*) civitate,
faciens ibi munitionem circa villam ex australi
plaga, natura munitam, scilicet aqua et silva, voca-
tam Chyrisiacus, [*al.* Kyrisiacus], intendens si in
brevis nequiret arcta et diutina obsidione civitatem,
quia parva videbatur, capere posse. Sed cum he-
misphaerium nihil ibi praevalentes consummarent, et
(necum dicamus) aliquid proficerent, verum magis
fame ac siti omnique penuria artati pene deficerent,
consultum (ut eventum subsequens patefecit) ha-
buerunt, ut in regnum quondam Lotharii irent,
tractantes per maritima transire, et castella ibi
recens facta obtinere, incolasque omnes, nisi se de-
derent, mortificare. Quo comperito pars juvenum qui
sibi ceteris agiliores audacioresque fieri videbantur,
num. ro quingenti quinquaginta, selegunt ac insciis
aliis abripientes clam noctu quasi solito in aliam
partem pergendo, arripitoque itinere insubstibili
cursu directum tendebant ad munitionem paupere
(proh dolor!) sumpto parvoque licet strenuo incolarum
comitatu factam in pago Tarvanensi, in loco
qui vocatur *Sichin*, circa monasterium eximii prae-
sulis Audomari, fuste, gleba et cespite sicut artifi-
ciosissime, ita etiam firmissime constructam, ja-
ctantes in via proludentes primo impetu eam in-
fringere velle, ac pro tenuitate seu paucitate inha-
bitantium facile capi posse. Auxiliante tamen illis
Deo et patrocinio sanctorum, qui requitionis ibi
elegerunt sibi locum, more solito intervenientibus,
indignante Christo praesumptuosa illorum jactan-
tia versa est cominus in dignam vindictam, ad
quam promulgandam calamum nunc vertimus no-
strum.

Cap. VII. In quo tempore venerunt, et quod nihil
praevaluerunt.

Nim post sanctum Paschalis resurrectionis diem
transcursis quatuordecim diebus, die Dominico hora
qua cardinalis missae conventus publice agebatur,
apparuerunt protinus praefati invasores descendentes
per clivum montis prominentis villae, quae Locus-
ecclesiae (39) vocatur, pro eo quod beatissimi mar-
tyres Fuscianus et Victorius in frontispicio Christi-
anitati incolarum terrae primariam feruntur ibi con-
struxisse ecclesiam, respiciens contra monasterium
ex parte occidentali. Quod cernentes excubiae, au-
tumentasque quod plurima totius subsequeretur,
veluti prius essendi fama percerebuit, exercitus, pro-
tinus populo in ecclesia consistenti notificaverunt.
Illi vero non adeo tali nuntio consternati, imo magis
animosiores facti, Deo et patrocinio sanctorum
causam sui commendaverunt, et compunctive [*f.*,

A compuncti se] mutua concessione rebaptizaverunt,
ac humili perceptione mysterii corporis et sanguinis
se munierunt, dantes invicem dextras pro liberate
et loci tuitione se velle aut agiliter oppetere, aut
strepue defendere, murumque protinus optimis (ut
mos incolarum regionis est) armis praeparati con-
scentes, una cum prius praeparatis bellicis instru-
mentis munitissime arcem vestierunt. Tali eorum
constantia paulo ante arrogantes inimici comperta,
nec non et parte inclusorum audacter sibi obvios ire
extra munitionem visa, Deo illos quammaxime ter-
rificante, animositatis superbia mollita, jactantia
pressa, audacia remissa ac liquefacta minime au-
dentes aggredi coepta, diverterunt se ad pecora per
agros pascentia capienda, oculus repedare cupientes
vel cum tantilla praedia; resisi vero virorum no-
strorum hac invasione commoti, praesertimque de
Dei auxilio testatorumque proprium interventu fisci,
repente eruperunt de munitione, irrumpentes post
eos, equites quidem per compendia praecipitando
illos in planitie montis unde ante descenderant,
quia lentim pecora minabant, habentes contemptui
talia eos audere; pedites autem post tergum inse-
quentes, ponentes hostes in medio. Itaque compe-
rientes cunctos se undique secus fugam molientes,
desperabiliter raperunt ad orientalem plagam per
sinistrum cornu vallantium, tendentes ad quemdam
querucum lucum, putantes se ibi frustra aut defende-
re aut effugere posse. Nostri itaque eos occidendo
insequentes (hora enim fuit diei nona, quando
exibant de castello) antequam perverperasceret,
omnem illam plurimam, ut ipsi jactabant, selecto-
rum pugnatorum Dei bello consumpserant, licet
non sine nostro damno, majore tamen suo. Facta
est autem credes haec in loco nomine Windigamo
[*al.* Windingahamo]. Omnes enim ibi occisi sunt,
praeter quod quot de nostris mortui, tot sunt ex illis
fuga elapsi, novem autem tantummodo ex omni illa
plurima evaserant, et ex ipsis etiam a persequentibus
eos in via mortui sunt quinque reperti, quatuor
tantum protendentes, ut postmodum ab eis qui
tunc interfuerunt exercitui didicimus, pervenerunt
ad socios, temeritatis audaciam vituperantes, tan-
quam praesumptivae rei eventum elucubratim per-
scrutantes. De exuviis quoque tres divisiones fece-
runt, unam Ecclesiis conceantes, aliam oratoribus
et pauperibus dantes, tertiam aequa lance nobilio-
res cum inferioribus compartientes. Et merito.
Scrutemur enim humanitas verbi gratia quibus
magis addicenda sit hujusmodi victoria, oratoribus
an bellatoribus, etc.

Cap. VIII. Quod S. Audomarus cuidam monacho
apparuit.

Praeterea, fratres dilecti et commillones Christi,
quibus cordium votis vel laudum psallentis idonei
esse poterimus agendis Deo gratias pro inopinata

(39) Iperius cap. 20, parte III: Sanctus campus
vulgariter Helechevelt, nunc vero corrupto nomine
Helefauf nominatur. Hoc factum refert ad annum

831. Distat hic vicus duobus milliariis ab Audo-
maropoli.

ereptione tanti discriminis, quæ temeritate possumus dicere quod istiusmodi ausus esset ceptus, nisi magno zelo misericordis Dei fuisset instinctus? horribilis enim fuit dictu, horribilior et ceptu; quia pene nobilitas terræ illius ex multo jam tempore ob amorem vel dominatum sibi dominorum charorum abscesserat civitatis patria relicta, præter paucos qui ita hæreditariis præditi erant patrimonii, ut non esset eis necesse subdi nisi sanctionibus publicis. Horum pars cum nobilissimis ac religiosior illius loci monachis simulque Deo devotissimis ac strenuissimis canonicis, quos nunquam persecutionis ulla tribulatio exterrere prævaluit, locum propositi sui derelinquendi sustentabant, pariterque confortabant reliquiarum remissos fere animos et invalidam plebeam manum. Hoc præsertim in tutissima spei anchoram præsumptibilisque in Dominum fiducia; (ac quia pro vita res erat) necessariae audaciæ indubitanter assentes quod antea temporibus, Folconis videlicet generosissimi ejusdem loci tunc abbatis, post vero sanctæ matris Romanæ (40) Ecclesiæ reverendissimi archiepiscopi, incolis terræ adhuc omni abundantia refertis et absque sui diminutione integerrime vigentibus, ambitus castelli cum consensu populi et procerum conditatus, mensuratus, ac per potestates et ministeria ad perficiendum distributus, receptus ex immediata parte jam ceptus, sed prohi dolor! tam præpeditis peccatis inconstitutus, quam pro gyri amplitudine excusatione nefaria atque infelici fuit impeditus et intermissus. Proce-su autem temporis, videlicet anno gratiæ octingentesimo nonagesimo primo, cum tota jam terra incensa et depopulata et plurima hominum fere consumpta fame attenuata, dispersioneque fugæ propulsata existisset, respectu tandem clementis superque paucas reliquias miserantis Dei, ostendens quod non in multitudine populi salus ejus consistit, sed potius in misericordiis et miserationibus suis, propalans etiam quod competentibus necessariosum (indigentium) vicissitudinibus dignatur precibus electorum suorum pro sibi votivis supplicatibus præbere effectum; voluit B. Audomarum exorabilissimum antistitem cuidam monacho cœnobii S. Bertini, ædituo scilicet ecclesiæ præfati præsulis, memorabilis personæ viro nomine D. Herrico apparere in visione. Qui, ut ipse postmodum delectabiliter multis audientibus referre solebat, proceræ erat stature, venerandæ canitiæ, habens in fronte stigmata nitorem pulcherrimæ calvitiei diva-ricantia, facie venustum et gracili, naso medioeriter longo et parum adunco, manibus cum digitis longissimis pulcherrima macroris tenuitate translucen- tibus, infula episcopali vestitus, quem sibi protesta- batur dulci famine subinferre ita appellando: Grava-

A risne, frater, sopore, an vigilas? Qui cum ei pro tam insolita visitatione personæ tremens nec in totum se dormire respondisset, nec pro insita generaliter angustia (quia timor somnolentiam solet ingerere) posse se contineri, quo nimio labore fessa et anxietate laxa non refocillaret membra, exerto brachio manum quasi versus illum porrigens subintulit: Vigilandum potius vobis est et animo et corpore, monitisque meis salubrius summpere insudandum, quam segni pigritia tricandum. Unde surge, et reliquis populi ex asse devoti salvationis suæ tenore obnixæ contestare quatenus, juxta quod sibi videtur prævalere posse, non cessent arcem die nocteque firmare. Qui cum partim gaudio refertus, partim visionis terrore pavescens, post consultum tamem super eo prius idonearum personarum populo convocato, præfatam visionem Patris monentis, affectuose hortantis, studiose jubentis strenue intimas- set, compunctivo corde lætantes, lacrymis gaudiosius flentes, omnes unanimiter cœlo pansis utrinque votis sueclamare coeperunt dicentes: Gratias omnipotenti Deo referimus, qui nos salutari visitatione Patris nostri providendo, monendo, consolandoque reficere et confortari dignatus est. Monita salubria viribus quibus possent studiosissime adimplere velle promittentes, quamque promissionem instantissimo protinus inchoaverunt ceptu, ac quam pervicacissimo quibant, perficere satagebant effectu, digueque non modo de jam dicta, sed et, quod majus multo ac periculosius fuit, subsequenti discrimine tam clementis Dei provisione adjuti pique Patris hortatu animati, imo de experta Patrum intestatorum solita et provida defensione salvati, merito exhinc profusius Dominum et proprios protectores inibi devotissime jugiter collaudant et laeti.

CAP. IX. *Quod sequenti die Dominico venerit reliquias exercitus paganorum ampliori multitudine, sed meritis S. Bertini nihil prævaluerunt.*

Nec etiam longa post prædictam hostium cædem intercurrente mora, neque enim patitur ille antiquus Leviathan inexplēbiliter esuriens ac sitiens humano generi moliri insidias, habere membra sua moras in persecutione ac latione piorum. Siquidem invidiæ succensus livore quoniam nostros recenti beneficio ac summa devotione doluit fervere. Nec mirum quia eo tempore maxime tanto assidit infestior, quanto quosque in proposito voluntatis Dei persenserit fieri fortiores. Ideoque occumbentium cognatos vel socios contribulesque ac complures totis suæ crudelitatis viribus furendo excandescere, compulsi in iram sævissimamque suorum (si Deus permisisset) vindictam. Pondus enim hostium totius regni adunari suggestit in brevi arcissimas in angustias unius fundi. Nam peracta post præfatam stragem revolu-

(40) Forte Romanæ, id est Remensis Ecclesiæ. cui post Hincmarum Fulco præfuit ab anno 882 ad 900. Notandus hic locus, quo discimus Fulconem Sithi- vensis monasterii abbatem fuisse: cujus rei nulla mentio apud Frodoardum. Audi Iperium cap. 18:

S. Fulco, hujus loci abbas decimus octavus, canonicus ecclesiæ S. Audomari, post Hilduinum est hic abbas subrogatus, anno scilicet 877 mortuo post annos octo regiminis Rodulfo, iterum abbas electus anno 893.

tionem, ni fallor, proximi Dominici diei hora secunda, nebula pro natura loci manenter (mane) nata adhuc aerem maculante, apparuerunt pelites inestimabilis plurimæ (41) eodem clivo quo et anteriores descendere, cursuque concito castellum tendentes minime introierunt, subsequendos ante januam exterioris introitus præstolantes. Equites vero quasi arena innumera multitudinis diverterunt ad locum quemdam certaminis, nil secus quam sicuti prospectu novæ visionis dolore suorum occisorum recrudescente, more elephantum qui sanguinis visione excitantur in iram ad præliandum; ita isti exacerant ad suorum severius et crudelius sanguinem vindicandum. Et cum aliquandiu dolendo ibi delibarent, nilque aliud proficerent, nisi quod tabida et putrida corpora conspicerent, facto præpeti cursu tanquam primo impetu munitionem caputuri pervenerunt ad soclos, unaque rabido cum fremitu irrompentes, peditibus decretum est dira impugnatione castellanum incendere. Equites quidem Deo tribuente properabant ad locum naturaliter munitum, scilicet S. Bertini piissimi suorum protectoris ac promptissimi maximis in necessitatibus laboratoris monasticum (42) monasterium. Talia quoque nec sine Dei dispensatione exstissem credimus, sicuti protinus perspicue experti sumus nunc, ut ubi major fienda erat communis victoria et perficienda, cœlitus auxilii divini copia, numerosior ibi congregaretur hostium plurima. Venientes autem statim eodem momento, remiserunt equos per pabulatores in pascua ad villarum loca, talique studio acceleraverunt mansiones ædificare, veluti post munitionem infractionem pro firmitate loci gromarumque (43) opportunitate longo tempore inibi velint consistere. Interim pedites ex tempore introitus totam diem cum agillioribus equitibus ad castelli munitionem pugnare non cessantes, diversis et insolitis artificiorum generibus per vices successione globatim et cuneatim contrarios læcensendo respirare vel ad modicum non patiebantur. Siquidem ignita utensilia et frusta candentis ferri more grandinis fundibilibus in eos facientes, sagittarum quoque imbres in eos plueri non intermittentes, multaque alia quæ enumerare et fastidit et difficile sit, offendicula molientes; ad postremum fossas circa munitionem miræ et altitudinis et amplitudinis factas munitentes, cœu vimineis parietibus stramine et omnigeno siccamine compleverunt, conantes incendio profligare, quibus aliorum artificis argumentorum non potuerint prævalere. Sed aliquantisper eis se subtrahentibus, nostri in eosdem straminum aggeres lignorumque strues, Deo donante, prosperoque eis venti turbine flante ignem caute immittentes, illisque nescientibus minusque speranti-

bus, æque, ignem ut id ipsum eis facerent inferentibus, exardescente stramine plerique eorum ustulati sunt, vix subrepti mortis discrimine. Deo autem propitio, nulli ex nostris vitam prolixo scammatibus (conflictibus) spatio magnopere periclitabantur, nisi tantum unus frater (44) monastici ordinis ictu sagittæ inter duos tabulata propugnaculi ubi stabat, percussus est sub lingua: qui et ipse convalluit. Verumtamen ad vindictam minus armis excitati, acideo minus cauti plagati que sui famuli, alium æque ejusdem ordinis fratrem permisit retribuere hostibus dignam repensionem.

Cap. X. De monacho qui tyrannum angittando occidit.

Fuit namque tyrannus quidam partis contrariorum cæteris omnibus, ut videbatur, asperior et robustior, ac in arte pugnandi argumentosis factionibus astutior, qui nec ad punctum cessavit fortiter pugnare, aliosque quasi sine mora mœnia capturos instigare. Ex nostra quoque parte, quanquam procrebra hostium ingestione tenacius instarent defensionem quam objectionem, artibus tamen viribusque quibus poterant et habile fuit, strenue atque agilliter resistere aut, omnes intentissime omnimodis certantes, si quo modo infestissimum illum quivissent impellere inimicum. Sed non fuit ulli eorum tributum, pro eo quod voluit illos Deus intelligere, et in confinio vite mortisque constitutis significare, ex qua parte imminens levamen periculi deliberaret eis clementer transmittere. Ac ideo decrevit, ut præulimus, monastici habitus juvenem arem arripere, quanquam illicitum vel inhabile sit huic ordini arma tractare; intendensque illum diligenti consideratione jactante prosiliendum, de propriis viribus licet dubius, sed Deitamen auxilio minime ambiguus, inserta arcui sagitta implorans Dei auxilium tensa chorda traxit fortiter, ac divine impulsione datione infixit fronti jam dicti tyranni viriliter. Hoc autem mortuo, cessaverunt alii ad impugnationis tumultum, mittentes protinus qui eventum rei senioribus eorum nuntiarent, morando in atrio jam dicti monasterii, curialibus tamen in ecclesia beatissimi Petri in concilio residentibus: quod factum cum a referentibus illis conquereretur, eosque hoc aliquantisper, non tamen magnopere gravaret, lentiusque ac securius quid illo vesperi agendum esset deliberarent, in tali interstitio ecurrit aliquis ex eis, et depositum crucem retro altare B. Bertini stantem; reversusque ad socios, irreverens coram eis cepit eam defabricari stylo ferreo, qui sol vocatur, unde solet excuti ignis silice. Nuntii autem præfati tantæ morositatis spatio in iram accensi, prociacibus conviciis aggressi sunt eos increpare durius dicentes: Calumniosa multum res fuit et indigna quam agitis. Non enim

(41) Eadem voce non semel usus est auctor, infra capp. 10 et 11; supra item non semel.

(42) Nota vocabulum; non erant tum temporis monasteria monachorum et canonicorum.

(43) Gromæ seu gromæ, loca palustria et

herbosa; in alio ms. legitur *grammarum*

(44) Et fratres etiam tum dicebantur clerici et canonici; unde hic frater monastici ordinis, discriminis ergo.

de vindicta occisorum nostrorum indignamini, nec de nobis certantibus partimque pro nobis deficientibus succensemini, nec super castelli capione, quæ nihil tardaret, solum si libuisset, illos impetere studeatis: insuper quoque nec de præda inhabita advertitis, quoniam si hi tantum habuerunt spatium noctis, omnia sua aut infodient, aut in puteis, seu abditis quibusque locis abscondent; quia timent se pro certo in delitionem vel in mortem ire. Atque illi in iram versi furibunde exarserunt, continuo de sessionum locis exsistentes, suisque diis vota solventes, scilicet si munitionem illo vesperi capere potuissent, nemini masculi sexus usque in mane parcere. Cujus fastuosæ jactantiæ superbissima verba horrendæque temeritatis minacia prolata, nulli fas est fieri ambiguum interventu B. Petri apostoli precibusque exaudibilis Christi confessoris Bertini, in quorum quasi in eorum contumeliam ecclesiis hæc fuerunt facta et dicta, ad aures pietatis Dei super his indigne ferentis fuisse suppliciter prolata. Actutum etenim jam fatus violator salutiferi signi, ut credimus, ad impeditiorem tam crudelis edicti, percussus protinus est plaga insanabili. Nam os ei subito contractum est cum aure adusque occipitium, oculique subversione retorti, et spumans et tremens volutabatur per terram. Quod cernentes paulo ante arroganter sevientibus cœperunt angustiari, pallere, tremere, percussosque commanipulares dilectos prius tunc velut abominabiles exsecrati, solum sibi asylum per fugi reputantes, si viam prius ventam repetere concederetur. Tali itaque Dei vindicta alii ieti, alii territi, præpropere arripuerunt propria vexilla parietibus ecclesiarum innixa, quæ inibi missa byssino splendore candentia recipientes, mirati sunt piceo colore nigrantia; sicque rapido cursu per medias præcipites vacillando proruperunt ecclesias, non vino ebrii, sed indignatione Dei et offensis sanctorum consternati: tardumque eis videbatur monasterii portas attingere, ita ut potius lætarentur tunc de exitu, quam paulo ante super diu desiderato introitu. Egressi vero et aliquantisper pene elapso spiritu resumpto, residuorum recordati sunt debiliū. Nec tamen ullus eorum ausus est pro eis reverti; sed vocantes ad se quemdam strenuum juvenem quondam captivatum de colonia S. Wlmar, qui ab initio huic facto intererat, præceperunt ei ut quantocius tentaret redire, ac si vivi fuissent eos adduceret. Qui reversus injuncta perficere, reperit ut ante errando huc illucque eos palpitantes, ac contractum ut prius jacentem fere exanimem, qui et inibi, quia egredi nequivit, remansit, plurimisque diebus miserabiliter tabescens elemosynis bonorum hominum vixit, latratibusque quibus valuit miracula Dei illic effecta testificatus fuit. Præfatus vero juvenis data uni ex cæcis manu, sicque unus post unum sibi hærentes, protraxi sunt ad cæteros: qui etiam interim horrore mortis trepidi elangore frequenti increpare citabant, stridentibusque tubis sonitu magis significante, imo compellente

A fugam quam hortante ad pugnam. Quod audiens omnis plurima [i. e. turba], ubicunque fuerant sive circa castellum seu in tabernaculis vel in paucis constituti, noto plangore fugæ pavefacti, magisque divina virtute conterriti, nec dominos, nec socios, nec notos repetentes, præcipiti fuga ubicunque visum fuerit quo ocius aut fugere, aut abscondere potuissent tendebant. Principes autem præfati cum eis quos secum habere poterant se adiunxerunt, et ei regione munitionis per portam introitus sui exire velociter anhelantes, nedam dicamus quod illo præpinqussent, nec vultum illuc divertere vel quamvis tunc vespasceret, illa nocte infra sex miliaria restare audebant, sed directim tendebant ac versus arcem quondam opatissimam Menapum, Domino illos Christo sicut suos misericorditer liberando, ita alienos a se dignis calamitatum cruciatibus percutiendo, divinitusque terrendo, longe perditione tenusque propulsando. Relatione enim eorum fidelium qui prælio interfuerunt didicimus quod pervenientes ad locum quo tendebant, in uno prælii congressu duodecim nobilium pugnatorum de illis profligati sunt, Deo illis dignanter in numerum occisionum et sacrilegiorum meritam pensionem recompensante.

CAP. XI. *Qualiter labarum (vexillum) paganorum positum fuit nitidissimum, et inventum tetricum.*

Antelatis etiam dignum cœlis transmissum et eodem in tempore visum. Post exterius atrium porte cœnobialis monasterii non longe retroactis temporibus a religioso quodam ejusdem loci monacho nemus quoddam frugiferum pulcherrime plantatum fuit: ejus in medio quasi collis tumbalis exstitit, habens in summitate sui pium, ejus pira nimie grossitudinis dulcissimique saporis erant; referebaturque a senioribus ex plantariis fuisse beatissimi Patris Bertini. Quamobrem Patrum sancivit industria, fratres omni anno solemniter vestitos secundæ ferie Paschæ cum reliquiis et psallentis (sicut mos est totam illam hebdomadam per diversas officinas facere), idem pomarium visitare, et in ipso monticulo completa oratione ad publica solemnia reverii. Quod nemus quia inter duo monasteria erat, ne forte latibulo inimicis esset, Christiani exstirpare decreverunt. Venientes itaque, ut prætulimus, pagani, in antefati collis cacumine principale vexillum, quod labarum vocari solet, alio stipiti pro terrore infixerunt, quo eminus prospicientibus terrorem inieceret. Sed et regione eodem in loco misericors Dominus evidentissime declarare voluit quod ipse de cœlo respicit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum (Psalm. xiii, 2). Nam labarum præfatum quod nitidissimum fuerat ibi positum, abreptum in le, tetricum evulsum est: ac in tempore iniectionis mirabilium præfatorum, nebula caligo totum jam dictum textit nemoris locum, ita ut nec montani ab junioribus, nec inferiores a superioribus videri possent. Columnæ quoque nubæ in medio caliginis

cœlitus pendula super ipsum collem videbatur, A quem medici variolam (49) vocant, morti videretur esse proximus, ulnis propriis sustollens ante S. Bertini altare deportavit, monachumque effecturum si ejus pia juvaretur intercessione, apopondit. Quem mox saluti restitutum ac Omnipotenti famulum et S. Bertino obtulit monachum perpetualiter perman- surum (50).

CAP. XIV. *Qualiter hic locus meritis sanctorum Vincentii, Andomari et Bertini ereptus est ab incendiis discrimine.*

Veridicorum virorum qui interfuerunt, sedula compertum est relatione, quomodo tempore viri venerabilis domni Odberti abbatis, locus Sithiensis cœnobii meritis S. Vincentii Christi martyris et sanctorum confessorum Andomari atque Bertini dudum divinitus ereptus sit ab incendiis discrimine.

(43.) CAP. XII. *De ingressu seminarum.*

Cum venerandus Pater noster Bertinus postquam a diabolo in specie mulieris tentatus esset, et a S. Martino visitatus et liberatus, considerans omnino monachis non expedire sexu femineo quovis modo communicari, sub anathemate ingressum seminarum de aditis ejusdem cœnobii penitus exclusit. Quod ab ipsius B. Bertini tempore bene ab omnibus observatum est, usque ad illud tempus in quo Adala nobilissima conjux Arnulfi comitis et abbatis (46) istius loci cum sæpissime magnis infirmitatibus esset aggravata, desiderare cepit ut in hoc monasterio ei licentiam monachi darent intrare, ut coram altari sancti Bertini pro salute deprecatura liceret se prosternere. Hujus igitur rei causa advocatis venerabilibus episcopis Wicfredi (47) Tarvenensis Ecclesiæ episcopo et Folberto Cameracensis, denudavit eis desiderium suum; accepta etiam a monachis licentia anno Nativitatis Domini nongentesimo trigesimo octavo, annoque quinto Ludovici regis, feria secunda Paschæ introduxerunt eam præfati episcopi in eodem monasterio, non sine tremore maximo; quoniam hoc illa prima facere præsumperat, quod antea reginarum nulla concupiscere vel audebat. Sicque introducta, et ante altare B. Bertini prostrata, devote oratione fusa plenam corporis sospitatem recepit. Intrando autem plurima huic loco ornamenta (48) contulit, et quandiu vixit, nunquam donare cessavit.

CAP. XIII. *De illo qui S. Bertino filium suum morti proximum obtulit.*

Eodem tempore Rodulfus ipsius castelli prætor urbanus, filium suum nomine Walterum cum morbo

B Quod quia videtur adeo audientium utilitati congruere, licet tandiu celatum sit scriptorum negi- gentia incuriæ, tamen dignum ducitur officio styli commendari memoriæ. Nulla istic antiquius de præfato Christi martyre custodia agebatur solemnitas, nisi tribus lectionibus totidemque responsoriis: at ubi propria ipsius a quibusdam fratribus huc allata devenere responsoria, extemplo a fratribus eorum suavis mulcedinis percepta harmonia, uti sunt admodum delectabilia, his fratrum juvenus plurimum est delectata, atque futura ex tunc observandæ celeberritæ adplone instructa. Exin depositio supradicti sancti singulis annis præter solitum duodecim lectionibus decentius coli cœperet, ac fratrum devotio magis magisque erga sanctum Dei quotidie crescebat. Quod cum aliquorum annorum feret revolutione, nec fratres desisterent ab hujusmodi sancta devotione, contigit uno anno paulo post transacta decenter ejusdem celebri depositione, scilicet in ipsa S. Gregorii festivitate quæ constat quadragesimali tempore, magnam demum unius advocatorum clausuro atque monasterio contiguam ex immortuo cerei fungo succensam ardere. Quæ ut erat valida, horribiles flammæ evomens, claustrumque illa parie qua steterat, fumo igneque velans, omnibus monasterii officinis excidium minabatur, fratresque jam de tanti loci desperati liberatione solum ad extrahendos ecclesiæ thesauros et quæque suppellectilia occupabantur: cum propitia Dei providentia tres columbæ instar nives candidæ, cœlitus (ut credo, utque post res edocuit) elapsæ, campanarium palam multis videntur ter circumvolitare, et nunc hic, nunc illic super

(45) Quæ sequuntur, aliter videntur esse aucto- ris.

(46) Is Sithivensis monasterii collapsam discipli- nam reformari curavit anno 914, per S. Gerar- dum, ex Iperio capp. 23 et 24.

(47) Frodoardus in Chronico ad annum 935: Arnaldus archiepiscopus Wicfredum quemdam Monachum (nempe Sithivensem teste Iperio cap. 22, parte II) Tarvanensi ordinat Ecclesiæ præselem, quo ex auctore discimus Wicfredum Morinensem episcopum synodo Trevirensi interfuisse anno 948. Vide Iperium cap. 23, parte II.

(48) In his cortinam miræ magnitudinis operisque

præcipi quæ adhuc durat, inquit Iperius cap. 28.

(49) Vulgo la petite vérole. Boam appellant medici. (50) Hic supplendum id quod dicit Iperius in Chron. cap. 27, parte II: Abbas Ragenoldus jussu comitis Arnulfi, cognomento Vetuli, reliquit SS. Andomari et Bertini trans Rhenum ultra Neomagum, ubi tunc imperator reiebat, delinxi, ut terras suas sibi vindicaret. In qua deportatione miraculum ac- cidit in Tiale portu, de custode ecclesiæ illius dictos sanctos blasphemante, et eis ingressum ecclesiæ prohibente, is a Deo percussus et mortuo. Aliam delationem anno 1087 factam in villam Ostresclam lego apud eundem cap. 39, parte II.

pinnacula sessiones alternare. Quod nonnulli cernentes, a Domino talia effici existimabant, talibusque indicii locum istum a tanto incendii discrimine servatum iri orantes exoptabant. Cumque adeo ingens esset, uti principis [*f.*, principi, *id est* principali; aut principis S. Petri] adeo claustrum immineret, ut vix aliquod intervallum interfuisset, tantumque incendii ex hac grassaretur ut longe hinc distantia domata exinde invaderentur, magna etiam pars ipsius castelli consumeretur, Deo gratias non solum omnis hic locus a tanto periculo dispendio ereptus, verum etiam ejusdem ereptionis manifestiori revelatione non multo post glorificatus est. Adhuc autem duraverat illud avitum S. Petri monasterium a S. Bertino patrono nostro (ut dicebatur) constructum, ad quod crypta quedam permodica ab oratorio S. Martini præbebat accessum. Quod quidam fratrum Rambertus nomine, hujus loci monachus, ob amorem S. Petri apostolorum principis sanctique Bertini ejusdem structoris recolens, singulis noctibus, peractis matutinorum excubiis frequentare ac ibidem psalmodiis et sanctis meditationibus pernoctare solebat. Hic cum in eodem quadragesimali tempore paululum post præfatam illius combustionis comminationem quadam nocte peractis matutinis talibus operam daret, et quoniam matutini solito citius ipsa nocte sonuerant, vigiliis fatigatus sessum peteret, atque, sicut est infirmitatis humanæ, ibidem somno gravatus paululum dormire cœpisset, visum est ei videre quemdam magnificum virum dalmatica leviticisque cultibus candidatum sibi astitisse, seque an dormiret rogasse. Cum vero præ timore nihil, ut sibi videbatur, ad hæc posset respondere : Noli, inquit is qui videbatur, metuere. Adjecitque : Sed nosti quis sim ego? Ad hæc ille : Ignoro, domine. Tunc ille : Ego sum, ait, frater Vincentius, et gratias refero vobis pro observatione meæ celebritatis atque proba devotione quam circa me geritis. Nunquid etiam vos latet quid illæ tres columbæ super nivem candidæ quæ istic in immensum furenti Vulcano apparuerunt? Cui ille : Latet nos, sancte Dei; auspicato nostræ protectioni a Domino talia arbitramur propalari. Et ille : Rite, inquit, arbitramini. Ego enim eram cum sanctis Audomaro atque Bertino, qui huc vobis venimus prasidio. Nam, quorundam culpis exigentibus, omnis locus iste in dedicationem flammæ a Domino fuerat traditus, verum causa meæ memoriæ quæ hic in tam longinquis oris a vobis agitur, et quia tam devote festività meæ depositionis observatur, ego cum sanctis quorum hic emerita corpora venerantur, coram majestate Domini pro vobis opportunus interventor adfui, et a benignissimo Jesu ereptione hujus impetrata cœnobii, nec mora huc adventavimus vestræ conservationi. Quæ omnia abbati Oiberto, cunctæque congregationis fratribus detege, et ut ex his miseratis Domini objurgationibus emendatioris fiant commune, ne aliquando districtius feriantur correctione, meaque

A ex parte magnas gratiarum actiones eunc is ne negligas reddere, quod tantam devotionis affectum circa me gerere, quodque mei natalis observatio tam decenter tanque humiliter instituerunt colere. His dictis somnator evigilavit, et is qui videbatur, disparuit. Cujus revelationis nequire frater illa mellificatus animum, imbre perfundebar la rymarum. Mane autem facto cum in utroque notaret, scilicet utrum reticeret, an palam faceret, quemdam priorum nomine Grimwaldum accersitum consulit super hoc, quid facto opus esset. Illo autem hortante ac suggerente sancti ipsius jussionibus parendum esse, nec occultari debere, una utrique Patri vadunt indicare, deinde ejusdem Patris jussu omni congregationis phalange. Testabantur vero fratris ipsius latoryma, quarum ubertim in referendo monabat inundatione, omnia quæ dicebantur vera fuisse. Cumque inter plorandum et hæc inter dicendum audissent fratres gratias sibi referri ex parte tanti martyris, actutum coneti prurupti in lacrymis terras petiere oscula, ac plurimum conjubilantes super his benignissimum Dominum laudaverunt et benedixerunt in canticis labiorum et citharis (*Eccli. xxxix, 20*), qui sic placeatur, et fertur in iniquitatibus nostris sanctorum intercessionibus ac meritis. Qua de re prædictus abbas cum sibi subjectis omnimodis excogitans quo pacto præcipuum militem Christi digolius valerent extollere ac venerari, quatenus tantum pro se intercessorem coram divina majestate jngiter possent promereri; peractio quod nunc superest oratorio B. Petri apostoli, aram ipsius martyris in eodem jus it constitui, et ex tunc omni anno ejus natale n hi albis cum omni devotione decentissime custodiri. Nos autem, fratres charissimi, jam districtiorem prælocutæ comminationis correctionem experti, nupote qui nostro tempore omnem locum nostrum traditum desolationi oculis nostris, peccatis nostris hoc promerentibus, perspeximus igne devorari, tan lem tempus visitationis nostræ in hoc nos oportet cognoscere, et quidquid in nobis Domino nostro perspeximus displicere, a sanctuario suo, hoc est a cordibus nostris festinamus auferre, atque gentes vitiorum quæ in hæreditatem suam venero, ne ponant Jerusalem in pomorum custodiam (*Psal. lxxviii, 4*), eminus a nobis studeamus propellere. Illius quoque Dominicæ super Jerusalem factæ comminationis memores simus, quod non relinquere:ur in ea lapis super lapidem (*Math. xxiv, 2*), qui non esset destruendus, eo quod non cognoverunt suæ visitationis tempus (*Luc. xxi, 44*): atque post tantam incendii desolationem jam Dei gratia monasterio nostro ac omnibus reedificatis et restauratis in melius, hoc speculo castigatioris atque emendatioris effici omni conamine procuremus, atque innumerabilium vitiorum exercitus, qui Jerusalem sanctam Domini, scilicet nos, oppugnare non cessant, diebus ac noctibus repurgantes Christo nobis præsule effugemus, ac sacraria sua Domino nostro sanctarum virtutum decoremus ornatibus, quatenus ejus ad nos adventum quandoque

promereri possimus. Sanctos etiam et electos Dei ad nostrum jugiter invocemus auxilium, quos ita promptos per hanc revelationem novimus nobis ad succurrendum, ac eorum exempla sequentes crucifigamus nos mortificatione vitiorum et concupiscentiarum, quatenus nos Dominus noster possideat filios mortificatorum, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

(51) CAP. XV. *Miraculum in villa de Caumont.*

Sancti Patris nostri Bertini hereditatis pars Noviomæ urbi habetur contigua. Nam ibidem villa de Caumont adjacet, quæ tota juri ejusdem Patris debetur: tradita enim illi ab antiquo tempore titulis auctoritatis sancitur. Verum hujus villæ colonus quidam tyrannica abutens potestate nimiumque opprimebat bona illerum, modo vi quidem, tum autem quocunque modo poterat auferens. Hujus itaque insania ad id quidem deflectitur criminis, inque deterius evasit, ut partem colonie ipsius villæ invaderet, pervasque suo juri ac ditioni vindicaret. Cujus vim invasionis cernens ministerialis qui ab abbate positus in sui loco cuncta villæ providebat, nefaria machinanti totis viribus obviabat, furibundo resistebat, atque fieri Deo sanctoque Patri injustitiam proclamabat. Tandem adeo multum ac saepenumero reclamante, nonnullis æque etiam scientibus hujus rei veritatem, contradicentibusque insano crepto illius, in jus ventum est: tantum enim suis præsumebat viribus. Ab hoc itaque injurie causa demonstratur, ab illo vero minime quidem fore injustitiam denegatur. Sic controversia agitur et ab utraque parte discutitur. Opponitur primum causa, ea palam statuitur, post eadem deliberatione sancitur. Tum deinceps ultima judicialis causæ res subsequitur. Si negas, inquit noster propugnator, Dei ditioni sanctique Bertini juri hujus coloniam villæ quam injuste vindicasse deberi; victus tamen confitebere, suam sancto victus reddes, et istam tuam minime recognoscas: Opponam, inquit, enim caput (et monstrat dextra caput) periculo, tantum ob Dei justitiam ipsius confisus auxilio. Et e contra, inquit alter, me ipsum invenies paratum certare, nunquam victum fore dices. Vades: (52) itaque dantur, duellum firmatur, dies statuitur. Post itaque rem tali jure firmatam minime sui villicus obliviscitur, sed adit Odbertum (53) abbatem (is enim eo in tempore Sithivis regebat cænobiū), omnem rei seriem ordine pandit, oratis sibi subveniri, ut constituto die aut idem præsens adsit aut in sui loco aliquos boni testimonii viros illo mittat, maxime autem orabat quod idem abbas præsens esset. Spondet is id quidem sese facturum, et auctoritate sui presentialiter subventurum. Tum vero prostratus ante sanctum altare, Dei providentiæ se-

(51) Quæ sequuntur, item ab alio auctore scripta videntur.

(52) In duellis factis ad dirimendas res controversas dabatur utrinque vades, ut victori certa esset causæ oppugneratio. Guibertus abbas de Novigento in lib. in de Vita sua, cap. 14: *Datis radibus,*

A dulo diuque se totum commisit, suique misereri oravit: ac tandem petita benedictione abbatis, utens quasi quadam agilitate, magis solito raptim revertitur. Primum tamen sæpe et multum obnixè orabat, ne sui oblivisceretur. Veniente igitur statuto die se duello preparabat, tamen juxta promissum aliquos suo venturos auxilio sive ipsum abbatem expectabat. Itaque post celebratam a presbytero missam, devote finita prece, Eucharistia digne percepta, quod extra ecclesiam forte jacebat super saxum magnum assedit, versus locum Sithiv superius dictum erigens lumina, tensas palmas, vultum tenuit, solumque movens labia, magne piro corde clamavit. Forte Dei providentia ut declararet dignum meritum sui militis, abbas alias intendens promissum neglexit. Tum vero adversarius minas ingerens, verbis lacessens, moram facientem incensabat, et nonnulli suæ parti faventes probra contumeliarum ingeminabant, eum timoris arguentes. Ille tamen manebat, expectabat, orabat parvipendens exasperantes. Et tandem erumpens in vocem: Adhuc, inquit, una morula meum operibus dominum. Post vero ecce eminus aspexit, et duas columbas nive candidiores aëra secare peninis vidit. In has ita diu lumina fixa tenuit, quorsum tenerent volatum, quodve signi volatus portenderet scire desiderans. Audierat enim quondam se dignari ostendere pium Patrem Bertinum, et in visione tenere hujus avis similitudinem. Itaque veloci volatu omnem prociacum ter ambiunt, postque ab oculis videntium evanescent. Illico surrexit et horrendum tonans, clypeo fulminans, eum baculo in hostem venit. Fertur denique quia dum surgeret, versoque baculo saxum percussisset, hoc ex se sanguinis rivulum emisisse. O digna quæ roboratur astipulatorque altero signo, mirum dictu, mirum visu sanguinem de saxo manare! verum quidem Dei est omnia posse. Tandem perfidus invasor crebris ictibus victus superatur et solo prosternitur. Tum adeo male mulctatus sese victum multoties profitetur, injuste invasisse villæ illius coloniam proclamat. Igitur vix ereptus a manibus victoris domum deportatur, et post triduum mortuus est. Omnis vicinia hoc merito factum esse dixit, miraculi signa celebravit, sanctumque Patrem Bertinum devote extollendo coluit.

Cap. XVI. *Secundum miraculum de eadem villa.*

Verum quod nonnunquam bonis formidini est et unde virtuti studentes maxime corrigitur atque interius divino movere nitescunt, inde reprobi exterius audaciam sumunt, peccatum peccato addunt verum postponentes, carcatique nube mortalis rei deterius sequuntur, et in eis illud propheticum impletur: *Sanguis sanguinem tetigit* (Ose. iv. 2), id est iniquus prava sive pessima malis sedulo facis addit.

Inquit, bello eum pugillaturus impetivit. Lege Acheri notas in hunc locum.

(53) Odbertus abbas ab anno millesimo, post annos duodecim Henricum habuit successorem, testante Iperio cap. 51 et 55.

Igitur alter tyrannus innutritus sceleribus in prædicta urbe Noviomina exstitit, ferox animo, immanior scelerare, ante omnes alios die noctue sanguinem sitiens. Itaque cum talis fama foret suæ iniquitatis, dolos fraudes hac illacque expandebat. Nam strages miseri populi dabat, non viro, non mulieri, nec parvulo parcens quidem. Sed cum jam maxima ex parte quæque villarum adjacentia devastasset, *Caumont* villa minime quidem secunda ab ejus insania exstitit, timens valde, quod sibi timebat postea evenit. Et cum audisset et revera sciret peremptum sorte duelli, et injuste agentes in villam admittentesque injuriam sanctum Patrem Bertinum vindicare, nullo modo insana mens ejus a solita rabie seu ab assueto furore requiescendo cessabat, verum quidem opportunum locum conveniensque tempus quo villam invaderet volebat. Sed cum deesset ubi suæ rabiei audaciam verteret (jam enim incendio, rapina cætera pene omnia consumpserat), armat ducentos equites, versus *Caumont* villam iter arripuit. Attamen primum per devia tendebat simulatas iungens, quasi alio festinaret, forte e regione in villam irrui, armatis circumdedit, tum cuncta quæ infra erant bona diripuit. Casu omnia sua animalia, pecudes, pecora ad pastum extra villam de illo ierant; quæ cum redirent passim pascentia campis invenit. Heu! heu! duplex infortunium illis subito advenit. Infra villam quicquid habebatur melius, diripitur; extra vero quæcumque pecora pascebantur, abducuntur; cum ecce monachus, nomine Winradus, bonæ memoriæ vir dignus laude, missus ab abbate Roderico (54), utili quidem Ecclesiæ Dei nostrisque necessario temporibus, depopulata villa supervenit. Dupliciter ergo clamor ejulatusque, postquam eum videre: Succurre, succurre, optime vir, bone domine, iterant, accelera vadens post hostem, ad ipsum verba precantia funde, certi sumus ut quando te viderit, illico tibi reddet cuncta quæ per se ducit, quia omnia quæ infra villam erant deprædatus est. Tactus igitur mitis vir intrinsecus cunctarum magnitudine querelarum, velociter post ipsum admissio equo festinavit, consecutus eum salutavit. At ille typo [typho] superbix ferocitate animi minime quidem respexit, nec salutanti monacho servo Dei reverentiam exhibuit, quo saltem verbum redderet. Urgens tamen isdem calcaribus equum, habenis moderans propius accessit, audacious locutus est: Prædam hanc a villa sancti Patris Bertini abripiens injuste ducis; redde igitur ne ob injustitiæ temeritatem, ne propter injuriæ severitatem iram Dei digne incurras. Noluit respicere, indignatus est oranti reddere responsum. Ignorat is quid ageret; dubitabat enim ignorando, ignorabat dubitando ad quid rationis seu consilii se vertere posset. Videbat enim se contemui, cernebat preces suas despicere: verumtamen præmeditabatur quod ferocitatem animi

A ejus pollicendo aliquid molliret. Duo igitur illi offerre, cæleste et terrenum bonum, sententiæ fuit. Obtulit primum, alterum quidem haud obtulit, non enim effectus, non causa, non tempus fuit. Hic equidem submissa voce, humili oratione hæc cepit proferre, vultu ordinis servans reverentiam quam et habitu et mente gestabat. Oravit equidem, non autem peroravit. Vere spondeo, ait, certe promitto tibi ducentas missas. Cum perorare voluit, verum ille indignans imperfectam orationem ab illius ore tulit, (et ut communi vulgarique verbo utamur) monachus pie ducentas missas, alter prave despectivæque protulit ducentas fessas. Ter denique eadem verba repetit, et serum calcaribus urgebat. Adhuc itaque verbum contemptibile in ejus ore versabatur, cum subito de equo cadit, in caput ruit, galea terra figitur, collum ruinæ casum sentit; tum quoque humana et secreta alvi per naturalem meatum erupere. Merito ergo ex illa parte plectitur dignaque multatur pœna, unde in sanctum Patrem emanavere opprobria, et juste digneque quidem inferius putorem emisit, qui superius similem fetoris causam labiis et lingua in ore revolvit. Interea sui ducebant prædam, ignorantes dominum suum passim fuisse talis casus ruinam, et tamen, fama cogente, prædam dimittunt, ad dominum suum festinant, mortuum quidem et multatum vindicta cælestis iræ reperiunt. Tandem præda reducit ad propria, nomen Domini ab omnibus laudatur, sanctique Patris Bertini patrocinium veneratur. Hi lati insignis triumphus gaudio celebrant, illi tristia funera ducunt. O Dominum omnipotentem in sanctis suis gloriosum! o Deum in altitudine majestatis, in potentia magnitudinis mirabilem! Quis dubitet hanc palmam nobilis triumphus ascribi posse meritis sancti Patris Bertini? In argumentum itaque fidei monachus supervenit, accedens humiliter oravit, verba precantia coram Deo fudit, qui nunquam despicit sperantes in se, superbos semper humilians, et humilibus dans gratiam, redditurus unicuique secundum opera sua, qui vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum.

CAP. XVII. Tertium miraculum S. Bertini de villa de Caumont tempore Bovonis abbatis.

Quidam, Boderia nomine, subministerialem agebat causam cujusdam majoris præditi potestate, advocacy nemque sibi vindicantis villæ proprii juris S. Bertini, *Caumont* nomine. Hic quia una et timeri ac placere desiderabat, nimium nimiumque vicinolas labore usque impense acto premebat. Verum pro causa hujus moliminis et pro tantæ controversiæ injustitiæ, quidam monachus, Heribertus nomine, qui abbati Bovoni in regimen hujus cœnobii successit, ex (55) præcepto venerandæ memoriæ jam dicti Bovonis agens curam ipsius villæ, curavit hunc sæpius admonere ut desisteret a nequam actu et ab omnium oppressione. At palam arguentem sceler-

(54) Rodericus ex monacho Vedastino abbas post Hemfridum creatus anno 1021, obiit anno 1043, cui

successit Bovo, dignus tanto patre filius et hæres.

(55) Anno scilicet 1065. ex Iperio, capp. 57 et 58.

ris velut metuens fugiebat, clam autem illi detrahens subdolos machinamenta instruebat. Super his vero dolens monachus, dominum illius adiit, suorumque ac suam injuriam patefecit. Ego ipse, inquit, per me hunc primum curabo minari: et si deinceps hæc admiserit, pecuniæ sentiet damnum. Revertente vero monacho forte alter jam dictus advenit. Cui dominus ejus: Heribertus, inquit, monachus tibi succenset, dicens, quia ruricolis meo servitio subdis. Redit siquidem ille armatus præcepto domini, malumque evomit latentis veneni. Nam apprehendit boves illius in agro pascentes, et servitio domini sui subdidit, eosque per totum triduum tenuit. Ut autem placuit, macilentos multumque afflictos, uti sit, tot laboribus reddidit. Inde adeo motus quidem monachus nequam hunc verbis aggreditur. Usque ad id temporis libera exstitit nostra curtis ab omni servitio, fuitque suæ potestatis, nec quis priorum ausus fuit in ea sibi vindicare aliquod jus sive vim invasionis. Quamobrem ergo nostros boves abegisti, et in servitium alterius vindicasti? Non mirum quidem si nequam prava ore profert, majus est opus ac si esset dictum: Si tuus, inquit, sanctus Bertinus bos esset, jugo meo jungeretur, subque labore ingemeret, qui tuos quereris meo labori insudasse. At ille inquit: Quid dixisti, nequam vir? et si cogitares quod nefas dictu est, nequaquam palam proferres. Plectere, miser, merita plectere pœna, multabere cœlestis iræ virga. Dum igitur isdem valde motus super his pedem averteret, merito digna percussus est plaga. Nam facies illius ad posteriora illico flectebatur, adeo ut occiput, quod erat siniciput, et siniciput, quod erat occiput, haberi videretur, præter quod facies suis formis insigniri deberet: collum enim distortum et tumidum, labia æque quidem tumentia, et aliorum ac deberent versa, lumina quoque oculorum inversum aspicientia cernere erat. Et quid plura referam? quod mirum dictu, magisque visu est, nihil humani in eo intuebantur: talis itaque domum deportatur. At taurinos mugitus emittens omnem viciniam suæ pœnæ cruciatu movebat. Erat enim in hominē videre miseriam. Verum suis precibus aliorumque rogatu, et quia voluit videre multatum, una cum aliis noster monachus Heribertus illo venit. Cujus præsentiam intelligens voce (non enim visu hunc ipsum agnoscere quiverat) quo pro se oret deprecatur intente, ac sæpe multum rogat. At ille compatiens misero, (quis enim mortalis hunc hujusmodi cernens non compateretur?) sciscitatur an velit amodo resipiscere funditusque priorem vitam corrigere. Eadem, inquit, passio et incurabilis percipiat me feriens, si sane sanatus in omnibus emendari neglexero. Credidit igitur bonus vir sponsionis illius, reversus est continuo, oravit, sanitati restitutus est. Sequente autem die claris indutus vestibus, valentior atque sanior solito apparuit. Mirantur omnes qui eum novere perculsum, tam repente convaluisse; sed ipse alia flegebat,

A componebat orationem aliorum verba detorquens ac deberet. Verum cum sæpe mendacio contra verum stare homo assuesceret, faciendi assiduitas aluit audaciam, audacia vero congeminauit crimen, crimen quoque meritam intulit mortem. Necdum triduo post hæc transacto, boves cujusdam pauperis rapuit, ditioni falsi juris subdidit, nimisque laboribus pro libito sui proque temporis quantitate insudatum tenuit. Necdum boves reddiderat, et majora quidem actum ire forte cogitatu volebat, cum forte eadem passioe quo primum percussus, cecidit in terram, miser tum quoque non homo esse, non mortale sonare videtur. Nam pro humanis verbis mugitus dat pro planctu, pro querela rabiem agrestium ferarum imitatur; orat amicos quo pro se rogent, nec refert quidem; deprecatur nuntius, ut sese visitatum veniat monachus: id quoque minime quidem meretur. Igitur eodem die quo rursus percussus eadem infirmitate est, vitam quam postposuerat, perdidit, mortem quam secutus fuit, vidit, invenit, sensit.

CAP. XVIII. De inventione corporis S. Bertini.

Modernis temporibus exigentibus iniquitatibus nostris, ut oraculo cœlesti ostensum est, utque digestum penes nos invenitur in memoria S. Vincentii martyris, ultio super nos divinæ pendebat indignationis: nosque usque ad animam percussisset, nisi idem sanctus martyr cum sanctis patronis nostris, Audomaro videlicet atque Bertino, intercessores pro nobis coram Domino assurrexissent. Verum misericoors Dominus sanctorum suorum interventionibus flexus ad pietatem, indignationis suæ ad tempus distulit correptionem, confessionis plenitudinem ac sanctæ conversationis præstolans meliorationem. Hæc itaque redargutione unanimiter perterriti et ad tempus pœnitentia ducti, cum finietus in novī hominis sinceritatem æmulatione sancta foret enitendum, a nonnullis iterato reditum est in luti volutabrum. Tandem iniquitatumstrarum enormitate irritatus supernus Arbiter, exteriorem domum suam, uti longe antea divinitus comminatum fuerat, igni miserabiliter ad devorandum deliberarat, et ut dictum est, a sanctuario meo incipite (Ezech. ix, 6), aedes Dei subito igne invaduntur: qui rapacitate sua totius claustrī gyrat confinia, et nihil intermisso exterminavit omnia. His ita consumptis, insecuta nocte cuidam seniorum nostrorum in somno visum est videre quemdam magnificum virum, habitus candore niveum, vultus splendore fulmineum, quodam loco claustrī perstitisse, diligentique obtutu circumspicis omnibus extensa dextera omnem cœnobii locum benedixisse. Qua de re etiam colligitur locum a quibusdam commissis jam expiatum, demumque in pristinum vel potiore decorem aliquando miseratione Dei convertendum. Interea nobis dio expositis denuo necessitate cogente tecta reparantur, murisque utrumque adhuc stantibus superponuntur. Cunctis pro tempore ac pro posse reja-

ratis seu potius dealbatis, ædificandæ ibidem cryptæ causa cardinale (56) S. Martini altare mutandum fuerat, quod sine pontificis fieri præsentia minime decebat. Cujus rei gratia accitus episcopus satis benevole accurrit, aram destructurus cum multis accessit, illaque subversa domum rediit. Quo in loco dum uti ad locanda fundamenta altius foditur, dum multa terrarum copia effertur, ecce sub ipso sacro altaris loco quoddam apogæum (57) duris lapidibus, tegulis, antiquoque cæmento operose conditum effenditur: nec tegi, nec detegi ultra illud permittitur, ne forsân si absque bonorum virorum testimonio detectum solveretur, aut tectum aliquandiu fratres hujus loci occultare conarentur, quorumcunque æmulatorum derogationibus criminerentur. Tandem super hoc communicato proborum consilio, pluribus idoneis testibus circumstantibus, cum processionibus, crucibus paratis et cereis acceditur, et fratribus, ut decebat, interim litanias cantantibus, cunctisque demirantibus apogæum detegitur, ac multo multorum sudore a prima dici hora usque in vesperum ferreis instrumentis vix dissipatur. Quod tandem apertum plumbeum scrinium omnium astantium oculis apparet continuisse, illoque soluto cunctis circumstantibus emerita cujusdam sancti membra revelantur, et sub dextero ejusdem sancti humero crux argentea reperta extrahitur, fratribusque ad manus proferitur, has tantum trium verborum continens notulas: Sanctus Bertinus abbas.

CAP. XIX. *Miraculum quod factum est eodem momento quo sancti viri corpus inventum est. Leonis papæ licentia pro ejusdem elevatione.*

Talibus ergo indicii pretioso super aurum et topazion invento ac comperto beatissimi Patris corpore, cum eatenus diutina et gravissima omnis terra decocta presumdaretur scicite, ecce eodem momento premissis multis tonitruis atque coruscantibus fulminibus plurima subsecuta est inundatio pluvialis. Qua sufficientissime debriata tellus, cultoribus suis in novos fructus sese rediviva spe jamjamque cœpit dilatare. Facta est autem hujus sacratissimi corporis inventio anno assumptæ humanitatis Christi millesimo quinquagesimo, decimo sexto Kalendas Julii. Sacro igitur corpore jam revelato, ut dictum est, ac detecto, eadem urna sua retegenda, ut loculus, ut pridem fuerat, jubetur remaneri, quousque majorum consultu, quid super ipso foret agendum posset deliberari. Hac tempestate dominus papa Leo, cognomento Bruno, sanctæ Romanæ præsidebat Ecclesiæ, cujus sagacitatis ac probitatis fama per totum orbem spirabat odorem suavis fragrantie; ad quem necessitate urgente, quo majorum auctoritate fratres hujus loci corroborarentur, fidelis legatus exquisitus et repertus dirigitur, quatenus quid-

A quid de his ipse apostolicus cum gravioris consilii viris egregium sentiret, eis pro nomine Domini mandare eodem legato non differret. Quem cum adisset, ac jam coram eo admissio sibi data copia fandi esset, rem gestam per ordinem domno papæ succincte, prout in multis tunc occupato exposuit, testimoniaque Scripturæ, et crucem cum sacro corpore repertam quam secum pro testimonio tulerat, obtutibus ejus præsentavit. Quibus visis, et hi qui tunc forte secum aderant, uti qui ad Romanum concilium tunc convenerant, scilicet patriarchæ Aquileiæ, archiepiscopis, præsulibus, abbatibus, ducibus ac primoribus, demonstratis talibus ait veritatis indicii nequaquam debere diffideli, sed tutius ac firmitus credi, præsertim cum in multis annalium gestis satis possit inveniri, cunctos pene Galliæ terminos, maximeque nostra ac cætera maritima loca frequentibus Danorum incursionibus, deprædationibus incendiisque populata, et ob id multa sanctorum corpora quædam a locis minus tutis translata, quædam vero clanculum, sicut de sancto Bertino factum constat, vel maceris vel terris sunt recondita. Quibus responsis apostolici domno abbati Bovoni fratribusque hujus loci ab eorum nuntio relatis invitantur domnus Wido Remorum archipræsul et Drogo Morinorum episcopus cum multis spectabilibus personis. Diversique cum eis adsunt abbates et diversis locis adventantes; innumera populi hæc ruunt multitudines.

CAP. XX. *De elevatione ejusdem protectoris nostri Bertini.*

Anno igitur Verbi incarnati millesimo quinquagesimo secundo, sexto Nonas Maii, paratis præsulibus, abbatibus, monachis atque canonicis, quibusdam etiam laicorum majoribus in testimonium intronmissis, cum processionibus ad sanctum locum acceditur, litanie canendæ incipiuntur, missique operarii scrinium sacrati corporis effodi jubetur.

CAP. XXI. *Miraculum factum dum sacrosanctum corpus a terra elevebatur.*

Cum vero sanctissimi Patris Bertini membra per manus pontificum atque abbatum extraherentur, et, ut decebat, venerarentur, aqua vinoque rorata piamur, astabat seorsum quidam clericus, Berwoldus nomine, unius oculi lumine orbatus, qui jampridem eousque utrosque oculos perspicuitate pares habebat, sed nescio cujus mali causa antehac quamdam venam secandam contiguam oculo, ut medicaretur, sibi incidere fecerat, unde omne lumen ejusdem oculi amiserat; sed id præter paucos et domesticos suos ruboris causa pene cunctis celaverat. Hic sancti Bertini patrocinium, ut a Domino sibi reddi lumen amissum obtineret, intimis precibus deposcebat atque quolibet sanctorum membrorum quæ inibi

(56) Cardinale altare, infra cap. 31 capitaneum altare, id est primum altare in apside seu in fronte basilicæ pone majorem aram locatum, in quo missa matutinalis celebrari solita dicta missa cardinalis, supra lib. I Mirac., cap. 7. Certe altare S. Martini

hactenus eodem loco existit, et in eo missa prima quotidie celebratur. Cardinalis ara dicitur principalis infra.

(57) Apogæum, fornix subterraneus, crypta.

attrectabantur tangi sibi oculum multipere anhelabat; sed appropinquare minime sibi permitti metuebat. At fratribus tantæ rei sollicitè psallendo intendentibus jam dictus clericus oculi unius carens lumine, cum sanctis artubus, ut jam dictum est, vereretur accedere, quemdam fratrem aliquod sacerorum membrorum summotenus digitis suis obsecrat attingere, suoque cæcato oculo eisdem digitis signamen imprimere. Quo facto, mox ille lumine ditatur diutius expectato. Et sane quod Dominus ad laudem sui nominis et ad sancti meritum propagandum fieri concessit, in se ipse stulto pudore reticere voluit, sed forte tunc euidam Arnoldo sibi familiariter adhærenti mussando intulit, bono omne suo se illuc admissum, eo quod præsentis sancti tactu diu amissum receperit visum, eundem omnino obtestans ut hoc taceret, nulli unquam aperiret. Verum alter nequaquam tantæ ejus insensibilitati acquievit, sed circumstantibus mox detexit. Quod quidam fratrum vere contigisse comperiens, extenta manu cunctis silentium indicens, eundem unius oculi visu diu damnatum, tunc vero meritis sancti expectato luminis dono clamat reparatum.

CAP. XXII. Secundum miraculum eodem die patratum.

Quedam mulier cum filio brachia cruraque restricto S. Bertinum pro illius salute rogatura foris extra templum perstabat in atrio; quæ etiam antehac cum eundem puerum duodennem Coloniam ad S. Heriberti cæterorumque sanctorum inibi quiescentium suffragia cogitaret devehendum, quatenus eorum meritis obtinere forsân mereretur officia membrorum. Ad hæc idem, quanquam puer, inquit se per visum jam ter admonitum, ne ququam deportaretur, nisi prius ad S. Bertinum latus ejusdem merita experiretur. Cumque illuc etiam per visum ventum esset et oratum, item idem quatuor columnas candidissimas vidisse se ait avolantes foras monasterium ipsumque altare concussum instar folii contremere, seseque coram eo prosternentem, nec mora inde meritis sancti sospitem surrexisse. Id ergo puero genitrici referente jamjamque fama elevandi sancti assequente, eodem cum puero multis comitata advolet, proventumque Domini interventu S. Bertini pro foribus præstolans monasterii, supplex cum filio perstabat. Cumque ipsa inter comprimentes turbas ad osculandum sancti feretrum impingeret, ac repulsa importuna repeteret, puerumque sancti feretro apponere multo conamine niteretur, Deo annuente idem puer brachia cruraque directus sospitati donatur. Quod multi cernentes, quidam astantium oppressæ matri succurrunt; quidam vero puerum comprehensum efferunt. Quo facto, tumultuantis innumere multitudinis clamor attollitur, Deus mirabilis in sanctis suis (*Psal. LXVII, 36*) vulgo prædicatur; quoniam puerum quem

A paulo ante vix repentem noverant, hunc præ oculis suis incedentem prævia matre cernebant. Fratribus interim in choro ad missas psallentibus, hujus rei odor illis illabitor suavissimus. Quod dum ab illis utrum verum foret adhuc quæreretur, idem puer meritis S. Bertini sanatus ingreditur, erectusque in medio illorum ducente matre coram altari secundum modulum suum Deo gratias acturus prosternitur, et dicto Evangelio domnoque archiepiscopo coram, altari hymnum *Te Deum laudamus* inchoante atque multipliciter choro subsequente, multos Christo in re gesta conjubilantes, multos lacrymari præ lætitia cerneres.

CAP. XXIII. Tertium miraculum eodem die de muliere cæca.

B Necdum vero hymno completo et adhuc multis flentibus præ gaudio, quædam etiam mulier cæca hujus civitatis mansionaria, ideo cunctis fratribus notissima, tunc visum recepisse denuntiat; ipsaque in conspectu omnium nuntium hujusmodi comitatur, ac puero ad laudem Dei et ad meritum S. Bertini protelandum prostrata admiscetur. Quanta vero exultatione quantave dignitate ea die in Domino exultatum ac delectatum est, nullius assertio ad plenum expedire sufficit. His ita gestis, celeberrima dies illa cum inenarrabili gloria consummatur. Sequenti vero die item ad diem acceditur, atque testis gestæ rei cautio ordinem, tempus, personam ac testes continens, astante innumera populi multitudine recitatur, ac perfecta cum inventa cruce sacrosancto corpori componitur: sique compositum summi præsulis sigillo signatur, scrinium clauditur, ferreis circulis clavisque arcatur, consultur, vincitur, indissolubiliterque connexum cum innueræ multitudinis tripudio in Sancta sanctorum (58) cum reliquis inducitur magnificandum: ubi nunc usque veneratur et, Domino annuente, venerabitur in sæcula sæculorum. Dehinc autem sacræ elevatio nis diem memorialem summus præsul ac domnus episcopus noster a cuncto populo hujus diocæ eos deinceps venerandum multaque devotione singulis annis indixerunt colendum. His ita peractis et domnis præsulibus et abbatibus quiddam sanctorum reliquiarum impetratis, singuli singulis donati numeribus ad sua remearunt lætius.

CAP. XXIV. De quodam cæco, dente S. Bertini illuminato.

Quorum unus, videlicet abbas S. Walerici (59), sanctorum reliquiarum quiddam adeptus, postquam peracto sacræ elevationis solemnio domum est reversus, quidam rusticus utrorumque orbium pupillis gravibus maculis obductis cæcatus, puero sibi dirigente gressus accessit ad eum, quilibet meditationis postulaturus. Cui ille: Nihil, inquit, antidoti tali morbo novi salutiferum, præter cunctipotentis

distinguens a Sanctis sanctorum.

(59) Is erat Waso, abbas monasterii Leuconænsis seu Walerici ad ostia Somenæ in Oceanum, infra cap. 31.

(58) Id est in sanctuarium seu locum majoris altaris. Iperius cap. 28 Mathildis cortinam dedit mira multitudinis operisque præcipui, quæ adhuc hodie durat, et est illa qua utimur in Quadragesima sancta,

salutarisque Domini nostri Jesu Christi proventum. A haud longe post subsecuta est ut illud impleretur :
Veruntamen ejusdam celebris sancti sanctissimo elevationis obsequio nuperrime nonnullis concurrentibus et ego conveni, sanctoque hujuscemodi negotio quamvis immeritis interfui, ibi quoque quanti idem sanctus fuerit meriti, diversis miraculorum magnalibus Dominus cunctis nobis declaravit. De quo etiam unius sacrorum dentium dono ditatus huc regrediens attuli tali munere gavisus, et si fidem adhibueris ejusdem meritis sancti te posse sanari, acturum tibi jubebo presentari. Ad hæc ille : Confido, inquit ; isque mox in conspectu astantium afferre præcepit. Quo allato et utrisque ejus luminibus adhibito confestim revelatis oculis, clare videre cepit, atque super hoc nomine Domini benedicto sospes hilarisque domum rediit.

CAP. XXV. *De quadam muliere vinculis ferreis ligata, et ad sepulcrum sancti viri soluta.*

Mulier quædam de Lotharingia, vinclis ferreis brachia utraque habens pro pœnitentia constricta, in hoc cœnobio anno Verbi incarnati millesimo centesimo vigesimo quinto, multis astantibus, precibusque sanctissimi Patris nostri Bertini a dictis vinculis solvitur.

CAP. XXVI. *De quadam puella nervis contracta.*

Puella quædam, Goduina nomine, membra habebat integra, sed nervis contracta. Ad sepulcrum beati viri anno gratiæ millesimo centesimo, vigesimo sexto sunt ei crura erecta.

CAP. XXVII. *De abbate Lobiensi.*

Quidam abbas Lobiensis, nomine Leonius, postea in regimen hujus Sithiensis cœnobii postulatus et assumptus, in parochia S. Bertini in territorio Furnensi quamdam ecclesiam anno gratiæ millesimo centesimo trigesimo quinto sine assensu capituli ejusdem sancti construxit : quam ita ventus vehemens meritis sancti jam dicti concussit, ac de terra evolare fecit, ut nec junctura lignorum alteri remaneret.

CAP. XXVIII. *De quadam abbate de Claromarisco.*

Anno assumptæ humanitatis Christi millesimo centesimo septuagesimo primo, tempore bonæ memoriæ domni Godescalci hujus loci abbatis, res accidit celebri et illustri digna memoria, et omnibus Sithiensium possessionum pervasoribus terribilis et formidanda. David enim non multo postquam consecratus est abbas in ecclesia de Claromarisco, levato calcaneo contra ecclesiam B. Bertini, conductus aquarum et fossata per mediam terram prædictæ ecclesiæ in villa de Arkas molitus est facere. Quæ villa ab antiquis temporibus absque omni calumnie inquietatione ejusdem ecclesiæ propria et libera fuisse dignoscitur. Nec hac presumptione contentus, insuper ecclesiam S. Bertini ingressus, quod præsumptuose inceperat, effectui se daturum secundum voluntatem suam, licet contradicentibus monachis, superbe et arroganter comminatus est. Verum tante arrogantiæ et presumptionis impatiens ultio divina

Desine grande loqui, frangit Deus omne superbum.

Nam sequenti die prædictum opus aggressus, operarios suos pro libito suo de conducta faciendo docturus, in eodem loco equo suo sub eo calcitrante humi prostratus est ; ibique confractio crure, qui sanus equi transvectione advenerat famulorum manibus domum in lectica deportatus est, ab invasione terræ nostræ deinceps desistens, et terribile et formidandum invasoribus terræ sanctorum (ut dictum est) exemplum relinquens.

CAP. XXIX. *De quadam homine festum sancti non colente.*

In burgo S. Audomari, anno Verbi incarnati millesimo ducentesimo quarto decimo, homo quidam, Michael nomine, professione tonsor, in die depositionis B. Patris nostri Bertini, cum a nonnullis vicinis suis objurgaretur quod festum sancti non observaret, nec ideo minus operabatur ; sed sanctum verbis convicians et in contumelias prorumpens, a demonio correptus per longum tempus in vase ligneo quo pasta pistari solet, funibus ngatus jacuit. Quem tamen aliquanta sanitate per Dei misericordiam et sancti patrocinium recepta, melioratum in Ecclesia nostra ante sanctum altare in choro vidimus, astante domno abbate Joanne tertio et monachis quampluribus, Dei exorantem humiliter et devote clementiam et sanctorum suffragia implorantem.

CAP. XXX. *De quadam sacerdote S. Bertinum et omnia ad eum pertinentia maledicente.*

Cum presbytero de Remyngthem, anno Domini millesimo ducentesimo nono decimo, non liceret comedere in refectorio in depositione B. Bertini, iratus in burgo comedit. Qui cum domum rediret, cum canonicis Watinienisibus in navi sanctum Dei Bertinum cepit maledicere, et excommunicare et omnia quæ ad eum pertinent. Quem gladius Dei, vindictam sumens ab eo, fere medium secuit, cum in anne nescius a quo præcipitatus fuisset submersus, nisi canonici extraxissent eum. Quod quia blasphemio ore et corde maligno iteravit, iterato factum est.

D *Item de alio sacerdote sanctum Dei blasphemante.*

Eodem anno, Joannes presbyter de Rubroch cum talis ludens ad aleas nescio seu ad scacos, dum perdidit, sanctum Dei Bertinum maledicere cepit et omnia quæ ad eum pertinebant ; et cum improperium ejus quamplurima blasphemiarum verba protulisset, ac si ventus validus veniret, sonitum audivit, et alapam magnam in maxilla recipiens super scacarium vel alearum tabulam recidit, et per triduum mansit incubatus, neque audiens, neque videns.

CAP. XXXI. *Copia translationis S. Bertini.*

Petrus Dei gratia Morinorum, et Asso Dei gratia Atrebatensium episcopi, universis Christi fidelibus.

ad quos presentium notitia pervenerit, eternam in A Christo salutem.

« Cum ad honorem Dei qui in sanctis suis creditur honorari, de corpore B. Bertini abbatis fieret translatio a scrinio in quo per centum et octoginta quinque annos jacerat, sicut ex scripto ibidem reperto perpendi potuit evidenter, inventum est sanctissimum illud corpus scrinio memorato pannis sericeis, licet vetustate vehementer attritis, diligenter involutum et ligatum, et sigillis authenticis consignatum; et cum solutum et apertum fuisset, inventa est inter ipsa sancta ossa crux argentea, in qua fuit manifeste litteris capitalibus exaratum: SANCTUS BERTINUS ABBAS. Deinde a perquirentibus studiosius intra pannos prædictos inventum reconditum illud scriptum, de quo supra fecimus mentionem, cujus tenor talis erat:

[« Anno Domini Incarnationis millesimo quinquagesimo secundo, indictione quinta, regnante Francorum rege Henrico anno vigesimo quarto, et octodecimo anno præsulatus domni Widonis Remensis Ecclesiæ archiepiscopi, anno vigesimo nono Drogonis Tervanensis Ecclesiæ episcopi, principatum Flandriæ regionis tenente inelyto marchione Balduino (Insulano scil.) anno septuagesimo, anno regiminis domni abbatis Bovonis quinto decimo, corpus beatissimi Patris Bertini, quod biennio necdum expleto sub capitaneo S. Martini altari fuerat repertum, levatum est sexto Nonas Maii ab iisdem dominis episcopis de plumbeo scrinio ab eo loco, ubi olim a sancto Folquino translatus et reconditus fuit. Hæc autem inventionis, imo levationis hujus fuit causa: Monasterium incendio dissipatum minabatur ruinam; cujus reaturationi dum fieret crypta, et ejus jacerentur fundamenta, insperato apparuit tam sanctissimi corporis gleba. Jacuerat in sarcophago, quo ab Helfrido, quem ipse adhuc vivens abbatem ordinaverat, sepultus est, annis fere centum quadraginta novem; in plumbeo vero scrinio, quo (ut diximus) a S. Folquino sub altare terra reconditus est, ducentis et sex annis usque a tempore nostrum: quo levatus presentibus viris

boni testimonii et vite probabilis, videlicet Widone archiepiscopo et Drogone episcopo in præsentia domini Athlete (60) comitis, uxoris prædicti marchionis, quæ in hoc officio devotissime deservivit Deo et sancto Bertino; presentibus quoque abbatibus his, Bovone abbate hujus loci, Heremaro abbate cœnobii S. Remigii, Renuldo abbate S. Winnoci, Gervino abbate S. Richarii, Folberto abbate S. Bayonis, Heriberto abbate S. Judoci, Wasone abbate S. Walrici, Alfrido abbate Sancti Wlmari; canonicis vero Remensis Ecclesiæ Olrico, Constantio, Hugone; Tervanensis Ecclesiæ clericis Joanne archidiacono, Theoderico, Gzelino, Balduino, et aliis quampluribus; S. Audomari Regardo, Norberto, Auberto, Odberto, Margero, B Remboldo. His omnibus cum innumera multitudine est levatus et in hoc scrinio repositus per omnia benedictus. Amen.]

« Quo etiam die Dominus per ejus merita tria miracula operatus est. Igitur memoratum corpus a prædicto scrinio in aliud novum decenter transpositum translatus est a nobis, et repositum in capsam novam de auro et argento et lapidibus pretiosis ad hoc honorifice præparatam, xvii Kalendas Augusti, quarta (61) scilicet feria ante festum Mariæ Magdalene, anno gratiæ millesimo ducentesimo trigesimo septimo, regnante excellentissimo Francorum rege Ludovico filio Ludovici, et fratre ejus inelyto Roberto comitatum Atrebatensem obtinente in principio comitatus sui, præeunte ab omnibus et cooperante gratia Dei Salvatoris nostri, qui sanctorum corpora reformabit claritati sui corporis conformata. Facta est autem hæc translatio solemniter a nobis et per nos in ecclesia prædicti sancti, presentibus quampluribus abbatibus et præpositis, cæterisque Ecclesiarum prælati et aliis bonis viris, Jacobo tunc Ecclesiæ B. Bertini venerabili abbate præsentente. In cujus rei testimonium presentes litteras sigillis nostris fecimus roborari, anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo septimo, septimo decimo Kalendas Augusti. »

(Hic index capitulorum apponitur in mss. codd.)

(60) Lege Adhelæ filię Roberti Francorum regis, uxoris Balduini Insulani, quæ mortuo marito anno 1057, in Messinis sanctimonialium construxit cœnobium: et devote limina apostolorum visitans, a papa Alexandro secundo vidualem suscepit habitum. Sicque

reversa in monasterio suo Messinensi humillime vixit, et plena pietatis operibus obiit, ibique sepulta est. Ita Iperius cap. 38 parte II.

(61) Lege quinta: nam eo anno dies Dominica littera D prædita erat.

RELATIO

DE INVENTIONE ET ELEVATIONE

S. BERTINI ABBATIS

QUÆ FACTA EST ANNO INCARNATIONIS DOMINI 1053.

A. BOVONE abbate Sithivensi digesta.

(MABILL. *Acta SS. Bened.* Sæc. III, parte III, pag. 153. ex mss. codd. Sithivensi et Claromaricensi.)

Epistola Bovonis ad Widonem Remorum archiepiscopum.

Domino præstantissimo archiepiscopo WIDONI frater Bovo indignus abbas Sithiensis cœnobii, inter benedictos benedicit.

Dum in corpore sanctæ Dei Ecclesiæ sub Christo summo capite eminentius membrum, domine Pater, sis constitutus, et, ut ita dicam, collum te capiti oporteat uniri atque inhærere vicinius, utriusque partis, animæ videlicet et corporis, validitudine omnimodis tuam reverentiam pollere desidero, quatenus nos suprema atque debilia membra, te salubriter mediante, tam sano capiti Domino nostro possimus incorporari: ne (quod absit!) secus agentes, penetrabiliore ejus gladio scindamur juxta illud Evangelii: *Non veni, inquit, mittere pacem, sed gladium* (Matth. x, 34). Quod autem sublimitatem tuam talibus imperitiæ meæ convenerim verbis, haud tantum temeritatis quantum instinctu agitur charitatis, quæ juxta Apostolum *omnia sperat, omnia eredit, omnia sustinet* (I Cor. xiii, 7). Salus etenim pastoris tuta spes est gregis. Nam postquam promerui ad tuæ paternæ charitatis benignitatem notificari, tametsi minimum profuerit, semper tamen tuæ salutis sollicitus fui, et quosque ad nos de illis partibus supervenientes de fortuna tui percunctari solitus, dum incolumem ac valentem tuam haberi nobilitatem comperiebam, gaudebam; sicut e contra dum ægram, condeolebam: quippe qui Pater noster spiritualis ac summus pastor haberis. Præterea devotio paternitatis tuæ, quæ elevandi corporis S. Bertini causis dudum tam prompte tamque devote deservivit, nos fidelitati tuæ gravius debiti obnoxios reddidit, ut jugiter salutem tuam suspirare, eademque continua intercessionum vota divinis auribus debemus infundere. Quæ res etiam, ut charitas tua meminit, apprimum meam exiguitatem tuæ magnificentie notificari compulsi. Cujus rei gratia cum tuam adissem paternitatem, super hoc tuæ consultum quæsiturus, non modo ad investigationem meam satis utili consilio instructus, verum etiam expectata adventus tui sponsione domum rediî lætus. Ubi, domine Pater, cum dicto die una cum sancto cleri tui conventu adesses, atque ele-

A vandis sacris artibus ipse satis devote inservires quam honorifice quamque mirifice ipsa celebris sancti elevatio peracta sit, nullus tua experientia profecto melius norit: quippe quæ celsitudinis tuæ potentia sublimata, auctoritate consistit subnixâ. Quod cum ita sit, ad describendum idipsum ac posteris notificandum meæ imperitiæ manum charitativa fratrum nostrorum exactio suggerit, non quia illis quavis præstem scientia, cum cuncti me probitate, nonnulli etiam intellectus præcellant perspicacia; verum ut ipsa sanctæ elevationis series dignior censeatur, si majoris nominis titulo, scilicet abbatis nomine insigniatur. Quorum tamen conatibus nec in totum renitens, nec in totum cedens, tuæ magis judiciali sententiæ relinquo, meque sequendum profiteor quidquid super hoc potissimum judicaverit paternitatis tuæ celsitudo; ita tamen ut, si relatu dignum duxeris, meamque exiguitatem imperiosa auctoritatis tuæ potentia ad id denotandum impuleris, cum tuis sanctis promptus pro posse parvero jussionibus, tuæ paternitatis excellentiæ utcumque congestum venerit ad manus, quæque ejus superflua apostolicæ auctoritatis confodiatur obelis, minus dicta dilucidentur asteriscis; quatenus sicut tua gloriosissima et expectata sanctæ auctoritatis præsentia eadem sacra elevatio magnifica habetur, sic ejusdem denotatio eodem astipulatore ac præside corroboretur.

Widonis rescriptum.

WIDO Remorum archiepiscopus venerabili abbati BOVONI.

Quoniam opera Domini narrare honorificum est, dignum ducimus tuæ consulere inquisitioni, quam pro describenda inventione pariter et elevatione corporis S. Bertini nobis effudisti. Gaudemus enim et judicamus idipsum gestis litteralibus mancipari, unde Deo placuit Ecclesiam vestram tam sublimiter insigniri. Et ut tuis apicibus denotasti, cum hæc tuo stylo descripta fuerint, nobis referenda mandamus, tuæ paternitati injungentes, ut sicut vere factum est describas: quatenus descriptioni tuæ, cum in manibus nostris venerit, nihil sit addere necessarium vel auferre. Fideliter plane veraciter-

que talia oportet describi, ut hæc ipsa ei placeant, qui se Veritatem innoscit. Vale.

Bovonis epistola dedicatoria ad Widonem.

Glorioso Dei gratia domno WIDONI archiepiscopo cum omni suæ curæ credito sanctæ Ecclesiæ Remensis ætero, frater Bovo peccator quem dicunt Sithiensium abbatem, beatam cum dextra partis ovis portionem.

Suscepto reverentiæ tuæ mandato, o præsul magnificientissime, quo elevationem sacrosancti Patris nostri Bertini jubes pauperis styli nostri ordiri denotatione, tum ejusdem sancti pia devotione, tum tuæ apostolicæ auctoritatis præceptione, tum fratrum nostrorum quotidiana obsecrationis importunitate, ne tuæ celsitudinis jussioni contrarius videar, pro capto ingenio nostro, quamquam minus idoneus, eam utcumque narraturus aggrediar. Cumque veritatis viam cursurus nostræ imbecillitatis manibus jam ventis vela prætenderim, si forsam remulæ tempestatis turbines naufragosa discrimina intentaverint, tuæ ad hæc stationis sinu recreandus excipiar, beneficiæ manus tuitione defenser. Par est enim me tuæ nobilitatis tutela confidentem muro tuæ defensionis protegi, cujus jussu tantæ moeis onera quamquam fragilis perferenda suscepi.

Dehinc vos sanctæ Remensis Ecclesiæ filios dominos nostros supplex deosco, quatenus fraterni pacti reminiscens, nunc mihi sitis præsidio: et quodcumque hæc nostræ nugacitatis congeries apostolica porrigente dextera vestras devenerit in manus, eidem vestros reverendos ne avertatis intuitus; sed quæque ejus insulsa sale vestræ peritæ jussu domini archipresulis condire non negetis, sicque fratres fratris onera ad jussum Apostoli ferre juvetis (*Gal. vi, 2*). Non autem congestum est ut hoc sibi peritorum solertia dignetur, sed ut in hoc vel simpliciore nostri meditantibus occupentur, aut saltem parta dicendi materies inde perito cuiquam quodcumque habeatur, ut etiam, juxta Apostolum qui non laboravit sibi soli, sed omnibus (*I Cor. xv, 10*), sedulo in Christo laborare volentibus series nostræ orationis ordiatur, tum vero exemplar Justī, tum quidem viri speculum pro posse nostro imitetur. Sic ergo fiat, ut et delicii reperire valeant quid optent, et fame sitique gravati viatores unde Dominum sibi concilient. At vero qui sunt, et quæ ac quibus infundant, puer Ægyptius in via lassescens a domino suo Amalecita abjectus congrue diluciat. Qui a David persequente repertus ac ejusdem dapibus sufficienter refectus, eidem non solum ad insequendum Amalecitam conjungitur, sed et eo duce profanus ille inventus perimitur. Ad has quoque quibusdam invitatis dum varias occasionum suarum causas prætendunt, pauperes, debiles, cæci et claudi ad exitus viarum reperti admissi sunt. His igitur simpliciore nostri accumbentes consedeant, hi soli, lac nostrum sumpturi, participari congaudeant. Et ne vestram magnificentiam, o viri apostolici, illarum sufficientia divitiarum tam quotidiana tamque sedula

A fastidiat, his abjectionis nostræ oleribus aliquantis- per vobis cum vestris intendere libeat, donec examinis vestri sententia discernatur utrum vel parvulorum usibus digna an indigna habeatur. Hinc affectu infantis quodcumque audierit fari volentis, sed necdum verba ad plenum formare potentis, cum nonnullas rerum convenientias scribendis gestibus antehac pervenisse meminerim, quorum plura ego ipse viderim, quædam majorum haud spernendorum virorum relatu didicerim, eademque hic utcumque balbutiens prælibare quam tacere malim, quatenus his aliis admistis, quomodo hoc tempore circa nos, in quos fines sæculorum devenerunt, mirificaverit misericordias suas Dominus, lucidius cunctis emicet, et ex hoc dignius in laudes Dei sanctique sui Bertini totus nostræ religionis incolatus tripudiet.

Dehinc diligens lector haud mihi nunc indignetur, si simplicioribus nostris notandi opusculi intentio prælibetur, ne cum solito duriora legentes offenderint, extimescant; sed quomodo et ad quod dicantur significantius capiant. Dulcior quippe nobis est apum labor, si prius ora tuxerit malus sapor. Gratus astra micant, ubi notus nubes fugaverit densissimas. Haud secus Dominicas inprimis comminationes atque castigationes re gesta cum subsequente pravectu divinæ misericordiæ posteriorum traditurus memoriæ, pium ac justum iudicem Dominum nostrum nos multipliciter delinquentes, nunc minis suis terrificasse, nunc duris objurgationum suarum inmissionibus digne multoties dixerim correxisse, quatenus nobis ejusdem mali saporis gustu ad tempus exacerbatis, post supervenientis grex Dei gratioribus exhillaremur donis; atque toties super nos factæ visitationis semper memores, in reliqua vitæ nostræ tempora simus emendatiores. Verumtamen non hæc Dominicæ invectionis flagella cujusquam aures offendant, sed potius quicumque his se correxerint, in susceptionem filiorum recipiendos congaudeant, recolentes quod sacra Scriptura nos instruit: *Flagellat Dominus omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii, 6*), etc.

NARRATIO AUCTORIS.

1. Cunctis namque sanctæ Dei Ecclesiæ filiis habetur notissimum civitatem Hierusalem quondam, sicut evangelica approbat assertio, misericorditer delivisse Salvatorem nostrum, ejusdemque civitatis comminando futuræ ruine cuncta prælixisse dispendia, ac postea ad dictum Domini contigisse omnia. Haud secus modernis temporibus exigentibus iniquitatibus nostris, ut oraculo cælesti ostensum est, utque digestum penes nos invenitur in memoria S. Vincentii martyris, ultio super nos divinæ pendebat indignationis, nosque usque ad animam percussisset, nisi idem sanctus martyr cum sanctis patronis nostris, Audomaro videlicet atque Bertino, intercessores pro nobis coram Domino assurrexissent. Verum miseretur Dominus, piis sanctorum suorum interventionibus flexus ad pietatem, iudi-

gnationis suæ a l tempus distulit correptionem, confessionis nostræ penititudo ac sanctæ conversationis præstolans meliorationem, ut enim propheta memorat: *Non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (Ezech. xviii, 23). Hac itaque redargutione immaniter perterriti et ad tempus penitentia ducti, cum fine tenuis in novi hominis sinceritatem æmulatione sancta foret eritendum, a nonnullis more suillo iterato reditum est in luti volutabrum. Tandem iniquitatum nostrarum enormitate irritatus supernus Arbitrator, exteriorem domum suam, sed malis nostris urgentibus speluncam latronum factam, uti longe antea divinitus comminatum fuerat, igni miserabiliter ad devorandum deliberarat. Nulli autem sit dubium utrum casu fortuito an prælibatæ rei gratia hujus combustionis super nos ingruerint dispendia, cum procul a monasterio illo igne exsurgente ac crescente, et ventus ei consurrexerit et concreverit, ac nonnulla domata transgressus, versus templum vehementiore flabro, imo peccato urgente, impulerit. Et ut dictum est: *A sanctuario meo incipite* (Ezech. ix, 6), sedes Dei subito igne invaduntur, lamentabiliterque edacis flammæ voracitate liquantur; et quod diutino multoque sudore elaboratum existit, tunc, prohi dolor! unius dici hora consumpsit. Dehinc rapacitate sua totius claustrî gyrat confinia, et nihil intermisso exterminat omnia. Verum, ut dictum est, nihil in terra fieri sine causa (Job v, 6), haud credendum est Dominum domum suam diuissimè perire frustra; sed ut diutinis malis penitus expiaretur, et ut domus sua interior, ibidem videlicet commanentes, a pravis actionibus suis deterrerentur, ne si malis suis nolent renuntiare, deterius ignis æterni post in æternum punirentur damnatione. Huc etiam illud memoriæ occurrit quod Quadragesimæ observatione illud discrimen nobis acciderit, quando cuncti sanæ fidei cultores potissimum errata aliorum temporum punire, atque ab his digna penitentiæ se operam dant expiare. Sic sic longanimitas et multæ misericordiæ et verax Dominus, illo in tempore, hoc cœnobium cœnobitasque nos tanta incendii percussione multatos a cunctis peccati spurciis examinasse, et in reliquum vitæ tempus o utinam velit emendationes esse, quatenus hoc rogo exstinguibili effecti castigationes, æterni ignis cruciatus possimus evadere inextinguibiles! Sic etenim plerumque Dei sapientia in carpiendo immissionem virgæ suæ modificat, ut et delinquentium emendanda pie puniat, demumque in ipsa castigatione quiddam boni miseratione sua foveat quod post in tempore suo opportune demonstret, quemadmodum loco suo diligens lector inveniet.

2. His ita consumptis, insecuta nocte cuidam nostrorum seniorum (quem quia adhuc superest nolo nominare) in somnio visum est videre quemdam magnificum virum habitus candore niveum, vultus splendore fulmineum, quodam claustrî loco perstitisse, diligenterque obtutu circumspicere omnibus

extenta dextra omnem cœnobii locum benedixisse. Quare etiam colligitur, locum a quibusdam commissis jam expiatum, demumque in pristinum vel potius decorum aliquando miseratione Dei convertendum. Interea nobis divo expositis ac murorum parietibus tectorum suorum honestate nudatis, denno necessitudine urgente tecta reparantur, murisque utique adhuc stantibus supponuntur. Quid plura? cunctis pro tempore ac pro posse reparatis seu potius dealbatis, quidam nostrorum citius recto non multo post tempore visitationis suæ obliiti et ad abrenuntiata irreverenter reversi, necdumque facie malorum suorum exinanita, demum diabolicæ malignitatis illaqueantur pedica: cum ecce divina majestas nos territura, demum post aliquorum annorum curriculum in nos *gladium suum vibravit* (Psal. vii, 13), ac subita peste multam partem nostrorum leihotenus percussit. Nec erat tunc ulla morientium requies, sed diem corruerant velut morbidæ oves. Cum illo vel illis defunctis adhuc eorum sepulchris inserviretur, ecce aliorum exitus subiti denuntiantur. Plurimi interim ejusdem pestis horrore affecti, atque singuli super se subito futuræ mortis suspecti, multam malorum suorum penitentiam iterato coperunt gerere, ac intimis lacrymarum suspiriis exacerbata malis suis Domini nostri faciem placare. Tunc cerneret illud apostolicum bene compleri: *Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem ut salveamini* (Jac. v, 16). Nec minus omnis peculiaritatis reculas in medium proferri, ante pedes domini abbatis Roderici cunctas exponi, dignæ penitentiæ et lacrymarum fluentis rebaptizari et, ut brevius concludam, his cunctisque malis abrenunciari, et omnibus bonis inniti. Nec tamen sei omni Quadragesima cessatum est ab hujusmodi lue lethifera, donec undecim nostrorum defunctis, ac totius anni diebus quibus diutius abusi sumus in tali mœnore atque anxietate decematis, festivum paschale solemniū instaret, omnemque ejusdem cladis lacrymam ab oculis nostris pietas Dei abstergeret. Quod undenarius numerus ad peccatum pertineat, sacræ auctoritatis Scripturæ satis demonstrat; quia sicut Decalogus denarii summa compleitur, sic undenarii incremento transcenditur. Quare quemadmodum per denarium Decalogi observatio, eodem modo per undenarium peccati figuratur transgressio. Cur et hæc Quadragesimæ tempori convenerunt, et quod de eodem tempore supra notatum sit, diligens lector videat, ac quomodo res rebus, temporaque temporibus hic consequantur, rationis vivacitate colligat. At paululum ceptæ narrationis digressus textum, ad idem jam nunc reflecto calamum.

3. Interea sic nobis virga Domini flagellatis ac meliori viæ impulsis, paucorum annorum tempore emenso, sanctuarii parietes partim antiquitate, partim incendio coperunt dissolvi, atque se cernentium capitibus ruinam minari. Unde consulto principum nostrorum meliorandi gratia ad destruendum illud manus injecimus, quatenus hoc renovato, in

reliqua renovanda operam extenderemus. Interim quidam de nostris simplicioribus nos adeuntes, hortati sunt cepto constanter insistere operi, pollicentes Dominum nobis cooperari, atque post non multum temporis Sithiense cœnobium magnifice a Domino visitandum, et quiddam magni circa idem declarandum. Quibus tunc parvipensis, ad alia me mox converteream, et maxime opportunis cepti operis administrationibus sedulus intendebar. Sic inter operandum cum tempora forent emensa quatuor annorum, ac quinto dehinc anno exterior murus iam aliquantisper exurgeret in altum, ædificandæ ibidem cryptæ causa cardinale sancti Martini altare mutandum fuerat, quod sine pontificis fieri præsentia (62) minime decebat. Quod post octavas Paschæ dum pararetur, dum absente episcopo ingentes terrarum moles quibus ara circumcingebatur, interim jussu nostro exportarentur, subito vehementioris ægritudinis molestia me graviter invasit, debilitatque sine mora lectolens prostravit: sique servus sciens voluntatem domini sui et non faciens, plagis vapulavit multis. Nec credo me tantum peccatorem cuncti reatus obnoxium tam sanctæ rei futuræ aliquomodo promereri interesse, in prius tanto Domini castigatus explarer verberare. Ideoque aliquandiu res destruendi altaris tunc differebatur, ac interim copia terræ usque ad altare circumfossæ exportabatur; cum jejunio quarti jam me a languoris vexatione aliquantulum convalescente, quidam seniorum nostrorum me adire dicentes aram illam jam exportata quæ in circuitu ejus erat congerie notare, et, ni cito subveniretur, casuram fore; et ob id episcopum, quoniam tunc Tarvenna fuerat, celerius mandari oportere. Cujus rei gratia accitus satis benevole occurrit, sextaque feria ejusdem jejunii quarti aram destructurus cum multis accessit, illaque subversa eadem die nobis invitis domum rediit. Quo in loco dum sequenti die, hoc est septima (63) feria jejunii, uti ad locanda fundamenta altius foditur, dum multa terrarum copia effertur, ecce sub ipso sancto altaris loco quoddam apogæum duris lapidibus, tegulis, antiquoque cemento operose conditum offenditur. Hoc comperto, nos quidem id ipsum visuri accurrimus, et videntes super eo admodum mirati sumus. Nec tegi, nec delegi ultra illud permittitur, ne forsitan si absque bonorum viro- rum testimonio detectum solveretur, aut tectum aliquandiu occultari conaremur, nos nostra imprudentia quorumcunque æmulatorum derogationibus criminaremur. Neque ea die episcopus attingi poterat, quoniam præterita die statim evulso altari, ut dictum est, domum redierat. Tunc huc, tunc illuc vertitur animus, quod potissimum eligat valde anxius. Tandem super hoc communicato nostrorum consilio, huc nos converti visum est melius, ut his quos eadem dies attulerat innixi testibus, ad investi-

(62) Nota religionem illius temporis, quo aram loco movere citra nutum præsentis episcopi non licebat.

A gandum quodcumque esset procederemus. Tunc post vicedominum et castellanum et quosque majores cleri directo nuntio, ut nos omnes citi adeant invito. Et quoniam Sabbatum erat, quibusdam vero ad forensium legum jura convenientibus, nec mora haud contemnendus spectabilium personarum adest populus. Præterea sana hujuscemodi exciente plebeiam multitudinem eadem res non quivit latere; segregatim perstrepenes accurrunt stupide. Ut autem majoribus cessimus ad accedendum, data copia videndi loculum, acutum Landbertus prætor urbanus, aliis iidem personatis viris conclamantibus, nequaquam se inde inquit amoturum pedem, donec rei inibi latentis dignosceret veritatem. Jam tum enim a nobis certum habebatur quod ibidem aliquis sanctorum corpore detineretur: verum de nullo minus quam de illo qui præter spem reperendus erat sperabatur. Interea cunctis circumstantibus investigandæ tantæ rei gratia cum processionibus, crucibus et cereis peractis acceditur, et nobis, ut decebat, interim litanias, eantantibus, cunctisque demirantibus detegitur, ac multo multorum sudore a prima diei hora usque in vesperum ferreis instrumentis vix dissipatur. Quod tandem opertum grandi satis artificii molimine plumbeum-scrinium omnium astantium oculis apparet continuisse: illoque soluto cunctis circumstantibus dum panditur, emeriti ejusdam sancti membra revelantur. Deinde nondum apparente ejus sancti nominis titulo omniumque oculis ad hoc ipsum intentis, bis terque scrutato totius busti loculo, novissime sub dextro ejusdem sancti humero erux argentea reperta extrahitur, nobisque ad manus præfertur, his tantum trium verborum insignita notulis: SANCTUS BERTINUS ABAS. Nec horret ab hujus sancti præconio, quod nobis adhuc insciis, neque de hoc donec contigii quidquam præmeditatis animo, satis congrue in jejunio quarti mensis tam dilecti Patris sancta contigerit inventio. Condecens enim fuit et valde commodum ut ad tam sacrosanctum accessuri commercium, quartæ et sextæ septimæque feriæ ejusdem jejunii parcimonia aliquantisper effecti purgatores, ad tam venerandos sancti artus investigandos properaremus aliquanto digniores. Quæcumque vero antequam fiant possunt præscribi, ea pro modulo suo providentia valeant gubernari. Verum ista unde nulla cuilibet nostrum fuit notitia, quis ita disposita moderaretur, nisi solius Dei præsentia? etc.

4. Talibus ergo indicibus pretioso super aurum et topazium invento ac comperto beatissimi Patris corpore, cum catenus diutina et gravissima omnis terra decocta pessumdaretur siccitate, ita ut universa segetum spe jam penitus sese frustrari quærentur agricolæ; ecce eodem momento præmissis multis tonitruis atque coruscantibus fulminibus plurima subsecuta est inundatio pluvialis, qua suf-

(63) Nempe xvi Kalend. Julii, anno inc. 1050, ut legitur in lib. ii Mirac., cap. 19.

scientissime debriata tellus, mox fructificando virescere, atque cultoribus suis in novos fructus sese rediviva spe jamjamque cœpit dilatare. Itaque ex tunc salubri rore omnes segetes confortæ assurgunt auris spirantibus, ac jam maturæ messi, quamvis ingens, vix sufficit operariorum numerus, ut instantis anni rotatus terrigenas Dei gratia omni segetum educaret sufficientia.

5. His ita dictis, sacrum corpus jam revelatum ac detectum eadem urna sua regegi, et locus, ut pridem fuerat, jussu est remaneri, quousque majorum consultu quid super hoc ipso foret agendum esset deliberari. Quantis interim vexationibus, blasphemis affecti sumus, nobis ad purgationem noscat ac illis ignoscat Dominus. Hac tempestate dominus papa Leo, cognomento Bruno, sanctæ Romanæ præsedebat Ecclesiæ, cujus sagacitatis ac probitatis fama per totum orbem spirabat odorem suavis fragrantia. Ad quem necessitate urgente quo majorum auctoritate corroboraremur, fidelis legatus exquisitus et repertus, dirigitur, quatenus quicquid ipse de his apostolicis cum gravioris consilii viris egregium sentiret, nobis per nomine Domini mandare eodem legato non differret. Quem cum adisset, ac jam coram eo admissio sibi data copia fandi esset, rem gestam per ordinem domino papæ succincte, prout in multis tunc occupato, exposuit, testimoniaque scripturæ et crucem cum sacro corpore repertam, quæ secum pro testimonio tulerat, obtutibus ejus præsentavit. Quibus visis et his qui tunc forte secum aderant, uti qui ad Romanum concilium tunc convenerant, scilicet patriarchæ Aquileie, archiepiscopis, præsulibus, abbatibus, ducibus ac primoribus demonstratis, talibus ait veritatis indicibus nequaquam debere diffidi, sed tutius ac firmissis credi, præsertim cum in multis annalium gestis satis possit inveniri cunctos pene Gallie terminos, maximeque vestra ac cætera maritima loca frequentibus Danorum incursionibus, depredationibus, incendiisque populata; et ob id multa sanctorum corpora quædam a locis minus tutis translata, quædam vero clanculum (sicut de sancto Bertino factum constat) vel mœnibus vel terris sint recondita. Quibus responsis apostolicis nobis nostro nuntio relatis, ex hoc ad memetipsum reversus meminisse cœpi Vitæ S. Folquini quiddam super hoc ipso loquentis; eaque allata, quod volebam exquisitum recitabatur quomodo idem sanctus pontifex venerandum sancti corpus translatum recondiderit, et quod ejusdem translationis festum diem singulis annis agi per omnem diocesim suam instituerit. Quod exempli etiam causa hic denotari placuit. S. Bertini corpus transtulit et recondidit, solemnemque hunc diem nobis esse sancivit, qui est septimo decimo Kalendas Augusti. Diu rei etiam hoc vulgaris opinio adjecit, quod prælibatus præsul id nullis præter paucos agnoscens clanculum fecerit, ac ne palam quoquo modo fieret gravibus eosdem interminationibus ac sacramentis constrinxerit. Hoc igitur viso et necdum cujus

A necessitatis gratia vel quoto Dominicæ Incarnationis anno id factum sit satis manifestato, nec mora quoslibet Annales ac antiquorum gestorum Historias recitando percurrere, eorumque discrepta quæ investigationi nostræ videbantur opportuna conferens pro nostræ parvitalis modulo commentatus sum hoc magno divinæ dispensationis præsigio factum; scilicet venerabile corpus opera prædicti pontificis de noto loco in secretis penetrat translatum. Quod ut dilucidius aperiatur, eorumdem excerptorum collatio aperiatur. Sed ne cœptæ rationis ordo aliquantulum intermitteri videatur, hæc alias plenius texenda conserventur.

6. Glorioso igitur imperatore Ludovico Caroli Magni atque imperatoris filio regnante, cum eadem hoc antiquum et tunc regale cœnobium ex tempore beatissimi Bertini ejusdem fundatoris præcipui sacra monastici ordinis religione admodum nobilitaretur, atque secundum instituta canonum, fratum adoptione ipsius regimen commendaretur, tunc cuidam canonico genere Anglo, Fredegiso nomine, in beneficium, pro dolor! data, ac totius sanctæ religionis candore marcescere, in æternas manus devenire et minorari a sua cœpit integritate. Denique numerum monachorum ibidem Domino militantium qui octoginta tres erant, ad sexaginta diminuit, villas et fertiliora prædia victui monachorum deputata, in dominium sibi usurpavit. Monasterium vero S. Audomari quod cum monasterio S. Bertini idem erat, penitus evertit, quoniam, quadraginta monachis eliminatis, triginta canonicos loco eorum substituit, tertiamque partem omnium bonorum ad monasterium S. Bertini pertinentium eorum usibus deputavit. Quid igitur iste aliud quam hujus monasterii flagellum fuit? Qui etiam a beato Bertino in numero abbatum merito undecimus exstitit, quia in eo quod ea quæ a decem prædecessoribus suis bene ordinata fuerant evertit, Decalogi metas excessit. Omne enim peccatum undenarium dicitur, quoniam quancunque aliquid illicitum committitur, Decalogi summa, quantum in peccante est, violatur. Merito igitur præsumptor iste, Fredegisus videlicet, quasi Frigidus vocatus est, quia nisi cordis ejus aquilo ille possessor exstisset, ad hujusmodi præsumptiones nullatenus aspirasset. Quia ergo præsumptio hujus Frigidi monasterio huic tanti excidii caput et causa exstitit, actio ejus perversa et peccatum fuit, et pœna peccati, et causa alterius peccati. Peccatum etenim vel etiam sacrilegium fuit, cum illud quod mensæ monachorum delegatum erat, in jus alterius cessit. Pœna quoque peccati exstitit, quia nisi in Fredegiso aliquid peccatum gravissimum præcessisset, unde cum sordidus esset magis adhuc sordescere deberet, nunquam eum Dominus adeo excæcari permisisset ut de tanto sacrilegio cogitaret. Causam vero alterius peccati illud idem peccatum Fredegisi successoribus propinavit, quia quod ipse in dominium sibi vindicavit, apud omnes successores ipsius usque ad modernum tempus inextricabile

perduravit. Tantilla vero hæc pueris nostris me A
 tetigisse sufficiat, ut quibus peccatis a sanctuario
 Dei exoritis tanta mala consurrexerint pateat,
 ac quibus urgentibus causis sancti corporis mar-
 garita recondita sit, manifestius pateat. Impera-
 tore præfato decedente a sæculo, filii ejus Lo-
 tharius, Ludovicus et Carolus, singuli paternum
 imperium æmulati, mox ab invicem dissentire cœ-
 perunt, atque ferocissima inter se pugna inserta
 in pago Anti-siodorensi bellum cruentissimum com-
 miserunt: ubi cum Francorum proceribus et cum
 cunctis nationibus sibi subjectis mutua se cæde pro-
 sernentibus, tandem Lodoicus et Carolus fugato
 Lothario triumphum adepti sunt. Cujus seminarii
 discordia durante per quinquennium, ubi pene om-
 nia Francorum regiones cum habitatoribus suis ad B
 nihilum redacti sunt, tandem pace facta Francorum
 regnum sibi dividerunt, tuncque nostræ partes oc-
 cidentales Carolo regi cesserunt. Cujus obtentu pacis
 nequaquam mala desierunt; sed triperitio paterno
 imperio, dum singuli per singula regna patrizare,
 seque secundum paternam magnificentiam protelare
 cupiunt, seque suaque confudentes dejiciunt. Non
 enim verbum Domini excidit: *Omne regnum in se-
 ipsum ditium desolabitur, et domus supra domum
 cadet* (Luc. xi, 17). Regnante eodem rege Carolo,
 tertio regiminis Adalardi abbatis anno, præfatus
 præsul emeritus S. Bertini artus anno Dominicæ
 Incarnationis octingentesimo quadragesimo tertio,
 secretiori quam prius fuerat loco mire compositum
 [lege compositos] locavit: sicut paulo ante S. Audomari venerabile corpus fertim ereptum, sed suæ
 diligentie divinitus concessum loco suo restituit, ne
 hæc patria tanto unquam fraudaretur patrono, haud
 dissimiliter abditioribus locis mandavit. Quorum
 etiam sanctas translationes distinctis temporum
 diebus a cuncto populo diocesis suæ magnificentius
 celebrandas sancivit, ut quidquid in eorum deposi-
 tionibus sanctis mense Septembri concurrentibus
 a gente messis necessitate minus digne celebrarent,
 his sanctorum translationum solemnitatibus liberius
 exsolvere possent. Tanto igitur thesauro abditis
 locis assignato, non multo post temporis intervallo
 omnes istius patriæ nationes hinc surgentis gravis-
 sime famis angustia consternati, illinc subitam
 Northmannicæ incursionis rabiem suspecti, omnis
 pene nobilitas istius terræ præter paucos, quos
 operum ac fundorum copia et castellorum vel muni-
 tionum fiducia detinuerat, post dominos suos vel
 quocunque tutius eis videbatur discedebant. Præter
 ea residuos immani famis utenque exutos periculo
 demum rabida Danorum crudeliter laniatura invasit
 invectionio: qui postquam rabiem suæ tyrannidis
 exacturi hæc hostiliter irruerunt, nullum hic fra-
 trum præter quatuor palmam martyrii præstolantes

(64) Lege lib. ii Mirac., cap. 1, quem librum, uti
 et primum, non a Folcardo, sed ab alio antiquiori
 auctore scriptum fuisse constat ex hoc loco.

(65) Immo ducentis norem annis; tot quippe anni
 factæ translationis ab anno 843 quo S. Bertini

invenirent. Quorum tres quantis pœnis affecerunt,
 qualive quarum letho multati sunt ac quomodo
 cunctis quæ invenire poterant direptis monasteria
 eunctasque officinas incenderint, cunctaque exter-
 minaverint, textus Vitæ (64) sancti Bertini satis evi-
 denter disserit. Quid igitur? Si tunc præfatorum
 sanctorum corpora eminentioribus vel certis locata
 locis debite venerantur, exportandane putatis in
 valida manu Domini eriperentur? An non tunc mul-
 tum oportebat, quod jam dictus sacerdos Dei tan-
 torum malorum præsagus conservandis sanctorum
 pigneribus paulo ante effecerat? Necdum locum hunc
 aliqua castelli vel valli defensabat munitio: et ideo,
 magis autem peccatorum mole urgente, hæc perfa-
 cilis iniquorum irruptio incursio. Nec modo semel,
 verum his terque Sithiensis fines redivivis irruptio-
 num suarum vastationibus repetentes profligare non
 cessarunt, donec prædictorum sanctorum meritis
 divina ultione multipliciter attriti, in vaginam suam
 compulsi sunt regredi. Dehinc ut tertia quoque or-
 bis examinaretur plaga, demum famis et barbaricæ
 eladis residuos ubicunque locorum rabies insequi-
 tur belluina, quos miserabiliter suffocatos trucidat,
 atque inhumatos membratim discerpens exterminat.
 Tantis divinæ ultionis cladibus hanc terram ferme
 centum annis occupantibus, denno quasi quodam
 diluvio diluitur his decocta tribulationibus.

7. Tantorum ergo malorum sacerdos Dei Folqui-
 nus sancti Spiritus illustratione præmonitus, dum
 adhuc vixit, venerabile S. Bertini corpus ignoto loco
 et ubi minus putaretur occuluit, ubi usque ad hæc
 nostra novissima tempora, scilicet ducentis quin-
 quaginta (65) annis, altor et pastor noster latuit,
 donec fundande cryptæ causa, uti jam prænotatum
 est, eundem subversio principalis (66) aræ detexit.
 Quibus indicibus jam certior factus, suscepta ab epi-
 scopo nostro epistola, Remis ad archiepiscopum
 proficiscor super his consultum quaesiturus: ubi
 cum venissemus, domno archiepiscopo locuturi pro-
 cessimus. Nobis quoque coram se intromissis mox-
 que sese toto exposito ad seriem nostræ dicendæ
 rationis, gestæ rei novitatem ei per ordinem primum
 retulimus, ac deinde epistolam domni episcopi cum
 teste Scriptura super hoc ipso loquente ac crucis
 titulo ipsi dedi in manus. Qui mox convocatis abba-
 tibus, archidiaconibus et quibusque sanioris mentis
 monachis atque canonicis, in conspectu ducentorum,
 tertio Idus Januarii in festivitate depositionis S. Re-
 migii in hæc verba eadem recitata est epistola:

*Domno Witoni Dei gratia Remorum archiepiscopi
 Drago episcopo eorum qui dicuntur Morini.*

Cum divino munere apicem summæ dignitatis
 obtineas, et pastoribus sub te constitutis uti præ-
 cluens pastor auctoritate simul et vigilantia consu-
 las, de te actus nostri pendent, ad te respiciunt
 corpus humo absconsum dicitur supra, ad annum
 1052 factæ translationis.

(66) Nota hic principalem aram dici quæ superius
 et inferius dicta cardinalis.

consilia : quæ si deifice et laudabiliter disponantur, tua est utilitas simul et nostra. Unde si quando in Ecclesiis nostris aliquid contingit insolitum, ubi rei magnitudine seu novitate non satis plene nobis sufficimus ad consulendum, consequenter ad te quippe ut ad caput a membris recurritur, quatenus in dubiis nostris certiores nos tua auctoritas faciat, quorum humilitas nihil per se temere definit, quod altiore considerationem et deliberationem requirat. Noverit itaque paternitas tua, in diœcesi nostra his diebus novum quiddam contigisse et mirificum, quod ut tibi scriberem, tuamque super hoc efflagitarem sententiam, visum est mihi fuisse consilium. Locus dictus *Sithiu* virorum Dei est cœnobium et sedis nostræ parochia, eorum quoque non ultimum, quæ olim a regibus fundata simul et ditata antiquitatis reliquit memoria. Celeberrimum sane est multis sanctorum inibi quiescentium pigneribus, inter quæ quasi quodam specialis meriti privilegio beatus eminet Bertinus, ipsius videlicet loci rector præcipuus. Res postulabat ut pro construenda crypta mutaretur cardinalis ara, quod altiore consilio abbas facere instituit in nostra præsentia. Ubi dum post altaris destructionem terra altius effoditur, reconditorium quoddam lateritio opere ac cæmento pene indissolubile oculis astantium offertur. Quod tandem multo sudore destructum, scrinium plumbi et ossa cinerati corporis monstrat contineri cum sigilli notamine satis evidenti. Sigillum crux fuit argentea, titulus vero : S. BERTINUS ABBAS. Hæc res tam mira, tam insepata cum quosdam perfunderet gaudio, quosdam vero dissidentia turbaret et stupore L. mio, abbati et fratribus super hoc testimonium redit ad memoriam et ad aliorum minus credentium perducitur notitiam, cuius etiam tibi brevitè perstrinximus sententiam. Legitur in ipsius loci archivis publicis, quod S. Folquinus nostræ sedis episcopus (cujus etiam corpus magnis celebre virtutibus in eadem quiescit ecclesia) grassante igne et ferro Danorum barbarie per loca maritima, paulo ante hanc vastationis lumen corpus hujus sancti certa die terra recondiderit : cæterum quando vel a quibus post inventum sit, ne mentio quidem aliqua, excepto populi rumore, qui sicut certa pro incertis, ita plerumque falsa pro veris inducit. Hujus rei testatio ad rei fidem nobis satisfacit; sed est aliud quod partim nos, vulgus autem minus intelligens non mediocriter angit. Nam quid de reliquiis sub ejusdem sancti nomine in eadem ecclesia in reverentia habitis fieri oporteat, si recens inventum sancti corpus ad debitum honorem transferatur, nulla nobis ad votum definitio suffragatur. Precamur itaque per eum qui te nobis præfecit antistitem, per sanctæ charitatis mutuam connexionem, ut ascitis viris quos divinæ legis illustret scientia, vitæ etiam laudabilis

(67) Aiunt posteri istas reliquias, hactenus cum reliquiis S. Bertini abbatis uno scrinio inclusas, esse S. Bertini junioris, filii Walberti comitis in Vita S. Bertini abbatis memorati, quem Bertinum juniorem

A approbent testimonia, super hoc utroque consultum habeas, et auctoritatis tuæ rescripto nobis super utroque consultum facias : ut omni nebula ambiguitatis remota, dissensionis etiam totius pellantur scandala, et pacis concordia in vobis augeatur, et laudetur nomen Domini in omnibus operibus nostris, Amen. Qua perfecta omnium consultu omnium votis aliam fuisse rescribi epistolam continentem hujusmodi responsa.

Wido Remorum archiepiscopus Dacconi fratri copiscopo feliciter vivere in utroque sæculo.

Quia sapientia semper sapienter agit, et Salomon dicit : *Fili, omnia fac cum consilio, et post facum non pœnitebit* (Eccl. xxxii, 24); laudamus, frater charissime, prudentiam tuam, a nobis uti par est consilium petentem super recens inventi sancti reliquiis. Nos autem consilio super hoc ipso cum nostris habito ut petiveras, corpus quidem repertum S. Bertini esse decernimus, quia incerta certis omnino postponimus, quod et scripturæ quam nobis misisti confirmant testimonia, et loci in quo repertum est dignatio, ac evidens indicium, crucis videlicet nota. Ipsum itaque sanctum corpus cum debito honore levatum in reverendo (uti decet) loco ponite; sed et alterius incerti, ut dicitis, sancti reliquias juxta ipsius S. Bertini corpus locate, confidentes de misericordia Dei, quia et ipsæ cujus sunt, in ipso revelabitur (67) tempore. Cæterum tam ad incerti sancti revelationem quam ad certi revelationem triduanum jejunium populo indicii statuimus, ut orationibus ac jejunio populi sui complacatus, quando vult et quomodo vult, nobis aperiat Dominus. Amen.

8. His peractis, quibusdam domesticis ejus seorsum excitis eundem summum præsulem his internuntiis deprecamur supplices, quatenus dies Dei auxilio agenda elevationis futurus sui adventus præsentia honoraretur, suæ dignitatis auctoritate solidaretur. Qui mox tempus diemque percunctatus quando id Domino suffragante acturi essemus, ut primum vel secundum Maii mensis diem nostro responso percepit, sese futurum, vita tamen ac salute sibi comite, benigne spopondit. Unde aliquantulum iam effecti animæquiores, suscepta descriptionis epistola acceptaque licentia, domum regredimur celeres. Ubi autem Tarvennæ perventum, domnus episcopus ibi offenditur : cujus præsentia admissi, epistolam ad verba sua renotatam dexteræ ejus injeci. Quæ recitata, sese ad summi præsentis consultum cuncta pollicitor per diœcesim suam indicenda. Dehinc nobis domum digressis, obsecrationibus, jejuniiis, vigiliis pro nostræ exiguitatis misericordiam Dei patrociniæque sanctorum medullitus querere, jam jamque appropinquantis agendaæ festivitatibus apparatibus omnimodis studuimus intendere : cum quidam pro hoc ipso grandes contradictionum inquietudines, molestias, persecutiones, injurias nobis inferre, et Bertinus senior e fonte baptismi suscepit. Bertini junioris qui meminert neminem legi antiquiorem Lamberto Ardrensi presbytero.

agendis sancti mysteriis parum moliebantur im-
pedire. Ut autem de nobis illeam, quippe qui non
satis dignam malis nostris recepimus penam; sed
in sanctos Dei quilibet moliri quanti sit criminis,
arca illa testamenti bobus calcitrantibus inclinata
evidentibus monstrat figuris; quoniam dum eam
levites temere tractando relevare nititur, divina
mox ultione addictus mortali vita frustratur. Haud
secus quicunque quodlibet a servis Dei dispensa-
torie factum objurgare moluntur, caveant ne quan-
doque, ni penituerint, vehementiore animarum
damnatione percellantur. Multis dehinc vexati tri-
bulationibus, tandem ab his Christo propitio liberati
fumus. Quid plura? Primo Mali mensis die dom-
nus Wido summus pontifex (68) cum multis specta-
bilibus personis, Drogo etiam episcopus noster cum
suo honorabili clero, diversique cum suis domni
adsunt abbates. Nec deest domina Adhela, fratre
suo Odone multoque procerum stipata milite. Nihilomi-
nus e diversis locis adventantes innumerae populi
huc ruunt multitudines, ecclesiae implentur parietes.
Verumtamen domno archiepiscopo cum suis cate-
risque hospitibus, quoniam ex itinere fatigati erant,
ea die quiescentibus, interim nos quibuscunque
necessariis praeparandis intendere procuramus, ac
omnia de sancto agenda in crastinum differimus.
Cum enim jampridem prima Maii mensis die idipsum
faciendum deliberarem, ac super hoc domni episcopi
nostri assensum misso ei nuntio quaererem, ille mox
salubriore consilio in secundum ejusdem mensis
diem potius indixit differri, ne celeberrima sancto-
rum apostolorum Philippi et Jacobi solemnitas, quae
eodem die esset, a sua celebritate videretur mino-
rari, utque eadem praecedente, et demum salutiferae
truces Inventionis festivitatis subsequente, quique
huc adventantes vel hinc revertentes festiva omni
perfruerentur exultatione. Qua de re nobis necdum
id cognoscentibus divina factum esse dispensatione
credimus, ut futura dies jam quidem convenientia
decoraretur: ut sicut sancti Walberti depositione
magnificata, sic demum sancti Bertini elevatione
magnificanda haberetur, quos unius Vitae lectiones
commendarent, eademque responsoria concelebra-
rent. His omissis sequentis diei primo mane paratis
praesulibus, abbatibus, monachis atque canonicis,
quibusdam etiam laicorum majoribus in testimonium
intro admissis, cum processionibus ad sacrosanctum
locum acceditur, litaniae canendae inceptantur,
missisque operariis scrinium sacrati corporis effodi
jubetur. Nec jussa differuntur, sed ejecta Lume sa-
cer locus eoque paratur, quo ad extrahendum
sancti scrinium facilis accessus cunctis daretur.
Tunc pontifice nostro cum quatuor abbatibus pro-
batoris vitae viris qui tractarent sacri corporis artus
circumpositis, panno scrinio summus praesul respon-
sorium: *Dirigatur oratio mea*, cantando inceptat,

(68) En archiepiscopus summus pontifex dicitur
medio saeculo xi, supra summus praesul.

(69) Noris erat antiquis, ut sanctorum reliquias,

A choroque suscipiente: *Sicut incensum in conspectu
tuo, Domine*, idem intus extraque thurificat. Hoc
praecantato, dum eodem praeciente ejusdem respon-
sorii versus *Elevatio manum mearum sacrificium
vespertinum* subsequeretur, quod antehac cujuscun-
que rei gratia a nonnullis tentatum difficultate qua-
dam denegabatur, tunc paucorum manibus insertis
cum agilitate ac facilitate extrahitur, in eminenti-
ores scamnorum apparatus effertur, nobis terram
cunctis petentibus veneratur, itemque thurificatur,
nostris quoque tunc maculosis conspectibus tam
sacrata membra revelantur, aqua vinoque (69)
rorata plantur.

B 9. Interea quidam clericus Berwoldus nomine,
unius oculi lumine orbatus seorsum astabat, qui
jampridem eoque utrosque oculos perspicuitate
pares habebat, sed nescio cujus mali causa antehac
quamdam venam secandam contiguum oculo ut me-
dicaretur sibi incidi fecerat, unde omne lumen
ejusdem oculi amiserat; sed id praeter paucos et
domesticos suos ruboris causa pene cunctis celave-
rat. Hic sancti Bertini patrocinium ut a Domino
sibi reddi lumen amissum obtineret, intimis pre-
cibus deposcebat, atque quolibet sanctorum mem-
brorum quae ibi tractabantur tangi sibi oculum mul-
topere anhelabat, sed appropriare minime sibi per-
mitti metuebat. At nobis tanta rei sollicitudo in-
tendentibus, ac interim quibusdam canticis dictis eidem
sacramento convenientibus, responsorioque sanctae
C Trinitatis assignato, *Quis Deus magnus sicut Deus
noster, tu es Deus qui facis mirabilia*, decantato;
item ejusdem sancti responsorium: *Gloriosus igitur
Dei athleta, ac eximius sacerdos Bertinus, in proliza
aetate jejuniis et orationibus famulans regi superno,
a choro morose cantandum suscipit; sicque inter
candendum jam dictus clericus rebus sufficiens, sed
oculi unius lumine carens, cum sanctis artibus
(ut jam dictum est) vereretur accedere, quemdam
fratrum nostrorum aliquod sacrorum membrorum
summotenus digitis suis obsecrat attingere, suoque
caecato oculo eidem digitis signanem imprimere.
Quod nobis insciis dum fieret, magis autem ob de-
votionem praesentis sancti hic finis responsorii ani-
mos adhuc psallentium demulceret, hodie suscipi
D meritorum praemia in angelorum choro; mox ille
lumine dater expectato. Et sane quod Dominus
ad laudem sui nominis et ad sancti meritum pro-
palandum concessit fieri in se, ipse stulto pudore
reticere voluit; sed forte tunc cuidam Arnoldo sibi
familiariter adharenti mussando intulit, bono
omine suo se illic admissum, eo quod praesentis
sancti tactu diu amissum receperit visum, eidem
omnino attestans ut hoc taceret, nulli unquam ape-
riret. Verum alter nequaquam tantae ejus insensibi-
litati acquievit, sed circumstantibus mox detexit.
Quod quidam Walterus vere contigisse comperiens,
si quando eas efferebant tumulto, aqua lavarent,
quod factum in elevatione S. Etheldritae docet Beda,
lib. iv, cap. 19.*

extenta manu cunctis silentium indicens, eundem unius oculi visu diu damnatum, tunc vero meritis sancti expectato luminis dono clamitat reparatum. Quibus auditis, plurimum exhilarati, præ gaudio infundimur lacrymis, hæc jam quadam spe consolamur, quod quibuscunque divinæ gratiæ indicibus omnibus a cordibus diffidentium dubitatio pellere-tur.

10. Tum quidam etiam domesticus noster, sed nimis eatenus nobis hac parte dissentiens, nimium-que huic rei insolens, tunc primum multa pœnitidine ductus, multo lacrymarum fonte perflusus, sed necdum eidem rei satis credulus, votis quibus valebat ipsum pietatis fontem Dominum suppliciter orabat, ut si id corpus S. Bertini foret quod ibidem tunc attractabatur, trino miraculorum signo cunctis declarare dignaretur.

11. Interea candido linteo pretiosoque pallio, quæ comissa ad hæc libens paraverat, sanctis membris ut olim concorporata fuerant compositis, ac in immodico scrinii busto a domno archiepiscopo reverenter collocatis, item præfata venerabilis matrona magnæ devotionis suæ quæ erga sanctum habebat propalans desideria, quomam salinarem terram coram cunctis qui aderant eidem sancto donatione tradidit legaliter facta.

12. His ita gestis, cum ingenti psallentium tripudio in ulnis extollitur, ac foras crypta in sacrarium venerandum defertur, cum ecce reliqua sanctorum inibi quiescentium corpora præ foribus cryptæ protenduntur obvia. Nec archiepiscopo tunc missas celebraturo turbis complimentibus et accurrentibus facili dabatur exitus: ideoque extra limina monasterii tunc cuncta iussa sunt effertur, quatenus ea comitante majoris multitudine populi, summus pontifex missas acturus Sancta sanctorum sine impedimento posset ingredi. Quod cum opportune efficeretur, maximeque partes totius plurimæ [id est, turbe] sanctorum pignora subsequerentur, summo pontifice sanctuarium ingresso missæ cardinales agebantur.

13. Interea mulier quædam cum filio brachia cruraque contracto S. Bertinum pro illius salute rogatura foris extra templum perstabat in atrio. Quæ etiam antehac cum eundem duodeennem Coloviam ad S. Heriberti cæterorumque sanctorum inibi quiescentium suffragia cogitaret devehendum, quatenus eorum meritis obtinere forsitan mereretur officia membrorum; ad hæc idem quanquam puer inquit se per visum jam ter admonitum, ne quoquam deportaretur, nisi prius ad S. Bertinum latus ejusdem merita experiret. Cumque illuc etiam per visum ventum esset et oratum, item idem quatuor columnas candidissimas vidisse se ait avolantes foras monasterium, ipsumque altare concussum instar folii contremere, seseque coram eo prosternentem, nec mora inde meritis sancti sospitem surrexisse. Id igitur puero genitrici referente jamjamque fama elevandi sancti assequente, eadem cum puero multo

A comitatu advolat, proventumque Domini interventu S. Bertini præ foribus præstolans monasterii supplex cum filio perstabat. Cumque ipsa inter complimentes turbas ad osculandum sancti feretrum impingeret, ac repulsa importuna repeteret, puerumque sancti feretro apponere multo conamine niteretur, Deo annuente, idem puer brachia cruraque directus sospitati donatur. Quod multi cernentes, quidam astantium oppressit matri succurrunt, quidam vero puerum comprehensum efferunt. Quo facto, tumultuantis innumere multitudinis clamor attollitur: Deus mirabilis in sanctis suis (*Psalm. lxxvii, 36*) vulgo prædicatur; quoniam puerum quem paulo ante vix repentem noverant, hunc præ oculis suis incedentem prævia matre cernebant. Nobis interim in choro ad missas psallentibus, hujus rei odor nobis illabatur suavissimus. Quod dum a nobis utrum verum foret adhuc quæreretur, idem puer meritis sancti Bertini sanatus ingreditur, ereclusque in medio nostrum ducente matre coram altari secundum modulum sum Deo gratias acturus prosternitur. Et dicto Evangelio, domnoque archiepiscopo coram altari hymnum *Tu Deum laudamus* inchoante, atque multipliciter choro subsequente, multos Christo la re gesta conjubilantes, multos lacrymari præ lætitiâ cerneret.

14. Necdum vero hymno completo, et adhuc nonnullis nobis flentibus præ gaudio, quædam etiam mulier cæca hujus civitatis mansionaria, ideoque cunctis nostris notissima, tunc visum recepisse denuntiatur, ipsaque in conspectu omnium nuntium hujusmodi illuminata comitatur, ac puer ad laudem Dei et ad meritum S. Bertini protelandum prostrata admiscetur. Quanta vero exultatione quantave dignitate ea die in Domino exultatam ac delectatam est, nullius assertio ad plenum expedire sufficit. Nam quorundam inquietudinibus, molestiis, ignominiais eousque exacerbati, tunc Dei nostri super nos gratius coruscante gratia, *Facti sumus sicut consolati; tunc repletum est gaudium os nostrum, et lingua nostra exultatione* (*Psalm. cxxv, 1*).

15. Jam nunc prælibatæ singularis gratiæ causa emicat, jam illud quiddam boni quod miseratione Dei confovenam temporeque suo perducendum prædixisse memini infulminat. Nullum nostrorum hæc gratia ingratum habeat, omnes nos Christo deinceps devotiores exhibeat, omnes ad laudem Dei vigilantiores impellat. Dum profecto his intendo, etiam trium verborum in inventa crucicula sculptorum mihi incidit mentio. Ut enim tunc tribus evidentioribus signis claruit elevatio. Nam sicut in inventione quisnam esset nesciretur, ni tria verba loquerentur; sic quoque in elevatione haud satis ab omnibus crederetur, nisi his trium miraculorum indicibus veritas clarificaretur. Quid igitur? Tantane nihil harum rerum convenientia moveremur? Tria verba inventionem, tria miracula prædicant elevationem. O quanta operum Dei consequentia, quanta lucet concordia! Hæc verborum signorumque (*supple, luce*)

omnia ab omnibus Dei gratia pelluntur umbracula, A hac tanti patroni nunc fulgurant merita.

16. Cæterum, peractis cum tantæ gloriæ magnificentia sacrosanctis missarum officiis, cæterisque sanctorum corporibus locis suis deportatis, scrinium sancti Bertini adhuc immunitum super aram sanctæ crucis populo frequentandum exponitur, jam sole ad occasum vergente, positis custodibus in diem crastinum signandum conservatur. His bene gestis corpora rebus procurantur, atque sic celeberrima dies illa cum inenarrabili gloria consummatur. Sequenti vero die item acceditur, atque testis gestæ rei cautio ordinem, tempus, personam ac testes continens astante innumera populi multitudine recitatur, ac perfecta cum inventa cruce sacrosancto corpori componitur, sicque compositum summi B præsulis sigillo signatur, scrinium clauditur, ferreis circulis clavisque arcatur, consuitur, vincitur, indissolubiliterque connexum cum innumera multitudinis tripudio in Sancta sanctorum cum reliquiis inducitur magnificandum: ubi nunc usque veneratur et, Domino annuente, venerabitur in sæcula sæculorum.

17. Dehinc autem sacræ elevationis diem memorialem summus præsul ac dominus episcopus noster a cuncto populo hujus diocæseos deinceps venerandum, multaque devotione singulis annis indixerunt celendum. His ita peractis, et dominis præsulibus

et abbatibus quiddam sanctarum reliquiarum imprætratis, singuli singulis donati muneribus ad sua remearunt lætius.

18. Quorum unus, videlicet abbas S. Walerici Wazo, sanctarum reliquiarum quiddam adeptus, postquam peracto sacræ elevationis solemnio gaudens domum est regressus, quidam rusticus utrorumque orbium pupillis gravibus maculis obductis cæcatus, puero sibi dirigente grege, accessit ad eum, quidlibet medicationis postulaturus. Cui ille: Nihil, inquit, antidoti tali morbo novi saluterum, præter cunctipotentis salutarisque Domini nostri Jesu Christi proventum. Veruntamen ejusdam celebris sancti sanctissimo elevationis obsequio nuperrime nonnullis concurrentibus et ego cōveni, sanctoque hujuscemodi negotio quamvis immeritus interfui: ibi quoque quanti idem sanctus fuerit, diversis miraculorum magnalibus Dominus cunctis nobis declaravit. De quo etiam unius sanctorum dentium dono ditatus huc regrediens attuli, tali munere gavisus: et si fidem adhibueris ejusdem meritis sancti te posse sanari, actutum tibi jubebo præsentari. Ad hæc ille: Confido, inquit. Isque mox in conspectu astantium afferre præcepit. Quo allato et utrisque ejus luminibus adhibito, confestim revelatis oculis clare videre cepit, atque super hoc nomine Domini benedicto, sospes hilarisque domum reddiit (70).

70) S. Bertini corpus thecæ argenteæ super altare majus, caput scrinio deaurato inclusum in sacro penu a Bertinianis nostris asservantur.

SERMO IN FESTO EJUSDEM SANCTI.

(Fragmentum.)

Gaudete, dilectissimi fratres, in Domino, qui ad C sanctissimi Patris et protectoris nostri, sancti scilicet Bertini solemnia convenistis, et spirituali jucunditate lætamini, et ex intimo cordis affectu clementiam Domini nostri Jesu Christi collaudate, qui nos ab idololatriæ erroribus ad agnitionem sancti sui nominis per hujus sancti sacerdotis prædicationem perducere dignatus est. Sequamur unanimiter tam sancti doctoris vestigia; non simus tanti Patris degeneres filii, sed sanctitatem vitæ illius morum nobilitate imitemur. Abjiciamus a nobis opera tenebrarum, et induamus nos arma lucis, sicut in die honeste ambulemus (Rom. xiii, 12): quia nox ignorantie recessit, et veræ scientiæ nobis lumen illuxit, ut filii lucis in omni castitate et pietate ambulemus. Non sint alicujus nequitie vel malitiæ occulta in nobis semina; quia homo videt in facie, Deus autem corda considerat (I Reg. xvi, 7), nec aliquid illius omnipotentis oculis occultari potest. Præparemus et nos in omni bonitate, ut præclarus pastor et pius prædicator noster sanctus Bertinus abbas, gaudens nos ante tribunal summi judicis in die ultimo deducat: quatenus ex numerositate filiorum illius

cumuletur gloria, et nos eum illo desiderabilem mereamur audire sententiam: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv, 34). Ille de cælesti patria piis orationibus nostrum quotidie agonem adjuvare non desistit, desiderans suos charissimos filios, quos paternapietate genuit in Christo, ad gloriam perpetuæ beatitudinis pervenire. Quapropter, charissimi, unusquisque in suo ordine secundum virium suarum facultatem fortiter diabolicis resistat suggestionibus; ut æternam triumphi coronam cum pio parente nostro accipere dignus efficiatur: *Nonsunt enim condigna*, ut ait Apostolus, *passiones hujus temporis ad superventuram gloriam quæ revelebitur in nobis* (Rom. viii, 18). Igitur breve laboris tempus divina nobis voluit esse pietas, et agonis nostri retributionem esse perpetuam, et pro temporali tribulatione permanentis gloriæ mercede gaudere. Audivimus itaque, cum Deo dilecti sacerdotis Vita legeretur, quantum in omni bonitate habuit devotionem; quomodo per abstinentiæ rigorem suum castigavit corpus; qualiter per charitatis officia omnibus prodesse contendit. Incedamus cum omni

alacritate mentis et tota virum facultate illius vite vestigia, ut beatitudinis, in qua regnat cum Christo, consortes effici mereamur. Ideo ergo nulla carnalis concupiscentia, nulla secularis ambitio impediat

A iter nostrum. Expectant nos cives eterne civitatis: et Rex ipse, qui vult omnes homines salvos fieri, nostram cum sanctis suis vehementer desiderat salutem, etc.

VITA S. JOANNIS BEVERLACENSIS

ARCHIEPISCOPI EBORACENSIS,

AUCTORE FOLCARDUS SITHIVENSIS MONACHO.

(Apud BOLLAND. Maii tom. II, die 7, p. 166, ex ms. Anglicano.)

COMMENTARIUS PRÆVIUS.

Beverlacum, oppidum amplum et perfrequens, Cambdeno, situm est in parte orientali ducatus Eboracensis, vulgo East-Riding, haud procul ab Halloway, qui aliquot inde leucis in æstuarium Humbri fluminis dilabitur. Ea ditio Bede appellatur *Deir-waud*, id est silva *Deirorwun*. Ibi S. Joannes, de quo hic agimus, reperit ecclesiam parochialem, S. Joanni Evangelistæ sacram. Acquisitis hujus loci situ et dominio, prædictam ecclesiam sanctam in monasterium convertit et monachis assignavit. Presbyterium, id est chorum ecclesiæ, ibi construxit, habente priore ecclesiæ S. Joannis locum in navi ecclesiæ. Fabricavit ad Australem prædictæ ecclesiæ oratorium S. Martini, ubi postea moniales collocavit. Associavit monasteriis istis septem presbyteros et totidem clericos in navi ecclesiæ S. Joannis. Acquisivit suis monasteriis manerium de *Hiding*. Extræ construxit ecclesiam S. Nicolai in fundo domini sui. Quæ omnia ex Collectaneis Leandri indicantur tomo primo Monastici Anglicani, pagina 170, ubi representantur sculpta ipsius Beverlacensis monasterii structura, et facies occidentalis ecclesiæ conventualis. Huc se contulit S. Joannes, cum, senio gravatus, sese archiepiscopatu Eboracensi abdicasset; et tandem hoc 7 Maii anno Christi 1221, sanctam animam Christo tradidit, miraculis in vita et post obitum claris.

2. De virtutibus rebusque gestis S. Joannis pluribus locis agit venerabilis Bede, potissimum lib. v. Historiæ ecclesiasticæ gentis Anglorum, cap. 2, et sequentibus. At postea res ejus gestas in unum volumen collegit Folcardus, ecclesiæ Sanctæ Trinitatis Cantuariæ monachus, ad præcem et instantiam Aldredi archiepiscopi Eboracensis: ut titulus actis hisce præfixus indicat. Videtur hæc scripsisse, cum S. Eduardus confessor rex præesset Angliæ, mortuus anno 1055, a cujus conjugæ Edithæ regina, ob commendationem Aldredi archiepiscopi, se adjutum in monasterii sui desolatione commemorat, in præfatione ad hanc Vitam, quam damus ex ms. Anglicano, nobis Macloviopoli submissam a reverendo domino Leandro Pricharto, monacho Benedictino. In citato Monastico Anglicano, pag. 169, indicatur quod Folcardus Cantuariensis scripsit Vitam D. Joannis archiepiscopi Eboracensis, non tamen dicitur Folcardus archiepiscopus Cantuariensis, uti dicta verba interpretatur Joannes Mabillon, et corrigat, eumque asserit monachum Bertinianum initio sæculi xi in Angliā degisse. Verum Folcardus hic Bertinianus altero Cantuariensi aliquanto junior fuisse videtur, evocatus in Angliam a Guilhelmo rege, et præpositus Torneiensis cænobio, quod cum fere 16 annis (absque benedictione, abbatis vices supplendo) rexisset testatur Ordericus Vitalis, lib. xi ecclesiasticæ Historiæ ad annum 1108, quod initium est xii non vero xi sæculi. Subjungit Mabillon aliquam

B Vitam S. Joannis, ex ms. legenda monasterii S. Gildaldi de Nemore acceptam, opinatus esse scriptam a Folcardo monacho Bertiniano. Verum ea solum est aliquod compendium ex majori Vita, quam damus, excerptum. Aliud, sed magis contractum, habemus in antiquo pergamento, ab Henrico Huntingdoniensi, sæculo xii conscriptum. Alia ejus Vita, anno 1516 excusa, exstat in legenda Anglicana Joannis Capgravi. Quibus omnibus omissis, subiungimus miracula illustria, a quatuor diversis auctoribus et fere testibus oculatis conscripta, a laudato Leandro Pricharto submissa. Horum primus appellatur Willemus Kecalus, ac primo attingit tempora Guillemi Conquestoris regis, ut videatur sub finem sæculi xi aut initium sequentis scripsisse; sequentium auctorum nomina non indicantur. Qui ex his proxima miracula conscripsit, meminit Stephani regis, ann. 1156 coronam regiam adepti, et ultimorum Thurstani archiepiscopi temporum, qui anno 1140 obiisse dicitur. At tertius auctor indicat miracula intra quinque annos patrata. Quartus meminit generalia interdicti cui Angliæ sub Joanne rege subjecta fuit, ac videtur sub Henrice III ultima miracula adjunxisse.

3. Exstat inter decem scriptores Historiæ Anglicanæ, Londini anno 1652 excusos, Chronicon Thomæ Stubbs, sive Stubei Dominicani, xiv sæculo scriptum De actibus pontificum Eboracensium: in quo columna 1691 et sequenti continetur acta S. Joannis archiepiscopi, et sub finem ista leguntur: *Secessit in monasterium suum, quod apud Beverlacum fundaverat, ibique miraculorum gloria insignis. Natus Maii feliciter vitam finivit. Sepultus est ibi in ecclesia, ex tunc usque nunc semper gloriosis non cessat publicari virtutibus.* Deinde in Alfrico archiepiscopo, qui præfuit dicte Ecclesiæ ab anno 1025, usque ad annum 1051, hæc scribit: *Iste capsam, auro et argento et lapidibus pretiosis opere incomparabili, apud Beverlacum fabricari fecit; et elevatum de sepulcro ligno, mirabili artificio insculpto, pretiosum corpus gloriosi Patris S. Joannis archiepiscopi, cum ingenti cleri plebisque exultatione, multis additis reliquiis, in eam honorificentissime collocavit. Ipse etiam a quodam diavole, nomine Forceo, pecunia sua acquisivit ecclesiæ S. Joannis terram apud Milletune et apud Holm, et quinque bovatas apud Fredichthorp, cum pecunia et hominibus in ea: hæc ibi. Est autem bovata terræ quantum bos unus colat. Contigit autem hæc translatio 25 Octobris anno 1044, et solemni culta dictum diem, æque ac diem hunc natalem, celebratum fuisse constat ex relatione miraculorum; et apud auctorem secundum num. 13, dicitur femina, septem annis contracta, in una sollemnitate ipsius, quæ Translatio corporis sancti nominatur, scriptore cum aliis psallente, sanata. Alia iterum*

translatio anno 1307, facta traditur in Monastico Anglo-

4. Eduardus Maibew agit de priori translatione ad dictum diem 25 octobris, et illud memorandum interserit: Anno Christi 1415 in octidiesimus rex Henricus, ejus nominis quintus, eo ipso die ejus translationi sacro nimirum viii Kalendurum Novembris, id est 25 octobris, celebrem illam victoriam, in loco qui Anglicur appellatur, contra Gallos obtinuit, quam sanctissimo huic pontifici ascribens, in Angliam reversus, tam depositionis seu natalis, quam translationis ipsius festa per totam provinciam Cantuariensem (nam in Eboracensi, ut videtur, antea celebrabantur) solemniter celebranda curavit. Exstat sane in constitutionibus provincialibus Anglie, titulo de feriis, Henrici Chicheley archiepiscopi Cantuariensis in synodo provinciali, quæ anno Christi 1416 habita est, hæc de re decretum, ejus exordium est: Anglicanæ Ecclesiæ. Paulo autem inferius hæc habentur verba: De fratrum nostrorum et cleri in præsentis concilio voluntatibus et assensu, et nihilominus ad Christianissimi principis et regis nostri (Henrici quinti) instantiam specialem, sanctissimi confessoris et pontificis Joannis de Beverlaco memoriam ubique per nostram provinciam totius et devotis affectionibus duximus exaltandam. Statuimus igitur, etc. Statuit, ut retulimus, de duobus illius festis celebrandis. In posteriorem vero hujus decreti partem, quæ ad translationis ejus festum spectat, hoc modo scribit doctissimus vir Guillelmus Linwede, ista die (25 mensis Decembris) qui tunc accidebat die Veneris, fuit bellum de Agincourt in Picardia anno 1415, ob cuius victoriosum exitum dictus rex Henricus quintus procuravit per Ecclesiam Anglicanam sic ordinari, prout hic habetur; et sic non solum hoc festum numerari potest inter ferias solemnes, sed etiam repentinæ, etc. Hæc ipse. Videat igitur lector non solum præcedentibus sæculis, sed in his etiam ultimis, beatissimum antistitem Joannem de Beverlaco regibus Angliæ in bellis adfuisse. Huc usque Eduardus Maibew.

5. In pervetusto missali, in cœnobio Gemeticensi assertor, et circa annum millesimum exarato, præscribitur ad diem 7 Maii festum S. Joannis episcopi in Beverlisco. Habemus antiquum Martyrologium in Anglia conscriptum, in quo hisce nonis Maii, primo loco collocatur depositio S. Leotardi episcopi Cantuariæ defuncti, et mox subiunguntur ista: Et natale S. Joannis Eboracensis archiepi co; i. In Martyrologio Coloniae et Lubecæ, anno 1499 excuso, ista habentur: Beverlaci natale S. Joannis episcopi et confessoris Eboracensis. Sequuntur hos auctor Florarii ms. Grevenus, Molanus, Canisius, Galesinius, cum hodierno martyrologio Romano, item cum Anglicano et variis monasticis, quorum varii referunt ejus translationem ad diem 25 Octobris. In Breviario secundum usum ecclesiæ Sarum an. 1499 excuso, ad hunc 7 Maii præscribitur in Calendario, ut præcipua festa solent, rubro characterē festum S. Joannis de Beverlaco, cum regimine chori, ubi propositæ lectiones continent compendium Vitæ, et additur hæc oratio: Deus qui præsentem diem B. Joannis, confessoris tui atque pontificis, migratione consecrasti; da Ecclesiæ tuæ digne de ejus solemnitate gaudere, et apud tuam misericordiam exemplis ejus adjuvemur et meritis. In Breviario Sarisburiensi, anno 1557 excuso, præscribitur etiam ad diem 25 Octobris sacra ejus sollemnitas memoria. In quibusdam Fastis mss. aliqua ejus notitia ad diem 17 Januarii, et 28 Aprilis habetur, uti tunc

A inter prætermisissos observavimus.

6. His deductis accipimus Historiam et Antiquitates universitatis Oxoniensis, anno 1674 Oxoniæ excussas, auctore, ut ex præfatione colligimus, Antonio Woodo, et ex his pag. ii contentis, ubi de scholarum Oxoniæ, ipsis Britannorum et Saxorum temporibus, scilicet ante regem Alfreduum florentium, viniciis agitur, ista describimus: Primo itaque, inquit, cum sancto Joanne de Beverlaco auspicator, anno circiter 729 diem obeunte; quem ingenuis apud Oxonienses attribuit operam dedisse scripta antiqua haud pauca prodiderunt, depictis etiam fenestrarum indicis, lucem hæc in re copiosam affundentibus. Scripserit enim, qui florebat anno 1375 in ejusdem Beverlacenensis Vita (cujus initium: Antiquioribus Britonum sola, etc.). Harphamiae inter populos Deiræ natum, annos autem venientes apud canobium S. Hildæ in studiis collocasse perhibet; primumque ex Anglis doctoris vel magistri gradu ornatum fuisse. Erat autem, inquit ille, doctor ejus Theodoros alienigena, qui in Oxonia summum concessit apicem, etc. Quod et Lelandus ex auctore anonymo retulit de Beverlaco, distoque ejus loci sancto, opere trifariam partito, scribente, quem ego quidem Guillelmum quendam Asketellum fuisse arbitror, qui regnante Edoardo II eandem sibi materiam sumpsit, eidemque libros pariter tripartitos; multa, ut opinor, e Deiracensis aliisque trans Humbrum bibliothecis edoctus, cujus regionis monachi, cum Angliam Dani ubique persultarent, historias suas et antiquitates variis perpetim cladibus summa industria eripuerit. Huc accedunt sacristæ Beverlacenensis, a prædicto etiam Asketello memorati, verba, sanctum Joannem de Beverlaco primum in artibus magistrum apud Oxonienses existisse memorantis. Quæ egregie etiam confirmantur ab ipsius Beverlacenensis imagine, sinistro bibliothecæ Sarisburiensis latere, fenestram olim sextam decorante, imo nescio an ibidem etiamnum comparente, huc inscriptione: Doctor sanctus Joannes de Beverlaco fuit primus magister artium liberalium in Oxonia.... Poteram etiam alia proferre testimonia, iis quæ de Beverlacenensi adducta sunt communiendis perquam accommodata.... Sed me alio rapit aeneincta destinati operis brevitatis. Hæc ibi: et pag. 12 sub finem delinquit, Oxonii his annis generalia quæ vocant studia floruisse, aut academiam artium et scientiarum professoribus, graduque aliquorum distinctionibus instructam fuisse, cum sanctus Joannes de Beverlaco magistri ibidem gradum capessiverit.

7. Idem auctor libro ii Historiæ et Antiquitatum universitatis Oxoniensis pag. 61, agens de scriptoribus ante recreatam ab Alfredo Academiam, primo loco collocat S. Joannem de Beverlaco; deque illo scribit addendum, quod, cum in media ecclesiæ Beverlacenensis collegiæ parte terram circumfundendæ mulierculæ effoderet editulus 14 Septembris anno 1664, hypogæum retea interitum; inque eo loculos binos reperit: quorum alter pulveres continebat, alteri vero ossa humana includebantur, his porro verbis eorum uni inscriptis: Anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo octogesimo octavo cumbusta fuit hæc ecclesiæ in mense Septembris, in sequente nocte post festum S. Matthæi apostoli, et in anno millesimo centesimo nonagesimo septimo, octavo Idus Martii, facta fuit inquisitio reliquiarum B. Joannis in hoc loco, et inventa sunt hæc ossa in orientali pariete sepulcri, et hic recondita, et pulvis cæmento mixtus ibidem inventus est et reconditus.

INCIPIT VITA.

PROLOGUS

1. Lucernæ ardenti et lucenti in caliginoso loco, Anglorum archipresuli ALDREDO (71), minimus devotorum ejus frater FOLCARDUS, salutem cum fidei famulatui.

In præcepto servitutis tuæ, mi reverentissime Pater et Domine, necesse est parvitati meæ memorari non solum veterum amicitiarum et frequentis beneficii, verum etiam (quod his pluris est) auctoritatis tuæ, quæ inter homines est Christus Dei. Tanta quippe celestium charismatum prærogativa suffultus, pondus habes præcepti, unde et gravior quoque imminet judicium resistenti. Et cum hæc pusillanimitatem meam persuadeant patere jussioni tuæ, plurimum succurrit memoria ejus misericordiæ quam nobis fecisti fidei hac commendatione.

2. Turbato siquidem fluctuantis cœnobii (72) mei pelago, gementibusque pene cunctis charissimis pigrioribus monasterii, quod is qui pastoris et medici locum occupaverat, in languente ovicula non culpæ pressuram, sed veterem familiaris odii insequeretur jacturam; et cum collatis totis animi sui viribus consociam ovem ab irruente (proh dolor!) nimis familiari lupo non conaretur tueri, sed perperam comparato potentatū sæculari exturbatos nos e carina monasteriali fluctibus immitteret ponti; jamque irruentibus vicissim et involventibus undis, cum interitis solummodo immineret, nec ulla spes emergendi esset, hæc tandem, velut maris stella, pio illuxit fulgore, naufragumque suum portu recepit C miserationis suæ, et doloribus vulnerum adhuc hiantium et recentium compassa, materno conductu tibi, velut sagaci medico, misit curandum et consolandum pro tempore, secuta scilicet ceti fidei Deo femina exemplum illius electi Samaritani, qui, vulnerato a latronibus et a sacerdote et Levita neglecto, miserans appropinquavit, sancium vino lavit, oleo fovit, pietate alligavit, stabulario sub promissione mercedis curandum commisit. Utque tantam pietatem omnis noscat posteritas, reginam (73) dico fuisse quæ hæc fecerit, ejus probitates nullius unquam quantumlibet disertis rethoris facunda evolvit loquacitas; quam ideo divinitus adjunctam regio credimus lateri ut tanta ejus invigilantis industriæ solertia

A emolumentum provideatur præsentis regni.

3. Ut autem superius relicta repetam, consolatione et medela tui, mi amantissime Pater, clauduntur quidem vulnera, sed e vicino quorundam lividorum clam insidiantia perhorresco jacula. Verum multum respiro, sub potestate patronæ, quin et sub commendationis tuæ constitutus tutela, nec per Dei gratiam timendum est quod, te tutore vel rectore, nos ulla, quantumlibet minax et insidians, obruat procella. Nam semper, Domini præcedente gratia, sperabo sub umbra alarum tuarum, donec transeat iniquitas omnium insidiarum. Sed hæc hactenus. Ad pondus autem imperii tui vertatur sermo meus, qui, ex consequentia sui, hoc necessario paucis prælibabit, quibus incrementis divini famulatus sancta Eboracensis Ecclesia, tui præsulatus (tempore), pristinam rusticitatem excuserit; et in Dei laudibus, rudi novitate tuis doctrinis commônita, decenter adoleverit. Hoc divinitus coronæ tuæ dixerim adauctum, quod clerus, a sæcularium hactenus usitata veste indiscretus, nunc in veste nuptiali laudes celebrat Dei, et talaribus tunicis conventum celebrat synodi; itemque nimis neglectum in elemosynis et pauperum oblationibus opus exercet misericordiæ, et quod memoriam fidelium defunctorum assidua eis inculcasti commendatione. Quod dico, non ut laqueum adulationis tibi injiciam, sed potius (si dicendum a me est) ut ad talia accendam quæ utique necessario te Deo debere cognoscis e suscepto munere prælationis cum imposita dignitate honoris.

4. In hoc quoque dignum successorem præcedentium sanctorum tuæ sedis præsulum te præbes, cum eorum actus et vitam celebrare et litteris commendare sedulus studes. Unde et accidit ut, responsorii sanctissimi Joannis te jubente compositis pro modulo parvitatæ meæ, præciperes ad ejus Vitam inchoandam styllum vertere; quod opus certe tanto magis cognoscitur difficile et arduum, quanto magis fuerit notum. In nomine ergo Domini, tu reinigium subige, vela pande, cursum nostrum Deo committe. Eo gratiam suam precibus tuis accommodante, ripam attingentes, feliciter arenam calcabimus litoris, securi nec solliciti de tumultuantibus æquoris canibus, qui quanto acutius in latratu eristas erigunt, tanto imbecilliores eos natura prodit (74).

D

(71) Aldredus ex episcopo Wigorniensis, in Nativitate Christi, anno 1060, electus archiepiscopus, et Romæ consecratus.

(72) Cœnobium SS. Trinitatis Cantuarie fuerat ante a Danis combustum, postmodum cœnobium Christi dictum.

(73) Regina Editha, uxor S. Eduardi confessoris, de qua ad hujus Vitam regimus 5 Januarii. Ingulphus Croylandensis ejus pietatem, castitatem, doctrinam aliasque virtutes deprædicat.

(74) Hoc quasi prologo finito subditur in ms. per modum rubricæ. *Hic redit Fr. Folcardus ad propositum suum de S. Joanne*: ex quo colligas cætera rubricas, per modum titulorum capitalium consequenter interjectas, non esse auctoris, sed scriptoris; quas tamen, pro antiquitatis veneratione hic voluissim: s. subungere continua serie, nisi eas deprehendissemus satis temere descriptas fuisse, uti mox post num. 8 apparebit.

CAPUT PRIMUM.

Studia, conciones, episcopatus Hagulstadensis, archiepiscopatus Eboracensis, miracula.

5. *Æterna compatiens Dei miseratione, mundo succurrens perditio, per incarnatum suum Filium antiquum damnationis humanæ dissolvit iudicium, ut sicut per transgredientem Adam eramus filii mortis et inferni: sic per Christum Jesum, Dei et Virginis Unigenitum, restitueremur filii vitæ in hæreditatem cælestis regni. Per hunc conregnantem sibi in cælis, et hominibus cohabitantem in terris, divinum dispositionis suæ reservavit mysterium, in quanta scilicet misericordia salvæ decrevisset Deus filios hominum, cum ad eos vivificandos in mortem tradiderit unicum Filium suum. Accepta siquidem injuria illatæ contumeliæ, hac in contemptoribus suis usus est lege misericordiæ, ut ubi superabundavit culpa, ibi miserationum ejus largiora redundarent exempla. Confirmatis itaque discipulis suis, doctoribus nostris, per divinorum præceptorum dogmata, omnem pene jam mundum, a sui denominatione, sub Christiano prætulavit nomine; penetraruntque verba eorum fines et angulos terrarum, unde et pervenit fides ad notitiam omnium linguarum. Ut enim fideli patrum traditum est relatione, jamdudum fide illuminatis finibus totius Galliæ, serius perlatus est verbum Dei ad hanc insulam Britannicæ. Quæ, secuta exemplum illius evangelici junioris filii, qui primo repugnans jubenti patri, postea vero poenitentia ductus acrius perstitit in excolendis fructibus vineæ patris sui, eo cepit devotius in suscepta religione proficere quo se vidit ad fidem Christi tardius venisse.*

6. *Cepit jam hinc Christi propitia bonitas in tribulis dulces sicut procreare, in rubo decoras urvas multiplicare, et novellæ gentis suæ stirpem sanctorum filiorum pro'e secundare. Ergo, inter cætera rudi Britannicæ divinitus tunc collata luminaria, ad depellendas veterum errorum tenebras clarius a Deo accensa, effulsit hic beatus puer Joannes, velut matutina stella; qui ab ipso nominis initio in Christi initiatus gratia, gloriosus Dei miles finitenus in Christi perstitit militia. Subduxit primo manum ferulæ (75) Theolori archiepiscopalis Cantix, ejus doctrinis ac cura erat institutus, a summo doctore summum conscendit apicem philosophiæ. Hujus excellentiæ evocatus gratia in monasterio Streveshalensi aliquantulis detinetur diebus ab Eliseda abbatissa (76). Sed*

A *clemens Deus tantum lumen non passus dñi modico includi locello, eductum de modii latibulo imposuit candelabro, ut omnibus luceret ingredientibus in sua domo.*

7. *Exiens ergo inde, fraterna commonitus charitate, rudibus adhuc Anglorum populis verbum Dei cepit evangelizare. Divina autem affatim præditus largitione, facundus rhetor erat in verborum digna effusione; præbebat etiam sancta vita competentem favorem assidue prædicationi, cum a semita auditæ institutionis nusquam diverteret exhibitum exemplum in se conversationis. Comitabatur præterea virtus Dei virtutem verbi sui, et sanabantur per eum quique infirmi, ut et in hoc fideli servo suo promissio firmaretur Christi. Signa, inquit, quæ ego facio, et vos facietis, et majora horum facietis. (Joan. xiv, 12). Tanta autem dilatus gratia divinitatis, acceptum talentum Domini sui vario multiplicat fenore, ut in gaudium Domini sui læta intraret vocatione.*

8. *Litterarum enim affluentibus imbutus copia, in docendis discipulis suis solerti instabat vigilantia; inter quos Bedam, qui inter doctores Ecclesiæ clarus habetur, caro affectu pro capacitatis suæ vigore amplectebatur, quem secutus industrius tirunculus, a tanto prædago affluenter imbutus, et in exponendis Evangelii, et in historicis rebus digerendis magnus enituit; et descriptis temporum et computi rationibus subtilissimis, inditam Britannicæ gentis hebetudinem purgavit, scriptorumque suorum dignitatem Romanæ sedis acquisita auctoritate nobilitavit, quodque his majus est, servata innocentia vitæ, Deo fideliter studuit sine tenuis placere, ut cum sancto sanctus esset, et cum electo magistro suo sanctissimo Joanne in electione discipulatus Christi permaneret. Succedente etiam tempore, quem a primis sacrorum graduum ordinibus Deo mancipaverat, sacerdotii dignitate hunc Bedam cum aliis quibusdam suæ institutionis viris, dignos Deo adjutores promovit; ut tanto tenacius Christo viti suæ adhærent, quanto strictius complexi palmites ejus essent. Verum quia horum aliquorum memoria reliquæ vitæ, ex necessitate rerum convenientium, fuit inferenda, redeamus nunc ad acceptæ narrationis gesta evolvenda (77).*

9. *Regnante inclyto Anglorum rege Aldfrido (78), excedente humanis rebus felicitis vitæ Eata (79) epi-*

(75) Colitur S. Theodorus 19 Septembris. Is Romæ consecratus venit Cantuariam anno 699, mortuus ann. 690. Thomas Stubbs asserit ab eo, excellentem in Scripturis ingenii vivacitatem, Joannem, id est gratiam Dei, appellatum. De eo plura infra, num. 15, referantur.

(76) Vitam S. Elisedæ illustravimus ad diem 8 Februarii, ubi, num. 60, hæc S. Joannis ibi residentia e Thoma Stubbs adducitur. Beda, lib. iv, cap. 23 asserit, ex hoc monasterio Streveshalensi prodixisse quinque episcopos, et hos omnes singularis meriti et sanctitatis viros, inter quos numeratur Joannes.

(77) Hic interponebatur iste titulus: *Qualiter*

S. Joannes electus est in archiepiscopum Eboracensis ecclesiæ. Verum quæ sub initio referuntur, pertinent ad ejus episcopatum Hagulstadensem; et ejus episcopatus Eboracensis erat perperam infra, num. 14, insertus, et inde hic sub finem relatus.

(78) Hic est *Alfridus nothus seu junior*, a seniore Alfrido fratre apud Malnesburiensem et alios non distinctus, qui successit Egfrido fratri, anno 684, circa Pentecosten occiso. Consule Ricardum priorem Hagulstadensem, cap. 10.

(79) S. Eata, teste eodem Ricardo, mortuus est anno 685, inscriptus Fastis Anglicanis ad diem 26 Octobris.

scopo, cunctorum votis poscentibus, maxime vero natu Dei agente, hic dilectus Dei in ejus successit episcopatu : unctusque in Christum Domini, opera auxit pietatis et fidei, competentia utique tanto ordinis et divinæ dignitati, quæ licet omnia enarrare nequeamus pro numero sui, saltem ad aliqua explicanda accingamur, ad honorem et gloriam Domini, quæ utique veridicis tradita agnovimus testibus, et potissimum a beato Brithuno (80) qui primo ejus erat diaconus, et postea ejus dono et consecratione monasterio ab eo funditus constructo, quod Beverley dicitur, abbas præfuit dignissimus.

10. Delicaverat idem dilectus Deo præsul ecclesiam in honorem beati Michaelis archangeli, in villula dicta Carneshoc, non longe a defluente amne Tyne fluvii (81). Hic frequenter, et maxime Quadragesimali tempore, quod a populari frequentia locus remotior erat, in jejuniis et orationibus et eleemosynarum largitionibus intentus sanctus Joannes manebat, ubi cum quodam tempore turbam pauperum, solto suo more, consolandam fussisset introduci, convenit inter eos quidam miserabilis formæ vir. Nam et mutus erat a nativitate, et adeo obscænis lurida capitis fœditate, ut præoccupato a tinea toto circulo capitis, pro pillis horrebat raris et hirsutis quasi porcorum setis (83) : quem sanctus episcopus bene noverat, quia ad eleemosynam suam inter alios pauperes eum frequenter viderat. Tandem ergo dilectam Deo animam talis facies miseriæ altius pangens, clementius tetigit : injectaque manu, ut erat benignissimus, mento pauperem comprehendit, benedixit (83), et in Dei nomine ut loqueretur præcepit. Præcedit episcopus litteras quasdam et verba dicendo; ille qui mutus erat, soluto lingue officio, subsequitur eadem ex ore episcopi loquendo. Tandem post verba paulatim invadit orationis sententias, prout præsul exigebat sanctitas. Fugatur etiam ab illo omnis illa horrida capitis contagio, vestiturque capillorum ornatu crispo et nigro; sicque consolatis reliquis pauperibus simplici alimonia, ille per Sancti Joannis merita redit ditatus multiplici miserationum Dei copia (84).

11. Post hæc ergo B. Wilfridus episcopus, qui longo tempore ab episcopatu suo ejectus fuit, a Ro-

(80) Bedæ. lib. v, cap. 2, sequentia habet, quæ, inquit, dicere solet vir reverendissimus et veracissimus Berthun, diaconus quondam ejus, nunc autem abbas monasterii quod vocatur Indera-wda, id est insula Deirorum. Pro his in Vita a Mabil one edita legitur : Nunc autem abbas monasterii quod Beverlick dicitur. In monasticii Anglicani tom. I, pag. 170, dicitur obisse Brithunum primum abbas Beverlacensis Idibus Maii anno Domini 753, et sepultus juxta S. Joannem. Hujus Vitam illustramus 15 Maii.

(81) Addit Bedæ, non longe ab Hagulstadensi ecclesia, id est unius ferme milliarii et dimidii spatio. Vi-etur a Thoma Stubbs Arneshange dici, id est Mons aquilæ.

(82) Bedæ : Scabiem tantum et furfures habebat in capite, ut nihil unquam capillorum ei in superiore parte capiti nasci valeret, tantum in circuitu horridi crines sate videbantur.

A mano concilio et a D. papa Agathone epistola accepta in patriam revenit, et episcopatum Hagulstadensis ecclesiæ cum synodali concilio recepit, et sanctus Joannes in Eboraco civitate episcopatum accepit, et annis triginta tribus nobiliter tenuit.

12. Alio quoque tempore, cum iter faceret Sanctus Dei, pervenit ad vicum qui Yatadini (85) dicitur, ubi tunc erat monasterium ancillarum Christi, quibus præerat Hereburgis dicta abbatissa, mulier fide plena, et tunc ob adventum viri Dei cum filiabus suis in Christo valde jucundata. Refert ergo illico pia mater cum luctu, conquerens sancto præsuli consorem quandam magna corporis ægritudine deprimi, nec aliquam spem vitæ ejus haberi. Precatur suppliciter ut eam dignaretur visitare, dicitque se in Dei pietate et ejus meritis multum confidere, quod ei melius proveniret ex impositione manus suæ. Requirat beatus pontifex causam morbi, discitque ab abbatissa illam in quarta luna sanguinem minuisse, turbatoque corporis statu, brachium ejus miserabiliter intumuisse. Protestatur hoc conserto esse factum imprudens, memoratque se a B. Theodoro archiepiscopo magistro suo audisse, cum puer esset et ejus discipulus, periculosissimam esse in quarta luna imminutionem sanguinis, et non oportere hujusmodi curationes exercere in teneriori crescentis lune ætate, vel recenter erumpente fluentis pelagi rheumate. Victus tandem lacrymis atque precibus mærentis abbatissæ et consororum, infirmantis feminae intrat cubiculum; visoque nimio tumore brachii, signum opponit crucis, prælibatque Deo intensius thura puræ orationis, consolatusque jacentem egreditur e domo. Sed cum languente femina efficax permanet benedictio, et omnis illa cum recedente episcopo rece it inflatio. Vix sanctus conserat ad cibum, et Capuburgis (sic enim vocabatur) ad ejus diaconum Brithunum, suum mittit nuntium, petens ut illi suum præstaret colloquium. Petita ille episcopi benedictione cum iret, illam jam sanam obviam habet, discitque medelam curationis provenisse sibi per orationem pontificis. Post hæc vixit sana longo tempore, jucunda frequentans relatione curationem sibi a beato præsule impensam.

D 13. Invitatus quoque hic Deo electus pontifex ad

(85) Bedæ. Signum sanctæ crucis lingue impressit, ubi et reliqua accuratius profert.

(84) Hæc ad num. 25, perperam translata culpa amanuensium, reposuimus, nui et habet Vita apud Mabillonem. Ricardus anno nno solum et forte non integro Hagulstadensi Ecclesiæ præfuisse asserit. Factus ergo esset archiepiscopus Eboracensis anno 686, scilicet, ut Bedæ ait lib. v, cap. 5. Cum Wilfridus in episcopatum esset Hagulstadensis ecclesiæ receptus, est idem Joannes defuncto Rosa episcopus pro eo Eboraci constitutus. Vitam B. Rosæ dedimus 9 Martii, quando cum dicto anno 686 obisse diximus. Vitam S. Wilfridi illustravimus ad diem 21 Aprilis.

(85) Yatadin, Bedæ Vetadum aut Wetadum in Vita apud Mabillonem Humedatum.

(86) Bedæ dicitur, filia carnalis abbatissæ.

dedicandam ecclesiam villæ (87), quæ Australis Burton dicitur, officii sui non instrenuus executor, accessit et dedicavit, perfectisque, ut mos est, omnibus, ad propria redire voluit. Is vero cuius villa erat, qui eum invitaverat, precibus humillimis cum suis instat ut domum ejus intrare et ex ejus obsequio prandium dignaretur suscipere. Cui cum sanctus Dei Joannes diceret magis episcopum decere ad monasterium redire, et Deo in suis pauperibus servire quam per domos divitum convivari, promissis sub hac gratia elemosynis pluribus, et maxime a B. Brithuno idem pollicente persuasus, assensum tandem præbuit poscentibus.

44. Materfamilias autem, ux r ejus qui eum invitaverat, gravi corporis invaletudine detinebatur, ita ut plus tribus septimanis lecto decubens periclitaretur. Quo comperto vir Dei, verus medicus animarum et corporum, de rebus ad dedicandam ecclesiam consecratis jussit eam potari; et, ubi morbi dolor acrius urgebat, ex eadem aqua rigari. Quo facto omnis morbus subito fugatur, et illa in novum sanitatis vigorem reparatur. Surgit mulier continuo, parat se ornatu suo, ingrediensque petit benedictionem, et convivantibus leta exhibet serviutem, tantamque valetudinem sibi collatam cunctis innotuit, ut pio præsuli secumque sedentibus in potu fidelis pincerna serviens, nec semel ut quiesceret recederet. Videte, quæso, in beato Joanne hic impletum quod Christus promissit suis: Opera quæ ego facio et vos facietis. Ille Dominus noster domum intravit, socrum Petri febricitantem invenit, febres depulit, illumque sibi ministrare præcepit. Uterque anum et simile faciunt opus; sed ibi absque servo Dominus, hic vero per Dominum et cum Domino fidelis et prudens servus.

45. Clarificat item Dominus in simili opere Joannem servum suum, cum per quemdam divitem Adam (88) nomine, invitatur ad consecrandum ecclesiæ opus novum. Erat huic diviti quidam suorum, valde charus illi et utilis; qui ex incumbente morbo ad id pervenerat ut juxta decumbentem in lecto feretrum corpori aptaretur, sudaria pararentur, et quæ funeri congruerent in præsentia languentis ad manum essent. Ille invitatur iterum ille homo Dei, noster medicus, qui pressuris gravibus antidotis occurreret validioribus, visisque ex more funereis apparatus, magnus orator totus intro fertur ad cœlestia, et rogata obtinuit. Ad præceptum mox conversus, velociter cum sanari et surgere jussit, moxque recessit. Ille fugato morbo redditus vitæ, paululum hæsit stupens, utrum esset idem ipse. Caro ad vitam reparata cœpit exigere vitalia, mittit ad prandentem dominum, petitque ut aliquid sibi mittat

ad bibendum. Exsultant omnes quod is petiti libere, de cuius paulo ante sollicitabantur funere. Porrigit illico inclitus præsul calicem vini, jubetque sitibundam sitim ex eo refocillare. Quo hausto ille acceptis indumentis vestitur, ad convivantes ingreditur, et quia jam diu non manducaverat, esurire se fatetur, et escam postulat. Latari solemniter videres omnes convivas pro consocio reddito vitæ, venerari sanctum Dei virum mundo tanta clarificatione sanctitate, Laudantes Dominum procul dubio qui talia in suo Joanne favore operator propitio.

CAPUT II.

Alia miracula ante et post obitum. Tempus sedis et mortis.

46. Magnificavit Dominus illum in conspectu regum, et in conventu; principum ostendit illius gloriam et meritum. Regali edicto conveniunt primates regni; convenit etiam cum aliis et hic vir Dei. Adfuit quoque et ipse Osredus rex, vir religionis et fidei, et communi tractatu fidelium ordinationes ibi constituunt multarum rerum utilium. Nam et injuriæ ibi corriguntur, leges Dei sanciantur, pacis æquitas firmatur, res ecclesiarum et monasteriorum regis munimine corroborantur. Quibus feliciter statutis, dominus archiepiscopus, Dei gratia et nomine et officio Joannes, regem cum suis ad mensam suam invitat; qui gratissime obedit, ut decebat, comitatusque proceribus suis discumbens ad nutum assedit pontificis, utiturque cum carnalibus epulis cœlestium monitis. Quibus cunctis affluenter refectis, audite, quæso, cordibus intentis, audite et hic operationem Dominicam, videte et hic assertionem evangelicam: Opera quæ ego facio et vos facietis. Implete, ait S. Joannes pincernis suis, implete tres hydrias, unam vino, aliam mulso, tertiam cervisia.

17. Quibus impletis usque ad summum, Joannes qui et gratia Dei, extensa manu benedixit et propinari præcepit. Hauriunt pincernæ crescentia hydarum fluentia secundis calicibus, et per lætos convivas propinando redeunt frequentius, hauriunt inexhauste, nihilque in hydiis apparet toties hausisse; semper redundant ad summum usque. Potantes ipsi stupent renovato nectare, quodque bibunt mirantur crescere, et placida dulcedine et mirabili cœlesti exundatione. In hujus potus crescenti valentia recolite nuptias in Cana Galilææ; nam ibi architriclinus vinum bonum esse pronuntiat. In exundatione autem hydarum trium, mementote Dominici convivii, quod quinque millia hominum et eo amplius satiavit, et considerate in vestris cordibus quid per Joannem suum operator Dominus suus. Legitur ibi quia viso signo vini crediderunt in Jesum sui discipuli; hic quoque rex Osredus (89) principesque sui

nisi in monastico Anglicano.

(88) Bedæ, cap. 5. Addi dicitur, ubi eadem narrantur.

(89) Osredus regnavit ab anno 705 usque ad annum 716, quo belli infortunio interemptus est.

(87) Bedæ cap. 4, villa a monasterio Beverlaco norum fere millium spatio separata. Eidem comes Puch dictus, cuius filia Yofrida, monialis facta apud Beverlie, obiit in Idus Martii, anno Domini 742, cuius ossa sepulta sunt Beverlaci. Puch cum filia dedit manerium de Valkingtone. Ita Vita S. Joan-

experti sunt, viso hoc signo, esse in Joanne suo gratiam Dei, veneratusque Dei hominem, vocat ad se ejus pincernam, Brithdredum nomine; lætusque regia jucunditate, optime, inquit, profecisti in servitute tua, nam et optimo potu et mirabili a Domino tuo refecti sumus affluenter, sanctitateque sancti lætificati quam vidimus, discedere nunc habemus cum ejus gratia.

18. Audite, quæso, adhuc Dominum in exemplo sui mirificantem Joannem suum, exhibentemque novum sanctitatis ejus indicium. Si quando in metropoli Eboraco archiepiscopatus scilicet sui sede, eum contigisset morari, amplectebatur valde basilicam Sancti Michaelis archangeli, ibique excubias celebrabat soliti operis sui; contigua enim erat mansio sui. Unde accidit quadam vice ut, eo lætenter agente inibi illas orationes suas, visibiliter cernendam se in specie candentis columbæ illi præberet Spiritus sancti majestas, flammeo splendore corusca, supra caput orantis episcopi sedis suæ gloriam (ponere) dignata, Deus æterne et benignissime, de quam mundo corde processerunt orationes illæ quæ sancti Spiritus præsentiam obtinere, illam, inquam, eandem quæ in Jesu filio Dei baptizato apparuit in Jordane! Quam placitæ ascenderunt in conspectum divinitatis, fidelibus etiam perlatæ internuntiis, quæ tantum referunt effectum virtutis! Irradiat ergo per quæque foramina et fenestras basilicæ illa immensa claritas majestatis inclusæ, ac si relicto æthere sol illuc commigrasset, splendoremque suum in ejus loci angustias inclusisset. Utque rei veritatem digna prosequamur laudum novitate, vere includebatur ibi sol justitiæ Deus, in suo inclusus Joanne, illuminans eum gratia Spiritus sancti, nec eum ullo errore permittens obtenebrari.

19. Cuncti hoc videntes stupent, ut de re insolita, miranturque quæ esse possint illa luminaria, unde tot lucis radii tanto lucent splendore tantaque emicarent claritate. Accessit tandem Sigga (90) ejus diaconus, pessuloque soluto aperit ostium, participatque gloriam visionis. Videt sanctum pontificem, intentis in cælum luminibus erectisque manibus, in conspectu Dei effundentem, sicut aquam, animam suam, et in ejus capite columbam super nivem candidam. Cujus viso candenti splendore diaconus, velut decoctus, facie contracta in rugas, tota cute pœnas excepit temeritatis illatæ. Sensit sanctus Dei diaconum participem visionis; et quamvis irritatus, habitum tamen non exiit mansuete intentionis. Accitum ergo ad se tactu emaculat dextera, compositaque in pristinum decorem facie obsecrat, protestatur, adjurat ne, quoad ipse in hac vita viveret, visionem illam alicui mortalium detegeret. Audistis Dominum Jesum, post gloriam divinitatis suæ ostensam in monte Petro Jacobo et Joanni, descendentibus illis commendantem taciturnitatem, donec filius

A hominis resurrectione sua mortem calcaret, et vitam mortuis repararet. Videtis et hic Joannem imitorem Domini sui, testem divinæ glorificationis suæ, quasi mercede, conducere, precibus alligare ut visa conticeret donec hoc mortale exueret et beatæ immortalitatis gloriam induceret. Dubitandum ergo non est quin hic sanctus Dei magnæ puritatis fuerit in conspectu Dei in cælis, qui tantæ clariatis compos factus sit coram hominibus in terris.

20. Habuit etiam et alium testem signorum quæ per eum propitia gessit divinitas; Herebaldum (91) scilicet Tenemuthenensis cænobii, qui ejus discipulus a puero et doctrina erat imbutus, comesque commanens individuis. Testabatur hic sapiens se bene etiam per seipsum comperisse hunc S. Joannem vere esse sanctissimæ vitæ; qui inter alias multis infirmis præstita beneficia, ipsum de morte reduxerit et subitæ sospitati condonaverit. Dicebat semel contigisse conviventem cum suis hunc charum Dei hominem devenire in planioris viæ grata spatia, ejus jucunda planitie delectati juvenes, militari consuetudine precantur hunc dominum suum, ut liceat eis equos suos in eodem probare inoffenso campi æquore. Quod cum primo vir Dei pro levitate ducens denegaret; tandem petendo instantibus: Agite, inquit, ad libitum, Herebaldus vero maneat necum. Quod ille audiens juvenili cœpit tristari levitate, quia recenter datum ab episcopo equum, cui insedebat, volebat probare.

C 21. Tandem ergo cum laxis frenis omnis campus discurrentibus perstreperet, Herebaldus, ac si invitatus et quasi incitatus equum retinere non posset, reclamante episcopo evolat, volucrumque cornipedem laxioribus frenis ad cursum concitat. Testari solebat idem Herebaldus se tunc audisse ab episcopo post tergum clamante: Male, inquit, agis discedens a me, et hoc modo cognosces. Vix finita comminatione viri sancti equus labitur Herebaldi; excussusque Herebaldus super ingens saxum, ruina decidit præcipiti, capite confringitur, interioribus discinditur, de ilisque manu et pollice redditur. Turbati omnes eo concurrunt, relictis equis ad terram prosiliunt, sed is qui colliditur magis videtur absque sensu quam sapere, magis putatur mori quam vivere. Tenditur super moribundum papilio, et ejus causa per spatiosum æquor cujusque frequentatur obumbratio. Dolent omnes ecurrisse, sed nesciebant quid de cursu providisset Deus ipse

22. Sanctus autem Dei de ruina mœret specialiter dilecti discipuli, compositisque saccis in tentorio insomnem noctem ducit, propitiumque Dominum inobedienti suo propitiari precibus et lacrymis convenit. Et valde mane ad debilitatum charum ingreditur; primum oratur, et deinde dulci affectu ex nomine compellatur Herebaldus. Et mirum in mo-

(90) S. Sigga, diaconus S. Joannis, dicitur in Monastico Anglicano.

(91) Beda hæc refert, cap. 6, et Herebaldus, in-

quit, tunc in clero illius conversatus, nunc in monasterio, quod est juxta ostium Tini fluminis, abbas jure præest, uti hic sub finem dicitur.

dum, cum a præcedentis diei hora septima usque ad illud mane quasi exanimis jacuerit, a sancto Dei vocatus, quasi de gravi somno excitatus, oculos aperit, et in virum Dei intendit. Interrogat pius doctor utrum agnoscat colloquentem sibi, moxque respondet ægrotus voce lacrymabili: Tu es, inquit, Joannes episcopus dilectissimus dominus meus. Et ipse: Putasne, inquit, ex instanti periculo cum vita posse evadere. Scio et credo, inquit ille, si per preces tuas hoc mihi Deus annuerit. Quid plura? Imponit præsul Dei manus contracto capiti, sacratas aquas debilitato irrorat corpori; Deum invocans cernuus illi inspirat, deinde cruce signat, et subito medellam Deus præstat. Hoc sæpius idem ipse referebat postea longo vivens tempore; maturiorque ætate, factus est abbas vigilantissimus eo in loco ubi pelagus influit Tina fluvius; unde et Tinemuta idem dicitur.

23. Referebat etiam venerabilis vitæ abbas ille cuius supra meminimus, quod quadam vice hic sanctus Dei Joannes Beverlaceuse monasterium adierit, quibus causis poscentibus, ut scilicet gregem Dei inibi commemorantem in obsequio Dei commonefaceret salutis suæ, et ut in temporalis substantiæ administratione nihil illis abesset quo minus divinis interderent. Ibi cunctis manifestum dedit prompta Dei largitio, quante integritatis præconio apud se existerit hic suus magnus servus. Paraverat idem venerabilis abbas balneum jam defesso ex instanti senio præsul. Quo, post longius protractas ex more suo psalmodiarum et orationum celebrationes, abluto, postulat abbas ut cellarium ingrediatur, et quæ Deus ibi in usus servorum suorum præstiterat, benedicere dignaretur. Quibus ad votum abbatis impletis fessus senex consedit; quem abbas humiliter consultit, utrum post balneum aliquantulum vini degustare velit. At ille placido vultu dicit sibi placere, si ad manum possit sibi venire. Detulerat autem pridie quidam mercator a civitate eidem abbati flasconem vini; quem lætus suscipiens, in cellario. reponi jusserrat ad opus ejusdem sanctissimi viri.

24. Accersitur Brithredus pincerna, jubeturque ut vinum propinet episcopo in vitrea phiala. Quid dum festinus paret jubenti, properantius agens ex affectu obsequii, incautius reliquit dependentem in pariete prædictum flasconem vini; qui ex alto corruens per medium rumpitur, ita ut in duas partes divideretur. Sed, quia is cui potus ille servabatur vas electæ integritatis Deo erat, nil mirum quod ipse Deus potum illum in partibus vasis divisis conservaret. Nam hinc inde semota pars a parte stabat, vinumque in se quasi congelatum liquorem vel solidam crystallum continebat. A cujus ruentis sonitu jermotus idem pincerna Brithredus currit intro, invenitque quod ibi actum erat divinitus. Sed quia hujus rei relationem ingratam sciebat ei cujus age-

batur meritis, accersitum quemdam fratrem, Plechelmum nomine, introducit ad visionem rei insuetæ et mirabilis, ut testimonium haberet in tempore relationis. Suscipiunt ergo illud in alio vase, gratias agentes Deo, qui talia operatur in S. Joanne, composito vase inhabitationis suæ.

25. Multa quidem et alia signa per eundem Dominus operatus est. Quotquot enim vestimentum ejus cum fide tangebant, omnium infirmitatum suarum celerem sibi sanitatem advenisse gaudebant (92). Dum autem quadam die ad sanctum Joannem episcopum multa conveniret turba, ut sacri chrismatis unctionem acciperet, quemdam juvenem mortuum inter alios sacris chrismatis unctione linivit, et sic de morte ad vitam reduxit. Similiter et dzemonem ab homine quodam expulit; insanos etiam et infirmos semper sanavit, ubicunque eos invenit; sed et tempestatum habebat potestatem per sancti Spiritus vigorem.

26. Nec mirum si gratosus apud Dominum et homines hic electus Dei Joannes existerit, utpote qui a magistro et doctore clarissimo et inter theologos facundissimo sufficienter edoctus sit, Theodoro scilicet Cantuariensi archiepiscopo, de quo sanctus Beda refert in ecclesiastica Anglorum Historia. Erat, inquit, tempore Ceddæ episcopi, Romæ quidam monachus, nomine Theodorus, natus Tharsi in Cilicia, vir et sæculari et divina litteratura Græcæ, et Latine, et Hebraice sufficienter instructus, probus moribus, et ætate venerandus, qui ordinatus a Vitaliano papa Britanniam missus est, et venit ad ecclesiam suam Cantuariæ, secundo postquam consecratus est anno. Hic etiam Theodorus in suam suscepit disciplinam quamplures de regione Britannica, inter quos quemdam habebat magnæ sanctitatis discipulum, nomine Joannem, quem postmodum vidimus archipræsulem metropolitice ecclesie B. Petri Eboracensis, tempore Alfridi regis, ordinatum, quem Dominus Jesus Christus tantum dilexit ut ei in columbina specie Spiritum sanctum divina celebranti transmisserit. Fuit autem Theodorus in archiepiscopatu Cantuariensi per annos viginti et unum, menses tres, dies viginti et sex, et sic migravit ad Christum, Joannes vero multos quoque diaconatus ordine et presbyterii sanctificavit honore, de quorum collegio sanctus existit Beda, qui multa apostolicæ fidei scripsit utilia. Ipse etiam Joannes habebat quemdam magnæ sanctitatis diaconum, nomine Brithianum, quem in monasterio suo, quod Beverley dicitur, abbatem sanctimonialis vitæ constituit. Idem vero Joannes episcopus omnes ad se venientes ad viam veritatis convertit, et pro grege sibi commisso et omni populo Christiano jugiter et sine intermissione oravit.

27. Mansit autem in episcopatu (93) hic Christi athleta Joannes triginta tribus annis, octo mensibus,

loco, num. 11.

(93) In episcopatu utroque, sive ab ordinatione in episcopum.

(92) Hic interponebatur laus discipulorum, quam transferimus ad finem numeri seq. et electio ad Eberaccensem archiepiscopatum, quam dedimus suo

et tredecim diebus, et postea, cum jam episcopatum A
præ majore senectute circuire non posset, suo sacer-
dote Wilfrico (94) cum totius populi electione pon-
tificatum commisit Eboracensem, et ipse cum consi-
lio S. Brithuni abbatis sui Beverlacum petiit, et ibi
diu in Dei servitute persistens, Nonis Maii vitam
feliciter finivit (95): et sic ad cœlestia regna conscen-
dens, sepultus est in porticu S. Joannis evangelistæ,
in monasterio suo, anno ab Incarnatione Domini
septingentesimo vicesimo primo. In eodem autem
loco ubi sepultus est, per ejus merita infirmi sanan-
tur, demones effugantur, cæci illuminantur, surdis
aures reserantur, mutis verba reparantur, claudis
vestigia condonantur, cuncta genera dolorum effu-
gantur, ejusque interventu crimina nostra delentur,
et gaudia cœlica conceduntur, præstante illo, cui
cuncta famulantur.

28. (96) Dominus et Salvator noster Jesus Christus
multa miracula per dilectum suum Joannem opera-
tus est. Quorum primum hoc est: accidit quodam
tempore ut quidam, ardore febrium oppressus, ad
sanctum ipsius sepulcrum pervenerit, ac sensu alie-
natus, dum ibi diu deolveretur, tandem spiritus
malignus ab ipso fugatus est. Qui et integræ sanitati
per S. Joannis merita restitutus, assumpto baculo
suo, ad propriam domum perrexit; atque ipsum
postea nunquam eadem infirmitates invaserunt.

29. In quodam postea tempore abbas Brithunus
invitavit abbatem de Swina (97) in anniversario die
S. Joannis ad Beverley, habentem secum illic quem-
dam presbyterum, nomine Druchwald, qui et tanta
infirmitate detinebatur ut vix illuc ire poterat. Item
postea cum abbas de Swina domum redire propo-
suit, rogatu suo Brithunus abbas ipsum infirmum
presbyterum, donec incolumis fieret, in custodia re-
cepit, et maxime propter invocationem nominis S.
Joannis atque amorem. Cum quo et ipse abbas de
Swina quemdam diaconum suum, qui vocabatur
Adde, quatenus procuraretur attentius, reliquerat;
cui enim vero abbas Brithunus Welverd presbyterum
addiderat, ut ipse infirmanti presbytero omnia ei
procurando necessaria famularetur. Tunc autem
qui infirmabatur sacerdos rogabat ipsum Brithunum

abbatem, ut corpus suum, si obisset inibi, in ecme-
terio illo sepeliri permitteret: quia ipse sanctus
episcopus, inquit, se antea ad sacerdotalem promo-
verat gradum. Quod postquam impetraverat, ei e
ipse presbyter gratias prece supplicii atque devota
persolvit.

30. Insequenti vero nocte in tantum aggravatur
infirmitate, quod eam vivus minime putabatur posse
transire. Mane autem facto ipse abbas venit ad
ipsum, dicens ei: Credo cito melius te fore futurum,
si allatus fuisses ad monasterium, in quo sunt multæ
reliquiæ sanctorum martyrum. Hoc idem quoque
(ait) se credere ipsum, et contestans continuo, post
horam tertiam allatus est in ipsum monasterium,
ipsi etiam Deo grates referens quia in ipsum vivus
meruit introire. Et cum intentius ante altare S. Joan-
nis evangelistæ orasset, inde ad sepulcrum ipse pro-
gressus est, supplicii eum prece deposcens quatenus
sibi in infirmitate sua erga suum medicum dignaretur
auxiliari. Ac sepius gratia impetrandi commemorata,
quam erga Deum habebat, inde progrediens mona-
sterium S. Martini, quod in se continebat multas
quoque sanctorum martyrum reliquias, ingressus
est. Quarum igitur impressione ut signum sanctæ
crucis fronti suæ intantum est, ac eo regresso ad
tumulum sancti confessoris, continuo ab ipsa infir-
mitate qua detinebatur curatus est; et postea sanus
et incolumis domum rediens, hoc ipsum miraculum,
quod in se factum fuerat, cum ingenti lætitia sæpe
et multum solebat referre.

31. Quodam etiam tempore contigit quamdam
sanctimonialem de Esec, cujus manus contractæ
erant, membraque universa in valetudine detineban-
tur, ad sancti confessoris tumulum devenisse, ac
sui universi languoris sine mora curationem inibi
recepisse per intercessionem ipsius sancti Confesso-
ris. Sanitate igitur recepta, ipsa multis hominibus
in eodem die quo curata est propinando ministravit, et
in ea postea sanitate multis vixerat annis. Et hæc
per intercessionem hujus sancti confessoris fiebant
ad laudem et honorem Creatoris nostri Jesu
Christi, qui vivit et regnat Deus per omnia sæcula
seculorum.

(94) Ille est S. Wilfridus junior, cujus Vitam de-
dimus 27 Aprilis.

(95) Beda, *ibique Deo digna conversatione comple-
rit*, omitta particula *diu*, pro qua substituitur Tho-
mas Stubbs et auctor Vitæ S. Brithuni *quatuor annos*.
Ricardus annos tres asserit; at non integros duos
reperimus. Nam Easa mortuo anno 685, et fortè 26
Octobris, etiam si paucis solum diebus interjectis
fuerit ordinatus episcopus, et in illa administratione
permanserit annos 35, menses 8, dies 15, antequam
relieta sede migravit Beverlacum, pervenit ad

p annum 719 et mensem Julium, et ultra octavam diem;
unde ad hunc diem 7 Maii anni 721, vix decem
menses ultra annum possunt superesse; quod sufficit
ut dicatur ibi adhuc *diu* perstitisse.

(96) Quæ sequuntur miracula, ut ex novo apparet
exordio, aliunde adjecta sunt.

(97) Abbatia Svinienensis in agro Eboracensi men-
tio celebratur in monastico Anglicano, pag. 1026,
cui ex hoc loco ejus antiquitas adstruitur, cum hæc
contigerint ante annum 753 quo Brithunus abbas
obijt.

CARMEN FOLCARDI DE S. VIGORE.

(ACHERY, *Spicil.* vet. ed. IV, 576.)

Festa dies Patris rutilat celebranda Vigoris,
 Patrem Bajocas, quem fratrem gaudet Atrebas.
 Hujus grata Deo genitrix, generosa virago
 Pignore de tanto capit assertore superno
 Natum, quem gestat, benedixit diva potestas,
 Sacravitque sibi, cuncto sacravit et orbi.
 Nascitur ergo puer forma speciosus, et alter
 Fit Samuel, Domino condignus ab ungue tenello.
 Moxque jugo Domini subclinat lenia colli,
 Inferiturque gregi monachus puer Atrebatensi:
 Proficiens cunctis Patribus, profecit ab illis,
 Inclutus ille puer, cunctis subjectus ovanter.
 Jam quoddam majus meditatur tiro beatus,
 Fiat ut a patria peregrinis cum patriarcha.

A Exsulat ergo procul hic seminiverbius exsul,
 Tendens ad populum sibi cœlitus insinuatum,
 Urbs est Bajocas, quam prisca Neustria monstras.
 Hanc adit ut doceat quos impius error habebat,
 Gratia virtutum Christi comitatur alumnum.
 Quæque docendo monet, signis probat, actibus
 [implet.

Viribus exsanguis reparavit, depulit angues,
 Ad superos vita functum traxit prece fusa.
 His populus visis, se sacris devovet undis;
 Hancque Deo prolem per sacri fontis honorem,
 Sancte Vigor, generas; sacras cui solvimus odas.
 Flammaram domitor, qui mundi comprimis ignes,
 B Ne nos exuranti, flammâs compesce gehennæ.

FOLCARDI OPUSCULA DUBIA.

VITA S. AUDOMARI

EPISCOPI TERWENNENSIS,

Scripta ab auctore anonymo, qui ante Normannorum cladem vixisse videtur: apud Surium contracta, et interpolata fortasse à Folcardo monacho Sithivensi sæculo XI; restituta ad apographum Corbeïense.

(Apud MABILL. *Acta SS. ord. S. Bened.*, Sæc. II, pag. 559.)

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Domino omnipotenti, munerum spiritualium C
 rognarumque virtutum largitori, multiplices gra-
 tias laudesque sedulas dicere debemus, qui, om-
 nium creaturarum visibilium et invisibilium Condi-
 tor et gubernator existens, Filium suum unigeni-
 tum, Dominum nostrum Jesum Christum ad docen-
 das redimendasque omnigenas gentes misit ad ter-
 ras, etc. Qui duobus et decem apostolis de turba
 totius generis humani electis, alios quoque alterius
 ordinis sexaginta et duos regionibus albis ne multæ
 operarii deessent messi jubet Omnipotens discipulos
 esse suos, hosque in cœnaculo Sion sancto spir-
 mine repletos, omniumque linguarum mirabili dono
 ditatos, ad docendas baptizandasque omnigenas
 gentes ire præcepit, etc. Post hos postque ipsorum
 successores alios homines agios Dei gratia prædi-

tos, eodemque spiritu repletos apostolorum vicarios
 in omnibus mundi partibus esse concessit, etc.
 Unde occidentalibus mundi partibus, divinis mune-
 ribus decoratum, signis ac virtutibus in multis orbis
 partibus notum Audomarum (S. Omer) apostolicum
 donavit doctorem. Ideo te, Deus omnipotens, per
 gloriosa ejusdem pontificis patrocinia precamur ut
 largiflua tuæ sapientiæ de supernis fluentia nostris
 licet maculatis mentibus rorare concedas, ut, de
 tanti viri meritis atque virtutibus quæ per illum tua
 gratia gessit scire volentes, licet de magnis parva
 ac de multis pauca depromere possimus. Quis enim
 quotidianam ejus conversationem atque in Dei ser-
 vitio constantiam, cunctosque labores quos in oc-
 culto, Deo tantum teste, operatus est, scire atque
 D narrare potest?

INCIPIT VITA.

2. Ille igitur agius pontifex Audomarus et nobilibus et inclytis secundum sæculi dignitatem et in fide catholica eruditus ortus fuit parentibus (98) in Constantinense regione, nec longe a Constantia (*Constance* ad Rhenum) civitate, et in eo specialiter loco qui Aurea-Vallis (Imperio vulgo *Guldindal*) vocatur, natus est. Genitor vero hujus inter suos clarus Friulfus vocabatur; Domitia autem sua nuncupata fuit genitrix. Hi vero religiosi parentes prædictum puerum secundum Christianæ religionis a cunabulis ritum divina gratia suffragante in ecclesiasticis nutriebant disciplinis: unicum enim Audomarum habebant filium. Friulfus vero post prædictæ conjugis suæ obitum, et puero ætate et gratia crescente, suavi jugo Christi ac levi, divina famulante misericordia, cum confortante ac suadente Audomaro filio suo se subdere studuit.

3. Ambo igitur, genitor videlicet Friulfus cum beato filio suo Audomaro, implentes quod scriptum est: *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni; sequere me, et habebis vitam æternam* (*Matth.* xix, 21), mundo mortui, Deo vivi, caducis inopes, perennibus locupletes, Deo subditi, diabolo rebelles, mente similes, ætate dispares, ad Christi militum perrexere cœnobium quod famoso nomine vocatur Luxovium, quodque a sanctæ memoriæ Hibernense viro B. Columbano abbate in Burgundiæ regione in Dei nomine fuit fundatum. Sancto igitur Austasio abbate qui tunc in prædicto monasterio sanctæ atque beatæ monachorum multitudini præerat, Audomarus cum suo unanimiter genitore religiosa manifestaverunt desideria, sequentes quod scriptum est: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, et majores tuos, et dicent tibi* (*Deut.* xxxii, 7). Sanctus vero Austasius eos Dei amore flagrare cernens, et in B. Audomari vultu et verbis gratiam cognoscens esse divinam, salubre atque perfectum secundum sacræ Scripturæ auctoritatem prædictis Dei famulis dedit consilium, suadens videlicet utrisque aliquando simul, aliquando separatim, ut sub regulari disciplina secum in Dei perseverarent servitio. Ambo igitur divino ardentes amore, spiritualis Patris Austasii sequentes consilium, sub sacræ regulæ jugum mente devota se subjecerunt. Beatus igitur Austasius immenso gaudio repletus, eos sancto monachorum consortio conjunxit. Dehinc S. Audomarus spirituali gratia plenus, ætate tener, fide robustus, districto regulæ rigori subditus, inter agium monachorum populum fuit imbutus, omnibusque Christi militibus in prædicto monasterio habitantibus, divina suadente gratia, amabilis fuit. Erat

A enim mente castus et corpore, obedientia atque humilitate refertus, in divina scientia eruditus, charitate et mansuetudine plenus, districtis partitione castigatus jejuniis, prolixis noctium pervigil excubiis, sciens quod scriptum est: *Beati sunt servi illi quos, cum venerit Dominus, invenerit vigilantes* (*Luc.* xii, 37).

4. Dehinc B. Audomari fama per multa loca vulgata usque ad Dagoberti Francorum regis notitiam pervenit: abscondi enim non potest civitas super montem posita (*Matth.* v, 14). Posthæc, multis intervenientibus annis, a reverendissimo prædicti principe Dagoberto, et ab omni Francorum populo vocatus, S. Achario Noviomense episcopo opitulante, ad docendum atque ad gubernandum Terwanensis urbis populum, episcopalem cum magna mentis humilitate sumpsit honorem: in quo gradu verbum divinum in corda credentium seminans, animarum corporumque languores curans, captivos vinculatosque redimens, viduarum inopiam præ omnibus curam gerens, plebem sibi a Domino creditam rite gubernabat. Prædictus igitur Terwanensis populus licet ante adventum B. Audomari a sociis Dionysii martyris, Fusciano videlicet et Victorico, verbum audivit divinum, eodem tempore quo S. Quintinus in Ambianense prædicabat urbe; multi tamen adhuc ex ipsis Terwanensibus cultui adhærebant idolorum. Postquam enim duo beati viri prædicti Fuscianus et Victoricus de prædicta Terwanensium urbe perrexerunt, et in Ambianensium civitate martyrio coronati sunt, tunc Terwanenses ad culturam iterum reversi sunt idolorum. Non solum enim hi qui nomen Domini antea recipere noluerunt, sed etiam hi qui a prædictis Patribus fuerunt baptizati, pari errore ducti idola colebant. Summus igitur prædictus pontifex Audomarus eandem ingressus urbem, salutifera divini verbi præcepta stolidis paganorum cordibus tradidit, ferasque eorum mentes tetræ ignorantie caliginibus excatas largo Evangelii lumine illuminavit, vanaque simulacra destruenda igni tradidit, sacrilegamque idolorum culturam in prædicta urbe funditus evertit, omnemque in ea habitantem populum ad fidem convertit catholicam, divina sibi suffragante gratia: omni enim operanti bonum (*Rom.* ii, 10) Deus cooperatur. Si enim, testante Apostolo, *Deus pro nobis, quis contra nos est?* (*Rom.* viii, 31.)

5. Postquam vero prædictam plebem ad veri Dei cultum præfatus pontifex convertit, verbum divinum concurrentibus ad eum undique prædicando turbis, multosque in Dei nomine variis liberando languori-

(98) S. Audomari consanguineus dicitur qui popularis ejus fuit S. Bertinus; qua de re in Actis S. Bertini sæculo insequenti. Addit Joannes de Ipra seu Iperius abbas Sithivensis in Chron. ms. quod ad

annum 1295 perauxit, Audomarum in quodam instrumento Caroli Magni consanguineum ab ipso imperatore appellari.

bus, magnarum sibi signa virtutum largitio concessit divina, de quibus nunc alangeris illius virtutibus subsequens sermo, Christo favente, pauca depromere properat. Quadam vero die Audomarus egregius Christi confessor in Bononia (99) urbe perseverans, post nocternas vigiliis diluculo more solito surgens, in ecclesiam intravit orare, ibique prolixum aestivi diei spatium verbum Dei circumstantibus turbis prædicans. Missamque Christiano populo cantans, ægrois variis generibus morborum manus imponens, meridians diei horis vitæ venerabilis senex lassus sese locavit ad lectum. Dehinc parvum pausandi spatium volens suo indulgere multis laboribus fatigato corpusculo, unus de circumstantibus ipsius ministris juvenili ætate lascivus accessit ad illum dicens: « Domine, da mihi nunc tuam mecum habere licentiam; ad vicina pelago volo nunc pergere loca. » Tunc senex juveni dixit coram turba petenti: « Non habes licentiam, filii mei, adhuc pergere foras; nam tibi hic melius reor exspectare parumper, donec me sospitem de somno surgere cernas. » Prævidit enim providus speculator sui gregis prophetico plenus spiritu, erranti juveni quod esset malum abire. Tunc somno sopitus fessus sic siluit senex. Ast juvenis optimi spernens præcepta patroni, ut mos est juvenibus jussa sic spernere senum, tunc rapidis gressibus velox ad mare migravit. Tum parvam naviculam, cernens in littore stantem, qua soliti fuerunt homines parvum transcendere flumen quod accolae nominant ipsi in partibus Elna (*Elnæ*), immemor at juvenis, cæcatus amore ludi, inconsulte actutum solus ascendit in illam, ipse volens ludere in hujus rivuli ripas. Ast illum in pelagus rapuit vis valida venti. Tunc subito surgens in ponto seiva tempestas, ipsa navicula undis tumescentibus quassata, nec gubernacula nec gubernatorem habens, huc et illoc fluctibus errans natabat in mari quod magno Britanniam gurgite secernit a Francis, quod sæpe fortissimis mersis hic navibus noceat. Ast miser nec propriam cernens nec alteram terram, tunc illum pœnituit quod sprevit verba patroni; mori sese credidit ventis pugnantis in undis; nec navis nec juvenis poterat resistere ponto. Tunc illum per merita Deo Audomari precantem, trepidum Saxoniam [Anglicanam] illico deduxit ad terram. Tum iterum stupidus ignota cernens arva, raptos tremulus se denudare timebat, si solus diutius illic exspectare tentasset.

6. Hinc notam confitens inobedientiæ culpam, lacrymis ubertim profusus postulans opem, Audomarus tremula clamans tunc voce patronum, in Dominum fidens cito recurrit ad navem. Illico Om-

(99) Bononia, alias Bolonia, *Boulogne*, hanc prociat ab Oceano ad Elnam fluvium, sedes episcopalis Morinorum, uti et Tarveuna quondam civitas, ad Legiam fluvio, a Carolo V imp. anno 1553 excisa. Episcopus olim pro temporum occasione in alterutra civitate sedebat. Morinorum sedes modo triparsita, Bononiæ, Audomaropoli et Ipæ attributa est.

A nipotens ventum illi concedens aptum, mitescere pelago iubens ante lumentum, navicula natans rursus per mare serenum, actutum iterum salvus remeavit ad portum, de quo illum antea fortis raperat Euris et prædictus rivulus Elna, ubi intravit in mare. Nauta surgens illico notos agnoscens agros, illasam linquens suam in littore navem, littoreas calcans rapidis gressibus algas, multimodas agens gratias Omnipotenti, ad snm pœnitens rursus recurrit patronum. In eo episcopus adhuc moratus quo somno sopitum ante reliquerat illum, mira omnipotentis Dei misericordia in eisdem horis celer ille reversus est. Tunc proximans postibus aule ubi senex orabat, miser multis vocibus cito prostratus ad terram, humidis vultibus culpam confessus, cum fletu suspirans, lacrymis veniam flagitabat profosis. Tunc senex leniter inquit corripit illum: « Fili, tibi antea dixi quid esset venturum, quod non te decuit hodie pergere foras, cur ausus es postea nostrum contemnere verbum? » Tunc tremulus juvenis suo respondit patrono: « Mea culpa, domine, mea veraciter culpa, ignosce misero mihi per te a morte reducto. » Tunc ipse, ut diximus, sua pericula narrans, quod solus inter timentes Oceani fluctus, interque voraces circa scopulos currentium gurgitum æstus in parva navicula, multa perpressus in ponto, nec mari se credidit vivum evadere posse, nisi illum misellum humanam desperantem opem Audomari meritis Deus liberasset de morte. Tunc silere juvenem jussit sic sobrius senex, incantum discipulum humili reprimens mente: « Nec hoc verbum, inquit, iterum foras ab ore depromas, nec ulli hominis hæc de me dicere debes, quando me videris hac brevi perfrui vita, ne zambulus superet nos jactantiæ culpa; nec ab ore hominum quærere laudem, ne inani gloria cor nostrum levet in altum. » Hinc post hujus obitum cuncta per ordinem monstrans narravit discipulus ille qui passus est in undis (100).

7. Post hoc non multo temporis intervallo ad B. Audomarus de prædicta Constantinense regione tres una cum mente viri Mummolinus, Ebertrammus (101) sanctosque Bertinus pariter venerunt, relinquentes etiam secundum Domini præceptum parentes, patriam, omnesque propinquos (*Matth.* xix, 29). Sanctus vero Audomarus prædictos Dei famulos gratifice recepit, immensasque omnipotenti Domino gratias agens qui tales sibi ad prædicandum Evangelium adiutores deduxit. Erant enim præfati viri in fide perfecti catholici, et in ecclesiasticis disciplinis atque in divina Scriptura eruditi.

8. Parvo posthæc tempore spatio transacto S. Audomarus cum prædictis beatis viris, divina sibi stimulante gratia, monasterium cogitavit in Dei

(100) Posthæc in apographo Fulensium Parisiensium recitatur tentatio carnis, quam S. Audomarus, exemplo S. Benedicti, urticarum et spinarum aculeis superasse dicitur.

(101) Ebertrammus fuit postea abbas monasterii S. Quintini apud Augustam Veromandorum; de aliis infra.

fundare nomine: ad habitandum enim monachis, A divina sibi largiente misericordia, locum habebat aptum. Erat enim quidam vir potens Adrowaldus nomine, in divitiis huius sæculi vanis valde dives, quem B. Audomarus de errore gentilitatis ad fidem convertit catholicam, quemque cum omni sua baptizavit familia. Adrowaldus vero prudenti consilio fallaces divitiis præsentis sæculi spernens, nec ullum habens filium, magnam suæ hereditatis partem cum omni sua multiplici substantia Deo et beato obtulit Audomaro, villam videlicet quæ noto nomine vocatur Sithiu. Beatus vero Audomarus in prædicta villa ante adventum prædictorum virorum ecclesiam ædificavit, in eo etiam loco in quo suum pausat in pace corpusculum. Postquam ergo præfati Dei famuli ad eum pervenerunt, concessit illis ut monachorum habitaculum ædificarent, ubicunque illis in prædicta placuisset villa. Sancti igitur viri Mummolinus (102) atque Bertinus cum cæteris eorum in Christo sociis monasterium ædificare in quodam cœperunt loco, quod usque hodie *Vetus* vocatur monasterium (103); sed in eo loco paucis morantes annis, divina eis suadente gratia, alium voluerunt eligere locum.

9. Beati igitur viri, in Domini confidentes misericordia, perfectum invenerunt consilium. Protinus enim in navem ascendentes sine gubernatore et remigio, ac sine ulla cibi et potus cura, huc atque illuc spatiose stagno adhærente prædicto eorum habitaculo navigantes, omnipotentem rogabant Dominum ut ad locum quem sua illis præparavit misericordia eos deduceret illasque; dicentes invicem quod non ascensuri essent de prædicto stagno, nisi quando, navicula eorum aptum tenendo portum, contigisset illis secundum ordinem psalterii subsequenter cantare versiculum: *Hæc requies mea in sæculum sæculi; hic habitabo, quoniam elegi eam* (Psalm. cxxxi, 14). Misericors igitur Dominus qui suis ubique præsens est famulis, prope est enim Dominus invocantibus eum, navem in qua beati fuerunt præ-

dicti viri post aliquod prævisum sibi spatium illico deduxit ad terram. Tunc etiam illi, prædictum canentes versiculum, sine mora navem relinquentes læti intraverunt in terram, cognoscentes etiam locum illum a Domino ipsis traditum. Dehinc B. Audomaro, pio eorum Patre, favente, monasterium nomine Sithiu (104) prædicta villa nominatum super Agnionam fluvium in Dei nomine ædificare cœperunt. Confluentibusque undique religiosiis viris ad prædictos Dei famulos, B. Audomarus Mummolinum multitudini præposuit monachorum; sed non multo posthæc temporis intervallo, præfatus venerabilis abbas Mummolinus ad Noviomensis urbis episcopatum, divina largiente gratia, proventus est, et per viginti et sex (105) annos prædictæ civitatis populum a Domino sibi creditum rite gubernavit.

10. Gloriosus igitur pontifex Audomarus post Mummolinum in prædicto monasterio sancto monachorum choro beatum præposuit Bertinum (106); sanctis enim fratribus in eodem loco sub strictæ regulæ rigore Deo servientibus dilectus atque amabilis beatus fuit Bertinus. Erat enim vir venerabilis, in divinis rebus prudens, et providus gregis sui pastor, in malis vero simplex et innocens, secundum Domini præceptum: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. x, 16).

11. Posthæc vero, multis intervenientibus annis, B. Audomarus carnales amittens oculos temporali privatus est lumine, ut perpetua luce illuminatus in Dominum semper aspiceret, sicut B. David dicit: *Oculi mei semper ad Dominum* (Psalm. xiv, 15); et idem dicit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis* (Psalm. cxviii, 1). Per amissionem vero carnalium oculorum spiritali lumine repletus, populum a Domino sibi creditum eodem regebat ordine (107).

12. Posthæc vero paucis intervenientibus annis cum prædictus venerabilis vite senex Audomarus nimio febris ardore fuisset fatigatus, cumque diem obitus

(102) Adrowaldus (scribit Iperius) voluit donationem suam litterarum attestatione firmari, ut futuris temporibus validior permaneret. Sic ergo ea incipit: Dominis sanctis Patribus Bertino, Mummolino, etc. Facta donatio viii Id. Septemb., anno xi, regni domini nostri Chlodovei regis. Actum in Sithiu villa dominica. Et tamen apud Miræum, Donat. piar. cap. 3. legitur: Actum Ascio villa dominica. Annus xi Chlodovei anno Christi 648 respondet.

(103) Surius legit vetus templum. Iperius: Jussu, inquit, B. Audomari tres viri sancti prædicti ecclesiolam construxerunt ex cellam in territorio ejusdem ville, in loco qui adhuc et propter hoc *Vetus* vocatur monasterium super fluvium Agnion anno 626. (lege anno circa 619.) In eo loco supradicti viri sancti quasi in eremitorio sederunt cum conventiculo parvo constricti annis 14, etc.

(104) Monasterium Sithivense, alias Uterense, dictum a fluvio Ulro (qui et Agnio, Agniona, Enneuo, nunc Aa vocatur) modo S. Bertini appellatur, vel ipso nomine celeberrimum, de quo in Actis S. Bertini fusiis agemus.

(105) Nempe post Eligium, qui, cum Chlodovei

II anno tertio, Christi 640, ordinatus sit episcopus, præfueritque Ecclesiæ Noviomagensi et Tornacensi annis decem ac novem, anno 649 locum fecit Mummolino, qui ob equum sancti viri subreptum abbati basilicæ S. Eligii correptus dicitur in Vita ipsius Eligii, lib. ii, cap. 44, ubi S. Audoenus Mummolenum virum apostolicum vocat. Decessit proinde Mummolenus anno 684, die 16 Octob. quo die in Martyrologiis Benedictino et Gallicano celebratur. Ejus corpus in majori ecclesia Noviomagensi, pars capitis in monasterio Sithivensi adservantur. In ejus Actis mss. nihil præter ista occurrit, nisi quod a Chlothario Chlodovei filio promotus ad episcopatum legitur.

(106) Et tamen Bertino primum eorum in catalogo abbatum Sithivensium tribuit Iperius, Mummolino prorsus expuncto.

(107) In Vita S. Vedasti Alcuinus scribit Audomarum S. Vedasti translationi interfuisse: In qua translatione, inquit, perhibetur B. Audomarus lumen recepisse oculorum, sed illico præcibus eandem quam ultroneus ferebat reimpetrasse cæcitatem. Quod etiam Fulbertus in Actis S. Auberti testatur.

sui adfuisse cognovisset, eodem die de lectulo in quo jacebat surrexit, atque in ecclesiam ingressus, p:onus coram altare, cum lacrymis Dominum pro se et pro circumstante eum oravit populo. Corpus vero Christi et sanguinem communicando turbisque se circumdantibus prædicando, oculis in cælum elevatis, tremulisque manibus quætiēte febre atque senectute extensis, suos devota mente benedixit discipulos, dicens: « Immensam omnipotentis Domini precor clementiam ut vos, filioli mei, in regno Dei merear videre felices. » His vero omnibus in eodem die rite peractis, ad suum iterum reversus est lectulum, atque in eodem jacens toto corpore solito more extenso, vulnūque sereno, anima sui sancti confessoris angelorum agminibus circumdata ad omnipotentem egressa est Dominum (108). Hi vero, qui in eadem hora in ea domo præsentēs fuerunt, testati sunt quod talis eorum nars et ora intravit odor, quasi illa domus omnibus aromatis fuisset plena, sicut sæpe in aliorum sanctorum exitu contigit: *Preiosa est enim in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (Psal. cxv, 45).

13. Prædictus vero venerabilis abbas Bertinus, divina sibi gratia revelante, statim ad locum ubi venerabilis senex obiit cum suis pergendo monachis, sacrum B. Audomari corpus cum psalmis et hymnis et canticis ad locum sepulture deduxit, eumque in prædicta ecclesia quam ille B. pontifex in Sithiu edificavit cum immenso circumstantis populi sepelierunt lectu (109). Sanctus enim Audomarus beato prædixit Bertino cunctisque fratribus tempore illo Domino in Sithiu servientibus, ut quando ei mors incerta extremæ contigisset horæ, in prædicto loco suum sepelirent corpusculum. Parvo igitur temporis intervallo, postquam corpus venerabilis viri in prædicto loco fuit sepultum, juxta sepulcrum ejus expendente desuper lampade, divino lumine repleta, per prolixa annorum spatia lucidum stillabat oleum. In hoc vero divinam clementiam diligenter intuentibus apparuit quantam in conspectu æterni regis beatus suus confessor Audomarus gloriam habet, cum juxta suum venerabile sepulcrum gloriosa sæpe lucusque ostendit signa. Multi enim variis languoribus fatigati, cum ad B. Audomari tumulum perveniunt, divina largiente gratia, subitam recipiunt sanitatem. Omnipotens enim Dominus non solum gloriosas per suos famulos perlicet virtutes dum hac utuntur vita, sed post felicem eorum obitum, signis ac virtutibus in diversis mundi partibus eos glorificare non cessat, sicut per prædictum agium suum confessorem Audomarum multas post obitum suum fecit virtutes,

(108) Nimirum in villa Waurantii (Waurant) quæ a Sithiu tribus fere distat millibus, inquit Iperius, quo in loco S. Austreberta velum ab ipso Audomaro accepisse dicitur.

(109) Interpolator ita scribit: *Translatum est autem corpus ejus a reverendissimo abbate Bertino ac choro monachorum, et sepultum cum gloria in monasterio Sithiu, in basilica quam ipse præclarus pontifex in honore sanctæ Dei genitricis Mariæ ad*

A quas, favente Domino, subsequente narrabimus sermone.

14. Parvo igitur post B. Audomari obitum spatio transacto, quidam vir avaritiæ testibus accensus, pravisque (ut fertur) moribus plenus ad suum accessit compatrem, postulans ab eo ut unum sibi argentum usque ad statutum tempus accommodaret solidum, per suam etiam subdolum testando fidem quod statuto ad eum tempore iterum redditurus esset. Alter vero simplici animo suum credendo compatrem, argentum callido precanti præstitit amico. Paucis vero transactis statuto ad eum venit tempore dicens: « Redde mihi meum quod tibi accommodavi argentum; statutum enim tempus tuæ promissionis advenit. » Tunc fallax amicus torvis eum intuens oculis, asperisque cum eo loquendo verbis, audaci animo juravit negando quod nunquam ab eo ullum accepisset scriptulum. Tunc ille qui prædictum accommodavit solidum, recta respondit ratione dicens: « Pergamus simul usque ad B. confessoris Christi Audomari venerabile sepulcrum, ut in mihi ibidem per gloriosa ejusdem pontificis merita jurando confirmes quod hic negare conaris. » Tunc ille miser mortalis, lucri amore cecatus et a principe mendacii diabolo etiam confortatus, qui mendax fuit ab initio et in veritate non stetit, vesano animo ad B. Audomari iturus basilicam iter arripuit, paratus etiam in sua perseverando nequitia perjurium perficere. Tunc ambo asperis inter se loquentes verbis, per unam commendo viam ad venerabilem B. Audomari basilicam, eam cernendo approximabant. Tunc ille qui solidum requirebat, ad suum ait compatrem: « Quid nobis est necesse ad B. Audomari propius accedere basilicam? Deus enim ubique præsens est, jura mihi in isto loco in quo stamus, per B. Audomari merita, quod accommodatum a me non accepisti solidum. » Tunc ille iniquus extendens manus, linguamque ad proferendum perjurium movens, oculosque ad basilicam B. Audomari elevans, subito ultione percussus divina pronus ad terram cecidit, oculique in eodem crepuerunt momento: et posthæc duobus tamen diebus vita sibi concessa, ad terrendos videlicet alios qui eum in tali angustia viderunt, die tertia miserrima defunctus est morte.

D 15. Est ergo aliud miraculum quod per B. Audomari merita factum fuisse non dubitatur, quodque usque ad præsentem diem, divina operante potentia, certis declaratur indicis. Quadam forte die dum de Terwanensi urbe ad vicina pergeret loca, cumque meridianis diei horis parvum pausandi spatium suo voluisset indulgere corpusculo, sub quadam jacuit tumulanda monachorum corpora construxerat. Lege Vitam S. Bertini. Iperius in Chron., cap. 11, § 1 scribit Fridogisum abbatem secularem Sithiensem monasterii in capella sanctæ Dei Genitricis, quam B. Audomarus ad sepeliendos monachos dedicaverat, expulsus quadraginta monachis, triginta canonicos seculares instituisse. Nunc est ecclesia cathedralis Audomaropolitana.

arbore non longe a villa quæ Orneacus vocatur. A Dum vero vir venerabilis evigilasset, ligneam statim dolavit crucem, et eam in prædicta sub qua jacuit arbore fixit; in sequenti vero nocte in eodem loco in quo agnus Christi confessor jacuit, immensum apparuit lumen, omnesque in illius loci circuitu habitantes, hoc videntes miraculum dicebant: « Hic

(110) Interpolator alia refert S. Audomari miracula, de reo prope basilicam in qua S. Audomarus jacebat, ejusdem S. meritis soluto; de quodam vineæ Sithivensis prædatore punito et sanato; de puero e putei lapsu reducto incolumi. Aliis omissis sic Vitani concludit: *Rexit autem Ecclesiam per spatia triginta annorum, atque his expletis, ultima depositionis hora, circumstante flentium discipulorum multitudine, v Idus Septemb. plenus Spiritu sancto migravit ad Christum: cujus corpus translatum est (id est delatum) a S. Bertino, et sepultum in monasterio Sithii, regnante, etc. Proinde S. Audomari ordinationem ad annum circa 647, qui Dagoberti penultimus fuit, mortem vero anno circa 647 collocamus. Hinc in telligas Audomarum abbatem romine*

etiam locus idcirco tali nunc lumine fulget, quia ex B. Audomaro in præcedente die ibidem paulisper pausante fuit consecratus atque benedictus (110). » Et usque ad præsentem diem multi infirmi in eodem loco sanitatem recipiunt, largiente Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria cum Patre et Spiritu sancto per æterna sæcula. Amen.

concilio Rothomagensi sub Ansberto non subscripsisse, ut quidam post Baronium aiunt. Audomarus Waldeirudem sacerdotio, Austrebertam et Waldeirudem velo consecrasset in propriis istorum sanctorum Actis dicitur. Commendatur in sincero Usuardi Martyrologio v Id. Septemb. his verbis: *In territorio Tarvennensi S. Antmari episc. et conf. Et apud Adonem: Natalis S. Audomari Tarvennensis episcopi, cujus gloriosa conversatio miraculorum præconio collaudatur. Corpus ejus in ecclesia Sithivensis monasterii habetur, præter caput et ossa quædam, quæ in B. Mariæ ecclesia Audomaripolitana servantur. De ejus variis translationibus, ad Vitam S. Bertini agemus Sæculo insequenti.*

VITA S. OSWALDI

EPISCOPI WIGORNIENSIS ET ARCHIEPISCOPI EBORACENSIS,

Auctore anonymo incertæ ætatis.

MADILL. Acta SS. Bened. Sæc. V, parte 1, pag. 727, ex Capgravio et Bollando.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

1. Ex tribus illis, quos sæpe laudavimus, eximii C Angliæ episcopis, Dunstano, Ethelwoldo et Oswaldo, aliis duobus supervixit Oswaldus, nempe « quinque annis Dunstano, decem Ethelwoldo. » inquit Willelmus Malmesburiensis in lib. iii, ubi de pontificibus Eboracensibus: *tantamque sui admirationem Angliæ præbuit, ut solus eos exhibere videretur, auctoritate illum, effuscia istum, ambos sanctimoniam.* Ejus Vitam scripsisse dicitur Senatus Bravonius, quem Wigorniensium monachorum præfectum sub annum 1170 floruisse ferunt. Sed alium emptam auctorem antea id præstitisse constat; quos inter Fulcardus Sancti Bertini Sithiensis monachus, quem Guillelmus rex, teste Orderico Vitali in Historiæ ecclesiasticæ lib. ii, circa annum 1103 Torneicæ præposuit. Hic affabilis et jocundus fuit, ad lit Ordericus, atque charitativus, grammaticæ artis ac musicæ peritissimus; unde pretiosa peritæ suæ monumenta reliquit in Anglia futuris generationibus. Nam plures tractatus memoria dignos edidit, et D sancti Oswaldi Guignoniensis episcopi, aliorumque sanctorum, quorum propago de Albione processit, delectabiles ad canendum historias suavitè composuit. Nescio an sit ejus hæc scriptio, quam primus typis vulgavit Capgravius, Sorius expolivit, Henschenius in nativum styllum restituit.

2. De monasterio Ramesiensi (Ramsey), cujus auctor Oswaldus, fundator dux Alwinus, Aimoio Hehelguinus, multa leguntur in actis sancti Abbonis abbatis Floriacensis, et apud Willelmum in lib. iv De pontificibus Anglorum, ubi de episcopis Dorcestrensiibus, atque in Monastico Anglicano a pag. 251, ubi Ailwini ducis genealogia profertur. Ethelstanus ejus pater, Semirex dictus, Glastoniæ monachus factus est. Monachorum duodecim colonia Ramesiam deducta est anno 971 ex Westbiriensi

monasterio, quod itidem Oswaldo originem suam refert acceptam. Sed præ ceteris illustrè fuit monasterium Sanctæ Mariæ ab eodem conditum apud Wigorniam, prope ecclesiam cathedralē, quæ hæc arte ad monachos facile transiit. Hinc Willelmus Malmesburiensis in lib. ii De regibus, cap. 8: *Sedem episcopalem Wigornie, clericis non vi expulsi, sed arte sancta circumventis, replevit monachis regularibus. Expulerat antea regali jussione Ethelwoldus episcopus clericos de Wintonia, etc.* Angliæ reges tres una cum Dunstano coronavit. Eadgarum anno 975, Edwardum biennio post, atque Ethelredum anno 978.

3. De morte S. Oswaldi ista tradit Florentius Wigorniensis: *Sanctus Oswaldus archiepiscopus indict. v, prid. Kal. Martii, feria secunda, transiens ex hac vita, regni celestis gaudia conscendit, et Wigornia in ecclesia sanctæ Mariæ, quam ipse a fundamentis construxerat, conquiescit.* Hæc notæ chronicae coincidunt in annum 992, qui bis extilis erat, ac proinde eo anno Februarii constabat diebus viginti novem, quorum extremus Oswaldi supremus fuit. Hunc annum ejus obitu insignem tradunt Anglicani scriptores, ex quibus corrigendum monasticum, in quo refertur ad annum sequentem. De sancto Oswaldo fit mentio in recentioribus Martyrologiis vii Kal. Martii. Molanus eundem laudat ad diem 15 Octobris, et Thomas Mathewius, qui ea die de sancto Oswaldo se actu unum promissum, hunc diem ejus translationi attribuit. Verum prima ejus translatio facta est prid. Id. Maii, ut mox dicemus. Henschenius alium sanctum pro Oswaldo in diem 15 Octobris intrusum fuisse scribit.

4. Oswaldo in sedem Eboracensem successit venerabilis abbas Medeshamstedensis, id est Birghl Adulfus, qui et ipse, sicut prædecessor ejus sanctus

Oswaldus, concedente rege Adelredo, Wigornensem episcopatum in manu sua habuit, teste Thoma Stubbio. Ipse duodecimo episcopatus sui anno, congregatis coepiscopis, abbatibus, multisque religiosis viris, sancti Oswaldi archiepiscopi ossa anno regis Adelredi xxv, indict. xv, vii [lege xvii] Kal. Maii, feria iv, e tumulo levavit, et in scrinio quod paraverat, honorifice collocavit; et non multo post, id est prid. Nonas Maii, ipse defunctus est, et in ecclesia Sanctæ Mariæ Wigornia sepultus. Florentius Wigorniensis eadem habet ad annum 1003, quo hæc elevatio facta est. Uterque exscripsit Simeonem Dunelmensem in lib. De gestis regum Anglorum. Ejusdem elevationis meminit Willelmus Malmesburiensis in episcopis Elthoracensibus. Tunc, inquit, in ecclesia B. Mariæ sepultus, post duodecim annos signis divinitus ostensis a terra elatus est. Quid sane miraculi sit, quod toto corpore in pulverem assumpto, sola sacerdotalis, quæ fuerat amictus, corruptela usque ad hanc diem damnun non sentiat, Domini reservetur examini. Tum

A de Aldulfo: Successit ei in utraque sede Aldulfus ex abbate Burchensi, sanctus, ut perhibent, vir et reverendus. Ipsi pro sanctitate ignoscitur quod contra regulas canonum duas sedes tenerit, quod scilicet non hoc ambitione, sed necessitate fecerit. Wistano non ita, qui sanctitate discrepabat et habitu. Ille in Malmesburiensem indignatur Godwinus sectæ Anglicanæ, quod Adulfum duarum ecclesiarum episcopum probet Willelmus, contra id Wistano pro scelere imputet. Ad legitimam causam hujus discriminis assert, nempe in Adulfo sanctitatem ambitionis expertem, et necessitatem Ecclesiæ; quæ in Wistano non inerant. Jacet Aldulfus Wigornia, subdit Willelmus, etiam Floriacensi monasterio, pro copia xeniorum quibus Oswaldi munificentiam æmulari satagit, prædicandus. Lege acta S. Albionis. Oswaldi stolam sacerdotalem purpuream, auro et gemmis ornatum, ac prisca pulchritudine fulgidam, in Beverlaciensi ecclesia servatam suo tempore fuisse Thomas Stubbius tradit.

1. Sanctus Oswaldus archiepiscopus, nobilissima progenie ortus, eleganti forma enituit. Hic, puer factus, pueriles ineptias devitavit, et ad sanctitatis opera semetipsum informare cepit. Frater enim patris sui erat sanctus Odo, Cantuariensis archiepiscopus, discretione sublimis, moribus gravis, justitiæ cultor, et omni actione sua circumspectus. Huic enim nepos suus Oswaldus doctrinis imbuendus, et bonis exemplis et moribus instruendus a parentibus commendatur. Sæculari demum scientia et Scriptura sacra ad plenum informatus, a S. Odone apud Wintoniam canonicus effectus, cum cæteri spreta institutione ordinis sui, desideria cordis sui sequerentur, institutionem vite canonicorum indefessus exsequabatur. Decanus itaque in brevi factus, maculatam senu vitam emendare, et pueriles eorum sensus studio disciplinæ cælestis evacuare adhuc ipse juvenis curavit. Illi vero magis antiqua prævæ consuetudinis itinera tenere volentes, nullo pacto illum in talibus se audituros affirmabant.

2. Quo intellecto, spreta sæculari pompa nec non divitiis, Floriacum, ubi corpus sancti Benedicti requiescit, peregrare decrevit. Missis enim a sancto Odone commendatitiis literis, et donis plurimis, juvenem dicto commendavit et facto. Idem vero sanctus Odo in juventute constitutus, mari transito habitum monasticum apud eundem Floriacum suscepit. Incepto itaque habitu (111) sacro, qui ab aliis doceri venerat, talem se exhibuit, ut satis in eo quod docerent, quod imitarentur haberent. Erat enim somno parcus, cibo sobrius, in loquendo discretus; in oratione assiduus. Quam patiens, humilis, benignus, mansuetus exstiterit et benevolus, ex sincera charitate, quæ supra æstimationem humanam enituit, perpendi potest. Secretum

ab abbate in ecclesia accepit locum, in quo Deo familiaris adhæreret. Illic enim orationi, meditationi, contemplationi vitæ perennis, ab aliorum inquietudine remotus, operam dare solitus, magnum humani generis hosti fomitem livoris et odii ministrabat.

3. Una nocte quadam, dum contemplationi et orationi vacaret, adfuit spiritus malignus, et sonos horribiles edens ut cæpto desisteret, et segnius aut nullatenus talia attentaret, hominem Dei terreie moliebatur. At ille, fidei scuto protectus, non magis ad fremitum leonis vel sibilum serpentis, quam ab balatum ovis exterritus est. Harum et aliarum bestiarum ei improbus ille voces ingessit; sed imperterritus cuncta cum suo Auctore derisit. Quod demon advertens disparuit; sed in Angelum lucis et vestigio transfiguratus, eidem sancto apparuit. Sed vir Dei signo crucis se munivit, sciens exinde angelum lucis non irritandum; angelum autem tenebrarum eminus effugandum. Et factum est ita. Nam malignus tentator, viso crucis signaculo, velut fumus ab oculis ejus evanuit.

4. Audita tandem sancta conversatione nepotis sui Oswaldi, immensa omnipotenti Deo gratias egit sanctus Odo, et missis diversis muneribus abbati et monachis, pro suo nepote gratias exsolvit. Indicavit etiam illis se illius præsentia magnopere velle potiri; tum quia senio fessis mortem sibi propinquam sciebat; tum quia regulari conversatione suæ gentis viros per eum instituere disponebat. Quo audit, gravi mœrore dejecti, non audentes tamen voluntati antistitis obviare (112), parent, et debito cum honore ad nutum præsulis dirigunt. Antequam tamen Cantuariam venire potuit, sanctus Odo debitum carnis humanæ exsolvit. Præsidebat illis diebus Dorcesticum suscepit, non a Wifalfo abbate, qui iussu regimen anno 962, sed ab ejus decessore Archembaldo, de quo lege Aimoini lib. 1 De miraculis S. Benedicti, num. 13 et 14, et notas ad Aimoinum in tomo superiori.

(112) Willelm. : Et licet ab archiepiscopo invitaretur, crebris restitit epistolis, prætextens causam rotarum in veste, tenebrarum in religione : nec nisi

(111) Willelmus : Apud Floriacum, inquit, alteratus est in monachum, familiari per id tempus Anglis consuetudine : ut si qui boni afflatis essent desilio, in beatissimi Benedicti monasterio cenobium suscipere habuerunt, a quo religionis hujusmodi manavit exordium. In hoc ergo loco juventutis fregit lubricum, multis annis religioni et virtutis serviendo. Oswaldus Floriaci habitum mona-

strensi (113) Ecclesie quidam Osketilus nomine, A
qui, audito nepotis sui Oswaldi adventu, benigne
suscepit illum, et sincere dilexit, et sui secreti
conscium fecit. Assumpto tandem ad archiepisco-
patum Eboracensem Osketillo, sanctus Dunstanus
Oswaldum regi Edgardo commendatum familiarem effe-
cit, et jussu regis Wigorniensis (114) ecclesie prefecit.

5. Congregavit autem Oswaldus duodecim mona-
chos in villa, nomine Westsbyri (115), quos frequen-
ter visitare, monita salutis eterne ministrare et
consolari, et jejuniis, vigiliis et orationibus solebat
operam dare.

6. Accidit etiam ut Ailwinus comes diurno ac
laborioso cruciati podagræ pedum suorum multis
laboraret annis: et cum piscatorum quidam, nomine
Walgit, cum navicula sua aquam, Ramesmere
nuncupatam, piscande gratia ad usum domini sui
comitis ingressus esset: et diu frustra laborans,
nimio lædio fatigatus, tandem obdormire cepit; cui
sanctus Benedictus apparens dixit: « Aurora cum
surrexerit, tuum ejice tragum, et multitudini
copiose voti compos obviabis piscium. Captorum
quoque piscium majorem, Haket, id est Lucium
vocatum, Ailwino domino tuo mea ex parte offerens,
dices ei ut, meam donationem benigne suscipiens,
piæ matri misericordiam Mariæ, mihi, omnibusque
sacris virginibus monasterium in hac insula mona-
chorum sine dilatione studeat fabricare; scrutetur-
que quomodo nocte in insula animalia sua
incumbunt, et ubi taurum surgentem dextro pede
viderit, terram percutere, ibi aram erigere festinet:
utque certius meis credat mandatis, huic tuum
tibi exteriorem incurvo digitum, quem et ipse, mox
a nexu podagræ solutus, tibi erigat reparandum.
Evigilans autem copiosam piscium multitudinem
concluserit, majoremque domino suo ex parte sancti
obtulit, quæ viderat et audierat replicans; ut digitum
suum incurvatum erigat obnixæ rogavit. Tunc
Ailwinus digitum viri manui hærentem erexit, et
ad insulam ut potuit properavit. Cumque in insulam
ingressus a suo morbo perfecte curatus fuisset, taurus
de medio animalium exsurgens, terram pede per-

tarde venit, nuntio ægri jam discumbentis (a) avunculi
perculus. Jam ergo Dofus impulsus, ut defunctum
audiret, minimum abfuit quin statim Floriacum D
rediret. Sed admonitu sociorum necessitates parentum
non negligendas, post iusta sancto archiepiscopo solu-
ta, ad archiepiscopum Eboracensem Osketillum,
quem proximo consanguinitatis gradu attingebat,
venit: ejus dulcedine captus, non paucis annis
religione et contubernio ejus fructus est. Odo archi-
episcopus Cantuariensis mortuus est anno 961, quo
proinde anno contigit Oswaldi reditus in Angliam,
cum Archembaldus abbas Floriaco præset, ut mox
notabam.

(115) Dorcestrensem etiam episcopum vocat infra
chronographus Ramesiensis: Willemus Eboracen-
sem. Utrique sedi successive præfuisse ex eodem

(a) *Lego decumbentis. Decumbere enim verbum trieli-
niro, de pluribus, diversos lectos conandi causa petenti-
bus, dici solum. Decumbere autem de ægrotantibus:
Fatigatione itineris affectus, .. aliquantulum diebus de-
cumbo Apul. Apol.; accedente febrî, decubueram
(Gell.). Ed. PATROL.*

cutiendo locum altaris construendi divinitus signi-
ficavit. Comes ergo Deum laudans, confestim trun-
catis lignis capellam ibi construxit. Non multo vero
post, comite Ailwino (116) amplas possessiones
concedente, S. Oswaldus infra quinquennium ædi-
ficavit insigne ibidem monasterium, et anno Domini
nonagesimo septuagesimo quarto solemniter ded-
icavit, Ednothum monachum abbatem constituit.

7. Per idem tempus auctoritate Joannis papæ
Dunstanus archiepiscopus coacto generali concilio
(117) statuit et decreto firmavit ut omnes canonici,
presbyteri, diaconi, subdiaconi aut caste viverent,
aut ecclesias quas tenebant dimitterent. Habebat
autem regem Edgarum in hoc negotio fidelem adju-
torem et firmum defensorem. Hujus enim decreti
B exsecutio Oswaldo Wigorniensis episcopo et Eibel-
woldo Wintoniensi episcopo commissa est. Beata
ergo Oswaldus septem monasteria in sua diocesi,
ejectis clericis insolenter viventibus, construxit,
et monachos introduxit, et abbates eis præfecit.

8. In terra abbas Persorensis quem instituerat,
nomine Fudbertus (118), morigeratus et servens
religionis monasticæ zelator, scilicet in subditos,
quod valde in eo reprehendebatur, nimis et indi-
cretæ severitatis fuit. Is ad extrema perductus, et
huic vitæ salubatus, et in fereiro locatus, recepto
spiritu, trepidantibus cunctis, erexit se dicens a
beato Benedicto in visionem Dei se perductum
fuisse, et Deum sua peccata meritis directoris sui
Oswaldi indulisæ, atque ad intimandam sanctita-
tem ejus se revixisse asseruit. Quo dicto conticuit,
et accepto viatico Domini corporis dimidium diem
supervixit, et vitam obitu iterato finivit.

9. In aliis enim Angliæ partibus insignes ecclesi-
æ ob præfixam causam clericis evacuavit, et eas viris
monasticæ religionis sublimavit, quorum hæc no-
mina sunt: Ecclesia S. Albani, S. Etheldredæ vir-
ginis in Hely, et ea quæ apud Beamsledam constituta
honorabilis habebatur. Instituit enim in ecclesia
S. Albani Elfricum abbatem (119), qui ad archiepi-
scopatum Cantuariensem postea sublimatus fuit, in
Ecclesia Elyensi Brithnotum abbatem, Beamsledensi
chronographo probatur.

(114) Infra ad annum 960 referunt Simeon Dun-
elmensis et Rogerius Hovedenus, qui Odonis
mortem anno 958 consignat, quæ triennio secius
accidit, ut probatum est ad Vitam S. Odonis. Non
ergo ante annum 961 promotus est Oswaldus in
sedem Wigornensem.

(115) De Westburiensi monasterio agri Wigor-
niensis lege Monastici tonum I a pag. 125.

(116) De Ailwino comite in alia Vita. Oswaldus
duodecim monachos de Westbiri Ramesiam misisse
dicitur in Monastico pag. 234.

(117) De hoc concilio vide Acta S. Dunstani su-
pra.

(118) De eo apud Pitseum ad annum 980, ubi
eum Fuldebertum vocat. De eo et de Pershorensi
monasterio lege dicta superius pag. 644 sæculi V.

(119) Fuit et alius Alfricus ~~com~~ Elfricus abbas
Abandoniensis post S. Ethelwoldum, cujus Vitam
Alfricus ipse scripsit, ut superius vidimus. Godman-
nus Thorneiensis abbas fuit, ex secunde Vitæ et ex
actis S. Ethelwoldi.

Ecclesie Godmannum constituit abbatem. Monasteria A quæ edificaverat circuire, verbo simul et opere, quæ salutis erant paterno quodam affectu ministrare curavit.

10. Posuit quoque in monasterio Ramesie Abbonem Floriacensem monachum, morum sanctitate præclarum, litterarum scientia excellenter instructum, qui monachos doceret, scholas regeret, et in disciplina regulari et scientia litterali prædesset. Dunstani insuper hortatu passionem B. Edmundi regis et martyris idem Abbo laudabiliter scripsit. Postea Floriacum regressus et abbas effectus a monachis (120) suis occiditur.

11. Cum autem monasterium in Wigornia infra ipsam sedem episcopalem construere cœpisset, in quo cum monachis conversaretur, non longe ab opere ipso quidam lapis quadrus jacebat ad operis fabricam omnino necessarius : quem cum artifices levare vellent, quasi radicitus terræ inhaesit, et nullo conatu moveri potuit. Stupor ingens omnes occupat, mandatur de negotio Patri Oswaldo : qui veniens, et multitudinem magnam circa lapidem casso labore sudantem aspiciens, miratus est et attonitus stans, Deumque silentio deprecans, aspexit in lapide illo Ethiopem quendam sedere, et obscenis motibus laborantes subsannando deridere. Et statim contra dæmonem signum crucis intorsit, et territum illum fuga sibi consulere compulsi. At lapis quem octoginta movere nequibant, a paucis hominibus facillime levatus in opere collocatur. Perfecta itaque ecclesia in honore B. Mariæ, et congregatis ibidem quibusdam monachis, clerici in sede episcopali nonnulli, spræto sæculo monasticum habitum susceperunt : et ab ecclesia B. Petri ad ecclesiam B. Mariæ a clericis ad monachos episcopalis sedes translata est.

12. Mortuo Eboracensi archiepiscopo (121), cogentibus rege Edgardo et sancto Dunstano, omniumque clericorum assensu, ad archiepiscopatum assumptus est. Et ne monachi quos instituerat, aliqua, ultra quam ferre valerent, tentatione concuterentur, si pastoralis cura destituti non haberent quo niterentur, auctoritate S. Dunstani episcopatus Wigorniensis curam una cum archiepiscopatu (122) sollicitè rexit.

13. Cum autem monachi Ramesie, episcopo Oswaldo in ripa stante, aquam navigio transire vellent, navis nimis onerata mergi cœpit. Turbati monachi, et mori metuentes opem sancti pontificis implorabant. Quod videns sanctus signum crucis edidit, et navis ab aquarum profunditate emergens,

(120) Non a monachis, sed a servis monasterii regulæ tumultuantibus, infra in ejus Actis.

(121) Osketello scilicet, superius laudatò, cujus mortem anno 972 assignant Ingulfus, Simeon Dunelmensis, Rogerius Hovedenus, Florentius Wigorniensis, et alii.

(122) Hujus facti causam suggerit Radulfus de Diceto, quia Dani Northanimbriam vastaverant.

quasi nihil oneris ferret, ad ripam prospero lapsu evecta est.

14. Cum enim nuntiaretur ei quendam monachum Ellensem ab opere ecclesie præcipitatum subita morte occubuisse, vehementi mœrore turbatur ; noverat illum non usquequaque vitam duxisse felicem. Convocatis autem Ramesie monachis rei eventum retulit, et ut pro anima defuncti Dominum studiosius orarent, admonuit. Vigiliis igitur vacant, psalmis et lærymis, et ad janam misericordie Redemptoris pulsant : et ecce nocte quadam episcopo orationibus insistentem idem defunctus visibiliter apparuit, et percontatus quis esset, illum se esse pro quo Deum rogaverat respondit. At ille respirans : Qualiter, inquit, tibi fuit, vel qualiter nunc est? — Hæcenus, ait, valde male, nunc autem valde bene. Tuis quippe meritis et precibus a pœnis quibus cruciabar per angelum suum me die hesternæ eripuit Dominus. Quod et tibi insinuando veni gratias agere, et, quoniam gratosus pro hoc et aliis jure debeas Deo existere merito, insinuare. Quo dicto non comparuit.

15. Diocesim suam opportunis temporibus peragrans, quidquid elicere poterat in moribus suorum oculos summi Dei offendere, paternæ castigatione corripere atque corrigere satagebat. Hæc agentem contigit vice quadam venisse Ripum, ubi beatus quondam Wilfridus (123) nobili constructo monasterio meruit sepeliri. Locus tamen ille a barbaris olim magna ex parte dirutus, latibulis tamen ferarum fuit accommodus. Illic enim pervigil in orationibus nocti persistens, divina revelatione didicit ipso loco sanctorum corpora condita esse : quæ investigans cum nominibus singulorum procul dubio inveniret. Facto autem mane cum terram foderent, sanctorum corpora cum tabula hæc continente reperta sunt : *Hic requiescit sanctus Wilfridus antistes Eboracensis, et reverendi abbates Tilberius, Botwinus, Alberius, Sigredus atque Wildenus.* Reliquias autem repertas interim loco apto collocavit. Postmodum vero corpus sancti Wilfridi (124) in feretro decenter aptato cum reverentia condidit, utpote quem magno Wilfrido illius loci fundatori consanguinitate junctum noverat. Corpus namque majoris Wilfridi a S. Odone Cantuariensi archiepiscopo dudum translatus fuerat. Locatis itaque in feretro reliquiis, Wigorniam cum magno honore transmisit.

16. Vir quidam potens valida febre correptus, per nuntium viro Dei se infirmari insinuavit. At ille benedicens panem, eique transmittens, ut cum fide sanitatis consequendæ comederet jussit. Quod

(123) Wilfridi senioris acta retulimus tum in prima parte Sæculi tertii, tum in Appendice Sæculi quarti, ubi de Ripensi monasterio actum est.

(124) De Wilfrido juniore lege carmen de episcopis Eboracensibus in Appendice Sæculi tertii, de hac vero translatione Gervasium monachum, et Chronicon Joannis Bromtonis.

cum fecisset, perfecte salutis se restitutum sensit. Sedens autem ad mensam episcopus et panem benedicens, et consistentibus distribuens, forte micas decedentes sorax superveniens avido morsu colligere cepit, et statim suffocatus perijt, et quod in ore voraverat, nullatenus evomere quibat. Et ne suæ laudi quisvis hoc ascriberet, exanimem bestiam a conspectu intuentium abjici vir sanctus jussit.

17. Monachus quidam post balneum, in loco ubi episcopus frequentius sedere consueverat, somnum capere cepit. Et ecce astant illie plures spiritus teterrimi, et ab eo districta examinatione perquirunt, cur in loco tanti pontificis quiescere non timeret; ipsum invadunt, torquent, laniant, hac et illac trahunt; ab imo sursum rapientes, desursum ad ima dejicientes, horrido tandem clamore vociferans, quid sibi configerat, omnibus palam enarravit.

18. Singulis diebus, præter alios, quos quotidie innumeros alebat, duodecim pauperum pedes ablueret, deosculando crine et linteo tergere, manibus aquam fundere, denarios præbere, cibum et potum apposita mensa ministrare, in Pascha vestibus novis indutos, per aliquot dies in curia sua secum habere consuevit. Nulla eum infirmitas corporis ab istis retardabat; sed quo se corpore sentiebat debiliorem, eo sibi ad serviendum eis vim validiorem ingessit.

19. Die quadam cum suis oratorium egressus, et sub aere stans, acies oculorum caelo intentissime fixit, Christum ad quem anhelabat pio corde et ore intentius orans. Nec erecta lumina, ut fit, cito deflexit; sed quasi aliquid novi ac delectabile contemplaretur, ubi ea fixerat, diutissime fixa tenebat. Sciscitatus autem quid vidisset, ait: « Considero quo tendo, et cras, vobis et me tacente, res ipsa notabit. Salus etenim æterna, pro qua huc usque laboravi in terra, instat, nec ante transibit crastina dies, quam me in eam Dominus meus, sicut pollicitus est, introducat. » Et regressus in oratorium, convocatis fratribus, hortatur eos impendere sibi ministerium sacrae unctionis (125) cum viatico Dominici corporis.

20. Nocte sequenti, languoris sui oblitus, ecclesiam intrans officium explevit, et residuum noctis spatium divinis laudibus expendit. Mane autem solito more, linteo præcinctus pedes pauperum lavit, et osculans eos et tergens, quindecim psalmis, quos inter ipsum ministerium psallere solebat, decantatis, subiunxit: *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Et cum pauperes solitas gratias assurgentes exsolvisset, ipse dicendo *et Spiritui sancto*, ante pauperum pedes in manus Christi spiritum (126) emisit. Cumque ad ecclesiam quam erexerat defer-

A retur corpus ejus, nivea columba de caelo descendens, expansis alis lento volatu protegere corpus antistitis visa est. Igneam quoque sphaeram instar scuti de caelo lapsam super feretrum intuebantur. Deposito autem coram altari corpore sancto, visio quæ apparuit quasi locum designans sepulturae, in australem ecclesiae plagam prope altare divergit, et ab oculis intuentium evanuit. Alwinus (127) vero comes post obitum sancti viri nimia cordis angustia et dolore pressus, universæ carnis viam ingrediens Rameseia cœnobio sepultus est.

21. Cum autem S. Oswaldus in juventute sua in cœnobio Floriacensi vitam monasticam in omni duceret sanctitate, juxta locum in quo orare solebat, erat crypta quædam, præ foribus cujus duodecim pauperes conversantes, quotidianum victum a ministerio percipiebant, de quibus viro Dei sacras hostias offerenti unus ministrare solebat. Quadam enim die dum sanctus post Evangelium oculis in caelum erectis orationem præmitteret, vidit minister ejus reverendi vultus personam candidissimum panem, sed quantitate modicum, inter manus, quas usque ad caput suum porrectas habebat, digno cum honore tenentem: et licet nimio terrore perterritus obstupisset, sustinuit tamen, nec subitam arripere fugam voluit. Verum cum eundem panem secundum sacerdotis in missa processum paulatim crescere ac insolite magnitudinis crescendo fieri conspexit; ultra residere non ausus, extra ostium fuga lapsus est. Remansit itaque presbyter solus, et qui videbatur in dextra stans angelus ejus. Minister vero per vices ostio caput ingerebat, et quid circa altare gereretur, trepidus explorabat. Cumque Dei servus, *Per omnia sæcula sæculorum*, et alia diceret, nec ullatenus respondere auderet, audivit angelum ad singula respondentem et obsequium ei deferentem. Peracta autem missa minister introspectans, et angelum non videns, trepidus ad virum Dei accessit, et causam fugæ suæ ei exposuit, sciscitans ab eo utrum et ipse angelum vidisset. At ille: « Bene, inquit, vidi et quæ dicis audivi; sed benedictum sit nomen Dei omnipotentis; quia, licet a te sim relictus, in sacro tamen Dei mysterio non sum ab eo desertus. » Interdixit enim ei modis quibus potuit, ne, dum viveret, cuiquam rem illam innotesceret. Obijt autem S. Oswaldus anno gratiæ nongentesimo nonagesimo secundo, et episcopatus sui trigesimo (128), pridie Kalendas Martii.

22. Post obitum vero ejus anno duodecimo, Aldulfus (129) Eboracensis archiepiscopus revelatione divina admonitus Wigorniam, ubi S. Oswaldus sepulturam elegerat, properans, ossa sancti antistitis de terra levavit, et in scrinio cum maximo honore

(125) Unctio infirmorum ubique per id tempus viatico præmittitur, et alias diximus.

(126) Dominica tertia Quadragesimæ ejus obitum accidisse tradit infra Chronographus Ramesiensis; sed feria secunda alii, et rectius, ut dictum est in observationibus præviis.

(127) De Alwini obitu atque rebus gestis fusius in libro sequenti.

(128) Ergo anno 962 aut sequenti ordinatus est episcopus Wigorniensis, ut superius præstiximus.

(129) Istius translationis seu elevationis mentio facta est supra in observationibus præviis.

collocavit. Aqua vero cum qua ossa lavata sunt, A extra ecclesiam ubertim sanguinem emisit, et modum suae curationis circumstantes edocuit.

25. Monachus quidam Rameseiae cancri ulcere in maxilla ita percussus erat, ut consumpta cute et carne nuda mandibula, nudi dentes cum gingivis apparerent. Hic in festo S. Oswaldi de scypho, in quo idem sanctus bibere solebat, cum magna devotione et fide bibens, et sumpto potu vas vacuum tabescenti maxillae statim apposuit, et strictius junxit; et amoto post modicum a maxilla vasculo ita totius morbi sanies atque putredo vasi adhesit, ut redintegrata a languore maxilla nullum praeeriti mali indicium deprehendi posset in illa. In testimonium autem tanti miraculi et virtutis Dei, maxilla illa paulo semper rubicundior erat altera.

26. Quidam mutus ab infantia in quadam S. Oswaldi festivitate vidit quemdam sibi ignotum reveiendi vultus hominem, decora canitie fulgidum, sacerdotali veste amictum, baculum manu gestantem, quasi a loco sepulcri sancti episcopi ad se properantem : cui coram se transeunti dum caput humiliter inclinaret, ipse levato baculo eum in collo percussit et disparuit. Ad quem ictum ille territus, illico magna coagulati sanguinis massa ex ore illius in terram cadente, clamare cepit : « Succurrite, queso, succurrite, et ne sanguine meo ecclesia Domini violetur, hinc me festinanter eijcite. » Eductus C

25. Voraci flamma urbem Wigorniae vice quadam conflagrante, mox ut ad feretrum sancti flamma accessit, ignis elanguit, nec ulterius aliquid assumpturus in se defecit. Stabat enim pauperis cujusdam domus arundine tecta, a sui medio integra et sana altera ejus medietate, quasi ad perpendicularum a summo usque in terram conflagrata.

26. Alio in tempore memorata ardente urbe, cum monachi feretrum sancti ad villam deferrent, occurrat quidam qui nuper domum pulchram aedificaverat, et exclamans dixit : « O sancte Pater et pastor Oswalde, ecce domum meam voracibus flammis obnoxiam tibi dono, et jure perpetuo possidendam sub tuo dominio pono; tu eam, si placet, a praesenti periculo liberare digneris. » Introducto itaque in domum illam feretro ex domo vicina igne penitus consumpta, aula Patri Oswaldo commendata nec ab igne contingi potuit, nec ullum vestigium ignis in ea resedit.

27. Sæva pestilentia Wigornensem provinciam vice quadam depopulans, viros ac mulieres, juvenes et parvulos interitu repentino involvit. Ambulantes quandoque aut stantes subito cadebant, et impoenitentes inconfessi exspirabant. Monachi vero cum feretro sancti antistitis per circuitum urbis litaneas cantantes pro salute populi devote supplicabant : et ecce confestim pestilentia tota non solum Wigorniam penitus reliquit, sed et villas circumjacentes, de quibus incolæ opem sancti implorantes advenierant.

ANNO DOMINI MLXXXI.

EUSEBIUS BRUNO

ANDEGAVENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN BRUNONEM.

(Gallia christiana, vet. ed. tom. II, col. 126.)

Eusebius Bruno successit Andegavensis Ecclesiae pontifex anno 1047, vi Decemb. ex Chronic. Vindocin., quo anno eodem B. Martini de Bello Prato consecrat, ut aiant tabulae S. Laudi. Concilio Remensi interfuit 1119, tuncque donationi ecclesiae Omnium Sanctorum a Goffrido Martello monachis Vindocinensibus factae subscripsit : circiter vero an. 1033 transiit cum abbate Frederico Salmu-siensi, pro ecclesiis territorii S. Florentii veteris; paulo post assistit inaugurationi basilice S. Joannis Angeriensis in Santonibus 1058, nominaturque in charta Goffridi comitis qua cessit Majori monasterio montem Hildulphi 1059. Anno 1062 ii Nonas Aprilis dicavit monasterium novum Andegavi, et in notitia Vindocinensis abbatie S. Trinitatis de ecclesia Vetuli Campi data apud Credonum castrum 1067, pontificatus sui designat annum decimum donum :

chirographo postea firmavit 1074, mense Augusto, membranam Vindocinensis abbatie, et 1077 instrumentum Goffridi comitis scriptum apud Calmontem pro ecclesia collegiata Fayæ : hoc eodem anno pactum iniiit cum monachis S. Albini de pensionibus ecclesiarum quæ ab ipsis pendebant. Idem Eusebius ædem B. Mauricii per B. Castriguntherii dominum manu laica posseam redemit, ac tulit sententiam inter Gofridum cantorem et Marbodum scholasticum ecclesie Andegavensis, postea Redonensem presulem, 1081, quo anno diem ultimum clausit 27 Aug., ut notat Chronicon Vindocinense et charta S. Martini Turonensis fidelem Dei virum clericalem ordinis amicum appellat. Iste Eusebius fuit notatus prave opinionis de sacramento altaris, qua etiam infamatus hoc tempore heresiarcha Benengarius, archidiaconus Andegavensis et archiclavus, qui ado-

lescens Fulberti præsulis doctissimi auditor in A academia Carnotensi, in errorem lapsus. negabat veritatem corporis Christi in Eucharistia, affirmare ausus umbram et figuram esse tantum corporis Dominici, quod liberius ut promulgaret, aiunt Brunonem Andegavensem antistitem in suum errorem perduxisse. Damnatus ergo in synodis Romana, Vercellensi, et Turonensi ubi hæresim juravit, rursus eam propugnare arroganter molitus est, ac toties relap-^{us}, pœnitens tandem eam abjuravit. Anno 1060 de eo sic chronicon Turonense : « Clarebat Berengarius grammaticus Andegavensis archidiaconus et thesaurarius, necnon magister scholarum et camerarius S. Martini, in grammatica et philosophia clarissimus et in neomania peritissimus, a Roma discedens Turonis venit, ibique in insula quæ S. Cosmæ dicitur, sæculi pompis abrenuntians, fide per viginti octo annos assidue Domino militavit, aliique plures canonici B. Martini sancto Spiritu, nec non salutari ejus admonitione mutatis vestibus, sese ad illam insulam contulerunt. Tandem mortuus est die Epiphaniæ nonageharius 1088, ac Turonis in claustrum S. Martini parte læva sepultus cui epitaphium scripsit Hildebertus postea episcopus Cenomanensis, magnæ eruditionis et sanctitatis inter præsules Gallicanos, laudatus etiam hocce economio a Baldrico Burguliensi abbate in carminibus historicis.

*Tota Latinorum facundia marcida floret,
Dum Berengario Turoni rigueret magistro.
Porro Latinorum facundia florida marcet,
Incisa sors Turonis ubi tantum lumen ademitt
Clauditur in Jano tibi, doctor, janua vite,
Vt, magis in Jano patuit tibi janua vite.*

*En tua, magne senex, jacet hoc sub fornice gleba
Ad reditum propriæ suspirans conditionis,
Promittatque licet veniam tibi spes meritum,
Hanc tamen acceleret, lector, pia vota rorendo.*

Eusebius igitur insimulatus affatu nimio Berengarii, ejus hæresi si non adhæsisse omnino, saltem indormisse negligentem creditus est, donec pestilentissimam hæresim, quam exstinguere nascentem potuerat, epistola tandem ad hæresiarcham scripta tentavit abolere, et famam suam purgare; quam primus e membranæ ms. eruit, et in publicum evulgavit dom. cl. Menardus Andegavensis. Legi notas eruditionis plenas Joannis Picardi ad librum sancti Anselmi Cantuariensis de sacramento altaris. Unde facile colliges deceptos fuisse eos qui epistolam contra Brunonem episcopum Andegavensem, et Berengarium tribuunt Durando episcopo Leodiensi; quæ auctori suo legitimo restituenda est, Deoduno item episcopo Leodiensi, errore nato ex littera D singulari, utriusque nominis initiali, quod non advertit Valerius Andreas in Bibliotheca Belgica, et Historiæ ecclesiasticæ parentem illustrissimum fugit, eam epistolam nomine Durandi ad annum Christi 1035 referentem, quæ etiam habetur tom. III Bibliothecæ Patrum, in qua auctores editi tom. VI, qui contra Berengarium scripserunt, Lanfrancus Cantuariensis, Adelmanus Brixiensis, Algerus Corbiensis et Guimundus Aversanus; qua de re quoque consulendum est Sigeberti Chronicon ad ann. 1051. Legendus etiam Vincentius, lib. xxv, cap. 30, et ex eo sanctus Antoninus, tit. 16, cap. 1; Bellarminus, tom. II, lib. 1 De Eucharistia, cap. 1, et lib. III, cap. 8; Baronius, anno 1088, ubi de morte Berengarii agitur, et de epitaphio seu epicedio quod Hildebertus amico Berengario apposuit.

C

EUSEBII BRUNONIS

EPISTOLA

AD BERENGARIUM MAGISTRUM

De sacramento Eucharistiæ.

(Escribit Franciscus DE ROYE, antecessor Andegavensis, in libro cui titulus: *Vita, Hæresis et Penitentia Berengarii*. Andegavi, 1636.)

Fratri et sinceræ dilectionis cultu ampieciendo D consacerdoti B. E. salutem.

Scripsistis ad vos pervenisse relatu credibilium testimonium Gaudfridum Martini summa ope et præconio publico ineptiæ atque insanie Lanfranci suffragari, et quibusdam interpositis obtestati estis, ut vos et ipsum sub iudice audiri faciam, in libro B. Ambrosii De sacramentis. Super quod quid responsi, quidve consilii mihi vobis, quæ (si dignaremini) habeam, patienter æquanimitèrque advertite. Veritatis asserende an famæ quærendæ gratia, nescio, Deus scit, hæc orta motaque quæstio, postquam Romani orbis maximam pene partem peragravit, ad ultimum nos cum infami longinquoque et vicinorum redargutione acerrime pulsavit. Contra quod, quamvis humili lebetique meo sed et doctorum et me meliorum

consilio tale responsionis elegi temperamentum quod a veritatis tramite nullo erroris divertendo devia-^{ret}, et universalis Ecclesiæ sublimioribus et dignitate et eruditione personis, super hac re commotis offensionis scandalum jure incutere minime deberet, quod et simpliciores fide attingere inevitabiliter oporteret, et eruditiores quosque fastu aliquo transcendere non liceret. Quod quidem relictis turbulentis disputationum rivulis de ipso veritatis fonte sincerissima abundantia perfluenti, et singulari singularitate salubri, et nobis ipsis necessarium ducimus haurire, et omnibus quibus placeret nobiscum proponere, quod est: Dominus Jesus pridie quam pateretur, accipiens panem in sanctas ac venerabiles manus suas, elevatis oculis in cælum, benedixit, fregit, dedit discipulis, dicens: Accipite et mandu-

cate ex hoc omnes: hoc est enim corpus meum. Simili modo accipiens præclarum calicem, item gratias agens benedixit, deditque discipulis suis, dicens: Accipite et bibite ex eo omnes; hic est enim calix sanguinis mei, novi et æterni testamenti, mysterium fidei, quod pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hæc quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis. Hujus verbi, per quod omnia facta sunt, virtute et effectum panem post consecrantis in hæc verba sacerdotis sacrationem, verum corpus Christi, et vinum eodem modo verum sanguinem esse credimus et confitemur. Quod si quis hoc qualiter fieri possit inquirat, non ei secundum naturæ ordinem, sed secundum Dei omnipotentiam respondemus: Et hoc et omnia quæcunque voluit fecit Deus in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis. Neque enim qualiter secundum naturæ ordinem Verbum Deus, in principio apud Deum, de Spiritu sancto et Virgine concipit, et quomodo post resurrectionem verum corpus Domini Jesu ad discipulos clausis januis intromitti et palpari potuit, quolibet verborum affluentia disserere potest, et tamen secundum Dei omnipotentiam in veritate facta esse firmissime et fidelissime credi necessarium est. Si vero aliquis qui de hac re Patres doctoresque nostri senserint quidvis scriptum reliquerint a nobis requisierit, ad eorum libros, si ad hoc idoneus est, eum mittimus, ut quid ibi invenerit diligenter legat, pure intelligat, et quod accomodatius evangelicæ veritati senserit, cum gratiarum actione et studio fraternæ concordie sibi eligat. Porro nos non Patrum scripta contemnentes, sed nec illa qua Evangelium legentes (neque enim ipsi viventes et scribentes hoc voluerunt et in suis opusculis ne id fieret voluerunt) eorum sententiis, salva quæ eis debetur reverentia in tantæ rei disceptatione abstinemus, ne si Patrum sensa aut aliquo eventu deprava

A vata, aut a nobis non bene intellecta, aut non plene inquisita inconvenienter protulerimus, scandalum illud, quod tantopere fugimus, incurramus, et cum unus de pusillis Christi scandalizator mole asinaria ad collum suspensio et in profundum maris præcipitio judicatur dignus, nos totius Ecclesiæ scandalum jure meritoque exhorrescimus, nec timere ob hoc nos frustra periclitari dissimulamus, cum salubriter et cum quiete pacis Christianæ contenti vivere possimus sacrosanctorum illorum verborum Christi, quæ superius posita sunt, simplici compendio et sufficienti sanctæ fidei firmitate, quantum nos sentimus et multos nobis satis superiores viros sentire cognoscimus. Hoc consilio querimonia, quæ in præsentia Domini Geraldii, tunc legati apud Turonum, emersit, sedata est. Hoc consilio eodem tumultus qui in audientia domini Eldebrarini in eadem civitate efflavit sopitus est; hæc veridica confessione exactioni principis hujus nostri, in capellula cujus in vestra epistola mentionem fecistis, satisfactum est, et rediit pestis, quæ nescio quorum improbitate exagitata caput extulerat, domini Bisonticensis archiepiscopi et eruditorum qui adfuerunt auctoritate calcata est. Ac nullam aliam de hac re disputationem vel controversiam, nec accusatores, nec defensores, nec testes, nec iudices, nec causidicos, nec auditores, me querere, procurare, congregare aliquando sciatis. Omnibus vero pro hac re, me volente, quod si parum est, quamvis parvipendatur, contradicente conventum publicum aggregare volentibus, consensum non tribuam, confluentibus humilitatis meæ personam subtraham, confligentibus audientiam, perseverantibus communionem, est enim causa ter provincie nostræ judicio terminata, quarto sedis apostolicæ synodi sententia extincta. Valete E. (1).

(1) Epistola illa docet omnino quam magna fuerit Eusebii fides, quam pia simplicitas, dum ex solis Christi verbis mordicus asserit in sacrosancta Eucharistia verum esse Christi corpus et sanguinem, dum ita intellectum suum captivat in obsequium sanctissimæ illius fidei, ut de ea nec disputare, nec controversiam movere, nec alibi querere velit præterquam in verbis Christi. Et tantum adest ut Berengario adhæserit, quin potius eum fugerit nec voluerit audire aut admittere ad congressum aut colloquium. Undenam igitur ea suspicio in nostrum hunc Brunonem? an quod Berengarium Turonibus evocatum statim elegerit archidiaconum? sed sanæ mentis erat eo tempore. An quod ænulos virtutibus offenderet? nam et piissimus erat et doctissimus,

D ut statim docet auctor Gallie Christianæ. An quod a Remensi concilio rediens (cui adfuit inter palmares) gloria vicerit invidiam? Hinc forte quidam verberones in eum non satis bene animati invadendo vultu sparserunt in vulgus Brunonem adhærere Berengario. Nec viderunt illud anathema: *Homo quicunque fecerit superbiam in sacerdotem morietur* (Deut. xvii), nec etiam illud: Cum Samuel sperneretur a Iudæis, ait Dominus: Non te spreverunt ed me (Reg. viii. 27). Unde et sacri canones non patiuntur episcopum a plebe aut vulgaribus hominibus argui aut accusari, ne temere macula ponatur in electo, can. Non est ii, q. 7. Ex quibus omnibus Bruno ab ea suspicione vindicandus videtur.

ANNO DOMINI MLXXXII.

GEBUINUS

LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA.

(Ex Gallia Christiana, nov. edit., tom. IV.)

Gebuinus, qui et *Gibuinus*, imo et *Gebuinus* dictus A
est, ac successu temporis mutata prima nominis
littera in J. ejusdem soni, *Jebuinus* appellatus est,
ut videre est in antiquo Lugdunensium præsulum
indice relato in antiquitatibus insulae Barbaræ. De-
nique per apocopen unius litteræ *Jubinus* nuncupa-
tus, ut videre est in Missalibus, Breviarisque ad
usum Lugdunensis Ecclesiæ, ex hoc vero postremo
nomine manavit Gallicum *saint Jubin* quo a vulgo
designatur. Fuit Hugonis III comitis Divionensis
filius, fuit et postea Lingonensis archidiaconus. Ejus
ad episcopatum electionem sic refert Chronicon
Virdunense: « In synodo Heduensi quam anno 1077
tenuit Hugo Diensis episcopus et legatus apostolicus,
quinta die, quia Lugdunensis sedes, Humberto Si-
moniaci expulso et in locis Jurensibus monacho
facto, vacabat antistite, totius concilii assensu ele-
ctus Gebuinus archidiaconus, vir morum probitate
venustus. Id egre tulit Lingonensis præsul, con-
questus quod Patres dextrum sibi oculum evertisent,
cui suum abstulissent archidiaconum, virum in ec-
clesiasticis et secularibus negotiis pernecessarium,
in quo suum ipsius consilium, totiusque diocesis
solationem residebat: sed prævaluit concors sententia
concilii, quia sic erat præfinitum et placitum in ocu-
lis Domini. Nec mora, uno die, id est Dominico xv
Kal. Octobr., Heduz summa omnium exultatione et
tripudio a legato consecratus est. Nec id tantum,
sed statim pallium pro eo postulavit Hugo, his ver-
bis: « Summopere poscimus ut per dominum Val-
entinum episcopum pallium nobis mittatis ad con-
firmendam ordinationem religiosissimi Lugdunensis
Ecclesiæ archiepiscopi contra oblatrantes hæreticos,
et de regis indignatione adversas ordinationem Dei
carnaliter gloriantes; ipse enim postpositis omnibus
incommodis et periculis penuriae atque itineris san-
ctitatis vestrae conspectui devotissime se presenta-
ret, si Ecclesia illi commissa tandiu languida et
pastoris solatio destituta, quoquo modo absentiam
ejus sine magno detrimento pati potuisset. Valen-
tino episcopo præcipite..... quatenus circa festum
sancti Joannis Baptiste, prout nos cum eo condixi-
mus, ecclesia sua ad celebrandum officium illud
accipiat, quia valde opportunus videtur ad oppu-

gnandam provincialium arrogantiam. » Nihil nega-
vit pontifex, tot præclaris novi antistitis dotibus
commotus.

Anno 1078 memoratur in charta Widellini Foren-
sis comitis Saviniacensi cœnobio nonnulla conce-
dendis; sic enim in ea temporis nota inscribitur:
« Domino Henrico IV Augusto bellum cum Rodul-
pho rege gerente, sanctoque papa Hildebrando in
apostolico solio residente, atque archiepiscopatu
Lugdunensi sub regimine domini Gebuini quiescen-
te: domino etiam Dalmatio Saviniensis baculum
tenente mense Maio feria 2, et xv (die) anno
Domini 1078, indict. i concurrente vi, epacta iv. »
Eodem anno seu potius sequenti juxta hodiernum
anni inchoandi modum, Petrus Albanensis episco-
pus, Romanæ Ecclesiæ cardinalis, et papæ legatus
in partibus Burgundiæ, episcopo Matisconensi Lan-
drico, et Gebuino archiepiscopo Lugdunensi signifi-
cat se ex parte domini papæ eos excommunicatum,
nisi a molestiis quas Cluniacensibus monachis infe-
runt, abstineant. « Actum Anse apud S. Bernar-
dum, viii Februar., indict. ii. » Circa hoc ipsum
tempus Gebuinus videtur Romam cum nonnullis ex
suis canonicis petiisse; id enim significat Gregorius
epistola 36, lib. vi, ex qua patet tunc regularem,
communem ac peculii expertem vitam duxisse ca-
thedralis ecclesiæ canonicos: enim vero cum a
Landrico Matisconensi episcopo, facto ad hanc cau-
sam pontificis cognitore anathemate percussi fuis-
sent, quia communia Ecclesiæ bona inter se partiti
fuerant, ut privatim viverint; cumque nonnulli
Romam profecti fuissent ut et absolutionem et bene-
dictionem impetrarent, hanc non tantum non con-
cessit pontifex, imo apostolica auctoritate præcepit,
ut qui sic acquisierant omnino dimitterent, volens
ut nobilitatem, qua inter omnes Gallicanas Ecclesias
Lugdunensis resplenduit in religionis exemplo, nunc
quoque vigilanter custodiat; ut et gloriam quam
hactenus præ cæteris illis habuit in dignitate, nunc
augere incipiat in forma religionis. An. 1080 ab
Hugone abbate Cluniacensi rogatus favit electioni
Walterii Cabilonensis episcopi; Ecclesiæ Saviniacensi
dedit basilicam S. Mariæ de Jo. . . . apud Lugdunum in

curia S. Nicetii, ipso pontifice ibi jacente in agitudine. Certe calculo laboravit et autes morbi illius paroxysmus tanta patientia pertulit, ut, in virtutis præmium illius curandi vim maximam habere prædicetur, et ea ratione a Lugdunensibus et finitimis invæctur. In veteri Lugdunensis Ecclesiæ Martyrologio vitæ ipsius terminus consignatur decimo octavo Aprilis. In Necrol. S. Benigni Divion. legitur: « xv Kal. Maii depositio D. Gibuini archiep. Lugdun. » Jacet in ecclesia S. Irenæi. Ejus tumulo superpositum est altare Deo sub ipsius nomine consecratum, et uti sanctus in sua Ecclesia colitur.

Ad annum ejus obitus quod spectat, in antiquis monumentis non exprimitur. Dominus de Lamure ejus vitam ad annum usque 1087 exeuntem protendit, et protendendum probat ex veteri ms. cœnobii Saviniacensis, in quo veteres illius tabulæ continentur, et tres chartæ referuntur, in quibus Gebuini adhuc viventis mentio sit annis 1086 et 1087. Prima continetur codicis folio 125 sub hoc titulo: De ecclesia S. Mariz de Diniciaco... et ecclesiam de Comiaco... nec non et capellam de Montehardo... Hoc donum laudavit archiepiscopus Gebuinus in choro Lugdunensis ecclesiæ, teste Landrico Matisconensi episcopo, Bladino decano, etc... Actum in capitulo Saviniacensi sexto nonas Februarii, sexto et decimo quinto, indict. nona, epacta tertia, cyclo decimo nono, regnante Henrico in Burgundia. Scripta manu Stephani vicecancellarii anno Dom. 1086 secunda existat codicis citati fol. 122 quo Agna cum filiis suis dat S. Martino Saviniensi pro filio suo Lenchone quem tradit ordini monastico in eodem loco, dimidiam partem de ecclesia S. Joannis de Duerna cum decimis et appendiciis suis. Actum pago Lugduni cœnobio Saviniaco, laudante archiepiscopo Gebuino, mense Junio, feria quarta, luna quinta, regnante Philippo in Francia, Henrico in Burgundia, anno incarn. Domini millesimo octogesimo septimo, ind. decim. Tertia jacet ibidem, eodemque fol. Ea S. Saviniensi Ecclesiæ. . . . ubi D. Ilerius secundus abbas præesse videtur, Ermenegardis bona dat pro sua sepultura, ecclesiam S. Verani in Graziaco. Actum pago Lugdunensi, cœnobio Saviniacensi cum laude archiepiscopi Gebuini, anno Domini incarnationis millesimo octogesimo septimo, indict. septima, mense Junio, feria quarta, luna quinta, regnante Philippo rege in Francia, Henrico in Burgundia. Hæc quidem validissima videntur, imo indubia, si bene excerpit D. de Lamure; si autographa sunt instrumenta quæ exhibet, non vero transumpta. Hæreo tamen, imo in contrariam sententiam, vi veritatis abreptus ire cogor non esse autographa quæ refert instrumenta, vel inde probabilissimum sit quod cum innumeris aliis in uno eodemque codice continentur, quæ nisi ab uno eodemque exscriptore exarari nequaquam potuerunt. Atque adeo vel oscitantia vel inscitia amanuens error potuit irrepere; vel deluso exscriptoris aspectu

A chronica notæ corrumpi potuere; et corruptas reipsa fuisse inde patet, quod in chartis anni 1087, indictmentem decimam altera, altera septimam cum eo anno conjungat. Inde iterum quod in prima dies assignetur sextus ante Nonas Februarii, qui talis nunquam existit hoc mense. Inde demum quod nec genuinum, nec intelligibile quod habet prima charta: Actum vi Februarii, sexto et decimo quinto. Aliunde vero, si quid in ejusmodi rebus historicis constare potest, Hugonem Gebuini locum ante annum 1087, in eo et ante 1086 obtinuisse demonstratur. Argumenta referre necesse est; non quidem omnia sed præcipua.

Primum dicitur a S. Anselmo Lucensi episcopo, qui in epistola scripta Pontio, ex Casæ Dei monacho, abbati Fraxinensi, quam refert Mabillon, mentionem facit venerabilis Patris Hugonis Lugdunensis archiepiscopi, et ad cujus calcem jubet suo nomine salutari domnum Lugdunensem archiepiscopum. Cum ergo in ejusdem Anselmi Vita ab uno ex suæ ecclesiæ canonicis scripta, dicatur: Anno incarnationis Domini nostri J. C. 1086, episcopatus vero sui anno xiii, indict. ix, obdormivit in Domino xv Kal. Aprilis; constat ante hunc annum Lugduni præsulem fuisse Hugonem. Secundum suppeditat Gregorius VII papa; sic enim epist. 49, lib. ix, inscribit: « Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri H. . . . Lugdunensi archiepiscopo H. . . . Ille non potest alius esse ab Hugone Gebuini successore, tum quia H prima est illius nominis littera; tum quia is cui scribit, Romanæ sedis legatus erat, ut ex contextu patet, quam dignitatem nunquam habuit Gebuinus. Sed et epistola 32 ejusdem libri data est venerabili Lugdunensi archiepiscopo, ac simul sedis apostolicæ legato, ut cuilibet eam legenti palam est. Porro constat obiisse Gregorium papam anno 1085, die 25 Maii. Ergo jam antea Lugdunensem sedem occupabat Hugo.

Tertium illudque invictum habemus ex Vita ejusdem Gregorii VII, ab auctore synchrono, Paulo scilicet Bernediensi conscripta, in qua hæc leguntur: Rogatus (Gregorius papa in extremis positus) ut in tanta fidelium perturbatione sibi successorem designaret trium edidit optionem, videlicet Desiderii cardinalis et abbatis cœnobii Cassinensis, atque reverendissimorum episcoporum Ottonis Ostiensis, et Hugonis Lugdunensis. Additurque: Verum quia . . . sua lustrans gubernacula procul aberat, suasis eligi vicinum Desiderium. Idem confirmatur ex Vita Desiderii, seu Victoris III, in qua hæc leguntur: Anno Dom. incarnat. 1085, indict. viii, Gregorius VII interrogatus ante diem tertium obitus sui ab episcopis et cardinalibus qui tunc una cum Desiderio præsentibus erant, quid post suum obitum de Romanæ sedis ordinatione juberet, respondit n', si unquam aliquo modo possent, eundem Desiderium ad hoc officium promoverent; si vero hunc nullatenus flectere ad ista valerent, aut archiepiscopum Lugdunensem Ugonem, aut Ottonem Ostiensem.

aut Lucensem episcopum, quem prius ex his habere possent, in papam eligere post obitum suum quanto-
tocius festinarent. Haec adeo clara sunt et expressa,
ut ab iis recedere vix possibile videatur. Hinc Bol-

landiani in append. ad diem 25 Maii tom. V ejusdem
mensis part. 1, pag. 1951, aiunt eum obiisse 1082, 16
Aprilis, vel, ut alii volunt, 17 Maii.

GEBUINI LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPI EPISTOLA

AD RODULPHUM TURONENSEM.

(*Bibliotheca Patrum Lugdun.*, tom. XVI, pag. 768.)

G Lugdunensis Ecclesiae prae-sbyter indignus ex-
mio Patri et specialiter colendo † R. Turonicae sedis
archiepiscopo cum grege sibi commisso aeternae
Laeti tudinis gloriam.

O quam bona et quam sublimis est humilitas,
quae potentes elatos de sede superbiae dejecit, et
pauperes humiles de stercore erigit (*Paul. cxi, 7*)!
Ipsius est enim tanta potestas, ut per ipsam de la-
bore ad requiem, de morte ad vitam, de poenis ad
gloriam transire debeamus. Ipsa est per quam fortes
deprimuntur, humiles exaltantur, humilitate pro-
fecto Deus super omnia manens de forti armato no-
bilitate triumphavit, et de mundo, quem captivum
tenebat, exclusit humilitas Dei, propter quod exal-
tavit illum Deus, et dedit illi nomen, quod est super
omne nomen (*Philipp. ii, 9*). » Hac itaque virtute
vestram benignitatem plenam esse reperimus, cum
sanctae nostrae Lugdunensi Ecclesiae more praedeces-
sorum vestrorum tam humillima devotione, tam cha-
ritativa supplicatione humilitatis ac totius obedi-
entiae obsequium reddere non dedignamini. Unde qua-
tenus penset magnitudo vestrae discretionis, cum
quanta dulcedine, cum quanto charitatis fervore
humilitatem vestram diligamus, certi quod nos a vo-
bis diligi scimus : quia Scriptura dicit : *Amat anima
amantem se*. Praeterea sciat dilectio vestra quod cum
tanta dulcedine vos amamus, ut si vestra postularet
necessitas, qua dilectione Apostolus pro Galatis
oculos dare proficitur, eadem nos oculos nostros pro
vobis eruere, et pro vobis dare non dubitaremus.
Nam ubi humilitatem matri vestrae ostenditis, quid
aliud hoc faciendo agitur, nisi ut vos ex debito

B nostri, et nos ex charitate vestri efficiamur ? Unde
tanto magis ac magis vestra apud pium Redempto-
rem erit uberior, quanto magis humilitatem per
quam cunctorum fratrum concordia, et sanctae uni-
versae Ecclesiae unitas custoditur, retinere studue-
ritis. De charitate igitur vestra, sicut revera de
charissimo amico confidentes, aures pietatis vestrae
fiducialiter pulsare non dubitamus, procul dubio
credentes quod minime patiamini nos contristari,
maxime in tali re, unde anima vestra multum po-
terit adjuvari. Est enim vobis abbatia quaedam
Sabiniacus nomine, locus ab antiquo nobilissimus,
antiquam Deo gratias adhuc servans nobilitatem,
qui suo jam diu est orbatus pastore, pro quo rogo
ego, rogat Ecclesia Lugdunensis, pro quo huc ad
C vos imploraturus venissem, nisi quod tot ac tantis
infirmis premor, ut non dicam me ad vos ire,
sed respirare vix licet. Nunc igitur, quia praesentia
corporali vobiscum esse nequeo, Spiritu autem vo-
biscum semper maneo, deprecor ut in uno spiritu
congregati domnum † B., Majoris monasterii abba-
tem, cum multa dulcedine ex nostra parte et vestra,
monendo, deprecando exoretis, quatenus mihi suo
dilecto, et desolatis fratribus misericordiam suam
poscentibus, consulere non differat. Mittat Patrem,
mittat pastorem, qui cum tanta cautela gregem
suum custodiat, ne antiquo hosti ex aliqua parte
adius pateat, per quem ad ipsum gregem unquam
irrumperet valeat. Valete. Omnipotens Deus vitam
vestram per multorum annorum curricula extendat,
et post longa tempora in caelestis vos patrie mensa
D suscipiat. Item valete, mandatis insistite.

GALTERIUS

COGNOMENTO SAVEYR MELDENIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA.

(Ex *Gallia christiana*, nov. edit., tom. VIII; pag. 1608)

Galterius, dictus *Saveyr*, id est Sapiens, quod A
disposuerat Bernerus praedecessor, at morte prae-
ventus adimplere nequiverat, fratribus cœnobii
Lacellensis duo altaria donavit in villis Lacella et
Vaira iv Kalendas Aprilis 1045, Henrici regis anno
xvi, ejus placito pro monachis S. Medardi adver-
sus Robertum Cociacensem subscripsit anno 1047,
ejusdemque diplomatibus pro cella sancti Aigulli
cœnobio Sancti Petri Trecensis unienda, et pro ca-
nonicis Carnotensibus anno 1048. Eodem anno asti-
tit concilio Silvanectensi, ubi restitutum et confir-
matum Sancto Medardo Castellum de Vico. Ab
Henrico rege cum Wascelino de Chalinaco misus
fuit anno 1050 in Russiam, ut Annam, regis Geri-
slonis filiam, peteret in uxorem Henrici ipsius
post prioris obitum, quod Russia rex grateranter
accepit. Detectioni corporum sanctorum martyrum
Dionysii et sociorum ejus in sede Sandionysiana ad-
fuit anno 1053. Sacro Philippi I regis anno 1059
interfuit, eodemque synodo Romanæ, ubi definita
querela monachorum Sancti Albini adversus Vindo-
cinenses, uno ex arbitris Galterio. Subscripsit di-
plomatam Henrici I regis pro restauratione Sancti
Martini a Campis anno 1060. Memoratur in præceptis
Philippi regis an. 1064 pro monachis Sancti Petri
Senonensis, et 1066 pro cœnobio Sancti Nivasil.
Interfuit dedicationi ecclesiæ Sancti Martini Cam-
pensis, et subscripsit diplomati Philippi regis pro ea-
dem ecclesia anno 1067; eodemque anno litteris
ejusdem Villani de la Chapelaude S. Dionysio dona-
tam confirmantis. In concilio Burdegalensi anno
1068 lectæ sunt ejus litteræ quibus testabatur cau-
sam de cella Credonensi in synodo Romana secun-
dum Vendocinenses adversus monachos Sancti Albini
a Nicolao papa fuisse definitam. Dedicationi Sancti
Quintini Bellovacensis astitit anno 1069. Subscripsit
instrumento Gaufridi Parisiensis episcopi pro mo-
nachis S. Germani a Pratis anno 1070; diplomati

Philippi regis anno 1071 in concilio Senonensi con-
firmantis donatam ecclesiam Sancti Andreæ ab
Hugone Trecensi ascetis Cellensibus, eodemque anno
præcepto Burchardi, Corbeliensis comitis, pro eccle-
sia S. Exuperii. Inter concilii Parisiensis, anno 1071
habiti, Patres annumeratus subscripsit diplomati
Philippi regis omnia bona Ecclesiæ Compendiensis
confirmantis. Concilio Senonensi adfuit anno 1080,
eodemque Meldensi, in quo S. Arnulfus creatus es-
Sursionensis episcopus, amoto Ursione, et Lam-
berius Morinensis excommunicatus. Terram Moris-
sarti Gaudio abbati et monachis Pontisarensibus
circa id tempus approbavit. Subscripsit judicio a
Philippo rege lato apud Pisciacum die 6 Januarii
anno 1082 in gratiam monachorum Sancti Germani
adversus Hugonem militem, cognomento Stavellam.
Sigillum quoque apposuit suum chartæ Richeris
archiepiscopi Senonensis ecclesiam Sancti Baldi
monasterio Sancti Remigii ejusdem urbis conceden-
tis anno xiiii Philippi regis. Galterii obitus notatur
xiv Kalendas Novembris anni 1082 in Chronico S.
Petri Vivi. In Necrologio Meldensi commemoratur
hoc modo : ix Kalendas Novembris obiit Galterius
*Saveyr, Meldensis episcopus, qui dedit ecclesiæ B.
Stephani ecclesiam S. Martini. Fulcoius habet diem
20 Octobris in hocce epitaphio, ubi sepultum dicit
in ecclesia Majori, quam de novo construxerat :*

Hic pius antistes situs est Galterius, honesta

Cui domus hæc mater sponsaque salva fuit.

Quam ne peniteat te clarum rota secundum

Rem pretiumque tulit glorificata viro.

Cum sit iners, inculta simul, cum nuda venusta,

Erigit hanc quantum corpore, mente potest.

Hanc norat, hanc ornat, cultique reformat et arte,

Hanc facit ecclesiam, diruta facta prius.

Octobris bis dena dies fuit exitus ejus :

Naxta dies, qualis non fuit ante suis.

GALTERII EPISTOLA

AD BARTHOLOMÆUM TURONENSEM ARCHIEPISCOPUM

De cella Credonensi in concilio Romano sub Nicolao papa Vindocinensibus asserta.

(Mansi, *Concil.*, t. XIX, col. 901.)

B. Turonensi archiepiscopo, E. Andegavensi episcopo, et comiti GAURIGO Hugo Nivernensis episcopus unicuique perpetuæ felicitatis munus.

Præterito anno dum Romæ in sancta synodo essemus, dubitabilis querela ad aures papæ N. venit de quadam ecclesia S. Clementis Credonensis, quam sanctæ Trinitatis Vindocinensis Ecclesiæ fratres, et S. Albini monachi invicem proponentibus nobis ostenderant. Papa vero, pluribus intentus, hoc Metensi episcopo atque Tricassino, nec non et mihi

A Nivernensi, et Cenomanensi, atque Aretensi et Liminensi seorsum euntibus indagari jussit, cui supradicta secundum jus concederetur ecclesia. Nos vero ut ab utrisque monachis audivimus, idipsum papæ retulimus. Ipse vero in plenaria synodo supradictam ecclesiam S. Trinitatis cœnobio vindicavit, quoniam hoc judicavimus quod nemo ferum quod tenet ab aliquo potest dimittere ecclesiæ, nec alicui nisi per comitatum illius a quo descendit. Valete.

ANNO DOMINI MLXXXV.

ALPHANUS

SALERNITANUS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA.

(UCHELLI, *Italia sacra*, t. VII, p. 380.)

Alphanus, Salernitanæ Ecclesiæ et urbis egregium ornamentum, parentibus nobilissimis natus, ab ipsis incunabulis pie educatus, et in Scripturis sanctis eruditus insignis, evasit doctus clericus, et ecclesiasticarum rerum peritus, carmine et soluta oratione illustris, monasticis institutum, deposito cingulo clericalis militiæ, adhortante Desiderio, qui postmodum Victor Papa III fuit, circa annum Domini 1056 ultro complexus est in Casinensi cœnobio, nec multo post a Gisulfo principe expositulatus, primo apud Salernum monasterii S. Benedicti abbas effectus, deinde Salernitanus archiepiscopus creatus, a Stephano IX papa ordinatus, consecrationis munus accepit an. 1058. Ejus primordia, monastica disciplina progressus, et ordinationis tempus notum reddit Chron. Casin. lib. III, c. 7, in hæc verba:

Desiderius ob nimiam abstinentiam, multasque vigilas, in languorem non modicum decidens incedens gratia Salernum perrexit; ubi itaque illo aliquandiu remorante, Alphanus, qui postmodum ejusdem archiepiscopatum civitatis adeptus est, prudentissimus et nobilissimus clericus, maxima est illi familiaritate conjunctus. Cujus animum frequentibus monitis ad mundi contemptum exhortans, sic tandem ab illo exegit, ut monachus fieret, si prius, ut jam dudum mente conceperat, Hierosolamam ire permissus fuisset. Hac inter illos sponsione

B firmata, Beneventum reversus Desiderius est, atque post non multos dies mandat eidem Alphano ut ad se veniat. Cum vero cœpissent Alphanum nobiles quique viri ac clerici frequentare, eumque ob maximam ejus prudentiam decenter excolere, propositum Hierosolymitanæ viæ paulatim cœpisset in ejus mente tepescere, seque a Desiderii latere nullo unquam modo, nullo unquam tempore assereret velle dividere, tempus ab eis aliquantum apud monasterium S. Sophiæ exactum est. Cum ecce fama percrebuit Victorem papam ab ultramontanis partibus Romam venisse, eumque ad partes istas in proximo venturum fore. Territus Alphanus hujusmodi nuntio, quod fratres suos super Gualmarii principis occisione insinulandos procul dubio nosset, præoccupare statuit apostolicum, secumque ire orat suppliciter Desiderium. Et quoniam miram cantandi peritiam, et medicinæ artis scientiam non parvam habebat, ejusdem artis codices nonnullos secum a domo detulerat, magni aliquid se habendum in summi pontificis curia omnimodis confidebat. Confectis igitur atque aptatis quotquot potuit medicamentibus, una cum civitatis ipsius archiepiscopo ad Romanum pontificem in Tuscaniam proficiscitur, eumque apud Florentiam remorantem reperit. In brevi itaque maximam apud illum familiaritatem adepti, et satis honorifice habiti sunt. Sed cum jam ibi per temporis

aliquantum remorati pro certo Desiderius compe-
risset papam minime ad partes istas venturum,
insuper etiam ultra montes proxime profecturum,
simulque valde inutilem esse propositum suo conside-
rans in ejusdem pontificis curia conversationem,
cepit omnimodis instare Alphano, ut jam jamque
peteret ab eo licentiam revertendi. Petrus ante non
multos dies huic monasterio electus fuerat a fratribus
in abbatem, qui pro sua ordinatione insinuanda,
duos hujus loci ad papam tunc fratres transierat.
Igitur Desiderius optata jam dudum opportunitate
reperita, accessit pariter cum Alphano ad Romanum
pontificem, simulque pedibus illius se prosternentes,
orant recedendi licentiam. Adhucque petentes ut
gratia religiosius vivendi, per monachos, qui ad eum
a Casinensi monasterio venerant, illuc eos transmit-
tere, suisque litteris illos abbati dignaretur ac
fratribus commendare. Annuit apostolicus, atque ita
sicut proposuerant cum fratribus illis ad cenobium
transmissi sunt; receptique decenter ab abbate et
fratribus sociati honeste dimis atque humiliter inter
illos aliquandiu conversati sunt, et ab universis in
dilectione plurima habiti, necnon et monasticam ab
eodem abbate consecrationem adepti, Frederico
super eorum adventu plusquam satis est gratulan-
tante.

Et cap. 8: «Viderat per hos dies Desiderius
visionem non contemnendam, quam satis proxime
seel commendavit effectus. Cernebat siquidem se
una cum Alphano in quadam ecclesia, ac valde
pulcherrima turri, quae juxta capitulum fratrum sita
esset, consistere, in qua nimirum Pater Benedictus
videbatur sede decentissima residere. Cumque ad
illius visionem stupefacti paverent, et accedere prop-
ius nequaquam praesumerent, B. Benedictus Desi-
derio hilaris inuebat, cumque juxta se sedere
manu porrecta jubebat. Alphanus vero, quoniam
vocatus ab eo non fuerat, quasi indigne ferens, de
domo illa exibat; quam nimirum visio manifestissime
portendere visa est, et Alphannum in loco hoc non diu
remoraturum, et Desiderium Benedicti Patris vicem
in hoc monasterio susceperum. Non multo post
igitur a Gisulfo principe Alphanus expostulatus,
primo apud Salernum in monasterio Sancti Bene-
dicti abbas effectus, dehinc ejusdem civitatis archi-
episcopatum adeptus est.»

Alphanus post suam consecrationem ab eodem
Stephano papa, quibus diebus ut pallio deberet ad
missarum solemniam celebranda, privilegium obtinuit,
facultatemque nominandi, eligendi et consecrandi
undecim episcopos suos suffraganeos, videlicet
Pestanum, Compisanum, Acheruntinum, Nolannum,
Cusentinum, Bisinianensem, Melititanum, Policastren-
sem, Marsicanum et Cassanum iisdem litteris
conceditur, quas non vidimus, sed citantur a
Musea. Quod vero dicitur in iisdem, Cusentinam,
Compisanam Acheruntinamque Ecclesias fuisse tunc
temporis suffraganeas Salernitani archiepiscopi,
puto eas subjectas fuisse primitivi jure, cum ecclesiae
illae tunc archiepiscopali honore fuissent insignitae,
ut suis in locis dicemus. Anno 1059 Alphanus
celebri illo concilio Romano a Nicola I coacto inter-
fuit, quo Berengarius, haeresi sua tertium abjorata,
fidem catholicam coram 115 episcopis professus est;
quo etiam concilio constitutio illa de electione
Romani pontificis edita est, redactaque est ad solos
Romanae Ecclesiae cardinales et episcopos, eorum-
demque potestati attributa atque decreta electio.
Eodem anno alia synodo apud Beneventum ab eodem
Nicolaio celebrata interfuit Alphanus, ac primus
post Humbertum Silvæ Candidæ episcopum cardina-
lem se subscripsit. Anno 1066 Alphanus Risonem
primum episcopum Sarnensem ordinavit, ac privi-
legio munivit, cujus exemplar in episcopis Sarnen-
sibus refertur. Anno vero 1067 Alexander II papa
Alphano archiepiscopo ac Salernitanae Ecclesiae
vetera privilegia confirmavit huic cuso diplomate,

A cujus exemplar exhibemus ex archiepiscopalis men-
sae tabulario hisce verbis conscriptum:

«Alexander, etc.

«Ex consideratione pastoralis curae, etc. Vide in
ALEXANDRO II, privileg. sub num. 55, *Patrologia*
tom. CXLVI.

Sequenti vero anno 1068 ad res Campaniae
visandas more instituto profectus Salernum accessit,
ac conventum episcoporum abbatumque egit, cui
Gisulfus princeps Salernitanus, et Robertus dux, et
Rogerius comes frater ejus interfuerunt; ibi Guil-
lelmus, Tancredi filius, quae possidebat Ecclesiae
bona, eidem reddidit, eaque Alexander Alphano
archiepiscopo adjudicavit hoc modo:

«Alexander, etc.

«Notum sit omnibus S. Ecclesiae filiis, etc. Vide
in ALEXANDRO II.

Paucis inde post annis, hoc est 1071, Alphanus
diploma scripsit Leoni abbati Cavensi de exemptione
ecclesiae S. Nicolai de Palma cum omnibus
juribus et bonis suis, capitulo et clero consentienti-
bus, in quo eam ab omni jurisdictione sua
successorumque suorum exemit. Actum anno 29
principatus Gisulphi, indict. ix. Ejus exemplar infra
damus.

Alphano archipræsule, ut tradunt, Robertus dux
Apuliae, rebus in Sicilia prospere gestis elatus,
exercitum Salernum adduxit, idque, Richardo fratre
Capuae principe auxilio advocato, acriter oppugnare
cepit. Qua re cognita, Gregorius VII Desiderium
abbatem Cassinensem ad rem inter Gisulfum Salerni
principem et Robertum componendam misit. Quae in-
tempestiva Gisulphi pertinacia convenire non potuit.
Robertus autem cum maxima militum manu ad
muros accessit, partemque eorum vi machinarum
dissecta, aditum sibi in urbem aperuit, atque idibus
Decembris forte repugnante principe, in ditionem
adduxit, eamque urbem deinde mirifice variis ædi-
ficiis nobilitavit, suo ære ædificandum curavit mirae
pulchritudinis ac magnitudinis templum beatissimo
apostolo et evangeliste Matthæo anno 1073, primo
anno postquam cepit Salernum. Post adventum vero
Michaelis, Constantini imperatoris filii, anno 1080,
in civitatem Salerni ad Robertum Guiscardum invi-
sendum, Gregorius pontifex Robertum ipsum absol-
vit, et Alphano gratulatus est quod ossa Matthæi
apostoli, quae ignorabantur, invenisset et in novum
templum recondidisset, monuitque ut hortaretur
Robertum decem et conjugem ad ea summa reveren-
tia amplectenda. Porro translationis historiam
scripsit ex veteri monumento M. Antonius Marsilius
Columna archiepiscopus in Vita et rebus gestis
Matthæi, c. 8.

Robertus dux, templi conditor, post multos trium-
phos et partas victorias mortuus est in Coropoli
insula Græciae, ætatis anno 72, Christi vero 1079,
Alphani præsulatus 23. Corpus ejus, Venusiam re-
latum, in majori ecclesia tumulo honorificentissimo
conditum, cui in principatu successit Rogerius filius.
Anno sequenti 1080 Robertus dux Alphano archi-
episcopo plura reddidit bona, quae ab Ecclesia Sa-
lernitana occupata fuerant, ut in documento se-
quenti.

«In nomine sanctæ et individue Trinitatis, RO-
BERTUS divina favente clementia dux.

«Justitiam facimus, et rem publicam tunc auge-
mus, cum ecclesiarum jura illibata servantes ea
ipsis divinae misericordiae intuitu confirmamus. Ea
propter notum esse volumus in perpetuum universis,
quod nos scientes, et per legitima documenta nobis
ostensa agnoscetes, castrum Olibani, casale Lici-
niani, ecclesiam S. Angeli de Monte Auro, casale
Cusentinorum, ecclesiam S. Georgii, prope ipsum
casale existentem, casale Salsanici, casale S. Victo-
rii, casale de Scalcinati cum omnibus hominibus,
et praesertim eorumdem tenementa Dileave, et Pres-
sani, Portum, et Lintum cum passagio suo, et can-

mittas in fluvio Silarii, tenimenta de Pecta, de Fasana, lacum majorem, cryptas maris de Tusciano, Castellum de Battipala, nec non et sylvas de Laurito, Maleuritunde, Calezzani, et de Lama, atque terras alias laboratas, et incultas in Tusciano, et in Foria civitatis nostrae Salerni existentes ad ecclesiam S. Matthaei apostoli, et evangelistae de praedicta civitate nostrae Salerni, in qua domus Alphanus vener. archiepiscopus praestitit iusto titulo, et vero dominio pertinent, et sunt omnia et alia plura stabilia ipsam ecclesiam, ac praedictum D. archiepiscopum iuste tenere, et pacifice possidere divino intuitu, et iubente D. Sicalgaita conjuge nostra, praedicta omnia, et singula et alia contra quae ipsa Ecclesia rationaliter tenet et quiete possidet, atque decimas de omnibus redditibus nostris civitatis nostrae Salerni, et terrae Ebuli d. Ecclesiae S. Matthaei, et praefato D. archiepiscopo et successoribus suis concedimus, et in perpetuum confirmamus. Quod si quis temerario ausu hujus nostrae concessionis, et confirmationis in parte aliqua violator exstiterit, sciat se compositurum auri purissimi lib. 50, medietatem Camerae nostrae, et medietatem parti ipsius ecclesiae S. Matthaei. Textum hujus nostrae concessionis, et confirmationis per manus Joannis notarii nostri scribere praecipimus, et typario nostro plumbeo roborari anno Dominicae incar. 1080, mens. Octob., ind. iv, ducatus autem nostri anno 20. Cum autem ipsum privilegium ostensum ac lectum fuit, quia intererat eidem D. archiepiscopo et praedictae suae ecclesiae ipsum publicatum seu insinatum habere, idcirco idem D. archiepiscopus meum officium implorando me deprecatus est, quatenus ipsum privilegium publicandum seu insinuandum admitterem; cuius ego precibus annuens, quia eas vidi consecuturum, ipsum privilegium publicandum, seu insinuandum admisi totum per ordinem de verbo ad verbum, nullo in eo addito vel mutato, per manus praedicti Philippi publici Salerni not. in hanc scripturam publicam transunendo, quod ego praedictus Philippus publicus Salerni notarius rogatus interfui in hanc scripturam publicam redigendo scripsi, et meo solito signo signavi, quod autem superius descriptum est legitur dilecte conjugis. Locus signi.

« Ego qui supra Matthaeus juxed.

« Ego praedictus Matthaeus de Silicibus testis sum.

« Ego praedictus notarius Jacobus testis sum.

« Ego praedictus notarius Joannes Scant. testis sum. »

Præsule Alphano insigne miraculum in monasterio Sancti Benedicti apud Salernum anno 1078 contigisse narrat Chron. Casin. lib. iii: « Tunc temporis, inquit, in monasterio B. Patris nostri Benedicti, quod intra Salernitanæ urbis incenia constructum est, et huic Casinensi cœnobio ab ipso constructionis suae exordio subditi, satis insigne miraculum contigit. Ex ipsis namque monasterii familia, vorax hominum lupus parvulum puerulum clandestinus impetiit, rapuit et abiit, post quem transiliva dolore mater, inelamans ait: « Adjuro te, bestia, per beatum Benedictum, cuius servus es, ne filium meum ulterius feras, sed eum sub omni celeritate dimittas. » Quo lupus audito hunc quidem, quem ferebat, apertio protinus ore deposuit: alium vero puerum repentinus insiluit, eumque subito dissecans, truncum cadaveris sprevit, præcisumque caput mordicus confixum, in suas latebras conceitus asportavit. » His fere temporibus aliud miraculum memorat Petrus Damianus lib. iv epist. ad episcopos, quod apud Salernum fortasse contigit, « quod cuidam suo presbytero venerabilis Alphanus Salernitanus archiepiscopus nuper evenisse perhibuit: qui nimirum presbyter ad cumulandos pecuniae quæstus non mediocriter a viduis et senorum captabat usuras, et de cætero carnali conversatione vivebat. Hic ali-undo dum missarum celebraret officium, inter

A ipsam Dominici corporis fractionem repertæ tres faville ignis ex ipso cœlesti sacramento prodenter emicuerunt, et in pectus sacrificantis terribiliter impeerunt, quod nimirum quid esse potuerit, subtiliter inquirentis prudentia judicabit. » Ille tempore celebris erat ecclesia S. Michaelis Archangeli apud Salernum, cuius mentio in quodam instrumento monialium Sancti Georgii. « Anno, inquit, 1079, temporibus dom. Roberti gloriosi ducis ego Lando quondam Joannis... habet casus humane fragilitatis egrotavi, et in lectulo jaceo, etc., et pro anima mea iudico de rebus meis in ecclesia Sancti Michaelis Archangeli, quæ constructa est in jurisdictione loci ubi padulecta dicitur, et est ipsa rebus, etc., ad faciendam pars praedictae ecclesiae, et ejus rectores quicquid voluerint sine omni contradictione, » etc. Cæterum Alphanus tres partes absidis templi Sancti Matthaei opere elegantissimo, munivo dicto, ornavit, in eoque Gregorius VII pont. max., quem exsulem hospitio susceperat, ac defunctum solenni pompa tumulo elegantissimo (*opus splendidis. Roberti ducis*) clausit anno 1085. Hunc sanctissimum pontificem elegisse sibi, dum Salerni degeret, ad altaris ministerium viginti quatuor canonicos, quos et presbyteros cardinales nuncupavit, quatuorque diaconos, quos similiter diaconos cardinales vocasse tradunt Salernitani scriptores. Quibus per successores pontifices fuit in posterum concessa facultas gestandi mitras sericas, quas vocant de damasco. Talibus porro nominibus et mitris usque in hodiernum diem utuntur. Alphanus vero innumere mirabilis in Deum obsequiis, animarum salute, religionis augmento, Ecclesiaeque suae decoramento, vicesimo nono sacerdotii sui anno, salutis vero 1085, vii id. Octobr., plenus dierum atque virutum migravit ad Domum, ac prope tumulum Gregorii VII sanctissimi pontificis, paulo ante ad eum evocati, terræ mandatus est, et inter sanctos fertur relatus. Plura edidisse Alphanum sui ingenii monumenta testatur reliquit Petrus Diaconus Casinas lib. De viris illust. ejusdem cœnobii, quem nuper publici juris fecit eruditus amicus noster Jo. Baptista Mari, canonicus Sancti Angeli in foro Piscario, ac notis illustravit. « Alphanus, ait Petrus, Salernitanus archiepiscopus, et Casinensis cœnobii monachus, vir in Scripturis sanctis eruditus, et notitia ecclesiasticorum dogmatum ad plenum instructus, composuit nudo et lucidissimo sermone passionem S. Christinae, hymnos præterea de eadem virgine duos, de S. Benedicto versus ad Pandolphum Marsorum episcopum; Cantus S. Sabinae; Versus S. Christinae; S. Petri apostoli; in laudem monachorum Casinensium; De situ, et constructione ac renovatione ejusdem cœnobii; Metrum Sapphiceum hendecasyllabum de S. Mauro; item ejusdem hymnos; de S. Matthæo hymnos tres; de S. Fortunato duos; de S. Nicolao ad Actonem episcopum Theatinum; ad Gisulphum principem Salernitanum, ad Guillelmum ejusdem loci grammaticum; ad Guidonem fratrem principis Salernitanum; ad Goffridum Aversanum episcopum; ad Hildebrandum archidiaconum Romanum; ad Romualdum causidicum Salernitanum; ad Rofridum monachum Casinensem; metrum heroicum in honorem SS. duodecim Fratrum; Confessionem metricam ejus; Versus de ecclesia S. Joannis Baptiste in Casino; Epitaphia quamplurima virorum insignium, et alia quæ ad nostram notitiam non venerunt. Fuit autem temporibus supradictorum imperatorum. Sepultus vero est apud Salernum. » Hæc Petrus. Porro hæc quæ notavit Petrus, demptis versibus quos cecinit in laudem Romualdi causidici, et Sigismundi Casinensis, edita sunt ad calcem nostræ Italiae sacre. Præter hæc, alia scripsisse Alphanum opuscula narrat idem Marus in adnotationibus ad omnem: « De unione Verbi Dei et hominis librum unum; De unione corporis et anime, lib. unum;

De quatuor humoribus corporis et animæ lib. unum : exstant prædicta opuscula in Casin. bibliotheca nus. pluteo 8, ad sinistram. Passio sanctorum martyrum duodecim fratrum Beneventanorum, ad fratrem Rosfridum Casin. monachum, habetur apud Lippomanum t. IV et Surium t. VII, sub die prima Septembris. » Plura alia opuscula et versus Alphani ad fidem ms. codicis, correctæ, omnibusque numeris absoluta dabit idem Joan. Baptista Mari. Quæ autem in fine de Alphano hoc laudatissimo archiepiscopo poematum auctore libuit adnotare, ne quis fallatur ex annotatione Antonii Caraccioli in indice ad Alphanum secundum, qui immediate primo successit, falso ab ipso ascribi poemata quæ exstant in bibliotheca Casin. quorum meminit Baron. t. XII, cum ex ea, quæ Petrus, Alphani synchronus, ac Chron. Casin. scripsere facile colligi potest Alphanum primum poemata didicisse. Libet etiam hic exscribere oblationem Joannis cujusdam fabriferrarii Salernitani, quam fecit ecclesiæ sanctæ Sophiæ coram Sicone comite ac iudice eodem anno, ac mense Octobri, quibus Alphanus defunctus est, ubi et Alphanus ejus successor, tunc presbyter custos S. Maximi, adfuit cum aliis pluribus Salernitanis presbyteris, ecclesiarumque custodibus; sic enim se habet ab exemplari.

« In nomine Dei æterni, et Salvatoris nostri Jesu Christi. Anno ab incarnatione ejusdem 1085, temporibus domini nostri Rogerii gloriosissimi ducis, mens. Octobris, ix indict.

« Ante me Siconem comitem et judicem venit Joannes presbyter custos ecclesiæ S. Sophiæ, quæ condita est intra hanc Salernitanam civitatem, et cum eo venerunt testes. Hi sunt Alphanus presbyter custos ecclesiæ S. Maximi, et Petrus presbyter custos ecclesiæ S. Marci prope portam Rotensem constructam, et Manso clericus, et primum ejusdem ecclesiæ S. Marci, et Petrus presbyter custos ecclesiæ S. Gramatii, et Maurus presbyter ipsius ecclesiæ S. Sophiæ, et ipsi testes testificati sunt, et coram illis sex pluribus aliis Joannes faber ferrarius filiusque Radecisii, et Isa uxor ejus filiaque Maraliti, bona illorum voluntate pro salute animarum suarum obtulissent in ipsa ecclesiâ S. Sophiæ, cui D. Muscanus vener. abbas præest, omnes res illorum, quas eis quomodocunque pertinuit, et pertinet. foris hanc civitatem in locis Saraniano, et Pelliciano, et per fin. et vocabula, et pertinet. ipsorum locorum cum omnibus, quæ intra ea sunt, cunctisque suis pertinet. et cum vice de viis suis, et cum muniminibus

A ex eis contin. ea ratione, ut semper sint in potestate custodum ipsius ecclesiæ S. Sophiæ, et licentiam habeant pars, et rectores ejusdem ecclesiæ de eis facere quod voluerint, et ipsius, et uxoris, et illorum hæredum semper integras dictas res, qualiter prædictum est parti ipsius ecclesiæ defendere ab omnibus hominibus, et quando pars ejusdem Ecclesiæ voluisset, potestatem haberet illud per se defendere, qualiter voluisset cum omnibus muniminibus, et rationibus, quas de eo ostendisset tantum dum ipse vir et uxor vixissent, jam dictam rem suæ potest. tenerent usufructui nomine, et de usufructu ejus, quod vellent facerent, et si ipse Joannes vivente ipsa uxor sua obiisset a præsentē mediet. ex ipso usufructu perveniret in potestate partium, et custodum præd. Ecclesiæ S. Sophiæ facien. ex ea, quod vellent, altera vero medietas ex ipso usufructu esset in potestate dictæ Isæ dum vixisset, et si ipsa ante virum suum obiisset, tunc quarta pars ex ipso usufructu perveniret in potestate partium, et rectorum ipsius ecclesiæ S. Sophiæ ad facien. ex eo quod vellent, reliquis vero tres partes ex ipso usufructu sit in potestate d. Joannis, post vero ambo- rum ipsorum, et Isæ obitum, totum ipsum usufructum redeat ad suam proprietatem, et per conv. ipse vir, et uxor guadiam ipsi Joanni custodi pro parte ipsius Eccl. S. Sophiæ dedissent, et fidejussiones ei pro eisdem Eccl. par. potuissent semetipsos, et per ipsam guadiam ipse vir, et uxor obtulerunt se, et suos hæredes, si sicut dictum est, non adimplevissent componere par. et custodi ipsius ecclesiæ S. Sophiæ 50 aur. solidos constanti. Et si sicut dictum est adimplere, et ipsa Isæ dixerunt dicta fecisse cum voluntate dicti viri sui, cum autem ipsos testes, ut dictum est certificantes audivi, interrogavi eos si illorum testimonium legaliter firmare possent: illi autem hoc audito dixerunt, et spoponderunt, se hoc quod testificati sunt secundum legem firmare, cum necesse fuerit, atque testificari, quod superius inter virgulas scriptum est, legit vir, et uxor, eo taliter tibi Joanni notario, qui interfuisti, et eo quod dicti vir, et uxor peregerunt teste te esse promissisti scribere præcepi.

« Ego qui supra iudex. »

Sub idem tempus Gausferius Salernitanus, monachus Casinas, vir sapientissimus ac facundissimus maxima cum pietate vixit, pluraque sui ingenii monumenta reliquit, quæ referuntur a Petro Diacono in lib. De vir illustr. Casin., de quo etiam Chron. Casin. lib. III.

ALPHANI

PRIMI SALERNITANI ARCHIEPISCOPI GREGORII VII PONT. MAX. COÆTANEI

CARMINA,

ALIAQUE PAUCA IN QUIBUS MULTA AD SACRAM HISTORIAM PERTINENTIA ADNOTANTUR.

Quorum exemplar ex vetusto manuscripto codice litteris Longobardicis exarato, bibliotheca Casinensis haud unius opera petiitum, nunc primum publico donatur commodo.

(UCHELLI, Italia sacra, tom. X, col. 47.)

I.

Versus Alphani Salernitani archiepiscopi ad Pandulphum episcopum Maricanum, quos fecit ejus rogatu in laudem beate Sabinae illustrissimæ martyris,

in cujus honorem episcopatus ipsius est ecclesiæ consecrata.

Præsul amande, magis multo quam credis amari,
Aspice compositum mente verentis opus.

Non secus ac potui, fuerant quæ jussa peregi,
 Dulcius ut referunt carmina, prosa metrum.
 Vox tua me monuit, pariterque monendo rogavit
 Laudes Sabinæ martyris ut canerem.
 Forte quidem volui carmen vitare laboris
 Obice, sed timui displicuisse tibi.
 Velle tuum novi, quod nondum posset amoris
 Exiguo solvi crimine jam didici.
 Non ego sic adeo sum mente munitus, ut ultro
 Expers pertulerim muneris esse tui.
 Res in amicitia nimis hæc laudabilis exstat
 Apta quidem fieri quælibet unanimi.
 Barbarus est misere, qui viverit hoc sine more
 In medio Getici cui placet esse soli
 Lætus spe veniæ tantum mihi, postulo, præbe
 Jussis quod fuerim tardior ante tuis.
 Maxima res erat, atque meis non viribus apta,
 Ardua dactylicis pangere gesta metris.
 Rite tamen feci tibi quod veneranter adhæsi,
 Sustulit opprobrium vox tua nempe meum.
 Ordine pro vario numerosis legibus hymnos,
 Respice compositos non sine mole duos.
 Versibus antiphonæ binis sunt pene notatæ
 Membra quod octo tenent jure duæ pariles.
 Et sunt ter septem sicut mos exigit esse
 Priscus, et est natis consona quæque suis:
 Inde tibi restant ter responsoria terna
 Sicut ter in his novies ter sine labe pedes
 Conscripsi tandem pede liber martyris artes
 Obsequio fuit hic res aliena mihi.
 Profuerat studium Cypriani sæpe relectum
 Optime quo fertur scribere martyribus
 Ardet in antiquis, ut stella retrograda libris,
 Lumen in Ecclesiæ dat speciale fidei,
 Fas ibi rhetoricis fuit ejus floribus uti,
 Atque coloratis ludere sæpe jocis,
 Nunc licet, ut licite scribentibus, atque licebit,
 Usus et hic morem legis habere solet.
 Solvi non poterit res hæc rationibus ullis,
 Si non solvuntur cætera jura simul.
 Arbitræ hæc sapiens tantum discernere debes,
 Lætitia poterunt si tibi ferre locum.
 Esto quod esse velis, mihi non mea causa nocebit;
 Restat et hic fide pignus amicitia.
 Nec timeo verbis aliorum rite refelli,
 Judice dum fuero te fruturus ego.
 Tu mihi cordis apes fugiunt quibus antra Cyclope,
 Ac tua non pariter pungere tela valent.
 Non ego confertum virtutum munere pectus
 Vidi sic penitus, ut patet esse tuum.
 Solus amara sapis dulcedine nobilitatis,
 Auxiliumque satis ferre tuis famulis.
 Rursus et ista tui facient rata scripta propinqui
 Cum quibus, ut spero, te duce, tutus ero.
 His ego pro muro jam lassus ab hostibus utor,
 In quibus esse nihil vita dedit vitii.
 Esse tui memores non cessant nocte, dieque
 Pro te conveniunt sæpius ante Deum.
 Instat Oderisius lacrymis, precibus Theodinus,

A Sed Transmundus agit hoc quod uterque facit.
 Cognosco reliquos, sed ut his artibus aptos
 Ore canunt solis vocibus atque notis.
 Prosit et hæc istis bonitas, quæ profuit illis,
 Ut studeant pariter prospice sollicitæ.
 Sed tamen, ut possum, quos dixi prædico prorsus
 Semper dum fuero, quos amo, quos timeo,
 Accipe quæ potui tibi præmia ferre roganti
 Levia sunt, placidis sed tamen apta locis.
 Ut merces tanti non sis mihi cassa laboris,
 Tu fac implores martyris hujus opes.
 Et super hæc rogitando Pandulphi vota memento
 More pii Patris digna juvare tui.
 Integra sit pueri bonitas tibi grata Leonis,
 Nec tibi displiceat, hunc, ut ameris, ama.
 B Ut tibi quo semper te diligat, atque libenter
 Obsequium possit solvere sæpe tibi.
 Mente satis mihi devotus in ordine vivit,
 In quo perficitur Cunctipotentis opus.
 Nunc tibi sint satis hæc, valeas, vestrumque meum-
 [quæ]

Onoma quæsitum carminis ora ferunt.

II.

Hymnus ejusdem in laudem S. Sabinæ.

Præbe, Christe, cænantibus
 Munus lætitiæ martyris, ut tunc
 Sabinæ sacra præmia
 Promantur pariter vocibus, et lyra.
 C Claris orta parentibus,
 Pollens eximii conjugio viri
 Præstanti facie nimis,
 Morum plena satis, dives opum fuit.
 Hanc virgo monitis suis
 Seraphim probe fecerat idola
 Toto corde relinquere,
 Factorique suo credere concite.
 Sprevit jura potentium,
 Durum non timuit supplicii genus,
 Sed præbens gladio caput
 Centenæ merito frugis adit gradum.
 Sic in morte semel suos
 Abscondens oculos semper ovans videt,
 Solis perpetui jubar
 Nunquam deficiens hujus erit dies.
 D Felix orbe potentior,
 Quæ cælum recipit sanguine pro suo,
 Cui merces paradisi est,
 Vitæ deliciis moribus affluens.
 Illic purpureus rosæ
 Flos, et nardus inest, vernat amaranthus,
 Floret cum violis crocus,
 Spirant thura, thymus, lilia, balsamum.
 Hymnos angelici chori,
 Condignum resonant carmen apostoli,
 Psallunt quam bene martyres,
 Et plectro feriunt tympana virgines,
 Salva sancta perenniter
 Horum quæ medio psallis in agmine,
 De quo iam specialiter

Marsorum, petimus, munera respice.
Locus æterni, salus, honor,
Virtus, imperium, lux sine termino,
Rex regum, tibi, Christe, sit,
Et cum Patre Deo, Spiritui sacro. Amen.

III.

Item alius hymnus in laudibus ipsius.

Ad Patris decus optimi
Cordis vocibus intimi
Sabinæ celebres chori
Laudes pangite martyris.

Cœli scandit ad arduum
Sanctorum vice martyrum.
Et regis sibi Filium
Junxit fœdere virginum.

In cuius diademate,
Gemmæ more hyacinthinæ
Suis pro meritis nitet,
Quæ Christi meruit fide.

Cœlestis sibi dignitas,
Divo sanguinis indita
Novit solvere præmia
Metæ temporis inscia.

Ejus gloria circulos
Semper præterit annos,
Quæ tanto sit amatio
Est quanto pretiosior.

Mundi deliciæ tetrum
Mortis possideant locum,
Cujus supplicii genus
Vitæ sit dare præmium.

Ora pro famulis tuis,
Martyr germine nobilis,
Multo nobilior magis
Sacri fenore sanguinis.

Moles dissipa criminis,
Finem posce periculis,
Et mortis febre languidis,
Da munus valetudinis.

Nostris insere mentibus
Christo reddere debitum,
Ne nos fortia judicum
Perdant jura potentium.

Præsta, Conditor optime,
Qui cum Patre Deus manes
Cum sancto quoque Flamine,
Qui regnas sine terminæ.

Amen.

IV.

In sancti Mauri abbatis metrum Sapphicum.

Hendecasyllab.

Quid tuo nobis potius placere
In die debet, tibi quam decoris,
Fortius niti precibus, vel hymnis,
Optime Maure?

Tu sacris quondam puer institutis
Maximum vitæ studium perennis,
Unde præclaris rutilas triumphis,
Hic didicisti.

A

Es memor quantæ fidei fuisti,
Cum tuos mollis tulit unda gressus
Excito cursu Placidum profundo
Fonte levasti.

Illud est inter tua signa valde
Dulcius nobis, quod, et hac in arce
Languido gressum, simul et loquelam
Restituisti.

Hic viam longe positus videbas
Palliis stratam, facibus coruscantem,
Quam Pater cælum Benedictus olim
Noster adivit.

Quod tibi quondam fieri petebas
Lege sub qua nos modo regulari
Graviter vivens prece da perenne
Vivere nobis,

Ipse fundator placidæ quietis,
Hujus hoc tecum faciat rogamus,
Nam quod optamus, bene si velitis,
Ferre potestis.

Velle det vobis pietatis auctor
Rex Deus, cum quo sine fine regnet
Filius compar, sed et utriusque
Spiritus almus. Amen.

V.

Item ejusdem metrum.

Gaudere, fratres, nos hodie decet,
Et quæque cordis tristitia spernere
Summa beati lætitia viri,

His, cuius odas pangimus organis.
Hæc illa lux est qua subit potum
Mauri solutus corpore spiritus;
Sic regis acta militia sui

Tantæ quietis præmia pertulit.
Cœlestis autæ factus æconomus,
Præstat benigne digna petentibus,
Qui nostra sumpto mox sibi munere
Illustrat almo pectora lumine.

Hic Arderadi membra miserrime
Collisa casu protinus integre
Sanavit olim, cum sua sæculo
Fulgebat omni mens simul, et caro.

Fracto medelam de pede Sergio,
Lumenque cæco præbuerat Lino
Sensu carente instulit a nece,
Ejusque vixit mortuus ad precem.

O Maure felix, quæsumus, utere,
Quo jam solebas, et modo pleniter
Noscat Casini dulce solum tibi
Quid tanta possit gloria quam cluis.

Fac quo rogatur nunc tua charitas,
Nam juris hoc dat legibus æquitas
Debere quemquam pro patria mori
Tu vive, sed nos vivere fac tibi.

(Quatuor ultimi desiderantur versiculi, et hypo-
conclusio.)

B

C

D

VI.

De S. Matthæo apostolo.

Apostolorum nobili victoria,
Et retributa pro labore gloria
Corli, solique læta sit respública,
Ut summa laudum conferunt præconia
Quibus decora mater est Ecclesia.

Illic est senatus, Rege qui cum gloria
Die supremo præsidebit arbiter
Ad judicandum omne semen Israel,
Cujus potestas novit alias claudere
Seras, iterumque clave linguæ pandere

In hoc beato principum collegio
Matthæus almo gloriatur præmio,
Qui mox relicto merito negotio
Christum secutus ejus a primordio
Humanitatem scripsit omnibus prior.

Auriga currus primus est mirabilis,
Servat Phisonis et figuram fluminis,
Evangelistis cui datur præ cæteris
Formam supremæ ferre pulchritudinis;
Nam solus ex his est homo notabilis.

Trina refulget dignitate munerum,
Refert ut omne concinendo sæculum,
Evangelista, martyr, et apostolus.
Quod tale nulli de suis consortibus
Videtur unquam contigisse præmium.

Gentes propinquo solis ustas climate,
Intusque tinctas criminum fuligine,
Ne mortis atra vergerent caligine,
Nitere fecit mente, dum fideliter
Signis, et almo liberavit famine.

Matthæe, grates debitas, apostole,
Digne tuorum civium jam suscipe,
Quos fac ab omni esse tutos crimine,
Ut se futuro sentiant examine
Tali patrono paruisse strenue.

Sit Trinitati summa laus, et gloria,
Salus, honorque perpes, et potentia
Simplex, et una gen. . . æternitas,
Et quam creata consistunt omnia,
Per cuncta semper sæculorum sæcula.

Amen.

VII.

Item alius ejusdem.

Lætare, mater, parturitis quæ filios,
Fecunda Ugo semper, et purissimos
Quos lymphæ partus edit, atque spiritus,
Tibi per omnes motiones temporum.

Primum salutis tam sacro mysterio
Apostolorum fulgis ex collegio,
Nites et ejus inclyto certamine,
Cui dat triumphos laudis mundus hac die

Est hæc Matthæi nobilis festivitas;
Modos sonantes dulce die Ecclesia
Lyras, ut omnes fistulas, et tympana
Præcellat a te cantilena condita.

Utaris idem fac tuis, apostole,
Locu Magistri, voxque si quid disson

PATROL. CXLVII.

A Sonat, canente plebe, claro dogmate
Tibi decenter, ut placet, sic corrige.

Tu prava quorundam dæmonum ludibria
Magis peracta clarius detexeras,
Qui dsmna mortis pertulere pessima,
Quibus latenter tot reos effecerant.

Utraque lapsum morte regis unicum
Orationi suscitasti filium.

Post hæc tyrannum dum refutas friacum
Illic martyr astra scandis, hinc apostolus.

Evangelista gloriose numerum
Acceptione dedita, jam, quæsumus,
Cæleste regnum impetra fidelibus,
Quorum videris hospes esse sedulus

Cum Patre præstet hoc supernus Filius,
B Sanctus simulque parilisque Spiritus,
Quibus sit omnis laus, honorque debitus,
Perpes potestas absque fine temporum. Amen.

VIII.

Alius ejusdem.

Adesto, sancte Spiritus,
Nobis tuas canentibus
Laudes in hac apostoli
Festivitate nobili.

Quem pro lucri copiosis,
Foro vacante, sedule,
Ex publicano protinus
Facis replens apostolus,

Hic languidis pectoribus
Perustione criminum
Verbis medelam præbuit
A te sibi jam creditis.

Lavit sacro baptismo
Regem simul cum conjuge,
Quorum potenter filium
Resuscitavit mortuum.

Sermone justo nupilas
Confederat tyrannicas,
Pro quo decorus laurea
Martyr polum transcenderat.

Concede jam, Paraclite,
Ut nos in isto tempore
Possimus omnes libere
Ejus triumpho vivere.

Tuæ refertur gratia
Nostra: quod idem patrum
Civis, paterque dicitur,
Quod et patenter creditur.
Summo Parenti gloria,
Et Filio victoria,
Tibique laus sit debita
Per sæculorum sæcula. Amen.

IX.

In sanctorum martyrum Fortunati, Gaii et Anthes.

Sanctis martyribus laus, honor et decus,
Qui cæli Domino sanguine proprio,
Sacra superæ militiæ vicem
Invicta retinent fide.

Conflictus validos ferre viriliter

Hostiles cuneos frangere fortiter,
Certavere sui corporis obice,
Ut post funera viverent.

In regis positi nunc diademate
Stellarum potius lumine præniti;
Donativa suis militibus dedit
Christus Filius huc Dei.

Ex quorum numero sunt quibus optime
Gaudet plebs hodie cantica promere,
Plebs laudis nostra pia tanta vel docet
Hujus lumina patriæ.

Fortunate, tuis utere prosperis
Rebus cum meritis cui nota nominis
Concordat pariter, nosque tua prece
Da gaudere perenniter.

Et tu, Gaie, bonis moribus annue
Nobis assidue corda retundere,
Et quod nunc petimus, sumere postea
Nos feliciter adjuva.

Anthes perpetuo lumine splendide
Iis et par merito jure nec ultime
Communem Dominum fac toties roges
Pro nobis, quoties potes.

Hoc nobis Deitas, rex, tua conferat
Discordem numeris congeriem ligans,
Ut tecum stabili pace per omnia
Vivamus tibi sæcula. Amen.

X.

Item alius de eisdem.

Salve, dies, tutoribus
Nostris dicata, laudibus
Insignis, et virtutibus
Summis decora martyrum.

Qui rite temporalibus
Dum sempiterna præferunt,
Macronis ictu concite
Christi probantur milites.

Sunt mira quæ post transitum
His contigisse creditur.
Aves eorum corpora
Custodiebant splendida.

Obsessa dire patria,
Et pene morti tradita,
Mansit repente libera
Horum quidem victoria.

Secura jam concivibus
Sancti Salerni dulcius
Præbe tuis victoribus
Laudis novæ præconium.

Illi sunt quibus sæpissime
Te gratulari concedet,
Quorum putaris munere
Metu represso vivere.

Hostes tibi visibiles
Pellat, et invisibiles;
Augmenta pacis præbeant,
Summeque vite præmia.
Summo Parenti gloria,
Natoque sit victoria,

A

Et Flamini laus debita
Per sæculorum sæcula. Amen.

XI.

De sancto Nicolao.

Rex regum, Deus omnium,
Sanctorum deus et gloria, qui duces
Sacra militæ novis
Semper muneribus perspicuos facis :

Ornas et diademate
Regni perpetuo, quo pariter frui,
Tecum vixisse tempore
Ante principii constitit ut diem.

Adsunt unde celebra,
Horum festa piis laudibus annus,
Cum mundus sua præmia
Per dimensa sui climata prædicat.
Te poscentibus annue
Ut dulcisonis cantibus
Nicolaus adit sidera fulgidus.

B

In quarta puer hic semel,
Et sexta feria suxerat ubera,
Quod mirabile prandium
Contractum minime te sine creditur.

Transactis puerilibus
Annis, Ecclesie lumina sæpius
Observans patrimonii
Hæredem fieri te voluit sui.

Auro non modico viri
Sedat pauperiem, quam patitur misæ
Stupro germine nobiles
Tres a se genitas tradere virgines.

Hoc Myrea metropolis
Digna promeruit præsule pro sul,
Quem divina fidelibus
Vox audita tuis signat episcopum.
Compulsus precibus, maris
Compressit citius grande periculum,
Et ponto prope subruos
Tranquillo penitus restituit loco.

Nautis nil minuit, datum
Angusto sancis in tempore triticum,
Sed per iuge biennium
Cunctis hoc fuerat copia civibus.

D

Hostis fraudibus obvians
Versuti pelago vas oleum ferens
Effundi jubet oculus,
Quod combussit aquæ materiam diu.

Post pœna capitis reos
Tres a morte viros eripit impiger,
Cujus namque potentie
Et clausæ bifores sponte sua patent.

In somnis modo Cæsarem,
Exarchumque modo territat acriter,
Et valde positus procul
Pellit parta trium funera principum.

Nicolae, salutifer
Et tutor famulis esto perenniter
Cunctis te celebrantibus

Hoc festo placidis cum tibi laudibus.

Te mirabiliter colit,

Laudat, magnificat Græcia nobilis;

Imo totius orbis hæc

Gaudet meta tibi munera solvere.

Mundi Roma caput tuis

Æqualem celebrat semper apostolis,

Cujus crebra juvenina

Non multis precibus quærit, et impetrat

Quis non duceret hunc diem

Festum plus reliquis, cum genitoribus

Natus reddit ab hostibus

Raptos ad varii servitii jugum.

Ponti multiplices sinus

Observans facili cum prece posceris.

Tempestatibus horridis

Submersis miseros navibus eripis.

XII.

In laudem sanctæ Christianæ.

Virgo dicata Deo nobis, Christina, faveo,

Sit decus, atque quies omnibus ista dies.

Plebs bene docta nimis tibi laudibus instat amicis,

Possit ut auxilio tuta manere tuo.

Tu patriæ legis mores nihil esse fateris,

Ut doceas eomites, quæ sit habenda fides.

Idola confringis, præfectum dogmate vincis,

Esse Deum credens, qui super astra sedet.

Flagra, rotam, gladios primum depellis acutos,

Post pelago mersam te dedit unda foras.

Sed pater infidus miser occidit hostis iniquus,

Ipse quidem petiit, te Deus eripuit.

Frangitur olla satis conferta liquoribus atris,

Aurea delusi solis imago ruit.

Hoc male turba ferens ad judicis intonat sedes,

Fit reus in causa censor et ipse tua.

Tradiderat diri flammis tua membra camini,

Quæ tamen, ut voluit, perdere non potuit.

Occubuit Marsus serpentum morsibus aptus,

Nomine sed Domini restitit incolumis.

Inde cares lingua, truncaris utraque mamilla,

Insiceris jaculis, sic celer astra petis.

Ergo doce, virgo cælesti docta magistro,

Quid tua plebs faciat quo cluis ut veniat.

XIII.

In eandem.

Intemerata fide nostræ succurre ruinæ,

Ipse dedit vires, cujus amore viges.

Tu, patre contempto, Regi conjuncta superno,

Jurgia derides, verbera nulla times.

Et quia te Christus Salvator possidet intus,

Ira, furor, gladius nil valet exterius.

Jussa ducum spernis, temnis præcepta parentis,

Sic servat sponsam rex in agone suam.

Æstuat Urbanus, fremit Idion, et Julianus.

Arma pudicitia quis superare potest?

Sed quia mente colis Christum, quem nomine prodis,

In fragili sexu fortis inest animus.

Cælitus igniti frigescent flammia camini.

Virgineum corpus non retinet pelagus.

A Non rota, non verrum, non spicula mille furentum

Immutant animum, virgo beata, tuum.

Virgineis precibus juvenis de morte resurgens

Ætherei Regis subditur imperiis.

Quid Juliane facis? quid censor inique moraris?

Victus es, ut video, pectore femineo.

Perfice quod restat, tenta quod durius exstat.

Non cesset feritas, non vacet impietas.

Aufer adhuc linguam, miser, aufer utramque ma-
millam;

Sed si non loquitur, mente Deo fruitor,

Nos tibi commissos, Christiana piissima virgo,

Protege perpetuis, poscimus, auxiliis;

Amuat in nobis æterni munus amoris,

Quam colis ad patriam grex tuus ut veniat.

B

XIV.

In eandem.

Virgo, sidericis ardua sedibus,

Te, Christiana, tuis insere plebibus,

Ut possint placido nunc tibi pectore

Laudis munia solvere.

Tu patris rutilo splendida germine,

Sed multo melius moribus et fide,

Dum casto refugis corpore sæculum,

Acquiris comitem Deum.

Cujus jussa probis actibus exsequens,

Quem sævis ducibus prodere non times

Contemptis valido pectore fortius

Pœnarum genus horridum.

Quæ, vel quanta quibus prælia gesseris:

Ignis cum gladiis, fustibus, et rotis,

Vinculis, verberibus, cumque ferocibus

Telorum probat ictibus.

Am supra poli quæ penetras loca,

Nobis ut pateant, hoc prece fac tua.

Et semper memorum, si memoraberis,

Felix esse memor velis.

Sic nobis Deitas, Rex, tua conferat,

Discordem numeris congeriem ligans,

Ut secum stabili pace per omnia

Vivamus tibi sæcula.

XV.

In eandem.

Fontem perennis gratiæ

Præbe, quod es, Jesu pie,

In laude tantæ virginis

Pro te paratis servulis.

Hæc namque primum nomine,

Post te notarat dogmate,

Sic sponsa sponsi gloria

Apte frui decreverat.

Exosa pompas sæculi

Te forma quæsit boni,

Quem fixa telis horridis

Laudare nunquam desiit.

Nunc grata carpens gramina

Inter rosarum germina,

Gemmis micantem fulgidis

Gestat coronam luminis,

I

Vere peractis fructibus
Semen reduxit centuplum,
Cum rite fuso sanguine
Talis tibi lux parta est.
Per sæculorum sæcula
Patri supremo gloria,
Virtus tibi sit Filio,
Cum Spiritu Paraclito.

XVI.

De sancto Petro apostolo.

Alma dies rutilat toto celeberrima mundo,
Sanguine quam proprio Petrus decoravit in ævum.
Ardua purpureis tinguntur templa triumphis.
Læus manet æqualis numero librata duali,
Ecce ratis pleno confertur concita velo,
Credula falcato jam bellua carpitur hamo.
Auxiliare tuis patet, archiepistole, servis.
Nosque Deo. caute sinuosis retibus asser.
Imperio Christi dum rete, ratemque relinquis,
Claviger in cœlis, terris piscator haberis.
Esse Deum credis, quem miscet turba prophetis.
Unde manes clarus, Petre, princeps Ecclesiarum.
Fallitur incautus te tanto milite Malchus,
Cum piger, immisum seientis sustulit ictum.
Tu quoque respondes, cum vos genus arguit omne,
Impetus iste meri non est, vel sermo Joelis.
Poscit opes claudus, nec h. bet, quia defuit aurum,
Nomine sed Christi gressum illi restituiti.
Ut Simon abscedit defunctus vivere cœpit.
Fit sua: nil virtus; stat Simon Simone victus.
Pervolat ille miser, cœlos se dicit adire,
Altius unde cadit sibi deficientibus alis.
Pestifer extinctum postquam Nero cernit amicum
Te cruce dando mori, cœlestibus adderis oris.
Jam cape Romanum consil, Caesarque senatum.
Ecce tibi cunctus servit sub sidere mundus.
Omnibus humanus famulis sis, Petre, rogamus,
Atque potens nostri, totique salutifer orbi,
O Deus, æterni genitor clarissime verbi,
Da mentis Petri nos scandere mœnia cœli.

XVII.

De sancto Benedicto.

Aureo solis radio perennis
Ille die totus decoratur orbis,
Ut suis felix Benedicto festis
Clarius adsit.

Bella mirandis opulenta factis,
Signa virtutum speciale munus
Regulæ, præbent sibi sempiterno
Tempore laudes.

Claret ætatis teneris ab annis
Moribus quibus vitam ordinasti
Cum voluptati dederis nec ulli
Intima cordis

Deditur tanto prius id triumpho.

Vas quidem fractum muliebri damnum,
Quod puer sanum prece lacrymosa
Restituiti.

Exhibens sanctum celer institutum

A

Arctius summis studiis relictis,
Rebus et patris fugis, et salubri
Veste bearis.

Foveras antro tua membra parvo
Mensibus versis novies quaternis,
Quo manens nullis hominum, sed uni
Notus haberis.

Grata divino tibi festa mntu
Conferunt pastum latitans videris.
Fama sit, vulnus perit omne mentis
Vulnere carnis.

Illic ejus signum vitreum veneni
Po. ulum frangit, vaga mens fugatur
Virgula tactu, fluit e cavato
Marmore lympha.

B

Insilit ferrum capulo reversum.
Mollis humanos regis unda passus,
Qua tuam raptus Placidus meltem
Cernere fertur.

Charus horrendam tulit ales escam,
Fles nimis santis necesse motus hostis;
E loco cedens solito petisti
Liris amœna.

Lubricus strata furit anguis ara,
Aggravat pondus, strepit igne false:
Sed nihil contra valet inchoatum
Ferre laborem.

Membra collapsio laterata muro
Sana reddantur, paulo probantur
Fratribus furtim male facta, regis
Panditur actus.

C

Noxa libantem necat, et ruina
Sedis electæ patet, obtinentur
Spiritus, raptio latitare vino
Cernitur hydrys.

Objicis fratri quod inane fecit,
Inspicis mentem penitus rebellem,
Copiam prodis, gravidisque somno
Consulis index.

Perfidus tellus procul egit artus.
Sistit errantem draco, cessit ulcus
Regium nummi subiere, fugit
Horrida pestis.

Quod cadit vitrum patet esse salvum.
Vasa producant oleum, chelydrus
Pellitur dextra, manumque loca
Visio solvit.

D

Redditio vitæ puero, subire
Cœlicas sedes animam sororis,
Et velut solis radio sub uno
Omnia cernis.

Scandis ardenti sacer orbe præsul.
In via cœlum facibus corusca,
Quando ter ternis tribus et Kalendis
Instat Aprilis.

Te canit lætus chorus angelorum
Patriarcharumque, et apostolorum,
Et prophetarum meritis ab omni
Parte beatum.

Ut sit hujus plebs memor ista laudis,
Hic ames dici pater, hanc decenter
Si doces, laute refove, polumque
Scandere præbe.

Christe devoti pretium laboris,
Confer istius prece nos juvari,
Cujus exemplo peritura sæuli
Liquimus orbis.

Hymnus hic noster, Benedicite princeps,
Sic tibi semper placidus, tuorum
Qui salus es, lux, decus et perennis
Laus monachorum.

Meta cælestis pretiosa Regis
Te facit veris celebrem tropæis.
Unde nos semper petimus frequentes
Nocte dieque.

Doxa sublimi maneat Parenti.
Ejus et sacro diadema Nato.
Et tibi virtus utriusque compar
Spiritus alme.

XVIII.

*Sequens hymnus ejusdem auctoris Senariolis constans,
de virtute humilitatis, superbiæque vitio traciare
videtur, qui quidem est satis elegans, sed in eo
pangendo, more comicorum, multa utitur pedum
licentia. Dolet autem mihi reperisse in eo quasdam
dictiones vitio scriptoris corruptas, quas corrigere
nequivi.*

Gaudete iusti, mites et pacifici,
Et omnes recti corde gloriamini,
Semper manentis possessores bravii.
Filii Dei, conspectores Domini.
Sic ordo sacri testatur eloquii.

In nobis quidem sanctus ille jugiter
Spiritus pietatis, sapientiæ
Et intellectus, timoris, scientiæ
Consiliis, fortitudinis residet,
Largiter satis unumquemque imbuens.

Inenarranda Domini est pietas,
Qui tantum corda diligit humilia,
Ut ea replens septiformi gratia
Spiritus sui condat habitacula,
Cujus est fructus gaudium, pax, charitas.

Sternit elata, fundit arrogantia,
Brachio suo conterit prelustria.
Sic quondam summa redimitum gloria,
Pro sola tantum angelam superbia
Felicitate repulit perpetua.

Qui tam formosus, et decorus existit,
Ut nihil intra paradysum Domini
Æquari posset ejus pulchritudini.
Platani, cedri vertex ac abietis
Frondebis ejus non fuit æquabilis.

Similitudinis Dei signaculum
Erat decorus specie prænimius.
Cujus in veste fulserat carbunculus,
Sapphirus, jaspis, salsus, chrysolithus,
Smaragdus, onyx, berillus, topazius.

Infelix homo, quid, cum superbierit,
Elationis crimine passurus sit,

A

Si justus Iudex veniam non tribuit,
Cui claritatis tantæ lumen intollit,
Ut rite cunctis præferreptur angelis.
Sed felix illo, quem res istæ possident,
Mens bona, pectus purum, vita innocens,
Cujus in cælo merces orbe major est,
Et nomen ille magnus liber continet,
Quem ante tempus scripserat Omnipotens.

Illic divini pietatis munere
Vos oderis. . . iudine. . . tras mudule.
Conscriptis vitæ fulgitis caractere.
Apostolorum chorus hinc, et martyres,
Et confessores exsultant, ac virgines.

Postquam finita statione sæculi,
Vos scriptos idem antiquus citaverit
Cælorum regni claviger mox aperit.
Regis æterni Virgo mater excipit,
Et statim choris sociat angelicis.

Sanctorum omnis concinit exercitus
Jubal est primus in choro canentium.
Pulsat Maria soror Arou tympanum.
Rex autem David personat psalterium:
Et Benedictus regulare præmium.

Cernit insignes legis suæ dogmate,
inter ignitos, et condensos lapides
Nitore miro coruscare pariter
Miratur opus, et laudat artificem.
Inde scholarem rimatur originem.

Accedit Maurus, Honoratus, Placidus
Et Constantinus, Faustus et Simplicius.
Beato Petri omnes ita referunt.

Quos sic miraris ex Casino prodeunt.
Nos expolivit noster Desiderius

Cui Pater almus grates fert innumeras,
Eique digna præmia pronuntiat.
Auctorem rerum omnium exposulat,
Ut in superna angelorum gloria
Sibi cum illo congaudere liceat.

Inter hæc vobis seraphin micantia
Sanctus, et sanctus, sanctus proclamantia
Inestimanda conferunt tripudia,
Canere jubent canticorum cantica.
Ut illa quater triginta sex millia.

Citharizantes cantico virgineo
Decenter agno psallitis purpureo.
Laudatis eum in choro et tympano,
Cantatis ei in chordis et organo,
Cæli terræque jubilatis Domino.

Cujus effecti gloriæ participes,
Jam precor sitis mei semper memores.
Sic eum mihi facite placabilem,
Ut me dignetur superis conjungere.
Unde vos possim vel longe respicere.

XIX.

De Casino monte.

Mons bone, salveris pacis dator, atque quietis,
Qui facilis regni via crederis esse superni.
Tu lapides illos servas in pectore fixos,
Aula quibus cæli constructa notatur haberi.

B

C

D

Quanta tibi, bone Christe, sua
Factus imagine debet homo,
Vis animi penetrare nequit,
Lingua retexere nec poterit
Ullius arte magisterii.

Rhetoris interit officium,
Finis et ars studiosa perit,
Nec sua dogmata philosophos
Plus satis ingeniosa juvant,
Se quibus omnia scire putant.

Creditor hæc numerare vales,
Quem data præmia nulla latent,
Tu luera solus et exigere,
Cedere qui facis imperio,
Quidquid habetur in orbe suo.

Hisque tua pietate sibi
Contuleras potiora nimis.
Nam faceres ut in arce poli
Hunc tibi participem fieri,
Passus es in cruce sponte mori :

Illius insuper ad decus est,
Forma tibi quia carnis inest,
Qua rutilas Patris in solio
Editæ Virgine jure novo,
Et Deus omnipotens, et homo
Civibus hactenus hæc superis
Vilis erat species hominis,
Nunc quod habent hominem dominum
Hanc venerantur, et obsequium
Commoditate pia tribuunt.

Graviter hos, simul ut maneat
Perpetua quoque pace ligas
Unde polique, solique tua
Una videtur, et est patria,
Res ubi publica tanta micat.

Lege sed hæc posita fruitur
Infima pars, ut in alterius
Gaudia transeat, immo suum
Sumere jam valeat bravium,
Perdiderat quod Adæ vitium.

Præterito vitio modo
Nulla manet sine labe caro,
Crimine labitur assiduo.
Rursus, et ipse refugit homo.
Sic habet ex fide meritum.

Pœna modo datur ex scelere,
Gratia redditur ex opere,
Nempe bono neque militæ
Splendida quisque potest aliter
Te duce, signa movere tuæ.

Dantibus his operam studiis
Vivere das operam multiplici,
Cumque nec omnibus una satis
Regula sit tamen officii
Hujus erunt habiles meritis.

Virginibus, viduisque, viris,

A

Conjugibus, simul atque sacris
Ordinibus patet aula poli.
Pius operantibus ac monachis
Notior hæc solet esse magis.

Ecce Casinus abundat eis,
Mons venerabilis aula Dei.
Mons Sion altera, dux fidel.
Mons, ubi jura Deus populo.
Scripta suo tribuit digito.

Tu sapientia summa Patris,
Qui dubio sine cuncta sapia.
Da facies, ut amœna loci
Hujus, ut est, referatur eo,
Quod tibi complacet, studio.

B

Scire volentibus hoc animus
Fert modo dicere, nam reliquum
In bonitate tua remanet,
Qui famulantibus hic merita
Multiplici pietate paras.

Italiae jacet in gremio
Montibus obsita planities :
Pampinus hanc viridis decorat.
Est nemorosa parum, sed aquis,
Fluctibus et variis celebris,

Rebus in omnibus hæc locuples
Indigenis, sed et hospitibus
Est locupletior, hinc etenim
Est iter Urbis apostolicæ,
Totius orbis adhuc domine.

C

Collibus ejus oliva decens,
Cedrus, et alta cypressus inest.
Cætera partibus arboreæ
In sua lyris amœna ruens,
Et rigat, atque rigando fovet.

Mons ibi Casini nomen habens
Omnibus eminet, ipse quidem
Pectore mœnia prisca nimis
Pertulit, in quibus ara fuit,
Qua perhibetur Apollo coli.

Hic Pater ante monasterium
Constituit Benedictus, habens
Pignora luminis ætherei,
Plebs quibus inscia dæmoniacis
Eriperetur ab opprobriis.

D

Sed Patris omnipotentis idem
Judicio ruit, eximie
Postquam refulsit, et hinc cecidit.
Inde domus renovata diu
Mansit in his quoque temporibus,

Quod bene condita non fuerat
Casibus agnita signa dabat (1).
Materies lubricabat et ars;
Cella nec una monasterii
Officiis erat apta suis.

At Patris omnia consilio,
Hoc dare carmine quem nequeo,

(1) Postrema pars hujus hymni apud Ughellium desideratur. Reliqua ex codice Casinensi n. 47, folio 22 verso, edidit D. Ozanam in libro cui titulus :

Documents inédits pour servir à l'histoire littéraire de l'Italie, depuis le VIIIe siècle jusqu'au XIIIe.

Diruta rite fuere solo,
Sunt modo ejus et arbitrio
Lumine prædita continuo.

Nomen ob hoc operantis oons
Nec reticere valet penitus,
Nominis usus et ut proprii
Postulat, anterior poterit
Syllaba longa brevis fieri.

Ergo licebit et expedit hic
Nomen inesse desiderii,
Qui dedit, o Benedicite, tibi
Tam pretiosa domicilii
Præmia, ductus amore tui.

Marmoreo foris est lapide
Intus et ecclesie paries
Splendidus. Hic tamen haud facile
Ducta labore vel arte rudi
Omnis ab urbe columna fuit.

Undique cætera lata loci
Pondere præ nimio pretii
Empta fuere, nec Hesperiae
Sufficiunt satis artifices:
Thracia merce locatur ad hæc.

His labor in vitrea potius
Materia datur eximius;
Nam variata coloribus hæc
Sic hominis decorat speciem,
Non sit ut alter in effligie.

Lustra decem novies redeunt,
Quo patet esse laboris opus
Istius urbibus Italiae
Illicitum; peregrina diu
Res modo nostra sed efficitur.

Hic alabastra nitere lapis
Porphyreus viridisque facit;
His preconissa pavita (sic) simul
Sic sibi marmora conveniunt,
Ut labor hic mare sit vitreum.

Tanta decoris in hoc rutilat
Gloria, Roma quod ipsa sua
Pluris ut æstimo non faciat:
Sic quoque vota Desiderii
Convalere benigna Patris.

Aurea vasa, vel alterius
Ponderis ingenui potius,
Gemma quibus pretiosa nimis
Enitet, aut micat, aut rutilat,
Hinc ope contulit innumera.

In casulis trabesque stolis
Maximus est numerus pretii.
Ara grisea labore suo
Plus pretiosa refulget, et æs
Carius exsuperant bifores.

Omnia pene quibus locus hic
Condecoratur et est celebris
Sponte pia Pater ipse dedit.
Sunt nova, sunt bona, sunt solida;
Ad sua digna sat officia.

Patricios comitesque duces

A

Sustulit huc bonitatis ope;
Et satis undique clara domus
Fulget in orbe, velut speculum
Solis in æthere perspicuum.

Quis meliora, Casine, tuis
Mœnia porticibus statuit?
Aurea non domus ipsa Cyri,
Non Salomonis opus valuit
Sedibus his rutilare magis.

Atria Justiniana situm
Hunc sibi diligenter satius.
Est tibi grande nimis meritum,
Fertur ubique sub æthere tuum (sic)
Sanctius esse domicilium.

B

Tu speciosa fenestra Dei,
Proxima luminibus superis,
Unde videntur ad hæc animæ
Tendere, mundus et hic hominis
Visus ab unius est oculis.

Ut paradisi amœnus Eden,
Omne soli superos specimen
Ejus aromatibus redoles:
Deliciae tibi non aliae
Sunt nisi forte suæ pariles.

Cantica concilis angelicis
Consona vocibus atque modis:
Corde videris et ore Deum
Poscere continuis precibus
Crimine pro populi potius.

C

Jam poteris, Pater, angelicus
Pollicitus, Benedicite, frui:
Ditior est domus ista satis
Quam fuit hactenus; at meritis
Fac sit ut ante beata tuis.

Tu bone, tu pie, tu Domine
Sancte Deus, Pater omnipotens,
Cui nihil est dare difficile,
Hic habitantibus æthereæ
Da liqueat, peto, lucis iter.

Sic placeat modo nostra tibi
Concio, prisca velut placuit,
Integra quæ penitus meruit
Partibus hujus ab hospitii
Lucida regna subire poli.

D

XX.

*Cantus in laudem beatæ Margaritæ virginis,
et martyris.*

Si sua vaniloquo tumefactus carmine mundus
Facta refert, num nostra manus torpere valebit,
Ne pulset cum voce lyrain, dum cœlica narrat?
Ergo age vox omnis, quæ cantat verba choreis
Vana cadat, ludos omnes proscribat inanes
Nostra chelys, sed diva ferat. De civibus ora
Antiochena olim magni produxit in orbem
Feminei generis titulans jubar. Illa meretur
Baptismo mundata Dei non esse parenti
Chara, sed hinc Patri placuit magis illa superno,
Pulchraque cœlicolas traxit nimis, atque caducos

Margarita oculos; inonesto lumine præses
 Insipit oblatam querens mulcere puellam;
 Dumque negat calido ore fidem secura fatetur.
 Ille minis mollem credens impingere mentem,
 Invenit in tenera pectus lallare virile
 Virgine, non poterat tenebras carceris antro
 Vincere. Non virgis carnem ferientibus, unde
 Sanguinei currunt rivi, nec pectore traxit
 More puellarum suspiria: Jungitur illis
 Ungula quæ laceret denudans ossaque pandat
 Viscera plus poterat fortis sufferre malorum,
 Quam manus inferret mentem miserata manentem.
 Clauditur in tenebris, radius quos pellit ab alto.
 Hostis adeat specio, et vasti terrore draconis
 Mollitur, victusque fugit, sed ad altera tendit
 Inveterata doli signa ac vincitur inde,
 Dum pede virgineo collum calcatur inane,
 Nec licuit repeti sine nutu virginis umbras
 Dueta dehinc constans dum spernit sacra deorum,
 Jungitur exurens lateri pro vulnere lampas.
 Sed caro dum patitur, mens prorsus ad alta levatur.
 Cumque ligata datur dolio sua vulnera rumpi
 Sensit, ob hoc populi vocesque ad sidera tolli.
 Confessique Deum caelorum munera sumunt.
 Denique ne populus in Christum crederet omnis
 Ad loca sanguinei jussa est certaminis ire,
 Emisseeque precis post sacra oblata feritur,
 Et caro dum jacuit, mens ejus in æthera fertur.

XXI.

Incipit ode in laudem sanctæ Ursulæ.

Fulgor aspectus placuit virorum
 Viribus, mentis decor at supernis
 Ursule turmis, merito potèntis
 Nobilis ortus.
 Luctibus patris tulit hæc juvenem
 Non timens regis furias caduci
 Nixa virtuti Domini potèntis,
 Virgo pudica
 Queritur sponso, trahit illa sponsum,
 Dumque se profert socias requirit,
 Aggregat festo celeres ministros
 Læta futuro.
 Jungitur sacræ comitum cohortis
 Sanctior cleri celebris caterva,
 Advenit patrum cupidus coronæ
 Fulgidus ordo.
 Summus oblatum decus, et resignat
 Pastor, haud damni pavidus minoris
 Dedicans Christo comites lavaero
 Virginis almæ.
 Irruit cultro ferus interemptor,
 Agminis sacri madidus cruore,
 Spiritus cælo subeunt aperto,
 Ossa colonis.
 Ergo pulsantes Dominum rogate,
 Parva quo virtus meritis juvetur
 Nostra sub magnis laqueis malorum
 Undique cin- ta.

A

XXII.

Cantus in laudem S. Catharinæ virginis.

Pulchra nimis nullum cupiens admittere sponsum,
 Quem non perfecti compleret forma decoris,
 Omnia qui nosset, querens virtute potentem,
 Et qui præcipua foret ex pietate benignus,
 Virgo pudica Dei martyr Catharina quod optat,
 Obtinet, illecebras dum carnis abhæret iniquas.
 Dumque refutat opes, dum vanos spernit honores,
 Ictibus objicitur, victrix per singula fulget.
 Auxilio stabilita Dei mortalibus audax
 Restitit insidiis, promissa nec aspera curans.
 Doctaque non timuit confundere pectora doctrix,
 Nec verita in tenera sufferre flagella juvena
 Altior imperio, dum carcere clauditur atro
 Nulla fames sanctam potuit percellere mentem,
 Dante Deo famulæ, quæ sunt accommoda vitæ,
 Visitat ancillam Dominus, reginaque clausam.
 Nec tenebras patitur, dum lux diffunditur intus.
 Conscia congregitur famulorum turba, fidemque
 Suscipiens apto quesivit tempore palmam.
 Nec potuere rotæ constantia vota rotare.
 Nec metuit mortem portans ex morte coronam.
 Sanguineas vulnus dum mittere debuit undas,
 Lac dedit, egregio corpusque dedere sepulcro
 Turba supernorum, guttas funditque salubres,

XXIII.

Ode in laudem ejusdem virginis

Multa nos cogit bonitas puellæ
 Cantico laudes agitare nostro.
 Pauca dum spernit, sibi quæ parentes
 Liquerant, multis opibus fovetur.
 Sceptra dum regis fragilis reliquit,
 Alta dotavit juvenem corona.
 Plurima fulsit Catharina forma,
 Sed magis pulchram numerosa virtus
 Reddidit, summi meruitque Patris
 Unico jungi speciosa Nato.
 Ejus amplexu cupiens foveri,
 Terras quod posset dare, non cupivit.
 Prosperum quidquam, mala nec refugit.
 Unde nec præsul potuit minaci
 Pectus illius removere vultu.
 Ejus et sprevit placitis favere,
 Monstrat arguto rationis acta.
 Quæ fidem lustrent senibus togatis.
 Vicit, et victis placuit subesse,
 Fine dum vitam subeunt carentem.
 Carnifex ferro lacerat tenellam,
 Forte sed pectus nequit ferire.
 Carceris tetra latuit caverna,
 Splendor ast summi patuit decoris.
 Et lucrum Christo parat in caterva.
 Jam novum pondus cecidit rotarum
 Ante se sacrum tulit et manipulum.
 Jussa sed tandem caput amputari
 Supplices Christo rogat favendos.
 Vulnus illatum laticem dat album.
 Cælicæ turbæ sepelivit ossa
 Puritas manant oleum salubre.

XXIV.

Alia ode in ipsius laudem.

Laudes non pigeat prompsisse cantibus
 Quas virgo meruit, nec meritis pares
 Candor virgineus præcipuus nitor,
 Quod fulsit sapiens, et stabilis valor,
 Extolli titulis jure petunt novis
 Virtutum numerus, quo viguit brevi
 Ille vitæ spatio suo fragili statu.
 Extollens Catharinæ niveum decus.
 Quod non dilacerent plurima commoda
 Non tollat species, divitiis cadat
 Sexus feminei libera portio,
 Grandis sub teneræ visa scientia
 Arcano juvenis multa scientibus
 Dum profert fidei mystica dogmata,
 Non infert aliquid conscia concio,
 Victicis retinens lumina fulgidæ,
 Perdentesque animas inveniunt eas.
 Excellentibus fragili robur in arbore
 Experta est regimen, quæ tenuit manus.
 Dum pulsat precibus, dum furis minax
 Carnem dilacerans sub tenebris locat,
 Ut demptis dapibus præcipitet neci.
 Splendor, sed famulæ gaudia congregat,
 Ut carnem foveant, pahula præparat.
 Verbum fructificat, germina colligit.
 Fortis terribiles non timuit rotas,
 Et mortem patitur, ne subeat necem.
 Et lac consequitur vulnere candidum.
 Montanoque locant vertice funera
 Dextræ coelicolum, quis refluat liquor
 Reddens debilibus membra valentia.

XXV.

Loquitur virgo Maria ad Jesum natum.

Has mundi tenebras noster bene veneris infans
 Visere, qui lato diffusis lumina cælo.
 Fili mei, filique Dei, povus æcola, salve.
 Sed quis, quo properas compar genitoris? ab alto
 Prosilien quo nate venis? qui rata polorum
 Reples, tellus sinus hic mage complacet artus,
 Concludi num forte venis, qui sine carebas,
 Qui stans cuncta movens venisti in carne moveri
 Qui geris in dextra mundanæ pondera molis,
 Ancillæ, tremulique senis portabere palma?
 Cujus coelicolæ pascuntur munere, parvas,
 Quas tamen implesti, placuit tibi suggere mammas?
 Quem superi cecidere chori, quod ante beati
 Exsultant animi venisti emitte luctus?
 Euge jam nostros subeas, mi nate, lacertos.
 Parva geret magnum genitrix, fragilisque poten-
 [tem],
 Factorem gestabit opus, nubesque decorem.
 Astat inops ancilla tibi, quæ mollia parva
 Membra tegat panno, non hic domus incluta sum-
 [plus]
 Apparat, ancillæ desunt, ignavique ministri,
 Cumque furit Boreas, non igne, aut pelle fovebo.
 En tenerum patere loculo deponere corpus,

A En tibi pro lecto præsepe insternitur amplo,
 Qualia nate legis, tali tibi more parabo.

XXVI.

Ad laudem sanctæ Lucie virginis et martyris.

Qui cælo quondam statuisti lumina terris
 Spargere, de tenebras pollentis munere lucis,
 Nocte licet pressos nubes nos pallida vondat.
 Lucida gaudemus tamen hic quandoque tueri.
 Clara quidam fidei gestant sub agmine virgo
 Lumina, nos docuit constanti lucida bello
 Sistere, dum precibus Dominum vicisse tonantem
 Visa quoque est morbo præstans suffragia matris.
 Multa parat demon, vis carnis, prælia mundus.
 Docta ferit jaculo latitantem nubibus hostem,
 Luce micans fidei carnis molimina vincit,
 B Dum se terricolæ facibus non jungit amantis,
 Quæ potiora quidem cælestia fœdere sponi?
 Quem sovet in minima diffundens munera membra
 Fortior insurgit mundus pro Marte secundus.
 Inde sinister adest et verbo, et verbere turgens,
 Nulla potest animum fragilis sub carne virilem
 Frangere vis clausum, de cujus robore traxit
 Robora mortalis moles, nam sistere visa est.
 Multimodis hominum conatibus acta, bonumque
 Ad loca perdendi, ut traheretur fœdere pudoris.
 Incensas superat flammæ, nec vulnera mortis
 Expavit, sacraque charismate fota reliquit
 Membra quidem terræ, sed spiritus æthera scandit:
 Illic tua iucifera resplendet culmine sedes.
 C Hæc sacer implexus tibi porrigit oculo sponsus,
 Ille quoque nos tua vota trahant o lucida virgo.

XXVII.

Incipit ode in honorem Innocentium.

Candentem segelis novæ
 Miremur cumulum chorus,
 Qui fauces teneras agant
 Coram principe canticis.
 Gaudet primpilus recens
 Ductor mittere prævios.
 Latatur paribus puer
 Florum primitias legens
 Illic gaudet titulis loqui,
 Quos prorsus dabat inscius
 Ætas, et sine crimine,
 Sic dignis canitur prior.
 Instas innocuum toat,
 Si lingue officio earent,
 Clamat sanguineus rubor.
 Occisi resonant decus,
 Quod vivi nequeunt loqui.
 Quid vis, tigride durior?
 Quid sævis, carnibus canis
 Prior? quid sociis vacas?
 Pignus coelicolum putas
 Infundis manibus premi?
 Sed frustra tumeat furor,
 Et te magnificum puer,
 Materna ubera subbibens
 Vincat, te fugiens domet.

XXVIII.

Incipit de sancta Agnete virgine et martyre.

Si tibi difficile fortasse videtur habere,
Quæ fortis potuere viri, quæ virgo pigebit,
Amplecti potuit, quæ nomine dicitur Agnes?
Quam non naturæ fortem perfecit origo,
Nec tulla expertam prudentia temporis ampli.
Forma decens extra, sed forma decentior intra.
Hinc oculis hominum placuit, sed abunde supernis
Egregij redolens per singula germinis actus,
Quæ sibi sacra fides dederat speranda colebat.
Huic quoque proposito tali se robore junxit.
Neu blandum quidquam, nec durum verere mentem
Posset, ceu nihil mortalia cuncta putantem.
Quæ mulier, vel forte magis robusta virago
Tale genus belli superet, si forma decora,
Si teneræ ætatis fluxus, si munera quisquam
Plurima protulerit, si nobilis adsit amator?
Ista tamen superans, illata flagella timebit.
Illic simul hanc juvenem cinxerunt commoda sa-

[eram

Organa non vitii, sed quæ virtutis habebat,
Utque magis teneræ virtus occulta puellæ
Cresceret, et pavidas igniret ad ardua mentes.
Præparat insidias præfecti natus iniquas.
Carnis amator, eam, sua ne connubia spernant,
Exhortans, placidusque illi sua munera profert.
Est mihi, virgo refert, melior te sponsus, amans me.
Esca necis discede procul, seclerisque minister.
Hujus virtutis quæcumque potentia cedit.
Sidereusque decor speciei culmen adorat.
Apta quidem facies, hilarique affecta nitore
Voce pia dulcis, cui sermo nescius iræ,
Non asper miseris, mæroris mens sedet expers.
Unde nec exterior facies sua turbida visa est.
Candor inest, fulgensque decor, speciesque rubo-

[ris,

Egregium facit hunc genitor, quam prosit imago.
Et regale genus, animi quoque plurima virtus.
Perpetuas contrectat opes sitibunda potentes
Corda fovere, quibus prorsus tollatur egestas.
Huic mihi dilecto placui, connubia secum
Contraxi nullo penitus mutanda valore.
Aureus et digitum circumdat circulus, ut sim
Sponsa fidelis ei, quo sim redimita, benignus
Plurima dona dedit, facies ornata cruore est,
Complexumque tulit gemmarum lumine sertum,
Excellensque genus vestis, ne forte videret
Tanto dissimilis sponso, nec digna decoris
Admitti thalamum, præ cunctis quos mihi legi.
Sicque mihi adjunxit se, ego sic quoque copulor illi.
Neu me blonda trahant, neu frangat grando mina-

[rum

Ecce hostis si bella paret, certamine victrix
Fulgebo, teneros si nudet turpiter artus,
Casarius me densa tegit pro veste decenti.
Si quoque prostibuli tenebris intacta locabor,
Angelicæ tutela manus mea membra juvabit.

A Si locus infamis, Domino mea vota dicantur.

Si tenebrosa loci facies, perfusa recenti
Lumine fulgebit melius, vestisque fereatur.
Liberta sua male mihi si transmittat ephesos,
Hinc, sua si sapient bene corda, redire licebit
Illæsos, sed non veritus divina peribit.
Quem tamen effusus spero concedere votis,
Qui sibi me junxit speciali munere, Christum.
Cujus cantabit titulos de morte resurgens.
Hinc rabies exorta malos sævire ministros
Compellet, datus alter erit, qui cœpta sequatur. **D**
Illaque qui in cinerem convertiat membra parabit.
Hæc injecta rogam, divisaque flamma quiescet,
Utque meo tandem conjungar in æthere sponso,
Guttur transfigar, sed mens ad celsa volabit.

B

XXIX.

In eundem.

Ignem divini radians amoris
Corporis sexum superavit Agnes,
Et super carnem potuere carnis
Claustra pudice.
Cogitur stupris maculanda vulgi,
Nuda famosum subeat lupanar,
Angelus castæ pudibunda servat
Membra puellæ.
Candidi cœlo veniunt amictus,
Clarus obscenis Dominus refulget
Splendor, et gratos superant odores
Fornicis arcus.

C

Perdidit vitæ juvenis decorem
Ausus intactum violare corpus,
Virgo sed veræ revocat salutem
Fusus acerbum.
Flamma, divino dominante nutu,
Friget æstivos imitata rores,
Virginis corpus Domino dicatum
Jussa cremare.

D

Mista sacro moriens cruore
Lactis effudit nive fluentia,
Quam ferus lictor lateri profundum
Condidit ense.
Spiritus celsæ capiunt cohortes
Candidum, et cœli super astra tollunt,
Jungitur sponsi thalamis pudica
Sponsa beatis.
Diva nunc nostræ miserere sortis,
Et tuum quisquis celebrat tropæum,
Impetret sibi veniam reatus,
Atque salutem.
Redde pacatum populo precanti
Principem cœli, Dominumque terræ,
Donet ut pacem pius, et quietæ
Tempora vitæ.
Laudibus mitem celebremus Agnum,
Casta quem sponsum sibi legit Agnes,
Astra qui cœli moderatur, atque
Cuncta gubernat.

XXX.

In eandem.

Ardet intactæ faciem puellæ
Præsidis natus, stabilis sed illa
Tale responsum juveni pudico
Retulit ore.

Quid meos frustra thalamos requiris
Pabulum mortis, laqueusque vitæ!
Turpis obsceni procul hinc recede
Criminis auctor.

Dona, quæ jactas pretiosa dives,
Pauperis mentem moveant puellæ.
Dignior sponsus meliora multo
Munera præstat.

Clarior luna, radisque solis,
Cuncta cui parent elementa mundi,
Se mihi sponsum dedit, et perennem
Sidera dotem.

Jamque complexu fruimur pudico,
Jam caro carni sociata gaudet,
Jam sacer sanguis faciem nitent'
Murice tinxit.

Quare mortales periture formas:
Cœlitus nostri placuere vultus,
Vivet in terris amor iste, celsis
Vivet in astris.

Virgo nec mirum videatur alma,
Cuncta si sprevit monumenta mortis,
Quæ plum vitæ Dominum perennis
Semper amavit.

Ad tuas Agnes rogatus aras,
Flagret in nostris amor iste fibris
Comprimens blandæ stimulus juventæ
Flamine sancto.

Ure lascivas hominum medullas,
Tutus ut dulces fugiat procellas
Spiritus mundi, domitaque victor
Carne triumphet.

Virginum laudent pia vota Regem
Quem decet sacræ genus omne laudis,
Cujus in trino veneramur unum
Numine nomen.

XXXI.

Sermo ad clerum in laudem Vincentii martyris.

Hactenus almorum referentes facta virorum
Tegmine prosarum vestivimus, est nova patres
Ac fratres placuere magis, veterata tueri
Non placet, ipsa cibos renovari mensa requirit.
Vos igitur namque huc vos traxit causa ciborum,
Non quos corpus amat, gustum præbeate recentem,
Quodque dabit Dominus læto portabimus ore.
Utique magis possit refoveri vestra voluntas,
Ad Domini matrem solito properemus honore.
Quod portemus ei, docuit nos angelus olim.
Auxilium postquam de cœlo sumpsimus, inde
Confortata vigent et corda, et lingua loquentis,
Ut nostis, reverenda cohors fratresque patresque,
Vita sub hoc lapsu decurrens militat omnis.
Ergo hostes superare vacat, quod aptius ardor

A Mentis agat, quando promittitur inde corona,
Quanta est celsorum conscendere regna polorum.
Namque hic mortifero vita est exempta pavore,
Nullaque, quæ frangant, obstant adversa, salutem
Illic animam divus sitibundam pascit abyssus,
Illic quoque largifluis exundat copia donis.
Illic, qui constiterit, supremo essetior honore,
Hic quæ non cessat, circumdat gloria dignum.
Non murmur, non rumor ibi quæ fœdera rumpant.
Si qua potest pensare animus, vel si qua loquentis
Lingua potest fari, si lumina cernere quidquam,
Istis nunc conferre voles? de talibus audax
Verba dabis? nunquid meritum gaudia tentes?
Qui volet hæc, fiat valido certamine victor.

B Vincenti dabitur sertum, dulcedoque manne.
Queris amica? prius ipinicos vince furentes.
Tres siquidem nobis objectos novimus hostes.
Tres hi lethiferis impugnant pectora telis,
Nec cessant lassare virum, nisi colla sub ipsa
Dejiciat, fractoque manus det robore victas.
O quantos latitans prostravit carnis iniquus
Pulsator, quantos detraxit ad infima mundus.
Quantos prædo vorax tenebrarum trusit ad ima,
Illi primos traxere patres ad funera prima.
Horum prima fuit proles prostrata nefando
Vulnere, quo victus perit Sodomita ruinæ
Sulphureæ adjectus quorum almus decidit ictu
Psalmographus, sobolesque nitens, quo plurima,

[jamque

C Turba cadit, quis namque orbem sine vulnere lin-
quit?

O nimium felix, qui tantos propulit ictus!
Hunc laudes, tituli que notent, hunc sulva corona
Si quis adest talis, nostro sermone notetur.
Ignoscat tamen egregio si non sit honore
Compar, cui tamen hic dulcescat cantus in aurem,
Si modicus, libeatque graves ad summa levare
Audistis reverenda phalanx, quem laude decoret
Sancta parens hymnos, psalmos, responsaque can-
tans.

Hunc quoque carminibus nostris describere fas est.
Ille est occiduo generatus climate victor
Prodiit, atque illi nomen Vincentius exstat:
Hinc nitidus juvenem cinxit decor, altior intra
D Splendor erat, quo summa potens, atque ima tueri,
Quem mage virtutum fecerunt agmina clarum.
Obsequiisque Dei non mundi membra subegit.
Illic postquam campo tot vinci pectora videt,
Et pavidos fugitare duces, atque hostibus ultro
Cedere projectis a sese protinus armis,
Infremuit, validumque tulit sub corde dolorem.
Ulciscique cupit, pudet hostes ferre triumphum.
Nec tamen, ut præceps se opponere tentat inermen,
Festinus petit arma dari, gestoque minaci
Bella parat, gaudent stantes hinc inde sorores,
Nec passæ externum circumdare militis artus
Officium voluere suis hunc cingere dextris,
Ecce, inquit, scutum, velo fuscata serenam

Prima soror faciem, fidei quam nomine dicunt.
 Hoc te, ne laudant, quæ sunt infesta, juvabit.
 Altera quæ capiti gleam succurreret, affert.
 Quæ sperat secreta Dei, celsamque salutem,
 Tertia dat totum quæ possit cingere corpus
 Loricam multi quam nectunt ordine cycli :
 Hæc est, quæ innumeras jungit vilectio mentis.
 Quarta dedit stabilem justis vestita decore
 Thoracem, femorique tulit, qui congruat ensem.
 Virgo pudica suo gestans cognata pudori
 Tegmina texta dedit, telum prudentia triplex.
 Sacraque lex pugilem forti præmunivit in arcu,
 Unde queat validis hostes penetrare sagittis.
 Cruribus aptatur quam protulit ocrea duplex
 Virgo humilis, pedibusque dedit calcaria binis.
 Hinc amor, inde timor, donitum qui subit habenis
 Sobrietas sternebat equum. Patientia sellam
 Attulit. Aurato præfulgens tegmine tandem,
 Quod rex contulerat, adversos querit hostes,
 Et vincens exit quo vinceret, inde superba
 Stant acies, stat et ipse micans cælestibus armis.
 Prima aciem juxta movit caro, nulla minatur
 Vulnera, non torvos demonstrat in agmine vultus,
 Lubrica sed placidi speciem mentitur amoris.
 Oscula lethifero dans invisca veneno,
 Arridensque parat fletum cantansque dolorem.
 Pulchra affert oculis animam prædantibus aures,
 Dulcisonis pulsare modis molitur inertem
 Hinc reddens animum, nares demulcet odore
 Multimodo, gustumque trahit varia arte saporum,
 Inque cibus firmamenta novat, dans mollia tactum
 Allicit, hinc miscram confundens crimine mentem.
 O te felicem, quæ tantos viceris hostes!
 Hanc ubi persensit juvenis clam sistere bellum,
 Non tulit ingenuos secum miscere lacertos,
 Blanditiasque pugil dedignans sprevit iniquas.
 Sic fugiens vicit, nam sic fugisse decorum est.
 Calcibus urget equum, rigidisque imponit habenas.
 Mundus adest contra, trinumque præordinat agmen.
 Errorum præcedit onus, nam dira tyrannis
 Arbitrata Deum, quod fictos fictile sculpsit,
 Spicula falsidico lethalia sparserat ore
 Ictibus opponit clypeum, vicitque superbum.
 Ecce aliud pugili vincendum opponitur agmen
 Vanus amor, quo pulchra domus, quoque uxor amatur D
 Quo soboles dulcis, quo pulchrum queritur aurum,
 Istaque cælesti miles superabat amore.
 Obvius interea robustam impingere mentem,
 Ipse timor sæcli tentabat, casside fortes,
 Reppulit impulsus, dum nulla infensa malorum
 Vis potuit mentem prosternere militis almi.
 Ille, inquit, manda, Pater inclyte, verba tyranno
 Opponam. Jubet ille libens, quæ verba tyranne
 Infelix, quæ verba refers? cur sacra negari
 Nostra jubes? me, me credis pavescere vultum,
 Terroresque putas animum pulsare minaces?
 Plus te torquebo si torqueas, ipsaque penas
 Ultrix pœna dabit, feriereque, quam trahit arcu.
 Taliter infestum miles superaverat hostem,

A Cum procul indignas, armatas Marte catervas,
 Stare jubet quondam de cæli culmine jactus,
 Insidiasque parat, fraudes petiere priores.
 Insultans tenso, sed cavet vulnera telo
 Christifer athleta, nec Martis ferre furorem
 Disjectæ potuere acies, fugit omnis in umbras,
 Aspectumque pavet pugilis, telumque caterva.
 Inde cruentorum trux illi opponitur agmen
 Carnificum, gens hæc sequitur vexilla tyranni.
 Illis tormentorum varia committitur arte
 In juvenem sævire sacrum, cupit omnibus unus
 Opponi, celerem sellaque innixus agebat
 Quadrupedem geminis idem calcaribus urgens,
 Immotusque suos ad vulnera concitat hostes.
 Turba ferit pugilem, et seriens magis inde ferimur.
 B Plus siquidem validus poterat tolerare malorum,
 Quam manus inferret Christi succensus amore,
 Quemve putant vinci, sublatus ad æthera vincit.
 Olivat alticulis circumdatus undique turmis
 Princeps, qui pugilem quondam fulciverat armis,
 Qui bello fulgere dedit, manibusque juvenem
 Attulit, æterno concludens munere palmam.
 Nos trahat hoc speculum, nos instruat ista virilis
 Nobilitas animi. Visus sufferre laborem est
 Ingentem, succedit ei præstantior illa
 Longa quies, vitam dum perdere creditur illi,
 Vita manet nullus quam possit claudere finis.
 Parva pugil dum tecta abicit, datur alta superæ
 Aula domus, fragili quia sustulit in vite plagas,
 Pectinibus, flagrisque rogi, seu carceris antro,
 C Insuperis recipit superantia munera victor.
 Transiit opprobrium, transacta est. pœna, laborque,
 Sed non casura modo gaudet in æthere palma.
 Iliuz chara phalanx, validis si innititur armis,
 Sectari si gesta juvat, si compare gressu
 Hostiles in Marte manus superare placetque,
 Qui pugili, et palmam dedit ille, et nostra juvabit
 Pectora, prostrato donans ex hoste decorem.
 Impetret hoc fusa nobis prece victor ab alto.

XXXII.

Incipit oda excitativa militibus Christi.

Quid stas? otio qui? pugil hæres?
 Belli moveat fervidus horror.
 Quod si retrahat frivola virtus,
 En auxilium dextera Christi
 Præstat fragiles portans humeros.
 Intende ducis quam cape formam.
 Exemplar erit vita proborum.
 Dabitur forti fulva corona.
 Prudentia te protegat ante,
 Et iustitia postera purges
 Ac ne tumeas, temne secunda,
 Lævam retine robore fortis.
 Summi capias jussa magistri.
 Servant fragilem, si bene servas.
 Sermone sacro sternitur hostis.
 Ensem capias hunc tibi tutum,
 Nec te subigi crux sinet hosti.
 Hæc qui steterit, non timet illum,

Tegitur miles, vota que fandens
 Moyses populum protegit orans.
 Scutum fidei suscipe fervens,
 Ictus poteris tollere victor,
 Spes det galeam, quæ caput obdit.
 Cape lorica membra tegentem,
 Quam justitiæ dextra propinet.
 Juvat et multum cingere lumbos.
 Caligis pacis subdere talos.
 Hostis latitans his cadet armis.

XXXIII.

Item oratio, seu confessio metrica.

Prisca lavans proprio mundi delicta cruore,
 Christe, tibi dignas fac mea verba preces.
 Id quibus obtineam solus potis ipse docere :
 Nam nego, quæ bona sunt te nisi dante dari.
 Principio non ulla malo possunt bona gigni;
 Sunt quia principio te generata bono.
 Ergo boni quidquid mea lingua referre valebit
 Pro certo credam te tribuisse mihi.
 Os ego Davidico patulum sermone tenebo,
 Illud tu repleas polliciti memorans.
 Tu fons es vivus, tu fons plus sole serenuss,
 Quem quicumque bibit non aliunde sitit,
 Mane tuum tenebris nox non interpolat ullis.
 Quisquis in hoc ierit non ruiturus erit,
 Hunc mihi da fontem, da lumen, et hoc mihi post hæc
 Quod peto quin habeam non dubitare licet.
 Cur ego me miserum tantum confidere de te
 Debeo, qui tantis criminibus teneor.
 Debeo, Rex pie, debeo, tu caro, victima, census,
 Factus es, exitio liber ut esset homo.
 Mors tua vita fuit cunctorum, vitæque vita,
 Quam diversæ res esse probant idem.
 Hoc hominis meritum, non, sed tua gratia fecit,
 Quæ confidendi jus mihi semper erit.
 De te dum fuero confidere non dubitabo,
 Quod quicumque tuo servet amore facit
 Arsit piscator hoc, et publicanus amore,
 Cum subito merces sprevit hic, ille ratem,
 Hinc est pro minimis redemptio maxima doni.
 Claviger hic cœli, legis ille Dei.
 Arsit amore tuo, qui te suscepit ovanter.
 Hospitio princeps, arsit amore tuo.
 Arsit amore tuo cuius nec in Israel esse
 Æqua fides potuit, arsit amore tuo.
 Arsit amore tuo, quæ sæpe repulsa salutem
 Obtinuit proles, arsit amore tuo.
 Arsit amore tuo, cuius tua sinitia fluxum
 Sanguineum statuit, arsit amore tuo.
 Arsit amore tuo, tua quæ vestigia tersit
 Crine, lavans lacrymis, arsit amore tuo.
 Nemo sed ex illis arsit, nisi cum voluisti.
 Si vis hoc et ego munere dignus ero,
 Sive fides fuerit, sive spes, aut amor idem,
 Quidquid eos juvit, gratia dico fuit.
 Gratia dico dedit bona si mortalibus agris,
 Vera quidem data sunt, gratia dico dedit.
 Non fu't arger homo postquam male credula pomo

A Fregerat Eva virum quam superarat hydrus.
 Vixit homo misere postquam se limine vite
 Mortis in hoc miserum se tulit hospitium.
 Id sine labe fuit, sed tabes sordida rupit.
 Mundus ab opposito nomen habere putem.
 Mundus erat mundus, mundus cum munda creares ;
 Immundus cœpit sordibus esse hominis.
 Ille vir, ille nocens qui sacra cupidine ductus
 Jura novo primus frégit in orbe fuit.
 Principium litis fuit, exemplumque furoris,
 Qui prius humano sanguine sparsit humum.
 Sed licet hic sanguis pœnas indixerit orbi
 Grande sacramenti prætitulavit opus.
 Scilicet e lateris stillavit vulnere sanguis,
 Qui pepulit pœnas, lavit et omne nefas.
 B O pia latronis vox hujus digna cruoris,
 Cui dedit ad vitam sanguinis unda viam!
 Hoc etenim valido conspersus membra liquore
 Æthereo posuit primus in axe pedem.
 Principibus vestras hic dixit : Tollite portas
 Et pateant Domino cœlica regna suo.
 Unde novum genus hoc, et gloria tanta triumphi,
 Uti pro pœna proque salute cruce.
 Cur inopinus amor duci pro crimine just
 Audet in ore Dei tale. Memento mei.
 Nonne tuæ, Deus, est hæc immutatio dextræ.
 Fit tuus hoc verbo signifer, ante latro.
 Sic quoque vermiculo delicta similima rubro
 Alba velut nivei lana coloris erunt.
 C Hæc enim bibulis si connumerentur arenæ,
 Deleri subito te miserante puto.
 Credere sic docuit, cuius centesima pronis
 Ad reliquas humeris perditæ fertur ovis.
 Credere sic docuit meretrix, quo munda recessit
 Omnibus hæc villis plena Maria fuit.
 Credere sic docuit qui flentes crimina lavit
 Præcipue Petrum quando negavit eum.
 Esse tibi tanti pietas me summa rogarem,
 Sed maris admissis cedit arena meis.
 Attamen hoc pacto, quo se David, ipse rogabo,
 Iudex par paribus jus scio juste dabis.
 O bone mi Jesu, dementia quanta videtur
 Hoc dare me cuiquam ne David esse parem.
 Sed quid agam toto cum nil sit prorsus in orbe,
 D Cui possit scelæris par mundus esse mei.
 Quotidie pecco, momentis omnibus erro,
 Utque canis vomitum sæpe relambo meum.
 Prætereo vitilis lethalibus omne creatum
 Consiliis spes est, qui mihi præstet abest.
 Quid faciam, quid agam, quo me, Pater optime,
 [vertam.
 Ultimus ecce dies ille tremendus adest.
 Quid faciam, quid agam, cum non qui liberet adsit,
 Dum sua facta nocens nemo negare potest!
 Quid faciam, quid agam, cum tanti iudicis ira,
 Omnes perpetuo damnet in igne reos.
 Tu mihi quid faciam, tu consule consiliator
 Unice, qui venie totus habebis iter.
 Tu mihi quid faciam, tu dic, qui condita quæque

A te sunt, facere nulla fuisse potes.
 Tu mihi quid faciam tu dic, qui fluminis undam
 Astra, solum, pelagus, unde laventur habes.
 Desidiose puer, quantum tibi prava voluptas,
 Temporis eripuit, cum primo semper ab ævo,
 Usque sonectutem, tantis impune vacares
 Deliciis, quando tenuis propriusque salutem
 Languor erat, sola ruinis medicina paratis
 Absque labore uti poterat, nunc viribus ipsis
 Est opus. Ista quidem jam non sunt ulcera solum
 Mollibus unguentis credenda, nec apta tumori.
 Auxilium valido præstabit spongia morbo.
 Expedi indulgere tibi tam rebus acerbis,
 Et frenare voluptatem. Lætissima traxit
 Hactenus ad culpam caro, nec te afflicta reducat
 Ad veniam constanter age, pro viribus ista
 Assidue vigila, noctesque, diesque labora
 Omne scelus populare manu. Sitientibus haustum,
 Tegmina da nudis, sed et esurientibus escam.
 Ablue te lacrymis, emunda fletibus, omni
 Evacua mentem vitio, virtutibus imple.
 Sint moderata tibi jejunia, lectio jugis,
 Psalmodia frequens, oratio sedula, nullum
 Te moveat, vel solvat onus, metire laborem
 Pollicitis, operam mercede, brevemque triumphis
 Pugnam perpetuis. Minus est quodcumque laboras
 Præmia si spectes, non ut nitentis ad alta
 Ascensus facilis, sudorem denique quantum
 Perpetitur qui conatur juga summa subire.
 Tu quid ut in cælum vadas? te maxima merces
 Vita beata manet, tantum fac jura sequaris
 Præsignata tibi, semper reminiscere, nullum
 Te moveat, vel solvat onus : non miles habetur
 Dura reformidans, marcet cum deside virtus.
 O bone mi Domine, spes mea, lux mea, Christe,
 Qui vigor est verbis, qui medicina tuis.
 Hactenus in pœnas me lapsam culpa petebat,
 Nunc est cum pœnis culpa remissa meis.
 Languor heri valido fregit mea membra dolore,
 Sana sed hæc hodie sunt pietatis ope.
 Sero fui scopulis collisus, et omnibus undis,
 Mane mihi potior littore portus adest.
 Omnibus affirmo falli veraciter illos,
 Qui veniam lapsis sæpius esse negant.
 Qui dare te veniam lapsis post mille negarit
 Non possit veniam lapsus habere semel.
 Qui dare te veniam scelerum post millia credit
 Millia post scelerum nulla negetur ei.
 Es totus pietas, es et indulgentia totus,
 Totus pax, totus gratia, totus amor.
 Tam leve quis dat onus, mandatum mite, fidele
 Consilium, munus fertile, suave jugum.
 Mitibus ista quidem sunt levia, dura superbis
 Semper, et ignaris est labor iste gravis.
 Quam super imponis sit sarcina magna laboris,
 Me modo delicti sarcina nulla gravet.
 Me jussis expono tuis, maris alta secabo,
 Tu ne retrorsum dent mea vela, fave.
 Ut nihil impediatur me prorsus ab orbe tuere,

A Quo ruit ille tuis factus homo manibus.
 Transactis enim plusquam sex millibus annis
 Pugnât inhumanum hic sine fine genus.
 Insidias doctus, fraudes, artesque nocendi,
 Estque magisterium nosse nocere suum.
 Ille vetustatis didicit quæcumque per usum,
 Fert et ubi virtus non ruitura manet.
 Nonne Job impetiti maledictis, cæde, ruinis,
 Vulneribus fluere totus ut in saniem ?
 Et nisi tunc animas tantum servare juberes
 Perderet hunc intus ut sua quæque foris.
 Unde tibi genus est natalis, et unde secundus
 Magnum constat ei succubuisse David.
 Sed tamen, ut fleuit, fletu scelus omne peremit,
 Unde ruit victus, victor eo rediit.

B Ille Salomonem sua nec sapientia juvit,
 Nec summis opibus regius auctus honor,
 Quem penitus stravît consuetis fraudibus hostis ;
 Causa quod iste ruit improba flamma fuit.
 O quoties studiis a te pastore malignis
 Perderet ut captas sollicitavit oves.
 O quoties animas, quas curia celsa manebat,
 Tartareas usque præcipitavit aquas.
 O si nunc tellus, aer, mare, tunc quod olympus
 Posset ut infernus solus haberet eum.
 Sulphureos lapides in quam jaculeris, et ignes
 Impia Leviathan mittere tela veta.
 Illius et infestant capitis nequissima membra,
 Sed confringe caput, membra repente cadunt.

C Jam dedice puer puerilia verba, tuisque
 Pone modum nugis ; tua vota silentia longa
 Poscunt : fac sileas ; nullum dabit emolumentum
 Copia dicendi rerum jactura tuarum.
 Regis habes animum, nec ab hostibus ut violeris.
 Memento pateris, tibi jus, quodcumque licere,
 In te nobis, hoc amor efficit, hoc optatur,
 Ille tui nimius. Quid enim mirabile ducis
 Edere prava malos ; inferre maligna malignos ?
 Estne navi quidquam, si callidus insidiatur,
 Hostis prosequitur, nocet adversarius ? an non
 Filius offendit, servus delinquit, amicus
 Labitur ? humana prava, et perfidiosos
 Fert natura : licet metuas, patiaris oportet,
 Quod metuas pugnare, tibi pugnare necesse est.

D Felices hæc pugna citat, miserosque perurget.
 Aggreditur reges, et vulgus inane lacessit.
 Exceptum nullum patitur, victoria litem
 Hanc dirimet, sedabit et hunc suprema furorem.
 Ne timeas, ne formides, ne forte, quod absit !
 Desperes, poteris, poteris reparare salutem
 Sæpe resistendo. Quo missile quodque repellas,
 Robur habes fidei : tenebrarum damna pavescit
 Lucis filius, aut nocturna pericula, cujus
 Est pater ipse dies, an signa minantia, cujus
 Est dux invictus. Confide, jurabo, nec esse
 Plasma meum dubites, manuum factura mearum,
 Quem tanto pretio, quem tanta merce redemi.
 Num patiar periri ? quid enim descensus, et ortus,
 Esuriesque, sitis, lacessere, flere, pavere,

Quid colaphi, sputa, spinæ, quid arundo, flagella, **A** Delegat, occurrit, mox apparent alieno
 Quid crux, quid clavi, quid æctum, fongia, et fel.
 Lancea, mors, tumulus, descensus ad ima, vel ipsum
 Profuerat redimi? dum spectas ista, timere noli:
 Tanta tibi longe providimus arma.
 Hæc ubi confidas, hæc hostis signa venetur,
 Hæc timet, hæc refugit, vires his denique sensit
 Fractas esse suas, enervis hic, invalidusque
 Est, sed ob innumeros nervoso poplite casus
 Disca frequens ejus callum durabile duxit.
 Cunque cadens alitor, nequit, et de cruore laborat,
 Deque genu pugnati, nullum quod debilitatus
 Exerat est robur. Levis hæc, sed sedula lis est,
 At lis membrorum licet hac de lite sit orta,
 Et licet ad finem lis utraque tendat iniquum;
 Scilicet ut mentes humanas dissipet, instat.
 Divinæ mentis ratio tamen una duabus
 Vincendis non est, aliam patientia frangit,
 Vis aliam, dignam illa dabit post prælia palmam;
 Hæc cœli regnum. Gaudent hic bella supernæ
 Virtutes, gaudent vates, gaudent patriarchæ,
 Ista senatus apostolicus lætatur, et hæc sunt
 Dulcis martyribus, tales et læta triumphos
 Spectat virginitas, exsultant rebus in istis
 Felices animæ, mihi sunt hæc grata corona,
 Quas ego præ meritis victoribus ipse rependo,
 Confirmant animum constanter ad omne ferendum.
 Me genus humanum patrium cognoscat habere,
 Atque severum animum, cui complacet ire fre-

[quenter

Ad studia prolem, feriatis nulla diebus
 Otia concedi, sudorem sæpius illis
 Excuti, et interdum lacrymas, nec servat in um-

[bra,

Nec fovet in gremio, tristari, flerique, patique.
 Grandia perpetitur, per tædia pingua languent.
 Quolibet hæc motu fuerint agitata laboris
 Deficiunt onere proprio, nullum feret ictum
 Prosperitas illæsa. Quis et non otia poenam
 Strenuus æstimat? ingentes industrius omnis
 Res gerit, ut faciles nisi cum majore recusat
 Vel pace componi; nam vincere digna paratum
 Vinci nec laus est, nec gloria. Fortis ab illo
 Cum quo luctatur securus poscit in ipsum
 Viribus eniti totis, at læta feriri,
 Cædi, vexari, patitur, nisi par reperitur.
 Pluribus obijcitur, tum quid patientia possit,
 Polleat et quantum, clarescit. Sic faciendum
 Esse bonis perpende viris. An forte vereris,
 Quos tibi conspicuos dat imago sola bonorum,
 Quorum sunt animi veluti per somnia longa,
 Vanaque delusi, quos ebore mundus et auro
 Compsit et argento. Tu pro felicibus illos
 Aspicias, at si qua lateant speculari, non qua
 Occurrunt, miseros, fœdos, turpesque videbis
 More suæ fabricæ cultos extrinsecus. Ista
 Prosperitas stabilis non est, sed vitrea, crusta,
 Et tentis. Dum stare licet, propriumque videri
 Ad votum, rutilant, cum quod disturbet et illos

Quæ fuerint sordes tunc sub splendore latentes.
 Do bona certa bonis, quo plus versaveris illa.
 Undique, et in species meliora forinsecus illi
 Non fulgent, intorsus enim bona semper eorum
 Sunt obversa, bonis non prosperitatis egere,
 Prosperitas est nil modo deridere potentes,
 Atque probare potes miseros, quorum gravis ira
 Pusillis animo terrores invidiosis
 Intentat studiis lethalis tela pharetræ,
 Nequitæque manns, necis arcus, impietatis
 Arma, mali facies sunt materiæ cruciatus.
 Quos kedit odisse juvat, faciuntque nocentes
 Quos nocuere timent et se quibus esse timori
 Summa putent, hi felices quoties jacuere
B Morum ante pedes, quos fastu sæpe superbo
 A pedibus pepulere suis, quoties et in istos
 Felices aliis quibus invidere parata
 Pœna redundavit, quoties qui sæpe negavit,
 Ipse petit veniam. Felix est jure putandus
 Invidiosus quem torquet felicio; esto.
 Sint felices; dic ubi sunt quos noveris a ta
 Sede triumphantes populis dare jura subactis?
 Olla fuere vitri, confracta est, grandio liquata est,
 Flumina: bullæ rupte sunt, umbra recessit,
 Fumus præterit, nubes disparuit. Hæc sunt,
 Quæ metuis, hæc sunt; non vis pugnare, recede.
 At regione times aliena vivere pauper:
 Et quis tam pauper vivit, quam nascitur? His te
 Eripe deliciis, te rebus, et eripe mundi,
C Quæ quanto fugies tanto mihi propter adhes.
 Christe Deus, vitæ veræ fabricator et almæ;
 Christe Deus, pulchri conditor atque boni;
 Christe Deus, per quem quod non est redit ad esse
 Atque quod est factum creditur ex nihilo.
 Christe, malum qui non ullum facis, et facis esse,
 Pessima ne fiant, et bona perveniant.
 Christe malum nihilum, qui confugientibus ad te,
 Qui vere bonus es ex ratione probas.
 Christe Deus, per quem sunt et cum parte sinistra
 Omnia perfecta, condita pulchra bona.
 Christe Deus, quem quisquis amare potest, amat,
 [illud

Sive sit ignorans, sive sciens quod amat.

D Christe, pater clemens, cui verum non nisi munus
 Noscere perfectum, et reperire placet.
 Christe, sator veri, per quem sunt omnia vera,
 Et per quem sapiunt omnia quæ sapiunt.
 Christe, pater clemens, perfecta quæ summaque vita.
 Quo vivit summo vivere quidquid habet,
 Christe Deus, cujus totius machina mundi
 Est regnum, qui non sensus obire potest.
 Christe Deus, cujus de regno venit in ista
 Lex enim regnat, justitiæque vigor.
 Christe, pater clemens, a quo divertere labi est,
 In quem converti surgere. Prædico te,
 Christe, Deus clemens, a quo discedere mors est,
 Et in quem regredi vita, manere salus.
 Christe Deus, nisi deceptus, quod nemo relinquit,

Quem nisi præmonitus querere nemo valet.
 Christe, pater clemens, quem non nisi purificatus,
 Non nisi mundatus invenit; invoco te.
 Christe, pater clemens, ad quem contendere, amare,
 Et quem conspiciere, est illud habere quod est.
 Christe, fides cui nos vera excitat, erigit et spes,
 Jungit amor, per quem vincimus omne malum.
 Christe, pater clemens, qui nos miserando reducis
 Ad te, qui vera janua, vita, via es.
 Christe Deus, proprio qui nos dignaris honore,
 Quique coheredes nos facis esse tuos;
 Pax mea, laus mea, spes mea, res mea, lux mea,

[Christe,

Glorifico, veneror te, benedico, colo.
 Te solum lætor, te solum gaudeo, solum
 Amplector, cupio, diligo, quero, sequor.
 Omnia si fereant rutilantia sidera linguae,
 Hoc et arena maris, semen et omne soli.
 Hoc enim guttæ pluviales, littoris undæ,
 Cunctaque quæ nullus dinumerat numerus,
 Non tibi pro meritis laudes persolvere possent,
 Immeritum tanti quod tibi, Christe, facis.
 Verba mihi pietas pietatis plena dedisti;
 Ad te, qua veniam, sunt ea verba, via.
 Dum te non potero, potero tua verba videre,
 Verba Dei Verbum visa videro dabunt.
 Verba novo tua sunt mellis condita sapore,
 Quem semel imbuerint, nil nisi dulce sapit.
 Sermo novo tuus est perfusus aromate vitæ,
 Vita cadaveribus cujus odore redit.
 Hunc sine te nullus potuit sentire saporem
 Usus, et hoc sine te nullus odore fuit.
 Tu novus es cordis, quem fundis in ora liquorem,
 Tuque quod in mentes fundis, aroma novum,
 In me, quod fuerat, sapor hic exclusit amarum,
 Et quod fesebat; hic procul egit odor.
 Ergo tua vitis longe virtute repulsis,
 Ne repetant, templo tu, Deus, hoc reside.
 Tu, Deus, hoc reside, defendo forinsecus, intus
 Custodi, domus hæc ut tibi tota vacet.
 Dum moror in terris, habilem me fac tibi regni
 Post habitatorem, participemque tui.
 Et quoniam prius es, quoniam pietatis amore
 Protegis humanum compatiendo genus,
 Archiæpiscopoli, qui culmine fulget honoris
 Protege Gregorium, scis quod amare Petrum.
 Septimus in numero vigilantum munera septem
 Possideat semper flaminis illa tui.
 Cum populo reges in pace sæveto fideles,
 Possit, ut Ecclesiæ tuta manere quies.
 Deprecor Agnetis reginæ fac memoreris,
 Quæ regum Regi, sequæ, summæque dedit.
 Te desiderii memoro, Pater optime patris,
 Tu desideris semper adesto suis.
 Luminâ luminibus totum quibus aspicias orbem
 Cerne suo studio quanta Casinus habet.
 Cerne domicilium Benedicti, contulit omne
 Hoc decus ad laudem nominis ipse tui.
 Cerne domicilium, quod te cus o'de regatur;

A Agmina jus sanctum cerne professa tuum.
 Hæc benedic, illoque sacro perfunde li juore,
 Quem Patris, atque tuus Spiritus almus habet,
 Cerne sacerdotes, levitas cerne, ministros
 Ecclesiæ reliquos, vulgus et omne suum.
 Omnes conveniunt, et noctibus, atque diebus
 Horis, momentis te sine fine canunt.
 Christus pro manibus, Christus pro lumine, Christus,
 Pro labiis, Christus pro lare cordis habent.
 Redde vicem vicibus, meritum meritisque rependo.
 Mutua majoris sunt tibi danda modo.
 Quos dilecta tuis manibus plantata decores
 Vineâ producit, tu lege, Christe, botros.
 Non sit amara, nocens non extera vitis in illa,
 Ut rapiat fructus hinc aliena manus.
 B Hanc Pater, hanc Dominus jugis custodia servet,
 Sint et ei sepes spes, amor, atque fides.
 Atque cum cherubim munimina sunt paradisi,
 Undique rhomphæa flammea vallet ea.

XXXIV.

Ad Gisulfum principem Salernitanum.

Urbana potius nobilitate
 Pro certo nihil est sola, quod actus
 Munitos probat, et cuncta refellit,
 Quæ prodit levitas, maxime princeps.
 Quidquid nempè probi possidet orbis,
 Hoc totum probitas fecerat Urbis,
 Quam servare domi, militiæque
 Decrevit stabili jure senatus.

C

Tu virtute animi corporis, et vi
 Augustos sequeris, nulla Catonis
 Te vincit gravitas, solus habetis
 Ex mundi dominis rite superstes.
 Quis jam frondifera tempora lauro
 Miles te religat dignius usquam.
 Si Carthaginis hic victor adesset
 Consul sponte tibi cederet ipse.

Tarpeie solitiæ cernere rupes
 Victrices aquilas, protinus omni
 Pulsa mæstitia, Cæsaris acta
 Gaudent præside te posse novari.

Gallos namque ducês colla ligatos
 Antiquo gravibus more catenis,
 Nec vidisse juvat, ni videant nunc
 Hos a te reprimi Marto recenti.

D

Paulos, et Fabios, Corneliosque,
 Græchos, Fabricios, Roma Licullos,
 Te viso memorat, hisque decenti,
 Quem virtute parem monstrat, et armis.
 Hæc mucronis tuo frangere Pyrrhi
 Jam festinat opes, Annibalisque
 Fortunas veteres, atque furores,
 Ut stringat solitiis legibus orbem.

XXXV.

Ad Guidonem fratrem principis Salernitani

Cognita causa mei, fortissime Guido, vigoris,
 Summe licet modicum carminis hujus opus
 Non fero divitias, amor est, cui nullus habendi
 Des nisi quæ larga munera digna manu.

Fama tuos perinet constanter ubique triumphos,
 Quos mea non patitur dissimulare lyra.
 Qui genus a regum contraxit stirpe, probaris
 Guaimarii magni filius esse ducis.
 Hujus in imperio quæ nunc est parca, Salernus
 Præcipua Latii ditior urbe fuit.
 Lucanus, Beneventanus, Calaber, Capuanus,
 Appulus huic bello quisque subactus erat.
 Principium lyris (sic) fuit urbs et regia finis:
 Non tamen hoc uti sufficiebat ei.
 Extulit hanc Babylon peregrinis rebus, et auro
 Sphæra quibus solis accidit ampla locis.
 Æmula Romæ nimum Carthago salutis
 Plurima pro pacis fœdere dona dedit.
 Theutonici reges donati sepe fuere
 Magnificeque sui ponderibus pretii.
 Tum medicinali tantum florebat in arte,
 Posset ut hic nullus langior habere locum.
 Sed postquam patriæ pater et tuus ante snorum
 Ora propinquorum confoditur gladiis,
 Quidquid habere prius fuerat hæc vita decoris,
 Memento periit, fumus et umbra fuit.
 Nam velut una lues pecorum solet omnibus agmen
 Aere corrupto debilitare moris,
 Sic gens Gallorum numerosa clade Salerni,
 Principe defuncto, perculit omne solum.
 Non sine divino nutu fortasse fiebat:
 Viribus ut fieret fortior ipsa tuis.
 Denique his novies juvenis tua nobilis ætas
 Solis, ut anfractus verterat et reditus,
 Totus in arma ruis, neque te nisi congrua bellis
 Præmia delectant, militiæque loci;
 Impetus, ira, furor, labor, impatientia, virtus,
 Motibus his etiam proxima si qua manent.
 Hæsta, micans galea, clypeus, lorica, pharetra,
 Suntque tuæ, sonipes, arcus, et ensis, opes.
 Quis modo Phyllyrides velut ante docetur Achilli
 Instrumenta tibi luxuriæ tribuit?
 Vir citharam tantus forti pulsabat inanem,
 Quam sensurus erat Hector et ipse manu.
 Non adeo potuit tantum diversa voluntas
 A semel incepta te prohibere via.
 Publica continuo quam jura labore tueri
 Vivere non præstat, vel ratione frui.
 Hoc animo sedet; interdumque, sit utile quævis, D
 Privatis studium non adhibere placet.
 Omnibus armorum quæsitis rebus ad usum,
 Hostilem versus signa moves aciem.
 Sunt in Lucana portus regione Velini,
 Qua Britianorum vallis amœna jacet;
 Hanc, quoniam longe fuerat ditissima rerum,
 Subdiderat penitus gens inimica sibi.
 Hic tua præcipue patuit quod dextera posset;
 Hostibus hæc duris magna ruina fuit;
 Quorum turba tuo numerosior agmine multo,
 Et tibi non miles strenuus omnis erat.
 Parva manet socios laus in certamine tanto;
 Est diuturna nimis gloria cuncta tibi.
 Lævis inter tot, sicut leo, millia solus,

A Et perdis fontes exæde repente viros.
 Occidit hic jaculo, flatus huic cuspis ademit.
 Obrutus et telis pluribus ille perit.
 Non clypei, non lorice munimina corpus
 Custodire valent quod semel ense feris.
 Quælibet insidiis non est tibi cura gerendis;
 Omnia vis audet, fraus tibi nulla placet.
 Vi pereunt plures, fugit et post turba superstes,
 Et data victori sunt bona cuncta tibi.
 Quid meruit laudis, cui tantus cesserat hostis
 Hactenus invictus, qui modo victus adest?
 Majus onus cæpte fuit et præsumptio pugnae,
 Sed vitium virtus, palma repetit onus.
 Nunc residens alta pale (sic) castri victor in aula
 Tædia jam patriæ unde fugentur habes.
 B Spem modo fecisti quod possint cetera vinci,
 Et subdi quod non credo fuisse suum.
 Siciliae tellus Arabum miratur acervum,
 Quos tuus ipse dedit ensis, et hasta neci.
 Gentibus et validis timor, et nova causa timoris,
 Ut fuerat Macedo maximus ille puer.
 Fac igitur vincas quodcunque repugnat, et instat
 Civibus, et perimas nequeque nociva putas.
 Laus et honos equitum, Guido, te nobilis usus
 Armorum faciet Cæsaris esse parem.
 Jam prius augusto dederat tua curia nomen;
 Nos quoque debemus hoc tibi nomen, eques.
 Quam cuperem posses (poteris puto) Cæsar at orbem,
 Constantinopolis subdere regna tibi.
 C Tempora Cæsarium quantum tua posceret aurum
 Sceptra manns, humeros purpura, gemma perer.
 Tu satis a Parthis auferres concitus armis
 Pignora Græcorum quanta pudoris habent.
 Quos neque pestifera servarent tela pharetræ
 Nec punctus rapidi gradus cursus equi.
 Jamque vale, sed ab his rebus desistere noli.
 Evigilent studium Græca trophæa tuum.

XXXVI.

Ad Gosfrit episcopum Aversanum.

Gosfrit pontificum lætitiæ penus,
 Perlongus valeas usque tibi mala
 Possint nulla nocere.
 Nunquam livor edax, ira, superbia,
 Fœdare tuum pectus amoribus
 Et virtute repletum
 Nulli namque magis quam tibi charitas
 Se prodit, meritis cujus ab impetu
 Es liber vitiorum.
 Nemo te cupidum dixit episcopum,
 Nec dicit peritus: « Præsul avarus es, »
 Dum sit vita superstes.
 Sic vitæ placidus moribus undique
 Suspiciens, veluti quom rutilum ligat
 Aurum Sardina gemma.
 Resplendes pario marmore purius,
 Effulges roseo sole micantins.
 Quam sis cerne decorus.
 Extra sic renitens pulchrior intus es:

Sed neutra specie cui libet imparem
Te vel dicere fas est.
Tu lux Ecclesiae, cui modo praesides,
Tu cleri decus et praesidium, tuæ
Plebis spesque vigorque.
Aversum studiis, philosophos tuis
In tantum reliquos vincis, ut optimus
Dispar non sis Athenis.
In quo condita sunt organa, te duce,
Quæ plus Threiciis sistere mobiles
Possunt vocibus amnes.
Grates, Parthenope, dirige Galliae,
Ejus muneribus læta quod obtines
Tantum taleque lumen.
Cælestis patriæ Paulus æconomus
Te salvet precibus, gloria praesulum,
Et conservet in ævum.

XXXVII.

Ad Attonem episcopum Teatinum.
Multa promittis, tibi quæ nocere
Rite debent; neque te solutus
Proteget risus, nec honor juvabit
Præsulis, Atto.
Sacra mendacem canonum statuta
Præsulem damnant, velat atque vulgus
Legis in contractibus approbando
Dicere quidquam.
De tuo lectas grege sponte vacas
Sex mihi, mirabile forte munus
Tunc inauditum quod erat, Casino
Teste, dedisti.
Atque sex harum velut intimatas
Prima cum Nino Babylonis altos
Condidit muros, cataclysmus illa
Sensit in arena.
Omnium linguis, avium secunda,
Te loqui plane docuit, beatus
Si tuis scires mundo sic Latina
Reddere verba.
Artium septem studiis et omni
Pene doctrina fuerat perita;
Teque Timæum socio Platonis
Tertia scripsit.
Quarta quæ felix recrearis aurum
Semper a cauda tibi sufflat aptam,
Nec, suis cælum nisi te levarit
Cornibus, ibis.
Semivestitum genuit cuculla
Quinta causarum comitem tuarum
Pontium, cum quo sine fine mendax
Totus habetis.
Febribus te sexta tuctur atris.
Floribus lætus speciebus; herbis
Iis tuo fit stomacho salubris
Potio truci.
Si potes, noli mihi, praesul Atto,
Ultro mentiri; cole sic, amicum
Ut deceat fidem; tibi mox nec ulla
Causa nocebit.

A

XXXVIII.

Ad Transmundum puerum scholasticum
Transmundum metrica laude sorores
Dignum dulce melos fingere doctæ,
Ut vos voce quidem vulvis acuta,
Vel Phœbi cithara dicite dulci.
Hic Aristotelis philosophi
Versutas hereses, atque Platonis
Fastus eloquii, mense per annum
Uno pene studens arte refutat,
Qua non Attica dat vincere norma,
Sed Zetina palus, noxia semper
Crudis cardiacis, utericisque,
Et splenis vitio vindice passis.
Deridet studium sæpe decenne,
At quando libet, hoc monte relicto,
Lætus tendit eo tempore veris
Causa tam citius multa sciendi.
Fertur corde tenuis sic homilias
Quadragesima legens scire, sed illic
Nam post tot redditus, muneris huius
Expers prorsus adest, utpote pridem.
Versus tam bene scit Virgilianos
Discens a puero, quam lene novit
Quos irata libros igne Sitylla
Combussit, quod eos renuit emptor.
Tales grammaticos mittit Aternus.
Hic oblivio sic iuxta perosi
Amoris, philosophos præbet inertes.
Felices quibus hæc cognita non est.
C Si, Transmunde, mihi credis, amice,
Iis uti studiis desine tandem;
Fac cures monachi scire professum,
Ut vere sapiens esse puteris.

B

C

XXXIX.

Ad Guillelmum monachum, grammaticum.
Sæpe te risu puer affluenti
Nocte post cenam memini, Guillelme,
Quam modo laudas nimis improbare
Rem monachorum.
Non sit effectus quod in his voluntas
Ullius, saltem neque pro tuenda
Lege naturæ sine instituta
Voce prioris.
D Vestis quod pulla referant volucrum,
Cui frui lymphis toties negatur
In sua lactens quoties manebit
Arbore ficus.
Divites tantum merito beatos
Esse narrabas, quibus hic ad usum
Factus humanum sine mole præstat
Omnia mundus.
Ipse de quorum numero fuisti,
Cui tot Aversæ studiis centum
Oppidum census dedit atque dulcis
Culmen honoris.
Per tui summi capitis vigorem,
Perque tantorum comitum cohortem,

D

Dic quid ob causæ proficiens subisti
 Quod reprobabas.
 Nec satis pensi nec honoris ulla
 Bignitas tandem miseris catervis
 Liberasset me, nisi tutus isto
 Jure fuisset.
 Mendus hic vincit laqueis amicos,
 Cum quibus voto meliore ludit,
 Atque momento spoliat sub uno
 Rebus opimis.
 Hoc in antiquis puto lectitari
 Fabulis, quod si patienter aulis,
 Congrua certe ratione factum
 Ipse probabis.
 Plus lupis sævis vitiosa vulpes
 Belluis ut rex etiam marinis
 Nave per pontum fieret leoni
 Consulit ire.
 Inde beluarum vaga multitudo,
 Pro suo quæque officio, carinam,
 Omne naucleri subitura jussum
 Et ducis implet.
 Flante vento, per pelagus levatis
 Navis it velis, sed ut est in altum
 Ducta, mox frendens nimis esurire
 Bestia cœpit.
 Ursus immane cadit ante, posthunc
 Cæteros mactat, velut exigebat
 In dies ventris jugis appetitus
 Ingluviesque.
 Sola jam vulpes sibi cum leone
 Despicit pugnam fore, seque multum
 Arguit tarde placiti laboris
 Consilii que.
 Tum secus litus prope funerata
 Mille cervorum quibus in regenda
 Puppe sors esset, titubante jurat
 Fraude videre.
 At leo descendere sævus itam
 Imperat; hos ducere fortiori
 Quo valet cursu; caritura morte
 Paruit ultro.
 Cumque se rupem supereminentem
 Ferret, ejus non comes, inquit, optem
 Esse naucleri, fera cujus exstant
 Prandia nautæ.
 Sic suos mundus perimit sequaces,
 Cujus omnino metuenda dona.
 Dedican regis vice purpuratos
 Pauperiei.
 Sponte nunc coram vacuus latrone
 Si volo saltus per inhospitales
 Canto secure, rota me nec hujus
 Atra revolvit.
 Non mihi marsupia plena nummis,
 Non honor desunt epuleque regum,
 Dum ceras detur simul et caleno
 Plena diota.

A

B

C

D

XL.

Ad Hildebrandum archidiaconum
 Quanta gloria publicam
 Rem tuentibus indita
 Sæpe jam fuerit, tuam
 Hildebrande scientiam
 Illic latere putavimus.
 Et putamus. Idem sacra
 Et Latium refert via,
 Illud et Capitolii
 Culmen eximium thronus
 Pollens imperii docet.
 Sed quid istius ardui
 Te laboris, et invidiæ
 Fraudis aut piget, aut pudet?
 Id bonis etenim viris
 Peste plus subita nocet.
 Virus invidiæ latens
 Rebus in miseris suam
 Ponit invaletudinem,
 Hisque non aliis necem:
 Et pericula confert.
 Sed ut invidearis, et
 Non ut inideas, decet
 Te peritia quam probi
 Et boni facit unice
 Compotem meriti sui.
 Omne judicio tuo
 Jus favet, sine quo mihi
 Nemo propositi mei
 Vel favoris ineliam
 Præmiumve potest dare.
 Cordis eximius vigor
 Vitæ nobilis optimas
 Res secuta probant quidem
 Juris ingenium, modo
 Cujus artibus uteris.
 Ex quibus caput urbium
 Roma justior, et prope
 Totus orbis, eas timet
 Seva barbaries adhuc
 Clara stemmata regio,
 His et archiepiscopi
 Ferrido gladio Petri
 Frange robur, et impetus
 Illius vetus ut jugum
 Usque sentiat ultimum.
 Quanta vis anathematis?
 Quidquid et Marius prius
 Quodque Julius egerant
 Maxima nece militum,
 Voce tu modica facis.
 Roma quid Scipionibus
 Cæterisque Quiritibus
 Debit mage, quam tibi
 Cujus est studiis suæ
 Nacta via potentia?
 Qui probe quoniam satis
 Multa contulerant bona

Patriæ, proflentur et
Pace perpetua frui,
Lucis, et regionibus
Te quidem potioribus.
Præditum meritis manet
Gloriosa perenniter
Vita, civibus ut tuis
Compareris apostolis.

XLI.

Ad Stephanum cardinalem epitaphium.

Stephane qualis in æde Petri, quantusque sacerdos
Exstiteris, novit Gallia cum Latio.
Edidit hæc, et nutrit, timuit. Ille amavit
Ille te dilexit, compsit, et auxit idem.
Iudicio canonum noras terrere nocentes,
Et sine lege reos legibus erigere.
Nobilitas, gravitas, probitas, et mentis acumen,
Et virtus animi magna fuere tibi.
Quinque manere... cum sol deberet: in urna
Clausus es hæc. Requiem det tibi Christus. Amen.

XLII.

Epitaphium Attonis episcopi Teatini.

Præsulis Attonis tumulasti membra, Casini
Marsia cui tribuit iusta priora tuis.
Istius unde domo manavit origo parentum,
Regibus a Gallis linea ducta docet.
Principibus Marsis satus est de stirpe Quiritum;
Mane cum sedis Thetis honore dedit.
Iste nam Genitrix operum tibi virgo locavit,
Monstrat ut Ecclesiæ jura laborque suæ.
Unus amicorum qualis cum utiliores
Marsia vel Thetis novit habere, fuit.
Ante dies septem quam sol in piscibus esset
Annos triginta natus et octo fuit.

XLIII.

*Leonis Romanorum nobilissimi epitaphium scriptum
ab Alphano archiepiscopo Salernitano.*

Hoc jacet in tumulo Leo vir per cuncta fidelis,
Sedis apostolicæ tempore quo viguit.
Romæ natus, opum dives, probus, et satis alto
Sanguine materno nobilitatus erat.
Prudens et sapiens, et cælo pene sub omni
Agnitus et celebris semper in Urbe manens.
Virgo ter senis fuerat cum sole diebus,
Quando suum vitæ finierat spatium.

(Carmina quæ sequuntur edidit novissime D. OZANAM
in opere supra laudato.)

XLIV.

Ad Romualdum causidicum.

Dulcis orator, vehemens gravisque,

A

Inter omnes causidicos perennem
Gloriam juris tibi, Romualde,
Præstitit usus.
Te tui census ope vel paterni
Æris insignem, studiisque mores
Aureos sudantibus et propinquis
Protulit orbis;
Ulla quem nunquam potuit notare
Criminis labes, graviter tenentem
Nunc viri prudentis ubique callem,
Nunc sapientis.
Civium nulli, spatio sub hujus
Temporis, fortuna serenitate
Prævalet ridere beatorum
Quam tibi nuper.
Quam nimis dives stipis et domorum,
Ruris, et quantum probitate clarus,
Conjuge et natis fueris, Salernus
Optima novit.

Cunque sic felix, ut in orbe sidus,
Fulseris, mandum roseo jacentem
Flore sprevisi, simul et suarum
Commoda rerum;
Quod licet visum populis anarum
Sit, tamen, me iudice comprobante,
Rite fecisti, potiore vita
Perfruturus.

Vivitur quod hic libet æsimari
Verius mortem, misere dolores
Corporis grandes animæque curæ

C

Nos ubi perdunt.
Non ab incæpto volo pœnitentis
More vel cordis moveare motu,
Cui satis constat fore profuturum
Spernere mundum.

XLV.

Epitaphium Joannis Salernitani nobilissimi viri.

Quam fuerit vetiti crimen miserabile ligni,
Sat patet ex solo quod perit omnis homo.
Simplicitas puerum, juvenem vis nulla tuctur,
Nec valet ingenii dogma favere seni.
His fuerat functus juvenis, hic forte sepultus
Sed ibi nil valuit, mors fera cum rapuit.

D

Est dolor inmensus, quibus est mo'lo nota Salernus
Flent procul exanimem; flos fuerat patriæ.
Tertia cum terris se lux daret arcitenentis,
Ad patriam pacis crimine liber abijt.
Omniibus his sanctis animam commendo Joannis
Hunc habeant secum, deprecor, ante Deum.

XLVI.

Versus de sancta Sabina martyre.

Antiphonæ et responsæ.

Invitat. Æthereo regi populi jubilate redempti;

Martyris eximie subeunt pia festa Sabine,

Ad noctem. In labiis diffusa tuis est gratia Christi:

Propterea benedixit te semper Deus idem.

Sanctificavit eam Dominus, qui condidit illam,

Lætificat verus quam fluminis impetus ejus.]

- a* Rex elegit te, summi Patris unica proies.
 Ex Jacob specie cujus Deus exstitit hæres.
a Mons Sion exsulta, congaude, filia Juda;
 Judicio Christi super æthera martyr abisti.
a In te lætetur tua plebs, Rex maxime regum,
 Ad te conversis qui pacis munera reddis.
a Porta Sion, dilecta Deo super atria Jacob,
 Voce Creatoris tibi laus confertur amoris.
a Permanet ante Deum confessio martyris ejus,
 Atque decor clarus nulla qui labe notatur.
a Lux hodie justis et rectis corde refulsit,
 In qua pro summis lætare, Sabina, triumphis.
a Vocibus et psalmis sapienter psallite, sancti,
 Quos Dominus vitæ comites facit esse Sabinæ.
a Induerat te Rex cinctus virtute decorem:
 Justitiæ pennis nos induet, maxima martyr.
a Rite Deo jubilat læto jam corde Sabina,
 Ejus in aspectu quæ sic intrare meretur.
a Ante Deum vigilat felix de luce Sabina,
 In quo quam nimium mens sancta sitiverat ejus!
a Quanta tribus pueris ignes tribuere camini,
 Tanta tibi miseri tormenta dedere tyranni.
a Gloria, vita, decus sanctis est omnibus ejus,
 Cum quibus es semper vitam sortita perennem.

abr. Ecce tuum roseis superaddita lilia sertis
 Exornant illustre caput: timor est tibi nullus.
 Hostili direpta manu, nos cerne precamur
 Semper et a nostris tutos fore fac inimicis.

- ñ* Ante Dei faciem mors est pretiosa Sabinæ,
 Quæ, moriens mundo, vivit super æthera Christo
 † Martyris est hodie festum: gaudete, fideles.
 † Mente satis stabili tulerat tormenta tyranni,
 Ut patriam vite posset cœlestis adire.
 † Hebus opima nimis cum mundo cuncta reliquit.
 † Lætitiæ summam per sanguinis excipis undam:
 Martyribus semper fuit hæc obnoxia merces.
 † Gaudia digna Deo tanto cumulata trophæo.
 † Quam pia, quam felix, quam sancta Sabina videria
 Est tibi concessum scelerum dissolvere nexum.
 † Omnibus ecce modis te poscimus, annue nobis.
 † Pulchra tibi species: ut regis purpura, crines;
 Lumina præfulgent ut fontis Hesebonis undæ
 † Emicat ex ulnis collum velut invia turris.
 † Dulcis amica Dei, luci collata diei,
 Dote pii Regis thalamum conscende quietis.
 † Nocte sibi media cum venerit obvia turba,
 † Vincula tuis precibus nostri dissolve reatus,
 Ne nos pro culpa perdat lex Judicis ulla.
 † Si poteris veniam, poteris bene poscere curam.
 † Judicium verum trepidanti corde timemus,
 Quando Deus sotes et justus judicat omnes.
 † Nostri fac petimus, memores in fine dierum.
 † Pectoribus nostris spem dona, Conditor orbis,
 Semper et adde fidem meritis precibusque Sabinæ.
 † Adsit amor verus veteri qui lege jubetur.

Ad resp. a Qui splendoribus in sanctorum, Christe, refulges
 Sabinæ precibus, nostri miserere, rogamus.

- a* Omnia fecisti mandata fidelia Christi;

- Fac et agone tuo jam nos fore pectore puro.
 Gloria, divitiæ tibi sunt, Sabina, verennes.
 His quoque nobiscum, si qua valet, utere, virtus.
 Quem pueri laudant humilem te duxit ad astra,
 Nos inopes morum relevet virtute bonarum.
 Cum populis gentes Dominum laudate decenter,
 Quæ cupitis munus conquirere martyris hujus.
 Magnificat Dominum Sabine spiritus almus,
 Gaudet et exultat, nec contristabitur ultra.
 Hanc humilem Christus foris ut respexit et intus,
 Auxit et ornavit, cœli super astra locavit.

SERMO ALPHANI

Super evangelium : Cum transiret Jesus per civitatem suam, vidit hominem sedentem in templo, Matthæum nomine, et ait illi : Sequere me, etc.

(UGHELLI, *Italia sacra*, tom. X, col. 79.)

Evangelica lectio quæ nunc auribus vestris insonat, clanculissimè, velut insignis inter cætera Dominiæ eruditionis oracula mœrentem peccatorum conscientiam recreat; tabescentes animos erigit, pusillanimitatis et diffidentie frigus excludit, et ad concipiendam spem veniæ dejectum in alta suspendit. Quis enim de scelerum suorum quantumlibet inhumanum enormitate diffidat, cum audiat beatum Matthæum venalis lucri quæstibus inhiantem non modo repente vocatum, sed ad obtinenda præcipua duo ministeria curiæ cœlestis adscitum? Nimirum ut apostolici senatus conscenderet apicem, et inter socios evangelistas, in eo quod primus est, privilegii susciperet dignitatem, quod utrumque munus nulli prorsus alii collatum est, nisi Matthæo tantummodo et Joanni. Et quoniam Joannes *Dei gratia* dicitur, Matthæus etiam *donatus* interpretatur, dum utrique geminæ dignitatis dona promeruit, ut, inquam, profecto gratia doni cœlestis infulsit, sed ut imple-retur illa sententia qua dicitur : « Ubi abundavit iniquitas, superabundavit gratia (Rom. v, 20). » Matthæus quoniam scribendi in evangelica veritate fecit originem, ducis ac præceptoris inter cæteros evangelistas possidet claritatem, cui nimirum aptissime congruit illa sententia qua dicitur fidelissimus et omni acceptione dignus, quoniam « Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum, ut in me primum ostenderet omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam (I Tim. i, 15). » Unde factum est, sicut nunc evangelica narravit historia, ut « eo discumbente in domo ejusdem Matthæi, multi publicani et peccatores venientes discumberent cum Jesu, et discipulis ejus (Matth. ix, 10). » Quos enim scelerum suorum mordax conscientia a Redemptoris accessu arcere poterat, Matthæi familiare cum Domino contubernium, ut accederent, provocabat. Et dum ad pietatis fontem

A propinquum conspiciunt publicanum, felici jam audacia præsumentes, ipsum fontem non adire dubitant cum reliquis peccatoribus publicanis. De qua nimirum publica communione fontis æterni per Prophetam dicitur : « In illa die erit fons patens domus David; habitantibus in Hierusalem, in ablu-tione peccatoris, et menstruæ (Zach. xiii, 4). » Fons operis ac occultus est unigenitus Patris invisibilis Deus; fons vero patens est idem Deus incarnatus, qui fons patens recte domus David dicitur, quia Redemptor noster ad nos venisse ex David genere non dubitatur. Hunc profecto misericordiæ fontem tu, Pharisaica superbia, paras obstruere, dum siti-ntes et aridos ab ejus accessu niteris elato supercilio prohibere : hic per os Isaie tibi promittebatur hau-stus cum dicebat : « Effundam enim aquam superfluentem, et fluent super aridam; effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem super stirpem tuam; et germinabunt inter herbas, quasi salices-juxta præterfluentes aquas (Isai. xlii, 5). » Illic iterum promittebatur, cum et alibi diceret : « Et eris quasi hortus irriguus; et sicut fons aquarum, cui non deficient aquæ (Isai. lvi, 11). » Sed tu in fastium tumidæ elationis impudenter erecta, et de falsæ justitiæ singularitate lenocinanter inflata, gratis expositum salutis æternæ fontem contumaciter despicis, et vivificæ superni fontis fluentia fastidis. Accedens enim ad discipulos Domini, tumens et arrogans, Pharisææ pestifera superbiæ virus, quod in pectore tuo erat, effundis, et elationis ventum, quam tumida mente conceperas, prærapidi ac male spu-mantis oris spiramen exsulflas. Quare, inquiens, cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester? Idcirco plane cum talibus comedit, ut de publicanis iustos, de peccatoribus sanctos, de crimi-nosis reddat apostolos. Vocat enim peccatores, ut eos propria virtute justificans efficiat innocentes. Sic nimirum, sic alibi, dum bona tua, Pharisæe, in tem-

pro constitutus arroganter enumeras, et alterum publicanum te præferendo condemnas: et ille de reatus sui barathro ad promerendam veniam justificatus ascendit, et tu a falsæ justitiæ tue culmine ante omnipotentis Dei oculos infeliciter corruisti. Hoc itaque modo dum de fœcato vacuæ justitiæ vestræ nitore præsumis, et cæteros de suis excessi-

bus judicabiles submorderis, et justitia vestra per elationem in peccatum vertitur, et illorum perpetrata nequitia ad obtinendam veniam per humilitatis gratiam reparatur, unde et per prophetam dicitur: « Et erit desertum in charmel, et charmel in saltum reputabitur (*Isai. xxxii, 15*). »

VITA ET PASSIO SANCTÆ CHRISTINÆ

VIRGINIS ET MARTYRIS, AB ALPHANO ARCHIEPISCOPO SALERNITANO SCRIPTA.

(Edidit UGHELLI, *Italia sacra*, tom. X, col. 80.)

PROLOGUS

In clare et exornato triumpho Christinæ nobilissimæ virginis dicere existimavimus aliquid, et ex admirandis ejus actibus posteritatis memorie tradere, atque id potissimum prosequi quod, adhuc in tenero adolescentiæ flore, cum pertinacissimis Christianæ professionis insectatoribus pro æterni regis amore certando perpessa est. Honor quippe Dei esse perpenditur cum hæc referuntur; laudes martyribus exhibentur, et animæ bellatorum ad festiva prælia diligentius incitantur. Certissimum est enim in humanis dimicationibus feroces animos militum subito bellorum timore, vel fragore fortuito exterritos deficientes mollescere, ut potius cogantur fugere quam arma corripere: at ubi fortissimorum veteres Victorias, gloriam, decus, libertatem, præterea sua quoque clarissima facta meminerint, ex ignavi strenuissimi et ferociores subito alterati in confertissimorum hostium cohortes insiliunt. Ita quidem in

A certantibus agone divini, cum libidinis tyrannidem immanissimis cruciatibus et illecebrosis dæmonum immissionibus dimicaturi nutaverint, gloriosissimæ sibi martyrum passiones, et coronas perpetuas post victoriam proponentes, maxima spe triumphi decertare nituntur. Sic et ipsi post felices conflictus gaudii quesiti adipiscuntur æterna. Dumque laborum suorum meritis in æterni cubiculi tribunal inthronizantur, angelorum comites, amici Dei omnipotentis effecti, per triclinia aurora radiantia, et amenissimos campos rosis vernantes, liliis albescentes, violis purpurizantes, pro distributionis quoque titulo indefficiente ætate spatiantur, omnia sunt quieti statore opportuna, omnia delectabili viriditate recentia, quibus in pace fruuntur optata. Hæc sunt itaque præmia, quæ timidus fieri fortes instigant, hæcque instructissimos milites divini prælii bellatores dextris suis victorias portare [reportare] compellunt.

INCIPIT VITA ET PASSIO.

Igitur Christina gloriosissima virgo, gente patricia Aniciorum exorta, in puerilibus admodum annis veterum philosophorum argumentis edocta, in ratione dicendi exercebatur, poetarum usa carminibus, posse subtiliter disputare, civiliter agere, metro ludere præ cunctis comitibus videbatur. Ast ubi talibus disciplinis est plenius erudita, ineunte adolescentia, in qua nimirum maxima exstat dubietas quibus quisque velit vivendi studiis implicari, deliberatione habita cum duæ cerneret vias, unam voluptatis, alteram vero virtutis, illam denique quæ honestatis, decoris ac pudicitie est cura ferventi ingreditur. Erat enim hæc puella non solum generis ingenique nobilitate fortunata, sed et pretiosissimæ pulchritudinis specie decorata, ob quam multi eam in matrimonium juvenes petere. Quibus tanquam semper adversus tædæ jugalis amoris, connubii illecebras pe. horrebat. Pater vero ejus, Urbanus nomine, no-

lens deesse tam laudabili voto filie, ratus eam vestali instinctu perpetua velle virginitate frui, hortatur uti cum duodecim ancillis diutina sibi familiaritate conjunctis more majorum suorum, quorum beneficia plurima in Romana republica essent, diis immortalibus debita absque ulla procrastinatione persolvat. At visa tametsi de exhibendis cæremoniis patris sanctione concutitur, tamen quia penes eundem si adversaretur, cogendi potestas erat; ita sicut censuerat, simulato animo promissionem facit. Erat autem turris miræ altitudinis miræque structuræ.

His obsequiis destinata, clauditor hic Christina cum collectaneis accuratissimis vestibus, et ornamentis præcipuis decoratis, quibus Urbanus in mandatis dat uti sacrilecorum ritum magnifice doceant, simulque sacrorum numinum majestatem accuratissimis dictis extollant; et minatur penam capitis nisi decretis suis paruerint. Stabant autem

in ea pyramide, a parte occidentis, statuæ Jovis et Apollinis, utraq̃ue ex auro purissimo fusiles. Cumque famulæ Dominici mandati memores statuunt ut ex conducto sacrificent, prosternentes se ad pulvinaria, offerre thura, hortantur dominam ut eadem faciat; at illa recusat; rogant, et obnegat; affirmat se palam Christi sponsam esse, et ideo manufactis simulacris supplicare in perpetuum non debere; ad hanc denique vocem comites obstrepunt, vites quibus inducebantur repente disciunt, et sese manibus læterantes his in pugnam clamoribus invehuntur: « Dic age, sacrilega, cuius fiducia in hanc declinas insaniam? unde tam reticendum nefas ore polluto evomis peritura? Quæ te res ad tantam obscenitatem impulit? non forma, non genus, non divitiæ doerant; buccine Urbani patris vitæ peracta studia evasere? Ergone eo miseriarum perducitur, ut quam ipse primo ad honorem deorum immortalium, inde senatus plebis populiq̃ue Romani artium liberalium disciplinis instrui voluit, per te potissimum clarissimi generis sui infamiam et perniciem sortiatur? Qui et si nihil sævi criminis alias videatur in patria commisisse, tamen quod te talem educaverit filiam, meritissime censetur inter maximi reos facinoris. Ad hoc itaque obstituto animo dulcissima connubia exseceraris? et illustrissimorum juvenum amplexus, quibus nihil ne conjicitur quidem dulcius, reformidas, ut homini perduto virginittatis tue insignia perdas? et numina, quibus, si optares, usui maximo fores, ad tui poenam exitii perhorrescas? An te latet quia ex quo tantæ calamittatis portentum urbem irrepit, Romani imperii status externarum gentium præliis lacessitus imminuitur, variisque calamittatibus mancipatur? Exhibe ergo, dum vales, gratum diis obsequium, ne, ad iram ulterius provocatis, Augustalis sententiæ motu immaturam mortem experiaris. »

Ad hæc cum alia maledicta adderent: « Quæso, inquit Christina, quorsum hæc corruptionis evadit temeritas? Bacchanini multum in dominam, respiscite in hoc; quippe, ut noscitis, Minerva nihil docet. Servata disputantium consuetudine alternis ad comprobendam rei veritatem obtemperando doctorum testimonio procedamus. » Et ille: « Si potes, inquit, tu prior quid censes agendum aggredere. » At puella, ut erat oratorum studiis accensa, ita sili eas affectare benevolentia locis primo conata est. « Meministis, sociæ, quanta in prosperis et adversis utrorumque communicatur erga vos exitium, quod etiam neque animo, neque corpore a vobis abfuerim. Sæpius ego mecum proposueram uti, post patris matrisque extrema, totius patrimoniî summam, famam tamen intelligere meam, cæterum usum et procurationem ejus penes vos esse, avos mihi parentum, vos affinium loco ducere. Præterea hæc, quæ præ manibus sunt, monilia, dextrocheria, annulos præfulgentibus gemmis mirabiliter insignitos, vestes purpureas, et auro purissimo redimitas, omniaque, quibus regie proles mirifice adornantur,

eadem mihi et vobis fore imperavi. Spem, fortunam, dominationem, consilii mei summam arbitratui vestro commisi, atque ideo, quod fides vestra admodum mihi opportuna jamdudum spectata fuerat. Si quid horum forte infirmamini, reipsa in propositum constituta convincam. » At comites plura dicere cupientem, talibus aggressionibus appetunt. « Facilius clavem de manu divellere valebis Herculeæ, quam nos, a cunabulis devote numinibus sacra solventes, tuis ferventibus in arte rhetorica studiis Christianæ sectæ absque promissa disceptatione adungere. Tantum si in deorum divinitate aliquo modo hæsitās, sit a Jove principium, quod si omnipotentem non esse poetarum vel philosophorum testimoniiis comprobaveris, quandoquidem tum de cæteris reticendum est, tuis jam assertionibus nos assentire amota dubitatione videbis; sin autem hoc asserere forte nequiveris, æquitatis ratiocinatio præstat ut pari modo deorum nostrorum una nobiscum subdaris imperio. » Sapientissima virgo respondit: « Sit juxta vestram sententiam; rem, quam modo dictura sum, puto, corde tenetis; sed in auctoris sententiam pedibus ire ad præsens fastiditis. In illo namque libello Apuleii, qui De Deo sacratis titulatur, in quo propter incredibilem copiam snavitatemque dicendi sæpe et multum studere solebamus, non solum de impotentia Jupiter, verum etiam de commissis ad posse sceleribus apertius inflammatur. Nam cum iste vester omnipotens summæ potestatis gloria Cretensium regna potiretur (sic enim ibi accepi-mus), Ascribatis filio magna vi, multoque labore oppugnatus, dum resistere nequit, solio expulsus abscedit. Et quia ludibrio a suis complicibus habebatur, diu sua indagazione incertus tamen habitis auspiciis sese empireum iniecit, diis sacrificia exhibuit, eosque postulat sibi opitulari, quibus suffragantibus hostis devincitur, et ita Jupiter exstitit laureatus. Plane, ut reor, mecum acuminatis eum de impossibilitate satius posse notari, qui regnum, quod suo juri vindicaverat, bellis aperte convinctis, hosti reliquit, et qui eum cum quo manus conferre solus erubuit, aut certe timuit, auxiliis alienis, quem fletibus obtinuit interfecit. » Et paulo post idem Apuleius de incestuosus ejus facinoribus ita orditur. « Expergiscimini pulcherrimæ matrum familias; Liberi quidem patris feræ mense sequenti subiutrant, certe vicissim illius simulacrum per rura, per compita, imo per urbem.

Marcus etiam Varro quid de hac cui supplicatis, Vesta in digestis suis affixerit, satis legentibus patet. Vesta, inquit, quæ nuperrime virginittatis privilegio gloriabatur, Jovis adulterio incestata, cum de ejus corruptione quæstio vereretur, corruptionis suæ instinctu cribrum de aqua implevit Tiberis, et quia non perfluit facti abstulit controversiam. O delirum caput! o hominem totius sceleris facie pollutum! o execrabile, et omni oppletum deformitate monstrum! vio-

lentiam non sponte perpressus hujusmodi cessit; filia pudorem rapuit, Agenoream prolem tauri imagine delusit, omne etiam, quod sibi collibuit, scelus admisit, et divinitatis sibi majestatem opinione impia usurpare non puduit. Ecce quali quantoque Deo arcem etiam Capitolinam Romani observandam se commendasse gaudebant; sed ubi invisarum gentium potestati urbs tota nocte intempesta dedita est; illud certe clarissimi imperii domicilium esset cum eodem custode captum, nisi vigilantes anseres Jove incautius dormiente arcis custodes excitassent. Unde mirum est tam cordatos homines in hujusmodi postmodum culturis decipi potuisse. Sed quia jam de illustrium virorum testimoniis, de impotentia ac turpitudine Jovis proposita ratio mihi videtur ad unguem perducta, vos, si quid adhuc opponendum putatis, ut dicta confirmaturæ obijcite. » Et illæ: « Evidentissime, inquirunt, rationis judicio a divinitate temere affectata, noster tigrellus excluditur; nos autem nihil opponimus; solum posthac quid divinitatis de Christo autumas, nobis a te poscimus luculentissime explanari. » Christina dixit: « Satis probe, superstitionis errore supposito, omnipotentis Dei divinitatem exquiritis, ut quæ a fescenninis errorum tenebris mente obductæ cæcutionis, veri luminis, qui Christus est, æternaliter resplendeatis. Exhibete itaque animos ad ea quæ flagitatis, et me simpliciter perorantem diligenter attendite. Dominus Jesus Christus, de cujus divinitate me famulam suam scienter inquiritis, verus Deus est ante mundi originem, ex Deo vero genitus, per quem omnia facta sunt, non adoptivus, nec phantasticus, sed consubstantialis, et coessentialis Patri omnipotenti unigenitus Filius. Qui post multa a condito mundo annorum curricula, non coactus, sed sua et Patris voluntate ad liberandum genus humanum, originali vinculo irretitum, quod primi parentis culpa, diabólico instinctu contracta, ab illa angelorum felicitate perpetua in barathrum æternæ mortis inciderat, de cælis in uterum Virginis venit, et quem cæli ambitus, orbisque totius capacitatis capere nequit, angusto utero Virgo pertulit. Ex qua carne nostræ mortalitatis indutus, perfectus Deus et homo periclitanti mundo se præbuit; ab hominibus quidem visus, et cum hominibus conversatus, peccatorum et publicanorum amicus, et pauperum piscatorum comes effectus, de quibus fecit apostolos, quos constituit patriarchas, præcones veritatis, judices sæculi. Et ut vobis quod prædico melius innotescat, hunc ad cujus vestigia supplicandi gratia ex toto orbe concurrunt, piscatorem quondam hamo parvoque reti contentum, principem mundi et cæli clavigerum adornavit. Talibus utique ministris majestatis suæ secreta aperuit, et eosdem sua prædicatione docuit humanitatem, demonum exorbitatam illecebris, in Creatoris sui gratiam revocare; et, ut fides exhiberetur dictis, virtus quæ divinitatis claresceret, leprosos mundavit, paraliticos curavit, cæcos illuminavit, mortuos suscitavit. Postremo ne

A solum hoc ad libertatis nostræ parvipenderetur auxilium, spontaneum crucis assumpsit patibulum; moritur vitæ Dominus; mundi gloria tumulatur; terra concutitur, sol obscuratur, legem non servant elementa naturæ, quorum Dominus est crucifixus. Claudebatur in sepulchro caro, et divinitatis suæ potentia frangebatur claustra inferni. Concurrunt ad eum populi, tot sæculorum spatiis continua morte damnati. Adest primus parens terrigenum, et primordii sui agnoscit indicium; obsecrant unanimiter Creatorem suum, atque ad se excusandos prævaricationis ostendunt principium. Motus interea Dominus æternis vinculis humani generis alligat inimicum, et eos quos voluit secum deducens, ad corpus rediit, ac tertia jam die, sicut discipulis suis prælixerat, surrexit. Post quadraginta vero dies ad cælos, unde venerat, cum corpore manifestissime rediit. Comprobat hoc certissime intemperata sanctorum apostolorum auctoritas. qui veritatis amore felici morte damnati sunt. Testantur id et gloriosissimi martyres, qui, inter equaleos flammæque victores, Creatorem omnium rerum prædicare non metuunt. Illi autem dum hæc astruunt, animos audientium ad cælestia regna compellunt, et hanc, quæ tantum dicitur vita, penitus contemnentes, aliam, ignaram mortis, et quæ finire non novit, acquirunt. Ad quam procul dubio, si volueritis, et vos, dulcissimæ comites, ire poteritis. » Et illæ: « Volumus modo; divinitatis potentiam omnes valde miramur, sed maxime de tali tantoque pietatis genere obstupescimus; inenarrabilis, ut nobis videtur, et existat hæc pietas, ac totius mundi fabricæ nostro quidem judicio incomparabilis. Age ergo, et quod tibi ad tantum gaudium obtinendum Christiana professio expetit, secunda nobis sine mora exsequere. » At Christina, prudentissima virgo, tanti tripudii hilaritate perfusa, ad simulacrorum imagines citissimo se cursu proripuit, et virgula, quam manu gestabat, Jovem primitus feriens. « Experire in me, ait, si quas habes vires, teque si potes ab illata tibi injuria consueto more ulciscere. » Cumque hoc alternando unicuique inferret opprobrium, omnia simul arripiens in unum coarceperat, sequæ cum illis proxima videlicet nocte parvorum adminiculo resticulorum per fenestram dimisit, Christianis latentibus quicquid erat exhibuit, atque per manus eorum egenis erogando distribuit.

Illis itaque peractis, gressus unde tulerat retulit, et comitibus, quæ gesserat, ordine intinavit. Interea dum res taliter ageretur, magna militum stipante caterva, eo quod urbis præfecturam agebat, Urbanus advenit; festus enim apud eos dies tunc agebatur. Dumque in Apollinis stipitem intenderet, ut ei, ad quem venerat, thura incenderet, simulacrum nulum videt; magnaque diu admiratione attonitus primum decenter filiam, ubi esset, interrogat. Ad quem Christina: « Pro culmine honoris tui unigenitum Filium Dei semper colui, et pro valetudine

totius reipublicæ Christum, qui in cœlis est, adoravi; A
 ejus instinetu, cujusque fiducia perniciosissimum
 esse existimans sceleratissimis et miserrimis ho-
 muncionibus divinitatis majestatem ascribere, atque
 eorum supplicando simulacris, Creatorem omnium
 rerum offendere, statui ea manibus meis confrin-
 gere, et quidquid inerat argenti vel auri pauperibus
 erogare; idque nocte transacta peractum est. »
 Urbanus autem ad hæc nullo modo assensum præ-
 bere poterat, quod ostii observatione, et excelsæ
 turris altitudine ad eam hominibus negabatur ingres-
 sus. Cumque secum plurima volveret, et præ nimio
 dolore obstinata per domum mente incederet, casu
 fenestræ incumbens, videt repente resticulos, qui-
 bus abinde hujusmodi facti conferebatur fides. Tunc
 immensa accensus ira, et ultra quam parentibus
 conveniat in liberos sæviens, alapis et calcibus
 mitissimam prolem aggreditur. Suggerebant autem
 milites circumstantes, uti eam paterne afficeret, et
 suavoris insinuationibus, quid in re esset exquire-
 ret, simulate addentes non esse verisimile feminam,
 tam solemtem, tamque in Romanis legibus eruditam
 ejusmodi patri voluisse inferre infuriam, unde jure
 civili testamento paterno exhaeres merito scribere-
 tur, s'que rebus privata hereditariis improvide
 aut voluntarie sibi obesse videretur. Beata Christina
 respondit: « Si hoc leges constituunt, hoc volunt,
 ad hoc spectant, ut omnes, qui opprobria patribus
 ingerunt, eorum possessione priventur, vestra
 sententia jure plectemini, qui, a vos ro Creatore
 divisi, qui ad similitudinem suam creavit, demoni-
 bus vos ultroque exhibetis. Ego vero ejus hæredita-
 tem jure obtineo, in qua mihi coheres Christus
 est, concives angeli, consortes apostoli, consocii
 martyres, amici confessores, affines virgines; ubi
 nullus mihi subrogabitur hæres, nullus prætor po-
 terit bonorum possessionem adimere, nullus audebit
 exactor pensitatione vexare fiscali. » Urbanus dixit
 ad hæc: « Resipisce, temeraria, et ab intentione
 nefaria animum averte; afferto deos, quos abscon-
 disti, et libato eis, alioquin in membris tuis tanta
 pœnarum genera experieris, quanta te in alienis
 solum vidisse terreris. » Beata Christina respondi-
 t: « Deos tuos desine ulterius, Urbane, perquirere;
 cum quid de eis laudabiliter gestum sit recognove-
 ris, tam male animatus, atque immemor sui, ut in
 pretiosissimo metallorum nitore demonum imagines
 caelatas patiat, et non qua potest celeritate tam
 nefunda monstra eliminet. » Urbanus dixit: « Ergone
 fortissimi Jovis imaginem auream delesti? » Beata
 Christina respondit: « Ego totam massam tali pol-
 lutione dedecoratam in frusta distribui, ne et ea
 . . . Jovis effigiem insensatam deleverim. »
 Mox Urbanus incredibili furore correptus: « Exten-
 dite eam pronam, inquit militibus, et atrociter
 fustibus castigetur, ut anima lveratur quanto exitio
 digna sit, quæ deos immortales atroci injuria vio-
 laverit.

His jussis duodecim, qui vicissim parerent electi,

illico divino examine retroactis vestigiis, quasi pas-
 sibus senis vicino parieti adhæserunt, ut profecto
 tyrannus agnosceret milites a puellari cæde expul-
 sos viribus alienis cessisse. Tunc beata Christina
 hac valde admiratione secuta ait: « Agnoscis pœnas
 tuas inefficaces, Urbane; perpendis milites quanta
 in me possunt uti credulitate; occurrant dii, et
 quia pro se certantibus nequeunt suppeditare auxi-
 lium, ipsi sibi opitulentur; experiantur in me si
 quam habeant divinitatis potentiam; quia eis non
 parvum intulit dedecus; quos dictis confutando
 contempsi, contemnendo delusi, deludendo con-
 fregi; quibus oculos erui, quibus ora nefanda ob-
 struxi, quibus pedes fugaces abscondi, brachia fregi,
 sine actu membra comminui. » Audiens hoc Urban-
 us, nimio more confusus, ferreis vinculis colla
 delicata constringit, et in inferiori parte carceris
 loco quodam subterraneo clausit, ac se inde do-
 mum proripiens, ibique furibundus secum multa
 revolvens, quod insperatæ rei malus eventus incur-
 rerat, conjugii tristitiæ causam poscenti rem aperit,
 filiam Christianam effectam multis astantibus pa-
 tefecit. Fit amicorum repente conventus, et ma-
 tronarum maximus undique cursus; concrepat do-
 mus diversis dolorum turbata generibus, virorum
 ac mulierum, amicorum, et familiæ repleta la-
 mentis.

Dum hæc apud eos geruntur, beatissima Christina
 aliquantisper orationi incubuit, obsecrans uti ei Do-
 minus contra diabolicas acies impenetrabile scutum
 fidei conferat. Oratione autem facta, subito cum
 exsiliret, ante oculos ejus juvenis splendidissimus
 igneo splendore circumfusus apparuit; cui hæc
 dixit: « Misit me dominus Jesus Christus, cujus te
 famulam toto corde confessa es, ut sim tibi æternæ
 salutis galea, et impenetrabilior ab omni immissione
 lorica; » et hæc dicens, panem, quem secum detu-
 lerat obtulit, eique ut comederet imperavit. Deinde,
 brevi peracto spatio, ecce mater muliebri fragillitate
 remissior, sparsis crinibus, veste discissa, luto cœ-
 noque volutata, ad ejus quippe calamitatis locum
 advenit, filiamque catenis innexam ferreis conspexit.
 Hinc irremediabilis cruciatus, hinc incomparabilis
 luctus, hinc dolor oritur inauditus; confluitur ex
 urbe tota ad tam exitiale spectaculum; quid agat
 miseranda anus, quo se verat incerta est. Appellare
 filiam incipit, sed intercipit anhelitus vocem; quid
 velit ignorat, quidquid factura videtur displicet.
 Videt in gyro dispositas sedere matronas, et unam-
 quamque nominans appellat, rogat, obsecrat,
 obtestatur uti materna pietate morte filiam sibi
 unicam reddant. Adeunt itaque illæ beatissimam
 Christianam, et verbis eam suavoris taliter occu-
 pant: « Repugnant, Christina, virtuti scientiæque
 quam de te opinabamur, vincula quibus innecteris;
 ut et cernimus, tuum exornatissimum studium no-
 bilitate tua indigna obscenitate fœdasti; videtur de
 te congrue dici vulgare illud proverbium: Quanto
 altior gloria post triumphum, tanto inferior igno-

minia post ruinam. Unde tibi tam ferreum pectus? an te solæ genuere tigrides, Gorgonei aluere parentes? solum namque hominis exterius indutam Sguram, intus portentosam deprehenderis gerere feritatem, dum quæ te genuit matrem tu magni causa doloris facis esse ostentui. Placetne eam tantis incitatam furis circumspectantium oculis ludibrio haberi? Quod si aliis, quæ multe sunt causæ, vel blanditiis, quibus te pusiolum fovit, convenit, moveare. Per caput hoc speciosiss. perque corpus omni formitate decorum te deprecamur ab hac impietate desistere, et matri jam periclitanti remedium consolationis asferre. Quibus beata Christina paucis respondit: «Breviter ac copiose de obsequiis parentibus exhibendis perorastis, meque impietatis in matrem arguistis, quæque dicenda verborum ac sententiarum coloribus arte mihi non incognita distinguentes. Cæterum divinæ leges sanciant quod quicumque dilexerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores, aut filios plusquam Deum, Deo dignus non sit. Qua de re consequitur ut pietas quæ in matrem habendam suadetis, impiam in Dominum facit famulam, atque ita hoc pietatis genus vera intuentibus censetur impietas.»

Postquam vero animum ejus mutare nullo modo queunt, domum cum matre redeunt multiplicibus aucta doloribus. Deinde ubi Urbanus ex iis qui interfuerant filiam sibi non consensuram accepit, reminiscitur Fulvii ejusdem senatoris filii, quem retractum ex itinere qui cum Catilina conjuraverat pater necari jussit, et maximo præfecturæ suæ monumento fore existimans si id consimiliter faceret, jussit eam suis exhiberi conspectibus. Ducitur autem Christina sanctissima ferreis nexibus illigata ante oculos spectantium quid rei hujusmodi statueret exitus: clamor undique grandis attollitur contra salutem reipublicæ innocentem videri absque legali discussione damnari. At simul ut ventum ad tyranni aspectum, tali eam ille allocutione aggressus est: «Longe melius, Christina, ageres, si salutis tuæ, qua tibi nil debet videri utilius, meditando consuleres. Non esse mihi videtur jure temerario animo mortem appellere, Lono et utili molis omnibus repugnare.» B. Christina respondit: «Non omne quod tibi videtur, ita esse necesse est. Alioquin tuus, quem colis, Jupiter, deus esset, quem nego, inque hac sententia mori honestum duco.» Urbanus dixit: «Duo sunt quæ te velim mihi ostendere, unum Jovem deum non esse, alterum, tibi mori honestum, quæ manifestissime peto ut doceas.» B. Christina respondit: «Quicumque sancti capitis esse perpenditur, nullum alium Deum esse intelligit, nisi qui omnia fecit.» Urbanus dixit: «Hoc nullus vivens ignorat.» B. Christina dixit: «Constat ergo omnia fecisse Jovem, si deus est.» Urbanus dixit: «Liquido patet.» B. Christina dixit: «Si omnia fecit, aliquid absque eo nullatenus fieri potuit; at Saturnus, qui illum genuit, fieri absque eo potuit; non ergo Jupiter omnia fecit. Deum igitur non

habes quod quæsisit; confitearis oportet quod sine contradictione tua necessario conclusum est. Alterum vero, quod similiter ostendi tibi postulasti evidentissima ratione monstrabo, si quæ refellere non vales veracissime prolata iis præsentibus manifestaveris.» Urbanus dixit: «Nec est in post quærita facienda digressio, ubi prioris quæstionis argumenta possit pars diversa reprehendere; prioribus itaque insistens, paucorum commutatione verborum, quod in me torsisti, in te retorquendo rationem tuam redarguam. Dic ergo, Crucifixus tuus, quem unigenitum Filium Dei esse prædicas, Deus est, omnia fecit; si omnia fecit, nihil fieri absque eo potuit; sed genitor suus, quem ipse non fecit, fieri absque eo potuerit, et ita omnia non fecisse, Deumque non esse, pari demonstratione convinceris.» B. Christina respondit: «Deum creatorem esse intelligis, an creaturam?» Urbanus respondit: creatorem. B. Christina respondit: «Creatorem omnium creaturarum, an aliquarum?» Urbanus respondit: omnium. B. Christina respondit: «Si cum Deus creatura non est, creator est omnium creaturarum cum Pater et Filius Deus sit, nec Pater creator est Filii, nec Filius creator est Patris. Ita quidem unigenitum Filium Dei omnia non fecisse, quod Patrem suum non fecerit, atque ideo non esse Deum, videris, omni semota ambiguitate, mentitus; liquet ergo unigenitum Dei Patris omnipotentis Filium et Deum esse, et cuncta creasse, licet Patrem suum non fecerit.» Urbanus dixit: «Omnia hæc convenientius de Saturno et Jove dicta sumuntur, quibus omnia quæ facta sunt obediunt, quibus etiam disponentibus cuncta a principio gubernantur.» B. Christina respondit: «Falleris, præfecte, erras, judex perite; dicis eorum dispositione a principio omnia gubernari, ante quos et multa millia hominum fuisse et tempora plurima existisse compertum est, ut peetæ narrant, probantque philosophi. Disce eos homines fuisse, non deos, incestuosos, homicidas: propterea in tartara reirusi; te et alios cultores suos perpetuis ignibus secum expectant arsurus.»

Tunc Urbanus impietatis furis exagitatus, jussit asferri rotam, et gladios acutissimos superaptari, et ignem cepiosum subter accendi. Cumque ex tyranni decreto B. Christina tanto crudelitatis generi incurvaretur, dum rota revolvitur, corpus ejus oreiosissimum scinditur et exurit. Tunc tyrannus cum fautoribus suis ei insultans ait: «Constans esto, Christina, noli pertimescere pro Crucifixo hoc sustinens, qui noluit, cum potuit, de cruce descendere.» B. Christina respondit: «Nunc miser infelix ausculta: quanto sunt humiliora quæ pro me passus est, tanto illi plus debeo; et cum omnia in me tormentorum genera consummaveris, Crucifixum laudabo, mihi autem absit gloriari nisi in cruce D. N. Jesu Christi! (Galat. vi, 14) in qua de hostibus triumpho, quam adversantibus cunctis obijcio.» Hæc illa prosequente, rota eversa est, et contrivit

circumstantium maximam infidelium partem. Præ- A
fectus illico, ingenti terrore attonitus, dimisit con-
ventum, et carceralibus illam custodiis mancipari
præcepit. Ingressa autem B. Christina obscurissi-
mum carceris locum, angelus ei Domini quasi sol
meridianus apparuit, et dixit ad eam: « Misit me
Dominus Jesus Christus, pro cuius amore gravia
passa es, ut membris tuis conferam sanitatem. » Et
cum hæc diceret, ita solidata sunt omnia vulnera
ejus, ut nullum in eis signum incisionis remaneret.
Nocte autem subsequente Urbanus optimum factu
credens iterum illius animam dulci colloquio et
blanditiis ad deorum culturam revocare, fecit eam
suis obtutibus præsentare; cumque ab ea nullum
penitus potuisset extorquere responsum, immensis
eam alligatam ponderibus pelagi fluctibus destinavit; B
sed cum eam in mediomari nautæ præcipitem darent,
angelicis adjuvata suffragiis, alacris ad litus delata
est. Urbanus interea arreptus a dæmonio expi-
ravit.

Post non multum vero temporis, cum iniquissimus
Idion Urbani loco præfectus eligeretur, B. Christina
a persecutoribus coarctatur, et Solis simulacro sa-
crificare compellitur. Quibus cum consentire nolle,
perditissimo iudici præsentatur, ad quam sæviens
præfectus dixit: « Tu ne es Christina quæ omnipo-
tentes deos nostros sæpius philosophando deludis? »
B. Christina respondit: « Justum est nec in nullo
obviat rationi ut quæ merito contemnenda sunt delu-
dantur, et quæ vana sunt pro nullis penitus habeantur.
» Vos vero non deos, sed dæmones, non coelico-
las, sed homines impuros et flagitiorum immanitate
in inferno damnatos in metallis simulacris adora-
tis. » Præfectus his verbis commotus extemplo
jussit eam fustibus caedi, ac deinde vas æneum ad
instar cunæ figuratum sub magna celeritate afferri,
quod milites, ex præfecti imperio, oleo, pice, resina
et sulfure replevere, et ad ignem, ut calefacta li-
quescerent, posuere, cumque ex nimio calore com-
missa fervere, præfectus dixit: « Unum tibi
e duobus, o puella, elige, aut deo colitura incende,
aut corpus tuum tam delectabili rore perfunde. »
D. Christina signum sibi gloriosissimæ crucis im-
pressit, et se in ollam ferventem citissimo cursu
proiecit. Mox cuna disrumpitur, et quidquid in ea
fuerat foras per scissuras deducitur, beata quidem
Christina incolumis perseverans erigitur. Præfectus
illuc indignatus fecit eam nudam torqueri, et raso
capite ad templum Solis perducit.

Erat autem in medio templi tribunal argenteis pa-
rietibus in sullime erectum, cuius fastigia ebore
nitidissimo tegebantur, in quo aurea solis imago
micantibus et cæsarie radiis coruscabat, quæ quasi
stellarum repetendo zodiacum cursu citissimum fere-
batur. Signa quippe sex a dextris, totidemque a si-
nistris occidere et exsurgere alternatim bina quæque
sibi ex adverso obsistentia videbantur: ibi horæ, ibi
dies, ibi menses, ibi annus suis spatiis circumi-
bæat;

Aureus axis erat, radiorum argenteus ordo,
Per jube chrysolithi fulgebant ordine ducti.

Ad hoc spectaculum B. Christina adducitur, data
a præfecto sententia ut, si deo soli sacrificare re-
nuisset, statim gladio interiret. B. igitur Christina
illico poposcit silentium, et erectis ad sidera mani-
bus, oratione Dominum hujusmodi deprecata est:
« Rex invictissime, Pater omnipotens, Deus im-
mense, qui rudem et indigestam materiem in qua-
tuor elementa conformans perfectis partibus perfo-
ctam mundi constitutionem mirabiliter operatus es,
qui in ipsa mundi genitura angelum immoderate
superbiæ sedem sibi aquilonem, contra voluntatem
tuam, ipso tantummodo motu animi usurpantem
de summo cæli fastigio eiecisti, concede mihi famule
tuæ ut ex hoc Solis simulacro, in quo idem pessimus
Iudicator habitat....., et hoc opus mechanicum et
ipso artifice patratum comminuat, et ita cognoscat
omnis hic senatus cum populo tibi omnium creatori
universam ex debito obedire creaturam. » Et cum
hæc dixisset, ecce ignitus dæmon apparuit, qui,
totum illud mechanicum magicumque opus confrin-
gens, maximam metalli partem in præfectum proje-
cit, indeque ejus feriens colla illico interfecit. His
ita peractis, Julianus iudex jussit B. Christinam
teneri, et in camino æstuantis incendii concremari.
Milites vero iniqui crudelissimi principis iniqua
mandata sunt protinus executi. Cumque sanctissima
virgo esset in fornace trium horarum spatio, existi-
mans tyrannus esse consumptam, ignem amovere
fecit. Tunc vox dulcis psallentium de camino repente
insonuit, ac inter angelorum choros virginis Christinæ
sacer vultus effulsit. Matronæ quidem, quæ illuc
spectatum venerant, attonitæ super his quæ vide-
rant, credere. Julianus vero hæc audiens, vehe-
menti indignatione commotus, jussit illam præsen-
tiæ exhiberi, cui et dixit: « Tædet nos, o puella,
injuriarum quas nobis et diis nostris, nemine tibi
resistente, aut ulciscente, satis multas intulisti;
ergo nobis dabis pœnas, adversus quas magicæ artes
minime prævalebunt. » Et statim, ut jussum fuerat,
unus de magorum collegio, qui ea tempestate in arte
detestabili Romæ celeberrimus habebatur, duos
dracones in medium delitui, quos in famulam Chri-
sti, ut ab eis absorberetur, immisit. Mox B. Chri-
stiana signum eis salutis opposuit; quæ, divino exa-
mine revoluti, magum arripuerunt, et sub mo-
mento ante totius conventus faciem peremere.
Censore itaque cum omniconitatu suo obstupescente,
B. Christina ad locum ubi defunctus jacebat ac-
cessit, et cunctis audientibus ait: « In nomine
Domini mei Jesu Christi, qui crucifixus est, surge,
miser, ut perpendat omnis hæc turba quia ipse est
verus Deus vivens, et regnans in sæcula sæculorum. »
Ad hanc vocem cadaver, recepto spiritu, videntibus
eunctis, erigitur, asserens et prædicans quod non
sit alius Deus nisi quem Christina prædicat, Domi-
nus Jesus Christus. Dracones interea absque ulla
hominum læsione unde profecti sunt revertuntur.

Julianus igitur, timens fieri in plebe tumultus, et A magis seditionis terrores effugiens, quam rationi satisfaciens, jussit ei mammillas et linguam abscindi; deinde fecit illam in hippodromum duci, et tam diu sagittarum jaculationibus insigi, quousque spiritum exhalavit. Est autem passio invictæ martyris Christinæ, nono Kal. aug. Juliano terminata

Cur insensate furis Urbane? Cur Idion æstnas perditissime? Ad quid truculentissime niteris, Juliane? excogitate nova et prioribus graviora supplicia, multiplicate verbera, accumulate pœnas. At quid juvat sævire in carnem quam ultronea obtulit lacerandam, et animam quam voluit servare, non delere? Discite tandem, miseri, discite illius gaudium, et sic vestrum spectate interitum. Ecce jam speciosissima virgo post fustes et vincula. post ignem et rotam, post torturas et verbera, post cunam et tonsuras, post truncationes et jacula, ad æterni regis thalamum angelicis manibus asportatur. Vos e contrario dum ad Elysios campos tenditis, arietem Acheronti porrigitis, tamen malorum vestrorum pondere pressam cymbam Stygialis palus absorbuit, ingens Cerberus devoravit. Majore quam queat dici pœna plectemini, qui in Crucifixum credere contempsistis. Sed tu, o devotissima sponsa Filii Dei, amica Patris omnipotentis, jam habes quod voluisti, jam obtines quod rogasti, jam frueris inenarrabili lucis gaudio, intra ardua divinæ majestatis secreta versaris, ubi familiaris Deo gaudens, cubantem in meridie sponsum juncta adolescentulæ reperisti. Nunc per amœnia convallium purpurei cespitis carpis florentes violas. colligis inmarcescibiles rosas metis nardostacheas spicas. Tu modo secus aquarum decursus et vitrei fontis marginem sedes, leni epithalamia murmure concinis. Tu inter virgineos choros regio diademate illustrata refulges. Tu solio Christi assides facta regni æterni princeps. Salve perenniter, puellare decus, pudor virgineus, virtutis exemplum. Salve perenniter, quæ tuos speciosos artus perpetuæ pudicitie devovisti. Salve perenniter, quæ totius

libidinis nescia templum te sancti Spiritus dedisti. Salve perenniter, quæ amplas porticus, et ingentia fundorum spatia fugiens, suscipiens hereditatem Dei, facta es coheres Christi. Salve perenniter, quæ tanta exaggerata supplicia, patrias leges repudiasti, et ad crucis vexillum toto desiderio evolasti. Salve perenniter, quæ principum jussa contemnens pro veritatis testimonio crudeli morte damnata es. Salve perenniter, quæ cæli jam sublimate fastigio digna es filio Dei sponso, et Domino. Et quia nos parendi voto tibi fideles conspicias, audi quod petimus; attendo quod per te obtinere desideramus; impetra nobis quoque promissæ vitæ supernæ felicitatem, ad quam ascendere sine tuo Juvamine minime confidimus peccatis nostris ita merentibus. Tu ergo apud B Creatorem omnium delictorum nostrorum posce veniam, ut cognitor pius commissis ignoscens nobis famulis multa nostris digna meritis non infligat, et dum in hujus vitæ fragilis brevi tempore degimus, nos diuioni tuæ subjectos protege, conserva, benedic, defende, gubernas, ac tuis nostras fac mentes laudibus aptas. Ecce, virgo beata, nos gloriosi triumphi tui gesta narravimus, et magni laboris copiosam mercedem paucis significavimus. Tu, si quid minus quam decuit, si quid aliter ac oportuit, dictum est, parce benigna; virgo, ignosece, pia. Igitur, fratres beatissimi, quia beatæ Christinæ triumphalem diem celebri solemnitate deferimus, nobis, quod possumus, de ejus virtutibus vindicemus: ut tanto erga nos ipsa se benevolentius habeat, quanto illam assequi studeat animositas nostra ferventius. Ad hoc namque Dominus feminei nobis sexus exempla proposuit, ut virilis animi robor, quod prave vivendo amisimus, saltem mulierum virtute provocati recto gradiendo tramite resumamus, et sic, beatorum laboribus sociati, per Jacob scalam conscendere illuc ubi dominus Jesus Christus residet valeamus, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit, et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit passio S. Christine.

ANNO DOMINI MLXXXIV.

GUAIFERIUS

CASINENSIS MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA IN GUAIFERIUM

(FABRIC., *Biblioth. mediæ et infimæ Latinitatis*, III, 25.)

Benedictus qui et *Gauferius*, *Guaiferius*, *Gaviferius*, Solernitanus, monachus Casinensis, circa an. 1060 scripsit, teste Petro Diacono, De viris illustribus Casinensibus, cap. 29, ad Stephanum Trojanum episcopum Vitam S. Secundini Ecanensis sive Trojani episcopi, et cantum ejus: *Versus in laudem Psalterii. De miraculo illius qui se ipsum occidit et per B. Jacobum vitæ redditus est. De conversione quorundam Salernitanorum. De laude S. Martini* (1) episcopi. In laudem S. Secundini. Hymnos de eodem. Homilias de Ad-

(1) Non *Marbini*, ut vitiose excusum in clariss. Leyseri *Historia poetarum mediæ ævi*, pag. 348

ventu. *Sermones* de Nativitate Domini, de Epiphania, de cena Domini, de Septuagesima, de ramis Palmarum. *Passionem* S. Lucii papa. Ex his *Vita* S. *Secundini* edita est ab Ughello, tom. I. Italiae sacrae, pag. 1536. Et carmen elegiacum in *ejus* laudem, quod incipit :

Adsit tota tuis festis festiva diebus,

p. 1341, et *Hymnus* sapphico carmine, cujus initium *Christe Rex regum*, pretium piorum pag. 1342 seq. *Vitam* S. *Lucii* I. papa A. 255 defuncti, sed extrema parte mutilam, ex ms. Casinensi vulgavit Henschenius in *Actis Sanctorum*, tom. I Martij die 4, p. 304-307. Cetera in lucem proferre promiserat an. 1653 Joan. Baptista Marus, notis ad Petrum Diaconum, sed morte praeventus aliis haec edenda reliquit.

[Acta inventionis S. *Secundini*, non vero illius *Vitam* edidit primus omnium Ughellius; eandem, aliquantisper tamen diversam e ms. codice reproduxit Bollandus ad diem 11 Febr. Utramque ab autographo Cassinensi nonnihil discrepare monet Gattola, *Histor. Cassin. Saecul. VI.* pag. 187. In praefatione praesertim discrimen illud notatur. Quo enim loco Bollandi editio praefert : *Coepiscopo sancte*, ex quo episcopalis dignitas Gaudio assereretur sincerus auctoris codex (in Cassinensi bibliotheca servatus, ut credo) legit *Episcopo sancte*. Ita vero legendum, quamvis etiam in editio Gattolae mendo typographi sit : *Coepiscopo sancte*, idem Gattola monet. *Mansi.*]

CARMINA GUAIFERII

CASINENSIS MONACHI

(Partim primus edidit, partim edita recognovit domnus OZANAM in libro supra laudato : *Documenta inedita*, c. c., pag. 272-287.)

I.

Versus in laudem Psalterii.

Verba tene vitae; quae Verbum, vita, notavit,
Regia lingua tulit, de cujus semine regis
Rex regum mundo voluit sine semine nasci.
His ergo libeat, quibus utens vixeris, uti :
Ipse per haec vitam qui protulit ipse recepit,
Factus et exemplum, scelus qui morte labarent
Ad vitam docuit virtutum posse reverti,
Ac velut emeritis ad praemia digna citari.
Sed fletu, gemitu, lacrymis imiteris oportet
Cui par esse velis venia, virtute, triumpho :
Qualiter admissum desiebat qui comedeat
Ut panem cinerem, miscebat pocula fletu !
Quamque gemeat et haerebat, cui sumere panem
Exciderat gemitu, gemitu quoque qui rugiebat
Prae nimio cordis, lacrymarum quanta profudit
Flumina, non alio qui stratum fonte rigabat
In noctes, scelus lacrymas aequabat acervo !
Quo desiderio, quo flendi fiebat amore
Cui lacrymae panes, habitatio, deliciaeque,
Cui lacrymae potus noctesque diesque fuere !
Diluvium hic lacrymas, lacrymas appellat abyssum,
Quod nec diluvium plus diluit his, nec abyssus
Altior est, tetram penetrant quae mentis abyssum.
Hoc in diluvio Domino vicinior haeres :
Hoc habitat Deus, invocat haec et abyssus abyssum.
Scilicet amplexat pietatis cuncta profundum.
His vates lacrymas lacrymas evasit Avernus :
His veniam meruit, virtutibus et reparari,
His nive candidior fieri, mundisque creatis
Visceribus, reclusis his spiritus est renovatus.
His Deus inspicitur, his spiritus almus habetur,
Hisque salutaris redduntur gaudia Patris.
His quoque qui Pater est confirmat Spiritus : haec

[sunt

Lacrimae summae quae gignunt semina fruges :

A Haec sunt vitales quae mittunt germina fructus,
Fertque salutiferos talis plantatio botros.
Ecce magisterium debenti flere reatum :
Ecce rudimentum sperandi; norma cavendi.
Peccasti, reus es, desiste cum rege reatum :
Saucius es graviter, spera cum vate salutem.
Iustus es, inde cave : quis enim vel iustior isto
Iustitiae fuit dilector Omnipotenti,
De cujus fructu ventris, cui sidera sedes
Sede super propria juravit se positurum,
Et posuit; quem praecipuo testatur amore
Servum saepe suum proprioque oleo se unguento
[perunctum?

Sed magna tantus vir corrui istae ruina :

Mox tamen unde ruit mœrore levante resedit.

B Tu tamen audita venia peccare recusa,
Vel quia non tantos vales tolerare labores,
Vel quia pugnet ad hoc fragilis brevis vita,
Et quia non tantae virtutis es ante reatum,
Ut vitis careas, virtutibus ut renitescas,
Utque beatorum felici sorte fruaris.
Hic docet in proprio loca per diversa libello :
Pestis avaritiae fons et caput est vitiorum,
Quae partim rerum, partim cupiens et honorum,
Hinc et perfidiam, sordes, insomnia, curas,
Commenta, fraudes, homicidia, furta, rapinas,
Caeteraque innumeram generat generantia prolem.
Illinc invidiam, contemptum, bella, furores,
Id genus et reliqua creat arriplo germine feta.
Hinc alios spoliis spoliis, quibus ipsa gravetur;

C Inde suos, alios ut ditet; vendita quorum
Lingua graves vitii clamet virtute refertos.
Illinc occultis jaculis, hinc saevit apertis,
Membra lupina gerens, speciem hinc affectat ovi-
[nam.

Nil habet haec pensi turpis vel foeda videri,

Vertice verticibus tot vipera crescit utroque !

Sic et pestiferum diffundet utrique venenum.
Sint ut ab ingenuo mala cuncta fluentia fonte.
Perde biceps monstrum, proles monstrosa peribit;
Et duplici duplex, et summo maxima virtus
Succedit vitio dilectio larga rapaci.
Virtutum caput est hæc, et caput hoc vitiorum:
Sicut in hoc vitio vitium concluditur omne,
Sic et in hac omnis virtus virtute tenetur.
Certe si linguis hominum, angelicisque loquaris
Hanc et non habeas, es ut æra sonantia factus.
Si vates fueris, mysteria cunctaque noris
Sciri quæque valent, habeas omnemque fidem sic
Ut transferre queas montes, tamen hac sine nil es.
Si tua pauperibus res omnis distribuatur,
Sive tuum corpus tradatur ut ardeat igni,
Hanc et non habeas virtutem, nil tibi prodest.
Non est impatiens, non ambitiosa; benigna est:
Non hæc oerperam agit, non hæc quæ sunt sua
[quærit,

Non irritatur, non inflatur: meditatur
Tantum quæ bona sunt, vero congaudet, iniquo
Haudquaquam gaudet, non invidet, omnia credit,
Omnia suffert, omnia sustinet, omnia sperat.
Excidet hæc nunquam: non evacuabitur unquam
Sive prophetia cesset, sive scientia, sive
Linguae cessabunt: manet hæc dum spesque fides-

[quæ est;

Cumque transierint, major sine fine manebit.
Hanc imiteris, ames; hunc amplectaris amorem
Hunc tota virtute colas, habeas, teneasque,
Cujus flamma, modum numerum si vincat et om-
nem,
Congeriem scelerum, stipulam velut ignis, adurit;
Cujus dulcedo quodam dulcore superni
Nectaris obdulcat mentes, omnisque futuræ
Quendam lætitiæ sapit hic et in orbe saporem,
In terris positos videas ut in æthere locatos.
Hic in martyribus habet insuperabile robur,
Hic in virginibus tenet inviolabile votum:
Ungula torturæ, gladius, rota, verbera, flammæ,
Omneque pœnarum genus hoc superatur amore,
Hic amor, hic pugnat, hic vincit et ipse triumphat;
Laurea martyribus hinc, virginibusque corona est:
Omnibus hinc iustis merces datur ampla laboris.
Hujus et, o quisquis legis hæc, repletus amoris,
Redde preces merito, cuius tibi ceu sibi scriptum
Hoc opus est opera; nam si memoreris alius,
Et Deus ipse tui memorabitur: hujus amoris
Jus dat, ut hoc alios quo jueris, ipse jueris.

II.

De miraculo illius qui seipsum occidit.

Mortis in immanem te mersit culpa ruinam,
Christi mors erexit, homo. Mors sola redemit,
Sola dedit vitam, sola spem, sola salutem.
Sed tu tantæ spem vitæ, bona tanta salutis
Oblitus, repetis quæ te traxere trahuntque
Sub captivantis crudelia jura tyranni.
At jam non moritur Christus de morte resurgens,
Et sacrosanctum, cuius tibi pœna salutis

A Causa fuit, clavi, flagra, crux et lancea corpus
Jam non assicient: cruor ille salutariter ultro
Non fluit; aut tumulto Christus, tua vita, secundo
Claudetur; barathra nec descendetur in ima
A tenebris animus revocatus lucis ad ædem.
Quis novus ergo modus fuerit quo tam miserando
Eripiare jugo? Repetiti fortius arcant
Nexus, et carcer serat ærtius ac religatus,
Vis minor et major (sic), graviorque secunda ruina.
Tanta nec ulterius patientia conteret hostem,
Nec mors morte semel oriens jam morte peribit.
Hinc tamen, hinc spera. Cujusnam vita triumphat
Vita triumphabit, nec non in æthere vincet
Qui vicit tumulto. Nam sic semel illa beati
Sanguinis unda ferum restrinxit fusa draconem,
B Ut qui sorbuerat diris jam faucibus orbem,
Ipse sub orbe gemat, nec jus quoque possit haberi
In quemquam, velut ante, suum, surgente ruinæ
Quo surgunt: hominum. Solum dominatur in illos
Quos non pœniteat scelerum, vel credere nolint.
Ergo salutaris stola quem pretiosa lavacri,
Et nive candidior Phœboque micantior ipso,
Textit, spe certus, cum te tua crimina fuscant,
Intercedentes ad Christum dirige mistas
Cum gemitu lacrymas. Sat enim nunc tergere sor-

[des

Immensas scelerum lacrymæ gemitusque valebunt.
Nec modo confesso veniam lamenta parabunt;
Præmia restituent commissa perdita culpa.
Nec per multa fides longeque vetusta petatur:
C Est satis exemplo quod nostro contigit ævo
Multiplex mirumque modo, numero tamen unum,
Spem lapsis magnam, cautelam stantibus addens.

Gallorum cœtus partes qua fulget liberas,
Corpus apostolicum gentis de more petebat,
Ut devotus amor, sacra dum loca viseret, ipsa
Asperitate viæ scelerum se mole levaret.
Quorum, naturæ persimplicis et puerilis
Unus erat, facilis quo velles flectere flecti
Hos ut ad hospitium jam tardior hora coegit,
In partem simplex divertit ab agmine solus,
Dimotusque via modicum, fraudisque dolique
Invenit auctorem, juvenilis corporis instar.

Inchoat astutus dirum cum simplice bellum,
Non flagra, non gladios, sed pacis habentia signum
D Primum verba movens: « Quo frater, duceris, in-

[quit? »

Sed quid ad hæc simplex? facies humana, serenus
Vultus, et eloquium cum nomine fratris amicum,
Quæ bene cordatos homines multumque probatos
Exciperent, ad colloquium miserabile mentem
Alliciunt stolidam; quo tendat, pandit. At ille
Subsequitur: « Quare tantum vis ferre laborem? »
Hic via, consiliumque viæ: — « discrimine nullo
« Atque mora nulla, conquiri posse quod optas. »
Utque magis capiat miserum, magis ora serenat,
Voceque demulcens, ait: « Agnoscisne loquentem? »
Cernere se juvenem quis sit nescire fatetur
Simpliciter simplex. Tunc inquit: « Apostolus ille

« Sum quem quæris ego. » Credit miser, atque re-
 [pente
 Stratus humi deposcit opem, scelerumque levamen.
 Mox auctor mortis mortis prorumpit ad atrum
 Consilium, sed facturum quid consulat illum
 Accipit ante fidem. Tunc sic ait : « Haud, nisi solvas
 « Ipse tuos artus animæ compage, salutem
 « Quam cupis, æternam speres. Vis vivere vitam
 « Semper mansuram? vitam tibi tolle caducam. »
 Horrescit facinus bruto sub pectore tantum,
 Audet, et hoc fidei. . . . esse repugnans
 Dicere : sed monitis persuasus cedit iniquis.
 Flagitat ergo modum, tantum quo crimen agatur.
 Hospitium repeti, cœna, sermonibus ore
 Sollicitum pectus claudi, cunctisque sopore
 Immersis, fauces gladio penetrarier imas,
 Et ventris medium, tantum post vulnus, eodem
 Consulitur gladio transfigi. Suadet iniquus
 Quod cupit. It, cœnat, simul atque gravatis
 Somno consociis, immergit gutture telum,
 Ampulat et venas, secat et cum gutture nervos.
 Nec mora, configit præcordia : sed dolor ipse
 Criminis ac mortis miserum clamare corgit.
 « Me miserum! perii; scelus hoc mea dextra per-
 [egit.] »

Et ruit exanimis : miseram mox turba ferorum
 Spirituum capiunt animam, rapiuntque trahuntque,
 Per summas valles agitantes atque per imas.
 Apparet subito facinus qui suaserat hostis,
 Juris et esse sui, sceleris qui causa sit, inquit.
 Ceditur, insequitur, magis omnibus urget et unus.
 Ad loca Romanis sic iter proxima muris.
 Vox sonat hic : « Sinite; » stolidi cessere parumper.
 Sed repetunt animam, dum vox silet, atque coarctant.
 Intonat hæc eadem propior mage, terribilisque :
 Diffugiunt omnes subitis terroribus hostes,
 Nec quatunt animam jam sancta voce solutam.
 En specie vera juvenis pulcherrimus astat :
 Novit apostolici formam quasi præscius oris
 Spiritus; huic sequitur, super ardua tecta venit
 Principis Ecclesiæ regnantis; in æthere Mater
 Virgineis stipata choris astare videtur.
 Accedit Jacobus, pro tanta labe precatior.
 Audit ab ore pio : repetat nisi carnea claustra,
 Et cum carne luat factum cum carne reatum,
 Non animam tanto damnatam crimine solvi.
 Ergo repentino rediens jam libera cursu,
 Intrat apostolico dimissa cubilia ductu.
 Oscitat, erigitur, loquitur, graditurque cadaver :
 Dat res ipsa fidem sociis, nam vivere cernunt
 Quem videre mori; sed testis sola cicatrix
 Esse potest aliis, quæ vulnere sic in utroque
 Cernitur, ut talem vitæ jam nemo redisse
 Ad postliminium dubitet. Huic Cluniacensis
 Cœnobii vicina loco loca sacra feruntur,
 Cui Pater haud parvi meriti vir præsidet Ugo.
 Hæc petit, hunc orat habitum dare, cuncta professos
 Quæ sibi contigerant. Pater at discretus, et actus
 Et mores hominis perquirens artis et usus,

A Contentum reperit quibus ars sutoria sese
 Foverat et matrem, quam ne sinat imperat. Ergo
 Ad matrem redit; ipse sibi jam causa cavendi,
 Exemplumque spei quocunque crimine lapsis.

III.

De conversione quorundam Salernitanorum.

Res nova magna satis perhibetur facta Salerni,
 Plena piis lacrymis, laudibus et celebris.
 Una domus locuples, sublimis, docta potensque
 Tota simul sacræ induit arma togæ.
 Hæc vir et uxor erat, dilectaque pignora septem,
 Quinque mares, sexus cætera feminei.
 Quis, bone vir, Domini melius te iussa peregit?
 Vel quis adimplevit his ita temporibus?
 Uxorem, sobolem, matremque patremque relinqui,
 B Et quod habet pro se præcipit Omnipotens.
 Tu simul ista sinens, tecum fers omnia Christo.
 Plus Evangelium quam jubet ergo facis.
 Quæ tam dulce Deo nunc offert femina munus,
 Uxor magnamini, jam soror ipsa viri?
 Qui sua det rarus, qui se prope nullus habetur :
 Tu tua, tuque tuos, teque dicas Domino.
 Quid fecit imperio sic te deferre parentum
 Egregia proles, spes et honor patriæ?
 Ætas illa tibi, quæ, mundi fessa labore,
 Cogeret id non est, spes et honor patriæ.
 Lex ea qua soboles ad patris velle dicatur
 Nota tibi non est, spes et honor patriæ.
 Huic autem imperio si contradicere velles,
 Te sibi, te patria legibus eriperet.
 C At patris et matris minor esset gloria, certe
 Nec tibi præter eos gaudia plena forent.
 Lex dat et usus habet patris ut sit filius hæres :
 Vobis est hæres, germina clara, pater.
 Propensam celereque vicem sumpserat parentes;
 Imo magis multo quam dederint capiunt.
 Quæ datur accipitur certissima portio rerum.
 Nam nisi sumpta, minus nunc aliena foret.
 En rerum dominos, dulcissima pignora septem,
 Cum rebus quasi res, donat uterque parens.
 Non igitur quondam plus detulit ille parenti,
 Qui mactandus abit qua vocat ipse parens.
 Vos quoque patris amor Christi mactavit ad aram,
 Dum perimens mundo, vos dedit ipse Deo.
 D O sacra turba, pater, materque, beatæ proles,
 Hæc pia sunt, bona sunt, facta decentia sunt.
 Sed gaudere licet, quia præmia retribuentur.
 Quæ nullus sensus, mens quoque nulla capit.
 Prædia, fundus, ager, simul est ommissa supellex,
 Dulcis et affectus spretus amicitia.
 Sed dabitur cœlum, dabitur paradisos et ipse
 Christus; et æthereus cælis amicus erit.
 Quam tunc felices eritis lætique parentes,
 Vobiscum soboles cum super astra cluet!
 Et quam tunc felix poterit pia turba videri,
 Cum vos inter oves pascet uterque parens!
 Quanta ducum vestris inviderit ala triumphis,
 Vestro non nisam se dolitura modo;
 Cum post delicias mundique sequantur amorem,

Perpes et ampla fames et stygiæ chaos!
 Et vos ad cælum tegetica nigra, diæta,
 Libratusque cibus per pie vota ferunt.
 His quoque perpetui vermes pascentur et ignes :
 Vobis angelicus panis edendus erit,
 Qui semper satiat nec fert fastidia, plenu
 Cujus vivificat tactus, odor recreat.
 Hoc ut et ipse cibo potiar, pia concio, tecum,
 Ad Dominum juges, obsecro, funde preces.
 Et precor ut fratris placeat meminisse Joannis
 Ut quod amatis amet, quod facitis faciat :
 Nam sine stirpe sua, prope toto quemlibet orbe
 Solum velle frui dedecus, haud decus, est.

IV

In laude sancti Secundini Trojani episcopi (2).

Adsis tota tuis festis festiva diebus,
 Troja, quibus cessit altera Troja tibi.
 Plures illa viros terraque marique potentes,
 Quos tamen haud potuit semper habere, tulit.
 Horum sensit opes vivorum, sensit honores :
 Defunctis periiit quidquid honoris erat.
 Tu, nova Troja, duces cœlique solique potentes,
 Qui tibi plus aderunt cum moriuntur, habes.
 Ex his unus adest, proprio qui more secundans
 Cuneta, Secundinus rite vocamen habet.
 Hujus ad egregium præsens accingere festum,
 Lætaque significant mens, habitus, facies.
 Sume lyram : medias placeat contendere netas,
 Carmen lætitiæ lingua manusque sonent.
 Ut colat, hunc ut amet nimis urbs nimis urbis
 [amantem,

Condecet ; iudicio id quod amare sat est.
 Ignotus jacuit, cum tu destructa jaceres ;
 Mœnibus ut surgis, surgit et ipse tibi.
 Plurimus et pulcher lapis a fossore repertus
 Pulchra quod exstiteris et spatiosa refert.
 Sed sacer inventi thesaurus corporis, omni
 Splendidior lapide, sis mage pulchra facit.
 Pange quod exhibitas dum præsul præsulis odas (sic)
 Ridet, in extremum it prope supplicium.
 Supplicat ecce, rogat modo qui destruxit, et orat,
 Cumque doloris abest causa, dolore caret.
 Sic sacer irrisus punit, juvat atque rogatus.
 Sic renitet virtus, sic pietatis opus.
 Credulus ergo fidem cui restitit exprimit idem
 Præsul, reliquias dum probat igne sacras.
 Reliquias ambit nec habet vim flamma cremandi.
 Sic ilkesa foras ossa cremata volant.
 Summa refrigerii residet loca, cuius os ignis
 Urere nec potuit, nec retinere diu.
 Collocet ergo sacra sacra membra præsul in ara,
 Detque Secundino non aliena suo.
 Laudat, honorat, amat, veneratur, supplicat, orat :
 Hæc sua sunt equidem : urbs, facias eadem.
 Plures, Troja, vales hujus numerare triumphos,
 Sed satis hoc laudis suppetet ad cumulum
 Non sat erat Latium virtutum præmia totum

A Et præclara tui facta videre ducis :
 Gallia tantorum spectatrix ipsa honorum,
 Ipsaque materies, testis et ipsa venit.
 Gallorum celebrem Sancti Michaelis ad ædem
 Venerat oratum more suo populus.
 E quibus unius totos circumplicat artus
 Languor inauditus et gravis et subitus:
 Omne quidem corpus sic sic contraxit, ut instar
 Sphæræ, non hominis, redderet ille globus.
 Crura, pedes stabili compagine natibus hærent :
 Vix habet officium lingua manusque suum.
 Cætera membra premunt, nec omittunt ista dolores.
 Vivere jam patitur qui toties moritur.
 Fama Secundini jam pluribus agnita terris,
 Evolat ad Gallos tum sibi contiguos.

B Mox insperatæ spes sumitur ampla medelæ,
 Languor et ut pelli possit, adesse salus.
 Ergo Secundini venerandam fertur ad ædem,
 Cujus eum nusquam ferre pedes poterant.
 Psallitur, oratur, lacrymatur, vota moventur,
 Munera sponduntur : sit cito quod petitur.
 Qui simul ulnarum, manuum, crurumque pedumque
 Perdidit officium, suscipit omne simul.
 Jam graditur, loquitur, vegetatur corpore tota
 Corpore qui toto pene solutus erat.
 Quem voti præsens morbi facit esse recessus
 Dum novus est, memorem; cum vetus, immemoræ.
 Ad patriam lapsis aliquot parat ire diebus,
 Qui novit nusquam si foret incolumis.
 Non impune tamen; nam mox intratur in urbem,
 C Pœna priore nimis asperior rediit.
 Si patriam peteret, gressum validudo negabat;
 Si Trojam vellet, pes sibi liber erat
 Ergo libet Trojam remeare salute recepta,
 Sequæ Secundino dedere servitio.
 Obsequium reducem solidat stabilitque salutem,
 Et repetita salus roborat obsequium.
 Sit satis ad laudem tanti Patris ista talisse,
 In quibus aspicias quæ fuerint merita.
 Certe non pietas, probitas, non illa voluntas
 Cuique suum tribuens, non amor ille duplex.
 Certe non gravitas, non denique cætera virtus
 Hujus ab hospitio mentis abisse potest.
 Quem sic virtutum Rex largitorque honorum
 D Audit et exaudit, glorificat, decorat.
 Respice jam cives, Pater optime, respice alumnos,
 Respice præcones, præco superne, tuos.
 Si tua suscipiat suffragia non tua tellus,
 Jus dat ut hæc tellus plus tua suscipiat.
 Cum noviter notos morbo faciente procreas,
 Cura devotos sponte d'aque tuos.
 Fit cum sanatur sananti debitor æger :
 Præco quem cecinit creditor esse potest.
 Ergo modo quodam meriti subeamus alumni
 Quod nihil immeriti nunc subiere rudes.
 Corporis et cordis mala destrue, siste salutem,
 Pars vacet ut nunquam utraque laude tua.

(2) Carmen de S. Secundino jam ediderat Ughelli Italix sacræ tom. I, col. 1341.

V.

Hymnus de sancto Secundino (3).

Christe, Rex regum, pretium piorum,
Nostra, qui digne tibi militantis
Res Secundini canimus secundas,
Vota secunda.

Hujus insignem celebremque vitam,
Nobiles mores, veteres triumphos
Mira virtutum noviter suarum
Proditā pandunt

Falsa promentem jaculo doloris
Percutit vero, videt hic reatum,
Poenitet dicti; sua poenitentem
Poena relinquit.

Cujus oblectant animam tepores
Veris æterni, fovet et quietis
Aura cœlestis, nequit hujus artus
Flamma nocere.

Omnibus membris pene destituto,
Quem suum tantum poterat tueri
Jus, preces fundens celerem refundit
Lingua salutem.

Præsuli tanto vacuare facta
Vota tentantem valetudo necit
Sospites gressus eadem paranti
Solvere solvit.

Fimbriis pallæ decorantis aram
Cereus mistus penitus crematur;
Fimbriæ vero nihil ustionis
Perpetuantur.

Splendor æternus, decus et triumphus
Cum cœterno tibi sit Parente,
Atque cum sacro pariter, superna,
Flamine, Proles.

¶ Ecce Secundinus, cœlesti sede positus,
Transit ab hac vita, vere bonus Israelita.
Nunc chorus exsultat psalmisque sequatur eun-
Transit, etc. [tem.]

¶ Euge. Dei regis cultor bone, serve fidelis,
Multa supra felix, quia supra pauca fidelis!
¶ Dupla representa tibi tradita quinque talenta.
..... quia, etc.

VI.

In laudem sancti Martini episcopi.

Gemma sacerdotum, votis assiste tuorum,
Ut resonent meritis cantica digna tuis.
Facta triumphorum celebrantur ubique tuorum,
Cum rutilas primo sub fidei titulo.
Quem tegis in terris tuus est super æthera testis:
Pars chlamydis Dominum fūnerat æthereum.
Fit latro praelatus virtutum præco tuarum,
Cœlestem proptens ad tua verba fidem.

(3) Exstat apud Ughelli l. I. col. 1342.

A Prævalidus fortem sermo procul effugat hostem,
Ellebori clades vi precis omnis abest.
Quod fuerit latro teterrima pandit imago,
Cui datur obsequium martyris atque decus.
Maxima ter barathrum virtus evicerat atrum,
Criminibus pressos suscitāt atque reos.
Dum crucis arma moves, stat plebs ut saxea moles,
Nec nisi quando voles quolibet ire potest.
Te subeunte, suam pinus vertendo ruinam,
In qua parte fuit non ruitura, ruit.
Ignea vis refugit, dum flammis obvius exis;
Ardet et his solis, est ubi jussa, locis.
Plebe reluctanti, cœlestibus obsitus armis
Dæmonicæ totum diris ædis opus.
Te quoque dum gladio petit unus et alter iniquo,
B Ille ruit, gladium perdit hic e manibus.
Quot prece das salvos morbis et dæmone captos!
Leprosos curant oscula sola tua.
Innumeros pellic languores simbria vestis:
Febres charta fugat sunt ubi scripta tua.
In nimium diris contractus membra ruinis,
Illitus unguento sospes es angelico.
Uteris angelicis, hominum parcendo, loquelis,
Vultibus æthereis ac tibi conspicuis.
Quod facit invitus hostis tibi prodit iniquus:
Non te facta latent, sæpe futura patent.
Cum trahitur tunice tibi forma videnda fugosæ (sic),
Mox evanescit: ars simulata perit.
Purpureo Christum mentitur ut hostis amictu,
Notus, ut umbra, tuis labitur ex oculis.
C Magna sacramenti dum tractas dona superni,
Divino proprium emicat igne caput.
Dum sacer expansas sustollis ad æthera palmas,
Cernuntur gemmis brachia nuda tegi.
Hunc tibi virtutum cunulum fert copia morum,
Quos liquet humanum transiluisse modum.
Unde potes, moriens, prope dicere solus in hostem:
« In me funestum nil reperire vales. »
Te canit in cœlis, de corpore quando recedis,
Sanctorum numerus angelicusque chorus.
Obvia tota venit cœlestis curia Regis,
Et datur ipse Deus, palma decora, decus.
Nobilis in terris accedit gloria membris,
Quæ solis superant irradiando jubar.
D Sic sacer, ornatus, sic omni parte beatus,
Illic et in excelsis præmia digna metis.
Quæsumus inde, Pater, quibus es spes, esto juv[er]
[men];
Et quibus ipse times, hos refovendo vide.
Non piget ætatis, non tædet in orbe laboris,
Vivere si liceat, te duce dum vigeant.
Velle sit in cœlis tibi nos, Martine, tueri,
Mox ubi quæque voles absque labore potes.

VITA SANCTI SECUNDINI

EPISCOPI TROJANI,

AUCTORE GUAIFERIO MONACHO CASINENSIS.

(UCHELLI, *Italia sacra*, I, 1336, ex cod. ms. Casinensi.)

MONITUM.

S. Secundinus Æcæ in Apulia, hodie Troja : cujus corpus, cum novæ basilicæ foderetur fundamentum, cum inscriptione, non sine magna populi lætitia, repertum est. Cujus inventionis Historia Romæ in bibliotheca Vallicellana asservatur. Ejus dies festus celebratur xi Februarii. Æcæ apud Plinium lib. III, cap. 11, pop. Ecanos memor. Æscæ, seu Escæ apud Anton. Aug. in Itin. Ecana posteris (quod potius adjectivum est) nunc Troja [et ideo Trojana. E. P.] civitas episcopalis Apuliæ Dauniz, loco editiore constructa, Luceriæ, et Bovino ad viii M. P. vicina, Benevento metrop. ad xxx, a Neapoli duplo remotior. Tempus quo Secundinus floruerit adhuc mihi incompertum.

INCIPIT PROLOGUS

AD STEPHANUM TROJANUM EPISCOPUM.

De bono dilectionis et obedientiæ, frater et co-episcopo S., cum ex illa opaca et condensa lapidearum descriptione Tabularum, tum Evangelii sermone perlucido et patulo, regula nobis norma et disciplina porrigitur. Placuit enim ipsi summo Opifici, et incomprehensibili Deo qui omnem mundum regit, prius instrumenta hujusmodi sub Moysi velata facie quodam sacramento signare, quibus in se gentibus credituris, post incarnati Verbi mysterium, evidentissimæ pietatis patrocinio potissimum patrocinaretur. Nihil est autem quod in terris ei fiat acceptius quam cœtus hominum, unda sacri baptismatis mystica quidem spirituque sociati, his rebus operant, his laborem, his denique diligentiam suam locantes.

Notarat enim et hoc columna nubes et ignis, illa Israelitica secta. Jubemur ex toto corde Deum diligere, jubemur proximos admonere, parentibus obedire. Magisteria sunt ista divina, et quedam propria in utrisque Tabulis Dei digito designata. Sunt et hæc fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, presidia obtinendæ salutis. Ex hujusmodi nempe origine torrente prophetarum et legis emanante procedit, et ille sermo brevissimus irrigans omnia, rivulus fidei quæ per dilectionem operatur. Sed cur ista præmiserim scias licet. Quæsiisti a me per Casinensem abbatem, quem ego causa honoris Desiderium nomino, virum inter bonos antistites opera et religione laudatum et moribus comprobatum, ut si quid mihi oti posset sua amicitia suadere, ad scribendum potissimum Historiam confessoris Secundini conferrem. Faciam ne mihi difficilem, sed causam facilem agam; necque illi hortanti deero, nec tibi roganti,

A cum et illi obedientiam, tibi debeam charitatem. Aggrediar ergo animæ tuæ diu desideratum opus, nec formidabit dura, difficilia, quæ sustinet omnia, charitas. Erit profecto tantæ rei maximum emolumentum Casini etiam secreta secessus facies, ubi pro venerabili fundatore quietis, diuturnitas pacis sacrum otium confirmavit. Antiquitas etiam refert et illum Varronem, tot sæculis celebratum, hujus ædis auctorem fuisse, qui, M. Tullio iudice, Romanorum alios religione, alios rerum gestarum memoria, omnes autem litterarum scientia vicerit. Id mea quoque intererit. Veniam et ad Trojam, cujus nomine gloriaris. Istam ad undam frigidi Simoentis, perlustrabo oculis famosissimam Tenedon, ascendam ad illas, omnium doctrinarum inventrices, B Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta; quæram ostiatum platanum, quæ ad opacandum patulis est diffusa ramusculis, cujus umbram secutus est Socrates; mutuabor ab illo rationem dicendi, constructionem verborum, leporem, dulcedinem, venustatem, ut etiam ego ab urbanitate non excidam, et rerum cognitione florescat historia et redundet oratio. Est enim *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vestustatis* (Cic. *Orat.* II, 9); quæ perennibus titulis Oratoris voce commendatur. Contra plerique, pro amplissimis eloquentiæ propositis laudibus ad gloriam adspicendam nudi veniunt et inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati, ut is qui hanc eandem quam in manus habemus Historiam, postquam attingit, incommodavit penitus et turbavit. Mihi vero dum scribens aliquid ista recogito, magis venit in mentem vituperationis quam laudis. Constat enim quia, si eleganti eloquentiæ gloria, ineptæ potius ignominia cebeatur.

Tu ergo, frater mihi in Christo charissime, lo- A scendimus, studia animumque revocemus.
cāntem felici vineæ operam orationibus juva, utque
hanc Secundinus scēer pro voto suo meoque secun-
det, intercessionibus obtine. Oportet autem expē-
ditis his, quæ apud nos de eo sunt pauciora, mira-
culis (habetis enim et alia, quæ in his exemplaribus
non habentur), ad ea, unde ad hæc tuo amore de-

INCIPIT VITA.

Troja quondam duclibus, divitiis ſet bellica laude
inſignis, cujus diuturna incommoda et diverſa
excidia liſdem regionibus nota ſunt quibus et ſolis
curſus, in Peloponneſi regione et ſereniſſima loci
facie, tellure fertili, agro aquis et omni viriditate
jucundo, prope Pontum et inſulam Tenedos ſita
fuit. Unde demum plerique duces fortiſſimi in priori
discrimine, in tempeſtate horribili, cum tantæ ur-
bis commercium totum jactura fieret, evaſerunt.
Ex quibus Anchiaſides vir acer et ſtrenuiſſimus
fuit, a quo Quirites, orbis terrarum principes, qui
Trojanorum quoque hoſtes talione ulciſcerentur,
nobile generis et laudis habuere principium. Jaenit
hæc diutini temporis intervallo, omnibus deſtituta
ſolatiis: nullæ opes, nullus decor, nulla denique
religio. Semiruti tantum et exeli ignibus exſtabant
muri; Xanthus, Simois, et inſula Tenedos Trojam
ibi fuiſſe ſignabant. Hæc vero excitat tandem et
colligit ſe memor priſtinae virtutis et gloriæ, reducit
longam ex pronepotum generatione progeniem,
reſcit lares, ſtudet illi ſuo mirabili et ſingulari
militiæ ſacramento, ut Syllæ dictatori favens a
Fimbria Marianarum partium obſidione vaſteſcit,
ut tormentis quaſſetur, ut mater iterum concidat
gladiiſ filiorum. Ex illa igitur tempeſtate uſque ad
hoc fere tempus vixit tantum ſine corpore nomen,
abſque Latio quidem, cunctis æque gentibus exſe-
crabile ob Romanorum monarchiam, cujus ipſa
etiā cauſa exſtitit et principium dignitatis.

Fuit autem et in Apuliæ ſolo civitas quædam,
quantum ad frumentariæ rei copiam, nulli ſolo
inferior; ubi etiā multa guſtu ſuavia, quæ natura
deſiderat, ex terra arboribusque gignuntur, cum
copia facili, tum ſuavitate præſtanti. Vites et arbo-
res ibi humiles ſunt, neque ſe tollere a terra altius
poſſunt; ex his tamen aliæ ſemper virent, aliæ
hieme nudatæ verno tempore tepeſactæ frondeſcunt,
et fundunt odoriferos flores et germinant uberrimas
fruges. Hæc vero civitas, ſi nominis ſignificationem
advertimus (Ecana etiā dicta eſt), antiquiſſima
fuit, cum monumentorum marmoratio, ſcenarum
columatio, eminentia culminum id deſignent.
Huic ſerio in reconciliatione Trojæ nomen imponi-
tur, ut egregii titulus nominis auctoramentum
faciat novitati. Putamus iſta fidem poſſe querenti-
bus facere, quos ſub Trojæ nomine appellatio move-
rit urbis Ecanae. Nunc ad propoſitum Hiſtoriæ ve-
niamus.

Cum igitur pro diligentia principum in fabricandis

ecceſiis, in mœnibus conſtituendis, quibus ſalvis,
iſpis ſalvis eſſe liceret, magna popularibus cura
inſiſteret; dum pars marmoribus tabulandis, pars
lapidibus poliendis, ſodiendis lateribus alii, alii
diverſis laboribus, quorum quique admonebatur,
intendunt: ab his, quorum votum erat templum
perficere ad ſalutiſeræ crucis honorem, in cæmete-
rio B. evangelistæ Marci (erat enim ibi ejus ſtructa
baſilica) monumentum pretioſo tabulatum marmore
reperitur, quod dum curioſis oculis colluſtraretur,
propter magnam, quæ circum erat, frequentiam ſe-
pulturorum, advertunt cælatum epigramma, exes
jam inferioribus partibus, ſed quod legi poterat;
hæc ferebat:

*Hic requieſcit S. ac venerabilis Secundinus
Episcopus, qui ſanctorum fabricas renova-
vit, raptus in requiem, in Idus Februarii.*

Immiſſi ergo multi cum ligonibus, purgant et
aperiunt locum; qui cum patefactus eſſet tumulus,
in labro mirifico inferiori, quod monumentum for-
niſecus ab injuria tuebatur, pretioſiſſimum mar-
garium inventum eſt. Circumfunditur extemplo
civitas ad theſaurum inventi corporis; putant ſas
eſſe, quod pium eſt, oſculari reliquias, invitare
votis, efferre præconiis, interceſſionibus poſcere,
lacrymis invocare: nocentibus veniam, innocentibus
præſidia, ſubſidia indigentibus; de civitatis ſtatu;
de ſalute communi, de ſpe bonorum omnium in
communi precatur. Non in cute ſolum huiusmodi
putes fuiſſe lætitiā; pectus et viſcera ipſa com-
movit; deſideriis omnium ſatiſfactum eſt in reme-
dium omnium, oblectamenta omnia cucurrerunt.
Effertur venerabile corpus manibus ſacerdotum, ubi
novæ urbis fundamenta jaciuntur, ubi nomen novum
exſtincto priore vel in acceſſionem validioris
converſo, exoritur; ac in ſalutiſeræ crucis ſacrario
tantam dignitatem et ornamenta reponunt. Cumque
felices reliquæ ſignis, virtutibus ad amorem ſuum
civium in dies accenderent animos, et erumpentia in
maturis beatitudinis botros religionis germina
propagarentur, ab episcopo tamen urbis nihil factis
huiusmodi adhibebatur fidei. Impingit contra ſalutem
patriæ crimen civibus, plebem ſtultitiæ arguit,
accuſat principes temeritatis, Eccleſiam contuma-
ciæ criminatur. Nulla eſt improprii, nulla inſaniæ,
nulla deriſionis, quod cum præterierit, contumelia.
Degenerare quippe ab optimis inſtitutis multiformi
malo civitas poterat, ni felix hanc Secundinus,

quantum valeret, manu misericordiae tenuisset pene jam cadentem, jam pessumeuntem. Quid agis, o episcopo? Putas ulli injuriæ eum esse obnoxium qui se in æthereum verticem, unde nemo deiecitur, collocavit? Quid tua refert, cum multa in illum maledictionis tela conjeceris? Est autem ejus impenetrabilis ab omni immissione lorica. Nescis duritiam lapidum, quibus civitas summi Regis exstruitur, contumeliæ ferro inexpugnabilem? Cædis cœlestem adamantem, et dederis petulantibus verbis quod incurrentia cuncta retundit. Respice ad obryzi rigorem, cujus habitum nulla circumfusa flamma contaminat; multa et id genus sunt, quæ communi igne lædi non possunt. Respice scopulos in altum projectos, qui mare quidem frangunt, sed, verberati per multa millia temporum, vestigia sævitie nullius ostendunt. Tutus est ab omni injuria Secundinus, abductus est majori intervallo a jactu telorum; quidquid autem in illum proterve, petulanter, superbe niteris, frustra tentabis. Cœlestia humanas manus effugiant, nulla in solem missilia prorsus incurrunt. Erit, erit pro certo, qui illum vindicet; erit qui et in te specula doloris intendant, quæ non illo nervo quatiuntur ut frustra et citra se cœdant, sed latus, sed viscera, sed cor ipsum tormentis expressa [f. impressa, E. P.] configant. Feritur interea ex improvviso episcopus telo lateris, quocunque miserabile corpus inclinât, incumbit doloribus, suspenduntur in longam vigiliam oculi, fiunt refrigeria cruciatus; remedium pestilentia, medicina venenum, vita interitus. Mœret domus, turbatur civitas, impendendis remediis medici laborantes nihil proficiunt. In contrarium enim vertitur quidquid intele corporis invenitur, aspernantur remedium validiora tormenta, et insanabiles morbi fugiunt medicinam. Fuerunt plerique qui illum prope funeratum facti improprietatis memorarent (4), « dum pœnitentiæ locus esset, mutaret propositum, rediret in viam, errorem sperneret, de Secundini virtutibus non desperaret. » Intendit in monitores suos episcopus, et submisit quidem, non enim aliter poterat, facturum se, cujus erat admonitus, pollicetur, sperans, si modo pœnitentiæ spatium intercesserit, salutem veniamque Secundini meritis promereri, quem nominans sic appellabat. « O felix Secundine, quem Deus rerum omnium Parens parentem Trojanæ providit patriæ, in cujus commodum impendendi beneficii, constituendæ salutis, conservandæ libertatis, totus incumbit: adsis mihi tuæ bonæ voluntatis indigno, nec patiaris partem a toto divelli, cujus potestatis est omnium in integrum misereri! « Me miserum! delicti accusor, an peccati? Equidem utriusque, non enim in te, quod debui, sollemniter colui, sed tui, quod non debui, oblitum ire populum concitavi. Solve tamen peccati jngum, asserere doloris irremediabilis servum, confer quemvis

A alium pœnitentiæ cruciatum. Injuria quippe est aliquem criminaliter plecti, qui in principem potentissimum, non odii, sed fatuitatis insania insanivit. »

Inde vertitur ad circumstantes: « Reminiscimini, inquit, o filii, reminiscimini Patris, reminiscimini amoris, reminiscimini clementiæ, reminiscimini dignitatis. Scitis quid amor, quid virtus, quid gravitas, quid denique diligentia mea vobis contulerit; juvate me precibus, servate patriæ, servate vobis, servate liberis vestris; placeat vobis salutem poscere a quo constat equidem multa vos beneficia suscepisse. » Igitur ad hæc episcopi verba funditur omnis domus in lacrymas, mistæ orationes gemitibus, pro conferendis suffragiis, Dei Genitricem et confessorem ejus postulant Secundinum. Videres pro salute pontificis, de rebus suis multa cives profundere, vota numerosa promittere, Dei omnipotentiam modis omnibus supplicare. Cum hujusmodi rebus insistitur, sentit episcopus orationum suffragia, penitus discessisse dolorem clamat, liberum se multiformi malo pronuntiat. Quanta ad hæc Trojanæ populi gratulatio, quanta lætitia oborta fuit, cum ea, quæ pro salute pastoris communi suffragio, una mente atque virtute gesserant, prospere evenisse arbitrabantur! Igitur episcopum, beneficiis Secundini liberalitate conquistis, nullum tempus, nulla vis, nulla occasio tenuit; sed confestim, utens pro pedum officio manibus, ubi erant Secundini reliquiæ pergit; quem sacerdotes cum aromatibus, cum candelarum populus hostiis subsecutus, ubi ad Crucis vivificæ templum ventum est, se toto in terram corpore prostravit episcopus; illum poscens peccatorum suorum veniam, qui verberato doloribus corpori jam contulerat medicinam. Sancto Secundino quoque antisti maximas egit et habuit grates quod voti compos factus esset, quod in ejus, quem offenderat, gratiam venisset, per quem posse pedem ponere in viæ æternæ possessionem speraret.

Fuere qui episcopo de industria suaderent (putabant autem eum dubitare) ut, (qui debebat subjectis consulere, constituendæ credulitati laborare, cujusque juris esset quibus parerent quemque sequi deberent ostendere,) reliquiarum partem in ignem probatum mitteret, ut ex multorum pectoribus dubietatis vulnus omne recideret. Probata tamen reliquiarum virtus, quod suadebatur, dissuadebat episcopo; sed quod animadvertibat posse ad compendium populi legaliter fieri, fidem suadentibus commodavit. Jaciuntur in prunas reliquiæ, instatur undique flatus, fit in illis color rubicundus; saltum tandem ex igne faciunt; nulla in illis combustionis nota invenitur, sicut hi qui præsto erant retulerunt. Gaudet populi mirabile factum, sumunt alacres animos secundis rebus. Episcopus autem magna expectatione in concionem venit; concionatus est quod perutilia patriæ patrocina possiderent, si illis uti honestate magistra placuisset; concionatus

(4) Improprie, pro commone facerent; i. e. suam ei improprietatem in memoriam revocans.

est, et gratias egit quod sic de sua, ut de com-
muni omnium salute, letarentur; concionatus est ut
constituendæ ecclesiæ operam darent, eamque de-
mum perficerent, quæ Secundino venerabili digna
esset, unde ideam posset semper advertere, semper
habere Trojam in vultu, Trojam in oculis, Trojam
in ore. Sed hæc hactenus, nunc ad reliqua veniamus.

Vir quidam, Teuzo nomine, genere Aquitanus,
orationis studio, quod præcipue gentis illius moris
est, ad apostolorum principem Romam venit, admi-
tente quidem matre, quæ amoris affectu seipsam
filio comitem itineris præbuit. Ubi per sanctorum
locorum circuitus solemniter officii pro tempore
datis (citabat enim eum ad alia loca venerabilia
transitus) domum beatissimi archangeli Michaelis,
quæ sita est supra Gargani montis altissimum
verticem, adiit; in qua nimirum, et quia devia erat,
et quia orationi pacare decreverat, dum stationem
suam in diutinum tempus extenderet, mater, quæ
illum fuerat secuta, defungitur. Qui cum jam fere
cunctis destitutus vitæ solatiis, orationibus, lacry-
mis et ejulationibus incubisset (sit enim sæpe ut
maiores tristitiæ majorem pariant valetudinem),
insanabili, ut videbatur, pestilentie morbo percus-
sus est; ita quidem ut pars membrorum suorum eo
invito moverentur, alia quoque sic essent arida ut
ex illis nullum, quod sentire posset, haberet; vix
oculi, vix manus in suo erant officio, crura quoque
et pedes natis adhærentes gressus ademerant;
lingua tantum, ne recte quidem, naturæ beneficium
tuebatur. Quid ageret procul a parentibus, procul a
domo, et, quod verius dico, procul a seipso? Misere-
bantur ejus prætereuntes inopie, cuius valetudini
non poterant subvenire. Intimabatur illi de Secundini
virtutibus: sed si vellet ire, non poterat; si portari
ab aliis, unde conduceretur, nihil habebat pensi; ab
his tamen qui ejus quotidie afflictebantur miseris de
itineris agi cæptum est; qui domo demissi cum illo
Trojam cursu citissimo contenderunt. Festinabant
autem, quia confessoris Secundini collocandis
reliquiis sollemnis instabat dies. Postquam vero ad
urbem veniunt, et debilitatum membris omnibus
hominem ante Secundini confessionem deponunt:
« Quantum nobis, inquit, attinebat, fecisse satis
voto tuo videmur: de cætero age, ut libet; consuli-
mus tamen tibi in tanta præsentis celebritate diei
orationi vacare; putamus enim et credimus id tibi
valde profuturum, ad quod pro salute tua ipsi etiam
summa ope nitimur. » Factum est: et jam tempus
aderat ut ad officium ingrederetur episcopus;
populi vero, omnibus studiose ad honorem Dei com-
positis, intus et præ foribus ecclesiæ assistebant.
Multi quoque ad hæc solemnia, vicis; agris propin-
quis, hospitibus, multi denique, qui procul debebant,
domibus abducuntur. Intrat episcopus cunctis
ecclesiæ stipatus choris, incipit agere pontificalibus
institutis. Dum hæc aguntur, ad Deum languidus toto
corde conversus trahit ab imo pectore alta suspi-
ria, implet lacrymis et luctibus omnia, facta verba

A quæ Dei possent inclinare clementiam, erigit se
totum mente, quasi in Secundini visibiles oculos
precatur, obtestatur, vovet se nunquam ab illo
recessurum, si pristinam sibi redderet sanitatem.

Cumque in ejus affectum reliqua, ut linguam,
membra nesciens movet, recurrit ad animum: tentat
revera movere manus, movet; extendere pedes,
extendit; surgere, surgit; incedere, incedit. Excla-
mat quo alius valet et sanum se esse pedes, et
omnia membra officium suum habere. » Hæc igitur
vox magno audita desiderio, aliquantulum sustulit
ad ædificationem ordinis sacerdotum. Tantus enim
fuit in laude vera splendor, tanta in populis jubila-
tio, tanta denique lætitia in clero ut præ nimia
exultatione universitas illa gestiret. Videres inco-
lumem operam suam medico affectuosissime polli-
ceri, stabilitum ire; se illi, ut convenerat, mancipio
dare: illum corporis sui auctorem, illum custodem
animæ, illum sui largitorem beneficii gloriabatur.

Mansit in hoc proposito dies admodum paucos.
Ratus enim pro se esse patriam petere, amicos
visere, fregit quod in Dei facie stabilierat pactum,
mutavit præcipationem consilium, negavit nulla
necessitate promissum; et, quia timori erat solum et
incomitatum tam longinquam aggredi viam, ad
inveniendum itineris socios Romam accessit. Ubi
autem repertis sociis pergit ire, valetudo pristina
admit gressus, parat redire, gressus resumit offi-
cium; parat abire, iterum pedibus, manibus et toto
ei corpore interdicitur. Accedente igitur malo
perterritus, quod viderit jam in se mala obliterata
recurrere, ne tantæ calamitatis ulterius inserviret,
gressus unde tolerat, retulit; ubi autem, quoad
vixit, in confessoris Secundini obsequiis devotissi-
mus perduravit.

Præterea cum Trojanus populus tantam auctori-
tatem, tantamque confessoris Christi virtutem potis-
simum enitere in dies singulos cerneret, ad
illustrandam omnibus ornamentis, in qua recondi-
tus erat, ecclesiam, consensione quadam unanimis
intendebat. Quippe ex illo spes, ex illo fiducia, ex
illo eorum maxime cura pendebat; de quo urbis
præsule, de quo custode, de quo denique principe
quotidie apud eos agitabatur. Videres singulum
quemque ejus domui, ut suæ, ut liberis providere,
in privatis rebus minime et tenuissimo cultu con-
tentos vivere, at in ejus publico apparatu ad
dignitatem, ad gloriam, ad splendorem omnia pa-
rare. Fiebat autem ei assidua non solum de
patrimoniis, verum tabulis emptiois, codicillis etiam
omnium honorum delegatio. Fumabant aromata,
candelabra radiabant, omne illud domicilium cereis,
lampadibus, nocte, interdum coruscabat.

Nocte vero quadam cum pro devotione populi,
ut hodieque moris est, magna cereorum serie ara
cingeretur a deferentibus, ut custodes diu eos
accensos sinerent oratum est. Accensis ergo dimissis
luminaribus, cum ad alia custodes animum verte-
rent, dilata extinctio memoria excidit. Inter cereos

autem et aram in anteriori parte illud erat spatii quod gradus, cui cerei capitibus accensis adhærebant, latitudo faciebat; ex aliis vero partibus sola interstitium palla erat. Arsit ergo ignis continue, nullusque illi ardendi finis, nisi cum materię sine fuit. Hæc interim sollicitudo hymnorum matutinalium somnum custodibus adimit; unusquisque se ad sua ministeria levat; alius aperire fores, pulsare cymbalum; alius libros extrahere, thura incendere. Ut autem cum thuribulo ad aram ventum est, ex illa cereorum multitudine nullus superesse videtur; vertit se per circuitus aræ custos, inspicit lineatim jacere cineres, sicut illorum fuerat ordinata compages. Excepit igitur admiratio admodum magna custodem, quod erant pallæ sîmbræ cineribus involute, sed integræ. Cumque ad illas manus

A admovisset, reperit, ut viderat, ab omni læsione ignis alienas. Hæc denique ut potissimum facerent videntibus fidem, putavit fore opportunum, ita ut repererat, reservare. Peraetis igitur psalmis matutinalibus, cum clero populus ad tam grande spectaculum invitatur. Tollunt ad hanc visionem manus omnes ad sidera, multiplices referunt gratias Conditori, qui facturam non despicit, qui miraculis hominibus innoscit, qui Secundinum de virtute in virtutem sic enitescere frequentissime facit. Confestim deinde civitatem omnem accersere; dona decenter ministrare, vicinis quoque tantam gloriam intimare mandatum est. Hæc vera beati viri virtus maximam dignitatem in civibus, maximum vicinis gaudium, longinquis etiam urbibus commodum maximum comparavit.

S. LUCII PAPÆ ET MARTYRIS

VITA

AUCTORE GUAIFERIO.

(Apud BOLLAND. *Acta sanctorum*, Martii tom. I, die 4, pag. 304 ex ms. Casinensi.)

CAPUT PRIMUM.

Encomium martyrii. S. Lucii ortus, sancta juvenus.

1. Fortissima et præclara virtutum studia, quæ credentis ad commune compendium sacræ fidei documento formata sunt, altius cælata et impressa in martyrum maxime cernuinus armatura. Illuc enim labore, illic constantia et in eum verticem animi se magnitudine contulerunt, unde facta eorum clarissima ubique gentium, ubique terrarum, præter oculos omnium sempiterna memoria presentantur. Efficit hoc obstinata patientia exercitii, quæ non modo illis delicata et mollia non admovit, sed robur etiam lassandi manus cædentium, et vincendi omnem vim totius hostilitatis indulsit. Hos enim virtus Dei et sapientia Christus in illud suum frequentissimum et singulare famulitium ascivit: hoc lectum bellatorum genus novo militiæ sacramento inter prætorianos suæ curiæ milites consecravit: ut armati fortitudine animi, nudo corpore sub ictum venirent, nihil durum extimescerent, nihil difficile formidarent, nihil intolerandum putarent: omnia humana despicerent, omnia graviter, omnia constanter, omnia splendide facitarent: orbem denique ipsum non modo prælio, sed bello superarent. Porro hæc consecratio imperatoris æterni, et ad ejus gloriam (non tamen ut alicujus egeat) instituta est, et ad humanæ reipublicæ præsidium comparata: ne velut navem solidam et durabili materia fabrefactam, tenaci compage solidatam, variisque coloribus auroque distinctam, mobili clavo, firmis rudentibus, malo excelsio, carthesio insigni, velis splendidibus, postremo omnibus armamentis et ad usum idoneis et ad contemplandum honestis, si eam nulli guber-

B natores regant, nulli remiges agant, facile cum hujusmodi instrumentis aut pelagus merget aut in scopulos tempestas allidet, ita per pulchram et extimiam hujusmodi creaturam, dilectum animal Conditori, imaginem Dei, similitudinem Redemptoris, orbis speculum, ætheris dignitatem, principatus et potestates hujus mundi, et spiritualia nequitie in cælestibus, crebra, vehementi et usitata incursione perditum irent; si pro ea plures martyres divino magisterio minime dimicassent.

2. Sed adversus hujusmodi facies earumque manus, in potentes tyrannos, per urbes universas toto terrarum orbe diffusos, non multitudine militum, non numerositate legionum, non fulgentibus armis, non perunis infinitis; sed a duodecim tantum primariis, qui simul Imperatoris et Militis officia gererent, obviatum est: qui se copiis exponerent, qui receptui signa dare nescirent, qui pugnam nullatenus detrectarent: nulla materiali armatura, ne levi quidem, quibus etiam baculo interdictum erat, insignes. Ex quibus nempe primarius Simon ille, longe omnium excellentissimus, omnium princeps, omnium assignans, cui, ex fidei soliditate et amoris affectu erga Dominum Salvatorem, Petrus est nomen impostum; in Urbe, ubi thronus, ubi dignitas terreni rutilabat imperii, suarum posuit castra virtutum: tantusque vir Deo plenus, in superando fuit, ut nemo post ipsum, vel sperare similem audeat, vel optare triumphum. Neque enim se digno negotio decertasset, si se cum aliis composuisset, qui vinci sine laude maxima et gloria potuissent. Ad ardua et difficilia Capitoline arcis ascendit, ut excusso Jove de solio, reliquos facilius demones alibi civitatum eadem

ruina sequeretur. Intentus igitur diligentissimo operi, disceptatores et arbitros ad suum arbitrium informavit, qui et ipsi monstra immania Crucifixi virtute subigerent, sordibus orbem terræ purgarent, malitiam perdomarent, qui iracundiam, invidiam; qui avaritiam, libidinem, omnesque pestes ab humanis mentibus cohererent; nudi et ipsi, quibus nullum erat in re familiari præsidium, nullum sub cælo commodum divitiarum. Mutaturi equidem pontificio consulatum, præsulatu imperium, sacerdotio magistratum; præturam, præfecturam, ipsam denique senatoriam dignitatem et reliqua id genus officia in ecclesiasticam dignitatem: eorumque coruscantibus signis sic mundum subacturi, ut hodie omnes gentes, omnia regna, ipsum etiam imperium Romani sacerdotis decretis jussionibusque videas famulari.

3. At contra eos Romana potentia illa sua victricia, non solidis tamen successibus, signa movet: ferocioribus adversus illos animis, quam in quolibet hostes, vim suam intendit; ut veneficos, ut patriæ proditores, ut in exitium publicum generatos, omni genere tormentorum aggreditur. Experitur in Petro crucem, in Clemente exilium, in Marcello servitutem, catenam in Alexandro, gladium in Lucio. Et cum per totum orbem de familia Christi quosdam velut rabi- das feras affligeret; quosdam ut truces et inmansuetos occideret; in alios velut in aliquid morbidum ferrum dimitteret, alios ut portentuosos fœtus extingueret, alios ut monstruosos debilesque necaret; non a familiaribus, non a domesticis, nec a seipsis quidem immanem avertere potuit crudelitatem. Ecce hic Porphyrides Lurius, civis Romanus, pontifex maximus, de cuius triumphi titulo dies hodierna gloriatur, illius famulæ pollens nominis dignitate, quæ, ut Roma superesset, Carthaginiensi et Numanino farori imo toti orbi, modum et finem imposuit; propter suam opportunam in Romano populo operam, sub Valeriano Cæsare capitali sententia necatus est.

4. Sed videtur operæ pretium ad posteritatis compendium seriatim evolvere, quod homo totius integritatis et magno natu, patriæ, ingenio prudenti auctus, oratione limatus, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, cuius majestas et amplitudo et dignitas sacerdotii cælum destinaverat, interdicturus sibi voluptatibus et vitis, ab ineunte ætate totum se sacris moribus officisque indulserit: quodque derelictos a pietate, a misericordia, ab humanitate, inveteratos etiam perfidie, ab odii loris, non severitate austera, non emissionem diffusa, non gravitate tristissima, sed machinatione orationis varæ et vehementis, plenæ animi, plenæ spiritus, plenæ dulcedinis, plenæ veritatis, in arcem pacis, quietis et religionis eduxerit. Nec illud quoque alienum fore, quoniam modo in titulo Christianitatis cum Cæsare furibundo composuit, uti ancillari Romana et gentium jura videbantur, a litis intentione ad depulsionem, a depulsione ad statum abeundo, prudenter et

A splendida ratione et concertatione verborum, ea locutus, quæ versantur in societate civili, in sensu communi, in natura, in moribus semper superior fuerit. In campum enim patentem, ubi spectatores Christum, principatus et potestates haberet, proposita illum præmia et animi magnitudo sustulerat: cui pro vallo et hostium statione dimicanti deprimi, inclinari, nec moveri quidem contigit, ut triumphum ex virtute nascentem ad cæleste imperium gratia maxima potitus, asportaret

5. Ad hanc igitur gloriam et nobilitatem expetendam execrandum id admodum ratus, quod perturbationum omnium fontem principumque persenserat; primum intemperantiae monstrum (quod scilicet est a recta mente, ab omni ratione defectio, ut hac animus infectus, nec regi nec contineri poterit) fores animi clausit admissa semel in mentis hospitium moderatrix virtutum et domina temperantia: appetitiones quidem, ut rectæ rationi parerent, effecerat, utque fragi homo iudicia sana servaret, omnia recta faceret, moderati, constantis et quieti animi esset; ne tabesceret molestiis, ne frangeretur timore, ne inani claritate gestiret, nec denique nisi cælesti desiderio arderet: quia cum se virtus in editissimo et eminentiori loco recepisset, unde vacare sibi totum, quod illustraverat, conspectum iret, bene usa viribus suis, pectus beati viri comitibus tantum liberum scilicet atque mirabile dedicavit ærarium: unde res bonæ, utiles et honestæ, iustitia, continentia, prudentia, magnitudo animi, liberalitas, pietas, amicitia, spes, fides, caritas, cæteræque contrariæ vitis virtutes expeti facile potuissent. Ita quidem divina providentia ei, qui iura, qui Urbem, qui vera sacra servaturus esset; qui in forum, qui in rostra, qui in curiam de Christo dicturus procederet, huiusmodi competere iussa sunt ornamenta. Humano igitur generi ut summæ divinitatis facturæ, imo ut Dei similitudini intentus, circumspicit largam ubique et assiduam mali materiam: alios egestate laboriosos, alios ambitione sollicitos, alios torpentes desidia, alios sordidatos luxuria; hos impatientia concutit, illos sævitia inflari; quosdam iracundia, furore, crudelitate quosdam insanire; adversus quos miserandos affectus vir bonus operam et robur peccatoris experitur, et secundum Apostolum (1 Cor. 12, 20) omnibus omnia factus, quod referret omnium, unicuique omnium gerit; et modum præstat unicuique, indulgentiam tanquam fratri, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori; huius miseretur, illi moderatur; huic succurrit, hunc instruit; omnibus autem inter tot errores dies noctesque malæ mentis laborantibus, ad beate æternæque vivendum, tutissimum quoque et celeberrimum in hac vita iter ostendit.

CAPUT II.

Adhortatio S. Lucii de rerum terrenarum despectu et imitatione Christi et virtutum acquisitione.

6. Lubrica sunt et incerta omnia, nec dici possunt bona, quæ speciosa, sed fallaci voluptate, miseros,

mortales alliciunt : pecunia, dignitas, potentia, et alia id genus ; ad quæ tot homines inducti, cæca cupiditate obstupescunt : ista cum labore possidentur, cum invidia conspiciuntur, neminem non sollicitum faciunt, neminem bene felicem, neminem bene securum. Nullus stabili consistit loco, jaciuntur omnes, pendent, fluctuant, in alterutrum illiduntur : alii alios cadentes trahunt, alii aliis exitio sunt. Strages est ista, non vita, et cœservatio aliorum super alios ruentium. Respondeat sibi licet quisque ad votum, credatque voluptatem summum bonum, gloriam et seculi pompas et ultima vitia in summa felicitate ponat : omnia tamen humana brevia et caduca sunt, nec precedentia in partem aliquam temporis longioris : cito transeunt, et immaturo citra incrementum termino concluduntur, ut nec illis diu stare contigerit. Etiam ad illa, quæ vetustate gloriantur, extendamus, si libet, ætatis nostræ metam, cujus medium pauci computant in annum centesimum : inde ducatur animus ad longissima et infinita ævi spatia ; hæc tempora, æternitati comparata, quam proportionem facerent, etiam si nobis ætas annum millesimum indulgeret ? Quæ cum hujusmodi sint, exiguum istud et breve, quo cogimur ad morem aliorum vivere, ita totum negligentiae desidique mandamus, ut id ipsum plane sit mori, quod vivimus. Humana enim per luxum et impenitentiam a pueritia vita diffuit, torpore iners, defatigata lasciviis, ambitione suspensa, mercandi cupida, vaga et inconstans et sibi displicens, quam undique vitia urgent, undique circumstant : nec eam bene collocari, nec ulli bonæ rei impendi, nec erigere vultum, nec attollere lumina in aspectum veritatis sinunt. Cogit tandem se miseram, fabricatos digitis suis adorare deos : gaudet ante inepta simulacra, ante inepta signenta, ante nefandissima monstrata corpus inclinare captivum ; placetque statum sublimem ad cælum, et ad Deum suum vultum erectum, cum ceteris animalibus pronis ad terram situ vergente deprimere.

7. Huic porro vitæ in tanta tempestate, in tam reciproco mari, in procelloso pelago naviganti, nulla salus nisi jactura, nulla quies nisi naufragium, nullus portus nisi interitus est. Supersedendum ergo est omnibus illecebris sæculi et idolis errore humano adinventis : ad Deum eundum est, ad cœlestia intendendum : illuc intueri, illuc oculos erige, illuc suspensum pectus attolle : ne te ad pulvinaria mortuorum hominum sternas, ne ante creaturam in tuum conditam salutem cadas : serva dignitatem, serva sublimitatem, serva Dei similitudinem : tantus quantus es, persevera : talis sis, qualis a Deo factus es : respice te, fac sis tecum, redi ad animum : ut cognoscere Deum possis, te prius agnosce. Ille in se credentibus cœlum patriam facit, super solem et stellas mansionem ædificat, ubi honores æterni sunt, gaudia infinita, pax sempiterna, quies perpetua : ad hæc inestimabili charitate adoptat in filios homines, et quod solius ipsius est, participare eosdem facit divinitas nomen

et dignitatem. Ergo ab hoc exiguo et caduco temporis transitu, in illa toto nos demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ melioribus meliora : ad quæ nimirum sola Christi charitate deducimur, ubi nobis nulla sæculi diuturnitate interdicitur, ubi omnes admittimur, ubi non constringimur, non asserimur ; sed tui, sed liberi, sed æterni libero et aperto fruimur cœlo : ubi nos terror nullus invadet, non ira torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non invidia insectabitur, non metus sollicitabit, non levitas inquietabit. An non, si bene æstimemus, sola hæc nobis ipsa quodammodo æterni beneficii loca erepta, et ablata sortirentur ? Agedum, ex hodie magistratus, aut questionis aut tantum animi causa, duci juberet, ut primo virgis cæsus, inde ligatus ad palum, securi feriendam cervicem liciori exponeres, sique, propinquis et necessariis, conjuge et liberis assistentibus, execrabile populo spectaculum dares, supplicationibus undique pro ereptione actis, parum succederet, quod inanis illius et ventosæ felicitatis in tanti terrore discriminis scires pondera, et eam ad omne vitæ tempus recoleres. Certe, si tum tibi possibile esset libere magnitudinem et illa fulgentia bona æstimare, lectos aureos, aureis mensas fulgentes vasis, supellectilem grandem, servorum turbam, unguenta, coronas, odores ; conquistissimas epulas, quæ fastidienti gulæ a Gadibus, ab aurora, et ab ultimo portantur Oceano ; sentires utique dispungendo et recensendo omnes vitæ tuæ dies, nullum memoria dignum, sed omnes æque perditos, æque exitiabiles apud te resedisse, magisque te miserum et infortunatum, quam Syracusanum illum, cujus impendere cervicibus, in illo tam desiderato apparatu, gladius a tecto demissus seta equina cernebatur.

8. An tu illos vivere putas, qui tetri, rabidi, et concitatissimi sunt impetu doloris, armorum, sanguinis, suppliciorum ; quorum est minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, manus inquietæ, color versus, suspiria crebra : micant oculi, horrent capilli, stupet spiritus, quatuntur labra, comprimuntur dentes ; qui pulsant humum pedibus, qui complaudunt sæpius manus, qui totum concitant corpus, fœdi visu, horrendi facie, omni denique irarum affectione deformes ? aut illis jure tuo vitam cedis, qui quorundam inhonorifico facto vel dicto moventur, si illorum sermonem superbus aliquis aversatus est aut palam risit ; qui si cum aliis ad cenam non admissi sunt, aut si admissi, non in medio, sed in ultimo forte locati, si illis salutantibus mutuum salutationem non de industria salutatus non reddidit, serio ista fieri ad suam contumeliam credunt ? Quid de invidis censes, qui aliena felicitate tristantur, alienis malis delectantur, qui ut commodum aliquod consequantur, alios violant, naturæ leges invertunt, ab humanitate exeunt, et hominem ex homine tollunt ? Nonne hæc æterna miseria est, et inhumana voluptas ? Nec illos mortuos putas, quibus longæ paratæ opes, et rerum

abundantia, et magnificentia ælium regiarum semper timori sunt, ne tantos eorum apparatus, aut prætoris sævitia, aut aliqua intercedens culpa depilet? Exagitati etiam morbis doloribusque, quibus ferrum et ignis admoveatur, quorum ossa frangi et lædi videmus, quorum venæ extrahuntur, membra amputantur, vivunt? Quid inconstantes illi, qui fluctuationem suam sistere nequeunt, qui tranquillitatem abhorrent, qui omni motu animi tumultuantur, quos poenitentia cœpti tenet, incipiendi timor: infirmi ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis: qui proposita sæpe mutant, et in eadem revolvuntur: qui quodammodo se fugiunt, qui nullum novitati locum relinquunt, quibus fastidio vita est et ipse mundus? Omnes profecto istos, in quos tam pestilentes affectus incursant, potius miseria mortuos, quam vivos, non immerito dixerim, præsertim cum ad votum parum detur, corporis custodia retentis, suis abuti voluptatibus, et ejectis super omne, quod dicitur miserum, miserabile, et irremediabile, sententia irrefragabilis sit illatura tormentum.

9. Retinendus est ergo in proclivi animus, et adversus ardua impellendus, non est dubium, quin ascendens nitatur: oblectari patientia, fortitudo, et perseverantia debent, ut ferentia pessimum hominem vitia subigant, utque tam claram et altitudinem neque uno genere formosam, nata in fastigiis cœli transcendere, creaturam infernali præcipitio non condant. Eamus itaque perditum, quod melius et æquius est, sæculi voluptates; opibus vero, quæ verius occupationes sunt dicendæ, renunciemus: his enim admissis, bona omnia subvertuntur. Exigua porro sunt, quæ in tutelam hominis necessaria sunt, quæ desiderii corporis satis facere possunt: facili tegumento submovetur frigus, alimentis modicis fames sedatur et sitis: non est quod naturam accuses, passim quoque et omnibus locis jacent, quibus te nutrire potes. Quid denique tua intererit, si exquisitis artibus ventri serviatur et gula irritetur, stomachus impletur? non diu ista fient. Hospitabundi hic, imo hospites sumus; in alieno manemus. Vis probare. Expecta parum, et parte luxuriæ et dilecti penitus obdvisceris hospitii. Corriganus errata, quibus satis indulsimus: redeamus ad limitem nostrum Christum, qui nos errare non patietur; in quo qui fortiter ambulat, non offendit; qui concitatus fertur, non labitur; in quo nullum velocitas patitur intervallum. Ecce militiæ supernæ adscriptos, ad donativa recipienda nos citat: ingentia sunt, ut diximus, et æque divina, quæ pro tanta nobis expeditione promittit: nihil frustra tentabimus, nihil prohibebimur. Omnia cedent, omnia obsequentur: ita quidem famulatum imperio, servitutem libertate, jam non mutandi mutabimus.

CAPUT III.

Gesta S. Lucii in pontificatu. Cæpta in eum persecutio.

10 Hæc cum a Lucio dicta essent, populus fre-

quens Christianam ad cælum religionem attollere, nomina dare, fidem poscere, alii satagebant ante alios. Fideles vero non parvo in dies desiderio accendebantur ad mandandum ei pontificatum, quam primum Cornelio cælum obtingeret: eum successione aplissimum, qui Romanum sacerdotium cum doctrina tum virtutibus etiam administrare posset, acclamantes. Cornelio interea dum Martirii laurea cælo candida exhibetur, pontificii Maximi Lucius, omni Ecclesia annuente, potitur. Erat ei vetus opera, æs alienum pro eo, qui solvendo non erat, solvere; factioni prætorianæ privatum etiam intercedere, ut oppressos iudiciis liberaret: misereri pupillorum, consolari afflictos, egentium providere inopie; advenam viduamque defendere. Illum enim Patrum nostrorum et memoriam et exemplar, Job virum fortissimum affectabat, cujus hæc et alia liberalissima verba de huiusmodi officiis eum Scriptura docuerat: Salvabam pauperem de manu potentis, et adjuvabam pupillum, cui non erat adiutorium. Os viduæ me benedixit, et indutus eram iudicium, et circumdatus æquitate: ego eram oculus cæcorum et pes claudorum: ego impotentium pater, examinabam causas sine exceptione et confringens iniustorum molas, auferabam rapinas de mediis dentibus eorum.

11. Cumque totus ad hæc eotenus immigraret officia, ut via satis otii suppeditare, aliis institutis pietatis ac religionis posse putaretur; ita tamen aurea idem statera summam rerum erat solitus examinare, ut æque in alteram partem magna cum admiratione omnium mentes et oculos flecteret. Septem nimirum Antistites, quasi artifices et vitæ humanæ custodes (sic enim decebat ut suum habitatorem Paracletus, donorum suorum re et numero potentem, ostenderet) lege magistrante, consecravit: quibus pectusculum et separationis brachium dexterum obtingeret, ut sacerdotes essent, ut ad Dominicum altare ascenderent, ut sacrificium salutare offerrent: qui essent pleni scientia, pleni diligentia, pleni magnitudine, pleni fide, pleni omni divina intelligentia, imo pleni omnium virtutum Dei. Hos denique opportunissimo munere ad audiendum causas in iudicii ac defensionis possessionem constituit, ut in Ecclesia, doctrinæ verbo, sollicitudine multa, vigiliarum labore peccantium benevolentiam sibi conciliarent; ducturi eos potius illum sequi tramitem, per quem possent ad veri Dei notitiam, unde discessum fuerat, pervenire. Tales quippe antistites, Præsul præsulum, pontificum Pontifex, Sacerdos sacerdotum, principum Princeps, Rex regum, Dominus dominorum ad ferenda vasa Dominica probat, nihil remissum, nihil dissolutum habentes, nullum animæ, nullum corporis lapsum exstimescentes, ut sint sancti corpore et spiritu, ut magni vocentur in regno cælorum. Neminem ergo ex his communem (essent enim multorum) sed solius Dei, ut separata pars sacrificii ostendebat, esse Lucius voluit: nec hos equidem ad bellum ire, nec in hostem pugnare, sed cum Moyse elevatis manibus orare, ut, donec

orationi vacarent, de invisibili hoste triumpharet A populus, ut pessimos Amalecitas, dæmones scilicet, ab ipsa procul statione submoveret; ne, si desisterent, manusque dimitterent, fundi se victores a victis, redintegratis iterum legionibus, persentirent.

12. Servabatur præterea apud eos, in sacrosanctis ministeriis singulari apparatu exsequendis, constitutionis ecclesiasticæ mos antiquus: nam et ministrorum constipabatur magna quidem et felici frequentia, cum esset ad divina secreta solemniter accessus; et legalibus indumentis, quæ possent inaugurato pontifici obvelata facie lituum exprobare (1) vel coronam, etsi mentis habitu ornatiori insigniebatur. Advenit etiam vir studiosissimus vestem illis omnibus, ut oblectamento luminis et diligentia cresceret, meliorem, cui nomen dalmatica (2) est: B quæ cum per se, tum ex dignitate sacerdotii, pretiosior toga picta, palmata (3) tunica, purpureoque sagulo (4) clavato fibulis aureis apparebat. Hujusmodi autem utendi levitibus etiam potestatem fecit. Ita vir singularis, non modo virtute, constantia, et gravitate, verum ornamentis insignibus præditus, cum illo stipatore suo senatu, ante res divinas et Cæremoniarum sacra, de sacratis legibus, de tabulis Testamenti, de privilegio Evangelii sipientibus populis daturas vitæ fluentia procedebat: ut auctoritatem indumenta pontificalia, fidem sacri verbi copia faceret, dum civitatem fractam malis, abjectam metum, debilitatam luxuria, ad spem cælestis dignitatis et libertatis certal erigere. Sic profecto, quod mirabile videri potuerat, diuturno labore religio inter ipsa scelera valuit, ut legitimis verbis, sermonibus liberis, Christi nomeu et fides vicitim tota Urbe celebraretur.

13. Ad hæc pontifices Capitoli, gregales dæmonum, procella patriæ, turbo pacis, tempestas otii, omne scelus, omne nefas, omnem discordiarum impetum, omnes denique invidiæ faces et odii venenati tela nefaria temere turbulentis, per vim atque furem in præsulem Lucium intorquebant: qui de repente tota Urbe sui juris fanaticos, omnium delubrorum quisquilias, ad conjurandum in profes-

sores Christiani nominis impellebant: inde per forum et rostra populares quosque, ut ejus sceleris homines, quanto valerent studio, convenirent, eosque vel acerrimis stimulatos odiis, vel datis opibus acceptos, ad hujusmodi quæstionis præsidium compararent. Ex his autem instructis testibus, et accusatoribus institutis, prorumpunt in curiam, vociferante, quidem multitudine, se venisse interpellatos cæsarem ac senatum: dicunt causam fere minuendam penitus majestatis et tollendæ reipublicæ, nisi provisum extempore fuerit: propterea supersedendum aliis omnibus oportere, et conjugibus et liberis, aris atque focis, maximeque diis immortalibus consulendum, cavendumque ne, cum improvisis ruina præceps involverit, frustra dii improveris:

B qui quantum infesti sunt eorum sacra violentibus, tantum etiam ulcisci nolentibus. Hæc vox non modo senatui et cæteris dignitatibus, sed Urbi et ipsi cæsari, pavore incusso, animi fortitudinem expecioravit: statimque illis, ut libere quæ vellent, dicerent in Jovis atrio, faciunt potestatem. Senatu dato, maximus ex his, et dignitate et natu: « Utar (i. q. u. i. t.) meo jure dicendi, Cæsar, pace quidem tua et magistratus, quod Jupiter optimus maximus hæc in æde primo pontificibus et regibus, dein consulibus, tandem vobis privato creditur auctoramento cessisse: neque enim sententia mea aliter contra vos, quam pro vobis dicta, fas est indignari, quos recentii beneficio in collegium nostrum admissos instituendi corrigendique auctoritas nobis vetusta subegit. Sed liceat stomachari ferreque acerbè, dummodo tam miserabili jactura labefactari rempublicam taciturnitate non patiar, dummodo ejus, recte si dici possunt, conservatores, desidiæ accusam: dummodo divinarum religionum interpretes non tantum voce, verum omni virtute animi et corporis, deorum immortalium fidem ab improbis atque furiosis hominibus oppressam, desertam, ac perditam tuear: quia talia negligentibus, ut inferentibus cælo lucem, contra ignea jacula non erit posse diuturna impunitate muniri. . .

Reliqua in manuscripto non habentur.

dicitur eam vestem Sacerdotibus adinvenisse. Cæterum hanc concessionem soli Romano clero factam ex S. Cæsarii Arelatensis Actis colligimus, *cujus Diaconos Symmachus pontifex, præclara meritorum ejus dignitate commotus, perinde ac Romanæ Ecclesiæ diaconos dalmaticis uti voluit.*

(3) Agit de his prædictis Ferrarius lib. II, cap. 8, suntque triumphales vestes: et toga quidem picta, quæ nunc dicitur, inquit apud Sextum Pompeium Verrius Flaccus, purpurea santea vocitata est, eoque erat sine pictura: hanc autem, ait Plinius, ac facere Phryges docuerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt: et quidem auream hanc picturam fuisse tum ex aliis multis locis ostendi potest, tum ex illo Ausonii ad Gratianum longe clarissime: *Hæc est picta ut dicitur vestis, non tam auro suo quam verbis tuis.*

(4) Sic dictam Festus ait a clavorum magnitudine, quod nempe latis clavus ad instar palmarum manus distincta esset; deinde a genere picture, quod palmas intextas haberet. Servius autem ad XI Æneid. quod eam mererentur, qui palmarum de hostibus reportassent.

(1) Id est efficere ut papa Romanus sic indutus nihilo inferior quoad ornatum videretur pontifice maximo idolorum. Pontifices autem profanos illos xummi, statuae aliaque ejusmodi antiquitatis Romanæ monumenta exhibent velato capite per posteriorem togæ partem sursum attractam: eadem lituum, seu baculum auguralem, sæpe representant, pontificum gestamen; item coronam: quamvis pro hac in ms. potius legi videatur cornu, *cujus non video quis fuerit in sacris usus.*

(2) Ea tunica manicata est; cujus et nomen et usum volunt e Dalmatia fluxisse: hac uti soliti Pertinacem imperatorem scribit Dominicus Magrus, in notitia vocabulorum ecclesiasticorum. *Et primo quidem, inquit Walefridus Strabo apud Octavianum Ferrarium lib. I, De re vestiaria, cap. 39, Sacerdotes dalmaticis ante casularum usum induebantur. Postea vero cum casulis uti cepissent, dalmaticas diaconibus concesserunt: siquidem Silvester ordinavit ut diaconi dalmaticis in ecclesia uterentur, ut ait idem: ut autem uti possent Lucius indulserat tantum: nam hic*

INDEX IN JOANNEM ROTOMAGENSEM.

Revocatur lector ad cifras crassiores textui insertas.

A

Abbatess juxta regulam suam eligendi, 220, 210. Ob-
dire debent episcopis suis, 251, 257.
Abbas in anachorum ordinatio, 238.
Abbas canonicorum ordinatio, 257.
Abbatiss ordinatio, 210.
Absolutio duplex in die cenae, 55, 151. Eam accipie-
bant ab archiepiscopo canonici S. Laudi Rotomagensis,
225, 236.
Acolythorum origo et officium, 587, 409. Eorum est
portare sacras Scripturas, 587. Acolythus deferret chrisma
in ordinatione episcopi, 215. Acolythi 7 cum cancellis
in missis pontificalibus, 103, 215. Duo cum thuribulis 215.
Adventus Domini quando incipit, 253. Adventus Christi
in Jerusalem quid designat, 368.
Agenda mortuorum quando celebranda, 51. Cum 9 le-
ctionibus quando celebratur, 111.
Agni cum Christo comparatio, 60, 384.
Agnus Dei in missa quis instituit, 25, 111, 422. Tem-
pore confractionis debet decantari, 25, 11.
Alba quid denotat, 83, 410, 416. Ea olim erat sine rugis,
83, 416. Albis debent indui acolythi ad altare ministraturi,
15. His uti licet baptizatis, 62, 158. Per 7 dies a neophytis
deferenda, 62, 158, 159. In octava deponenda, 62, 159.
Albanenses clerici ad decantandum cum canonicis offi-
cium instituti, 422, 427. Inter eos 4 subdiaconi, 3 diaconi,
5 presbyteri, 425.
Alleluia duo in missa quid designant, 41. Alleluia olim
post laudes septuagesimae dimissum, nunc ad vespas
substitui, 45, 124, 125, 279. In sabbato sancto ad missam 22
cappatis decantari debet, 65, 159, 317. In duplicibus et
semiduplicibus similiter, 85, 159, 357, 358. In feriis ab
acolytho, 15, 102.
Altare quid designat, 15.
Altarium et chori aspersio in Dominicis, 258. Nudantur
in conspectu Domini, 55, 56, 134, 297. Vitis et aqua benedicta
abluuntur, 56, 134, 297. Quando cooperientia, 312. Quando
ad altare sacerdos et ministri procedant, et quo ordine,
15.
Ambrosii (S.) locus lib. 1. Offic., c. 41, quomodo legendus,
107.
Amulare, in Scriptura sacra idem est ac operari, 464.
Amor vox Hebraea quid significat, 56.
Amictus collo circumdatus quid significat, 85, 410, 41.
Angelus vox Graeca quid significat, 56.
Annoini paschalis officium, 201.
Annulli episcopalis benedictio, 225. Quid designat, 410.
Antiphona quid designat, 6. Ad Magnificat et Benedi-
ctus in festis triplicibus ter canitur, 55, 55, 66, 72, 80,
175, 265, 347, 349, 350. In Assumptione B. V. M. ad Ma-
gnificat quomodo olim cantabatur, 202. Octo diebus ante
Nativitatem Domini antiphonae O quot, quando, et quomodo
canendae, 176, 263, 359. In feriis ad omnes horas de ultima
aude inchoantur, 483. Pro peccatis in feriis quadragesimae,
48. Vidi aquam tempore paschali ad asperionem dicatur,
66, 330.
Apostolus vox Graeca quid significat, 572.
Appellatio ad revestendum pulsanda, 258, 355.
Aqua ab acolytho quotidie ministratur in missa sacri-
ficio, olim tantum in feriis, 20, 106. Eam linteo coopertam
cautor in festis diacono offerebat, 19, 106. Mista vino
quid designat, 20. Aquam benedictam quis instituit, 421. A
Christianis ad domos suas delata, 316. Non benedictur nisi
in missa parochiali sub pena suspensionis, app. 42. Asper-
gitur post completorium in Quadrage., 175.
Ascensionis Domini festum quomodo colitur in ecclesia
cathedrali Rotomagensi, 75, 148.
Aserges me a cantore ubi est septimana debet inchoa-
ri, 358.
Aspersio aquae benedictae in capitulo, dormitorio, etc.,
259, 272.
Assumptio B. Mariae inter ejus festivitates praecipua,
80.
Avaritia clericorum taxatur, 457, 464, app. 20.
Audoeni (S.) et S. Petri ecclesia, quae, 71, 117.
Audoeni (S.) festum quomodo celebratur, 156.
Augustinus (S.) sol in Ecclesia, 452.

B

Baculi episcopalis seu pastoralis benedictio, 222. Quid
ille designat, 225, 410. Abbatibus et abbatissae traditus in
ordinatione, 235, 239, 245. Ejus festiva acceptio in festo
Innocentii, 245. Baculi deponuntur diacono legente
evangelium, 17, 104, 300.
Baptismus in remissionem peccatorum datus, 481. Ad
salutem necessarius, 484. Ejus administratio sacerdotibus
commissa, 483, 484. Generalis hora nona conferendus, 407.
Baptizati in manibus lumen tenent, 62, 158, 159.
Barba clericorum radenda, 5, 91, app. 22. Quid desi-
gnat, 5.
Benedictio chrismais et olei cum ceremoniis, 184. Novi
ignis, 55, 58, 61. Episcopalis in missa ante Agnus Dei,
109, 142, 241, 245, 246. Aliquando pro oratione sumpta,
152, 358, 397. In fine missae super populum novissime in-
troducitur, 26, 64, 111, 112, 318, 393.
Beneficiis non tam donandi amici, quam idonei et utiles,
427. His non privandi clerici honesti, senes, et infirmi,
426. Beneficii curati collationem postulantes personaliter
episcopo se praesentent, app. 9, 15.
Beneficiorum curatorum vita saltem a decennio exa-
minetur ante collationem, app. 14.
Bertrandus Chariti archidiaconus Augi in Ecclesia Ro-
tomag. et aposit. sedis auctus, executor fundationis Cle-
mentinorum, 417.
Bona Ecclesiae superflua ad quos usus deputanda, 451.
Bonum esse inter malos, maxima corona, 471.
Bulle summorum pontificum Urbani et Gregorii A, de
residentia, app. 60, 61.

C

Calix ad dexteram partem hostiae olim positus, 20, 106.
Corporali olim coopertus, 20, 22, 394. Huic participabant
diaconus et subdiaconus, 24, 109. Eum lavabant sacerdotes
et diaconus, simul ponebant, et cooperiebant, 22, 108,
394. Illum mundabant diaconus, et quid remanserit ipse
cum subdiacono sumebat, 24, 109. Alius ad mundandos
digitos post communionem ab acolytho delatus, 24. Cali-
cem et patenam tenebat nuntius usque ad complemen-
tionem primae postcommuniois, 25.
Camisia laciniosa clericis olim prohibita, app. 22.
Campanae unde originem traxerunt, 385. Earum expo-
silio, ibid. Omnes in festis solemnioribus pulsandae, 12,
55, 65, 73, 76, 80, 101, 115, 159, 264, 266, 319, 350, 349,
356. Duae in feriis, 12. Duae item pulsandae apud canonicos
S. Laudi dum transit corpus Domini in ramis palmarum,
286, 287. Omnes olim ad vespersionem die cenae, 56. Triduo
ante Pascha non pulsantur, 59, 296, 404. Omnes pulsantur
ad Gloria in excelsis in sabbatis Paschae et Pentecostes, 65,
159, 317, 329.
Candelabrum cum 7 cereis ante majus altare, 264. Sep-
tem in missa pontificali quid significat, 16. Lecto evan-
gelio olim extinguebantur, 19, 103, 390. Illuminabantur
per psallebatur Agnus Dei, 25. Ad Te Deum teneantur,
181. Ad evangelium sabbato sancto non portantur, 317. A
clericis deferenda, non a laicis, 167.
Candelas deferunt penitentes publici in sua reconcilia-
tione, 195.
Canonici olim fratres vocati, 7, 10, 11, 12, 47, 252, 254,
266, 281, 290, 291, 294, 315, 316, 320. Eorum est officia
ecclesiastica agere, 4, 98. Trium regum personas exhibe-
bant in die epiphaniae, 206. Canonici reguli S. Laudi Ro-
tom. in processionibus ad ecclesiam cathedralem sedent
in choro sinistro, 325. Eorum et canonicorum cathedralis
ecclesiae in festo S. Audoeni eadem distributio, 175. Ca-
nonici regularis S. Laudi institutio, 217.
Canonum et ministrorum contemptores suspensione ple-
ciuntur, 450. Canonici missae explicatio, 369. Dum recita-
batur in missis quadragesimalibus canonici S. Laudi se
incurvabant, 284.
Cantori ecclesiae cathed. Rotom. refectionem praebant
monachi S. Audoeni 3 diebus rogationum, 168. Ipse in
festis aquam dandum deferrebat in missa, 19, 106. In medio
processionis incedit, 167. Cantores hebdomadarii, 276,
257, 261, 272, 277, 296.
Capitulum post primam canonici ingrediantur, 11, 90.

In eo de quibus tractandum, 100, 101, 270, 292. Quomodo teneatur in vigilia Nativitatis Domini et Assumptionis B. Mariæ, 263, 318.

Capra canorum ornamentum, 113. Caput olim ornata, *ibid.* Ab omnibus clericis deferatur, *ibid.* Capra laneæ, seu hyemal'es, sabbato sancto deponuntur, 312. Eas inducunt canonici S. Laudi in processionibus rogationum et S. Marci, 323, 344. Capra choralis 20 solidorum turo. pro clericis de Albania, 425.

Capas reliquiarum canonici sancti Laudi deferabant in processionibus rogationum, 323.

Caputia in capite, non birreta, clerici portabant, 218, 312, app. 2, 6.

Carnium et sagiminis abstinencia in adventu apud canonicos sancti Laudi, 261. Earum expositiones in cæmeteriis non fiunt, app. 41.

Casens et ora papa et Romani sabbato sancto comedebant, 140.

Casula quid significat, 411, 416, 418. Ejus forma, 120, 121. Omnium olim clericorum erat ornamentum, 103. Casulis induuntur diaconus et subdiaconus in Dominicis Adventus et Septuagesimæ, 27, 104, 260, 280, 288, 412. Olim etiam in feriis ejusdem temporis, 27, 104, 112, 260, 280, 282, 301. Casula exuta subdiaconus legit epistolam, et lecta reinduit eam, 18, 104, 260. Eam in modum stole composuit diaconus lecturus evangelium, 18, 104, 260. Hanc choro *Agnus* bis repetente reinduit, 25, 111, 260.

Catechumeni de fide et moribus instruendi, 50, 129. Quando ab Ecclesia expellendi, 393.

Cathedra pontificalis juxta vel retro altare, 14, 16, 27.

Caupone diebus festis saltem tempore divini officii occidantur, app. 41.

Celebraus sacrosos nihil legebat quod a choro cantarentur, 104. Nec epistolam, nec evangelium, 16, 104, 305, 313.

Cereus paschalis quid designat, 138. A diacono benedictus, 137, 311. Ejus inscriptio, 138. Usque in crastinum post completorium, non exstinguatur, 314, 329, 406. Ad fontes per 7 dies deferendus, 138, 143, 315. Quando deponendus, 332. Unus in missa inter duos olim positus, 15, 387, 388. Cerei in duodecim crucibus accenduntur in dedicatione ecclesiæ, 334. Viginati quatuor ante altare accenduntur in candelabro ad nocturnas triduo ante Pascha, 32, 289, 403. Is qui remanserat exstinguebatur, 32, 33, 130, 290.

Ceroferrarius et acolythus, *idem*, 13, 102, 387. Unus in feriis ad missam, 13, 102. Et canet graduale, *ibid.* Ceroferrarii duo in festis, 27. Usque ad *Kyrie eleison* candelabra teneant, 13, 387. Quo incipio dimittant, 13, 16, 103, 387. Ea elevata teneant salutate presbytero, 16. Horum septenarius numerus in missis pontificalibus, 103, 213.

Ceremonie præsentis D. archiepiscopo Rotomagensi servandæ, 180, app. 62, et *seqq.*

Choreæ clericis prohibita sub pena suspensionis, app. 7.

Chorum nullus exeat antequam absolvatur officium absque licentia, 11, 98. Regebatur a diaconis dalmaticis in festo S. Stephani, 35.

Christus et olei consecratio fit in die cenæ, 33, 34, 403. Hujus consecrationis ritus, 181. Illud consecrant archiepiscopus et 12 presbyteri, 183.

Christus, vox Græca quid significat, 364. Agno comparatus, 60, 584.

Cilicium quare portatur in expulsiõe publicæ poenitentium, 128.

Cineres quare imponuntur, 198. Cum aspersione aquæ benedictæ impositi, 48, 128, 281.

Cingulum quid designat, 410, 411, 417.

Claustro Rotomagensis ecclesiæ ornata erat, 41, 66.

Clementini clerici ad cantandum cum canonicis officium instituti, 433. Eorundem 12 presbyteri, 2 diaconi, et 2 subdiaconi, 433.

Clerus vox Græca quid significet, 408.

Clerici per bona opera lucere debent, 483. Eos a justitiæ proposito et disciplina ecclesiastica nihil debet dimovere, 431. Criminosi a sacerdotio excluduntur, 223. Clerici cathedralis ecclesiæ Rotomag. canonici accedunt adjuutores in celebrandis divinis officiis, 422, 427, 433. Ex eis unus deputatus qui defectus aliorum videat et scribat, 436.

Collectas, seu orationes, in missa quis composuit, 421.

Collatio spiritualis in comam translata, 127.

Colobium est vestis talaris sine manicis, 413.

Columna cerei paschalis erigatur, 193.

Comensationes in fraternalibus non fiunt, app. 42.

Commemoraciones plurimæ in vesperis, 29, 115. Olim quinque in missis quotidianis 50. Regis in missa, 50, 111.

Communicare debet sacerdos, seorsum corpore, et seorsum sanguine, 24. Sub utraque specie olim populo licitum, 24. In feria sexta nasceva olim solum, 56, 61, 133, 136, 137, 184, 193, 196, 310, 403.

Communio cleri et populi in die cenæ et sabbato sancto, 56, 64, 133, 139, 140, 318. Populo porrigenda intra missam, 133, 286.

Communione cantari quis præcepit, 421.

Completorium separatim a vespertino officio persolvendum, 7, 95, 302, 319. Rectum immediate ante cubitum, 7, 302, 319. Debet præcedere lectio de exemplis sanctorum patrum, 7, 95, 127. Quomodo recitatur quotidie, 7, 182, 399. In sabbato sancto, 61, 319. In octava Paschæ, 322. In commemoratione mortuorum olim proprium recitabatur, 82.

Confabulatio in ecclesia interdicitur, 11, 97, 98.

Confessio in completorio sit decano coram præsens est, 182. Confessiones non audiant regulares, etiam in conventu, nisi de licentia episcopi sui, app. 36.

Consecratio Domini corporis et sanguinis, 21, 107. Sacerdotibus commissa, 467. Alia que et communio dicitur, 23, 107. In privatis cubiculis non fiat, app. 36. Non fit biduo ante Pascha, 33, 403.

Consecrabant apostoli per orationem Dominicum, 421.

Consultitos solutares deferre clericis prohibitum, 91.

Core, Dathan et Abiron quare a Deo percussit, 446, 479.

Corona capillorum in modum circuli a clericis deferenda, 3, 90, 91, 92, 93, 408, app. 22.

Corporale ex lino fieri debet, 419.

Corpus Christi in feretro a duobus presbyteris delatum in Ecclesia cathedrali Rotomag. 129, 139, 173. Qua puritate et reverentia sit accipiendum, 468, 469. Corpus hominis 40 diebus in utero matris compingatur, 46.

Correctio canonicorum in capitulo facienda, 12, 99, 100, 101.

Credo in unum in missa quis instituit, 421.

Cretulitas et symbolum apocolorum, *idem*, 397.

Crucifixus aqua et vino olim lavabatur, de quo post communionem bibebant, 60, 130, 191. Crucis signum quare imponitur frontibus laico evangelii, 17. Cruces duæ in festis solemnioribus a 2 subdiaconis delatae, 215.

Crux in processionibus a subdiacono est deferenda, 141, 215. Non a laicis, 141, 163, 215. Discooperata ad S. Gildardum in ramis palmarum, 169, 286. Quomodo adoranda in die pasceves, 60, 130, 190, 191, 308. Ejus ministri casulis infecti eadem die, 60. In sepulcro absconsa usque in diem Dominicum, 60, 191.

Culpæ delinquentium examinentur in capitulo et puniuntur, 12, 99, 100, 101.

Curati S. Dionysii et S. Vigoris Rotomag. quo olim ordine incedebant in processionibus rogationum, 167.

D

Dalmaticum quid est, et quis eas instituit, 413. Earum forma, 86, 411, 415. Quod designat, 86, 411. Ea induitur diaconus, et subdiaconus tunica in die cenæ et sabbato sancto, 27.

Darnesillani clerici in ecclesia cathedrali Rotomagensi ab antiquo instituti, 439.

Decanus christianitatis, quis, 183. Decani rurales de delictis et excessibus ad vicarios episcopi relationem faciunt, app. 5, 7, 21.

Diaconorum orgo et officium, 387, 409. Diaconus constituit donec sacerdos sit sedere innuit, 13. Illic et subdiaconus in processionibus ad fontes, 143. Diaconi, 7, in missa pontificali, 103, 118; 111, 180, 184, 213. Eorum festum in die (S.) Stephani, 35, 118, 119, 120, 274. Idem regabant chorum in eodem festo, 35, 119.

Dies Pentecostes, qui, 112.

Dignitas sacerdotum, 403, 466, 467.

Dimissorias litteras non habens clericus alterius diocesis non ordinatur, 227.

Discreti intererant officio statis diebus canonici (S.) Laudi, 281, 303.

Disciplina ecclesiastica non relinquenda ob persecutionem, 431.

Discretio omnium virtutum mater, 411, 416. Presbyteris est necessaria, 3, 463, 465, 478, 486, 487.

Docui esse debet presbyter ut alios doceat, 463, 465.

Dominicæ diel officium quomodo celebrandum, 81, 182.

Dona offerunt reges Christo nato, 209.

E

Ebrius sacerdos carceri aliquandiu mancipandus ad poenitentiam in pane et aqua, app. 21.

Ecclesia quid est, 386. Partium ejus expositio, *ibid.*

Sponsa est Christi, 432, app. 31. Una est et Dominus unus, 417. Plus patitur a domesticis et malis fratribus, quam ab extraneis, 430. Quare eam frequentamus, 386. In ea

quomodo assistendum, 97. Masculi in ejus parte australi et femine in boreali stabant, 386. Eam sine necessitate nullus egreditur, nisi sacris confectis, app. 43.

Effectio publice penitentium, 49, 197.

Elemosynas pauperibus largiri tenetur episcopus, 218.

Elevatio hostie et calicis seorsim alias inusitata 108.

Olim unica ante orationem Dominicam, *ibid.*

Episcoporum origo, 410. Eorum attributa, et quid significant, 431. Sunt vicarii Christi, 13, 103, 443, 479. Sunt honorandi, 443. Episcopi ordinatio, 243, et seqq. Solus populum salutando dicit: *Pax Domini*, 15. Episcopus infantum in festo Innocentium, 203.

Epistola Claudii *Sainctes* ad cardinalem Franciscum a Rotomago Rotomag. archiepiscopum, app. 9. Joannis Prevotii ad Franciscum II, Rotomag. archiepiscopum, 157.

Essu quomodo servit fratri suo Jacob, 471.

Estra locus a Joanne laudatus elucidatur, 93.

Evangeliorum codex a subdiacono in processionebus portatur, 66, 271. Ad altare, 15. In altari remanet donec legatur, 387. Eum defert diaconus in brachio sinistro, accepta benedictio me 18, 103, 390. Evangelium in missa legitur ad aquilonem, 19. Cum candelabris et incenso, 19, 270, 323, 358. Item in lotione pedum, 37, 187, 300. Cum legit diaconus ceterofariis celsius consistat, 17, 390. Evangelium Joannis in fine missae olim legi inusitatum, 26, 64, 111, 112, 140, 393. Evangelia tria in cappis in nocte Nativitatis Domini cum incenso et candelabris, 35, 95, 267. Item expulso evangelio ad mutatum festorum triplicium, 53, 140, 117, 135, 278. Similiter in vigilia Nativitatis Domini, 176. Evangelii expositio in coram Domini olim legatur in 3 nocturnis, 52. In capitulo aliquando legatur, 101, 141.

Excommunicationis sententia pro gravissimis tantum causis concedenda, app. 47. Quae debeant eam precedere, *ibid.*

Exemplum bonum sacerdotibus necessarium, 486, et seq.

Exorcistarum origo et officium, 400.

F

Feriale officium quomodo celebrandum, 12, 28, 183.

Festivitates sanctorum quomodo celebrandae, app. 40. In his quae vitanda, app. 41. Superflue non agenda, 79. Non celebranda in Quadragesima, 48, 128. Neque in Dominicis post Pascha, 71.

Festus dies instituit Deus, app. 59. Festum duplex aut triplex in Dominicis occurrit celebratur, 50. Semiduplex differtur, 114. Simplex in Adventu et Quadragesima non celebratur, 31, 113, 280. Eius tantum memoria fiat, 31, 280. Triplicis I classis officium quomodo celebretur, 477. Secunde, 122.

Fidei professio quam facit episcopus in ordinatione sua, 210.

Filios ex illicito coitu procreatos clerici in ecclesia sibi ministrare non permittant, app. 2.

Flores ad tertiam in die Pentecostes olim projiciebantur, 76, 151.

Fontium benedictio, 316.

Forma in choro posita, 150, 190, 336, 379.

Frondi (S.) corpus servatur in ecclesia canonicorum (S.) Laudi, 336.

Fundatio X, clericorum de Albania in ecclesia cathedrali Rotomagensi, 422. Clementinorum XVI, 432.

Fundatio X clericorum de Albania in ecclesia cathedrali Rotomagensi, 422. Clementinorum XVI, 432.

G

Genealogiam sacerdos legat in casula, cum subdiacono et candelabris, olim et in dalmatica, 34, 58, 117, 123, 267. Genuflectebant qui in psalmodia vel cantu errant, 331.

Genuflexiones non sunt tempore paschali, nec in Dominicis, 324, 399. Nec in festis solemnioribus olim, 399.

Gloria in excelsis in missa quis instituit, 421. Quando cantandum, 37. In nocte Nativitatis Domini celebratur de cunctis, 268. Quare in Adventu intermittitur, 258. In festis tempore Adventus et Quadragesime non psallebatur, 27, 112, 280. Dum cantatur in 1 responsorio Nativitatis Domini, stantium est, 177.

Graduale quis instituit in missa, 421. Quid designat, 14, 380. In feriis ab uno clerico seu acolytho cantatur, 13, 79, 112, 179. In Dominicis a duobus, 85, 179. In Dominica 3 Quadragesimae quomodo canendum, 179.

H

Haeretici Calvinistae non iterum baptizandi, etiam sub conditione, ap. 53. Item matrimonio juncti ad ecclesiam redeuntibus quae nuptiarum sollemnitates repetatur, *ibid.* Eorum conventicula adeunt et audientes ipso facto excommunicantur, app. 50.

Hebraica lingua ceteris excellentior, 13.

Historia, apud auctores ecclesiasticos quid significet, 149.

Histrionibus et jocularibus clerici non intendunt, app. 7.

Hora canonicæ quid designant, 4 et seqq. Non continentur, sed separatim recitanda, 94, 126, 148, 504, 398. Cum precibus hincbantur, excepto tempore paschali et festis, 28, 93, 97. Tribus ante Pascha quomodo persolvenda, 53, 58, 61, 131, 135. Quomodo in die et octava Paschae, 63, 319.

Hosanna, quid significat, 368.

Hospitalitatem exercere debent episcopi et abbates, 218, 250. Inter se clerici, app. 21.

Hospitiorum bona ab eorum rectoribus juxta fundationis instrumentum, app. 46.

Hostia in oblatione cooperatebatur corporali, 20, 106.

Hostie et calicis seorsim elevato non adeo antiqui 108.

In Parasceve, novissima, 192. Olim tripliciter divisa, 23.

Prima pars calici immixta, 23, 192, 393. Altera parte sacerdos, diaconus, subdiaconus et populus communicabant, 23, 108, 395, 420. Tertia pars pro viatico si opus esset reservata, 23, 193, 393, 420. Sin autem, sumebatur a sacerdote, aut uno ex ministris, 24, 108. Intincta olim fidelibus porrecta, 24, 109. Hostie in die canae optime recondantur, 56, 297.

Hymnus dicitur in singulis horis, 6 et seqq. In vespertis non pretermittitur, 23. Omnis olim in nocturnis Epiphaniae, 122, 277. S. Mariae hymnus, quia, 6, 93. Simeonis, 7, 96, 399. Zachariae, 10, 96.

Ignis ab extinctione cerei usque ad benedictionem ejusdem non accendatur, 53. Novi ignis benedictio, 53, 58, 61, 132, 188, 313, 405. Ignis benedictus ad accendendum novum ignem in domos delatus, 53, 132, 313.

Ignorantia sacerdotum populi errant, 480.

Incensatur altare ad *Te Deum* laudamus in festis triplicibus, 33, 63, 75, 95, 117, 123, 181. Olim in festo S. Stephani a 2 diaconis in dalmaticis, 55. Incensatur altaria et chorus ad *Magnificat* et *Benedictus*, 6, 10, 33, 95, 115, 256, 263, 275, 280, 336, 359, 349. In triplicibus a 3 capitis, 33, 80, 115, 332. Ad *Magnificat* novem diebus ante Nativitatem Domini, 176. Item feria 4, in coram Domini, 56. Majus a tate et celebrans in die commemorationis defunctorum, 182. In die Pentecostes ad tertium altare incensatur a 7 presb. tris casualis, 151. Infra octavam a celebrante et diacono, *ibid.* Incensabatur olim altare ad *Gloria in excelsis*, 27, 112, 139. Incensat circuitum altaris diaconus post oblationem, 20. Incensatur in ecclesia cathedrali corpus Christi a 4 clericis in festo eucharistiae, 175. Chorus ad *Gloria in excelsis*, 112. Dum dicitur *Credo*, 181. Evangelium a diacono antequam legatur, 19. Sacerdos a diacono lecto evangelio, *ibid.* Incensat oblata sacerdos, 20. Incensatur postea a diacono, 20, 106, 291. Olim chorus et populus ab acolytho post oblationem.

Inclinandum versus altare dum cantatur *Gloria Patri*, 11, 98. In quadragesima ad orationem super populum in fine missae, 393. Inclinet ante et retro qui lecturus est lectionem, 11. Inclinare ante et retro quid sit, 99. Inclinati perseverent ministri a *Te igitur* usque *Sed libera nos*, 21, 25, 593.

Infantum officium in festo Innocentium, 36, 121, 302. Infantes eodem die in capis regebant chorum, 203, 205, 276. Quiaque in albis sabbato in albis, 141.

Innocentia baptismalis ad sacerdotum requisita, 433.

Intervallum fiat inter sextam et nonam, 47.

Intinctionis prohibitio exstat in concilio Braccarensi tertio, 108.

In roltum in missa quis instituit, 421.

Invitatorium in matutinis a quibus decantandum, 151, 182, 187. In festis triplicibus a 4 in cappis, 33, 63, 72, 80, 132, 116, 179, 210, 323, 349, 352. In die Epiphaniae omisum, et quare, 58, 122, 277. In commemoratione mortuorum olim mauduit, 81, 154. Quis instituit, *ibid.*

J

Jejunium quadragesimale ante S. Gregorium 36 dies continebat, 16, 125. Post eum 4 dies sunt additi, 16, 107. Nunc dies 40 jejunii et 45 abstinentiae, 16. Apud canonicos S. Laudi quando incipit, 280. Jejunium 4 Temporum tres dies includit, 78, 107. Observantia ejus in die parasceves, 61, 137, 193, 311. Olim in vigilia Epiphaniae, 40, 123. Similiter ante purificationem B. Mariae, *ibid.* Item in festo S. Marci, 71, 117, 344. Olim in diebus rogationum, 72, 148. Loco vigiliarum ordinatum, 116. Quadragesimale circa vespere frangebatur, 126. Ceteris jejunii diebus ante nonam non coinebant, 72, 148. Jejunabant olim omnes exceptis parvulis et infirmis, 61, 147. His diebus unica tantum refectio, 126, 140, 285. In Adventu

jejunabant canonici S. Laudi, 260, 333. Non in festo patris, 332.

Jeus, vox Græca quid significet, 360.

Joannis Abrincensis episcopi humilitas, 1.

Joannis (S.) evangelistæ sollemnitas, 36.

Joannes de Novacuria archidiaconus Vulscasini Francie, carus Clementi VI pape, et collator beneficiorum diocesis fundationis, 440.

Joannis Prevotii zelus ad restituendum sacros ritus, 153.

Justi cruciabantur usque ad adventum Christi, 50, 384.

K

Kalendæ et conventiones cleri, idem, app. 3, 21.

L

Laicos ad mortem pravis exemplis trahunt sacerdotes, 477.

Lampades olim 7 ante majus altare, 261.

Lavare pedes pauperum sabbato ante palmas, 50, 129.

Laudes summo diluculo celebrandæ, 9. Post missam Nativitatis Domini in nocte, 54. Laudes et officium matutinale, idem, 9, 63, 97, 401. Laudis officii mortuorum post laudes diei celebrandæ, 47, 77, 123, 151.

Laudi (S.) Constantiensis episcopi corpus in ecclesia canonicoorum S. Laudi Rotomag. asservatur, 547, 352, 353. Canonici 7 S. Laudi intererant officio in ecclesia S. Audoeni in festo ejusdem, 173.

Lectiones tres tempore paschali in cappis leguntur in festis triplicibus, 180. In festo Omnium Sanctorum a quibus et quomodo legendæ, 153. Dux in missa 4 Temporum quomodo et quare leguntur, 79, 261, 408. Dux olim in Nativitate Domini ad tres missas, 268, 270, 271. Lectio quæ et ea, ut in, in omnibus horis post paschos, 4, 6, 7, 9. Lectio collationis ante compendium in ecclesia Rotomag. recitabatur, 47, 98. Lectio legitur in refectorio apud canonicos regulares, 260, 262, 272, 278, 318, 331, 319, 333.

Lectorum origo et officium, 409. Lector mense Dominico die petit benedictionem in fine missæ, 259, 272.

Liber evangeliorum per chorum ad osculandum portatur a subdiacono, incenso præcedente, 181, 387. Liber Joannis Abrincensis de officiis ecclesiasticis ex quibus confectus, 2. Quo tempore, 88. Mutuus, 85 et seq., 153. Auctus et emendatus, 416 et seq. In usum provincie Neustriacæ conscriptus, 2, 90, 153, 157. Libri sacre Scripturæ quando legendi in ecclesia, 52, 40, 42, 49, 70, 74, 76, 77, 123, 145, 146, 149, 151, 236, 257, 278, 324, 333, 334. Libri curatis Bajocensis diocesis inditi, app. 3, 7, 9.

Ligandi et solvendi potestas pastoribus concessa, 478, 481.

Litanie tres in sabbatis Paschæ et Pentecostes a quibus cantandæ, 63, 139, 313, 316, 339. Variæ in diebus rogationum, 164, 170, 326, 327. Earum canores in medio processiones incedant, 345.

Lucerna defertur ante lectionarium, 117.

Ludi studium a sacerdote debet esse alienum, 457.

Ludi publici clericis prohibentur, app. 7.

Lumen continue ardeat ante corpus Domini, 56, 296.

Luminaria omnia ecclesiæ quando accenduntur, 76, 131, 264, 277, 317, 329, 330.

Lunæ ætas ante martyrologium recitatur, 100.

M

Mandatum duplex pauperum et clericorum in cena Domini quomodo celebrandum, 57, 134, 146, 293, 299. Mandatum pauperum mandatum clericorum præcedat, 57, 133, 293.

Manipulus, seu mapula aut sudarium, quid denotet, et ejus usus, 412, 416.

Manuum impositio super capita reconciliatorum, 196.

Manus impositionem accipientes observent unionem suam 7 diebus, 75, 407.

Mappe ab altari remotæ feria 6 in parasceve, 89, 133.

Martyr, vox Græca quid significet, 372.

Martyrologium sequentis diei legendum, 11, 101. Post primam in capitulo, 11, 100.

Matrimonium clandestinum non intersint clerici, app. 3.

Matutinum officium pro laudibus usurpatum, 9, 97.

Maurilius Rotomag. archiepiscopus titulo sanctitatis insignitus in vita, 1. Post mortem, 89. Laudes ejusdem, 1, 2, 88. Ejus epocha, 88.

Memoria sanctorum in Quadragesima fiat sabbato et Dominica, 48, 128.

Mensis ætas in martyrologio recitatur, 100.

Ministeria sacra non usurpanda, 444, 479.

Ministrorum Christi vera generositas, 431. Eos vexantes diabolo comparantur, *ibid.* Mali de sacramentis nihil detrahunt, 488. Ministris majoris altaris stipendia erogavit Petrus de Collemedio Rotomag. archiepiscopus, 431. Major

pars eorum in dextera, minor sit in sinistra, 13. Prædant cum D. archiepiscopo quando celebravit, 180, 181.

Missæ officium quis instituit, 386. Missa tempore apostolorum, et paulo post, quomodo celebrata, 333, 420, Pontificalis, 103, 118, 141. Non celebranda ante tertium, vel post nonam exceptis jejuniis diebus, nisi in necessitate, 26, 335. Hora tertia celebranda, 12, 26, 393. Aliquando sexta, 26, 396. Jejuniis diebus hora nona, 12, 26, 47, 396. Post meridiem excepto jejuniis tempore non celebranda, 148. In sabbatis quatuor Temporum in nocte celebratur, 78, 79, 152. In Sabbato sancto de nocte celebranda, 53, 61, 152, 157, 312. Ejus officium, 63, 64, 159. Missæ sicæ in parasceve officium, 58 et seq., 188 et seq. Missa matutinalis post capitulum dicatur, 12. Missæ tres in Nativitate Domini a tribus diversis presbyteris celebratæ, 54, 118, 263. Prima media nocte celebranda, 34, 296. Secunda incipiente diluculo, 54, 118, 269, 396. Dux diversæ in festo S. Joannis celebratæ, 33, 120, 317, 318, 396. Missa de jejuniis celebranda in festo S. Marci ad locum stationis, 147, 164, 343. Quomodo in feriis, 12. In commemoratione mortuorum, 81, 154. Absque Gloria et Alleluia celebratur, 26, 396. Missæ ministratur abluant manus, 269. Missæ privatæ seu fraternitatum non excusant a debito audiendi missam parochialem, app. 42. Plures eodem tempore non cantentur, app. 29. Privatæ tempore majoris missæ non celebrantur, 29. Nec triduo ante Pascha, 134.

Monachi pecuniam habentes excommunicantur, 221.

Monito episcopi ad ordinandos, 225.

Morbo caduco vel incurabili laborans a sacerdotio removetur, 227.

Mortuorum officium in commemoratione eorum lem antecederant hora diei, 81, 151. In dispositionibus cum 9 lectionibus celebrandum, 26, 114. Tempore paschali, in Dominicis et festis non celebrandum, nisi in dispositionibus aut anniversario, 26, 71, 360.

Mulieres, de quibus suspicio aut scandalum oriri potest, clericis in domibus suis non retineant, app. 2, 20.

Muscam admittunt monachi S. Audoeni in processionalibus rogationum, 170.

Mutilatio membrorum prohibet a sacerdotio, 228.

N

Nativitas Domini quomodo celebranda, 33.

Negotia o secularis clericis prohibetur, 438, app. 1, 2.

Nocturnum officium media nocte persolvendum, 7, 63, 96, 116. Ex quibus constat, 8. Nocturnæ tres quid designent, 8, 9. Separatim cantabantur, 113, 116. Unde originem habuerunt, 116. Tres olim tempore paschali, 69, 143, 328.

Nona hora Christus exspiravit, 3, 398. Nona celebranda tertia post meridiem hora, 28, 47, 113.

Novitas in ecclesia non admittitur inconsulto episcopo, app. 29.

Nundinæ diebus festis non fiant, app. 41.

O

Obedire debet episcopus papæ et archiepiscopo metrop., 218. Abbates episcopis suis, 231. Eorum obedientie professio, 237, 239.

Obolata quatuor partes calicis tangebant sacerdotes, 22, 107.

Oblatio suscipienda a populo antequam offeratur, 391. Eam suscipere debet subdiaconus, 401. Oblatio panis et vini et pecuniæ ab abbate facta episcopo, 236, 239. Ad adorationem crucis facta ad quos pertineat, 191. In officio sic in quibus distribueretur, 219.

Octava cur instituta, 37, 400.

Odo I Clementis archiepiscopus Rotomag. vir litteratissimus, 421.

Offerendæ subijungebantur versus, 19.

Officium in missa quis instituit, 421.

Officium privatum non recitandum in choro, dum cantatur, 98.

Officium nocturnum triduo ante Pascha de nocte celebratum, non post meridiem, 289. Rotomagensis ecclesiæ officium decantabant canonici S. Laudi, 266, 273, 283, 322, 325.

Omnium Sanctorum festivitas quomodo celebranda, 81, 153.

Orarium seu stola quid designet, et quibus concedatur, 89, 414, 417.

Oratio Dominica demonstrat unitatem nostræ fraternitatis, 23. Ejus formam a Christo suscepimus, 380. Ejus expositio, *ibid.* Canon missæ quis eam addidit, 421. Eam alta voce profert sacerdos, 22. In dominicis Gallicæ in missa pronas recitatur, app. 8, 25.

Oratio populi et sacerdotis, 361. Super populum in Quadragesima, 393.

Ordinarium canonicorum S. Laudi Rotomag. quis composuit, 254. Ex antiquis cod. citus confectum, 253.

Ordines j. junis confestur a jejunantibus, 79. Eorum conse. ratio ante nonam fieri prohibetur, *ibid.*

Oratio episcopi die Dominica celebratur, 79. Ejusdem ceremonie et preces, 213. Abbatibus monachorum, 228. Abbatibus canonicorum, 237. Abbatibus, 240.

Ordo ad instituendum canonicum regul. S. Laudi Rotomag., 247.

Organa non pulsentur a Septuagesima usque ad Pascha, 279.

Osculum pacis in missae sacrificio accipiendum, 23, 71, 109 et seq., 149, 236, 269, 383. Quomodo dandum et ejus antiquitas, *ibid.* Triduo ante Pascha non datur, 53, 61, 298, 310, 318, 401. Nec in missa post defunctis, 26, 110, 396. Osculum pacis dat archiepiscopus reconciliatis penitentibus, 106. Olim clericis in die Paschae ad laudes, 141. Osculum sedum ad initium horarum in feriis Quadrag., 178, 281, 290.

Osculatorum sacerdos diaconum et subdiaconum confessione facta, 13, 102, 112, 387. Diaconus utraque cornua altaris, 14. Sacerdos medium altaris et librum evangeliorum, 14, 387. Eundem sibi a subdiacono porrectum, 19. Olim diaconus evangelium post celebrantem, *ibid.* Clericus dum dicitur *Credo*, subdiacono praesentante et thuriferario praecedente, 19, 268. Osculatorum altare diaconus et dextram sacerdotis scapulam post calicis elevationem, 22. Ministris presbyter aniequam communionem porrigeret, 21, 109. Monachorum abbatem osculatur, 237.

Ostiariorum origo et officium, 409.

Oves proprii pastoris vocem audire debent, app. 44.

Ovis rex quare a Domino lepra percussus, 447.

P

Pallium archiepiscoporum quid significet, 419.

Palmarum benedictio, 160. Oulaze ad offertorium, 288.

Panis non benedicatur extra missam parochialem, app. 42. Pro pauperibus a Petro de Collemedio erogatus, 424, 429.

Papae et episcopi diocesani commemoratio in canone, 371.

Parietes et pavimenta ecclesiarum aqua lavabantur in cena Domini, 56, 154.

Parochias quis divisit, 479.

Parochialem ecclesiam rexisse videntur canonici sancti Laudi, 280, 301, 359.

Parochiani alterius ecclesiae non audiendi in confessione, 478, 479. Sed ad pastorem suum remittendi, 479. Quare non suscipiendi, *ibid.* Absentes a parochia per tres Dominicos dies excommunicantur, app. 17. Absentes a divinis officiis in Dominicis et festis observent et notentur, app. 45. Eorum litigia et divortia componant pastores, app. 35.

Passio quibus diebus legenda, 51. Illi praemittatur olim *Dominus vobiscum*, 51, 130, 189, 288. Quomodo cantabatur, 59, 150.

Pastoralis (S.) Gregorii liber legatur in capitulo, 12, 101.

Pastorum officium in nocte Nativitatis Domini, 117, 118.

Pastores ex officio populo praedicare ipsi tenentur, 453, 464, 466, 473, 481, app. 23, 24. A praedicatione cessare non debent, 464, 473, app. 23. Qui non praedicant, mercedem et oblationes non recipiant, 459. Sunt oculi Ecclesiae, 485. Debeant vitam dare pro ovibus suis, 470. Oves perditas sollicite querere et reducere in ovile, app. 31. Meritis et bonis operibus populo praesint, app. 45. Oves sciant vocare nominatim, app. 23. Potestate in suos presbyteros auxilarios non assistant, app. 29. Studeant potius a suis amari quam timeri, app. 48. Dispensatores sunt, non domini, 435. Mali dispergant et dilacerant oves, 431. Pastoris mercenarii signa, 473, 476, app. Fugit et quomodo, 470, 473, 476, app. 15.

Patenam infra canonem teneus acolythus, 20, 107. Offerebat eam subdiacono, 23. Subdiaconus diacono, 21, 23, 108, 393. Diaconus sacerdoti ad frangendum in ea corpus Domini, *ibid.*

Pater, vox Graeca quid significet, 363.

Pauperes quot ad mandatum assumendi, 293.

Pectorale et alba, *idem*, 414.

Persecutionibus terri non debent clerici, 471, 473.

Petrus de Collemedio Rotomag. archiepiscopus, postea Albanensis fundavit X clericos in ecclesia cathedrali Rotomag., 422.

Petrus Rogerii Rotomag. archiepiscopus, qui et Clemens VI papa, XVI clericos in eadem ecclesia, 432, 433. Quo die et anno ad apostolicam sedem electus, 443, 444.

Pilei clericis interdicti, praesertim tempore divini officii, app. 2, 6, 22.

Pneumata quando faciant, 182, 183.

Penitentia de peccatis agenda, 45, 46. Eam clerus et populus prostrati accipiebant in die Cinerum, 48. Qualis

esse debeat, 477, 478.

Poenitentium ejectio in die Cinerum, 49, 128. Eorumdem convocatio et absolutio in cena Domini, 53, 54. Quomodo introducantur in ecclesias, 193.

Populi ruina, mali sacerdotes, 477.

Porta magni Pontis Rotomagi ubi constituta, 170. Eam

ascendebant pueri cantaturi *Gloria, laus*, 162, 287.

Potus charitatis, quid, 501, 511.

Præbenda est victus diei necessarius, 295.

Præceptum non omitteundum prætextu devotionis, app. 42.

Prædicandum opere et sermone, 463, app. 31. Prædicare non debent presbyteri ut laudem vel mercedem consequantur, 458. Nullus, etiam regularis, nisi de licentia episcopi, app. 35.

Præfationem missae quis composuit, 421. Ejus expositio, 362.

Preces et psalmus *Miserere* in omnibus feriis recitabantur ad horas genuflectendo, 3, 113, 191, 279, 510, 399. Cum prostratione in diebus rogationum, 168, 169, 171.

Presbyterorum origo, 410. Episcopis sunt in paucis dissimiles, *ibid.* Honorandi, 445. Irreprehensibiles ab infantia, 453. Ex dignitate non superbiunt, 468. Prædicare et operari debent in populo, 473, 474, 486, 487. Olim duodecim in missis pontificalibus, 103, 213. Similiter in consecratione chrismatis et olei, 181. In servitiis defunctorum non comparent ad celebrandas missas, nisi specialiter vocati, app. 2. Laicis non admisceantur, sed parochiam quam incolunt addici sint, app. 36. Dominicis et festis diebus sine superfluo sermone non intersint, *ibid.* Missam non celebrant nisi omnia sibi necessaria habeant, etiam clericum, app. 3. Presbyterum alterius diocesis sine licentia sui episcopi caratus non recipiat, app. 29.

Prima initio diei complectenda, 4, 47, 126, 306. Et quare, 4, 396.

Processio in Dominicis fiat omnia prima, 33, 40. In Vespere sabbati in dominicalibus matutinis, 153, 77. Nulla fiat sabbatis ab Adventu usque ad Pascha, 32, 114. In Nativitate Domini post tertium, 271. Diaconorum olim in festo S. Stephani, 35, 118, 119, 275. Sacre dotem cum casulis in festo S. Joannis evang. 33. Infantum in festo innocentium, 202, 201. Trium regum in die Epiphania, 206. Ad expulsiorem publice poenitentium, 191. Ad reconciliatorem eorumdem, 193. Qualiter feria 4 et 6 quadragesimae, 49, 128, 194, 282. In ramis Palmarum ad S. Gildardum, 129, 150, 160. Olim generalis, 129, 286. In consecratione chrismatis et olei, 181, 183. In cena Domini ad deportandum corpus Christi, 56. Ad mandatum pauperum et clericorum, 126, 500, 501. In Paraceve, in qua affertur corpus Christi, ad altare, 60, 192, 309. Ad benedictionem novi ignis, 53, 513. In benedictione fontium, 315. Quadruplex in die Paschae, 66 et seq., 141; et seq., in laudibus ad crucifixum in octava Paschae, 68, 141. Et in Dominicis post Pascha, 70. Ad fontes in eadem octava, 63, 145, 521, 523. In sabbatis post Pascha in vespere ad crucifixum, 68, 144, 323. In festo S. Marci, 71, 147, 163, 314. Generalis ad S. Eligium feria 2 rogationum, 165, 323. Ad S. Gervasium 5 feria, 169, 326. Ad S. Trinitatem de Monte 4 feria, 171, 327. In Ascensione Domini in qua reus cateatus soluitur, 148, 175. Triplex olim in Inventione S. crucis, 72, 148, 546. Ad crucifixum olim in vespere et matutinis diei Pentecostes, 75, 150. In festo corporis Christi, 175. Cathedralis ecclesiae ad S. Andream in festo ejusdem, 156, 174, 350. Dux in dedicatione ecclesiarum, 353. Canonici S. Laudi ad cathedralem ecclesiam in festo Ascensionis, 328. Eundem ad ecclesiam S. Joannis supra Benellam in festo ejusdem, 517. Eorumdem in commemoratione omnium defunctorum, 358. Ordo processionis sacerdotis et ministrorum ad celebrandum missam, 13, 586. Ad legendum evangelium, 18, 103, 152, 390.

Professio canonicis S. Laudi Rotomag., 231. Decani ruralis, app. 59.

Prologus cum libris sacrae Scripturae olim lectus, 277, 279.

Promotus per salum ad ordines a sacerdotio excluditur, 226.

Prostratio in feria 4 Cinerum, 191. In passione, 189. In adoratione crucis, 60, 156, 190, 508. In capitulo quibusdam diebus facta, 363, 348. Prostrationes et preces in festis simplicibus retinebant canonici S. Laudi 313.

Psalmody inter-rant stantes clerici, 97, 98, 122.

Psalmus quid designat, 6. Totus olim ad introitum missae cantabatur, 13, 102. *Venite, exultemus* in nocturno Epiphaniae psallebatur, 33, 122. *Miserere* in omnibus horis olim dictus in feriis, 47, 91, 113, 127, 278. *Laudate Dominum de caelis* quomodo psallebatur in festo Innocentium, 204. Psalmi ad nocturnas quot recitandi, 96, 147. Quia-que ad primam, 5, 93. Totidem ad vespere, 6, 308.

Feriales in præcipuis solemnitatibus non dimittuntur, 171, 328, 329, 337, 344, 350. Penitentiales 7 cum oratione psallebantur, 47, 158, 332. In feria 4 Cinerum et in cena Domini, 131, 194, 196, 281. In festo S. Marci, 164. In diebus rogationum, 169, 171, 326. In quadragesima a canonicis S. Laudi quotidie cum litaniis, 283. Graduale: quomodo quando dicuntur, 123.

Psalterium psalterium quid sit, 47, 127. Psalterium totum olim feria 6 Parasceves recitabatur, 58, 135, 305. Illud cum antiphonario memoriter scire tenentur Clementii clerici intra biennium, 439 et seqq.

Pulpito decorata est Rotomagensis ecclesia cathedralis, 17, 118, 119, 125, 139, 141 et seqq., 160, 163, 174 et seqq., 179. In pulpito ascendunt subdiaconus epistolam lecturus, diaconus evangelium, et cantores gradualis et Alleluia in festis diebus, 17, 390.

Purificationis S. Mariae solemnitas quomodo celebranda, 41.

Q

Quadragesimalis jejunium quis instituit, 421. Quot diebus constat, 45, 46, 405.

Quatum quidam clerici testantur pietatem, 457, app. 20.

Quatuor Temporum jejunium quare institutum, 78, 407. Quot diebus perficitur, *ibid.*

Quicunque vult, olim quotidie ad primam recitabatur, 3, 11, 95, 94, 99.

Quinquagesima quot diebus completur, 45, 405.

R

Radantur clerici eodem die et tempore, 5, 363, 312. Radere barbam eis præcipitur, 3, 93. Radere caput ex apostolica doctrina, quid sit, 92.

Rami benedicti canonici S. Laudi distribuuntur in ecclesia cathedrali Dominicis in ramis palmarum, 236.

Refectio panis et aquae in die Parasceves, 61, 137, 311. Unica in diebus jejunii, 126, 140, 285. Refectio canonicorum S. Laudi pauperibus data in Parasceve, 311.

Refectorium olim commune in ecclesia cathedrali Rotom., 57, 134.

Regnum Dei advenire, quid est, 381.

Regula ab episcopo tradita abbati et abbatissae in ordinatione sua, 233, 239, 245. Regula canonicorum, quæ, 101. Lecta in capitulo post primam, 12, 99, 100, 101. In refectorio, 264, 289.

Regularis cujusdam libri lectio legatur in capitulo, 12. Reliquia sanctorum curiose non tractanda, 409. A sacerdotibus aut diaconis deferenda, 103, 163. In diebus rogationum quomodo extrahuntur et sacrum, 463, 468.

Residentia a clericis de Albanis et Clementinis exiguntur, 425, 433, 440. A curatis, app. 2, 4, 8, 15, 60 et 61. Residentia pastorum est de jure divino, app. 15. Non residentes ad fructuum restitutionem tenentur, app. 13, 16, 18.

Responsorium quid designat, 16. Nonnumquam repetitur loco *Te Deum laudamus*, 32, 239, 279. In festis triplicibus ad vespertas a quatuor in cappis canitur, 115, 152. Similiter 5, 6 et 9 ad matutinum festorum triplicium in cappis, 33, 116, 177, 266, 332. Ultimium in Dominicis post Pascha a duobus in superpellicis, 70, 145. In vespere sabbati a duobus in cappis, 145. In horis canonicis triduo ante Pascha olim recitabatur, 83, 151, 295, 302. De sancto Nicolao cantandum feria 2 rogationum in cimiterio S. Mauri, 170, 337. *Ecce dies veniunt*, sabbato altero præcedente Adventum olim cantabatur, 33, 114. *Tu exurgens*, olim in Adventu non decantabatur in Ecclesia Rotomag., 28, 115.

Ecce, charissim, in Dominicis Septuagesimæ in statione processiones decantantur, 44, 125. *Spes mea*, quando et a quibus canitur, 178. *Circumdederunt*, in feria 4 majoris hebdomadæ a duobus in cappis, 150, 289. Responsoria tria nocturni officii tempore Paschali in triplicibus a quibus cantanda, 141, 180. In festo Omnium Sanctorum, 155. Responsorium dictum pro gradu, 16, 50, 104, 129, 389. Quare sic dictum, 104, 389.

Ritus in ecclesia interdictus, 92.

Romani (S.) Rotomag. archiepiscopi et patrum festum a populo neglectum, 135.

Rotomagensis Ecclesiæ archiepiscoporum festa a canonicis S. Laudi celebrata, 345, 350, 355. Eadem ecclesia titulo sanctitatis insignita, 1, 60, 90.

Rubeum indumentum clericis interdicitur, 5, 92.

Rumharil (S.) Constantiensis episcopi corpus in ecclesia canonicorum S. Laudi Rotomag. requiescit, 361.

S

Sabbath, vox Hebræa quid significet, 368.

Sabbatum 4 Temporum et sabbatum in 12 lectionibus, item, 407. Ejus officium quomodo celebrandum, 78, 178.

Sacerdotes de populis sibi commissis rationem Deo sunt reddituri, 417. Facta subditorum debent inquirere et

redarguere, 470. Puri et casti esse debent, et quare, 454, 468. Sunt luminaria mundi, et lucerna ardentes per doctrinam, 482. Indignus Deus rejicit, 485. Negligentes et ignari quomodo puniendi, 480. Saepe laici similes, 476. Illis resistentes qua pena plectendi, 480. Ignoti et alterius diocesis ad missam celebrandam non admittuntur, nisi litteras obedientiae a prelati habuerint, app. 3, 8.

Sacramenta propterea non conferantur, 457. Eorum effectus populo Gallice summi exponendi, app. 28.

Sacrificium offertur pro omnibus fidelibus, 373, 371. Non fit liduo ante Pascha, 55.

Salutans populum sacerdos in missa, ei faciem quam præsentat, 398. Illic salutatio quid denotet, 15. Salutatio pueri et virginis in nocte Nativitatis Domini, 117, 118. Græcorum in die Paschæ, 141.

Sanctus, Sanctus, in missa quis instituit, 21, 392, 421. Quare ter dicitur, 369.

Sandaliis calcitur episcopus, 216, 412. Quid significent, et forma eorum, 415, 419.

Scholæ instituendæ in omnibus parochiis, app. 40 et seqq.

Scripturam sacram plebem docere debent episcopi, et pastores, 217, 482, 486. Eam intelligere sacerdotes, 475. Eam ignorantes a sacerdotio remouentur, 460, 461. Utra modum non præsertanda, 465.

Secretarius ecclesiæ, quis, 118.

Secretum capituli servandum, 253.

Sedat episcopus cum ministris incipiente choro *Kyrie e'ison*, 11. Ad *Gloria in excelsis*, 27. Sacerdos iuxta altare subdiacono incipiente epistolam, 16, 104, 588. Sedant quidam ministri, stent alii 11. Non sedat diaconus antequam ei sacerdos innuat ut sedeat, 14, 10, 27, 102.

Septuagesimæ officium, 43, 45. Quot diebus constat, 45, 402.

Sepulcri officium, 61, 141, 311.

Sermo archiepiscopalis ad populum, 125, 194. Sermo fit in statione ad sanctum Gildardum, 161. Tribus diebus rogationum, 168, 169, 171. Archidiaconi ad archiepiscopum pro reconciliatione publice penitentium, 195, 196. De honorandis episcopis et presbyteris, 444. Ad pastore: Ecclesiæ de officio pastoralis, 453. Sermones 4 de officio sacerdotali, 439, 465, 475, 481.

Sessio episcopi cæteris sit celsior, 14.

Severi (S.) Abrincensis episcopi corpus in cathedrali ecclesia Rotomagensi asservitur, 106, 201.

Sexagesima quot diebus perficitur, 45, 405. Afflictionem et penitentiam exprimit, 45.

Sexta hora Christus crucifixus est, 5, 398.

Sexta missam sequatur, excepto jejunii tempore, 28.

Signa tria ad vespertas in quadragesima quando pulsanda, 283.

Signo pulsante, antequam laxetur omnes clerici congregentur, 10, 97.

Simoniaci excommunicantur, app. 12.

Stabilitatem præstebantur canonici S. Laudi Rotomag., 251.

Statio in processionibus, 66, 77, 123, 141, 239, 371, 330, 335. Debet fieri in navi ad processionem in festo eucharistiae, 174.

Statuta sua synodalia habeant clerici, app. 3, 7, 9.

Stephani (S.) protomartyris brachium in ecclesia cathedrali Bajocensi asservitur, 119. Ejusdem festum solemniter celebratum in ecclesia Rotomagensi, 53, 118 et seqq.

Stellæ officium, seu trium regum, 30, 125, 206.

Stipendia clericorum Clementinorum solvere debent canonici, 412. His non privandi clerici propter infirmitatem, 425, 426.

Stola quid designat, 85, 411, 417.

Subdiaconorum origo et officium, 387, 409. Septem in missa pontificali, 105, 118, 141, 180, 187, 215. Subdiaconus evangeliorum codicem super dextrum cornu altaris ponit, 15. Casula exuta epistolam legat, 18, 104. Olim in choro remanebat, excepto tempore ministrations sur, 16, 104. Et non licebat quidquam sacrum ab altari auferre, 20.

Subraganeæ ecclesiæ in officiis divinis et caeremoniis usum metropolitane tenere debent, 2, 90.

Superpellicium, vel superpellicum, habitus clericorum in choro, 119, 153, 200, 201, app. 3.

Symbolum, *Credo in unum Deum*, quando cantandum, 27, 38.

Synodus Bajocensis anno 1518 celebrata, app. 1. Ebriocensis anno 1576, app. 9.

T

Tabernæ clericis prohibita, nisi sint viatores, app. 2.

In domibus presbyteralibus eas non tenent, seu teneri faciunt, app. 8.

Tabula chori legenda in capitulo, 100, 261, 292, 303. In ea describuntur ministri altaris et chori, 91, 100, 163, 261, 263, 302. Tabula cereæ forma, 261, 302. Paschalis cereæ affixa, 134, 198. Tabulum ligneum loco campanarum triduo ante Pascha percutiantur 58, 58, 61, 132, 133, 137, 208, 299, 311, 404. Osseæ quas catiores tenent, quid designant, 17, 101.

Te Deum laudamus in Dominicis Adventus et Septuagesimæ intermittitur, 32, 279.

Templum a Babylonis destructum 46 annis reedificatum est, 46. Tertia hora Spiritus sanctus super apostolos descendit, 5, 398. Tertia quomodo celebranda in die Pentecostæ, 76, 150, 330.

Thuribulum et thus quid designant, 387.

Thurificabatur olim altare immediate ante lectionem evangelii, 18.

Thuriferarius assistens diacono legenti evangelium quid de iuret, 17. In feriis ad missam cantet *Aleluia*, 13, 102.

Thurificatio altaris et chori olim in nocturnis, 53, 63, 73, 80, 116, 201. Quomodo fiat in vespers et laudibus cum D. archiepiscopus celebrat, 180.

Thus in thuribulo ponit sacerdos ante evangelium, ut deferatur, 18.

Titulus ecclesiasticus non alienandus, 480, app. 6. Pictus vel cum pacto Simonisco concessus reprobatur, app. 6. Eo titulus a sacerdote excluditur, 226.

Tonsura, et habitus clericorum qualis, 2, 3, 90 et seqq., 408, app. 1, 22, 23. Ex apostolica doctrina emanavit, 3.

Torchæ deferendæ iuxta corpus Christi, 139, 174.

Tractus quid denotet, 16. In Dominicis 1 et 2 Quadragesimæ et Palmarum a quatuor in capis canendus, 178, 179, 283, 288. Horum duo vicissim sedent, 283. In Sabbatis 4 Temporum a duobus decantatur, 331. In Parasceve a quibus cantandi, 183, 305.

Trinitatis (S.) festum quando et quomodo celebrandum, 76.

Tropi quid sint, 113, 146. Quomodo cantandi triduo ante Pascha, 52.

Tunicarum origo, 86, 417.

Turris civitatis ascendebant pueri cantaturi *Gloria*, 148, 162, 387.

U

Una est ecclesia et vera, extra quam nulla salus, 417, 448, 452, ap. 31. Ejus unitatem designavit tunicæ Domini inconsuilla, 448. De hac unitate testimonium (S.) Cyprianus, *ibid.*

Usura crimen est in laico, 457. Seelus maximum in sacerdote, *ibid.*

V

Varietas colorum in ornamentis non improbanda, 73, 76, 81, 151.

Velum seu cortina ante altare ponitur in Quadragesima, 283. Quando colligitur, aut extenditur, 284. Deponitur, vel scindatur feria 4 majoris hebdomadæ in Passione, 81, 130, 288.

Venia et genuflexio, *id.* m. 321, 330. Pro commissis in capitulo postulanda, 100. Eam petere super formas, et eas osculari, *idem*, 178, 281, 290.

Versus in nocturnis, laudibus et vespers quare canitur, 8, 10, 401. In statione processionis festorum triplicium a quatuor, 321.

Vesperæ inter officia nocturna cum utantur, 5, 91, 95, 308. Imminente nocte debent decantari, 6, 94, 95. Separatim a completorio, 7, 95. Mortuorum, in Quadragesima vespers diei precedant, 47, 126. In 4 feriis majoris hebdomadæ, quomodo celebrandæ, 81, 130, 238. In cora Domini, 56, 153. In sabbato sancto, 64, 318. In octava Paschæ, 66 et seqq., 112 et seqq. in die et octava Paschæ per *Kyrie eleison* inceptæ, 66, 142, 143.

Vestes diaconi et subdiaconi, 12. Vestes clericorum nec longiores sint, nec breviores, app. 1, 5. Canonice regularium benedicuntur, 247, 248. Vestium sacrarum expositio, 83, 410, 416. Quando sacerdos et ministri eis induendi ad missam celebrandam, 12.

Vitium morientis erat tercia pars hostiæ reservata, 21.

Vitæ contenti sint clerici, 438. Spirituales et corporales petimus in oratione Dominica, 381.

Vigilia tres de nocte olim in ecclesia, 115, 116. Prima Nativitatis Domini, Resurrectionis et Ascensionis omnes campanæ pulsantur, 53, 63, 73, 266. Vigilia mortuorum ante completorium in quadragesima agitur, 47, 153.

Violentia clericis prohibetur, 456. Ejus effectus, 457.

Vinum ab episcopo, seu prelo, canonicis perhibetur in latione per eum, 57, 301. A monachis (S.) Audoeni percipiunt clerici cathedralis ecclesiæ in festo (S.) Audoeni, 175. Vini et aquæ in calice commistio quid designat, 20, 392. Non consecratum sanctificatur per corpus Domini immisum, 310, 408.

Vita et societas communis canonicorum (S.) Laudi, 252. Clericorum cathedralis ecclesiæ Rotomagensis, 423, 426, 437, 438. Vita clericorum depravata plures ab Ecclesia catholica alienat, ap. 19. Carnalis et voluptuosa in clericis ignorantiam parit, 463.

Vitula que a sacerdotio excludunt 450 et seqq. Que a sacerdotibus debent esse alienæ, 455, 456.

Vocis elevatio ad *Nobis quoque* ecclesiasticis quid designat, 22, 301.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

JOANNES ABRINCENSIS PRIMUM EPISCOPUS POSTMODUM ARCHIEPISCOPUS ROTOMAGENSIS.

Notitia historica.	10
LIBER DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS.	27
OBSERVATIONES AD LIBRUM DE OFFICIIS ECCLESIASTICIS.	65
ACTA VETERA QUORUM IN NOTIS FACTA EST MENTIO.	118
Processio ad S. Gildardum, Dominica in Ramis Palmarum.	118
Processio ad S. Eudoenum, in festo S. Marci evangelistæ.	119
Processio ad S. Eligium, feria secunda in Rogationibus.	120
Processio ad S. Gervasium, feria tertia in Rogationibus.	121
Processio ad S. Nicasium, feria quarta in Rogationibus.	122
Processio in Ascensionem Domini.	122
Processio post tertiam, in festo Corporis Christi.	123
Processio ad S. Audoenum, in festo S. Audoeni Rotomag. archiep.	124
FRAGMENTA QUORUNDAM.	124
Benedictio chrismatis, feria quinta in Cena Domini.	127

SEQUUNTUR QUEDAM REGIÆ REGIÆ.	127
Mandatum, seu lotio pedum, feria quinta in Cena Domini.	129
Feria sexta in Parasceve.	129
Expulsio publice penitentium, feria quarta in capite Jejunii.	131
Reconciliatio penitentium, feria quinta in Cena Domini.	132
Sermo archidiaconi ad archiepiscopum Rotomagensem, pro reconciliatione publice penitentium, feria quinta in Cena Domini.	133
Tabula paschalis anno Domini 1678.	131
Fragmenta. — Ex ordinario ms. cathedralis ecclesiæ Rotomagensis.	131
Officium infantum, in festo S. Joannis evangelistæ, post secundas vespers.	156
Officium Stellæ, seu trium Regum.	156
Officium sepulcri.	159
Oratio episcopalis.	142
Nomina excommunicandorum.	145
Benedictio abbatibus monachorum.	145
Benedictio abbatibus canonicorum.	149
Benedictio abbatibus.	152
Benedictio in solutione synodi.	154
Benedictio episcopalis ad missam in nocte Nativitatis.	154

tit.	151
Benedictio episcopalis ad missam in sabbato sancto.	154
Vetus ordo ad instituendum canonicum regularem in ecclesia S. Laudi Rotomagensis.	154
Ordinarium canonicorum regularium S. Laudi Rotomagensis.	159
De festiuitatibus sanctorum.	161
Incerti auctoris expositio super canonem missæ secundum Amalarium.	193
Expositio diuinorum officiorum.	200
Fundatio X clericorum collegii de Albania in ecclesia Rotomagensi. anno 1215.	212
Fundatio XVI clericorum collegii Clementis in ecclesia Rotomagensi. anno 1350.	216
Incerti auctoris sermones sex ad populum.	221
Sermo Irimus. De honorandis pre-byteris.	220
Sermo II. ad pastores ecclesiarum, de officio pastorali.	221
Sermo III. ad sacerdotes.	226
Sermo IV. ad sacerdotes.	229
Sermo V. ad sacerdotes.	230
De expositione baptismatis et Eucharistie.	236
APPENDIX AD ACTA VETERA.	
Synodales constitutiones.	236
Statuta synodi æstivalis diocesis Ebroicensis pro anno Domini 1576.	240
Privilegium Urbani pape, quod episcopus Ebroicensis possit compellere subditos suos ad ordines et residentiam.	262
Litteræ Gregorii pape super eodem.	262
Joannis charta qua prioratus S. Victoris in Caletis exhibetur ad abbatem, anno 1071.	264
Charta de iure institutionis, destitutionis, procurationis, correctionis, etc., quod episcopus Abrincarum plene retineat in monasterio S. Michaelis, abbatem et su. canonicos, anno 1061.	266
Concilium Rotomagensis, in basilica S. Marie Rotoniagi ab Joanne archiepiscopo, cum suis suffraganeis Willelmo Anglorum rege Normanniam gubernante, celebratum, anno Christi 1072, Alexandri II pape, anno xi, Philippi I. Francorum regis anno xii.	268
Canones.	269
I. — Ut episcopus chrisma et oleum hora competenti et eum duodecim sacerdotibus conserret.	269
II. — Quod totum chrisma et oleum ab archidiacono renouandum sit.	269
III. — Qua cura distribui a decanis chrisma et oleum debeant.	269
IV. — Ut qui missam celebrat omnino communicet.	269
V. — Ut sacerdos jejunus, cum alba ac stola baptizet.	269
VI. — Ut vitulum et aqua benedicta ultra octo dies non seruentur, et consecratæ hostiæ iterum non consecrentur.	269
VII. — Confirmatio jejunii a jejunis et cum igne conferenda.	269
VIII. — Ut ordines sacri post diem sabbati, vel die Dominicæ mane, jejunis a jejunantibus conferantur.	269
IX. — Ut quatuor temporum exacta sit observatio.	270
X. — Quod depositione digni sunt, qui furtim aut indolite ad sacros ordines prouehuntur.	270
XI. — De his qui coronas relinquant; et ut ordinandi ad episcopum feria quinta veniant.	270
XII. — Ut monachi vagi vel expulsi, itemque sanctimoniales, ad monasteria sua redire compellantur.	270
XIII. — Ne curæ pastorales vendantur et emanent.	270
XIV. — De ritu nuptiarum, ne in occulto fiant, vel inter consanguineos.	270
XV. — De clericis uxoratis, ut ecclesiis non ministrent, nec fructus percipiant, et quales esse debeant archidiaconi et decani.	270
XVI. — Ut nullus mortuus uxore illam accipiat de qua ante fuerat infamatus.	271
XVII. — Nullus uxore velata superstite aliam ducat.	271
XVIII. — Ne absens viri uxor alteri nubat, priusquam de viri morte conuictum habeat.	271
XIX. — Ne clerici in publicum criminem lapsi sacris ordinibus facile restituantur.	271
XX. — Ut episcopus, ad lapsi depositionem a venire non potest, vicarius mittat.	271
XXI. — Ut ante horam vespertinam in quadragesima non edatur.	272
XXII. — Ut sabbati Paschæ officium ante horam nonam non inchoetur.	272
XXIII. — De sanctorum festiuitatibus transfrendis.	272
XXIV. — Ut generale baptisma, nisi sabbato Paschæ et Pentecostes, non fiat. Parvuli, quocunque tempore baptizentur, baptizentur; nullus in Epiphania, sine infirmitatis necessitate.	272

APPENDIX AD JOANNEM.	272
Acta archiepiscoporum Rotomagensium.	275
ARNULFUS CLERICUS MEDIOLANENSIS.	
GESTA EPISCOPORUM MEDIOLANENSIVM.	280
THEODORICUS PADEBRUNNENSIS CANONICUS.	
Notitia in Theodoricum.	331
COMMENTATIO IN ORATIONEM DOMINICAM.	334
CAPUT I. — De petitione prima: « Pater noster qui es in caelis. »	334
CAP. II. — De petitione secunda: « Sanctificetur nomen tuum. »	334
CAP. III. — De petitione tertia: « Adveniat regnum tuum. »	335
CAP. IV. — De petitione quarta: « Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. »	336
CAP. V. — De petitione quinta: « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie »	337
CAP. VI. — De petitione sexta: « Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. »	338
CAP. VII. — De petitione septima: « Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Amen. »	340
BERTHOLDUS CONSTANTIENSIS PRESBYTER.	
CHRONICON.	
JOANNES FISCAMPENSIS ABBAS.	
LIBELLUS DE SCRIPTURIS ET VERBIS PATRUM COLLEGIIS.	446
LIBELLUS ALTER.	459
EPISTOLÆ.	464
EPISTOLA PRIMA. — Willelmi Anglorum regis ad Joannem abbatem Fiscampensem.	464
EPIST. II. — Ad Willelmum Angliæ regem.	466
EPIST. III. — Ad Vitalem abbatem Bernacensem.	468
A Instatio in tres Epistolas superiores.	483
EPIST. IV. — Ad Warnum abbatem Melitenis monasterii Sancti Arnulphi. Repetit Benedictum monachum suum.	463
EPIST. V. — Warni abbatis ad Joannem Fiscampensem.	463
Superiori respondens.	463
EPIST. VI. — Joannis abbatis Fiscampensis ad monachos discipulos II Marten.	473
EPIST. VII. — Joannes abbas Fiscampensis instituit abbatem in monasterio Blangiacensi.	474
APPENDIX AD JOANNEM FISCAMPENSEM.	
Prefat. o Joannis Hominis Dei.	478
Chronicon Fiscampense.	485
Catalogus abbatum Fiscampensium.	483
BRUNO MAGDEBURGENSIS CLERICUS.	
LIBER DE BELLO SAXONICO.	
Prologus Saxonicæ belli.	490
SAXONICUM BELLUM INCIPIT.	491
TONELLUS MONACHUS HASNONIENSIS.	
HISTORIA HASNONIENSIS MONASTERII.	595
CAPUT I. — De Joanne viro illustri ejusque sorore Juliana primis fundatoribus.	598
CAP. II. — De cenobii Hasnoniensis constructione, ejusdemque sacrosancta dedicatione.	598
CAP. III. — De illustribus eadem cenobii fundatoribus.	599
CAP. IV. — Commemoratio rectorum bujes loci.	599
CAP. V. — Quod Eusebius Magnus petito eundem locum Caroli Calvi manifestaverat benedixit.	599
CAP. VI. — Ad tutandum idem cenobium sumptum et archivis Caroli Calvi privilegium.	599
CAP. VII. — Quod silem locus divinus diu religione floruerit, sed paulatim ad tempora usque Baldini sexti marchisi tepuerit.	599
CAP. VIII. — De sexti Baldini marchisi temporibus, ejusque digna memorie moribus.	592
CAP. IX. — Quod super bujes loci restauratione divina admonitus sit revelatione.	593
CAP. X. — Quo eundem locum patris munificentia impetraverit, sed admonitionis divina immemor fuerit.	593
CAP. XI. — Quod actu bel. solutus, et de vita periclitatus, divina rursum visione super hoc loco sui commonefactus.	594
CAP. XII. — De castro Hasnoniense a juniore Baldino igne cremato, sed dienuo a Witherico reedificato.	594
CAP. XIII. — Quod Withericus, a proprio milite interemptus, humanis et reus exemptus.	595
CAP. XIV. — Quod Baldinus pater marchis castro illi Hasnoniense inani, incendio delenti, cautescentes ejecit.	595

Cap. XV. — De ejusdem loci canonicis a prefato marchione cellida benignitate conventis, eorumque stipendiis redemptis. 598
 Cap. XVI. — Quod, canonicis inde migrantibus, locus idem monasticus ascriptus sit conventibus. 598
 Cap. XVII. — De loci Hannoniensis in majori elegantia constructione novaque solemniter facta dedicatione. 598
 Cap. XVIII. — De bonæ memoriæ Rotlando abbate, ipsiusque gratissima morum probitate. 598

RENALLUS MAGISTER SEDIS BARCINO- NENSIS.

Veritas excerpti de libro Renalli magistri Barcinonensis Gerundensis de corpore Christi. 600

MARIANUS SCOTTUS.

MARIANI SCOTTI CHRONICON. 624
 LANDULFUS SENIOR CLERICUS MEDIOLANENSIS.

In Landulfi historiam prolegomena Ludovici Antonii Muratorii. 810
 LANDULFI HISTORIA MEDIOLANENSIS. 818
 APPENDIX AD LANDULFUM. 851
 Catalogus archiepiscoporum Mediolanensium. 954
 Joannis Petri Puricelli Dissertatio utrum sanctus Ambrosius clerico suo Mediolanensi permissus ut virginis nubere somni posset. 970

SANCTUS GERALDUS SILVE-MAJORIS PRIMUS ABBAS ET FUNDATOR.

VITA S. Geraldii auctore monacho anonymo subsequenti. 1004
 Observationes prævia. 1004
 Incipit Vita. 1024
 VITA SANCTI ADALARDI ABBATIS. 1046
 Prologus auctoris. 1046
 Vita incipit. 1048
 LIBER PRIMUS MIRACULORUM. 1164
 Prefatio auctoris. 1063
 CAPUT I. — Mira sepulture ejus manifestatio, per eum qui pedibus læsat pavimento. 1064
 Cap. II. — De muliere contracta, et per sancti meritum a Deo curata. 1065
 Cap. III. — De mangum mulieris curatione, meritis sancti confessoris et intercessionem. 1068
 Cap. IV. — De elevatione sancti et succensione templi et pericula regni. 1068
 Cap. V. — Quibus signis animatus sit abbas Richardus ut levaret sanctum corpus. 1068
 Cap. VI. — De muto et surdo ante sancti confessoris sepulcrum sanato. 1069
 Cap. VII. — De surdo et muto, manibus et pedibus et toto corpore contracto, et super tumulum sanato. 1070
 Cap. VIII. — De Ambianensium indignatione, et muto et surdo curatione. 1070
 LIBER SECUNDUS MIRACULORUM. 1073
 Prologus auctoris. 1073
 CAPUT I. — Causa cur sanctus Adalardus asportatus sit in Flandriam. 1073
 Cap. II. — De asportatione sancti in Flandriam, et quod in a. entu ejus aperte sunt fores ecclesie. 1073
 Cap. III. — De eo quod comes reddidit ei omnia quæ abstulerat. 1074
 Cap. IV. — De eo quod comitissa voluit eum retinere. 1075
 Cap. V. — De eo quod per medios vigiles sublatæ sunt sanctæ reliquæ. 1075
 Cap. VI. — De relatione scripiti, et quod in representatione ejus sanatus est claudus. 1076
 Cap. VII. — De repositione sanctorum reliquiarum in Britania. 1078
 GERALDI ABBATIS CHARTA de precibus pro fratribus seu congregationis et aliis sibi consideratis faciendis. 1078
 APPENDIX AD S. GERALDUM. 1080
 Commemorationes a Sylve-Majoris monachis pro aliorum ecclesiarum alumnis fieri solitas. 1080

FOLCARDUS CŒNOBII SITHIVENSIS APUD ATREBATES MONACHUS.

Notitia historica. 1084
 VITA S. BERTINI ABBATIS SITHIVENSIS IN MORINIS. 1084
 Observationes prævia. 1084
 Prologus auctoris. 1084
 Incipit Vita. 1089
 CAPUT I. — In qua provincia natus est B. Bertinus, et

quod in pueritia monachus factus est. 1089
 Cap. II. — Quod adhuc adolescentulus ad sanctum Audomarum pervenit. 1090
 Cap. III. — Traditio Adraldi. 1091
 Cap. IV. — Quare apertum locum sanctus vir Dei querebat. 1092
 Cap. V. — Traditio de villa de Worinhoude. 1093
 Cap. VI. — Qualiter cœmeterium acquisivit. 1093
 Exemplar chartæ S. Audomari de cœmeterio. 1093
 Cap. VII. — Traditio Walberti. 1094
 Cap. VIII. — Traditio de Hunulfricurt. 1096
 Cap. IX. — Quod plurima signa, læt nos lateant, per eum fecit Dominus. 1096
 Cap. X. — Qualiter vir Dei tentatus fuit a diabolo in specie mulieris, et per sanctum Martinum visitatus. 1097
 Cap. XI. — Quod Eriehrido post Rigobertum cœnobium suum commisit. 1098
 Cap. XII. — De Transitu B. Bertini. 1098
 LIBER PRIMUS MIRACULORUM ab eodem auctore composuit. 1097
 CAPUT I. — De piscatore sanato. 1097
 Cap. II. — De quodam sacilego. 1099
 Cap. III. — De quodam fugitivo, nomine Benjamin. 1100
 Cap. IV. — De quodam penitente a vinculis ferreis soluto. 1102
 Cap. V. — De quodam puella contracta. 1103
 Cap. VI. — Quod Fridogisus, expulsus monachis, canonicis a instituit. 1103
 Cap. VII. — De subjectione canonicorum S. Audomari huius ecclesie. 1103
 Exemplar chartæ S. Folquini de eodem. 1103
 Cap. VIII. — De translatione sive relatione S. Audomari. 1104
 Cap. IX. — Qualiter corpus Patris nostri Bertini a S. Folquino primo translatus est. 1107
 Cap. X. — De divisione regni Francorum. 1106
 Cap. XI. — Qualiter S. Folquinus corpus sancti Bertini sub terra recondidit. 1106
 Cap. XII. — Miraculum in translatione S. Bertini factum. 1108
 Cap. XIII. — De quadam muliere festum translationis non colente. 1108
 Cap. XIV. — De sanguine ex apicis manante. 1108
 LIBER SECUNDUS MIRACULORUM. 1108
 Prefatio auctoris. 1108
 Incipit miracula. 1109
 RELATIO DE INVENTIONE ET ELEVATIONE S. BERTINI ABBATIS, quæ facta est anno incarnationis Domini 1032, a Bovonia abbate Sithivensi digesta. 1112
 Epistola Bovonia ad Widonem Remorum archiepiscopum. 1113
 Widonis rescriptum. 1113
 Bovonis epistola dedicatio ad Widonem. 1113
 Narratio auctoris. 1114
 Sermo in festo ejusdem sancti. 1116
 VITA S. JOANNIS BEVENACEYENSIS. 1161
 CARMEN DE S. VIGORE. 1177
 FOLCARDI OPUSCULA DUBIA. 1177
 Vita S. Audomari. 1187
 Vita S. Oswaldi. 1187

EUSEBIUS BRUNO ARCHIEPISCOPUS.

Notitia historica. 1199
 EPISTOLA AD BERENGARIUM. 1201
 GEBUINUS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Notitia historica. 1205
 EPISTOLA AD RODULFUM TURONENSEM ARCHIEPISCOPUM. 1209
 GALTERUS MELDENSIS EPISCOPUS.

Notitia historica. 1211
 EPISTOLA AD BARTHOLOMÆUM TURONENSEM ARCHIEPISCOPUM. 1213
 ALPHANUS SALERNITANUS ARCHIEPISCOPUS.

Notitia historica. 1213
 CARMINA. 1219
 SERMO in evang. « Com transiret Jesus, » etc. 1267
 VITA ET PASSIO S. CHRISTINÆ. 1269
 GUAIFERIUS CASINENSIS MONACHUS. 1269
 CARMINA. 1269
 VITA S. SECDINII. 1295
 VITA S. LUCHI PAPA. 1361
 INDEX IN JOANNEM BUTOMAGENSEM. 1311

